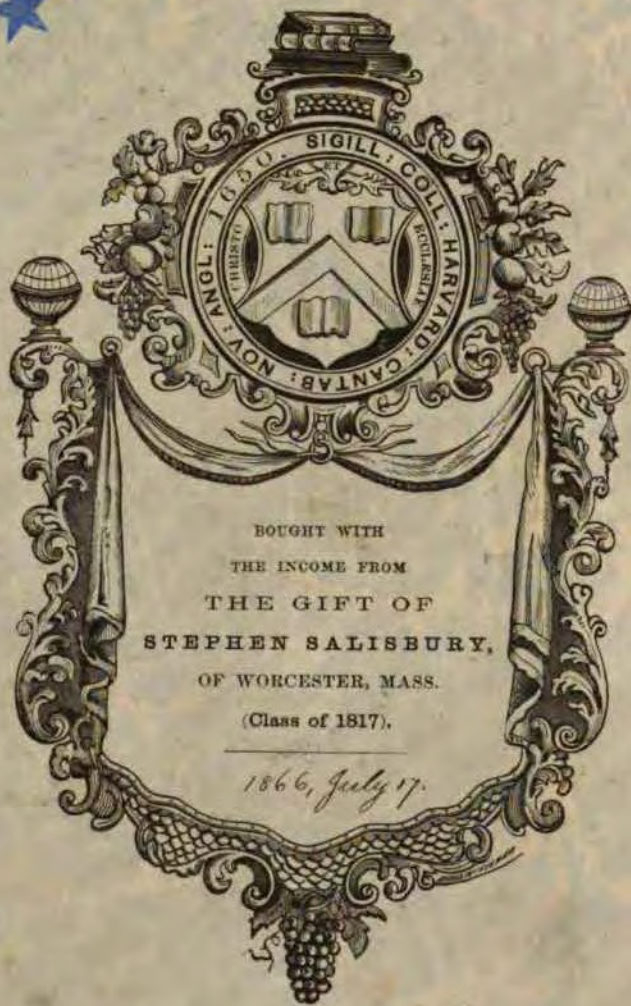

19.81

C550.4

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE GIFT OF
STEPHEN SALISBURY,
OF WORCESTER, MASS.
(Class of 1817).

1866, July 17.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

OMNIA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS
AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS
SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFI-
CANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA :

DILENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO,
ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM
STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE BINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATRENT OMNES
SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM
UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULIA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO
INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COM-
PENSARE SIT ORNIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS
SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESIOS

USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTERPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERIS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TODO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
FRAGMENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM
INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AQ OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,
ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR

IN OUA PRODRUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD
CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J. - P. MIGNÉ,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM.
AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 410 FRANCIS VENIT; GRÆCA
DUPLEX EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLE-
GITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM
EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM AT-
TINGIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8,
UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTRONIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO
FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS NUM-
ERUSQUE VOLUMINIS AMPLIUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT
LICET INTEGRE, SID SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE
VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTE CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIÆ,
PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS
IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTADIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPE-
CIALIBUS SUBICIANTUR, ET IN TEMPORE SUC ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXLI.

IOANNES VECCUS CP. PATRIARCHA. CONSTANTINUS MELITENIOTA. GEORGIUS METOCHITA.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J. - P. MIGNÉ, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTHOUGE, NUNC VERO ANTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1865

C55014

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIII. ANNUS 1275.

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

JOANNIS VECCI

CP. PATRIARCHÆ

OPERA OMNIA

QUIBUS NUNC PRIMUM ACCENSETUR

REFUTATIO LIBRI PHOTII DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI

EDITORE ET INTERPRETE

D^{ns} J. HERGENROETHER, WIRCEBURGENSI;

ACCEDUNT

CONSTANTINI MELITENIOTÆ, GEORGII METOCHITÆ, VECCI SYMMYSTARUM,
LIBRI PRO TUENDA ORTHODOXIA EDITI;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ OLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 12 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE. PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUCE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1865

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIII. ANNUS 1275.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXLI CONTINENTUR.

JOANNES VECCUS CP. PATRIARCHA.

<i>Notitia ex Bibliotheca Fabricii.</i>	col. 9
De unione Ecclesiarum veteris et novæ Romæ, ex Leonis Allatii <i>Græcia orthodoxa</i> , ut et sequentia, iis exceptis quæ nunc primum prodeunt.	15
De processione Spiritus sancti.	157
Epistola ad Agallianum Magnæ Ecclesiæ diaconum.	275
Sententia synodalis.	281
Ad Theodorum Sugdææ episcopum libri tres	289
Ad Constantinum libri quatuor.	337
Adversus Andronicum Camaterum.	395
Epigraphæ sive præscriptiões in dicta ac sententias sanctorum Patrum de processione Spiritus sancti.	613
Refutatio libri Photii de processione Spiritus sancti, ex ms. bibliothecæ Laurentianæ, editore et interprete D. J. HERGENRÆTHER, theologiæ in Universitate Wirceburgensi professore.	725
Refutatio libri Georgii Cyprii, de qua omnino videndus Jos. Ant. de Rubéis in Georgii Cyprii Vita, tom. CXLII initio.	863
De pace ecclesiastica.	925
Epistola ad Joannem Papam cum professione fidei et recognitione primatus.	943
De depositione sua orationes.	949
Apologia.	1009
De libris suis.	1019
Testamentum.	1020

CONSTANTINUS MELITENIOTA, MAGNÆ ECCLESIAE CHARTOPHYLAX.

De ecclesiastica unione Latinorum et Græcorum et de processione Spiritus sancti per Filium orationes duæ.	1031
--	------

GEORGIUS METOCHITA MAGNÆ ECCLESIAE DIACONUS.

Contra Maximum Planudem.	1275
Contra Manuelem Cretensem.	1307
Fragmentum ex libris de processione Spiritus sancti.	1405
De unione Ecclesiarum.	1419
De dissidio Ecclesiarum fragmenta duo historica.	1421

NOTITIA IN JOANNEM VECCUM.

(Fabric. Biblioth. Græc., ed. Harles., tom. XI, p. 344.)

Joannes Beccus sive Veccus, Græcis Βέκκος, Βέκος vel Βέκων (1) ex Magnæ ecclesiæ chartophylace patriarcha CPol. ab a. 1274, in locum exactorati Josephi, Galesii abbatis, usque ad obitum Mich. Palæologi imp., post quem a. 1282 defunctum, Josephus sub Andronico iterum restitutus est, Joannes vero post id tempus iterum iterumque relegatus (2) in carcere a. 1298 obiit. Photianus primum, deinde lectis Nicephori Blemmydæ scriptis (3) Ἀπινόφρων, plurima scripsit, quibus Latinæ Ecclesiæ dogmata sive tueri sive cum Græca conciliare admissus est omni studio, idem propter ingenium, eloquentiam atque doctrinam et imperatori Michaeli acceptissimus, et aliis admirandus. Ejus scripta multa interciderunt, certe non sunt edita: nam quæ sigillatim scripsit *adversus Methonensem, adversus Joannem Phurnem, adversus archiepiscopum Bulgarie, adversus Georgium Moschopareum*, atque iterum adversus eundem contra positæ ἀντιρρήσεις, lucem necdum viderunt. Horum quidem meminit ipse apud Allatium, tom. II *Græciæ orthodoxæ*, p. 8 sq. Vide infra, p. 678. Eorum tamen omnium epitome vel nervus continetur, ut est credibile, in scriptis, quæ typis exscripta habemus. Sunt autem hæc:

1. Περὶ τῆς ἐνώσεως καὶ εἰρήνης τῶν τῆς παλαιᾶ καὶ νέας Ῥώμης Ἐκκλησιῶν, *De unione Ecclesiarum veteris et novæ Romæ liber*. Incipit: Τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀψευδὲς τοῦ Σωτῆρος. Græce cum Leonis Allatii versione in hujus *Græciæ orthodoxæ*. Rom. 1652. 4, tomo 1, pag. 16-224. Sigillatim in hoc scripto Photium oppugnat Veccus p. 154 sq.

2. Ex Vecci λόγῳ sive libro Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης τὸ τοῦ σκανδάλου ἀλόγιτον καὶ ἐκ μόνης ἱστορίας ἀποδεικνύοντος, *De pace ecclesiastica, ad absurditatem scandali ex sola historia demonstratam*, amplia excerpta dat Allatius de statibus ordinum pag. 165-169; et de purgatorio p. 591-626; et Guil. Beveregius tom. II *Magni Synodici*, pag. 275-292, ubi multa de Synodo Photiana. Incip. Ἦν ἂν μακάριον ἀληθῶς. (FABRIC.) V. supra, vol. X, p. 674, init. et infra, vol. XI, p. 59. n. 18, ed. vet. — In cat. mss. bibl. Reg. Paris. tom. II, p. 279 messe dicitur in cod. 1293, n. 22. *Becci tomus dogmaticus*. (HARL.)

3. Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *De processione Spiritus sancti*, capita 12, tom. I *Græciæ orthodoxæ*, p. 225-259. Incip. Καὶ ἐπεὶ πρὸ τῶν ἄλλων οὐκ ὀλίγη τις ἀνέκυψε ζήτησις. (FABR.) Jo. Verci et aliorum scripta quædam circa processionem Spiritus S. in Arcudii Opuscul. aureis theologicis, Romæ 1630, 4 et 1670, 4. (In Cat. bibl. Nic. Rossii p. 82 et in bibl. Bodlei, inter libros Rob. Huntington n. 6114 cat. mss. Angliæ; etc. vol. I, pag. 283, ab aliis ipsoque Fabric. citatur ed. a. 1671.) — MS. Paris, in cod. Radulph.; in bibl. publ. Becu *De processione Spiritus sancti*. — Ibid. *De process. Spirit. sancti*. contra Photium. V. Montfauc. *Bibl. biblioth. Mss.* p. 769 E, n. 45 et p. 775 A, n. 29. (HARL.)

(1) Vide Jo. Boivini notas ad Nicephorum Gregoram, p. 752 et 728.

(2) Pachymeres, lib. IX; Allatius, De consensu, lib. II, c. 15, § 8, et de Georgis infra pag. 673, seq. Vide etiam Lambecium lib. v, pag. 186 seq. (FABR.) S. pag. 391, ed. Kollar. Ibi Lambec. scribit, Jo. Beccum sub Michaelē Palæologo imp. esse a. C. 1275 d. 29 Maii patriarcham CPol. electum; idem provocat de Becco ad Georgii Pachymeris; *Historiam imperii Michael, Palæologi*, lib. v, c. 24, et ejusd. *Historiam imperii Andronici Sen.* lib. III, c. 29, cum observat. Petri Possini part. I, lib. III, c. 6, § 4, et part. II, lib. III, cap. 2, § 8, ac. 9. — In tomo synodico Georgii Cyprii adversus Latinorum hæresin a. C. 1292, in cod. Matrit. Regio 68, n. 290. (V. Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit. p. 285.) Et in cod. Mosquensi synod. 354, n. 10. (V. Matthæi Notit. codd. Gr. Mosq. p. 235.) Beccus sede patriarchali deturbatus et condemnatur cum iis, qui isti assentiunt. Iriart. adnotat, illum tommum, sed

diverso multoque breviori titulo Græce prodixisse ex regis Franco Gallici bibl. codice 3442 descriptum, in Anselmi Banduri *Imperio orientali*, vol. II, p. 942. — Refutatio Becci et Acindyini; *quod quæ datur nobis, non sit gratia divina, sed ipsa natura et hypostasis Spiritus S.* a Georgio Cyprio edita, laudatur in Marei monachi Dogmatica Collectione dictorum s. locorum, adornata contra Barlaam et Acindynum, et edita a Montfauc. in *Bibl. Coislin.* e cod. Coislin. 288, p. 405 sq. — De Joanne Becco, viro sui temporis et ingenio et eruditione celeberrimo, ejusque scriptis conf. supra, vol. III, pag. 497. *G. Cavei Histor. litt. SS. œcl.* tom. II, p. 319 sq. ad a. 1276. Jo. Fabric. in *H. storia bibl. Fabric.* tom. II, p. 338; Sax. in *Onom. lit. part. II*, p. 348 et Schrœckh. in *Hist. eccles. Christiana*, Germanicæ scripta, tom. XXIX, pag. 455 sq., 446 sqq., 451 sqq., et 455 sq. (HARL.)

(3) Nic. Comnenus *Prænot. mystagog.* pag. 212.

Epistola de professione fidei ad Joannem XXI, papam, Latine apud Allatium *De consensu*, lib. II, cap. 15, § 5, pag. 748-752. Incipit: *Principis boni optimum esse finem*. [Add. infra, vol. XI, p. 643, ed. vet. HARL.]

5. Σημείωμα sive *Synodalis sententia* a. 1280, de loco Gregorii Nysseni (pro Spiritus sancti processione ex Patre et Filio), petita ex ejus homilia in *Pater noster*, quæ incipit: Ὅτε προσῆγεν ὁ μέγας Μωσῆς Græce et Latine tom. I *Græciæ orthodoxæ*, pag. 366-374. Hujus σημειώματος initium: Καὶ θρῆξ ἔμπεσοῦσα τῷ ὀρθολογῷ. (Fabr.) Paris., in bibl. publ. cod. 1258, n. 3. *Becci scholia tria in totidem Basilii M. Gregorii Nysseni et Cyrilli Alexandrini*. (HARL.)

6. Διαθήκη. *Testamentum* ab exsule scriptum. Græce et Latine tom. I *Græciæ orthodoxæ* p. 375-378, et lib. II *De consensu*, cap. 15, § 8, p. 763. Incipit: Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ἔξορίαις καὶ φυλακαῖς. Exstat etiam in notis *Petri Possini* ad Pachymerem tom. I, p. 541 sq. (Fabr.) MS. Florentiæ in bibl. Laurent. cod. 51, n. 4, plut. 7. V. Bandin. Catal. codd. Gr. Laur. I, p. 292. (HARL.)

7. *Ad Alexium Agallianum*, Magnæ ecclesiæ CPol. diaconum, *De processione Spiritus S. epistola*. Incipit: Ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ποτε ἀκούσαι φήθην τοιαῦτα. Tom. I *Græciæ orthodoxæ* p. 360, 365.

8. Ἐπισημείωσις τῶν αὐτοῦ ἀπασῶν βιβλίων καὶ γραφῶν συμφωνίας, *De omnibus suis libris et scriptio-num suarum consensione, animadversio* ad Theodorum Sugdææ episcopum. Hunc enim malo intelligere quam Theodorum Xiphilinum, magnum ecclesiæ œconomum, cui promiserat, se de dogmatibus non scrip-turum neque contradicendum, quidquid alii dicerent, ὡς οὐ γράφοι, ὡς οὐκ ἀνταίποι περὶ δογματῶν, καὶ ἄ τι λέγοιεν ἄλλοι, quod deinde servare non potuit, ut refert Pachymeres, lib. VI. Incipit: Καὶ τὴν παρ-οῦσαν δέξαι τὴν βιβλίον, φίλον μοι ψυχῆς ἐνδιατέμα, κύριε Θεόδωρε. Tom. II *Græciæ orthodoxæ*, pag. 4-10, Rom. 1659. 4.

9. Περὶ ἀδικίας ἧς ὑπέστη, τοῦ οικείου θρόνου ἀπαλαθεῖς. *De injustitia, qua affectus est, a proprio throno ejectus*. Id. pag. 41-36. Incipit: Ἐσωπήσα, μὴ καὶ εἰσέτι σιωπήσωμαι.

10. Λόγος ἀπολογητικὸς καὶ ἀντιρρητικὸς, *Oratio partim apologetica de injustitia, qua affectus est, par-tim antirrhethica ad priavas expositiones nonnullarum scripto traditarum auctoritatum*. Id. pag. 36-83. In-cipit: Τὰ μὲν οὖν ἐφ' οἷς ἀδικῶς τοῦ οικείου ἡμεῖς ἀπηλάθημεν θρόνου.

11. Ἀπολογία. *Apologia, nullo modo nostras consuetudines destrui, si Ecclesiarum unionem accepta-mus, sed ad conciliandam in Christo pacem multum conducere, quod inter se in asserendo dogmate conveniant*. Id. pag. 84-94. Incipit: Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω. [In bibl. Boulei. codd. Borocc. 71 et 111. HARL.]

12. Τῶν πρὸς τὸν Σουγδαλας Θεόδωρον α', β', γ'. *Ad Theodorum, quem ipse Sugdææ episcopum ordi-naverat, libri III, De processione Spiritus sancti ex Patre et Filio*. Primi initium: Ἐπειδὴ τὸν εὐαγγε-λικὸν ζυγόν, id. p. 95. Secundi: Σὺ μὲν, ἀγαπητὲ ἀδελφέ, pag. 117. Tertii, quo Photius speciatim oppu-gnatur: Πάλιν σου τὰ γράμματα πρὸς ἡμᾶς, pag. 135-148. Hos libros ex Allatii versione Bartholdius Nihusius subjunxit Latine epistolæ ejusdem Allatii ad Boineburgium de consensione utriusque Ecclesiæ, Mogunt. 1635. 8. Tertium Græce et Latine dederat Allatius ipse ad calcem libri De purgatorio p. 827-829. Rom. 1652, 8.

13. Τῶν πρὸς Κωνσταντῖνον α', β', γ', δ'. *Ad Constantinum* (Meliteniotam, de quo dixi volum. IX, p. 198. — Vol. X, p. 490. not. n. nov. edit.) libri IV de eodem argumento. Primi initium: Φθάνω μὲν τά-ξας καὶ οἶον διορισάμενος, p. 149. Secundi: Οὐδὲ τὴν δευτέραν σὴν ἀποπέμπομεν αἰτησίην, pag. 169. Tertii: Ναί, ναί, τὰ ἐπηγγελμένα σοι, p. 287. Quartii: Ἀπορεῖ καὶ πάλιν, καὶ οὐκ ἀπορούμεν ἡμεῖς, p. 202-214.

14. Εἰς τὸν τόμον τοῦ Κυπρίου κατὰ τῶν νεοφανῶν αἵρέσεων αὐτοσχεδιασθεῖς, λόγος α', β'. *In tomum Georgii Cyprii Patriarchæ CPol. Spiritum sancti e Patre per Filium procedere negantis, ei novas ejusdem hæreses, libri duo extemporales* ad Theodorum Sugdææ episcopum, quem alloquitur p. 252: Σὺ δὲ, γνήσιε υἱ, φίλατὲ μοι Θεόδωρε. Primi initium: Ἐμᾶλλον ἄρα πολλὰς κατὰ καιρὸν, pag. 215. Secundi: Αὐτίτερο, ἡμῖν οὗτος ὁ κατὰ τοῦ Κυπρίου ἀγών, pag. 252-286. Λόγον tertium contra Cyprium citat Nico-laus Comnenus, p. 356 *Prænot. mystagogic.* et tertium suum τῶν τοῦ Κυπρίου αἵρέσεων ἐλεγχὸν memo-rat Veccus ipse in Aniwadversione de libris suis, tom. II *Græciæ orthodoxæ*, pag. 7.

15. Ἀντιρρητικά. *Refutationes adversus D. Andronici Camateri* sub Manuele Comneno pridem *Drun-garii Viglæ* sive præfecti vigilum (de quo supra in cap. anteced. § 7) *super scripto traditis testimoniis de Spiritu sancto animadversiones*. Incipit: Βουλόμενος ἡμᾶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην ἀεὶ προῶγειν ἐπὶ τὸ βεβαιοτέρων, p. 287-521.

16. Ἐπιγραφαί. *Epigraphæ sive præscriptiones XIII, in dicta ac sententias sanctorum Patrum a se collectas de processione Spiritus sancti*. Incipit: Πῆσαι διάφοροι γραφικαὶ συλλεγεῖσθαι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, pag. 522-641. Has epigraphas Græce et Latine ediderat Petrus Arcu-dius, Corcyreus, in Opusculis aureis, Rom. 1630, 4; 1671, 4 [al. 1670], una cum scriptis quibusdam Gregor. i Palamæ et adversus Palamam Bessarionis, nec non Demetrii Cydonii, et Maximi Planudæ. Ha-bentur et n. ss. in bibl. Cæsarea. Vide Lambecium V, pag. 186. (Fabr.) Sive p. 317 sou. ed. Kollar. in

cod. 150, n. 14. — It. *ibid.* p. 390 sqq. in cod. 262. — Venetiis in cod. Nauiano 303, n. 13 *Κεφάλαια* · οὗ τῆ ἐπιγραφῆ, etc. Atque (Mingarellius) in Cat. codd. Gr. Naniam. pag. 508, contendit, id opus, quod ab Allatio dividitur in epigraphas, dividendum esse in capita, et inscribendum: *Capitula de processione Spiritus sancti*. Idem docet, illam Collectionem esse apud Allatium in fine mutilam, et quæ apud ipsum postrema sint verba, ea in hoc codice legi pag. 357, opus vero totum absolvi, p. 359, tum post illa verba sequi in codice testimonia desumpta ex Clemente Alexandrino, et aliud sancti Maximi Epistola ad Marinum. — In cod. cod. n. 14, *Auctoritates Patrum*, quibus *Purgatorium* esse confirmatur. Tum alia plura ad confirmandam processionem Spiritus sancti ex Filio. Ac demum aliud caput additur, quæ in supplementum operis Becci, et inscribitur, p. 367, Ἀποδείξεις καὶ ἐκ τῶν οἰκουμενικῶν ἀγίων συνόδων; plura dedit ex eo Mingarell. Afferuntur postea auctoritates aliarum synodorum generalium II, III, IV, V, VI et VII. — *Ibid.* in bibl. Marc. codd. 160 et 161, *Auctoritates Patrum de processione Spiritus sancti*; capita numerantur in margine XIX, sine nomine quidem auctoris, qui tamen in posteriore col. per notam Bessarionis indicatur Veccus. V. Cat. codd. Gr. Marc. pag. 90. — Florent. in bibl. Medic. Laurent. cod. 14, 4, plut. 10, sunt XII capp. J. Becci ἐπιγραφῶν, cum totidem Gregorii Palamæ, confutationibus, et card. Bessarionis Apologiis. — In cod. 12, n. 20, plut. 4. *Collectio mirabilis*, s. Jo. Vecci *Epigraphæ*, etc. in hoc etiam cod. in fine operis alia afferuntur excerpta, quæ desunt in Allatii *Græcia orthodoxa*, tom. II, post pag. 641. Vid. Bandin. Cat. codd. Gr. Laurent. I, p. 483 et 535. — Idem *ibid.* p. 546, conjicit, ea quæ exstant in cod. 22, n. 4, plut. 4, Περὶ Τριαδικῆς καὶ ἀσωγύτου τάξεως, *De ordine Trinitatis personarum distincto*, ex Vecco esse desumpta, qui simile quoddam opus confecit, editum a Petro Arcudio, Romæ 1630. — Eadem ἐπιγραφῶν collectio, Paris. in bibl. publ. cod. 1170, n. 4. — Mariti, in cod. regio 77 insunt Gregorii Palamæ de processione Spiritus sancti Sermones; Joan. Becci *Epigraphæ*, et Palamæ *Antiepiγραφæ*; Barlaami monachi de eodem argumento, etc. V. Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit. p. 279. sqq. singula copiosius persecutum. — In cod. Coislin. C. Gregorii, archiep. Thessal. contra Beccum et alia de eodem argumento. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 171 sq. ad *ibid.* p. 405 sq. — Conf. Oudin. in *Comment. de scriptor. eccles. III*, pag. 510 sq., ad a. 1270, qui præterea adnotat, illas sententias a Vecco collectas, reperiri apud Bzovium in *Annalibus*, tom. XIV, ad a. 1339, item *Epistolam* Joan. Vecci *ad Romanum pontificem* an. 1277 missam esse Gr. et Lat. in concilio, ed. Labbeaux tom. XI, col. 1033. Item a pag. 506, historiam fataque Vecci et controversias inde enatas fusius enarrat, provocatque ad Henr. Spondanum in continuatione *Annal. Baronii* ad a. 1274, n. 15; ad a. 1283, n. 9 et 10; atque ad Anton. Arnoldam, doctorem Sorbonic. *De perpetua Ecclesie catholice fide circa Eucharistie sacramentum*, lib. III, capp. 3 et 4, pag. 299 sqq. Harl.

Memorat etiam Allatius, p. 767, *De consensu*, *Κεφάλαιά τινα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; capita quedam de Spiritu sancto*. Incip. Εἶτα καὶ πάλιν οἱ αὐτοὶ καθ' ἐξῆς. Necnon *Titulos de recens natis hæresibus*. Incipit: Ἐμελλεν ἄρ' ἀντ' ἐπισκόπου κατὰ λόγου καὶ αἰρεσιάρχου.

Nic. Comnenus, pag. 14 *Prænot. mystagog.* citat Jo. Vecci *Orationem I de inauguratione sua*, quæ incipit: Ἀκούσατε ἱερὸν συνέδριον, φίλοι συμπράκτορες, ἀρχιερεῖς ἀδελφοί.

Orationem quartam de unione ecclesiarum, pag. 164, 207.

Synodicon de clericorum ordinatione, apud Canonarcham, Christophorum Campanam pag. 292. *Synodicon de officio parochi*, pag. 310. *Synodicum III*, pag. 145. *Synodicon* an. 1275 promulgatum *de capite corpori S. Mamantis abscisso*, pag. 242.

Epistolam encyclicam pag. 205 *paræneticam ad unionem*, p. 346. (FABR.)

[Mosquæ, in cod. synod. 324, de synodo œcumenica, Ἡ τις ἀποκατίστησε Φώτιον... εἰ; τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως · ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ Βέκκου. Inc. Ἦν ἄν μακάριον. V. Matthæi *Notit. codd. Gr. Mosq.* pag. 212. Pertinet ad n. 2. Idem forsitan opus, in Cat. mss. Angliæ, etc. vol. I, p. 55, n. 691, in cod. Guil. Laudi 39 sic citatur: *Acta synodi œcumenicæ*, quæ Photium, patriarcham, in thronum CPolit. restituit, et scandala novæ et antiquæ Romæ sustulit, *ex relatione Becci scribæ*. HARL.]

[In cat. mss. Gr. bibl. Escorial., in ed. Clarke *Briefe von dem gegenwärt. Zustande des Königr. Spanien*, ex versione Germ. Jo. Tob. Kœhler, Lemgo 1765, 8, pag. 406 citatur Jo. Bechii (vel potius, arbitror, Beccii) patr. CPol. de unione ecclesiarum. (V. supra, n. 1.) In Plueri autem Cat. mss. Escor. pag. 175 mentio illius op. nulla fit; sed male tribuuntur J. Bechio (sic) patr. CPolit. Paraphrasis in Aristot. libros ethicorum ad Nicomachum, item adversus legem Saracenorum apologiæ IV, et adversus Mahometem. libri IV, quæ a Clarkio l. c. ascribuntur Joann. Cantacuzeno, imper. Byzant. (HARL.)

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΑΠΕΙΝΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

HEPI

THE ENΘΕΩΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΡΟΜΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ.

JOANNIS

HUMILIS EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

DE UNIONE ECCLESiarUM VETERIS ET NOVÆ ROMÆ.

(Apud Leonem Allatum, Græciæ orthodoxæ tom. 1, p. 61.

1. Rebus in omnibus verum, et mentiri nescium A
 Servatoris permittit et nunc mihi in ipso orationis
 exordio dicere : Recte in Evangelii Dominus pro-
 nuntiavit, *Scrutamini Scripturas* ¹. Namque a
 Deo hoc effatum oraculum a plerisque aliis, certis
 suisque temporibus peraccommodum usurpatum,
 nunquam vero atque nunc visum est aptius. Et
 cum præsentis argumento, de quo nunc verba fa-
 cturus sum, decentissime præ aliis cohærere, quam
 ego ex evangelico textu præcentrationem mutatus
 sum, res ipsa declarabit, cum de eo sermones
 præceus oratio aggressa fuerit, quodcumque sibi
 nomen vindicat, pro quo jam orationem institui-
 mus, Ecclesiarum unio. Ecclesiarum, quarum?
 Romæ veteris, et junioris hujusce nostræque, qua-
 rum in separatione antea facta indolens atque
 ingemiscens, in unione hoc temporis acta subsulto
 gaudioque exsilio. Sed hujus separationis mentione
 inducta hæsitans elamo : Unde mihi dabuntur lacry-
 marum fontes, ut hugeam, etsi non pro dignitate,
 et calamitatum magnitudini modo compare, lugeam
 nihilominus, quæ inde orbem terrarum a nobis
 habitatum oppressit, caliginem, noxamque, quæ
 ob eam in late patentes Romanorum campos nostræ
 sortis ifrupit, non corpori tantum principatus
 refectione, multas urbes et oppida, necnon insulas
 longe lateque hinc atque inde diffusas, et integras
 nationes abripiens : sed ipsam etiam pietatem
 vulnerans, si modo Mohametus et Muchumetus
 pietatis noxa dicenda est, qui cum suis inter sacra
 sana orgia sua celebrando debacchantur, ibique,
 heu rem abominandam ! indicunt thiasos, ubi an-
 tea admirandum Christianorum mysteriorum absol-
 vebatur mysterium. Et plane hujus dissidii impro-

α'. Τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀψευδὲς τοῦ Σωτῆρος δίδωσι κάμοι
 νῦν προοιμιαζομένῃ εἰπεῖν· Καλῶς ἐν Εὐαγγελίοις
 ὁ Κύριος εἶπεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς. Τὸ γὰρ
 θεόλεκτον λόγιον τοῦτο παρὰ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων
 Ἰσως ἐβρέθη, καιροῖς ἰδίους ἐφαρμοζόμενον, οὐδὲν δὲ
 οἶον καὶ νῦν. Καὶ ὅτι τοῦτο καὶ οὐκ ἄλλο τῷ παρ-
 ὄντι πράγματι ἐφαρμόζει, περὶ οὗ νῦν ὠρημένως
 λέγειν ἐγὼ τῆς Εὐαγγελικῆς πυξίδος ἐδανεισάμην τὸ
 πρόσσμα, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα φανεῖ, ὅπηνίκα πρὸς
 τοὺς περὶ αὐτοῦ λόγους ὁ παρῶν οὗτος λόγος ἐπαπο-
 δύσεται, ὃ δὴ καὶ λέγεται τὸ πρᾶγμα τοῦτο, περὶ
 οὗ καὶ λέγειν ἤδη ὠρημέθη, ἢ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐστὶν
 ἔνωσις. Ἐκκλησιῶν, τίνων; Τῆς παλαιτέρας Ῥώμης,
 καὶ τῆς νέας τε καὶ ἡμετέρας· ὧν ἐπὶ τῷ πρὶν χω-
 ρισμῷ σπαραττόμενος, ἐπὶ τῇ νῦν ἐνώσει γέγηθα
 καὶ ἀγάλλομαι. Ἀλλὰ τοῦ χωρισμοῦ τούτου μνησθεῖς,
 διαπορούμενος κρᾶζω· Ὡς πῶθεν μοι δοθήσονται
 δακρῶν πηγαι, ὡς ἂν ἀποκλαύσωμαι, εἰ καὶ μὴ
 ἀξίως, καὶ τῷ τοῦ πάθους μεγέθει ἀνάλογον, ἀπο-
 κλαύσωμαι ὃ οὐν ὁμοίως τὴν ἐντεῦθεν καταλαβοῦσαν
 τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην σκοτόμαιναν, τὴν ἐντεῦθεν
 ἐπελθοῦσαν τῷ πλάτει τῶν Ῥωμαϊκῶν σχοινησμά-
 των ζημίαν τοῦ ἡμετέρου λάχους, οὐ μόνον ἐπὶ τῷ
 τῆς σωματικῆς ἀρχῆς ἀκρωτηριασμῷ, πολλῶν πόλεων
 καὶ χωρῶν, νήσων τε μακροδιαστάτων, καὶ ἐθνῶν
 ὀλοκλήρων ἀφαιρέσει κολοσωθέντος, ἀλλὰ τε δὴ καὶ
 εἰς αὐτὴν τὴν εὐσεβείαν ζημιωθέντος, εἰ γε τῆς εὐ-
 σεβείας ἐστὶ ζημία Μωάμεθ καὶ Μουχούμετ, ἐνδον
 τῶν ἱερῶν σηκῶν ὀργιάζοντες, κάκεισε, βαθαὶ τοῦ
 μύσους ! ἐνθιασεύοντες, ὅπου πρὶν τὸ μέγα τῶν
 Χριστιανικῶν μυστηρίων ἀπετελεῖτο μυστήριον. Ὅτι
 γὰρ καὶ μέχρι τοσούτου ἢ τοῦ σχίσματος τούτου
 κακία, τὰ καθ' ἡμᾶς ἐλυμῆματο ὁ πολὺς τῆς κακώ-
 σεως χρόνος, οὐ μόνους ἡμῖν τοῖς παθοῦσιν, ἀλλὰ

¹ Joan. v, 39.

καὶ πᾶσι τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς ἔθνεσι δῆλον κατέστησεν. Αἰδί τις τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀμάχου τούτου κακοῦ καὶ ἄλλως θέλει σκοπεῖν, ἔχει δικνοήσασθαι ταύτην, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἐγὼ ἐκ μόνης μνήμης πάσχω τὰ νῦν. Ἄλλον γὰρ τοῦ προκειμένου λόγου ἔχων σκοπὸν, περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης εἰπεῖν δηλαδὴ, καὶ ἀπολογήσασθαι τοῖς τε νῦν τῶν ἀνθρώπων, τοῖς τε ἐτύστερον, ὡς καλῶς παρ' ἡμῶν ἢ τοῦ ὀλεθρίου τῶν Ἐκκλησιῶν σχίσματος ἠθετήθη διάστασις, καὶ ἀνηγάγη αὐτῆς ἡ θεοφιλῆς εἰρήνη καὶ ἑνωσις, ἐγὼ δὲ τούτων ἀφέμανος, ἐπεὶ τῶν ἐκ τῆς διαστάσεως καταλείβοντων ἡμᾶς ἐμνήσθη κακῶν, συμφορὰς καὶ ὀρθῶς; πλέκειν ἠρξάμην. Καὶ εἰ μὴ τὸ τῆς προθέσεως κατεπεῖγον ἡμᾶς ἀνθελάκεν ἐτέρωθεν, τάχ' ἂν ἀπαταν ἀρτίως τὴν κρίσιν πρὸς πένθος συνεκινήσαμεν, τὰ ἐπισυμβάντα τῷ Χριστιανισμῷ κακὰ διηγούμενοι, ἐκ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν διστάσεως. Ἄλλ' οἷ μὲν καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀμαχος τοῦ κακοῦ τούτου ἰσχύς ἀναφαίνεται, δῆλον ἐξ ὧν οὕτω καὶ συγχωρούμεθα πρὸς τὰ κατὰ σκοπὸν εἰσβαλεῖν. οὐκ ἀμαχία magna magnitudo satis aperta remanet, quod ad ea, quæ proposuimus manum immittere nondam nobis concedatur.

bitatem nostra hunc in modum devastasse, prolixum infortunii tempus, non nobis tantummodo, qui ea perpessi sumus, sed et omnibus quaquaversum dispersis nationibus manifestavit. Quod si quis immensæ calamitatis pondus et alia ratione conjicere voluerit, ex his, quæ ipse nunc vel sola illius memoria patior, animo concipiet. Etenim cum præsentis orationis alius sit scopus propositus, de ecclesiastica scilicet pace verba facere, et hominibus tum hæc ætate viventibus, tum postmodum futuris respondere, probe a nobis noxiæ Ecclesiarum schismatis dissidium sublato, locoque illius Deo amicanam pacem et unionem introductam esse, ego ab illis assistens, malorum, quæ nos ob dissidium affligerunt, mentione inducta, infortunia et lessus cœpi confirmare. Et nisi propositum argumentum alio nos compelleret traheretque, fortasse universam rerum naturam mala, quæ Christianis ex Ecclesiarum dissidio evenere, prænarrantes, ad letum concitasset. Sed et hinc quoque immensa quæ proposuimus manum immittere nondam nobis

2. Cum vero prorsus necessarium sit, tandem aliquando ad propositum argumentum sermonem convertere, dicimus, orationis nostræ scopum primarium esse, demonstrare, prave dissidium hoc in Ecclesiis irrepissis, et non ecclesiasticis rationibus, neque causis, jure populos et clericos. pastores et sacerdotes separantibus, sed soni cujusdam inopportuna varietate, qui nihil pietatem læderet, sed qui nihilominus fidei, ut utrisque partibus videbatur, differentiam induceret. Ut itaque propositum exsequamur, duobus commentationem hanc nostram concludemus: altero dicta omnia scripto tradita, in quibus, qui pro tempore de Trinitate aliquid commenti sunt, videntur palam constiteri, Spiritum sanctum ex essentia esse Patris et Filii, quod Romana Ecclesia, ex utroque eum procedere asseverans, affirmat, digeremus: altero argumentis, Deo illa nobis suppeditante, auctorum dissidii conatus, necnon eorum, qui eos subsecuti sunt, ad similia propensionem, nullas rationales habuisse causas, ad exitiosum Ecclesiarum dissidium tantumdem promovendum, ostendemus. Licet enim satis esset, si dictis scripto traditis demonstraverimus Romanam Ecclesiam bene sentire in omnibus, nec in ullo falli, comprobari, non recte adversarios opposuisse: et contra, vel sola illius demonstratione, probatores schismatis illis, quas ad fovendum schisma contradictiones usurparunt, non recte usos fuisse, manifestum remanere, Ecclesiam Romanam nullo modo falli in pietate. Verumtamen nos veritatis ipsius lumine maximopere suffulti, cum mendaciam deprehendere exoptemus, duplex hoc certamen aggrediemur, et una orationis parte prius absoluta, ut Deus concesserit, ex scriptis testimonia assumentes, ad corroborandum sanam Romanæ Ecclesiæ doctrinam, in altera reliquam exponemus; redarguemus scilicet, quæ dicere et

β. Ἐπεὶ δὲ πᾶσα ἀνάγκη ἄσασθαι ὧν ἄπαξ καὶ προθέμεθα, καὶ δὴ φαμεν ὡς τὸ τοῦ λόγου ἡμῖν σκοπιμώτατον πρὸς ἀποδείξιν ἀφορᾶ τοῦ κακῶς περιεσφραγῆναι ταῖς Ἐκκλησίαις τὸ σχίσμα, καὶ μὴ κατὰ λόγους ἐκκλησιαστικῶν, μηδ' ἐπ' αἰτίαις εὐλόγως, διαιστώσας λαοὺς καὶ κλήρους, ποιμένας καὶ ἱερεῖς, ἀλλὰ διὰ τινὰ μικρολογίαν ἦχου, οὐδὲν μέντω λυμαινόντος τὴν εὐσέβειαν, εἰς διαφορὰν δὲ πίστης ὁμῶς ἐκατέρους τοῖς μέρεσι δόξαντος. Πρὸς γοῦν τὸν τοιοῦτον τοῦ λόγου σκοπὸν εἰς δύο ταῦτα συγκεφαλαιώσασθαι τὴν ὅλην πραγματείαν τοῦ λόγου βούλομαι νῦν. Ἐν μὲν ἐγκατασκευαστικῶν ἐκθεῖναι τῶν λόγων τὰ γραφικὰ πάντα ῥητὰ, δι' ὧν οἱ κατὰ καιροῦς περὶ τῆς Τριᾶδος θεολογήσαντες φαίνονται διαβήθησαν διατρανοῦντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ ἡ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησία προσέδου, ἐξ ἀφορῶν αὐτὸ λέγουσα ἐκπορεύεσθαι. Ἔτερον δὲ δι' ἐπιχειρήσεων, ὧν ἂν καὶ δοκῆ Θεὸς ἀποδείξει ὡς ἡ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ σχίσματος ἑνστάσις, καὶ ἐπὶ τῶν κατακολουθησάντων ἐκείνης ῥοπῆ πρὸς τὰ ὅμοια, οὐ δικίας εἶχον τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν ἐπὶ τοσοῦτον ἔκτασιν τοῦ ὀλεθρίου τῶν Ἐκκλησιῶν σχίσματος. Εἰ γὰρ καὶ ἦν ἡμᾶς, ἀποδείξαντας ἀπὸ ῥήσεων γραφικῶν μηδὲν τι σφαλόμενῃ ἐπὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, συστήσασθαι ὡς οὐ καλῶς εἶπον οἱ ἀντιπέντες· καὶ τὸ ἀνάπαλιν, εἰ καὶ ἀπὸ μόνου τοῦ ἀποδείξει τοὺς τοῦ σχίσματος; σπουδαστὰς οὐκ ὀρθῶς χρησαμένους ταῖς ἐπὶ τῷ σχίσματι ἀντιβήσεσι, γνωρίσασθαι ἦν τὸ μηδὲν τι σφάλειν ἐπὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. Ἄλλ' ἐπεὶ κατὰ πολλὴν τὴν παρουσίαν τῆς ἀληθείας ἡμεῖς τὴν τοῦ ψεύδους λέγοντες ποιήσασθαι προθυμούμεθα, πρὸς τὸ διπλοῦν τοῦ ἀγῶνος ἀποδυσόμεθα· καὶ τὸ ἐν εἶδος τοῦ λόγου διεκθόντες πρότερον, ὅπως ἂν καὶ δοκῆ θεῶς, τὴν ἀπὸ τῶν γραφῶν δηλονότι μεταχειρισόμενοι μαρτυρίαν ἐπὶ συστάσει τοῦ πρὸς τὴν εὐ-

que conscripsere, qui pro tempore adversus Romanam Ecclesiam dissertationis certamen iniierunt.

3. Sed enim cum non ad præsentem tantum homines, sed ad eos etiam, qui post nos nascentur et venient, verba facimus, nescio quid agendum nobis sit. Etenim si cum præsentibus sermo haberetur, tum si quispiam nobis contradiceret, nostris auribus illius oppositionibus auditis, forsan respondendi ansam Deus concederet, ex quo omne donum perfectum, animum suum ad illum applicantibus: et licet illos persuadere non valeremus, gratum tamen nobis accideret, inuentibus eos temeraria quadam pervicacia ductos contradicere, et hoc ipsum victoriam existimarem, contradictionibus mente ac ratione vacuis vinci. Sed cum ad posteros erit, et ad eos, quos tempus futurum ad Commentariorum horum nostrorum lectionem compellet, quando non novimus quam illi sententiam et consilium sequentur, sive rectum et discernendi vi pollens, atque, ut verbo expediam, pacatum, quales multos probosque ætas hæc nostra tulit, sive pertinax, quales etiam nunc iique non pauci reperti sunt, nihil disceptationibus et rationalibus judiciis tribuentes, sed utcumque temere insulseque, qui eos præverunt, sequentes, hoc uiam sursum deorsumque, ut fproverbio fertur, asserentes dissidium non esse deponendum, quod nostri majores, sive probe, sive male, suscitauerunt. Hi itaque, si secundæ conditionis fuerint, nostris hisce sermonibus, pro corroboranda ecclesiastica pace confectis, nullo modo consuadebuntur. Sed non propterea nobis silendum est, sed ad unum solum omnia intuentem oculum, et ad iudicium illud, quod nemo fallit, et apud quod nobis insulse sese opponentium criminatio damnum nullum inferet, neque enim ibi criminantium opus; quemadmodum neque præter rationem indulgentium commendatio, emolumentum, neque enim ibi advocatorum opus, animus dirigendus.

4. Ad illud itaque iudicium falli nescium respicientes, actutum rem ipsam aggrediamur, exorantes singulos, qui nostra hæc scripta in posterum legent, recta conscientia, et neutram in partem propensa, in illis contenta examinare, et si lectori placuerit, a nobis error eorum, qui ante nos fuere, correctus, gratia Deo bonorum omnium datori et largitori: quod si de hac pace male pos consultos iudicat, quicumque ille fuerit, tantum hoc de nobis sciat, quidquid a nobis aut excogitatum, aut dictum, aut factum, vel scripto consignatum fuit, ad stabilendam Ecclesiæ pacem, non ad refellendum aliquid vel ex nostris ritibus, vel dogmatibus, a nobis perentatum fuisse. Quicumque enim ad ecclesiasticam hanc pacem accessit, nostras consuetudines et dogmata contemnens, dijudicansque Romanam Ecclesiam nostra magis pie sentire aut

σείδειαν ὀγιοῦς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐν δευτέρῳ ἐκθῆσομεν τὸ λοιπὸν, τὸν ἔλεγγον δηλαδὴ, ὧν τε εἶπον, καὶ ὧν συνεγράψαντο οἱ κατὰ καιροὺς πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν τὸν τῆς διαλέξεως ἀγῶνα ἀναδεξάμενοι.

γ'. Ἐπεὶ δὲ οὐ πρὸς μόνους τοὺς παρόντας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ὀψιγόνους καὶ μέλλοντας τοὺς λόγους ποιούμεθα, οὐκ οἶδ' ὅ τι ἂν καὶ διαπραξαίμεθα. Εἰ γὰρ πρὸς μόνους τοὺς παρόντας ἦν ὁ λόγος ἡμῖν, εἰ καὶ τινες τῶν ἡμῖν ἐντυγχάνοντων ἀντέλεγον, ἀλλὰ γε τέως τὸ ἐπὶ ταῖς ἀντιθέσεσιν, αὐτήκοον ἡμῶν παρῆγεν ἂν ἀπολογίας ἡμῖν εὐρεσιν πρὸς Θεὸν, ἐξ οὗ πᾶν ὄρωμα τέλειον, τὸν νοῦν ἡμῶν ἀνανεύουσι· καὶ εἰ μὴ γε πείσαι αὐτοὺς εἴχομεν. ἀλλ' ἀγαπητὸν ἂν ἡμῖν συνορώσω αὐτοὺς, ἐξ ἀλόγου πεισμονῆς ἐρχομένους πρὸς τὴν ἀντιρῶσιν, νίκην αὐτὸ τοῦτο ἡγεῖσθαι, τὸ μὴ ἐξ ἐλλόγων νικᾶσθαι τῶν ἀντιρῶσέων. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ὀψιγόνους ἐσείτῃ, καὶ οὗς ὁ μέλλων χρόνος εἰς ἐντυχίαν τῶν παρόντων ἡμετέρων λόγων καλέσει, ἐπεὶ μὴ οἴδαμεν, ὅποιας ἂν γνώμης καὶ προαιρέσεως ἔσονται, εἴτε τῆς εὐσυνειδήτου καὶ διακριτικῆς, καὶ τὸ δλον εἰπεῖν εἰρηρικῆς, ὅπολους πολλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς ὁ νῦν ἀνέδειξε χρόνος, εἴτε τῆς πεισματικῆς τε, ὅποιοι καὶ αὐτοὶ οὐκ ὀλίγοι νῦν ἀνεφάνησαν, οὐ λόγοις καὶ λογικαῖς διαγνώσεσι προσνέμοντες ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτω τὴν ἀλόγιστον τοῖς προηγησασμένοις κατακολούθησιν προαιρούμενοι: ἐν τούτῳ καὶ μόνον ἔνω καὶ χάτω τοῦ λόγου προφέροντες, τὸ μὴ δεῖν ἀθετῆσαι κλισμα. Ὅπερ οἱ πρὸ ἡμῶν, εἴτε καλῶς εἴτε κακῶς ἀπειργάσαντο. Πρὸς γοῦν τούτους, εἰ τῆς δευτέρας εἴεν προαιρέσεως, οὐδὲν μὲν τὸ πείθον ἔξουσιεν ἴσως τὰ παρ' ἡμῶν ἐκτεθειμένα ἐπὶ συστάσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ καὶ σιωπητέον ἡμᾶς, ἀλλὰ πρὸς ἐν μόνον ὀρώντας τὸν παντεπίσκοπον ὀφθαλμῶν, καὶ πρὸς τὸ ἀλάθητον ἐνατενίζοντας ἐκεῖνο δικαιοκῆριον, πρὸς ὃ οὐδὲν ἡμᾶς ἢ τῶν ἀλόγως ἀνθισταμένων βλάψει κατηγορία· οὐ χρεῖα γὰρ κατηγοροῦν ἐκεῖ· ὡσπερ οὖν οὐδὲ ἢ τῶν παραλόγως χαριζομένων ὀνήσειε σύστασις· οὐ χρεῖα γὰρ συνηγόρων ἐκεῖ.

δ'. Πρὸς γοῦν τὸ ἀλάθητον ἐκεῖνο δικαιοκῆριον ἀφορώντας, εὐθὺς τοῦ σκοποῦ γίνεσθαι χρῆ, ἕκαστος ἀξιούντας τῶν τοῖς παροῦσιν ἡμετέροις γράμμασιν ἐνευξομένων ἐσύστερον, εὐθεὶ συνειδότε καὶ ἀρρεπεῖ βασιανίζειν τὰ ἐμπειριελημμένα· καὶ εἰ μὲν ἀρῆσκει τῷ ἐντυγχάνοντι τὸ διορθωθῆν παρ' ἡμῶν σφάλμα τῶν πρὸ ἡμῶν, χάρις Θεῷ, τῷ παντὸς καλοῦ δοτηρι καὶ χορηγῷ· εἰ δὲ γε περὶ τῆς εἰρήνης ταύτης οὐ καλῶς βουλευσαμένους διανοεῖται ἡμᾶς, ὅστις ἂν καὶ εἴη οὗτος, ἐν τούτῳ μόνον ἐθέλω αὐτὸν εἰδέναι περὶ ἡμῶν, ὡς πᾶν εἰ τι παρ' ἡμῶν καὶ διανοήθη, καὶ ἐλαλήθη, ἐπράχθη τε καὶ ἐγράφη ἐπὶ συστάσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, οὐκ ἐπ' ἀθετῆσει οὐδὲ τῶν ἡμετέρων ἐθῶν καὶ δογμάτων τοῦτο γέγονε παρ' ἡμῶν. Πᾶς γὰρ τις, ὃς ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην ἦλθεν εἰρήνην, ὡς τῶν ἡμετέρων ἐθῶν καὶ δογμάτων κατεγνώκω, καὶ ὡς τὴν Ῥωμαϊκὴν

Ἐκκλησίαν πρεσβεύειν διεγνωκῶς εὐσεβέστερόν τι τῆς ἡμετέρας, Ἐκπαιτος εἶη τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας, καὶ τῷ προδότη Ἰούδῃ, καὶ τοῖς κοινωνοῖς αὐτοῦ, καὶ σταυρωταῖς τοῦ Σωτῆρος συντεταγμένους. Τοῦτο δὴ τὸ φοβερὸν ὄρκιον ὡσπερ τι τοῦ λόγου θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι, τοῦ λέγειν ἐρχόμεθα.

Ἰ. Ὅσπερ δὲ καὶ ἐτι μοι τοῦ λόγου προαναταχθῆναι δοκεῖ, οὐδὲ τοῦτο παραδραμοῦμαι, τῷ προσήκοντι τῶν μὴ ἐφαρμοσάσαι· οἱ πολλοὶς πολλὰκις, ὡς εἴρηται, τῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνδρῶν γραφῆ καὶ μέλανι μαχεσάμενοι, δι' οὓς καὶ πρὸς τὸν ἐσῆστερον ἀγῶνα ὁ παρὼν ἡμέτερος ἐπαποδύσεται λόγος, ὅπῃ τῆς δίκης ὡσπερ συναυνοῦμενοι, εἰς τὸ θριαμβεύειν ἐπιτόχως γνώμης ἠττωμένους ἰδιορβύθμου, καὶ τοῦτο μόνον νίκην ἠγοούμενης, τὴν πεισμονῆν χαίρειν ἀπλῶς, καὶ πρὸς πᾶν τὸ πρὸς εἰρήνην αὐτοὺς ἐκκαλούμενον ἀντιβαίνειν εὐκαίρως, ἀκαίρως, τὸν δλον τῆς αὐτῶν διαλέξεως λόγον, ὡσπερ τινὶ ἐγκαλλωπίζουσι κόσμῳ, ταῖς κατὰ τῶν προδιαλεγόμενων αὐτοῖς ὕβρεσι. Καὶ εἶθε πᾶν ὕβρεσιν· ἴσως γὰρ ἂν ἔλαττον ἦν τὸ κακόν, εἰς μόνους τοὺς ὕβρισταμένους προδοταμένης τῆς ἀλόγου τούτων φρεσῆς. Νῦν δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ παντόλμους τὰς κατ' αὐτῶν, καὶ τῆς αὐτῶν Ἐκκλησίας ἀπερεύγονται βλασφημίας, ὧν ἡ ἀτοπία εἰς αὐτὴν τὴν τῶν Χριστιανῶν διαβαίνει εὐσέβειαν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνιδεῖν ἔσχον, ὡς αὐτὸ τοῦτο μόνον, τὸ μεθ' ὕβρεων τε καὶ βλασφημιῶν διαλέγεσθαι πρὸς αὐτοὺς, παρὰ τοῖς εὐγνώμοσι τῶν διαγνωμένων ὄξιν ἠτις ἐδίδου αὐτοῖς. Τίς γὰρ ἂν καὶ νικᾶν ἔχων εἰρηνικῶς, καὶ μάλιστα ὅπου περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν οἱ λόγοι, ὕβρεσι τῷ προσδιαλεγόμενῳ ἀντεπιφύεται, ὡσπερ οὐκ ἀδελφούς ζητῶν κτῆσασθαι, ἀλλ' ἀδελφούς ἀποθῆλλεσθαι φιλονεικῶν. Ἐγὼγε τέως τοῖς τοιοῦτοις ἐντυγχάνων λόγους αὐτῶν, καὶ τοὺς μὲν Ῥωμαίους εἰρηνικῶς αὐτοῖς κατανοῶν ἐντυγχάνοντα, οἷς καὶ μᾶλλον τὸ πρὸς θυμοὺς ἐπιβρέπτεστον ὠμολόγηται, τοὺς δ' ἡμετέρους οὐ λογικῶς μαχομένους τοιότῃ, ἀλλ' ὡσπερ μαχαίρῃ, καὶ σπάθῃ, καὶ ὄρατι τὴν κατ' αὐτῶν ὄρμην ποιουμένους, ἐρυθριῶ, καὶ ὡσπερ εἰς αὐτὸν λογιζόμενος τὴν αἰσχύνην, μικροῦ καὶ ἐκκαλύπτεσθαι θέλω.

ζ'. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἀντιλέγειν τοῖς ἀντιλογικοῖς τοιοῦτοις ἐσῆστερον βουλόμενος ἔγωγε, πρὸς μηδὲν τοιοῦτον παρασυρῆναι καθικετεύω Θεόν, καὶ τοὺς ἐνευξομένους δὲ τοῖς ἡμετέροις γράμμασι τοιοῦτοις, τὴν αὐτὴν αἰτῶ χάριν, μηδὲν τι τῶν ἡμετέρων πρὸς ἑμὴν ἀφορῶντας διαβαλεῖν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐ πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ὀρώντες, τὴν εἰρήνην ταύτην δεῖν ὀφθῆμεν ἐνστερησασθαι· εἰ δὲ τίσι μὴ δοκεῖ, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὰ κοσμικὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἴδοιμεν, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὧς· οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Εἰ μὲν γὰρ δικαίως καὶ ἐπὶ τινὶ πρὸς τὴν ἡμῶν εὐσέβειαν συντελοῦντι ἢ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μάχῃ, ἐξ ἧς ὅποια καὶ ὅσα καθ' ἡμῶν ἐπισηφῆρησε τὰ δεῖνὰ, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν ἔστιν, ἴσως γὰρ ἄλλοις ταῦτα καὶ ἱστορήθη· ἡμεῖς ἂν καὶ αὐτοὶ συνδιατιθέμενοι τοῖς ἐπιβρέπῳς ἔχουσι πρὸς τὸ σκάνδαλον· ἐπεὶ δὲ πάντῃ ἀδίκως, καὶ ἐκ μόνης ἐπιπρῆλας Σατανικῆς τὸ

A credere, cadat e Christi regno una cum Juda proditore, illius sociis,' et Servatoris crucifixoribus connumeratus. Hoc terribili iurejurando tanquam sermonis fundamento antea locato, orationem exordiamur.

5. Alterum dictis quoque nostris præponendum minime præteriero, loco peropportuno adaptare, qui multos et sæpius, ut diximus, Romanæ Ecclesiæ viros scripto et atramento oppugnarunt, et in quos secundo certamine noster hic Commentarius convertetur, a justitia veluti compulsos, ad semetipsos diffamandos, a sententia propria devictos, et hoc solummodo victoriam existimantes, prorsus pertinaciæ indulgere, et ad pacem adhortantibus, contra sese tempestive inopportunoque opponere, et universæ suæ dissertationis congeriem veluti aliquo ornato exornare adversus eos, qui simul cum eis colloquantur, injuriis, et utinam injuriis, tum enim malum minus foret, in solis injuria affectis, eorum insulso impetu persistente: at nunc non id solum, sed et audacissimas in eos et eorum Ecclesiam contumelias et convicia evomunt, quorum absurda temeritas ipsissimam Christianorum vulnerat pietatem. Neque comprehendere potuerunt, eo vel solo, quod injuriis et contumelia disputationes et colloquia contulerunt, a benevolis cognitoribus victoria excidisse judicatos fuisse. Quis enim, cum victoriam consequi possit pacifice, et potissimum in iis, in quibus de Deo divinisque rebus pertractatur, injuriis disserentem opprimere conatur, æque ac si fratres conquirere non studeat, sed eos subigere perdereque contendat? Ego plane similes eorum sermones percurrens, et Romanos deprehendens, quos ad iram propensiores esse fatemur, pacifica cum illis colloquia serere, nostros vero nulla cum ratione depræliantibus similes, ense, ut ita dicam, gladio et hastis eos impetentes, rubore equidem suffundor, et intra memetipsum infamiam repetens, tantum non faciem tegere delibero.

6. Quapropter his contradictoribus ipse postmodum contradicturus, ne ad similia trahar, supplex Deum exoro, eandemque prorsus ab illis, qui hæc nostra commentaria lecturi sunt, gratiani exposco, nihil ex his nostris contentioni addictos reprehendere. Nos etenim non homines, sed Deum insipientes, pacem hanc apertis ulnis excipiendam esse arbitrati sumus. Id si aliter nonnullis visum fuerit, nil nostra refert. Quod si ad Romani principatus res sæculares animo advertamus, id vero dicere non possumus, nil nostra referre. Etenim si juste, et propter aliquid nostræ pietati conducens cum Romana Ecclesia pugna suscepta est, cujus causa tot tantaque mala in nos ingruerunt, que non est præsentis negotii dicere, et forte ab aliis eorum historia scripto demandata est, nos quoque una cum propensis ad scandalum conveniremus; sed cum nulla justa de causa, sed ex sola Satanæ

improbitate Ecclesiarum scandalum inter nos injectum conspiciamus, tantum abest ut cum scandalis curatoribus conveniamus, ut mœrore etiam ingenti afficiamur, et, quo possumus animi fervore, nostros exeremus, ut propriam insaniam deponant, et non ita temere in proprias urbes et oppida novum bellum secundo exsuscitent, tantarum calamitatum ac infortuniorum causam. Sin minus, qui rursus scandalis auctor fuerit, judicio erit obnoxius. Nos vero tandem orationem aggrediamur.

7. Quid inquitis, viri fratres? Quid in causa est, ut tantundem Ecclesiarum dissidio plaudatis, et pro eo promovendo etiam bella suscipere non vereamini? Quod, tradunt, longum jam tempus intercessit, ex quo dissidium hoc originem habuit; propterea pro eo etiam depugnandum putamus, quod et diuturnum. An igitur quod scissi sumus, considerandum; an quomodo, quærendum? Quod scissi sumus, inquit. Verumtamen mihi, quod et bene sentientibus singulis, non hoc videtur: sed qua ratione scissi sumus; et si invenerimus, qui ante nos schisma constarunt, Romanam Ecclesiam incusantes, tanquam ingentibus sceleribus ob dogmata obstrictam, considerare et examinare, quæ illi Romanos criminantes opposuere, quæ hi semetipsos liberantes a crimine, responderunt, et cum recto judicii examine, aut eos recte sentientes sequi, et laudare, et beatos prædicare, aut decernere eos in hoc scandalo deliquisse, humano errore deceptos. Oportet autem nos, vel quod ab illis actum est, loco ignominie habere, et quod apud nos est laudabile, introducere, vel nullo de illo sermone habito respectu primigeniorum, quod saltem ad nos pertinebat, probe disponere, duplici emolumento, et quod aberrantes secuti non sumus, et quod posteris, et iis qui post nos nascentur, recti formam tradidimus. Mihi itaque, existimo autem et cuicumque pertinacie insanientis osori, quod approbatum est, perplacet, et quæstio, qua ratione scissi sumus. Quod si quidam, quod scissi sumus, absque alio examine dissidium continuandum judicant, ego insulsum erga eos, qui ante nos fuere, obsequium modis omnibus detestor.

8. Sed jam aliunde comparet, qui non vesanum temporis sequitur, sed tanquam partis magis rationalis sectator, ratiocinatione magis seria contradicere studet; quid inquitis? nobis dicit. An vobis amplectenda videtur ecclesiastica pax Italicorum, qui duas causas et duo principia unius Spiritus in beata Triade constituunt? Non, per Triadem, optimi. Sic enim ante omnia munitur, ne de aliquo simili in suspicionem tibi veniam. Non hac ratione dicimus Romanæ Ecclesiæ pacem attendendam. Casum etenim a beata Triade adversus omnes precamur, qui similitum hominum pacem, in consubstantiali Triade duo principia ponentium amplecti volunt. Nanique hæc sunt eorum, qui semel ad veritatis lumen nictantes, prout iam impro-

των Ἐκκλησιῶν σκάνδαλον μέσῳ ἡμῶν συνοριῶν παρεισφραρῆν, οὐ μόνον τοῖς σπουδασταῖς τοῦ σκανδάλου οὐκ ἐσμέν συνδικαιθήμενοι, ἀλλὰ καὶ λύπην ὄσῃν ἡγούμεθα τοῦτο, καὶ θερμότερον τοὺς καθ' ἡμᾶς ἰκετεύομεν τῆς καθ' ἑαυτῶν ἀποσχέσθαι μανίας, καὶ μὴ οὕτω κατὰ τῶν οικειῶν πόλειον καὶ χωρῶν ἀρχὴν ἄλλην ἐκ δευτέρου ποιήσασθαι πολέμιον καὶ συμφορῶν. Εἰ δ' οὖν, ἀλλ' αὐτὸς βασιτάσει τὸ κρίμα, ὅστις καὶ πάλιν ἀρχηγὸς σκανδάλου θελήσει γενέσθαι. Ἡμῖν δὲ καὶ δὴ τοῦ λόγου ἀρκτέον.

Ζ'. Τί φατε, ἄνδρες ἀδελφοί; Τί ἐτι περιμάχητον ἡμῖν χρῆμα τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν σχίσμα δοκεῖ; Ὅτι, φασι, μακρὸς ἤδη χρόνος, ἐξ ὅτου τὸ σχίσμα τοῦτο προέβη· διὰ τοῦτο περιμάχητον τὸ σχίσμα ἡμῖν, ὅτι καὶ χρόνιον. Ἀρ' οὖν ἐτι ἐσχίσθημεν σκοπητέον, ἢ ὅπως ἐσχίσθημεν ζητητέον; Ὅτι ἐσχίσθημεν, φασίν. Ἄλλ' ἐμοί, οἶμαι δ' ὅτι καὶ τῶν εὐφρονούντων ἐκάστω, οὐ τοῦτο, ἀλλ' ὅπως ἐσχίσθημεν· κἂν εὐρήσωμεν τοὺς πρὸ ἡμῶν συστησάμενους τὸ σχίσμα, τὴν τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίαν κατατιτωμένους, ὡς μεγάλα ὄψθεν ἡμαρτηκυῖαν ἐπὶ τοῖς δόγμασι διασκοπήσαι, καὶ διαβασανίσαι, ἄτε τοῖς Ῥωμαίοις ἐκεῖνοι ἐγκαλοῦντες προέτεινον, καὶ ἄπερ οὗτοι ἀπολύοντες ἑαυτοὺς ἐγκλημάτων ἀπελογούντο, καὶ μετὰ τῆς ἐπὶ τῇ διακρίσει εὐθύτητος ἢ ἀκολουθήσαι λέγουσιν ἐκεῖνοις καλῶς, καὶ ἐπαινεῖσαι, καὶ μακαρίσαι, ἢ διαγνώσαι ὡς ἐκεῖνοι μὲν ἐπὶ τῷ σκανδάλῳ τούτῳ πεπλημελεῖσασιν, ἀνθρώπινόν τι παθόντες πλημμέλημα· ἡμᾶς δὲ δεῖ ἢ τὸ παρ' ἐκείνων γεγόνος εἰς μοῖραν ψόγου παραπέμψαι, καὶ τὸ παρ' ἑαυτῶν ἐπαινετῶν ἀντεισενεγκεῖν, ἢ τῶς μὴδὲν τι περὶ ἐκείνων εἰρηκότας, φειδοὶ τῶν πρεσβυγενείων, τὸ γοῦν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καλῶς διαθεῖναι, καὶ διπλῆ κερθᾶναι, ὅτι τε τοῖς πεπλημελεῖσασιν οὐκ ἠκολούθησαμεν, καὶ ὅτι τοῖς ὑψιγόνους καὶ μεθ' ἡμᾶς τὸν τοῦ καλοῦ παρεδῶκαμεν τύπον. Ἐμοί μὲν οὖν, οἶμαι δ' ὅτι καὶ παντὶ τῷ ἄλλῳ πεισμονῆν μισοῦν· τὴν ἀλογον, τὸ δεδοκιμασμένον ἀρέσκει, καὶ ἡ τοῦ ὅπως ἐσχίσθημεν ζητήσις. Εἰ δὲ τινες, ὅτι ἐσχίσθημεν, ἀδοκιμάτως ἐξέχεσθαι τοῦ σχίσματος κρίνουσι· ἐγὼ δ' ἀλλὰ τὴν ἀλογον τοῖς προηγησάμενοις κατακολουθήσιν διλοσχερῶς ἀποστρέφομαι.

η'. Ἄλλ' ἤδη ἐτέρωθεν ποθεν ἀναφαίνεται ὁ μὴ τῷ ἀλόγῳ τοῦ χρόνου κατακολουθῶν, ἀλλ' ἄτε δὴ τῆς λογωτέρας ὡν μοῖρας καὶ λογικωτέρας ἀντιβαίνειν ὁρμῶν· καὶ τί φατε; πρὸς ἡμᾶς λέγει. Ἄρ' ἄγε ὑμῖν δοκεῖ τὴν τῶν Ἱταλῶν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην ἀσπίσασθαι, δύο αἰτια, καὶ ἀρχὰς δύο τοῦ ἐνὸς Πνεύματος ἐπὶ τῆς μακαρίας πρεσβεούτων Τριάδος; Οὐ, νῆ τὴν Τριάδα, ὧ βέλτεστε. Οὕτω γὰρ προσεξασφαλίζομαι, ὡς ἂν μὴδὲν τι καὶ περὶ ἡμῶν ὑποπτευθεῖ σοι τοιοῦτον. Οὐχ οὕτω φαμέν τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην προσήκασθαι. Ἐκπτώσιν γὰρ τῆς μακαρίας Τριάδος κατὰ παντὸς ἐπαρώμεθα τοῦ θελήσαντος τοιοῦτων ἀνδρῶν εἰρήνην προσήκασθαι, δύο ἀρχὰς ἐπὶ τῆς ὁμοουσίου λεγόντων Τριάδος. Ἐκείνων γὰρ ταῦτα, οἱ πρὸς τὸ

της ἀληθείας ἀπαξ μύσαντες φῶς, τῷ τῆς ἐαυτῶν
 κακίας ἐπορευέθησαν σκότει. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν τὸ παρὰ
 τῶν ἁγίων Πατέρων παραδοθὲν ἡμῖν ἀναγινώσκοντες
 Σύμβολον, οὕτω διαβρήδην βοῶμεν· « Καὶ εἰς τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς ἐκπορευόμενον. » Καὶ οὕτω τοῦτο ἀναγινώ-
 σκομεν, καὶ οὕτω τοῦτο ἀναγνωσόμεθα μέχρι τελευ-
 τίας ἀναπνοῆς, καὶ οὕτω φρονούντες τῇ Τριάδι
 προσεσθόμεθα. Ἴταλοί δὲ προστιθέμενοι τῇ ἀνα-
 γνώσει τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι, οὐχὶ δύο
 εἶσι τοῦ ἐνὸς Πνεύματος αἵτις, διὰ τὸ κατ' οὐδένα
 τρόπον τῆς δουραχίας ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγειν τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀρχαίων αἰρετι-
 κῶν, τοὺς περὶ Μανιχαϊτῶν φημι καὶ Μαρκιῶνα, δου-
 ραχίαν προσθεύσαντες ἀρχὴν ἀγαθοῦ, καὶ ἀρχὴν ἐτέ-
 ραν κακοῦ ἐδόξασαν· οἱ δὲ περὶ Εὐνόμιον ματ' **B**
 κείνους ἅπαντες, ὡσπερ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς
 μόνου, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 ἐδόγματίσαν. Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησία, πάν-
 των τούτων καθάπαξ ὀλιγοψήσασα ὡς γέλωτος καὶ
 χιεύς ἀξίω, ἐν τοῖς ὅροις τῆς εὐσεβείας ἀσαλεύ-
 τος καὶ ἀπεριτρέπτως μεμένηκεν, οὕτε ἀρχὴν ἀγα-
 θοῦ καὶ ἀρχὴν ἐτέραν κακοῦ δογματίσασα πώποτε,
 οὕτε τοῖς περὶ τὸν Εὐνόμιον προσθεθείσά ποτε, ὡς
 εἰπεῖν τολμήσῃαι τὸν μὲν Πατέρα ἀρχὴν τοῦ Υἱοῦ
 τος, κἀντεῦθεν ἀναφανῆναι δύο δοξάζειν ἀρχάς.

Θ. Ἄλλὰ τῆς τῶν μεγάλων Ἁγίων δόγμασιν ἐπε-
 ρειδομένη, καὶ ταῖς ἐκείνων ἀκολουθοῦσα ἐννοίαις,
 τὸν μὲν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ἀνακηρύττει, τὸ
 δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγει. Καὶ
 μίαν ὄρωσ ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος καθαρῶς **C**
 προσθεύει τε καὶ ὁμολογεῖ, διὰ τὸ εἰδέναι ὑπὸ τῆς
 τῶν Πατέρων διδασκαλίας πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς
 τὸν Πατέρα τὴν πρώτην αἰτίαν ἀνάγεσθαι. Τὸ γὰρ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα,
 καὶ μὴ δύο αἰτία δοξάζειν τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἄλλο-
 θέν ἐστι πάντως ἄλλ' ἢ ἐξ αὐτοῦ τούτου, τοῦ πάντα,
 ὡς εἴρηται, τὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν πρῶ-
 τὴν αἰτίαν ἀνάγεσθαι. Εἰ δὲ καὶ μαρτυρίας δεῖ σοί-
 τινος τῶν Θεολόγων ἀνδρῶν, ἵν' ἐντεῦθεν ἔχῃς τὸ τῶν
 ῥηθέντων λόγων ἐχέγγυον, εἰς τὸ εἰδέναι μὴ δύο αἰ-
 τία τοῦ Πνεύματος ἢ εἶναι ἢ λέγεσθαι, τὸν Πατέρα
 καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν
 Πατέρα τὴν πρώτην αἰτίαν ἀνάγεσθαι, ὁ μέγας Βα- **D**
 σίλειος εἰς μαρτυρίαν ἡμῖν ἀξιόπιστον παραχθίσει-
 ται. Οὗτος καὶ γὰρ ὁ τὰ θεῖα πολὺς, οὐ καὶ ὁ λόγος
 ἀπίπτως, καὶ ὁ τρόπος ἀμίμητος, ἐπεὶ τὸν Εὐνόμιον
 περὶ τῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος δογματίζοντα ἐν τοῖς
 αὐτοῦ συγγράμμασιν εὗρισκε λέγοντα, ἐκ μόνου
 τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν κατ' αὐτοῦ
 λόγων πρὸς τῷ τέλει οὕτω φησίν· « Ἐκεῖνο δὲ τινε
 τῶν πάντων ἀδηλον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ
 ἀποστερημένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐστὶ τι ἐν τοῖς
 οὕτοι τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἠλλοτρίωται·
 Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σα ἐμά.
 Πῶς οὖν τὴν τοῦ Πνεύματος αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ
 μὴν προσεθῆται, καὶ κατηγορήμα τῆς φύσεως αὐ-
 τοῦ τὴν τούτου λαμβάνει δημιουργίαν; Εἰ μὲν οὖν

bitatis tenebras consecantur. Sed nos a sanctis
 Patribus nobis traditum Symbolum recitantes, sic
 palam enuntiamus : « Et in Spiritum sanctum ,
 Dominum, vivificantem , qui ex Patre procedit. »
 Et hoc modo illum legimus, legemusque ad extremum
 usque spiritum, et ita sentientes Triadi assistemus.
 Verum Itali lectioni addentes, et ex Filio proce-
 dere, non] duas unius Spiritus causas astruunt ,
 quod nullo modo ex duplici principio ex Patre et
 Filio Spiritum asserunt. Namque antiqui hæretici,
 Manetem scilicet et Marcionem secuti, duo princi-
 pia statuentez, principium unum boni, et princi-
 pium mali alterum tenuerunt : qui vero ab Euno-
 mio steterunt, et post eos omnes, quemadmodum
 Filium ex Patre solo, ita et Spiritum sanctum ex
 solo Filio decreverunt. Verum Romana Ecclesia
 neglectis hisce omnibus, tanquam risu et ludibrio
 excipiendis, intra pietatis terminos inconcussa at-
 que immutabilis permansit, neque boni principium,
 neque alterum mali unquam asseverans, neque
 Eunomio asseclis sese associans, ut auderet dicere,
 Patrem quidem solum Filii principium, Filium
 vero solum principium aliud Spiritus : indeque
 convinceretur, duo principia asserere.

μόνου, τὸν δὲ Υἱὸν μόνον ἀρχὴν ἐτέραν τοῦ Πνεύμα-

9. Sed magnorum Sanctorum decretis innixa,
 eorumque sententias sectata, Filium ex Patre solo
 deprædicat, Spiritum sanctum et ex Filio esse di-
 cit, et unum nihilominus principium in sancta
 Triade pure aperteque tenet et constitetur : quod
 sciat Patrum doctrinis instructa, omnia Filii ad
 Patrem primam causam referri. Namque ex Patre
 et ex Filio dicere Spiritum, et duas causas Spiritus
 non fateri, non aliunde prorsus est, quam ex hoc
 ipso, quod omnia, ut jam dictum est, Filii ad
 Patrem primam causam referantur. Quod si et
 theologorum virorum testimonio indiges, ut inde
 jam dictorum veluti pignus habens, ad agnoscend-
 dum, non duas causas Spiritus vel esse, vel dici
 Patrem et Filium, cum dicitur ex Patre et ex
 Filio esse Spiritus, quod omnia Filii ad Patrem,
 primam causam referantur, magnus Basilius testis
 fide dignus adducatur. Hic enim, qui ad res divi-
 nas pertractandas multum valuit, cujus et oratio
 inexpressibilis, et mores inimitabiles, cum Euno-
 mium de causa Spiritus decernentem in propriis
 Commentariis reperiret dicentem, « ex solo Filio
 illum esse, » secunda adversum eundem oratione
 prope finem hæc habet : « Illud vero cui non in-
 notescit, nullam Filii actionem disjunctam esse a
 Patre, neque esse quidpiam in rebus, quod insit
 Filio, et alienum sit a Patre? Omnia enim, in-
 quit, mea tua sunt, et tua mea. Quamam itaque
 ratione Spiritus causam Inigenito soli attribuit, et
 prædicari de illius natura illum opificium vult? Si
 itaque duo principia contraria sibi astruens, hæc
 dicit, cum Manichæo atque Marcione conteretur.
 Si vero ad unam ea, quæ sunt, reducit, quod a

Filio factum asseritur, ad primam causam refertur. Adeo ut, etsi omnia per Deum Verbum producta esse credimus, verum omnium causam esse Deum omnium a nobis non denegetur. » Præter hunc aliloquium veritatis præconem et testem, adducatur quoque Gregorius, cui e theologis cognomen est, qui in sua in Pentecosten oratione, cujus est illud principium, « De die festo breviter philosophetur, » hæc ait, « Neque enim addecebat deficere unquam, aut Filium Patri, aut Spiritum Filio: » et paucis interjectis: « Erat enim semper sese communicans, non particeps, invisibilis, sine tempore, omnipotens, et si ad primam causam, quemadmodum Unigeniti omnia, sic et ea, quæ Spiritus sunt remittantur. » Hac ratione itaque sub testibus sic dignis, magnis hisce Patribus, aperte patente, omnia Filii ad Patrem primam causam referri, non absone nos diximus, Italos cum lectioni Symboli addunt, « et ex Filio Spiritum sanctum procedere, » non duas unius Spiritus causas asserere.

τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, καλῶς ἡμεῖς ἐφημεν ὡς Ἴταλοι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, »

10. Et quando hoc adducta testimonia veluti stabile, et prorsus certum statuunt, contentiosi animi, et vesanæ pertinaciæ abortus illis relinquamus, quibus contraria erga fidem opinatio sententiæ efficit æquilibratam. Cum vero una fides ex Patribus ad nos corrivata sit, sors a Deo electa, quam generales et locales synodi confirmarunt, et quam ex eo tempore ad hanc ætatem tempus constabilivit, conservetur a nobis immutabilis, neque res ulla sit nobis impedimento, ne cum fratribus nostris, placide compõsita pace, quiescamus, donec eandem pietatis sententiam innuant dictiones ab illis propositæ. Et consilium fuerit, non ex meo capite, sed magni Athanasii zelo, quem si quis pietatis fundamentum nuncupaverit, a decore non aberrabit. Cum enim primæ œcumenicæ synodi hic dux ac promotor apparuit, manifestum est illam ipsam, et post illam universas super fundamento ejus sermonum, pietatem extruxisse. Quid porro est, in quo magnum hoc Ecclesiæ lumen, et ab immortalitate nomen sibi demeritum, æmulari vos fratres moneo? Ille ipse adsit, et sua lingua dictatis vocibus denuntiet; quinimo et theologus Gregorius, Basilii Magnus, et discernendis dogmatibus acutissimus Maximus cum eo conspirent, in quibus quam optime suggerunt, quæ ex vocibus nascuntur differentias negligendas, dummodo secundum sententiam uno consensu fratres concordant. Præeat vero alios in rebus divinis exponendis Athanasius. Hic enim tomo ad Antiochenos, cujus principium est: « Persuasum habemus vos, cum sitis ministri Dei ac homi dispensatores, » ita scribit: « Illis enim, qui nonnullos incusabant, ut trium hypostaseon affirmatores, cum hujusmodi voces in Scripturis non reperirentur, ac proinde suspectæ videri possent, auctores fuimus, ne amplius in Nicænam confessionem inquirerent. Sed tamen de istis ob

ἄρα ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαι; ταῦτα φησι· μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκλιῶνος συντριβήσεται· εἰ δὲ μὴ ἐξάπτει τὰ ὄντα τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ὡστε καὶ πάντα εἰς τὸ εἶναι παρηχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἰτίων εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεθα. » Ἐπὶ τῷ ὑψηλόρῳ τούτῳ τῆς ἀληθείας κήρυξι τε καὶ μάρτυρι παρεσαχθήσεται καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, ὃς ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Περὶ τῆς εορτῆς βραχέα φιλοσοφήσωμεν, » οὕτω φησὶν· « Οὐδὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλλείπειν ποτὲ ἢ Υἱὸν Πατρὶ, ἢ Πνεῦμα Υἱῷ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἦν μὲν ἐκεῖ μεταληπτὸν, οὐ μεταληπτικὸν, ἀόρατον, ἀχρονον, παντοδύναμον, εἰ καὶ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν ὡσπερ τὰ τοῦ Μονογενοῦς ἅπαντα, οὕτω δὲ καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναπέμπεται. » Οὕτω γοῦν ὑπὸ μάρτυσιν ἀξιολόγοις τοῖς μεγάλοις τούτοις Πατέρασιν ἀναφαινομένου τοῦ πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν προστιθέντες τῇ ἀναγνώσει τῶ Συμβόλου τὸ « καὶ οὐκ ἄλλο τοῦ ἐνός φασὶ Πνεύματος αἰτία.

1. Καὶ ἐπεὶ τοῦτο αἰ βῆθαισιν γραφικὰ μαρτυρία κατὰ τὸ πάντῃ βέβαιον συνιστῶσι, τὰ μὲν τῆς φιλονεικίου γνώμης καὶ πεισμονῆς ἀλόγου ἐκτόκια ἐκεῖνοις παρῶμεν, οἷς τὸ πρὸς τὴν πίστιν ἀντιδοξοῦν καὶ τὸ πρὸς τὴν γνώμην ποιεῖται ἀντίβροπον· ἡμῖν δ' ἐπεὶ μὴ πίστις ἢ ἐκ Πατέρων εἰς ἡμᾶς διαδοχασθεῖσα, κληρὸς θεολεκτοῦ, ἢ οἰκουμενικαί τε καὶ τοπικαὶ σύνοδοι ἐπεκράτουν, καὶ ἦν ὁ ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς τὸν νῦν ἐβεβαίωσε χρόνος, κρατεῖτω μὲν παρ' ἡμῖν ἀμεταποίητος αὕτη, καὶ ἐμποδῶν δὲ μηδὲν ἡμῖν ἔστω πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν εἰρηνεύειν, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν τῆς εὐσεβείας φέρωσιν ἔννοιαν, αἰ παρ' ἐκείνων προστιθέμεναι λέξεις. Καὶ ἡ συμβουλή οὐ κατὰ γνώμην ἐμὴν, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Ἀθανασίου τοῦ πάνυ, ὃν κρηπίδα τῆς εὐσεβείας καλέσας, οὐκ ἂν ἀμάρτη τοῦ θεόντος. Ἐπεὶ γὰρ τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου οὗτος ἀρχηγὸς ἀνεφάνη, εὐδολον δὲ αὐτὴ ἐκείνη, καὶ αἰ μετ' ἐκείνην ἅπασαι ἐπὶ θεμελίῳ τῶν ἐκείνου λόγων τὴν εὐσέβειαν ὑποδόμησαν. Τί δὲ ἔστιν, ἐφ' ᾧ τὸν μέγαν τούτον τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρα, τὸν τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμον, παραζηλοῦν ἡμᾶς, ἀδελφοί, συμβουλεύω; Αὐτὸς ἐκείνος παρίτω, καὶ ταῖς τῆ αὐτοῦ γλώσσῃ ἐκφωνηθείσασιν λέξεσιν ἀπαγγελλέτω ἡμῖν· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Βασιλειὸς τε ὁ Μέγας καὶ ὁ δογματικώτατος Μάξιμος; συγχροτησάτωσαν τούτῳ, ἐφ' οἷς ἄριστα ὑποτίθεται τὰς ἐν λέξεσι παρορᾶσθαι διαφορὰς, ὅπηνίκα εἴη κατὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἐννοίᾳ ὁμοφροσύνην συμβαίνειν τοὺς ἀδελφοὺς. Προηγεῖσθω δὲ ἐπὶ τούτοις τῶν ἄλλων αὐτὸς ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ πρὸς Ἀντιοχείας τόμῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Πεισόμεθα δὲ ὅτι λειτουργοὶ καλοὶ, καὶ οἰκονόμοι Θεοῦ τυγχάνοντες, » οὕτω φησὶν· « Οὗς γὰρ ἐμέμφοντό τινες, ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις διὰ τὸ ἀγράφους καὶ ὑπόπτους ἐνεῦθεν εἶναι τὰς λέξεις, ἡξιοῦμεν μηδὲν πλεόν ἐπιζητεῖν τῆ; κατὰ Νικαίαν ἡμολογίας, ἀνακρίνειν

ἢ ὅμως τοῦτου· διὰ τὴν φιλονεικίαν, μὴ ἄρα ὡς οἱ Ἀρειομανεῖται λέγουσιν ἀπληροτριωμένας, καὶ ἀπεινωμένας, ἀλλοτριουσίου τε ἀλλήλων, καὶ ἑκάστην κατ' ἑαυτὴν ὑπόστασιν διηρημένην, ὡς ἔστι τὰ τε ἄλλα κτίσματα, καὶ οἱ ἐξ ἀνθρώπων γεννώμενοι, ἢ ὡς περ διαφόρους οὐσίας, ὡς περ ἔστι χρυσός, ἢ ἄργυρος, ἢ χαλκός, οὕτω καὶ αὐτοὶ λέγουσιν, ἢ ὡς ἄλλοι αἱρετικοὶ τρεῖς; ἀρχὴς καὶ τρεῖς Θεοῦ; λέγουσιν, οὕτω καὶ οὗτοι φρονούντες τρεῖς ὑποστάσεις λέγουσιν; Καὶ διεβεβαιώσαντο, μῆτε λέγειν, μῆτε πεφρονῆναι ποτὲ οὕτως. Ἐρωτῶντων δὲ ἡμῶν αὐτοῦς, Πῶς οὖν ταῦτα λέγετε, ἢ διὰ τί δὲ ὅλων ταυταῖς χρῆσθε λέξεσιν; ἀπεκρίνυντο, Διὰ τὸ εἰς ἅγιαν Τριάδα πιστεύειν, οὐκ ὀνόματι μόνον Τριάδα, ἀλλ' ἀληθῶς οὖσαν, καὶ ὑπεστώσαν, Πατέρα τε ἀληθῶς ὄντα καὶ ὑπεστώτα, καὶ Υἱὸν ἀληθῶς ἐνοῦσιν ὄντα καὶ ὑπεστώτα, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὑπεστέλης καὶ ὑπάρχον· μῆτε δὲ εἰρηκίαν τρεῖς Θεοῦς, ἢ ἀρχά· μῆτε ὅλων ἀνεχέσθαι τῶν τοῦτο λεγόντων ἢ φρονούντων, ἀλλ' εἰδέναι ἅγιαν μὲν Τριάδα, μίαν δὲ Θεότητα, καὶ μίαν ἀρχὴν· καὶ Υἱὸν μὲν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ὡς εἶπον οἱ Πατέρες· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα οὐ κτίσμα, οὐδὲ ξένον, ἀλλ' ὄν καὶ ἀδιαίρετον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς. Ἀποδείξάμενοι δὲ τούτων τὴν ἐρμηνείαν τῶν λέξεων, καὶ τὴν ἀπολογία, ἀνεκρίναμεν τοὺς αἰτιαθέντας παρὰ τούτων, ὡς λέγοντας μίαν ὑπόστασιν, μὴ ἄρα ὡς Σαβέλλιος φρονεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι λέγουσιν ἐπὶ ἀναίρεσει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ ὡς ἀνοοῖσι ὄντος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀνουστάτου τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ διεβεβαιώσαντο, μῆτε τοῦτο λέγειν, μῆτε οὕτω πεφρονῆναι πώποτε. Ἀλλ' ὑπόστασιν μίαν λέγομεν, ἡγούμενοι ταῦτόν εἶναι εἰπεῖν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν· μίαν δὲ φρονούμεν, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως. Μίαν γὰρ Θεότητα, καὶ μίαν εἶναι τὴν ταύτης φύσιν πιστεύομεν, καὶ οὐκ ἄλλην μὲν τὴν τοῦ Πατρὸς, ξένην δὲ τοῦτου τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμέλει κίχελι οἱ αἰτιαθέντες, ὡς εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις συνετίθεντο τοῦτοι. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν ὑπόστασιν, τὴ ἐκείνων ὡς περ ἡρμήνευσαν καὶ ὠμολόγησαν. Καὶ προβαίνων μεθ' ἑτέρα· «Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογηθέντων, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, τοὺς μὲν οὕτως ὁμολογούντας, καὶ διερμηνεύοντας οὕτω τὰς λέξεις, ἃς λέγουσι, μὴ κατακρίνετε, μηδὲ προπετῶς ἀποβάλλετε, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύοντας καὶ ἀπολογουμένους προσλαμβάνεσθε, τοὺς δὲ μὴ βουλομένους οὕτως ὁμολογεῖν, καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τούτους κωλύετε καὶ ἀντρέπετε, ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι. Τούτων δὲ μὴ ἀνεχόμενοι, συμβουλεύετε καὶ ἐκείνοις τοῖς ὁρθῶς ἐρμηνεύουσι τε καὶ φρονέουσιν, μηδὲν πλέον ἀλλήλους ἀνακρίνειν, μηδὲ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, μῆτε ταῖς τοιαύταις λέξεσι διαμάχεσθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. Οἱ γὰρ μὴ οὕτως διανοούμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις λεξείδιαις φιλονεικοῦντες, καὶ παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφέντα ζητούντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦντές εἰσιν, ἢ ποτιζοῦσιν ἀντρο-

A pervicaciam rixandi questio est habita, interrogantique sunt, num ex Arianorum sententia alienas peregrinasque, ac diversæ a se invicem substantiæ personas esse velint, et unamquamque hypostasim per se ac seorsim divisam esse pro ratione cæterarum creaturarum, eorumque, qui ex hominibus nascuntur, existiment: an hic intelligant diversas res, quale est aurum, argentum, æs; an, ut alii hæretici, sub istis vocibus tria principia et tres deos constituant. Cæterum illi affirmabant se ita nec dixisse, nec sensisse. Percontantibus autem nobis, qua ratione tandem ista dicerent, aut cur omnino istiusmodi vocabulis uterentur, responsum dederunt sese in Trinitatem credere, non quæ nomine tenus Trinitas, sed quæ vere Trinitas esset et subsisteret: et Patrem, ut qui vere esset et subsisteret: et Filium ut inexistentem et subsistentem, et Spiritum sanctum ut subsistentem et existentem agnoscere: non tamen se dixisse tres deos aut tria principia, imo nec toleraturos quidem, si quis tale quidpiam aut dicat, aut sentiat: sed scire, esse sanctam Trinitatem, ut tamen una sit Deitas et unum principium, et Filium se agnoscere esse coessentialem suo Patri, ut dixerunt Patres: et Spiritum sanctum non creaturam, neque alienum, sed proprium et indissregatum ab essentia Patris et Filii. Approbata igitur istiusmodi et interpretatione et excusatione, vicissim quoque et eos examinavimus, qui ab istis in culpam devocabantur, quasi qui dicerent, esse unam hypostasim, sciscitantes ab illis, num pro Sabelliano dogmate ea mente loquerentur, ut sublato vellent ex Trinitate Filium et Spiritum sanctum, quasi Filius essentia careat, aut Spiritus sanctus non subsisteret? Quin et ipsi quoque affirmarunt, neque se ita sensisse unquam, sed hypostasim eos intelligere, idem esse cum essentia: unam autem ideo sese hypostasim intelligere, partim quia Filius ex essentia Patris sit, partim quia in tribus sit identitas naturæ; unam enim sese Deitatem et unam naturam credere, neque aliam Patris, aliam Filii, aut Spiritus sancti esse naturam. Quinimo et illi, qui eo crimine postulati erant, quod tres hypostases inducerent, cum istis in eandem sententiam convenerunt, vicissimque illi, qui unam hypostasim asseverarant, istorum interpretationi acquieverunt. Et paulo infra: «Cum igitur istiusmodi illorum fuerit confessio, adhortamur vos, ne eos, qui ita confitentur, talemque interpretationem suæ confessioni accommodant, vos temere condemnare, aut rejicere velitis, sed potius, admissa illorum excusatione, recipiendos putetis: eos contra, qui talem confessionem non edunt, neque tali interpretatione in istis verbis utuntur, arceere vos vellemus et adversari, ut suspectæ mentis homines. Cæterum cum illos tolerandos non censebitis, consuletis illis, qui recte interpretantur, et recte sentiunt, ne ulterior ulla inter vos adhibeatur disquisitio, neque verborum pugnis studeatis ad nullam prorsus ul-

linitatem, sed sensus cogitationesque pietatis exhibere. Nam qui ita affecti non sunt, sed tantummodo super istiusmodi oculis contentiose rixantur, et aliud quidpiam præterquam quod Nicææ scriptum est, requirunt, hi profecto nihil aliud agunt, quam quod proximis suis turbidam subversionem propinant ut inimici, et discordiarum schismatumque æmulatores. » Item: « Impietas quidem modis omnibus abrogatur, licet eam variis verbis, et probabilibus argutiolis circumvestire quis tentet. Pietatem autem colere iustum omnes confitentur, etsi peregrinis quibusdam vocibus utantur, dummodo dicens piam sententiam teneat, illisque, quod in animo habet, pie enuntiet. » Rursumque post alia: « Itaque, si verba isti hæc veluti peregrina abjudicant, teneant sententiam, secundum quam descriptione reperiantur, sed, ut antea dictum est, ex descriptione sententiam sortiantur, eamque pronuntiatæ significant apud eos, qui pietati aures integras conseruarunt. »

Quis igitur hisce fide digniorem aliam, aut clariorem doctrinam quæret, non esse vocibus attendendum, dummodo eandem sententiam expriment, licet sermonis articulatione multum variant? Dijudicata amborum professione, perspectoque unanimi consensu, dictiones recepit, nihil hæsitans, neque reformidans, et tamen pronuntiationis sono sibi-adversari videbantur, nisi ipse cate sapienterque examinatas admisisset. Non est, ait, certandum verbis in re non profoua, neque oculis contendendum, ne quis turbida eversione potare proximum videatur, et paci invidere, et consulto schismata aucupari. Et ad hoc quidem persuadendum laudabiliter non nemini satis superque fuisset viri tanti vel sola reverentia, neque testimonium aliud bene dicenti superadderet. Ego vero tibi et magnum iuter theologos Gregorium opus hoc æconomice summis laudibus extollentem in medium proferam. Cum enim sibi argumenta laudationis instituisset supra alios, vitæ genus, et in sermonibus hominis vires, hoc inter illius laudes potissimum commemorat; quod, ut illius verbis utar, « ambabus partibus æcitis leniter et benignè, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, posteaquam concordēs reperit, nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum usum concedens, rebus eos constringeret. Nam cum essentia una, inquit, et tres hypostases a nobis pie docerentur (quod alterum Divinitatis naturam, alterum trium personarum proprietates declararet), atque eandem quidem modo apud Romanos intelligerentur, cæterum ob linguæ illius angustiam, et verborum inopiam hypostasim ab essentia distinguere non possent, eoque factum est, ut pro ea, ne tres substantias admittere viderentur, personarum vocabulum inducerent, quid tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius miserenda. Diversæ fidei speciem præbuit levis illa et jejuna de vocum sono altercatio. Hic deinde et Sabellismus ob tres personas excogitatus est, et Arianismus ob

την θολερὰν τοῦ πλησίον, ὡς φθονοῦντες τῇ εἰρήνῃ, καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα. » Καὶ ἐτι· « Τὸ μὲν ἀσεβεῖν παντελῶς κεκώλυται. καὶ ποικίλοις ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτὸ τις ἐπιχειρή· τὸ δὲ εὐσεβεῖν ὅσον παρὰ πᾶσιν ὡμολογήται, καὶ ξενίζούσαις λέξεσι τισι χρῆσεται, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβῆς ἔχει τὸ φρόνημα καὶ δι' αὐτῶν, ὃ νενόηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. » Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα· « Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα ταῦτα ὡς ξένα προφασίζονται οὗτοι, φρονεῖτωσαν τὴν διάνοιαν, καὶ ἦν ἡ σύνοδος οὕτως ἔγραψεν· "Ὅτι, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθάπερ εἰρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνοῦμεν σημαίνουσι τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν δλόκληρον. »

synodus ita scripsit, quod licet voces non ita in

Τίς τοίνυν τῶν τοιούτων ἀξιοπιστοτέραν ἄλλην καὶ σαφεστέραν διδασχὴν ἐκζητήσει, ὡς οὐ δεῖ τισι προσέχειν φωναῖς, ἔστ' ἂν εἰς τὸν αὐτὸν συμβαίνωσι νοῦν, εἰ καὶ τῇ τοῦ λόγου διαρθρώσει παραπολὺ διαλλάττοιεν; Ἀνακρίνας ἀμφοτέρων τὴν ὁμολογίαν, καὶ συνειλιεὶ τὸ ὁμόφωνον, κατεδέξατο τὰς λέξεις, μηδὲν ἐνδοιάσας, μηδὲ ὑποστειλόμενος· καίτοι γε ὅσον κατὰ τὸν τῆς προφορᾶς ἦχον καὶ ἐναντίως ἔχειν ἐδόκουν ἀλλήλοις, εἰ μὴ σοφῶς αὐτοὺς διεξετάζων προσέειπε. Οὐ δεῖ γάρ, φησί, λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, οὐδὲ φιλονεικεῖν τοῖς λεξειδοῖς, ἵνα μὴ καὶ θολερὰν δοχὴν τις ἀνατροπὴν ποτίζειν τὸν πλησίον, καὶ διαφθερῆν τῇ εἰρήνῃ, καὶ ἀνθαιρεῖσθαι τὰ σχίσματα. Ὅτι δὲ καὶ λίαν ἐπαινετῶς ἐτέρῳ μὲν ἂν ἤρκεσαν εἰς πειθῶ τὸ τοῦ ἀνδρός καὶ μόνον αἰδέσιμον, καὶ οὐκ ἂν προσήγε μαρτυρίαν ἐτέραν εὖ λέγοντι. Ἐγὼ δὲ σοὶ καὶ τὸν μέγαν ἐν θεολόγοις Γρηγόριον καὶ μάλα ἐκθειάζοντα τὸ ἔργον τῆς οἰκονομίας παρίστημι. Ἐνοστήσάμενος γὰρ εἰς ὑπόθεσιν τῶν ἐγκωμίων αὐτῶ τὸ τε ὑπερκείμενον τοῦ βίου καὶ τὴν ἐν λόγοις τοῦ ἀνδρός δύναμιν, τοῦτο δὴ τὴ κράτιστον ποιεῖται τῶν ἐπαίνων αὐτοῦ, ὅτι, κατ' αὐτὴν ἐκείνον εἰπεῖν, « Προσκαλεσάμενος ἀμφοτέρα τὰ μέρη οὕτως πρῶτως καὶ φιλανθρώπως, καὶ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἀκριδῶς ἐξετάσας, ἐπειδὴ συμφοροῦντας εὔρε, καὶ οὐδὲν διεστῶτας κατὰ τὸν λόγον, τὰ ὀνόματα συγχωρήσας, συνδεδί τοῖς πράγμασι. Τῆς γὰρ μιᾶς, φησιν, οὐσίας καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων, λεγομένων μὲν ὑφ' ἡμῶν εὐσεβῶς (τὸ μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ τῆς Θεότητος, τὸ δὲ τὰς τῶν τριῶν ιδιότητας), νοουμένων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἱταλοῖς ὁμοίως, ἀλλ' οὐ δυναμένων διὰ στενότητα τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης καὶ ὀνομάτων πενίαν διελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀντεισαγόντων τὰ πρόσωπα, ἵνα μὴ τρεῖς οὐσίας παραδεχθῶσι, τ' γίνεταί; Ὡς λίαν γελοῖον, ἢ ἑλεεινόν. Πίσταως ἔδοξε διαφορὰ ἢ περὶ τὸν ἦχον μικρολογεῖν, εἴτα Σαβελλισμὸς ἐνταῦθα ἐπενοήθη τοῖς τρισὶ προσώποις, καὶ Ἀρειανισμὸς ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλονεικίας ἀναπλάσματα. Εἴτα τί; Προστιθεμένου μικροῦ τινος ἀεὶ τοῦ λυποῦντος, ὃ λυπηρὸν ἢ φιλονεικία

ἰποσει, κινδυνεύει συναποβραγῆναι ταῖς συλλαβαῖς καὶ τὰ πέρατα. Ταῦτα γοῦν ὄρων καὶ ἀκούων ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μέγας τῶν ψυχῶν οἰκονόμος, οὐκ ᾤφθη δὲν παριδεῖν τὴν ἀτοπον οὕτω καὶ ἄλογον τοῦ λόγου κατατομήν· τὸ δὲ παρ' ἑαυτοῦ φάρμακον ἐπάγει τῷ ἄβρωστῆματι. » Ἐνθεν τοι καὶ ταῦτα διαπεράνας ἐπευφημίζει τοῖς ἔγκωμιόις, « Τοῦτο δὴ, λέγων, τῶν μακρῶν πόνων καὶ λόγων λυσιτελέστερον· τοῦτο τῶν κοιδρίμων ἐξοριῶν καὶ φυγῶν τοῦ ἀνδρός ἐπάξιον· τοῦτο τῶν πολλῶν ἀγρυπνιῶν καὶ χαμευνιῶν προτιμότερον· ὧν μέχρι τῶν κατορθόντων τὸ κέρδος. » Τὸ δὲ ὅτι οὐκ οὕτω μικρὸν, αὐτός γε αὖθις ἀνωτέρω φησί· « Γένοιτο γὰρ ἀντιπαίδευμα καὶ τοῖς νῦν ἢ πρῶτις, εἴγε καὶ πρὸς ἐκεῖνον βλέπομεν. » celebratis ipsius exiliis et fugis nihilo inferius existimandum est. Hoc multis vigiliis et chamenniis præstantias, quarum utilitas in his, qui hæc præstant deligitur, nec latius manat : » quæ non adeo pusilla est, ut idem paulo ante dixerat, « Nam his quoque, qui nunc vivunt, hæc actio doctrina esse queat, si ipsum nobis imitandum proponemus. »

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐφ' οἷς ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ τὴν ἐκ τῆς ἐνοχίας ὁμοφροσύνην τῆς ἐκ τῶν λέξεων διαφορᾶς προτιθεσθαι συμβουλεύοντι συγκροτεῖ. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐτι τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον τοῦτον ἐν ἑτέροις πολλῶν μείζουσι συγχωροῦντα παραστήσω σοι τὸ τῶν ὀνομάτων διάφορον. Ἐπειδὴ γάρ· τινες· ἑώρα ὑπ' ἀμαθίας διςυλαβουμένους τὴν Θεός φωνὴν ἐπὶ τῷ ζωοποιῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, πᾶν δὲ διδόντας ἕτερον ὄνομα, οὐδὲν ἤττον τὴν αὐτὴν διασημαίνον καὶ δυνάμενον ἔνοαν, « Αἰσχρὸν μὲν, φησὶν, αἰσχρὸν, καὶ ἱκανῶς ἄλογον κατὰ τὴν ψυχὴν ἐβρωμένους, μικρολογεῖσθαι περὶ τὸν ἕχον, καὶ κρύπτειν τὸν θησαυρὸν, ὡσπερ ἄλλοις βασκαίνοντας, αἰσχρὸν δὲ ἡμῖν, ὃ ἐγκαλοῦμεν παθεῖν, καὶ μικρολογίαν καταγινώσκοντας, αὐτοὺς μικρολογεῖσθαι περὶ τὰ γράμματα. » Τοιγαρῶν, « Ἄλλὰ ταῖς συλλαβαῖς δυσχεραίνετε, καὶ προσπατεῖτε τῇ φωνῇ, καὶ λίθος προσκόμματος ἡμῖν τοῦτο γίνεται καὶ πέτρα σκανδάλου, ἐπεὶ καὶ Χριστός τιςιν· ἀνθρώπινον τὸ πάθος. Συμβῶμεν ἀληθῆς πνευματικῶς. Γενώμεθα φιλάδελφοι μᾶλλον ἢ φίλοι. Δότε τὴν δύναμιν τῆς θεότητος, καὶ δώσωμεν ἡμεῖς τῆς φωνῆς τὴν συγχώρησιν. Ὁμολογήσατε τὴν φύσιν ἐν ἄλλαις φωναῖς, αἷς αἰδεῖσθαι μᾶλλον, καὶ ὡς ἀσθενεῖς ὑμᾶς λατρύσομεν. Ἔστιν ἡ καὶ τῶν πρὸς ἡδονὴν παρακλέψαντες. »

Τί δέ ; Οὐχὶ καὶ τῷ μεγίστῳ Βασιλεῖ διακενῆς ἐπεγκαλοῦσιν τισὶ διαμέμφεται, καὶ προσεπαίνει τὸ τῆς οἰκονομίας ἀπορρήτον, καὶ πᾶσαν τοῖς κακούργοις περιαιρῶν πρόφασιν, οὐδὲ τοὺς ἀφελεστεροὺς συγχωρεῖ βλάπτεσθαι, τὴν χεῖρῳ περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχοντας. « Ἐκεῖνος γάρ, φησὶν ὁ θεὸς δηλαδὴ καὶ μέγας Βασιλεῖος, ἕνεκα μὲν τοῦ ὀρθοῦ, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀγίαν Τριάδα συναφείας καὶ συνθείας, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι κυριώτερον εἰπεῖν χρὴ καὶ σαφέστερον, μὴ ὅτι θρόνων ἐκπεσεῖν, οἷς οὐδὲ ἀπ' ἀρχῆς ἐπεπῆδησεν, ἀλλὰ καὶ φυγὴν καὶ θάνατον, καὶ τὰς πρὸ τοῦ θανάτου κολάσεις προθύμως εἰδέετο ἂν ὡς κέρδος, »

tres hypostases, quorum utrumque pertinax contendendi studium effinxerat. Quid postea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet, quæ molestiam afferret, moleste autem ut videretur, contentio faciebat, eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et vere homo Dei, magnusque animarum dispensator, oculis auribusque usurparet, tam absurdam et a ratione alienam verbi sectionem dissimulandum ac negligendum sibi non putavit: verum medicinam morbo quam primum adhibet. » Quapropter his absolutis encomiorum plaustra congerit: « Hoc, inquit, diuturnis illis laboribus et sermonibus longe utilius est. Hoc pervulgatis, atque omni fama

Et his quidem, cui a theologia cognomen est, magno Athanasio, ex sententia consensum, differentiam, quæ ex vocibus oritur, anteponendum esse suadenti assensum præbet. Ego vero præterea huic theologum in rebus etiam aliis majoris momenti nominum diversitatem concedentem tibi ob oculos exhibebo. Cum nonnullos intueretur, ob inscitiam Dei vocem de vivifico sanctoque Spiritu refugientes, alia vero aliqua tribuentes, non minus eandem sententiam exprimens, Turpe est, inquit, turpe est, et perabsurdum, dum animo valemus, longos sermones texere circa vocis sonum, et oculere thausurum, quasi aliis eum invidentes. Turpius autem est eodem vitio teneri, quod vobis objicimus, atque cum anxiam vestram de minutis rebus contentionem damnemus, litterarum tamen minutias anxie urgere. » Quapropter, « At syllabas moleste fertis, atque ad vocem impingitis, lapisque offensionis et petra scandali hoc vobis efficitur. Nec mirum, cum Christus quoque nonnullis scandalo fuerit. Humanus is quidem affectus. Verum spiritualiter inter nos hanc controversiam transigamus: fraternæ potius charitatis studium, quam nostri amorem præ nobis feramus. Vim divinitatis ac potentiam nobis date, et nos vicissim divinitatis vocem vobis concedamus. Naturam aliis vocibus, quibus plus tribuitis confiteamini: ac vos ut infirmos curabimus, nonnulla vobis grata et jucunda suffragantes. »

Quid præterea? Annon et magnum Basilium frustra criminantes incusat, laulibusque extollit dispensationem illius, quæ vix exprimi potest, et omnem maleficis accusandi ansam præripicis, simpliciores, qui de eo non recte sentiebant, lædè hanc permittit? « Ille enim, » ait divinus nempe magnusque Basilus, « pro recta doctrina sanctæque Trinitatis conjunctione, et condeitate, aut si quo magis proprio et perspicuo verbo res ea notari potest, non modo de throno, ad quem nec ab initio quidem cupide prosiliit, exturbari ac dejici, sed etiam exilio et morte, atque ante variis cru-

ciatibus affici, prompto alacrique animo tulisset, ac lucro potius quam periculo deputasset. Hoc vero ita esse, declarant ea quæ et fecit et passus est, ut qui etiam ob veritatis defensione in exilio multatus, nihil aliud negotii susceperit, quam uni ex asseclis, ut se acceptis pugillaribus sequeretur, imperaret. Cæterum sermones cum judicio disponere de Davidis consilio et sententia necessarium esse judicabat, ac belli tempus, et hæreticorum principatum aliquantisper tolerare, quoad libertatis tempus successisset, linguæque libertatem ac licentiam attulisset. Illi enim nudam et apertam vocem de Spiritu sancto, quod Deus esset, arripere studebant, quod quidem, tametsi verum erat, impium tamen illis, atque impio impietatis antistiti videbatur, ut eum quidem cum theologica lingua civitate pellerent, ipsi autem Ecclesiam occuparent, eamque sceleris sui propugnaculum efficerent, atque hinc deinde, velut ex arce quadam, id omne quod reliquum erat, popularentur. At ille in aliis quidem vocibus e Scriptura petitis, testimoniisque minime dubiis eamdem vim habentibus, necessariisque argumentis, adversarios ita comprimebat, ut nullo modo repugnare ac contra niti possent: sed, quæ maxima sermonis virtus et prudentia est, propriis vocibus constringerentur: quemadmodum is liber, quem hoc argumento edidit, perspicue ostendit, in quo calamum quasi ex Spiritu pyxide movet. Sed tamen propriam vocem interim usurpare differebat, tum ab ipsomet Spiritu, tum a sinceris ipsius propugnatoribus in gratiæ loco hoc petens, ne hoc suo consilio offenderentur, nec committerent, ut dum unam voculam mordicus retinere conarentur, propter inexplebilem cupiditatem omnia perderent, convulsa nimirum turbulento tempore ac destructa pietate. Ipsos enim nihil ex eo incommodi ac detrimenti accepturos, si vocabula paulum immutarentur, modo aliis verbis eadem docerentur: neque enim salutem nostram in verbis potius quam in rebus consistere: quippe cum nec pro Christo vocem uncti sibi concedi postulantes, in nostrum numerum atque ordinem ascribi velint. At reipublicæ non posse majorem perniciem ac pestem afferri, quam si Ecclesia ab hæreticis occuparetur. »

Hæc de magno Basilio astipulans Gregorius cognomento Theologus, assensum a se magno Athanasio exhibitum confirmat. Maximus autem, vere maximus, ad Pyrrhum presbyterum scribens, inter alia dicit, « Neque enim voces nihil significantes simpliciter asserimus, sed sententias vocibus exprimimus. Quam ob causam voces sæpenumero deliquos Patres reperi concedentes, sententias nullo modo, quod non in syllabis, sed sententiis et rebus salutis nostræ mysterium existit: illud etenim faciebant, pacis curam gerentes, hoc, animos virtute confirmantes. » Sed vide præterea sanctum magnumque Basilium, quam ille ratione consona symmystis Spiritus presbyteris scribens pacifice suggerit. Hæc sunt: « Magna est inclinatio temporis ad Ecclesiarum eversionem. Atque id jam diu

οὐ κίνδυνον. Ἀηλοὶ δὲ οἷς ἤδη πεποίηκε καὶ οἷς πέπονθεν, ὅς γε καὶ ἔξοριαν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κατακρίθει, τοσοῦτον ἐπιτριματεύσατο μόνον, ὅσον ἐν τῶν ἀκολουθῶν εἰπεῖν, ἀραμένῃ τῷ πυκτίον ἀκολουθεῖν. Οἰκονομεῖν δὲ τοὺς λόγους ἐν κρίσει τῶν δικαίων ἐνόμιζε, τῷ θεῷ Δαβὶδ περὶ τοῦτου συμβούλῳ χρώμενος, καὶ μικρὸν ὅσον τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν διαφέρων, καὶ τὴν τῶν αἰρετικῶν δυναστείαν, ἕως ὅ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αἰθρίας ἐπιλάβῃ καιρὸς, καὶ ὃν τῇ γλώσσει τὴν παρήρησιαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐζήτουν λαβέσθαι γυμνῆς τῆς περὶ τοῦ Πνεύματος φωνῆς, ὡς εἰη Θεός· ὅπερ, ὃν ἀληθὲς, εὐσεβὲς ἐκείνοις ὑπελαμβάνετο, καὶ τῷ κακῷ προστάτῃ τῆς εὐσεβείας, ἵνα τὸν μὲν τῆς πόλεως μετὰ τῆς θεολογίου γλώττης ὑπερορῶσαι, αὐτοὶ δὲ κατασχόντες τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τῆς ἑαυτῶν κακίας ὀρμητήριον ποιησάμενοι, ἐντεῦθεν τὸ λειπόμενον ἅπαν, ὡς ἐκ τινος ἀκροπόλεως καταδράμωσιν. Ὁ δὲ ἐν ἄλλαις μὲν φωναῖς γραφικαῖς καὶ μαρτυρῆσι ἀναμφιλότοις ταύτην δυναμέναις, καὶ ταῖς τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκαις οὕτως ἤγγχε τοὺς ἀντιλέγοντας, ὡς μηδ' ἀντιβαίνειν ἔχειν, ἀλλ' οἰκταῖς συνδεῖσθαι φωναῖς· ἤπερ δὴ καὶ μεγίστη λόγου δύναμις καὶ σύνοσις. Δηλώσει δὲ καὶ ὁ λόγος, ὃν περὶ τοῦτου συνέγραψε, κινῶν τὴν γραφίδα ὡς ἐκ πυξίδος τοῦ Πνεύματος, τὴν δὲ κυρίαν φωνὴν τῶς ὑπερτίθειτο, παρὰ τὸ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ καὶ τῶν γεννησίων τοῦτου συναγωνιστῶν χάριν αὐτῶν τῇ οἰκονομίᾳ μὴ δυσχεραίνειν, μηδεμίαν ἀντεχομένους φωνῆς τὸ πᾶν ἀπολέσαι δι' ἀπλησίαν, τῷ καιρῷ παρασυρείσης τῆς εὐσεβείας. Αὐτοῖς μὲν γὰρ οὐδεμίαν εἶναι ζημίαν ὑπαλλαττομένων μικρῶν τῶν λέξεων, καὶ φωναῖς ἄλλαις τὸ ἴσον διδασκομένοις. Οὐδὲ γὰρ ἐν βήμασιν ἡμῖν εἶναι τὴν σωτηρίαν μᾶλλον ἢ πράγμασι. Μηδὲ γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποβαλεῖν ἂν, εἰ, τὴν τοῦ Ἠλεμμένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ πρὸς ὀλίγων ἐπιζητούντες, ἤξιον μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι. Τῷ δὲ κοινῷ μεγίστην ἂν βλάβην γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας κατασχεθείσης: »

Judei quidem rejiciendi sunt, si ad aliquod tempus

Τοιαῦτα τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ προσμαρτυρῶν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην συγκρότησιν τῷ Πατρὶ ἡμῶν Ἀθανασίῳ συνίστησιν. Ὁ δὲ μέγιστος Μάξιμος πρὸς Πύρρον ἐπιστέλλων πρεσβύτερον, ἔστιν οὗ φησι τῆς ἐπιστολῆς, « Οὐχ ἀπλῶς γὰρ φωνὰς ἀσήμερος προφέρομεν, ἀλλ' ἐννοίας ταῖς φωναῖς διασημαίνομεν. Δι' ἣν αἰτίαν φωνὰς μὲν πολλάκις παραχωροῦντας εὖρον τοὺς θεηγόρους Πατέρας, ἐννοίας δὲ οὐδαμῶς· ὅτι μὴ ἐν συλλαβαῖς, ἀλλὰ νοήμασι τε καὶ πράγμασι τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὑπάρχει μυστήριον. Τὸ μὲν γὰρ ἐποιοῦν εἰρήνης φρονεῖντες, τὸ δὲ ψυχὰς τῇ ἀληθείᾳ στηρίζοντες. » Ἀλλὰ γὰρ ὅρα καθέξῃς καὶ πάλιν τὸν ἱερὸν καὶ μέγαν Βασιλεῖον, ὅπως καὶ ἐν ἄλλοις αὐτὸς σύμφωνα τοῖς αὐτοῖς συμμύσταις τοῦ Πνεύματος πρεσβυτέρους ἐπιστέλλων εἰρηνικῶς

ὑποτίθεται τάδε· ὡς ἡ Ὁ καιρὸς πολλὴν ἔχει βο-
 ῆν πρὸς καταστροφὴν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τοῦτο
 πολλὸν ἔχομεν ἤδη χρόνον, ἐξ οὗ καταμανθάνομεν.
 Ὀλοκομὴ δὲ Ἐκκλησίας, καὶ σφαλμάτων διόρθωσις,
 καὶ συμπάθεια μὲν πρὸς τοὺς ἀσθενοῦντας, ὑπερ-
 αοπισμὸς δὲ πρὸς τοὺς ὑγιαίνοντας τῶν ἀδελφῶν
 ἰδέεσθαι, ἀλλ' οὔτε βοήθημα, ἢ θεραπευτικὸν τῆς
 προκατασχούσης νόσου ἢ προφυλακτικὸν τῆς προσ-
 δοκωμένης οὐδέν. Καὶ ὅπως ἴστικε λοιπὸν ἢ τῆς
 Ἐκκλησίας κατάστασις, ἵνα ἐναργεῖ χρῆσθαι τῷ
 ὑποδείγματι, κἂν εὐτελέστερον εἶναι δοκῆι, ἱματίῳ
 καλαῖῳ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης προφάσεως ῥηθῆναι κα-
 τὰ τὴν ἰσχυρὰν ἐξ ἀρχῆς ἰσχυρὴν ἐπανελε-
 θεῖν πάλιν ἀδυνατεῖ. Ὡς οὖν ἐν καιρῷ τοιοῦτον
 μεγάλῃς χρεῖα τῆς σπουδῆς, καὶ πολλῆς τῆς ἐπι-
 μελείας εὐεργετηθῆναι τι τῆς Ἐκκλησίας. Εὐεργε-
 σία δὲ ἐστὶν ἐνωθῆναι τὰ τέως διεσπαρμένα.
 Ἐνωσις δ' ἂν γένοιτο, εἰ βουληθεῖσθαι, ἐν οἷς μη-
 δὲν βλάπτομεν τὰς ψυχὰς συμπερινεχθῆναι τοῖς
 ἀσθενεστέροις. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ στόματα ἠνοικταί
 κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ πολλὰ γλώσσαι
 εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν, ἀξιοῦμεν ἡμᾶς,
 ὅσον ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, εἰς ὀλίγον ἀριθμὸν περιστῆναι
 τοὺς βλασφημοῦντας, καὶ τοὺς μὴ λέγοντας· κτίσμα
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δέχεσθαι εἰς κοινωνίαν, ἵνα
 μόνοι καταλειφθῶσιν οἱ βλάσφημοι. » Καὶ μετὰ
 τὴν· « Μιθρὸν τοῖνον πλέον ἐπιζητῶμεν, ἀλλὰ προ-
 τινώμεθα τοῖς βουλομένοις ἡμῖν συνάπτεσθαι ἀδελ-
 φοῖς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν· κἂν ἐκείνοι σύνθωνται,
 ἐπερωτῶμεν καὶ τὸ μὴ δεῖν λέγεσθαι κτίσμα τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μηδὲ κοινωνικοῦς αὐτῶν εἶναι
 τοὺς λέγοντας. Πέρα δὲ τούτων ἀξίῳ μὴδὲν ἐπιζη-
 τεῖσθαι παρ' ἡμῶν. Πείπειμαι γὰρ ὅτι τῇ χρονιω-
 τέρᾳ συνδιαγωγῇ, καὶ τῇ ἀφιλονεικίᾳ συγγυμνασίᾳ,
 καὶ εἰ τί δέξει πλέον προστεθῆναι εἰς τράνωσιν, δώ-
 σει ὁ Κύριος ὁ πάντα συνεργῶν εἰς ἀγαθὸν τοῖς
 ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Συνεπὶ τούτῳ καὶ ὁ θεὸς αὐθις
 γνωματεύει Γρηγόριος, ἐν γὰρ τῷ πρώτῳ τῶν αὐτοῦ
 Ἐιρηνικῶν, ἔνθα ἐξ αὐτῶν προοιμίαν οὕτω πως
 ἔρχεται· « Αὐεῖ μοι τὴν γλῶσσαν ἢ προθυμία, καὶ
 ἀφιφρονῶ τὸν ἀνθρώπινον νόμον διὰ τὸν νόμον τοῦ
 Πνεύματος· οὔτε νοθεύτερον εἶναι λέγων τοῦ με-
 τρίου καλὸν, οὔτε θερμότερον, ὡς ἢ δι' ἐκόλιαν
 πᾶσι συμφέρεσθαι, ἢ δι' ἀταξίαν πάντων ἀποστατεῖν.
 Ὁμοίως γὰρ καὶ τὸ νωθεῖ· ἀπρακτον, καὶ τὸ εὐκί-
 ητον ἀκοινωνήτον. Ἄλλ' οὐ μὲν ἂν ἢ πρόδηλα τὰ
 τῆς εὐσεβείας, καὶ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ καιροῖς,
 καὶ δυνάσταις, καὶ πᾶσι πρότερον ὁμοσε χωρητέον
 ἢ τῆς ζύμης μεθεκτέον τῆς πονηρίας, καὶ συγκατα-
 κείτον τοῖς κακῶς ἔχουσιν· οὐ δὲ τὸ λυποῦν ὑπό-
 κω καὶ φόβος· ἀνεξέταστος, βέλτιον τοῦ τάχους ἢ
 μακροθυμία καὶ τῆς αἰθαδείας ἢ συγκατάδοσις.
 Καὶ πολλῶν χριτέων καὶ λυσιτελέστερον, ἐν τῷ
 κοινῷ σώματι μένοντας, καταρτίζειν ἀλλήλους, ὡς
 ἀλλήλων μέλη καταρτίζεσθαι, ἢ καταγόντας διὰ
 τῆς ἀποσταθείας, καὶ τὸ ἀξιοπίστον τῷ χωρισμῷ
 ἕσαντας, ἔπειτα ἐξ ἐπιτάγματος ὡσπερ τυράννου,
 ἀλλ' οὐκ ἀδελφοῦ νομοθετεῖν τὴν διόρθωσιν. » Ὁ
 αὐτὸς ἐν θεολογίᾳ μέγας Γρηγόριος· καὶ ἐν τῷ τρίτῳ

A quidem est cum intelleximus. *Ædificatio autem*
Ecclesiæ, errorum correctio, erga fratres, si in-
firmiores sunt, consensus quidam humanitatis
plenus, si recte valeant, propugnatio ipsorum
salutis, plane nulla, ac ne præsidium quidem,
quod aut præsentem morbum curare queat, aut
impendentem propulsare. Omninoque similis jam
est Ecclesiæ status, ut similitudine utar, quamvis
vilior videri possit, evidenti tamen, veteri vesti-
mento, quod vel levi de causa facile discinditur,
pristinam vero soliditatem recuperare nullo pacto
potest. Igitur in tali tempore, magnum studium
magnaque diligentia opus est in quibusdam Eccle-
siis juvandis : juvabuntur autem, si quæ nunc
divulsa sunt, conjungantur ; conjungentur, si qui-
 B *bus in rebus nullum animabus detrimentum affe-*
 rimus, voluerimus nos infirmioribus accommodare
 et obsequi. Quoniam igitur multorum ora sese
 adversus Spiritum sanctum aperuerunt, multo-
 rumque linguæ ad jaciendum in illum blasphemias
 se acuerunt, optimum factu esse ducimus, ut
 quantum in vobis est, blasphemorum numerum
 minuatis, et ad paucos redigatis : atque eos, qui
 Spiritum sanctum creaturam esse negant, in com-
 munionem recipiatis, ut soli relinquatur blas-
 phemi.) Et post pauca : « Ergo nihil ultra queramus,
 sed fratribus, qui nobiscum coire societatem
 volunt, si eam, quæ Nicææ sancita est, proponamus,
 ac si in ea convenient, illud quoque exigamus,
 Spiritum sanctum neque creaturam dici oportere,
 neque eos, qui dicunt, in communionem
 ipsis esse recipiendos. Nihil aliud est, quod præterea
 nobis inquirendum censeam. Persuasi enim
 mihi, si quid etiam est, quoad ampliorem evidenti-
 am addito opus sit, id frequenti collationi, mini-
 mæque contentiosæ inter nos exercitationi datum
 esse Dominum, qui ipsum diligentibus omnia
 cooperatur in bonum. » Huic consona et divinus
 plane Gregorius præscribit prima oratione de pace,
 in qua ipso statim proœnio exorditur, « Linguam
 meam solvit alacritas, legemque humanam propter
 Spiritus legem contemno, nec segniorem, inquiens,
 quemquam esse debere, quam par sit, nec ferventi-
 orem : ita ut vel ob levitatem ad omnes se aggre-
 D get, vel ob temeritatem et insolentiam ab omnibus
 se removeat ; æque enim, et iners segnitias est, et
 mobilitas atque inconstantia a societate et commu-
 nione aliena : verum ubi aperte se prodit impietas,
 tum vero nobis faciendum esse, ut adversus ignem
 et ferrum, et tempora, et principes, ac denique prius
 adversus omnia cominus feramur, quam ut mali
 fermenti participes afficiamur, ac male affectis as-
 sentiamur. At cum suspicio sola animum nostrum
 male habet, timorque nullis certis argumentis
 innixus, tum vero lenitatem potius quam celerita-
 tem, et indulgentem demissionem potius quam
 arrogantiam et contumaciam adhibere convenit :
 multoque melius et conducibilius est, ut in com-
 muni corpore manentes, mutuo nos ipsos tanquam

alii aliorum membra, corrigamus, atque corrigamur, quam ut præjudicio per secessionem facto, et auctoritate per separationem amissa, ex edicto postea, velut tyranni et non fratres correctionem imperemus. » Idem in theologia magnus Gregorius tertia oratione de Pace, cujus principium, « Pax amica, et non re duntaxat, sed nomine quoque ipso jucunda, » hæc in progressu orationis habet : « Quid hæc committimus, fratres ? et quandiu commitemus ? Quando ab hac crapula emergemus ? aut hanc oculorum lemen detrahemus, atque ad veritatis lumen suspiciemus ? Quæ hæc caligo est ? Quis hic nocturnus confictus ? Quæ hæc tempestas, amicos ab hostibus non internovens ? Cur vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et derisio his, qui in circuitu nostro sunt ? Quodnam hoc tam obnixum mali studium ? Quid tam immortalis labore fatigamur ? Quid autem dico fatigamur ? imo ex ipso malo, ut furiosi solent, robur comparamus, et cum absumimur, gaudemus, nec usquam est ratio, nec amicus, nec socius, nec medicus, qui morbum vel medicamentis pellat, vel amputet, nec opituletur angelus, nec Deus : verum præter alia, Dei quoque benignitatem nobis præclusimus. « Ut quid, Domine, recessisti longe ? Quomodo averteris in finem ? Quando nos visitabis ? Quoniam hæc progredientur, et ubi consistent ? Equidem vereor, ne præsens rerum status ignis illius in exspectatione positi fumus quidam sit : ne his Antichristus superveniat, ac nostros lapsus et morbos in principatus sui occasionem arripiat : nec enim, opinor, sanos adoriatur, nec charitate septos et munitos. » Et paucis interjectis : « Quænam ne quærenda quidem omnino sunt, quænam mediocriter, quænam contentiosis hominibus concedenda et relinquenda, quoquo modo tandem se habeant, utpote nullum doctrinæ nostræ detrimentum afferentia ? Quænam fidei soli donanda ? Quænam etiam ratiocinationibus, pro quibus denique acri animo pugnandum sit, rationibus tamen, non ferro atque armis ? Nam adversas quoque manus atollere, prorsus a causa nostra alienum est, atque ad eos, qui nobis infensi sunt, abjiciendum. Non unam hanc pietatis regulam nobis propositam esse ducemus, ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unam in tribus personis Deitatem, et potentiam adoremus, nihil supercolentes, aut subcolentes : libet enim nonnihil eos imitari, qui in rebus scilicet ac solertes sunt ; alterum enim fieri non potest, alterum nefarium et impium est : nec magnitudinem unam per nominum novitatem discindentes : nec enim quidquam seipso majus aut minus est. Hoc quippe posito et constituto, cæteris etiam in rebus consentiemus, saltem qui eandem Trinitatem colimus, atque ejusdem pene dogmatis et corporis sumus, ac superfluos et inutiles questionum hujusce tempestatis stolones ac deflexus, tanquam communem quemdam morbum excindemus, et de medio tollemus. » Sed documenta Ecclesiæ luminum, quibus, ut videntur, admonent, vocum differentias negligendas esse, cum sententiæ unus

A Εἰρηνικῶν. οὐ ἡ ἀρχή, « Εἰρήνην φιλεῖ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, » οὕτω φησὶ προτέρων. « Τί ταῦτα, ὦ οὗτοι. καὶ μέχρι τίνος ; Πότε δὲ τῆς μέθης ἐκνήψομεν, ἢ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιαιρήσομεν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναβλέψομεν ; Ποῖα σκοτόμαινα τὰυτα, τί ; νυκτομαχίη, τίς ζάλη φίλων καὶ πολεμίων, ὅφιν οὐ διακρίνουσα ; Διατί γεγόναμεν θνείδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν ; Τίς ἡ φιλοτιμία τοῦ κακοῦ ; Πόθεν οὕτως ἀθάνατα κάνομεν ; μάλλον δὲ οὐδὲ κάνομεν, ἀλλ' ἐρῶμεθα τῷ κακῷ ; Μαινομένων τὴ πάθος, καὶ ἡδόμεθα δαπανώμενοι. Καὶ οὐδαμοῦ λόγος, οὐ φίλος, οὐ σύμμαχος, οὐκ ἰατρὸς, ἢ φαρμακεύων ἢ ἐκτέμνων τὸ πάθος, οὐ παραστάτης ἀγγελος, οὐ θεός· ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἡμῖν αὐτοῖς ἐπικλείσαμεν. « Ἴνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν, καὶ πῶς ἀποστρέφῃ εἰς τέλος ; » καὶ πότε ἐπισκοπὴν ἡμῶν ποιήσῃ ; Καὶ ποῦ προθήσεται ταῦτα, καὶ στήσεται ; Δέδοικα μὴ καπνὸς ἢ τοῦ προσδοκωμένου πυρὸς τὰ παρόντα· μὴ τοῦτοις ὁ Ἄντιχριστος ἐπιστῇ, καὶ καιρὸν λάβῃ τῆς αὐτοῦ δυναστείας τὰ ἡμέτερα πταισμάτα τε καὶ ἀβῶσιτήματα. Οὐ γὰρ ὑγίαινουσι προσβαλεῖ τυχόν, οὐδὲ τῇ ἀγάπῃ πεποικνωμένοις. » Καὶ μετὰ βραχεία· « Οὐ διαβρήσομεν ἡμῖν αὐτοῖς τίνα μὲν οὐ ζητητέον παντάπασι, τίνα δὲ ὑπὲρ ὧν μετρίως, τίνα δὲ συγχωρητέον, καὶ παραιτητέον τοῖς φιλέρισιν, ὅπως ἂν ἔχῃ ὡς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν παραβλάπτοντα ; καὶ τίνα μὲν τῇ πίστει· ὁτέον μόνῃ, τίνα δὲ καὶ τοῖς λογισμοῖς ; Ὑπὲρ δὲ τίνων καὶ πολεμητέον ἐκθύμως, λογικῶς, ἀλλ' οὐχ ὀπλιτικῶς ; Τὸ γὰρ καὶ χεῖρας ἀνταίρειν παντελῶς ἔξω τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, καὶ τοῖς μισούσιν ἡμᾶς ἀπορρήπτέον. Οὐχ ἵνα μὲν ὄρον εὐσεβείας ἡγησάμεθα προσκυνεῖν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητά τε καὶ δύναμιν μὴδὲν ὑπερσέβοντες, μὴδὲ ὑποσέβοντες, ἵνα καὶ αὐτὸς μικρόν τι μιμήσωμαι τοὺς περὶ ταῦτα σοφοὺς. Τὸ μὲν γὰρ ἀδύνατον, τὸ δὲ ἀσεβές, μὴδὲ μέγεθος ἐν ὀνομάτων κενότησι διακόπτοντες. Οὐδὲν γὰρ ἑαυτοῦ μείζον ἢ ἑλαττον. Τοῦτου γοῦν ὄρισμένον, καὶ τὰ ἄλλα ἐμονοήσωμεν, ἤγουν τῆς αὐτῆς Τριάδος καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν δόγματός τε καὶ σώματος. Τὰς δὲ περιττὰς καὶ ἀχρήστους παραφράδας καὶ παρεξέδους τῶν νῦν ζητημάτων, ὥσπερ τι νόσημα κοινὸν ἐκκόφομέν τε καὶ ἀναιρήσομεν. » Ἄλλ' αἱ μὲν ὑποθήκαι τῶν τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρων, καθ' ἃς ὑποτιθέμενοι φαίνονται τὸ τῶν λέξεων διάφορον παρορᾶν, ὅποτε ἢ πρὸς ἔνοιαν ὁμοφροσύνη μέσον τῶν ἀπὸ Χριστοῦ κοινῇ καλωμένων ἔθνων καὶ ἀνδρῶν ἀναφαίνοιτο, τόσαι τε καὶ τοιαῖδε, ἢ μάλλον οὐ τόσαι, ἐπεὶ καὶ ἄλλαι ἄλλων πολλαί, ὧν τὴν ἐνταῦθα ἐκθεσιν παρεῖδομεν διὰ τὸ πολύστιχον.

^a Psal. x, 1 ; xii, 1.

consensus, inter nationes et viros a Christo communi nomine compellatos, intercedit, tot ac talia, imo neque tot, cum et alia aliorum permulta sint, quæ ob prolixitatem nimiam non exscribimus. **A** 11. Verumtamen cum magni Athanasi monitum reliquis præpositum sit, considerandum est a nobis, quænam esset differentia inter vocem ob quam scandalum nos atque Italos turbans suscitatum est, et earum vocum vim quibus angelis compar profligato dissidio Ecclesias reconciliavit; et, quod non sine admiratione dicitur, non aliarum, sed harum nationum, et Ecclesiarum, de quibus nos sermonem instituimus. Namque eos unam hypostasim, nostros tres in Triade asserere, dogmatum eamque maximam differentiam importare videbatur. Sabellianismus etenim vel Arianismus, quod suspicabatur, erat. Sed prudens hic animarum curator non ad voculas, sed ad sententiam mentem intendens, tot enuntiavit, et scripsit, quot **B** supra designata sunt. Hic vero, qui absque conciliatione et rixa res peragunt, multum ad conciliandam pacem dictio confert, hocque deprehendere possunt, attentius negotium dijudicare non recusantes, quas voces illæ, dum de Triade ageretur, vires habebant, quorum pronuntiationem contempnens, sententiam ad pacandas Ecclesias arripuit, cui ab immortalitate nomen est, et quo discrimine disjunguntur hæ, pro quibus nunc eadem Ecclesiæ, in sui odium fere inexpiabile inflammantur. Namque ibi dogma videbatur comprobatum a Patribus, et indubitatae certæque notæ in Ecclesia, dimovi. (Quis enim id temporis unam essentiam et tres hypostases in sancta Triade audiens, hypostaseos et essentia discrimen non agnoscebat?) at hic nemo unquam ex nostris theologis affirmavit, *Procedere*, quod ex Deo essentialiter spiratum esse innuit, progredi vero, provenire, effundique et emitti aliud quidpiam notare, quam essentialiter esse Spiritum ex Patre. Nihilominus essentia atque hypostasis differentia nulli ex iis, qui tum erant, controversa, divinus Athanasius differentiam apprehendi concessit, apud quos differentia semel esse innotuerat, et invaluerat propter linguæ abundantiam, quorum vero linguam propter sui inopiam peculiarem earum vocum usum induxisse cognoverat, cum illis pacate fraterneque se gerens, vocum sententiam investigabat, et prolationis sonum minime curans, intentionis fructum decerpebat, opus lane molitus viri Christum æmulantis, angularem lapidem, qui disjuncta colligavit, copulavitque. Et ibi, quid interrogati ab eodem Itali responderunt? Hypostasim dicimus, idem esse hypostasim et essentiam existimantes, unam vero tenemus, quod ex essentia Patris Filius est, et propter eandem naturam. Æquo animo sanctus responsionem admisit, et quod apud nos erat decretum, essentia et hypostasis discrimen negligens, cum sententia concordassent, Ecclesiarum unionem pie perfecit. Hic autem cum nullum a Patribus asseratur discrimen in explicando naturaliter et essentialiter Spiritum esse ex Deo, in

vocibus hisce *procedere, progredi, effundi*, (namque una omnes essentialiter esse ex Deo Spiritum uocant) juniores theologi, et, ut sibi videntur, Patribus dogmatistæ securiores, ex se ipsis differentiis confingunt; et fictis hisce differentiis cum Romana Ecclesia contendente, ex Patre et Filio dici Spiritum, quod opinatur, nullum discrimen esse, sive dicas, ex Patre et Filio Spiritum sanctum progredi, sive ex Patre et Filio effundi, et provenire sive ex Patre et Filio illum procedere, cum voces hæ universæ, essentialiter esse Spiritum ex Deo et Patre significant, reconciliationem respuunt. Et unum hoc potissimum dissidii causam statuentes, duas scilicet causas esse Patrem et Filium, si quis ex Patre et Filio dicat Spiritum sanctum procedere, omnibus reliquis sententiam hanc oppugnantes aures substringunt. Itali si quidem non tantum illius, procedere, et progredi, provenire et effundi indifferens quantum ad sententiam, ad significandum, essentialiter esse Spiritum ex Deo, respondentes proponunt, se nempe non duas Spiritus causas asserere, quod apud nos Græcos in confesso sit, duas esse causas Spiritus, dum asseritur ex Patre et Filio Spiritum progredi et provenire. Quinimo et magni Basilio theologicam illam sententiam, in hujus orationis exordio appositam, omnia insinuantem, quæ Filii sunt, ad primam causam Patrem referri, tanquam validum firmanentum propriæ responsionis collocantes, non duas processionis causas dicere contendunt, quod magno Basilio auctore, quicquid a Filio dicitur esse, in primam causam Patrem reducitur. Latini itaque non absque ratione, ita responsionibus comparatis, ecclesiasticam pacem ambiunt: sed sectatores schismatis, ad nullum ex illis, quæ cum ratione proponuntur, animum advertunt. Et tamen divinisissimus Athanasius Romanæ Ecclesiæ filios, unam hypostasim asseverantes Patrem et Filium, quod ex essentia Patris Filius esset, et propter unitatem naturæ, et uti pie sentientes complexus, et uti orthodoxos exosculatus est. Quis Jeremias hoc temporis ploraret, et plangeret, non ut ille super turrim et murorum disjecta antiquæ Jerusalem, sed super vastitate atque direptione filiarum nostræ Jerusalem, Ecclesiarum nempe subversione, quas in perditionem rapinamque Agaris nepos exposuit, nullam aliam ob causam quam solum ob hoc Ecclesiarum dissidium. Sed heus tu, qui zelum Athanasii, quod utinam nunquam tibi arrogasses, superas! Athanasius Romanam Ecclesiam, unam hypostasim dicentem, Patrem et Filium, quod ex essentia Patris Filius est, et propter unam naturam in communionem recipit, et in hanc eandem Ecclesiam rejicit, ex Patre et Filio asserentem Spiritum procedere, quod teneat nullum discrimen esse, sive dicas ex Patre et Filio cum progredi et provenire sive ex Patre et Filio procedere, propter voces unum idemque significantes, quæ universæ in his communiter innuunt, essentialiter ex Deo

νοία; καταλλαγῆν τῶν Ἐκκλησιῶν θεοφιλῶς ἀπειργάσατο. Ἐνταῦθα δὲ καὶ μηδεμίαν βῆθισης διαφορᾶς παρὰ τινος τῶν Πατέρων εἰς τὴν δῆλωσιν τοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ, ἐπὶ ταῖς λέξεσι ταύταις, ταῖς τοῦ ἐκπορεύεσθαι δηλαδὴ, καὶ προέρχεσθαι, καὶ προχεῖσθαι (κοινῶς γὰρ ἅσασαι) τὸ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν δηλοῦσι τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ, οἱ νέοι θεολόγοι, καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀσφαλέστεροι τῶν Πατέρων δογματισταί, διαφορὰς ἀφ' ἑαυτῶν ἀναπλάττουσιν· κατὰ ταῖς πεπλασμέναις ταύταις διαφοραῖς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καταλλαγῆν οὐ προσέονται, δισχυριζόμενοι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ ἡγεῖσθαι μηδὲν διαφέρειν εἰπεῖν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα προέρχεσθαι, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προχεῖσθαι, καὶ προϊέναι, καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ἅτε τῶν λέξεων τούτων ἄπασαν δηλωσάν τὸ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἄλλ' ἐν τούτῳ αἰτιώτατον τῆς διαστάσεως προβαλλόμενοι, τὸ δύο τοῦ Πνεύματος αἰτίας ἀνφαίνεσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἐάν τις ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, πρὸς πᾶν ἄλλο τῆ ἔννοια ταύτῃ διαμαχόμενοι βύουσι τὰ ὤτα. Ἴταλοι γὰρ οὐ μόνον τὸ τοῦ ἐκπορεύεσθαι πρὸς τὸ προχεῖσθαι, προϊέναι τε, καὶ προέρχεσθαι ἀδιάφορον, ἔσον ἐπὶ τῇ σημασίᾳ τοῦ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ, εἰς ἀπάντησιν προβάλλονται τοῦ μὴ δύο τὰς αἰτίας δοξάζειν τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ καὶ παρὰ τὰς Γραικοῖς ὁμολογεῖσθαι ἡμῖν δύο εἶναι τὰς αἰτίας τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προϊέναι τε καὶ προέρχεσθαι· ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου θεολογικὴν ἐκείνην ἔννοιαν, ἥτις ἐν ἀρχαῖς τοῦ παρόντος λόγου διεληφται, τὴν πάντα δηλοῦσαν τὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν ἀναφέρεσθαι τὸν Πατέρα, ἐν ἰσχυρῷ τῆς αὐτῶν ἀπολογίας τιθέασιν, μὴ δύο τῆς ἐκπορεύσεως αἰτία λέγειν διενιστάμενοι, διὰ τὸ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, πᾶν εἴ τι παρὰ τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι, εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν ἀναφέρεσθαι τὸν Πατέρα. Λατίνοι μὲν οὖν εὐλόγως οὕτω τὰς ἑαυτῶν ἀπολογίας τιθέμενοι, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην μεταδιώκουσιν· οἱ δὲ τοῦ σχίσματος σπουδάσταί πρὸς οὐδὲν τῶν οὕτως εὐλόγως προτεινομένων ἀνέχονται ἐπιστρέφεσθαι. Ὁ δὲ θεότατος Ἀθανάσιος οὗτος τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας υἱὸς μίαν ὑπόστασιν λέγοντας τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως, καὶ ὡς εὐσεβεῖς ἡγκαλίσαστο, καὶ ὡς ὀρθοδόξους περιπετύχαστο. Ὡς τίς Ἱερεμίας ἔσται καὶ νῦν, καὶ θρηγήσει καὶ κόψεται, οὐχ ὡς ἐκεῖνο; ἐπὶ τῇ καταβολῇ τῶν πυργωμάτων, καὶ τῶν βάρων τῆς παλαιᾶς Ἱερουσαλήμ, ἄλλ' ἐπὶ προνομῇ τε καὶ ἀρπαγῇ τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερουσαλήμ θυγατέρων, τῇ καταστροφῇ, φημι, τῶν Ἐκκλησιῶν, ἃς εἰς φθορὰν καὶ διάρπαγμα ὁ ἄσεβης τῆς Ἄγαρ ἀάγονος ἔθετο ἐπ' οὐδὲν ἄλλω αἰτίῳ, ἀλλ' ἢ ἐπὶ μόνῳ τούτῳ τῷ σχίσματι τῶν Ἐκκλησιῶν; Ἄλλ', ὦ σὺ, ὁ τὸν Ἀθανάσιον

ζῆλον, ὡς μὴ ὠφελος, ὑπερναθάς, Ἀθανάσιος Ἀ
τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν εἰς κοινωνίαν προσίεται,
μῖαν ὑπόστασιν λέγουσαν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν,
διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν,
καὶ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως, καὶ οὖν τὴν
τοιαύτην ἀπόψῃ Ἐκκλησίαν, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα λέγουσαν ἐκπορεύεσθαι, διὰ τὸ ἡγιασθαι
μὴδὲν διαφέρειν εἰπεῖν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ
προεῖναι τε καὶ προέρχεσθαι, καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ
Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι διὰ τὸ τῶν λέξεων ἰσοδύναμον,
ἐφ' οἷς ἅπασαι αὐταὶ δηλοῦσι κοινῶς τὸ οὐσιωδῶς
ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν. Ἐτι δὲ διὰ τὸ τῷ
μεγάλῳ πεῖθεσθαι Βασιλείῳ, ἢ πᾶν τὸ παρὰ τοῦ
Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν
Πατέρα λέγοντι ἀναφέρεσθαι. ὁ δὲ εἰς ἀνατρο-
πὴν μὲν τῆς δουραχίας, κατασκευὴν δὲ τῆς μοναρχίας
ὁ Ἅγιος οὗτος κατὰ τὸ πάντη πρόδηλον εἰρη-
κεν. Σὺ δ' ἄλλ' εἰ μὴ τὸν μέγαν διαγιγνώσκεις Βασι-
λειον, ἐν οἷς λέγει τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον,
πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, κατα-
σκευάζοντα τὴν τῆς δουραχίας ἀνατροπὴν, καὶ τὴν
τῆς μιᾶς ἀρχῆς παρεισάγοντα ἔνοιαν, ἀλλ' ἀκρι-
βῶς ἐπιστήσας οἷς ὁ ἅγιος ἐκεῖ λέγει, εἰς τάχος
ἐλεύθη πρὸς τὴν τούτων διάγινωσιν. Σκόπει γάρ ὁ
μέγας Βασιλεῖος, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατ'
Ἐυνομίου τοῦ Πνευματομάχου μαχόμενος, οὐκ ἀντι-
λέγει αὐτῷ, ἐφ' οἷς ἀκούει λέγοντος αὐτοῦ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. Καίτοι γε εἰ μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
εἶναι τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος παρεδέχτο, τάχ' ἂν ἐντεῦ-
θεν μᾶλλον ἀπέφραξε στόμα Εὐνομίου τὸ ἀπύλωτον,
εἰπεῖν ἔχων. Πῶς δὲ, Εὐνόμιο, τοιμᾶ; λέγειν ἐκ
τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον
ἅγιον Πνεῦμα; Ἄλλ' ἀντιλέγει τῷ κκιεσθῶ καὶ θεο-
μάχῳ, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἔδογματιζεν ἐκεῖνος
εἶναι τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ λέγων. Ἐπὶ οὖν
τὴν τοῦ Πνεύματος αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῳ προ-
τιθῆσιν; ὁ δὲ δουραχίας ἔμφασιν εἶχε τὸ παρ'
δογματιζόντος εἶναι, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ
μόνον, ἐπάγει ὁ ἅγιος παρευθὺς. Ἐἰ μὲν οὖν οὗτος
ἀρχῆς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαις, ταῦτά φησιν, ὁ Εὐνόμιος
δηλονότι, ἢ μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκιωνῶν
συνεπιθῆσεται. εἰ δὲ μιᾶς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ
τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην
αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. ἢ τί τοῦτου ἀριδιηλότερον
εἰς τὸ μῖαν ἀρχὴν καὶ μῖαν αἰτίαν νοεῖσθαι, ὅταν
καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγη τις εἶναι τὸ Πνεῦμα; Ἐπεὶ ὁ ἅγιος
εἰς κατασκευὴν τοῦ μιᾶς ἐξάπτεισθαι τὰ ὄντα
αἰτίας, τοῦτο λαμβάνει, τὸ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν
τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον.

19. Ἄλλ' ἐπεὶ τινες κἀνταῦθα, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς
ἄλλοις, ἀναιδῶς οὐκ ὀκνοῦσι τὰ τοῦ μεγάλου Βασι-
λείου διαβάλλειν λέγοντες, Περὶ τῶν ποιημάτων
ταῦτα ἐβρόθη, καὶ οὐ περὶ τοῦ Πνεύματος, διὰ τὴν
γεγενῆσθαι λέξιν. τὸ γὰρ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆ-
μένον πῶς ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα, ἀποίητον ὄν καὶ
ἀγένητον; ἀλλ' αἰσχυνέσθωσαν οὗτοι προδήλιως
οὕτω τὸν τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρα καὶ διδάσκαλον
δαβάλλοντες. Μὴ γὰρ, ὅτι τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆ-
σθαι λεγόμενον ὁ ἅγιος εἶπε περὶ ποιημάτων εἶναι,
αὐτῷ τὸν λόγον διαβαλλέτωσαν. Ἄλλὰ συνιέτωσαν
περὶ τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸν λόγον ἐκ τῆς περι-
κῆς ἀπάσης περὶ οὐδενὸς ἑτέρου γεγενῆμένης, ἀλλ'
ἢ περὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. Εἰ
δὲ τῆς ἐμφαινοῦσης τὰ ποιήματα λέξεως πανούργως
δραστῆμοι πρὸς ἐθελόκακον ἀντιλογίαν χωροῦσιν,

Spiritum esse: prætereaque quod magno Basilio credunt dicenti: « Quidquid ex Filio dicitur esse, in primam causam Patrem reducitur, » quod ad duo principia evertenda, unumque stabilicendum sanctus iste, ut plane manifestum est, enuntiavit? Tu porro si magnum non dignoscis Basilium in quibus dicit, quod a Filio esse dicitur, ad primam causam relationem habere, astruentem, considerationem insinuantem, accurate mentem dictis sancti figens, acutum ad eorum dignotionem perveneris. Attento itaque sis animo. Magnus Basilius pro Spiritu sancto adversus Eunomium Spiritus hostem decertans, non illi contradicit asserenti, ex Filio esse Spiritum, et nihilominus si sanctus ex Filio esse Spiritum non admitteret, forte inde magis ac magis os effrene Eunomii obturasset, cum posset dicere, Quanam ratione, Eunomi, aedes dicere, ex Filio esse Spiritum sanctum, qui ex solo Patre est? Sed pessimo Deique hosti contradicit, quod ille ex solo Filii Spiritum esse statureret. Hoc enim innuit dicens, « Quomodo itaque causam Spiritus Unigenito soli vindicat? Quod autem duo principia apertissime inferret, quod ab Eunomio dicebatur, ex Patre solum Filium esse decernente, et Spiritum ex Filio solum, statim sanctus subdit: « Si itaque duo principia sibi contraria inducens hæc ait, » Eunomius scilicet, « cum Manichæo atque Marcione conteretur; si vero ab una, quæ sunt, appendet, quod a Filio factum asseritur, ad primam causam relationem habet. » Anue est hoc manifestius, unum principium et causam unam inducens, cum quis ex Filio dicit Spiritum esse? Cum sanctus ad stabilicendum illud, quæ sunt, ex uno dependere principio, illud assumat, ad primam causam relationem habere, quod a Filio esse dicitur.

Εὐνομίου λεγόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς, μόνον τὸν Υἱὸν μόνον, ἐπάγει ὁ ἅγιος παρευθὺς. Ἐἰ μὲν οὖν οὗτος ἀρχῆς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαις, ταῦτά φησιν, ὁ Εὐνόμιος δηλονότι, ἢ μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκιωνῶν συνεπιθῆσεται. εἰ δὲ μιᾶς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. ἢ τί τοῦτου ἀριδιηλότερον εἰς τὸ μῖαν ἀρχὴν καὶ μῖαν αἰτίαν νοεῖσθαι, ὅταν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγη τις εἶναι τὸ Πνεῦμα; Ἐπεὶ ὁ ἅγιος εἰς κατασκευὴν τοῦ μιᾶς ἐξάπτεισθαι τὰ ὄντα αἰτίας, τοῦτο λαμβάνει, τὸ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον.

12. Verumtamen cum nonnulli hic quoque, quemadmodum et in plerisque aliis, impudenter satis præsumunt, magni Basilii verba in crimen adducere, dicentes ea de creaturis et non de Spiritu enuntiata esse, propter Verbum factum; quod enim a Filio factum est, quomodo Spiritus fuerit, qui neque factus est, neque productus? Sed dedecore suffundantur hi, qui adeo manifeste lumen Ecclesiæ ac doctorem criminantur. Et quidem, si, quod a Filio factum esse dicitur, sanctus de creaturis enuntiavit, orationem accuset. Sed intelligant de Spiritu sermonem esse cum in textu illo universo nullius alius mentio fiat, nisi de ipsa Spiritus hypostasi. Quod si dictionem, quæ creaturas respicit, malitiose arripientes, ad perditam de industria contradictionem veniunt, intelligant, Fu-

nomii intentioni sanctum respondentem, dictionem **A** *Niam* usurpasse, quasi diceret : Etiam si creatura Filii esset Spiritus, ut tu inquis, Eunomi, non soli Unigenito causa illius appingenda esset, quod nulla operatio Filii est a Patre abscissa, et quod a Filio fieri dicitur, ad primam causam relationem habet. Et hæc quidem, quod amplissima sit Basilii auctoritas, hunc in modum, quæ ad causam Spiritus attinent, explanantis, abunde dicta esse videntur, ad stabiliendum, non intelligi duas causas Patrem et Filium Spiritus, cum quis ex Patre et Filio Spiritum sanctum esse affirmat.

13. Cum vero pro responsione Itolorum oratio proponat dictionis *procedere* compares vires cum illis, *provenire et progredi*, digerantur hic a me dicta sanctorum, quibus innotescat, non tantum processionis nomen, sed et alias quasdam dictiones apertissime, et sine ullo velamine de ipsa ex Patre essentiali Spiritus existentia assumi. Statim enim magnus Basilius in secundo ad Amphiloichium capite inter alias multas dictiones, quibus Spiritus cum Patre et Filio communionem exponit, hæc quoque addit : « Neque hinc solum naturalis communionis demonstratio, sed etiam quod ex Deo esse dicitur, non ut omnia ex Deo, sed veluti ex Patre, egressus, non genitus ut Filius, sed ut Spiritus oris ejus. Hisce familiaritas et connexio aperitur, sed modus existentie silentio involvitur. » Eritque ne mortalium cuiquam obscurum, in hisce dictionem, « egredi Spiritum ex Deo non genitum ut Filium, sed ut Spiritum oris ejus, » ex Patre essentialem, et naturalem ipsius existentiam connotari? Magnus et admirandorum effector Gregorius Neocæsariensis episcopus oratione, cujus principium, « Inimicissimi et alieni ab apostolica confessione sunt, qui Filium ex iis, quæ non exstant, asserunt, *inquit* : Domini Pater principium est, ab æterno eum generans, et Dominus est prototypus Spiritus. » Et post pauca ibidem : « Ingenitus cum sit Pater, genitus vero ex Patre Filius, et Spiritus ex essentia Patris per Filium sempiternæ emissus. » Quis in dubium verterit, *emissus* hoc in loco, non tantæ esse virtutis, ad essentialem Spiritus existentiam commonstrandam, quantam haberet, si appositum fuisset, *procedens*? Theologus Gregorius nonnullis suarum scriptionum locis, « Audis generationem? modum ne curiosius investigato. Audis Spiritum ex Patre progredi? rationem ne anxie inquirito. Quod si Filii generationem et Spiritus progressum sollicitus exterebras, ego quoque a te pervestigabo animæ et corporis missionem. » Quis hic audiens, Spiritum *progredi* a Patre, aliud dictionem notare existimabit, quam illud idem, si loco illius substitutum fuisset, *procedere*, ipsam scilicet ex Patre essentialem et naturalem Spiritus existentiam? Idem oratione ad Maronem philosophum ait : « Quin pietatis nostræ

A ἀλλ' ἀκούεωσαν ὡς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔννοιαν ὁ ἅγιος ἀπαντῶν, τὴν λέξιν εἰρχε ταύτην, οἰοεὶ λέγων ὡς, Εἰ καὶ ποίημα ἦν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, Εὐνόμια, κατὰ σέ, ἀλλ' οὐχὶ μόνω τῷ Μονογενεῖ ἔδει προστιθέναι τὴν αἰτίαν αὐτοῦ, διὰ τὸ μηδεμίαν ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ ἀποτετμημένην τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ διὰ τὸ πᾶν, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν. Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀξιόπιστον, οὕτω τὰ περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος αἰτίας ἐξηγουμένου, ἀρκεύτως μὲν δοκεῖ ἔχειν εἰς παράστασιν τοῦ μὴ δύο αἰτίας νοεῖσθαι τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὅταν τις ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

B γ'. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἀπολογίαν τῶν Ἰταλῶν ὁ λόγος προβάλλεται τὴ τῆς ἐκπορεύσεως λέξεως ἰσοδύναμον πρὸς τὸ προλέγειν τε καὶ προέρχασθαι, καταστρωθήτω μοι ὧδε καὶ τὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ, ἐξ ὧν μοι διαγιγνώσκω ἐγγίνεται ὡς οὐχὶ μόνον τὸ τῆς ἐκπορεύσεως ὄνομα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τινὲς λέξεις λαμπρῶς καὶ ἀνεπισκιάτως ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιώδους τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως ἐκλαμβάνονται. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, μετὰ τὸ ἐν ἄλλαις πολλαῖς λέξεσι παρατίθει τὴν τοῦ Πνεύματος κοινωνίαν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ ταῦτα φησιν : « Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας ; ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προσλθόν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ : τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐνταῦθα, τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου. Τίτι τῶν πάντων ἀδελφον ὡς ἐνταῦθα ἡ λέξις ἡ τοῦ « *προσλοεῖν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ,* » αὐτὴν τὴν ἐκ Πατρὸς οὐσιώδη καὶ φυσικὴν δηλοῖ αὐτοῦ ὑπάρξιν ; Ὁ μέγας καὶ *Θεωματούργος Γρηγόριος, Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος, ἐν τῷ λόγῳ, οὐ ἡ ἀρχή,* « Ἐχθῆστοι καὶ ἀλλότριτοι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν Υἱόν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, » φησιν ὅτι, « Τοῦ Κυρίου ὁ Πατὴρ ἀρχή, ἀϊδίως αὐτὸν γενήσας, καὶ πρωτόυπος τοῦ Πνεύματος ὁ Κύριος. » Καὶ μετὰ τινα ἐν τῷ αὐτῷ : « Ἀγενήτου μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος. » Τίς ἀμφιβαλεῖ ὅτι τὸ *ἐκπεμφθέντος* ἐνταῦθα τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει εἰς τὴν τῆς οὐσιώδους ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος δῆλωσιν, ὅσην ἂν εἶχεν εἰ καὶ τὸ *ἐκπορευθέντος* ἔκειτο ; Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τισι τῶν αὐτοῦ οὕτως ἐφη : « Ἀκούεις γέννησιν ; τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις ὅτι Πνεῦμα προῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς ; τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμαίνει. Εἰ δὲ πολυπραγμανεῖ Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρόοδον, κάγω σου πολυπραγματῶ τὸ κρᾶμα ψυχῆς καὶ σώματος. Τί ; ἀκούων ἐνταῦθα προῖν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἄλλο τι δηλοῦν τὴν λέξιν οἴσεται, ἢ ἐκείνο ὅπερ ἂν εἰ καὶ τὸ ἐκπορευόμενον ἔκειτο, αὐτὴν δηλαδὴ τὴν ἐκ Πατρὸς

οὐσιώθη καὶ φυσικῆν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν; » Ὁ αὐτὸς αὐθις ἐν τῷ πρὸς Ἑρῶνα τὸν φιλόσοφον φησιν· « Ὅριζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, διδάσκων ἕνα μὲν εἶδέναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν Πατέρα, ἕνα δὲ γεννητὸν τὸν Υἱόν, ἕνα δὲ Πνεῦμα ἄγιον προελθὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ προῖόν. » Τίς ἐνταῦθα τῆς ἀναφανομένης ἐντεῦθεν διανοίας καταθεντήσεται, ὡς εἰπεῖν ἄλλο τι σημαίνει *προελθὸν ἢ προῖόν ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἰ μὴ τοῦτ' ἐκείνο, ὃ καὶ σημάδι ἐμαλλεν, εἰ τὸ ἐκπορευόμενον* ἔχειτο; Ὁ αὐτὸς ἐν ἄλλοις φησιν. « Ἴδιον δὲ Πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, Υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, Πνεύματος δὲ ἡ ἐκπεμφσις. » Τί σοι ἄλλο ἡ ἐκπόρευσις.

ιδ'. Ἄλλ' ἐπεὶ τὴν δῆλωσιν τῆς ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος οὐσιώδους ὑπάρξεως, μὴ ἐκ μιᾶς μόνης λέξεως, τῆς ἐκπορεύσεως δηλαδὴ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων τῶν βῆθεισῶν κατὰ τὸ πάντῃ βέβαιον παρεστήσαμεν, τοὺς ἐνταυξομένους ἡμᾶς τῷ παρόντι συγγραμμάτι ἀξιούμεν τὴν τῶν βῆθεισῶν τούτων γραφικῶν ῥήσεων διάνοιαν πρὸς εὐθύτητα ἐκδέξασθαι ἀπαρέγκλιτον, καὶ μὴ πρὸς ἔριν τινὰ κατὰ πολλοὺς τῶν πρὸ ἡμῶν, οἵπερ, ὡς καλὸν τι χρῆμα τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν διάστασιν ἐπισπεύδοντες, τὴν ἐκπόρευσιν μόνην τὴν οὐσιώδη τοῦ Πνεύματος δηλοῦν ἔλεγον ὑπαρξίν, τὰς δ' ἄλλας τῶν λέξεων εἰς δῆλωσιν τῆς διανοῆς τῶν χαρισμάτων παραλαμβάνεσθαι. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ, ἵνα μὴ ἐν τῷ παρὰ ταῖς γραφαῖς τῶν ἁγίων εὐρίσκεσθαι τὸ Πνεῦμα προῖόν, καὶ ἐξ Υἱοῦ προερχόμενόν τε καὶ ἐκπεμπόμενον, νοηθεῖν οὐσιωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ καὶ ἐξ Υἱοῦ, κἀντεῦθεν ὡσπερ τις ἐπιγίγνηται πάροδος εἰς ἀφορμὰς εἰρήνης τοῖς ἐπιειμένους τὸ τῆς Ἐκκλησίας συνάφαι διεβρώγδς, διαφορὰς τῶν λέξεων οὐκ ἐν ἀληθείᾳ καὶ οἷς ἔδει νοήμασιν, ἀλλ' ἐν σεσοφισμένοις καὶ οἷς οὐκ ἔδει ἀνέλπιδτον. Ἐφ' οἷς προφανῶς τοῖς θεολογήσασιν τὰ νῦν βῆθέντα Πατράσιν ἀντέλεγον, ζημιαν ὡσπερ ἡγούμενοι ἀδελφοὺς κτήσασθαι, οὗς αἱ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ὑποῦνται πρὸς τὴν ἡμῶν συναγωγὴν ἀδελφότητα, ἐν οἷς ὑποτίθενται τὰς ἐν λέξει διαφορὰς παρορᾶσθαι ἡμῖν, ὁπνῆκα εἴη κατὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἐνοίᾳ ὁμοπροσῶνην συμβαίνειν τοὺς ἀδελφούς. Ὑμεῖς δὲ, οὗς ἀξιώσαι ὁ λόγος ἡμῶν ἐφθῆ, τὴν τῶν βῆθεισῶν γραφικῶν ῥήσεων διάνοιαν πρὸς εὐθύτητα δέξασθαι ἀπαρέγκλιτον, κατανοήσαντες, ὅπως μὲν τὸ *προῖέναι, προέρχασθαι* τε, καὶ *ἐκπέμπεσθαι* εἰς τὴν τοῦ ἐκπορεύεσθαι λαμβάνονται δύναμιν, λεγόμενα ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς, ὅπως δὲ αὐτὰ ταῦτα, τὸ *προῖέναι* δηλαδὴ, *προέρχασθαι, καὶ ἐκπέμπεσθαι* εὐρίσκονται παρὰ ταῖς Γραφαῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος καὶ ἐξ Υἱοῦ ψηφίσασθε ἀρρέπῶς, εἴγε τι τῆς τῶν διδασκάλων ἡμῶν ὑποθήκης ἀνάξιον ἐγεγόνει παρὰ τῶν τὴν εἰρήνην τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀσπασαμένων, ἐκπορεύεσθαι λεγούσης τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀπολογουμένης μὴ δύο νοεῖν αἰτία τοῦ Πνεύματος, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, διὰ τὸ τῷ μεγάλῳ κείθεσθαι Βασιλείῳ, « Πᾶν τὸ πρὸς τοῦ Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν Πατέρα, λέγοντι, ἀναγέρεσθαι. » Ἐῴδηλον γὰρ ὡς

doctrinam præscribere, sic nos instituens, ut unum Deum ingenitum agnoscamus Patrem, unum item genitum Filium, unum denique Spiritum sanctum provenientem ex Patre aut procedentem. » Quis hic ex his verbis erutam sententiam in alium sensum detorquebit, ut dicat, aliud innuere, « progredi, et prodire ex Patre, » quam illud ipsum, quod appositum *procedere* significaret? Idem in aliis dicit, « Proprium Patris est, non esse genitum, Filii generatio, Spiritus emissio. » Aliudne hic sibi *emissio* notabit, aliud *processio*?

ἐνταῦθα ἡ ἐκπεμφσις δηλοῦν βούλεται ἀλλ' ἢ ὅπερ

14. Sed enim cum manifestationem Spiritus ex Patre essentialis existentia, non una sola voce *processionis*, sed aliis jam adductis significari, veluti certum atque indubitatum probavimus, eos, qui hæc nostra commentaria legent, oramus, alitarum scriptoque traditarum auctoritatum sententiam recta mente sinceraque, et minime contentiosa suscipere, ut plerique nostri progenitores, qui tanquam rem eximiam Ecclesiarum dissensionem procurantes, processionem tantummodo essentialem Spiritus existentiam significare tradebant, reliquas alias dictiones ad distributionem donorum denotandam assumptas fuisse. Illi quippe, cum in scriptis sanctorum reperitur Spiritus proveniens, et ex Filio progrediens, et emissus, intelligeretur, essentialiter ipsam existere et ex Filio, indeque via straretur quædam ad pacem ineundam peroptantibus Ecclesie: abscissa copulare, differentias dictionum non in veris, et decentibus sententiis, sed callidis et captiosis, et indecentibus conlingebant. Quibus aperte Patribus, qui res theologice pertractatas, et jam adductas vulgaverant, contradicebant, detrimenti loco habentes, fratres lucrari, quos doctorum Ecclesie monita ad nostram societatem accersunt: dum admonent, differentias in vocibus esse a nobis negligendas, cum secundum sententiam in unum fratres conveniunt. Vos porro, quos supra oratio rogavit, ut recta mente sinceraque dictionum auctoritatum, nobisque in scripto traditarum sententiam accipiatis, percepto, « *progredi, provenire, et emitti* » de Spiritu ex Patre asserta, eandem vim habere atque *procedere*: et hæc eadem, *progredi* nempe, *provenire* et *emitti* in scriptis reperiri de eodem Spiritu ex Filio, sententiam forte neutram in partem propensi, an aliquid vestrorum doctorum monitis indignum peractum est ab iis, qui Romanæ Ecclesie pacem complexi sunt, *procedere* asseverantis Spiritum ex Patre et Filio, et respondentis non probare duas Spiritus causas, Patrem et Filium; quod fidem adhibeat magno Basilio tradenti, « *Quidquid a Filio esse dicitur, ad primam causam Patrem referri.* » Clarum etenim est, si dicens ex Patre et Filio illum *procedere*, duas Spiritus causas dicit Patrem et Filium, dicentem etiam ex Patre et Filio *provenire, progredi, aut emitti* illum,

ex duabus causis illam et progredi, et provenire, et A
emitti dicere. Sed nemo, dummodo pietatem in
rectore gerit, ex duabus causis aut provenire, aut
progredi, aut emitti dicet. Et quidem a Romanis
in fidei Symbolo dictionis additionem, cum jam
facta sit, non bene factam esse dixero? bonum
haud dicendum est, quidquid fratribus dissidium
affert. Mihi quoque tecum hæc dicenti convenit.
Verumtamen cum dictionis hujusce additio suo
sensu pietatem nobis traditam nullatenus vulneret,
(neque enim unum essentia, neque trinum hypo-
staseon lædit), fratribus veniam do, et dictionis
additionem præteriens, consentientem sententiam
arripio, discipulusque efficior eorum doctorum,
qui in dictionibus discordantias negligentes, ob
consensionem sententiæ pacem amplectebantur. B
κόν· συγγινώσκω τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ προσθήκην λέξεως παρατρέχων, τὸ σύμφωνον τῆς ἐννοίας ἀρπάξω,
καὶ μαθητῆς διδασκάλων ἐκείνων, οἱ τὸ ἐν λέξει παρορῶντες ἀσύμφωνον τὴν ἐπὶ τῶν συμφώνων ἐννοίας

15. Scit scio te rursus contradictionibus studen-
tem, ingerere, et quomodo proprietatem confusio-
nem non introducet, qui asserit, procedere Spi-
ritum et ex Filio? Ego tibi scripto traditis auctori-
tibus, Triadis propriissimas proprietates tria hæc
nomina esse, [Patrem, Filium, et Spiritum com-
monstrans, tuam hanc contradictionem convellam.
E enim si vera proprietas Spiritus, hoc ipsum est, non
esse eum Patrem, neque Filium, sed tantummodo
Spiritum, et Spiritum Patris et Filii, poteris hinc
accurate dignoscere, ea ratione qua Spiritus Pa-
tris, et Spiritus Filii sanctus Spiritus dicitur, et
hypostaseon proprietates non confunduntur, eadem
cum a nobis ex Patre procedere dicitur, et a Ro-
manis ex Patre et Filio, inconfusum proprietatum
conservari. At quænam sunt hujusce proprietatis
scripta testimonia? Nyssenus, secunda adversus
Eunomium oratione : « Hypostaseon, ait, proprietas
apertam et inconfusam efficit personarum distin-
ctionem, Patris, inquam, et Filii, et Spiritus sancti
: his enim compellationibus non naturarum
discrimen edocemur, sed solas hypostaseon
exploratas proprietates. Chrysostomus in uno suo-
rum sermonum hæc inquit : « Proprietatem enim
cum dixero, Patrem Patrem intelligito, et Filium Fi-
lium, et Spiritum sanctum Spiritum sanctum. Hæc D
enim proprietates non convertuntur. Nam non po-
test Pater Filius esse, aut Filius Pater, aut Spiritus
sanctus Pater, aut Filius. » Et abbas Theodorus
philosophus, « Hæc tria nihilo inter sese discordant,
nisi solummodo proprietate, hunc scilicet esse Pa-
trem, hunc Filium, illum Spiritum sanctum. »

16. Visne et aliud nunc in exâmen proponere?
Ait, effundi, progredi, emanare, et similia, etsi in
nonnullis locis reperiuntur de Spiritu asserta ex
Patre, essentialem indicant et naturalem illius ex
Patre existentiam : non æque vero, cum ea dicun-
tur ex Filio, inferunt, naturaliter et essentialiter
Spiritum esse ex Filio, sed ex eo spiritualium mu-

ἐν ὁ λέγων ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπο-
ρεύεσθαι δύο τοῦ Πνεύματος αἷτια λέγει, τὸν Πατέρα
καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
προέρχεται, ἢ προϊέναι, ἢ ἐκπέμπεσθαι λέγων
αὐτῆ, ἐκ δύο αἰτίων καὶ προϊέναι, καὶ προέρχεται,
καὶ ἐκπέμπεσθαι λέγει αὐτό. Ἄλλὰ μὴν οὐδεὶς,
βουλόμενος εὐσεβεῖν ὡς ἐκ δύο αἰτίων ἢ προϊέναι,
ἢ προέρχεται τὸ Πνεῦμα ἐρεῖ. Καὶ ὅτι μὲν ἢ παρὰ
τῶν Ῥωμαίων γεγούσια ἐπὶ τῷ τῆς πίστεως Συμ-
βόλῳ προσθήκη τῆς λέξεως, ὅτι καὶ ὄλω; γέγονεν,
οὐ καλῶ; γέγονεν εἶπω; καλῶν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν πᾶν
τὸ διάστασις τοῖς ἀδελφοῖς; προξενούν; σύμφωνί; σοι
τῷ λέγοντι καὶ αὐτός; ὅτι δὲ ἢ τῆς λέξεως ταύτης
προσθήκη οὐδὲν τι παρατιτρώσκει πρὸς ἐννοίαν τὴν
ἡμῖν παραδοθεῖσαν εὐσεβείαν; οὔτε γὰρ τὸ μοναδικὸν
τῆς οὐσίας λυμάνεται οὔτε τὸ τῶν ὑποστάσεων τριαδικὸν
παρορῶντες ἀσύμφωνον τὴν ἐπὶ τῶν συμφώνων ἐννοίας

ιε'. Οἶδα ὅτι πάλιν βουλόμενος ἀντιλέγειν μοι, καὶ
πῶς, φήσεις, οὐ σύγχυσις τῶν ἰδιοτήτων ἔσται τὸ
λέγειν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ;
Ἐγὼ δὲ σοι διὰ γραφικῶν παραστήσας μαρτυριῶν
ὡς αἱ τῆς Τριάδος κυρίως ἰδιότητες τὰ τρία ταῦτα
ὀνόματά εἰσι, τὸ Πατὴρ, Υἱὸς τε, καὶ Πνεῦμα, τὴν
σὴν ταύτην ἀντίρρησην ἀποτρέφομαι; εἰ γὰρ ἢ κυ-
ρίως ἰδιότης τοῦ Πνεύματος αὐτὸ τοῦτό ἐστι, τὸ
μῆτε Πατέρα εἶναι αὐτό, μῆτε Υἱὸν, ἀλλὰ μόνον
Πνεῦμα, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἔχεις ἐντεῦ-
θεν ἀκριθῶς διαγινῶναι; ὅτι, ὡς περὶ Πνεῦμα Πατρὸς,
καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ τὸ ἅγιον λέγεται Πνεῦμα, καὶ αἱ
τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητες οὐ συγχέονται, οὕτω καὶ
ὅταν καθ' ἡμᾶς μὲν ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγη-
ται, κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,
τὸ ἀσύγχυτον τῶν ἰδιοτήτων τετήρηται. Τίνες δὲ αἱ
γραφικαὶ τῆς τοιαύτης ἰδιότητος μαρτυρίαι; Ὁ
Νύσσης ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου δευτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ,
« Ἡ τῶν ὑποστάσεων, » φησὶν, « ἰδιότης τρανήν καὶ
ἀσύγχυτον ποιεῖται τὴν τῶν προσώπων διαστολήν,
Πατρὸς λέγω καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ
γὰρ τῶν κλήσεων τούτων οὐ φύσεων διαφορὰν διδα-
σκόμεθα, ἀλλὰ μόνως τὰς τῶν ὑποστάσεων γνωρι-
στικὰς ἰδιότητας. » Ὁ Χρυσόστομος ἐν τινι τῶν αὐ-
τοῦ λόγων οὕτω φησὶν; « Ἰδιότητα γὰρ ἔταν εἶπω,
τὸν Πατέρα Πατέρα νόησον, τὸν Υἱὸν Υἱὸν, καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον. Αὗται γὰρ αἱ ἰδιο-
τητες οὐκ ἀντιστρέφονται; οὐ δύναται γὰρ ὁ Πατὴρ
Υἱὸς εἶναι, ἢ ὁ Υἱὸς Πατὴρ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
εἶναι Πατὴρ, ἢ Υἱός. » Καὶ ὁ ἀββῆς Θεόδωρος ὁ
φιλόσοφος, « Ταῦτα, φησὶ, τὰ τρία οὐδὲν ἀλλήλων
διαφέρουσι εἰ μὴ μόνον κατὰ τὰ ἰδιώματα, καὶ τὸ
τὸν μὲν εἶναι Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, τὸ δὲ Πνεῦμα. »

ις'. Τί βούλει ἀπάρτι καὶ ἕτερον προσθεῖναι εἰς
σκέψιν; ὅτι, φησὶ, τὸ προχεῖσθαι, προϊέναι, καὶ
ἀναβλύζειν, καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰ καὶ ἔστιν οὐ λεγό-
μενα περὶ τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς, οὐσιωδῶς δη-
λοῦσι καὶ φυσικῶς, ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ Πατρὸς; ἀλλ'
οὐκ ἐπὶ λέγονται ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, δηλοῦσι
τὸ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα καὶ

ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν
 χαρισμάτων διανομήν. Ἄλλ', ὦ ἀγαπητέ, πρῶτα μὲν
 τίς τῶν ἁγίων εἶρηκε τοῦτο; Ἐρωτῶντί μοι ἀπο-
 κριθῆτι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐκλαμβάνειν τὰ πρὸς τὸν
 λόγον τοῦ δόγματος συμβαλλόμενα ἐκάστῳ ἐφέται,
 ἀλλ' ὡς οἱ θεολόγοι τῶν Πατέρων παρέδωσαν· καὶ
 τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἐστὶ καὶ ὀλίγην ἔχων διαφορὰν,
 εἴτε τὸ μὲν ἐκ Πατρὸς προχεῖσθαι τὸ Πνεῦμα
 καὶ προῖέναι καὶ ἀναβλύζειν τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν
 οὐσιωδῶς τὸ Πνεῦμα ἐδύλου, τὸ δὲ καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ προχεῖσθαι, καὶ προῖέναι, καὶ ἀνα-
 βλύζειν εἰς ἄλλην τινὰ παραλαμβάνονται ἔν-
 νοιαν. Εἴπερ γὰρ τίς ἦν ἐν τούτοις διαφορὰ,
 πῶς ἂν καὶ ἀπεσιωπήθη παρὰ τῶν τὴν ἀκρίθειαν
 ἐπισκεψιμένων, μὴ τοί γε εἰς αὐτὰ, ἅπερ εἰς αὐτὸ
 τὸ κεφάλαιον ὁρῶσι τοῦ δόγματος, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα
 πολλὰ τοῦτον μετριώτερα ἐν τῷ παρορᾶσθαι βλά-
 πτειν δοκοῦντα; Πρῶτα μὲν οὖν ἐρωτῶντί μοι ἀπο-
 κριθῆτι, εἰ τοιοῦτον ἔχεις εἰπεῖν· ἔπειτα δὲ ὑποτιθε-
 μένῃ περὶ τῆς ἐν ταῖς δογματικαῖς λέξεσιν, ἐφ' ὧν
 οἱ Πατέρες διαφορὰν οὐ δεδώκασι, μὴ οὕτως ἀπερι-
 σκέπτως ἐξ ἑαυτοῦ διδόναι διαφορὰν. Ὅτι δὲ καὶ
 οὐκ εὐστοχος ἡ τῆς τοιαύτης ἐπινοία διαφορᾶς, γνω-
 σθήσεται σοι ἀπροσπῶθως ἐπιόντι, ἅπερ νῦν γρα-
 φικὰ ἐκθήσομαι σοι βήτα, ἃ καὶ ἔχουσιν οὕτως· Ἐν
 τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, ἐν
 οἷς εἶπον οἱ Πατέρες πρὸς τὸν Φιλόσοφον διὰ τοῦ
 ἐπισκόπου Λεοντίου, ὧν βήτων ἡ ἀρχή, «Κίκεινο
 ἐκ νοητέον, ὦ φίλε, λοιπὸν τῆς ἀληθείας Φιλόσοφε,
 εὔρηται. Τὸ Πνεῦμα ἐκπερευόμενον μὲν ἐκ Πατρὸς,
 βίον δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναβλύζον.» Τί σοι
 ἐνταῦθα τὸ, «ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζειν,» δοκεῖ; οὐ-
 σιωδῶς δοκεῖ ἀναβλύζειν, ἢ ἀνοουσίως; Οὐκ οἶδα τίς
 τολμήσει ἀνοουσίως εἶπεῖν· εἰ δὲ ἐνοουσίως, καὶ ἐνο-
 ποστάτως, πάντως. Τὴ δὲ οὐσιωδῶς καὶ ἐνοποστάτως
 ἀναβλύζειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τί ἀνῆλλοῦσθαι ἢ τὸ οὐσιωδῶς
 ὑπάρχειν ἐξ αὐτοῦ; Εἰ δὲ καὶ μαρτυρίας δεῖ σοὶ τινος,
 ὅπως ἡ τοῦ Πνεύματος ἀνάβλυσις, εἴτουν ὁ πηγαίως
 οὐσιωδῆς ἐστὶ καὶ ἐνοποστάτος, ἡ τοῦ μεγάλου Βασι-
 λεῖου ἀνεγνωσθήτω σοι ῥήσις, ἣν ἐν τῷ περὶ Πνεύματος
 λόγῳ τῆς ἀρχῆς, «Ἐνθυμηθῶμεν, πᾶσα ψυχὴ ζητοῦσα
 περὶ τῶν θείων,» φησὶ. Τὰ γὰρ ἐκεῖ οὕτω δηλοῦσι τὴν
 τοῦ Πνεύματος πηγαίωσιν. «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ ἐπίκτητον ἔχον ἐστίν, ἀλλ' ἀτίτως
 πάντα ἔχον ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός,
 αἴτιον αὐτὸν ἔχον, ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ, κάκειθεν πηγάζ-
 ζον, πηγὴ δὲ αὐτὸ τῶν προειρημένων ἀγαθῶν· ἀλλ'
 αὐτὴ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνοποστάτον ἐστὶ· τὰ δὲ
 ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσιν.» Ὅρῳ
 ὅπως ὁ τοῦ Πνεύματος πηγαίωσις ἐνοποστάτος εἶρη-
 ται; Καὶ ἔτι μὲν ἐνοποστάτος ὁ τοῦ Πνεύματος πη-
 γαιώσις, εἴτε ἀνάβλυσις, (οὐδὲν γὰρ διόσει πηγα-
 σμὸν εἶπεῖν καὶ ἀνάβλυσιν), ἐκ τῆς οὕτως ἀξιολόγου
 γραφικῆς μαρτυρίας συνίσταται. Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος
 ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, «Τοῦ
 Σωτήρος ἡμῶν λέγοντος ἐναργῶς, Ὁ φίλων Πα-
 τέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἐστὶ μου δέσιος,»
 φησὶν· «Εἰ καὶ ἐστὶν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα

A nerum distributionem. Dic sodes, quis ex Patribus
 id asseruit? Interroganti mihi responde: neque
 enim simpliciter ea, quæ ad rationem dogmatis
 conferunt, assumere cuicumque, ut sillubescit, con-
 ceditur, sed ut theologi Patres tradiderunt. Et hoc
 neque simpliciter prolatum est neque exiguum con-
 tinet discrimen, si ex Patre effundi Spiritum, et
 provenire, et emanare, ex ipso, esse essentialiter
 Spiritum significant manifesto, ex Filio vero effundi,
 et provenire, et emanare in aliam quandam sen-
 tentiam trahas. Etenim si quæ erat in his differentia,
 quomodo silentio involuta est ab iis, qui quam
 exactissime examinarunt, non tantum ea, quæ
 summam dogmatis respiciunt, sed et alia multo his
 minutiora, quæ utcumque neglecta lædere nero-
 tium videbantur? Primum itaque respondeo mihi
 querenti, si quid simile tibi suppetit dicendum:
 postea suadenti monentique credito, in dogmaticis
 dictionibus, de quibus Patres discrimen nullum
 tradiderunt, non esse adeo temere et sine examine
 a temetipso discrimen tradendum. Hujus vero dis-
 criminis commentum præter rem esse cognoscetur a
 te, dummodo affectu vacuus percurreris, quæ in me-
 dium afferam dicta, et ita se habent. In actis Nieznæ
 primæ synodi, quibus Patres philosopho per Leontium
 episcopum responderunt, dictionum principium est,
 «Illud etiam, amice philosopho, considerandum est,
 quod superest, hujus veritatis.» In illis, inquam, re-
 peritur, «Spiritus sanctus procedens quidem ex Pa-
 tre, proprius vero Filii, et ex ipso exsiliens.» Quid
 tibi hoc in loco illud, «ex Filio exsilire,» vide-
 tur? essentialiterne videtur exsilire, vel sine
 essentia? Nescio an aliquis tantum ausus fuerit,
 ut absque essentia dicat. Quod si cum essentia,
 utique et in hypostasi, cum quod essentialiter,
 omnino et in hypostasi emanat. Essentialiter vero
 et in hypostasi exsilire ex Filio, quid aliud fuerit,
 quam essentialiter esse ex ipso? Quod si testimo-
 nio indiges, quomodo Spiritus emanatio, sive efflu-
 xus essentialis est, et in hypostasi, percurrere magni
 Basilii dictum, quod ille oratione de Spiritu, cujus
 principium est, «Recordemur omnis anima de di-
 vinis quærens,» digessit. Quæ enim ibi ponuntur,
 non alia ratione Spiritus effluxum significant.
 «Spiritus sanctus nihil in se ipso adscititium
 habet, sed ab æterno omnia possidet, ut Spiritus
 Dei, et ex ipso apparens, sui causam eum habens,
 ut sui ipsius fontem, indeque emanans, fons vero
 ipse prædictorum bonorum. Sed ipse quidem ex
 Deo effluens in hypostasi, quæ vero ex eo effluunt,
 operationes ipsius sunt?» Vides quo pacto Spiritus
 effluxus enhypostatus dictus est? Et Spiritus in hy-
 postasi effluxus, sive emanatio (nihil enim refert,
 sive effluxum sive emanationem dixeris), hoc adeo
 æstimabili scripto testimonio constabitur. Sanctus
 Cyrillus, oratione ad Nestorium, cujus princi-
 pium, «Servatore nostro palam edicente, Qui
 amat patrem et matrem super me, non est me
 dignus,» inquit: «Licet sit in hypostasi Spiritus

¹ Matth. x, 37.

propria, et jam intelligatur secundum se ipsum, qua Spiritus est, et non Filius, verumtamen non est alienus ab eo; Spiritus enim veritatis appellatus est, et est Christus veritas, et effunditur ab ipso eadem, qua et a Patre ratione. » Quid hic ais? Videtur tibi, de essentiali existentia Spiritus ex Filio sermonem haberi, cum sanctus dicit, effundi Spiritum a Filio; æque atque effunditur ab ipso Patre? an vero de donorum dispensatione? Idem libro secundo Thesaurorum, sermone cujus illa epigraphe est, « Ex essentia Patris et Filii Spiritum sanctum esse, » ait: « Cum itaque Spiritus sanctus ad nos accedens, conformes nos efficit Deo, progreditur vero et ex Patre et Filio, manifestum est illum divinæ essentiæ esse, essentialiter in ipsa et ex ipsa progredientem, quemadmodum nempe ex humano ore flatus excurrrens, licet pusillum, nec tantæ dignitatis exemplum sit. Super enim omnia Deus est. » Considera hic quoque quomodo scribat sanctissimus Cyrillus, « Progreditur Spiritus ex Patre et Filio, » et intelligis, essentialiter eum progredi et ex Filio, cum et essentialiter prodeat etiam ex Patre. Et profundi quidem, progredi, et emanare, atque similia essentialiter Spiritus ex Patre et Filio existentiam denotare, jam dictis, ut puto, testimoniis satis abunde demonstratum est.

17. Quod vero consideratione dignum duco, id nunc tradam orationi. « Progreditur, dixit sanctus, Spiritus ex Patre et Filio, » et duarum harum hypostaseon Patris et Filii mentionem fecit; tum ne quis per has duas hypostases, duas Spiritus causas inferri suspicaretur, statim subjunxit, « illum divinæ esse essentiæ, essentialiter in ipsa, et ex ipsa proveniente; » in singulari numero esserens, nihil aliud prorsus ostendit, quam, cum ex Patre et Filio diceret Spiritum, non tanquam ex duabus causis eum asserere. Adhuc etiam manifestius rursus demonstravit, non esse duas Spiritus causas, cum ille ex Patre et Filio progreditur, dum subdit, « quemadmodum nempe et ex humano ore flatus excurrrens. » Cum enim antea dixisset, « ex Patre et Filio progredi Spiritum, » non adnexuit inductioni, quemadmodum ex humanis oribus, « sed ex humano ore, » numero singulari, et ejusdem unionis speciem exhibens, dum ex Patre et Filio Spiritus progreditur. Hoc idem aliud magni Basilii dictum scriptum tibi confirmabit. Hic namque in uno capite, cujus inscriptio, « Divinam naturam esse Spiritum, » tradit: Spiritus enim cum viventis Verbo in eodum ordine collocatur ad creandum, viva virtus, et natura divina, ineffabilis, ex ineffabili ore existens ineffabili modo, et per inflatum in hominem missa, quæ secundum corporeum a Christo typum, ostensum, rursus ab eo per inflatum restituta. Concurrere enim debet cum prima novitate, ea quæ nunc sit innovatio. Et concursus expressit sufflans, idem ille existens, qui a principio insufflavit, idemque, per quem Deus

ἰδικῆ, καὶ δὴ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθ' ὃ Πνεῦμα καὶ οὐχ Υἱός, ἀλλ' οὖν ἔστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὀνόμασται, καὶ ἔστι Χριστός ἢ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς. » Τί φησὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ; Δοκεῖ σοὶ ποιῆσθαι τὸν λόγον ὁ ἅγιος, προχεῖσθαι λέγων τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἢ περὶ χαρισμάτων διανομῆς; Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Θησαυρῶν, ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησὶν. « Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν γινόμενον συμμόρφους ἡμᾶ; ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἔστιν οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προῖόν· ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ ἐξ ἀνθρωπιεῖου στόματος ἐκτρέχον ἐμφύσημα, εἰ καὶ μικρὸν καὶ οὐκ ἄξιον τοῦ λόγου τὸ ὑπόδειγμα· πάλιν γὰρ ὑπερέχει Θεός. » Ὅρα κἀνταῦθα πῶς φησὶν ὁ μέγας ἐν ἀγίοις Κύριλλος, « Πρόεισι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, » καὶ οὐνεὶ οὐσιωδῶς αὐτὸ προῖέναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐπειδήπερ οὐσιωδῶς πρόεισι καὶ ἐκ Πατρὸς. Ἄλλ' ὅτι μὲν τὸ προχεῖσθαι, καὶ προῖέναι, καὶ ἀναβλύζειν, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα δηλοῦσιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, διὰ τῶν ῥηθειῶν, ὡς οἶμα, μαρτυριῶν ἰκανῶς ἀποδέδεικται.

17. Ὁ δὲ μοι ἐνταῦθα ἐπιστάσις ἤξιωται, τοῦτο δῶσω τῷ λόγῳ. « Πρόεισιν εἶπεν ὁ ἅγιος τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, » καὶ δύο τοῦτων ὑποστάσεων Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐμνημόνευσεν· εἴτα μή τις διὰ τὸ δυϊκὸν τῶν ὑποστάσεων ὡς ἐκ δύο αἰτίων εἶναι τὸ Πνεῦμα οἰήσεται, ἐπήγαγε παρευθὺς ὅτι τῆς θείας ἔστιν οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προῖόν, ἐνικῶς τοῦτο εἰπὼν, οὐδὲν ἄλλο πάντως ἐντεῦθεν ἐμφαίνων, ἢ ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐκ δύο αἰτίων λέγει αὐτό. Καὶ ἔτι δὲ ἀριδιχότερον πάλιν ἐνέφηρε μὴ δύο εἶναι τὰς αἰτίας τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προῖέναι αὐτὸ, ἐν τῷ ἐπαγαγεῖν, « Ὅσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ ἐξ ἀνθρωπιεῖου στόματος ἐκτρέχον ἐμφύσημα. » Εἰπὼν γὰρ πρότερον « ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προῖέναι τὸ Πνεῦμα, » οὐ προσέθηκε τῇ ἐπαγωγῇ, ὡσπερ οὖν καὶ τὸ ἐξ ἀνθρωπιεῖων στομάτων, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀνθρωπιεῖου στόματος » ἐνικῶς. Τὴν τοιαύτην τῆς ἐνότητος ἐμφασιν, ἐν τῷ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προῖέναι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕτερα τις γραφικῆ ῥῆσις τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου βεβαιώσει σοὶ οὗτος καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Ὅτι θεία φύσις τὸ Πνεῦμα, » φησὶ· « Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι Λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεία φύσις, ἀρρήτος ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖα, ἀρρήτως, καὶ κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸ ἀνθρωπὸν ἀπεσταλμένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου δειχθέντα τύπον, αὐθὺς ὑπ' αὐτοῦ δι' ἐμφυσήσεως ἀποκαθισταμένη (συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατὰ ἀρχὴν καινότητι τὴν νῦν ἀνακαίνεσιν) καὶ τὴν συνδρομὴν ἐξετύπωσεν ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ'

αὐτὸς δι' οὗ Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχὴν. » Ἄλλ' ὅπως μὲν ἡ παρούσα τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥῆσις τὴν ῥηθείσαν τῆς ἐνόητος συνίστησιν ἐμφασίν, ἐροῦμεν ἐν τοῖς ἐξῆς. Νῦν δὲ ἔχεις πάντως, ἀγαπητὲ, διαγινώνας ὑπὸ τοῦ ἀρεῖως ἐκτεθέντος ῥητοῦ, ὅπερ ὁ πολὺς οὗτος καὶ μέγας Βασιλεὺς περὶ τῆς ἐμφυσήσεως εἴρηκεν, ὅπως οἱ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σχίσματος ἀντι-καθιστάμενοι τοῖς Ῥωμαίοις ἡμέτεροι ἀδελφοὶ ἐριστικῶς τὰ πολλὰ, καὶ οὐ πρὸς ἀλήθειαν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιποιοῦντο ἀντιῤῥῆσιν· ἤδη γὰρ ὁ μέγας οὗτος, καὶ πολὺς τὴν θεολογίαν Βασιλείου ἐμφυσᾶσθαι λέγει τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Σωτῆρος τοῖς μαθηταῖς, οὐχ ὥστε χάρισμά τι διωρισμένον τούτους λαβεῖν, ὡπερ οἱ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σχίσματος ἅπαντες ἐξηγήσαντο· ἀλλ' ὥστε ὅλον αὐτὸ τὸ Πνεῦμα σχετικῶς ἀπὸ τῆς ἐνοικήσεως, ὡπερ ἐσῦστερον καὶ παντὶ πιστεύεται τὴν τοιαύτην σχετικὴν ἐνοικήσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγγίνεσθαι πιστεύομεν, εἴπερ ἀρρήτως καὶ ὑπὲρ λόγον καὶ ἄληθιν τὴν Τριάδα παντὶ πιστῷ δοξάζομεν ἐνοικεῖν.

17. Εἰ δὲ προσίσταται πρὸς τοῦτό τισιν ἢ πρὸς τὸ μέλλον ἐπηγγελμένη τοῖς μαθηταῖς τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησις, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐν σωματικῷ εἶδει τῶν πυρίνων γλωσσῶν τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, ἢ ἐν Εὐαγγελίοις ἐτελεῖτο παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελία. « Ἐδεῖ γάρ, » φησὶν ὁ τῆς θεολογίας ἐκώνυμος, « καὶ αὐτὸ φανῆναι σωματικῶς. » Καὶ ὅτι μὴ διωρισμένον τι Πνευματικὸν χάρισμα ἢ τοιαύτη ἐμφύσησις ἦν, ἀλλ' ἡ σχετικὴ ἐνοικήσις ὅλου τοῦ Πνεύματος, σκόπει τὸ τοῦ ῥητοῦ χωρίον, καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ εὐρήσεις ὅτι λέγει ὁ ἅγιος τὴν ἐμφύσησιν ταύτην εἶναι τοῦ Πνεύματος εἶναι, ὅπερ ἐστὶ τῷ ζῶντι ἄγῳ συνεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, οὐ γὰρ ἔτι καὶ χάριν πνευματικὴν ἐρεῖ τις συνεταγμένην εἶναι τῷ ἄγῳ εἰς τὸ δημιουργεῖν· ἀλλ' ὁ μὲν περὶ τῆς ἐμφυσήσεως λόγος διὰ μέσου μοι παρεισωδιάσθη εἰς ἀπόδειξιν τῶν ἄλλως μὲν τοὺς περὶ αὐτῆς λόγους παρὰ τῶν θεολόγων Πατέρων ἐξηγηθῆναι, ἄλλως δὲ παρὰ τῶν οὐ καλῶς διατεθέντων ἐσῦστερον πρὸς τὴν εἰρήνην τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας.

18. Ἦν δὲ ὁ τοῦ λόγου εἰρηδὸς ἀποδειχθῆναι νῦν ἀπαιτεῖ ἐμφασίν τῆς ἐνόητος Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐν τῷ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προελθῆναι τὸ Πνεῦμα, καὶ δὴ μοι αὐτῇ ῥηθῆσεται. Ὁ μέγας Βασιλεὺς νῦν μὲν τὸ Πνεῦμα τοῦτο θεῖον ὀνομάζει φύσιν, ἀρρήτον, ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖαν, ἐν εἶναι λέγων τὸ στόμα, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχὶ δύο· νῦν δὲ περὶ αὐτῶν οὐκ ἄλλον εἶναι λέγει τὸν τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτὸν δι' οὗ Θεὸς καὶ πάλαι τῷ πρωτοπλάστῳ δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν. Καὶ ἐν τῷ λέγειν οὐκ ἄλλον εἶναι τὸν τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτὸν δι' οὗ τῷ πρωτοπλάστῳ Θεὸς ἐμφύσησιν, ὁμολογουμένην ποιεῖται τῶν θεῶν προσώπων τὴν ἐμφασίν, τοῦ τε Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐξ οὗ ἡ ἐμφύσησις, καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ, δι' οὗ ἡ ἐμφύσησις· καὶ τὸ ἐντεῦθεν δηλούμενόν ἐστιν ὡς, τὸ εἶτε περὶ τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγεται, οὐχ ὡς ἐκ δύο αἰτιῶν αὐτὸ λέγεται. Τοῦτο γὰρ

A inflatum elargitus est, cum quidem cum anima, nunc vero in animam. » Sed quomodo præsens magni Basilii dictum expositam unionis speciem constabiat, infra dicemus. Nunc vero prorsus dignoscere poteris, dilectissime, ex jam adductis verbis quæ multus hic magnusque Basilius de inflatu enuntiavit, qui tempore schismatis Romanis adversabantur, fratres nostros contentiose, ut plurimum, nec veritati attendentes, adversus eos contradictionem molitos fuisse. Jam enim magnus hic multusque in rebus theologicis Basilius inflari dicit Spiritum a Servatore discipulis, non ut donum illi aliquod determinatum acciperent, quem admodum omnes qui tempore schismatis erant, exposuere, sed ut totus ipse Spiritus in illis habitualiter inhabitaret, veluti postmodum omni credenti eadem habitualis sancti Spiritus inhabitatio ingeritur, si ineffabiliter et supra rationem omnem universam Triadem in singulis fidelibus credimus inhabitare.

18. Quod si nonnullorum aures offendit tempore futuro promissus apostolis Spiritus adventus, sciant propter adventum Spiritus in corporea specie ignitarum linguarum, in Evangeliiis factam Servatoris promissionem : « Namque oportebat, » inquit cui a theologia cognomen est, « et ipsum corpore apparere. » Et nullum determinatum donum similem inflatum fuisse, sed tantum totius Spiritus habitualement in habitationem, si attente dictum consideres, etiam ex illius expositione comperies, sanctum dicere, inflatum illum illius Spiritus esse qui est cum viventi Verbo in eodem ordine collocatus ad creandum : namque nemo dicit donum spirituale in eodem cum Verbo ordine collocatum ad creandum. Sed de inflatu oratio hic interea interposita est, ad demonstrandum, aliter a Patribus theologis sententiam illius expositam fuisse, et aliter ab iis qui postmodum non bene affecti fuerunt unioni cum Romana Ecclesia.

19. Series vero orationis expostulat, ut notitia unionis Patris et Filii, dum ex Patre et Filio Spiritus progreditur, contradatur. Et jamjam ea commemorabitur. Magnus Basilius nunc vocat Spiritum hunc divinam naturam, ineffabilem, ex ineffabili ore componentem, unum, inquam, es esse, ex quo Spiritus, et non duo, nunc vero paululum progressus, non alium esse dicit eum qui discipulis inflaverat, sed eum ipsum, per quem Deus antiquitus homini primum creato inflatum contradidit. Et cum dicit, non alium esse, qui inflavit apostolis, sed eum ipsum, per quem primum homini Deus inflavit, divinarum personarum notitiam certam atque indubitam expressit, et Dei et Patris, ex quo inflatus, et Dei et Filii per quem inflatus ; et quod inde indicatur est, non quicquid ex Patre per Filium dicitur de Spiritu, tanquam ex duabus causis dici. Hoc enim in fine octavi ad

Amphilochium capitis sanctus innuit illis, « Per Filium vox primariæ causæ confessionem continet. » Sed auctoritatem illam iisdem verbis rursus hic recensere non gravabor, ad confirmandum, satis patere unionem Patris et Filii, quod ex Patre datur per Filium, quam magnus Athanasius oratione quarta adversus Arianos, cujus principium, « Ariani statuentes defectores sese prævaricatoresque veritatis exhibere, » expressit in hunc modum : « Elargiente Patre gratiam et pacem, eam et Filius elargitur : una enim eademque gratia est, ex Patre in Filio, uti est unum lumen solis et radii, et illuminatio solis per radium est. Propterea et Paulus ad Thessalonicenses scribens, — Ipse Deus et Pater noster, et Dominus Jesus Christus Dirigat viam nostram ad vos, — unitatem Patris et Filii conservavit : neque enim dixit, Dirigant, quasi a duobus id concederetur, ab hoc et ab hoc, sed Dirigat, ut ostenderet eam a Patre per Filium tradi. Hac fractione itaque dictis horum præcipuorum Patrum, Athanasii et Basilii, unitate palam illucescente Patris et Filii, ut nulli concedatur ex expositione tradita opinari, ex duabus causis esse, quidquid ex Patre per Filium, sive de creatione sermo sit per Filium ex Patre, sive de rerum creaturarum providentia per Filium ex Patre, sive de donorum traditione per Filium ex Patre. Quid reponeret quispiam, cum innumeris Scripturarum locis invenit, Spiritum sanctum ex Patre per Filium habere esse, et ex Patre per Filium existere, et ex Patre per Filium effundi, et ex Patre per Filium procedere? Et dictas sanctorum auctoritates in voce, per Filium, abunde confirmasse unitatem illius cum Patre, cum vox ea primariæ causæ confessionem contineat, nemo, ut opinor, dubitabit, nisi ille talis sit qui prorsus nullo timore percellitur, et pudore deposito inverecunde apertissimis Scripturis adversatur.

παρχτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχουσης, ὁ ἀμφιβάλλων, οἶμαι, οὐδέεις, εἰ μὴ γε τοιοῦτος ἀναφανεὶ τις, ὅς μηδεμίαν τὸ παράπαν ἡγεῖται δειλίαν καταπροδῆλως ἀνασχυντον ταῖς Γραφαῖς ἀντιδραίνειν.

20. Verum enim vero et ipsam communem pietatis nostræ notionem hoc idem nobis suggerere, non erit comprehensu difficile. Ubicumque enim per Filium accipitur, nisi pro naturali et essentiali cum Patre unionem Filii secundum apparentem ex Per præpositionem confessionem primariæ causæ, intelligere quis velit, erit prorsus necessarium, In usum ministerialis cogitationis assumere. Sed quando communis nostræ pietatis notio in similem sententiam accipi illud per Filium ut impium prohibet, ac proscribit, clarum remanet, essentialem unitatem vocem per Filium indicare, cum dicimus ex Patre per Filium Spiritum esse, et procedere. Id ubi in confessis fuerit, indicare nempe vocem per Filium essentialem unitatem, facillime postmodum deprehendetur, nullum discrimen esse, ex Filio esse dicere, quod ex Patre per Filium est. Quodsi quibusdam incertum videtur has præpositiones alteram alterius locum occupare, magnus

σημαίνειν βουλόμενος καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ὁγδοῦ πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων ὁ ἅγιος ἔφη : « Ἡ δι' Υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει. » Ἄλλ' οὐδὲ τὴν ῥῆσιν ἐκείνην ὀκνήσω αὐτολεξεῖ καὶ πάλιν ἐκθεῖναι εἰς παράστασιν τοῦ δῆλως ἐνόητος ἐμφαίνειν τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἦν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οἱ Ἀρειομανῆται, ὡς εἰκοι, κρινάντες ἄπαξ ἀποστάται γενέσθαι καὶ παραβῆται τῆς ἀληθείας, » εἶρηκεν οὕτως εἰπὼν : « Διδόντος τοῦ Πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς δίδωσι. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάζματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάζματος γίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς Θεσσαλονικεῖς λέγων, — Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθῆναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, — τὴν ἐνόητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκύλασεν. Οὐ γὰρ εἶπε, Κατευθύνειν ὡς παρὰ δύο διδομένῳ; παρὰ τούτου καὶ τοῦτο, ἀλλὰ Κατευθῆναι, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ δίδωσι ταύτην. Οὕτω γοῦν ἀπὸ τῶν ῥήσεων τῶν ἁγίων τούτων, Ἀθανασίου καὶ Βασιλείου, φημι, τῶν μεγάλων, τῆς ἐνόητος ἀναφανομένης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὡς μηδὲν τῶν ἀπάντων παραχωρεῖσθαι ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης οἶσθαι, ὡς ἐκ δύο εἶναι αἰτιῶν πᾶν εἴ τι περὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, εἴτε δημιουργίαν εἰποῖς δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, εἴτε πρόνοιαν τῶν δημιουργηθέντων δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, εἴτε ὁδοῖν χαρισμάτων πνευματικῶν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς. Τί ἂν τις εἰπέιν ἔχη, ὅτιν μωριαχοῦ τῆς Γραφῆς εὐρίσκη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπάρχον, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέμενον οὐσιωδῶς, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον; Ἄλλ' ὅτι μὲν αἱ ῥηθεῖσαι τῶν ἁγίων χρήσεις εἰς τὴν δι' Υἱοῦ φωνὴν ἱκανῶς παρέστησαν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνόητα τούτου, ἅτε τῆς λέξεως, ταύτης τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχουσης, ὁ ἀμφιβάλλων, οἶμαι, οὐδέεις, εἰ μὴ γε τοιοῦτος ἀναφανεὶ τις, ὅς μηδεμίαν τὸ παράπαν ἡγεῖται δειλίαν καταπροδῆλως ἀνασχυντον ταῖς Γραφαῖς ἀντιδραίνειν.

κ'. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ κοινὴ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν ἔννοια τοῦτο νοεῖν ἡμᾶς δίδωσιν, οὐδὲ τοῦτο δυσχερὲς εἰς κατάληψιν. Ὅπου γὰρ λαμβάνεται τὸ δι' Υἱοῦ, εἰ μὴ διὰ τὴν πρὸς τὴν Πατέρα φυσικὴν καὶ οὐσιώδη ἐνόητα τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν ἀναφανομένην ἐκ τῆς διὰ ὁμολογίαν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας τοῦτο νοεῖν τις ἐθέλει, ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην εἰς χρῆσιν ὑπηρετικῆς ἔννοιας αὐτὸ λαμβανόμενον. Ἄλλ' ἐπεὶ ἡ κοινὴ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν ἔννοια τὸ εἰς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν λαμβάνεσθαι τὸ δι' Υἱοῦ ἀπαγορεύει ὡς ἀσεβῆς, εὐδῆλον ὡς οὐσιώδους ἐνόητος, δῆλως ἡ δι' Υἱοῦ φωνὴ ἔχει, ἐν τῷ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι, καὶ ἐκπορευέσθαι. Τοῦτο δὲ ὁμολογηθέντος, τοῦ ἔχειν δηλαδὴ τὴν δι' Υἱοῦ φωνὴν δῆλως οὐσιώδους ἐνόητος, βῆρον ἔσται λοιπὸν συνάειν μηδὲν τι διαφέρειν εἶναι καὶ ἐξ Υἱοῦ λέγειν τὸ ἐκ Πατρὸς ὑπάρχον δι' Υἱοῦ. Εἰ δὲ τισιν ἀπορον εἶναι δοκεῖ ἀλλήλαις τὰς προθέσεις ταύτας ἀντεπιχωριάζειν, ἀλλ' ὁ μέγας Βασί-

λειος συστήσει καὶ τοῦτο. Οὗτος καὶ γὰρ ἐν τῷ Α οὕτως ἔπειρα ἐπιγραφόμενῳ περὶ τοῦ πανηγύριου Πνεύματος κεφαλαίῳδεϊ πέμπτῳ λόγῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον, οὗ ἡ ἀρχή, « Τὰ μὲν δὴ ἐκείνων τοιαῦτα ἡμεῖς δὲ δείξομεν, ὃ προσθέμεθα, » οὕτω φησὶν « Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῆς θεολογίας αἱ χρήσεις τῶν φωνῶν ἐκκαλλάττονται, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀληθῶν σημαίνόμενα πολλάκις ὀντισμεθίστανται, ὅταν ἑτέρα τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνη, ὡς ἔστιν Ἐκτιστάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶν ὁ Ἄδελφ, Ἰσον λέγων τῷ, ἕκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑτέρωθι, Ὅσα ἐντελεῖσθαι Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου » καὶ πάλιν « Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφσις αὐτῶν ἐστίν; ὁ Ἰωσήφ τοῖς ἐν δεσμωτηρίῳ διαλεγόμενος. Σαφῶς γὰρ καὶ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ ἕκ Θεοῦ εἶπεν διὰ τοῦ Θεοῦ εἶρηκεν. Καὶ ἀνάπαλιν τῇ Ἐξ οὐ προσθέσει ἀντὶ τῆς Δι' οὐ κέχρηται ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος, Γενόμενος ἕκ γυναικός· Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἑτέρωθι σαφῶς διετυχεῖται, τῇ γυναικὶ μὲν προσθήκειν λέγων τὸ ἕκ τοῦ ἀνδρός γεγενῆσθαι, ἀνδρὶ δὲ τὸ διὰ γυναικός, ἐν οἷς φησὶν ὅτι, « Ὅσπερ ἡ γυνὴ ἕξ ἀνδρός, οὕτως ἀνὴρ διὰ γυναικός. » Ἄλλ' ὅμως ἐνταῦθα ὁμοῦ μὲν τὸ διάφορον τῆς χρήσεως ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ σφάλμα τῶν ἐν παραδρομῇ διορθούμενος, τῶν ολομένων πνευματικῶν εἶναι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἵνα δείξῃ ὅτι ἕκ τοῦ ἀνθρωπέου φουράματος ἡ θεοφόρος σὰρξ συνεπέγη. τὴν ἐμφαντικωτέραν φωνὴν προετίμησεν. Τὸ μὲν γὰρ Διὰ τῆς γυναικός παροδικῆν ἐμελλε τὴν ἑνοσίαν τῆς γεννήσεως ὑπεμφαντεῖν· τὸ δὲ Ἐκ τῆς γυναικός ἱκανῶς παραδηλοῦν τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως τοῦ τικτομένου πρὸς τὴν γεννήσασαν, οὐχ ἑαυτῷ που μαχόμενος, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι β;διδως ἀλλήλαις ἀντεπιχωριάζουσιν αἱ φωναί. » Ὅτι μὲν οὖν ἐπὶ τῆς θεολογίας αἱ χρήσεις τῶν φωνῶν ἐκκαλλάττονται, ἕκ τῶν ἤδη ῥηθέντων ὁ μέγας Βασίλειος οὕτω συνίστησιν. Εἰ δὲ καὶ δευτέρου ἡμῖν δεήσει μάρτυρος πρὸς παράστασιν τοῦ ἀντεπιχωριάζειν τῆς προθέσεως ταύτης ἀλλήλοις, καὶ ὁ ἁγιος Κύριλλος προσεπιμαρτυρήσει ἡμῖν τὰ αὐτὰ οὗτος γὰρ ἐν τοῖς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν πρὸς Παλλάδιον λόγοις οὕτω φησὶ « Τρεπτὸν δὲ οὐ τοῖ που τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἢ εἴπερ τὸ τρίπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μωμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν τοῦ Υἱοῦ τὸ οὐσιωδῶς ἕξ ἀμοιβῶν, ἤγουν ἕκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέμενον Πνεῦμα. » Ὅρα καὶ τὸν θαυμαστὸν Κύριλλον ἀξιώπιστον ἐξηγητὴν ὄντα σοὶ τοῦ μηδὲν διαφέρειν εἰπεῖν οὐσιωδῶς ἕκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προχεῖσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχεῖσθαι αὐτό. Εἰπὼν γὰρ οὗτος τὸ « Ὅσιωδῶς ἕξ ἀμοιβῶν, » ἵνα τὸ τῶν προθέσεων ἰσοδύναμον παραστήσῃ, εὐθύς ἐπήγαγεν, Ἦγουν ἕκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Αὐταὶ μὲν αἱ τοῦ ἰσοδύναμου τῆς ἕκ καὶ διὰ γραφικαὶ μαρτυρίαι.

κα'. Ὁ δὲ λόγος πρὸς τὸν ἐλεγχον ἐπαναδραμεῖται καὶ πάλιν τῶν οὐ καλῶς τὴν δι' Υἱοῦ ἐκλαμβανόντων φωνὴν, ἐν τῷ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον δι'

¹ I Cor. xi, 8.

Basiliius hoc quoque comprobabit. Hic enim in eo quod ita inscribitur de Spiritu sancto capite quarto ad beatum Amphilochem, cujus principium est, « Et ad hunc quidem modum se habent. quæ ab istis adferuntur, » ita scribit : « Neque enim solum cum de Deo sit sermo, harum vocum usus variat, verum etiam ea, quæ ab his significantur, sæpe numero invertuntur, quoties altera alterius recipit significationem, veluti possedi hominem per Deum, inquit Adam; ideum dicens, quasi dixisset, ex Deo. Et alibi, Quæ præcepit Moyses I-ræli per mandatum Domini; et rorsum : Nonne per Deum horum manifestatio est? Ita Joseph, loquens de insomniis apud eos qui erant in carcere, palam est et hunc pro eo quod erat, Ex Deo, dixisse, Per Deum. Et contra, hæc particula, Ex quo, usurpatur pro, Per quem, velut cum ait Paulus, Factus ex muliere, pro eo quod erat, Per mulierem. Nam id nobis alibi perspicue distinxit, cum ait, Feminæ convenire, e viro natam esse, viro autem per feminam, in his quæ sic scribit : « Quemadmodum mulier ex viro, ita vir per mulierem. » Quanquam hic Apostolus simul ostendens diversum harum vocum usum, simul obiter corrigens quorundam errorem, existimantium Domini corpus esse spirituale, ut ostenderet carnem Dei gestatricem ex humana massa concretam fuisse, maluit uti verbo significantiore. Nam hæc dictiones, Per mulierem, transitorum generationis intellectum erant significaturæ; at hæ, Ex muliere, sufficienter declarant communionem naturæ genitæ cum ea quæ genuit : non quod secum pugnet Apostolus, sed ostendit has voces facile sibi vicissim cedere. » In theologia itaque usus vocum immutari, ex dictis magni Basilii verbis comprobatur : quod si et secundo teste indigemus, ad confirmandum, has præpositiones alteram in ulterius loco apponi, sanctus Cyrillus id præstabit, qui secundum interrogationem et responsonem ad Palladium orationibus, hæc tradit : « Mutabilis vero nullo modo Spiritus est, quod si mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurret, si est Dei et Patris, præterea et Filii, essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus. » Vide etiam ex admirando Cyrillo qui tibi fide dignus interpres accedit, nihil differre, sive dicas essentialiter ex Patre et Filio effundi Spiritum, sive ex Patre per Filium eum effundi. Namque eum dixisset, « essentialiter ex ambobus, » ut æquas præpositionum vires ostenderet, continuo annexit, « ex Patre scilicet per Filium. » Et hæc quidem præpositionum ex et per æquivalentes vires comprobantia testimonia.

21. Oratio porro ad eos redarguendos interim revertetur, qui vocem per Filium non bene interpretantur, cum dicitur Spiritus procedere ex Patre-

per Filium. Namque, dum audiunt nonnulli, Spiritum habere per Filium, quod sit, et per Filium ex Patre procedere: Ecquid novi, inquit, est, si per Filium Spiritus dicitur esse, et per Filium ex Patre procedere? neque enim, *per*, hic ministerium denotare, concedemus, neque essentialiter, et forte etiam neutrum ex his. Et quid vos adhuc dicitis? Quid dicimus? Erga Filium Patris habitum dictio indicat; veluti enim, cum dicimus Spiritum procedentem ex Patre, non valemus comprehendere dictionem ipsum nomen Patris significantem, absque Filio: namque Patris appellatio relationem ad Filium, prorsus infert, sic cum ex Patre per Filium dicitur Spiritus procedere, id dicitur propter Patris erga Filium relationem, et non quod essentialiter sit medius Filius inter Patrem et Spiritum: namque ut administrum medium esse affirmare, detestamur, et anathemate icimus. Quid porro ad hæc nos? Ut administrum medium esse Filium, in existentia Spiritus ex Patre, detestamini, et anathemate icitis, non vestræ id benevolentiae dedimus, sed debitum prorsus a vobis solvendum reputamus. Verum vos essentialiter Filium esse medium in existentia Spiritus ex Patre palam confiteri procrastinare, et habitualis operationis manifestationem esse vocem *per Filium* contendere, neque nobis, neque veritati allubescit. Quo etenim alio nisi essentia medius erit Filius, in Spiritus ex Patre existentia? Quare attento animo aures præbete. Ex Patre dicitur Spiritus per Filium, et ex Patris essentia Spiritum, esse a quo vertatur in dubium? Et cum ex Patris essentia sit, et ipsam essentiam esse in hypostasi, quis non palam factebitur? Spiritu igitur essentialiter et in hypostasi per Filium ex essentia Patris procedente, quis illud per Filium ad manifestandam habitualem intelligentiam, et non ad confirmationem intermedii essentialis decerneret esse accipiendum? Quod enim essentialiter ex essentia Patris est, cum immediate non sit ex Patre, essentialiter omnino habet Filium intervenientem, in sua ex Patre existentia. Neque enim immediate quisquam reperiet Spiritum existere; aut procedere ex Patre, licet admodum defatigetur sacras Scripturas exterebrans. Qui enim immediate dicit ex Patre Spiritum, irritum facit illud per Filium, et qui per Filium dicit ex Patre Spiritum esse, immediate illum ex Patre esse non recipit. Hæc enim simul una esse fieri nequit, immediate, et per Filium. Cui igitur attendendum est, decernerit ex se ipso, immediate, an vero illis, qui per Filium ex Patre cum asseverant? Sanctis utique Patribus, et theologis aperte ex Patre, per Filium Spiritum esse tradentibus, non ex ventre eructanti, effluentique quidquid in buccam venerit. Et voce *per Filium* redargui, non bene opinari eum, qui immediate existimat esse Spiritum ex Patre, manifestum est ex eo, quod simul una esse non possunt, et immediate, et per Filium.

Α Υιού εκ Πατρός, ἀκούοντες τινες τὸ Πνεῦμα δι
Υιού τὸ εἶναι ἔχον, καὶ δι' Υιού, ἐκπορευόμενον ἐν
Πατρός· Καὶ τί καινὸν, φασίν, εἰ δι' Υιού τὸ Πνεῦμα
λέγεται εἶναι, καὶ δι' Υιού ἐκ Πατρός ἐκπορευέσθαι;
οὔτε γὰρ ὑπουργικῶς τὴν διὰ ἐνταῦθα δώσομεν ἐκ
λαμβάνεσθαι, οὔτε μὴ οὐσιωδῶς, ἀλλ' ἴσως κατ'
οὐδέτερον τούτων. Καὶ τί φατε, ὡ πρὸς ταῦτα ὑμεῖς;
Τί φαμεν; Τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρός σχέσιν
ἢ λέξις ἐμφαίνει. Ἐπεὶ γὰρ, ὅταν λέγωμεν τὸ
Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρός, οὐ δυνάμεθα
νοῆσαι αὐτὴν τὴν δηλοῦσαν τὸ τοῦ Πατρός ὄνομα
λέξιν ἀνευ καὶ Υιού· τὸ γὰρ Πατὴρ ὄνομα τὴν πρὸς
τὸν Υἱὸν σχέσιν πάντως; ἐμφαίνει, ὅταν ἐκ Πατρός
δι' Υιού λέγεται τὸ Πνεῦμα ἐκπορευέσθαι διὰ τὴν
τοῦ Πατρός πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν εἰρηται τοῦτο,
καὶ οὐ διὰ τὸ οὐσιωδῶς μεσιτεύειν τὸν Υἱὸν Πατρί
τε καὶ Πνεύματι. Τὸ γὰρ ὑπουργικῶς μεσιτεύειν
εἰπεῖν ἡκαταργούμεν καὶ ἀναθεματίζομεν. Τί δὲ
πρὸς ταῦτα ἡμεῖς; Ὅτι μὲν τὸ ὑπουργικῶς μεσι
τεύειν τὸν Υἱὸν τῆς ἐκ Πατρός ὑπάρξεως τοῦ Πνεύ
ματος καταργεῖτε καὶ ἀναθεματίζετε, οὐ χάριν
ὑμετέρων τοῦτο, ἀλλὰ χρέος ἀπαραίτησιν ὑμῶν λο
γιζόμεθα· ὅτι δὲ τὸ οὐσιωδῶς μεσιτεύειν τὸν Υἱὸν
ἐπὶ τῆς ἐκ Πατρός ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος διαβή
δην ὁμολογεῖν ἀναβάλλεσθε, καὶ σχετικῆς ἐμφάσεως
δήλωσιν εἶναι τὴν δι' Υιού φωνὴν διατείνεσθε,
οὔτε ἡμῖν οὔτε τῆ ἀληθείᾳ τοῦτο ἀρέσκει. Κατὰ τί
γὰρ ἄλλο, ὅτι μὴ κατὰ τὸ οὐσιωδῶς τῆς ἐκ Πατρός
ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος μεσιτεύσει ὁ Υἱός; Καὶ
γούν προσχόντες, ἀκούσατε. Ἐκ Πατρός λέγεται τὸ
Πνεῦμα δι' Υιού· καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός
τὸ Πνεῦμα, τίς καὶ ἔσται ἀμφιβαλλόμενον; Ὅτι δὲ
ἐκ τῆς τοῦ Πατρός ὑπάρχον οὐσίας, καὶ αὐτὸ
οὐσία ἐστὶν ἐνυποστάτος, τίς οὐχ ὁμολογήσει τρα
νω; Τοῦ οὖν Πνεύματος οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστά
τως δι' Υιού ἐκ τῆς τοῦ Πατρός οὐσίας ἐκπο
ρευόμενον, τίς ἀν ἐνταῦθα τὸ δι' Υιού εἰς δῆλωσιν
σχετικῆς ἐννοίας, καὶ οὐκ εἰς παράστασιν μεσιτείας
οὐσιωδῶς δογματίζῃ παραλαμβάνεσθε; Τὸ γὰρ οὐ
σιωδῶς ἐκ τῆς τοῦ Πατρός οὐσίας ὑπάρχον, ἐπεὶ
μὴ ἀμέσως ἐστὶν ἐκ Πατρός, καὶ οὐσιωδῶς πάν
τως; ἔχει τὸν Υἱὸν μεσιτεύοντα κατὰ τὴν ἐκ Πα
τρός αὐτοῦ ὑπάρξιν. Οὐδὲ γὰρ ἀμέσως εὐρήσει τις
τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον ἢ ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρός,
κἂν μυρία κάμη πᾶσαν θεόπνευστον ἀνιχνεύων Γρα
φὴν. Ὁ γὰρ ἀμέσως ἐκ Πατρός λέγων τὸ Πνεῦμα
κατήργησε τὸ δι' Υιού. Καὶ ὁ δι' Υιού λέγων ἐκ Πα
τρός εἶναι τὸ Πνεῦμα ἀμέσως εἶναι αὐτὸ ἐκ Πατρός
οὐ προσίσται. Ταῦτα γὰρ συνυπάρχειν ἀλλήλοις
ἀδύνατον, τὸ τε ἀμέσως καὶ τὸ δι' Υιού. Τίς γούν
πρωθετέον, τῷ ἐξ αὐτοῦ δογματίζοντι τὸ, ἀμέσως,
ἢ τοῖς διὰ τοῦ Υιού ἐκ Πατρός θεολογοῦσιν αὐτό;
Τοῖς ἀγίοις Πατράσι, καὶ θεολόγοις πάντως, τοῖς ἐκ
Πατρός διὰ τοῦ Υιού εἶναι τὸ Πνεῦμα θεολογήσασιν,
καὶ οὐχὶ τῷ ἀπὸ κοιλίας ἐρευγομένῳ σύμπαν τὸ
παριστάμενον. Καὶ ὅτι μὲν ἐκ τῆς δι' Υιού φωνῆς
ἐλλέγεται οὐ καλῶς οφείθει ὁ ἀμέσως οἰόμενος εἶναι
τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρός, δῆλον ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι
συνυπάρχειν ἀλλήλοις τὸ τε ἀμέσως καὶ τὸ δι' Υιού.

κβ. Ὅτι δὲ οὐ μόναις ταῖς θεολογοῦσαις τὸ Πνεῦμα φωναῖς ἢ δὴλωσις ἐνεστι τοῦ ἀμέσως ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄλλαι γραφικαὶ χρήσεις τοῖς εἰς βᾶθος διανοουμένοις τὸ αὐτὸ νόημα παριστῶσιν, δηλώσει τὰ βῆθησόμενα. Τί γὰρ ἂν ἄλλο διανοησάτο τις, τῷ Θαυματουργῷ Γρηγορίῳ λέγοντι ἐντυγχάνων, ὅτι, «Τοῦ Κυρίου ὁ Πατήρ ἀρχή, ἀδίδως αὐτὸν γεννήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ Πνεύματος ὁ Κύριος;» Πῶς νοηθήσεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου πρωτότυπον, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἀμέσως ὡς ὁ Υἱὸς ἐκ Πατρὸς; Ἡ πῶς νοηθήσεται ὁ μὲν Υἱὸς εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ; Ἡ πῶς νοηθήσεται ὁ μὲν Πατήρ προεπινοούμενος τοῦ Υἱοῦ τῷ αἰτίῳ, ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προεπινοούμενος τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως; Ἡ πῶς νοηθήσεται ὁ μὲν Πατήρ μείζων τοῦ Υἱοῦ, ὁ δὲ Υἱὸς μείζων τοῦ Πνεύματος; Ἡ πῶς νοηθήσεται τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ συναπτόμενον τῷ Πατρὶ;

κγ. Ἄλλὰ πάλιν, εἰ καὶ οὐσιωδῶς, φασίν, ἐκ Πατρὸς οἱ Υἱοὶ ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τίς ὁ λόγος ἐν ταῖς ὑπὲρ πάσαν τάξιν θεωρουμέναις ὑποστάσεσι τῆς Τριάδος, τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν μέσου Πατρὸς καὶ Πνεύματος λέγειν, ὡς κατηναγκασμένης ἐκείσε οὐσης τῆς τάξεως Περὶ τῆς τάξεως ταύτης οὐδὲν ἐγὼ ἐρῶ σοι ἀπ' ἑμαυτοῦ, αὐτοὺς δ' ἐκείνους τοὺς περὶ ταύτης εἰρηκότα. Πατέρας προθήσομαι σοι ἐπὶ τοῦ μέσου, ὡς ἕκαστος ἐπὶ λέξεως εἰρηκεν. Αὐτίκα ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλαβίον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, «Υμᾶς μὲν δίκαιον τοὺς ἀκμάζοντας ἐν πάσῃ δυνάμει διαγωνίζεσθαι,» φησὶ «Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἰτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. Ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύοντες εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Ὅστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλακτούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπαιρουμένης.» Τίς τῶν ἁγίων ἀριδιώτερον παραστήσει τὴν ἐν τῇ Τριάδι τάξιν, καὶ τὴν κατὰ πάσαν ἀνάγκην πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα μεσιτείας τοῦ Υἱοῦ; Εἰ δὲ εἰς παράστασιν τῆς ἐν τῇ Τριάδι τάξεως ὁ Νύσσης Γρηγόριος οὐκ ἀρκεῖ, συνεπιμαρτυρήσει αὐτῷ τὰ περὶ τῆς τάξεως καὶ ὁ μέγας Βασίλειος. Οὗτος καὶ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, «Εἰ μὲν ἐβούλοντο πάντες, ἐρ' οἷς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρο; ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιπέκληται,» φησὶν «Ἀλλὰ τάξις ἡ μὲν φυσικὴ τίς ἐστιν, ἡ δὲ κατ' ἐπιτηδευσίν' φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ταχθεῖσα, καὶ ἡ τοῦ ἀριθμοῦ θέσις, καὶ ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προδιωμολλογημένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητὴν εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν ἐπιτηδευμένη δὲ καὶ

22. Neque solas, quæ de Spiritu pertractaverunt, voces aperte notasse, non esse immediate Spiritum ex Patre, sed multa alia scripto tradita testimonia, illis, qui sententiam eorum accurate percipiunt, confirmasse, infra dicenda ostendent. Quid enim aliud mente apprehendet, qui Thaumaturgum Gregorium scribentem percurrit: « Domini Pater principium, ab æterno ipse generans, et Dominus prototypus Spiritus? » Et quanam ratione intelligi poterit Domini prototypum erga Spiritum, si et Spiritus immediate utri et Filius ex Patre? Vel quomodo intelligetur Filius imago Patris, et Spiritus imago Filii? Vel quomodo intelligetur Pater ut causa prius, quam Filius; percipietur et Filius ratione causæ ante hypostasim ipsam Spiritus? Vel quomodo intelligetur Pater major Filio, et Filius major Spiritu? Vel quomodo intelligetur Spiritus per Filium Patri adhærensens?

23. Sed rursus, licet essentialiter, inquit, ex Patre per Filium Spiritus est, quæ ratio fuerit, in Triadis hypostasibus supra omnem ordinem consideratis Filii hypostasim mediam inter Patrem et Spiritum fateri, quasi necessario ibi ordo introducendus sit? De hoc ordine nihil ipse de meo afferam, sed Patres illos, qui de eo sermonem habuere, in medium producam verbatim, ut illi enuntiarunt. Primus Nyssenus Gregorius oratione ad Ablabium, cujus illud principium est: « Justum est equidem vos, qui viribus polleris in omni robore decertare, » scribit: « Immutabilem et per omnia similem naturam confitentes, discrimen causæ et effectus non indiciamur, in quo solum disjungi alterum ab alteroprehendimus; cum credamus hoc quidem causam esse, illud ex causa: et illius, quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus. Namque hoc quidem est immediate a primo, hoc vero ex contiguo a primo. Adeo ut unigenitum indubitatum maneat in Filio, et ex Patre esse Spiritum, Filii mediatione, sibi ipsi unigenitum conservantis, et Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcentis. » Quis ex Patribus apertius, qui in Triade est, ordinem explanabit, et prorsus necessariam ad Patrem et Spiritum Filii mediationem? Quod si ad stabiliendum in Triade ordinem Gregorius Nyssenus satis non est, testem se alterum de hoc ordine magnus Basiliius adjunget. Ita enim primo adversus Eunomium antirrheticus, cujus principium, « Siquidem omnes vellent, super quos nomen Dei et Servatoris nostri Jesu Christi invocatum est, » tradit; sed ordo alter naturalis est, alter artificiosus. Naturalis, qui creaturarum juxta creandi rationes dispositus est, et positio numeri, et causarum ad effectus relatio, ante omnia cum illud in confessis sit, ipsius naturæ Deum et creatorem et opificem esse. Artificiosus vero et industria hominum excogitatus, qui in structuris, et disciplinis, et dignitatibus, et numero, et similibus. Horum primum occultans

Εὐνόμιος, secundæ speciei ordinis mentionem A fecit, atque, non esse opus asserere ordinem in Deo, cum ordo ordinante posterior sit. Illud autem vel non animadvertit, vel volens prudensque occultavit, esse genus aliquod ordinis, non nostra industria constitutum, sed secundum nature seriem contingens, veluti ignis ad lumen, quod ex eo est. In his etenim prius causam dicimus, posterius quod ab eo est, non intervallo ea ab invicem dirimentes, sed ante effectum causam intelligentes. Quomodo itaque rationi consentaneum fuerit, ordinem denegare, in quibus est prius et posterius, non nostra industria, sed ex naturali in ipsis existente consecutione? Qua ergo de causa ordinem assumere in Deo respuit? Opinatur, si ostenderit nequaquam aliter prius in Deo intelligi, reliquum se habiturum, in ipsa scilicet substantia eminentiam demonstrari. Nos vero secundum causatum ad ea, quæ ex ipsis sunt, relationem, præponi Filio Patrem fatemur, naturæ vero diversitate nullo modo, neque secundum exsuperantiam. Sic enim et Patrem esse Deum rejiceremus, cum essentialis diversitas naturalem conjunctionem respuat. Idem ad Gregorium fratrem epistola, cujus principium, « Quando plerique commune essentialis in arcanis dogmatibus non dignoscunt, » scribit: « Qui Spiritum attraxit, per eum et Filium et Patrem simul attraxit, et Filium vere qui apprehenderit, habebit eundem utrinque, hinc illius Patrem, hinc Spiritum sanctum conductum. Neque enim vel scissura aliqua ullo pacto, vel divisio excogitanda est, ut, aut Filius absque Patre intelligatur, aut Spiritus a Filio separetur. » Hac ratione, et a similibus testibus ordine in Triade comprobato, quomodo absque periculo intelligere deprehendentur, qui dicunt: Quæ ratio est, in r super omnem ordinem consideratas Triadis hypostases, Filii hypostasim mediam inter Patrem et Spiritum affirmare, quasi ibi ordo per vim introduceretur? Sed illud, per Filium, non inferre relationem, ut nonnulli existimant, consequitur ex Scripturis redargui; et abunde redargui hac dictione eos, qui immediate opinantur, ex Patre esse Spiritum: nec non ordinem, qui in Triade est, hac voce comprobari, satis ex jam allatis demonstratum est.

πρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ ὅτι συστατικὴ τίς ἐστι τοῖς εἰρημένους ἤδη ἀναποδείδειται.

24. Porro in quibus Per essentialem existentiam notat, ita eam accipi, ut Ex præpositionis vires exæquet, etiam ex illis, quæ naturaliter fiunt comparentque, cognoscetur. Ex radice siquidem per rannum astruentes fructum, quid aliud agimus, quam cum ex ramo enuntiamus? Et ex oculo per fontem fluvium dicentes, quid aliud quam ex fonte asserimus? Sed sunt præterea alii, qui contendunt, esse Spiritum ex Patre et Filio, non affirmari ex Patribus, quod essentialiter inter Patrem et Spiritum mediet Filii, sed quod sit

τεχνική, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι καὶ μαθήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῶ, καὶ τοῖς τοιοῦτοις. Τούτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυψάμενος Εὐνόμιος, τοῦ δευτέρου εἰδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καὶ φησι μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπειτέρ ἡ τάξις δευτέρα τοῦ τᾶττοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἡ οὐ συνοιδεν, ἡ ἐκὼν ἀπεκρύψατο, ὅτι ἔστι τι τάξιος εἶδος, οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλ' αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθίᾳ συμβαῖνον, ὡς τῷ πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστι τὸ ἐξ αὐτοῦ· ἐν τοῦτοις γὰρ πρότερον τὸ αἰτιῶν λέγομεν· δεύτερον δὲ τὸ ἀπ' αὐτοῦ, οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινοοῦντες τὸ αἰτιῶν. Πῶς οὖν εὐλογον ἀρνεῖσθαι τὴν τάξιν, ἐφ' ᾧ ἐστι πρῶτον καὶ δεύτερον οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθίας; Τίνο; οὐν ἔνεκεν ἀθετεῖ τὴν τάξιν λαμβάνεσθαι ἐπὶ Θεοῦ; Ἡγέται, εἰ ἐπιδειξίε μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι, λειπόμενον ἔξιν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπεροχὴν ἐπιδεικνύσθαι. Ἡμεῖς δὲ κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτιῶν πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμὲν, κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου ὑπεροχὴν ἡ οὕτω γε καὶ αὐτὸ τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν ἀθετήσομεν, τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθετούσης. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, ἡς ἡ ἀρχὴ, « Ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἐπὶ τῶν μυστικῶν δογμάτων μὴ διακρίνοντες, φησιν, Ὁ τὸ Πνεῦμα ἐκλύσας εἰ' αὐτοῦ καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα συνεφελκύσατο· καὶ τὸν Υἱὸν ἀληθῶς ὅστις λάβη, ἔξει αὐτὸν ἐκατέρωθεν, πῆ μὲν ἐαυτοῦ Πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἴδιον Πνεῦμα συνεπαγόμενον. Οὐ γὰρ ἐστιν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν, ὡς ἡ Υἱὸν χωρὶς Πατρὸς νοηθῆναι, ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ διασευχθῆναι. » Οὕτω καὶ παρὰ τοιοῦτων μαρτύρων τῆς ἐπι τῇ Τριάδι τάξεως συνισταμένης, πῶς οὐκ ἐπισφαλῶς νοεῖν ἐλεγχθήσονται οἱ λέγοντες, Τίς ὁ λόγος ἐν τοῖς ὑπὲρ πᾶσαν τάξιν θεωρουμέναις ὑποστάσεσι τῆς Τριάδος, τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν μέσον Πατρὸς καὶ Πνεύματος λέγειν, ὡς κατηγαγκισμένη; ἐκείσε οὐσης τῆς τάξεως; Ἄλλ' ὅτι μὲν τὸ δι' Υἱοῦ οὐν ἐπὶ σημασίᾳ σχέσεως, ὡς τινες οἰονται, παραλαμβάνεται ταῖς Γραφαῖς, καὶ ὅτι ἐλεγχον ἱκανὸν ἡ τοιαύτη δύναται λέξις τῶν ἀμέσως οιομένων ἐκ Πατρὸς ἐν τῇ Τριάδι τάξεως ἡ φωνὴ αὐτῆ, ἀρκούντως

κδ'. Ὅτι δὲ ἐφ' οἷς ἡ διὰ δῆλωσιν οὐσώδους ὑπάρξεως ἔχει, εἰς τὸ τῆς ἐκ παραλαμβάνεται ἰσοδύναμον, καὶ ἀπὸ τῶν φυσικῶς γινόμενων καὶ φαινομένων γνωσθήσεται. Ἐκ τῆς βίβλης γὰρ διὰ τοῦ κλάδου λέγοντες τὸν καρπὸν, τί ἄλλο ἢ ἐκ τοῦ κλάδου αὐτὸν λέγομεν; Καὶ ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ διὰ τῆς πηγῆς τὸν ποταμὸν λέγοντες, τί ἄλλο ἢ ἐκ τῆς πηγῆς αὐτὸν λέγομεν; Ἄλλ' εἰσὶ τινες ἔσπεροι, οἱ λέγουσι τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ μὴ λέγεσθαι παρὰ τῶν ἁγίων διὰ τὸ οὐσιωδῶς μειστεῖν Πατρὶ καὶ Πνεύματι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ

είναι τὸ Πνεῦμα ἅμα Υἱῷ ἐκ Πατρὸς. Εἰ γὰρ μὴ ἂ πρὸς ἔννοιαν τῆς τοῦ ἅμα σημασίας, φασι, ἐκλήφθησεται τὸ δι' Υἱοῦ, χρόνος ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος νοηθήσεται. Καὶ ἡ εὐσεβὴς ἐντεῦθεν ἐμποδισθήσεται ἔννοια. Πρόσσχες γοῦν, ἀγαπητὰ, οὐκ καὶ πρὸς τοῦτο ἐρούμεν. Ἄμα μὲν εἶναι Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς τίς ἀντρεῖ, εἰ μὴ κατὰ τῆς εὐσεβείας μέμνη προφανῶς; οὐ διὰ τοῦτο δὲ τὸ δι' Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῖς θεολογοῦσι θεολογῆται, ἀλλ' ἵνα ἡ οὐσώδης μεσσησία Υἱοῦ ἐπὶ τῇ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος τοῖς; εὐσεβέσι πιστεύηται. Οἱ δὲ χρόνον ἐμφασιν ἐν τῇ δι' Υἱοῦ φωνῇ δεδιότες, καὶ ἔννοιαν τῆς τοῦ ἅμα σημασίας αὐτὴν ἐκλαμβάνοντες, ὡς ἂν μὴ τῆς ἐμποδισμὸς ἐντεῦθεν τῇ εὐσεβείᾳ προσγένηται, ἀκούετωσαν ὡς οὐδὲν ἡ εὐσεβὴς ἐμποδισθήσεται ἔννοια, εἰ ἅμα τῷ Υἱῷ ἐκ Πατρὸς, καὶ εἰ δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἅμα μὲν ἐστὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ καὶ ἐκ Πατρὸς, καὶ οὐτε τις ἔχον προεπινοία ἐντεῦθεν ἐμφαίνεται διὰ τὸ τὸν Υἱὸν συνυπάρχοντα τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα Πατρὶ ὄντα εἶναι καὶ ἐκ Πατρὸς, οὐτε τόπου, οὐτε τοῦ τῶν ἄλλων τῶν ὄσα ἐπὶ καθ' ἡμᾶς αἰτίων καὶ αἰτιατῶν ἀναφαίνεται. Ὡσπερ γοῦν συνυπάρχων ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ ὄν, οὐδενὸς χρόνου ἔννοιαν ἔχει προεπινοουμένην ἐν τῷ λέγεσθαι ἐκ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἅμα ἐστὶ ὑπάρχων ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγεται εἶναι, καὶ πᾶσαν χρονικὴν ἀποτρέπεται ἐμφασιν. Καὶ πάλιν, ὡσπερ ὁ Υἱὸς ἅμα ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ ὁμοῦς προεπινοεῖται ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ τῷ αἰτίῳ, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἅμα ἐστὶ τῷ Υἱῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ προεπινοεῖται τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ὅτι δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὐδὲν γὰρ καὶ ὑποστελλόμεθα λέγειν τὰ παρὰ τῶν ἁγίων, καὶ ταῦτα τίνας; οὐς εὐσεβείας κήρυκας ἢ Ἐκκλησία παρθεναία, ῥηθέντα τε καὶ δογματισθέντα. Ἐπειτα δὲ καὶ τοῦτο καλῶς τῷ βουλομένῳ διανοηθήσεται, ὡς, εἰ κατεστοχεῖται τοῦτο τοῖς λέγουσι πάντα ὄσα περὶ τῆς ἐν τῇ Τριάδι τάξεως οἱ ἅγιοι εἰρήκασι, μάτην εἰρήκασι καὶ ἐπισφαλῶς. Τίς γὰρ καὶ διανοίας μετέχων, καὶ τῇ ἐκ λόγων συνέσει κοσμούμενος τὸ ἅμα σημαίνειν ἐρεῖ τὴν διὰ ἐν τῷ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογεῖσθαι; Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος τὴν τοῦ ἅμα σημασίαν ἐρεῖ τις νοεῖσθαι, ἀλλὰ προδύλων ἐλαχθήσεται ἀπατώμενος, ὅταν τὴν αὐτὴν εὐρήσῃ διὰ καὶ ἐν τῷ διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα συναπτεσθαι τῷ Πατρὶ. Καὶ τούτου σοὶ ἀξιοπιστοῦς ἐγὼ παραστήσω τοὺς μάρτυρας. Αὐτίκα ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, « Ἰσως θαυμάσεις πῶς ἐντειλόμενον, » φησὶν. « Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ ὄν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστίν. » Καὶ μετ' ὀλίγα. « Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, δηλον ἂν εἶη ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἐδόδομῳ καὶ δεκάτῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων οὕτω φησὶν. « Εἰ δὲ τὸ

Spiritus simul cum Filio ex Patre. Namque, aiunt, si illud *per Filium* in illo significato non accipitur, tempus in processione Spiritus ex Patre per Filium interponetur, et pius rei intellectus inde amandabitur. Intende itaque animum, dilectissime, ad ea, quæ dicturi sumus. Una esse Filium et Spiritum ex Patre, quis negabit, nisi adversus pietatem palam insanit? Sed non propterea per Filium ex Patre esse Spiritum, qui res theologicas pertractarunt asseverarunt; sed ut essentialis mediatio Filii in Spiritu ex Patre per Filium existentia piis hominibus credenda proponeretur. Qui vero temporis expressionem in voce *per Filium* timent, et in intellectum significationis *simul* eam accipiunt, ne quid inde pietatis impedimentum innascatur, audiant, nullo modo piam cogitationem impediri, si simul cum Filio ex Patre, et si per Filium ex Patre Spiritus sit. Quandoquidem et Filius simul est cum Patre, qui tamen ex Patre est, et nullum tempus inde præintelligitur, quod Filius simul cum Patre existit, et simul cum Patre est, et ex Patre, neque locus, neque ullum aliud ex iis, quæ secundum nos de causis et effectibus innotescunt. Uti itaque qui una cum Patre existit Filius, et simul cum Patre est, nullam temporis præexistentiam inducit, cum dicitur ex Patre: sic et Spiritus simul cum Filio existens ex Patre, per Filium esse dicitur, et temporis omnem intellectum abhorret. Rursusque, quemadmodum Filius simul est cum Patre, et nihilominus Filius præintelligitur Pater ratione causæ, quod ex Patre Filius, ita et Spiritus simul est cum Filio ex Patre, et nihilominus Filius præintelligitur Spiritu secundum causæ notionem, quod per Filium ex Patre Spiritus est. Nihil enim ex iis quæ a Patribus, et quibus? quos pietatis præcones Ecclesia comprobavit, dicta aut decreta sent, asserere detrectamus. Postmodum et hoc quoque probe volens intelligat, si id dicentibus bene cesserit, universa per sanctos de ordine, qui in Triade est, tradita, gratis esse dicta, et non absque errore. Quis enim, dummodo cerebrum habeat, prudentiaque quæ ex disciplinis oritur, sapiat, præpositionem *Per, simul* notare affirmabit, cum dicimus ex Patre per Filium Spiritum esse? Licet enim in Spiritu ex Patre per Filium existentia, *simul* significatum intelligi dicet, sed aperte deprehendetur aberrare, cum eandem reperiet *Per, et* in illo, per Verbum Spiritum Patri conjungi. Et hujusce rei testes ego tibi fide dignos apponam. Primus magnus Athanasius ad Serapionem epistola, cujus principium: « Fortasse admiraberis quomodo præcipiens, scribit: Neque enim extra Verbum Spiritus est, sed in Verbo existens, in Deo per ipsum est. » Et paucis interjectis: « Spiritus vero cum sit in Verbo, manifestum fuerit, in Deo fuisse per Verbum Spiritum. » Et magnus Basilius capite decimo septimo ad Amphiloichium hæc habet: « Si vero Spiritus eodem atque Filius ordine collocatur, Filius autem eodem atque Pater, et Spi-

ritus, et Pater duntaxat. » Et iterum in decimo octavo capite ad eundem : « Unus et sanctus Spiritus, per unum Filium uni Patri conjunctus. » Si ergo testes fide digni sunt per Filium cum Patre conjunctionis Spiritus Athanasius et Basilius magni, planum est, quemadmodum mediationem Filii *Per* præpositio in simili conjunctione denotat, ita et in Spiritus ex Patre per Filium processione, ab eadem *Per* essentialem meditationem significari : et insulse quidem qui *simul* vocem *per Filium* notare affirmant, illud accepisse ex iis, quæ diximus, ut reor, abunde ostensum est.

25. Qui vero contradictiones intempestive ambiunt et jactant, rursus inquirunt : Et quid novi est, si Nyssenus Gregorius in quadam sua oratione dixit : « Præintelligi quidem Filio Patrem ratione causæ, præintelligi vero Filium Spiritu secundum causæ rationem ? » Quæ enim in universali audientia synodi a dicente non sunt enuntiata, sed in angulis, et commentariis privatim digestis, nihil novi fuerit, si ea nos neglexerimus. Quid inquitis, fratres ? Nihil novi fuerit, scripta Nysseni negligi ? Nysseni ? illius, cujus ego nullam compellationem parem habeo ; quod laudationum extra tempus, tempus nobis non suppetat, neque in id studium incumbere præsens argumentum sinit, ut excellentiam viri, si modo vir ille vocandus est, et non angelus, ostendamus. Sed solum quia ipse dixit, neque rejicienda verba, quod illius sunt. Quid enim a nobis despectui dignum judicatur ? Quod unus est, aiunt, et quod non plena synodo illa dictavit. Sedenim, neque tantam unum ex multis reputandum esse Nyssenunt in rebus theologicis pertractandis excellentissimum, vos ipsos dijudicare postulo, et aliorum abnuo calculum. Veruntamen non unum, sed tres a Nysseno dicta tradidisse, illi mihi testimonium præbebunt, qui eandem eorum virorum ætatem tenent, ipsiusmet Nysseni inquam, maximi Gregorii, et Basilii præclarissimi, et qui eorundem rebus in omnibus unam mentem et concordem animos non ignorant. Quid ex illis tribus quispiam dixit, quod cum aliis non communicavit ? Quod si videtur non nemini, quædam fortasse esse dictata a posteriori, qui in vita remanserat et considerationum defunctum antea participem non fecisse, at cum et adhuc cum viverent, ab eodem Spiritu inflati, de rebus Spiritus decernerent, et sine vitæ posito, eodem colligarentur Spiritu, non admisero unquam ego, uni aliquid inspiratum etiam reliquis vita defunctis, quod a mente eorum, qui antea mortem obierant, non fuerit. Si autem quod plena synodo hujusce vel hujusce dicti audientiam non fecit, dicta condemnantur, ego universalem eorum audientiam fuisse contendo. Et quam ratione despectui habenda sunt, quæ universalibus audientibus digna fuerit ? ex eo siquidem tempore ad hanc nostram

Α Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ δηλονότι. » Ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ ὀγδοῦ πάλιν τῶν αὐτῶν κεφαλαίων. « Ἐν δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' ἐνὸς Υἱοῦ τῷ ἐνὶ Πατρὶ συναπτόμενον. » Εἰ γοῦν ἀξιόπιστοι μάρτυρές εἰσι τῆς διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συναφείας τοῦ Πνεύματος Ἀθανάσιος, καὶ Βασίλειος οἱ μεγάλοι, εὐδηλον ὅτι ὡσπερ μεσιτείαν τοῦ Υἱοῦ ἡ διὰ πρόθεσις ἐν τῇ τοιαύτῃ συναφείᾳ δηλοῖ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος ἡ αὐτῇ διὰ οὐσιώδη μεσιτείαν δηλοῖ. Καὶ ὅτι μὲν οἱ τὸ ἄμα σημαίνειν τὴν δι' Υἱοῦ φωνὴν εἰρηκότες κακῶς αὐτὸ ἐξελάβοντο, ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς ῥίμαι, ἰκανῶς ἀποδείκνυται.

Β κε'. Οἱ δὲ ταῖς ἀντιλογίαις ἀκαίρως φιλοτιμούμενοι καὶ πάλιν φασί· Καὶ τί καινὸν εἰ ὁ Νύσσης Γρηγόριος ; ἐν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων ἐφη, « Προθεωρεῖσθαι μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, προθεωρεῖσθαι δὲ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν κατὰ τὴν τῆς αἰτίας λόγον ; » Ἄ γὰρ οὐκ εἰς κοινὸν ἀκροτήριον συνόδοι παρὰ τοῦ εἰπόντος ἐβρέθη, ἀλλ' ἐν γωνίᾳ καὶ συγγράμμασιν ἰδικῶς ἐκτεθεῖσιν, οὐδὲν τι καινὸν, εἰ παροπτέα ταῦτα ἡμῖν. Τί φάτε, ἀδελφοί ; Οὐδὲν τι καινὸν τὰ τοῦ Νύσσης παροπτέα γενέσθαι ; τοῦ Νύσσης ; τοῦ, ὃν πῶς ἂν καλέσω οὐκ ἔχω ; ὅτι μὴδὲ παροδίῳ καιρὸς ἡμῖν ἐγκωμίων, οὐδὲ σπουδῇ ἡμῶν τὸ προκειμένον τὸ μαγαλειον τοῦ ἀνδρὸς ἀποδείξει, εἴγε ἀνδρα αὐτὸν καλεῖν χρῆ, καὶ οὐκ ἄγγελον. Ἄλλὰ μόνον ὅτι αὐτοῦς ἐφη, καὶ παροπτέα τὰ ῥήματα, ὅτι αὐτοῦ. Τί γὰρ ἡμῖν καὶ παροπτέως κρινεται ; Ὅτι εἰς, φασί, καὶ ὅτι οὐ συνοδικῶς ἐφρηκε ταῦτα. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐχ ὡς ἕνα τῶν πολλῶν ἔδει καὶ τὸν θεολογικώτατον Νύσσης ἕνα λέγειν, ὁμᾶς αὐτοὺς διακρίναι ζητῶ, καὶ τὴν παρ' ἄλλων οὐκ ἐκδέχομαι ψῆφον ; ὅτι δὲ οὐχ εἰς ἦν, ἀλλὰ τρεῖς οἱ εἰπόντες, ἅπερ εἶπεν ὁ Νύσσης, ἐκεῖνοί μοι τῷ λόγῳ συμμαρτυρήσουσιν, ὅσοι τὸ σύγχρονον οἴδασιν τῶν ἀνδρῶν, αὐτοῦ τε τοῦ Νύσσης, φημί, καὶ τοῦ μεγίστου Γρηγορίου, καὶ Βασιλείου τοῦ πάνυ, καὶ ὅσοι οὐκ ἀγνοοῦσι τὴ ἐπὶ πάντων ἡμόπνου αὐτῶν καὶ ὁμόφυγον. Τί γὰρ ἂν τις καὶ ἐφρηκε τῶν τριῶν, ὅπερ μὴ ἐκινώσατο καὶ τοῖς ἄλλοις ; εἰ δὲ τινι δοκεῖ εἶναι τινα ἴσως ῥηθέντα παρὰ τοῦ ἐσούτερον τῷ βίῳ ἐναπομεινάντος, ἐφ' οἷς ὁ εἰπὼν σκεμμάτων τῷ προοιχομένῳ οὐκ ἐκοινωνήσεν ; ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ζῶντες τῷ αὐτῷ ἐμπνεόμενοι Πνεύματι τὰ ὑπὲρ τοῦ Πνεύματος ἐδογμάτιζον, καὶ μετὰ τὴν ἐνθνήδε λήξιν τῷ αὐτῷ συνδέδενται Πνεύματι, οὐ δέχομαι ἐγωγε ἐμπνευσθῆναι τι τῷ ἐνὶ καὶ μετὰ θάνατον τῶν λοιπῶν, ὅπερ οὐχὶ καὶ τῆς τῶν προοιχομένων γνώμης ἐξήρητο. Εἰ δὲ ὅτι μὴ συνοδικὸν ἐκάθισε τοῦδε ἢ τοῦδε τοῦ ῥητοῦ ἀκροτήριον, τὰ ῥητὰ ταῦτα τὸ παρωρεῖσθαι καταδικάζεται, ἀλλ' ἐγὼ οἰκουμενικὸν φημί τὸ τούτων ἀκροατήριον. Καὶ πῶς παροπτέα τὰ οἰκουμενικῶν ἀξιωθέντα ἀκροατηρίων ; ἐξ ἐκεῖνου γὰρ καὶ εἰς δεῦρο ὅσαι διὰ μέσου καὶ οἰκουμενικαὶ καὶ τοπικαὶ γεγονάσι σύνοδοι, τίς ἀμφιβαλεῖ ὡς ἐδέξαντο αὐτὰ, καὶ ἠπάσαντο, καὶ ὡσπερ τινὰ θησαυρὸν

εὐσεβείας ἐναποκεῖσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδώ-
 κασιν· Οὐκ ἔχει γοῦν τινὰ χώραν, ὡ ἀδελφοί, ὅσα
 τις τῶν ἀγίων εἶρηκε τούτων, παροράσεως κρινε-
 σθαι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμοις· ὥσπερ οὖν
 οὐδ' ὅσα ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἶρηκεν, οὐδ' ὅσα ὁ τὴν
 θεολογίαν μέγιστος Κύριλλος· Καὶ γὰρ ἐκάτερος
 τούτων συνόδου ἦν ἀρχηγός, καὶ αὐτῆς οἰκουμενι-
 κῆς, ὁ μὲν τῆς ἐν Νικαίᾳ καὶ πρώτης, ὁ δὲ τῆς ἐν
 Ἐφέσῳ καὶ τρίτης· Καὶ ὅτι μὲν οὐ παροπτέα τὰ
 τῶν ἀγίων τούτων βῆτά, ἐκ τοῦ οἰκουμενικῶν ἀξιω-
 θῆναι ἀκροατηρίων συνίσταται.

Et sanctorum horum pronuntiata non esse despicienda, quod audientis universalibus digna
 judicata sunt, hac ratione plane firmiterque comprobatur.

κς'. Τί δὲ τέως καὶ ἔχειν δοκεῖ τὸ ἀναγεγραμμένον
 τοῦ Νύσσης βῆτην, μὴ τῷ κανόνι διευθυνόμενον τῆς
 παραδοθείσης εὐσεβείας ἡμῖν; Πᾶν γὰρ εἴ τί γε καὶ
 εὐρίσκειται κείμενον ὁπουδῆποτε τῶν Γραφῶν, ὡς
 πρὸς κανόνα ἢ γνώμονα τὴν παράδοσιν τῆς ἡμῶν
 εὐσεβείας ἀπευθυνόμενον, τὴν εὐσέθειαν συγκροτεῖ,
 καὶ τὴν αὐτῆς ἀλήθειαν οὐ λυμίνεται. Ἄλλ' ἐνταῦθα,
 φασιν, ὁ Πατὴρ οὗτος ὁ Νύσσης ἐν τῷ πρώτῳ τῶν
 πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιβῆτικῶν, περὶ τὸ τέλος διαβῆ-
 δηνοῦται λέγων· «Τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς
 αἰτίας λόγῳ προθεωρεῖσθαι·» καὶ πάλιν μετὰ τινα·
 «Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἐξ
 αὐτοῦ εἶναι ἔχων, οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὑπαρξίν,
 οὕτω καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 ἐπινοεῖ μόνῳ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρου-
 μένης τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως·» Πῶς οὐκ
 ἔνοιαν ἐμφαίνει τινὰ, δύο εἶναι τὰ τοῦ Πνεύματος
 αἰτίαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Ἄλλ', ὡ φίλοι καὶ
 ἀδελφοί, ἐπεὶ οὐχ ἀπλῶς τὰ τῶν ἀγίων δεῖ παρ-
 ορῆσθαι βῆτά, συμβιβάζεσθαι δὲ πάντα ἐπάναγκες
 πρὸ ἡμῶν, ὥσπερ πρὸς κανόνα ἢ γνώμονα τὴν
 παράδοσιν τῆς εὐσεβείας ἡμῶν· εἰ καὶ προθεωρεῖ-
 σθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα ὁ ἅγιος ἐφη τῷ τῆς αι-
 τίας λόγῳ· καὶ πάλιν προθεωρεῖσθαι τὸν Μονογενῆ
 τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως κατὰ τὸν τῆς αἰτίας
 λόγον, ἀλλ' οὐ δύο ἀναφαίνεσθαι ἐντεῦθεν τὰ τοῦ
 Πνεύματος αἰτία· Ἀπαγὰ! βλάσφημον γὰρ ἐγὼ
 κρίνω διανοεῖν τε καὶ γλώσσαν, ἥτις τοῦτο ἢ ἐννοή-
 σαι, ἢ λαλῆσαι ποτέ· Ἀλλὰ προθεωρεῖσθαι μὲν τὸν
 Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ φημί, ὅτι ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· προθεωρεῖσθαι δὲ τὸν Υἱὸν τῆς
 τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως κατὰ τὸν τῆς αἰτίας
 λόγον, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς.
 Καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης τὸν νοῦν τοῦ
 βῆτην σύμφωνον καθίστημι τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἐκ Πατρὸς
 εἶναι δι' Υἱοῦ θεολογησάντων τὸ Πνεῦμα· Ὡς γὰρ
 ἐκείνοι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἰπόντες, οὐχ
 ὡς εἰς δύο διαιροῦντες τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος,
 τοῦτο εἶρηκασιν, ἀλλ', ὡς βουλόμενοι παραστήσαι τὸ
 Πνεῦμα οὐκ ἀμέσως προῖον ἐκ Πατρὸς· Πῶς γὰρ ἂν
 καὶ νοηθεῖν τὸ τῶν τριῶν ὑποστάσεων συνεχές, «εἰ
 μὴ τὸ τρίτον τῇ τάξει ἅγιον Πνεῦμα,» κατὰ τὸν
 μέγαν εἰπέη Βασίλειον, «διὰ τοῦ δευτέρου τῇ τάξει
 Υἱοῦ τῆς θεογένου συαφθεῖν ἀρχῆ;» τῷ Πατρὶ δηλαδὴ
 ὡς καὶ ὁ ὁ γιος οὗτος προθεωρεῖσθαι εἰπὼν τὸν
 Πατέρα τοῦ Υἱοῦ, τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, ὅτι ἐκ τοῦ

PATROL. GR. CXLII.

etatem, quæ intercesserunt, universales ac pro-
 vinciales synodos, ea et amplexatas et exosculatas
 fuisse, et veluti pietatis quemdam thesaurum in
 Ecclesia reponi tradidisse, eritne, qui hæsitaverit?
 Non debent itaque, fratres, a singulis quibusvis
 separatim dictata Patribus, tanquam despectu
 digna condemnari apud Ecclesiæ alumnos : que in-
 admodum neque quæ magnus Athanasius, neque
 quæ in rebus theologicis maximus Cyrillus effatus
 est. Ambo enim hi synodis, illisque œcumenicis,
 ille Nicænæ primæ, hic Ephesinæ et tertię præfuere.

26. Et quid tandem continet appositum Nysseni
 dictum, quod a traditæ nobis pietatis regula non
 dirigatur? Nam quidquid ubicunque scripto man-
 datum reperitur, et veluti ad canonem et normam
 pietatis nobis conceditam adæquatur, pietatem
 constabit et illius veritatem non lædit. Sed hic
 Pater, inquit, prima adversus Eunomium Antir-
 rhetica apertissime circa finem dicit, « Patrem
 Filio tantummodo causæ ratione præintelligi. »
 Rursusque nonnullis interjectis : « Quomodo
 conjungitur Patri Filius, et ex eo, quod sit, habens,
 posterior non est secundum existentiam, itaque
 et Unigenito adhæret sanctus Spiritus, intellectu
 solo secundum rationem causæ præintellecta Spi-
 ritus existentia. » Annon hisce quodammodo suspi-
 cionem importat, duas esse Spiritus causas, Patrem
 et Filium? Sed, o amici fratresque, non sunt sim-
 pliciter Patrum verba despicienda, sed necessario
 omnia conferenda a nobis veluti ad regulam et
 normam, pietatem, quam sequi debemus docentem.
 Licet præintelligi, sanctus asseruit, Filio Patrem
 secundum causæ rationem, et rursus præintelligi
 Unigenitum existentia Spiritus secundum causæ
 rationem, at non duo inde Spiritus causæ inferun-
 tur. Apage; blasphemam enim ipse judico et men-
 tem, et linguam, quæ id vel cogitaverit vel elocuta
 fuerit. Sed præintelligi plane Patrem Filio secun-
 dum causæ rationem aio, quod ex Patre Filius sit,
 et præintelligi Filium Spiritus hypostasi secundum
 causæ rationem, quod per Filium Spiritus sit ex
 Patre. Et ita hac expositione dicti notionem con-
 cordem cum eorum sententia, qui ex Patre per
 Filium esse Spiritum tradiderunt, efficio. Ut enim
 illi ex Patre per Filium Spiritum dicentes, non ut
 in duo dividentes causam Spiritus, illud asserunt,
 sed tantummodo, ut comprobarent, Spiritum non
 immediate ex Patre provenire. Quamnam etenim
 ratione trium hypostascon cohærentia intelligere-
 tur, « si tertius ordine Spiritus sanctus » ut Basilii
 verbis utar, « per Filium ordine secundum, Del-
 geno principio conjungeretur? » Patri scilicet, sic
 et sanctus iste præintelligi dicens Patrem Filio
 ratione causæ, quod ex Patre Filius sit, rursusque
 unigenitum præintelligi Spiritus hypostasi secun-
 dum causæ rationem, quod per Filium Spiritus,
 non duas Spiritus causas asseveravit. Et Sanctum

non ad insinuandas duas causas id enuntiasse, ex his, quæ alibi dixit, comprobabitur, hoc pacto. Namque prima adversus Eunomium Antirrhethica, cujus principium, « Fieri, ut videtur, non potest, ut quis de omnibus bene mereri, » hæc ait : « Ex ingenito sole alium solem Filium intelligimus, qui simul cum primo cogitatione per generationem illuxerit, et in omnibus adæque se habens : et rursus aliud simile lumen ad prædictum modum, nullo temporali intervallo a lumine genito abscissum, sed per ipsum equidem effulgens, principium vero suæ hypostaseos a prototypo lumine accipiens, tamen quidem et ipsum ad similitudinem præcepti luminis lucens et illuminans. » Considera, quisquis es, si libet, in profundo sententiæ theologiam additam, et quam libentissime sanctum exosculaberis. Quæ enim ibi dictionibus aliis expressit : « Patrem, » astruens, « Filio præintelligi causa, Filium vero præintelligi Spiritu secundum causæ rationem, » aliis atque aliis hic explanavit : namque cum dixisset, « ex ingenito sole, solem alium Filium intelligimus, rursusque aliud simile lumen, » Spiritus, minime adnexuit, nullo temporis intervallo abscissum ipsum ab ingenito lumine, quod innui contendunt, qui immediatum illum ex Patre fatentur, sed subdidit, « nullo temporis intervallo a genito lumine abscissum; sed per ipsum elucens, et hypostaseos causam accipiens a prototypo lumine. » Dum enim dicit ex ingenito sole solem alium, Filium intelligimus simul cum primi meditatione per generationem una collucescentem, immediatam Patris et Filii naturam et essentialem repræsentavit unitatem : cum vero dicit Spiritum aliud a genito lumine lumen non abscissum, Spiritus rursus ad Filium naturalem et essentialem unitatem expressit. Postmodum cum hisce dictionibus Spiritum univissit cum Filio, et Filium cum Patre, ne quispiam Spiritus a Patre aliquam secretionem sive diremptum imaginaretur admirando quodam modo, et ex penitissima speculatione petitum statim subjunxit, « sed per ipsum elucens, hypostaseos vero causam referens ex prototypo lumine. » Vides non duas causas astruentem sanctum dixisse, « præintelligi quidem Patrem Filio causa; præintelligi vero Filium Spiritus hypostasi secundum causæ rationem? » Attende et comprehende non aliam ob causam a sancto illa scripta esse, nisi ut oratio illius edoceret, naturalem et essentialem Spiritus unionem, non immediate esse ad Patrem, sed per Filium. Si itaque ex Patre per Filium Spiritum esse in hæc sententiam accipis, quicumque fueris, qui eorum qui res theologicas pertractarunt, verba æquo animo audis, non ultra tibi difficile existimabitur cum Ecclesia Romana uniri. Non enim qui dicunt Romani Spiritum ex Patre et Filio procedere, statim et duas Spiritus causas fatentur. quinimo diris tanquam infensissimi devoent, et anathemate subjiciunt eum, qui simile quippiam

Α Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ πάλιν τὸν Μονογενῆ προθεωρεῖσθαι τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὄνομα τὰς αἰτίας τοῦ Πνεύματος, εἴρηκε. Καὶ ὅτι οὐκ εἰς δύο αἰτίων ἔννοιαν εἴρηκεν ὁ ἅγιος τοῦτο, ἐκ τῶν ἐν ἄλλοις εἰρημένων αὐτῷ συστήσει ὁ λόγος. Οὗτος καὶ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Οὐκ ἦν, ὡς ἔειπε, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, » οὕτω φησὶν· « Ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἡλιον τὸν Υἱὸν νοοῦμεν, ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα· » καὶ πάλιν· « Ἐτερον τοιοῦτον φῶς τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχων ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς, φῶς μέντοι καὶ αὐτὸ καθ' ὁμοιότητα τοῦ προεπινοηθέντος; λάμπον καὶ φωτίζον. » Σκόπει ὁ βουλόμενος ἐνταῦθα τὴν τῇ βάθει τοῦ ῥητοῦ ἐγκειμένην θεολογίαν, καὶ σφόδρα τὸν ἅγιον ἀποδείξῃ. Ἄ γὰρ ἐκεῖ ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἶπε, « Τὸν μὲν Πατέρα » θεολογῶν « προεπινοεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τῇ αἰτίᾳ, τὸν δὲ Υἱὸν προθεωρεῖσθαι τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, » ἐν ἄλλαις ἐνταῦθα ἐνέφηγεν. Εἰπὼν γὰρ « ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἡλιον τὸν Υἱὸν νοοῦμεν, καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς » τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐπήγαγεν, οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι ἀποτεμνόμενον αὐτὸ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς, ὅπερ οὐκ ἐβούλονται οἱ ἀμέσως αὐτὸ λέγοντες ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' εἶπεν, « οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχων ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς. » Ἐν γούν τῷ εἰπεῖν, « Ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἡλιον τὸν Υἱὸν νοοῦμεν, ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, τὴν ἀμεσον τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φυσικὴν καὶ οὐσιώδη παρέστησεν ἔνωσιν· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα ἕτερον φῶς, τῷ γεννητοῦ φωτὸς; μὴ ἀποτεμνόμενον, τὴν τοῦ Πνεύματος; πάλιν πρὸς τὸν Υἱὸν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη παρέστησεν ἔνωσιν. Εἴτα ἐπεὶ ταῖς λέξεσι ταύταις τὸ μὲν Πνεῦμα ἦνωσε τῷ Υἱῷ, τὸν δὲ Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἵνα μὴ τις οἰήσασθε διάστασιν τινα τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, θαυμασιῶς σφόδρα καὶ θεωρητικώτατα εὐθὺς προσεπήγαγεν, « ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχων ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς. » Ὅρα ὅπως οὐκ εἰς δύο αἰτίων ἔννοιαν ὁ ἅγιος; εἴρηκε τὸ προθεωρεῖσθαι μὲν τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τῇ αἰτίᾳ, προθεωρεῖσθαι δὲ τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πνεύματος; ὑποστάσεως κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον; Ὅρα καὶ σύνεσις δι' οὐδὲν ἕτερον τῷ ἁγίῳ ταῦτα ῥηθῆναι, ἀλλ' ἵνα δηλώσῃ ὁ λόγος αὐτοῦ τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη τοῦ Πνεύματος ἔνωσιν μὴ ἀμέσως εἶναι πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ δι' Υἱοῦ. Εἴπερ οὖν τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν τοιοῦτην ἔννοιαν δέχη, ὅστις ἂν καὶ εἴη; ὁ τῶν θεολογῶν τῶν ἐιρημένων εὐμενῶς ἀκροώμενος, οὐκέτι ἂν σοι δυσχερὲς οὐδὲν ὄλοις φανεῖται τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ῥώμης ἐνοῦσθαι. Οὐ γὰρ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ

τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγουσιν οἱ Ῥωμαῖοι τὸ Πνεῦμα, ἤδη καὶ δὴ ἀρχῆς τοῦ Πνεύματος; λέγουσιν· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ παλαμναϊοτάται; ἀραῖς καὶ φρικώδεις καθυποβάλλουσιν ἀναθέματα τὸν τοιοῦτόν τι νοεῖν ἢ λέγειν τοιμῶντα· ἀλλ' ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι δὴ λωσιν οἰδασιν ἔχειν τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς φρακῶ; καὶ οὐσιωδῶς τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν· οἰδασι δὲ τοῖς ἐν τοῖς Πατρᾶσιν ἡμῶν θεολόγοις, καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐσιωδῶς ὑπάρχειν θεολογούντας, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· αὐτὸ λέγουσι, τὸ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ ἐντεῦθεν δηλοῦντες, τρανῆ τῇ γλώττῃ ἀνακηρύττοντες, καὶ θεὸν διαμαρτυρούμενοι, ὡς οἱ Πατέρες αὐτῶν τοῖς θεολόγοι; Πατρᾶσιν ἡμῶν τῶν Γραικῶν τούτους κατακολουθήσαντες εἰρήχασι τοῦτο. Τίνας λέγοντες τούτους; Τὸν πολὺν καὶ μέγαν Βασίλειον, τὸν ὀψιλὸν Κύριλλον, καὶ τὸν πολλὰ καὶ κάλλιστα θεολογήσαντα Ἀγκυρωτῆ θεωρητικώτατον Ἐπιφάνιον.

κ'. Τάχα δὲ οὐκ ἀπέδον τῷ τοῦ λόγου σκοπῷ, καὶ ῥήσεις αὐτῶν τὰς ἀκριθῶς διατρανούσας ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐγκαταστῶσαι τῷδε τῷ λόγῳ, ὡς ἐπὶ λέξεων ἔχουσιν, ὃ δὴ μοι καὶ γίνεσται. Αὐτίκα ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸ; Εὐνόμιον Ἀντιβρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχῆ, « Μόλις ποτὲ κορσαθεῖς τῶν εἰς τὸν Μονογενῆ βλασφημιῶν, » φησὶ· « Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅπως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, παραδίδωται ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὐτε παρὰ τῶν ἁγίων διδασκόμεθα Γραφῶν, οὐτε ἐκ τῶν εἰρημῶν κατὰ τὸ ἀκόλουθον δύνασθαι συλλογίζεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκεῖνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τῷ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, εἰσὶ ἡ θεότης ἐν ἐκατέρῳ μία· εὐτὼ δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ὡς ἄλλοτριᾶς ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἴποιμεν. » Ὅρα ἐνταῦθα, ὅπως ὁ ἅγιος πάντῃ διαρρήθην διετράνωσε τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχον. Ἐνταῦθα δὲ γενομένοις ἡμῖν τοῦ λόγου, οὐκ ἀκαίρῳν ἐκεῖνα εἰπεῖν, ἀ παραστήσαι ἔχουσιν ἀκριθῶς ὡς τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν σκάνδαλον ἐξ ἐριθείας ἦν τὰ πολλὰ καὶ ἀλογίστου φορᾶς τῶν πολλῶν· εὐρηνηται γὰρ τινες βίβλοι, ἐξ ὧν διαγράφεται τὸ « παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅπως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον. » Σὺ γοῦν ἀξέρεπῶς ἐνταῦθα δικᾶνων εἰπὲ πρὸς αὐτῆς τῆς Τριάδος, ὃ πρὸς αὐτὰ τὰ τῶν ἁγίων κακοουργίας ῥητὰ καὶ διαγράφας τοῦ γραφικοῦ χωρίου τὴν περικοπῆν, ἣν διεγίνωσκεν ὕλην τῇ ἐκκλησιαστικῇ παρεχομένην εἰρήνην, πῶς οὐκ ἐξ ἐριθείας οὗτο; καὶ ἀλόγιστου γνώμης διαγνωσθεῖη πρὸς τὴν τῆς εἰρήνης ἀπυροπῆν διακείμενος; Ὅμως εἰ καὶ ἡ βίβλια περικοπῆ τοῦ γραφικοῦ χωρίου διεγράφη,

A vel sentire, vel dicere auserit; sed quod procedere ut ipsi cate sciunt, exprimat ex Patre naturaliter et essentialiter Spiritum esse, et quod præterea sciunt Patres nostros, qui inter theologos collocantur, et ex Filio Spiritum esse docent, ex Patre et Filio illum procedere confiteri; et ex ambobus illum essentialiter esse astruentes, sonora claraque voce denuntiant, et Dei fidem implorantes, assentur parentes suos theologorum Patrum nostrorum Græcorum vestigia secutos id enuntiasse. Quinam vero hi sunt? Praclarissimus magnusque Basilius, excelsus Athanasius, divinus Chrysostomus, maximus Cyrillus, et qui plerasque et pulcherrimas de Spiritu, oratione, Ancyroto dicta, speculationes tradidit, speculationibus optissimus Epiphanius.

Ἀθανάσιον, τὸν θεῖον Χρυσόστομον, τὸν μέγιστον περὶ τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ λόγῳ τῷ καλωμένῳ

B 27. Forte vero non ab orationis scopo aberravero, si eorumdem dicta palam edicentia, esse Spiritum et ex Filio, in hoc Commentario ipsissimis eorum verbis arponam, quod actutum exsequor. Primum sanctus Basilius oratione tertia, adversus Eunomium Antirrhetica, ejus principium, « Vix tandem aliquando exsaturatus in Unigenitum effusus blasphemis, » dicit: « Quæ enim necessitas est, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem natura? Dignitate enim secundum esse a Filio, ab ipso esse possidentem, et ab ipso accipientem, et nobis denuntiantem, et in summa ab ea causa dependentem, tradit pietatis ratio: sed natura tertia uti, necque a sanctis Litteris edocemur, necque ex his, quæ dicta sunt, recta ducta sequela possumus demonstrare. Quemadmodum enim Filius ordine quidem secundus est a Patre, quoniam ex illo, et dignitate, quod principium et causa, Pater illius est, et quod per ipsum accessus et adductio ad Deum et Patrem, natura vero nentiquam secundus, quod Deitas in utroque una, ita videlicet et Spiritus sanctus et si ordinem Filio inferior est, et dignitate, nunquam tamen rito dicemus sequi eum alterius esse naturæ. Conspice in his quanam ratione sanctus manifeste admodum declaravit, Spiritum ex Filio habere, quod sit. Verumtamen cum ad hunc locum oratione pervenerim, non intempestivum fuerit exponere, quæ accurate comprobabunt, Ecclesiarum scandalum ut plurimum ex contentione, et irrationali multorum impetu exortum fuisse. Namque reperiantur nonnulli codices, ex quibus illud abrasum est, « ab ipso esse habentem, et ab ipso accipientem, et nobis annuntiantem, et modis omnibus ab ea causa dependentem. » Tu itaque neutram in partem propensus judicium ferens, dicit per Triadem, qui dicta sanctorum Patrum perditio depravit et verba illa ex scripto abrasit, quæ agnoscebat materia pacis ecclesiasticæ exhibere, quomodo contentione, et insulso consilio ad pacem convellendam affectus non cognoscetur? Ni-

hilominus licet allatus textus ex scripto codice erasus est, tu ex illis, quæ reliqua sunt, adnotato, quantis et ipsa polleant ad parandos animos, viribus. Dicit namque hic sanctus in sequentibus: « Quemadmodum enim Filius ordine Patri secundus, quod ab illo, et dignitate, quod principium et causa illius Pater est, natura vero non item secundus, quod Deitas in ambobus una, » pari ratione scilicet et Spiritus sanctus si Filio ordine et dignitate inferior est, nunquam tamen rite dicemus sequi, eum alterius esse naturæ. Quid tibi de his videtur? Prorsus nihil aliud inde colligitur, nisi, uti est Filius ordine et dignitate Patri secundus, ita et Spiritus sanctus ordine et dignitate secundus est Filio. Etenim si res Filii ad Patrem secundas quis asseveraverit ordine et dignitate, Spiritus autem ad Filium nullo modo, simul cum aliis et magnum Athanasium criminabitur, his iisdem verbis dicentem: « Quæcunque Filius erga Patrem, et Spiritus erga Filium. » Si vero Spiritus ad Filium secundæ partes proportionem respondent, secundis partibus Filii ad Patrem, ipse quod sequitur, ratiocinationis consequentia, etiam me tacente, deprehendere poteris. Quod si durum tibi videtur rursus, et perceptu difficile, Spiritum esse Filio secundum et ordine et dignitate, secundum proportionem secundarum partium, quas habet Filius ad Patrem ordine et dignitate, si Nyssemi verba in memoriam revocaveris, quibus indicabat: « Patrem Filio præintelligi ratione causæ, Filium vero præintelligi Spiritus hypostasi secundum causæ rationem, » omnis tibi asperitas lenietur, et quod in verbis magni Basilii perceptu difficile est, similibus Nyssemi verbis facillime percipietur, et Filium quidem continenter ex Patre concipies, Spiritum vero ex eo, qui continenter est cum Patre. Quid enim aliud horum verborum sententia tinnit, quam Patrem præintelligi Filio ratione causæ, quod ex Patre Filius, præintelligi vero et Spiritum Filio secundum rationem causæ, quod ex Filio Spiritus. Tu itaque audiens Spiritum ex Patre per Filium procedere, et ex Patre existere, et a Filio, quod sit, habere, et ex Patre essentialiter effundi, et similiter ex Filio essentialiter effundi, si ad sententiam magni Basilii dictiones interpretatus fueris, semperque memoria recolueris dictum illud: « Quidquid dicitur a Filio esse, in Patrem primam causam relationem habet, » cum Romana Ecclesia conciliationem ex corde amplecteris, et ex Filio asserente, Spiritum esse, decernenteque ad Patrem universa Filii referri. Illud porro rursus quomodo aliter percipere poterimus, quod magnus Athanasius dixit, Filium Spiritu majorem apertissime enuntians. Hic enim oratione prima contra Arianos, cujus principium: « Hæreses quæcunque veritatem apprehenderunt, insaniam sibi, » scribit: « Spiritus dator, in Spiritu dicit nunc ejicere dæmonia, hoc vero non aliter dictum est, quam propter carnem. Nam cum na-

Α ἄλλὰ σὺ καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιλοπιῶν σημεῖωσαι ὡς πολλὴν ἔχουαι καὶ ταῦτα πρὸς καταλλαγὴν τὴν ἰσχύον λέγει γὰρ ὁ ἅγιος οὗτος ἐν τοῖς ἐξῆς: « Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ, φύσει δὲ οὐκ ἐστὶ δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία. » οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἐστὶ ἀν εἰκάζως ὡς ἄλλοτριας ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἰποῦμεν. Τί σοι ἐκ τούτων δοκεῖ; Πάντως οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἐντεῦθεν τὸ συναγόμενον, ἢ ὅτι, ὡς περ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τάξει καὶ ἀξιώματι δεύτερος τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τάξει καὶ ἀξιώματι δευτέρῳ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ τὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δευτέρα εἰποι τις τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν οὐδαμῶς, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον διαβαλεῖ, αὐταῖς λέξεσι λέγοντι: « Ὅσα ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν. » Εἰ δὲ τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν δευτερεῖον ἀνάλογόν ἐστι τῷ πρὸς τὸν Πατέρα δευτερεῖῳ τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸς τὸ ἀκόλουθον τῇ τοῦ θεοῦ ἀνάγκῃ, καὶ ἔμοῦ σιωπῶντος, νοεῖν ἔχεις. Ἄλλ' εἴπερ τραχὺ τί καὶ αἰθίς δοκεῖ σοὶ καὶ δυσπαράδεκτον τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα δεύτερον τοῦ Υἱοῦ τάξει τε καὶ ἀξιώματι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δευτερεῖου τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ἐὰν τῶν τοῦ Νύσσης ῥημάτων μνησθῆς, ἐν οἷς ἔλεγε: « τὸν Πατέρα μὲν προεπινοεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, τὸν δὲ Υἱὸν προθεωρεῖσθαι τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, » λεανθῆσεται σοι πᾶσα τραχύτης, καὶ τὸ ἐν τοῖς λόγοις τοῦ μεγάλου Βασιλείου δυσπαράδεκτον διὰ τῶν ὁμοίων τοῦ Νύσσης εὐπαράδεκτόν σοι γενήσεται, καὶ τὸν μὲν Υἱὸν προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς νοήσεις, τὸ δὲ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰς τί γὰρ ἄλλο καὶ ἀφορᾷ ἡ τῶν λόγων τούτων διάνοια, ἢ ὅτι προεπινοεῖται μὲν ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ τῷ αἰτίῳ, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, προεπινοεῖται δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ. Σὺ τοίνυν ἀκούων τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ Πατρὸς ὑπάρχον, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ ἐκ Πατρὸς οὐσιωδῶς προχέομενον, καὶ ἐξ Υἱοῦ ὡσαύτως οὐσιωδῶς προχέομενον, εἰ πρὸς τὴν ῥηθεῖσαν ἔνοιαν τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖῳ διερμηνεύεις τὰς λέξεις, καὶ ἐκείνου δὲ μνημονεύεις ἀεὶ τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, « Εἰ τί λέγεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι, εἰς τὸν Πατέρα τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει, » τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καταλλαγὴν ἐνστερνίσῃ ἀπὸ καρδίας, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λεγούσης εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα πάντα τοῦ Υἱοῦ δογματικίζουσης ἀνάγεσθαι. Ἐκεῖνο δὲ πάλιν πῶς ἄλλως νοῆσαι ἔχομεν, ὅπερ ὁ μέγας εἴρηκεν Ἀθανάσιος, τὸν Υἱὸν μίξιονα τοῦ Πνεύματος ἀριδῆλως εἰπών; Οὗτος γὰρ ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Αἱ μὲν αἰρέσεις ὅσαι τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς φανεραὶ τυγχάνουσι, » φησὶν: « Ὁ τοῦ Πνεύματος, δο-

τῆρ ἐν Πνεύματι λέγει νῦν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον ἢ διὰ τὴν σάρκα· ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ οὐσης ἰκανῆς ἀψ' ἑαυτῆς ἐκβάλλειν τοὺς δαίμονας, εἰ μὴ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν· «Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.» Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος εἰρηκεν ὁ Κύριος· τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνύς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωνα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν, «Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, κάκεινος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει, λαλήσει.» Σκόπει τὸ ῥητὸν τοῦτο, καὶ πρὸς τὰ ἀναγεγραμμένα συμβίβασε, ἵνα τρεῖς οὗτοι ἀπράγραφοι λαμβάνοντο μάρτυρες, συνιστῶντες Ῥωμαίους μὴ δύο λέγειν τὰ τοῦ Πνεύματος αἰτία, εἰ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦτο λέγουσιν· εἰ γὰρ μήτε ὁ μέγας Βασίλειος δύο αἰτίας τοῦ Πνεύματος εἴρηκε, λέγων τὸ, «Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχων τὸ εἶναι, » μήτε ὁ Νύσσης τὸν Υἱὸν δογματίζων προεπινοούμενον τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, » μήτε ὁ μέγας Ἀθανάσιος, λέγων «τὸν Υἱὸν μείζονα τοῦ Πνεύματος, » οὐδὲ οἱ Ῥωμαῖοι δύο αἰτίας τοῦ Πνεύματος λέγουσιν, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ λέγοντες ἐκπορεύεσθαι.

κη'. Ἀλλ' ἐπὶ τρισὶ τοῦτοις μάρτυσι δέχου καὶ τὰς ῥηθησομένας ἄλλας μαρτυρίας εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωήλ, ἔνθα τὸ, «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου» ἐξηγεῖται, φησὶν· «Ἡ μὲν γὰρ ἔστι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός· γεγέννηται γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.» Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδοσίον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, «Τῆς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας τὸ ἀνωτάτω, » φησὶ· «Βαπτίζοντα ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ, οὗ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνέεινα Πνεῦμα δουλοπρεπῶς καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω, τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ.» Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνοσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, «Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, » φησὶν· «Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἀνωθεν ἐπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῆκε ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.» Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν ἀνθρώπῃσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὸ, «Ἐκάστῳ κλίματι ἐφεισθήκεσαν ἄγγελοι, οὗ ἡ ἀρχὴ, » Ὁντως ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, » φησὶν· «Ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς· ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα, καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα.» Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ λόγῳ, τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτισματος, οὗ ἡ ἀρχὴ, «Πάλιν ἡμῖν ἡ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ πνευματικὴ κιθάρα, » φησὶ· «Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.» Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῶν δύο διαθηκῶν λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, «Θεὸν δὲ ἓνα καὶ τὸν

A tura humana potis non sit, ex se ipsa ejicere dæmones, nisi virtute Spiritus, propterea ut homo dicebat! : Si vero ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia *. Hæc itaque Judæis ut homo Dominus elocutus est : discipulis vero deitatem et magnitudinem suam ostentans, non minorem semetipsum Spiritu, sed majorem et æqualem denotans, elargiebatur Spiritum, aiebatque, Ego illum mittam, et ille me glorificabit, et quæcunque audiet loquetur *. » Considera dictum hoc, et cum supra scriptis confer, ut tres isti sine exceptione majores testes assumantur, confirmantes, Romanos non dicere duas causas Spiritus, licet illum ex Patre, et ex Filio asserant. Etenim si neque magnus Basilius duas Spiritus causas constabit dicens, « Spiritum ex Filio habere esse ; » neque Nyssenus, « Filium decernens præintelligi Spiritu secundum rationem causæ ; » neque magus Athanasius scribens : « Filium majorem Spiritu, » neque Romani duas Spiritus causas inferunt, dicentes illum ex Patre et Filio procedere.

28. Sed præ his tribus testibus habeto tibi infra ponenda alia testimonia, quibus demonstratur, Spiritum esse et ex Filio. Sanctus Cyrillus in expositione Joelis prophetæ, eo in loco, in quo illud : « Effundam e Spiritu meo », interpretatur : « Ratione quidem, qua est Deus, et ex Deo secundum naturam Filius : namque ex Deo et Patre generatus est ; proprius ipsius, et in ipso, et ex ipso est Spiritus sanctus, quemadmodum scilicet de ipso intelligitur Deo et Patre. » Idem oratione ad imperatorem Theodosium, cujus principium : « Gloria, quæ in hominibus est, supremum, » ait : « Baptizantem dixit Jesum in igne, non alienum iis, qui baptizantur, injicientem Spiritum, servi instar et administri, sed ut Deum cum suprema facultate, qui ex ipso est, et suus proprius. » Sanctus Athanasius oratione de incarnata apparitione Dei Verbi, cujus principium. « Qui malitiose divinas Scripturas volunt intelligere, » tradit : « Ipse enim illum desuper mittebat ut Deus ; et ipse illum in imo accipiebat, ut homo. Ex ipso itaque in ipsum descendebat, ex divinitate ipsius in humanitatem ipsius. » Chrysostomus oratione in incarnationem Domini nostri Jesu Christi, et in illud, In quacunque regione assistebant angeli, cujus principium, « Vere apparuit nobis divine gratia, » refert : « Venit Christus ad nos, tradidit nobis, qui ex ipso est, Spiritum, et assumpsit nostrum corpus. » Idem oratione in mysterium baptismatis, cujus principium, « Rursus nobis sancti Davidis spiritalis cithara. Propterea Servator ostendit semetipsum fontem vitæ, et aquam viventem Spiritum sanctum. » Idem oratione de duobus Testamentis, cujus principium, « Deum vero unum

* Matth. xii, 28. * Joan. xvi, 13, 14 * Joel. ii, 28.

cumdemque a principio manifestarunt, lex et propheta. Propterea enim quod factum est divinæ virtutis templum corpus Domini deiferum, sis et tu templum secundum illius similitudinem. Accipis enim ab ipso missum Spiritum. Quemadmodum ergo Christum agnoscens Deum agnovisti, ita et Spiritum Christi accipiens, Deum accepisti. » Idem in prima Prophylactica, cuius principium, « Quando ad bonum accedimus, præcavere oportet, qui bono contra operatur, diabolo. Et hac ratione servabit nos Spiritus, qui ex Christo est, in diem futuræ redemptionis. » Sanctus itidem Cyrillus in capite quodam libri secundi Thesaurorum, « Proprius vero omnino est Spiritus essentialis Filii, neque ex externo aliquo hypostasim habet. » In alio rursus, « Legem ferente itaque Christo, tanquam in ipso et ex ipso Spiritu illius existente, legem fert. » Et rursus in alio: « Necessè est itaque ex essentiali existere confiteri ipsum Filii, et Dei, omnem illius facultatem et operationem habentem. » Item in alio: « Nullam itaque naturæ differentiam novit Paulus Filii, et Spiritus sancti: sed tanquam in ipso et ex ipso naturaliter existentem, dominationis nomine nuncupat. » Iterum in alio: « Igitur ex essentiali Filii est Spiritus sanctus. » Idem in expositione Evangelii secundum Joannem ait: « Namque Dei et Patris naturalium honorum essentialiter existens particeps, habet et Spiritum, quemadmodum unusquisque nostrum proprium in se ipso Spiritum continet, et ex intimis visceribus ad exteriora ipsum effundit: quapropter et corpore illum discipulis insufflavit. » Idem in uno capite secundi libri Thesaurorum. « Ostenditur palam non esse alienum Filii Spiritum sanctum, sed in ipso et ex ipso, quemadmodum actio quædam naturalis omnia potens, quæcumque vult, replere. » Sanctus Epiphanius Cyprius oratione de Triade et Resurrectione, cuius principium, « Sed de Triade Dei et Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nos debiles et rudes, nihil ex nostra scientia proferentes, neque alex hominum nosmetipsos addicentes, ex divinis Scripturis præcipue testimonia apposita colligentes, ad consolationem fidelium, et male novaque sententiarum reargutionem. » Post multa hæc habet: « Pater equidem, ut ita dicam, species, Filius ut in homine anima, Spiritus ut per hominem spirans. Quidam enim fraudes suunt, nec Deitatem tenent. Nos vero non ista didicimus. Sed en Pater in cælo, en Spiritus sanctus formam columbæ, cum descenderet, sibi assumpsit, licet non corpus columbæ induerit, sed figuram tantum secundum seipsum descendens accepit, non alienam ab essentiali Patris et Filii, sed eandem, hypostasis ex hypostasi Patris, et Filii Spiritus sanctus. » Idem, oratione cui nomen fecit Ancycroto: « Emitte lumen tuum et veritatem tuam, David inquit. Ipse est Dominus, qui dixit: — Postremis diebus effundam ex Spiritu meo in universam carnem, et vaticinabuntur filii eorum et filiarum, et adolescentuli eorum, visiones vide-

αὐτὴν δεδηλώκασιν ἐξ ἀρχῆς νόμος, καὶ προφηταί, » φησί: « Διὰ τὸ γὰρ γενέσθαι ναὸν τῆς θείας δυνάμεως τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ θεοφόρον, γίνηται καὶ τὸ ναὸς καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ· δέχηται γὰρ ἐκπεμπόμενον παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα. Ὡς περὶ οὖν Χριστὸν ἐπιγινούσ, ἐπέγνωσ θεὸν, οὕτω Πνεῦμα Χριστοῦ δεξάμενος, ἐδέξω θεόν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρώτῃ Προφυλακτικῇ, οὕτως ἡ ἀρχή, « Ἐπειδὴ τῷ ἀγαθῷ προσερχόμεθα, φυλάσσεσθαι δεῖ τὸν ἀντιπράσσοντα τῷ ἀγαθῷ διάβολον, » φησί: « Καὶ οὕτως ἡμᾶς φυλάξοι τὸ παρὰ Χριστοῦ Πνεῦμα εἰς τὴν ἡμέραν τῆς μελλούσης ἀπολυτρώσεως. » Ὁ ἅγιος πάλιν Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν φησιν: « Ἴδιον δὲ πάντως τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐξωθεν ὑποστατόν. » Ἐν ἄλλῃ πάλιν: « Νομοθετοῦντος τοιγαροῦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, νομοθετεῖ. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῃ: « Ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῃ: « Οὐδεμίαν ἄρα φύσιν οἶδεν ὁ Παῦλος διαφορὰν τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος: ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖται. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῃ: « Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην φησί: « Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινωνῶς ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα, ὡς περὶ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν αὐτῷ πνεῦμα συνέχει διὰ καὶ σωματικῶς αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς ἐμπροσθήκειν. » Ὁ αὐτὸς ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν φησί: « Δείκνυται σαφῶς οὐκ ἄλλοτριον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὡς περὶ ἐνέργειά τις φυσικῆ πάντα δυναμένη πληροῦν, ὅσα καὶ βούλεται. » Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος Κύπριος ἐν τῷ περὶ Τριάδος καὶ Ἀναστάσεως λόγῳ, οὕτως ἡ ἀρχή, « Ἀλλὰ περὶ Τριάδος Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, οἱ ἀσθενεῖς ἡμεῖς, οἱ ἰδιώται, μηδὲν σφριζόμενοι, μηδὲ τῇ τῶν ἀνθρώπων κυβερνῶντα ἐαυτοῦς ἀνατιθέμενοι ἐκ θείων Γραφῶν μάλα τὰς μαρτυρίας συναγαγόντες τὰς παρακλειμένους, εἰς εὐφρασίαν πιστῶν καὶ ἀντιβῆσιν κακοπίστων καὶ κενωδῶν, » οὕτως φησὶ μετὰ πολλὰ: « Πατὴρ μὲν, ὡς εἶπεν, τὸ εἶδος· Υἱὸς δὲ, ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ ψυχῇ· Πνεῦμα δὲ, ὡς διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐμπνέον. Τινὲς γὰρ δολιεύονται καὶ οὕτως νομίζουσι τὴν θεότητα. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθομεν. Ἄλλ' ἰδοὺ ὁ Πατὴρ ἐν οὐρανῷ, ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἰδεί περιστερᾶς ἐσχηματίζετο κατερχόμενον, καίτοι γε οὐ σῶμα περιστερᾶς λαμβάνον τύπῳ ἐσχηματίζετο κατερχόμενον καθ' ἑαυτὸ, οὐκ ἄλλοιαι παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑπόστασις ἐξ ὑποστάσεως τῆς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ λόγῳ τῷ καλουμένῳ Ἀγκυρωτῷ φησιν: « Ἐξάπαστον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀληθειάν σου, ὁ Δαυὶδ φησιν. Αὐτὸς ἐστὶν ὁ Κύριος, ὁ εἰπὼν. — Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν καὶ αἱ θυ-

γατέρας αὐτῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι αὐτῶν ὁράσεις ἔβου-
 νται. — τρία πρόσωπα ἁγίας λειτουργίας δεῖκνυσιν
 ἡμῖν, ὑποστάσεως ἐξ ὑποστάσεως οὐσίας τρίτης. »
 Αὐθις ἐν τῷ αὐτῷ. « Τὸ Πνεῦμα ἀκατάληπτον, οὐκ
 ἄλλοτριον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐδὲ συναλοιφὴ ἐστὶ
 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα. « Πνεῦμα ἅγιον
 οὐ συνάδελφον, οὐ πατράδελφον, ἀλλὰ ἐκ τῆς αὐτῆς
 οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μονο-
 γενῆς λέγει, — Τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψε-
 ται, — ἵνα μὴ ἄλλοτριον νομισθῆι Πατρὸς, μηδὲ
 Υἱοῦ. » καὶ μετ' ὀλίγα. « Ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ
 Υἱοῦ τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ. » καὶ μετὰ πολλὰ πάνυ.
 « Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ
 Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ
 τοῦ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ καὶ παρ' ἀμφοτέρων,
 ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, — Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
 ρεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. » Καὶ μετ'
 ὀλίγα. « Ἄλλ' ἔρει τις. Οὐκοῦν φαμεν δύο εἶναι
 Υἱούς. Καὶ πῶς Μονογενῆς; Μονοῦγενε. Σὺ τίς εἶ ὁ
 ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸν μὲν Υἱὸν καλεῖ
 τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέ-
 ρων, ἃ μόνον πιστεῖται νοοῦμεν ὑπὸ τῶν ἁγίων φωτεινῶν,
 φωτοδόξα, φωτεινὴν τὴν ἐνέργειαν ἔχει. » καὶ μετ'
 ὀλίγα. « Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ φῶς
 τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅν γὰρ τρόπον
 « Οὐδαίς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν
 Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » οὕτω τοιμῶ λέγειν δεῖ οὐ-
 δὲ τὸ Πνεῦμα εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, παρ' οὗ
 ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ τὸν
 Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ
 σοφάζον ἀληθῶς, τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ παρὰ
 τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ μετὰ τίνα. « Τοῦ-
 νων Πατήρ ἦν ἄει, καὶ Υἱός ἦν ἄει, καὶ τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πνέει. » Ἐπισφράγισμα
 τοῦτοις καὶ τὸ τοῦ δογματικιστάτου Νύσσης ῥητόν,
 ἔπερ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν,
 ἐπιλλίας, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ὅτε προσῆγεν ὁ μέγας
 Νύσσης ἐν τῇ κατὰ τὸ ἕρος μυσταγωγίᾳ τὸν
 Ἰσραηλίτην λαόν, » εὐρηται οὕτως ἐπὶ λέξεων
 ἔχον. « Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς
 λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται.
 Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος
 οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα, τὸ ἐκ τοῦ
 Θεοῦ ὄν, καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστιν. ὁ δὲ Υἱός, ἐκ
 τοῦ Θεοῦ ὢν οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὕτε ἐστὶν
 οὕτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία
 αὐτῶν. Τοσοῦτοι μὲν οὖν καὶ τοιοῦτοι οἱ ἐκ τοῦ Υἱοῦ,
 καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν εἰπόντες, ὃν οἱ
 μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οἱ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα ὑπάρχειν εἰρήκασιν, ὡς μηδὲν διαφέρον ἡγούμενοι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἰπεῖν, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας
 τοῦ Υἱοῦ. κἀν καὶ τισι τοῦτο διαφέρον δοκεῖ, περὶ ὧν εἰπεῖν ἡμᾶς βραχέ' ἄττα οὐκ ἄκαιρον.

A bunt *, — tres personas sanctæ Trinitatis ostendit
 nobis, hypostasi ex hypostasi tertia existente. Item
 in eadem : « Spiritus comprehendi non potest, non
 alienus Patris et Filii. neque contractio est Patris
 et Filii. » Et post pauca : « Spiritus sanctus non
 frater fratris, non Patris frater, sed ex eadem
 essentia Patris et Filii. Namque ipse Unigenitus
 dicit — Spiritum Patris, qui ex Patre procedit, et ex
 meo accipiet, — ne alienus a Patre et Filio existima-
 retur. » Et paucis interjectis : « Ex Patre et Filio
 tertius appellatione. » Et post plurima annexa :
 « Utraque inhabitant in homine justo Christus et
 Spiritus ipsius. Si vero Christus ex Patre creditur,
 Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utris-
 que, ut Christus insinuat, — Qui ex Patre procedit,
 hic de meo accipiet. » Et post pauca : « Sed dicit
 nescio quis. Igitur dicimus duos esse Filios, et
 quomodo Unigenitus? Atqui tu quis es, qui cum
 Deo contendis? Etenim si Filium vocat ex se ipso.
 Spiritum sanctum ex utrisque, quæ solummodo
 fide a sanctis percipiuntur, luminis ipsa plena,
 lumen aliis impertientia, splendidam habent opera-
 tionem. » Et paucis annexis : « Spiritus sanctus,
 Spiritus veritatis est lumen tertium a Patre et
 Filio. Quo enim modo — Nemo novit Patrem nisi Fi-
 lius, neque Filium nisi Pater, — eodem modo audeo
 dicere, Neque Spiritum nisi Pater et Filius, ex quo
 procedit, et ex quo accipit, neque Filium et Patrem
 nisi Spiritus sanctus, qui vere glorificat, qui omnia
 edocet, qui ex Patre et Filio. » Et post pauca:
 « Igitur Pater erat semper, et Filius erat semper
 et Spiritus ex Patre et Filio spirat. » His omnibus
 in astruendis dogmatibus accuratissimi Nysseni
 dictum veluti sigillum apponatur, qui in Orationem
 Dominicam expositione, homilia, cujus principium
 est, « Cum magnus Moyses adduceret in mystagogiam,
 quæ in monte absolvenda erat, populum
 Israelitem, » hæc ad verbum expressit : « Spiritus
 vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse
 omnium astipulatu confirmatur. Si quis enim Spi-
 ritum Christi non habet, inquit, hic non est illius.
 Itaque Spiritus, qui ex Deo est, et Christi Spiritus
 est, Filius vero ex Deo cum sit, non est neque Spi-
 ritus, neque dicitur, et correlativa hæc series non
 D convertitur. » Tot igitur tantique sunt, qui ex Filio,
 et ex essentia Filii Spiritum esse docuerunt : quo-
 rum alii ex Filio, alii ex essentia Filii Spiritum
 esse affirmarunt, nullum esse discrimen rati, sive
 ex Filio Spiritum dicas, sive ex essentia Filii. Licet
 nonnullis id aliud atque aliud esse videatur, de qui-
 bus quædam sed brevissime disserere non intem-
 pestivum fuerit.

29. Cum enim innumeris in locis propriarum
 scriptionum, quas ordine suo supra digessimus,
 sanctus Cyrillus reperitur dicens, Spiritum existi-
 stere, ex essentia Filii, visum est aliquibus, asserere,

* Joel II, 28. * Matth. XI, 27.

aliud esse existere, et aliud existentiam habere: **A** et esse aliquid quod existit ex aliquo, sed non habens existentiam ab eo, verum hoc est; nec ipse abnuo, mihi que astipulabitur, quod existit ex hac urbe, ex ea suam originem agnoscit, et quod ex hoc choro existit, cum aliis, ex quibus chorus constat, chorum replet: et, ut verbo expediam, quod externe ab aliquo existit, et non essentialiter ab ipso. Verumtamen quod ex essentia alicujus est, quomodo fuerit aliud, quam illud quod existentiam ex eo habet, cujus ex essentia est? Etenim quod ex essentia bovis est, est bos, et existentiam prorsus possidet ex bove, ex cujus essentia est: et quod ex essentia hominis, homo est, et existentiam omnino habet ex homine, ex cujus essentia est. Propterea non aridet mihi eorum sententia, qui tradunt simpliciter atque indistincte, aliud esse existere, et aliud existentiam habere. Nam quod ex essentia alicujus est, et in essentia et hypostasi ex eo existere deprehenditur. Qui vero Romanis contentiose contradicunt, vero intellectu despecto, qui est, dicere Spiritum et ex Filio, et ex essentia Filii, et nihilominus non duas intelligere causas Spiritus, propter dictum magni Basilii asserentis, « quod a Filio dicitur esse, ad primam causam Patrem relationem habet; » neque enim molestum est saepenumero eadem oratione repetere, atque inculcare, cum eo opportunius dictum aliud non suppetat, in absurda alia atque alia commenta contradictionem per vim adegerunt, discrimina comminiscentes inter, ex essentia Filii, et ex hypostasi illius Spiritum dici.

30. Et ut ex conflictu isto discrimine magis ac magis absurditas pateat, qui dicit, ex essentia Patris Spiritum procedere, interrogetur, an in speciali intelligentia essentiam concipit Patris absque hypostasi, et dum dicit ex essentia Patris illum procedere, quasi alia quaedam esset notitia, quam si diceret, ex hypostasi ipsius procedere, an vero cum dicit, ex essentia Patris Spiritum sanctum procedere non sine hypostasi, sed cum hypostasi Patris essentiam intelligit? Nam si ex essentia Patris in hypostasi esse Spiritum indicat, qui ex essentia Patris illum asserit procedere, actum esset de gravi illa ac veneranda sententia affirmantium ex essentia Filii, ut tradunt Scripturæ effundi, et emanare Spiritum, non vero ex hypostasi, indeque per vim concludentium, Spiritum non esse et ex Filio: et tum, qui ex essentia Patris contendit eum procedere, ex essentia in hypostasi et non absque hypostasi dicit: neque enim sine hypostasi est Patris essentia, et apertissimum omnibus remanet, eandem vim orationi inesse, et cum ex essentia Filii effluere Spiritum dicitur et emanare, quod essentia Filii, quemadmodum et Patris in hypostasi est. Quod si in ratione specialis intelligentiæ, qui hæc efferunt, concipere intendunt, ex essentia Patris Spiritum sanctum procedere, quasi diceretur, ex hypostasi illius procedere, et jam peræqua ratione compre-

Aλλο τὸ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν· καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ τὸ ὑπάρχον ἐκ τινος, μὴ ἔχον δὲ καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐξ αὐτοῦ, ἀληθὲς τοῦτο, καὶ δέχομαι καὶ αὐτὸς, καὶ μαρτυρήσει μοι τοῦτο τὸ ὑπάρχον ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως, ὡς ἐξ αὐτῆς τυχὸν ὠρμημένον, καὶ τὸ ἐκ τοῦδε τοῦ χοροῦ ὑπάρχον, τὸ σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐξ ὧν ὁ χορὸς, συμπληροῦν τὸν χορὸν· καὶ ἀπλῶς πᾶν τὸ ἐξωτερικῶς ἐκ τινος ὑπάρχον, καὶ μὴ οὐσιωδῶς ἐξ αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον τινός, πῶς ἂν εἴη ἄλλο τι, ἢ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν ἐξ ἐκεῖνου, οὐ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστίν; Τὸ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ βοῦς βούς ἐστι, καὶ τὴν ὑπαρξιν πάντως ἐκ τοῦ βοῦς ἔχει, οὐ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ· καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρωπός ἐστι, καὶ τὴν ὑπαρξιν πάντως ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει, οὐ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ. Διὰ τοῦν ταῦτα οὐκ ἀρέσκει μοι τὸ νόημα τῶν λεγόντων ἀπλῶς οὕτω καὶ ἀδιορίστως ἄλλο εἶναι τὸ ὑπάρχειν, καὶ ἄλλο τὸ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν. Τὸ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τινός ὑπάρχον, καὶ ἐνούσιως καὶ ἐνουποστάτως ὑπάρχον ἐξ αὐτοῦ νοηθήσεται. Οἱ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἐριστικῶς ἀντιλέγοντες, τὴν ἀληθῆ ἐνοικίαν παριδόντες, ἥτις ἦν τὸ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅμως μὴ δύο νοεῖσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος αἴτια, διὰ τὸ κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείων « τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν »· οὐδεὶς γὰρ ὀκνος τὰ αὐτὰ πολλάκις τῷ λόγῳ ἀνακυκλοῦν, ὀπηνίκα οὐδὲν ἐστὶν εἰπεῖν αὐτοῦ καιριώτερον· εἰς ἄλλας ἀτόπους ἐννοίας παρεδίασαντο τὴν ἀντιβόησιν, διαφορὰς ἀναπλάττοντες τοῦ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα.

λ. Καὶ ἵνα τὸ ἐκ τῆς πεπλασμένης ταύτης διαφορᾶς ἀναφανείη ἄτοπον, ὁ λέγων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, ἐρωτηθῆτω, ἐν ἰδικῇ ἐννοίᾳ τὴν οὐσίαν νοεῖ τὸ Πατρὸς παρὰ τὴν ὑπόστασιν, καὶ οὕτω λέγει τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι ὡς ἄλλης τινός ἀναφανομένης ἐννοίας, ἢ εἰπερ εἶλεγειν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἢ ἐν τῷ λέγειν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, οὐκ ἀνυπόστατον, ἀλλ' ἐνυπόστατον τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν νοεῖ; Εἰ γὰρ ἐκ τῆς ἐνουποστάτου οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα δηλοῖ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγων αὐτὸ, οἴχεται τὸ σεμνὸν ἐκεῖνο νόημα τῶν λεγόντων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ὡς λέγουσιν αἱ Γραφαὶ ἀναπηγάξειν καὶ ἀναβλύζειν τὸ Πνεῦμα, οὐ μνημονοῦν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀντεῦθεν παραβιαζόντων μὴ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ λοιπὸν, εἴπερ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς λέγων αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τῆς ἐνουποστάτου, λέγει καὶ οὐκ ἀνυπόστατου, οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνυπόστατος ἢ τοῦ Πατρὸς οὐσία· παντὶ που δηλον ὡς ὁ αὐτὸς κρατήσῃ λόγος· καὶ ὀπηνίκα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ἀναπηγάξειν τὸ Πνεῦμα λέγεται καὶ ἀναβλύζειν, ὅτι καὶ ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ ἐνυπόστατος, ὡσπερ ἡ τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ εἰς λόγους ἰδικῆς ἐννοίας θέλουσιν οἱ ταῦτα λέγοντες ἐκλαμβάνειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἢ εἴτε εἴ

εἰεγοτο ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, οὐδὲν ἤστων καὶ πάλιν ἀλλοσκονται ἐξ ἐαυτῶν δογματιζόντες, ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς γὰρ οὐσίας καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζει καὶ πηγάζει. Καὶ εἶπε κατὰ τοὺς τὰ τοιαῦτα ἐκλογούντας, ὁπηνίκα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς λέγεται, ὁ τῆς ὑποστάσεως οὐ συμπαραλαμβάνεται λόγος, καὶ ἂν ὁπηνίκα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεται, ἡ τῆς ὑποστάσεως ἔννοια χώραν οὐκ ἔχει, ἀναμφιβόλως καὶ οὕτω ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐκ τῆς οὐσίας γὰρ τοῦ Πατρὸς εἰπόντες οἱ ἅγιοι καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ εἶπον, καὶ οὕτε ἐπὶ Πατρὸς, οὕτε ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως ἐμνημόνευαν.

λα'. Ἄλλ' ἐνταῦθα τὸ μέγα ἐκείνο τῶν πάντα διαπορούτων ἀνακύπτει καὶ πάλιν ἀπόρημα, καί φασιν· Ἐπεὶ ἄλλο ἐστὶν οὐσία, καὶ ἄλλο ὑπόστασις, πῶς οὐ διαφέρει τὸ πῆ μὲν ἐκ τῆς οὐσίας, πῆ δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως λέγειν; Ἡμεῖς δὲ τὰ τοιαῦτα παιζόντων μᾶλλον ἢ σπουδαζόντων διαγινώσκομεν. Ἐδει γὰρ τοὺς σοφίους διανοεῖσθαι ὡς, εἰ καὶ ἄλλο μὲν ἐστὶν οὐσία, ἄλλο δὲ ὑπόστασις ἐπὶ ὅλης εἰρημένα τῆς θεότητος. Τὸ μὲν γὰρ θεοὶ τὸ ἐν τῇ Τριάδι μοναδικόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ μία οὐσία τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὸ ἐν τῇ μονάδι τριαδικόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς μιᾶς οὐσίας εἰς τρία πρόσωπα διαίρεσις ἀδιείρητος, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὅλω· εὐσεβοῦς ἔννοιας ἐχόμενον ἢ ἀνυπόστατον νοεῖσθαι τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, ὁπηνίκα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς θεολογῶν λέγη τις, ἢ ἀνοούσιον τὴν ὑπόστασιν, ὁπηνίκα ἐκ τῆς ὑποστάσεως φάσκη, ἵνα μὴ καὶ διαφοροὺς γεννήσεις τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ ἐκ τοῦ ἐνὸς Πατρὸς δώσει νοεῖσθαι ὁ ταῦτα λέγων, καὶ τὸ πῆ μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς θεολογεῖσθαι γεννώμενον τὸν Υἱόν, πῆ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅπερ τῆς ὑποστάσεως ἐστὶν ἀναντιρρήτως δηλωτικόν, καὶ διαφορῶν ἐκπορεύσεις τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ πῆ μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς θεολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, πῆ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἄλλο ἐστὶ τὸ ὑπάρχειν, καὶ ἄλλο τὸ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν, δέδεικται, ἐκ τε τοῦ μὴ δύνασθαι τι ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν τινός· ἀνοούσιος καὶ ἀνοποστάσιος, καὶ ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι ἢ ἀνυπόστατον τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν νοεῖν, ὁπηνίκα τις ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς λέγη τὸ Πνεῦμα, ἢ ἀνοούσιον τὴν ὑπόστασιν, ὁπηνίκα ἐκ τοῦ Πατρὸς, τουτέστι τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως εἶναι λέγη αὐτό.

λβ'. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐπὶ πᾶσι τῶν ἀναγεγραμμένων βιβλίων εὐρηται τὸ Πνεῦμα διὰ μόνης τῆς τοῦ ὑπαρχειν λέξεως λεγόμενον ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, ἀλλ' ἐστὶν οὐ καὶ διὰ τοῦ ἀναβλύζειν, καὶ ἐκλάμπειν, καὶ προέρχεσθαι, καὶ προχεῖσθαι, ἰσχυρὸν πάντως εἰς ἀπόδειξιν εἶναι τοῦ εἶναι καὶ ταῦτα δηλωτικὰ τοῦ φυσικῶς αὐτὸ καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐν δὲ ἅλις τινων γραφικῶν βιβλίων φανεῖη λαμβανόμενα τοῖς θεολόγοις ταῦτα, εἰς δὴλωσιν καὶ τῆς ἐκ Πατρὸς φυσικῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρξεως. Ἐάν γὰρ τὸ ἐκλάμπειν παρὰ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἐν τὸ προέρχεσθαι παρὰ Πατρὸς τὸν Υἱόν, καὶ τὰ ἄλλα δηλώσιν οὕτω·

A hendiuntur ex semetipsis decernentes, Spiritum esse et ex Filio, ex Patris enim essentia et Filii emanatque. Et, si æque atque illi, qui in similibus arguantur, affirmant, cum ex essentia Patris dicitur, nullo modo comprehendunt rationem hypostaseos, rursumque cum ex essentia Filii dicitur, hypostaseos intelligentiam locum non habere, absque dubio et hoc pacto Spiritus est ex Patre et ex Filio. Patres etenim qui dicunt ex essentia Patris, iidem et ex essentia Filii dixerunt, et neque in Patre neque in Filio hypostaseos meminere.

οὐσίας τοῦ Υἱοῦ εἶπον, καὶ οὕτε ἐπὶ Πατρὸς, οὕτε ἐπὶ

31. Sed hic ingens illa, eorum, qui de omnibus hæsitant, emergit iterum dubitatio, aiuntque: Si quidem aliud esse essentia, et aliud hypostasis, qua de causa non differt, aliquando ex essentia, aliquando ex hypostasi dicere? Nos vero similia ludentiunt magis quam studentium esse contendimus. Namque hisce considerandum esset, si aliud est essentia, aliud hypostasis, de universa Deitate dictata: hoc enim notat unum, quod in Triade est, quæ est una Deitatis essentia, illud trinum in unitate, quæ est unius essentia in tres personas divisio indivisa, et a piis cogitationibus alienum est, vel sine hypostasi Patris essentiam intelligi, cum ex essentia Patris de rebus divinis quispiam dicit, vel sine essentia hypostasim, cum ex hypostasi dicit, ne diversas ac varias unius Filii ex uno Patre generationes insinuare videatur, qui similia profert, quod aliquando ex essentia Patris genitum Filium asserat, aliquando ex Patre, quod sine ulla contradictione hypostasim notat, et diversas processiones Spiritus ex ipso Patre, quod aliquando ex essentia Patris Spiritus procedere affirmetur, aliquando ex Patre. Verum non aliud esse, exsistere, et aliud existentiam habere, demonstratum est ex eo, quod non possit aliquid ex essentia alicujus esse sine essentia et hypostasi, et quod fieri nequit, ut aut sine hypostasi Patris essentia concipiatur, cum quispiam asserit, ex essentia Patris Spiritum, aut sine essentia hypostasis, cum ex Patre, hypostasi paterna nempe, esse eundem dicit.

32. Cum porro in omnibus supra descriptis testimoniis non reperitur Spiritus per solam esse dictionem dictus esse ex Filio naturaliter et essentialiter, sed in aliquibus quoque per illas, emanare, elucere, provenire, profundi, prorsum maximam vim habebit ad demonstrandum, eas identidem significare, naturaliter illum et essentialiter esse ex Filio, si per quædam scripto tradita dicta appaeruerit, easdem a theologis assumi, ad notandam ex Patre naturalem Filii et essentialiter existentiam. Etenim si elucere ex Patre Filium, si provenire ex Patre Filium, et alia indicant, eum essentialiter esse ex Patre, manifestum remanet et Spiritum elucentem, emanantem,

provenientem ex Filio naturaliter et essentialiter ex eo esse. Neque enim sine hypostasi ex Filio Spiritus effusio, emissio et effusio intelligetur, quemadmodum neque Filii ex Patre. Et attento animo esto. Sanctus Cyrillus in uno ex capitibus, quæ ille de æternitate Filii concinnavit, et incipit: « Fons sapientiæ et vitæ vocatur Deus, et est, » ait: « Erat igitur Genitori cœternus Filius, veluti a quodam fonte paterna essentia emanans. » Vide hic, veluti a quodam fonte paterna essentia Filium emanantem, et sententiæ animum advertite; emanare Filium ex paterna essentia, essentialiter et cum hypostasi eum inde esse notat, quod aptissime accommodabitur, cum et Spiritus ex essentia Filii emanare dicitur. Iterum idem magnus Cyrillus in alio capite primi Thesaurorum libri, et rursus in alio, et sæpius in alio scribit: « Quod ex Patris essentia provenit Verbum. » Quid aliud fuerit, quod ex Patris essentia provenit Verbum, quam ex Patris essentia essentialiter Verbum subsistens? Id si ita est, omnino essentialiter concipietur et Spiritus proveniens, aut progrediens ex Filio. Idem in alio eorumdem capitum, item in alio, et sæpenumero in alio: « Pater eliminavit ex se ipso Filium indivise et inseparabiliter. » Proptereaque nos Spiritus eluminationem ex Filio essentialiter intelligimus et cum hypostasi, quemadmodum est et ex Patre Filii eluminatio, quæ indivisa et inseparabilis est, et dicitur.

τοῦτο ἡμεῖς τὴν τοῦ Πνεύματος ἔκλαμψιν ἐξ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔκλαμψις τοῦ Υἱοῦ, ἀμερίστος καὶ ἀδιάστατος καὶ οὐσα καὶ λεγομένη.

33. Præsens etiam speculationis pars ex Patre et Filio in sancto Spiritu absolvatur. Qui administrant omnes spiritus, sunt angeli, archangeli, principatus, et potestates, throni, et dominationes: vestro et ipse Spiritus sanctus, ut theologi Patres nostri decreverunt, ex Patre et Filio; sed administratorii omnes spiritus sunt ex Patre et ex Filio tanquam factore, et opifice creaturæ et officia; Spiritus autem sanctus est ex Patre et Filio, veluti Triadis unus, et Triadis complementum. Quod itaque administratorii spiritus ex Patre sunt et ex Filio veluti creaturæ et officia, et Spiritus sanctus ex Patre est et ex Filio, veluti unus Triadis, et Triadis complementum, prorsus quærendum erāt, accurateque dijudicandum, ab harum rerum exactissimis cognitioribus Patribus, et theologis, quibusnam vocibus similibus existentiarum diversitas dignosceretuf, quibus nulla melior in vocibus omnibus relinqui debuerat, discriminis significanti. Ut igitur mihi, et veritati videtur, nulla alia dictione aptius exprimere potuerunt differentiam ex Patre et Filio existentia Spiritus, et ex Patre et Filio existentia administratoriorum spirituum, nisi hac sola, veluti reliquis aliis magis propria, quæ tinniret, ex essentia Patris et Filii esse Spiritum sanctum. Etenim si ex essentia Patris et Filii Spiritum esse Patres non decrevisset, quomodo aptius illius differentiam et administratoriorum

ὁὼς ὑπάρχειν αὐτὸν ἐκ Πατρὸς, πρόδηλον ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκλάμπων, καὶ προερχόμενον, καὶ προερχόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ἐξ αὐτοῦ ἐστίν. Οὐ γὰρ ἀνυπόστατος ἡ ἐξ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος πρόχουσις, καὶ πρῆσις, καὶ ἔκλαμψις νοηθήσεται, ὡς περ οὐδὲ ἡ ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ. Σκόπει οὖν αὐτίκα ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τῶν περὶ τῆς ἀδιότητος τοῦ Υἱοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς καλεῖται καὶ ἐστὶν ὁ Θεός, » φησὶν· « Ἦν ἄρα τῷ γεννηθέντι συναΐδιος ὁ Υἱός, ὡς περ ἀπὸ τινος πηγῆς τῆς πατρῴας ἀναβλύζων οὐσία. » Ὅρα ἐνταῦθα ὡς ἀπὸ τινος πηγῆς τῆς πατρῴας οὐσίας ἀναβλύζοντα τὸν Υἱόν· καὶ ἐπίστα τῷ λόγῳ ἐστὶ τὸ ἀναβλύζειν τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς πατρῴας οὐσίας τὸ οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως αὐτὸν ἐκείθεν εἶναι δηλοῖ, ὅπερ ἀρμοδίως νοηθήσεται καὶ ὅταν ἀναβλύζειν τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας λέγηται τοῦ Υἱοῦ. Πάλιν ὁ αὐτὸς μέγας Κύριλλος ἐν ἄλλῃ κεφαλῇ τοῦ πρώτου τῶν Θεσσαυρῶν, καὶ πάλιν ἐν ἄλλῃ, καὶ πολλαχοῦ ἐν ἄλλῃ φησὶν· « Ὁ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας προελθὼν Λόγος. » Τί ἐστὶν ἄλλο τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας προελθὼν Λόγος ἢ ἐστὶ ὁ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας οὐσιωδῶς ὑφειστώς Λόγος; Εἰ δὲ τοῦτο, πάντως οὐσιωδῶς νοηθήσεται καὶ τὸ Πνεῦμα προερχόμενον, ἡ καὶ προῖδν ἐξ Υἱοῦ. Ὁ αὐτὸς ἐν ἄλλῃ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων, καὶ πάλιν ἐν ἄλλῃ, καὶ πολλαχὲς ἐν ἄλλῃ φησὶν· « Ὁ Πατὴρ ἐξέλαμψεν ἐξ ἑαυτοῦ ἐδν Υἱὸν ἀμερίστως καὶ ἀδιάστατως. » Καὶ διὰ οὐσιωδῆ νοοῦμεν καὶ ἐνυπόστατον, ὡς περ καὶ ἡ ἐκ

λγ'. Καὶ τὸ παρὸν δὲ τῆς θεωρίας τοῦ λόγου μέρος γινέσθω ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Τὰ λειτουργικὰ πάντα ὑπάρχουσι πνεύματα, ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἀρχαὶ τε καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι καὶ κυριότητες· ὑπάρχει δὲ καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τοὺς οὕτω θεολογήσαντας Πατέρας ἡμῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἄλλὰ τὰ μὲν λειτουργικὰ πάντα πνεύματα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ποιητοῦ καὶ δημιουργοῦ ποιήματα καὶ δημιουργήματα· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐν τῆς Τριάδος καὶ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος. Ὅτι γοῦν τὰ μὲν λειτουργικὰ πνεύματα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει καὶ τοῦ Υἱοῦ ὡς ποιήματα καὶ δημιουργήματα, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐν τῆς Τριάδος, καὶ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος, οὐκ ἔδει πάντως μὴ ζητῆσαι καὶ ἀκριβῶσαι τοὺς ἐξεταστικούς τῶν Πατέρων καὶ θεολόγων διὰ τοιαύτης λέξεως παραστήσαι τὸ τῶν τοιούτων ὑπάρξεων διάφορον, ἧς οὐδεμία τις ἐτέρα λέξις ἐν πάσαις λέξεσιν ἀπολειφθῆναι ἐμῆλε τῆς διαφορᾶς ἐμφαντικωτέρα. Ὡς γοῦν ἐμοὶ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, ἐν οὐδεμίᾳ τινὶ ἄλλῃ λέξει διατρανώσαι καθαρώτερον ἔσχον τὸ διάφορον, τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἀλλ' ἐν μόνῃ ταύτῃ, ὡς πασῶν τῶν ἄλλων κυριωτέρᾳ, τῇ λεγούσῃ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα

τὸ ἅγιον.· Εἰ μὴ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐθεολόγησαν οἱ Πατέρες, πῶς ἂν ἄλλως κυριωτέρας παραστήσαι ἔχον τὴν αὐτοῦ διαφορὰν πρὸς τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἅτε καὶ αὐτῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρχόντων; Οἱ γοῦν λέγοντες τὸ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μὴ δηλοῦν αὐτὸ τὸ τοῦ Πνεύματος οὐσιώδες καὶ ἐνυπόστατον, τοσοῦτόν μοι δοκοῦσι τῆς ἀληθείας ἐσφάλλῃ, ὡς τῆς Θεότητος αὐτῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπορροῦν. Κατὰ τί γὰρ ἂν ἄλλο καὶ πιστευθεῖν θεὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ τις καὶ καρδίᾳ πιστεύσειεν ἀκριβῶς καὶ χεῖρα ὁμολογήσει καθαρῶς ἐκ τῆς θείας οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστατικῶς προεῖναι αὐτό; Ὅσοι γὰρ τῶν Πατέρων πρὶν κατὰ τῶν Πνευματομάχων ἄγωνα ἐν ἰδίῳ καιροῖς συνεστήσαντο, οὐδεμίαν ἄλλην ἀποδείξεως ἐποιήσαντο ὕλην τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα Θεὸν ἀλλ' ἢ μόνον αὐτὸ τὸ ἀπὸ θεῶν ἀποδεικνύειν Γραφῶν ἐκ τῆς θείας οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ γοῦν ταῖς ἀμέτροις καὶ παντὸς ὕψους καὶ βάρους ὑπερεκτινομέναις λεπτότησι τῶν νῦν θεολογῶν ἐμβαθύνοντες σκοπεῖωσαν, μήποτε τὸ τῶν λεπτολογῶν ἀμετρον παρασύρη αὐτοὺς τῆς ὁδοῦ τῶν Πατέρων, ὅτινας ἀπεριέργως οὕτω, καὶ ὡς αὐτοῖς δοκεῖ παχυλῶς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ τῶν Ῥωμαίων μὴ κατηγορεῖτωσαν μάτην, οἱ ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντες ἐκπορεύεσθαι, καὶ εἰς ἐξήγησιν τῆς λέξεως ἐν τῷ ἑαυτῶν ὑπεραπολογεῖσθαι τιθέμενοι, τὸ οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστατικῶς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, ὅλον χορὸν Πατέρων διαλαμφάντων ἐπὶ θεολογίᾳ τῆς ἑαυτῶν ἀπολογίας προϊστώσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν λέγοντες μὴ τὸ οὐσιώδες καὶ ἐνυπόστατον δηλοῦσθαι τοῦ Πνεύματος, ἐν τῷ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογεῖσθαι αὐτὸ προερχόμενον, οὕτω τὸ μέγιστον τῆς εὐσεβείας, ὡς ἔφημεν, κολοβοῦντες λανθάνουσιν, ἅτε τῆς λέξεως παρακαλοῦντες δύναμιν, ἐξ ἧς οἱ θεολόγοι Πατέρες ἡμῶν Θεὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα κατὰ πολλὴν περιουσίαν τῆς ἀληθείας ἀπέδειξαν. Ἐὰ δὲ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀπόλογον συγκροτεῖ, τοιαῦτα καὶ τόσα, ἱκανῶς μοι ἔχειν δοκοῦντα πρὸς σύστασιν τοῦ κάλῳς ἡμᾶς ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καταλλαγάς. Τὰ γραφικὰ γὰρ πάντα τῶν ἁγίων ἐξηκλώθη βητὰ, ὅπως ἂν πρὸς τε τοὺς νῦν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τε τοὺς μεθ' ἡμᾶς παραστήσασμεν, ὡς ἐξ ἐπιρείας σατανικῆς, καὶ ἐξ οὐδενὸς εὐλόγου αἰτίου αἱ Ἐκκλησίαι ἀλλήλαις τοσοῦτον χρόνον ἐκπεπολέμωται. Καὶ εἰ μὲν οἱ τοῖς παρῶν ἐντυγχάνοντες λόγους εὐστόχως ἡμᾶς ἠγγήσαιντο τῆς τῶν καταστρωθέντων ὧδε γραφικῶν ἔργων διανοίας καταστοχάσασθαι, τῷ Θεῷ χάρις· εἰ δὲ τισιν ἄλλως ἔχειν δοκεῖ τὰ περὶ αὐτῶν, τὸ αἰτεροῦσιον τίς τούτων καὶ ἀφαιρήσεται, χρῆμα βασιλεῶν δοθὲν αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ εἰπεῖν μὴ ἔξεστιν ἀδελφικῶς ὑπερπονοῦναι αὐτῶν, σκοπεῖτωσαν, μὴ ποτε αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν μαίνονται, εἴγε ἀρκούσαν ἔχει μανίας ἀπόδειξιν, ὅσα ὁ χρόνος καὶ παρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης μάχης τῷ μετέφω γένει ἐπέδειξεν.

A spirituum repræsentassent, cum et ipsi sint ex Patre et ex Filio? Qui itaque dicitant, existentiam Spiritus ex essentia Patris et Filii non inferre ipsis Spiritus essentiam et hypostasim, tantumdem mihi videntur a veritate aberrare quantum est a Deitate Spiritum sanctum dejicere. Quo enim alio credetur Deus Spiritus, nisi quis et ex corde accurate crediderit, et labiis pure confessus fuerit, ex divina essentia Patris et Filii essentialiter, et in hypostasi eum provenire? Patres siquidem, qui adversus Spiritus hostes certamen propriis temporibus iniere, nullam aliam suæ demonstrationis materiam assumpserunt, Spiritum esse Deum, nisi illud tantummodo e divinis Litteris demonstrando, ex divina essentia Patris et Filii esse Spiritum sanctum. In immodicas igitur et super altitudinem omnem et profunditatem extensas subtilitates hujusce temporis theologiarum tractationum, sese immergentes, caveant, ne aliquando innumeris de minimis et frivolis disputationibus a via Patrum abripiantur, qui non admodum curiose, et, ut illis complacitum fuerat, crasse, ex essentia Patris et Filii Spiritum esse asseruerunt; neque temere criminentur Romanos, qui ex Patre et Filio Spiritum dicentes procedere, et dictionis expositionem, dum semetipsos defendunt, apponentes, essentialiter et in hypostasi ex Patre et Filio Spiritum esse, integrum Patrum in rebus theologicis pertractandis præcipuorum chorom suæ responsioni præferunt. Qui vero contendunt, nec essentiam, nec hypostasim Spiritus notari, cum ex essentia Patris et Filii ille proveniens asseritur, absque dubio potissimam pietatis partem, utcumque detruncant; tanquam qui dictionis notionem distorqueant, cujus vi Patres nobis theologi Deum esse Spiritum cum multo veritatis æmolumento demonstrarunt. Hæc porro nostram causam sustinent ac tuentur, satisque esse mihi videntur ad corroborandum, probe a nobis cum Romana Ecclesia pacem initam fuisse. Namque omnia scripto tradita dicta digesta sunt, ut tum præsentibus, tum futuris hominibus comprobaremus, Satanica improbi-bate, et nulla rationali de causa Ecclesias inter sese per tantum tempus inimicitias exercuisse. Etsi qui commentarium hoc nostrum percurrerint, existimabunt, nos ad dictorum hic exscriptorum sententiam exacte collimasse, Deo gratiæ: id si aliter nonnullis circa illa visum fuisse eorum liberum arbitrium quis coget, rem regiam, ipsis a Deo datum? Quod vero subest mihi fraterne pro illis indolenti dicere, considerent, ne ipsi in se ipsos insaniant, si satis copiosam insanix demonstrationem habent, quot mala, post hoc ecclesiasticum dissidium exortum, nostram nationem divexarunt.

34. Quando vero in principio hæc nostra oratio, A ante dictorum expositionem promisit, auctores etiam schismatis, et illos, qui eos secuti sunt, redarguere, veluti eos qui nihil neque sanum, neque quod proxime ad verum accederet, in commentariis adversus Romanam Ecclesiam posteris consignatis, enuntiarunt, age jam alteram debili partem exsolvamus. Et licet, ut nonnemo existimabit, adscripta testimonia videantur rationi consentanea, sunt nihilominus in concinnatis adversus Romanos commentariis diversis temporibus partes quædam, quas supra posuimus, veritatis vim occultentes, ipsa eadem scripta, quæ usqueadum ad nostras manus pervenere, in medium afferenda sunt, et singulæ partes suo ordine orationi inserendæ, et contra opponendum, quidquid nobis ex Deo supeditabitur, et ad cujusque sententiæ eversionem conductet.

35. Igitur cum omnium antiquissimum schisma Photius suscitaverit, id temporis patriarchalis Byzantini throni antistes, inventor primus et patens propositionum, quæ adversus Romanam Ecclesiam falso concinnatæ sunt, ab illius expositis ad excitandam conflictus flammam syllogismis orationem nostram exordiamur. Prima illius ratiocinatio reperitur hunc in modum ipsis ejusdem verbis expressa.

PHOTIUS.

† Si simplex est Spiritus, procedit vero ex Patre et Filio, modis omnibus hi una persona reputantur. Hinc introducetur Sabelliana contractio, seu potius semisabelliana. »

Et hic est primus Photii syllogismus. Ego vero jam ad illius argumenta refellenda dissolvendaque me accingens, mei ante omnia defensionem proponere judico, ne quis ex illis, qui nostrum hunc commentarium legent, superbix jactantiæque nos accuset, quasi certamen hoc contradictionis inierimus ob inanem tumorem, animique elationem, vel ut nonnullis etiam videremur, satis virium habere, eorum, quos commemoramus, sapientiam dicendi copia et eloquentiæ abundantia superare. Absit, ut ita insaniendo deliremus, et similia de nobis imaginemur, et beatitatem rejiciamus, quæ pauperibus spiritu in Evangelio promittitur. Sed contradictionis universum certamen erit nobis veluti Ecclesiarum Deo complacitæ unionis studio inflammatis, ob quod ad hanc contradictionem descendimus veritate, mendacium subigere, non nobis in sapientia super eminentium gloriam apud nonnullos alios, vindicare conantes. Namque antequam quispiam alius aliquid simile de nobis opinetur, jam plane confitemur, omnibus, quibuscum in contradictionem venimus, et sapientia et eloquentiæ plurimum esse inferiores, et, quod ad sapientiæ vires spectat, nec adversis oculis co-

λδ'. Ἐπεὶ δ' ἐν ἀρχαῖς ὁ παρὼν οὗτος ἡμέτερος λόγος πρὸς τῆ ἐκθέσει τῶν ῥήσεων ἐπηγγελματο, καὶ τοὺς τοῦ σχίσματος ἀρχηγούς, καὶ ὅσοι τούτοις ἐπηκολούθησαν, ἀπελέγξαι ὡς οὐδὲν ὑγιές καὶ τῆς ἀληθείας ἐχόμενον εἶπον, ἐφ' οἷς συγγράμμασι κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ὀψιγόνους καταλειλοῦσασιν· φέρε δὴ καὶ τὸ δεύτερον τοῦ χρέους ἀφοσιωτέον. Ἴνα γὰρ μὴ τις οἰήσαιοτο, ὡς, εἰ καὶ τὰ ἀναγεγραμμένα ῥητὰ ἔχει τὸ εὐλογοφανές, ἔστιν ὁμως ἐν τοῖς κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐκτεθεῖσι κατὰ τῶν Ῥωμαίων συγγράμμασι τινὰς εὐρεθῆναι περιχοπῆς τὸ εὐλογοφανές τῶν προανατεταμένων τῶ περιόντι τῆς ἀληθείας ὡς περ ἐπικυρπούσας, δεῖ καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς γραφάς, ὅσαις τέως ἡμῖν ἐξεγένετο ἐντυχεῖν, ἐπὶ τοῦ μέσου προθεῖναι, καὶ ἐκάστην ἀναλεγομένου περιχοπῆν, στιχηδὸν ἐγκατατάξαι τῶ λόγῳ, καὶ ἀντιπροθεῖναι πᾶν, ὅπερ ἡμῖν σὺν Θεῷ δόξειεν εἰς τὴν ἐκάστου νοημάτων συντεῖνον ἀνατροπῆν.

λε'. Τοίνυν, ἐπεὶ τοῦ σχίσματος ἀρχιότατον Φώτιος ἦν ὁ τότε τοῦ πατριαρχικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρόεδρος θρόνου, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ πρῶτος εὐρετῆς καὶ γεννήτωρ τῶν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐφευρημένων προτάσεων, τοὺς παρ' αὐτοῦ ἐκτεθέντας συλλογισμοὺς εἰς ἀναψιν τοῦ τῆς μάχης πυρσοῦ ἀρχὴν ποιητέον τῶν λόγων. Αὐτίκα ὁ πρῶτος τῶν τούτου συλλογισμῶν εὐρηται· οὕτως ἐπὶ λέξεω ἔχων.

ΦΩΤΙΟΣ.

ε. Εἰ ἅπλοῦν μὲν τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, πάντως ἐν ἄν ὅσοι νομισθεῖεν πρόσωπον, κἀντεῦθεν εἰσαχθήσεται συναλοιγῆ Σαβέλλειος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἡμισαβέλλειος. »

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ τοῦ Φωτίου πρῶτος συλλογισμός. Ἐγὼ δὲ ἤδη πρὸς τοὺς ἐλέγχους τῶν παρ' αὐτοῦ ἐπιχειρημάτων διδοὺς ἑαυτὸν, ἑμαυτοῦ τέως ὑπεραπολογήσασθαι κρίνων, μὴ πού τις τῶν ἐντευξομένων τῶ παρόντι τούτῳ ἡμετέρῳ συγγράμματι οἰήσεως ἡμᾶς γράψῃται, ὡς εἰς τὸν τῆς ἀντιῤῥήσεως ἀποδυσασμένους ἀγῶνα διὰ κενὸν φρονήματος ὄγκον, ὅπως ἂν τισι καὶ δόξαιμεν ἱκανῶς ἔχειν τοὺς πρὸ ἡμῶν ὀνομασθέντας ἐπὶ σοφίᾳ νικᾶν κατὰ τὴν ἐν λόγοις περιουσίαν. Μὴ γὰρ οὕτω μανειήμεν, ὡς τοιαῦτα περὶ ἡμῶν φαντάζεσθαι, καὶ τὸν μακαρισμὸν ἀπωθεῖσθαι, τὸν τοῖς πτωχοῖς τῶ πνεύματι ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐπηγγελμένον. Ἄλλ' ὁ πᾶς τῆς ἀντιῤῥήσεως ἀγὼν ἡμῖν ἐστὶν ὡς ἀναπτομένοις τῶ ζήλῳ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν θεαρέστου ἐνώσεως, δι' ὃν ζῆλον ἐνώσεως καὶ ἐπὶ τὴν ἀντιῤῥῆσιν ἐρχόμεθα ταύτην, ἀληθεῖα τὸ ψεῦδος καταγωνισασθαι θέλοντες, καὶ οὐχὶ ἐξέαν ἀπενέγκασθαι τῶν ἐπὶ σοφίᾳ πρὸς τινὰς ἄλλους προσθεῖων. Φθάνω γὰρ ἐγὼ πρὶν ἂν τινα καὶ οἰθῆναι τι τοιοῦτον περὶ ἡμῶν ὁμολογῶν πάντων τούτων, ὧν πρὸς τοὺς λόγους ἔρχομαι τὴν ἀντιῤῥῆσιν ποιησόμενος, ἐπὶ λόγῳ καὶ σοφίᾳ ἡττᾶσθαι καταπολύ· καὶ ὅσον κατὰ τὴν ἐπὶ τῆ σοφίᾳ δύναμιν οὐδ' ἀντιδελφῆσαι ἂν

τοῖς ἐκείνων, μή τοί γε καί, συστάδην ἀνταγωνίσασθαι ὁ ἡμέτερος Ἰαχουε λόγος. Ἐπει δὲ πάσης σοφίας τὸ ἀκρότατον ἡ ἀλήθεια, ὅτι καὶ μόνος σοφὸς ὁ τῆς ἀληθείας Θεός· ἐστίν, αὐτῷ δὴ τῷ τῆς ἀληθείας Θεῷ τὰς ἐλπίδας ἀνάψαντες, τῆς πρὸς τὸν ἔλεγχον εὐδοξώσεως ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν μὴ ἀληθεύοντων ἀγῶνα χωροῦμεν. Καὶ ἐπεὶ Θεοῦ καὶ ἀληθείας ἐμνήσθημεν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰς ἄλλο μὴδὲν ὀρκίζομεν τοὺς ἐσομένους διακώμονας ἐκατέρων τῶν λόγων ἀπροσπαθῶς· ἐπὶ τὴν διάκωσιν ἔρχεσθαι, τοῦτο ἀκριδῶς εἰδόντας, ὡς ὁ πᾶς ἡμῖν πόνος ὑπὲρ ἐνώσεώς ἐστίν· Ἐκκλησιῶν, ὧν ἡ δέσποτασις πολλὴν ζημίαν τῆ εὐσεβείᾳ προξένησε· καὶ ὁ πρὸς χάριν ἐντεῦθεν διαγνωσόμενος τὸ τοῦ καταβραβεύσαντος ἐπισπάσεται κρίμα οὐκ ἐπὶ τοῖς τῶν σωματικῆν ἰσως τὴν ζημίαν ἐχόντων, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῖς, οἷς Θεὸς ὡς ῥιδικημένος ἀγανακτήσει. Οὕτω τοιγαροῦν τὰ τοῦ λόγου ἐπὶ τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ εἶδει προκαταστήσαντες, καὶ δὴ χωροῦμεν ἐπὶ τὸ λέγειν. Ἄλλ' ἐπαναληπτέον καὶ πάλιν τὸν προανατεταγμένον συλλογισμόν.

λς'. « Εἰ ἄπλοῦν μὲν, φησί, τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, πάντως ἐν ἂν οὗτοι νομισθεῖεν πρόσωπον, κἀντεῦθεν εἰσαχθήσεται συναλοιφὴ Σαβέλλειος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡμισαβέλλειος. »

Οἱ πρὸς τὰς διὰ συλλογισμῶν ἀποδείξεις ἐρχόμενοι διαλεκτικῶς παντὸς ἄλλου τίθενται προύργιστον τὸν τῆς ἐγκειμένης σημασίας ταῖς λέξεσι προσδιορισμὸν, ἵνα μὴ τῷ πολυσήμῳ τῶν λέξεων τὸ τῆς ἀποδείξεως ὑποκλέπτηται ἀληθές. Σὺ γοῦν, σεφώτατε Φώτιε, τοὺς γὰρ πρὸς σὲ λόγους ὡς πρὸς κερύοντα ποιήσομαι, τῷ ἐκτεθέντι τῷ πρώτῳ τούτῳ συλλογισμῷ, ὑποθετικῶς πλεοκόμενῳ, εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἔφη, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ἐπεὶ τὸ Πνεῦμα ἄπλοῦν ἔπεται ἐξ ἀνάγκης τῆ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος τὸ συναλοῖζεσθαι τούτους εἰς πρόσωπον ἓν, ὅπερ καὶ Σαβέλλειον καὶ ἡμισαβέλλειον αἰρεσιν ἀποφαίνῃ. Ἐπει γοῦν τὴν τῶν δύο προσώπων εἰς ἓν συναλοῖσθαι ἀκολουθεῖν ἐξ ἀνάγκης ἔφη, ἔάν τις ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι δώσει, διὰ τὸ ἄπλοῦν εἶναι τὸ Πνεῦμα, ζητητέον ἐστὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι τοῦτο, πῶς ἐκλαμβάνεται σοι ἐνταῦθα. Πάντως γὰρ τὴν ἐκ Θεοῦ φυσικὴν καὶ οὐσιώδη τοῦ Πνεύματος ὑπαρξιν δηλοῦν ἔρει; τὴν ἐκπόρευσιν, καὶ ἄλλο τι παρὰ ταύτην οὐδέν. Ἄλλ' ἡ ὑπαρξὶς αὕτη οὐκ ἀεὶ ἐν τῇ τοῦ ἐκπορεύεσθαι μόνῃ σημαίνεται λέξει, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς, ὧν ἐστὶ καὶ τὸ *προϊέναι*, καὶ τὸ *προχρῆσθαι*, καὶ *προέρχεσθαι αὐτὸ ἐκ Πατρὸς*. Οἴδαμεν δὲ κατὰ τὴν κοινὴν ὡς περ ἐμολογεῖσθαι τὴν ἐννοίαν τῆ καθ' ἡμᾶς· Ἐκκλησίᾳ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ταῦτα πάντα ἐπὶ τοῦ ἁπλοῦ λέγεσθαι Πνεύματος, καὶ τὴν αὐτοῦ τηρεῖσθαι ἀκλότητα, καὶ μηδεμίαν ἐνταῦθα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συναλοῖσθαι ἀναφαίνεσθαι. Καὶ σαφὴς τοῦτό ἐστιν ἀπόδειξις, τὸ μὴ τὸ δοκοῦν σοι ἀκολουθεῖν ἄτοπον, ἔάν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οἱ Ῥωμαῖοι

A intueri posse, tantum abest, ut cominus et veluti statarii milites cum illis configere dicendo audeamus. Cum vero sapientiae universae vertex veritas sit, quod et solus sapiens veritatis Deus, in ipso veritatis Deo spe collocata jam ad eos refellendus, qui mendaciis addicti veritatem convellunt, ventis secundis in certamen descendimus. Et quando Dei et veritatis mentio inducta est, per eandem veritatem, nec alium testem et conscium sacramento astringimus ambarum partium commentariorum cognitores futuros, ut animi affectu deposito, ad rei cognitionem accedant, illius plane gnari, nos omnem hunc laborem pro unione Ecclesiarum, quarum dissidium summopere pietati nocuit, suscepisse; et qui gratia aut amore dijudicaverit, iudicium in se defraudantis praemio attrahet, non in quibus forte detrimentum corpori sit, sed in illis ipsis, pro quibus injuria Deus affectus indignabitur. Hoc itaque pacto pro secunda illius parte oratione antea disposita, rem ipsam aggrediamur. Sed nunc denuo resumendus est syllogismus praepositus.

36. « Si simplex, inquit, Spiritus est, ex Patre vero et Filio procedit, omnino hi una persona reputabuntur, indeque contractio Sabelliana, aut potius semisabelliana, introducetur. »

Qui ad demonstrationes per syllogismos dialecticorum more procedunt, ante omnia tanquam utilissimum praeponunt sententiae, quae in dictionibus est, determinationem, ne dictionum varia significatione, veritas obscuretur. Tu vero, sapientissime Photi, namque ad te veluti praesentem orationem converto, in apposito primo hoc syllogismo, et sub conditione circumplicato, si ex Patre, ais, et Filio Spiritus procedit, cum Spiritus simplex sit, necessario sequitur, ex Patre et Filio Spiritus processione contrahi hocce in unam personam, quod Sabellianam aut Semisabellianam haeresim indiget. Cum itaque duarum personarum in unam contractionem necessario sequi affirmas, si quis ex Patre et Filio Spiritum procedere concedet, quod Spiritus simplex sit, quaerendum plane est, hoc *procedere* quoniam significato hic a te assumatur. Namquo dices omnino, ex Deo naturalem et essentialem Spiritus existentiam, processione, nec aliud quidpiam notari. At existentia haec non semper sola processionis dictione significatur, sed et plerisque aliis, inter quas locum habent, *progredi*, *profundi*, *provenireque ipsum ex Patre*. Scimus praeterea communi, ut in confesso est, sententia nostrae Ecclesiae, ex Patre et Filio haec omnia de simplici Spiritu dici, et illius simplicitatem conservari, nullamque inde Patris et Filii contractionem insinuari. Apertaque haec est demonstratio, quod tibi absurdum videtur, non sequi, si ex Patre et Filio Romani procedere trahunt. Nam vel tum etiam, cum progreditur, et effunditur simplex Spiritus ex Patre et Filio, in unam eos

personam contrahi asseres, ut et communibus sententis impudenter contradicere velis: vel si id non fuerit, neque cum Romani ex Patre et Filio illum dicunt procedere, contractio eorundem introducet. Tu vero nihilominus, et alterum syllogismum annectis:

37. « Si ex Patre et Filio procedit Spiritus sanctus, duplex omnino erit, et compositus. »

Quid hic ais, mi homo? Propterea duplex erit, et compositus, quod ex Patre et Filio secundum Italos procedit? Concede prius duplicem illum esse, et compositum, quod ex Patre et Filio existit secundum nostras Scripturas sacras: et tum concedetur, duplicem illum esse, et compositum, si ex Patre et Filio procedit. Verumtamen etiam, si ille ex Patre et Filio existat naturaliter, et essentialiter, et in hypostasi, propriam tamen simplicitatem non amittit; clarum est, neque duplicem, neque compositum esse, si ex Patre et Filio secundum Romanos procedit. Præterea

38. « Si ad duo principia refertur Spiritus sanctus, ubi erit tantumdem decantatus unius principatus? »

Tolli, ais, unius admodum decantatum principatum, si ad duo principia Spiritus referatur. Et unius principatum admodum decantatum tolli, si ad duo principia Spiritus referatur, nemo contra iverit. Tu vero qua de causa veritatem non es reveritus, tanquam confessum arripiens, quod ab eo, qui una tecum disserit, non conceditur, et concludens, quod inde apparet absurdum? Ubi enim per te Italus reprehenditur, duo asserens in beata Triade principia? Aut ostende eum duo principia asserentem, et tu ostenderis, cate inferens, tolli unius admodum decantatum principatum, si ad duo principia Spiritus referatur, aut id non ostendens, palam innotescis odio, et non veritate, tua et ratiocinans, et concludens. Dicis præterea:

39. « Si producit Spiritum Pater, producit vero illum et Filius, erit Pater et contiguus productor Spiritus, et longinquus propter illius ex Filio productionem. »

Habeto tibi et circa hæc oppositionem. In productione sola Spiritus contiguum et longinquum intelligis, quod cum a Latino non dicatur, tu tamen quasi ab illo diceretur, obtendis: an in aliis quoque quæ tua Ecclesia palam asseverante constitetur. Nam si contiguas et longinquas productiones coniungis, quod Latinus dicat, Spiritum ex Patre et Filio produci, jam tibi commodum fuerit, et contiguas et longinquas profusiones, emissiones et suppeditationes comminisci, quod ista omnia ex Patre et Filio asserantur. Quod si hæc omnia ex Patre et Filio asseruntur, et in illis apud homines pietatis cultores et studiosa longinquum et continuum locum non habent, considera, quæ tibi im-

λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι. Ἡ γὰρ καὶ τότε, δεῖ πρόβεισι, καὶ προχέεται τὸ ἀπλοῦν Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἰς ἕν αὐτοὺς εἰποῖς συναλοφθεσθαι πρόσωπον, ἵνα καὶ ταῖς κοιναῖς ἀντιλέγειν ἀπαναιδεύσῃ ἐννοίας: ἢ εἰ μὴ τοῦτο, οὐδ' ὀπηνίκα Ῥωμαῖοι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, συναλοιφὴ αὐτῶν εἰσαχθήσεται. Σὺ δὲ ἀλλὰ καὶ δευτερον γόνδε προσπιπέρεις συλλογισμὸν, λέγων ἅ' « Εἴπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διπλοῦν ἂν εἴη καὶ σύνθετον. »

Τί φῆς, ἄνθρωπε; Διὰ τοῦτο διπλοῦν ἔσται καὶ σύνθετον, ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατὰ τοὺς Ἱταλοὺς ἐκπορεύεται; Ἀδὲς πρότερον διπλοῦν αὐτὸ εἶναι καὶ σύνθετον, ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχει κατὰ τὰς παρ' ἡμῖν θείας Γραφάς, καὶ τότε δοθήσεται διπλοῦν αὐτὸ εἶναι καὶ σύνθετον, ἔν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται. Εἰ δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχον φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς καὶ ἰνυποστάτως, τῆς εἰκείας ἀπλότητος οὐκ ἐξίτεται, εὐδελον ὡς οὐδὲ διπλοῦν καὶ σύνθετον ἔσται, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐκπορεύμενον. Εἶτα,

λγ'. « Εἰ πρὸς δύο ἀρχὰς ἀναχθήσεται, φῆς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ποῦ τὸ κολούμνητον ἔσται τῆς μοναρχίας; »

Ἀναιρεῖσθαι τὸ τῆς μοναρχίας φῆς κολούμνητον, εἰ πρὸς δύο ἀρχὰς τὸ Πνεῦμα ἀνάγεται. Καὶ ὅτι μὲν τὸ τῆς μοναρχίας ἀναιρεθῆσεται κολούμνητον, εἰ πρὸς δύο ἀρχὰς ἀναχθήσεται τὸ Πνεῦμα, ὁ ἀντιλέγων οὐδεὶς. Σὺ δὲ πῶς οὐ τὴν ἀλήθειαν ἠδέσθης, ὡς ὁμολογοῦμενον λαμβάνων τὸ μὴ παρὰ τοῦ προσδιαλεγόμενου δοθὲν, καὶ συναγων τὸ ἐντεῦθεν ἀναφαιώμενον ἀποποιῶν; Ποῦ γὰρ καὶ εὐρηταί σοι λέγων ὁ Ἱταλὸς ἀρχὰς δύο ἐπὶ τῆς μακαρίας Τριάδος; Ἡ δεῖξον αὐτὸν δύο ἀρχὰς λέγοντα, καὶ σὺ δειχθήσῃ καλῶς λέγων ἀναιρεῖσθαι τὸ τῆς μοναρχίας κολούμνητον, εἰ πρὸς δύο ἀρχὰς τὸ Πνεῦμα ἀνάγεται ἢ τοῦτο μὴ δεικνύς, σαφῶς ἀποδείξειαι πρὸς ἔχθραν καὶ οὐ πρὸς ἀλήθειαν καὶ συλλογισμῶν; καὶ συμπεραίνων τὰ σα. Λέγεις πρὸς τοῦτοις:

λδ'. « Εἰ προβάλλεται μὲν τὸ Πνεῦμα ὁ Πατήρ, προβάλλεται δὲ τοῦτο καὶ ὁ Υἱός, εἴη ἂν ὁ Πατήρ καὶ προσεχῆς τοῦ Πνεύματος προβολῆς, καὶ πόρρω διὰ τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προβολήν. »

Δέχου καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις ἀντίρρησιν. Εἰς τὸ προβεβληθῆναι μόνον τοῦ Πνεύματος; τὸ προσεχὲς καὶ πόρρω νοεῖς, ὅπερ μὴ παρὰ τοῦ Λατίνου λεγόμενον, οὐ ὡς παρ' αὐτοῦ προτείνεις λεγόμενον, ἢ καὶ εἰς τὰ ἄλλα, δὲ καὶ παρὰ τῆς σῆς Ἐκκλησίας τραυῶς ὠμολόγηται. Εἰ γὰρ καὶ προσεχῆς καὶ πόρρω ἀναπλάττεις προσβλήσεις διὰ τὸ τὸν Λατίνον λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προβεβληθῆναι, ὥρα σοι καὶ προσεχῆς καὶ πόρρω προχύσεις, καὶ προέσεις, καὶ χορηγίας ἀναπλάττειν, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ταῦτα πάντα ὁμολογεῖσθαι. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν πάντα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὁμολογεῖται, τὸ δὲ προσεχὲς καὶ πόρρω χώραν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἔχει τοῖς εὐσεβεῖν αἰρουμένοις, σκόπει οἷον σοι κρίμα ἐπη-

ηται προβλήσει; πόρρω και προσεχείς αναπλάτ- A
τοντι. Ἐν ἐτέρῳ πάλιν λέγεις συλλογισμῷ·

μ'. « Εἴπερ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ
ἁγίου Πνεύματος ἐντελής, περιττὴ ἄρα ἡ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ. »

Ἄλλ' ἡμεῖς ἐκείνῃ σοι πρὸς ταῦτα εἰπεῖν ἔχομεν,
ἐξ ὧν δι' ἔριν εἶναι γνωσθήσεται τὴν τῆς Ἐκκλη-
σίας διάστασιν τοῖς νουεχῶς ἐπ.βάλλουσιν. Εἰ γὰρ
διὰ τὸ τέλειον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως
περιττὴν εἶναι λέγεις τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν,
τί σὺ ἀπολογῆσθαι τοῖς ἐρουσί σοι, εἴπερ ἡ ἐκ Πατρὸς
χορηγία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐντελής, περιττὴν
ἄρα ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὅτι γὰρ και τελεία ἡ ἐκ Πα-
τρὸς χορηγία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, και ὅμως οὐ
περιττὴ και ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν τελειότητα τὴν
ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀναμφίβολον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν οὐχ ὁμο-
λογεῖς και ἐκ Πατρὸς τελείαν εἶναι τὴν χορηγίαν
τοῦ Πνεύματος, και τοῦ Υἱοῦ δὲ ὁμοίως, και μὴ
περιττὴν, οὕτω τὰ περιττά τῆς κατὰ σὲ περιττῆς
ἐκπορεύσεως λάλει· εἰ δὲ και τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς
χορηγίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τελείαν ὁμολογεῖς,
και ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τελείαν δέχη, και περιττὴν
εἶναι οὐ λέγεις, ἵνα μὴ τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς ὑπερ-
βῆσθαι ὅρους· περιττά σοι λοιπὸν τὰ τῆς περιττῆς
ἐκπορεύσεως. Ἐτερος τῶν σῶν λέγει συλλογισμῶν·

μα'. « Εἰ προβάλλεται μὲν και ὁ Υἱὸς, τὸ Πνεῦμα
δὲ τῆς προβολῆς ἀπεστέρηται, καταδεεστέρας ἂν
εἴη τοῦτο παρὰ τὸν Υἱὸν δυνάμει, ὃ τῆς Μακεδο- C
νίου παραφροσύνης. »

Ἐκεῖνά σοι πάντως εἰς ἀνατροπὴν και τοῦ παρ-
όντος ἀποκρήσει συλλογισμοῦ, ἄπερ εἰς τὴν τοῦ
πρώτου σοι τῶν συλλογισμῶν. Ἐπεὶ γὰρ κἀνταῦθα
ἐκείνο ἀντικρυς λέγεις, ὡς, εἰ ἐκ Πατρὸς και Υἱοῦ
ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ και ἐξ αὐτοῦ ἕτερον
πνεῦμα ὑπάρχει, καταδεεστέρας ἂν εἴη τοῦτο
παρὰ τὸν Υἱὸν δυνάμει· ἀκούσεις και πάλιν
ὡς οὐ τότε μόνον τὸ ἄστοπον ἀκολουθήσει τοῦτο,
ὅτι προβάλλεται μὲν και ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, αὐτὸ δὲ
τῆς προβολῆς ἀπεστέρηται, ἀλλὰ και ὅτι μὲν ὁ Υἱὸς
ἐκπέμπει, και προχεῖ, και ἐκλάμπει τὸ Πνεῦμα,
αὐτὸ δὲ οὐδ' ἑαυτὸ οὐδ' ἕτερον Πνεῦμα ἐκπέμπει,
οὕτε προχεῖ, οὕτε ἐκλάμπει. Ταῦτα γὰρ πάντα ἐξ
Υἱοῦ ἔχον τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἔχον D
αὐτά, κατὰ κοινὴν τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν ἔννοιαν
ἠκολογῆται μηδεμίαν ἐνδειαν τῆς τοῦ Υἱοῦ δυνάμει
πάσχειν· ὅτι μὴ και αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ, ἢ ἕτερον ἐξ
αὐτοῦ ἐστὶ Πνεῦμα ἐκπεμπόμενον, και ἐκλάμπον,
και προχέμενον. Οὐκ ἄρα οὐδ' ὅτι ἐκ Πατρὸς δι'
Υἱοῦ προδέληται, αὐτὸ δὲ τῆς προβολῆς ἀπεστέρη-
ται, καταδεεστέρας παρὰ τὸν Υἱὸν δυνάμει ἐστὶ.
Προσέθης τοῖς ἄλλοις και τοῦτο·

μβ'. « Εἰ μὲν τὴν αὐτὴν προβολὴν ἔχει τοῦ Πνεύ-
ματος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, κοινὴ τούτοις ἡ τῆς προβο-
λῆς ιδιότης. Και πῶς ἐστὶ τὸ κοινὴν ιδιότης; Εἰ δὲ
τὴν ἐναντίαν, πῶς οὐ φθεῖραι ταύτην ἔχειν; Φθα-
ρτικὰ γὰρ ἀλλήλων τὰ ἐναντία. Εἰ δὲ ἕτεροίαν, μέρος
μὲν τοῦ Πνεύματος οὕτω, μέρος δὲ τρόπον ἄλλω

mineat iudicium productiones longinquas et con-
tinuas comminiscenti. In alio rursus syllogismo infis :

40. « Si ex Patre processio Spiritus sancti per-
fecta est, supervacanea igitur erit ex Filio. »

Sed nos hisce tuis illa respondere possumus,
quibus propter contentionem dissidium Ecclesie
introducendum esse, manifestum erit iis, qui accurate
rem perpendent. Namque si propter ex Patre pro-
cessionis perfectum, supervacaneum esse ducis
processionem ex Filio, quid respondebis interro-
gantibus, si ex Patre Spiritus sancti suppeditatio
perfecta est, supervacanea igitur erit ex Filio.
Verumtamen et perfectam esse ex Patre Spiritus
sancti suppeditationem, et nihilominus non super-
vacaneam ex Filio, propter perfectionem, quam
ex Patre habet, indubitatum est. Tu porro si non
fateris et ex Patre perfectam esse suppeditationem
Spiritus, et Filii vero similiter et non supervaca-
neam, tum supervacanea secundum te supervaca-
neæ processionis effare. Quod si et ex Patre
Spiritus sancti suppeditationem perfectam fateris,
et ex Filio etiam perfectam recipis, et supervaca-
neam esse non ducis, ne ecclesiasticos terminos
egrediaris, remanent tibi supervacaneæ processio-
nis supervacaneæ argutiolæ. Alius ex tuis syllo-
gismis :

41. « Si producit quidem et Filius, Spiritus vero
productione viduatur, tenuioris esset facultatis
quam Filius, quod fuit Macedonii deliramentum. »

Nulla tibi ad refellendum hunc syllogismum satis
superque fuerint, quæ ad primum tuum refel-
lendum adduximus. Cum vero etiam hoc in loco
aperte nimis insinuas, si ex Patre et Filio est Spi-
ritus sanctus, si ex eodem etiam alius Spiritus
non est, tenuioris illum futurum facultatis, audi
quoque iterum. Hoc absurdum non sequitur so-
lum, cum producit Spiritum, Filius, Spiritus vero
productione privatur, sed tum etiam, cum Filius
mittit, effundit, et eluminat Spiritum : Spiritus
vero neque se ipsum neque alium Spiritum emittit,
neque effundit, neque eluminat. Hæc enim omnia
ex Filio possidens Spiritus, tanquam qui ea ex
Filio habet, ut nostrarum Scripturarum auctoritate
confirmatur, nulli indigentiz, quæ facultate Filii
inferior sit, subicitur, quod neque ipse ex se ipso,
neque alius ex eo Spiritus est missus, et elucens,
et effusus. Non igitur neque cum ex Patre per
Filius producit, ipse vero productione privatur,
tenuioris quam Filius facultatis erit. A necitebas
et reliquis hæc :

42. « Si eandem Spiritus productionem habet
Filius atque Pater, communis horum productionis
productionis proprietates; et quomodo commune erit
proprietas? Si vero oppositam, quomodo hæc
illa non destruit? Contraria enim unum aliud cor-
rumpit. Si partem, pars una Spiritus hæc ratione,

pars modo alio procedet, et ex inæqualibus partibus erit compositus. »

Sed qui, mi homo, non vertigine laborabit, dummodo hanc tuorum argumentorum compositionem refutare in animo habeat? Namque dicis: Si communis est Patris et Filii productionis proprietas, quomodo erit commune proprietas? et hoc visum est fortasse tibi validum et invictum. Ego porro dico: Et quam ratione maxime absurdum tibi videtur, esse aliquod commune Patri et Filio, proprie in ipsis solis consideratum quod non sit commune Spiritui? Est etenim commune Patri et Filio, quod Spiritui commune non est, et quod non unius, sed duarum personarum hoc est, commune dicitur et est: quod vero proprie in illis consideratur, et illius particeps Spiritus non est, dicitur eorum proprietas, nempe, ut eo distinguatur Spiritus ab illis. Commune enim in ipsis consideratur, habere eos Spiritum unum indivisum, quod Spiritus Patris et Filii Spiritus dicitur. Sed quando non est et huius Spiritus Spiritus, propterea, quod Pater et Filius habent unum Spiritum indivisum, proprietas eorum est, et in hoc communio Patris et Filii ab æterno duabus solis personis insita, solvit dubitationem tuam, Quonam pacto commune erit proprietas? Rursus inest commune Filio et Spiritui, eos non absque ortu esse, et proprium eorum dicitur, ex causa eosdem esse, quod in Patre admittere natura abhorret. Quod si et testem poscis, qui comprobet tibi, quomodo commune Filio et Spiritui dicitur, duabus solis personis non absque ortu esse, et quomodo proprietas harum duarum personarum solummodo dicitur, ex causa easdem esse, ad solvendum dubium, quod in jam dicto tuo syllogismo proposueras, Quomodo erit commune proprietas? Nysseus iterum aderit, et homilia in Orationem Dominicam manifeste id astruet: « Cum enim Filius ex Patre exiit, ut Scriptura tradit, et Spiritus ex Deo et Patre procedit. Sed quemadmodum sine causa esse, solius Patris cum sit, Filio et Spiritui adaptari nequit; sic contra, ex causa esse, quod est Filii et Spiritus proprium, de Patre considerari alienum est a natura: cum vero commune sit Filio et Spiritui non esse absque ortu, rursus est facile, differentiam, quæ in eorum proprietatibus est, reperire. » Adverte animum ad hoc theologi Patris testimonium, considera que quomodo proprietatem duarum tantum personarum vocavit, ex causa eas esse: et quomodo repræsentavit, commune esse iisdem duabus personis, absque ortu non esse: quod idem omnino fuerit, ex causa eas esse: discitoque, non recte te tanquam de absurdo hæsitasse, quomodo erit commune proprietas? Quo soluto ad reliqua syllogismi refellenda contradictione (opus non est, si vero contrariam Patris productionem Spiritus habet, scilicet Filius, erunt hæc, et hæc absurda. Cum nemo contrariam hanc productionem asserat, supervacanea fuerint, quæcumque addu-

Α ἐκπορευθήσεται, καὶ ἐξ ἀνίσων μερῶν ἔσται τοῦτο συγκαίμενον. »

Ἄλλ', ὡς τίς οὐκ ἠλιγγιάσει ἀνατρέπειν βουλόμενος τοιούτων ἐπιχειρημάτων συνθήκην; Ἐγὼ γάρ, εἰ κοινὴ ἔστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἡ τῆς προβολῆς ἰδιότης, πῶς ἔσται τὸ κοινὸν ἰδιότης; καὶ ἔδοξε σοὶ ὡς ἰσχυρόν τι τοῦτο τάχα καὶ ἀμαχον εἶναι. Ἐγὼ δὲ σοὶ λέγω, πῶς τῶν λαν σοὶ ἀτόπων δοκεῖ εἶναι τὴν κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἰδίως αὐτοῖς μόνοις ἐνθεωρούμενον, καὶ μὴ εἶναι αὐτὸ κοινὸν καὶ τῷ Πνεύματι; Ἔστι γὰρ κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὃ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι ἔστι κοινόν· καὶ ὅτι μὲν οὐχὶ ἐνός, ἀλλὰ δύο προσώπων τὸ τοιοῦτόν ἐστι, κοινὸν καὶ ἔστι καὶ λέγεται· ὅτι δὲ ἰδίως αὐτοῖς ἐνθεωρεῖται τοῦτο, μὴ κοινωνοῦντος τοῦτοῖς τοῦ Πνεύματος, λέγεται ἰδιότης αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος πάντως διαστολήν. Κοινὸν γὰρ ἐνθεωρεῖται αὐτοῖς τὸ ἔχειν αὐτοῦς Πνεῦμα ἐν ἀδιαίρετον, διὰ τὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγεσθαι Πνεῦμα. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐκ ἔστι καὶ Πνεύματος Πνεῦμα, διὰ τοῦτο ἔχειν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐν Πνεύμα ἀδιαίρετον ἰδιότης ἔστιν αὐτῶν, καὶ ἡ ἐν τούτῳ κοινωνία. Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀδίως τοῖς δυοῖς μόνοις ἐνθεωρουμένη προσώποις, λύει σοὶ τὸ ἀπορον λέγοντι, Πῶς ἔσται τὸ κοινὸν ἰδιότης; Πάλιν πρόσσειτι κοινὸν Υἱῷ καὶ Πνεύματι τὸ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, καὶ ἰδίον αὐτῶν λέγεται τὸ ἐξ αἰτίας αὐτὰ εἶναι ὑπερ τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. εἰ δὲ καὶ μάρτυρα θέλεις συστήσονται σοὶ, πῶς καὶ κοινὸν Υἱῷ καὶ Πνεύματι λέγεται τοῖς δυοῖς μόνοις προσώποις τὸ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, πῶς καὶ ἰδιότης τῶν δύο τούτων μόνον προσώπων λέγεται τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι αὐτὰ, εἰς λύσιν τῆς, ἢ ἐν τῷ ῥηθέντι συλλογισμῷ σὺ πρότενας, ἀπορίας, λέγων, Πῶς ἔσται τὸ κοινὸν ἰδιότης; ὁ Νύσσης; καὶ πάλιν παρέσται καὶ ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁμιλίᾳ αὐτοῦ ἀριδῆλως οὕτω φήσκειν ἄν· « Ὅτε γὰρ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ Πατρὸς ἐκπορευέται. Ἄλλ' ὡσπερ τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι, μόνου τοῦ Πατρὸς ἐν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ἐφαρμοσθῆναι οὐ δύναται· οὕτω τὸ ἐμπαλιν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὅπερ ἰδίον ἔστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Κοινὸν δὲ ὄντος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, πάλιν ἔστιν ἀμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν. » Πρόσσεχε τῇ τοῦ θεολόγου τούτου Πατρὸς μαρτυρίᾳ, καὶ ἐπίστησον, πῶς τε ἰδιότητα τῶν δύο μόνων προσώπων ἐκάλεσε τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι αὐτὰ, καὶ πῶς παρέστησεν εἶναι κοινὸν τοῖς αὐτοῖς δυοῖς προσώποις τὸ μὴ ἀγεννήτως εἶναι αὐτὰ· ὅπερ ταυτὸν δύναται πάντως, τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι αὐτὰ. Καὶ γῶθι ὡς οὐ καλῶς ὡσπερ τι ἀτοπον διηπόρεις λέγων, Πῶς ἔσται τὸ κοινὸν ἰδιότης; Τούτου δὲ λυθέντος πρὸς τὸ ἐξῆς τοῦ συλλογισμοῦ μέρος οὐδεμιᾶς λοιπὸν ἀντιβρῆσως χρεῖα. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐν τῆς διατρέσεως σκέλος οὕτω φαίνεται λέγειν, εἰ ἐκ τῆς ἐναντίας τῷ Πατρὶ προβολῆς, τοῦ Πνεύματος δηλαδὴ, ἔχει ὁ Υἱὸς, ἔσται τάδε καὶ τάδε τὰ ἀτοπα, μηδενὸς ὄντος τοῦ τὴν ἐναντίαν ταύτην

λόγους προβολήν, περιττός ἔσται λοιπὸν πᾶς ὁ πρὸς τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἐντεῦθεν ἀκαλουθούτων ἀτόπων λόγος. Ἐφης ἐπὶ τούτοις καὶ τάδε·

μγ'. « Ἐἴπερ ἐξ ἑνὸς αἰτίου, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς, ὅτε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα προελήλυθαι, προβάλλεται δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, προβαλεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν. Ὁμοτίμως γὰρ ἄμφω προήγαγεν ὁ Πατήρ καὶ προβόλευς. »

Ἄκουε δὴ καὶ πρὸς ταῦτα. Ἐπεὶ τὸ τὸν Πατέρα ἡμοτίμως Υἱὸν καὶ Πνεῦμα προάγαγεν ἢ ἄλλῃ ἀποδείξει ποιῆ τοῦ προάγεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, ἔάν ὁ Λατῖνος εἴπῃ προάγεσθαι μὲν τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, προάγεσθαι δὲ πάλιν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, τί ἀπολογήσῃ αὐτῷ ἀντιπροτείνοντί σοι, εἴπερ ἐξ ἑνὸς αἰτίου, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς, ὅτε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκλάμπουσαν, ἐκλάμπει δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, ἐκλάμπει ἕνα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν; Ὁμοτίμως γὰρ ἄμφω προήγαγεν ὁ Πατήρ. Εἰπὲ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς, τί ἀπολογήσῃ πρὸς ταῦτα; Ἄρ' οὐκ ἐλεγχθήσῃ κακῶς λέγων, εἰ διὰ τὸ ἡμοτίμως προάγεσθαι Υἱόν καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, προάγεσθαι δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα, λέγει ἀνάγκη εἶναι προάγεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν; Εὐδελον γὰρ ὡς οὐκ ἡμοτίμως προάγονται μόνον Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἡμοτίμως προχέονται, καὶ ἡμοτίμως προέρχονται, καὶ ἡμοτίμως ἐκλάμπουσιν. Καὶ ὅτι μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προχέεται τὸ ἡμοτίμως ἐκ Πατρὸς προχέομενον Πνεῦμα, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ προέρχεται τὸ ἡμοτίμως αὐτῷ προερχόμενον ἐκ Πατρὸς, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκλάμπει τὸ ἡμοτίμως αὐτῷ ἐκλάμπον ἐκ Πατρὸς, ἢ Ἐκκλησία ὁμολογεῖ· οὐ διὰ τοῦτο δὲ παραλίχεται, καὶ ὡς κατ' ἀνάγκη ἀκαλουθοῦν, παραλίχεται, καὶ προέρχεσθαι, καὶ ἐκλάμπειν καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, διὰ τὸ ἡμοτίμως ἄμφω εἶναι αὐτὰ ἐκ Πατρὸς. Ἄλλος τῶν αὐτῶν λέγει συλλογισμῶν·

μδ'. « Ἐἴπερ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ κοινωνεῖ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος προβολῆς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταύτης κοινωνῆσαι. Πάντα γὰρ ὅσα τοῦ Πατρὸς κοινὰ πρὸς τὸν Υἱόν, ταῦτα καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ λοιπὸν ἔσται καὶ αἷσιον ἕνα καὶ αἰτιατὸν, ὃ καὶ τῆς πῶν Ἑλλήνων μυθολογίας τριταξίστερον.

Οὐκ ἀληθῆς σου ἡ πρότασις, δι' ἣς βούλει τάχα πτασκευάζειν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῆς οικείας ὑπάρξεως τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινωνεῖν, ἔάν ὁ Υἱὸς τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως κοινωνῆ τῷ Πατρὶ. Ἡ γὰρ λέγουσα πρότασις πάντα ὅσα τοῦ Πατρὸς κοινὰ πρὸς τὸν Υἱόν, ταῦτα καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀπλῶς καὶ δίχα διαστολῆς τοῖς ἐπιστατικῶς τὰς θέλας ἐπινοῦσι Γραφὰς ἐκληροθῆσται. Τοῦτο μὲν, ὅτι οὐδενὸς ἔστιν ἡ πρότασις αὕτη τῶν τῆν θεολογίαν παραδεικωτότων Πατέρων τῆ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ σόνεστι γέννημα ἐπὶ συγκροτήσεσι τοῦ σχίσματος· ἐπινοηθέν σοι· τοῦτο δὲ, ὅτι οἱ ἐπιστατικώτεροι τῶν τὰς θέλας ἐπιόντων Γραφὰς οἴδασιν μὲν τινα κοινὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ προσόντα, κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι, ἔπερ δηλαδὴ ἀγαθὰ φυσικῶς αἰετοῖ; πρότασις,

PATROL. GR. CXLI.

A centur, ad absurda, quæ inde consequantur, rejicienda. Dicebas praterea et hæc :

33. « Si ex una causa Pater Filius et Spiritus sanctus emanarunt, producit autem rursus Filius Spiritum, producit et Spiritus Filium : pater enim dignitate utrosque eduxit Pater et productor. »

Ad hæc quoque, quæ opponimus, audi. Cum Patrem pares dignitate prodexisset Filium et Spiritum, demonstrationis tuæ materiam assumis, produci quoque ex Patre Filium : Si Latinus inferat, produci Filium et Spiritum, ex Patre : produci vero rursus et ex Filio Spiritum, quid ipsi respondebis adversus te opponenti ; si ex una causa, Patre nempe, tum Filius, tum Spiritus effulgent, iterumque Filius Spiritum emicat, emicat itaque et Filius Spiritus : pares enim dignitate utrosque Pater produxit. Dicitis perveritatem ipsam, quid ad hæc respondebis? Absque male inferre deprehenderis, ai, quod pares dignitate producantur Filius et Spiritus ex Patre, producantur et ex Filio Spiritus, concludis necessarium esse, produci quoque ex Spiritu Filium? Namque satis manifestum est, non pares dignitate tantum produci Filium et Spiritum ex Patre, sed et pares dignitate effundi, pares dignitate provenire, pares quoque dignitate emicare. Et ex Filio quidem effundi, qui pari dignitate ex Patre effunditur Spiritus, et ex Filio effulgere, qui pari dignitate cum eo ex Patre effulget, Ecclesia latetur, neque propterea admittit, quasi id necessario consequatur, effundi, provenire, et effulgere et ex Spiritu Filium, quod eadem dignitate ambo ex Patre sint. Alius rursus tuus syllogismus hæc continet :

44. « Si communis est Patri et Filio sancti Spiritus productio, utique illius quoque Spiritus sanctus particeps erit. Omnia siquidem, quæ sunt communia Patris et Filii, eadem etiam referuntur ad Spiritum sanctum. Hinc erit ille causa simul et effectus, quod ipsis gentilibus fabulis monstruosius est. »

Veritas in enuntiato tuo postulat, quo forte probare intendis, etiam Spiritum sanctum propriam existentiam Patri et Filio communicare, si Filius illius existentiam cum Patre commune quid habet. Namque propositio asserens, quæcumque sunt Patris communia cum Filio, hæc quoque esse communia cum Spiritu sancto, neque temere, neque absque distinctione ab iis, qui diligenti examine divinas Scripturas evolvunt, accipietur. Primus quidem quod propositio hæc nullius sit erroris Patrum, qui res theologicas nostre Ecclesiæ tradiderunt, sed tuus sit fetus ad stabilendum schisma confectus. Secundum, quod qui attentius divinas Scripturas enucleant, agnoscunt quedam insita communia Patri et Filio, communia et Spiritu,

bona duntaxat, quæ naturaliter illis insunt, nec aliunde adveniunt acquisita, ut justitia, bonitas, sapientia, et similia: agnoscunt etiam alia, quæ naturaliter insunt Patri et Filio, et non insunt Spiritui, non quod Spiritus non sit ejusdem naturæ atque Pater et Filius, hoc enim longe abest ab omni pia cogitatione, sed quod naturales Patris ut Patris, et Filii ut Filii proprietates, non sint communes Spiritui. Licet enim ejusdem naturæ sit Spiritus sanctus ac Pater et Filius, attamen tanquam Spiritus in Triade accipitur, et universam communionem naturalium bonorum communionem habebit ut Spiritus; sed naturalium proprietatum Patris et Filii, ut Patris et ut Filii, communionem non habebit. Quam enim ratione naturales proprietates hæc appellata fuissent, si communia essent et Spiritui? Naturalia siquidem hæc, quod natura insunt Patri et Filio: proprietates vero Patris et Filii, quod non insunt Spiritui. Itaque Spiritum una simul haberi a Patre et Filio, naturale est bonum Patris et Filii, sed ut proprietates eorumdem naturalis. Non ideo ergo quia communicat Filius cum Patre, quod ex utrisque Spiritus sit, communicabit cum eisdem et Spiritus, ut et ipse sit ex se ipso. Hac distinctione considerata pro dictæ propositionis examine, qua asseritur, « Quæcunque sunt Patris communia cum Filio, erunt etiam communia cum Spiritu sancto, » indeque reprobatæ, non bene sentire eos, qui opinantur Spiritum propriæ existentie cum Patre et Filio communem causam esse, si Filius commune quid habet cum Patre in eo, quod ex utrisque est Spiritus sanctus, quatuor ratione et simili communione æque ac si necessario concluderes aliquid verum, insinuas ac decernis gentilium fabulis, quod a Latinis asserveratur ut dogma, monstruosius esse? In syllogismis ergo Photii continebantur hæc et similia, et jam a nobis allata satis sunt, ut opinor, ad ea evertenda. Porro in progressu orationis, fuisse instituentem disputationem, hæc prætendi ab Italis, ait, asserentibus, ab Ambrosio, Augustino, et Hieronymo ex Filio processionem decretam fuisse, et ut ruborem forte excutiat ab Italis, pro hisce viris sapientia clarissimis responsionem suam hisce derivat, nempe:

45. « Licet id dixerint jam memorati, forte secundum dispensationem dixerunt, qua et magnus Basilius suo tempore usus est, vel ab accurata rerum notitia uti homines exciderunt, quod multi præstantes viri perpassi sunt, veluti Alexandrinus Dionysius, Methodius Patavensis, et alius et alius, qui sanctitatis sibi nomen vendicarunt, quorum nonnulla dicta Ecclesiam non recepisse » refert, « licet in aliis maxima in admiratione haberentur. »

Et hoc est Photii pro Ambrosio, Augustino, et Hieronymo responsum, in infamiam forte statutorum illis cognatorum excogitatum; nos vero in infamiam potius eorum judicamus, qui ambabus, ut

καὶ οὐκ ἔξωθεν, οὐδὲ ἐπίκτητα, ὡς τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθὸν, τὸ σοφὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀδοῦσι δὲ καὶ τινα φυσικῶς μὲν προσόντα Πατρὶ καὶ Υἱῷ, μὴ προσόντα δὲ τῷ Πνεύματι, οὐ διὰ τὸ μὴ τῆς αὐτῆς Πατρὶ καὶ Υἱῷ φύσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα (πῶς γὰρ τοῦτο πάσης εὐσεβοῦς διανοίας), ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὰ φυσικὰ τοῦ Πατρὸς καθὼς Πατὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καθὼς Υἱοῦ ἰδιώματα κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι. Εἰ γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς ἔστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ φύσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα ἐν τῇ Τριάδι παραλαμβάνεται, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν τῶν κοινῶν φυσικῶν ἀγαθῶν κοινωνίαν ἔξει ὡς Πνεῦμα, τὴν δὲ τῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καθὼς Πατὸς, καὶ καθὼς Υἱοῦ κοινωνίαν οὐχ ἔξει. Ἡὼς γὰρ ἂν φυσικὰ ἰδιώματα ἐρρέθη Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ταῦτα, εἴπερ ἦσαν κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι; Φυσικὰ μὲν γὰρ ταῦτα, ὅτι φύσει πρόσεισι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἰδιώματα δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὅτι μὴ πρόσεισι καὶ τῷ Πνεύματι. Τὸ γοῦν κοινῶς ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν φυσικῶν μὲν ἀγαθῶν ἔστι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὡς ἰδιώματα αὐτῶν φυσικῶν. Οὐ δίοτι γοῦν κοινωνεῖ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ὑπάρχειν ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα, κοινωνήσει αὐτοῖς καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸ ὑπάρχειν καὶ αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ. Τοιαύτης γοῦν ἐνθεωρουμένης διαστολῆς τῇ λεγούσῃ προΐσσει, « Πάντα ὅσα τοῦ Πατρὸς κοινὰ πρὸς τὸν Υἱὸν, ταῦτα καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον » κἀντεῦθεν ἐληλεγμένου μὴ καλῶς ἔχειν τοῦ οἰεῖσθαι κοινωνεῖν τὸ Πνεῦμα τῆς ἰδίας ὑπάρξεως τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐὰν ὁ Υἱὸς κοινωνεῖ τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα. πῶς οὐ ἐκ τῆς τοιαύτης κοινωνίας, ὡς τάχα κατ' ἀνάγκην συμπεραίνωμεν ἀληθές, εἰς τὸ λέγειν τερατωδέστερον τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας ἀποφαίνῃ, τὸ παρά τῶν Λατίνων δογματιζόμενον; « Ἄ μὲν οὖν ἐν τοῖς τοῦ Φωτίου Συλλογισμοῖς εἶσα τε καὶ τοιαῦτα, καὶ ἀρκούντως ἔχειν οἶμαι καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ρηθέντα εἰς τὴν ἐκείνων ἀνατροπὴν. ἃ δὲ καὶ ἐφεξῆς ἐρεῖ προκίων, λογοειδῆ ποιούμενος τὴν διάλεξιν, ταῦτα προφαρίζεται τοῖς Ἱταλοῦς φησι, λέγοντα; παρὰ Ἀμβροσίου, Αὐγουστίνου τε καὶ Ἱερωνύμου τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ θεολογηθῆναι ἐκπέρευσιν καὶ εἰς αἰσχύνῃν τάχα τῶν Ἱταλῶν συστήσασθαι, ὑπὲρ τῶν ἐπὶ σοφίᾳ περικλύτων τούτων ἀνδρῶν ἀπολογία βουλόμενος, οὕτω φησὶν. »

με'. « Ἄ; εἰ καὶ εἰρήκασιν τοῦτο οἱ δηλωθέντες, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν ἰσως εἰρήκασιν, ἦτις καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν καιροῖς ἰδιοῖς ἐχρήσατο, ἢ καὶ τῆς ἀκριβείας ὡς ἀνθρωπῶσι παρεσύρησαν, ὃ πολλοὶ πεπόνθασιν τῶν μεγάλων ἐν τισιν, ὡς Ἀλεξανδρείας Διονύσιος, καὶ Μεθόδιος ὁ Πατάρων, καὶ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα τῶν ἐπὶ ἀγιοσύνην ὀνομασθέντων, ὧν τινὰς ῥήσεις οὐκ ἀποδεχθῆναι, » λέγει ἐτῆ Ἐκκλησία, καὶ ταῦτα ἐπὶ τοῖς ἄλλοις σφόδρα θαυμάζομενων. »

Αὕτη μὲν οὖν ἡ τοῦ Φωτίου ὑπὲρ Ἀμβροσίου, Αὐγουστίνου τε καὶ Ἱερωνύμου ἀπολογία εἰς αἰσχύνῃν τάχα συνθεθεμένη τῶν ὁμογενῶν αὐτοῖς Ἱταλῶν. Ἡμεῖς δὲ αἰσχύνῃν μᾶλλον ταῦτα διαγιγνώσκωμεν τῶν

ἀμφοτέροις ἀπωθουμένων τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην. Καὶ σκοπεῖ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς ὁ βουλόμενος. Κατ' οἰκονομίαν φῆς, Φώτιε, Ἀμβρόσιον, Αὐγουστίνον, καὶ Ἱερώνυμον ἐκ Πατρῶν καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογήσαι, ἧ καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἐν καιροῖς ἰδίαις ὁμολογεῖς χρῆσασθαι. Σὺ γοῦν πῶς οὐκ ἠδέσθης ὑψηλότερον ἢ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον ἐκτυῖ τὴν ἀκριβείαν φανταζόμενος, καὶ τοῖς ἀσθενεστέροις μὴ συμπεριαιγόμενος; Πῶς δὲ οὐκ ἐλογίσω τοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖαις ἐκείναις ἡμέραις ἐν τῷ στερεώματι τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας; διαλάμπαντας Πατέρας ἡμῶν, αὐτὸν τέ φημι τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸν ἐπώνυμον τῆς θεολογίας Γρηγόριον, τὸν Νύσσης αὐθις Γρηγόριον, Ἰωάννην τὸν Χρυσορρήμονα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς ἀναφανέντας πολλοὺς καὶ μεγάλους, οἱ πάντες, Ἀμβροσίου, Αὐγουστίνου τε καὶ Ἱερωνύμου τοῖς συγγράμμασιν ἐντυγχάνοντες, αὐτοὺς τε τοὺς τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν εἰρηκτότας τοῦ Πνεύματος, τῷ τῶν ἁγίων συνηριθμῶν χορῷ, καὶ τὴν ἐκ συγγράμματα αὐτῶν ἀσπαζομένην Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης κοινωνικῆν εἶχον, καὶ ὡς μητρὶ τῶν Ἐκκλησιῶν προσεῖχον αὐτῇ; Ὅτι δὲ παρασυρῆναι τῆς ἀκριβείας αὐτοὺς ἐφης, ὡς τὸν δεῖνα καὶ δεῖνα τῶν παρ' ἡμῖν ἁγίων, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκ ἀληθειῶν οὕτω φησὶν. Ὡς γὰρ ἁγίων βήσεις τινὰς οὐκ ἀποδεχθῆναι τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐφης, ἐπισημανθῆναι πάντως αὐτάς ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς βιβλίοις οἱ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱστοροῦντες ἴσασιν. Κάντεῦθεν τὸ παρασυρῆναι τῆς ἀκριβείας ἐκείνους γέγονε δῆλον. Εἰ γοῦν καὶ τοὺς βηθέντας Πατέρας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας παρασυρῆναι τῆς ἀκριβείας διέγνων, οἱ τε ἄλλοι τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, οὓς πολλοὺς καὶ μεγάλους ὁ τότε χρόνος ἀνέδειξεν, οἱ τε τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας φωστῆρες, οὓς ἡ τῶν Ἐκκλησιῶν τότε ἠσπάζετο ἔνωσις, οὐκ ἂν ποτε παρεῖδον ἀνεπισήμαντον τὸ οὕτω γεγονὸς ἡμῖν ὑστερον ἀξιολόγητον σφάλμα. Καὶ τοῦτο Φώτιος λέγει.

μς'. « Εἶπον οἱ τρεῖς, ὡς Ῥωμαῖοι λέγουσιν. Οἱ δὲ τῶν ἐπὶ συνόδων ἀρχιερεῖς οὐκ εἶπον, οἱ καὶ συναψήφισαντο δόγμα προστεθῆναι μηδὲν ἔτι, μήτ' ἀφαιρεθῆναι τοῦ παραδοθέντος ὅρου τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τὸν κατατομήσαντα παντάπασιν ἀποβράχηναι τῆς Ἐκκλησίας. »

Καὶ Φώτιος μὲν ὡς οὐδὲν τι κοινὸν ἡγείται, εἰπερ εἶπον τοῦτο οἱ τρεῖς, διὰ τὸ ὡς Ῥωμαίους εἰπεῖν τοῦτο αὐτοὺς· ἐγὼ δὲ καὶ πάνυ καινὸν φημι, ὅτι αὐτὸς τε Φώτιος, καὶ ὅσοι μετ' αὐτὸν τοῦ σχίσματος γέγονασι ζηλωταί, οὐκ ἠθέλησαν οὗτοι στέργειν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τὴν ἔνωσιν, ὡς οἱ Πατέρες ἡμῶν τὴν κατὰ τῶν εἰπόντων πρώτως τὴν ἐκ Πατρῶν καὶ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, Ἀμβροσίου, φημι, Αὐγουστίνου τε καὶ Ἱερωνύμου. Ὅτι δὲ καὶ « τοῖς τῶν ἐπὶ συνόδων ἀρχιερεῖς συναψήφισασθαι » ἐφη « δόγμα προστεθῆναι μηδὲν, μήτ' ἀφαιρεθῆναι τοῦ παραδοθέντος ὅρου τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τὸν κατατομήσαντα παντάπασιν ἀποβράχηναι τῆς Ἐκκλησίας, » ἐκείνο πῶς; οὐ λογίζεσθαι, ἔτι ὅρον

A aiunt, manibus cum Romana Ecclesia pacem rejiciunt. Et attente consideret, per veritatem ipsam, cui lubitum fuerit. Secundum dispensationem, ais, Photi, Ambrosium, Augustinum, et Hieronymum ex Patre et Filio Spiritum sanctum asseruisse, qua et magnum Basilium suo tempore usum fateris. Tu itaque quomodo verecundia non es suffusus, excelsius, et æque ac sanctus Basilius rerum accuratam cognitionem tibi vendicans, et infirmiorum misericordiam non capiens? Quomodo animo non concepisti Patres nostros antiquis illis diebus in firmamento nostræ Ecclesiæ compellucidos, magnum nempe Basilium, cui a theologia cognomen fuit Gregorium, alterum Nyssemum Gregorium, Joannem, cujus aureum eloquentiæ flumen est, prætereaque alios post eos plurimos summosque doctores, qui omnes Ambrosii, Augustini, et Hieronymi commentaria evolventes, ipsos, qui ex Filio processionem Spiritus asseverant, inter sanctorum numerum collocabant, et cum Romana Ecclesia eorum commentarios exosculante communicabant, illamque veluti Ecclesiarum matrem obscuri audiebant? Eos ab accurata rerum notitia excidisse, ais, ut hunc vel illum ex nostris sanctis. Sed mera te mendacia fundero hinc apparet. Namque quorum sanctorum dicta non approbasse Ecclesiam dicis, ea omnia obsignata in ecclesiasticis voluminibus, qui res ecclesiasticas pertractant, optime norunt. Indeque eos ab accurata rerum notitia excidisse innouit. Si itaque et allegatos Romanæ Ecclesiæ Patres ab accurata rerum notitia excidisse cognovissent, tum alii Romanæ Ecclesiæ Patres, quos plurimos et summos ea ætas tulit, tum Ecclesiæ nostræ lumina, qui id temporis Ecclesiarum unionem exosculabantur, non neglexissent, sed scripto signassent, postmodum nobis enatum, dignissimum tamen qui sciretur, errorem. Hoc quoque Photius ait.

40. « Dixerunt tres, ut Romani tradunt, sed septem synodorum præules non dixerunt, qui simul una decreverunt, nullum ultra dogma apponi, neque tolli ex definitione fidei tradita: quinimo qui similia ausus fuisset, eum penitus ab Ecclesia abscindi. »

Et Photius plane nihil novum opinatur, si id tres dixerunt, quia id veluti Romani dixerunt. Ipse vero et novum admodum assero, eundem Photium, aliosque, qui schisma secuti sunt, noluisse Romanæ Ecclesiæ unionem amplecti, quemadmodum progenitores nostri eorum, qui primum ex Patre et Filio Spiritus processionem enuntiarunt, Ambrosii duuntaxat, Augustini, et Hieronymi. Cum vero dicat, « et septem synodorum præules simul omnes decrevisse, nullum in posterum dogma apponi, neque tolli, ex tradita fidei definitione; imo qui similia ausus fuisset, ab Ecclesia abscindi; » quomodo illud animo non comprehendit, fidei definitionem ab universis synodis Nicænæ Symbola

nuncupatum fuisse, ut scire quisque poterit, qui varia variarum synodorum acta percurrit? Et ego sane hoc Nicænæ synodi Symbolum sine ulla sui immutatione robur habuisse affirmo et in secunda, et in tertia, et in aliis quoque synodis subsecutis. Namque immutationem non additione, aut ademptione dictionum circumscribo, quod non in vocibus, sed in sententiis nostra pietas definiatur. Verum Photius si additione et ademptione vocum immutationem traditæ in Nicænæ synodo fidei definitionis præscribit, præsules omnes a secunda synodo reliquisque aliis et audaces reputat, et præscriptis pœnis adversus audentes obnoxios facit. Nullus enim ex iis, qui ecclesiasticas res perscrutantur, ignorat, nonnullas dictiones e Nicænæ primæ synodi Symbolo ademptas fuisse, alias etiam illi additas. Etsi Romani pœnis subjiciendi sunt, quod secundæ synodi Symbolum recitantes, ex Patre et Filio Spiritum procedere addunt, multo antea afflicti erant accusandique secundæ synodi Patres, hanc totam additionem inserentes de processione Spiritus primæ synodi Symbolo. Sed enim illi ipsi, qui terribiles pœnas irrogant contra additionem et ademptionem ausuros in Symbolo Nicænæ synodi, et voces ex eo sustulerunt, et addiderunt. Quod indicium manifestum fuerit, additionem et ademptionem a Patribus nullam aliam reputari, quam illam ademptionem et additionem, quæ pietatis sententiam vulnerat. Quare Romani vocem addentes, dummodo piam de Triade sententiam conservant, non sunt a nobis inter schismaticos accensendi, si rectum iudicium ferre volumus. Inter alia quoque in scripto Photii continebatur: Ῥωμαῖοι, προσθήκην μὲν ποιησάμενοι λέξεως, οὐ σχίσματος κριθέσονται ἀφ' ἡμῶν τοῖς ὀρθῶς διακρίσειν ἐθέλουσιν. Περικοπή τῆς τοῦ Φωτίου γραφῆς ἦν καὶ τό·

47. « Leonem papam cum apostolicæ ecclesiæ ærarium reserasset, duo scuta inter alia sacra donaria asservata eduxisse, Græcis et litteris et verbis expositionem fidei continentia, quæ, » refert, « jussisse Leonem papam coram universo Romano populo legi. »

Et nescio quid hoc conferat Photio ad schisma constabiliendum. Neque enim Romani neglexerunt, quod papa Leo de hisce scutis effecit, quæ ad hæc tempora ita erecta custodiunt, et certis temporibus, et Græcæ legere fidei Symbolum non abnuunt. Quare vero id faciunt? ut plane ostendant non dictionibus, sed sententiis pietatem ab eisdem coli. Id si non esset, fortasse etiam in codice Evangelii additionem dictionis in Symbolo factam addere non retardassent. At hi non adeo pudorem perdiderunt; sed et interrogati respondent, ita pronuntiare, Spiritum ex Patre et Filio procedere, cum nihil differat, aliquando eum dicere, ex Patre procedere, aliquando ex Patre et Filio: idque ut comprobent, inquirunt, non in eo solo evangelico textu Patris nomen jacere, tacito nomine Filii; sed et in multis

τῆς πίστεως αἱ σύνοδοι ἅπασιν τὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου Σύμβολον ἀπεκάλεσαν, ὡς εἶδέναι ἔχει ὁ τοῖς διαφόροις τῶν διαφορῶν συνόδων πρακτικὸς ἐντυγχάνων; Καὶ ἐγὼ μὲν τὸ τοιοῦτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου Σύμβολον ἀπαραποιήτως κρατεῖν φημι, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ, καὶ τρίτῃ, καὶ ταῖς ἐφεξῆς τῶν συνόδων. Τὴν παραποίησιν γὰρ οὐ προσθήκη καὶ ἀφαιρέσει λέξων ἐπιγράφομαι, διὰ τὸ μὴ ἐν λέξεσιν, ἀλλ' ἐννοίαις τὴν ἡμῶν εὐσεβίαν περιωρισθαι. Φώτιος δὲ, ἐὰν προσθήκη καὶ ἀφαιρέσει λέξων τὴν παραποίησιν τοῦ παραδοθέντος ἐν Νικαίᾳ ὅρου τῆς πίστεως ἐπιγράφεται, τοὺς ἀπὸ τῆς δευτέρας συνόδου καὶ ἐφεξῆς τῶν ἄλλων συνόδων ἀρχιερεῖς, καὶ τολμητὰς κρίνει, καὶ τῷ ὀρθοῦ ἐπιτιμίῳ κατὰ τῶν τολμητῶν ἐνόχους αὐτοῦ ἀποφαίνεται. Οὐδεὶς γὰρ τῶν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱστοροῦντων ἀγνοεῖ ὡς τινὲς μὲν λέξεις ἀφῆρέθησαν τοῦ Συμβόλου τῆς ἐν Νικαίᾳ καὶ πρώτης συνόδου, τινὲς δὲ αὐτῷ προστέθησαν. Καὶ εἶγε Ῥωμαῖοι ἐπιτιμίων κρίνονται ἐπὶ τῷ Συμβόλῳ τῆς δευτέρας συνόδου ἀναγινώσκοντες ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, πολλῶ πρότερον οἱ τῆς δευτέρας συνόδου Πατέρες γραφὴν ἐπιτιμίων ἀποίσονται, τὴν ὅλην ταύτην προσθήκην ποιησάμενοι, τὴν περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἐπὶ τῷ τῆς πρώτης συνόδου Συμβόλῳ. Ἀλλὰ μὴ αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ τὰ φοβερά ἐπιτίμια ἀποφανόμενοι κατὰ τῶν προσθήκην καὶ ἀφαιρέσιν τολμησόντων ἐπὶ τῷ Συμβόλῳ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, αὐτοὶ καὶ λέξεις ἐκεῖθεν ἀφείλοντο, αὐτοὶ καὶ λέξεις ἐκεῖσε προσέθεντο. Καὶ δεῖγμα τοῦτο σαφὲς τοῦ προσθήκην καὶ ἀφαιρέσιν ὑπὸ τῶν Πατέρων νομίζεσθαι ἐκείνην τὴν προσθήκην τε καὶ ἀφαιρέσιν, ἣ τὴν ἐννοίαν τῆς εὐσεβείας λυμάνεται. Ὡστε εὐσεβῆ δὲ τὴν ἐπὶ τῇ Τριάδι περισιζῶντες ἐννοίαν, οὐ σχίσματος κριθέσονται ἀφ' ἡμῶν τοῖς ὀρθῶς διακρίσειν ἐθέλουσιν. Περικοπή τῆς τοῦ Φωτίου γραφῆς μὲν τὸν πάππαν Λέοντα τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἀνοίξαντα, ἀσπίδας δύο τοῖς ἱεροῖς κειμηλίοις ἐναποτεθησαυρισμένας ἐξενεγκεῖν, Ἑλληνοῖς καὶ γράμμασι καὶ ῥήμασιν ἐξούσας τὴν τῆς πίστεως ἐκθεσιν, ἃ καὶ δικαιοσας λέγει « τὸν πάππαν Λέοντα ἐνώπιον ὑπαναγνώσθηναι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πλήθους. »

Καὶ οὐκ οἶδα τί συμβάλλον τοῦτο Φωτίῳ ἐστὶν ἐπὶ συγκροτήσει τοῦ σχίσματος. Οὐ γὰρ παρῆδον Ῥωμαῖοι, ὅπερ ὁ πάππας Λέων ἐπὶ ταῖς ἀσπίσι ταύταις εἰργάσατο· καὶ γὰρ ἀνεστηλωμένας οὕτω τηροῦσιν ἐς δεῦρο αὐτὰς, καὶ καιροῖς ἰδίους, καὶ Ἑλληνοῖς ἀναγινώσκειν τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον, οὐκ ἀναβάλλονται. Τί τοῦτο ποιοῦντες; δεικνύντες πάντως ὡς οὐκ ἐν λέξεσιν, ἀλλ' ἐννοίαις τὸ εὐσεβεῖν σπουδάζεται περ' αὐτοῖς. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, τάχα ἂν οὐκ ὤκνησαν, κἴν τῇ εὐαγγελικῇ προσθεῖναι πυξίδα τὴν ἐν τῷ Συμβόλῳ γενομένην προσθήκην τῆς λέξεως. Οἱ δὲ οὕτε τι τοιοῦτον ἀπενησχύνθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐρωτώμενοι ἀπολογοῦνται, οὕτω λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι, ὡς μηδὲν διαφέρειν, ποτὲ μὲν λέγειν αὐτὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι, ποτὲ δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ κατασκευ-

άζειν τοῦτο βουλόμενοι λέγουσιν, οὐκ ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐαγγελικῇ ταύτῃ περικοπῇ, τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς κείται, μὴ συνεκφωνουμένου καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλαῖς ἄλλαις περικοπαῖς ῥήσεων γραφικῶν, ἐφ' αἷς οὐκ ἔστι μὴ καὶ τὸν Υἱὸν ἀρμοζόντως ἐκεῖσε νοεῖσθαι. Οὐχ ὅτι γοῦν μὴ συνεκφωνεῖται ἔστιν ὅτε ὁ Υἱὸς, μὴ συνεπινοηθήσεται τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι τῷ Πατρὶ συνεπινοεῖται, καὶ συνεκφωνηθήσεται ἔστιν ὅτε, ὅπως ἂν ὀφείει τῷ βουλόμην λέγειν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, μόνον εἰ κατὰ τὴν εὐσεβῆ ἔννοιαν συνεπινοεῖται αὐτῷ μὴ συνεκφωνούμενος, καὶ συνεκφωνεῖται πάλιν αὐτῷ, ἅτε καὶ συνεπινοούμενος. Καὶ ἐπὶ τούτοις παράγουσι τὰ ἀποστολικὰ ἐκεῖνα ῥητὰ λέγοντες. Ὁ Ἀπόστολος ἔφη, « Τῷ μόνῳ ἀοράτῳ σοφῷ Θεῷ, » καὶ, « Μόνος ἔχων ἀθανασίαν, πῶς οἰκῶν ἀπόσιτον. » Καὶ τίς οὕτως ἔσται πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀναίδης, ὡς τολμησαί εἰπὴν μὴ τὸν Υἱὸν τῆς ἀσρασίας καὶ σοφίας τῷ Πατρὶ κοινοῦναι, ἅς τῷ Πατρὶ μόνῳ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ ῥηθείᾳ ἐπισημαίνει περικοπῇ; Ὡσαύτως τίς ἄμοιρον ἔρει τὸν Υἱὸν τῆς τῷ Πατρὶ μόνῳ μαρτυρουμένης παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ἀθανασίας, καὶ τοῦ ἀποσίτου φωτός, ὅπερ μόνον τὸν Πατέρα οἰκεῖν ὁ Ἀπόστολος λέγει; Ταῦτα τὰ ἀποστολικὰ ῥητὰ πράξαντες Ἰταλοὶ ἐπιφέρουσιν, ὡς Ἐὐν ἐνταῦθα, ὅπου ῥητῶς πρόσκειται καὶ τὸ μόνος ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱὸς οὐ διήρηται τοῦ Πατρὸς, πῶς οὐκ καὶ συνεπινοηθήσεται τῷ Πατρὶ, ἐφ' οἷς τὸ μόνος ὁ Πατὴρ οὐ πρόσκειται; Ἀλλὰ καὶ τὴν εὐαγγελικὴν ῥῆσιν ἐκεῖνην τὴν, « Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδ' εἰς οἷδεν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος, » ἐν ἰσχυρῷ τιθείας τῆς ἀπολογίας αὐτῶν. Ἰδοὺ γὰρ αὐτός ἔστι, φασίν, ὁ λέγων τῷ μόνον τὸν Πατέρα εἰδέναι. Ἀλλ' ὅτι τῷ ἀνθρωπίνῳ ἔκλυτο τοῦ τῆς ἀγνοίας ταπεινὸν προσάπτει, ἀφίσει νοεῖν τὴν μετὰ Πατρός φυσικὴν αὐτοῦ ἐνότητά, καὶ τὴν ἐντεῦθεν μίαν γνῶσιν τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτοῦ. Ἀφ' οὗπερ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ τῆς διανοίας τῶν μελλόντων τὴν εὐσεβείαν ὑποδέχεσθαι τὴν τῆς φυσικῆς ἐνότητος ἐγκατέστησεν ἔννοιαν. Ποίου τοῦτο ῥητοῦ; τοῦ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν. » Καίρος ἔστι λοιπὸν ἐπὶ τὰ τελευταία τῶν τοῦ Φωτοῦ λέγων ἄλθεῖν. Πρὸς γὰρ τῷ τέλει τούτων οὗτος γενόμενος, οὕτω φησίν.

μη'. « Ἀλλὰ τί δεῖ πολλά λέγειν; Ὁ Υἱὸς καὶ Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μυσταγωγεῖ. Καὶ ὁ μέγας δὲ Παῦλος αὐτὸς ἀποφαίνεται λέγων - « Κἂν ἡμεῖς ἡ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν, παρ' ὁ εὐαγγελιστάμεθα, ἀνάθεμα ἔστω. » Καὶ τίς ἐπιζητεῖ διδάσκαλον ἄλλον, εἰ μὴ προφανῶς μέμνηεν; »

Δύο γοῦν τούτων ῥητῶν, εὐαγγελικοῦ τε καὶ ἀποστολικοῦ, ἰσχυροτάτων, ὡς δεκεῖ Φωτίῳ, πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας διάσασιν, πρὸς μὲν τὸ πρῶτον οὕτω κατ' ἐρώτησιν τὸν λόγον προτάγομεν. Διότι ἐν εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος ἔφη τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, γινωσκόμενοι, Φώτιε, τὴν κοινωνίαν ἡμᾶς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μὴ καταδέχεσθαι, λαγύσης ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτῷ ἐκπορεύεσθαι; Ἀλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν Βασίλειος τε καὶ Γρηγόριος,

A aliis divinæ Scripturæ incisionibus, in quibus non possumus aptam sensum elicere, nisi etiam Filium intelligamus. Non itaque quod non simul enuntiatum aliquando Filius, non una simul intelligetur cum Patre, sed quod cum Patre simul intelligitur, simul enuntiabitur tempore et modo, ut placuerit illi, qui verba de Patre et Filio instituerit, dummodo juxta piam sententiam simul cum eo intelligitur, licet non enuntiatum; et simul rursus enuntiatum tanquam qui cum eo simul intelligitur. Et ad hæc comprobanda apostolica illa verba in medium afferunt. Apostolus dixit, « Soli invisibili sapienti Deo, » et, « Solus possidens immortalitatem, lumen habitans inaccessible. » Et quis adeo adversus veritatem pudorem exiit, ut audeat dicere, invisibilitatis et sapientiæ una cum Patre participem non esse Filium, quas Patri soli Apostolus in jam dicta incisione vendicat? Similiter quis spoliabit Filium ea, quam Patri soli Apostolus astruit immortalitate, et inaccessiblei lumine, quod solum Patrem habitare Apostolus tradit? Hæc dicta apostolica producentes Itali subdunt: Si hic ubi expresse solus exprimitur de Patre, Filius a Patre non separatur, quomodo non simul intelligetur cum Patre in illis, in quibus solus Patri non adjacet? Præterea evangelicum illud dictum, « De die illo, et de hora nemo novit, nisi Pater solus, » non debile defensionis suæ argumentum proponunt. En enim, aiunt, ipse Filius est, qui dicit, solum Patrem scire. Sed quod sibi ipsi ut homini abjectum ignorantie appingit, suam ipsius naturalem unionem cum Patre concipere concessit, indeque unam et Patris et Filii cognitionem. Quo evangelico dicto animo eorum, qui amplexatui erant pietatem, naturalis unionis cognitionem insinuavit. Cujusnam vero dicti? illius: « Ego et Pater unum sumus. » Sed jam tempus est postrema Photii verba examinandi. Namque ille cum ad eorum finem pervenisset, hæc habet:

48. « Sed quid opus est multa aggerere? Filius et Dominus Spiritum ex Patre procedere nos initiando docet. Et magnus item Paulus rursus decernit: Licet nos, aut angelus de cælo evangelizaverit vobis præter id, quod nos evangelizavimus, anathema sit. Et quisnam alium doctorem inquireret, ut plane insaniet? »

Duo itaque hæc pronuntiatæ, evangelicum nempe et apostolicum validissima, ut videtur Photio, ad propagandum Ecclesiæ dissidium sunt. Nos primo secundum interrogationem orationem digerentes respondebimus. Quia in Evangelio dixit Dominus, Spiritum ex Patre procedere, decernis, Photi, a nobis cum Romana Ecclesia communionem respuendam esse, dicente ex Patre et Filio illum procedere? Sed Patres nostri Basilius, Gre-

¹⁰ I Tim. i, 17; vi, 16. ¹¹ Marc. xiii, 32. ¹² Joan. x, 30.

gorius, Gregorius alter, Joannes Chrysostomus vocem hanc Evangelii accurate tenentes, Ambrosium, Augustinum, et Hieronymum, ex Patre et Filio Spiritum procedere præscribentes (hoc enim uti a te supra confessum arripio, nullius alterius demonstrationis indigus) non ejiciebant, sed in communionem acceptabant, et per eos universæ Romanæ Ecclesiæ complementum: similiter et Patres sanctarum septem œcumenicarum synodorum cunctos dictorum theologorum, Romanorum hominum discipulos, qui sacerdotii in Romana Ecclesia catalogum complebant, socios æstimabant et fratres. Quibusam adhærendum nobis est, omnibus illis, an tibi post schisma a te in Ecclesia propagatum hoc asserenti, et illis, qui te in solo schismate secuti sunt, et non etiam in unione, quam postmodum pœnitentia ductus admisisti, cum magna coacta synodo rursus res ecclesiasticas pristino decori restituisti? Et hæc ad primum dictorum, ut videtur Photio, validissimorum pro Ecclesiæ dissidio stabiliendo dicta sint. Nunc secundum examinemus, in quo magnum hic introducit Paulum, anathema edicentem contra evangelizantem aliquid alienum a suo Evangelio. Hic quoque attentis remi examinare volentem monco, ne, insulse dictum arripiens, condemnationis hujusce calculum in Romanam Ecclesiam, sed ante ipsam in omnes synodos, quæ pleraque dogmata exposuerunt, et deprædicarunt, quorum nullam usquam magnus Paulus mentionem fecisse reperitur, deferat. Namque hic summum apostolorum culmen prohibet, diversa ab evangelica sententia introduci: futura vero in suum Evangelium postmodum dictionum additione nulli omnium crimen appingit prævaricationis Evangelii. Qui itaque perperam sic, et absque discrimine anathematis pœnam irrogare voluerit illis, qui post Evangelium Pauli quædam, quæ in Evangelio Pauli non reperiuntur, decreverunt, nescio quomodo hic respondebit Patribus nostris *consubstantiale* præscribentibus. In quibus enim hoc Pauli scriptionibus invenitur? *Deiparæ* vocem in Evangelii Pauli nemo usquam offendet, at Dei Ecclesia clara voce eam pronuntiat, et eam oppugnantes ut hæreticos rejicit. Et non quia Paulus dictiones has non usurpavit, uti prævaricatores Evangelii condemnantur, qui postmodum illis usi sunt; sed quod ex mente hi Pauli decreverunt, inter pietatis præcones collocantur. Inter alia hoc quoque nunc considera, per Deum ipsum, prudens rectusque rerum præsentium cognitor. Videtur tibi inquam, magnum Athanasium, et sapius in his nostris commemoratis sanctos Patres nostros, pietatis vindices, quos ipse nequeo satis compellare uti a decet, concepisse, aut elocutos fuisse aliquid Deo nostro et Servatori adversum? Et cuiam unquam simile quid in mentem veniet? Sed hi, licet Servator in Evangelio Spiritum ex Patre procedere dicat, non illius doctrinæ reprobationem

καὶ Γρηγόριος Ἴτερος, καὶ ὁ χρυσοβόρῃμων Ἰωάννης, τὴν ἐν Εὐαγγελίοις ταύτῃ φωνὴν ἀκριβῶς εἰδότες, Ἀμβρόσιον, Αὐγουστίνον, καὶ Ἰερώνυμον, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δογματίζοντας ἐκπορεύεσθαι (τοῦτο γὰρ ὡς προωμολογημένον παρὰ σοῦ λαμβάνω, ἄλλης ἀποδείξεως οὐχὶ δεόμενος) οὐκ ἀπέμπετον, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν ἐδέχοντο, καὶ δι' αὐτῶν σύμπαν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τὸ πλήρωμα. Ὡσαύτως καὶ οἱ Πατέρες τῶν ἁγίων οἰκουμένων ἐπὶ τὰ συνόδων πάντας τοὺς μαθητὰς τῶν εἰρημίνων θεολόγων, Ῥωμαίων ἀνδρῶν, τοὺς τὸν κατάλογον τῆς ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ἱερατείας πληροῦντας, κοινωνικοῦς εἶχον καὶ ἀδελφοῦς. Τίσι γοῦν προσθετίον ἡμᾶς, πᾶσιν ἐκείνοις, ἢ σοὶ μέχρι καὶ τῆς ἐπὶ τῷ σχίσματι γνώμης, καὶ τοῖς ἡκολουθησῖ σοι ἐπὶ μόνῳ τῷ σχίσματι, οὐ μόνον καὶ ἐπὶ τῇ ἐνώσει, ἣν ἐν καλῷ τοῦ μεταμέλου γενόμενος, καὶ σύνδοον μεγάλην ἀθροίσας, πάλιν εἰς τὸν πρῶτον ἐπανήγαγες κόσμον; Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τὸ πρῶτον τῶν, ὡς δοκεῖ Φωτίῳ, ἰσχυροτάτων δύο ῥητῶν πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας διδασίαν. Πρῶς δὲ τὸ δεύτερον, ἐν ᾧ τὸν μέγαν οὗτος εἰσάγει Παῦλον ἀνάθεμα ἐκφωνοῦντα κατὰ τοῦ εὐαγγελισμένου ἀλλοτρίον τῆς τῶν Εὐαγγελίων αὐτοῦ, κἀνταῦθα διασκοπῆσαι τὸν βουλόμενον ὑποτίθῃμι, μήποτε ὁ παραλόγως τὸ ῥητὸν ἐκλαμβάνων τὴν τῆς καταδίκης ταύτης ψῆφον οὐ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐπενέγκοι, ἀλλὰ πρὸς γε αὐτῆς κατὰ πασῶν συνόδων, αἱ πολλὰ δόγματα διεστράνωσαν, καὶ ἐκήρυξαν, ὧν οὐδ' ὅλως ὁ μέγας Παῦλος μνησὶν ποιούμενος εὐρηται. Οὗτος καὶ γὰρ ἡ κορυφαία τῶν ἀποστόλων ἀκρότης πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἔνοιαν ἀπαγορεύει τὸν παρευαγγελισμὸν· ἐκ δὲ τῆς ἐσομένης ἐπὶ τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ ἐσύτερον προσθήκης τῶν λέξεων οὐδενὶ τῶν ἀπάντων ἐγκλημα προσάπτει παρευαγγελισμοῦ. Ὁ γοῦν ἀπλῶς οὕτω καὶ ἀδιακρίτως τὴν τοῦ ἀναθέματος καταδίκην ἐπιψηφίσεσθαι θέλων τοῖς μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον Παύλου δεδογματικῶσι τινὰ μὴ πρὸς λέξιν τοῖς Παύλου εὐαγγελισμοῖς ἐμπερόμενα, οὐκ οἶδα πῶς ἀπολογήσεται οὗτος τοῖς Ὁμοούσιον δογματίσαι Πατράσιν ἡμῶν. Πῶς γὰρ εὐρηται τοῦτο τοῦ Παύλου γραφῶν; Τὴν δὲ Θεοτόκος φωνὴν ἐν μὲν τοῖς τοῦ Παύλου Εὐαγγελίοις εὐρήσει τις οὐδαμοῦ, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία τραπῶς κηρύττει αὐτὴν, καὶ τοὺς μὴ οὕτω φρονούντας, ὡς ἀιρετικοῦς ἀποβάλλεται καὶ οὐχ ὅτι μὴ Παῦλος τὰς λέξεις εἴρηκε ταύτας, παρευαγγελισμοῦ κρίνονται οἱ ἐσύτερον εἰρηκότες, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὴν Παύλου διάνοιαν ἰδογματίσαν οὗτοι, τοῖς κήρυξι τῆς εὐσεβείας κρίνονται. Ἄλλὰ δεῦρο πρὸς τοὺς ἄλλοις σκόπει καὶ τοῦτο πρὸς αὐτοῦ Θεοῦ ὁ νουνεχῆς καὶ εὐθυδικῆς τῶν παρόντων ἐξεταστής. Δοκεῖ σοὶ ποτε τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, καὶ τοὺς πολλαχοῦ τῆς παρούσης γραφῆς ὀνομασθέντας ἁγίους Πατέρας ἡμῶν, τοὺς τῆς εὐσεβείας προμάχους, τοὺς, πῶς ἂν καλέσαι οὐκ ἔχω, ἐνοήσαι, ἢ φθέγγεσθαι τι τῷ Θεῷ ἡμῶν, καὶ Σωτῆρι Χριστῷ μὴ δοκοῦν; Καὶ τίνοι ἂν τῶν ἀπάντων λογισθεῖν τοῦτο ποτε; Ἄλλ' οὗτοι, εἰ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πα-

τρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔφη, οὐκ ἀθέτησιν τῆς αὐτοῦ δι-
 δασκαλίας ἠγήσαντο, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦ-
 μα εἶπαι. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
 ὑπάρχειν αὐτὸ διαβήθησαν θεολόγησαν, οἱ δὲ ἐκ Πα-
 τρὸς δι' Υἱοῦ καὶ εἶναι καὶ ἐκπορεύεσθαι. Οἱ γοῦν
 τοὺς Λατίνους παραβάσεως τῶν εὐαγγελικῶν ῥημά-
 των γραφόμενοι διὰ τὴν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκην
 τῆς λέξεως, ὀράτωσαν ὡς πρὸ τῶν Λατίνων αὐτοῖς
 τῆς θεολογίας ἡμῶν Πατέρας γραφὴν παραβάσεως
 τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων προσάπτουσιν. Εἰ γὰρ
 παραβάσαν κρίνει τις τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἐπὶ ταῖς
 εὐαγγελικαῖς λέξεσιν ἐν ἄλλαις θεολογίαις προσθή-
 κην τῶν λέξεων, μὴ τὸ ἐπὶ τῇ ἔννοιά διασκοπούμε-
 νοι σύμφωνον τῶν τε εὐαγγελικῶν τῶν τε γραφικῶν
 τῆς θεολογίας τῶν Πατέρων ῥητῶν, ὁ τοιοῦτος καὶ
 τὸν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι λέ-
 γοντα, παραβάτην τοῦ Εὐαγγελοῦ καλέσει, καὶ τὸν
 ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγοντα ὑπάρχειν αὐτὸ, τῆς
 αὐτῆς ἐγκαλέσει παραβάσεως· καὶ οὐ μόνον αὐτοῦς,
 ἀλλὰ καὶ τὸν εἰπόντα ἐκ Πατρὸς προΐναι αὐτό.
 ἴσως γὰρ ὁ τοιοῦτος ἀπαναιεῦσεται εἶπαι καὶ
 πρὸς τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον· Διὰ τοῦ Χριστοῦ
 ἐν Εὐαγγέλοις ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς
 λέγοντος, ἐν πολλαῖς τῶν σῶν θεολογιῶν οὐ προΐ-
 ναι αὐτὸ ἐκ Πατρὸς ἔφη; Ἡ γὰρ ταῖς λέξεσι χαρίζ-
 ῃ, ὅστις ἂν εἴης τοιοῦτος, καὶ εἰς διαστροφὴν τῶν
 εὐαγγελικῶν ἐγκαλέσει; ῥητῶν τὸν τὸ προΐναι ἀντὶ
 τοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγοντα· ἢ, ἐὰν τὸ μεγαλεῖον τοῦ
 εἰπόντος οὐ καίση πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν ἀμφο-
 τέρας ταύτας τὰς λέξεις ὄραν, οὐδαί σοι τὸ λοιπὸν
 λόγος· μὴ ἀπὸ καρδίας ἀσπάζεσθαι τῆς Ῥωμαϊκῆς
 Ἐκκλησίας τὴν ἔνωσιν, τὴν μὲν τῆς λέξεως· προσ-
 θέκην ἐπὶ τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως ποιησαμένης,
 σγ.

μθ. Ἄλλ' ἐπεὶ πέρασ ἔχει πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ,
 τρεπτόν ἦδη τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον, καὶ ἐφ' οἷς ὁ
 ποτὲ πρῶτος τοῦ Γένου δρους μοναχὸς Ἰωάννης ὁ
 Φουρνης κατὰ Λατίνων συνέθηκε, μέγα τι, ὧς εἰ-
 καν, εἰς ὄξεν οἰόμενος ἀκαίρως ἐπὶ τῷ σλίματι
 τῆς Ἐκκλησίας φιλοτιμείσθαι, καὶ τὸν ἐντεῦθεν μὴ
 σμωρῶν προκριματισμόν. Οὗτος γὰρ ὡς πρὸς τινα
 ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων τὸ τῆς λογογραφίας πρό-
 σωπον ἀποτεινῶν, ἐπεὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπὸν τοῦτον εἰ-
 σαιεῖ προτεινόντα εἰς ἀπόδειξιν τοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι
 καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ εὐαγγελικὸν ἔχειν ῥητὸν, τὸ,
 ὅτι ὁ Υἱὸς ἔφη, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ
 ἐστίν, » ἐπιφέρει εἰς ἀνατροπὴν τῆς τοῦ ἀρχιεπι-
 σκόπου προτάσεως τάδε·

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΦΟΥΡΝΗΣ.

« Ὅτι μὲν ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἀλη-
 θές ἐστὶ πάντα καὶ ἀναντιρρήτον, πλὴν ἀλλὰ τὰ κοινὰ
 τῆ· ὀλης Θεότητος, οἷον τὸ ἀίδιον, τὸ ὑπερούσιον,
 καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ δὲ χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα τῆς
 πατρικῆς ὑποστάσεως ὁ Υἱὸς ἔχειν οὐ δύναται. Τὸ
 γὰρ Πατὴρ ἔνομα προσωπικὸν ἐστὶ, καὶ ἴδιον μόνον
 τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς. »

¹¹ Joan. xvi, 15.

A reputarunt, et ex Filio esse Spiritum docere. Nam-
 que ex his quidam ex Patre et Filio illum esse
 palam affirmarunt : alii ex Patre per Filium esse,
 et procedere. Latinos itaque evangelicorum verbo-
 rum prævaricationis insimulantes, propter additam
 in Symbolo dictionem, caveant; ne ante quam La-
 tinis, ipsis theologis nostris Patribus evangelico-
 rum verborum prævaricationis crimen appingant.
 Etenim si prævaricationem quis iudicat Evangelii,
 evangelicis dictionibus in aliis theologicis additio-
 nem dictionem, non conors atque uniforme in
 sententia evangelicorum, et scripto consignatorum
 theologiæ Patrum dictorum considerans, is et di-
 centem ex Patre per Filium Spiritum procedere,
 prævaricatorem Evangelii nuncupabit, et ex Patre
 et Filio eundem esse asserentem, ejusdem præva-
 ricationis obnoxium faciet, neque hos solum, sed
 et aientem ex Patre ipsum provenire. Forte etiam
 hic verecundia deposita contra theologiæ cognomi-
 nem jactabit : Qua de causa, Christo in Evangeliiis
 tradente, Spiritum ex Patre procedere, in multis
 tuis theologicis scriptis, tu provenire ipsum ex
 Patre enuntiaſti? Aut enim dictionibus tantum tri-
 bus, quicumque tandem is fueris, et pervertisse
 verba evangelica criminaberis, presentis, loco il-
 lius *procedere* affirmantem, vel si dicentis auctori-
 tas ac præstantia tibi persuadet, utraq; has
 dictiones eandem sententiam denotare, nulla re-
 linquitur tibi causa, ob quam Romanæ Ecclesiæ
 unionem, quæ dictionem quidem in Symbolo fidei
 addidit, sed pietatis sententiam veram ac genuinam
 servat, exosculari amplectique refugas.
 τὴν δὲ τῆς εὐσεβείας ἔννοιαν ἀπαραιοήτων τηρού-

40. Sed cum jam suam habeant Photii omnia,
 convertenda est oratio ad ea, quæ aliquando mon-
 tis Gani præses monachus Joannes Phurnes adver-
 sus Latinos concinnavit, magnum quid esse ratus
 ad gloriam sibi comparandam, ut videtur, si intem-
 pestive et ambitiosius Ecclesiæ dissidium, iude
 imminens sibi præjudicium non conspiciens, pro-
 moveret. Hic enim ad episcopum quemdam Medio-
 lancensem orationem suam convertens, cum archie-
 piscopum induxisset, ad demonstrandum Spiritum
 esse et ex Filio, proponentem evangelicum illud
 dictum, in quo Filius dicit, « Omnia quæ habet
 Pater mea sunt », ad convellendam archiepi-
 scopi propositionem hæc infert.

JOANNES PHURNES.

« Omnia Patris habere Filium, verum omnino
 est, nec illi contradici potest, verumtamen univer-
 sæ Deitatis communia, veluti sempiternum, super-
 substantiale, et similia : sed proprietatem, in qua
 est nota differentię paternę hypostasis, Filius ha-
 bere nequit. Pater namque nomen personę est, et
 proprium solius ing-niti Patris. »

Et hæc quidem Phurnes ad archiepiscopum. Tu porro, qui hæc legis, attende, adverteque animum. Archiepiscopus in medium afferens, « Quæcunque habet Pater Filii sunt, » ipse contra opponit: Ita est. Omnia Patris Filii sunt, sed quæ communia sunt universæ Deitatis, quæsi diceret illa Patris habere Filium, quæ communia sunt et Spiritui: hoc enim inductio notat, cum dicit, veluti sempiternum, supersubstantiale, et similia: siquidem absque ulla hesitatione hæc insert, commune Patri et Filio solum illud se velle dicere, quod et Spiritui commune est: non tamen esse proprium aliquid Patri et Filio, quod non sit et Spiritui. Verum ego affirmo eum a vero aberrare. Quemadmodum enim in objectionibus adversus Photium probavimus, sunt communia tribus, quæ illis naturaliter insunt bona, cum natura ipsis imata sunt, nec desoris acquirantur, ut sempiternum, supersubstantiale, et similia. Est vero et aliquid commune Patri et Filio, quod Spiritui commune non est. Et hoc non ex aliis, sed ex ipso veritatis Spiritu, de quo nobis sermo est, manifestum erit. Est enim commune Patri et Filio, ex utrisque esse Spiritum: et est commune Patri et Filio effundere, emittere, et effulgere ambos Spiritum in hypostasi et essentialiter: ipse vero Spiritus neque effundit, neque effulget, neque emitit alium ex seipso in hypostasi Spiritum, nisi solummodo propria munera. Igitur Phurnes negans aliquod commune Patri et Filio, quod non sit commune et Spiritui, ideoque contradicens archiepiscopo super his, de quibus ille evangelicum hoc dictum proponeret, « Omnia quæ habet Pater mea sunt, » ad demonstrandum Spiritum Patris esse Spiritum item Filii, non probe neque pro dignitate traditionis Scripturarum contra opponit. Quibus cum addat et illud, proprietatem, in qua est nota differentie paternæ hypostaseos, Filium habere non posse, ideoque putat se convellere posse, Filium emittere Spiritum, quemadmodum et Pater emitit, neque apte neque industrie induct. Namque proprietates cum nota paternæ hypostaseos illa est, Patrem et Patrem esse et ingenitum, et Filii Patrem, et proprietatem hanc vere Filium habere nequit. Quod si proprietatem paternæ hypostaseos Phurnes contendit esse, emittere ipsum Spiritum, si hoc verum est, nunquam Spiritus dictus fuisset et Filii Spiritus. Etenim si ut Pater, Pater habet Spiritum, quando Filias Pater esse nequeat, Spiritum non habebit. Sed in confesso est Spiritum esse Spiritum Patris, et Spiritum Filii, et hoc nullo modo contradicitur, inde remanet manifestum, et ex Patre uti ex Deo esse Spiritum, et ex Filio uti ex Deo, tamen ex Patre veluti ex fonte sine principio, Deum producente principio, ex Filio vero veluti per fontem, inde habentem quod sit, unde et suæ hypostasis causam habet. Neque sive Phurnes, sive quis alius dicat, non posse Spiritum esse et ex Filio, quod paternæ hypostaseos sit proprietates,

Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ὁ Φουρνῆς. Σὺ δὲ ὁ τοῖς παροῦσιν ἐντυγχάνων, σκόπει πρὸς ταῦτα. Τοῦ ἀρχιεπισκόπου προτείναντος, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, » αὐτὸς ἀντιπροτείνει· Ναί, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, πλην ἀλλὰ τὰ κοινὰ τῆς ὁμῆς Θεότητος, οὐκ ἐστὶν ἐκεῖνα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὸν Υἱὸν, ὡς περ ἐννοεῖται κοινὰ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι. Τοῦτο γὰρ ἡ ἐπαγωγὴ δηλοῖ, ἐν οἷς λέγει, ὅλον τὸ ἄβδιον, τὸ ὑπερούσιον, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁμολογουμένως γὰρ ἐντεῦθεν ἐμφανέει, ὅτι κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐκεῖνο μόνον θέλει εἶναι, ὡς περ ἐστὶ κοινὸν καὶ τῷ Πνεύματι· οὐ μόνον γὰρ ἰδιαζόντως εἶναι τι κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὡς περ μὴ πρόσσει καὶ τῷ Πνεύματι. Ἄλλ' ἐγὼ φημι ἐσφάλαται τοῦτον τῆς ἀληθείας εἰς τοῦτο. Ὡς γὰρ καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Φώτιον ἀντιβήσεσι παρεστήσαμεν, ἐστὶ μὲν κοινὰ τοῖς τριῶν τὰ φυσικῶς αὐτοῖς ἐνυπάρχοντα ἀγαθὰ, ὡς φύσει αὐτοῖς προσόντα, καὶ οὐκ ἐξωθεν, οὐδ' ἐπίκτητα, ὅλον τὸ ἄβδιον, τὸ ὑπερούσιον, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐστὶ δὲ καὶ τι κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὡς περ οὐκ ἐστὶ κοινὸν καὶ τῷ Πνεύματι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ἄλλων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ γνώριμον ἐστὶ τοῦ τῆς ἀληθείας Πνεύματος, περὶ οὗ ὁ λόγος ἡμῖν. Ἔστω γὰρ κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐστὶ κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὅτι ἐκπέμπουσι, καὶ προχέουσι, καὶ ἐκλάμπουσιν ἀμφὸς τὸ Πνεῦμα ἐνυποστάτως καὶ οὐσιαστικῶς. Αὐτὸ δὲ τὸ Ἁγίον οὐ προχέει, καὶ ἐκλάμπει, καὶ ἐκπέμπει ἕτερον ἐξ ἑαυτοῦ ἐνυποστάτων Πνεῦμα, ὅτι μὴ τὰ οἰκεία χαρίζεται. Ὁ γοῦν Φουρνῆς μηδὲν τι θέλων εἶναι κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὡς περ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι πρόσσει, καὶ διὰ τοῦτο ἀντιλέγων τῷ ἀρχιεπισκόπῳ, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος προέτεινε τὸ εὐαγγελικὸν τοῦτο ῥητὸν, τὸ « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἔστιν, » εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα, οὐ καλῶς· οὐδ' ὀξείως τῆς τῶν Γραφῶν παραδόσεως ἀντιλέγει. Ὅτι δὲ οἱ λέγει οὗτος, προσεπάγει καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ χαρακτηριστικὸν ἴδιωμα τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ὁ Υἱὸς ἔχειν οὐ δύναται, καὶ οἷεται ἀναρτεῖν ἐντεῦθεν τὸ δύνασθαι ἐκπέμπειν καὶ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα ὡς ὁ Πατήρ, οὐκ ἦν τοῦτο ἐπιβολῆς εὐφρούς. Χαρακτηριστικὸν γὰρ ἴδιωμα τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως τοῦτο ἐστὶ, τὸ εἶναι τὸν Πατέρα Πατέρα τε καὶ ἀγέννητον, καὶ Πατέρα Υἱοῦ, καὶ τὸ ἴδιωμα τοῦτο ἀληθῶς ὁ Υἱὸς ἔχειν οὐ δύναται. Εἰ δὲ ἴδιωμα τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ὁ Φουρνῆς βούλεται λέγειν τὸ ἐκπέμπειν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, εἴγε ἀληθὲς τοῦτο οὐκ ἂν ποτε ἐβλήθη τὸ Πνεῦμα καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ καθὼς Πατήρ ὁ Πατήρ ἔχει τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς Πατήρ εἶναι οὐ δύναται, Πνεῦμα οὐκ ἔχει. Ἄλλ' ὁμολογῆται τὸ Πνεῦμα Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ ἐστὶ λοιπὸν ἀναντιρρήτως ἐντεῦθεν ἀναφαινόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ἐκ Θεοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐκ Θεοῦ, πλην ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ πηγῆς ἀνάγκου, καὶ θεογένου ἀρχῆς, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ πηγῆς ἐκείθεν ἐχούσης τὸ εἶναι, ἔθεν καὶ αὐτὸ τὴν τῆς ὑποστάσεως ἔχει αἰτίαν. Ἐπεὶ γοῦν ὁ Φουρνῆς, εἴτε τις ἕτερος λέγει, μὴ δι-

νισθαι τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ ἄ
της πατρικῆς ὑποστάσεως εἶναι ἰδιωματὸν τὸ ὑπάρχειν
ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, τῆς οὐθείας οὗτος ἐσφαλταί
ἐκνοίας. Ἐπει δὲ προτῶν πάλιν ὁ Φουρνῆς λέγει·

ν. « Εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ
ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, τὸ ἴδιον μετακίνηται
τοῦ Πατρὸς, »

Ἡμεῖς διενοεσθέντες λέγομεν, ὡς ἐν τρόπῳ οὐ
μετακινεῖται τὸ ἴδιον τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ λέγεσθαι
τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ,
οὕτως οὐδὲ ἐν τῷ κατὰ τοὺς Ἱταλοὺς ἐκπορεύεσθαι
τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Πα-
τρὸς ἰδίως μετακινεῖται. Οἱ γὰρ λέγοντες τὸ
Πνεῦμα ὑπάρχειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὲν ὡς ἐξ
ἑίας παρὰ τὸν Πατέρα πηγῆς ἔλεγον ὑπάρχειν
αὐτὸ, ἐμελλόν ἂν ἐμφαίνεин τῆς πατρικῆς ἰδιότητος
μετακινήσειν, ἀναρχον πηγὴν τοῦ Πνεύματος καὶ τὸν
Υἱόν, ὡς τὸν Πατέρα δοξάζοντες· εἰ δὲ ἐν τῷ λέγειν
ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, τὸν μέγαν Βασι-
λειον ἐαυτῶν περιστάσει λέγοντα, « τὸ παρὰ τοῦ
Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν
Πατέρα τὴν ἀναφορὴν ἔχειν, » οὐδεμίαν ἐμφανί-
σιν εἰς πρὸς τὴν μετακίνησιν τῆς πατρικῆς ἰδιότητος.
Ὡς γοῦν οἱ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγοντες ὑπάρχειν
τὸ Πνεῦμα διὰ τὰ εἰρημένα τηροῦσι· τὸ ἀμετακίνητον
τῆς πατρικῆς ἰδιότητος, οὕτω διὰ ταῦτα καὶ οἱ ἐκ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγοντες αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, τὸ
ἀμετακίνητον τηροῦσι τῆς πατρικῆς ἰδιότητος.
λέγει·

να. « Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, C
καὶ οὗτα ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὸ συμφυεῖ
καὶ ὁμοθεον, ἀναγκαίως πάντως τὸ ἐξ αὐτοῦ δεῖν ἐκ-
πορεύεσθαι τι συναχθήσεται, »

Ἡμεῖς ἐροῦμεν ὡς, Εἰ καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πα-
τήρ καὶ ὁ Υἱός, ταῦτα καὶ τὸ ἅγιον ἔχειν Πνεῦμα,
εὐσεβὲς ἐστὶ λέγειν δι' ἑκαίνα τὰ κοινὰ πάντως, ὡν
τὴν κοινωνίαν διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλα συμφυεῖς καὶ
ὁμοθεον ἔχουσι τὰ τρία πρόσωπα τῆς Θεότητος, ἀλλ'
οὐχὶ διὰ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ συμφυεῖς καὶ
ὁμοθεον θεολογῆται τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ,
ἵνα καθὼς δοκεῖ τῷ Φουρνῆ ἄκολουθήσῃ ἐκπορεύε-
σθαι τι καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος διὰ τὸ πρὸς τὸν Πα-
τέρα καὶ τὸν Υἱόν συμφυεῖς τοῦ Πνεύματος καὶ ὁμο-
θεον τὰ γὰρ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος τὸ πρὸς
ἀλλήλα συμφυεῖς καὶ ὁμοθεον κοινῶς ἔχουσι, καὶ D
ἕπερ ἂν ἦ τῷ ἐνὶ διὰ τὸ πρὸς τὰ λοιπὰ συμφυεῖς,
ἐστὶ καὶ τοῖς δυσὶ. Καὶ ἕπερ ἦν τὸ Πνεῦμα καὶ
ἐκ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ συμ-
φυεῖς, ἦν ἂν καὶ ὁ Υἱός διὰ τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς
τὸν Πατέρα συμφυεῖς ἐκ τοῦ Πνεύματος· ἢ μᾶλλον
ἀλλήλων ἂν ἦσαν τὰ τρία. Νῦν δ' ἄλλ' ἀκολουθεῖ
μὲν εἶναι τὸν Υἱόν συμφυεῖ τῷ Πατρὶ, ὅτι ἐκ τῆς
οὐσίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἠνάγκασται δὲ εἶναι
καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα διὰ τὸ πρὸς τὸν Υἱόν
συμφυεῖς τοῦ Πατρὸς. Εἰ τι γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ὁ
Υἱός, τοῦτο καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ διὰ τὸ ἐκ τῆς
οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτό· οὐ μὲν εἴ τι καὶ ὁμο-
ούσιον τινι, τοῦτο καὶ ὡς ἐκ Πατρὸς τοῦ ὁμοουσίου
ἐστὶ· καὶ τὸ Πνεῦμα γοῦν ὁμοούσιον μὲν τῷ Υἱῷ,

esse ex Patre Spiritum, nœ iste a recta notione
excidit. Et cum in progressu orationis iterum
Phurnes inculcet :

50. « Si Spiritus sanctus ex Patre et ex Filio
procedit, proprietas Patris dimota est, »

Nos obsistentes dicimus, Quœmadmodum non di-
movetur proprietatis Patris, cum dicitur Spiritus
esse ex Patre et ex Filio, pari ratione neque cum
sotentur Itali, Spiritum ex Patre et ex Filio pro-
cedere, Patris proprietatis dimovetur. Asserentes
quippe Spiritum esse et ex Filio, si veluti ex pro-
prio absque Patre fonte dicerent eum esse, tum
paternæ proprietatis dimotionem inferrent, sine
principio fontem Spiritus et Filium uti et Patrem
decernentes : si vero cum dicunt, ex Filio Spi-
ritum esse, magnum Basilium proferunt affirman-
tem, « quod a Filio dicitur esse, ad primam cau-
sam Patrem relationem habet, » nullam suspicio-
nem dimotionis paternæ proprietatis relinquunt. Ut
igitur qui ex Patre et Filio sotentur esse Spiritum,
propter jam dicta paternam proprietatem immotam
servant, sic propter eandem et qui ex Patre et Fi-
lio asserunt illum procedere, immotam paternam
proprietaem conservant. Ad dicta Phurnæ, quæ
subsequentur, et in quibus ait ·

Πρὸς δὲ τὰ ἐπεξῆς τῷ Φουρνῆ εἰρημένα, ἐν οἷς

51. « Si omnia quæ habet Pater et Filius, ea-
dem habet et Spiritus sanctus, cum sit ejusdem
naturæ et deitatis, necessario omnino, et ex eodem
aliquid procedere colligetur, »

Nos dicimus : Etsi omnia, quæ habet Pater et Fi-
lius, eadem habere et Spiritum sanctum, pium est
affirmare, prorsus de illis communibus, quorum
communione propter unam naturam et unam
deitatem inter se habent tres divinitatis personæ,
sed non propter eandem cum Patre Filii naturam,
et eandem divinitatem decretum est, Spiritum ex
ex Filio esse, ut, quemadmodum retur Phurnes,
sequatur, procedere quoque aliquid ex Spiritu, ob
Spiritum cum Patre et Filio eandem naturam,
eamdemque divinitatem. Tres enim Divinitatis per-
sonæ communiter inter se participant eandem natu-
ram, eandemque divinitatem. Et quod insitum
est uni propter eandem cum reliquis naturam,
erit et duabus aliis. Et si Spiritus esset et ex Filio
propter Filii eandem cum Patre naturam, esset
quoque et Filius ex Spiritu propter Spiritus eam-
dem cum Patre naturam; vel potius hæc tria
unum esset ex alio. At nunc sequitur quidem esse
Filium ejusdem cum Patre naturæ, quod ex essen-
tia est Patris, nec ideo cogitur esse Pater ex Filio
propter eandem naturam Patris cum Filio. Quid-
quid enim ex Patre, veluti Filius, id et ejusdem es-
sentia cum Patre est, quod illud ex essentia Patris
est : non vero quidquid ejusdem essentia est cum
aliquo, hoc veluti et ex Patre ejusdem essentia est.

Sic igitur et Spiritus ejusdem essentiae cum Filio A est, quod ex essentia Filii, at non quia ejusdem essentiae cum Filio, ideo ex Filio. Namque si id esset, esset et ex Spiritu Filius, si ea, quæ ejusdem essentiae sunt, inter se convertuntur. Quare qui alio atque alio tempore Spiritum Filii esse Spiritum exposuerunt propter eandem naturam, frustra ac temere similes interpretationes confluxisse comprehenduntur. Et nunc quoque jam dictis Phurnes relarguitur, non recte asseruisse :

52. « Si quæcunque habet Pater et Filius, eadem habet et Spiritus sanctus propter eandem naturam eandemque deitatem, prorsus et necessario aliquid ex eodem quoque procedere colligetur. »

Et non propterea quod Filius ejusdem cum Patre nature est dici, Spiritum esse et ex Filio, unde Phurnes prædictum absurdum elicere conabatur, jam declaratum est. Quod si iste ediscere cupit causam, ob quam Spiritus et ex Filio dicitur, audiat, fidemque adhibeat magno Basilio decernenti, propterea esse Spiritum et ex Filio, « quod quæcunque habet Pater Filii sint, » et principio absque causam Patri rursus conservanti, quod « quidquid a Filio dicitur esse, ad primam causam Patrem refertur. » Ad subsequentem rursus syllogismum, quem ille ita disponit :

53. « Si duæ processionis Spiritus causæ sunt, hæc et hæc sequentur absurda, »

Refellendum, abunde satis id fuerit, nullum alium esse, qui asserat duas Spiritus causas ; quo non supposito, frustra ipse absurdorum, inde subsequentium, ut comminiscitur, seriem concinnat. Interim quoque paululum progressus archiepiscopo laboriosus esse non desinit. hypostaticam proprietatem nominans Patris, ex Patre Spiritum esse, dicentemque et ex Filio illum esse, æque atque duos deos introduceret, criminatur. Qui hæc profatur, nescio quibusnam oculis adversus intuebitur rebus theologis tradendis instructissimum Gregorium Nyssenum, qui longum sermonem scribit de iis, quæ in Triade sunt, proprietatibus, non asserentem hanc esse Patris hypostaticam proprietatem, quam Phurnes, esse nempe Spiritum ex Patre, sed apertissime proprietatem Patris stabilientem, esse Patrem, eumque absque causa esse. Quod si hypostaticam proprietatem Patris hanc esse quispiam affirmaverit, esse Spiritum ex Patre, attamen Pater hic noster Nyssenus et ex Filio esse tradit Spiritum, et quod magis consideratione dignum est, non in aliis suis orationibus, sed in quibus Patris et Filii Spiritusque discrimen explicat, ipsamque Spiritus erga Filium proprietatem determinat. Itaque si tres proprietates sanctis suo ordine disponens, proprietatem Patris dicit, absque causa eum esse : proprietatem Filii, ex Patre esse, et hoc tantummodo circumcludi proprietatem Filii aperte docet : proprietatem postmodum determinat Spiritus, esse eum ex

ἀλλ' ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ· οὐ μὲν διότι ὁμοῦσιον τῷ Υἱῷ διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἢ γὰρ ἂν ἦν καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, εἴπερ ἀντιστρέφει τὸ πρὸς ἄλληλα αὐτοῦ ὁμοούσιον· ὥστε καὶ οἱ κατὰ καιροὺς Πνεῦμα Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐξηγησάμενοι διὰ τὸ ὁμοφυεῖς, μάτην τὰς τοιαύτας ἀναπλάττεσθαι ἐξηγήσεις ἐλέγχονται· καὶ νῦν δὲ ἐκ τῶν ἤδη ρηθέντων ὁ Φουρνῆς ἀπελήλεγκται, οὐ καλῶς λέγων,

νβ'. « Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ταῦτα καὶ τὸ ἅγιον ἔχει Πνεῦμα, διὰ τὸ συμφυεῖς καὶ ὁμόθεον ἀναγκαίως πάντως τὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἐκπορεύεσθαι τι συναχθῆσθαι.

Καὶ ὅτι μὲν οὐ διὰ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα συμφυεῖς τοῦ Υἱοῦ λέγεται ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὁπόθεν ὁ Φουρνῆς τὸ ρηθὲν ἀποπον συνάγειν ἐσπούδαζεν, ἤδη δεδήλωται· εἰ δὲ μαθεῖν οὗτος θέλει, διατὶ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγεται, τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ πειθέσθω· κατασκευάζοντι, διὰ τοῦτο εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ εἶναι, » καὶ τὴν ἀναρχὸν αἰτίαν τῷ Πατρὶ πάλιν τηροῦντι, διὰ τὸ « πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν, τὸν Πατέρα, τὴν ἀναφορὰν ἔχειν. Πρὸς δὲ τὸν μετὰ ταῦτα πάλιν συλλογισμὸν, ὃν οὕτως ἐκτίθησι· λέγων,

νγ'. « Εἰ δύο τῷ Πνεύματι τὰ αἰτία τῆς ἐκπορεύσεως, τὰ καὶ τὰ ἀκολουθήσει τὰ ἀτοπα, »

Οὐδὲν ἕτερον εἰς ἐλεγχὸν ἱκανὸν, ἢ ὅτι, ἀλλ' οὐδεὶς ἐστὶν ὁ λέγων δύο τὰ τοῦ Πνεύματος αἰτία· καὶ τοῦτου μὴ θεέντος μάτην αὐτὸς συμπλέκει τὸν ὀρθοῦσθαι ἐντεῦθεν ἀναφαινομένων ἀτόπων. Ἄλλὰ καὶ πάλιν ἐν τῇ μετὰ μικρὸν προόδῳ τοῦ λόγου τῷ ἀρχιεπισκόπῳ οὗτος διανοχθεῖ, ὑποστατικὸν ἰδίωμα τοῦ Πατρὸς ὀνομάζων τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ διθεῖαν ἐγκαλῶν τῷ λέγοντι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ. Καὶ ὁ ταῦτα λέγων οὐκ οἶδα ποίους ἀντιβλέπει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ θεολογικωτάτῳ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης, πὸν ἂν μὲν ποιουμένων τῶν ἐν τῇ Τριάδι ἰδιότητων τὸν λόγον, οὐ τοῦτο δὲ ὑποστατικὸν ἰδίωμα τοῦ Πατρὸς λέγοντι, ὅπερ καὶ ὁ Φουρνῆς, τὸ εἶναι δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ σαφῶς ἰδίωμα τοῦ Πατρὸς παριστῶντι τῷ Πατέρᾳ καὶ ἀνευ αἰτίας εἶναι αὐτόν· εἰ δὲ ὑποστατικὸν ἰδίωμα τοῦ Πατρὸς τοῦτο λέγει τις εἶναι, τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἡμῶν οὗτος ὁ Νύσσης καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι οὐκ ἐν ἄλλοις τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλ' ἐν οἷς τὴν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα διαφορὰν δηλοῖ, καὶ αὐτὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητα διαιρεῖ. Εἴπερ γοῦν, τὰς τρεῖς ἰδιότητας ὁ ἅγιος κατατάττων, ἰδιότητα μὲν τοῦ Πατρὸς λέγει τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι αὐτόν, ἰδιότητα δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ μέχρι τούτου ἴστασθαι τῷ Υἱῷ τὸ ἰδίωμα διδάσκει σαφῶς, ἰδιότητα δὲ τοῦ Πνεύματος ἀποφαίνεται, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, πῶς οὐ προφανῶς ἀντιλέγει τῷ Νύσση· ὁ ὑποστατικὸν

ἰδιώμα τοῦ Πατρὸς λέγων τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἅ
 τὸ Πνεῦμα; Καὶ ἵνα μὴ ἀφ' αὐτῶν τάχα τὰ τοιαῦτα
 ἀλάττεισθαι δόξαιμεν, τὴν περικοπήν τῶν ἐκείνου
 βητῶν, ἣν ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν ἐμιλία αὐτοῦ
 φησιν, ἥς ἡ ἀρχή, « Ὅτε προσῆγεν ὁ μέγας Μωϋσῆς
 τῇ κατὰ τὸ ὄρος μυσταγωγία τὸν Ἰσραηλίτην λαόν, »
 ἐκταῦθα ἐκθήσομεν καὶ πάλιν ὡς πρότερον, οὕτως
 ἐπὶ λέξεων ἔχουσιν. « Ὅτε γὰρ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ἐξῆλθε, καθὼς φησιν Γραφή, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ
 Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' ὡσερ
 τὸ εἶναι αἰτίας εἶναι μόνου τοῦ Πατρὸς ὄν, τῷ Υἱῷ
 καὶ τῷ Πνεύματι ἐφαρμοσθῆναι οὐ δύναται, οὕτως
 τὸ ἐκπαλιν, τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι ὅπερ Ἰδιὸν ἐστι τοῦ
 Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι
 εὔριν οὐκ ἔχει· κοινὸν δὲ ὄντος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ
 Πνεύματι τοῦ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, ὡς ἂν μὴ τις
 σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκείμενον θεωρηθεῖη, πάλιν
 εἶναι ἄμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφο-
 ρὴν ἐξαιρεῖν, ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθεῖη, καὶ
 τὸ ἴδιον μὴ συγχυθεῖη· ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ
 Πατρὸς παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ
 μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵσθησιν αὐτῷ τὸ ἰδιώμα· τὸ δὲ
 ἄγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα
 Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.
 Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν καὶ Χρι-
 στοῦ Πνεῦμά ἐστιν· ὁ δὲ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐ-
 κέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἔστιν, οὔτε λέγεται,
 οὔδ' ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ αὐτῆ ἀκολουθία. » Τοιαῦτα
 τοῦ ἁγίου τούτου περὶ τῶν ἰδιοτήτων θεολογούντος,
 καὶ σαφῶς εἰς ἰδιότητα μὲν τοῦ Υἱοῦ τιθεμένου, τοῦ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτὸν, ἰδιότητα δὲ τοῦ Πνεύματος
 ὀμολογούντος τρανῶς τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ λέγεσθαι,
 καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖσθαι, μάτην ὁ
 Φωρηνὴς ὑποστατικὸν ἰδιώμα τοῦ Πατρὸς ὀνομάζει
 τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα. Πρὸς δὲ τὰ ἐφ-
 εῖρη; τῶν συλλογισμῶν τίς οὐκ ἀρρυθρίασει; Λέγει γὰρ
 συλλογισόμενος· οὗτος πρὸς τὸν αὐτῷ ἀντιλέγοντα·

« Ἐἰ δὲ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγεται τὸ Πνεῦμα,
 ὅτι Πνεῦμα Υἱοῦ λέγεται, τί περὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐροῦ-
 μεν, εἰπόντες· τοῖς ἀδελφοῖς, Μὴ φοβείσθε· τοῦ γὰρ
 Θεοῦ εἰμι ἐγώ; Μὴ τὸν Ἰωσήφ τὴν ὑπαρξίν ἐκ τῆς
 θείας φύσεως ἐσχηκέναι νομίζομεν; Καὶ τοῦ Δα-
 υὶδ εἰπόντος, « Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, » μὴ ἐκ τῆς
 θείας φύσεως εἶναι αὐτὴν δώσομεν;

Βαβαί! πόσα ὁ κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὀδύνας παρ-
 εῖσμα δύναται; Εἰ μὴ γὰρ ἐξ ἀκαίρου καὶ παραλό-
 γου ζήλου ἦν ἀντιλογία, πότε ἂν τοιαῦτα εἰρήκει
 λόγοις καὶ τῇ ἐκ λόγων σοφίᾳ ἐνθετραμμένους ἀνήρ;
 Καὶ ὁ δὲ ἐπιφέρει τοῖς εἰρημένοις, οὔδ' ἐξ αὐτοῦ ἀπὸ
 ἀλογίας. Λέγει γὰρ· « Πᾶν ὅπερ τινὸς εἶναι λέ-
 γεται, οὐκέτι καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἀνάγκη. » Καὶ οὐ
 συνδεῖν διεσκέφατο τὸ τῆς προτάσεως ψεύδος.
 Οὔδ' ἔτι ἀληθὴς ἡ λέγουσα πρότασις, « Πᾶν ὅπερ
 τινὸς, οὐκέτι καὶ ἐξ αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ λέγουσα,
 « Οὐ πᾶν ὅπερ τινὸς, ἤδη καὶ ἐξ αὐτοῦ. » Τινὰ
 μὲν εὐρεθήσονται καὶ τινὸς ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ
 μὴ ὄντα, ὡς τὰ ἐξωθεν τῆς φύσεως ὄντα τινὸς, ὅσον
 τὸ τιλὸν ἱμάτιον, καὶ ἡ τινὸς κλίση, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Patre et ex Filio, quo pacto palam non contradi-
 cit Nysseno, qui hypostaticam proprietatem Patris
 decernit, ex Patre esse Spiritum. Et ne fortasse
 videamur ex nobis ipsis hæc confingere, illius ver-
 borum seriem, quam ille in Orationem Domini-
 cam Homilia disposuit, ejus principium, « Cum
 conduceret magnus Moyses in monte facta mystago-
 gia Israeliticum populum, hic iterum, ut et antea,
 apponemus hisce verbis digestam: « Cum enim Fi-
 lius ex Patre exivit, ut Scriptura tradit, et Spiritus
 ex Deo et Patre procedit, sed quemadmodum abs-
 que causa esse, solius Patris est, quod neque Filio,
 neque Spiritui adaptari potest, sic vice versa,
 ex causa esse, quod est proprium Filii et Spiritus,
 de Patre intelligi alienum a natura est. Cum
 vero Filio et Spiritui commune sit, ingenitos non
 esse, ne confusio circa subjectum introducatur,
 rursus potest immista in eorum proprietatibus
 differentia reperiri, ut et commune conservetur,
 et proprium non confundatur. Namque unigeni-
 tus Filius ex Patre per Scripturam sacram dicitur,
 nec ultra hoc illius proprietatem oratio
 extendit. Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur
 et ex Filio esse astruitur. Si quis enim Spi-
 ritum Christi non habet, inquit, hic non est il-
 lius. Itaque Spiritus, qui ex Deo est, et Christi
 Spiritus est; Filius qui ex Deo est, Spiritus neque
 est, neque dicitur, neque convertitur relativa ista
 sequela. » Hæc sancto isto Patre de proprietati-
 bus divinis decernente, et palam proprietatem Fi-
 lii præscribente, eum ex Patre esse, et propieta-
 tem Spiritus affirmante diserte, ex Patre eum dici,
 et ex Filio esse astrui, temere Phurnes hypostati-
 cam proprietatem Patris vocat, ex Patre esse Spi-
 ritum. Sequentes vero syllogismos quis absque
 rubore percurreret? Ratiocinans enim hic adversus
 contradicentem scribit:

54. « Quod si propterea dicis, Spiritum ex Filio
 esse, quod Spiritus Filii dicitur, quid de Josepho
 dicemus, qui fratribus ait, Ne timeatis: Dei enim
 ego sum? Num Josephum existentiam ex divina
 natura habuisse opinemur? Et Davide dicente, « Do-
 mini terra, num ex divina natura esse eam conce-
 demus? »

Papæ! Quas adversus fratres injusta exacerbatio
 vires habet? Nisi enim ex intempestivo irrationa-
 lilique zelo contradictio exorta fuisset, quando
 similia nunquam enuntiasset vir sapientia eloquen-
 tiæque instructus? Quod vero dictis adnexuit, ne-
 que id ex verecundia hominis est. Subdit enim:
 « Quod alienius esse dicitur, non erit ex eo neces-
 sario, » nec potuit suæ propositionis mendacium
 deprehendere. Neque enim vera est propositio
 asserens: « Omne quod est alienius, non est ex
 ipso, » sed ea: « Non omne quod alienius, jam et
 ex ipso. » Reperientur enim nonnulla, quæ alieni-
 us sunt, et ex ipso non sunt, ut illa quæ sunt ex-
 terna nature alienius, veluti alienius vestis, alieni-

jus lectulus, et similia. Reperientur quoque nonnulla, quæ alicujus sunt, et ex eo sunt, ut omniaquæ alicujus essentia sunt, veluti alicujus filius, et ex eo est; alicujus spiritus, et ex eo est. Sed euge exemplum, quod tam prope accidit ad orationis nostræ scopum. Etenim si in omnibus, quibus spiritus corruptioni obnoxius est, non est in aliquo, ejus spiritus non sit ex ipso, quam ratione contendet quispiam, Filii Spiritum non esse et ex Filio? His itaque concluduntur Phurnæ dicta, quæ mihi refutatione digna visa sunt. Nam si quid præterea aliud in illis immiscet, despiciendum potius, quam contradictionibus subigendum judicatum est, quod ex iis, quæ dicta sunt, eorum etiam, quæ dicta non sunt, refutatio facile parari possit.

55. Nunc vero Nicolai Methonensis proposita examini subjicimus.

NICOLAUS METHONENSIS.

Hic enim statim in suæ orationis exordio prolixa admodum loquacitate astruere conatur, « paternam proprietatem esse ex se ipso producere. » Verumtamen nobis sententia ista non arridet, quod utraque non producantur ex Patre veluti Filii. Neque enim simpliciter producere paterna proprietas est: namque tum foret et Spiritus Filius, sed generando producere, hæc vere proprietas Patris, qua productum ut Filius producat ex Patre, sed uti ex Deo, Deitatis inquam fonte. Et est unus idemque Deitatis fons, ex quo varie Filius et Spiritus proveniunt. Sed cum Filius ex fonte hoc Deitatis ut genitus, et immediate producat, propterea et Pater, et Deipara deitas fons Deitatis in generatione Filii nuncupatur. Quod vero Spiritus neque ut genitus ex ipsa, neque immediate ut Filius, sed ex ea est per Filium secundum aliam existentia modum, propterea Pater fons Deitatis hic appellatur, adeo ut non simpliciter producere, sed hoc modo, paterna proprietas demonstratur in Deipara deitate. Nam si Spiritus contiguit et immediate æque aique Filius ex Patre esset, omnino nullus unquam ex sanctis ausus fuisset, et ex Filio Spiritum asserere. Quoniam vero Filium contiguit et immediate Patres affirmant ex Patre, Spiritum vero per Filium ex Patre esse, et per Filium ex Patre procedere tradunt: propterea et ex Filio saepenumero in descriptionibus suis dixerunt Spiritum. Et est Spiritus, et veluti ex Deum-generante principio Patre, et veluti ex fonte Filio, non tamen separato fonte absque Patre: fons enim Spiritus et Pater, fons Spiritus et Filius: sed Pater quidem fons Spiritus et est et dicitur, uti fons Deitatis, et sine principio causa; Filius vero fons, per se ipsum naturaliter et essentialiter Spiritum ex Patre emanantem effundens. Non recte itaque Methonensem paternæ proprietati processum Spiritus ascribere, qui potius absque principio Deitatis fonti accommodatur, satis ut opinor, demonstravimus. Nunc porro considerandum est, quod ipse dein-

Εὐρεθίσονται δὲ τινὰ καὶ τινὲς ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὄντα, ὡς πάντες τὰ τῆς οὐσίας τινὲς ὄντα, ὅσον τινὲς υἱὸς, καὶ ἐξ ἐκεῖνου ἐστὶ, καὶ τὸ τινὲς πνεῦμα, καὶ ἐξ ἐκεῖνου ἐστίν. Ἄλλ' εὖγε τοῦ παραδείγματος, ὅτι πλείστην ἔχει πρὸς τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν τὴν ἐμφέρειαν. Εἰ γὰρ ἐπὶ πάντων τῶν ὄσα ἔχει Πνεῦμα φαρτὸν, οὐκ ἐστὶν ἐπ' οὐδενὸς, οὐ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐστίν. ἐξ αὐτοῦ, πῶς ἂν τις εἴπη τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα μὴ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Ἐν τοσοῦτοις μὲν οὖν καὶ τὰ τοῦ Φουρνῆ, ὅσα τέως ἔμοι τῆς πρὸς ἀνάτροπὴν ἀντιβρῆσεως ἀξιοθῆναι ἐκρίθησαν. Εἰ τί που γὰρ ἄλλο ἦν καὶ διὰ μέσου αὐτῶν παροράσει; ἐκρίθη μοι καὶ οὐκ ἀντιβρῆσεως, διὰ τὸ τὰ ῥηθέντα τῶν μὴ ῥηθέντων τὸν ἔκλεγον δύνασθαι.

Β νᾶ. Τὰ δὲ τοῦ μεσσηνῆς Νικολάου καὶ ὅη προτιθέντε πρὸς ἐξέτασιν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΕΘΩΝΗΣ.

Θύπος καὶ γὰρ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀρχόμενος, αὐτίκα πολλὴν οὐ περιουσίαν ἐν καταρχαῖς τοῦ λόγου ἐκτίθησι, δι' ἧς « πατρικὸν ὀνομάζει ἰδιώμα τὸ προάγειν ἐξ ἑαυτοῦ. » Ἄλλ' ἡμῖν οὐκ ἀρέσκει τὸ νόημα, διὰ τὸ μὴ καὶ ἀμφοτέρω παραγεσθαι ἐκ Πατρὸς ὡς Υἱοῦ. Οὐ γὰρ τὸ ἀπλῶς προάγειν πατρικὸν ἰδιώμα ἐστίν· ἦν γὰρ ἂν καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱός; ἀλλὰ τὸ γεννητῶς προάγειν, τοῦτο ἀληθῶς ἰδιώμα τοῦ Πατρὸς, ὅτι καὶ τὸ ὡς Υἱὸς προηγμένον, ἐκεῖνο προῆται ὡς ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ τῆς πηγαιας, λέγω, θεότητος. Καὶ ἐστὶν ἡ αὐτὴ καὶ μία πηγαία θεότης, ἐξ ἧς διαφόρως ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα προσέρχονται. Ἄλλ' οὐ μὲν ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς πηγαιας ταύτης θεότητος γεννητῶς, καὶ ἀμέσως προάγεται, διὰ τοῦτο καὶ Πατὴρ καὶ θεογόνος θεότης ἡ πηγαία θεότης ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει καλεῖται. Ὅτι ἢ τὸ Πνεῦμα, οὔτε γεννητῶς ἐξ αὐτῆς, οὔτε ἀμέσως ὡς Υἱὸς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἐστὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ καθ' ἑτερον τρόπον ὑπάρξεως, διὰ τοῦτο ὁ Πατὴρ ἡ πηγαία θεότης ἐνταῦθα καλεῖται. Ὅστε οὐ τὸ ἀπλῶς προάγειν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πῶς τὸ πατρικὸν ἰδιώμα δεικνύται ἐν τῇ θεογόνῳ θεότητι. Εἰ μὲν γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα προσερχῶς καὶ ἀμέσως ὡς ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἦν, πάντως οὐδεὶς ἂν ποτε τῶν ἁγίων ἀπετόλμησε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἰπεῖν· ὅτι δὲ τὸν μὲν Υἱὸν προσερχῶς καὶ ἀμέσως οἱ Πατέρες θεολογοῦσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγουσι, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πολλαχοῦ τῶν γραφῶν εἶπον τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὡς ἐκ θεογόνου ἀρχῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ ὡς ἐκ πηγῆς τοῦ Υἱοῦ, οὐ μέντοι γε ἰδίας πηγῆς παρὰ τὸν Πατέρα. Πηγὴ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος καὶ ὁ Πατὴρ, πηγὴ τοῦ Πνεύματος καὶ ὁ Υἱός· ἀλλ' ὁ μὲν Πατὴρ πηγὴ τοῦ Πνεύματος ἐστὶ τε καὶ λέγεται, ἕτε πηγαία θεότης καὶ ἀναρχὸν αἰτίον· ὁ δὲ Υἱὸς πηγὴ ἄτε δι' ἑαυτοῦ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς τὸ ἐκ Πατρὸς ἀναδύζων Πνεῦμα προχέων. Ἄλλ' οὐ μὲν οὐ καλῶς ὁ Μεθώνης τῷ πατρικῷ ἰδιώματι τὴν τοῦ Πνεύματος πρόδον ἀναφέρει, ἦτι; τῇ ἀναρχῳ

παραγα μᾶλλον ἀρμόζει θεότητι, ἰκανῶς, οἶμαι, πρὸς ἀπέδειξιν ἦλθε. Σκαπτέον δὲ νῦν ἐστίν, ὅπερ ἐφ-
εξῆς οὕτος ἐπάγει, τὸ τοῦ μεγάλου Διονυσίου φημι
πολύμνητον, ἐκεῖνο ῥητὸν ὃ καὶ ἔχει οὕτως :

«Ὅτι μὲν ἐστὶ παραγα θεότης ὁ Πατήρ, ὃ
ὃ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς θεογένου θεότητος, εἰ
οὕτω χρῆ φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἷον ἀνθή
καὶ ὀπρούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν Λογίων παρ-
εἰρημαζόμενος ὅπως δὲ ταῦτά ἐστίν, οὐτ' εἰπεῖν, οὐτ'
ἐνωσῆσαι δυνατόν.»

Τὸ ῥητὸν τοῦτο τοῖς οικείοις λόγοις ὁ Μεθώνης
συνείρων εἰς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν φαίνεται: ἐκλαμ-
βάνων αὐτὸ, εἰς οἷαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν μετ'
αὐτὸν, καθὼς τινῶν καὶ αὐτὸς αὐτήκοος γέ-
γονα, προβαλλομένων ἐκ τῆς ὀνομαζούσης λέξεως,
τὰ δύο αἰτιατὰ θεοφύτους βλαστοῦ, μὴ δύνασθαι
ποτε εἶπέν τινα τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, «διὰ
τὸ μὴδὲ βλαστὸν ἐκ βλαστοῦ εἶναι δύνασθαι.» Καὶ
ὁ μὲν Μεθώνης, τὸ τοῦ μεγάλου Διονυσίου τοῦτο
ῥητὸν εἰς ἀνακροπὴν προβαλλόμενος, τοῦ εἶναι τὸ
Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐν τῷ παραδείγματι
εἰκόνα τῆς τῶν βλαστῶν δυάδος εἰς συκρότησιν τοῦ
λόγου οικείου προτείνει, λέγων, «μὴ δύνασθαι
βλαστὸν ἐκ βλαστοῦ εἶναι ποτε.» Ἐγὼ δὲ φημι ὡς ἦν ἂν
προσφῆς ἢ τοῦ παραδείγματος τούτου εἰκὼν, εἴγε
διεχίς ἦσαν εἰ θεόφυτοι ἐκεῖνοι βλαστοὶ, ὡς ἐνταῦθα
ἐπὶν ὅτε ἐν τοῖς, κάτω τούτοις εὐρίσκεται. Νῦν δ'
εἰλ' οὐχὶ διεχίς οἱ θεόφυτοι ἐκεῖνοι βλαστοὶ,
γνοσθήσεται ἀπὸ τοῦ βλαστὸν μὲν τὸν Υἱὸν ὀνομα-
ζοῦσθαι, ἀλλὰ προσεχῆ τῷ ἐξ οὗ, βλαστὸν δὲ καὶ
τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ διὰ βλαστοῦ τοῦ Υἱοῦ, ἐκ τῆς
ρίζης βλαστάνοντα τοῦ Πατρὸς. Βλαστοὶ γοῦν θεό-
φυτοι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ εἰπόντι ἀγίῳ ὀνο-
μάθησαν, οὐ δεὰ τὸ διεχῶς ἐκεῖθεν ἐκφῦναι, ἀλλὰ
διὰ μόνον αὐτὸ ἐκφῦναι. Τὸ γὰρ ἀπλῶς εἶναι,
καὶ οὐ τὸ διηρημένως ἐκεῖθεν εἶναι αὐτὰ λέξις δη-
λοῖ, μόνον τοῦ αἰτιατοῦ παριστώσα τὴν ἔννοιαν.
Πῶς οὖν ὁ Μεθώνης ὡσπερ διηρημένους ἀπ' ἀλλή-
λων βλαστοῦ, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς εἶναι νομοθετεῖ, καὶ τὸν τοῦ Παύλου μαθητὴν
μὴ εἶδέναι τὴν φυσικὴν τῆς Τριάδος ὑπεμφάνει
ταῖς, ἐκ τοῦ λέγειν μὴ «δύνασθαι εἶναι βλαστὸν
ἐκ βλαστοῦ;» Εἰ γὰρ κατὰ τὴν Μεθώνην ὡσπερ
διηρημένοι βλαστοὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ
Πατρὸς, πῶς τὸ Πνεῦμα τρίτον τῆ τάξει κατὰ τὴν
μέγαν Βασιλείον, καὶ ὁ Υἱὸς μέσος εἶναι Πατρὸς
καὶ Πνεύματος λέγεται; Ἡ πῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ
μὲν Υἱοῦ λέγεται ἀμέσως εἰκὼν, τοῦ δὲ Πατρὸς
εἰκὼν δὲ Υἱοῦ; «Ὅτι δὲ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Διονύσιος οὐ
κατὰ διεχῶς πατρώθεν ἐκφῦναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μόνον
τὸ ἀπλῶς ἐκφῦναι, βλαστοῦς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ
Πνεῦμα ὀνόμασε, συνιδεῖν ἐστὶ τοῖς προσεκτικώ-
τερον διασκοπούμενοις, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ρίζαν ἐνταῦθα
τὴν Πατέρα καλεῖν, καὶ τοῖ γε εἰρημένον οὕτως
ἐν ἄλλοις. Πηγαίαν γὰρ θεότητα τὸν Πατέρα εἰκὼν
ἐπιγάγε παρθεῦς, Ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα βλα-
στοὶ θεόφυτοι καὶ οἷον ἀνθή, καὶ ὀπρούσια φῶτα.
καίτοι γε ὡς πρὸς τοὺς βλαστοῦς ρίζαν εἶδει παρὰ
τοῦ μεγάλου Διονυσίου τὸν Πατέρα κληθῆναι. Ο

A corp adveclit, magni Dio' ysii nunquam satis lau-
datum dictum illud, quod ita se habet :

56. « Patrem quidem esse fontem et originem in
divinis a sacris Scripturis accepimus, Filium vero
et Spiritum Deiparæ deitatis, vel si dictum fas sit,
quasi germina divina, floresve ac lumina super-
substantialia : quonam autem pacto sese habeant,
neque eloqui, neque intelligere valemus. »

Dictum hoc propriis sermonibus Methonensis
complicans, in eam sententiam, ut apparet, attra-
hit, in quam et plerique alii post eum, quemad-
modum etiam ego hisce meis auribus exponentes
audiui, contententes ex voce illa, qua duos effectus
nominat germina a Deo nata, non posse aliquem
unquam dicere, Spiritum et ex Filio : « Quod
ex germine germen esse nequit. » Et Methonensis
quidem hoc magni Dionysii dictum afferens, ad
evertendum Spiritum esse et ex Filio, exempli im-
aginem duorum germinum ad constabiliendam
suam sententiam proposit, dicens, « fieri non
posse, ut ex germine germen sit. » Ego vero dico:
Aptissima hujusce exempli imago tum fuisset, si
e Deo nata illa germina essent in duas partes
divisa, quemadmodum hic est, et in his inferiori-
bus, et quæ visui obijciuntur, reperitur; nunc vero
a Deo nata illa germina non dividi in duas partes,
planum sit : germen enim Filius vocatur, sed con-
tiguum illi ex quo est, germen vero et Spiritus
sanctus, sed per germen Filium; ex radice ena-
scentia Patre. Germina itaque a Deo nata Filius et
Spiritus a sancto nuncupati sunt, non quod in
duo divisi inde exeant, sed quod tantum enascan-
tur. Nam simpliciter esse, et non divisim iude
emanare eos, dictio notat tantum effectus necius
notionem insinuans. Quam ergo ratione Metho-
nensis veluti sejuncta a seipsis separataque ger-
mina Spiritum et Filium ex Patre esse decernit,
et Pauli discipulum naturalem Triadis ordinem
nescivisse subinnuit, cum dicat, « non posse esse
germen ex germine? » Namque si, ut Methonensis
contendit, veluti separata germina Filius et Spiritus
ex Patre, quomodo Spiritus tertius ordine
erit, ut magnus Basilius tradit, et Filius medius
esse inter Patrem et Spiritum dicetur? Vel quo-
modo Spiritus Filii dicitur immediata imago, Patri
vero imago per Filium? Magnum porro divinis
pertractandis Dionysium, non quod divisim ex
Patre enascentur, sed quod solum et simpliciter
enascentur, germina Filium et Spiritum nuncu-
passe, intelligere possunt, qui accuratius dicta
examinabunt, nec non ex eo, quod hic radicem
Patrem non vocat, licet alios alibi hoc quoque
modo elocutus invenimus. Fontem enim Deitatis
Patrem compellans, illico subdidit, Filius vero et
Spiritus germina a Deo nata, et quasi flores, et
supersubstantialia lumina. Et nihilominus si ger-
minum ratio habenda esset, nuncupari debuerat a

magno Dionysio radix Pater. Sed ille, ne quis fortasse dictioni insisteret, illius, quod in exemplum afferebatur, immutabilitatem erga exemplum inaginatione concipiens, fontem Deitatis Patrem enuntians, germinum, et florum, et luminum nomine, qui inde proveniant effectus significavit, quorum neutrum ullam cum fonte proportionem habet. Quibus itaque similes dictiones obviam sunt, illi animo concipiant, similium auctores Patres theologos, non Spiritus et Filii divisionem inducere volentes hæc protulisse, sed tantummodo ad Patris effectus respicientes, pro vario dictionum usu, causam et effectum indicare statuentes, gemina flumina eos ex uno fonte, a Deo nata ex radice germina, flores duos ex uno ramo, duo lumina ex uno sole, dixerunt: et ex his alii tantum effectum indicantes, iam variis vocibus, illum subinnuebant; alii vero quomodo effectus inter se respondeant, et ad causam referantur, ostendentes, hunc quidem dicebant immediate ex primo, illum vero per eum, qui immediate erat a primo. Qui vero potest attentius cogitationem suam figere in dictionem hanc, et per eum, qui immediate est, et capere, quomodo ex Patribus nemo unquam Spiritum immediate ex Patre asseruit, ille et ex Filio Spiritum dicet, et causam Patri conservabit: quemadmodum qui dicit fructum ex radice per ramum, et ex ramo, et fluvium ex oculo per fontem, et ex fonte.

56. Et de his quidem hæc satis. Ad ea vero, quæ consequuntur, Methonensis dicta, cum nulla alia nova sententia concludatur, sed eadem, quam et alii insinuarunt, et cui nos supra jam dictis respondimus, nihil dicimus, intempestivam respondentem loquacitatem. Eadem enim sæpius inculcare, pertractareque cum delirante inutilitate satietatem affert: qualia sunt, quæ in progressu orationis agitantur, de uno principatu theologiæ, de singularitate generationis et processionsis, de immutabilitate filiationis in paternitatem, et paternitatis in filiationem, de indivisibili relatione ad duo principia, de absolutissima perfectione singularum trium personarum, de discrimine missionis et processionsis, in qua differentia etiam admiranda illa complicata, et procedere Gabrielem a Patre, veluti missum a Deo Patre, et Moyssem quoque uti missum a Deo. Hæc itaque cum subsequens illius oratio exponat, qui accurate antea in hoc nostro Commentario pertractata perlegerit, ad illa evertenda, aliis non indigebit. Proptereaque nos supervacaneum intempestivumque esse duximus, iterum ex illis quidpiam reperere

7. Partem porro illam Methonensium dictorum, in qua illud, « Ex meo accipiet, » enarrans illa affirmat, « nihil ex hoc dicto evangelico significari, ex Filio Spiritum accipere, verum ex Patre, » quis a veritate aberrare non determinaverit, cum de eo Patrum expositiones percurrerit, quarum una in Ancorato magni Epiphanius jacet, quam vel solam,

δὲ, ἵνα τις τάχα μὴ ἐπιμείνη τῇ λέξει, ἀπαρραλλέξαν τοῦ παραδείγματος φανταζόμενος, πηγαίαν θεότητα τὸν Πατέρα εἰπὼν, τῷ τῶν βλαστῶν καὶ ἀνθῶν, καὶ φῶτων ὀνόματι τὰ ἐκείθεν ὄντα αἰτιατὰ παρεδήλωσεν, ὧν οὐδὲν ὡς πρὸς τὴν πηγὴν ἔχει σχέσιν ἀνάλογον. Οἱ γοῦν ταῖς τοιαύταις τῶν λέξεων ἐντυγχάνοντες, συνιέτωσαν, ὡς οἱ τοιοῦτά τινα εἰρηκότες θεολόγοι Πατέρες; οὐχὶ εἰδείσαν Ἰησοῦ καὶ Πνεύματος παραστῆσαι βουλόμενοι, ἔλεγον τὰ τοιοῦτα, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸ ἐκ Πατρὸς ὄρωντες αἰτιατὸν κατὰ διάφορον χρῆσιν τῶν λέξεων, τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν σημαίνειν βουλόμενοι, διδύμους ποταμοῦ; αὐτὰ ἐκ μιᾶς πηγῆς λέγοντες, θεοφύτους ἐκ βίβης βλαστοῦ; ἄνθη δύο ἐκ κλάδου ἑνὸς, φῶτα δύο ἐξ ἡλίου ἑνός. Καὶ οἱ μὲν, μόνον τὸ αἰτιατὸν

δηλοῦντες ἐν διαφόροις οὕτω λέξεσιν, αὐτὸ ὀηνοῦντο· ἄλλοι δὲ καὶ ὅπως ἔχουσι τὰ αἰτιατὰ πρὸς τε ἄλληλα, καὶ πρὸς τὸ αἴτιον ἐμφαίνοντες, τὸ μὲν ἔλεγον προσεχῶς; ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς; ἐκ τοῦ πρώτου. Καὶ ὁ θυμὸς ἐπιστατικώτερον τῇ λέξει ταύτῃ ἐπιβαλεῖν, τῇ διὰ τοῦ προσεχῶς, καὶ συνιείς ὅπως οὐδέ τις τῶν ἁγίων εἰρηκῆ του τὸ Πνεῦμα ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκείνο; καὶ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα ἔρπει, καὶ τὴν αἰτίαν τῷ Πατρὶ τῆρῆσει, ὡς ὁ λέγων τὸν κερπὸν ἐκ τῆς βίβης διὰ τοῦ κλάδου, καὶ ἐκ τοῦ κλάδου, καὶ τὸν ποταμὸν ἐκ τοῦ ὄφθαλμοῦ διὰ τῆς πηγῆς, καὶ ἐκ τῆς πηγῆς.

νε'. Περὶ μὲν οὖν τούτων τοσαῦτα. Πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τῶν τοῦ Μεθώνης ῥητῶν, ἐπεὶ μὴ καινὴν τινα ἔχουσιν ἔννοιαν παρὰ τὴν ἣν εἶπον καὶ ἄλλοι, πρὸς ἣν καὶ ἀπηντήσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, οὐδὲν λέγομεν τὴν ἀκαιρον παρατιόμενοι περιτολογίαν. Τὰ γὰρ αὐτὰ πολλὰκις μεταχειρίζεσθαι πάντως προσκορὰ; καὶ ἀδόλεσχον. Οἷα γὰρ τὰ ἐν τοῖς ἐξῆς τῶν λόγων αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς ἀρχαίας θεολογίας φησὶ περὶ τοῦ μοναδικῆς τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως, περὶ τοῦ ἀμετακινήτου τῆς υἱότητος; εἰς πατρότητα, καὶ τῆς πατρότητος; εἰς υἱότητα, περὶ τοῦ πρὸς διττὰς ἀρχὰς ἀμελεστοῦ τῶν σχέσεων, περὶ τοῦ παντελεστάτου καὶ πληρεστάτου ἐκάστου τῶν τριῶν προσώπων, περὶ διαφορὰ; ἀποστολῆς τε καὶ ἐκπορεύσεως, ἐφ' ἧτιν διαφορὰ καὶ ἐκεῖνα τὰ θαυμάσια ἐπισυμπλέκει, ἐτὶ ἐκπορεύεσθαι τὸν Γαβριὴλ παρὰ Πατρὸς, ὡς ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ τὸν Μωϋσῆν δὲ, ὡς ἀπεσταλμένον παρὰ Θεοῦ. » Περὶ τοιούτων γοῦν οὐσης τῆς τῶν ἐφεξῆς λόγων ἐκθέσεως, ὁ ἐπιμελῶς τὰ προειρημένα τῷ λόγῳ ἡμῶν ἐπελθὼν οὐχ ἑτέρων δεήσεται πρὸς ἀντίβρῃσιν. Καὶ διὰ ταῦτα περιττὸν ἡμεῖς καὶ ἀκαιρον ἠγησάμεθα εἰπεῖν τι καὶ πάλιν περὶ αὐτῶν.

νε'. Τὴν δὲ περικοπὴν ἐκείνην τῶν τοῦ Μεθώνης ῥητῶν, ἐν ἧ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » ἐξηγουόμενος οὗτος, « μὴδὲν δηλοῦν λέγει τὸ εὐαγγελικὸν τοῦ ῥητῶν, τὸ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, » τίς ἂν οὐ διαγνοῖ διαμαρτάνειν τῆς ἀληθείας, ἐπιγίναται; περὶ τοῦ ῥητοῦ τούτου ἐξηγήσει τῶν Πατέρων ἐνύχη, ὧν μία καὶ ἡ ἐν τῷ

Ἀγύρω τῷ τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου λόγῳ ἔστιν, ἅν καὶ ὡς ἀντὶ πάντων ἀρκούσαν ἐκθήσομαι καὶ πάλιν ἐν τῷ παρόντι, εἰς ἔλεγον τῆς διαστρόφου ἐξηγήσεως, τῶν μὴ ἐκλαμβανόντων τὸ ῥητὸν εἰς δῆλωσιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Ὁ γὰρ πολὺς οὗτος τὰ θεῖα Ἐπιφάνιος ἐν τινι μέρει τοῦ εἰρημένου Ἀγκυρωτοῦ λόγου οὕτω φησὶν· « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ Υἱοῦ λήψεται· » τίς τῶν τῆ τοιαύτη ἐντυγχανόντων γραφῇ οὐ διαγνοίη ἂν ὡς ὁ ἅγιος οὗτος τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν, εἰς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ, ἢ λέγουσα λέξις, παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι.

νζ'. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν περὶ τῆς ἐμφυσησεως λόγον πολυσίτους ὁ Μεθώνη; οὗτος ἐξυφαίνει τοὺς λόγους, εἰς τὸ ἀποδείξει τάχα πνευματικὸν εἶναι χάρισμα τὸ ἐμφυσηθὲν, καὶ μὴ τὴν σχετικὴν αὐτῆν τοῦ ὄλου ἰνοίτησιν Πνεύματος. Καὶ οὐκ ἐρυθραῖ ἀντιλέγων εἰς τοῦτο Ἀθανασίῳ τῷ πᾶν, Βασίλειῳ τῷ μεγάλῳ, καὶ τῷ θαυμασίῳ Κυρίλλῳ· ἀλλὰ τὸ πολυσημαντοῦ τοῦ Πνεύματος μεταχειριζόμενος, ὡς ἐν τι τῶν εἰς διαφόρους ἐννοίας εὐρίσκαμένων παρὰ τῇ Γραφῇ ὀνομάτων τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ ἐμφυσώμενον παρὰ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα λαμβάνειν ἐθέλει. Ἐν οἷς καὶ ὡς ἐμπαιζῶν δῆθεν τῷ Ἰταλῷ, καὶ πολυσχιδῆ τὴν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, πρόδοτον ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης, ἀναφαίνεσθαι λέγει, ἰδίαν ἀποκαλῶν πρόδοτον αὐτὸ εἶδοθὲν τοῖς ἀποστόλοις ἐμφύσημα, καὶ ἰδίαν τὸ πάλαι μετὰ ψυχῆς τῷ πρωτοπλάστῳ ἐμφυσηθὲν, καὶ ἐπὶ τὸ πᾶσαν στερεώσαν τῶν οὐρανῶν τὴν δύναμιν. Καὶ ὡς συνοῖδε μὴδὲν ἐν τούτοις ὑγιὲς εἶναι. Οὐ γὰρ ὁ Ἰταλὸς τότε λαμβάνει ὑπαρξιν, τερατολογεῖ τὸ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος Πνεῦμα, ὅτε τῷ πρωτοπλάστῳ ἐνεφυσᾶτο παρὰ τοῦ δημιουργούντος; τὸ πρότερον, καὶ τοὺς μαθηταῖς παρὰ τοῦ Σωτῆρος τὸ δεύτερον· οὐδὲ οὐσιωδῶς δοξάζει τοὺς μαθηταῖς αὐτὸ ἰνοεῖν, ἀλλὰ τὴν σχετικὴν τοῦ ὄλου Πνεύματος; ἐνοίτησιν σημαίνειν βουλόμενος, τὴν ἀβρότητα, καὶ ὑπὲρ λόγον ἐγγινομένην τοῖς ὑποδεχομένοις αὐτὸ διαγωνίζεται πρὸς ἀπόδειξιν, τοῦ μὴ δίδομαι τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν, οἷς ἂν καὶ δίδωσιν, ὡς ἀλλότριον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ ὡς μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς αὐτοφυῶς αὐτὸ ἐκπέμποντα, καὶ ὡς οἰκείαν πνοὴν οὐσιωδῆ καὶ ἐνυπόστατον ἐξ αὐτοῦ προχέοντα. Αὐτὸ γὰρ μὴ οὕτω δίδομαι, τῶν κατὰ μετοχὴν ἔχόντων αὐτὸ καὶ δίδόντων ἔστι, προφητῶν ἐγγλαδῆ τε καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους τοῦ ἀποστολικοῦ ἡξιωμένων χαρίσματος.

νη'. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ἐν τοῖς ἐξῆς, ὁ μὲν Λατίνος εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ προβάλλεται; τὸ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα Πνεῦμα Χριστοῦ· ὁ δὲ Μεθώνη; ἀνθυποφέρει, « Οὐ πᾶν ὅπερ ἔστι τινος, ἔστι καὶ ἐξ αὐτοῦ· καὶ ὡς μεταθεσιν πατρικῶν ὀρίων, καὶ καινοτομίαν χρυρῦματος, καὶ πίστεως παραχάραξιν, καὶ ἀρῶν ἐπιφορὰν, καὶ ἀτέλειαν τῆς τῶν ἁγίων ὁμολογίας, καὶ μεταίετη τῷ μαρτυρικῶν θῆλω, καὶ τῶν ἀρκῶν.

A cum præ omnibus aliis esse possit, apponam hic iterum, ad refellendam perversam explicationem eorum qui dictum illud non intelligunt, neque volunt, eo indicari Spiritum esse ex Filio? Magnus itaque hic Epiphanius rerum divinarum cognitione hæc habet: « Si vero Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utroque, ut Christus dicit, *Qui a Patre procedit, et, Hic et meo accipiet,* » quis scriptum hoc percurrens non discernet æque atque hic sanctus, ex Filio accipere, non aliud esse, quam ex Filio cum esse, dictionem illam indicare, ex Patre eum procedere?

58. Sed de inflatu etiam prolixos, longioresque sermones Methonensis iste contexit, ut fortasse commoueret, spirituale esse donum, quod inflatum fuerat, et non relativam ipsam totius Spiritus inhabitationem. Neque erubescit in eo contradicens magno Athanasio, magno Basilio, et admirabili Cyrillo, sed dictionis Spiritus varios significatus arripiens, Spiritus nomen veluti unum ex iis, quæ in divinis Litteris varias sententias insinuant, Spiritum quoque a Filio inflatum accipere conatur, quibus quasi illudens Italo, varie ac multifariam divisum divini Spiritus processum ex hac sententia apparere autumat, specialem vocans processum, ipsum apostolis traditum inflatum, et specialem antiquitus cum anima primum creato homini inflatum, nec non, qui cælorum facultatem munivit, nec comprehendit se in his nihil sanum asserre. Neque enim Italus tum existentiam accipere prodigiose confligit, qui est complementum Triadis, Spiritum, cum primum creato homini inflabatur ab opifice prius et deinceps discipulis a Servatore: neque essentialiter discipulis illum inhabitare existimat, sed relativam totius Spiritus inhabitationem denotare volens, verborum vim et mentis conceptum superantem in illis, qui illum accipiunt, contendit demonstrare, non tradi Spiritum a Filio. quibuscumque ille tradatur, veluti ab essentia illius alienum, et ab illius essentia non existentem, sed veluti ex se emanantem illum mittente, et veluti propriam spirationem essentialem, et in hypostasi effundente. Ilum siquidem non ista ratione tradere eorum est, qui illum participatione possident, et tradunt, prophetarum scilicet et apostolorum, et post eos insignitiorum apostolico munere.

58. Cum autem rursus insequentibus Latinus ad demonstrandum, Spiritum esse ex Filio, proponat, quod dicatur Spiritus, Spiritus Christi, Methonensis contra opposit, « Non quidquid alicujus, id jam et ex eo est; » et paternorum terminorum immutationem, et prædicationis innovationem, et fidei prævaricationem, et dirarum impressionem, et sanctorum confessionis imperfectionem, et martyrum certaminum inanitatem, et asceticorum laborum

verum etsi Itali asserant procedere Spiritum ex Patre et Filio, non duo principia unius erunt, et hoc magnus Basilius dicto suo comprobabit, « quod a Filio dicitur esse, ad primam causam Patrem referri, » scribens. Nam qui hac ratione sermones perpendet, ob enuntiatum dicens, ex Patre et Filio esse Spiritum, nunquam Romanos criminabitur, quasi duo principia Spiritus decernentes, cum dicunt, procedere Spiritum ex Patre et Filio. Et hæc de primo syllogismo. Secundus syllogismus est : « Cum ex duobus esse Spiritum, amborum personarum imperfectionem introducat. » Sufficient ad hunc confutandum, quæ a nobis dicta sunt, ad evitendum unum ejusdem atque iste sententiæ ex Photii syllogismis : cum propriæ probationis materiam habeat, non posse aliquid commune in Triade proprium esse, et omne proprium non esse commune : neque in eversione circumplexus hujus syllogismi, dubium remanebit ullum legenti quæ nos scripsimus, cum similes syllogismos Photii refutaremus. Similiter et alterius Methonensis syllogismi refutatio facilis erit, in quo in unum confusionem Patris et Filii, et simplicitatis unius Spiritus divisionem confingit, si ex Patre et Filio Spiritum esse dicamus. Sed cum ad subsequentem syllogismum pervenerim, visum est necessarium, ipsum uti jacet, in Oratione digerere, et in illius refutatione productione sermone uti. Syllogismus ita se habet :
ὡς ἔχει, ἔγκαταστῶσαι τῷ λόγῳ, καὶ πρὸς τὴν σμῆν οὕτω.

62. « Si quod unum sunt Pater et Filius, sunt enim omnino unum natura, propterea ut ex Patre, ita et ex Filio concedendum est procedere Spiritum : hoc etenim innovata Latini dogmatis vox postulat : concedendum esset et Filium necessario uti a Patre, ita et a Spiritu gigni, quod Pater et Spiritus unum sunt natura ; si minus, periclitabitur Spiritus non unum esse natura cum Patre. Et iterum Macedonio dicendi facultatem liberam concedemus. »

Vir Dei, ipse ex te solus accusator simul et iudex Romanorum constitueris? Et quis ex iis qui nunc sunt, aut unquam fuerit, audivit ab Italis similem in sancta Triade interpretationem? Etenim si propter idem naturæ Latini dicerent, esse Spiritum uti a Patre, ita et a Filio, non tantum, quod ipse colligis, absurdum contingeret, esse nempe et Filium necessario uti ex Patre ita et a Spiritu, sed et multa alia præterea. Nam si propter eandem naturam diceretur esse Spiritus ex Filio quemadmodum ex Patre, prorsus hanc eandem ob causam similiter cogeret gignere cum Patre. Item, si propter eandem naturam ita esset ex Filio Spiritus uti ex Patre, esset et Filium quemadmodum Pater absque principio et absque causa. Nam Spiritus ex Patre est tanquam ex fonte absque principio : etsi et ex Filio eundem in modum, ut tu autumas, omnino et ipse esset sine princi-

δεί· ὅτι διὰ τὸ λέγειν τοὺς Ἱταλοὺς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐχὶ δύο ἀρχαὶ τοῦ ἐνδῶ; ἔχονται, ὁ μέγας Βασίλειος μαρτυρήσει· καὶ πάλιν, « τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι, εἰς τὴν πρῶτην αἰτίαν τὸν Πατέρα ἀναφέρεσθαι, λέγων· « Ὁ ὕψι οὕτω τοὺς λόγους, διανοούμενος τῆς λεγοῦσας φωνῆς, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν ποτε τοὺς Ῥωμαίους διαβαλεῖ, ὡς δύο ἀρχὰς τοῦ Πνεύματος δογματίζοντας ἐν τῷ λέγειν αὐτοῦ· ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ρηθέντος πρώτου συλλογισμοῦ. Ὁ δὲ τῶν συλλογισμῶν δεύτερος, « Ἐπεὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα ἀτέλειαν εἶναι καὶ ἀμφοτέρων τῶν προσώπων ὀρίζεται, ἀρκίσει αὐτῷ εἰς ἀνατροπὴν, ὅσα ἡμῖν ἐβρόβη εἰς ἀνατροπὴν ἐνδῶ, τοῦ τῆς αὐτῆς ὕψους ἐνωσίας τῶν τοῦ Φωτίου συλλογισμῶν· ἐπεὶ τῆς οἰκείας κατασκευῆς ὕλην ἔχει τὸ, μὴ δύνασθαι τι κοινὸν ἐν τῇ Τριάδι ἴδιον εἶναι, καὶ πᾶν ἴδιον μὴ κοινὸν εἶναι· οἷδ' ἐπὶ τῇ ἀνατροπῇ τῆς τοῦ συλλογισμοῦ τούτου περιλήψεως ἀπορῆν ἔξει τινα ὁ ἐντυζόμενος; τοῖς παρ' ἡμῶν ἀνατροπτικοῖς τῶν ὁμοίω; αὐτῶν ἔχόντων τοῦ Φωτίου συλλογισμῶν. Ὅμοίως τῷ τοιοῦτῳ εὐχερῆς ἔσται καὶ ἡ τοῦ ἄλλου συλλογισμοῦ τοῦ Μεθώνης ἀνατροπὴ, ἐν ᾗ τὴν εἰς ἕν τε σύγχυσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ τὸν τῆς ἀπλότητος τοῦ ἐνδῶ Πνεύματος μερισμὸν πλάττεται, ἂν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα ρηθῆι. Ἐν δὲ τῷ ἐξῆς συλλογισμῷ γεγονότι μοι δεῖν ἔδοξεν αὐτὸν τε τὴν συλλογισμῶν αὐτοῦ ἐμπλατυνθῆναι ἀνατροπὴν. Ἐχει ὁ συλλογι-

ζβ'. « Εἰ δίδοι ἕν εἰσι Πατὴρ καὶ Υἱός, εἰσὶ δὲ πάντως ἐν τῇ φύσει, διὰ τοῦτο ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δοτέον ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα· τοῦτο γὰρ ἡ καινοφωνία τοῦ Λατινικοῦ δόγματος ἀπαιτεῖ· δοτέον ἂν εἴη καὶ τὴν Υἱὸν ἐξ ἀνάγκης, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννᾶσθαι· διότι ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα ἕν εἰσι τῇ φύσει· εἰ δὲ μὴ, κινδυνεύει τὸ Πνεῦμα μὴ ἕν εἶναι τῇ φύσει μετὰ Πατρὸς. Καὶ πάλιν παρόμοσιάζεται Μακεδόνιος. »

Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ μόνος κατηγορὸς ἅμα καὶ κριτὴς τῶν Ῥωμαίων γίνῃ; Καὶ τίς τῶν νῦν ἢ τῶν πώποτε ἀκρίκως παρὰ τῶν Ἱταλῶν τοιαύτην ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐξήγησιν ; Εἰ γὰρ διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως οἱ Λατῖνοι ἔλεγον εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ μόνον ὁ συνῆξας αὐτὸς ἀποπον συνίθαιεν ἂν, τὸ εἶναι δηλονότι καὶ τὸν Υἱὸν ἐξ ἀνάγκης, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πάντως. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως, ἐλέγετο εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, πάντως; δι' αὐτοῦ τούτου καὶ γεννᾶν ὁ Υἱὸς ὁμοίως ἠναγκάζετο τῷ Πατρί. Καὶ πάλιν, εἰ διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως, οὕτως ἦν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὡςπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἦν ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ὡς ὁ Πατὴρ ἀναρχος καὶ ἀνάιτος. Τὸ γὰρ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ἐξ ἀναρχοῦ ἐστὶ πηγῆς. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ κατὰ σὲ οὕτως, πάντως; καὶ αὐτὸς

χοι. Ἄλλ' οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ὡς ἐκ πηγῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχουσης τὸ εἶναι, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ ἀρχὴν ἅπαντα τὸν τοῦ Πνεύματος πηγασμὸν ἀναγούσης κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείον. Ῥωμαῖοι μὲν οὖν εἰς ταύτην ἔννοιαν ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγουσιν εἶναι τὸ Πνεῦμα. Σὺ δὲ παρσιδάγων αὐτοὺς διὰ τὸ ἄμοφους ἦσθαι ἀπολογουμένους τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὐ δικαίως κατηγορῶν αὐτῶν φάσκειν, καινοφρονίαν Λατινικοῦ δόγματος ἀποκαλῶν, ἅπερ ἐκεῖνοι οὐ λέγουσιν, καὶ παρήρησιαν ὀνομαζῶν ταῦτα Μακεδονίου. Ἄλλο; πάλιν πλέκεται σοι συλλογισμὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος; γεννᾶσθαι τὸν Υἱόν, καὶ αὐτὸς συμπεραίνων δῆθεν·

Ἑ. « Εἰ διὰ τὸ ὁμότιμον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστὶν ὁμοτιμίας τῷ Πνεύματι ὁ Πατήρ. »

Καὶ τί σοι πρὸς ταῦτα ἐρούμεν ἡμεῖς; Πολλὰ σοι τάχι αἰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννήσεις τερατευθῆσονται, εἰ νῦν μὲν θέλεις ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διὰ τὸ ὁμοφους εἶναι τὸ Πνεῦμα, νῦν δὲ διὰ τὸ ὁμότιμον, νῦν δὲ διὰ τὸ ὁμόδοξον, νῦν δὲ διὰ τὸ ὁμοδύναμον. Ὅποιον δὲ καὶ τὸ ἐπακολουθοῦν διὰ τὴν ῥῆσιν ἦδη συλλογισμοί, σου, ἐν ᾧ δυσχυρῆζῃ οὐ ἀναφανή- καὶ που τῶν Γραφῶν πάντως τὸν Υἱὸν λεγόμενον τοῦ Πνεύματος μερίζονα, ἐάν καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον λέγοιτο. Ὡς γὰρ ἔοικεν, ἰγνώστως ὁ σοφώτατος, ὡς ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ μερίζονα τοῦ Πνεύματος ἀποδῆλως τὸν Υἱὸν ἀποφαίνεται. Ὁ δὲ μετὰ ταῦτα πλεομένός σοι συλλογισμὸς, ὁ τοῦ Ἰταλοῦ καταγε- ρόμενος; σφόδρα ἐν τῷ πρότερον, « Πάν ὅπερ ἐπὶ τῆ; ἁπερσοῦς Τριάδος καὶ νοεῖται καὶ λέγεται, ἡ κοινὴ ἐστὶ τῷ, τριῶν, ἢ ἐνὸς ἰδίου. » Ὅυτος; τῆ; τῆ; ἀληθείας χάριτι προανατέτραται παρ' Ἰταλῶν, ἐν οἷς ἀπεδείκνυμεν εἶναι τι κοινόν τοῖς δυοῖν, ὅπερ μὴ πρόσσεσι καὶ τῷ τρίτῳ, καὶ εἶναι τι ἰδίον τοῖς δυοῖν, μὴ κοινωνούντος αὐτοῖς καὶ τοῦ τρίτου. Ὡσαύ- τως καὶ ὁ ἕτερος; τῶν ἐπὶ τούτῳ συλλογισμῶν ὁ λέ- γων δύο ἀναφαίνεσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος; αἷτια τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἐάν τις ἐκ τοῦ Πατρὸς; καὶ Υἱοῦ λέγῃ τὸ Πνεῦμα, ἐν ἐκεῖνοις ἡμῶν τοῖς ῥή- μασι; ἀνατέτραπται, ἐν οἷς ἀπεδείκνυμεν ὡς ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα, μίαν αἰτίαν λέγει τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἶ- ναι αὐτὸ, ἅτε τῆς δι' Υἱοῦ φωνῆς δῆλωσιν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχουσης; κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν καὶ πάλιν Βασιλείον. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἐφεξῆς συλλογισμὸς, ὁ « ἀτελή τῆν ἐκ τοῦ Πατρὸς; ἐκπόρευ- σιν λεγῶν, ἐάν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοιτο ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα, » καινοῦ τινος δεηθήσεται τοῦ νόηματος εἰς ἀπέρρησιν. Ἀρκεῖται γὰρ εἰς ἀνατροπὴν αὐτοῦ, ὅσα πρὸς τὸν ὁμοίως αὐτῷ ἔχοντα συλλογισμὸν τοῦ Φω- τίου εἰρήκαμεν. Ὡσαύτως καὶ τῆ; ἀνατροπῆ; τοῦ ἀκλουθοῦντος αὐτῷ συλλογισμοῦ, τοῦ δύο ἀρχὰς; τοῦ Πνεύματος λέγοντος; τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὅλη παραληφθήσονται τὰ πρὸς τὸν ὁμοίως αὐτῷ ἔχοντα συλλογισμὸν τοῦ αὐτοῦ Φωτίου ῥηθέντα ἴδιον.

A pio. Sed res aliter se habet. Ex Filio Spiritus est, ut e fonte ex Patre esse habente, et ad Patrem primam causam et principium omnem Spiritus effluxum referente, secundum magnum Basilium. Romani itaque ita sentientes asserunt ex Filio esse Spiritum. Tu vero eos introducens, quasi responderent, propter eandem naturam asserere, ex Patre et ex Filio Spiritum esse, præter fas eos inusulare videris, dictionem innovatam Latini dogmatis nuncupans, quæ illi non enuntiant, et illa libertatem dicendi Macedonii nomi- nans. Alius iterum syllogismus complicatur, ex Spiritu generari Filium, quasi tu certo concluderes :

B 65. « Si propter eandem dignitatem Patris et Filii, ex Patre et Filio Spiritus procedit : ejusdem namque dignitatis est cum Spiritu Pater. »

Quid hisce tuis nos respondebimus? Pleræque fortasse Filii ex Spiritu generationes portentosa; confligentur ; si nunc quidem vis ex Patre et Filio propter eandem naturam esse Spiritum, nunc propter eandem dignitatem, nunc propter eandem gloriam, nunc propter eandem potentiam. Quale porro est quod consequitur, ad tuos jam expositos syllogismos, quo tu contendis, comparuisse in aliquibus Scripturis, prorsus Filium dici majorem Spiritu, si et ex Filio Spiritus procedere dicatur? Ut enim videtur, te sapientissimum latuit magnus Athanasius oratione prima contra Arianos, majorem Spiritu apertissime Filium decernens. Qui postmodum a te syllogismus connectitur, et Italum graviter impetit, eo quod affirmat, « Omne quod in supersubstantiali Triade intelligitur et dicitur, aut commune est trium, aut unius proprium. » Sic Dei gratia refutatus est a nobis, dum ostendimus, esse quid duorum commune, quod non communicatur et tertio : et esse proprium duorum, cujus tertius particeps non est. Similiter et alius syllogismus subsequens, asserens, duas comparere Spiritus causas Patrem et Filium, si quis ex Patre et Filio Spiritum decernit, illis verbis a nobis rejectus est, quibus ostendimus, eum qui ex Patre et Filio Spiritum dicit, unam causam inferre, quod ex Patre per Filium ille sit : vox namque D illa per Filium primigeniam causam indicat, ut iterum cum magno Basilio affirmemus. Sed neque qui deinceps locum occupat syllogismus, qui « Imperfectum ex Patre processionem inculcat, si et ex Filio Spiritus esse astruatur, » nova aliqua excogitata sententia refutationem merebitur : namque ad eum convellendum satis erit, quæ ad consimilem Photii syllogismum adduximus. Pari ratione pro refutatione, qui post hunc legitur, syllogismi, et duo principia Spiritus Patrem et Filium constituentis, assumentur, quæ in æque se habentem ejusdem Photii syllogismum a nobis allata sunt.

63. Quemadmodum et qui post hos sequitur, huicque proximus alius syllogismus, ambo simul eandem habebunt responsionem. Unam siquidem propositionum vim uterque possidentes, cum vocant « Patrem causam eorum, quæ ex ipso sunt, ratione hypostasis et non ratione naturæ, » hic quidem aliud, ille aliud absurdum comprobant; cum ipse ignoras, qui eos concinnasti, nullum unquam ex sanctis dixisse, Patrem causam esse eorum, quæ ex ipso sunt, ratione hypostasis, et non ratione naturæ. Mihi plane, qui fere omnes theologicas scriptiones sedulo indagavi examinavi, similes distinctiones reperire nusquam contigit: namque si similis distinctio apud nostros Patres theologos reperiretur essentiæ et hypostasis in causa earum personarum, quæ ex Patre sunt, nunquam secundum te, qui vocas causam Patrem eorum, quæ ex eo sunt, ratione hypostasis, et non ratione naturæ, dictus fuisset Pater generans naturaliter. Verum nunc aliquando ex Patre, quod ejusdem hypostasim denotat, aliquando ex essentia Patris generari Filium scripturæ statuunt. Quibus manifesto apparet temere has distinctiones ab earum auctoribus confictas fuisse. Nec erit præter rem scripto tradita testimonia hic recensere, Deum naturaliter generare, et fetum vel prolem essentiæ et naturæ Dei Filium dici, ut modis omnibus vesania redarguatur illius, qui asserere audeat, Patrem causam esse eorum, quæ ex eo sunt, ratione hypostasis, et non ratione naturæ. Et ante alios magnus Athanasius in colloquio cum Ario in synodo Nicæna habito, cujus principium, « Divina providentia cum amicissimis meis fratribus, accessi ad desideratos a me Christi servos, » tradit: « Itaque Deus dicens ad proprium Filium per prophetam, « Ex utero ante Luciferum genui te¹⁵, » ex paterna essentia generationem Filii notat: » et paucis interjectis: « Nulla alia de causa uterum nominat, nisi ut ostendat, ipsum Filium ex Patris essentia genitum fuisse. » Et iterum: « Filium ex essentia Dei et Patris generatum accepimus. » Idem oratione, cujus principium, « Recte fecisti mihi significans factum a te quesitum, » hæc habet: « Non erit idem Filius et creatum, ne ex Deo et extra Deum, essentia illius reputetur. » Et multis interjectis ibidem: « Non extranea est et adinventata Filii essentia, neque ex iis, quæ non sunt, introducta, sed ex Patris essentia orta est, quemadmodum luminis splendor, et aquæ vapor. » Et magnus Basilius epistola ad Canonicas, cujus principium: « Quantum nos tristic rumor, aures nostras circumsonans, » scribit: « Cum ex essentia Patris Filium esse docemur, ne decidamus ad corporeas passionum intelligentias: neque enim essentia divisa est a Patre in Filium, neque cum fluxisset genit, sed modus divinæ generationis explicari minime valet. » Sed et iterum magnus

ἐξ ἑδ'. Οὐα δὲ καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐγγὺς αὐτοῦ κάλιν συλλογισμῶν, οἱ δύο ἕμα διαλαμβάνουσι. Μίαν γὰρ οὔτοι δύναμιν τῶν προτάσεων καὶ ἀμφοτέροι ἐχοντες, τὸ λέγειν δηλαδὴ « τὸν Πατέρα αἰτιον τῶν ἐξ αὐτοῦ τῆ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχὶ τῆ λόγῳ τῆς φύσεως, » ὁ μὲν ἄλλο, ὁ δὲ ἄλλο κατασκευάζουσιν ἄτοπα, ἐν τῷ ἀγνοεῖν σε τὸν αὐτοῦς συντιθέμενον ὡς οὐδεὶς που εἴρηκε τῶν ἀγίων, ὅτι ὁ Πατὴρ αἰτιός ἐστι τῶν ἐξ αὐτοῦ τῆ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχὶ τῆ λόγῳ τῆς φύσεως. Ἔμοιγε τῶς, πάταξ σχεδὸν θεολογικὰς ἐξηρηνηχότι γραφὰς, διαιρέσει τοιαύταις ἐντυχεῖν οὐκ ἐγένετο. Εἰ γὰρ ἐλέγετο τις παρὰ τοῖς θεολόγοις Πατράσιν ἡμῶν τοιαύτη διαίρεσις οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐν τῇ αἰτίᾳ τῶν ἐκ Πατρὸς αἰτιατῶν προσώπων, οὐκ ἂν ποτε κατὰ τὸ τὸν λέγοντα αἰτιον τὸν Πατέρα τῶν ἐξ αὐτοῦ τῆ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχὶ τῆ λόγῳ τῆς φύσεως, ἐβρέθη ὁ Πατὴρ γεννῶν φυσικῶς. Νῦν δὲ ἀλλὰ πῆ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅπερ ἐστὶ τῆς αὐτοῦ δηλωτικῆν ὑποστάσεως, πῆ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν δογματίζουσιν αἱ γραφαί. Ὁπίθεν προδηλῶς καὶ ἀναφαίνεται, μάτην τὰς τοιαύτας διαιρέσεις ἀναπεπλάσθαι τοῖς αὐτὰς ἀναπλάττουσιν. Οὐκ ἀπὸ δὲ λόγου καὶ γραφικὰς ἐνταῦθα μαρτυρίας παραγαγεῖν, τοῦ γεννᾶν τὸν Θεὸν φυσικῶς, καὶ αὐτοῦ γέννημα τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι τὸν Υἱὸν, ὅπως ἂν τὸ ἄλογον κατὰ κράτος ἀπελαγχθεῖν τοῦ λέγειν ἀποτολμῶντος τὸν Πατέρα αἰτιον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ τῆ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχὶ τῆ λόγῳ τῆς φύσεως. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Ἀρειον διαλέκτῳ τῇ γενομένη ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ, ἧς ἡ ἀρχὴ· « Τῆ τοῦ Θεοῦ προνοῖα ἀπέστην προσελλυθῶς σὺν τοῖς φιλότοις μου ἀδελφοῖς πρὸς τοὺς ἔμοι ποθομένους τοῦ Χριστοῦ δούλους, » φησὶν· « Οὐκοῦν ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν διὰ τοῦ προφήτου, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, » σημαίνει τὴν ἐκ τῆς Πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Δι' οὐδὲν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἢ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεγεννησθαι. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα μαθάνομεν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἀρχὴ· « Καλῶς ἐποίησας δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρὰ σοῦ ζήτησιν, » οὕτω φησὶν· « Οὐκ ἂν εἴη ὁ αὐτὸς Υἱὸς καὶ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομιζῆται. » Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ· « Οὐκ ἔξωθεν τίς ἐστὶν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπιστήχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς. Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς τὰς κανονικὰς ἐπιστολῆς, ἧς ἡ ἀρχὴ· « Ὅσον ἠγίασεν ἡμᾶς πρότερον φῆμη λυπηρὰ τὰ ἀποκὰς ἡμῶν περιηγήσασα, » φησὶν· « Ὅταν δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι διδασκόμεθα, μὴ κατακίπτωμεν ἐπὶ τὰς σωματικὰς τῶν παθῶν ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἡ οὐσία ἐμερῖσθη ἀπὸ τοῦ

¹⁵ Psal. cix, 3.

Πατὴρ εἰς Υἱὸν, οὐδὲ βούετα ἐγέννησεν, ἀλλ' ἀρρή- A
 τος τῆς θείας γεννήσεως ὁ τρόπος. » Ἀλλὰ καὶ
 πάλιν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ ἀπὸ
 τῆς συνόδου ἑταίρων ἐν Ἱεροσολύμοις, πρὸς τὴν ἐν
 Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίαν, ἧς ἡ ἀρχὴ. « Πᾶσι μὲν
 ἡμῶν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχιῶν δια-
 φέρων, » φησὶν. « Οἱ γὰρ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν
 ἀναθεματίσαντες, γινώσκοντες εἶσι μὴ κτίσμα, ἀλλ'
 ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τὴν οὐ-
 σίαν τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν εἶναι
 τοῦ Υἱοῦ. » Ἀρὰ γε ἀρκούντως ἔχειν σοὶ δόξουσιν
 τῷ τοῖς παροῦσιν ἡμῶν λόγους ἐντετυχομένω αἱ τοσαῦ-
 ται γραφικαὶ μαρτυρίαι εἰς ἐλεγχον τοῦ μὴ καλῶς
 τὴν Μεθώνης εἰπεῖν, « τὸν Πατέρα αἰτιον εἶναι τῶν
 ἐξ αὐτοῦ τῶν λόγων τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχὶ τῶν
 λόγων τῆς φύσεως; » Εἰ γὰρ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ λέγε- B
 ται, καὶ ὁ Υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὀνομάζεται
 γέννημα, ὡς αἱ παρούσαι μαρτυρίαι γραφικαὶ μαρ-
 τυροῦσι, τίς ὁ λόγος διαίρειν τὸν Μεθώνης τὴν οὐσίαν
 τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς; ἐν τῇ
 αἰτίᾳ τῶν ἐξ αὐτοῦ; Ὁ γὰρ εἰπὼν ἐκ Πατρὸς εἶναι
 τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα, οὐσίαν ἐδήλωσε τοῦ Πατρὸς
 ἐνυπόστατον. καὶ ὁ εἰπὼν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς
 εἶναι τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα, ὅλον τὸν Πατέρα δηλοῖ.
 Καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἰπὼν,
 ὅλον τὸν Υἱὸν λέγει ἐνούσιον καὶ ἐνυπόστατον. Εἰ
 τίς τῶν λόγων τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχὶ τῶν λόγων
 τῆς φύσεως λέγειν ἐθέλει τὸν Πατέρα αἰτιον εἶναι
 τῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῇ περιττῇ καὶ ἀκαίρῳ ταύτῃ
 λεπτολογίᾳ εἰς ἄλλην μὲν ἔνοιαν ἐκλαμβάνειν βού- C
 λεται, ὅταν ἀκούσῃ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τὸ
 μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὴν τῆς ὑποστάσεως δὴλωσιν
 ἐκλαμβάνων, τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἰς δὴ-
 λωσιν διοριζόμενος ἰδικῆς ἔνοιας, ἐν ἔνταυθεν ὡς
 ἀναγκαζόν τι ἀκολουθήσῃ τὸ μὴ νοεῖσθαι ὑπάρχειν
 τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ, ὅταν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα λέγῃσιν αἱ γραφαί, ἀλλ' ὁ ὅτος σκοπεῖτω,
 ὅποι ἀποκείας ἡ ἀκαιρος αὐτῇ λεπτολογίᾳ συνωθήσῃ
 αὐτόν. Ὅστις γὰρ ἂν καὶ εἴη ὁ ταῦτα λέγων, λέγει
 ἕτερον μὲν τι νοεῖσθαι, ὅταν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ
 τὸ Πνεῦμα λέγῃσιν αἱ Γραφαί, ἕτερον δὲ ὅταν ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν θεολογῶσιν αὐτό. Ἐγὼ δὲ οὐτε
 τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ ἐν ἰδικῇ διαίρεσει νοεῖσθαι
 φημι, ὅταν τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγῃται,
 οὐτε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἀποδεικνύσθαι τῆς ὑποστά- D
 σεως, ὅταν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ αὐτὸ λέγῃται Πνεῦμα, ἀλλ'
 ὅλον φημι παραλαμβάνεσθαι τὸν Υἱὸν, ὅταν καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγοιτο ὑπάρ-
 χειν τὸ Πνεῦμα. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἐπιπλέον ση-
 μαίνεσθαι διαγινώσκω τὸ οὐσιωδῶς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα ὑπάρχειν, ὅσην καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ
 λέγῃται, διὰ τὸ καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ μὲν εἶναι, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ ποιήματα καὶ θε-
 μιουργήματα, τὸ δὲ ἕγιον Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ μὲν
 εἶναι, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὡς οὐσιωδῶς ὑπο-
 στατὸν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν ἐξ αὐτοῦ λει-
 τουργικῶν πνευμάτων τῶν ποιητῶν καὶ κτιστῶν.
 Ἐγὼ μὲν οὖν, καθὼς ἔφη, ὅταν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
 Υἱοῦ ὑπάρχειν ἀποδοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὅταν ἐκ τοῦ

Athanasius epistola ex synodo Hierosolymitana ad
 Alexandrinam Ecclesiam, cujus principium, « Om-
 nibus quidem nobis, qui in unum convenimus ex
 diversis diocesisibus, » ait : « Qui enim Arianam
 haeresim anathematizarunt, agnoscunt non creatu-
 ram, sed ex essentia factum esse Verbum, et
 essentiam Patris principium et radicem et fontem
 esse Filii. » An satis esse videbuntur haec nostra
 scripta legenti tot scripto tradita testimonia, ad
 redarguendum Methonensem, non probe dixisse,
 « Patrem causam esse eorum quae ex eo sunt, ratio-
 ne hypostasis, et non ratione naturae? » Namque
 si essentia Dei dicitur, et Filius essentiae Patris
 fetus nominatur, quemadmodum adducta testimo-
 nia scripto dedita comprobant, quid cogit Metho-
 nensem, dividero essentiam Patris et hypostasim
 Patris in causa eorum, quae ex eo sunt? Qui enim
 dicit, ex Patre esse Filium aut Spiritum, essen-
 tiam Patris in hypostasi palam protulit; et qui
 dicit ex essentia Patris esse Filium, aut Spiritum,
 totum Patrem evulgat: et qui ex essentia
 Filii Spiritum dicit, totum Filium profert, in sua
 essentia et hypostasi. Quod si quis rationes hyposta-
 sis, et non ratione naturae contendat, Patrem
 causam esse eorum, quae ex ipso sunt, et super-
 vacanca hac et intempestiva de rebus minimis
 disceptatione in aliam sententiam trahere conatur,
 cum audit ex essentia Patris, illud, ex Patre, ad
 manifestandam hypostasim arripiens, illud vero ex
 essentia Patris ad manifestandam specialem intel-
 ligentiam determinans, ut inde tanquam necessa-
 rium aliquod consequatur, non intelligi Spiritum
 ex Filio, cum ex essentia Filii Spiritum dicunt
 scripturae, is enimvero perpendat, ad quae ab-
 surda intempestiva isthaec de frivolis disputatio
 ipsum compellet, quicumque fuerit, qui similia
 evulgat, aliud intelligi cum ex essentia Filii Spiritum
 scripturae tradunt, et aliud cum e Filio
 eum esse decernunt. Ego vero neque hypostasiam
 Filii in speciali divisione intelligi assero, cum
 Spiritus ex essentia illius dicitur, neque essentiam
 illius ab hypostasi separari, cum ex Filio idem
 dicitur Spiritus: sed totum affirmo comprehendi
 Filium, cum et ex Filio, et ex essentia Filii dice-
 tur Spiritus esse. Quinimo illud etiam addi statu-
 o, essentialiter ex Filio Spiritum esse, cum ex
 essentia Filii dicitur, quod et ministratorii Spiritus
 ex Filio quidem sunt, sed ut illius creaturae
 et officia: Spiritus vero sanctus ex ipso plane
 est, sed ex essentia ipsius, tanquam qui essentialiter
 ex ipso subsistit, sed non tanquam unus ex
 illius administratorii spiritibus creatis et factis.
 Ego itaque, ut jam dixi, cum ex essentia Filii
 audio Spiritum esse, et eum eundem ex Filio
 concipio, ex Filio nempe essentialiter Spiritum
 esse conficio. Quod si quis inopinabiles atque
 inopportunas divisiones conflagit, et dum ex es-
 sentia Filii Spiritus dicitur, non illum ex Filio
 essentialiter esse intelligit, sed exposcit, Quare

non ex hypostasi ait, qui ex essentia dixit? illud animo volvat, in nonnullis divinis Scripturis reperiri ex Patre Spiritum procedere, in aliis Spiritum ex essentia Patris procedere. Si itaque cum ex Patre procedere reperitur, ex hypostasi illum procedere hic contendet, planum est, cum ex essentia Patris procedere legitur, aliam quamdam ex essentia Patris processionem concipere, et erit secundum ipsum unus Spiritus ex uno Patre duas habens processionem, unam ex hypostasi, et aliam ex essentia: quo quid dici potest absurdius, aut monstruosius? Sed et Filii ex Patre generationem duplicem hic concedet. Namque si aliquando Filium gigni ex Patre Scripturæ tradunt, aliquando cum gigni ex essentia Patris affirmant, quamvis ratione non erit alia ex hypostasi Patris generatio Filii, et alia ex essentia Patris, secundum eos qui determinant, ratione hypostasis, et non ratione naturæ Patrem causam esse eorum, quæ ex ipso sunt? Cum enim causam Filii Patrem constituit, qui ex hypostasi Patris cum generari asseruit, aliam quamdam prorsus causam demonstrat, qui ex essentia Patris eum generari dicit: indeque duæ unius Filii causæ ex uno Patre comparent. Si itaque propter quod inde sequitur absurdum, et fallax, qui tantumdem similibus sententiis traheris, ut vel nolens fatearis, nullum esse discrimen, sive ex Patre dicatur Spiritus procedere, sive ex essentia Patris, scito nullam differentiam esse, dum ais, aliquando ex essentia Filii Spiritum, aliquando vero ex Filio. Quod ubi indifferens esse demonstratum sit, quare non concipietur a te, qui ex essentia Patris procedit, et ex essentia Filii existit Spiritus sanctus, ex essentia quidem Patris procedens tanquam ex fonte absque principio Deitatis, ex essentia vero Filii existens, tanquam per Filium naturaliter et essentialiter ex Patre emanans? Id si ita a te intelligitur, Methonensis condemnabitur, tanquam qui temere supra digestum syllogismum connectit, in quo intempestiva, et de futillibus disceptatione commentæ ab ipso distinctionis contendebat, et ratione hypostasis, et non ratione naturæ Patrem esse causam eorum, quæ ex ipso sunt. Etenim si, ut alias etiam a me dictum est, aliud essentia est, aliud hypostasis in Deitate, sed non propterea cum dicit quis, ex Patre et ex essentia Patris, absque essentia hypostasim Patris intelligit, aut essentiam absque hypostasi. Quando vero post recensitos syllogismos, alii quoque ab ipso exaggerati sunt, sed nullus inter eos sit, qui nova ad sui eversionem sententia indigeat præ his, quæ ad refellendos alios ejusdem syllogismos adducta sunt, et præsens nostra hæc oratio examinavit, propterea hic adversus eosdem refutationum finem facere decrevimus, illud solummodo observare monentes eum, qui supervacua loquacitate atque intempestiva concinnatos a Methonensi syllogismos percurret, aperte, et sine ulla hæsitacione in uno ex hisdem syllogismis Me-

Α ΥΙΟΥ. τὸ αὐτὸ νοεῖν βούλομαι, τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκλαθεῖ οὐσιωδῶς τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν. Εἰ δὲ ὁ τὰς παραλόγους διαιρέσεις ἀκαίρως ἀναπλαττόμενος, ἐν τῷ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα, οὐ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ θέλει νοεῖν, ἀλλ' ἀπειτεῖ, διὰ τὴν μὴ ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἰρηκεν ὁ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπὼν, σκεψάσθω ὡς ἐν τισὶ μὲν τῶν θεῶν Γραφῶν, ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον εὐρηται, ἐν τισὶ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας ἐκπορευόμενον τοῦ Πατρὸς. Εἰ γοῦν, ὁπνίκα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον εὐρηται, ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκπορευόμενον αὐτὸ θέλει οὕτως νοεῖν, εὐδὴλον ὡς, ὁπνίκα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον εὐρηται, ἄλλην τινὰ τὴν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς νοήσει ἐκπόρευσιν, καὶ ἔσται κατ' αὐτὸν τὸ ἐν Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐνὸς Πατρὸς δύο ἔχον τὰς ἐκπορεύσεις, μίαν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλην ἐκ τῆς οὐσίας· οὐ τί ἀτοπώτερον καὶ παραλογώτερον; Ἄλλὰ καὶ τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησιν διπλὴν δώσει νοεῖσθαι ὁ τοιοῦτος. Εἰ γὰρ ἔστι μὲν οὐ γενᾶσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγουσιν αἱ Γραφαί, ἔστι δὲ οὐ γενᾶσθαι αὐτὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς θεολογούσιν οὐσίας, πῶς οὐκ ἄλλη μὲν ἔσται ἡ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς γέννησις τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη δὲ ἡ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, κατὰ τοὺς λέγοντας τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως καὶ οὐχὶ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως τὸν Πατέρα αἴτιον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ; Ἐπεὶ γὰρ αἴτιον Υἱοῦ τὸν Πατέρα παρέστησεν ὁ ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἰπὼν τοῦ Πατρὸς γενᾶσθαι αὐτὸν, ἄλλην τινὰ πάντως αἰτίαν ἀνέφηκεν, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἰπὼν γενᾶσθαι αὐτὸν, κινεῦσθαι δύο τὰ τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ αἴτια ἐκ τοῦ ἐνὸς ἀνεσάνη Πατρὸς. Εἰ γοῦν διὰ τὸ ἐνεῦσθαι ἀποπον καὶ παράλογον ὁ ταῖς παραλόγοις οὐ χαριζόμενος ταύταις ἐνομοῖαις συναυῆν καὶ ἄκων ὁμολογεῖν, μηδὲν διαφέρειν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγειν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· γινῶθι μηδὲ διαφοράν τινὰ ἀναφαίνεσθαι καὶ ἐν τῷ λέγειν ὅτι μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὅτι δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτου δὲ ἀδιεφάρου δευχθέντος, πῶς οὐ νοηθήσεται σοὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον ἅγιον Πνεῦμα, ἐκ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὡς ἐκ πηγῆς ἀνάρχου Θεότητος, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον; ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ἐκ Πατρὸς ἀναβλύζον; Εἰ δὲ τοῦτο οὕτω σοὶ νοηθήσεται, ὁ Μεθῶνης διαγνωσθήσεται σοὶ μάτην τὸν προανατεταγμένον πλέκων συλλογισμόν, ἐν ᾧ κατὰ τὰς ἀκαίρους λεπτολογίας τῆς ἐφερρημένης αὐτῷ διαιρέσεως ἔλαγε ἡ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχὶ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως τὸν Πανέρα αἴτιον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ. Ἐἰ γὰρ, ὡς καὶ ἄλλοι μοι εἰρηται, ἄλλο μὲν ἔστιν οὐσία, ἄλλο δὲ ὑπόστασις ἐπὶ τῆς Θεότητος, ἀλλ' οὐκ ἐπὶν λέγειν τις ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀνοῦσιον ὑπόστασιν νοεῖ τοῦ Πατρὸς, ἢ οὐσίαν ἀνοῦστατον. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἕτεροι μετὰ τοὺς ἀπρηθρημένους συλλογισμοὺς αὐτῷ ἐπλέκησαν, καὶ οὐδεὶς ἔστιν ἐξ αὐτῶν, ὃς καινοτέρου τινὸς εἰς ἀνατροπὴν νοήματος χρήζει παρὰ ταῦτα,

ὡς παρὲς ἀνατροπὴν τῶν παρ' ἡμῶν προσληγμένων συλλογισμῶν ὁ παρὼν οὗτος ἡμέτερος λόγος ἐχρήσατο· διὰ τοῦτο ἐν ταῦθα ληξῆσαι καὶ τῶν ἐπι τοῦτοις ἀντιρρήσεων διαγιγνώσκωμεν, τοῦτο μόνον σημειοῦσθαι ὑποπιθέμενοι τῷ ἐντυγχάνοντι τοῖς διὰ περιτολογίαν ἀκαιρον ἐκθεῖσαι τοῦ Μεθώνης συλλογισμοῖς, ἔτι καθαρώς καὶ ἀνυποστῆτως ἐν τινι τῶν τοιούτων συλλογισμῶν ἡ ἀμέσως τὸ Πνεῦμα εἶρηκεν ἐκ Πατρὸς, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἁγίων οὐδέποτε εἶρηκε. Λήξαι οὖν ἐν ταῦθα τῶν ἐπι τοῖς τοῦ Μεθώνης ἀντιρρήσεων διεγερτικῶς, ἐπιβαλοῦμεν ἀπάρτη καὶ οἷς κήρυκται σὺν ἐνεργάτῳ σχίσματος. Αὐτίκα γὰρ ποιῆται σπουδαίων ἀποδείξει μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λόγον οὕτω φησίν·

Θεοφύλακτος ὁ Βουλγαρίας.

ἔσ. « Γέγραπται, φησὶ, Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ, κἀγὼ τίθεμαι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου προῖδν, ἀλλ' ὡς οἰκεῖον αὐτοῦ. Συγγενὲς γὰρ καὶ οὐκ ἀλλότριον, καὶ ὡς παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις πεμπόμενον, καὶ χορηγούμενον, καὶ μεταδιδόμενον. »

Καὶ ὁ μὲν ταῦτα. Ἡμεῖς δὲ τοὺς τῶν ἡμετέρων λόγων διαγνώμονας ἀξιοῦμεν σκοπεῖσαι ὅπως ὁ σοφὸς ὁστος ἀνὴρ τὸ, « οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου προῖδν, » ἐξελάβετο. Ἐμοὶ γὰρ δοκεῖ ὅτι οὕτως εἶπε τὸ, « οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου προῖδν, » ὡς ἔαν εἴπειν ἐμελλεν, « οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου ἐκπορευόμενον. » Ἀγλαὶ δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἰκαγωγὴ, ἐν ἧ φησίν, « ἀλλ' ὡς παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις πεμπόμενον, καὶ χορηγούμενον, καὶ μεταδιδόμενον. » Ταῦτα γὰρ πάντα πρὸς τὸ ἐκπορευόμενον ἀντιδιατέλλονται. Μετὰ δὲ τὸ σαφῶς διαγνωσθῆναι ἡμῖν τοῖς τῶν ἡμῶν διαγνώμοσι λόγων, ὡς τὸ προτέραι ἐν ταῦθα ἀντι τοῦ ἐκπορευέσθαι ἐξεληφθεῖται τῷ Βουλγαρίας, ἐρωτῶ ὑμᾶς, πῶς δύναται ὁ Βουλγαρίας τοῖς Ἰταλοῖς ἀντεπεῖν λέγουσι τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐξ Υἱοῦ, ἐὰν ἡμεῖς δεῖξομεν τοὺς τῶν θεολόγων ἐκκρίτους ἀριδῆλως διατρανοῦντας τὸ Πνεῦμα προῖδν ἐξ Υἱοῦ; Ἀλλ' ὅτι μὲν πρόβεισι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἰκανοὶ μὲν προσποδέονται, καὶ περιτολογία δοκεῖ μοι λοιπὸν παλλοχεῖν περὶ τῶν αὐτῶν, τὴν δὲ τῆς ὁμῶν διαγνώσεως εὐθύτητος ἀπειτῶ, εἰς τὸ διακρίναι πῶς ἐυσελοκαῶν ἔλεγε τὰ ταῦτα, συγκαλύπτων τὸ ἀληθές, ὃ καὶ πολλοὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν πεπόνθασιν ἄλλοι, εὐρίσκοντες μὲν τὸ Πνεῦμα προῖδν ἐξ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἀπλῶς προῖδν, ἀλλ' οὐσιαστικῶς, καὶ προερχόμενον ἐξ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' οὐσιαστικῶς, καὶ προερχόμενον καὶ αὐτὸ οὐσιαστικῶς, ἃ πάντα τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐπιέρχειν οὐσιαστικῶς τὸ Πνεῦμα δηλοῦσιν, ἀντιλέγοντες δὲ ὁμοῦς τοῖς Ἰταλοῖς ἄτε γυμνὴν αὐτὴν τὴν λέξιν τῆς ἐκπορευέσεως ἀπειτουντες, καὶ μὴ τὸ δηλούμενον ἐν ταῦθα δεχόμενοι, ὅπερ ἐστὶ τὸ οὐσιαστικῶς ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐπιέρχειν. Τῷ γὰρ ἐν συλλαβαῖς ἐκφωνοῦμεν προσέχοντες οὗτοι, ὡς περ ἐν λέξει καὶ οὐκ ἐννοίαις ἀναφανομένης τῆς εὐσεβείας ἡμῖν, παρέτρεχον τὸ ἐκ τῆς ἐννοίας δηλούμενον. Τὸ μὲν οὖν ῥηθὲν τοῦτο ἰκανὸν εἰς ἐλεγχον τοῦ ἀνδρός, ἐπὶ τῷ κατὰ Βιορῆθμβίαν γνώμης τῆν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀποδείξασθαι καταλλεχθῆναι.

thonensem asseruisse, « immediate Spiritum ex Patre, » quod nullus sanctorum Patrum unquam asseruit. Cum itaque hic contradictionibus adversus Methonensem finem ponere statuerimus, actutum aggrediemur, quæ et Bulgariæ Theophylactus ad promovendum ecclesiasticum schisma concinnavit. Statim enim ille, et in ipso suorum sermonum ingressu ostendere contendens, Spiritum non esse ex Filio, veluti ad Italum convertens orationem, hæc inquit:

ὁ Βουλγαρίας Θεοφύλακτος ἐπὶ συγχροτήσαι τοῦ ἐκ οὗτος ἐν αὐτῇ τῶν οἰκείων λόγων τῇ εἰσβολῇ, οὗς τὸ Πνεῦμα, ὡς πρὸς τὸν Ἰταλὸν σχηματίζων τῶν

¶

Theophylactus Bulgariæ.

65. « Scriptum est, ais, Spiritus Filii, et Spiritus Christi, et ipse subjicio, non veluti ex eo procedens, sed ut proprius illius; confinis enim illi est, et non alienus, tanquam qui ab eo dignis mittatur et suppeditetur. »

Hæc ille. Nos vero nostrorum sermonum cognitores exposcimus, ut considerent, quomodo sapiens hic vir illud, « non veluti ex eo procedens, » accepit. Namque mihi videtur in eam sententiam illud accepisse, ac si dixisset, « non veluti ex eo procedens. » Hocque satis indicat inductio in qua ait: « Sed tanquam qui ab ipso dignis mittatur, suppeditetur, et communicetur. » Hæc enim omnia a procedente distinguuntur. Postquam vero exacte palamque cognitum fuerit a vobis meorum sermonum examinatoreibus, provenire hoc in loco pro eo, quod est procedere a Bulgariæ episcopo assumptum esse, interrogo vos, Quomodo poterit Bulgarus Italis contradicere asserentibus Spiritum procedere ex Filio, si nos ostenderimus inter theologos præcipuos et celeberrimos aperte et palam asseverari Spiritum provenire ex Filio? Verumtamen Spiritum provenire a Filio, satis a me antea demonstratum est, adeo ut inanis loquacitas a me iudicetur, si iterum eadem inculcem: et vestræ cognitionis rectum iudicium reposito ad discernendum, eum sponte deteriora consecutum, similia enurtiasse ad veritatem occultandam, quod et plerique alii ante eum et post eum perpepsi sunt, qui reperientes, Spiritum provenire ex Filio, neque id simpliciter solum, sed essentialiter, et progredi eundem essentialiter in nunt. contradicunt nihilominus Italis, quasi nudam ipsam processionis dictionem poscentes, nec recipientes, quid illa significatur, quod est essentialiter ex Filio Spiritum esse. Namque quod syllabis enuntiat attendentes, quasi vero in dictionibus et non in sententiis pictas nostra consistat, quod sententia insinuabatur, negligebant. Itaque hoc, quod diximus, ad refutandum hominem, qui propria contentiosaque opinione Ecclesiarum rejicit reconciliationem satis erit.

66. Ad illud vero quid ipse dicet, cum processionem Spiritus specialem habere intelligentiam dicitur, præter eam, quam inferunt, mitti, suppeditari, et dari? Nam dictiones hæc, quæ sententia manifesto distinguuntur a processione, producit, quasi illis refellendus veniat Italus: quod vero quidam ex Patribus a Filio habere esse dixit Spiritum, alius ex Filio esse Spiritum; et hic quidem ex essentia Filii illum esse, ille vero ex Filio naturaliter et essentialiter esse, et alius, suam hypostasim habere ex essentia Filii, horum inquam verborum nullam ipse mentionem facit. Ego autem ad ipsum veluti præsentem orationem convertam: Sapientissime vir, si contradicere optans, ut redargueres Italos, male asserentes, Spiritum procedere ex Patre et Filio, non admitti, et suppeditari, et dari, discrimen processionis animum advertebas, sed ad ipsum esse Spiritum ex Filio, et ad provenire, et effundi eundem ex Filio, et ad essentialiter esse eundem ex Filio hoc pacto specimen aliquod præberes, non a ratione prorsus esse alienam, quam appingebas Italis dissidii causam per differentiam, quæ est inter procedere, et mitti, et suppeditari, et dari. At nunc cum suppeditari et mitti differant a voce procedere; provenire vero, progredi, et profundi nihil differant ab eo, quod infert, essentialiter esse, temere videris ecclesiasticum schisma constabilire, dicens, specialem habere intelligentiam procedere, ac diversam ab ea, quam habent, mitti, suppeditari, et dari. Simile quidpiam tinnit quoque expositio factæ a Servatore discipulis Spiritus insufflationis, cui abunde nostra oratio occurrat, quibus ad eam refellendam adversus alios decertantes rationibus usi sumus, qui et ante te eandem insufflationis interpretationem tradiderunt. Ego interim gratias tibi ago bonæ mentis, quando te reperio unionem Ecclesiæ veluti a subtili, quod aiant, filo appendisse, in illis, quæ Italo insinuas: « In aliis quidem concedo tibi vocem usurpandam Spiritus ex Patre et Filio processionis, ut tibi lingua permittit, in communibus nempe sermonibus et colloquiis, si allubescit, in Symbolo vero solo non concedam. » Exoscelor animi tui candorem, et agnosco unioni te magnum pondus addidisse, si paucos quosdam tuo ævo inter præsules eximios et conspicuos tibi contigisset proprii propositi deprecatores habere. Quibus vero ratiocinans, iterum argumentaris:

βούλει· ἐν δὲ τῷ Συμβόλῳ μόνῃ οὐ συγχωρήσω, ἀποδέχομαι σου τὴν ἐπὶ τῇ ἐνώσει βοήθην, εἰγε ὀλίγου· τινὰς τῶν κατὰ σὲ τότε τὸν ἀρχιερατικὸν κοσμοῦντων κατάλογον ἐξεγένετό σοι συνηγόρους τῆς οικείας προθέσεως ἔχειν. Ἐν οἷς δὲ συλλογιζόμενος πάλιν λέγεις·

67. « Si major est Pater Filio causa, si et Filius est Spiritus causa, esset et hic eo major, » et hæsitans veluti magna quadam dubitatione Italum impetis, « Ubi usquam invenisti majorem Filium Spiritu dici? »

Considera, ne tibi hæc dubitatio in opprobrium

ξς'. Πρὸς ἐκαίνο δὲ τί ἐρεῖ οὗτος, ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἴδιαν λέγει ἔχειν τὴν ἔννοιαν παρὰ τὸ πέμπεσθαι, καὶ χορηγεῖσθαι, καὶ δίδεσθαι; Τὰς μὲν γὰρ λέξεις ταύτας, αἱ προδήλως πρὸς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἀντιδιαστέλλονται τῇ ἐννοίᾳ· οἶδεν ὡς εἰς ἔλεγχον δῆθεν ἐκτιθέναί τοῦ Ἰταλοῦ· ὅτι δὲ ὁ μὲν τῶν ἁγίων παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχειν ἔφη τὸ Πνεῦμα, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ, καὶ ἄλλος ὑποστατὸν εἶναι αὐτὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τῶν βημάτων τούτων οὐδ' ἠντιναοῦν μνείαν ποιούμενος φαίνεται. Ἐγὼ δὲ ὡς πρὸς παρόντα φημι πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ, ὦ σοφώτατε ἄνερ, ἀντιβῆρσιν ποιήσασθαι θέλων εἰς ἔλεγχον τοῦ κακῶς λέγειν τοὺς Ἰταλοὺς, ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, μὴ πρὸς τὸ πέμπεσθαι, καὶ χορηγεῖσθαι, καὶ μεταδίδεσθαι τὴν τοῦ ἐκπορεύεσθαι διαφορὰν ἐθεώρεις, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸ τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ, καὶ πρὸς τὸ προῖέναι καὶ προχεῖσθαι αὐτὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πρὸς τὸ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ ἐξ Υἱοῦ, οὕτως ἂν ἐμφασιν ἐδίδους τινὰ τὸ εὐλογοφανὲς ἔχειν τὴν προσαπτομένην τοῖς Ἰταλοῖς αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἐκπορεύεσθαι πρὸς τὸ πέμπεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι καὶ δίδεσθαι. Νῦν δὲ πρὸς μὲν τὸ χορηγεῖσθαι καὶ πέμπεσθαι τῆς ἐκ τοῦ ἐκπορεύεσθαι λέξεως διαφορᾶς, πρὸς δὲ τὸ προῖέναι καὶ προέρχεσθαι καὶ προχεῖσθαι κατὰ τὴν τοῦ ὑπάρχειν οὐσιωδῶς σημασίαν διαφορᾶς μηδὲν, μάτην φαίην τῷ τῆς Ἐκκλησίας σχίσματι ἐπισυγκροτῶν, ἀπὸ τοῦ λέγειν ἴδιαν ἔχειν τὴν ἔννοιαν τὸ ἐκπορεύεσθαι παρὰ τὸ πέμπεσθαι, καὶ χορηγεῖσθαι, καὶ δίδεσθαι. Ὅποιόν τι βούλεται σοὶ καὶ ἡ ἐξηγήσις τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένης τοῖς μαθηταῖς τοῦ Πνεύματος ἐμφυσήσεως, πρὸς ἣν ἐξηγητὴν ἰκανῶς ὁ ἡμέτερος ἀπήντησε λόγος, ἐν οἷς τοὺς ἀνατρεπτικούς αὐτῆς ἐξέθετο λόγους πρὸς ἄλλους διαγωνιζόμενος, οἵτινες καὶ πρὸ σοῦ τὴν τοιαύτην τῆς ἐμφυσήσεως ἐξηγησίαν εἰσηγήσαντο. Ἐγὼ δὲ τέως χάριτάς σοι ὁμολογῶ τῆς ἀγαθῆς γνώμης, ὅτι σε εὐρίσκω τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἔνωσιν ὡς ἀπὸ λεπτοῦ ἐξαρτήσαντα μίτου. Ἐν οἷς γὰρ πρὸς τὸν Ἰταλὸν λέγεις, « Ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις συγχωρήσω χρῆσθαι σε τῇ λέξει τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως, ὡς ἡ γλωττὰ σοὶ δίδωσιν, ἐν κοινῷ· λέγω λόγοις, καὶ θμιλιαῖς ἐκκλησιαστικαῖς, εἰ

ξς'. « Εἰ μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ τῷ αἰτίῳ, εἶπαρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Πνεύματος αἰτίας, ἔσται καὶ οὗτος μείζων αὐτοῦ » καὶ διαπορῶν ὡς μέγα τι πρὸς τὸν Ἰταλὸν διαπόρημα λέγεις, « Πού σοι τοῦτο ἐξεύρηται, μείζονα τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι; »

Σκόπει, μήποτε εἰς αἰσχύνην περιστήσεται σοι

ἡ ἀπορία, ἐν ᾧ Ἰταλὸς τὸν μέγαν παραγάγη σοὶ Ἀθανάσιον ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, « Αἱ μὲν αἱρέσεις ὅσαι τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι μανίαν ἐαυταῖς φανεραὶ τυγχάνουσι, λέγοντα οὕτως · « Τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος, τὴν θείότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνύς ἐαυτοῦ, οὐκ ἔτι ἐλάττωται ἐαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μαίζονα καὶ ἴσον ἔνα σημαίνων, εἶδου μὲν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν · « Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστελῶ, καὶ κείνο ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει, λαλήσει. » Ὁρᾷς ὁ τῶν ἐμῶν λόγων ἐφετιότης, ὅπως οἱ πολλοὶ τῶν σοφῶν, ἐκ τοῦ μὴ ἐπιμελῶς ἐπελθεῖν τὰ θεολογικὰ τῶν ἀγίων ῥητά, πρὸς τὴν ἔνωσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀπεδυστέτησαν ; Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἐφεξῆς τοῦ Βουλγαρίου συλλογισμὸς τὴν εἰς τοὺς μαθητὰς ἐμφύσησιν ἐπὶ τοῦ μέσου προσφέρει, καὶ,

ἔφ. « Εἰ τηνικαῦτα, » φησί, « τὸν Παράκλητον εἰσεῖς ὁ Κύριος ἔδωκε, τοῦ θῆσεῖς τὸ, Ἐν μὴ ἐγὼ ἀπέλω, κείνος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς ; »

Καὶ ταῦτα λέγει ἀγνωῶν τὴν ἐν σωματικῷ εἶδει τῶν πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ Πνεύματος ἐπηγγέσθαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος τοῖς μαθηταῖς. « Ἐπεὶ ἔδει, τοῦ Σωτῆρος ἡμῖν σωματικῶς ὁμιλήσαντος, καὶ αὐτὸ φανῆναι σωματικῶς, » κατὰ τὸν μίαν εἰπεῖν Γρηγόριον. Τοιοῦτον δὲ ἔστι καὶ ὅσαρ ἰσχυραῖς τοῖς φθάσαι τῶν συλλογισμῶν λέγων · « Ἡ κατὰ τὴν Πεντηκοστῆν παρουσία τοῦ Πνεύματος, ἢ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περιττῆ, ἢ ἄλλου Πνεύματος · καὶ ποῖον τοῦτο ; » Ταῦτα γὰρ λέγων οὐκ οἶδεν ὡς ἐριστικῆς ταῦτα διανοίας καὶ ἐθελωγῶν ἀναπλάσματα. Πόθεν γὰρ τὴν ἐν τῇ Πεντηκοστῇ παρουσίαν τοῦ Πνεύματος, εἰ τοῦ αὐτοῦ ἴσῃ Πνεύματος, περιττὴν εἶναι λέγει ; Εἰ γὰρ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ παρουσίαν περιττὴν εἶναι ἀποφαίνεται, ἐὰν αὐτοῦ κείνου ἴσῃ τοῦ Πνεύματος, τοῦ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς ἐμφυσηθέντος τοῖς μαθηταῖς, πολλὰ τῆς αὐτοῦ παρουσίας ἀναφανήσονται περιττότητες · ἢ τῆς ἐσχάτης ἀτοπίας ἔστιν. Ἐξ ὅτου γὰρ τῷ πρωτοπλάστῳ εἰς ψυχὴν ζῶσαν παρὰ τοῦ δημιουργούντος ἐνεφυσήθη, διαφόροις ἐπιδημιαῖς ἐσύστηρον τοῖς ἀξίως καταπεφοίτηκεν. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ πολλοῖς καὶ πολλὰκις καταπεφοίτηκεν, οὐδέμια τῶν αὐτοῦ παρουσιῶν περιττῆ · ὁ Βουλγαρίου δὲ ἐὰν, ὅτι πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς ἐνεφυσήθη τοῖς μαθηταῖς, τὴν ἐν τῇ Πεντηκοστῇ παρουσίαν αὐτοῦ ἢ περιττὴν ἄλλῃ λέγειν, ἢ ἄλλου Πνεύματος παρουσίαν, οὐ τότε μόνον κατὰ τὸ περισσὸν ἐρεῖ καταπεφοίτηκεν τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐν τῇ Πεντηκοστῇ καθόδου, καὶ ὅτε τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι τῶν προφητῶν ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις ἐπιφοιτήσαν ὁμιλήσεν. Εἰ γὰρ καὶ νῦν μὲν ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν, τότε δὲ οὐχ οὕτως τοῖς ὑπερχομένους ἐπιφοιτῶν ἦν, ἀλλ' ὅμως τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἦν τὸ ἐπιφοιτῶν, καὶ οὐδέμια τῶν τοῦ Πνεύματος διαφόρων παρουσιῶν περιττῆ κληθήσεται, τοῖς εἰς εὐθύτητα τῶν Γραφῶν τὰς ἐαυτῶν

veritatur, si Italus magnum tibi Athanasium producat oratione prima adversus Arianos, cujus principium, « Hæreses quidem, quæ veritatis insaniam excogitarunt sibi ipsis manifestæ sunt, » hæc tradentem : « Discipulis Dominus fecitatem et magnitudinem suam ostendens, non minorem sancti Spiritum, sed majorem et æqualem esse significans, tradebat Spiritum, dicebatque : « Ego illum mitto, et ipse me glorificabit, et quæcunque audiet loquetur » 16. » Videsne, sermonum meorum cognitor, plerosque ex sapientibus, quod negligenter sanctorum dicta theologica pertractarunt, unionem cum Romana Ecclesia fastidivisse? Rursus qui sequitur Bulgari syllogismus factum discipulis inflatum in medium profert.

B

68. « Et si tum, » ait, « Paracletum illis Dominus elargitus est, quoniam in loco ponis illum, Si ego non abiero, ille non veniet ad vos? »

Hæc enuntiat ignorans, in corporea specie ignitarum linguarum Spiritus adventum promissum fuisse a Salvatore discipulis. « Opus enim erat, cum Serrator corpore nobiscum versatus fuisset, Spiritum etiam corpore comparere, » ut verbis magni Gregorii utar. Non est absimile, quod cum præcedentibus syllogismis complicat, dicens, « Die Pentecostes adventus Spiritus, vel ejusdem, et supervacaneus, vel alterius Spiritus : et cuius? » Hæc enim dicens, non novit ea contentiosæ mentis, et propria adamantis esse commenta. Unde enim habet, die Pentecostes, Spiritus adventum, si ejusdem fuit Spiritus, supervacaneum fuisse? Namque si die Pentecostes adventum supervacaneum decernit, si ejusdem est Spiritus, ante Pentecostem discipulis inflati, multæ ejusdem adventus redundantæ comparebunt, quod extremæ absurditatis fuerit. Ex quo enim primum creato homini in viventem animam a Creatore inflatus est, diversis adventibus postmodum ad dignos descendit, nihilominus licet ad plures et sæpius descenderit, nunquam tamen ullus illius adventus supervacaneus reputatus est. Verum Bulgarus, si quod ante Pentecostem discipulis inflatus est, adventum illius in Pentecoste, aut supervacaneum vult dicere, aut alterius Spiritus adventum, non solum tum supervacaneæ affirmabit, descendisse Spiritum discipulis, sed et ante in Pentecoste adventum, et cum huic vel alteri prophetarum alio atque alio tempore, et modis diversis adveniens associatus est. Nam si nunc in forma ignitarum linguarum, tum vero non simili ratione acceptantibus adveniebat, nihilominus idem adveniebat Spiritus, et nullus variorum Spiritus adventuum supervacaneum nuncupabitur ab illis, qui per rectas Scripturarum semitas propria vestigia dirigunt. Quæ si ita se habent, frustra sapiens hic vir enuntiat, « In Pentecoste adventus

¹⁶ Joan. xvi. 14.

Spiritus, aut ejusdem et supervacaneus, aut alterius, et cujus? »

Μεντηχοστήν παρουσία τοῦ Πνεύματος, ἢ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περιττή, ἢ ἄλλου Πνεύματος· καὶ ποῖον τοῦτο ; »

69. Ad dictum vero prope sine syllogismorum, ubi veluti necessarium præ aliis omnibus concludit, « procedere Spiritum ex solo Patre, » refutandum, nihil aliud opportunius Italo fuerit, quam ejusdem ipsius conceptus, ab eodem in exordio orationis adversus Latinum propositus. Nam quemadmodum ibi hic vir, quasi os Itali obstruens, et in dubium inevitabile compellens, dicebat : « Si ex Filio Spiritus procedit, quid fuit impedimento, ne Christus diceret : qui ex Patre et me procedit? » non alia ratione Latinus eidem reddens verba sua, fatebitur : Si ex solo Patre procedit Spiritus, quid impedimento fuit Christo, ne diceret, Qui ex solo Patre procedit? Et cum postea hic exprobrat Italo, vestigia Christi pauperum Evangelistæ non sequi, quod superaddat, « et ex Filio ; » iisdem et ipse exprobrationibus obnoxius erit, quod superaddat ex solo. Et hæc quidem ad dicta Bulgari refellenda adducta sunt.

70. Et in his præterea adversus similes homines, quos ad hoc tempus videre contigit, nostra studia collocavimus, ut ostenderemus eos, qui ante nos fuere sapientia illustres viri, perperam Ecclesiarum dissidium promovisse. Plerique enim ex ipsis non ut fratres addeceat, quæ a fratribus afferebantur acceptare sustinebant, sed contradicentes in eos invehebantur, et ex ipsis unusquisque primas sibi in sapientia vindicare existimans, si hærescos crimen proximis valeret appingere, obvios quosque nonnullarum versutarum sententiarum commentis a se rejicere moliebatur, si forte sibi hoc modo obvénisset fama fidei fortasse ardentioris, et zeli alicujus pro recta fide tutanda, cum aliorum circa res divinas segnitiam, et rerum nostrarum infidam proditionem condemnasset. Et hæc plerique conabantur, quod refriguisset charitas, et multiplicata esset iniquitas, ut scripto traditum est. Nos vero nihil simile animo volentes, Ecclesiarum concordiam candidissime amplexati sumus. Et ne videremur nonnemini inconsiderate et absque ullo examine, nullisque Scripturarum testimoniis fulti, ecclesiasticam pacem exoculari, operæ pretium esse duximus, dicta sanctorum, diversis in locis dispersa, ad demonstrandum, Spiritum esse ex Patre et Filio, quod asserentibus Italis, Ecclesias dividens scandalum erupit, hic in prima parte orationis in unum recollecta digerere, tum deinceps in secunda refutationem eorum, qui contra jus fasque omne dissidium Ecclesiarum fovent, apponere. Et cum defensio a nobis relinquenda esset, dum non ita facilis multis videretur superatu longus temporis tractus, acque ac si ne uno quidem die discindens Ecclesias schisma perdurasset,

εὐθύνουσι τροχιάς. Καὶ εἰ οὕτω ταῦτα, μάρτυροι τὸν ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ λέγει, « Ἡ κατὰ τὴν

ξθ'. Πρὸς δὲ τὸ εἰρημένον πρὸς τῷ τέλει τῶν τούτου συλλογισμῶν, ἐν ᾧ ὡς ἀναγκαιῶν τι ἐπιπᾶσι συνάγει τὸ « ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, » οὐδὲν ἄλλο ἔσται τῷ Ἰταλῷ χρῆσιμον εἰς ἀνατροπὴν, ἀλλ' ἢ αὐτὸ ἐκείνο τὸ νόημα αὐτοῦ. ὅπερ οὗτος ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ λόγου κατὰ τοῦ Λατίνου προέτεινεν. Ὡς γὰρ ἐκείσε οὗτος, ἐπιστομίζων ἔδθεν τὸν Ἰταλὸν, καὶ ὡς περ εἰς ἄφυκτον ἀπορίας συνελαύνων αὐτὸν, ἔλεγεν, « Εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, τί ἐκώλυεν εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται ; » οὕτω καὶ ὁ Λατίνος, τοῖς αὐτοῦ χρησάμενος λόγοις, ἔρεῖ πρὸς αὐτὸν, « Εἰ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, τί ἐκώλυεν τὸν Χριστὸν εἰπεῖν, ὃ παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται ; » Καὶ ἐπεὶ οὗτος ὁνειδίζει τὸν Ἰταλὸν, οὐ κατακολουθούντα τῷ τῶν πτωχῶν εὐαγγελιστῇ Χριστῷ, διὰ τὸ προστιθέσθαι « καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, » τοῖς αὐτοῖς καὶ οὕτως περὶ πεσεῖται ὀνειδισμοῖς, διὰ τὸ προστιθέσθαι τὸ καὶ ἐκ μόνου. Ἐν τούτοις καὶ τὰ ἐπὶ τῇ ἀντιρρήσει τῶν τοῦ Βουλγαρίας βητῶν.

ο'. Καὶ ἐν τοσούτοις πάντα λοιπὸν, πρὸς ἃ ἡμεῖς ἐνδειξάμεθα τὴν σπουδὴν, ὅσοις τέως ἡμῖν ἐξεγένετο ἐντυχεῖν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ καλῶς τοῖς πρὸ ἡμῶν σοφοῖς ἀνδράσι σπουδάζεσθαι τὴν διάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Οἱ πολλοὶ γὰρ αὐτῶν οὐκ ἀδελφικῶς τὰ παρὰ τῶν ἀδελφῶν εἰσαγόμενα δέχεσθαι ἀπεδέχοντο, ἀλλ' ἀντιθετικῶς αὐτοῖς προσεφέροντο· καὶ τούτων ἕκαστος, ὡς περ τι πρωτεῖον ἐπὶ δόξῃ σοφίας οἰόμενος ἀπενέγκασθαι, εἰ ἔγκλημα αἰρέσεως τοῖς πλησίον ἰσχύσει προσεπιτρέψασθαι, τοὺς φθίσαντας παραγκωνίσασθαι ἔσπευδεν, ἐπὶ εὐρέσει αἰσθησιμῶν διανοημάτων τινῶν, εἰπὼς ἂν αὐτῶν γένοιτο ὄνομα τάχα πίστεως θερμότερας, καὶ ζήλου τινός ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἐπὶ τῷ καταγῶναι ἄλλων ψυχρότητα περὶ τὰ θεῖα καὶ προδοσίαν τῶν ἡμετέρων. Καὶ ταῦτ' ἐποιοῦν οἱ πολλοὶ διὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἀπόψυξιν, πληθυνθείσης τῆς ἀνομίας, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἡμεῖς δὲ μηδὲν φρονούντες τοιοῦτον ἐπὶ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην εὐγνωμονέστατα ἤλθομεν. Καὶ ἵνα μὴ τίσι δόξαιεν ἀλογίστως ἡμεῖς καὶ ἀθανάτιστως ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην ἔλθειν, μηδὲν τι ἐπισυγκροτουμένους ἀπὸ χρήσεως γραφικῶν, ἔδοξεν ἡμῖν, τὰ σποράδην ἐγκαίμενα βῆτὰ ταῖς τῶν ἁγίων γραφαῖς, εἰς δῆλωσιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὅπερ τῶν Ἰταλῶν λεγόντων, τὸ μέσον τῶν Ἐκκλησιῶν σκάνδαλον ἀνεβράβη, ἐνταῦθα κατὰ τὸ πρότερον εἶδος τοῦ λόγου ἐκθέσθαι, καὶ πάλιν κατὰ τὸ δεύτερον τὸν ἐλεγχὸν τῶν μὴ δικαίως, μηδὲ καλῶς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισυγκροτουμένων διάστασιν. Ἐπεὶ γὰρ ἔδει ἀπολογίαν καταλιπεῖν ἡμᾶς, ἐφ' οἷς ἡμῖν ἔδοξε τὸ τοῖς πολλοῖς δοκοῦν ἄμαχον εἰς ἀνατροπὴν κράτος τοῦ χρόνου οὕτω περιβῆναι, ὡς εἰ μηδὲμίαν ἡμῶν τὸ μέσον τῶν Ἐκκλησιῶν

γέρονε σχίσμα, ἀπολογία ἀποχρώταν κατὰ τὸ Ἀ
δοκοῦν ἡμῖν τὰ παρόντα. καταλελοίπαμεν, τὴν τῆς
Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην πραγματευσάμενοι,
καὶ τῶν ἡμετέρων ἐθῶν τε καὶ τάξεων ἀμεταποιή-
τως εἰς τὸ παντελὲς ἐξεχόμενοι, εἰς δόξαν Πατρὸς,
Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, τῆς ὁμοουσίου Τριάδος.
Ἀμήν.

fortem atque invictam, ut opinor, defensionem,
quæ hic concinnavimus, posteris reliquimus, Ro-
manæ Ecclesiæ concordiam procurantes, et nostris
consuetudinibus et ordinibus sine ulla mutatione
ex toto adhærentes, in gloriam Patris Filii et Spi-
ritus sancti, consubstantialis Triadis. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

EJUSDEM

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

(Græcæ Orthod. tom. I, p. 225.)

ΚΕΦΑΛ. Α.

CAPUT I.

Πρὸς τοὺς λέγοντας γενοθευμένην εἶναι τὴν παρὰ
τῷ λόγῳ τοῦ μεγάλου Βασιλείου εὐρισκόμε-
νην ῥῆσιν, τὴν λέγουσαν, « παρὰ τοῦ Υἱοῦ
εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

B Adversus eos, qui asserunt, magni Basilii dictum,
quo affirmatur, « ex Filio esse Spiritum san-
ctum, » et repetitur in illius oratione, adultera-
tum esse.

Α. Καὶ ἐπεὶ πρὸ τῶν ἄλλων οὐκ ὀλίγη τις ἀνέκυψε
ζητήσις περὶ τῆς ῥήσεως, ἣν ὁ μέγας Βασιλεὺς ἐν
τῷ τρίτῳ τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων θεολογῶν περὶ
τοῦ Πνεύματος εἶρηκε, φέρε δὴ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων
ἐξετασίον τὰ περὶ αὐτῆς. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ
μᾶλλον ἐν αὐταῖς τοῦ λόγου ταῖς εἰσβολαῖς εὐρηται
λέγων ὁ ἅγιος· « Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι
καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι
αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτε-
ρεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ
παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ
ὅπως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηγούμενον, παραδίδο-
σιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτη χρῆ-
σθαι ὅτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δευδιδάγματα,
ὅτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκλόουθον δυνατὸν
συλλογισασθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς, τάξει μὲν δεῦτερος
τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ
καὶ αἰτία τῷ εἶναι αὐτοῦ Πατέρα, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ
ἡ πρόσοδος, καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ
Πατέρα, φύσει δὲ οὐκ εἶναι δεῦτερος, διότι ἡ θεότης ἐν
ἐκατέρῳ μίαν οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι,
οὐκ εἶναι ἄν εἰκότως ὡς ἄλλοτριαν ὑπάρχον φύσει,
ὁκλοθεῖν εἰποίμεν. » Αὕτη μὲν ἡ τοῦ μεγάλου
Βασιλείου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ῥῆσις. Ἐπὶ
δὲ ταύτῃ δεόν ὄν τοὺς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας
προσίμους ἀγαθλασθῆναι καὶ εὐφρανθῆναι, ὡς εὐρη-

Et cum ante alia in magna disputationem ac
controversiam vocetur dictum, quod magno Basili-
o tertio adversus Eunomium oratione, de Spiritu
pertractans asseruit, age nunc ante alia, quid de eo
sentendum sit, expendamus. In hac oratione, imo
in ipso illius ingressu hæc sanctus exarasse com-
peritur: « Quæ enim necessitas, si dignitate et or-
dine tertius est Spiritus, tertium illum esse et
natura? namque dignitate posteriorem esse Filio,
tanquam qui ab eo, quod sit, habet, et ab eo acci-
pit, et nobis annuntiat, et prorsus illi causæ adhæ-
ret, nobis pietatis sermo tradit: natura vero tertius
uti, neque a divinis Scripturis edocti sumus, neque
ex jam dictis consequenter colligi potest. Queni-
admodum enim Filius ordine quidem a Patre se-
cundus est, quoniam ab illo est, et dignitate, quo-
niam origo atque causa, quod ille sit, Pater est, et
quod per ipsum accessus et adductio ad Deum Pa-
trem: natura vero nullo modo secundus, quod in
utroque una Deitas est. Ita videlicet et Spiritus
sanctus, etsi dignitate et ordine secundus a Filio
est, non tamen verisimiliter alienæ esse naturæ
inde consequi dixerimus. » Et hoc est magni Basili-
i de Spiritu sancto dictum, pro quo cum nostræ
Ecclesiæ alumnis gaudendum, maximaque delecta-
tione latandum esset, quod præcipuum in rebus
theologicis pertractandis Basilium irrepererint, vel-

dit magnus Basilius, « a Filio habere esse, » et inter, ut Gregorius Nyssenus ait, « eum esse ex Filio, » et inter, ut rebus theologicis instructissimus affirmat Cyrillus, « ex Filio eum existere, » multum conferant studium ad refellendum abjiciendumque magni Basillii dictum, quod palam insinuat, « ex Filio Spiritum esse. » Quodsi minime diversa sunt, sive cum asseras esse a Filio, sive ex Filio existere, sive ex Filio habere, quod sit, temere contra dictum allatum machinas admovent, propriae instantiæ vi veluti conficta accusantes, quæ optime a celeberrimo Basilio decreta sunt.

5. Sed et aliis etiam argumentis demonstrare possumus necessario prorsus volumina, quæ dictum explicant, non vero, quæ non expriment, sincerum, et purum, veritati ipsi annexum possidere. Namque magnus Basilius dignitate secundum Filio Spiritum cum excepisset, secundas has partes pietatis traditionem appellare non veritus, probatione indiguit, per quam vera sententia apparet, quæ pietatis traditionem, secundas has partes Spiritus nuncupabat: et cum neque eæ essent per imminutionem aliquam gloriæ, prææqua etenim est in utrisque divinitas, neque per ullam aliam rationem, qua respectu alterius secundas partes obtinentia primas obtinentibus submituntur, et unum tantummodo pietatis terminum cognosceret, quo Spiritus Filio secundus est, qui erat, quod ex eo haberet esse, proptereaque esset ex ipso, hunc in modum eblatus est: « Dignitate enim secundum esse Filio, tanquam qui ab eo esse habet, et ab eo accipit, et annuntiat nobis, et omnino illi causæ adhæret, pietatis tradit sermo. Sed tertia uti natura, neque a sacris S.ripturis edocti sumus, neque ex illis, quæ diximus, consequi, possumus demonstrare. » Illis dictis ita sermonis assignationem conclusit: « Dignitate enim a Filio secundum esse, tradit pietatis sermo. » Probationem vero illius, Spiritum dignitate esse secundum Filio per illud, quod ab eo habeat esse, et ab ipso accipiat, et nobis annuntiet, implevit; tantum non dicens: Propterea quod ex Filio est, secundus a Filio est. Quod si id non esset, nunquam etiam ab eo secundum affirmatum esset. Et si tibi in animo est, quicumque tandem fueris, qui refragaris, cognoscere, si a Filio non esset, neque secundus a Filio prorsus vocatus fuisset. Deme dictum hoc, et assigna nobis aliam rationem, qua a Filio Spiritus secundus asseratur. Etenim præ hac una sola ratione, aut temporis intervallo, aut in sedendo inferiore subsellio, aut gloriæ indigentia secundæ hæ partes concipientur. Et tum impietas hisce notionibus longe libereque vagabitur. Si itaque dictum asserens, « dignitate secundum esse a Filio Spiritum, » ex oratione illa universa erasissent, qui aliud palam aperteque enuntians « ab eo esse habens, » oblitte-
raverunt, forte tum eorum improbitas, ut illis col-

βούλονται, μεταφέροντες διαφορὰν τινὰ δοῦναι δυνή-
σονται τοῦ, « τὸ Πνεῦμα, » κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον,
« παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχειν τὸ εἶναι, » καὶ τοῦ, κατὰ
τὸν Νύσσης Γρηγόριον, « ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐ-
τὸ, » καὶ τοῦ, κατὰ τὸν θεολογικώτατον Κύριλλον,
« ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ, » πολλὴν εἰσαγέτωσαν
τὴν σπουδὴν, ὅπως ἂν ἀνατραπῆ αὐτοῖς τοῦ με-
γάλου Βασιλείου εἶναι τὴν ῥῆσιν, τὴν « παρὰ τοῦ
Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα » θεολογοῦσαν. Εἰ δὲ μὴδὲν τι
διαφέρει παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγειν αὐτὸ, καὶ ἐκ
τοῦ Υἱοῦ εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν, μάτην
πρὸς τὴν ῥῆσιν ταύτην ἐνίστανται, τῷ βίαιῳ τάχῃ
τῆς ἑαυτῶν ἐνστάσεως πλάσματος γραφόμενοι τὰ
καλῶς δεδογματισμένα Βασιλείῳ τῷ πάνυ.

ε'. Ἄλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιχειρημάτων ἔστι κατὰ
πᾶσαν ἀποδείξει ἀνάγκη τὰς ἐχούσας βίβλους τὴν
ῥῆσιν ἢ τὰς μὴ ἐχούσας τοῦ ἀνοθεύτου μετέχειν,
καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀκινήτου. Ὁ γὰρ μέγας
Βασίλειος ἀξιώματι δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
δεξάμενος, καὶ παράδοσιν εὐσεβείας τὸ τοιοῦτον δευ-
τερεῖον εἶπεῖν οὐχ ὑποστειλόμενος, κατασκευτὴς
ἐδεύθη, δι' ἧς ἂν ἀληθῆς ὁ λόγος ἀναφανείη, ὁ πα-
ράδοσιν εὐσεβείας ἀποκαλῶν τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν δευ-
τερεῖον τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἐπεὶ οὕτε καθ' ὑποβι-
βασμὸν τινὰ δόξης, ἰσοκλεῆς γὰρ ἡ θεότης ἀμφοῖν,
οὕτε κατὰ τινὰ λόγον ἕλλον, οἷς τὰ πρὸς τι τὸ δευ-
τερεῖον ἔχοντα τῶν πρωτεύοντων ὑφίενται, ἀλλ' ἕνα
μόνον εὐσεβείας ἐγίνωσκεν ὄρον, καθ' ὃν τὸ Πνεῦμα
τοῦ Υἱοῦ δευτερεύον ἔστιν· ὁ δὲ ὄρος, τὸ δι' αὐτοῦ
ἔχειν τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτοῦ, ἔφησε
οὕτω· « Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ,
παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον,
καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, ὅπως ἐκείνη· τῆς αἰτίας ἐξημη-
μένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. Φύσει δὲ
τρίτῃ χρῆσθαι οὕτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγμεθα
Γραφῶν, οὕτε ἐκ τῶν εἰρημῶν κατὰ τὸ ἀκόλουθο·
δυνατὸν συλλογισασθαι. » Καὶ ταῦτ' εἰρηκώς, τὴν
μὲν τοῦ λόγου ἀπόδοσιν οὕτως ἐποίησατο· « Ἀξιώματι
μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν ὁ τῆς
εὐσεβείας λόγος· » τὴν δὲ κατασκευτὴν τοῦ τὸ Πνεῦ-
μα δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ τῷ ἀξιώματι, διὰ τοῦ παρ'
αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνειν, καὶ
ἀναγγέλλειν ἡμῖν, κατεσκευάσατε, μονοουχὶ φάσκων,
ὡ· διὰ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι, καὶ δευτερεύει αὐτοῦ.

Β Εἰ γὰρ μὴ, οὐδέ ποτ' ἂν καὶ δευτερεύον ἐβρέθη
αὐτοῦ. Καὶ εἰ βούλει ὅστις ποτ' ἂν καὶ εἴης ὁ δε-
επιστάμενος γυνῶναι, οἷς εἰ μὴ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν,
οὐδὲ δευτερεύον ἂν ὅπως ἐβρέθη αὐτοῦ. Ἄφελε τὴν
ῥῆσιν ταύτην, καὶ ὅς ἡμῖν σὺ ἕτερον λόγον τινὰ
καθ' ὃν τοῦ Υἱοῦ δευτερεύει τὸ Πνεῦμα. Παρὰ γὰρ
τὸν τοιοῦτον λόγον ἢ διαστήματι χρόνου, ἢ καθέρας
ὑπεδρίξῃ, ἢ δόξης ἐνδείξῃ τὸ δευτερεῖον νοηθήσεται,
καὶ ἡ ἀσέβεια τοῖς νοήμασι τούτοις συμπάρρησια-
σθήσεται. Εἰ μὲν οὖν καὶ τὴν λέγουσαν ῥῆσιν,
« δευτερεύειν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, »
διέγραφον τοῦ παντὸς λόγου οἱ τὴν « παρ' αὐτοῦ τὸ
εἶναι ἔχον » διατρανοῦσαν ῥῆσιν διαγραφάμενοι,
ἔσχεν ἂν ἴτω· τὰ τῆς πονηρίας αὐτῶν, ὅσαρ' ἐβού-
λογο ἀποτέλεσμα· νῦν δ' ὅτι· τὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα

τὴν αὐτῶν διάνοιαν ἐσφαλλε, τὸ μὲν ἐπαρὰ τοῦ Α
 Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὃ τοῦ λόγου διέγραψαν, δευ-
 τερευεῖν δὲ αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ ἐν πάσαις ἀφῆκαν ταῖς
 βίβλοις ὀνόματι. Κάντευθεν ὁ τοῦς σοφοῦς δρα-
 σόμενος ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν δίδωσι τοῖς τὰ
 τοιαῦτα ἐπιμελῶς σκοποῦμένοις κατανοεῖν τὸ ακαι-
 ρηθὲν. Ὅτι γὰρ κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον εἰρή-
 χαι ἂν ποτε τὸ Πνεῦμα δευτέρον τοῦ Υἱοῦ ὁ μέ-
 γας Βασιλεὺς, λογισασθαι ἔστι καὶ ἐξ ὧν οὗτος
 τοῖς εἰρημένοις λέγεται. Φησὶ γὰρ ὑποκαταβάς·
 « Ὅς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει καὶ ἀξιώματι δευτέρος
 τοῦ Πατρὸς, τάξει μὲν, ὅτι ἀπ' ἐκεῖνου, καὶ ἀ-
 ξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία, τῷ εἶναι Πατέρα
 αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγή
 πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· φύσει δὲ οὐκέτι δευτέρος,
 διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῃ μία· οὕτω δηλονότι καὶ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ
 τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ὡς ἄλλο-
 τρίας ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἰποῦμεν. » Σκο-
 πῆται ὁ βουλόμενος ὡς ὁ μέγας Βασιλεὺς, συστήσει
 βουλόμενος τοῦ τῆς εὐσεβείας λόγου μὴ ἀποδεῖν τὸ
 δευτερευεῖν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τῆς
 ἀναλογίας τοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δευτερείου τοῦ Υἱοῦ
 συνίστησι τοῦτο. Φησὶ γὰρ, ὡς εἰ καὶ ὑποβέβηκε
 τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν ὡς
 ἄλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως ὑποβέβηκεν αὐτὸν τῇ
 τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι· ἐπεὶ καὶ ὁ Υἱὸς δευτέρος
 ὢν τοῦ Πατρὸς τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι
 καὶ φύσει ἔστι δευτέρος. Καὶ ἐφερημηνεύων ὁ ἅγιος
 τὸν λόγον καθ' ὃν ἔστι δευτέρος τοῦ Πατρὸς ὁ
 Υἱός, « Τόστι μὲν, φησὶ, τοῦ Πατρὸς ἔστι δευτέρος,
 ὅτι ἀπ' ἐκεῖνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία
 τῷ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ· καὶ δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος
 καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. »

ζ. Ἀλλὰ τίς οἶδα, φασὶν οἱ ἀντιέχοντες, εἴ τὸ
 τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν δευτερείον ἀνάλογον
 ὁ ἅγιος ὀφείταί τῷ πρὸς τὸν Πατέρα δευτερείῳ τοῦ
 Υἱοῦ; Τίς οἶδεν; Ὁ τὰ θεολογικὰ ῥητὰ ἐπιμελῶς
 ἐπερχόμενος, ἐξ ὧν ἡ τοιαύτη ἀναλογία ἔχει τὴν
 διατρένωσιν· ὢν πολλῶν ὄντων, ὧν ἅττα ἐν τῷ
 παρόντι ἐκβήσκει, μόνις τοῖς τοῦ μεγάλου Ἀθα-
 νασίου, οἷον ὁ μέγας οὗτος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα
 περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ ἐχρήσατο, ἀρ-
 κισθέντες. Οὕτω γὰρ ὁ ἅγιος ἐκείσε φησὶ· « Καὶ γὰρ
 εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου ἐνότητα οὐ
 βέλουσιν εἶναι τῶν γεννητῶν αὐτὸν τὸν Υἱὸν, διὰ τὴν
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἐνότητα
 πρὸς τὸν Υἱὸν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κατὰ
 μέρος λέγουσιν; » Καὶ μετὰ πολλὰ τῆς ἐπιστολῆς
 ταύτης· « Ἀμέλει ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς
 ἀποστέλλεται· Ὁὕτω γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, ἡγάπησε
 τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ
 ἔλασεν· ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει. » Ἐάν
 γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἀπέλαθω, ἀποστελῶ τὸν Παράκλη-
 τον. » Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τὸν Πατέρα δοξάζει, λέγων·
 « Πάτερ, ἐγὼ σε ἐδόξασα. » Τὸ δὲ Πνεῦμα δοξάζει

lubitum erat, si nem assecuta fuisset: sed nunc verita-
 tis Spiritu eorum cogitationes subvertente, illud, « a
 Filio esse Spiritum, » ex oratione abrogarunt, sed
 « secundum esse eum a Filio, » in omnibus libris
 descriptum reliquerunt. Indeque qui sapientes ap-
 prehendit in calliditate eorum, diligenter similia
 examinantibus fraudem comprehendere concedit.
 Namque nulla alia ratione dicturum unquam Basi-
 lium magnum Spiritum secundum esse a Filio, ar-
 gumentari licet ex his, quæ ipse dictis annectit:
 infra enim hæc habet: « Etenim quemadmodum Fi-
 lius ordine et dignitate a Patre secundus est, ordine
 quidem, quod ex eo est, dignitate vero, quod princi-
 pium et causa illius Pater est, eo quod per ipsum
 accessus et adductio ad Deum Patrem: natura au-
 tem nullo modo secundus, quod Deitas in utroque
 una, pari ratione videlicet et Spiritus sanctus, li-
 cet ordine et dignitate Filio inferior est, non tamen
 inde verisimiliter alienæ esse naturæ sequi dixerim-
 us. » Consideret, cui id collubitum fuerit, magnum
 Basilium, cum probare vellet, non esse alienum a
 pietatis ratione, secundum esse a Filio Spiritum,
 proportione, quæ est Filii ad Patrem, dum Filius sec-
 undus a Patre partes possidet, id comprobare. Ait
 enim: Licet ordine et dignitate Filio inferior sit,
 non ideo Filio ordine et dignitate inferior est, quasi
 alienæ naturæ compos: quando et Filius, licet a
 Patre secundus sit ordine et dignitate, non est pro-
 pterea et natura secundus. Et exponens saucius
 dictum, quo Filius a Patre secundus est, « Ordine
 quidem, inquit, secundus est a Patre, quod ex illo
 est, et dignitate, quod principium et causa, quod
 ille sit, Pater est; et quod per eum accessus et ad-
 ductio ad Deum Patrem. »

6. Sed quis scit, inquit adversarii, an secundas
 partes Spiritus respectu Filii, proportione quidem
 responderet, sanctus opinetur secundis Filii partibus
 respectu Patris? Quis scit? Qui theologica dicta dili-
 genter percurrit, quibus similis proportio plane in-
 notescit. Quæ licet pleræque sint, pauca nihilominus
 hic apponemus, contenti tantummodo dictis magni
 Athanasii, quæ magnus ille epistola ad Serapionem
 de Spiritu sancto usurpavit. Sanctus enim in ea ita
 loquitur: « Etenim si propter Verbi unionem ad
 Patrem abnuunt esse creaturam ipsum Filium, qua
 de causa Spiritum sanctum ejusdem unitatis ad Fi-
 lium, quam Filius habet ad Patrem, competentem
 creaturam asserunt? » Et pluribus interjectis:
 « Profecto Filius quidem a Patre mittitur: « Sic
 enim, inquit, Deus mundum dedit ut Filium suum
 unigenitum daret ¹⁶; » Filius vero Spiritum mittit,
 « Si enim, ait, ego abiero, mittam Paracletum ¹⁷. »
 Et Filius quidem Patrem glorificat, dicens: « Pa-
 ter, ego te glorificavi ¹⁸. » Spiritus vero glorificat
 Filium: « Ille enim, dicit, me glorificabit. ¹⁹ » Et Filius
 quidem dicit: « Quæ audiavi a Patre, hæc et lo-

¹⁶ Joan. III, 16. ¹⁷ Joan. XVI, 17. ¹⁸ Joan. XVII, 4. ¹⁹ Joan. XVI, 14.

quor in mundum ²⁰; » Spiritus vero ex Filio accipit: « Ex meo enim accipiet, ait, et annuntiabit vobis ²¹. » Et Filius quidem in nomine Patris venit: « Spiritus verosactus, quem mittet Pater. inquit, in nomine meo ²². » Hunc itaque ordinem et naturam erga Filium possidente Spiritu, quam et Filius possidet erga Patrem, qua ratione qui hunc creaturam asserit, non idem et de Filio necessario excogitabit? Qui hæc theologica dicta accurate perpendat, æquo animo prorsus assensum præbebit, concordabitque cum affirmantibus, illa solummodo ratione Spiritum dici secundum a Filio, qua et Filius a Patre esse secundus astruitur. Quod si id non esset, nunquam idem magnus Basilius decimo septimo ad Amphiloichium capite scripsisset: « Quemadmodum itaque se habet Filius ad Patrem, ita et sese Spiritus ad Filium juxta ordinem in baptismo a Verbo traditum. Quod si Spiritus cum Filio eodem ordine enitet, et Filius cum Patre, hquet et Spiritum eodem ordine emicare cum Patre. »

δεδομένην τοῦ Λόγου σύνταξιν. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ δηλονότι. »

7. Sed o improbatem! o victoriam pessimam, quam plerique consequi contendunt, dum de omnibus hæsitant, et omnia in dubium vertere conantur! Etenim, si eadem ratione, inquit, atque Filius a Patre secundus est Spiritus a Filio, vel erit ex Filio, veluti ex prima causa et primo principio: vel, si hoc non est, veluti ex duobus saltem ejusdem dignitatis principiis, Patre et Filio: vel, si hoc quoque non fuerit, veluti ex prima et absque principio causa Patre, ex principium vero habente, et secunda Filio. Ad hæc igitur, licet pugna ista ad nos minime pertineat, sed ad illum, qui dixit Spiritum a Filio habere, quod sit, et esse secundum dignitate a Filio, quemadmodum Filius est secundus dignitate a Patre, nihilominus ita respondeamus: Et si secundum esse dignitate a Filio Spiritum sanctum tradiderit, tanquam qui ab eo habet, quod sit, et secundas Filii partes ad Patrem ad corroborandum assumpsit, dictum hoc pietatis esse traditionem: at non propterea Spiritus aut veluti ex prima et absque principio causa erit ex Filio, aut veluti ex duobus æqualis dignitatis principiis Patre et Filio, aut veluti ex causa sine principio Patre, et causa eum principio Filio. Apage, apage istiusmodi verba quæ plena blasphemia blasphemias omnes exsuperante sordescunt. Næ ille qui hæc indubium incertumque revocat, ante tribunal adversus magnum Basilium sistetur, quod ille comminatus: et sese calumniantibus tres deos decernere. Nauque cum essent ea ætate, qui multa ex ejus theologicis dictis criminarentur, ita verbatim eorum calumniam sanctus tragice deplorat: « Quis itaque furor est eorum, qui contra veritatem linguam exacuunt? Non despondeo animum, dum redarguor, sed Christi tribunal exspecto. Ibi me adversi sisten-

Α τὸν Υἱόν · « Ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, ἐμὲ δοξάζει. » Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς φησὶν, « Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. » Τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει · « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήψεται, φησὶ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν. » Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε · « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματι μου. » Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, ὅταν ὁ Υἱὸς ἔλθῃ πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; »

Ὁ τὰ θεολογικὰ ταῦτα βητὰ ἐπιμελῶς ἐπερχόμενος εὐγνωμόνως πάντῃ συνθήσεται τοῖς διαγινώσκουσιν κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον τὸ Πνεῦμα θεολογεῖσθαι δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἢ κατὰ μόνον αὐτὸν, καθ' ὅν καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δεύτερος. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν ὁ αὐτὸς μέγας Βασιλεὺς ἐν τῷ ἑπτακαίδεκάτῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἔφη · « Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω καὶ πρὸς τὸν Υἱόν τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραΥἱὸφ συντέτακται, ὃ δὲ Υἱὸς, τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα

ζ'. Ἄλλ', ὦ τῆς ἐπιπρείας! ὦ τῆς κακῆς νίκης! ἦν οἱ πολλοὶ νικᾶν βούλονται ἐκ τοῦ πάντα διαπορεῖν. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν, φασὶ, λόγον δεύτερον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς τοῦ Υἱοῦ · ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὡς ἐκ δύο τίως ἰσοτίμων ἀρχῶν, τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ · ἢ ἀλλ' εἰ μὴδὲ τοῦτο, ὡς ἐξ ἀνάρχου μὲν καὶ πρώτης αἰτίας τοῦ Πατρὸς, ἐξ ἐνάρχου δὲ καὶ δευτέρας τοῦ Υἱοῦ. Πρὸς γοῦν ταῦτα, κἂν μὴ πρὸς ἡμᾶς ἢ μάχη, πρὸς γὰρ τὸν εἰρηκότα, τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι, καὶ δεύτερον ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁ Υἱὸς ἐστὶ δεύτερος ἀξιώματι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἡμεῖς οὕτω φαιμέν · Εἰ καὶ δευτερεῖν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος ἔφη, ὡς παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα δευτερεῖον τοῦ Υἱοῦ, εἰς κατασκευὴν ἔλαθε τοῦ παράδοσιν εὐσεβείας εἶναι τὸ ῥῆμα, ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτα τὸ Πνεῦμα ἢ ὡς ἐξ ἀνάρχου ἐστὶ καὶ πρώτης αἰτίας τοῦ Υἱοῦ, ἢ ὡς ἐκ δύο ἰσοτίμων ἀρχῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ὡς ἐξ ἀνάρχου μὲν αἰτίας τοῦ Πατρὸς, ἀνάρχου δὲ τοῦ Υἱοῦ. Ἀπαγε, βλασφημίας γέμει τὰ ῥήματα, πᾶσαν βλασφημίαν ὑπερνικώσης. Καὶ ὁ ταῦτα διαπορῶν ἐμπροσθεν τοῦ μέλλοντος δικαστηρίου τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖψ ἀντικαταστήσεται, ὅπερ ἐκεῖνος ἠπέλιπσε τοῖς αὐτὸν συκοφαντοῦσιν, ὡς τρεῖς θεοὺς λέγοντα. Ὅτι γὰρ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ οἱ ἐπὶ πολλαῖς τῶν θεολογιῶν αὐτοῦ τὰ παρ' αὐτοῦ θεολογούμενα διαβάλλοντες, οὕτως ἐπὶ λέξεων ὁ ἅγιος τὴν αὐτῶν διαβολὴν διατραγῶδει · « Τίς οὖν ἢ μανία τῶν ἡ:ονημένων γλῶσσαν ἐχόντων κατὰ τῆς ἀληθείας; Οὐ μικροφυῶ πρὸς τὸν ἐλεγχον, ἀλλ' ἐξδέχομαι τὸ τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον. Ἐκεῖ ἀντικαταστήσονται μοι οἱ τὴν ἐπιπρείαν ταύτην ῥάπτοντες. Οἷός Κύριος τοὺς θύτας αὐτοῦ · καὶ ὁ συκοφαντῶν πένητα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν. Εἰ τὴν τῶν

²⁰ Joan. xv, 15. ²¹ Joan. xvi, 14. ²² Joan. xiv, 26.

Πατέρων πίστιν μεταδίδωκω, τί, παρὰ τοὺς Πατέρας, ἐμοὶ πολεμεῖς; Εἰ πιστεύω εἰς Πατέρα, εἰ ὁμολογῶ Υἱόν, εἰ μὴ ἀθετῶ τὸ Πνεῦμα, τί, τὸ ἐμὸν πρόσωπον ὑποθέμενος, τῷ Κυρίῳ πολεμεῖς; Τίς κατέλιπε βαπτίζειν εἰς ὄνομα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; Ἐγὼ ἢ ὁ Δεσπότης; Τίνας τὰ ῥήματα; τοῦ κήρυκος, ἢ τοῦ ἀποστείλαντος; Τί, τὸ ἐμὸν πρόσωπον εὐεπίδατον ταῖς συκοφανταῖς εὐρών, δι' ἐμοὶ πολεμεῖς; τῇ ἀληθείᾳ; δι' ἐμοὶ κατασαις τὸ ὄχυρῶμα τῆς πίστεως; Ἄλλ' ἐγὼ μὲν σοὶ εὐάλωτος, ἢ δὲ πίστις ἀσειστος. »

η. Καὶ δὲ μὲν ὁ μέγας Βασίλειος κατὰ τῶν διαβλλόντων τὰς αὐτοῦ θεολογίας φησὶ, ταῦτα. Ἡμεῖς δὲ, πρὸς τοὺς ἀντισταμένους ἐν τῷ παρόντι ταῖς προανατεταγμέναις θεολογικαῖς αὐτοῦ ῥήσεσιν ὑπεργωνιζόμενοι αὐτοῦ, ἢ ἄλλοι συμμαχοῦμενοι παρ' αὐτοῦ, ἐπ' οἷς οἱ καθ' ἡμῶν ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν καθ' ἡμῶν ἔρμην καὶ ῥοπήν καὶ τὰς αὐτοῦ ῥήσεις συκοφαντοῦσι, πλάσματος; αὐτὰς γράφοντες, φαιμέν ὡς οὐδέτερον τῶν ἀπρηθιμμένων ἐκ τῆς αὐτῶν ἐπηρείας ἀτόπων ἀκολουθεῖ, εἰ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα δευτέρον τοῦ Υἱοῦ, καθ' ὃν καὶ ὁ Υἱὸς τ. ὡ. Πατρός· οὕτε γὰρ ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, οὕτε ὡς ἐκ εἰσοτήμων ἀρχῶν, τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτε ὡς ἐξ ἀνάρχου μὲν καὶ πρώτης αἰτίας τοῦ Πατρὸς, ἀνάρχου δὲ καὶ δευτέρας τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὅτι ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ ὅτι τὴν αἰδίον αὐτοῦ ἐκπόρευσιν ἐκ Πατρὸς οὐκ ἀμέσως ἔχει καὶ προσεχῶς ὡς τὴν γέννησιν ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ δι' Υἱοῦ ἐστὶν ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρὸς· διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ τε θεολογῆται, καὶ δευτέρον τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· καὶ οὐδὲν ἐστὶν ἀτοπον λέγειν τε τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν δευτερεῖον τοῦ Πνεύματος ἀνάλογον τῷ πρὸς τὸν Πατέρα δευτερεῖον τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ εἶναι πιστεύειν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχον τὸ εἶναι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δοθεῖν, οὐκ ἂν τι τῶν ὄσα τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ λέγεται ἔχειν ἀληθὲς εἶναι συχωρηθεῖν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζον, οὐκ ὡς ἐξ ἰδίας παρὰ τὸν Πατέρα πηγῆς ἀναβλύζον ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι ἐκ Πατρὸς ἀναβλύζει δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ λέγεται ἀναβλύζειν, καὶ δι' Υἱοῦ προεξιόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προέρχεται λέγεται. Καὶ ὡ μόνον ἐπὶ ταῖς λέξεσι ταύταις ταῖς δηλοῦσαις φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς πάντα λέγεται εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὄσα ἐστὶ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ Υἱοῦ χορηγούμενον καὶ πεμπόμενον, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πέμπεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι, λέγεται ταῦτα. Διὰ γούν ταῦτα καλῶς ἔχει καὶ ἀσφαλῶς τὸ δι' Υἱοῦ ὑπάρχων ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅγιον Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ τε λέγεσθαι ὑπάρχειν αὐτὸ, καὶ τῷ ἀξιώματι θεολογεῖσθαι δευτέρον τοῦ Υἱοῦ. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας; καὶ ἀρχῆς τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ δευτέρον τοῦ Υἱοῦ. Καὶ προσυρρίξει μοι τὸν λόγον ὁ θεολογικώτατος; Νύσσης

PATROL. GR. CXLII.

tur, qui has fraudes consumit. Novit Dominus suos; et qui calumniatur pauperem, illius creatorem irritat. Si Patrum fidem sequor, quid, Patres præteriens, mihi bellum inferes; si credo in Patrem, si confiteor Filium, si non rejicio Spiritum, quid, meam personam assumens, cum Domino ferrum confers? Quis in mandatis dedit, ut baptizaretur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti? Egone an Dominus? Cujus sunt verba? præconis, an illius qui misit? Quid, persona mea calumniis appeti facili comperita, per me veritati bellum indicis? per me fidei sulcrum concutis? Sed ipse facile possum a te capi, verum fides inconcussa manet. »

8. Et hæc quidem magnus Basilius adversus theologiarum detractores effudit. At nos nunc pro eo patrociniū suscipientes, vel potius ab eodem auxiliū obtinentes, contra sese opposcentes dictis illius theologis supra dispositis, in quibus, qui certamen in nos subeunt, propter impetum et incursum in nos, dicta illius calumniantur, tanquam ficta ea insimulantes, respondemus, nullum ex numeratis ab eorum calliditate absurdis consequi, si eadem ratione Spiritus est a Filio secundus, qua et Filius a Patre: neque enim veluti ex prima causa et principio Filio erit Spiritus: neque veluti ex duobus dignitate æqualibus principiis, Patre et Filio: nilque veluti ex prima et sine principio causa Patre, cum principio vero secundaque Filio, sed quod ex Patre per Filium Spiritus est, et sempiternam suam processionem ex Patre non immediate et contiguae, quemadmodum Filius generationem habet, sed est per Filium procedens ex Patre: propterea et a Filio habere, quod sit, a magno Basilio decerni, et secundum a Filio, uti Filius a Patre: nullaque absurdum consequi, si asseras, secundas partes erga Filium Spiritus proportionem respondera secundis partibus Filii erga Patrem: et ex Filio esse credas, quod per Filium ex Patre habet, quod sit. Etenim si id negabitur, nullum ex his, quæ Spiritus ex Filio habere dicitur, verum esse concedetur. Spiritus enim ex Filio emanans, non tanquam ex propria extra Patrem fonte emanat, sed quod ex Patre per Filium emanat, ex Filio emanare, et per Filium effundi, et ex Filio provenire dicitur. Neque in his dictionibus tantum, quæ eum naturaliter et essentialiter esse per Filium ex Patre innuunt, omnia affirmantur esse et ex Filio, quæ per Filium sunt, sed ex Filio quoque suppeditari et mitti, quod ex Patre per Filium mittitur et suppeditatur. Propter hæc igitur bene se habet, tutoque per Filium existentem ex Patre Spiritum sanctum ex Filio esse asseveratur, et dignitate secundum esse a Filio. Nam, quia per Filium, ex Filio, et non veluti ex prima causa et principio, Filio, et quia per Filium, secundus est a Filio. Dictum meum sua auctoritate in exponendis rebus theologis eximius Nyssenus comprobabit, dum decernit, et Præintelligi Filium Patrem ratione causæ; præintelligi vero Filium secundum causæ ratio-

nein hypostasi Spiritus. » Quemadmodum enim ibi præintelligi dicitur Pater Filio causæ ratione, nec ulla alia assignari potest ratio, quare Filio præintelligatur Pater, nisi quod Filius ex Patre est : et præintelligi Filius Spiritu ratione causæ, nec ulla alia assignatur ratio, quare præintelligatur Spiritu Filius, nisi quod Spiritus per Filium est, pariter et hoc in loco, secundus est Filius a Patre, quod ex Patre est, secundus est Spiritus a Filio, quod per Filium est. Qui itaque a veris genuinisque voluminibus dictum indicans, « Spiritum a Filio habere, quod sit, » eraserunt, si, ut antea fassi sumus, ex universa oratione delevisent dictum alterum insinuans, « Spiritum dignitate esse secundum a Filio, » forte aliquem ex propria improbitate fructum cepissent. Sed cum veritatis Spiritus eorum conatus irritos fecerit, facile potest refelli ab harum rerum cæcis examinātoribus fraus.

Πνεῦμα, » τάχ' ἂν τι καὶ τῆς ἐαυτῶν πονηρίας αὐτῶν διάνοιαν ἐσφάλλεν, εὐδλεγκτον πρόκειται τοῖς

9. Quod et in aliis scripto traditis dictis passis sunt, quibus curæ fuit, dissidium Ecclesiæ non sine discrimine, væ miseris illis, propriæ salutis pessime constabilire, de quibus in præsentis sermonem habere non inopportunum fuerit. Cum enim fere in omnibus præsentis orationis parte a nobis comprehensis, illud in animo fuerit, demonstrare, volumina, quæ dictum illud, « Spiritum a Filio habere, quod sit, » continentia minimo esse immutata, sed potius illud non continentia; parsque nostræ demonstrationis consisteret, quod cogitatione discursuve dijudicari posset, volumina dictum non continentia, immutationem et fraudem subisse, dissidii tempore ad centenos et plus etiam annos, eosque integros propagato, dum multi comparant, contentiose admodum logicis dissertationibus adversus Romanos decertantes, a quibus verisimile est, dictum illud e magni Basilii libris abrogatum fuisse, quo valide redargui deprehendebant eos, qui Ecclesiarum dissidium propagare, et tantum non constabilire conantur, plurimum ad demonstrandum conducet, nonnullis dissidii tempore propositam curam fuisse, dicta scripto tradita prævertere, si ea ipsa quæ corruptionem subierunt, dicta in medium afferamus, et corruptionis patens facinus proponamus. Et ante omnia cum in rebus theologice pertractandis præclarissimus Nyssenus ad Ablabium oratione hæc scripsisset : « Naturæ in omnibus simile confluentes, differentiam, quæ ex causa atque effectu oritur, non inficiamur, quo solo discerni alterum ab altero concipimus, quod hunc quidem causam credamus esse, hunc vero ex causa : et ex eo, qui ex causa est, rursus aliud discrimen intelligimus : hic enim est immediate ex primo, hic vero ex eo, qui est immediate ex primo : adeo ut et unigenitum sine ulla hæsitacione in Filio maneat, et Spiritum ex Patre esse a nemine controversatur, Filii mediacione alicuius unigenitum conservante, et Spiritum a

A « Προσπεινοῦσθαι μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ θεολογῶν, προθεωρεῖσθαι δὲ τὸν Υἱὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. » Ὡς γὰρ ἐκεῖ προπεινοῦσθαι λέγεται ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ἄλλο ὁ τοῦ προπεινοῦσθαι τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ λόγος ἢ ὅτι διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι· καὶ προσπεινοῦσθαι λέγεται τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ἄλλος ὁ τοῦ προπεινοῦσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος λόγος ἢ ὅτι διὰ τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ· οὕτω κἀνταῦθα δεῦτερος μὲν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς, δεῦτερον δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ. Οἱ γοῦν τῶν ἀληθῶν διαγεγραφέτες βίβλων τὴν δηλοῦσαν ῥῆσιν, « Τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι, » εἰ μὲν, ὡς περ μοι καὶ προεῖρηται, τοῦ παντὸς ἰσχυρῶς καὶ τὴν λέγουσαν ῥῆσιν ἐδυσχεραίνον ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ ἀπάναντο. Ἐπεὶ δὲ τὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα τὴν

ἔξεταστικοῖς τὸ σκαιώρημα.
 θ'. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ ἄλλαις πολλαῖς γραφικαῖς ἐπιθῶν ῥήσεσιν, οἷς μέλλον ἦν τὸ τῆς Ἐκκλησίας σχίσμα ἐπὶ κινδύνῳ, οἴμοι, τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας χεῖρα συγκροτεῖν, περὶ ὧν καὶ εἰπεῖν ἀρτίως οὐκ ἀκαιρον. Ἐπεὶ γὰρ ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἐν τῷ παρόντι μέρει τοῦ λόγου παρ' ἡμῶν προδιειρημένοις γέγονεν ἡμῖν ἡ σπουδὴ ἀποδείξει αὐτὰς ἐχούσας βίβλους τὴν λέγουσαν ῥῆσιν, ὁ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι, » νενοθεῦσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς μὴ ἐχούσας· καὶ μέρος τῆς ἡμῖν τῆς ἀποδείξεως ἦν τὸ λογισμῶν δύνασθαι κρίνειν τὰς μὴ ἐχούσας βίβλους τὴν ῥῆσιν τὸ κινδύλον καὶ νενοθευμένον παθεῖν διὰ τὸ τὸν τῆς διαστάσεως χρόνον εἰς ἑκατοντάδας εἰς ἐξαπλωθῆναι ἐτῶν, καὶ οὐκ ὀλίγους διαμέσον ἀναφανῆναι ἐνστατικῶς πάνυ πρὸς λογικὰς ὑποδυσασμένους κατὰ τῶν Ῥωμαίων διαλέξεις· ἐξ ἧν εἰκὸς ἦν ῥῆσιν ἐκείνην τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλεῖος βίβλων διαγραφῆναι, ἐξ ἧς οὐκ ἀσθενῆς ὁ ἔλεγχος ἀνακαίεται τῶν τὴν διάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιστευδόντων, ὡς περ καὶ ἐπισυγκροτούντων, οὐκ ὀλίγα συμβάλλον πρὸς ἀπόδειξιν εἶναι τοῦ ἀναδειχθῆναι τινὰς τῷ τῆς διαστάσεως χρόνῳ σπουδῆν θεμένους, οἰκείαν τὴν ἐν ταῖς παραφθορῶν τῶν γραφικῶν χρήσεων, ἐὰν αὐτὰς ἐκείνας τὰς τὴν παραφθορὰν παθεύσας γραφικὰς ῥήσεις ἐπὶ τοῦ μέσου περὶ ἀπλοῦσαιμεν, καὶ τὸν δοκοῦντα ἡμῖν ἔλεγχον τῆς παραφθορᾶς παραστήσαιμεν. Αὐτίκα τοῦ θεολογικωτάτου Νύσσης ἐν τῷ πρὸς Ἀθλάδιον λόγῳ θεολογοῦντος, « Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνον διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς τοῦ πρώτου ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας, καὶ ἐαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν

Ἡτέρα σχέσεως μὴ ἀπειργυύσης, ἢ οὐκ ὀλίγαι β-
 ἴαι εὐρέθησαν, ἐξ ὧν διεγέγραπτο τὸ, « τὸ δὲ διὰ
 τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου.

Γ. Καὶ τίς ἂν οὐ διαγνοίη Θεῶθεν ἐσφάλαται τοὺς
 διαγραφάμενους τὸ τῆς περικοπῆς ταύτης τεμάχιον,
 τὴν ὕλην περικοπὴν ἀσυνάρτητον ἑαυτῇ, καὶ τοῖς
 ἐν τῆς ἀσύμφωνον μέρεσιν ἐντεῦθεν κατανοῶν; Καὶ
 αὐτο δὴ τοῦ ἐλέγχου τὸ πρόδηλον, τὴν διαφορὰν ὁ
 ἅγιος τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος εἰς δύο ταῦτα διείλεν, ὅτι
 τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ἐν τίνι λοιπὸν
 ἀφῆκε τὴν διαφορὰν θεωρεῖσθαι. Καὶ οὐδὲ ἐκείνο
 συνιδεῖν ἔσχεν, ὡς ὁ λέγων τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ
 πρώτου κατὰ πᾶσαν ἀπαιτεῖται ἀνάγκην εἰπεῖν, τὸ
 δὲ ἑσπέρν τι ἔστι παρὰ τὸ προσεχῶς. Πῶς γὰρ ἄλλως
 καὶ συνδεδεῖται ὁ λόγος, ἢ πῶς ἂν ἡ διαφορὰ θεωρη-
 θεῖται τῶν διαφερόντων, μὴ τοῦ μὲν οὕτως, τοῦ δὲ
 ἐκείνως ἔχοντος; Καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ δὲ μεσιτεία, εἰ μὴ
 δι' αὐτοῦ εἴη τὸ Πνεῦμα, πῶς ἂν ἑαυτῇ φυλάξει τὸ
 μονογενές, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς πρὸς τὸν Πατέρα φυ-
 σικῆς οὐκ ἀπειρήξει σχέσεως; Ὁρᾶς, ὁ θέλων ἐν
 εὐθύτητι διασκοπεῖν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἡμῖν, ὅπως
 αὐτὸ τὸ τῆ; ἀληθείας ἐσφαλλε Πνεῦμα τοὺς τὴν π-
 ραφθορὰν μηχανωμένους τῶν γραφικῶν ῥήσεων ἐπι
 συκροτήσῃ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος;

α. Καὶ δὴ σκόπει κάκεινο, ὅπερ ἐν τίνι τῶν κατ'
 Εὐνομίου ἀντιβῆτικῶν κεφαλαίων τοῦ μεγάλου
 εὐρηται Βασίλειου, ἐν ᾧ ὁ μὲν ἅγιος παρὰ τῶν ἀντι-
 λ-
 γόντων αὐτῆ διαπορηθεὶς, « Διὰ τί μὴ λέγεται
 καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ; » ἀπεκρίθη ὅτι « Οὐ
 διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ἵνα ἡ Τριάς
 μὴ νομισθῇ πληθὸς ἀπειρον, Υἱοὺς ἐξ Υἱῶν, ὡς καὶ
 ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτευθεῖσα. » Ἡ δὲ ἀντιβ-
 τος μαῖρα τῶν δι' Υἱοῦ λεγόντων εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐν
 τισὶ βίβλοις τὸ, « Οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, »
 μὴ διαγράψαντες, ἔγραψαν. Τί γὰρ συμβάλλον αὐ-
 τοῖς; ἦν εἰς κατασκευὴν ἀποδείξεως τάχα τοῦ μὴ
 εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐὰν ὁ ἅγιος διαπορού-
 μενος, διατὶ μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ; ἔφη
 ὅτι « Οὐ διὰ τὸ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριάς
 μὴ νομισθῇ πληθὸς ἀπειρον. » Στῆσον, παρακαλῶ,
 ὅστις ἂν εἴης, ὁ πρὸς τὴν διάγνωσιν τῶν παρόντων
 διόδους ἑαυτὸν, ἀβρεπῆ τῆς διαγνώσεως τὰ ζυγὰ,
 καὶ διάγνωθι πόσαν ἔχει τὴν ἀκολουθίαν πρὸς τὴν
 ἐρώτησιν ἢ ἀπόκρισιν. Εἰ μὴ ἦν δεδογματισμένον
 διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα,
 πῶς ἂν ὁ ἀπορήσας ἠπόρησε, « Διατὶ μὴ καὶ τὸ
 Πνεῦμα Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ; » Αἱ τῆς ἀπορίας; ταύτης
 ἀφορμαὶ πόθεν γεγόνασιν ἄλλοθεν, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ
 ἐμολογηθῆσαι διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;
 Εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν διαπορούμενος ὁ ἅγιος,
 « διατὶ μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ; » ἐτοίμως
 ἂν καὶ μάλ' α γοργῶ; τὴν ἀπορίαν ἀποκρούσασθαι
 εἴηεν, ἀπολογησάμενος, διὰ τὸ μὴ εἶναι δι' Υἱοῦ, ἢ
 ἐξ Υἱοῦ. Ὁ δὲ τὸ μὲν δι' Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ
 τῆς λεγούσης αὐτὸ Πνεῦμα Υἱοῦ ἀποστολικῆς φωνῆς
 σαφηνίζει συνίστασθαι, πρὸς δὲ τὴν ἴδ; φωνῆν

naturali erga Patrem habitudine non arcente, ἢ
 non pauca volumina reperta sunt, ex quibus illud,
 « hic vero ex eo, qui est immediate ex primo, ἢ
 sublatum erat.

10. Et quis non discerneret, a Deo, qui segmenti
 hujusce particulam sustulerunt, in errorem ab-
 ductos fuisse, segmentum universum sibi ipsi non
 cohærens, et suis partibus minime concordans inde
 percipiens? Et en manifestissimum; redargutionis
 caput. Illius qui ex causa est, differentiam in ista
 duo sanctus divisit: alterum nempe immediate ex
 primo, in quo vero et discrimen considerandum
 reliquit. Neque illud comprehendere potuit, di-
 centem, hic enim immediate ex primo, necessario
 cogi illud etiam fateri, alterum quid sit, distin-
 ctum ab eo, quod immediate est. Quo enim pacto
 aliter oratio colligabitur? vel quomodo discrimen
 inter se differentium intelligetur, nisi hic quidem
 hoc, alius illo modo se habeat? Et Filii quoque
 mediatio, si per eum Spiritus non est, quomodo
 sibi unigenitum conservabit, et Spiritum a naturali
 ad Patrem habitudine non arcebit? Vides, qui recta
 mente hæc, de quibus nobis sermo est, consideras,
 a Spiritu veritatis in errorem abductos eos, qui
 dictorum scripto traditorum corruptionem machi-
 nantur, ad constabiliendum ecclesiasticum schi-
 sma?

11. Illud item perpende, quod in uno ex Anti-
 rheticis adversus Eunomium capitibus magni Basi-
 lii reperitur, in quo cum sanctus objectum sibi ab
 adversariis diluens, « Quare non dicitur et Spiritus
 Filius Filii? » respondit: « Non quod non sit ex
 Deo per Filium, sed ne Trinitas multitudo innum-
 nera reputaretur, Filiis ex Filiis, quemadmodum
 et in hominibus usu venit, cogitatione comprehen-
 sis. » Verum pars illis adversa, qui per Filium
 asserunt esse Spiritum, in nonnullis codicibus,
 « Non quod non sit ex Deo per Filium, » omittentes,
 reliqua descripserunt. Sed quid tandem ipsis con-
 ducere posset ad demonstrandum, Spiritum non
 esse per Filium, si sanctus dubium solvens, « quare
 non et Spiritus Filius Filii dicitur? » dixit, « Non
 quod non sit ex Deo per Filium, sed ne Trinitas
 multitudo innumera reputaretur. » Suspendito,
 precor, quicumque es, qui ad rerum harum cogni-
 tionem animum advertis, justas cognitionis lances,
 discernitoque quomodo adæquatatur interrogationi
 responsio. Nisi decretum esset, et plane in con-
 fessis, per Filium et ex Filio esse Spiritum, qua
 ratione dubitasset, qui dubium movit, « Quare non
 et Spiritus Filii Filii? » Dubitationem hujusce
 causæ undecumque alio exortæ sunt, quam ex eo quod
 indubitatum erat, per Filium esse Spiritum san-
 ctum? Namque si ex Filio non erat, interrogatus
 sanctus, « Quare non et Spiritus Filii Filii? »
 prompte quidem, et admodum acriter dubium re-
 jecisset, respondendo, quod non esset per Filium,
 aut ex Filio. Sed ille Spiritum quidem esse per
 Filium, affirmante illum Spiritum Filii apostolice

voce, apertissime comprobatur, sed de voce *Filius* decertans, et rationem reddens, quare non *Filius Filii*, qui per *Filium* est, *Spiritus* non dicitur? sic respondit: Dicimus itaque, asserere *Filium* ex *Filio*, *Trinitatem* deitatis multitudinis suspicionem ingerere hominibus, qui hæc audiunt. In promptu enim erat concipere, si *Filius* ex *Filio* nascitur, et ex hoc rursus alius generatur, itemque alius, et sic deinceps, filiorum numerus adaugeretur. Sed unumquodque in *Triade* unum tantum agnoscendum est: namque unus *Pater*, unus *Filius*, unus *Spiritus sanctus*. Et hæc quidem in rebus divinis eximius *Basilius*, quæ satis superque, ut opinor, jam dictæ sententiæ corruptionem redarguunt.

12. Nobis porro et alterius quoque dicti scripti corruptio consideranda est, corruptionisque refutatio apponenda. In libro *Dei-cognitio* inscripto *Gregorius Nyssaensium* antistes docet, his verbis: « *Spiritus* ex *paterna* hypostasi procedens, proptereaque *Spiritus oris*, non autem *verbum oris* *David* dixit, ut processivam proprietatem *Spiritus* soli inhærentem confirmaret. » Qui per *Filium* *Spiritus* sanctum procedere, non acceptant, cum non possent hoc stabilire, *εκπορεύεσθαι* *procedere* formatione passiva enuntiari, sed vim activam denotare, agere enim et non pati est, τὸ πορεύεσθαι καὶ *εκπορεύεσθαι*, *incedere et procedere*, dogma vero, quod illi ex ventre eructarunt, firmare nitentes, *Spiritus* scilicet ex solo *Patre* procedere, πνὶ *Spiritus* dictionem tribus litteris cum reperissent exarari concise, nec non et simili ratione πρὸς *Patri* dictionem, media littera immutata atque corrupta: facilis enim est a *ν* transitio, eos qui non considerate, sed per transversum commentaria percurrunt, sefellerunt, quod erat *Spiritus* proprium, *Patri* tribuentes. Et ut corruptionis fraus in apertum veniat, sermo ita disponatur a nobis, ut ipsi digerunt: « *Hujus* gratia *Spiritus oris*, non vero *verbum oris* *David* dixit, ut processionis proprietatem soli *Patri* inhærentem astrueret. » Dixisset utique *David* et *verbum oris* *Verbum*, quemadmodum et *spiritum oris* dixit *Spiritus*, au propterea similem processionis proprietatem et alteri cuiquam cum *Patre* communicaturus erat? Et quæ hæc sermonis necessitas cogit? Sed si dixisset *verbum oris* esse *Verbum*, uti et *Spiritus oris* dixerat *Spiritus*, prorsus processionis proprietatem et *Verbo* et *Spiritus* communem fecisset. Cum enim *verba oris* procedentia dicantur, « *Quæ* procedunt, inquit, de labiis meis, non irrita faciam »²², si *Spiritus oris* *spiritum*, et *Verbum oris* *verbum* *David* dixisset, necessario prorsus processionis proprietates utrisque communicaretur. Hoc igitur sanctus destruens, ut demonstraret processionis proprietatem tantummodo iuisse *Spiritus*, assumpsit, non dixisse *Davidem* et *Verbum oris* *verbum*. πῶν, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ τῆν *εκπορευτικὴν* *ιδιότητα* πῶν τὸν *Δαυὶδ* καὶ τὸν *Λόγον* στόματος λόγον.

²² Psal. LXXXVIII, 35.

διαγωνιζόμενος, καὶ λόγον διδοῦς, διατι μὴ Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον λέγεται Πνεῦμα; οὕτως ἔφη· Δέγομεν οὖν ὅτι τὸ εἰπεῖν Υἱὸν ἐξ Υἱοῦ τὴν Τριάδα τῆς θεότητος εἰς πλήθους ὑπόψιαν προσῆγεν ἀνθρώποις ἀκούσασιν. Ἐτοιμον γὰρ ἦν ὑπολαβεῖν ὡς, εἴπερ Υἱὸς ἐξ Υἱοῦ γεγέννηται, καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἕτερος ἂν εἴη γεγεννημένος, καὶ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ πλήθος ἐξῆς. Ἄλλ' ἕκαστον ἐπὶ τῆς Τριάδος ἐν ἐπιγινώσκεισθαι δεῖ· εἰς γὰρ Πατὴρ, εἰς Υἱὸς, ἐν Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλεῖος, ἄπερ καὶ ἀρκούντως, οἶμαι, τὴν παραφθορὰν τῆς δὴλωθεῖσης ἀπελέγχουσι ῥήσεως.

ιβ'. Ἡμῖν δὲ διασκοπητέον ἐτέρας γραφικῆς παραφθορὰν ῥήσεως, καὶ τὸν τῆς παραφθορᾶς ἔλεγχον. Ἐν βίβλῳ τῆς Θεογνωστῆς Γρηγόριος διδάσκει τῶν Νουσαέων ὁ πρόεδρος λέγων· « Πνεῦμα τὸ τῆς πατρικῆς *εκπορευόμενον* ὑποστάσεως· τοῦ δ' ἕνεκα γὰρ καὶ Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λόγον στόματος εἴρηκεν ὁ *Δαυὶδ*, ἵνα τὴν *εκπορευτικὴν* *ιδιότητα* τῷ Πνεύματι μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται. » Οἱ δὲ τὸ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον *εκπορεύεσθαι* μὴ δεχόμενοι, τούτο μὲν ἐπιστῆσαι μὴ δυναθέντες, ὡς τὸ *εκπορεύεσθαι* παθητικῶς μὲν ἐσχημάτισαι, φέρει δὲ δηλωσιν ἐνεργητικὴν· ἐνεργεῖν γὰρ, ἀλλ' οὐχὶ πάσχειν ἐστὶ τὸ πορεύεσθαι· τούτο δὲ καὶ συστήσαι βουλόμενοι, ὅπερ αὐτοὶ ἀπὸ κοιλάς ἠρεῦξαντο δόγμα, τὸ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς *εκπορεύεσθαι*, τὴν πνι λέξιν τρισὶ στοιχείαις εὐρόντες διαχαρρατομένην συκοπιτικῶς, κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τὴν πρὶ λέξιν, τὸ μέσον στοιχείον μεταποίησαν τῆς τε, καὶ παραφθείραντες, καὶ γὰρ ἡ τοῦ ν πρὸς τὴ ρ μεταποίησις εὐχερῆς, τοὺς μὴ ἐπισκεμμένως, ἀλλὰ παροδικῶς τὰς Γραφὰς ἐπιόντας ἠπάτησαν, τὸ τοῦ Πνεύματος ἴδιον τῷ Πατρὶ προσαρμόζαντες. Καὶ ἵνα ὁ τῆς παραφθορᾶς ἔλεγχος διασαφῆθῃ, ὁ λόγος οὕτω προαγέσθω ἡμῖν, ὡς οὗτοί φασιν. « Τούτου χάριν Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λόγον στόματος εἴρηκεν ὁ *Δαυὶδ*, ἵνα τὴν *εκπορευτικὴν* *ιδιότητα* τῷ Πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται. » Ἐστὼ γοῦν εἰπεῖν τὸν *Δαυὶδ* καὶ τὸν *Λόγον* στόματος λόγον, ὡς περ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα στόματος εἴρηκε πνεῦμα· ἄρ' ἐμελλε διὰ τοῦτο τὴν τοιαύτην *εκπορευτικὴν* *ιδιότητα* καὶ τινι μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐτέρῳ κοινώσασθαι; Καὶ ποῖαν ἔχει τὴν ἀνάγκην ὁ λόγος; Ἄλλ' εἰάν εἴπε λόγον στόματος εἶναι τὸν Λόγον, ὡς περ οὖν καὶ πνεῦμα στόματος εἶπε τὸ Πνεῦμα, πάντως τὴν *εκπορευτικὴν* *ιδιότητα*, καὶ τῷ λόγῳ καὶ τῷ Πνεύματι κοινώσασθαι ἐμελλε. Καὶ γὰρ ἐπεὶ τὰ τοῦ στόματος ῥήματα *εκπορευόμενα* λέγεται· « Τὰ γὰρ *εκπορευόμενα*, » φησὶ, « διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω, » εἰάν τὸ Πνεῦμα στόματος πνεῦμα, καὶ τὸν Λόγον στόματος λόγον εἴρηκεν ὁ *Δαυὶδ*, κατὰ πᾶσαν ἂν τὴν ἀνάγκην ἡ *εκπορευτικὴ* *ιδιότης* ἐμελλεν ἀμφοτέροις κοινώσασθαι. Τούτο γοῦν ὁ ἅγιος ἀναίπειν τὸν *Δαυὶδ* καὶ τὸν *Λόγον* στόματος λόγον, μόνῳ προσεῖναι τῷ Πνεύματι, παρέλιθε τὸ μὴ εἰ-

1γ'. Ἐάν δὲ οἱ δι' ἐναντίας, τὸ ἐκπορευτὸν καὶ ἐκ-
πορευτικὸν διαιροῦντες, οὐδὲν ἀρμόζειν φασι τῷ
Πνεύματι τὸ ἐκπορευτικόν, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ μᾶλλον
διὰ τὴν προφορὰν τῆς λέξεως ἐνεργητικὴν εἶναι·
ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ὁ τῆς παρ' αὐτῶν γενομένης πα-
ραφθορᾶς συγκροτηθῆσεται ἔλεγχος. Εἰ γὰρ καθα-
ρεύειν ἤθελον τὴν συνείδησιν, οὐκ ἂν ἐκείνους διέλα-
θεν, ὅπερ ὁ ἅγιος ἐφεξῆς τῆς βήθσεως ἐπάγει
περικοπῆς, λέγων οὕτως· « Ἴνα διὰ μὲν τοῦ Λόγου
εἰπεῖν τὴν ὡς ἐκ νοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀπαθ-
στάτην καὶ ἀβήρητον τοῦ Υἱοῦ παραδεξώμεθα γέννη-
σιν, διὰ δὲ τοῦ εἰρηκέναι Πνεῦμα, στόματος τὴν
ἀγιαστικὴν καὶ οὐσιώδη δύναμιν, καὶ ζωαρχικὴν τοῦ
Πνεύματος ὑπόστασιν ὑπολάβωμεν, τῷ τῆς ἐκπο-
ρευτικῆς ἰδιότητος ὀνόματι δηλονότι χαρακτηριζο-
μένην. » Καὶ ὁ ἐν ἀγίοις δὲ Πατὴρ Ἀναστάσιος ἰδιώμα
τοῦ Πνεύματος γινώσκει τὸ ἐκπορευτικόν. Ἐν γὰρ
δεκάτῳ καὶ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τῆς αὐτοῦ βίβλου τῆς
Ἑθέρου κεκλημένης οὕτω φησὶν· « Ὁδὸ γὰρ τὸ
ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς πρόσωπον ἐσαρκώθη, οὔτε
ἦν ἡ ἐκπορευτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπόστα-
σις. » Ἀλλὰ καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεύς ἐν οἷς συν-
έθετο διαφόροις ὅροις, ὥστε παντὸς εὐσεβοῦς
δύγματος προηγεῖσθαι αὐτοῦς τῷ βουλομένῳ θεολο-
γίαν μετείναι, ὀρίζομενος, « Τὸ Πνεῦμα, καὶ κατὰ
τὸ Πνεῦμα; καὶ ὄσαυτὸς λέγεται Πνεῦμα; » φησὶ·
« Πνεῦμα μὲν ἐστὶ λεπτὴ, καὶ ἀύλος, καὶ ἀσχημά-
τιστος ἐκπορευτικὴ ὑπαρξίς. »

1δ'. Οἷον δὲ κάκεινο, ὅπερ οἱ τοιοῦτοι ἐσπούδασαν
περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου λόγου τῶν κατ' Εὐνομίου
Ἀντιβήρητικῶν τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἡμῶν, τοῦ τῶν
Νυσαίων προέδρου; Ἐκεῖσε γὰρ ὁ ἅγιος ἐν τῷ
κατ' Εὐνομίου περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος
μάχεσθαι τὸν τῆς αἰτίας τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος
λόγον, τῇ θεολογίᾳ προσεπιπέλακει, καὶ φησὶν οὕτω·
« Εἰ μὲν τινα χρονικὴν ἔμφασιν ὑπερετίθει τῆς τοῦ
Μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ
τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς
ἀδιάντητος ἡμῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο·
νοῦν δὲ ποτὲ μὴ ἐσεσθαι ἐπὶ τῆς προαιωνίου φύσεως,
ἴσως καὶ ὁμοίως; ἐπὶ τε τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς, καὶ
τῆς τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος ὁμολογίας οὐ δέχεται· ἔνθα γὰρ χρόνος οὐκ
ἐστὶ, καὶ τὸ ποτὲ συνανήρηται, » καὶ μετ' ὀλίγα·
« Ὁ δὲ αὐτὸς ἡμῖν καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
λόγος ἐν μόνῃ τῇ τάξει τὴν διαφορὰν ἔχων. Ὡς γὰρ
συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι
ἔχων οὐκ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὑπαρξίν· οὕτω πάλιν
καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ἐπινοήσῃ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεω-
ρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως· αἱ δὲ
χρονικαὶ παρατάσεις ἐπὶ τῆς προαιωνίου ζωῆς χῶ-
ραν οὐκ ἔχουσιν· ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξη-
ρημένῳ, ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν
ἀσυμφώνως ἔχειν. Καὶ ὁ μὲν ἅγιος οὕτω κατὰ τὸν
τῆς αἰτίας λόγον προθεωρεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πα-
τέρα θεολογεῖ, σαφῶς παριστῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς μό-
νου προσηγῶς καὶ ἀμέσως αἰτιατῶν τὸν Υἱὸν εἶναι,
καὶ τὸν Υἱὸν αὐθὺς κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προ-

13. Quod si adversarij id ex quo proceditur, et id
quod procedit distinguentes, non congruere dicant
Spiritu id ex quo procedit, id ex quo procedit, sed
Patri potius, ob enuntiationem dictionis, vim agendi
possidentis, ex his quoque corruptionis per eosdem
libris illatae comprobabitur argumentum. Etenim
si animi conscientia bene curati exstimularentur,
non eos latuisset, quod sanctus post dictum ora-
tionis segmentum suggerit, ita scribens : « Ut cum
Verbum diceret, veluti ex mente, Deo et Patre,
nullis passionibus obnoxiam, et quæ verbis exprimi
non potest, nativitatem intelligeremus; cum vero
Spiritum, oris vim sanctificantem et essentialem, vi-
tæque principem Spiritus hypostasim conciperemus,
processivæ proprietatis nomine connotatam. » San-
ctus quoque Pater Anastasius proprietatem Spiritus
processivam agnoscit. Namque decimo sexto capite
libri, Hodegi nuncupati, hæc habet : « Non enim
ingenita Patris persona carnem assumpsit, neque
processiva sancti Spiritus hypostasis? Quinimo
Clemens Stromateus in Definitionibus, quas ille
concinnavit, ut dogmatum piorum traditionem præ-
cederent præirentque, antequam rebus theologicis
studium impenderetur, definiens, « Quid Spiritus?
et secundum quid Spiritus? et quot modis Spiritus?
» tradit : « Spiritus est subtilis, et immate-
rialis, et supra omnem figuram, existentia pro-
cessiva. »

14. Quale porro est illud, quod isti in fine primi
adversus Eunomium Antirrheticorum libri ejusdem
Patris nostri Nyssaensium antistitis conati sunt?
Ibi enim sanctus adversus Eunomium de Filii et
Spiritus æternitate contendens, rationem causæ
Filii et Spiritus inter alias res theologicas immiscet
hisce fere verbis : « Si temporalem quamdam in-
tercapedinem hypostasi, seu subsistentiæ Filii an-
teponeret, qui Patrem sola principii ratione prius
Filio concepit, jure censori posset doctrina de Filii
æternitate in periculum vocata. Nunc pari prorsus
modo, aliquando non futurum esse, a Patre et Fi-
lio, quin et a Spiritu exulat : nam ubi nullum tem-
pus, ibi etiam aliquando sublato est. » Et paucis
interjectis : « Eadem est nostra et de Spiritu sancto
sententia, in solo ordine illius differentiam consti-
tuit. Quemadmodum enim Patri Filius conjungitur,
et cum ex illo originem ducat, existentia tamen
posterior non est : sic etiam Spiritus sanctus ad
Filium se habet, cogitatione sola secundum causæ
rationem Filius prius, quam Spiritus sancti hypo-
stasis concipitur : temporales autem dimensiones
in illa omne sæculum antegressa vita locum non
habent; ita ut excepta causæ ratione sanctissima
Trinitas in nullo discordet, probe sibi consonans. »
Et sanctus hoc pacto secundum rationem causæ
præintelligi Filium Patre decernit, palam edicens,
ex solo Patre contigue et immediate produci Fi-
lium : et Filium rursus secundum causæ rationem
præintelligi hypostasi Spiritus, aperte statuens,
per Filium ex Patre produci Spiritum. Qui vero

omnia prævertunt, existimantes forte proficuum A θεωρείσθαι, φησὶ, τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, futuram corruptionem ad stabiliendam propriam σαφῶς παριστῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς αἰτια- sententiam, cum sanctus scripserit, « Spiritum τὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα. Οἱ δὲ πάντα διαστρεβλοῦντες sanctum adhærere Filio cogitatione sola dum Spi- τάχα τι κέρδος πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἐκ τῆς πα- ritus hypostasi præintelligitur, » in plerisque illi ραφθορᾶς οἰθθέντες πορίσασθαι, λέγοντος τοῦ ἁγίου ὡς « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται: ἐπινοίᾳ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, προθεω- rum adversus rectum nictantes, ut asseruerint Patre ρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. ἐν πολ- Filium secundum causæ rationem præintelligi, λαῖς ἔκεινοι βίβλοις τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ἔγραψαν, τοσοῦτον πρὸς τὸ εὐθεῖς μυωπάσαντες, ὡς dummodo e mentibus hominum evellant, Spiritum λόγον προθεωρεῖσθαι· ἵνα μόνον ἀδιάνοητον ποιήσωσ' esse per Filium, et consequenter ex Filio. τοῦ Πατρὸς εἰπεῖν τὸν Υἱὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

15. Quale etiam contigisse comperimus in theo- logicis magni Epiphaniî dictis, quæ ille libro, cui nomen Ancyroto, digessit. Ibi enim sanctus hunc in modum loquitur : « Sed, ut reor, utraque in homine justo inhabitant : Christus et Spiritus il- lius. Quod si Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utrisque, ut Christus loquitur : Qui ex Patre procedit, et : Hic ex meo accipiet. » Qui vero in corruptendis dictis plane insaniunt, « Si Christus ex Spiritu creditur, » descripserunt, « Deus ex Deo, et Spiritus ex Chri- sto. » Nec intellexerunt, similem dicti corruptionem, mentis plane esse apertam corruptionem. Demus enim dictum ita dictatum fuisse : « Si Christus ex Spiritu creditur. » Nihil inde sequetur a pietate alienum, dum Christus ex Spiritu dicitur, si secundum assumptum ex Spiritu sancto, et Maria Vir- gine hic est, ut idemmet sanctus in progressu orationis edisserit, cui usui fuerit dicti corruptori- bus ad demonstrandum Spiritum non ex Christo? Sive enim ex Patre, sive ex Spiritu credi Christum Deum ex Deo sanctus dixisset, attameu ex Christo esse Spiritum modis omnibus declaravit, et dicti corruptio nihil illis profuit, ad corroborandum Spi- ritum non esse ex Christo. Imo quod postmodum adnectitur, « aut ab utrisque, ut Christus loquitur : Qui ex Patre procedit, et hic ex meo accipiet, » eorum gravem vesaniam redarguit, qui loco illius, « ex Patre credi Christum, Deum ex Deo, » intru- serunt, « Si Christus ex Spiritu creditur, Deus ex Deo. »

ἀνοίαν κατηγορεῖ τῶν ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, « ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεσθαι τὸν Χριστὸν, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, » λεγόντων, « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ. »

16. Sed sane vere cæca res est improbitas, sæ- peque sæpius et ut plurimum sapientes decipit. Et qui adulterandis codicibus, eorumque scripto tra- ditis dictis manus admoverunt, non alio, quam ut propriam contumaciam tutarentur, ad id agendum permoti sunt. Nos porro jam dictas corruptiones, et earum commenta futilia reteximus, illud ostendere conantes, non frustra nos asseruisse, tempus indicasse dissidii nonnullos in adulterandis simili- bus sententiis suam operam collocasse. Quod cum demonstratum sit, simul quoque demonstratum venit, exemplarium librorum magni Basilii, illa commentitia esse, in quibus dictum asserens, « Ex

ie' Ὅποῖόν τι γέγονε καὶ ἐν τοῖς θεολογικῶς παρὰ τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου ἐν τῷ καλουμένῳ B Ἀγκυρωτῷ εἰρημένοις. Ἐκέῖσε γὰρ ὁ μὲν Ἅγιος οὕτω φησὶν· « Ἄλλ', οἶμαι, ἀμφοτέρα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ, Οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. » Οἱ δὲ περὶ τὰς παραφθορὰς τῶν ῥήσεων ἐπισημασμένοι, « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος, » πιστεύεται ἔγραψαν, « Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ οὐ συνήκαν ὡς ἡ τοιαύτη παραφθορὰ τῆς ῥήσεως παραφθορὰ λογισμῶν ἐστὶν ἀντικρυς. Ἔστω γὰρ οὕτω γεγράφθαι τὴν ῥῆσιν· « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος πιστεύεται. » Οὐδὲν γὰρ ἀπᾶλλον τῇ εὐσεβείᾳ τὸν Χριστὸν λέγειν C ἐκ Πνεύματος, εἰπερ κατὰ τὸ πρόβλημα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου οὗ- τός ἐστιν, ὡς καὶ αὐτὸς παρακατιῶν ὁ ἅγιος λέγει, εἰ συμβάλλον ἦν τοῖς τὴν ῥῆσιν διαφθεῖρασι πρὸς τὸ μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ; Εἴτε γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἴτε ἐκ τοῦ Πνεύματος πιστεύεσθαι τὸν Χριστὸν, Θεὸν ἐκ Θεοῦ ὁ ἅγιος εἴρη. Τὸ γοῦν ἐκ τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα πάντῃ σαφῶς διε- τράνωσε, καὶ ἔμεινε ἡ παραφθορὰ τῆς ῥήσεως οὐδὲν αὐτοῖς συντελέσασα εἰς κατασκευὴν τοῦ μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐφεξῆς ἐπαγόμενον τὸ, « ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύε- ται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » πολλὴν τῆν

D ις'. Ἄλλ' ὅπως τυφλὸν ἢ κακίαν, καὶ τοὺς σο- φούς τῶν ἀνδρῶν σφάλαι ὡς τὰ πολλά. Καὶ οἱ πρὸς τὴν παραφθορὰν ἐξενηχθέντες τῶν γραφικῶν ῥή- σεων οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ βούλεσθαι οἰ- κείαν πεισμονὴν συστήσαι πρὸς τοῦτό γε ἐξηγήθη- σαν. Ἡμεῖς δὲ τὰς τε ῥηθείας παραφθορὰς, τὸν τε ἐπὶ ταῖς τοιαύταις παραφθοραῖς διεσαφῆσαμεν ἔλεγχον, ἀποδείξαι σπουδάζοντες ὡς οὐ μάτην ἐλέ- γομεν τὸν τῆς διαστάσεως χρόνον ἀναδείξαι τινὰς σπουδῆν θεμένους οἰκείαν τὴν ἐν τισὶ παραφθορὰν τῶν γραφικῶν χρήσεων. Οὐπερ καὶ ἀποδειγματικοῦ συναποδέδεικται τὸ ἐψεύσασθαι μὲν τὰ ἀντίγραφα τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου βιβλίων, αἷς ἢ « παρὰ

τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἰ λέγουσα « ἔχον τὸ εἶναι » Αὐτὸν ἐμφέρεται ῥῆσις· μάλα δὲ ἀληθεύειν, αἱς αὕτη ἐστὶν ἀνάγραπτος. Γινόντες γοῦν ταῦτά ποτε οἱ τὴν τοιαύτην τοῦ μεγάλου Βασιλείου διαβάλλοντες ῥῆσιν, καὶ πρὸς τὰ παράλογα τῶν διαπορημάτων παραφερόμενοι, οὐχ ὡς ἰδιῶται καὶ ἀσφοι, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἰδιοπισμονοῦντες ἐξ ἐριθείας, παυσάσθωσαν ἰπηρεασταὶ τῆς ἀληθείας· καθεστῆκεναι διακενῆς. Εἰ δὲ καὶ ἄλλων ῥήσεων γραφικῶν παραφθορὰ γέγονε, καὶ ταύτην ὁ χρόνος ἡμῖν γνωρίει, καὶ ἡμεῖς ἐν ἄλλοις ἡμῶν λόγοις καὶ περὶ τῶν τοιούτων διαληψόμεθα.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Πρὸς τοὺς διαποροῦντας περὶ τῆς εὐρισκομένης ἐν τισὶ βιβλίοις προσθήκης τοῦ, « Ἰσως, » διστακτικοῦ ἐπιρρήματος.

α'. Ἐκεῖνο δὲ πῶς ἂν τις ἀνεξέταστον παραδράμοι, ὅπερ ἐχόμενον τῶν προεξητασμένων διηπόρηται περὶ αὐτῶν· Φασὶ γὰρ ὡς, εἴπερ εὐσεβὲς ἐστὶν εἰπεῖν ἀξιωματικὸν τὸ Πνεῦμα δευτέρον τοῦ Υἱοῦ, διατί ἐν τισὶ τῶν βιβλίων οὐχὶ καθαρῶς εὐρίσκεται τὸ, « Παράδωκεν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, » ἀλλὰ προσκαίεται καὶ τὸ Ἰσως· καὶ πρῶτοντος τοῦ λόγου, ἐν οἷς ὁ ἅγιος παρακτιῶν λέγει, « Εἰ καὶ ὑποδέθηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιῶματι, οὐκ ἐστὶν εἰκότως, ὡς ἄλλοτρίως ὑπέρχον φύσεως, ἀκολουθεῖν εἰπομεν, » διατί εὐρίσκεται καὶ τὸ, « Ἰν' ὅλως καὶ συγχωρήσωμεν; » Καὶ οἱ μὲν ταῦτα. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἀπορίᾳ λόγον ἐξεταστικώτερον μεταχειρισόμενοι, ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην νοεῖσθαι ἀπαιτουμένης ἐννοίας ἀποδείξομεν προσθήκη ἐστὶν εἶναι τὸ, Ἰσως. Οἱ γὰρ αὐτοὶ καὶ ἀραιρέσει λέξων ἐκακούρησαν, ὡς περὶ ἡμῶν ἀπεδείχθη, ἐν οἷς διαγεγράφθαι τινῶν βιβλίων ἀκριβῶς παρεστήσαμεν τὴν λέγουσαν ῥῆσιν, « παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » καὶ προσθήκη ἐδολεύσαντο.

β'. Καὶ γοῦν εἰπάτωσαν ἡμῖν ἐρωτώμενοι, πῶθεν ὄλλον περὶ τοῦ ἁγίου ἐκδεδομένον εἶναι τὸ, Ἰσως; Τίς τῶν ἀπάντων, οἷς ἔργον ἐπιμελὲς βιβλίοις ἐγκυπέζεσθαι θεολογικαῖς, ἐντυχέ τινι τῶν Πατέρων μετὰ τοῦ, Ἰσως, θεολογοῦντι διστακτικῶς; Τίς ἐρεῖ ποτε νοῦ κύριος καὶ φρενῶν, ἐν διαταγῶν τινι ὅλως τὴν θεολογίαν προβαίνειν, ὅποτε εἰς αὐτὸ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκρότατον οἱ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐλογογράφουν διδάσκαλοι; Παράδοξιν εὐσεβείας ὁ μέγας Βασιλεὺς τῆν ῥῆσιν ἀποκαλεῖ, καὶ τὸ, Ἰσως, προστίθησιν; Ποῖαν ἔχει τὴν ἀκολουθίαν ὁ λόγος; Ἡ γὰρ παράδοξις εὐσεβείας τὸ ῥῆμα, καὶ τίς ἡ χρῆσις τοῦ, Ἰσως; Ἡ μετὰ τοῦ Ἰσως ἔδει τὸν λόγον ἐξενεχθῆναι; Καὶ πῶς ἂν εὐσεβείας ὀνομάσθῃ παράδοξις; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν ἄλλοις τισὶν, οὐ μὲν οὖν ἐν θεολογίαις λογογραφῶν τις, Εἰ τὸ ἀναμφίβολον τοῖς λεγομένοις περιποιησασθαι βούλεται τὸ, παραδίδοσσι, καὶ τὸ, Ἰσως, ἀλλήλοις προσεπιπέλειεν ἂν. Ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀξιωματικῶς εἰρημάτοις καὶ οὐδεμίαν ἐν ἐπιρῆσιν δεχομένοις τὸ παραδίδοσιν, δίχα τῆς τοῦ Ἰσως ὁ λόγος ὑφανόμενος ἀπαιτεῖ, ὁ τὸν λόγον ἐκτιθέμενος ἐρεῖ προσφρῶς τῆς δὲ τὴν ἐννοίαν, ἢ τὸδε

A Filio Spiritum habere, quod sit, nusquam apparet: sincera vero ac integra, in quibus illud exaratum legitur, resipiscentes igitur aliquando, qui appositum magni Basilii dictum criminantur, et ad absurda et plane stupida dubia deferuntur, non veluti idiotæ, indoctique, sed veluti ecclesiasticæ unionis pertinaces atque improbi hostes, veritatem perperam oppugnare desinant. Quod si et aliarum sententiarum scripto demandatarum immutatio facta est, eamque tempus nobis notam fecerit, in aliis nostris scriptionibus evulgabimus.

CAPUT II.

Ad eos, qui subdubitant, de additione, quæ in nonnullis codicibus reperitur, « Fortasse, » dubitativi adverbii.

1. Illud porro quam ratione sine examine quispiam præterierit, quod verbis jam proxime examinatis adhæret, et ab eisdem in dubium vertitur? Namque, inquit, si pius est asserere, Spiritum dignitate esse a Filio secundum, qua de causa in quibusdam voluminibus non pure atque ingenuè reperitur illud, « Nobis pietatis sermo tradit, » sed illi adnectitur, « Fortasse » et procedente oratione sanctus sermonem continuans dicit, « si ordine et dignitate secundus a Filio est, non tamen verisimiliter alienæ esse naturæ inde consequi dicemus, » quare scriptum est, « Ut id quoque concedamus? » Et hi quidem similia. Nos vero de hisce verbis dubitationem accuratius examinantes, ex ipsa, que necessario prorsus intelligenda est, sententia commonstrabimus, Fortasse illud suppositivum esse. Idem enim et vocum ademptione dictum depravarunt, ut a nobis jam ostensum est in illis, quibus in nonnullis codicibus plane comprobavimus, dictum asserens, « a Filio habere Spiritum sanctum, » subtraxisse, et nunc additione adulterant.

2. Quare respondeant, quæso, nobis interrogantibus; Quoniam constat a sancto fortasse illud orationi annexum? Quis unquam ex iis, quibus studium unum incumbit, sanctorum theologicas scriptiones evolvendi, Patrem aliquem offendit, cum theologica pertractaret, fortasse, quasi de re dubia hæsitantem usurpasse? Quis unquam affirmabit, dummodo pleno pectore sapiat, cum dubitatione atque incertitudine res tradi divinas, et potissimum cum de pietatis ipso vertice agentes, eas Ecclesiæ doctores scripto commendarent? Traditionem pietatis magnus Basilius dictum suum nuncupat, et fortasse apponit? Quæ est ista consequentiæ ratio? Aut enim est pietatis traditio verbum, et quæ fuerit necessitas illius fortasse? Aut oratio cum illo fortasse enuntianda, et quomodo pietatis traditio appellabitur? Neque enim in aliis, tantum adest ut in rebus theologis sententiam suam quispiam scripto proferens, dummodo certum atque indubium dictis suis comparare conatur, illa tradit, et fortasse simul una complicaverit. Namque in dictis cum dignitate et auctoritate pro-

latis, et nulli contradictioni obnoxiiis, illud *tradit*, A absque illius *fortasse* additione scriptor pronuntia-
verit : cum vero quæ contextitur oratio *fortasse* re-
quirit, qui scriptum enucleat, aptissime dixerit,
hanc sententiam, vel hoc verbum, vel hanc con-
structionem, permittit fortasse oratio, vel concedet,
vel præbabit, vel quid simile ex iis, quæ verbis et
adverbiis dubiis connectuntur. Nullus itaque reman-
et locus, neque *fortasse*, neque, *ut id quoque con-*
cedamus, cogitandi a magno Basilio in jam dictis
theologicis apposita fuisse, et hac ratione conse-
quenter tanquam certissimum comparet, ex ipsa
fortasse, et, *ut id quoque concedamus*, additionem esse.

3. Illud porro quomodo comprehendere non po-
tuerunt, quod universa inductio apertissime astruit? B Etenim si difficulter, ut ipsi aiunt, et violenter, et
ut quispiam diceret invitum, et coacte sibi permit-
tentem a se ipso sanctum extorsisse verba illa,
Spiritus esse secundum a Filio dignitate, qua
ratione sententiam istam constabiliens, tot deinceps
de secundis dignitatis partibus verba infercit,
ut non tantum secundas Filii partes a Patre ad
dicendorum probationem assumeret, sed similem
angelorum naturam insuper adderet, et pleraque
de eorum dignitatibus scripto consignaret, quous-
que tandem et illud pronuntiaret, « Non omne, quod
ordine et dignitate secundum aut tertium est, idem
et diversam naturam habet? » Si coacte sanctus
dixisset, Spiritum secundum esse a Filio dignitate,
fortasse etiam cursim illud præterisset, ut eum C
quoque, qui non ita attente rem examinasset, falle-
ret. Verumtamen ille in dissertatione de eo ita
perdurat, ut non tantum, postquam multa de di-
gnitatibus angelorum disputasset, induceret, « Non
omnino, si quid est ordine et dignitate secundum
aut tertium, habebit et naturam diversam, » sed
et paucis interjectis adderet, « Quemadmodum
multæ mansiones apud Patrem, dignitatum nempe
diversitates. Natura vero similis eorum, qui glori-
ficantur. Sic profecto et Spiritus sanctus dignitate
quidem et ordine tertius est. Accepimus enim ipsum
tertium a Patre et Filio numeratum, cum ipse Do-
minus in traditione salutaris baptismatis ordinem
tradiderit. In naturam autem tertiam a Filio et D
Patre dejectum Spiritum nusquam audivimus. »
Huncne in modum, qui dogmata tradunt, in ser-
mone effunduntur, cum violenter atque coacte
de illis sibi sermonem concedi cognoscunt? Non
est hoc, non. Facilius enim sese sanctus expediis-
set, demonstrans falsa asserere eum, qui Spiritum
secundum a Filio ordine et dignitate affirmabat,
quam si admittens Spiritus a Filio partes secundas,
summopere elaboraret, ad illud commonstrandum,
quam ratione quod est ordine et dignitate secundum,
non idem esset et natura secundum.

4. His itaque mendacium aperte deprehenditur
asserentium a sancto adverbium *fortasse* quod hæ-
sitationem ingenerat, appositum fuisse. Totum enim
ille studium conferebat suum, ad illud amolien-

τὸ ῥῆμα, ἢ τήνδε τὴν σύνταξιν. παραχωρήσει ἰσως
ὁ λόγος ἢ συγχωρήσει ἰσως, ἢ ἐκχωρήσει ἰσως,
ἢ τι τῶν, ὅσα τοῖς διστακτικοῖς ἐπισυμπλέκεται
ῥήμασι τε καὶ ἐπιρρήμασιν. Οὐκ ἔχει γοῦν τινα
χώραν τὸ ἰσως, καὶ τὸ ἰν' ὄλωσ καὶ συγχωρήσω-
μεν. οὐλοῦμαι παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκδεδο-
σθαι ἐπὶ τῆς εἰρημένης θεολογίας. Καὶ οὕτω λοιπὸν
κατὰ τὸ πάντη βέβαιον ἀναφαίνεται ἀπ' αὐτῆς τῆς
κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην νοεῖσθαι ἀπαιτουμένης ἐννοίας
προσθήκην εἶναι τὸ, ἰσως, καὶ τὸ ἰν' ὄλωσ καὶ
συγχωρήσωμεν.

quæ necessario et modis omnibus sententia elicitor.

γ'. Ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐ συνιδεῖν ἔσχον, ὅπερ ἢ ἐπα-
γωγῇ πᾶσα παρίσθησιν ἐναργῶς; Εἰ γὰρ δυσχερῶς,
ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ σὺν βίᾳ, καὶ, ὡς ἂν τις ἐρεῖ,
κατὰ τινα ἀκούσιον παραχώρησιν ἐδέξατο ὁ ἅγιος
εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα δεύτερον τοῦ Υἱοῦ ἀξιωματι.
πῶς διὰ τὴν τῆς ἐννοίας ταύτης κατασκευὴν τρ-
σοῦτον ἐφεξῆς τοῖς περὶ τοῦ ἐν τῷ δευτερείῳ ἀξιώ-
ματος ἐμπλατύνεται λόγοις, ὡς μὴ μόνον τὸ πρὸς
τὸν Πατέρα δευτερεῖον τοῦ Υἱοῦ εἰς κατασκευὴν, ὡν
λέγειν ἠδούλετο, παραλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁμοφυῶς
τῶν ἀγγέλων προσθεῖναι, καὶ πολλὰ περὶ τῶν ἐν
αὐτοῖς ἀξιωμάτων λογογραφῆσαι, μέχρι τοῦ ἐπα-
γαγεῖν, « Οὐ πᾶν, εἴ τι τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιωματι
δεύτερον ἐστὶ καὶ τρίτον, τούτο καὶ τὴν φύσιν ἐτέ-
ραν ἔχει; Εἰ περιστάτικῶς εἰρήκει ὁ ἅγιος τὸ
Πνεῦμα δεύτερον τοῦ Υἱοῦ τῷ ἀξιωματι, τίχ' ἂν
καὶ κατ' ἐπιδρομὴν παρήλθεν αὐτὸ, ὡς καὶ λαμβά-
νειν σχεδὸν τῶν μὴ πάντη ἐπεσκευμένως αὐτὸ ἐπερ-
χόμενον. Ὁ δὲ ἄλλ' οὕτω ἐπιμένει ταῖς περὶ αὐτοῦ
ῥήσεσιν, ὡς μὴ μόνον μετὰ τὸ πολλὰ λογογραφῆσαι
περὶ τῶν ἐν ἀγγέλοις ἀξιωμάτων ἐπαγαγεῖν, « Οὐ
πάντως εἴ τι τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιωματι δευτερόν
ἐστὶ καὶ τρίτον τοῦτο, καὶ τὴν φύσιν ἐτέραν ἔχει. »
Ἄλλὰ καὶ αὖθις μετ' ὀλίγα προσθεῖναι, « Ὅσπερ
πολλὰ μονὰ παρὰ τῷ Πατρὶ, τουτέστιν ἀξιωμάτων
διαφοραὶ· φύσις δὲ ὁμοία τῶν δοξαζομένων· οὕτω
δηλονοῦσι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀξιωματι μὲν
υποδέθηκε καὶ τάξει· παρελήφκαμεν γὰρ αὐτὸ
τρίτον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀριθμούμενον, αὐτοῦ
τοῦ Κυρίου ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτί-
σματος παραδεδοκῶτος τὴν τάξιν εἰς φύσιν δὲ τινα
D τρίτην ἀπὸ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐκβαλλόμενον οὐδαμῶ
μεμαθήκαμεν. » Οὕτω ταῖς ῥήσεσιν οἱ δογματι-
ζοντες ἐμπλατύνονται, αἷς ἢ κατὰ τὸ βίαιον συγ-
χώρησις ἐνεστὶν; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐστὶ. Ἐρῶν
γὰρ ἂν ἦν τῷ ἁγίῳ τὴν ἀγῶνα πάντα ἐνδείξασθαι,
πρὸς τὸ ἀποδείξαι ψευδόμενον τὸν τὸ Πνεῦμα δεύ-
τερον τοῦ Υἱοῦ τάξει τε καὶ ἀξιωματι λέγοντα,
ἢ δεξαμένῳ τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν δευτερεῖον τοῦ Πνεύ-
ματος, ἐπειτα μεγάλην ποιεῖσθαι σπουδὴν, πῶς
ἂν ἀποδειχθεῖ τὸ τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιωματι δεύ-
τερον μὴ καὶ τῆ φύσει δευτερον εἶναι.

δ'. Διὰ γοῦν ταῦτα τὸ ψεῦδος πρόδηλον ἀπελη-
λεγκται τῶν λεγόντων παρὰ τοῦ ἁγίου εἰρηθεῖαι,
τὸ διστακτικόν, ἰσως, ἐπιρρήμα. Πᾶσα γὰρ αὐτῷ
ἢ σπευδῆ πρὸς τὸ παρὰ τοῦ Πνευματομάχου Ἐνο-

μίου ἐν συλλογιστικῇ συμπεράσματι ἐπιφερόμενον ἦν, τὸ εἶναι δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα τρίτον τῆ φύσει. Τὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τάξει καὶ ἀξιώματι τρίτον εἰπεῖν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀδιάστω καὶ ἰλαρῶς ἀντὶ τῆ δέξαστο. Τοῦ γὰρ αἰρετικοῦ Εὐνομίου ὡς πρότερον εἰρημύμενον τὸ παρὰ τῶν ἁγίων μαθεῖν τρίτον ἀξιώματι καὶ τάξει τὸ Πνεῦμα, τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποιήνται, οὐ λέγοντος, ἀλλ' εἰς ἐν ἀποτεινομένου μόνον, τὸ συλλογιστικῶς δεῖν ἀνάγκαις διαστρεβλῶσαι τὸν λόγον, καὶ συμπεράσαι τρίτον εἶναι καὶ τῆ φύσει τὸ Πνεῦμα, πρὸς τὸ κακόσχηλον συμπέρασμα τὸν ζῆλον ὁ ἅγιος ἀνεζῶσατο, καὶ συγχωρῶν τῆ προτάσει ὡς ἐλάττωνι, κατὰ τὰς συλλογιστικὰς μεθόδους κειμένη. ἀποτρέπεται τὸ συμπέρασμα, διὰ τὴ μὴ εἶχειν ἐπαγαγεῖν τὸν Εὐνομίον καὶ μάλιστα πρότερον ἀληθῆ, τὴν, Πᾶν τὸ τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τρίτον, καὶ τῆ φύσει τρίτον ἐστὶ, καὶ πρὸς τὸ διατείνεσθαι μὴ παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδᾶσθαι Γραφῶν τρίτῃ φύσει χρῆσθαι τὸ Πνεῦμα· οὐδὲ ἐκ τῶν εἰρημένων δυνατὸν φησιν εἶναι συλλογίσασθαι αὐτὸ κατὰ τὸ ἀκόλουθον. Δείκνεται ἄρα προσθήκη εἶναι τὸ, Ἰσως, ὅπερ ἀποδείξει ὁ λόγος ἡμῶν ἐπιγγεῖλατο. Μὴ γοῦν συγκλῶθαι ἐπιχειρήσαντων τὰ ἀσύγκλωστα οἱ πρὸς ἐν μόνον ὁρῶντες, τὸ φιλερι, καὶ πρὸς εἰρήνην ἀνένδον.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Πρὸς τοὺς λέγοντας ὡς. ἐπεὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ Ἰστορίας λόγῳ αὐτοῦ εἶπε χρῆσασθαι ποτὲ λέξει πρὸς τὰς κατὰ καιρὸν αἰρέσεις ἀγωνιζόμενος ἄλλοτε ἄλλαις, ὡς ἂν ἡ χρῆσι αὐτῶν κατηνάρκασεν, οὐ δεῖ προσέχειν πάσαις ταῖς θεολογίαις αὐτοῦ.

α'. Ὡς ἀπόλοιτο ἡ κακία, καὶ ὁ ταύτης ἀρχηγὸς διάβολος. Ψυχὴ γὰρ ἅπαξ ἀλοῦσα κακίαν, εὐχερῶς οὐκ ἀνανεοῖ αὐτῆς, ἀλλὰ βύμη καὶ ἀκατασχίτη τὴν τῆς οἰκείας ἐφέσεως μεταδιώκει ἐκκλήρωσιν. Τοιοῦτόν τι παθόντες καὶ οἱ πρὸς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν διάστασιν ἀνεπιστρέφως ἑαυτοὺς ἐπιθίντες, πρὸς τὸν ἔσχατον κολοφῶνα τῆς κακίας ἀναβρίχωνται· καὶ ἐπὶ αὐτοῖς ἀποδειχθεὶς ἐναργέστατα τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥῆσιν εἶναι τὴν λέγουσαν· ἐ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ προσθήκη ἐν ταῖς βίβλοις τοῦ μεγάλου Βασιλείου εἶναι τὸ Ἰσως, καὶ τὸ, « ἐν ὄλως καὶ συγχωρήσωμεν, » οὐκ ὀκνοῦσιν εἰς ἔπειτα τὴν ἀισχίστην τῶν διαβολῶν διαβάλλειν αὐτόν. Ἡμῶν γὰρ διὰ τὸν ὑπερ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ζῆλον πολλὰς προβαλλομένων περικοπὰς τῶν ἐκείνου θεολογῶν, ἐξ ὧν προδήλως ἀναφίνεται μηδὲν ἐμποδῶν τῆ εὐσεβείᾳ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καθίστασθαι ἐκ τοῦ λέγειν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗτοι μετὰ πολλὰς ἄλλας ἀντιρήσεις, ἐξ ὧν οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος, ὡς δυσάτητόν τινα, καὶ δυσαντίθετον ἀντιρήσιν τελευταῖον ἐπιφέρουσι· τὸ μὴ πάσας τὰς ἐκείνου θεολογίας τὸ βέβαιον εἶναι, ὡς αὐτοῦ ἐκείνου ἐν τῷ περὶ Πίσσεως λόγῳ ὅν τοις Ἀσκητικῶς ἐκείνος ἐκδέδωκε, διημολογούντος· ἢ ἄλλοτε ἄλλαις χρῆσασθαι λέξεσιν,

A dam quod ex Spiritus hostis Eunomii syllogismo inferelatur, nempe Spiritum natura esse tertium : sed Spiritum ordine et dignitate tertium dicere a Patre, libenter spontaneaque excepit. Hæretico siquidem Eunomio veluti pronuntiatum ponente, se a Patribus didicisse tertium dignitate et ordine Spiritum, quinam vero sancti, et in quibus scriptionibus doctrinam enuntiarint tacente, et illud unum solumque entente, syllogismorum nempe necessarius consequentiis orationem distorquendo concludere, tertium esse et natura Spiritum, ad male compactam conclusionem studia sua sanctus contulit, et concedens enuntiatum veluti minorem, syllogismorum methodis digestam, conclusionem refellit : quod non suppeteret Eunomio major propositio vera : Omne nempe, quod est ordine et dignitate tertium, est quoque tertium natura, contentensque non a sacris Scripturis didicisse, tertia natura Spiritum uti, neque ex dictis fieri posse, inquit, ulla argumentatione concludi. Demonstratum est itaque fortasse supposititium esse, quod oratio nostra probare promiserat. Ne itaque quæ simul componi non possunt, una compingere tentent, qui unam solam ambiunt contentionem, et pacem obstinate et contumaciter repudiant.

CAPUT III.

Adversus eos, qui contendunt quod magnus Basilius in oratione sua de fide dixerit, « aliquando dictiones usurpasse, adversus consurgentes hæreses decertantem, alias atque alias pro diversis temporibus, ut necessitas ipsam compellebat, » non esse omnibus illius theologici dictis attendendum.

1. O utinam pereat improbitas, et illius primus auctor diabolus : semel enim animus improbitate mancipatus, ab ea difficulter eximitur, quinimo impetu, qui coerceri nequit, proprii desiderii complementum consecatur. Simile quid perpassi, qui Ecclesiarum dissidio, inexorabiles, et sine spe ulla reconciliationis addicuntur, ad extremum improbitatis verticem perveniunt ; et cum illis apertissime ostensum fuerit, magni Basilli dictum esse asserens, « ex Filio esse Spiritum sanctum, » et in magni Basilli voluminibus illud, fortasse, additamentum esse, quemadmodum et illud, ut id quoque concedamus, non verentur postmodum nomen illius pessimis criminationibus maculare. Nobis etenim ob ecclesiasticæ pacis studium, ex illius theologici dictis pleraque segmenta in medium afferentibus, quibus manifesto indicatur, Romanam Ecclesiam pietatem neque convellere, neque labefactare, cum asserit, ex Patre et Filio esse Spiritum sanctum, isti post multas objectiones, ad nullam partem utiles, veluti inauspicatam et aspectu terribilem tandem contradictionem opponunt, non omnia illius dicta theologica firmitatem et stabilitatem habere : eodem ipso oratione de fide, quam ille inter Ascetica publicavit, ingenue asserente, « diversis temporibus alias atque alias dictiones usur-

passé, ut necessitas illum compellebat, adversus A enascentes hæreses decertantem. » Et hi quidem hæc inquirunt.

2. Nos vero adversus eorum effrenem impetum obviam euntes, non sic simpliciter et ex aliarum dictionum, scripto mandatarum collectione, sed ex eadem ipsa jam laudata oratione tantum mendacium esse refellendum decernimus, et simili ratione. Dividamus orationis segmentum, quo adversarii ducti pronuntiant, non omnia theologica dicta magni Basilii firmitatem habere, et præsentii hoc nostro sermone referamus: tum postea quæ de ea nobis videntur, regeremus, sic auditorum rectitudini decernendum, relinquemus, an omnia magni Basilii dicta theologica firmitatem habeant, quod ille dictionibus usus est alio atque alio tempore diversis, adversus exortas certis temporibus hæreses decertans. Et jam hoc ipsum præstantes, orationis segmentum exscribimus. « Atque quandoquidem adversus consurgentes variis temporibus varias hæreticorum factiones pugnandum fuit, eorum, a quibus in certamen provocabar, in dicendo styli vestigiis insistens, consequens esse arbitrabar, ut ei impietatis pesti, quam diabolus seminaret, ejusdem modi oppositis ipsi vocabulis obviam irem, et maledicta, quæ in Deum inde nascerentur reprimere, et etiam penitus refutarem: et aliis alias, prout videlicet hæreseos morbo laborantium utilitas necessario videbatur postulare, atque his sæpenumero ejusmodi, quæ licet in sacrosancta C Scriptura nusquam reperirentur, a pio tamen, et sanctis Litteris consentaneo sensu nequiquam abhorrent. » Et hæc continentur in pericope, quibus adversarii conantur (comprobare, universa theologica magni Basilii dicta firma ac stabilia censenda non esse:

3. At tu, qui iudex in hoc certamine sedes, considera, accurateque perpende, quo pacto refutatio nostra, non e longe petitis, et alienis scripturis concinnata, sed ex iis ipsis, quæ sanctus pronuntiauit in ipsa orationis serie illis occurrat. Namque cum dixisset, « Consequens esse arbitrabar, ut ei impietatis pesti, quam diabolus seminaret, ejusdem modi oppositis ipsi vocabulis obviam ire, et maledicta, quæ in Deum inde nascerentur, reprimere, aliis alias, prout videlicet hæreseos morbo laborantium utilitas necessario videbatur postulare, » statim subnectit, « atque his sæpenumero ejusmodi, quæ licet in sacrosancta Scriptura nusquam reperirentur, a pio tamen et sanctis Litteris consentaneo sensu nequiquam abhorrent. » Qui itaque dictionibus scripto minime traditis se usum fatetur, simulque contestatur easdem neque peregrinas, neque alienas esse a pio sacrarum Scripturarum sensu, quomodo dignus fuerit, cui in nonnullis ex dictis suis theologis fides adhibenda non sit? Namque licet ad illius temporis scripto consignatæ ex his dictionibus quæpiam forte non sint, attamen cum eas a pietate alienas non esse, sanctus ipse contestetur, illis attendendum est: æque atque aliis, quas ante ipsum pietatis doctores

ως αν η χρεια αυτην κατηνάγκασεν, προς τας κατά καιρον αιρέσεις αγωνιζόμενον. » Καί οι μὲν ταῦτα.

β'. Ἡμεῖς δὲ, προς την ἀγάλινον ὀρμήν τούτων ἀντιφερόμενοι, δεῖν ἐγνωμεν μὴ ἀπλῶς οὕτω καὶ ἐξ ἐρένου ἄλλων ῥήσεων γραφικῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ρηθέντος λόγου τὸν ἐλεγχὸν τοῦ τόσου ψεύδους ποιήσασθαι· ποιήσασθαι δὲ οὕτω· Διελεῖν μὲν τὴν τοῦ λόγου περικοπήν, ἐξ ἧς τοῖς δι' ἐναντίας εἰπεῖν γέγονε μὴ δεῖν τὰς ἀπάσας θεολογίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὸ βέβαιον ἔχειν, καὶ τῷ παρόντι λόγῳ ταύτῃ ἐγκαταστρώσαι· ἀπολογησασθαι δὲ τὰ ἐπὶ ταύτῃ δοκοῦντα ἡμῖν, καὶ οὕτω τῆς τῶν ἀκρατῶν ἀναρτῆσαι εὐθύτητος τὸ διαγνώσαι, εἴγε δὴ μὴ τὸ βέβαιον τὰς ἀπάτας τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἔχειν θεολογίας, διὰ τὸ λέξασιν ἐκεῖνον χρῆσασθαι ἄλλοτε ἄλλαις· προς τὰς κατά καιρον αιρέσεις αγωνιζόμενον. Καὶ δὴ τοῦτο ποιοῦντες, οὕτω τὴν τοιαύτην τοῦ λόγου περικοπήν ὡς ἐκτιθέμεθα. « Ἔως μὲν οὖν ἀγωνιζέσθαι προς τὰς ἐπιανισταμένας κατά καιρον αιρέσεις ἐχρήην, ἐπομένοις τοῖς προειληφέναι ἀκόλουθον ἡγούμην τῇ διαφορᾷ τῆς ἐπισπειρομένης ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἀσεβείας τὰς ἀντιθέτοις φωναῖς κωλύειν, ἢ καὶ ἀνατρέπειν τὰς ἐπεισαγομένας βλασφημίας, καὶ ἄλλοτε ἄλλαις, ὡς αν η χρεια τῶν νοσοῦντων κατηνάγκασε, καὶ ταύταις· πολλάκις ἀγράφοις μὲν, ὅμως δ' οὖν οὐκ ἀπεξενωμέναις τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας. » Ταῦτα μὲν η περικοπή· ἐξ ἧς τοῖς δι' ἐναντίας εἰπεῖν γέγονε μὴ δεῖν τὰς ἀπάσας θεολογίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὸ βέβαιον ἔχειν,

γ'. Σὺ δὲ ὁ τοῖς παροῦσιν ἀγῶσιν ἐνδαιτῶν, ἄθρει δὴ, καὶ ἀκριθῶς διασχόπει, ὅπως ὁ παρ' ἡμῶν ἐλεγχὸς αὐτοῖς ἀπαντᾷ οὐ πόρρωθεν καὶ ἐξ ἄλλων ἡρατισμένων γραφῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ὧν ὁ ἅγιος ἐφη τοῦ λόγου καθ' εἰρήμην προϊόντος. Εἰπὼν γάρ· « Ἀκόλουθον ἡγούμην τῇ διαφορᾷ τῆς ἐπισπειρομένης ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἀσεβείας ταῖς ἀντιθέτοις φωναῖς κωλύειν, ἢ καὶ ἀνατρέπειν τὰς ἐπεισαγομένας βλασφημίας, καὶ ἄλλοτε ἄλλαις, ὡς αν η χρεια τῶν νοσοῦντων κατηνάγκασεν, » ἐπάγει εὐθύς, « καὶ ταύταις· πολλάκις ἀγράφοις μὲν, ὅμως δ' οὖν οὐκ ἀπεξενωμέναις τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας. » Ὁ γοῦν λέξασιν ἀγράφοις ὁμολογῶν χρῆσασθαι, διαμαρτυρούμενος δὲ μὴ ἀπεξενωμένους εἶναι αὐτὰς τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας, πῶς αν εἴη δίκαιος ἐπὶ τινι τῶν παρ' αὐτοῦ θεολογηθέντων διαπιστεῖσθαι; Εἰ γάρ καὶ ἀγραφοὶ μέχρις ἐκεῖνου τυχόν τινες ὑπῆρχον τῶν λέξων ταύτων, ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἀπεξενωμένους τῆς εὐσεβείας ταύτης ὁ ἅγιος μαρτυρεῖ, οὕτω δεῖ προσέχειν αὐταῖς, ὡς ἐκεῖναις, αἷς οἱ πρὸ αὐτοῦ διδάσκαλοι τῆς εὐσεβείας ἐχρήσαντο. Καὶ γὰρ κἀκεῖνων ἐκάστῃ καιροῖς ἰδίως προς ἀποτροπὴν τῶν ἀναφουμένων αιρέσεων ἐλάμβανε τὰς ἀρχάς, ταῖς μὲν συλλαβαῖς ἔσω· οὐ διεληγμένης ταῖς πρὸ τῆσδε ἢ τῆσδε τῆς

αἰρέσεως θεολογηθείσαις γραφαῖς, ἐκ δὲ τῆς ἐν: A
 νοίας αὐτῶν εἰς ἔγγραφον ἔκθεσιν παραδιδόμενην.
 Ἐπι γοῦν ὁ μέγας Βασίλειος ταῖς ἐννοίαις τῶν
 προγενεστέρων αὐτοῦ θεολόγων ἀκολουθῶν, λέξουσιν
 ἀπαθάρρησι χρήσασθαι ἀγράφοις μὲν, ἐξηρητημέ-
 ναις δὲ τῆς τῶν παλαιωτέρων θεολογιῶν ἐννοίας,
 θαρρήτεον καὶ ἡμῖν ταῖς τοιαύταις λέξεσι χρῆσθαι,
 ὡς ἐξ αὐτοῦ μὲν τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαις, μὴ ἀπεξε-
 νωμέναις δὲ τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς
 διανοίας.

δ. Καὶ ἵνα ὁ λόγος παραστήσειε καθαρῶτερον
 ὅπως ἀγράφοις μὲν ἔστιν ὅτε ὁ θεόληπτος οὗτος
 Πατήρ ἐχρήτο ταῖς λέξεσιν, οὐκ ἀπεξενωμέναις δὲ B
 τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας, ἐκεῖνα δὲ
 ἰσοσεπέτιον ἡμῶν, ἀπερ ἐν ἀρχαῖς εἰρημένα ἔσθι
 τοῦ τρίτου λόγου τῶν κατ' Εὐνομίου Ἀντιρρητικῶν
 λόγων αὐτοῦ, ἦν οἷς οὕτω λέγει: « Μόλις ποτὲ κορη-
 σθεί: τῶν εἰς τὸν Μονογενῆ βλασφημιῶν, ἐπὶ τῷ
 Πνεύμα τῷ ἁγίῳ μετεγλήθην, ἀκόλουθα τῇ ὅλῃ
 αὐτοῦ προαιρέσει καὶ περὶ τούτου διαλεγόμενος.
 Γράφει δὲ οὕτως: Ἀρχούτων δὲ ἡμῖν τοσοῦτον
 περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀκόλουθον ὄν· εἴη, καὶ περὶ
 τοῦ Παρακλήτου λοιπὸν εἰπεῖν, οὗ τοι ταῖς ἀνεξε-
 νάτοις τῶν πολλῶν ἀκολουθούντας δόξαις, τὴν δὲ
 τῶν ἁγίων ἐν ἅπασι φυλάσσοντας διδασκαλίαν, παρ'
 ὧν τρίτον αὐτὸ ἀξιώματι καὶ τάξει μαθόντες,
 τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει πεπιστευκαμεν. » Μέχρις
 ὧδε τὸ τεμάχιον τῶν τοῦ Εὐνομίου προθεῖς λόγων. C
 ἐλέγχων αὐτὸν ἀπάργεται, καὶ φησιν: « Ὅτι μὲν
 γὰρ οὐκ οὐεται δεῖν εἴ ἄπλη καὶ ἀνεπιτηδεύτω
 πίστει τῶν πολλῶν ἐμμένειν, ἀλλὰ τεχνικῶς τισι
 καὶ σεσοφισμένοις λόγοις πάλιν πρὸς τὸ δοκοῦν
 ἐκνωτῶ παρακρούεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἱκανῶς ἐξ ὧν
 εἶπεν ἐδήλωσεν. Ἀτιμάζων γὰρ τὴν τῶν πολλῶν
 δόξαν, ἣ δοξάζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσποιεῖ-
 ται τὴν τῶν ἁγίων φυλάσσειν διδασκαλίαν, καὶ
 τοὺς τούτην αὐτῷ παραδεδωκότας ἀποσιωπᾶ· καὶ
 ὡν ἀπερ κἀν τοῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς λόγοις
 ποτὶν ἀπεδείχθη. Εἰτά φησι παρὰ μὲν τῶν ἁγίων
 μαθηθῆναι τὸ τρίτον εἶναι καὶ τῇ τάξει καὶ τῷ
 ἀξιώματι, παρ' ἐαυτοῦ δὲ πεπιστευκέναι τὸ καὶ τρί-
 τον εἶναι τῇ φύσει. Τίνας δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν
 ποταῖς λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποιήναι, εἰπεῖν D
 οὐκ ἔχει. » Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν τοῦ Εὐνομίου ὁ
 ἅγιος εἰλεγχον.

ε. Σὺ δὲ, ὃν ὁ λόγος εἰς διαίτην τῶν παρόντων
 ἁγίων ἐκάλεσεν, ὅρα ὅπως ὁ ἅγιος τὸν τοιοῦτον
 μετρίγεται εἰλεγχον, καὶ ὅποι αὐτῷ τείνει ὁ τοῦ
 ἐλέγχου σκοπός· φιλοφροσῆ μὲν προηγουμένως
 ἐλέγχει τὴν κἀκιστον, ὡς λέγοντα, παρὰ τῶν ἁγίων
 μαθηθῆναι τὸ τρίτον εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ τῇ
 τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, καὶ εἰπεῖν οὐκ ἔχοντα τίνας
 εἰ ἅγιοι, καὶ ἐν ποταῖς λόγοις τὴν διδασκαλίαν πε-
 ποιήναι· οὐ μὴν δὲ καὶ ἀποδοκιμάζει: ταῦτα τὰ
 βῆματα, ὡς τῆς εὐσεβοῦς διανοίας ἀλλότρια. Πρὸς
 δὲ τὸ ἀπὸ τῶν βῆμάτων τούτων δεῖσθαι συναγόμενον
 παρὰ τοῦ Εὐνομίου ἀπαντῶν, ὅπερ ἦν τὸ παρ' ἐαυ-

usurparunt: eorum quippe singulae certis tempo-
 ribus ad refellendas recens exortas haereses, ori-
 ginem habuere, syllabis fortasse, ante hanc vel aliam
 enatam haeresim in theologicis descriptionibus non
 comprehensis, verumtamen ex sensu eorum expo-
 sitae, scriptoque demandatae. Cum igitur magnus
 Basilius sententiis theologorum qui eum praeverunt,
 insistens, dictionibus non scriptis uti ausus est,
 sed quae tamen ab antiquiorum theologorum sensu
 penderent, audendum quoque et nobis fuerit, illas
 easdem voces usurpare, tanquam quae ex eo principium
 sumpserit, nec a pio Scripturarum sensu ac
 mente recedunt.

4. Et ut oratio apertius exhibeat, atque repre-
 sentet, quia ratione dictiones non scriptas ali-
 quando numine afflatus hic Pater, sed pio sacrarum
 Scripturarum sensui consentaneas usurpabat, illa
 nobis considerata sunt, quae principio tertii
 libri adversus Eunomium Antirrheticorum dictata
 sunt, scilicet: « Vix tandem blasphemis in Unigeni-
 tum saturatus, ad Spiritum sanctum transit, totique
 suae consentanea voluntati de ipso etiam
 disserit, sic dicens, « Cum vero haec de Unigenito
 sufficiant, reliquum est, ut de Paracleto quoque
 dicamus: nec opiniones multorum absque ulla
 examinatione sequemur, sed sanctorum in omnibus
 doctrinam conservabimus, a quibus cum dignitate
 et ordine tertium ipsum didicerimus, tertium quo-
 que natura esse credidimus. » Adhaec usque ser-
 monum Eunomianorum fragmentum exseribens,
 refutationem illius hinc verbis aggreditur:
 « Quod igitur non putet, oportere in simplici ac
 segura fide multorum permanere, sed artificiosis
 quibusdam ac cavillatorii rationibus, ad id, quod
 sibi videtur, veritatem rursus commutat, satis
 verbis suis ostendit. Cum enim contemnat opinio-
 nem multorum, qua Spiritum sanctum glorificant,
 sanctorum se simulat conservare doctrinam, et
 tacet eos, qui ei ipsam tradiderunt: nunc etiam
 ea ipsa faciens, quae cum de Unigenito haberet
 orationem, facere demonstratus est. Deinde ait a
 sanctis didicisse, ordine ac dignitate tertium esse
 Spiritum: a se autem ipso credidisse natura quo-
 que tertium esse. Qui vero illi sancti sint, et in
 quibus sermonibus eam doctrinam fecerint, non
 potest dicere. » Et his quidem sanctus Eunomium
 refutat.

5. Tu porro, quem oratio praesentium certami-
 num arbitrum seu iudicem instituit, considera,
 quam ratione hanc refutationem disponat, et
 quonam refutationis illius scopus respiciat, primum
 quidem et ante omnia pessimum mendacia me-
 morare convincit, tanquam qui dicat a Patribus
 didicisse, Spiritum ordine et dignitate tertium esse,
 nec possit indicare quinam hi sancti sint, et quibus
 in sermonibus doctrinam similem asserant, non
 ideo tamen verba haec veluti a pio sensu aliena
 contemnat; ad illud vero, quod ex ejuscemodi
 verbis Eunomius colligebat, quod erat, a seipso

crederi, et tertium esse natura, respondens, dictaque illius refellens; impietatis reum agit. Postmodum licet falso Eunomius fassus est, a sanctis didicisse, tertium esse Spiritum ordine et dignitate, et si scripto similia verba demandata non fuissent, nihilominus ea sanctus excepit, prolixumque orationem prosequens sermonem habuit, non colligi, eum tertium esse natura, quamvis ordine et dignitate tertium illum dicere, a pietate non abhorreat. Quare refutationem sanctus orsus non est, quasi pietas læderetur, dum Eunomius asserebat, Spiritum esse tertium et ordine et dignitate, sed quod diceret, dicta ista ab antiquioribus quibusdam Patribus pronuntiata fuisse, eum falsa proloqui commonstrare in animo habuit. Demum ea sanctus admittens enuntiansque, « ut pietatis ratio tradit, dignitate Spiritum esse secundum a Filio, » totum refutationis caput constituit ad refellendum, quod ex semetipso crediderat Eunomius, tertium illum esse et natura. Quonam vero pacto Spiritus secundas ad Filium partes magnus Basilius probaverit, et quomodo hoc item pietatis traditionem nuncupaverit præcedentibus nostris sermonibus, Deo opem ferente, demonstravimus.

μη ὁ Εὐνόμιος εἶχεν εἰπεῖν παρὰ τίνων ἁγίων λόγων ἡμῶν ἀποδείχθαι σὺν Θεῷ.

6. Nunc autem hoc solum necessario dicendum arbitramur, quando magnus Basilius dictiones hæc ad sua usque tempora scripto minime traditas et excepit, et scripto consignavit, veluti sacram Scripturarum pio sensui consentaneas, manifeste, cum umbris depræliari, ad veritatis lumen nictantes, qui contendunt, quod magnus Basilius oratione sua de Fide asseruerit, « aliquando se usurpasse dictiones adversus certis temporibus exortas hæreses depugnans, alio tempore alias, ut necessitas ipsum compellebat, » omnibus illius dictis theologice attendendum non esse. Et hæc quidem ad ea, quibus adversarii dictæ pericopes sententiam criminantur.

7. Cumque præterea in alio orationis segmento sanctus scribat, « Haud dubie manifestum hoc infidelitatis argumentum fuerit, et signum superbiæ certissimum, si quis eorum quæ scripta sunt, aliquid velit rejicere, aut eorum quæ non scripta, introducere, » adducatque Apostolum, sumpto ex hominibus exemplo vehementissime interdicentem, ne quid eorum, quæ in divinis Litteris habentur, dematur aut addatur. Sic enim est apud illum: Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat, » et hæc dictiones, qui nobis contradicunt, perpugnaciter arripientes, existimant, nos jure merito incusare, quasi male egerimus, nosmetipsos cum Eccllesia Romana reconcilians, quæ ex Patre et Filio Spiritum sanctum procedentem in fidei Symbolo recitat; nos hunc in modum defensionem nostram digeremus, et hujusmodi pericopes verba penitentiæ considerantes, orationem adversus similia

τοῦ ἐκείνου πεπιστευκέναι καὶ τρίτον εἶναι τῆ φύσει, εἰς γραφὴν ἀσεβείας ἐνταῦθα τὸν ἐκείνου περίσθησιν ἔλεγχον. Εἶτα εἰ καὶ ψευδῶς ὁ Εὐνόμιος ἐφη παρὰ τῶν ἁγίων μαθεῖν τρίτον εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, μήπω ἐν ταῖς γραφαῖς τῶν ῥημάτων τούτων εὐρισκομένων, καὶ ἐδέξατο ταῦτα ὁ ἅγιος καὶ πολλὴν παρακατιῶν ἐποίησατο λόγον τοῦ μὴ συνάγεσθαι τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῆ φύσει, εἰ καὶ τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τρίτον εἶναι λέγειν αὐτὸ, εὐσεβές ἐστιν. Ὡστε ὁ ἔλεγχος οὐκ ἦν παρὰ τοῦ ἁγίου ὡς τι λυματομένης τῆς εὐσεβείας παρὰ τὸ λέγειν τὸν Εὐνόμιον τρίτον εἶναι Πνεῦμα τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ἀλλὰ παρὰ τὸ λέγειν αὐτὸν ῥηθῆναι τὰ ῥητὰ ταῦτα παρὰ ἁγίων τινῶν προτέρων. Τῷ τῶς γὰρ φιλοψυδῆ ἀποδείξει αὐτοῦτον ἠθέλησεν. Ἐφεξῆς δὲ δεξιόμενος ταῦτα ὁ ἅγιος, καὶ τοὺς λόγους εἰπὼν, καθ' οὓς ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα εἶναι δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, » τὸ σύμπαν περίσθησι τοῦ ἔλέγχου, εἰς τὸ παρ' ἑαυτοῦ πεπιστευκέναι τὸν Εὐνόμιον λέγειν καὶ τρίτον αὐτὸ εἶναι καὶ τῆ φύσει. Ὅπως δὲ καὶ ἐδέξατο τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν δευτέρειον τοῦ Πνεύματος; ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ ὅπως παράδοσιν εὐσεβείας ἀπεκάλεσε τοῦτο, εἰ καὶ τοῦτο μεμάθηκεν, ἐν τοῖς προηγησαμένοις τῶν

ζ'. Νῦν δὲ τοῦτο μόνον εἰπεῖν ἀναγκαῖον ἤγγυμαθα, ὡς, ἐπεὶ ὁ μέγας Βασίλειος τὰς λέξεις ταύτας ἀγράφους οὕσας μέχρις αὐτοῦ καὶ ἐδέξατο καὶ γραφῇ παραδέδωκεν, ὡς μὴ ἀπεξενωμένους οὕσας τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας, προδήλως σκιαμαχοῦσι, πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας μύοντες φῶς οἱ λέγοντες ὡς, ἐπεὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ Πίστεως λόγῳ αὐτοῦ εἶπε « χρῆσασθαι ποτε λέξεις πρὸς τὰς κατὰ καιρὸν αἰρέσεις ἀγωνιζόμενος ἄλλοτε ἄλλαις, ὡς ἂν ἡ χρεῖα αὐτὸν κατηνάγκασεν, » οὐ δεῖ προσέχειν πάσαις ταῖς θεολογίαις αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐφ' οἷς οἱ δι' ἐναντίας τοῦ λημματίου ἐπελάθοντο τῆς ῥηθείας περικοπῆς.

ζ'. Ἐπεὶ δὲ ἐν ἐτέρῳ πάλιν τοῦ λόγου περικοπῆ ὁ ἅγιος λέγει, « Φανερὰ ἐκπτώσις πίστεως καὶ ὑπερφηφάνιας κατηγορία ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τὸ μὴ γεγραμμένον, » καὶ τὸν Ἀπόστολον παράγει « ἐν ὑποδείγματι ἀνθρωπίνῳ σφοδρότερος ἀπαγορεύοντα τὸ προσθεῖναι, ἢ ὑφελεῖν τι ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, δι' ὧν φησιν: « Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται, » καὶ τούτων τῶν λέξεων πάλιν οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν ἐνστατικώτερον ἀντιλαμβάνόμενοι, ἐνταῦθεν οἴονται καὶ εἶτι ἀπέλεγχειν κακῶς πεποιηκότας ἡμᾶς, σπεισαμένους Ἐκκλησίᾳ τῇ Ῥωμαϊκῇ, ἥτις ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ Συμβόλιῳ ἀναγινώσκει τῆς πίστεως· τοιῶνδε καὶ ἐπὶ τούτοις ποιοῦμεθα τὸν ἀπόλογον, κατ' ἐπιτασίαν τῆς τοιαύτης περικοπῆς τὸν ἡμέτερον λόγον οὕτω πρὸς τὸν ἡμῖν ἀντιλέγοντα σχηματίζοντες. Δεῦρο δὴ λέγε μοι, ὅστις ἂν εἴη, ὁ διὰ τὸ τὸν μέγαν λέγειν Βα-

σησιον φανεράν εκπτώσιν τῆς πίστεως εἶναι ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τὸ μὴ γεγραμμένον, καὶ διὰ τὸ τὸν Ἀπόστολον ἀπαγορεύειν τὸ προσθεῖναι, ἢ ὑφελεῖν τι ἐν ταῖς θεοπνευστοῖς Γραφαῖς, αἰρέσεως τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν γραφόμενος, διὰ τοῦτο σοι ἐγκαλοῦνται Ῥωμαῖοι, ὅτι τῶν Γραικῶν ἐν τῷ συμβόλῳ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ἀνομολογούντων, προστιθέασιν οὗτοι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ναὶ πάντως διὰ τοῦτο ἔρεις παραδόσεως εὐσεβείας γράζεσθαι σοι τὸν Ἰταλὸν, καὶ τὴν τοῦ οἰκείου λόγου ἀπόδειξιν ἐναργεστάτην καὶ ἀναμφίβωλον οἷον εἶναι, τὴν ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ Σωτῆρος προτείνων φωνῆν, ἐν ἣ ὁ Σωτὴρ ἔφη, « τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Ἐπιφύρει γὰρ ὡς, τοῦ Σωτῆρος οὕτω γε εἰρηκότος, ὃ προστιθεὶς τὸ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὴν Εὐαγγελικὴν παραχαράττει ἀλήθειαν, καὶ τὰς ἀναγεγραμμένας τοῦ μεγάλου Βασιλείου περὶ τῆς προσθήκης φωνᾶς εἰς καταδρομὴν ὅτι πολλὴν τοῦ Ἰταλοῦ πανταχοῦ τοῦ λόγου προφέρεις.

ἢ. Ἄλλ' ἴσθι ὡς οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ τῆς θεολογίας κήρυκος Βασιλείου τοῦ πάνυ ἀποίστη καὶ πάλιν τὸν Ἐλεγχον, ὡσπερ οὖν κὰν τοῖς προτέροις, καὶ οὐκ ἐξ αὐτοῦ μὲν, ἐκ τῶν ἐν ἄλλοις δὲ θεολογηθέντων ἴσως αὐτῷ, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν αὐτῷ πῶ λόγῳ, οὐπὲρ εἰσι καὶ αὐτὸν προανατεταγμένα περικοπαί, ἐκδοθείσης παρ' αὐτοῦ πίστεως, ἣτις καὶ οὕτως ἐπὶ λέξεων ἔχει. « Βασιλείου ἐκθεσις πίστεως. Πιστεύομεν τοῖνον καὶ ὁμολογοῦμεν εἰς ἓνα μόνον ἀληθινόν, ἀγαθόν Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα, τὸν Θεόν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ · καὶ εἰς ἓνα τὴν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, Κύριον καὶ Θεόν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, μόνον ἀληθινόν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ὄρατά καὶ τὰ ἀόρατα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκεν · ὃς ἐν ἀρχῇ ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν, καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ τὴν Γραφὴν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη · ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐκ ἄρπαγμόν ἠήγησατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, καὶ διὰ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σῆματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος, πάντα τὰ εἰς ἑαυτὸν καὶ περὶ ἑαυτοῦ γεγραμμένα ἐπλήρωσε κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Πατρὸς, γενόμενος ὑπήκουος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἔγερθείς ἐκ νεκρῶν κατὰ τὰς Γραφάς, ὤφθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ τοῖς λοιποῖς, ὡς γέγραπται. Ἀνέβη τε εἰς οὐρανοὺς, καὶ κάθηται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ὃθεν ἔρχεται ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀναστήσας πάντας καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ · ὅτε οἱ μὲν δίκαιοι προσληφθήσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ βασιλείαν οὐρανῶν, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ κατακριθήσονται εἰς κόλασιν αἰώνιον, ἔπου ὁ σκόληξ οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. Καὶ ἐ. μόνον Πνεῦμα ἅγιον, τὸν

nobis objicientes efformabimus. Agedum : dicitur mihi, quisquis fueris, qui, quod magnus Basilius fassus est, manifestum esse infidelitatis argumentum, ex iis, quæ scriptioni commendata sunt, aliquid rejicere, sive ex iis, quæ scripta non sunt, introducere; et quod Apostolus prohibet aut addere, aut demere aliquid ex numine affatis Scripturis, hæreseos crimen Romanæ Ecclesiæ appingis, proptereaque reos agis Romanos, quod Græcis in Symbolo Spiritum ex Patre procedentem pronuntiantibus, illi addunt, et ex Filio. Ita est omnino, inquires, meritoque a te Italum veluti pietatis violatorem accusari, tuique dicti probationom apertissimam esse, et prorsus certissimam arbitrarioris, evangelicam Servatoris vocem proponens, quæ Servator pronuntiavit, « Spiritus veritatis, qui a Patre procedit ». » Infers siquidem, Servatore ita asserente, qui addit, Et ex Filio, evangelicam veritatem adulterat; ut supra allatas magni Basilii voces de additione, vehementer Italum criminando, singulis orationis membris volvis revolvisque.

8. Verumtamen scito, non ex aliis, sed ex ipsis magni theologiæ præconis Basilii verbis rursus refutaberis, quemadmodum et de aliis supra exposuimus, neque ex ipsius, sed in aliis tractatibus ab eodem de rebus divinis decretis, sed ex eadem metipsa oratione, cujus et supra adducta segmenta sunt, et fide in ea tradita, quæ hunc in modum nec aliis verbis producta est. « Credimus igitur et confitemur unum solum, et verum, et bonum Deum, et Patrem omnipotentem, ex quo omnia, Deum Patrem Domini et Dei nostri Jesu Christi : Et unicum unigenitum ejus Filium, Dominum et Deum nostrum Jesum Christum, solum, verum, per quem omnia facta sunt, visibiliaque atque invisibilia, et in quo omnia constant, quique in principio erat apud Deum, et Deus erat et post hæc secundum Scripturas in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit : et per nativitatem ex Virgine formam servi cum accepisset, et habitum inventus esset ut homo, omnia, quæ in ipsum, et de ipso scripta fuerunt, complevit, secundum mandatum Patris factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Et postquam tertia die resurrexisset a mortuis secundum Scripturas, visus est a sanctis discipulis suis, et reliquis, sicut scriptum est : Et ascendit in cælum, et sedet ad dexteram Patris, unde venturus est in consummatione sæculi hujus ad excitandos omnes et reddendum unicuique juxta opus illius : quando justi quidem assumuntur ad vitam æternam, peccatores vero sempiterno addicuntur supplicio, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur. Credimus item unum solum Spiritum san-

⁸⁰ Joan. xv, 26.

ctum, Paraclctum, in quo ob signati sumus in die redemptionis, Spiritum veritatis, Spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba Pater, qui dividit et efficaciter operatur dona, quæ a Deo dantur, singulis, prout vult, ad utilitatem : Spiritum, inquam, quæcunque audiverit a Filio docentem et commonentem omnia : bonum, deducentem in omnem veritatem, et confirmantem omnes credentes ad cognitionem veram et exactam, et cultum Dei pium, et adorationem spiritalem, et veram confessionem Dei Patris, unigeniti que ejus Filii, Domini que ac Dei nostri Jesu Christi. Et hæc ipsa equidem tria nomina seorsum singula suam peculiarem quamdam proprietatem aperte significant, quæ pie considerari in ipsis potest, atque in Patre quidem proprietas Patris, in Filio proprietas Filii, in Spiritu sancto postremo sua quædam a duobus diversa proprietas : cum neque Spiritus sanctus a se ipso loquatur, neque Filius a semetipso faciat quidquam : ac Pater quidem Filium mittat, Filius vero Spiritum sanctum. Sic sentimus, et sic baptizamus in Trinitate consubstantiali, idque ex præcepto Domini nostri Jesu Christi, qui dixit : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quæcunque mandavi vobis ²⁵. » Quæ servantes et charitatem erga illum habere nos demonstramus, et digni efficiamur, qui in ea maneamus, sicut scriptum est : contra negligentes eam servare, ab ea disjuncti, aut aliter affecti convincimur. « Qui enim non diligit me, inquit Dominus, sermones meos non servat ²⁶. » Et item, « Qui habet mandata mea et custodit ea, ille est, qui diligit me ²⁷. » Et hæc equidem est a magno Basilio fides tradita ipsissimis verbis.

9. Qua asserta tua hunc in modum redarguentur. Namque in ea a Filio Spiritum procedere, quod Italorum additio contendit, tacens, silet quoque et ex Patre procedere, quod Dominica vox in Evangelio enuntiavit, quo aperte palamque confirmat, non talem esse additionem ab Italis in Symbolo factam, qualem idem ipse, cæterique nostri deiferi Patres, eum, qui sane fidei quidpiam addiderit, vel aliquid ex ea detraxerit, anathemati subjicientes, prohibuerunt. Vera siquidem tum additio, et detractio est, cum non dictionibus, sed sententiis alienis externisque fides sana violatur. Etenim, si dictionum additione Evangelica veritas vulneratur, fidemque aliis propinare, in qua Evangelicæ Servatoris voces prorsus non digerantur, sed silentio involutæ dissimulentur, Dominicas voces est violare, et Evangelium adulterare : si hoc, inquam, verum est nunquam hic magnus Basilius asseverasset, « planum apertumque esse a fide casum, et superbiæ indicium, aut ex iis quæ scripta sunt aliquid rejicere, aut ex non

Α Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ ἐστραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως· τὸ Πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν, Ἄββᾶ ὁ Πατήρ, τὸ διαιροῦν καὶ ἐνεργοῦν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ χαρίσματα ἐκάστῳ πρὸς τὸ συμφέρον, καθὼς βούλεται· τὸ διδάσκον καὶ ὑπομιμνήσκον πάντα, ὅσα ἀκούει παρὰ τοῦ Υἱοῦ· τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἐδηγοῦν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ στηρίζον πάντας τοὺς πιστεύοντας πρὸς γνῶσιν ἀσφαλῆ, καὶ ὁμολογίαν ἀκριβῆ, καὶ προσκύνησιν πνευματικὴν καὶ ἀληθῆ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἑαυτοῦ ἐκείνου ὀνόματος τὴν τοῦ ὀνομαζομένου ἰδιότητα σαφῶς ἡμῖν διευκρινούντος· καὶ περὶ ἕκαστον τῶν ὀνομαζομένων πάντως τῶν ἐξαιρέτων ἰδιωμάτων εὐσεβῶς θεωρουμένων, τοῦ μὲν Πατρὸς ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Πατρὸς, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ οἰκείῳ ἰδιώματι, μήτε τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφ' ἑαυτοῦ λαλοῦντος, μήτε τοῦ Υἱοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιούντος, καὶ τοῦ μὲν Πατρὸς πέμποντος τὸν Υἱόν, τοῦ δὲ Υἱοῦ πέμποντος τὸ ἅγιον Πνεῦμα· οὕτω φρονούμεν, καὶ οὕτω βαπτίζομεν εἰς Τριάδα ὁμοούσιον, κατὰ τὴν ἐντελὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰπόντος· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες τοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ἡμῖν. » Ἄπερ τηροῦντες μὲν τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην ἐπιδεικνύμεθα, καὶ ἐν αὐτῇ μένειν καταξοῦμεθα, καθὼς γέγραπται, μὴ τηροῦντες δὲ ἐναντίως ἔχοντες· ἐλεγχόμεθα. « Ὁ μὴ ἀγαπῶν γὰρ με, ὡ φησὶν ὁ Κύριος, « τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ. » Καὶ πάλιν· « Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με. » Αὕτη μὲν ἡ παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκδοθεῖσα πίστις αὐτολεξεῖ.

Β. Σὺ δὲ ἐκ ταύτης, ἐφ' οἷς λέγεις, οὕτως ἀπειλήχθησθαι. Ἐν ταύτῃ γὰρ μὴ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος, ὅπερ ἡ προσθήκη τῶν Ἰταλῶν βούλεται, σιγᾷ καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ὅπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἡ Κυριακὴ φωνὴ παραδέδωκε· καὶ τοῦτο ποῶν παρίστησιν ἐναργῶς μὴ τοιαύτη εἶναι προσθήκην τὴν παρ' Ἰταλῶν ἐν τῷ Συμβολῷ γενομένην προσθήκην, οἷανπερ καὶ οὗτος αὐτὸς, καὶ οἱ λοιποὶ θεοφόροι Πατέρες ἡμῶν ἀπηγόρευσαν, πάντα τὸν προστιθέντα τῇ ὑγιαίνουσῃ πίστει, ἢ ἀφαιρούμενον ἐξ αὐτῆς, καταδικάζοντες ἀναθέματι. Ἀληθὴς γὰρ προσθήκη ἐστὶ καὶ ἀφαιρέσις τὸ μὴ λέξεσιν, ἀλλ' ἐννοίαις ἐκατέρως τούτων τὴν ὑγιαίνουσαν πίστιν παθεῖν. Εἰ γὰρ ἐν λέξει προσθήκη τὴν Εὐαγγελικὴν παραχαράττει ἀλήθειαν, καὶ τὸ πιστὸν πάντως παραδίδοι, καὶ τὰς Εὐαγγελικὰς τῷ Σωτῆρος φωνὰς ἐν τῇ τοιαύτῃ πίστει ἐκτίθεσθαι, ἀλλὰ ταῦτα; παρὰτρέχειν σιγῇ, καὶ τοῦτο ἀθετεῖν ἐστὶ τὰ; τοῦ Κυρίου φωνὰς, καὶ παραχαράττειν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἄλλ' εἰ τοῦτο ἦν ἀλῆθες, οὐκ ἂν ὁ μέγας οὗτος Βασίλειος· νῦν μὲν ἔλεγεν « φανε-

²⁵ Matth. xxviii, 19, 20. ²⁶ Joan. xiv, 24. ²⁷ ibid. 21.

ρὴν ἔκπτωσιν πίστεως εἶναι καὶ ὑπερηφανίας κατηγορίαν ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τὸ μὴ γεγραμμένον· ὡς δὲ ὅρον πίστεως καὶ εὐσεβείας παραδίδους τὴν ἐν Εὐαγγελίοις γεγραμμένην ἡφίει τοῦ Κυρίου φωνήν, τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔκπορεύεσθαι λέγουσαν. Ἄρα, ὅτι γε ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ τῆς πίστεως οὐκ ἐπὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔκπορεύεσθαι, ἠθέτηκέ τι τῶν γεγραμμένων, καὶ τῇ καταδίχῃ ἔνοχον κατέστησεν ἑαυτὸν, ἦν οἱ Πατέρες ἡμῶν κατεδίκασαν τοὺς ἐπὶ τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως προστιθέντας; ἢ ἀφαίρουστας; καὶ πόσος ἄτης κατὰ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρος ἐκείνου τοιαύτην ἀπερεύξεται βλασφημίαν; Αὐτός ἐστιν ὁ φανεράν ἔκπτωσιν πίστεως ἢ ἀποκαλῶν ἢ τὸ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν, καὶ ἐν τῷ παράγειν τὸν Ἀπόστολον ἐν ὑποδείγματι ἀνθρωπίνῳ ἀφοροτήτως ἀπαγορεύοντα τὸ προσθεῖναι ἢ ὑφαλεῖν τι ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς. Αὐτός ἐστιν ὁ ταῦτα λέγων, καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει παρ' αὐτοῦ πιστεῖ σιωπῇ παρατρέχει τὴν περὶ τῆς ἔκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος Εὐαγγελικὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, εἴπερ ὑφείκειν τινα τῆς ἀκριβοῦς εὐσεβείας διαγίνωσκε τὸ ὑφαλεῖν μέχρι στοιχείων τε καὶ γραμμάτων τῶν κινῶν ἐγκειμένων ἐν ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς λέξεων; Οὐκ ἔστι τούτω, οὐκ ἔστιν. Ἄλλ' ἐν τῷ φανεράν ἔκπτωσιν πίστεως, καὶ ὑπερηφανίας κατηγορίαν ἀποκαλεῖν τὸ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τὸ μὴ γεγραμμένον, καὶ ἐν τῷ παράγειν τὸν Ἀπόστολον ἐν ὑποδείγματι ἀνθρωπίνῳ ἀφοροτήτως ἀπαγορεύοντα τὸ προσθεῖναι ἢ ὑφαλεῖν τι ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, εἴτα παράδοσιν ἐπιθεσθαι πίστεως, καὶ τὴν Εὐαγγελικὴν φωνήν ἀποσιωπῆν, τὴν λέγουσαν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔκπορεύεσθαι, ἐναργῆ ποιεῖται ἀποδείξιν τοῦ μὴ τῶν γεγραμμένων εἶναι ἀθέτησιν τὸ λέξαι ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἀποσιωπᾶσθαι Εὐαγγελικὰς τε καὶ ἀποστολικὰς, ὅπηνίκα ἐκ τῆς ἔννοιαις τῶν ἄλλων ἀπασῶν λέξεων αἱ θεολογικαὶ τὸ ἀκριβὲς καὶ ἐντελὲς ἀποφέρονται. Καὶ εἰ μὴ εὐσεβείας ἔστιν ἀφαίρεσις ἢ τῶν γραφικῶν ἀφαίρεσις λέξεων, ὅπηνίκα ἔχη τὸ τῆς εὐσεβείας ἀπρηρισμένον ἢ ἔννοια, οὐδὲ εὐσεβείας ἔστιν ἀθέτησις τῶν λέξεων ἢ προσθήκη, ὅπηνίκα ἢ τῶν προστιθεμένων λέξεων ἔννοια τὴν εὐσεβείαν ἀπαρποιήτον συντηρεῖ. Ὅθεν οὐδὲ σὺ ἐκ τῶν περὶ προσθήκης καὶ ἀφαίρεσεως τῷ ἁγίῳ βηθέντων ἐν τῇ δηλωθείσῃ περιχοπῇ καλῶς ἡμᾶς; ἀπελέγχειν ὡς διαγινόντα; μηδὲν τὴν εὐσεβείαν ἐκ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκης λυμάνεσθαι.

scriptis inserere. » Nunc vero definitionem fidei pietatisque tradens, Domini vocem in Evangelii scripto consignatam deseruit, eam nempe, quæ Spiritum ex Patre procedere intonat. Num itaque magnus Basilius, quod in hac fidei expositione Spiritum ex Patre procedere, tacuit, aliquid ex scriptis violavit, et propterea iis obnoxius factus est, quibus Patres nostri eos subjecere, qui in Fidei Symbolo adderent, vel detraherent? Et quisnam oreus adversus illud Ecclesie lumen similem blasphemiam eructaverit? Ille ipse est, qui « haud dubium a fide casum » nuncupat, « aut aliquid ex scriptis improbare, aut addere, Apostolum, sumpto ex homine exemplo vehementissime interdicens, ne quid eorum, quæ in divinis Litteris habentur, dematur, aut addatur, adducens. Hic est qui hæc intonat, et in exposita a se fide silentio involvit de processione Spiritus evangelicam Servatoris vocem, si a eorum pietatis imminutionem aliquam censuisset, vel incois vel litterulis voces, qui in divinis Litteris digeruntur, quoquo modo mutilare? Non est hoc, non est. Verumtamen, dum minime dubium infidelitatis argumentum, et superbia iudicium vocat, aliquid scriptis rejicere, et ex non scriptis introducere: dumque Apostolum adducit, sumpto ab homine exemplo, vehementius interdicens, ne quid eorum, quæ in divinis Litteris habentur, dematur aut addatur, tum postmodum fidei editionem tradens, evangelicam vocem asserentem, Spiritum ex Patre procedere, tacitus præterit, plane demonstrat, eorum, quæ scripta sunt, violationem non esse. dictiones tum evangelicas, tum apostolicas, cum de theologice tractamus, silentio obruere, dummodo ex aliarum omnium dictionum sententia theologice dicta accuratum perfectumque intellectum præferunt. Et si nulla pietas imminuitur, dum scriptæ dictiones detrahuntur, dummodo sententia pietatis erit violatio dictionum additio, dummodo ad aliarum dictionum sententia nulla in re pietatem immutat. Hinc neque tu ex his, quæ traduntur de additione et detractone a sancto in jam adducto libri segmento, probe ac merito nos reprehendis, qui Romanæ Ecclesie societatem amplecti sumus, tanquam ii, qui dignoscimus, pietatem additione in Symbolo facta nullo modo lædi.

ὕπελαβε, τῇ Ῥωμαϊκῇ σπειραμένους Ἐκκλησίᾳ Συμβόλῳ προσθήκης λυμάνεσθαι.

10. Potes item et ex aliis jam laudatæ orationis verbis hoc idem agnoscere, Promittit etenim sanctus is, qui ab eo postularant, fidei expositionem, integram, et nullius rei alterius admistione adulteratam tradere, et ea ratione, qua ex divinis Litteris acceperat. Namque in una ejusdem orationis pericopa, hæc plane habentur, « Porro fidei ministri hoc esse proprium sine dubio scitis vel quoque nimirum, ut quæ a benigno Domino in conservos suos distribuenda accepit, hæc ipsis integra, et nullius rei alterius

ἴ. Ἔστι δὲ σοὶ καὶ ἐξ ἄλλων τοῦ βηθέντος λόγου λέξεων τούτω καταμαθεῖν. Προεπαγγέλλεται γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς αἰτησαμένοις αὐτὸν τὴν τῆς πίστεως ἐκθεσιν ἀνοθεύτως καὶ ἀκαπηλεύτως παραδοῦναι, καὶ ὡς αὐτὴν ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἔμαθεν. Ἐν γὰρ μιᾷ τῶν τοῦ βηθέντος λόγου περιχοπῶν ὡτω λέγει σαφῶς· « Διακόνου δὲ πιστοῦ ἴδιον ἴσως πάντως καὶ αὐτοὶ τὸ, ἅπερ ἂν εἰς τοὺς συνδούλους ταυτονομήσει παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Δεσπότης πιστευοῦν, ταυτα διασώσει ταυτοῦς ἀνοθεύτως καὶ ἀκαπηλεύτως. Ἔστι καὶ γὰρ ἅπερ ἔμαθον ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γρα-

admisione adulterata custodiat. Quocirca ego A quoque quæ ex divinis Litteris accepi, hæc quemadmodum Dei voluntas est, ad communem utilitatem exponere vobis teneor necessario. » Qui igitur postulatam fidem integram, et nulla in re adulteratam postulantibus tradere profitetur, eaque illis apponere promittit, quæ ipse ex divinis Litteris didicit, si vel dictionibus divinæ Scripturæ doctrina præscribitur, quænam ratione in fide tradenda silentio præterit, dictionem illam ipsam, quam Dominus in Evangeliiis pronuntiavit? Et si præterit, quomodo mendacii, illiusque ingentis non erit reus, qui promiserat quidem apponere, quæ ex divina Scriptura didicerat, et ea tamen quæ maxime omnium necessaria videbantur, tacuit? Sane qui magnum Basilium pietatis doctorem confitetur, quemadmodum ego, et Spiritus diversorium eum tenet, assensum præbebit, nullam aliam ob causam eum asserere, traditam ab se fidem integram esse, et nulla in re adulteratam, et ut eam ex divinis Litteris didicerat, et nihilominus dictionibus evangelicis de processione Spiritus carentem, quam quod non dictionibus, sed sententiis in fide additionem, aut imminutionem esse dicat et decernat. Adeo itaque firma patentisque demonstratione, non in dictionibus sed in sententiis consistere additionem vel detractionem in fide, frustra sermones confundere deprehendimini, qui cum Romana Ecclesia societatem initam et pacem nobis exprobratis.

CAPUT IV.

Adversus eos qui addubitant super eo dicto, « Quod a Filio esse dicitur, ad Patrem refertur. »

1. Sed cum, dum de dictis illis, quæ per Filium et ex Filio esse Spiritum astruunt, alia atque alia obijciendo, qui rebus similibus inhiant, defessi fuerint, rursus incerti, hæsitabantque, inquirunt: Et undenam addisceremus, quod a Filio esse dicitur, ad Patrem relationem habere? Nos ad eorum, quæ ab ipsis postulantur, demonstrationem cum aptius nihil aut opportunius afferre valeamus, quam quæ magnus Basilius in fine secundæ adversus Eunomium orationis dixit, illa eadem in medium adducimus, quæ hunc in modum se habent: « Illud verò cui non patet, quod nulla Filii operatio a Patre divisa est: nec est aliquid in rebus, quod Filio insit, et a Patre alienum sit? « Omnia, » inquit, « mea tua sunt, et tua mea ».²⁰ » Quomodo ergo Spiritus causam et originem Unigenito soli attribuit, et ad ejus accusandam naturam hujus creationem accipit? Si igitur duo principia in oppositum inter se ducens, hæc ait, cum Manichæo et Marcione conteretur. Quod si ab uno dependere ac prodire omnia putat, quod a Filio esse dicitur factum, ad primam causam refertur, quare et si cuncta producta esse per Verbum Deum

²⁰ Joan. xvii, 10.

φῆς, ταῦτα ἡμῖν παραθέσθαι κατὰ τὸ ἀρέσκον Θεῷ πρὸς τὸ κοινή συμφέρον ὀφειλέτης εἰμί. Ὁ γοῦν τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ πίστιν ἀνόθευτον καὶ ἀκατήλευτον τοῖς αἰτηθεμένοις παραδοῦναι ἐπαγγελλόμενος, κάκεινα αὐτοῖς παραθέσθαι καθυπισχνούμενος, ἅπερ ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἔμαθεν, εἰ μέχρι λέξεων ἢ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διδασκαλία διώρισται, πῶς ἂν ἐν τῷ παραδιδόναι τὴν πίστιν σιωπῇ παραδεδριμῆται λέξιν αὐτὴν ἐκείνην, ἣν ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος εἶρηκεν; Εἰ δὲ παρέδραμε, πῶς οὐκ ἂν τοῦ μεγίστου ψεύδους ἕαλω, ἐπαγγελλόμενος μὲν εἰπεῖν, ἅπερ ἔμαθεν ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, σιωπῶν δὲ τὰ μᾶλλον δοκοῦντα τῶν ἄλλων ἀναγκαϊότερα; Πάντως ὁ τὸν μέγαν Βασιλεῖον διδάσκαλον εὐσεβείας ὁμολογῶν, ὡσπερ ἐγὼ, καὶ Πνεύματος καταχώριον πιστευῶν εἶναι αὐτὸν, σύνθεοτο ἂν οὐ δι' ἄλλο τι λέγειν αὐτὸν τὴν παρ' αὐτοῦ δοθεῖσαν πίστιν ἀνόθευτον εἶναι καὶ ἀκατήλευτον, καὶ ὡς αὐτὴν ἔμαθεν ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ ταῦτα ἑλλειπῶς τῶν ἐπὶ τῇ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος; Εὐαγγελικῶν λέξεων ἔχουσαν, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ μὴ ἐν λέξεσιν, ἀλλ' ἐννοίαις κρίνειν αὐτὸν τὴν ἐν τῇ πίστει προσθήκην καὶ ὕψειν. Οὕτω δὲ βεβαίως ἀναφαινομένης τῆς ἀποδείξεως τοῦ μὴ ἐν λέξεσιν, ἀλλ' ἐννοίαις περιεῖναι τὸ ἐπὶ τῇ πίστει προσθεῖναι καὶ ὕψελιν, μάτην λοιπὸν λέγοντες ὑμεῖς ἀπελέγχσθε οἱ τὴν Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καταλλαγὴν καὶ εἰρήνην διεγκαλοῦντες ἡμῖν.

C

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Πρὸς τοὺς διαποροῦντας, « Εἰ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει. »

α'. Ἀλλ' ἐπεὶ ὀπνηκα ταῖς παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα δηλοῦσαις ῥήσεσι τῶν ἁγίων ἀποκάμωσιν ἀντιλέγειν οἱ πρὸς τοῦτο ἐπιβρῆσαι; διαποροῦντες, καὶ πάλιν φασί· Καὶ πόθεν μαθεῖν ἐξομεν τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν; ἡμεῖς εἰς ἀπόδειξιν, ὧν ἀπαιτοῦσι, μηδὲν ἔχοντες εἰπεῖν προσφύεστερον, ὧν ὁ μέγας ἔφη Βασιλεῖος περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ, ἐκεῖνα δὴ καὶ προτεινομεν, ἃ καὶ ἔχουσιν οὕτως· « Ἐκεῖνο δὲ τίτι τῶν πάντων ἄδηλον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτετημένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐστὶ τι ἐν τοῖς οὐσι τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἡλλοτριώται; « Πάντα γάρ, » φησὶ, « τὰ ἐμὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. » Πῶ; οὐκ ἔην τοῦ Πνεύματος αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῳ προσθήσει, καὶ κατηγορηματῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τοῦτου λαμβάνει δημιουργίαν; Εἰ μὲν δύο ἀρχὸς ἀντιπαρεξάων ἀλλήλας ταῦτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκίωνο; συντραβῆσεται· εἰ δὲ μᾶς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ὅσα κἄν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρήχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τὸ

πάντων αἰτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεθα. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμεῖς τῷ λόγῳ προτεινόμεν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος εἶς τὴν Πατέρα τὴν ἰναφορὰν ἔχειν, κἀν καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι αὐτό.

β. Οὗτοι δὲ ἐριστικώτερον ἡμῖν καὶ πάλιν ἐπιφωμένοι, 'Ἄλλ' ὁ μέγας, φασί, Βασίλειος, ὅσον ἐστὶν εἰκάσαι ἀπὸ τῶν ῥηθειῶν λέξω, οὐ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος ἐνταῦθα θεολογῶν ἔφη τὰ εἰρημένα, ἵνα ἡμῖν λύσις τοῦ ζητουμένου γένηται ταῦτα. 'Ἄλλ' ἐπεὶ κτίσμα τοῦ Υἱοῦ ὁ Εὐνόμιος ἐβλασφήμει, διαιρῶν δὲ αὐτὸ τοῦ Πατρὸς, μόνου τοῦ Υἱοῦ ἔλεγε κτίσμα εἶναι αὐτὸ, ὡς προτάσεις ὁ ἅγιος προθέμενος, τὸ «Μηδεμίαν ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ ἀποστερημένην τοῦ Πατρὸς εἶναι, μηδὲ εἶναι τι ἐν τῷ οὐκ εἰς τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἠλωτρίωται, » συνάγει ἐνευθεν τὸ κακῶς καὶ ἐπισφαλῶς τὴν τοῦ Πνεύματος αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῳ τὸν Εὐνόμιον προστιθέναι, καὶ κατηγορήμα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τούτου λαμβάνειν δημιουργίαν. Τοιαῦτα τὰς ἡμετέρας ἀντιπροτεινόντων αὐτῶν, ἡμεῖς πάλιν, καὶ τί, φασί, ὁμῖν δοκεῖ, βέλτιστοι; 'Ἄρα γὰρ διὰ τοῦτο κακιστὸς Εὐνόμιος ἔδοξε τῷ Πατρὶ Βασιλείῳ, λέγων ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, διότι ἔφη κτίσμα Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶπαι; Καὶ εἰ διὰ τοῦτο ἀναμφίβολος κατ' ὁμᾶς ἀκολουθεῖ ἔννοια κατὰ τὸ σιωπώμενον, ὡς, εἰ μὴ κτίσμα, ἀλλὰ Θεὸν τὸ Πνεῦμα φρονῶν ὁ Εὐνόμιος ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἔλεγε εἶναι αὐτὸ, οὐκ ἂν παρὰ τῷ Πατρὶ Βασιλείῳ ἐκακίσθη. 'Ἡ γὰρ κτίσμα τὸ Πνεῦμα κατ' Εὐνόμιον, καὶ τὸ βλάσφημον εἰς τὴν ἐκείνου τρόπον κερφαλήν, ἣ οὐ κτίσμα κατὰ τὴν τῆς θεολογίας ἀλήθειαν, καὶ εἰ διὰ τὴν τοῦ κτίσματος δόξαν κακιστὸς ὁ Εὐνόμιος λέγων ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, εὐδῆλον ὡς ὁ Θεὸν τὸ Πνεῦμα φρονῶν οὐ κακιστὸς, ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ λέγων αὐτό. Καὶ ὁρᾶτε ὁμᾶς, μήποτε τὸν κατηνὸν φεύγοντες ἐμπεισθε πυρὶ. Οἱ γὰρ παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα διενιστάμενοι, ὡσπερ ἐπιλανθάνομενοι μὴ μόνου τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα εἶναι αὐτὸ, δοκεῖτε τὸν μέγαν παράγειν Βασιλείου ἐκ τῆς κατ' Εὐνομίου ἀτιμότητος; συνιστῶντα, ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν θεϊκὴν οὐσίαν αὐτοῦ.

γ. Φημι γὰρ καὶ πάλιν ὡς, ἐὰν κατ' ὁμᾶς ὁ κατ' Εὐνομίου γέγονε γογγυσμὸς, λέγοντος ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, τῷ δοξάζειν αὐτὸν κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα, πρόσδηλον ὡς οὐκ ἂν ἐκακίσθη πρὸς τὸ ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ λέγειν αὐτὸ, εἰ Θεὸν ἐφρόνει αὐτό· καὶ τῆς ἐννοίας ταύτης ἀκολουθεῖν ἠναγκασμένης κατὰ τὸ σιωπώμενον, οἱ παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα διενιστάμενοι, λανθάνουσι παρὰ μόνου τοῦ Υἱοῦ συνιστῶντες εἶναι αὐτό. 'Ἄλλ' ἐπεὶ τὸ ἐνευθεν ἀνακύπτειν ἀποτοπὸν καὶ παράλογον περίστηεν ἰναργῶς μὴ διὰ τὴν τοῦ κτίσματος δόξαν κακίζεσθαι παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὸν αἰρετικὸν Εὐνόμιον, ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ λέγοντα εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ διὰ μόνον αὐτὸ τὸ ὄλω ἐκ μόνου εἶπαι, εἴτε ὡς ὁ Εὐνόμιος ἐβλασφήμει κτίσμα, εἴτε

ΠΑΤΡΩΛ. ΓΑ. CXLII.

A credimus, omnium tamen esse causam Deum non negamus. » Hæc itaque nos hac nostra oratione proponimus, ut ostendamus, causam Spiritus ad Patrem referri, licet ille et a Filio esse dicitur.

2. At hi porro contentiosius nobis insistentes, Sed magnus, inquit, Basilii, ut ex dictis vocibus conicere possumus, non de deitate Spiritus, quæ adducta sunt, enuntiavit, ut questionis nostræ solutio essent : sed cum Filii creaturam Eunomius improbe blasphemique assereret, separansque eum a Patre, solius Filii creaturam affirmaret, præponens sanctus veluti pronuntiata. « Nullam operationem Filii a Patre divisam esse : » et, « Non esse aliquid in rebus, quod Filio insit, et a Patre alienum sit; » inde colligit, male, et non sine errore, causam Spiritus Unigenito soli attribui, et ad accusandam illius naturam, hujus creationem assumi. Hæc illis objicientibus nos rursus respondemus : Et quid, inquit, vobis videtur? viri optimi. Num propterea Patri Basilio condemnandus visus est Eunomius dicens ex solo Filio Spiritum, quod antea dixerat creaturam Filii Spiritum? Et si propter hoc absque dubio per vos sequetur illud, licet verbis non exprimat, si Spiritum non creaturam, sed Deum tenens Eunomius, ex solo Filio esse dixisset, nunquam a magno Basilio male habitus fuisset. Etenim aut creatura est Spiritus secundum Eunomium, et blasphemia in caput illius vertatur, aut non creatura, ut vera sancit theologia, et si propter creaturæ opinionem Eunomius damnandus est, asserens ex solo Filio Spiritum, manifestum est eum, qui Deum Spiritum tenet, damnandum non esse, licet dicat ex solo Filio illum esse. Et cavete vos, ne dum fumum fugitis in ignem incidatis. Namque qui a solo Patre esse Spiritum contenditis, quasi oblitus non solius Patris Spiritum illum esse, et videmini, magnum Basilium, objectione, quam ille Eunomio proposuit, adducitis constabilientem, ex solo Filio esse Spiritum secundum divinam illius essentiam.

3. Namque iterum repeto, si per vos adversus Eunomium querela habita est, dicentem ex solo Filio esse Spiritum, dnm ille opinatur, Spiritum creaturam esse, manifestum est, eum non male tractatum fuisse, quod ex solo Filio diceret Spiritum, si Deum illum esse crederet : et ex hac violenta sententia sequi, licet taceatur, qui a solo Patre Spiritum esse contendunt, illos imprudenter a solo Filio eum esse comprobare. Sed si quod hinc subsultat absurdum, et plane inopinabile, aperte confirmat, non propter creaturæ opinionem male accipi hæreticum Eunomium a magno Basilio, ex solo Filio asserentem Spiritum esse, sed quod solum eum omnino ex solo dixerat, sive, ut Eunomius impie sentiebat, creatura, sive, ut theolo-

gica veritas insinuat, Deus est Spiritus sanctus; A nullus relinquitur dubitationis locus, quin cognoscamus, sanctum illud tantummodo adversus Eunomium inculcasse, Spiritum sanctum, licet ille secundum divinam suam essentiam non sit a solo Filio, segregatus a Patre, sed etiam si creatura esset Filii, Eunomi, ut astruis, neque hac ratione operæ pretium erat, causam illius Unigenito soli appingere separareque a Patre, quod e omne quod a Filio factum est, ad Patrem primam causam refertur; necnon absque ulla hæsitatione patente, non propter creaturæ opinionem a magno Basilio objurgatum Eunomium dicentem, ex solo Filio esse Spiritum, sed quod solum ipsum prorsus ex solo Filio diceret, patet una simul refutatio eorum, qui addubitant an quod a Filio dicitur esse, referatur ad Patrem.

4. Tu porro, si jam allatam refutationem tantquam minus validam non usquequaque probas, accuratius examinatis quæ post jam descriptam pericopem sanctus verba connectit, adhuc illud percipies, quod multis supra digestis manifesto oratio comprobavit. Cum enim sanctus redarguisset Eunomium, et tantum non ad eum protulisset, licet creatura esset Filii Spiritus, ut tu opinaris, Eunomi, hac etiam ratione neque addecebat te causam illius Unigenito soli appingere, quod quidquid a Filio factum est, in Patrem primam causam referatur, de divinitate Spiritus sermonem arripit, constabileque studeas, ex Patre et Filio secundum propriam deitatem esse illum, tantquam qui ineffabiliter ex Patre per Filium procedat, hæc ipsissimis verbis edisserit: « Quo pacto autem dividere Spiritum a Deo non habet manifestam periculum? partim Apostolo conjunctim nobis tradente, et modo Christi Spiritum dicente, et modo Dei, ubi scribit: « Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus » . Et rursus: « Vos autem non Spiritum mundi accepistis sed Spiritum, qui ex Deo est » : partim vero Domino, Spiritum veritatis, quoniam ipse veritas est, dicente, et a Patre procedit. » Et hæc quidem ipsissima verba Basilii sunt. At tu porro considera illud attentius: « Quo pacto dividere Spiritum a Deo, manifestum periculum non habet? » Neque enim sanctus dixit: « Quo pacto manifestum periculum non habet, conjungere Spiritum Filio, cum neque per ipsum neque ex ipso sit, sed ex solo Patre? Sed dixit: « Quo pacto manifestum periculum non habet, dividere Spiritum a Deo? » Hinc patet omnes illius conatus fuisse, demonstrandi, quam ratione Spiritus, qui Patri conjungitur, separaretur ab eo, ut prætendebat Eunomius, et testimoniis annexis palam sit, tum ex Evangelio, tum ex Apostolo, quibus demonstrat, conjunctum esse Spiritum Patri et Filio: non propterea, quod Filii est. Patris non esse: neque quia ex Patre, ideo non

» Rom. viii, 9. » 1 Cor. ii 12.

ως ἡ ἀληθῆς θεολογία βούλεται, Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐδεὶς λοιπὸν ἐπι λόγος ἀμφιβολίας διαγνώνας ὑμᾶς ὡς ὁ ἅγιος μονουχί τουτο φαίνεται πρὸς τὸν Εὐνόμιον λέγων, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ κατὰ τὴν θεϊκὴν οὐσίαν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἀποδιηρημένον τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐδ' εἰ ποίημα ἦν τοῦ Υἱοῦ, Εὐνόμια, κατὰ σὲ, οὐδὲ οὕτως ἔδει σε τὴν αἰτίαν αὐτοῦ μόνῳ τῷ Μονογενεῖ προστιθέναι, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀποδιαιρεῖν, διὰ τὸ ἐπὶ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πεποιημένον εἰς τὸν Πατέρα τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν. Ἄναμφισβόλως δὲ ἀναφανισμένου τοῦ μὴ διὰ τὴν τοῦ κτίσματος ὄξιν παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου κακίζεσθαι τὸν Εὐνόμιον λέγοντα ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ διὰ μόνον αὐτὸ τὸ ὅπως ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ λέγειν αὐτὸ, συναναφίνεται ὁ ἔλεγχος τῶν διαπορούμενων, εἰ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει.

δ'. Σὺ δὲ, εἰ μὴ ἀρχούτως σοι δοκαῖ ὁ τοιοῦτος ἔλεγχος ἀναφανισθῆναι, ἀλλ' ἀκριθέστερον ἐπιελθόν καὶ ἄπερ ὁ ἅγιος ἐφεξῆς τῆς ἀναγεγραμμένης περικοπῆς ἐπάγει ῥητὰ, ἐπι κατανοήσεις ὅσαρ διὰ πολλῶν ἀναγεγραμμένων καθαρῶς παρέστησέ σοι ὁ λόγος. Μετὰ γὰρ τὸν Εὐνόμιον ἀπελέγξαι ὁ ἅγιος, καὶ μονουχί πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν ὡς, εἰ καὶ ποίημα ἦν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, Εὐνόμια, κατὰ σὲ, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἔδει σε τὴν αἰτίαν αὐτοῦ μόνῳ τῷ Μονογενεῖ προστιθέναι, διὰ τὸ ἐπὶ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πεποιημένον εἰς τὸν Πατέρα τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, εἰς τοὺς περὶ θεότητος τοῦ Πνεύματος λόγους εἰσβάλλει, καὶ παραστήσας θάλλον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ θεότητα ὑπάρχειν αὐτὸ, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀρρίτως ἐκπορευόμενον, ταῦτ' ἀφῆσιν ἐπὶ λέξεων: « Πῶς δὲ οὐ φανερόν ἔχει τὸν κίνδυνον διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; τοῦτο μὲν τοῦ Ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς γράφει: « Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτῶν » καὶ πάλιν: « Ὑμεῖς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ τοῦ Κυρίου τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγοντος, ἐπιτιθεὶς αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπερεύεται. » Ταῦτα μὲν ἐπὶ λέξεων ὁ ἅγιος. Σὺ δὲ σκόπει τὸ, « Πῶς δὲ οὐ φανερόν ἔχει τὸν κίνδυνον διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; » Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ ἅγιος: « Πῶς δὲ οὐ φανερόν ἔχει τὸν κίνδυνον προστιθέναι τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, μήτε δι' αὐτοῦ, μήτε ἐξ αὐτοῦ ὄν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου; Ἄλλ' εἶπε, « Πῶς δὲ οὐ φανερόν ἔχει τὸν κίνδυνον διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; Ὅστε πᾶσα ἦν αὐτῷ ἡ σπουδὴ, πῶς ἂν ἀποδείξει τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ συναπτόμενον, διαιρούμενον ἀπ' αὐτοῦ κατὰ τὸν Εὐνόμιον. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἐπιφέρει μαρτυριῶν, ἀποστολικῶν τε καὶ εὐαγγελικῶν, ἐξ ὧν ἀποδείκνυσαι συνημμένως εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ διότι τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο οὐκ καὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδ' ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο οὐκ

διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τὰς γὰρ Εὐαγγελικάς; A per Filium, aut ex Filio. Evangelica enim dicta
 ῥήσεις τὴν τε λέγουσαν: « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀλη-
 θείας » καὶ τὴν « Παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπο-
 ρεύεσθαι » εἰς μαρτυρίαν ἐνταῦθα τῆς εἰρημένης
 συναφείας ὁ ἅγιος φέρει, εἰδὼς ἀκριβῶς ὡς ὅπερ ἡ
 ἐκπορεύεσθαι δύναται δηλοῦν λέξις ἐπὶ τῇ φυσικῇ
 σχέσει τε καὶ οικειότητι τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν
 Πατέρα, τοῦτο δύναται δηλοῦν καὶ ἐπὶ τῇ φυσικῇ
 σχέσει τε καὶ οικειότητι τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν
 Υἱόν, ἢ λέγουσα αὐτὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Καὶ
 εἶχε τις διαπιστῶν ἐστὶ τῶ τῶν ῥήσεων τούτων ἰσο-
 δυνάμην, ἐξ ὧν εἰς μαρτυρίαν παρὰ τοῦ μεγάλου
 Βασιλείου παραγομένων ἀναφαίνεται, συνημμένως
 εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, κάκεινα
 τὰ μέρη ἐπιζητεῖτω τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου
 γραφῶν, ἐν οἷς εὐρίσκειται λέγων, « Τὴν μὲν πρὸς
 Πατέρα οικειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, « Εἰ
 τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐ-
 τοῦ. » Καὶ ὁ μὲν ἡμέτερος ἀπόλογος πρὸς τοὺς δια-
 κρούοντάς, εἰ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον εἰς
 τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, οὗτος, ἰκανῶς οἶμαι
 ἀποδοθεῖς. Δεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπι ῥηθησόμενα ὡς πόρι-
 σμά τι τοῖς ἡδὴ ῥηθείσιν ἐπαγαγεῖν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ
 ἅγιος πᾶσαν τὴν σπουδὴν ἱποιεῖτο ἀποδοθεῖναι
 μὴ κτίσμα Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, εἴπερ ἀποδοθεί-
 χει, μηδὲ ἕκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, συναποδοθεί-
 γμένον ἂν ἐμελλεν ἔχειν, καὶ τὸ μηδὲ κτίσμα εἶναι
 αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ γὰρ μηδὲ ἕκ ἐκ αὐτοῦ ὑπάρχον,
 πῶς ἂν εἶχε λόγον ποίημα αὐτοῦ λέγεσθαι; πά-
 ρος; γὰρ Εὐνομίην πρὸς τὸ εἶπέν τὸ Πνεῦμα τοῦ
 Υἱοῦ ποίημα οὐδεμίαν τις γέγονεν ἄλλη ἄλλ' ἢ μόνον
 αὐτὸ, τὸ διαῤῥήθη τοῖς τότε θεολογείσθαι, ἐκ τοῦ
 Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ κατὰ
 τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Οὐ γὰρ ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας
 καὶ ἀρχῆς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' ὡς ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον δι' Υἱοῦ. Καὶ οὐ μόνον τοιαύ-
 τὴν ἂν εἶχεν ὁ λόγος; τὴν δύναμιν, ὥστε ἀναφέρεσθαι
 τὸ Πνεῦμα, μὴ εἶναι τοῦ Υἱοῦ κτίσμα, ἂν ὁ ἅγιος
 ὁμοιωθεὶς εἶχε, μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτό. Ἀλλὰ
 καὶ τι ἄλλο βεβηότερον τοῖς ἐξισταστικωτέροις ἐντεῦ-
 θεν ἦν συνιδεῖν. Ὁ γὰρ Εὐνόμιος ποίημα τοῦ Υἱοῦ
 λέγων τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῦ Μονογενοῦ; ἔλαττον, τὴν
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξουδένωσιν ὡς ὁμολογουμένην
 λαμβάνων, ἐντεῦθεν πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ
 Μονογενοῦς ἐλαττώσεως ὥρμα, ὡς αὐτὸς; ὁ μέγας
 Βασίλειος; μαρτυρεῖ ὀλίγη πρότερον τῆς εἰς ἐξέτασιν
 προκειμένης περιχοπῆς οὕτως ἐπὶ λέξεων λέγων·
 « Ὁ μὲν Κύριος περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει, » ἐκεῖνος; ἐμὲ
 ἐξέτασε, » φησὶν, « ἡ δὲ κατήγορος γλώσσα, ἐμπό-
 δον εἶναι τῶ Υἱῷ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα συγκρίσεως
 ἀποφαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ Πνεύματος, φησὶ,
 ποιητὴς ὁ Χὺς. Πλεονεξία δὲ ἡμῖν, Κύριε, τοῖς λαλου-
 μένοις εἶχες, τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς μηδεμίαν
 σεμνότητα τῶ δημιουργήσαντι προστιθέσθαι, διὰ
 τοῦτο οὐδὲ συγκρίνεσθαι τῶ Πατρὶ ἄξιον, ἐκ τῆς ὧν
 ἐποίησεν εὐτελείας, τὸ ὁμοίωμα τῆς ἀξίας ἀφηρημέ-

tum quod asserit, « Spiritum veritatis, » tum
 illud, « Ex Patre procedit », in jam assertæ
 conjunctionis testimonium præfert, plane sciens,
 quam processionis vox sententiam insinuat in natu-
 rali relatione, et affinitate Spiritus ad Patrem,
 eandem quoque connotare in naturali relatione et
 affinitate Spiritus ad Filium, qua nuncupatur Spi-
 ritus veritatis. Quod si quis hujuscemodi dictorum
 æquales vires esse non suadet, quibus in testi-
 monium a magno Basilio adductis apparet, con-
 junctum esse Spiritum Filio et Patri, partes alias
 scriptorum magni Basilii inquirat, quibus ille
 insinuat: « Cum Patre quidem affinitatem intello-
 go, quando a Patre procedit, cum Filio vero, dum
 audio, « Si quis Spiritum Christi non habet, hic
 illius non est. » Et ratiocinatio equidem nostra
 adversus eos, qui hæsitant, an quod a Filio esse
 dicitur, ad Patrem referatur, hoc modo satis abun-
 deque, ut ipse existimo, expeditur. Quæ autem
 subnectentur, dictis nostris veluti corollarium
 conjungenda sunt. Cum enim sanctus summo opere
 atque ex integro incumberet demonstrare, non
 esse creaturam Filii Spiritum; si demonstrasset,
 nullo modo eum esse ex Filio, jam etiam illud
 demonstratum fuisset, neque creaturam illum esse
 Filii. Etenim quod nullo modo ex ipso est, quam
 ratione creatura illius diceretur? Aditus enim Eu-
 nomio ad asserendum Spiritum creaturam Filii,
 nullus alius fuit, quam hic; quod palam ab his,
 qui eo tempore vivebant, ex Patre per Filium esse
 Spiritum enuntiaretur, et consequenter ex Filio.
 Non enim veluti ex prima causa et principio ex
 Filio Spiritus est, sed ex Patre existens per
 Filium. Et neque id tantummodo sermo inferret,
 ut assereretur Spiritus non esse Filii creatura,
 si sanctus demonstrare potuisset, ex Filio eum
 non esse. Sed aliud quoque et id multo accura-
 tius, qui accuratius res expendunt, concipere
 potuissent. Nam Eunomius creaturam Filii Spi-
 ritum tradens, et Unigenito minorem, sancti Spi-
 ritus contemptum tanquam omnibus probatum
 accipiens, hinc ad demonstrandam Unigeniti di-
 minutionem proficiscebatur, ut testatur idem
 magnus Basilius paulo ante jam ad examen propo-
 sitam pericopem; hæc verbatim edisserens: « Et
 Dominus quidem de Paraclito dicit; ille me glori-
 ficabit, at ista maledica lingua, impedimentum
 esse ipsum Filio censet, ne cum Patre compare-
 tur. Quando enim Spiritus, inquit, factor est Filius
 (propitius autem tu, Domine, in his, quæ loqui-
 mur, nobis sis) hoc vero hujuscemodi est, ut
 nullum decus addat Creatori, propterea nec Patri
 comparari dignus est, quoniam humilitate eorum,
 quæ fecit, dignitatis æqualitate privatus est. » Hæc
 sanctus verbatim enuntians, et Eunomii blasphemiam
 palam omnibus deprædicans ac commonstrans,

²¹ Joan. xiv, 17; xv, 26.

quo pacto eandem cum Patre dignitatem Filii ex hoc convelli comprobet Eunomius, quod Spiritus a Filio factus est, postmodum sæpissime repetitam pericopem connectit, dicens : « Illud vero cui non patet, quod nulla operatio Filii a Patre divisa est ? » Et quæ sequuntur pericopes. Cum itaque sanctus in contemptum Unigeniti gloriæ, et impedimentum æqualis cum Patre dignitatis illius existimaret Eunomium dicere, Spiritum a Filio factum esse, si potuisset ex Scripturis comprobare, eum non ex Filio esse, quam aliam Eunomianarum blasphemiarum refutationem aptiorem attulisset, quam demonstrando, nullo modo ex Filio Spiritum esse ? Etenim si demonstratum fuisset, nullo modo ex Filio esse Spiritum, similis demonstratio maledicum Eunomii obstructura erat, asserentis, humilitatem a Filio facti Spiritus non permittere, ut Filius eadem sit ac Pater dignitate. Et sane sanctum demonstrare nullo modo ex Filio Spiritum sanctum esse, adeo necessarium ad refutandas Eunomii blasphemias videbatur ; sed id cum demonstrare non posset, illud, ex Filio Spiritum esse, sanctus neque negat, neque contradicit Eunomio, sæpissime in propriis commentariis id ipsum et apertissime repetenti ; illud vero, ex solo eum dicere Filio, pessimo Dei hosti multis objectis pernegat. Qui vero non ad illud, ex Filio, sed ad illud, ex solo Filio esse Spiritum sanctum contradicit, quomodo hic, ex utroque manifesto non constabit ? Neque enim quispiam dicet, sanctum, dum ex solo Filio non esse Spiritum astruit, confirmare, eum esse ex solo Patre, neque hoc pacto ratiocinandum est, si ex solo Filio Spiritus non est, ex solo ergo Patre est, sed sciendum, eum, qui Spiritum non esse ex solo Filio asseverat manifesto ex utroque eum esse comprobare : qui vero ex solo Patre esse Spiritum demonstrare conatur, ad probandum illi non ita facile futurum, nisi ad refellendum in semet suscepit, prorsus ex Filio Spiritum non esse. Hoc enim tantummodo nec aliud constabilire poterit, ex solo Patre Spiritum esse. τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως εὐχερῆς, εἰ μὴ πρὸς ἀνατροπὴν ἀποδοῖξαι τῶν ἁγίων καὶ οὐκ ἄλλο συστήσαι ἕξει τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ μόνον καὶ οὐκ ἄλλο συστήσαι ἕξει τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα.

CAPUT V.

Ad eos qui dubitant, « Quomodo Spiritus procedit per Filium ? »

1. Cum dubiorum absurdum mente concipio, quæ plerique de incomprehensa Triade excogitant, dum interrogationes, quas cogitatione consequi non valeas, mecum revolveo, et quod ipsi pelagus pertransire tentant, et quantam profunditatem investigare audent, projectæ et ad similia concitæ cupiditatis confidentiam demiro, et quasi ipse ego essem, qui talia fidenter aggrederer, totus mente animoque metuens inhorresco. Quæ porro sunt, quæ illi de processione sanctissimi Spiritus addubitant ? Nos, inquirunt, Filium et Spiritum una simul ex Patre emanantia didicimus. Et qua ratione qui cum Filio simul emanat ex Patre, per Filium procedit ? Et hi quidem hæc.

νος. » Ταῦτα λέγων ἐπὶ λέξῃων ὁ ἅγιος, καὶ τὴν τοῦ Εὐνομίου βλασφημίαν ἐκπορευῶν καὶ παριστῶν ὡς τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοίον τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦτου ἀναρῆσθαι κατασκευάζει ὁ Εὐνόμιος ἐκ τοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ πεποιθῆσθαι, ἐφεξῆς τὴν πολλὰκις ῥηθεῖσαν περικοπὴν ἀποφέρει λέγων, « Ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν πάντων ἄδηλον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτεταγμένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ; » καὶ τὰ λοιπὰ τῆς περικοπῆς. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἅγιος εἰς ἐλάττωσιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης, καὶ εἰς ἐμπόδιον τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοιότητος αὐτοῦ κατενδεί τὸν Εὐνόμιον λέγοντα τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ πεποιθῆσθαι, εἰπερ εἶχε παραστήσει ἀπὸ Γραφῶν μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ, ποῶν ἂν ἄλλην εὕρεν ἀνατροπὴν τῶν Εὐνομίου βλασφημιῶν, εἰ μὴ τὸ ἀποδείξει μηδὲως ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα. Ἄν γὰρ ἀπεδείχθη, οὐδὲως ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα, ἡ τοιαύτη ἀπόδειξις ἐμελλε τὸ κατήγορον Εὐνομίου στόμα ἐμφράξει, λέγοντος ὡς ἡ εὐτέλεια τοῦ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ποιηθέντος Πνεύματος οὐ συγχωρεῖ τὸν Υἱὸν ὁμοίον τῷ Πατρὶ εἶναι. Καὶ τὸ μὲν ἀποδείξει τὸν ἅγιον μηδὲως ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτω χρῆσιμον ἐμελλεν εἰς ἀνατροπὴν τῶν Εὐνομίου ἀναφανῆναι βλασφημιῶν ὁ δὲ ἅγιος ἀποδείξει τούτο μὴ ἔχων, πρὸς μὲν τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἀντιλέγει τῷ Εὐνομίῳ, μυριαχού τῶν οικίων συγγραμμάτων τούτο τρανότατα λέγεται πρὸς μόνον δὲ τὸ ἐκ μόνου λέγειν αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ ἀντιλέγει τῷ κτιστῷ καὶ θεομάχῳ. Ὁ δὲ μὴ πρὸς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀντιλέγων, πῶς οὐ τὸ ἐξ ἀμφοῖν προδήλωσ' οὗτος συνίστησιν ; οὐ γάρ ῥητις ἐρείως ὁ ἅγιος, ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ μὴ εἶναι λέγων τὸ Πνεῦμα συνίστησιν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτό· οὐδὲ συλλογίζεσθαι δεῖ ὡς, εἰ ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐστίν, ἐκ μόνου ἄρα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' εἰδέναι ὡς ὁ μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ λέγων προδήλωσ' τὸ ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ εἶναι συνίστησιν. Ὁ δὲ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι θέλων ἀποδείξει τὸ Πνεῦμα, ἄλλως οὐχ ἕξει τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Πρὸς τοὺς διαποροῦντας, « Πῶς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ ; »

α'. Ὅτι τὸ τῶν ἀποριῶν ἀναλογίσομαι ἄπονον, ἃ ; οἱ πολλοὶ περὶ τῆς ἀκαταλήπτου διανοοῦνται Τριάδος ; ὅτε τὸ τῶν ἐρωτήσεων κατὰ νοῦν λάβω ἀνέφικτον, καὶ ὅταν ἐπιχειροῦσιν οὗτοι πελαγὸς νηχεσθαι, καὶ ὅταν ἀνιχνεύειν ἀποτολμῶσι βυθόν, τῆς πρὸς τὰ τοιαῦτα κινουμένης διανοίας ἀποθαυμάζω τὴν τόλμαν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐγὼ τυγχάνω ὁ τούτων κατατολμῶν φρίτω καὶ νοῦν καὶ διάνοιαν. Οἷα γὰρ διαποροῦσι περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ; Ἡμεῖς, φασὶν, Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅμα προερχόμενα ἐκ Πατρὸς μεμαθήκαμεν. Καὶ πῶς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ ἅμα Υἱῷ προερχόμενον ἐκ Πατρὸς ; Καὶ οἱ μὲν ταῦτα.

9. Ἡμεῖς δὲ, λύσιν τῶν τοιούτων ἀπαιτούμενοι ἀποριῶν, ἄλλοθεν οὐκ ἔχομεν ἐξευρεῖν, ἀλλ' ἐξ ἐπερωτήσεως ἄλλων ἀποριῶν ταῖς ἀπορίας αὐτῶν ἀντεπαγομένων. Τίνα γὰρ ἂν τις καὶ ἐπινοήσαιο λύσιν ἐκ' ἑαυτοῦ, ὧν λόγος φυσικὸς ἐπικινεῖται οὐδεὶς, καὶ ἄπερ αἰῶνος παντὸς καὶ χρόνου ἀνώτερα, καὶ ὧν οὐδὲν καταλήψεως μέτρον; Τοῖς γὰρ πάνυ περὶ ταῦτα ζητητικοῖς πολλὰ καμῶσι πέρας ἐπιθεῖναι τῇ περὶ αὐτῶν γνώσει, καὶ κατάληψιν ἐξευρεῖν, ἔν τι πέρας καὶ μὴ κατάληψις ἐπιγίνεται μάλιστα, ἄπειρα γινώσκοντα ταῦτα καὶ ἀκατάληπτα. Ἐπὶ γοῦν τοῖς οὕτως ἀκατάληπτοις καὶ ἀπερινοήτοις τίνα ἂν τις λύσιν τοῖς ἀποροῦσιν ἐπινοήσαιο; Πάντως τοὺς ἐπὶ τοιούτοις διαποροῦντας, οὐκ ἔστιν ἄλλοθεν στήναι τοῦ ἀπορεῖν ἀλλ' ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς ἄλλων ἀποριῶν, ὡς ἂν εἰσπορηθέντες οὕτοι ἐπ' οἷς οὐκ ἔστιν αὐτοῦς λύσιν ἀπορίας; δοῦναι τινα, οὕτω τοῦ ἀπορεῖν μάλιστα ἀπόσχονται.

10. Ἡμεῖς δὲ, λύσιν τῶν τοιούτων ἀπαιτούμενοι ἀποριῶν, ἄλλοθεν οὐκ ἔχομεν ἐξευρεῖν, ἀλλ' ἐξ ἐπερωτήσεως ἄλλων ἀποριῶν ταῖς ἀπορίας αὐτῶν ἀντεπαγομένων. Τίνα γὰρ ἂν τις καὶ ἐπινοήσαιο λύσιν ἐκ' ἑαυτοῦ, ὧν λόγος φυσικὸς ἐπικινεῖται οὐδεὶς, καὶ ἄπερ αἰῶνος παντὸς καὶ χρόνου ἀνώτερα, καὶ ὧν οὐδὲν καταλήψεως μέτρον; Τοῖς γὰρ πάνυ περὶ ταῦτα ζητητικοῖς πολλὰ καμῶσι πέρας ἐπιθεῖναι τῇ περὶ αὐτῶν γνώσει, καὶ κατάληψιν ἐξευρεῖν, ἔν τι πέρας καὶ μὴ κατάληψις ἐπιγίνεται μάλιστα, ἄπειρα γινώσκοντα ταῦτα καὶ ἀκατάληπτα. Ἐπὶ γοῦν τοῖς οὕτως ἀκατάληπτοις καὶ ἀπερινοήτοις τίνα ἂν τις λύσιν τοῖς ἀποροῦσιν ἐπινοήσαιο; Πάντως τοὺς ἐπὶ τοιούτοις διαποροῦντας, οὐκ ἔστιν ἄλλοθεν στήναι τοῦ ἀπορεῖν ἀλλ' ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς ἄλλων ἀποριῶν, ὡς ἂν εἰσπορηθέντες οὕτοι ἐπ' οἷς οὐκ ἔστιν αὐτοῦς λύσιν ἀπορίας; δοῦναι τινα, οὕτω τοῦ ἀπορεῖν μάλιστα ἀπόσχονται.

11. Καὶ γοῦν ἐρωτῶσιν ἡμῖν εἰπάτωσαν οὕτοι, πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς; Τοῖς δυνησομένοις δοῦναι λόγον ἡμῖν πῶς τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς ἔτι μοι λόγον ἀποδοῦναι ἡμῖς πῶς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ. Εἰ δὲ διὰ τὸ ἅμα Υἱῷ ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα προέρχεται γίνονται πρὸς τὸ ἀπορεῖν, πῶς δι' Υἱοῦ, διὰ τὴν ἔμφασιν χρόνου οἰόμενοι, καὶ πάλιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοὶ πρότερον, πῶς ἐ Υἱὸς καὶ ἅμα ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ ἐκ Πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι, καὶ ἡμεῖς ἐρωτῶμεν, πῶς τὸ Πνεῦμα ἅμα ἐστὶ τῷ Υἱῷ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι. Εἰ γὰρ ἔχει χρόνου δύναμιν ἢ διὰ ἐν τῇ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος, ἔξει πάντως καὶ ἢ ἐκ πρόθεσις τὴν αὐτὴν τοῦ χρόνου δύναμιν κατὰ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. Ἄλλ' οὐδεὶς εὐσεβῶν, εἰ μὴ κατὰ τὸν Ἀρειον μακρήν, καὶ Εὐνόμιον, χρονικὴν ἔνοιαν τῆς τοῦ Υἱοῦ προεπινοήσεως γενήσεως. Οὐκ ἄρα οὐδὲ κατὰ τὴν δι' Υἱοῦ ἐκπορεύσειν τοῦ παναγίου Πνεύματος χρονικὴ τις ἔνοιαι πάροδον ἔξει τινα. Οὐ δὲ γοῦν ἐπορεῖν καὶ ἀνταπορεῖσθαι ἐπ' οἷς ἅπας λόγος ἀπορίας ἀργεῖ, ἵνα μὴ οἱ ἀποροῦντες καὶ ἀνταποροῦμενοι δοκῶσι παρὰ κῆρυκα εἰς μυστήρια Θεοῦ εἶπεν μεμνησθέντων καὶ παραπλήγων. Οὐ μὴν ὅτι τὸ πάντα διαπορεῖν περὶ Θεοῦ ἐπικινδύον καὶ ἐπισημαῖς, ἀπαγορευτέον λέγειν καὶ ἀκούειν τι περὶ Θεοῦ, ἵνα μὴ τὸ ἐπὶ παντὶ λόγῳ τῆς θεογνωσίας ἀνεπιχειρήτων εἰς τὸ πάντα ἄθεον ἀντιπερισταίη. Ἄλλ' ἐπεὶ διὰ τὸ ἐκ μέρους γινώσκειν, καὶ ἐκ μέρους καταλαμβάνειν τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ ζητεῖν ἃ δεῖ, αἰκνύον καὶ ἐπισημαῖς, ἔστιν οὐ δεῖ φεῦγειν τὸ ἀπορεῖν, ἔστιν οὐ δεῖ ζητεῖν, καὶ ἀναρῶνθαι.

12. Διὰ γοῦν ταῦτα κἂν τοῖς παροῦσιν ἡμεῖς τὸ πρὸς ἀκατάληπτον, παριστῶντες καὶ ἀνέφικτον τῆς ἀκριβοῦς ἐπὶ τῇ Τριάδι ζητήσεως ταῖς ἀναγεγραμμέναις ἀπορίας τὰς τῶν ἀντιλογόντων διεκρούσα-

2. Nos vero de simillium dubitationum solutione rogati, aliunde eam conquirere non valemus. quam ex aliarum dubitationum interrogationibus, adversus objectas dubitationes propositis. Quam enim solutionem quispiam unquam invenerit eorum, ad quæ nulla ratio naturalis pertingit, et quæ omni ævo et tempore potiora sunt, et quorum comprehensionis mensura nulla præseribitur? Namque qui de illis anxie investigando sese sollicitant, licet multum defatigentur, ut cognitioni de iis finem imponant, et comprehensionem aliquam assequantur, tandem illis unus terminus et una comprehensio accedit, immoderata en cognoscere, nullique cognitioni obnoxia. De his itaque, quæ neque mente comprehendi, neque cogitatione cognosci queunt, qua quispiam solutione incertis atque dubitantibus satisfecerit? Plane eos, qui de similibus dubitant, non aliunde quis coercebit, neque dubitationem eximet, quam ex aliarum dubitationum nullam solutionem comministri possunt, tandem aliquando dubitationibus finem imponant.

3. Quare interrogantibus nobis respondeant, quanam ratione Spiritus sanctus procedat ex Patre? Illis qui rationem nobis reddere poterunt, quomodo Spiritus procedit ex Patre, prompti sumus nos quoque rationem reddere, quomodo Spiritus procedat per Filium. Quod si ex eo, quod simul cum Filio Spiritus ex Patre emanat, in dubitationem veniunt, quomodo per Filium, quod aliquod temporis intervallum videatur intercedere, rursus dicant ipsi nobis prius: Quanam ratione Filius et simul est cum Patre, et ex Patre habet quod sit? Et nos exponemus, quomodo Spiritus simul est cum Filio, et ex Filio habet, quod sit. Etenim si per in Spiritus processione per Filium tempus includit, habebit prorsus et ex propositio eadem vires, et tempus exprimet in generatione Filii ex Patre. Sed nemo dummodo pietatem colat, et cum Ario et Eunomio non insanit, tempus ante Filii generationem præintelliget. Sic itaque neque in processione sanctissimi Spiritus per Filium temporis aliqua intercapedo locum habebit. Non ergo dubitandum est, neque dubiis dubia repromenda de rebus iis, de quibus dubitatio omnis cessat; ne et ii qui dubitant et ii qui contra addubitant, æcana Dei mysteria, æque atque insanientes et fatui obiter atque per transennam intueri videantur. Sed non propterea quod de omnibus, quæ de Deo dicuntur, dubitationem habere, multum mali multumque periculi continet, ideo et de Deo sermones, et auditiones longe amandandæ sunt, ne dum de Dei cognitione omnia intentata relinquuntur, negotium in Deum etiam prorsus sustollendum referatur. Verumtamen comprehendamus, de Deo querere, quæ oporteat, sunt, aliquando ea movenda, et solcite investi-

4. (C) hæc nos quoque, in præsentī, quod neque comprehendendi, neque capi intellectu potest exquisitæ de Triade quæstionis proposito, jam descriptis dubitationibus dubitationes contradicentium retum-

dimius; nihilominus cum pauca etiam nobis suppetant, quibus dubitantium desideriis occurrere minimum possumus, eaque non de nostris, sed quibus sacræ Scripturæ nos conducere consuevere, ad veri declarationem quamdam, eamque subobscuram, hæc ad animi dubios incertosque profamur. Vos dubitatis, quomodo simul cum Filio Spiritus ex Patre, et quomodo per Filium ex Patre procedit? At nostra oratio Patres nostros theologos cate novit, in aliquibus rebus theologice exponendis, imagines quasdam usurpasse, quibus concipi datur, non esse prorsus absurdum, esse duos effectus, qui simul a prima causa emanent, et alius nihilominus per alium sit. Ante alios Gregorius, cui a theologia cognomen est, solem, radium, et lumen ad effingendum nulli assimilandam Triadem assumit. Lumen itaque et radius e solari disco una promanant, nec unum sine altero, sed aliud per aliud: namque per radium lumen: et hujus demonstratio est, ipse noster sensus improbabilis. In quo ergo vulnerat illius simul rationem, quæ per radium luminis emanatio fit. Quod vel unum solummodo exemplum a nomine, et cognitione Theologo traditum abunde persundabit, ne in posterum in controversiam voces, simul cum Filio et per Filium esse Spiritum ex Patre. Item rursus, oculum, fontem, et fluvium sententia sua exemplare dat, et notitiæ vestigia: et sunt equidem ex oculo fons et fluvius simul, quamvis in confesso sit apud omnes per fontem fluvium esse, nec illud per fontem ex oculo fluvium exsilire, simul esse cum fonte lædit. Et si non displicet, dictis ea quoque, quæ aliter alii sed in eandem sententiam exempli causa dietarunt, subdantur, fons, fluvius, aqua, radix, ramus, fructus, rosa, flos, odor. Similia exempla animo volentes, qui addubitant, qua ratione et simul cum Filio et per Filium Spiritus ex Patre, ultra quam par est, curiosi esse desinent. Satis enim vobis est, ad compescendam curiositatem, scire eos, qui per Filium processionem decreverunt, eam absque tempore et supra tempus tenuisse, et nunquam quippiam sive periculosum, sive errori implicitum decrevisse.

CAPUT VI.

Ad eos qui dicunt: « Si per Filium procedit, quomodo non sunt duæ existentie Spiritus? »

1. Et quo pacto, inquirunt, possumus dicere per Filium Spiritum procedere, absque eo quod concipiamus duas Spiritus existentias, unam ex Patre, alteram per Filium? Ecquisquam, o amici, hæc vos edocuit improbitatis atque stultitiæ plena? Qui enim similia effutiunt, non omnes utroque modo, sed hi quidem malitiose, hi vero imprudenter, multitudinis auribus obstrepunt. Namque qui contentionibus addicuntur, reliquosque omnes superare summopere anhelant, in quos sese iuferunt, atque intrudunt, hi maligne omnia et comminiscuntur, et enuntiant. Alii naturam nacti simplicem, nullaque

μεθα· ἔχοντες δὲ ὁμοῦ καὶ ὀλίγ' ἄλλα εἰπεῖν, ὅσον μικρὸν τι τὴν τοῦ ἀποροῦντος παραμυθῆσθαι ἔφασιν, καὶ ταῦτα οὐκ ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἐξ ὧν αἰθεῖται Γραφαὶ τὴν ψυχαγωγίαν ἡμῶν πραγματεύονται πρὸς ἀμύδραν τινα τοῦ ἀληθοῦς ἔμφρασιν τάδε πρὸς τοὺς διαποροῦντάς φασιν. Ὑμεῖς ἀπορεῖτε, πῶς ἅμα Ἰϋϋ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ πῶς δι' Ἰϋοῦ ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς; Ὁ δὲ ἡμέτερος λόγος τοὺς θεολόγους ἡμῶν οἶδε Πατέρας, εἰκόνας τινὰς παραλαβόντας ἔστιν οὐ τῶν θεολογῶν, ἐξ ὧν ἔστι διανοησθῆναι μὴ πάντη εἶναι ἀμύχανον, εἶναι τινα δύο αἰτιατὰ, καὶ ἅμα τοῦ πρώτου αἰτίου προσερχόμενα, καὶ ὁμοῦ διὰ θατέρου τὸ ἕτερον. Αὐτίκα Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, ἤλιον, ἀκτίνα, καὶ φῶς εἰς εἰκόνα τῆς ἀνεικονίστου παραλαμβάνει Τριάδος. Φῶς γοῦν καὶ ἀκτίς τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου ἅμα προέρχονται, καὶ οὐδέτερον τοῦ ἐτέρου χωρὶς, ἀλλὰ διὰ θατέρου τὸ ἕτερον. Διὰ γὰρ τῆς ἀκτίδος τὸ φῶς. Καὶ τούτου ἀπόδειξις αὕτη ἀναπόδεικτος ἡμῶν αἰσθησις. Τί γοῦν ἐλυμῆνατο τὸν τοῦ ἅμα λόγον ἢ διὰ τῆς ἀκτίδος τοῦ φωτὸς πρόδος; Καὶ ἦδη ἐν τούτῳ σοὶ παράδειγμα πρόκειται παρὰ τοῦ καὶ τὴν κλησιν, καὶ τὴν γνώσιν Θεολόγου δοθῆν, ἱκανὸν πείσαι, μὴ ἀμφισβῆλαι σε, ἅμα Ἰϋϋ καὶ διὰ τοῦ Ἰϋοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ὀφθαλμὸν, πηγὴν, καὶ ποταμὸν εἰς παραδείγματα τῆς αὐτῆς ἐννοίας λαμβάνει καὶ εἶσι μὲν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἢ πηγῆς, καὶ ὁ ποταμὸς ἅμα, ἀλλὰ διὰ τῆς πηγῆς ἐμολογουμένως ὁ ποταμὸς, καὶ οὐδὲν τι λυμῆνεται τὸν τοῦ ἅμα λόγον τὸ διὰ τῆς πηγῆς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ προίεσαι τὸν ποταμὸν. Εἰ δὲ βούλεσθε, τοὺς εἰρημένους ἐπισυναφθῆτωσαν καὶ ἄπερ ἄλλοι ἄλλως, εἰς δὲ τὴν αὐτὴν εἶπον ἐννοίαν παραδειγματικῶς, πηγὴ, ποταμὸς, ὄθωρ, ῥίζα, κλάδος, καρπὸς, ῥόδον, ἄνθος, ὁσμὴ Τὰ τοιαῦτα, λογιζόμενοι παραδείγματα οἱ διαποροῦντες, πῶς καὶ ἅμα Ἰϋϋ, καὶ διὰ τοῦ Ἰϋοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, πέρα τοῦ μετρίου πολυπραγματεῖν ὑποστέλλεσθε. Ἰκανὸν γὰρ ἡμῖν εἰς τὴν τῆς πολυπραγμοσύνης ἀπαιτησὴν τὸ εἰδέναι ὡς οἱ τὴν δι' Ἰϋοῦ δεδογματικότες ἐκπόρευσιν ἀχρονον, καὶ ὑπερχρονον ταύτην ἐφρόνουν, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐπισφαιλές τι περὶ αὐτῆς ἐδογματίσαν.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, « Εἰ δι' Ἰϋοῦ ἐκπορεύεται, πῶς οὐχὶ δύο ὑπάρξεις τοῦ Πνεύματος; »

α'. Καὶ πῶς ἔστι, φασί, δι' Ἰϋοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, καὶ μὴ δύο νοεῖν ὑπάρξεις τοῦ Πνεύματος, μίαν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἑτέραν διὰ τοῦ Ἰϋοῦ; Καὶ τις, ὦ ἑταῖροι, ἐδίδαξεν ὑμᾶς ταῦτα, ἢ κακουργίας, ἢ ἀνοησίας ὄντα μεστὰ; Τῶν γὰρ ἀπερυστομένων ταῦτα οὐ πάντες ἀμφοτέρω, ἀλλ' οἱ μὲν κακουργῶς, οἱ δὲ ἀνοήτως τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς καταφλυαροῦσιν αὐτά. Οἷς μὲν γὰρ ἢ γνώμη φιλόνομο, καὶ περισπούδαστον τὸ πάντας νικᾶν οἷς ἅπαξ καὶ εἰσωδίζουσιν ἑαυτοὺς, οὔτοι κακουργῶς πάντα καὶ διανοοῦνται καὶ λέγουσιν. Ἄλλοι δὲ γνώμης τυγχόντες ἀπερισκέπτου καὶ ἀφα-

λοῦς ἐκ τῶν τοιούτων ἀνοήτως κακοῦργούμενα δια-
 λέγονται, καὶ τὸ τῆς κακοῦργίας βάθος μὴ κατ-
 οπτεύοντες, ὡς εὐλόγους ἀπειρίας πρὸς οὐδ' ἂν καὶ
 βούλωνται ταῦτα προσφέρειν.

β'. Ἡμεῖς δὲ μηδὲν ἐμπροσθεν τῆς ἀληθείας τι-
 θέμενοι, κἄν καὶ αἱ κατήγοροι γλῶσσαι ἐκείνα-
 ἡμῶν καταψεύδωνται, ὧν ἡμεῖς πόρρω καὶ πρά-
 ξει, καὶ λόγῳ, καὶ διανοίᾳ τυγχάνομεν πρὸς τοὺς
 διαπορούμεντας, πῶς ἔστι λέγειν δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
 ἐκπορευόμενον, καὶ μὴ δύο νοεῖν ὑπάρξεις τοῦ
 ἐνὸς Πνεύματος; λέγομεν ὡς "Ἐδει μὲν ἡμᾶς,
 ὡ φίλοι, ἀπαξ ἐπαγγελαμένους τὸ εὐσεβεῖν,
 μηδενὶ τῶν παρὰ τῆς θείας εἰρημένων Γραφῆς ἐπη-
 ραστικῶ; ἐπιφύεσθαι· ἐπεὶ δὲ τὸ ἀπολυπραγμό-
 νητον τῆς ἀπὸ τῶν Γραφῶν πίστεως ἐκφαυλίζον-
 τας, δύο ὑπάρξεις τοῦ ἐνὸς φαντάζεσθε Πνεύματος,
 εἰ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς,
 ἀκούσατε ὡς οὐδὲ ἐν τοῖς κάτω τούτοις καὶ φαι-
 νομένοι; ἐφ' ὧν πραγμάτων εἰσὶ τινὰ δύο αἰτιατὰ
 ἐκ πρώτου αἰτίου προϊόντα, ὧν διὰ Θετέρου τὸ
 ἕτερον, δύο ὑπάρξεις ἔστιν εἶπαιν τοῦ τρίτου τῆ τάξει,
 καὶ μὴ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου ὑπάρχοντος.
 Ἴνα γὰρ καὶ πάλιν εἰς ἀπόδειξιν ὧν βούλομαι,
 τοῖς παραδείγμασι χρήσωμαι, οἷς κἄν τῷ προεκτε-
 θέντι κεφαλαίῳ, εἴπατε ἡμῖν οἱ ταῦτα διαπορού-
 ντες, ἐάν δύο τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ὑπάρξεις εἰσὶ,
 μία ἐκ τοῦ δίσκου, καὶ διὰ τῆς ἀκτίνος ἑτέρα;
 Ἰνωρίσατε ἡμῖν, ἐάν δύο ὑπάρξεις τοῦ ἐνὸς εἰσι πο-
 ταμοῦ, μία ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ ἑτέρα ἢ διὰ τῆς πε-
 γῆς; Εἰ δὲ ἐπὶ τούτων αἰσθητῶν ὄντων, καὶ κτιστῆς
 φύσεως ὄροις ὑποκειμένων, οὐκ ἔστιν εἶπαιν δύο τὰς
 ὑπάρξεις εἶναι τοῦ ἐνὸς πράγματος, ὅπερ διὰ τοῦ
 συμπεριόντος αὐτῷ αἰτιατοῦ ἐκ πρώτης αἰτίας ἔχει
 τὴν ὑπάρξιν, πῶς ἐφ' ὧν ἀπαξ ἀργεῖ φύσεως λό-
 γος, τοιαῦτα διαπορεῖτε, οἷάπερ διαπορεῖτε; Σύ-
 νετε, ὡς οὐ χρὴ τὸν εὐσεβεῖν ἠρημένον περαιτέρω
 τῶν παραδεδωμένων αὐτῷ πολυπραγμανεῖν, ἀλλ' ἀκού-
 οντα δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρὸς,
 πιστεύειν ὡς ἐν τὸ Πνεῦμα, καὶ μία ἢ τοῦ ἐνὸς
 Πνεύματος ὑπάρξις.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Πρὸς τοὺς ζητοῦντας μαθεῖν, τίς ἐστιν ἡ με-
 σιτεία τοῦ Υἱοῦ, ἢ ὁ Νύσσης Γρηγόριος θεο-
 λογεῖ, λόγων, Τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας, καὶ
 αὐτῷ τὸ μοτογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ
 Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέ-
 σεως μὴ ἀπειργούσης;

α'. Τί σοι ποιήσομεν, ἄνθρωπε, ἀπαξ αἰρετισα-
 μένῳ τὴν πολυπράγμονα ζήτησιν, καὶ παντὸς ἄλλου
 προὔργιαίτερον τιθεμένῳ τὸ πάντα διαπορεῖν; Λό-
 γοις ἀπατελεῖς ἡμᾶς ἐφ' οἷς ὁ Θεολόγος δεδομάτικε
 Νύσσης; μεσιτεῖαν εἰπῶν τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ περὶ Τριά-
 δος θεολογεῖν· καὶ οἱ λόγοι μῆτι γε τὴν ἡμῶν ὑπερ-
 βαίνουσι γνῶσιν, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἰλυσπωμένων
 πῶς κάτω, καὶ χαμαὶ συρομένων, ἀλλὰ καὶ παντὸς
 ἄλλου, βίῳ καὶ λόγῳ καθαροῦ τε καὶ ὀφηλοῦ· τάχα
 γὰρ εἰ καὶ αὐτὸς ἐκαίνος παρῆν ὁ τὴν μεσιτεῖαν
 ταύτην θεολογήσας, καὶ λόγους ἀπητέτετο ἐρμηνείας

A prudentia communitam ex similibus malitiose con-
 genita excipientes imprudenter, et ingentem im-
 probitatis summam non conspicientes, tanquam a
 ratione non alienas dubitationes, ad quos ipsis col-
 lubitum est, proferunt.

2. Nos vero nihil veritatis præponentes, licet ac-
 cus-trices linguæ ea nobis sed falso objiciunt, a
 quibus nos et operatione, et sermone, et cogita-
 tione longe absumus, ad eos qui hæsitant, quo
 pacto dicere possumus per Filium Spiritum pro-
 cedere, et non duas unius Spiritus existentias
 concipere, dicimus. Addecebat equidem vos, o
 amici, semel pietatem colere professos, nãhil, quod
 in divina Scriptura traditur, calumniose invadere.
 Sed cum minime curiosum, quæ ex Scripturis ha-
 betur, fidei contemntes, duas existentias unius
 Spiritus concipitis, si per Filium Spiritus ex Patre
 procedit, audite, neque in hisce inferioribus, et
 sensui subjectis, in quibus duo effectus conspi-
 ciuntur ex prima causa provenientes, quorum unus
 per alium est, duas existentias dici posse illius,
 quod est tertium ordine, et non continenter ex
 prima causa subsequitur. Et ut rursus ad demon-
 stranda ea, quæ cupio, exemplis utar iis ipsis, quæ
 in præcedenti capite usurpavi. Dicite nobis, qui de
 similibus dubitationes injicitis, an duæ solaris
 luminis existentie sunt, una ex disco, altera per
 radium? Palam facite nobis, an duæ existentie
 unius sunt fluvii, una ex oculo, et altera ex fonte?
 C Quod si in similibus sensui obnoxia, et naturæ
 create finibus terminatis non possumus dicere,
 duas esse unius rei existentias, quæ per effectum
 una secum emanantem ex prima causa existentiam
 possidet, quomodo de iis, de quibus naturæ ratio
 nutat, similia, et quæcunque illa sint, dubitatis?
 Comprehendite non oportere eum, qui pietatem
 semel exosculatus est, ultra sibi tradita, curiose
 perquirere: sed dum audit, per Filium Spiritum
 procedere ex Patre, credere unum esse Spiritum, et
 unam unius Spiritus existentiam.

CAPUT VII.

Ad eos qui addiscere cupiunt, quænam sit mediatio
 Filii, quam Nyssenius Gregorius tradit, dicens:
 « Filii mediatione, illi unigenitum conservante, et
 Spiritum a naturali erga Patrem relatione mini-
 me arcente? »

1. Quid tibi faciemus, o homo, qui semel curio-
 sis quæstionibus animum addixisti, et rebus reli-
 quis veluti potius ducis, de omnibus dubitationes
 proponere? Rationes a nobis deposcis, ob quas
 Theologus Nyssenius, de Triade sermonem habens,
 Filii mediationem insinuat. Et rationes non tantum
 cognitionem nostram, eorumque, qui æque atque
 nos rerum harum inferiorum luto volutali conspur-
 cantur, sed et alterius eujuscunque, qui vita
 mentisque pura atque sublimi condecoratur, exsu-
 perant. Forte enim si idem ipse præsens adesset,

qui mediationem istam decrevit, et de dicto rationes interpretationis expostularetur, rursus expositionis sermones alios de interpretatione, aliasque rursus enarrationes super expositione, non ita facile curiositatem tuam compercuisset, ni ad theologicæ refugium illud confugisset, res divinas neque cognosci, neque comprehendi posse. Sermones enim de dogmatibus, cum necessitatibus naturalibus non subjacent, prolatique sint de incomprehensibili essentia et natura, pietatis cultores fide, quæ demonstratione non eget, ut plurimum amplectentur. Quod si aliquando sermonum opus fuerit iis, qui disciplinarum studio, et non contentionis adhibent, a quo sermones deposcuntur, ille prorsus dicet, quæ probare poterit a sanctis Patribus theologicisque viris, quos Ecclesia et pietatis magistrus et accepit, et agnoscit, antea sive dictata. Et nos quoque opere præstabimus, Deo ita annuente, super iis, de quibus nos interrogas.

2. Mediationem nomen tuum anxie nimisque conturbatum tenet: hinc intervalla excogitas, et realem separationem, quemadmodum in nostris individuis sit, mente comminisceris, et eosque corporalia hæc concipis propter hanc dictionem, ut non vereris etiam enuntiare, quod plane christiana pietas horret, idem esse tres Deos asserere, et mediationem Filii in Triade statuere. Et tu quidem hæc comminisceris, et similia ex animo tibi confictis effari præsumis, cum personam meam magis calumniis patentem inveneris, et per me dictorum auctori bellum inferas. Ipse porro non mei sed illius defensionem suscipiens, hæc tibi de mediatione hæc tradere cogor. Dum maxime in rebus theologicis pertractandis Nysseus oratione ad Ablabium scribat: « Simile naturæ constitentes, discrimen, quod ex causa oritur et effectu, non inficias imus, in quo solo unum ab alio discerni deprehendimus, quod hoc quidem causam esse credamus, hoc verò ex causa: illiusque quod ex causa est, ab eadem rursus differentiam intelligimus: hoc enim est continenter ex primo, hoc vero ex eo quod continenter est ex primo: ita ut unigenitum sine ulla hesitatione in Filio maneat, et ex Patre esse Spiritum minime dubitatur, Filii mediatione, et ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a naturali erga Patrem relatione non arcente; » mediationem hanc nihil aliud esse aio, quam naturalem relationem, qua per Filium Spiritus Patri conjungitur, tanquam qui ex Patre per ipsum procedit.

3. Quod si tu mediationem hypostasis Filii audiens, in tria aliqua essentiali divisione distincta, tres Deitatis hypostases discernis, hoc absurde tibi animo fugere, sententiam cate examinans, qua Filius secundus dicitur a Patre, percipies. Has enim secundas partes probe discutens, facilem tibi feceris et mediationis illius cognitionem. Namque interrogo te. Quid putas esse, dum secundum a Patre Filium audis? Nam secundus a Patre Filius dicitur te ipse, et in ipso tempore producta existi-

Α ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ῥίσει, καὶ αὖθις ἐξηγήσεως λόγους ἐπὶ τῇ ἑρμηνείᾳ, καὶ ἑτέρας πάλιν ἐπεξηγήσεως; ἐπὶ τῇ ἐξηγήσει, οὐκ ἂν ἀπλῶς ἔστησέ σου τὴν πολυπραγμοσύνην, εἰ μὴ πρὸς τὸ τῆς θεολογίας κατέφυγεν ἀκατανόητον καὶ ἀκατάληπτον. Εἰ γὰρ τῶν δογμάτων λόγοι, ἐπεὶ μὴ ἀνάγκαις εἰκουσι φυσικαῖς, καὶ περὶ ἀκατάληπτου εἶσιν εἰρημένοι οὐσίαι; καὶ φύσεως, τοῖς εὐσεβεῖν αἰρουμένοις πίστει ἀναποδείκτω ἀσπασθήσονται τὰ πολλὰ· εἰ δὲ καὶ τις χρεὶα λόγων ἔσται τοῖς φιλομαθῶς, οὐκ ἐριστικῶς, διαπορουμένοις, ὁ οὗτος λόγους ἀπαιτούμενος ἐκείνα ἔρει, ἅπερ παραστήσαι δυνήσεται ἀγίοις ἀνδράσι καὶ θεολόγοις προειρημένα, οὗ; ἡ Ἐκκλησία διδασκάλους εὐσεβείας καὶ παρέλαβε, καὶ διολογεί, ὅπερ οὖν καὶ ἡμεῖς νῦν ποιήσομεν, σὺν Θεῷ ἐν ᾧ οἱς

Β διτηπόρηκας.

Κι nos quoque opere præstabimus, Deo ita annuente,

β. Τὸ τῆς μεσιτείας ὄνομα πολλά σου συντηράται· τὸν λογισμὸν, καὶ διαστηματικὰ σὺ φαντάζη, καὶ νοήματα πραγματικῆν διαίρεσιν, ὡς ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑποστάσεων ἀνατυποῖς ἐν τῷ νῷ, καὶ μέχρι τοσούτου τὰ σωματικὰ ταῦτα φαντάζη διὰ τῆς λέξεως, ὡς μὴδὲ ὑποστέλλεσθαι λέγειν ἐκεῖνο τὸ φρικῆς γέμον, ὡς ταυτόν ἐστι, τρεῖς δοξάζειν Θεοὺς, καὶ μεσιτείαν Υἱοῦ λέγειν ἐπὶ Τριάδος. Καὶ σὺ μὲν ταῦτα φαντάζη, καὶ τοιαῦτα ἐξ ὧν φαντάζη λέγειν ἀποτομῆς, τὸ ἐμὸν πρόσωπον εὐεπίθαιτον ταῖς συκοφανταῖς εὐρών, καὶ δι' ἐμοῦ πρὸς τὸν εἰρηκότα διαδιβάζων τὸν πόλεμον· ἐγὼ δὲ οὐκ ἔμαυτοῦ, ἀλλ' ἐκεῖνον ὑπεραπολογούμενος ταῦτά σοι περὶ τῆς μεσιτείας ταύτης λέγειν προηγγίμαι. Ἐπεὶ ὁ θεολογικώτατος Νύσσης ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον λόγῳ φησὶ, « Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὴν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου. Καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος ἀλλήν πάλιν διαφορὰν ἔννοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένει, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἐαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. » Τὴν μεσιτείαν ταύτην οὐδὲν ἄλλο εἶναι φημι ἢ φυσικὴν σχέσιν καθ' ἣν ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα συναπτόμενον τῷ Πατρὶ, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπερυσόμενον δι' αὐτοῦ.

γ. Εἰ δὲ σὺ μεσιτείαν τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως ἀκούων εἰς τρεῖς δηρημένα κατὰ τινα οὐσιώδη διαίρεσιν τὰς τρεῖς φαντάζη τῆς θεότητος ὑποστάσεις, ἀλλὰ γνώση μὴ καλῶς φαντάζεσθαι τοῦτο, ἐὰν τὴν ἔνοιαν διασκοπήσης καλῶς, καθ' ἣν ὁ Υἱὸς δευτέρως ἐφρηται τοῦ Πατρὸς· τὸ γὰρ τοιοῦτον δευτέρως διασκοπήσαντι σοι καλῶς, εὐχερῆς ἔσται σοι καὶ ἡ τῆς μεσιτείας αὐτοῦ γνώσις. Ἐρωτῶ γὰρ σε. Τί δὴτα οἴεσι, δεύτερον τοῦ Πατρὸς ἀκούων τὸν Υἱόν; Ἄρα γε δευτέρος ὁ Υἱὸς ἐδηθήσεται τοῦ Πατρὸς;

χρόνῳ· καὶ τῆ κατὰ χρόνον ὑπάρξει; ἀλλὰ δυνάμει; ἢ ἀλλὰ ἀξίᾳ τινί; ἀλλὰ τινι τῶν ἄλλων τῶν, ὅσα ὑπεροχὴν δηλοῦσι τῶν πρὸς τὰ οἰκεία δεύτερα πρώτων; Καὶ τίς ἄνευ Ἀρείου, καὶ τῶν κατὰ τὸν Ἀρειὸν παραπλήγων καὶ μανικῶν, τοιαύτην ἀπερεύξεται βλασφημίαν; Λέγεται τοίνυν κατὰ μόνον τὸ ἐκ Πατρὸς αἰτιατὸν δεύτερον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι ὅπερ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος παρίστησιν ἐναργῶς, « δεύτερον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν τάξει τε καὶ ἀξιώματι λέγων, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐπερ γοῦν ἐνταῦθεν λαμπρῶς ἀναφαίνεται τὸ μὴ ἄλλως τὸν Υἱὸν δεύτερον τοῦ Πατρὸς λέγεσθαι, ὅτι μὴ κατὰ μόνον τὸ ἐκ Πατρὸς αἰτιατὸν εἶναι αὐτὸν, ὅπερ εἶπον καὶ πάλιν φημι, ἐὰν τὸ πρὸς τὴν Πατέρα δευτερεῖον τοῦ Υἱοῦ διασκοπήσῃς· καλῶς, ἐξέσται σοι ἐνταῦθεν καταλαβεῖν ὡς καὶ ἡ μεσσιτεία τοῦ Υἱοῦ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ αἰτιατοῦ εἰρημένη ἐστίν· ἐπεὶ γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ προσωπικὸν αἰτιατὸν ἐκ Πατρὸς, ἐστὶ δὲ καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐστὶ προσεχῶς ἐκ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ τοῦ αἰτιατοῦ προσεχῶς δεύτερον τε τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφαίνεται, καὶ μέσον Πατρὸς τε καὶ Πνεύματος. Προσεχῶς μὲν γὰρ ὢν ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὸ αἰτιατὸν ὁ Υἱὸς δεύτερος αὐτοῦ λέγεται. Καὶ οὐκ ἐστὶ σωματικῶς ἐνταῦθα νοεῖν τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον, οὐδὲ διηρημένον ἀπὸ τοῦ πρώτου τὸ δεύτερον, δι' ἐαυτοῦ δὲ τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα συνάπτων, μέσον Πατρὸς καὶ Πνεύματος λέγεται, καὶ τὸ Πνεῦμα τρίτον ἀπὸ Πατρὸς καὶ τάξει καὶ ἀξιώματι λέγεται, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Καὶ οὐκ ἐστὶ σωματικῶς οὐδ' ἐνταῦθα τὸ τρίτον νοεῖν, οὐδὲ διηρημένον ἀπὸ τοῦ πρώτου τὸ τρίτον διὰ τὴν τοῦ δευτέρου μεσσιτείαν, ἀλλ' ἠνωμένον θεοπερεπῶς εἰς ἐνότητα οὐσίας ἀσύγχυτον. Τοῦτο δηλοῖ ὁ θεολογικώτατος Νύσσης λέγων, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσσιτείας καὶ ἐαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειρουσίας. Εἰ γοῦν τὸ τοῦ αἰτιατοῦ προσεχῶς, τὸ τε πρὸς τὸν Πατέρα δευτερεῖον τοῦ Υἱοῦ νοεῖσθαι δίδωσι, καὶ τὴν πρὸς δὴν τὴν ἁγίαν Τριάδα μεσσιτείαν αὐτοῦ, διατὶ οὐ τριῶν Θεῶν φαντασίαν ὡς ἀπὸ ταύτης ἀναπλάττει τῆς λέξεως, μήτε τὸ τοῦ Θεοῦ δυσωπούμενος φοβερόν, μήτε τὸ τοῦ εἰρηκότος αἰδούμενος ἀδιάβλητον.

δ. Καὶ ἄλλως δέ. Τίς ποτε δύναται τρια πρόσωπα νοῆσαι ὑπεστώτα, καὶ καθ' ἑαυτὰ κατὰ τὸ τῆς συναλοιφῆς ἀνώτερον καὶ συγχύσεως, καὶ μὴ νοῆσαι μεσσιτείαν ἐν τοῖς τρισίν; Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶ μέσον, οὐδὲ Τριάς· καὶ εἰ μὴ συναλοιφῆ τῇ Τριάδι παρεισφθαρείη, τὸ μέσον ἐν αὐτῇ πάντως ἐστίν. Ἡ γοῦν ἁγία καὶ μακαρία Τριάς, ἐπεὶ ὑπὲρ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν κατάληψιν καὶ μονάς ἐστὶ καὶ Τριάς, καθ' ὅ μὲν λόγον ἐστὶν Τριάς ἀληθῆς καὶ ἀσύγχυτος, ἔχει τὸ μέσον, καθ' ὅ δὲ λόγον μονάς ἐστίν, οὔτε τὸ τοῦ δευτέρου, οὔτε τὸ τοῦ τρίτου, οὔτε τὸ τοῦ μέσου ὄνομα δέχεται. Καὶ ἐπεὶ ὁ τῶν προσώπων λόγος ἐστὶ καθ' ὅ δὲ ἐστὶ Τριάς ὁ Θεός, κατὰ τὴν τοιοῦτον λόγον νοηθεῖν ἂν καὶ τὸ μέσον· κατὰ δὲ τὴν τῆς μετὰ οὐ-

stentia? num facultate? num dignitate? num quoniam alio, quod excellentiam eorum, quæ prima sunt erga secunda et affinia, inferi? Equis absque Ario, et iis; qui æque atque Arius dementiunt atque insaniunt, similem blasphemiam eructabit? Reliquum est igitur ut tantummodo secundum effectum ex Patre secundus a Patre Filius intelligatur, et dicatur. Quod et magnus Basilius aperte constabit, « secundum a Patre Filium, et ordine et dignitate, » dicens, « quod ex Patre est. » Si ergo manifeste hinc apparet, non alia ratione Filium secundum a Patre dici, nisi tantummodo quod ex Patre tanquam causa ipse est, quod alias dixeram, et nunc repeto, si secundas partes Filii erga Patrem accurate consideraveris, poteris comprehendere mediationem Filii secundum eandem rationem causæ et effectus dictam esse, quandoquidem est et Filii persona ex Patre producta: est etiam et Spiritus, sed illa quidem continenter ex prima, hæc vero ex eo, qui continenter est ex primo, continens illius quod ex alio est, secundum a Patre Filium ostendit, mediumque inter Patrem et Spiritum. Continenter enim cum sit ex Patre, ut effectus, Filius secundus ab eo dicitur. Neque corporee hic primum et secundum intelligendum est, neque divisum a primo secundum; quod vero per se Spiritum Patri conjungit, medius inter Patrem et Spiritum dicitur, et Spiritus tertius a Patre et ordine et dignitate, quod ex Patre per Filium procedat. Neque hic corporee tertium intelligendum est, neque divisum a primo tertium propter secundam mediationem, sed conjunctum, ut Deum addecat, in unitate essentie inconfusum. Hoc indicat in rebus theologicis maximus Nyssenus, cum ait: « Filii mediatione et illi unigenitum conservante, et Spiritum a naturali erga Patrem relatione non arcente. » Si ergo continens, et effectus erga Patrem secundas Filii partes dat intelligere, tum ad universam sanctam Triadem illius mediationem, quam ratione trium Deorum imaginem, tanquam ex hac dictione id haberetur, tibi effingis, neque Dei timore perterritus, neque auctoris inculpatum reveritus?

δ. Alia quoque ratione. Quis unquam intelligere poterit tres personas et se ipsis subsistentes, omni commistione et confusione superiores, et inter easdem mediationem nullam concipere? Etenim si medium non est neque erit Trias, et si commistio Triadi non inferatur, medium in eadem modis omnibus fuerit. Sancta itaque et beata Trinitas, cum sermones omnes, et comprehensionem exsuperet, unitas est et Trinitas: et secundum eam rationem, qua Trinitas est vera et inconfusa, medium habet; secundum verorationem, qua unitas est, neque secundum, neque tertium, neque medii nomen admittit. Et cum personarum ratio sit, qua Trinitas Deus est, secundum hanc rationem et medium intelligo-

tur : et secundum unius essentiae et Deitatis rationem, qua Deus unitas est, neque intelligitur, neque enuntiabitur in Trinitate medium. Propterea ex causa Patre continenter effectum, personam nempe Filii secundam a Patre dicimus, theologorum Patrum nostrorum vestigiis insistentes, et per Filium ex Patre procedentem Spiritum, tertium a Patre dicimus, ut est a Servatore nostro in baptismate ordo traditus. Hincque indubitata fides nostra secundum et tertium ratione personarum in beata Triade, et intelligit, et asserit. Cum vero Trinitas deitas una sit, nunquam Deus secundus diceretur Filius, neque tertius Deus Spiritus sanctus : sed neque medius inter Patrem et Spiritum Filius, secundum Deitatis rationem. Quod enim unum est, prorsus medium excludit. Non ideo tamen quod inter Patrem et Spiritum secundum unius, ideoque medium non admittentis essentiae ac Deitatis rationem, Filius medius neque intelligitur, neque dicitur, propterea neque essentialis erit ipsius erga Patrem et Spiritum mediatio : sed quod secundum rationem personarum, qua, ut dictum est, Deus Trinitas est, sua essentia et hypostasi Verbum medium est inter Patrem sua essentia, et sua hypostasi subsistentem, et inter Spiritum sua quoque essentia et hypostasi subsistentem; naturalis vero atque essentialis, et non secundum nudam solam vocem relationis, ut quidam asserere non dubitarunt, mediatio ipsius erit. Nam naturalis relatio, qua Filius secundus est a Patre, quod ex eo continenter est, sed inter Patrem et Spiritum medius, quod ex Patre per Filium Spiritus sanctus procedit, non simpliciter indicatur nuda voce solummodo, sed res, quae relative una simul conjunguntur, personas scilicet, essentia et hypostasi subsistentes aperte exprimit. Et cum Filius essentia, et hypostasi existens, continenter sit et immediate a Patre, essentia et hypostasi subsistente, Spiritus autem sanctus essentia et hypostasi subsistens per Filium ex Patre procedat, mediatio Filii quanam ratione non erit naturalis et essentialis, sed sola nuda voce relationis intelligitur, et enuntiabitur? Modum vero, quo mens speculationi addictissima, et res alias intentissime penetrans, non est potis, quod in monade est, immediatum concipere, et in Triade medium concipit, et quod in Triade medium est, non est potis animadvertere, oratio consequitur.

5. Nihilominus cum naturae illius nulli imagini obnoxiae, imagines nonnullae desumuntur ab illis, qui eorum, quae supra nos sunt, et comprehendere nequeunt, cognitionem ambiunt, ex hisce nostris cogitatione comprehensis, ultra jam dicta, illud quocumque apponemus. Licet nihil ex iis, quae sunt, sed super omnia divina essentia sit, nos nihilominus imaginis, exemplique gratia ignem supponeamus, aut lumen ipsam esse. Qui itaque ad speculandum hunc ignem aggreditur, cum in illo, quod a quoque principio, neque sine ullo circumscribitur,

σίας και θεότητος λόγον, καθ' ὃν ἐστὶ μὸς ὁ θεός, οὔτε νοηθεῖται, οὔτε ῥηθεῖται ἂν τὸ μέσον ἐν τῇ Τριάδι. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἐξ αἰτίου Πατρὸς προσεχῶς αἰτιατὸν πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ, δευτέρου λέγομεν τοῦ Πατρὸς, τοὺς θεολόγους ἡμῶν Πατέρας ἐνόμοιοι, καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα τρίτον ἀπὸ Πατρὸς λέγομεν, κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σύνταξιν, καὶ ἀναμφίβολος ἐντεῦθεν πίστις ἡμῖν, τὸ δευτερον καὶ τρίτον κατὰ τὸν τῶν ὑποστάσεων λόγον ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι καὶ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι. Ὅτι δὲ μὴ ἡ τῆς Τριάδος θεότης ἐστὶ, δευτερος θεός οὐδέποτε ἂν ῥηθεῖται ὁ Υἱός, οὔδὲ τρίτος θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὔδὲ μέσος Πατὴρ καὶ Πνεύματος ὁ Υἱός κατὰ τὸν τῆς θεότητος λόγον τὸ γὰρ ἐν πάντως καὶ ἀμεσον, οὐ μὴν ὅτι μὴ μέσος Πατὴρ καὶ Πνεύματος κατὰ τὸν λόγον τῆς μιᾶς, καὶ διὰ τοῦτο ἀμέσως καὶ θεότητος ὁ Υἱός ἐστὶ τε καὶ λέγεται, διὰ τοῦτο οὔδὲ οὐσιώδης ἐστὶ ἡ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ Πνεῦμα μεσσιτεία αὐτοῦ· ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν τῶν ὑποστάσεων λόγον, καθ' ὃν λόγον, ὡς εἴρηται, Τριάς ἐστὶν ὁ θεός ἐνούσιος, καὶ ἐνυπόστατος· λόγος μέσος ἐνούσιου καὶ ἐνυποστάτου Πατρὸς, καὶ ἐνούσιου καὶ ἐνυποστάτου ἐστὶ Πνεύματος, φυσικῆ τε καὶ οὐσιώδης, καὶ οὐχὶ κατὰ ψιλλὴν μόνην φωνὴν σχέσεως, ὡς τινες εἶπαι τετολμήχασιν, ἡ μεσσιτεία ἐστὶ αὐτοῦ. Ἡ γὰρ φυσικὴ σχέσις, καθ' ἣν ὁ Υἱός τοῦ μὲν Πατρὸς ἐστὶ δευτερος, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ προσεχῶς εἶναι, τοῦ δὲ Πατρὸς καὶ Πνεύματος μέσος, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ἀπλῶς ἐστὶ δηλουμένη ἐν ψιλλῇ φωνῇ μόνῃ, ἀλλὰ δῆλωσιν ἔχει πραγμάτων συναπομένων σχετῶς, προσώπων δηλαδὴ ἐνούσιων καὶ ἐνυποστάτων. Καὶ ἐπεὶ ὁ Υἱός ἐνούσιος καὶ ἐνυπόστατος ὡν προσεχῶς ἐστὶ καὶ ἀμέσως ἐκ Πατρὸς ἐνούσιου καὶ ἐνυποστάτου, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνούσιον καὶ ἐνυπόστατον ὃν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευέται, ἡ τοῦ Υἱοῦ μεσσιτεία πῶς οὐ φυσικὴ καὶ οὐσιώδης, ἀλλὰ κατὰ ψιλλὴν μόνην φωνὴν σχέσεως νοηθήσεται, καὶ ῥηθήσεται; Ὅπως δὲ ὁ θεωρητικώτατος καὶ διαβατικώτατος νοῦς οὐ φθάνει τὸ κατὰ τὴν μονάδα νοῆσαι ἀμεσον, καὶ τὸ κατὰ τὴν Τριάδα φαντάζεται μέσον, καὶ ὅπως οὐ φθάνει τὸ κατὰ τὴν Τριάδα φαντάσασθαι μέσον, καὶ τῷ ἀμέσῳ τῆς μονάδος ἐλλάμπεται, λόγος φυσικὸς πρᾶσθησιν οὐδεὶς.

et monadis immediato illustratur, nulla naturalis

εἰ. Ὅμως ἐπεὶ τῆς ἀνεικονίστου ἐκείνης φύσεως εἰκόνας ἐστὶ παραλαμβάνειν τινὰς τοὺς εἰς τὴν γνῶσιν ἀναιτιονομήτους τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ ἀκαταλήπτων, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ καταλήπτων ἐπὶ πᾶσι τοῖς εἰρημένοσι καὶ τοῦτο ἐροῦμεν, εἰ καὶ μηδὲν τῶν ὄντων καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἡ θεῖα οὐσία ἐστίν. Ἀλλ' ἡμεῖς ὑποδώμεθα ὡς ἐν εἰκόνη καὶ παραδείγματι πῦρ ἢ φῶς εἶναι αὐτήν. Ὁ γοῦν διαβαίνειν ἐπιχειρῶν νοῦς εἰς θεωρίαν τοῦ τοιοῦτου πυρός, ὅταν μὲν, εἰς τὸ ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον ἐξελθούμενος, οὐκ ἔχει, ὅπου στή, καὶ ἀπερρίζεται· ὁ δὲ

στον μονάδα τὸ πᾶν ἐκείνο τῆς οὐσίας φαντάζεται ἡ πύλας· καὶ ἐστὶ γὰρ μονὰς ἀίρετος· ἀληθῶς, μὴτε ποθὲν ἀρχομένη, μὴτε ποτὶ λήγουσα· ὅταν δὲ κατὰ πίστιν ἀνεξέταστον τε καὶ ἀναπόδεικτον, ποῖα γὰρ ἂν εἴη ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν ἀπόδειξις; εἰς Τριάδα προσώπων διαλεῖν ὀρμήσῃ τὴν τοιαύτην μονάδα, ὅλος τῆς κατ' ἐπίνοιαν γίνεται διαιρέσεως, πᾶν νόημα οὐσιώδους, καὶ πραγματικῆς διαιρέσεως ἀπωθόμενος, καὶ τοῦτου ὄντος γὰρ ἐμολογούμενου ἐν αὐτῇ τῇ κατ' ἐπίνοιαν θαυμαστῇ διαιρέσει, πῶς ἂν εἴη τριάς ἢ Τριάς, εἰ μὴ τὸ μέσον εἴη ἐν αὐτῇ; Ὁ γὰρ καὶ προσηρῆται, εἰ μὴ ἐστὶ μέσον, οὐδὲ Τριάς, καὶ εἰ μὴ ἐστὶ μέσον, τάχα ἂν ἀναζητήσῃ Σαβέλλιος, καὶ ἡ τοῦ Σαβέλλου συναλοιοφῇ.

modum enim antea diximus, si medium non est,

τασε Sabellius, Sabellique contractio reviviscet.
 ς'. Εἰ δὲ σὺ τὴν κατ' ἐπίνοιαν ἀκούων διαίρεσιν, ὡ φυσικὴν καὶ οὐσιώδη τὴν τοῦ μεσιτεύοντος ἐν τῇ κατ' ἐπίνοιαν διαιρέσει προσώπου μεσιτεῖαν εἰγεσθαι θέλεις, ἀλλὰ λέγεις ὡς, ἐπεὶ ἡ διαίρεσις ἐστὶ κατ' ἐπίνοιαν, καὶ ἡ μεσιτεῖα λοιπὸν ἐν ψιλλῇ μόνῃ ἐστὶ φωνῇ, ἀλλὰ πολλῆς ἴσθι γέμειν τοῦτο τῆς κλάνης, καὶ οὐ τὸ τυχὸν λυμαίνεσθαι τὴν εὐσείδειαν. Εἰ γὰρ διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἐν τοῖς διαιρουμένοις προσώποις μεσιτεῖαν ἐν ψιλλῇ μόνῃ φωνῇ διανοῇ καὶ φαντάσει, τὸ κεφάλαιον οἰκῆται σοὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἡ Τριάς οὐκέτι προσώπων ἐνοουσιῶν καὶ ἐνουποστάτων ἔσται Τριάς, ἐπινοίᾳ δὲ καὶ ψιλλῇ μόνῃ φωνῇ τὸ εἶναι ἐχόντων. Ἀλλὰ ποῖος ἕδος τοιαύτην ἀπερεύξεται βλαστημίαν; Εἰ γὰρ καὶ ἡ τῶν εἰρημένων προσώπων διαίρεσις κατ' ἐπίνοιαν ἐστὶ τε καὶ λέγεται, ἀλλὰ γὰρ αὐτῶν ἕκαστον πρόσωπόν ἐστιν ἀληθῶς ἐνοουσιῶν καὶ ἐνουποστάτων, καὶ οὐχ ὅτι ἡ διαίρεσις κατ' ἐπίνοιαν, ἤδη καὶ ἡ τούτων ὑπερῆξις κατ' ἐπίνοιαν. Καὶ διὰ ταῦτα ἡ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεῖα φυσικὴ καὶ οὐσιώδης ἐστὶ μέσον Πατρὸς τε καὶ Πνεύματος.

ζ'. Τοῦτους ἐγὼ τῆς μεσιτεῖας ὀδυμὴ σοὶ τοὺς λόγους, ταύτης ἐξηγητὴν αὐτὸν ἐκείνον τὸν εἰρηκῆτα Πατέρα εὐρίσκων. Εἰρηκῶς γὰρ πρότερον τὸ ἐπὶ τοῦ προσεχῶς, ὅστω τὸ τῆς μεσιτεῖας ἐπήγαγεν ὄνομα, δεικνύς ἐντεῦθεν ὡς αἴτιον τοῦ τῆς μεσιτεῖας ὀνόματος τοῦτ' αὐτὸ ἦν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα. Σὺ γοῦν μὴ μόναις ταῖς λέξεσι πανούργως ἐπικαθήμενος, εἰς Τριάδα φύσεων τὰ εἰρημένα διάβαλλε, μηδὲ φυσικῶς λόγους τὰ ὑπὲρ φύσιν θέλε κατανοεῖν. Ἀλλ' εἰδὼς ἀνεφικτον εἶναι παντὶ κατανοῆσαι, πῶς καὶ ποῖα καὶ ἐν ἡ θεότης ἐστὶ, καὶ τὸν τῆς Τριάδος φύλαττε λόγον, καθὼ Τριάς ὁ Θεός, μηδὲν ὑποσελιζόμενος τὸ μέσον λέγειν ἐν τῇ Τριάδι, καὶ τὸν τῆς μονάδος πιστεῦε ὄρον, καθὼ μονὰς ἐστὶν ὁ Θεός, μηδὲν ἀποτολμῶν τὸ μέσον λέγειν ἐν τῇ Τριάδι. Καὶ οὕτω μὴ ταῖς λέξεσιν, ὡς ἔφη, πανούργως ἐπικαθήμενος, ἀλλὰ ταῖς ἐνοιαῖς τῶν λέξεων ἐμβαθύνων, γινώσκεις ὡς οὐχὶ διὰ τὸ φυσικῶς καὶ οὐσιώδως μεσιτεύειν τὸν Υἱὸν τῇ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπερεύσει τοῦ Πνεύματος, ἢ θεῖα φύσις διήρηται,

A longe lateque vagatus, non reperit, ubi subsistat, aut accumbat, unitatem nullis terminis circumscriptam, universum illud essentiae pelagus cognoscit : et est vere unitas interminata, neque alicuius principium agnosceus, neque loco in aliquo finiens : sed cum fide omni examine et demonstratione superiore, (quæ enim in iis, quæ supra naturam sunt, demonstratio esse poterit?) hanc monadem in Triadem dividere tentaverit, totus in divisione per intellectum excogitata sit, omnem essentialis, realisque divisionis cogitationem expellens : et hoc cum jam in confessis sit, in hac per intellectum pertentata admirabili divisione, quomodo Tripitas trinitas fuerit, nisi esset in ipsa medium? Quænam neque Trinitas erit : et si medium non fuerit, for-

6. Quod si tu intellectu factam divisionem audiens, naturalem et essentialem personæ, quæ in divisione secundum intellectum media est, mediationem admittere renuis, sed contendis, cum divisio per intellectum sit, mediationem quoque esse in sola nuda voce, scito hoc plane maxime temerarium esse, errorisque plenum, nec utcumque pietatem vulnerare. Etenim si propter utcumque intellectum divisionem, et in divisio personis mediationem in nuda sola voce intelligis, ac comminisceris, summa tibi pietatis periclitabitur, et Trinitas non erit personarum essentia et hypostasi subsistentium trinitas, sed cogitatione tantummodo, et nuda sola voce existentium. At quisnam oreus similem blasphemiam eructabit? Licet enim dicarum personarum divisio secundum intellectum sit, et asseratur, est tamen unaquæque earum persona vera, essentia et hypostasi subsistens. Et non quod divisio secundum intellectum est, earum quoque existentia secundum intellectum erit. Proptereaque Filii mediatio naturalis ei essentialis est inter Patrem et Spiritum.

7. Hos ego tibi mediationis traio sermones, illius Interpretem illum ipsum Patrem, qui tradiderat, nactus. Namque cum prius dixisset : « Per eum, qui continenter est, » statim mediationis nomen adjunxit, inde commonstrans, mediationis nominis causam esse hoc ipsum, per Filium ex Patre Spiritum esse. Tu ergo ne solis vocibus malitiose insistens, quasi tres naturas inferrent dicitur criminare, neque a natura petitis rationibus, quæ supra naturam sunt, percipere præsume. Sed gnarus omnibus incomprehensum esse cognitione, qua ratione Deitas et unum et tria sunt, et Trinitatis rationem conserva, qua Deus Trinitas est, non refugiens in Trinitate medium dicere, et unitatis finitionem teneto, qua unitas Deus est, nullo modo audens, in unitate medium interponere. Et sic non vocibus, ut dixi, insistens, sed in sententias dictionum penetrans, capies, non propterea quod naturaliter et essentialiter Filius mediat in Spiritus ex Patre processione, naturam divinam dividi, sed quod conjungatur Spiritus essentialiter Patri per Filium, et

unitatem essentialiæ Triadem cogi. His de mediatione A
expositis, ad aliam dubitationem convertamus ora-
tionem.

ἀλλὰ διὰ τὸ συνάπτεσθαι τὸ Πνεῦμα οὐσιωδῶς διὰ
τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, εἰς μονάδα οὐσίας θεολογεῖται
ἡ Τριάς. Τοιαῦτα περὶ τῆς μεσιτείας εἰπόντες
ἐφ' ἑτέραν ἀπορίαν τραπώμεθα.

CAPUT VIII.

Adversus eos, qui ordinem in Trinitate respunt :
neque per Filium existere Spiritum acceptant.

ΚΕΦΑΛ Η'.

Πρὸς τοὺς μὴ δεχομένους τάξιν λέγειν ἐπὶ
Τριάδος, μὴδὲ δι' Υἱοῦ ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς
δεχομένους τὸ Πνεῦμα.

1. Quis ordinis nomen in sancta Trinitate infl-
ciantur, sanctorum, ut videtur, scriptionibus mi-
nime exercitii, quæ et ordinem dici et modum, quo
dicatur, aperte explanant, illud indignabundi audi-
unt, et divisiones, quæ nullæ sunt, in indivisibili
natura confingunt. Nos vero ordinem dici ab iis,
qui res theologicas nobis tradiderunt, sanctis Pa-
tribus, in primo nostro Apologetico jam publici B
jurisfacto, accurate constabilivimus. Modum vero
quo is asseratur, jam exponamus. Verum opponen-
tiam prius dubitatione proposita, nos postea quæ
ad ejus refutationem faciunt, in medium afferre-
mus. Quomodo, inquit, ordo in Triade dicendus
est, absque eo quod in tres Deos divinitas discer-
patur?

α'. Οἱ τὸ τῆς τάξεως ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος
ἀπαρνούμενοι ὄνομα, ταῖς τῶν ἁγίων, ὡς ἔοικεν,
οὐκ ἐντυχόντες γραφαῖς, αἱ καὶ ὅτι λέγεται τάξις,
καὶ ὅπως λέγεται διετρανώσαν πρὸς αὐτὴν δυσχεραί-
νουσι, καὶ διαιρέσεις τὰς οὐκ οὐσας ἐπὶ τῆς
ἀδιαιρέτου πλάττονται φύσεως. Ἡμεῖς δὲ, ὅτι μὲν
λέγεται τάξις παρὰ τῶν τὴν θεολογίαν παραδεδο-
κότων ἡμῖν ἁγίων Πατέρων ἐν τῷ παρ' ἡμῶν
ἐκτεθέντι πρώτῳ Ἀπολογητικῷ παρεστήσαμεν ἀκρι-
θῶς ὅπως δὲ λέγεται, εἰπεῖν ἤδη προήγγεμα. Ἀλλὰ
τὴν τῶν ἀντιλεγόντων ἀπορίαν προτεινάντες πρὶν,
ἐπιζητῆς τῶν εἰς ἀνατροπὴν αὐτῆς συντεινόντων
φροντισομεν. Πῶς ἔστι, φασί, τάξιν λέγειν ἐπὶ
Τριάδος, καὶ μὴ εἰς τρεῖς θεοὺς τὴν θεολογίαν
περίστασθαι;

2. Attende, qui dubitationem moves et cognosces
te maxime ab iis, quæ in dubium vocas, aberrare.
Ordo equidem male diceretur, si indefinite, et qua
quisque vellet sententia, eum sancti tradidissent :
at nunc cum illi aperte modum prædeterminarint,
quo nomen ordinis præscripserunt, et modus sit,
nihil aliud ordinem notare nisi solam rationem
cause relationis ad effectus, qua relatione inter se
conjunctionem tres Deitatis personæ possident, fas
est cuilibet dignoscere, qui circa hæc recto judicio
uti vult, non tres Deos ordinis nomen inferre, indi-
careve, sed personæ causam, et duorum effectuum,
quorum alter per alterum a prima causa dependet,
unionem indiscissam atque infrabilem. Et idem
fuerit hunc ordinem de medio tollere, et trium
personarum unam naturam continuitatemque
unam pervertere. Etenim absque hoc ordine in
unam essentialiam ac divinitatem trium hypostaseon
continuitas non conservabitur. Et quamquam id fuerit
ratione, nobis considerandum est. Filius sese Patri
conjungens, naturaliter et essentialiter conjunctus
e se Patri et dicitur et creditur, quod ex essentialia D
Patris sit, illius genuinus fetus. Et hic est, inter
Patrem et Filium assertus ordo, quem et magnus
Basilius insinnavit, cum diceret, « priorem esse or-
dine Patrem Filio, secundum causarum ad ea, quæ
ex ipsis sunt, relationem. » Spiritus sese adjun-
gens Filio, naturaliter et essentialiter illi conjun-
ctus esse, et dicitur et creditur, quod per Filium
est, et hic est inter Filium et Spiritum assertus
ordo, quem et Nyssenus approbavit, cum assereret,
« præintelligi Filium hypostasi Spiritus secundum
causæ rationem. » Trium itaque personarum una
natura, et una continuitas, secundum causarum
ad ea, quæ ex causis sunt, relationem, ex simili
ordine comparet, quod ex Patre per Filium Spiritus

β'. Πρόσεχε ὅστις ἂν εἴη ὁ διαπορῶν, καὶ γνώτῃ,
μὴ τῶν διηπορημένων κατευστοχῶν. Ἦν ἂν ἡ
τάξις οὐ καλῶς εἰρημένη, εἰ ἀπροσδιορίστως, καὶ
καθ' ἣν ἂν τις διάνοιζαν βούλοιο τὴν τάξιν προσ-
φέρειν, ἐκδοῶκασιν λέγεσθαι ταύτην οἱ ἅγιοι. Νῦν
δ' ἐπεὶ καθαρῶς τὴν ἔννοιαν προσδιώρισαντο, καὶ
ἦν ὅπως τὴ τῆς τάξεως παραδεῶκασιν ὄνομα, ἡ
δὲ ἔννοια τὸ μὴδὲν ἄλλο σημαίνει τὴν τάξιν,
ὅτι μὴ μόνον τὸν λόγον τοῦ αἰτιοῦ πρὸς τὰ αἰτιατὰ
σχέσεως, καθ' ἣντινα σχέσιν τὸ πρὸς ἄλλα συμ-
φυεῖς τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος ἔχουσιν, ἔξ-
εστι διαγνώσιν τῷ βουλομένῳ εὐθυγνωμονεῖν περὶ
τὰ τοιαῦτα, ὡς οὐχὶ τριῶν θεῶν ἔμφασιν τῆς
τάξεως ὀνόματι ἀναφαίνονται, ἀλλ' αἰτιοῦ προσώπου
καὶ δύο αἰτιατῶν, ὧν διὰ θατέρου τὸ ἕτερον τῆς
πρώτης αἰτίας ἐξήρηται, ἀσχιστος καὶ ἀδιάρρη-
κτος ἔνωσις. Καὶ ταῦτόν ἐστι τὸ τὴν τοιαύτην
τάξιν ἀρνήσασθαι, καὶ τὴ τῶν τριῶν προσώπων
συμφυεῖς τε καὶ συνεχεῖς ἀπαρνήσασθαι. Τοιαύτης
γὰρ τάξεως ἄνευ εἰς μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα τὸ
τῶν τριῶν ὑποστάσεων συναφεῖς οὐ διασωθήσεται.
Καὶ ὅπως, σκοπητέον ἡμῖν. Ὁ Υἱὸς ἐνούμενος τῷ
Πατρὶ κατὰ τοῦτο φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς ἠνώ-
σθαι τῷ Πατρὶ καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται, καὶ
τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτῆς γνήσιον
γέννημα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
λεγομένη τάξις; ἦνπερ καὶ ὁ μέγας Ἐφη Βασιλεῖος,
ἐν οἷς ἔλεγε ἡ προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα
κατὰ τὴν τῶν αἰτιῶν πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν. Ὁ
Τὸ Πνεῦμα ἐνούμενον τῷ Υἱῷ, κατὰ τοῦτο ἠνώσθαι
αὐτῷ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς καὶ λέγεται καὶ
πιστεύεται κατὰ τὸ εἶναι δι' Υἱοῦ καὶ τοῦτό ἐστιν
ἡ μέσον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λεγομένη τάξις, ἦνπερ
καὶ ὁ Νύσσης ἔφη, ἐν οἷς ἔλεγε ἡ προθεωρεῖσθαι
τὴν Υἱὸν τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως κατὰ τὴν
τῆς αἰτίας λόγον. Ἔτι λοιπὸν τὸ τῶν τριῶν προσ-

ώπων συνεχές τε καὶ συμφυές κατὰ τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσιν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναφανόμενον τάξεως διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ταύτη διὰ τοῦ Υἱοῦ ἠνώσθαι, καὶ συνάπτεσθαι αὐτὸ τῷ Πατρὶ. Εἰ γοῦν ἐν τῷ τὸν Πατέρα προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐν τῷ τὸν Πνεῦμα προθεωρεῖσθαι τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως τὸ συνεχές τε καὶ συμφυές τῶν τριῶν προσώπων τῆς θεότητος; ἀναφαίνεται, πῶς ἰστησιν ἔνωσιν; Ἄ μὲν οὖν εἰπεῖν ἡμᾶς ἴδει τὸν

γ. Εἰ δὲ γε οἱ ἀντιλέγοντες παντὶ τρόπῳ, ταύτην ἀνατρέπουν βουλόμενοι, οὐχὶ δι' Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, καὶ διὰ τούτου οὐδὲ ἠνώσθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ προσηχῶς καὶ αὐτὸ ἐκπορεύμενον ἐκ Πατρὸς, ἔμεσον αὐχεῖν καὶ αὐτὸ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνόησα σκοπητέον μήποτε διαίρεισιν θεότητος ἀπὸ τῆς παραδοθείσης παρὰ τῶν ἁγίων τάξεως φανταζόμενοι, αὐτοὶ μᾶλλον οὐσιώδη διαίρεισιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀπελεγχθεῖεν δοξάζοντες. Ἔστω γάρ, ὡς αὐτοὶ φασιν, οὐχὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύμενον ἐκ Πατρὸς, ἀλλὰ προσηχῶς καὶ ἀμέσως, ὡς ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς προῦν, ἄρ' οὐχὶ δευτέρον καὶ αὐτὸ τοῦ Πατρὸς; Καὶ εἰπάτωσαν τὸν εἰρηκότα θεολόγον Πατέρα, καὶ πείσουσιν, ἢ μὴ ἔχοντες εἰπεῖν τε καὶ ἀποδείξαι, πειθέσθωσαν, καὶ τοῖς ἁγίοις ἀντιλέγειν ὀκνεῖτωσαν. Ἡμεῖς γάρ, τὸ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγοντες, ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦς εἰπόντας παράγομεν· τρίτον ἀπὸ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τετάχθαι κηρύττοντες, τοῦς εἰρηκότας ἁγίους εἰς πίστιν, ὧν προτεινόμεν, προβαλλόμεθα· διὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα συνάπτεσθαι λέγοντες, οὐκ ἕλεως γραφικῶς τὰς περὶ τούτου χρήσεις προτεινόμεν· καὶ ὁ θέλων τὸ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἅπασιν μαθεῖν ἀληθές, τοῖς παρ' ἡμῶν διατρανωθεῖσι περὶ τούτων ἐν ἄλλοις συγγραμμασιν ἐντυχῶν, εἴσεται ἀκριβῶς.

δ. Οὗτοι δὲ, εἰπερ' ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς τάξεως σπεύδοντες, οὐχὶ μόνον τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα δευτέρον τοῦ Πατρὸς; τετάχθαι εἰπεῖν ἀπαναισχυντήσουσιν, σκοπεῖτωσαν μήποτε, ὡς ἔφη, διαίρεισιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀπελεγχθεῖεν δοξάζοντες. Καὶ ὅπως, δῆλον ἐντεῦθεν. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰ δευτέρον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν τοῦ αἰτιατοῦ σχέσιν, εὐδηλον ὡς οὐχὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἀναίρεισις γὰρ προφανῆς τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα κατὰ τὴν τοῦ αἰτιατοῦ σχέσιν δευτερεῖον τοῦ Πνεύματος ἐστὶν. Ἄλλ' εἰ τοῦτο δοθείη, ἐστὶ δὲ προωμολογημένον παρὰ τῇ τῶν Πατέρων θεολογίᾳ, μὴδὲ εἶναι τὸ Πνεῦμα ὁσόν τῇ τοῦ Υἱοῦ οὐσίᾳ καὶ θεότητι, πῶς ἂν πηγὴ τοῦ Πνεύματος ῥηθείη ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα πηγάζον καὶ ἀναβλύζον ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας καὶ θεότητος; Εἰ δὲ μήτε ὁ Υἱὸς πηγὴ τοῦ Πνεύματος, μήτε τὸ Πνεῦμα πηγάζον, καὶ ἀναβλύζον ῥηθείη ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα ἐρημένον οὐσιωδῶς τοῦ Υἱοῦ; Ἡ δὲ διαίρεισις αὐτῆ πόθεν ἐπηκολούθησεν ἄλλοθεν ὅτι μὴ ἐκ τῆς τόλμης τῶν λεγόντων δευτέρον τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα κατὰ

A sanctus procedit, et eo per Filium unitar conjungiturque cum Patre. Si itaque cum Pater ordine prior est Filio, et Filius Spiritus hypostasi præintelligitur, una trium personarum natura, unaque continuitas manifesto apparet, quomodo ordo divisionem, et non potius naturalem unionem indicat?

3. Quæ igitur asserenda nobis erant, ordinis rationem explicare intendentibus, hæc sunt. Quod si qui contradicunt, modis omnibus eum evertere cupientes, non per Filium ex Patre dicant Spiritum sanctum procedere, proptereaque neque conjungi Patri per Filium, sed continenter et ipsum procedentem ex Patre, immediatam et ipsum cum Patre unionem jactare, considerandum est, ne Deitatis divisionem ex tradito a sanctis ordine confingentes, ipsi potius essentialem divisionem Filii et Spiritus tenere deprehendantur. Esto enim, ut ipsi fatentur, non procedat per Filium ex Patre Spiritus, sed continenter immediateque uti et Filius ex Patre emanet, an non et ipse secundus erit a Patre? Et producant, qui similia dixerit, Patrem theologum, et persuadebunt: quod si non habent neque dicere, neque commonstrare, suadeantur ipsi, et Patribus contradicere non æque audeant. Nos enim per Filium procedere asseverantes in unum producimus dicentes tertium esse Spiritum a Patre palam. evulgantes sanctos, simulium enuntiatorum auctores, quorum testimoniis, quæ contendimus, comprobamus. Per Filium Patri Spiritum uniri tradentes, non pauca scripto tradita testimonia producimus, et qui auctores veritatem addiscere, quæ a nobis de rebus hisce in aliis Commentariis exposita sunt, percurrens, accurate cognoscet.

4. Illi porro, si ad convellendum ordinem incumbentes, non tantum Filium, sed et Spiritum a Patre ordine secundum esse affirmare inverecunde præsumant, considerent ne, ut dixi, divisionem Filii et Spiritus insinuare deprehendantur. Et quoniam ratione, hisce manifestum fuerit. Spiritus sanctus, si secundus est a Patre, relatione effectus, palam est non esse per Filium ex Patre. destructio enim manifesto illius sunt, Spiritum esse per Filium, secundæ Spiritus partes erga Patrem si effectus relatio attendatur. Id si concedatur, et sit præterea jam in confessis ex Patrum theologis scriptis, exhiberi Spiritum a Filii essentia et Deitate, quo pacto fons Spiritus dicetur Filius, et Spiritus emanans atque exsiliens ex Filii essentia et divinitate? Quod si neque Filius est fons Spiritus, neque Spiritus emanans et exsiliens ex Filio dicitur, quomodo Spiritus non erit divisus essent aliter a Filio. Et hæc divisio undenam aliunde subsequuta est, quam ex audacia dicentium secundum Spiritum a Patre ordine esse relatione effectus? τὴν τοῦ αἰτιατοῦ σχέσιν τετάχθαι;

5. Mi homo, negas Spiritum esse per Filium? A tum rursus inculco. Imprudens illum a Filio separas secundum ipsam illius essentiam. Nam si ex Patre est et non per Filium, Patri quidem essentialiter unitus est, tanquam qui ex essentia illius est Unionem vero essentialem cum Filio undenam habebit, nisi quis ita velit sentire, essentiam Spiritus uniri cum essentia Filii, quemadmodum essentia unius fratris cum essentia alterius. Sed hoc blasphemum est, et ab indivisa illa essentia quam longissimum. Fraternali siquidem consubstantialitatem. hypostaseon essentialibus existentibus divisam quis in Deo constituet, et similem essentialis existentiae trium personarum divisionem concedet? Ipsæ siquidem tres hypostases cogitatione distinctæ, indivisum inter se, non cogitatione sed re possident. Et cum re inter se indivisæ sint tres Deitatis hypostases, quomodo concipi poterit, quod hoc modo imaginemur trium hypostaseon indivisum, si quispiam continenter et immediate Spiritum asserat ex Patre, et per Filium inficietur?

6. Considera enim effectibus omnibus semotis, per ipsam Triadem, meorum sermonum cognitor. Filius propterea est, et dicitur una essentia cum Patre quod ex essentia Patris immutabiliter et indivise est: Spiritus propterea est et dicitur una essentia cum Filio et Patre, quod essentia Spiritus per Filium est ex Patre: quod si quis demat illud per Filium, ipsam inscissam, infragilem, et indivisam essentiam scindit, frangit, et dividit. Quam enim unionem Spiritus ad Filium, aut continentiam comminiscetur, si non secundum ipsum indivisum naturæ similis unio et continentia intelligatur, sed participata, divisionisque particeps, illius scilicet, quæ secundum naturalem et essentialem existentiam ex prima causa duorum effectuum est? Non itaque quispiam, qui pietatem colere studeat, simili blasphemiam confodi deprehendatur, theologorum Patrum voces ex corde deosculandæ sunt, qui ex Patre per Filium Spiritum decreverunt; et traditus per sanctos in Triade ordo amplectendus et approbandus, qui tantum abest, ut divisionem Deitatis introducat, quemadmodum calumniatores prætendunt, ut etiam naturalem et essentialem trium hypostaseon unionem palam aperteque comprobet.

7. Hoc item jam dictis insuper addendum videtur. Verbum cum sit ex intellectu, continenter, et immediate ex intellectu existit, proptereaque tantummodo intellectus dicitur verbum. Si itaque et Spiritus continenter et immediate ex intellectu flueret, solius intellectus Spiritus diceretur, et et Verbi dicitur Spiritus. Hinc manifesto apparet, ideo Verbi dici Spiritum, quod per Verbum ex intellectu emanat. Nam si per Verbum non esset, nunquam Verbi Spiritus diceretur. Dicitur etenim alterum alterius naturaliter et essentialiter, aut quod ex ipso est, aut quod per ipsum, cuius dicitur,

ε'. Ἀνθρώπω, ἀρνή τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν διὰ τοῦ Υἱοῦ; Καὶ πάλιν φημί, λέληθας ἄλλοτριῶν αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, τῷ μὲν Πατρὶ οὐσιωδῶς ἤνωται, ἅτε ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον αὐτοῦ, τὴν δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν οὐσιωδῆ ἔνωσιν πῶς ἀνέξοι, εἰ μὴ τις βούλῃται φρονεῖν οὕτω τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος τῆ τοῦ Υἱοῦ ἐνοῦσθαι οὐσίᾳ, ὡς τὴν τοῦ ἀδελφοῦ τῆ τοῦ ἀδελφοῦ; Ἀλλὰ τοῦτο βλασφημὸν ἐστὶ, καὶ τῆς ἀδιαίρετου ἐκείνης οὐσίας ἐν πορρωτάτῳ. Τῆς γὰρ ἀδελφικῆς ὁμοουσιότητος κατὰ τῆς τῶν ὑποστάσεων οὐσιώδεις ὑπάρξεις διηρημένῃς, τίς ἀν' τολμήσει καὶ ἐπὶ Θεοῦ τοιαύτην διαίρεσιν τῆς οὐσιώδους ὑπάρξεως τῶν τριῶν ὑποστάσεων φαντασθῆναι; Αὐτὰ γὰρ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἐπινοοῦνται διαίρουμαι τὸ πρὸς ἀλλήλαις ἀδιαίρετον οὐκ ἐπινοοῦνται, ἀλλὰ πράγματι ἔχουσι. Καὶ ἐπὶ πράγματι ἀλλήλων ἀδιαίρετοι εἰσιν αἱ τρεῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεις, πῶς ἐστὶ νοηθῆναι τὸ οὕτω θεωρούμενον ταῖς τριῶν ὑποστάσεων ἀδιαίρετον, εἰν τις προσεχῶς καὶ ἀμέσως λέγῃ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ ἀπαρῆται;

ς'. Σκόπει γὰρ ἀπροσπαθῶς, πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, ὁ τῶν ἐμῶν λόγων ἐξεταστῆς. Ὁ Υἱὸς διὰ τοῦτο ἐστὶ τε καὶ λέγεται μία οὐσία μετὰ Πατρός, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀρρέυστως καὶ ἀδιαίρετως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦτο ἐστὶ τε καὶ λέγεται μία οὐσία μετὰ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι ἡ τοῦ Πνεύματος οὐσία διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἐκ Πατρὸς.

Εἰ δὲ τις ἀνέλῃ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ, αὐτὴν τὴν ἀτμητον, καὶ ἀσχιστον, καὶ ἀδιαίρετον οὐσίαν τέμνει, καὶ σχίζει, καὶ διαίρει. Οἶαν γὰρ ἀν' βούλοιο ἐπινοῆσαι τὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἔνωσιν, καὶ ἐμπεριχώρησιν, οὐκ αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως ἀδιαίρετον ἢ τοιαύτη ἔνωσις καὶ ἐμπεριχώρησις νοηθεῖ, ἀλλὰ δοτῆ καὶ διαίρεσις μετέχουσα τῆς κατὰ τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιωδῆ ὑπάρξιν τῶν ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου δύο αἰτιατῶν; Ἴνα γοῦν μηδεὶς τῶν ἀσεβῶν ἀιρουμένων λάθῃ τῆ τοιούτῃ βλασφημίᾳ περιπερῆς, δεῖ τὰς τῶν θεολόγων Πατέρων φωνὰς ἀπὸ καρδίας ἀπαύξασθαι, τῶν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ θεολογησάντων τὸ Πνεῦμα, καὶ τὴν παραδοθεῖσαν παρὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τῆς Τριάδος λέγεσθαι τάξιν στέργειν καὶ ἀποδέχεσθαι, ὡς οὐ μόνον διαίρεσιν θεότητος οὐκ εἰσαγούσαν, ὡς οἱ συκοφαντοῦντές φασιν, ἀλλὰ καὶ τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιωδῆ ἔνωσιν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἑναργῶς παριστάσαν.

ζ'. Καὶ τοῦτο δὲ τοῖς εἰρημνοῖς δεῖ προσεπιπορίσασθαι. Ὁ λόγος ὑπάρχων ἐκ νοῦ, προσεχῶς καὶ ἀμέσως ὑπάρχει ἐκ νοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μόνον τοῦ νοῦ λέγεται λόγος. Εἴπερ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα προσεχῶς καὶ ἀμέσως προεῖ ἐκ τοῦ νοῦ, μόνον ἀν' τοῦ νοῦ ἐλέγεται Πνεῦμα. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ Λόγου λέγεται Πνεῦμα, καὶ δῆλον ἐντεῦθεν, ὡς διὰ τοῦτο τοῦ Λόγου λέγεται Πνεῦμα, ὅτι διὰ τοῦ Λόγου πρόεσιν ἐκ τοῦ νοῦ. Εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦ Λόγου ἦν, οὐκ ἀν' ποτε Λόγου Πνεῦμα ἐλέγεται. Τὸ λέγεσθαι γὰρ τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, ἢ εἰ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν λέγεται, ἢ διὰ τὸ ὑπάρ-

χειν δι' αὐτοῦ, οὐπερ καὶ λέγεται, ὡς τὸ φῶς τῆς ἀκτίως, ὅτι διὰ τῆς ἀκτίως, καὶ τοῦ ἡλίου, ὅτι ἐκ τοῦ ἡλίου. Καὶ τὸ Πνεῦμα γοῦν τοῦ Υἱοῦ λέγεται Πνεῦμα, ὡς ὑπάρχον διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα, ὡς ὑπάρχων ἐκ τοῦ Πατρὸς.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Πρὸς τοὺς λέγοντας ὡς, « Ἐπεὶ συμπροτέται, καὶ συμπαραμαρτεῖν λέγεται τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, οὐκ ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ. »

α'. Ἐνταῦθα μὲν ὁ λόγος πρὸς ἀγῶνα οὕτι μὴ κρὸν ἀποδυσόμενος ἔρχεται. Βούλεται γὰρ χρήσιαι γραφικαῖς ἀντιπαραθεῖναι ῥητὰ γραφικὰ, ἐξ ὧν τοῖς μὲν φιλονεικότερον ἀναγινώσκουσιν ἢ ἐπηρεαστικώτερον ἐπεισε διανοεῖσθαι ἑαυτοὺς ἐναντιοφωνησαί τοὺς ταῦτα θεολογήσαντας, τοῖς δὲ ἀφιλονεικῶς ἐπιχορηγούμενοις αὐτὰ, καὶ μὴ πρὸς ἐπηρεϊαν ἐγγίνεται, θαυμάζειν τὸ ποικίλον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ πολύτροπον, καθὼς τοὺς ἁγίους ἡμῶν Πατέρας ὠδήγησε διὰ πάντων ὁμοῦ τὸ τῆς θεολογίας εὐρύθμως συναρμόσασθαι σύμφωνον. Τῶν γὰρ ἀπάντων ἁγίων, ὅσοι τὸ τῆς θεολογίας βῆμα περιεκάθισαν, θεολογησάντων, ἔστι μὲν οὐ συμπροτεῖν, καὶ συμπαραμαρτεῖν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἔστι δὲ οὐ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον αὐτὸ καὶ ἐν οἷς ἐγγήσαντο παραδείγμασιν, ἔστι μὲν οὖν « διδυμον ἀκτίνα τοῦ Πατρὸς καὶ διβρύτον ἢ δίχρουν ποταμὸν, ἔστι δὲ οὐ ὡς ἐξ ἡλίου ἀκτίνα καὶ φῶς, καὶ ὡς ἐκ πηγῆς ποταμὸν τε καὶ ὕδωρ, τὸν Υἱὸν εἰρηκώτων καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἱ πρὸς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἔνωσιν κακοσχόλως διενιστάμενοι εἰς τὴν πρὸς ἄλλα ἐναντιοφωνίαν τὰ τοιαῦτα τῶν ἁγίων ῥητὰ ἐκλαμβάνοντες, τὰ μὲν εἰς παράδειγμα τοῖς ἁγίοις παρεληλυθμένα τοῦ εἶναι διὰ θατέρου τὸ ἕτερον παρορῶσι, τὰ δὲ εἰς ἀποτροπήν τοῦ ὑπάρχειν διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, δοκοῦντα συντελεῖν αὐτοῖς, προτείνουσι καὶ προβάλλουσι. Καὶ δεόν ἐν τῶν ἑκατέρων ῥητῶν σύμφωνον τούτου κατανοεῖν ἐξ ἑνὸς μόνου τοῦ παρὰ τῶν αὐτῶν θεολόγων ἀμφότερα ταῦτα θεολογεῖσθαι, τί γὰρ ἂν καὶ βεβαιότερον τούτου πρὸς ἀπόδειξιν ἔσται τῆς τῶν γραφικῶν ῥήσεων συμφωνίας, εἴγε κοιναῖς ἐννοίαις ὠμολογήται μηδένα τῶν ἀπάντων ἐναντία ἑαυτῷ λέγειν καὶ δογματίζειν, καὶ μάλιστα εἰ παρὰ τοῦ Πνεύματος ὁ τῆς θεολογίας ἐγγίνεται φωτισμὸς τοῖς περὶ αὐτοῦ θεολογοῦσι τοῦ Πνεύματος; Οἱ δὲ ἄλλοι, τῆς πεισμονῆς ἅπαξ καὶ τοῦ ἰδιοβρύθμου γενόμενοι, πρὸς μὲν τὸν τῶν παραδειγμάτων ἡλίον, τὴν ἀκτίνα τε καὶ τὸ φῶς τοὺς νοερούς μύουσιν ὀφθαλμούς, καὶ τὴν τῶν παραδειγμάτων πηγὴν, τὸν τε ποταμὸν καὶ τὸ ὕδωρ τοῖς βέουμασι τῆς ἑαυτῶν ἐθειλογνωμοσύνης παρασύρειν ἐπιτεχνάζονται, τὴν δὲ διδυμον ἀκτίνα, καὶ τὸν διβρύτον, ἢ καὶ δίχρουν ποταμὸν, ὡς τάχα ἐναντία τῶν εἰρημένων, καὶ ἀνατρεπτικὰ ἔνω καὶ κάτω τοῦ λόγου προφέρουσι. Καὶ οἱ μὲν οὕτως.

β'. Ἦμεῖς δὲ, τῆς εἰρήνης τῶν Ἐκκλησιῶν ἀντιχόμενοι, δι' ἣν τὸν πρὸς τοὺς τὰ τοιαῦτα τεχνολογούντας ἀγῶνα προθύμως ὑποδύμεθα, οὕτω φαιμέν. Ἰμολογῆται μὲν συμπροτεῖναι τὸ Πνεῦμα, καὶ

CAPUT IX.

Ad eos, qui dicunt, « Quando una simul emanare cum Filio, et una simul consequi Spiritus dicitur, non esse per Filium. »

1. Hic nostra oratio ad certamen accingitur celebre. Conatur etenim auctoritatibus scripto traditis, alia scripto consignata dicta opponere, quibus qui contentiosius ea percurrunt, sive calumniosius examinant, animo comprehendant, eorum auctores sibiipsis adversantia concinnasse, qui vero ea sine contentione et rixa considerant, variam ac multiplicem Dei sapientiam admirentur, quæ sanctos Patres nostros ita disposuit, ut per omnia theologiæ consonum simul et concinne admodum componerent ac coagmentarent: omnibus siquidem sanctis, qui theologiæ suggestum ascenderunt, et res theologicas tractarunt, assententibus, aliquando « una simul emanare cum Filio, et una simul consequi Spiritum ex Patre: » aliquando « per Filium illum existere: » et in exemplis, quibus illi usi sunt, aliquando, « duplicem Patris radium, et dupliciter fluentem; ac, « dupliciter fluentem fluvium: » aliquando, « veluti ex solo lumen et radium, » et, « veluti ex fonte fluvium et aquam » Filium et Spiritum sanctum nuncupantibus, qui cum Romana Ecclesia unionem, otio suo abutentes, exagitant, similia sanctorum dicta, quasi sibiipsis adversantia accipientes, quæ in exemplis adducta sunt, ad comprobandum, unum per aliud esse, negligunt; quæ vero ad refellendum, esse per Filium Spiritum, videntur conducere, proferunt, proponuntque. Et cum opus esset utrorumque dictorum concordiam ac consensu concipere, vel eo solo, quod utraque hæc ab iisdem theologis enuntiata sunt, quid enim aptius dictorum scripto traditorum consensu constabiliverit; dum communibus notionibus sine ulla hæsitacione apud omnes in confesso sit, neminem omnium contraria sibiipsi tradere aut decernere, et potissimum si ex Spiritu dicti illius theologiæ lumen accessit illis, qui de eodem Spiritu verba faciunt? Illi enimvero pertinaciæ semel et propriæ voluntatis libidini addicti, ad solem, radium, et lumen exempli causa prolata intellectuales oculos ocludunt, necnon fontem, fluvium, et aquam cum sui ipsius arbitratus fluxibus transversa trahere conantur: duplicem autem radium et dupliciter fluentem fluentemque fluvium, quasi dictis adversarentur, eaque convelerent, rursus deorsumque, in oratione conculcant. Et hi quidem ita se gerunt.

2. Nos porro qui ecclesiasticæ paci inhaeremus, ob quam adversus similia comminiscentes alacriter certamen aggredimur, ita dicimus. Nemini dubium controversum est, Spiritum simul cum Filio emanare.

nare, et progredi, secundum suam ex Patre existentiam, et in confessis quoque est, eundem esse et per Filium, et neutrum alteri adversatur, neque alterum convellit, et quod ex uno alterum consequitur, inter sese utraque concorditer congruunt. Et de iis accuratum sermonem haberi, fieri nequit, ab iis, qui callent, supra omnem demonstrationem esse, et naturalem rationem exsuperare illius naturam divinam atque incomprehensam. Ubi enim illius incomprehensum fuerit, si quis se scire contendat, quo pacto Spiritus una cum Filio emanans, per Filium ex Patre progreditur? Verumtamen cum ad subobscuram quamdam cognitionis rerum incomprehensarum speciem consequendum, supra digestas imagines Patres tradiderint, ex iisdem ipsis nos quoque enarrare conabimur; quomodo possit intelligi, una simul emanans cum Verbo Spiritus, et una simul cum eo progrediens, et per Verbum ex Patre effluens, et quomodo nullum ex his dictis ad aliud destruendum conducit.

3. Nam ante alia in sole una simul prosilit, unaque simul consequitur cum radio lumen, et nihilominus per radium lumen promanare conspicimus, et in fonte fluvii et aquæ, simul prosilit et una simul consequitur fluvius aquam et tamen per fluvium aquam defluere, et vere concipimus. Et non propterea quod simul cum radio lumen emanat, lumen esse per radium refellit: neque quod aqua cum fluvio prosilit, simul profluere destruit. Sedenim rationes accuratius examinantes, et penitus indagantes, quomodo una simul cum radio exsilit, et per radium ex sole lumen emanat, et quomodo simul cum fluvio effluit, et per fluvium exsilit aqua ex fonte, et quomodo neutrum ex jam dictis ad aliud convellendum confert, tum subinde rei finem imponimus. Poscimus, in effectibus, qui ita se habent, potestine unus sine alio esse? At plane discernimus neque radium posse esse absque lumine, neque solare lumen absque radio, neque fluvialem aquam sine fluvio, neque fluvium sine aqua, et curiosius conquirentes rationem propter quam in similibus effectibus unus absque alio esse nequeat, aperte cognoscimus nullam aliam ob causam id contingere, quam quod unum ex altero est. Hoc enim nec aliud potissima causa censetur, quare in jam dictis effectibus unum absque alio esse nequeat. Id enim si non esset, nihil impediret, quo minus unum absque alio esset, quemadmodum de duobus ex uno sole radiis, et de duobus ex uno fonte profluentibus fluviiis.

4. Jam itaque cum didicerimus, ex eo quod unum per aliud est, fieri non posse, ut unum sine altero sit, statim certissima demonstratione constat, una simul continuo progredi. Ea siquidem, quorum unum sine alio esse nequit, quo pacto simul non fuerint? Et cum una simul emanare, consequatur ex eo, quod unum absque alio esse nequeat, et unum absque alio esse non posse, comparet ex eo quod unum per alium sit, qua-

Α συμπαρομαρτεῖν τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν ἐκ Πατρὸς αὐτῶν ὑπαρξίν, ἀλλὰ συνωμολόγηται ὑπάρχειν αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐδέτερον τῷ ἑτέρῳ μάχεται εἰς ἀνατροπὴν, ἀλλ' ὅτι θατέρῳ τὸ ἕτερον ἔπεται, σύμφωνα ἀλλήλοις ἑκάτερα ἀναφαίνεται. Καὶ τὸ μὲν ἀκριβές τι λέγειν περὶ αὐτῶν οὐκ ἔστι τοῖς εἰδόσιν ὡς πάσης ἀποδείξεως ἡ θεία φύσις ὑπερανψίσται, καὶ ὡς πάντα φυσικὸν λόγον ὑπερεκτρέχει ταύτης τὸ ἀκατάληπτον· ποῦ γὰρ τὸ ταύτης ἀκατάληπτον, εἴπερ εἶδῖναι τις ἐνσταθῆ, ὅπως τὸ συμποῖν τῷ Υἱῷ, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔστι προῖν ἐκ Πατρὸς; Ἐπεὶ δὲ εἰς ὀμυδρὸν τινα φαντασίαν τῆς τῶν ἀκατάληπτων ἐκείνων γνώσεως τῆς ἀναγεγραμμένης εἰκόνας οἱ Πατέρες παραδειδώκασιν, ἐξ αὐτῶν τούτων εἰπεῖν καὶ ἡμεῖς πειρατόμεθα, πῶς ἔστι νοεῖν καὶ συμποῖν, καὶ συμπαρομαρτοῦν τῷ Λόγῳ τὸ Πνεῦμα καὶ διὰ τοῦ Λόγου προῖν ἐκ Πατρὸς, καὶ πῶς οὐδέτερον τῶν ῥητῶν ἑκατέρων εἰς τὴν θατέρου συντελεῖται ἀνατροπὴν.

γ'. Αὐτίκα γὰρ ἐπὶ τοῦ ἡλίου συμπροῖσι, καὶ συμπαρομαρτεῖ τῇ ἀκτίνι, τὸ φῶς, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ἀκτίνος αὐτὸ προΐεται καταμανθάνομεν. Καὶ ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ὕδατος συμπροῖσι καὶ συμπαρομαρτεῖ τὸ ὕδωρ τῷ ποταμῷ, ἀλλ' ὅμως διὰ τοῦ ποταμοῦ αὐτὸ προΐεται κατανοοῦμεν· καὶ οὔτε τὸ συμπροΐεται τῇ ἀκτίνι τὸ φῶς ἀνατρεπτικὸν τοῦ εἶναι διὰ τῆς ἀκτίνος αὐτὸ, οὔτε τὸ διὰ τοῦ ποταμοῦ προΐεται τὸ ὕδωρ ἐναντίον τοῦ συμπροΐεται ἀλλήλοισι ταῦτα διαγιώσκομεν. Τὸ δὲ τῶν λόγων ἐξεταστικώτερον μεταχειριζόμενοι, καὶ πολυπραγμονοῦντες κατανοῆσαι, πῶς τε συμπροῖσι τῇ ἀκτίνι, καὶ διὰ τῆς ἀκτίνος προΐεται ἐξ ἡλίου τὸ φῶς, καὶ πῶς συμπροῖσι τῷ ποταμῷ, καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ προΐεται τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς, καὶ πῶς οὐδέτερον τῶν εἰρημένων εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου συντελεῖται ἀνατροπὴν, εἰς τοῦτο διαγνώσεως λήγομεν. Ζητοῦμεν εἰ ἔστιν ἐπὶ τῶν οὕτως ἐχόντων αἰτία τοῦ εἶναι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου χωρὶς, καὶ οὔτε ἀκτίνα διαγιώσκομεν δύνασθαι εἶναι δίχα φωτός, οὔτε φῶς ἡλιακὸν ἀκτίνος χωρὶς, οὔτε ποτάμιον ὕδωρ ποταμοῦ δίχα, οὔτε ποταμὸν ὕδατος δίχα. Κα πολυπραγμονοῦντες τὸν λόγον, καθ' ὃν ἔστιν ἀδύνατον ἐν τοῖς τοιούτοις αἰτιατοῖς, εἶναι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου χωρὶς, ἐξ οὐδενός, ἀλλοῦ τοῦτο συμβαίνειν διαγιώσκομεν, ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ εἶναι διὰ θατέρου τὸ ἕτερον. Τοῦτο γὰρ μόνον καὶ οὐδὲν ἄλλο αἰτιώτατόν ἐστι τοῦ μὴ δύνασθαι ἐν τοῖς ῥηθείσι αἰτιατοῖς εἶναι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου χωρὶς, ὡς ἐπὶ τῶν ἐξ ἐνός ἡλίου δύο ἀκτίνων, καὶ ἐπὶ τῶν μιᾶς πηγῆς προχομένων δύο ποταμῶν.

δ'. Ἦδη γοῦν ἐκ τοῦ εἶναι διὰ θατέρου τὸ ἕτερον καταμαθόντες τὸ ἀδύνατον τοῦ εἶναι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου χωρὶς, συναποδειχθέντων εὐθύ; ἔχομεν καὶ τὸ συμπροΐεται ἀλλήλοισι αὐτά. Ἐν γὰρ τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου χωρὶς εἶναι ἀδύνατον, πῶς ταῦτα οὐχ ἕμα; Καὶ ἐπεὶ τὸ μὲν συμπροΐεται ἀλλήλοισι αὐτὰ ἔχολούθησεν ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι χωρὶς ἀλλήλων εἶναι αὐτὰ, τὸ δὲ μὴ χωρὶς ἀλλήλων εἶναι αὐτὰ οὐ-

νοσθαι, ἀναφαίνεται ἀπὸ τοῦ εἶναι διὰ θετέρου τὸ ἄλλο, ἀναφαίνεται ἀπὸ τοῦ συμπεροῦναι ἄλλοις; αὐτὰ ἐναντίον ἂν εἴη τῷ διὰ θετέρου τὸ ἄλλο εἶναι; Τὸ γὰρ ὡς ἡγουμένῳ τινὶ ἐπόμνον οὐκ ἂν εἴη ἐναντίον, ὑπερ ἔπειτα. Οὐκ ἄρα τὸ τὸ Πνεῦμα συμπεροῦναι τῷ Υἱῷ ἐκ Πατρὸς εἶναι αὐτό. Καὶ τούτου δευχθέντος, συναποδέδεικται τι ἐπισημῶς τῶν οἰομένων ἄλλοις ἐναντία εἶναι αὐτὰ, καὶ διὰ τοῦτο λεγόντων ὡς, ἐπεὶ συμπεροῦναι καὶ συμπαρομαρτεῖν λέγεται τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, οὐκ ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ δεῖ πεπαῦθαι λοιπὸν τοὺς ἀνυποστόλῳ ἀπερυγομένους σύμπαν τὸ παριστάμενον. Εἰ δὲ τὸ παράδειγμα τῆς διδύμου ἀκτίνος καὶ τοῦ διέρρυτου ποταμοῦ, διὰ τὸ ἐν τοῖς κατ' αὐτὰ αἰτιατοῖς δύνασθαι εἶναι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου χωρὶς, προβάλλεσθαι θέλουσιν εἰς ἐναντιοφωνίαν τάχα τινὰ τῶν βρῦθέντων ἄλλα γνώωσαν ὡς, ἐπεὶ ἀδύνατόν ἐστιν ἐναντιοφωνῆσαι κατὰ τι ἑαυτοῖς; τοὺς ἀμφότερα τὰ μὲν τῶν παραδειγμάτων θεολογήσαντας, τὰ μὲν τῶν παραδειγμάτων ἐξεληφθη ἑκείνοις εἰς παράστασιν τοῦ εἶναι τῶν δύο αἰτιατῶν τὸ μὲν προσεχῶς; ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς; ἐκ τοῦ πρώτου τὰ δὲ ἐξεληφθη ἑκείνοις εἰς παράστασιν τοῦ εἶναι ἕκαστον τῶν τοιούτων αἰτιατῶν καθ' αὐτὸ καὶ ἰδιοῦπόστατον. Τοῦτο γὰρ σημαίνουσιν ἡ ὁμομοῦς ἀκτίνος καὶ ὁ διέρρυτος ποταμός. Καὶ πείσειαν ἂν πρὸς τοῦτο τὸν ἀντιλέγοντα καὶ τὸ τρισήλιον, καὶ τὸ τρισάκτινον τῆς Θεότητος, γραφικῶς εἰρημῆνα διὰ τὸ τρισυπόστατον.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Πρὸς τοὺς λέγοντας: « Ἐπειδὴ ἀναβλύζειν καὶ πηγάζειν λέγεται τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διατί μὴ ἐκπορεύεσθαι λέγεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. »

α'. Ἄ μὲν περὶ τῆς ἐκπορεύεται ἡ λέξις ἡμεῖς; εἶπομεν, τὸ πρὸς τὸ ἀναβλύζειν, καὶ πηγάζειν, καὶ προχεῖσθαι ἰσοδύναμον οὐστὶς διασκοπησάμενοι, ἐν ἑτέροις ἡμῶν λόγοις ἔρρηθη; ἐπεὶ δὲ παρὰ τῶν διενισταμένων φιλονεικότερον, καὶ ἐτι περὶ τῶν αὐτῶν σαφέστερόν τι λέγειν προσπαυοῦμεθα, τὰ δοκούντα καὶ: πάλιν πρὸς τὸ τῆς ἐνοίας συμβάλλειν ἡμῖν καθαρώτερον, οὐδαμῶς ἔκνοῦμεν ἐπιξεργάζεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἀποροῦντες διαποροῦσι, πῶς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζον, καὶ πηγάζον, καὶ προχεόμενον Πνεῦμα, οὐχὶ καὶ ἐκπορεύμενον λέγεται ἐξ αὐτοῦ; Τὰδε σαφηνείας χάριν φημέν.

β'. Ἡ ἐκπόρευσις οὐ τὸ ἀπλῶς; ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα δηλοῖ, ἀλλὰ τὸ πῶς εἶναι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τρόπος ὑπέρβειος, ὅ ἐστι διαφωρὰ ὑπέρβειος; παρὰ τοῖς Πατέρας τὸ τῆς ἐκπορεύσεως τεθεολόγηται ὄνομα. Καὶ ἐστιν ἡ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν δηλουμένη ὑπερβίς διαφέρουσα πρὸς τὴν ἀναρχὸν ὑπερβίς τοῦ Πατρὸς τῷ τοῦ ἀγεννήτου δηλουμένην ὀνόματι, καὶ πρὸς τὴν ὑπερβίς τοῦ Υἱοῦ ἐξιδιωσαμένην τὸ γεννητόν. Τρία γοῦν ταῦτα ὀνόματα ταῖς τῶν τριῶν προσώπων ἀφωρίσθησαν ἰδιότησιν, ἕκαστου τῶν ὀνομάτων οὕτω γε δυναμένου τὸ ὀνομαζόμενον ἐξ αὐτοῦ πρόσωπον ἐν τῇ μακαρίᾳ

P'ATROL. GR. CXLII.

nam ratione una simul, emanare adversabitur, et destruet, unum ex iis per aliud esse? Namque quod ex aliquo tanquam ex priori consequitur, nunquam contrarium erit illi ex quo consequitur. Non igitur, Spiritum una cum Filio ex Patre prosilire contrarium fuerit illi, per Filium ex Patre eundem esse. Idque cum demonstratum sit, una simul quoque error demonstratus est eorum, qui ea sibi invicem adversari opinantur; proptereaque assentientium, cum simul cum Filio emanare, et simul progredi Spiritus dicatur cum Filio, non esse per Filium. Hinc in posterum illis obmutescendum est, qui quidquid in buccam venerit, inverecunde effutiant. Quod si exemplum duplicis radii, et in duo dispartiti fluvii, quod in effectibus secundum ipsos unum absque alio esse potest, obtendent, aliquid proferri, quod contrarium sonet jam dictis, sciant, cum fieri nequeat, ut sibiipsis adversentur, qui ambio hæc dicta exempli causa prodixerunt, nonnulla ex exemplis ab illis assumpta esse ad comprobandum ex his duobus effectibus, alterum quidem continenter ex primo, alterum per eum, qui continenter est ex primo: alia ad demonstrandum ex his effectibus unumquemque esse secundum se, et propria hypostasi subsistentem. Hoc enim denotat duplex radius, et dupliciter sectus fluvius. Id quoque adversario persuadebit, et trisolum, et triradium Deitatis graphice expressa propter trinum hypostaseon.

CAPUT X.

Ad eos, qui dicunt: « Cum effluere, et emanare dicitur Spiritus ex Filio, quare non dicatur etiam procedere et ex Filio? »

1. Quæ de processione dictione diximus, æquas illius cum emanatione, effluxione, et progressionem vires examinantes, in aliis nostris orationibus habentur. Cum vero ab iis, qui contentiosius rebus istis obsistunt, de iisdem aliquid, quod dilucidius sit, et rem repræsentet, afferre in medium præterea exigimur, quæ nobis occurrunt, ad sententiam apertius enodandam opportuna, elaborare nullo modo cunctabimur. Et cum, qui addubitant, in dubium vertant, quomodo qui ex Filio emanare, effluere, et effundi dicitur Spiritus, non item dicatur et ex eodem procedere? hæc, ut magis res elucescat, proponimus.

2. Processio non notat simpliciter, ex Patre Spiritum esse, sed modum, quo est. Propter hoc enim et modus existentie, quæ est existentie differentia, a Patribus processionis nomen constitutum est. Et secundum processionem significata existentia differt, et ab existentia sine principio, ingeni nomine connotata, et ab existentia Filii sibi genitum vindicante. Hæc ergo tria nomina trium personarum proprietatibus decreta sunt, cum singula hæc nomina viribus ita polleant, ut ex se personam nuncupatam in beata Triade denotent. Ut idem plane sit ingenuum et Pater, genitum et

Filius, procedens et Spiritus. Namque qui in Triade ingenuitatem personam dixerit, nihil aliud quam ipsum Patrem notavit; et qui dixerit in Triade genitam personam, nullum alium quam Filium expressit; et qui in Triade procedens dixerit, nullum alium quam Spiritum sanctum significavit: et contra, qui Patrem dixerit, in Triade ingenuitatem personam indicavit; et qui Filium dixerit, genitam personam innuit, et qui Spiritum intellexerit, quod in Triade procedit, actutum animo concepit. Et cum semel a theologis Patribus unicuique personæ, quæ ex causa est, existentis nomina, earumdem inter se discrimen indicantia, generatio nempe et processio decreta sunt, et Filii nomen genitum sibi asciscit, et quocumque etiam dicatur de Spiritu nomine, statim procedens concipitur, sive pronuntiatione orationis enuntiet generationem de Filio, qui dicit, emanare, aut effluere, aut effundi, aut progredi eum ex Patre, sive non enuntiet, secundum omnem consecutionis necessitatem, genitum deprehendi illius, qui emanat, aut effluit, aut effunditur, aut progreditur, Filii progressum; et qui dicit emanare, aut effluere, aut effundi, aut progredi Spiritum ex Patre, sive prolatione vocis processionem Spiritus exprimat, sive non exprimat, prorsus necessario consequitur procedentem intelligi illius, qui emanat, aut effluit, aut effunditur, aut progreditur, Spiritus progressum. Et enim Filius emanans cum sua proprietate emanat, modo scilicet generationis, non processionis. Et Spiritus emanans cum sua proprietate emanat, modo nempe processionis, non generationis. **ρενωτῶς, καὶ Πνεῦμα ἀναβλύζον, μετὰ τῆς οἰκίας γεννητῶς.**

3. Propter hæc itaque cum omnes fere dictiones, quæ simpliciter esse significant, inveniuntur de Spiritu ex Filio, prorsus periculose mihi videntur consistere ecclesiasticæ paci, qui modis omnibus piam sententiam lædi opinantur, quod dicant Itali ex Filio procedere, qui ex ipso emanat et effluit, progreditur, et emittitur Spiritus. Quemadmodum enim Filius emanans et effluens ex Patre, Filius, generatus, non vero procedens effunditur, et emanat. ita et Spiritus ex Patre et Filio effusus, et proficiens, Spiritus est procedens, et nullo modo generatus.

CAPUT XI.

Adversus eos, qui dicunt, emanare et effluere ex Filio Spiritum, non secundum Verbi divinitatem, sed secundum rem assumptam dici, propter spiritalia dona.

4. Cum vero non desint alii qui ex Filio effusionem et effluxum Spiritus non secundum Verbi divinitatem ex eo esse contendunt, sed secundum carnem et rem assumptam, quod spiritalia, ut ipsi tradunt, dona significet, ex Filio emanans et profusus Spiritus, certamen adeundum est, et quæ ipsi de similibus, inquirunt, examinanda. Joannem, au-

Α Τριάδι δηλοῦν, ὡς ταυτὸν εἶναι ἀγέννητον εἶπαι, ἢ ἐκπορευτὸν εἶπαι, καὶ Πνεῦμα εἶπαι. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸ ἐν τῇ Τριάδι ἀγέννητον πρόσωπον οὐδὲν ἐδήλωσεν ἕτερον ἢ τὸν Πατέρα· καὶ ὁ εἰπὼν τὸ ἐν τῇ Τριάδι γεννητὸν πρόσωπον, οὐδὲν ἐδήλωσεν ἕτερον ἢ τὸν Υἱόν· καὶ ὁ εἰπὼν τὸ ἐν τῇ Τριάδι ἐκπορευτὸν, οὐδὲν ἐδήλωσεν ἕτερον ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἀνάπαλιν ὁ Πατέρα εἰπὼν τὸ ἐν τῇ Τριάδι ἀγέννητον πρόσωπον, παρεδήλωσε· καὶ ὁ Υἱὸν εἰπὼν τὸ γεννητὸν ἐτήριον πρόσωπον· καὶ ὁ Πνεῦμα ἀκούσας, τὸ ἐν τῇ Τριάδι ἐκπορευτὸν νεότητι παρεούθως. Καὶ ἐπεὶ ἅπασι παρὰ τῶν θεολόγων Πατέρων τῇ ἐκάστου τῶν δύο αἰτιατῶν προσώπων ὑπάρξει ὀνόματα ὁ λωτικὰ τῆς πρὸς ἄλληλα διαφορᾶς αὐτῶν ἢ γέννησις καὶ ἢ ἐκπόρευσις ἀφωρίσθησαν, καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα τὸ γεννητὸν προσεπάγεται, ὀπνητικά δὲ καὶ βήθειά, καὶ τῷ τοῦ Πνεύματος ὀνόματι τὸ ἐκπορευτὸν συνεπινοεῖται, κὰν προενέγκῃ τῇ προφορᾷ τοῦ Λόγου τὴν γέννησιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ λέγων ἀναβλύζειν, ἢ πηγάζειν, ἢ προχεῖσθαι, ἢ προϊέναι αὐτὸν ἐκ Πατρὸς, κὰν μὴ προενέγκῃ, κατὰ πᾶσαν ἀκολουθεῖ τὴν ἀνάγκην γεννητὴν νοεῖσθαι τὴν τοῦ ἀναβλύζοντος, ἢ πηγάζοντος, ἢ προχομένου, ἢ προερχομένου Υἱοῦ πρόδοτον. Καὶ ὁ λέγων ἀναβλύζειν, ἢ πηγάζειν, ἢ προχεῖσθαι, ἢ προϊέναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, κὰν προενέγκῃ τῇ προφορᾷ τοῦ λόγου ἐπὶ τοῦ Πνεύματος; τὴν ἐκπόρευσιν, κὰν μὴ προενέγκῃ, κατὰ πᾶσαν ἀκολουθεῖ τὴν ἀνάγκην ἐκπορευτὴν νοεῖσθαι τὴν τοῦ ἀναβλύζοντος, ἢ πηγάζοντος, ἢ προχομένου Πνεύματος πρόδοτον. Υἱὸς γὰρ ἀναβλύζων μετὰ τῆς οἰκίας ἰδιότητος ἀναβλύζει, γεννητῶς γὰρ, οὐκ ἐκπορευτῶς ἀναβλύζει· ἐκπορευτῶς γὰρ, ἀλλ' οὐ

γ'. Διὰ τοῦτ' αὐτὰ, ἐπὶ ἀπάσας σχεδὸν τὰς δηλούσας τὸ ἀπλῶς ὑπάρχειν λέξεις ἔστιν εὐρεῖν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐξ Υἱοῦ, πάντα ἐπισηματικῶς δοκοῦσι μοι διενόστασθαι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην οἱ καὶ ἀμωστῆτως λυμαινεσθαι τὴν τῆς εὐσεβείας οἰόμενοι ἔνοιαν ἀπὸ τοῦ λέγειν τοὺς Ἱταλοὺς ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευεσθαι τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναβλύζον καὶ πηγάζον, προϊόν τε, καὶ προερχόμενον Πνεῦμα. Ὅσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς ἀναβλύζων καὶ προερχόμενος ἐκ Πατρὸς Υἱὸς γεννητῶς, οὐ μὲν ἐκπορευτῶς προχεῖται, καὶ ἀναβλύζει· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προχομένον τε καὶ ἀναβλύζον Πνεῦμα ἐκπορευτὸν, οὐ μὲν γεννητὸν ἐστίν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, τὸ ἀναβλύζειν καὶ πηγάζειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ κατὰ τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόσλημμα εἶρηται διὰ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα.

α'. Ἐπεὶ δὲ εἰσιν ἕτεροι τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προχυσίν καὶ ἀνάβλυσιν, τὴν πηγαίαν τε τοῦ Πνεύματος μὴ κατὰ τὴν τοῦ Λόγου θεότητα ἐξ αὐτοῦ εἶναι διενόσταμοι, ἀλλὰ κατὰ τὴν σάρκα τε καὶ τὸ πρόσλημμα, διὰ τὰ πνευματικὰ, ὡς αὐτοὶ φασί, δηλοῦν χαρίσματα, τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζον καὶ προχομένον Πνεῦμα, γυμναστῆτον δὲ καὶ ἄπερ οὐ-

τοι περι τῶν τοιούτων φασίν. Ἰωάννην τὸν χρυσορ-
 ρήμονα, τὴν τοῦ Πνεύματος χρυσήλατον σάλπιγγα,
 εὐρίσκουσι λέγοντα, ἐν τῷ περὶ τοῦ παναγίου
 Πνεύματος λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Χθὲς ἡμῖν,
 ὦ φιλόχριστοι, ἡ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ
 Πνεύματος ἐπιφοίτησις ἀνυμνεῖτο. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ
 λήφεται, ἐξ ὧν ἐχορήγησέ μοι τῷ Κυριακῷ ἀνθρώ-
 πῳ. Λήφεται αὐτὸ, τὸ δεδωκὸς, τὸ ἐλθὼν, καὶ μεῖναν
 ἐν ἐμοί, τὸ χριστῶν με, τὸ ἀγιάσαν, τὸ ἀναγαθὸν
 εἰς τὴν ἐρημίον, τὸ ὑποστρέψαν με νικητὴν. » Καὶ
 πάλιν· « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ
 ἡμῖν· » καὶ ἵνα δεῖξῃ ὅτι οὐ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἐρημόνευσεν, ἀλλὰ τῶν δωρεῶν, ἐπάγει μετὰ τὸ
 εἰπεῖν· « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται· » εὐθύς, « Πάντα
 ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμά ἐστιν· ἔλαβον αὐτὰ ἐκ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος. » Καὶ πάλιν· « Διὰ τοῦτο εἶπεν,
 Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἡγίασε τὴν
 σάρκα Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἀπίστευται τὴν δωρεάν
 τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ εἰς τὴν σάρκα τοῦ Χρι-
 στοῦ. » Ἐλθοῦσα δὲ ἡ χάρις διὰ τὰ δῶρα ἐνέθηκε
 τῷ Χριστῷ, λέγει, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ
 ἀναγγελεῖ ἡμῖν. » Ταῦτα τὸν Χρυσορρήμονα εὐρί-
 σκοντες ἐξηγοῦμενον ἐν τῷ ρηθέντι λόγῳ αὐτοῦ ἐπὶ
 τῇ εὐαγγελικῇ ῥήσει τῆς, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, »
 ἀσία; ὡσπερ λαβόμενοι λέγειν, ἀ βούλονται, οἱ
 πάντα πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς μεθέλκειν πειρώμε-
 νι, Ἰδοῦ, φασίν, τὸ τοῦ Χρυσορρήμονος ἀξιώπιστον
 περίστησιν ἐναργῶς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυ-
 ρίου λέγεσθαι τὸ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, ἅτε θείας αὐτοῦ σαρκὸς; δεξαμένης γενομένης
 τοῦ Πνεύματος. Καὶ πῶς οὐ πρόδηλόν ἐστι διὰ τὰ
 πνευματικὰ χαρίσματα τοῦτο εἰρησθαι; Καὶ τοῦτο
 κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ὡς ἐντεῦθεν ἀποδεδειγμένον
 λαμβάνοντες, ἐφεξῆς; ἀξιοῦσι μηδένα εἶναι λείπεσθαι
 λόγον τοῦ πιστῆν προσκαίεσθαι ἅπασιν ἀναμφίβολον
 τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὄνομα οὐκ εἰς δῆλωσιν
 αὐτῆς τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος φύσεως, ἀλλ' εἰς
 ἐκδηλωσιν ἐν οἰκδοτικῇ ἂν μέλει τῆς θείας Γραφῆς εὐρισκῆται
 λεγόμενον τὸ Πνεῦμα ἀναβλύζον καὶ πηγάζον, καὶ
 προχέμενον ἐξ Υἱοῦ. Καὶ οἱ μὲν ταῦτα.

β'. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐλεγχον, ὃν προεξηγήσθαι οὐχ
 ὑποστέλλονται, οὐκ ἀλλοθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ λό-
 γου, οὐπερ καὶ ἡ ῥηθεῖσα περιτοκῆ μέρος ἐστὶ,
 ποιησάμεθα. Εἰ γὰρ εὐραθεῖα ὁ ἅγιος, πρὶν ἢ πρὸς
 τοὺς λόγους εἰσβαλεῖν, τῆς « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, »
 ῥητοῦ ἐξηγήσῃ, πολὺν ὑφαίνων τὸν λόγον περὶ
 τῶν ὀνομάτων τοῦ Πνεύματος, καὶ διαιρῶν τὸ τοῦ
 Πνεύματος ὄνομα εἰς τε τὴν δῆλωσιν αὐτῆς τῆς
 αὐθεντίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ τῆς Τριάδος συμ-
 πληρωτικοῦ Πνεύματος, καὶ εἰς τὴν δῆλωσιν τῆς
 τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διανομῆς; καὶ δ α-
 σαφῶν ἀκριβῶς, καὶ διαρρηγνύων πᾶν λεπτῶς, πῆ
 μὲν ἐστὶν ἀκοῦσαι τὸ τοῦ Πνεύματος ὄνομα, καὶ
 νοῆσαι αὐτὸν τὸν Παράκλητον, πῆ δὲ ἀκοῦσαι πάλιν
 ὄνομα Πνεύματος, καὶ νοῆσαι χάριν τινὰ δηλουμέ-
 νην πνευματικὴν, τίς ἂν εἴη δίκαιος ἔκτοτε, ὡς τοῦ
 Πνεύματος καταγωγίον καθαρῶτερον τάχα τοῦ
 Χρυσορρήμονος, καὶ ὡς ὑψηλότερος αὐτοῦ θεολόγος,

A reum illud eloquentiæ flumen, et ex auro Spiritus
 confectam tubam dicentem reperiunt, in sua de
 sanctissimo Spiritu oratione, cujus principium,
 « Heri, o Christi amatores, sancti et adorandi Spi-
 ritus celebrabatur adventus. De meo accipiet, ex
 his quæ mihi homini Dominico suppeditavit. Acci-
 plet ipse qui exhibuit, qui advenit, et mansit super
 me, qui unxit me, qui sanctificavit, qui duxit me in
 desertum, et victorem reduxit. » Et rursus, « De
 meo accipiet, et annuntiabit vobis », ut ostendat,
 se non sancti Spiritus sed donorum meminisse,
 subdit post illa, ex meo accipiet, protinus : « Omnia
 quæcunque habet Pater mea sunt », accepi ipsa
 ex Spiritu sancto. Et iterum, « Propterea dixit, De
 meo accipiet, quoniam Deus sanctificavit carnem
 Spiritu sancto, Adveniens vero gratia omnia dona
 Christo injidit, dicit : De meo accipiet, et annun-
 tiabit vobis. » Hæc Chrysostomum ita exponentiem in
 laudata oratione invenientes, super evangelico
 dicto, « Ex meo accipiet, » quasi securitatem nacti,
 quæcunque illis collubatum fuerit, effari, qui omnia,
 ut sibi videtur, et pro libidine trahere conantur, En,
 aiunt, Chrysostomi auctoritas aperte conmonstrat,
 secundum humanitatem Domini dici, ex ipso acci-
 pere Spiritum sanctum, quasi divina illius caro
 Spiritus conceptaculum factum esset. Et quo pacto
 palam non est, propter spiritalia dona hæc dicta
 fuisse? Et hoc, ut ipsi existimant, quasi inde de-
 monstratum sit, assumentes, contendunt deinceps,
 nullam relinqui rationem, quo minus fides apud
 omnes sit, eaque certissima, sancti Spiritus, no-
 men, non ad indicandam Spiritus sancti naturam,
 sed ad indicanda spiritalia dona accipi, in quo-
 cunque Scripturarum loco inveniat Spiritus, ema-
 nans, effluens et prosiliens ex Filio. Et hi quidem
 hæc proferunt.

δῆλωσιν πνευματικῶν χαρισμάτων ἐκλαμβάνεσθαι
 λεγόμενον τὸ Πνεῦμα ἀναβλύζον καὶ πηγάζον, καὶ
 προχέμενον ἐξ Υἱοῦ.

2. Nos vero refutationem eorum, quæ ipsi expo-
 nere non reformidant, non aliunde, quam ex hac
 ipsa oratione, cujus et adductum segmentum pars
 est, auspicabimur. Etenim si sanctus inventus fue-
 rit, antequam ad verba illa, « De meo accipiet, »
 exponenda perveniat, prolixo sermone de nomini-
 bus Spiritus pertractans, et dividens Spiritus nomen
 tum ad exprimendum dominatum et naturam, qui
 Trinitatis completivus est, Spiritus, tum ad expri-
 mendum spiritualium donorum partitionem, et
 accurate explanans, et perquam minutatim inter-
 pretans, aliquando fas est audire Spiritus nomen,
 et ipsum Paraclitum concipere, aliquando rursus
 audire Spiritus nomen, et gratiam aliquam spirita-
 lem eo denotatam intelligere, quis justius poterit,
 perinde ac si ipso Chrysostomo purius Spiritus di-
 versorium, et eo acutior excelsiorque theologus
 esset, decernere et determinare, spirituale donum

¹⁹ Joan. xvi, 15. ²⁰ ibid.

ubique significari, in quacunq̄ sacræ Scripturæ parte dicitur Spiritus, esse, emanare et exsillire ex Filio? Et ne diutius eorum, qui similia inconsiderate præfatiunt, refutationem protrahamus, illa eadem a Chrysostomo pronuntiata de nominibus Spiritus in eadem supra laudata oratione, ex quibus, qui omnia pro libidine, et ad quod allubescit, detorquent, sui enuntiati ansam arripuerunt ut sese habent, verbatim hic digerentur. Sic enim loquitur: « Operæ pretium autem est ut perseveremus diutius in sancti adorandique Spiritus enarratione, et manifestius aliquid de sancta gloriosaque facultate dicamus, non per ea, quæ cogitamus, sed per quæ docemur, Spiritum sanctum natura esse inseparabilem, utpote qui ex inseparabili et indivisibili natura progressus est, nomen autem ejus Spiritus sanctus, Spiritus veritatis, Spiritus Dei, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filii, Spiritus Christi. » Et post perpaucā: « Itaque dicitur Spiritus sanctus. Ista enim est prima et propria appellatio, et ut evidentiorē habens intelligentiam Spiritus sancti naturam demonstrat. » Et paucis interjectis: « Si quis autem Spiritum Christi non habet, et sane oportebat dicere, si quis autem Spiritum Dei non habet, sed dixit, Spiritum Christi. Verum hoc dixit, ut ostenderet, idem esse dicere Spiritum Dei, et Spiritum Christi. Hæc nomina sanctæ et immaculatæ virtutis sancti sunt et adorandi Spiritus. Sunt vero et alia nomina non naturæ convenientia, sed operationi. Profundus sermo, et opus habet auribus attentis, munitis et fidelibus. Dicitur etenim Spiritus Spiritus vitæ, cum Salvator dicat, « Ego sum veritas et vita ²⁴. » Dicitur Spiritus vitæ, ut Paulus dicit, « Lex enim Spiritus vitæ ²⁵. » Hæc nomina ejusdem sunt auctoritatis, et ejusdem naturæ. Sunt et alia nomina, quæ non ascribuntur Spiritui sancto, sed virtuti illius, et operationi, ut sunt dona ejus. Dico itaque et insuper declaro sententiam, postea testimonium subinducturus. Quando dat Spiritus sanctus precibus sanctorum vel mihi, vel alteri Christianorum sanctificationem, accipio donum ita ut sanctum habeam, et corpus et animam. Donum mihi exhibitum vocatur Spiritus sanctitatis: hoc est munus. Si dederit Spiritus sanctus cuiquam donum non habenti sapientiam, non habenti intelligentiam, sed det illi solam fidem, quales sunt multi habentes donum, ut credant solum Scripturis, ignorantés Scripturas, et Scripturis credentes, illud donum vocatur, et Spiritus fidei. Si quis accipiat donum, et virtutem a Spiritu sancto, ut credat promissioni honorum, quæ dantur in futuro sæculo, ille Spiritum promissionis accepit. Si quis accipit sapientiæ donum, donum illud vocatur Spiritus sapientiæ, et omnia Jona Spiritus sancti nuncupantur Spiritus. Et attende diligenter, quia hæc modo tibi speculativo declaramus. Quando quis habet donum charitatis,

δογματίζεῖν καὶ ἀποφαίνεσθαι, τὸ πνευματικὴν χάρισμα δηλοῦσθαι ἀπανταχοῦ, ἐν εὐφρόνῃ ἂν τῆς θείας Γραφῆς μέρει λέγεται τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον, καὶ ἀναβλύζον καὶ πηγάζον ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Καὶ ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον ὁ λόγος τὸν ἔλεγχον ἀναβάλλῃται τῶν ἀπερισκέπτως τὰ τοιαῦτα δογματίζόντων, αὐτὰ ἐκείνα τὰ εἰρημένα τῷ Χρυσοφρόνῳ περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ Πνεύματος ἐν αὐτῷ τῷ ἀναγεγραμμένῳ λόγῳ αὐτοῦ, ἐξ οὗπερ τὰς ἀφορμὰς ἔσχον εἰ πάντα διαστρεβιλοῦντες πρὸς τὸ δοκοῦν ἐξυτοῖς, ὡς ἔχουσιν ἐπὶ λέξεων ἐνταῦθα καταστρωθῆσθαι. Φησὶ γὰρ οὕτως: « Ἀναγκαῖον δὲ ἐστὶν ἐπιμείναι τῇ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐξηγήσει, καὶ σαφέστερόν τι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου δυνάμεως εἰπεῖν, οὐκ ἐξ ὧν λογιζόμεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν διδασκόμεθα. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν μὲν φύσιν ἐστὶν ἀδιαιρέτον, ἅτε δὴ ἐκ τῆς ἀδιαιρέτου καὶ ἀμερίστου φύσεως προελθὼν, ὄνομα δὲ αὐτοῦ Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, Πνεῦμα Χριστοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Λέγεται τοίνυν Πνεῦμα ἅγιον. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφαντικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστώσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν φύσιν. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, καὶ μὴν ἔχρῃν εἰπεῖν, εἰ δὲ τις Πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, ἀλλ' εἶπε, Χριστοῦ. Ἄλλὰ τοῦτο εἶπεν, ἵνα δείξῃ ὅτι ἴσον ἐστὶν εἰπεῖν Πνεῦμα Θεοῦ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ. Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος. Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα οὐ τῆ φύσεως προσήκοντα, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ. Βαθὺς ὁ λόγος, καὶ χρῆζει ἀκοῆς προσεχοῦ; καὶ ἀσφαλούς καὶ πιστῆς. Λέγεται δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα ζωῆς Πνεῦμα, ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ λέγει, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. » Λέγεται οὖν Πνεῦμα ζωῆς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει: « Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς. » Ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς αὐθεντικῆς, αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα, ἃ οὐ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ τῇ δυνάμει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, ὅσον αἱ δωρεαὶ αὐτοῦ. Λέγω δὲ καὶ προσδιασαφηνίζω τὴν ἔννοιαν, καὶ ἐπάγω τὴν μαρτυρίαν. Ἐπειδὴν χαρίσθηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχαῖς τῶν ἁγίων ἢ ἐμοὶ ἢ ἑτέρῳ Χριστιανῷ ἁγιασμόν, καὶ λάβω δῶρον, ὥστε ἅγιον ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἡ δωρεὰ ἢ δοθεῖσά μοι καλεῖται Πνεῦμα ἁγιοσύνης, τουτέστι χάρισμα. Ἐάν δῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δωρεάν τινι μὴ ἔχοντι σοφίαν, μὴ ἔχοντι γνῶσιν, ἀλλὰ δῖν αὐτῷ μόνην πίστιν, ὅλοι εἰσι πολλοὶ χάρισμα ἔχοντες τοῦ πιστεῦν μόνον Γραφαῖς, οὐκ εἰδότες τὰς Γραφὰς, καὶ ταῖς ἐκεῖ Γραφαῖς πιστεύοντες, καλεῖται δωρεὰ καὶ Πνεῦμα πίστεως. Ἐάν τις λάβῃ δωρεὰν καὶ δύναν μιν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεῦν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῶν δεδομένων ἀγαθῶν ἐν τῷ μέλλοντι, ἔλαβε Πνεῦμα ἐπαγγελίας. Ἐάν τις λάβῃ σοφίας δῶρον, καλεῖται ἢ δωρεὰ Πνεύματος σοφίας: καὶ πάντα τὰ

²⁴ Joan. xiv, 6. ²⁵ Rom. viii, 2.

χαρίσματα τοῦ Πνεύματος καλεῖται Πνεῦμα. Καὶ ἄρτι εὐχόμενος τὸν ἄγιον καλεῖται, καὶ τὸ δῶρον ὁμωνύμως τῷ χαρίζοντι. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Ὁὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἰσαίας · « Ἐξελεύσεται, φησί, ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Ὡδε τὸ ὄνομα τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος · λοιπὸν δὲ τὰ χαρίσματα · πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως, πνεῦμα εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Ἐλαβεν ὁ διδάσκων πνεῦμα σοφίας, ὁ διδασκόμενος πνεῦμα συνέσεως, ἵνα συνῆ. Διὰ τοῦτο Ἰσαίας τὴν σοφίαν ἐπιγράφει τῷ λέγοντι, τὴν σύνεσιν τῷ ἀκούοντι, καὶ φησι, σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Πνεῦμα βουλῆς δίδεται τῷ γνωμοδοτοῦντι, πνεῦμα ἰσχύος τῷ τὴν γνώμην δεχομένῳ. » Καὶ μετὰ τινὰ τῆς περικοπῆς · « Ἐπαναλαμβάνω τοίνυν τὰ ὀνόματα τῆς ἀφράστου φύσεως, πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα Πατρὸς, πνεῦμα Υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ, πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν, πνεῦμα ζωῆς, πνεῦμα ἀληθείας. Λοιπὸν τὰ χαρίσματα, πνεῦμα δυνάμεως, πνεῦμα ἐπαγγελίας, πνεῦμα πίστεως, πνεῦμα ἀποκαλύψεως, πνεῦμα υἰοθεσίας. »

γ. Ταῦτα σαφῶς τοῦ Χρυσορρήμονος Πατρὸς διηκρινηκότος καὶ παραδεικνύοντος, πῆ μὲν ἔστιν ἀκούσαι τὸ τοῦ πνεύματος ὄνομα, καὶ νοῆσαι αὐτὸν τὸν Παράκλητον, πῆ δὲ ἀκούσαι πάλιν ὄνομα πνεύματος, καὶ νοῆσαι χάριν τινὰ δηλουμένην πνευματικῆν. Ποῦ εἰσιν οἱ σύμπαν τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀπυλῶτῳ ἀπερευγόμενοι στόματι, καὶ διενιστάμενοι οὐχὶ τὴν φύσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δηλοῦσθαι, ἀλλὰ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα πανταχοῦ ἐν οἰκίῃ τῆς θεότητος; Γραφῆς μέρει εὐρίσκηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχον, καὶ ἀναδύζον, καὶ προχέμενον ἐξ Υἱοῦ, ὡς ἂν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἀποδειχθεῖν μὴ τὴν κατὰ τοῦ Λόγου θεότητα ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν εἶναι τοῦ Πνεύματος, μηδὲ προχεῖσθαι ταύτην καὶ ἐξ αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει τοι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς; Εἰ γὰρ τὸν περὶ τῶν ὀνομάτων λόγον ὁ ἅγιος ποιούμενός φησιν · « Ὅνομα δὲ αὐτοῦ, Πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας, πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ προσέθησιν · « Ἄβτη γὰρ ἔστιν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφαντικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστώσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος; τὴν φύσιν, καὶ ἐπάγει ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, αὐτῆς τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος φύσεως · » τίς ἐν μὴ βουλόμενος τὴν ἀληθειαν ἐπιπράξειεν διακενῆς οὐχ ὁμολογήσειε τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀδιορίστων; εἰρημένον ἅγιον Πνεῦμα αὐτῆς τῆς φύσεως, αὐτῆς τῆς αὐθεντίας τοῦ Παρακλήτου ὄνομα εἶναι; Καὶ εἰ τοῦτο, πῶς ἂν τολμήσειεν εἰπεῖν χάρισμα

A dicitur habere Spiritum charitatis. Quando quis acceperit donum martyrii, dicitur habere virtutis Spiritum, hoc est donum : quod datum Spiritus sanctus appellatur, et donum eodem nomine, quo is, qui donat. » Et paucis interjectis. « Ita et beatus Isaias : « Egredietur, inquit, de radice Jesse virga, et flos ex ea ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ». » Hic est nomen ipsius naturæ Spiritus, deinceps sequuntur dona : Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus cognitionis, Spiritus pietatis, Spiritus timoris Dei. » Et post pauca : « Accepit docens Spiritum sapientiæ, et addiscens Spiritum intelligentiæ, ut intelligat. Propterea Isaias sapientiam ascribit dicenti, intellectum audienti. Et inquit, sapientem architectum, et intelligentem auditorem. Spiritus consilii datur consiliario, Spiritus fortitudinis consilium accipienti. » Et post alia nonnulla pericopes : « Repeto igitur nomina ineffabilis naturæ, spiritus Dei, spiritus qui ex Deo, spiritus Domini, spiritus Patris, spiritus Filii, spiritus Christi, spiritus qui excitavit Christum, spiritus vitæ, spiritus veritatis. Dein dona, spiritus virtutis, spiritus charitatis, spiritus temperantiæ, spiritus promissionis, spiritus fidei, spiritus revelationis, spiritus adoptionis illorum. »

B
3. Hæc palam Chrysostomo discernente, tradenteque aliquando audimus spiritus nomen, et Paracletum ipsum intelligimus, aliquando rursus audimus nomen spiritus, et aliquod spiritale donum per illud indicatum cognoscimus. Ubinam sunt illi, qui, quidquid visum fuerit, effreni ore effutiant, contenduntque, non naturam sancti Spiritus denotari, sed semper spiritalia dona in quacunque Scripturæ parte reperitur, Spiritum sanctum esse, emanare et effundi ex Filio, ut inde, pro arbitrio, nutuque suo demonstrent, non secundum Verbi divinitatem, ex Filio naturam esse Spiritus, nec effundi eam ex ipso, quemadmodum scilicet et ex Patre? Namque si de nominibus Spiritus verba faciens sanctus, ait, « Nomen vero ipsius, Spiritus sanctus, spiritus veritatis, spiritus Dei, spiritus Patris, spiritus Filii. » Et addit : « Hæc enim est propria et prima appellatio, quæ sententiam habet expressiorem, et naturam Spiritus sancti repræsentat. » Tum subdit deinde : « Hæc sunt nomina ipsius sancti Spiritus naturæ, » quis, dummodo veritatem frustra oppugnare non appetit, non fatebitur, qui in Scripturis indistincte Spiritus sanctus vocatur, ipsius naturæ, ipsius dominatus Paracleti nomen esse? Et si id est, quam ratione audebit affirmare donum spiritale denotari cum prope locis Scripturæ innumeris reperitur, nunc quidem Spiritus sanctus ex Patre et Filio progrediens, nunc ex utroque existens, et nunc ex Patre emanans, nunc ex Filio

²⁶ Isa. xi, 1, 2.

exsilien naturaliter et essentialiter? Nemo, ut
 reor, adversus veritatem ita inverecundus fuerit,
 ut ex his, quæ Chrysostomus de nominibus Spiritus
 præscripsit, certam patentemque demonstratio-
 nem non habeat, ipsam Paraclæti naturam signifi-
 cari, cum quis simpliciter et indistincte Spiritum
 sanctum pronuntiat.

Πνεύματος ὁμολογουμένην ἔχειν ἀπόδειξιν τοῦ αὐ-
 τοῦ Πνεύματος ἁγίου λέγει ἀπλῶς καὶ ἀπροσδιορίστως.

4. Hac demonstratione pro certo habita, quamvis
 ratione hinc citra contradictionem non se jectur re-
 futatio dicentium, ex Filio emanare, prosilireque
 Spiritum sanctum, veluti donum quoddam spiri-
 tale? Sed adhuc ultra blaterantes obstrepunt. Et,
 ubicunque Spiritus sancti mentio introducitur, sem-
 per donum spiritale denotari, et tanquam a conce-
 pitaculo carne Domini, dona dignis impendi. Quibus
 nos rursus hæc objicere non detrectamus. Addece-
 bat vos, qui inconsiderate de nominibus Spiritus
 decernitis, illis, quæ jam supra nostra oratione
 complexi sumus, suaderi, at cum, licet exilem, re-
 prehensionis tamen ansam vobis præbent in supra
 laudata oratione a beato Chrysostomo exposita,
 illa evangelica interpretante, « De meo accipiet, »
 age jam ea dilucidius exponantur, ut magis ac ma-
 gis vestræ interpretationis absurda sententia redar-
 guatur. Aureo eloquio præditus Pater adversus
 illos certamen subiens, qui ex hoc dicto, Spiritus
 naturam infra esse naturam Filii comprobare nitē-
 bantur; quo enim pacto, dicentes, esse potest Spi-
 ritus Filio æqualis, qui ex eo accipit et mutuatur?
 in una prædictæ orationis parte hæc ad verbum
 edisserit, « De meo accipiet, et annuntiabit vobis, »
 et ut ostendat non Spiritus sancti sed donorum
 mentionem fecisse, subdit postquam dixit: De meo
 accipiet confestim: Quæcunque habet Pater, mea
 sunt. »

5. Et aurea eloquentia Pater hæc tradit. Vos
 vero dictionibus malitiose insistentes, audientes
 sanctum tradere, non Spiritus sancti, sed donorum
 mentionem fecisse, Verbum arripientes ex animo:
 Vide modo, inquitis, en eloquio aureo Pater illud,
 « De meo accipiet, » non ad ipsum Spiritum, sed ad
 dona illius refert. Nos autem non aliis, sed iis so-
 lummodo, quæ jam dictus Pater ante et post verba
 adducta concinnavit, vestram plane absurdam, et
 a ratione alienam demonstrabimus. Ait enim paulo
 ante verba allata: « De meo accipiet, » de his, quæ
 mihi homini Dominico suppeditavit, accipiet, ipse
 qui dedit, qui venit et stetit super me, qui unxit
 me, qui sanctificavit, qui in eremum conduxit et
 victorem reduxit. » Quid hic vos dicitis, qui nimia
 licentia libertateque dicendi quidquid in buccam
 venerit, enuntiare non veremini? Spiritumne, qui
 ex Dominico homine accipit, spiritale donum dicitis,
 et non Paraclæti ipsum? Verumtamen dicitis
 attentius animum advertens, pronuntiatum Spi-
 ritum

δηλοῦσθαι πνευματικόν, ὅταν μυριαχοῦ τῆς Γραφῆς
 εὐρίσκηται, νῦν μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς
 καὶ Υἱοῦ προῖδν, νῦν δὲ ἐξ ἄμφω ὑπάρχον, καὶ
 νῦν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς πηγάζον, νῦν δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 ἀναβλύζον φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς; Οὐδαίς ἂν,
 οἶμαι, τῆς ἀληθείας οὕτω καταναιδεῦσθαι, ὡς μὴ
 ἐξ ὧν ὁ Χρυσορρήμων ἐφη περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ
 τῆν τοῦ Παρακλήτου φύσιν δηλοῦσθαι, ὁπνίκα

δ. Ταύτης δ' ὁμολογηθείσης τῆς ἀποδείξεως.
 πῶς οὐκ ἀναντιρρήτως ἀκολουθήσει ἐνταῦθεν ὁ ἐλεγ-
 χος τῶν λεγόντων ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζειν τε καὶ
 ἀναπηγάζειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς χάρισμά
 τι πνευματικόν. Ἄλλ' ἰδοὺ πάλιν λαλαγοῦντές φασι·
 Καὶ εἰ μὴ πανταχοῦ πνευματικόν δηλοῦται χάρι-
 σμα, ὅπου ἂν ῥηθεῖη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἀπὸ
 δεξαμενῆς τῆς τοῦ Κυρίου σαρκὸς, καὶ διανέμειν
 τὰ χαρίσματα τοῖς ἀξίοις. Πρὸς οὓς οὐδὲ ἡμεῖς
 πάλιν λέγειν ἀναδύμεθα. Ἔδει μὲν ὅμως τοῦς
 ἀπερισκέπτως περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ Πνεύματος
 δογματίζοντας πεισθῆναι τοῖς ἰκανῶς ἦδη τῷ λόγῳ
 περὶ τούτων διελημμένοις, ἐπεὶ δὲ ὁμῖν εἰς ἀγενῆ
 τινα γίνεται πρόφασιν τὰ τῷ μακαρίῳ Χρυσορρή-
 μονι ἐξηγηθέντα καλῶς ἐν τῷ ἦδη δηλωθέντι λόγῳ
 αὐτοῦ ἐπὶ τῇ Εὐαγγελικῇ ῥήσει τῆς, « Ἐκ τοῦ
 ἐμοῦ λήφεται, » φέρε δὴ καὶ ἐτι διασαφητέον τὰ
 περὶ τούτων, ὡς ἂν εἴη ἐπὶ πλεον τῆν ἀποτοπ
 εννοιαν ἀπελέγχεσθαι τῆς ὑμετέρας παρεξηγήσεως.
 Ὁ Χρυσορρήμων Πατήρ, κατ' ἐκείνων τὸν ἀγῶνα
 ποιούμενος, οἵπερ ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης συστήσαι
 ἐσπούδαζον τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν τῆς τοῦ Υἱοῦ
 καθυφίεσθαι φύσεως, πῶς γὰρ ἂν εἴη, ἔλεγον, Ἰσον
 Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, ἐξ αὐτοῦ λαμβάνον καὶ δανειζόμε-
 νον; ἐν μέρει τοῦ ῥηθέντος λόγου οὕτως ἐπὶ λέξεων
 ἐφη· « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὁμῖν, »
 καὶ, ἵνα δεῖξη, ὅτι οὐ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐμνημό-
 νευσεν, ἀλλὰ τῶν δωρεῶν, ἐπάγει μετὰ τὸ εἰπεῖν.
 « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » εὐθύς, « Πάντα ὅσα ἔχει
 ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστίν. »

ε'. Καὶ ὁ μὲν Χρυσορρήμων Πατήρ ταῦτα. Ὑμεῖς
 δὲ ταῖς λέξεσι πανούργως ἐπικαθήμενοι ἀκούοντες·
 ὡς ὁ ἅγιος ἐφη ὅτι οὐ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐμνη-
 μόνευσεν, ἀλλὰ τῶν δωρεῶν, ὅλοι τῆς λέξεως γίνε-
 σθε, καὶ Ὅρα, φάτε· ἰδοὺ γὰρ ὁ Χρυσορρήμων
 Πατήρ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » οὐκ εἰς αὐτὸ
 τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' εἰς τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναφέρει
 χαρίσματα. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐξ ἄλλων, ἀλλ' ἐξ ὧν καὶ
 πρὸ τῆς ῥήσεως ταύτης καὶ μετὰ τὴν ῥῆσιν ταύτην
 αὐτὸς ὁ Χρυσορρήμων ἐφη, τὸ τῆς ὁμῶν διανοίας
 ἀλόγιστον ἀπελέγχομεν. Φησὶ γὰρ ὀλίγῳ τῆς ῥήσεως
 πρότερον, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. » Ἐξ ὧν ἐχορ-
 γησέ μοι τῷ Κυριακῷ ἀνθρώπῳ, λήφεται αὐτὸ τὸ
 δεδωκός, τὸ ἐλθόν, καὶ μεῖναν ἐν ἐμοί, τὸ χριστάν
 με, τὸ ἀγιάσαν, τὸ ἀναγαγόν εἰς τὴν ἐρημον, τὸ
 ὑποστρέψαν με νικητήν. » Τί γούν ὅμως φάτε, οἱ
 κατὰ πολλὴν ἀδειαν τὸ παριστάμενον οὐχ ὑποστα-
 λόμενοι λέγειν; Ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Κυρια-
 κοῦ ἀνθρώπου λαμβάνον πνευματικόν χάρισμα εἶ-
 ναι φάτε, καὶ οὐχὶ αὐτὸν τὸν Παράκλητον; Ἄλλ' ὁ

ταῖς εἰρημένους ἐπιστατικώτερον ἐμαθαίνων αὐτὴν Α
 ἰραὶ τὸν Παράκλητον δηλοῦν τὸ εἰρημένον ἐνταῦθα
 τοῦ Πνεύματος ὄνομα. Εἰ μὴ γάρ τὸν Παράκλητον ἐν-
 ταῦθα δηλοῖ τὸ τοῦ πνεύματος ὄνομα, πῶς ἀπὸ τοῦ Κυ-
 ρίου ὁ ἅγιος λέγει ὅτι « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, ἐξ ὧν
 ἐγογγήσασθε τῷ Κυρ: ἀπὸ ἀνθρώπου, αὐτὸ τὸ διδωκὴς
 τὸ ἔλθον, καὶ μέιναν ἐν ἐμοί, τὸ χρίσαν με, τὸ ἀγιάσαν
 με; » Μὴ χάρισμα ἐρεῖτε εἶναι πνευματικὸν αὐτὸ
 τὸ δωδωκὸς τῷ προσλήματι τὰ χαρίσματα, τὸ ἐλ-
 θόν, καὶ μέιναν ἐν αὐτῷ, τὸ χρίσαν, τὸ ἀγιάσαν τὸ
 προσλήμα; Ἐγνωτε πάντως, εἰ μὴ ἐκονεὶ μυωπά-
 ζειν πρὸς τὴν ἀλήθειαν βούλεσθε, ὡς τὸ ἐκ τοῦ Κυρια-
 κοῦ ἀνθρώπου λαμβάνον Πνεῦμα αὐτὸς ἐστὶν ὁ Παρά-
 κλητος. Εἰ δὲ, ὅτι ἔφη ὁ Χρυσοστόμωμος ὅτι οὐ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ τῶν δωρεῶν,
 εἰς πνευματικὸν χάρισμα θέλετε ἐκλαμβάνειν ἐν-
 ταῦθα τὸ τοῦ Πνεύματος ὄνομα· ἀλλ' ἀκριβῶς τοῖς
 νῦν βηθησομένοις προσεχόντες, γνωρίζετε ἐκάτερον
 εἰς τὴν αὐτῷ προσφῶν ἔννοιαν ἀποτεῖνον. Καὶ δὴ
 προσέχετε ἀκριβῶς. Ὁ ἅγιος ὄλιγος πρότερον τῆς
 περικοπῆς ταύτης, περὶ τῆς ὁ λόγος ἡμῖν, τὸ τῶν
 αἰρετικῶν εἰσαγεῖ πρόσωπον, διαπερῶν πρὸς αὐτὸν
 καὶ λέγων· Εἶδες πῶς ἀπ' ἐαυτοῦ οὐ λαλεῖ τὸ
 Πνεῦμα, ἀλλ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει; Μὴ δύναται
 ἡ ἀθθεντία δευχθῆναι τοῦ Πνεύματος; οὐκ εἰδείξεν ἡ
 Γραφή ὑποκείμενον αὐτὸ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ,
 δανειζόμενον παρ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλοις χορηγοῦν;
 Ταύτην τὴν ἀπορίαν παρὰ τῶν αἰρετικῶν προτεινο-
 μένην ὁ ἅγιος τῷ λόγῳ καταστρωτῶν, οὐχὶ περὶ
 αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τὸν τῆς ἀντιβρῆσεως λόγον C
 ποιεῖται, οὐδὲ πρὸς τοὺς αἰρετικούς; λέγει, ὡς τὸ
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον Πνεῦμα, οὐχ ὁ Παράκλητος;
 ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν χάρισμα. Καὶ πῶς γάρ;
 εἴπαρ αὐτὸ ἐκεῖνο εἶναι τὸ πνευμά φησι, τὸ δε-
 δωκὸς, τὸ ἔλθον, καὶ μέιναν ἐν τῷ Κυριακῷ ἀν-
 θρώπῳ, τὸ χρίσαν, καὶ ἀγιάσαν αὐτόν; ἀλλ' ὡς τὰ
 βάθη τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐρευ-
 νῶν, ἐκεῖ τοὺς αἰρετικούς; ἤδει ἐκ τοῦ ταπεινοῦ
 τῆς λήψεται λέξεως εἰς τὴν τῆς παρεξηγήσεως
 ἀπάτην ἐλθόντα; ἐπὶ τῷ τοῦ Πνεύματος ὀνόματι,
 μονουχὶ οὕτω προσφέρει τὸν λόγον. Ὡς εἰ καὶ τὸ
 ταπεινὸν τῆς λήψεται λέξεως ὕμῳ κινεῖ τοὺς αἰ-
 ρετικούς τὴν τοῦ Πνεύματος ἀθθεντίαν καταβιδάζειν
 εἰς ὕψαι, ὡς ὑποκείμενον δῆθεν αὐτοῦ τῇ ἐξουσίᾳ
 τοῦ Υἱοῦ, καὶ δανειζόμενον παρ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλοις D
 χορηγοῦντος, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν θεῖαν αὐτοῦ φύσιν
 ἐκ τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου τὸ θελον Πνεῦμα λαμβά-
 νον ἐστὶν, ἴν' ἔχη τὸ εὐλογον ὁ λόγος ὕμῶν. Ἄλλ'
 ἐπειδὴ τὸ κατὰ χρόνον ἀναρχον ἅγιον Πνεῦμα, ἐνοι-
 κῆσαν τῷ τὴν ἀρχὴν λαβόντι προσλήματι, δεξιαμε-
 νην αὐτὸ πάντων τῶν οικειῶν χαρισμάτων ἀπέδειξε,
 λαμβάνειν ἐκ μέρους ἀπὸ τοῦ Κυριακοῦ σώματος
 πάντας λαμβάνειν Ἰωάννης ὁ τῆς ἀληθείας μαρτυρεῖ
 λαμβάνον ἐβρέθη αὐτό.

ς'. Οὐχὶ τὸ ὄνομα γοῦν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς
 δῆλωσην πνευματικῶν χαρισμάτων ὁ ἅγιος ἐκλαμβά-
 νων εἰ περὶ τῆς λήψεως ταύτης ἔφη, ἀλλ' αὐτὴν
 ἐκεῖνην τὴν λῆψιν εἰ; δῆλωσην τῆς τῶν πνευματι-
 κῶν χαρισμάτων διανομῆς ἐξήγοῦμενος, ἀφῆκε

ius nomen, Paracletum insinuare affirmabit, nisi
 enim hic Spiritus nomen Paracletum indicat, quo-
 modo ex persona Domini sanctus ait: « De meo ac-
 cipiet, de his, quæ mihi homini Dominico suppe-
 ditavit, ipse, qui dedit, qui venit, et stetit super
 me, qui unxit me, qui sanctificavit me? » Annum
 donum esse affirmabitis spiritale, ipsum qui dedit
 homini assumptodona, qui venit, et stetit in ipso.
 qui unxit, qui sanctificavit assumptum? Noveritis
 aperte, ni sponte in veritate, soleque caligare vultis,
 Spiritum ex Dominico homine assumptem ipsum
 Paracletum esse. Et si, quod Chrysostomus dixit,
 Spiritus sancti non meminisse, sed honorum, in do-
 num hic spiritale, nomen Spiritus accipere præsum-
 ptis, attentius actutum dicendis animum adver-
 tentes, intelligetis, utrumque sibimet aptam sen-
 tentiam, continere, et attentissimis animis audite.
 Sanctus paulo ante dictam pericopem, de qua nunc
 nobis sermo est, hæreticorum personam introducit
 hæsitantem, ipsamque alloquentem. Viden, non a
 seipso Spiritum loqui, sed a Filio accipere? Num
 potest dominatus Spiritus demonstrari? Non ostendit
 ipsum Scriptura dominatui Filii obnoxium, et
 ab illo mutuantem reliquis suppeditare? Hanc du-
 bitationem ab hæreticis propositam sanctus in ora-
 tione digerens, non de ipso nomine contradictionem
 orditur, neque hæreticis respondet Spiritum,
 qui ex Filio accipit, Paracletum non esse, sed Spi-
 ritale donum. Et quam id ratione peragit? Si eum-
 dem ipsum esse Spiritum dicit, qui dedit, qui ve-
 nit, qui stetit in Dominico homine, qui unxit, qui
 sanctificavit illum, sed altitudines Spiritus cum
 Spiritu investigans, cum sciret hæreticos, ex tenui-
 tate dictionis accipiet in pravæ interpretationis
 fraudem gradum fecisse, de Spiritus nomine tan-
 tum orationem ita instituit. Et si dictionis accipiet
 exilitas, vos hæreticos ad Spiritus principatum sub-
 movendum excitat, quasi ille subesset dominatui
 Filii, mutuareturque ab eo, et aliis suppeditaret,
 non ideo tamen natura sua divina a Dominico ho-
 mine Spiritus sanctus, accipit, quo vester sermo
 non esset a ratione alienus. Sed cum secundum
 tempus citra principium Spiritus sanctus, qui habi-
 tavit in eo, qui assumptionem accepit conceptaculo
 illum omnium propriorum donorum effecit.
 Oportebat vero omnes, qui postmodum credidissent;
 ex parte veluti conceptaculo a Dominico corpore
 accipere. Ex complemento enim illius Joannes ve-
 ritatis præco omnes accipere astruit: ideoque ex
 Dominico corpore accipere dictus est.

χρεῖα δὲ ἦν πάντας τοὺς πιστεύοντας ἐσύστερον
 ὡς ἀπὸ δεξαμενῆς. Ἐκ γὰρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ

6. Non itaque nomen sancti Spiritus ad notan-
 dum spiritale donum sanctus assumens, de acce-
 ptione illa similia tradidit, sed illam ipsam acce-
 ptionem ad significandam spiritualium donorum di-
 stributionem, exponens, considerandum reliquit,

ipsum Paracletum, qui in assumpto datus, inventusque inhabitavit, eundem esse, qui ab assumpto veluti a conceptaculo distributionem donorum efficit : ut jam sit, et accipiens Spiritus, et acceptus, et hoc quidem innuere Paracletum, qui accipit non mutuatus, hoc vero dona, quæ ab ipso exhibente Paraclete accipiuntur. Et addiscit hæc latius, qui omnia secundum partes percurrerit, quæ pro sententiæ hujuscemodi structura, in jam sæpius laudata oratione explicuit. Et Sanctus quidem non alio pacto de similibus, quæ in adducta pericope habentur, in propria oratione tradidit. Vos vero, qui cuncta temere pronuntiare non veremini quod spiritalia dona indicentur dictione *accipiet*, ipsum Spiritus nomen male interpretantes, hanc pravam nominis interpretationem arripitis, ad decernendum non absque errore, non ex Verbo esse Spiritum, sua natura ac divinitate. Verumtamen contentionibus, et vobis ipsis complacendi studio sepositis, si optatis addiscere, an ex Filio Spiritus sit, illud procurate, ex divinis Scripturis cognoscere, undenam ipse Spiritus sanctus rei assumptæ per Dominum exhibitus est? Unde existens naturaliter et essentialiter, datus inventusque est Dominico corpori? Num ex Patre solo, tanquam ex eo solo existens rei assumptæ Spiritus donatus est? At magnus Athanasius clamat de Filio : « Ex ipso itaque in eundem descendebat, ex divinitate sua, in humanitatem suam. » Num rursus ex Filio solo, perinde ac si ex ipso solo existeret, rei assumptæ attributus est Spiritus? At Chrysostomus, in sæpius laudata oratione inter alia hæc quoque aperte tradit : « Deus sanctificavit carnem Spiritu sancto. Et misit donum Spiritus Pater in carnem Christi : et cum adveniens gratia universa dona Christi indidit, dicit : De meo accipiet, et annuntiabit vobis. »

7. Et hinc palam probatum remanet, neque ex solo Patre, neque ex solo Filio divinum Spiritum datum inventumque Dominicæ carni fuisse, sed ex utroque : et prorsus tanquam ex ambobus existens, ex ambobus datus est carni. Quod si forte ex Patre quidem rei assumptæ datum fuisse Spiritum, veluti ex eo existentem; ex Filio vero exhibitum, non veluti ex eo existentem affirmare vultis, haud scio, an quispiam unquam futurus est, qui inde emergentem impietatem non agnoscat. Cum ergo Spiritum sanctum et ex Patre et ex Filio exhibitum esse rei assumptæ nemo, qui divinas Scripturas evolvit, nescius est, ni exhibitus sit ex Filio veluti ex eo existens, quemadmodum scilicet et ex Patre, manifestum sit, ministratorio, servilique modo ex Filio exhiberi, quo quid absurdius, quid contumeliosius dici potest? Hæc igitur absurda quæ inde exoriuntur, edocti, tandem vos, qui ex Filio non esse Spiritum naturaliter et essentialiter contenditis, ne malitiose verbis Chrysostomi, quæ de

νοεῖσθαι, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Παράκλητος ὁ τῷ προσλήμματι δοτῶς ἐνωικήσας, καὶ ἐπακτῶς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὴν ἐπὶ δεξαμενῆς τοῦ προσλήματος διανομὴν τῶν χαρισμάτων ποιοῦμενος· ὡς εἶναι καὶ τὸ λαμβάνον Πνεῦμα, καὶ τὸ λαμβανόμενον Πνεῦμα, καὶ τὸ μὲν δηλοῦν τὸν Παράκλητον, δεξ λαμβάνει μὴ δανειζόμενος, τὸ δὲ τὰ χαρίσματα, ἅπαντα παρ' αὐτῷ τοῦ διδόντος Παρακλήτου λαμβάνονται. Καὶ εἴσεται τὰ περὶ τούτου πλατύτερον ὁ πᾶσιν ἐντευζόμενος κατὰ μέρος τοῖς περὶ κατασκευῆς τοῦ νοήματος τούτου ρηθῆσιν ἐν τῷ πολλᾷ κειμένῳ λόγῳ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἅγιος οὕτω καὶ ἐπὶ τοιαύτοις τὰ τῆς ἀναγεγραμμένης περιχοπῆς ἐν τῷ οἰκείῳ λόγῳ προήνεγκεν, ὑμεῖς δὲ οἱ πάντα, ὡς ἐτυχε, λέγειν ἀποτολμῶντες, διὰ τὸ τὰ πνευματικὰ δηλοῦσθαι χαρίσματα ἐκ τῆς λήφεται λέξεως, αὐτὸ τὸ τοῦ Πνεύματος παρεξηγούμενον ὄνομα, ἀφορμὴν ποιήσθε παρεξηγησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ δογματίζον ἐπισηφαλῶς, μὴ ἐκ τοῦ Λόγου εἶναι τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν τε καὶ θεότητα. Ἄλλ' ἀποθέμενοι τὸ φιλόνοιον καὶ αὐτάρεσκον, εἰ ζητεῖτε ὅπως μαθεῖν, εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, ζητήσατε γινῶναι ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πῶθεν τῷ προσλήμματι Κυρίου ἐδόθη, πῶθεν ὑπάρχον φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, δοτὸν καὶ ἐπακτὸν τῷ Κυριακῷ σώματι ἐγεγόνει; Ἄρ' ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, ὡς ἐξ αὐτοῦ μόνου ὑπάρχον τῷ προσλήμματι ἐδόθη τὸ Πνεῦμα; Ἄλλ' ὁ μέγας Ἀθανάσιος βοᾷ περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐξ αὐτοῦ οὐν εἰς αὐτὸν κατῆκε, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. » Ἄλλ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου, ὡς ἐξ αὐτοῦ μόνου ὑπάρχον τῷ προσλήμματι ἐδόθη τὸ Πνεῦμα; Ἄλλ' ὁ Χρυσοστόμῳ ἐν μέρει τοῦ πολλᾷ κειμένου ρηθέντος λόγου λέγει τρανῶς, « Ὁ Θεὸς ἡγήσατο τὴν σάρκα Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἀπέστειλε τὴν δωρεάν τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ εἰς τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἐπειδὴ ἔλθοῦσα ἡ χάρις διὰ τὰ δῶρα ἐνέθηκε τῷ Χριστῷ, λέγει· « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελαὶ ὑμῖν. »

ζ'. Καὶ δὲδεικται λοιπὸν ἐντεῦθεν σαφῶς ὡς οὕτως ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς οὐτε ἀπὸ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸ θεῖον Πνεῦμα δοτὸν καὶ ἐπακτὸν τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου ἐγεγόνει, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν, καὶ πάντως ὡς ἀμφοῖν ὑπάρχον, καὶ ἐξ ἀμφοῖν δοτὸν γέγονε τῇ σαρκὶ. Δι' ὅσῳς ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς δοθῆναι τῷ προσλήμματι βούλεσθε λέγειν τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ δοθῆναι, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον, οὐκ οἶδα εἰ τις ἂν ἐναπολειφθεῖν λοιπὸν τὴν ἐντεῦθεν ἀναφανομένην ἀγνοήσας ἀσέβειαν. Ἐπεὶ γὰρ τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δοτὸν τῷ προσλήμματι, οὐδεὶς τῶν τὰς θείας ἐπιόντων Γραφῶν ἀγνοεῖ, εἰ μὴ δοτὸν εἶη καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον, καθὼς περ ἀμέλει τοῖ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς προδῆλον ὡς διακονικῶς καὶ ὑπηρετικῶς ἐκ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον ἐστίν, οὐ τί ἀτοπώτερον, ἢ βλασφημώτερον; Ταῦτ' οὖν τὰ οὕτως ἀνακύπτοντα ἀτοπα μαθόντες μόλις ὑμεῖς οἱ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μὴ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα διενεστάμενοι φυσικῶς τε κα

οὐσώδως, μὴ τοῖς τοῦ Χρυσορρήμονος ἐπιρρασαί-
κως ἐπιφύεσθε ῥήμασιν, ἄπερ περὶ τῆς « Ἐκ τοῦ
ἐμοῦ λήφεται » Εὐαγγελικῆς ῥήσεως εἴρηκεν ἐν τῷ
περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος λόγῳ αὐτοῦ μηδὲ
λέγετε ὡς τὸ ἀναβλύζειν, καὶ πηγάζειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα, οὐ κατὰ τὴν τοῦ λόγου θεότητα, ἀλλὰ
κατὰ τὸ πρόσημα εἴρηται διὰ τὰ πνευματικὰ
χαρίσματα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Πρὸς τοὺς προβαλλομένους τὴν ῥῆσιν τοῦ ἁγίου
Κυρίλλου, τὴν λέγουσαν οὕτως « Τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὡς
ἀπὸ στόματος, περὶ οὗτι ἐκ δὲ Υἱοῦ. »

α. Ἐπειδὴ περ τὸν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰ-
ρήνης Ἀπολογητικὸν σχεδιάσαντας πρότερον, ἐκεῖνα
ὄλην τοῦ παντὸς ἐπισησάμεθα λόγου, οἷς ἡμῖν ἐξε-
γένετο ἐντυχεῖν ἐν συγγράμμασι τῶν, οἷς τὸ θεομι-
οῖς σκάνδαλον τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς θεοφιλεῖς ἐσπου-
δαῖστο· ἐτι δὲ καὶ οἷς πολλοὶ τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς
γενεᾶς ἀντίειπον ἡμῖν, τὴν εἰρήνην τῶν Ἐκκλησιῶν
ἀποθιόμενοι, τοῦ δὲ χρόνου ἤδη προβαίνοντος, ἀνε-
γνώσαντινες ἕτεροι ἀπὸ τῆς πολυζητήτου τῶν
Γραφῶν ἐρεύνης ἐκλεξάμενοι τινὰς ῥήσεις, δοκούσας
πολὺ τὸ κατὰ τῶν ἄλλων κράτος ἔχειν ἐπὶ συγκρο-
τήσει τοῦ σχίσματος· δέον ἡμῖν ἐδοξεν ἐν ἰδίῳ
γυνάσει λόγῳ καὶ τὰ περὶ τῶν λέξεων τούτων.
Ἐπεὶ γὰρ τῶν ἀπάντων ὅσα διαφόρως προετάθη
ἡμῖν εἰς ἀντίρρησιν ἔδοξε τοῖς ἀντιλέγουσι πλεόν
ἔχειν ταύτας τὸ δυσάντητόν τε καὶ δυσαντίβλεπτόν·
ἕκως οὐδεὶς αὐτὰ τε τὰ παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων
προτεινόμενα ὡς τῶν ἄλλων ἰσχυρότερα προθεῖναι
ἐπὶ τοῦ μέσου, καὶ τὰς ἐφ' ἐκάστῳ αὐτῶν εὐλόγους
ἀντιθέσεις ἀντιπροτεῖναι εἰς ἐλεγχον τῶν οὐ καλῶς
τὰ γραφικὰ ἐξηγουμένων ῥητά. Ἐν μὲν οὖν τούτων
ἐστὶ ῥητόν τι, ὅπερ, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἐν τῷ περὶ
Τριάδος ἐκτεθέντι παρὰ τοῦ θαυμαστοῦ Κυρίλλου
εὑρίσκεται λόγῳ, τὸ Πνεῦμα δηλοῦν ἐκ μόνου τοῦ
Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· ἕτερον δὲ, ὅπερ οὐ ἐκ Δαμα-
σκοῦ θεολόγος ἐν τῷ τρισκαυδεκάτιῳ, τῶν θεολογι-
κῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, οὕ ἡ ἀρχὴ· « Τὸ Θεῖον,
ἀκατάληπτον ὄν, πάντως καὶ ἀνώουμον ἔσται, »
φασὶν· ἐν γὰρ τῷ τοιοῦτου κεφαλαίου τέλει εὐρηται
λέγων ὁ ἅγιος· « Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ τοῦ
Πατρὸς ἐκπορεύομενον. Οὐδέμια γὰρ ὄρημ ἄνευ
Πνεύματος, καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεύμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ,
ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύομενον.
Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ. » Ταῦτα μὲν τὰ δοκοῦν-
τα τοῖς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην ἀντιλέ-
γουσιν, ἐπιπλέον τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν συγ-
κροτεῖν

β. Ἡμεῖς δὲ, ἤδη γινόμενοι πρὸς τὸ ἐλέγχειν
αὐτούς, ὡς τὴν τῶν τοιοῦτων ῥητῶν ἔννοιαν πρὸς
τὸ τῆς ἐξηγήσεως κακόσχολον ἐκλαμβάνοντας, οὐκ
ἀφ' ἑαυτῶν τὰς πρὸς αὐτούς ποιησάμεθα ἀντίρρη-
σεις, ἀλλὰ τὸν ἐπὶ θεολογικῇ περίβλεπτον Βασίλειον·
τὸν πολὺν τοῦ ἑαυτῶν προστησάμεθα λόγου. Πρὸς
γὰρ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι
Πνεῦμα, » καὶ πρὸς τὸ, « μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ, »
οἷς καὶ τὸ « οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ » συνδιανοηθήσεται.

A dicto illo evangelico : « De meo accipiet, » in sua
de Spiritu sancto oratione tradidit, adhærescat, si
neque asseratis, emanare progredique ex Filio Spi-
ritum, non secundum Verbi divinitatem, sed secun-
dum rem assumptam propter spiritalia dona, si
dictum fuisse.

CAPUT XII.

Adversus eos, qui dictum sancti Cyrilli proponunt,
« Spiritum sanctum ex solo Patre procedere, ut
ab ore, sed apparere per Filium. »

1. Cum ante alia pro ecclesiastica pace oratio-
nem apologeticam tumultuario et subituario opere
concinnantes, illa universæ nostræ orationis argu-
mentum suscepimus, quæ reperire forte continge-
ret in eorum Commentariis, a quibus in Deo
inviso Ecclesiarum dissidio, tanquam Deo grato
continuando promovendoque nimia cogitatione, ac
cura incumbatur : tum præterea quæ multi hæc
nostra ætate vitam agentes, pacem Ecclesiarum
rejicientes, nobis opposuere ; et tempore jam pro-
cedente quidam alii ex sedula Scripturarum Inve-
stigatione dicta quædam collegerunt, quæ multo
aliis validiora ad confirmandum dissidium reputata
sunt, operæ pretium nobis visum est, dicta similia
propria singularique oratione discutere. Et cum
inter omnia varie nobis propo-ita, atque objecta,
contradicientibus visum est, hisce minus aliis ali-
quid reponi, aut objici posse, non cunctabimur,
quæ ab adversariis veluti aliis validiora proponun-
tur, in medium asferre, singulisque rationi consen-
taneas objectiones contra opponere, ad eos redar-
guendos, qui dicta scriptis tradita male interpre-
tantur. Unum ex his fuerit dictum, quod, ut ipsi
tradunt, in oratione de Trinitate ab admirabili
Cyrillo scripta reperitur, Spiritum innuens, ex
Patre solo procedere : aliud quod ex Damasco
theologus in tertio decimo theologorum capitum,
cujus principium : « Deus cum prorsus compre-
hendi nequeat, prorsus et sine nomine erit, » po-
suit. Namque in sine illius capitis sanctus scribit :
« Spiritus Patris tanquam qui ex Patre procedit.
D Nullus enim motus absque Spiritu, et Filii quo-
que Spiritus non veluti ex ipso, sed veluti per
ipsum ex Patre procedens. Solus enim causa est
Pater. » Et hæc quidem, qui ecclesiasticam pacem
respuunt, magis ac magis Ecclesiarum dissidium
constabilire judicant.

2. Nos porro cum jam prope simus ad ipsos
refellendos, veluti sententiæ similibus dictorum
malos nec fidos interpretes, non de nostris adver-
sus eosdem objectiones refutationesque ordiemur,
sed celebrem in rebus theologis Basilium nostræ
præponemus orationi. Ad illud siquidem, « ex solo
Patre Spiritum sanctum procedere, » nec non ad
illud, « solus Pater causa » quibus una simul,
« non tanquam ex ipso » intelligetur, illius expo-

sitio satis fuerit, quam ille in nonnullis dictis evangelicis digessit, in quibus nomen Patris cum additione « solius » circumfertur, ad comprobandum, non ad excludendum Filium, Patris nomen referri, in quibus solus dicitur Pater. Nihilominus licet tanquam certissimum ex magni Basilii expositionibus confirmare possimus, non ad excludendum Filium dictionem poni « ex solo Patre Spiritum, » insinuantem, « procedere; » ne interim inconsiderate et sine ullo examine quidquid a contradictentibus proponitur, sequi videatur, antequam aggrediamur secundum obsistentiam ex habitis a magno Basilio expositionibus, demonstrare, nihil differre, sive aliquando dixeris, « ex Patre solo Spiritum; » sive « ex Patre et Filio, » protendentibus nobis « ex solo, » instanter hæc dicimus.

« Ex τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ » λέγειν αὐτὸ, πρὸς τοὺς τὸ « ἐκ μόνου » προτεινοντάς, κατ' ἔνστασιν οὕτω φαμέν.

3. Et quo pacto vos probare poteritis ab admirabili Cyrillo dictatum fuisse, « ex solo Patre Spiritum sanctum procedere? » Ex oratione, inquit, quam divus Cyrillus de Trinitate composuit, continuoque chartulas præ manibus tenent, complures eas quidem, quod aliæ ex aliis eo sine descriptæ sint, nihil vero ad fidem sibi concilianam habent, quod dignum consideratione sit. In nulla enim ex his schedulis ea quam ipsi comminiscuntur, inscriptionem, sancti Cyrilli oratio de Trinitate reperitur integre descripta, proœmiis, certaminibus, et epilogis perfecta, quibus fabula deprehendi posset. Tum enim facilius fabula deprehensa fuisset, si quis integram orationem concinnasset, tanquam quæ et modo dicendi, et scriptiois caractere sancti Cyrilli nullo negotio innotuisset, et figmentum posset dignosci. Oratio itaque integra nulla propterea reperitur in schedulis maximo numero productis, ut dictum est. Sed frustulum orationis, tanquam segmentum illius, quam ipsi ferunt compositam fuisse a saucto orationem in similibus omnibus schedulis invenitur. Et schedulæ quidem productæ segmentum hoc referunt, quo magis ac magis Ecclesiarum dissidium constabili videtur. Eoque adversarii instantibus nobis respondent, dum ab illis exposcimus, ut demonstrent an ex solo Patre Spiritus est.

4. Nos vero illis propria reddentes, et uulniam, inquit, fidem assequetur, dictum sancti Cyrilli esse, quod ait, « ex solo Patre Spiritum procedere? » Undenam? isti aiunt. Quod illud in codicibus circumferatur, annorum antiquitate conspicuis, quod ad promerendum sibi fidem abunde est. Et hi quidem ad nostram instantiam, quam demonstrari ab iisdem inquirimus, fidem auctoritatemque dicti, codicum antiquitatem, in quibus dictum habetur, obtinent. At nos fidei, quam inde sibi astruunt, oppositæ, (adhuc enim certamen secundum obsistentiam contradictionis continuantes, recusamus et illud « ex solo » admittere, et secundum obsistentiam demonstrare, licet ex solo Patre quispiam

ἡ τοῦτου ἀρχαίαι ἐξηγήσεις, ἦν ἐν τισὶ τῶν Ἐθαγγελικῶν βητῶν ἀποκρίσαστο, ἐν οἷς τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα μετὰ τῆς τοῦ μόνου προσθήκης ἐμφέρεται εἰς παράστασιν τοῦ μὴ πρὸς διαστολήν τοῦ Υἱοῦ εἰρηθεῖν τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα ἐφ' οἷς μόνου; λέγεται ὁ Πατήρ. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ κατὰ τὸ πάντη βέβαιον ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεων ἔχομεν παραστήσαι, μὴ πρὸς διαστολήν τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τὴν φωνὴν τὴν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα » λέγουσαν « ἐκπορεύεσθαι, » ἵνα τέως μὴ δόξωμεν ἀλογίστως, καὶ ἀνεξερευνητῶς τοὺς ἀντιλέγουσιν ἔπεσθαι πρὸς πᾶν τὸ παρ' αὐτῶν προτεινόμενον, πρὶν ἢ μεταλεριφθεῖν κατ' ἀντιπαράστασιν τὴν ἀποδείξει ἀπὸ τῶν βηθειῶν τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ ἐξηγήσεων, μηδὲν τι διαφέρειν, ἔστι μὲν οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου » λέγειν « τὸ Πνεῦμα, » ἔστι δὲ οὖν

γ'. Καὶ πῶς, ὦ ὁμοίαι, ἔχετε παραστήσαι τῷ θαυμαστῷ θεολογηθῆναι Κυρίλλῳ τὸ « ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα; » Ἐκ τοῦ λόγου, φασὶ, τοῦ περὶ Τριάδος συνθεθειμένου τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ καὶ παρευθὺς δελτάρια μετὰ χειρὸς αὐτοῖς, πολλὰ μὲν ὅτι ἄλλα ἐξ ἄλλων μετεγράφη κατὰ σπουδὴν, οὐδὲν δὲ καὶ εἰς πίστιν εὐπαράδεκτον ἔχοντα. Ἐν γὰρ οὐδενὶ τῶν δελταρίων, ὃ κατὰ τὴν παρ' αὐτῶν συνθεθεῖσαν ἐπιγραφὴν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου λόγος περὶ Τριάδος εὐρηται δι' ὅλου ἐξυφασμένος, προοίμοις, καὶ ἀγῶσι, καὶ ἐπιλόγοις ἀπαρτιζόμενος, ἐξ οὐπερ τὸ δρᾶμα ἐμελλε γενέσθαι εὐφώρατον. Ἐφῶν γὰρ ἂν ἐφωράθη τὸ δρᾶμα, εἰπερ λόγον ὅλον συνεπλάσατο τις, ὡς ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τὸν φράσεως, καὶ τοῦ τῆς Γραφῆς χαρακτῆρος δυναμένων εὐελεγκτον ποιῆσαι τὸ δραματούργημα. Λόγος μὲν οὖν ὅλος οὐχ εὐρηται διὰ ταῦτα ἐν τοῖς εἰς πλῆθος προτεινόμενοις δελταρίοις, ὡς εἰρηται, τεμάχιον δὲ τι λόγου, ὡς τάχα περικοπή, τοῦ, ὡς αὐτοὶ φασὶ πεπονημένου τῷ ἁγίῳ λόγου ἐν πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις εὐρηται δελταρίοις. Καὶ τὰ μὲν δελτάρια προτεινόμενα τὴν περικοπήν φέρουσι ταύτην, καθ' ἣν ἐπιπλέον τῶν Ἐκκλησιῶν σχίσμα συγκροτεῖσθαι δοκεῖ· καὶ διὰ ταύτης οἱ ἀντιλέγοντες πρὸς τὴν ἡμῶν ἔνστασιν ἀπαντῶσιν, καὶ ἦν ἀποδείξαν ἀπαιτοῦμεν αὐτοὺς, εἰ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμά ἐστιν.

δ. Ἡμεῖς δὲ τοῦτοις ἀνθυποφέροντες τὰ παρ' ἑαυτῶν, καὶ πῶθεν ἔξει, φαμέν, τὸ πιστὸν ῥῆσιν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου εἶναι τὴν ῥῆσιν ἥτις « ἐκ μόνου τὸ Πνεῦμα » λέγει « τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι; » Πῶθεν; οὗτοι φασιν· ἐκ τοῦ βίβλοις ταύτην ἐμφέρεσθαι χρόνου παλαιότητι συγκροτουμέναις πρὸς τὸ ἀξιόπιστον. Καὶ οἱ μὲν πρὸς τὴν ἔνστατικῶς ἀπαιτομένην παρ' ἡμῶν ἀπόδειξιν τοῦ τῆς ῥήσεως ἀξιόπιστου τὴν τῶν βίβλων προβάλλοντα παλαιότητα, αἷς ἡ ῥῆσις ἐμφέρηται· ἡμεῖς δὲ, πρὸς τὸ ἐντεῦθεν ἀξιόπιστον αὐτοῖς ἀντιλέγοντες ἔτι γὰρ τὸν ἀγῶνα οὕτω κατὰ τὴν ἔνστασιν ἀντιβῆσθαι ὑποδοόμενοι, οὐκ οὐ βουλόμεθα καὶ τὸ μόνου δέξασθαι, καὶ κατ' ἀντιπαράστασιν ἀποδείξει ὡς, εἰ καὶ ἐκ μόνου τοῦ

Πατρὸς εὐρίσκεται τις τῶν ἁγίων λέγων τὸ Πνεῦμα, ἅ ἅλλ' οὐδὲν φησὶ διαφέρων πρὸς τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχον αὐτὸ, ἀξιούμεν τούτων ἑκατέρων λόγων ἀκρατέως ἀπροσπαθῶς διατεθῆναι πρὸς τὴν διάγνωσιν. Οἱ μὲν τὴν ῥῆσιν προβαλλόμενοι ταύτην, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, λέγουσαν εἶναι, μόνου τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ταύτην εἶναι φασί, καὶ ἐν μιᾷ περικοπῇ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ὁμολογῶσι ταύτην εὐρίσκεσθαι, καὶ ἀπόδειξιν τοῦ ταύτης ἀξιόπιστου οὐδὲν ἕτερον προβάλλεσθαι ἔχουσιν, ἢ τὴν τῶν βιβλίων, αἷς ἡ ῥῆσις ἐμφέρεται, παλαιότηα.

ε'. Ἡμεῖς δὲ ἀνθυποφέρομεν ὡς ἐπεὶ παρὰ πάντων τούτων κοινῶς ὁμολογῆται μόνου τοῦ ἁγίου Κυρίλλου εἶναι ταύτην τὴν ῥῆσιν, πῶς ἀντις τὸ τῆς ἑκείνου φιλῶν ἀβρεπὲς οὐ τὰ νικητήρια δώσει τοῖς ἔχουσιν ἀποδείξει σαφῶς παρὰ τε τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, παρὰ τε τοῦ μεγάλου Βασιλείου, παρὰ τε τοῦ Νύσσης, παρὰ τε τοῦ Χρυσοστόμου, παρὰ τε τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου θεολογηθῆναι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐνυποστάτως καὶ οὐσιωδῶς; Σκεπτέον, πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς, εἰ ἔστιν ὡς ἡ τοῦ ἐνὸς μαρτυρία τριῶν καὶ δις τοσούτων εἰς ἀξιόπιστιαν προσιμωτέρα. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸν ἔκεινον, ὃν ἐν μιᾷ ταύτη τῶν οικείων συγγραμμάτων περικοπῇ φασιν οὗτοι τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶπεῖν ἐκπορεύεσθαι, παραστήσει ἔξει ὁ τοῦτοῖς ἀντιφερόμενος πολλαχού τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ διαρρήθην διατρανουῦντα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς, καὶ ἐνυποστάτως καὶ οὐσιωδῶς εἶναι τὸ Πνεῦμα, τίς ἂν πιστεῦσειεν αὐτὸν ἑαυτῷ ἐναντία τὸν ἅγιον θεολογεῖν;

ς'. Πρὸς μὲν οὖν τὸ παρὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου μόνου ῥηθῆναι τὴν « ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς » λέγουσαν ῥῆσιν εἰς ἀντιβῆσιν προβαλλόμεθα τὸ παρὰ τῶν ἀναγεγραμμένων θεολόγων Πατέρων ῥηθῆναι τὸ « ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ »· εἰς δὲ ἀπόδειξιν τοῦ μηδὲ ἐν τῇ μιᾷ ταύτῃ περικοπῇ τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ τὴν φωνὴν ταύτην ῥηθῆναι τὸ μηδὲν τῶν ἀπάντων πιστεῦσθαι εἶπεῖν τι τὸν ἅγιον Κύριλλον ἑαυτῷ πρὸς δὲ τὴν παρ' αὐτῶν προβεβλημένην παλαιότητα τῶν βιβλίων πλαισίως ἀντιπροβληθήσεται βιβλίων. Καὶ εἴγε τι ἴσως ἔχει βιβλίων παλαιότης βιβλίων παλαιότητι μάχεσθαι, ἀλλὰ κἀναυθα ὑπερεκπερισσοῦ τὸ νικῆν ἐπιδραβευθήσεται τῷ τὸ πλεῖον ἐξόντι ἐπὶ τῷ ἀριθμῷ. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ προταίνουσιν οὗτοι δελτάρια, ἄλλα ἐξ ἄλλων μεταγραφέντα, οἷς ἡ ῥῆσις αὕτη ἐμφέρεται, ἀλλ' ἐγὼ, νῆ τὸ τῆς ἀληθείας κράτος, ἐπὶ μικρὸν ἤδη χρόνον τοῦ ζητήματος κινουμένου, ἅπασ ἐνὶ μόνῳ δελταρίῳ πεπαλαιωμένῳ τὰς βῆσις ἐπέδραλον, τὴν ῥῆσιν φέροντι ταύτην, καὶ τὸ δελτάριον, ὡς ἐξ ἐράνου καὶ συλλογῆς διαφόρων συγγραμμάτων συγκεῖμενον, οὐ μέρος ἐδόκει βιβλίων τῶν, ὅπῃαι πολλὰ τῷ θεηγόρῳ Κυρίλλῳ διεπονθήσαν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο μικρὸν εἰς ἀποτροπὴν τῆς ῥῆσεως, τὸ ἐν μηδεμίᾳ τῶν βιβλίων ταύτῃν εὐρίσκεσθαι ὡς ἐκάστου τὰ τοῦ ἁγίου συγγράμματα ὁμοῦ αὐχεῖ. Τίως ὁμοῦ εἰ καὶ παλαιὸν ἦν τὸ ἐμφανισθῆναι μοι τοῦτο δελτάριον, ἀλλὰ τίνα παρατρέξ-

A sanctorum invenitur dicere Spiritum, nihil differre ab eo, ex Patre nempe et Filio illum esse.) rogamus utrumque sermonum auditores, omni affectione semota, in iudicium venire. Qui dictum hoc proponunt, ex solo Patre Spiritum esse insinuans, solius sancti Cyrilli illud esse asserunt, et in uno segmento illius scripturam inveniri fatentur, et ad fidem illi auctoritatemque conciliandam, nihil aliud afferunt, quam codicum in quibus reperitur, antiquitatem.

B 5. Nos vero contra objicimus. Cum apud hos omnes unis animis in confesso sit, hoc dictum sancti Cyrilli solius esse, quam ratione quispiam, æqui amans, et gemina justum lance suspendens, victoriam non illis concedet, qui palam demonstrant, et a magno Athanasio, et a magno Basilio, nec non Nysseno, atque Chrysostomo, tum etiam a magno Epiphania traditum fuisse, et ex Filio Spiritum esse sua hypostasi, et essentia? Et considerandum utique est, per veritatem ipsam, an unius testimonium, trium vel sex auctoritate ad fidem comparandam potius sit? Quod si et illum ipsum quem in una tantum propriorum commentariorum pericopa asserunt hi, Spiritum ex solo Patre procedere affirmasse, comprobare poterit qui illis opponitur, multis aliis scripturam locis aperte edicentem, ex Patre et Filio naturaliter, hypostatice, et essentialiter Spiritum esse, quis credet, eundem sanctum sibi metipso adversari?

D 6. Ad illud itaque sancti Cyrilli solius dictum insinuans, « ex solo Patre, » contra opponimus quod a jam laudatis Patribus theologis traditur « ex Patre et Filio: » ad demonstrandum neque in una hac pericopa a sancto Cyrillo dictionem hanc fuisse insertam, quod nullus ex omnibus credet, sanctum Cyrillum adversantia sibi metipso enuntiasse. Ad præteusam per ipsos codicum antiquitatem, codicum aliorum antiquitas proponitur. Et si quid forte codicum antiquitas codicum antiquitate contunderet valet, hinc quoque multis ex partibus palmarium dabitur illi, qui majori numero constipatus accedet. Licet enim ipsi multas schedulas proferant, alias ex aliis descriptas, in quibus dictum hoc circumfertur, sed mihi, vim ipsam veritatis testor, cum quæstio hæc multos jam annos in controversia sit, semel una solummodo schedula vetustatem ferens, et in qua dictum legebatur, objecta est, eaque veluti ex varia collectione, congerieque diversarum scripturarum conflata, non pars libri videbatur, quales multæ per deiloquum Cyrillum elaboratæ sunt. Hæc etiam non parvi momenti fuerit ad refellendum dictum, quod in nullo codice reperitur, qui sancti scripta per omnes suas partes complectatur, illisque superbiat. Interea licet vetustatem præ se ferebat comperta per me schedula,

sed quadam comparatione conferetur ad vetustatem A
codicum beati Cyrilli, quorum plane, ut ipse ani-
madverti, « ex Patre et Filio Spiritum » decernen-
tium numerum, ob affluentem copiam, et testis sit
veritas, numerum non novi ?

7. Quæ igitur a nobis per instantiam dici de-
creta sunt, ad refellendum ex solo Patre. et sta-
biliendum ex Patre et Filio Spiritum oratio supra
promisit, hæc sunt. Verumtamen operæ pretium
est universon illud segmentum, in quo *ex solo*
habetur hac in oratione digerere, tum deinceps,
quod promissum est, perficiendum. Segmentum
hiscæ verbis concipitur : « Sanctissima et veneranda
Trinitas ante omnia sæcula, et semper existens,
immaculata est et sempiterna, increata, invisibilis,
incorporea, incomprehensibilis. » Et post pauca : B
« Adorandæ tres hypostases cognoscuntur, et cre-
duntur in Patre principii causæque experte, in-
genito, sempiterno; et in Filio Unigenito, ge-
nerato ineffabiliter, impassibiliter, indicibiliter,
ante omnia sæcula ex essentia ipsa Patris, ideoque
consubstantiali, ejusdem throni et dignitatis con-
sorte, secundum omnia simili et æquali Patri citra
paternitatem; principium verò et causam per gene-
rationem Patrem habente : et in Spiritu sancto,
vivificante, adorando, procedente ex Patre, hoc est
ex essentia Patris, non generatione quemadmo-
dum Filius, ne duo Filii sint in Trinitate, sed
procedente, ut dictum est, ex solo Patre, veluti ab
ore, sed qui comparuit per Filium, locutusque est
in universis sanctis apostolis et prophetis, nihilo-
minus, uti dixi, ex essentia Patri et Filii existente,
et ejusdem cum Patre et Filio essentia. Incommu-
nicabilis vero et ipse est quemadmodum Pater et
Filius ad omnem creaturam secundum essentia
rationem. » Et segmentum quidem hoc est.

8. Nos porro jam demonstrandi certamen ag-
gressi, illi, qui dictionem solam, *ex solo* affirman-
tem arripit, dicimus. Et quid tibi, o optime,
videtur ? Num solummodo dictioni huic attenden-
dum est, an vero et alia, quæ eam præcedunt, et
subsequuntur, in toto eo segmento appositæ exami-
nandæ, et ex illis omnibus simul, dicta alia scripto
tradita ad mutuam concordiam consensionemque
adducenda ? Sat scio te non primum sed secundum D
mihî assensurum. Et si id est, considera sanctum,
antequam « ex solo » diceret, « procedentes ex
Patre » dixisse, « hoc est ex essentia Patris ; »
deinceps addidisse, « non generatione quemadmo-
dum Filius, ne duo filii sint in Trinitate, sed
procedente, ut dictum est, ex solo Patre veluti ab
ore, sed qui apparuit per Filium. » Si tu ergo
sententiam jam dictorum penetrare concupiscis,
cum aliis scripto traditis dictis eorundem consen-
sionem conferens percipies. Et attento animo sis :
« Procedente » prius dixit « ex essentia Patris, »
tum adnexuit, « Procedente, ut dictum est, ex solo
Patre, veluti ab ore, sed qui apparuit per Filium. »
Si itaque « ex solo Patre veluti ab ore, » ad

ται σύγκρισιν, πρὸς παλαιότερα βιβλίων τῶν τοῦ
μακαρίου Κυρίλλου, ὧν ἐν ταῖς περιλήψεσιν ἐντυ-
χῶν, « ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα »
θεολογούσαις, τὸν ἀριθμὸν διὰ τὸ περιὸν τοῦ πλη-
θους ἐπὶ μάρτυρι τῇ ἀληθείᾳ οὐκ οἶδα ;

Ζ. Ἄ μὲν οὖν ἡμῖν κατ' εὐστασιον ῥηθῆναι ἐκρίθη
εἰς ἀποτροπὴν τῶν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα ὁ λόγος ἀνω-
θεν ἐπηγγελῆται, δεῖ προηγουμένως μὲν τὴν ὄλην
περικοπὴν ἐγκαταστρώσαι τῷ λόγῳ, ἢ τινι περικοπῇ τῆ
'Ἐκ μόνου ἐμφέρεται, ἐφεξῆς. δὲ τὸ ἐπηγγελμένον
ἀφοσιώσασθαι· ἔχει δὲ ἡ περικοπὴ ὡδε· Ἡ παναγία,
καὶ σεπτὴ Τριάς πρὸς πάντων τῶν αἰώνων, καὶ εἰς
ἀεὶ ὑπάρχουσα, ἀχραντὸς ἐστὶ, καὶ ἀίδιος, ἀκτιστος,
ἀόρατος, ἀσώματος, ἀκατάληπτος· » καὶ μετ' ἄλλα· B
« Αἱ προσκυνηταὶ τρεῖς ὑποστάσεις γινώσκονται, καὶ
πιστεύονται ἐν Πατρὶ ἀνάρχῳ, ἀνατικῷ, ἀγεννητῷ,
αἰδίῳ, καὶ ἐν Υἱῷ μονογενεῖ, γεννηθέντι ἀρρήτως
καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀφράστως πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ
τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦτο ὁμοου-
σίῃ, καὶ συνθρόνῳ, κατὰ πάντα ὁμοίῳ, καὶ ἴσῳ τῷ
Πατρὶ χωρὶς τῆς πατρότητος, ἀρχὴν δὲ καὶ αἰτίαν
τὸν Πατέρα ἔχοντι γεννητῶς, καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ,
ζωοποιῷ, προσκυνουμένῳ, τῷ ἐκπορευομένῳ ἐκ τοῦ
Πατρὸς, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, οὐ
γεννητῶς, καθάπερ ὁ Υἱὸς, ἵνα μὴ δύο υἱοὶ ἐν τῇ
Τριάδι, ἀλλ' ἐκπορευομένῳ, καθάπερ εἴρηται, ἐκ
μόνου τοῦ Πατρὸς ὡς ἀπὸ στόματος, πεφηνότι δὲ δι'
Υἱοῦ, καὶ λαλήσαντι ἐν τοῖς ἀγίοις πᾶσι προφήταις,
καὶ ἀποστόλοις, πλὴν, ὡς εἶπον, τῆς οὐσίας αὐτοῦ
τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχοντι, καὶ τὸ ὁμοου-
σιον ἔχοντι πρὸς Πατέρα καὶ Υἱόν. Ἀκοινωνητον δὲ
καὶ αὐτὸ ἐστίν, ὡς περ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς πᾶ-
σαν κτίσιν κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. Ἄλλ' ἡ μὲν
περικοπὴ αὕτη.

ἦ. Ἡμεῖς δὲ, ἤδη τὸν κατὰ τὴν παράστασιν
ἀγῶνα ἀναδεχόμενοι πρὸς τὸν ἐπιδραττόμενον τῆς
λέξεως μόνης τῆς λεγούσης, τὸ ἐκ μόνου, φαιμέν.
Καὶ τί σοι δοκεῖ, βέλτιστε; μὴν τῇ λέξει ταύτῃ
μόνη προσχεῖν, ἢ καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς, καὶ μετ' αὐτὴν
ἐν πάσῃ τῇ περικοπῇ θεωρουμένας σκοπῆσαι, καὶ
ἐκ πασῶν αὐτῶν ἅμα τὰς γραφικὰς ῥήσεις ἀλλήλαις
πρὸς μίαν ἐπισυμβιβᾶσαι τὴν συμφωνίαν; Οἶδα μὴ
πρὸς τὸ πρῶτον, ἀλλὰ πρὸς τὸ δεύτερον συντεθῆναι
σε. Καὶ εἰ τοῦτο, σκόπησον ὡς ὁ ἅγιος, πρηνὴ τὸ
« ἐκ μόνου » εἰπεῖν, « τῷ ἐκπορευομένῳ, » ἔφη.
« ἐκ τοῦ Πατρὸς, » τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Πατρὸς, « καὶ οὕτως ἐπήγαγεν, « οὐ γεννητῶς, κα-
θάπερ ὁ Υἱὸς, ἵνα μὴ δύο υἱοὶ ἐν τῇ Τριάδι, ἀλλ'
ἐκπορευομένῳ, καθάπερ εἴρηται, ἐκ μόνου τοῦ
Πατρὸς ὡς ἀπὸ στόματος, πεφηνότι δὲ δι' Υἱοῦ. »
Εἰ γοῦν σὺ ἐμβαθῆναι θελήσεις τῇ διανοίᾳ τῶν εἰ-
ρημένων ῥητῶν, τὴν πρὸς τὰς ἄλλας γραφικὰς ῥή-
σεις ἁρμονίαν τῆς αὐτῶν συμφωνίας κατανοήσεις.
Ὅρα γὰρ, « τῷ ἐκπορευομένῳ, » πρότερον, ἔφη,
« ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, » εἶτα ἐπήγαγεν,
« ἐκπορευομένῳ, καθάπερ εἴρηται, ἐκ μόνου τοῦ
Πατρὸς, ὡς ἀπὸ στόματος, πεφηνότι δὲ δι' Υἱοῦ. »

Εἰ γοῦν τὸ εἰς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὡς ἀπὸ στόμα- A
τος εἰς διαστολήν τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμβάνεις, σκόπει,
ὡς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς λέγων τὸ Πνεῦμα,
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ οὐ δύναται εἶναι αὐτό. Εἰ
γάρ διέσταλται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν ἐκ
μόνου φωνήν, ὅλος ὁ Υἱὸς ὅλου διέσταλται τοῦ Πα-
τρὸς, οὐσία δηλαδὴ ἐνυπόστατος, οὐσίας ἐνυποστά-
του. Καὶ εἰ διέσταλται κατὰ τὴν ἐνυπόστατος οὐσία
τοῦ Υἱοῦ τῆς ἐνυποστάτου τοῦ Πατρὸς οὐσίας κατὰ
τὴν ἐκ μόνου φωνήν, πῶς ὁ ἅγιος οὗτος ταύτην δι-
τὴν ἐκ μόνου λέγων φωνήν, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Πατρὸς λέγει τὸ Πνεῦμα σὺν ἄλλοις τῶν Θεολόγων
πολλοῖς, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ;

Ὁ. Ἄλλ' ἐνταῦθα οἰδᾷ σε σφύζοντα, πρὸς ἀντιλο-
γίαν ἐκεῖνο εἰπεῖν βουλόμενον ὁ πολλῶν πολλὰς
εἰπόντων αὐτήκοος γέγονα. Τινὲς γάρ ἀκούοντες τὸ B
Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, μὴ δυνάμενοι τῇ
ἀκρίβειᾳ ἐπιθελεῖν ἐννοεῖν, καθ' ἣν καὶ ἐκ τῆς οὐσίας
τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ τὴν τῆς
ὑποστάσεως αἰτίαν ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἔχει, ὡς
ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς εἰς ἀλόγου, διαιρέσεις
ἐκφέρονται οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως, καὶ διαιρούντες
ἕκαστος εἰς οὐσίαν, καὶ ἰδικῶς εἰς ὑπόστασιν τὸν ὅλον
Υἱόν, τὴν ἐνυπόστατον, καὶ ἰδιοὑπόστατον οὐσίαν,
κατὰ τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἀδιαίρετον αὐ-
τοῦ διαίρεσιν, κατὰ τὰς Θεολόγους φωνάς τὸ ἐκ τῆς
οὐσίας τοῦ Υἱοῦ. διὰ τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν
Υἱὸν φασὶν ὁμοούσιον τοῖς ἁγίοις εἰρηθεῖν. Καὶ οὐκ
εἴδασιν, ὡς εἰ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ
Πνεῦμα εἰποι τις εἶναι, ἐπεὶ καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος C
τῷ Πνεύματι, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας ῥηθῆσε-
ται. Ἔστι μὲν γὰρ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ ὁμοούσιον,
ἀλλ' οὐχὶ ἀκολουθεῖ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ
Πνεῦμα εἶναι διὰ τὸ ὁμοούσιον. Ἦν γὰρ ἂν καὶ πᾶν
ὁμοούσιον τι εἴη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ὁμοουσίου, ὅπερ
οὐκ ἔστιν. Ἠγεῖται δὲ μᾶλλον τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὥστε ἀκολουθεῖν, διὰ τοῦτο
ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐκ τῆς οὐ-
σίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἔστιν.

Γ. Εἰ γοῦν διὰ τὸ τῆς διαιρέσεως ἄλογον ἐπι τοῦ
Υἱοῦ, ἰδικῶς μὲν εἰς οὐσίαν, ἰδικῶς δὲ εἰς ὑπόστασιν,
ἄλογόν ἐστι διαφέρειν οἰεσθαι εἶναι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας
τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἰ διέσταλται κατὰ
τὴν ἐνυπόστατος οὐσία τοῦ Υἱοῦ τῆς ἐνυποστάτου D
τοῦ Πατρὸς οὐσίας, κατὰ τὴν εἰς ἐκ μόνου φωνήν,
πῶς ὁ ἅγιος, καθάπερ μοι καὶ προεῖρηται, ὁ ταύτην
ἔχων τὴν ἐκ μόνου λέγων φωνήν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Πατρὸς ἐνταῦθα λέγων τὸ Πνεῦμα, ἐν ἄλλαις πη-
λαις τῶν θεολογῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας φησὶ
τοῦ Υἱοῦ; Τοῦ γὰρ Υἱοῦ διεσταλμένου κατὰ τοῦς
λέγοντας ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐ δεῖ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Πατρὸς λεγόμενον Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ
ῥηθῆναι ποτε. Εἰ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας ἀμφοῖν εἶναι αὐτὸ
ὑπολόγηται, λείπεται κατὰ τὸ πάντη βέβαιον δεῖξαι
σε, μὴ πρὸς διαστολήν τοῦ Υἱοῦ τὸ εἰς μόνου
τοῦ Πατρὸς εἰρηθεῖν, ἀλλ' εἰς δὴλωσιν, ὡς προῖτων
ἀπέδειξε ὁ λόγος, τοῦ, πρώτην αἰτίαν, καὶ ἀναρχὸν
μόνον τὸν Πατέρα εἶναι.

distinctionem Filii accipis, considera eum, qui dicit
ex essentia Patris Spiritum, ex essentia Filii eum
esse affirmare non posse. Etenim si Filius a Patre
distinguitur, secundum dictionem illam *ex solo*,
totus Filius a toto Patre distinguitur, essentia
nempe in hypostasi ab essentia in hypostasi. Et si
per te essentia in hypostasi Patris ratione illius
vocis, *ex solo* distinguitur, quam ratione sanctus
his dictionem illam *ex solo* astruens, et ex essentia
Patris tradit Spiritum, cum aliis plerisque theologis,
et ex essentia Filii?

9. Sed hic video te tarditatis impatientem, ad
nobis objiciendum, quod saepius a multis dicitari
ipse hisce auribus meis audivi, ocus appropere.
Quidam enim audientes Spiritum ex essentia Filii,
cum non valeant rectam sententiam deprehendere,
qua et ex essentia Filii dicitur Spiritus esse, et suae
hypostasis causam et rerum omnium Deo, tanquam
ex prima causa et principio possidere, in temera-
rias quasdam essentiae et hypostasis divisiones
prorumpunt, et dividentes seorsim in essentiam,
et seorsim in hypostasim totum Filium, in hypo-
stasi, eaque propria essentiam, secundum suam ex
Patre et Filio indivisam divisionem, ut theologi
aiunt, illud ex essentia Filii, propter eandem Spi-
ritus cum Filio essentiam a sanctis traditum, re-
ferunt. Neque notant, si propterea ex essentia Filii
Spiritum esse quispiam astruat, cum et Filius
ejusdem cum Spiritu essentiae sit, ex essentia Spi-
ritus diceretur. Est enim Spiritus ejusdem cum
Filio essentiae, at non sequitur et ex essentia Filii
Spiritum esse, quod ejusdem essentiae sit. Quidquid
enim ejusdem essentiae est cum aliquo, ex essentia
illius, cum quo ejusdem essentiae est, esset, quod
tamen non est. Verum potius praecedit hoc, ex
essentia Filii esse Spiritum, ita ut sequatur, pro-
pterea ejusdem cum Filio essentiae esse Spiritum,
quod ex essentia Filii Spiritus est.

10. Si itaque propter divisionis extra modum
absonum in Filio seorsim in essentiam, et seorsim
in hypostasim, absurdum quoque atque ineptum
est, differentiam comminisci, inter ex essentia Filii,
et ex Filio esse, si sejungitur per te essentia in
hypostasi Filii ab essentia in hypostasi Patris pro-
pter illam dictionem *ex solo*, quam ratione sanctus,
ut antea quoque a me pronuntiatum est, qui
vocem hanc *ex solo* dicitur, ex essentia Patris hic
asserens Spiritum, in aliis plerisque suis theologi-
cis scriptis, et ex essentia ait Filii? Namque sepa-
rato Filio, secundum eos, qui ita asseverant, a
Patre, non addeceat, ex essentia Patris assertum
Spiritum, ex essentia Filii ullo modo dici. Quod si
ex essentia utriusque illum esse, in confesso est,
reliquum est, veluti certissimum illud te amplecti,
non ad distinctionem Filii, et ex solo Patre et
pronuntiatum esse, sed ad insinuandam, ut infra
oratio demonstrabit, primam, causam et citra prin-
cipium Patrem esse.

11. Addeamus aliud quoque hanc sententiam constabiliens, ex ejusdem segmenti verborum circumplexu, quod facile persuadebit, si modo æquus esse velis auditor. Hic enim ubi « ex solo Patre » invenitur, adnexum est « veluti ab ore. » Et cum Spiritus et oris Filii dicatur Spiritus, ut divinus ait, Apostolus, quomodo non hinc quoque a te dignoscetur, non ad distinctionem Filii « ex solo Patre » apponi? Namque cum Filius ex ventre Patris gigni asseratur, Spiritus vero progressio veluti ab ore Patris dicta sit, nunquam assertum fuisset Spiritum progredi et ex ore Filii, si ex solo Patre progredetur. Præterea, cum os Patris in theologicis scriptis tradatur, [quo pacto ad distinctionem Filii illud « ex Patre solo, » sanctus enuntiasse intelligetur, « veluti ab ore Patris Spiritum procedere, » affirmans?

12. Quod si et proxime appositum accuratius expendas, hinc quoque deprehendens, nostram sententiam, qua contendimus vocem « ex solo Patre » non ad distinctionem Filii scriptam fuisse. Namque cum antea dixisset « sed procedente, ut dictum est, ex solo Patre tanquam ab ore, » subnexuit, « qui apparuit per Filium. » Quod enim ex solo Patre est, si secundum distinctionem Filii ex solo eo esset, minime appareret per Filium. Etenim distinctio Filii a Patre nusquam admittit in existentia Spiritus ex Patre illud, per Filium. Quod si fortasse hic quoque, ut plane audiui ex multis, qui ex ventre eructant, quidquid in mentem subit, ex Filio apparere, non vis pro existentia Spiritus accipere, sed pro illius manifestatione, et donorum illius distributione, at ex aliis Patrum dictis, quid hoc vocis insinuat, a te expiscandum est, et non temere veritati ludificandum. Statim enim magnus Basilius tradit de Spiritu : « Sempiternæ omnia ipsum possidere, veluti Spiritum Dei, et ex ipso apparentem. » Et sapientissimus Cyrillus de Christo : « Deum mediatorem hominum, ut Scripturæ tradunt, componi dicimus, tum ex nostra humanitate perfecte se habente, secundum propriam rationem, tum ex eo, qui apparuit, Deo secundum naturam Filio, hoc est Unigenito. » Item : « Proprius est Spiritus Filii, non solummodo qua Verbum est, et ex Patre apparuit, sed qua etiam intelligitur a nobis homo factus. Manifestum itaque est, Deum esse Spiritum, qui ex eo proprio possidet, et naturaliter ut Deus : reliquæ vero creaturæ magis improprie, tanquam quæ ex Creatore atque Opifice possident, et ex eo dicuntur. » Divina itaque Scriptura adeo aperte et de Filio apparere verbo, loco illius esse, acceptante, ne non de Spiritu, propterea que de Spiritus existentia uno eodemque significato apparere, et procedere enuntians, recte quidem a nobis supra prolaturum est, ex solo Patre existens, si secundum distinctionem a Filio, ex solo eo esset, nunquam appositurum fuisse; cum Filii a Patre

ια'. Καί τι δὲ ἕτερον τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐροῦμεν στατικῶν ἐκ τῆς ἐν τῇ ῥηθείᾳ περικοπῇ περιλήψεως, ὅπερ εὐπειθῶς ἀποδέξῃ, εἰ εὐγνώμων γίνῃ μοι ἀκαρτῆς. Ἐνταῦθα γάρ, ὅπου τὸ « ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς » εὐρηται, πρόσκειται τὸ, « ὡς ἀπὸ στόματος. » Καί ἐπεὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τοῦ στόματος τοῦ Υἱοῦ λέγεται Πνεῦμα, κατὰ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, πῶς οὐχὶ καὶ ἐντεῦθεν διαγνωσθήσεται σοι, μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐκ μόνου Πατρὸς λέγεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ γαστρὸς γεννᾶσθαι λέγεται τοῦ Πατρὸς, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος; πρόοδος, ὡς ἀπὸ στόματος εἴρηται τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ποτε ἐβρέθη προέρχεται τὸ Πνεῦμα καὶ τοῦ στόματος τοῦ Υἱοῦ, εἴπερ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἦν αὐτὸ προερχόμενον. Ἐτι δὲ καὶ ἐπὶ στόμα τοῦ Πατρὸς θεολογεῖται παρὰ ταῖς Γραφαῖς ὁ Υἱὸς, πῶς; ἂν εἰς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ νοηθῆναι τὸ « ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς » λέγων ὁ θεός, « ὡς ὁ ἀπὸ στόματος τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ Πνεῦμα;

ιβ'. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐγγίστα ἐπαγόμενον ακριβιστέρως πως κατανοήσεις, καὶ ἐντεῦθεν δέξασθαι ἔχεις τὴν ἐννοίαν, καθὼς ἦν ἡμεῖς φάμεν τὴν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς φωνὴν, μὴ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ εἰρηθῆσαι διαστολήν. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, ἀλλ' ἐκπορευομένῳ, καθάπερ εἴρηται, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, « ὡς ἀπὸ στόματος, ἐπάγει, « πεφηνότι δὲ δι' Υἱοῦ. » Τὸ γοῦν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον, εἰ κατὰ τὴν πρὸς τὴν Υἱὸν διαστολήν, ἐκ μόνου αὐτοῦ ἦν, οὐκ ἂν πεφηνὸς δι' Υἱοῦ ἦν. Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διαστολή τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἂν ποτε παραδέξαιτο ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος τὸ δι' Υἱοῦ. Εἰ δ' ἴσως κἀνταῦθα, ὡς ἔχω μαθὼν ἐκ πολλῶν τῶν ἀπὸ κοιλίας ἐρευγομένων σύμπαν τὸ παριστάμενον, τὸ δι' Υἱοῦ πεφηνότι οὐκ εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐθέλεις ἐκλαμβάνειν τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' εἰς τὴν αὐτοῦ φανερωσίν, καὶ τὴν τῶν αὐτοῦ χαρισμάτων διανομήν, ἀλλ' ἐξ ἄλλων ῥήσεων π. τρικῶν τὴν σημασίαν δαί σε κατανενοηκέναι τῆς λέξεως, καὶ μὴ τῆς ἀληθείας ἐπιηραστὴν καθεστηκέναι διακενῆς. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος, « Ἀδελφίως πάντα ἔχειν αὐτὸ, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός. » Ὁ δὲ σοφώτατος Κύριλλος περὶ τοῦ Χριστοῦ, τὸν θεὸν μεσίτην καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκρίσθαι φάμεν, ἐκ τε τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος τελείως ἐχούσης κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, καὶ ἐκ τοῦ πεφηνότος ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, τουτέστι τοῦ Μονογενοῦς. » Καὶ πάλιν « Ἰδίον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὐ τοίπω μόνον ἢ λόγος ἐστὶ πεφηνός ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' ἦ καὶ νοοῖτο καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπος γεγωνός, πρόδηλον εἴησθαι, ὡς Θεὸς μὲν τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐξ οὗ κυρίως ἔχον καὶ φυσικῶς ὡς Θεός. Τὰ δ' ἄλλα ποιήματα καταχρηστικώτερον ὡς ἐκ ποιητοῦ, καὶ δημιουργοῦ πεφηνότα, ἐξ οὗ λεγόμενα. » Τῆς γοῦν θείας Γραφῆς οὕτω φανερώς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἀντὶ τοῦ ὑπάρχειν λαμβανούσης τὸ « πεφηνόται, » καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ κατὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως ταυτιζούσης τὸ πεφηνόται καὶ ἐκπορεύεσθαι καλῶς ἡμεῖς; ἀνωτέρω σοι ἔφημεν τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον, εἰ κατὰ

τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν διαστολήν, ἐκ μόνου αὐτοῦ ἦν, ὡς τῆς τοῦ Υἱοῦ διαστολῆς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ποτε παραδεξομένης ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς ὑπάρξειν τοῦ Πνεύματος τὸ δι' Υἱοῦ.

17. Σὺ γοῦν, τὰς ἀληθεῖς ταύτας, καὶ παντὶ ψεύδει ἀνεπισκιάστους, ἐννοοῦς δεχόμενος, μηδενὶ δίδου τὰ ὅσα τῶν οἰκοθεν, καὶ μὴ ἀπὸ χρήσεων γραφικῶν τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν ἐξηγουμένων τοῦ Πνεύματος, τῶν μὲν σχέσεως εἶναι σημαντικὴν τὴν φωνὴν διατεινομένων, τῶν δὲ τοῦ ἅμα, ἔστι ἐξ ἑνὸς καὶ ἀντὶ τῆς μετὰ, τὴν διὰ πρόθεσιν λεγόντων νοεῖσθαι. Ἐν ἡ ἀναίθεια κατὰ τοῦ μεγάλου προχωρεῖ Βασιλείου, πολὺν κελίον ποιουμένου τὴν λόγον εἰς τὸ παραστῆσαι, ὡς ἡ διὰ πρόθεσις ἐν ταῖς θεολογικαῖς φωναῖς τῇ ἐκ πρόθεσις: εἰσθεὶς ἀντεπιχωριάζειν. Καὶ ὅτι μὲν τὸ τοῦ μέγαλου Βασιλείου ἀξιόπιστον πρόδηλον ποιεῖται τὸν ἐλεγχόντων ἐπισημῶς λεγόντων τὰ περὶ τῆς διὰ πρόθεσεως, εἰς τὴν δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, παντὶ που δῆλον. Ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ τινος ῥήσεως τοῦ τῶν Νυσσαίων φωστῆρος ἐπιπλέον ἐλεγχθῆναι αὐτοῦ. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἀντιβρύτικῶν τάδε λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος. « Τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπόμενον, πάλιν αὐτοῦ τῷ μὴ Πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκείνου, διαχωρίζεται. Τῇ δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείξ, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἔχειν, ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μὴτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνῆναι. Πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενεοῦς ὑποστάσις, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα τὸ Πνεῦμα νομισθῆναι πρὸς ταύτην ἔχειν, τῷ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνῆναι ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ, καὶ ἀπροσδεῖ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος, διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Σκόπει καὶ τὴν τοῦ ἁγίου τούτου διάκρισιν, ὅπως ἂν ἀπὸ ψυχῆς καταγῶς τῶν μὴ αἰδιουμένων τὰς ἀλόγους ἐξηγήσεις εἰς τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ ποιεῖσθαι φωνήν. » Ὁ ἅγιος καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνῆναι φησὶ, καὶ τὴν κτίσιν διὰ τοῦ Μονογενεοῦς ὑποστῆναι: εἶτα ἵνα μὴ κοινότητά τινα τὸ Πνεῦμα νομισθῆναι πρὸς τὴν κτίσιν ἔχειν ἐκ τοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ αὐτὴν πεφηνῆναι, τὴν διαφορὰν τῆς Ἰκτιστάσεως τοῦ τε Πνεύματος τῆς τε κτίσεως διατρανώσας θέλων, διακρίνεσθαι, ἔφη τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως ἐν τῷ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀναλλοιώτῳ, καὶ ἀπροσδεῖ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος. Τὸ γοῦν Πνεῦμα διακρινόμενον ἀπὸ τῆς κτίσεως; ἐν τῷ ἐτέρωθεν ἀγαθότητος, πῶς οὐ μάλλον ἂν διεκρίνετο προχειρότερον καὶ ἐκ τοῦ τὴν διὰ ἐπὶ μὲν τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως λαμβάνεσθαι ἀντὶ τοῦ ἅμα, ἢ ἀντὶ τοῦ μετὰ ἢ εἰς δὴλωσιν σχέσεως; ἐπὶ δὲ τῆς κτίσεως εἰς ἄλλην τινὰ δύναμιν; Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἔστι τὸ μὲν Πνεῦμα δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς, φυσικῶς διαφέρον τῆς κτίσεως, τῷ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀναλλοιώτῳ, καὶ ἀπροσδεῖ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος; ἡ δὲ κτίσις ἔστι δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς δημιουργικῶς, ἡ κτιστὴ καὶ δούλη, ἀποδέουσα τοῦ Δεσπότη καὶ ποιητοῦ, τῷ τρεπτῷ καὶ ἀλλοιωτῷ, καὶ ἐκδεῖ τῆς ἐκ Θεοῦ ἀγαθότητος.

A distinctio nusquam in existentia Spiritus ex Patre illud per Filium admisisset

13. Tu igitur veras hasce nulloque mendacio obvolutas sententias amplexus, nemini aures advertas, qui ex propriis, et non scripto traditis auctoritatibus, per Filium ex Patre processionem interpretantur, et eorum partim vocem relationem denotare contendunt, partim *simul*; nonnulli etiam loco *cum* propositionem per intelligi astruunt. Quorum plane impudentia adversus magnum Basilium debacchatur, qui proluxa oratione probare studet, per propositionem in theologis dictis, loco illius *ex* usurpari sæpenumero solere. Et magni quidem Basilii auctoritatem dignitatemque aperte eorum convellere, qui haud recte de *per* propositione sermones congerunt, eosque ad existentiam Spiritus per Filium accommodant, omnibus manifestum est. Præterea testimonio Nyssaensium luminis Gregorii, magis ac magis redarguantur. Hic etenim in primo adversus Eunonium Antirrhethico de Spiritu hæc habet: « Patri secundum increatum conjunctus, rursus ab eodem quod Pater non est, quemadmodum et ille separatur: ad Filium vero secundum increatum conjunctione, et cum causam existentia ex rerum omnium Deo habeat. rursus proprietate se jungitur, quod non ut Unigenitus ex Patre substitit, et quod per ipsum Filium apparuit. Rursus vero cum creatio per Unigenitum substitisset ne communionem aliquam cum ea Spiritus habere existimaretur, quod per Filium apparat, in constanti, atque immutabili, et bonitatis, quæ alterius sit, minime indigente, discernitur Spiritus a creatura. » Considera hujusce quoque sancti sententiam, ut ex animo inverecundorum absurdas interpretationes, quas illi in vocem « per Filium » aggerunt, condemnas. Sanctus et Spiritum per Filium apparere tradit, et creaturas per Unigenitum substituisse: postmodum ne Spiritus communionem aliquam habere cum creatura existimaretur, quod per Filium et illa appareat, discrimen hypostasis tum Spiritus, tum creationis exponere studens, distingui tradidit Spiritum a creatura in constanti, atque immutabili et bonitatis, quæ alterius sit, minime indigente. Spiritus itaque distinctus a creatura in constanti atque immutabili, et bonitatis, quæ alterius sit, minime indigente, quomodo non potius distingueretur et aptius, ex eo quod *per* in Spiritus quidem existentia assumeretur, loco illius *simul*, vel loco *cum*, aut ad notandum relationem: in creatura vero ad aliam quamdam facultatem? Non est hoc, non est. Sed est Spiritus per Filium ex Patre naturaliter, a creatura differens, constanti atque immutabili, et bonitatis, quæ alterius sit, minime indigente. Creatura vero est per Filium a Patre, ut opificium, creata, et serva, multo Domino et opifice inferior, inconstantem et mutabilem, et, quæ ex Deo est, bonitatis indigente.

14. Hoc pacto ergo ex testimoniis scripto mandatis per propositione non concedente, ex solo Patre in existentia Spiritus ex Patre in distinctionem Filii accipi, suademus tibi jam dictis, hanc sententiam amplecti, an vero et aliis auctoritatibus scriptis indiges, ut clarius addiscas, ad comprobandum, primam causam Patrem esse atque intelligi, illud « ex solo Patre » accipi, si modo hactenus in aliquibus theologicis dictis reperiri contigerit? Sat scio alia quoque testimonia tibi opus esse: quæ licet non exigantur, in medium tamen a nobis necessario adducenda, cum ea supra nos allaturos promiserimus. Magnus Basilius in una ad Amphiloichium epistola, cujus principium, « Dictum illud evangelicum multorum quæstione exagitatam, de Domino Jesu Christo, ignorante diem et horam, » scribit: « Illud Nemo videtur certe dictum generali notionem; ita ut ne persona quidem illa excipi videatur, at non esse ita accipiendum, usu ipso Scripturarum deprehendimus. Nam dictum est, « Nemo bonus nisi solus Deus », at nequaquam eo loci, se Filius statuit extra omnem boni numerum, et rationem, cum istud diceret: sed cum Pater sit primum et principale bonum, subintellecto primo, credimus dici secundum. » Conspice tum sapientia incomparabilem, tum rebus aliis magnum multumque Basilius, quam expositione evangelicum dictum: « Nemo bonus nisi solus Deus, » adornet. Palam enim insinuat, Patris nomen denotari verbis illis, « nisi solus Deus. » Ob id etenim subjungit, « At nequaquam eo loci se Filius statuit extra omnem boni numerum, cum istud dicit. » Nam cum dixisset, « nisi solus Deus, » deinceps adnectens, « non extra omnem boni numerum semetipsum Filius collocat, cum hæc diceret. » De Patre illa dicta esse significavit, « nisi solus Deus. » Exponens porro, quo pacto una simul intelligi potest Filius cum Patre, et non disjungi a Patre in evangelico hoc dicto, « Nemo bonus nisi solus Deus, » rursus subnectit, « sed cum Pater sit primum et principale bonum, credimus secundo loco dici bonum. » An hoc dilucidius afferri potest, ad probandum, non ad distinctionem Filii pronuntiarum, « Nemo bonus nisi solus Deus, » sed ad declarandum primum bonum Patrem esse, atque intelligi?

15. Quod si magni Basilii auctoritas tibi persuadet, dictis ab eo non adversari, prorsus dignoscas, non temere nos in principio orationis professos esse ex magni Basilii in evangelica dicta expositionibus, demonstraturos, non ad distinctionem Filii illud « ex Patre solo » appositum fuisse, si hactenus modo in aliquibus theologicis dictis reperiri contigisset, sed ad comprobandum solummodo, primam causam Patrem esse atque intelligi. Et

²⁷ Luc. xviii. 40.

ιδ'. Οὕτω γοῦν ἀπὸ χρήσεων γραφικῶν τῆς εἰς ἀπροθέσεως μὴ παραχωρούσης, τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος εἰς διαστολὴν λαμβάνεσθαι τοῦ Υἱοῦ, ἄρα γε πείθωμέν σε ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων ἡμῖν τὴν ἐννοίαν παραδέξασθαι ταύτην, ἣ δεῖ σοι καὶ ἐτέρων γραφικῶν μαρτυριῶν, ὅπως ἂν σαφέστερον γνοῖς εἰς παρίστασιν τοῦ πρώτου αἰτίου τὸν Πατέρα εἶναι τε, καὶ νοεῖσθαι τὸ ἐκ μόνου λαμβάνεσθαι τοῦ Πατρὸς, ἐπεὶ ἂν τέως τοῦτο καὶ εὐρεθῆι ἐν τισὶ θεολογικαῖς ῥήσεσι κείμενον; Οἶδα ὡς δεῖ σοι καὶ μαρτυριῶν ἐτέρων; ἃς καὶ μὴ ἀπαιτούμενοι ἡμεῖς προαγαγεῖν ἠναγκάσμεθα, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτάτω τοῦ λόγου αὐτὰς παραπαγγελάμενοι. Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν μιᾷ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ἐζητημένον ἤδη παρὰ πολλοῖς τὸ Εὐαγγελικὸν ῥητὸν, περὶ τοῦ ἀγορεύειν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους καὶ τὴν ὥραν, » φησὶ, « Τὸ οὐδεὶς καθολικὸν μὲν εἶναι δοκεῖ ῥήμα, ὡς μὴδὲ ἐν πρόσωπον διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ὑπεφαίρεισθαι· ἔστι δὲ οὐχ οὕτω παρὰ τῇ Γραφῇ ἀναφερόμενον, ὡς τετηρήκαμεν ἐπὶ τοῦ, Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς Θεός. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ αὐτὸν ἔξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως ὁ Υἱὸς ταῦτα λέγει· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ὁ Πατὴρ, τῷ οὐδεὶς συνυπακουόμενον τοῦ πρώτου, τὸ δεύτερον εἰρησθαι πιστεύομεν. » Ὅρα τὸν τὴν σοφίαν ἀσυγκριτον, καὶ παλὺν καὶ μέγαν Βασίλειον, ποίας ἐξηγήσεως τὸ Εὐαγγελικὸν ῥητὸν ἀξιοῖ τὸ, « οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Προδήλως γὰρ τὸ τοῦ Πατρὸς ἐμφανέσθαι δηλοῖ ὄνομα, ἐν τῷ « εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπάγει, « Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ αὐτὸν ἔξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, ὁ Υἱὸς ταῦτα λέγει. » Εἰπὼν γὰρ, « εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, εἶτα ἐπαγαγὼν ὡς οὐχὶ ἔξω τιθεὶς αὐτὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, ὁ Υἱὸς ταῦτα λέγει, » περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρησθαι δεδήλωκε τὸ, « εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ἐφερμηνεύων δὲ ὅπως δύναται συνεννοεῖσθαι ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ διαστέλλεσθαι τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ ταύτῃ φωνῇ τῇ, « οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, » ἐπιφέρει καὶ πάλιν· « Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ὁ Πατὴρ τῷ οὐδεὶς συνυπακουόμενον τοῦ πρώτου, τὸ δεύτερον εἰρησθαι πιστεύομεν. » Τί τοῦτου γένοιτ' ἂν σοι σαφέστερον εἰς παρίστασιν τοῦ μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ λαμβάνεσθαι τὸ, « Οὐδεὶς ἀγαθός εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, » ἀλλὰ πρὸς ὄφλωσιν τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ τὸν Πατέρα εἶναι τε καὶ νοεῖσθαι;

ισ'. Καὶ εἰ γέ σε τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀξιόπιστον πείθει μὴ ἀντιλέγειν τοῖς παρ' αὐτοῦ εἰρημένοις, ἔχει διαγνώσιν πάντως ὡς οὐ μάλιστα ἐπηγγελάμεθά σοι ἐν καταρχαῖς τοῦ λόγου ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐπὶ τοῖς Εὐαγγελικοῖς ῥητοῖς ἐξηγήσεων ἀποδεδειχέναι μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἰρησθαι, ἐπεὶ ἂν τέως τοῦτο καὶ εὐρεθῆι ἐν τισὶ θεολογικαῖς ῥήσεσι κείμενον, ἀλλὰ πρὸς μόνην παράστασιν τοῦ πρώτου

αἰωνὸν τὸν Πατέρα εἶναι τε καὶ νοεῖσθαι. Et dē se A
 ταραίται καὶ πρὸς ἀμφιβολίας λογισμοὺς ἐνάγει τι-
 νὰς, μὴ ποτε τὸ, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἶ; ὁ Θεός, »
 οὐ ταυτὸν τι δύναται τῷ λόγῳ τῷ, « Οὐδεὶς ἀγα-
 θὸς, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός, » οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐνός,
 ἀλλὰ περὶ τοῦ μόνου ὁ λόγος ἡμῖν · τὸ γὰρ κατὰ
 πολὺ περιεργον τῶν ἀντιλεγόντων ἰσως προχωρήσαι
 μέχρι καὶ τοιοῦτων ἀντιβρήσεων οὐκ ὀκνήσει,
 ἀλλ' ὁ αὐτῆς ἐξηγητῆς λύσει σοι κἀνταῦθα τὸ διαπό-
 ρημα ἐν τῇ περὶ τῆς ὑποχωρήσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς
 Καισαρεῖς ἀπολογητικῇ ἐπιστολῇ ἥς ἡ ἀρχή, « Πολ-
 λάκις ἐθαύμασα, τί ποτε πρὸς ἡμᾶς πεπόνθατε, »
 λέγων · « Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως εἰρη-
 μένα νοοῦμεν, τὸ, Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, καὶ
 μόνῳ σοφῷ Θεῷ, καὶ τὸ, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἶς
 ὁ Θεός, » Τὸ γὰρ εἶς ἐνταῦθα τῷ μόνος ταυτὸν δη- B
 λοῖ. » Τί φῆς; Ὁ πολὺς ἀρκεῖ σοι Βασιλεῖος, τὸ,
 « εἰ μὴ εἶς ὁ Θεός, » ἀντὶ τοῦ, « εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ
 Θεός, » σαφῶς ἐξηγουόμενος; Οἶδα ὡς οὐκ ἂν ἀνε-
 τίποις αὐτῷ, τὸ τῆς Θεολογίας αὐτοῦ αἰδοῦμενος
 ἀειδίκτητον. Καὶ λοιπὸν εἴπερ σε καὶ τοῦτου ἀξιόπι-
 στον ὀνομασθεὶς, προηγουμένως μὲν, τὸ « εἰ μὴ εἶς ὁ
 Θεός, » ἀντὶ τοῦ, « εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός, » νοεῖν, ἐφεξῆς
 ἐξ ἐκείνου, « οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἑαυτὸν ἐξω τιθεὶς τῆς τοῦ
 ἀγαθοῦ, φύσεως, » ὁ Υἱὸς ταῦτα λέγει μὴ πρὸς ἀν-
 τικεισσομένην τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμβάνειν, ὅπου δὴ ποτε τῶν
 Γραφῶν εὐρίσκειται κείμενον τὸ, « μόνος ὁ Θεός,
 καὶ μόνος ὁ Πατήρ, » ἔχεις δεῖξασθαι, ὡς εἰ καὶ ἐλ-
 ρηκί που τῶν ἑαυτοῦ γραφῶν ἐπάπαξ ὁ θαυμαστός
 Κύριλλος, τὸ « ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, » ἀλλὰ καὶ C
 οὕτως οὐδὲν λόγῳ ἐναντίον τοῦ τοιοῦτου ἀναφανείη
 ἔργον τοῖς παρ' αὐτοῦ τε τοῦτου κολλαχοῦ τῶν συγ-
 γραμμάτων αὐτοῦ ἐφωνηθεῖσι ῥητοῖς; εἰ; θεολογίαν
 τοῦ, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα καὶ
 τοῖς παρὰ τῶν ἄλλων Πατέρων, ὅποσος πρὸ αὐτοῦ
 καὶ μετ' αὐτὸν, τὸ αὐτὸ θεολογήσασθαι, διὰ τὸ τὴν
 λέγοντα « ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, » Ἐπειδὴ γὰρ ὅπου δὴ
 ποτε τὸ μόνος λαμβάνεται ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, εἰς δὴλω-
 σιν τοῦ πρώτου; ὁ Πατήρ λαμβάνεται, οὐδὲν διαφέρει
 ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ πρώτης αἰτίας τοῦ Πα-
 τρὸς εἰπεῖν, ὅτι μόνος ἀγαθός; ὁ Πατήρ, ὅτι πρῶτον
 ἀγαθὸν ὁ Πατήρ, μόνος οἶδε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, ὅτι
 πρῶτος οἶδε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα εἰ καὶ
 οἶδε σὺν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὸν Πατέρα
 πρῶτον εἰδέναι, οἶδε καὶ αὐτὸ τὸν Υἱόν · μόνος
 οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους ὁ Πατήρ, ὅτι πρῶ-
 τος οἶδεν αὐτὴν ὁ Πατήρ · εἰ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς οἶδε
 ταύτην σὺν τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ διὰ τὸ τὸν Πατέρα
 πρῶτον εἰδέναι, οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν ταύτην · τὸ γὰρ εἰδέναι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει.

si te turbat, et ad varias comminiscendi dubita-
 tiones commovel, an, « Nemo bonus nisi unus
 Deus, » æque valeat sententia atque hoc, « Nemo
 bonus nisi solus Deus : » neque enim de uno, sed
 de solo nobis sermo est. Nimia enim contrahe-
 ritium curiositas forte ad similes objectiones proce-
 dere non verebitur, idem nec alius interpres hic
 quoque dubitationi tuæ satisfaciet, in apologetica
 epistola ad Cæsarienses de sua secessione, cujus
 principium, « Sæpenumero admiratus sum, quid-
 nam animos vestros erga nos affecerit, » dicens :
 « Ita enim intelligimus et illa de natura divina pro-
 nuntiata, utpote qui solus habet immortalitatem, et
 soli sapienti Deo, et illud, « Nemo bonus nisi unus
 Deus : » nam hic unitatis dictio idem significat æ
 si dixisset, « nisi solus Deus. » Quid hic ais? Sa-
 tisne est tibi magnus multasque Basilium, illud,
 « nisi unus Deus, » pro eo, « nisi solus Deus, »
 aperte interpretans? Scio te illi non relectaturus,
 illius theologica dicta, omni reprehensionis calu-
 mnia extracta reverentium. Quare si hujusce infracta
 auctoritas tibi suadet, antecedenter quidem illud
 « nisi unus Deus, » loco illius, « nisi solus Deus, »
 intelligere, postmodum vero illis, « nequaquam eo
 loci sese Filius statuens, extra omnem boni ratio-
 nem similia enuntiat, » non ad distinctionem Filii
 desumi, ubicunque tandem in Scripturis reperitur,
 « solus Deus, et solus Pater, » poteris item tibi
 persuadere, si semel in suis scriptionibus admiran-
 dus Cyrillus pronuntiavit, « ex solo Patre. » Sæ
 hac quoque ratione, nullo modo dictum simile ad-
 versaretur illis, quæ ab eodem perisque in locis
 sanctorum Commentariorum dictata sunt, affirmantē
 ex Patre et Filio esse Spiritum, et aliorum quoque
 Patrum, quotquot ante eum, et post eum hoc idem
 s obiliverunt, testimoniis, quod qui asseruerit, « ex
 solo Patre, » cum ubicunque solus accipitur de
 Patre, innuit, primum Patrem assumi, eodem sen-
 su, ex solo Patre, et ex prima causa Patre diceret,
 veluti solus bonus Pater, quod primum bonum Pa-
 ter sit; solus scit Filium Pater, quod primus scit
 Filium Pater. Namque Spiritus licet sciat Filium
 cum Patre, sed quod Pater primus novit, cognoscit
 et ipse Filium; solus scit diem finis Pater, quod
 D primus eam Pater novit; licet enim et Filius illam
 sciat cum Patre, sed quod Pater eam primus no-
 vit, novit illam et ipse: scientiam enim possidet
 Filius a Patre.

16. Et ego quidem opinor te hæc mea dicta am-
 plexaturum, allatis magni Basilii interpretationibus
 persuasum. Quod si eas rejicis et contempnis, sed et
 adhuc pluribus aliis dictis de solius voce significatu
 nos exposcis constabilire sententiam invariantem,
 non ad distinctionem Filii solus Pater in Scriptu-
 ris dici, sed ad manifestationem primo Patri boni-
 tatem inesse, ubi solus Pater bonus dicitur, et
 primo Patri inesse cognitionem, ubi solus Pater
 scire asseritur, et primo Patri causam inesse, ubi

solus causa Pater astringitur, cæteras quoque pericopas magni Basilii interpretationum hic apponere non gravabimur, quas existimamus ad propositum nostrum comprobandum maxime idoneas. Namque in supra laudata epistola, quæ una est ex illis, quas ad Amphiloichium dedit, postquam exposuisset, « Nemo bonus nisi unus Pater, et declarasset, quomodo illud Dominus in Evangelio pronuntiavit, « non se ipsum statuens extra bonitatis rationem, sed primum bonum esse Patrem indicans, » subdit : « Simile est, « Nemo novit Filium nisi Pater » : » neque enim ibi ignorantiam Spiritui appingit, sed primo Patri cognitionem illius inesse naturæ testatur. » Vides etiam hic non ad distinctionem Spiritus sanctum exponere, intelligi, ex solo Patre Filium cognosci, sed ad connotandum primo Patri cognitionem inesse naturæ Filii? Considera, hinc tibi et astrue, et infer, neque ad distinctionem Filii solum Patrem accipi in divinis Litteris, ubi simul una et Filius intelligendus est. Nam hic quoque esset distinctio Spiritus a Patre, cum dicitur, « Nemo novit Filium nisi Pater. » Infra quoque rursus hæc magnus Basilius subnectit : « Nemo novit, rerum cum præsentium tum futurarum scientiam Patri adscribi, primamque omnium causam hominibus designari arbitramur. » Et paucis hujusce pericopes interjectis subinfert : « Suam igitur personam silentio transmittens, veluti rem positam in confesso Dominus, Patrem solummodo cognoscere dicit, scientiam Patris et suam esse statuens per reticentiam. » Considera interpretationis acumen, et dictum accuratius pensita, quo solummodo Patrem cognoscere exponit. Ait enim, « Patris scientiam, et suam esse Dominus dicit per reticentiam. » Sermonis hujusce profunditatem pervestigans, plane arcanorum dogmatum rudes eos conjicies, qui veluti alicujus considerationis dubitationem proponunt, Si et ex Filio Spiritus est, quam ob causam in Evangelii Dominus, « qui ex Patre procedit », dixit, non addens, ex me? Si enim magnus Basilius causam reticendi nominis Filii, in quibus dicit Patrem solummodo hoc scire, illam aperte assignat, quod Patris cognitio per reticentiam cognitio sit et Filii, quis magis potis fuerit, veluti Spiritus, et forte purius, quam ipse sit Basilius, diversorium addubitare, quare non et nomen Filii palam aperteque una cum Patris nomine enuntiatur, et si non enuntiatur, quare una simul intelligitur? καὶ τοῦ Υἱοῦ, τίς ἂν εἴη δίκαιος ἔκτοτα ὡς τοῦ Πνεύματος καταγώγιον καθαρώτερον τάχα, ἢ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον διαπορεῖν, διατί μὴ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸ πᾶντι προῶν τῷ τοῦ Πατρὸς συνεκφωνεῖται ὀνόματι; καὶ εἰ μὴ συνεκφωνεῖται, διατί συνεπινοεῖται;

17. Magnus Basilius veluti pronuntiatum et dogma edicit, secundum reticentiam una cum Patre intelligi Filium, ubi Patris nomen cum additione etiam solius effatur, et tu inquis, quisquis tandem fueris, qui hæc in dubium vocas, Quare non et una cum Patre Filius pronuntiatur in processione Spi-

γνώσιν, ὅπου μόνος εἰδέναι λέγεται ὁ Πατήρ, καὶ τοῦ πρώτου τῷ Πατρὶ τὴν αἰτίαν προσεῖναι, ὅπου μόνος αἰτίος λέγεται ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὰς ἄλλας περικοπὰς προθεῖναι ὀκνήσομεν τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεων, ἃς διανοούμεθα πρὸς συγκρότησιν τοῦ προκειμένου ἡμῖν συντείνειν σκοποῦ. Ἐν γὰρ τῇ ἀνωτέρω δευτέρῃ ἐπιστολῇ τῇ μετὰ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον μετὰ τὸ ἐξηγήσασθαι τὸ, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Πατήρ, » καὶ διασαφῆσαι, ὡς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις ἐφη τοῦτο, « οὐχὶ ἐξω τιθεὶς ἑαυτὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, ἀλλὰ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν Πατέρα δηλῶν, » ἐπάγει τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ » οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἀγνοῖαν τοῦ Πνεύματος κατηγορεῖ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ πρῶτον τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνώσιν τῆς φύσεως μαρτυρεῖ. « Ὅρα ὅπως κἀνταῦθα οὐκ εἰς διαστολὴν τοῦ Πνεύματος ἐξηγείται, νοεῖσθαι τὸ πρῶτον μόνου τοῦ Πατρὸς γινώσκεισθαι τὸν Υἱόν, ἀλλ' εἰ δῆλωσιν τοῦ πρώτου τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνώσιν τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως; » Ὅρα καὶ πορίζου ἐντεῦθεν μὴδ' εἰς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ τὸ, « μόνος ὁ Πατήρ » λαμβάνεσθαι παρὰ τῇ Γραφῇ, ὅπου δεῖ συνεπινοεῖσθαι καὶ τὸν Υἱόν. Ἦν γὰρ ἂν κἀνταῦθα διαστολὴ τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱόν εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Ἀλλ' ἐφεξῆς ἐπάγει καὶ πάλιν ὁ μέγας Βασίλειος οὕτω· « Καὶ τὸ, Οὐδεὶς οἶδε, τὴν πρώτην εἰδησιν τῶν τε ὄντων καὶ τῶν ἐσομένων ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγοντος, καὶ διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑποδεικνύοντος, εἰρησθαι νομιζομέν. » καὶ μετ' ὀλίγα τῆς περικοπῆς ταύτης προσεπιφέρει· « Παρασιωπήσας τοίνυν ὡς ὁμολογούμενον τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ Κύριος, εἰδέναι τὸν Πατέρα μόνον φησὶ, τὴν τοῦ Πατρὸς γνώσιν κατὰ τὸ σιωπώμενον καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγων. » Σκόπει τὸ τῆς ἐξηγήσεως βῆθος, καὶ κατανόει τὸν λόγον, καθ' ὃν μόνον τὸν Πατέρα εἰδέναι ὁ ἄγχιος ἐξηγείται. Φησὶ γάρ· « Τὴν τοῦ Πατρὸς γνώσιν ὁ Κύριος καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγει κατὰ τὸ σιωπώμενον. » Εἰ τὸ τοῦ λόγου τούτου βῆθος ἐξερευνήσεις, ἀμυήτους εἶναι τῶν δογματικῶν μυστηρίων διαγνώσῃ τοὺς ὡσπερ τι μέγα προτείνοντας διαπόρημα, Εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχει, διατί ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, « ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » ἐφη, μὴ προσθεὶς καὶ τὸ, ἐξ ἐμοῦ. Εἰ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος αἰτίαν τοῦ παρασιωπηθῆναι τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, ἐφ' οἷς λέγει τὸν Πατέρα μόνον εἰδέναι τοῦτο, λέγει σαφῶς τὸ, τὴν τοῦ Πατρὸς γνώσιν κατὰ τὸ σιωπώμενον γνώσιν εἶναι

εἶς. Ὁ μέγας Βασίλειος ὡς ἐξελωμάτι καὶ ὄδγμα ἐκφέρει κατὰ τὸ σιωπώμενον συνεπινοεῖσθαι τὸν Υἱόν τῷ Πατρὶ, ὅπου τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα μετὰ προσθήκης τοῦ μόνου ἐβρέθη, καὶ σὺ λέγεις ὅστις ἂν εἴη, ὁ ταῦτα διαπορῶν, Διατί μὴ συνεκφωνεῖται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ἐν τῇ προῶν τοῦ Πνεύματος;

¹⁶ Mat. h. xi, 27. ¹⁷ Joan. xv, 26.

Ἄλλ' εἰ καὶ σὺ κρείττον ἢ κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείον φανταίηται ταῖς θεολογίας αὐγαῖς ἐναστράπτεισθαι, ἐγὼ δὲ τῶν αὐτῶ θεολογηθέντων ὁλοσχερῶς ἐξέχεσθαι οὐκ ἀναδύομαι, καὶ ὑπὸ καθηγητῆ καὶ διδασκάλῳ αὐτῶ τὸν λόγον οἶδα καθ' ὅν τὸ μόνος λαμβάνεται ἐπὶ τοῦ Πατρὸς. Αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ τῆς θεολογίας φωστὴρ ἐξηγουόμενος, τὸ « Οἶδαίς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰμὴ ὁ Πατὴρ, » λέγει, « Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἀγωνοῦναι τοῦ Πνεύματος κατηγορεῖ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ πρῶτον τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνῶσιν τῆς αὐτοῦ φύσεως μαρτυρεῖ. » Καὶ τὸ, « εἰ μὴ εἰς ὁμοῦς, » ἀντὶ τοῦ, « εἰ μὴ μόνος ὁ Πατὴρ, » ἐκλαμβάνων, ἐν τῇ ἐξηγήσει φησὶ δῆλωσιν ἔχειν τὸ ῥῆμα τοῦ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν Πατέρα. Καὶ ἐπεὶ ἐκ τῶν ἐξηγήσεων τούτων οἶδα τὸ μόνος ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀντὶ τοῦ πρῶτου λαμβάνεσθαι, οὐδὲ ἔπου μόνος ὁ Πατὴρ αἴτιος λέγεται, ἢ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ἀγνοῶ δῆλωσιν ἔχειν τὰ ῥήματα τοῦ πρῶτην αἰτίαν τὸν Πατέρα νοεῖσθαι. Ἐπεὶ γὰρ οὐδέν τι τῶν τοῦ Υἱοῦ ἰδίως αὐτῷ ἐνεστί, καὶ οὐδέν τι τῶν τοῦ Πατρὸς ἰδίως αὐτῷ ἐστι παρά τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς, πῶς οὐκ ἂν μόνος αἴτιος ῥηθεῖν ὁ Πατὴρ; Ὅπως γὰρ ὁ μέγας ὁμοῦς Πατὴρ περὶ τῆς γνῶσεως; λέγει τῆς περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης; καὶ τῆς ὥρας σαφῶς δογματίζων, οὐδ' ἂν ὁ Υἱὸς ἔγνω ἐκείνην, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἔγνω, τοῖς ἐκείνου λόγοις ὀποθαρήσας, τούτο καὶ αὐτὸς περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος προόδου ἔρω. Οὐκ ἂν ποτε τὸ Πνεῦμα προῆλθεν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὴ προῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Πόθεν γὰρ ἂν καὶ ἔσχεν Πνεῦμα ὁ Υἱὸς ὁ μὴδὲν ἔχων ἴδιον παρὰ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς ἔειχεν αὐτό; Καὶ ἐπεὶ πάντα, ὧν ἐστὶν ὁ Υἱὸς αἴτιος, εἰ τὸν Πατέρα τὴν πρῶτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει, πῶς οὐχὶ μόνος αἴτιος ὁ Πατὴρ κατὰ τὸν ἐκ Διαμασκού θεολόγον ῥηθήσεται; Ἐπεὶ δὲ πάλιν πάντων τῶν τοῦ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν κοινωνός ἐστιν ὁ Υἱὸς, πῶς οὐχὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς λεγόμενον εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ῥηθήσεται εἶναι; καὶ πῶς τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα οὐχὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ ῥηθήσεται Πνεῦμα; καὶ πῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν ῥηθήσεται; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἂν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ ἥ; ἡ ἀρχή, « Ἐνέτευχον καὶ τῇ νῦν γραφείσῃ ἐπιστολῇ παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, » ἔφη· « Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς πέμποντος τὸ Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς ἐμφυσῶν ἐλέωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς, ἐπειδὴ πάντα δὸς ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν. »

17. Εἰ δὲ σὺ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀκούων τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, δύο κατὰ πάσαν ἀνάγκην τὰ αἰτία θέλεις νοεῖν, ἀλλ' ἐγὼ ταυτὰ σοὶ ὑποτίθημι. Ἐπειπερ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀπαιτεῖ λόγος ἔπεσθαι τοῖς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων παραδοθείσιν ἡμῖν θεολογικῶς, πρῶτην αἰτίαν τὸν Πατέρα ἀκούεις, καὶ μίαν πάντως αἰτίαν, διὰ τὸ πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς αὐτὸν ἀναφέρεσθαι, καὶ πραιτέρω πολυπραγμανεῖν σε οὐ δεῖ, θέλεις εἰς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμβάνειν, ὅπου τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα μετὰ προσθήκης τοῦ μόνου εὐρίσκειται. Ἄλλ' ὁ μέγας Βασίλειος ἐξηγησάμενος τὸ, « Οἶδαίς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, » καὶ πρᾶσθήσας οὐκ εἰς

ritus? Verumtamen etiamsi tu ipso Basilio melius theologiae splendoribus illuminari imaginariis, ego nihilominus ab illius theologicis dictis prorsus dependere non recuso, quo magistro ac præceptore modum quoque novi, quo solus accipitur de Patre. Ipse enim theologiae lumen interpretans illud, « Nemo novit Filium nisi Pater, » ait: « Eo loci non ignorantia Spiritus a Filio prædicatur, sed primo Patri inesse cognitionem illius naturæ testatur, » et illud, « nisi unus Deus, » loco illius, « nisi solus Pater, » accipiens, et exponens tradit, significatum præferre dictionem illam, « primum bonum esse Patrem. » Et cum ex similibus expositionibus comperiam solus de Patre pro primo accipi, neque ubi solus Pater causa dicitur, aut ex solo Patre, ignorem verba denotare, primam causam Patrem intelligi; cum enim nihil ex iis, quæ Filii sunt, proprie ipsi inest, et nihil ex illis, quæ Filii sunt, propria operatio est, præ operatione Patris, quam ratione solus causa Pater non dicitur? Quod magnus hic Pater de cognitione illius diei et horæ affirmat, plane veluti dogma constituens, nunquam Filium horam illam cogniturum, nisi Pater cognovisset, illius sermonibus confidens, hoc ipsum et ego de Spiritu progressu enuntiabo: Nunquam Spiritus progressus fuisset ex Filio, nisi progressus fuisset ex Patre. Ude enim Spiritum Filius habuisset, qui nihil præter Patrem proprium habet, nisi a Patre naturaliter illum possideret? Et cum omnia, quorum Filius causa est, ad Patrem primam causam referantur, quam ratione non solus causa Pater astructur, ut Damascenus theologus indigitat? Et cum rursus omnium Patris naturalium honorum Filius particeps est, quo pacto qui ex Patre dicitur esse, non dicitur esse et ex Filio? et quomodo Patris Spiritus non dicitur et Filii Spiritus? Et qua ratione Spiritus existens ex Patre, non dicitur ex Filio quoque existere? Namque id si non esset, nunquam magnus Athanasius ad Serapionem epistola, cujus principium, « Reddita est mihi nunc a tua pietate scripta epistola, » scripsisset: « Profecto Patre mittente Spiritum, Filius sufflans tradit illum discipulis, cum omnia quæ habet Pater Filii sint. »

18. Quod si tu ex Patre audiens Spiritum et ex Filio, duas prorsus necessario causas intelligere vis, ego hæc tibi suggero. Quandoquidem pietatis ratio deposcit, quæ a sanctis Patribus nobis tradita sunt, theologica dicta sequi, primam causam Patrem audis, et unam omnium causam, quod quidquid a Filio esse dicitur, in ipsum referatur, ultraque curiosius indagare non addebet, contentis ad distinctionem Filii accipi, ubi Patris nomen cum solius additione reperitur. At magnus Basilius interpretans, « Nemo novit Filium nisi Pater, » et confirmans non ad distinctionem Filii illud esse enuntiatum, sed ad in-inuandum, primum Patr

cognitionem illius naturæ fuisse; itemque exponens, « Neque Filius cognovisset diem suis nisi Pater, » eoque aperte professus, Filium non secerni a Patre, sed tantummodo Patri primam cognitionem attribui, quod ex Patre Filius habeat omnem cognitionem, non permittit tuæ curiositati, quod ex solo Patre, semel et in una tantum pericopa, ut tradunt, reperiat, omnia reliqua sanctorum theologia dicta respicere, quæ aperte ex Patre et Filio Spiritum esse decernunt. Propterea tu sanctorum dicta invicem conferens, et illud, « ex solo Patre, » semel, ut aiunt, et in uno solum testimonio habetur, non ad refellenda adeo multa conferaque, et scripto tradita, et in superioribus digesta testimonia, quæ ex Patre et Filio Spiritum esse comprobant, pervestigans, cum Romana Ecclesia facilis ac benevolus antiquam in gratiam redi, quæ asserit, ex Patre et Filio Spiritum procedere, et unam causam, et unum principium in beata Triade prodetur

ζως προσίσις, τὸ Πνεῦμα λεγούσης ἐκ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τῆς μακαρίας πρεσβευούσης Τριάδος.

19. Quodsi laudatis expositionibus attentius animum advertas, et mutuum dictorum scripto concretorum conciliationem examines, neque dictum a Damasceno theologo prolatum, « Ex Filio vero Spiritum non dicimus, » turbas ciebit. Namque ab iis, qui « ex solo Patre » vocem in sententiam Basilianæ expositionis accipiunt dignoscetur, quemadmodum etiam initio orationis fassi sumus, qua ratione et hic Damascenus theologus, non tanquam ex ipso, sed tanquam per ipsum procedentem Spiritum asseruit, et quomodo aliis in locis, « Ex Filio autem Spiritum non dicimus, » decrevit. Namque cum ad Patrem universa causalitas deferatur, prima causa Pater asseritur, et cum prima causa sit, propterea et sola causa ab æquis cognitoribus, et iis, qui fidei decreta præscribunt, creditur. Nullus itaque dubitandi locus relinquitur, ne cognoscamus, propterea, « Ex Filio Spiritum non dicimus, » Damascenum dixisse, ne quis primam causam et principium Spiritus Filium existimaret. Etsi enim, ut nonnulli opinantur, propterea sanctus dixit, « Ex Filio autem Spiritum non dicimus, ut Filium a Patre sejungeret, nunquam dixisset, « non tanquam ex ipso, sed veluti per ipsum procedens. » Nam a Patre Filii sejunctio, quemadmodum a me dictum est, nunquam in Spiritus ex Patre existentia, illud « per Filium » admittet. Verum ego, quas tibi magui Basilii expositiones de voce solius in testimonium adducere, non ad distinctionem Filii hanc dictionem assumi, promiseram, satis abundeque produxi.

20. Quod si tu temet trabendum concretis iis, qui veluti remi bonam Ecclesiarum dissidium procurant, et dissidii causarum non infimam protendant, a nullo Christianorum dogma approbandum

διαστολὴν τοῦ Πνεύματος τοῦτο βηθῆναι, ἀλλ' εἰς δὴλωσιν τοῦ πρώτου τῷ Πατρὶ τὴν γινώσιν τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως ἐνυπάρχειν. Καὶ πάλιν διεργαζεύσας τὸ, « Οὐδ' ἂν ὁ Υἱὸς ἔγνω τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, » καὶ ἐν τούτῳ διατρανώσας, μὴ τὸν Υἱὸν διαστέλλεσθαι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ τὴν πρώτην γινώσιν προσμαρτυρεῖσθαι, διὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν καὶ τὸν Υἱὸν τὸ εἰδέναι, οὐκ ἐξ τῆς σῆν πολυπραγμοσύνην διὰ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἄπαξ, καὶ ἐν μιᾷ τινι περικοπῇ, ὡς φασιν, εὐρισκόμενοι, τὰς ἄλλας πάσας θεολογικάς τῶν ἁγίων φωνὰς ἀθετεῖ, αἱ διαβρόχῃ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεολογοῦσιν εἶναι τὸ Πνεῦμα. Διὰ τοῦν ταῦτα πρὸς ἄλληλα συμβιβάζων σὺ τὰ τῶν ἁγίων βήτα, καὶ τὸ ἐκ μόνου Πατρὸς ἄπαξ, ὡς φασι, καὶ ἐν μιᾷ περικοπῇ εὐρισκόμενοι, μὴ εἰς ἀνατροπὴν ἐκλαμβάνειν θέλων τῶν εἰ; πολὺ πλῆθος ἐξηλωμένων βητῶν γραφικῶν τῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν θεολογούντων, τὴν τῆς Ἱω-μαϊκῆς Ἐκκλησίας καταλλαγὴν εὐμενῶς καὶ ἐνστέργ-Υιοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ μίαν αἰτίαν, καὶ μίαν ἀρχὴν

10'. Εἰ γὰρ ταῖς βηθείαις προσέχειν ἐπιστατικῶ-τερον ἐξηγήσεις, καὶ τὸν πρὸς ἄλληλα συμβιβασμὸν τῶν γραφικῶν βήσεων ἐραυνᾷς, οὐδὲ τὸ βητὸν ἐκείνου, ὅτι ὁ ἐκ τῆς Δαμασκοῦ θεολόγος ἔφη, τὸ, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, » παραγμὸν σοι ἐμποιήσει τινά. Τοῖς γὰρ τὴν « ἐκ μόνου τοῦ Πα-τρὸς » φωνὴν εἰ; τὴν ἔνοιαν προστιμένους τῆς βη-θείσης παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεως, συνδιαγνωσθήσεται, ὡς καὶ ἐν καταρχαῖς τοῦ λόγου εἰρήκειμεν, ὅπως καὶ οὗτος ὁ ἐκ τῆς Δαμασκοῦ θεολόγος; οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπο-ρευόμενον ἔφη, καὶ ὅπως, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, » ἐν ἄλλοις ἐθεολόγησεν. Ἐπει γὰρ διὰ τὸ εἰς τὸν Πατέρα τείνεσθαι τὸ πᾶν τῆς αἰτίας, πρῶτον αἴτιον λέγεται ὁ Πατὴρ, καὶ διότι πρῶτον αἴτιον, διὰ τοῦτο καὶ μόνον τοῖς; εὐθυγνώμοσι; π-στύεται τῶν δογματιστῶν, οὐδεμία λοιπὸν ἀμφι-βολίας πρόφασις λείπεται, μὴ διαγινώσκειν, ὡς διὰ τοῦτο, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, » ὁ Δα-μασκηνὸς ἔφη, ἵνα μὴ τις τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν εἶναι διδάσῃ. Εἰ γὰρ, ὡς τινες ὑπελήφρασι, διὰ τοῦτο ὁ ἅγιος ἔφη, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, » ἵνα διαστελλῇ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ποτε ἔφη, « οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. » Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διαστολὴ τοῦ Υἱοῦ, ὡς περ-μοὶ καὶ προείρηται, οὐκ ἂν ποτε ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος παραδέξαιτο τὸ δι' Υἱοῦ. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν ὡς ἐπηγγειλάμην σοι τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεις περὶ τῆς « τοῦ μόνου; » φωνῆς εἰς μαρτυρίαν παραγαγεῖν τοῦ μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ τὴν φωνὴν ταύτην λαμβάνεσθαι, ἀρκούν-τω; παρήγαγον.

11'. Εἰ δὲ σὺ δίδως ἑαυτὸν πα; ἀσύρεσθαι τοῖς ὡς περ τι καλὸν χρῆμα τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν δ-α-στασιν ἐπισταύδουσι, καὶ μέρος ποικυμένους τῶν τῆς διαστάσεως ἀφορμῶν τὸ μὴ δεῖν λέγειν μηδὲνα

Χριστιανῶν δόγμα τῷ παραδοθέντι Συμβόλῳ τῆς Α εἶναι, in tradito fidei Symbolo non inclusum, quæ tandem tempore vera tææ mentis ratio oculusque collustrabitur? Et si tu, quisquis tandem fueris, qui ita affectus, ad voces omnes, pacem adhortantes aures claudis, nihilominus propter æquos auditores rursus ipse repetam, quæ eos proponere adivi, qui propter hanc causam pacem Ecclesiarum rejiciunt, quæque apprime ad eos refellendos utilia atque conducibilia videntur. Ante alia vero pietatis esse violatorem asserunt, vel unum apicem in Symbolo fidei addere præsumentem. Verumtamen cum audiunt, Sed Deus Spiritus in Symbolo non legitur, neque consubstantialis Patri et Filio, oportereque, ut ipsis affluescit, pietatis violationis timeum inuri theologiam hanc in Symbolo non traditam decernentibus, ipsi quidem concedunt non esse impietatis accusandos, non tradita in Symbolo præscribentibus, verumtamen sensu non a pietate alieno, tum deinceps veluti validum quid, et cui respondere nequeas, objiciunt. Sed maximus Cyrillus, qui præfuit tertie synodo, si sciebat ex Filio Spiritum esse, quare non apposuit in Symbolo, « et ex Filio? » Cum postea audiunt, pro dictis suis objectionibus, Patres secundæ synodi, ob nullam aliam causam quam ut cum Spiritus hostibus certamen subirent, coacti et ad eum exitum, qui illis tantummodo fuit propositus, congressum illum atque sententias dirigentes, ut divinitatem Spiritus declararent, quod clarum remanet ex additione, solummodo de Spiritu facta, quam ob causam Spiritum Deum et Patri et Filio consubstantialem palam aperteque non deprædicarunt, quod magis ac dilucidius aliis omnibus dictionibus de eo appositis, illius deitatem demonstrasset, constabilissetque? Hæc igitur audientes, necnon et illa præterea, admirabilem Cyrillum tertie synodi congressum ob solam Deiparæ vocem celebrasse, et tamen in symbolo nullo modo manifeste Domini Matrem Deiparam nuncupasse, sed Mariam Virginem, pudoræ equidem suffunduntur; verumtamen cum semel decreverint, ecclesiasticam pacem turbas cendo respuere, a propria pertinacia non desistunt.

καὶ. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἐχόντων, ὡς ἔχουσι. Γέννῃτο δὲ καὶ γοῦν ὀψὲ τοῦ χρόνου καὶ αὐτοὺς ἐπιγνόντας τὰς κατὰ καιροὺς γενομένας παρὰ Πατέρων ἡμῶν μεγάλας οικονομίας, τὸν μὴ κατ' ἐπιγνώσιν περιδιδόν ἕλλον, καὶ πρὸς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην βαρύτερον ἐνατενίσαι. Ὑμεῖς δὲ, ὡς εὐγνώμονες τῶν ἡμῶν λόγων ἀκροαταί, αὐτὰ τὰ φαινόμενα ἐξέσω ἢ μέσον ἡμῶν τε καὶ Ἰταλῶν εἰρήνην γέγονε, μάρτυρας ἀπαραγράφτους παραλαμβάνοντες τῆς τῶν δογμάτων ἡμῶν συντηρήσεως, καὶ τοῦ μεταπωπίστου τῶν ἡμετέρων ἐθῶν, καὶ πόσης τῆς καταρπαδότου ἡμῶν εὐταξίας τε καὶ κοσμιότητος. Ὡςχερῶς τῆς εἰρήνης ἐξέχεσθε, ἀδιστακτως ἐπὶ τῷ εἰρηνάρχῳ πεποιθότες Χριστῷ, τῷ τὰ διε-

esse, in tradito fidei Symbolo non inclusum, quæ tandem tempore vera tææ mentis ratio oculusque collustrabitur? Et si tu, quisquis tandem fueris, qui ita affectus, ad voces omnes, pacem adhortantes aures claudis, nihilominus propter æquos auditores rursus ipse repetam, quæ eos proponere adivi, qui propter hanc causam pacem Ecclesiarum rejiciunt, quæque apprime ad eos refellendos utilia atque conducibilia videntur. Ante alia vero pietatis esse violatorem asserunt, vel unum apicem in Symbolo fidei addere præsumentem. Verumtamen cum audiunt, Sed Deus Spiritus in Symbolo non legitur, neque consubstantialis Patri et Filio, oportereque, ut ipsis affluescit, pietatis violationis timeum inuri theologiam hanc in Symbolo non traditam decernentibus, ipsi quidem concedunt non esse impietatis accusandos, non tradita in Symbolo præscribentibus, verumtamen sensu non a pietate alieno, tum deinceps veluti validum quid, et cui respondere nequeas, objiciunt. Sed maximus Cyrillus, qui præfuit tertie synodo, si sciebat ex Filio Spiritum esse, quare non apposuit in Symbolo, « et ex Filio? » Cum postea audiunt, pro dictis suis objectionibus, Patres secundæ synodi, ob nullam aliam causam quam ut cum Spiritus hostibus certamen subirent, coacti et ad eum exitum, qui illis tantummodo fuit propositus, congressum illum atque sententias dirigentes, ut divinitatem Spiritus declararent, quod clarum remanet ex additione, solummodo de Spiritu facta, quam ob causam Spiritum Deum et Patri et Filio consubstantialem palam aperteque non deprædicarunt, quod magis ac dilucidius aliis omnibus dictionibus de eo appositis, illius deitatem demonstrasset, constabilissetque? Hæc igitur audientes, necnon et illa præterea, admirabilem Cyrillum tertie synodi congressum ob solam Deiparæ vocem celebrasse, et tamen in symbolo nullo modo manifeste Domini Matrem Deiparam nuncupasse, sed Mariam Virginem, pudoræ equidem suffunduntur; verumtamen cum semel decreverint, ecclesiasticam pacem turbas cendo respuere, a propria pertinacia non desistunt.

21. Et hi quidem pro libidine sua sese gerant, agantque. Utinam vero, licet sero, verum aliquando contingeret, ut agnitis, quæ a Patribus nostris certis temporibus magnæ dispensationes transactæ sunt, zelum secundum cognitionem non negligant, sed ad Ecclesiarum pacem multo alacrius ac promptius oculos figant. Vos vero, meorum sermonum æqui auditores et iudices, res ipsas, quæ oculis contemplamur, ex quo inter nos et Italos pax intercessit, veluti testes omni exceptione majores accipientes, dogmatum nostrorum conservationis, nostrarum consuetudinum permanentis retinentiæ, necnon universi a Patribus nobis traditi instituti atque ornatus paci adhærescite, citra ullam hysti-

tationem spe vestra in Christo principe pacis, qui A
disjuncta colligavit atque conjunxit, collorata,
ubcrem inde mercedem, cum merces persolvitur, a
remuneratore Deo consecuturi.

στῶτα συνδήσαντι καὶ συνάψαντι, πολὺν ἐνταῦθεν
ἐν τῷ τῆς μισθαποδοσίας καιρῷ εὐρεῖν τὸν μισθὸν
παρὰ τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΑΛΕΞΙΟΝ

ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΔΙΑΚΟΝΟΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

EJUSDEM

AD

AGALLIANUM DOMINUM ALEXIUM

MAGNÆ ECCLESIE DIACONUM

EPISTOLA.

Joannes miseratione divina humilis archiepi- B
scopus Constantinopolitanus, sed ob verum Patrum
dogma, ex Patre nempe per Filium Spiritus sancti
processionem, propria sede pulsus, et in exsilium
perpetuum et carcerem, ut ibi inclusus usque de-
geret, donec finem vitæ posuisset, condemnatus,
Alexio diacono dilecto secundum Spiritum filio,
benedictionem in Christo, et paternam saluta-
tionem.

4. Nunquam animo agitaveram iis, quæ nunc te
audio proloqui, aures meas aliquando onerandas.
Verumtamen cum nuntiatum fuerit, te adversariorum
nostrorum partes tuentem contendere, vere pro-
pter eandem naturam a sanctis Patribus dictum
fuisse, ex essentia Filii esse Spiritum sanctum,
non duxi pretium operæ me facturum, si quæ ad C
aures meas pervenerunt, silentio præteriero. Quare
eloquar ipse, tu vero attende, atque animum ad-
verte. Annon tenes me sæpenumero tibi declarasse,
non simpliciter propter eandem naturam, quæ nul-
lum præpositionis ex ad sui insinuationem inter
Triadis personas usum habet, ex essentia Filii
Spiritum a Sanctis esse, fuisse pronuntiatum, sed
propter eandem naturam, quæ certe et defluite
effectum innuit? Et nunc dicito mihi, per Deum,
quo malo raptus, meorum omnium memoriam ab-

Ἰωάννης ταπεινὸς ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος·
Κωνσταντινουπόλεως, διὰ δὲ τὸ ἀληθὲς τῶν Πατέ-
ρων δόγμα, τὴν ἐκ Πατρὸς δηλονότι δι' Υἱοῦ ἐκπό-
ρευσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τοῦ οἰκείου θρόνου
ἀπελαθεὶς, καὶ τὴν ἕως θανάτου ἐξορίαν καὶ φυλα-
κὴν καταδικασθεὶς Ἀλεξίῳ διακόνῳ ἀγαπητῷ κατὰ
Πνεῦμα υἱῷ εὐλόγητον τὴν ἐν Χριστῷ, καὶ πατρικεῖον
ἀσπαζόμεν,

α'. Ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ποτε ἀκοῦσαι ᾤκηθην τοιαῦτα,
οἷάπερ καὶ ἤκουσα λέγειν σε· ἐπεὶ δὲ ἤκουσα τῶν
ἡμῖν ἀντιδικούντων ὑπερμαχόμενον διατείνεσθαι,
ἤ μὴν διὰ τὸ ὁμοούσιον τοῖς ἁγίοις εἰρῆσθαι, τὴ
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ
ἅγιον, οὐ δεῖν πάλιν ᾤκηθην σιγῇ τὰ ἠκουτισμένα
παραδραμεῖν. Καὶ δὴ λέγω ἐγὼ, ἀκουε δὲ σύ. Οὐκ
οἶδας ὡς ἐγὼ πολλῶκις σοὶ διεσάφησα, μὴ διὰ τὸ
ἀπλῶς ὁμοούσιον, ὅπερ οὐδεμίαν τῆς ἐκ προθέσεως
εἰς τὴν ἑαυτοῦ δὴλωσιν μεταξὺ τῶν τῆς Τριάδος
προσώπων ἔχει τὴν χρεῖαν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα τοῖς ἁγίοις εἰρῆσθαι, διὰ δὲ γε τὸ ὁμοού-
σιον ὠρισμένως αἰτιατόν; Καὶ νῦν εἰπέ μοι, ὦ
πρὸς Θεοῦ, τί πιθόντι σοὶ τῶν μὲν ἐμῶν ἐπιλα-
θέσθαι γέγονε πάντων, τῶν δὲ λεγόντων ἐκ τῆς οὐ-
σίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγεσθαι; διὰ τὸ ὁμοούσιον
κάνταῦθα τριζόντων ὑπερμαχεῖν;

dicere, asserentium vero ex essentia Filii Spiritum propter eandem naturam dici, atque sic puncto signationum, defensionem suscipere animum induxisti?

β. Εἰ τὴν ἐν τούτῳ πλάνην ἐθέλεις μαθεῖν, ἐπεὶ ἡ τῆς θεολογίας οὐκ ἔστιν ἀλλότριον ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς δηλοῦν ἡμᾶς· τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἔστιν οὐ παραδείγμασι τοῖς ὑλαίοις χρωμένους· καὶ αἰσθητοῖς τῶν ἄβλων ἐκείνων καὶ ὑπὲρ νοῦν, πρόσσχεσι ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἡμῶν· τί μὲν, ὅταν τῆς αὐτῆς οὐσίας τὸν Παῦλον εἶναι τῷ Πέτρῳ φαμέν, ἔστιν ἡμῶν τὸ δηλούμενον· τί δὲ, ὅταν ἐκ τῆς τοῦ Πέτρου τὸν Παῦλον εἶναι οὐσίας· καὶ πάντως προσεσχηκῶς τῷ παρατηρήματι, ὑπὸ μὲν τῆς τῶν ῥήσεων μίαις εὐρήσεις δηλούμενον τὸ τὸν Παῦλον ὁμοούσιον εἶναι Πέτρῳ κατὰ τὴν ὁμοειδέα. Ὅπερ δὴ ὁμοούσιον, καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοειδῶν ἄλλων πάντων ἀνθρώπων διέκει, καὶ ἀντιστρέφει ἡ ῥῆσις. Τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσίας Παῦλον τῷ Πέτρῳ, καὶ Πέτρον αὐτῆς αὐτῆς τῷ Παύλῳ, λέγομεν ἀντιστρέφοντες, ἐπὶ τὸ κατὰ τὴν ὁμοειδέα· αὐτῶν σημαίνει θέλοιμεν ὁμοούσιον. Ἐπεὶ δὲ τῆς λεγούσης ἐκ τῆς τοῦ Πέτρου τὸν Παῦλον εἶναι οὐσίας, εἶπε, πατέρα Παύλου εἶναι τὸν Πέτρον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐδὲ ἐκ τῆς τοῦ Πέτρου ἂν ποτε ῥηθεῖ Παῦλος οὐσίας. Ἄλλ' οἱ εὐρήσεις δηλούμενον τὸ τὸν Παῦλον δηλαδὴ αἰτιατὸν ἐξ αἰτίου εἶναι τοῦ Πέτρου, οὐχ ὡς ἐν τινι τῶν ὧν ἐξωτερικῶς, ἦσαν ποιητικῶς αἰτίας· εἶναι πέφυκε Πέτρος, ἀλλ' ὁμοούσιον αἰτιατὸν, καὶ τῆς ἰδίας τῷ αἰτίῳ αὐτοῦ φύσει γέννημα. Καὶ ἡ ῥῆσις ὧδε οὐκ ἀντιστρέφει· εἰς ταύτην, ὡς ἡμῶν δοκεῖ, εὐρήσεις μεριζόμενον τὴν διαφορὰν ὑπὸ τῶν εἰρημένων δύο ῥήσεων τὸ μεταξὺ Παύλου καὶ Πέτρου λεγόμενον ὁμοούσιον.

γ. Εἰ μὲν οὖν καὶ σοὶ ταῦτα συνδοκεῖ, τινῶν ἄλλων λόγων εἰς τὴν τῆς διαφορᾶς κατασκευὴν μὴ δεόμενος, αὐτόθεν ὑπὸ τοῦ ληφθέντος ἐξ ἀνθρώπων ἡμῶν παραδείγματος λάμβανε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ μὲν τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν σύμμορφον τῆς αὐτῆς τῷ Υἱῷ θεολογεῖσθαι οὐσίας, καὶ ἀντιστρέφει τὴν ῥῆσιν, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν τῆς αὐτῆς τῷ Πνεύματι λέγεσθαι· κατὰ δὲ τὸ φυσικῶς καὶ οὐ ποιητικῶς αἰτιατὸν ἐξ Υἱοῦ, τούτῃ, δι' Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεολογεῖσθαι οὐσίας, καὶ τὴν ῥῆσιν μὴ ἀντιστρέφειν. Καὶ οὕτω ταῦτα λαμβάνων τῆς πλάνης ἀπαλλάττου καλῶς. Εἰ δὲ γε τῆς τῶν ματαλώρων ἀπαξ ἠτηθεῖς φλυαρίας, καὶ λόγων τῶν εἰς κατασκευὴν τῶν εἰρημένων δύο τρέπων τῆς ἡμῶν χρήσεις ὁμοουσιότητος, ἐν' ἐντεῦθεν πρὸς τὸ διάφορον βεβαίως ὀδηγηθεῖς τῆς τε λεγούσης ῥήσεως, τῆς αὐτῆς τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα εἶναι οὐσίας, καθ' ἣν τὸ ἀπλῶς αὐτῶν σημαίνεται ὁμοούσιον, τῆς τε ἐκ τοῦ Υἱοῦ λεγούσης προῖεται οὐσίας αὐτὸ, καθ' ἣν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁμοούσιον αἰτιατὸν δηλοῦται αὐτοῦ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ποιητικῶς δι' Υἱοῦ αἰτιατῶν, ἐγὼ σοὶ καὶ τοὺς τῆς κατασκευῆς διὰ βραχέων, ὡς ὀδὸν τε λόγους παραδοῦναι οὐκ ἀποκνήσω. Καὶ ἄκουε δὴ. Εἰ μηδὲν τι διεφέρε τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ Πέτρῳ τὸν Παῦλον, καὶ

2. Si errorem, quo in similibus aberras, aves addiscere, cum a theologica tractatione alienum non sit, nos ex hisce nostris, ea quæ supra nos sunt, sæpe scilicet ex materiæ ac sensui rebus obnoxiiis, illorum quæ extra materiam sunt, et mentem humanam superant, ductis exemplis indicare, attento animo audi de rebus humanis sermonem. Quid cum ejusdem esse essentia Paulum et Petrum: quid cum ex Petri essentia Paulum esse dicimus, a nobis indicatur: et modis omnibus, siquidem perattente observationem meam consideraveris, percipies, ab uno horum dictorum significari, Paulum esse ejusdem ac Petrum naturæ secundum eandem speciem, quæ natura et ad alios quoque omnes ejusdem speciei homines transit: et dictum hoc vicissim vertitur: namque ejusdem essentia Paulum cum Petro, et Petrum item ejusdem cum Paulo dicimus, nomina reciprocantes, cum unam eorumdem essentiam secundum speciem indicamus. At in dicto alio, quo asserimus, ex Petri essentia Paulum esse, Pauli parentem, si ita obtulerit esse, notamus. Namque si id non esset, neque ex Petri essentia Paulus unquam diceretur. Quo item invenies indicari Paulum, nempe effectum, ex Petro sui causa esse, cujus non uti unius ex iis, quæ externa sunt, factitia nempe, causa Petrus natura suæ est, sed ejusdem essentia effectus, uniusque naturæ cum sui causa factus. Et dictum hac ratione conceptum non convertitur, et in hoc discrimen dividendum comperies eandem, quæ inter Petrum et Paulum est, naturam, ut mihi videtur, hisce duobus dictis expressum.

3. Quod si hæc eadem tu quoque probas, ad corroborandum hoc discrimen, aliis rationibus et argumentis omissis, hoc ex hominibus desumpto per nos exemplo teneto, sanctum etiam Spiritum propter unam cum Filio formam ejusdem cum Filio substantia decerni, et dictum hoc contraverti, ut Filius quoque ejusdem cum Spiritu essentia asserratur; sed secundum naturalem et non factitium effectum ex Filio, hoc est per Filium esse illum ex Filii essentia affirmari, et dictum non contraverti. Et hunc in modum hæc concipiens, ab errore te, ut decet hominem probum, libera. Quod si nugatorum vaniloquentia inductus, momenta rationum ad duos jam dictos modos propositæ nobis consubstantialitatis roborandos exposcis, ut inde cate et solide discrimine percepto, tum dici asserentis, Spiritum eadem esse ac Filium essentia, quo simpliciter eorum una natura exprimitur, tum affirmantis, illum ex Filii essentia progredi, quo per Filium ejusdem essentia effectus illius indicatur, ad distinctionem eorum, quæ sunt per Filium tanquam a Creatore producta, ego tibi et probationis hujusmodi, ut fieri potest, rationes tradere non gravabor. Et attentus aures porrigere. Si nihil discreparet, ejusdem essentia cum Petro Paulum esse, et ex essentia

Petri Paulum esse, astruere, sed utrumque dictum, unam eandemque secundum speciem, non pro naturam indicaret, nihil differret, si dicta æque una converteres, tanquam quæ unum idemque connotarent. Quæ enim eadem sunt, eodem quoque modo enuntiantur. Idemque esset dicere, ejusdem essentialiæ cum Petro Paulum, et cum Paulo Petrum, et Paulum ex essentiali Petri esse, et Petrum rursus ex essentiali Pauli. Sed hoc æque fieri poterit, atque oriens sol ab occasu exoriri. Quis enim unquam audiit, Patrem ex Filii essentiali esse?

4. Quid hic ais? Annon satis tibi est hæc mutæ conversionis demonstratio, ad unius ejusdemque naturæ discrimen intelligendum, an alio quoque exemplo id a nobis constabili peroptas? Et si sodis attendo animum huic secundo, ex creaturis item desumpto, at non ex iis, quæ æque atque nos ænsibus subjacent, sed excelsioribus, et minime materialis, cujus firmitatem nec Satan ipse, qui natura sua veritati adversatur, convellere atque in dubium vertere poterit. Quænam vero sunt creaturæ, de quibus mihi sermo est? Angeli et animæ. Quid enim tibi de hiis videtur? Dicine de iisdem potest, Gabrielem et Michaëlem ejusdem esse essentialiæ et Theodori animam ejusdem esse naturæ cum anima Joannis, et vice versa, an non? Annes, sat scio. Specie enim similes inter sese angeli omnes, et animæ omnes inter se ejusdem speciei, et rationia participes sunt. Et quam ratione de his sine ulla hæsitacione affirmari dices dictum, quo secundum speciem essentiali eadem astruitur? Verumtamen si quis te interrogabit, Estne angelus ex essentiali alicujus angeli, aut anima ex essentiali alterius animæ? concedesne id? Imo et magnum reboabis, sat scio, contendens, nunquam quid simile ad aures hominis pervenisse. Quod si, quod est secundum speciem eadem natura per dictum asserens, hoc ex hujusce esse essentiali, pro libitu indicaretur, cum jam nemo indicias eat, et de animabus et de angelis dictum astruens, ejusdem esse essentialiæ hoc et hoc, et vice versa, ad notandum dici secundum speciem hominison, qua ratione et dictum asserens, ex essentiali angeli angelum esse, et ex essentiali animæ aliam animam, tantum reputaretur absurdum, ut interrogatus de hoc contendes, neque in aures unquam hominum incidisse? Quod hoc modo fieri prorsus nequit, ex nullo alio est, quam quod in angelis aut animabus nullus inveniatuatur ejusdem essentialiæ effectus.

5. Quare cum, ubi quod ejusdem essentialiæ est, causam sui non habet, ex essentiali dici minime potest, manifestum remanet, ubi ex essentiali dicitur, propter effectum ejusdem essentialiæ dici. Sic veritas vim obtinet, cui respondere nequeas. Sic undequaque sui concursus est, ut tum ex creatura, quæ palam est, et sensibus obnoxia, tum ex ea quæ invisâ, intellectu tantum percipitur, sibi adversantes seque oppugnantis refellat. Pari ratione

A ἐκ τῆς τοῦ Πέτρου αὐτὸν λέγειν εἶναι οὐσίαν, ἀλλ' αἱ ῥήσεις ἀμφοτέραι μίξαι καὶ τῆς αὐτῆς, τῆς γε κατὰ τὸ ὁμοειδὲς δηλαδὴ ὁμοουσιότητος ἦσαν δηλωτικαὶ, διέφερον ἂν οὐδαμῶς, καὶ ἐπίσης τὰς ῥήσεις ὡς τῶν αὐτῶν σηματικῶς ἀντιστρέφειν. Τὰ γὰρ ταυτὰ καὶ ταυτοῦς. Καὶ ἦν ἂν ταυτὸν τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ Πέτρῳ λέγειν τὸν Παῦλον, καὶ τῷ Παύλῳ τῆς αὐτῆς Πέτρον, καὶ Παῦλον ἐκ τῆς τοῦ Πέτρου εἶναι οὐσίαν, καὶ Πέτρον αὖθις ἐκ τῆς τοῦ Παύλου. Ἀλλὰ τοῦτο τόσα γε ἀδύνατον, ὅσα καὶ ἥλιον ἐξ ἐσπέρας ἀναστρεῖν τὸ ἔφω. Τίς γάρ ποτε Πατέρα ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀκήκον εἶναι οὐσίαν;

B δ'. Τί φῆς; Ἀρκεῖ σοι ὁ ἐκ τῆς ἀντιστροφῆς; οὗτος τῆς ἀποδείξεως τρόπος ἐπὶ τῇ διαφορᾷ τῆς ὁμοουσιότητος, ἢ καὶ ἐξ ἄλλου τινὸς συστήσει ταύτην ἡμᾶς ἐθέλεις τοῦ παραδείγματος; Καὶ δὴ πρόστυχος ἄλλω δευτέρῳ, ἐκ τῶν κτισμάτων μὲν καὶ αὐτῷ, ὁμοειδῶν τῶν καθ' ἡμᾶς αἰσθητῶν, τῶν ὑψηλοτέρων δὲ καὶ ἀύλων, οὐ πρὸς τὸ ἀναντιρρήτου οὐδ' ἂν αὐτὸς Σατάν, ὁ φύσει τῆς ἀληθείας πολέμιος ἀντιστρέφει. Τίνων λέγω κτισμάτων; Ἀγγέλων τε καὶ ψυχῶν. Τί γάρ σοι καὶ ἐπὶ τούτων δοκεῖ; Ἀρ' ἔστι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίαν εἰπεῖν τὸν Γαβριὴλ τῷ Μιχαήλ, καὶ τὴν τοῦ Θεοδώρου ψυχὴν τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι τῇ τοῦ Ἰωάννου, καὶ τὸ ἀνάπαλι, ἢ οὐ; Ἔστιν, οἶδα, ἐρεῖς ὁμοειδῆς γὰρ ἀλλήλοις ἄγγελοι πάντες, καὶ ψυχᾶι πᾶσαι ἀλλήλαι; εἶδους καὶ λόγου μετέχουσι τοῦ αὐτοῦ. Καὶ πῶς οὐκ ἂν ἐπὶ τούτων λέγεσθαι ἀκωλύτως ἐρεῖς, ῥῆσιν ἐξ ἧς τὸ κατὰ τὸ ὁμοειδὲς παρίσταται ὁμοούσιον; Ἄν δέ τίς σε ἐροίτο, Ἔστι τις ἄγγελος ἐκ γε οὐσίας ἀγγέλου τινὸς ἢ ψυχῆ τις ἐκ γε οὐσίας ψυχῆς ἑτέρας; δώσεις καὶ τοῦτο; Καὶ μέγα βοήσεις οἶδα, μηδ' εἰς ἀκοὴν ποτε πεσεῖν ἀνθρώπου τοῦτο διατεινόμενος. Εἰ γοῦν τὸ κατὰ τὸ ὁμοειδὲς ὁμοούσιον ὑπὸ τῆς λεγούσης ῥήσεως ἐκ τῆς τοῦδε τόδε εἶναι οὐσίας τοῖς λέγουσιν ἐδηλοῦτο, ὁμολογουμένου τοῦ καὶ ἐπὶ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων τὴν λέγουσαν ῥῆσιν τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας τόδε τῷδε, καὶ τὸ ἀνάπαλι, εἰς δὴλωσιν τοῦ κατὰ τὸ ὁμοειδὲς λέγεσθαι ὁμοούσιον, πῶς ἂν τὴν καὶ ἐκ γε οὐσίας ἀγγέλου εἶναι λέγουσαν ἄγγελον, καὶ ἐκ γε οὐσίας ψυχῆς ἑτέραν ψυχὴν ἐς τόσον ἦν ἀδύνατον λέγεσθαι, ὡς ἐρωτώμενόν σε περὶ τούτου, μηδ' εἰς ἀκοὴν ποτε ἀνθρώπου τοῦτο πεσεῖν, διατεινεσθαι; Τὸ οὖν ἀδύνατόν ἐστι πάντως οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ μητι ὁμοούσιον αἰτιατὸν ἢ ἐν ἀγγέλοις εἶναι ἢ ἐν ψυχαῖς.

ε'. Τοῦτον ἐπεὶ ἐνθα τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἔστιν αἰτιατὸν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰρησθαι ἀδύνατον, εὐδὴλον ὡς ἐνθα εἰρηται τὸ ἐκ τῆς οὐσίας διὰ τὸ ὁμοούσιον εἰρηται αἰτιατὸν. Οὕτως ἀναπάντητον ἔχει τὴν ἐσχὴν ἢ ἀλήθειαν. Οὕτω πανταχόθεν σύμφωνός ἐστιν ἐαυτῇ, ὡς ἐκ τε τῆς φαινομένης κτίσεως καὶ αἰσθητῆς, ἐκ τε τῆς ἀθεάτου καὶ νοεῖς τοῦ αὐτῆ ἀντιδικούντα; ἐλέγχεσθαι. Καὶ οὐ λοιπὸν ἐκ τῆς ἀναπαντήτου ταυτησὶ βεβαίως μαθὼν ἀποδείξεως, ἐκ τῆς οὐσίας

τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεσθαι, εἰς παρά-
 σιασιν ἄκριτῆ τοῦ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ἴδιον αὐτῷ
 συγγένειν ἐκπόρευμα ἐκ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ τοῦ
 Πατρὸς αἰτίου, δι' αὐτοῦ προχέμενον τοῦ Υἱοῦ,
 τοὺς μὲν ἐπὶ τούτῳ ἀντιδικοῦντας οἰμώζειν ἕα, σὺ
 δὲ τῆ ἀληθείᾳ τοῦ δόγματος ἑδραζόμενος, ἔρρωσθαι.

A In quoque demonstratione hac, quam nulla cou-
 vellet responsio, firmiter addiscens, ex essentia
 Filii Spiritum sanctum dici, ad exactam probatio-
 nem, essentia Filii propriam esse eam processio-
 nem, ex primo, et principali Patre causa, per
 ipsum Filium effusam, qui contra nos obstrepunt
 pro hac re, fac propriis malis ingemant, et tu
 veritatis dogmate animum obfirmato. Vale.

**ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
 ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ.**

EJUSDEM

SENTENTIA SYNODALIS.

(Apud Leon. A. Latinum, *Græcicæ orthod.* tom. 1, p. 306.)

Μηνὶ Μαίῳ γ', ἡμέρᾳ ἕκτη, ἰνδικτικῶνος ὀγδόης, Β
 προκαθημένου τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότη, τοῦ
 πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης κυρίου
 Ἰωάννου ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἅγιον Θεοφύλακτον
 κελίοις αὐτοῦ, καὶ ἱεροτάτων ἀρχιερέων, τοῦ
 Καλκηδόνης, καὶ ὑπερτίμου Νικολάου, τοῦ Ἀθη-
 νῶν, καὶ ὑπερτίμου Μελετίου, τοῦ Λαρίσης, καὶ
 ὑπερτίμου Νικάνδρου, τοῦ Σεβρίων, καὶ ὑπερτίμου
 Λέοντος, τοῦ Χερσῶνος Θεοδώρου, τοῦ Σογδαίας
 Θεολώρου, τοῦ Προικονήσου Νικολάου, καὶ τοῦ
 Βεβρόιας Λέοντος, παρισταμένων καὶ θεοφιλεστάτων
 δεσποτικῶν ἀρχόντων.

α'. Καὶ θρῖξ ἐμπεσοῦσα τῷ ὀφθαλμῷ τὸ φαυλό-
 ταιον ἐπισκοπεῖ μὲν καὶ τούτῳ, πολλὴν δὲ καὶ τὴν
 ζημίαν ἐπιφέρει τῷ λοιπῷ σώματι. Εἰ γὰρ τοῦ σώ-
 ματος λύχνος ὁ ὀφθαλμὸς ἐστίν, τούτου διακειμένον
 κακῶς, πᾶσα πάντως ἀνάγκη, καὶ σύμπαν τὸ σῶμα
 τῆ καχεξία ταύτῃ συνδιατίθεσθαι, καὶ ὅσα καὶ
 λύχνου σβεσθέντος αὐτοῦ, ἀμαυροῦσθαι τὸ παρ'
 ἐκείνου ποδηγετούμενον. Καὶ θείας ὡσαύτως Γρα-
 φῆς κατὰ τὸ τυχὸν κακουργηθεῖσης, καὶ μέχρι καὶ
 μίας κεφαλᾶς παθούσης τὴν πρόσθεσιν, ἢ τὴν ἀφαί-
 ρεσιν, οὐκ ὀλίγη καὶ ἡ λύμη ἐπενεχθεῖσθαι ἂν τῷ τῆς
 Ἐκκλησίας ἅπαντι σώματι. Καὶ τί γὰρ ἄλλο τῷ
 τοῖφθε σώματι, οὗ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, εἰς ὀφθαλμῶν
 λογηθεῖσθαι ἂν τάζειν καὶ χρεῖαν, ἢ αἱ τῶν ἁγίων
 Πατέρων γραφαί, ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς τὰς τοῦ
 ὀπτικῆ κακωμέναι ἀρχὰς καὶ φωταγωγοῦσαι τοὺς
 ἐντυγχάνοντα; Τί γοῦν ποιητέον ἐπὶ τῷ σωματικῷ
 ὀφθαλμῷ, καὶ τί διανοητέον ἐπὶ τῷ πνευματικῷ
 τούτῳ, οὗ χωρὶς τῆς δρθότητος οὐδεὶς τὸν Κύριον
 ἕψεται; Πάντως ὡσπερ ἐκεῖνον ἐκκαθαίρειν ἔδο-
 τός περὶ ταῦτα θειοῖς, καὶ πρὸ, τὸ λυσιτελοῦν τῆ

« Mensis Maii die 3, feria sexta, indictione
 octava, præsidente sanctissimo omnino nostro
 patriarcha Constantinopoleos novæ Romæ, domino
 Joanne in cellis suis prope sanctum Theophyla-
 ctum : consistentibus una cum sanctitate ejus
 sanctissimis præsulibus, Chalcedonensi et hyper-
 timo Nicolao, Atheniensi et hypertimo Meletio,
 Larissæo et hypertimo Nicandro, Serrarum et
 hypertimo Leone, Chersonensi Theodoro, Sogdææ
 Theodoro, Præconesi Nicolao, Berroensi Leone :
 astantibus et piissimis dominis principibus. »

4. Capillus res vilissima in oculum cadens, te-
 nebras offundit, multumque noxæ reliquo corpori
 affert. Etenim si corporis lucerna est, eo male se
 habente, prorsus necesse est, corpus universum
 illa eadem ægritudine male affigi, et, veluti lam-
 pade illius exstincta, quod ab eo ducitur, obtene-
 brari. Similiter et sacra Scriptura, utcumque de-
 pravata, etiamsi unus tantum apex vel additione
 vel detractioe male habitus sit, non mediocrem
 in universum Ecclesiæ corpus jacturam induxerit.
 Et quodnam aliud corpori, cujus caput Christus
 est, oculorum vicem usumque suppleverit, quam
 sanctorum Patrum monumenta, a capite ipso con-
 spiciendi facultatem possidentia, et perlegentes
 illuminantia? Quid igitur agendum est de corpore
 oculo, et quid in spiritali hoc excogitandum, quoniam
 non dirigente moderanteque nemo Dominum aspiciet?
 Plane quemadmodum eum purgare, qui in ea
 scientia plurimum valent, consueverunt, eumque
 ad utilem et omnium corporis membrorum consti-
 tutionem optimam reducere : ita procurantium

est, uti fieri potest, studiumque impendendum, ut ab eo festuca, quæ obicitur, et ipsam trabem exsuperat, per idonea fidei dogmata germanaque dematur, ut eo jam a morbo libero, et in pristinum statum restituto lumen splendeat, tenebræque fugentur. Verum ad quos cura ista et diligentia magis pertinebit, quam ad nos ipsos, quibus miseratione Dei Patrum horum administratio demandata est, necnon aliæ omnes divinarum Litterarum et Patrum traditiones, ut tanquam legitimi filii, paternorum testamentorum depravatione, vel potius hereditate ab illis nobis proveniente, magna equidem continuoque duratura, injuste spoliati, summopere indoleamus, et super illis potissimum, in quibus pacis pulchritudo resplendet, et Ecclesiarum reconciliatio roboratur; et maxime si inverecunde illæ et perfide pertractantur; ut multa contingunt a quibusdam, qui veritatem discernunt, pro libidine adeo immutatam, ut non tantum impune veritas omni scelere laceretur, sed flagitium ipsum ex divinis quoque Litteris robor auctoritatemque accipiat. Quodsi et Nyssaensium lumen injuriæ, et fide dignus liber antiquusque depravationi obnoxius sit; quantum id addat ad animi ægritudinem, animas ipsas effundentium, ne aliquod scandalum reliquum sit, quod ecclesiasticam pacem impediat? Quænam rursus diligentia intentanda est, et quantum ratione conandum, ut veritas libere et cum fiducia appareat, futurumque in tempore securitatem obtineat? Prorsus quam maxima, et qualem nos addeceat in similibus ponere, et pro viribus effectu quoque ipso perficere. Quomnam itaque successum res habuerit, et quale principium, hæc nostro sermone aperitissime indicabitur.

2. Jam divini Numinis ope ecclesiastica pace perfecta, et multorum annorum scandalo gratia sancti Spiritus propulsato (oportebat enim aliquando similem caliginem dissolvi, et concordiæ lumen illucescere, et ex supervacuo Deum pacis devinciare) debebamus nos etiam pro viribus pacem promovere, et ex sacris Scripturis, ut videbatur peropportunum, eam constabilire, ne ex ventre loqui insimulareremur, sed ex fluminibus a Deo paratis, et ventribus viva aqua repletis. Quapropter nunc hanc viam, nunc illam, alias aliam et prorsus universas in auris obsequentis auditum, singulis fere diebus dirigebamus, divina misericordia ad jam perfectam pacem, et aliis viam aperientes. Et licet inter eos ob aliquem metum laudabilem scandalum irrepsisset, facili eos negotio semper obsequiosos, nec nobis, nec nostris reluctantantes habuimus. Sed o inadvertentiam, et Satanicas machinas! Nonnulli ex nostris contrariæ parti addicti, cum non absolum id illis visum fuisset, si aliquo modo paci adversarentur, sese a nostra Ecclesia inter se congregantes avulserunt; qui continuo pro pace sacris Scripturis oblati angu-

λομελεία τοῦ σώματος ἀποκαθιστᾶν· οὕτω καὶ τοῦτον ἄξιον καθόσον οἶδον τε περιποιεῖσθαι, καὶ τὸ φαινόμενον μὲν κάρφος, ὑπερβάλλον δὲ καὶ αὐτὴν τὴν δοκὸν, ὑπεξαιρεῖσθαι διὰ τὸ τῶν δογμάτων ἀξιοπρεπὲς καὶ ἀνόθευτον, ὡς ἂν ὀγιαίνοντο; τοῦτου, καὶ καθὼς ἦν ἀποκαταστάντος, τὸ φῶς ἐπιλάμπη καὶ ἡ σκοτεινὰ διώκηται. Τίσι δ' ἂν ἄλλοις τῆς τοιαύτης μελέσεως περιποιήσεως ἢ πάντως ἡμῖν τοῖς ἐν τῷ ἐλλεί: τοῦ τῶν Πατέρων Θεοῦ, τὴν τῶν τοιούτων οἰκονομίαν λαγοῦσι, καὶ ἐφ' ἑτέροις ἀπάσαι; γραφικαῖς τε καὶ πατρικαῖς παραδόσεσιν, ὡς ἂν υἱοὶ φαινόμεθα γνήσιοι τῶν πατρῶων διαθηκῶν παραχαρτομένων ὑπεραλοῦντες, ἢ μᾶλλον ἡμῶν ἑαυτῶν ἀδικουμένων, τὴν ἀπ' ἐκείνων κληρονομίαν τὴν μεγάλην ὄντως καὶ ἀεὶ διαμένουσαν, πολλῶν δὲ πλέον ἐφ' αἷς τὸ τῆς εἰρήνης ἐπιλάμπει καλὸν καὶ ἡ τῶν Ἐκκλησιῶν καταλλαγὴ ἐνισχύεται· καὶ τοσοῦτον ἴσως, ὅσον καὶ κακουργεῖσθαι ταύτας; ὡς τὰ πολλὰ συμβαίνει παρὰ τινων τὴν ἀλήθειαν σποραττόντων, μεταποιοῦντων αὐτάς, πρὸς ὅπερ καὶ βούλονται, ἵνα μὴ μόνον ἀνεύθυνον ἢ τὸ περὶ τὸ ἀληθὲς ἀμαρτάνειν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν λογίζηται ἰσχυροποιούμενον. Εἰ δὲ καὶ ὁ τῶν Νυσσαίων φωστὴρ ὁ ἀδικούμενός ἐστι, καὶ ἀξέοπιστος βίβλος καὶ παλαιὰ, ἡ θαυοῦσα τὴν παραχάραξιν, ὅποσον τοῦτο, εἰς ὀδύνην ψυχῆς τοῖς προειρημένοις καὶ αὐτάς τὰς ψυχὰς, ὑπὲρ τοῦ μηδὲν ὀπολελεῖσθαι, διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, μηδὲν ἐσκάνδαλον. Ὅποσαν δὲ πάλιν πραγματευτὸν τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ ὅπως σπουδαστέον ὡς ἂν τὸ ἀληθὲς τὴν παρῆρσιαν ἔχη, καὶ τὸ ἀσφαλὲς τὸ εἰσέπειτα πάντως μεγίστην, καὶ ὅσαν εἰκὸς ἐπὶ τοιοῦτοις ἡμᾶς ἐκπονήσαι, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν διαπραξάσθαι. Ὅπως τοῖσιν προέβη, καὶ ὅσαν ἔσχε τὴν καταρχὴν, αὐτὸς ὁ λόγος προῶν δηλώσει σαφέστατα.

β'. Ἦδη μὲν σὺν Θεῷ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τελειώσεως εἰρήνης, καὶ τοῦ πολυετοῦς σκανδάλου ἐκποδῶν γεγονότος τῆ τοῦ Πνεύματος χάριτι, (ἔδει γάρ ποτε τὴν τοιαύτην διαλυθῆναι σκοτόμαιναν, καὶ τὸ τῆς ὁμοιοῦς ἐπιλάμψαι φῶς, καὶ πολλῇ τῆ περιουσίᾳ τὸν τῆς εἰρήνης νικῆσαι Θεὸν), ἦν μὲν ἡμῖν καθόσον οἶδον τε συναῖρεσθαι τῇ εἰρήνῃ, καὶ ἐκ Γραφῶν ἀγίων, καθὼς καὶ ἦν ἄξιον, αὐτὴν συνιστᾶν, ἵνα μὴ ἐκ κοιτίας λέγοντες ἐλεγοίμεθα, ἀλλ' ἐκ ποταμῶν θεοκροτήτων, καὶ κοιτιῶν ζῶντος πεπληρωμένων ὕδατος. Ὅθεν καὶ νῦν μὲν ταύτην, νῦν δὲ ἐκείνην, ἄλλοτ' ἄλλην, καὶ ἀπραξπλῶς ἀπάσας, εἰς ἀκοὴν ὠτίου δεχόμενοι, εὐδοούμενοι καθ' ἑκάστην ἡμεῖν τῷ Θεῷ ἐλέω πρὸς τὴν τελειώσαν εἰρήνην, καὶ ἄλλοις ὑποδεικνύοντες τὴν ὁδόν. Εἰ τί που καὶ σκάνδαλον ἦν ἐν αὐτοῖς διὰ τινὰ φόβον ἐπαινετὸν, βρῆδως εἰχομεν αὐτοὺς ἀπειθεῖς, καὶ μηδὲν ἀντίξουν πρὸς ἡμᾶς καὶ τὰ ἡμέτερα φέροντας. Ἄλλ', ὡ τοῦ φθόνου καὶ τῶν σατανικῶν μηχανῶν! Ἐστησαν εἰς ἐναντίαν μοῖραν καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς, καὶ ὄξυν τούτοις ἔγαθόν τι ποιεῖν, εἰπως διαπολεμοῖεν πρὸς τὴν εἰρήνην, ἔσχισαν (καὶ οὐ) τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, καὶ κατ' ἐκείνους ἐγ-γόνισαν· οἱ καὶ ταῖς ὑπὲρ

της ειρήνης άγιας Γραφαίς διά παντός καταχρόμα-
 μιν τὸ πεισματικὸν καὶ δυσήνιον, ἀγαπήσαι δὲ τὴν
 μεθ' ἡμῶν εἰρήνην, καὶ τῇ ὀλοκληρίᾳ τῆς Ἐκκλη-
 σίας συγκολληθῆναι · ὁ δὲ καὶ ἐγένετο ὕστερον.
 Ἄλλὰ τότε καθ' ὃν μὲν καιρὸν ἡ τοῦτων ἐτι πει-
 σμονῆ χώραν εἶχε, καὶ περὶ πλείονος τῆς ἀληθείας
 τὴν ἰδίαν ἐτίθειον ἀρέσκειαν, τί ἕτερον ἐπὶ ταῖς
 ταυταῖς γραφαῖς ἦν αὐτοῖς εὐπορὸν ; Τῶν γάρ
 ἐπιβόλων λόγων καὶ γνώσεως οἱ ἄνδρες ἦσαν, ἅς
 μὲν ἄλλως, καὶ ὡς αὐτοῖς βουλευτὸν ἐπεξηγεῖσθαι,
 ἅς δὲ καὶ νόθους εἶναι διεσχυρίζεσθαι, ἔστι δ' οὐ
 καὶ τινὰς ὁμολογεῖν μὲν τῶν Πατέρων εἶναι, τοῦτο
 μόνον ὀγιῶς λέγοντας, προφέρειν δὲ ἀπολογία,ν
 φοβερὰν οἶμοι καὶ ἀναξίαν ὄλως τῆς τῶν Πατέ-
 ρων προθέσεως, ὅτι πρὸς τοὺς τότε κινουμένους
 λόγους παρὰ τῶν αἰρετικίζόντων ποιούμενοι τὰς
 γραφάς, ἔστιν οὐ καὶ τοῦ εἰκότος οἱ Πατέρες διέπι-
 πτον · τῶν οὕτω λεγόντων μὴ συνορώντων ὡς οὐ
 ὄλῳα ὄλω; Θεοῦ καὶ σύστασις ἀληθείας τὸ διὰ ψευ-
 θῶν τιμῶν συγκροτεῖσθαι καὶ ἀναξίαν τοῦ Πνεύ-
 ματο;. Ἄλλ' ὅπερ ἐλέγομεν, ὄλοι τὸ τε τοῦ ἰδίου
 θελήματος, ὄντες οἱ εἰρημένοι, καθ' ἑαυτῶν ἐσοφί-
 ζο·το, καὶ ἄδειαν εἶχον λόγων, ἐφ' οἷς ἐνδοεῖς κα-
 θίσταντο τοῦ συμπέροντος, πολλὰ μὲν καὶ διά-
 φρα λέγοντες, εἰς ἐν δὲ καὶ τὸ αὐτὸ καταντώντες,
 τὸ ἀντιλέγειν τῇ εἰρήνῃ, καὶ πρὸς τὴν τῶν Γραφῶν
 ἀλήθειαν διαμάχεσθαι, ὄσα καὶ διαφόροις τρόποις
 τὴν οἰκεῖον πραγματευόμενοι βλεθρον. Ἄλλὰ ταῦτα
 πάντα ἦσαν ἡμῖν, ταυτὸ δὲ εἰπεῖν καὶ τῇ ἀληθείᾳ
 ἀνεκτὴ, τῶν Γραφῶν σωζομένων, λέγειν ἐκεῖνους;
 τὴν ἐπεξηγησιν, ὄσαν ἐθούλοντο. Τὸ δὲ καὶ εἰς σίδη-
 ρον ἀπίδειν, καὶ τὴν γραφὴν ἀποξέσειν, ἔστι μὲν ἐκ
 προχείρου κατανοῆσαι γενέσθαι διὰ ψυχῆς μόνης
 ἔρεξιν, τῷ δὲ ἡ ἐπιβόλωσ κατανοοῦντι ἐντεῦθαν
 διαγνωσθῆσεται καὶ ὡς, ἐπεὶ μηδὴλωσ οἱ τιοῦτοι
 ἀντεῖπειν πρὸς ὄβτω φανεράν ἀλήθειαν εἶχον, ἀπα-
 λείφειν ταῦτην διέγνωσαν. Τίς δὲ ὁ τρόπος, καὶ
 παρὰ τίνος, καὶ ὄπως, ὁ λόγος ἦδη ἐρεῖ.

A stati debebant quidem aliquando procedere, deponereque pervicacem effrenemque animum, et nobiscum una pacem amplecti, et cum reliquis Ecclesie partibus conglutinari; quod tandem factum est. Verumtamen cum eorum pertinacia inualesceret, ipsique propria placita veritati preponerent, quid aliud in similes scripturas ausuri erant, quam quod ipsis offerret occasio? Erant siquidem viri illi et sermone et cognitione versatiles, has quidem in alium sensum, et ut illis placebat, raptare, has vero tanquam spurias contententes rejicere, aliquando etiam quasdam ex illis constiteri Patrum esse, hoc tantummodo recte dicentes, afferre autem responsum terribile, vae mihi misero, et prorsus indignum Patrum propositum, quod in questionibus, eo ævi motas a sectatoribus commentaria edentes, fuisse cum ex æquo Patres decederent. An hi, qui talia loquuntur, non intelligunt, nullam omnino Dei gloriam, nullamque divinæ rei constitutionem esse, quæ a falsis et Spiritu indignis promovetur? Sed quod jam dicebamus, omnes tum proprii arbitrii facti, contra semetipsos captiose agebant, abutebanturque otio dicendi ea, ex quibus nullum ipsis commodum emanabat; multa quidem ac varia in medium afferentes, in unum vero ac idem collimantes, ut paci contradicerent, et Scripturarum veritati adversarentur, variis multisque modis propriam sibi procurantes ruinam. Sed hæc omnia erant quidem nobis ipsis, quod idem est dicere, et veritati tolerabilia, si, salvis Scripturis, pravam ipsi suam interpretationem, quæcumque illa foret, adjicerent. At enim in ferruam animum intendere, eradereque scriptum, facile quispiam adverterit, pro libidine tantummodo, et affectata cupiditate actum fuisse: at is, qui prudenter res examinat, hinc colliget, similis sortis homines cum patenti adeo veritati adversari non possent, eam e medio tollere animum induxisse. Modum, auctorem, rationemque ipsam hæc nostra oratio prosequitur.

γ. Προσῆν ἐφ' ἑτέροις βίβλοις τῷ τοῦ μεγάλου ἱεροκόμου ἐκεῖνου τοῦ Ξιφιλίνου γαμβρῷ, οὗ Πεντεκλησιώτης τὸ ἐπίκλην, ὅς καὶ αὐτὸς σὺναμα τῷ συγγάμβρῳ αὐτοῦ τῷ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας βιφερενδάρῳ τῷ Ἐσκαμματισμένῳ τῆς ἐναντίας μοίρας τότε καθίστατο, καὶ βίβλος πολλὴν τὴν σεμνότητα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἔχουσα ἐν ἡ πονήματα ἦσαν διάφορα θεοκρίτητα τοῦ τῶν Νυσσαίων φωστῆρος, Γρηγορίου δηλαδὴ τοῦ μεγάλου καὶ θαυμασίου Πατρός. Εἰς ὄν τῶν ἐκεῖσε λόγων ἦν καὶ εἰς τὸ, Πάτερ ἡμῶν, ὄμιλλα, ἡς ἡ ἀρχὴ, « Ὅτε προσῆγεν ὁ μέγας Μωσῆς τῇ κατὰ τὸ ὄρος μυσταγωγίᾳ τῶν Ἰσραηλιτῶν λαόν · » καθ' ὃν γενομένων τῷ τοῦδε Πατρὶ περὶ κοινῶν καὶ ἰδίων τῶν τῆς Θεότητος ὄποστάσεων θεολογῆσαι τε καὶ διδάξαι, ἐπηλθὸν εἰπεῖν · « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. » Τὸ τοῦδε ὄν τεμάχιον τοῦ βητοῦ, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εἰς τὴν εἰρήνην συγκρότησιν, συνετέλεσε μὲν

3. Habuit inter alios libros magis œconomus Xiphilinus a suo genere cognomento Penteclesiota, qui simul cum uxoris suæ sororis maritæ, nostræ Ecclesie referendario, Escammatismeno nuncupato, adversas partes tuebatur, volumen, ex ipsa antiquitate dignitatem habens, in quo varia commentaria divinitus inspirata continebantur Nysæensium luminis Gregorii, magni illius atque admirabilis Patris. Inter eas orationes legebatur et illa, in *Pater noster*, Homilia, cujus principium: « Cum adduceret magnus Moyses mystagogia, quam in monte acceperat, populum Israelitem. » In ea cum de communibus et propriis divinarum hypostaseon tractare, edocereque contingeret, subintulit, « Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse affirmatur. » Hanc sententiæ particulam, indeque comparata pro pace subsidia, in commodum publicum attulit beate memoriæ ille magnus œconomus Xiphilinus, volu-

men illud percurrens, et ad hunc eum perveniens, volumenque sibi ad legendum comparasse ex Penteclesiota fassus est. Omnibus id patuit, et nobis ipsis, et ipsi, qui volumen possidebat, nostrisque adversabatur. Hinc non parvæ supplicæ, Deo miserente, ad pacem ecclesiasticam stabilendam accedere. Referendarius ergo, sororis uxoris Penteclesiote maritus, ejusdem cum possessore libri sententiæ, id propriis oculis intuitus, et ad ædeo patens dictum non valens se opponere, quod fidem etiam ex multis aliis, quæ in libro continebantur, large comparaverat, planum hoc documentum eradere, cum adhuc nostra oppugnaret, sibi proposuit, ferroque usus ex eradit, non considerans alia quoque volumina ad hoc ipsum comprobandum conquisita fuisse, quæ omnia exprimerent, et ex propositionem abunde redderent, cum depravata nondum fuissent.

4. Sed cum aliquando perveracia cessasset, pacem amplexatus, nobiscum communionem iniiit, quemadmodum et alii plures, sæpius cum ipso nostra mediocritas de nonnullis conferbat; casu vero factum est, ut voluminis illius aliquando recordaremur. Referendarius veluti a quopiam summotus, volumen quidem laudabat, de eoque, quod ipsi visum fuerat, enuntiabat, inter congressus vero de volumine confessus est: se in eo loco, in quo erat, et ex Filio esse affirmatur, et gladiolo e serie illa verborum ex erasisse, nescio quam ratione id fassus sit, et quam ob causam. Id tamen totum veritatis et Dei Patrum fuit. Quid inde subsecutum est? Consideratio fixa, et ossium tabis nostram petit mediocritatem, quomodo talis sententia adulterata fidem perdidit, ecclesiasticæ paci tantumdem proficua; et quomodo tot per annos, e periculo elapsa, cum in Ecclesiam veteris Romæ bellum desæviret, nunc demum per crudellem plagiarium corrupta sit, ut in posterum cum desideraretur ex, securitas Ecclesiæ non esset, et quando etiam apponeretur fidem volumen non haberet neque soliditatem, cum jam recens apposita fuisse censeretur propter rasuræ suspicionem.

5. Itaque hæc de re omnes, qui tum aderant, sanctissimos antistites nostros, et comministros nostra mediocritas participes facit, medelamque negotio poscit: unaque cum illis comminiscitur, quam ratione Ecclesiæ jus conservari posset. Et commune consilium accedit, et synodalis sententia, relinquendum esse locum illum vacuum, in quo ex antea exarata erat: quod tutum non esset, nunc iterum rescribi, rursusque idem posteris suspicionem injiceret, propter scripturam recentem novam; remque gestam signandam scripto, ut inde testimonium publicum et fides proveniat, scripturæ sententiam depravatam fuisse, propter eorum, qui postmodum venturi sunt, securitatem:

τῷ κοινῷ ὁ τῆς μακρίας μνήμης ἐκείνος μέγας οἰκονόμος ὁ Σιφιλίνος, διερχόμενος τὴν τοιαύτην βίβλον, καὶ κατὰ τοῦτο τὸ χωρίον γενόμενος, ἐν τῷ ταύτην ἐκ τοῦ Πεντεκλησιώτου χρήσασθαι εἰς ἀνάγνωσιν· πασιδῆλον δὲ ἐγεγόνει, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ τὴν βίβλον ἔχοντι, καὶ ἀντικαθίσταμένῳ πρὸς τὰ ἡμέτερα. Ἦν τοῦτο, καὶ οὐκ ὀλίγη συγκρότησις γέγονεν ἐν τῷ ἐλεῶντι Θεῷ εἰς τὴν εἰρήνην ἐντεῦθεν τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι. Ὁ γοῦν βραυφερνῶδης σύγγραμμος ὢν καὶ ὁμογνώμων ἐτι τῷ τὴν βίβλον ἔχοντι, οἰκειοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ τοιοῦτον ἰδὼν, καὶ μὴ ἔχων ὁ τι καὶ δράσειε πρὸς τοῦτο, φανερὸν ὄν, καὶ τὸν ἀξιώσιμον ἀπὸ πολλῶν τῶν τῆς βίβλου πλουτοῦν, τὸ σαφῆ τοῦτον ἔλεγχον ἀπαλεῖφειν ἔγνω, ἐτι τοῖς ἡμετέροις μαχόμενος, καὶ χρεῖται σιδήρω, καὶ ὁ-οῦξιε τὸ ἐκ, μὴ ὑπολογισάμενος, ὡς καὶ ἕτεραι βίβλοι εἰς τὸ αὐτὸ φραυνηθῆσαν, κάκειναι αὐτως εἶχον καὶ τὸ ἐκ ἐκλούτου, καὶ τὸ ἀνόθευτον ὑπεξέφρευον.

δ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐληξέ ποτε τοῦτο τὸ ἰδιόπισμον καὶ τῆς εἰρήνης ἐγένετο, καὶ μεθ' ἡμῶν τὸ κοινωνικὸν ἔσχεν, ὡσπερ καὶ ἕτεροι πλειονες, πολλὰκις μὲν περὶ τινων πρὸς αὐτὸν ἐκοινωνοῦντο ἡμερῶν τῆς ἡμῶν. Ἐτυχε δὲ πῶς ἀναμνησθῆναι ποτε τὴν ἡμῶν μετριότητα τῆς δηλωθείσης βίβλου. Ὁ δὲ γε βραυφερνῶδης, ὡσπερ ὑπὸ τινος παρωθούμενος, ἐπήγει μὲν τὴν βίβλον, καὶ περὶ αὐτῆς τὰ δοκοῦντά οἱ ἔλεγεν· διωμολόγησε δὲ μεταξὺ λέγων περὶ τῆς βίβλου ὡς ἐν τῷ τόπῳ, οὐπερ ἦν, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προμαρτυρεῖται, ἡ χρησάμενος μαχαίρᾳ τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἀπέξυθεν, οὐκ οἶδ' ὅπως ὁμολογήσας αὐτὸ καὶ παρ' ἦν τὴν αἰτίαν. Τέως δὲ ὄλον ἦν τοῦτο τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ τῶν Πατέρων Θεοῦ. Τί τὸ ἐπὶ οὗτοις; Ἐμμέριμος λογισμὸς, καὶ σὴς ὁστέων ἐμπίπτει τῇ ἡμῶν μετριότητι, ὅπως τοιοῦτον ῥητὸν ἐνοθεύθη, καὶ τὴν ἀξιοπιστίαν ἀπόλεσε τῇ ἐκκλησιαστικῇ εἰρήνῃ τὰ πολλὰ συμβαλλόμενον, καὶ ὅπως χρόνος τοσοῦτος τὸν κίνδυνον ἀποδρᾶν, ὅτε καὶ ὁ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πρεσδυτέρας ῥώμης ἐσφάδαζε πόλεμος, ἀρτίως παρεχαράθη ὅπῃ ἀποτόμῳ τομῆι, ὡς μήτε τὸ ἐντεῦθεν τοῦ ἐκ λείποντος ἀσφαλῆς εἶναι, μήτε μὴν προστεθέντος καὶ πάλιν τὸ ἀξιώσιμον ἔχειν τὴν βίβλον καὶ ἀσφαλῆς, ἐκ τοῦ προσφάτου; λογιζέσθαι προστεθῆναι διὰ τοῦ ξύσματος ὑποπτον.

ε. Κοινοῦται τοῖνυν τὰ περὶ τοῦτου ἡ μετριότης ἡμῶν τοῖς παρευρθεῖσιν ἱερωτάτοις ἀρχιερεῦσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν καὶ συλλειτουργοῖς; ἀναζητεῖ θεραπειάν τοῦ πράγματος· σκοπεῖ σὺν αὐτοῖς, πῶς ἂν ἐπανασωθείη τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ αὐτῆς δίκαιον. Καὶ κοινὴ βουλή προβαίνει, καὶ γνώμη συνοδικὴ εἶναι μὲν τὸν τόπον καινόν, καθ' ὃν τὸ ἐκ ἐκείμηνον διαγέγραπται· ὅτι μὴδ' ἀσφαλῆς, ἀπὸ γε τοῦ νῦν γραφῆσθαι καὶ πάλιν αὐτὸ, ὑποψίαν τοῖς εἰς ἔπειτα ἔχον διὰ τὸ τῆς γραφῆς ὑπόψιον, σημειωθῆναι δὲ τὰ τοῦ πράγματος, καὶ κοινὴν μαρτυρίαν καὶ πίστιν ἐντεῦθεν εἶναι, ὅπως τὸ γραφικὸν παρεχαράθη ῥητὸν, διὰ τὴν τῶν ὑψιγόνων ἀσφάλειαν. Μὴδὲ γὰρ ἂν εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε ὁ-οῦξιε

σημειωθέντος τοῦ ἀληθοῦς, διαπιστεῖν τινα, κα. προ-
φάσεις, ἃς οὐ χρῆ, κατὰ τοῦ ρητοῦ προφασίζεσθαι.
Ἔδοξε τοῦτο κοινῶς καὶ ἤδη τὴν σήμερον περα-
τοῦται διὰ τῆς παρούσης συνοδικῆς πράξεως, ὁμο-
λογοῦντος μὲν καὶ πάλιν τοῦ ραιφερενδαρίου, καὶ
οὐκ ἀρνούμενου τὸ σύνολον, ὅτι τὸ « ἐκ » παρ'
αὐτοῦ διαγράφεται, ζητοῦντος δὲ καὶ συγγνώμην,
ὅτι καθ' ὃν καιρὸν ἀφ' ἡμῶν οὗτος ἐσχίζετο, τὸ
τοιούτον πεποίηκεν. Ὅθεν καὶ ἡ παροῦσα συνοδική
πρᾶξις, εἰς δῆλωσιν γενοῦσα, ἀπετέθη τῷ καθ'
ἡμᾶς χαρτοφυλακείῳ εἰς ἀσφάλειαν μὲν τῶν εἰς
ἔπειτα, ὠφέλειαν δὲ τῶν ἐντυγχανόντων τῇ βίβλῳ,
μανθανόντων ἐντεῦθεν καθαράν καὶ ἀδόλωτον τὴν
ἀλήθειαν.

A neque enim fieri posse, ut, sic veritate signata,
alius diffidat, et prætextus haud decoros contra
dictum prætexat. Visum id fuit omnibus, et jam
hodie hac synodica actione perficitur, rursus id
idem latente referendario, et non negante, ex ab
eodem abrasum fuisse, veniamque petente, quod
eo tempore id perfecerit, cum a nobis dissidebat.
Quare hæc synodalis actio, quæ rem revelat, no-
stro chartophylacio reposita est, ad posterorum
securitatem, eorumque, qui librum percurrunt,
utilitatem, cum inde discant puram atque incor-
ruptam veritatem.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΟΥΓΔΑΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ.

EJUSDEM

AD

SUGDÆÆ EPISCOPUM THEODORUM

LIBER PRIMUS.

(Græciæ orthodoxæ tom. II, p. 95.)

α. Ἐπειδὴ τὸν εὐαγγελικὸν ζυγὸν ἀρτι ἐπω-
μισάμενος, καὶ μέλλων ἤδη πρὸς τὴν Σουγδαίαν
ἀπαίρειν, τῆς ποιμενάρχῃν σε δι' ἡμῶν τὸ ἅγιον
Πνεῦμα προεχειρίσατο, περὶ τινῶν ἡμᾶς ἕρου
λογματικῶν, τὰς δὲ, ἐφ' αἷς προέθου δὴ ἐρωτήσεων,
ἀποκρίσεις ἡμῶν ἐγγράφους ἐξενεχθῆναι σοὶ τὴν
ἡμῶν ἡτήσῳ εὐτέλειαν, ἵν' ἔχῃς τοῖς βουλομένοις σοὶ
ἀντιλέγειν, ἐνστατικώτερον ἀπαντῶν, διὰ τὸ καὶ
πλέον ἢ ἐν τοῖς ἑτέρωθεν τῆς οἰκουμένης κλίμασι,
τοὺς ἀφ' ἡμῶν σχισματικούς παραβάλλειν ἐκεῖ·
ἡμεῖς, τῷ εὐλόγῳ τῆς αἰτήσεως εἰξαντες, τὴν
παρούσαν γραφὴν κατ' ἀριθμὸν τριᾶδος ἐρωτήσεων
σῶν, καὶ ἀποκρίσεων ἡμετέρων προβαίνουσαν,
ἐγγράττομεν.

β. Αὐτίκα ἐπὶ τῶν ἄλλων ταύτην πρώτην ἐξου
ἐρωτήσιν· Εἰ καλῶς οἱ ἀντιδιατιθέμενοι διενίστανται
ἀγνοεῖς, ὡς· εἰ καὶ τὸ « προτεῖναι, » καὶ « προχέ-

B 1. Cum jam humeris tuis jugum evangelicum sus-
tuleris, et Sugdæam, cujus te per nos Spiritus
sanctus ovili Christi præesse pastorem promovit,
iter tibi emetiendum sit; de nonnullis quæstioni-
bus dogmaticis perquirens, ad propositas per te
interrogationes responsiones in scripto tradi, no-
stram mediocritatem expostulasti, ut promptas
atque paratas ac magis firmas, adversus eos, qui
tibi contradicere conantur, responsiones habeas,
quod multo abundantius ibidem, quam in aliis ter-
ræ regionibus, eorum, qui a nobis scissi sunt, co-
pia conveniat: nos jussu tuæ petitioni obtempera-
tes, præsens hoc responsionum nostrarum scriptum,
terno tuarum interrogationum numero responden-
tes, concinnavimus.

2. Et primum quidem atque ante alia, sic inter-
rogas: An recte, qui sese nobis et contentiose oppo-
nunt, asseruerint, licet exsilire, et effundi, et

emanare, nonnullis in locis de Spiritu ex Patre dicta, illum ex Patre e. essentialiter et naturaliter esse indicent, non tamen idem innuere, nec Spiritus ex Filio naturalem existentiam denotare, sed spiritualia quædam dona, cum ex Filio eadem dicuntur. Eorum, qui similia discrimina commiscuntur atque proponunt, absurditatem lingua aureus, et tuba Spiritus ex auro ducta, Joannes oratione quam ille habuit de sanctissimo Spiritu (4) comprobabit. Copiose namque ille in ea de nominibus Spiritus sermonem instituens, et Spiritus nomen subdividens, tum ad auctoritatem et dominium, ipsamque naturam Spiritus, qui Triados complementum est, tum ad spiritualium donorum distributionem manifestandam, et accurate rem explanans, et acute admodum extricans, aliquando nomen Spiritus inferre proponereque ipsum Paracletum, aliquando eodem nomine gratiam aliquam insinuari, his iisdem verbis denotat: « Operæ pretium autem est, ut perseveremus diutius in sancti adorandique Spiritus enarratione, et manifestius aliquid de sancta gloriosaque facultate dicamus, non per ea quæ commiscimur, sed per quæ docemur. Spiritus sanctus natura est indivisibilis, utpote qui ex inseparabili et indivisibili natura progressus est: nomen autem ejus, Spiritus sanctus, Spiritus veritatis, Spiritus Dei, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filii, Spiritus Christi. » Et paucis annexis: « Itaque dicitur Spiritus sanctus. Hæc enim est prima et propria appellatio, et ut evidentior habens intelligentiam, Spiritus sancti naturam demonstrat. » Et post pauca: « Si quis autem Spiritum Christi non habet; et sane oportebat dicere, Si quis autem Spiritum Dei non habet: sed dixit Spiritum Christi; dixit id vero, ut ostenderet, idem esse dicere, Spiritum Dei, et Spiritum Christi. Hæc nomina sanctæ et immaculatæ virtutis, sancti sunt et adorandi Spiritus. Sunt vero et alia nomina, non naturæ convenientia, sed operationi. Profundus sermo, et opus habet auribus attentis, munitis, et fidelibus. Dicitur enim Spiritus vitæ, cum Salvator dicat: « Ego sum veritas et vita ¹. » Dicitur Spiritus vitæ, ut Paulus dicit: Lex enim Spiritus vitæ. Hæc nomina ejusdem sunt auctoritatis, et ejusdem naturæ. Sunt et alia nomina, quæ non adscribantur Spiritui sancto, sed virtuti illius et operationi, ut sunt dona ejus. Dico itaque et insuper declaro sententiam, postea testimonium subinducturus. Quando dat Spiritus sanctus precibus sanctorum, vel mihi vel alteri Christianorum, sanctificationem, accipio donum ita ut sanctum habeam et corpus et animam. Donum mihi exhibitum vocatur spiritus sanctitatis, hoc est munus. Si dederit Spiritus sanctus cuiquam donum, non habenti sapientiam,

¹ Joan. xiv, 6.

(4) Hujus orationis principium est: *Heri, o Christi amatore, sacri et adorandi Spiritus celebratur adventus.*

σθαι, » καὶ « ἀναδύσειν, » ἔστιν οὐ λεγόμενα περὶ τοῦ Πνεύματος, ἐκ Πατρὸς οὐσιωδῶς δηλοῦσι, καὶ φυσικῶς ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐπ' αὐτὸν λέγονται ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὴν φυσικὴν αὐτὴν τοῦ Πνεύματος ὑπάρξειν τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ τινα πνευματικὰ δηλοῦσι χάρισματα. Τὸ πᾶν παράλιον τῆς τῶν πλαττομένων τὰς τοιαύτας ἐνοστάσεις διαφορὰς, ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης, σάλπιγξ τοῦ Πνεύματος ἢ χρυσὸφάτος, ἐν τῷ περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος συγγραφέντι παρ' αὐτοῦ λόγῳ συστήσει σοι. Πολὺν γὰρ οὗτος ἐκεῖ περὶ τῶν τοῦ Πνεύματος ὀνομάτων ἐξυφαίνων τὸν λόγον, καὶ διαιρῶν τὸ τοῦ Πνεύματος ὄνομα εἰς τε τὴν δὴλωσιν αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, καὶ φύσεως τοῦ τῆς Τριάδος συμπληρωτικοῦ Πνεύματος, εἰς τε τὴν δὴλωσιν τῆς τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διανομῆς, καὶ διασαφῶν ἀκριβῶς, καὶ διερμηνεύων πᾶν λεπτῶς, πῆ μὲν ἔστιν ἀκοῦσαι τὸ τοῦ Πνεύματος ὄνομα, καὶ νοῆσαι αὐτὸν τὸν Παράκλητον, πῆ δὲ ἀκοῦσαι πάλιν ὄνομα Πνεύματος, καὶ νοῆσαι χάριν τινὰ δηλουμένην πνευματικὴν, οὕτως ἐπὶ λέξεων λέγει. « Ἀναγκαῖον δὲ ἔστιν ἐπιμεῖναι: τῇ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐξηγήσει, καὶ σαφέστερόν τι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου δυνάμεως εἰπεῖν, οὐκ ἐξ ὧν λογίζομεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν διδασκόμεθα. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν μὲν φύσιν ἔστιν ἀδιαίρετον, ἅτε δὴ ἐκ τῆς ἀδιαίρετου καὶ ἀμερίστου φύσεως προεβήν, ὄνομα δὲ αὐτοῦ Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, Πνεῦμα Χριστοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα. « Λέγεται τοίνυν Πνεῦμα ἅγιον. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφατικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστώσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν φύσιν. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν. « Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, καὶ μὴν ἔχρην εἰπεῖν, Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, ἀλλ' εἶπε Χριστοῦ: ἀλλὰ τοῦτο εἶπεν, ἵνα δείξῃ ὅτι Ἰσον ἔστιν εἰπεῖν Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ. Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος. Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα οὐ τῇ φύσει προσήκοντα, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ. Βαθὺς ὁ λόγος, καὶ χρῆζει ἀκοῆς προσεχοῦς καὶ ἀσφαλοῦς καὶ πιστῆς. Λέγεται δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα ζωῆς Πνεῦμα, ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ λέγει, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. » Λέγεται οὖν Πνεῦμα ζωῆς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει, Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς. Ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα, ἃ οὐ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ τῇ δυνάμει, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, ὅλον αἰ ὄρωρα αὐτοῦ, λέγω δὲ καὶ προσδιασαφηνίζω τὴν ἔννοιαν, καὶ ἐπάγω τὴν μαρτυρίαν. Ἐπειδὴν χαρίσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εὐχαῖς τῶν ἁγίων, ἢ ἐμοί, ἢ ἐτέρῳ Χριστιανῷ ἁγιασμένῳ, καὶ λάθω δῶρον, ὥστε ἅγιον ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἢ δωρεὰ

ἡ δοθεῖσά μοι καλεῖται πνεῦμα ἀγιωσύνης, τουτέστι χάρισμα. Ἐάν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δωρεάν τινι μὴ ἔχοντι σοφίαν, μὴ ἔχοντι γνῶσιν, ἀλλὰ δὲ αὐτῷ μόνον πίστιν, ὡς εἰσι πολλοὶ χάρισμα ἔχοντες τοῦ πιστεύειν μόνον Γραφαίς, οὐκ εἰδότες τὰς Γραφάς, καὶ ταῖς Γραφαῖς πιστεύοντες, καλεῖται δωρεὰ ἔχει καὶ πνεῦμα πίστεως. Ἐάν τις λάβῃ δωρεάν καὶ δύναμιν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεύειν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῶν διδομένων ἀγαθῶν ἐν τῷ μέλλοντι, ἔλαβε πνεῦμα ἐπαγγελίας. Ἐάν τις λάβῃ σοφίας δωρον, καλεῖται ἡ δωρεὰ πνεῦμα σοφίας, καὶ πάντα τὰ χάρισματά τοῦ Πνεύματος καλεῖται πνεῦμα, καὶ πρόσεχε τύπον διασαφηνιζόντων ἡμῶν ἐκ μέρους τῆς θεωρίας. Ὅταν τις ἔχῃ χάρισμα ἀγάπης, λέγεται ὅτι πνεῦμα ἀγάπης ἔχει. Ὅταν λάβῃ τις χάρισμα μαρτυρίου, λέγεται πνεῦμα δυνάμεως ἔχειν, τουτέστι χάρισμα. ἰπειδή περὶ τὸ δωρούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι. Καλεῖται καὶ τὸ δωρούμενον Ἐπιπέφυτον, καλεῖται καὶ τὸ δῶρον ὁμωνύμως τῷ χαρίζοντι. « Καὶ μετ' ὀλίγα » Ὁυτὼ καὶ ὁ μακάριος Ἡσαίας « Ἐξελεύσεται, φησὶ, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Ὡσαύτως τὸ νομοματὸς αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, λοιπὸν δὲ τὰ χάρισματά πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα γνῶσεως, πνεῦμα εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. « Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν » « Ἐλαβὲν ὁ διδάσκων πνεῦμα σοφίας, ὁ διδασκόμενος πνεῦμα συνέσεως, ἵνα συνῆ. Διὰ τοῦτο Ἡσαίας τὴν σοφίαν ἐπιγράφει τῷ λέγοντι, τὴν σύνεσιν τῷ ἀκούοντι, καὶ φησὶ, Σοφὴν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Πνεῦμα βουλήν δίδοται τῷ τῇ γνώμῃ δεχομένῳ. » Καὶ μετὰ τινος περιχοπῆς « Ἐπαναλαμβάνω τοῖσιν τὰ ὀνόματα τῆς ἀφράτου φύσεως, πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, Πνεῦμα Πατρὸς, Πνεῦμα Υἱοῦ, Πνεῦμα Χριστοῦ, Πνεῦμα τοῦ ἐγειραντος τὸν Χριστόν, πνεῦμα ζωῆς, πνεῦμα ἀληθείας. Λοιπὸν τὰ χάρισματά, πνεῦμα δυνάμεως, πνεῦμα ἀγάπης, πνεῦμα σωφρονισμοῦ, πνεῦμα ἐπαγγελίας, πνεῦμα πίστεως, πνεῦμα ἀποκαλύψεως, πνεῦμα υἰοθεσίας. » Ταῦτα σαφῶς τοῦ χρυσοῦ ῥήματος Πατρὸς διηκουμένης καὶ παραδειδόμενος, πῆ μὲν ἔστιν ἀκούσαι τὸ τοῦ Πνεύματος ὄνομα, καὶ νοῆσαι αὐτὸν τὸν Παράκλητον, πῆ δὲ ἀκούσαι πάλιν ὄνομα πνεύματος, καὶ νοῆσαι χάριν τινὰ δηλουμένην πνευματικὴν, πῶς ἔξουσιν οἱ σύμπαν τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀπυλώτῳ ἀπερευγόμενοι στόματι διενεστασθαι, μὴ τὴν φύσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ τὰ πνευματικὰ δηλοῦσθαι χάρισματά; Ἐν οἰσθητίνῳ ἂν τῆς θείας Γραφῆς; μέρει εὐρίσκηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχον, καὶ ἀναδύζον, καὶ προχεόμενον ἐξ Υἱοῦ; Εἰ γὰρ τὸν περὶ τῶν ὀνομάτων λόγον ὁ ἅγιος ποιούμενός φησιν, « Ὅνομα δὲ αὐτοῦ Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καὶ προστίθησιν, « Αὐτὴ γὰρ ἔστιν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφατικωτέρων ἔχουσα τὴν ἐξουσίαν, καὶ παριστώσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν

A non habenti intelligentiam, sed det illi solam fidem, quales sunt multi habentes donum, ut credant solum Scripturis, ignorantes Scripturas, et Scripturis credentes; illud donum vocatur et Spiritus fidei. Si quis accipiat donum et virtutem a Spiritu sancto, ut credat promissioni honorum, quæ dantur in futuro sæculo, ille spiritum promissionis accepit. Si quis accepit sapientiæ donum, illud vocatur spiritus sapientiæ; et omnia dona Spiritus sancti nuncupantur spiritus: et attende diligenter formam, qua tibi partem speculationis exponimus. Quando quis habet donum charitatis, dicitur habere spiritum charitatis. Quando quis acceperit donum martyrii, dicitur habere virtutis spiritum; hoc est donum, quod datum B Spiritus sanctus appellatur, et donum eodem nomine, quo is qui donat. » Et paucis interjectis: « Ita et heatus Isaias: « Egreddietur, inquit, de radice Jesse virga et flos ex ea ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ». » Hic est nomen ipsius naturæ Spiritus; deinceps sequuntur dona: spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus cognitionis, spiritus pietatis, spiritus timoris Dei. » Et post pauca: « Accipit docens, spiritum sapientiæ, et addiscens, spiritum intelligentiæ, ut intelligat. Propterea Isaias sapientiam ascribit dicenti, intellectum audienti; et, inquit, sapientem architectum, et intelligentem auditorem. Spiritus consilii dicitur consiliatio; spiritus fortitudinis, consilium accipientis. » Et post alia nonnulla pericopes: « Repeto igitur nomina ineffabilis naturæ Spiritus Dei, Spiritus qui ex Deo, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filii, Spiritus Christi, Spiritus qui excitavit Christum, Spiritus vitæ, Spiritus veritatis: deinde dona, spiritus virtutis, spiritus charitatis, spiritus temperantiæ, spiritus promissionis, spiritus fidei, spiritus revelationis, spiritus adoptionis filiorum. » Hæc palam Chrysostomo discernente tradenteque aliquando audimus Spiritus nomen, et Paracletum ipsum intelligimus; aliquando rursus audimus nomen spiritus, et aliquid spirituale donum per illud indicatum cognoscimus; quanam ratione, qui, quidquid visum D fuerit, effreni ore effutiunt, contendunt, non naturam sancti Spiritus, sed spiritualia dona in quacunque sacræ Scripturæ parte reperitur, Spiritum sanctum esse, emanare, et effundi ex Filio indicari? Namque, si de nominibus spiritus verba faciens, sanctus ait: « Nomen vero ipsius, Spiritus sanctus, Spiritus veritatis, Spiritus Dei, Spiritus Patris, Spiritus Filii, » et addit: « Hæc enim est propria et prima appellatio, quæ sententiam habet expressiorem, et naturam Spiritus sancti repræsentat; » tum subdit deinde: « Hæc sunt nomina sanctæ et immaculatæ virtutis sancti et adorandi Spiritus, » rursusque: « Hæc nomina sunt aucto-

¹ Isa. xi, 1. 2.

ritatis ipsius naturæ Spiritus sancti : » quis, dummodo veritatem frustra oppugnare non appetit, non fatebitur, qui in Scripturis indistincte Spiritus sanctus vocatur, ipsius naturæ, ipsius dominatus Paracliti nomen esse ? Et si id est, quam ratione audebit affirmare, donum spirituale denotari, cum prope locis Scripturæ innumeris reperitur, nunc quidem progrediens, nunc emanans (2), nunc exsiliens Spiritus sanctus ex Filio? Nemo, ut reor, adversus veritatem ita inverecundus fuerit, ut ex his, quæ Chrysostomus de nominibus Spiritus præscripsit, certam patentemque demonstrationem non habeat, ipsam Paracliti naturam significari, cum quis simpliciter et indistincte Spiritum sanctum pronuntiat. Hac demonstratione pro certo habita, citra contradictionem sequetur refutatio dicentium, ex Filio prosilire, emanare, effundi Spiritum sanctum, veluti donum quoddam spirituale.

λογουμένης τῆς ἀποδείξεως ἀναντιρρήτως ἀκολουθήσει τὸ λοιπὸν ἐλεγχοῦ τῶν λεγόντων ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῦναι, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἀναβλύζειν τὸ Πνεῦμα

3. Verba quoque Chrysostomi attentius consideranti, aliis etiam rationibus hos eisdem refellere, suggeretur. Cum enim hi, ut dictum est, ubicunque audiunt, Spiritum provenientem, promanantem, sive exsipientem ex Filio, non naturam ipsam Spiritus, sed spiritualia dona intelligere amant, separata et veluti funiculo divisa ab ipsa natura Spiritus, absurdam eorum sententiam non leviter refellunt, quæ Chrysostomus ipse suggerit, cum Isaia dictum in propria scriptura digerit : « Et vide, quæ beatus Isaias enuntiat : « Egredietur virga de radice Jesse, et flos ex ea ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini. » Et hic veluti puncto sententiam terminans, adnectit : « Hic nomen naturæ ipsius Spiritus. » Et addit : « Deinceps sequuntur dona, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus, cognitionis, spiritus pietatis, spiritus timoris Dei. » Si itaque Isaias, Spiritum Dei super eum requieturum primo dicens, Spiritus sancti naturam indicavit, et subdens postea, « Spiritus sapientiæ et intellectus, » alia quoque Spiritus dona manifestavit, apertum remanet, ut et sanctus Pater Chrysostomus exponit, « cum Spiritus sanctus sanctorum precibus vel mihi vel alteri Christiano largitus fuerit significationem, aut sapientiam, aut intellectum, aut fidem, aut charitatem, » aut hoc vel aliud, (plurima namque sunt, nec numero comprehendi possunt dona) Spiritus, ipsum sanctum Spiritum intelligendum esse, in sua per Filium habituali inhabitatione, in iis qui digni fuerint, donorum. Spiritus enim Dei, Isaias primo dixit, tum Spiritus sapientiæ et intellectus, aliaque superaddidit, innuens, quæ eadem cum donante appellatione dona nuncupantur, non propriam quamdam et veluti funiculo divisam a Spiritu existentiam habere, sed ipsum Spiritum sanctum

φύσιν· » καὶ ἐπάγει, « Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἀγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος· » καὶ πάλιν, « Ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς ἀθθεντίας, αὐτῆς τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος φύσεως· » τίς ἂν, μὴ βουλόμενος τὴν ἀλήθειαν ἐπιπράξειν διακενής, οὐχ ὁμολογήσει τὸ ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀδιορίστως εἰρημένον ἅγιον Πνεῦμα, αὐτῆς τῆς φύσεως, αὐτῆς τῆς ἀθθεντίας τοῦ Παρακλήτου ὄνομα εἶναι; Καὶ εἰ τοῦτο, πῶς ἂν τοιμύσειεν εἰπεῖν χάρισμα δηλοῦσθαι πνευματικόν, ἐπιμυριαχοῦ τῆς Γραφῆς εὐρίσκειται, νῦν μὲν προῦν, νῦν δὲ προχεόμενον, νῦν δὲ ἀναβλύζον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Οὐδεὶς ἂν, οἶμαι, τῆς ἀληθείας οὕτω καταναιδεύσεται, ὡς μὴ ἐξ ὧν ὁ Χρυσοστόμῳ ἐφη περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ Πνεύματος, ὁμολογουμένην ἔχειν ἀποδείξιν, τοῦ αὐτὴν τὴν τοῦ Παρακλήτου φύσιν δηλοῦσθαι, ὅπνῃ·κα·τις Πνεῦμα ἅγιον λέγει ἀπλῶς καὶ ἀπροδιορίστως. Καὶ ταύτης ὁμολογίας τὸ λοιπὸν ἐλεγχοῦ τῶν λεγόντων ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον, ὡς χάρισμά τι πνευματικόν.

γ'. Ἐτι δὲ τῷ ἐπιστατικώτερον ἐπισκεπτομένῳ τὰ ῥηθέντα τῷ Χρυσοστόμῳ καὶ κατ' ἄλλους λόγους ἀπελέγχειν οὗτος τοιοῦτος ἐπιγενήσεται. Ἐπεὶ γὰρ οὗτοι, ὡς εἴρηται, ὅποι ἂν ἀκούσωσι Πνεῦμα προῦν, ἢ προχεόμενον, ἢ ἀναβλύζον ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ τὴν φύσιν αὐτῆν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τὰ πνευματικὰ νοεῖν χάρισμα θέλουσιν, ἀποδιηρημένα ὡσπερ, καὶ οἷον διεσχοινισμένα τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος, οὐκ εἰς ἀγενῆ τῆς παραλόγου ταύτης ἐνοίας ἐλεγχον ἐστὶ, καὶ ἄπερ ὁ αὐτὸς χρυσοστόμῳ λέγει Πατῆρ, ἐν τῷ τῆν Ἱσαίου ῥῆσιν τῆ οἰκείᾳ καταστρωμνύνειν γραφῇ· « Ὅρα γὰρ τι οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἱσαίας, « Ἐξείλεσται, » φησὶ, « ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου. » κἀνταῦθα στίζων ἐπάγει· « Ὡδε τὸ ὄνομα τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, » καὶ προστίθησι· « Λοιπὸν δὲ τὰ χάρισμα, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, καὶ πνεῦμα βουλῆς, καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως, πνεῦμα εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. « Εἰ γοῦν ὁ Ἱσαίας, Πνεῦμα Θεοῦ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν προηγουμένως εἰπὼν, τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος φύσιν ἐδήλωσεν, ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, « Πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως; » καὶ τἄλλα τὰ οὐ Πνεύματος χάρισμα διεσαφῆσεν, εὐδὴλον, καθὼς καὶ ὁ χρυσοστόμῳ ἐξήγγετα Πατῆρ, ὡς, ὅταν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχαῖς τῶν ἁγίων ἐωρήσῃ·αἰ ἢ ἐμοὶ ἢ ἐτέρῳ Χριστιανῷ ἁγιασμένῳ, ἢ σοφίαν, ἢ γνώσιν, ἢ πίστιν, ἢ ἀγάπην, » ἢ τὸ, ἢ τὸ (πολλὰ γὰρ καὶ οὐκ ἀριθμῶ περιληπτὰ τοῦ Πνεύματος τὰ χάρισμα,) αὐτὸ τις ὀφείλει τὸ ἅγιον Πνεῦμα νοεῖν ἐν τῇ δι' Υἱοῦ ἐπιγινομένη τοῖς ἀξίοις σχητικῇ ἐνοικήσει αὐτοῦ, διανμητικὸν τῶν χαρισμάτων γινόμενον. Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ὁ Ἱσαίας πρότερον ἐφη, καὶ οὕτω πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τἄλλα ἐπήγαγε, δηλῶν ὅτι τὰ ὁμωνύμως τῷ ὄρωμένῳ τῇ τοῦ πνεύματος κλήσει καλούμενα ὄρωρα, οὐκ ἴδιον

(2) Adverte, Spiritum sanctum promanare etiam ex Filio.

πινά ἀποδιηρημένην τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπαρξίν ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, τὸ ἐν τῷ σοφίαν δωρεῖσθαι πνεῦμα σοφίας λεγόμενον, καὶ ἐν τῷ ἀγίωσύνῃν δωρεῖσθαι πνεῦμα ἀγίωσύνης λεγόμενον. Οἱ γοῦν προλέγει, καὶ προχεῖσθαι· καὶ ἀναβλύζειν ἐξ Υἱοῦ, τὸ ἅγιον ἀκούοντες Πνεῦμα, καὶ εἰς τὰ χάρισματα, οὐ μόνον εἰς τὴν τῆς αὐτοῦ φύσεως δῆλωσιν, τὰς λέξεις ἐκλαμβάνοντες ταύτας, πολλὴν τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας νοσοῦσι κακίαν.

δ. Ἴνα δὲ σοὶ καὶ ἀπὸ γραφικῶν δῆλον γένοιτο τῶν μαρτυριῶν τὸ τοῦ νοήματος πλημμελές, τῶν ἐν ἰδίᾳ τινὶ νοούντων εἶναι ὑπάρξει τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰ χάρισματα, ἀποδιηρημένα τρόπον τινὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀκουσον καὶ οἷα ὁ ἅγιος Κύριλλος περὶ τούτου ἐν τοῖς πρὸς Ἑρμιαν φησίν. Ἐκείσε γάρ ἐν μέρει τοῦ διαλόγου ταῦτα ἐπὶ λέξεων κεῖται· «Ὁ Ἄγιος· Τὸ δὲ δὴ τὴν θεῖαν ἡμῖν ἐγχαράττον εἰκόνα, καὶ σημάντρον δίκην ἐμποιοῦν τὸ ὑπερκόσμιον κάλλος, οὐχὶ τὸ Πνεῦμά ἐστιν; — Ὁ Ἑρμιᾶς· Ἄλλ' οὐχ ὡς θεός, φασίν, ἀλλ' ὡς θεῖας χάριτος ὑπουργόν. — Ὁ Ἄγιος· Οὐκ αὐτὸ τοιγαροῦν ἡμῖν, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ χάρις ἐνοσημαίνεται. — Ὁ Ἑρμιᾶς· Ἔοικεν. — Ὁ Ἄγιος· Ἦν οὖν ἀναγκαῖον, εἰκόνα τῆς χάριτος, καὶ οὐχὶ μᾶλλον Θεοῦ διακεκλήσθαι τὸν ἄνθρωπον. » Καὶ μετὰ τινά· «Ἄλλ' εἰ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος διεσχοινισμένη τις ἦν ἡ δι' αὐτοῦ χάρις, τί μὴ ἔφη σαφῶς ὁ μὲν μακάριος Μωϋσῆς ὅτι παρενηνεγμένῳ τῷ ζῶντι πρὸς τὸ εἶναι λοιπὸν ἐνεψύσσει χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς τὴν διὰ πνοῆς τῆς ζωῆς, Χριστὸς δὲ ἡμῖν, εἰ λάβετε χάριν τὴν δι' ὑπουργίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ὠνόμαστα μὲν ἐν ἐκείνῳ πνοῆ ζωῆς· ζωὴ γὰρ ἐστὶν ἀληθῆς ἡ τῆς θεότητος φύσις, εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὡς ἐν αὐτῇ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν· διὰ δὲ τοῦ Σωτῆρος φωνῆς Πνεῦμα ἅγιον αὐτὸ που κατὰ τὸ ἀληθὲς ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐγκατοικίζοντάς τε καὶ ἐνέεινός τὸ Πνεῦμα; » Καὶ ὁ μὲν ἅγιος Κύριλλος ταῦτα. Ὁ δὲ τῆς Πατρῶν προσβύτερος Θεόδωρος ὁ δογματικώτατος ἐν τῷ περὶ ἀπεριγράπτου λόγῳ αὐτοῦ δευτέρῳ οὕτω φησίν· «Ἴδωμεν οἷα λέγειν περὶ Θεοῦ ἀνέχονται· Τῆ ἐνεργείᾳ, φασίν, ἐν πᾶσιν ἐστὶν ὁ Θεός, τῆ οὐσίᾳ δὲ οὐδαμῶ· ἐνεργείαν λέγοντες, τὸ προῖδν ἐκ τῆς ἐνεργείας φασίν ἀποτελέσμα. Φαίην δ' ἂν ἐγωγε τῆς

^a Joan. xi, 22.

(5) Eundem Spiritum sanctum, unum ex Triade, Triadem ipsam complere, et ex Filio promanare, effundi, et exsillire, divi, divini loquens Gregorius, oratione de Spiritu sancto, comprobabit, disertè hæc scribens: *Ego vero totus cohorresco, abundantiam appellationum considerans; quæ cum tot sint tantæque, nihilominus Spiritum oppugnantem inærecundè sese gerere præsumunt. Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ex se ipse Dominus, Spiritus adoptionis, veritatis, libertatis, Spiritus sapientiæ, prudentiæ, consilii, fortitudinis, intelligentiæ, pietatis, timoris Dei: facit enim omnia creatique, universa essentia complens, et omnia continens, essentia quæ mundana sunt, omnia implens.* Et post pauca: *Ὁ α-*

A esse, qui, cum sapientiam largitur, Spiritus sapientiæ dicitur, et cum sanctimoniam impartitur, sanctimoniam Spiritus nuncupatur. Qui itaque progredi (3), et effundi, et promanare ex Filio Spiritum sanctum audiunt, et ad dona notanda, non ad naturam illius insinuandam, dictiones similes accipiunt, plane contra veritatem malitiose se gerunt, et turpiter ex cerebro laborant.

4. Ut vero tibi et ex scriptis testimoniis, quantum a vero aberrant, innotescat, qui in propria quadam sancti Spiritus existentia dona, quodammodo ab illius essentia separata, intelligunt; audi quæ et divus Cyrillus de hac eadem re in eo Dialogo, quem ad Hermiam direxit, pronuntiat; in ejus enim parte hæc ad verbum habentur: « Sanctus. — Quod vero divinam imaginem imprimit, et notæ instar cœlestem pulchritudinem inferens, nonne Spiritus est? — Hermias: Sed non ut Deus, inquit, sed ut divinæ gratiæ administer. — Sanctus: Non ipse igitur nobis, sed gratiæ, quæ per ipsum confertur, imprimitur. — Hermias: Videtur. — Sanctus: Necesse igitur fuerit gratiæ imaginem, et non potius Dei, hominem nuncupari. » Et paucis annexis: « Sed si essentia Spiritus divisa est, quæ per eum gratia datur, quamnam ob causam manifeste dictum est a beato quidem Moyse, animali ad id, quod est, producto, Creatorem omnium gratiam, quæ per Spiritum vitæ est, insufflasse, et nobis a Christo: « Accipite gratiam, quæ administro Spiritu sancto datur », sed dictus est apud illum Spiritus vitæ: namque vita vera est Deitatis natura, si verum est, quod dicitur, In ipso vivimus, movemur, et sumus, et a Salvatore, Spiritus sanctus; a Salvatore, inquam, qui vere in infidelium animos introducitur immittitque Spiritum sanctum? » Et hæc quidem sanctus Cyrillus. Theodorus presbyter, in dogmatibus decernendis accuratissimus, secunda de la-circumscripito oratione, hunc in modum eloquitur: « Consideremus, quæ de Deo dicere sustinent. Operatione, inquit, Deus in omnibus est, essentia vero nullo in loco; operationem vocantes, qui ex operatione procedit effectum. Ipse vero dixerim, a natura divina, operationem illius

D cunqve vero his humiliter evaniantur, dari scilicet, mitti, distribui, donum etiam, munus, inflatus, pollicitatio, intercessio, et, si quid aliud hujusmodi, ne singula recenseam, ad primam causam referenda sunt, ut, ex quo sit, ostendatur, et non tria principia divisa, proindeque Deos introducentia, admittantur; æqualem enim impietatem inferunt, si: cum Sabellio personas connectunt, sive cum Ario naturæ dividantur. Hæc ratione et nomina, Spiritus naturam indicantia, et differentia donorum, diligenti enumeratione comprobantur, cum ex Filio emanare et profundi et exsillire Spiritus dicitur, illum ipsum esse Spiritum Sanctum, unum ex Triade, et qui Triadem complet.

esse indivisam. » Et quibusdam annexis : « Cum vero vivat natura divina, vivas habet et operationes; et absque essentia fieri nequit, ut operatio emergat : ubi operatio apparuerit, simul una cum ea et essentia ex qua emanat, consideratur. » Et post pauca : « Igitur non operatione tantum Deus rebus præsens est, sed essentia. Namque demonstratum est absque essentia nullam esse operationem. » Et paucis additis : « Quomodo itaque, quod dicitur, verum fuerit, Spiritum Domini orbem adimplese? Essentia Deus cum sit, quæ sunt omnia, natura divina adimplevit, et in omnibus est. » Et postmodum : « Operatio absque essentia non emanat, et in omnibus est; essentia ergo in omnibus est, ut a propheta dicitur : « Nonne cælum et terram ego impleo dicit Dominus? » Hæc Sanctorum pronuntiata, ad ora eorum obturanda qui ex Filio provenire, effundi et exsilire veluti donum quoddam, Spiritum sanctum contendunt, maximopere conducent.

5. Quod si et dicto illi inter alia Cyrilli (4) accuratius mentem fixeris, quod ille, dum Filium habere Spiritum pertractat, pronuntiat, eodem quo et Pater modo Spiritum habere veluti omnium naturalium Patris bonorum participem, non ascititium neque extraneum, sed ut quisque nostrum proprium in semetipso spiritum continet, et ex intimis visceribus in externa effundit; maximum quoque tibi inde contra importuna discrimina adjumentum habebis. Etenim si sanctus Cyrillus hominis exemplum usurpans, Filium, ait, Spiritum effundere, quemadmodum nostrum singuli proprium spiritum ex intimis visceribus foras effundunt; quid aliud similis effusio erit, quam ex Filio naturalis Spiritus existentia? Nam et in hominibus, et in omnibus aliis, quæ spiritum habent corruptioni obnoxium, uniuscujusque spiritus a spirante existentiam possidet.

6. Propterea magnus Basilius in nonnullis suis theologicis dictis (5) cum quis Spiritum Dei pronuntiat, satis esse, tradit, nomen hoc existentiam illius ex Deo notare. Cum igitur in plerisque Scripturæ locis Spiritus Patris, Spiritus quoque Filii Spiritus sanctus vocitatur, si veluti Spiritus oris Patris existentiam ex eo habere dicitur, habebit utique et similem ex Filio existentiam, veluti vivens, et essentialis Filii Spiritus, quod et os Patris (6) Filius in divinis Scripturis asseritur. Et sic jam habes absolutum, ad primam tuam interrogationem, responsum, scriptis testimoniis

* J. C. XXXI, 24.

(4) In expositione Evangelii Joannis, ad illa : *Et ego rogabo Patrem, et alium Peracleium dabit vobis.*

(5) In quarta scilicet adversus Eunomium oratione.

(6) Filium os Patris esse, reperies in oratione

αυτοῦ Θεοῦ φύσεως ἀχώριστον εἶναι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ τινά · « Ἐπειδὴ δὲ ζῶσα ἡ θεία φύσις, ζῶσάς ἔχουσα καὶ τὰς ἐνεργείας, χωρὶς δὲ οὐσίας ἀδύνατον προελθεῖν ἐνεργεῖαν. Ἐνθα ἂν ἡ ἐνέργεια φανῆ, συνθεωρεῖται ταύτη καὶ ἡ οὐσία, ἐξ ἧς προέρχεται. » Καὶ μετὰ τινά · « Οὐκοῦν οὐ μόνον τῇ ἐνεργείᾳ πάρεστι τοῖς οὔσι Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ οὐσίᾳ, δέδεικται γὰρ, οὐχ ὅτι χωρὶς οὐσίας ἐστὶν ἐνέργεια. » Καὶ μετὰ τινά · « Πῶς οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον ἀληθές, ὅτι Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην; Οὐσία Θεοῦ ὢν, πάντα τὰ ὄντα τῆς θείας οὐσίας πεπλήρωκε, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὔσιν ἐστὶ. » Καὶ μετὰ τινά · « Ἡ δὲ ἐνέργεια χωρὶς οὐσίας οὐ πρόκειται, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστὶν · ἡ οὐσία ἄρα ἐν πᾶσιν ἐστὶ, κατὰ τὸν διὰ τοῦ Προφήτου λεγόμενον, « Οὐχ ἴδον οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος; » Οὐκ ὀλίγον σοι πάντως αἱ χρήσεις αὗται πρὸς ἐπιστοιμισμὸν τῶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προΐναι, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἀναθλύζειν, ὡς χάρισμά τι πνευματικὸν τὸ Πνεῦμα λεγόντων τὸ ἅγιον, συντελέσουσιν.

ε'. Ἄλλ' εἰ καὶ τινι τῶν τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἐπιστατικώτερον ἐπιβαλεῖς ῥήσεων τῇ παρ' αὐτοῦ εἰρημένῃ, ὅπου τὸ Πνεῦμα τὴν Υἱὸν ἔχειν θεολογεῖ « καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Πατήρ, ὡς πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς κοινωνῶν, οὐκ ἐπακτὸν δηλονότι, οὐδ' ἔξωθεν, ἀλλ' ὡς ἕκαστος ἡμῶν τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ Πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγγων εἰς τὸ ἔξω προχέει; » μεγάλην κίντησθην ἔχεις κατὰ τῶν παραλόγων διαφορῶν τὴν συγκρότησιν. Εἰ γὰρ ἐν ὑποδείγματι ἀνθρωπίνῳ ὁ ἅγιος Κύριλλος τὸν Υἱὸν φησι τὸ Πνεῦμα προχεῖν, ὡς ἕκαστος ἡμῶν τὸ ἴδιον πνεῦμα ἐκ τῶν ἐνδοτάτων αὐτοῦ σπλάγγων εἰς τὸ ἔξω προχέει, τί ἂν ἄλλο ἡ τοιαύτη πρόχυσις εἴη παρὰ τὴν ἐξ Υἱοῦ φυσικὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν; Καὶ ἐπ' ἀνθρώπων γὰρ, καὶ ἐπὶ πάντων ἄλλων, ὅσα πνεῦμα ἔχει φθαρτὸν, τὸ ἐκάστου πνεῦμα παρὰ τοῦ ἐκπνέοντος ἔχει τὴν ὑπαρξίν.

ς'. Διὰ τοῦτο ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τισὶ τῶν οἰκείων θεολογιῶν, ὅταν τις λέγῃ Πνεῦμα Θεοῦ, ἀρκεῖν φησι καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. Εἰ γοῦν πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς πνοὴ μὲν τοῦ Πατρὸς, πνοὴ δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον εἴρηται Πνεῦμα, ἐὰν ὡς πνοὴ τοῦ στόματος τοῦ Πατρὸς τὴν ἐξ αὐτοῦ ἔχειν ὑπαρξίν λέγοιτο, εἴη ἂν τὴν τοιαύτην καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξίν ἔχον, ὡς ζῶσα καὶ οὐσιώδης πνοὴ τοῦ Υἱοῦ. Ὅτι καὶ στόμα τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ταῖς θείαις θεολογεῖται Γραφαῖς. Ἐχεις ἐντελῶς ἤδη τὴν ἐπὶ τῇ πρώτῃ σου ἐρωτησὶ ἀπόκρισιν ἀπὸ γραφικῶν συγκεκρισημένην μαρτυ-

ρῶν, ἐφ' οἷς οἱ δι' ἐναντίας τὰς παραλόγους διαφο- A
ρὰς τῶν ἀναγεγραμμένων λέξεων πλάττονται.

ζ. Ἄ δὲ καὶ περὶ τῆς « πεφηνέναι » λέξεως κατὰ
θεύτερον τὸν πρὸς ἡμᾶς λόγον λέγειν ἐφης αὐτοῦς,
μηδὲ αὐτὴν εἰς διλωσιν ὑπάρξεως ἐκδεχομένους
τοῦ Πνεύματος ὁ μέγας, ἀπελέγξει καὶ ταῦτα Βασι-
λειος, ἐν μὲν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή,
« Ὅτι θεία φύσις τὸ Πνεῦμα, » λέγων· « Πνεῦμα
γὰρ τῷ ζῶντι Λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δη-
μοουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεία φύσις ἀρήρητος
ἐξ ἀρήρητου στόματος πεφηνηται. » Ἐν δὲ τῇ ἐρμη-
νεύῃ τοῦ τριακοστοῦ τετάρτου ψαλμοῦ, « Ὡς οὖν ὁ
δημιουργὸς Λόγος ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω καὶ
τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
ρεύεται, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ, B
νῦν μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ στόματος πεφηνέναι, νῦν δὲ
ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ Πνεῦ-
μα, οὐδεμίαν τῶν τοιούτων λέξεων διαφορὰν συγχα-
ρεῖ ἀναφαίνεσθαι. Καὶ σὺ λοιπὸν τοῖς ῥηθεῖσιν
ἅπασιν πρὸς ἀπόδειξιν χρῶ τοῦ μηδὲν ἐπίσφαλῆς
πεπραχέναι τοὺς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προεῖναι, καὶ
προχεῖσθαι, καὶ ἀναδύξιν, ἐτι δὲ πεφηνέναι
ὁμολογούντας, ὅτι γε τὴν μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς
Ἐκκλησίας ἡσπάσαντο ἕνωσιν, τῇ τῆς ἐκπορεύσεως
λέξει διὰ τὸ στενὸν ἴσως τῆς γλώττης ἀντὶ πασῶν
χρωμένης τῶν λέξεων.

η. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τρίτην προέθου ἐρώτησιν, εἰ
μὴ πλημμελῶς, βλασφημῶς δὲ μᾶλλον, ἀμέσως
οὕτοι καὶ προσεχῶς εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς C
διεγίνεσθαι, ἔχει; ἀπὸ πασῶν αὐτοὺς ἐπιστομίαισι
τῶν ῥήσεων, ὅσαι τὴν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τοῦ
παναγίου Πνεύματος θεολογήκασι ὑπαρξίν. Εἰ
γὰρ ἀμέσως, οὐχὶ δι' Υἱοῦ, καὶ εἰ δι' Υἱοῦ πάντως,
εἰς ἀμέσως· ἐπεὶ ταῦτα συνυπάρχειν ἀλλήλοις
ἀδύνατον. Ἄλλ' ἀμέσως· μὲν οὐκ ἂν εὖρη τις τὸ
Πνεῦμα ὑπάρχον, ἢ ἐκπορεύμενον ἐκ Πατρὸς, κἂν
μυρία κάμη πᾶσαν θεόπνευστον ἀνιχνεύων Γραφήν,
δι' Υἱοῦ δὲ καὶ ἐν πολλαῖς καὶ πολλαῖς. Αὐτίκα γὰρ
ὁ θεὸς καὶ μέγας ἀληθῶς Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ,
ὃς ἐπιτέγραπται, « Ἐλεγχος ὑποκρίσεως τῶν περὶ
Μελέτιον, καὶ Εὐσέβιον, » οὗ ἡ ἀρχή, « Ἀνθρωπ-
κὸν ὁμολώσιν Θεοῦ γέγονε, » φησὶν· « Ἦν δὲ ἀδύ-
νατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι,
μὴ προδικῶς ὄν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς D
ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν. » Ὁ μέγας Βασίλειος
ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, Διὰ τὴν μὴ
καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ· « Τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ
Πνεῦμα εἶναι, » φησὶ, « τραυῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπό-
στολος λέγων, « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάδο-
μεν, » καὶ τὸ δι' Υἱοῦ πεφηνέναι σαφῶς πεποίηκεν,
Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ, καθάπερ Θεοῦ, καὶ
νῦν Χριστοῦ προσειπῶν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα
ὡς τοῦ ἀνθρώπου. » Ὁ Νύτσης Γρηγόριος ἐν τῷ
πρὸς Ἀβλάδιον λόγῳ, « Τὸ ἀπαράλλακτον, » φησὶ,
« τῆς φύσεως ὁμολογούντας, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον
καὶ αἰτιατὴν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν τῷ μόνῳ
διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν,
τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ

A comprobatum, de iis ob quæ adversarii absurdas
descriptarum dictionum differentias comminiscuntur.

7. Quæ porro de *apparere* dictione, secundo loco
in sermone tuo ad nos dato, proponis scribisque,
dum asserunt, eamque ad insinuandam existen-
tiam non accipiunt, eos vel maxime magnus refel-
let Basilius, in eo capite cujus inscriptio est, « Di-
vinam Spiritus esse naturam; Spiritus enim cum
vivente Verbo in eodem ordine collocatus ad crean-
dum, vivens potestas et divina natura, ineffa-
bilis ex ineffabili ore apparens. » Et in expo-
sitione psalmi quadragesimi quarti: [« Quem-
admodum itaque creans Verbum firmavit cælum,
ita et Spiritus Dei, qui ex Patre procedit, hoc est
ex ore illius. »] Qui enim nunc ex divino ore
apparere, nunc ex illius ore procedere Spiritum
asserit, nullam similitium dictionum differen-
tiam vel imaginari quemquam permittit. Tu porro
omnibus jam dictis ad demonstrandum utere, nullo
errore sese implicasse eos, qui ex Patre, et ex
Filio, promanere, profundi, et exsilire, nec non
apparere, proflentur, quod cum Romana Ecclesia,
quæ dictionem processionis, ob angustiam forte
linguæ, præ aliis dictionibus usurpat, unionem
amplexati sunt.

8. Cum vero et tertia tua interrogatione propo-
nas, an aberrent, vel blasphement potius, qui im-
mediate et continenter Spiritum esse ex Patre au-
tumant; eorum omnium ora frenabis dictis omni-
bus, quæ, per Filium ex Patre, sanctissimi Spiritus
existentiam stabiliant. Etenim, si immediate, non
utique per Filium; et, si per Filium, prorsus non
immediate; cum hæc una simul esse nequeant, sed
immediate Spiritum existere, aut ex Patre Spiritum
procedere, licet delassetur divinas Scripturas
investigando, nunquam quispiam reperit; per
Filium vero in multis et sæpissime. Primus, divi-
nus ac vere magnus Athanasius, oratione, cui titu-
lus, « Refutatio simulationis eorum, qui Meletium
atque Eusebium sequuntur, » et principium est,
« Homo ad imaginem Dei factus est, » scribit:
« Haud fieri poterat, in Triadis gloria Spiritum
glorificari, ni procederet ex Deo per Filium, sed
factus fuisset ex Deo, ut tradunt. » Magnus Basi-
lius, in capite cujus inscriptio est, « Quare non et
Filius Filii Spiritus: » Scilicet Spiritum ex Deo esse,
aperte enuntiauit Apostolus, dicens: Spiritum, qui ex
Deo est, accepimus; et per Filium apparere, clare
significavit, cum illum Spiritum Filii nuncupavit,
uti Dei, et mentem Christi compellans, et Dei Spi-
ritum, uti et hominis. » Gregorius Nysseus, ora-
tione ad Ablabium: « Immutabilitatem naturæ con-
sistentes, non imus inficias secundum causam et
causatum differentiam in qua sola dicerni aliud ab
alio deprehendimus; cum hoc quidem causam cre-
damus esse, illud ex causa, et illius etiam quod ex
causa est, tursus aliud discrimen observemus: hoc

etenim est immediate ex primo, hoc vero per id quod contiguum atque immediatum est, ex primo. » S. Cyrillus secundo ad Hermiam libro, inquit: « Sanctum vero Spiritum dices, qui ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter, veluti, ut exemplo explicem respirationis ex ore humano, propriam nobis existentiam indicans. » Sanctus Maximus (7) eum dicit, « ex Patre essentialiter per Filium, qui genitus est, modo, qui verbis exprimi non potest, procedere. » Divinus Tarassius, sua ad Antiochenos atque Alexandrinos epistola: « Et in Spiritum sanctum, » ait, « qui ex Patre per Filium procedit; eundemque Deum esse agnoscimus. » Damascenus, Theologorum capite tertio decimo dicit de Patre: « Ipse itaque mens est, Verbi abyssus, Verbi genitor, et per Verbum his manifestantis Spiritus productor. » Et post multa ibidem: « Spiritus sanctus, abscondita Divinitatis manifestans, facultas Patris ex Patre est per Filium procedens. » Et hæc sunt scriptis mandata testimonia, quibus ex Patre per Filium Spiritus existentia satis manifeste patet, et abunde ora coercentur eorum, qui asseverare non verentur, Spiritum ex Patre esse immediate et continenter.

9. Verumtamen et hic adversarii non eandem sequuntur sententiam, sed dissimili studio longe diversa pronuntiant. Quidam enim illud, « cum Filio, » aut « simul cum Filio, » aut « una cum Filio, » quam supra diximus processionem per Filium immodica dicendi libertate, et, quidquid animo occurrerit, blaterandi securitatem accipiunt, alii, cum per Filium existentiam convellere pertinaciter non audeant, ad eam, « quæ ex utroque, » asseritur, opponuntur. Primos paucis hisce dictis refelles, tum divi Damasceni (8) affirmantis, « Per Verbum productor est Spiritus Pater; » quid enim differt, productorem Spiritus per Verbum, et causam per Filium, Patrem dicere? tum Nysseni, quod ille primo adversus Eunomium antirrhethico scribit, in quo secundum rationem causæ Spiritus hypostaseos Filium dicit præintelligi. Etenim si quis dictum alio modo, quam quod causam ex Patre per Filium Spiritus habet, exceperit, nunquam ad piam catholicamque sententiam illud direxerit. Et, si causatus per Filium ex Patre Spiritus est, quanam ratione admitti queunt, quæ ab ipsis de præpositione per inconsiderate atque inconsulto proferuntur?

10. Illis porro, qui dictum, « per Filium ex Patre, » certant non coherere cum dicto, « Ex utroque, » ante alios magnus Basilius, regio, quod aiunt, cubitu resistet uno ex capitibus ad Amphibolium (9), cuius principium est, « Eorum porro

(7) Reperies id in expositione verborum. « Quid apud Zachariam significet aureum candelabrum, et super eo lucerna et luminaria. »

αἰτίου καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος ἄλλην πάλιν διαφοράν ἐννοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς; ἐκ τοῦ πρώτου. » Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ δευτέρῃ τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησὶν, « Ἄγιον δὲ Πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον φυσικῶς, καθάπερ ἐν τῷ τῆς ἐκ τῶν στομάτων ἀναπνοῆς, τὴν ἰδίαν ἡμῖν κατασημαίνον ὑπαρξίν. » Ὁ ἅγιος Μάξιμος, « ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶς » αὐτὸ « δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως » λέγει « ἐκπορευόμενον. » Ὁ θεὸς Ταράσιος ἐν τῇ πρὸς Ἀντιοχείς καὶ Ἀλεξανδρεῖς Ἐπιστολῇ αὐτοῦ, « Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα, » φησὶ, « τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ θεὸν εἶναι γνωριζόμενον. » Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων φησὶ περὶ τοῦ Πατρὸς: « Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστὶ νοῦς, Λόγου ἄβυσσος, Λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ Λόγου προβολεὺς; ἐκφαντορικῶς Πνεύματος » καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ· « Ἴδὲ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐκ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ ἐκπαρευομένη. » Αὐταὶ δὲ αἱ δι' ὧν ἡ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξὶς τοῦ Πνεύματος δεδηλωται γραφικαὶ ῥήσεις ἐπιστομίζειν ἱκανῶς ἔχουσι τοὺς ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα εἶναι λέγειν ἀποτολμώντας.

θ'. Ἐπεὶ δὲ κἀναυθα εἰς διαφόρους οἱ δι' ἐναντίας διαιροῦνται τὰς δόξας, καὶ οἱ μὲν αὐτῶν εἰς τὸ « μετὰ τοῦ Υἱοῦ, » ἢ « ἅμα τῷ Υἱῷ, » ἢ « εἰν τῷ Υἱῷ, » κατὰ πολλὴν ἄδειαν τοῦ λέγειν ἃ βούλονται, τὴν δι' Υἱοῦ ἐκπορευοῦσαν ἐκλαμβάνονται, οἱ δὲ πρὸς μὲν τὴν δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν ἀντιλέγειν ἀθάδῶς οὐκ ἀποτ. λμῶσι, πρὸς δὲ τὴν ἐξ ἀμφοῖν ἀντιλέγουσιν· τοὺς μὲν πρώτους δι' ὀλίγων τούτων ἐπιστομίζειν ἔχεις τῶν χρήσεων, τῆς τε τοῦ θεοῦ, Δαμασκηνοῦ τῆς, « Ὅτι διὰ τοῦ Λόγου προβολεὺς; ἐστὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ » τί γὰρ διαφέρει προβολεὶα τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Λόγου, ἢ αἰτιον δι' Υἱοῦ τὸν Πατέρα εἰπεῖν; Καὶ τῆς τοῦ Νύσσης, ἣν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον θεολογῆ ἀντιρρητικῶν, ἐν ἣ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως τὸν Υἱὸν φησὶ προεπινοεῖσθαι. Εἰ μὴ γὰρ διὰ τὸ τὴν αἰτίαν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἔχειν τὸ ἅγιον τὸ βγ. τὸν τοῦτο ἐκλήψεται τις, ἄλλως οὐχ ἔξει εἰς εὐσεβῆ τὴν ἐνοσίαν ἀπειθῦναι αὐτό. Εἰ δὲ αἰτιατὸν διὰ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐστὶ, ποῖαν ἔξουσι χώραν τὰ περὶ τῆς, διὰ, παρ' αὐτῶν παραλόγως λεγόμενα;

ι'. Τοῦ; δὲ τὸ δι' Υἱοῦ λεγόμενον ἐκ Πατρὸς ἀσυμβίβαστον εἶναι πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν λέγοντας προηγουμένως; μὲν βασιλικῷ τῷ πῆχει ὁ μέγας; Βασίλειος ἀντιπαλαμῆσεται ἐν ἐνὶ τῶν πρὸς τὸν μακάριο Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, οὗ ἡ ἀρχή, « Τὰ μὲν ἐν

(8) Est hoc in tertio decimo capite theologico.

(9) In quinto capite.

ἐκείνων το: αὐτα ἡμεῖς δὲ δεῖξομεν ὁ προσθέμεθα, ὡς ὅτι λέγων σαφῶς — «Ὁὐ μόνον ἐκ ἐπὶ τῆς θεολογίας αἱ χρήσεις τῶν φωνῶν ἐπαλλάττονται, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαίνόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται ὅταν ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνη, ὡς, « Ἐκτετασμένην ἀνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, » φησὶν ὁ Ἀδάμ, ἴσον λέγων, τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑτέρωθεν. « Ὅσα ἐνεταίλατο Μωϋσῆς; τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου; » καὶ πάλιν, « Ὅχι διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφους αὐτῶν ἐστιν; » ὁ Ἰωσήφ τοῖς ἐν δεσμοτηρίῳ διαλεγόμενος. Σαφῶς γὰρ καὶ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ, « Ἐκ Θεοῦ, εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἶρηκε. Καὶ ἀνάπαλιν, τῆ εἰς οὗ ὡς προσέειπε ἀντὶ τῆς εἰς οὗ ὡς κέχρηται ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος, « Γενόμενος ἐκ γυναικός, » Τοῦτο γὰρ ἡμεῖν ἐτέρωθεν σαφῶς διαστειλάτο, τῆ γυναικὶ μὲν προσέειπεν λέγων τὸ ἐκ τοῦ ἀνδρός γεγενῆσθαι, ἀνδρὶ δὲ τὸ διὰ γυναικός, ἐν οἷς φησιν ὅτι « Ὡς πρώτη ἡ γυνὴ ἐκ ἀνδρός, οὕτως ἀνὴρ διὰ γυναικός. » Ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα ὁμοῦ μὲν τὸ ἀδιάφορον τῆς χρήσεως ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ σφάλμα τικῶν ἐν παραδρομῇ διορθούμενος, τῶν ολομένων πνευματικῶν εἶναι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἵνα δεῖξῃ ὅτι ἐκ τοῦ ἀνθρωπίου φυράματος; ἡ θεοφόρος σὰρξ συνεπάγη, τὴν ἐμφαντικωτέραν φωνὴν προστίμησε. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ τῆς γυναικός παροδικῶν ἐμελλε τὴν ἔνοιαν τῆς γενήσεως ὁπεμφαίνεῖν τὸ δὲ ἐκ τῆς γυναικός ἰκανῶς παραδελουὴν τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως τοῦ τιμιομένου πρὸς τὴν γενήσασαν, οὐχ ἑαυτῷ που μαχόμενος, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι βράβως ἀλλήλαις ἀντεπιχωριάξουσιν αἱ φωναί. — Ἐφεξῆς δὲ καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ καταγωνίζεται Κύριλλος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιον, οὕτω καθαρῶς λέγων ὅτι « Τραπεζὴν δὲ οὗ τοῖ που τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ἡ εἰπερ τὸ εὐκτασθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, ἐπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμοφοῦν, ἦγουν ἐκ Πατρὸς; δι' Υἱοῦ προχοόμενον Πνεῦμα. » ἐν δὲ τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ [κατὰ Ἰωάννην, οὕτω διασαφῶν, « Εἰ δὲ νομίζουσι δύνασθαι τὸ δι' Υἱοῦ, λεγόμενον ἐφ' Υἱοῦ, καταφέρειν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἰσοτήτος τε καὶ φυσικῆς ὁμοιότητος, ὡς ὑπουργὸν εἶναι μᾶλλον ἢ δημιουργόν. διασκευτέωσαν οἱ παράφρονες, καὶ εἰς μέσον ἡμῶν ἤκόντων ἀπολογησόμενοι, τί ποτε ἄρα καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐνοήσωμεν, τίνα δὲ εἶναι καὶ αὐτὸν ὑποληψόμεθα, ὅταν φαίνεται δεχόμενος τὸ δι' οὐ Πατέρα τῆ θείᾳ Γραφῇ; « Πιστὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » καὶ, « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, » καὶ πάλιν πρὸς τινὰς ὁ Παῦλος ἐπιστάλλει ὅτι « Ὅποτε οὐκ ἐστὶ δούλος, ἀλλὰ Υἱός. » εἰ δὲ Υἱός καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. » Ταῦτα δὲ σύμπαντα τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔχει πρόσθεν. Καὶ οὐ δὴπου πρὸς τοῦτο μανίας ἐλάσει τις, εἰ μὴ τύχοι τοῖς προστημένοις τὰ ἴσα φωνῶν, ὡς τὸ τῆς ὑπουργίας ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα καὶ αὐτῆς

A dicta hæc sunt, nos vero quod proposuimus, hisce verbis aperte intonans: — « Neque enim solum, cum de Deo sit sermo, harum vocum usus variat, verum etiam ea, quæ ab his significantur, sæpenu-mero invertuntur, quoties altera alterius recipit significationem, veluti: « Possedi hominem per Deum », inquit Adam, idem dicens, quasi dixisset, ex Deo. Et alibi: « Quæ præcepit Moyses Israeli per mandatum Domini ». Et rursus: « Nonne per Deum horum manifestatio est? » ita Joseph, loquens de insomniis apud eos qui erant in carcere: palam est et hunc pro eo, quod erat, Ex Deo, dixisse, Per Deum, et contra, hæc particula, Ex quo, usurpatur pro, Per quem, velut cum ait Paulus, « Factus ex muliere », pro eo, quod erat, per mulierem. Nam is nobis alibi perspicue distinxit, cum ait, feminæ convenire ex viro natam esse, viro autem per feminam, in his, quæ sic scribit: « Quomodum mulier ex viro, ita vir per mulierem ». Quamquam hic Apostolus, simul ostendens diversum harum vocum usum, simul obiter corrigens quorundam errorem, existimantium Domini corpus esse spirituale, ut ostenderet carnem, Dei gestatricem, ex humana massa concretam fuisse, maluit uti verbo significantiore. Nam hæ dictiones, Per mulierem, transitorium generationis intellectum erant significaturæ: at hæ, ex muliere, sufficienter declarant communionem naturæ genitæ cum ea quæ genuit: non quod secum pugnet Apostolus, sed ut ostendat, has voces facile sibi vicissim cedere. — Postmodum et magnus eos Cyrillus devincet, tum in primo ad Palladium apertissime scribens: « Mutabilis vero nullo modo Spiritus est; quod si mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurrit, si est Dei et Patris, præterea et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus: » tum expositione in Joannem, hunc in modum explanans: « Quod si existimant, illud, quod dicitur de illo, per Filium, posse illius substantiam ab æqualitate et naturali similitudine, quam cum Patre habet, dejicere, quasi Filius administer sit potius quam creator: considerent mente capti isti, et in medium nostri prodeant, responsuri, quid tandem et de ipso Patre deprehendemus, et quem eum esse excogitabimus, cum in sese recipiat illud, per eum, in divinis Litteris: « Fidelis enim, ait, Deus, per quem vocati estis in consortium Filii ejus; » et: « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, » et rursus ad quosdam Paulus scribit: « Itaque jam non est servus, sed Filius: quod si Filius, et hæres per Deum ». Hæc enim omnia ad personam Patris referuntur. Et plane haud sanum sinciput illius fuerit, qui prædictis æquum assensum non præbeat, ministerii nomen et rem, ipsi Patris gloriæ consentaneæ attribuens; quando quidem de eo, Per eum, dictio predicatur. Namque

Gen. iv, 1. Levit. xxiv, 25. Baruch. iv, 4. Gal. i, 4. I Cor. xi, 12. Gal. iv, 7.

plurimumque divina Scriptura indifferenter dictiones usurpat, rem subjectam non lædens, et in rebus exponendis, nominibus abutitur, quibus probe se eas indicare putet. » Dictis similibus, qui « ex Patre per Filium » existentiam, cum ea, quæ est « ex utroque » non cohærenter contendunt, refelluntur. Et hoc concessio fatendum est, quæcumque Spiritus ex Filio habet, quod ea per Filium habeat, ea ex Filio habere, probe dici. Spiritus enim ex Filio emanans, non tanquam ex proprio, ac diverso a Patre fonte emanat, sed, quod ex Patre per Filium emanat, ideo ex Filio emanare; et, quod per Filium effunditur, ex Filio dicitur effundi. Nec tantummodo in dictionibus illis omnibus, quæ significent naturalem atque essentialem illius per Filium ex Patre existentiam, dicitur esse et ex Filio, quod per Filium est, sed etiam ex Filio exhiberi, et mitti, quod ex Patre per Filium mitti et exhiberi dicitur.

ὡς ὑπάρχειν αὐτὸ δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς πάντα λέγεται εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα ἐστὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ Υἱοῦ χορηγούμενον καὶ πεμπόμενον, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πέμπεσθαι, καὶ χορηγεῖσθαι λέγεται ταῦτα.

11. Præterea, qui ex Patre Spiritum immediate esse enuntiant, his iisdem scripto mandatis testimoniis rejiciuntur. Thaumaturgo siquidem Gregorio decernente, « Domini Patrem esse principium ab æterno eum generantem, et Dominum Spiritus prototypum (10); » quomodo intelligitur ergo, Spiritus Dominum prototypum, si Spiritus immediate, quemadmodum Filius, ex Patre est? sive, quomodo intelligitur, Filium imaginem esse Patris, et Spiritum imaginem Filii? sive, quomodo intelligitur, Patrem Filio præintelligi tanquam causam, et Filium secundum eandem causæ rationem hypostasi Spiritus? sive, quomodo intelligitur, Patrem majorem esse Filio, et Filium Spiritu sancto? sive, quomodo intelligitur, Spiritum per Filium conjungi Patri? Et quæ præterea sanctus Athanasius ad Serapionem epistola de Spiritu sancto, dictavit; probans, « eandem unionem habere Spiritum erga Filium, quam ipse habet ad Patrem, quod Filius a Patre, Spiritus vero a Filio mittatur; et Pater quidem a Filio, Filius vero a Spiritu glorificetur. » Quibus satis aperte decernit, eundem ordinem et naturam habere Spiritum erga Filium, quam Filium habet erga Patrem. Hæc magnas tibi atque ingentes suppetias ferent ad eos refellendos, qui immediate ex Patre Spiritum esse, ex ventre eructant, nec intelligendis Scripturis studium collocant. Quare, tu, per Filium existere Spiritum sanctum, multa cum confidentia et pura in Deum spe, et ex Filio, fateri ne reformides. Nos porro ad tres tuas interrogationes divinis Scripturis, ut jam vidisti, constabilitis responsionibus adductis, si

(10) Prototypum Spiritus Dominum Thaumaturgus Gregorius nuncupavit, Oratione, cujus titulus est principium: *Inimicissimi et alieni ab apostolica confessione sunt. Imaginem vero Filii Spiritum, inter alios et divus Cyrillus, in libro Thesaurorum; et, Filium secundum causæ rationem Spiritu præin-*

κατηγορεῖσθαι τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης εὐλόγως εἰπεῖν· ἐπεὶ περ ἠνέχθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ δι' οὐ. Ἄδιαφορεῖ γὰρ ἐσθ' ὅτε περὶ τὰς λέξεις ἡ ὁσια Γραφή, μηδὲν ἀδικούσα τὸ ὑποκείμενον, καταχρηστικώτερον δὲ πως ἐπιφέρουσα τοῖς σηματονομούμενοις τὰ τε ῥήματα καὶ τὰ δι' ὧν ἂν οἴηται καταδηλοῦσθαι καλῶς. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ῥήσεσι, καὶ οἱ τῆν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἐξ ἀμφοῖν εἶναι διενιστάμεναι καταγωνισθήσονται. Τοῦτου δὲ δοθέντος, ὁμολογηθήσεται καὶ πάνθ' ὅσα τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ ἔχει, διὰ τὸ δι' Υἱοῦ ἔχειν αὐτὰ, λέγεσθαι ταῦτα ἔχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζον, οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας παρὰ τὴν Πατέρα πηγῆς ἀναβλύζον ἐστίν, ἀλλ' ὅτι ἐκ Πατρὸς ἀναβλύζει, δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ λέγεται ἀναβλύζειν, καὶ δι' Υἱοῦ προχέμενον, λέγεται προχεῖσθαι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ προερχόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προερχέσθαι λέγεται. Καὶ οὐ μόνον ἐπὶ ταῖς λέξεσι ταύταις ταῖς δηλούσαις φυσικῶς καὶ οὐσωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς πάντα λέγεται εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα ἐστὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ Υἱοῦ χορηγούμενον καὶ πεμπόμενον, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πέμπεσθαι, καὶ χορηγεῖσθαι λέγεται ταῦτα.

α'. Ἐτι δὲ οἱ ἀμέσως ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα λέγοντες εἶναι, καὶ τῶν γραφικῶν τούτων ἀπελεγθήσονται ῥήσεων. Τοῦ γὰρ θαυματουργοῦ Πατρὸς Γρηγορίου ἀριδὴλως θεολογοῦντος ὅτι « Τοῦ Κυρίου ὁ Πατὴρ ἀρχὴ, ἀϊδίως αὐτὸν γεννήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ Πνεύματος; ὁ Κύριος, » πῶς νοηθήσεται τὸ πρὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου πρωτότυπον, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἀμέσως ὡς ὁ Υἱὸς ἐκ Πατρὸς; ἢ πῶς νοηθήσεται ὁ μὲν Υἱὸς εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ; ἢ πῶς νοηθήσεται ὁ μὲν Πατὴρ προεπινοούμενος τοῦ Υἱοῦ τῷ αἰτίῳ, ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ τὴν τῆς αἰτίας λόγον προεπινοούμενος τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως; ἢ πῶς νοηθήσεται ὁ μὲν Πατὴρ μεῖζων τοῦ Υἱοῦ, ὁ δὲ Υἱὸς μεῖζων τοῦ Πνεύματος; ἢ πῶς νοηθήσεται τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ συναπτόμενον τῷ Πατρὶ; Ἀλλὰ καὶ ἄπερ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει ἐπιστολῇ, κατασκευάζων « τὴν αὐτὴν ἔχειν ἐνότητα τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἀπὸ τοῦ τὸν μὲν Υἱὸν παρὰ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποστέλλεσθαι· καὶ τὸν μὲν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ, τὸν δὲ Υἱὸν παρὰ τοῦ Πνεύματος δοξάζεσθαι. » Ἐν οἷς καὶ πάνθ' καθαρῶς λέγει, τοιαύτην τάξιν, καὶ φύσιν ἔχειν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, οἷαν ὁ Υἱὸς ἔχειν πρὸς τὸν Πατέρα, μεγάλην, καὶ οὐτι μικρὰν παρέξει σοι τὴν συγκρότησιν πρὸς τὸν ἔλεγχον τῶν ἀμέσως ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα ἀπὸ κοιλίας ἐρευγομένων, καὶ τὰς Γραφὰς μὴ διερευνώντων. Τοῖνον καὶ σὺ μὲν τὸ δι' Υἱοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἁγίου Πνεύματος μετὰ πολλοῦ τοῦ θάρρους καὶ καθαρᾶ; τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, καὶ ἐξ Υἱοῦ λέγειν

telligi, Gregorius Nyssenus in primo adversus Eunomium Antirrheticis; et majorem Spiritu, magnus Athanasius adversus Arianos oratione prima; et, Spiritum per Filium adungi Patri, Damascenus in Theologicis, cap. 11.

μη ὑποστῆλθου. Ἡμεῖς δὲ τὰς ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἑρω-
τήσεσιν ἀποκρίσεις ἀπὸ τῶν θεῶν, ὡς ἤδη ἔγνωσ,
Γραφῶν συγκεκροτημένας προενεγκόντες, εἰ τί σοι
ἕτερον, μετὰ τὸ εἰς τὴν λαχοῦσάν σε ἀπελθεῖν, λόγου
καὶ ἐρωτήσεως ἄξιον, καὶ τούτου τὴν λύσιν δι' ἐτέ-
ρου λόγου ποιήσασθαι σοι ἐπαγγελλόμεθα.

A quid aliud, postquam in urbem tibi sorte concessam
accesseris, ab iis, qui sese opponunt, propositum
fuerit, consideratione et interrogatione dignum,
illius quoque solutionem sermone alio tibi nos ex-
hibituros spondemus.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΟΥΓΔΑΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

EJUSDEM

AD

SUGDÆÆ EPISCOPUM THEODORUM LIBER SECUNDUS.

α'. Σὺ μὲν, ἀγαπητὲ ἀδελφε, τὰς διαφόρους τῶν Β
ἀντιδιαθεμένων σοι ἀντιβήσεις, καὶ β, πῆ μὲν
ἐπὶ διαβολαῖς τῶν Γραφῶν, πῆ δὲ ἐπὶ ἀλλοκότοις
ὄτοι παρεξηγήσει λέγουσι, δι' ἐγγράφου ἡμῖν
ἐγνώριτας ὑπομνήσεως· ἡμεῖς δὲ σοι ἀφοσιούμενοι
τὸ ἐπάγγελμα, τὰς ὧν αὐτοὶ φασὶ πάντων ἀνασκευάς,
διὰ γραφικῶν συγκεκροτημένας παρέχομεν τῶν
μαρτυριῶν, ὡς ἂν σοι ἐντεῦθεν καὶ γένοιτο τὰ παρὰ
τῶν ἀντιλεγόντων ἀναισχύντως πλέον ἢ ἀνοήτως
λεγόμενα εὐσθενῶς ἀπελέγχειν. Καὶ ἀκουε δὴ.

β'. Αὐτίκα πρὸ τῶν ἄλλων, ἐπεὶ κεφάλαιον τῆς
ἀναφορᾶς πρῶτόν σοι γέγονεν, ἦν οὗτοι ποιοῦνται
διαβολῆν, ἐφ' οἷς ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος ἐν τῶ
τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιβήτικῶν τρίτῳ θεολογεῖ,
ἡ τριαυτὴ θεολογία τοῦ λόγου, ὡς ἐπὶ λέξεων ἐστὶν C
ἔχουσα, προανατετάχθω μοι, ὡς ἂν τῶν εἰς ἀνα-
σκευὴν τῆς διαβολῆς ἐχομένων βρθέντων μοι τὰ
ἐρεξῆς τὴν οἰκίαν ἔξει κατὰ τάξιν τὴν ἀπολογίαν.
Ἔξει δὲ ἡ θεολογία ἐπὶ λέξεων οὕτω· « Τίς γὰρ
ἀνάγκη, εἰ τῷ ἁγιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρ-
χει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει ;
Ἄς ὡρατι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ
τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγ-
γέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλω; ἐκεῖνης τῆς αἰτίας ἐξηγούμενον,
παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτῃ
χρησθῆναι οὕτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δευδιδάχθησθαι,
οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκλόουθον εὐνατῶν

1. Tu quidem, frater dilectissime, varias ab ad-
versariis nostris objectiones, tum Scripturas calum-
niantibus, tum absurdis et temere excogitatis in-
terpretationibus rem interturbantibus, tibi pro-
positas, datis litteris ad nostri memoriam anno-
tasti. Nos vero quo obstricti sumus, promissum
solventes, quæ ipsi in medium afferunt, omnium
refutationes scripto traditis testimoniis firmatas
exhibemus, ut tibi promptum sit, dicta inverecunde
magis, quam insulse proposita, robuste valideque
refellere. Et attento sis animo.

2. Ante omnia, cum caput tuæ ad nos re-
lationis primum fuerit, eorundem criminatio de
iis, quæ magnus in rebus divinis apprehendendis
exponendisque Basilius tertio adversus Eunomium
Antirrhético tradit, ille de rebus theologis dis-
cursus universus, uti sese habet, ejusdem verbis
ante alia digerendus est, ut, quæ apta sunt ad re-
tundendam criminationem, postea propositis, re-
liqua suo ordine propriam responsonem conse-
quantur. Discursus autem, illius verbis, non aliis,
digeretur : « Quæ enim necessitas est, si dignitate
et ordine tertius est Spiritus, tertium et illum esse
natura ? Namque dignitate posteriorem esse Filio,
tanquam qui ab eo, quod sit, habet, et ab eo acci-
pit, et nobis communicat, et prorsus illi causa
adhaeret, nobis pietatis sermo tradit : natura vero
tertia uti, neque a divinis Scripturis edocti sumus,

neque, ex jam dictis consequenter colligi potest. Quemadmodum enim Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est, et dignitate, quoniam origo, atque causa quod ille sit, Pater est, et quod per ipsum accessus, et adductio ad Deum Patrem; natura vero nullo modo secundus, quod in utroque una Deitas est: ita videlicet et Spiritus sanctus, et si dignitate et ordine secundus a Filio est, non tamen verisimiliter, alienæ esse naturæ, inde consequi dixerimus. » Et hoc magui Basilii de Spiritu sancto theologicum dictum, ut primo relationis tuæ capite continetur, inter te et sese tibi opponentes certamen exsuscitat, dum tu contendis libros, qui dictum jam propositum integrum, nec aliqua sui parte imminutum, ut supra digestum est, continent, firmitatem sibi vindicare, nec ulli calumniæ subijci: illi vero ex adverso alia atque alia, etiam longe aliunde petita, contentiose producant, libros, qui similia continent, falsidicis fallacis prorsus onustos esse, in iis nempe quæ asserunt, « Tanquam qui ab eo, quod sit, habet, et ab eo accipit, et nobis annuntiat, et prorsus illi causæ adhæret; » qui vero similia non habent, et ex quibus talia abjudicantur, verissimos ꝛ sincerissimos esse: et, duas sic in partes libris viderit.

3. Cum vero et accuratæ considerationis, et sermonis qui fidem faciat ad inveniendam veritatem, opus sit, nos sermonem hunc, qui sit, duobus hisce modis, et, ut ego reor, quibus nemo contradixerit, altero secundum iudicium, quod a rationibus petitur, altero secundum demonstrationem, qui ex Scripturis colligitur, expediemus. Et nunc in tui gratiam de iisdem agimus, eodemque ad confutationem adversariorum promimus; præcatque qui a ratiocinationibus est. Qui contraria asserunt, illud, « quod ab ipso, quod sit, habet, » et reliquas alias voces, quæ Filium causam esse Spiritus, aperte insinuant, Basilii Magni nullo modo esse, affirmant. Hujus ratio si postuletur ab his, non illa omnibus in libris circumferri, in quibus hæc continens oratio exarata est, et hoc solummodo abunde satis esse existimant ad demonstrandum dictum simile, referentes libros, ut supra positum est, corruptos fuisse: contra ipse contendo, si nullo in volumine dictum hoc esset exaratum, esse quæ de eo asserri possent, omnino objectione superiora. Verumtamen cum in nonnullis non habeatur, in nonnullis aliis inseratur; considerandum est ab iis, qui neutram in partem propendent, et recta mente res dijudicant, quænam pars voluminum corrupta sit; an ea in quibus integrum, ut supra posuimus, ascribitur, an vero altera in quibus nusquam apparet. Qui enim hæc ratione rem perpendunt, plane mihi suadeo, summæ vesaniæ notam incurrere, si volumina dictum præferentia, conficta existiment. Namque si post dissidium cum Romana Ecclesia, volumina ista exscripta sunt, quomodo quispiam, dummodo sanus

συλλογίσασθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν δευτέρος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχή, καὶ αἰτία τῶ εἶναι αὐτοῦ Πατέρα, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσδος καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἔρα ἔρα φῶσει δὲ οὐκ ἔτι δευτέρος, διότι ἡ θεότης ἐν ἐκατέρῳ μία ὡς τῶ δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῶ ἀξιώματι, οὐκ ἔτ' ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἴπομεν. » Αὕτη τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου θεολογικῶν περὶ Πνεύματος οὔσα περικοπή, ὡς τὸ πρῶτον ἐδήλου σοι τῆς ἀναφορᾶς, μέγαν μεταξὺ σου καὶ τῶν ἀντιδιατιθεμένων ἴσησι τὸν ἀγῶνα ἔσθ' ἂν διενισταμένου ἢ μὴν τὰς ἐντελῶς ὡς ἐνταῦθα καὶ ἀναγγέλλεται, ταύτην ἐχούσας βίβλους, καὶ βέβαιον αὐγεῖν, καὶ ἀπαρρηγήρητον, τῶν δὲ γε δι' ἐναντίας; πολλὰ δισχυριζομένων ἐτέρωθεν τὰς μὲν οὕτως ἐχούσας ἀκριβῶς νενοθεῦσθαι, ἐφ' οἷς αὐταὶ τὸ, « παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον » διαλαμβάνουσι ἔτι δὲ μὴ οὕτως ἐχούσας, ὧν ταῦτα δηλαδὴ διαγγέλλεται, καὶ μάλα τὸ ἀληθὲς ἔχειν καὶ ἀκραιφνές ἔστι μὲν, εἰς δύο οὕτω μέρη γινομένων τῶν βίβλων, ἐν ὁποιοῦν τι νενοθεύεται, δηλονότι καὶ τυφλῶ.

γ'. Ἐπεὶ δὲ σκέματος ἀκριβοῦς τῆς ἀληθείας πρὸς εὐρετιν, καὶ λόγου πιστικοῦ χρῆσι, τὴν πιστικὸν τοῦτον λόγον ἡμεῖς δυοὶ τούτοις τρόποις, καὶ ὡς ἐγῶμαι, ἀναντιρρότοις, εὐρίσκομεν, ἐνὶ μὲν κατὰ κρίσιν εὐρίσκομένῳ τὴν ἀπὸ λογισμῶν, ἐτέρῳ δὲ κατ' ἀπόδειξιν συναγομένῳ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν, περὶ ὧν δὴ σοὶ καὶ λέγομεν, καὶ οὗς δὴ σοὶ πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐναντίων παραδίδαμεν. Προηγήσθω δὲ ὁ ἀπὸ λογισμῶν. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οἱ ἀντιδικοῦντές φασιν, εἶσι τὸ « Παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, » καὶ ὅσα ἄλλα τὸν Υἱὸν λέξεις αἰτιον προφανῶς δηλοῦσι τοῦ Πνεύματος. Καὶ τίς ἢ ἀπόδειξις ἐριτωμένοι. Τὸ μὴ πάσαις φασὶ, ταῖς βίβλοις ταύταις ἐμφέρεισθαι, αἷς ὁ τὴν ῥηθείσαν θεολογίαν περιέχων λόγος κεκαλλιγράφηται. Καὶ τοῦτο μόνον ἀρκούσαν εἶναι ἀπόδειξιν ὄνεται τοῦ διεφθορότος τῶν τὴν ῥῆσιν ἐχουσῶν, ὡς καὶ ἀντιτάσσεται. Ἐγὼ δὲ φημι ὡς, εἰ μὲν οὐδ' ὅλως ἐν οὐδεμιᾷ τῶν βίβλων ἢ ῥῆσις ἐνεφέρετο αὕτη, ἦσαν ἂν καὶ πάσης ἀντιρρήσεως ἀνώτερα τὰ περὶ αὐτῆς ἔπει δὲ τῶν μὲν διαγγέλλεται, ταῖς δὲ τῶν βίβλων ἐμφέρεται, σκοπεῖν δεῖ τοὺς ἀρρηπτεῖς τε καὶ εὐθυγνώμονας ὅποιον μέρος τῶν βίβλων νενοθεύεται, ἄρα γε τὸ παρ' αἷς ἢ ῥῆσις ἐντελῶς οὕτω κεῖται, ὡς καὶ εἰρηται, ἢ τὸ παρ' αἷς ἐστὶν ἢ ἀφαίρεσις. Τοῖς γὰρ οὕτω γε διασκοπούμενοις διαγνωσθῆναι πίπεισμαι ἀκριβῶς πολλῆς τῆς ἡλιθιότητος γέμειν τὸ οἰεσθαι τὰς τὸ ἐντελὲς ἐχούσας βίβλους πεπλάσθαι. Εἰ μὲν γὰρ μετὰ τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διάστασιν αἱ βίβλοι ἐγράφησαν αὐταί, πῶς ἂν τις τοῦ καὶ φρενῶν κύριος δέξαιτο τοὺς ἐν καιρῷ τῆς μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν μάχης τοὺς παρ' ἡμῖν γράφοντας βίβλους ἢ παρεντίθεσθαι τῆς ταῖς βίβλοις ἡμῶν, τοῖς ἀντιδίκους

την καθ' ἡμῶν ἰσχὺν παρεχόμενον; Εἰ δὲ πρὸς τῆς Α διαστάσεως, τίνα ἂν ἔχοι λόγον τὰς βιβλίου νοθεύεσθαι ἐπ' ἐκείνοις τοῖς λόγοις καὶ δόγμασι, περὶ ὧν οὐδὲν ζήτημα ἦν; δι' ὅπολόν τι ἔστιν ὅτε καὶ παρφέρονται τινες πρὸς κακουργίαν τοιάνδε. Οὐτε γοῦν ἑ τῆς μάχης χρόνος οὐτε ὁ τῆς εἰρήνης συγχωρεῖ παραδέξασθαι τὰς τὴν βῆσιν ἐντελῶς ἔχουσας βιβλίους εἰς προσθήκην νοθευθῆναι παρέγγραπτον, τὰς δὲ μὴ οὕτω καὶ μάλα βεβαίως ὁ συνετὸς διαγνώσεται τὸ καθ' ἀφαίρεσιν καὶ διαγραφὴν νοθευμένον ἔχειν, καὶ κέδθλον. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τῆς διαστάσεως χρόνος εἰς ἑκατοντάδας δια; ἐτῶν παρετάθη, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἀνεφάνησαν διὰ μέτου ἐνστατικῶς πᾶνυ πρὸς λογικὰς διαλέξεις κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀποδυσάμενοι τῶν μάλα εἰκότων λογίζεται τις βιβλίον, τῶν διαγραφῆται βῆσιν ἐκείνην, ἐξ ἧς οὐκ ἀγεννῆς ὁ ἔλεγχος ἀναφαίνεται τῶν τὴν διάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισπευδόντων ὡσπερ καὶ ἐπισυκροτούτων. Διὰ γοῦν ταῦτα ἔμοι τέως δοκεῖ τὸν ταῖς ββλίας ἐπιγραφόμενον τὴν παραφθοράν, αἷς ἐντελῶς ἡ βῆσιν; κεῖται, ὡς προανατέτακται, κοινὰς ἀντικρυ; ἐνοίαις μαχόμενον φαίνεσθαι, ὡς τὸν πειρώμενον τὴν ἡλίον διαθεβα;οῦσθαι σκότους εἶναι; ποιητικόν, τὰ ὑπὲρ γῆν διυπεύοντα, καὶ πληροῦν πάλιν φωτὸς τὰ ἡμέτερα, ἐν τῷ τὸν θυτικὸν ὑποτρέχειν ὀρίζοντα. Καὶ λόγος μοι πρῶτος; οὗτος, οὐπερ ἐνδὸς ἔφημεν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐναντιῶν παραδοῦναι σοι τρέπου. Ὁ γὰρ λογισμῶ κρῖνει δυνάμενος διασταγμοῦ παντὸς δίχα κεποιδῶ; πᾶνυ τὰ εἰρημένα ἐπικρινεῖ.

prima ratio fuerit ad adversarios;refellendos, unius ex illis modis; quos tibi tradendos esse diximus. Etenim, qui ratione dijudicare poterit absque ulla hæsitatione asseveranter nimis dicta hæc nostra decernet.

δ. Λοιπὸν δὲ ἡμῖν ἀπάρτι ἔστι καὶ τοῦ κατὰ τὴν C ἀπ' τῶν γραφῶν συναγομένου ἀπόδειξιν δευτέρου τρόπου ἐπιμνησθῆναι. Ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος ἀξιώματι δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δεξάμενος, καὶ παράδοσιν εὐσεβείας τὸ τοιοῦτον δευτερεῖον εἰπεῖν οὐχ ὑποστειλάμενος, κατασκευῆ; ἐδεήθη, δι' ἧ; ἂν ἀληθῆς ὁ λόγος; ἀναφανείη, ὁ παράδοσιν εὐσεβείας ἀποκαλῶν τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν δευτερεῖον τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἐπεὶ οὐτε κατὰ χρόνον ἤδει τὸ Πνεῦμα δευτερεῖον Υἱοῦ τῷ ἀξιώματι, οὔτε καθ' ὑποθεασμόν τινα δόξης, Ἰσοκλεῆς γὰρ ἡ θεότης ἀμφοῖν, οὔτε κατὰ τινα λόγον ἄλλον, οἷς τὰ πρὸς τι τὸ δευτερεῖον ἔχοντα τῶν πρωτευόντων ὑφίενται, ἀλλ' ἓνα μόνον εὐσεβείας ἐγίνωσκεν ὄρον, καθ' ὅν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ δευτερεῖον ἔστιν. Ὁ δὲ ὄρος, τὸ D αὐτοῦ ἔχειν τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τοῦτο, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ἔφησεν οὕτω; « Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλω; ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος; φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δευδάγματα Γραφῶν οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. » Τὴν μὲν οὖν τοῦ λόγου ὁ ἅγιος ποιεῖται; ἀπόδοσιν, λέγων; « Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος; φύσει δὲ τρίτῃ

A sit, et animus illius non sit a sapientia remotus, a limitet, tempore, quo inter Ecclesias inimicitia; exercerentur, nostrorum librorum exscriptores omis- sisse aut apposuisse aliquid nostris voluminibus. quod: robor adversariis nostris adversum nos con- ciliasset. Si ante dissidium, quæ causa fuerit li- bros adulterandi in sermonibus iis atque dogma- tibus, de quibus nulla quæstio mota erat, propter quam aliquando ad similia maleficia nonnemo adi- gitur? Neque itaque pugna; tempus neque pacis permittit, ut admittamus volumina, dictum inte- grum continentia, additione inserta adulterata fuisse; at illa, quæ non continent, prudens quili- bet et quam certissime spurium in se habere et ementitum, agnoscet. Etenim, cum dissidii tempus ad annorum centenas periodos, easque integras, extensum fuisset, et interim non pauci contentiose admodum dialecticis disputationibus Romanos ado- rarentur, verosimillimum quispiam existimaverit, dic- tum illud aliquibus voluminibus ademptum fuisse, quo valida satis refutatio eorum enascitur, qui Ec- clesiarum dissidium studiose procurant, et con- stabili re conantur. Quæpropter reor, qui volumi- nibus dictum referentibus, corruptionem ascribit, in quibus integra sententia legitur, ut supra anno- tavimus, palam aperteque communibus notionibus adversari, quemadmodum qui solem tenebrarum esse auctorem, confirmare nititur, cum super ter- rena, equitat, et nostra hæc omnia lumine com- plere, cum occiduum finientem subit. Et hæc ex illis modis; quos tibi tradendos esse diximus. hæsitatione asseveranter nimis dicta hæc nostra

4. Nunc reliquum est, et demonstrationem, quæ ex Scripturis elicitur, et est secundus jam com- memoratus a nobis modus, in medium asferre. Nam magnus Basilius, dignitate secundum a Filio Spi- ritum, cum excepisset, pietatis traditionem appellare non veritus, probatione indiguit, per quam vera sententia apparet, pietatis traditionem secundas has partes nuncupaverat. Et, cum sciret, Spiritum neque ratione temporis secundum dignitate esse a Filio, neque imminutione aliqua gloriæ, peræqua enim est in utroque divinitas, neque ulla alia ra- tione, qua respectu alterius secundas partes obtinentia primas obtinentibus; submituntur, et unum tantummodo pietatis terminum, cognosceret, quo Spiritus a Filio secundus est, qui erat, quod ex eo haberet, quod esset, proptereaque esset ex ipso, hunc in modum effatus est: « Dignitate enim secundum esse a Filio, tanquam qui ab eo, quod sit, habet ab eo accipit, et annuntiat nobis, et om- nino illi causæ adhæret, pietatis tradit sermo: sed tertia uti natura, neque a sacris Scripturis edocti sumus, neque ex illis quæ diximus, consequi, pos- sumus demonstrare. » Et his dictis sententiæ assi- gnationem conclusit. « Dignitate enim a Filio se- cundum esse, tradit pietatis sermo: natura vero uti tertia, » dicendum omnino non est: probatio-

nem vero illius, Spiritum dignitate esse secundum a Filio, per illud, « quod ab eo habet, quod sit, et ab eo accipit, et nobis annuntiat; » tantum non dicens, propterea quod ex Filio est, ideo secundus a Filio est. Et si tibi in animo est, quicumque tandem fueris, qui refragaris, cognoscere, si a Filio non esset, neque secundus a Filio prorsus vocatus fuisset, deme dictum hoc, assigna nobis aliam rationem qua a Filio Spiritus secundus asseratur. Etenim præ hac una sola ratione, aut temporali intervallo, aut in sedendo inferiori subsellio, aut gloriæ indigentia, secundæ hæ partes Spiritus concipiuntur. Si itaque dictum asserens, « dignitate secundum esse a Filio Spiritum, » ex oratione illa universa erasissent, qui aliud palam aperteque enuntians, « ab eo, quod sit, habet, » obliteraverunt, forte tum eorum improbitas, ut illis collibitum erat, sinem assecuta fuisset. Sed nunc veritatis spiritu eorum cogitationes subvertente, illud, « a Filio esse Spiritum, » abrogarunt; « sed secundum esse eum a Filio, » in omnibus libris descriptum reliquerunt. Indeque, qui sapientes apprehendit in calliditate eorum, diligenter similia examinantibus, fraudem comprehendere concedit. Et nulla alia ratione dicturum unquam Basilium Magnum, Spiritum secundum esse a Filio, argumentari licet ex his, quæ ipse dictis adnectit: infra enim hæc habet: « Etenim, quemadmodum Filius ordine et dignitate a Patre secundus est; ordine quidem, quod ex eo est; dignitate vero, quod principium et causa illius Pater est, et quod per ipsum accessus et adductio ad Deum Patrem; natura autem nullo modo secundus, quod Deitas in utroque una: pari ratione videlicet, et Spiritus sanctus, licet ordine, et dignitate inferior est, non tamen inde verisimiliter, alienæ esse naturæ, sequi dixerimus. » Consideret cui id collibitum fuerit, non alienum esse a pietatis ratione secundum esse dignitate a Filio Spiritum, quod ex proportione, quæ est Filii ad Patrem, dum Filius secundus a Patre partes possidet, comprobatur. Ait enim: Licet ordine, et dignitate Filio inferior sit, non ideo Filio ordine et dignitate inferior est, quasi alienæ naturæ compos: quando et Filius, licet a Patre secundus sit ordine et dignitate, non est propterea natura secundus: et exponens sanctus dictum, quo Filius a Patre secundus est: « Ordine quidem, inquit, secundus est a Patre, quod ex illo est, et dignitate, quod principium et causa, quod ille sit, Pater est; et quod per eum accessus et adductio ad Deum Patrem. »

5. Sed quis scit, inquiunt adversarii, an secundas partes Spiritus respectu Filii, proportione quidem, respondere sanctus opinetur secundis Filii partibus, respectu Patris? Quis scit? Qui theologica dicta diligenter percurrit, quibus similis proportio plane innotescit. Quæ licet pleraque sint, pauca nihilominus hic apponemus, contenti tantummodo dictis magni Athanasii, quæ magnus ille

αρχῆσαι οὐκ ἔστι λέγειν αὐτό. Ἡν δὲ κατασκευῆν τοῦ τῷ Πνεύμα δευτερεύειν Υἱοῦ τῷ ἀξιώματι, ἀπὸ τοῦ « παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνειν, καὶ ἀναγγέλλειν ἡμῖν, » μονοουχὶ φάσκων ὡς διὰ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι, καὶ δευτερεύειν αὐτοῦ. Καὶ εἰ βούλει, ὅστις ποτ' ἂν καὶ εἴης ὁ διενεπιτάμενος, γινώσκει, ὡς, εἰ μὴ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν, οὐδὲ δευτερεύον ἂν ὄλωσ ἐβρέθη αὐτοῦ· ἀφελε τὴν βῆσιν ταύτην καὶ ὁδὸς ἡμῖν σὺ ἕτερον λόγον τινα, καθ' ὃν τοῦ Υἱοῦ δευτερεύει τὸ Πνεῦμα. Παρὰ γὰρ τὸν τοιοῦτον λόγον ἢ διαστήματι χρόνου, ἢ κατέδρα; ὑπεδρία, ἢ δόξης ἐνδέξα, τὸ δευτερεύειν νοηθήσεται. Εἰ μὲν οὖν καὶ τὴν λέγουσαν βῆσιν « δευτερεύειν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, » διέγραφον τοῦ παντὸς λόγου οἱ τὴν παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον διαγραφάμενοι, ἔσχον ἂν ἰσως τὸ τῆς ποικιλίας αὐτῶν, ὅπερ ἐθεόλοτον ἀποτέλεσμα· νῦν δ' ὅτε τὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα τὴν αὐτῶν διάνοιαν ἐσφαλλε, τὸ μὲν « παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, » τοῦ λόγου διέγραφον. « δευτερεύειν δὲ αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ, » ἐν πύσσαι ἀφήκαν ταῖς βίβλοις ἀνάγραπτον. Κάντεῦθεν ὁ τοὺς σοφοὺς δρασαόμενος ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν δίδωσι τοῖς τὰ τοιαῦτα ἐπιμελῶς διασκηπομένοις κατανοεῖν τὸ σκαιωρηθέν. Καὶ ἔτι δὲ, ὅτι κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον εἰρήκει ἂν ποτε τὸ Πνεῦμα δευτερον τοῦ Υἱοῦ ὁ μέγας Βασιλεῖο; λογισοθαῖ ἔστι καὶ ἐξ ὧν οὗτος τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει· φησὶ γὰρ ὑποκατάστας· « Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει καὶ ἀξιώματι δεύτερος τοῦ Πατρὸς, τάξει μὲν ἔτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος, καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα, φύσει ἐξ οὐκ ἔτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἐκατέρῳ μία· οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέθηκε τὴν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἔτι ἂν εἰκότως ὡς ἄλλοτριάς ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἰπομεν. » Σκοπεῖτω ὁ βουλούμενος τοῦ τῆς εὐσεβείας λόγου μὴ ἀποθεῖν τὸ δευτερεύειν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· ἐκ τῆς ἀναλογίας τοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, δευτερείου τοῦ Υἱοῦ συνίστησι τοῦτα. Φησὶ γὰρ ὡς, Εἰ καὶ ὑποβέθηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἔτι ἂν ὡς ἄλλοτριάς ὑπάρχον φύσεως, ὑποβέθηκεν αὐτὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι. Ἐπεὶ καὶ ὁ Υἱὸς δεύτερος ὢν τοῦ Πατρὸς τάξει τε καὶ ἀξιώματι, οὐκέτι καὶ φύσει ἐστὶ δεύτερος· καὶ ἐφερμηνεύων ὁ ἅγιος τὸν λόγον, καθ' ὃν ἐστὶ δεύτερος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, « Τάξει μὲν, » φησὶ, « τοῦ Πατρὸς; ἐστὶ δεύτερος, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ, καὶ αἰτία τῷ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεόν καὶ Πατέρα. »

ε'. Ἀλλὰ τίς οἶδε, φασὶν οἱ ἀντιλέγοντες εἰ τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν δευτερείον ἀνάλογον ὁ ἅγιος οἴεται τῷ πρὸς τὸν Πατέρα δευτερείῳ τοῦ Υἱοῦ; Τίς οἶδεν; Ὁ τὰ θεολογικὰ βήματα ἐπιμελῶς ἐξερχόμενος, ἐξ ὧν ἡ τοιαύτη ἀναλογία ἔχει τὴν διατράνωσιν, ὧν πολλῶν δυτων ὀλιγάτα ἐν τῷ παρόντι ἐκοθήσομεν, μόνος τοῖς τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, οἷς ὁ μέγας οὗτος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα α παρὶ

τοῦ ἁγίου Πνεύματος Ἐπιστολῇ ἐχρήσατο, ἀρκεσθέντες. Οὕτω γὰρ ὁ ἅγιος ἐκείσε φησι· « Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου ἐνόησα οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γεννητῶν αὐτῶν τὸν Υἱόν, διατί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τῆν αὐτὴν ἔχον ἐνόησα πρὸς τὸν Υἱόν, ἦν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κτίσμα λέγουσι; » καὶ μετὰ πολλὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης· « Ἀμέλει ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεται. « Οὕτω γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν. » ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει· « Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἀπέλω ἀποστελῶ τὸν Παράκλητον. » καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τὸν Πατέρα δοξάζει, λέγων, « Πάτερ, ἐγὼ σε ἐδόξασα. » τὸ δὲ Πνεῦμα δοξάζει τὸν Υἱόν· « Ἐκείνος γὰρ, φησὶν, ἐμὲ δοξάζει, » καὶ ὁ μὲν Υἱὸς φησιν· « Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. » Τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει· « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » φησὶ· καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε· « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν, ὁ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. » Τριαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, οἷαν ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων, οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; » Ὅ τὰ θεολογικὰ ταῦτα ῥητὰ βραβυλῶς ἐπερχόμενος, εὐγνωμόνως πάντη συνθήσεται τοῖς διαγιγνώσκουσιν κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον τὸ Πνεῦμα θεολογεῖσθαι δεύτερον τοῦ Υἱοῦ ἀλλ' ἢ κατὰ μόνον αὐτὸν καθ' ὃ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δεύτερος. Καὶ ὁ μὲν τοῖς ταῦτα διαγιγνώσκουσιν οὕτως εὐγνωμόνων, ὡς μοι ἐβρέθη, συνθήσεται· ἡμῖν δὲ καὶ ὁ τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ Γραφῶν ἔχων δεύτερος τρόπος ἐπὶ τοῖς ῥηθεῖσιν ἕξει τὸ κύριον. Εἰ γὰρ ὅρις τις ἐστὶν ἀπὸ Γραφῶν ἀπαράβατος, κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον ἢ μόνον γε τὴν τοῦ αἰτιατοῦ, καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ τοῖς θεολογοῦσι δευτερεῖον εἰληφθαι, ἐντελέσιατα πάντως ἡμῖν ἢ ἀπὸ τῶν Γραφῶν τοῦ δευτέρου τρόπου ἀπόδειξις, τοῦ τῶν ἐντελῆ τῆν ῥῆσιν ἔχουσῶν βιβλίων, ὑγιῶς καὶ ἀπαρεγγεῖρητου ἐκβέβηκε.

ς'. Πρὸς δὲ τὸ τῆς ἀναφορᾶς δεύτερον, ὃ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν ἐμφυσήσεως, χάριν ταύτην εἶναι πνευματικὴν τῶν δι' ἐναντίας ἐνισταμένων, ταῦτά σοι ἀποχρήσει, ἃ ὁ αὐτὸς μέγας Βασιλεὺς ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Ὅτι θεία φύσις τὸ Πνεῦμα, » φησὶ· « Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι Λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις καὶ θεία φύσις, ἀβρότητος ἐξ ἀβρότου στόματος πεφυκῖα, ἀβρότητος καὶ κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἀνθρώπον ἀπεσταλμένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου δειχθέντα τύπον, αἰθερῶς ὑπ' αὐτοῦ δι' ἐμφυσήσεως ἀποκαθισταμένη· συντρέχει γὰρ δεῖ τῇ καταρχῇ καινίσθητι τὴν νῦν ἀνακαινίσιν, καὶ τὴν συνδρομὴν ἐξετύπωσεν, ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτὸς, ὁ οὐ Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν τότε μὲν μετὰ

A epistola ad Serapionem de Spiritu sancto usurpavit. Verba illius sunt : « Etenim, si propter Verbi unionem ad Patrem, abnuunt esse creaturam ipsum Filium, qua ἴde causa Spiritum sanctum ejusdem unionis ad Filium, quam Filium, habet ad Patrem, compotem, creaturam asserunt? » Et pluribus ibidem interjectis : « Profecto Filius quidem a Patre mittitur. « Sic enim, inquit, Deus mundum dilexit, ut Filium suum unigenitum daret¹¹; » Filius vero Spiritum mittit. « Si enim ait, ego abiero, mittam Paraclitum¹², » et Filius quidem Patrem glorificat, dicens, Pater, ego te glorificavi; Spiritus vero glorificat Filium; « Ille enim, dicit me, glorificabit¹³. » Et Filius quidem dicit : « Quæ audivi a Patre, hæc loquor in mundum¹⁴. » Spiritus vero ex Filio accipit; « Ex meo enim accipit, ait, et annuntiatib vobis¹⁵; » et Filius quidem in nomine Patris venit; « Spiritus vero sanctus, quem mittet, inquit, Pater in nomine meo¹⁶. » Hunc itaque ordinem et naturam erga Filium possidente Spiritu, quam et Filius possidet erga Patrem, qua ratione, qui hunc creaturam asserit, non idem et de Filio necessario excogitabit? » Qui hæc theologica dicia accurate perpendet, æquo animo prorsus assensum præbebit, concordabitque cum affirmantibus, illa solummodo ratione Spiritum dici secundum a Filio, qua et Filius a Patre esse secundus astruitur; et his quidem assensum præbebit, ut jam dixi, qui æquo animo res dijudicat. Et modus, qui ex Scripturis demonstrationem sibi vindicat, secundus, hisce, quæ diximus, auctoritatem obtinet. Etenim, si Scripturarum decreto, nulla alia ratione, sed ea tantummodo, quæ est ex causa, et Filii ad Patrem, et Spiritus ad Filium, theologi secundas partes accipiunt, absolutissime prorsus ex Scripturis per modum secundum demonstratio petita, librorum integrum dictum præferentium incolumitatem, nullis unquam rationibus convellendam constabit.

6. Capiti vero tuæ relationis secundo, quod de insufflatione Spiritus sancti est, quam gratiam esse spiritualem adversarii contendunt, satis abundeque respondebit magnus Basilius capite, quo probat, divinam esse naturam Spiritus, cum dicit : « Spiritus enim cum viventi Verbo in eodem ordine collocatus ad creandum, vivens virtus, et divina natura, ineffabilis ex ineffabili ore existens, ineffabili modo, et per inflatum in homines missa, et secundum corporeum a Domino typum ostensum, rursus ab eo, per inflatum restituta : concurrere enim debet cum prima novitate, ea, quæ nunc sit, innovatio, et concursus expressit sufflans, idem ille existens, qui a principio insufflavit, idemque per quem Deus inflatum elargitus est, tum quidem cum anima, nunc vero in animam. » Cum itaque

¹¹ Joan. iii, 16. ¹² Jan. xvi, 7. ¹³ ibid. 14. ¹⁴ Joan. xv, 15. ¹⁵ ibid. 14. ¹⁶ ibid. 14, 26.

magnus hic et in rebus theologicis decernendis A
 eximius Basilius, inflatum hunc illius esse Spiritu-
 tus asserat, qui cum vivente Verbo in eodem ordi-
 ne collocatur ad creandum, nemo equidem affir-
 mabit, spiritualem gratiam esse, quæ æque cum
 Verbo collocatur ad creandum, sed ipsam viventem
 virtutem et divinam naturam Spiritus. Et, si id est,
 temere eos obloqui scito, qui in gratiam spiritua-
 lem, inflatum a Filio Spiritum accipiunt, et aliis
 tradunt. Attende etiam, quod mihi consideratione
 non indignum judicatur. Magnus Basilius nunc qui-
 dem Spiritum hunc divinam naturam appellat,
 ineffabilem ex ineffabili ore promanantem, unum
 dicens os, ex quo Spiritus, et non duo : nunc vero
 infra nonnullis annexis, eundem esse tradit, qui
 discipulis insufflavit, et eundem per quem Deus
 antiquitus primum creato homini inflatum exhibuit,
 et cum ait, « per quem Deus insufflavit, »
 perspicue duas commonstrat personas Dei et Pa-
 tris ex quo inflatus, et Dei Filii, per quem infla-
 tus; cum vero singulari numero os profert, ostendit,
 quidquid de Spiritu ex Patre per Filium dicitur,
 non tanquam ex duabus causis esse; quod et
 capitulum ad Amphiloehium plenius insinuavit,
 dictionem per Filium primæ et præcipuæ causæ
 confessionem esse decernens.

7. Tertium tuæ relationis caput erat, propri-
 etatum confusionem ascribi Romanis, cum
 fatentur Spiritum ex Patre et Filio procedere.
 At hoc manifesto falsum esse evincitur, C
 quod propriæ in Triade proprietates ipsa hæc no-
 mina sunt, Pater, Filius et Spiritus. Paternæ siquidem
 hypostasis exquisita proprietas agnoscitur esse,
 Patrem neque Filium neque Spiritum esse :
 et hypostasis rursus Filii, Filium neque Patrem
 neque Spiritum esse : pari modo et Spiritus hypo-
 stasis propria proprietas, Spiritum neque Patrem
 neque Filium, sed tantummodo Spiritum esse. Ita-
 que, si, ut ipsi asserunt, confusio quædam proprie-
 tatum sit, cum ex Filio Spiritus procedere asseritur,
 multo antea facta fuisset, cum Spiritus Filii
 dictus est. Et nihilominus et Spiritus Patris dicitur,
 et Spiritus Filii, et nullam proprietates confusio-
 nem patiuntur. Quare et ex Patre procedens, et ex
 Filio in sua proprietate, Spiritus scilicet procedens,
 immutabilis conservatur. Tuus enim proprietatis
 mutatio fit, cum aut Pater ut Pater sit, amittit, aut
 Filius ut sit Filius, aut Spiritus ut Spiritus sit, et
 Spiritus Patris et Filii; quemadmodum et proprie-
 tatis perennitas est, cum ex tribus quilibet in eo,
 quod est, perseveret. Et, plane nullam inde sequi
 confusionem, jam dicta probant aperte. Verumtamen
 propriæ Triadis proprietates ipsa hæc nomina
 esse, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, hisce
 scripto traditis testimoniis manifesto probatur.
 Nyssenus secunda adversus Eunomium oratione :
 « Hypostaseon, » ait, « proprietates apertam et incon-
 fusam effici personarum distinctionem, Patris, in-
 quam, et Filii, et Spiritus sancti. His enim compel-

ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχὴν. » Ἐπεὶ γοῦν ὁ μέγας ὁ-
 τος καὶ πολὺς τὴν θεολογίαν Βασίλειος τὴν ἐμπόρη-
 σιν ταύτην ἐκείνου εἶναι λέγει τοῦ Πνεύματος, ὅπερ
 ἐστὶ τῷ ζῶντι Λόγῳ συνεσταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν
 πάντως οὐκ ἂν τις ἐρεῖ πνευματικὴν χάριν
 εἶναι τὴν τῷ Λόγῳ συνεσταγμένην εἰς τὸ δημιουργεῖν,
 ἀλλ' αὐτὴν τὴν ζῶσαν δύναμιν, καὶ θεῖαν φύ-
 σιν τοῦ Πνεύματος. Καὶ εἰ τοῦτο, μάτην λέγοντας
 ἴσθι, τοὺς εἰς χάριν πνευματικὴν τὸ ἐμψυσόμενον
 παρὰ Υἱοῦ Πνεῦμα ἐξηγουμένους. Σκόπει δὲ καὶ ὁ
 μοι ἐπιστάσας ἤξλωται. Ὁ μέγας Βασίλειος νῦν
 μὲν τὸ Πνεῦμα τοῦτο θεῖαν ὀνομάζει φύσιν, ἀρρή-
 τον ἐξ ἀρρήτου στόματος προφηυῖαν, ἔν εἶναι λόγων
 τὸ στόμα, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχ' ἴδιο, νῦν δὲ
 παρακατιῶν, οὐκ ἄλλον εἶναι λέγει τὸν τοῖς μαθη-
 ταῖς ἐμψύσασαντα, ἀλλ' αὐτὸν, δι' οὗ Θεός, καὶ πά-
 λαι τῷ πρωτοπλάστῳ δέδωκε τὴν ἐμψύσιν, καὶ ἐν
 μὲν τῷ, « δι' οὗ Θεός ἐνεψύσεν » ὁμολογουμένως
 τὰ δύο ἐμφαίνει πρόσωπα, τοῦ τε Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
 ἐξ οὗ ἡ ἐμψύσιν, καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ, δι' οὗ
 ἡ ἐμψύσιν. ἐν δὲ τῷ ἐνικῷ τοῦ στόματος παρι-
 σταῖ ὡς, εἰ τι περὶ τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς δι'
 Υἱοῦ λέγεται, οὐκ ὡς ἐκ δύο αἰτίων ἐστίν, ὁ καὶ ἐν
 τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον δεδήλωκεν ἐναργέστερον, τὴν
 « δι' Υἱοῦ » φωνὴν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας
 ἔμολογίαν τεθεολόγηκός.

7. Τρίτον σοι τῆς ἀναφορᾶς κεφάλαιον ἦν τὸ σύγ-
 χουσι ἰδιότητων ἐγκαλεῖσθαι Ῥωμαίους ἐν τῷ τὸ
 Πνεῦμα λέγειν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.
 C Τοῦτο δὲ ψεῦδος εἶναι πρόδηλον ἀπελέγχεται ἀπὸ
 τοῦ τὰς κυρίως τῆς Τριάδος ἰδιότητος αὐτὰ ταῦτα
 τὰ ὀνόματα εἶναι, τὸ Πατὴρ Υἱός τε, καὶ Πνεῦμα.
 Τῆς γὰρ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ἀκριθῆς ἰδιότης
 τοῦτο γινώσκεται εἶναι, τὸ μὴτε Υἱὸν μὴτε Πνεῦμα
 εἶναι αὐτόν· καὶ ἡ τῆς ὑποστάσεως πάλιν τοῦ Υἱοῦ
 ἰδιότης τὸ μὴτε Πατέρα μὴτε Πνεῦμα εἶναι αὐτόν·
 ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως
 κυρίως ἰδιότης τὸ μὴτε Πατέρα, μὴτε Υἱὸν, ἀλλὰ
 μόνον Πνεῦμα εἶναι αὐτό. Εἰ γοῦν κατὰ τοὺς λέγον-
 τας σύγχουσις τι γίνεται τῶν ἰδιοτήτων, ὅταν ἐξ
 Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοιτο ἐκπορεύεσθαι, πολλῶν πρό-
 τερον ἐγένετο αὐτῆ, ὅταν Πνεῦμα ἐβρέθη Υἱοῦ. Ἀλλὰ
 μὴ καὶ Πνεῦμα Πατρὸς λέγεται, καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ,
 καὶ σύγχουσις αἱ ἰδιότητες οὐχ ὀφίστανται καὶ ἐκ
 D Πατρὸς γοῦν ἐκπορευόμενον καὶ ἐξ Υἱοῦ ἐν τῇ ἐκ-
 του ἰδιότητι, Πνεῦμα δηλονότι ἐκπορευτὸν ἀμετα-
 ποιήτως τετήρηται ἐκτροπῆ γὰρ ἰδιότητος ἐκείνῳ
 ἐστὶ, τὸ ἢ τὸν Πατέρα ἀποβαλεῖσθαι τὸ εἶναι Πα-
 τέρα, ἢ τὸν Υἱὸν τὸ εἶναι Υἱὸν, ἢ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα
 τὸ εἶναι Πνεῦμα, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.
 Ὅσπερ οὖν καὶ διαμονὴ ἰδιότητος τοῦτο ἐστὶ τὸ εἶναι
 ἕκαστον τῶν τριῶν, ὅπερ ἐστίν. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐδε-
 μία ἐντεῦθεν ἡ σύγχουσις δηλοῖται τὰ εἰρημένα· ὅτι
 δὲ αἱ τῆς Τριάδος κυρίως ἰδιότητες αὐτὰ ταῦτα εἰσι
 τὰ ὀνόματα, τὸ Πατὴρ, Υἱός, καὶ Πνεῦμα, διὰ τῶν
 γραφικῶν τῶνδε παραστήσομέν σοι μαρτυριῶν. Ὁ
 Νύσσης ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου δευτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ,
 « Ἢ τῶν ὑποστάσεων, φησὶν, ἰδιότης τραπὴν καὶ
 ἀσύγχυτον ποιεῖται τὴν τῶν πρώτων διαστολήν,

Πατρός, λέγει, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· διὰ γὰρ τῶν κλήσεων τούτων οὐ φύσεων διαφορὰν διδάσκοντα, ἀλλὰ μόνως τὰς τῶν ὑποστάσεων γνωριστικὰς ἰδιότητας. » Ὁ Χρυσόστομος ἐν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων οὕτω φησὶν· « Ἰδιότητα μὲν γὰρ ὅταν εἰπω, τὸν Πατέρα, Πατέρα νόησον, καὶ τὸν Υἱόν, Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα ἅγιον. Αὗται γὰρ αἱ ἰδιότητες οὐκ ἀντιστρέφονται· οὐ δύναται γὰρ ὁ Πάτερ ὕψος εἶναι, ἢ ὁ Υἱὸς Πάτερ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι Πάτερ, ἢ Υἱός. » Καὶ ὁ ἁββᾶς Θεόδωρος ὁ φιλόσοφος· « Ταῦτα, » φησὶ, « τὰ τρία οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσιν εἰ μὴ μόνον κατὰ τὰ ἰδιώματα, κατὰ τὸ τὸν μὲν εἶναι Πάτέρα, τὸν δὲ Υἱόν, τὸ δὲ Πνεῦμα.

γ'. Τέταρτον καὶ τελευταῖον τῆ δὴ διαλαμβάνετο ὑποκρίσει, ὅσα οἱ ἀντιλέγοντες ἰσχυρεῖν νομιζουσιν, ἵταν λέγωσιν ὡς τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις εἰπόντος· τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, πῶς ἂν τοῦ Εὐαγγελίου μὴ παραβάτης κριθεῖσθαι ὁ μὴ κατὰ πῶσαν ἀνάγκην, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος, ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι εἰρηκεν, ἐν τῷ Συμβόλιῳ ἀναγνωσκῶν· Πρὸς γοῦν ταῦτα ἱκανὰ σοὶ ἔσται τῶν λεγόντων εἰς ἐπιστομισμόν, ταῦτα ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ Πίστεως λόγῳ, ἐν ἐν τοῖς Ἀσκητικαῖς ἐκείνους ἐκδέδωκεν, οὕτω φησὶν ἐπὶ λέξεων· « Φανερά ἐκπτώσις πίστεως καὶ ὑπερηφανίας κατηγορία, ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπιστάγειν τὸ μὴ γεγραμμένον, καὶ τὸν Ἀπόστολον παράγει ἐν ὑποδείγματι ἀνθρωπίνῳ σφοδρότερον ἀπαγορεύοντα τὸ προσθεῖναι ἢ ἀφελεῖν τι ἐν ταῖς θεοπευσταῖς Γραφαῖς, δι' ὧν φησὶν· Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. » Ὅμοιοι γοῦν ὁ ταῦτα πάντα κατὰ λεπτόν ἐξασφαλίζόμενος ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, οὐκ ἐπιείκει καὶ αἰ τοιαῦται περικοπαί, πίστιν ἔγγραφον ἐξ αἰτήσεως τινῶν ἐκείνους, οὐδ' ὅπως ἐν αὐτῇ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐφη Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, ὅπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἡ Κυριακῆ φωνὴ παραδίδωκε. Τί γοῦν ἐπὶ τούτοις· οἱ πάντα, ὡς βούλονται, λέγοντες φήσουσιν· Ἄρα τοῦ Εὐαγγελίου παραβάτης ὁ μέγας Βασίλειος κριθήσεται περ' αὐτοῖς, οὕτω πεποιθώς; Εἰ γὰρ ἡ ἐν λέξει προσθήκη τὴν Εὐαγγελικὴν παραχαράττει ἀλήθειαν, καὶ τὸ παραδόσθαι ἐκτίθεσθαι πίστεως, καὶ μὴ τὰς Εὐαγγελικὰς τοῦ Σωτῆρος πίστει διαλαμβάνειν, ἀλλὰ ταύτας παρατρέχειν σιγή, καὶ τοῦτο πάντως ἀθετεῖν ἔστι τὰς τοῦ Κυρίου φωνάς, καὶ παραχρᾶστεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἄλλ' εἰ τοῦτο ἦν ἀληθές, οὐκ ἂν ὁ μέγας οὗτος Βασίλειος νῦν μὲν ἔλεγε· « Φανερὰν ἐκπτώσιν πίστεως εἶναι, καὶ ὑπερηφανίας κατηγορίαν, ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπιστάγειν τὸ μὴ γεγραμμένον· » νῦν δὲ ὄρον πίστεως καὶ εὐσεβείας παραδίδους, τὴν ἐν Εὐαγγελίοις γεγραμμένην ἐλεολοκεῖ τοῦ Κυρίου φωνῆν. Πάντως οὕτω πεποιθώς ὁ ἱσχυριστὴς ἐκεῖνος ἀνήρ, ἐναργῆ ποιεῖται ἀπόδειξιν τοῦ μὴ τῶν γεγραμμένων εἶναι ἀθέτησιν τὸ λέξαις ἐν ταῖς θεολογίαις ἀποσιωπᾶσθαι Εὐαγγελικὰς τε καὶ ἀποστολικὰς, ὅπῃνα ἐκ τῆς ἰσχύος τῶν ἄλλων ἀπασῶν λέξεων αἱ θεολογίαι τὸ ἀκριβὲς καὶ ἐντελὲς ἀποφάνωνται, καὶ εἰ μὴ εὐσε-

lationibus non naturarum discrimen edicemur, sed solas hypostaseon exploratas proprietates. » Chrysostomus, in uno suorum sermonum, sic loquitur: « Proprietatem enim cum dixerō, Patrem Patrem intelligito, et Filium Filium, et Spiritum sanctum Spiritum sanctum. Hæ enim proprietates non convertuntur. Nam non potest Pater Filius esse, aut Filius Pater, aut Spiritus sanctus Pater et Filius. » Et Theodorus abbas philosophus: « Hæc tria nihilo inter sese discordant, nisi sol modo proprietate; hunc scilicet esse Patrem, hunc Filium, illum Spiritum sanctum. »

8. Quarto et postremo tuæ relationis capite continebantur, quæ adversarii mirum quantum valere adversum nos opinantur. Cum Dominus in Evangeliiis dixerit, a Patre procedere, qua ratione non pervertere Evangelium judicabitur is, qui modis omnibus, non uti ipse Dominus enuntiavit, a Patre procedere, in Symbolo recitat? Ad similia pronuntiantium ora frenanda, satis fuerint dicta magni Basilii, in oratione de Fide, quam ille inter Ascetica publicavit. Verba illius sunt: « Haud dubie manifestum hoc infidelitatis argumentum fuerit, et signum superbiæ certissimum, si quis eorum, quæ scripta sunt, aliquid velit rejicere, aut eorum, quæ non scripta, introducere, adducatque apostolorum, sumpto ex hominibus exemplo, vehementissime interdicens, ne quid eorum, quæ in divinis Litteris habentur, dematur, aut addatur. Sic enim est apud illum: Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. » Hic itaque, qui hæc omnia ita injuratim præmuniverat, in eadem oratione, cujus adductæ pericopæ sunt, scripto mandatam fidem nonnullis postulantibus tradens, nullo modo in ea expressit, Spiritum qui ex Patre procedit, quod Dominica vox in Evangelio enuntiaverat. Quid ad hæc respondebunt, qui omnia, utut in hucam venerint, effutium? Num apud ipsos, veluti Evangelii transgressor, hunc in modum res pertractans magnus Basilius condemnabitur? Etenim, si in dictionibus additio Evangelicam lædit veritatem et fidem, tradere, neque in ea evangelicas Servatoris voces comprehendere, sed eas silentio præterire, et hoc etiam est Domini voces pervertere, et Evangelium violare; si id, inquam, verum esset, nunquam nguus Basilius diceret: « Haud dubie manifestum infidelitatis argumentum, et signum superbiæ certissimum, vel ex his, quæ scripta sunt aliquid rejicere, vel eorum quæ non scripta sunt, introducere; » cum nunc, fidei pietatisque definitionem tradens, Domini vocem, quæ in Evangeliiis est, tacitus præterierit. Qui cum rem ita peregrisset, vir ille, angelis non absimilis, plane demonstrat, eorum, quæ scripta sunt, violationem non esse, dictiones tum evangelicas tum apostolicas, cum de theologicis tractamus, silentio obviare, dummodo ex aliarum omnium dictionum

sententia dicta theologica accuratum perfectumque intellectum præ se ferunt. Et, si nulla pietas immittitur, dum scripti dictiones detrahuntur, dum sententia pietati adhæreat; neque pietatis erit violatio, dictionum additio, dummodo additarum dictionum sententia, nulla in re, pietatem immutat. Hinc nos, qui Romanæ Ecclesiæ societatem amplexati sumus, propter additionem criminantes, cogitationibus ad id comprobandum haud probe petitis, temere insulseque adoriuntur. Et in illis, quæ simili modo ab iisdem afferuntur, haud attendens animum, proprii oneris quod est, concedito tibi gregi pacem et concordiam gignere, curam gerito. Et nunc quidem de iis, quæ ad nos retulisti, solutiones a nobis consecutus, id idem et in posterum obtinebis, si quid iterum simile nobis significaveris.

Αθείας ἐστὶν ἄλλειψις ἢ τῶν γραφικῶν ἄλλειψις λέξεων, ὁππότεν ἔχει τὸ τῆς εὐσεβείας ἀπρητισμὸν ἢ ἔννοια, οὐδὲ εὐσεβείας ἐστὶν ἀθέτησις τῶν λέξεων ἢ προσθήκη, ὁππότεν ἢ τῶν προστιθεμένων λέξεων ἔννοια τὴν εὐσέβειαν ἀπαραιοῦται συντηρεῖ. Ὅθεν οὐδὲ οἱ τοὺς σπεισμένους ἡμᾶς; τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ κακίζοντες διὰ τὴν προσθήκην εὐστόχως τοῖς εἰς τοῦτο λογισμοῖς ἐπιβάλλουσι. Καὶ εὐ, μηδὲν τῶν εὐτω προφερομένων φροντίζων, τοῦ οικείου ἔργου, ὅπερ ἐστὶν ἡ πρὸς εἰρήνην τοῦ πιστευθέντος ποιμνίου συμβίβασις, ἔσο ἐπιμελούμενος. Νῦν μὲν περὶ ὧν ἀνέφερες, τὰς λύσεις ἐξ ἡμῶν πορισάμενος, οὐκ ἀπόχρησον δὲ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, εἰ γὰρ τι τοιοῦτον, καὶ πάλιν ἀνεπέγκης ἡμῖν.

iterationum simile nobis signi-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΟΥΓΔΑΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΝ

ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ.

EJUSDEM

AD

SUGDÆÆ EPISCOPUM THEODORUM.

LIBER TERTIUS.

1. Rursus litteræ a te nobis redduntur, et rursus tibi nos argumenta disserendi prompte exhibemus; quibus facile poteris respondendo illis opponere, qui novis sæpè adinventis artibus ostendere conantur, circa pietatis cultum Romanos ælerrare, tanquam qui ex Patre et Filio, quam nos ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus existentiam tenemus, asseverent. Erunt porro, quæ nunc a nobis tibi suppeditantur ad respondendum argumenta, primum quidem ex historia, secundum ex scriptis auctoritatibus, uti in aliis nostris tractatibus perégimus, desumpta. Namque cum primum conspexeris, Photium, quidquid blasphemum ac impium in Romanam Ecclesiam oblatravit, furore ac iracundia effutiisse, non leves vires tibi comparabis, ad eorum ora respondendo frenanda, qui absque ullo examine Photium sequuntur; secundum a scriptis auctoritatibus assumes, quæ in usu sunt, adversariorum contradictionibus opponens, ea firmitate, quæ in dubium verti non poterit.

Β α'. Πάλιν σου τὰ γράμματα πρὸς ἡμᾶς, καὶ πάλιν σοι προθύμως ἡμεῖς τὰς ἀφορμὰς τῶν λόγων παρέχομεν, δι' ὧν ἀντιλέγειν ἐξέσται σοι τοῖς ἐκ διαφόρων ἀποδείξει πετραμένους εὐρεσιλογιῶν σφάλεσθαι τάχα Ῥωμαίους πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ὡς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προσθευομένην παρ' ἡμῶν τοῦ παναγίου Πνεύματος προσθεύοντας ὑπαρξῖν. Ἔσονται δὲ ἡμῖν αἱ τὸ νῦν πρὸς τὸ ἀντιλέγειν παρεχομένων λόγων σοι ἀφορμαὶ προηγουμένως μὲν ἀπὸ ἱστορίας, δευτέρως δὲ καθὼς καὶ ἐν ἄλλοις, ἀπὸ Γραφῶν. Μαθὼν γὰρ πρῶτον ἐξ ἱστορίας ὡς πᾶν εἴ τι Φώτιος ἄθεσμον κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξεκορύφωσεν Ἐκκλησίας, θυμῷ στρατηγούμενος ἀπειράσαστο, οὐ τὴν τυχοῦσαν ἰσχὺν πρὸς ἐπιστομισμὸν καὶ ἀντιρρήσιν τῶν ἐπὶ τῷ σχίσματι ἀνεξετάστως ἀκολουθούντων ἔξεις Φωτίῳ· δευτέρως δὲ καὶ τὸ ἀπὸ Γραφῶν προσειληφῶς ἂ συνηθεῖς, ἐπὶ τῷ ἐπ' ἀντιρρήσει τῶν ἀντιδίκων πορίσει πρὸς τὸ ἀναμφίλεκτον ἰσχυρόν.

β. Ἔστι μὲν οὖν τὸ ἐξ ἱστορίας οὕτω σοι προβαίνον καὶ ἐπὶ τοιούτοις. Ὡς γὰρ τῷ ὀρχηρατικῷ τῆς Κωνσταντινου ἐποφθαλμίσας Φώτιος θρόνον, τὴν μὲν ἐπ' αὐτοῦ ἄγιον ἀληθοῦς ἄνδρα τὸν Ἰγνάτιον ἐξαίρων ἀπέσωστο, ἐαυτῷ δὲ τοῦτον περιεποίησατο. Ὁ δὲ τὰ τῆς δυναστείας τῷ τὸν ἀποστολικὴν τότε κοσμοῖντι θρόνον, τῷ πάππῃ Νικολάω ἀνέφερεν, αὐτίκα ἐν τῇ πρώτῃ τῶν κατὰ Φωτίου πρὸς τοὺς ὑποκειμένους τῷ πατριαρχικῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνῳ ἐπιστολῶν ὁ πάππας Νικόλαος τάδε κατὰ βῆμα διέξεισιν· « Ἀκούσαντες γὰρ ἡμεῖς ὅτι τὴν ἐξ ἡμῶν, φθόνῳ καὶ ὑπερηφανίᾳ ὀρμώμενοι κατὰ τοῦ πομπέου καὶ δ. δασκάλου αὐτῶν, τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰγνατίου, ἐπανάστησαν, καὶ ἐξώσαν τῆς Ἐκκλησίας αὐτὴν, ἐν μερίμνῃ γεγονάμεν, καὶ μάστιγα ἐπιπέσαν ἐν πάσῃ τῇ εἰρημένῃ ἐπαρχίᾳ καὶ ταῖς ὑποκειμέναις αὐτῇ πόλεσι διὰ τινὰ Φώτιον ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς καὶ κοσμικῆς στρατιᾶς, καὶ σχήματος, καὶ τῶν ἀνακτορικῶν οἰκῶν τυγχάνοντα, καὶ αἰφνίδιον καρέντα, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ ἐναντίως τῶν ἱερῶν κανόνων προβληθέντα, οὐ μικρὸν ἀκηχόμεν ἀναφυέν· » καὶ μετ' ὀλίγα τῆς ἐπιστολῆς· « Οἱ δὲ ἀποκρισιάρχοι ἡμῶν καταλαβόντες τὴν Κωνσταντινουπόλιν, καὶ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν πτήξαντες, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἠθέτησαν τὰς ἐντολάς ἡμῶν, καὶ μετὰ Φωτίου τοῦ μοιχοῦ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἐκοινωνήσαν μυστηρίων, καὶ Ἰγνάτιον τὸν γηραιὸν ἄνδρα καὶ ἄγιον κατέκριναν, καὶ τῆς ἱερατικῆς ἀξίας ἐξήλασαν· » καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς· « Φώτιος δ' ἀπὸ σχισματικῶν γινωσκόμενος, καὶ ἀπὸ κοσμικῆς ὑπηρεσίας, καὶ στρατείας, καὶ ἀγορᾶς, αἰφνίδιον καρεῖς, καὶ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Συρακουσῶν ἐπισκόπου, τοῦ καθηρημένου, χειροτονηθεὶς, ζῶντος τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰγνατίου, τοῦ βιαίως ἐκβληθέντος, καὶ μετὰ τῶν κατακρίτων, καὶ ἀναθεματισμένων, καὶ μετὰ τῶν παρὰ τοῦ προκατόχου ἡμῶν, τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου, δεσμευθέντων κοινωνῶν, καὶ ἀναστρεφόμενος, μεθ' ὧν καὶ συνόφανε τὰ κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου· καὶ διεστρέφας τοὺς περ' ἡμῶν ἀποσταλέντας ἐπισκόπους, ὥστε συνευδοκῆσαι αὐτῷ, καὶ μέχρι νῦν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ συστρέφω, καὶ κολάζω αὐτὸν τε τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κολάσειν ἀφορήτους, ἔστω τῇ τοῦ παντοδυνάμου ἐξουσίᾳ Θεοῦ, καὶ τῶν μακαρίων ἀποστόλων καὶ κορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν ἁγίων, καὶ τῶν τιμίων καὶ οἰκουμενικῶν ἐξουσιῶν, αὐθεντικῆς πάσης ἱερατικῆς τιμῆς καὶ δόματος· ἀλλότριος, καὶ παντὸς τάγματος κληρικῶ ἀπέβλητος. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ τοῦ πάππας Νικόλαου ἐπιστολῇ, ἣν ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ κατὰ Φωτίου εἰσβολῇ ἐκεῖνος ἀπέλυσεν. Ἐν οἷς δὲ ὁ τοῦτου διάδοχος Ἀδριανὸς κατὰ τοῦ αὐτοῦ γράφει Φωτίου ταῦτα κατὰ λέξιν εὐρίσκαται· « Ἰδὲ συνέδριον τῆς ματαίτητος τῆς ἐκ τῶν Φωτίου καὶ τοῦ ὑπεπιστοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ βασιλέως πάλαι ἐν Κωνσταντινουπόλει τυραννικῶς κατὰ τῆς αἰδεσίμου τῶν Ἰωβαίτων Ἐκκλησίας καὶ τῶν ταύτης προνομίων συναβροισθῆν, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθρὸν καὶ πάσης ψευδοπροφητείας ἀνά-

A 2. Historia hoc modo successit, et res ita se habuit, uti narro. Cum in sedem Constantinopolitanam cupiditatis oculos Photius adjecisset, qui suo ævo illam tenebat, hominem plane sanctum, Ignatium eiecit, et sedem occupavit. Ignatius quæ violenter peracta fuerant, sedem Apostolicam exornanti papæ Nicolao significavit, qui statim in ipsa prima epistola inter eas, quas adversus Photium sedibus patriarchicis Constantinopoleos throno subjectis dederat, hæc verbis iisdem expressit : « Postquam enim accepimus quosdam superbiæ fastu inflatos, et invidiæ facibus inflammatos contra pastorem suum et doctorem comministrum nostrum Ignatium insurrexisse, atque ex Ecclesia populiase, magna sane cura affecti sumus, ob eam potissimum causam, quod schisma in illa urbe et provincia, et omnibus subjectis illi civitatibus propter Photium quemdam a foro profectum, et sæculari militia et habitu, et ex Palatinis ædibus subito attonsum, atque in Ecclesiam, reclamantibus sacris canonibus, tractum collocatumque non modicum audiremus obortum. » Et post non multa epistola adjectis : « Legati vero nostri, postquam Constantinopolim pervenere, regiam formidantes potentiam, ut ipsimet aiunt, mandata nostra neglexerunt, et cum Photio mæcho in sacris communicarunt, Ignatiumque virum ætate, juxta ac sanctitate venerandum damnaverunt, atque de dignitatis gradu deturbarunt. » Et post non multa ejusdem epistola : « Photius a schismaticis, et sæculari ministerio, a curia, militarique, seu forensi functione repente attonsus, atque a Gregorio Syracusano episcopo damnato, vivo adhuc comministro nostro Ignatio per vim pulso consecratus : et cum damnatis anathematisque vinculis, a sancto Benedicto, qui nos præcessit, constictis communicans, et conversans, cum quibus insidias Ignatio patriarchæ concinnavit, nostrosque legatos episcopos ad suam protrahendo sententiam pervertit : qui etiam hodie Ecclesiam Dei perturbat, et patriarcham Ignatium, illique adhærentes intolerandis cruciamentis affligit, Dei omnipotentis auctoritate, et beatorum Petri et Pauli principum apostolorum, omniumque sanctorum, et venerandarum sex œumenicarum synodorum, quæ sacri-dotali honore, et nomine sit alienus, et omni clericatus officio prorsus exutus. » Et hæc quidem continentur in Nicolai papæ epistola, quam ille, cum primum intrusus esset Photius, scripserat : at in iis, quas scripsit, qui cum excepit Adrianus, adversus eundem Photium, verba hæc habentur : « Vanitatis conciliabulum a Photio, et ejus fautore Michaelie imperatore per vim, et tyrannidem contra venerandam Romanam Ecclesiam, et ejus auctoritatem uuper Constantinopoli coactum, uti vitatis inimicum, et omni falsitate reftum, Ephesino illi latrocinio comparatum : impiæque acta illius, ubicunque habeantur, penitus abolenda decernimus ignique pabulum, et diris execrationibus devove-

mus. » Et paucis annexis : « Photium ab antecessore nostro, nobisque de criminibus propositis damnatum et anathematizatum, posteaque priora scelera novis superantem et contra venerandam summamque apostolicæ Sedis auctoritatem sese ingentem, novaque mendaciorum et pravorum dogmatum signenta concinnantem, atque adversus antecessorem nostrum sanctissimum papam, et contra nos ipsos latrare ausum, et rursum damnamus, et hac de causa speciatim anathemate percellimus. » Post alias pericopas adversus Photium, hæc quoque verbatim scripta comperiuntur : « Photio curiali, et invasori. Photio seculari et forensi. Photio neophyto, et tyranno. Photio schismatico, et damnato. Photio mœcho, et parricidæ. Photio architecto mendaciorum. Photio novo Dioscoro. Photio novo Judæ, anathema. » Et hæc quidem tot ac tanta Photium inflammaverunt, ad publicandum quæ ille adversus Romanam Ecclesiam propudiosa nimis et criminosa oblatravit, scriptoque etiam condemnavit.

καὶ τσαῦτα ἦσαν ἐκεῖνα, ὅσα καὶ ὅσα Φώτιον ἀνεβρίπισαν πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ ῥηθέντα τε καὶ γραφέντα κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀπόφραγμα.

3. Sed postquam ex hominum vita Nicolaus nigresset, nigresset quoque post eum Adrianus, et Joannes pontifex, qui sedem post eos apostolicam exceperat, Photium throno redditum, æquo animo admisisset, cogit synodum in Byzantio Photius trecentis et amplius præsulibus celebratam et canones edit, et quidquid adversus Romanam Ecclesiam dissidii tempore actum fuerat, pronuntiaturque, anathemate ferit. Oportet igitur, quotquot ante nostram hanc ætatem, et hac nostra secuti sunt, et sequuntur, quæ Photius adversus Romanam Ecclesiam composuit, non tantum ad scandalum absque ulla ratione conceptum, sed ad Deo gratam, postmodum subsecutam viri illius pacem et concordiam, mentem iligere, illique veluti Christi pacifici alumnos potiores partes tribuere. Verumtamen hi, o pessimas cujusvis mali auctoris insidias! magis, quam antiquus Israel tabulis lapideis, ab eo datis atque dictatis, ad convellendam tum magni Basilii, tum aliorum sanctorum Patrum pronuntiata animum attendunt, nec advertunt eumdem ex propriis propositiones pro dogmate suo stabiliendo commentum fuisse quarum manifestam in Sanctorum de divinis sententiis contrarietate examinare non sustinent.

4. Et cum nos illos adhortamur, ut tandem aliquando respiciant, et quæ ille pro pace ineunda dixit, scripsitque, attente considerent, qui semel dissidium unioni præposuere, magis repugnantem sese opponunt, dum in dictatis ad Eusebium hæc verbatim illum enarrantemprehendunt : « Porro meus Joannes : meus cœnium est et rebus aliis, et quod negotia nostra magis quam alii amice amplexus est; hic itaque Joannes noster, prudentia juxta ac pietate strenuus, necnon ad injustitiam,

Α μετρον, τῷ Ἐφεσίων ληττρικῶ παραβάλλομεν· καὶ τὰς αὐτοῦ μιαιφὰς πράξεις, ἐν οἷς ἂν ὦσι, παντάπασι ἀφανισθῆναι ὀρίζομεν, καὶ παρανάλωμα πυρὸς γενέσθαι, καὶ ἀναθεματισθῆναι· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Φώτιον τὸν ὑπὸ τοῦ προκατόχου ἡμῶν, καὶ ὑφ' ἡμῶν ὑπὲρ τῶν προκειμένων ἐγκλημάτων καταδικασθέντα, καὶ ἀναθεματισθέντα, εἶτα τὰς προτέρας ἀνομιὰς ὑπερβάνα, καὶ κατὰ τῶν εἰδεδίμων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου προνομίων εἰσφορήσαντα, καὶ ἐφευρθεῖς ψευσμάτων, καὶ διεστραμμένων δογματῶν καὶ κατὰ τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου πάππα, καὶ καθ' ἡμῶν ὑλακτῆσαι τολμήσαντα, καὶ αὖθις κατακρίνομεν καὶ ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἰδικῶς ἀναθεματίζομεν. » Μετὰ δὲ περικοπὰς ἄλλας τῶν κατὰ Φωτίου συγγεγραμμένων καὶ τὰδε αὐτολεξεῖ γεγραμ-

Β μένα εὐρίσκοντα· « Φωτίῳ τῷ βουλευτικῶ καὶ ἐπιδητορῷ. Φωτίῳ τῷ κοσμικῶ καὶ ἀγοραῖῳ. Φωτίῳ τῷ νεοφύτῳ καὶ τυράννῳ. Φωτίῳ τῷ σχηματικῶ καὶ κατακεκριμένῳ. Φωτίῳ τῷ μοιχῶ καὶ πατροκτόνῳ. Φωτίῳ τῷ τέκτονι τῶν ψευσμάτων. Φωτίῳ τῷ νέῳ Διοσκόρῳ. Φωτίῳ τῷ νέῳ Ἰουδᾷ, ἀνάθεμα. » Ταῦτα

γ. Ἐπεὶ δὲ παρῆλθε μὲν τῶν ὧδε Νικόλαος, ἀπῆλθε δ' ἐπ' αὐτῷ Ἀδριανός, καὶ πάππας Ἰωάννης τὸν ἀποστολικὸν διαδεξάμενος θρόνον, οὐ συνιδέξατο καὶ τὴν κατὰ Φωτίου δυσμένειαν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπανόδῳ αὐτοῦ δεξιῶς αὐτὸν ἀπεδέξατο, σύνοδόν τε Φώτιος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀθροίζεις ὑπὸ πλεόνων ἡ τριακοσίων ἀρχιερέων συγκροτούμενην, καὶ κανόνας ἐκτίθει, καὶ πᾶν εἴ τι κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ τῆς διαφορᾷ χρόνῳ ἐπράχθη καὶ ἐλαλήθη παραδιδῶνιν, « Ἐδεῖ γοῦν τοῖς ὅσοι τε πρὸ ἡμῶν, ὅσοι τε ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ, καὶ παρηκολούθησαν, καὶ περακολουθοῦσιν, οἷς Φώτιος κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς συνεγράφατο Ἐκκλησίας, μὴ πρὸς μόνον ὄραν τὸ τοῦ σκανδαλοῦ ἀλόγιστον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εἰσέπειτα θεοφιλή τοῦ ἀνδρὸς ἐκεῖνου εἰρήνην, καὶ ταύτῃ μάλιστα τὸ κράτος ὡς τοῦ εἰρηνικοῦ Χριστοῦ μαθητὰς ἀπονέμειν. Οἱ δὲ, ὡ τῆς κακίης, τοῦ ἀρχεκάκου ἐπιβουλής. Πλέον ἢ ταῖς Μωσαϊκαῖς πλαξίν ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ τοῖς παρ' αὐτοῦ ῥηθεῖσι, καὶ ταῦτα προδήλωσ' ἐπ' ἀντιθέσει τῶν τοῦ μεγάλου

Δ Βασιλείου, καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων Πατέρων θεολογιῶν προσανέχουσι, καὶ οὐ συνορῶσιν, ὅπως δογματικὰς τινὰς προτάσεις οἰκοθεν ἐφεῦρεν αὐτῷ, ὡς τὴν πρὸδηλον αὐτῶν κατὰ τῶν πατριαρχικῶν ἐναντιότητα διερευνησαὶ ἀνέχονται.

δ. Ὑποτιθεμένοις δὲ ἡμῖν ἐπιστραφῆναι ποτε, καὶ ὡν ἐκεῖνος πρὸς εἰρήνην καὶ εἶπε καὶ ἐγραψεν, οἱ ἅπασ τὸ σχίσμα τῆς ἐνώσεως ἀναθλόμενοι, ἐνστατικώτερον ἀντιβαίνουσιν, ἐν τοῖς πρὸς Εὐσεβίου λόγοις τὰδε κατὰ ῥῆμα διεξιόντα ἐκαίνον εὐρίσκοντες. « Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης· ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα, καὶ οὗ πλέον τῶν ἄλλων ἐξῆκλειτο τὰ ἡμέτερα· οὗτος τοῖνον δ' Ἰωάννης· ὁ ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρείος, ἀνδρείος δὲ τὴν εὐσέθειαν, πρὸς δὲ μισεῖν, καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν καὶ πᾶσαν δυσσέθειαν, καὶ οὐχ

ἱεροῖς, δεσμοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρ-
κείν δυνάμενοι, καὶ τὸ ἔτακτον εἰς τάξιν μεταβάλ-
λειν. Οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρ-
χιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεισμάτων καὶ περιδόξων
τοποτηρητῶν Παύλου, καὶ Εὐγενίου, καὶ Πέτρου
τῶν ἀρχιερέων, καὶ ἱερῶν Θεοῦ ἐν τῇ καθ'
ἡμῶν συνόδῳ παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ
θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρ-
χιερεῖς, τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενοι Σύμβολον,
γνώμη καὶ γλώσση καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημέ-
νων περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέ-
γραψέ τε καὶ ἐπισφραγίσατο. Ἔταυτα λέγοντα
οὐδὲσι εὐρίσκοντες Φώτιον οἱ πρὸς οὐδ' ἡμεῖς τοὺς
λόγους ποιούμεθα, οἶονταί τῆς ἐχθρας τὴν εἰρήνην
αὐτὸν ἀνταλλάξασθαι, τὴ δὲ διὰ τοὺς τοῦ πάππα
Ἰωάννου θεοσεβεῖς τοποτηρητάς τὸ δῖχα τῆς προσ-
θήκης ἀναγινωσκόμενον παρ' ἡμῶν τῆς πίστεως
Σύμβολον ὑπογράψαι τε καὶ ἐπισφραγίσασθαι. Τὸ
δ' ὡς ἂν τις τῶν εὐθροῦς ἐπιδόλλειν εἰδόντων,
ῥῆθιον εἰς πίστιν ἠγῆσαιτο ἀπὲρ μὴδὲ δογματικὸς
τις λόγος ἐν τῇ πρὸς εἰρήνην γενομένη τότε συνόδῳ
εὐρίσκεται κινήσει, ἀλλ' ἐπίκρυψις τοῦτο τῆς
ἀληθοῦς ἦν αἰτίας, καθ' ἣν ἡ κατὰ πάσης τῆς
Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνήθη τῷ Φωτίῳ δυσμέ-
νεια. Τὸν γὰρ ἐξ ἀπάντων ψόγον ὑφορώμενος Φώ-
τιος ἐφ' οἷς τοῦ μὲν πάππα Νικολάου μὴ προσειμέ-
νου αὐτὸν, πᾶσαν τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν πρὸς
τὸ θεῖον ἐξυβρίζουσαν, καὶ ἀσεβοῦσαν, καὶ παρα-
νομοῦσαν τὰ ἔσχατα ἀπεκάλει τοῦ δὲ πάππα Ἰωάν-
νου τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καθίδρυσιν
τούτου ἐπευδοκῆσαντος, ἄγλιαν ταύτην καὶ εὐσεβείας
ἐδέσκαλον ἀνεκέρηυτεν ὡσπερ τιτὴ ἀπολογία ὑπὲρ
τῆς πρὸς τὸν πάππαν Ἰωάννην εἰρήνης προβάλλε-
ται τὸ διὰ τῶν ἐκεῖνου τοποτηρητῶν τὸ τῆς πίστεως
ἐκεῖνον ἀποδέξασθαι σύμβολον, καὶ γνώμη καὶ
γλώσση καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν τοιούτων περιφανε-
στάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπογράψαι αὐτὸ
καὶ ἐπισφραγίσασθαι. Τοῦτο δὲ οὕτω πεποιθήσασιν
οὗτοι, διὰ τὸ καὶ τοὺς πρὸ τοῦ πάππα Ἰωάννου
τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον κοσμοῦντες
τὸ τοιοῦτο Σύμβολον ἄγιον καὶ εὐσεβείας πλήρες
ὁμολογεῖν. Ὅπερ οὖν καὶ οἱ ἐξ ἐκεῖνου μέχρι τοῦ
νῦν καὶ γνώμη στέργουσι καὶ γλώσση ἀνακηρύτ-
τουσι. Καὶ ἀπόδειξις μοι τοῦ λόγου τὸ τῶν Εὐαγγε-
λίων ἀμεταποίητον, καὶ πᾶσα γραφὴ πατρικὴ, ἡ τὸ
πνεῦμα λέγουσα ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, δῖχα
ὁμολογουμένη.

Ἔ. Μέχρις ὧδε, ὅπως καὶ ἀπὸ μόνης ἱστορίας
ἔσται σοι ἀντιβαίνειν τοῖς κατὰ τὸ πειθεσθαι Φωτίῳ
ἀντιλέγουσιν ἡμῖν παραδοῦς, ἀπάρτι καὶ τὸν ἀπὸ
τῶν Γραφῶν κατὰ τὸ σύνθηρος προσθήσω σοι ἔλεγ-
χον. Ἐφ' οἷς, ὡς ἐν τοῖς νῦν ἡμῖν διακομισθεῖσι
δεδηλωκας γράμμασιν, οἱ τῷ αὐτῷ Φωτίῳ κειθόμε-
νοι λέγουσιν. Οὗτος καὶ γὰρ ἐπὶ πολλαῖς τῶν γρα-
φικῶν ῥήσεων ἀπεναντίας ταῖς τῶν Πατέρων θεο-
λογίας τοὺς αἰετοὺς λόγους προενεγκῶν, Πνεῦμα
ἁριστοῦ τὸ ἄγιον λέγεσθαι φησι Πνεῦμα, ὅτι χρεῖ
αὐτόν. Καὶ μέχρι τούτου καλῶς παραγγεῖ τὸν λόγον.
Ὅτι δὲ ἄλλον τρόπον λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ λέγει τὸ

PATROL. GR. CXLI.

A quam odio prosequitur et impietatem propulsan-
dam idoneus, et nec sacris canonibus tantum, sed
et civilibus legibus opem ferre, et quod inordinat-
um est, in ordinem redigere, plurimum potens.
Hic gratiose Romanus pontifex per suos piissimos
et gloriosissimos locum tenentes Paulum, Eugenium,
et Petrum præsules, et sacerdotes Dei, qui in no-
stram synodum convenere, quemadmodum catholica
Dei Ecclesia, et prædecessores ejus Romani ponti-
fices, Symbolum fidei acceptans, mente et lingua,
sacrisque dictorum illustrissimorum, et admiran-
dorum hominum manibus subscripsit, et obsigna-
vit. Hæc cum inveniant Photium scribentem illi,
cum quibus nobis sermo est, opinantur inimicitias
cum pace commutasse, quod papæ Joannis pii lo-
cum tenentes, absque additione, quod apud nos le-
gitur, Symbolum subscripserint, et obsignaverint.
Hoc vero nemo ex iis, qui ad bene conjectandum
idonei sunt, facile sibi credendum proponeret, cum
nec dogmatica ulla oratio in ea synodo, quæ pro
pace sancienda coacta fuerat, reperitur edita. Sed
veræ causæ illud erat occultatio, propter quam
cum universa Romana Ecclesia simultates ac ini-
micitias Photio exortæ fuerant. Cum enim verere-
tur, ne omnium reprehensionem incurreret, quod,
cum papa enim Nicolaus non admitteret, Romanam
Ecclesiam universam in Numen injuriam, impiam,
et legum maxime prævaricatricem, nuncuparet;
et cum papa Joannes in thronum patriarchalem
restitutioni illius assensum præbisset, eandem
sanctam et pietatis magistram prædicaret, pro pace
cum Joanne inita, quasi apologiam contextens, per
suos locumtenentes Joannem accepisse Symbolum,
et mente, et lingua, et sacris illustrissimorum et
admirandorum hominum manibus subscripsisse,
obsignasseque. Hoc autem ita isti perfecere, veluti
qui ante papam Joannem Romanam sedem ornavant,
hoc sanctum Symbolum, et pietate plenum præsta-
bantur, et qui post eum ad hæc usque tempora suc-
cessere, et mente amplectuntur, et lingua depræ-
dicant. Et dictum meum demonstrabit Evangelio-
rum nulla facta commutatio, et omnium Patrum
scripta, quæ Spiritum tradunt ex Patre procedere
absque additione ulla ea apud illos ad hunc diem
et legi, et approbari.

προσθήκης παρ' αὐτοῖς καὶ ἀναγινωσκομένη καὶ

D 5. Modum, quo vel ex sola historia poteris con-
tradidere iis, qui Photio fidem adhibentes, nobis
adversantur, cum jam exposuerim : nunc et scri-
ptis testimoniis pro more refutationem in medium
afferam eorum, quæ, ut in tuis ad nos nunc reddi-
tis litteris significasti, qui Photio fidem non dene-
gant, producunt. Hic etenim in plerisque scriptis
traditis sententiis Patrum theologice testimoniis
ex adverso proprios sermones producens, Spiritum
sanctum Christi dici asseverat, quod ipsum inun-
gat, et his hæc usque recte rationem explicat : cum
vero alio modo dici Spiritum Christi affirmat, alio

11

vero Filii, subdola est hæc, praveque contorta expositio : etenim si solummodo ea ratione, qua Christus carnis, et sanguinis particeps factus est, et hominem assumpsit; proprio iunctus spiritu, dictum asserens, « Christi Spiritum », assumendum est, qua vero ex æterno est Deus, nullatenus; retributionis, et mutuæ duarum Christi naturarum communicationis modum inficias iverit. Pravam hanc interpretationem Nysenus quoque refellet, dicens, « Spiritum ex Filio esse astipulatu confirmatur. » Probatque hoc Apostoli dictio: « Quisquis Spiritum Christi non habet, hic ejus non est (1). »

6. Rursumque idem, Spiritum Christi vocat Spiritum, quod ejusdem cum Filio essentialis est : et quod super ipsum manet, et in ipso. At rebus divinis pertractandis magnus Basilius, nunc dicit, « Spiritum Filii (2) esse Spiritum, quod per Filium est ex Patre ; » nunc nullum esse discrimen in rebus theologiacis inter præpositiones *ex*, et *per*, et patienter admodum docet.

7. Iterum Photius, aliud notare dicit dictum affirmans, « Spiritum Dei vel Patris, » sive, « Spiritum Filii Spiritum, » et aliud asserens, « Spiritum ex Patre procedere. » At magnus Basilius : « Erga Patrem, » ait (3), proprietatem intelligo, quando ex Patre procedit, erga autem Filium, quando audio : Quisquis Spiritum Christi non habet, hic illius non est. » Si itaque proprius est Spiritus Patri, quia ex Patre procedit : et proprius est Filio, quia est Spiritus Christi, ubinam est effectus a Photio dictionum differentis vis? Cum vero rursus idem magnus Basilius : « Neque enim minus quidpiam, » dicat (4), « habituri sumus ad cognoscendum Spiritum esse ex Deo, cum audimus illum spiritum esse oris illius. » Sed nomen hoc satis superque fuerit, illius ex Deo existentiam indicare. Quis fidem adhibebit Photio, nisi cerebrum in calcancis ferat, dicenti : Aliud esse manifesto procedere ex Patre Spiritum, et aliud innui, cum quispiam dixerit : Spiritum, qui ex Deo est : « Spiritum Dei, ait magnus Basilius, « audientes, ex Deo esse Spiritum cognoscimus : » indeque dictionem, « ex Deo, » ex Deo existentiam Spiritus significare constabit, quod et dictio asserens, illum ex Deo procedere notat, ut est apud omnes indubitatum.
στην, ὅπερ καὶ ἡ « ἐκ Θεοῦ » αὐτὸ λέγουσα ἐκπορεύεσθαι, κατὰ τὸ παρὰ πᾶσιν ἀναμφίλεκτον λέγε-
ται.

8. Et Photius dicit, « Aliud aperte esse, Spiritum ex Patre procedere, et aliud dictum indicans, illum ex Patre esse. » Annon similia asseverans,

¹⁰ Rom. viii, 9.

(1) Homilia in *Pater noster*.

(2) Spiritus Filii, quod per Filium, in uno ex capitibus, cujus inscriptio : *Quare non et Spiritus Filius Filii?* eandem autem vim habere præpositionis in quinto ad Amphilochium capite de Spiritu

Α Πνεῦμα, ἕτερον δὲ τοῦ Υἱοῦ, σεσοφισμένη ἐστὶ τοῦτο καὶ διάστρωφος παρεξήγησις. Εἰ γὰρ μόνον καθ' ὃν λόγον σαρκὸς ὁ Κύριος μετέσχε καὶ αἵματος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος τῷ ἰδίῳ χρισθεὶς πνεύματι, τὴν « Πνεῦμα Χριστοῦ » λέγουσαν τὸ Πνεῦμα φωνὴν ἐκλαμβάνεται. καθ' ὃν δὲ λόγον ἐξ ἀδίου ὑπάρχει Θεὸς οὐδαμῶς, τὸν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον, καὶ τὴν εἰς ἄλληλα περιχώρησιν τῶν τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεων ἀπαρνήσεται. Ἐλέγξει δὲ καὶ ὁ Νύσσης τὴν παρεξήγησιν, ἐν οἷς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγων προσμαρτυρεῖσθαι, κατασκευάζει αὐτὸ ἀπὸ τοῦ τὸν Ἀπόστολον εἰρηκεῖναι, « Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. »

Β ζ'. Καὶ πάλιν οὗτος μὲν Πνεῦμα Υἱοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα, ὅτι ὁμοούσιον Υἱῷ· καὶ ὅτι ἐπ' αὐτὸν μένει, καὶ ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος νῦν μὲν λέγει « Πνεῦμα Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἐκ Πατρὸς. » νῦν δὲ μηδὲν τι διαφέρειν τῆς θεολογίας τὴν ἐκ, καὶ διὰ, πάντῃ διδάσκει σαφῶς.

ζ'. Πάλιν Φώτιος μὲν ἄλλο σημαίνει λέγει τὴν « Πνεῦμα Θεοῦ, ἢ Πατρὸς, » ἢ « Υἱοῦ » λέγουσαν « τὸ Πνεῦμα » φωνὴν, καὶ ἕτερον τὴν, « ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς αὐτὸ » λέγουσαν. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, τὴν μὲν « Πρὸς Πατέρα νοῶ, » φησὶν, « οἰκειότητα, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ, εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » Εἰ γοῦν οἰκεῖον μὲν Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οἰκεῖον δὲ Υἱῷ, ὅτι ἐστὶ πνεῦμα Χριστοῦ, ποῦ λοιπὸν ἡ τῆς πλαττομένης Φωτίου διαφορᾶς τῶν φωνῶν δύναμις; « Ὅτι δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς μέγας Βασίλειος, « Οὐδὲ γὰρ ἑλαττόν τι, » φησὶ, « μέλλομεν ἐξεῖν εἰς τὸ γινώσκειν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτὸ, ἀλλ' ἰκανὸν καὶ τεῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ ἠηλωσαι τὴν ἐκ Θεοῦ τίς ἂν Φωτίῳ πιστεύσειεν, εἰ μὴ παρὰ ταῖς πέτραις τὸν ἔγκραλον φέροι, λέγοντι, « Ἐτερόν ἐστι περιφανῶς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο δηλοῦται, ὅταν τις λέγῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, « Πνεῦμα Θεοῦ, » φησὶν, « ἀκούοντες, ὁ μέγας Βασίλειος, « ἐκ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα γινώσκωμεν, » κάντεῦθεν τὴν ἐκ Θεοῦ φωνὴν σημαντικὴν τῆς ἐκ Θεοῦ ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος εἶναι συνί-
ται.

η'. Καὶ Φώτιος λέγει, « Ἐτερόν ἐστι περιφανῶς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο ἢ ἐκ Θεοῦ λέγουσα τὸ Πνεῦμα, » σημαίνει φωνή. Πῶς

sancto.

(3) Hoc inquirendum est in orationibus contra Eunomium, et Arium.

(4) Hoc habetur in quarto contra Eunomium libro.

ταῦτα λέγων ὁ προδήλως αὐτῷ τῷ διὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λαλοῦντι πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀντιλέγει; Πάλιν, εἰ μὴ καὶ τὸν μέγαν Βασιλείου ὀπίσω τῶν αἰετῶν ἐξηγήσεων θεῖαι βούλεται Φώτιος, πολὺ ἔστιν ἀληθέστερον ὁμοούσιον Πατρὶ λέγειν τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἔστιν ἐκ Πατρὸς, καὶ ὁμοούσιον Υἱῷ, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ Πνεῦμά τε Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα, ὅτι ὁμοούσιον Υἱῷ. Οὐ γὰρ ὅτι ὁμοούσιον Υἱῷ, διὰ τοῦτο καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁ παρὰ Φωτίου λαβόντες τὰς ἀφορμὰς ἐρρηγελοῦσι τὰ νῦν, λέγεται. Ἄλλ' ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν ἔχει, διὰ τοῦτο καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ ὁμοούσιον Υἱῷ.

8. Πάλιν τῆς φωνῆς ἐπιδραττόμενος Φώτιος, ἦν ἐν τῷ τοῦ Σωτῆρος ὁ Πρόδρομος ἀφήκε βαπτίσματα, εἰ δὲν, εἰπέων, εἰ τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστέρην, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τὴν Κύριον τοῦ Πνεύματος κάθοδον, ἀπόδειξιν δῆθεν τοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ εἶναι ῥῶνον ποιεῖται. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος λέγων, « Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν καθέει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ, τὸν οἰκεῖον τοῦτον λόγον εἰς προφανῆ παρέχει ἀπόδειξιν τοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτό.

9. Πάλιν Φώτιος μὲν τὴν, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται » εὐαγγελικὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν εἰς τὸ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνεται πρόσωπον. « Καὶ ἐπεὶ, » φησὶν, « οὐκ ἐξ ἐμοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, ὁ Κύριος ἐφη ποῖον ἂν ἕτερον πρόσωπον εἶη, ἐξ οὗ τὸ τοῦ Κυρίου Πνεῦμα λαμβάνει, εἰ μὴ ὁ Πατήρ; Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος τὴν τοιαύτην παρεξήγησιν ἀπέλγει, ἐνοῖς οὕτως ἐπὶ λέξεως λέγει, « Ὁ μὲν Υἱός, » φησὶν, « ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν, φησὶν. Ἐπεὶ ὁ ἄγιος ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει λέγει τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ εἶπεῖν ἐν Εὐαγγελίοις αὐτὸν, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται » πῶς ἔστι λέγειν τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ, πρὸς τὸ πατρικὸν ἔχειν πρόσωπον τὴν ἀναφορὰν; » Ὅτι δὲ διὰ τὴν εὐαγγελικὴν ταύτην χρῆσιν τὸν Ἰταλὸν εἰς παράστασιν τῆς ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν ὑπαρξιας τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος, ἀνοίαν αὐτῷ Φώτιος ἐνεπίδει, καὶ μηδὲ τὰ τῶν παιδῶν εἰδέναι λέγει αὐτὸν, ὅπερ καὶ ἐς γραμματιστοῦ ἄρτι φοιτῶντες διεξέρειν οὐδασι τὸ, « ἐξ ἐμοῦ, » πρὸς τὸ, « ἐκ τοῦ ἐμοῦ, » οὐκ εἶδα ποιοῖς ἀντιβλέπει τοῖς ὀφθαλμοῖς Ἐπιφανίῳ τῷ θεῖῳ, τῷ τὰ θεῖα ὄντως ἐπιφανεῖ, τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν ἐντεῦθεν συνάγοντι, ἐν οἷς φησὶν « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἑμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτο; ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. »

¹⁸ Joan. 1, 32. ¹⁹ Joan. xvi, 14. ²⁰ ibid. xv, 15.

(5) Oratione de Apparatione in carne, cuius principium: Qui malis artibus divinas Scripturas intelligere volunt.

A palam Dei spiritui, qui per magnum Basilium loquitur, contradicit? Ideo, ni et magnum Basilium propriis interpretationibus Photius posthabere voluerit, multo magis veritati consonum est, ejusdem cum Patre essentialiter dicere Spiritum, quia ex Patre est, et ejusdem essentialiter cum Filio, quia per Filium, quam Spiritum Filii, et per Filium Spiritum, quod ejusdem sit cum Filio essentialiter. Neque enim, quia ejusdem cum Filio essentialiter est, ideo et Spiritus Filii, et per Filium, dicitur, quemadmodum, qui hujus rei argumenta hauserunt ex Photio, nugantur hoc tempore: sed quia ex Patre per Filium existentiam habet, propterea et Spiritum Filii, et ejusdem cum Filio essentialiter est.

9. Item, quam in Salvatoris baptismo vocem Præcursor emisit: « Vidit, » inquit, « Spiritum descendentem veluti columbam, et in ipso manentem »¹⁸, » arripiens Photius, ex Patre supra Dominum Spiritus descensum, uti demonstrationem, eum nempe ex solo Patre esse, proponit: at magnus Athanasius, scribens (5): « Ex ipso itaque in ipsum descendebat: ex divinitate ipsius in humanitatem ipsius, » hoc suo dicto aperte demonstrat, etiam ex Filio Spiritum esse.

10. Item Photius dictum illud Domini in Evangelio: « De meo accipiet »¹⁹, » in Patris personam refert. « Et cum, » inquit, « non ex me, sed ex eo, quod meum est, Dominus dixit, quæ alia persona fuerit, ex qua Domini Spiritus accipit, quam Pater? » Magnus nihilominus Athanasius hanc pravam interpretationem refellit, cum hæc verbatim pronuntiat (6): « Filius, » inquit, « quæ a divi a Patre, hæc et loquor in mundum »²⁰: Spiritus vero ex Filio accipit, ex meo enim accipiet, et annuntiabit vobis, inquit. » Cum sanctus, » ex Filio Spiritum accipere, » tradat, quo ille in Evangelio dixerat: « Ex meo accipiet, » qua ratione commode dici potest illud, ex meo ad Patris personam referri? Et cum hanc evangelicam sententiam Italus ad comprobendam vivifici Spiritus existentiam ex Filio promat, illi stultitiam exprobrat, et neque ipsum scire asserit, quæ infantulum primum ad litteratores accedentes sciunt: « Ex me, » et « ex meo » nempe differre, ego non plane intelligo, quibus oculis obtuebitur divum Epiphanium, vere satisque in rebus divinis explicandis celebrem, qui ex Filio Spiritus existentiam ex hoc dicto colligit, cum dicit (7): « Quod si Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ab utrisque, ut ait Christus: Qui a Patre procedit, et hic ex meo accipiet. »

(6) Epistola ad Serapionem.

(7) In Ancvoto.

41. Quando vero Photius evangelicum dictum adversariis, veluti aspectu terribile proponat, in quo, cum a Patre procedere Spiritum Dominus dixisset, suum ibi nomen obtulit, plane adversus ipsum Italos defendent variæ ad jam allata dicta evangelica magni Basilii interpretationes. Hic in una ex iis, quas ad Amphiloebium scripsit epistolas: Illud « Nemo » inquit (8), « universalis quidem videtur dictio, adeo ut nulla persona excipi videatur. At non æque in divinis Litteris accipitur, quemadmodum animadvertimus in illo: Nemo bonus, nisi Deus²¹, Neque enim ibi se a boni natura extrahens Filius, hæc astruit. Sed cum primum bonum Pater sit, una simul cum illo Nemo, cum primum subaudiatur, secundum dici credimus. » Et in eadem rursus epistola, non dissimile esse scribit, et illud: « Nemo novit Filium, nisi Pater²², » Neque enim ibi inscitiam Spiritus notat Filius. Sed primo Patri inesse suæ naturæ cognitionem testatur. » Et rursus illud; « Nemo novit eorum, quæ sunt, quæque futura sunt, cognitionem primum, ad Patrem referri et per omnia primam causam hominibus insinuari, dictis ejusmodi putamus. » Et non post multa illius pericopes, « Silentio itaque tanquam quæ in confesso posita erat, propriam personam præteriens Dominus, solum Patrem scire, refert, Patris scientiam figurate per reticentiam, et suam esse astruens. » Similes dictorum evangelicorum interpretationes satis sunt, ad os eorum obturandum, qui veluti magnum aliquod dubium proponunt: « Si etiam ex Filio Spiritus est, quam ob causam in Evangeliiis Dominus, qui procedit a Patre, dixit non addens: Et ex me? » Nam si magnus Basilius, quod nomen Filii siteatur in illis, in quibus dicit: « Patrem solum scire, » causam hanc refert, palamque edicit, « Patris cognitionem figurate per reticentiam, cognitionem esse et Filii, » quis jure sibi vindicaverit, quasi sit Spiritus receptaculum Basilio purius, diverso modo atque Basilius addubitare: quare non et nomen Filii, ut omnibus manifestum est, cum Patris nomine enuntiat, et cum insimul non enuntiat, quare insimul non intelligitur? Quod etenim magis hic Pater de scientia asserit illius diei et horæ, plane veluti dogma afferens, « Neque Filius ipsam agnosceret, nisi Pater agnosceret, » illius verbis fretus, hoc idem et ipse de Spiritus progressu pronuntiabo: nunquam Spiritus progressus fuisset ex Filio, nisi progressus fuisset ex Patre: undenam enim haberet Spiritum Filius, qui nihil extra Patrem proprium habet, nisi a Patre naturaliter ipsum haberet.

42. Et nos quidem hæc omnia respondimus circa ea, quæ ad nos tua reddita epistola continebat. Verumtamen tu modis omnibus accurra, curiosius

²¹ Luc. xviii, 19. ²² Matth. xi, 27.

(8) Hujusce epistolæ initium est: Jam inter multos in questionem vertitur Evangelium.

ια. Ὅτε δὲ φώτιος; ὡς πάνυ τι δυσανείδιετον τὴν εὐαγγελικὴν τοῖς ἀντιλέγουσι προτεινὴν φωνήν, ἐν ἣ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ὁ Κύριος εἰρηκῶς, τὸ οἰκεῖον ἀπεισιώπησεν βνομα, εἰς ἀντιδίκους αὐτῷ ὑπὲρ Ἰταλῶν ἔσονται αἱ διάφοροι πρὸς τὰ ῥηθησόμενα εὐαγγελικὰ ῥητὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεις. Οὗτος καὶ ἐν μιᾷ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῶν τὸ « Οὐδεὶς, » φησί, « καθολικὸν μὲν εἶναι: δοκεῖ ῥήμα ὡς μὴδὲ ἐν πρόσωπον τῆς φωνῆς ὑπεξαίρεισθαι. Ἔστι δὲ οὐχ οὕτω παρὰ τῆ Γραφῆ ἀναφερόμενον, ὡς τετηρήκαμεν ἐπὶ τοῦ, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἐαυτὸν ἐξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως ὁ Υἱός, ταῦτα λέγει· ἀλλ' ἐπιειδῆ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ὁ Πατήρ, τῷ Οὐδεὶς συνυπακουμένου τοῦ πρώτου τὸ δεύτερον εἰρησθαι πιστεύομεν. » Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ πάλιν ἐπιστολῇ· « Τοιοῦτον εἶναι, » φησί, καὶ τὸ, « Οὐδεὶς εἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἀγνοῖαν τοῦ Πνεύματος κατηγορεῖ ὁ Υἱός· ἀλλὰ πρῶτον τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνῶσιν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μαρτυρεῖ. » Καὶ πάλιν τὸ, « Οὐδεὶς εἶδε, » ἐτὴν πρῶτην εἰδησιν τῶν τε ὄντων καὶ τῶν ἔσομένων ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγοντος, καὶ διὰ πάντων τὴν πρῶτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑποδεικνύοντος εἰρησθαι νομίζομεν. » Καὶ μετ' ὀλίγα τῆς περικοπῆς· « Παρασιωπήσας τείνου ὡς ὁμολογούμενον τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ Κύριος, εἰδέναι τὸν Πατέρα μόνον φησί, τὴν τοῦ Πατρὸς γνῶσιν κατὰ τὸ σιωπώμενον καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγων. » Αἱ τοιαῦται τῶν εὐαγγελικῶν ῥητῶν ἐξηγήσεις, ἐπιστομῆσαι ἱκανὰ ἔχουσιν, τοὺς ὡσπερ τι μέγα προτεινόντας διαπόρημα· « εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχει, διὰτὶ ἐν Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » ἐφη, μὴ προσθεὶς καὶ τὸ, ἐξ ἐμοῦ; » Εἰ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος αἰτίαν τοῦ παρασιωπηθῆναι τὸ βνομα τοῦ Υἱοῦ, ἐφ' οἷς λέγει, τὸν Πατέρα μόνον εἰδέναι, τοῦτο λέγει σαφῶς, τὸ « τὴν τοῦ Πατρὸς γνῶσιν κατὰ τὸ σιωπώμενον γνῶσιν εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ, » τίς ἂν εἴη δίκαιος ἔκτοτε ὡς τοῦ Πνεύματος καταγίγιον καθαρώτερον τάχα ἢ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον διαπορεῖν, διὰτὶ μὴ καὶ τὸ βνομα τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸ πάντῃ προῆλον τῷ τοῦ Πατρὸς συνεκφωνεῖται ὀνόματι; καὶ εἰ μὴ συνεκφωνεῖται, διὰτὶ συνεκφωνεῖται; Ὅπερ γὰρ ὁ μέγας οὗτος Πατήρ περὶ τῆς γνώσεως λέγει, τῆς περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ τῆς ὥρας σαφῶς δογματίζων, « Οὐδ' ἂν ὁ Υἱός ἔγνω ἐκείνην εἰ μὴ ὁ Πατήρ ἔγνω, » τοῖς ἐκείνου λόγοις ἀποθαρήσας τοῦτο καὶ αὐτὸς περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος προόδου ἐρῶ· Οὐκ ἂν ποτε τὸ Πνεῦμα προῆλθεν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὴ προῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς· πόθεν γὰρ ἂν καὶ ἔσχε Πνεῦμα Υἱός, ὁ μὴδὲν ἔχων ἴδιον παρὰ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς εἶγεν αὐτό;

ιβ'. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν καὶ ἐφ' οἷς ἡ νῦν διακομισθεῖσα ἡμῖν ἐπιστολὴ σὴ διελάμβανε τὰ ῥηθέντα πάντα σοὶ ἀπελογησάμεθα· σὺ δὲ μὴ ἀποθείης σκοποῦ τὸ

πολυπραγμονῆσαι καὶ ἐπιστήσαι, πῶς δι' ὧν ἀπάντων κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἶρηκε Φώτιος, οὐδ' ὅπως γραφικῆς τινος ῥήσεως ἐμνημόνευσε τῶν ὄσων δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ προίεναι, καὶ προχρῆσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, προῤῥχεσθαι τε καὶ ἐκπέμπεσθαι, καὶ τὰ παρόμοια λέγουσι, πάντως ὁ μὴ ἥρως τῆν ἀλήθειαν μυωπάξων ἐθελοκάκως διακρινεῖ ὧς οὐ κατ' ἀγνοίαν Φωτίῳ τοῦτο συμβέβηκεν, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ ἰθάροις γυμνῆ τῆ κεφαλῇ πρὸς τὰ καὶ ἡλίου λαμπρότερον τὴν ἀλήθειαν φαίνοντα γραφικὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ παρατάττεσθαι, τὴν μὲν ἐξ ἀμύνης κακίαν αὐτοῦ διὰ παρεξηγήσεων, αἷς αὐτῷ ἰδοῦσι τὴν οὐκίαν κουφίσαι πικρίαν, ἐτέλεσεν· ἃ δὲ ἦδει τοῖς ἀντιδίκωις τὴν ἰσχὺν παρεχόμενα παρὶδραμεν, ὡς μηδὲ εἰδῶς. Διὰ γὰρ τὸν ἀπὸ τῆς οικείας συνειδήσεως ἔλεγχον καὶ μεγάλας ταῖς σπουδαῖς οὗτος τὴν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης συγκεκρότηκε σύνοδον. Οἱ δ' ἐξ ἐκείνου καὶ ἐφεξῆς τὴν ἐπὶ ἑκατὸν πρὸς τοῖς ἐβδομήκοντα ἔτεσι μέχρι τοῦ Κηρουλαρίου μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν κρατοῦσαν εἰρήνην τιθέμενοι παρ' οὐδέν, μόνων ὧν πρὸς ἔχθραν καὶ κακίαν ἐκείνος εἰρήκει, ἀντέχονται, καὶ τὰς ἀφορμὰς ἐκεῖθεν λαθόντες, κατ' ὀλίγον προκεχωρήκασι πρὸς τὸ καὶ ταῖς γραφαῖς αὐταῖς ἀντιλέγειν, ὧν ταῖς ἀληθείαις ἀνοφθαλμεῖν οὐκ ἔδει αὐτοὺς περιλήψαι. Σὺ δ' ἄλλὰ καὶ τῶν τοιούτων ἔχεις τὸν ἔλεγχον, ἐξ ὧν ἐν τῷ πρὸς αὐτῶν καὶ δευτέρῳ τόμῳ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῶν ἐειλήφαμεν.

A indagare et animadvertere, Photium inter ea omnia, quæ adversus Romanam Ecclesiam aggeravit, nullius scripto traditæ sententiæ mentionem fecisse, earum, inquam, in quibus Spiritus sanctus asseveratur, per Filium, et ex Filio progredi et effundi, provenire et emitti, et si quæ sunt alia his similia. Qui circa veritatem maligne non cæcavit, discernet, non id ex rerum earum ignoratione Photio contigisse, sed cum adversus sanctorum Patrum sententias, ipso sole clarius veritatem ostendentes, sese opponere non auderet, suam ex vindictæ desiderio ortam improbitatem, pravis interpretationibus, quibus propriam amaritudinem emollire existimabat, complevit: quæ autem sciebat adversariis robur addere, quasi ea nesciret, præterit. Nam cum a propria conscientia accusaretur, magnis conatibus pro pace ineunda synodum celebravit. Qui porro ex eo et subsequitis temporibus per annos centum et septuaginta ad Cæularii ætatem inter Ecclesias pacem continuatam, nihili faciunt, illius tantum ad concipiendus inimicitias ac similitates scripta, amplectuntur, indeesse argumenta arripientes, paulatim eo procedere, ut et Scripturæ contradicant, quarum veras perceptiones adversus intueri æquum non erat. Tu vero ad hæc illi, quæ primo, et secundo tomo epistolæ nostræ ad te jam antea scriptæ pertractavimus, promptam habes responsionem.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ.

EJUSDEM

AD CONSTANTINUM

LIBER PRIMUS.

α'. Φθάνω μὲν τάξας, καὶ οἶον διορισάμενος ἐμαυτῷ τὴν κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων τῆ ἀληθείᾳ τοῦ δόγματος τῶν ἐμῶν γραφῶν στήσαι φορὰν, ὅτε ἱκανῶς Χριστοῦ χάριτι καὶ ἰσχύει τῆς ἀληθείας ἐλέγξας, τοὺς τε νῦν ἀλλοκότους ἀνοίας τοῖς δόγμασι παρεισφειρόντας, τοὺς τε πρὸ αὐτῶν κατὰ ἀναποδοισμόν μέχρις αὐτοῦ Φωτίου συγγράμματα καταλελειπότας ἐπ' ἀθετήσῃ τῆς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τουτέστιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Ἐπεὶ δὲ σοι, δέξαν οὕτω σοι, φίλε μοι Κωνσταντίνε,

1. Jam multo ante constitueram, et tantum non mihi præscripseram, adversus eos, qui veritatem dogmatis oppugnant, mearum scripturum impetum cursumque cohibere, tanquam qui satis abunde Christi adjuvante gratia, et veritate robur addente, iam eos qui nunc absurdas in dogmatibus sententias perniciose invehunt: tum eos qui ante illos, si retroacta tempora ad ipsum Photium consideras, commentarios ad refellendum, ex Patre et Filio, hoc est ex Patre per

Filium Spiritus sancti existentiam, redarguerim: A Verumtamen cum ita visum tibi sit, amice Constantine, et petieris, ut peculiari libello deprehenderemus, quo suorum Commentariorum loco ipse sibi metipsum Cyprius adversetur, tuæ petitioni morem sero, rursusque manus mea scriptioni operam dat: ut non item mens ad diversa ab iis, quæ prius edixeram, sentiendum convertitur. Cum enim ad sententias dictaque Cyprii non absque errore concinnata, refellenda, quod opus erat a nobis et excogitari, et dictari, perfecte per nos absolutum sit, tantummodo in præsentia manus tuæ petitioni molligera a permittis illis ubique quædam discindens, et segmenta scripto, ubicumque par est, proponens obtemperabit. Et jam audi.

2. Primo suo tomo Cyprius dictum illud asserens: « Ex essentia Patris et Filii Spiritum prosilire » prave interpretans, dicit: « Nemini non notum est, cum Spiritus sanctus ex essentia Patris asseritur, probe pique dici, ex essentia quoque Filii: una siquidem est. » Et paucis annexis: « Quoniam vero una est, Spiritus, qui ex essentia Patris asseritur, ex essentia item Filii existere conceditur ab omnibus. Verum non propterea jam et ex hypostasi Filii. » Similes Cyprii sermonum pericopæ illius quædam commenta sunt, et nunc recens ad nostra scripta convellenda excogitatæ. Sed juxta hanc eandem mentem, ex ipsius rursus dictis responsio in prompto est, qua quidem nihil firmitus, si tibi illi contradicendi animus est, reputabitur: quod præsentibus intendens recte accipies. Alia ejusdem toni parte respondens ad eos, qui unam Spiritus causam Patrem et Filium astruunt, et multas in eisdem nugis profundens, tandem tanquam aliquid inauspicatum, et quod adversarium absque ullo «*offugio disjicere aptissimum sit, proponit: « Quænam, interrogat, unitas, unum causæ probat? Anne essentia? Et quam ratione, cum communi theologorum decreto unus est secundum essentiam cum Patre et Filio Spiritus, æque etiam ipse et producendi, et procedere faciendi facultatem non habet? » Hanc suam interrogationem Cyprius proponens, negat causæ ratione, quod a theologis nostris Patribus insinuat, ex essentia Patris et Filii Spiritum esse. Nos vero, qui in hanc sententiam theologicum dictum assumimus, quomodo sibi metipsum Cyprius hic adversatur, primum docentes, secundum nostri propositi scopum præeuntem, tum princeps demonstrabimus, dictum asserens, ex essentia Patris et Filii esse Spiritum, secundum rationem causæ Patres nostros accepisse, et nullam esse necessitatem, ex eo quod Spiritus sanctus consubstantialis sit Patri, et Filio, eundem quoque et producendi, et procedere faciendi facultatem habere. Sed quam ratione id docebimus? Sic in cum contententes.*

5. Quando tibi ita videtur, Cyprie, si quis dictum astruens, ex essentia Patris et Filii Spiritum esse, causam notare contenderit, absurdi quid

εν ιδίω ἡμᾶς ἤτησῶ λόγῳ διαλαβεῖν, ὅποι τῶν ἐαυτοῦ συγγραμμάτων αὐτὸς ἐαυτῷ Κύπριος ἐναντιούμενος φαίνεται, ἐπινεύω ἤδη πρὸς τὴν αἰτησιν, καὶ γίνεται πάλιν πρὸς τὸ γράφειν ἡ χεὶρ. Οὐ γὰρ ἂν, καὶ ὁ νοῦς πρὸς τὸ νοεῖν ἕτερα τῶν πρὶν, εἴποιμι. Πάντων γὰρ ὅσα πρὸς ἀντιρρήσιν τῶν ἐπισφαλῶς καὶ νοηθέντων, καὶ ῥηθέντων Κυπρίῳ, νοηθῆναι καὶ ῥηθῆναι παρ' ἡμῶν ἔδει, ἀνελλιπῶς ἡμῖν διαπερανθέντων, μόνῃ πρὸς τὸ παρὸν ἡ χεὶρ τῇ πρὸς τὴν σὴν αἰτησιν ἐπινεύσει: ἡμῶν ὑπουργήσαι, μέρη τινὰ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἀποδιαροῦσα καὶ τμήματα, καὶ τῇ γραφῇ, ὅποι ἂν καὶ προσήκοι, χωρίζομένη. Καὶ ἀκουε δὴ.

B β'. Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ τόμῳ Κύπριος τὴν, ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προΐεται τὸ Πνεῦμα, ὡς φάσκουσιν ῥῆσιν παρεξηγούμενος, οὕτω φησὶν. « Παντὶ που δῆλον ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ Πατρὸς καλῶς ἂν ἔχοι καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι: μία γὰρ ὡς καὶ μετ' ὀλίγα. » Διότι δὲ μία τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὁμολογούμενον τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν ὁμολογεῖται. Πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἤδη καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως. » Αἱ δὲ τοιαῦται τῶν αὐτοῦ λόγων περικοπαί τῆς αὐτοῦ διανοίας ἐφεύρεμα οὐσαι, κατὰ τῆς τῶν ἡμετέρων ἀντιρρήσει καινουργηθεῖσαι γραφῶν, καθ' ὅποιαν τὴν διάνοιαν τὴν ἐκ τῶν αὐτοῦ πάλιν ῥημάτων ἀπάντησιν ἔχουσιν, ἧς οὐδὲν γενναϊότερον βουλομένῳ σοι αὐτῷ ἀντιλέγειν κριθήσεται. Οὕτω δὲ προσέχων τοῖς παρούσιν αὐτὸς γνωριεῖς. Ἐν ἄλλοις τοῦ αὐτοῦ τόμου μέρεσι, πρὸς τοὺς ἐν τοῦ Πνεύματος αἰτίων τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν λέγοντας: ἀπαντῶν οὗτος, καὶ πολλὸν κατ' αὐτῶν προχέων τὸν ὕθλον, τέλος ὡσερ δυσάντητον, καὶ τὸν ἀντιδικὸν ἐλεῖν ἀφυκτα ἔχων, τότε προβάλλεται. « Ποία τις, » ἐρωτᾷ, « ἐνόησεν τὸ ἐν τῆς αἰτίας παρίστησι; Πότερον ἢ τῆς οὐσίας; καὶ πῶς ἐν κατ' οὐσίαν Πατρί τε καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον, οὐκ ἂν καὶ αὐτὸ προβλητικὸν ἔσται καὶ ἐκπορευτικόν; » Τὴν δὲ τοιαύτην ἐρώτησιν προβάλλεται μὲν Κύπριος, ὡς ἀπαρνούμενος τὸ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τοῖς θεολόγοις ἡμῶν Πατράσιν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογῆσθαι: ἡμεῖς δὲ οἱ εἰς τοιοῦτον λόγον τὴν θεολογικὴν ταύτην ἐκδεχόμενοι ῥῆσιν, ὅπως αὐτὸς ἐαυτῷ ἐνταῦθα Κύπριος περιπίπτει, πρότερόν σε ἀνατιδῆξαντες κατὰ τὸ προηγούμενον ἡμῖν τοῦ σκοποῦ, ἐφεξῆς παραστήσομέν σοι καὶ ὅπως ἢ ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον ῥῆσις, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τοῖς Πατράσιν ἡμῶν ἐξελήφθη, καὶ ἀνάγκη τις οὐδεμία διὰ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος ὁμοούσιον, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Πνεῦμα προβλητικὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτικόν. Ἀνατιδῆξομεν δὲ πῶς; Οὕτω δὲ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον ἀποτεινόμενοι.

γ'. Ἐπεὶ σοι δοκεῖ, Κύπριε, εἰάν τις τὴν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα φάσκουσιν ῥῆσιν εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐκδέχεται, ἀποτόν τ:

συνάγεσθαι τὸ καὶ αὐτὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ πρὸς τὸν Α Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον προβλητικὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτικόν· πῶς οὐκ ἔγνωσ τὸν σεαυτοῦ συνιστῶν ἔλεγχον, καὶ ἀγγέλον ἄντικρυς ἑαυτῷ πλέκων, ὅταν τὴν τοιαύτην ῥῆσιν ἐξηγουόμενος σὺ, « Καλῶς ἂν ἔχοι καὶ εὐσεβῶς, » ἔλεγες, τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας λεγόμενον καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι; μία γάρ. » Ἐξέστι γὰρ πάντως τὸν βουλόμενόν σοι ἀντιλέγειν εἰπεῖν ὡς ὃν τρέπον, ὃ πάντοτε με Κύπριε σὺ, ὃ τῆς τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοουσιότητος λόγος ἀπαιτεῖ, καθὼς σοι δοκεῖ, προβλητικὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκπορευτικόν, ἐάν τις τὴν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα φάσκουσαν ῥῆσιν εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐκδέχοιτο· οὕτως ὃ τῆς αὐτῆς ὁμοουσιότητος λόγος κατὰ τὴν αὐτὴν ἀπαιτήσῃ Β ἀνάγκην, καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα οὐσίας, ἴαν, ὡς σὺ τερατεύῃ, « καλῶς ἔχει καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας λεγόμενον ἅγιον Πνεῦμα, διὰ τὸ μίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς εἶναι οὐσίαν. » Πῶς ταῦτά σε τὸν σωφώτατον ἔλαθα; Πῶς τὸν Ἀριστοτελικὸν σε, καὶ μεγάλως Πλάτωνι ἐγκαυχώμενον, συνιδεῖν οὐκ ἔγένετο, ὅπως ἀγγέλον ταῦτα λέγων σεαυτῷ πλέκεις, ἢ ἕϊφος πρὸς τὴν τῶν οὐσιῶν ἐγκάτων ἔχουσαν χαλκουργεῖς; Ἄτινα δὴ τὰ ἐγκατα ταῦτα ὑποληπτέον; εἶναι δὲ ταῦτα οἶμαι τῆς σῆς φρενὸς τὰ δυσέλκτα καὶ πλήρη κόπρου, τῆς αἰρετικῆς; δυσωδίας λέγω διανοήματα. Ἡ γὰρ οὐδὲν εἶναι ἀποπον ἀποδείξεις, ὡς ἂν εἴποιμι τὰ αὐτὰ, τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ C Υἱοῦ λεγόμενον Πνεῦμα οὐσίας, καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ λέγεσθαι· φθάνει γὰρ ἂν οὕτως ἀναμφιδύως διὰ τὸ ἀμορῖν ὁμοούσιον, ὡς αὐτὸς ἐξηγῆ τὴν ῥῆσιν τοῖς ἁγίοις εἰρησθαι· καὶ σὺ καλῶς ἐλέγχων ἀποδείξῃσιν τοὺς εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον αὐτὴν ἐκλαμβάνοντος· ἢ ἐάν ἢ παρ' ἡμῶν ἀπαιτούμενη ἀπόδειξις ἀπὸ σ.ὑ ἀδύνατος ὁμολογηθῆ, ἀναμφίβολον αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρτύεις τὸν ἔλεγχον, νῦν μὲν ὡς ἐπ' ἐλέγχῳ ὄφ' ἔιν εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐκλαμβανόντων τὴν ῥῆσιν, ἀκολουθεῖν ἐξ ἀνάγκης διατεινόμενος διὰ τὴν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ Πνεύματος ὁμοουσιότητα, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Πνεῦμα προβλητικὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτικόν· νῦν δὲ διὰ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ὁμοούσιον τὴν τοιαύτην ῥῆσιν τῆς ἁγίοις δογματικῶν εἰρησθαι, καὶ τὸ κατὰ τὴν σὴν δόξαν ἐν D τεύθεν ὀφείλον συνάγεσθαι συνάγειν ἀδυνατῶν. Ἄλλὰ σὺ μὲν, ὡς ἀπαρνούμενος τὸν κατὰ τῆς αἰτίας λόγον τοῖς θεολόγοις ἡμῶν Πατράσιν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογεῖσθαι, ἔλαθες οὕτω διὰ τῆς παρεξηγήσεως ἕϊφος τῷ βουλομένῳ σοι ἀντιλέγειν ἐγχειρίζων καθ' ἑαυτοῦ· Ἡ ἀξί, ὃ φησιν ἢ παροιμία, τὴν μάχαιραν.

Ὁ Ἡμεῖς δὲ πρῶτην ἰδοῦ ταύτην ἀπόδειξιν τοῦ περιπίπτειν σεαυτὸν ἑαυτῷ καθ' ἑν τοῦτο διανοίας μέρος οὕτως ἀτόπου ταῖς προαναταχθείσαις ἡμῖν τοῦ σου τόμου περικοπαῖς ἐγκειμένης, καλῶς, ὡς οἶμαι, καὶ πᾶν ποιησάμενοι ἀκριβῶς, γινόμεθα δὴ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν καὶ πρὸς τῷ δεῖξαι ὅπως ἢ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦ-

colligi, eundem nempe Spiritum, quod Patri et Filio consubstantialis est, propterea et producendū, et procedere faciendū potestatem habere, quomodo non agnoscis, tuam astruere refutationem, et palam te laqueo involvere, cum simile dictum interpretans tu, « Bene pieque enuntiari, » asseverabas, « quod ex Patris essentia dicitur, ex essentia quoque Filii dici, una siquidem est. » Potest siquidem quicumque tibi contradicere conatur, asserere, quemadmodum, ο Cyprie, qui omnia audes consubstantialitatis Spiritus erga Patrem et Filium postulat, sic enim decernis, ut Spiritus producat, et procedere faciat, si quis dictum quo traditur, ex essentia Patris et Filii Spiritum esse, causam denotare contendat, pari modo ejusdem consubstantialitatis ratio, necessario requireret, ex sua esse essentia Spiritum, si ut tu prodigiose flagis, « bene pieque, ex essentia Filii dici, qui ex Patris essentia astruitur Spiritus sanctus, quod una Patris et Filii essentia est. » Quomodo te, qui pleno pectore sapis, hæc latuere? Quomodo, qui Aristotelem spiras, et magnum tui fastum in Platone collocas, cognoscere non potuisti, laqueum tibi adaptare, et ensem, ad tuorum viscerum effusionem præparare? Quæ viscera non alia esse existimandum est, quam tuæ mentis circumactu difficiles, et timo refertas, hæretici scilicet putoris grave olentes sententias. Namque si nullum esse absurdum ostenderit, ut eadem repetam, qui ex Patris et Filii essentia dicitur Spiritus, etiam ex sui ipsius dici: sequitur enim absque ulla hæsitacione propter utriusque eandem unamque essentiam, sic tu contendis sanctos intelligendos esse, et tu recte refellere reputareris eis, qui ratione causæ id accipiunt, aut si quæ a nobis exposcitur a te demonstratio impossibilis asseratur, certam tuimetipsius refutationem ordiris; nunc quidem ut eos refellas, qui dictam causam connotare affirmant, dum necessario consequi contendis, propter unam eandemque erga Patrem et Filium essentiam, eundem etiam Spiritum producendū, et procedere faciendū facultatem obtinere: nunc vero dum propter eandem Filii erga Patrem substantiam tal' dictum a Patribus traditum decernens, et quo D inde, ut tu opinaris, necessario concludendum era concludere non vales. At tu negans, secundum causæ rationem a theologis nostris Patribus ex essentia Patris et Filii Spiritum decerni, non vidisti per hanc tuam improbam interpretationem eusem contra te ipsum exhibere quicumque tibi adversandi in animo est. Capra, ut proterbio toritur, gladium.

4. Nos porro prima hac demonstratione, te tibi ipsi contraria asserere, in hac sententia adeo absurda, quæ in supra per nos allatis tui tomi pericopis continetur, probe et exacte, ut opinor, absoluta, accedamus, ut promisimus, ad ostendendum dictum, quod ex essentia Patris et Filii Spiritum esse fatetur, secundum causæ rationem a Patribus

nostris accipi : nec inde ullo modo necessario consequi, propter eandem unamque. cum Patre et Filio Spiritus essentiam, ipsum quoque Spiritum producendi, et procedere faciendi facultatem habere. Tu vero, ad quem mea hæc oratio convertitur, dicendis mentem applica. Qui Spiritum ex essentia Patris et Filii facti sunt, non ad eorum unam eandemque simpliciter essentiam respicientes, dictum enuntiarunt. Tum enim nullum esset absurdum dicere, Spiritum ex suam et ipsius essentia esse, sed ex Patre per Filium Spiritum decernentes, ad demonstrandam ex Patre duorum horum causatorum differentem progressionem. Et hujus rei mihi Nysseus sine ulla exceptione testis est. Cum de sancti Spiritus ex Patre per Filium existentia, imo etiam ex utroque, nemo esset qui contradicere auderet : non apud omnes in confesso erat, ex Patre per Filium, et ex utroque esse, nulla in re differre ; omne sibi certamen instituerant Patres adversus eos, qui Spiritum creaturam esse contendebant, ut eorum os obstruerent, et blasphemiam convellerent, ex utroque consubstantialia causatum Spiritus indicare volentes, ex essentia Patris et Filii dictis theologicis addiderunt. Et considera tu interim quomodo hinc promissionis nostræ finis irreprehensus succedit. Cum enim ex Patre per Filium Spiritus sancti existentiam astruens dictum differentem Spiritus causam exprimat : dictum vero ex essentia Patris et Filii ipsum esse asserens, indicet increatum et consubstantialia ex quo et per quem progressionem atque effluxum, plane perfecte demonstratur, secundum causæ rationem simile dictum a Patribus accipi, cum vero alius spiritus per Spiritum ex Patre tradatur, non est, rursus hoc item plane absoluteque demonstrat, non necessario consequi, quod cum Patre et Filio Spiritus ejusdem essentia est, ut videtur Cyprio, eundem Spiritum producendi et procedere faciendi facultatem habere.

5. Sed procedat ultra oratio, et reliqua quibus sibi Cyprius adversatur, cogitata refellat. In alio jam laudati tomi loco sunt hæc ipsissima verba : « Qui propter eandem Patris et Filii essentiam Spiritus dicitur ex essentia Patris, pro quoque et ex essentia Filii diceretur : verum ex ejusdem hypostasi, quando ex essentia est, quænam unquam ratio astruet? » Nos ipsi rursus postquam docuerimus, sapientissimum hunc crasse admodum atque indocte sibimetipsi contraria effutire, necessario inde aliam novam impietatem exoriri comprobabimus. Sibi itaque ipsi contraria refert, dum in eodem ipso tomo scribit : « Verumtamen a nobis perfecta, integra, neque ullius indiga Patris hypostasis reputatur, cum per se ipsam essentia sit vivens, et actiosa : perfecta etiam Filii in omnibus plena, nulliusque indiga, cum per se ipsam essentia sit vivens et actiosa. » Et iterum alibi hæc habet : « Nos essentiam hypostasis carnea crassaque divi-

μα θεολογούσα ῥῆσις κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τοῖς Πατράσιν ἡμῶν ἐξελέγηθη· καὶ ἀνάγκη τις οὐδεμία διὰ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος ὁμοούσιον καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Πνεῦμα προβλητικὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτικόν. Σὺ δὲ ὁ πρὸς ὃν ὁ λόγος ἡμῶν τοῖς λεγομένοις πρόσσεχέ μοι τὸν νοῦν. Οἱ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι θεολογήσαντες, οὐχὶ πρὸς τὸ αὐτῶν ἀπλῶς ὁμοούσιον ἀφορῶντες τὴν ῥῆσιν ταύτην ἐθεολόγησαν· ἡ γὰρ ἂν οὐδὲν ἀτοπον ἦν καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα οὐσίας, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογοῦντες εἰς δῆλωσιν τῆς ἐκ Πατρὸς διαφοροῦ προόδου τῶν δύο τούτων αἰτιατῶν· καὶ ὁ Νύσσης μάρτυς μοι ἀπαράγραπτος. Ἐπεὶ πρὸς μὲν τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐδένα εἶχον τὸν ἀντιλέγοντα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν· κοινῶς γὰρ ἄπασιν ὠμολόγητο τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ μηδὲν διαφέρειν τοῦ ἐξ ἀμφοῖν· πάντα δὲ τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς κτίσμα τὸ Πνεῦμα ἄγιον λέγοντας ἐποιούτο εἰς· ἐπιστομισμῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν βλασφημίας ἀναίρεσιν· τὸ ἐξ ἀμφοῖν ὁμοούσιον αἰτιατὸν τοῦ Πνεύματος δηλώσει βουλόμενοι, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προσθεῖναι τῇ θεολογίᾳ. Καὶ σκοπεῖ λοιπὸν σὺ, ὅπως ἐντεῦθεν τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἡμῶν ἐκβαίνει πέρας ἀνεπιτέμητον. Ἐπεὶ γὰρ ἡ μὲν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑπαρξίν θεολογούσα ῥῆσις τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν διάφορον τοῦ Πνεύματος αἰτιατὸν παριστέ· ἡ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεολογούσα εἶναι αὐτὸ θελωτικῆ τις ἐστὶ τῶν τοῦ ἀκρίστως καὶ ὁμοουσίως τῶ τὲ ἐξ οὐ καὶ δι' οὐ πρῶσει, προΐναι αὐτὸ· ἐντελής ἡμῶν τοῦτο ἀπόδειξις τοῦ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τὴν τοιαύτην ῥῆσιν τοῖς ἁγίοις εἰληφθαι. Ὅτι δὲ οὐχὶ καὶ πνεῦμα ἕτερον διὰ τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς τοῖς ἁγίοις ἐθεολογήθη, ἀνευδεῖς πάλιν τοῦτο ἀπόδειξις τῶ μηδεμίαν εἶναι ἀνάγκην διὰ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος ὁμοούσιον, καθὼς Κυπρίῳ δοκεῖ, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Πνεῦμα προβλητικὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτικόν.

ε'· Ὁ δὲ λόγος προβαίνετω μοι πρόσω, καὶ τὰς λοιπὰς τῶν διανοιῶν, καθ' ἃς αὐτὸς ἐαυτῷ Κύπριον περιπίπτει ἐλέγχων. Ἐν ἑτέρῳ αὖ μέρει τόμου τοῦ εἰρημένου ὁ μὲν οὕτως ἐπὶ λέξεων λέγει· « Διὰ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λεγόμενον τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ῥηθεῖν ἂν εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ· ἐκ δὲ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἐπεὶ ἐκ τῆς οὐσίας, πῶς ἂν λόγος ποτὲ παραστήσειαν; » Ἡμεῖς δὲ πάλιν πρότερόν σε ἀναδιόξαντες, ὅπως κἀν τούτοις αὐτοῖς ἐαυτῷ ἀνοήτως ὁ σοφώτατος περιπίπτει, ἐφεξῆς ὡσπερ ἐξ ἀνάγκης ἀνακύπτων ἐντεῦθεν ἕτερόν τι παραστήσομαι σοὶ ἀσέθημα. Περιπίπτει μὲν οὖν αὐτὸς ἐαυτῷ, ἐν οἷς τοῦ αὐτοῦ τόμου φησὶ μέρῃσιν· « Ἀλλ' ἡμῶν γε τελεία, πλήρης, καὶ ἀνευδεῖς ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις, καθ' ἑαυτὴν οὐσία οὐσα ζῶσα καὶ ἐνεργὴς, τελεία καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ κατὰ πάντα, πλήρης, καὶ ἀνευδεῖς, καθ' ἑαυτὴν οὐσία οὐσα ζῶσα καὶ ἐνεργὴς. » Καὶ πάλιν ἐν οἷς οὕτω λέγει· « Οὐκ οὐσίαν ὑπεστῆ-

σεως σαρκίνῃ καὶ παχέϊ μερισμῷ διατιροῦμεν ἡμεῖς· ἅδ' ἐκείνῃ χωρὶς θατέρου ἰδίαν ἀποδέμεμον ὑπαρξίν, μόνῃ δὲ τῷ λόγῳ ἀποδιεστῶμεν, ἄλλως μὴ περὶ ἴσῃ χωρίζεσθαι. Ὁ γὰρ διατινόμενος πρὶν μηδεὶς εἶναι λόγον τὸν παραστήσοντα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον Πνεῦμα καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως εἶναι, ἀλίσκεται, ὑστερον τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν τελεῖται, πλήρη, καὶ ἀνευθεῖ καὶ ζῶσαν, καὶ ἐνεργὸν καθ' ἑαυτὴν οὐσίαν εἶναι ὁμολογῶν, καὶ εἶτι προστιθεῖται τῇ ὁμολογίᾳ μηδὲ σαρκίνῃ καὶ παχέϊ μερισμῷ τὴν τοιαύτην οὐσίαν τῆς οἰκείας ὑποστάσεως διακρίσθαι ποτε. Τούτων δὲ τῶν λόγων εἰ ἂν ἰσχυρότερον πρὸς ἀποδείξιν γένοιτο τοῦ αὐτὸν εἶναι ἑαυτοῦ ἐλέγχεσθαι Κύριον; ἂν γὰρ λόγῳ εὐρεθῆναι, μηδέποτε διατινέται, τοῦτον αὐτὸς εὐρίσκει, οὐκ ἄλλος, τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἐξ ἧς τὸ Πνεῦμα συντίθεται, λέγεσθαι ἀδιαίρετον, ἧς κατηγορεῖται ὑποστάσεως, εἶναι ὁμολογῶν, κἀντεῦθεν συνάγειν διδοῦς τὸν βουλούμενον τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως κατὰ πᾶσαν εἶναι ἀνάγκη. Οὕτω μὲν οὖν κἀν τούτοις αὐτὸς ἑαυτῷ Κύριος περιπίπτει.

ζ'. Τὴν δ' ἐπηγγελμένην ἡμεῖς ἀποδείξιν τοῦ ἐντεῦθεν ἀνακύπτοντος κοινούμενοι ἀσεβήματος, τοῦτό φημι εἶναι, τὸ ἐξ ὧν οὕτω Κύριος λέγει συνάγεσθαι τὴν τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ σύναψιν εἶναι κατὰ τὸ ἀνωπόστατον, καὶ ἴσον εἰς τὴν κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν διαίρεσιν ἀφορᾷ. Ἐπει γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ κροθετῶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεσθαι, ὡς ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας λεγόμενον, διὰ τὸ ταυτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ Υἱοῦ, ἐκ μέντοι τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως εἶναι αὐτὸ συγχωρῶν οὐδαμῶς, αὐτός ἐστι καὶ ὁ λόγῳ μόνῃ τὴν οὐσίαν ἐκάστης ὑποστάσεως διακρίσθαι ὁμολογῶν εὐδελον ὡς, ὁπνίκα ἐκ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ δεῖν λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα νομοθετεῖ, διὰ τὸ ταυτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ Υἱοῦ, ἐκ δὲ τῆς ὑποστάσεως οὐδαμῶς κατὰ τὴν λόγῳ μόνῃ νοουμένην διαίρεσιν ἐπὶ τῆς ἐκάστης ὑποστάσεως οὐδέ, τοῦτο δὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἐκδέχεται. Τὸ δ' οὐδέν τι ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐναργῆς δόξα τοῦ κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν, καὶ μὴ φύσει καὶ ἀληθείᾳ καὶ πράγματι ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πνεύματι τὸν Υἱόν. Τοῦτο κἀνταῦθα τὸ ἐπόμενον τοῖς Κυρίου ῥήμασιν ἐστὶν ἀσεβήμα.

ζ'. Ἡμεῖν δὲ μελέτω ἀκάρτι καὶ τὰς λοιπὰς τῶν ἐναντιώσεων, καθ' ἃς αὐτὸς ἑαυτῷ περιπίπτει, παραστήσαι καὶ ἀποδείξαι. Ἐν γὰρ ἄλλοις τοῦ αὐτοῦ ἔθνους μέρεσιν, πολλὴν ὅτι καὶ μεγάλην οὕτως εἰσφέρων σπουδὴν, μὴ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, μόνῃ δὲ τῷ τῆς ὑποστάσεως τὸν Πατέρα αἰτιον ἀποδείξαι τῶν ἐξ αὐτοῦ, οὕτως ἐπὶ λέξεων λέγει· « Ἐκ μὲν γὰρ τῆς οὐσίας τῆς τοῦ Υἱοῦ, ὅτι μία ἐστὶ τῇ τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη ὁμολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα· ἐκ δὲ τῆς ὑποστάσεως, ὅτι μὴ μία, οὐκ ἀνάγκη· ἄλλη γὰρ ὑπόστασις ἢ πατρικὴ, ἄλλη δὲ ἢ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ αἰτίαν εἶναι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, τῆς πατρικῆς ἐστὶν ὑποστάσεως » καὶ μετὰ τινὰ· « Εἰ δὲ τὴν αἰτίαν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνοίσεις, ἄλλ' οὐκ εἰς τὴν ὑπόστασιν, πρῶτον μὲν πῶς ὁ Πατὴρ αἰτίας μᾶλλον τοῖν δυοῖν,

sione non dispartimur : neque uni absque alio propriam existentiam exhibemus, sed ratione tantummodo separamus, cum alia ratione dividi minime possint. » Qui enim antea contendebat nullam esse rationem, quæ comprobaret Spiritum, qui ex Patris essentia dicitur, etiam ex ejusdem hypostasi esse, deprehenditur, postea Filii hypostasim perfectam, integram et nullius indigam, et viventem et ætuosam secundum se essentiam esse, asserere, et præterea confessioni addere, carnea crassaque partitione similem esse etiam a suametipsis hypostasi nunquam dividi; hisce pronuntiatis an ad demonstrandum Cyprium a seipso redargui, excogitari poterit efficacius? Quam enim rationem inveniri unquam posse contendit, illam ipse, nec alius comminiscitur; cum essentiam Filii ex qua Spiritum dici assentitur, indivisibilem ab illa, de qua prædicatur hypostasi, esse affirmat, indeque unicuique, modo collubitum sit, colligere concedit, quod ex essentia Filii dicitur ex illius quoque hypostasi necessario prorsus esse. Hac itaque ratione Cyprius etiam in his sibi adversatur.

6. Quam porro promissimus nos ex his ipsis impietatem nascentem ostensuros, illud est, quod Cyprius colligi scribit, essentiam Patris et Filii dempta hypostaseon ratione contactum esse, seu conjunctionem, et tantummodo nuda intelligentia et quantum secundum nudam divisionem respicere. Namque cum ipse decernat, ex essentia Filii Spiritum sanctum dici, uti etiam ex Patris essentia dicitur, propter unum idemque essentia Patris et Filii, verum ex hypostasi Filii illum esse nullo modo concedens, ille ipse est, qui ratione tantum essentiam uniuscujusque hypostasis dividi affirmat, sic patet aperte, cum ex essentia Filii dicendum esse Spiritum decernit, propter unum idemque Patris et Filii essentia, ex hypostasi vero nullo modo, secundum ratione sola intellectam divisionem in uniuscujusque hypostasis essentia, hoc quod ex essentia est, admittere : quod nihil aliud fuerit quam patens opinio, nuda solam cogitatione, et non natura, vere et re ipsa ejusdem essentia esse Filium cum Spiritu. Et hæc est quæ ex similibus Cyprii verbis hic quoque impietas enascitur.

7. Nobis interim curæ fuerit, et reliquas contrarietates, quibus seipsum Cyprius involvit, referre, ostendereque. In aliis quippe tomis parvibus magno contentionis studio conatur demonstrare, non essentia, sed solius hypostasis ratione Patrem esse causam eorum, quæ ex ipso sunt, et ait : « Namque ex essentia Filii, quod una illa est cum essentia Patris, necesse est fieri Spiritum : ex hypostasi vero, quod una non est, necesse non est. Alia siquidem est hypostasis Patris, et alia Filii, et causam esse Filii et Spiritus, paterna hypostasis est. » Et post pauca : « Quod si causam ad essentiam referas, et non ad hypostasim, primum quidem, qua ratione Pater potius duorum causa est? et non et ipsa alterutrius, et Patris item causa fuerit, cum

eamdem essentiam sine ullo discrimine possideant : A
secundum, quomodo substantialis fecunditatis
manifestatio sistetur, si essentia fecunditas attri-
buitur ? » Et hæc ille et multa alia his similia
stultissime blaterans ; tanquam qui demonstratione
haud subsistenti studiose probare nititur, ea quæ
ex hypostasi absque essentia sunt causata, ea
ex paterna hypostasi esse, qualem sibi foveam fo-
dit, satis a nobis demonstratum est in omnibus
nostrarum scriptionum partibus, in quibus dicta
scripto tradita digesta sunt, quæ Patris cum es-
sentia hypostasi causam ascribunt : inter quæ præ-
aliis multis theologorum testimoniis præclarissi-
mus Athanasius nunc « proprium » appellat setum
paternæ essentia Filium ; » nunc « Patris essen-
tiam principium et radicem, et fontem Filii » com-
probat : nunc : « Neque enim externum quid est
Filii essentia commentum, » dicit, « neque ex iis
quæ non sunt introducta, sed ex Patris essentia
orta est, quemadmodum luminis splendor, et aquæ
vapor : » nunc, « causam esse Dei naturam decer-
nit » et Filii et Spiritus.

8. Verumtamen nunc, et antea, et iterum cum
ostenderimus in jam positus Cyprium aperte senet-
ipsum redarguere, undenam plerosque alios ab
eodem decipi contigit, demonstrabimus. Quo loco
porro seipsum redarguit ? Ubi in secundo tomo
suarum pericopeon scribit : « Neque enim est com-
munis essentia et natura hypostasis causa, cum
nec teneret unquam, neque ipsa communis
essentia apta nata est individua producere. Sed es-
sentia cum proprietatibus, quæ plane dicto magni
Maximi ipsam notat hypostasim, quin ipso quoque
magno Basilio asserente, delinente, hypostasim
esse, quæ commune et minime circumscriptum in
re aliqua per apparentes proprietates representat,
et circumscribit. » Quid ais ? Non potuisti apertius,
Cyprie, quam ab ipso Cyprio redargui, dum scri-
bis faterisque ipsam essentiam cum proprietatibus
hypostasim denotare, et magnorum Basilii et Ma-
ximi testimoniis suasus, libens volensque simili
essentia causam attribuis ? Etenim si Patris essen-
tiam cum paterna proprietate existentem ipsam
ejusdem hypostasim notare affirmas, Cyprie, et
simili essentia causam tribuere, ne minimum qui-
dem dubitas, ubinam sunt ingentia tua illa nugam-
enta ? ubinam absque ullo discrimine ab essentia
Patris causam sustollentia decreta, aut, ut aptius
dicam, vaniloquentia, et de rebus nihili curiosæ
disceptationes ? Videsne quo malorum adactus es,
dum parum considerate res theologicas tractas ?
Præterea « communem naturam, et essentiam
nullius hypostasis esse causam asseris. » At ego
talem essentiam non in Deo tantum, sed in qua-
cumque alia creatura prorsus inficior, ni quispiam
Aristotelicis placitis persuasus, cui te præbere as-
sentium sermones tui comprobant, et quam ille ante
multa essentiam nuncupans, in deorum numero
collocat, veneraturque, tuis pronuntiatibus plane te

καὶ οὐχὶ καὶ αὐτὰ, καὶ ἀλλήλων αἴτια καὶ τοῦ Πα-
τρὸς τὸ ἐν ἀπαρallάκτως κατὰ τὴν οὐσίαν ἔχοντα ;
δεύτερον δὲ πῶς εἰς Τριάδα ἡ τῆς ὑπερουσίον γου-
μότητος ἔκφρασις στήσεται, εἴπερ τῆς οὐσίας ἐστὶ τὸ
γόνιμον ; » Ταῦτα καὶ πολλὰ τούτοις ὁμοῖα ὁ μά-
ταιος ληρωδῶν, ἅτε δὴ ἀνυπόστατον ἐπισπεύδων
ἀπόδειξιν τοῦ ἐξ ἀνουσίου ὑποστάσεως ὄντα παρα-
στήσαι τῆς πατρικῆς τὰ ἐκείθεν αἰτιατὰ, ὅποσον
μὲν ἀσεβείας ἐαυτῷ διώρυξε βέβρον ἱκανῶς ἡμῖν
ἀπεδείχθη ἐν ὁπόσοις πῶν ἡμετέρων καταστρωθῆ
γραφῶν μέρεσι, τὰ προδήλως τῇ ἐνοουσίῳ τοῦ Πατρὸς
ὑποστάσει τὸ αἴτιον ἀπονέμοντα ῥήματα γραφικὰ :
« ἔπου πρὸς τοῖς ἄλλοις τῶν θεολόγων καὶ Ἀθανάσιος ;
ὁ λαμπρὸς νῦν μὲν « ἴδιον » ἀποκαλεῖ γέννημα τῆς
τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸν Υἱόν, νῦν δὲ τὴν τοῦ
B Πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν
ἀποφαίνεται « τοῦ Υἱοῦ, » καὶ νῦν μὲν, « Ὁὐ γὰρ
ἐξωθέν τις ἐστὶ, » λέγει, « ἡ τοῦ Υἱοῦ ἀφευρεθείσα
οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπισηχῆθη, ἀλλ' ἐκ τῆς
τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγα-
σμα καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς ; » νῦν δὲ, αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ
Θεοῦ φύσις, θεολογεῖ καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ;
τῆ'. Τὸ δὲ γε παρὸν πρότερον καὶ πάλιν ἀποδεί-
χόντε ; ἡμεῖς, ὅπως κἀν τοῖς ἡδὴ ρηθείσιν ἐαυτῷ Κύ-
πριος αὐτὸς ἑλεγχὸς ἀναφαίνεται ἐφεξῆς, καὶ ὁπό-
θεν αὐτῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολλοὺς ἐπὶ τούτοις ;
προσγίνεται, ὁποδείξομεν. Ἐλέγχει δ' ἐαυτὸν, ποῦ ;
« Ὅπου τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ περικοπῶν αὐτοῦ
λέγει : « Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἡ κοινὴ οὐσία καὶ φύσις
C ὑποστάσεως αἰτία ; ἐπεὶ μὴδὲ γεννητικὴ ποτε, οὐδὲ
προδηλητικὴ αὐτῆ γε ἡ κοινὴ οὐσία πέφυκε τῶν ἀτό-
μων ἡ δὲ μετ' ἰδιωμάτων οὐσία, ἥτις σαφῶς κατὰ
τὸν μέγαν Μάξιμον αὐτὴν δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν ;
ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸν δὴ τὸν μέγαν Βασιλείον κἀκεῖ-
νος γὰρ ὑπόστασιν ὀρίζεται εἶναι τὴν τὸ κοινόν τε
καὶ ἀπερίγραφτον ἐν τῷ τινι πρόγματι διὰ τῶν
ἐπιφαινομένων ἰδιωμάτων παριστώσαν καὶ περιγρέ-
φουσαν. » Τί φῆς ; Τίς ἂν γένοιτο, Κύπριε, λαμπρό-
τερος ἑλεγχὸς ἢ αὐτὸς Κύπριος, ἐν οἷς τὴν μετ'
ἰδιωμάτων οὐσίαν αὐτὴν δηλοῦν ὁμολογεῖ τὴν ὑπό-
στασιν Βασιλείῳ καὶ Μαξίμῳ τοῖς μεγάλοις παιθό-
μενος, καὶ ἀσπασίως τῇ τοιαύτῃ οὐσίᾳ τὸ αἴτιον
ἀπονέμων ; Εἰ γὰρ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν μετὰ τοῦ
πατρικοῦ τυγχάνουσαν ἰδιώματος αὐτὴν τὴν αὐτοῦ
D ὑπόστασιν ὁμολογεῖς δηλοῦν, Κύπριε καὶ τῇ τοιαύτῃ
οὐσίᾳ τὸ αἴτιον ἀπονέμειν διατάξεις οὐδοπωσῶν ;
ποῦ οἱ μακροὶ ἐκείνοι σου λῆροι ; ποῦ αἱ τῆς οὐσί-
α οὐδὲν διαστολῆς δίχα τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀφαι-
ροῦσαι τὸ αἴτιον θεολογία σου ἢ ματαιολογία σου
τὸ κυριώτερον ; Ὅρῃς οἱ κακοῦ προήχθη ἀπερι-
σκέπτως θεολογῶν ; « Ἐστὶ δὲ « τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ
φύσιν μηδεμιᾶς ὑποστάσεως εἶναι λέγεις αἰτίαν. »
Ἐγὼ μὴδὲ εἶναι ὅλως τοιαύτην οὐσίαν, μὴ τοῖ γε
ἐπὶ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ οὐδενὸς τῶν κτιστῶν ἀπο-
φαίνομαι, εἰ μὴ ποῦ τις Ἀριστοτελικῶς παιθόμηνος
δόγμασιν, ὅποσον αὐτόν σε εἶναι λόγον παριστώσαν
οἱ σοί, ἦν πρὸ τῶν πολλῶν ἐκείνος ὀνομάζει οὐσίαν
θεοποιεῖν ἐθέλει καὶ σέβεσθαι, τοιαύτην οὐ πάντως
ἐξ ὧν λέγεις πρεσεβῶν ἀπελέγχει οὐσίαν. Ἐγὼ δὲ

επισυπόστατον αὐτῆς, καὶ οὐδέποτε ἀνυπόστατον τὴν
 κοινῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγομένην πρεσβύων οὐσίαν, σὲ
 μὲν οὐ μὲνίζεις ἐνῶ, εἰς καταδρομὴν σου ἀρκοῦμενος,
 οἷς αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξελέγχεις, νῦν μὲν τὴν πατρικὴν
 οὐσίαν τὸ αἴτιον ἀφαιρῶν, νῦν δὲ τὴν μετ' ἰδιωμά-
 των οὐσίαν αὐτὴν δηλοῦν ὁμολογῶν τὴν ὑπόστασιν,
 καὶ τὸ αἴτιον αὐτῆς προσομολογῶν. Ἔτι δὲ καὶ φυσικὴν
 ἀρχὴν καὶ αἰτίαν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν Πα-
 τέρα καὶ αὐτὸς αἴτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος οὐσιω-
 δῶς τούτων ἀποκαλῶν. Εἰ γὰρ οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν
 αἴτιος ὁ Πατήρ, ὡς αἱ εἰρημίαι τοῦ σοῦ τόμου
 δηλοῦσι περικοπαί, καὶ ψεύδη οὐσιώδεις αἴτιον καὶ
 φυσικὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τοῦ-
 τον ἀποκαλῶν, ἢ κατὰ τὰ ὁμολογημένα καὶ σοὶ καὶ
 ἐμοί, καὶ πρό γε ἡμῶν τοῖς Θεολόγοις πᾶσι Πατρά-
 σιν οὐσιώδεις ἀληθῶς αἴτιον, καὶ φυσικὴ αἰτία καὶ
 ἀρχὴ τῶν ἐξ αὐτοῦ ὁ Πατήρ, καὶ τὸ ψεῦδος αἱ μὴ
 κατὰ τὴν οὐσίαν αἴτιον εἶναι τὸν πατέρα διοριζόμε-
 ναί σοι γραφαί ἔχουσι, καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ σοὶ προσγιγ-
 μνος ἔλεγχος ἐντεῦθεν περιφανής.

θ. Ἡμῖν δὲ, ὦ φίλε μοι τῶν λεγομένων ἀκροατῶν,
 μετὰ τὸ τοῖς λεγομένοις τὴν αἰτίαν προσθεῖναι, δι-
 ῆν Κύριος τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἀφαιρεῖται τὸ
 αἴτιον, ὑποδεικνύων κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν καὶ ὑπό-
 θεον αὐτῶ ἐπὶ τῇ ἀφαιρέσει ταύτῃ παραλογίζεσθαι
 προσγίνεσθαι τοὺς πολλοὺς. Ἡ μὲν οὖν τῆς ἀφαιρέ-
 σεως αἰτία ἐστὶ τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι αὐτὴν ὡς, εἰ
 τὴν κατηγορουμένην τοῦ Πατρὸς οὐσίαν αἰτίαν συγ-
 γρησθεὶς λέγεσθαι τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ κατη-
 γορουμένην οὐσίαν αἰτιατὴν ἐκ Πατρὸς, οὐκ ἂν τι
 καὶ ἀντιπρόβηται τοῖς εἰς τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύμα-
 τος παραλαβῆθαι τὸν Υἱὸν ἀπὸ τῶν τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν Θεολο-
 γῶν ῥήσεων. Ὁ δ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ παραλογισμῶς
 ἀγχιρέται, καὶ ὁ τῷ παραλογισμῷ ἐπόμενος ἔλεγ-
 γος, καὶ ταῦτα ἐντεῦθεν σοὶ ἔσται δῆλα. Μίαν οὐ-
 σίαν καὶ τρεῖς ὑποστάσεις κατὰ κοινήν ἔνοιαν ἐπὶ
 τῆς ἁγίας Τριάδος πᾶσαν εἰδὼς τὴν Ἐκκλησίαν
 πρεσβεύουσαν Κύριος, αὐτὸ τὸ μίαν εἶναι τὴν τῆς
 Τριάδος οὐσίαν ὅλην ποιούμενος παραλογισμοῦ,
 τοὺς μὲν λόγους, καθ' οὓς μία λέγεται ἡ οὐσία
 παρασιωπῶν, εἰς ἄλλην δὲ τὴν οὐσίαν ἔνοιαν
 ἐκλαμβάνων τὸ, μία. οὐ τοὺς πολλοὺς, καὶ ἀπλου-
 στέρους μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτῶν οὐκ ὀλίγους
 τῶν ἠλλογιμῶν παραλογίζεται. Μία μὲν γὰρ
 λέγεται ἡ οὐσία, οὐκ ὅτι τὴν εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν
 διαίρεισιν οὐκ ἐπιδέχεται, οὐδ' ὅτι οὐχὶ τελεία οὐσία
 ὁ Πατήρ, τελεία οὐσία καὶ ὁ Υἱός, τελεία οὐσία καὶ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰσὶ τε καὶ λέγονται, ἀλλ' ὅτι
 τὰ τρεῖς πρόσωπα ταῦτα, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός, καὶ τὸ
 Πνεῦμα οὐσία, καὶ οὐσία, καὶ οὐσία ὄντα τε καὶ
 λεγόμενα, πάσης διαφορᾶς καθ' ἣν οὐσίας οὐσία διαι-
 ρεῖται, ἀνεπίδεκτά εἰσι παντελῶς. Ἐλέν δ' ἂν αἱ τὰς
 οὐσίας ἀλλήλων διαίρουσαι διαφοραὶ τὸ θνητὸν καὶ
 ἀθάνατον, τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον, καὶ σὺν πολ-
 λῆς ἄλλαις τὸ κτιστὸν καὶ ἀκτιστὸν, ἣν εἰς διαφο-
 ρὰν καὶ Ἄρειος ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος πρεσβύων

A quoque colere convincat. Ego vero, quæ communi-
 ter de Deo dicitur, essentiam semper in tribus per-
 sonis, neque unquam absque hypostasi agnoscens,
 tibi lacrymas mando, satis ad tuam reprehensionem
 reputans, quibus tu teipsum redarguis, dum nunc
 paternam essentiam causa spoliās, nunc essentiam
 cum proprietatibus ipsam notare hypo-
 tasi affirms, et causam ipsi attribuis : necnon dum natu-
 rale principium et causam Filii, et Spiritus Patrem,
 rursumque eundem Filii et Spiritus essentialiter
 causam nuncupas. Etenim si non secundum essen-
 tiam Pater causa est, ut allatae tibi pericopæ
 indicant, et palam mentiris cum essentialem cau-
 sam, et naturale principium et causam Filii et Spi-
 ritus illum vocas, aut secundum ea, quæ mihi, et
 tibi et ante nos theologis omnibus Patribus in con-
 fesso sunt, essentialis vere causa et naturalis, et
 principium eorum quæ ex ipso sunt, Pater est, et
 mendacium, non secundum essentiam causam esse
 Patrem, decernentes tuæ descriptiones continent, et
 quæ inde tui redargutio oritur, hisce manifesta
 est.

9. Nos vero, o amice dictorum mœorum auditor,
 postquam jam allatis causam tradidimus, ob quam
 Cyprius paternam essentiam causa privat, uti pro-
 misimus, ostendemus unde ipsi in hac privatione
 accidunt ut multos decipiat. Privationis itaque
 causa est quod ipse bene sciat, si quæ de Patre
 prædicatur essentia, causam Filii dici concedat, et
 quæ de Filio prædicatur, essentiam ex Patre sui
 causam agnoscere, non posse se contraire iis, qui
 causam Spiritus Filium stabiliunt, propter dicta
 quæ astruunt, Spiritum sanctum ex essentia Filii
 existere. Et quæ ex hac privatione sequitur decep-
 tio, et deceptionem redargutio hisce certe ac ma-
 nifeste patebunt. Unam essentiam et tres hypostas-
 ses in sancta Triade uno consensu Ecclesiam uni-
 versalem asserere sat noscens Cyprius, hoc, unam
 essentiam Triadis esse materiam suæ deceptionis as-
 sumens, rationes, ob quas una dicitur essentia, silet,
 et in aliam sententiam illud unam retorquens, non mul-
 tos, et minus cautos tantum, sed etiam non paucos cor-
 dados atque eximios viros in fraudem duxit. Una siquid-
 em dicitur essentia, non quod divisionem in causam
 et causatum non admittat : neque quod perfecta es-
 sentia Pater, perfecta essentia et Filius, perfecta
 essentia et Spiritus sanctus non sint, et dicantur,
 sed quod tres istæ personæ, Pater, Filius, et Spiritus
 essentia, et essentia, et essentia cum sint, et dicantur.
 differentiam omnem, ob quam essentia ab essentia
 differt, modis omnibus respuant. Differentiæ autem,
 quæ essentiam ab essentia differre faciunt, mortale
 et immortale, rationis compos et expers, et præ
 multis aliis creatum et increatum sunt, quam diffe-
 rentiam in divina Triade Arius ponere deprehensus
 est, ob quam Nicæni Patres coacti sunt, et ad
 quam eliminandam sua posuere studia, voces hasce,
 « una, unum, et per omnia similia » prædicantes
 de essentia, quæ tribus personis constat. Et vera

quidem ratio, propter quam trium personarum, sive A
trium hypostaseon essentia dicitur una, hæc est. Sed
Cyprius in causam et causatum divisionem et differ-
rentiam, tanquam unam ex differentiis assumens,
propter quas una essentia ab alia differt, unam esse
trium personarum essentiam definit, ita ut neque in
causam et causatum differentiam admittat, quæ mani-
festa deceptio est. Neque enim in causam et causatum
differentia essentia differentiam inducit, sed persona-
rum, secundum quod causa et causatum differunt,
cum tamen unam eandemque naturam ac essentiam
conservent. Quod si testimonia item Scripturarum
requiris, Gregorius Nysseensis, ac totius terrarum
orbis lumen, in tradendis dogmatibus præclarissimus,
consubstantialis conjunctiones expresserit, quæ divisione in causam et causatum nullo modo
lætantur, cum dicit: « In quibus per omnia naturæ
simile contentes, differentiam, quæ est secundum
causam et causatum, non inficiamur. »

« ἵου παραστήσει συνάψεις, μηδὲν τι παρὰ τὴν εἰς
οἷς τὸ ἀπαράλλακτον, » λέγει, « ὁμολογοῦντες τῆς φύσεως, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ
ἀρνούμεθα. »

10. Habes jam rationem absolute tibi traditam,
unde sit, ut Cyprius permultos in fraudem depel-
lat, cum paternam essentiam causa spoliat. Age
nunc vero et reliquis ejusdem adversus seipsum
contradictionibus animam attende. In alia primi
tomi parte, cum illi visum fuisset dictionem pro-
cessionis nescio qua ratione in sensum verum ac
rectum accipere, illa de dictione discernit, quæ C
propalam, et quam manifestissime modum ipsam
existentiæ esse, et proprietatem Spiritum desi-
gnantem comprobant. Scribit siquidem in tomi
pericopis alicubi: « Quod vero neque inde proce-
dere habet, neque generari, neque etiam dicitur ex
Patre existentiam habere, neque Patrem sui posse-
sidebit naturale principium et causam, cum inde
neque generetur, neque procedat, quæ sunt propria
ex illo existentia notæ. » Et paucis annexis: « Vi-
deamus itaque divinum Cyrillum, quamnam ille
notam, quod Filius ex Patre sit, assignet? non locis
in omnibus generationem. Quid vero Spiritus?
Non ubique processionem et procedere. » Et hæc
de processione primo tomò digerit, quid porro se-
cundo? « Licet enim, » ait, « et per Filium Spiritum
procedere sanctum, a nonnullis sanctis scripto tra-
ditum sit, dictio in sempiternam exhibitionem, non
in existentiam proprie denotat processionem. »
Plane hic similia scribens, homonymia dictione
sententiam invertit, et a proprio suo significatu
retrahit. Et Cyprius quidem hæc, tu vero quid?
Num etiam in hoc semetipsum redarguere a te de-
prehenditur, qui nunc existentiam et proprietatem
Spiritus comprobat, nunc multifida homonymia
deturpat; an aliud quidpiam tibi videtur? Non aliud
dices hæc esse opinor, quam a semetipso redargui
Cyprium, si modo dictio eadem et de iis, quæ diversa
cum sint, uno nomine exprimiuntur, et de his quæ
proprietatem notant, dici unquam potest.

ἰάλω, δι' ἣν καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ Πατέρες ἠθροίσθησαν,
ἣν καὶ ἀναιρούντες πολλὴν ἐνεδείξαντο τὴν σπου-
δὴν, τὰς φωνὰς ταύτας, τὸ *μία*, τὸ *ὅν*, τὸ *ἀπαράλ-
λακτον* τῆς τρ.συστάτου κατηγορησαί οὐσίας.
Ὁ μὲν δὲ ἀληθὴς λόγος καθ' ὃν *μία* ἡ τῶν τριῶν
προσώπων τρισυπόστατος θεολογεῖται οὐσία. Οὗτος
Κύριος; δὲ, τὴν εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαίρε-
σιν αὐτῶν καὶ διαφορὰν ὡς μίαν τῶν διαφορῶν
ἐκλαμβάνων, καθ' ἃς οὐσία τις οὐσίας τινὸς διαφέ-
ρει, οὕτω μίαν εἶναι τὴν τῶν τριῶν προσώπων οὐσίαν
διορίζεται, ὡς μηδὲ τὴν εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν
διαίρεσιν ἐπιδέχεται, ὅπερ προφανὴς ἐστὶ παρα-
λογισμὸς. Οὐ γὰρ εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαίρεσις
οὐσία; διαφόρους ποιεῖ, ἀλλὰ προσώπων διαφορὰν,
κατ' αὐτὸ μὲν τοῦτο τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφε-
ρόντων, ὁμοουσιῶν δὲ τηρουμένων καὶ ὁμοφυῶν.
Εἰ δὲ καὶ μαρτυρίας δεῖ σοὶ τινος ἀπὸ τῶν Γραφῶν,
Γρηγόριος ὁ τῶν Νυσσαίων, καὶ πάσης τῆς οἰκου-
μένης φωστὴρ διαυγῆς ἐπὶ δόγμασι, τὰς τοῦ ὁμοου-
σίαν καὶ αἰτιατὸν βλαπτομένης διαίρεσιν, τὸ ἐν

ἰ. Ἐχεις τὸν λόγον ἐντελῶς ἤδη ἀποδοθέντα σοι
ὅπως τὸν πολλοὺς παραλογίζεσθαι Κυρίῳ προσ-
γίνεται, ἐφ' οἷς τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἀφαιρεῖται τὸ
αἴτιον. Δεῦρο δὲ οὐ καὶ ταῖς ἐπιλειπομέναις αὐ-
τοῦ καθ' ἑαυτοῦ ἐναντιώσεσι πρόσχε. Ἐν ἐτέρῳ
οὐ τοῦ πρώτου τόμου αὐτοῦ μέρει δόξαν οὐκ οἶδ'
ὅπως αὐτῷ τὴν τῆς ἐκπορεύσεως λέξιν εἰς ἔννοιαν
ἐκλαβέσθαι τὴν ἀληθῆ, ἐκεῖνα περὶ τῆς λέξεως
διέξεισιν ἂ προφανῶς, καὶ πάνυ γε ἀριδῆλως τρέ-
πον αὐτὴν ὑπάρξεως καὶ χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα
παριστώσι τοῦ Πνεύματος. Λέγει γὰρ πού τῶν τοῦ
τόμου περιχοπῶν οὕτως: « Ὁ δὲ μήτ' ἐκπορεύεσθαι
ἐκεῖθεν ἔχει, μήτε γεννᾶσθαι, οὐδ' ἂν καὶ ἐκ τοῦ
Πατρὸς λέγοιτο ἔχειν τὴν ὑπαρξιν, οὐδέ γε τὸν
Πατέρα πλουτεῖν φυσικὴν ἀρχὴν καὶ αἴτιαν, ἐκεῖθεν
μη γεννῶμενον, μηδ' ἐκπορεύμενον τὰ γνωρίσματα
τῆς ἐκεῖθεν ὑπάρξεως. » καὶ μετ' ὀλίγα: « Οὐκ-
οὐν ἴδωμεν καὶ Κύριλλον τὸν θεὸν πολὺν τι γνώ-
ρισμα τοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶθηναι.
Οὐ πάνταχοῦ τὴν γέννησιν; τί δὲ τοῦ Πνεύματος;
Οὐ πάνταχοῦ τὴν ἐκπόρευσιν, καὶ τὸ ἐκπορεύε-
σθαι; » Ταῦτα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἐν τῷ πρώτῳ
D διεξιῶν αὐτοῦ τόμῳ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ: « Εἰ γὰρ
καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, » φησὶ, « παρὰ τισὶ τῶν ἁγίων
ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρηται, τὴν εἰς
ἀίδιον ἐκφανοῖν ἡ λέξις ἐνταῦθα, οὐ τὴν εἰς τὸ
εἶναι καθάρως σημαίνειν βούλεται πρόσδοον. » Καὶ
σαφῶς πάντως ἐν τῷ ταῦτα λέγειν τὴν λέξιν εἰς
ὁμωνυμίαν περιστήσει, καὶ τῆς, ἣν ἀληθῶς ἔχει
δυνάμει, ταύτην ἀφίστησι. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα. Σὺ
δὲ τί φησ; Ἄρα σοὶ ἐλέγχεται κἀν τούτοις ἐλέγχων
ἑαυτὸν οὗτος, ὡς νῦν μὲν εἰς ὑπαρξιν καὶ ἰδιότητα
τοῦ Πνεύματος περιπτῶν τὴν ἐκπόρευσιν, νῦν δὲ
εἰς τὴν πολυσχιδῆ ταύτην ἀπάγων ὁμωνυμίαν; ἢ
τι ἕτερόν σοι δοκεῖ; Οὐδὲν ἕτερον, οἶμαι, ἢ ἐλεγχον
αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ ταῦτα ἔρει, εἰπερ λέξις οὐκ
ἂν ποτε ἡ αὐτὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ ὁμωνυμίως, καὶ
εἰς σημασίαν ἰδιότητος ἐκληφθεῖη.

α'. Ἐν εἰς προσθεῖς τῆς τῶν ῥηθέντων ἐχόμε-
 νων ἰδιότητος τὸν λόγον περίβηται δώσω. Ἐν ταῖς
 τοῦ πρώτου τόμου πάλιν περικοπαί; λέγων οὕτω
 διαπορητικῶς, « Πῶς ἂν εἴη κατὰ τὴν οὐσίαν Πατὴρ,
 ἢ προβολεύς, ἢ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, ἢ αἰτιον καὶ αἰ-
 τιατόν; » Αὐτὸς μὲν φαίνεται τὴν προβολεύς ἐπὶ
 τοῦ Πατρὸς φρονῶν λέξιν, οὐ μόνον εἶναι τὸν αἰτιον
 αὐτὴ σημαίνει τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' εἶναι καὶ εἰς ὑπο-
 στατικὴν ἀποκεκλήρωται ἰδιότητα τῷ Πατρί· οὐ
 ἔ, ὅπως ἐν ἄλλοις καὶ κατ' ἀμφοτέρας ταύτας ἂν
 ἀπὸνέμει σημασίας τῇ λέξει· ἐαυτῷ ἐναντιοῦται καὶ
 διαμάχεται, σκόπει. Ἐν γὰρ μέρει τοῦ τόμου αὐτοῦ
 πρὸς τοὺς τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος αἰτιον διὰ
 τοῦ Υἱοῦ λέγοντας, καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς « προβολεύς
 διὰ Λόγου » ἀποδεικνύοντας ῥήσεως, τὸν ἀγῶνα
 ποιούμενος, μετὰ τὰ πολλὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀντι-
 ῥήσας; καὶ ταῦτα ἐπάγει· « Πίστιν δὲ τοῦ λόγου
 τούτου κομίζουσι τὴν τοῦ θείου δαμασκηνοῦ ῥῆσιν,
 τὴν εἶναι Προβολεύς ἐστὶ τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύμα-
 τος ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ· ἥτις καὶ οὐδαμῶς εἰς
 τοῦτον φέρει τὸν νοῦν. Ἀλλὰ βούλεται τρανῶς τὴν
 δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος παριστάνειν
 φανέρωσιν. » Ταῦτα ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ τόμῳ
 αὐτολεξεῖ οὕτω Κύπριος λέγων, ὅρα εἰ μὴ καὶ κατ'
 ἀμφοτέρας, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῇ προβολεύς
 ἀπὸνέμει λέξει σημασίας, ἐαυτῷ διαμάχεται, εἰ τὸν
 τοῦ Πνεύματος αἰτιον ἐκεῖ, ὡς καὶ τῇ ἀληθείᾳ
 δοκεῖ, τὸν προβολέα ἐκδέχεται, τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ
 Πνεύματος φανέρωσιν ἡλιαῦν τὴν λέξιν, ὅπερ οὐχί
 τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, ἐνταῦθα νομοθετεῖ, εἰς ὑποστα-
 τικὴν ἰδιότητα. Ἐκεῖ ὅπερ οὐδ' αὐτὴ τῇ ἀληθείᾳ
 δοκεῖ τὴν λέξιν ἀποκληροῦ τῷ Πατρί· προβολέα ἐν-
 ταῦθα τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Λόγου τὸν Πατέρα
 εἶναι δεχόμενος σημαντικὸν τῆς ἀμφοῖν ἐπὶ τῇ προ-
 βολῇ κοινωνίας, ὅ καὶ αὐτὸ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, τὴν
 ῥῆσιν εἶναι ἐπικυροῦσι. Τί οὖν ἐπὶ πᾶσι τούτοις δοκεῖ
 σοὶ διαπραττόμενος Κύπριος; Τί; Πάντως; ἄλλο οὐ-
 δὲν ἢ ἐαυτὸν ἐαυτῷ ἀποφανῶν ἐναντιούμενον. Τὴν δὲ
 γε τοιαύτην ἐναντιότητα εἰ τις δίστομον ἀποκαλέσει
 μάχαιραν παρ' αὐτοῦ Κυπρίου καθ' ἐαυτοῦ τῷ ἀντι-
 δίκῳ ἐγγχειρισμένῃ αὐτοῦ, τῆς ἀληθείας ἀμαρτήσιν
 οὐδέν. Δύο γὰρ σημασιῶν ἐνοίας ἰσοπέσοις ἐνοσιῶν
 ἀνατρέπων ἐναντιόησι, δίστομον ὡς ἀληθῶς μάχαι-
 ραν, καθ' ἐαυτοῦ χαλκουργεῖ. Καὶ σκόπει δὴ πᾶν
 κίνταῦθα, εἰ μὴ δι' ἀλλήλων ῥήσεις ἀνατρέπει τὰς
 ἐαυτοῦ. Τοῖς γὰρ τὸν Πατέρα αἰτιον τοῦ Πνεύ-
 ματος διὰ Υἱοῦ ἀπὸ τῆς προβολεύς διὰ λόγου ἀπο-
 δείκνυσι ῥήσεως διαμαχόμενος, προτείνει μὲν
 ὡς εἰς ἀνασκευὴν διῆθεν, ἢν αὐτὸς ἀξίαν σκότους
 πλάττει φανέρωσιν, ταύτην ὑπὸ τῆς προβολεύς
 σημαίνεισθαι λέξεως διατεινόμενος, παρ' αὐτὰ
 δὲ τὸ στόμα ἐμφράγνυται τὴν αὐτοῦ ἀντιπρο-
 τεϊνόντων ὁμολογίαν αὐτῶν, καθ' ἢν τὴν προβολεύς
 αὐτὸς λέξιν εἰς τὸν τοῦ Πνεύματος αἰτιον ἐξελάθετο,
 τοῖς αὐτοῖς πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ῥήσεως τὴν Υἱοῦ
 καὶ Πατρὸς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἀποδεικνύ-
 σιν ἐναντιότητα ἐναντιούμενος, προτείνει μὲν ὡς
 ἀνασκευὴν διῆθεν, ἢν αὐτὸς ἐπλάσαστο ὑποστατικῆς
 σημασίαν ἰδιότητος, ὅπου τὴν πατρικὴν οὐσίαν τὴν

11. Unum præterea cum addidero a prædictis
 minime diversum, sive orationi ponam. In primi
 tomī rursus pericopis veluti hæsitans scribit: « Quo-
 modo erit secundum essentiam Pater, aut productor,
 aut Filius et Spiritus, aut causa et causatum? »
 Videtur ipse productoris vocem de Patre, non tan-
 tum quod causam denotat Spiritus, sed etiam quas
 illa ad significandam Patris proprietatem hyposta-
 ticam posita sit, assumere. Tu porro, quomodo inter
 alia etiam secundum hos duos significatus, quos
 dictioni assignat, sibi contraria dicit, et secum
 pugnat, considera. Quodam enim in loco sui tomī
 adversus eos, qui Patrem Spiritus causam per Filium
 asserunt; idque a dicto « productor per Verbum »
 demonstrant, certamen iniens, postquam multa
 adversus eos exaggerasset, addit: « Ad hujusce
 vero sermonis confirmationem arripiunt divini
 Damasceni dictum: Productor nempe est revelantis
 Spiritus Pater per Filium, quod ad rem nihil facit,
 cum velit aperte ostendere, Spiritum ex Patre per
 Filium manifestari. » Hæc secundo tomō iisdem
 verbis prosequens Cyprius, considera, annon se-
 cundum ambas, quas primo tomō voci *productoris*
 significationes attribuit, secum ipse pugnet. Ibi
 productorem ad notandum causam Spiritus, uti
 veritas poscere videtur, accipit, et nihilominus hic
 ex Patre Spiritus manifestationem vocem indicare,
 quod alienum a vero est, in hypostaticam proprie-
 tatem asseruit. Ibi, quod nec ipsum cum veritate
 consonat, Patri soli vocem vindicat: productorem
 hic Spiritus per Verbum Patrem esse acceptum,
 utriusque in productione communionem, quod ad
 verum quam proxime accedit, dictionem significare
 determinat. Quid igitur in his omnibus videtur tibi
 Cyprius (peragere? Quid? Nil aliud quam sibi
 semetipsi contraria blaterat, et similem contrarie-
 tatem si quis gladium bicipitem ab ipso Cyprio suis
 adversariis contra se porrectum nuncupaverit, ne
 ille a vero non aberraverit. Duarum siquidem signi-
 ficationum sententias, æqualibus sententiarum con-
 trarietatibus evertens, bicipitem quam verissime
 gladium adversus se fabricatur. Et rursus attendito
 an num in iisdem dictiones suas per seipsum destruat?
 Namque cum iis decertans, qui Patrem Spiritus
 causam per Filium ex productoris per Filium
 dictione demonstrant, proponit quidem quasi re-
 fellens, quam dignam quæ tenebris obruatur, ma-
 nifestationem communitur, dum illam indicari pro-
 ductoris voce contendit. Verum statim os illi ob-
 struitur, si confessionem ab ipso factam reponas,
 qua productoris vocem ad Spiritus causam deno-
 tandam assumpsit, ex iisdem rursus et eadem
 dictione Filii et Patris in causa Spiritus contra se
 opponit, contrarietatem importat: cum proponit,
 quasi refelleret, quam ipse commentus est hyposta-
 ticæ proprietatis significationem, et paternam es-
 sentiam productione Spiritus spoliat, et se a tan-
 quam alicui, quæ essentia destitueretur, Patris hy-
 postasi eam tribuit: eodem momento os ipsius

obturbabis, si illius confessionem ipsi contra oppo-
nas, qua ipse, productorem per Filium Patrem
asserens dictum, communionem denotare interpre-
tatur, et quas ipse excogitaverat manifestatio-
nes.

12. Sic res divinas pertractare, qui ad summum
sapientiæ se exaltat, semetipsum instruxit; sic
Scripturas exponere, qui cognitione per aerem et
in sublimi suspensus vagatur: sic opponentibus re-
spondere, qui magnis cogitationibus inflatur. Tu
porro ex his quæ diximus omnibus, quidquid pe-
tilisti abunde a nobis pertractatum, possidens (ubi
enim, et quibus in rebus, et qua ratione Cyprius
sibi contradicit, exacte indicavimus) reliquas no-
stras scriptiones legere ne detrectes, illic siquidem
reliqua illius blasphemæ dicta, quibus non seipsum
sed veritatem tantummodo oppugnat, deprehen-
duntur.

Α τοῦ Πνεύματος προβολὴν ἀφηρεῖτο, καὶ μόνη ὡσπερ
τινὶ ἀνοουσίῳ τῇ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσει ταύτην
ἀπένεμε· παρ' αὐτὰ δὲ τὸ στόμα ἐμφράγνυται τὴν
αὐτοῦ ἀντιπροτεινόντων ὁμολογίαν αὐτῶν, καθ' ἣν
αὐτὸς τὴν προβολέα διὰ Λόγου τὸν Πατέρα λέγουσαν
ῥῆσιν τὴν κοινωνίαν δηλοῦν ἐξηγεῖτο τῶν, ὡς αὐτὸς
ᾤετο, φανερώσεων.

β'. Οὕτω θεολογεῖν, ὃ εἰς αὐτὸ τὸ τῆς σοφίας
ἐπηρμένος ἀκρότατον ἐπαίδευσεν ἑαυτὸν· οὕτω τὰς
Γραφὰς ἐξηγεῖσθαι, ὃ τὴν γνώσιν ἀεροπόρος· οὕτως
τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις ἀντιλογεῖν ὃ τὸ φρόνημα
ὑψηλός. Σὺ δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων πάντων πᾶν ὅπερ
ἤτησας ἱκανῶς ἀφοσιωθέν σοι παρ' ἡμῶν ἐσχηκώς
(ὅποι γὰρ καὶ ἐν τίσιν, καὶ ὅπως ἑαυτῷ Κύπριος
ἐναντιοῦται, ἀκριθῶς ἡμεῖς δεδηλώκαμεν), μηδὲ
τῶν ἄλλων ἡμετέρων ἀμέλει γραφῶν, δι' ὧν αἱ λοιπαὶ
τῶν βλασφημιῶν αὐτοῦ, ἐν αἷς μὴ ἑαυτῷ, τῇ δ' ἄλη-
θειᾷ μόνῃ ἐναντιοῦσθαι συμβαίνει αὐτὸν, ἐξελέγ-
χονται.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

EJUSDEM

AD CONSTANTINUM

LIBER SECUNDUS.

1. Neque secundam tuam petitionem rejicimus, C
sed eam excipientes, æque atque primam pertra-
ctabimus, et absolvemus, stultas siquidem ac futiles
Cyprii nugas, quibus ille seipsum implicat, in his,
quæ veritatem oppugnans concinnavit, scriptoque
tradidit, nostra scriptione, uti petieras, patefecimus:
et quam nunc rursus exposcis, scripto tibi con-
signari solutionem eorum, quæ novissime et præter
communem usum pronuntiata in dogmate, de pro-
cessionem ex Patre per Filium Spiritus inaudisti,
promptissime labore suscepto exsolvemus. Et jam
audi, et animo volvito, annon prudenter ista
dicantur, quæ nec minimum quidem a veritate
deerrant.

2 Qui dictiones novas usurpat, veluti sumptio-
nem præponens, non esse idem existentiam, et

α'. Οὐδὲ τὴν δευτέραν σὴν ἀποπέμπομεν αἰτησιν,
ἀλλὰ προσιέμενοι καὶ αὐτήν, οὐδὲν τῆς προτέρας
ἐλαττον ἐκπεραίνομεν. Τὰ τε γὰρ Κυπρίου μωρὰ
ληρωδῆματα, ἐφ' οἷς αὐτὸς ἑαυτῷ ἐν τοῖς κατὰ τῆς
ἀληθείας αὐτοῦ περιπίπτει συγγράμμασιν, ἐγγράφως
σοι ὑπερήτησας πρὶν ὑπεδείξαμεν· καὶ ἅ πάλιν ἀρτίως
αἰτεῖς ἐγγραφὸν τὴν λύσιν ἡμᾶς ἀπαιτῶν, ὧν καινο-
τέρως ἐπὶ τῷ δόγματι τῆς ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τοῦ
Πνεύματος ἀκήκοας ἐκπορεύσεως ἐτοίμως ἐκπλη-
ροῦν ὑφιστάμεθα. Καὶ ὅθι ἀκουσ, καὶ λογιζοῦ, εἰ μὴ
συνετώς ταῦτα, καὶ τῆς ἀληθείας μηδὲν λειπόμεθα
οὐδαμῶς.

β'. Ὁ μὲν τὰ καινὰ τῶν ῥημάτων εἰπὼν, ὡσπερ
τι λῆμμα τιθέμενος πρότερον, μὴ ταυτὸν εἶναι ὑπαρ-

ἔιν καὶ τρόπον λέγειν ὑπάρξεως. « Εἴπερ ἡ μὲν Ἀ
 πρόματός ἐστι καὶ οὐσίας σημαντικὴ ἡ ὑπαρξίς, ὁ
 δὲ τῆς ὑπάρξεως τρόπος διαφορᾶς τῆς πρὸς τι
 ἕτερον ὑπαρκτὸν θεωρουμένης δηλωτικὸς, οὐ καλῶς
 εἶπε τὴν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐνότητα ἐπὶ τῇ τοῦ
 Πνεύματος αἰτίᾳ συνάγειν τοὺς αὐτὴν συνάγοντας,
 ἀπὸ τοῦ τοὺς Πατέρας ἡμῶν τὴν ἐκ Πατρὸς δι'
 Υἱοῦ ἐκπόρευσιν θεολογήσαι: τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ
 οὐκ αὐταῖς φωναῖς ὑπαρξίν, ἀλλ' ἐκπόρευσιν δι'
 Υἱοῦ οἱ Πατέρες εἰρήκασιν, εἴη, τρόπος δὲ ὑπάρ-
 ξεως, οὐ μὲνον ὑπαρξίς ἡ ἐκπόρευσις, οὐκ ἂν εἴη
 τὸ μὴ βεβαίως μὴδ' ὀρισμένως τὴν ὑπαρξίν ἔχειν
 λεγόμενον δι' Υἱοῦ, αἰτιον αὐτὸν ἔχον, δι' οὗ θεολο-
 γεῖται ἐκπορευόμενον. » Ταῦτα μὲν τὰ τῆς καινῆς
 ἐπὶ τῇ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύμα-
 τος ἐξηγήσεως συνταίνοντα, ὡς τῷ ἐξηγουμένῳ B
 ἰδοῦσι, τοῖς τὴν ἐνότητα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ
 αἰτίᾳ μὴ καταδεχομένοις τοῦ Πνεύματος. Ἡμεῖς δὲ,
 εἴς τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπόρευσιν μὴδὲν ἄλλο
 ἢ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν σημαίνουσαν ἀπο-
 δειξομεν, οὐ μόνον οὐδὲν τοῦς τὴν ἐνότητα Πατρὸς
 καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἀρνούμενους
 ἀπῆρασαι τῆς ἐξηγήσεως ἐάσομεν, ἀλλὰ καὶ βιαιο-
 τέραν αὐτοῖς ὅτι μάλα τὴν ἀνάγκην ἐπάξομεν, τοῖς
 τὴν ἐνότητα ταύτην ὁμολογοῦσι συντεθῆναι ἡμῖν.
 Εἰ γὰρ οὐδὲν τοῦ ἰδίοις περὶ αἰτίας ἀλίσκεσθαι ἰσχυρό-
 τερον, ὁ διὰ τὸ μὴ τοὺς Πατέρας αὐταῖς φωναῖς
 ὑπαρξίν, ἀλλ' ἐκπόρευσιν δι' Υἱοῦ εἰρηκίναί, τὸ
 αἰτιον ἀφαιρῶν τὴν Υἱόν, δῆλον ὡς τὴν ὑπαρξίν
 ἀποδεικνύτων ἡμῶν διὰ Υἱοῦ, ἰσχυραῖς ταῖς ἀνάγκαις C
 δώσει αὐτό. Ἐπει μὴδ' ἐστὶ δυνατόν οὐδαμῶς
 τὴν τῇ ἀποφάσει τῆς ὑπάρξεως ἀφαιροῦντα τὸ αἰτιον
 μὴ τοῦτο δοῦναι τῇ καταφάσει, καὶ μάλιστα ὅτε
 μέλον ἐστὶν αὐτῷ, ὅπερ καὶ πᾶσι τοῖς ἐναντιουμένοις
 ἡμῖν οἶσθα προσόν, λόγοις καὶ κανόσιν ἐμφλοσσοφίς
 προσδιαλέγεσθαι.

γ. Ἄλλ' ὅπως μὲν λόγοις τοιοῦτοις καὶ κανόσι
 τοιοῦτοις οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν προσανέχουσιν, ὡς ἀκρι-
 βῆς λέγειν τὸ παρὸν, ἐάτεον ἐστὶ. Βραχὺ δὲ τοῦτο
 μόνον εἰρηκότες ἡμεῖς, ὡς πᾶσα τοῦτοις ἡ περὶ
 τοῦτο σπουδῆ, ὡς ἂν ἐντεῦθεν χῶραν οἱ παραλογι-
 σμοί, οἷς τὰ πολλὰ τεθήσασιν, σχοίεν, τὸ πᾶν τοῦ λό-
 γου πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μὴδὲν ἄλλο ἢ τὴν ἐκ Πατρὸς
 δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ σημαίνειν
 ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος τρέψομεν, ὅπως ἂν αὐ- D
 τοῖς πολλῇ τῆς δίχης περιουσίᾳ τὴν εἰρηκμένην τῆς
 ὁμολογίας ἀνάγκην ἐπάξωμεν. Ἔσται δὲ ἡμῖν ἡ
 ἀναγκαστικὴ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀπόδειξις ῥᾶον
 προβαίνουσα, οὕτω δὴ τὸν λόγον πρὸς αὐτὸν ἐκείνον
 τὸν ἐξηγούμενον ἀποτεινοῦσιν. Ἄρ', ὡ βέλτιστε, διὰ
 τοῦτο σοὶ ἄλλο μὲν ὑπαρξίς, ἄλλο δὲ ὁ σῆς ὑπάρξεως
 τρόπος δοκεῖ, ὅτι οὐσιωδῶς μὲν ἡ ὑπαρξίς, εἰς δια-
 φορᾶς δὲ λόγον ὁ τῆς ὑπάρξεως τρόπος κατηγορεῖ-
 ται τοῦ ὑπαρκτικοῦ; Διὰ τοῦτο πάντως καὶ οὐκ ἂν
 τι ἄλλο ἔχεις εἰπεῖν. Ἄλλὰ τὸ δοκοῦν σοὶ τοῦτο στι-
 βαρὸν καὶ δυσάντητον, ὡς ἰσθὸς ἀράχνης, διαλυθῆ-
 σεται, μὴδὲν ἄλλο τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον ἢ τὴν
 τοιάνδε δηλοῦν ἀντιπροτεινόντων ἡμῶν ὑπαρξίν. Εἰ
 γὰρ τοιάνδε ὑπαρξίν ὁ τῆς ὑπάρξεως τρόπος δηλοῖ,

existentiæ modum : « Si existentia rem, essentiã-
 que significat, existentia autem modus differen-
 tiã, qua respectu alterius existentia consideratur,
 denotat, male quidem asserbat, Filii et Patris
 unitatem in Spiritus causa colligere, qui eam col-
 ligebant ex eo, quod Patres nostri ex Patre per
 Filium Spiritus processionem statuere. Etenim licet
 non iisdem verbis existentiam sed processionem per
 Filium Patres vocavere, modus existentia, non item
 existentia processio est, quod certe ac determinate
 per Filium existentiam habere dicitur, causam
 illum sui habet, per quem procedere asseritur. »
 Hæc sunt novæ de processione ex Patre per Filium
 Spiritus interpretationis commenta, quæ conferunt,
 ut interpreti videtur, coadjuvantque illos, qui
 unionem Patris et Filii in causa Spiritus non
 probant. Nos porro, si ex Patre per Filium proces-
 sionem nil aliud quam ex Patre per Filium existi-
 tentiam significari ostenderit, non solum nihil
 utilitatis hac interpretatione accedere unionem
 Patris et Filii in causa Spiritus pernegantibus
 permittemus, sed violentius ipsos cogemus, nobis
 hæc unionem asserentibus manus dare, et in nos-
 tram ire sententiam. Etenim si nihil validius est,
 quam propriis alii capi, qui, quod Patres non iis-
 dem vocibus existentiam sed processionem per
 Filium expressere, causam aufert a Filio, mani-
 festum remanet, si nos existentiam per Filium
 demonstraverimus, valida necessitate coactum,
 prorsus id concessurum. Cum fieri nullo modo
 possit ut qui negatione existentia causam aufert,
 non eam illius affirmatione concedat, et præcipue
 cum illi curæ est, quod et nobis, et omnibus qui
 nobis adversantur peculiare esse bene cognoscis,
 rationibus et regulis philosophicis verba facere.

5. Sed quomodo similibus rationibus et regulis
 animum advertunt, qui nos oppugnare nituntur,
 accurate dicere, in aliud tempus differendum viden-
 tur : ubi breve hoc prius notificaverimus, eorum
 universa studia tendere, ut inde locum habeant
 deceptiones et fraudes, quibus illi ad stuporem
 delectantur, orationem universam ad demonst-
 randum nihil aliud denotare ex Patre per Filium pro-
 cessionem, quam ex Patre per Filium existentiam
 Spiritus, convertemus, ut ipsis, multo in simili
 causa superiores facti dictum, uti res est, constandi
 necessitatem imponamus. Demonstratio vero hæc,
 quæ necessario cogat, facillius procedet, si sermo-
 nem adversus similes interpretationis auctorem hoc
 modo digeramus. Propterea ne, o vir eximie, aliud
 existentiam, et aliud existentia modum esse
 discernis, quod ratione essentiã existentia, ad
 notandam vero differentiam existentia modus de
 eo, quod existit, prædicatur? Propterea prorsus,
 neque aliud unquam indicaveris. Sed hoc hic tibi
 videtur validissimum, et ad quod nemo responde-
 rit, veluti aranæ tela dissolveatur, dum nos contra
 opponemus, nisi aliud existentia modum, quam

talem existentiam significare. Nam si talem existentiam existentie modus notat, qua ratione existentie modus non fuerit existentia? Hoc vero sibi velle nec aliud dogmatis veritatem, dicenda per partes considerans, plane dignosces. Namque dicito. Faterisne cum dicis Spiritum ex Patre procedere, ex Patre eundem existentiam habere? Fateris, nec fallor, verum ex Patre hoc modo indicans Spiritus per processionem existentiam, eodem momento et differentiam esse respectu generationis ex Patre Filii, qui ex Patre cum ipso causam agnoscit, simul fateris? Neque hoc te inficias ire suadeor. Quid ergo rursus, Filii generationem faterisne illius existentiam indicare? Et in perniciem ac corvos amandabis eum, qui id non asserit. Et differentiam respectu processionis et existentie illam ne dices? Et clamabis clare, infelicem esse qui id pernegat. Et ego præ his confessis nihil ultra requiro ad demonstrationem absolvendam. Si ex Patre processio indivisa, quæ tu dividis utraque infert, manifestum remanet, non alio modo se habere et quæ per Filium est. Procedere enim a Patribus per Filium dicitur, quod respectu generationis Filii differentem ex Patre per Filium existentiam habet. Quod si hæc quoque tu probas, age una nobiscum, et in causa Spiritus unitatem Patris et Filii confitere. Hoc namque videbatur et tibi, si Patres existentiam pronuntiassent per Filium, nec erit nobis alia ratione opus ad te persuadendum.

4. Quod si nondum suasus pertinacius contendis, etiam ex iis ipsis, quibus tu delecteris (regulas et rationes philosophicas oratio innuit) existentiam et existentie modum indivisa esse demonstrari tibi petis, ut certa exquisitio representatione comprobetur, nullum intercedere discrimen, sive existentiam sive existentie modum dicas, etiam hanc demonstrationem et representationem ex illis absolvemus, quæ a philosophis uti certa communiter acceptantur. Omnes prorsus, quibus philosophica placita curæ sunt, uno ore fatentur, nullum habitum ab illo subjecto, cujus habitus est, unquam dividi, et nullam differentiam ab eo subjecto, cujus differentia est, unquam abesse, et in specie nullam ex jam dictis in hypostasi esse extra subjectum. Si vera hæc sunt, et communi philosophorum confessione confirmata: et fieri nequit, ut quispiam demonstret non simul existere, cum habitu nempe, quod habitui subicitur, et cum differentia, quod differentiam complectitur, age responde interim mihi: An processio procedentis, secundum habitum eorum, quæ ad aliud referuntur, processio scilicet Spiritus, et differentia illius respectu generationis Filii separati et absque subjecto dicenda est, ex Patre per Filium exsilire? Sed nullo unquam modo hanc divisionem proponere audebis. Quod si id non audes, quid præterea dices? et si ad stabilicandas tuas interpretationes, repouisionem intentare volueris, quid respondebis? Totum sane quod respon-

πῶς ὁ τῆς ὑπάρξεως τρόπος οὐχ ὑπαρξίς; Ὅτι δὲ τοῦτο καὶ ἄλλο βούλεται τι οὐδὲν τοῦ δόγματος; ἡ ἀλήθεια, τὰ ῥηθησόμενα κατὰ μέρος ἐπισκοπῶν γνωρίζεις. Εἰπέ γάρ· Ὁμολογεῖς ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα λέγων ἐκπορευόμενον, ἐκ Πατρὸς αὐτὸ λέγειν ἔχον τὴν ὑπαρξίν; Ὁμολογεῖς, οἶδα· τὴν ἐκ Πατρὸς δὲ οὕτω δηλῶν τοῦ Πνεύματος διὰ τῆς ἐκπορεύσεως ὑπαρξίν, κατὰ ταυτὸν καὶ διαφορὰν ταύτην εἶναι πρὸς τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν τοῦ οὖν αὐτῷ αἰτίου τοῦ Υἱοῦ συνομολογεῖς, καὶ τοῦτο λέγεις εἶναι τὴν γέννησιν τῆς ὑπάρξεως τοῦτου δηλωτικῆν; Καὶ εἰς κόρακας ἀποκείμενῃ πάντως τὸν μὴ ὁμολογοῦντα· καὶ διαφορὰν δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν καὶ ὑπαρξίν ταύτην εἶρεῖς; Καὶ μέγα βοήσεις, οὐ μὴ οἶδα τὸν ἀπαρνούμενον. Καγὼ περὶ τῶν ὁμολογιῶν δὴ τούτων μηθενὸς εἶτι χρῆζειν δοκῶ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ γάρ ἡ ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσις ἀδιαιρέτως, ἃ σὺ διαίρεις, ἀμφοτέρω δύνανται, εὐδελον ὡς οὕτω ταῦτα δὴ καὶ ἡ δι' Υἱοῦ. Ἐκπορευῆσθαι γάρ τοῖς Πατράσι τὸ Πνεῦμα λέγεται δι' Υἱοῦ, εἶτι τὴν πρὸς τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ διαφέρουσαν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν ἔχει δι' Υἱοῦ. Εἰ μὲν οὖν οὕτω συνδέκεται ταῦτα καὶ σοί, δεῦρο δὴ στήθι μεθ' ἡμῶν καὶ αὐτὸς τὴν ἐπὶ τῇ αἰτία τοῦ Πνεύματος ἐνότητά τοῦ Πατρὸς ὁμολογῶν καὶ Υἱοῦ. Τοῦτο γάρ καὶ αὐτὸ σοὶ ἐδόκει, ἐὰν οἱ Πατέρες ὑπαρξίν εἰρήκασιν δι' Υἱοῦ, καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἑτέρου λόγου τοῦ παίσοντός σε δεηθῶμεθα.

C

δ. Εἰ δὲ καὶ εἶτι πεισμονῆς ἐξεγόμενος ἐθέλεις καὶ ἀπὸ τῶν οἷς αὐτὸς χαίρεις (τοὺς ἐμφιλοσόφους κανόνας τε καὶ λόγους ὁ λόγος αἰνιττεται) τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἀδιαιρέτου τῆς ὑπάρξεως, καὶ τοῦ τῆς ὑπάρξεως τρόπου συγχροτῆσαι ἡμᾶς, εἰς βεβαίαν καὶ ἀκριβῆ τὴν παράστασιν τοῦ μηδὲν διαφέρειν ὑπαρξίν καὶ τρόπον λέγειν ὑπάρξεως, καὶ τὴν τοιαύτην ἀπόδειξιν καὶ παράστασιν ἐκ τινῶν ποιησόμεθα, ἃ κοινῆ τις ἔχει τῆς φιλοσοφίας ὁμολογία. Τοῖς πᾶσι πάντως, οἷς φιλοσόφων μέλει λόγων, συνωμολόγηται, μηδεμίαν σχέσιν τοῦ οὐ καὶ ἔστιν ὑποκειμένου σχέσις, διαίρεσθαι ποτε, καὶ μηδεμίαν διαφορὰν τοῦ οὐ καὶ ἔστιν ὑποκειμένου διαφορὰ, ἀπειναί ποτε· μηδ' ἐν ἰδίᾳ μηδεμίαν τῶν εἰρημένων εἶναι τῇ ὑποστάσει· παρά τὸ ὑποκείμενον. Εἰ γοῦν ἀληθῆ ταῦτα καὶ κοινᾶς ταῖς φιλοσόφους ἐννοῖαις ὁμολογούμενα, καὶ εἴπερ οὐκ ἔστιν, ὅπως ἂν τις καὶ ἀσυνύπαρκτα δείξει ταῦτα τῇ σχέσει, τὸ σχετὸν φημι, τῇ διαφορᾷ τε τὸ διάφορον· δεῦρο δὴ ἀπόκριναι τὸ λοιπὸν, εἰ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἐκπορευτοῦ κατὰ τὴν τῶν πρὸς τε σχέσιν, Πνεύματος οὖσαν ἐκπόρευσιν, καὶ διαφορὰν αὐτοῦ πρὸς γε τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ ἀποτεταμημένως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου χωρὶς ἐστὶ λέγειν ἐκ Πατρὸς προτοῦσαν διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἂν ἔχῃς πάντως τὸ ἀποτεταμημένον τοῦτο ἀποθαρρῆσαι ποτε. Πρὸς τοῦτο δὲ μὴ ἀποθαρρῶν, τί φήσεις; Ἀπολογῆση δὲ πρὸς σύστασιν τῶν σῶν ἐξηγήσεων, τί εἶχες ἂν καὶ ἀπολογεῖσθαι; κακῶς μὲν καὶ ἐπισφαλῶς. Ἀπολογεῖσθαι δ' ὅμως πρὸς ἀρνησιν τῆς ἐκ Πατρὸς ὑπάρ-

ἕως τοῦ Πνεύματος διὰ Υἱοῦ, ὁπόθεν καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνότης, ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἔπειται, εἰ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπόρευσιν διαγράφαι τῶν Θεῶν εἶχες Γραφῶν. Νῦν δὲ ταύτην ἔβω μὲν διαγράφαι, παθεῖν λοιπὸν ταῖς τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἶναι ἰσχυρῶς συνιστάσας ἐνομοίαις ἐκ τε τῶν δογματικῶς ὁμολογημένων ἐκ τε τῶν ἐμφιλοσόφως σὺν χάριν ἰσπεδειγμένων ἡμῶν. Καὶ δεῦρο δὴ στῆθι μεθ' ἡμῶν καὶ αὐτὸς, ὅπερ μοι καὶ πρότερον εἰρηται, τῆ ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἐνότητι τοῦ Πατρὸς ὁμολογῶν καὶ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ τοῖς οἰκείοις ἀντιβαίνειν σε λόγος οὐ χρῆ, ἐάν ἡ ἐνότης διαβλητέα παρὰ τὸ μὴ τοῖς Πατέρας ὑπαρξῆν εἰρηκίναί δι' Υἱοῦ, παραδεικτά πάντως, ὡς ἐν φρομίοις μοι προανατέταται, περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆ ἀπόδειξις.

B Etenim si unitas rejicienda est, quod Patres existentiam per Filium non dixerunt, equidem excipienda a te est modis omnibus, ut in proœmio dictum est, de existentia demonstratio hæc.

Ε. Ἄλλ' εἴτε πείθομεν, εἴτε καὶ μὴ, σὺ δὲ ὁ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ παραλόγου τῆς ἐξηγήσεως ἐπὶ βεβαιώσει τῆς ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος, ἐξ ἧς ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνότης ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἀναφαίνεται, ἔγγραφον ἡμᾶς αἰτησάμενος, τέλειαν ἔδω ταύτην ἀπολαβὼν, σκόπει ἔξῃ, ὅπως ἂν ἔχοις καὶ ἃ ὁμωνυμία· οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ αὐτοῦ δόγματος ἀναπλάττουσι διαγράφεσθαι. Πρὸ μὲν ἀπάντων ταῖς παραλόγοις ἐξηγήσεσι συνδιαγράφε, ἦν τῆς ἐκπορεύσεως αὐτῆς ὁμωνυμίας οἱ ἀλιτῆριοι καταψεύδονται. Μετὰ δὲ καὶ ἄς ἄλλας ἀναισχυντοῦσιν ἐπισφαλῶς, τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προῖναι τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι, προχεῖσθαι, πηγάζειν, καὶ ἀναδύζειν ὁμωνυμῶν οὐχ ὑποστελλόμενοι. Διαγράφε δὲ ἀπίστας αὐτῆς ἐξ αὐτῶν κἀναυθὰ τῶν χειλέων αὐτῶν, ἄγχων καὶ ἀπελέγχων αὐτοῦ· ἀπελέγξεις δὲ οὕτω, τὴν μὲν τῆς ἐκπορεύσεως διαγράφων ὁμωνυμίαν, ἐξ ἧν οὐδὲ αὐτοὶ ἀπαρνοῦνται τρόπον λέγειν ὑπάρξεως τὴν ἐκπόρευσιν. Εἰ γὰρ διαφέρει μὴδὲν, πάντως δὲ διαφέρει οὐδὲν τρόπον λέγειν ὑπάρξεως ἢ διαφορὰν καὶ ἐνότητι Πνεύματος τὴν ἐκπόρευσιν, ἢ δὲ ἰδιότητι ἀκίνητος, ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μείνη, καὶ τὴν εἰπόντα ὡς ἄγνωστis, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα. Ποῦ ἐπιπὶν παύσασθαι; ἔξει χόρον ὁμωνυμία ἐπὶ λέξεως, ἦν μὴδὲ αὐτοὶ τρόπον λέγειν ὑπάρξεως ἀναβαλλονται; Τὰ δύο γὰρ ταῦτα ἴδιον καὶ κοινὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ ταῦτὸν συνδραμεῖν τῶν πάντῃ ἀνεγχομένων. Καὶ ὁ τοῦτο ἀποδεικνύων συλλογισμὸς, ὁ τῆς ἕσσε τοῦ ἡγουμένου τὸ ἐκόμενον κατασκευάζων ἐστίν. Εἰ γὰρ ἴδιον, οὐ κοινόν, ἀλλὰ μὴν ἴδιον, οὐ κοινὸν ἄρα.

Ζ. Τὴν μὲν οὖν τῆς ἐκπορεύσεως οὕτω διαγράφῃ ὁμωνυμίαν· τὰς δὲ τῶν ἀναγεγραμμένων λέξεων, ἔπον, τὴν τῆς ὁμωνυμίας· λόγον αὐτοῦ ἀπαιτῶν, λεγόντων ἀκούσας αὐτῶν ὡς, Ἐ καὶ ἐξ ἀμφῶν, τοῦ Πατρὸς ὀηλονότι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγεται προῖναι, προέρχεσθαι, προχεῖσθαι τε, πηγάζειν καὶ ἀναδύζειν, ἀλλ' ἡ τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος δια-

PATROL. GR. CXLI.

A dendo adduceres ab improbitate atque errōribus non aberraret, nihilominus, ut ex Patre existentiam Spiritus per Filium negares, responderes non alia quam quæ et Patris et Filii unitatem in causa Spiritus comprobant : sin minus ex Patre per Filium processionem ex divinis Scripturis eliminares. At nunc, cum illam rejicere nullo modo valeas, interim crede, tum ex certis uti de dogmate prolatis confessionibus, tum ex philosophicis, ut tibi morem gereremus, a nobis demonstratis sententiis, ex Patre per Filium processionem, ex Patre per Filium esse existentiam constabiliri. Et age una nobiscum et ipse conspira, quod et supra dixi, asserens, in causa Spiritus Patris et Filii unitatem. Etenim si tuis ipse verbis pugnare indecorum ju-

B dicas, si unitas rejicienda est, quod Patres existentiam per Filium non dixerunt, equidem excipienda a te est modis omnibus, ut in proœmio dictum est,

5. Sed sive suademus, sive non, tu qui absurdam interpretationis demonstrationem ad confirmandam ex Patre per Filium existentiam Spiritus, per quam Patris et Filii unitas in causa Spiritus manifestatur, scripto tibi tradi a nobis petisti, perfecte absolutam ipsam jam habens, considera deinceps, quomodo tibi expungendæ sunt voces homonymæ, quas veritatis hostes, ad refellendum dogma, comminiscuntur. Et inter alia cum absurdis illis interpretationibus annumera, quam processionis homonymiam scelesti isti mendose confundunt, deinceps et quas alias impudenter, nec absque errore effutiant, ex Patre nempe et Filio Spiritum progredi, provenire, effundi, effluere, exsiliare in homonyma trahere non verentur. Expunge vero omnes eorumdem, nec aliorum labiis hic quoque ipsos præficans et refellens. Refelles vero hoc modo, processionis homonymiam ad illos rejiciens, qui nec ipsam abnegant, cum asserant, modum existentie esse processionem. Nam si in nulla re differt, aut non differt modum dicere existentie, sive differentiam et proprietatem Spiritus processionem, et proprietatem immota manet, aut quomodo proprietatem perseverabit, neque dicti auctorem ignoras, si movetur, et ex uno in aliud concidit. Ubi interim multilida, et in multos sese significatus exserens locum habebit homonymia in dictione, quam nec ipsi modum dicere existentie respuunt. Hæc si quidem duo proprium et commune de eodem secundum idem simul concurrere nullo unquam modo possunt. Et hoc probat syllogismus, qui thesi antecedentis consequens comprobatur. Nam si proprium est, commune non est, sed proprium est, non ergo commune est.

6. Processionis itaque homonymiam sic refelles. Suprascriptarum vero dictionum, si ab eisdem homonymie rationem poposceris, respondeutes quidies : Licet ex utroque, Patre scilicet et Filio, dicatur progredi, provenire, profundi, effundi et exsiliare, verumtamen paternitatis ac filiationis differentia facit, ut similes dictiones de Patre dictæ

Spiritus existentiam intelligere dent, cum nihil impediatur et per modum procedendi, et secundum causam illas accipi, de Filio vero loco suppeditationis, dationis, missionis, legationis, necessario accipi. Similia verba tu arripiens, et propriis labiis captos tenens, ex unguibus, quod aiunt, aquilam, universam nempe talium dictionum seriem ex Patre, quod jam ipsi concedunt, Spiritus existentiam indicare, cum nihil impedimento sit, eas per modum processionis et secundum causam intelligi. Tum præterea illos interrogaveris: An dictionum seriem, quam et ipsi de Filio fatentur, suppeditationis inquam et dationis, missionis et legationis, etiam ex Patre dici asseverant? Ubi id annuerint, convenit siquidem similem seriem ex Patre, quemadmodum et ex Filio de Spiritu dici; interrogationi annectes: An similem seriem suppeditationis inquam et dationis, et missionis, et legationis, in duabus personis, quæ secundum gratiam est, in dignos significare Spiritus accessum fateantur? et postquam eorumdem etiam in his assensum habueris; nam neque in his quisquam sese opponet; postremam hanc interrogationem adversus ipsos servabis: An talem rursus seriem parl modo, dum de distributione sermo est, Patri Filioque attribuant? Cum hoc quoque concesserint, sic postmodum nullus tibi labor assumendus est, conflictas ab ipsis homonymias refellere. Namque post data, proponentibus, licet ambæ jam positæ dictionum series et ex Patre et ex Filio asseverentur: attamen paternitatis ac filiationis differentiam seriem illam, quæ distributionem significat, non impedire unionem Patris et Filii, alteram vero, quæ est progredi, provenire, effundi, profundi, et exsillire, in Patre quidem intelligi, ad notandam Spiritus existentiam, in Filio loco suppeditationis, dationis, missionis, et legationis necessario accipi, tum cum fiducia et libertate magna dicendi, O sultii, ipsi iniquies, et maximam Satanæ in fovendo propagandoque Ecclesiarum schismate similitudinem præ vos ferentes, si ob paternitatis et filiationis differentiam, eæ quæ de Patre dicuntur dictiones, significant Spiritus existentiam, et processionis vim continent, et causam expriment, in homonymum inmutantur in Filio, eæ quoque, quæ ad manifestandam distributionem Spiritus assumuntur, perinde valerent. At nunc non id est, sed ut benevole vos gerentes dicitis, unam seriem æqualiter, et absque ullo discrimine ad notandam distributionem Spiritus ex Patre et ex Filio decerni, et tamen vos ipsi unum Spiritus suppeditatorem, et datorem, et Spiritus missionis et legationis causam, Patrem fateri et Filium non recusatis. Quomodo igitur, et ob quam et qualem rationem, dummodo uti vos ob improbitatem non cæcutiat quisquam, uni seriei in utroque æquabiles vires concedat, alteri denegabit? Pater est atque Filius qui suppeditant, mittunt, dant, legant, et hic paternitas et filiatio non impediunt suppeditationis, dationis, missionis,

Α φορὰ τὰς λέξεις ταύτας ἐπὶ μὲν Πατρὸς λεγομένα; εἰς δὴλωσιν τῆς τοῦ Πνεύματος νοεῖσθαι ὑπάρξεως δίδωσι, μηδεὶν ἐμποδῶν πρὸς τὸ ἐκπορευτῶς καὶ κατ' αἰτίαν νοεῖσθαι αὐτὰς γινομένου, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἀντὶ χορηγίας καὶ δόσεως, πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆς ἀναγκάζει λαμβάνεσθαι. Τούτων γὰρ τῶν λόγων ἐπιδραττόμενος σὺ, κάκ τῶν ἰδίων ἡδὴ χεῖ- λέων ἀλίσκομένους ἔχων αὐτούς, ἐξ ὀνύχων τις ἂν εἴποι τὸν ἀετὸν, ἐφ' οἷς πᾶσαν τὴν τῶν τοιούτων λέξεων συστοιχίαν τὴν ἐκ Πατρὸς ὁμολογοῦσι τοῦ Πνεύματος δηλοῦν ὑπαρξίν, μηδεὶν ἐμποδῶν πρὸς τὸ ἐκπορευτῶς καὶ κατ' αἰτίαν νοεῖσθαι αὐτὰς γι- νομένου, ἐρεῖν ἔτι προσαπατήσεις αὐτούς, εἰ τὴν ρηθεῖσαν ἄλλην τῶν λέξεων συστοιχίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ παρ' αὐτῶν ὁμολογουμένην τὴν τῆς χορηγίας καὶ δόσεως, πέμψεώς τε, φημί, καὶ ἀποστολῆς; ὁμολογοῦσι καὶ ἐκ Πατρὸς λέγεσθαι; Κάνταῦθα συντι- θεμένων, συντίθενται γὰρ καὶ τὴν τοιαύτην συστοι- χίαν, καὶ ἐκ Πατρὸς καθάπερ οὖν καὶ ἐξ Υἱοῦ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι, προσεπάξεις; τῇ ἐρωτήσει, εἰ τὴν τοιαύτην συστοιχίαν τὴν τῆς χορηγίας καὶ δόσεως, πέμψεώς τε, φημί, καὶ ἀποστολῆς ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν προσώποιν τὴν κατὰ χάριν ἐν ταῖς ἀξίαις δηλοῦν ὁμολογοῦσι τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησιν. Κα- παιδάν τὴν αὐτὴν ἀπὸ τούτοις δέξῃ ἐπίνευσιν οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐπὶ τούτοις ἂν αντιλέγων σοι ἔσται; τελευ- τάσαν πρὸς αὐτούς; τηρήσεις ἐρώτησιν, εἰ τὴν τοιαύ- την πάλιν συστοιχίαν ἐπίσης κατὰ γε τὸ διανεμητικὸν τῷ Πατρὶ διδῶσι καὶ τῷ Υἱῷ; καὶ τοῦτο διδόντων αὐτῶν, ὅρα λοιπὸν καὶ ἐφεξῆς, εἰ τίς σοι πόνο; ἔσται, τὰς αὐτοῖς; πεπλασμένας ἀπελέγχειν ὁμωνυμία;. Μετὰ γὰρ τὰ ὁμολογημένα ἐνισταμένων αὐτῶν ὡς, εἰ καὶ ἀμφοτέρω αἱ εἰρημέναι τῶν λέξεων συστοι- χίαι, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς θεολογοῦνται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἡ τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος διαφορὰ τῇ μὲν τῶν συστοιχιῶν, τῇ τῆς διανομῆς δηλονότι δηλωτικῇ, μηδὲν ἐμποδῶν πρὸς ἐνότητα γινομένη τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, θατέραν αὐτῶν, τὴν τοῦ προέμειναι φημί, προέρχουσαι, προχεῖσθαι, πηγάζειν, καὶ ἀναβλύζειν, ἐπὶ μὲν Πατρὸς; εἰς δὴλωσιν τῆς τοῦ Πνεύματος νοεῖσθαι ὑπάρξεως δίδωσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἀντὶ χορηγίας καὶ δόσεως, πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆς, ἀναγκάζει λαμβάνεσθαι, σὺ μετὰ πέρ- ρησις πολλῆς, Ὡ μάταιοι, πρὸς αὐτούς; ἐρεῖς, καὶ πολλὴν τὴν τοῦ Σατάν ὁμοίτητα ἐπὶ τῇ σπουδῇ τοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιδεικνύμενοι οὐχίσματος, εἶγε τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος; ἡ διαφορὰ τὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ σημασίᾳ τῆς τοῦ Πνεύματος; ὑπάρξεως λεγομένων, καὶ τὸ ἐκπορευτῶς; δυναμένων, καὶ κατ' αἰτίαν λέξεων ἀπαριθμησιν εἰς ὁμωνυμίαν εἶγε τρέ- πειν ἐπὶ Υἱοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν εἰ; δὴλωσιν τῆς διανο- μῆς λαμβανόμενων τοῦ Πνεύματος, ἰδύνατο ἂν τὸ αὐτό. Νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλ' ὡς καὶ ὁμεῖς αὐτοὶ εὐ- γνωμονούντες ἐν τούτῳ φατέ, ἡ μία τῶν συστοιχιῶν ἐπίσης καὶ διχα διαστολῆς οἴασου ἐν τῇ εἰς τὴν τῆς διανομῆς τοῦ Πνεύματος δὴλωσιν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς θεολογείται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ οὐδ' ὁμεῖς αὐτοὶ ἓνα τοῦ Πνεύματος χορηγῶν, καὶ δοτήρα ἓνα τοῦ Πνεύματος, ἐν τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποστολῆς; καί

πίψεως· αἴτιον τὸν Πατέρα λέγειν καὶ τὸν Υἱὸν ἀνα-
 εἰλέσθαι. Πῶς οὖν, καὶ διὰ τίνα, καὶ ποῖον τὸν λό-
 γον, μὴ καθ' ἑμᾶς τις ευφλώτων ὑπὸ κακίας τῆ
 μιᾶ τῶν συστοιχιῶν τὸ ἰσοδύναμον διδοῦς, ἐπ' ἀμφοῖν
 τὴν ἑτέραν τοῦτου ἀποστερήσει; Πατὴρ ἔστι καὶ
 Υἱὸς οἱ χορηγοῦντες, οἱ διδόντες, πέμποντές τε καὶ
 ἀποπέλλοντες, καὶ ἡ πατρότης ἐνταῦθα καὶ υἰότης;
 οὐδὲν ἐμποδῶν πρὸς τὴν τῆς χορηγίας καὶ δόσεως
 ἐνότητα, πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆς· καὶ ὅταν ἐκ
 Πατρὸς ἀκούοιτε καὶ τοῦ Υἱοῦ προῶν, προερχόμενον,
 προχέμενον, πηγάζον τὸ Πνεῦμα καὶ ἀναδύζον,
 τὴν τῆς πατρότητος καὶ υἰότητος τότε διαφορὰν τὰς
 ἑμμουμίας φατὰ τῶν λέξεων δύνασθαι. Βαβαὶ τῆς
 παρώσεως! βαβαὶ τῆς ἦν κατὰ τῆς ἀληθείας; ἔχει
 παρῆρησίας τὸ ψευδός! Ταῦτα πρὸς ἑλεγχον τοῦ ψευ-
 δούς λέγων αὐτῶν, ἐπ' οἷς τῆ μιᾶ τῶν συστοιχιῶν
 ἦν ἐκ τῆς κατὰ τὴν πατρότητα καὶ υἰότητα διαφο-
 ρᾶς ἑμμουμίας οἷτοι παρέχοντες, θατέρα τηροῦσι
 τὸ ἰσοδύναμον, τῶν σῶν λόγων συστήσεις τὸ ἀληθές,
 τὴν τοιαύτην αὐτὸς τῆς πατρότητος διαφορὰν καὶ
 υἰότητος καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ταῖν συστοιχίαι τῶν λέξεων
 ταυτὴν δυναμένην ἀποδεικνύς. Οἱ γὰρ τὴν θεολογίαν
 ἱερδικώτερος ἐπὶ ταῖς τοιαύταις συστοιχίαις ἐκ Πα-
 τρὸς καὶ ἐξ Υἱοῦ θεολογουμένης; οὐδὲν ἄλλο τὴν τῆς
 πατρότητος καὶ υἰότητος διαφορὰν διδῶσαι δύνασθαι,
 ὅτι μὴ μόνον τὸ τὴν ἐκ πρόβεισιν ἐπὶ μὲν τοῦ Πα-
 τρὸς εἰς δὲλωσεν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ αἰτίου,
 ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἀνὰ τῆς διὰ ἐκλαμδάνεσθαι, ἥτις
 διὰ κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Βασιλείων ἡ τῆς προ-
 καταρκτικῆς αἰτίας ἡ ἔχει ὁμολογίαν. Καὶ σὺ
 λοιπὴν τὴν τοιαύτην ἀληθῆ προβαλλόμενος κινουαν,
 καὶ βεβαίως καὶ πάντη λέγων ἐνοστατικῶς, ὡς καὶ
 ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα λεγόμενον, ὅπερ
 τῆς μιᾶς ἔστι συστοιχίας, ὡς ἐκ πρώτου καὶ ἀρχι-
 κοῦ αἰτίου ὑπάρχον νοεῖται, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ ὡς διὰ
 τοῦ Υἱοῦ· καὶ γὰρ τοῖς ἀξίαις ἐκ Πατρὸς λεγόμενον
 ἐκνεμθεσθαι, ὅπερ τῆς δευτέρας συστοιχίας ἔστιν,
 ὡς ἐκ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ αἰτίου νοεῖται διανεμύ-
 μενον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ, τῶν σῶν
 λόγων, ὅπερ ἔφη, συστήσει τὸ ἀληθές. Εἰ γὰρ ἡ
 ἀληθῶς μεταξὺ τῶν δύο προσώπων θεωρουμένη
 διαφορὰ τῆς πατρότητος καὶ υἰότητος; ἐν τῷ ἐξ ἀμφοῖν τὰς εἰρημέναις συστοιχίας τῶν λέξεων λέγεσθαι
 ἐν τῷ καὶ ταυτὸν, καὶ ἐπ' ἀμφοτέραις ἰσοδυνάμω; δύναται καὶ ἀμεταποιήτως, εὐδελον, ὡς εἴπερ καὶ
 τὴν παρὰ τοῖς τὴν ἀλήθειαν ἀδικοῦσιν ἐπὶ τῆ μιᾶ τῶν συστοιχιῶν, τῆ τῆς ὑπάρξεως λέγω δηλωτικῆ
 πλαττομένην ἑμμουμίας, ἡ τοιαύτη διαφωρὰ τῆς πατρότητος ἐδύνατο καὶ υἰότητος. Τοῦτο ἂν αὐτὸ
 καὶ ἐπὶ τῆς τὴν διανομὴν δηλοῦσης ἡδύνατο. Ἄλλὰ μὴν ἐπὶ τῆς διανεμητικῆς οὐδαμῶς, ὡς αὐτοὶ πι-
 στεύουσιν οἱ ἀντελέγοντες, οὐδ' ἔρα ἐπὶ τῆς ἑτέρας.

atque legationis unionem : et cum ex Patre et Filio
 progredi, provenire, profundi, effundi et exsilire
 Spiritum auditis, tum paternitatis et filiationis
 differentiam-homonymias dictionum dicitis inferre?
 Heu cordis duritiem ! Heu fiduciam, quam adversus
 veritatem mendacium præsefert. Hæc ad menda-
 cium eorum refellendum enuntians, dum ipsi uni
 seriei, quæ ex paternitate et filiatione exoritur dif-
 ferentiæ homonymiam, alteri æquas vires defen-
 dunt, veritatem sermonum stabilies, similemque
 paternitatis et filiationis differentiam in utraque
 dictionum serie perfinde valere ostendes. Nam qui
 accurate res theologicas pertractarunt, in dictis
 seriebus, quæ ex Patre et Filio dicitant, nullam
 aliam paternitatis et filiationis differentiam agnos-
 cunt interponi, nisi tantum ex præpositionem
 apponi, in Patre quidem, ad notandam primigeniam
 et principalem causam, in Filio vero loco præposi-
 tionis per accipi, quæ, uti in rebus theologis dis-
 cernendis magnus Basilius asserit, « procatartici-
 cam causam » exprimit. Sic tu talem veram sen-
 tentiam proponens, et certe et instanter dicitans,
 qui ex Patre existere Spiritus dicitur; quod unius
 est seriei, veluti ex primigenia et principali causa
 existere intelligi, ex Filio vero, tanquam per
 Filium : atque etiam qui dicitur ex Patre dignis
 distribui, quod secundæ seriei est, veluti ex primi-
 genia et principali causa Patre distribui, ex Filio
 vero tanquam per Filium, tuorum sermonum veri-
 tatem, sicuti dixi, confirmabis. Etenim si quæ vere
 intelligitur inter duas personas differentia paterni-
 tatis et filiationis in eo, quod ex utroque in dictis
 seriebus dictionum dicatur, unum idemque et in
 utriusque æquas vires possidet, et absque ulla im-
 mutatione manifestum est, si quæ a veritati inju-
 riam ferentibus in una serie, quæ existentiam
 filiationis et paternitatis valeret, hoc idem et in al-
 tera, quæ distributionem denotat, inferret. Sed in
 illa, quæ distributionem infert, nullo modo est, ut
 adversarii ipsi testantur, ergo neque in altera.

7. Μέχρις ὧδε κατ' ἐνοστασιν προβαλῶν ὁ τοῦ
 ψεύδους αὐτῶν ἑλεγχος δυσὶ συλλογισμῶν ἀπολαμ-
 βάνε: τρώποις τὸ βέβαιον· τοῦ μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ
 τὴν ἑμμουμίας ἐκ τοῦ μὴ τὴν διαφορὰν τῆς πατρό-
 τητος καὶ υἰότητος καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ταῖν συστοιχίαι
 δύνασθαι τὸ αὐτὸ τὸν συλλογισμὸν ὑπαθετικὸν, τὸν
 τῆ ἀναίρεσει τοῦ ἐπομένου τὸ ἡγούμεναν ἀναίρουσιν
 κατασκευαζομένου· τοῦ δὲ ἐν τῷ ὑπαθετικῷ τούτῳ
 συλλογισμῷ συνημμένου διαθετικῷ ἀποδεικνυμένου
 συλλογισμοῦ τὴν ἰσχύν ἔχοντος ἐκ τοῦ τὴν ἀληθῶς
 μεταξὺ τῶν δύο προσώπων θεωρουμένην διαφορὰν
 λέγεσθαι, ἐν τῷ ἐξ ἀμφοῖν τὰς εἰρημέναις συστοιχίας

7. Huc usque procedens mendacii eorum reuatiat o,
 duorum syllogismorum modis constabillitur, altero
 quod homonymia a vero absit longissime, cum dif-
 ferentia paternitatis et filiationis in utraque serie
 non idem exprimat, syllogismo hypothetico, qui
 consequentis destructione antecedens destruit, al-
 tero hypothetico huic syllogismo adhærente, quem
 diathetici syllogismi vim continere demonstratum
 est, quod quæ vere inter duas personas consideratur
 differentia paternitatis et filiationis, cum ex utro-
 que dicte series asserant unum idemque, et in
 utraque eadem vires et absque ulla immutatione

diagnosiscantur. Tu itaque refutationis, quæ per instantiam fit, hisce demonstrationibus utens, omnem commentitiam homonymiam expunge. Neque enim tibi ulla ratione opus est ad rejiciendas, quas is'i homonymias, ut refellat Patris et Filii unitatem in causa Spiritus comminiscuntur. Et de hoc universa nostra oratio per nos absolute perfecta finem habuit.

8. Cum vero et secundo instantes possumus refellere adversarios, qui similem homonymiam insulse atque inutiliter proponunt: attende igitur, quod illis, data eorum responsione, objici potest, vimque illius apprehende. Est enim, similis homonymia commentitia non sit, concedatur vere testibus ipsis, et defensoribus de Filio et Patre, quæ notat Spiritus sancti existentiam, dictionum seriem homonymiam continere. Concedatur duas dictionum series de Filio in unam reduci, et omnes simul dictiones ad notandam Spiritus distributionem accipi, nihil vel hoc modo ad procuratam ab ipsis rejectionem unionis Patris et Filii in causa Spiritus homonymia contulerit. Possumus enim ex ipsa suppeditatione, et datione secundum conjecturales demonstrationes, quæ ex subsequentibus præcedentia commonstrant, ex Filio Spiritus existentiam confirmare, unde prædictæ causæ unitas subsequitur. Et qua ratione id fiat, considera, et demonstrationes ex duobus confirmantibus modis deductas excipito. Altera erit quæ ex approbatis per theologos de sancta Triade, nec ab ipsis opponentibus denegatis, qua demonstratione nil validius, qui similibus capiuntur, excogitaverint. Altera, neque enim hoc a pietate alienum est, ex nobis, cum quæ supra nos sunt, ex iis quæ naturaliter eveniunt singulis diebus, et omnibus nota sunt, assumatur. Et jam positione, quæ dignitate prima est, præeat. Ut vero feliciter quæ circa eam sunt succedant, tibi illius absolutionem deponentes, hoc modo orationem digerenti, eam expiscari et invenire suggerimus. Primum hoc illis enuntiatum interrogando proponas. An Patrem naturalem datorem, et naturalem suppeditatorem, quæ apud ipsos in confesso est, suppeditationis simpliciter et dationis, non vero uti aliis asservientem, si Deus præter ipsum nullus alius est, dicant et confiteantur. Postquam de his assensum acceperis, neque enim fuerit, qui hisce contraria asseveraverit, interroga rursus an Filium etiam naturalem Spiritus datorem, et naturalem suppeditatorem, non vero Patri asservientem in hac datione et suppeditatione, uti est in sui ipsius, ab eisdem indubitante concessa, teneant. Et postquam ad interrogationem responsum eorum habueris (namque æqua in omnibus auctoritas, et potestas, et gloria. Patris et Filii, ministerium modis omnibus respiciens, ad hanc illos confessionem compellit), tertium quoque eos interrogabis, An hæc naturalis

των λέξεων λέγεσθαι, ἐν τῇ καὶ ταυτὴν καὶ ἐπ' ἀμφοτέραις ἰσοδυναμῶς δύνασθαι καὶ ἀμεταποιήτως. Σὺ γοῦν, ταῖς τοῦ κατ' ἔνστασιν ἐλέγχου τοιαύταις ἀποδείξεισι χρώμενος, πᾶσαν πεπλάσμενην ὁμωνυμίαν διάγραφες. Οὐδένης γὰρ ἐστὶ λόγος σοι χρεῖα πρὸς τὸ διαγράφεσθαι, ἀς οὔτοι ὁμωνυμίας ἐπὶ διαβολῇ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνόητος ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος πλάττουσιν. Καὶ πᾶς ὁ περὶ τούτου λόγος, λοιπὸν ἐντελεῶς παρ' ἡμῶν ἤδη διεπιράθη σοι.

γ'. Ἐπει δὲ καὶ ἀντιπαραστατικῶς ἐστὶν ἀπελέγξαι τοὺς ἀντιλέγοντας, κακῶς καὶ ἀσυτελεῶς ἐαυτοῖς τὴν ὁμωνυμίαν προβαλλομένους, πρόσσχες δὴ καὶ τῇ ἀντιπαρχατάσει, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἰσχὺν προσλάβου. Ἔστω γὰρ μὴ πεπλάσθαι τὴν ὁμωνυμίαν αὐτοῖς· δεδῶσθαι ἀληθῶς ὁμωνυμεῖν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ὑπ' αὐτῆς μάρτυσι καὶ βεβαιωταῖς, δηλωτικῇ τῆς τοῦ Πνεύματος λαμβανομένην ὑπάρξεω· συστοιχίαν τῶν λέξεων· συγκεχωρήσθαι τὰς δύο τῶν λέξεων συστοιχίας εἰς μίαν τοῦ Υἱοῦ συνάγεσθαι, καὶ πάτας ὁμοῦ τὰς λέξεις, εἰς δὴλωσιν τῆς διανομῆς λαμβάνεσθαι τοῦ Πνεύματος· ἐπ' αὐτοῦ, οὐδὲν οὐδὲ οὕτω πρὸς τὴν σπουδαζομένην αὐτοῖς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνόητος ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἡ ὁμωνυμία δυνήσεται. Ἔστι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς χορηγίας καὶ δόσεως κατὰ τὰς λεγομένας τεκμηριώσεως τῶν ἀποδείξεων τὰς ἐκ τῶν ὑστέρων δεικνύσας τὰ πρότερα, τὴν ἐξ Υἱοῦ ἀποδείξει τοῦ Πνεύματος· Ὑπαρξιν, ὅπουθεν ἡ τῆς εἰρημένης αἰτίας ἐνόητος συνάγεται. Καὶ ὅπως ἐστὶ, σκόπει, καὶ τὰς ἀποδείξεις ἐκ δύο τῶν πιστωτικῶν καὶ αὐτὰς τρῶσιν γινομένης σοι λάμβανε. Ἡ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀγίας θεολογικῶς εἰρημένων Τριάδος καὶ παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων αὐτῶν ὠμολογημένων, ἧς δὴ ἀποδείξεως οὐδὲν ἰσχυρότερον οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐξακριβοῦσιν ἐπισημαμένοι, γενήσεται· ἡ ἑτέρα δὲ γε, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο τῆς εὐσεβείας ἀλλότριον, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς, ὅτε δηλοῦν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκ τῶν φυσικῶς καθ' ἐκάστην γινομένων, καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένων ληφθήσεται. Καὶ δὴ πρώτη τὴν θέσιν, ἡ καὶ τὴν ἀξίαν πρώτη σοι κείσθω. Ἴνα δὲ ἡμῖν εὐδοα τὰ πρὸς αὐτὴν γένοιτο, σὺ τὴν ταύτης ἀνατιθέντας διεκπεράτωσιν, οὕτω σοι διατιθεμένων τὸν λόγον ἀνιχνεύειν ταύτην, καὶ ἐξευρίσκειν ὑποτιθέμεθα. Πρώτη σοι ἔστω κατ' ἐρώτησιν πρὸς αὐτοὺς πρότασις, εἰ τὸν Πατέρα φυσικὸν δοτήρα, καὶ φυσικὸν χορηγὸν τῆς παρ' αὐτῶν προσμολογηθείσης ἀπλῶς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας καὶ δόσεως, ὁμνούντων ὡς ἑτέρῳ ὑπηρετούντων, εἴπερ Θεὸς πλὴν αὐτοῦ μηδεὶς ἐστὶν ἕτερος, λέγοιέν τε καὶ ὁμοιοῦσιν. Κάπειδάν τὴν ἐπὶ τούτοις λήψῃ ὁμολογίαν· οὐδὲ γὰρ ὁ πρὸς ταῦτα τὴν ἀντίρρῃσιν ποιησόμενος ἐστὶ σοι· ἐρώτα πάλιν, εἰ καὶ τὸν Υἱὸν φυσικὸν τοῦ Πνεύματος δοτήρα, καὶ φυσικὸν χορηγὸν ὁμνούντων ὑπέρβητην τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῇ δόσει ταύτη καὶ χορηγίᾳ, τῇ καὶ αὐτοῦ παρ' αὐτῶν ἀπλῶς ὁμολογηθείσης, δοξάζοιεν. Κάπειδάν καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἐρωτήσῃ ταύτῃ λήψῃ ὁμολογίαν· τὸ γὰρ κατὰ πάντα ἰσότημον, ὁμοδύναμος καὶ ὁμόδοξος τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ,

καὶ τὸ πρὸς τὴν ὀνηρεσίαν παντάσῃ ἀνεγγώρη- A
 τον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην αὐτοὺς πείθει· ναύειν ὁμο-
 λογίαν· τρίτη σοὶ πρὸς αὐτοὺς ἔστω ἐρώτησις,
 εἰπερ αὐτὸ τὸ κατὰ φύσιν διανεμητικὸν ἐπίσης τῷ
 Πατρὶ δοῦναι καὶ τῷ Υἱῷ, ὡσπερ ὅταν ἀπλῶς περὶ
 τοῦ διανεμητικοῦ τούτου γε ἠρωτῶντο. Καὶ τελευ-
 ταίαν εἴη καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις ὁμολογίαν λαβῶν· ἐς
 τοσοῦτον γὰρ τὸ κατὰ φύσιν διανεμητικὸν ἐπίσης
 δοῦναι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, μόνῃς τῆς κατὰ τὴ
 πρῶτον καὶ ἀρχικῶν αἰτίων διαφορᾶς κατὰ θεολογι-
 κὰς τηρουμένης τῷ Πατρὶ παραδόσεις, ὡς καὶ
 χορηγὸν ἓνα καὶ δοτῆρα ἓνα τοῦ Πνεύματος τὸν Πα-
 τέρα λέγειν καὶ τὸν Υἱὸν οὐδαμῶς αὐτοὺς ἀναβίβ-
 λεσθαι· ἔχειν λοιπὸν ἡδὴ τὸ πᾶν τῆς ἀποδείξεως
 γίνωσκε. Ἐρεῖς γὰρ ἐκ τῶν ὁμολογιῶν τούτων
 οὕτως πρὸς αὐτοὺς τὸν λόγον ἀποτεινόμενος ἔκτοτε, B
 ὡς· Ἐπερ τὸ τοῦ Πνεύματος κατὰ φύσιν διανεμητικὸν
 τοσοῦτον ἔνεστι τῷ Υἱῷ, ὅσόν καὶ τῷ Πατρὶ,
 δεῦτε δὴ περὶ τῆς κατὰ φύσιν χορηγίας καὶ δόσεως
 τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς ἐπισκεπετόν ἡμᾶς, εἴτε
 ἢ κατὰ φύσιν χορηγία καὶ δόσις αὐτῆ τοῦ Πνεύματος,
 αἰηθῶς ὑστέρα τῆς ἐκ Πατρὸς αὐτοῦ ὑπάρξεως
 οὕτω ὁμοῦς συστατικὴ τίς ἐστι τῆς τοιαύτης ὑπάρ-
 ξεως, εἴτε μὴ; Καὶ ἀνανεούοντας μὲν πρὸς τὴν ἐκ
 κινήσεως συνήκει; ἐπίσκεψιν βλέπων αὐτοὺς, οἰμώζειν
 ἐκ, καὶ ἐς κόρακα; ἀπόπεμπε οἴχεσθαι· ἐπινεύοντας
 δὲ πρὸς τοῦτο εὐρίσκων, ἐρώτα περὶ τούτου λοιπὸν
 εἰν αὐτοῖς πάντα ὄντιναοῦν τῶν τῆς Τριάδος προσ-
 κλητῶν, ᾧ καὶ ἀμωστῆπως μέλει θεολογίας, καὶ
 οὐδένα οὐδαμῶς εὐρήσεις τοιοῦτον, κἂν ἄκρι χει-
 λιο; ἀκρι τολμήσοντά ποτε ἀπερὲς ἔσθαι, μὴ C
 πῖσαν εἶναι ἀνάγκην, διδομένου τοῦ τὸν Πατέρα
 φυσικὸν χορηγὸν καὶ φυσικὸν δοτῆρα εἶναι τοῦ Πνεύ-
 ματος, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐντεῦθεν ὑπαρξιν νοεῖσθαι
 αὐτοῦ. Τοῦτου δὲ ἀναφαινομένου, εὐχερῶς τὸ λοιπὸν,
 καὶ πάντῃ γε ὁμαλῶς, οὐ μεθόλων μεταχειρίσει, οὐκ
 ἐπιχειρημάτων ἰσχυρῶ, οὐκ ἐργασιῶν πλήθει, ἀλλὰ
 μόνῃ αὐτῇ τῶν ἀντιδικούντων αὐτῶν τῇ κατὰ τὸ
 κινῶν τῆς φυσικῆς δόσεως τε καὶ χορηγίας ὁμολο-
 γίᾳ τῆς οὐδὲν ἰσχυρότερον, ὡς καὶ φθάσας ἔφην,
 ἐξ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξιν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς
 χορηγίας καὶ δόσεως ἀποδείξει, ὁπόθεν ἢ τοῦ Πατρὸς
 καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ Πνεύματος αἰτίᾳ ἐνόησε λαμβάνει τὸ ἀναντιρρήτον.

θ'. Καὶ οὕτω τὴν ἐκ τῆς ἀντιπαράστασις πρώ-
 τῃν διαπεράνας ἀπόδειξιν, τὴν ἐκ τῶν φυσικῶς καθ'
 ἐκάστην γινομένων, δευτέραν οὖσαν αὐτῆς, εἴτε πε- D
 ρινεῖ; εὐχερέστερον, αἶτε καὶ ἐκ τῶν πᾶσιν ἐγνω-
 σμένων λαμβανομένην σοι. Ἡ γὰρ πηγὴ φυσικῶς
 χορηγοῦσα τὸ ὕδωρ, καὶ αἰτία τοῦ ὕδατος ἐστὶ, καὶ
 τὸ πῦρ φυσικῶς τὸ φῶς χορηγοῦν, καὶ αἰτίον αὐτοῦ
 ἐστὶν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ δένδρον φυσικῶς τὸν κερ-
 πὸν χορηγοῦν, καὶ αἰτίον αὐτοῦ ἐστὶν. Καὶ ταῦτα
 ἀγνωσθῶν τῶν ἀπάντων ἐστὶν ὅστι; οὐδεῖς. Οὕτω δὴ
 καὶ οἱ δύο τρόποι τῆς κατὰ ἀντιπαράστασιν προβα-
 νοντες ἀποδείξεως, τῆς μὲν πρὸς τὸ παρὸν ἡμετέ-
 ρα; προθέσεως, καθ' ἣν τὸ τε παράλογον τῶν ἐπὶ τῇ
 ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος
 ἐξηγήσεων ὑποδείξει; σοὶ προσεθέμεθα, τῶν τε ψευ-
 δῶν ὁμωνυμιῶν τὴν διαγραφὴν ὑπεθέμεθα, πέρα;
 σοι γίνονται· τὴν δὲ γε καὶ εἰς τὸ ἔξης οὐ κωλύουσι

distribuendi facultatem æque Patri tribuant, ac Filio,
 uti cum de facultate ista simpliciter interrogaban-
 tur. Et postremam eorumdem de hisce confessionem
 acceptans; naturalem siquidem distribuendi facul-
 tatem pari modo Patri et Filio attribuant, ita ut
 sola secundum primigeniam causam et principalem
 differentia, uti theologicæ traditiones decernunt,
 Patri conservetur, sicque suppeditorem unum ac
 datorem Spiritus asserere Patrem et Filium non
 respuunt: jam omnem demonstrationem habere te
 noscito. Nam ex his confessis intrepide in eos-
 dem tum convertens orationem dices: Si secundum
 naturam Spiritus distributio tanta est in Patre
 quanta in Filio, agite consideremus et naturalem
 suppeditationem et dationem Spiritus: an scilicet
 naturalis suppeditatio dationeque ista Spiritus, quæ
 vere posterior est illius ex Patre existentia, con-
 stituat nihilominus similem existentiam, vel non.
 et si repereris ipsos abnuentes, et communi con-
 sensu approbatam sententiam respicientes, sinito
 eos infeliciter agere, et ad corvos dimitto: quod
 si annuet ad hoc, interroga interim ex ipsis quæ-
 cunquæ tibi obviam factum, dummodo is Triadem
 colat, et in rebus theologicis vel minimum versatus
 sit, et nullum prorsus invenies, qui vel summis labiis
 eructare audebit, si concedatur, Patrem esse natura-
 lem suppeditorem et naturalem datorem Spiritus,
 inde etiam prorsus necessarium esse, et existentiam
 illius intelligi. Et id ubi in lucem venerit, facili nego-
 tio, quod reliquum est, et plane, non methodorum
 pertractatione, non argumentorum robore, non re-
 petitarum probationum cumulo, sed sola ipsa adver-
 satione confessione de communi et naturali suppe-
 ditatione ac datione, qua quidem nihil validius, ut
 antea insinuaveram, ab illis, qui similibus sedulo in-
 cumbunt, excogitari potest, Spiritus ex Filio exi-
 stentiam suppeditatione et datione demonstrabis,
 unde Patris et Filii in Spiritus causa unitas adeo
 manifesta provenit, ut nemo illi contradicere audeat.

τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακόσιν ἠκριβῶται, τὴν
 χορηγίας καὶ δόσεως ἀποδείξει, ὁπόθεν ἢ τοῦ Πατρὸς

9. Et sic, ex secunda instantia, demonstratione ab-
 soluta, quæ ex naturalibus singulis diebus obvieni-
 tibus, et ab illa secundum locum occupantibus facili-
 rem extricaveris, tanquam quæ ex notis certisque apud
 omnes desumitur. Fons siquidem naturaliter aquam
 supeditans, causa quoque aquæ est, et ignis natu-
 raliter lumen ministrans, causa luminis est; simi-
 liter et arbor naturaliter fructum edens, fructus
 causa est. Et hæc nemo prorsus est, qui non
 agnoscat. Et sic duo modi demonstrationis per
 secundam instantiam procedentes, alterius ad no-
 stræ propositionis intentum, qua media eorum, qui
 ex Patre per Filium processionem prave interpre-
 tantur, absurditatem ostendimus, et commentitia-
 rum homonymiarum descriptionem posuimus, jam
 ad finem perveniunt. Et hæc in posterum deside-
 rium tuum non interrumpunt, sic enim nos: res

scriptiones revolventi, sicubi occurrerit, quod in-
terrogatione et accuratiore disquisitione dignum
videbitur, interrogare, curiosius exquirere, et in-
vestigare tibi permittimus. Scriptum est enim : « In-
terroga Patrem tuum, et annuntiabit tibi, seniores
tuos, et dicent tibi ».²² »

Α ἔφασιν, καθ' ἣν ἐφεμέν σοι τὰς ἡμετέρας, ἐπισκε-
πτομένη γραφὰς, εἰ ποῦ τι ἐρωτήσεως δεόμενον, καὶ
ἀκριβεστέρας συζητήσεως δόξει σοι ἐρωτᾶν, καὶ
πολυπραγμαροεῖν, καὶ ἀνερευνᾶν. « Ἐρώτησον γὰρ
τὸν Πατέρα σου » γέγραπται, « καὶ ἀναγγελεῖ σοι,
τοὺς προσδυτέρους σου, καὶ ἐροῦσι σοι. »

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΤΩΝ
ΗΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ
ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ.
—
EJUSDEM
AD CONSTANTINUM
LIBER TERTIUS.

1. Sic sic, quæ tibi semel promisimus complere non cunctabimur. Namque cum tibi nostras scriptiones considerare examinareque permittimus, si quid unquam accuratiore examine dignum occurrerit, te quidem quærendo, curiosius indagare, et diligentius investigare, nos vero ad ea, quæ quæsitæ sunt, et a te hæsitabundo interrogata, respondere, minime molestum esse existimamus, et tunc potissimum, cum citra rationem hæsitatio non est, et propositum ac finis ab eadem longius non recedit, quæ ambo statim ostendentur. Responsio siquidem ab ea, de quibus dubium propositum est, dubitationem, quantum sit rationi consentanea, demonstrabit, nec minus compotem illius esse finem declarabit : cum palam omnibus fiet, qui hæc percurrerint, finem illuc tendere tuum, ut si quispiam ex illis, qui veritatem insectantur, de quibus tu jam antea addubitasti, aliquid oppugnare conatus fuerit, promptam, qua eundem refellere possis, respon-

2. Né itaque cunctis notitia diutius differatur, de quibus dubitatio mola est, super nonnullis meis antea publicatis dictis, dubitatio, quibus tu eam verbis proposuisti, digeretur : tumque ad eandem responsio, de quibus dubitatum est, consequetur. Scribit enim Cyprius quodam in loco suorum Commentariorum his ipsissimis verbis : « Audetne quispiam inter nos asserere, ex Filio Spiritum procedere, quemadmodum nempe et ex Patre ? Et

α'. Ναὶ ναί, τὰ ἐπηγγελμένα σοι πληροῦν οὐκ ἀνα-
βαλλόμεθα. Τὰς γὰρ ἡμετέρας ἡμεῖς ἐφιέντες σοι
ἐπισκεπτομένη γραφὰς, εἶπου τι ἐρωτήσεως δεόμε-
νον καὶ ἀκριβεστέρας συζητήσεως δόξει σοι, ἐρω-
τᾶν, καὶ πολυπραγμαροεῖν, καὶ ἀνερευνᾶν, ἀπολο-
γεῖσθαι καὶ πάλιν ἐφ' οἷς καὶ νῦν διαπορῶν ἐρωτᾶς,
δυσχερὲς οὐδὲν ἡγούμεθα οὐδαμοῦ, καὶ μάλιστα ὅτι
καὶ ἡ διαπόρησις ἔλλογος, καὶ ἐπὶ ἐλλόγῳ γινομένη
σοι τῷ σκοπῷ, ἅπερ δὴ ἀμφοτέρω καὶ αὐτίκα μάλ-
λα δειχθήσεται · ἡ γὰρ ἐπὶ τοῖς διηπορημένοις ἀπόκρι-
σις, τῆς τε ἀπορίας παραστήσει τὸ ἔλλογον, καὶ τὸν
σκοπὸν οὐδὲν ἤττον μετέχειν τούτου ἀποφανεῖ · παν-
τὸς τοῦ τοῖς παροῦσιν ἐντυγχάνοντος ἐντεῦθεν διαγι-
νώσκοντος σπουδῆν εἶναι σοι τὸν σκοπὸν, εἰ ποῦ τις
τῶν τῆς ἀληθείας ἐπιπραστῶν ἐπιφυῆται, οἷς αὐτὸς
φθάνων διαπορεῖς, ἐθελήσει, ῥάδιον ἔχειν αὐτὸν
ἀποκρούεσθαι.

promptam, qua eundem refellere possis, respon-

β'. Ἴν' οὖν μὴ ἐπὶ πλέον ταῦτα καὶ ἀγνοοῖτο, τῶν
ἐφ' αἷς ἡ ἀπορία προηγησαμένων μοι βήσεων, καὶ ἡ
ἀπορία πρὸς λέξις βῆθησεται · καὶ ἡ ἐπὶ τοῖς διη-
πορημένοις ἀκολουθήσει ἀπόκρισις. Γράφει μὲν γὰρ
ποῦ τῶν καθ' ἡμῶν συγγραμμάτων ἐαυτοῦ Κύπριος
αὐταῖς ὁδῶσι λέξει· « Τοῦ μὲν τις ἐν ἡμῖν λέγειν
ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὡς περ
ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ; ὅτι καὶ ὁ Μονογενὴς
αἰτιος αὐτοῦ, καθὰ δὲ καὶ ὁ τὸν Μονογενῆ γεννήσας ;

²² Deut. xxxii, 7.

Πατήρ ; ἡ Ἀπολογούμεθα δὲ ἡμεῖς ταῦθ' οὕτω καὶ αὐτὰ ἐπὶ λέξεων ἔχοντα. Ὡς οἷον ἀρτύεις τὸν δόλον, καὶ κόσον σοι τοῖς ῥήμασι τὸ περιεργον ἐνεστιν ; Ἡμεῖς διὰ πασῶν τῶν ἡμετέρων γραφῶν τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι στέργειν καὶ προσεύειν ἡμολογοῦντες πρὸς τὴν εἰρήνην τῶν τῆν ἐξ ἀμφὸν λεγόντων ἐκπόρευσιν, ὡς ὁπαδοὶ καὶ μιμηταὶ τῶν ἐπὶ συγκαταβάσει τινὶ καὶ οἰκονομίᾳ τοιαύτ' ἅπαντα θεοφιλῶς διαπραξαμένων Πατέρων ἡμῶν ἤλυθον. Σὺ δὲ, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα λέγειν διαδιδαιούμενος, πῶς οὐχὶ καὶ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ Πνεύματος αἴτιον τὸν Υἱὸν λέγειν ἡμᾶς ἔφη, ἣ καὶ ἐροδολία τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν Πατέρα, τάχα δὲ καὶ Υἱοῦ ἄλλου γεννήτορα, ὡς πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐξιδωσάμενον ; Εἰ γὰρ αἴτιος τοῦ Πνεύματος ὁ Μονογενὴς ἡμῖν προσδύεται κατὰ σὲ, καθὰ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τὸν Μονογενῆ γεννήσας Πατήρ, προσδουθεῖν ἂν καὶ ἀρχικὸν αἴτιον κατὰ τὸν Πατέρα, καὶ Πατήρ ἔσται ἐνθ' Υἱοῦ καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα, ὧν ἐπὶ τὴν σὴν ἢ βλασφημία τρέπεται κεφαλὴν.

γ. Ταῦτά σοι τὰ ῥητά, ὧν τὸ μὲν Κύπριος καθ' ἡμῶν, τὸ δ' ἡμεῖς πρὸς τὴν κατὰ Κυπρίου ἀντίρρησην, τῆς ἀπορίας τὰ πρόξεννα. Οὐκοῦν ὧν τε λέγεις διαφορῶν, μνημοευτέον, ἀπάρτι καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἀπορίᾳ λύσιν ἐπεκτείνον. Σὺ μὲν γὰρ διὰ τὸ περιεργίαν ἡμᾶς καὶ δόλον ὀνομάζειν Κυπρίου, τὸ καθ' ἡμῶν λέγειν αὐτὸ, ὡς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον ἐκπορεύεσθαι, ὡς περ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τὸ μὴ προσίσσθαι ἡμᾶς τὸ, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, δεδιέναι λέγεις διαφορῶν, μὴ ποτέ τις τῶν τῆς ἀληθείας ἔχθρων αὐτοῦς ἑαυτοῖς ἡμᾶς περιπέττειν κατατιτάσαιτο, ἅτε δὴ πολλαχού μὲν τῶν ἡμετέρων γραφῶν ἐκ διαφορῶν θεολογιῶν τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἐνόησα τοῦ Πατρὸς συνιέντας καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνταῦθα δὲ τὸ, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ὅπερ δὴ τὴν τοιαύτην προφανῶς συνίστησιν ἐνόησα, μὴ προσαιμένους οἷδε ἡμεῖς λύοντές σοι τὴν ἀπορίαν, καὶ ἀκουε δὴ. Εἰ μὲν γε τὴν καὶ ἐξ ἄλλων μὲν γραφῶν, καὶ τῆς διατρανώσεως δὲ τὴν ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύσιν δι' Υἱοῦ συναγομένην τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ Πνεύματος αἰτία ἐνόησα, κἀνταῦθα αἰτιώμενος Κύπριος, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ἐγκλημα ἡμῶν τὸ λέγειν ἡμᾶς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, ὡς περ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐποιεῖτο, οὐ μόνον οὐκ ἀπειπάμεθα, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἂν τὴν κατατίτασιν προστήκαμεθα, ὡς ἐπὶ πολλαῖς ἄλλαις θεολογίαις, ἅς ἐπὶ συστάσει τῆς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἐνόησας τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν ταῖς ἡμῶν γραφαῖς καταστρώννομεν, καὶ τὰς Κυρίλλου λαμβάνοντες, ἅς ὁ ἅγιος θεολογεῖ, εἰ νῦν μὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς προχεῖσθαι, ἤγουν ἐκπορεύεσθαι, νῦν δὲ παρὰ

(1) Horum alterum est ex oratione ad monachos, alterum ex oratione ad Nestorium.

Unigenitus ita illius erit causa, quemadmodum et qui Unigenitum genuit Pater? His iisdem vocibus, ut jacent, respondemus. O quam mala fraude rem agis et quam curiose cogitando obtundis! Nos in omnibus nostris scriptionibus ex Patre per Filium procedere, amplecti, exoscularique asserentes, ad unionem ex utroque processionem probant, tum veluti sequaces atque imitatores Patrum nostrorum, qui de rigore juris aliquid demittentes, et pie, et uti Dei amicos addecebat, in sententiam aliorum abeuntes aliquid peregerunt, concessimus. Tu vero, nos uti ex ipso Patre, ita et ex Filio Spiritum procedere asserere, astruens, quare non et primariam ac præcipuam Spiritus causam Filium, aut Spiritus uti et Patrem productorem, forte etiam alterius Filii genitorem, tanquam qui omnia, quæ Patris sunt, sibi vindicat, dicere non affirmasti? Namque si Spiritus causa Unigenitus, te iudice, decernitur, quemadmodum, et qui Unigenitum generat Pater, decerneret utique et primaria causa æque atque Pater est, et pro Filio Pater evadet, et multa talia absurda subsequenter, quorum blasphemia in tuum vertatur caput.

3. Et hæc quidem dicta, quorum alterum contra nos Cyprius effutivit, alterum quod nos Cyprium oppugnando adduximus dubitationis præcludia sint. Quare quæ nunc tu affers hæsitando commemoranda sunt, tum demum dubii solutio adiungenda. Tu si quidem, quod nos curiositatem et fraudem Cyprii nuncupamus, quod ille adversus nos scribit, nos decernere Spiritum ex Filio procedere, quemadmodum nempe et ex Patre: et quod nos non admittimus, uti ex ipso Patre ita et ex Filio eum procedere, dubitando dicis, te nimis male timere, ne quis ex veritatem oppugnantibus, nos nobismetipsis pugnantiam conferentes alia atque alia decernere, tanquam qui passim multis in nostrarum scriptionum locis diversis theologorum testimoniis in causa Spiritus unitatem Patris et Filii astruimus, hic vero illud, tanquam ex ipso Patre, ita etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere, quod similem unionem propalam confirmat, non admittimus, criminetur. Nos dubitationem ita tollimus et attendito. Si, quæ ex aliis scripturis, et ex iis potissimum, quibus ex Patre per Filium processio astruitur, Patris et Filii in causa Spiritus unitas colligitur, hic criminatur Cyprius, quemadmodum inter alias criminationes illud quoque ponit, quod nos dicimus, ex Filio Spiritum procedere, quemadmodum nempe et ex Patre, tantum abest ut nos inficias iverimus, ut criminationem etiam ipsam apertis ulnis excipiamus, tanquam qui inter pleræque alia theologica dicta, quæ ad stabiliendam in causa Spiritus Patris et Filii unitatem in nostris scriptionibus digesta, ea quoque Cyrilli assumamus, quæ Sanctus decernit (1): « nunc a Patre effundi, procedere scilicet, cuius est illud principium: τὸ φιλιομαθὲς καὶ φιλό-

nunc vero a Filio effundi, & asserens, « Spiritum quemadmodum nempe et ex Deo et Patre » Et quidnam hic agit Cyprius? Annon hæc Cyrilli decreta nobis in medium profert, dum dicta nostra criminatur?

4. Quodsi id non fuerit, sed alius, illius accusationis scopus, crimen nempe nobis appingere, quod duo principia introducamus, dum Filium citra principium Spiritus causam, et primariam radicem uti et Pater est, profiteamur, quasi ex duobus separatis et ab sese distinctis principiis, quæ nullum sui principium agnoscunt, Spiritus sanctus esset; quod contra opponere, et contra committere palam est Filium Patri. Nec alio scopo Cyprius nostram accusationem suscipere, et universam illius contradictionem non alio collimare, si contradictionis verba singula consideraveris, si contradictionis plane dignoscas. Considera dum Cyprius accusat quod enuntiatur a nobis, ex Filio Spiritum procedere, quemadmodum nempe et ex Patre, non simpliciter nos ex Patre et Filio Spiritum procedere rejicimus, sed cum ad unionem ex utroque processionem asserentium venire fateamur, tanquam qui eam quæ ex Patre per Filium est, amplectimur et exosculamur, et illam, quæ ab utroque est, in honore habendam esse contendimus, improbæ illius cogitationi respondemus. Illi siquidem omnes conatus et studium in eo consistunt, nos accusare, ac si præpositionem ex de Filio, ad indicantem primariam et originariam causam usurparemus; ut inde locum habeat duorum principiorum criminatio. Nobis vero alia ratione certamen initur, qui præpositionum ex et per in Filio æquales vires agnoscimus, ut inde una Spiritus causa pie admodum Pater et Filius glorificetur, verumtamen Pater tanquam primaria, et principalis, quod quicquid ex Patre per Filium esse dicitur, ex uno esse asseritur Deo et ex uno causatum, quod eximie sanctus Basilius affirmat, vocem per quem primariæ causæ in se confessionem continere. Vides ut nobis quoque ad accusationis scopum contradictio succedat? Hinc etiam quæ sequuntur comprobabuntur. Namque inducentes dicimus: Tu porro, uti ex ipso Patre ita et ex Filio Spiritum procedere, nos dicere affirmans, quare non et primariam et principalem causam Spiritus Filium nos asserere scripsisti, aut productorem, uti et Pater est, Spiritus, forte etiam et alius Filii genitorem, tanquam qui omnia paterna sibi vindicat? Namque si causa Spiritus a nobis agnoscitur Unigenitus, quemadmodum et ipse Pater Unigenitum generans affirmabitur etiam et primaria causa, uti Pater est, et pro Filio Pater evadet. Et hæc ad ipsum. Cum vero ordinem reprehensionum oratio noscat, alterum dum quis dixerit non dicendum: alterum dum quis dicendum silentio involverit, ex iis quæ dicenda erant, nec tamen dixit, ipsum reprehendimus, et plane dicimus: Si præpositionem ex in Filio ad primariam et princi-

του Υιου προεῖσθαι λέγων « τὸ Πνεῦμα καθ' ἑαυτὸν ἀμέλει τοι καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τὰς Κυρίλλου ταύτας ἡμῖν προέφερε: Θεολογίας, τὰ εἰρημμένα αἰτιώμενος ἡμᾶς; Κύπριος;

δ. Ἐπεὶ δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τις ἄλλος αὐτῷ ὦν κατηγορίας σκοπῆς, διαρχίας δηλονότι ἔγκλημα προσάψαι ἡμῖν, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν δεῖσθαι ἀναρχοῦ τοῦ Πνεύματος αἴτιον, καὶ ἀρχικὴν κατὰ τὸν Πατέρα βίβαν προσθεύουσιν, ὡς περ εἰ ἐξ ἀντιπροσθημένου ἀνάρχων δύο ἀρχῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔν, ὅπερ ἀντιτιθέναι, καὶ ἀντιπαρεξάγειν προφανῶς ἐστὶ τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· πρὸς τὸν ἐφ' ᾧ καὶ κατηγορεῖ σκοπὸν Κύπριος, καὶ ἡμῶν προβαίνει πᾶσα γὰρ ἡ ἀντιθέσις. Καὶ οὐ δὴ πρὸς τὰς τῆς ἀντιθέσεως

λέξεις, κατὰ μέρος ἀποσκοπῶν, δὲ λέγω σοι, σαφῶς γνωρίζεις. Ὅρα οὖν Κυρίου αἰτιωμένου τὸ λέγειν ἡμᾶς ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὡς περ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ἄπλως ἡμεῖς τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἀποσιωπούμεθα, ἀλλὰ πρὸς τὴν εἰρήνην τῶν τῆν ἐξ ἀμφοῖν λεγόντων ἐκπόρευσιν ὁμολογοῦντες ἐλθεῖν, ὡς τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ στέργοντες καὶ προσθεύοντες, τὴν ἐξ ἀμφοῖν τε ἐμοῦ παριστώμενον τιμᾶν, καὶ πρὸς τὴν παρ' ἐκείνῳ πονηρὰν ἔννοιαν ἀπαντῶμεν. Τὴν μὲν γὰρ πᾶσα διαβαλεῖν ἡμᾶς ἐστὶν ἡ σπουδὴ, ὡς τὴν ἐκ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ εἰς δεξιῶσιν πρώτης καὶ ἀρχικῆς αἰτίας λαμβάνοντας, ἐν ἐντελευν καὶ χώρῳ τὸ καθ' ἡμῶν τῆς διαρχίας ἔγκλημα σχολῇ ἡμῖν δ' ἐτέρωθεν ὁ ἀγὼν ἐστὶ, τὸ τῆς ἐκ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν διὰ ἰσοδύναμον, ἐν ἐντελευν καὶ εἰη ἐν τοῦ Πνεύματος αἴτιον εὐσεβῶς, τὸ Πατέρα δοξάζεσθαι καὶ Υἱὸν· τὸν Πατέρα δὲ μόνον τὸ πρῶτον αἴτιον καὶ ἀρχικόν, διὰ τε τὸ πᾶν τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἶναι λεγόμενον, ἐξ ἑνὸς εἶναι ὁμολογεῖσθαι Θεοῦ, καὶ αἴτιον ἐξ ἑνὸς, διὰ τε τὸ, τὸν πολλὸν τὰ θεῖα λέγειν Βασίλειον, τὴν δι' οὐ φωνὴν τῆς προκαταρχτικῆς αἰτίας ἔχειν ὁμολογίαν. Ὅρα δὲ ὅπως πρὸς τὸν τῆς κατηγορίας καὶ ἡμῖν προβαίνει σκοπὸν ἢ ἀντιθέσεως; Τοῦτο συστήσει σοι καὶ τὰ ἐφεξῆς· φασὲν γὰρ ἐπάγοντες· Σὺ δὲ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα λέγειν διαβεβαιούμενος, πῶς οὐχὶ καὶ πρῶτον καὶ ἀρχικόν τοῦ Πνεύματος αἴτιον τὸν Υἱὸν λέγειν ἡμᾶς ἔφη, ἢ καὶ προβολὰ Πνεύματος, κατὰ τὸν

Πατέρα, τάχα δὲ καὶ Υἱοῦ ἄλλου γεννήτορα, ὡς πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐξιδιωσάμενον; Εἰ γὰρ αἴτιος τοῦ Πνεύματος ὁ Μονογενὴς ἡμῖν προσθεύεται κατὰ σὲ, καθὼς δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τὸν Μονογενῆ γεννῶντας Πατὴρ, προσθευθεῖται ἂν καὶ ἀρχικόν αἴτιον κατὰ τὸν Πατέρα, καὶ Πατὴρ ἐστὶ ἀπὸ Υἱοῦ. Ταῦτα πρὸς αὐτὸν λέγοντες, ἐπεὶ τάξιν ἐλέγχων οἶδεν ὁ λόγος, τῶν μὲν ἐξ ὧν εἶπέ τις, μὴ δεόν εἰπεῖν, τῶν δὲ ἐξ ὧν οὐκ εἶπέ τις, δεόν εἰπεῖν γινωσκόμενον, ἐξ ὧν αὐτὸς οὐκ εἶπε, δεόν εἰπεῖν, αὐτὸν ἀπελέγχομεν. Ἐκεῖνο γὰρ καὶ λέγομεν ἀντικρῶς, ὡς εἶπερ τὴν ἐκ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ εἰς δεξιῶσιν πρώτης καὶ ἀρχικῆς αἰτίας, ὑπερ ἢ σὴ διαβολὴ βούλεται, ἐλαφθεύομεν, ὡς τὸ δουλοῦν προεῖν, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα

ἀναρχον αἴτιον, καὶ ἀρχικὴν κατὰ τὴν Πατέρα δο-
 ξάζειν βίξαν τοῦ Πνεύματος, ἡκολούθει ἂν ἡμᾶς μὲν
 ταῦτα λέγειν καὶ γράφειν, ὡς τῆς τοιαύτης κατ'
 ἀνάγκην ἀπαιτούσης δόξης αὐτά· σὲ δὲ τοῦτοισι
 πρὸς ἑλεγχον χρῆσθαι τὸν κατ' ἡμῶν. Πῶς οὖν οὐχὶ
 προδήλιως τὸ καὶ τὸ λέγειν ἡμᾶς ἕφας, εἴπερ καὶ
 ἀποδείξει ταῦτα λέγειν ἡμᾶς; Ἴτι δὲ ὄντων ὡς μὴ
 ἔβω τοιοῦτό τι καθ' ἡμῶν ἀποδείξει, τούτων μὲν
 λέγεις οὐδὲν, μόνη δὲ τῇ λέξει ἐπικάθη πανούργως,
 καὶ εἰς τοιαύτην ἡμᾶς τὴν ἔνοιαν ἐκλαμβάνειν τὴν
 ἐκ προθέσειν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ διαβάλλεις, εἰς οἷαν οὐδεὶς
 τῶν ἀγίων ποτέ. Ταῦτα, ὦ φιλόητος, ἡ ἔνοια τῶν
 ἡμῖν εἰρημένων, ἐφ' οἷς καθ' ἡμῶν Κύριος ἐπὶ τῇ
 ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος
 εἴρηκε δύναται. Καὶ ταῦτά σοι ἰλύσις τῶν διηπορη-
 μένων γινόμενα, τῆς τε σῆς ἀπορίας παριστῶσι τὸ
 ἔλλογον, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ἀπορίᾳ σκοπὸν μηδὲν ἤτιον
 μετέχειν ἀποφάνουσι τούτου. Οἷς μὲν γὰρ πῶς μὲν
 προσημέρους ἡμᾶς τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατα-
 ιαμβάνων ἐκπορεύσει, πῶς δὲ πρὸς αὐτὴν ἀντιέ-
 γοντας, τὸ τῶν ἐπικατημένων ταῖς λέξεσι περίεργον
 ὑποβῆ, καὶ μὴ παροδικῶς ἐπιπὼν ταύτας διαπορεῖς,
 τὸ τῆς ἀπορίας ἔλλογον παριστᾷ· οἷς δὲ πολλοῦ τὸ
 μετὰ συνέσεως προσημαστικὸν ἀξίων, τὴν τῶν
 ἐσομένων ποτὲ εἰς διαπόρτησιν λύσιν πρόβρωθεν προ-
 αποσκοπούμενος, ἐαυτῷ προκαταμειύη τὸν ἐπὶ τῇ
 ἀπορίᾳ ταύτῃ σκοπὸν, τῶν πάντων κρίνειν ἑλλόγων
 πείθεις τὸν ἐντυγχάνοντα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ,
 κἂν τούτοις ἀρκούντως ἡ ἀπορία σοι λέλυται.

dubitationem scopum tuum quam maxime rationi

A palem causam indicandam, ut tua accusatio vult,
 assumimus, ita ut duo principia introducantur, et
 Filius absque principio causa, et principalis, uti
 Pater est, radix Spiritus reputetur, sequeretur nos
 similia dicere et scribere, cum similis opinio neces-
 sario talia requirat, te vero ad nos redarguendos
 hæc producere, quam ratione non aperte hoc et
 hoc nos dicere scripsisti, aut ea demonstrasti nos
 dicere? Annon profecto manifestum fit, te nihil
 habere simile, quod nobis opponas, ideoque te nihil
 ex memoratis afferre? tantummodo maligne diti-
 onibus inhæres, et in eum significatum nos præpo-
 sitionem ex de Filio, inquam nullus unquam ex
 sanctis Patribus assumere, criminaris. Hæc, o
 amice, dictorum nostrorum, quæ adversus nos
 B Cyprius in processione ex Patre et Filio Spiritus,
 attulit, vis et sententia est, et ea cum dubitatio-
 nem prorsus tollant, tuum dubium non esse a
 ratione alienum probant, et finem quoque in
 hac hæsitacione non minus rationi consentaneum
 ostendunt. Cum enim nos nunc ex Patre et
 Filio processionem amplectentes deprehendis,
 nunc illi contradicentes, eorum qui in perquirendis
 dictiunculis assidui sunt, curiositatem perspicis,
 etsimilia tu non excurrens per transennam dubia
 movens, dubitationis solertiam rationi nixam con-
 firmas: cum vero cordate admodum futuris præ-
 visis addubitas, et e longinquo solutionem inve-
 stigaris, tibi multum antea reservas, circa illam
 consentaneum reputare singulos quosque persuades.
 Sed hæc ita se habent, et mota circa ea difficultas
 abunde satis sublata est.

ε. Ἐπεὶ δὲ αὐθις, νῦν μὲν ἀκούων ἡμᾶς σὺ, ἐν
 τοῦ Πνεύματος αἴτιον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν λέ-
 γοντας, νῦν δὲ τῷ Πατρὶ τὸ ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ πρῶτον καὶ
 ἄρχικὸν ἀπονέμοντας καὶ ἀναρχον αὐτὸν ἀποκαλοῦν-
 τας προβολέα τοῦ Πνεύματος, ἐντεθεὶν προστι-
 θεῖς ἐρωτᾷς, πῶς ἂν εἴη καὶ τὴν τῆς αἰτίας ἐνό-
 τητα τοῦ Πατρὸς ἅμα κατηγορεῖν καὶ Υἱοῦ, καὶ τὴν
 τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικὴν διαφοράν μόνον ἐνοῦσαν τῷ
 Πατρὶ φρονεῖν ἀσφαλῶς, εἴ γε ἡ μὲν ἐνόητος τὸ ταυτὸν
 ἀπατεῖ, τὸ δὲ μὴ ταυτὸν ἡ διαφορά; Εἰ μὲν, ὡς
 καὶ ἄλλοι τὴν ἀλήθειαν ἐπηρεάζοντες, ἀντιλέγων
 οἶδα καὶ σὺ πρὸς τὴν ἐκ πολλῶν γραφῶν θεολογι-
 κὴν ἀναφαινομένην ἐνόητα τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
 ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος· οὐδὲν τι ἂν ἕτερον
 ταῦτα ἐρωτῶντί σοι ἀπελογησάμεθα, ἢ ὅτι Ὁ μὴ
 τὴν ἐνόητα δεχόμενος πῶς περὶ τῶν τῇ ἐνόηται
 ἐπιθετα ἀπητημένων διαπορεῖς; ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐπη-
 ρεάζων, ἀλλὰ τοῖς ἐπηρεασταῖς ἐπιστομίζεις μᾶλλον
 βουλόμενος, ὡς πρὸς τὴν τῆς ἐνόητος ταύτην πα-
 ραβολήν, ἅπαξ ὑπὸ τῶν θεολογικῶν γραφῶν καὶ
 εἰρηγηθεῖς καὶ πισθεῖς, τὰ ἰσορημένα διαπορεῖς, ὁ
 λυτικὸς τῶν ἀποριῶν οὕτως σοι κἀνταῦθα λόγος δο-
 θήσεται. Οἶδας ὡς, διαφόρων τρόπων τῶν τῆς ἀπο-
 δείξεως ὄντων, ὁ κατὰ τῶν ἄλλων ἔχων τὸ κράτος ἐκ
 τινων προεγνωσμένων καὶ ὁμολογουμένων προβά-
 των ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ἡ πᾶσα σου ἀπορία περὶ τοῦ
 πῶς ἐστὶ, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος τὴν
 ἐνόητα τοῦ Πατρὸς ἅμα κατηγορεῖν καὶ Υἱοῦ, καὶ

C 5. Cum vero rursus nunc nos audiens unam
 Spiritus causam Patrem et Filium esse asserentes:
 nunc Patri in causa primas ac potissimas partes
 attribuentes, eumque citra principium productorem
 Spiritus nuncupantes, arrepta occasione postulas,
 quomodo id fieri poterit, ut causæ unitas de Patre
 et Filio prædicetur, et primarii atque præcipui
 discrimen tantum Patri inesse, absque errore
 existimetur, si unitas unum idemque requirit,
 discrimen vero quod non est neque unum neque
 idem? Si tu, uti et alii veritatis calumniatores,
 quæ ex multis theologiceis testimoniis stabilitur,
 unitatem Patris et Filii in causa Spiritus oppu-
 gnares, nihil ultra ad tuam interrogationem respon-
 dissemus quam illud, Qui unionem non admittis,
 D quomodo in iis, quæ unitatem necessario conse-
 quantur, hæsitas? Quando vero non calumnians,
 sed calumniantium os obstruere cupiens; ad hanc
 enim unionem acceptandam semel scriptis theolo-
 gicis manu ductus es suasusque; dubia proponis,
 hic tibi quoque ratio quæ dubia prorsus tollat, as-
 signabitur. Cum duo sint demonstrationis genera,
 quod ex quibusdam præcognitis et minime dubiis
 est, plus pollere ac potius esse iudicatur. Quando
 igitur universa tua dubitatio sita est, qua ratione
 unitas Patris semel ac Filii in causa Spiritus præ-
 dicetur, et primarii atque principalis discrimen
 Patri inesse absque errore asseratur: si unitas

unum idemque requirit, discrimen vero quod non est neque unum, neque idem, assumenda sunt a nobis ex his, quæ theologicis scriptis decernuntur illa, quibus freti, qui theologica tractant, et unionem Patris et Filii fatentur, et primarii ac principalis in Patre discrimen non negant, indeque dubiorum solutio comparanda. Enimvero si in cunctis, in quibus secundum communia theologica axiomata Patris et Filii unitas asseritur, Patris primum et principale non inficiantur, planum est, dum in causa Spiritus, Patris et Filii unitatem semel concesserint, primum quoque et principale Patri concedere modis omnibus cogi. Quare concessas jam unitates, et in his primarii ac principalis discrimina, ad propositam unitatem et discrimen comprobandum accipiemus. Et primum unam esse Patris et Filii deitatem apud omnes in confesso est, neque propterea in Deitate primum ac principale Patri quispiam negaverit. Patris et Filii dominatus unus apud omnes in confesso est; neque propterea primum ac principale Patri in dominatu quispiam negaverit. Patris et Filii in omnibus unus principatus apud omnes in confesso est; neque propterea primum et principale Patri in principatu quispiam negaverit. Patris et Filii rerum creatarum officium unum apud omnes in confesso est: neque propterea primum et principale Patri in officio quispiam denegaverit. Patris et Filii unam esse operatricem facultatem apud omnes in confesso est, neque propterea in fabricatorum creatione primum et principale in operatrice facultate Patri quispiam denegaverit. Vides jam enumerata omnia certa ac firma esse, nullaque indigere demonstratione? Considera illa, atque ex illis certa ac constante confirmatione videbis, nullo modo a theologia discordare, in causa Spiritus unionem Patris simul et Filii prædicari, et primarii et principalis discrimen Patri absque errore attribui.

6. Et huc usque tuæ interrogationis dubitationisque solutionem pertingere prorsus discito, et rationes, quibus ducti theologi similia enuntiata decernunt: namque de his etiam, licet non interrogati, dicemus, ne te fugiant. Namque Dominus in Evangeliiis nunc quidem ad Judæos convertens orationem: « Quemadmodum Pater exsuscitat mortuos, et vivificat, sic et Filii, quos vult, vivificat »²⁵, dixit. Item ad eosdem: « Quemadmodum Pater vitam habet in seipso, ita dedit et Filio vitam habere in seipso »²⁶. Prætereaque ad eosdem: « Ego et Pater unum sumus »²⁷: » nunc ad discipulos: « Quæcunque habet Pater, mea sunt »²⁸: » nunc ad ipsum Patrem: « Mea omnia tua sunt, et tua mea »²⁹. Quicunque pie theologica tractare cupiunt, in deitate, et dominatu, et om-

A τὴν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ διαφορὰν ἐνοῦσαν τῷ Πατρὶ φρονεῖν ἀσφαλῶς, εἴ γε ἡ μὲν ἐνότης τὸ ταυτὸν ἀπαιτεῖ, τὸ δὲ μὴ ταυτὸν ἢ διαφορὰ, ἐστὶ λαβόντας ἡμᾶς ἀπὸ τῶν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐν γραφαῖς εἰρημένων ταῖς θεολογικαῖς ἐκείναις, ἐφ' οἷς πᾶς ἀνὴρ θεολογικὸς καὶ ἐνότητα Πατρὸς ὁμολογεῖ καὶ Υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ διαφορὰν τῷ Πατρὶ συνομολογεῖ, ἐντεῦθεν σοὶ τὴν τῶν διηπορημένων λύσιν ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ ἐπὶ πᾶσιν, ἐφ' οἷς κατὰ κοινὰς ἐννοίας θεολογικὰς ἐνότης ὁμολογεῖται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐδὲ τὸ τοῦ Πατρὸς πρῶτον καὶ ἀρχικὸν ἐστὶν ἀπαρνούμενον, εὐδὸλον ὡς καὶ τοῖς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἐνότητα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀπᾶς διωμολογηκόσι, καὶ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν διδόναι τῷ Πατρὶ ἀπαραίτητον. Καὶ γοῦν τὰς ὁμολογημένας ἐνότητας, καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις τοῦ ἀρχικοῦ καὶ πρώτου διαφορὰς, πρὸς τὴν τῆς ζητούμενης ἐνότητος καὶ διαφορᾶς ληπτέον ἡμᾶς πίστωσιν. Αὐτίκα ἢ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότης μία εἶναι πᾶσι συνωμολογεῖται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ θεότητι πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ ἀπαρνούμενος. Ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κυριότης μία εἶναι πᾶσι συνωμολογεῖται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ κυριότητι πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ ἀπαρνούμενος. Ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τοῖς πᾶσιν ἀρχὴ μία εἶναι πᾶσι συνωμολογεῖται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ ἀρχῇ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ ἀπαρνούμενος. Ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τῶν δεδημιουργημένων δημιουργία μία εἶναι πᾶσι συνωμολογεῖται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ διμιουργίᾳ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ ἀπαρνούμενος. Ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ποιητικὴ δύναμις μία εἶναι πᾶσι συνωμολογεῖται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ τῶν πεποιημένων ποιήσει πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ ἀπαρνούμενος. Ὁρᾷς ὅπως τὰ ἀπρηθμημένα πάντα τῶν ὁμολογημένων εἰσὶ, καὶ οὐδεμίαν δεομένην τῆς ἀποδείξεως; Ὅρα ταῦτα, καὶ ἐξ αὐτῶν κραταῖαν λαμβάνων τὴν πίστωσιν τοῦ μηδὲν τῇ θεολογίᾳ εἶναι ἀπᾶλλον, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος ἐνότητα τοῦ Πατρὸς ἅμα κατηγορεῖν καὶ Υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ διαφορὰν ἐνοῦσαν τῷ Πατρὶ φρονεῖν ἀσφαλῶς.

ζ'. Μέχρι τοῦδε καὶ τὴν τῆς δευτέρας ἐρωτήσεως καὶ ἀπορίας σοὶ λύσιν περισταμένην μάνθανε ἀκριθῶς, μηδὲ τοὺς λόγους καθ' οὓς αἱ εἰρημένα ὁμολογία τοῖς θεολογοῖς πρεσβεύονται· ἐροῦμεν γὰρ καὶ περὶ τούτων, καὶ μηδὲν ἐρωτώμενοι, ἀγνοῶν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος νῦν μὲν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως, » ἐφη, « καὶ ὁ Υἱὸς, οὗς θέλει ζωοποιεῖ. » Καὶ πάλιν πρὸς τοὺς αὐτοὺς: « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ, εἶπε, ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. » Καὶ ἔτι πρὸς τοὺς αὐτοὺς: « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. » εἰρηχ. Νῦν δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστίν. » Νῦν δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν Πατέρα, « Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. » Πᾶσαν αἱ θεολογίαι βουλόμενοι εὐσεβῶς τὴν ἐπὶ θεότητι τε καὶ κυριό-

²⁵ Joan. v, 21. ²⁶ ibid. 26. ²⁷ Joan. x, 30. ²⁸ Joan. xvi, 15. ²⁹ Joan. xvii, 10.

τηται, και πασι τοις ἄλλοις ἐνόηται τοῦ Πατρὸς ὁμο-
 λογοῦσι καὶ τοῦ Υἱοῦ, και πρὸς τὴν ὁμολογίαν ταύ-
 την βεβαίαν ἔχουσαν οὕτω ἐκ τῶν Εὐαγγελίων τὴν
 σύστασιν ὁ ἀντιλέξων ἐστὶν οὐδεὶς. Ὅτι δὲ ὁ Πατήρ
 μόνος τὸ πάντων τούτων ἀναρχὸν ἐστὶν αἰτιον, και
 αὐτὸς μὲν ἐκ τινος ἐτέρου τούτων ἔχει οὐδὲν, ὁ δὲ
 Υἱὸς πάντα ταῦτα ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο πάλιν
 τῶν τὴν ἁρῆθὴν πρεσβεύοντων θεολογίαν ἐστὶν οὐδεὶς,
 ἐς τὴν ἐπὶ πάσι τοῦτοις κατὰ τὸ πρῶτον και ἀρχι-
 κὴν διαφορὰν οὐχ ὁμολογῆ τοῦ Πατρὸς. Ἴνα μὴ τί
 γένηται; Ἴνα μὴ παρῆρσιαν ἔξει και πάλιν ἡ
 Σαβιλλειος σύγχυσις. Τὸ γὰρ τὴν τοιαύτην ἀπαρ-
 κτισθαι διαφορὰν, τῆς ἐνόητος ὁμολογουμένης,
 ἔστιν τῷ Σαβιλλεῖω εἰς τὴν Τριάδα σύγχυσις. Καὶ
 λόγος οὕτως λοιπὸν ἀναντιρρήτος, και τῆς ἦν ἐπὶ τῇ
 κατὰ τὸ πρῶτον και ἀρχικὴν διαφορᾷ τοῦ Πατρὸς ὁμο-
 λογίας οἱ θεολόγοι πρεσβεύουσι. Εἰ δὲ μὴ και σοὶ
 ἴσκει ἀναντιρρήτοι πρὸς τοῦτο ἴσω; διαστάζοντι, διὰ
 τὸ μὴ πρὸς λέξιν οὕτω, πλὴν τῆς κατὰ τὸ πρῶτον και
 ἀρχικὴν διαφορᾷ τοῦ Πατρός θεολογεῖν, ὅποιον ἂν
 Πατὴρ; ἐνόητος μνημονεύεται και Υἱοῦ, ἀλλὰ διασταγ-
 μὸ τοῦ πρὸς τοῦτό σε ἀπαλλάξει πάσα γραφὴ θεο-
 λογικῆ, πάντα τὰ τῷ Πατρὶ προσόντα εἰληφῆναι
 παρὰ Πατρός τὸν Υἱόν, και πάντα εἶναι αὐτὸν
 ἴσα και ὁ Πατήρ, και πᾶν ὅτιοῦν ἰσόμετρον τῷ Πα-
 τρὶ ἔχειν, διχα μόνου τοῦ Πατέρα εἶναι αὐτὸν φά-
 σκουσα. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐν τῇ Τριάδι ἀναρχὸν ἡ βίβλα,
 τὸ πρῶτον και ἀρχικὸν ὁ Πατήρ ἐστὶ ταῦτα πάντα
 βηθεῖτα δύναται ἡ πατρότης, και λοιπὸν διαφέρει
 οὐδὲν, πάντα εἶναι λέγειν τὸν Υἱὸν ὅσα και ὁ Πατήρ,
 διχα μόνου τοῦ Πατέρα εἶναι αὐτὸν, ἡ διχα τοῦ
 πρῶτον και ἀρχικὸν αἰτιον εἶναι αὐτόν. Εἰ δὲ και
 τινες τῶν γραφῶν τὴν τοῦ Πατρὸς και αὐταὶ διδοῦ-
 σιν ἰσότητα τῷ Υἱῷ πλὴν τῆς ἀγεννησίας, και ἔτε-
 ραι τὸ αὐτὸ ποιοῦσαι πλὴν τοῦ γενεῖν, ἡ πλὴν τοῦ
 τεκεῖν φασί; και αὐταὶ δὲ διὰ τὸ τὴν πατρότητα τὰς
 λέξεις ταύτας δηλοῦν, τὸ πρῶτον και ἀρχικὸν τοῦ
 Υἱοῦ διαστέλλουσαι, τῷ Πατρὶ ἀπονέμουσι. Ταῦτά
 σοὶ ἀπόδειξις ἰκανὴ τοῦ τοῦ Πατέρα και τὴν κατὰ
 τὸ πρῶτον και ἀρχικὸν διαφορὰν τοῦ Πατρὸς ἐπὶ
 πάσι ταῖς τοῦ Πατρὸς, και Υἱοῦ ἐνόησιν ὁμολόγως
 θεολογεῖν.

ζ'. Καὶ σὺ λοιπὸν ἦδη και τὰς ὁμολογίας, και τοῦς
 τῶν ὁμολογιῶν ἀκριθῶς μαθὼν λόγους, προσέτι και
 τὴν κατ' ἐπίνοιαν μερισμὸν τῶν ἐνοτήτων, και τῶν
 διαφορῶν, πρεσβεύειν πρόσθε ἀσφαλῶς. Χρὴ γὰρ
 τε ὁμολογοῦντα Θεὸν ἓνα, και Κύριον ἓνα, και μίαν
 πάλιν ἀρχὴν, και δημιουργὸν ἓνα, και ποιητὴν
 ἓνα, εἶ δὲ τοῦ Πνεύματος αἰτιον ἐν τὸν Πατέρα και
 τὸν Υἱόν, συνεπινοεῖν μὲν τὴν ἐπὶ πάσι ταῖς ἐνό-
 τησι ταῦταις κατὰ τὸ πρῶτον και ἀρχικὸν διαφορὰν
 τοῦ Πατρὸς. Οὕτω δὲ πλὴν ὡς μήτε τὴν ἐνόητα ὑπὸ
 τῆς διαφορᾷς μερισμὸν νοεῖν μία γὰρ και ταυτὴ,
 και ἀμεριστος πάσα ἐνόητος Πατρός και Υἱοῦ, διὰ
 τὸ τὸν Υἱὸν πάντα ἔχοντα ἐκ Πατρὸς, οὕτως αὐτὴ
 ἔχειν ὡς αὐτὸς ὁ Πατήρ, μήτε τὴν διαφορὰν τοῦ οὐ-
 κείου ἐξισταμένην ὑπὸ τῆς ἐνόητος μερισμοῦ με-
 γίστη γὰρ πᾶσα διαφορὰ Πατρὸς και Υἱοῦ διὰ τοῦ
 πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐξ εἰσόμερον τὸν Υἱόν, μένοντα

A nibus aetis unionem Patris et Filii constantur, et
 simili confessioni certae atque indubitatae, et evan-
 geliorum testimonio comprobatae nemo prorsus
 contraxerit. Quoniam vero Pater solus horum
 omnium absque principio causa est, et ille quidem
 ex alio eorundem nihil habet, Filius vero omnia
 haec ex Patre, propterea rursus ex iis, qui rectam
 theologiam tenent, nullus hisce in omnibus pri-
 marii ac principalis discrimen Patri denegat. Quam
 ob causam? Ne rursus Sabelliana confusio conti-
 denter divulgata irrepit. Namque discriminis hu-
 jus negatio, dum unitas asseritur, aequae atque Sa-
 bellianae confusionem in Trinitatem introducit. Et
 rationi simili nemo repugnauerit, si quae theologi
 de primarii et principalis discrimine Patris decernunt,
 consideraverint. Quodsi tibi aliud placet dubitanti,
 et contradicere posse existimas, quod non
 iisdem verbis insinuant, et primarii ac principalis
 discrimen Patres excipiant, ubicunque Patris et
 Filii unitas commemoratur, verumtamen ab haesitatione
 simili scripta omnia theologica liberabant, quae Patris
 omnia inesse ex Patre Filio, et omnia ipsum esse,
 quae Pater est, et quicquid est, aequali ratione cum
 Patre possidere, tantummodo si Patrem esse excipias,
 affirmant. Cum enim quod in Trinitate est absque
 principio, radix, primum, et principale Pater est, haec
 omnia, dum paternitas astruitur, inferuntur, hinc nullo
 discrimine dicitur, omnia esse Filium quaecunque dicitur
 Pater, excepto solummodo sum Patrem, necnon pri-
 mariam et principalem causam esse. Sic nonnulla
 scripta Patris parilitatem, una excepta gignendi
 ratione, Filio tribuunt, et alia id idem compro-
 bant, cum absque eo quod gignat, vel generet, in-
 sinuent, quod paternitas dictiones similes conuolat,
 primum ac principale a Filio dementes Patri concedunt.
 Et haec tibi abunde demonstrabunt Patres, primum et
 principale discrimen de Patre in omnibus Patris et Filii
 unitatibus uno ore decantare

7. Et tu interim, cum iam et confessiones, et
 confessionum rationes perfecte didiceris, tum etiam
 quae secundum intellectum est unionum, et discriminum
 partitionem, absque errore rebus assensum praebere ne
 respuas. Namque addeceat, ut dum confiteris Deum unum,
 et Dominum unum, et unum omnium principium, et
 opificem unum, et creatorem unum, praetereaque Spiritus
 causam unam Patrem et Filium, una simul in omnibus
 his unitatibus primarii atque principalis discrimen
 Patris intelligas. Ea nihilominus ratione non unitatem
 a discrimine divisam agnoscas. Una siquidem est et
 eadem, et indivisa omnis Patris et Filii unio, quod,
 cum Filius omnia habeat ex Patre, ita illa possideat,
 ut ipse Pater, neque discrimen a propria unionis
 partitione divellatur, Maximum siquidem est omne
 discrimen Patris et

Filii, quod omnia Patris cum sibi vindicet Filius, et maneat Filius, nec in Patrem immetetur, hæc sibi addiscat, unde et contractio Sabelliana longe pellitur inconfuso hoc personali discrimine abrogata. Quodsi et scriptis tradito testimonio addiscere cupis, quomodo in beata Triade simul juncta intelligantur partitio cum unitate, et unitas cum partitione, et neque partitio ab unitate, neque unitas a partitione impediatur, tibi sane ad persuadendum satis fuerit, et questionem persolvendam (2), « conjunctam divinam Triadem dividi, et divisim conjungi, » asserens theologicum axioma. Nobis porro oratio finem habeat. Non enim solum, o amice, tibi debitum absolute exsolvimus, debitum siquidem nostrum est, respondere ad ea, quæ nostra scripta percurrens, atque considerans, ut nos concedimus, efflagitas, et in dubium vertis, quodcumque tibi et interrogatione et dubitatione dignum visum fuerit, sed etiam de quibus nulla interrogatio intercessit; nam quorum notitiam tibi necessariam esse judicavimus, responsionibus eorum ad interrogationes tuas factis, et de dubiis solutionibus, veluti corollarium, adjunximus. Et hæc quidem in presentia. Verum et in futurum tempus interrogandi dubitanque tibi facultatem longe et quam liberaliter concedimus.

Α Υἱόν, οὐκ εἰς Πατέρα μεταβαλλόμενον, ταῦτα καὶ ἐξἰδιοῦσθαι, ὁπόθεν καὶ συναλοιφῇ ἀπελήλαται ἡ Σαβέλλειος τῷ ἀσυγγύτῳ τῆς προσωπικῆς ταύτης καταργουμένη διαφορᾶς. Εἰ δὲ κἀνταῦθα διὰ γραφικῆς ἐθέλεις τῆς μαρτυρίας μαθεῖν, ὅπως ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι καὶ συνεπινοοῦνται ἀλλήλοις μερισμῶς τῇ ἐνότητι, καὶ ἐνότης τῶ μερισμῶ, καὶ οὐθ' ὁ μερισμῶς ἐμποδίζεται ὑπὸ τῆς ἐνότητος, οὐθ' ἡ ἐνότης ὑπὸ τοῦ μερισμοῦ· σοὶ μὲν εἰς μαρτυρίαν ἀρκέσει τοῦ ζητουμένου πρὸς οὕτωςαι τὸ, « συνημμένως τὴν ἁγίαν διακρίσθαι Τριάδα, καὶ διηρημένως » φάσκον « συνάπτεσθαι » τῆς θεολογίας ἀξίωμα· ἡμῖν δὲ ἐχέτω πῖρας ἡδὴ ὁ λόγος. Οὐ μόνον γὰρ, ὦ φίλιε, ἐντελῶς ἡμεῖς τὴν ὀφειλὴν σοὶ ἀποδεδώκαμεν· ὀφειλὴ γὰρ ἡμῖν ἐπιλογίᾳ πάντα προβαίνουσα, ἐφ' οἷς τὰς ἡμῶν γραφικὰς ἐπισκεπτόμενος σὺ, καθ' ἡμετέραν ἐκχώρησιν ἐρωτᾶς καὶ διαπορᾶς, ὅτι περ ἂν ἄξιον ἐρωτήσεως δόξῃ σοὶ καὶ διαπορήσεως· ἀλλ' ἐν προσηγορίᾳ λόγῳ, ἐφ' οἷς καὶ μὴ ἠρωτήμεθα, προτεθείκαμεν, ὧν ἀναγκαῖον εἶναι σοὶ τὴν γινώσκοντων ἐπιλογίαν· σοὶ γινόμενων ἐρωτήσεων ἀποκρίσεων κατὰ τὰς διαπορήσεις λύσεων, οἷον ἐπιπροσέτι ταῦτα ποιούμενοι. Καὶ ταῦτα μὲν νῦν· τὴν δὲ καὶ εἰς ἐπιτέτι ἐκχώρησιν τοῦ ἐρωτᾶν καὶ διαπορᾶν σε φιλοτιμώμετά σοι παρέχομεν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ

ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

EJUSDEM

AD CONSTANTINUM

LIBER QUARTUS.

1. Rursus tu dubitationem affers, sed nulla nos dubitatione premimur. Cum interrogas, addubitas; nos tamen ad dubitationem non caremus responsione: stat enim a nobis veritas, nostrisque scriptis, quibus ex Patre et Filio, per Filium nempe ex Patre Spiritus sancti existentiam, paternarum scripturarum traditionem esse, probare contendimus; itemque demonstramus, ex iis nunquam

α'. Ἀπορεῖς καὶ πάλιν· καὶ οὐκ ἀποροῦμεν ἡμεῖς· Ἀπορεῖς ἐρωτῶν, καὶ ἀπολογεῖσθαι οὐκ ἀποροῦμεν. Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια παρ' ἡμῖν, ταῖς ἡμετέραις γραφαῖς, ἐφ' οἷς τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τοῦτέστι δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν τοῦ ἁγίου θεολογικὴν τῶν πατρικῶν γραφῶν εἶναι παράδοξον καὶ διενιστάμεθα, καὶ ἀποδεικνύομεν, τῶν ἀποκρινομένων σοὶ ἀπορήσεις οὐδέποτε, ἔστ' ἂν τῆς

(2) Querito hoc oratione in sacra Lumina.

ἀληθείας οὐδέν τι γένοιτο εὐπορώτερον. Ἐρώτα οὖν καὶ πάλιν ἀπόρει καὶ πάλιν. Τὸ δὲ νῦν ἔχον ἐπιπερ ἅτα διαπορεῖς, οὐχ ὡς φρονῶν αὐτὰ καὶ διαπορεῖς, ἀλλὰ τῶν τῆς ἀληθείας καταστοχαζόμενος ἐπιρρασιῶν, ὅπως ἂν ἐπι: πᾶσι τὸ πρὸς ἐπιστομισμὸν αὐτῶν ἑτοιμὸν σοι ἀποταμειούτο, καὶ τὰ ἠπορημένα, καὶ αἱ τῶν ἠπορημένων διασαφήσεις, εἰς τύπον ἰδηγίας σοι διεκτιθέσθωσαν, τίνι ἂν ἐπ' αὐτοῖς καὶ γένοιτό σοι τῷ τρόπῳ ἐπιστομίζειν σύμφωνα τὸ ἀντικαθιστάμενον. Κινούνται μὲν γὰρ καὶ πάλιν ἡμῖν τὴν χθῆς που καὶ πρότερον συνήθως λόγοι περὶ τοῦ δόγματος. Ἄγει δὲ πρὸς μνήμη ὁ λόγος ἡμᾶς τῆς πρὸς Μαρῖνον τοῦ θείου Μαξίμου ἐπιστολῆ, ἐν ἣ ὁ μεγαλῶνυμος οὗτος Πατὴρ τὴν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῇ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος: δεφόνδουσιν διεξιῶν, τὸ, « Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ποιῶντας σφᾶς ἑαυτοῦς ἀπέδειξαν, » εἴρηκε. Καὶ τοίνυν διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικόν, ὅπερ ἀληθῶς μόνῳ τῷ Πατρὶ πρόσκειται εἶρησθαι, τὰ εἰρημένα τῷ θεῷ Μαξίμῳ ἐξηγουμένων ἡμῶν, οὐ δὲ τὸ τῶν ἀντιδίκων ὑποδῶς πρόσωπον, ἀλλ' ἔστι τὸν βουλόμενον, ἔφησι ὡς, εἰ μὲν τοῖς αἰτιωμένοις Ῥωμαίοις; περὶ ἀρχικοῦ καὶ μὴ ἀρχικοῦ αἰτίου ἢ καταπτώσεως; ἦν, εἶχον ἂν αἱ ἐξηγήσεις; τὸ εὐλογοφανές; ἐπεὶ δὲ ἑκαίνοι πρὸς αὐτὴν τὴν ἐξ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἀντιλέγουσι, πάντῃ ἔστι ὄλιγον μῆτ' ἑκαίνοις μῆτε τῷ ὑπερηγοροῦντι τῶν ὑπ' αἰτίαςιν περὶ ἀρχικοῦ καὶ μὴ, περὶ δὲ τῆς ὄλιω αἰτίας τὸν λόγον ἅπαντα γίνεσθαι.

suscipiant, de primaria et principali causa quæstionem, sed de totali causa sermones universos jaclatos fuisse.

β. Τοῦτο ἡ ἀπορία. Ἡμεῖς δὲ τὴν λύσιν, ὅν εἴρηται τρόπον ἰδηγίας, ἐπὶ τῷ ἔχειν σε τοὺς ταῦτα φρονῶντας ἐπιστομίζειν, διεκτιθέσθαι βουλόμενοι, οὕτω δὴ καὶ διεκτιθέμεθα. Οἶδας ὡς; τινὲς μὲν τούτων, ὑπ' ἀρχιγῶ Κυπρίῳ τατιόμενοι, πρὸς οἷς ἄλλοις κατὰ τοῦ εἰσεδού; φασὶ δόγματος, καὶ εἰς ὁμωνυμίαν διαβάλλουσι τὴν ἐκπόρευσιν; τινὲς δὲ τοῖς τοιούτοις κατὰ τὸ ἐκ Πατρὸς διαιρεῖν τὸν Υἱὸν ἐπὶ τῇ αἰτία τοῦ Πνεύματος συμφωνοῦντας, τοῦ τέως μόνον εὐγνωμονοῦσιν ὁμολογεῖν τὴν ἐκπόρευσιν, τρόπον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως μόνον, καὶ πλέον σημαίνειν μηδέν. Τῆς βήσεως γοῦν ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένης κοινῇ τὸ γάρ, « Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ποιῶντας σφᾶς ἑαυτοῦς ἀπέδειξαν, » τὴν αὐτῶν ὑποθέλων ῥοπήν πρὸς ὁμολογίαν ἔλκει αὐτοῦς; ἢ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο, οὐδὲ ταύτην, ὡς πολλὰ; τῶν ἄλλων Πατέρων θεολογίας, διαβαλεῖν ὠκνησαν. Ὅρα ὅπως καὶ πρὸς ἄμφω διαλεγόμενῳ τὰ μέρη ταῦτα ἰσχυροῖ; ἀποδεικνύειν ἐξίσταται σοι, διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικόν αἰτίον ἀληθῶς Μαξίμον εἰρηχέναι τὸν μεγαλῶνυμον τὸ, « Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ποιῶντας σφᾶς ἑαυτοῦ; ἀπέδειξαν. » Γινέσθωδάν σοι πρῶτον οἱ τὴν ἐκπόρευσιν ὀρθοτομοῦντας διαλεγόμενοι; προτεινέτωσαν, ὅπερ οἱ ὁμωνυμοῦντες οὐδέποτε τὸ, εἰ μὲν τοῖς αἰτιωμένοις Ῥωμαίοις; περὶ ἀρχικοῦ καὶ μὴ ἀρχικοῦ αἰτίου ἢ καταπτώσεως; ἦν, εἶχον ἂν αἱ ἐξηγήσεις; τὸ εὐλογοφανές; ἐπεὶ δ' ἑκαίνοι πρὸς τὴν ἐξ Υἱοῦ ἐκπό-

tibi responsa nostra non aderunt, donec veritate ipsa parabilius aut liberalius aliquid quispiam excogitaverit. Quare rursus interrogationibus instia, ruisus dubitationibus urge Verumtamen cum in præsentia quæ controvertis, non uti illius sententiæ sis, controvertis, sed ad veritatis calumniatores animum intendens, ut in omnibus promptam tibi ad eorum ora obstruenda reserves, dubia, et dubitationum explicationes, quas sequi debeas, digentur, quibus ad ora frenanda sese rebus similibus opponentium, non imparatus comprehendaris. Moventur siquidem iterum, qui et heri, et nudius tertius, uti assolet, sermones de dogmate, sermoque nobis memoriam refricat divini Maximi ad Marinum epistola, qua magni nominis Pater pro Romanis de Spiritus ex Patre et Filio processionem defensionem instituens, illud, « ex quibus non causa Spiritus Filium asserere, sese illi ostenderunt, » scripsit. Et hæc cum nos propter primarium atque principale, quod vere soli Patri inest, dictata esse, quæ supra attulimus ex sancto Maximo, interpretemur, tu adversariorum personam induens, posse ais, cuicumque id complacitum fuerit, opponere, si qui Romanos in crimen vocabant, illis de primaria et principali causa criminatio fuisset, similes expositiones rationis aliquid in se continere judicarentur: sed cum illi ipsam ex Filio processionem oppugnent, omnibus manifestum remanet, neque ab illis, neque ab aliis qui eorum defensionem

2. Hæc addubitatio est. Nos porro solutionem, ut habeas, modo quo dictum est, promptam ad ora similia sentientium frenanda, exponere cupientes, sic eam digerimus. Sat nosti ex hisce nonnullos, ducem Cyprium sequentes, inter alia, quæ adversus dogma pium rectumque blaterant, processionem quoque criminantes, homonymiæ ὀνομασίαν facere: alios vero iisdem in separatione Filii a Patre in causa Spiritus concordantes, ita æquos se præstasse, ut processionem modum tantum existentiae Spiritus et nihil aliud connotare dictarent. Dico vero simili assensu communi excepto; namque illud: « Ex quibus non causam Spiritus Filium facere sese illi ostenderunt, » eorum emolliens impetum ad præbendum assensum inducit. Etenim si id non esset, hoc uti pleraquo aliorum Patrum theologica dicta accusare non neglexissent. Attende porro tu, qua ratione, cum ambabus hisce partibus colloquium conserens, valide demonstrare poteris, propter primariam et principalem causam vere magni nominis Maximum scripsisse, « Ex quibus non causam Spiritus Filium facere sese illi ostenderunt. » Et primum quidem cum sermones conseruntur, qui processionem recte tractant, proponant, quod nunquam, qui homonymiam insinuant, concedent, si qui Romanos in crimen vocabant, illis de primaria et principali causa criminatio fuisset, similes expositiones ra-

tionis aliquid in se continere judicarentur : sed cum illi ipsam ex Filio processionem oppugnant, omnibus manifestum remanet, neque ab illis, neque ab aliis, qui eorum defensionem suscipiunt, de primaria et principali causa quæstionem, sed de totali causa sermones universos jactatos fuisse. Quid tibi videtur? Anne multo indigebis labore ad veritatem interpretationum similium confirmandam? Quid laborem commemoro, cum ipsi jam apud eos, qui accusabantur, negationem processionis ex Filio, non primariæ ac principalis causæ, sed totalis causæ ademptionem inferre contendunt? Tu enim ad eosdem dices : Quando propter hoc neganda vobis videtur, ab iis, qui Romanos criminantur, processio ex Filio, ne aliqua Filio communio cum Patre in causa Spiritus concedatur, quid aliud quispiam asseveraverit concedenti ex Filio processionem a consiliis esse, quam contra sentiendo oppugnatoribus reponere, hujusce causæ Filium participem esse? Negatio siquidem per *non*, confessio vero prorsus per *sit*, constituitur. Nulla quidem ratio suadet, et negantes, et sanctum processionem assentientem in unum eundemque scopum collimare. Verum ipsi cum a veritate præfocentur, ne sibimetipsis contradicere deprehendantur, tanquam qui semel processionem Spiritus, quam recte tenent, existentiam esse, ad comprobandum causam assumere, ultra contra verba facere cessabunt. Et interim robur suum habebit, et valide nostra expositio. Nam confidenter et libere enuntiabit, sanctum, qui ex Filio processionem concedit, verbis illis, cum antedictis subdit, « Ex quibus non causam Spiritus Filium facere sese illi ostenderunt, » quibus processionem concedit, illis prorsus et causam tribuere : quibus vero per Filium processionem, ex in Filio, loco illius per, accipiens, causæ primarium ac principale tollere. Neque enim temere et inconsulto præpositionibus una pro alia utitur, sed sciens magnum asserentem Basilium, « Vox enim per Filium primariæ causæ confessionem continet, » hac voce, nempe per Filium, plane corroborat, licet Filius causæ Spiritus particeps est, non ita laudem esse participem, ut primariæ Spiritus causa sit : id enim Pater est.

5. Hæc dum dicitis, et nostra expositio suum robur habebit, et valide, ut diximus. Adversarii vero aut ultra contradicendi finem facient, aut rursus in alia sese convertentes, quod illis in mare est, modos omnes fundendorum verborum usurpantes, posse, inquit, et ex Filio, et per Filium processionem dici, atque existentiam, sed eo significato, quasi *pertrunseat* per Filium. Hujusce enim quoque dictionis formatores sunt, non quod aniat in causa Spiritus cum Patre Filius, et sic, quod proverbio circumferunt, ipsos, cum edugiunt fumum, ignis apprehendet. Namque Filium a Patre separantes in causa Spiritus, ne videlicet duæ causæ Pater et Filius Spiritus reputentur, quod nullus unquam pietatis sermo admisit, mali-

ρευσιν ἀντιλέγουσι, πάντῃ ἐπὶ δῆλον μὴ ἐκείνους μῆτε τῷ ὑπερηγοροῦντι τῶν ὑπ' αἰτίας ἀρχικοῦ καὶ μὴ, περὶ δὲ τῆς ὄλης αἰτίας τὸν λόγον ἅπαντα γίνεσθαι. Τί σοι δοκεῖ; Πολλοῦ σοι δεήσει τοῦ πόνου πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ τῶν ἐξηγήσεων ἀληθοῦς; Καὶ πῶς ὄλης πόνου, εἴγε αὐτοὶ φθάνοντες τὴν παρὰ τοῖς αἰτιωμένοις ἀπάρνησιν τῆς ἐξ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως, οὐχὶ ἀρχικοῦ καὶ πρώτου αἰτίου, τῆς δὲ ὄλης αἰτίας ἀφαίρεισιν ἐνίστανται δύνασθαι; Ἐγὼ μὲν γὰρ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἐπεὶ διὰ τοῦτο ὑμῖν ἀρνητέα παρὰ τῶν αἰτιωμένων Ῥωμαίους δοκεῖ ἐκπόρευσις ἢ ἐξ Υἱοῦ, ἵνα μὴ τῷ Υἱῷ κοινωνία τις μετὰ τῆς Πατρὸς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ συγχωρηθεῖ τοῦ Πνεύματος· τί ἂν ἕτερον τῷ τὴν ἐξ Υἱοῦ διδόντι ἐκπόρευσιν φησέτε τι εἶναι διὰ σπουδῆς, ἢ ἀπεναντίας τοῖς ἀντιλέγουσι; μεταίτια τῆς αἰτίας αὐτῆς, ἢ Ἰσὺ συνιστᾷ; Εἰ γὰρ ἡ ἀρνησις διὰ τὸ μὴ, ἢ ὁμολογία πάντως, διὰ τὸ καί. Ἐπεὶ μὴδὲ ἐστὶ τις λόγος ὁ πείθων καὶ τοῦς ἀρνούμενους καὶ τὸν διδόντα πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν ἄγιον πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ ἵνα ταῖνευ σκεπὸν. Αὐτοὶ δὲ τῆς ἀληθείας πάντως ἀγχοῦσης αὐτοῦς, ἵνα μὴ ἑαυτοὺς ἐναντοφωνοῦντες ἐλέγχωντο, ὡς ἀπαρτὴν τὴν ἐκπόρευσιν, ἢ ὑγιᾶς ὑπαρξίν φρονούσαι τοῦ Πνεύματος, εἰς κατασκευὴν αἰτίας λαμβάνοντες, τοῦ πρόσω στήσονται ἀντιλέγειν. Καὶ ἕξει τὸ λοιπὸν τὴν ἰσχὺν ἢ ἡμετέρα κατὰ κράτος ἐξήγησις. Ἐχει γὰρ μετὰ παρρησίας εἰπεῖν ὡς ὁ τὴν ἐξ Υἱοῦ διδούς ἐκπόρευσιν ἄγιος, καὶ τὸ, « Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ποιούντας σφᾶς ἑαυτοῦς ἀπέδειξαν, » τοῖς προειρημένοις ἐπάγων, οἷς μὲν ἐκπόρευσιν δίδωσιν, αἰτίαν δίδωσι πάντως, οἷς δὲ τὴν δι' Υἱοῦ ἐκπόρευσιν, τὴν ἐξ, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἀντι τῆς διὰ, ἐκδεχόμενος, τὸ τῆς αἰτίας πρῶτον ἀφαιρεῖται καὶ ἀρχικόν. Οὐ γὰρ εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε τῇ τῶν προθέσεων ἐνταῦθα χρῆται ἀντιπεριχωρήσει· ἀλλὰ τὴν μέγαν εἰδώς Βασίλειον λέγοντα, « Ἦ γὰρ δι' Υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, » διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς, λέγω δὴ, τῆς δι' Υἱοῦ, παρῆσιν ἑναργῶς ὡς, εἰ καὶ τῷ Υἱῷ τῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος μέτεσιν, ἀλλ' οὐκ οὕτως, ὥστε αὐτὴν τὸ προκαταρκτικὸν τοῦ Πνεύματος αἰτίαν εἶναι· τοῦτο γὰρ ὁ Πατήρ.

γ'. Ταῦτα ἐρεῖς σὺ, καὶ ἡ ἡμετέρα ἐξήγησις τὴν ἰσχὺν ἕξει κατὰ κράτος, ὡς εἰρηται. Οἱ δὲ γε δι' ἐναντίας ἢ τοῦ πρόσω στήσονται ἀντιλέγειν, ἢ ἐν ἰσῶς μεταβαλλόμενοι αὐτοῖς, ὅπερ εἰώθασιν, πάντα τρόπον ἐρρησιολογίας ἀεὶ μετιόντες, δύνασθαι φήσασιν καὶ ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ ἐκπόρευσιν λέγειν καὶ ὑπαρξίν, πλὴν κατὰ τὸ διήκειν διὰ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ταύτης γὰρ αὐτοὶ τῆς λέξεως πλαστοργοὶ· οὐμνούν κατὰ τὸ ἠνώσθαι ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ Πνεύματος τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν τὸ παρομοιωκὸν αὐτοῦς ἐπιφύγη, καπνοῦ καταλήφεται πύρ. Τὸν γὰρ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ διακρούοντες τοῦ Πνεύματος, ἵνα μὴ δῆθεν δύο αἰτία Πατὴρ καὶ Υἱὸς νομισθεῖεν τοῦ Πνεύματος, ὅπερ λόγος· ἂν εὐσεβείας εὐθεῖς ποτε παραδέξαιτο. Καὶ διὰ ταῦτα πάνυ πονηρῶς τὸ διήκειν,

καὶ πᾶν δυσσεβῶς; πλαστουργοῦντες, εἰς Ἀρειανισμὸν ἐκτραχηλίζονται οἱ ταρακταροὶ. Λόγος γὰρ ἔστι προσθηθῆτων οὐδαί, μὴ οὐχὶ τοῦ Πατρὸς ἐπηρέτην, ἢ λειτουργικὸν τι ὄργανον λογιζέσθαι τὸν Υἱὸν κατ' αὐτὸ τὸ διήκειν ἐπὶ τῇ ἐκείθεν ἐκπορεύσει καθυπουργοῦντα τοῦ Πνεύματος. Καὶ τὰ μὲν πρὸς αὐτοὺς οὕτω σοὶ προσοικονομηθῆσονται· καὶ οὕτως ἢ κατ' αὐτῶν σοὶ νίκη περιγενήσεται.

δ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τις ἄλλη ἐν τούτοις ἐστὶ φασίλη μερὶς· εἰσὶ γὰρ τινες, οἳ καὶ αὐτοὶ τὴν ἐκπόρευσιν φρονούντες ἔρθως, ὄρωσ' δι' ἀφαίρεσιν τῆς ἑλως αἰτίας τὴν ῥῆσιν τὸν ἄγιον εἰρηκέναι φασίν, ὡς τὴν « οἱ Υἱοὶ ἐκπόρευσιν » ἀντὶ τοῦ « μετὰ τοῦ Υἱοῦ » ἐκπεζόμενοι· εἰ γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ταυτὸν δὲ εἶπεν μετὰ τοῦ Υἱοῦ, φασίν, ἐκπορεύεται· πῶς ἂν καὶ εἴη ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ἐκπορεύσει κοινωνῶν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ; ὅρα εἰ καὶ ἡ τούτων ματαιολογία τῶν ἡμετέρων ὅπως καίεται ἐξηγήσεων. Πρῶτα μὲν πᾶθεν ἦν οὗτο· προβάλλονται μετέλψιν τῶν προθέσεων ἔχουσιν ἀποδείξαι; Ποία ταύτην γραμματικῆς τεχνολογία; ἔχει περιλήψιν; Τῆς γὰρ πρὸς ἀλλήλας τινῶν προθέσεων ἀντιμεταστάσεως ἅπαξ παραδοθείσης τοῖς τεχνολογήσασιν ἐς τὸ ἀκριβές, οὐκ ἔστιν οὐδέποτε εἰλημμένην παρ' οὐδενὶ τὴν διὰ εὐρεῖν ἀντὶ τῆς μετὰ. Καὶ ἔτι οὐ μόνον λόγον Ἑλληνικῆς σοφίας; ἔχει τοῦτο οὐδαί, ἀλλὰ γε οὐδὲ γραφῆ τις οὐδεμία τῶν ὄσαι τῆς καθ' ἡμᾶς θειοτέρας; φιλοσοφίας, ἀντὶ τῆς μετὰ τὴν διὰ παραδίωσιν, ὡς ἡ τῆς ἐξ καὶ διὰ παρὰ Βασιλείῳ, Κυρίλλῳ καὶ Γρηγορίῳ τοῖς μεγάλοις ἀντιπεριχώρησις εὐρηται. Ἐπειτα δὲ εἰ καὶ τοῦτο δοθείη, τάχ' ἂν ἀντιόικων παρὰ προσδοκίαν οἱ ταῦτα λέγοντες ἐκτραπίμενοι εἰς συμμάχους κατασταίεν ἡμῖν. Ἡ γὰρ « προβολὴς διὰ λόγου » φωνή, ἣν Δαμασκηνὸς ὁ θεὸς πεφίλοσφηκεν, αἴτιον ἐκ τοῦ λόγου τούτου μετὰ Υἱοῦ τὸν Πατέρα παριστώσα τοῦ Πνεύματος, ἀναπάντητα συστήσαι ἂν, ἣν ἡ ἀλήθεια βούλεται, τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ Πνεύματος αἰτίᾳ ἐνότητά. Τρίτον εἰς κατάλυσιν αὐτῶν ἰσχυρὸν, ἦν ἔχει ἀνάγκην ὁ λόγος καὶ τὸν Υἱὸν ἐκπορευτὸν ἀποφαίνειν. Εἰ γὰρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐκ ἔστι μὴ καὶ τὸν Υἱὸν ἐκπορευτὸν καὶ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι, ὡς περ ἂν εἰ καὶ τὸν Υἱὸν τις γεννᾶσθαι λέγει μετὰ Πνεύματος, οὐκ ἔστι μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα γεννητὸν καὶ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι. Ταῦτα καὶ ἡ δευτέρα τῶν τὴν ἐκπόρευσιν ὀρθοτομούντων μερὶς καὶ τοιοῦτ' ὅσαι τὸ τέλος λοιπὸν ὅποιοιθεῖται προσηλαγομένην ἐκδήσεται, ἀναπάντητος δηλονότι ἀπόδειξις ἐκ τοῦ πανταχῆθεν τῶν οἰκείων λόγων στενοχωρεῖσθαι αὐτοὺς, καὶ εἰς ἀσπίδος περιάγεσθαι τοῦ δι' ἀφαίρεσιν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ, ὁβανον τῆς ὅλης αἰτίας, τοῦ, « Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ποιῶντας σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν, » τὸν ἄγιον εἰρηκέναι. Διὰ τοῦτο καὶ ἅπερ πρὸς ἡμᾶς πολλάκις διαπορεῖς, τὸ πρὸς ἐπιστομισμὸν τῶν δι' ἐναντίας ἔτοιμον αὐτῷ προσηλαμῶν, ἡμᾶς πρόσκειμεθα.

αἱ μὲν dubia, ad sese opponentium ora frenanda, hilariter et benigne exclipimus.

ε'. Παρέτωσαν γοῦν ἀπάρτι δεύτεροι πρὸς δι' ἀλεξίν

Atiose nimis hoc *pertransire*, et admodum imple efformantes in Arianismum infelices præcipitantur. Nulla enim ratio auxiliabitur, ne Patris administrator aut instrumentum servile Filius, per hoc *pertransire*, in processione, quæ inde est, Spiritus, asserviens existimetur. Et hæc tibi digesta promptaque sist, dum hemines contra colloqueris, quibus adversus eos victoriam facile consequeris.

4. Verumtamen cum inter eosdem pars alia internoscatur, sed valde improba, quæ licet de processione recte sentiat, attamen Sanctum penitus causam tollentem, dictum simile enuntiasse contendit, et « processionem per Filium » loco illius, « una simul cum Filio » accipit. Namque si per Filium Spiritus, quod idem est, ac si diceres simul cum Filio, inquirunt, procedit, qua ratione in illius processione Filius partes obtinebit? Sed quo tandem tendat eorum vaniloquentia ex apponendis nostris expositionibus, deprehendes. Et primum quidem harum præpositionum, quam ipsi prætendunt transumptionem. quibusnam demonstraverint? Quænam eam grammaticæ artis curiosa indagatio conquisiverint? Nam cum mutua præpositionum in sese immutatio ab iis, qui artem pertractarunt, semel tradita sit et diligenter, in nullo unquam eorum præpositionem *per* loco illius *cum* assumi inveneris. Adde etiam, nullum hujusce rei apud profanos reperiri exemplum, sed nec apud nos, qui diviniorum philosophiam colimus, ullus est, qui loco illius *cum* præpositionem *per* accipi tradat, quemadmodum *ex*, et *per* apud Basilium, Cyrillum, et Gregorium magnos quidem viros, nutuam unius pro alia acceptionem invenies. Secundum, etiamsi id concedatur, forte ex adversariis, qui similia tradunt, præter expectationem mutata sententia, ad opem auxiliumque nostrum concurrent. Namque dictio « productor per Verbum, » ejus divinus Damascenus auctor est, causam hæc ratione cum Filio Patrem comprobans; sine ulla oppositione, quam veritas poscit Patris et Filii in causa Spiritus unionem comprobaverit. Interim est, quod plane ipsos convellet, cum necessario Filium quoque procedere demonstrat. Etenim, si cum Filio procedit, fieri nequit, ut Filius quoque procedens non sit et dicatur, veluti, si quis Filium generari cum Spiritu diceret, Spiritum ipsum generari, et intelligi, et dici confirmaret. Hujus secundæ, quæ de processione recte sentit partis, finem similem, si ad eam confabulatum accedas, colloquium consequetur, demonstrationem scilicet, cui illa respondere nequeat, quod omni ex parte propriis enuntialis astingatur, et in absurda deducatur, ob primarii et principalis, ne dicam universæ causæ, negationem propter illud sancti dictum, « Ex quibus non causam Spiritus Filium facere sese illi ostenderunt. » Præterea quæ sæpius promptas tibi responsiones præparans, proponis,

5. Accedant itaque deinceps ad colloquium lo-

onymiæ formatores. Sed quid inquam ad colloquium? accedant ad sui confutationem, ad sui oris obturamentum, ad sui infamiam. Quid enim respondebunt a sanctis omnibus modum existentiae et hypostaticam Spiritus proprietatem processionem decernentibus, regio, ut dicitur, cubito refutati? Quando etiam si dictio sui non ita patentem haberet significatum, sed vel minimum ostenderet, et correctione expositionis indigeret, abunde satis essent ad eorum ora obturanda, qui a Photio ad hæc nostra tempora adversus Romanam Ecclesiam propriis commentariis decertarunt: ii siquidem omnes processionem ex Filio, ex Filio inferre existentiam demonstrare hoc solo moti contendunt. Opem quoque tulissent ad hoc ineundum certamen, ad quos divino correptus Spiritu Maximus respondens, uti qui non recipent, « ex Filio, » veluti causam notantem processionem. Et quid his opus est? diceret quispiam, cum ad eos confutandos soli sufficiant, eodem fine ac scopo cum illis concurrentes, atque concertantes, qui ut causam a Filio solum adimant, socios se certant inis præbent, ac sollicitudinis in processionis homonymia, quasi illam sic recte pertractent, quo sit ut pro amicis inimici, et pro commilitibus hostes evadant. Idecirco cum necessarium minime sit, cum illis colloquia conserere, erit nihilominus si congressus successerit, ex parte eos Arianismo obnoxios ostendere, pejusque jam dictis omnibus, qui per Filium existentiam confidentes, per Filium causam non amplectuntur. Ili siquidem in processione Patris administrum Filium facere deprehensi, Arianismi rei condemnantur: hi vero non hujusce tantum, cum et ipsi processionem per Filium negant, causam denotare, sed Spiritu etiam inferiorem faciunt, quod per Filium gratias datas, ad quas ipsi processionem attrahunt, non tanquam per Filium Spiritus existentiam, haberet, sed tanquam simpliciter in illis Spiritui Filius ministraret, sentire deprehenduntur. Tibi itaque tantumdem nec ultra cum illis esto dissertatio. Nec porro dubia a te propositi solutionibus traditis, viam parantes, uti promisimus, ut eas promptas haberes ad adversariorum ora obturanda conantium ostendere, non propter primarii et principalis ademptionem, sed universæ causæ ad Marinum epistola, illud, « Ex quibus non causam Spiritus Filium facere sese illi ostenderunt, » divinum Maximum dixisse, te scire volumus. Sic quoque divinus Damascenus, ubi Patrem « productorem per Filium manifestantis Spiritus; » decernens, « Spiritum Filii, » addit, « dicimus, non uti ex ipso, sed uti per ipsum ex Patre procedentem. Solus enim causa Pater, » concorditer cum magno Maximo eandem sententiam indiscriminatum determinat. Sub dictione namque « productor per Filium, » Patris et Filii in Spiritus causa unionem confirmans, et præpositionem ex, quæ primarium ac principale plene præ se fert, Patri attribuens,

καὶ τῆς ὁμωνυμίας οἱ πλεοστουργοί. Ἀλλὰ τί φημι πρὸς διὰ λέξιν; παρίτωσαν πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπιστομισμὸν, πρὸς αἰσχύνην. Τί γὰρ καὶ ἀπολογίζονται. παρὰ πάντων ἀγίων, οἱ τρόπον ὑπάρξεως καὶ ὑποστατικῆν τοῦ Πνεύματος ἰδιότητα θεολογήσασθαι τὴν ἐκπόρευσιν βασιλικῆ τῷ πῆχει ἀνατραπέμει; Ὅπου γὰρ εἰ καὶ μὴ οὕτω εἶχεν ἡ λέξις τὴν σαφῆναι πρὸς δόξαν, ἀλλὰ ἐμφαντικὸν τι ταύτῃ ἐνῆν, καὶ τινος παραμύθιας τῆς δι' ἐξηγήσεως δεόμενον, ἔρασαν ἂν τοῦτοις πρὸς ἐπιστομισμὸν οἱ ἀπὸ φωτίου καὶ μέχρις ἡμῶν κατὰ τῆς Ὁρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διὰ γραφῶν οἰκείων ὀργωνισάμενοι, πάντες τὴν ἐξ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν, τὴν ἐξ Υἱοῦ δύνασθαι ὑπαρξίν ἀποδεικνύειν φιλονεικοῦντες, παρὰ δὴ τὸ το καὶ ἐκτεπιμένοι. Εἰ δὲ μὴ, μόνοι συναντελάθοντο ἂν ἐκεῖνοι; τὴν πρὸς τὴν τοῦτων καταβολὴν ἀγῶνος καὶ οἱ πρὸς οὓς ἀπολογούμενός ἐστι Μάξιμος ὁ θεόληπτος, ὡς τὴν « ἐξ Υἱοῦ » μὴ προσιεμένους, ἅτε δηλωτικῆν αἰτία; ἐκπόρευσιν. Καὶ τί ταῦτα; τίμ' ἂν ἡμῖν εἴποι τις, ὅπου γε καὶ μόνοι τοῦτοις ἀρκοῦσι πρὸς ἔλεγχον οἱ νῦν ἐφ' ἐνὶ σκοπῷ σύνδρομοι τοῦτοις καὶ συναγωνισταί, οἱ πρὸς μόνον τὸ τὴν ὅλω; αἰτίαν ἀφαιρῶν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀγῶνος τοῦτοις κοινοῦντες, καὶ τῆς σπουδῆς ἐπὶ τῇ ὁμωνυμίᾳ τῆς ἐκπορεύσεως, ὡς ταύτην ὀρθοτομοῦντες αὐτοὶ εἰς ἐχθρούς ἀντὶ φίλων, καὶ ἀντὶ συμμάχων ἀντιδίκου; καθίστανται. Αἰτὶ δὴ ταῦτα τῆς διαλέξεως τῆς πρὸς τοῦτους τὸ ἀναγκαῖον μὴ ἐχούσης, ἔσται σοὶ ὅμως καὶ πρὸς αὐτούς ἐκ μέρους πῶς διαλεγόμενῳ ἐνεγομένους αὐτοῦ; ἀποδεικνύειν τῷ Ἀρειανισμῷ χεῖρον ἢ τοὺς εἰρημένους πάντας, ὅσοι τὴν δι' Υἱοῦ συνομολογοῦντες ὑπαρξίν, τὴν δι' Υἱοῦ αἰτίαν οὐ καταδέχονται. Ἐκαίνοι μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς ὑπουργόν ἐπὶ τῇ ἐκπορεύσει ποιεῖν ἀπελεγόμενοι τὸν Υἱὸν, τὸν Ἀρειανισμὸν κατακρίνονταί· οὗτοι δὲ οὐ τοῦτο μόνον, καθότι καὶ αὐτοὶ οὐχὶ αἰτίας δηλωτικῆν ἐκπόρευσιν ὁμολογοῦσι δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ γε δὴ ἐλάττω καὶ τοῦ Πνεύματος, καθότι τῆς διὰ τοῦ Υἱοῦ διδομένα; χάριτας, εἰς ἃ αὐτὰ ἀπάγουσι τὴν ἐκπόρευσιν, οὐχ ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, ἀλλ' ὡς ἀπλῶς τῷ Πνεύματι τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ ταύταις διακονοῦντες φρονεῖν ἀπελέγχονται. Σοὶ οὖν ἐς τόσον καὶ μέχρι τούτου καὶ ἡ πρὸς τοῦτους ἔστω διάλεξις. Ἡμεῖς δὲ τὰς λύσεις, ἧς προέτεινας ἀπορίας, ἐντελῶς ἔρη σοὶ ἀποδόντες, ὡς ἐν ὁδηγίᾳ καθὼς σοὶ ἐπηγγειλάμεθα τύπῳ, ὡς ἂν τὸ πρὸς ἐπιστομισμὸν τῶν δι' ἐναντίας ἔτοιμον εἴη σοὶ, πειρωμένων ἴσως ἀποδεικνύειν, μὴ δι' ἀφαιρέσειν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ, τῆς δὲ ὅλω; αἰτίας ἐν τῇ πρὸς Μαρτίνον ἐπιστολῇ, τὸ, « Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς ἐαυτοῦ; ἀπέδειξαν, » Μαξιμόν εἰρηξάναι τὸν θεῖον, εἰδέναι σε βουλόμεθα, ὡς καὶ ὁ θεῖος Δαμασκηνός, ἐν ἧ ῥήσει « τὸν Πατέρα, προβολία διὰ Λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ » θεολογῶν « Πνεύματος, » — « Πνεῦμα Υἱοῦ προσεῖθη, » λεγόμεν, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ, » συνοδῶ τῷ μεγάλῳ Μάξιμῳ καὶ τὴν αὐτὴν ἐννοιαν ἀπαραλλάκτως ὁμολογεῖ. Ἐπὶ γὰρ τῆς, « προβολῆς διὰ Λόγου, » φωνῆς τὴν τοῦ

Πατρός καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ Πνεύματος αἰτία ἐνόησα παριστώων, καὶ τὴν τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν σαφῶς συναρτέην δέξ, τῷ Πατρὶ ἀναφέρων, τὸ, « Μόνος τῷ ἀρχικῷ διαστείλων ἐπάγει.

ζ. Λεγόν ἐστιν ἀπάρτι λοιπὸν καὶ ἡς ἐστιν ὅτε προτείνουσι ῥήσεως τοῦ θεολογίας ἐπωνύμου οἱ ἀντιλέγοντες μνημονεύσαι, οὐχ ὅτι ἀμεταποίητως ταύτην προτείνουσι, καὶ τὸ ἀναγκαῖον ἴσως ἐντεῦθεν ἡμῖν αὐτὴν ἑαυτῷ τὸν ἅγιον συμβιβάζσαι, ὡς ἐπὶ τῶν προειρημένων ῥήσεων ἔχει· ἀλλ' ὅτι δοθείσης καὶ συγχωρηθείσης παρ' ἡμῶν τῆς μεταποιήσεως, πολλῇ τις ἐπιγενήσεται πρὸς ἀπέδειξιν ἢ συγκρίτησις τοῦ τῶν αἰτίων παρὰ τῶν ἁγίων ἐξαιρέτω; τῷ Πατρὶ ἀφορίζεσθαι διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικόν, ὡς ἐντεῦθεν πρὸς ἀνάγκη; ἀκολουθεῖν τοῦτο νοεῖν εἶναι, τὸ καὶ ἀραιρούμενον τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ πρῶ; τοῦ; ἀπ' Αἰγύπτου ἐπιδημήσαντας λόγῳ τοῦ θεορρήμονος, ἔστι μὲν γὰρ οἷς τῶν ἀντιγράφων, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πλὴν τῆς ἀγεννησίας· » ἐστὶ δὲ παρ' οἷς, « Πλὴν τῆς αἰτίας, » εὐρίσκεται, οἱ τὴν ἐναντίαν μετιόντες καὶ τοῦτο δὴ τὸ, « Πλὴν τῆς αἰτίας· » τρίτον ἐπὶ τοῖς προειρημένοις δυοῖς τῆς τῶν οικειῶν λόγων σαφρότητας μέρος ποιοῦνται. Ἐμεῖς δὲ οἱ αἱ τὸ, « Πλὴν τῆς ἀγεννησίας, » ἔχουσαι βίβλοι, τὸ κατὰ τὸ αἷς τὸ, « Πλὴν τῆς αἰτίας, » ἐμφέρεται, ἀποφέροντα· κράτος, ἰκανῶς ἐν διαφόροις λόγοις προαποδειχθέντες ἐκ τοῦ πᾶσι, ἐν οἷς τὰς τῆς Τριάδος ὁ ἅγιος ἀφορίζει ἰδιότητος, τὴν ἀγεννησίαν ἀποκληροῦν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ, « Πλὴν τῆς αἰτίας » νῦν δίδοντας καὶ συγχωροῦντας, οὐδὲν τι ἀπόνασθαι τῆς μεταποιήσεως ἐῶμεν τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἔστω γὰρ τὸ « Πλὴν τῆς αἰτίας, » τὸν ἅγιον εἰρηκέναι· ποῖαν δὴ τὴν αἰτίαν νοεῖ ταύτην, ἐξεταστέον. Οὐ γὰρ ἀφορισμένως « πλὴν τῆς αἰτίας » ἔφη « τοῦ Πνεύματος, » ὅτι μὴδὲ τις ἦν αὐτῷ λόγος, εἰ ἄρα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ αἰτιατὸν τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ὅπερ τῆς νῦν ἀντιλογίας ἐστίν, ἀλλ' ἀπολύτως, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, » ἔφη, εἴγε καὶ ἔφη, « Πλὴν τῆς αἰτίας. » Αἰτία δὲ ἀπολύτως οὕτως λεγομένη οὐ μόνον τὴν φυσικὴν τοῦ Πνεύματος αἰτίαν δηλοῖ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν τῶν κτισμάτων ποιητικὴν. Καὶ δεῖ τὸν τὰς σημασίας τῶν γραφικῶν ἀνιχνεύοντα λέξων σκέπτεσθαι καὶ ἀνερευνᾶν, πῶς ἂν γένοιτο κατ' ἐννοίαν εὐσεβῆ καὶ φυσικῶς καὶ ποιητικῶς τὸν Υἱὸν ἀφαιρῆν τὴν αἰτίαν, καὶ μόνῳ ταύτην ἀποκληροῦν τῷ Πατρὶ. Καὶ πᾶν ὡς πᾶς τις οὕτως ἀνερευνῶν κατ' οὐδὲν ἕτερον τὸν λόγον εὐδοκίμῳ γνωρίζει ὅτι μὴ κατὰ μόνον τὸ τῆ; αἰτίας πρῶτον καὶ ἀρχικόν. Εὐρήσει γὰρ ἅμα καὶ Βασίλειον καὶ Ἀθανάσιον τοὺς τὴν θεολογίαν ἰσχυραῖς τῆ; ἐννοίας ταύτης ἐπισυγχροτοῦντας τὸ εὐσεβῆ; τὸν μὲν ἐν οἷς, « Μηδέ τις οἰεῖσθε με, » εἴρηκε, « τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις· ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, δι' Υἱοῦ ἐνεργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι· » καὶ αὐτὸς ἐν οἷς ἔφη· « Ἐνα γὰρ οὐδαμὲν ἀγέννητον, καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· » Ἀθανάσιον δὲ ἐν οἷς, « Τί ἐστὶ Θεός, » εἴρηκε, καὶ ἐπήγαγε τὸ, « Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· Εἷς Θεός

PATROL. GR. CXLII.

A illud, « Solus enim causa Pater, » a Filio Patrem in principali discernens, adducit.

γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ, » ὡς τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα ἐπὶ

6. Nunc interea reliquum est, ut dictum quoque illius, cui a theologia nomen est, et adversarii propōnunt, commemoremus, non quod illud uti est, absque ulla sui immutatione proponant, sed quod necessarium est, ut inde Sanctum sibi ipsi concordem ostendamus, quemadmodum et in dictis supra laudatis fecimus : sed quod, data etiam atque concessa immutatione, multum valebit ad demonstrandum consensionem, a sanctis nempe Patribus causam præcipue Patri decerni, quod inde primarium et principale, necessario consequitur, et id ipsum esse intelligitur, quod a Filio segregatur: Cum enim oratione diviniloqui Patris ad eos qui ex Ægypto accesserant, in nonnullis exemplaribus habeatur, « Quæcumque habet Pater, Filii sunt, si unum ingenuitum esse si excipias, » in aliis vero, « unam si excipias causam, » inveniatur, qui contra nos faciunt, hoc item, « unam si excipias causam, » tertiam post duo primum allata, sermonum suorum imbecillitatis partem apponunt. Nos porro cum ostenderit volumina, quæ, « unum ingenuitum esse si excipias, » continent, præ illis, quæ, « si excipias causam, » habent, potioris roboris esse, abunde sane in diversis orationibus, propterea quod in reliquis omnibus, in quibus sanctus proprietates Triadis præscribit, ingenuitum esse Patri attribuit, et, « unam si excipias causam, » nunc dantes concedentesque, nulli commodo esse contradicentibus similem immutationem, dignoscimus. Esto si quidem, « unam, si excipias causam, » Sanctus enuntiaverit, quam causam ipse intellexerit, examinandum est: Neque enim separando dixit, « si causam Spiritus excipias. » Neque enim illi curæ erat, an ex solo Patre, vel ex Patre per Filium Spiritus causaretur, quod præscientis contentionis est, sed indeterminate, « Quæcumque habet Pater, Filii sunt, » dixit, si tamen dixit, « si excipias causam. » Causa vero sic absolute enuntiata, non tantum naturalem spiritus causam, sed etiam creaturarum effectricem indicat. Oportetque scripturarum dictionum significatus investigantem considerare, et inquirere; quomodo pie intelligendo, et naturali et effectrice causa Filium spoliaret, et soli eam Patri ascribat. Et p'ane quicumque simili modo pervestigat, sententiam rectam illam esse intelliget, nisi secundum causæ primarium et principale. Reperiet quippe simul et Basilium et Athanasium in rebus theologicis paris nominis, intelligentiam similem uti pliam rectamque approbantes, hunc quidem illis : « Et nemo existimet me, tres esse affirmare primarias hypostases. Principium siquidem omnium unum est, per Filium operans, et in Spiritu perficiens; » nec non et illis : « Unum enim scimus ingenuitum, et unum omnium principium, Patrem Domini nostri

13

Jesu Christi. » Athanasium vero in illis, quæ sub-
jungit ad interrogationem, « Quid Deus est? Om-
nium principium, ut Apostolus ait, Unus Deus
Pater, ex quo omnia. Namque Verbum ex eo est
generatus, et Spiritus ex eodem procedens. Post-
modum universa creatura per Verbum in Spiritu
fabrefacta consistit. » Hæc est pietatis summa,
hic est sinceræ veræque confessionis vertex. Et tu
jam tandem dubiorum a te propositorum exquisi-
tam notitiam habens, a sanctis Patribus causam
Patri potissimum ascribi propter primarium ac
principale; indeque necessario sequi, hoc ipsum
esse quod adimitur Filio intelliges. Percontare ru-
sus, rursus addubita.

Α ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ
γεννητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς.
Ἐτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι συν-
έστη δημιουργικῶς. » Τοῦτο τῆς εὐσεβείας ἐστὶ τὸ
τελειώτατον τοῦτο τῆς εὐκρινούς ὁμολογίας τὸ κο-
ρυφαίωτατον. Καὶ σὺ τέλος ὧν διηπόρηκας τὴν ἀκρι-
βῆ γνώσιν τοῦ παρὰ τῶν ἁγίων τὸ σφικτον ἐξαιρέτως
τῷ Πατρὶ ἀφορίζεσθαι διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὴν
ἐσχληκῶς, καὶ τοῦ ἐντεῦθεν πρὸς ἀνάγκης ἀκολουθεῖν
τοῦτο νοεῖν εἶναι τὸ καὶ ἀφαιρούμενον τοῦ Υἱοῦ,
ἐρώτα καὶ πάλιν, ἀπόρει καὶ πάλιν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΑ

ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΑΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΓΡΑΦΙΚΑΙΣ ΧΡΗΣΕΣΙΝ ΕΠΙΣΤΑΣΙΩΝ

ΚΥΡΙΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΚΑΜΑΤΗΡΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΒΙΣΑΛΙΑΣ.

EJUSDEM

REFUTATIONES

ADVERSUS D. ANDRONICI CAMATERI

VIGLÆ DRUNGARIÆ

*SUPER SCRIPTO TRADITIS TESTIMONIIS DE SPIRITU SANCTO
ANIMADVERSIONES.*

I. Cum in animo nostro insederit, pacem eccle-
siasticam continuo promovere, et magis ac magis
constabilire, nescio an quispiam nobis ineptiæ vel
rusticitatis crimen inurat. Namque cum semel **B**
rebus propositis probe manus admoverimus, secun-
dum et tertium ad ea firmanda figendaque conatus
ac studia convertenda necessarium ducimus. Et qua
ratione ex iis, qui ista legunt, eos merito veluti
ineptos et rusticos criminabuntur, qui totis viribus
confirmare contendunt, quorum aggressio bene
semel cœpta est? Verumtamen primum bene cœ-
ptis secunda studia, et tertia ad eorum firmitatem
stabilendam conferre, hoc modo ineptiæ rusticita-
tisque crimen repellitur, si illa ex divinis sibi litte-
ris firmitatem assumunt. Cum enim de ecclesiastica
pace pertractant, necesse ea ex solis scripto petitis
testimoniis absque fallaciis, et captiunculis pon-
dus accipere, quod et procedente scriptione patebit

Α'. Βουλομένους ἡμᾶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην
ἀεὶ προάγειν ἐπὶ τὸ βεβαιότερον, οὐκ οἶδα εἰ τις ἂν
ἀπειροκαλίας κατηγορήσει. Τοῖς γὰρ ἀπαξ ἐγχει-
ρηθεῖσι καλῶς ἐγχειρησάντες, καὶ δεύτερα καὶ τρίτα
πρὸς οὐστάσιν ἐπιστοιβάσειν αὐτῶν ἀναγκαῖον ἡγού-
μεθα. Καὶ πῶς ἂν τις τῶν τούτοις ἐντυγχανόντων δι-
καιος εἴη γράψασθαι ἀπειροκαλίας τοὺς παντὶ σθένει
σπεύδοντας βεβαιοῦν κείνα, ὧν ἡ ἐγχείρησις ἀπαξ
ἔγεγονε καλῶς; Πλὴν τὸ τοῖς ἐγχειρηθεῖσι τὰ
πρῶτα καλῶς δεύτερα προσεπάγειν, καὶ τρίτα πρὸς
βεβαιότεραν τὴν οὐστάσιν, οὕτως ἂν τὸ τῆς ἀπειρο-
καλίας ἐγκλημα διαφύγοι, εἰ πάντα ταῦτα τὴν ἀπὸ
τῶν θεῶν Γραφῶν πλουτοῦσιν ἰσχύειν. Περὶ γὰρ ἐκ-
κλησιαστικῆς ὄντα εἰρήνης, ἀπὸ μόνων συγχροτεί-
σθαι χρήσεων ἀναγκάζονται γραφικῶν διχα σοφισ-
μάτων καὶ παραλογισμῶν, ὅπερ δὴ καὶ ἀναφανήσεται
τοῦ λόγου προϊόντος ἡμῖν. Ἐφ' οἷς γὰρ περὶ τῆς
ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐν ἄλλοις ἑγγωνισάμεθα συ-

γράμματα πρότερον, ἔδοξε καὶ πάλιν ἡμῖν ἐπὶ πλέον κρατῦναι τὸν ἐλεγχὸν τῶν πρὸς τὴν τοιαύτην εἰρή-
 γην ἀντιλεγόντων κακῶς καὶ ἐπισηφαλῶς. Ἔδοξε δὲ
 τοῦτο ποιῆσαι ἡμᾶς, ἄλλην τινὰ καινότεραν μετελ-
 θόντας ὁδὸν, δι' ἧς ἂν τὸ τῶν ἐλέγχων κράτος ἐκδη-
 λότερον κατασταθῆ τοῖς ἀπροσπαθῶς διαγιγνώσκειν
 ἐθέλουσι. Καὶ ἡ ὁδὸς τὴν βίβλον μετὰ χειρὸς λαβεῖν,
 ἣν ἐν ταῖς τῆς αὐτοκρατορίας ἡμέραις Μανουὴλ τοῦ
 αἰδίου ἐν βασιλεῦσι καὶ αὐτοκράτορσιν ὡς ἐκ
 προσώπου ἐκείνου Ἀνδρόνικου, ὁ τὴν τοῦ δρουγγα-
 ρίου τῆς Βίγλας ἀνεζωσμένος τότε ἀρχὴν Καματηρῆς
 τοῦ πικίλην, ἀνὴρ τὴν σοφίαν οὐκ ἀγεννῆς, συνεγρά-
 ψατο· καὶ τὸ μὲν ἐπὶ κάλλει λόγου καὶ φράσει ταύ-
 τῆς θαυμάσιον ἐπαινέσαι, καὶ ἀποδέξασθαι, πρὸς ἔν-
 δε μόνον μέρος ἀπαντήσαι αὐτῆς· πρὸς ὅπερ οὐ κα-
 λῶς ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἠγωνίσαστο, οὐδὲ τῆς ἐαυ-
 τοῦ σοφίας ἀξίως, διὰ τὸ τοῦ θελήματος ἰδιόρρυθμον,
 ἣ τὴν προεταγῆν τὸν κρατούντος ἢ τὴν βροπῆν τοῦ
 καιροῦ, ἢ οὐκ οἶδ' ἂν ὅτι καὶ εἴποιμι ἕτερον· οὐ γὰρ
 ἀγοεῖν ἐκεῖνον τὸ ἀληθὲς πισθῆναι· καὶ ὑπαντῆσαι
 οὐκ ἐν σοφιστικῇ λόγου εἰς πλάτος ῥητορευομένου,
 καὶ ἐπεκτάδην, ἀλλ' ἐν γυμνασίᾳ παντὸς τοῦ ἐν λογο-
 γραφίᾳ κάλλους τῶν θεῶν Γραφῶν μαρτυρίας, καὶ
 οὕτως ἐπὶ πλέον κρατῦναι τῶν ἀντιλεγόντων τὸν
 ἐλεγχόν, διὰ τὸ κατὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐπινοημένην
 μέθοδον τοῦ ψεύδους εὐλέγχοντο. Τί δὲ τὸ τῆς βίβλου
 μέρος, πρὸς ὃ καὶ ἀπαντῆσαι διεγνώμεν; Ἡ τοῦ
 Ἀνδρῆς ἐκείνου σπουδῆ, ἣν ὅτι πολλὴν ποιούμενος
 φαίνεται ἀποδείξει μὴ ἐκ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ ὑπάρχειν
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς δὲ ὁ τῆς ἀπαντήσεως τρό-
 πος, καὶ τίς ἡ δυναμένη τὴν σαφῆ τὸ ψεύδους ἐλεγ-
 χὸν μέθοδος; ἐροῦμεν ἤδη σαφῶς. Ὁ τὴν ῥηθεῖσαν
 βίβλον ἐκθέμενος θαυμαστὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἰσχυρὸν
 περιεβλήμενος λόγων οὐτι μικρὰν, πᾶσαν μὲν γρα-
 φικὴν ῥῆσιν, ἐξ ἧς τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον ἐκ Πατρὸς,
 καὶ Υἱοῦ ἀναφαίνεται, συνελέξτε, καὶ κατὰ τὴν τά-
 ξιν συνέθετο· ἐκάστη δὲ τῶν ῥήσεων τὴν ἐαυτοῦ
 προσάπτων ἐπιστάσαν, ταύτην δὲ διηυθύνει, οἷς
 αὐτὸς νοήμασιν ἐνησμένως, καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντά
 αὐτὴν ἀνάπτει τῶν λόγων παρεμβάξτε. Ἡμεῖ, δὲ
 νῦν, πρὸς τὸ ἐλέγχειν γινόμενοι τὸ τῶν ἐπιστασιῶν
 τούτων βεβηλωμένοι, οὐκ ἴδιον μέρος, ὥσπερ μοι
 καὶ προσήρηται, λογασιδοῦς γραφῆς, ἐκθήσομεν εἰς
 ἀντίβρῆσιν ταύτην λογογραφῆσομεν, ἀλλ' ἐκάστην
 περιχοπὴν γραφικῆς ῥήσεως, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐξ-
 ἔθετο, ἐκτιθεῖμενοι, ἔστι δ' ὑπο: διὰ βραχυλογίαν καὶ
 τῶν περιχοπιῶν τινὰς ἐπιτέμνοντες, ἐν οἷς δηλονότι
 μέρεσιν αὐταὶ περιεχοῦσι τι μετὸν τῆς προκειμένης
 ἡμῖν σπουδῆς οὐδαμοῦ, καὶ τὰς ἐφ' ἐκάστη αὐτῶν
 ἐπιστασίας, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος αὐταῖς προσήψε, ταύ-
 τας, προσάπτοντες, τὰς ἐφ' ἐκάστη τῶν ἐπιστασιῶν
 αὐτῆς ἀντιβρῆσεις ἡμῶν ἀντιπαρήσομεν, ὡς ἂν
 τοῖς ἐντυχάνουσι καθαρὰ καὶ ἀνεπιθόλωτα ἐντεῦ-
 θεν ἐγγίνοιτο τὰ τῆς διαγιγνώσεως. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν
 ἀντιστρατευόμενων ἀλλήλοισι σωματικῶς ἢ ἐν σενῶ
 τῶν ὑμφοτέρων περιοχῇ τῶ ἐνὶ κράτος ἐπιταχύνει,
 οὕτω καὶ ἡ ἐφ' ἐκάστη ἐπιστασία τοῦ σοφοῦ ἀνδρῆς
 ἐκείνου ἡμετέρεα ἀντιβρῆσεις, ἀπλή καὶ ἀμέθοδος
 πρᾶξις, καὶ γυμνασίαι μόναις γραφικαῖς μαρτυρία;

apertissime. Præter enim alia, quæ de ecclesiasticæ
 pace in aliis nostris Commentariis antea digessi-
 mus, nunc denuo visum est nobis magis ac magis
 refutationi eorum insistere, qui temere et non
 absque discrimine se præfatæ paci opponunt. Visum
 est autem nobis hoc facere, nova quadam via per-
 tentata, per quam refutationum vis patentior esset
 illis, qui eas sine ullo affectu dignoscere cupiunt.
 Via porro est, librum præ manibus accipere, quem
 sub imperio Manuelis regis, imperatoris celeberrimi,
 Manuelis personam induens, Andronicus Drungarii
 Viglæ tum temporis munere fungens, cognomento
 Camaterus, vir sapientia non ignobilis composuit,
 et illius quidem sermonis, dictionisque præstantiam
 admirandam laudare, probareque, uni vero illius
 parti occurrere, in qua catus ille vir non prudenter
 certamen iniit, neque pro suæ sapientiæ dignitate,
 quod vel proprium sit secutus arbitrium, vel domi-
 nantis iussa, vel temporis opportunitatem, vel ali-
 quid aliud, quod mihi non dum liquet, neque enim
 suaderi possum, illum veritatem ignorasse, et
 occurrere quidem non in sapientia sermonis, res
 diffuse et per extensum pertractatis, sed in nudis
 ab omni oratorio splendore divinarum Scripturarum
 testimoniis, et ita magis contradicentium refuta-
 tionem corroborare: quod facilius hac ratione
 mendacium deprehendatur. Quænam autem pars
 libri fuerit, cui occurrere constituimus? Vix illius
 studium, quo ille summa animi contentione non
 ex Patre et Filio esse Spiritum sanctum demonstrare
 conatur. Quis vero responsionis modus, et quæ
 methodus, quæ aperte mendacii refutationem con-
 vellere potis sit, dicemus jam plane. Illius libri
 auctor, admirandus sane vir, robore sermonum
 nec invalido stipatus, omnibus scripto traditis,
 quibus esse ex Patre et Filio videtur Spiritus innui,
 dictis collectis, et ordine dispositis, suam animad-
 versionem annexens, sententiis, quibus ipse acquie-
 scebat, ad eam quæ sibi videbatur expositionem
 per vim etiam trahens applicavit: nos vero, qui
 nunc ad illa refutanda accessimus, harum animad-
 versionum non propriam partem, ut jam prædixi-
 mus, quæ nempe oratoricæ artis esse censeamus,
 præteribimus, et unamquamque pericopem ex
 scriptura desumptæ sententiæ, ut ille exposuit,
 digeremus, aliquando brevitatibus causa sententiarum
 aliquas abscindentes, ad hos nostros scilicet cona-
 tus nihil attinentes; et ipsius ad singula dicta
 animadversiones, ut ipse illas dictis appendit, nos
 quoque appendentes, nostras unicuique animadver-
 sioni refutationes contra opponemus, ut lectoribus
 pura claraque accedant nostra iudicia. Quemad-
 modum enim corpore mutuo decertantium in au-
 gusto amborum conclusio victoriam non accelerat;
 sic et in unaquaque animadversione dotti illius
 vixi nostra contradicentio pura et absque methodo
 procedens, et nudis solummodo scripto traditis
 testimoniis instructa, commodiorem dignotionis
 discussionem lectoribus ingeret. Et hæc est, quam

nos diximus ad refellendam facilius falsitatem methodum invenisse, cui tantum est adversus mendacium roboris, ut nos excitet non solum Camateri voluminis refutationem aggredi, sed et in alia quoque commentaria continuare, quæ alii alio atque alio tempore ad schisma corroborandum, quæcunque illa fuerint, conscripserunt. Cum enim auctores schismatis dogmatum propria principia absque ulla hæsitatone asserta supposuerint, qui eos subsecuti sunt, non super aliis, sed super iisdem quæ adversus Romanam Ecclesiam scripto tradiderunt, fundarunt, contentiosa simul atque inopportuna nobis visa est, adversus similes sententias variis scriptionum generibus decertare. Sunt vero conficta dogmatum principia, primum asserens: « Proprium Patris esse Spiritum producere. » Secundum: « Quidquid de Trinitate asseritur, aut est unius, aut trium. » Tertium: « Quidquid de divinis personis asseritur aut est personale, aut naturale. » Quartum quod insinuat: « Patrem, quæ ex se veluti causa producit, ratione ea personæ, non autem naturæ producere. » Quintum denique, quod decernit: « Spiritum ex Patre esse contiguum et immediate. » Horum nullum, licet quispiam divinorum Patrum commentaria evolvens delassetur, a quoquam usquam assertum reperiet. Hæc porro confinxerunt, qui schisma promoverunt, et qui superficie tenus et per transennam divinas Scripturas percurrunt, similibus uti verissimis attendentes, nullum unquam absurdum consequi, adversus eos, qui Spiritum ex Patre et Filio esse asséverant, nisi uno ex his tanquam Patrum theologico dicto syllogisticis suis laqueis supposito, oratione demonstrare potuerunt. Et rationes quidem, quibus hæc propositiones falsæ esse ac commentitiæ deprehenduntur, rerum harum lector curiosus intelliget, cum procedente oratione de his fusiorem sermonem instituemus. Nunc ad Camateri voluminis refutationes manus admovendæ sunt. Cum vero ante scripto traditorum dictorum expositiones, et de iisdem animadversiones voluminis parens Camaterus, imperatoris personam induens, colloquium inter eundem, et ob ecclesiasticam pacem tum Constantinopoli commorantes cardinales confinxit, negligendum est et illud a nobis, sufficientem mendacii refutationem esse rati, si ejusdem ad scripto tradita testimonia animadversiones, nihil opportunum in se continere demonstrabimus. Licet enim et in aliis nostris voluminibus, eorum etiam, quæ in hoc colloquio continentur, refutationem non negleximus, et potissimum ubi in eo suæ sapientiæ specimen ac vires ostendit, in quibus nempe voluminibus neque quod nunc scripto traditorum dictorum compendium præponimus, opus fuit. Verumtamen cum alii nunc recens veritatis hostes eruperint, et dogmatibus de novo compositis in apertam et indubitatam hæresim prolapsi sint, certamen, quod adversus eosdem

Α συγκροτουμένη, ῥῆθον τὸ τῆς διπλῆς ἀποδείξεως ἐμποιῆσαι τοῖς ἐντυγχάνουσι. Καὶ τοῦτο ἐστίν, ἢν εἰρήκαμεν ἐπινοήσασθαι μέθοδον πρὸς τὸ τοῦ ψεύδους εὐέλεγχτον, ἥτις δὴ μέθοδος τοσοῦτον τὴν κατὰ τοῦ ψεύδους ἰσχὺν ἀναζώννυται, ὡς ἐρεθίζειν ἡμᾶς μὴ μέχρι τῆς τοῦ Καματηροῦ βίβλου τῆσδε τὴν ἀντιρρήσιν περιστῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπεκτεῖναι ταύτην συγγράμμασιν, ἅπερ ἄλλοτε ἄλλοι ἐπὶ συγκροτῆσει τοῦ σχίσματος συνεγράψαντο, ὅσα δῆτα καὶ συνεγράψαντο. Ὅτι γάρ, τῶν πρώτων ἀπαρξαμένων τοῦ σχίσματος, ἰδίως δογμάτων πλασαμένων ἀρχῆς, καὶ ταύτας ὡς ὁμολογουμένως παρὰ τῶν θεηγόρων τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρων βηθείσας ὑποθεμένων, οἱ ἐφεξῆς οὐκ ἐπ' ἄλλαις, ἀλλ' ἐπ' αὐταῖς ταύταις τὰ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας Β ἔλογγράφησαν· φιλοτιμία τις ἀκαιρος ἡμῖν ἔδοξε κατὰ τῶν αὐτῶν ἐνοιῶν διαφόροις λογογραφίαις, εἰδῆσιν ἀγωνίζεσθαι. Εἶεν δ' ἂν πεπλασμένοι δογμάτων ἀρχαί, ἢ λέγουσα πρότασις, « Ἴδιον τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ προβάλλειν τὸ Πνεῦμα. » Ἐτέρα ἢ λέγουσα, « Πᾶν τὸ ἐπὶ τῆς Τριάδος λεγόμενον, ἢ ἐνός ἐστίν, ἢ τῶν τριῶν. » Τρίτη ἐπ' αὐταῖς ἢ λέγουσα, « Πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων ἢ ὑποστατικόν ἐστίν, ἢ φυσικόν. » Καὶ τετάρτη, ἢ « τὸν Πατέρα αἴτιον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ » φάσκουσα, « τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, οὐχὶ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως. » Ἐτι δὲ πέμπτη ἢ « προσεχῶς καὶ ἀμέσως εἶναι » λέγουσα « τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς »· τούτων γὰρ οὐδεμίαν, κἂν εἰ μυρία κάμητις τὰς τῶν θεηγόρων Πατέρων βίβλους ἀνερευθῶν, εὐρήσει παρά τινος· τούτων ῥηθείσαν ποτε. Οἱ δὲ τοῦ σχίσματος ζηλωταί, ταύτας ἐπλάσαντο· καὶ οἱ παροδικῶς τὰς θείας ἐπιόντες Γραφὰς, ὡς ἀληθεῖς ἐπιδοκίμως, οὐδέ ποτε τι ἔσχον ἀποποιῆσαι τῷ λόγῳ ἐπόμενον τῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λεγόντων εἶναι τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ μίαν τινὰ τούτων ὡς πατρικῆν θεολογίαν ταῖς συλλογιστικαῖς ἑαυτῶν πλεκτάναις ὑπέθεντο. Καὶ τοὺς μὲν λόγους, καθ' οὓς αἱ προτάσεις αὐταὶ πεπλασμένοι καὶ ψευδεῖς ἀπελέγχονται, εἴσεται ὁ ζητητικὸς ἐν οἷς προϊόντες ἐρούμεν τὰ περὶ τούτων πλατύτερον· τὸ δὲ γε νῦν ἔχον ἐπιβαλεῖν ἡμᾶς δεῖ ταῖς τῆς βίβλου τοῦ Καματηροῦ ἀντιρρήσεσιν. Ἐπεὶ δὲ πρὸ τῶν τῶν γραφικῶν ἐκθέσεων ῥήσεων, καὶ τῶν ἐπ' αὐταῖς ἐπιστασιῶν ὁ τῆς βίβλου πατήρ, τὸ αὐτοκράτορος ὑποδυσάμενος πρόσωπον, διάλειψεν ὡς μέσον δῆθεν προβάσαν αὐτοῦ τε ἐκεῖνου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐπιδημούντων τότε τῆ Κωνσταντίνου καρδηνάλιον ἐπλάσατο, παραιτητέον, καὶ ταύτην ἡμᾶς ἀρκούντά οἱ τοῦ ψεύδους κρινόντας ἐλεγχον, τὸ τὰς ἐπὶ ταῖς γραφικαῖς ῥήσεσιν ἐπιστασία· αὐτοῦ πρὸς μηδὲν προσηνεγμένας καίριον ἀποδείξαι. Εἰ γὰρ καὶ ἐν ἄλλαις ἡμῶν βίβλοις, καὶ τῶν ἐπὶ τῇ διαλέξει ταύτῃ ἐμέλησεν ἡμῖν ἀντιρρήσεων, καὶ μάλισθ' ὅτι ἐν ταύτῃ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ὁ τοιοῦτος τὴν δύναμιν ἐπεδείξατο· ἐν αἷς δὲ βίβλοις· οὐδὲ τῆς ἢν ἄρτι προκρίν· μεν, ἐπιτομῆς τῶν γραφικῶν ἡμῖν ἐδέχθη ῥήσεων. Ἄλλ' ἐπεὶ, ἄλλων ἐκ νέου πολεμίων τῆς ἀληθείας ἀναφανέντων, καὶ καινοτέρους ἔτι δόγμασιν εἰς

προφανή καταστάσεων και αναμφίβολον αἰρῶσιν, ὁ Α
 κατ' αὐτῶν ἀγῶν ἡμῶς δικαίως ἀπήτησε διὰ πολυ-
 στήλων και αὐτοὺς ἀνατρέψαι τῶν ἀντιβήσεων. Διὰ
 δὲ τὸν τοῦ λόγου ταῖς ἀκοαῖς πολέμιον κόρον συντε-
 λει, ὡς εἰρηταί μοι, τῶν τινῶν ἐπιτομῆ βήσεων. Παρ-
 αιητόν οὖν μοι και τὴν διάλεξιν, και ἀπό γε δὴ
 τῶν γραφικῶν αὐτῶν βήσεων, και τῶν ἐπὶ ταῖς βή-
 σεσιν ἐπιστασιῶν, ἐνταυθα μοι ἀρκτέον.

suscipimus, a nobis juremerito postulat, eosdem
 prolixioribus refutationibus refellere. Propter veru
 sermonis auribus adversam satietatem operæ pre-
 tium fuerit, ut jam dixi, nonnullorum dictorum
 comprehendio uti. Prætereundum itaque colloquium,
 et ab ipsis scripto traditis auctoritatibus, et ani-
 madversionibus de hisdem ducendum principium
 est.

EX NOVO TESTAMENTO SENTENTIÆ.

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου

Ex Evangelio Joannis, cap. xiv, vers. 15.

Β. « Ἐν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς
 ἐ τηρήσατε. Και ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, και
 ἄλλον Παράκλητον ὄψει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ'
 ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Β

II. « Si diligitis me, mandata mea servate. Et
 ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit
 vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum
 veritatis. »

Ἐπιστασία.

Animadversio.

« Ἐπίστησον, ἀκροατά, τῇ τοῦ εὐαγγελικοῦ βή-
 τοῦ διανοίᾳ. Πῶς ὁ Σωτήρ ἐρωτησάι λέγει τὸν
 Πατέρα, ἵν' ἐκεῖνος ὄσση τὸν Παράκλητον; Τοί-
 νον ἐκ τούτου μάθθανε τὸν Πατέρα διὰ τοῦ ὁμο-
 φυοῦ; Μονογενοῦς διδόντα τὸν ὁμοφυῆ Παρά-
 κλητον. »

« Adesto animo, auditor, recogitatoque dicti
 evangelici mentem. Quanam ratione Salvator
 rogaturum se dicit Patrem, ut ille Paracletum det?
 Hinc ergo discito, Patrem per consubstantialem
 sibi Unigenitum consubstantialem Paracletum
 exhibere. »

Ἀντιβήσεις.

Refutatio.

Σὺ μὲν ἐν τῇ ἐπιστασίᾳ ταύτῃ προτρέπη τὸν
 ἀκροατὴν ἐπιστῆσαι, πῶς τὸν Πατέρα περὶ τῆς
 Παράκλητου ὄσεως ὁ Σωτήρ ἐρωτᾷ, και μα-
 θεῖν ἐκ τούτου ὡς ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ ὁμοφυοῦ; Μονο-
 γενοῦς τὸν ὁμοφυῆ Παράκλητον διδῶσιν. Ἐγὼ δ'
 ἐνεῦθεν ξυνήμι ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ ὁμοφυοῦς
 ἡμογενοῦς τὸν ὁμοφυῆ Παράκλητον εἶναι, ἢ πηγά-
 ζειν, ἢ ἐκπορεύεσθαι, ἢ ὅ τι περ ἂν βούλη ἕτερον
 λέγειν τὴν τοῦ Παράκλητου δηλοῦν ὑπαρξίν. Πῶς
 γὰρ ἂν και δοθεῖν ἄλλως τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς
 διὰ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ἐκ Πατρὸς ὑπάρχον διὰ
 τοῦ Υἱοῦ; Εἰ γὰρ ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς ὡς ἐξ αὐτοῦ
 ὑπάρχον, τίς ἂν λοιπὸν οὐκ οἰήσαστο διακοινικῶς
 και ὑπερρετικῶς εἶδοσθαι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ;
 Και ἵνα μὴ τοῖς εἰς κατασκευὴν τοῦ νοήματος τού-
 του λόγοις ἐμπλατυνόμενοι, ὀξείαιμι λογισμοῖς οἰ-
 κτίους χαρίζεσθαι, μάρτυς ταύτης τῆς διανοίας
 ἐξείπιστος ὁ μέγας μοι παραχθῆσεται Κύριλλος.
 Ὅστις και γὰρ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγούμενος Εὐαγ-
 γέλιον, ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει γενόμενος, ὅπου ὁ Σω-
 τὴρ ἐφη, « Ὅταν οὖν εἴθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ
 πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀλη-
 θείας, » πρὸς ἐκεῖνους σχηματίζων τὸν λόγον, οἰ-
 κτινὸς ἕτεροούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν δυσσεβῶς
 ἐδογματίζων, οὕτω φησὶ· « Μὴ γὰρ δὴ τινες ἡμᾶς
 τῶν δυσσεβῶν εἰωθῶτων τοῖς ἐξ ἀμαθείας ἀποκο-
 μιτῆν τινα χρεῖαν ἀποκληρῶν ὁ Υἱὸς τῆ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς Πνεῦμα τῇ χτισίᾳ διακονεῖ; και τοῦτο γὰρ
 ἀσυνέτως τινὲς οὐ κατέδεισαν εἰπεῖν. Πιστεύειν δὲ
 μάλλον ἀκόλουθον ὡς, ἐπειπερ ἰδίον ἐστὶν αὐτοῦ
 καθάπερ ἀμέλει και τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς, ἀποστέλ-
 λει τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς; πρὸς ἀγαπῶν. »

In hac animadversione tu quidem auditorem
 hortaris, mentem figere, quam ratione de Para-
 cleti exhibitione Patrem rogat Salvator, ex eoque
 discere, Patrem per consubstantialem Unigenitum
 consubstantialem Paracletum exhibere. Ego vero
 ex illis percipio, ex Patre per consubstantialem
 Unigenitum consubstantialem Paracletum esse,
 sive effluere, sive procedere, vel quidquid aliud
 tibi in animo est, dicere, quod Paracleti existen-
 tiam notet. Qua enim alia ratione Spiritus a Patre
 per Filium dari dicitur, nisi uti ex Patre per Fi-
 lium existens? Etenim si a Patre, uti ex eo per-
 sistens datur, per Filium non uti ex eo existens,
 quis demum non existimaverit uti a servo, et ad-
 ministro Filio Spiritum exhiberi. Et ne ad ejusmodi
 sententiam comprobendam, sermone prolixiore
 utens, videar propriis cogitationibus ac placitis
 asservire, testis omni exceptione major magnus
 adducatur Cyrillus, qui Joannis Evangelium expla-
 nans, cum ad eam partem pervenisset, in qua
 Salvator inquit : « Cum Paracletus venerit, quem
 ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, » ad
 eos convertens orationem, qui Filium alienæ a
 Patre substantiæ impie decernebant, hunc in mo-
 dum edisserit : « Nemo enim nos ad eorum, qui
 impietatem amplecti consueverunt ad ea quæ ex
 ignorantia oriuntur et quæ intelligere nefas est,
 verbis suis impellat; Spiritum scilicet qui ex Patre
 est, per Filium uti per ministrum mitti ad creatu-
 ras : nam etiam id nonnulli dicere ausi sunt. Sed
 potius cretamus, quoniam Spiritus ita proprius
 Filii, sicut sane ipsius quoque Dei Patris est, id-
 circo ad sanctificationem suorum discipulorum ab
 eo mitti. » Et paucis annexis : « Præterea quæ

« dicta sunt, illud quoque necessario consequetur. A
 « Si enim ministerium servile explere Filium existimatis illud, quod non est, suæ naturæ exhibitionem quod nempe est a Patre et Deo, sanctusque est natura sua Spiritus, equidem non natura sanctus Filius erit, sed participatione ut nos » Vides uti consequenter admirabilis Cyrillus colligit : Si Filius Spiritum sanctum, qui a Deo et Patre existit suppeditat non tanquam sui proprium, quemadmodum Dei et Patris proprius est, alienum a sua natura Spiritum suppeditat : sicque Spiritus a Filio alienam naturam non aliunde collegit, sed ab eorum dictis, qui asserere non verebantur a Filio Spiritum non ab eo existentem suppeditari, sed ex solo Deo et Patre procedentem. Simile circa fidem discrimen subeunt et circa eam labuntur, qui ex Patre quidem uti ex eo existentem Spiritum exhiberi, suppeditari, et mitti, intelligunt, per Filium vero non uti per eum existentem ex Patre. Itaque, o auditor, quem præsentis voluminis parens advocavit ad suas animadversiones dijudicandas, si a recta veritatis sententia aberrare non vis, ex Patre per Filium credito Spiritum dari, suppeditari, et mitti tanquam qui ex Patre per Filium existit, ne exhibitionis, suppeditationis, et missionis servus atque minister tibi Filius reputetur, quod est impium, et plane blasphemum.

Ex eodem Evangelio. Cap. xiv, vers. 25.

III. « Hæc locutus sum vobis, apud vos manens.
 « Cum autem venerit Spiritus sanctus, quem mittet Pater meus in nomine meo, ille vos docebit
 « omnia. »

Animadversio.

« Prudenter animadvertito, Patrem dei in nomine Filii, sive per Filium Paracletum mittere. »

Refutatio.

Et tu quoque prudenter animum advertito, quemadmodum hic Salvator enuntiavit, Quem mittet Pater meus in nomine meo, et non se disjunctum a Patre, quia Spiritus per ipsum mittitur a Patre: pari modo cum dixit, Qui ex Patre procedit, non sese a Patre distinxisse, quia Spiritus per ipsum a Patre procedit.

Ex eod. evangelio c. xv, v. 26.

IV. « Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ipse testimonium perhibebit de me. »

Animadversio.

« Attentius animadvertito, quomodo ipse Paracletum se missurum promittit, sed a Patre : hocque prorsus concordat cum præcedentibus. Pro-
 « cessionem vero illius, modum nempe naturalis
 « existentiae, ex Patre apertissime te docet. Quem
 « igitur alium tibi quæris veritatis, et sapientiæ veraciorum ac sapientiorum magistrum ?

Και μετ' ὀλίγα· « Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις κάκεινο
 λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης εἰσθῆσεται. Εἰ γὰρ ὑπουργίαν
 διακονικὴν ἀποπληροῦν οἴεσθε τὸν Υἱὸν τὸ ἀλλότριον
 ἡμῖν κεχορηγηκότα, τουτέστι τὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ
 καὶ Πατρὸς, ἅγιον ὄν κατὰ φύσιν Πνεῦμα, οὐ κατὰ
 φύσιν ἅγιος ὁ Υἱὸς, κατὰ μέθεξιν δὲ ὡσπερ ἡμεῖς. »
 Ὅραξ ὅπως ὁ θαυμαστὸς συνήγαγε Κύριλλος ὡς,
 εἴπερ ὁ Υἱὸς τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχον
 ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖ μὴ ὡς ἴδιον αὐτοῦ, καθάπερ
 ἀμέλει καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ἴδιον, ἀλλότριον
 χορηγῶν ἐστὶ Πνεῦμα, τὴν τοῦ Πνεύματος πάντως
 ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ἀλλοτριότητα οὐκ ἄλλοθεν συνῆξεν,
 ἀλλ' ἀπὸ τοῦ λόγου τῶν λέγειν ἀποτολμώντων ὡς
 χορηγεῖ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα μὴ δι' αὐτοῦ ὑπάρχον,
 ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς προῦδν. Τοιοῦτον
 ἐπὶ τῇ πίστει διακινδυνεύουσιν ἕλισθον οἱ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς μὲν, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον, δίδοσθαι καὶ
 χορηγεῖσθαι καὶ ἀποστέλλεσθαι τὸ Πνεῦμα νοούντες,
 διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ, οὐχ ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ
 Πατρὸς. Εἴπερ γοῦν, ὡ ἀκρατὰ, ὄν ὁ τῆς παρουσίας
 προσεκαλέσατο βίβλου Πατὴρ εἰς διάγνωσιν τῶν
 οικειῶν ἐπιστασιῶν, βούλει τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας
 μὴ ἀποκλανᾶσθαι, ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ πιστεῦε τὸ
 Πνεῦμα διδόμενον καὶ χορηγούμενον καὶ ἀποστελ-
 λόμενον, ὡς ἐκ Πατρὸς ὑπάρχον διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα
 μὴ διάκονος καὶ ὑπηρέτης τῆς δόσεως καὶ χορηγίας
 καὶ ἀποστολῆς νοεῖτό σοι ὁ Υἱὸς, ὅπερ ἐστὶ δυσσε-
 βές τε καὶ βλάστηρον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελίου.

« Γ. Ταῦτα λέει ἄρα ὑμῖν, παρ' ἡμῖν μένων.
 « Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πα-
 « τὴρ μου ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκείνο διδάξει ὑμᾶς
 « πάντα. »

Ἐπιστοσία.

« Συνεπὶ ἄκουσον ὡς ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματι
 « τοῦ Υἱοῦ, ἦτοι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποστέλλειν λέγεται
 « τὸν Παράκλητον. »

Ἀντιβόησις.

Ἄλλὰ καὶ συνεπὶ πρόσσχε; ὅτι ὡσπερ ἐφη ὁ
 Σωτὴρ ἐναυθᾶ, « Ὁ πέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ
 ὀνόματί μου, καὶ οὐ διεῖλεν ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς,
 διὰ τὸ πέμπεσθαι τὸ Πνεῦμα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς, οὕτως καὶ ἔταν ἐφη, Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεται, » οὐ διεῖλεν ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ
 ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελίου.

« Δ. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ
 « πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς
 « ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖ-
 « νος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. »

Ἐπιστοσία.

« Ἐπίστησον, πῶς αὐτὸς μὲν πέμψαι τὸν Πα-
 «ράκλητον ὁ Μονογενὴς ὑπίσχεσθαι, παρὰ τοῦ
 « Πατρὸς δι' ἐκείνου τὸ τοῦτο πάντως τοῖς προλα-
 «βούσι. Τὴν δὲ ἐκπόρευσιν τοῦτου, δεικνύει τὴν
 « τρόπον τῆς φυσικῆς ὑπαρξέως, ἐκ τοῦ Πατρὸς
 « σαφῶς ἐκδιδάσκει σε. Τίνα γοῦν ἕτερον ζητεῖς
 « τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σοφίας ἀληθέστερον διδά-
 « σκαλον καὶ σοφώτερον; »

Ἀντιρρήσις.

A

Μη τοῦτο σκόπει, ὅτι αὐτὸς μὲν πέμψειν τὸν Παράκλητον ὁ Μονογενὴς ὑπισχναίεται, παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸν Παράκλητον ἐνεύθειν ἐμφαίνεται. Τὸ γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς πεμπόμενον καὶ Υἱοῦ, ἐπεὶ παρ' οὐθενὸς διακονικῶς, πάντως φυσικῶς, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον ἀμφοῖν. Τὸ δὲ λέγειν σε ὡς τὴν ἐκπόρευσιν, δηλώνει τὸν τρόπον τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως, τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς σαφῶς ἐκδιδάσκει ὁ Κύριος, καλῶς σοι εἰρημένον ἔστιν. Ἔδει δὲ σε τὸ σὺμπαν τῆς ἐνοίας τῶν εὐαγγελικῶν κατανοῆσαι φωνῶν, καὶ γινῶναι ὡς, καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἢ φυσικῆ δηλοῦται τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίς ἀπὸ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς τῆς, « ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » ἢν ὁ Κύριος; ἔφη πάντα τὰ αὐτοῦ εἰς τὸν Πατέρα ὡς εἰς ἀναρχὸν ἀναρχῶν αἰτίαν, οὕτω δηλοῦται καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης τοῦ Κυρίου φωνῆς τῆς, Πνεῦμα ἀληθείας; λεγούσης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν τοιαύτην φυσικὴν εἶναι τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίαν. Εὐδελον γὰρ ὡς ἡ εὐαγγελικὴ βῆσις ἢ λέγουσα Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκεῖνο δύναται, ἔπερ ἡ λέγουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. Καὶ μαρτυρήσει μοι τὸν λόγον ἡ τῆς ἀληθείας στάθμη, ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βλασίου ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου καὶ Ἀρείου λόγοις φάσκων οὕτω βητικῶς: « Τὴν μὲν πῆρς Πατέρα οἰκειότερα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πῆρς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, Ἐἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, » Ὁρᾶς καὶ συνίης, ὡς οἰκεῖον μὲν Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οἰκεῖον δὲ τῷ Υἱῷ, ὅτι Πνεῦμα ἔστιν αὐτοῦ; Ὅρα καὶ σύνες, ὡς ὁ τὰς λέξεις ταύτας εἰρηκῶς Κύριος, αὐτὸς ἐκεῖνος ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν λέξεων παρέστησεν ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα. Εἰ δὲ καὶ ἐτι χρῆσεις τοῦ προσεπιθεωσάμενου καὶ προσεπιμαρτυρήσαντός σοι τὴν ἐνοίαν ταύτην, ἴσθι καὶ τὸν ἅγιον Κύριλλον ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ, « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » φάσκοντα οὕτως: « Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ τὸν Παράκλητον εἰπῶν, παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι φησιν. Ὅσπερ γὰρ ἔστι Πνεῦμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ φησὶ ὡς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προῖδν, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. Οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα κοινὸν, τουτέστιν, εἴ, δήπου πάντως ἂν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα. » Ἰδοὺ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος, ἴδιον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τῶν εὐαγγελικῶν τούτων βήσεων ἰσοδύναμον. Καὶ δεῖ εἰδῆναι τὸν τῆς ἀληθείας ἐπιέμενον ὡς οὐδέν τι παραχαράττει τὸ Εὐαγγέλιον ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι λέγων τὸ Πνεῦμα, ὡς εἰ διδύλλοντες; τὴν ἀλήθειαν λέγουσι, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν ἀναφαίνεσθαι τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Refutatio.

A

Ne id consideres, ipsum Unigenitum se missurum Paracletum promittere, verum a Patre: sed ex utroque Paracletum esse, apertissime inde demonstrari. Quod enim a Patre et Filio mittitur, cum a neutro ad modum servi, prorsus naturaliter, veluti ex essentia utriusque existit. Quod vero dicis processionem, modum nempe naturalis existentiae Spiritus ex Patre, palam a Domino doceri, apposite probeque dicis. Verumtamen sententia tota dictionum evangelicarum capienda erat, tum demum intelligendum, quemadmodum ex Patre, naturalis Spiritus existentia manifestatur, voce Domini, qua asseritur, « qui a Patre procedit, » et Dominus protulit, omnia sua ad Patrem, veluti ad causam absque principio referens, ita et manifestari ab alio Domini dicto, quo Spiritus veritatis Spiritus sanctus dicitur, per Filium similem naturalem existentiam Spiritus esse. Manifesto namque apparet, evangelicum dictum asseverans, Spiritum veritatis Spiritum sanctum, illud ipsum innuere, quod et aliud asserit, cum a Patre procedere. Suoque testimonio pondus addet dicto meo veritatis regula divinissimus Basilii in iis, quae contra Eunomium, Artumque scripsit, cujus haec sunt ipsissima verba: « Erga Patrem affinitatem intelligo, cum a Patre procedit, erga Filium cum audio, Qui Spiritum Christi non habet, hic illius non est. » Videsne et intelligis Spiritum Patri esse affinem, quod procedit ex Patre, affinem vero Filio, quod ipsius Spiritus est? Vide rursus et intelligito, qui haec dictavit Dominus, eundem ipsum his iisdem dictionibus comprobasse, ex utroque esse Patris et Filii Spiritum. Quod si alium quoque postulas, qui haec eadem affirmet, et suo testimonio sententiam hanc constabiliat, audi et sanctum Cyrillum in interpretatione Joannis ad illa verba, « Cum itaque venerit Paracletus, » enuntiantem: « Ecce enim, ecce Spiritum veritatis, hoc est suimet ipsius Paracletum appellans, ex Patre cum procedere ait. Nam sicut Filii Spiritus est, naturaliter in ipso manens, et per ipsum progrediens, sic Patris quoque Spiritus est. Quibus autem Spiritus communis est, ii profecto secundum substantiam disseparari non possunt. » En sanctum item Cyrillum asserentem, proprium Filii et Patris, et communem Patri et Filio Spiritum sanctum, et easdem horum dictorum vires colligentem. Et veritatis amatori sciendum est, nullam vim inferre Evangelio, qui ex Patre, et Filio Spiritum astruit, ut qui veritatem criminantur, contendunt, cum ex iisdem Domini vocibus plane appareat, ex eodem et Patre Spiritum sanctum esse.

D

DICTA APOSTOLICA.

Τὸ ἅγιον Πάτρων ἐκ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων.

Κ. « Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ

S. Petri ex Actis apostolorum. Cap. II, vers. 32.

5. « Hunc Jesum resuscitavit Deus, cuius omnia

« nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, A
 « et promissione Spiritus sancti accepta, a Patre
 « effudit hunc, quem vos videtis et auditis. »

Animadversio.

« Præbe aures magno apostolo Petro, eadem cum
 « Magistro suo decernenti. Nam cum ille dixerit,
 « se missurum Spiritum a Patre, hic eum accepisse
 « a Patre docet promissionem Spiritus, et illum
 « in nos effudisse, non vero emisisse. »

Refutatio.

Si eadem tibi videntur esse, misisse Salva-
 torem a Patre Spiritum sanctum, et accepisse
 a Patre promissionem Spiritus, et effundere illum
 in nos, neque nobis alia refutatione opus fuerit,
 præter eam, qua astruitur, nunquam mittendum
 fuisse Spiritum ex Patre per Filium nisi ex Patre
 per Filium existeret. Etenim si mittendus non erat
 per Filium, nisi uti existens per Filium, neque
 effundendus erat per Filium, nisi ut existens per
 Filium. Et si id est, frustra nobis evangelica hæc
 et apostolica dicta congeris ad lualum opprimen-
 dum, qui ex Patre per Filium, et consequenter ex
 utroque Spiritum esse existimat.

S. Pauli Apostoli ex Epistola ad Galatas cap. iv, v. 6.

6. « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda no-
 « stra, clamantem, Abba pater. »

Animadversio.

« Audi quoque vas electionis Paulum, qui Spiri-
 « tum Filii esse propter eandem naturam denun-
 « tiat, a Patre vero illum mitti. »

Refutatio.

Tu quidem Filii esse Spiritum asseris propter
 eandem essentiam, quod et multi alii ante divul-
 garunt. Verumtamen magnus Basilius, in capite,
 cujus inscriptio est: « Quare non et Spiritus
 Filius Filii, » aperte hæc habet: « Spiritum ex
 Deo esse palam, et præconis instar enuntiavit
 Apostolus, cum dicit, « Spiritum ex Deo accepi-
 mus²⁹, » et per Filium apparere manifesto indi-
 cavit, dum Filii Spiritum quemadmodum et Dei
 ipsum appellans, et mentem Christi nuncupans,
 quemadmodum et Dei Spiritum, veluti et hominis. »
 Si itaque Spiritus Filii, ut cum magno loquar
 Basilio, quod per Filium, peropportunum fuerit,
 præsentem hanc animadversionem refutantes di-
 cere, qui mittitur a Patre Filii Spiritus, tanquam
 per ipsum existens a Patre mittitur per ipsum.

Ejusdem ex Epistola ad Titum cap. iii, vers. 5.

7. « Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis
 « et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in

²⁹ I Cor. ii. 12.

« πάντες ἡμεῖς ἔσμεν μάρτυρες. Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ
 « Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 « ματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεσε τοῦτο,
 « ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. »

Ἐπιστοασία.

« Πρόσχετος τῷ μεγάλῳ ἀποστόλῳ Πέτρῳ, τῷ οὐ-
 « κείῳ διδασκάλῳ συνωδὰ δογματίζοντι. Ἐκείνου
 « γὰρ εἰπόντος πέμψαι τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πα-
 « τρὸς, οὗτος λαβεῖν αὐτὸν διδάσκει παρὰ τοῦ Πα-
 « τρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐκχεᾶ
 « τοῦτο ἐφ' ἡμᾶς, οὐ μὴν προβαλέσθαι. »

Ἀντιρρήσις.

Ἐπερ συνωδὰ σοι δοκοῦσι τὸ πέμψαι τε τὸν Σω-
 τῆρα παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὴ λα-
 βεῖν αὐτὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ
 Πνεύματος, καὶ ἐκχεᾶι τοῦτο ἐφ' ἡμᾶς, οὐδὲ ἡμῖν
 ἄλλης δεῖται τῆς ἀντιρρήσεως παρ' ἐκείνην τὴν
 λέγουσαν ὡς οὐκ ἂν πεμφθεῖ ἄλλως τὸ Πνεῦμα ἐκ
 τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ἐκ Πατρὸς
 ὑπάρχον διὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ οὐκ ἂν πεμφθεῖ ἄλ-
 λως διὰ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ὑπάρχον διὰ τοῦ Υἱοῦ,
 οὐδὲ ἐκχυθεῖ ἄλλως διὰ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ὑπάρχον
 διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ εἰ τοῦτο, μάτην τὰς εὐαγγελικὰς
 καὶ ἀποστολικὰς ταῦτα; ῥήσεις προβάλλῃ εἰς ἐνα-
 τίωσιν τοῦ Ἰταλοῦ, ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ, καὶ κατὰ
 τοῦτο καὶ ἐξ ἁμφοῖν, τὸ Πνεῦμα εἶναι δοξάζοντος.

*Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου ἐκ τῆς πρὸς Γα-
 λάτας Ἐπιστολῆς.*

5. « Ἐξαπίστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ
 « αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἄββᾶ ὁ
 C « Πατήρ. »

Ἐπιστοασία.

« Ἄκουε καὶ τοῦ τῆς ἐκλογῆς σκεύους, τοῦ Υἱοῦ
 « μὲν εἶναι τὸ Πνεῦμα κηρύσσοντος διὰ τὸ ὁμοού-
 « σιον, παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ τοῦτο ἐξαποστει-
 « λεσθαι. »

Ἀντιρρήσις.

Σὺ μὲν τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγεις τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ
 ὁμοούσιον, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρὸ σοῦ τοῦτο
 εἰρήκασι· ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ἐνὶ τῶν κεφα-
 λαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Διατί μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα
 Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ, » σαφῶς οὕτω λέγει· « Τὸ μὲν ἐκ
 Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος
 λέγων· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν· »
 D καὶ τὸ δι' Υἱοῦ περῆναι σαφῶς πεποίηκεν, Υἱὸ
 Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦ
 Χριστοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα,
 ὡς τοῦ ἀνθρώπου. » Εἰ γοῦν Πνεῦμα Υἱοῦ κατὰ τὸν
 μέγαν εἰπεῖν Βασίλειον, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ, εὐκαιρον
 κἀν τῇ παρουσίᾳ ἐπιστοασίᾳ εἰπεῖν ἡμᾶς ἀντιλέγον-
 τας ὡς τὸ ἀποστελλόμενον παρὰ Πατρὸς Πνεῦμα
 τοῦ Υἱοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον παρὰ Πατρὸς ἀπο-
 στέλλεται δι' αὐτοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Τίτον.

5. « Ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ
 « ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ'

« ἡμᾶς πλουσιῶς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος Ἰησῶν. »

Ἐπιστοασία.

« Ὁρᾷ, πῶς σαφῶς καὶ καθαρῶς ἐνταῦθα παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχεῖσθαι τὸ Πνεῦμα διδάσκει ὁ μέγας Ἀπόστολος; Εἰ τοίνυν ἀσαφῶς ἀλλαχοῦ τὸν Υἱὸν προχέειν, καὶ διδόναι τὸ Πνεῦμα ἀκούεις, πρὸς τὰς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου διδασκαλίας ἐκεῖνα συμβίβασαι. »

Ἀντιρρήσις.

Οἰδεμιᾶ; ἄλλης ἀντιρρήσεως ἐνταῦθα χρεῖα παρὰ τὰς εἰρημένας.

JOANNIS CHRYSOSTOMI DICTA.

Ἐκ τῆς εἰς τὸν ἐνενηκοστὸν ἔκτον ψαλμὸν ἐρμηνείας.

Η'. « Ἄλλ' ἐπὶ πηγῇ ὁ Πατήρ, ὕδωρ ζῶν ἐκάλεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὰ τὴν φωνὴν ὕδωρ ζῶν; ἵνα μάθῃς αὐτὸ ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ Θεοῦ ὄν, ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα. Πηγὴ ὕδατος ζῶντος ὁ Θεός, ἵνα ὅταν μάθῃς τὴν πηγὴν, νοήσῃς πᾶσαν τὴν ὕδωρ τὸ ζῶν. Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῆσουσιν ὕδατος ζῶντος. Τοῦτο δὲ εἶπε τὸ ὕδωρ περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἑμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες. Εἰ ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα, ζητήσωμεν αὐτοῦ τὴν πηγὴν. Τίς ἡ πηγὴ; λεγέτω Ἱερεμίας. Τάδε λέγει Κύριος: Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἐφριξεν ἡ γῆ, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου. Ἐμὲ ἐγκατέλιπε πηγὴν ὕδατος ζῶντος. Ὁρᾷ πηγὴν ὕδατος τὸν Θεόν; ζῶν δὲ ὕδωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πηγὴ ὕδατος ζῶντος ὁ Πατήρ. Ποταμὸς πηγῆς προερχόμενος ὁ Υἱός, ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. Λεγέτω ταῦτα περὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ προφήτης Ἠσαίας. Καὶ ἤξει Κύριος ὡς ποταμὸς ἐνδοξοῦ γῆ διψώσῃ. Ὁρᾷ πηγὴν; ποταμὸν; ὕδωρ ζῶν; Καὶ ὡς περὶ οὐ δύνῃ τὴν πηγὴν καλεῖσαι ποταμὸν ἕως τὴν ῥίζαν ὀρᾷ, οὔτε πάλιν τὸν ποταμὸν καλεῖσαι πηγὴν, οὐδὲ πάλιν τὸ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ σχιζόμενον καλεῖσαι ποταμὸν, ἀλλ' ὕδωρ ἀρδέας. Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τέμνεται, ἡ δὲ φύσις ἀμέριστος. Οὕτω τὸν μὲν Πατέρα Υἱὸν καλεῖσαι οὐ δυνάτῃ, οὐδὲ τὸν Υἱὸν Πατέρα, ἵνα μὴ εἰς τὴν Σαβελλίου δόξαν ἐκπέσωμεν. »

Ἐπιστοασία.

« Ὅρα καὶ τὸν μέγαν τῆς οἰκουμένης φωστῆρα καὶ διδάσκαλον, πῶς πηγὴν τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα διδάσκει, ποταμὸν δὲ τῆς πηγῆς προερχόμενον τὸν Υἱόν, ὕδωρ δὲ τοῦ ποταμοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐβρῆτως ἀπαγορεύει τὸν ποταμὸν πηγὴν ὀνομάζεσθαι. Εἰ γοῦν μὴ πηγὴ ὁ Υἱός, πῶς ἐκπορεύεται τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; »

Ἀντιρρήσις.

Σὺ μὲν τὸ παραληφθὲν τῷ Χρυσολόγῳ Πατρὶ παράδειγμα τῆς πηγῆς τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ὕδατος, εἰς εἰκόνα τῆς ἀνεκκοκίτου Τριάδος, εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀποβλήτου τοῦ μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο γάρ σοι τὸ σκοπιμώτατον. Τὸ δὲ κά-

« nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum. »

Animadversio.

« Vides hic satis patenter et sine ulla tergiversatione a Patre per Filium Spiritum effundi magnum Apostolum docere? Si itaque locis in aliis obscure Filium effundere, et elargiri Spiritum audis, cum Petri Paulique doctrina illa committito. »

Refutatio.

Præter eas, quæ supra digestæ sunt refutationes, nulla alia hic opus est

Ex Interpretatione Psalmi nonagesimi sexti.

VIII. « Sed cum fons sit Pater, aquam vivam vocavit Spiritum sanctum. Quare vero inquit, aquam vivam? ut addiscas ipsum ex fonte Dei esse. Aqua viva Spiritus est, fons aquæ vivæ Deus, ut cum fontem didiceris, unde aqua illa viva emanat, intelligas. Flumina ex ventre illius fluent aquæ vivæ. Hanc vero aquam enuntiabat, de Spiritu, quem accepturi erant fideles. Si aqua viva Spiritus est, quæramus ipsius fontem. Quis vero est fons? dicit Jeremias. Hæc dicit Dominus: Obstupuit cælum super hoc, et inhorruit terra, quod duo et mala fecit populus meus, me dereliquit fontem aquæ vivæ²⁰. Vides fontem aquæ Deum esse; aquam vero vivam Spiritum sanctum. Fons aquæ vivæ Pater est, fluvius ex fonte emanans Filius, aqua fluvii Spiritus sanctus. Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ. Enuntiet hæc eadem de Filio Isaias propheta. Et veniet Dominus ut fluvius gloriosus terræ sitienti²¹. Vides fontem, fluvium, aquam vivam. Et quemadmodum non vales fontem vocare fluvium, donec radicem conspicias; neque rursus fluvium fontem; neque aquam quæ a fluvio excinditur fluvium appellas, sed aquam adaquationis. Et nomina quidem scinduntur, natura vero individua. Sic Pater vocari Filium nequit, neque Filius Pater, ne in Sabellii sententiam incidamus. »

Animadversio.

« Vide orbis terrarum lumen et magistrum, quam ratione, cum Spiritus fontem Patrem indicasset, fluvium ex fonte exsistentem Filium, fluvium aquam Spiritum, expresse prohibeat fluvium fontem appellari. Si itaque Filius fons non est, qua ratione ex eo Spiritus sanctus procedit? »

Refutatio.

Tu quidem exemplum fontis fluvii, et aquæ ab aurei sermonis doctore in Trinitatis, quæ nulli similitudini obnoxia est, similitudinem desumptam ad demonstrandum nobis objicis, Spiritum non esse etiam ex Filio, quod tibi scopus potissimus

²⁰ Jerem. II, 12, 13. ²¹ Isa. LXVI, 12.

est. Veruntamen hoc accommodatius adaptatur dictis eorum theologicis, qui asserunt Spiritum ex Patre per Filium esse, unde nullo obstante sequitur, ex utroque Spiritum decerni. Quemadmodum enim aquam per fluvium ex fonte emanantem, ex utroque effundi, nullus est, qui negat, sic et Spiritus per Filium promanans ab utroque exsilit. Quod si ex eo quod Chrysostomus vetat, fluvium fontem vocari, tu quoque nobis prohibes, ne fontem esse Spiritum Filium asseveremus, scito te a regula et præscriptione veritatis aberrantem, hæc prohibere, et magno Athanasio, necnon Chrysostomo ipsi contradicere. Licet enim hic aureus Pater clare rationem reddens, ob quam quispiam fluvium vocare fontem non valeat, neque rursus fontem fluvium: Et ratio est, quod inter se nomina non permutantur, ne in Sabellii sententiam incidamus, hæc ille de dictis nominibus fontis, fluvii, et aquæ protulit quæcumque illa sint; veruntamen in oratione sua de sacramento baptismatis, cuius illud principium est: « Rursus nobis beati Davidis spiritalis cithara, » hunc in modum, nec hæsitanter locutus est: « Propterea Salvator ostendit semetipsum fontem vitæ, et aquam vivam Spiritum sanctum. » Et in rebus theologicis pertractandis magnus Athanasius oratione de Unigeniti Verbi incarnatione, et de S. Triade, cujus principium est, « Qui malitiose divinas Scripturas intelligere volunt, » sic ait: « Propterea David canens Domino effatur: Apud te fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Novit siquidem apud Patrem Filium esse fontem Spiritus sancti. » Quæ cum agnoveris Patres nostros Chrysostomum et Athanasium effari, cave ne in posterum impudenter, et parvi considerate dicas, Filium non esse fontem Spiritus, attentæque considera, qua ratione opprobrium effugas, si, cum tu dixeris, Si ergo non est fons Filius, quomodo procedit ex hoc Spiritus sanctus? Italus inducat illud: Quodsi fons Spiritus Filius est, quomodo non procedit ex eo Spiritus sanctus?

Ejusdem ex homilia de Spiritu sancto.

IX « Itaque dicitur Spiritus sanctus. Ista enim est prima et propria appellatio, et ut evidentior habens intelligentiam Spiritus sancti naturam demonstrat, Spiritus sanctus spiritus Dei. Quis enim vocat Spiritum Dei? Audi Salvatorem dicentem: Quod si ego in spiritu Dei ejicio Dæmonia. Ut igitur, sicut dicebam, ne quis audiens Spiritum Dei, putet proprium quiddam significari et non commune naturæ, Paulus dicit: Nobis autem non datus est spiritus mundi, sed spiritus qui ex Deo est. Iterum dicitur spiritus Patris, sicut Salvator apostolis dicit: Ne solliciti sitis, quomodo vel quid loquamini: non enim vos estis, qui loquimini, sed, spiritus Patris nostri, qui loquitur in vobis. Sicut autem dixit spiritus Dei, et subdit Scriptura, qui ex Deo est: sic iterum dictus est

Α λιστα μᾶλλον τῇ θεολογίᾳ ἐφαρμόζει τῶν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τῶν θεολογηκότων, ὅπως ἀκολουθεῖ τὸ ἀκώλυτον τοῦ ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα θεολογεῖσθαι· ὡς γὰρ τὸ ὕδωρ διὰ τοῦ ποταμοῦ ἐκ τῆς πηγῆς προχέμενον καὶ ἐξ ἀμφοῖν προχεῖσθαι ἀνωμολόγηται· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ προερχόμενον, ἐξ ἀμφοῖν ἐστὶ προερχόμενον. Εἰ δὲ διότι ὁ Χρυσορρήμων ἀπαγορεύει τὸν ποταμὸν πηγὴν ὀνομάζεσθαι, ἀπαγορεύεις καὶ τὴν πηγὴν εἶναι τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν· ἀλλ' ἴσθι, ὡς ἐπισημῶς ἀπαγορεύεις τοῦτο· καὶ τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Χρυσορρήμονι τοῦδ' ἕνεκα ἀντιλέγεις. Εἰ γὰρ καὶ ἐνταῦθα ὁ Χρυσορρήμων Πατῆρ, σαφῶς τὸν λόγον διδοῦς, καθ' ὃν τις οὐ δύναται καλέσαι ποταμὸν τὴν πηγὴν, οὕτε πάλιν τὸν ποταμὸν καλέσαι πηγὴν· ὁ δὲ λόγος τὸ μὴ μεταβάλλεσθαι εἰς ἄλλα τὰ ὀνόματα, ἵνα μὴ εἰς τὴν ἑβραϊκῆς διδασκαλίας ἐκπέσωμεν, τοιαῦτα εἴρηκε περὶ τῶν ὀνομάτων τῆς πηγῆς, τοῦ ποταμοῦ, καὶ τοῦ ὕδατος, οἷάπερ καὶ εἴρηκεν· ἀλλ' ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Πάλιν ἡμῖν ἡ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ πνευματικὴ κιθάρᾳ, » σαφῶς εἴρηκεν οὕτω· « Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ ὁ τὴν θεολογίαν δὲ πολλὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἑνοάρκου οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ λόγῳ, καὶ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, » οὕτω φησὶν· « Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ ψάλλον τῷ Θεῷ φησιν ὅτι· « Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ἐφύεθαι φῶς. » Οἶδε γὰρ παρὰ τῷ Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱόν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ταῦτ' οὖν ἰγνωκῶς τοὺς Πατέρας ἡμῶν λέγοντας Χρυσόστομόν τε καὶ Ἀθανάσιον, μηκέτ' ἀνέδην καὶ ἀπερισκεπῶς ἐρεῖς ὡς οὐκ ἐστὶ πηγὴ τοῦ Πνεύματος; ὁ Υἱός. Σκόπησον ἐπὶ, πῶς ἐν σοὶ ἐξέσται τὴν αἰσχύνην φυγεῖν, ἐάν λέγοντός σου τὸ, Εἰ γοῦν μὴ πηγὴ ὁ Υἱός, πῶς ἐκπορεύεται τούτου τοῦ Πνεύματος τὸ ἅγιον ἀντεπαγγή σοι ὁ Ἰταλὸς, τὸ, Εἰ δὲ πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, πῶς οὐκ ἐκπορεύεται τούτου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμιλίας.

Θ. « Λέγεται τοίνυν Πνεῦμα ἅγιον. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἐκφαντικῶς τέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ περιστώσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν φύσιν, Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τίς αὐτὸ καλεῖ Πνεῦμα Θεοῦ; Ἀκούε τοῦ Σωτῆρος· « Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ εἶμι· ἄλλω τὰ δαιμόνια. » Ἴνα τοίνυν, ὡς ἐφθην εἰς πᾶν, μὴ τις ἀκούσας Πνεύμα, νομίση οἰκείδεντα σημαίνεσθαι καὶ μὴ φύσεως κοινωνίαν, ὁ Παῦλος λέγει· « Ὑμῖν δὲ οὐκ ἐδόθη τὸ πνεῦμα τοῦ κρέμου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Πάλιν λέγεται πνεῦμα Πατρὸς, ὡς ὁ Σωτὴρ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις λέγει· « Μὴ μεριμνήσετε πῶς ἢ τί λαλήσετε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστέ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Ὡς περὶ δὲ εἶπε πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐπ' ἔρχεται ἡ

Γραφή τὸ, ἐκ Θεοῦ, οὕτω πάλιν εἴρηται πνεῦμα
 Πατρὸς. Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς τοῦτο κατ' οἰκειώ-
 σιν λέγεσθαι, ὁ Σωτὴρ βεβαίως, « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ
 Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Ἐκεῖ ἐκ Θεοῦ, ὡς
 παρὰ τοῦ Πατρὸς; ὅπερ ἐπήγαγεν ἐν τῷ, τῆ,
 Ἐγὼ παρὰ τοῦ Πατρὸς; ἐξῆ ὄν, « τοῦτο καὶ τῷ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.
 ὁ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα, καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 Πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Οὐκ
 ἐστὶν ἰσότης. Ἄ γὰρ οὐ γίγνεται, οὐ δὲ φρο-
 νεί. Ἰσὸς ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς, Πνεῦμα ἐκ Πα-
 τρὸς ἐκπορεύμενον. Ζητεῖς παρ' ἐμοῦ τὴν δια-
 φερὰ πάντως; Πῶς ἐγεννήθη μαθὼν, ἑμαυτὸς καὶ
 τὴν τρόπον, καὶ κατέλαθες γεννήσει; τὴν τρόπον.
 Ὅνοματά ἐστι πίστις τιμώμενα, εὐσεβεῖ λογισμῶ
 τηρούμενα. Τί; δὲ ἡ δύναμις τοῦ Ἐκπορεύεται;
 ἵνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ ἢ Γραφή,
 ἵνα μὴ Ἰῆδν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει Πνεῦμα ἅγιον,
 ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Εἰσάγει αὐτὸ
 ἐκπορευόμενον ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς, κατὰ τὸ εἰ-
 ρημένον περὶ τοῦ παραδείσου. « Ποταμὸς δὲ ἐκ-
 πορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει.
 Ὁ Πατὴρ πηγὴ ὕδατος ζωῆς λέγεται, κατὰ τὴν
 προφήτην Ἰερραμὴν τὴν λέγοντα. » Ἐξέστη ὁ
 οὐρανὸς ἐπὶ τοῦτο, καὶ ἐφρίξεν ἐπιπλέον ἡ γῆ,
 ὅτι δύο καὶ ποιητὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς μου. Ἐμὲ
 ἐγκατεῖε ἐ πηγὴν ὕδατος ζωῆς, » Ὅριζόμενος
 πηγὴν ὕδατος ζωῆς, τὸν Πατέρα ὁ θεὸς λόγος
 ἐσφραγίσεν ἐκ τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς τὸ ὕδωρ τὸ
 ζῶν ἐκπορευόμενον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
 ρεύεται. Τί ἐκπορεύεται; Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 Πῶς; ὡ, ἀπὸ πηγῆς ὕδωρ. Πῶθεν τοῦτο, ὅτι τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὕδωρ καλεῖται; Λέγει ὁ Σωτὴρ,
 Ὁ πιστεύων εἰς ἐ. ἔ. καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποτα-
 μὸς ὕδουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζωῆ-
 τος. » Καὶ ἐρραμείων ὁ Εὐαγγελιστὴς τοῦτο τὸ
 ὕδωρ, ἐπάγει. » Τοῦτο δὲ εἶλεγ ἐπερὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος, ὃ ἐμελλόν λαμβάνειν οἱ πιστεύον-
 τες. » Εἰ τοίνυν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης σαφη-
 νίσων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε. » Ἐδ ὕδωρ τὸ
 ζῶν, » ὃ δὲ Πατὴρ λέγει. » Ἐμὲ ἐγκατέλιπεν
 πηγὴν ὕδατος ζωῆς, » πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὃ
 Πατὴρ, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.
 Λέγει τοίνυν, ἐπαναλαμβάνω γάρ, πνεῦμα Θεοῦ,
 καὶ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Πατρὸς,
 μαρτυροῦν Ἡσαΐα; ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ.
 Καὶ Παῦλος. » Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. »

Ἐπιστασίαι.

« Τί τῆς τοιαυτῆς διδασκαλίᾳ; καθαρώτερον καὶ
 σαφέστερον; Πολλαχῶς γὰρ καὶ ἐκ διαφόρων μαρ-
 τυριῶν τὴν τοῦ Πνεύματος καταγγέλλει ἐκπόρευ-
 σιν, ἐν καὶ ταυτὸν εἶναι διδάσκων, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ
 καὶ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ ἔνθα τις τὸ ἐκ
 τοῦ Θεοῦ μόνον ἀναγκάσκη, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ νο-
 μίσῃ ὡς τὴν ὁμοτιμίαν τῆς φύσεως. »

Ἄρτ ῥήσεις.

Πολλαχῶς καὶ ἐκ διαφόρων μαρτυριῶν ὁ Χρυσόφ-
 ῆμων Πατὴρ τὴν τοῦ Πνεύματος καταγγέλλων ἐκ-

spiritus Patris. Et ne putetis hoc secundum pro-
 prietatem dici, Salvator confirmat : Quando ve-
 nerit Paracletus Spiritus veritatis, qui a Patre
 procedit. Illic ex Deo, hic a Patre dicitur, id
 quod sibi ipsi tribuerat dicens : Ego a Patre exivi ;
 hoc et Spiritui sancto ascribit dicens : Qui a Patre
 procedit. Dicitur igitur spiritus Dei, et spiritus
 qui ex Deo ; spiritus Patris et spiritus qui a Pa-
 tre procedit. Non dixit, gignitur. Quod enim non
 est scriptum, tenendum non est. Filius a Patre
 genitus est : Spiritus a Patre procedit. Quæris a
 me varietatem, quomodo genitus ille, et quomodo
 procedit iste? Cum didiceris quod genitus est,
 didicisti et modum, et comprehendisti utique ge-
 nerationis modum. Nomina sunt, quæ pia fide
 honorantur, et pia ratione tenentur. Quæ autem
 vis nominis, Procedit? ut nomen generationis
 prætereat Scriptura, ne Filium ipsum nuncupet,
 dicit, Spiritus sanctus, qui a Patre procedit. In-
 ducit eum procedentem, ut aquam de fonte sca-
 turientem, sicutet de paradiso dictum est : « Fluvius
 autem procedit ex Edem, procedit et scaturit. » Pa-
 ter fons aquæ viventis dicitur, ut Jeremias pro-
 pheta : « Obstupuit cœlum super hoc, et inhorruit
 valle terra. Quoniam duo et mala fecit populus
 meus, me dereliquit fontem aquæ viventis. » Divi-
 nus sermo defluens Patrem fontem aquæ, induxit
 ex fonte vite aquam vivam, quæ procedit. Quid
 porro est, quod procedit? Spiritus sanctus. Quo
 vero modo? sicut a fonte aqua. Unde hoc, quo
 Spiritus sanctus aqua vocetur? Dicit Salvator :
 « Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina
 ex ventre ejus fluent aquæ vivæ. Et interpretans
 Evangelista hanc aquam sublit; hoc autem dice-
 bat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in
 eum. » Si igitur evangelista Joannes declarans
 Spiritum sanctum, dixit aquam vivam, Pater au-
 tem dicit : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, »
 fons spiritus Pater, proptereaque etiam ex Patre
 procedit. Dicit igitur, repetito siquidem, spiritus
 Dei, et spiritus qui ex Deo, spiritus Patris et
 spiritus qui ex Patre. Spiritum Domini testatur
 Esaias ex persona Christi : « Spiritus Domini super
 me eo quod unxerit me, » et Paulus : « Dominus
 est autem spiritus est. »

Animadversio.

« Estne aliquid hac doctrina purius, aut magis
 perspicuum? Variis siquidem modis, et diversis,
 multisque testimoniis Spiritus processionem enun-
 tiat unum idemque esse insinuans, et ex Deo et
 ex Patre esse : ne quis ubi, ex Deo, tantummodo
 legerit, et ex Filio esse propter naturæ eandem
 dignitatem suspiculet. »

Refutatio.

Frequentibus variisque testimoniis ore aureus
 Pater Spiritus processionem explanans, unum idem-

que esse insinuat, et ex Deo, et ex Patre esse. Et rem ita se habere, nemo ambigit. Ex Deo enim, et ex Patre idem hoc in loco est. Tu porro animum figens illis, quæ sanctus enuntiavit, significans, undenam Spiritus sanctus sui principia fontesque habeat, qua ratione illud absque animadversione præteristi, ex quo apparet, Spiritum etiam ex Filio esse? Neque enim, licet radix et absque principio causa spiritus Pater est, ideo jam et Filius in processione Spiritus a Patre sejungitur. Verum cum per Filium ex Patre ipse procedat, est Spiritus etiam ex Filio, non tanquam ex alia præter Patrem causa et principio, sed tanquam qui ex Patre per Filium procedat. Quodnam vero est, quod illum etiam ex Filio esse manifestat? Attende et intelliges. Sanctus hic Spiritum Dei vocat Spiritum, et Salvatorem testem adducit, illum dicit Spiritum Dei, tum subdit: « Ne quis audiens spiritum, proprietatem significari existimet, et non naturæ communionem, Paulus dicit: Nobis vero non est datus spiritus mundi, sed Spiritus qui ex Deo est. » Attento sis animo, quæso. Chrysostomus, quod idem est dicere, ex auro ducta Spiritus tuba, dicit: « Propterea Paulum ex Deo dixisse Spiritum, ne quis audiens quod Salvator in Evangelio dixerat, spiritus Dei, existimet proprietatem significari, et non naturæ communionem. » Quare quæ inter Patrem et Spiritum communio naturæ est, inde est, quod ipse ex Deo est, et Patre. Ex hoc enim solo, quod ille dicitur Spiritus Dei, forte etiam existimabitur, proprietatem inuui a communionem naturæ diversam, et procedente oratione Chrysostomus repetit: « Sic rursus dicitur Spiritus Patris, et ne existimes id secundum proprietatem dici, Salvator confirmat. Cum venerit Paracletus, Spiritus veritatis, qui ex Patre procedit. » Si itaque ex Deo esse, et ex Patre Spiritum sanctum procedere, communionem naturæ cum Patre manifesto indicant, ne ex eo quod simpliciter dicatur ille Spiritus Dei et Spiritus Patris alia proprietas ab ea, quæ est naturæ communio introducat, qua ratione qui asserunt illum Spiritum Filii et Spiritum veritatis secundum aliam simpliciter proprietatem, præter eam, quæ est naturæ communio, non manifeste dividunt a Filio Spiritum secundum ipsam essentialem naturalemque ipsius existentiam? vel enim et ex Filio erit, veluti Spiritus Filii, sicuti est ex Deo, uti Spiritus Dei. Et si ex veritate fuerit, uti Spiritus veritatis, quemadmodum est ex Patre uti Spiritus Patris. Et hac ratione habebit erga Filium naturæ communionem, si communionem naturæ erga Patrem habebit, veluti ex Deo et ex Patre existens; erga vero Filium illam habebit proprietatem, uti simpliciter Spiritus Filii, et Spiritus veritatis, quæ ipsum nudum ab ea quæ est erga Filium naturæ communio, deserat. Quod si novi isti theologi magni Basilli enuntiatum reproban- tes, quod asserit, « Spiritum quidem Patris Spiritum, quod ex Patre: Spiritum vero Filii, quod

πρόρευσι, καὶ ἐν ταυτὸν εἶναι διδάσκει τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἔχει γε οὕτω. Τὸ γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ταυτὸν ἐνταυθὶ ἐστὶ. Σὺ δὲ τοῦτοις ἐπιστήσας, ἅπερ ὁ ἅγιος ἐτη δηλῶν, θεῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰς τοῦ εἶναι ἀρχῆς καὶ πηγῆς ἔχει, πῶς ἐκείνο ἐπιστάσις παρέδραμε; ἄμοιρον, ἐξ οὗπερ ἐμφαίνεται εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Οὐδὲ γὰρ εἰς ἄν ῥίζα καὶ ἀναρχος αἰτία τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ, ἥδη ὁ Υἱὸς διήρηται τοῦ Πατρὸς; ἐν τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' ἐπὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεται, ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ μὲν οὖν ὡς ἐξ ἄλλης παρὰ τὸν Πατέρα αἰτία; καὶ ἀρχῆς, ἀλλ' ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον διὰ Υἱοῦ. Τί δὲ τὸ ἐμφαίνον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτό; Πρόσχετος ἦδη καὶ γνώσι.

Πνεῦμα Θεοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος· καὶ τὸν Σωτήρα μάρτυρα παράγει τοῦ λέγεσθαι αὐτὸ Πνεῦμα Θεοῦ. Εἶτα ἐπάγει· « Ἴνα μὴ τις ἀκούσας Πνεῦμα οικειότητα νομίσῃ σημαίνεσθαι καὶ μὴ φύσεως κοινωνίαν, ὁ Παῦλος λέγει· « Ὑμῶν δὲ οὐκ ἐδόθη τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Πρόσχετος, παρακαλῶ. Ὁ Χρυσοστόμῳ, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, ἡ χρυσήλατος σάλπιγξ τοῦ Πνεύματος, λέγει, « Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶπε τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ τις ἀκούσας τοῦ Σωτήρος εἰπόντος αὐτὸ ἐν Εὐαγγελίοις Πνεῦμα Θεοῦ, νομίσῃ οικειότητα σημαίνεσθαι καὶ μὴ φύσεως κοινωνίαν. » Ὡστε ἡ μέσον Πατρὸς καὶ Πνεύματος κοινωνία τῆς φύσεως ἐντεῦθεν ἐστὶν ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἐκ γὰρ μόνου τοῦ λέγεσθαι αὐτὸ Πνεῦμα Θεοῦ τάχ' ἂν τις καὶ νομισθεῖη οικειότητος σημαίνεσθαι, ἄλλη παρὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. » Καὶ πάλιν παρακατιῶν ὁ Χρυσοστόμῳ φησὶν· « Οὕτω πάλιν εἴρηται Πνεῦμα Πατρὸς· καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς τοῦτο κατ' οικειώσιν λέγεσθαι, ὁ Σωτήρ βεβαίως· « Ὅταν δὲ εἴθῃ ὁ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Εἰ γοῦν καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ εἶναι καὶ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα κοινωνίαν τῆς φύσεως αὐτοῦ περιεῖψιν, ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι ἀπλῶς αὐτὸ Πνεῦμα Θεοῦ καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ἄλλη τι; οικειότητος νομισθεῖη τι καὶ παρὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως; πῶς οἱ λέγοντες αὐτὸ Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ Πνεῦμα ἀληθείας; κατὰ τινα ἄλλην ἀπλῶς οικειότητα παρὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως οὐ προδήλως διατροῦσι ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα κατ' αὐτὴν τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν; ἢ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ ὡς Πνεῦμα Υἱοῦ, καθάπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ· ἢ καὶ ἐκ τῆς ἀληθείας ἐστὶ ὡς Πνεῦμα ἀληθείας, καθάπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς Πνεῦμα Πατρὸς· καὶ οὕτω; ἔξει καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν κοινωνίαν τῆς φύσεως; ἢ τὴν μὲν πρὸς τὸν Πατέρα κοινωνίαν τῆς φύσεως; ἔξει, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὄν, πρὸς δὲ τὸν Υἱὸν ἐκείνην ἔξει τὴν οικειότητα ὡς ἀπλῶς Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ Πνεῦμα ἀληθείας, ἢ ἄλλοτρινον τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν φυσικῆς κοινωνίας ἐάσει αὐτό. Εἰ δὲ θέλουσιν οἱ νέοι θεολόγοι καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ μεγάλου Πα-

αίσιον ἀποδοκιμάζοντες τὴν λέγουσαν, « Πνεῦμα ἄ
 μὲν Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς· Πνεῦμα
 δὲ Υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ, » τὴν μὲν πρὸς τὸν Υἱὸν
 οικειότητα τοῦ Πνεύματος κατὰ φυσικὴν κοινωνίαν
 ὁμολογεῖν τὸ προδήλως δυσσεβὲς καὶ βλάσφημον εὐ-
 λαβοῦμενοι. τὴ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ ἀπαρ-
 νεῖσθαι· ἀλλ' ἴστωσαν μὴ ἂν ἄλλως δύνασθαι τὴν
 κοινωνίαν τῆς φύσεως μέσον Πατρὸς τηρεῖσθαι καὶ
 Πνεύματος, εἰ μὴ ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ
 μὴ ἂν ἄλλως μέσον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν τοιαύτην
 κοινωνίαν τηρεῖσθαι τῆς φύσεως, εἰ μὴ διὰ Υἱοῦ
 καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς διμιλίας.

1. « Πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ· πνεῦμα
 « Πατρὸς καὶ Πνεῦμα, δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται,
 « Πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα Υἱοῦ. Λέγει δ' Ἀπόστολος,
 « « Ὅτι δὲ ἐστὲ υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα
 « τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κράζον,
 « Ἀββὰ ὁ Πατήρ. » Ἰδοὺ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ,
 « Ἀλλαχοῦ πάλιν « πνεῦμα Χριστοῦ, » λέγει Παῦλος·
 « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, » εἰ-
 « περ πνεῦμα Χριστοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Παρακαλῶ,
 « πρόσθετε τῇ πλοκῇ ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ, πῶς ὡσπερ
 « σχολιόν τινα ἀγίαν καὶ ζῶσαν ἐκ τριπλόκου δυνά-
 « μεως εἰσέγαγεν ὁ Παῦλος, τὴν φύσιν συνάπτων
 « τὴν ἀδιαίρετον καὶ ἐν διαφόροις ὀνόμασι μίαν τὴν
 « δύναμιν ἐνδεικνύμενος. « Ὑμεῖς δὲ, » φησὶν, « οὐκ
 « ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι. » Ἰδοὺ πνεῦμα.
 « Εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Εἶδες πνεῦμα;
 « Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει. » Καὶ μὴν ἐχρῆν
 « εἰπεῖν, Εἰ δέ τις πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, ἀλλ' εἶπε
 « πνεῦμα Χριστοῦ. Εἶπε Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ἐπήγαγε τὸ
 « πνεῦμα Χριστοῦ. Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει·
 « οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο εἶπεν, ἵνα δείξῃ
 « ὅτι, εἰ πνεῦμα, καὶ Χριστός· καὶ ἴσον ἐστὶ Χρι-
 « στὸν παρεῖναι, καὶ πνεῦμα παρεῖναι. Καὶ ἴσον
 « ἐστὶν εἰπεῖν, πνεῦμα Θεοῦ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ.
 « Ἔστι τοίνυν Πνεῦμα ἅγιον πνεῦμα τὸ τῆς ἀλη-
 « θείας, ὡς ἂν τις εἴποι, πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ λέ-
 « γει ὁ Σωτὴρ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, » Λέγεται τὸ
 « πνεῦμα τῆς ἀληθείας, δὲ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ,
 « ὡς φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ
 « πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Ἔστιν οὖν καὶ πνεῦμα
 « Υἱοῦ, καὶ πνεῦμα ἐγείραντος· Ἰησοῦν Χριστόν.
 « Καὶ ἄκουε αὐτοῦ τοῦ Παύλου· « Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα
 « τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστόν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Ταῦτα
 « τὰ ὀνόματα τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ
 « ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος. Ἔστι
 « δὲ καὶ ἄλλα ὀνόματα, οὗ τῆ φύσει προσήκοντα,
 « ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ. Βαθὺς δὲ λόγος καὶ χρῆζει ἀκοῆς
 « προσεχούσης καὶ ἀσφαλούς πίστεως. Λέγεται δὲ
 « πάλιν τὸ πνεῦμα ζωῆς πνεῦμα, ἐπεὶ καὶ ὁ Σωτὴρ
 « λέγει, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Λέγεται οὖν
 « πνεῦμα ζωῆς καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει· Ὁ γὰρ νόμος
 « τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς. » Ταῦτα τὰ ὀνόματα ἃ
 « οὗ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ τῇ δυνάμει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, ὅσον αἱ ἔωρα αὐτοῦ. »

Ἐπιστολίαι.

« Σημειώσαι ἀπὸ τε τῆς προλαβούσης χρήσεως
 « καὶ ἀπὸ ταύτης τὴν τοῦ ἁγίου Πατρὸς Χρυσοστό-
 « βῆμονος μετὰ πολλῆς ἀκριθείας λεπτολογίαν.
 « Ἐκεῖ μὲν γὰρ, περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος; ἐκπορεύ-

per Filium, » Spiritus quidem erga Filium proprie-
 tatem secundum naturalem communionem profiten-
 tur, quod manifeste impium est, atque blasphemum,
 vitantes, illud vero ex Filio illum esse inticias eunt,
 sciant se, non alio modo naturæ communionem inter
 Patrem et Spiritum conservare, nisi ex Patre
 spiritus est; neque etiam alio modo similem com-
 munionem naturæ inter Spiritum et Filium servare,
 ni per Filium; et ex Filio Spiritus est.

Ejusdem ex eadem homilia.

40. « Spiritus Dei, spiritus qui ex Deo. Spiritus
 « Patris, spiritus qui ex Patre procedit. Spiritus Do-
 « mini, spiritus Filii. Dicit Apostolus : Quod autem
 « Filii estis, emisit Deus spiritum Filii sui in corda
 « vestra, clamantem, Abba pater. » Ecce ipse spiritus
 « Filii. Alio loco iterum spiritum Christi dicit
 « Paulus : « Vos autem non estis in carne, sed in spi-
 « ritu, siquidem spiritus Dei habitat in vobis. »
 « Obsecro, animadvertite sanctam hanc connexio-
 « nem, quomodo quasi catenam quamdam sanctam
 « et vivam ex triplici potentia inducit Paulus.
 « naturam conjungens inseparabilem, et in di-
 « versis nominibus unam naturam indicans. « Vos
 « autem, inquit, non estis in carne, sed in spi-
 « ritu. » Ecce spiritum : « Siquidem spiritus Dei
 « habitat in vobis. » Vidisti spiritum ? Siquis au-
 « tem Spiritum Christi non habet ; et sane oportet
 « dicere. Si quis spiritum Dei non habet,
 « sed dixit spiritum Christi non habet, hic non est
 « ejus, verum hoc dixit, ut ostendat, si spiritus et
 « Christus, et idem est Christum adesse, et spi-
 « ritum adesse, et idem est spiritum Dei dicere et
 « spiritum Christi. Est igitur Spiritus sanctus
 « Spiritus veritatis, quasi quis dicat, spiritus Fi-
 « lii. Quia dicit Salvator : Ego sum veritas. Dicitur
 « dicit Paulus : Emisit Deus spiritum Filii sui. Est
 « igitur et spiritus Filii, et spiritus ejus, qui excitavit
 « Jesum Christum. Et audi Paulum dicentem : Si au-
 « tem spiritus ejus, qui excitavit Jesum Christum,
 « habitat in vobis. Hæc omnia sanctæ et immacu-
 « late potestatis sancti et adorandi spiritus sunt.
 « Sunt et alia nomina non naturæ convenientia,
 « sed operationi. Profundus sermo et opus habet
 « auribus attentis, munitis, et fidelibus. Dicitur
 « autem iterum spiritus spiritus vitæ, quia Salvator
 « dicit : Ego sum veritas et vita. Dicitur itaque spiritus
 « vitæ sicut et Paulus dicit : Lex enim spiritus vitæ.
 « Hæc nomina non ascribuntur Spiritui sancto, sed
 « virtuti, et operationi ejus, ut sunt dona ejus. »

Animadversio.

« Nota ex supra posito dicto, et ex hoc etiam
 « sancti Patris Chrysostomi cum multa ac exacta
 « discussione subtilem disputationem. Ubi enim de
 « Spiritus processione sermonem habet, præposi-

ationibus ex, et ab, per totum utitur, et ex Deo et a
 e Patre illum insinuat. Hic vero Spiritus et Filii
 e idem naturæ et essentiæ tantum exponens, non
 e vero processionem, nullam ex his præpositionibus
 e usurpat, sed simpliciter et sine illis Dei et
 e Christi Spiritum nuncupat, divinum præconem
 e Paulum similis doctrinæ testem omni exceptione
 e majorem adducens.

Refutatio.

Si ex eo quod aurea eloquentia præditus Pater
 Spiritus processionem exponens, ex et ab præposi-
 tionibus per totum utitur, in jam vero digesta
 suorum sermonum pericope, nullam ex dictis præ-
 positionibus usurpat, sed simpliciter et absque illis
 spiritum Dei et spiritum Christi nuncupat, abnuis
 dicere spiritum etiam ex Filio esse, haud justa fac-
 cis, dum refugis spiritum ex Filio profiteri, si
 eundem ipsum tibi constituam decernentem, ex
 Filio esse Spiritum sanctum. Hic enim oratione
 de Incarnatione Domini nostri Jesu Christi, cujus
 principium est : e Vere apparuit nobis divina
 gratia, » inquit ; e Accessit Christus ad nos, dedit
 nobis, qui ex eo est, spiritum, et corpus nostrum
 assumpsit. » Et sanctum quidem in digesta peri-
 cope dictis præpositionibus usum non fuisse, ac-
 curata tua ista animadversione adnotasti : at vero
 illum asseruisse, idem esse dicere spiritum Dei, et
 spiritum Christi, tanquam tua animadversione
 minime dignum neglexisti. Et tamen illud maximi
 videtur esse momenti ad demonstrandum, Spiritu-
 tum esse etiam ex Filio. Namque si idem est di-
 cere, spiritum Dei, et spiritum Christi, quemad-
 modum ex Deo est, quia spiritus Dei est ; pari
 ratione et ex Filio est, quia spiritus Filii est.

Ex eadem homilia.

IX. e Si autem audieris dicentem : e Mittam vo-
 e bis Spiritum sanctum, » ne secundum Deitatem
 e accipias. Deus enim non mittitur. Nomina sunt
 e hæc operationem significantia, eo quod omnis
 e qui mittit, in illa mittit loca, in quibus non est.
 e Finge quod ego loquar alicui in hac sede. Non
 e possum dicere cuiquam. Veni, mittam te huc ;
 e hoc non est mittere, sed collocare et adstare sibi
 e facere. Quod cum Deus ubique est : e Cælum
 e enim, inquit, et terram impleo, dicit Dominus.
 e Quo mittit qui ubique est ? e Si ascendero in cœ-
 e lum, tu illic es : si descendero in infernum, ades :
 e si sumpsero pennas diluculo, et habitavero
 e in extremis maris : etenim manus tua illuc de-
 e ducta me ». e Quorsam igitur Deus mittit ? An
 e forte quia ipse quidem ubique, is autem qui
 e mittitur, non ubique ? Misit Deus Filium suum in
 e mundo : num ut non præsentem in mundo ?

e σεις ἐρμηνεύων, ταῖς προθέσει τῆ τε ἐκ καὶ τῆ
 e παρὰ διόλου χρῆται ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τοῦ
 e Πατρὸς ταύτην διδασκων· ἐνταῦθα δὲ τὴν τοῦ
 e Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος περιπτῶν ὁμοιοσύτητα,
 e καὶ τὴν τῆς φύσεως ταυτέτητα μόνην. οὐ μὴν
 e καὶ τὴν ἐκπέρευσιν, οὐδεμιὰ τῶν τοιούτων χρῆται
 e προθέσεων, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτως ἀνευ αὐτῶν τοῦ Θεοῦ
 e καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα, τὴν Θεοκῆ-
 e ρυκα Παῦλον παράγων τῆς τοιαύτης διδασκαλίας
 e ἀπαράγραπτον μάρτυρα. »

Ἀντιβῆρησις.

Εἴπερ οὖν διὰ τῆ, τὸν Χρυσοδότῃονα Πατέρα
 ἡμῶν, περὶ μὲν τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως
 ἐρμηνεύοντα ταῖς προθέσει τῆ τε ἐκ, καὶ τῆ παρὰ,
 χρῆσθαι διόλου, ἐν δὲ τῆ ἡδὴ βῆρησι τῶν αὐτῶν
 λόγων περιοχῆ οὐδε ἰσὺ τῶν τοιούτων προθέσεων
 χρῆσασθαι, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτω ἀνευ τῶν προθέσεων
 τοῦτων λέγειν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Χρι-
 στοῦ πνεῦμα, οὐδέχῃ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἐστὶν ἀν εἰς δικαίως ἀπορῆσαι
 σθαι τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα, ἐὰν αὐ-
 τὴν ἐκεῖνόν σοι παραστήσω θεολογούντα ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὗτος καὶ γὰρ ἐν
 τῇ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ λόγῳ αὐτοῦ, οὐ ἠ ἀρχῆ. e Ὅπως ἐπερῶν
 ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, » φησὶν· e Ἦθεν ὁ Χρι-
 στός πρὸς ἡμᾶς. ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα,
 καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα. » Καὶ οὕτως
 ἐν τῇ τοιαύτῃ περιοχῇ ὁ ἅγιος ταῖς βῆρησις
 προθέσεων οὐκ ἐχρήσατο, πάντοτε ἀκριβοῦς τῆς
 ἐπιστάσις ἡβῶσας· οὕτως δὲ ἔφη· Ἰσοῦ ἐστὶν εἰπεῖν
 πνεῦμα Θεοῦ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ, ἀλλὰ τὸ ὅ γε
 ἄμοιρον ἐπιστάσις παρεῖδες. Τὸ δὲ πολλὴν τὴν
 ἰσχὺν ἔχει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα
 καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ Ἰσοῦ ἐστὶν εἰπεῖν πνεῦμα
 Θεοῦ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ, ὥσπερ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ
 διὰ τὸ εἶναι πνεῦμα Θεοῦ, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 ἐστὶ διὰ τὸ εἶναι Πνεῦμα Υἱοῦ.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ὁμιλίας.

ΙΑ'. e Ἐὰν δὲ ἀκούσης λέγοντος· e Ἀποστελῶ ὑμῖν
 e τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » μὴ τὴν Θεοῦ τα ἐκλάβῃ.
 e Θεός γὰρ οὐκ ἀποστέλλεται. Ὅμοιατά ἐστι ταῦτα
 e τὴν ἐνέργειαν σημαίνοντα, οἷον τὰς ὁ ἀποστελῶν
 e εἰς ἐκεῖνον ἀποστελλεῖ τοὺς τοποῦς, ἐν οἷς μὴ πρῶ-
 e ἐστιν. Ὑποθεῖναι ἐμὲ εἶναι τὸν λαλοῦντα ἐν τῷ
 e καθίσματι τούτῳ· οὐ δύναμαι εἰπεῖν τινα, Δεῦρο,
 e ἀποστελῶ σε ὡς. Ἰούτο οὐκ ἐστὶ πέμψαι, ἀλλὰ
 e συγκαθίσει, ἡ παραστήσει. Εἰ ἐξ ὁ Θεός παντα-
 e χοῦ, e Τὸν οὐρανὸν γὰρ καὶ τὴν γῆν ἐγὼ παλάμη
 e ποῦ πέμψαι ὁ πανταχοῦ ὢν. e Ἐὰν ἀναθῶ εἰς τὸν
 e οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· e Ἐὰν καταθῶ εἰς τὸν ἅγιον,
 e πάροι· e Ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγὰς μου κατ' ὀρ-
 e θρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἐσχάτα τῆς θύλας
 e σης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με· e οὐκ
 e οὐκ ὁ Θεός ἀποστέλλει; Ἀλλ' ἔρα μὴ αὐτὸς μὲν
 e πανταχοῦ, ὁ δὲ ἀποστελλόμενος, οὐ πανταχῆ; e Ἀπο-
 e στείλει ὁ Θεός τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον· » ἀρ' ὡς

» Joan. xvi, 7. » Jerem. xiiii, 24. » Psal. cxxxviii, 8. »

« μὴ παρόντα ἐν τῷ κόσμῳ ; Πῶς οὖν Ἰωάννης ὁ Ἀ
 « εὐαγγελιστὴς λέγει : « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ
 « κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » Πῶς οὖν ἀπεστάλη εἰς
 « τὸν κόσμον ; πάλιν ἀπεστάλη ὁ ἀποσταλεὶς, καὶ
 « ἔμεινε ὁ ἀποστελλας ἄνω καὶ ὁ ἀποσταλεὶς κάτω ;
 « Πῶς ἔλεγε, « Καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστι ; »
 « Ἀσφάλισαι τὸν λόγον. Δύναται γὰρ εἰπεῖν ὁ αἰρε-
 « τικὸς, Μετ' ἐμοῦ ἐστι τῆ βοηθεῖα· ὡς λέγω καὶ γὰρ
 « Ὁ θεὸς μετ' ἐμοῦ ἐστιν. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς· ἀλλὰ
 « εἶ ; Ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων. » Εἰ μετ' αὐ-
 « τοῦ ἦν καὶ ἐν αὐτῷ ἔμεινε, πῶς ἐκεῖνος ἀπέστει-
 « λεν ; ἢ πῶς οὗτος ἀπεστάλη ; Ἐπεὶ γὰρ ἦλθον,
 « οἱ δύο ἦλθον, καὶ οὐδεὶς ἀπεστάλη· εἴτε ἔμεινε
 « ὁ Πατὴρ ἄνω, πῶς λέγει ὁ Υἱὸς, « Ὁ πατὴρ μετ'
 « ἐμοῦ ἐστιν, » εἰ ἄνω ἔμεινε ὁ ἀποστελλας ; Πῶς
 « ἔχει μετ' αὐτοῦ ὁ ἀποσταλεὶς τὸν ἀποστελλαντα ; B
 « Ἐγὼ γὰρ », εἶπεν, « ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ
 « μετ' ἐμοῦ ἐστι. » Πῶς οὖν ὁ ἀποσταλεὶς λέγει, « Ὁ
 « πατὴρ ἐν ἐμοί ; » Πῶς δὲ πάλιν ἀπέστειλεν ;
 « Ὅταν οὖν λέγῃ « Πέμψω ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ
 « ἅγιον, » τὴν δωρεάν λέγει τοῦ Πνεύματος, καὶ
 « ἵνα μάθητε ὅτι ἡ δωρεὰ πέμπεται, τὸ δὲ Πνεῦμα
 « οὐκ ἀποπέλλεται, ὁ Σωτὴρ λέγει τοῖς ἀποστό-
 « λοις : « Μείνατε ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἂν ἐνδύσηθε
 « δύναμιν ἐξ ὕψους. Ἀἰψέσθε γὰρ δύναμιν ἐπελ-
 « θόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Κἂν
 « ἡ δύναμις ἦν χορηγομένη, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ
 « χορηγοῦν. Πάντως γὰρ ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ
 « Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστη καθὼς βούλεται.
 « Σὺ μὲν οὖν οὐ δύνῃ δεῖξαι πεμπομένον τὸ Πνεῦμα
 « τὸ ἅγιον ἀπὸ γυμνῆς τῆς θεότητος. Ἐάν δέ σοι C
 « εἰδῶ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀποστελλόμε-
 « νον ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τί ποιήσεις ;
 « ἢ ἀρῆσαι τὸν Χριστὸν καὶ ἀπάλειψον τὰς Γραφάς,
 « ἡ δοῦλος ὢν τοῦ Χριστοῦ, ὑποτάττω ταῖς Γραφαῖς.
 « Καὶ τοῦ, φησὶν, εἰρηται τοῦτο ; Ἄκουε τοῦ Θεοῦ
 « λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου τοῦ κήρυκος τῆς
 « εὐσεβείας : « Ἀκούε μου, » φησὶν, « Ἰακώβ καὶ
 « Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλώ. Ἐγὼ θεὸς πρῶτος καὶ ἐγὼ
 « μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ θεὸς οὐκ ἐστι. »
 « Προσέχετε, λοιπὸν γὰρ ἐνταῦθα ἐδ ζητούμενον.
 « Τίς ὁ εἰπὼν ταῦτα, ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός ; Ὅρα πῶς
 « ἐν μοναρχίᾳ τύπη τὴν Τριάδα κηρύττει συγκε-
 « καλυμμένως, « Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ
 « ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ θεὸς οὐκ ἐστι. » Τίς ὁ ταῦτα
 « λέγων ; ὁ Δημιουργός. Ἐπάργει γὰρ : « Ἐγὼ τῆ
 « χειρὶ μου ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. » Βλέπε πῶς ὁ
 « Δημιουργὸς λαλεῖ. « Καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐστε-
 « ρώσε τὸν οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετει-
 « λάμην. Ἐγὼ ἤγειρα μετὰ δικαιοσύνης βασίλειά,
 « καὶ πᾶσαι αἰδοί μου εὐθείαι. « Εἰπὼν ταυτὸν δη-
 « μιουργὸν καὶ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, λ. γ. γ. γ.
 « λοιπὸν ταῦτα· « Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ ἐλάλησα
 « ὑμῖν ταῦτα, οὐδὲ ἐν τόπῳ σκοτεινῷ. » Εἰπὼν ὅτι
 « Ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ ἐποίησα τὸν οὐρανόν· ὅτε
 « ἐγένοντο, ἐκεῖ ἤμην » καὶ νῦν, « Κύριος ἀπέστει-

« Quomodo igitur Joannes evangelista dicit : « Om-
 « nia per ipsum facta sunt. In mundo erat, et
 « mundus per ipsum factus est » ? Quomodo
 « igitur iterum in mundum missus est ? Num ite-
 « rum missus est, qui alias missus est, et mansit
 « qui misit, supra, et qui missus est, infra ? Quo-
 « modo dicebat : « Et qui misit me mecum est » ?
 « Obsecro, diligenter attendas, secure serva ser-
 « monem. Potest enim dicere Hæreticus : Mecum
 « est suo auxilio, sicut et ego dico : Deus mecum
 « est. Non dixit simpliciter : sed quid ? Pater in
 « me manens, si mecum erat, et mecum mansit,
 « quomodo ille misit, vel quomodo hic missus est ?
 « Si enim venerunt, duo venerunt, et neuter missus
 « est. Et si mansit supra Pater, quomodo dicit
 « Filius, « Pater meus mecum est » ? si supra
 « mansit qui misit : quomodo secum habet mis-
 « sus mittentem ? « Ego enim, dixit, in Patre. et
 « Pater mecum est » . Quomodo igitur missus
 « dicit : Pater in me est ? Et quomodo iterum mi-
 « sit ? Igitur cum dicit, « Mittam vobis Spiritum
 « sanctum, » donum dicit Spiritus, et ut discatis
 « donum mitti, Spiritum autem non mitti, Salva-
 « tor dicit apostolis : « Manete in Hierusalem, do-
 « nec induamini virtute ex alto, et sumatis virtu-
 « tem supervenientis Spiritus sancti in vos » .
 « Licet virtus suppeditabatur, Spiritus tamen erat,
 « qui suppeditabat Omnia enim operatur unus, et
 « idem Spiritus, dividens unicuique, ut vult. Tu
 « ergo non potes ostendere mitti Spiritum sanctum
 « a pura Deitate : ego autem si ostendero tibi
 « factorem cœli et terræ mitti a Spiritu sancto,
 « quid facies ? vel nega Christum, vel expunge
 « Scripturas, vel cum sis servus Scripturarum,
 « obedi Scripturis. Et ubi, inquit, dictum est hoc ?
 « Audi Deum dicentem per prophetam Esaiam,
 « pietatis præconem : « Audi me, dicit, Jacob, et
 « Israel, quem ego accerso : Ego Deus primus, et
 « Deus posthac, et præter me Deus non est » .
 « Attendite oro, : restat enim hic quod quæritur.
 « Quis hæc dicit, Paternæ an Filius ? Vide quo-
 « modo in figura monarchiæ Trinitatem obscure
 « prædicat. « Ego deus primus, et ego posthac et
 « præter me non est Deus. » Quis est, qui hæc di-
 « cit ? mundi Conditor, subdit enim : « Ego manu
 « mea fundavi terram » . Vides opificem loqui ?
 « Et Spiritus meus firmavit cælum. Ego omnibus
 « stellis mandavi. Ego excitavi cum justitia regem,
 « et omnes viæ meæ rectæ. » Cum seipsum dixisset
 « factorem cœli et terræ, subnectit : « Non ab ini-
 « tio in occulto locutus sum vobis hæc, neque in
 « loco tenebroso » . Dicens : « Fundavi terram,
 « et creavi cælum » ; quando facti sunt illi,
 « aderam, » et nunc, « Dominus misit me, et Spiritus
 « illius. » Te scilicet, qui fecisti cælum et terram
 « Dominus misit secundum carnem. Factor cœli in-

¹⁰ Joan. i, 3, 10. ¹¹ ibid. viii, 29. ¹² ibid. xvi, 32. ¹³ ibid. xiv, 11. ¹⁴ Luc. xii, 40. ¹⁵ Isa.
 xlv, 12. ¹⁶ ibid. 13. ¹⁷ Psal. xxxii, 6. ¹⁸ Joan. xviii, 20. ¹⁹ Jerem. xlviii, 13.

« tonat : « Dominus misit me et Spiritus illius. » Missionem Spiritus Hæretici capiunt in contumeliam. « Misit Pater, non locum deserens, nec loco trans-
« laus. Misit Filius Spiritum non divisus. Et id-
« circo Scriptura dicit ⁴⁶ : « Deus effudit donum Spi-
« ritus sancti, » Divinitas non effunditur sed do-
« num, propter hoc, ut demonstraretur, quia hoc,
« quod effunditur, non est Spiritus sanctus, sed
« Spiritus Dei gratia, dicit David Christo : « Effusa
« est gratia in labiis tuis ⁴⁷. » Gratia effunditur,
« non qui largitur gratiam. Si æqualis honor præ-
« dicatur, et illud, a se ipso, manifestatum est, nec-
« non et illud, De meo accipiet, quasi a puteo in-
« terpretari quis potest.
« μία κηρύττεται, καὶ τὸ, ἀφ' ἑαυτοῦ, σεσαφηνίστα, καὶ τὸ, ἀπ' ἐμοῦ λήψεται, ὡς ἀπὸ δεξαμενῆς ἐρ-
« μηνεύεται. »

† *Animadversio.*

« Curiosus mentem sige, considera que, qua ra-
« tione divinus iste Pater effusionem missionemque
« Spiritus intelligat, exponatque, ut, cum audis, a
« Domino Spiritum effundi, mittique, ad præsen-
« tem hanc expositionem similes dictiones confe-
« ras componasque.

Refutatio.

Asserente Chrysostomo, Deum non mitti, rur-
« sumque donum mitti ; Spiritum vero! non mitti,
« cum Filius dicit, « Mittam vobis Spiritum sanc-
« tum : » necnon, Deitatem non effundi, sed donum ;
« Item, quod effunditur non esse Spiritum sanctum,
« sed Dei gratiam, propterea non eum ipsum Para-
« cletum indicari existimas, sed gratiam quamdam,
« veluti ab eo avulsam. Cum Scriptura asserit, Spi-
« ritum sanctum a Domino effundi, mittique ; si hæc,
« inquam, opinaris de Spiritu sancto, qui a Domino
« effunditur, et mittitur, plane a vera rectaque sen-
« tentia longe omnium evagaris. Et meorum dictorum
« testis fuerit Spiritus dator, et suppeditator, qui,
« cum in Evangelio dicit, « Cum venerit Paracletus,
« quem ego mittam vobis ex Patre ⁴⁸, » non gratiam
« quamdam spiritalem, veluti ab essentia Spiritus
« divisam ac sejunctam insinuat, sed Paracletum ip-
« sum, qui est Deus perfectus, et verus, uti Pater
« et Filius est. Si itaque Deus est, qui a Domino
« effunditur, mittiturque Spiritus, scito, cum Chry-
« sostomum audis dicentem, Deus non mittitur, et
« quod effunditur non est Spiritus sanctus, sed Dei
« Spiritus gratia, hanc tantum ob causam enuntiasse,
« ne quis separationem aliquam, atque divisionem
« localem sibi animo fingat, cum Deum intelligit,
« mitti atque effundi. Quandoquidem si in eam sen-
« tentiam non accipiatur illud, Deus non mittitur,
« quomodo Deum asseremus Filium missum a Patre?
« Et si hæc tibi vera videntur esse, discito, licet
« missio, et demissio, quæ in nobis sit, Spiritus,
« habituales habitationem significet, ex ipsa nihilominus
« missione, atque dimissione clarum remanere. Spiritum ex mittente, et dimittente Domino

« λέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Ἐπὶ τὸν ποιήσαντα
« τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν Κύριος ἀπέστειλε κατὰ
« τὴν σάρκα. Ὁ ποιητὴς οὐρανοῦ λέγει : « Κύριος ;
« ἀπέστειλέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Τὴν ἀπο-
« στολὴν οἱ αἱρετικοὶ τοῦ Πνεύματος εἰς ὕδριν
« λαμβάνουσιν. Ἀπέστειλε Πατὴρ, οὐ μεταστάς,
« Ἀπέστειλεν ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, οὐ διαιρεθείς.
« Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή, « Ὁ Θεός, » φησὶν, « ἐξ-
« ἔχει τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Θεότης
« οὐκ ἐκχέεται, ἀλλ' ἡ δωρεά. Διὰ τοῦτο, ἵνα δεῖ-
« χθῆ, ὅτι τὸ ἐκχυνόμενον οὐ Πνεῦμα ἅγιον, ἀλλ'
« Πνεύματος Θεοῦ χάρις, λέγει Δαυὶδ τῷ Χριστῷ·
« Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χειρὶ σου. » Χάρις ἐκχέ-
« ται, οὐχ ὁ δωρούμενος τὴν χάριν. Ἐὰν ἡ ὁμοτι-
« ται, οὐχ ὁ δωρούμενος τὴν χάριν. Ἐὰν ἡ ὁμοτι-

B

Ἐπιστοσία.

« Ἐπίστησον ἀκριβῶς, πῶς ὁ θεοφόρος οὗτος
« τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔκχυσιν καὶ ἀποστολὴν
« καὶ νοεὶ καὶ διδάσκει, ἵν' « ὅτε ἀκούεις παρὰ τοῦ
« Κυρίου τὸ Πνεῦμα προχεόμενον καὶ ἀποστελλόμε-
« νον, πρὸς τὴν παρούσαν ἐρμηνείαν καὶ τὰ; τοιαῦ-
« τα; συμβιβάξης φωνάς. »

Ἀντιβόησις.

Τοῦ Χρυσορρήμονος εἰπόντος, Θεός οὐκ ἀποστελ-
« λεται, καὶ πάλιν, Ἡ δωρεὰ πέμπεται, τὸ δὲ Πνεῦμα
« οὐκ ἀποπέλλεται, ὅταν ὁ Υἱὸς λέγῃ, « Πέμψω ὑμῖν
« τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » καὶ πάλιν, Θεότης οὐκ ἐκ-
« χέεται, ἀλλ' ἡ δωρεά. καὶ πάλιν, τὸ ἐκχυνόμενον
« οὐ πνεῦμά ἐστιν ἅγιον, ἀλλὰ Πνεύματος Θεοῦ χά-
« ρις, μὴ διὰ ταῦτα οὐχὶ αὐτὸν ἐκείνον δηλοῦσθαι
« τὸν Παράκλητον ὄν, ἀλλὰ χάριν τινὰ ἀποδισχοι-
« νισμένην ὡσπερ ἐκείνου. Ὅταν ἡ Γραφή λέγῃ,
« τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Κυρίου προχέεται καὶ
« ἀποπέλλεται, » πῶς βάλειν ἴσθι τῆς τοῦ ἁγίου
« διανοίας. Καὶ μάρτυς τῶν ἐμῶν λόγων αὐτὸς ὁ τοῦ
« Πνεύματος δοτὴρ τε καὶ χορηγός. Λέγων γὰρ ἐν Εὐ-
« αγγελίοις, « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ
« πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, » οὐχὶ χάριν τινὰ
« πέμπειν ἐμφαίνειν πνευματικὴν, οἴονε! τῆς οὐσίας
« ἀποδιηρημένην τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' αὐτὸν τὸν
« Παράκλητον, ὅτις Θεός ἐστι τέλειος, καὶ ἀληθής, ὡς
« ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. Εἰ γοῦν Θεός ἐστι τὸ παρὰ
« τοῦ Κυρίου προχεόμενον καὶ ἀποστελλόμενον πνεῦμα,
« γινώθι ἀκούων τοῦ Χρυσορρήμονος λέγοντος τὸ.
« Θεός οὐκ ἀποπέλλεται, καὶ, τὸ ἐκχυνόμενον οὐ
« Πνεῦμά ἐστιν ἅγιον, ἀλλὰ Πνεύματος Θεοῦ χάρις,
« ὡ; διὰ τοῦτο ταῦτ' εἶρηκεν, ἵνα μὴ τις διάστασιν
« τινὰ φαντάσθαι τοπικῆ; Ἐπὶ ἀκούων πεμπόμενον
« καὶ ἀποστελλόμενον. Ἐπεὶ, εἰ μὴ εἰς τοιαύτην ἔν-
« νοσιαν ἐκληφθεὶ τὸ, « Θεός οὐκ ἀποπέλλεται, »
« πῶς ἂν Θεός ὁμολογηθεῖ, ὁ ἀποστελλόμενος; Υἱὸς
« παρὰ τοῦ Πατρὸς; Καὶ εἴπερ ἀληθῆ σοι ταῦτα δο-
« κεῖ, μάνθανε ὡς κἄν καὶ ἡ πέμψις καὶ ἡ ἀποστολή
« τὴν εἰς ἡμᾶς γενομένην παρὰ τοῦ Κυρίου σχετικὴν
« ἐνοίκησιν δηλώσει τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς
« τῆ; πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆ; ἀναφανίσεται ὑπάρ-

⁴⁶ Act. II, 38. ⁴⁷ Psal. XLIV, 5. ⁴⁸ Joan. xv. 26.

χειν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ πέμποντος καὶ ἀποστέλλον- A esse, propter eas, quas in supra jam digestis re-
τος, αὐτὸ Κυρίου δι' οὓς ἐν ταῖς προλαβούσαις ἀν- futationibus rationes adduximus.

τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγου.

εἰς. Πρὸ δέκα ἡμερῶν εἰς τὸν θρόνον ὁ Χριστὸς
εἰ ἀνέβη τὸν βασιλικὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ-
εἰ ἐβη σήμερον πρὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, καὶ
εἰ ἀνήνεγκεν ὁ Χριστὸς τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν,
εἰ καὶ κατήνεγκε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕτερος Κύριος
εἰ διανέμων τὰ δῶρα ταῦτα. Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα
εἰ Κύριός ἐστι, καὶ διανεύαντο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκο-
εἰ νομίαν, Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐπω
εἰ δέκα ἡμέρας εἶχεν ἀναθῶν ὁ Χριστὸς, καὶ χαρι-
εἰ σματα ἡμῖν ἐπεμψε πνευματικά, δῶρα τῆς κατα-
εἰ λυγῆς ἐκείνης. Ἴνα γὰρ μηδεὶς ἀμφιδόλλῃ καὶ B
εἰ διανοηθῇ, τί ποτε ἔρα ἀναθῶν ὁ Χριστὸς ἐποίη-
εἰ σεν; Ἄρα κατήλλαξε τὸν Πατέρα; ἔρα ὡσὺν
εἰ αὐτὸν εἰργάσατο; βουλόμενος ἡμῖν δηλώσαι ὅτι
εἰ κατήλλαξεν αὐτὸν τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ, καὶ τὰ
εἰ δῶρα τῆς καταλλαγῆς ἐπεμψεν. »

Ἐπιστοασία.

εἰ Ὁμοίως πρόσχες καὶ τῇ τοιαύτῃ περικοπῇ,
εἰ συνζούσῃ τῇ ἀνωτέρᾳ, καὶ σαφῶς διδασκούμεν καὶ
εἰ αὐτῇ χαρίσματα καὶ δωρεὰς τοῦ Πνεύματος πέμ-
εἰ ποντα τὸν Υἱὸν, οὐ μὴν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα. »

Ἀντιρήσεις.

Ὅσον σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων! Χαρίσματα
καὶ δωρεὰς τοῦ Πνεύματος πέμποντα τὸν Υἱὸν ἔφη, C
οὐ μὴν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔοικας φρονεῖν οὕτω
παρὰ τοῦ Υἱοῦ πέμπασθαι τοῦ Πνεύματος ἐκ χα-
εἰ ρίσματα, ὡς περ ἀποδιεσπασμένα καὶ διεσχοινοσμένα
τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' ὁ ἄγιος Κύριλλος ἐν τῷ ἐβδό-
μῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν οὕτως ἔφη. « Ἐν τούτῳ
γεωόμενον ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν ὁ Χριστὸς ἐκ τοῦ
Πνεύματος οὐ ἔδωκεν ἡμῖν. Ἐνοικον γὰρ ἐνηλις-
εἰ μένον καταπλουτοῖ τις αὐτὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς
ὅντα θεὸν, οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ διεσπασμένον οὐ-
εἰ σωθῆς αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα λαβὼν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ
τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσην ὡς
πρὸς αὐτὸν κυριότητα φοροῦν. » Καὶ πάλιν ἐν τῇ
ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην. « Θεός ἐστι καὶ ἐκ
θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ Πνεῦμα, οὐ δὲ καὶ μετῴχειν διὰ
εἰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀξιούμεθα. ἔπει κατὰ τινα D
τρόπον νοεῖ θεοῦ ἴσμεν, εἰ μὴ θεὸς κατὰ φύσιν τὸ
Πνεῦμα ἐστὶ. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῶν πρὸς
Ἑρμεῖαν πρὸς τοὺς λέγοντας ὡς οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα,
ἀλλ' ἡ εἰ αὐτοῦ χάρις ἐνσημαίνεται ἡμῖν, ὁποῖόν τι
λέγεις καὶ σὺ νῦν, οὕτως ἔφη. « Ἐἴπερ τὸ τὴν θεῖαν
ἡμῖν ἐγχαράττον εἰκόνα καὶ σημάντρον δίκην ἐμ-
εἰ ποιοῦν τὸ ὑπερχόσιμον οὐχὶ τὸ Πνεῦμα ἐστὶν, ἀλλ'
ἡ εἰ αὐτοῦ χάρις, ἀναγκαῖον ἦν εἰκόνα τῆς χάριτος
καὶ οὐχὶ μᾶλλον θεοῦ διακακῆσθαι τὸν ἀνθρώπων. »
καὶ πάλιν. « Ἄλλ' εἰ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος
διεσχοινοσμένη τις ἦν δι' αὐτοῦ χάρις τί μὴ ἐζη-
εἰ σαφῶς ὁ μὲν μακάριος Μωϋσῆς ὅτι παρενηνεγμένῳ
τῷ ζώῳ πρὸς τὸ εἶναι λοιπὸν ἐνεψύσθη χάρις ὁ
πάντων Δημιουργός, τὴν διὰ πνοῆς τῆς ζωῆς, ὁ

ΠΑΤΡΟΛ. ΓΝ. CXXI.

Ejasaem ex oratione in Pentecosten.

12. « Ante dies decem Christus ad regium
« thronum ascendit, et hodierno die Spiritus san-
« ctus ad naturam nostram descendit : nosiras
« primitias Dominus in caelum evexit, et Spiritum
« sanctum demisit : alius est Dominus, qui hæc
« dona distribuit. Nam Spiritus sanctus est Domi-
« nus, et dispensationem nostra causa susceptam
« Pater et Filius et Spiritus sanctus inter se di-
« viserunt. Nondum decem elapsi dies erant, ex
« quo Christus ascenderat, et spiritalia nobis dona
« misit, reconciliationis illius munera. Ne quis
« ambigeret, et quæreret, quid tandem in caelum
« ascendens Christus egisset? num Patri nos re-
« conciliasset? num propitium ipsum reddidis-
« set? ut nobis ostenderet se naturæ illum nostræ
« placatum reddidisse, confestim vobis reconci-
« liationis illius dona misit. »

Animadversio.

« Hæc item pericope, si animo attendas, cum
« superiori concordat, et plane te docet, dona et
« munera Spiritus Filium mittere, non autem Spi-
« ritum ipsum.

Refutatio.

Quale tibi verbum fugit a septo dentiam! Dona
et munera Spiritus mitti a Filio dixisti, non autem
ipsum Spiritum, et illius esse opinionis videris,
quæ assertit, a Filio mitti Spiritus dona, veluti se-
juncta ac separata ab eodem Spiritu. Sed divus
Cyrillus libro octavo ad Hermiam [scribit : « Hoc
unum scimus, in nobis Christum esse ex Spiritu,
quem elargitus est nobis : domesticum enim atque
incolam abunde possidebit eum, qui natura ve-
reque Deus est, non externum aut disjun-
ctum ab ipso essentialiter Spiritum acci-
piens, sed illum qui ex ipso, et in ipso, et proprius
est illius, et æqualem, si cum eo conferatur, digni-
tatem habet. » Et rursus in expositione Evangelii
secundum Joannem : « Deus est, et ex Deo secun-
dum naturam Spiritus, cuius participes fieri per
fidem, quam habemus in Christo, digni effici-
mur, cum alias quodammodo templa Dei sumus, si Deus
secundum naturam Spiritus non est. » Et iterum
libro septimo ad Hermiam adversus eos, qui asse-
rebant non ipsum Spiritum, sed illius gratiam in
nobis signari, quale nunc tu quoque intonas, sic
ait : « Si quod nobis divinam imaginem imprimit,
et notæ instar pulchritudinem cœlestem ingerit,
non est Spiritus ipse, sed gratia per ipsum, hec-
cessario homo gratiæ imago, et non Dei vocandus
esset. » Rursusque, « Quodsi ab essentia Spiritus,
quam per ipsum consequimur, gratia disjuncta, ac
avulsa est, quare non palam beatus Moyses dixit,
cum animal ad id quod est productum fuisset,
postmodum insufflavit gratiam rerum omnium

Conditor, per flatum vitæ : et Christus nobis, Accipite gratiam per ministerium Spiritus sancti : sed in creatione hominis status vitæ vocatus est, quod insufflatum est : vita namque vera est deitatis natura, si modo verum est, nos in illa vivere, moveri et esse. Voce vero Salvatoris Spiritus sanctus dicitur est, idem ipse ejusdem Spiritus, quem animabus fidelium inhabitare facit, atque introimit, et per ipsum et in ipso immutat in formam, quam in ipso sui initio possedit? His a divo Cyrillo una cum aliis plerisque Patribus, quorum dicta ob brevitatē derelinquuntur, decretis, scito magnæ culpæ fieri obnoxium, asserentem, non ipsum Spiritum, sed Spiritus donā Filium mittere. Licet enim et habitalem inhabitatōnem Spiritus missio nolet, sed ipse rebus omnibus præbens Paracletus est, qui habitari, modo et ratione, quæ verbis exprimi nequeunt.

Ejusdem ex eadem oratione.

15. « Quoniam vero nondum fuerat crucifixus, non erat, ait, Spiritus sanctus hominibus datus. Vox quippe glorificatus, idem valet, quod crucifixus. Nam etsi res est natura sua ignominiosa, quia tamen eorum causa flebat, quos amabat, gloriam illam Christus appellat. Quare vero, dic, quæso, ante resurrectionem non est Spiritus datus? Quoniam in peccatis erat orbis terrarum, in offensionibus, odio, et ignominia; cum nondum oblitus Agnus esset, qui mundi tollit peccatam. Quodiam igitur nondum crucifixus fuerat Christus, reconciliatio nondum facta erat : cum vero nondum esset facta reconciliatio, merito neque Spiritus mittebatur. Quare reconciliationis indicium est, Spiritus missio. Propterea dicit etiam Christus : « Expedite vobis, ut ego vadam : si enim non abiero, ille non veniet : si enim non abiero, et Patrem reconciliaverō, inquit, Paracletum vobis non mittet. »

Animadversio.

« Audisne, quomodo hic orbis terrarum Magister palam edicit, Patrem per Filium reconciliatum misisse Spiritum? »

Refutatio

Annon ut quoque audis Spiritum missum, non vero simplicem gratiam, tanquam avulsam a Spiritu, sed ipsum Paracletum? Si itaque Paracletus mittitur a Patre, et Filius in hac missione non conjungitur a Patre, dum mittitur Paracletus per Filium una missione, et una datione, plane apertum remanet, Paracletum ex Patre procedere, et Filium in processione hac non segregari a Patre, cum Paracletus per Filium procedat processione unica, et existentia unica, non alia quidem a Patre, alia per Filium, ut veritatis calumniatores suspicentur.

69 Jean. xvi, 7.

Α Χριστός δὲ ἡμῖν, Λάβετε χάριν τὴν δι' ὑπουργίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίᾳ πνοή ζωῆς ἐνόμασται τὸ ἐμφυσθῆν, ζωὴ γὰρ ἀληθῆς ἢ τῆς θεότητος φύσις· εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὡς ἐν αὐτῇ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. Διὰ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς Πνεῦμα ἁγίον ἐκρήται αὐτὸ που κατὰ τὸ ἀληθὲς ταῖς τῶν Πιστευόντων ψυχαῖς ἐγκατοικίζοντες τε καὶ ἐνιέντες τὸ Πνεῦμα, καὶ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ μεταπλάττοντες εἰς εἶδος τὸ ἐν ἀρχαῖς. Ἡ τοιαῦτα τοῦ ἁγίου Κυρίου θεολογοῦντος σὺν ἄλλοις τῶν Πατέρων πολλοῖς, ὧν αἱ ῥῆσεις διὰ τὴν μακρηγορίαν παρεθήσαν, ἴσθι οὐ μετρίῳ ὑποκεισθαι τῷ κρίματι τὸν λέγοντα, ὡς οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πνεύματος χαρίσματα πέμπων ἐστὶν ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ καὶ τὴν εἰς τοῦς ἁγίους σχετικὴν ἐνοικίαν τοῦ Πνεύματος ἢ πέμψης ἔρηξ, ἀλλ' αὐτός ὁ πανταχοῦ παρών Παράκλητός ἐστιν ὁ ἐνοικῶν ἀβήρως καὶ ὑπὲρ λόγον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

γ'. « Ἐπεὶ γὰρ οὐπω ἐσταυρώθη, οὐκ ἦν, φησ', Πνεῦμα ἁγίον τοῖς ἀνθρώποις δοθέν. Τὸ γὰρ ἐσταυρώθη ἐστὶν ἐδοξάσθη. Εἰ γὰρ καὶ φύσις τὸ πᾶγμα ἐπονείδιστον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπὲρ τῶν φιλουμένων ἐγίνετο, δόξαν αὐτὸ καλεῖ ὁ Χριστός. Καὶ τίνας ἐνεῖκεν, εἰπέ μοι, πρὸ τοῦ σταυροῦ οὐκ ἐδόθη τὸ Πνεῦμα; « Ὅτι ἐν ἀμαρτίαις ἦν ἡ οἰκουμένη, ἐν προσηκοῦσιν, ἐν ἐχθρῶ καὶ ἀτιμίᾳ, οὐδέπω τοῦ Ἄμνου προσενοχθέντος, τοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἀφροντος τοῦ κόσμου. « Ἐπεὶ οὖν οὐδέπω ἦν ὁ Χριστὸς σταυρωθείς, οὐδέπω ἦν καταλλαγῆ γενομένη· τῆς δὲ καταλλαγῆς ἐμήπω γενομένης, ἐκλότως οὐδὲ τὸ Πνεῦμα πέμπετο. Ὅστε καταλλαγῆς τακμηρίον τὸ, τὸ Πνεῦμα ἀποσταλῆναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς φησὶν· « Συμψέρετε ὁμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ἐκεῖνος οὐ μὴ ἔλθῃ. Ἄν μὴ ἀπέλθω ἐκεῖ, καὶ καταλλάξω τὸν Πατέρα, φησὶν, οὐ πέμπει ὁμῖν τὸν Παράκλητον. »

Ἐπιστολία.

« Ἀκούεις, πῶς ἐναυθῶ φανερῶς διδάσκει ὁ τῆς οἰκουμένης διδασκαλὸς τὸν Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ καταλλαγέντα πέμψαι τὸ Πνεῦμα; »

Ἀντιβῆσις.

Ἄλλ' ἀκούεις καὶ σὺ, πῶς τὸ περπόμενον Πνεῦμα οὐκ ἐπὶ ὡς ἐστὶ πεμπόμενῃ χάρις, οἷον ἐπονειδιστάσμεν τοῦ Πνεύματος; ἀλλ' αὐτὸς ὁ Παράκλητος; Εἰ γοῦν ὁ Παράκλητος πέμπεται παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ πέμψει ταύτῃ οὐ διήρηται τοῦ Πατρὸς, καθότι πέμπεται ὁ Παράκλητος διὰ Υἱοῦ πέμψαι μὲ καὶ δοσε μὲ, εὐθελον ὡς ὁ αὐτὸς Παράκλητος ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ ἐκπορεύσει ταύτῃ οὐ διήρηται τοῦ Πατρὸς, καθότι ἐκπορεύεται ὁ Παράκλητος διὰ Υἱοῦ ἐκπορεύσει μὲ καὶ ὑπάρξει μὲ, οὐκ ἄλλῃ μὲν παρὰ Πατρὸς, ἐτέρῃ δὲ διὰ Υἱοῦ, ὡς οἱ τῆς ἀληθείας τυχοφάνται φασίν.

PHASEIS ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ. Α

DICTA MAGNI BASILII.

Ἐκ τῆς πρὸς Εὐστάθιον τὸν Ἀρμένιον ἐπιστολῆς.

Ex Epistola ad Eustathium Armenium.

17. « Τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται διδαχθέντας, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμοῦ λογούμεν ἀκτίστως. »

14. « Cum Spiritum veritatis ex Patre procedere didicerimus, ex Deo esse profitemur increate. »

Ἐπιστοαία.

Animadversio.

« Ὅρα καὶ τὸν οὐρανοφάντορα τοῦτον Πατέρα ἐκ τῆν τοῦ Πνεύματος ἐκπάρουσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐδογματίζοντα. »

« Vide et rerum coelestium revelatorem hunc Patrem; Spiritus processionem ex Patre decernentem. »

Ἀντιβήσεις.

Refutatio.

Ἄλλ' ὅρα καὶ σὺ τὸν οὐρανοφάντορα τοῦτον Πατέρα ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιβήτικῶν δογματίζοντα ἐκ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἔχον τὸ εἶναι, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅπως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμέναν καὶ γινώσκει ὡς ὁ ἅγιος οὐτως λέγων, « Τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται διδαχθέντας, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογούμεν ἀκτίστως, καὶ οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦτο λέγει τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν μαρτυρίαν ἐκ τῶν τοῦ Εὐαγγελίου παράγει ῥητῶν, ὅθεν ἀποδείχεται εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ γὰρ ἐπὶ πάντων, οἷς ἀθεολόγει τὴν κατ' Εὐνομίου σπουδὴν ἐπεδείκνυτο, λέγοντος ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου εἶναι τὸ Πνεῦμα κτιστὸν τε καὶ ποιητὸν, πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν ἔχε διηλεκτικῶς, ὡς εἰς πρώτην καὶ ἀναρχὸν αἰτίαν τὸν Πατέρα ἀναφέρειν τὸ Πνεῦμα, καὶ εἰς τὴν τοῦτου ἀπόδειξιν τὴν Εὐαγγελικὴν ῥῆσιν προβαίνειν, ἐξ ἧς τῆ Ἐκκλησίᾳ ἐπεγένετο ἀκτίστως ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ὁμολογεῖν. »

Sed vide tu quoque, rerum coelestium revelatorem hunc Patrem tertio adversus Eunomium Antirrhethico decernentem, « a Filio Spiritum habere quod sit, et ab eodem accipere et annuntiare nobis, et prorsus ex ea causa pendere: » tam intelligit sanctum humo cum asserit, « Spiritum ex Patre procedere, edocti, ex Deo esse confitemur increate, non ad denegandum etiam ex Filio Spiritum esse, similia dicere, sed ex evangelicis dictis testimonium proferre, quibus demonstratur Spiritum esse ex Patre. Cum enim in quibus suis de theologia tractatibus, conatus Eunomii assentis ex Filio solo Spiritum esse creatum factumque proponeret, ad id unice et continuo incumbabat, tanquam ad primam et absque principio causam Patrem referre Spiritum, ad quod demonstrandum dictum evangelicum in medium attulit, quo Ecclesia suasa, increate ex Deo esse Spiritum proditetur.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιβήτικῶν λόγων.

Ejusdem ex Antirrhethica adversus Eunomium.

18. « Τί ὄν αὐτὸ χρὴ λέγειν Πνεῦμα ἅγιον, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα ἀληθείας, ἀποστελλόμενον ἐκ παρὰ Θεοῦ, δι' Υἱοῦ χορηγούμενον, οὐ δοῦλον, ἀλλ' αἰετὸν, ἀγαθόν, ἡγεμονικόν, Πνεῦμα ζωοποιῶν, Πνεῦμα υἰοθεσίαι, ἐπιστάμενον πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Οὕτως δὲ καὶ ἐν τῇ Τριᾷδι ὁ πῆς μόνας διάσωθήσεται λόγος, [ἴσως] ἕνα μὲν Πατέρα ὁμολογούμεν καὶ ἕνα Υἱόν, καὶ ἕν Πνεῦμα ἅγιον. »

15. « Quo igitur nomine ipsum compellabimur? Spiritum sanctum, et Spiritum Dei, Spiritum veritatis, qui mittitur a Deo, et per Filium suppeditatur, non servum, sed bonum; sempiternum, principalem, Spiritum vivificantem, Spiritum adoptionis, Dei universa scientem. Hoc siquidem modo in Trinitate unitatis ratio conservabitur, cum unum Patrem proditemur, et unum Filium, et unum Spiritum sanctum. »

Ἐπιστοαία.

Animadversio.

« Ἄκουε ὅτι ἀποστέλλεται τὸ Πνεῦμα παρὰ Θεοῦ, ἡτοῦ τοῦ Πατρὸς, καθὼς ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω χρήσεως συμβιβάζει ἔχει; δι' Υἱοῦ δὲ χορηγεῖται, οὐ μὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται. »

« Audi Spiritum a Deo mitti, sive Patre, ut ex supra laudato dicto percipere poteris: per Filium vero suppeditari, non vero ex Filio procedere. »

Ἀντιβήσεις.

Refutatio.

Ὁ πῶς τὸ θεολόγωνμον ἄνδρα παρατρέπει σοφόν! Τί γὰρ συμβάλλον ἦν πρὸς τὸν προκειμένον σοὶ ἀγῶνα, ὅτι τὸ ἀποστέλλεσθαι τοῦ χορηγεῖσθαι διαίτης, καὶ τὸ μὲν δέδωκας τῷ Πατρὶ μετὰ τῆς παρὰ, τὸ δὲ τῷ Υἱῷ μετὰ τῆς διὰ; Ὅμως, ἐπεὶ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεσθαι, καὶ δι' Υἱοῦ χορηγεῖσθαι, ὡς διαφορὰν τινα ἔχοντα διαίρεις, καὶ οὐ λογίζῃ δηλοῦν ἐνταῦθα τὸν ἅγιον κοινὸν εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεσθαι, καὶ δι' Υἱοῦ χορηγεῖσθαι, ἔισσι τῷ εὐδαί διαγνώμονι συνιδεῖν ἐντεῦθεν, ὡς

Heu! quantum proprie sententiae amor, et in ea defendenda obstinatio hominem sapientem a recta via abductum in prava compellit! Quid enim ad propositum tibi certamen conferebat divisio illa, qua missionem a suppeditatione sejungis; et unum quidem Patri praepositione addita, a, alterum Filio cum praepositione, per, attribuis. Nihilominus cum a Patre mitti, et per Filium suppeditari uti diversa discriminas; nec opinaris his verbis sanctum innuere, Spiritum sanctum Patri et Filio communem esse, quod mittatur a Patre, et per Filium suppe-

ditetur, datur facultas recto cogitori inde intelligere, (e neque Italo contradicere, qui bene asserit, Spiritum ex utroque procedere, quoniam ex Patre per Filium procedit.

In alio adversus eundem Antirrhethico.

16. « Quomodo enim quæ separari nequeunt separabuntur, Verbum Dei, et Spiritus ex Deo per Filium ? »

Animadversio.

« Non dissimilla sunt quæ hic sanctus docet, ex Deo asserens Spiritum, sive ex Patre: sic enim illo, per Filium, datur intelligi.

Refutatio.

Non hoc quod tu dicis datur intelligi illo, per Filium, ex Patre scilicet: namque illud ex Deo, ut palam aperteque modis omnibus innotescit, propriam sententiam suspensam habet. Datur porro intelligi, Spiritum non continue et immediate, sed per Filium esse ex Patre.

Ejusdem ex oratione de Spiritu.

17. « Spiritus sanctus nihil in seipso adscititulum habet, sed ab æterno omnia possidet, ut Spiritus Dei, et ex ipso apparens, sui causam eum habens, ut sui ipsius fontem, indeque emanans, fons vero ipse prædictorum bonorum. Sed ipse quidem ex Deo effluens in hypostasi, quæ vero ex eo effluunt operationes ipsius sunt. Hinc Spiritum sanctum Deus in nos abunde effudit per Filium; effudit, non creavit: elargitus est, non condidit: dedit, non fabricavit. »

Animadversio.

« Illud, ex Deo, semper cum supradictis conneste, ex Patre scilicet illum intelligens, ut ex præsentis pericope manifesto comprobatur. Namque cum æquius sanctus dixisset, Spiritus Dei et ex Deo, quod postmodum subjunxerit, Effudit Deus per Jesum Christum, aperte indicavit de Patre, etiam reliqua asseruisse.

Refutatio.

Intelligere explanareque semper illud, ex Deo, tanquam ex Patre, optime satisque pie animadvertendum erat, magnum in divinis Basilium in prædicta pericope, ex Deo fluxum Spiritus, in hypostasi dixisse. Qui enim id annotat, facili negotio dignoscet, Spiritum etiam ex Filio effluentem in sua hypostasi effluere, tanquam qui per ipsum est ex Patre. Namque quid aliud erit effluxus in hypostasi, quam naturalis quædam et essentialis existentia?

Ejusdem, ex Interpretatione Psalmi 32 in dictum, Verbo Domini cæli firmati sunt. »

18. « Ut igitur Verbum creator cælum firmavit, pari modo et Spiritus Dei, qui a Patre procedit, ex ore nempe ipsius, ne quid ipsum extraneum,

οὐδὲ τῷ Ἰταλῷ ἀντιλέγεις καλῶς λέγοντι τὸ Πνεῦμα ἐξ ἀμφοῖν ἐκπορεύεσθαι διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Και ἐν ἑτέρῳ λόγῳ τῶν αὐτῶν Ἀντιρρήτικῶν.
 ις'. « Πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, Λόγος Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ; »

Ἐπιστοασία.

« Τὰ αὐτὰ κἀναυθα διδάσκει ὁ ἅγιος, ἐκ Θεοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα, ἦτοι: τοῦ Πατρὸς. Οὕτω γὰρ τὸ, δι' Υἱοῦ, νοεῖν δίδωσι. »

Ἀντιρρήσις.

Οὐ τοῦτο ὁ φησὶ δίδωσι νοεῖν τὸ, δι' Υἱοῦ, ἦγον τὸ, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τὸ γὰρ « ἐκ τοῦ Θεοῦ » κατὰ τὸ πάντῃ σαφὲς ἀπηρητισμένην τὴν οἰκείαν ἔννοιαν ἔχει. Δίδωσι δὲ νοεῖν τὸ μὴ τὸ Πνεῦμα προσεχῶς καὶ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ περὶ Πνεύματος λόγου.

ιζ'. « Οὐδὲν ἔχον ἐν ἑαυτῷ ἐπίκτητον, ἀδίδως ἔχον ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ παρηγόμενος, αὐτὸν ἔχον ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ, κἀκείθεν πηγάζον, πηγὴ δὲ αὐτὸ τῶν προειρημένων ἀγαθῶν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον, ἐνυπόστατόν ἐστι, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι εἰσιν αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐξέχεεν, οὐκ ἔκτισεν· ἔχαρισται, οὐκ ἐποίησεν, ἔδωκεν, οὐκ ἐδημιούργησεν. »

Ἐπιστοασία.

« Τὸ, ἐκ Θεοῦ, ἀεὶ πρὸς τὰ εἰρημίνα συμβίβαζε· ἐκ τοῦ Πατρὸς δηλονότι νοῶν καὶ ἐρμηνεύων αὐτὸ καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς παρουσίας περικοπῆς σαφῶς παρίσταται. Πολλάκις γὰρ εἰπὼν ὁ ἅγιος Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐκ Θεοῦ, διὰ τοῦ ἐπαγαγεῖν, Ἐξέχεεν ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σαφῶς εἶδιδεξεν ὡς περὶ τοῦ Πατρὸς κἀκεῖνα λέγει. »

Ἀντιρρήσις.

Τὸ μὲν νοεῖν καὶ ἐρμηνεύειν ἀεὶ τὸ, ἐκ Θεοῦ ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, κἀλλιστόν ἐστι καὶ πάνυ εὐσεβές· σημειωτέον δὲ καὶ ὅπως ὁ πόλις τὰ θεῖα Βασιλείας ἐν τῇ ἡδὴ ρηθείᾳ περικοπῇ τὸν ἐκ Θεοῦ πηγασμὸν τοῦ Πνεύματος ἐνυπόστατον εἰρηκεν. Ὁ γὰρ τοῦτο σημειωσάμενος εὐχερῶς διαγνώσεται ὡς τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πηγάζον ἐνυποστάτως πηγάζει, ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τί γὰρ ἂν ἄλλο εἴη πηγασμὸς ἐνυπόστατος δεῖ μὴ φυσικῆ τις ὑπαρξίς καὶ οὐσιώδης;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐρμηνείας 18^ο Ψαλμοῦ εἰς τὸ ρητόν τὸ φάσκον, Ἐφ' ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ οἱ οὐρανοὶ ἐστραπέωσαν. »

ιη'. « Ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς Λόγος ἐστραπέως τὸν οὐρανὸν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τοῦτέστιν ἐκ τοῦ στά-

ματος αὐτοῦ ἵνα μὴ τῶν ἔξωθεν εἶ και τῶν κτι- A
 σμάτων αὐτὸ κρῖνης, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν
 ὑπόστασιν δοξάζῃς. »

Ἐπιστοασία.

Ὁρξ κἀνταῦθα, πῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰπῶν
 ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχειν αὐτὸ
 τὴν ὑπόστασιν διδάσκει ὁ πολὺς οὗτος τὰ θεῖα
 Πατῆρ; Τούτω τοίνυν ἀκολουθῶν, ἔνθα ἐκ Θεοῦ
 τὸ Πνεῦμα ἀκούεις, ἐκ τοῦ Πατρὸς νδεις. »

Ἀντιβῆσις.

Δεῖ μὲν ὄρξν δεῖ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι
 τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος ἔφη· δεῖ δὲ ὄρξν και δεῖ ἐπήγαγε,
 τούτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Τοῦ γὰρ
 Μονογενοῦς στόματος ὄντος τοῦ Πατρὸς, ὡς πολ-
 λοι τῶν ἁγίων διατρένωσαν, ὁ λέγων παρὰ τοῦ B
 Πατρὸς, τούτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπο-
 ρεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ ἄλλο ἢ δεῖ ἐξ ἀμ-
 φοῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα ὁμολογεῖ; Και τὸ ἐκ Θεοῦ δὲ
 ἔχειν αὐτὸ τὴν ὑπόστασιν ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας και
 ἀρχῆς, και ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ πηγάζειν ἐνυποστάτως,
 ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ πηγάζον ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας και
 ἀρχῆς, οὐδέν τι διαφέρον ἐστίν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μ' ὀμιλλίας τῶν Ἑθικῶν.

Ἰθ'. « Οὐτε οὖν ἀλλέτριον τῆς Θεοῦ δόξης τὸ
 Πνεῦμα, ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος ἀρρήτως πε-
 φηνός, οὔτε αὐτὸς ὁ Θεός, ἀλλὰ Θεοῦ Πνεῦμα και
 παρὰ Θεῶν, ἀποστελλόμενον δὲ παρὰ Θεοῦ, και
 δι' Υἱοῦ χορηγούμενον, ὡς λέγεται μὲν ἐκ τοῦ
 Πατρικοῦ προσώπου, « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ C
 ἐστίν ἐπὶ σοί. » λέγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου δεῖ
 Παράκλητον πέμφω ὑμῖν, » ὄντινα και καλεῖ τὸ
 Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. »

Ἐπιστοασία.

Τὰ αὐτὰ τῇ προλαβοῦση περικοπῇ και ἡ παρ-
 οῦσα διδάσκει σε. Ὡς γὰρ ἐκείνη ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς, ἦτοι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι
 τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξεν, οὕτω και αὐτῇ, ἐκ τοῦ ἀρρήτου
 στόματος, ἀρρήτως αὐτὸ πεφηνέσαι δογματίζει.
 Μάνθανε δὲ και διὰ ταύτης τὸ, παρὰ Θεοῦ, ἀντί
 τοῦ, παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐκλαμβανόμενον. »

Ἀντιβῆσις.

Ἀληθές. Ὡς γὰρ ἡ προλαβοῦσα περικοπῇ παρα
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, τούτέστιν ἐκ τοῦ στόμα-
 τος αὐτοῦ, τὸ Πνεῦμα διδάσκουσα, ἐξ ἀμφοῖν εἶναι D
 αὐτὸ προδήλως παρέστησεν, ἅτε τοῦ Μονογενοῦς
 στόματος ὄντος τοῦ Πατρὸς· οὕτω και ἡ μετ' ἐκείνην
 τὸ οὐκ ἀλλέτριον τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἀρρήτως πεφη-
 νός ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος λέγουσα, τὰ αὐτὰ
 ἐκείνην διατετρένωσεν. Πλὴν ἐπισκοπεῖν δεῖ, και
 ὅπως ἐν τῇ ἡδὴ βῆσιση περικοπῇ, κοινὸν Πατρί
 και Υἱῷ ὁ ἅγιος τὸ Πνεῦμα δεδήλωκε κατὰ τὸ ἀπο-
 στέλλεσθαι μὲν αὐτὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς, χορηγεῖσθαι
 δὲ διὰ Υἱοῦ. Τοῦτο γὰρ προδήλως παρίστησεν ἐν τῷ
 ἐπάγειν, « Ὡς λέγεται μὲν ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσ-
 ὄπου, Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστίν ἐπὶ σοί, λέγεται
 και ὑπὸ τοῦ Κυρίου δεῖ Παράκλητον πέμφω ὑμῖν. »

¹⁰ Joan. xv, 26.

« aut creaturam esse reputes, sed uti ex Deo suam
 « habentem hypostasium glorifices. »

Animadversio.

« Videsne hic etiam, cum dixisset, Spiritum ex
 « Patre procedere, ex Deo illum habere hyposta-
 « sim, in rebus divinis hunc excellentissimum
 « Patrem docere? Illius itaque vestigijs insistens,
 « ubicunque ex Deo Spiritum audis, ex Patre in-
 « telligit. »

Refutatio.

At considerandum est, sanctum ex Patre proce-
 dere Spiritum dixisse, et attentius observandum
 quod subdit, « hoc est ex ore illius. » Namque
 cum Patris os sit Unigenitus, ut multi ex Patribus
 declararunt, qui dixit, ex Patre, hoc est ex ore
 illius, Spiritum sanctum procedere, quid aliud
 quam ex utroque esse « Spiritum constat? Illud
 etiam, ex Deo eundem habere hypostasim, tan-
 quam ex prima causa atque principio, et ex Filio
 effluere in hypostasi, ut per Filium effluens ex
 prima causa et principio, nihil differunt.

Ejusdem ex quadragesima homilia morali.

19. « Neque itaque alienus est a Dei gloria Spi-
 « ritus, ex ineffabili ore ineffabiliter apparens, ne-
 « que ipse Deus, sed Dei Spiritus et apud Deum.
 « Mittitur vero a Deo, et per Filium suppeditatur,
 « ut ex persona Patris dicitur, Spiritus meus, qui
 « est in te; dicitur etiam a Filio: « Paracletum
 « mittam vobis¹⁰, » quem veritatis Spiritum ap-
 « pellat. »

Animadversio.

« Eadem est et hujusce et præcedentis perico-
 « pes doctrina. Quemadmodum enim illa ex Patre,
 « sive ex ore illius Spiritum procedere docuit,
 « ita et hac, ex ineffabili ore ineffabiliter ipsum
 « apparere decernit. Discito præterea ex hac Hi-
 « lud, a Deo, loco Patris desumi.

Refutatio.

Verum quidem est. Quemadmodum enim supra-
 posita pericope ex Patre procedere, hoc est, ex
 ore illius Spiritum, docens, eum ex utroque esse
 palam demonstravit; cum Unigenitus Patris os
 sit, ita et quæ eam subsequitur, non alienum a Deo
 Spiritum ineffabiliter apparentem ex ineffabili ore,
 asserens, similia manifestavit. Nihilominus adver-
 tendum est, in jam dicta pericope communem Pa-
 tri et Filio Spiritum a sancto affirmari, quod mit-
 tatur quidem ipse a Patre, suppeditetur vero per
 Filium. Hoc enim manifesto ostendit subdens, « Ut
 dicitur ex persona Patris, Spiritus meus qui est
 in te, et a Domino, Paracletum mittam vobis. »

Ejusdem ex his quæ idem scripsit adversus Subellium, A Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν κατὰ Σαβαλλίου, καὶ Ἀρσίου, καὶ Εὐνομίου λόγων.

20. « Est quidem Pater suum esse perfectum
« possidens, et nullius indigens, origo et fons Filii
« et Spiritus sancti. Est vero et Filius in plena dei-
« late vivens Verbum et fetus Patris, nullius in-
« digens : plenus vero Spiritus, non pars alterius,
« sed perfectus et integer, in seipso considera-
« tus. »

Animadversio.

« Vides solum Patrem originem et fontem utrius-
« que, Filii nempe et Spiritus sancti, ab hoc di-
« vino Patre publice enuntiarī? Si itaque Filius
« esset origo et fons Spiritus, quomodo illud vere
« magnus iste silentio praterisset? »

Refutatio.

Originem quidem et fontem Filii et Spiritus Pa-
trem esse, nemo, si pietatem colat, inficias iverit.
Attamen cum Pater diversa causa sit harum dua-
rum personarum, et differentia causæ sit, quod
hoc quod continue æ habet, Filii causa est, nullo
alio communi conjungente Filium Patri, Spiritus
vero causa per Filium, qui Spiritum Patri conjun-
git. Quemadmodum sol radii est continue causa,
et nullo alio, quod commune sit, mediante, lumi-
nis autem per radium. Qui hæc attendet, et Patrem
originem et fontem Filii et Spiritus agnoscat, et
Filium Spiritus fontem fatebitur, quod a Patre per
Filium procedat.

Ejusdem ex iisdem.

21. « Ego quidem cum Patre intelligo, non au-
« tem Patrem esse Spiritum, et cum Filio concipio,
« non autem Filium vocatum, sed erga Pa-
« trem necessitudinem intelligo, cum audiam : Si
« quis Spiritum Christi non habet, hic non est
« illius. »

Animadversio.

« Nihil est hac doctrina dilucidius, quæ ex Pa-
« tre Spiritus processionem palam insinuat, erga
« Filium vero necessitudinem propter eandem na-
« turam. »

Refutatio.

Vere hac doctrina nihil est dilucidius, verumta-
men non ea ratione, qua in scripto tradita testi-
monia temere praveque interpretaria, sed vera,
quæ nobis dat intelligere, ex ipsis Domini vocibus
ostendi, ex ipso et Patre esse Spiritum sanctum.
Cum enim sanctus dixerit : Erga Patrem necessitu-
dinem intelligo, quod ex Patre procedat, erga Fi-
lium autem, cum intelligam, Quisquis Spiritum
Christi non habet, hic non est illius, — aperte ante
oculos posuit evangelicam dictum dicans, « Spi-
ritum veritatis Spiritum sanctum, » idem valere
quod ex alio habetur, « ex Patre ipsum proce-
dere. » Etenim si familiaris est Patri, quia ex Pa-
tre procedit, familiaris vero Filio, quod illius
Spiritus, jam remanet manifestum bene dictorum

κ'. « Ἔστι μὲν γὰρ ὁ Πατήρ τέλειον ἔχων τὸ
« εἶναι καὶ ἀνεκδέξ, ρίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ
« τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν πλήρει
« τῇ θεότητι ζῶν Λόγος, καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς,
« ἀνεκδέξ· πλήρης δὲ τὸ Πνεῦμα, οὐ μέρος ἐτί-
« ρου, ἀλλὰ τέλειον καὶ ἀλόκληρον ἐφ' ἑαυτοῦ θεω-
« ρούμενον. »

Ἐπιστολίαι.

« Ὁρᾷ μόνον τὸν Πατέρα ρίζαν καὶ πηγὴν ἀμ-
« φότερων, τοῦ τε Υἱοῦ δηλονότι καὶ τοῦ ἁγίου
« Πνεύματος, παρὰ τοῦ θεοῦ τούτου Πατρὸς κη-
« ρυττόμενον; Εἰ οὖν καὶ ὁ Υἱὸς ρίζα ἦν καὶ πηγὴ
« τοῦ Πνεύματος, πῶς ἂν ὁ μέγας τοῦτο περ-
« B « εσιώπησαι; »

Ἀντιρρήσεις.

Ῥίζαν μὲν καὶ πηγὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύμα-
τος τὸν Πατέρα εἶναι οὐδεὶς εὐσεβῶν βουλόμενος
ἀπαρνήσεται. Πλὴν ἄλλ' ἐπεὶ διάφορόν ἐστιν αἰτιὸν ὁ
Πατήρ τῶν δύο τούτων προσώπων, ἡ δὲ διαφορὰ τῆς
αἰτίας, ὅτι τὸ μὲν ἐστὶ προσηχῶς, τοῦ μὲν Υἱοῦ
ἐστὶν αἰτιος, δι' οὐδενὸς ἄλλου κοινού συνάπτοντος
τὸν Υἱὸν ἐφ' Πατρὶ, τοῦ δὲ Πνεύματος αἰτιος διὰ
τοῦ Υἱοῦ, τοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα συνάπτοντος τῷ Πα-
τρὶ· ὡς ὁ ἥλιος τῆς μὲν ἀκτίνος προσηχῶς ἐστὶν
αἰτιος, καὶ δι' οὐδενὸς κοινού, τοῦ δὲ φωτὸς διὰ τῆς
ἀκτίνος. Καὶ ἐτούτοις προσεσηκῶς, καὶ τὸν Πατέρα
« ρίζαν καὶ πηγὴν εἰδείη ἂν Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, καὶ
« τὸν Υἱὸν πηγὴν ὁμολογήσῃ τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ
« ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν.

κα'. « Ἐγὼ δὲ μετὰ Πατρὸς μὲν, εἶδα, οὐχὶ δὲ
« Πατέρα τὸ Πνεῦμα, καὶ μετὰ Υἱοῦ παρέλαβον,
« οὐχὶ δὲ Υἱὸν ὠνομασμένον, ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς
« τὸν Πατέρα οικειότητα νοῶ, τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν δὲ
« ἐπειθὴ ἀκούω, Ἐἴ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει,
« οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ.

Ἐπιστολίαι.

« Τί τῆς διδασκαλίας αὐτῆς σαφέστερον, ἐκ τοῦ
« Πατρὸς μὲν τὴν τοῦ Πνεύματος φανερώς δο-
« γματιζούσης ἐκπάρουσα, τὴν δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν
« οικειώσιν, διὰ τὸ ὁμοούσιον; »

Ἀντιρρήσεις.

« Ἀληθῶς μὲν οὐδὲν τῆς διδασκαλίας ταύτης σαφέ-
« στερον· πλὴν οὐ καθ' ὃν λόγον αὐτὰ πᾶ γραφικὰ φητὶ
« αὐτὰ παρεξηγή, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον, ὅστις
« νοεῖν βίδωσιν ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν ἀνα-
« φαίνεσθαι, τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ
« Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπειθὴ γὰρ ὁ ἅγιος ἔφη· ὡς—τὴν
« μὲν πρὸς Πατέρα οικειότητα νοῶ, ἐπειθὴ παρὰ τοῦ
« Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειθὴ ἀκούω,
« Ἐἴ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐ-
« τοῦ. — παρέστησαν ἐναργῶς, ὡς ἡ εὐαγγελικὴ βῆσις
« ἡ λέγουσα, « Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ Πνεῦμα τὸ
« ἅγιον, » ἐκεῖνο δύνανται, ὅπερ ἡ λέγουσα, « παρὰ τοῦ
« Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. » Εἰ γὰρ οικεῖον μὲν
« Πατρὶ, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οικεῖον δὲ τῷ
« Υἱῷ, ὅτι Πνεῦμά ἐστιν αὐτοῦ· εὐδὲλον ὡς καλῶς

της τῶν εὐαγγελικῶν ταύτων ρητῶν ἀνελάβοντο δια-
 νοίας, οἱ λέγοντες μηδὲν τι παραχαράττειν τὸ Εὐαγ-
 γλίον τῶν λέγοντα ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτὸ
 Πνεῦμα θεῖ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ
 εὐαγγέλιον μαρτυρεῖ, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ εἶναι, θεῖ
 Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς εὐαγγέλοις κηρύτ-
 ται.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν.

αβ'. εἰ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς ὅπῃ τὴν κτίσιν
 ἔχεις; Οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο ἔραξ, θεῖ καὶ τὰ πάντα
 ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς Θεοῦ λέγε-
 ται, οὐχὶ δὲ κτίσμα, ὡς καὶ ἡμεῖς ἡμεῖς γὰρ
 Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ ἄλλ' ἄλλως μὲν λεγό-
 μεθα ἡμεῖς Χριστοῦ, ὡς δοῦλοι δεσπότου, ἄλλως
 δὲ Χριστὸς Θεοῦ λέγεται, ὡς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς·
 οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐπειδὴ καὶ τὰ λειτουργ-
 γικὰ Πνεύματα, ἦδη καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 ὁμοιον αὐτοῖς διὰ τὴν προσηγορίαν. Ἐν γὰρ ἔστι
 τὸ ἀληθῶς Πνεῦμα. Ὡς γὰρ πολλοὶ μὲν υἱοὶ,
 εἰς δὲ ὁ ἀληθινὸς Υἱὸς, οὕτως καὶ πάντα λέγεται
 ἐκ Θεοῦ, ἀλλὰ κυριώ; ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἄπει καὶ ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ
 Πατρὸς ἐξῆλθε, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκ-
 πορεύεται, ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς,
 τὸ δὲ Πνεῦμα ἀρρήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Ἐπιστολίαι.

εἰ πολλὰκις εἰρηάζαμεν, πάνταυθα σημεῖωσαι,
 ὡς ὡσαύτως οἱ ἅγιοι Πατέρες ἐκλαμβάνονται ἐκ
 ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἄκουε δὲ καὶ
 ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ.

Ἀπερίβησις.

Σὺ μὲν τὸν σὸν ἀπροσθεῖν ἀκούειν ὑποτίθη θεῖ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ·
 ἴδὲ δὲ τοῦτον αὐτὸν ἐγὼ παραγάγω ἐν μέγαν Βασι-
 λειον ἐν τῷ ἐπίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιβόρητικῶν
 λόγοντα· τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι·
 ἔτι δὲ τὸν ἅγιον Κύριλλον ἐν ἐπι-τῶν κεφαλαίων τοῦ
 δευτέρου τῶν Θεσαυρῶν λόγοντα· Δείκνυται σαφῶς,
 ὡς ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐν
 αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ· καὶ τὸν Νύσσης Γρηγόριον ἐν
 τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁμιλίᾳ αὐτοῦ λέγοντα, τὸ
 δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται· καὶ τὸν μέγαν
 Ἀθανάσιον ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ
 Σωτῆρος Θεοῦ λόγῳ λέγοντα, Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς
 αὐτὸν κατέβη, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρω-
 πότητα αὐτοῦ· καὶ τὸν Κρουσρρήμονα δὲ, ἡ τάλη-
 θὲς εἰπεῖν θεορρήμονα ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν ἐναν-
 θρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντα·
 Ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν ἐκ
 αὐτοῦ Πνεῦμα, καὶ ἀνελάθετο τὸ ἡμέτερον σῶμα·
 τί ποιήσει ὁ οὖς ἀκροατῆ οὖτος; Ἄρα γε σοὶ τῷ
 ἀπὸ κοιλίας ἐκ δοκούοντα καιρολογούοντες, ἡ τοῖς ἀπι-
 ροβημένοις πᾶσι, καὶ διὰ Πνεύματος θεολογοῦσι
 Πατρὰς πεισθήσεται;

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θ' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κε-
 φαλαίων.

κγ'. εἰ Ἦδη δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τὰς κοι-

evangelicorum sententiam consecutos) fuisse, qui
 dicunt, non habere Evangelium dicens: Ex Patre
 quidem esse, quod ipse sit Spiritus, quod ipsum
 ex Patre procedere testimonio suo Evangelium
 docet; ex Filio vero esse, quod Spiritus veritatis
 in Evangelio predicatur.

Ejusdem ex iisdem.

23. εἰ Si ex Deo Spiritus est, qua tu ratione
 creaturæ submittis? Non enim illud dixeris,
 omnis ex Deo esse. Quomodo enim Christus
 Deus dicitur, non autem creatura, uti nōs: nōs
 enim Christi, Christus Dei; alia tamen ratio
 nos Christi dicitur ut servi Domini, alia
 Christus Dei, uti Filius Patris: pari modo et
 Spiritus sanctus, non propterea quod sint ad-
 ministratori spiritus, jam et Spiritus sanctus
 illis similis est, propter eandem appellationem.
 Unus enim est vero Spiritus. Sicut enim multi
 sunt filii, sed unus est verus Filius, ita licet
 omnia dicantur ex Deo, sed propria Filius ex
 Deo, et Spiritus ex Deo, cum et Filius ex Patre
 exivit, ex Spiritus ex Patre procedit, sed Filius
 ex Patre generationis modo, Spiritus ineffabiliter
 ex Deo.

Animadversio.

Quod sæpius iaculebamus, hic quoque notato,
 sanctos Patres eodem modo accipere, ex Deo, et
 ex Patre. Audito quoque ex Patre Spiritum esse,
 non ex Filio.

Refutatio.

Tu quidem auditori tuo insinuas, ut audiat, ex
 Patre Spiritum esse, non autem ex Filio. Quod si
 ego adducam magnum Basilium tertio adversus
 Eunomium Antirrhethico dicentem; Spiritum ex
 Filio habere quod sit; tum sanctum Cyrillum
 uno secundi Thesaurorum capite, Ostenditur pa-
 lam non alienum esse a Filio Spiritum sanctum,
 sed in ipso et ex ipso; et Nyssenum Gregorium
 homilia in Orationem Dominicam, Spiritus vero
 sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse om-
 nium astipulatu confirmatur; et magnum Atha-
 nasium oratione de incarnata apparitione Salva-
 ris Dei, Ex ipso itaque in ipsum descendebat, ex
 Deitate ipsius in humanitatem ipsius; tandemque
 Chrysostomam, sive, ut melius dicam, Deiloquium
 oratione in Incarnatione Domini nostri Jesu Christi:
 Venit Christus ad nos: dedit nobis Spiritum,
 qui ex ipso est, et accepit nostrum corpus, quid
 tuus hic auditor facies? Tibi ex ventre quidquid in
 buccam venerit effutient an enumeratis omni-
 bus, et per Spiritum res theologicas decorantibus
 Patribus aures præbuit, ore dicitur?

*Ejusdem ex nono capite de Spiritu sancto ad Am-
 philochium.*

23. Jam vero etiam de Spiritu sancto commu-

« nes nostræ sententiæ cujusmodi sint, expendamus, A
 « eas nempe, quæ nobis de illo e Scripturis collectæ
 « sunt, tum eas, quas Patrum traditione sine scri-
 « ptione accepimus. Primum igitur, qui audivit appel-
 « lationes Spiritus erigitur animo, et ad supernam
 « naturam cogitationem attollit. Nam Spiritus Dei
 « dictus est, et Spiritus veritatis, qui ex Patre
 « procedit. »

Animadversio.

« Nota diligenter magni hujusce Patris sublimis-
 « simam prudentiam, qua ratione propriam de
 « sanctissimo Spiritu opinionem, adversus eos, qui
 « sibi contraire tentaturi erant, inconcussam con-
 « servare volens, tum a divinis Scripturis, tum a
 « Patrum non scriptis publicata traditione, illam
 « colligere prænuñtiavit; tum deinceps docuit B
 « sanctissimum Spiritum esse veritatis, Filii
 « nempe propter eandem naturam, verum a Deo
 « et Patre procedere. »

Refutatio.

Quoñiescumque tu dixeris, Spiritum Filii Spiritum dici propter eandem naturam, toties et ego tibi contradicam dicens: Si Filii Spiritus esset propter eandem naturam, esset etiam et Filius Spiritus propter eandem naturam: namque inter eos eandem eorundem natura contravertitur. Sed est vere, ut magnus me docet Basilius, Spiritus Patris, quia ex Patre, et Spiritus Filii, quia per Filium, consequiturque statim a nobis percipi, ejusdem esse cum Patre naturæ Spiritum, quia ex Patre procedit, et ejusdem naturæ cum Filio, quia C per Filium ex Patre procedit. Namque ex Patre esse Spiritum, et per Filium procedere, ejusdem erga Filium eandem naturam præcedunt: non vero quia ejusdem cum Patre naturæ est Spiritus, propterea est ex Patre, et quia ejusdem cum Filio naturæ est, propterea ille Spiritus Filii est: ne illud necessario consequatur, Patrem ex Spiritu esse, et Filium Spiritus dici. Quando eadem inter ipsos eorundem natura contravertitur.

Ex decimo sexto eorundem capitulum.

24. « Et nemo me credat tres originales sub-
 « stantias ponere, aut Filii operationem imperfe-
 « ctam esse. Principium enim eorum quæ sumi,
 « unum est per Filium condens, per Spiritum D
 « sanctum perficiens. Ac nec Pater, qui operatur
 « omnia in omnibus, imperfectam habet operatio-
 « nem, neque Filius inconsummatam creationem,
 « nisi a Spiritu perficiatur. Hoc enim modo nec Pater
 « opus habebit Filio, sola voluntate creans, at-
 « tamen vult et solet creare per Filium. Neque Filius
 « egebit auxilio juxta Patris similitudinem operans,
 « sed et Filius vult soletque per Spiritum perficere.
 « Nam Verbo Domini cœli firmati sunt, et
 « Spiritu oris ejus omnis virtus eorum²¹. » Itaque
 « nec Verbum significativus aeris ictus per vocis
 « instrumenta prolatus, nec Spiritus oris halitus,

²¹ Psal. xxxii, 6.

« νὰ; ἡμῶν ὁποῖα τινὲς εἰσὶν ἐξετάσωμεν, τὰ; τε
 « ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ αὐτοῦ συναχθείσας ἡμῖν, καὶ
 « ἀ; ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως τῶν Πατέρων
 « διεδοξάμεθα. Πρῶτον μὲν οὖν, τίς ἀκούσας τῶν
 « προσηγοριῶν τοῦ Πνεύματος, οὐ διανίσταται τῆ
 « ψυχῇ καὶ πρὸς τὴν ἀνωτάτω φύσιν τὴν ἑνωσαν
 « ὑπεραίρει; Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ εἴρηται, καὶ Πνεῦ-
 « μα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. »

Ἐπιστολίαι.

« Πρότῃς ἀκριβῶς τῆ τοῦ μεγάλου τούτου Πα-
 « τρὸς ὑψηλοτάτῃ φρονήσει, πῶς τὴν περὶ τοῦ παν-
 « αγίου Πνεύματος οἰκειαν δόξαν τοῖς Ἰσῶ; ἐναν-
 « τιωθῆναι ταύτῃ πειραθησομένοις ἀπερικλύητον
 « συντηρῆσαι βουλόμενος, ἀπὸ τε τῶν θείων Γρα-
 « φῶν, ἀπὸ τε τῆς ἀγράφου τῶν Πατέρων παραδό-
 « σεως, συναγαγεῖν ταύτην, προανεφώνησε· καὶ
 « οὕτως ἐδίδαξε τὸ πανάγιον Πνεῦμα εἶναι μὲν τῆς
 « ἀληθείας, τοῦ Υἱοῦ δὴλονότι, ὡς ὁμοούσιον, παρὰ
 « τοῦ Θεοῦ δὲ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι.

Ἀντιβῆσις.

Ὅσακις εἶπες σὺ Πνεῦμα Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγε-
 « σθαι διὰ τὸ ὁμοούσιον, τοσχυτάκις καὶ αὐτὴς ἀντε-
 « ρῶ, λέγων σοι ὡς, εἴπερ Πνεῦμα Υἱοῦ ἦν διὰ τὸ
 « ὁμοούσιον, ἦν ἂν καὶ Υἱὸς Πνεύματος διὰ τὸ ὁμοού-
 « σιον. Ἀντιστρέφει γὰρ τὸ πρὸς ἄλληλα αὐτῶν ὁμοού-
 « σιον. Ἄλλ' ἔστιν ἀληθῶς, ὡς ὁ μέγας, με διδάσκει
 « Βασίλειος, Πνεῦμα Πατρ'ς, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ
 « Πνεῦμα Υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ἀκολουθεῖ πρῶ-
 « αυτίκα νοεῖν ἡμεῖς ὁμοούσιον μὲν Πατρὶ τὸ Πνεῦμα,
 « ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὁμοούσιον δὲ Υἱῷ,
 « ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Τὸ γὰρ
 « ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ
 « αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, τῆς πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν
 « Υἱὸν ὁμοουσιότητος αὐτοῦ προηγούνται. Οὐ μόνον
 « διότι ὁμοούσιον Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ
 « Πατρὸς, καὶ διότι ὁμοούσιον Υἱῷ, διὰ τοῦτο Υἱοῦ
 « Πνεῦμα ἔστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθήσῃ καὶ
 « τὸν Πατέρα ἐκ τοῦ Πνεύματος εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν
 « τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι. Ἐπειδὴ ἀντιστρέφει τὸ
 « πρὸς ἄλληλα αὐτῶν ὁμοούσιον.

Ἀπὸ τοῦ ἰς τῶν αὐτῶν κεφαλαίων.

κδ'. « Καὶ μεγάλης οἰέσθω με ἡ τριεὶς εἶναι λέγειν
 « ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ Υἱοῦ τὴν
 « ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία διὰ Υἱοῦ
 « ἐνεργούσα, καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι. Καὶ οὕτε
 « Πατὴρ ὁ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργῶν ἀτελῆ ἔχει
 « τὴν ἐνέργειαν, οὕτε Υἱὸς; ἐλλιπῆ τὴν δημιουρ-
 « γίαν, μὴ τελειομένην παρὰ τοῦ Πνεύματος; Οὕτω
 « γὰρ ἂν οὕτε Πατὴρ Υἱοῦ προσεδηθείη μόνῃ τῷ
 « θέλειν δημιουργῶν, ἀλλ' ἔρω; θέλει δι' Υἱοῦ, εὐ-
 « ἀν ὁ Υἱὸς συνεργίας προσεδηθῆ, καθ' ὁμοίτητα
 « τοῦ Πατρὸς ἐνεργῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς; θέλει δι'
 « τοῦ Πνεύματος τελειοῦν· τῷ γὰρ λόγῳ Κυρίου οἱ
 « οὐρανοὶ ἐστερωθήσαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στί-
 « ματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν, Οὕτε ὄν ὁ
 « λόγος ἀέρος τύποισι σημαντικῆ, διὰ φωνητικῶν
 « ὀργάνων ἐκπερομένη, οὕτε τὸ Πνεῦμα ἀόρατος;

ἄμῃς ἐκ τῶν ἀναπνευστικῶν μερῶν ἐξωθούμενος, ἄλλὰ λόγος· μὲν ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν ἐν ἀρχῇ καὶ Θεὸς ὢν, Πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

Ἐπιστοασία.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς τῇ θαυμαστῇ τοῦ ἁγίου προσθήκῃ, δηλονότι τῇ παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς σαφῶς πάντως δηλούσῃ τὴ μὴ παρ' ἐτέρου.

Ἀντιρήσεις.

Ἡ ἐπιστοασία τῆς θαυμαστῆς ταύτης τοῦ ἁγίου προσθήκης οὕτως ἀκριβῆς ἔσται, ἂν τις ἐξεταστικώτερον ἐπιστήσκειν, οἷς ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ διδάσκαλος ἐν τινι μέρει τοῦ ἀντιγράφου τῆς ὑπαγορευθείσης παρ' αὐτοῦ πίστεως, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τὸς ἡ προληφθέντας ἐτέρᾳ πίστεως ὁμολογία, » κατ' ἄλλον ἔφη κηρῶν. Ὁ γὰρ ἐκεῖνοις ἐπιστήσεων εἰς βάθος, διαγνώσεται ὡς ὁ ἅγιος παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσασθαι τὸ Πνεῦμα, οὗ Πατρὸς ἀντιδιαστολήν ταυτ' ἔλεγε τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἀναίρεσιν καὶ ἀθέτησιν φρονήματός τινος πονηροῦ. Ἦν γὰρ ὅτε ἤσαν τινες εἰς τοῦτο βλασφημίας ἐληλακότες, ὡς τὸν Υἱὸν λέγειν μῆτε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, μῆτε ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως εἶναι. Οἷς ἀντιλέγων ὁ ἅγιος ἐν μέρει τοῦ βιβλίου ἀντιγράφου τῆς πίστεως, οὕτως ἐπὶ λέξεων ἔφη· « Τινὲς δὲ τῶν ἀπὸ τῆς δυσσεθείας τοῦ Αἰθῶς Σεβαλλίου, ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν ταυτὴν εἶναι ὑπολαμβάνοντες, ἐκεῖθεν ἔλκουσι τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἑαυτῶν βλασφημίας, ἐκ τοῦ ἐγγεγράφου τῇ πίστει, ὅτι Ἐάν δὲ τις λέγη ἐξ ἐτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὸν Υἱὸν, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Ἄλλ' οὐ γὰρ ταυτὴν εἶπον ἐκεῖ οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν. Εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐδήλουν ἔννοιαν αἱ φωναί, τίς χρεια ἦν ἐκατέρων; ἀλλὰ δῆλον ὅτι, ὡς τῶν μὲν ἀρουμενῶν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς, τῶν δὲ λεγόντων οὕτως ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, οὕτως ἀμφοτέρω ὡς ἀλλότρια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος ἀπηγόρευσαν. Ἐπεὶ, ὅπου γε τὸ ἑαυτῶν ἐδήλουν φρόνημα, εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, οὐκέτι προσθέντες καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὡς τε ἐκεῖνο μὲν ἐπ' ἀθετήσεται καὶ τοῦ πονηροῦ φρονήματος, τοῦτο δὲ φανέρωσιν εἶναι τοῦ σωτηρίου δόγματος. » Ταῦτα μὲν ὁ ἅγιος εἰς ἀθέτησιν τοῦ πονηροῦ ἐκεῖνου φρονήματος· ὃ δὲ τοῖσι ἐπιστήσεων εἰσεται ἀκριβῶς, ὡς τῆς προσθήκης, ἦντινι σὺ τὸν σὺν ἀκροατῇ ἀκριβῶς ἐπιστήσαι προσάπτεις, διὰ τοῦτ' ἐμέλητε τῷ βίβλῳ, ἵνα μὴ τις τῶν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἀλλοτριούντων τοῦ Πατρὸς βλασφημῆσαι τολμήσῃ, ἐξ ἐτέρας οὐσίας καὶ φύσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' αὐτῆν τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν καὶ φύσιν. Οὐδὲν γὰρ δυσχερὲς τοιαύτην περὶ τοῦ Πνεύματος ἀπερὲζεσθαι βλασφημίαν, τῶς καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ βεβλασφημηκόσας τοιαῦτα. Τὸ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἰη' τῶν αὐτῶν κεφαλαίων.

κα'. Τῆς μὲν οὖν χριστικῆς φύσεως τοιοῦτον ἀπαεχώρηκεν, ὅσον εἶδος; τὸ μονάδικόν τῶν συστημο-

« e partibus respiratoriis effatus; sed Verbum, quod in principio fuit apud Deum, Deus est, et Spiritus oris Dei, Spiritus est veritatis, qui ab ipso Patre procedit. »

Animadversio.

« Observa diligenter admirabilem sancti additionem ab ipso Patre, qua plane et modis omnibus asseverat illum non esse ab alio.

Refutatio.

Admirabilis hujusce additionis a sancto factæ, næ illa accurata fuerit animadversio, si quis pensculatius animum fixerit illis, quæ idem Pater in antigrapho fidei ab eodem dictatæ, cujus principium est: « Tam illi qui alia hactenus fidei professione præoccupati, » alio tempore digessit. Qui enim illa enucleate consideraverit, diducabit, sanctum ab ipso Patre procedere Spiritum scripsisse, non ad excludendum Filium, sed ad convellendam reprobandamque pravam de Filio sententiam. Namque tum nonnulli in eam blasphemiam lapsi fuerant, ut non vererentur asserere, ipsum Filium, neque ex essentia Patris, neque ex hypostasi, sed ex alia quapiam hypostasi esse: his sanctus contradicens, in una dicti antigraphi fidei parte his ipsissimis verbis scribit: « Et nonnulli ex illis, qui impletatem Sabellii Libyici sectantur, hypostasim et essentiam idem esse arbitrati, inde argumenta ad tuendam sententiam suam trahunt, quod in ea fide ita scriptum est: Si vero quispiam ex alia essentia, aut hypostasi Filium esse dixerit, hunc anathemate rejicit catholica et apostolica Ecclesia. At vero non idem esse dixerunt illi essentiam et hypostasim. Si enim voces istæ unam et eandem significationem haberent, quid alterutram ponere opus fuisset? Sed liquet ideo positas, quod cum alii quidam Filium esse ex Patris essentia negarent, alii vero non esse ex essentia dicerent, sed ex alia quadam hypostasi, ita ipsi utramque opinionem tanquam alienam a sensu ecclesiastico rejecerunt. Alioqui ubi mentem suam simpliciter declararunt, ex Patris essentia Filium esse dixerunt, nec adjunxerunt, Et ex illius hypostasi. Itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est: hoc vero declarationem habet salutaris dogmatis. » Et hæc equidem sanctus ad pravam illam opinionem refellendam. Qui vero hinc mentem adverterit accurate, discet, illius ad conditionis, cui tu auditorem tuum meditare mentem figere adhortaris, curam sancto fuisse, ne quis ex illis qui Filium a Patre dimovent blasphema dicere audeat, ex altera essentia naturaque, extra Patris essentiam, et naturam Spiritum sanctum esse: neque enim difficile fuerit de Spiritu similem blasphemiam eructare, qui de Filio eam eructare ausi sunt.

Ex decimo octavo capitulum eorumdem.

23. « A creaturarum natura tantum semotus est, quantum probabile est singularem numerum a

« compositis distare. Patri vero et Filio tantum
 « unitus est, quantum consortii habet unitas cum
 « unitate. Sed nec hinc solum probatur naturæ
 « communio, verum illinc quoque, quod ex Deo
 « esse dicitur, non sic ex Deo veniens, quemad-
 « modum ex Deo sunt omnia, sed tanquam ex Deo
 « emanans, neque per generationem, quemadmo-
 « dum Filius, sed tanquam Spiritus Patris ejus :
 « omnino tamen nec os membrum est, nec status
 « resolutibilis Spiritus, sed et os dicitur prout Deo
 « convenit, et Spiritus essentia vivens, sanctifi-
 « cationis domina ; unde sic declaratur illius con-
 « sortium, ut ineffabilis essentia modus servetur.
 « Quin et Christi Spiritus dicitur, tanquam illi na-
 « tura conjunctum. »

Animadversio.

Ex hac peritope prorsus discito, quomodo
 « Spiritus erga Patrem et Filium consortium et
 « conjunctionem sanctus insinuet, Patri quidem
 « illum conjungi decernens, quod ex eo emanet, et
 « esse habeat; Filio vero, tanquam illi natura con-
 « junctum. »

Refutatio.

Animadversio hæc tua utl minime docta, sed cav-
 villis subnixta eliditur. Namque asseris Basilium
 conjungi Patri Spiritum decernere, quod ex eo
 emanet, et esse habeat : Filio vero tanquam illi
 natura conjunctum. Et ratio quidem Spiritus
 cum Patre conjunctionis, bene se habet : verum-
 tamen Spiritus conjunctionem cum Filio, stultam
 profecto illam, et æque absurdam in medium
 affers, nec eo modo, quo sanctus instituit. Namque
 tu asseris, Basilium Filio Spiritum conjungi de-
 cernere, figurate pronuntiantem a communi, tan-
 quam illi natura conjunctum, quod plane non alio
 modo se habet, quam si quis interrogatus, Quid
 est hoc? responderet, hoc esse. Ad quid enim aliud
 respicis, cum dicis, Filio vero conjunctus Spiritus,
 tanquam ipsi conjunctus? Verumtamen sanctus non
 ita locutus est. Sed cum antea dixisset, indicari
 Spiritus cum Patre consortium, quod ipse ex Deo
 non ut reliqua omnia emanat, sed ut oris illius Spi-
 ritus, tum subjunxit, Sed et Spiritus Christi dicitur,
 tanquam illi natura conjunctus; quod notat, tan-
 quam per ipsum existens, quemadmodum ipse
 locis in aliis aperte determinavit. Idem enim est
 dicere Spiritus Filii, quod per Filium, et Spiritus
 Filii, quod natura conjunctus est cum eo. Inde
 enim Spiritus conjunctio cum Filio consecuta est,
 quod ille per Filium ex Patre est : alia siquidem
 ratione non esset conjunctus Filio, si per Filium
 non esset. Nullam enim aliam rationem assignare
 quispiam poterit conjunctionis Filii cum Spiritu,
 nisi quod ille per Filium est. Neque enim nos, ut
 multi ex iis, qui parum considerate quidquid in
 buccam venerit, effutiant, dicemus, Spiritum con-
 junctum esse Filio, quod ejusdem cum Filio na-
 turæ est. Nam naturæ similitudo, quæ inter eos
 intercedit, contravertitur, et posset æqua ratione

« τικῶν καὶ πληθυσμῶν ἐχόντων. Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ
 « κατὰ τοσοῦτον ἡνωταί, καθόσον ἔχει μόνος πρὸς
 « μονάδα τὴν οὐκείνην. Καὶ οὐκ ἐνευθεν μόνον
 « τῆς κατὰ φύσιν νοικωνίας αἱ ἀποδείξεις, ἀλλ' ὅτι
 « καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα
 « ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προσλῦθον, οὐ
 « γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος
 « αὐτοῦ· πάντως δὲ οὐδὲ τὸ στόμα μέλος, οὔτε πνοή
 « λουμένη τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὸ στόμα θεοπρωτῶς,
 « καὶ τὸ Πνεῦμα οὐσία ζῶσα, ἀγίασμοῦ κυρία. Τῆς
 « μὲν οὐκείνης δηλουμένης ἐνευθεν, τοῦ δὲ τρέ-
 « που τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου, ἀλλὰ
 « καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ψικτωμένον
 « κατὰ φύσιν αὐτῷ. »

B

Ἐπιστάσις.

« Σαφῶς ἀπὸ ταύτης τῆς περικοπῆς μάθηται, πῶς
 « τὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν
 « οὐκείων διδάσκει ὁ ἅγιος, τῷ μὲν Πατρὶ οὐκεί-
 « οῦσθαι τοῦτο δογματίζων, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὴν πρὸ-
 « οδὸν καὶ τὸ εἶναι ἔχον, τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς κατὰ φύσιν
 « ψικτωμένον αὐτῷ. »

Ἀντιβῆσις.

Οὐκ ἀληθής, ἀλλὰ σεσοφισμένη σου ἡ ἐπιστάσις.
 Λέγεις γὰρ ὡς ὁ ἅγιος τῷ μὲν Πατρὶ οὐκείσθαι
 δογματίζει τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὴν πρὸδὸν
 καὶ τὸ εἶναι ἔχον, τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς κατὰ φύσιν ψικτω-
 μένον αὐτῷ. Καὶ τὸν μὲν λόγον τῆς πρὸς τὸν Πατέρα
 οὐκείσεως τοῦ Πνεύματος, ἀπεδίδως καλῶς· ἐν δὲ
 λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν οὐκείσεως
 ἀδιανόητον προφέρεται καὶ ἀνακάλουθον, καὶ οὐ κα-
 θῶς αὐτὸν ὁ ἅγιος προήνεχε. Σὺ μὲν γὰρ λέγεις,
 ὡς ὁ ἅγιος, τῷ δὲ Υἱῷ οὐκείσθαι, δογματίζει τὸ
 Πνεῦμα, τοῦτο γὰρ νοεῖσθαι ἀπὸ καινοῦ, ὡς ψικτω-
 μένον αὐτῷ κατὰ φύσιν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τοιοῦτον,
 ὅλον ἂν τις ἐρωτώμενος, τί ἐστὶ τόδε; ἀποκριθῆναι
 ὅτι Ἔστι τόδε. Εἰς τί γὰρ ἄλλο ὄρᾳ λέγειν σε ὅτι
 Τῷ δὲ Υἱῷ οὐκείον τὸ Πνεῦμα, ὡς οὐκείον αὐτῷ; Ὁ
 δὲ ἅγιος οὐχ οὕτως ἔφη, ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν δηλοῦ-
 σθαι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα οὐκείνην τοῦ Πνεύματος;
 ἀπὸ τοῦ προελθεῖν αὐτὸ, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ Θεοῦ,
 ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ· οὕτως ἐπήγαγεν,
 Ἄλλὰ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ψικτωμένον
 αὐτῷ κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐστίν, ὡς ὑπάρχον διὰ τοῦ
 Υἱοῦ· καθῶς αὐτὸς οὕτως ἐν ἄλλοις σαφῶς δεδογμα-
 τικῶς ταῦτόν γάρ ἐστιν εἰπεῖν Πνεῦμα Υἱοῦ, ὅτι διὰ
 τοῦ Υἱοῦ, καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, ὅτι οὐκείον αὐτῷ κατὰ
 φύσιν. Ἡ γὰρ πρὸς τὸν Υἱὸν οὐκείσεως τοῦ Πνεύμα-
 τος, ἐκεῖθεν ἠκολούθησεν, ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὸ διὰ τοῦ
 Υἱοῦ ἐκ Πατρός· οὐκ ἂν γὰρ ἄλλως ἦν οὐκείον τῷ
 Υἱῷ, εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν. Οὐδένα γὰρ λόγον ἄλλως
 ἔχει τις δοῦναι τῆς τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν
 οὐκείνητος; εἰ μὴ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ. Οὐδὲ
 γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐροῦμεν, ὡς πολλοὶ τῶν ἀπειροκα-
 πτωσὶ ἀπερευγομένων σύμπτων τὸ περισταμένον, ὡς
 οὐκείον Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ὁμοούσιον Υἱῷ. Εἰ γὰρ
 προηγέτο τὸ ὁμοούσιον τῆς τοιαύτης οὐκείνητος,
 ἐκεῖ τὸ πρὸς ἄλληλα αὐτῶν ὁμοούσιον ἀντιστρέφει,
 ἦν ἂν καὶ ἐλέγετο καὶ ὁ Υἱὸς οὐκ ἴος τῷ Πνεύματι·

D

Ἄλλ' οὐδεὶς ἢ εἴρηκε τοῦτο, ἢ ἰρεῖν τολμήσει ποτὲ βουλομένως εὐσεβεῖν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὴν Νύσσης ἐπιστολῆς περὶ διαφορᾶς, οὐσίας, καὶ ὑποστάσεως.

καὶ τὸν τοίνυν ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς διαφορᾶς
 ἄλλων ἐπὶ ταῖς οὐσίας καὶ τῆς ὑποστάσεως, τοῦ-
 τον μετατιθεῖς καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν ὀνομάτων οὐχ
 ἁμαρτήσεις. Πῶς τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς ὃ τί ποτε
 ὑποτίθεται σου ἢ ἔννοια· πρὸς οὐδὲν γὰρ ἔστιν
 ἀποτεταγμένον νόημα τὴν ψυχὴν ἐπερθεῖν, διὰ τὸ
 πεπεσθαι αὐτὸ ὑπὲρ πάντων εἶναι νόημα, τοῦτο καὶ
 ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Ὅ γὰρ τοῦ ἁκρίστου
 καὶ τοῦ ἀκαταλήπτου λόγος εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ ταῖς
 τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἔστιν. Οὐ γὰρ τὸ μὲν μᾶλλον ἀκατάληπτον τε καὶ
 ἁκρίστον, τὸ δὲ ἥττον. Ἐπεὶ δὲ χρὴ διὰ τῶν ἰδια-
 ζήτων σημείων ἀσύγχυτον ἐπὶ τῆς Τριάδος τὴν
 διάκρισιν ἔχειν, τὸ μὲν κοινῶς ἐπιθεωρούμενον,
 ὅλον τὸ ἁκρίστον λέγω, ἢ τὸ ὑπὲρ πάντων κατὰλη-
 πτόν, ἢ εἰ τι τοιοῦτον, οὐ συμπληρήσθημεθα εἰς τὴν
 τοῦ ἰδιάζοντος κρίσιν· ἐπιζητήσωμεν δὲ μόνον δι'
 ὧν ἢ περὶ ἐκάστου ἔννοια τηλαυγῶς καὶ ἀρίκτως
 τοῖς θεωρούμενοις ἀφορισθῆσεται. Καλῶς οὖν ἔχειν
 μοι δοκεῖ, οὕτως ἀντιγεῖναι τὸν λόγον. Πάν ὅσαρ
 ἐν εἰς ἡμᾶς ἐκ θεῶν· θυνάμειος ἀγαθὸν φθάσει τῆς
 πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούσης χάριτος, ἐνεργεῖαν
 εἰς αἰ ἄρμεν, καλῶς φησὶν· ὁ Ἀπόστολος· ὅτι
 ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Πνεύματι,
 διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Ζητοῦντες
 ἢ καὶ, εἰ ἐκ μόνου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ τῶν
 ἀγαθῶν χορηγία οὕτω παραγίνεται τοῖς ἀξίοις,
 πᾶν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἐδηγοῦμεθα εἰς τὸ τῆς
 χάριτος τῶν ἀγαθῶν, τῶν δὲ τοῦ Πνεύματος ἐνερ-
 γουμένων ἡμῖν, ἀρχηγὸν καὶ αἰτιον τὸν μονογενῆ
 θεὸν εἶναι πιστεύειν. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγε-
 νῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ συνσταῖναι παρὰ τῆς ἁγίας
 Γραφῆς δεδιδάχμεθα. Ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκεί-
 νην ἐβουλώμεν τὴν ἔννοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεωρου-
 σπου χειραγωγίας ἀναγόμενοι, διδάσκόμεθα, οὐ δι'
 ἐκείνης μὲν πάντα τῆς θυνάμειος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος
 εἰς τὸ εἶναι παράγεται. Οὐ μὴν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης
 ἀνάγκης, ἀλλὰ τίς ἔστι θυνάμειος ἀγεννήτως καὶ
 ἀνάγκης ὑφαστάσῃ, ἣτις ἔστιν αἰτία τῆς ἀπάν-
 των ὄντων αἰτίας. Ἐκ γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ
 Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, ᾧ πάντοτε τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἀχωρίστως συνεπινοεῖται. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν
 περιολῆ τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι, μὴ καταυασθέντα
 τῷ Πνεύματι. Τοίνυν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφ' οὗ πᾶσα
 ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία ἐπὶ τὴν κρίσιν πηγάζει,
 τοῦ Υἱοῦ μὲν ἡρτηται τῷ ἰδιόσυστάτως συγκαταλαμ-
 βάνεσθαι, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξηγούμενον
 ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται. Τοῦτο γνω-
 μετικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος ση-
 μέλον ἔχει, τὸ μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνω-
 ρίσθησθαι, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφαστάσθαι. Ὅ δὲ

dici, et Filium cum Spiritu conjunctum esse. Sed nullus id dixit, nec dicere quidam audebit aliquando, dummodo pietatis cultus in animo sit.

Ejusdem ex epistola ad Nyssenum fratrem, de differentia essentiae, et hypostasis.

26. « Discrimen igitur, quod nostri in rebus
 humanis inter essentiam et hypostasim expri-
 munt, si ad divina quoque dogmata transferas,
 nihil aberraveris. De essentia Patris quomodo
 illa habeat, quidquid suggerit tibi mens: nequit
 enim hac in re mentis acumen ad certam qua-
 dam ac statam cognitionem confirmari; propterea
 quod omnem illius persuasio intelligentiam su-
 perat, hoc idem et de Filio cogitabis, et simili
 modo de Spiritu quoque sancto. Quod enim in-
 creatus et incomprehensibilis dicitur Deus unus,
 et idem hic sermo est, aequè et Patri et Filio
 et Spiritui sancto competens. Non enim ille
 magis increatus et incomprehensibilis, iste vero
 minus est. Quoniam vero necessarium est, ut
 per proprias quasdam notiones inconfusa ha-
 beatur in Triade comparatio, id quod communi-
 ter consideratur, ut cum dico, increatum, aut
 omnem comprehensionem excedens, aut si quid
 aliud est hujusmodi, ad proprietatis determina-
 tionem non usurpabimus: sed hoc solum inquit
 remus, per quæ singularum personarum intel-
 lectus liquido, et sine commistione a communi
 consideratione separatur. Commodum itaque mihi
 videtur, ut ista ad hunc modum investigetur ratio.
 Quidquid bonorum ex divina ad nos virtute
 pertingit, omnia in omnibus operantis gratiæ
 efficacem operationem esse dicimus, quemal-
 iummodum Apostolus inquit: « Quoniam hæc omnia
 operatur unus atque idem Spiritus, univouque
 peculiaris dividens, sicuti vult ». Quærentes
 vero, an ita dignis adsit bonorum suppeditatio,
 ut quæ ex solo Spiritu sancto sumat initium,
 iterum per Scripturam ducimur, et instruimur,
 ut suppeditationis eorum bonorum, quæ Spiritus
 sanctus in nobis operatur, auctorem et causam
 unigenitum Deum esse credamus. Per sacram
 enim Scripturam edocti sumus, per ipsum facta
 esse, et in ipso consistere omnia. Quando igitur
 ad illam cogitationem subvehimur, iterum divi-
 nitus, inspiratæ Scripturæ velut manuductione
 introducti perdoceamur, quod per illam quidem
 potentiam, ex eo quod non est, ad hoc ut sint,
 producantur omnia: ita tamen ut neque ex illa
 absque initio producantur: sed quod sit potest
 quædam ingenita, et sine principio subsistens,
 quæ causa sit illius causæ, per quam omnia
 facta sunt. Ex Patre namque est Filius, per
 quem sunt omnia, cum quo simul Spiritus san-
 ctus semper indivulse consideratur ac conjun-
 gitur. Non enim fieri potest, ut de Filio quis-

1 Cor. xi, 11.

quam secum cogitet, quem non antea illustra-
verit Spiritus. Quoniam igitur Spiritus, a quo
omnis velut ex fonte ad creaturas promanat
bonorum suppeditatio, a Filio quidem dependet:
quoniam una sine ulla distantia concipitur
mente: causæ vero Patris Insertam habet essen-
tiam, unde et progreditur, hanc notionem, ac
stasim est, proprietatis habet, quo cum Filio
subsistit: Filius vero qui ex Patre progredientem Spiritum per seipsum, et cum seipso notum
facit, solus Unigenitus ex ingenito lumine reluxit, nullamque prorsus notionum communica-
tionem secundum proprietatem suam tam cum Patre, quam cum Spiritu sancto habet, sed et
dictis jam signis solus agnoscitur. »

Animadversio.

« Eadem quoque in præsentè pericope edocet,
ex Patre quidem subsistere Spiritum, scribens,
sed cum Filio, et cum eo cognosci. »

Refutatio.

Vere quidem dixisti, ex Patre sanctum subsistere Spiritum dicere: nihilominus scito, verum esse, eundem in aliis suis scriptis asserere, ex Filio habere Spiritum quod sit. Et si dicta Patris invicem conferenda sunt, ut omnino fieri necesse est, quod utraque ex eodem Spiritu sint, ex Patre quidem Spiritus est, quod Pater sit prima, et absque principio causa et Filii et Spiritus; ex Filio vero quod non immediate, sed per Filium ex Patre emanat. Et propterea neque qui dicit, ex Patre esse Spiritum, etiam si una cum Patre Filium non enuntiet, adversatur illi, qui ipsum ex Filio esse pronuntiat: neque qui dicit eum ex Filio, esse opponit illi, qui asserit, eum ex Patre esse: quod manifestius dijudicaveris, si jam digestam pericopem accuratius examinaveris. In ea namque sanctus Trinitatis inconcussam conjunctionem explanans, et inseparabilem naturalem illius unionem exponens dicit: « Quærentes vero, an ita dignis adsit bonorum suppeditatio, ut quæ ex solo Spiritu sancto sumat initium, iterum per Scripturam ducimur, et instrui, ut suppeditationis eorum bonorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem et causam unigenitum Deum esse credamus, » etc. Si itaque auctorem et causam affirmat Unigenitum gratiæ bonorum, quæ Spiritus in nobis operatur, attendenda sunt ab eo, qui res diligentius inquirat, et non per transennam divinas Scripturas percurrat, qua ratione auctor et causa donorum Spiritus Unigenitus intelligi debeat, si similia dona elargiens Spiritus ex solo Patre et non per ipsum Unigenitum propriam existentiam et subsistentiam habet. Namque si per Unigenitum Spiritus ex Patre existit, erit utique Unigenitus donorum illius, quæ per ipsum et propterea ex ipso existentis Spiritus causa et auctor, cum et Pater eorumdem donorum auctor, et causa est, quod ex ipso, qui similia dona elargitur, Spiritus sanctus est. Quod si ex solo Patre, qui ea elargitur Spiritus existit, causa quidem et auctor eorum Filius minime erit, sed forsitan administer, et

« Υἱὸς ὁ τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι-
« ἑαυτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενὴς
« ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατὰ
« τὸ ἰδιόζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει
« πρὸς τὸν Πατέρα ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς
« εἰρημένους σημεῖοις μόνος γνωρίζεται. »

cognoscibile signum ejus, quæ secundum hypo-
simul et ipse se facit internosci, et quo ex Patre
] seipso notum
] seipso notum
] seipso notum

Ἐπιστολα.

« Τὰ αὐτὰ σχεδὸν κἀν τῇ παρούσῃ περικοπῇ δι-
« δάσκει ὁ ἅγιος, ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ὄρεσθαι λέ-
« γων τὸ Πνεῦμα τὸ ἔχον, μετὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ καὶ
« σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι. »

Ἀντιρρήσις.

Ἀληθῶς ἐφη δεῖ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ ἅγιος ὄρεσθαι
ναί λέγει τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' ἴσθι ἀληθὲς εἶναι καὶ δεῖ
αὐτὸς ἔστιν ὁ λέγων ἐν ἄλλοις τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ
Υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι. Καὶ εἰ δεῖ συμβιβάζειν πρὸς
ἄλλα τὰ τοῦ ἁγίου ῥητὰ, πάντως δεῖ δεῖ, δεῖ ἐκ
τοῦ Πνεύματος καὶ ἀμφοτέρω, ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν
τὸ Πνεῦμά ἐστιν, δεῖ ὁ Πατὴρ ἔστιν ἡ πρώτη καὶ
ἀναρχὸς αἰτία Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, παρὰ τοῦ
Υἱοῦ δὲ, δεῖ οὐκ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρῶτισιν
αὐτὸ ἐκ Πατρὸς. Καὶ διὰ ταῦτα οὕτε ὁ λέγων ἐκ
τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, μὴ συνεκφωουμένου
καὶ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, ἐναντιοῦται τῷ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
λέγοντι εἶναι αὐτὸ, οὕτε ὁ λέγων ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι
αὐτὸ μάχεται τῷ λέγοντι ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτὸ.
Καὶ ἔχοις ἂν διαγνώσαι τοῦτ' καθαρώτερον, εἰ τὴν
ἤδη ῥηθείσαν περικοπὴν ἐξεταστικώτερον διαβασι-
νίσῃς. Ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ ἅγιος τὸν τῆς Τριάδος
ἐμφαίνων ἀδιάρρηκτον σύνδεσμον, καὶ τὴν ἀδιά-
στατον φυσικὴν αὐτῆς δηλῶν ἔνωσιν, οὕτως ἐφη·
« Ζητούντες δὲ, εἰ ἐκ μόνου τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία οὕτω παραγίνεται τοῖς
ἀξίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀδηγούμεθα εἰς τὸ
τῆς χάριτος τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος
ἐνεργουμένων ἡμῖν, ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ
θεὸν εἶναι πιστεύειν. » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ γοῦν ἀρ-
χηγὸν καὶ αἴτιον φησι τὸν Μονογενῆ τῆς χάριτος
τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργουμένων
ἡμῖν, σκοπεῖν δεῖ τὸν ἐξεταστικὸν ἄνδρα, καὶ μὴ
παροδικῶς τὰς θείας Γραφὰς ἐπερχόμενον, πῶς ἔστιν
ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τῶν τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων
τὸν Μονογενῆ νοηθῆναι, εἰ τὸ πηγάζον τὰ τοιαῦτα
χαρίσματα Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ δι'
αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξίν καὶ οὐ-
σίωσιν ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρ-
χει τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἴη ἂν ὁ Μονογε-
νὴς τῶν χαρισμάτων τοῦ δι' αὐτοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο
καὶ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχοντος Πνεύματος αἴτιος καὶ
ἀρχηγός· ἐπεὶ καὶ ὁ Πατὴρ τῶν αὐτῶν χαρισμά-
των αἴτιος καὶ ἀρχηγός ἐστι, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρ-
χειν τὸ πηγάζον ταῦτα ἅγιον Πνεῦμα. Εἰ δὲ ἐκ
μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ πηγάζον αὐτὰ Πνεῦμα ὑπάρ-

χει, ἄριστος μὲν καὶ ἀρχηγὸς αὐτῶν οὐκ ἂν εἴη ὁ υἱός, ὑπερέτης δὲ ἰσως καὶ δάκνονος, ὅπερ ἐστὶ βλασφημία ;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

ε καὶ. Ἄλλ' ὁ τὸν Πατέρα νοήσας αὐτόν τε ἐφ' ἑαυτοῦ ἐνόησε, καὶ τὸν υἱὸν τῆς διανοίας συμπάρεισεν. Ὁ δὲ τοῦτον λαβὼν τοῦ υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀπεμέρισεν· ἀλλ' ἀκολουθῶς μὲν κατὰ τὴν εἰρημὴν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν τριῶν κατὰ ταῦτὸν συγκεκραμμένην ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν ἀνευπέσαστο. Καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα μόνον εἰπὼν συμπεριέλαβε τῆ ὁμολογίᾳ ταύτῃ, καὶ τὸν, οὗ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος, ὡς περ ἐξ ἀλύσεως ὁ τοῦ ἐνὸς ἄκρου ἀφάμενος, καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπετέπαστο· οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα ἐκλύσας, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν υἱὸν συνεπετέπαστο. Καὶ εἰ τὸν υἱὸν ἀληθινῶς τις λάβοι, ἔξει αὐτὸν ἐκατέρωθεν, πῆ μὲν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνεπαγόμενον. Οὕτως γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ ἅγιος ὢν ἐν τῷ Πατρὶ ἀποτηθηναί δύναται, αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ποτε διαζυχοῦσται τοῦ ἰδίου ὁ πάντα ἐν αὐτῷ ἐνεργῶν. Ὡσαύτως καὶ ὁ τὸν Πατέρα δεξάμενος, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα συμπάρεισεν τῆ δυνάμει. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὴν ἐπινοῆσαι ἢ διαίρειν κατ' οὐδένα τρέπον, ὡς ἢ τὸν υἱὸν χωρὶς Πνεύματος νοηθῆναι, ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ διαζυχοῦσθαι· ἀλλὰ τις ἐβρίχτος καὶ ἀκατανόητος, ἐν τοῖς καταλαμβάνεται καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ διάκρισις, οὕτως τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς τὸ τῆς φύσεως συνεχὲς διασπῶσθαι, οὕτως τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν κοινότητος, τὸ ἰδιῶν τῶν γνωρισμάτων ἀναχεούσης. »

Ἐπιστοσίαι.

Ὅρα κἀνταῦθα τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς, τῷ ἁγίῳ ἐκλαμβανόμενον· καὶ θαύμασον τὴν τοῦ πανσόφου τούτου διδασκάλου ἀκρίθειαν, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκ προσέθετο πρόθεσις, ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ταύτης παρέλειψε, φανερώς πάντως δογματίζων ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι μόνον τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν.

Ἀντιρρήσεις.

Πάνυ τοι συνέστησιν ἀναργῶς ἡ βηθεζα περικοπή τῆς ἐκλήσεως διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα θεολογίαν, καὶ δι' ἄλλων μὲν τῶν ἐν αὐτῇ ῥήσεων, κατὰ τὴν ἐξάρτητον διὰ τῆς λεγομένης ῥήσεως, εἰ τὸν υἱὸν ἀληθινῶς τις λάβοι, ἔξει αὐτόν ἐκατέρωθεν, πῆ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, πῆ δὲ τὸ ἰδίον Πνεῦμα συνεπαγόμενον. Σὺ δὲ, τὴν πᾶσαν τῆς περικοπῆς δύναμιν ἀρῶν, θαύματος ἀξίως, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Θεοῦ αὐτὴν ἐκ προσέθετο πρόθεσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ αὐτὴν παρέλειψε· κἀντεῦθεν συνάγεις ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι μόνον τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν. ἀλλὰ οὐ κατώς οὐδ' ἀξίως τῆς σῆς ἀγχινόλας ἐντεῦθεν συνάγεις τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ

A servus, quod plane asserere impium est et blasphemum.

Ex eadem.

27. « Sed qui per Patrem intellexit, et ipsum in seipso intellexit, et Filium simul ea intelligentia complexus est. Qui vero hunc acceperit, Spiritum a Filio non divisit : sed juxta ordinem quidem personarum consequenter, juxta vero naturam conjunctum, trium personarum fidem eadem ratione contemperatam in seipso expressit. Et qui de Spiritu solo loquitur, simul ista confessione et eam quæ illum concernit, cujus Spiritus est, conjunxit. Et quoniam Christi Spiritus etiam ex Deo est, teste Paulo, ut ut quemadmodum in eadem, qui unius annuli summitatem apprehendit, hoc ipso simul et alterum insertum attrahit : ita et hic, qui Spiritum trahit, ut Propheta inquit, per ipsum et Filium et Patrem una simul attraherit. Et si quis vere Filium apprehenderit, habebit et ipsum utrinque, hinc Patrem illius, illinc Spiritum sanctum una conjunctum. Neque enim a Patre abscindi poterit, qui semper est in Patre, neque a proprio Spiritu sejungetur unquam, qui in ipso operatur omnia. Consimiliter et qui Patrem assecutus fuerit, et Filium una cum illo, et Spiritum sanctum eadem virtute jassecutus est. Non enim potest aliqua ullo pacto excogitari, vel sectio, vel divisio, ut sive Filius a Patre cogitari, sive Spiritus a Filio sejungi queat, sed ineffabilis quædam in istis, et quæ nulla cogitatione apprehendi poterit tam communio, quam discretio deprehenditur, qua neque per differentiam hypostaseon continuatio naturæ dissipatur : neque per eam secundum essentiam communionem proprietatis notionum confunditur. »

Animadversio.

« Vide etiam hic illud, ex Deo, loco illius, ex Patre, a sancto desumi : et admirare sapientissimi doctoris hujusce exquisitam diligentiam, qui de Deo præpositionem ex usurpavit ; cum vero esset sermo de Christo, prorsum eam silentio præterit, hinc manifeste decernens, ex Patre tantummodo esse Spiritus existentiam. »

Refutatio.

Confirmat utique et aperitissime præsens pericope sententiam asserentem, per Filium Spiritum esse, et aliis suis dictis, et illo potissimum : Si Filium quis vere apprehenderit, habebit et ipsum utrinque hinc Patrem illius, illinc Spiritum sanctum sibi conjunctum. At tu, universa pericopes vj neglecta, tanquam admiratione dignum proponis, illum de Deo loquentem ex præpositionem usurpasse, de Christo vero sermonem habentem illam silentio involvisse. Indeque colligis ex Patre esse tantum Spiritus existentiam. Verumtamen neque bene, neque pro tua quam profitearis solertia, et perspicacitate, inde colligis ex solo

Patre esse Spiritum sanctum. Etenim si quod sanctus præpositionem ex in Patre adnexuit, dicis ex solo Patre esse ipsum, non erit modis omnibus ex solo, propter multa scripto tradita testimonia divina theologorum Patrum decernentia, eum ex Filio esse.

Ejusdem ex antigrafo fidei ab eodem dictatæ.

28. « Est autem declaratio recti sensus in eo, si a Patre et Filio non separetur. Oportet enim baptizari nos, juxta quod a Domino accepimus, et credere sicut baptizamur: glorificare vero Patrem et Filium et Spiritum sanctum, quemadmodum credidimus. Et posteaquam hæc in re conuenit, oportet simul communionem eorum fugere, qui Spiritum sanctum creaturam esse dicunt, tanquam aperte illum blasphemantium: est enim necessaria subsignatio propter calumniosos, quæ hoc habeat, quod neque ingenitum dicimus Spiritum sanctum: unum enim et novimus ingenitum, et unum eorum, qui sunt, principium Patrem Domini nostri Jesu Christi, et neque genitum dicimus: unum enim esse unigenitum in fidei traditione didicimus: Spiritum veritatis autem ex Patre procedere edocti, ex Deo sine creatione esse confitemur. »

Animaduersio.

« Videsne hic quoque ipsum ex Deo idem esse, ac ex Patre, ut sæpenumero animadvertimus? »

Refutatio.

Ne continuo eadem repetere tibi proponito, idem esse ex Deo, atque ex Patre. Applicanda tibi mens est aliis quoque divinarum Scripturarum dictionibus, ex quibus suppeditatum est nostris Patribus theologis ex Patre et Filio esse Spiritum sanctum. Namque hic magnus Basilius manifesto causam indicans, ob quam ex Patre declaratur esse Spiritus sanctus, Evangelicam vocem in testimonium adducit, quæ nullo modo convelli potest, ex Patre Spiritus existentia, propterea ex Deo esse absque ulla creatione Spiritum sanctum constemur; quod in evangelis edocti sumus illum ex Patre procedere. Et jam plane hoc modo ex Patre procedere, evangelicum dictum commonstratur. Considera porro tu quæ a magno Epiphonio in Anagyroto determinata sunt, ut discas, Spiritum ex Filio existere, alio quoque evangelico dicto demonstrari. Namque ait: « Uterque habitat in homine justo Christus et Spiritus illius. Quodsi Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ab utroque, ut Christus ait, Qui a Patre procedit, et, Hic de meo accipiet. » Videsne ex duobus his evangelicis dictis colligi, ex Patre et Filio esse Spiritum sanctum, et ex Patre quidem, quod ex Patre procedat; ex Filio vero, quod ex ipso accipiat. Hujus cum in profunda introspexeris, poteris judicare magnum Basi-

Α Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ, θεὸς ὁ ἅγιος τὴν ἐκ προέδοτο ἐκ τοῦ Πατρὸς, λέγεις ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτὸ, οὐκ ἔσται πάντως ἐκ μόνου διὰ τὰς πολλοῦ τῆς θείας Γραφῆς δηλοῦσας καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ χρήσις τῶν θεολόγων Πατέρων ἡμῶν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῦ ἐπαγορευθέντος ἀντιγράφου τῆς πίστεως.

κη « Ἀπόδειξις δὲ τοῦ ὁρθοῦ φρονήματος, τὸ μὴ χωρίζειν αὐτὸ Πατὸς καὶ Υἱοῦ. Δεῖ γὰρ ἡμῶν βαπτίζεσθαι μὲν, ὡς παραλάβομεν, πιστεῦειν δὲ, ὡς βαπτίζομεθα, δοξάζειν δὲ, ὡς πεπιστεύκαμεν, Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφίστασθαι δὲ τῆς κοινωνίας τῶν κλίσμα λεγόντων, ὡς φανερῶς βλασφημοῦντων, ἐκείνων διωμώε γημένου. Ἀναγκαῖα γὰρ ἡ ἐπιστημώσις διὰ τοῦτο συκοφαντοῦντας, ὅτι οὕτως ἀγέννητον λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἕνα γὰρ αὐτὸν ἀγέννητον καὶ μίαν τῶν δυτικῶν ἀρχῶν, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὕτως γεννητὸν ἕνα γὰρ Μονογενῆ ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως ἐδιδάχθημεν. Τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διδασθέντας, ἐκ τοῦ θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκρίτως. »

Ἐπιστάσις.

« Ὅρθῶς κἀνταῦθα τὸ αὐτὸ ἐκ Θεοῦ τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς καλλῶς εἰρήκαμεν. »

Ἀντιρρήσις.

Μὴ τοῦτο μόνον σκόπει προφέρειν αἰεὶ, ὅτι ταῦτόν ἐστι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἄλλο δὲ σε προσέχειν καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν θείων Γραφῶν ῥήσεσιν, ἐξ ὧν τοῖς θεολόγοις Πατέρασιν ἡμῶν εἰσαπέγνετο ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἅγιον. Προδήλωσ' ὁ μέγας Βασίλειος, ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν θηλῶν, ὅθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναφαίνεται ἐν τῷ Πνεῦμα τῷ ἁγίῳ, τὴν εὐαγγελικὴν προβάλλουσαν φωνὴν εἰς μαρτυρίαν ἀδιάβλητον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάξεως τοῦ Πνεύματος, καὶ φησὶ· Διὰ τοῦτο τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκρίτως τὸ Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ἐν Ἐδαγγελίοις ἐδιδάχθημεν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. Καὶ ἤδη καθαρῶς οὕτως ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίς τοῦ Πνεύματος διὰ τῆς θηλοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι Ἐδαγγελικῆς πίστεως ἀναφαίνεται. Σκόπει δὲ σὺ καὶ τὰ παρὰ τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ δεδογμένα, ὅπως ἀν γινῶς ὡς καὶ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀφίσει τὸ Πνεῦμα ἀπὸ ῥήσεως· ἄλλης Ἐδαγγελικῆς ἀναφαίνεται. Φησὶ γὰρ οὕτως· « Ἀμφότερα καὶ καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς στεύεται, θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ, Οὗτος ἐκ ἐμοῦ λήψεται. » Ὅρθῶς ὅπως ἐκ τῆς δύο εὐαγγελικῶν φωνῶν τούτων συνάγεται ἐκ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς,

ἐκ τοῦ Πατρὸς ἰκπορεύεται, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει. Τοῦτο γοῦν κατοπτέως εἰς βίβος, διαγώνων ἔχεις ὡς ὁ μέγας Βασίλειος, οὐχ ἵνα παραστήσῃ, μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα, ἐν τῇ βῆθαισῃ ἔφη περικοπῆ. « Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἰκπορεύεται ὁ ἀσχεθὲς τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι ἀπολογούμενον αὐτὸ, » ἀλλ' ἵνα διασαφήσῃ ἐπόθεν καὶ ἐκ ποίας γραφικῆς μαρτυρίας τοῖς θεο λόγοις Ἐστρέφουσιν ἐγένετο εἰπεῖν, ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔχειν τὴν ὑπαρξίν.

Alium, non ut comprobet, non exsistere ex Filio Spiritum in posita pericope dixisse: « Ex Patre procedere edocti, illum ex Deo esse constemur, » sed ut declararet, undenam et ex quo evangelico dicto Patribus theologis in mentem venerit dicere, ex Patre Spiritum habere existentiam.

τὸ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρώτης ἐκ Κανόνιας διέπιστολῆς.

α. « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατὴρ μὲν καὶ Υἱὸς συναριθμεῖται, διότι καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἔστιν, τετακται δὲ τρίτον, ὡς καὶ ἐν Ἐδαγγελίοις ἐδεικνύμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου εἰπόντος, « Πόρευθε ὄντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Ὅ δὲ προτιθεῖς Υἱοῦ, ἢ πρεσβύτερον λέγων Πατρὸς, οὗτος ἀνθιστατὶς μὲν τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ, ἀλλότριος ἢ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, μὴ δὲ παρὰ τὰ δοξολογίας τρόπων φυλάττων, ἀλλ' ἑαυτῷ κενόφωνος εἰς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἐπινοῶν. Εἰ γὰρ ἀνίσταρον Θεοῦ, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς πρεσβύτερον ἔσται τοῦ ἐξ οὗ ἔστι; Τίς δὲ καὶ ἡ παράνοια, ἐνδὲς οὗτος τοῦ ἀγενήτου, ἄλλο τι λέγειν τὸ ἀγενήτου ἀνύπερον; ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς πρότερον. Οὐδὲν γὰρ μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς. Εἰ δὲ μὴ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, διὰ Χριστοῦ δὲ ἔστιν, οὐδ' ἔστι τὸ παρὰ τὴν ὥστε ἡ περὶ τὴν εὐαγγελίαν αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἔστιν ἀρησις.

Ejusdem in epistola ad Canonicas.

20. « Spiritus autem sanctus cum Patre et Filio enumeratus, supra omnem consistit creaturam, locum vero tertium obtinet, quemadmodum nos docet in Evangelio Dominus, « Euntes baptizate in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti ». Qui præposuerit illum Filio, vel Patre dixerit antiquiorem esse, resistit iste Dei ordinationi, et a sana fide alienus aberrat, dum non inviolatam conservat illum ordinem glorificationis, quem accepit traditum, sed ut placere possit hominibus, verborum sibi adinvenit novitates. Nam si Deo subsistat superior, nequaquam potest ex Deo esse. Scriptum est enim: Spiritus autem ex Deo est; quod si ex Deo sit, antiquior esse Deo, qui potest, ex quo est? Quæ est autem et illa insania, cum unus omnino sit ingenitus, alium affirmare ingenito superiorem esse? imo nec priorem quidem Unigenito, cum inter Filium sit et Patrem nihil Intermedium: quodsi ex Deo non consistit, per Christum autem est, certe omnino ipsius existentia annihilationem, et fidei totius

non est: usque adeo hæc de ordine innovatio, abnegationem habet. »

Ἐπιστολίαι.

« Ἀκούεις πῶς πανταχοῦ ὁ ἅγιος τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνεται; Τοῦτο γὰρ κἀταυθα σαφῶς παρίστησιν εἰπών « Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς πρότερον » κατὰ ταῦτόν δὲ διὰ τῶν τοσούτων καὶ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν ἐκ τοῦ Μονογενοῦς διέδεικται. »

Ἀντίρρησις.

Κακῶς κἀταυθα τὴν σὴν ἐσφαλτὴν ἐπίστασιν. Αἰτίαι γὰρ ὡς ὁ ἅγιος εἰπών, ἀλλὰ οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς πρότερον, σαφῶς παρίστησιν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λαμβάνεσθαι. Κατὰ ταυτὸν δὲ διὰ τῶν τοσούτων διδάσκει καὶ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν ἐκ τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ οὐ μὴν ταῦτα. Ἀληθῶς δὲ τὸ, « Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς πρότερον καὶ τὸ, Οὐδὲν γὰρ μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τὸ, Τετάρχαι τρίτον τὸ Πνεῦμα, οὐστάσιν φέρουσιν ἀκριβῆ, τοῦ θεολογικωτάτου Νύσσης τεθεολογητός, « Προσπεινοῦσθαι μὲν τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, προθεωρεῖσθαι δὲ τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως κατὰ τὴν τῆς αἰτίας λόγον, » ἀπερ πάντα ἐμφανίονται, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο γοῦν ἐπὶ τὸ, « Ἀπὸ τῶν διελιγμένων τῇ βῆθαισῃ περικοπῆ ἐμφανόμενον, οὐ μὴν, ὡς αὐτὸς ἔφη, ὅτι διὰ

Animadversio.

« Audisne locis in omnibus sanctum illud, ex Deo, de Patre assumere? Hoc etiam hic quoque confirmat, cum dicit: Sed neque Unigenito priorum, et eodem ipso tempore per hæc et Spiritus existentiam ex Patre, non autem ex Unigenito edocet. »

Refutatio.

Male hic quoque tuam animadversionem comminisceris. Namque dicis, cum sanctus dicat, Sed neque Unigenito priorum, aperte confirmare illud, ex Deo, de Patre assumi; et eodem ipso tempore per hæc edocere ex Patre Spiritus existentiam, non autem ex Unigenito. Et tu quidem hæc. Verumtamen illud vere, Sed neque Unigenito priorum, et illud, Nullum enim inter Filium et Patrem medium est, et Spiritum tertio loco collocari, apprimè confirmant sententiam in rebus theologis tradendis maximi Nysseni, decernentis, « Filium Patre præintelligi, ratione causæ, et præconsiderari Spiritus hypostasi Filium secundum rationem causæ, » quæ omnia demonstrant, per Filium ex Patre esse Spiritum. Et hoc quidem est, quod ex his, quæ in prædicta pericope comprehenduntur, demonstratur, non ut tu asseris, per hæc Sanctum ex Patre Spiritum

ⁿ Math. xxviii, 19.

ius existentiam, non autem ex Unigenito edocere.

Α τῶν τοιούτων ὁ ἅγιος τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν ἐκ τοῦ Μονογενοῦ; διδάσκει.

DICTA THEOLOGI GREGORII.

S. Gregorii Theologi ex secunda Oratione de Pace.

PHASEIS TOY ΘEOΛOΓOY ΓPHTOPIOY. Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐκ τοῦ δευτέρου εἰρηνικοῦ λόγου.

30. « Etenim si Filii, et Spiritus sancti dignitate consistentes, eos vel principii expertes induceremus, vel ad alterum principium referremus, timendum revera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid invehertur. Cum autem, quantumlibet Filium aut Spiritum extuleris, nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa removeas: verum illuc præclaram generationem et admirabilem processionem referas, percontabor ex te, qui Unigeniti et principii expertis amorem tantopere præ te fers, uter tandem Deum magia contemnat, ipse qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constituat, an qui non talium, sed natura et gloria æqualium, et quales doctrina nostra profletur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod filium habeas, idque eo magis si patrem in omnibus rebus referat, verumque genitoris sui simulacrum gerat, tibi que sexcentis servis imperare minus jucundum futurum est, quam unius filii parentem esse: Deo autem quidpiam majus ac præstabilius erit, quam Filii Patrem esse, quod quidem gloriæ accessio est, non decessio, quemadmodum et Spiritus productorem esse? An te illud fugit, cum Deum, Filii, ac Spiritus, velut creaturarum principium statuis, nec principium abs te honorari, et quæ ex eo manant, ignominia affici, illud quia vilium et exiguorum, ac deitate indignorum principium constituis, hæc quia parva, nec creata tantum, sed omnium etiam quæ creata sunt, contemptissima et abjectissima facis: siquidem horum causa, et aliquaudo condita sunt, non secus ac instrumenta ab artifice, quæ ante artifices non erant, nec alias existissent, nisi quid eorum opera Deus creare voluisset, perinde videlicet ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret? Quidquid enim aliqujus rei gratia factum est, abjectius est eo, propter quod factum est. At ego deitatis principium temporis expers, inseparabile atque ininitum statuens, et principium et ea, quæ a principio manant, pari honore prosequor: illud quia talium est principium, hæc quia tali modo, et talia, et ex tali, nec tempore, nec natura, nec cultu, et veneratione distincta, unum divisim existentia, et conjunctim divisa, dictu licet mirum, non minus ob relationem, quam inter se habent, laudanda, quam unumquodque per se acceptum, et intellectum, perfectam ex tribus perfectis Trinitatem, unitate nimirum ob divinitas mota, binario autem superato, propterea quod corpora constant: Trinitate vero propter perfectionem definita. »

Animadversio.

« Videsne etiam, qui profunda Spiritus investigavit, et post dilectum illum, et qui in pectus

Α. Εἰ μὴν γὰρ ἐμέλλομεν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ὁμολογοῦντες, ἢ ἀναρχα ταῦτα εἰσάγειν, ἢ εἰς ἐτέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δέος ἂν ἦν ὄντως μὴ ἀτιμασθῆ Θεός, ἢ κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀτίθειον· εἰ δὲ ὅσον ἂν ἐξάρξῃ τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὑπὲρ τὸν Πατέρα θήσῃς, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσῃς, ἀλλ' ἐκείσε ἀνοίσεις τὸ καὶνὸν γέννημα καὶ τὴν θαυμασίαν πρόδοον, προσερισμοίσε, ὧ ἴλιαν φιλαγέννητε σὺ καὶ φιλάναρχε, πότερος ἀτιμάζει Θεὸν μᾶλλον, ὁ τοιούτων τιθεὶς ἀρχὴν, ὡς αὐτὸς εἰσάγεις, ἢ ὁ μὴ τοιούτων, ἀλλ' ὁμοίων τὴν φύσιν καὶ ὁμοδόξων, καὶ ὁμοίων ὁ ἡμέτερος βούλεται λόγος; Ἄλλὰ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα, καὶ μέγιστον ὁ σὸς υἱὸς, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ περ ἂν τὰ πάντα πατρῴωζῃ, καὶ χαρακτήρ ἢ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἂν δέξαιο μυρίων ἀνδραπέδων εἶναι μᾶλλον δεσπότης ἢ ἐνὸς γεννήτωρ παιδός· τῷ Θεῷ δὲ ἄλλο τι μείζον, ἢ Υἱοῦ τυγχάνειν Πατέρα, ὃ προσθήκη δόξης ἐστίν, οὐχ ὑφαίρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πνεύματος; Ἡ ἀγνοεῖς ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν τὴν ἀρχὴν, λέγω δὲ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὕτε τὴν ἀρχὴν τιμάς, καὶ ἀτιμάζεις τὰ ἐξ αὐτῆς, τὴν μὲν, ὅτι μικρῶν εἰσάγεις ἀρχὴν καὶ ἀναξίων θεότητος, τὰ δὲ, ὅτι μικρὰ καὶ μὴ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖς ἀτιμότερα, εἴγε τοῦτων ἔνεκεν ὑπέστη καὶ ποτε ὡσπερ ὄργανα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνητῶν πρότερον οὐκ ὄντα, οὐδ' ἂν ἄλλως γενόμενα, εἰ μὴ τι κτίσαι δι' αὐτῶν ἐβουλήθη Θεός, ὡς οὐκ ἀρκούντος τοῦ βούλεσθαι; Πᾶν γὰρ, ὃ τινὸς ἔνεκεν, ἀτιμότερον δι' ὃ γέγνηται. Ἐγὼ δὲ θεότητος, ἀρχὴν εἰσάγων ἄχρονον, καὶ ὀχώριστον, καὶ ἀόριστον, τὴν τε ἀρχὴν τιμῶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης· τὴν μὲν, ὅτι τοιούτων ἀρχὴν, τὰ δὲ, ὅτι οὕτω καὶ τοιαῦτα ἐκ τοῦ τοιούτου, μήτε τῷ ποτὲ, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεπτῷ διεργόμενα, ἔν ὄντα διετηρημένως, καὶ διαιρούμενα συνημμένως; εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο εἰπεῖν οὐχ ἤττον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως, ἢ καὶ τὸ ἑαυτὸ ἕκαστον νοούμενόν τε καὶ λαμβανόμενον, Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν μονάδος μὲν κινήσεως διὰ τὸ πλοῦσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης. Ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὀρισθείσης διὰ τὸ τέλειον. »

Ἐπιστολίαι

« Ὅρα; καὶ τὸν τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος ἐρευνησαντα, καὶ μετὰ τὸν ἐπιστήθιον καὶ ἡγαπημένον

μαθητην τον Θεολόγο; επιουσιμην κληρωσάμενον Α
 ιγων, πώς διε τής ὀλης περικοπής ταύτης διδά-
 σκει, την εκ του Πατρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ὑπαρξίν, ἐν οἷς ποτὲ μὲν λέγει περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ
 τοῦ Πνεύματος ὡς Οὐχ ὑπὲρ τὸν Πατέρα θήσεις,
 οὐδέ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἐκείσε ἀνοίσεις τὸ
 καὶ δὲν γέννημα, καὶ τὴν θυμασιαν πρόδοον ἐν-εῦθεν
 τὸν Πατέρα καὶ ἀμφοτέρων τοῦ τε Υἱοῦ, καὶ τοῦ
 Πνεύματος κηρύττων φανερώς αἰτιον, καὶ τοῦ
 μὲν γεννήτορα, τοῦ δὲ προβολέα· ποτὲ δὲ, ἐν οἷς
 ἀρχὴν τὸν Πατέρα δοξάζει, ὁμοτίμων καὶ ὁμοδό-
 ξων· πάλιν ἐν οἷς προσθήκην δόξης εἶναι λέγει
 τῷ Πατρὶ τὸ Πατέρα τοῦτον εἶναι Υἱοῦ, καὶ προδο-
 λέα Πνεύματος· καὶ αὐθις ἐν οἷς καὶ ἀμφοτέρων
 ἀρχὴν τὸν Πατέρα καλεῖ ;»

Ἀντιρρήσις.

Ἡ παρούσα ἐπιστολὴ οὐδὲν τι συντείνον ἔχει
 πρὸς τὸν σκοπὸν, δι' ὃν ἡ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκ-
 κλησίας ἐποθέσασται σοι ἁγών. Τί; γὰρ τῶν ταύτης
 τροφίμων ὡς πλατεῖ κηρύττει τῷ στόματι ὡς ἀμ-
 φοτέρων, Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος δηλαδὴ, αἰτιος ὁ
 Πατήρ; Ἄλλ' οὐκ ἐντεῦθεν τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πα-
 τρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, τοῦτο δὴ τὸ τοῦ ἁγών; σοι
 σκοπιμώτατον, διαγνωσθήσεται. Εἰ μὲν γὰρ ἀδιάφο-
 ροῦ αἰτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἦν ὁ Πατήρ ἦν ἂν τὸ
 ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα παντάπασιν
 ἀναμφίβολον· ἐπεὶ δὲ διάφορόν ἐστιν αἰτιον ὁ Πατήρ,
 ἡ δὲ διαφορὰ τῆς αἰτίας ἐκ τῆς διαφορῆς προόδου
 τῶν ἐκείθεν αἰτιωτῶν κατὰ τὴν τοῦ Νύσσης ἐπι-
 λελογίαν διασάφηνι· « Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ προσεχῶς
 ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ
 πρώτου· » ἀληθέστατόν ἐστι καὶ τὸν Πατέρα αἰτιον
 εἶναι Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ
 ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι, τὸ διὰ τὸ τὸν μὲν
 Υἱὸν προσεχῶς ἐκ τοῦ αἰτίου Πατρὸς εἶναι, τὸ δὲ
 Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ αἰτίου ἐκπορεύεσθαι
 προβολέως. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ « Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἕμωσ. »

ΑΔ'. « Πατήρ ὁ Πατήρ καὶ ἀναρχος. Οὐ γὰρ ἐκ τι-
 νος, Υἱὸς ὁ Υἱὸς καὶ οὐκ ἀναρχος. Ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς γὰρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λαμβάνεις ἀρχὴν,
 καὶ ἀναρχος. Ποιητὴς γὰρ χρόνων. Πνεῦμα ἅγιον
 ἀληθῶς τὸ Πνεῦμα, προῖδν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς,
 οὐχ υἱικῶς δέ· οὐ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπο-
 ρευτῶς. »

Ἐπίστασις.

« Ὁ ἐν τῇ ἀνωτέρω περισκοπῇ τοικίως δι' ἄλ-
 λων καὶ ἄλλων λέξεων διδάσκει ὁ ἅγιος, φανερώς
 ἐνταῦθα τοῦτο παρίστησιν. »

Ἀντιρρήσις.

Ἐπι σαφέστερον ὁ ἅγιος ἐνταῦθα παρίστησιν τὸ
 μὴ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα. Εἰπὼν
 γὰρ Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ Πνεῦμα, προῖδν μὲν
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δέ, οὐ γὰρ γεννητῶς,
 ἀλλ' ἐκπορευτῶς, εἰδίδαξε καθαρώς ὡς τὸ προῖδναι
 τὴν ὑπαρξίν καὶ ἀμφοτέρων τῶν προερχομένων

PATROL. GR. CXII.

recubuit discipulum, ex theologia sibi nomen
 ascivit, Patrem, uti per universam banc perico-
 pem doceat ex Patre Spiritus sancti existenti-
 am, dum nunc dicit de Filio et Spiritu; super
 Patrem ne ponas, neque a causa removeas, ve-
 rum illuc præclaram generationem, et admira-
 bilem processionem referas, quibus Patrem
 utriusque, Filii nempe et Spiritus palm aperte-
 que causam, et hujus quidem productorem, il-
 lius parentem publicat: nunc vero, cum Pa-
 trem principium constituit eorum, qui pari ho-
 nore et gloria prædita sunt: necnon etiam,
 cum accessionem gloriæ Filii Patrem esse et
 productorem Spiritus nuncupat: tandemque
 cum utriusque principium Patrem factur? »

B

Refutatio.

Hæc plane animadversio nihil facit ad rem, de
 qua agimus, et ob quam tibi adversus Romanam
 Ecclesiam certamen susceptum est. Quis enim ex
 illius alumnis non aperto ore prædicat, utriusque,
 Filii nempe et Spiritus, esse causam Patrem?
 Non tamen inde ex solo Patre spiritum esse, quod
 certaminis per te initi potissimum scopus est
 quispiam colliget. Namque si indifferens causa Pa-
 ter esset Filii et Spiritus, esset utique absque ullo
 dubio ex solo Patre Spiritus: at cum diversa ac
 differens causa sit Pater, et causæ differentia ex
 modo productionis eorum, quæ inde manant, se-
 cundum Gregorii Nysseni theologicam explanatio-
 nem pendeat, « Quod hoc quidem sit continue ex
 primo, hoc vero per id quod continue est, ex
 primo, » verissimum est Patrem causam esse et
 Filii et Spiritus, et Spiritum non ex solo Patre
 esse, quod Filius continue ex Patre causa est
 Spiritus vero per Filium ex causa productrice pro-
 ceclit.

Ejusdem ex oratione, quæ incipit: « Rursus Jesus meus. »

XXXI. « Pater Pater est, et principii expers:
 neque enim ex alio est. Filius Filius est, et non
 principii expers: ex Patre siquidem est. Quod si
 temporis principium accipis, principio etiam ca-
 ret. Neque enim temporum effector temporis
 subest. Spiritus sanctus vere Spiritus est, pro-
 manans quidem ex Patre, non tamen filiationis,
 ut nec generationis modo, sed processionis. »

Animadversio.

« Quod superiori pericope aliis atque aliis ver-
 bis varie sanctus edocet, hæc apertissime ante
 oculos ponit. »

Refutatio.

Planius certe hic sanctus ante oculos ponit, non
 ex solo Patre spiritum esse. Nam cum dixisset Spi-
 ritum sanctum esse vere spiritum, promanantem
 quidem ex Patre, non filiationis; ut nec genera-
 tionis modo, sed processionis, manifesto docuit,
 simili processione eorum, qui procedunt, existen-

tiam indicari, cum familiari utriusque proprietate, A
adeo ut ubicunque de Spiritu promanare enuntia-
tur, detur audienti intelligi, modo processionis
illum promanare : et ubicunque de Filio, statim
audiens addiscat, eum modo filiationis promanare.
Et quisnam ex hac sola doctrina non percipiet,
nullo modo a Romana Ecclesia pietatem vulnera-
tam fuisse, innumeris in locis audiens, Spiritum
sanctum ex Patre, et Filio promanare? Neque
enim dicit quispiam ex Patre modo processionis
illum promanare, ex Filio vero, amissa processio-
nis proprietate promanare filiationis, et genera-
tionis modo. Namque nomen Spiritus appositum,
proprietalem nomini præscriptam prorsus præ se
tulerit, nec unquam amiserit. Nam ut cum ipso
Theologo loquar : « Quomodo proprietas manebit
si movetur et decidit? »

*Ejusdem ex oratione, cujus principium est : « Quo-
niam heri splendidum luminum diem. »*

XXXII. « Cupio Patrem majorem dicere, ex quo
« id æquales habent, quod æquales sunt : hoc
« enim ab omnibus mihi concedetur. Verum prin-
« cipium vereor, ne minorum principium illud fa-
« ciam ac per hujusmodi prælationem contumelia
« afficiam. Neque enim Patri gloria est, eorum quæ
« ex ipso sunt depressio. »

Animadversio.

« Hæc quoque pericope primæ prorsus similis
« est, eadem et ipsa docens, Patrem scilicet C
« utriusque esse et Filii et Spiritus causam. »

Refutatio.

Quando hanc pericopem primæ prorsus similem
existimas, quod nec ipse abuo, satisfuerint ad
refutandam dictam animadversionem, quæ pro
primæ animadversionis refutatione in superiori
adduximus.

Ejusdem ex oratione in Pentecosten.

XXXIII. « Spiritus sanctus semper quidem erat,
« et est, et erit, nec ullo ortu generatus, nec
« finem habiturus, sed semper cum Patre et Filio
« conjunctus, atque connumeratus : nec enim con-
« veniebat, ut vel Pater Filio, vel Filius Spiritu
« sancto unquam careret. Nam alioqui maximum
« divinitati dedecus confaretur, ut quæ ad perfe-
« ctionem tanquam ex pœnitentia venisset. Erat
« igitur semper perceptibilis, non participans, per-
« ficiens, non ab alio perfectus, explens non
« expletus, sanctificans non sanctificatus, deificans
« non deificatus, ipse semper, et secum et cum
« iis, quibus adjunctus est, idem et æqualia, invi-
« sibilis, temporis expertus, nullo loco inclusus,
« immutabilis qualitate, quantitate, forma et tactu
« carens, seipsum movens, ac sempiternum mo-
« tum habens, arbitrii liber, per se potens, omnipotens, tametsi ad primam causam, ut omnium
« ea, quæ Unigeniti sunt, ita etiam, quæ Spiritus sancti sunt, referantur. »

δηλοῖ μετὰ τῆς οικείας ἐκείτω αὐτῶν ἰδιότητος·
ὡς οὐκ ἂν τὸ προΐέναι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος λέγοιτο,
ἐπίστασθαι τὸν ἀκούοντα παρευθὺς ὡς ἐκπορευ-
τῶς ἐστὶν αὐτὸ προΐον· καὶ οὐκ ἂν τὸ προΐέναι
ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγοιτο, ἐπίστασθαι τὸν ἀκούοντα
παρευθὺς ὡς γεννητῶς ἐστὶν αὐτὸς προΐων. Καὶ
τίς οὐκ ἂν ἐκ μόνης τῆς παρουσίας θεολογίας δια-
γνοίη μηδὲν τι τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν προσε-
κρουκέναι τῇ εὐσεβείᾳ, μυριαχού τῶν θείων Γρα-
φῶν, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προΐον ἀκούον τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον ; Οὐκ ἂν γὰρ τις ἐρεῖ ὡς ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς
ἐκπορευτῶς αὐτὸ πρόεισιν, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκ-
πορευτικὴν αὐτοῦ ἀποβαλλόμενον ἰδιότητα, πρόει-
σιν υἱικῶς τε καὶ γεννητῶς. Τὸ γὰρ τοῦ Πνεύματος
λαχὼν ὄνομα τὴν ἀφορισθεῖσαν ἰδιότητα τῷ ὀνόματι
πάντως ἀναπόδλητον ἔξει· ἐπεὶ, κατὰ τὸν αὐτὸν
θεολόγον εἰπεῖν : Πῶς ἂν ἰδιότης μείνη κινουμένη
καὶ μεταπίπτουσα ; »

*Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ, « Χθὲς τῇ λαμπρῇ τῶν
φῶτων. »*

AB. « Θέλω τὸν Πατέρα μείζω εἰπεῖν, ἐξ οὗ καὶ
« τὸ ἴσους εἶναι τοῖς ἴσους ἐστὶ καὶ τὸ εἶναι· τοῦτο
« γὰρ κατὰ πάντων δοθῆσεται. Καὶ δέδοικα τὴν
« ἀρχὴν, μὴ ἐλαττώων ἀρχὴν ποιῆσω, καὶ καθ-
« υβρίσω διὰ τῆς προτιμῆσεως. Οὐ γὰρ δόξα τῷ ἐξ
« οὗ ἢ τῶν ἐξ αὐτοῦ ταπεινώσις. »

Ἐπίστασθαι.

« Καὶ αὕτη ἡ περικοπὴ τῇ πρώτῃ σχεδὸν ἀπ-
« ραλλάκτως τὸ αὐτὸ ἐκείνη διδάσκουσα, τὸ τὸν
« Πατέρα δηλονότι καὶ ἀμφοτέρων εἶναι τοῦ Υἱοῦ καὶ
« τοῦ Πνεύματος αἰτίων. »

Ἀντιρρήσις.

Ἐπεὶ τὴν ῥηθείσαν περικοπὴν τῇ πρώτῃ σχεδὸν
ἀπαράλλακτον οἶει, ὅπερ σοὶ καὶ αὐτὸς σύμφημι,
ἀρκέσει λοιπὸν εἰς ἀντιρρήσιν τῆς ἐπὶ ταύτῃ ἐπι-
στασίας ἢ προηγησαμένη ἐπὶ τῇ ἐκείνης ἐπιστάσι
ἀντιρρήσις.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγου.

AG. « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν αἰὶ, καὶ ἐστὶ
« καὶ ἔσται, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε παυσόμενον, ἀλλ
« αἰὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συνεταγμένον τε καὶ συν-
« αριθμούμενον. Οὐδὲ γὰρ ἐκπεπεν ἐλλείπειν ποτὶ
« ἢ Υἱὸν Πατρὶ, ἢ Πνεῦμα Υἱῷ. Τῷ μεγίστῳ γὰρ
« ἂν ἦν ἄδοξος ἢ θεότης, ὥσπερ ἐκ μεταμειλείας εἰ-
« θεῖσα εἰς συμπλήρωσιν τελειότητος. Ἦν οὖν
« αἰὶ μεταληπτεῖν, οὐ μεταληπτικόν, πληροῦν, οὐ
« κληρούμενον, ἀγιάζον, οὐκ ἀγιαζόμενον, θεοῦν, οὐ
« θεοῦμενον. Αὐτὸ ἑαυτῷ ταυτὸν αἰὶ, καὶ οἷς συντέ-
« τακται, ἀόρατον, ἀχρονον, ἀχώρητον, ἀναλλοίωτον,
« ἀποιον, ἀποσον, ἀνείδεον, ἀναφές, αὐτοκίνητον, αὐ-
« εἰδύσιον, αὐτοδύναμον, παντοδύναμον, καὶ πρὶ
« τὴν πρώτην αἰτίαν, ὥσπερ τὰ τοῦ Μονογενοῦς
« ἀπαντα, οὕτω δὴ καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναπέμ-
« πεται. »

Ἐπιστοσία.

« Πρὸς ἡς κἀνταῦθα τῷ ἁγίῳ, αἰτιον τοῦ τε
 « Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα διδάσκοντι. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄλλὰ πρὸς ἡς καὶ τῷ · Οὐδὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλ-
 λέπειν ποτὲ ἢ Υἱὸν Πατρὶ, ἢ Πνεῦμα Υἱῷ. »
 Διὰ τοῦ Υἱοῦ γὰρ ὁ Θεολόγος συνάπτων τὸ Πνεῦμα,
 τοῦς δ'· Υἱοῦ θεολογούντας ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸ
 Πνεῦμα συνίστησιν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐν ταῖς διαλέξεσιν
 εὐταξίας.

ΑΓ'. « Δεόν ἐνα Θεὸν Πατέρα γινώσκειν, ἀναρχον
 « καὶ ἀγέννητον, καὶ ἓνα Υἱὸν γεγεννημένον ἐκ τοῦ
 « Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα ἓν, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον,
 « παραχωροῦν Πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, Υἱῷ δὲ γεννή-
 « σιας · τὰ δ' ἄλλα καὶ συμφυεῖς, καὶ σύνορονον,
 « καὶ ὁμόδοξον, καὶ ὁμότιμον. »

Ἐπιστοσία.

« Ἀκούων κἀνταῦθα περὶ τοῦ Πνεύματος ὅτι ἐκ
 « Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει, τὸ, ἐκ Θεοῦ, πρὸς τὰς
 « προλαβοῦσας χρήσεις τῶν λοιπῶν ἁγίων συμβί-
 « βας, καθὼς ἐν πολλαῖς ἱκετιῶν σαφίστερον ἐκ-
 « εσημειώσαμεθα. »

Ἀντιρρήσις.

Οὐδεὶς ἀκούων περὶ τοῦ Πνεύματος ὅτι ἐκ Θεοῦ
 τὴν ὑπαρξιν ἔχει, οὐχὶ ἐκ Πατρὸς νοεῖ, τὸ, ἐκ Θεοῦ.
 Ἄλλ' οὐδεὶς πάλιν τὴν ἀλήθειαν παντὸς προτιθέμε-
 νος τοῖς λέγουσι, δ'· Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς αὐτὸ τὴν τοιαύ-
 τῃν ὑπαρξιν ἔχειν, ἀντιλέγειν ἄν. Οὐδὲ γὰρ ἐναντία
 ταῦτα καὶ ἀλλήλοις μαχόμενα, διὰ τὸ πᾶν τὸ δι'
 Υἱοῦ καὶ παρὰ Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς
 τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ πρώτου λόγου.

ΑΔ'. « Ἡμῖν δὲ μοναρχία τὸ τιμώμενον. Μοναρ-
 « χία δὲ, οὐχ ἦν ἐν περιγράφει πρόσωπον. Ἔστι γὰρ
 « καὶ τὸ ἐν, στασιάζον πρὸς ἑαυτὸ, πολλὰ καθίστα-
 « σθαι, ἀλλ' ἦν φύσεως ὁμοιμία συνίστησι, καὶ
 « γνώμης σύμκνοια, καὶ ταυτέτης κινήσεως, καὶ
 « πρὸς τὸ ἐν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις, ὅπερ ἀμή-
 « χανον ἐπὶ τῆς γεννητῆς φύσεως, ὥστε κἂν ἀριθμῷ
 « διαφέρῃ, τῇ γε οὐσίᾳ μὴ τέμνεσθαι. Διὰ τοῦτο
 « μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθησα μέχρι τριά-
 « δος ἔσται. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡμῖν, ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς,
 « καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ μὲν γεννητῶρ καὶ προβολεὺς,
 « λέγων δὲ ἀπαθῶς καὶ ἀχρόνως καὶ ἀσωμάτως, τῶν
 « δὲ τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόδημα, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως
 « ἐν τις ταῦτα καλέσειεν, ἀφελὼν πάντη τῶν ὁρω-
 « μένων. Οὐ γὰρ δὴ ὑπάρχουσι ἀγαθότητος εἰπεῖν
 « θαρρήσομεν, ὃ τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφούντων
 « εἰπεῖν τις ἐτόλμησεν, ὅσον κρατῆρ τις ὑπερβύου
 « σαφῶς οὕτως λέγων, ἐν οἷς περὶ πρώτου αἰτίου
 « καὶ δευτέρου φιλοσοφεῖ. Μήποτε ἀκούσιον τὴν
 « γέννησιν εἰσαγάγωμεν, καὶ ὅσον περίττωμά τι
 « φυσικὸν καὶ δυσκάθεκτον, ἥκιστα ταῖς περὶ
 « θεότητος ὑπονοήσας πρέπον. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν
 « ἡμετέρων ὄρων ἰστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσα-

A

Animadversio.

« Nota ex his quoque, sanctum Filii et Spiritus
 « causam Patrem profiteri. »

Refutatio.

Verum nota tu illa : « Nec enim conveniebat, ut
 « vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto careret. »
 Per Filium enim Theologus Patri Spiritum con-
 jungens, eos qui per Filium ex Patre Spiritum esse
 decernunt, confirmat.

*Ejusdem ex orat. de moderatione in disputationibus
 servanda.*

XXXIII. « At qui unum Deum Patrem agnoscere
 « oportet, principii expertem, et ingenuum, et
 « unum Filium ex Patre genitum, et unum Spi-
 « ritum ex Deo substantiam habentem, hoc solo no-
 « mine Patri cedentem, quod non ingenuus sit,
 « hoc item Filio, quod non genitus sit, cætera au-
 « tem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, hono-
 « ris, gloriæ. »

B

Animadversio.

« Hic etiam audiens de Spiritu, eum ex Deo
 « substantiam habere, illud ex Deo cum præce-
 « dentibus reliquorum sanctorum verbis conferto,
 « ut in multis explanatius adnotavimus. »

Refutatio.

Nemo de Spiritu audiens ex Deo substantiam
 habere, illud ex Deo de Patre non intelligat. Sed
 nemo rursus, qui veritatem rebus aliis præponit,
 asserentibus, per Filium ex Patre eum similem
 substantiam habere, contradicet : neque enim hæc
 contraria sunt, nec sibi invicem pugnant, quod,
 qui per Filium, et a Filio, et ex Filio dicitur esse,
 in primam causam Patrem relationem habet.

Ejusdem ex oratione prima de Filio.

XXXIV. « At nos unius Dei principatum coli-
 « mus. Unius autem principatum dico, non quem
 « persona una circumscribit, fieri enim potest, ut
 « quod unum est, si a seipso dissident, secumque
 « discordet, multa fiat, sed quem æqualis naturæ
 « dignitas constituit, et voluntatis consensio,
 « motusque identitas, atque ad unam, et eandem
 « rem, eorum quæ ex ipso sunt conjuncta pro-
 « pensio, id quod in rebus procreatis fieri nequit,
 « ita ut etiam si numero differant, potentia tamen
 « minime inter se dissident. Quo circa unitas
 « principio in binarium mota, in trinitate consti-
 « tit. Atque hoc nobis est Pater, et Filius, et Spi-
 « ritus sanctus ; Pater quidem genitor, et pro-
 « ductor, citra tamen ullam passionem ac tempus,
 « atque incorporeo modo : horum autem alter so-
 « holes, alter processio, aut quibus verbis hæc
 « quispiam vocare queat, nescio, ab iis, quæ
 « sub oculorum sensum cadunt, prorsus abstra-
 « cta. Neque enim bonitatis superfusionem di-
 « cere audebimus, tametsi quispiam eorum, qui
 « apud ethnicos philosophiæ laude floruerunt, hoc
 « vocabulo uti non dubitavit, cum de prima et secunda

cuncta causa dissiceret, perspicuis verbis ita
 loquens. Velut poculum quoddam superfluxit.
 Verendum enim esset, ne coactam quamdam
 generationem inveheremus, ac velut naturale
 quoddam excrementum retentique difficile, in
 divinitatem minime quadrans. Proinde finibus
 nostris nosmet continentes, ingenitum et geni-
 tum inducimus, et ex Patre procedentem, ut
 quodam loco Deus ipse ac Verbum prænun-
 tiavit. Sed quando hæc? inquit. Nimirum hæc
 supra quando sunt. Quod si etiam audaciuscule
 aliquid dicendum est, tum hæc erant, cum Pater
 erat. Quando autem Pater? Nunquam non fuit.
 Idem de Filio, idem de Spiritu sancto prom-
 ptum est dicere. Quod si rursus me interroges,
 rursus tibi respondebo. Quando Filius genitus
 est? Cum Pater genitus non est. Quando Spiritus
 processit? Tunc cum Filius non processit,
 sed citra tempus ullum, ac supra omnem ratio-
 nis humanæ captum genitus est, etiam si id
 quod supra tempus est, declarare cupientes,
 temporalem speciem ac significationem sugere
 nequeamus. Etenim hæ voces, quando, antehac,
 posthac, a principio, temporis neutquam exper-
 tes sunt, quamcunque vim illis inferamus. Nisi
 forte ævum accipiamus, hoc est intervallum
 nec ullo motu, aut solis cursu, quæ temporis natura est, definitur. Quid ergo, inquires, si Filius
 et Spiritus sanctus Patri cœterni sunt, quid
 dum et ille sint expertes? Quia ab ipso sunt,
 caret, æternum quoque est, quod autem æternum est, non protinus quoque, principio vacat,
 quandiu ad Patrem velut ad principium et originem refertur. Ergo illi quantum ad causam
 principio minime carent. Perspicuum est autem
 causa: neque enim sol lucem tempore
 expertes sunt, quamlibet in verborum larvis
 simpliciores animos terretes: nec enim tem-
 pori subsunt, ea, ex quibus tempus originem sumpsit.

Animadvertio.

Considerato diligenter dictiones in hac pericope
 comprehensas, et earum sententiam. Quid nempe
 colligatur ex illo, atque ad unam et eandem rem
 eorum, quæ ex ipso sunt, conjuncta propensio,
 et modis omnibus, ambo Filium et Spiritum ex
 uno esse Patre, non autem unum ex duobus:
 neque minus et ex illo. Alter quidem genitor et
 productor, horum autem alter soboles, alter pro-
 cessio: uti et ex illo, ingenitum inducimus, Pa-
 trem scilicet, et ex Patre procedentem, Spiritum
 nempe, necnon et ex illo; ergo illi, quantum
 ad causam principio non carent, quod aperte in-
 nuit causam. His enim manifesto unum amborum
 esse causam, non vero duos unius comprobatur.

Refutatio.

Licet ex supralaudato dicto: Ad unam et eandem
 rem eorum, quæ ex ipso sunt, conjuncta propensio,
 colligatur ex uno Patre ambo esse et Filium
 et Spiritum, attamen ex dicto, Alter quidem
 genitor, et productor, horum autem alter soboles,
 alter processio, non unam esse simpliciter cau-
 sam, sed unam eandemque causam alio atque alio
 modo causam esse Filii et Spiritus, nemine id ne-

A ἀγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορευόμενον, ὧ; τοῦ φησὶν αὐτὸς ὁ θεὸς καὶ
 Λόγος. Πότε οὖν ταῦτα; Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ νεανικῶς
 εἰπεῖν, ὅτε ὁ Πατὴρ. Πότε ὁ Πατὴρ; Οὐκ ἦν ὅτε
 οὐκ ἦν. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἕγιον. Πάλιν ἐρώτα με, καὶ πάλιν ἀποκρινοῦμαι
 σοι. Πότε δὲ ὁ Υἱὸς γεγέννηται; Ὅτε ὁ Πατὴρ
 οὐ γεγέννηται. Πότε δὲ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται;
 Ὅτε ὁ Υἱὸς οὐκ ἐκπορεύεται, ἀλλὰ γηγέννηται
 ἀχρόνως καὶ ὑπὲρ λόγον, εἰ καὶ μὴ δυνάμεθα τὸ
 ὑπὲρ χρόνον παραστήσαι, θέλοντες χρονικῆ ἐκ-
 φυγεῖν ἔμφρασι. Τὸ γὰρ ὅτε, καὶ πρὸ τούτου, καὶ
 μετὰ ταῦτα, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἀχρονα, κἀν ὅτι
 μάλιστα βιαζώμεθα. Πλὴν εἰ τὸ παρεκτεινόμενον
 τοῖς αἰθίοις διάστημα, τὸν αἰῶνα, λαμβάνομεν,
 B τὸ μὴ κινήσει τι. μὴ δὲ ἡλίου φασγᾶ μεριζόμενον
 καὶ μετρούμενον, ὅπερ ὁ χρόνος. Πῶς οὖν οὐ συν-
 ἀναρχα, εἰ συναΐτια; Ὅτι ἐκεῖθεν, εἰ καὶ μὴ μετ'
 ἐκεῖνον. Τὸ μὲν γὰρ ἀναρχον καὶ αἰθίοι, τὸ αἰθίοι
 δὲ οὐ πάντως ἀναρχον, ἕως ἂν εἰς ἀρχὴν ἀναφέρ-
 ται τὸν Πατέρα. Οὐκ ἀναρχα γοῦν τῷ αἰτίῳ. Δῆλον
 δὲ τὸ αἰτιον ὧ; οὐ πάντως πρεσβύτερον τῶν ὧ;
 ἐστὶν αἰτιον· οὐδὲ γὰρ τοῦ φωτὸς ὁ ἥλιος· καὶ ἀν-
 αρχά πως τῷ χρόνῳ, κἀν οὐ μέρμολύττη τοὺς ἀλλο-
 στέρους· οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον τὰ ἐξ ὧν ὁ χρόνος.

C Ἐπιστάσια.
 Πρόσεχε συνετῶς καὶ ταῖς ἐν τῇ παρουσίᾳ πε-
 ρικοπῇ τοῦ ἀγίου λέξεις καὶ τῇ τούτων ἐννοίᾳ. Τί
 δηλονότι συνάγεται ἐκ τοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἐν τῶν ἐξ
 αὐτοῦ σύννευσις, καὶ πάντως τὸ, καὶ ἀμφω, τὸν τε
 Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐξ ἐνὸς εἶναι τοῦ Πατρὸς,
 οὐ μὴν τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο. Τὸ αὐτὸ δὲ πάντως καὶ
 ἐκ τοῦ, ὁ μὲν γεννητῶρ καὶ προβολεὺς, τῶν δὲ τὸ
 μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα· ὡσπερ καὶ ἐκ τοῦ,
 τὸ ἀγεννητῶν εισάγομεν, ἦγουν, τὸν Πατέρα. Τὸ
 γεννητῶν, δηλονότι τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορευτῶν, τὸ Πνεῦμα δευτῆ, καὶ ἐκ τοῦ· οὐκ
 ἀναρχα γοῦν τῷ αἰτίῳ, δῆλον δὲ τὸ αἰτιον. Σαφῶς
 γὰρ ἐντεῦθεν παρίστηται τὸν ἕνα καὶ ἀμφοτέρων
 εἶναι αἰτιον, οὐ μὴν τοὺς δύο τοῦ ἐνός.

D Ἀντιρήσεις.
 Εἰ καὶ ἐκ τῆς λεγομένης ῥήσεως, ἐπὶ τὸ ἐν
 τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις· συνάγεται τὸ ἐξ ἐνός τοῦ
 Πατρὸς εἶναι ἀμφω, τὸν τε Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ'
 ἐκ τῆς λεγομένης ῥήσεως, ὅ μὲν γεννητῶρ καὶ προ-
 βολεὺς, τῶν δὲ τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα,
 οὐκ ὅτι ἐν ἀπλῶς τὸ αἰτιον, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τὸ ἐν αἰ-
 τιον διαφόρῳ τρόπῳ ἐστὶν αἰτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύμα-
 τος, ὁμολογουμένως συνάγεται. Αἱ γὰρ λέξεις αἰται

ἐν διάφορον τρόπον μᾶλλον δηλοῦσι τοῦ τε αἰτίου καὶ τοῦ τε αἰτιατοῦ. Τὸ γὰρ αἴτιον διὰ τοῦτο τὸ τοῦ γεννήτορος καὶ προβολέως ἐσχίκεν ὄνομα, ὅτι διαφόρῳ ἑκάστῳ ἐστὶν αἴτιον. Καὶ τὸ αἰτιατὸν διὰ τοῦτο τοῦ γεννήματος καὶ προβλήματος ἐσχίκεν ὄνομα, ὅτι διαφόρῳ πρόκειται ἐκ τοῦ αἰτίου. Καὶ ἡ μὲν τῶν λέξεων διαφορὰ τὴν διάφορον τῆς προόδου δεδήλωκε. Ἐὰν δὲ τῆς προόδου διάφορον ὑπὸ μάρτυρι τῷ Νύσσῳ, τὸ προσεχῶς ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς. Ἐκ δὲ τοῦ προσεχῶς καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς, ἀναφάνεται διὰ τοῦ Υἱοῦ προῖναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο γοῦν ἐστὶ, τὸ ἐκ τοῦ. Ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, τῶν δὲ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα ἢ συναγόμενον· ἡ δὲ δὴλωσις; δηλαδὴ τοῦ διαφόρου τῆς αἰτίας τρόπου, καὶ τῆς τῶν αἰτιατῶν διαφόρου προόδου, οὐ μόνον ἀπλῶς οὕτω τὸ ἐξ ἑνὸς αἰτίου εἶναι αὐτὰ, ὡς ἐπέστησας σὺ. Τὸ γὰρ ἐξ ἑνὸς αἰτίου ἐκ μόνης τῆς ῥήσεως ἐδηλώθη τῆς, ἢ πρὸς τὸ ἐν τῶν ἐξ αὐτοῦ οὐκ εἶναι, ἢ ἐκ δὲ τοῦ διαφόρου εἶναι ἅμω τὰ αἰτιατὰ τὸ μὲν ἐκ μόνου δηλαδὴ τοῦ πρώτου, ὡς προσεχῶς ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τοῖς θεολόγοις Πατέρασιν ἡμῶν ἐγγένητο, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶπαι.

A gante, concluditur. Namque dictiones hæc diversum modum potius indicant causæ et causati. Causa siquidem propterea sibi et genitoris et productoris nomen vindicavit, quod diverso modo causa est; et causatum propterea sobolis et processonis nomen ascivit, quod diverso modo ex causa promanant. Et plane dictionum diversitas diversitatem promanationis ostendit. Promanationis vero diversitas, teste Nysseno, « Quod continuum est, et per illud quod continuum est, » eo vero, quod continuum est, apparet per Filium promanare Spiritum ex Patre. Hoc itaque ex illo, « Genitor vero et productor horum, alter soboles est, alter processio, » colligitur, manifestatio nempe diversæ causæ molli, et causarum diversæ promanationis: non autem simpliciter ita ex una causa illa esse, ut tu animadvertisti. Quod enim ex una causa est, ex dictione illa sola manifestatur, quæ dicit, « Et ad unum, quæ ex ipso sunt, conjuncta propensio: » ex eo vero quod diverso modo causata se habeant, hoc quidem ex solo Patre, uti continue ex ipso, alterum vero per illud continuum est ex primo, theologis nostris Patribus arrisit, ex Patre et Filio Spiritum dicere.

Ejusdem ex Oratione secunda de Filio.

XXXVI. « Proprium autem ejus, qui principii expers est, nomen est Pater; ejus qui citra ullum principium genitus est, Filius; illius qui citra generationem processit, aut progreditur, Spiritus sanctus. »

Animadversio.

C « Ne te obturbet absque ulla additione hic scribi de Spiritu, processit, aut progreditur, sed illud ad supra jam scripta computa et confer. Imo ex additionibus, quæ in subsequenti pericope legitur, illius declarationem petito. »

Refutatio.

Dioti hujusce declaratio aperta est. Ostendit enim ipsissimam proprietatem Spiritus appellationem ipsam Spiritus esse; et unde processit, aut progreditur Spiritus, tanquam Spiritum procedentem progredi, non vero genitum, uti Filium.

Ejusdem ex oratione de Spiritu sancto.

XXXVII. « Solem rursus in radium, ac lucem cogitavi. Verum hic quoque metuendum est, primum ne incompositæ naturæ incompositio quedam excogitetur, quemadmodum solis et eorum, quæ soli insunt. Deinde ne Patri quidem essentialiam tribuamus, sed reliquos subsistere negemus, verum facultates quasdam Dei constituamus, quæ ipsi quidem insint, non autem per se subsistant. Neque enim radius aut lux alii soles sunt, sed solis velut defluus quidam, et substantialis qualitates. Ac præterea nesimul et esse et non esse, Deo in his demus, quantum ex hoc exemplo colligi potest, id quod superioribus etiam absurdus fuerit. »

Animadversio.

« Valde admirabile est hoc quod audis. Licet

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου. ΑΖ'. « Ἰδιον δὲ τοῦ μὲν ἀνάρχου Πατρὸς, τοῦ δ' ἀνάρχως γεννηθέντος Υἱός, τοῦ δὲ ἀγεννήτως προελθόντος, ἢ προϊόντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ἐπιστοασία.

C « Μὴ τὸ ἀνευ προσθήκης τινὸς ἐνταῦθα γραφῆναι περὶ τοῦ Πνεύματος; ὡς προϊόντος, ἢ καὶ προελθόντος θροεῖτω σε, ἀλλὰ πρὸς τὰ προγραφέντα καὶ τοῦτο συμβίβασζε. Μᾶλλον μὲν οὖν ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπιπέτῃ περικοπῇ προσθηκῶν, τὴν τούτου δέχου σαφηνεῖαν. »

Ἀντίρρησις.

Ἦ τοῦ ῥητοῦ σαφῆνεῖα περιφανές. Παρίστησι γὰρ ὡς ἡ κυριότης ἰδιότης τοῦ Πνεύματος αὐτῆ ἡ κλησις ἐστὶ τοῦ Πνεύματος· καὶ ὅθεν ἂν ἐστὶ προελθὼν, ἢ προεὶν τὸ Πνεῦμα ὡς Πνεῦμα ἐκπορευτὸν, οὐ μόνον ὡς γεννήτῳ πρόκειται Υἱός.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγου.

D ΑΖ'. « Καὶ πάλιν ἥλιον ἐνεθυμήθην καὶ ἀκτίνα καὶ φῶς. Ἀλλὰ κἀνταῦθα θέος πρῶτα μὲν μὴ σύνθεσις; τις ἐκινῶται τῆς ἀσυνθέτου φύσεως, ὡς περ ἥλιου καὶ τῶν ἐν ἡλίῳ· δευτέρον δὲ, μὴ τὸν Πατέρα οὐσιώσωμεν, τᾶλλα δὲ μὴ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις Θεοῦ ποιήσωμεν, ἐνυπαρχούσας, οὐχ ὑπερτώσας. Οὕτε γὰρ ἀκτίς, οὕτε φῶς ἄλλος ἥλιος, ἀλλ' ἡλιακαὶ τινες ἀπόρροιαί, καὶ ποιότητες οὐσιώδεις. Καὶ ἅμα τὸ εἶναι, καὶ τὸ μὴ εἶναι; τῷ Θεῷ ὁμῶς ἐν τούτοις ὅσον ἐκ τοῦ ὑποδείγματός, ὃ καὶ τῶν εἰρημμένων ἀποκώτερον. »

Ἐπιστοασία.

« Ὅρα πᾶν θαυμαστὸν, πῶς, εἰ καὶ μὴ ἐπίκειται

« enim præsens exemplum sancto non perplaceat, A
 « propter timorem, non utique a ratione alienum ;
 « attamen ex hoc quoque probat apertissime, ex
 « Patre utrumque, Filium scilicet et Spiritum
 « veluti ex sole lumen et radius est, esse. »

Refutatio.

Verum est, exemplum palam ostendere, utrum-
 que esse ex Patre : sed illud quoque modis om-
 nibus ostendit, per Filium esse Spiritum, uti ex
 sole per radium lumen.

Ejusdem ex Oratione de Spiritu sancto.

XXXVIII. « Quoniam porro divisionem tuam pri-
 « mam, qua inter ingenitum et genitum nihil medium
 « esse arbitraris, haud quaquam admittimus, protinus B
 « tibi cum præclara tua divisione fratres illi et ne-
 « potes peribunt, ut qui primo illo disputationis
 « tuæ capite, quasi multiplicis cujusdam nexus
 « initio primo soluto, simul quoque soluti ac di-
 « lapsi sint, atque a divinitatis doctrina sese sub-
 « duxerint. Ubi enim, quæso, pones id quod pro-
 « cedit, quod quidem inter duas divisionis tuæ
 « partes interjectum esse constat, atque a Theo-
 « logo multo te præstantiore, nimirum a Christo,
 « introducitur? Nisi fortasse vocem illam propter
 « tertium tuum testamentum ex Evangeliiis sus-
 « tulisti, Spiritus sanctus qui a Patre procedit.
 « Qui quatenus ab illo procedit, creatura non
 « est, quatenus rursus genitus non est, Filius
 « non est, quatenus autem inter ingenitum C
 « et genitum medius est, Deus est. Atque ita
 « vitatis syllogismorum tuorum laqueis, Deus ma-
 « nifeste apparuit, divisionibus tuis firmior, ac va-
 « lentior. Quæ ergo est hæc proeessio, inquires?
 « Dic tu quæ Patris ingenitura sit, et ego Filii ge-
 « nerationem, et Spiritus processionem explicare
 « agamur, in Dei mysteria oculos injicientes : idque qui tandem? Nempe qui ne ea quidem, quæ
 « ante pedes sunt scire possumus. »

Animadversio.

« Hanc pericopem, quæ planissima est, expla-
 « natione indigere non puto. Cum enim sanctus
 « dixerit, fratres et nepotes perituros, hoc pror-
 « sus innuit, Ingenitum Spiritum esse, et ex solo
 « Patre, non autem ex Filio procedere. »

Refutatio.

Næ tu quidem vera non loqueris, quoniam sanctus
 dixit, « fratres et nepotes perituros, » prorsus in-
 nuisse, ex solo Patre, non autem ex Filio Spiritum
 procedere : sed tantummodo illum procedere non
 tamen ingenitum uti Patrem, neque genitum uti
 Filium. Hoc enim notat illud, « Ubi pones id
 quod procedit, quod quidem inter duas divisionis
 tuæ partes interjicitur? »

Ejusdem ex eadem oratione.

XXXIX. « Nobis Deus unus est, quoniam una dei-
 « tas, atque ad unum ea, quæ ex eo sunt, referuntur,
 « utiamsi tres personas credimus. Neque enim hoc
 « magis, illud minus est Deus, nec hoc prius illud

« τῷ ἁγίῳ τὸ παρὸν ὑπόδειγμα διὰ δέας εὐλογον,
 « ὁμῶς καὶ αὐτοῦ παρίστανται σαφῶς ὡς ἐκ τοῦ Πα-
 « τρός καὶ ἀμφῶ, ὅ τε Υἱὸς δηλαδὴ καὶ τὸ Πνεῦμα,
 « ὡς ἐξ ἡλίου φῶς καὶ ἀκτίς. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄληθῶς τὸ ὑπόδειγμα ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ
 ἀμφῶ παρίστανται· ἀλλ' ὁμῶς πάντῃ σαφῶς τὸ δι'
 Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐξ ἡλίου διὰ
 τῆς ἀκτίως τὸ φῶς.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος
 λόγου.

ΔΗ'. « Ἐπεὶ δὲ σου τὴν πρώτην διαίρεσιν οὐ δε-
 « χόμεθα, τὴν μηδὲν ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον
 « ὑπολαμβάνουσιν, ἀεὶ τὰ οὐκ ἔχουσιν σοὶ μετὰ τῆς
 « σεμνῆς διαίρεσεως οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱοὶ, ὡς περ
 « τινὸς δεσμοῦ πολυπλόκου τῆς πρώτης ἀρχῆς συν-
 « διαλυθείσης, συνδιαλυθέντες καὶ τῆς θεολογίας
 « ὑποχωρήσαντες. Ποῦ γὰρ θήσεις τὸ ἐκπορευτὸν,
 « εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανέν τῆς σῆς διαίρεσεως, καὶ
 « παρὰ κρείσσονος ἢ κατὰ σὲ θεολόγου, τοῦ Σιωπῆ-
 « ρος ἡμῶν, εἰσαγόμενον; εἰ μὴ τὴν φωνὴν ἐκείνην
 « τῶν ὁσίων ἐξελίξῃς Εὐαγγελίων. Διὰ τὴν τρίτην σου
 « διαθήκην, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 « ἐκπορεύεται· ὃ καθόσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορεύεται,
 « οὐ κτίσμα, καθόσον δὲ οὐ γεννητὸν, οὐχ Υἱὸς, κα-
 « θόσον δὲ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον, Θεός. Καὶ
 « οὕτω σου τὰς τῶν συλλογισμῶν ἄκρις διαφυγόν,
 « Θεὸς ἀνεπέφηνε τῶν ὁσίων διαίρεσεων ἰσχυρότερος.
 « Τίς οὖν ἡ ἐκπόρευσις; εἰπέ σὺ τὴν ἀγεννησίαν
 « τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ φυσιολο-
 « γήσω, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ πα-
 « ραπληκτίσμενον ἀμφοτέροι, εἰς Θεοῦ μυστήρια
 « παρακύπτοντες· καὶ ταῦτα τίνας; Οἱ μὴδὲ τὰ ἐν
 « ποσὶν εἰδέναι δυνάμενοι. »

aggrediar : ut ambo mentis versantia præcipites

Ἐπιστολίς.

« Ταύτην τὴν περικοπήν σαφεστάτην οὖσαν οἴ-
 « μαι μὴ δεῖσθαι τινος ἐπιγρασίας. Ἐκ γὰρ τοῦ τὸν
 « ἅγιον, εἰπεῖν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς υἱοὺς οὐκ ἔ-
 « σεσθαι τοῦτο πάντως παρίσταται τὸ τε ἀγέννητον
 « τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐ
 « μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευτὸν ; »

Ἀντιρρήσις.

Οὐκ ἀληθῶς εἶπες, ἐκ τοῦ τὸν ἅγιον εἰπεῖν, « τοὺς
 ἀδελφοὺς καὶ τοὺς υἱοὺς οὐκ ἔσεσθαι, » πάντως
 παρίσταται τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐ μὴν καὶ
 τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τὸ, μό-
 νως ἐκπορευτὸν αὐτὸ εἶναι. Οὐ μνησκον ἀγέννητον,
 ὡς ὁ Πατὴρ, ἢ γεννητὸν, ὡς ὁ Υἱός. Τοῦτο γὰρ δι-
 λοῖ τὸ, « Ποῦ θήσεις τὸ ἐκπορευτὸν, μέσον ἀναφα-
 νάν τῆς σῆς διαίρεσεως ; »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ΔΘ'. « Ἡμῖν εἰς Θεός, ὅτι μία θεότης, καὶ πρὸς
 « ἐν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει, καὶ τρία πρὸς
 « ἀπεύχεται. Οὐ γὰρ τὸ μὲν μᾶλλον, τὸ δὲ ἕτερον
 « Θεός· οὐδὲ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον. Οὐδὲ

ε βουλῆσε τέμνεται, αὐδὲ δυνάμει μερίζεται. οὐδὲ ἄ
 ε τῶν ὅσα τοῖς μεριστοῖς ὑπάρχει, κἀνταῦθα λα-
 ε βείν ἐστιν, ἀλλ' ἀμεριστως ἐν μεμερισμένοις, εἰ
 ε δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἢ θεότης, καὶ οἷον ἐν ἡλίοις
 ε τρισὶν ἔχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρα-
 ε σις. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέπωμεν.
 ε Καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, ἐν
 ε ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰ, ἐν οἷς
 ε ἡ θεότης, καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως
 ε ἐκείθεν ὄντα καὶ ὁμοδόξως, τρία τὰ προσκυνού-
 ε μενα. »

Ἐπιστοαία.

ε Νουεχῶς ἀκουε τοῦ, Ἡμῖν εἰς Θεός, ὅτι μία
 ε θεότης· καὶ πρὸς ἐν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν
 ε ἔχει, κἀν τρία πιστεύεται· καὶ τοῦ, Ὅταν πρὸς
 ε τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης· καὶ, Τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰ-
 ε τίας ἀχρόνως ἐκείθεν ὄντα καὶ ὁμοδόξως, τρία τὰ
 ε προσκυνούμενα· καὶ ἐκ τούτων γὰρ ἀρ. δὴλως
 ε παρίσταται τὸ, τὸν Πατέρα εἶναι καὶ ἀμφοτέρων
 ε αἰτιον. »

Ἀντιβῆρησις.

ε Εἰ καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων παρίσταται τὸ τὸν Πα-
 ε τέρα εἶναι καὶ ἀμφοτέρων αἰτιον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐ-
 ε τῶν παρίσταται ὡς ἡ μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις, ἢ ἐν
 ε ἡλίοις τρισὶν ἔχομένοις· ἀλλήλων φανταζομένη, τὸ
 ε ἄδιαίρετον τῶν τριῶν ἐστιν ὑποστάσεων. Ἐδὲ τοῦ-
 ε των ἀδιαίρετον πάντως οὐκ ἄλλοθεν ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ
 ε Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Πατρὸς.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου περὶ δόγματος, καὶ κα-
 ε ταστάσεως ἐπισκόπων.

Μ'. ε Δέον μῆτε οὕτως εἶναι τινὰς φιλοπάτορας,
 ε ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν· τίνος γὰρ ἂν
 ε καὶ εἴη Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπαξενωμέ-
 ε νου καὶ ἀπηλλοτριωμένου μετὰ τῆς κτίσεως;
 ε μὴ' οὕτω φιλοχρίστους, ὡς μῆτε τούτῳ φυλάτ-
 ε τειν τὸ εἶναι Υἱόν. Τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη Υἱός, μὴ
 ε πρὸς αἰτιον ἀναφερόμενος τὸν Πατέρα, μῆτε τῷ
 ε Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατασκευρύνειν ἀξίωμα, τῆς
 ε ὡς Πατρὶ καὶ γ. νῆτορι; μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ
 ε ἀναξίων ἀρχῆ, μὴ θεότητος ὧν αἰτιος τῆς ἐν Υἱῷ
 ε καὶ Πνεύματι θεωρουμένης. Ἐπειδὴ χρῆ καὶ τὸν
 ε ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολο-
 ε γεῖν, εἴπουν τρία πρόσωπα, καὶ ἐκείσῃ μετὰ τῆς
 ε ἰδιότητος. Τηροῦτο δ' ἂν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, εἰς
 ε μὲν Θεός, εἰς ἐν αἰτιον καὶ Υἱὸς καὶ Πνεύματος
 ε ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφο-
 ε μένων, καὶ κατὰ τὸ ἐν καὶ ταυτὴν τῆς θεότητος,
 ε ἐν οὕτως ὀνομάσω. κίνημά τε καὶ βούλημα, καὶ
 ε τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. »
 ε dem divinitatis, ut ita loquar, motionem, et
 ε mus. »

Ἐπιστοαία.

ε Συνεπῶς πρόσεχε καὶ ταῖς τῆς παρουσίας περι-
 ε κοπῆς συλλαβαῖς, ἤγουν ταῖς, μικρῶν γὰρ ἂν εἴη
 ε καὶ ἀναξίων ἀρχῆ, μὴ θεότητος ὧν αἰτιος τῆς ἐν
 ε Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης· καὶ ταῖς, εἰς

ε posterius. Nec voluntate scinduntur, aut potentia
 ε dividuntur, aut denique quidquam eorum, quæ
 ε dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur.
 ε Sed individua in dividuis, et uno verbo dicam,
 ε est divinitas, ac velut in tribus solibus inter se
 ε cohærentibus una lucis commistio et temperatio.
 ε Cum ergo ad divinitatem primamque illam cau-
 ε sam, uniusque principatum et imperium re-
 ε spexerimus, unum est, quod mentis nostræ oculis
 ε observatur. Cum rursus ad ea, in quibus est di-
 ε vinitas et quæ ex prima illa causa, citra ullam
 ε temporis intercapedinem, æ pari gloria sunt,
 ε tria sunt quæ adorantur. »

Animadversio.

ε Diligenter illa observato, Nobis Deus unus est;
 ε quod una Deitas, et ad unum ea, quæ ex eo sunt,
 ε referuntur, etiamsi tres personas credimus:
 ε Item: Cum rursus ad ea, in quibus divinitas est,
 ε et, quæ ex prima illa causa, citra ullam temporis
 ε intercapedinem et pari gloria sunt, tria sunt
 ε quæ adorantur. His siquidem aperte comproba-
 ε tur, Patrem esse utriusque causam. »

Refutatio.

ε Ex jam allatis comprobatur, Patrem esse utrius-
 ε que causam nec minus ex iisdem stabilitur, unam
 ε luminis commistionem, quæ in tribus solibus in-
 ε ter se cohærentibus mente concipitur, individuum
 ε trium hypostaseon connotari. Horum vero indivi-
 ε dum non aliunde originem habet, quam ex eo,
 ε quod per Filium Spiritus existit a Patre.

Εἰς αὐτὸν δὲ τοῦ λόγου περὶ δόγματος, καὶ κα-
 ε ταστάσεως ἐπισκόπων.

XL. ε Profecto nec quosdam ita Patris amantes
 ε esse oportet, ut illi Patris nomen adimant, cuius
 ε enim Pater fuerit, si Filius ab eo natura diversus
 ε esse dicatur, atque una cum reliquis creaturis
 ε abalienetur? nec rursus ita Christi amantes, ut
 ε ne Filii quidem nomen ei integrum servant, cuius
 ε enim quæso Filius fuerit, nisi ad Patrem tanquam
 ε ad principium referatur? nec denique Patri prin-
 ε cipii dignitatem imminuere, quam ut Pater et ge-
 ε nitor habet: parvorum etenim certe, ipsoque in-
 ε dignorum principium fuerit, nisi Deitatis ejus,
 ε quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa
 ε sit. Quantoquidem et unus Deus retinendus est,
 ε et tres hypostases, sive tres personæ confitendæ,
 ε et quidem unaquæque cum sua proprietate. Porro
 ε hac ratione mea quidem sententiæ, Deus unus
 ε retinebitur, si Filium et Spiritum sanctum ad
 ε unam causam referemus, non autem cõmpona-
 ε mus nec commisceamus, etsi unam atque eam-
 ε voluntatem, essentiæque identitatem intelligen-

Animadversio.

ε Prudenter attendito et hujusce pericopes syl-
 ε labis, nempe, Parvorum enim certe, atque indi-
 ε gnorum principium, nisi Deitatis, quæ in Filio
 ε et Spiritu sancto consideratur, principium fuerit:

« nec non et illis, Deus unus, si in unam causam A
« Filium et Spiritum referemus. »

Refutatio.

Illis præmissæ pericopes syllabis attendere adhortaris, nempe, « Parvorum enim certe atque indignorum principium, nisi Deitatis, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, principium fuerit. » nec non et illis, « Deus unus, si in unam causam Filium et Spiritum referamus. » Amplector ego equidem quod suggeris: verumtamen ipse quoque auditori suggero, attentius considerare, in unam causam referri Filium et Spiritum, non esse impedimento, quia statim intelligatur, alio atque alio modo hæc eadem ad unam causam referri. Et cum nullum aliud sit discrimen, nisi illud « continue et per illud quod continue est, » nihil plane adductæ syllabæ conducent ad demonstrandum ex solo Patre esse Spiritum sanctum. Imo illud insuper considerandum est, quod sanctus insinuat, « Patrem causam esse Deitatis, quæ in Filio et Spiritu consideratur; » verumtamen Spiritus essentia ac divinitas, ex essentia et divinitate Filii dicitur, quod quidem nulla ratione dici poterit, nisi Spiritus esset ex Patre per Filium. Etenim si forte immediate ex Patre existeret, nunquam profecto dictus fuisset: « Ex essentia et Deitate Filii progredi. »

Ejusdem ex eadem oratione.

XLl. « Audis generationem modum ne curiosius C
« inquiras. Audis Spiritum ex Patre progredi? id
« quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris. Quod
« si in Filii generatione et Spiritus progressionem
« pervestiganda curiosum te præbes, ego quoque
« pari curiositate tuam animæ corporisque conjun-
« ctionem et temperamentum inquiram. »

Animadversio.

« Quod hic asseritur planissimum est, et supra-
« dictis haud dissimile. Namque hic eorum ex Patre
« et Filio et Spiritu aperte insinuantur. »

Refutatio.

Aperte profecto, quod hic astruitur, ex Patre esse et Filium et Spiritum corroborat. At planum quoque est intelligere, eandem pericopem maxime illis conducere, qui ex Patre et Filio esse Spiritum sanctum autumant. Cum enim sanctus dixisset Spiritum progredi ex Patre, et dictionem illam loco processionis surpasseret, plane manifestavit eum, qui ex Patre et Filio Spiritum progredi asserit, ex utroque illius existentiam indicare.

Ejusdem ex oratione in laudem Heronis Philosophi.

XLII. « Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, « sic nos instituens, ut Deum unum ingentum « agnoscamus, hoc est Patrem, unum item genitum « Dominum, Filium videlicet, qui Deus quidem ap- « pellatur, cum de eo separatim sermo habetur, « Dominus autem quando cum Patre nominatur, « illud propter naturam, hoc propter unicum divi- « nitatis principatum, unum denique Spiritum « sanctum, a Patre procedentem, aut etiam proceden-

« μὲν Θεός, εἰς ἓν αἰτίον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀνα-
« φερομένων. »

Ἀντιρρήσις.

Ταῖς τῆς ῥηθείας περικοπῆς συλλαβαῖς ὑποτίθη προσέχιν, ταῖς, « Μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχή, μὴ θεότητος ὡν αἰτίος τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης, καὶ ταῖς, εἰς μὲν Θεός, εἰς ἓν αἰτίον καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, καὶ δέχομαι σου τὴν ὑποθήκην. Ἄλλὰ τῷ αὐτῷ ἀκροατῇ ὑποτίθημι καὶ αὐτὸς σκοπεῖν ἀκριβέστερον, ὡς τὸ εἰς ἓν αἰτίον ἀναφέρεσθαι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, οὐδὲν τί ἐστὶν ἐμποδῶν πρὸς τὸ νοεῖν παρατυχῶς, ὡς διαφόρους ταῦτα πρὸς τὸ τοιοῦτο ἓν ἀναφέρονται αἰτίον. Καὶ ἐπεὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ διαφορά ἐἴ μὴ τὸ « προσεχῶς, καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς, » οὐδὲν τι αἰ ῥηθείσαι συντελέσουσι συλλαβαὶ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Δεῖ δὲ προσεπισκοπεῖν καὶ ὅτι « τὸν Πατέρα αἰτίον, » εἴη ὁ ἅγιος, « τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης θεότητος. Ἄλλὰ ἡ τοῦ Πνεύματος οὐσία καὶ θεότης, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ θεότητος λέγεται τοῦ Υἱοῦ. Ὅπερ πῶς ἂν ἐῤῥέθη, εἴ μὴ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν ἐκ Πατρὸς; Ἀμέσως γὰρ ἴσως ὑπάρχον ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ποτε ἐῤῥέθη. Ἐκ τῆς οὐσίας καὶ θεότητος τοῦ Υἱοῦ προῖδν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

ΜΑ'. « Ἀκούεις γέννησιν; Τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις ὅτι Πνεῦμα τὸ προῖδν ἐκ τοῦ Πατρὸς; Τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμόνει. Εἰ δὲ πολυπραγμονεῖς Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρό- οδον, κἀγὼ σου πολυπραγμονῶ τὸ κρᾶμα ψυχῆς; « καὶ σώματος. »

Ἐπιστάσις.

« Σαφέστατον τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον, καὶ τοῖς προ- λαθοῦσι παρόμοιον. Ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ κἀν ταῦθα ὁ τε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα κηρύσσεται. »

Ἀντιρρήσις.

Σαφὲς μὲν τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι δηλοῖ καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Σαφὲς δὲ ἐστὶ συνιδεῖν καὶ ὡς ἡ περικοπὴ αὕτη συμβάλλει κατὰ πολὺ τοῖς λέγουσιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰπὼν γὰρ ὁ ἅγιος τὸ Πνεῦμα προῖδν ἐκ Πατρὸς, καὶ χρησίμενος τῇ λέξει ἀντὶ τῆς ἐκπορεύσεως, σαφῶς δεδήλωκεν ὡς ὁ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προῖδναι λέγων τὴν ἐξ ἀμφῶν σημαίνει αὐτοῦ ὑπαρξίν. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον λόγου.

ΜΒ'. « Ὅριζον δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, « δ.δίσκων ἓνα μὲν εἶναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν Πατέρα, ἓνα δὲ γεννητὸν Κύριον τὸν Υἱὸν Θεὸν μὲν, « ὅταν καθ' ἑαυτὸν λέγεται προσεγορευόμενον. Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ Πατρὸς, ὀνομάζεται τὸ μὲν « διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν. Ἐν δὲ « Πνεῦμα ἅγιον, προελθὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ « προῖδν, Θεός τοῖς νοητῶς νοοῦσι τὰ πεπραχέμενα, « τοῖς μὲν ἀσέβει καὶ πολεμοῦμενον, τοῖς δὲ ἰερ

« τούτους, νοούμενον, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ
 « καὶ λεγόμενον ἢ ἢ ὑπὸ ἀρχὴν ποιεῖν τὸν Πα-
 « τέρα. ἵνα μὴ τοῦ πρώτου τι πρῶτον εἰσαγάγωμεν,
 « ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι πρῶτον περιτραπήσεται, ἢ ἢ
 « ἀναρχὸν τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ
 « τὸ τοῦ Πατρὸς ἴδιον περιέλωμεν. Οὐκ ἀναρχα
 « γάρ, καὶ ἀναρχά πω· ὁ καὶ παράδοξον. Οὐκ
 « ἀναρχα μὲν γὰρ τῷ αἰτίῳ, ἐκ Θεοῦ γάρ, εἰ καὶ
 « μὴ μετ' αὐτὸν, ὡ· ἐξ ἡλλου φῶς· ἀναρχα δὲ τῷ
 « χρόνῳ· οὗ γὰρ ὑπὸ χρόνον, ἵνα μὴ τὸ βέον ἢ τῶν
 « ἐστώτων πρεσβύτερον. »
 « principio minime carent, et quodammodo carent ;
 « ad causam principio carent, ex Deo enim sunt,
 « lumen, sed quantum ad tempus principii sunt
 « alioqui quod fluxum est iis, quæ stabilia sunt,
 « quæ esset. »

Ἐπιστοαία.

« Ὁρᾷ· κἀνατῦθα ἐκ τοῦ Πατρὸς προελθὼν, ἢ
 « καὶ προερχόμενον τὸ Πνεῦμα ; »

Ἀντιρρήσις.

Ἐρῶν δεῖ ὡς κἀνατῦθα ἐκ τοῦ Πατρὸς προελθὼν,
 ἢ καὶ προεῖν ὁ ἅγιος ἔφη τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' ὁρᾷν δεῖ
 καὶ ὅτι πᾶν ἐντεῦθεν πέφρακται στόμα τῶν λεγόν-
 των ἐκφέρειν ἐπὶ τῆς προόδου τοῦ Πνεύματος τὸ
 προεῖναι τοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

MP. « Ἀληθῶς ἅγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ
 « ἄλλο τοιοῦτον, οὐδὲ οὕτως ὡς ἐκ προσθήκης ὁ
 « ἀγασμός, ἀλλ' αὐτὸ ἀγιότης· οὐδὲ μᾶλλον καὶ
 « ἦτον· οὐδὲ ἀρξάμενον χρονικῶς, ἢ παυσόμενον.
 « Κοινὸν γὰρ Πατρὶ μὲν καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύ-
 « ματι τὸ μὴ γεγενῆσθαι, καὶ ἢ θεότης, Υἱῷ δὲ καὶ
 « ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἴδιον δὲ Πατρὸς
 « μὲν ἢ ἀγεννησία, Υἱοῦ δὲ ἢ γέννησις, Πνεύματος
 « δὲ ἢ ἐκπόρευσις. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς· τί
 « καταλείψεις τοῖς μόνοις γινώσκειν ἄλλα καὶ
 « γινώσκεισθαι ὑπ' ἀλήλων μαρτυρούμενοις, »
 « Quod si modum queris, quid iis relicturus es, quos
 « cognosci Scriptura testatur ? »

Ἐπιστοαία.

« Ἀκούεις καὶ πάλιν κοινὸν Υἱῷ καὶ Πνεύματι
 « τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ ἄμφω ; »

Ἀντιρρήσις.

Ἀληθῶς· κοινὸν Υἱῷ καὶ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς εἶναι καὶ ἄμφω· ἀληθῶς δὲ καὶ ὅτι διαφόρως
 ταῦτα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Σὺ δὲ διατί, τοῦ ἁγίου ἐν τῇ
 ἀπειρηθῆσαι τῶν ἰδιοτήτων λέγοντος, « Ἰδιον δὲ
 Πατρὸς μὲν ἢ ἀγεννησία, Υἱοῦ δὲ ἢ γέννησις, Πνεύ-
 ματος δὲ ἢ ἐκπεμψίς, » ἀνεῖ τοῦ εἰπεῖν, ἢ ἐκπεμψίς,
 ἢ ἐκπόρευσις· εἰπας· Τί σοι τάχα συμβᾶλλον ἦν
 τοῦτο; Πάντως δι' οὐδὲν ἔτερον ἢ παραποιήσις ἐπ-
 εσθῆ σοι αὕτη, ἀλλ' ἢ διότι καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ
 εἰρήσεται· που τῶν θεῶν Γραφῶν ἐκπεμπόμενον τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ευρακτηριου.

MD. « Ὄνομα δὲ τῷ μὲν ἀνάρχῳ Πατῆρ, τῇ δὲ
 « τῷ Υἱῷ, τῷ δὲ μετὰ τῆς ἀρχῆς Πνεῦμα ἅγιον.

« tem, Deum quoque ipsum apud eos ; qui es, quæ
 « apponuntur, apprimo intelligunt, qui ab impiis
 « quidem etiam oppugnantur, ab iis autem qui supra
 « eos assurgunt, animo et mente concipitur ; ab iis
 « vero, qui magis spirituales sunt, etiam prælica-
 « tur. Illud item præscribe, ut nec Patri princi-
 « pium tribuan.us, ne quid primo prius inducamus,
 « ex quo id, quod primum est, originem traxisse
 « necesse sit ; nec Filium et Spiritum sanctum
 « principii expertes esse astruamus, ne Patri id
 « quod ipsi proprium est, adimamus. Illi quippe et
 « quod sane dictu mirum est. Non enim quantum
 « licet non post ipsum quemadmodum ex sole
 « expertes. Nec enim tempori subjecti sunt. Nam
 « et quod non est iis, quæ sunt, prius atque anti-

Animaversio.

« Vides hic quoque ex Patre progredi, procede-
 « reque Spiritum sanctum ? »

Refutatio.

Neque minus hic animadvertendum est, sanctum
 ex Patre promanare, aut procedere Spiritum di-
 xisse : verumtamen et illud quoque observandum,
 hinc eorum os obstrui, qui contendunt in proma-
 natione Spiritus, aliud esse progredi, aliud proce-
 dere.

Ejusdem ex eadem.

XLIII. « Spiritum sanctum vere sanctum : neque
 « enim aliud talis est, nec eodem modo, neque ex
 « accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet
 « sanctitas, nec magis et minus, nec quo ad tem-
 « pus originem unquam habuit, nec finem habitu-
 « rus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto
 « commune est, quod minime creati sunt ; atque
 « ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto
 « quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris
 « proprietates hæc est, quod ingenuus sit ; Filii,
 « quod genitus ; Spiritus sancti, quod emittatur.
 « solos mutuo se cognoscere, atque a se mutu-

Animaversio.

« Audis hic quoque commune esse Filio et Spi-
 « ritui sancto, ex Patre esse utrumque ? »

Refutatio.

Vere, quis id negat ? commune est Filio et Spi-
 ritui ex Patre esse utrumque, nihilominus verum
 etiam est, eisdem alia atque alia ratione ex Patre
 esse. Quare vero tu, cum sanctus in proprietatum
 enumeratione dicat, « Proprietatem esse Patris,
 « quod ingenuus sit, Filii, quod genitus, Spiritus
 « sancti, quod emittatur, » loco emissionis, pro-
 cessionem usurpasti ? Quid hoc tibi conferebat ?
 Plane hæc tibi immutatio excogitata est, propterea
 quod in nonnullis locis divinarum Scripturarum
 repetitur emitti a Filio Spiritum sanctum.

Ejusdem ex oratione habita in presentia CL episcoporum.

XLIV. « Nomen autem principii experti, Patres,
 « principio, Filius, et autem quod cum principio est,

« Spiritus sanctus. Una autem his tribus natura
« Deus est. Unio vero est Pater, ex quo et ad
« quem ea, quæ deinceps sequuntur referuntur. »

Animadversio.

« Eadem est in omnibus doctrina. Namque in his
« quoque audis, Ex quo et ad quem ea, quæ deinceps
« sequuntur, referuntur. »

Refutatio.

Diversitatem eorum, quæ referuntur ad primam
causam si sciveris, probe quidem intellexeris
illud, « Ex quo et ad quem, quæ deinceps sequun-
« tur, referuntur. »

Ejusdem ex oratione ad Evagrium.

XLV. « Ut enim inter mentem et cogitationem et
« animam nulla divisio aut sectio excogitari po-
« test : sic neque inter Spiritum sanctum, et Salva-
« torem, et Patrem ulla unquam sectio aut divisio
« intercessisse cogitanda est : quoniam spiritua-
« lium et divinorum, ut diximus, divisionis ex-
« perts natura est, aut etiam quemadmodum inter orbem
« et radium propter impassibilitatem corporisque
« vacuitatem, et simplicitatem, atque individuita-
« tem nulla divisio reperiri potest, verum ut ra-
« dius orbi conjunctus est, ita rursus orbis, oculi
« cujusdam instar, universitati radios suos lumi-
« nis in morem infundit, lucis nobis velut inunda-
« tiones quasdam efficiens, mundumque repente
« obruens. Haud secus etiam Patris velut radii
« quidem ad nos dimissi sunt, tum splendidus Je-
« sus, tum Spiritus sanctus. Ut enim lucis radii
« mutuam relationem natura individuum habentes,
« nec a luce disjunguntur, nec a se invicem discin-
« duntur, lucisque beneficium ad nos usque traji-
« ciunt : eodem modo Salvator quoque noster, et
« Spiritus sanctus, geminus ille Patris radius
« simul et ad nos usque veritatis lucem ministrant,
« et Patri uniti sunt. Quemadmodum præterea ab
« uno aquarum fonte nectaream aquam summa
« copia egerente, fluxum quemdam permagnum,
« et profluvium, effrenato quodam impetu currens
« ipso fluxu in duo flumina scindi contingit, quod
« ab uno quidem fontis oculo primum manaverat,
« verum fluvii specie ita conformatis, duplici fluxu
« decurrit, nec tamen ex hujusmodi divisione in-
« commodi quidquam et detrimenti, quantum ad
« essentiam accipit, etenim fluminum situ ita pro-
« fluvium dividitur, ut unam tamen atque eandem
« humoris qualitatem obtineat, quamvis enim uter-
« que supradictorum fluviorum procul extra termi-
« nos ferri, longoque intervallo a fonte distare
« videatur, principium tamen ad fontis perpetuita-
« tem cum parente sua conjunctum, atque unitum
« habent : haud dissimili modo honorum quoque
« omnium Deus, ille veritatis rector, et Salvatoris
« Pater, prima illa vitæ causa, et stirps immorta-
« litatis, illæ sempiternæ vitæ fons, biflua quadam,
« et bifida Filii et Spiritus sancti intellectuali ad
« nos missa gratia, nec ipse essentiam suam quid-
« quam læsit, nec enim ob illorum ad nos adven-

« Φύσις δὲ τοῖς τρισὶ μὲν. Ἐνωσις δὲ ὁ Πατήρ, ἐξ
« οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς. »

Ἐπιστολίαι.

« Ἡ αὐτὴ διὰ πάντων διδασκαλία. Ἄκουε γὰρ
« κἀναυθῆα τὸ ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς. »

Ἀντιρόησις.

Τὸ διάφορον τῶν ἀναγομένων πρὸς τὸ πρῶτον
αἰτιον εἰδὼς, καλῶς ἂν ἀκούσεις, τὸ « Ἐξ οὗ καὶ
πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς. »

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πρὸς Εὐάγγριον λόγου.

ME. « Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι μεταξὺ νοῦ καὶ ἐνθυμη-
« σεως καὶ ψυχῆς διαίρεσιν ἐπινοηθῆναι τινα καὶ
« τομῆν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῦ
« Σωτῆρος καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν μέσῳ τομῆν ἢ διαίρε-
« σιν ἐπινοηθῆναι ποτε· διότι τῶν νοητῶν, ὡς ἐφη-
« μεν, καὶ θείων ἀδιαίρετος ἡ φύσις. Ἡ καὶ ὃν τρῶ-
« πον οὐχ οἶόν τε πάλιν ὁμοίως ἐν μέσῳ κύκλου καὶ
« τῆς ἀκτίνος διαίρεσιν εὐρέσθαι διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ
« ἀσώματον, ἀπλοῦν τε καὶ ἀμερές· ἀλλ' ἡ μὲν ἀκτίς
« συνῆπται τῷ κύκλῳ, τοῦμπαλιν δὲ ὁ κύκλος οἶόν
« τις ὀφθαλμοῦ ποταμῶν ἐπιχειρῆ τῷ παντὶ τῆς
« ἀκτίνος, κατακλυσμοῦ· ὡς περ τινὰς φωτὸς ἡμῖν
« ἐργαζόμενος, καὶ πελαγίζων ἀθρώπων τὴν διακί-
« σμησιν οὕτω δὴ καὶ οἰονεῖ τινεὶς τοῦ Πατρὸς ἀκτί-
« νος ἀπεστάλησαν εἰς ἡμᾶς ὃ τε φεγγώδης Ἰησοῦς
« καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡς περ γὰρ αἱ τοῦ ζω-
« τὸς ἀκτίνες, ἀμέριστον ἔχουσαι τὴν κατὰ φύσιν
« πρὸς ἄλληλα σχέσιν, οὕτε τοῦ φωτὸς χωρίζονται,
« οὕτε ἄλλῃλων ἀποτέμνονται, καὶ μέχρις ἡμῶν τὴν
« χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον
« καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
« ἡ διδυμος τοῦ Πατρὸς ἀκτίνος, καὶ μέχρις ἡμῶν δια-
« κονεῖται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ τῷ Πατρὶ συν-
« ἠνωται. Ὅν δὲ τρόπον καὶ τινος ὑδάτων πηγῆς,
« νεκταρῶδες ἀφθόνως προϊεμένης ὕδωρ, συμβαίνει
« βεῦμά τι παμπληθὲς καὶ βεῖθρον ἀκατάσχετον εἰς
« ποταμοὺς δύο τῷ βεῦματι τέμνεσθαι, μίαν ἐξ ἐνὸς
« ὀφθαλμοῦ τῆς πηγῆς· τὴν βόην ἐξ ἀρχῆς ἰσχυρῶς
« διβρύτων δὲ τῶν ποταμῶν σχηματισθέντων τοῖς
« ὕδασι, ἐδιδάθη ὁμοῦς οὐδὲν εἰς τὴν οὐσίαν ἐκ τῆς
« διαίρεσεως· τῇ μὲν γὰρ τῶν ποταμῶν θέσει τὸ
« βεῖθρον διηρηται. τὴν δὲ τοῦ χυμοῦ ποιότητα μίαν
« καὶ τὴν αὐτὴν κέκτηται· κἀν γὰρ ἀποτεματίζε-
« σθαι πόρρω που τῶν ποταμῶν ἕκαστος τῶν προ-
« εἰρημένων δοκῆ. καὶ τῆς πηγῆς ἀφεστάναι μα-
« κρὰν, τὴν γοῦν ἀρχὴν τῇ μητρὶ πρὸς τὸ διηνεκίς
« τῆς πηγῆς συνηνωμένην ἔχει· παραπλησίως καὶ
« ὁ τῶν αγαθῶν ἀπάντων θεός, ὁ τῆς ἀληθείας πρύ-
« τανις, καὶ τοῦ Σωτῆρος Πατήρ, τὸ πρῶτον αἰτιον
« τῆς ζωῆς, καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας φυτὸν, ἡ τῆς αἰ-
« ζωῆς πηγὴ, διβρύτον τινα τοῦ πρὸς Ἰησοῦ καὶ τοῦ
« ἁγίου Πνεύματος τὴν νοητὴν εἰς ἡμᾶς ἀποστείλας
« χάριν, οὕτ' αὐτὸς τι πέπονθεν, εἰς τὴν οὐσίαν
« βλαβεῖς· εὐ γὰρ μετέσιν ὑπέστη τινὰ διὰ τὴν εἰς
« ἡμᾶς ἐκείνων ἀφιξίν, καὶ μέχρις ἡμῶν προσεχώ-
« ρησαν, καὶ τοῦ Πατρὸς οὐδὲν ἕττον ἀχώριστοι καθ-

ισθηκασιν. Ἀμερῆς γάρ, ὡς ἔφημεν, ἐξ ἀρχῆς ἄ
τῶν χριστιάνων ἢ φύσις. »

Ἐπιστοασία.

« Πάνυ θαυμαστή καὶ αὐτὴ ἡ περικοπή, ποικί-
ως διὰ διαφόρων παραδειγμάτων, τοῦ τε κατὰ
τὴν πηγὴν καὶ τοὺς ποταμούς, τὰ αὐτὰ ταῖς προλα-
βοῦσαις δογματίζουσα, καὶ διδάσκουσα, ὡς ἐξ
ἐνὸς δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς, ὃ τε μονογενῆς Υἱὸς καὶ
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ἀντιβῆσις.

Ἄρθῳ· τὸ κατὰ τὴν ἥλιον καὶ τὰς ἀκτῖνας πα-
ράδειγμα, καὶ τὸ κατὰ τὴν πηγὴν καὶ τοὺς ποτα-
μούς, ἐξ ἐνὸς τοῦ Πατρὸς ἐμφαίνουσιν εἶναι, τὸν τε
μονογενῆ Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πλὴν
ἀλλ' οὐδέτερον τῶν παραδειγμάτων τῷ ἁγίῳ ἐξελη-
χθη εἰς ἀναίρεσιν τάχα τοῦ μὴ εἶναι διὰ τοῦ ἑτέρου
τὸ ἕτερον. Ἄταρ. Τῆς ἀληθείας πεπλάνηται ὁ
ὥτω φρονῶν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο διδύμον τοῦ Πατρὸς
ἀκτῖνα τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος ἀπεκάλεσεν,
ἵνα παραστήσῃ μὴ εἶναι διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον·
οὐκ ἔν ἐν ἄλλοις τὰ δύο αἰτιατὰ ταῦτα, ὡς ἐξ ἡλίου
ἀκτῖνα καὶ φῶς, ὧν ὁμολογουμένως διὰ θατέρου τὸ
ἕτερον, ἰδογμάτιζε. Τὰ αὐτὰ φημί· καὶ εἰς τὸ κατὰ
τὴν πηγὴν καὶ τοὺς ποταμούς παράδειγμα. Εἰ γὰρ
διὰ τοῦτο « διῥύτον ποταμὸν » τὸν Υἱὸν καὶ τὸ
Πνεῦμα ἐκάλεσεν, ἵνα δηλώσῃ τάχα, μὴ εἶναι διὰ
τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον· οὐκ ἔν ἐν ἄλλοις διὰ τοῦ κατὰ
τὴν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸν
παραδείγματος, ἐφ' ὧν ὁμολογουμένως· ὁ ποταμὸς
διὰ τῆς πηγῆς τὸ πρὸς ἄλληλα διάφορον τῶν αἰτια-
τῶν ὑπηλύξατο. Ἄλλὰ διδύμον μὲν ἀκτῖνα τὸν Υἱὸν
καὶ τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος ἀπεκάλεσε διὰ τὸ τῶν δύο
αἰτιατῶν προσώπων ἰδιούποστατον· ἐπεὶ καὶ τρισά-
κτινος ἡ ὅλη καλεῖται θεότης, ὥσπερ οὖν καὶ τρισ-
ἥλιος διὰ τὸ τρισυπόστατον, διῥύτοις δὲ ποταμοῦς
τὰ αὐτὰ πρόσωπα πάλιν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐκά-
λεσε. Καὶ μαθίση τοῦτο παρακτιῶν, ἐν οἷς εὐρήσεις
τὴν ἅγιον, τὴν ἀναϊκόνιστον καὶ ἀκατανόητον Τριάδα
εἰς μέγαν ποταμὸν εἰκονίζοντα, καὶ ῥέεθρον ἔν,
ἐν τρισσοῖσι τύποισιν ἐλαυνόμενον κατὰ γαίης. Ὁ γὰρ
τὸ ἐν τρισσοῖσι τύποισιν ἐλαυνόμενον ῥέεθρον ἐν
τρίῳ ποταμῶν ὀνομάσας οὐκ ἂν ἀμάρτη τὸ
δέοντος. Τί δ' ἂν ἄλλο δηλώσειε ποταμὸς τρίῳ
ἢ τὸ τῆς θεότητος τρισυπόστατον, ὅπερ ἐδήλου καὶ
τὸ τρισάκτινον καὶ τρισῆλιον;

• Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐπῶν, τῶν περὶ τῆς ἁγίας
Τριάδος.

• ΜΓ'. Ἐν Πνεῦμα ἐξ ἀγαθοῦ Θεοῦ, Θεός.
Ἐπιστοασία.

« Τὸ ἐξ ἀγαθοῦ Θεοῦ, πρὸς τὰ προσεσημειωμένα
« συμβίβασις. »

Ἀντιβῆσις.

Ἄλλὰ καὶ τὰ προσεσημειωμένα περὶ τῆς διαφο-
ρῆς τῶν αἰτ. αὐτῶν, μὴ παράφρασις.

• Ἐκ τῶν περὶ Πνεύματος ἐπῶν

• ΜΖ'. Ἐκ μονάδος Τριάς ἐστὶ, καὶ ἐκ Τριάδος

« tum imminutionem ullam subiit, et hi ad no-
« usque processerunt, nec tamen a Patre ullo modo
« separantur. Individua enim, ut diximus, summi
« numinis natura est. »

Animadversio.

« Et hæc quoque pericope valde admirabilis est,
« multis modis per diversa exempla tum solis et ra-
« diorum, tum fontis, et fluminum eadem, quæ et
« suprapositæ pericopæ definiens, docensque ex
« uno scilicet Patre tam Filium unigenitum, quam
« Spiritum sanctum esse. »

Refutatio.

Vere solis et radiorum, nec non fontis et fluvio-
rum exempla ex uno Patre demonstrant esse tam
unigenitum Filium quam Spiritum sanctum. Ve-
rumtamen nullum ex his duobus exemplis assum-
ptum est a sancto ad refellendum unum ex alio
non esse: nihil minus. Qui ita tenet longe a veri-
tate aberrat. Etenim si propterea duplicem Patris
radium Filium et Spiritum sanctum appellavit, ut
id confirmaret, unum ex alio non esse, nunquam
locis in aliis duo hæc causata veluti ex sole radium
et lumen, unum ex alio firmiter esse decrevisset,
quod itidem assero de fonte et fluminibus exemplo.
Etenim si propterea « bium flumen » Filium
et Spiritum nuncupavit, ut ostenderet unum ex
altero non esse, nunquam equidem in aliis oculi,
fontis et fluvii exemplo, in quibus nemine discre-
pante fluvius per fontem, diversitatem inter se
causatorum indicasset. Verumtamen sanctus du-
plicem radium Filium et Spiritum appellavit pro-
pter propriam uniuscujusque personæ causate
subsistentiam, cum et triradibus tota vocetur Deitas,
quemadmodum ob tres personas triplex sol, bi-
flua vero flumina easdem rursus personas ob eam-
dem causam appellavit. Et hoc ex his quæ sequun-
tur addisces, in quibus sanctum repereris. Trinita-
tem, quæ neque imagine exprimi, neque intellectu
capi potest, magni fluvii effigie exprimentem,
quam vocat, et rivum unum tribus modis super
terram compulsum. Tribus vero modis rivum super
terram compulsum, unum trifluvium fluvium ap-
pellans, a recto aberrabit. Quid porro aliud signi-
ficabit fluvius trifluvius, quam tres Deitatis perso-
nas, quod et tres radii, et tres soles significabant?

Ejusdem ex carminibus de sancta Trinitate.

XLVI. « Unus Spiritus ex bono Deo, Deus. »
Animadversio.

« Cum illis quæ prænotata sunt et hoc conferto,
« ex bono Deo. »

Refutatio.

Quæ supra prænotata sunt de differentia causa-
torum, nec oscitanter legito.

Ἐκ τῶν περὶ Πνεύματος ἐπῶν

XLVII. « Ex monade Trias est, et ex Triade monas

« rürsum, uti cursus fontis ingens fluvius, unusque
« rīvus, qui tribus modis super terram compel-
« litur. »

Animadversio.

« Audisne ex monade Triadem. Quod si ex Filio
« quoque Spiritus, ex binario ergo Trias, non ex
« monade. »

Refutatio.

Triadem ex monade, et monadem ex Triade sanc-
ctus dixit, indicans idem esse monadem et tria-
dem: in animadversione vero tua articulum appo-
suisti, suggerens auditori audire ex monade tñn
triadem esse. Si itaque id reris sanctum dicere,
ex Patre esse triadem, quaternitas igitur et non
trias fuerit. Tum deinceps advertito, quam male
articulum apposueris, et dictum pejus invertisti.
Cum ex simili additione, quæ Trias est divinitas,
quaternitas oriatur. Ex eo porro quod asseris, Si
ex Filio Spiritus est, ergo ex binario numero
trias, non autem ex monade, in quinarium nume-
rum quispiam divinitatem collocaverit.

DICTA MAGNI ATHANASII.

Sancti Athanasii, ex oratione prima contra Arianos.

XLVIII « Quomodo enim verum enuntiaverit de
« Patre, Filium denegans, qui de seipso revelat,
« aut quomodo recte sentiet de Spiritu, qui in-
« jurius est in Verbum, illum suppeditans. »

Animadversio.

« Attende quomodo divinatorum dogmatum fons, C
« doctrinæ rectæ sanæque columna, præclarus Ale-
« xandriæ, imo orbis universi lumen, Spiritum a
« Filio suppeditari, non vero produci asserat. Plane
« aliud est suppeditatio, et aliud productio. »

Refutatio.

Didicisti ex nostris jam suprapositis refutationi-
bus, licet suppeditatio Spiritus in nos Domini
habitualement in habitationem Spiritus sancti denotet:
ex ipsa suppeditatione apparere, Spiritum existi-
sistere ex suppeditante illum Filio, quod non uti
minister aut servus, sed naturaliter et essentialiter
Dominus illum suppeditat. Quod enim neque ut ad-
minister, neque ut servus sed naturaliter ab ipso
suppeditatur, manifestum est omnibus, propterea D
quod ab ipso existit, ab eodem suppeditari.

Ejusdem ex eadem.

XLIX. « Quodsi, ut ipse Dominus dixit; suus est
« Spiritus et ex suo accipit, eumque et ab se mitti,
« non igitur Verbum est, qua Verbum, et sapien-
« tia est, quod ab se dato Spiritu inungitur, sed
« assumpta ab eodem caro ab illo inungitur. »

Animadversio.

« Nota hic quoque a Domino Spiritum exhiberi
« dici, non vero procedere, maximum vero disci-
« men est inter exhibitionem et processionem. »

A « μονάς αἰθίς, ἅτε πόρος πηγῆς ποταμῶν· μέγας, ἐν
« τε βέθρον, ἐν τρισσοῖσι τύποισιν ἐλαυνόμενον
« κατὰ γαίης. »

Ἐπιστοασία.

« Ἀκούεις ἐκ μονάδος; τὴν Τριάδα. Εἰ δὲ καὶ ἐκ
« τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐκ δυάδος ἄρα ἡ Τριάς, οὐκ
« ἐκ μονάδος.

Ἀντιρρήσις.

Τριάδα ἐκ μονάδος, καὶ ἐκ Τριάδος μονάδα ὁ
ἄγιος· ἔφη, δηλῶν αὐτὴν εἶναι μονάδα τε καὶ τριάδα·
τῆ ἐπιστοασίᾳ σου τὸ τὴν προσθέθεικας ἄρθρον ὑπο-
τιθέμενος τῷ ἀκρατῇ ἀκούειν ἐκ μονάδος τὴν τρι-
άδα εἶναι. Ἐπερ γαῦν τοῦτο σοι δοκεῖ λέγειν ὁ ἄγιος,
ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ τριάς, τετράς· ἄρα ἡ θεό-
της ἐστὶ καὶ οὐχὶ τριάς. Καὶ σκόπει λοιπὸν ὡς κα-
κῶς· καὶ τὸ ἄρθρον προσθέθεικας, καὶ τὸ βῆτην κάκην
ἐσορίσω. Ἐκ μὲν γὰρ τῆς τοιαύτης προσθήκης τε-
τράς, ὡς εἴρηται, ἡ θεότης ἔσται καὶ οὐχὶ τριάς·
ἐκ δὲ τοῦ λέγειν σε ὡς, ἐπερ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα, ἐκ δυάδος ἄρα ἡ τριάς οὐκ ἐκ μονάδος,
εἰς πεντάδα τὴν θεότητα ἀκριθόμενοι ἐν τῇ.

PHASES TOY MEGALOU ATHANASIOY.

*Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν
πρώτου λόγου.*

MH'. « Πῶς γὰρ ἀληθεύσαι περὶ τοῦ Πατρὸς, ὁ
« τὸν Υἱὸν ἀρνούμενος, τὸν ἀποκαλύπτοντα περὶ
« αὐτοῦ; ἢ πῶς περὶ τοῦ Πνεύματος ὀρθὰ φρονήσει;
« ὁ δυσφημῶν εἰς τὸν τοῦτο χορηγοῦντα Λόγον; »

Ἐπιστοασία.

« Πρότερος πῶς καὶ ἡ τῶν θεῶν δογμάτων πηγὴ
« ὁ τῆς ὀρθοδοξίας στύλος, ὁ λαμπρὸς τῆς Ἀλεξαν-
« δρείας, μᾶλλον δὲ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ, τὸν
« Υἱὸν χορηγόν, οὐ μὴν προβολέα λέγει τοῦ Πνεύ-
« ματος. Ἐτερον δὲ πάντως ἐστὶν ἡ χορηγία, καὶ
« ἕτερον ἡ προβολή.

Ἀντιρρήσις.

Ἐμαθες ἐν ταῖς προλαβοῦσαις ἡμῶν ἀντιρρήσι-
σιν ὡς, κἂν καὶ ἡ χορηγία τοῦ Πνεύματος τὴν εἰς
ἡμᾶς γινομένην δηλοῖ παρὰ τοῦ Κυρίου σχετικὴν τοῦ
ἁγίου ἐνοίκησιν Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ αὐτῆς τῆς
χορηγίας ἀναφαίνεται ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ
χορηγοῦντος αὐτὸ Υἱοῦ, διὰ τὸ μὴ λειτουργικῶς,
ἀλλὰ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς παρὰ τοῦ Κυρίου χορη-
γεῖσθαι αὐτό. Τὸ γὰρ μὴ ὑπηρετικῶς παρ' αὐτοῦ
χορηγοῦμενον, παντὶ που δῆλον ὡς παρ' αὐτοῦ ὑπ-
άρχον κεχορηγῆται παρ' αὐτοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

« MΘ'. Εἰ δὲ, καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶρηκεν,
« αὐτοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει,
« αὐτὸς τε αὐτὸ ἀποστέλλει, οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστὶν
« ἢ Λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ὁ τῷ παρ' αὐτοῦ διδο-
« μένῳ Πνεύματι χρισόμενος, ἀλλ' ἡ προσληφθεῖσα
« παρ' αὐτοῦ σάρξ ἐστὶν ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ
« χρισόμεν. »

Ἐπιστοασία.

« Ὅρα, κἀνταῦθα ὀδόμενον παρὰ τοῦ Κυρίου
« λέγει τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν ἐκπορευόμενον· πολλῆ
« δὲ ἡ διαφορά τῆς ὁδοῦ· πρὸς τὴν ἐκπίεσιν. »

Ἀντίρρησις.

Ἄλλ' ὅρα καὶ ὅτι τὸ διδόμενον ἐκ τοῦ διδόντος, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον ἐστίν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ν'. Καὶ ἄνθρωπος, δὲ γενόμενος ἔλεγεν· « Ἄποστειλὸν ὄμιν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Καὶ ἐπεμψεν ἀψευδῆς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οὐκοῦν Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀτρέπτος μένων· καὶ ὁ αὐτὸς ἐστι διδούς καὶ λαμβάνων διδούς μὲν ὡς Θεὸς λόγος, λαμβάνων δὲ ὡς ἄνθρωπος. »

Ἐπιστοασία.

Κάνταῦθα πάλιν πέμπειν λέγεται ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα καὶ δίδόναι, οὐ μὴν προβάλλειν καὶ ἐκπορεύειν. »

Ἀντίρρησις.

Ἄλλὰ κάνταῦθα πάλιν ὡς παρὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον τὸ παρ' αὐτοῦ πεμπόμενον καὶ διδόμενον νοηθήσεται Πνεῦμα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ΝΑ'. Τί δὲ θαυμαστὸν, ἢ τί ἄπιστον, εἰ ὁ τὸ Πνεῦμα διδούς Κύριος λέγεται νῦν αὐτὸς τῷ Πνεύματι χρεῖσθαι, ὅπουγε χρεῖας πάλιν ἀπαιτούσης οὐ παρηγήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ εἶπεν ἑαυτὸν ἐλάττωνα τοῦ Πνεύματος, τῶν γὰρ Ἰουδαίων λεγόντων ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλων αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς, μετὰ τὸ ἐλέγξειν βλασφημοῦντας αὐτοὺς. Εἰ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· ἰδοὺ γὰρ ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ἐν Πνεύματι νῦν λέγει ἑαυτὸν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἄλλως εἰρημένον ἢ διὰ τὴν σάρκα. »

Ἐπιστοασία.

Καὶ πάλιν ἐνταῦθα δοτὴρ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, οὐ μὴν προβολεὺς τῷ ἁγίῳ δογματίζεται. »

Ἀντίρρησις.

Ἄλλὰ καὶ πάλιν κάνταῦθα δοτὴρ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν τοῦτο βρῆθησεται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ΝΒ'. Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν ὁ Κύριος. Τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεῖκνους ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωνα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, εἰδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν· « Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστείλλω, καὶ κείνους ἐμὲ δοξάζει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει, » ὡς περ οὖν ἐνταῦθα, τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ὢν ὁ Υἱὸς, οὐ παραιτεῖται εἶπεν ἐν Πνεύματι ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, ὡς ἄνθρωπος τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς ὢν τοῦ Πνεύματος δοτὴρ, οὐ παρηγήσατο λέγειν Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἰνεκεν ἔχρισέ με. »

Ἐπιστοασία.

Πανταχοῦ ἐνθα τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς ἐκδοῦντος δοτὴρα τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν εἶναι διδάσκοντος πρὸς τὰ ἄλλα· τούτου διδασκαλίας καὶ

A

Refutatio.

Sed advertite, exhibitum ab exhibente, veluti ab eo existentiam habere.

Ejusdem ex eadem.

L. « Et homo factus dicebat : « Mittam vobis « Paracletum, Spiritum veritatis », nisiique, « cum longe a mendacio sit Dei Verbum. Quare « Jesus Christus heri et hodie idem ipse et in sæcula, immutabilis manens, et ipse est, qui dat et « accipit, dans ut Deus Verbum, accipiens ut « homo. »

Animadversio.

« Hic rursus mitti dicitur Spiritus, exhiberique, « non produci, aut procedere. »

B

Refutatio.

Sed hic rursus uti a Filio existens, qui ab ipso mittitur et suppeditatur Spiritus intelligatur.

Ejusdem ex eadem oratione.

LI. « Quid vero admirabile est aut incredibile, « si qui Spiritum donat Filius, dicitur nunc ipse « Spiritui inungi : cum dum necessitas urget, propter suam humanitatem non renuit dicere semetipsum minorem Spiritu. Nam cum Judæi crederent « in Beelzebub ejicere illum demonia **, respondit et « dixit illis, postquam eos blasphemantes reprehendisset. « Si ego in Spiritu Dei ejicio demonia **, « Ecce enim Spiritus dator, quomodo nunc asserat « semetipsum in Spiritu ejicere demonia. Hoc vero « non alia ratione, quam carnis enuntiavit. »

Animadversio.

« Et rursus hic Filius dator Spiritus sancti, non « productor a sancto decernitur. »

Refutatio.

Sed rursus hic quoque Spiritus dator Filius, quod ex ipso ille existat, dicitur.

Ejusdem ex eadem oratione.

LII. « Hæc itaque Judæis, uti homo dicebat. Verumtamen discipulis divinitatem, ac magnitudinem suam ostendens, non amplius semetipsum « minorem Spiritu, sed majorem, et æqualem demonstrans, exhibebat Spiritum dicebatque. Ego « ipsum mitto, et ille me glorificabit, et quacunque « audiet dicet **. Quemadmodum itaque hic, dum « Spiritus dator Filius est non refugit dicere in « Spiritu ejicere demonia tanquam homo : pari « modo idem ipse cum exhibet Spiritum non renuit « dicere, « Spiritus Domini super me, propterea que « unxit me **. »

Animadversio.

« Ubique magnum hunc Patrem deprehendis « docentem Spiritus datorem esse Filium, tum re- « quis illius pronuntiatis effatisque confecto. Hoc

** Joan. xv, 26. ** Luc. xi, 18. ** ibid. 20. ** Joan. xvi, 14. ** Ibid. xv, 1.

« enim modo Filium datorem Spiritus vocat, tan- A
« quam qui per ipsum a Patre exhibetur. »

Refutatio.

n digestis supra animadversionibus studiose
audiotorem adhortabaris, ut animadverteret, quo-
modo sanctus datorem Spiritus Filium, non produ-
ctorem nuncuparet. Ubi vero deprehendisti sanctum
palam ostendere causam, ob quam dator Spiritus
Filius est, ibi hanc præ se ferens sententiam dic-
tum, nulla animadversione dignum esse reputasti.
Ego vero simili dicto mentem applicans, aio, ma-
ximum Athanasium, cum asserit Dominum « non
amplius semetipsum minorem Spiritu, sed majorem
et æqualem esse demonstrantem, exhibere Spiritum,
et dicere, Ego illum mitto, » palam commonstras-
se ob nullam aliam causam datorem esse Spiritus
Servatorem, quam quod ille ex ipso existat. Ob quam
enim aliam rationem Dominus Spiritu major dicitur,
nisi quia ille ex ipso existit? Prope est de
hoc scripto traditum testimonium. Namque sermo-
nem hunc meum confirmabit, in dogmatibus de-
cernendis quam optimus, et rebus divinis exponen-
dis præcellentissimus Anastasius, cum dicit: « Sic
itaque Dominus ex semetipso Spiritum existere
commonstrans, insufflans discipulis dicebat: « Acci-
pite Spiritum sanctum ». » Et considera quomodo
hic sanctus Athanasii dictum interpretatur. Quod
enim terrarum orbis lumen Athanasius innuens di-
cebat: « Dominus majorem semetipsum Spiritu
ostendens, dabat illum, » hic apertius interpretatus,
hac explanatione sua orationem digessit: « Sic
itaque Dominus ex semetipso ostendens Spiritum
existere, insufflans discipulis dicebat, « Accipite
Spiritum sanctum. »

Ex eadem oratione.

LIII. « Per quem vero et a quo Spiritu datus
« erat, nisi per Filium, cujus et Spiritus est? »

Animadversio.

« Diligenter animadvertito, quid notet illud, Spi-
« ritum dari per Filium, et a quo dari colligatur,
« quod a Filio datur. »

Refutatio.

Tu quidem in hac animadversione per quem et
a quo differre insinuas. Sed ego de Filio utrumque
dici contendo, cum manifeste sanctus inculcet ni-
hil differre, sive dixeris per Filium, sive ex Filio
Spiritum sanctum.

Ejusdem ex oratione tertia contra Arianos.

LIV. « Itaque cum Salvator de nobis dicat: Quem-
« admodum tu Pater in me, ita et ego in te », ut
« et ipsi in nobis unum sint, non eandem cum illo
« identitatem nos habituros significavit: ostensum
« est enim illud satis claro Jonæ exemplo, sed quod
« intercessu gratiæ et dignitatis acceptæ Patri con-
« ciliemur, sic Joannes inquit, ut Spiritum per

« Joan. x, 22. « Joan. xiv, 10.

« ταύτας συμβιβάσας. Οὕτω γὰρ δοτήρα τοῦ Πνεύμα-
« το; τὸν Υἱὸν λέγει, ὡς δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς
« δεδομένου τοῦ Πνεύματος. »

Ἀντιβήσεις.

Ἐν μὲν ταῖς ἤδη προηγησάμεναις ἐπιστάσις
οὐκ ὠκνεῖς ἀξιῶν τὸν ἀκροατὴν κατανοεῖν, ὅπως ὁ
ἅγιος δοτήρα τοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν προβολέα καλεῖ
τὸν Υἱόν· ἐνθα δὲ κατενόησας δεῖκνύντα τὸν ἅγιον
προφανῶς τὴν αἰτίαν καθ' ἣν δοτήρ τοῦ Πνεύματος
ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐκεῖσε τὸ τὴν τοιαύτην δηλοῦν ἐννοίαν
ρήτην οὐδεμίαν ἠξίωσας τῆς ἐπιστάσις. Ἐγὼ δὲ τῇ
τοιαύτῃ βήσει ἐπιστήσας, φημὶ ὡς ὁ μέγιστος Ἀθα-
νάσιος λέγων, ὅτι ὁ Κύριος « οὐκέτι ἐλάττωτα ἑαυτὸν
τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα, καὶ ἴσον ὄντα σημαίνει,
ἐδίδου τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν, ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, »
δεδηλωκε προφανῶς, ὡς δι' οὐδὲν ἄλλο δοτήρ ἐστὶ τοῦ
Πνεύματος ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν
αὐτό. Κατὰ τί γὰρ ἂν ἄλλο καὶ ρηθεῖη τοῦ Πνεύματος
μείζων ὁ Κύριος, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν
αὐτό; Καὶ ἡ γραφικὴ μοι μαρτυρία ἐγγύς. Συστήσει
γὰρ μοι τὸν λόγον ὁ ἐν ἁγίοις δογματικώτατος καὶ τὰ
θεῖα πολὺς Ἀναστάσιος, λέγων οὕτω· « Καὶ γοῦν ὁ
Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεῖκνύ; ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα, ἐμφυ-
σῶν τοῖς μαθηταῖ; ἔλεγε, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. »
Ἔρα ὅπως ὁ ἅγιος οὗτος; τὸ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου
διερμηνεύει ρητόν. Ὅπερ γὰρ ὁ τῆς οἰκουμένης
φωστὴρ Ἀθανάσιος ἐδήλου λέγων, ὅτι ὁ Κύριος,
μείζονα δεῖκνύ; ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἐδίδου αὐτό·
τοῦτο καθαρώτερον διεσάφησεν οὗτος, ἐφερμηνευτι-
κῶς τὸν λόγον προαγαγὼν, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Καὶ γοῦν
ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεῖκνύ; τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν,
ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖ; ἔλεγε· « Λάβετε Πνεῦμα
ἅγιον. »

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

NI. « Διὰ τίνος δὲ, καὶ παρὰ τίνος ἔδει τὸ Πνεῦ-
« μα δίδοσθαι ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐ καὶ τὸ Πνεῦμα
« ἐστὶν; »

Ἐπιστάσις.

« Ἐπιστήσων ἀκριβῶς τί δηλοῖ τὸ, διὰ τοῦ Υἱοῦ
« τὸ Πνεῦμα δίδοσθαι. Καὶ παρὰ τίνος συνάγεται
« δίδοσθαι τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδόμενον. »

Ἀντιβήσεις.

Σὺ μὲν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐπιστάσις διαιρεῖσθαι ἐμ-
φαίνεις τὸ διὰ τίνος, καὶ παρὰ τίνος· ἐγὼ καὶ ἀμ-
φότερα εἰς τὸν Υἱὸν φημι ἐκλαμβάνεσθαι, τοῦ ἁγίου
δηλοῦντος; μὴδὲν τι διαφέρειν διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγει; τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τὸ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Τρίτου τῶν κατὰ Ἀρειανῶν.

NA. « Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ λέγων περὶ ἡμῶν τὸ, « Κα-
« θὼ; σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ γὼ ἐν σοί, ἐν καὶ αὐ-
« τοῖ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν, » οὐ τὴν ταυτότητα ἡμῶν
« μέλλοντας αὐτῷ ἔχειν σημαίνει. Ἐδείχθη γὰρ ἐκ
« τοῦ κατὰ Ἰωάννην παραδείγματος καὶ τοῦτο, ἀλλ'
« ἐξίωσις ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ὡς Ἰωάννης
« ἔγραψεν, ἵνα τὸ Πνεῦμα χαριστικῶς δι' αὐτοῦ τοῦ;

πιστεύουσι, δι' οὗ καὶ δοκοῦν μὲν ἐν τῷ Θεῷ γίνεσθαι καὶ κατὰ τοῦτο συνάπτεσθαι ἐν αὐτῷ. Ἐπιστῆ γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Λόγου δίδεται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα. »

Ἐπιστοσία.

τὸ αὐτὸ καὶ τῆς ἐν τῇ παρουσίᾳ περικοπῆ θαυμασίας πλοκῆς, καὶ τοῦ οἶον συλλογισμοῦ ἀναφαίνεται, εἰ καὶ μὴ διὰ τοῦ Λόγου, ἀλλ' ἐκ τοῦ Λόγου εἶπεν ἐπαύθα τὸ Πνεῦμα διδόναι. »

Ἀντιρρήσις.

Θὺ πάνυ σου ἡ ἐπαύθα ἐπιστοσία, δυσασπλόγητος. Ἐκ γὰρ τῆς ἐν τῇ θρησκείᾳ περικοπῆ θαυμασίας πλοκῆς καὶ τοῦ οἶον, ἵνα κατὰ σὲ εἴποιμι, συλλογισμοῦ οὐ τὸ αὐτὸ τοῖς προλαθοῦσιν, ὡς σὺ φῆς, ἀναφαίνεται· ἀλλ' ἐκεῖνα ἄπερ ὡς προϊόντες εἰσόμεθα ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα Ἐπιστολῇ ὁ ἅγιος ἐρατ', ἐν οἷς αὐτὸν ἐδρήσομεν λέγοντα, « Ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ἐπιστῆ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται. »

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πρὸς Μελέτιον καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα ἐλέγχου.

ΝΓ. « Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προδικῶς ὅν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γενεθῶς, ὡς λέγουσιν. »

Ἐπιστοσία.

« Πρόσχετος ἀκριβῶς τῇ τοῦ ἁγίου γραφῇ, πῶς ἐνθα πρόδοον λέγει τοῦ Πνεύματος, εὐθύς ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν δογματίζει. Τοῦτο γὰρ πάντως δηλοῖ τὸ, ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ. »

Ἀντιρρήσις.

Εὐ σοὶ γένοιτο, ἄνθρωπε, οὗ ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος πρόδοον ὠμολόγησας. Ὅσον γὰρ οὕτω ἄλωση ὁμολογήσας καὶ τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσδύναμον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ οὐ πόρρω λοιπὸν εἰ τῶν λαγόντων ἐξ ἀμφῶν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῆς.

ΝΔ. « Οὐκοῦν κακῶς φρονούντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονούσιν. Εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουν ὀγιῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. Ὅ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον ὅν παρ' αὐτοῦ δίδεται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. »

Ἐπιστοσία.

« Ἐπίστησον ἀκριβῶς τῇ περικοπῇ ταύτῃ, καὶ θαύμασον, τὴν τοῦ ἁγίου ἀκριβείαν, πῶς ἐκπορεύεται σιωπῶς μνησθεὶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ δόσεως, τὴν μὲν ἐκπορεύσιν τοῦτο τῷ Πατρὶ ἀπένειμα, τὴν δὲ δόσιν τῷ Υἱῷ. »

Ἀντιρρήσις.

Σὺ μὲν καὶ πάλιν τὴν ἐκπόρευσιν καὶ δόσιν διαίρει· ἐγὼ δὲ τὸν ἀκροατὴν ὑπομνήσω ὡς τὸ διδόμενον παρὰ Υἱοῦ Πνεῦμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον, ἔστι διδόμενον παρ' αὐτοῦ.

A « cum credentibus largitur, per quem videmur in Deo existere, eaque ratione in illo coaptari. Nam quoniam Verbum est in Patre, et Spiritus a Verbo donatur, ideo voluntas ejus est, ut nos accipiamus Spiritum. »

Animadversio.

« Hoc idem ex admirabili, quæ in ista pericope continetur implicatione, et tantum non syllogismo apparet, licet non per Verbum, sed a Verbo Spiritum exhiberi dixerat. »

Refutatio.

Animadversio tua, quam hic complicas, non ita facile responsionem admittit. Namque ex admirabili implicatione et tantum non syllogismo in jam allata pericope, ut tecum loquar, contentis, non idem cum supra positis exprimit, sed ea ipsa, quæ progressu orationis in Epistola ad Serapionem sanctus dicit, deprehendimus, in quibus eum aperte dicentem reperiemus, « Ex Patre Spiritum procedere, cum a Verbo quod ex Patre asseritur, eluceat, et mittatur, et detur. »

Ejusdem ex refutatione hypocriseos Meletii, et Eusebii Samosatani.

LV. « Erat vero impossibile in Trinitatis gloria Spiritum glorificari, nisi ex Deo per Filium procederetur, sed aqua atque aliæ creaturæ ex Deo productus fuisset, ut asserunt. »

Animadversio.

« Attende diligenter et scriptum Patris examina: statim enim atque progressionem Spiritus insinuat, illico ex Patre eam decernit. Hoc enim procerus innuit, ex Deo per Filium. »

Refutatio.

Fausta tibi obveniant, mi homo, quod ex Deo per Filium Spiritus progressionem fateris, nec multo post deprehenderis constiteri præpositionum ex et per de Filio vires æquales, et sic non multum abes ab iis, qui ex utroque Spiritum esse decernunt.

Ejusdem ex epistola ad Serapionem.

LVI. « Male itaque sentientes de Spiritu sancto, haud recte de Filio sentiunt. Etenim si recte de Filio sentirent, sane utique recteque de Spiritu sentirent qui ex Patre procedit, et Fili cum proprius sit, ab eodem datur discipulis, et universis in illum credentibus. »

Animadversio.

« Animadvertito diligenter hanc pericopem, et exquisitum sancti acumen admirare: dum enim processionis Spiritus sancti, et dationis mentionem inducit, hujus quidem processionem Patri, dationem Filio attribuit. »

Refutatio.

Tu rursus inter processionem et dationem discrimina comminisceris. Verum ego in memoriam auditoris revocavero, qui datur a Filio Spiritus, eum tanquam ex ipso existentem aliis exhiberi.

Ejusdem ex eadem epistola.

LVII. « Dicitur igitur, si in aliquo divinæ Scripturæ loco reperitur Spiritus sanctus simplici nomine Spiritus vocatus absque adjectione, Dei scilicet, sive Patris, aut mei ipsius Christi et Filii, aut ex meo, quod est a Deo : aut cum articulo, ne simpliciter Spiritus nuncuparetur, sed hic Spiritus, aut Spiritus sanctus, aut Paraclætus, aut veritatis, quod est Filii, qui dicit, « Ego sum veritas », ut audientes simpliciter prolatum Spiritum intelligeretis, esse Spiritum sanctum. »

Animadversio.

« Figito altius mentem allato Athanasii scripto, « ex illum præpositionem in Spiritus existentia « soli Patri attribuerem. »

Refutatio.

Præpositionem ex de Spiritus existentia accipiens tu recte in sancti Patris scriptum allatum mentem figis : veruntamen soli Patri illam attribuens, maximum in modum a vera illius intelligentia aberras, namque, cum multæ scripto traditæ auctoritates ex Patre et Filio Spiritum esse stabiliant, nescio an ulla alia, quæ ex utroque apertius comprobet, assignari poterit. Cum enim in jam positis sanctus ostendere sibi proposuerit, ubicunque Spiritus cum additione pronuntiatus reperitur, nempe Dei, sive Patris, sive Christi, sive Filii, ipsum insinuare Spiritum, ex Triade unum, ipsiusque Triadis completivum, inter alia quibus adjectio id indicat, superaddit et illud, veluti a Filio dictum, aut a me ipso, quod a Deo est ; idque asserens, ex utroque Spiritum esse monstravit, modumque quo ex utroque est. Cum etiam asserat veluti ex Filio dici tanquam ex meipso, quod est a Deo, in duorum horum nominum complicatione illud ex utroque explicuit. Sic prius mentionem Filii inducens, illicoque adnectens, quod est a Deo, demonstravit, veluti ex uno Patre et Filio, non veluti ex duabus causis et principiis Spiritum sanctum esse : qua enim ratione duæ esse Spiritus sancti causæ poterunt Pater et Filius, cum Filius dicat, Spiritus ex me, quod est ex Deo, tantumque non inclamante, licet ex me Spiritus est, verum in Patrem primariam et absque principio causam, unde et ego quod sim habeo, refertur. Quemadmodum enim in aliis dixi, quidquid a Filio et ex Filio, et per Filium esse dicitur, in Patrem refertur. Proptereaque qui ex Patre, per Filium, et ex utroque existit, veluti ex uno est. Nec parum ad id idem conducit, quod etiam a magno Basilio in quadragesima homilia Moralium dicitur cum scribit : « Non alienus, est a gloria Patris Dei Spiritus ex ineffabili ore, ineffabiliter apparens, sed Dei Spiritus, et apud Deum, et a Deo missus, et per Filium suppeditatus, ut dicitur a paterna persona, spiritus meus, qui est in te.

A

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

NZ'. « Εἴπατε γούιν, εἴ ποῦ τῆς θείας Γραφῆς εἰσκαταί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρημένον ἀπλῶς ἢ Πνεῦμα χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅτι ἐμοῦ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου, ἵνα μὴ ἀπλῶς λέγηται Πνεῦμα, ἢ ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα ἢ αὐτὸ τοῦτο Πνεῦμα ἅγιον, ἢ παρακλήτων, ἢ ἀληθείας, ὃ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ἵνα ἀκούοντες ἀπλῶς ἢ Πνεῦμα, ὑπονοήσῃτε εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ἐπιστοαία.

« Ἐμβαθύνον τῇ τοιαύτῃ τοῦ ἁγίου συγγραφῇ, « πῶς τὴν παρὰ πρόθεσιν εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ἢ ὑπαρξίν μόνην τῷ Πατρὶ ἀφορίζαι. »

B

Ἀντιρρήσεις.

Τὴν μὲν παρὰ πρόθεσιν εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν ἐκλαμβάνων, καλῶς τῇ τοῦ ἁγίου συγγραφῇ ἐμβαθύνεις ἢ μόνην δὲ τῷ Πατρὶ ἀφορίζων αὐτὴν, πολὺ τῆς ἀληθοῦς διανοίας ἀφέστηκας ἢ πολλῶν γὰρ χρήσεων γραφικῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θελουσῶν εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὐκ οἶδα εἴ τις ἑτέρα τῆς χρήσεως ταύτης ἐκδηλότερον δηλώσει τὸ ἐξ ἀμφοῖν. Ἐν γὰρ τοῖς ἤδη ῥηθεῖσιν ὁ ἅγιος, θέλων παραστήσῃ, ὡς, ὅποι ἂν εὐρίσκηται τὸ Πνεῦμα εἰρημένον μετὰ προσθήκης τυχόν τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ δηλοῖ τὸ Πνεῦμα τὸ τῆς Τριάδος ἢ καὶ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος, πρὸς τοὺς ἄλλοις ὡς ἢ προσθήκη τοῦτο δηλοῖ, προσεινεῖται ἢ καὶ τὸ ὡς ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ εἰρημένον τὸ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ὁ ἅγιος, ὅτι τε ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα ἐνεφηνε, καὶ ὅπως ἐξ ἀμφοῖν. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν ὡς ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὸ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐν μὲν τῇ τῶν δύο ὀνομάτων ἐπιπλοχῇ ἐνεφηνε τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἢ ἐν δὲ τῷ μνησθῆναι πρότερον τοῦ Υἱοῦ, καὶ συντόμως ἐπαγαγεῖν, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐνεφηνε τὸ ὡς παρ' ἐνός τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, οὐ μνησθῆναι ὡς παρὰ δύο αἰτίων καὶ ἀρχῶν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς γὰρ ἂν εἴναι δύο τοῦ Πνεύματος αἰτία Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, τοῦ Υἱοῦ λέγοντος, τὸ Πνεῦμα παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνον οὐχὶ βῶντος ὡς εἰ καὶ παρ' ἐμοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα τὴν πρώτην καὶ ἀναρχον αἰτίαν ἐστὶν ἀναφερόμενον, ὅθεν καὶ ἐμοὶ τὸ εἶναι ἐστίν. Ὁ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις εἰρηκείμεν, εἴ τε παρὰ Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ λέγεται εἶναι, εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχον, ὡς ἐξ ἐνός ἐστίν. Οὐκ ὀλίγα δὲ πρὸς τοῦτο συμβάλλει καὶ τὸ παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ὁμιλίᾳ ῥηθῆναι τῶν αὐτοῦ Ἱθικῶν, ἐν οἷς ἔφη, « Οὐκ ἀλλότερον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐδξῆς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος ἀρρήτως παφηνῶς, ἀλλὰ Θεοῦ Πνεῦμα καὶ παρὰ Θεοῦ, ἀποστελλόμενον παρὰ Θεοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ χορηγούμενον, ὡς λέγεται μετὰ ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ

61 JOAN. XIV, 6.

ιστιν ἐπὶ σοί. Λέγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὅτι, « Πα-
 ράκλητον πέμψω ὑμῖν, ὃν τινὰ καὶ καλεῖ τὸ Πνεῦμα
 τῆς ἀληθείας. » Εἰ γοῦν ὁ μὲν μέγας Βασίλειος δια-
 τρηνοὶ ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου λέγεσθαι τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, ὁ δὲ μέγας Ἀθα-
 νάσιος ὡς ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα παρ' ἐμοῦ,
 ἔστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐ προδύλως ἐντεῦθεν ἐκ
 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀναφαί-
 νεται, καὶ οὐχ ὡς ἐκ δύο αἰτίων καὶ ἀρχῶν, ἀλλ'
 ὡς ἐξ ἑνός; Ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος τοῖς μεγά-
 λαις τούτοις Πατέρεσιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐννοίαν συγκε-
 ρήσει ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, νῦν μὲν
 ὡς ἄφ' ἐαυτοῦ λέγων· « Ὡσπερ γὰρ ἐστὶν Θεὸν
 Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ
 δι' αὐτοῦ προῖον, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς· οἷς δὲ τὸ
 Πνεῦμα κοινὸν, τούτοις εἴη δῆπου πάντως ἀν καὶ τὰ
 εἰσίας οὐ διωρισμένα· » νῦν δὲ λέγων ὡς ἀπὸ τοῦ
 Υἱοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς· « Ἐμὸν γὰρ Πνεῦμα τὸ
 ἐνεργεῖ ἐν ὑμῖν. Ὡσπερ δὲ ἐμὸν, οὕτω καὶ τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς. »

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

NH. « Οὐ γὰρ ἀγγελον συνέτασσε τῇ θεότητι,
 εὐδὲ ἐν κτισματι συνῆπτεν ἡμᾶς ἐαυτῷ καὶ τῷ
 Πατρὶ, ἀλλ' ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ αὐτῆς
 ἐπαγγελιάμενος, οὐκ εἶρηκεν ἀγγελον ἀποστέλ-
 λειν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει,
 καὶ δίδεται. »

Ἐπιστολία.

« Καὶ τοῦτο τοῖς προειρημένοις ἀκόλουθον· παρὰ
 μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ δὲ λαμβάνειν, καὶ δίδεσθαι, διδάσκει ὁ
 ἅγιος. »

Ἀντιβήσεις.

Ἀληθῶς παρὰ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ
 Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ λαμβάνειν διδάσκει ὁ ἅγιος.
 Ἐκπεῖ δὲ καὶ ὅτι ἀληθῶς ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν τού-
 των ῥήσεων δείκνυται τὸ ἐξ ἀφορῶν εἶναι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον· ὅπερ καὶ δηλώσει βουλόμενος ἐνταῦθα ὁ
 ἅγιος, ἀλλήλαις τῆς εὐαγγελικῆς ταύτης προσέ-
 πιεξε ῥήσεις. Ὅστις γὰρ ἀν τῶν ἁγίων θελήσει
 θεολογῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δηλῶσαι εἶναι τὸ
 Πνεῦμα, δηλοῖ τοῦτο μάρτυσι ταῖς εὐαγγελικαῖς
 ταύταις φωναῖς χρώμενος· Καὶ συστήσει μοι τὸν
 λόγον ὁ πολὺς τὰ θεῖα Ἐπιφάνιος ἐν οἷς λέγει·
 « Ἀμφοτέρω κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ
 ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς
 ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς
 ἦσαν ὁ Χριστὸς· « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύε-
 ται, » καὶ, « οὕτως ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. » Τίως ὁ
 τοῖς παρούσιν ἐντυγχάνων ἐπίστησον, πῶς ὃ ἐν ταῖς
 πρὸς τοὺς καθ' ἑαυτὸν διαλέξεσιν ἐνστατικῶς πάνυ
 λέγων ὅτι τῷ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, πρὸς τὸ πατρι-
 κὸν ἔχει πρόσωπον τὴν ἀναφορὰν, καὶ οὐχὶ ἐαυτοῦ;

D Dicitur quoque a Christo : « Paraclitum mittam
 vobis, quem et vocat Spiritum veritatis ». S;
 igitur magnus Basilius aperte exponit, ex persona
 Patris dici, Spiritus meus, qui est in te : et magnus
 Athanasius, uti ex Filio dicit Spiritum, ex me,
 quod est ex Deo, quomodo hic non apertissime
 ostenditur inde colligi, ex Patre et Filio esse Spi-
 ritum, et non tanquam ex duabus causis et prin-
 cipiis, sed tanquam ex uno? Sed et sanctus Cy-
 rillus cum magnis hisce Patribus in eadem sen-
 tentia concordabit in interpretatione Evangelii se-
 cundum Joannem, nunc quidem veluti ex seipso
 dicens : « Quemadmodum enim prius est Spi-
 ritus Filii, naturaliter in ipso existens, et per
 ipsum progrediens, ita et Patris. Quibus vero
 B Spiritus communis est, illis prorsus fuerint, et
 quæ essentia sunt, non separata : » nunc vero,
 uti a Filio ad discipulos : « Meus enim Spiritus,
 qui operatur in vobis. Quemadmodum enim meus
 ita et Dei et Patris est. »

Ex eadem Epistola.

LVIII. « Neque enim angelum una cum Divini-
 tate collocabat, neque in creatura sibiipsi et
 Patri nos conjungebat, sed in Spiritu sancto,
 quem ipse promittens, non dixit angelum mittere,
 sed Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, et
 ex Filio accipit et datur. »

Animadversio.

C « Hoc quoque cum jam dictis concordat, a Pa-
 tre quidem Spiritum procedere, ex Filio vero ac-
 cipere, et dari sanctus edocet. »

Refutatio.

Vere quidem a Patre procedere Spiritum, a Fi-
 lio vero accipere sanctus docet. Considera porro tu
 ex his evangelicis dictis vere ostendit, Spiritum
 sanctum ex utroque esse : quod cum hic insinuare
 vellet sanctus, hæc evangelica dicta inter sese
 complicavit. Quicumque enim ex Patribus, Spiritum
 ex Patre et Filio esse demonstrare voluerit,
 non aliis quam hisce evangelicis testimoniis usus
 demonstraverit. Et sermonem hunc meum in re-
 bus divinis pertractandis eximius Epiphanius com-
 probaverit, cum scribit : « Utraque in homine ju-
 sto habitant Christus et Spiritus ipsius. Quod si
 Christus ex Patre creditur esse, Deus ex Deo, et
 Spiritus ex Christo, sive ex utroque, ut Christus
 insinuat : « Qui a Patre procedit », et hic « de
 meo accipiet ». Tandem qui hæc percurris ani-
 mum advertito, eum qui cum cardinalibus instau-
 ter nimis contendens, illud, Ex meo accipiet, a l
 Patris personam relationem habere et non ad se-
 metipsum ostendere, dictiones similes pronuntiat,
 hic ex Filio Spiritum accipere fateri ; agnoscito.

1] an xv, 26. 2] ibid. 3] ibid. xvi, 14, 15.

que eum non veritatem exquirere, sed contentio-
nem propagare.

Ejusdem ex eadem.

LIX. « Sancta enim et beata Trinitas indivisa,
« et in semetipsa conjuncta est, et cum enuntiat
« Pater, adest etiam illius Verbum, et qui in Filio
« est Spiritus. Cum vero nominatur Filius, in Filio
« Pater est, et Spiritus extra Verbum non est.
« Una siquidem est Patris gratia, quæ per Filium
« in Spiritu sancto completur. »

Animadversio.

« Advertito hic dici, in Filio Spiritum, non au-
« tem ex Filio. »

Refutatio.

In jam posita pericope Spiritum in Filio, non
autem ex Filio dici Spiritum animadversione tua
notas, quæ vero in ea est admirabilis complexio,
et tantum non, ut tuis utar verbis, syllogismus,
apparere per Filium Spiritum Patri conjunctum,
tanquam qui per Filium ex Patre existit, unde
et beatæ Trinitatis naturam indivisam sanctus
colligit, tanquam nulla animadversione digna præ-
teris.

Ex eadem Epistola.

LX. « Quemadmodum enim Filius, qui in Patre
« est, et in quo Pater est, non est creatura, sed
« paternæ essentialis proprius, hoc enim vos quo-
« que affirmare dissimulatis; pari modo et Spiritus,
« qui in Filio est, et in quo Filius est, non est fas
« cum creaturis collocari. »

Animadversio.

« Prudenter hanc pericopem considerato, verbo-
« rum enim ansam tibi sanctus exhibere nolens
« cum scribit Spiritum etiam in Filio esse per
« ipsum, et ex ipso esse dicendi, subjunxit etiam
« de Filio, in quo est, in Spiritu nempe, nihil aliud
« ibidem ostendens nisi essentialiam, naturamque in-
« divisam. Hoc enim ipsum et de Patre et Filio
« antea insinuaverat. »

Refutatio.

Mutuum inter se hypostaseon circummigrati-
onem, et quod inde sequitur indivisum essen-
tia ac naturæ sanctum indicasse ex iis, quæ in
dicta pericope continentur, manifestum est. Ve-
rumtamen non ea quo tu dicis scopo dicta enun-
tiavit, ne quis suspicaretur ex Filio esse Spiritum,
quod in Filio Spiritus esset. Quæ enim ex Filio
Spiritum esse rationes demonstrant, non in præ-
positione ex subsistant, sed inde robur accipiant,
unde nos palam aperteque sæpius demonstra-
vimus.

Ejusdem ex eadem.

LXI. « Spiritus sanctus semper idem est: ne-
« que enim est ex participantibus, sed illius uni-
« versa participant. Quod si is semper idem est et
« participatum, creaturæ vero illius participant, non
« erit Spiritus sanctus, neque angelus, neque Ver-

« παραδεικνύει δὲ τὴν λέξιν ταύτην εἰπὼν, ἐνταῦθα ἐκ
« τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα ὁμολογεῖ. Καὶ γινώ-
« μῃ ἀλήθειαν αὐτὸν ἐκζητεῖν, ἀλλὰ πεισομένην συν-
« ἰσιῶν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Nº. « Ἡ γὰρ ἅγια καὶ μακαρία Τριάς ὁμοιωτος
« καὶ ἠνωμένη πρὸς ἑαυτὴν ἐστὶ, καὶ λεγομένου τοῦ
« Πατρὸς, πρόσκειται καὶ ὁ τοῦτου Λόγος, καὶ τὸ ἐν
« τῷ Υἱῷ Πνεῦμα. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται,
« ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐστὶν
« ἐκτὸς τοῦ Λόγου. Μία γάρ ἐστιν ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς
« χάρις δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ πληρουμένη. »

Ἐπιστοσία.

« Ὅρα, πῶς τὸ ἐν τῷ Υἱῷ λέγεται Πνεῦμα, οὐ μὴν
« τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. »

B

Ἀντιρρήσις.

« Ὅτι μὲν ἐν τῷ Υἱῷ, οὐ μὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ
« ῥηθείᾳ περικοπῇ λέγεται ὁ ἅγιος τὸ Πνεῦμα, ἐπιστα-
« σίας ἀξίους· ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ θαυμασίας πλο-
« κῆς, καὶ τοῦ, ὅσον κατὰ σέ, καὶ πάλιν εἰπεῖν συλλο-
« γισμοῦ, ἀναφαίνεται διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα συνα-
« πτόμενον τῷ Πατρὶ, ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ
« Πατρὸς, ὁπόθεν καὶ τὸ τῆς μακαρίας Τριάδος ἀδιαι-
« ρητον ὁ ἅγιος εἶναι δεδήλωκε, τοῦτο οὐδεμιᾶς ἐπιστα-
« σίας ἀξίους.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ε'. « Ὡς περὶ γὰρ ὁ Υἱὸς, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, ἐν ᾧ
« καὶ ὁ Πατὴρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ κτίσμα, ἀλλ' ἴδιος τῆς
« τοῦ Πατρὸς οὐσίας· τοῦτο γὰρ καὶ ὑμεῖς προσποι-
« εῖσθε λέγειν· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν τῷ Υἱῷ,
« ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς ἐστὶν, οὐ θέμις τοῖς κτίσμασι συν-
« λάσσειν. »

Ἐπιστοσία.

« Συνετώς ἐπίστησον τῇ περικοπῇ ταύτῃ. Ἦνα γὰρ
« μὴ λόγων λαβὰς ὁ ἅγιος δώσῃ σοι εἰπὼν τὸ Πνεῦμα
« καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι, ὡς διὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτοῦ
« εἶναι λέγειν σε, ἐπήγαγε καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ,
« ἐν ᾧ ἐστὶν, ἦγουν ἐν τῷ Πνεύματι, ὅθεν ἕτερον
« ἐντεῦθεν δεικνύς ἡ τὸ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως
« ἀδιαιρητον. Τὸ αὐτὸ γὰρ καὶ περὶ Πατρὸς καὶ
« Υἱοῦ εἶρηκεν. »

Ἀντιρρήσις.

« Ὅτι μὲν τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων περι-
« χώρησιν, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀδιαιρητον τῆς οὐσίας καὶ
« φύσεως ὁ ἅγιος παρέδηλωσεν, ἀπὸ τῶν ἐμπεριειλημ-
« μένων τῇ ῥηθείᾳ περικοπῇ πρόδηλον ἐστὶν· οὐ μὴν
« δὲ τὰ ῥηθέντα ὁ ἅγιος εἶπη, Ἦνα, ὡς σὺ φῆς, μὴ τι-
« οῦσάιτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ ἐν τῷ
« Υἱῷ εἶναι αὐτό· οἱ γὰρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δεικνύοντες ὑπάρ-
« χειν αὐτὸ λόγοι οὐκ εἰς τὴν ἐκ περιέστησαν πρῶ-
« σιν, ἀλλ' ἐκείθεν τὴν ἰσθὺν ἔχουσιν, ὅθεν πολλὰ καὶ
« καθαρώς ἀπεδείξαμεν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

ΕΑ'. « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰεὶ τὸ αὐτὸ ἐστὶν· οὐ
« γὰρ τῶν μετεχόντων ἐστὶν, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα
« μετέχει. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν, αἰεὶ τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ
« μεθεκτόν, τὰ δὲ κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ,
« οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε ἄγγελος· οὔτε

« Λόγος, ἀλλ' ἴδιον τοῦ Λόγου, παρ' οὗ διδόμενον ἂ
« μετέχεται παρὰ τῶν κτισμάτων. »

Ἐπιστοσία.

« Πρὸς ἄλλοις τῇ θαυμαστῇ τοῦ ἁγίου ἀκριθείᾳ, πῶς
« εἶδα τὴν παρὰ πρόθεσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τέθεικε,
« διδόμενον εἶπε τὸ Πνεῦμα. »

Ἀντιρρόησις.

Ἡ θαυμαστὴ τοῦ ἁγίου ἀκριθεία εἶδέναι σε θέλει
ὡς τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον Πνεῦμα ὡς παρὰ
τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον δίδεται παρ' αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ΞΒ'. « Ἄ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐκάστῳ διαιρεῖ, ταῦτα
« παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου χορηγεῖται.
« Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ διὰ καὶ Β
« τὰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι διδόμενα τοῦ
« Πατρὸς ἐστὶ χαρίσματα. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ
« ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ Λόγος ὁ τοῦτο διδοῦς ἐστὶν
« ἐν ἡμῖν ἐν τῷ Λόγῳ δὲ ἐστὶν ὁ Πατήρ. »

Ἐπιστοσία.

« Πρὸς ἄλλοις πῶς τὰς τοῦ Πνεύματος δωρεάς παρὰ
« τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγει χορηγεῖσθαι. »

Ἀντιρρόησις.

Ἐν ἀληθείᾳ προσοχεῖν ἐθέλης, ἀκροατὰ, πῶς τὰς
τοῦ Πνεύματος δωρεάς παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
λέγει ὁ ἅγιος χορηγεῖσθαι, δεῖ σε προσοχεῖν, πῶς τὰ
διαιρούμενα παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐκάστῳ χαρίσμα-
τα παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου εἰσὶ χορηγούμενα.
Εἰ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου νοήσεις
τὰ χαρίσματα χορηγούμενα, ὡς τοῦ χορηγούντος C
αὐτὰ Πνεύματος παρὰ Πατρὸς ὑπάρχοντος διὰ Υἱοῦ,
καλῶς καὶ νοουνηῶς ὄντος· τῇ τοῦ ἁγίου προσέσχες
ἰστοίᾳ. Εἰ δὲ παρὰ τοῦτον τὸν λόγον ἄλλως νοήσεις
παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πνεύματος
χορηγεῖσθαι χαρίσματα, καὶ ἀμφοτέρους τὸν τε Πα-
τέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὑπηρέτας τῆς τῶν πνευματικῶν
χαρισμάτων νοήσεις διανομῆς· κατὰ γὰρ πᾶσαν
ἀνάγκην τῷ λόγῳ χορηγούνται ταῦτα παρὰ Πατρὸς·
τῷ αὐτῷ χορηγηθήσονται καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ εἰ
μὲν παρὰ Πατρὸς, ὡς τοῦ Πνεύματος ὑπάρχοντός
παρὰ τοῦ Πατρὸς, εἰδὼλον δεῖ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς
τοῦ Πνεύματος ὑπάρχοντος διὰ Υἱοῦ· εἰ δὲ διὰ Υἱοῦ
χορηγεῖσθαι λέγεις αὐτά, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ Πνεύ-
ματος διὰ Υἱοῦ, πάντως χορηγηθήσονται καὶ παρὰ D
τοῦ Πατρὸς, μὴ τοῦ Πνεύματος ὑπάρχοντος παρὰ
τοῦ Πατρὸς. Καὶ τίς ἐτι λείπεται λόγος, μὴ συνάγει-
σθαι ἐντεῦθεν ὑπερηφανῶς παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
τὰ πνευματικὰ χορηγεῖσθαι χαρίσματα;

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ΞΓ'. « Ἡ γὰρ δεδομένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν Τριάδι
« δίδεται παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.
« Ὅσπερ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ διὰ Υἱοῦ ἡ διδο-
« μένη χάρις, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς
« ὕσεως ἐν ἡμῖν εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. »

Ἐπιστοσία.

« Ὅρας πανταχοῦ καὶ αὐτὰς τὰς χάριτας καὶ
« δωρεάς τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
« γίνεσθαι διδάσκοντά σε τὸν ἅγιον; Εἰ γούναι χἀ-

« bum, sed proprius Verbi, a quo datus a creaturis
« participatur. »

Animadversio.

« Attendito admirabilem exquisitamque hujusce
« sancti in hac re exprimenda diligentiam. Ubi
« enim præpositionem ex apposuit, dari Spiritum
« dixit. »

Refutatio.

Admirabilis atque accurata sancti in re exprimenda diligentia, id a te non ignorari vult, Spiritum, qui a Filio datur, veluti ex Filio existentem exhiberi.

Ex eadem.

LXII. « Quæ enim Spiritus unicuique distri-
« buit, ea a Patre per Filium suppeditantur :
« omnia siquidem Patris Filii sunt. Quare et quæ
« a Filio in Spiritu donantur, Patris sunt munera.
« Et Spiritus cum est in nobis, et Verbum illud
« exhibens in nobis, in Verbo autem Pater est. »

Animadversio.

« Attendito Spiritus munera a Patre per Filium
« suppeditari. »

Refutatio.

Si cum veritate attendere vis, o auditor, qua ratione Spiritus munera a Patre per Filium sanctus hic deceat suppeditari, attendendam est, quomodo a Spiritu singulis munera distributa, a Patre per Filium suppeditantur. Etenim si a Patre per Verbum munera suppedita intellexeris, tanquam qui ea suppeditans Spiritus, Patre per Filium sit, bene quidem ac prudenter veram sancti sententiam assecutus es. Quod si præter hanc rationem aliter intellexeris, a Patre per Filium Spiritus munera suppeditari, et utrumque Patrem nempe et Filium, spiritualium munerum suppeditationis ministros apprehendes : namque prorsus necessario, ea ipsa ratione qua suppeditantur a Patre, eadem per Filium suppeditabuntur, et si a Patre, uti Spiritu existente a Patre, manifestum est etiam per Filium, uti Spiritu existente per Filium. Quod si per Filium asseris ea suppeditari, non existente Spiritu per Filium, modis omnibus suppeditabuntur et a Patre, Spiritu non existente a Patre. Et quænam hæc ratio assignari poterit, non colligi inde servili modo a Patre et Filio spiritualia munera suppeditari?

Ex eadem.

LXIII. « Gratia siquidem et munus quod datur
« in Trinitate, datur a Patre per Filium in Spiritu
« sancto. Quemadmodum enim est ex Patre per
« Filium gratia data, ita nulla fuerit dationis gra-
« tia in vobis nisi in Spiritu sancto. »

Animadversio.

« Videsne locis in omnibus ipsas gratias et mu-
« nera Spiritus ex Patre per Filium fieri docentem
« te sanctum? Si ergo gratiæ et munera non ex Fi-

« Ilo, sed per Filium, quomodo existentia sanctissimi Spiritus modus, non ex Patre solo per Filium, sed ex utrisque fuerit? »

Refutatio.

Ego vero paululum immutato sermone dixerim : Si ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus existentia non est, qua ratione gratia et munera Spiritus ex Patre essent per Filium? Tandem rerum harum cognitor considera, quomodo sapientium mentem propriae sententiae amor aberrare faciat, etiam ex eo, quod sapiens hic vir gratias et munera Spiritus ex Filio esse dicere renuat; et sanctissimi Spiritus existentia modum ex Patre esse solo per Filium contendat. Neque enim novi quemquam, dummodo sit intellectus oculis integer ad res dignoscendas, qui absurdissimum in hisce non agnoscat. Quod enim ex Patre solo est, quomodo per Filium fuerit? et quod per Filium existit, quomodo ex solo Patre fuerit? Cum multa saepius aliorum scripta percurrerim, quae nulla sequelae ratione dictata sunt, modo quidem in mentem non venit, an aliquod uspiam offenderim, quod dictis absurdius atque magis inconsequens fuerit.

Ex eadem.

LXIV. « Veri itaque adoratores adorant quidem Patrem, sed in spiritu et veritate, confidentes Filium et in ipso Spiritum. Non enim dividitur a Filio Spiritus, quemadmodum a Patre Filius non dividitur. Ipsa veritas est quae dicit : « Mitam vobis Paracletum Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest accipere » illi scilicet, qui negant eum ex Patre in Filio. »

Animadversio.

« Planissime apertissimeque hic conspicio, ex Patre dici Spiritum, verumtamen in Filio. »

Refutatio.

« Attamen tu quoque conspicio, planissime apertissimeque inseparabilem a Filio Spiritum dici, quemadmodum Filius non separatur a Patre. Hincque demonstrari, unam communemque Trinitatis naturam, ex eo quod Spiritus per Filium ex Patre est. »

Ejusdem ex alia Epistola ad eundem.

LXV. « Satis abundeque haec suadere poterunt quemcumque, dummodo contentiois studio non abripitur, ne in posterum asserat, creaturam Dei Spiritum, qui in Deo est, et profunda Dei consilia exquiri, et ex Patre per Filium exhibetur et datur. »

Animadversio.

« Attendito, quomodo sanctus hic in omnibus suis scriptis, ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus dationem te doceat. »

Refutatio.

Verumtamen tu quoque attendito, quomodo ex

« Joan. xv, 26; xiv, 17.

« ρικες και δωρεαι ουκ εκ του Υιου, αλλα δι του Υιου, πως ο της υπαρξεως του παναγιου Πνευματος τροπος ουκ εκ του Πατρους μονου δι' Υιου, αλλα και εξ αμφοτερων; »

Αντιρρησης.

« Εγω δε μικρον τον λογον υπαλλαξας ερω. Ει μη εκ Πατρους δι του Υιου η του παναγιου Πνευματος υπαρξις ην, πως αν αι χαριτες και δωρεαι του Πνευματος εκ του Πατρους ησαν δι του Υιου; Τεως ο των παρόντων εξεταστης σκόπει, επως τας των σοφων ανδρων φρενας σφαλλει το εθεολογωμον και απη του τον σοφον τουτον ανδρα ουδε τας πνευματικας δωρεας τε και χαριτας λεγειν εκ του Υιου, αλλα και απη του τον πης υπαρξεως του παναγιου Πνευματος τροπον εκ του Πατρους μονου ειναι λεγειν δι του Υιου. Ουκ οίδα γαρ τις ων καθαρος τα της διανοιας θματα, προς διδγνωσιν ου συνησει το εν τοις παραλογωτατον. Το γαρ εκ του Πατρους μονου πως δι του Υιου; και το δι του Υιου υπαρχον πως εκ μονου του Πατρους εσται. Πολλοις πολλακι; εντυχων γραμμασι κατα διανοταν ανακολουθον προσηνεγμενοις, ουκ οίδα ε ποτε τινη ετερη ενετευχον χειρον η κατα τα ειρημενα το ανακολουθον εχοντι. »

Εκ της αυτης.

« ΟΙ αληθινοι τοινυν προσκυνηται προσκυνουσι μεν τω Πατρι, αλλ' εν Πνευματι και αληθειαι, ομολογουντες Υιον και εν αυτω το Πνευμα. Αχωριστον γαρ του Υιου το Πνευμα, ως χωριστο, ο Υιος του Πατρους. Αυτη η αληθεια η λεγουσα, « Περρω υμιν τον Παράκλητον, το Πνευμα της αληθειας, ο παρ του Πατρους εκπορευεται, ο ο κοςμος ου δυναται λαβειν, » τουτεστιν οι ανθρωποι νοι αυτω εκ του Πατρους εν τω Υιω. »

Επιστασια.

« Ορα σαφειστατα γαρ και καθαρω; ενταυθα εκ του Πατρους μεν λεγει το Πνευμα, εν τω Υιω. »

Αντιρρησης.

« Αλλ' ορα και οτι σαφειστατα και καθαρω; χωριστον του Υιου επει το Πνευμα, ως ο Υιος εστιν χωριστος του Πατρους. Και εντευθεν ανεφηγε το της Τριαδος συμφυης ειναι εκ του υπαρχειν το Πνευμα δι του Υιου εκ Πατρους. »

Του αυτου εξ ετερας προς τον αυτον επιστολης.

« Ικανα μεν και ταυτα πεισαι και παντα οντινα ουν φιλονεικον μηκετι λεγειν κτισμα το Πνευμα του Θεου το εν τω Θεω, και τα βαθη ενων του Θεου, και εκ Πατρους δι' Υιου νερομενον και διδομενον. »

Επιστασια.

« Ακουε πως ο Θεος εν παντι σχεδον οικειω συγγραμματι εκ Πατρους δι' Υιου την του παναγιου Πνευματος δσιν διδασκει τε. »

Αντιρρησης.

« Αλλ' προςεχε και πως η εκ Πατρους δι' Υιου δι-

αις του Πνευματος την εκ Πατρὸς δι' Υιοῦ ὑπαρξιν A Patre per Filium Spiritus datio, ejusdem ex Patre per Filium existentiam stabiliat.

Ex t̄ης αὐτῆς.

ΕΓ'. « Ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν Πατέρα οἶδεν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύει καὶ εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπειδὴ καὶ μία τῆς Τριάδος ἡ θεότης, ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς γινώσκουμεν. »

Ἐπιστολία.

« Τοῦτο σαφῶς διδάσκει καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. »

Ἀντιβῆρσις.

Ἄσπερ ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς γινώσκασθαι τὴν τῆς Τριάδος θεότητα ἐνταῦθα διδάσκει ὁ ἅγιος. Ἄλλ' οἷδις ἐστὶν ὁ κωλύων λέγειν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ· οὕτως ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὑπαρχόντων, οἷδις τῶν Πατέρων ἐκώλυσε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα. καὶ τὸν λόγον ζητήσας οὐδὲν ἕτερον αἴτιον τῶν εἰρημίων εὐρήσει, ἀλλ' ἡ τὸ τὴν ὑπαρξιν καὶ θεότητα τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς. »

Ἐξ ἑτέρας πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς.

ΕΔ'. « Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς πέμποντος τὸ Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς· ἐπεὶ πάντως ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. »

Ἐπιστολία.

« Ταῦτα κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἡ κομπὴ καὶ ἡ δόσις τοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν καὶ ἡ ἐκπόρευσις. »

Ἀντιβῆρσις.

Ἄλλ' ὡσπερ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς κομπὴ τε καὶ δόσις τοῦ Πνεύματος δίδωσιν νοεῖν ἐκ Πατρὸς εἶναι αὐτὸ, οὕτω καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ κομπὴ τε καὶ δόσις δίδωσι νοεῖν ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ. Μία γὰρ ἡ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δόσις καὶ πέμψις τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅτι λόγῳ πέμπεται ἐκ Πατρὸς, τῷ αὐτῷ πάντως πέμπεται καὶ ἐξ Υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

ΕΗ'. « Εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτό γε τοῖς ἄφροσι, μένει γὰρ ἕκαστον ὡς γέγονε, πολλῶ μᾶλλον τὰ ἐνω τῆς κτίσεως ἀδίων ἔχει τὴν διαμονὴν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλως, ἢ ὡς ἐστὶν ὁ Πατὴρ Πατὴρ καὶ οὐ πάππος, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς Πατὴρ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἐκγονον τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ Υἱοῦ. »

Ἐπιστολία.

« Εἰ γοῦν οὐκ ἐκγονος τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, πῶς ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Εἰ μὴ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, πῶς ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα; »

Ἀντιβῆρσις.

Οὐκ ἐκγονος τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ὅτι οὐ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς. Ἐπεὶ δὲ λέγεις, Εἰ μὴ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, πῶς ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα; Ἰσθὶ ἀρνούμενος καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα. Πατὴρ μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ὁμοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστὶ· καὶ μαρτυρεῖται μοι τὸν λόγον ὁ τὰ θεὰ μέγιστος Μάρτυρος ἐν ᾧ ἐκτίθεται διαλέξει Ὁρθοδόξου καὶ

Ex eadem.

LXVI. « Qui enim credit in Patrem, agnoscit in Patre Filium, et Spiritum non extra Filium, proptereaque etiam in Filium credit, et in Spiritum sanctum. Quandoquidem una est Trinitatis divinitas, quæ veluti ex uno Patre agnoscitur. »

Animadversio.

« Hoc item aperte insinuat, et Filium et Spiritum ex Patre. »

Refutatio.

Uti ex uno Patre Trinitatis deitatem agnoscat sanctus edocet, sed nullus est qui impediat, Spiritum etiam ex divinitate Filii asserere: sic ex uno Patre cum Filii et Spiritus sint, nullus ex Patribus vetuit, ex Filio etiam Spiritum dici. Et rationem dictorum sedulo exquirens, nullam aliam inveniet, quam quod existentia et deitas, Spiritus per Filium est ex Patre.

Ex alia ad eundem Epistola.

LXVII. « Patre siquidem mittente, Spiritum, Filius insufflans exhibet illum discipulis, cum quæcumque Pater habet, Filii sint. »

Animadversio.

« Hæc communia Patris et Filii sunt, missio et datio Spiritus, non item processio. »

Refutatio.

Sed quemadmodum ex Patre missio et datio Spiritus dat nobis intelligere ex Patre Spiritum esse, ita et ex Filio missio et datio dat intelligere ex Filio illum esse. Una siquidem est ex Patre et Filio datio et missio Spiritus, et qua ratione mittitur ex Patre, eadem prorsus mittitur etiam ex Filio.

Ejusdem ex eadem.

LXVIII. « Quod si id est impossibile imprudentibus. Manet enim unumquodque uti factum est, multo magis quæ supra creationem sunt, sempiternam possident persistentiam, nec alio modo est, quam quo Pater Pater, et non avus, et Filius Filius est Dei, et non Pater Spiritus, et sanctus Spiritus Spiritus sanctus, et non Patris nepos, neque Filii frater? »

Animadversio.

« Si itaque non est nepos Patris Spiritus, quomodo ex Filio? Si non est Filius Pater Spiritus, quomodo ex ipso Spiritus. »

Refutatio.

Non est nepos Patris Spiritus, quod Filius Pater Spiritus non est. Cum vero addis: Si non est Filius Pater Spiritus, quomodo ex ipso Spiritus fuerit? profecto tu insicias is, et ex Patre esse Spiritum. Pater enim non est Spiritus Pater, et nihilominus ex ipso Spiritus est: testisque mei dicti aderit in rebus divinis pertractandis absolutissimus Maximus in colloquio a se edito Ortho-

doxi et Anomœi, cum dicit : « Spiritus enim Pa- A
trem non habet, neque enim genitus est. »

Ex eadem.

LXIX. « Discipuli itaque cum audissent : « Ba-
ptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus
sancti, » non curiosius perquirunt, quare secundus
est Filius, et tertius Spiritus, et quare prorsus
Trinitas ? sed uti audiverunt, crediderunt, et non
sicuti vos interrogarunt : Filius igitur est Spi-
ritus ? neque quod post Filium Dominus Spi-
ritum nominasset, Interrogarunt, avus igitur Pater
est ? non enim audierunt in nomine avi, sed in no-
mine Patris, et hanc fidem omnibus divulga-
runt. »

Animadversio.

« Eandem hic quoque sententiam continet, pa- B
lam decernens, non esse ex Filio Spi-
ritum. »

Refutatio.

Verum est, eandem sententiam in hac pe-
ricope contineri, non vero eo scopo, quem tu
affers, sed eo, quo ostenditur Spiritus erga Pa-
trem per Filium conjunctio. Hoc etenim sanctus
explicuit, secundum locum non refutans in Filio,
neque tertium in Spiritu sancto.

Ejusdem ex eadem.

LXX. « Unde in deitate sola Pater proprie et
solus Pater cum sit, est, et fuit, et semper erit, et
Filius proprie et solus Filius est, et de istis est,
et Patrem semper esse, et dici Patrem, et Filium
Filium semper ; et Spiritus item sanctus semper C
Spiritus sanctus est, et hunc a Deo esse, et a
Patre per Filium dari credimus. Hac enim
ratione sancta Trinitas immutabilis manet in
una deitate agnita. »

Animadversio.

« Hic sanctus declarat, dationem Spiritus a Pa-
tre per Filium fieri, quare aliis etiam in locis in
quibus docet, Spiritum mitti darique a Filio,
secundum hanc declarationem illa esse intelli-
genda. Attendito etiam, quomodo magnus iste
Pater, nonnullorum, tantum non prævaticinans,
ab hisce sententiam diversam reprimens, non di-
xit : Dicimus, aut dicemus, sed : Credimus. » D

Refutatio.

Cum sanctus declaret Spiritus dationem a
Patre per Filium fieri, inquis, secundum hanc
declarationem alia quoque esse intelligenda, ubi
docet mitti, aut dari a Filio Spiritum, nempe ab
eo qui audit, Spiritum a Filio mitti, intelligen-
dum esse mitti a Filio Spiritum, quod mittatur
per Filium. Agnoscendum profecto a te quoque
est, Italum, cum dicit prophanare, et procedere
Spiritum ex Filio, ideo isthac dicere, quod pro-
manat, proceditque Spiritus per Filium, et hanc

“ Matth. xxviii, 19.

‘Ανομοίου λέγων· « Τὸ γὰρ Πνεῦμα Πατέρα οὐκ
ἔχει· οὐδὲ γὰρ ἔγεννήθη. »

Ex t̄is αὐτ̄ης.

‘ΞΘ’. « Οἱ γοῦν μαθηταὶ ἀκούσαντες, « Βαπτί-
ζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ
Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » οὐ περιειργά-
σαντο, διατὶ δεύτερος ὁ Υἱὸς, καὶ τρίτον τὸ
Πνεῦμα, ἢ διατὶ ὅλως Τριάς; ἀλλ’ ὡς ἤκουσαν,
ἐπίστευσαν, καὶ οὐχ ὡσπερ ὑμεῖς, ἠρώτησαν· Υἱὸς
οὐν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα; οὐδὲ εἰπόντος τοῦ Κυρίου
μετὰ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, ἠρώτησαν, πάππος
οὐν ὁ Πατὴρ; οὐ γὰρ ἤκουσαν, εἰς ὄνομα πά-
που, ἀλλ’ εἰς ὄνομα Πατρὸς, καὶ ταύτην τὴν πί-
στιν ἐκήρυξαν πάντως. »

Ἐπιστοαία.

« Τῆς αὐτ̄ης ἔννοιας καὶ τοῦτο, σαφῶς δογμα-
τίζον, μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. »

Ἀντιρρήσις.

‘Ἀληθῶς τῆς αὐτ̄ης ἔννοιας’ καὶ ἡ ρηθεῖσα περι-
κοπή, οὐ μὴν γε καθ’ ὄν οὐ λέγεις σκοπὴν, ἀλλὰ
κατὰ τὸ δηλοῦν τὴν τοῦ Πνεύματος συνάρτησιν πρὸς
τὸν Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο γὰρ ὁ ἅγιος ἐνέ-
φηγε, τὸ δεύτερον δεχόμενος ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ
τρίτον ἐπὶ τοῦ Πνεύματος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτ̄ης.

‘Θ’. « Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ Πατὴρ κυ-
ρίως καὶ μόνος Πατὴρ ὢν ἐστὶ, καὶ ἡμῶν καὶ αἱ
ἐστὶ, καὶ ὁ Υἱὸς κυρίως καὶ μόνος Υἱὸς ἐστὶ, καὶ
ἐπὶ τούτων ἐστὶ, καὶ τὸ, ὁ Πατὴρ αἰεὶ Πατὴρ, καὶ
τὸ, ὁ Υἱὸς αἰεὶ Υἱὸς εἶναι τε καὶ λέγεσθαι καὶ τὸ,
Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον αἰεὶ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστι, καὶ
τοῦτο τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι’
Υἱοῦ εἰδοσθαι πεπιστεύκαμεν. Οὕτω γὰρ ἡ ἀγία
Τριάς ἀναλλοίωτος μένει· ἐν μετ’ ὁσότητι γινώ-
σκομένη. »

Ἐπιστοαία.

« Σαφηνίζει ἐναυθα ὁ ἅγιος ὅτι καὶ ἡ δόσις
τοῦ Πνεύματος παρὰ Πατρὸς δι’ Υἱοῦ γίνεται,
ὥστε καὶ ἐνθα διδάσκει πέμπειν ἢ δίδοναι τὸν
Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, κατὰ ταύτην τὴν σαφήνειαν κά-
κεινα νοεῖν ἐφελομεν. Πρόσχετος δὲ καὶ πῶς ὁ
μέγας οὗτος Πατὴρ, τὸ τιμῶν οἷον προαναστῆλων
προφητικῶς περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος
ἐκπορεύσεως ἐπερόγνωμον, οὐκ εἶπε, λέγομεν, ἢ
Διδάσκομεν, ἀλλὰ, Πειπιστεύκαμεν. »

Ἀντιρρήσις.

‘Ἐπειδὴ, διὰ τὸ σαφηνίζειν τὸν ἅγιον τὴν τοῦ Πνεύ-
ματος δόσιν παρὰ Πατρὸς δι’ Υἱοῦ γίνεσθαι, λέγει
ἐφελειν κατὰ ταύτην νοεῖν τὴν σαφήνειαν· κάκεινα
ἄπερ λέγει, ἐνθα διδάσκει πέμπειν ἢ δίδοναι τὸν Υἱὸν
τὸ Πνεῦμα, τουτέστι τὸν ἀκούοντα πέμπειν τὸν Υἱὸν
τὸ Πνεῦμα νοεῖν πέμπεσθαι παρὰ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα,
ὅτι δίδεται διὰ Υἱοῦ· δεῖ αὖ διαγινώσκειν ὡς καὶ ὁ
λέγων Ἰταλὸς προβεβλήσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι τὸ
Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο ταυτὰ φησιν, ὅτι προ-
βέβληται καὶ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα δι’ Υἱοῦ, καὶ

ἀκολουθήσει τῇ διαγνώσει ταύτη μὴ τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφέρειν τοῦ ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ, ὡς περὶ οὐδὲ τὸ ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ πέμπεσθαι αὐτὸ διαφέρει τοῦ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ αὐτὸ πέμπεσθαι.

A tuam cognitionem sequetur, nullo modo differre, ex Patre et Filio Spiritum procedere, et, ex Patre per Filium, quemadmodum neque differt illum ex Patre et Filio, et ex Patre per Filium mitti.

Ἐκ τῆς πρὸς Σεραπίωνα ἐτέρας ἐπιστολῆς.

Ex alia ad Serapionem epistola.

ΟΔ'. « Καὶ γὰρ ὡς περ γέννημα μονογενὲς ὁ Υἱός ἐστι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἓν ἐστι καὶ οὐ πολλὰ, οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἔν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν ζωὴν, οὕσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορευέσθαι· ἐπι παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ δίδεται. »

LXXI. « Namque sicuti foetus unigenitus Filii, est, ita et Spiritus, qui a Filio datur et mittitur, unus est et non multa, neque ex multis unum, sed solus ipse Spiritus. Cum enim unus sit Filius, vivens Verbum, oportet unam quoque esse perfectam et plenam vitam sanctificantem, quæ ipsius est operatio et donum, quæ ex Patre dicitur procedere : cum ex Verbo, quod ex Patre esse asseritur, elucet, emititur et donatur. »

Ἐπιστοασία.

Animadversio.

« Ὅρα τὴν τοῦ ἁγίου ἀκρίθειαν, πῶς ἐνθα τὴν παρὰ πρόθεσιν καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τίθει· καὶ δίδασκει τὸς φωνάς· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Πατρὸς εἶρηκε τὴν ἐκπόρευσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκλαμψιν, καὶ ἀποστολήν, καὶ δόσιν. »

« Notato sancti exactam rei discussionem, quomodo ubi præpositionem ex de Patre, et de Filio enuntiavit, dictiones distinxit ; et de Patre processionem, de Filio vero fulgorem, missionem, et dationem asseruit. »

Ἀντιρρήσις.

Refutatio.

Ἐγὼ δὲ φημι, ὡς οὐχὶ τὰς φωνάς ἐνταῦθα ὁ ἅγιος δίδασκει, τὴν ἐκπόρευσιν φημι ἀπὸ τῆς ἐκλάμψεως, καὶ τὸ ἀνάπαλιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα ὅσα τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ λέγεται ἔχειν, οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας παρὰ τὸν Πατέρα αἰτίας ἔχον ἐστίν· ἀναβλύζον γὰρ τοῦ Υἱοῦ, καὶ προχεόμενον ἐξ Υἱοῦ, αὐχ ὡς ἐξ ἰδίας ἀναβλύζει καὶ προχεῖται παρὰ τὸν Πατέρα πηγῆς· ἀλλ' οἷον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἀναβλύζει τε καὶ προχεῖται, καὶ ἐξ Υἱοῦ ἀναβλύζειν λέγεται καὶ προχεῖσθαι· οὕτως οἶον ἐὶ ὁ ἅγιος συλλογίζεται. Ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου, σουτέστι διὰ τοῦ Λόγου πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, ὡς περ ἐξ ἡλίου διὰ τοῦ φωτὸς, φωτιστικὴ λαμπηδών, ὁ δὲ Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογῆται, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι λέγεται.

Sed ipsæ, aio, sanctum hic non dictiones distinxisse, processionem, inquam, et fulgorem et contra. Sed cum quæcumque Spiritus ex Filio dicitur habere, non uti ex propria, secluso Patre, causa possidet. Exsiliens enim ex Filio, et effusus a Filio, non uti ex proprio exsilit effunditurque, secluso Patre, fonte, sed quod ex Filio exsiliere dicitur, et profundi, huc in modum sanctus ratiocinatur. Cum Spiritus a Verbo, hoc est per Filium progreditur ex Patre, tanquam ex sole per lumen illuminans radius, et Verbum ex Patre esse apud omnes in confesso est, propterea et hic a Patre procedere dicitur.

Ἐκ τῶν περὶ τοῦ ὁμοίου εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μαρτυριῶν τῆς Γραφῆς κεφαλαίων τεσσαράκοντα ὀκτώ.

Ex capitibus quadraginta octo de simili essentia inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

ΟΒ'. « Τί ἐστι Θεός ; Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· « Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς, εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς. »

LXXII. « Quid est Deus ? Omnium principium secundum Apostolum dicentem : « Unus Deus Pater, ex quo omnia » : Verbum autem ejus ex ipso nascendi ratione, et Spiritus progrediendi modo existit, deinde universa rerum natura per Verbum et Spiritum creandi ratione constituta est. »

Ἐπιστοασία.

Animadversio.

« Ὅρα τίνας ἐκπορευτὸν τὸ Πνεῦμα λέγεις ὁ ἅγιος. »

« Attendito, a quo Spiritum procedere sanctus asserat. »

Ἀντιρρήσις.

Refutatio.

Ἐκ τοῦ Πατρὸς πάντως ἐκπορευτὸν λέγει τὸ Πνεῦμα. Ἀλλὰ εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχει αὐτὸ, οὐκ ἔρεις πάντως· ὡς ἀποβάλλοιτο ἂν τὸ ἐκπορευτὸν, καὶ προσλήψαιτο ἴσως τὸ γεννητῶν.

Ex Patre prorsus dicit procedere Spiritum. Verum etsi ex Filio etiam est, non ideo contendendum amississe procedendi modum, forteque suscipisse nascendi rationem.

I Cor. viii, 6

Ejusdem ex oratione in forma Dialogi Macedoniani A Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ ἐν εἶδει διαλέξεως et Orthodoxi. Μακεδονιανοῦ καὶ Ὁρθοδόξου.

LXXIII. « Si itaque demonstratum fuerit, ejusdem esse naturæ et deitatis cum Patre et Filio Spiritum, qui ex ipso Patre per Filium effusus est, et adorandum et colendum esse demonstrabitur. »

Animadversio.

« Ne temere et absque diligenti attentione hanc percurras pericopen. Namque, ut reor, admirabilem in ipsa comperles claritatem. Illud enim, ex ipso, præpositum, non ab alio esse manifesto indicat: ex quo modis omnibus illum ex solo Patre esse apparet. Sed et per præpositio de Filio dicta, non ex ipso effusum esse Spiritum docet. »

Refutatio.

Fieri nequit, ut tu præpositionum ex et per vires æquales deneges, quare, ut jam diximus, ista confessione, quam effugere nequeas, propriis tuis labiis comprehenderis. Verumtamen etiam si hisce viribus præpositionum æqualibus Spiritus ex utroque esse non apparet, quæ est ista consequentiæ series, ex solo Patre te dicere, cum, qui ex Patre per Filium existit? Et tuam in disserendo pertinaciam animadvertimus cum negas Spiritum, qui per Filium effunditur, a Filio effundi. Etenim si ubi aperta, ac palam omnibus est indifferentia, tu similia audes enuntiare, quomodo præbebis assensum dicentibus nihil differre ex Patre per Filium, et ex utroque Spiritum procedere? C

Ejusdem.

LXXIV. « Et quodnam adeo Impium fuerit, Spiritum creaturam asserere, cum Filius dicat: « Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris, qui loquitur in vobis 66? » Cum hic dicat, Spiritum Patris esse, tu quomodo audes illum creaturam vocare? Quare non audis Patrem dicentem: « In diebus extremis effundam ex Spiritu meo in omnem carnem 67; » et rursum: « Ecce Filius meus dilectus, in quo sibi complacuit anima mea 70, effundam Spiritum meum super ipsum? »

Animadversio.

« Observato diligenter hanc pericopen, quæ non tantum Salvatorem testem adducit, Patris esse Spiritum, et ab eo procedere; sed ipsum etiam Patrem. » D

Refutatio.

Præsens pericopè et Salvatorem et illius Patrem testes adducit, Spiritum esse Patris Spiritum. Itaque si ex ipsa colligis ex Patre illum procedere, hoc vero modo, nec alio veritas se habet. Quoniam enim Spiritus Patris est, ex Patre existit. Quid facies, cum in Scripturis innumeris in locis Spiritum Filii audis Spiritum sanctum?

ΟΓ'. « Ἐάν οὖν δευχθῆ τῆς ἀβότης εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθῆσεται. »

Ἐπιστοσία

« Μὴ ἀπεριμερίμωως τὴν παρουσαν διέληθς περικοπήν. Ὡς οἶμαι καὶ γὰρ θαυμαστὴν εὐρήσεις ἐν αὐτῇ γλαφυρότητα. Τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ προστεθὲν τὸ μὴ παρ' ἐτέρου δηλοῖ. Ἐκ τούτου δὲ πάντως καὶ τὸ παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς ἀναφαίνεται. Ἄλλὰ καὶ ἡ διὰ πρόθεσις ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ταθεῖσα, μὴ ἐξ αὐτοῦ χυθῆναι τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξεν. »

Ἀντιρρόησις.

Ἄδύνατόν ἐστι τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ἀπαρνησασθαι σε, ὅσον οὐπω, ὡς ἐφημεν, πρὸς τὸ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀφυκτον χεῖλεσιν ἰδιοῖς ἐσόμενον ἄλωτόν. Τέως εἰ μὴ καὶ κατὰ τὸ τῶν προθέσεων ἰσοδύναμον ἀναφανθὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα, ποῖαν ἔχει τὴν ἀκολουθίαν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς λέγειν σε τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον διὰ τοῦ Υἱοῦ; Οὐ μικρῶς δὲ παρίστησι τὸ εἰς πεισμονὴν διαλέγεσθαι σε καὶ ὅτι ἀπαρνητὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ χεόμενον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ χεῖσθαι. Εἰ γὰρ ὅπου πρόδηλον τὸ ἀδιάφορον λέγεις τοιαῦτα, πῶς ἂν σύνθοιο τοῖς λέγουσι μηδὲν διαφέρειν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμφοῖν λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον; C

Τοῦ αὐτοῦ.

ΟΔ'. « Καὶ τί ἐστιν ἀσεβέστερον τοῦ εἰπεῖν κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἔχον, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ ὅτι: Οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν; » Αὐτοῦ λέγοντος τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἶναι, σὺ πῶς λέγεις κτίσμα αὐτό; Ὡς δὲ οὐκ ἀκούεις τοῦ Πατρὸς λέγοντος, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » καὶ ἔτι, « Ἰδοὺ ἐγὼ Παῖς μου ὁ ἐκλεκτός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, ἐθήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν; »

Ἐπιστοσία.

« Πρόσθεσις ἀκριβῶς τῇ περικοπῇ ταύτῃ, μὴ μόνον τὸν Σωτῆρα παραγοῦση σοι μάρτυρα τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορευέσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα. »

Ἀντιρρόησις.

Ἡ βηθεῖσα περικοπή καὶ τὸν Σωτῆρα καὶ τὸν αὐτοῦ Πατέρα μάρτυρας παράγει τοῦ λέγεσθαι καὶ εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα. Εἰ γοῦν ἐντεῦθεν συνήξας σὺ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορευέσθαι, οὕτω δὲ πάντως καὶ οὐκ ἄλλως ἔχει τὸ ἀληθές. Διὰ γὰρ τὸ εἶναι Πνεῦμα Πατρὸς, ὑπάρχει ἐκ τοῦ Πατρὸς· εἰ ποιήσεις μυριαχοῦ τῶν θείων Γραφῶν Πνεῦμα Υἱοῦ ἀκούων τὸ Πνεῦμα τὸ ἔχον;

66 Marc. XIII, 11. 67 Act. II, 17. 70 Matth. XII, 18,

Τὸ αὐτοῦ.

A

Ejusdem.

OE. « Καὶ πρὸς τούτους ὁ Πέτρος λέγει· « Ὑμεῖς ἐπιστάθε γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. Ἄρα τῷ ἑαυτοῦ κτισματι χρίσται ὁ Υἱὸς; Καὶ πῶς οὐκ ἀνόητον εἶπεν τοῦτο; Καὶ αὐτὸς δὲ λέγει· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, ὃ ἐνεκεν ἔχρισέ με. » Καὶ ὁ Πέτρος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει οὕτως· Τῆ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαθὼν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ἡμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. »

Ἐπιστάθια.

« Συνετῶς καὶ ταύτης τῆς περικοπῆς ἀκουσον. B « Καὶ γὰρ αὕτη οὐ μόνον τὸν τῶν ἀποστόλων κορυφαίωτον Πέτρον ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα παράγει διδάσκοντα, ἀλλὰ καὶ τὸν τούτου διδάσκαλον τὸν Σωτῆρα Χριστόν. »

Ἀντιρρήσεις.

Διὰ τὸ τὸν Πέτρον εἶπεν λαθεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Σωτῆρα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνάγεις ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα; Καὶ εἰ τοῦτο, πάντως δὲ τοῦτο· πῶς γὰρ ἂν ἔλαβε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Σωτῆρ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἦν; ἔσται καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ λαθόντος οὐκ ἄλλο, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐπαγγελθὲν ἐκχυθῆναι. Εἰ γὰρ μὴ διακονικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχεῖται, πάντως ὡς παρ' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐκχεῖται. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ εἶπεν τὸν Σωτῆρα, « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, » συνάγεις πάλιν, ὡς ἡ σὴ ἐπιστάθια δηλοῖ, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, καλῶς δὲ συνάγεις; καὶ τοῦτο ἔσται πάντως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. ὡς ἀληθείας Πνεῦμα καὶ Χριστοῦ Πνεῦμα.

Καὶ μετὰ τινά.

OG. « Τῶν μὲν ἀνθρώπων Παύλου καὶ Πέτρου καὶ Τιμοθέου προϋπάρχουσιν ἄνθρωποι, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἄλλοι· τοῦ δὲ Ἀδὰμ οὐ προϋπάρχει ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος οὐδὲν προϋπάρχει, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεγέννηται καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. »

Ἐπιστάθια.

« Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, πῶς οὐκ ἔδωξε καὶ τοῦτο ὁ ἅγιος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς; καὶ ἄμφω, τὴν τε τοῦ Υἱοῦ γέννησιν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσιν, ἔδογματίσαν; »

Ἐπιστάθια.

Ἐκεῖνο τοῦτο, ὃ καὶ πολλοὶ περὶ τῆς εὐαγγελικῆς φασὶ ῥήσεως, λέγοντες, Εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς οὐκ ὁ Κύριος ἔφη, Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται; Ἄλλ' ἴστωσαν οἱ τοιοῦτοι ὅτι, ὡς παρ' λέγων ὁ Κύριος· Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐχὶ ἀγνοίαν τοῦ Πνεύματος; κατη-

LXXV. « Ad hæc Petrus dicit : « Vos scitis quod factum est Verbum per universam Judæam, incipiens a Galilæa post baptismum, quod prædicavit Joannes. Jesum a Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute¹¹. » Igitur auilipsius unctioe Filius perungitur? Et quomodo id asserere, non fuerit abalienatio mentis? Ipse quoque dicit : Spiritus Domini super me, eujus causa unxit me¹². » Et Petrus in Actis apostolorum hæc habet : « Dextera itaque Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hoc, quod vos videtis et intelligitis¹³. »

Animadversio.

« Prudenter etiam hanc pericopem observato. « Ipsa enim non tantum Apostolorum summum verticem Petrum, ex Patre Spiritum esse docentem profert, sed illius etiam præceptorem Christum Salvatorem. »

Refutatio.

Quoniam Petrus dixit Salvatorem a Patre accepisse promissionem Spiritus sancti, subinters ex Patre Spiritum esse? Et si id, quod tamen prorsus est, quomodo enim accepit promissionem Spiritus a Patre Salvator, si Spiritus a Patre non erat? erit et ex Filio, quod ex hoc ipso qui accipit, non alius quam promissus Spiritus existit. Etenim si non servili modo, sed naturali a Filio effunditur, prorsus uti ab illo existens effunditur. Item si ex eo quod Salvator dixerit, « Spiritus Domini super me, » colligis rursus, ut tua Animadversio indicat, ex Patre Spiritum esse, et probe hoc etiam colligis, erit omnino et ex Filio, tanquam qui est veritatis Spiritus, et Christi Spiritus.

Et post pauca.

LXXVI. « Hominum quidem Pauli et Petri, et Timothei præexistunt homines et eorum qui ante fuerunt alii; Adamo vero alius non præexistit, sed Deus ipse; Patris vero et Filii et Spiritus sancti nihil est, quod præexistat, sed ex Patre Filius generatus est, et Spiritus procedit. »

Animadversio.

« Si ex Filio Spiritus procedit, quare non et illud sanctus edocuit, verum ex Patre utriusque Filii generationem, et Spiritus processionem decrevit? »

Refutatio.

Illud ipsum, quod et plerique alii de evangelico dicto pronuntiant, Si ex Filio spiritus est, quare Dominus non dixit : Qui ex Patre et me procedit. Sed quemadmodum dicens Dominus : « Nemo novit Filium nisi Pater¹⁴, » non ignorantiam Spiritus connotavit, sed primam Patri cognitionem suæ na-

¹¹ Act. x, 37. ¹² Isa. i, 61; Luc. iv, 18. ¹³ Act. ii, 33. ¹⁴ Matth. xi, 27.

træ attribuit, et quemadmodum dicens : « Nemo bonus nisi unus solus Deus ¹², » non extra seipsum ponens bonitatis naturam hoc dixit, sed primum bonum esse Patrem notans : ita et ex Patre procedere Spiritum dicens, primam causam Patrem esse indicavit : nihilominus tanquam ex prima causa Patre existens Spiritus, non tanquam ex secunda Filio est, sed ex Patre per Filium, quod est tanquam ex uno Deo Patre et Filio.

Et aliis annexis.

LXXVII. « Ne tu opineris cœpisse processionem, et quiescere, propterea dictum est ; qui a Patre procedit, ne principium, et finem processionis curiosius investiges. »

Animadversio.

« Notate per omnia nos doceri ex Patre Spiritus processionem. »

Refutatio.

« Sed insuper tu quoque notato, non ex solo Patre. »

Et nonnullis adjectis.

LXXVIII. « Differentiam ne perquirito : neque enim apprehendi potest, sed quæ tibi præcepta sunt, mente revolve : et ultra nihil horum examina. « Quid porro tibi præceptum est ? Credere Filium generari, et Spiritum procedere. »

Animadversio.

« Ex Patre scilicet, ex quo Filius generatur. »

Refutatio.

Non erat profecto sancto hic sermo de principio, sed de modo quo causata existunt. Filius nempe generationis modo, Spiritus processionis. Est vero prorsus Spiritus existens etiam ex Filio, Spiritus procedens, qui non est Filius genitus.

Ex eadem.

LXXIX. « Namque ingenitus Spiritus est, sed non absque causa habet, siquidem sui causam Deum, cujus Spiritus est. »

Animadversio.

« Ant Patrem, uti in variis pericopis antea adnotavimus. »

Refutatio.

Sed per Filium, uti etiam nos sæpius antea adnotavimus. »

Ejusdem ex oratione in forma colloquii Apollinariis et Orthodoxis.

LXXX. « Deus est Verbum, qui formam servi accepit, et Christus nuncupatur, et est et creditur, et ungitur ut homo Spiritu sancto, sed veluti Deus elargitur ipsum dignis. »

Animadversio.

« Elargitur dicit, non producit. »

Refutatio.

Et quis unquam ex Patribus dixit verbo activa

¹² Luc. XVIII, 19.

γορεῖ, ἀλλὰ πρῶτῳ τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνώσιν τῆς αὐτοῦ φύσεως μαρτυρεῖται, καὶ ὡσπερ λέγων, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός, » οὐχὶ ἔξω τιθεὶς αὐτὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως τοῦτο λέγει, ἀλλὰ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν Πατέρα δηλῶν, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ Πνεῦμα, πρῶτην αἰτίαν τὸν Πατέρα εἶναι· δηλοῖ· πλὴν ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐκ δευτέρας ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὡς ἐξ ἐνὸς Θεοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

Καὶ μεθ' ἑτέρα.

ΟΖ'. « Ἴνα μὴ νομίσης ἤρξατο τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἰρηται, Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἵνα μὴτε ἀρχὴν, μὴτε τέλος ἐπιζητήσης τῆς ἐκπορεύσεως. »

Ἀντιρρήσις.

« Ἐπιστημειῶ πανταχοῦ διδασκόμενος ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσιν. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄλλ' ἐπιστημειῶ καὶ ὅπως οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς.

Καὶ μετὰ τινε.

ΟΗ'. « Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου· οὐ γὰρ καταληπτὴ, ἀλλὰ ἂ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοῦ· καὶ περαιτέρω τούτων μὴ ἐξέταξε. Προσετάγη σοι δὲ τί; Πιστεύειν ὅτι Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. »

Ἐπιστασία.

« Δηλονότι ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γεννῶνται. »

Ἀντιρρήσις.

Οὐκ ἦν ὁ λόγος τῷ ἁγίῳ ἐνταῦθα περὶ τοῦ θέν, ἀλλὰ πῶς ἕκαστον τῶν αἰτιατῶν· ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς γεννητῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτῶς. Ἔστι δὲ πάντως τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα ἐκπορευτῶν, οὐ μόνον Υἱὸς γεννητός.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ΟΘ'. « Καὶ γὰρ ἀγέννητον τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οἶχι καὶ ἀνάτιον· ἔχει γὰρ αἷτιον τὸν Θεόν, οὗ Πνεῦμά ἐστιν. »

Ἐπιστασία.

« Ἦτοι τὸν Πατέρα, καθὼς ἐν διαφοροῖς περικοπαῖς περὶ τούτου προεπεσημειωσάμεθα. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς καὶ ἡμεῖς περὶ τούτου πολλάκις προεπεσημειωσάμεθα.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐν εἰδίᾳ διαλέξεως Ἀπολλινარიου καὶ Ὀρθοδόξου.

Π'. « Θεός ἐστι Λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, Χριστὸς ὀνομαζόμενος, καὶ ὢν καὶ πιστευόμενος, καὶ χριστὸς μὲν ὡς ἄνθρωπος τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὡς δὲ Θεός παρέχων αὐτὸ τοῖς ἀξίοις. »

Ἐπιστασία.

« Παρέχων λέγει, οὐ προσβάλλων. »

Ἀντιρρήσις.

Καὶ τίς τῶν ἁγίων ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἰρηχί

ποιεῖ ἐν ῥήματι ἐνεργητικῶν προβάλλειν, ἢ ἐκπο-
ρεῖν τὸν Πατέρα τὸ Πνεῦμα, ἢ' εἴη καὶ τοῦτο εἰς
ἀφορμὴν σκανδάλου ὑμῖν τοῖς νέοις δογματισταῖς,
λέγουσιν ὡς ὁ Υἱὸς οὐχὶ προβάλλει, οὐδὲ ἐκπορεύει
τὸ Πνεῦμα, εἰ καὶ ὁ Πατὴρ λέγεται τοῦ Πνεύματος
προβολὸς, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα λέγεται ἐκπορεύεσθαι
ἐκ Πατρὸς; Ἄλλ' οἱ θεολόγοι πάντες Πατέρες ἐνερ-
γητικὸν ῥῆμα ἐπὶ τοῦ Πατρὸς οὐκ εἶπον, τὸ προβά-
λλειν καὶ ἐκπορεύειν, ἀλλὰ τὸ προσχεῖν, πηγάζειν
αὐτὸ, καὶ ἐκπέμπειν, ὅπερ πάντα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα λέγεται ἔχειν.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐν εἰδὲι διαλέξεως Μοντα-
ριστοῦ καὶ Ὀρθοδόξου.

ΠΑ'. « Ὅσπερ οὐδὲν ἐστὶ μέσον νοῦ καὶ λόγου
καὶ ποῆς, οὕτως οὐδὲν μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
καὶ ἁγίου Πνεύματος. Νοῆσαι δὲ δεῖ τὸ Πνεῦμα
πλείον ἐν τελείᾳ ὑποστάσει παρὰ Πατρὸς ἐκπο-
ρευόμενον. »

Ἐπιστολία.

« Ἀκούε παρὰ τίνος τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. »

Ἀκτιφράσις.

Ἄλλα πρόσθε καὶ δεῖ τὰ παραδείγματα ὡς παρὰ
πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς τοῦ Πατρὸς θελοῖ περὶ τοῦ
Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, ὡς διὰ τοῦ λόγου
ἐστὶν ἢ πηχὴ ἐκ τοῦ νοῦ.

ΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ.

Ἐκ τῶν Θεσαυρῶν.

ΠΒ'. « Ἐπειδὴ δὲ ἀμαθῆς καὶ ταῦτα προκείμενον
οἱ οὐκ ἐναντίας, ἀνάγκη δὲ λοιπὸν ἐπ' ἐκεῖνα χω-
ρεῖν, δὲ ἔν τῇ ἐξ ὧν διασημοῦσιν ἀμαθῆς ἀπο-
χρυσθῆσθαι βλάβος. Οὐχ οὕτως, ὡ βέλτεται,
τὰ πάντα φαμὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ τὸ
Πνεῦμα· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ φυσικῶς ἐνυπάρχον
αὐτῷ, καὶ οὐσιαστικῶς ἐμπεφυκός, ἢ' οὕτως ἐκπο-
ρευόμενον, καὶ ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ προῖόν· τὰ δὲ, τῆς
ἐνεργητικῆς ἔργα καὶ ποιήματα δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύ-
ματι γηγόνετα, καὶ οὕτως ἐκ Θεοῦ νοούμενα.
Εἰ δὲ τοῦτοις ἡμῶν οὐ πείθεσθε τοῖς λόγοις, ἐν
ἰσῆ δὲ τάξει τοῖς πεποιθημένοις καὶ τὸ Πνεῦμα
θήσετε, διὰ τὸ ἐκ Θεοῦ καὶ αὐτὸ λέγεσθαι, καθά-
περ ἐκεῖ· α, τί τὸ κωλύον ἡμᾶς ἀνθυπενεγκόντας
εἰπεῖν. Εἰ ἐκ Θεοῦ τὰ πάντα ἐστὶν ὡσπερ καὶ τὸ
Πνεῦμα, καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν οὐδὲν ἐν αὐτῷ παρὰ τὰ
ποιήματα, διατί μὴ καὶ ἕκαστον τῶν γηγόνετων,
ἐπειδὴ περ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οἶδε τὰ τοῦ
Θεοῦ, καὶ ἐρευνᾷ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ; διατί δὲ μὴ
διὰ πάντων ἀποκαλύπτει Θεός, ἀλλὰ διὰ μόνου
τοῦ Πνεύματος; Ὅτε τοίνυν τὰ μὲν ἄλλα ποιή-
ματα διὰ τοῦ Πνεύματος τὴν ἀποκάλυψιν ἔχει,
αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ,
ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον, ὡσπερ
καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀνθρώπινον, πρῶτον δὲ
ποῦθεν ὡς Θεός μὲν τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐξ οὗ κύριως
ἔχον καὶ φυσικῶς ὡς Θεός, τὰ δὲ ἄλλα ποιήματα
καταχρηστικώτερον, ὡς ἐκ ποιητοῦ καὶ δημιουργ-
οῦ περιγῆστα, ἐξ οὗ λεγόμενα. »

A Patrem ipsum ἐκπορεύειν, αὐτὸ προβάλλειν Spiritum.
ut hic quoque causa scandali esset vobis novis
dogmatistis, asserentibus Filium neque producere,
neque emittere Spiritum, licet Pater dicatur Spi-
ritus productor; licet Spiritus asseratur ex Patre
procedere? Sed omnes Patres theologi nunquam
in Patre verbum activum usurparunt ἐκπορεύειν,
εἰ προβάλλειν; sed effundere, effluere et emittere,
quæ omnia ex Filio dicitur Spiritus habere.

Ejusdem ex oratione in forma colloquii, Montanista et Orthodoxi.

LXXXI. « Quomodo nihil est medium inter
mentem et sermonem, et statum, ita nihil est me-
dium inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum.
Verum considerandus est Spiritus perfectus in
perfecta hypostasi a Patre procedens. »

Animadversio.

« Audiate, a quomam Spiritus procedat? »

Refutatio.

Sed attendito tu mentemque figito exemplo ac-
curate, quod veluti a prima causa et principio
Patre insinuat per Filium procedere Spiritum, uti
per sermonem flatus est ex mente.

S. CYRILLI DICTA.

Ex Thesauris.

LXXXII. « Cum autem imperite admodum hæc
opponant adversarii, necesse est ad illa gradum
facere, per quæ noxa ab eisdem imprudenter,
blasphemeque inferri tentata, repellitur. Non ita,
optimi, omnia ex Deo dicimus, quemadmodum
et Spiritum: hic enim naturaliter in eo exsi-
stens, et essentialiter adhærens, ut ita dicamus,
indivise ex eo progreditur: opera vero, et crea-
turæ actionis sunt per Filium in Spiritu produ-
ctæ, et hac ratione ex Deo intellectæ. Quodsi
hisce sermonibus non suademini, sed in eodem
loco, et creaturas et Spiritum reponitis, quod
ex Deo et ipse dicatur, quemadmodum et illæ,
quid impediet, ne contra opposentes asseramus:
Si ex Deo omnia sunt, quemadmodum et Spi-
ritus, et nihil in eo singulare est, quod in creaturis
etiam non eluceat, quare non et unaquæque ex
creaturis, cum ex Deo esse dicatur, quæ Dei
sunt novit, et Dei profunda perscrutatur? Quare
non etiam per omnes Deus revelat, sed tan-
tum per Spiritum sanctum? Cum igitur aliæ
creaturæ per Spiritum revelationem obtineant,
ipse vero Spiritus perscrutetur Dei profunda,
tanquam qui in ipso naturaliter existit, uti et
in homine humanus, manifestum plane reman-
et, Spiritum esse Deum, proprie illud, ex alio
esse obtinentem, et naturaliter uti Deus, reliquæ
vero creaturas magis abusive tanquam quæ ex
factoris et opifice producantur, ideoque ex eo esse
dicantur. »

Animadversio.

« Considera mirabilem horum omnium sancto-
rum Patrum, veluti una tessera, concordiam, atten-
ditoque ab omnibus illud ex Deo de Patre as-
sumi, quemadmodum et hic in rebus divinis
exponendis quam maximus Cyrillus in hac peri-
cope, ex Deo progredi Spiritum decernens, et ex
eo, et in eo naturaliter existere. »

Refutatio.

In rebus divinis exponendis, quam maximum
Cyrillum in hac pericope illud ex Deo de Patre
assumere, sapienter admodum animadvertisti. Ve-
rum tamen iisdem verbis ibidem ex Deo Spiritum
esse eundem manifestasse, quibus locis in aliis
eundem ex Filio esse enuntiaverat non adnotasti,
neque animadvertisti. Sanctus enim in hac ex Deo
progredi Spiritum decernens, et ex eo, et in eo na-
turaliter esse, locis in aliis ex Filio progredi et ex
ipso et in ipso naturaliter esse affirmat, non alias
dictiones, cum de Deo sermo sit, et alias, cum de
Filio, usurpans. Annon manifeste inculcat unam et
eamdem Spiritus existentiam esse ex Patre et Filio?

Ex iisdem.

LXXXIII. « Ex Deo Spiritum sanctum esse dicimus,
et ita credimus. Verum qui ad blasphemandum
tantummodo maxime propensi sunt, et reliqua
omnia ex Deo producta esse asserunt, scribente
Paulo : « Unus Deus Pater, ex quo omnia ». »
« Et sic existimant se posse refellere, ex essentia
Patris Spiritum esse, quod et de creaturis dica-
tur illud ex quo, quod de Spiritu assertum, ex
essentia illum naturaliter existere demonstrat.
Quibus facile responderi poterit, etiam cum de
Filio sermo habetur, proprie Filii nomen dici,
quod de hominibus abusive tamen enuntiatur :
non enim quod per additionem, et per gratiam
applicatur, subvertet eum qui illud naturaliter
possidet. Pari modo illud ex alio, cum de crea-
turis prædicatur, non attahet ad propriam hu-
militatem et consubstantialitatem, sublimitatem
ac deitatem Spiritus : sed manebit quidem in illo
proprie illud ex alio, quod ex essentia Patris est,
progredietur vero in illa, quod ex Deo, quæ antea
non erant, ut sint producta sunt, per Filium
scilicet. »

Animadversio.

« Habeto tibi antea digestæ pericopes ex hac
declarationem. Obscure enim in illa insinuatum,
ex Deo Spiritum progredi, et ex eo et in eo
esse, ista declarans, ex essentia Patris esse
docet. »

Refutatio.

Si exquisitam supra digestæ pericopes declara-
tionem habere tibi in animo est, attendito san-
ctum, cum rursus ex Patre Spiritus existentiam
hic manifestat, ex essentia Patris eum esse docere,
in numeris vero prope in locis suorum Commenta-

¹ I Cor. viii, 4.

Ἐπιστολία.

« Ὅρα τὴν θαυμαστὴν τῶν θεοφόρων τούτων ἄλων
Πατέρων οἶον ὡς ἐκ συνθήματος συμφρονίαν, καὶ
πρόσσχες πῶς πάντες, τὸ ἐκ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς
ἐκλαμβάνονται, καθὰ καὶ οὗτος ὁ πολὺς τὰ θεῖα
Κύριλλος ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ, ἐκ Θεοῦ προῖδν
δογματίζων τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ
φυσικῶς ὑπάρχον. »

Ἀντιρρήσις.

« Ὅτι μὲν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Κύριλλος ἐν τῇ περι-
κοπῇ ταύτῃ τὸ ἐκ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβά-
νεται, ἐπιστημόνως ἐπέστησας· ὅτι δὲ δι' ἐκείνων
τῶν λέξεων, ἐκ Θεοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐνταῦθα ἐδή-
λωσα, δι' ὧν ἐν ἄλλοις δεδήλωκε εἶδ, ἐξ Υἱοῦ εἶναι
αὐτὸ, οὐ προσέσχες, ἢ οὐδὲ ἐπέστησας. Ὁ γὰρ ἄγιος
ἐνταῦθα ἐκ Θεοῦ προῖδν δογματίζων τὸ Πνεῦμα, καὶ
ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον, προῖδν
αὐτὸ δογματίζει ἐν ἄλλοις ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ
καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον. Οὐκ ἄλλαις γοῖν εἰς
τὸ ἐκ Θεοῦ χρώμενος λέξεσι, καὶ ἄλλαις εἰς τὸ ἐξ
Υἱοῦ, πῶς οὐ προδήλως μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τοῦ Πνεύ-
ματος παρίστησιν ὑπερῆν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν.

ΠΓ'. « Ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι φάμεν,
καὶ οὕτω πιστεύομεν. Ἄλλ' οἱ πρὸς μόνον τὸ δυο-
σημεῖν ἐτοιμότατοι, καὶ ἄλλα πάντα ἐκ Θεοῦ γε-
νέσθαι φασί, τοῦ Παύλου γράφοντος : « Εἰς Θεὸς ὁ
Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Εἶτα νομίζουσι δύνασθαι
ἀνατρέπειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸ
Πνεῦμα, διὰ τὸ φέρεσθαι καὶ κατὰ τῶν ποιημάτων
τὸ, ἐξ οὗ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος κείμενον, ἐκ
τῆς οὐσίας αὐτὸ φυσικῶς ὑπάρχον ἀποδεικνύει.
Ἄλλ' ἔστι πρὸς τοῦτο λέγειν ὅτι καὶ ἐφ' Υἱοῦ κυ-
ρίως μὲν κεῖται τὸ Υἱὸς ὄνομα, κεῖται δὲ καὶ ἐπ'
ἀνθρώπων καταχρηστικῶς, καὶ οὐ δήπου τὸ θέσει
τινὶ καὶ κατὰ χάριν προσκειμένον ἀνατρέψει τὸν
ἔχοντα φυσικῶς. Οὕτω καὶ τὸ ἐξ οὗ τῶν ποιημά-
των κατηγορούμενον οὐ κατοίσει πρὸς τὴν οικίαν
ταπεινώσιν τε καὶ ὁμοουσίτητα τὸ τοῦ Πνεύματος
ὑψηλὸν τε καὶ θεϊκόν· ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυ-
ρίως τὸ ἐξ οὗ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πα-
τρὸς, χωρήσει δὲ καὶ ἐπ' ἐκεῖνα, διὰ τὸ ἐκ Θεοῦ
πρὸς τὸ εἶναι τὰ οὐκ ὄντα δρᾶμεν, δι' Υἱοῦ δη-
λαδῆ. »

Ἐπιστολία.

« Δέχου τὴν τῆς προλαβούσης περικοπῆς σαφή-
νειαν ἀπὸ ταύτης. Ὁ γὰρ ἀσαφῶς ἐκείνη ἀδίδαξεν,
ἐκ Θεοῦ προῖδν τὸ Πνεῦμα λέγουσα, καὶ ἐξ αὐτοῦ
καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον, τοῦτο σαφηνίζουσα αὕτη,
ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς διδάσκει. »

Ἀντιρρήσις.

Ἐπερ ἀκριθῶς βούλει τὴν τῆς προλαβούσης πε-
ρικοπῆς σαφήνειαν δέξασθαι, πρόσσχες εἶ τι τὴν ἐκ τοῦ
Πατρὸς καὶ πάλιν δηλῶν ὑπαρξῆν τοῦ Πνεύματος
ἐνταῦθα ἔστι ἄγιος, ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς
διδάσκει αὐτὸ. Νίτριαχού δὲ τῶν ἄλλων συγγραμμά-

τον αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ὑπάρ-
χον θεολογεῖ. Ὁ γὰρ ἐν τούτοις προσσχών οὐκ ἂν ἐξη
δικαιο; ἔκτοτε ἀντιλέγειν τῷ ἐξ ἁμφοῖν.

Ἐκ τῶν αὐτῶν.

ΠΔ'. Οὐκοῦν εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱοῦς ἀπο-
δεικνύει Θεοῦ τοῦ; ἐν οἷς κατοικεῖ, καὶ θείας ἐρ-
γάζεται φύσεως κοινωνοῦς, ὡς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ἔγω-
μένους τῷ ὑπὲρ πάντας ὄντι Θεῷ μετὰ παρῶν-
σίας ἀναβοᾶν, ἡ Ἄββᾶ ὁ Πατήρ, οὐκ ἐν δούλο;ς
οὐδ' ἐν τοῖς ποιήμασι τετάξεται, φορᾶται δὲ μᾶλ-
λον φυσικῶς τὸ τῆς θείας οὐσίας ἀξίωμα, ἐξ αὐ-
τῆς τε ὑπάρχον καὶ παρ' αὐτῆς τοῖς ἁγίοις δι'
Υἱοῦ χορηγούμενον. »

Ἐπιστοσία.

Ἐ Ὅρξ; πῶς, ἀσαφῶς ἐνταῦθα εἰπὼν ἐκ τῆς θείας
οὐσίας ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ προφάσει; B
λέγων δώσῃ τοῖς; καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ εἶναι λέ-
γειν ἐθέλουσι διὰ τὸ ὁμοούσιον, ἐπήγαγε τὸ καὶ
παρ' αὐτῆς τοῖς; ἁγίοις δι' Υἱοῦ χορηγούμενον;
Τούτω φανερώς τὴν μὲν ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος
ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὴν δὲ χορηγίαν διὰ τοῦ Υἱοῦ
ἰδογμάτισεν. »

Ἀντιρρήσις.

Οὐκ ἀσαφῶς ἐνταῦθα τὸ ἐκ τῆς θείας οὐσίας ὑπάρ-
χειν τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος εἴρηκεν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰπὼν
τὸ ἐξ αὐτῆς; τε ὑπάρχον καὶ παρ' αὐτῆς τοῖς ἁγίοις
δι' Υἱοῦ χορηγούμενον δεδήλωκε φανερώς, ὅτι, ὡσπερ
καὶ τὸ ἐκ τῆς θείας ὑπάρχον οὐσία; ἔστι καὶ χορη-
γούμενον παρ' αὐτῆς; οὕτω καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ χορη-
γείται; ὡς ὑπάρχον διὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἡ τοῦ
Πνεύματος χορηγία, οὐκ ἂν παρὰ μὲν τῆς θείας οὐ-
σίας ἔσται, ὡς ὑπάρχοντος τοῦ Πνεύματος παρ' αὐ-
τῆς; δὲ τοῦ Υἱοῦ δὲ ἄλλως, ἀλλὰ πάντως ὡς τοῦ
Πνεύματος ὑπάρχοντος; διὰ Υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν.

ΠΕ'. Ἐγγραπταὶ πάλιν Ἀὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα
συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα
θεοῦ. Ὡς γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντος τοῦ χορη-
γούντος αὐτὸ τοῖς ἁγίοις, Χριστοῦ δηλαδὴ, καὶ ὡς
τῷ Θεῷ Λόγῳ διὰ Πνεύματος ἡμῖν ἐνοικίζομε-
νου, καὶ ἐν ἡμῖν γινομένου, πρὸς τὸ τῆς υιοθε-
σίας ἀναβαίνομεν ἀξίωμα, αὐτὸν ἔχοντες ἐν ἐαυ-
τοῖς; τὸν Υἱὸν, πρὸς ὃν καὶ ἀναμορφούμεθα τῇ τοῦ
Πνεύματος αὐτοῦ μετοχῇ, καὶ εἰς τὸ ἴσον τῆς παρ-
ήρσιας ἀναβαίνοντες σχῆμα, τολμῶμεν λέγειν, D
Ἄββᾶ ὁ Πατήρ. Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα Θεός, εἴπερ
ἐργάζεται Θεοῦ τοῦς δεχομένους, αὐτό. »

Ἐπιστοσία.

Ἐ Νουνηγῶς ἄκουε, πῶς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ
εἰπὼν τὸ Πνεῦμα διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, ὡς ἀνωθεν
εἰπομεν, ἵνα μὴ τὴν ἐκπύρευσιν τοῦ, καὶ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ νομισθῆ; τις, χορηγὸν αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ προβο-
λέα τούτου ὠνόμασε, τὴν δὲ ὁμομιμίαν διδάσκων,
καὶ τὸν Υἱὸν ἡμῖν ἐνοικίζεσθαι διὰ Πνεύματος
εἴρηκεν. »

Ἀντιρρήσις.

Ἐν τῇ προλαβούσῃ ἐπιστοσίᾳ, ἐν ἧ; διασάφεις τὸ,
Ἄλλὰ μανεῖ μὲν αὐτῷ κυρίως; τὸ ἐξ οὐ, οὐ διὰ τὸ
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγοντος τοῦ ἁγίῳ εἶναι τὸ

riorum decernere, eundem et ex essentia Filii
esse. Qui enim hæc attente considerat, non utique
juste illis sese opposuerit, qui ex utroque affirmant.

Ex iisdem.

LXXXIV. « Itaque si Spiritus sanctus filios Dei
ostendit illos, in quibus habitat, et divinæ naturæ
participes efficit, ut sic nos Deo, qui super omnia
est, conjuncti, maxima cum confidentia clame-
mus, Abba Pater, næ ille neque inter servos,
neque inter creaturas collocabitur, sed potius
portabit naturaliter divinæ essentia; dignitatem.
« ex ipsa existens, et ab ipsa per Filium sanctis
« suppeditatus. »

Animadversio.

« Videsne? Cum obscure hic inculcasset ex
divina essentia Spiritum existere, ne ansam
præberet ratiocinandi assereutibus, eum ex Filio
esse, subnexuit, et ab ipsa per Filium sanctis
suppeditatus. Hoc plane Spiritus existentiam a
Patre, suppeditationem vero a Filio esse præ-
scripsit. »

Refutatio.

Non obscure sanctus hic Spiritum ex Patris ex-
sistere essentia definivit, sed potius cum asseruis-
set ex ipsa existere, et ab ipsa sanctis per Filium
suppeditari, palam edixit, quemadmodum, qui
ex divina essentia existit, ex ipsa etiam suppedi-
tatur, pari modo et a Filio suppeditari, tanqua
qui per Filium existat. Etiam si una est Spiritus
suppeditatio, non equidem fuerit ex divina essen-
tia Spiritus tanquam qui ab illa existit, alio vero
modo per Filium, sed prorsus tanquam qui per
Filium existit.

Ex iisdem.

LXXXV. « Scriptum est iterum : Ipse enim Spiritus
et simul spiritui nostro testimonium perhibet, quod
filii Dei sumus. Uti enim ex essentia illum san-
ctis suppeditantis, Christi scilicet, existit, et
Deus Verbum per Spiritum in nobis inhabitat et
in nos advenit, ad illorum adoptionis gratiam
gradum facimus, ipsum in nobis habentes Fi-
lium, in quem et transformamur Spiritus illius
participatione, et ad æqualem confidentia; habi-
tationem pervenientes, dicere audemus, Abba Pater.
« Est igitur Spiritus Deus, si illum recipientes Deos
« efficit. »

Animadversio.

« Attente considerato, quomodo ex essentia Filii
« Spiritum asserens propter consubstantialitatem,
« ut supradiximus, ne illius processionem etiam
« ex Filio quispiam existimasset, datorem illius et
« non productorem compellavit, et eundem am-
« borum honorem insinuans, Filium dixit in nobis
« per Spiritum inhabitare. »

Refutatio.

In supraposita animadversione, tu illud decla-
rans : « Sed manebit in illis proprie illud ex alio, »
quod sanctus diceret, ex essentia Filii esse Spiritum

tum, in aliam atque aliam sententiam detorquere non verebaris : nihilominus si alio modo ex essentia Patris, alio ex essentia Filii esse contendis Spiritum, ex essentia Patris esse dicens, tanquam qui ex Patre existat, ex essentia vero Filii propter consubstantialitatem, scito in eandem sententiam tuæ expositionis varietatem concurrere. Quod enim existit ex essentia Patris, est consubstantiale Patri et quod existit ex essentia Filii est consubstantiale Filio. Quod si non ita est, forte etiam inter Patris et Filii essentiam discrimen aliquod esse deprehendetur, et Spiritum a se ipso differre, nunc quidem uno modo ex essentia Patris emanantem nunc vero alio modo ex essentia Filii. Ad similia absurda eaque enormia vestræ pravæ expositiones conducunt.

Ex iisdem.

LXXXVI. « Cum itaque qui Spiritum sanctum acceperunt, tanquam Deum in semetipsis habentes, vaticinantur, ideoque in hominum admiratione sunt, quomodo erit creatura, et non potius submissimæ essentiæ assumptio habitualis, naturaliter pertransiens ex Patre per Filium in eos, qui apti sunt illum excipere? »

Animadversio.

« Ne hoc apertius aliud querito, satis enim et mirum in modum hic magnum hunc pietatis Magistrum præpositiones dividentes, et Patri ex, Filio vero per, attribuentem offendes. »

Refutatio.

Quam beatus esses, mi homo, si non tanti jactures præpositionum divisiones, ex quibus nullum pondus veritati accedit, sed sententiam studioso investigares, quæ in pericopis scripto traditis insita est. Et attendito, qua ratione hic sanctus, cum Deum dixisset Spiritum habitualiter in prophetis procedentem acceptionem illum nominavit, « habitualement submissimæ essentiæ naturaliter pertransientis a Patre per Filium in eos, qui apti sunt illum recipere. » Cum igitur Spiritus sanctus participatio est habitualis submissimæ omnium essentiæ a Patre per Filium ad dignos pertransiens, quomodo non ostenditur hic manifestissime submissimam omnium essentiam a Patre per Filium in divinum Spiritum sisti, uti Gregorius, qui Theologi agnomen sibi merito vindicavit heroico carmine, in quo præcepta Virginibus tradit, testatur : « Unus Deus ex Genitore per Filium in magnum Spiritum stante deitate in perfectis perfecta. » Et si divinitatis absolutam perfectionem ex Patre per Filium in magnum Spiritum sisti sanctus decernit, quod etiam in aliis suis scriptis tradidit, cum dicit : « Unitas enim a principio in binarium mota in Trinitate substituit, quomodo non erit ex Patre per Filium Spiritus, unde illud in theologis assertum, « Ex utroque? »

Ejusdem ex interpretatione in Joëlem prophetam.

LXXXVII. « Quia enim ratione Deus est, et ex Deo

Α Πνεῦμα, οὐκ αἰδῆ εἰς ἄλλην ἔννοιαν τοῦτο παρεξηγούμενος, δὴμῶς, εἰ καὶ ἄλλως μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἄλλως δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγεις τὸ Πνεῦμα, ἐκ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγων αὐτὸ ὡς ὑπάρχον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, ἀλλ' ἴσθι ὡς εἰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν συντρέχον ἴσθι τὸ τῆς σῆς ἐξηγήσεως διάφορον. Ὅτι γὰρ ὑπάρχει ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἐστὶν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, καὶ ὅτι ὑπάρχει ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἐστὶν ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ. Εἰ δὲ μὴ, τὰχ' ἂν μέσον τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίας διαφορὰ τις εἶναι ὑποληφθεῖη, καὶ τὸ Πνεῦμα ἑαυτοῦ διαφέρειν, νῦν μὲν ἄλλως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς προῦν, νῦν δὲ ἄλλως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ. Τοιούτων ἀτοπημάτων εἰς ὕψος αἰ παρεξηγήσεις ὁμοῦ κακορῦφονται.

Ἐκ τῶν αὐτῶν.

ΠΓ'. « Ὅτε τοίνυν οἱ τὸ Πνεῦμα λαβόντες τὸ ἄγιον ὡς Θεὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς προφητεύουσι, καὶ θαυμάζονται διὰ τοῦτο, πῶς ἴσται πῶλημα, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας μετέληψις σχετικῆ, φυσικῶς διαβαίνουσα παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους εἰς τὸ λαβεῖν; »

Ἐπιστοσία.

« Μὴ ζῆται τοῦτου σαφέστερον· πάνυ γὰρ θαυμαστῶς εὐρίσκεις κἀνταῦθα τὸν μέγαν τοῦτον τῆς εὐσεβείας διδάσκαλον διαιρούντα τὰς προθέσεις, καὶ τῷ Πατρὶ μὲν τὴν παρὰ, τὴν διὰ δὲ τῷ Υἱῷ ἀπονέμοντα. »

Ἀρτιόρησις.

« Ὡς μακάριος ἂν ἦς, ἄνθρωπε, εἰ μὴ πρὸς τὰς διαιρέσεις τῶν προθέσεων ἐπιλοτιμούμην, ἐξ ἧν οὐδὲν τῆ ἀληθείᾳ τὸ κέρδος, ἀλλὰ τὸν ἀληθῶς ἐγκείμενονταί; περικοπαί τῶν γραφῶν ἀνίχνευες νοῦν. Σκόπει γὰρ ὡς ἐνταῦθα ὁ ἅγιος Θεὸς εἰκῶν τὸ Πνεῦμα, τὸ τοῖς προφηταῖς σχετικῶς ἐγγινόμενον, μετέληψιν ἐνώμασεν αὐτὸ σχετικῆν τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας, φυσικῶς διαβαίνουσαν παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους εἰς τὸ λαβεῖν. Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον μετέληψις ἴσται σχετικῆ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας, παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀξίους διαβαίνουσα, πῶς οὐκ ἀναφαίνεται προδήλως ἐνταῦθα ὡς ἡ ἀνωτάτω πασῶν οὐσία παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἰς τὸ θεῖον ἴσται Πνεῦμα, ὡς Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἀξιόνομος, ἐν οἷς ἠρωτᾷ τὰς πρὸς παρόντους ὑποθήκας αὐτοῦ μαρτυρεῖ λέγων· « Εἰ Θεὸς ἐκ γενέσας δι' Υἱοῦ εἰς μέγα Πνεῦμα, ἰσταμένης θεότητος ἐν τελείᾳ τελείης. » Καὶ εἰ τὴν τῆς θεότητος τελειότητα ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ εἰς τὸ μέγα ἴστασθαι Πνεῦμα ὁ ἅγιος θεολογεῖ, ὅπως καὶ ἐν ἄλλοις δεδόλωκεν εἰπών· « Μονὰς γὰρ ἀσ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθησα μέχρι Τριάδος ἴσση, » πῶς ἂν οὐχὶ ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ εἰς τὸ Πνεῦμα, ἐπόθεν τὸ ἐξ ἄμφοιν εἰρηκεν ἡ θεολογία; »

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ ἐρμηνείας.

ΠΖ'. « Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ

φύσιν ὁ Υἱὸς γεγέννηται γὰρ ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ Ἄ
 καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐξ
 αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ'
 αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ἢ δὲ γέγονεν
 ἄνθρωπος, καὶ πέφησε καθ' ἡμᾶς, ἐπακτὸν ἔχειν
 τὸ Πνεῦμα λέγεται· καταπεφοίτηκε γὰρ καὶ ἐπ'
 αὐτὸν ἐν εἶδει περιστερᾶς, ὅτε καθ' ἡμᾶς γεγονῶς,
 ὡς ἔφη, ὡς εἶς ἐξ ἡμῶν οἰκονομικῶς ἐβαπτίζετο,
 ὥστε καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα δοτὸν αὐτῷ γενέ-
 σθαι λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τοῦτό ἐστιν
 ἡ κίνησις. »

Ἐπιστοια.

Ἐνταῦθα μὴ θροεῖτω σε τὸ ἐξ αὐτοῦ, μηδ' εἰς
 τὴν ἐκπρῶσιν ἐκλαμβάνου αὐτὸ, ἀλλ' εἰς τὴν ἀπο-
 στολήν, καὶ τὴν δόσιν, καὶ τὴν χορηγίαν. Ἀρχοῦσι
 σοὶ γὰρ εἰς τὸν τοιοῦτον σαφηνισμόν τούτου αἱ λοι-
 παὶ διάφοροι τοῦ αὐτοῦ ἁγίου διδασκαλίαι, καὶ ὅτι
 τὴν ἐξ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἀεὶ οἱ ἅγιοι πάντες ἀντὶ τῆς
 διὰ ἐκλαμβάνονται. »

Ἀντιρρήσις.

Τοῦ ἁγίου ἐνταῦθα λέγοντος ἴδιον τοῦ Υἱοῦ εἶναι
 τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ, καθάπερ
 ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
 καὶ σαφῶς· ἐντεῦθεν δηλοῦντος τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι
 τὸ Πνεῦμα, διατὶ σὺ πρὸς τὸν ἀκρατήν, μὴ θροεῖτω
 σε, λέγει· τὸ, ἐξ αὐτοῦ, μηδ' εἰς τὴν ἐκπρῶσιν
 ἐκλαμβάνου αὐτὸ, ἀλλ' εἰς τὴν ἀποστολήν καὶ τὴν
 δόσιν· Ὅμως ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῶν παρεξηγήσεων
 διάγνωσιν ὅτι σαφῶς ἔφη τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσχύ-
 ναμον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μεμαρτύρηκας, καὶ τὸ κατὰ σε-
 αυτοῦ δέδωκας κράτος ἡμῖν, ἐφ' οἷς ἀποδείξαι σε
 ἐπηγείλαμεθα, τὸ τῶν προθέσεων τούτων, ὁμολογή-
 σοντα ἰσχύναμον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρώτου τῶν περὶ τῆς ἐν πνεύ-
 ματι καὶ ἀληθείᾳ λατρίας τόμου.

ΠΗ'. « Ἀρ' οὖν ψυχὴ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ θεῖον γέγενετο
 Πνεῦμα, καὶ πῶς οὐκ ἔποπον κομιδῇ τὸ τῆδε νοεῖν;
 ἢ γὰρ ἀτρεπτος καὶ αὐτὴ που διαμεμένηκεν ἡ
 ψυχὴ, νυνὶ δὲ ἐστὶ τρεπτῆ. Τρεπτὸν δὲ οὐτι που τὸ
 Πνεῦμα ἐστίν, ἢ, εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοεῖ, ἐπ' αὐ-
 τὴν ὁ μῶμος τῆς θεῖαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ
 ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ναὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ,
 τὸ εὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ Πατρὸς· δι' Υἱοῦ
 προχοόμενον Πνεῦμα. »

Ἐπιστοια.

Εἶδες συντομον τὴν τοῦ ἐξ αὐτοῦ σαφηνείαν, ὡς
 ἀνωθεν εἴπομεν; Ἰδοὺ γὰρ κἀνταῦθα ἐξ ἀμφοῖν τὸ
 Πνεῦμα προχεῖσθαι λαλήσας ὁ θεὸς οὗτος Πατήρ,
 τὰς προθέσεις· πάλιν διεῖλε, καὶ τὴν μὲν παρὰ τῷ
 Πατρὶ, τὴν δὲ διὰ τῷ Υἱῷ ἀπένευμεν, ἵνα διεξῆσσι
 σαφῶς ὅτι τὴν ἐξ προθέσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἀντὶ τῆς
 διὰ ἐκλαμβάνεται. »

Ἀντιρρήσις.

Σοὶ μὲν καὶ πάλιν περὶ τὰς διαιρέσεις τῶν προ-
 θέσεων ἡ ἐπιστολὴ, ἐμοὶ δὲ ἐκ τῆς ἡδὴ ρηθείσης
 περικοπῆς ἡ ἀπόδειξις· ἀναργῆς τοῦ μηδὲν τι διαφέ-

secundum naturam Filius, genitus siquidem est
 vere ex Deo et Patre, proprius ipsius, et in ipso
 et ex ipso Spiritus est, quemadmodum plane et
 de ipso Deo et Patre dicitur: qua vero homo
 factus est, et apparuit secundum nos, asciti-
 tium dicitur habere Spiritum, descendit enim in
 ipsum in specie columbæ, cum secundum nos
 factus, ut jam dixi, uti uquus ex nobis œconomice
 baptizatur, tum et Spiritus illius proprius datus
 illi dicitur secundum conditionem humanam, et
 hæc est inaniitio. »

Animadversio.

Ne te turbet, quod hic astruitur, ex ipso,
 neque illud de processione accipito, sed de mis-
 sione, datione et suppeditatione. Satis enim
 abundeque id probaverint, explicaverintque tot
 aliæ ejusdem sancti doctrinæ, necnon et illud,
 ex præpositionem in Filio sanctos omnes loco
 illius per accipere. »

Refutatio.

Cum dicat hic sanctus, proprium Filii esse Spi-
 ritum, et in ipso et ex ipso, uti scilicet de ipso
 Deo et Patre intelligitur, planeque hinc explicet,
 ex utroque Spiritum esse, qua de causa auditorem
 mones, ne illum turbet dictio, « ex ipso, » neque
 illud de processione assumat, sed de missione et
 datione? Nihilominus satis est ad commentitias
 istas interpretationes dijudicandas, dum aperte,
 jam æquales præpositionum ex et per vires tuo
 testimonio comprobas, nobisque adversus te mo-
 menta concessisti, quibus nos demonstraturos
 promissimus, teque ad similtum præpositionum
 non dissimiles significatus confessionem addu-
 cturos.

Ejusdem ex libro primo de adoratione et cultu in
 spiritu et veritate.

LXXXVIII. « Ergo anima homini divinus Spiritus
 factus est? Et quomodo id prorsus absurdum non
 fuerit vel intellectu concipere? Namque invariabilis
 atque immutabilis anima perseverasset, quæ nunc
 mutabilis est: mutabilis vero Spiritus nusquam
 est. Quod si mutationi obnoxius est, ad ipsam
 naturam divinam vituperatio recurret, si est Dei
 et Patris, præterea et Filii essentialiter ex u-
 que, ex Patre scilicet per Filium effusus Spi-
 ritus. »

Animadversio.

Vidistine comprehendendam illius ex ipso decla-
 rationem, ut supra adnotavius? Ecce enim et
 hic ex utroque Spiritum effundi, divinus hic
 Pater decernens præpositiones distinxit, et es-
 quidem Patri, per vero Filio attribuit, ut tibi
 manifesto commonstraret, ex præpositionem in
 Filio, loco præpositionis per accipi. »

Refutatio.

Tuum rursus studium ad distinguendas præposi-
 tiones insu-mitur, mihi vero ex jam adducta peri-
 cope demonstratio satis aperta deprehenditur;

nullum esse discrimen sive ex Patre per Filium
sive ex utroque Spiritum sanctum esse asserue-
rimus.

*Ejusdem ex prosoponeticâ oratione in magnum Theo-
dosium, quæ inter acta tertiæ synodi œcumenicæ
habatur.*

LXXIX. «Unde divinus Petrus Judæus ita alloqui-
tur: Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque
vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem
peccatorum vestrorum; et accipietis donum
Spiritus sancti⁷⁷. » Peccata namque iis, qui illi
adhærent, condonans, suum mox Spiritum im-
pertitur, quem quidem Verbum, quatenus ex
Deo Patre procedit, immittit, et ex propria natura
in nos, quasi ex fonte quodam transfundit: quin
etiam facultate hac propter unionem et incarna-
tionis œconomiam œqualiter quodammodo cum
homine communicata, corporaliter quoque ut
homo inspirat: insufflavit enim in sanctos apo-
stolos dicens: « Accipite Spiritum sanctum⁷⁸, »
sed neque ex mensura rursum dat Spiritum,
juxta Joannis vocem, sed ex se non secus ac
Pater eundem infundit. Unde magnus ille Pau-
lus totam hanc controversiam e medio tollens
modo rem hanc Deo et Patri, modo rursum
ipsi Filio tribuit, Sic enim scribit: « Vos autem
in carne non estis, sed in Spiritu, si tamen Spi-
ritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spi-
ritum Christi non habet, hic non est ejus: »
si autem Christus in vobis est, corpus quidem
mortuum est propter peccatum; spiritus autem
vivit propter justitiam⁷⁹. » Patet ergo et Spi-
ritum Filii quoque proprium esse, nec solum qua-
tenus Verbum ex Patre prodiit, sed etiam si cogitetur secundum nos homo factus, divini-
tatis proprietatibus, quæ in propriam illius naturam conveniunt, non destitutus. »

Animadversio.

« Andiscne, quomodo hic ex Patre dicit sanctus
apparere Spiritum, immitti vero et a Filio non
secus atque a Patre propter œqualitatem naturæ,
et essentiæ individuum. Ne te porro illud contur-
bet quod dicat, illum ex propria-natura veluti
ex fonte effundere. Cum enim illum ex fonte, ex
Deo et Patre scilicet, illum procedere didiceris,
unam veram et immutabilem Dei Patris et Fili es-
sentiam esse, et in hanc sententiam et illud attra-
hit, nempe ex fonte per Filium nobis illum
emanare. »

Refutatio.

Ex hac tua animadversione ad refellendas hasce
tuas nugatorias interpretationes, quod ultimo loco
ponis accipimus. Cum enim ex propria natura
veluti ex fonte Filium effundere Spiritum eo intel-
lectu vis accipi, nempe ex fonte per Filium nobis
illum emanare, jam teneo te, tanquam qui et antea
fessus fueras præpositionum *ex* et *per* vires æquales,
cum sermo est de Filio, nihil prorsus differre ex

αρειν εκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι λέγειν
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς γ'
οἰκουμένης συνόδου κειμένου προσφωνητι-
κοῦ εἰς τὸν μέγαν Θεοδοσίον λέγου.

« ΠΘ'. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Πέτρος Ἰουδαῖος
ἔφη προσλαλῶν· « Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω
ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ὑμῶν· καὶ λήψετε τὴν δωρεάν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἄπολύων γὰρ ἁμαρτίας
τὸν αὐτῷ προσκειμένον, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν κατα-
χρῆται Πνεύματι, ὅπερ ἐνέησι μὲν αὐτῷ, ὡς ἐκ
Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας τῆμιν ἀναπι-
γάζων φύσεως, κοινὸν δὲ ὡσπερ τὸ χρῆμα τιθῆ-
ται τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομία διὰ τὴν ἑνωσιν, καὶ
ὡς ἄνθρωπος, ἐνέπνει σωματικῶς. Ἐνεφύσησε γὰρ
τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, εἰπὼν· « Λάβετε Πνεῦμα
ἅγιον. » Καὶ οὐκ ἐκ μέτρου δίδοσι τὸ Πνεῦμα,
κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνήν, ἀλλ' αὐτῷ ἐνέησεν
ἐξ αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ. Καὶ γοῦν
ὁ θεσπέσιος, Παῦλος, ὄλην ἀποστήσας τὴν ἐν γε-
νομένῳ διαφορὰν, ποτὲ μὲν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ
Πατρὶ προσνέμων ἠρᾶται, ποτὲ δὲ ἐν σαρκί, ἀλλ'
ἐν Πνεύματι, εἰπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.
Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ
ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα
νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζῶν διὰ δικαιο-
σύνην. » Ἀραρεν οὖν, ὅτι καὶ ἰδιὸν ἔστι τὸ Πνεῦμα
τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὗτι που μόνον ἢ Λόγος ἐστὶ πε-
φηνῶς ἐκ Πατρὸς; ἀλλ' εἰ καὶ νοεῖτο καθ' ἡμᾶς
ἄνθρωπος γεγονῶς, τῶν τῆς θεότητος ἰδιωμάτων
ὡς ἐν ἰδίᾳ φύσει οὐ λοιπόμενος. »

Ἐπιστάσια.

« Ἀκούει· κἀναυῦθα, πῶς πεφηνῆναι μὲν τὸ
Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγει ὁ ἅγιος, ἐνέσθαι
δὲ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ
Πατρὸς διὰ τὴν ὁμοτιμίαν τῆς φύσεως καὶ τὸ τῆς
οὐσίας ἀδιαίρετον. Τὸ δὲ πηγάζειν αὐτὸν τῷ
ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως μὴ θροεῖται σε. Ἐπεὶ γὰρ
ἐκ μὲν τῆς πηγῆς, ἤγουν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
ἐκπορεύεσθαι τοῦτο μεμάθηκας, μία δὲ καὶ
ἀπαράλλακτος ἡ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
οὐσία, πρὸς τὴν τοιαύτην ἔνοιαν καὶ τοῦτο συμ-
βίβασας, ἤγουν τὸ ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν
τοῦτο πηγάζεσθαι. »

Ἀντιβῆσις.

Οὐδὲν τι πλέον τοῦ ἀκροτελευτίου τῆς παρούσης
ἐπιστάσιος εἰς ἐλεγχον τῶν παρεξηγήσεων σου
ληψόμεθα. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως ἀνα-
πηγάζειν τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα πρὸς τοιαύτην ἔνοιαν
συνεβίβασας, ἤγουν τὸ ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ Υἱοῦ
ἡμῖν τοῦτο πηγάζεσθαι, ἔχω σε δὲ προωμολογηκότα
καὶ τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ
οὐδὲν τι διαφέρει πάντως; ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ

⁷⁷ Act. II, 38. ⁷⁸ Joan. XX, 22. ⁷⁹ Rom. VIII, 9, 10.

Υιού, καὶ ἐξ ἁμφοῖν, ὡς ἐκ μιᾶς πηγῆς λέγειν τοῦτο A Patre per Filium, et ex utroque veluti ex uno fonte Spiritum emanare.

Ἐκ τῆς πρὸς πρεσβυτέρους καὶ μοναχοὺς τινας ὀρθοδόξους ἐπιστολῆς.

Ejusdem ex epistola ad presbyteros et monachos quosdam orthodoxos.

Κ'. Διαπεράναντες δὲ τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον οἱ τρισμάκαρες Πατέρες τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαμνημονεύουσι. Πιστεύειν γὰρ ἔφασαν εἰς αὐτὸ, καθάπερ ἁμέλει εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὁμοούσιον γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς, καὶ προχεῖται μὲν, ἡγουν ἔκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἐνεφύσησε γοῦν τοῖς ἰδίοις ἀποστόλοις λέγων· Ἐλθέτω Πνεῦμα ἅγιον. Ὁδοῦν ἐκ Θεοῦ, καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμά ἐστιν οὐκ ἄλλοτριον τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τε καὶ ἐν αὐτῇ καὶ ἴδιον αὐτῆς.

XC. Cum vero ter beati Patres de Christo sermone absolvisent, de Spiritu sancto mentionem inducunt, credere siquidem in ipsum dicunt eodem ipso modo, quo et in Patrem et in Filium. Illis enim consubstantialis est, et effunditur, procedit scilicet, uti ex fonte a Deo et Patre, suppeditatur vero creaturæ per Filium. Insufflavit itaque propriis discipulis dicens: Accipite Spiritum sanctum. Est ergo ex Deo, et Deus Spiritus, nec alienus ab omnium sublimissima essentia, sed in ipsa et ex ipsa et proprius illius.

Ἐπιστοασία.

Animadversio.

Σημείωσαι ὅτι καὶ οὗτος ὁ ἅγιος ἀκολούθως τοῖς προλαβοῦσι πηγὴν μὲν τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα καλεῖ, ἐξ αὐτοῦ δογματίζων τοῦτο προχεῖσθαι, δηλαδὴ ἔκπορεύεσθαι, χορηγὸν δὲ τὸν Υἱόν. Ὅρα δὲ καὶ πῶς οὐκ ἄλλοτριον τοῦτο τῆς ἀνωτάτω οὐσίας εἰπῶν, πάνυ θαυμασίως, ὡς ἔμοιγε τέως δοκεῖ, περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰστέλλει, τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ προσθέμενος, καὶ τὸ μὲν ἐξ αὐτῆς, τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ ἐν αὐτῇ τῷ Υἱῷ προσαφορίσας, εἶτα πάλιν ἐνώσας καὶ ἄμφω διὰ τοῦ ἐκπαγαγεῖν, ἴδιον αὐτῆς. Πρόσσεχε δὲ πῶς καὶ ἡ προλαβοῦσα ἡμῶν ἐπισημείωσις περὶ τοῦ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως πηγάζειν αὐτὸ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τῆς παρουσίας περικοπῆς ἀκριδῆς ἀναφαίνεται, λεγούσης προχεῖσθαι καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, χορηγεῖσθαι δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ Υἱοῦ.

Adnotato etiam hunc sanctum prædictis contentia dicere, vocareque fontem Spiritus Patrem, ex eo decernentem effundi, procedere scilicet, suppeditari vero per Filium. Considerato præterea, cum illum dicit non alienum esse a sublimissima essentia, divine admodum, si mea non fallit sententia, inter Patrem et Filium discrimen apposuisse, cum addiderit ex ipsa et in ipsa, et ex ipsa quidem Patri, in ipsa vero Filio attribuens, et cum præterea utraque univertit, eum subdit proprium ipsius. Attendito item quomodo supraposita animadversio de eo, quod ex propria natura veluti ex fonte illum Filius producat, a præsentī pericope clare confirmatur, quæ assertit, effundi veluti a fonte a Deo et Patre, suppeditari vero creaturæ per Filium.

Ἀντίρρησις.

Refutatio.

Εἰ δὲ τὸ πηγὴν μὲν τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα ἐν τῇ ῥηθείᾳ ῥηθῆναι περικοπῆ, ἐξ αὐτοῦ εἶναι δογματίζεις τὸ Πνεῦμα, διὰ δὲ τὸ χορηγὸν τὸν Υἱὸν ῥηθῆναι οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ὥρα σοι, ὅταν μὲν τοῦ μεγάλου ἀκούσης Ἀθανασίου λέγοντος· ἐντα παρὰ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τοῦ Υἱοῦ προσεύειν εἶναι τὸ Πνεῦμα· ὅταν δὲ πάλιν, ἐν ἡ οὗτος μέγας Ἀθανάσιος ἐκτίθειται διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου ἀκούης αὐτοῦ λέγοντος ὡς· Χορηγὸς ἐστὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Θεός, καὶ τὸν Ἀπόστολον δὲ παράγοντος, λέγοντα περὶ τοῦ Πατρὸς, Ὅτι χορηγῶν ἐν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις, οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι προσεύειν αὐτὸ, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς διανεμέσθαι τοῖς ἀξίοις, ὡς χορηγοῦ, ἀνθρώπου, πᾶν εἴ τι ἐκ Πατρὸς καὶ ἐξ Υἱοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγεται εἶναι, ὡς ἐξ ἐνὸς Θεοῦ, ἴσθαι τοῦτο λεγόμενον. Ἐμφυσᾶται γὰρ ἐξ ἁμφοῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐξ ἁμφοῖν προχεῖται, καὶ ἐξ ἁμφοῖν χορηγεῖται, καὶ πάντως ταῦτα ὡς ἐξ ἐνὸς ἐστὶ Θεοῦ· καὶ συστήσει μοι τὸν λόγον ὁ θεότατος Κύριλλος ἐν τῷ ἔκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν λέγων οὕτως· Ὁ γὰρ ἀνδρῶτο παρὰ Πατρὸς, τοῦτο

Si quia dictum est in jam laudata pericope, fontem esse Spiritum Patrem, ex eo Spiritum esse decernis, quia vero a Filio suppeditari, non ex eo, jam cum audis magnum Athanasium dicentem, Filium qui apud Patrem est, fontem esse Spiritus sancti, ex Filio Spiritum decernere, fatendum omnino tibi est. Rursusque cum in colloquio a se inter Orthodoxum et Anomœum concinnato dicentem audis, Deum suppeditare Spiritum, adducentemque Apostoli dictum, ad sua corroboranda, de Patre dicentem: Qui suppeditat nobis spiritum, et operatur in nobis virtutes, non ex Patre illum decernere, sed ex Filio esse tanquam ex fonte, ex Patre vero tanquam ex suppeditatore attribui dignis. O mi homo, Quidquid est ex Patre et Filio, et ex Patre per Filium dicitur esse, tanquam ex uno Deo, dici scito. Insufflatur enim Spiritus sanctus ab utroque et ab utroque effunditur, et ab utroque suppeditatur, et hæc omnia uti ex Deo uno sunt: comprobabitque sermonem meum divinissimus Cyrillus libro sexto ad Hermian his ipsissimis verbis: Quidquid a Patre fit, hoc modis omnibus operatio quoque Filii fuerit, et

Joan. ix, 22. Gal. iii, 5. ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXLII.

quidquid dicitur a Filio effici, hoc idem prorsus et a Patre confici dicitur, omnia siquidem ab utroque et æqua lance. » Itemque : « Quomodo non per utrumque in nos immitti æqua ratione vitam concedemus, et non ex duobus, sed tanquam ex uno omnia vivificante Deo? » Confirmabit porro hæc et maximus Athanasius : « Dante, ait, Patre gratiam et pacem, eandem et Filius elargitur. Una siquidem eademque gratia est a Patre in Filio, quemadmodum unum est lumen solis et radii, et splendor solis per radium fit, » tum addit : « Propterea et Paulus ad Thessalonicenses scribit : « Ipse vero Deus et Pater et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos²², » unitatem Patris et Filii conservavit : neque enim dixit, dirigant, tanquam quod concederetur a duobus ab hoc et ab hoc, sed dirigat, ut ostendat a Patre per Filium eam dirigat. »

Ex secunda oratione ad Hermiam.

XCI. « Nam summam quidem radicem, ultra quam nihil intelliges ac concipies, Patrem, et summam radicem natum et genitum accipies Filium, non in ordine æquali cum creaturis sortitum in tempore generationem, neque minoribus quam in his, in quibus Pater est suæ declarantem naturæ pulchritudinem, sed simul coæternum, et per omnia æqualem mensuram habentem excepto hoc quod generet, id enim soli Deo et Patri convenit. Sanctum item Spiritum agnominamus, qui ex Deo Patre per Filium naturaliter profunditur, quasi in figura spirationis ex ore exeuntis propriam nobis existentiam designat. Sic manifestam et inconfusam trium hypostaseon in propriis existentibus proprietatem servans, unam et consubstantiali naturam reginam omnium adorabis. »

Animadversio.

« Adnotato hic quoque naturalem Spiritus effusionem ex Patre per Filium, non vero ex Filio constabilitam. »

Refutatio.

Si præpositiones *ex*, et *per* non essent unum ac idem in Filio, utique non absque ratione adnotasses illud, per Filium, non vero ex Filio. Verumtamen cum quidquid per Filium dicitur esse, est quoque ex Filio, qui ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter Spiritus, et veluti in figura, quæ ex ore exit spirationis, suam nobis declarat existentiam, manifesto ab utroque est.

Ex tertia ejusdem tractatus orationes.

XCI. « Nos vero minime opinemur unquam, eternum quiddam esse, et nuper natum Deum et Filium, sanctificarique, vel etiam ad filiationem vocari a Deo, et gloriam accipere adventitiam

δη πάντως ἐστὶν ἀνέργημα τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄρα ἀν λέγοιτο διαπεραίνεσθαι δι' Υἱοῦ, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ κατόρθωμα τοῦ Πατρὸς· πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν Ἰσφ· » καὶ ἄλιν· « Πῶς οὐ δι' ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν Ἰσφ ἔλναι δώσομεν τὴν ζωὴν καὶ οὐτοῦ του θου, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνός τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος Θεοῦ; » Ἐπιθεβαιώσαι μοι δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ κάμμεγας Ἄθανάσιος λέγων· « Διδόντος τοῦ Πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς δίδωσι. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ Πατρός ἐν Υἱῷ, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγίσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγίσματος γίνεται· » καὶ προσεθεῖς· « Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς αὐτοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων· « Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, » τὴν ἐνότητά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐφύλαξεν· οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύναιεν, ὡς παρὰ δύο διδομένης παρὰ τούτου καὶ τούτου, ἀλλὰ, κατευθύναι, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ δίδωσι ταύτην. »

Ἐκ τοῦ β' τῶν πρὸς Ἑρμῶν λόγων.

LI. « Τὴν μὲν γὰρ ἀνωτάτω ῥίζαν, ἧς ἐπέκεινα ἐ τὸ σύμπαν οὐδὲν, ἐνοήσεις τὸν Πατέρα, τὸν δὲ γε ἐ τῆς ἀνωτάτω ῥίζης ἐκπεφυκότα καὶ γεγεννημένον παραδέξῃ τὸν Υἱὸν, οὐκ ἐν Ἰσφ τάξει τοῖς πεποιημένοις τὴν ἐν χρόνῳ λαχόντα γέννησιν, οὐτε μὴν ἐν ἐλάττωσιν, ἢ ἐν οἷς ὁ Πατὴρ τὸ τῆς ἰδίας φύσεως ἐκφαίνοντα κάλλος, ἀλλ' ἅμα τε καὶ συναΐδιον, καὶ πᾶν ὅτιοῦν ἰσόμετρον ἔχοντα ὀλίγα μόνου τοῦ τεκεῖν. Προσῆκοι γὰρ ἀν τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. ἄγιον δὲ Πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον φυσικῶς, καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς, τὴν ἰδίαν ἡμῶν ὑποσημαίνον ὑπαρξίν, ὅτω τε σαφῆ καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ἰδικαῖς ὑπάρξεσιν ἰδιότητα τηρῶν, ὡς μὴν τε καὶ ὁμοούσιον τὴν ἀπάντων βασιλεῖα προσεκυνήσεις φύσιν. »

Ἐπιστοσία.

« Σημεῖωσαι κἀνταῦθα τὴν φυσικὴν τοῦ Πνεύματος πρόχυσιν, ἐκ τοῦ Πατρὸς δογματιζομένην διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. »

Ἀντιβῆρησις.

Εἰ μὲν οὐκ ἦν ταυτὸν ἢ διὰ καὶ ἐξ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον φυσικῶς Πνεῦμα, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τὴν ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῶν ὑποσημαίνον ὑπαρξίν ἐξ ἀμφοῖν προδήλωσεν ἐστίν.

Ἐκ τοῦ τρίτου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

LI. « Ἦκιστα δὲ ὑμεῖς οἰθηθήμεν ἀν κατε νόθον ἐ μὲν εἶναι Θεὸν καὶ ἀρτιφανῆ τὸν Υἱὸν, ἀγιάζεσθαι τε, ἢ γούν εἰς υἰότητα διακεκλησθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ δόξαν εἶναι τὴν εἰσποιήτων σὺν ἡμῶν, φύσεως

²² 1 Thess. iii, 41.

« ἔκ μᾶλλον διακεκτῆσθαι νόμῳ τοῦθ' ὅπερ ἔστιν · Ἄ
 « υιοποιηθεῖν ὃ ἄν οὔτε που διὰ τοῦ ἰδίου Πνεύματος.
 « Ὅτι γὰρ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι καθάπερ
 « ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρὸς, ἀναμάθητις ἄν καὶ ἴαν
 « ἀμογητὶ αὐτοῦ μὲν λέγοντος, « Εἰ οὖν ὑμεῖς πο-
 « νηροὶ ὄντες οὐδαμῶς ἀγαθὰ διδόναι τοῖς
 « τέκνοις ὑμῶν· πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν
 « τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτουσίν αὐτὸν,
 « καὶ πάλιν· Ὁ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ
 « τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· »
 « ὧδὲ δὲ καὶ Παύλου τοῖς πιστεύουσιν ἐπιστέλλον-
 « τας· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύ-
 « ματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις
 « Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.
 « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι'
 « ἁμαρτιαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζῶν διὰ δικαιοσύνην. » Τὸ B
 « τοῖν ἡμᾶς τοῖς ἐπὶ γῆς τῆ τῆς υἰότητος δόξῃ
 « καταχρυσούσιν, φημι δὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπι-
 « περ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐνεργῆσει μὲν εἰς ἑτέρους τῆν
 « υιοποίησιν, ἀπρακτῆσει δὲ παντελῶς περὶ τὸν
 « ὅπερ ἐστὶν οὐκ εἰσχεκριμένον· οὔτε μὴν ἐξωθεν
 « ἐκπεποιητῆς, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑπάρχον αὐτοῦ, καὶ
 « δι' αὐτοῦ προσγεόμενον τοῖς ἐλεῖν ἀξίοις ἐν εὐδο-
 « κίᾳ Πατρὸς. Ἡ οὐκ ὀρθῶς σοι ταῦτα φάναι τε
 « καὶ ἐνενοῆσθαι δοκῶ; Ἐρμ. Παντάπασιν μὲν οὖν.
 « Κύριλλος. Ὁ δὲ δὴ τῶν θείων ὑμῖν μυστηρίων ἱε-
 « ρουργὸς Ἰωάννης, ὅταν εἰς μέσον ἤχη βούην περὶ τε
 « Θεοῦ καὶ ἡμῶν· « Ἐν τούτῳ γινώσκωμεν ὅτι ἐν ἡμῖν
 « ἔστιν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν, »
 « πῶς οὐ παντελῶς ἀταλαίπωρον ἰδεῖν, ὅτι Θεὸς ἀλη-
 « θῶς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἐκπέφυκεν C
 « ὁ Υἱός, εἴπερ ἐστὶν ὡς Θεός, καὶ οὐχ ἕτερον τι κα-
 « τοικούν ἐν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ; Καὶ πρὸς γε
 « τούτῳ φημι, εἰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
 « ἐν ᾧ τῆν τῶν εἰς τὸ εἶναι παρενηνεγμένων ζω-
 « ποιεῖ τε καὶ ἀγιάζει φύσιν, ἴδιον ἐστὶν τοῦ Υἱοῦ,
 « τίς ἂν εἰς τοῦτο προήκοι χυδαίτητος λογισμῶν,
 « ὡς νοεῖν, ἢ φράσαι τῆς πρὸς Πατέρα Θεὸν ὁμοου-
 « σιότητος ἐκπεφυκέναι καὶ τελεῖν ἐν κτισματι, καὶ
 « οὐχὶ τὰ τῆς θείας φύσεως ἴδια καὶ ἐξαιρετα τῶν
 « ταύτης ὄρων ἐξοίσει τε καὶ χριεῖται τῆ κτίσει,
 « ὡς ὁρᾶσθαι λοιπὸν τὸ παραλλάττον οὐδὲν, ἰσομέ-
 « τρως δὲ εἶναι λαμπράφκτισιν τε καὶ φύσιν, ἢ τὸ
 « κατὰ πάντων ἐνεσσι κράτος. »

Ἐπιστοασία.

« Ἴδιον ἐνταῦθα τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 « ἅγιον, καθὼ καὶ τοῦ Πατρὸς διὰ τὸ ἐνιαῖον τῆς
 « φύσεως, οὐ μὴν διὰ τὴν ἐκπόρευσιν. Ἐπίστησον δὲ
 « ἀκριβῶς, πῶς ἐνθα τοῦ Υἱοῦ μνημονεύει ὁ ἅγιος,
 « αὐτοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ
 « ἐνθα δὲ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ἐξ προστίθησι πρὸ-
 « θεσιν ὡς κἀνταῦθα. »

Ἀντιλήρησις.

Ἐπειδὴ ὁ ἅγιος οὗτος λέγει τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ
 ἴδιον εἶναι, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρὸς, ἐγώ

« nobiscum, sed lege naturæ potius possidere id
 « quod ipse est : neque in Filium receptum esse
 « per proprium Spiritum. Quod enim proprius Filii
 « Spiritus sit, quemadmodum scilicet et Patris,
 « didicerit quis absque magno labore, ipso quidem
 « dicente : « Unde si vos cum mali sitis, scitis
 « dona bona dare filiis vestris, quanto magis Pater
 « vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus
 « se ⁸¹. » Et rursus : « Non enim vos estis qui
 « loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur
 « in vobis ⁸². » Nec aliter Paulus credentibus per
 « Epistolam scribit : « Vos autem non estis in
 « carne, sed in spiritu : siquidem Spiritus Dei ha-
 « bitat in vobis. Si vero quis Spiritum Dei non
 « habet, hic non est ejus ⁸³. » At si Christus in
 « nobis, corpus quidem mortuum propter pecca-
 « tum, spiritus autem vivens propter justitiam.
 « Igitur nos homines filiationis gloria honestans
 « Spiritus sanctus, quandoquidem Filii est, opera-
 « bitur quidem in aliis filiorum adoptionem, otio-
 « sus autem erit omnino in illo cujus scilicet est,
 « non adventitius, neque etiam extrinsecus adve-
 « niens, sed essentialiter illius existens, et per
 « eum effusus, ut a dignis accipiatur juxta bene-
 « placitum Patris. Annon recte hæc dicere, et sen-
 « tire videor ? Her. Omnibus certe modis. *Cyritus*.
 « At divinatorum sacramentorum minister Joannes,
 « quando in medium prodit clamans de Deo et
 « nobis : « In hoc cognoscimus, quod in nobis est,
 « quia de spiritu suo dedit nobis ⁸⁴, » quo pacto
 « non omnino facile fuerit videre quod Deus vere,
 « et ex Dei ac Patris substantia processerit Filius,
 « si quidem est ut Deus, et non alius quidem ha-
 « bitat in nobis spiritus ejus ? Insuper et hoc dixe-
 « rim : Si Spiritus Dei et Patris, in quo naturam
 « eorum, quæ ut sint, producti sunt, vivificat et
 « sanctificat, proprius est et Filii, quis in tantam
 « mentis confusionem perveniret, ut sapiat vel lo-
 « quatur illum excidisse a consubstantialitate cum
 « Patre ac Deo, et inter creaturas esse : et non ea
 « quæ divinæ naturæ propria, et eximias illius de-
 « finitiones deferat, et largiatur creaturæ, ita ut
 « nihil videatur variare, sed æqualem mensuram
 « præclara creatura et natura, cum ea cui est im-
 « perium super omnia. »

D

Animadversio.

« Proprium hic Filii appellat Spiritum sanctum,
 « eadem ratione qua et Patris proprius est, propter
 « unum idemque naturæ, non autem propter pro-
 « cessionem ; et accurate animadvertite, qua ra-
 « tione, cum mentio Filii sit, sanctus illius esse
 « Spiritum dicit, et in ipso et per ipsum : cum
 « vero Patris, ex præpositionem, uti hic videri lice-
 « conjungit. »

Refutatio.

Quandoquidem hic sanctus tradit Spiritum pro-
 prium Filii esse, quemadmodum scilicet et Patris,

⁸¹ Matth. vii, 11. ⁸² Marc. xiii, 11. ⁸³ Rom. viii, 9. ⁸⁴ Joan. iv, 13.

ego utique assererem, quemadmodum proprius Patris est, quod ex Patre est, ita proprium esse Filii, quod per Filium est. Et sic utriusque proprius Spiritus, quod ex utroque progrediatur. Quod si, ut tu quoque astruis, proprius est Filii et Patris Spiritus propter unum idemque naturæ, mihi profecto neque id displicet. Cum enim proprium utriusque, quod ex utroque progreditur, quia vero ab utroque progreditur, ideo est et Patri et Filio consubstantialis, qui ait proprium illum Patris et Filii propter unum idemque naturæ, nihil aberrat a veritate, etiam magis sophistarum more sermonem disponens, inde comprobare vult, non esse Spiritum etiam ex Filio.

Ejusdem ex eadem oratione.

XCVIII. « Sancta autem Scriptura nos alloquente : B
 « Omne donum bonum, et omne munus perfectum
 « desursum est, descendens a Patre luminum,
 « apud quem non est transmutatio, vel conversio-
 « nis adumbratio 87, » unde putas ipse distributio-
 « nem divinarum gratiarum nobis fieri? *Herm.* Ex
 « Deo Patre scilicet. *Cyrl.* Quin et sanctis aposto-
 « lis auctoritate sua dabat Christus virtutem
 « contra spiritus immundos, ita ut ejicerent illos,
 « et curarent omnes morbos, et omnes languores
 « in populo, et quod his excellentius est, etiam ut
 « possent ipsam mortem vincere divinissime præ-
 « cepit dicens : « Infirmos curate, et mortuos suc-
 « citate, leprosos mundate, dæmonia ejicite 88 ; »
 « confessus est autem perquam manifeste Joannes C
 « dicens : « De plenitudine ejus nos omnes acce-
 « pimus 89. » Donum autem bonum, et munus
 « perfectum eritne aliud quidpiam, quod tibi vi-
 « detur, quam participem fieri Spiritus sancti?
 « *Herm.* Nullo modo. *Cyrl.* Proinde vide, obsecro,
 « amice, etiam ex his Filium proprium suum insi-
 « tum, ita ut non adjiciatur, Spiritum sanctum, et
 « per quem omne donum bonum est. Nam post-
 « quam resurrexit destructa corruptione, vinculis
 « que mortis abjectis, reducens nos ad sanctifli-
 « cationem et primævam naturæ pulchritudinem,
 « quemadmodum in principio generis humani tra-
 « dens apostolis insufflavit in faciem eorum di-
 « cens : « Accipite Spiritum sanctum 90. » Quod
 « si est superne et a Patre omne donum perfe- D
 « ctum, operatur autem horum distributionem non
 « ut minister Filius, sed auctoritate potius divina,
 « quoniam modo postea cessabit, ut non sit quod
 « est secundum naturam, id quod est is, qui eum
 « genuit, verus scilicet Deus, et non adulterinis
 « quibusdam honoribus veluti in tabula obumi-
 « bratus. »

Animadversio.

« Attento animo dicta considerato, desuper esse
 « a Patre omne munus perfectum, eorum vero dis-
 « tributionem Filium non uti ministrum, sed au-
 « ctoritate sua uti Deum operari. »

φημι, ὅτι ὡς περ ἴδιον τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, οὕτως ἴδιον καὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ εἶναι δι' Υἱοῦ, καὶ λοιπὸν ἴδιον ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα, ὡς προῖδν ἐξ ἀμφοῖν. Εἰ δὲ καὶ ὡς σὺ φησὶ ἴδιον τοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ ἐνιαῖον τῆς φύσεως, οὐδὲ τοῦτό μοι ἀπαράδεκτον. Ἐπεὶ γὰρ ἴδιον ἀμφοῖν, ὅτι πρόβεισιν ἐξ ἀμφοῖν, διὰ δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν προῖδναι, ὁμοούσιόν ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὁ λέγων ἴδιον, αὐτὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διὰ τὸ ἐνιαῖον τῆς φύσεως οὐδὲν τι διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας, εἰ καὶ, σοφιστικώτερον μετερχόμενος τὸν λόγον, ἐντεῦθεν βούλεται τάχα κατασκευάσαι μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

47. « Ἰεροῦ δὲ ἡμῖν ἐπιφωνούτος γράμματος,
 « Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἀνωθέν
 « ἐστὶ καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ
 « οὐκ ἐστὶ παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, πῶθεν
 « ἂν ψήθησιν αὐτὸς τὴν τῶν θεῶν ἡμῖν χαρισμάτων
 « πράττεσθαι διανομήν; *Ἐρμείας.* Ἐκ Θεοῦ Πα-
 « τρὸς; δηλοῦσι. *Κύριλλος.* Καὶ μὴ τοῖς ἁγίοις; ἀπο-
 « στόλοις ἐπ' ἐξουσίας ἐδίδου τὴν κατὰ πνευμάτων
 « ἀκαθάρτων εὐσθένειαν ὁ Χριστὸς, ὥστε ἐκβάλλειν
 « αὐτὰ καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μα-
 « λακίαν ἐν τῷ λαῷ, καὶ τὸ ἐπι τοῦτων ὑπερτερῶν,
 « καὶ αὐτοῖς ἰδύνασθαι καταβλεῖν θανάτου διεκελεύετο,
 « θεοπρεπέστατα λέγων, « Ἀσθενούντας θεραπεύετε,
 « καὶ νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμό-
 « νια ἐκβάλλετε, » διωμολόγηκέ τε καὶ μάλα σαφῶς C
 « ὁ θεσπέσιος, Ἰωάννης λέγων, ὅτι « Ἐκ τοῦ πληρώ-
 « ματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν. » Δόσις δὲ
 « ἀγαθὴ καὶ δῶρημα τέλειον εἴη ἂν ἕτερόν τι, κα-
 « γὰρ τὸ αὐτῷ σοὶ δοκοῦν, πλὴν ὅτι τοι τὸ μεταλαχεῖν
 « ἁγίου Πνεύματος; *Ἐρμείας.* Οὐδαμῶς. *Κύριλλος.*
 « Ἄθρει δὴ οὖν καὶ διὰ τούτων, ᾧ ἡμῖν φιλότις, ἐξ
 « ἰδίου πληρώματος προῖδντα τὸν Υἱὸν τὸ ἴδιον αὐ-
 « τοῦ, καὶ ἀναποβλήτως ἐμπεφυκὸς ἅγιον Πνεῦμα,
 « δι' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ. Ἐπεὶ γὰρ ἀνεβίω, κα-
 « ταλύσας τὴν φθορὰν, καὶ τοῖς τοῦ, θανάτου δεο-
 « μοῖς ἐβρώσθη φράσας, ἀνακομιζων ἡμᾶς εἰς
 « ἁγιασμόν καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως κάλλος, κα-
 « θάπερ ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους ἀντιθεῖς τοῖς ἀπο-
 « στόλοις, ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν λέγων D
 « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Ἄλλ' εἴπερ ἐστὶν ἀνωθέν
 « τε καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς πᾶν δῶρημα τέλειον,
 « ἐνεργεῖ δὲ τὴν τούτων διανομήν οὐ διακονικῶς; ὁ
 « Υἱὸς, ἐν ἐξουσίᾳ δὲ μᾶλλον τῆ θεοπρεπεί, κατὰ
 « εἶνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀφιστήξει τρόπον, τοῦ μὴ
 « εἶναι κατὰ φύσιν τοῦτοῦ ὅπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐ-
 « τὸν, ἀληθινὸς δηλοῦσι Θεὸς, καὶ οὐ νόθοις τίσι,
 « καθάπερ ἐν πίνακι κατακεχρισμένος τιμαῖς; »

Ἐπιστάσι.

« Νουνεχῶς ἀκουσον ἀνωθεν μὲν εἶναι παρὰ τοῦ
 « Πατρὸς πᾶν δῶρημα τέλειον, ἐνεργεῖν δὲ τὴν
 « τούτων διανομήν τὸν Υἱὸν, οὐ διακονικῶς, ἀλλ'
 « ἐξουσιαστικῶς, ὡς Θεόν. »

87 Jacob. 1, 17. 88 Matth. x, 8. 89 Joan. 1, 16. 90 Joan. x, 22.

Ἀντιρρήσεις.

A

Refutatio.

Καὶ εἰ σοὶ τάχα τὸ ἐκ τῆς ἐπιστάσεως ἐστὶ συνα-
γόμενον; Ἐκ τούτων αὐτῶν τῶν ἐν τῇ ἐπιστάσει
ἐμπεριελημμένων κοινὸν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεύ-
μα ὁ ἅγιος δέικνυσιν.

Ἐκ τοῦ ἔκτου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

Ἰδ'. «Τίνας ἴδιον εἰναι φαιμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ἐπότερον δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ γούν
καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἐκατέρου καὶ
ἀμφοῖν, ὡς ἐν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διὰ τὴν ταυτό-
τητα τῆς οὐσίας; Ἑρμείας. Οὕτως ἐγωγε φημι.
Κύριλλος. Ὀρθῶς, ὡ ἔταίρε· καὶ σε τῆς ἀγγι-
νοίας ἀγαμαί, καὶ ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς εὖ
μάλα συμβαίνουσιν τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν εἰρη-
θεῖα φημι. Νοσθεῖαι μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ
ἐν ὑπάρξει τῇ καθ' ἑαυτὸν, ὑφέστηκε δὲ αὐτὸς καὶ
ὁ Υἱὸς ἰδικῶς· ἀλλ' εἰ καὶ ἴδιαν ὑπόστασιν ἐκά-
τερος ἀπέτέμετο, τὸν γούν εισάπαν διορισμὸν οὐ
προσέεται. Οὐδὲ γὰρ ἂν διορίζοιτο Πατὴρ ὁ Υἱὸς,
ὡσπερ ἀγγελὸς ἀγγέλου. Καὶ μὴν καὶ ἐν τοῖς καθ'
ἡμᾶς τὸ δεῖνα ὅλος ὅλου διαστήξει τοχρὸν, οὔτε μὴν
διαμπᾶξ ἑλάσει τῆς διαφοράς ὁ λόγος, ἀνὰ μέρος
ὁλοτρόπως ἐκότερον ἰστάς. Ἡ γὰρ ἂν εἶεν καὶ δύο
Θεοί· μιᾶς δὲ καὶ μόνης οὐσης τε καὶ νοουμένης
θεότητος, ζῶντα καὶ ὑφεστηκότα καταθρῆσαιμεν
ἂν ἐν Πατρὶ τὸν Υἱὸν, καὶ μὴν καὶ τὸ ἔμπαλιν,
τουτέστι ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα· χαρακτηριστὴρ γὰρ
ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ἑρμείας. Σύμφημι.
Κύριλλος. Μιᾶς οὖν φύσεως ἐν καὶ τὸ Πνεῦμα
καὶ προχεῖται μὲν οἷαπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Πατρὸς,
ἐστὶ γε μὴν οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ· γεγέννηται
γὰρ τὴν τοῦ Πατρὸς ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν
ἑαυτῷ. Καὶ ἐπειπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω θεότητος
ὁ ἁγίασμός, οὗ τὸ Πνεῦμα δεικτικὸν ἅγιον γὰρ
κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὅλης κτίσεως ἁγιαστικόν.
Ἑρμείας. Καὶ τίς ἂν γένοιτο τούτων ἡ πίστις;
Πῶς δ' ἂν μάθοιμι σαφῶς, ὡς ἐστὶν ἴδιον τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθάπερ ἡμέλει τοῦ Πατρὸς;
Κύριλλος. Οὐ θύραθεν ἡμῖν ὁ μάρτυς, αὐτὸν δὲ
εἰσχομίσω βοῶντα τὸν Χριστόν· «Ἐτι πολλὰ ἔχω
λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι·
ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας,
ὀδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάση· οὐ γὰρ λα-
λήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει,
καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα
ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ· διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν,
ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.»
Ἡ οὐκ ἀποχρῶν ὁ λόγος εἰς πληροφορίαν τοῖς
σοφοῖς, ὡς ἴδιον μὲν φησι τὸν Παράκλητον.
Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτόν· οὐχ ἑτέρα
δὲ παρ' αὐτόν ἡ ἀλήθεια. Προστιθεὶς δὲ ὅτι, Ἐκ
τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἰδιό-
τητα δέδειχεν ἀναργῶς, καθ' ἣν ἐν ἐστὶ πρὸς
αὐτόν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ τοι μεταληπτῶς
σοφὸν ἴσασθαι παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά φησιν, οὔτε
μὴν ἐν τάξει τῇ λειτουργικῇ τοῖς παρ' Υἱοῦ λόγοις
τοῖς ἁγίοις διακομίσαι· ἀλλ' ὡσπερ ἂν εἰ τι τῶν

Quid vero tibi ex hac animadversione colligitur?
Ex his quæ in animadversione continentur, com-
munem esse Patris et Filii Spiritum, sanctum de-
monstrare planum est.

Ex sexta ejusdem Tractatus oratione.

XCIV. «Cujus proprium dicimus esse Spiritum
sanctum, utrumque solius Dei et Patris, vel
etiam Filii, vel seorsim alterius, et amborum,
quasi unum ex Patre per Filium propter identi-
tatem substantiæ? Herm. Sic ego dico. Cyril.
Recte inquis, amice, et ob ingenium in sacris
Scripturis exercitatum admiror, quod hanc de-
legeris sententiam. Nam intelligitur quidem Deus
et Pater in existentia per se, substitit autem et
Filius proprie, quamvis propriis subsistentiis
uterque sejungatur. Unde non omnem separa-
tionem admittit. Non enim secernitur Pater a
Filio sicuti angelus ab angelo, neque sicut in
nobis cum aliquis ab aliquo, totus a toto distin-
ctus est. Neque etiam utrinque differentie unum
ratio seorsum omnibus modis utrique constituit.
Nonne essent etiam duo dii cum una et sola
existat et intelligatur Deitas, viventem et sub-
sistentem videremus in Patre Filium, et contra
in Filio Patrem; character enim subsistentia illius
est. Hermias. Assentior. Cyrillus. Unius igitur
naturæ unus etiam Spiritus, et procedit quidem
quasi a fonte Patre, est autem non alienus et a
Filio, proprietatem omnium habens in se ipso.
Et quoniam est summæ Deitatis sanctificatio,
quam Spiritus ostendit: sanctus enim est secun-
dum naturam et omnis creaturæ sanctificator.
Herm. Et quæ erit horum fides? Vel quomodo
manifeste discerem, Spiritum sanctum esse pro-
prium Filii sicut scilicet et Patris? Cyril. Non
extraneus erit testis, sed ipsum Christum affe-
ram dicentem: «Adhuc multa habeo vobis di-
cere, sed non potestis portare modo¹¹: » quando
autem venerit ille Spiritus veritatis, deducet vos
in omnem veritatem: non enim loquetur a se
ipso, sed quæ audierit loquetur, et quæ ventura
sunt annuntiabit vobis. Omnia quæ habet Pater
mea sunt: propterea dixi vobis¹² quia De
meo accipiet et annuntiabit vobis. » Annon in-
telligentes sermo ille sufficientibus argumentis
docet, proprium quidem dicere Paracletum? Spi-
ritum enim veritatis nominavit illum, non alia
autem ab ipso est veritas. Adjiciens porro, «de
meo accipiet, » consubstantialem et naturalem
proprietaem ostendit evidenter, secundum quam
unus est cum ipso Spiritus ejus. Non enim
participative sapientem fore ab ipso Spiritum
dicit, neque ministrorum modo Filii sermones
sanctis allaturum: sed quasi si quis fragrantis-
simus flos suum diffunderet odorem, et circum-
stantium sensibus se infundens dicat: «De meo.

¹¹ Joan. xvi, 12. ¹² ibid. 15.

« accipiet, » et naturalem proprietatem significat, et non aliquid quasi participans discretum. Sic intelligas de Filio et de Spiritu. Spiritus enim sapientiæ et virtutis existens, sapientia omnino et virtus est, totam ex toto effluam emittentem in se ipsa conservans, et quasi in propria natura bene ostendens eam, quæ est. Postquam autem dixit, « De meo accipiet, » apposuit necessario, « Omnia quæcunque habet Pater mea sunt » : propter hoc dixi vobis, quod de meo accipit. Quemadmodum enim sanctus est secundum naturam, quoniam est sancti Patris Spiritus, ita et sapiens, quando quidem sapientiæ Spiritus est, sapientia vero Filius. Et nunquam dicimus secundum aliquam habitudinem et participationem Spiritum esse sanctum et sapientem, sed substantialiter potius, et quasi naturalis quædam qualitas sanctæ sapientisque divinitatis, quæ sicuti in Patre et in Filio, ita et in ipso Spiritu intelligitur. Patris autem Spiritum, Spiritum esse Filii, ipse per se ipsum erudiet, dicens : « Quando venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me » . Intelligis igitur, quomodo proprium promittat se missurum nobis ex Patre, et Spiritum quidem veritatis vocet, emanare etiam ex ipso definit Patre, et quod etiam testimonium de se perhibiturus sis, prænuntiat. *Her.* Et quis intelligeret testimonii modus? *Cyri.* Nam quoniam ea quæ Dei operatus est per manus sanctorum, testificatus est evidenter, Deum esse Filium, cujus et Spiritus est, quemadmodum scilicet Patris. »

Animadversio.

« Plane admirabilis est hæc pericope, multis in locis ex Patre per Filium Spiritum esse indicans, sed in illis potissimum, in quibus Salvatorem adducit, Spiritum veritatis Spiritum ipsum vocantem, sive sui ipsius : ipse enim veritas est, et effundit eum ex ipso Patre delinientem. Ne vero parum caute pertranseas illud ex ipso : forte enim non ex ullo alio illum esse significat, uti ipse, nec puto me falli, animadverto. »

Refutatio.

Uno equidem consensu hic jungimur, admodum admirabilem esse hanc pericopem, quæ variis in locis cognitionem ingerere poterit illi, qui eam caute perlegerit, ex Patre et Filio Spiritum esse, quod et tu quoque non in inficias. In aliis tuis animadversionibus præpositionem *ex* et *per* æquales vires cum fassus fueris, dum de Filio sermo est : in hac vero cum assensum præbueris, eum ex Patre per Filium esse, et quod præ aliis animadvertendum est, et hanc sententiam commonstrans est, quod sanctus Salvatorem adducat dicentem : « Cum

« εὐσομοτάτων ἀνθέων περὶ τῆς ἐξ ἑαυτοῦ διακυβερταμένης ὁδοῦ, καὶ ταῖς τῶν παρεστώτων αἰσθησεῖσιν ἐμπιπτούσης, λέγει ὅτι, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ τὴν φυσικὴν οὐσίτητα κατασημήνην ἂν, καὶ οὕτω ποῦ τὸ ὡς ἐν μεθέξει διηρημένως. Ἐδὲ τῆ νοήσεως καὶ ἐφ' Ἰησοῦ, καὶ Πνεύματος, Πνεῦμα γὰρ σοφίας καὶ συνέσεως ἂν, σοφία πάντως ἐστὶ καὶ δύναμις, ὅλην ἐξ ὄλου τὴν τοῦ προέλεντος ἐνεργεῖαν ἀποσῶζον ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐν ἰδίᾳ φύσει καταδεικνύον εὐ μάλα, τὴν ὅπερ ἐστίν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » φησὶ, προστέθεικεν ἀναγκαίως ὅτι : Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστι. Διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει. » Ὡσπερ ἁγίων ἐστὶ κατὰ φύσιν, ἐπειπερ ἐστὶν ἀγίου Πατρὸς Πνεῦμα, οὕτω καὶ σοφόν, ἐπεὶ τοῦ σοφίας Πνεῦμά ἐστι, σοφία δὲ ὁ Υἱός. Καὶ οὕτω ποῦ φαιμεν ὡς κατὰ σχέσιν τινὰ καὶ μέθεξιν ἁγίων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ σοφόν, οὐστωδῶς δὲ μάλλον, καὶ οἶονεῖ τις φυσικὴ ποιότης τῆς ἁγίας τε καὶ σοφῆς θεότητος, τῆς ὡς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ νοουμένης καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι. Ὅτι δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα, Πνεῦμά ἐστι τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸς γὰρ δ' ἑαυτοῦ μυσταγωγῆσαι λέγων : Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἂν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Συνίης οὖν, ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ὑμῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχρησθῆναι γὰρ μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ Πατρὸς. Καὶ μὴν ὅτι μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκεν. Ἐρμηνεία. Καὶ τίς ἂν νοοῖτο τῆς μαρτυρίας ὁ τρόπος; Κύριλλος. Ἐπεὶ γὰρ ἐνήργηκε τὰ τοῦ Θεοῦ διὰ χειρὸς ἁγίων, μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Υἱός, οὗ καὶ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει τοῦ Πατρὸς. »

Ἐπιστολίαι.

« Θαυμαστὴ πάνυ ἡ περικοπὴ αὕτη, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς ἐκ Πατρὸς δι' Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα διδάσκουσα, ἐν οἷς δὲ μάλλον αὐτὸν τὸν Σωτῆρα παράγει, Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλοῦντα τὸ Πνεῦμα, ἢ τοῦ αὐτοῦ αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, προχρησθῆναι δὲ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς προσδιορίζομενον. Μὴ ἐν παρέργῳ δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραδράμενον. Τάχα γὰρ τὸ οὐχὶ καὶ ἐξ ἄλλου τινὸς τοῦτο παρίσταισι, κατὰ τὸ τῶς ἐμοὶ παριστάμενον. »

Ἀντιρήσεις.

Σύμφημί σοι καὶ αὐτὸς ὡς θαυμαστὴ ἐστὶ πάνυ ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς γνώσιν παρασχέιν δυναμένη τῷ ἐπιστατικῶς ἐπερχομένῳ αὐτῆν, ὅπως ἐκ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστίν, ὅπερ καὶ σὺ αὐτὸς συνιστῆς, ἐν μὲν ἄλλαις ἐπιστᾶσι τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ὁμολογῶν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Ἰησοῦ εἶναι αὐτὸ συντιθέμενος, τὸ δὲ δὴ πλέον τῶν ἄλλων τῆν ἐννοίαν παρεμφαίνον τοῦτο ἐστὶ, παράγων ὁ ἁγιὸς τὸν Σωτῆρα λέγοντα, « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἂν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα

¹⁴ Joan. xvi, 15. ¹⁵ Joan. xv, 26.

τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἢ ἀπέχει ἀφεξῆς ὡς ἐν ἐρωτησεί, ἢ Συνίης οὐν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεισθαι γὰρ μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ Πατρὸς; Καὶ μὴν ἐν Εὐαγγέλοις ὁ Κύριος ἐκπορεύεσθαι ἔφη. Ἄλλ' ὁ ἅγιος, τὸν λόγον τοῦ Κυρίου ἐπαναλαμβάνων, πῶς προχεισθαι ἐχρήσατο ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἔστι τοῦτο ἀπόδειξις ἀναργῆς τοῦ ταυτὸν εἶναι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, τὸ προχεισθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι. Τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς τὸ μὴ ἐξ ἄλλης τιδὸς ἑτεροουσίου ἀρχῆς αὐτὸ εἶναι δηλοῖ. Εἰ γάρ, ὡς αὐτὸς οἶει, πρὸς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ, πῶς τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἴδιον ἀμφοῖν συνῆξεν ὁ ἅγιος ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς πραγματείας.

148. « Ἡ τῆς μιᾶς θεότητος φύσις ἐν ἁγία τε καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι γινώσκεται πρὸς τε ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων· καὶ ἔστι μὲν καθ' ὁμοίωσιν ἰδικὴν παντέλειος ὁ Πατὴρ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ἡ ἐνὸς τῶν ὀνομασμένων δημιουργικῆ θέλησις, ἐφ' ὅτω περ ἂν λέγοιτο γενέσθαι τυχόν, ἐνέργημα μὲν αὐτοῦ, αὐτὴν διὰ πάσης ἔρχεται τῆς θεότητος, καὶ τῆς ὑπὲρ κτίσιν ἐστὶν οὐσίας ἀποτελεσμα· κοινὸν μὲν ὡς περ τι, πλὴν καὶ ἰδικῶς ἐκάστῳ προσώπῳ πρέπον. Τὸ τοίνυν ἐκ μιᾶς φύσεως ἐνεργούμενον διὰ τριῶν ὑποστάσεων πρέποι ἂν ἰδικῶς ἐκάστη, παντέλειως ἐχούσῃ καθ' ἑαυτήν. Ἐνεργεῖ τοιγαροῦν ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι· ἐνεργεῖ καὶ ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ νοούμενος καθ' ὑπαρξιν ἰδικὴν· ἐνεργεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα. Πνεῦμα γάρ ἐστι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ παντουργικόν. »

Ἐπιστοσία.

« Ἐνταῦθα οὐκ ἕτερόν τι ἀλλ' ἡ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοουσιότητα διδάσκει, οἶμαι, ὁ ἅγιος. »

Ἀντίρρησις.

Αὐτὴ ἡ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοουσιότης τοῦ Πνεύματος, ἣν διδάσκειν ἐνταῦθα λέγεις τὸν ἅγιον, οὐκ ἀλλοθὲν ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἡ μαρτυρία οὐ πόρρω, ἀλλ' ἐν τῇ προηγησαμένη περικοπῇ, ὅπου τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος ἀμφοῖν εἶπεν εἶναι, ὡς ἐν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ· καὶ ἐνεῦθεν εἶναι τὸ ὁμοούσιον συνιστῶν, προσέθετο διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. Ἐνεῦθεν γὰρ ἡ Τριάς εἰς τὸ συνεχές τι καὶ συμφυές, κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ πάλιν εἰπεῖν, ἀνασφίγγεται, καὶ ἐνεῦθεν, κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ἔτι εἰπεῖν, ἡ πρὸς ἄλληλα τούτων ἀνετεβολή, ἣν ἕτεροι τῶν ἁγίων περιχώρησιν ὀνομάσασιν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

149. « Οἶδεν οὖν ἄρα τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ κενωμένον ἢ ἀσυμφανές. Οἶδε πῶς γὰρ οὐ; Εἴπερ οὖν ἐστὶ τὸ πάντα εἶδός τε ἐν τῷ Πατρὶ, καίτοι λέγοντος ἀκούω σαφῶς

venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre. Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, » subnequit illico interrogans : « Intelligis igitur quomodo proprium promittat se missurum vobis ex Patre, et Spiritum, quidem veritatis vocat, emanare vero ex ipso definit Patre? » Et nihilominus in Evangelio Dominus procedere dixit. Sed sanctus sermonem Domini repetens, dictione *emanare* usus est; loco illius *procedere*. Quod demonstratio satis evidens est, idem esse in Spiritu profundi, emanare, et procedere. Illud porro, ex ipso Patre, non ex alio quopiam alterius substantiæ principio illum esse ostendit. Namque si, ut tu existimas, ad discernendum Filium appositum est, quomodo Spiritum proprium utriusque esse collegisset? Verum ex eo quod **B** ipse esset unus ex Patre per Filium.

Ejusdem ex eodem tractatu.

XCV. « Unius Deitatis natura in sancta et consubstantiali Trinitate tum a nobis, tum a sanctis angelis agnoscitur, estque secundum propriam hypostasim perfectissimus Pater, similiter et Filius et Spiritus, sed unius ex jam dictis effectrix voluntas de quocunque illia quoquo modo assertatur, operatio quidem illius est, attamen per univ ersam divinitatem excurrit, effectusque illius, quæ super omnem creaturam est, essentialis, tanquam omnibus communis, nec non et speciatim unicuique personæ. Quod igitur ex una natura efficitur per tres hypostases, propria unicuique tanquam quæ per se perfectissima subsistit, attribuitur. Operatur itaque Pater, sed per Filium in Spiritu, operatur et Filius, sed ut virtus Patris ex ipso et in ipso intellectus secundum existentiam propriam : operatur et Spiritus, namque est Patris et Filii Spiritus omnium effector.

Animadversio.

« Hic non aliud, quam erga Patrem et Filium consubstantiale sanctus doctor edocet, ut ipse opinor. »

Refutatio.

Ipsum erga Patrem et Filium Spiritus consubstantiale, quod edocere hic sanctum opinaris, non aliunde provenit, quam quod Spiritus ex Patre per Filium est. Neque hinc longe testimonium petendum est, sed ex præcedenti pericopa, in qua sanctorum utriusque esse Spiritum dixit, tanquam qui unus est ex Patre per Filium; indeque consubstantiale ortum ducere comprobans, adnexuit; propter identitatem essentialis. Hinc enim Trinitas secundum continuitatem et naturalem conjunctionem, ut cum eodem rursus loquar, colligatur, et hic, ut iterum illius verbis utar, mutua eorum inter ipsos Introductio, quam alii sanctorum, mutua circumvolutionem vocaverunt.

Ex eadem.

XCVI. « Scit itaque Spiritus Dei, quæ in Deo sunt, et nihil ipsi occultitur, aut obscuratur. Scit; quæ enim ratione aliter fieri poterit? Si itaque est, qui omnia novit, quæ sunt in Patre, et plane in-

« telligo ad sanctos apostolos proferri. « Adhuc
 « multa habeo vobis dicere, sed non potestis por-
 « tare modo ⁹⁹ : » — « cum vero venerit ille Para-
 « cletus, Spiritus veritatis ⁹⁹, » conducet vos in
 « omnem veritatem : « non enim ex se loquetur,
 « sed quæcunque audiet loquetur, et quæ ventura
 « sunt, annuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quia
 « de meo accipiet, et annuntiabit vobis ⁹⁹. » Au-
 « non tibi jam patet quod antea allatum est elo-
 « quium? Vides Spiritum veritatis Paracletum
 « nuncupasse? Id vero insinuat, cum ex Patre pro-
 « gredi, quæcunque Patris sunt, sibi propria esse
 « manifestans. »

Animadversio.

« Hic rursus Spiritus progressionem ex Patre
 « docet : proprium vero illum et Filii asserit, quod
 « unius ejusdemque cum illo naturæ est. »

Refutatio.

Quemadmodum antea digesta pericope propter
 identitatem effusionis et processionis ostendebat ex
 Patre et Filio esse Spiritum : etenim si idem est
 in Patre effundi et procedere, quare non erit ex
 utroque quod ex utroque effunditur? Pari modo
 et, quæ nunc allata est, hoc idem monstrat, cum
 enim sanctus interrogans dicat : Num vidisti Spiritum
 veritatis Paracletum nuncupasse? Id vero insinuat,
 cum ait eum ex Patre progredi. Quod enim
 Salvator *procedere, progredi* sanctus nominavit,
 nullum inter hasce dictiones discrimen agnoscens.

Ex eodem ad Hermiam tractatu de Spiritu sancto.

XCVII. « Ita est, ait : Deum agnovimus Patrem et
 « Filium, at non item Spiritum. Verum nos non
 « illos, qui mente excæcati sunt, in medium affe-
 « remus. Non enim spiritibus erroneis, ut Scri-
 « ptura ait, attendemus, inesse vero potius, et in
 « Deo existere essentialiter, Spiritum sanctum cre-
 « demus, quemadmodum et in homine humanum.
 « Et quemadmodum si quis nobis aut Petrum,
 « aut Joannem forte nominaverit, una simul cum
 « ipsis et spiritum eorum proprium, qui in illis
 « est, indicavit, et integrum animal commonstrat,
 « eadem opinor ratione de Patre et Filio disseren-
 « dum est : simul enim cum unoquoque ex ipsis
 « et spiritus indicatur, non tanquam illius pars, sicut
 « in hominibus concipimus. Subsistit enim pro-
 « prie, et progreditur ex propria natura, suppedi-
 « tat vero dignis et ipse Filius. »

Animadversio.

« Discito ex his quoque a Patre quidem Spiritum
 « progredi, a Filio vero suppeditari. »

Refutatio.

Si non invenires innumeris prope Scripturarum
 locis a Filio Spiritum progredi, apte quidem di-

« τοὺς ἁγίους ἀποστόλους : « Ἐτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν
 « λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ὅταν δὲ
 « ἔλθῃ ἐκεῖνος, ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀλη-
 « θείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.
 « Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ
 « λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖ-
 « νοι : ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ
 « ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » Ἀρὰ σοὶ σαφὲς τὸ παροισθὲν σοὶ
 « λόγιον ; Καὶ προσέδεορξας ὅτι Πνεῦμα μὲν ἀλη-
 « θείας κατιονόμασε τὸν Παράκλητον ; Ἐφη γε μὴν
 « ὡς πρόσεισιν ἐκ Πατρὸς, ἴδια πάντα δεικνύς ἐκυ-
 « τοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς. »

Ἐπιστοασία.

« Ἐνταῦθα δὲ πάλιν τὴν πρόδοον μὲν τοῦ Πνεύμα-
 « τος διδάσκει ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἴδιον δὲ αὐτὸ λέγει
 « καὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ; εἶναι
 « φύσεως. »

Ἀντιρρήσις.

Ὅσπερ ἡ προρρήθεισα περικοπή διὰ τῆς ταυτό-
 τητος τοῦ προχεῖσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι ἐδεικνυε
 τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα : εἰ γὰρ
 ταυτὸν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τὸ προχεῖσθαι καὶ ἐκ-
 πορεύεσθαι, πῶς οὐκ ἐξ ἀμφοῖν τὸ προχόμενον
 ἐξ ἀμφοῖν ; οὕτω καὶ ἡ νῦν ρηθεῖσα περικοπή ἀπο-
 δεικνύει τὸ αὐτὸ, τοῦ ἁγίου κατ' ἐρώτησιν λέγοντος,
 Ἄρα προσέδεορξας, ὅτι Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ; κατω-
 νόμασε τὸν Παράκλητον ; Ἐφη γε μὴν ὡς πρόσεισιν
 ἐκ Πατρὸς. Ὁ γὰρ ἐκπορεύεται, ὁ Σωτὴρ ἔφη, πρό-
 σεισιν ὁ ἅγιος εἶπε, μηδὲν ὀλίμενος διαφέρειν ἀλλή-
 λων ταῦτα τὰ ῥήματα.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἐρμιαν πραγμα-
 τείᾳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγου.

47. « Ναί, φησί, Θεὸν ἐγνώκαμεν τὸν Πατέρα
 « καὶ τὸν Υἱόν· οὐχὶ δὲ δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ'
 « οὐ τοῖς διεφθορῶσι τὸν ἴδιον νοῦν μυσταγωγοῖς
 « χρησόμεθα. Προσέξομεν δὲ οὐχὶ πνεύμασι πλάνοις
 « κατὰ τὰς Γραφάς· ἐνεῖναι δὲ μᾶλλον καὶ ἐνυ-
 « πάρχειν οὐσιωδῶς πιστεύσομεν τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα
 « τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ ἀνθρώπων τὸ ἀνθρώπινον.
 « Καὶ ὡσπερ εἰ τις ἢ Πέτρον ἢ μὲν ἢ Ἰωάννην ὀνο-
 « μάσει τυχόν, συνεσήμανέ που αὐτοῖς ; καὶ τὸ
 « ἴδιον αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, καὶ τοῦ παν-
 « τὸς ζῶου ποιεῖται τὴν δήλωσιν, καὶ τὸν αὐτὸν
 « οἶμαι τρόπον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Συγ-
 « κατασημαίνεται γὰρ ἐκατέρῳ τὸ Πνεῦμα, καὶ
 « οὐχ ὡς μέρος ἐν αὐτοῦ, καθὰ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων
 « νοοῦμεν. Ὑφέστηκε γὰρ ἰδικῶς, καὶ προῆσι
 « μὲν ἐξ ἰδίας αὐτὸ φύσεως ὁ Πατὴρ, χορηγεῖ δὲ
 « τοῖς ἀξίοις καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός. »

Ἐπιστοασία.

« Μάνθανε κἀνταῦθα προϊέντα μὲν τὸ Πνεῦμα
 « τὸν Πατέρα, χορηγοῦντα δὲ τὸν Υἱόν. »

Ἀντιρρήσις.

Εἰ μὲν μὴ εὖρες μυριαχοῦ τῆς Γραφῆς καὶ τὸν
 Ἰὼν προϊέντα τὸ Πνεῦμα, καλῶς ἂν ἐποιού διαστο-

⁹⁹ Joan. xvi, 12. ⁹⁹ ibid. xv, 26. ⁹⁹ ibid. xvi, 13 sqq.

ἰδὲ τοῦ προΐναι καὶ χορηγεῖν· ἐπεὶ δὲ πῆ μὲν ἄ
γέγραπται, ὡς ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως τὸ Πνεῦμα
προΐηται ὁ Πατήρ, πῆ δὲ ὡς ἐκ τῆς ἰδίας προΐηται
φύσεως αὐτὸ καὶ ὁ Υἱός, τί τὰς τοῦ προΐναι καὶ
χορηγεῖν ἀναπλάττη διαστολάς;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

147. « Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ παρωθῶν καὶ ἐξείργον
ἐστὶ τοῦ τῆς θείας φύσεως εἶναι πιστεῦναι ἴδιον
τὸ ἐξ αὐτῆς τε καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς ἄγιον
Πνεῦμα, κἂν εἰ μήτε Πατήρ, μήτε μὴν Υἱός εἴη
ἂν ἄλλ' ἦτις ποτέ ἐστιν ἢ τοῦ Πνεύματος φύσις,
πολυπραγμονεῖν ἀναγκαῖον, τὴν τῶν ὀνομάτων
ἰδιότητα μεθέντας εἰς τὸ παρὸν, οὐχὶ τῆς θεότη-
τος οὖσαν δεικτικῆν, ἀλλ' ἐκάστου τῶν ὀνομα-
σμένων, τίς ἂν νοστοὶ πρὸς ἡμῶν ὁ τῆς ὑπάρξεως
τρόπος εὖ μάλα κατασπαίνουσαν. Ὅτι γὰρ τέ-
λοσθε ὁλοῦ τῷ, Πατὴρ, καὶ ὅτι γεγέννηται διεσά-
φησε τὸ, Υἱός. Καὶ μὴν ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐκ
θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ,
δίκην τοῦ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀνθρωπίνου πνεύματος,
εἰ καὶ ἐν ὑποστάσει νοεῖτο καὶ ὑπάρχον ἀληθῶς,
διαμεμήνυκεν ἢ κλήσις. »

Ἐπιστοσία.

« Μετ' ἐπιστοσίας ἐμβάθουν τῇ παρούσῃ περι-
κοπῇ. Γλαφυρόν τι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῆς δυνηθῆς
ἀναλέξασθαι, καὶ θαυμάσιος τὴν τοῦ ἀγίου ἀκρι-
βειαν. Τῆς γὰρ θείας φύσεως; εἰπὼν εἶναι τὸ
Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ οὕτως ἐπαγαγὼν τὸ ἐξ αὐ-
τῆς καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸ ἐκ
τοῦ Πατρὸς, διὰ δὲ τοῦ ἐν αὐτῇ, τὸ ἐν τῷ Υἱῷ.
ὡς ἐμοὶ τῶς νομίζεται, μὴ θέλων εἰς ἄλλας καὶ
ἄλλας ἐννοίας ἐπαγαγεῖν τὸν ἀναγινώσκοντα διὰ
τὴν ἀσάφειαν, ἐκ τῶν ἐφεξῆς τὸ τοιοῦτον ἀσα-
φῆς διηυκρίνησεν, εἰπὼν φανερώς ὅτι « τὸ Πνεῦμά
ἐστὶν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ
Υἱοῦ. »

Ἀντιρρήσις.

Ὅτι εὐστόχως τὸ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς γλα-
φυρόν ἀναλέξασθαι ἐδυνήθης. Τὸ γὰρ ἀληθῶς γλα-
φυρόν τοῦτο ἐστὶν ἐν τῇ προῤῥηθείσῃ περικοπῇ
εἶναι τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος ἔφη, καθὰ καὶ
ἀνθρώπων τὸ ἀνθρώπινον. Ἐν δὲ τῇ ἡδὴ ῥηθείσῃ
περικοπῇ ἴδιον καὶ τοῦ Υἱοῦ ἔφη αὐτὸ δίκην τοῦ καθ'
ἡμᾶς καὶ ἀνθρωπίνου Πνεύματος. Καὶ συνάγεται
ἐντεῦθεν τῷ ἀληθῶς ταύταις ταῖς περικοπαῖς ἐμ-
βαθύνοντι ὅτι καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ἐστὶν, ὅτι ἐκ τοῦ
Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ τε καὶ
ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ κατὰ τὸ παράδειγμα καὶ πᾶν
ἀνθρώπινον πνεῦμα, διὰ τοῦ ἀνθρωπείου ἢ ἐκ τοῦ
ἀνθρωπείου ἐστὶ προερχόμενον στόματος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

148. « Παρ' δὲ γε τοῦ Πνεύματος ταῖς ἀγίαις μαθη-
ταῖς φησιν ὁ « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν
ἡγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα
τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται,
ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Ἀρ' οὐχὶ Θεός;
ἐνεργῶς τὸ ὡς Θεός; ἐγνωσμένον, καὶ ἐνοικοῦν

A *scrimina progressionis commentareris : cum vero
aliquando scribatur ex propria natura Patris Spiritum
progredi, aliquando ex propria natura Filii
progredi, quid nobis progressionis atque processio-
nis discrimina confingis ?*

Ex eodem.

XCVIII. « Nihil itaque est quod nos submoveat, quae
impediat, divinæ naturæ proprium esse cre-
dere, qui ex ipsa est, et in ipsa, naturaliter Spiritum
sanctum, licet neque Pater, neque Filius sit, sed
quæcumque illa sit Spiritus natura, disquirendum
est, nominum proprietate in præsentia neglecta,
quæ non deitatem ostendit, sed singulorum nomi-
natorum, qualis existentiae ratio a nobis con-
cipiatur apprime denotat. Generasse enim nomen
Patris indicat, generatum esse Filii manifestat :
sic etiam Spiritum esse ex Deo et Patre, pro-
prium vero Filii, instar nostri humanique Spiritus,
licet in hypostasi intelligatur, et vere existat, nuncupatio ipsa Spiritus denotat. »

Animadversio.

« Attente, accurateque huic pericopæ mentem
figito. Namque ex ipsa concinnum quidpiam col-
ligere poteris, et exactam sancti diligentiam ad-
miraberis. Cum enim dixisset divinæ esse naturæ
Spiritum sanctum, et sic addidisset, illud *ex ipsa*
et *in ipsa*, et per illud *ex ipsa* ex Patre, per il-
lud vero *in ipsa* in Filio, ut ipse plane reor,
volens in alias atque alias sententias legentem
attrahere propter obscuritatem, ex subsequenti-
bus, quod obscurum fuerat explanavit, aperte
dicens Spiritum esse ex Deo et Patre, proprium
vero etiam ipsius Filii. »

Refutatio.

Haud scite dictæ pericopes concinnum colligere
potuisti. Quod enim vere concinnum in dicta pe-
ricope continetur, est, Spiritum sanctum, sic enim
sanctus astruit, esse in Deo, quemadmodum et in
homine humanus, in qua etiam proprium illum esse
Filii asseruit instar humani spiritus. Et inde colli-
gitur ab eo, qui vere hisce pericopis mentem figit,
Spiritum Patris esse, quia ex Patre est, et Spiritum
Filii, quia per Filium et ex Filio est. Cum, ut exem-
plum evincit, omnis humanus spiritus per huma-
num, sive ex humano egreditur ore.

Ex eadem.

XCIX. « De Spiritu vero sanctis discipulis ait :
« Cum vero venerit Paracletus, quem ego mittam
vobis, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ipse
testimonium perhibebit de me ». Annon eviden-
ter Deus est, qui uti Deus agnoscitur, et in nobis
inhabitat, non uti creatura, et factus, et servituti, »

⁵⁵ Joan. xv, 26.

« qua nos premimur, obnoxius, sed uti natura liber
 « et ipsius veritatis Spiritus existens, quinimo ipsa
 « secundum unitatem cum Filio veritas, ut Scriptu-
 « ræ tradunt, veritas vero Christus est? Erga Fi-
 « lium igitur naturalis identitas, Spiritum Deum
 « esse ad nostram certitudinem et demonstratio-
 « nem satis superque est. »

Animadversio.

« Præsens pericope insinuat, Spiritum quidem
 « procedere ex Patre, esse vero et veritatis Spi-
 « ritum, sive Filii propter eandem naturam. »

Refutatio.

Non hic a sancto quæritur, Quare Spiritus veritatis Spiritus dicatur, ut tibi facultas fiat dicendi, præsentem docere pericopem, illum Spiritum esse veritatis, propter eandem naturam. Sed totum sancti studium in id nititur, Deum esse Spiritum, quod ille est veritatis Spiritus, et a Patre procedit, quod et syllogismo concludit, illius medium, consubstantialitatem cum Filio usurpans. Hunc enim in modum sæpè syllogismum connectit. Quandoquidem Spiritus veritatis, erga Filium naturalem identitatem obtinet, erga vero Filium naturalis identitas ad nostram certitudinem et demonstrationem satis superque est, Spiritum esse Deum. Aliud porro est in dicta pericope, cui mentem figere attentius debueras. Quodnam? Animadvertere, quando quidem Deum dicit Spiritum sanctum, quia ille est Spiritus veritatis, et a Patre procedit, dictum evangelicum asserens, ex Patre illum procedere, æquipollere alteri asserenti, cum Spiritum veritatis. Nec non considerare per illa eadem dicta, esse Spiritum consubstantialem Filio, quia Spiritus Filii est, non autem quia consubstantialis est Filio, ideo Spiritum Filii esse.

Ex duodecim capitibus caput nonum.

C. « Si quis dicit unum Dominum Jesum Christum glorificatum esse a Spiritu, tanquam aliena virtute per illum usum, et accepisse facultatem ab ipso, ut operari posset contra mundos spiritus, et adimplere in hominibus divina signa, et non magis proprium ejus spiritum dicat, per quem et divina signa efficaciter operatus est. Anathema sit. »

Animadversio.

« Videsne locis in omnibus hunc sanctum docere Spiritum esse proprium Filii, procedere vero ex ipso nusquam? »

Refutatio.

Si attentius dictæ pericopæ mentem fixisses, agnovisses utique et vere rationem ob quam sanctus proprium Filii vocaverit Spiritum. Cum enim impius Nestorius blasphemæ contenderet, Dominum nostrum Jesum Christum, divina signa adimplerere, uti externa virtute ea quæ erat Spi-

« ρὸν, οὐκ ὡς κτίσμα καὶ γεννητὸν, καὶ δουλείᾳ
 « τῆ καθ' ἑμᾶς ἐνεχόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερον κατὰ
 « φύσιν, καὶ αὐτῆς ὑπάρχον τῆς ἀληθείας τὸ
 « Πνεῦμα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῆ καθ' ἑνωσιν τὴν πρὸς
 « τὸν Υἱὸν ἀλήθεια κατὰ τὰς Γραφάς, ἀλήθεια δὲ
 « ὁ Χριστός; Ἡ πρὸς τὸν Υἱὸν ἄρα φυσικὴ ταυτό-
 « της, ὡς εἶη τὸ Πνεῦμα Θεοῦ, ἀπόχρη πρὸς ἀπό-
 « δεῖξιν καὶ πληροφορίαν ἡμῖν. »

Ἐπιστάσια.

« Ἡ παρούσα διδάσκει περικοπῆ, ἐκ τοῦ Πατρὸς
 « μὲν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, εἶναι δὲ καὶ τῆς
 « ἀληθείας Πνεῦμα, ἦτοι τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ ὁμοού-
 « σιον. »

Ἀντιρρόησις.

Οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα τῷ ἁγίῳ ἡ ζήτησις, διὰ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγεται τὸ Πνεῦμα, ἵνα σοὶ ἐπ' ἀδείας ἔσται εἰπεῖν ὡς ἡ παρούσα διδάσκει περικοπῆ, εἶναι αὐτὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας διὰ τὸ ὁμοούσιον. Ἄλλ' ἔστιν ἡ πᾶσα σκοπὴ τῷ ἁγίῳ θεῷ ἀποδείξαι τὸ Πνεῦμα, ἀπὸ τοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἀποδεικνύει συλλογιστικῶς τοῦτο, ὡς διὰ μέσου ὄρου, τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοουσιότητος αὐτοῦ. Οἶοναι γάρ τινα τοιοῦτον συλλογισμὸν ὁ ἅγιος πτέλει, ἐπειπερ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν φυσικὴν ταυτότητα ἔχει, ἡ δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν φυσικὴ ταυτότης ἀπόχρη ἡμῖν πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πληροφορίαν τοῦ θεοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. Ἄλλο δὲ τί ἐστὶν ἐν τῇ ῥηθείᾳ περικοπῆ ᾧ ἐμβαθύναι σε ἔδει. Ἴτι τοῦτο; Συνεωρακέναι: ὡς ἐπιστῆθε θεοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπὸ τοῦ εἶναι αὐτὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐκείνο δύναται ἡ εὐαγγελικὴ ῥῆσις ἡ λέγουσα ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ὅπερ καὶ ἡ λέγουσα αὐτὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Καὶ ἔτι δὲ σκοπήσαι σε ἔδει διὰ μέσων τῶν εἰρημένων, ὡς ἀπὸ τοῦ εἶναι Πνεῦμα Υἱοῦ, ἔστιν ὁμοούσιον Υἱῷ, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ εἶναι ὁμοούσιον Υἱῷ ἔστι Πνεῦμα Υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν δώδεκα κεφαλαίων κεφάλαιον θ'.

P' « Εἰ τις τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν δεδο-
 « ξάσθαι λέγει παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἄλλοτρίᾳ
 « δυνάμει, τῆ δι' αὐτοῦ χρώμενον, καὶ παρ' αὐτοῦ
 « λαθόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων
 « ἀκαθάρτων, καὶ τὸ πληροῦν εἰς ἀνθρώπους τὰς θεο-
 « σημείας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἴδιον αὐτοῦ τὸ
 « Πνεῦμα φησί, δι' οὗ καὶ ἐνήργει τὰς θεοσημείας
 « ἀνάθεμα. »

Ἐπιστάσια.

« Ὅρθῃ; ἴδιον μὲν πανταχοῦ τοῦ Υἱοῦ διδάσκει
 « τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐκπορεύμενον
 « οὐδαμῶς; »

Ἀντιρρόησις.

Εἰ τῷ σκοπῷ τῆς ῥηθείας περικοπῆς ἐνεβάθυνας, ἐγνώσθαι ἀν ἀληθῶς καὶ τὸν λόγον, καθ' ὃν ὁ ἅγιος ἴδιον Υἱοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα. Ἐπει γὰρ ὁ θεομάχος ἐβλασφήμει Νεστόριος, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὰς θεοσημείας ἐργάζετο ὡς ἄλλοτρίᾳ δυνάμει τῆ διὰ τοῦ Πνεύματος χρώμενος, ὁ ἅγιος κατὰ τῆς δου-

φημία; ταύτης μαχόμενος, ἀναθέματι ὑποσάλλει τὸν ἄ-
 λγοντα κεχρησθαι τὸν Υἱὸν, ὡς ἄλλοτρίᾳ τῆς διὰ τοῦ
 Πνεύματος δυνάμει. Σκοπητέον γοῦν μήποτε τῇ τοι-
 αύτῃ βλασφημίᾳ συνεμπέτη τὸ νόημα τῶν λεγόντων
 μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.
 Πῶθεν γὰρ ἂν ἄλλοθεν διαγνωσθεῖη ἄλλοτρία τοῦ
 Υἱοῦ ἢ διὰ τοῦ Πνεύματος δυνάμει, εἰ μὴ ἀπὸ ἐνδὸς
 μόνου, τοῦ μὴ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Ἄλλο-
 τρίασις γὰρ ἄλλη οὐκ ἔσται τοῦ Πνεύματος ἐξ Υἱοῦ,
 εἰ μὴ τὸ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, καὶ
 οὐχὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς μέγας διασα-
 φεῖ Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην
 βιβίου, τοῦ, « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » φά-
 σκων οὕτω βητικῶς · « Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους κά-
 κεινὸ λοιπὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσθήσεται. Εἰ γὰρ
 ὑπουργίαν διακονικὴν ἀποπληροῦν οἴσθε τὸν Υἱὸν, B
 τὸ ἄλλοτριον ἡμῖν, τουτέστι τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς κεχορηγηκότα ἅγιον ὃν κατὰ φύσιν Πνεῦμα,
 οὐ κατὰ φύσιν ἅγιος ὁ Θεός, » κατὰ μέθεξιν δὲ ὡσπερ
 ἡμεῖς, » Ὁρᾷς πόθεν ὁ ἅγιος συνάγει τὴν τοῦ
 Πνεύματος ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ἄλλοτρίότητά; Ἐάν τις,
 φησὶν, λέγῃ τὸ ὁμολογουμένως παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς ὑπάρχον Πνεῦμα διακονικῶς παρὰ τοῦ
 Υἱοῦ χορηγεῖσθαι, ἄλλοτριον ἔσται τοῦ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα, καὶ ἀκολουθήσει μὴδὲ κατὰ φύσιν ἅγιον
 εἶναι αὐτὸν, κατὰ μέθεξιν δὲ ὡσπερ ἡμεῖς. Τοιαύ-
 ταις μοι δοκοῦσιν ἐμπίπτειν ταῖς ἀτοκίας οἱ μὴ
 λέγοντες ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ.

Ἐρμηνεία τοῦ αὐτοῦ ἐγγράτου κεφαλαίου.

ΡΑ'. « Φθάσα; ἔφην ὅτι τοῖς Νεστορίου βατταρί- C
 σμασιν, ἤγουν δυσφημίαις καὶ τῆς ἄγαν ἀτμη-
 τῶς εἰρημένους ἢ τῶν κεφαλαίων μάχεται δύνα-
 μεις. Ἐκεῖνου γὰρ λέγοντος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεῦ-
 ματος. Τοῦτο δὴ τηλικαύτην αὐτῷ χαρισάμενον
 δυνάμειν, τὸ δαιμοσιν αὐτὸ φοβερὸν ἐργασάμενον
 τὸ τὴν ἀνάληψιν αὐτῷ τὴν εἰς οὐρανὸν χαρισάμε-
 νον, καὶ ὡς περὶ τινος τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀνθρώ-
 που κοινῷ τοιαῦτα πεφλυαρηκότος, γέγονεν ἀναγ-
 καίως ὁ ἀναθεματισμὸς οὐ κατὰ γε τῶν λεγόν-
 των δεδοξάσθαι παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν
 Υἱὸν, τουτέστιν ἐνανθρωπήσαντα, κατ' ἐκείνων
 δὲ μᾶλλον, οἱ καὶ ἀνέθην αὐτὸν, ὡς ἄλλοτρίᾳ δυ-
 νάμει τῇ διὰ τοῦ Πνεύματος κεχρησθαι φασιν.
 Μαρνήμεθα δὲ εἰπόντος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
 Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάζει, Ἰσμεν τε πρὸς τοῦτ' ἐπὶ τοῦ D
 ἁγίου Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰς πονηράς τε καὶ
 ἀκαθάρτους δυνάμεις συντριβόντα ἄλλ' οὐχ οὕτως
 φαρὲν αὐτὸν, καθάπερ καὶ τῶν ἁγίων ἕκαστον, ὡς
 ἄλλοτρίᾳ δυνάμει κεχρησθαι τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύμα-
 τος. Ἦν γὰρ καὶ ἔστιν αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ
 ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ τοῦτο ἡμῖν εὐ μάλα σα-
 φηκεῖ γεγραφῶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος · « Οἱ δὲ ἐν
 σαρκὶ ὄντες Θεῶ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὑμεῖς δὲ οὐκ
 ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα
 Θεοῦ οἴκατ ἐν ὑμῖν. Εἰ τις δὲ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ
 ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ
 ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ

tus, utentem, sanctus contra similem blasphemiam depugnans, anathemate ferit dicentem usum fuisse Christum uti aliena Spiritus facultate. Considerandum ergo est ne in similem blasphemiam irrepit eorum opinio, qui asserunt, Spiritum non esse per Filium, et ex Filio. Undenam enim aliunde agnosceretur aliena Filii, quæ per Spiritum est, virtus, nisi ab uno et solo, ipsum scilicet ex Filio non existere? Alia siquidem Spiritus a Filio alienatio nulla fuerit, nisi quia ipse ex solo Patre procedit, et non a Filio. Quod idem ipse Cyrillus apertissime declarat expositione in Evangelium Joannis, in dictum, « Cum itaque venerit Paracletus », his ipsissimis verbis : « Præter jam dicta, illud quoque necessario consequetur. Nam si servile ministerium opinamini exerceri a Filio, cum alienum nobis, hoc est a Deo et Patre suppeditat, dum Spiritus natura sua sanctus est, non natura Deus sanctus est, participatione vero sicuti nos. » Videsne undenam sanctus colligat Spiritus a Filio alienationem? Si quis, ait, dicit Spiritum, qui absque dubio a Deo et Patre existit, servili modo a Filio suppeditari, alienum dicit a Filio Spiritum : et sequetur, neque natura eum sanctum esse, sed, tantum participatione sicuti nos. In has absurdas opiniones videntur mihi prolabi, qui non fateantur existere Spiritum per Filium.

Expositio hujusce nomi captis.

CL. « Item dixi, quod Nestorii nugis, seu blasphemias, et ejus dictis admodum temerariis virtus capitulorum repugnat : illo namque dicente de Spiritu sancto : Is qui tanta Christo gloriam contulit, eum dæmonibus fecit terribilem, donavitque ei ad cælos ascensionem, et tanquam de aliquo secundum nos homine communi hæc deblaterante, factus est necessario anathematismus, non adversus eos, qui dicunt, clarificatum a Spiritu sancto Jesum, hoc est inhumanatum Dei Verbum ; sed potius contra illos, qui impudenter eum virtute per Spiritum tanquam aliena usum esse dicunt. Meminimus enim eum aperte dixisse de sancto Spiritu, « Ille me clarificabit ». Novimus ad hoc sancti Spiritus operatione conterentem nequissimas immundaque virtutes ; sed non ita dicimus eum sicut unumquemque scilicet sanctorum, virtute Spiritus sancti tanquam aliena usum : erat enim et est ejus Spiritus sicuti certe et Patris. Et hoc nobis bene satis explanat divinus Paulus scribens : « Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt ». Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Procedit enim ex Deo et Patre Spiritus sanctus secundum Salvatoris vocem, sed non est alienus a Filio. Omnia enim

¹ Joan. xv, 26. ² Joan. xvi, 14. ³ Rom. viii, 8.

« habet cum Patre et hoc ipse edocuit dicens de A
 « Spiritu sancto : « Omnia quæcunque habet Pa-
 « ter, mea sunt. Propterea dixi vobis, quia de
 « meo accipiet, et annuntiabit vobis ». Ergo cla-
 « rificavit quidem Jesum Spiritus sanctus admira-
 « bilia operans, verumtamen ut Spiritus ejus, et
 « non ut aliena virtus et eo præstantior, secundum
 « quod intelligitur Deus. Non blasphemavimus
 « igitur in sanctos angelos, nec in prophetas sicut
 « dicere præsumpsit, qui solummodo accusare no-
 « vit. Quia vero propositum ejus et sociorum est,
 « ut unum in duos Christos dividant, et illum
 « quidem clarificari, et ad operandum promoveri,
 « hunc vero et clarificare et operari dicant : ideo
 « carpunt insipienter omnem sermonem pium,
 « et qui ipsos a tali perversa sententia dimovet.
 « Proinde et de beato Gabriele faciens sermonem
 « calumniator iste : etenim secundum carnem,
 « inquit, Christum ex Spiritu sancto natum esse,
 « primus ille, et ante formationem prædicavit.
 « Alius igitur est Christus ille, qui secundum car-
 « nem, et alius seorsim Christus rursus Verbum,
 « quod ex Deo Patre est. Ubi igitur unio ? et quæ
 « inde utilitas si duo Christi et seorsim ac divisim,
 « ut uterque intelligatur, ac prædicetur ? Eapro-
 « pter licet pietatis persona se induant, et unum
 « dicant esse Christum, vere tamen duos esse
 « putantes, audiant a nobis : Usquequo claudicatis
 « in ambobus poplitibus. Satius enim fuerit recte
 « incedere, fidem habentes puram et firmam, et
 « non stultis opinionibus claudicantem. »

Animadversio.

« Perspicua admodum est et hic quoque sancti
 « doctrina. Rursus enim ibidem asserit, ex Patre
 « Spiritum procedere. et dogmatis magistrum
 « Salvatorem ipsum adducit, proprium vero Filii, et
 « non alienum tanquam consubstantialem. »

Refutatio.

Proprium Filii dicis Spiritum et non alienum,
 quia consubstantialis. Ego vero dixerim consub-
 stantialem Filio Spiritum, quia Filii proprius, ne
 sequatur, Filium proprium quidem Spiritus dici,
 tanquam qui consubstantialis Spiritui est. Cum
 vero dicis sanctum Cyrillum Salvatorem adducere
 magistrum dicentem Spiritum procedere ex Patre,
 sciendum est tibi, ut et in aliis insinuavimus, Do-
 minicam vocem sumi a sancto ad confirmandum
 Spiritum ex Patre esse quemadmodum locis in
 aliis ab ipso sancto Cyrillo, et ab aliis multis theo-
 logis Patribus aliæ Dominicæ dictiones, inter
 quas, et quæ asserit, Spiritum veritatis Spiritum
 sanctum esse, et quæ ex Filio illum accipere de-
 clarat, ad comprobandum ex Filio quoque eum-
 dem esse.

¹ Joan. xvi, 15.

« τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἄλλότριόν ἐστι τοῦ
 « Υἱοῦ. Πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦτο
 « αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος·
 « « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο εἶπον
 « ὑμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, »
 « Οὐκοῦν ἐδόξασε μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνεργῶν
 « τὰ παράδοξα, πλὴν ὡς Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ οὐκ
 « ἄλλοτρια δύναμις, καὶ κρείττων αὐτοῦ, καθὼς
 « νοεῖται Θεός. Οὐ δευσοφημήκαμεν τοίνυν εἰς
 « ἁγίους ἀγγέλους, οὐτε μὴν εἰς προφήτας, καθὼς
 « τετόλμηκεν εἰπεῖν ὁ μόνος, εἰδὼς τὸ κακηγορεῖν.
 « Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ σκοπὸς αὐτῷ τε καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν
 « τὸ διαίρειν εἰς δύο Χριστούς τὸν ἕνα, καὶ τὸν
 « μὲν δοξάζομενόν τε καὶ ἐνεργοῦμενον, τὸν δὲ
 « δοξάζοντά τε καὶ ἐνεργοῦντα λέγειν κατασκό-
 « πουσιν ἀτυνέτως πάντα λόγον εὐσεβῆ, καὶ
 « τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἀπιστιῶντα κακοδοξίης.
 « Καὶ γοῦν περὶ τοῦ μακαρίου Γαβριὴλ τὸν λόγον
 « ποιούμενος ὁ φιλαίτιος οὗτος, τὸν γὰρ κατὰ
 « σάρκα, φησὶ, Χριστὸν ἐκ Πνεύματος ἁγίου γε-
 « γενῆσθαι πρῶτος ἐκεῖνος, καὶ πρὸ τῆς διακρί-
 « σεως ἐκήρυξεν. Ἐτερος οὖν ἄρα ἐστὶ Χριστὸς
 « καὶ ἕτερος ἰδικῶς Χριστὸς ὁ κατὰ σάρκα, καὶ ἡ
 « πάλιν ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος. Πού τοίνυν ἡ ἐ-
 « νωσις, καὶ τί τὸ ἐνεῦθεν ὄψελος, εἰ δύο Χρι-
 « στοὶ ἰδικῶς καὶ ἀνὰ μέρος ἕκαστος νοεῖται καὶ
 « λέγεται ; Οὐκοῦν κἂν εἰ, τὸ τῆς εὐσεβείας προσω-
 « πείον ἑαυτοῦ περιπλάττοντες, ἕνα λέγωσι Χρι-
 « στὸν, δύο φρονούντες κατὰ ἀλθειαν, ἀκούευσαν
 « πρὸς ἡμῶν, Ἐως πότε χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφοτέρας
 « ταῖς ἰγνύαις ὑμῶν ; Ὅρθοδοξεῖν γὰρ ἄμεινον,
 « πιστὴν ἔχοντα τὴν ἀθέβηλον καὶ ἐρηρησμένην,
 « καὶ οὐκ ἀσυνέτοις σκάζουσιν λογισμοῖς. »

Ἐπιστασία.

« Σαφῆς πάνυ κἀνταῦθα ἡ τοῦ ἁγίου διδασκαλία
 « λέγει γὰρ καὶ πάλιν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ
 « Πατρὸς διδάσκαλον τοῦ τοιοῦτου δόγματος αὐτὸν
 « τὸν Σωτῆρα παράγων, ἴδιον δὲ εἶναι τοῦ Υἱοῦ καὶ
 « οὐκ ἄλλότριον, ὡς ὁμοούσιον. »

Ἀντιφῆσις.

Ἴδιον τοῦ Υἱοῦ λέγεις τὸ Πνεῦμα καὶ οὐκ ἄλλό-
 τριον, ὅτι ὁμοούσιον Υἱῷ. Ἐγὼ δὲ φημι ὁμοούσιον
 Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἴδιον Υἱοῦ, ἵνα μὴ ἀκολουθήσῃ καὶ
 τὸν ἴδον ἴδιον τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι, ὡς τῷ Πνεύ-
 ματι ὁμοούσιον. Ἐν δὲ τῷ λέγειν ὡς ὁ ἅγιος Κύ-
 ριλλος διδάσκαλον τὸν Σωτῆρα παράγει τοῦ τὸ
 Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς, εἰδέναι σε δεῖ
 καθὰ καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκειμεν ὡς ἡ Κυριακῆ φωνῆ
 τῷ ἁγίῳ παραλαμβάνεται εἰς μαρτυρίαν τοῦ εἶναι
 τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ὅσπερ οὖν ἐν ἄλλοις
 αὐτῷ τε τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ, καὶ πολλοῖς ἄλλοις τῶν
 θεολόγων Πατέρων αἱ ἄλλαι Κυριακαὶ φωναὶ, ἡ
 Πνεῦμα ἀληθείας δηλαδὴ λέγουσα τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν δηλοῦσα αὐτὸ,
 εἰς μαρτυρίαν παραλαμβάνονται τοῦ καὶ ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ εἶναι αὐτό.

τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Νεστορίον γ' ἐπιστολῆς. Α

18. «Ὅταν δὲ λέγῃ περὶ τοῦ Πνεύματος, «Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει,» νοοῦντες ὀρθῶς, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδοῦσά τῆς παρ' ἐτέρου φαμέν τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ Ἰῆν, τὴν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξαν ἔχειν ὅτι μὴδὲ κρείττον ὑπὲρ αὐτὸν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἐνδειξιν τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐχρητο τῷ ἰδίῳ Πνεύματι πρὸς μεγαλοουργίαν, ἐδοξάσθαι παρ' αὐτοῦ φησιν, ὡσπερ ἂν εἰ καὶ τις λέγῃ τῶν καθ' ἡμᾶς περὶ τῆς ἐνοῦσης ἰσχύος αὐτῷ τυχόν, ἢ γούν ἐπιστήμης τῆς ἐφ' ὅτι οὐκ ἐστι τὸ Πνεῦμα ἰδικῆ, καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ Ἰδέος, ἀλλ' οὖν, οὐκ ἀλλότριόν ἐστιν αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμαται, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Β Ἐπεργήσαν τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα καὶ διὰ χειρῶν τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὰ παράδοξα, μετὰ τὸ ἀνελεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὴν οὐρανὸν, ἐδόξασεν αὐτόν. Ἐπιστεύθη γὰρ ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶ. Πάλιν αὐτὸς ἐνεργῶν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔρασκεν ὅτι «Ἐκ τοῦ ἐμοῦ κηρύσσεται καὶ ἀναγγελεῖ ὁ μὲν.» Καὶ οὕτως φαμέν ὡς ἐκ μετοχῆς τὸ Πνεῦμά ἐστι, σοφόν τε καὶ δυνατόν παντέλειον γὰρ καὶ ἀπροσδέξ, ἐστι παντὸς ἀγαθοῦ. Ἐπεὶ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως καὶ σοφίας, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμά ἐστιν, αὐτόχρομα σοφία ἐστὶ καὶ δύναμις. »
lionem sapiens aut potens sit : est enim ille indignus : verum quia potentiae, et sapientiae quoque re ipsa potentia et sapientia est. »

Ἐπιστολίαι.

« Συνετῶς τῆς περικοπῆς ταύτης ἀκουε, καὶ μὴ θροεῖτω σε τὸ λέγειν τὸν ἅγιον ἐν ταύτῃ προχεῖσθαι τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς : ἀλλὰ τὰς ὅλας εὐθύς ἀναλογίζου τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς ἁγίου περικοπῆς, τὰς ἀνωτέρω καταστρωθείσας, καὶ εὐρίσκων ἐν ἐκείναις πάσαις, ἐκ τοῦ Πατρὸς μαρτυρουμένην τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπύρευσιν, τὴν δὲ δόσιν, ἢ τὴν χορηγίαν, ἢ τὴν ἀποστολήν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ὅσοι κἀνταῦθα τὴν πρόχυσιν ἀδιαστίχτως οὕτως θεῖσαν, ἄλλο τι παρὰ τὴν ἐκπύρευσιν, δόσιν τυχόν, ἢ ἀποστολήν, ἢ ἕτερον ὅμοιον. »

Ἀντίρρησις.

Ὁ ἅγιος ἐνταῦθα προχεῖσθαι λέγει τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Εἰ γούν, ὡς σὺ φησ, τὴν δόσιν τυχόν, ἢ τὴν ἀποστολήν ἐμφαίνει ἢ πρόχυσιν, τὸ ἐξ ἀμφοῖν προχόμενον ἐξ ἀμφοῖν διδόμενον, ἢ ἀποστελλόμενον ἔσται. Καὶ εἰ μὲν νοηθῆ τὸ Πνεῦμα διδόμενον ἢ ἀποστελλόμενον ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχον, τὸ ζητούμενον ἡμῖν ἐντεῦθεν συνίσταται, ὅπερ ἐστὶ τὸ τὴν ἐξ ἀμφοῖν δόσιν τε καὶ ἀποστολήν τῇ ἐξ ἀμφοῖν ὑπαρξεί τοῦ Πνεύματος ἀκολουθεῖν· εἰ δὲ ὡς ἀμφοῖν καὶ ἀποστελλόμενον νοηθῆ ἐξ ἀμφοῖν ὡς ὑπάρχον, οὐ μὲν ἐξ ἀμφοῖν, ἀλλὰ παρὰ τὰ τρία

Ejusdem ex epistola tertia ad Nestorium.

CII. « Cum de Spiritu sancto ait : « Ille me glorificabit », nisi errare velimus, Christum Dei Filium veluti gloriae, quae aliunde proficiscitur, indignum a Spiritu sancto glorificatum nequaquam dicemus. Siquidem Spiritus illius nequaquam illo melior, neque illo rursus sublimior est. Verum quod ad divinitatis suae significatio- nem suo subinde Spiritu in insignum operum perpetrato uteretur, ob id se ab illo glorificari profitebatur, perinde ac si quis nostrum de sua fortitudine, aut cujusvis rei scientia dicat : « Mea me virtus, aut scientia glorificabit. Nam et si Spiritus in propria persona subsistat, eatenusque in se ipso consideretur, quatenus Spiritus est et non Filius, non est tamen ab eo alienus : quandoquidem Spiritus veritatis nominatur. Christus autem veritas est ; sed et perinde quoque ab illo atque a Deo Patre profunditur. Cum itaque Domino nostro ad caelum assumpto Spiritus sanctus stupenda prodigia per sanctorum apostolorum manus ederet, tunc vere illum glorificavit. Creditum est enim quod Deus secundum naturam esset, per Spiritum suum illum denuo operari. Propterea quoque Dominus aiebat : « Quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis ». » Hoc tamen non ita accipiendum est, quasi Spiritus sanctus per quamdam participationem omnibus perfectus, nulliusque penitus Patris, hoc est Filii Spiritus est, hinc et ipse

Animadversio.

« Prudenter hanc pericopem intelligito, neque te turbet, cum in ea sanctus dicit profundi Spiritum a Filio, perinde atque a Deo Patre. Sed omnes statim ejusdem uniusque sancti pericopas in mentem revoca supra digestas, et cum in illis omnibus reperies Spiritus processionem ex Patre contestatam, dationem autem, vel suppeditationem, vel missionem et similia a Filio, intelligito hic quoque profusionem, sic absque ulla distinctione appositam aliud quidpiam ab ipsa processione innuere, dationem forte, aut missionem, aut aliud simile. »

Refutatio.

Sanctus hic astruit Spiritum profundi a Filio perinde atque a Deo Patre. Si itaque, ut tu ais, dationem forte, aut missionem profusio denotat, quod ex utroque profunditur, ex utroque datum, aut missum fuerit : et si Spiritus intelligatur datus, missus, aut datus ab utroque, tanquam ab utroque existens, quod quaerimus inde etiam comprobabitur, quod est, ex utroque dationem et missionem, ex utroque existentiam Spiritus sequi. Quod si datus et missus ab utroque intelligatur non tanquam ab utroque existens, praeter tribus hisce divinitatis personis alia quaeretur, ex qua

1 Joan. xvi, 14. 2 ibid.

Spiritus existat, quod impium est, et blasphemum.

Ejusdem ex interpretatione in sanctum Symbolum.

CIII. « Profunditur enim, nempe procedit veluti a fonte Deo et Patre, suppediatur vero creaturæ a per Filium. »

Animadversio.

« Compendio redditum est tibi superioris adnotationis testimonium per præsentem pericopem. Considerato enim hic sancti accuratam diligentiam: profusionem enim cum dixisset, eamque processionem esset interpretatus, ex Patre solo eam edocuit: suppeditationem vero Filio vindicavit. Quare profundi simpliciter sic positum a sancto in superiori pericope, aliud quidpiam indicat, et non processionem. »

Refutatio.

Tu quidem uti et supra diversam profusionis significationem comminisceris, unde colligis, aliud quidpiam dictionem notare, cum ex Patre dicitur Spiritus profundi, et aliud cum ex Filio. Verumtamen Alexandrinorum ac orbis lumen divinissimus Cyrillus in supra allata pericope, « profundi » dixit « a Filio Spiritum, perinde atque a Deo et Patre. » Et quemnam hoc fide digniorem testem conquiremus, in utriusque dictionis significatione nullo usquam modo variari? Quod si quia sanctus profundere Patri attribuit, suppeditare vero Filio in dicta pericope, propterea ex Patre quidem vis esse Spiritum, ex Filio vero nequaquam, jam tandem a te concedendum est, ex Filio illum existere, tanquam qui a Filio profunditur veluti a fonte, ex Patre vero cum minime existere, tanquam qui ab ipso creaturis suppediatur.

Ejusdem ex epistola ad Joannem Antiochenum de pace.

CIV. « Nullo autem modo patimur, ut ab aliquo fides illa, sive fidei Symbolum concutiatur, quod a sanctis quondam Patribus editum est. Neque enim aut nobis aut ulli omnino alteri, vel unam voculam ibi positam immutare, aut unam etiam syllabam præterire permittimus; memores ejus qui dixit: Ne transferas terminos antiquos, quos posuerunt Patres tui. Non enim ipsi locuti sunt, sed ipse Spiritus Dei ac Patris, qui procedit quidem ex ipso; nec ob id tamen secundum essentialitatem rationem, alienus est a Filio. »

Animadversio.

« Videas doctrinam clarissimam, Spiritum quidem ex Patre procedere; secundum vero essentialitatem rationem procedere esse Filii? Cum itaque locis in aliis inveneris scriptum, quod non ita facile perceptum est, ad clarissima hæc illa confero. »

Α ταῦτα πρόσωπα τῆς θεότητος ζητηθῆσεται ἂν, ἐξ οὗ ὑπάρχον ἔσται τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἀσεβὲς τε καὶ βλάσφημον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς εἰς τὸ ἅγιον Σύμβολον ἐρμηνείας.

PI'. « Προχέται μὲν γὰρ, ἤγουν ἐκπορεύεται, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, χορηγᾶται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ Υἱοῦ.

Ἐπιστοασία.

« Συντόμως ἀποδέδοται σοι ἡ τῆς ἀνωθεν παρασημείωσης μαρτυρία διὰ τῆς παρουσίας περιχοπῆς. Ὅρα γὰρ ἐνταῦθα τὴν τοῦ ἁγίου ἀκριβείαν πρόχυσιν γὰρ εἰπὼν καὶ ἐκπόρευσιν ταύτην ἐρμηνεύσας, ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ταύτην ἐλάξε τὴν δὲ χορηγίαν τῷ Υἱῷ ἀπένειμεν. Ὅσα ἐκ τῶν προχέσθαι, ψιλῶς οὕτω τεθὲν παρὰ τοῦ ἁγίου ἐν τῇ ἀνω περιχοπῇ, ἄλλο τι ἐνοήθη ταῦτο, καὶ οὐχὶ ἐκπόρευσις. »

Ἀντιρρήσις.

Σὺ μὲν, ὡς καὶ ἀνωτέρω, διαφορὴν τινὰ τῆς προχέσθαι λέξεως τὴν σημασίαν διδάσκεις, συνάγων ἐντεῦθεν ἄλλο μὲν τι σημαίνει τὴν λέξιν, ὅταν ἐκ Πατρὸς λέγηται προχέσθαι τὸ Πνεῦμα, ἄλλο δὲ τι σημαίνει, ὅταν ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγηται προχέσθαι αὐτό. ὁ δὲ τῶν Ἀλεξανδρέων καὶ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ Κύριλλος ὁ θεϊότατος ἐν τῇ προρρήσει περιχοπῇ « προχέσθαι » ἔφη « παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ἀμέλει καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Καὶ τίνα λοιπὸν ἀξιοπιστότερον ζητήσομεν μάρτυρα τοῦ ἀδιάφορον ἐπ' ἀμφοῖν εἶναι τὴν σημασίαν τῆς λέξεως; Εἰ δὲ ὅτι ὁ ἅγιος τὸ μὲν προχέται δέδωκε τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ χορηγᾶται τῷ Υἱῷ ἐν τῇ ἡδὴ ρηθείᾳ περιχοπῇ, διὰ τοῦτο ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς θέλεις εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ μὴ εἶναι αὐτό, ὦρα σοι καὶ ἐκ μὲν τοῦ Υἱοῦ λέγειν ὑπάρχειν αὐτό, ὡς προχόμενον παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀπὸ πηγῆς, ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς; μὴ λέγειν ὑπάρχειν αὐτό, ὡς τῇ κτίσει χορηγούμενον παρ' αὐτοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας ἐπιείρηνης ἐπιστολῆς.

PA'. « Κατ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι παρὰ τινος ἀνεχόμεθα τὴν ὀρισθείσαν πίστιν ἢ τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ὅσα μὴ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμείψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκείσε, ἢ μίαν γοῦν παραδῆναι συλλαβὴν, μνημονεύοντες τοῦ λέγοντος, Μὴ μεταίρειν ὄρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεύματος Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦ Υἱοῦ, κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. »

Ἐπιστοασία.

« Ὅρα σαφειστάτην διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι μὲν τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ἴδιον δὲ εἶναι κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον καὶ τοῦ Υἱοῦ; Ἐνθα τοίνυν εὐρήσεις ἀλλαχού δυσλήπτως τι γράφειν, πρὸς τὰ σαφῆ ταῦτα κάκεινα συμβέβηκε. »

Ἀντιρρήσις.

A

Ἐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα ἰδὸς ἄγιος κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅπερ ἡ σὴ ἐμφαίνει ἐπιστασία, ἴδιον δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτό, ἐπειδὴ ὁμοούσιόν ἐστι τῷ Υἱῷ. Ἡ γὰρ ἄν, ὡς καὶ πολλὰκις ἡμῖν ἐρρήθη, ἴδιος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος ἦν, ὅτι ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πνεύματι. Ἀλλὰ ἐκπορεύεσθαι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγει τὸ Πνεῦμα, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸ εἶναι δηλῶν, οὐκ ἀλλότριον δὲ διδάσκει καὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι αὐτό. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, λέγων, Ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ Ἀντιρρήτικῶν.

PE. « Ὡς ἀρρήτως μὲν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ χορηγείται τῇ κτίσει. »

Ἐπιστασία.

« Καὶ αὕτη ταῖς προλαβούσαις ὁμοίαι, ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν διδάσκουσα τὴν ἐκπόρευσιν, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὴν χορηγίαν τοῦ Πνεύματος. »

Ἀντιρρήσις.

Ἀληθῶς μὲν καὶ αὕτη ἡ περιχοπὴ διδάσκει τὴν ἐκπόρευσιν ἐκ Πατρὸς, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὴν χορηγίαν τοῦ Πνεύματος. Ἀλλ' ἐντεῦθεν ἐμφαίνει τὸ μὴ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτό. Ἴνα γὰρ μὴ τις ἀκούσας τῆς ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς μαρτυρίας φωνῆν, « Ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, » οἰήσαιο ἐκ μόνου αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἥτινι δόξη ἀκολουθεῖ καὶ τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα διηρημένον Υἱοῦ, παρὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀλλότριον Υἱοῦ, ὁ μὲν τῶν ἁγίων ἐκπορεύεται εἰπὼν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, παρ' αὐτοῦ ἐπάγει, « Ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦ Υἱοῦ. » ὁ δὲ ὡσαύτως τὸ, Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται εἰπὼν, προσεπιφέρει, « Ἔστι δὲ ἴδιον καὶ τοῦ Υἱοῦ, » ὡς καὶ ὁ ἄγιος οὗτος ἐνταῦθα προσέθηκε τῇ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσει καὶ τὸ « χορηγείται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ Υἱοῦ. » Ἀπερ' ἅπαντα ἐμφαίνει τὸ μὴ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτό. Εἰ γὰρ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἦν καὶ μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς, οὐδὲ δι' Υἱοῦ χορηγούμενον καὶ ἀποστελλόμενον ἦν, εἰ μὴ πως λειτουργικῶς τε καὶ ὑπηρετικῶς, ὅπερ ἀσεβές τε καὶ βλάσφημον.

PHILIPPI TOY AGIOY ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΥΣΣΗ.

Ἀπὸ τῆς Θεογνωσίας.

PC. Πνεῦμα δὲ τὸ τῆς πατρικῆς ἐκπορεύομενον ὑποστάσεως. Τοῦδ' ἕνεκα γὰρ καὶ Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λόγον στόματος εἰρήκαμεν, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσούσαν πιστώσῃται. »

Ἐπιστασία.

« Ἐπιστησὸν ἀκριδῶς, πῶς καὶ ὁ ὑψίνους οὗτος Ἐρηγόριος, τὰ αὐτὰ τοῖς λοιποῖς Πατρῶσι διδά-

Refutatio.

Cum non alienum a Filio sanctus Spiritum dicit, secundum essentiae rationem, non id indicat, quod tua Animadversio insinuat, proprium scilicet illum Filii esse, quandoquidem consubstantialis est Filio. Sic enim, ut saepius inculcatum est, proprius et Filii Spiritus esset, quia Spiritui consubstantialis est. Sed procedere quidem ait ex Patre Spiritum, ex Patris essentia illum esse significans, non alienum vero et a Filio docet, quod ex essentia illius est. Hoc enim innuit cum dicit: Non est enim alienum a Filio secundum essentiae rationem.

Ejusdem ex Antirrheticis adversus Julianum.

CV. « Ineffabiliter quidem Spiritus ex Patre procedit, per Filium vero creaturis suppeditatur. »

Animadversio.

« Et hæc quidem supra allatis pericopis haud dissimilis est, quæ ex Patre quidem processionem insinuat, per Filium vero Spiritus suppeditationem. »

Refutatio.

Vere quidem hæc quoque pericope ex Patre processionem, per Filium vero Spiritus suppeditationem insinuat. Sed hinc ostendit non ex solo Patre illum esse. Ne enim quispiam audiens evangelici testimonii vocem, « Spiritus qui a Patre procedit, » suspicaretur ex solo Patre Spiritum esse, cujus opinionis comes est et illa, Spiritum esse divisum a Filio, et consequenter alienum a Filio, ex Patribus nonnemo, cum dixisset, ex Patre Spiritum procedere, statim subintulit, « est vero non alienus a Filio: » alius cum dixisset similiter, ex Patre Spiritum procedere, adnexuit, « est vero proprius Filii. » Sed sanctus hic processionem ex Patre superaddidit, « et suppeditatur creaturis per Filium. » Quæ omnia plane ostendunt eum non ex solo Patre. Etenim si esset ex solo Patre, et non ex Filio naturaliter et essentialiter, neque per Filium creaturis suppeditaretur et mitteretur, nisi tantum modo servili et ministeriali, quod impium ac blasphemum fuerit.

D

DICTA GREGORII NYSSENI.

Ex libro, cui Theognosia nomen est.

CVI. « Spiritus ex paterna hypostasi procedens. Hanc etiam ob causam et Spiritum oris, non autem Verbum oris David appellavit, ut produci facultatem Patri soli confirmaret. »

Animadversio.

« Attente mentem figito considera quomodo et sublimi mente hic Gregorius eadem cum aliis

⁶ Joan. xiv, 26.

« Patribus docens, soli Patri palam, manifesteque, A
« Spiritus processionem ascribit. »

Refutatio.

Huic animadversioni nihil de nostris contra
opponemus, sed quæ alius ante hæc nostram æta-
tem, corruptione dictionis in hac pericope optime
observata, evulgavit. Nyssenorum enim lumen
Gregorius cum sibi proposuisset ostendere Spi-
ritum secundum suam hypostaticam proprietatem
procedere, ita digessit orationem : Hanc enim ob
causam et spiritum oris, et non verbum oris David
appellavit, ut procedendi proprietatem Spiritui soli
inhærentem astrueret. Qui vero omnia invertunt,
cum dictionem Spiritus tribus elementis exarant, B
abbreviatamque comperissent, πρὶ, parique modo
dictionem Patris, πρὶ, mediam litteram immutan-
tes, namque v in ρ immutatio facilis est, eos qui
non considerate, sed quasi aliud agentes Scriptu-
ras percurrunt, sefellertunt, adaptantes Patri, quod
erat Spiritus proprium. Quare inquirendum est, si
necessario dictum hoc ita efferendum est. Namque
esto, dixisset David et verbum oris Verbum, uti
et spiritum oris Spiritum dixerat : num propterea et
hanc processionis proprietatem ascripturus, et alteri
cum Patre communem facturus erat ? Et quæ neces-
sitas rationis hoc urget ? Sed si dixit verbum oris esse
Verbum, quemadmodum dixerat, Spiritum esse spi-
ritum oris, prorsus processionis proprietatem et
Verbo et Spiritui communicaturus erat. Namque
cum verba oris procedentia nuncupentur : « Quæ »
enim « procedunt, » ait, « per labia mea non irri-
tato, » si spiritum oris Spiritum, et verbum oris
Verbum David dixisset, prorsus necessario proces-
sionis proprietas utriusque deberet esse communis.
Hoc sanctus cum amoliri conaretur, ad demon-
strandum procedendi proprietatem soli inesse Spi-
ritui, assumpsit, Davidem non dixisse, Et verbum
oris. Quæ cum ita vere se habeant, hinc colligere
licet, quantum ecclesiasticam pacem propriæ
sententiæ amatorum hominum pertinacia læ-
serit. Illud præterea notato, pro eo quod dicendum
erat, dixit, qui dictionem vulneraverat, diximus
scripsit, consideratoque, constructionis seriem in-
versam, cum dicat : diximus ut astrueret, vel con-
firmaret.

Ejusdem ex eodem libro.

CVII. « Ut dicens, Verbum, Filii uti ex intellectu
« Dei et Patris prorsus ab omni passione liberam,
« et ineffabilem generationem exciperemus : dicens
« vero, spiritum oris, sanctificantem, et essentia-
« lem potentiam, ac vitæ datricem Spiritus hypo-
« stasim intelligeremus, procedendi proprietatis
« nomine designatam. »

Animadversio.

« Hic quoque licet forte perobscure, Patri rursus
« Spiritus processionem attribuit uti et Filii gene-
« rationem. »

« σκων, μόνῃ καὶ οὗτος τῷ Πατρὶ σαφῶς καὶ ἀρι-
« δήλως τὴν τοῦ Πνεύματος ἀπονέμει ἐκπόρευσιν. »

Ἀντιρρήσις.

Ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστάσει γενόμενοι οὐδὲν πρὸς
ἀντιρρήσιν ταύτης οἰκεῖον ἐροῦμεν, ἀλλ' ἄπερ ἑτερός
τις εἰρήκει τῶν πρὸ ἡμῶν, τὴν παραφθορὰν τῆς ἐν
τῇ περικοπῇ ταύτῃ λέξεως· κάλλιστα ἐξετάσας. Ὁ
μὲν γὰρ τῶν Νυσσαίων φωστὴρ, παραστήσει θέλον
τὸ Πνεῦμα μόνον εἶναι ἐκπορευτὸν κατὰ τὴν ὑποστα-
τικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα, οὕτω τὸν λόγον προήγαγε·
Τοῦδ' ἕνεκα γὰρ καὶ Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ
καὶ λόγον στόματος εἰρηκεν ὁ Δαυὶδ, ἵνα τὴν ἐκπο-
ρευτικὴν ἰδιότητα τῷ Πνεύματι μόνῃ προσούσας
πιστώσῃται. Οἱ δὲ πάντα διαστρεβλοῦντες τὴν Πνεύ-
ματι λέξιν τρισὶ στοιχείοις· εὐρόντες διαχαρτο-
μένην συγκαπητικῶς, κατὰ ταυτὰ δὲ καὶ τὴν Πατρὶ
λέξιν, τὸ μέσον στοιχεῖον μεταποιήσαντές τε καὶ
παραφθείραντες, καὶ γὰρ ἡ τοῦ ν πρὸς τὸ ρ μετα-
ποίησις εὐχερής, τοὺς μὴ ἐπισκευμένους, ἀλλὰ πα-
ροδικῶς τὰς Γραφὰς ἐπιόντας ἠπάτησαν, τὸ τοῦ
Πνεύματος ἴδιον τῷ Πατρὶ προσαρμόσαντες. Ζητη-
τέον οὐκοῦν εἴπερ ἀνάγκη τινὰ ὁ λόγος· ἔχει οὕτω
προάγεσθαι. Ἔστω γὰρ εἰπεῖν τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν
λόγον στόματος Λόγον, ὥσπερ οὖν καὶ τὸ πνεῦμα
στόματος εἰρηκε Πνεῦμα· ἄρ' ἐμελλε διὰ τοῦτο τὴν
τοιαύτην ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα καὶ τινὶ μετὰ τοῦ
Πατρὸς ἐτέρῳ κοινώσασθαι ; Καὶ ποῖαν ἔχει τὴν
ἀνάγκη ὁ λόγος ; Ἄλλ' εἰν εἶπε λόγον στόματος
εἶναι τὸν Λόγον, ὥσπερ οὖν καὶ Πνεῦμα στόματος
εἶπε τὸ Πνεῦμα, πάντως τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα
καὶ τῷ λόγῳ καὶ τῷ Πνεύματι κοινώσασθαι ἐμελλε·
καὶ γὰρ ἐπεὶ τὰ τοῦ στόματος ῥήματα ἐκπορευόμενα
λέγεται. « Τὰ γὰρ ἐκπορευόμενα, » φησὶ, « διὰ
τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω, » εἰάν τὸ Πνεῦμα
στόματος Πνεῦμα, καὶ τὸν λόγον στόματος Λόγον
εἰρηκεν ὁ Δαυὶδ, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκη ἡ ἐκπορευ-
τικὴ ἰδιότης ἐμελλεν ἀμφοτέροις κοινώσασθαι. Τοῦτο
γούν ὁ ἅγιος ἀναίρων, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ τὴν ἐκπο-
ρευτικὴν ἰδιότητα μόνῃ προσεῖναι τῷ Πνεύματι,
παρέλαβε τὸ μὴ εἰπεῖν τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν λόγον στό-
ματος Λόγον. Οὕτω γούν τῆς ἀληθείας ἔχουσης, συν-
ιδεῖν ἐντεῦθεν ἔστιν, ὅποσα τὴν ἐκκλησιαστικὴν
εἰρήνην ἡ τῶν ἰδιορρύθμων ἀνδρῶν ἐλυμήνατο πει-
σμονή. Σημειῶσαι δὲ καὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, εἰρη-
κεν ὁ Δαυὶδ, εἰρήκαμεν, εἶπεν ὁ παραφθείρας τὴν
ῥῆσιν, καὶ σκόπει καὶ τ' τῆς συντάξεως ἀνακλύου-
θον. Λέγει γάρ· εἰρήκαμεν, ἵνα πιστώσῃται.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

PZ. « Ἴνα διὰ μὲν τοῦ Λόγον εἰπεῖν τὴν ὡς ἐκ
« τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀπαθεστάτην καὶ ἀρῆτον
« τοῦ Υἱοῦ παραδεχόμεθα γέννησιν, διὰ δὲ τοῦ εἰ-
« ρηκεῖναι Πνεῦμα στόματος τὴν ἀγιαστικὴν καὶ οὐ-
« σιώδη δύναμιν καὶ ζωαρχικὴν τοῦ Πνεύματος
« ὑπόστασιν ὑπολάθωμεν, τῷ ἐκπορευτικῆς ἰδιότη-
« το ; ὀνόματι δηλονότι χαρακτηριζομένην »

Ἐπιστάσις.

« Κάνταῦθα, κἀν ἀσαφῶς τάχα, τέως τῷ Πατρὶ
« καὶ πάλιν ἀποκληροῖ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύμα-
« το ; ὡς καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. »

Ἀντίρρησις.

Καὶ πάνυ σαφῶς ἡ βηθεῖσα περικοπή τὴν παραφθορὰν τῆς προηγησαμένης διαλευκαίνει. Ὅρα γὰρ εἶναι τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν τῷ τῆς ἐκπορευτικῆς ιδιότητος ὀνόματι ἔφη χαρακτηριζομένην. Ἄλλὰ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ Ἀναστάσιος ἐν 15^ῳ κεφαλαίῳ τῆς αὐτοῦ βιβλίου τῆς Ὁδηγοῦ κεκλημένης οὕτω φησὶν· «Ὁὐ γὰρ τὸ ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς πρόσωπον ἐσαρκώθη, οὔτε μὴν ἡ ἐκπορευτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπόστασις.» Ἐχει δέ τι καὶ ἄλλο γλαφυρὸν ἢ περικοπή, καὶ ὁ τῇ τοιαύτῃ γλαφυρότητι ἐμβαδύνας, οὐκ οἶδα πῶς ἀν ἀπαρνήσεται μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Αὐτὴν γὰρ τὴν ἁγιαστικὴν καὶ οὐσιώδη δύναμιν καὶ ζωαρχικὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν ὁ ἅγιος δηλοῦσθαι παρίστησι διὰ τοῦ τῶν ἀποστόλων εἰρηκεῖναι· «Πνεῦμα στόματος.» Ἐπερὶ γούτων ὁ μὲν Υἱὸς ἐστὶ κατὰ τὰς τῶν Πατέρων γραφὰς τὸ τοῦ Πατρὸς στόμα, τὸ δὲ τοῦ στόματος πνεῦμα ἡ τοῦ πνεύματος ζωαρχικὴ καὶ οὐσιώδης ἐστὶν ὑπόστασις, πῶς ἀν μὴ εἴη τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ στόματος καὶ ἐκ στόματος τοῦ Πατρὸς; Ἐπεὶ μάλιστα καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐκπαρεύσθαι αὐτὸν ἔφη ἐκ στόματος τοῦ Πατρὸς.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγου κατὰ Μακεδονιανῶν.

PH. «Ἡμῶν γὰρ συντετάχθαι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογούντων, ὡς μηδεμίαν εἶναι παραλλαγὴν ἐν μηδενὶ τῶν περὶ τὴν θεῖαν φύσιν νοουμένων τε καὶ ὀνομαζομένων ἐκ τῆς τοῦ καθ' ὑπόστασιν ἰδιαζόντως, θεωρεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ, καθὼς γέγραπται· οὔτε κατὰ τὸ ἀγέννητον τῷ Πατρὶ, οὔτε κατὰ τὸ ὁμογενὲς τῷ Υἱῷ συναναχόμενον, ἀλλὰ τισὶν ἑξαιρέτοις ἰδιώμασιν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, καθάπερ ἔφη, τὸ συνημμένον καὶ ἀπαράλλακτον ἔχειν ὁμοιοσύνην, οἱ ὑπεναντίοι φασὶν ἀπεξενῶσθαι αὐτὸ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα οἷον φυσικῆς κοινωνίας.»

Ἐπιστολίαι.

«Νόμι κανταῦθα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐν πολλαῖς τῶν προλαθουσῶν περικοπῶν ἐπεσημειωσάμεθα, καὶ πρόσθετος τῇ τοῦ ἁγίου ἀκριθείᾳ, πῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκ πρόθεσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ταύτην παρεσιώπησεν.»

Ἀντίρρησις.

Τὸ παρασιωπηθῆναι τὴν ἐκ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω περὶ πολλοῦ ποιῆ ὡσπερ ἐάν οὐκ ἦν ἡ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μνηστικὴ τῆς γραφῆς.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PH. «Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἐστὶν εὐλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλαττώσεως τινος τῆς; κατὰ φύσιν πρᾶξις ἀλλοτρίως σημαίνει εἶναι; ὡσπερ ἀν εἴ τις ἐν

¹ Psal. xxxiii, 6.

Refutatio.

Apertissime hæc pericope præcedentis corruptionem manifestat. Namque advertito Spiritus hypostasim eum dixisse, procedendi proprietatis nomine designari. Sic etiam sanctus Pater noster Anastasius decimo sexto capite sui libri, Hodegi dicti, ait: «Neque enim ingenta Patris persona carnem assumpsit, neque quæ procedit Spiritus hypostasis.» Continet vero in se hæc pericope, quod a nemine in controversiam vertitur, et qui in simile dictum adeo scitum mentem attentius fixerit, nescio qua ratione ille Spiritum etiam ex Filio denegaverit. Ipsam enim sanctificantem, et essentialem potentiam, et vitæ auctricem Spiritus hypostasim sanctus insinuari probat, quod David dixit, « Spiritum oris ». Si itaque Filius est, ut Patres scriptis tradunt, Patris os, oris vero spiritus, spiritus vitæ auctrix et essentialis est hypostasis, qua ratione non erit Spiritus per Filium et ex Filio veluti per os, et ex ore Patris? Et potissimum cum magnus Basilius asserat, illum procedere ex ore Patris.

Ejusdem ex oratione de Spiritu sancto contra Macedonianos.

CVIII. « Nobis vero una cum Patre et Filio collocari Spiritum sanctum profitentibus, ita ut nulla sit differentia in iis, quæ de divina natura concipiuntur, et dicuntur, ea si excipias, quæ propria hypostasis sunt, et de eo considerantur; illum nempe ex Deo et Christo esse, ut scriptum est; neque secundum ingeni rationem cum Patre, neque secundum geniti cum Filio confusum: sed quibusdam propriis suis proprietatibus ex se ipso consideratum, sed in omnibus aliis, ut dixi, conjunctum, et in nullo naturam differentem possidere contentibus, qui contrariam sententiam sectantur a naturali erga Patrem communioue alienum esse contendunt.»

Animadversio.

« Considera hic etiam illud ex Patre, uti in multis suprascriptis pericopis animadvertimus, et attendito sancti diligentiam accuratam, quomodo de Deo loquens, præpositionem ex apposuit; cum de Filio sermonem haberet, illam præterit.»

Refutatio.

Magni momenti esse ducis, cum de Filio sermo esset, præpositionem ex silentio præteritam fuisse. Quasi vero præpositio ex de Filio scriptis Patrum innumeris non insinuaretur.

Ejusdem ex eadem.

CIX. « Quæ enim secundum bonum operantur, nullam immutationem, aut immutationem admittunt, et quomodo rationi consentaneum fuerit in illis, ordinem, qui ex numero oritur immutationis alicujus, aut secundum naturam immutationis si-

« gnum esse existimare? Quomodum si quis in
 « tribus lampadibus subdivisam flammam conspi-
 « ciens; causam vero tertii luminis supponamus
 « esse primam flammam, ex communicatione cum
 « medio extremum inflammantem, postmodum as-
 « tructet in prima flamma abundare calorem; in
 « ea vero, quæ subsequitur, immutari, et paulatim
 « imminui; tertiam nec ignem amplius censendam
 « esse, licet æqua ratione adurat, et splendeat,
 « omniaque ignis operetur. »

Animadversio.

« Audisne, causam tantummodo primam lampa-
 « dem? Id enim sanctus subindicavit, cum addidit
 « per medium. Colligo itaque prudenter, quod inde
 « exoritur. »

Refutatio.

Si prudenter, quod ex jam apposita pericope
 oritur, colligere voluisses, nunquam asseruisses
 solam primam lampadem causam subindicari, ex
 eo, quod sanctus dixit, per medium, sed fassus
 fuisses, Spiritum ex Patre per Filium esse, quem-
 admodum tertium lumen per secundum ex prima
 flamma.

Ejusdem ex eadem.

CX. « Spiritus sanctus omnia in omnibus ope-
 « ratur, ut sibi placuerit, causa, principalis, rec-
 « tus, justus, verus, profunda Dei perscrutans, ex
 « Patre procedens, ex Filio accipiens. »

Animadversio.

« Attendito, ex quonam est Spiritus processio, et
 « ex quo acceptio, et quomodo magnus iste miulme
 « diversa ab aliis sanctis Patribus insinuat. Nam-
 « que cum illi dixissent, Salvatorem datorem Spi-
 « ritus, concorditer et ipse, ex eodem Spiritum
 « accipi docet. Dationi siquidem omnino acceptio-
 « nem succedere didicimus. »

Refutatio.

Verum attendito tu, quomodo ex Patre processio
 et ex Filio acceptio idem significant, Spiritum scilicet
 esse ex utroque ut magnus Epiphanius tes-
 tatur, cum dicit. « Quod si Christus ex Patre cre-
 ditur, Deus ex Deo. Et Spiritus ex Christo, sive ab
 utroque, ut Christus ait; « Qui a Patre procedit, »
 et, « Hic ex meo accipiet. »

Ejusdem ex primo contra Eunomium Antirrhethico.

CXI. « Patri secundum quod increatus est con-
 « jungitur, rursusque ab eo, quod uti ille Pater non
 « est, separatur: conjungitur et Filio secundum
 « quod increatus est, et quod causam existentie
 « ex omnium Deo habeat: sejungitur rursus pro-
 « prietate, quod non tanquam unigenitus ex Patre
 « substitit, et quod per ipsum Filium apparuit:
 « rursus cum creatura per Filium substitisset,
 « ne eum ea communionem Spiritus habere existi-

* Joan. xv, 26; xvi, 14.

« τρισὶ λαμπάσι διηρημένην βλέπων τὴν φλόγα,
 « αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτός ὑποθώμεθα εἶναι τὴν
 « πρώτην φλόγα, ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ
 « ἄκρον ἐξάψασαν, ἔπειτα κατασκευάζει πλεονάζειν
 « ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ δὲ ἐφεξῆς
 « ὑποθεθῆκεναι, καὶ πρὸς τὸ ἑλαττων ἔχειν τὴν πα-
 « ραλλαγὴν τὴν τρίτην μὴδὲ πῦρ εἶτι λέγεσθαι, καὶ
 « παραπλησίως καίη καὶ φαίνῃ καὶ πάντα τὰ τοῦ
 « πυρὸς ἐργάζηται. »

Ἐπιστοασία.

« Ακουεῖς αἰτίαν μόνην τὴν πρώτην λαμπάδα;
 « Τοῦτο γὰρ ὁ ἅγιος ὑποσήμανεν ἐκ τοῦ εἰπεῖν,
 « διὰ τοῦ μέσου. Συλλογίζου γοῦν νουνεχῶς τὸ
 « ἐνταῦθεν ἀναφαινόμενον. »

B

Ἀντιρρήσις.

Ἐάν νουνεχῶς τὴ ἐκ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς
 ἀναφαινόμενον συλλογίζεσθαι ἤθελες, οὐκ ἂν εἰρή-
 κεις μόνην τὴν πρώτην λαμπάδα αἰτίαν ὑποση-
 μαίνεσθαι ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν ἅγιον, διὰ τοῦ μέσου,
 ἀλλ' ὠμολόγησας ἂν τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐκ
 τοῦ Πατρὸς εἶναι, ὡς τὸ τρίτον φῶς διὰ τοῦ μέσου
 ἐκ τῆς πρώτης, φλογός.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PP. « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάντα ἐν πᾶσι
 « ἐνεργεῖ, καθὼς βούλεται, αἰτιον, ἡγεμονικόν,
 « εὐθές, δίκαιον, ἀληθινόν, τὰ βάθη ἔρευνῶν τοῦ
 « Θεοῦ, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 « λαμβάνον. »

Ἐπιστοασία.

« Πρόσχετος ἐκ τίνος ἢ τοῦ Πνεύματος, ἐκπόρευσις,
 « καὶ ἐκ τίνος ἢ λήψις, καὶ πῶς σύμφωνα τοῖς
 « προγραφείοις θελοῖς Πατράσι, καὶ ὁ μέγας οὗτος
 « διδάσκει. Δοτῆρα γὰρ ἐκείνων εἰπόντων τοῦ Πνεύ-
 « ματος τὸν Σωτῆρα, συμφωνῶς καὶ οὗτος ἐξ αὐτοῦ
 « τὸ Πνεῦμα διδάσκει λαμβάνεσθαι. Τῇ γὰρ δόξει,
 « καὶ τὴν λῆψιν πάντως ἐπομένην ἐμάθομεν. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄλλα πρόσχετος καὶ ὁπως ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπέ-
 ρυσις καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λήψις σημαίνουσι τὸ αὐτὸ,
 τὴ τὸ Πνεῦμα εἶναι δηλαδὴ ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ἡ μέγας
 Ἐπιφάνιος μαρτυρεῖ ἐν οἷς λέγει· Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ
 τοῦ Πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φη-
 σιν ὁ Χριστὸς, Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται
 καὶ, Ὁυτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. »

D

Τοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν.

PIA. « Τῷ γὰρ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτό-
 « μενον, πάλιν αὐτοῦ, τῷ μὴ Πατὴρ εἶναι καθάπερ
 « ἐκεῖνος, διαχωρίζεται, τῇ δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ
 « τὸ ἄκτιστον συναρξία, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς
 « ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἔχειν, ἀφίσταται
 « πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μῆτε μονογενῶς ἐκ τοῦ
 « Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ
 « πεφηνέναι. Πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογε-
 « νους ὑποστάτης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα τὸ

« Πνεῦμα νομισθῆ πρὸς ταύτην ἔχειν, ἐκ τοῦ διὰ Α
 « τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀναλ-
 « λωίωτῳ, καὶ ἀπροσδοκῆ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος,
 « διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. »

Ἐπιστοσία.

« Ἐπίστησον ἀκριβῶς, κατὰ τί τὸ Πνεῦμα συνό-
 « πεται τῷ Υἱῷ, καὶ κατὰ τί τοῦτου ἀφίσταται.
 « καὶ ὅτι συναπτόμενον τούτῳ κατὰ τε τὸ ἀκτίστον,
 « καὶ τὸ τὸν αὐτὸν τούτῳ καὶ ἓνα ἔχειν τῆς ὑπάρ-
 « ξεως αἰτιον ἀφίσταται κατὰ τε τὸ μὴ γεννηθῆναι
 « ὡς οὗτος, καὶ τὸ μὴ ἐξ αὐτοῦ δι' αὐτοῦ δὲ πεφη-
 « νέναι. Μεγάλη δὲ πάντως ἡ τοῦ ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸ
 « δι' αὐτοῦ διαφορὰ. »

Ἀντιφρήσις.

Χάρις σοι, ὅτι διωμολόγησας ἰδιότητα τοῦ Πνεύ-
 « ματος εἶναι τὸ μὴ γεννηθῆναι, ὡς ὁ Υἱός, καὶ διὰ τοῦ
 « Υἱοῦ πεφηνέναι αὐτό. Αὕτη γὰρ ἡ ὁμολογία, παρί-
 « στην ἐναργῶς μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς
 « μόνου· ἦν γὰρ ἂν γεννητὸς Υἱός, καὶ αὐτό. Τὸ δὲ
 « ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ πεφηνός, ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ἐξ ἐνός
 « ἔστι πάντως Θεοῦ. »

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PIB. « Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀκτίστῳ φύσει νοεῖται τὰ
 « θαυμαστὰ πράγματά τε καὶ ὀνόματα, ὁ Πατὴρ
 « ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πῶς ἔσται δυνατόν
 « ὅπερ ἐπὶ τῶν κάτω περιεργαζομένη καὶ πολυπραγ-
 « μονούσα καταλαμβάνει ἡ ἐνοια, ἕτερον ἑτέρου συγ-
 « κριτικῶς ὑπεριθαίσα, διὰ τινος χρονικοῦ δια-
 « στήματος, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου καὶ προ-
 « αἰωνίου νομίζειν οὐσίας εἶναι, ἐν ἧ Πατὴρ μὲν
 « ἡ Πατὴρ ἄναρχος καὶ ἀγέννητος καὶ ἀεὶ Πατὴρ
 « νοεῖται, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀδιαστά-
 « τως ὁ μονογενὴς Υἱός τῷ Πατρὶ συνεκτινοεῖται. Δι'
 « αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρὶν τι κενόν τε καὶ ἀνο-
 « κώστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθὺς
 « τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμ-
 « βάνεται, οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὑπαρξιν μετὰ
 « τὸν Υἱόν· ὥστε ποτὲ τὸν μονογενῆ δίχα τοῦ
 « Πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ
 « τῶν ὅλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι,
 « ὅθεν καὶ τὸ μονογενές ἔστι φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀλη-
 « θινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν. »

Ἐπιστοσία.

« Τὴν αὐτὴν κἀναυθὰ βέχου διδασκαλίαν, αἰτιον
 « μὲν καὶ ἀμφοτέρων τοῦ τε Υἱοῦ καὶ Πνεύματος
 « τὸν Πατέρα κηρύττουσαν, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ μὲν,
 « οὐ μὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκλάμψαν τὸ
 « Πνεῦμα δοξάζουσαν. »

Ἀντιφρήσις.

Αἰτιον μὲν ἀμφοτέρων κἀναυθὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
 « Πνεύματος τὸν Πατέρα ἡ βῆθεῖσα κηρύττει περι-
 « κοπῇ, πλὴν ἀλλὰ διάφορον αἰτιον, τῷ μὲν Υἱοῦ κατὰ
 « τὸ προσεχές, τοῦ δὲ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ
 « ἡ τοιαύτη διαφορὰ τὸ μὲν τῶν αἰτιατῶν ἐκ μόνου
 « εἰκνυσι τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοῖν. Εἰ γὰρ ἐκ
 « μόνου ἦσαν ἄμφω τὰ αἰτιατὰ, οὐδὲ διαφόρῳ ἂν
 « τρέπων ἦν αἰτιον τὸ αἰτιον.

« maretur, quod per Filium appareat, immutabili-
 « tate, firmitate, ac bonitatis, quæ extranea sit,
 « nulla indigentia a creatura Spiritus secerni-
 « tur. »

Animadversio.

« Accurate animadvertito, secundum quid Spi-
 « ritus conjungatur Deo, et secundum quid secer-
 « natur : et conjungitur quidem illi secundum in-
 « creatum, et eundem unam cum alio habere suæ
 « existentiae causam. Secernitur porro, quod non
 « sit genitus ut ille, et quod non ex ipso sed per
 « ipsum apparuerit. Magnum vero discrimen est
 « inter hæc duo ex ipso, et per ipsum. »

Refutatio.

« Gratiae quidem tibi habendæ sunt, quod fassus
 « es, Spiritus proprietatem esse, non esse genitum
 « uti est Filius, et per Filium apparere. Hæc enim
 « assertio aperte ostendit, Spiritum non esse ex Patre
 « solo, esset enim et ipse generatus Filius. Quod vero
 « ex Patre per Filium apparet, ex utroque veluti ex
 « uno est omnino Deo.

Ex eodem.

CXII. « Si itaque in increata natura intelliguntur
 « res admirabiles et nomina Pater, Filius et Spiri-
 « tus sanctus, quomodo fieri potest, ut quæ de his
 « inferioribus curiose perscrutans, et exquirens
 « meus intelligit, aliud cum alio conferens, illique
 « præponens propter aliquod temporis intervallum,
 « de increata, et quæ ante sæcula fuit natura con-
 « cipiet, in qua est Pater absque principio, et in-
 « genitus, et semper intelligitur esse Pater, ex
 « eodem vero continue absque ulla segregatione
 « unigenitus Filius una cum Patre intelligitur.
 « per ipsum et cum ipso antequam inane et absque
 « ulla subsistentia intellectio intermediet, statim
 « Spiritus sanctus conjuncte concipitur, non post
 « Filium secundum existentiam posterior tem-
 « pore. Ut aliquo tempore Unigenitus ante Spiri-
 « tum præintelligatur. Sed ex rerum omnium
 « causa Deo et ipse principium sui habens, unde
 « et unigenitum lumen est, qui per verum lumen
 « eluxit. »

Animadversio.

« Eamdem hic quoque accipite doctrinam, cau-
 « sam utriusque Filii nempe et Spiritus Patrem hic
 « evulgat : et ex Deo, non ex Filio, sed per Filium
 « Spiritum eluxisse insinuat. »

Refutatio.

« Causam utique utriusque Filii nempe et Spiri-
 « tus apposita pericope Patrem prædicat, sed alio
 « atque alio modo, Filii ob continuitatem, Spiritus
 « per Filium. Et hoc discrimen causatorum alterum
 « ex solo Patre insinuat, alterum ex utroque. Etenim
 « si ambo causata ex solo Patre essent, causa non
 « esset diverso modo causa.

Ex eodem.

CXIII. « Non oportet imagini servientes præbere calumniatoribus ansam in exempli imbecillitate. « Non radium ex sole intelligemus, sed ex ingenito sole alium solem, Filium scilicet simul prima intellectione per generationem una cum ipso effulgentem, eidemque per omnia æqualem pulchritudine, virtute, splendore, magnitudine, claritate, et uno verbo omnibus quæ soli inesse cernuntur: et rursus aliud simile lumen Spiritum eodem modo, non temporis aliquo intervallum a genito lumine dissectum; sed per illud splendens, ac hypostaseos causam habens ex primo illo ac exemplari lumine. »

Animadversio.

« Agnoscis ne hanc eandem pericopem eadem ipsa docere, quæ et antea posita docuit, per Filium quidem elucere Spiritum, ex primo lumine Patre scilicet causam habere decernens? »

Refutatio.

Vere jam adducta pericope, ex primo lumine, Patre scilicet, Spiritum causam sui habere decernit, verumtamen per Filium, non ex solo Patre ipsum esse manifestat.

Ex oratione ad Ablatum.

CXIV. « Nam hoc quidem continenter et sine medio ex primo est: hoc vero per id, quod immediate, et continenter est ex primo. »

Animadversio.

« Diligenter hanc pericopem percurrens considerans, ex dictionibus in ea positis nihil aliud, quam non ex Filio esse Spiritum sanctum docere, continenter ex Patre Filium dicens, per ipsum autem Spiritum ex Patre. Nihil enim aliud significare mihi videtur, hoc quidem continenter ex primo, quam non ex continente esse. »

Refutatio.

Significat quidem præsens pericope, non esse ex continente Spiritum; sed quia ipse non est ex continente, veluti ex prima causa et principio. Verumtamen per continentem ex primo ipsum esse declarans, manifeste ostendit, non ex solo primo ipsum esse.

Ejusdem ex laudatione in protomartyrem Stephanum.

CXV. « Stephanus autem, cum esset plenus Spiritu sancto, vidit gloriam Dei, et unigenitum Dei Filium. Non enim fieri potest, ut inquit Propheta, ut lumen videatur, nisi in lumine conspiciatur: « In lumine enim, inquit, tuo videbimus lumen. » Si igitur non nisi per lumen fieri luminis contemplatio potest, quomodo si quis extra radios versetur, solem contueri potest? Quoniam igitur in lumine Patris, hoc est in Spiritu sancto illinc procedente unigenitum conspi-

* Psal. xxxv, 10

A

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PIΓ'. « Οὐ γὰρ ἀνάγκη πάση τῇ εἰκόνι δουλεύειν. « οὐκ ἀνάγκη τὸ εἶδος λαθῆν ἐν τῇ τοῦ ὑποδείγματος ἀτονίᾳ. Οὐχὶ ἀκτῖνα ἐξ ἡλίου νοήσομεν, ἀλλ' ἐξ ἀγενήτου ἡλίου ἄλλον ἡλιον, ὁμοῦ τῇ πρώτῃ ἐπινοίᾳ γεννητῶς συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα κάλλει, δυνάμει, λαμπρηδόνι, μεγέθει, φαιδρότητι, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς περὶ τὸν ἡλιον θεωρουμένοις, καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός. »

Ἐπιστοσία.

B « Συνίης πῶς καὶ ἡ παρούσα περικοπή, τὰ αὐτὰ τῇ προλαβούσῃ διδάσκει σε, διὰ τοῦ Υἱοῦ μὲν ἐκλάμπειν τὸ Πνεῦμα, ἐκ δὲ τοῦ πρώτου φωτὸς τοῦ Πατρὸς; δηλονότι, τὴν αἰτίαν ἔχειν αὐτὸ λέγουσα; »

Ἀντιρρήσις.

Ἀληθῶς καὶ ἡ βῆθεισα περικοπή ἐκ τοῦ πρώτου φωτὸς, τοῦ Πατρὸς δηλονότι τὸ Πνεῦμα τὴν αἰτίαν λέγουσα ἔχειν, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ, οὐκ ἐκ μόνου εἶναι αὐτὸ δηλοῖ τοῦ Πατρὸς.

Ἐκ τοῦ πρὸς Ἀβλάδιον.

PIΔ'. « Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. »

C

Ἐπιστοσία.

« Ἐπιμελῶς τὴν παρούσαν περικοπήν ἀναγνοῦς, ἀναλόγισαι, πῶς διὰ τῶν ἐν ταύτῃ λέξεων οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα διδάσκει ὁ ἅγιος, προσεχῶς εἰπὼν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο σημαίνει δοκεῖ μοι τὸ, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ἀλλ' ἢ τὸ μὴ ἐκ τοῦ προσεχῶς εἶναι. »

Ἀντιρρήσις.

Σημαίνει μὲν ἡ παρούσα περικοπή μὴ εἶναι ἐκ τοῦ προσεχῶς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτὸ ἐκ τοῦ προσεχῶς, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς διὰ δὲ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου αὐτὸ εἶναι σημαίνουσα, δηλοῖ μὴ ἐκ μόνου τοῦ πρώτου εἶναι αὐτὸ.

D

Ἐκ τοῦ εἰς τὸν πρωτομάρτυρα ἅγιον Στέφανον ἔγκωλυον.

PIΕ'. « Στέφανος δὲ, πλήρης Πνεύματος ἁγίου, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔστι, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, φῶς ὁφθῆναι, μὴ ἐν τῷ φωτὶ καθορώμενον. « Ἐν γὰρ τῷ φωτὶ σου, » φησὶν, « ὁφθόμεθα φῶς. » Οὐκ ἐνδέχεται, εἰ μὴ ἐν τῷ φωτὶ γενέσθαι τὴν τοῦ φωτὸς θεωρίαν. Πῶς ἔστιν ἀπίδειν εἰς τὸν ἡλιον, ἔξω τῶν ἀκτίνων γενόμενον; Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Πατρὸς, τούτέστιν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, τῷ ἐκείθεν ἐκπορευομένῳ, τὸ μονογενὲς καθορώ-

ταί· διὰ τοῦτο προκαταυγασθεῖς τῇ δόξῃ τοῦ Α
 Πνεύματος ἐν περινοίᾳ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
 δόξης ἐγένετο. Ἐπεὶ πῶς τὴν Εὐαγγελικὴν φωνὴν
 ἀληθεύειν φήσομεν, ὅτι « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε
 πώποτε; »

Ἐπιστοασία.

« Σημειῶσαι κάναυθα τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα
 ἐκπορευόμενον. »

Ἀντιβρῆσις.

Ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν τὸ Πνεῦμα λέγει ἐκπορευόμε-
 νον καὶ ἡ βῆθις περικοπῆ. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ Πνεύ-
 ματι τῷ ἐκείθεν ἐκπορευομένῳ δηλοῖ τὸ μονογενὲς
 φῶς καθορᾶσθαι, πῶς ἂν εἴη ἐν τῷ Πνεύματι καθο-
 ρώμενον ὁ Μονογενὴς, εἴπερ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς
 φῶς ἐκ φωτός, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
 ἴσται ἐκ Πατρὸς; B

PHÆSIS TOY AGIOY ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἀπὸ τῆς
 περὶ θεῶν ὀνομάτων πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς
 β' κεφαλαίου.

ΠΙΓ'. « Ἔστι δὲ καὶ διάκρισις ἐν ταῖς ὑπερου-
 σίαις θεολογίαις, οὐχ ἦν ἔφην μόνον, ὅτι κατ' αὐ-
 τὴν τὴν ἑνωσιν ἀμιγῶς ἴδρυται, καὶ ἀσυγχύτως
 ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ὅτι καὶ
 ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει
 πρὸς ἄλληλα. Μόνη δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεό-
 τητος ὁ Πατήρ, οὐκ ὄντος Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ
 Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ, φυλαττόντων δὲ τὰ οἰκεία τῶν
 ὑμῖν εὐαγῶς ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστά-
 σιων. » C

Ἐπιστοασία.

« Ἄκουσον καὶ τοῦ πολλοῦ τὰ θεῖα Διονυσίου,
 μόνον τὸν Πατέρα ῥητῶς πηγὴν τῆς ὑπερουσίου
 θεότητος, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος δηλαδὴ, δακ-
 ματίζοντος. »

Ἀντιβρῆσις.

Εἰ μὴ πρὸς πεισιμονὴν ἰδιόβρῦθμον ἐκλαμβάνειν
 τὰ γραφικὰ ἡθούλου ῥητῆ, εἴγες ἂν ἐκ μόνης τῆς
 ἡδὴ βῆθις περικοπῆς διαγινώσκει· ὡς οὐδὲν τι τὴν
 ἀναρχὸν αἰτίαν λυμαινεται τοῦ Πατρὸς ὁ λέγων τὸ
 Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὡς γὰρ ἐναυθα μόνη
 πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον λέγεται, τοῦτο δ' οὐκ ἄλλοθεν πάντως, ἀλλὰ
 διὰ τοῦ ἀμέσως, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα πηγάζε-
 σθαι ἐκ Πατρὸς· οὕτω καὶ ἐνθα ἂν τῆς Γραφῆς εὐ-
 ρίσκηται λεγόμενος ὁ Πατήρ αἴτιος τοῦ Υἱοῦ τε καὶ
 Πνεύματος, καὶ ἀρχὴ καὶ ρίζα Υἱοῦ τε καὶ Πνεύ-
 ματος, οὐδὲν τι ἐκείσε προσίσταται λέγεσθαι, τὸ
 Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τῆς μὲν ἀναρχοῦ αἰτίας τῷ
 Πατρὶ τηρουμένης, τοῦ Υἱοῦ δὲ καθόσον ἔχει εἰς τὴν
 διὰ, παραλαμβανομένου ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύ-
 ματος.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ΠΙΖ'. « Πάλιν ὅτι μὲν ἐστὶ πηγάς θεότης ὁ Πα-
 τὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς θεογονοῦ θεότη-
 τος, εἰ οὕτω χρὴ φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ
 ὅσον ἀνθη καὶ ὑπερούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν

citur lumen, idcirco gloria Spiritus prius illumi-
 natus plena mentis comprehensione, et Patris et
 Filii gloriam percipit. Nam quomodo alioquin
 dictum evangelicum : « Deum nemo vidit unquam, »
 verum esse dicemus ? »

Animadversio.

« Nota hic quoque ex Patre Spiritum proce-
 dentem. »

Refutatio.

Ex Patre dicit Spiritum procedere etiam addu-
 cta pericope. Cum vero in Spiritu inde procedente
 manifestet lumen unigenitum conspici, quam
 ratione in Spiritu Unigenitus conspici poterit, si
 ex solo Patre lumen ex lumine, et non per Filium
 Spiritus esset ex Patre ?

DICTA SANCTI DIONYSII.

S. Dionysii Areopagitæ de divinis nominibus epi-
 stolæ ad Timotheum cap. 2.

CXVI. « Quin etiam est in superessentialibus
 Dei nominibus distinctio, quæ non tantum, ut
 dixi, secundum ipsam unionem quælibet præci-
 puarum personarum impermista, atque incon-
 suta ponitur, verum etiam ea, quæ supersub-
 stantialis illius divinæ generationis sunt, inter se
 minime reciprocantur. Adeo ut solus Pater fons
 sit in supersubstantiali deitate, atque ita Pater
 non sit Filius, neque Filius sit Pater, sed cui-
 cunque divinarum personarum propriæ suæ lau-
 des inviolatæ conserventur. »

Animadversio.

« Audis in rebus divinis exponendis acutissi-
 mum Dionysium ipsissimis verbis solum Patrem
 superessentialis deitatis, Filii nempe et Spiritus,
 fontem decernere ? »

Refutatio.

Nisi voluntate obstinatior, et consilio affirma-
 tior scripto tradita Patrum dicta intelligere con-
 tenderes, vel ex sola hac producta auctoritate
 percipere poteris, nihil Patris absque principio
 causam lædere, qui dicit Spiritum etiam ex Filio.
 Quemadmodum enim hic solus fons superessentia-
 lis deitatis Filii Pater asseritur, et hoc prorsus
 non aliunde, sed ex eo quod non immediate, sed
 per Filium Spiritus dicitur ex Patre emanare :
 pari modo ubi scriptum invenitur, Patrem esse
 causam Filii et Spiritus, et principium et radicem
 Filii et Spiritus, nihil aliud datur intelligi, nisi
 Spiritum esse etiam ex Filio; causa absque prin-
 cipio Patri reservata, Filioque quantum ad præ-
 positionem per pertinet assumpto, in processione
 Spiritus.

Ex eadem.

CXVII. « Rursum a Scripturis sacris accepimus
 Patrem quidem esse originem in divinis, Filium
 vero et Spiritum sanctum, quasi Dei prolem, vel
 si dictu fas sit, quasi germina divina ac lumina

« supersubstantialia existere : quoniam autem pater et filius et spiritus sanctus
« eto sese habeant, neque eloqui neque intelligere
« valemus. »

Animadversio.

« Vides hanc quoque auctoritatem cum præcedente doctrina concordare? et Patrem deitatis
« fontem, Filium et Spiritum illius germina, vel
« flores, vel lumina, tanquam qui ambo ex una
« illa, prorsus asserentem? »

Refutatio.

Ex uno quidem fonte ambo causata jam adducta deprædicat doctrina. Verumtamen illa alio atque alio modo ex uno illo fonte provenire intelligere, exemplum hoc nec obstat nec impedit. Neque enim hic, ut multi contendunt, germina a Deo sata Filius et Spiritus nuncupantur, quod inde divisim discreta enascuntur, et tantum non invicem separata, ut in rebus creatis, et sensui subjacentibus cernitur, sed quod solum enascantur. Neque enim simpliciter causati, et modi causati sententiam dictio similis exprimit. Quod plane intelligunt, qui attentius mentem fixerint, quod hic originem Patrem non vocaverit, licet ab hoc dicendi modo in aliis non abstinuit. Fontem vero deitatis Patrem sanctus nuncupans, germinum, et florum et luminum nomine, quæ inde oriuntur causata manifestavit : quorum nihil admodum in se continet, quod fonti proportionem respondeat. Et hic etiam palam sit, simpliciter causatum, non vero causati modum hoc in loco sanctum exprimere, cum alia scripto tradita dicta non reprehentur, quæ uti sese habeant causata inter se, et erga causam demonstrant, asserentia nunc quidem : « Hoc quidem contigue ex primo, hoc vero per illud, quod contigue est ex primo : » nunc : « Imago Patris Filius, imago vero Filii Spiritus. » Et iterum : « Filius quidem operatio Patris est, Spiritus vero operatio Filii : » et : « Filius quidem facies Patris, Spiritus vero facies Filii : » et alia, quibus manifesto concluditur, non immediate, sed per Filium esse Spiritum ex Patre.

Ejusdem et Epistola ad Timotheum de mystica theologia, cap. 3.

CXVIII. « In theologicis quidem informationibus
« ea, quæ affirmantis theologiæ propria sunt cele-
« bravimus; quomodo divina bonaque natura una
« dicatur, quomodo trina; quænam secundum
« illam Paternitas dicatur, et quænam Filiatio,
« quidve velit sibi illa divina Spiritus denomi-
« natio : quomodo ex immateriali, et individuo modo
« cordialia ista bonitatis lumina pullularint, et in
« ipso, et in se ipsis, et in se mutuo coæterna
« propagationi mansione nusquam digrediendo
« permanserint. »

Animadversio.

« Nota etiam hic ex immateriali et individuo
« bono ambo cordialia lumina pullulasse, non vero
« unum ex duobus. »

Α « λογίων παρελήφραμεν · ὅπως δὲ ταῦτα ἐστίν, οὕτε
« εἰπεῖν οὕτε ἐνοηθῆσαι δυνατόν. »

Ἐπιστολα.

« Ὁρᾷ τῇ προλαβούσῃ διδασκαλίᾳ καὶ ταύτῃ
« συνῄδουσιν, καὶ τὸν μὲν Πατέρα πηγαίαν θεότητα,
« τὸν δὲ Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα βλαστοὺς ἐκείνης, ἢ
« ἄνθη, ἢ φῶτα, ὡς ἐκ μιᾶς πάντως ἐκείνης καὶ
« ἄμφω κηρύττουσαν; »

Ἀντιβῆρησις.

Ἐκ μιᾶς μὲν πηγῆς καὶ ἄμφω τὰ αἰτιατὰ καὶ ἡ
ῤηθεῖσα κηρύττει διδασκαλία. Πλὴν ἀλλὰ τοῦ νοεῖ-
σθαι διαφόρως αὐτὰ ἐκ τῆς μιᾶς ἐκείνης πηγῆς
προερχόμενα οὐδὲν τι γέγονεν ἐμποδῶν τὸ παρά-
δειγμα. Οὐ γὰρ ὡς οἱ πολλοὶ βούλονται βλαστὶ
θεοφύτοι ἐνταῦθα ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ εἰπόντι
ἀγίῳ ὀνομάσθησαν, διὰ τὸ διεχώριζε ἐκεῖθεν ἐκφῦναι,
καὶ ὅσον διηρημένως, ὡς ἐνταῦθ' ἐστὶν ὅτι ἐν τοῖς
κάτω τοῦτοις καὶ φαινομένοις εὐρίσκειται, ἀλλὰ διὰ
μόνον αὐτὸ τὸ ἐκφῦναι. Τοῦ γὰρ ἀπλῶς αἰτιατοῦ,
καὶ οὐ τοῦ πῶς αἰτιατοῦ τὴν ἐννοίαν ἢ λέξις αὕτη
καρπύσθη. Καὶ συνιδεῖν ἐστὶ τοῦτο τοῖς προσεχτικώ-
τερον διασκοπούμενοις ἐκ τοῦ μὴ βρίζαν ἐνταῦθα τὸν
Πατέρα καλεῖν, καίτοι γε εἰρημένον ὁστὺς ἐν ἄλλοις.
Πηγαίαν γὰρ θεότητα ὁ ἅγιος τὸν Πατέρα εἰπὼν,
τῷ τῶν βλαστῶν καὶ ἀνθῶν καὶ φῶτων ὀνόματι τὰ
ἐκεῖθεν ὄντα αἰτιατὰ παρεδήλωσεν · ὧν οὐδὲν ὡς
πρὸς τὴν πηγὴν ἔχει σχέτιν ἀνάλογον. Καὶ ἐστὶ
ἄλλο ἐνεαῖθεν τὸ ἀπλῶς αἰτιατὸν, καὶ οὐ τὸ πῶς
αἰτιατὸν ἐμφαίνειν ἐνταῦθα τὸν ἅγιον, μηδὲν τι
τῶν ἄλλων ἀποδοκιμαζομένων γραφικῶν χρήσεων,
αἵτινες, ὅπως ἔχουσι τὰ αἰτιατὰ πρὸς τὴν ἄλληλα καὶ
πρὸς τὸ αἴτιον ἐμφαίνουσαι, νῦν μὲν ἔλεγον « Τὸ μὲν
προσεχώριζε ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχώρι-
ζε ἐκ τοῦ πρώτου · νῦν δὲ ὡς « Εἰκὼν μὲν τοῦ Πατρὸς ὁ
Υἱὸς, εἰκὼν δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. » Καὶ πάλιν ὁ
μὲν Υἱὸς ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐνέρ-
γεια τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁ μὲν Υἱὸς πρόσωπον τοῦ Πατρὸς,
τὸ δὲ Πνεῦμα πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ ἄλλα, ἐξ
ὧν ἀναφαίνεται τὸ μὴ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ
εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς.

*Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ τῆς περὶ μυστικῆς θεολογίας
πρὸς τὸν αὐτὸν Τιμόθεον ἐπιστολῆς, τρίτου
κεφαλαίου.*

PIH. « Ἐν μὲν ὅν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσι
« τὰ κυριώτατα τῆς καταφατικῆς θεολογίας; ὀμνήσα-
« μεν · πῶς ἡ θεία καὶ ἀγαθὴ φύσις ἐνικῆ λέγεται,
« πῶς τριᾶδικῆ, τίς ἢ κατ' αὐτὴν λεγομένη Πατρί-
« τῆς τε καὶ Υἱότης, τί βούλεται δηλοῦν ἡ τοῦ Πνεῦ-
« ματος; θεολογία, πῶς ἐκ τοῦ ἁβίου καὶ ἀμερούς
« ἀγαθοῦ τὰ ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα,
« καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν ἄλλοις
« συναϊδίῳ τῇ ἀναπλασθήσει μονῆς ἀπομαρμένῃ
« ἀνεκφύετα. »

Ἐπιστολα.

« Σημεῖωσαι κίενταῦθα ὅτι ἐκ τοῦ ἁβίου καὶ ἀμέ-
« ροῦς ἀγαθοῦ, καὶ ἄμφω τὰ ἐγκάρδια ἐξέφυ φῶτα,
« οὐ μὴν τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο. »

Ἀντιβρῆσις.

A

Refutatio.

Ὅτι ἐστὶν ἀληθὲς, καὶ τὴν ἡγῆθη ῥηθεῖσαν περι-
 κοπὴν δηλοῦν ἐκ τοῦ ἀθλοῦ καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ καὶ
 ἄμφω τὰ ἐγκάρδια ἐκφῶναι φῶτα, οὕτως ἐστὶν ἀλη-
 θεῖς δηλοῦσθαι καὶ ἐξ αὐτῆς, ὡς περ οὖν καὶ τῆς
 προβρῆσεως, ὡς ὁ ἅγιος τὸ ἀπλῶς αἰτιατὸν ἐκ τοῦ
 πρώτου τὸ πρῶτον αἰτιον, ταῦτα τὰ αἰτιατὰ, ἐγκάρ-
 δια τῆς ἀγαθότητος ταῦτα φῶτα ὠνόμασε. Καὶ τοῦτο
 ἐνεῦθεν διαγνωσθήσεται· ἐπειδὴ τὴν προφητικὴν
 ἐκείνην ῥῆσιν, τὴν λέγουσαν, « Ἐξηρεύετο ἡ καρδία
 μου λόγον ἀγαθόν » εἰς μόνην τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν
 ἀπαξάκωντες ἐξελάβοντο οἱ ἐξηγηταί· ὡς περ οὖν
 καὶ τὴν λέγουσαν « Πνεῦμα ἐπέματος τοῦ Πατρὸς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον » εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρ-
 ξιν. Εἴπερ κυριολεκτῆσαι ὁ ἅγιος τὴν ἐκάστου ἡδού-
 λητο ὑπαρξιν, οὐκ ἂν κοινῶ καὶ ἀδιορίστῳ ὀνόματι
 ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος φῶτα καὶ ἄμφω τὰ αἰτιατὰ
 κατονόμασεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἐν αἰτιον, τὸν Πα-
 τέρα φησὶ, εἰ κυριολεκτικῶς ἡβούλητο τὴν ἐξ αὐτοῦ
 θεολογήσαι αἰτίαν, οὐκ ἂν ἀπλῶς οὕτω θεογόνον ἐφη-
 θεῖσθαι. Θεογόνος γὰρ ὁ Πατήρ κυρίως, ὅτι θεὸν
 γενῆ τὸν Υἱόν. Κατὰ δὲ τὸ ἐκπέμπειν Πνεῦμα οὕτε
 θεογόνος οὕτε πατήρ ὁ Πατήρ. Ἡ γὰρ ἂν Υἱὸς ἦν
 καὶ τὸ Πνεῦμα, εἰ καὶ τοῦ Πνεύματος Πατήρ ἦν ὁ
 θεός, καὶ, εἴγε καὶ κατὰ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος,
 θεογόνος ἐλέγετο. Καὶ ταῦτα μὲν βούλεται ἡ ἀκρι-
 βεια. Σὺ δὲ τὸ διαφόρως αἰτιον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ
 τὸν Πατέρα, καὶ διαφόρως ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου
 εἶναι τὰ αἰτιατὰ παρορῶν, ἄνω καὶ κάτω τὸν λόγον
 ὑπέστη: τῷ ἀκροατῇ σημειῦσθαι, ὡς ἐν αἰτιον
 Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ὁ Πατήρ.

B

C

PHASES TOY AGIOY MAXIMOY.

Τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἀπὸ τῶν ἑκατοσίων ἡγε-
 στικῶν καὶ θεολογικῶν κεφαλαίων κεφάλαιον
 γ' τῆς ἑκατορτάδος.

ΠΒ'. « Εἰ λόγος προκαθηγείται τῆς τῶν ὄντων
 γενέσεως, οὕτε ἦν, οὕτε ἐστὶ τοῦ Λόγου Λόγος,
 ἀνώτερος. Λόγος δὲ οὐκ ἄνευς ἢ ζωῆς ἀμοιρος,
 ἀλλ' ἔννευς καὶ ζῶν, ὡς γεννῶντα νοῦν ἔχων
 οὐσιωδῶς ἐνυπάρχοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »
 Ἐπιστάσια.

« Ὅρα καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας ὁμολογητὴν τούτου
 ἁγίου, ἐνυπάρχον τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν
 τούτου ἐκπαρευόμενον δογματίζοντα, »

Ἀντιβρῆσις.

Ἄλλ' ἐνυπάρχον τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, οὐ δοτὸν,
 οὐδ' ἐπακτὸν κατὰ τὴν θεότητα, φυσικῶς δὲ καὶ
 οὐσιωδῶς ἐνυπάρχει αὐτῷ. Τὸ δὲ φυσικῶς, καὶ
 οὐχὶ δοτὸν, οὐδὲ ἐπακτὸν ἐνυπάρχον τῷ Υἱῷ τὸ
 Πνεῦμα, ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐνυπάρχει αὐτῷ.

Τῆς αὐτῆς ἑκατορτάδος κεφάλαιον δ'.

PK'. « Εἰς Θεὸς ἐνός Υἱοῦ γεννητῶρ, Πατήρ,
 καὶ Πνεύματος ἐνός ἁγίου πηγῆ, μονὰς ἀσύγ-

¹⁶ Psal. Lxiv. 2.

Quemadmodum verum est, adductam pericopem
 manifestare ex immateriali et individuo bono
 ambo hæc lumina cordialia pullulasse, ita verum
 quoque est ex hac eadem, uti et ex præcedente
 auctoritate indicari, sanctum simpliciter causa-
 tum ex primo, quæ est prima causa, hæc causata
 cordialia bonitatis lumina nuncupasse. Et hoc inde
 dignoscitur: cum propheticum illud dictum:
 « Eructavit cor meum verbum bonum, ¹⁶ » de
 sola Filii generatione omnes interpretes expo-
 suere: quemadmodum et illud « Spiritus oris Pa-
 tris Spiritum sanctum » de Spiritus existentia. Si
 sanctus voluisset proprio nomine utriusque exsi-
 stentiam compellare, nunquam communi, et in-
 finito nomine cordialia bonitatis lumina, et ambo
 causata vocasset. Sed ipsam unam causam, Pa-
 trem, inquam, si proprio nomine compellare vo-
 luisset, ex eo nempe causam decernere, nunquam
 sic simpliciter Deitatem divinorum genitricem ap-
 pellasset. Namque divinorum genitor tantum Pater
 est, quod Deum Filium generat. In eo vero quod
 emittit Spiritum, neque divinorum genitor, neque
 Pater pater est. Tum siquidem vere Spiritus esset
 Filius, si Spiritus Pater Deus esset, et, si ex eo
 quod causa Spiritus est, divinorum genitor voca-
 retur. Et hæc quidem exquisita theologiæ ratio
 poscit. Tu vero illud alio atque alio modo Patrem
 causam esse eorum, quæ ex eo sunt, necnon et
 diverso modo ex prima causa causata esse non
 intelligens, sed confundens susque deque, auditori
 suggeris, ut notet unam esse causam Filii et Spi-
 ritus Patrem.

SANGTI MAXIMI DICTA.

S. Maximi ex septingentis gnosticis et theologicis
 capitibus. Tertie centurie cap. 3.

CXIX. « Si verbum præcedit eorum, quæ sunt,
 generationem, p'ane neque erat, neque erit
 Verbo Verbum superius. Verbum vero absque
 mente non est, neque viæ expert, sed intelligens
 et vivens, tanquam quod mentem sibi innatam
 possidet Spiritum sanctum. »

Animadversio.

« Vide etiam præteritis hunc homologatam Maxi-
 mum, Spiritum inesse Filio, non vero ex eo
 procedere decernentem. »

Refutatio.

Sed Spiritus, qui inest Filio, non deditur, ne-
 que adventitius est secundum divinitatem, sed
 naturaliter et essentialiter illi inest. Qui vero na-
 turaliter, et non deditur neque adventitius Filio
 inest Spiritus, uti per ipsum existens illi inest.

Ejusdem centurie cap. 4.

CXX. « Unus Deus unius Filii genitor Pater, et
 Spiritus unius sancti fons, unitas inconfusa, et

« trinitas indivisa; mens absque principio, solius A
 « sola essentialiter absque principio, Verbi geni-
 « trix, et solius perpetuæ vitæ, et Spiritus sancti
 « fons. »

Animadversio.

« Discito ab hoc quoque divino Patre, amborum
 « causam et Filii et Spiritus Patrem, illius ut ge-
 « nitorem, hujus uti fontem assertum fuisse. »

Refutatio.

Diversam tandem causam Filii et Spiritus Patrem fateris, illius ut genitorem, hujus ut fontem. Si itaque et Filii et Spiritus contigua causa est, ubinam est in Patre causæ discrimen? Quare adnotandum tibi est qua ratione sanctus ex Patre Spiritus existentiam, cum Patrem fontem vocaverit aperuit; ut cum inveneris et Filium fontem Spiritus sancti dictum, ne in aliud tempus protrahas fateri, Spiritum esse etiam ex utroque. Etenim si, uti sanctus Cyrillus refert: « Omnium naturalium honorum Patris particeps est Filius, nam si excipias paternitatem, » Pater autem Spiritus non est. Quomodo vero cum Patre non communicabit in emanatione Spiritus, si duo fontes non sunt, sed unus fons Spiritus Pater et Filius?

Ex colloquio Orthodoxi et Macedoniani.

CXXI. « A. Potesne mihi ostendere quonam in
 « loco scriptum est, Deum esse Spiritum? Quid me C
 « multis hac atque illa circumfers? B. Si primum
 « quidem sancti apostoli agnoverunt Spiritum tum
 « postea Filium, recte et tu quoque cognitioni
 « Filii cognitionem Spiritus præponis. Quod si
 « prius ipsis innotuit Filius, deinceps Spiritus,
 « prius tu quoque agnosce Filii deitatem, et tum
 « assequeris et Spiritus cognitionem. A. Scio et
 « credo Deum esse Filium, ex Deo et Patre geni-
 « tum, totum ex toto. B. Igitur ex essentia. A. Mi-
 « nime genitum. B. Qua ergo ratione dicis ipsum
 « totum ex toto, sicuti angelorum quemlibet, et
 « aliarum creaturarum? A. Sed Filius unigenitus
 « est. B. Propterea eum dicis unigenitum, quod
 « nullus alius talis est; vel quod solus ex essen-
 « tia genitus est. A. Quod nullus alius talis est. D
 « B. Dicito igitur Spiritum sanctam unigenitum
 « Filium, neque enim est aliud simile. A. Absit
 « hoc. B. Non igitur quod solus talis est unigeni-
 « tus dicitur, sed quod solus ex essentia natus
 « est. Non est ex essentia Dei Spiritus? B. Quis
 « negat? A. Ergo et ipse Filius est. B. Sed Filius
 « ex essentia genitus est, proptereaque unigenitus
 « Filius est, Spiritus vero ex essentia procedit:
 « Spiritus enim ex me procedit scriptum est, non
 « vero natus est. A. Et quænam est differentia ge-
 « nerationis et processionsis? B. Qui differentiam
 « novit, et modum generationis et processionsis
 « novit. Neminem vero generationis modum agno-
 « scere Propheta clamat; « Generationem ejus quis

« χυτος, και τριάς ἀδιαίρετος, νοῦς ἀναρχος, μόνος
 « μόνος οὐσνωθῶς ἀνάρχου Λόγου γεννήτωρ, και
 « μόνης ἀϊδίου ζωῆς και Πνεύματος ἁγίου πηγῆ. »

Ἐπιστολι.

« Ἄκουε και παρὰ τούτου τοῦ θεοῦ Πατρὸς αι-
 « τιον και ἀμφοῖν, τοῦ τε Υἱοῦ και τοῦ Πνεύματος,
 « τὸν Πατέρα, τοῦ μὲν ὡς γεννήτορα, τοῦ δὲ ὡς
 « πηγὴν κηρυττόμενον. »

Ἀντιρρήσις.

Διάφορον τῶς αἰτιον Υἱοῦ και τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα ὁμολογεῖς, τοῦ μὲν, ὡς γεννήτορα, τοῦ δὲ, ὡς πηγὴν. Εἰ γοῦν και τοῦ Υἱοῦ και τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ προσεχές ἐστιν αἰτιος, ποῦ τὸ ἐν τῷ Πατρὶ διάφορον τῆς αἰτίας; Δεῖ δὲ σημειώσασθαι B σε, ὅπως ὁ ἅγιος τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ τὸν Πατέρα πηγὴν καλεῖσαι δεδήλωκεν, ἵν' ὅταν εὐρίσκῃς και τὸν Υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου λεγόμενον Πνεύματος, μὴ ἀναβάλλῃ ὁμολογεῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα και ἐξ ἀμφοῖν. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν ἅγιον Κύριλλον ἐ Πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς κοινωνός ἐστιν ὁ Υἱὸς ἀνευ τοῦ Πατρὸς εἶναι, Πατὴρ μὲν οὐκ ἐστι τοῦ Πνεύματος· τῷ δὲ Πατρὶ πῶς ἀν εἰς τὸν τοῦ Πνεύματος οὐ κοινωνήσῃ πηγασμὸν, εἰ γε μὴ δύο πηγαί, ἀλλὰ μία πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ εἶσι και ὁ Υἱός;

Ἄπο τῆς ἐκ προσώπου Ὀρθοδόξου, και Μακεδονίου συτθεσίσης διαλέξεως.

PKA. « A. Ἐχεις μοι δεῖξαι, ποῦ γέγραπται
 « Θεός τὸ Πνεῦμα; Τί με περιάγεις πολλά; B. Εἰ
 « μὲν πρῶτον ἐγνωσαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι τὸ Πνεῦμα
 « και τότε τὸν Υἱὸν, καλῶς και σὺ ἐπιζητεῖς τὴν
 « τοῦ Πνεύματος γνώσιν πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ γνώ-
 « σεως· εἰ δὲ πρότερον ἐγνώσθη αὐτοῖς ὁ Υἱός, και
 « τότε τὸ Πνεῦμα, πρότερον και αὐτὸς ἐπίγνωσι
 « τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, και οὕτω μαθήσῃ και τὴν
 « τοῦ Πνεύματος γνώσιν. A. Οἶδα και πιστεύω ὅτι
 « Θεός ἐστιν ὁ Υἱός, ἐκ τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς γεν-
 « νηθεὶς ἄλλος ἐξ ἄλλου. B. Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας.
 « A. Οὐ. B. Οὕτως οὖν αὐτὸν λέγεις ἄλλον ἐξ ἄλλου,
 « ὡς ἕκαστον τῶν ἀγγέλων και τῶν ἄλλων κτισμά-
 « των; A. Ἄλλ' ὁ Υἱὸς μονογενής ἐστιν. B. Διὰ
 « τοῦτο αὐτὸν λέγεις Μο-ογενῆ, ἐπεὶ ἄλλος τοιοῦτος
 « οὐκ ἐστιν· ἢ ἐπεὶ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται.
 « A. Ἐπεὶ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἐστιν. B. Εἰπέ οὖν
 « τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μονογενῆ Υἱὸν· ἄλλο γὰρ
 « τοιοῦτον οὐκ ἐστι. A. Μὴ γένοιτο. B. Οὐκ ἔρα
 « διὰ τὸ μόνον τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι Μονογενῆς λέ-
 « γεται, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται.
 « A. Οὐκ ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα;
 « B. Καὶ πάνυ. A. Καὶ αὐτὸ ἔρα Υἱός. B. Ἄλλ' ὁ
 « μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, διὰ τοῦτο
 « μονογενῆς Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας
 « ἐκπορεύεται. « Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύε-
 « ται » γέγραπται, οὐ γεγέννηται. A. Καὶ τίς ἢ
 « διαφορὰ τῆς γεννήσεως και τῆς ἐκπορεύσεως;
 « B. Ὅ τὴν διαφορὰν εἰδὼς και τὸν τρόπον τῆς
 « γεννήσεως και τῆς ἐκπορεύσεως οἶδεν. Ὅτι δὲ
 « οὐδεὶς οἶδε τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως ὁ προφή-

« της βοῆς ἢ τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » A « enarrabit! » A. Et qua ratione dicis, Filium
 « A. Καὶ πῶς οὖν λέγεις ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐ-
 « σίας γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται; B.
 « Τὰ γεγραμμένα λέγω. Καὶ οὐ λέγω, καὶ οὐ κιν-
 « δυνύσεις. A. Ποῦ γέγραπται, ἐκ τῆς οὐσίας; B.
 « Ὅτι πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ γέγραπται καὶ οὐ ὁμο-
 « λογεῖς. A. Καὶ ὁμολογῶ. Μὴ οὖν ἐκ τῆς οὐσίας
 « τὰ πάντα; B. Οὐχί, μὴ γένοιτο. Ἄλλ' ὅτι πάν-
 « των ὄντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος μονογενὴς Υἱὸς,
 « πολλῶν ὄντων υἱὸν, ἢ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας δὴλόν
 « ἔστιν. A. Μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα μονογενὴς Υἱὸς
 « ἔστιν; B. Καὶ νῦν λέγω, μὴ γένοιτο εἰπεῖν. Ἄλλ'
 « ὡςπερ πολλῶν ὄντων υἱὸν, τοῦτον ἔγνωμεν ἐκ
 « τῆς οὐσίας, διὰ τὸ λέγειν τὸν Πατέρα, « Οὗτός
 « ἔστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, » οὕτω καὶ τὸ
 « Πνεῦμα ἔγνωμεν ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ, πολλῶν
 « ὄντων πνευμάτων, λέγειν τὸν Πατέρα, « Ἐκχεῖ
 « ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἄλ-
 « λως γὰρ οὐ δύναται χωρισθῆναι τῶν ἄλλων ἁγίων
 « Πνευμάτων, καὶ συναφθῆναι τῷ Πατρὶ, εἰ μὴ τῷ
 « λόγῳ τῆς οὐσίας. A. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἔστιν, ὁ λέ-
 « γων, « Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου; » B.
 « Καὶ πάνυ. A. Καὶ πόθεν τοῦτο; B. Παῦλος ὁ
 « ἀπόστολος λέγει, « Ὅτε γὰρ ἐπεφάνη ἡ χάρις
 « τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων, ὧν
 « ἐποιήσαμεν ἡμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ
 « ἔλεος αὐτοῦ ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ πα-
 « λυγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος, ὃ
 « ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τι; ἐξέχεε
 « διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; δηλονότι ὁ εἶπεν, « Ἐν ταῖς
 « ἑσάταις ἡμέραις ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου. »
 « A. Οὐχ ὁ Υἱὸς οὖν δίδωσι τὸ Πνεῦμα; B. Ἦκου-
 « σας ὅτι ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδωσι τὸ Πνεῦμα
 « ἀμείναι τῷ Πατρὸς εἰρηκότος, « Ἐν ταῖς ἑσάταις
 « ἡμέραις ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, » Ὁ Υἱὸς
 « ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν λέγειν Λάβετε ἢ Πνεῦμα ἁγιον.»

Ἐπιστολίαι.

« Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ τὰ αὐτὰ διδάσκει
 « ὁ ἅγιος ἐκ τοῦ Πατρὸς φανερωῖς τὴν τοῦ Πνεύμα-
 « τος δογματίζων ἐκπόρευσιν, τὴν δὲ τούτου δόξιν
 « διὰ τοῦ Υἱοῦ. »

Ἀντιρρήσις.

Καὶ μὴν ἐνταῦθα τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκχεόμε-
 νον διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδόμενον ἔφη. Ἦ γοῦν ὡς παρὰ
 τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον ἔσται τὸ Πνεῦμα,
 παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκχεόμενον, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ δι-
 δόμενον ἢ, ἐὰν μὴ ἢ ἐκχυσις καὶ ἢ ὁδοὶ ἀκολου-
 θοῖεν τῇ ὑπάρξει, ἄλλο ζητηθήσεται πρόσωπον, ἐξ
 οὗπερ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ
 Υἱοῦ ἐκχεῖται δίδόμενον.

PHOENIX SAPHRONII IEROSOLYMITAN.

Τοῦ ἁγίου Σωφρονίου πατριάρχου Ἱεροσολύ-
 μων ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῦ σταλέντος εἰς Ῥώμην
 συνοδικοῦ.

PKB. « Πιστεύω τοῖνον, μακάριοι, καθάπερ
 « ἀρχῆθεν πεπίστευκα, εἰς ἓνα Θεὸν παντοκράτορα,

« enarrabit! » A. Et qua ratione dicis, Filium
 « ex essentia genitum esse, Spiritum vero proce-
 « dere? B. Quæ scripta sunt, recito. Tu eadem
 « dicito, et in vado eris. A. Ubi scriptum est ex
 « essentia? B. Omnia ex Deo esse scriptum, nec
 « tu inficias iveris. A. Ita est, fateor. Num igitur
 « ex essentia omnia? B. Minime, absit hoc. Sed
 « quod cum omnia sint ex Deo, hic unigenitus
 « Filius, licet multi sunt filii, ex essentia esse
 « planum est. A. Num et Spiritus unigenitus Filius
 « est? B. Et nunc iterum repeto, absit. Sed quem-
 « admodum licet multi filii sunt, hunc ex essentia
 « agnoscimus, quod Pater dicat: « Hic est Filius
 « meus dilectus¹¹, » sic et Spiritum novimus ex
 « Patre, quod licet sint multi spiritus, Pater dicit:
 « Effundam ex Spiritu meo in omnem carnem¹². »
 « Neque enim potest alia ratione ab aliis sanctis
 « spiritibus separari, et conjungi Patri nisi ra-
 « tione essentiae. A. Pater enim est, qui ait:
 « Effundam ex Spiritu meo? » B. Ne dubites.
 « A. Undenam hoc innotescit? Beatus Paulus apo-
 « stolus dicit; « Cum enim apparuit gratia Dei et
 « Salvatoris nostri¹³, » non ex operibus quæ feci-
 « mus nos super terram, sed secundum ingentem
 « misericordiam suam, regenerans nos lavacro
 « regenerationis, et renovationis Spiritus, quem
 « effudit super nos per Jesum Christum. Quis ef-
 « fudit per Jesum Christum ille nempe qui dixit:
 « Postremis diebus effundam ex Spiritu meo. »
 « A. Non est itaque Filius, qui Spiritum clarigitur.
 « B. Audisti, Patrem per Filium dare Spiritum,
 « nam Pater dixit: « Postremis diebus effundam
 « ex spiritu meo, » Filius resurgens ex mortuis
 « dicit: « Accipite Spiritum sanctum¹⁴. »

Animadversio.

« In hoc quoque tractatu non alia edocet san-
 « ctus, ex Patre palam Spiritus decernens proces-
 « sionem, hujus vero donationem per Filium. »

Refutatio.

Et nihilominus hic quosque quod a Patre effun-
 ditur, per Filium dari pronuntiavit. Aut itaque uti
 a Patre per Filium exstiterit Spiritus, a Patre ef-
 fusus, et per Filium datus: aut si effusio et dona-
 tio non subsequitur existentiam, alia persona
 querenda est, ex qua Spiritus existens ex Patre
 per Filium effunditur et datur.

dicta SAPHRONII HIEROSOLYMITANI.

S. Saphronii patriarchæ Hierosolymitani ex tomo
 synodico Romam misso.

CXXII. « Credo igitur, beati, quemadmodum et
 « a principio credidi, in unum Deum omnipoten-

¹¹ Act. viii, 33. ¹² Matth. iii, 17. ¹³ Act. ii, 17. ¹⁴ Tit. ii, 11, ¹⁵ Joan. x, 23

tem prorsus absque principio et sempiternum, A
 omniū visibilium et invisibilium factorem : et
 in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei
 unigenitum, qui ab æterno et sine ulla passione
 ab ipso genitus est Deo et Patre, nec aliud prin-
 cipium quam Patrem ipsum agnoscentem, nec
 aliunde quam ex Patre subsistentiam possiden-
 tem, lumen de lumine, consubstantialiam, Deum
 verum de Deo vero, coæternum : et in unum
 Spiritum sanctum, qui ab æterno ex Deo et
 Patre procedit, et lumen et Deus ipse agnoscitur,
 estque vere Patri et Filio coæternus, consubstantialis,
 et ejusdem cum illis essentia. »

Animadversio.

« Audi quoque divinum ac sapientissimum hunc
 Patrem consubstantialitatem, et coæternitatem B
 Spiritus utriusque Patri scilicet, et Filio ascribentem,
 soli vero Patri processionem. »

Refutatio.

Ex Deo et Patre Spiritum procedere dicens divinus
 et sapientissimus iste Pater, non ex solo Patre
 Spiritum esse indicavit, quod similem processionem
 ex Patre per Filium habeat. Consubstantialitatem
 vero, et coæternitatem Spiritus, ut tu ipse ais,
 ambobus attribuens, Patri scilicet et Filio, aperte
 declaravit ex amborum essentia illum esse.

Dicta EPIPHANII CYPRII.

Sancti Epiphantii Cyprii ex quarto capite Ancyroti. C

CXXIII. « Quandoquidem Filius ex Patre est, pro-
 pterea solus Deus verus est, et non secundum
 ementitos Deos, sed solus verus, cum solus ex
 solo unigenitus, et solus Spiritus sanctus. »

Animadversio.

« Licet perobscurum videatur hoc caput, est nihilominus
 præcedentibus consonum, ex Patre solo utrumque
 decernens, Filium nempe et Spiritum. Saluum vero
 utrique præponit, Filio propter adoptionem et gratia
 filios, Spiritui propter administratorios spiritus :
 ex solo autem, ut de Filio ita de Spiritu accipiendum est. »

Refutatio.

Quemadmodum illud solus præponens sanctus, Filio
 propter adoptionem et gratia filios, Spiritui propter
 administratorios spiritus adaptavit, nullum inde prorsus
 unius erga alterum distinctionem Spiritus declarans,
 quomodo Spiritus erit ex Patre? Et si solum Spiritus
 ex Patre : ad distinguendum Filium quomodo
 Fittus ex Patre? sic quoque illud ex solo secundum
 rectam sententiam et inconcussam, non ad discernendum
 Filium ex Patre intelligetur in emanatione Spiritus.
 Quomodo enim discerni potest a Patre ille per quem
 processio est. Sed ad discernendum quodcumque aliud
 extraneum principium. Sicuti enim Pater solus dicitur
 scire, et quæcumque alia cognitio rerum creaturarum frus-

« ἄναρχον παντελῶς, καὶ ἀίδιον, πάντων ἐρατῶν
 καὶ ἀοράτων ποιητὴν · καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν
 Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ,
 τὸν ἀδίως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἄλλην ἀρχὴν ἢ τὴν
 Πατέρα γινώσκοντα, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλοθεν ποθεν ἢ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, φῶς ἐκ
 φωτός, ὁμοούσιον, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθι-
 νοῦ, συναΐδιον · καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ ἀ-
 δίως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ
 φῶς καὶ Θεὸν αὐτὸ γνωριζόμενον, καὶ ἓν ἀ-
 θύς Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναΐδιον, ὁμοούσιόν τε καὶ
 ὁμόφυλον. »

Ἐπιστοσία.

« Ἄκουε καὶ τοῦ θεοῦ καὶ σοφωτάτου τούτου
 Πατρὸς τὴν μὲν ὁμοουσιότητα καὶ συναΐδιότητα
 τοῦ Πνεύματος καὶ ἀμφοτέροις, τῷ τε Πατρὶ θε-
 λονότι καὶ τῷ Υἱῷ ἀπονέμεντος, μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ
 τὴν ἐκπόρευσιν. »

Ἀντίρρησης.

Ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα
 εἰπὼν ὁ θεὸς καὶ σοφωτάτος οὗτος Πατὴρ, οὐκ ἐκ
 μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐδήλωσε, διὰ τὴν
 τοιαύτην ἐκπόρευσιν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ἔχειν
 αὐτό. Τὴν δὲ ὁμοουσιότητα καὶ συναΐδιότητα τοῦ
 Πνεύματος ἀμφοτέροις, ὡς καὶ οὐ φησὶ, ἀπονείμει,
 τῷ τε Πατρὶ θελονότι καὶ τῷ Υἱῷ, δεδήλωκεν ἐκ τῆς
 ἀμφοτέρων οὐσίας εἶναι αὐτό.

ΠΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ.

*Τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου Κύπρου ἀπὸ τοῦ 8 κεφα-
 λαίου τῶν κεφαλαίων τοῦ Ἀγκυρωτοῦ.*

PKI'. « Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς ἐκ Πατρὸς, διὰ τοῦτο μόνος
 ἀληθινὸς Θεός, καὶ οὐ κατὰ τοὺς ἐψευσμένους
 θεοὺς, ἀλλὰ μόνος ἀληθινός, ἐπεὶ μόνος ἐκ μόνου
 ὁ μονογενής, καὶ μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα. »

Ἐπιστοσία.

« Εἰ καὶ ἀσαφὲς τάχα δοκεῖ τὸ παρὸν κεφάλαιον,
 ἀλλ' ἔστι καὶ τοῦτο τοῖς προλαθεῖσι σύμφωνον,
 ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον δογματίζον καὶ ἄμφω, τὸν τε
 Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὸ δὲ μόνον καὶ ἀμφοτέροις
 προστιθεὶς, τῷ μὲν, διὰ τοὺς θέσει καὶ χάριτι
 υἱοῦς, τῷ δὲ διὰ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τὸ δὲ
 ἐκ μόνου, ὡς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος λαμβάνεται. »

Ἀντίρρησης.

« Ὅσπερ τὸ μόνον προστιθεὶς καὶ ἀμφοτέροις ὁ
 ἅγιος οὗτος, τῷ μὲν διὰ τοὺς θέσει καὶ χάριτι υἱοῦς,
 τῷ δὲ διὰ τὰ λειτουργικὰ προσέθετο πνεύματα, οὐ-
 δεμίαν πάντως βατέρον πρὸς βατέρον ἐνεῦθεν ἐμ-
 φάτων διαστολῆν τοῦ Πνεύματος, πῶς ἂν καὶ τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς; καὶ εἰ μόνον τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς; πρὸς διαστολῆν τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἂν
 καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς; οὕτω καὶ τὸ ἐκ μόνου,
 κατ' ἔννοιαν εὐθὴ καὶ ἀδιάστροφον οὐ πρὸς διαστο-
 λῆν τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοηθήσεται ἐπὶ τῇ
 προόδῳ τοῦ Πνεύματος, πῶς γὰρ ἂν καὶ διασταλείη
 τοῦ Πατρὸς ὁ δὲ οὐ ἢ ἐκπόρευσις; ἀλλὰ πρὸς δια-
 στολῆν πάσης ἄλλης ἑτεροουσίου ἀρχῆς. Ὅσπερ γὰρ
 ὁ Πατὴρ εἰδέναι λέγεται μόνος, καὶ πᾶσα τις ἐπέ- »

γνώσις, τουτέστι τῶν γεννητῶν, ἐξαρται· καὶ οὐχ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα διαστέλλονται τοῦ Πατρὸς, ὥστε μὴ εἶδέναι ὡς ὁ Πατὴρ· καὶ μόνος ἀληθινὸς μαρτυρεῖται Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ πᾶς τις ἑτεροφυῆς Θεὸς ἀποπέμπεται, καὶ οὐχ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα διαστέλλονται τοῦ Πατρὸς, ὥστε μὴ Θεὸς εἶναι ὡς ὁ Πατὴρ· οὕτω καὶ εἰ μόνος αὐτὸς αἰτιὸς ῥηθήσεται Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, τοῦ μὲν Υἱοῦ κατὰ τὸ προσεχὲς νοηθήσεται, τοῦ δὲ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ· καὶ μόνος, ὁμοῦς, ἐπεὶ ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἑτεροουσίου ἄρχῆς ὁ Υἱός ἢ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ὅτι ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξίς τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς; εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον ἀναφέρεται τὸν Πατέρα, ὡς διὰ τῆς ἀκτίως τυχὸν ἢ τοῦ φωτὸς εἰς τὸν ἥλιον, τὸ, μόνος ὁ Πατὴρ, ὡς πρὸς διαστολήν τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως ἐκληφθήσεται.

Ἄπο τοῦ 9 κεφαλαίου τῶν αὐτῶν.

PKΔ'. « Μονογενὴς γὰρ ὁ Υἱός. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον Θεοῦ Πνεῦμα, ἀεὶ ὄν σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐχ ἄλλοτριον Θεοῦ, ἀπὸ Θεοῦ δὲ ὄν, ἀπὸ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον. »

Ἐπιστολία.

« Ἀκούετε, πῶς τὸ ἐκ Θεοῦ σαφηνίζων καὶ οὗτος ὁ ἅγιος, καθὼς ἐν πολλαῖς περικοπισὶς ἀνωτέρω προεπεσημειωσάμεθα, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εὐθύς ἐπάγει. »

Ἀντιρρήσις.

Οὐ καλῶς ἐπέστησας ἐνιαυθοῦ τῶ ἐκ Θεοῦ. Πρῶτερον γὰρ ὁ ἅγιος εἰπὼν τὸ οὐχ ἄλλοτριον Θεοῦ, ἀπὸ Θεοῦ δὲ ὄν, δεδήλωκε τὸ μὴ ἀπὸ τίνος ἄλλης, ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς θείας οὐσίας εἶναι τὸ Πνεῦμα. Ἐἴτα καὶ ὅπως ἀπὸ τῆς θείας αὐτὸ ἐστὶν οὐσίας διασπαῶν, διὰ λέξεων εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστέρων τοῦτο ἐδήλωσεν, ἐπαγαγὼν τὸ, « ἀπὸ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον. » ἣ δὲ ἀληθῶς ἐπιστήσαι σε ἔδει, τοῦτο ἦν, πῶς διὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα ὁ ἅγιος ἐφη, ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν αὐτὸ λέγων μυρεψοῦ. Ἄρα γὰρ ἐστὶ τι ἐναργέστερον τοῦτου πρὸς ἀπέδειξιν τοῦ εἰς τὴν αὐτὴν λαμβάνεσθαι ἔνοιαν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκ καὶ διὰ; Καὶ εἰ τοῦτο, πῶς ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ Πνεῦμα Γραικὸς οὐ συμφωνῶν ἐστὶν ἐπὶ τοῦτω τῶ δόγματι τῶ ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ λέγοντι ἐκπορεύεσθαι Ἰταλῶ;

Ἄπο τοῦ ὄγδοου κεφαλαίου τῶν αὐτῶν.

PKΕ'. « Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱός μονογενὴς, ἀκατάληκτος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἀκατάληκτον· ἐκ Θεοῦ δὲ οὐχ ἄλλοτριον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Οὐ συναλοιφή δὲ ἐστὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀλλὰ Τριάς ἀεὶ οὕσα τῆς αὐτῆς οὐσίας, οὐχ ἑτέρα οὐσία παρὰ τὴν θεότητα, οὐχ ἑτέρα θεότης παρὰ τὴν εὐσίαν, ἀλλ' ἡ αὐτὴ θεότης, καὶ ἐκ τῆς θεότητος ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ μὲν Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα, ὁ δὲ Υἱός Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα πρὸς Πατὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον. »

Ἐπιστολία.

« Ἀκούετε σαφῶς καὶ τὸ ἐκ τῆς θεότητος, ἀντὶ τοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκληφθῆν τῶ ἁγίῳ, ἐκ τῆς θεότη-

A tra est : et tunc neque Filius neque Spiritus discernuntur a Patre, adeo ut ipsi minus sciant quam Pater. Et solus Deus verus Dens asseritur Pater, et quicumque alius, qui non est ejusdem naturæ, Deus exterminatur ; non tamen Filius nec Spiritus a Patre secernuntur, adeo ut Deus non sint, veluti et Pater : pari ratione licet solus ipse causa nuncupetur Filii et Spiritus, Filii quidem secundum continuum intelligetur esse, Spiritus vero per Filium ; et nihilominus solus, cum ex nullo alio, quod sit alterius naturæ, principio Filius vel Spiritus est. Et quod per Filium existentia Spiritus ex Patre ad primam causam Patrem refertur, veluti per radium luminis existentia ad solem, solus Pater non ad excludendum Filium in Spiritus existentia desumetur.

Ex septimo capite Ancyroti.

CXXIV. « Unigenitus enim Filius. Sanctus vero Spiritus, sanctus Dei Spiritus, semper cum Patre et Filio existens, non alienus a Deo, sed a Deo existens, a Patre procedens et a Filio accipiens. »

Animadversio.

« Audisne ut intelligendum sit illud : Ex Deo sanctus explanans, quemadmodum in plerisque aliis pericopis supra animadvertimus, statim illud, ex Patre subnexuit. »

Refutatio.

Non equidem recte hoc in loco illi, ex Deo, animus advertisti. Nam cum prius sanctus dixisset, non alienus a Deo, sed a Deo existens, manifestavit, non ab ulla alia, sed ab ipsa divina essentia, Spiritum esse, et quomodo sit ille a divina essentia per dictiones evangelicas declaravit, cum addidit, « ex Patre procedens, et per Filium accipiens. » Adnotandum vero tibi erat, qua ratione per Filium accipere Spiritum sanctum enuntiavit, cum ex Filio accipere illum innumeris locis dicat. Estne ad demonstrandum aliud aptius aut accommodatius, in eandem sententiam sumi de Filio ex et per prepositiones? Et si id est, quomodo qui dicit Spiritum ex Patre per Filium procedere Græcus, non concordat in hoc dogmate cum Italis, qui ex utroque eum procedere fateantur?

Ex octavo capite ejusdem voluminis.

CXXV. « Sed Filius quidem unigenitus incomprehensibilis, et Spiritus incomprehensibilis, verum ex Deo, non alienus a Patre et Filio, non est vero contractio Patris et Filii, sed Trinitas semper existens ejusdem essentia, non alia essentia, quam quæ deitatis est, non alia deitas, quam quæ ejusdem essentia est, sed eadem deitas, et ex deitate Filius et Spiritus, et Spiritus Spiritus sanctus, Filius Filius. Spiritus a Patre procedens, et ex Filio accipiens. »

Animadversio.

« Audis aperte illud, ex Deitate, pro ipso Patre accipi a sancto cum dicat, ex deitate Filium et

« Spiritum? Et quomodo ex præpositionem usur-
« pans de Filio accipere dixit, non vero procedens,
« uti de Patre dixerat. »

Refutatio.

Non solum id considera, eum præpositionem ex
usurpantem de Filio, accipere dixisse, cum vero de
Patre, procedens : sed etiam quod jam posita peri-
cope dixerat per Filium, in hac ex Filio accipere,
diserte dictasse. Hinc intellige, evangelicas has dic-
tiones utrasque ad fidem sibi comparandum addu-
xisse, ex utroque esse Spiritum.

Ex decimo sexio capite ejusdem voluminis.

CXXVI « Nemo novit Patrem nisi Filius, et nemo
« novit Filium nisi Pater ¹⁶. Audeo dicere : Nemo
« novit Spiritum nisi Pater et Filius, ex quo B
« procedit, et a quo accipit. »

Animadversio.

« Audis processionem Spiritus ab omnibus Patri
« attribui, acceptionem Filio? »

Refutatio.

Attendito etiam ex eadem pericopa dictionum
harum pares vires optime dignosci. Namque sciri
Spiritum a Patre et Filio, sanctus ex dictionibus
istis comprobavit; et cum scit Pater Spiritum,
quod ex Patre Spiritus procedat, scit et Filius,
quod ipse ex Filio accipiat, annon manifesto patet
dictiones hasce eadem vi pollere?

Ex nono capite ejusdem voluminis.

CXXVII. « Si igitur ex Patre procedit, et « Ex
« meo dicit Dominus accipiet ¹⁷. » Qua ratione « Ne-
« mo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi
« Pater ¹⁸, » audeo dicere, neque Spiritum nisi
Filius et Pater, ex quo accipit, et ex quo procedit :
« neque Patrem et Filium, nisi Spiritus san-
« ctus. »

Animadversio.

« Nota, ubi ex præpositionem de Patre et Filio
« sancti usurpant, alias dictiones distinguere, et
« Patri quidem processionem Spiritus, Filio acce-
« ptionem, sive dationem, sive suppeditationem, D
« sive missionem tribuere. »

Refutatio.

Sed potius tibi notandum erat, prædictarum di-
ctionum æquales vires aperte cognosci, ex eo
quod ab iisdem sanctus colligit, Spiritum sanctum
a Patre et Filio cognosci : necnon Filium et Patrem
ab eodem.

Ex capite 187 ejusdem voluminis de Fide.

CXXVIII. « Sic vero in ipso credimus. Quod sit
« Spiritus sanctus, Spiritus Dei, Spiritus perfe-

« τος ειπόντι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ πῶς, τῆ
« ἐκ προθέσει ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ χρησάμενος, τὸ λαμ-
« βάνειν ειρηκεν ὁ μὴ ἐκπορευόμενον ὡς ἐπὶ τοῦ
« Πατρὸς εἶπεν.

Ἀντιρρήσις.

Μὴ τοῦτο μόνον σκόπει, ὡς τῆ ἐκ προθέσει ἐπὶ
τοῦ Υἱοῦ χρησάμενος τὸ λαμβάνειν ειρηκεν, ἐπὶ δὲ
τοῦ Πατρὸς τὸ ἐκπορευόμενον ὁ μὴ ὅτι ὅπερ ἐν
τῆ προφητασμένη περικοπῇ διὰ τοῦ Υἱοῦ, νῦν ἐκ
τοῦ Υἱοῦ εἶπεν λαμβάνειν, κἀντεῦθεν σῖνας ὡς τὰς
εὐαγγελικὰς ταύτας λέξεις ἀμφοτέρως εἰς μαρτυ-
ρίαν παρήγαγε τοῦ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι αὐτό.

Ἐκ τοῦ 15 κεφαλαίου τῶν αὐτῶν.

PKZ. « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Υἱὸς,
« καὶ οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Θαρρῶ
« λέγειν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμά τις οἶδεν εἰ μὴ ὁ Πατήρ
« καὶ ὁ Υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ
« λαμβάνει. »

Ἐπιστασία.

« Ἄκουε, πῶς ἡ μὲν ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος
« τῷ Πατρὶ παρὰ πάντων ἀφορίζεται, ἡ δὲ λήψις
« τῷ Υἱῷ. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄλλὰ πρόσχε καὶ ὅπερ ἐκ τῆς ῥηθείσης περι-
κοπῆς τὸ τῶν λέξεων τούτων ἰσοδύναμον διαγιγνώ-
σκειται κάλλιστα. Τὸ γὰρ εἰδέναι τὸ Πνεῦμα τὸν Πα-
τέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ὁ ἅγιος ἐκ τῶν λέξεων τούτων
παρέστησε. Καὶ ἐπεὶ οἶδε μὲν ὁ Πατήρ τὸ Πνεῦμα
διὰ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, οἶδε δὲ
καὶ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβά-
ναι αὐτό, πῶς οὐ προδήλως ἀλλήλαις αἱ λέξεις αὐτὰς
δύνανται τὸ αὐτό;

Ἀπὸ τοῦ 8 τῶν αὐτῶν.

PKZ. « Εἰ τοίνυν παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ
« Ἐκ τοῦ ἐμοῦ, φησὶν, ὁ Κύριος, λήψεται, ὃν τρόπον
« οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν
« Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ ὁ ὅτιω τοιμῶ λέγειν οὐδὲ τὸ
« Πνεῦμα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ λαμ-
« βάνει, καὶ παρ' οὗ ἐκπορεύεται ὁ καὶ οὐδὲ τὸν Υἱὸν
« καὶ τὸν Πατέρα εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ἐπιστασία.

« Σῖνας πῶς ἐνθα τῆ παρὰ προθέσει καὶ ἐπ' ἀμ-
« φοτέρως τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ χρῶνται οἱ
« ἅγιοι, τὰς ἄλλας διαιροῦσι φωνάς ὁ καὶ τῷ μὲν
« Πατρὶ, τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, τῷ δὲ Υἱῷ
« τὴν λήψιν, ἢ τὴν δόσιν, ἢ χορηγίαν, ἢ ἀποστολήν
« ἀφορίζουσιν. »

Ἀντιρρήσις.

Πλέον συνίεναι σε δεῖ, πῶς τὸ τῶν ῥηθεισῶν λέ-
ξεων ἰσοδύναμον διαγιγνώσκειται προφανῶς ἀπὸ τοῦ
ἐξ αὐτῶν τούτων συνάγειν τὸν ἅγιον γινώσκεισθαι τὸ
Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ αὐτὸ τὸν Υἱὸν
καὶ τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Πνεύματος.

*Ἀπὸ τῶν 187 κεφαλαίων τῶν αὐτῶν περὶ Πι-
στεως.*

PKH. « Οὕτω δὲ πιστεύομεν ἐν αὐτῷ ἔτι ἐστὶ
« Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα τέλειον,

¹⁶ Matth. xi, 27. ¹⁷ Joan. xv, 14. ¹⁸ Matth. xi, 27.

« Παράκλητον, ἄκτιστον, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον. »

Ἐπιστοasia.

« Πρόσχεος, πῶς, κἀνταῦθα ἐπ' ἀμφοτέροις τῇ ἐκ προθέσει χρησάμενος, πάλιν διείλε τὰς φωνάς, ὡς προλαβόντες εἰρήκειμεν. »

Ἀντιβόησις.

Ἐγὼ δὲ φημι, Πρόσχεος πῶς, κἀνταῦθα Πνεῦμα θεοῦ πρότερον εἰπὼν αὐτὸ ὁ ἅγιος, οὕτως ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον, πανταχοῦ ταῖς Εὐαγγελικαῖς ταύταις λέξεσι χρώμενος, τῇ μὲν εἰς παράστασιν τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐκ Πατρὸς, τῇ δὲ εἰς παράστασιν τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τῶν Πυργαίων. B

PKΘ'. « Αὐτὴ δὲ ἡ τιμία περιστορὰ, καὶ ἀγία « Παρθένος θεὸν ὁμολογεῖ, Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ « Πνεῦμα ἅγιον τέλειον· Πατέρα τέλειον, Υἱὸν τέλειον, « Πνεῦμα ἅγιον, ὁμοούσιον τῇ Τριάδι, ἀλλὰ τὸν μὲν « Υἱὸν ἀληθῶς ἐκ Πατρὸς γεγεννημένον, καὶ τὸ « ἅγιον Πνεῦμα, οὐκ ἀλλότριον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ « οὔσαν δὲ ἀεὶ τὴν Τριάδα, καὶ μηδέποτε προσθή- « κην ἐπιδεχομένην, μὴ ἔχουσαν δὲ τι ἐν αὐτῇ ὕπο- « δεθηκός, εἰς μίαν τε ἐνότητα, καὶ μίαν ἀρχὴν τοῦ « θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀναγομένην. Ἐκ ταύτης τῆς « Τριάδος Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος; « τὰ πάντα ἐκτίσθη, οὐκ ὄντα ποτέ. »

Ἐπιστοasia.

« Ἀκούεις κἀνταῦθα μίαν ἀρχὴν ἐν τῇ Τριάδι, τὸν « Πατέρα δηλονότι, καὶ πρὸς αὐτὴν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ « Πνεῦμα ἀναγόμενα; »

Ἀντιβόησις.

Καὶ πῶς οὐκ ἂν εἰς μίαν ἀρχὴν τὸν Πατέρα ἀναγείην ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, εἴπερ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὸν Πατέρα ὡς εἰς πρώτην αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὡς ὁ μέγας ἐφη Βασίλειος;

PHSEIE TOY ΘAΥMATOYP. ΓPHTOPIOY.

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως.

PA'. « Εἰς θεὸς Πατὴρ λόγου ζῶντος, σοφίας ὕψι- « στώσης καὶ δυνάμεως καὶ χαρακτηρὸς ἰδίου, τέ- « λειος τελείου γεννήτωρ, Πατὴρ Υἱοῦ μονογενοῦς. « Εἰς Κύριος, μόνος, ἐκ μόνου, θεὸς ἐκ θεοῦ, χαρα- « κτὴρ καὶ εἰκὼν θεότητος, λόγος ἐνεργὸς, σοφία « τῆς τῶν ὄλων συστάσεως περιεκτικῆ, καὶ δύναμις « τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικῆ, Υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθι- « νοῦ θεοῦ, ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἀφθαρτος ἀφθάρ- « του, ἀθάνατος ἀθανάτου, καὶ ἀίδιος αἰδίου. Ἐν « Πνεῦμα ἅγιον, ἐκ θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, καὶ δι' « Υἱοῦ κεινητὸς ταῖς ἀνθρώποις, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, « τελείου τελεία, ζωὴ ζώντων, αἰτία, ἀγνότης, ἀγιασ- « μοῦ χορηγόν. »

Ἐπιστοasia.

« Πρόσχεος καὶ τῷ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως ἀξιω-

ctus, Paracletus, non creatus, ex Patre procedens, ex Filio accipiens. »

Animadversio.

« Nota hic etiam, de utrisque præpositione ex utentem, rursus dictiones distinxisse, ut supra animadvertimus. »

Refutatio.

Ego vero inquam: Nota quomodo etiam hic Spiritum Dei cum prius sanctus dixisset, hæc adjunxisse: « Ex Patre procedens, et ex Filio accipiens, » locis in omnibus dictiones evangelicas usurpans, illa quidem ad probandum esse ipsum ex Patre, hæc vero ad probandum esse eundem ex Filio.

Ejnsdem ex ultimo Panariorum capitule.

CXXIX « Hæc vero pretiosa columba, sancta « Virgo Deum faietur Patrem et Filium et Spiritum « sanctum, Patrem perfectum, Filium perfectum, « Spiritum perfectum, consubstantialem Trinitatem, sed Filium vere ex Patre genitum, et Spiritum sanctum non alienum a Patre et Filio. Existentem perpetuo Trinitatem, nunquam additionem admittentem, neque aliquid imminutum in se continentem, in unam unitatem, et unum principium Dei et Patris relatum, ex hac Trinitate Patre et Filio, et Spiritu sancto omnia, quæ nunquam antea fuerant, creata sunt. »

Animadversio.

« Audisne hic etiam unum principium in Trinitate, Patrem scilicet, et ad ipsum Filium et Spiritum referri? »

Refutatio.

Et quomodo in unum principium Patrem Filius et Spiritus non reducerentur, si « Quod per Filium esse dicitur, in Patrem veluti primam causam et principium relationem habet, » ut magnus tradit Basilus?.

Dicta Gregorii Thaumaturgi.

Sancti Gregorii Thaumaturgi ex Apocalypsi.

CXXX. « Unus Deus Pater Verbi viventis, sapientiae subsistentis, et potentiae ac characteris sempiterni: perfecti perfectus genitor, Pater Filii unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo, character et imago deitatis, verbum efficax, constitutionis rerum universarum comprehensiva: et virtus atque potentia universæ creaturæ effectiva. Filius verus veri Patris, invisibilis ejus, qui est invisibilis, ac incorruptibilis, corruptioni non obnoxii, ac immortalis, mortis prorsus nescii, et sempiternus sempiterni. Unusque Spiritus sanctus, ex Deo existentiam habens, et qui per Filium apparuit, scilicet hominibus: imago Filii perfecti perfecta, vita viventium, causa, fons sanctus, sanctitas, sanctificationis, suppletator. »

Animadversio.

« Attende huic sancto, qui revelatione dignus

« effectus est, quæ ex ea eductus est, illa et decer-
« nenti, et prædicanti, Spiritum nempe ex Patre
« existentiam habere, et per Filium apparere. »

Refutatio.

Et plane huic attendendum est, qui ex revelatione
determinat. Namque qui in hujus dicta, uti par
est, et attentius introspexerit, nunquam ex Filio
Spiritus dividet, secundum naturalem et essen-
tialiam illius existentiam, quod absque
errore conentur, qui pernegant, per Filium illum
existere. Sanctus enim cum antea dixisset Spi-
ritum ex Deo existentiam habere, et manifestasset
hypostasis suæ causam habere ex prima et sine
principio causa Deo, ne quis existimaret imme-
diate ex Deo ipsum existentiam habere, qua vel
sola cogitatione sequitur, Spiritum a Filio dividi,
secundum ipsam eorumdem ex Patre existentiam,
adeo ut non conspiciatur trium connaturale, con-
tinuum et indissolutum, statim subdidit, et per Fi-
lium hominibus apparuit, nihil differre ratus, per
Filium apparere Spiritum hominibus, et per Fi-
lium ipsum ex Patre existere. Etenim si per
Filium non existeret, nunquam per Filium ho-
minibus appareret, qui non administratorio modo,
neque servili Spiritus suppeditationem dignis sub-
ministrat, quod optime sanctus comprobavit sub-
dens illud : « Imago Filii perfecti perfecta. » Nam-
que si, ut qui sese opponunt, contendunt, non
per Filium Spiritum existere sanctus opinaretur,
nunquam illum imaginem Filii nuncupasset. Fieri
enim nequit, ut imago Filii vocetur, quod per ipsum,
et ex ipso non existit.

Ejusdem ex expositione fidei particulari.

CXXXI. « Confitemur igitur unum Deum verum,
« unum principium, et unum Filium verum, Deum
« ex vero Deo, naturaliter paternam divinitatem ha-
« bentem, hoc est consubstantialiam Patri; et unum
« Spiritum sanctum, qui natura et veritate vim
« habet omnia sanctificandi, et deificantem, qui ex
« substantia Dei est. »

Animadversio.

« Prudenter audi eundem sanctum unum prin-
« cipium Patrem edicentem; ex essentia vero Dei
« esse, uti reliqui omnes sancti Patres dixerunt,
« intellige. Sed et ipse in una eademque pericope
« declaravit, cum dixit, Filium ex vero Deo, ex
« Patre scilicet. »

Refutatio.

Unum quidem principium sanctus statuit, sed
non propterea tollit, diverso cause modo prin-
cipium esse eorum, quæ ex illo sunt : unde inclaruit,
ex eodem uno principio duo esse causata, unum
per aliud. Illud porro ex substantia Dei existens,
intelligendum est ex Patre, uti tua animadversio
dicit, attamen illud ignorandum non est, ex essen-
tia Filii Spiritum esse.

Ejusdem ex eadem.

CXXXII. « Genito autem Filio ex Patre vera

« θέντι τούτῳ ἀγιῶ, & παρ' ἐκείνη; ἐδιδάχθη, ταῦτα
« καὶ δογματίζονται καὶ κηρύττονται, τὸ Πνεῦμα ἐκ
« τοῦ Πατρὸς μὲν ἔχον τὴν ὑπαρξίν, διὰ τοῦ Υἱοῦ
« δὲ πεφηνός. »

Ἀντίρρησις.

Μάλιστα γὰρ τούτῳ προσοχεῖν δεῖ τῷ ἐξ' Ἀποκαλύ-
ψεως θεολογήσαντι. Ὁ γὰρ τῇ τούτου θεολογίᾳ ἐμ-
βαθύννας, ὡς χρῆ, οὐκ ἂν ποτε διαιρέση τοῦ Υἱοῦ τὸ
Πνεῦμα κατὰ τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη αὐτοῦ ὑπαρ-
ξίν, ἔπερ ἐπισφαλῶς σπεύδουσιν οἱ ἀπαρνούμενοι
διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτό. Ὁ γὰρ ἄγιος, πρότερον
εἰπὼν τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, καὶ
δεδηλωκῶς τὴν τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχειν αὐτὸ ἐκ
πρωτῆς καὶ ἀνάρχου αἰτίας τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ τις
οἴησαιο ἀμέσως ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν αὐτὸ,
ἢ ἵτινι ἐννοία ἀκολουθεῖ διαιρεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τὸ
Πνεῦμα κατ' αὐτὴν τὴν ἐκ Πατρὸς αὐτῶν ὑπαρξίν,
ὡς μηκέτι θεωρεῖσθαι τὸ τῶν τριῶν συμφυῆς συνε-
χὲς καὶ ἀδιάρρηκτον, ἐπήγαγε παρεθῆς, καὶ δι'
Υἱοῦ πεφηνός τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲν διαφέρειν οὐ-
μενος δι' Υἱοῦ πεφηνός τοῖς ἀνθρώποις λέγειν τὸ
Πνεῦμα, καὶ δι' Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ Πατρὸς; Εἰ
μὴ γὰρ ὑπήρχε δι' Υἱοῦ, οὐκ ἂν δι' Υἱοῦ πεφηνός
ἦν τοῖς ἀνθρώποις, τοῦ μὴ λειτουργικῶς, μηδὲ ὑπη-
ρευτικῶς τὴν τοῦ Πνεύματος χορηγίαν τοῖς ἀγίοις
διανέμνους, κάλλιστα δὲ τοῦτο αὐτὸς ὁ ἄγιος συνί-
στησιν ἐπαγαγὼν τὸ, « εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τελείου τε-
λεία. » Εἰ γὰρ ὡς οἱ ἀντιέλεγοντες βούλονται, μὴ διὰ
τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐφρῖνει ὁ ἄγιος, οὐκ
ἂν αὐτὸ εἰκόνα ἐκάλεσε τοῦ Υἱοῦ. Ἀδύνατον γὰρ
εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ κληθῆναι τὸ μὴ ὑπάρχον δι' αὐτοῦ
τε καὶ ἐξ αὐτοῦ.

Τὸ αὐτοῦ ἐκ τῆς κατὰ μέρος πίστεως.

PAA'. « Ὁμολογοῦμεν οὖν ἕνα Θεόν, μίαν ἀρχὴν,
« καὶ ἕνα Υἱὸν ἀληθινόν, Θεὸν ἐξ ἀληθινοῦ τοῦ Θεοῦ,
« φυσικῶς τὴν Πατρικὴν θεότητα ἔχοντα, τούτέστιν
« ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον, φύσει
« καὶ ἀληθεῖ τῶν ἀπάντων ἀγιαστικὸν καὶ θεοποιόν,
« ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὑπάρχον. »

Ἐπιστοσία.

« Συνεπὲς ἀκουσον τοῦ αὐτοῦ ἀγίου, μίαν ἀρχὴν
« τὸν Πατέρα κηρύττοντος. Τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
« Θεοῦ ὑπάρχον, νοεῖ καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ θεοὶ Πα-
« τέρες. Ἀλλὰ καὶ οὗτος; ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μὴ περι-
« κοπῇ ἐσαφήνισε διὰ τοῦ καὶ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν ἐξ
« ἀληθινοῦ Θεοῦ, τούτέστι τοῦ Πατρὸς. »

Ἀντίρρησις.

Μίαν μὲν ἀρχὴν τὸν Πατέρα κηρύττει ὁ ἄγιος,
ἀλλὰ οὐκ ἑναίρει καὶ τὸ ἐν διαφόρῳ τρόπῳ τῆ;
αἰτίας ἀρχὴν αὐτὸν εἶναι καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ὁπότεν
ἀναφάνη τὸ εἶναι τῶν ἐκ τῆς μιᾶς ταύτης ἀρχῆς δύο
αἰτίαι τῶν διὰ θετέρου τὸ ἕτερον, τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας
τοῦ Θεοῦ ὑπάρχον, ἐκ τοῦ Πατρὸς νοεῖν δεῖ, ὡς ἡ
ἐπιστοσία σου βούλεται. Δεῖ δὲ καὶ μὴ ἀγνοεῖν ὡς
καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν.

Τὸ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PAB'. « Γεννηθέντος τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς; ἀληθινῆ

γενήσῃ, οὐ ποιήσῃ τῇ ἐκ βουλῆσεως, τοῦ τε
Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος, ἀγιαστικοῦ τῆς ὄλης κτί-
σεως. »

Ἐπιστολία.

Ὁ τάχα ἀσαφῶς ἐν τῇ προλαβούσῃ περικοπῇ
εἶρηξεν, ὅθεν καὶ τῆς ἐξωθεν σαφηνείας αὐτοῖ
ἰδεῖσθαι, τοῦτο σαφηνίζει ἐνταῦθα ὁ ἅγιος, ἐκ
τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα διδά-
σκων ἀϊδίως ἐκπέμπεσθαι. »

Ἀντίρρησης.

Ἀληθῆς τὰ πάντα ἡ παρούσα ἐπιστολία ἦν γὰρ
εἶχεν ἀσάφειαν τὸ ἐκ δι' Υἱοῦ πεφηνὸς τοῖς ἀνθρώ-
ποις, ὡς σαφηνίσκει ἐνταῦθα ὁ ἅγιος, Ἐκ τῆς τοῦ
Πατρὸς οὐσίας δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα διδάσκων ἀϊ-
δίως ἐκπέμπεσθαι, Ὅτι δὲ οὐκ ἕτερόν ἐστιν ἡ ἐκ-
πέμψις παρὰ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, ὁ τῆς
θεολογίας μαρτυρεῖται γρηγόριος νεὺς, λέγων ἐν τῷ
πρῶτῳ Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον λόγῳ αὐτοῦ, Ἴδιον δὲ
Πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, Υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, Πνεύ-
ματος ἡ ἐκπέμψις. »

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ΡΑΓ'. Θεὸς ὁ Πατὴρ, τέλειον ὢν πρόσωπον, τέ-
λειον ἔχει τὸν λόγον ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον ἀλ-
θῶς, οὐκ ὡς λόγον λαλούμενον, οὐδὲ καθ' υἰοθεσίαν
θεόν, ὡς ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι υἱοὶ Θεοῦ καλοῦν-
ται, ἀλλὰ υἶόν, φύσει Θεόν· τέλειον καὶ τὸ Πνεῦ-
μα τὸ ἅγιον, ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ χορηγούμενον εἰς
τοὺς υἰοθετούμενους, ζῶν καὶ ζωοποιῶν ἅγιον,
ἀγιαστικὸν τῶν μεταλαμβανόντων αὐτοῦ. »

Ἐπιστολία.

Ὁρῶς κἀνταῦθα τὸ ἐκ Θεοῦ, τῷ δι' Υἱοῦ σα-
φηνιζόμενον, καὶ δηλοῦν, ὅτι τὸ ἐκ Πατρὸς ση-
μαίνει; »

Ἀντίρρησης.

Ἄλλ' ὁρῶς καὶ ὅπως τὸ ἐν τῇ προρρήθεισῃ περι-
κοπῇ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας δι' Υἱοῦ ἐκπεμπό-
μενον ἐνταῦθα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ χορηγούμενον λέ-
γεται; Ὅρα καὶ σύνεσις ὡς οὐκ ἐναντία ἀλλήλοις;
αὐτὰ καὶ μαχόμενα, ὅπερ τισὶν ἐξόξεν.

ΠΡΩΤΗΣ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ κεφάλαιον
ζ' περὶ Πνεύματος ἁγίου.

ΡΑΔ'. Δεῖ δὲ τὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχειν. Καὶ
γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος, οὐκ ἀμοιρὸς ἐστὶ πνεύματος.
Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἀλλότριον τῆς ἡμε-
τέρας ἐστὶν οὐσίας· τοῦ γὰρ ἀέρος ἐστὶν ὀκλή καὶ
φορὰ εἰσαλασμένου καὶ προσδεχομένου πρὸς τὴν
τοῦ σώματος σύστασιν, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφω-
νήσεως, φωνῆ τοῦ λόγου γίνεται τὴν τοῦ λόγου
δυναμὴν ἐν αὐτῇ φανερούσα· ἐπὶ δὲ τῆς θελας φύ-
σεως τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου τὸ μὲν εἶναι Πνεῦ-
μα Θεοῦ εὐσεδῶς ἐμοιογητέον, διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν
τοῦ Θεοῦ λόγον ἐλλειπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου,
οὐκ ἐστὶ δὲ εὐσεδῆς ἀλλότριόν τι ἐξωθεν ἐπισ-
εργόμενον τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα λογίζεσθαι, ὡς καὶ
ἐφ' ἡμῶν τῶν συνθέτων. Ἄλλ' ὡςπερ Θεοῦ λόγον

generatione, non factione ex voluntate, et Spiritu
sancto ex substantia Patris per Filium æterne
emisso, habente virtutem sanctificandi omnem
creaturam. »

Animadversio.

Quod forte obscure in præmissa pericope dixit,
proptereaque nobis externa expositione opus
fuit, in hac sanctus explanat, ex Patris essentia
per Filium Spiritum ab æterno emitti edo-
cens. »

Refutatio.

In omnibus vera est hæc animadversio. Quam
enim obscuritatem præ se ferebat dictum: Per Fi-
lium hominibus apparuit, sanctus hic explanavit,
Ex Patris essentia [per Filium Spiritum ab æ-
terno emitti, docens. Emissionem vero non aliud
esse quam Spiritus existentiam, testimonio suo
comprobatit theologice mensurans ad Heronem
philosophum orat, scribens: Proprium quidem
Patris est non esse genitum, Filii generatio, Spi-
ritus emissio. »

Ex eadem.

CXXXIII. Deus Pater perfecta persona, per-
fectum habet verbum, ex se ipso vere genitum,
non tanquam verbum vocale, quod loquimur,
neque ut filium secundum adoptionem, sicut
angeli et homines vocamur filii Dei, sed ut fi-
lium natura Deum. Perfectum vero etiam habet
Spiritus sanctum ex Deo per Filium in adop-
tos filios effusum, viventem et vivificantem, san-
ctum et sanctificantem eos, qui eum participant. »

Animadversio.

Vides hic etiam illud ex Deo per Filium ex-
positum, illud ex Patre notare?

Refutatio.

Annon etiam vides, quod in præscripta pericope
dictum est, ex Patris essentia per Filium emissum,
hic ex Deo per Filium suppeditatum scribi? Vide
et nota hæc inter se neque contraria esse, neque
sibi adversari, quod nonnullis visum est.

DAMASCENI DICTA.

S. Joannis Damasceni ex capite 7 de Spiritu sancto.

CXXXIV. Suus quoque Verbo Spiritus sit
oportet. Nam nec noster quidem sermo Spiritus
expers est. Hoc autem inter utrumque interest,
quod in nobis spiritus ab essentia nostra alienus
est. Acris quippe attractio et motus est qui tuendi
corporis causa vicissim attrahitur et profunditur;
ac prolocutionis tempore vox sermonis efficitur,
sermonis vim in se ipsa ferens. At in divina natu-
ræ quæ simplex et incomposita est, quod quidem
Dei Spiritus sit, pie constitendum est, neque
enim Dei verbum sermone nostro minus perfec-
tum est. Cæterum existimare spiritum alienum
quiddam esse, quod Deo extrinsecus advemat,
ut in nobis quorum composita natura est, a

« pietate abhorret. Quin potius, ut, cum Dei verbum audimus, non hujusmodi verbum esse arbitramur, quod vel substantia careat, vel doctrina comparatur, vel per vocem efferatur, vel in aerem dilabatur, et evanescat; sed quod essentialiter existat, ac voluntate præditum sit, et efficax, atque omnipotens: eodem modo cum Dei Spiritum, Verbum comitantem, ipsiusque operationem declarantem audimus, non flatum quemdam substantia carentem animo nobis fingimus: ita enim divinæ naturæ amplitudo, atque majestas in humilitatem deprimeretur, si Spiritum, qui in ea est, parem spiritui nostro esse conjiceremus, sed vim essentialem, quæque separatim, atque in propria hypostasi consideretur, atque a Patre progrediatur, et in verbo conquiescat, ipsumque declaret, et exprimat: quæ præterea nec a Deo, in quo est, divelli, nec a Verbo, cujus comes est, disjungi queat, nec denique ita dilabatur, ut omnino esse desinat, verum æque ac Verbum existat, vivat, velit, suapte vi moveatur, operetur, bonum semper velit, atque ad id omne quod proposuit conjunctionem cum voluntate potentiam habeat, eaque natura sit, ut nec principium habuerit, nec finem habitura sit. Neque enim Patri Verbum unquam deficit, nec Verbo Spiritus. Ita per naturæ unitatem Gentilium multos deos asserentium error exstinguitur, ac rursus per Verbi et Spiritus admissionem Judæorum dogma evolvitur, remanetque id quod in utraque secta commodi inest. »

Animadversio.

« Nota hunc quoque sanctum, accuratissimum dogmatum assertorem, concorditer cum aliis sanctis Patribus, Deum pro Patre accepisse, cum dicit, Spiritus Domini, statimque subdat, Verbum comitantem. Hoc item apertissime demonstrat verbis fini hujusce pericopes annexis, dum vocat Spiritum essentialem potentiam. ex Patre procedentem, et in Filio quiescentem, quibus et nostrâ antea exposita consideratio, nempe ex ipsa, et in ipsa, uti reor, constabillitur. »

Refutatio.

Nostra quoque consideratio constabillitur, nempe Spiritum per Filium ex Patre esse, cum sanctus enuntiat: « Suus quoque Spiritus Verbo sit oportet: » necnon: « Neque enim Patri verbum unquam deficit, nec Verbo Spiritus. » Hæc dum asserit, videtur Patri per Verbum Spiritum conjugere. Qui vero Patri Spiritum per Verbum conjugit, næ ille Stentoris instar clamat, ex Patre per Filium Spiritum esse. Illud etiam attendendum est illud, *progrediatur*, loco illius, *procedat*, supposuisse.

Ejusdem ex capitibus theologis de sancta Trinitate.

CXXV. « Filius autem et character paternæ substantiæ, quia perfectus est vereque existit, atque excepta ingenti proprietate per omnia

« ἀκούοντες, οὐκ ἀνυπόστατον, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως προσγιγνώμενον, οὐδὲ διὰ φωνῆς προσφερνόμενον, οὐδὲ εἰς ἀέρα χεόμενον καὶ διαλυόμενον φήθημεν, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφεστῶτα προαιρετικῶν τε καὶ ἐνεργῶν, καὶ παντοδύναμον, οὕτω καὶ Πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ, τὸ συμπαραμορτοῦν τῷ λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ πνοῆν ἀνυπόστατον ἐννοοῦμεν. Οὕτω γὰρ ἂν καθίσταται πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας φύσεως, εἰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ δύναμιν οὐσιωδῆ, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρομένην, ἐκ τοῦ Πατρὸς προερχομένην, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἀναπαυομένην, καὶ αὐτὴν οὖσαν ἐκφαντικήν, οὐτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐστὶ, καὶ τοῦ λόγου, ᾧ συμπαραμορφεῖ δυναμένην, οὕτε πρὸς τὸ ἀνυπαρκτον ἀναγεομένην, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ λόγου καθ' ὑπόστασιν οὖσαν, ζῶσαν, προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργῶν, πάντοτε τὴ ἀγαθὴν θέλουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν θέλησιν σύνορον ἔχουσαν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, μήτε ἀρχὴν ἔχουσαν, μήτε τέλος, οὐ γὰρ ἐνέλιπέ ποτε τῷ Πατρὶ λόγος, οὐτε τῷ λόγῳ πνεῦμα. Οὕτω δὲ μὲν τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος ἡ πολυθεὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξαφανίζεται πλάνη, διὰ δὲ τῆς τοῦ λόγου παραδοχῆς καὶ τοῦ Πνεύματος τῶν Ἰουδαίων καθαιρεῖται τὸ δόγμα, ἐκατέρω: τε αἰρέσεως παραμένει τὸ χρήσιμον. »

C

Ἐπιστοσία.

« Σημειῶσαι πῶς καὶ οὗτος ὁ λίαν ἀκριβέστατος δογματιστὴς ἅγιος, συμφῶνως τοῖς λοιποῖς θεοῖς Πατράσι τὸ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνεται, εἰπὼν Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ εὐθύς ἐπαγαγὼν, τὸ συμπαραμορτοῦν τῷ λόγῳ. Τοῦτο δὲ σαφέστατα δείκνυσσι, καὶ ἐξ ὧν ἐν τῷ τέλει τῆς περιχοπῆς ταύτης διέξεις, οὐσιωδῆ λέγων τὸ Πνεῦμα δύναμιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευομένην καὶ ἐν Ἰῳ ἀναπαυομένην, ἀφ' ὧν καὶ ὁ περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ προγραφεῖς ἡμέτερος λογισμὸς, ὡς οἶμαι, ἐπιστηρίζεται. »

Ἀντιρρόησις.

Ἐπιστηρίζεται δὲ καὶ ὁ ἡμέτερος λογισμὸς, περὶ τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα δι' Ἰῳ ἐκ Πατρὸς ἀπὸ τοῦ λέγειν τὸν ἅγιον, « Δεῖ δὲ τὸν λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχειν, » καὶ ἐπὶ ἀπὸ τοῦ λέγειν, « Οὐ γὰρ ἐνέλιπέ ποτε τῷ Πατρὶ λόγος, οὐτε τῷ λόγῳ Πνεῦμα. » Ταῦτα γὰρ λέγων, φαίνεται τῷ Πατρὶ διὰ τοῦ λόγου συνάπτων τὸ Πνεῦμα. Ὁ δὲ διὰ τοῦ λόγου τῷ Πατρὶ συνάπτων τὸ Πνεῦμα, ἀντικρως Στεντόρειον βοᾷ, ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ λόγου εἶναι αὐτό. Σκοπητὸν δὲ καὶ ὅπως τὸ, *προερχομένην* ἀντὶ τοῦ, *ἐκπορευομένην* ὁ ἅγιος εἶπεν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἡ' τῶν θεολογικῶν κεφαλαίων περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

« ΡΑΕ'. Υἱὸς δὲ καὶ χαρακτήρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, διὰ τὸ τέλειον, καὶ ἐνυπόστατον καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τῆς ἀγεννησίας. »

« Μονογενής δὲ, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνος ἂ
 « ἐγενήθη. Οὐ γὰρ ὁμοιοῦται ἕτερα γέννησις τῆ
 « τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσει. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἄλλος
 « Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ
 « τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ'
 « ἐκπορευτῶς. Ἄλλος τρόπος ὑπάρξεως, οὗτος,
 « ἄληπτός τε καὶ ἀγνωστός, ὡσπερ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ
 « γέννησις. »

Ἐπιστοασία.

« Ἐπίσθησον ἀκριδῶς, πῶς τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς
 « ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, τρόπον ὑπάρξεως ὀνο-
 « μάζει ὁ ἅγιος. Ὁ γοῦν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ταύτην
 « λέγων σφάλλει, δύο ταύτης εισάγων ἀναντιρρήτας
 « αἰτίας. »

Ἀντιρρήσις.

« Ὡς ἐβελογνωμονῶν οὐκ ἄξια τῆς σοφίας σου
 « φέγγη. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, πότε ἂν δύο αἰτια
 « εἰρήκεις τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν,
 « διὰ τὸ τὴν ἐκπόρευσιν τρόπον ὑπάρξεως εἶναι,
 « ἀναβλύζει τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τούτεστιν
 « ὑπάρχει φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς. Προχέται τὸ
 « Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τούτεστιν ὑπάρχει
 « φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς. Πηγάζει τὸ Πνεῦμα ἐκ
 « Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τούτεστιν ὑπάρχει φυσικῶς τε
 « καὶ οὐσιωδῶς, καὶ τῶν λέξεων ἀπασῶν τούτων τὴν
 « φυσικὴν καὶ οὐσιωδὴν ὑπαρξιν δηλουσῶν, δύο αἰτια
 « τοῦ Πνεύματος οὐκ εἰσὶν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ διὰ
 « τὴν ἐκπόρευσιν τρόπον ὑπάρξεως, ὃ ἔστι διαφο-
 « ρὰν ὑπάρξεως εἶναι, διαρχίας ἐγκλήματι περιπί-
 « πτει ὁ λέγων ταύτην καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὃ τῆς ὑπάρ-
 « ξεως τρόπος, ταυτὸν δ' εἰπεῖν διαφορά, αὐτῷ τῷ
 « τοῦ Πνεύματος ὀνόματι ἀκολουθεῖ, καὶ ὁ εἰπὼν Πνεῦ-
 « μα ἀναβλύζον, ἢ προχέμενον, ἢ πηγάζον, καὶ ἀπ'
 « αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ὡσπερ ἀπὸ τῆς ἐκπορεύσεως,
 « τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν διάφορον τοῦ Πνεύματος ἐδήλωσεν
 « ὑπαρξιν, κἂν μὴ τῇ διὰ χειλέων λέξει τὴν τοιαύτην
 « προεπέγκη διαφορὰν. »

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

« ΡΑΓ'. Μόνος γὰρ ὁ Πατήρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ
 « ἑτέρας ἔστιν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι· καὶ μόνος
 « ὁ Υἱὸς γεννητὸς ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀνάρ-
 « χως καὶ ἀχρόνως γεγέννηται· καὶ μόνον τὸ ἅγιον
 « Πνεῦμα ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, οὐ
 « γεννώμενον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον. »

Ἐπιστοασία.

« Τοῦτο, σαφέστατον ὄν, οὐ δεῖται τινὸς ἐπεργα-
 « σίας, ὡς οὐδὲ τὸ ἀφεξῆς. »

Ἀντιρρήσις.

« Ἀληθῶς ἡ ρηθεῖσα περικλή ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
 « Πατρὸς λέγει τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, διὰ τὸ τὸν
 « Πατέρα ἀναρχον καὶ πρώτην αἰτίαν εἶναι Υἱοῦ τε
 « καὶ Πνεύματος· ὃ δὲ εἰδῶς τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς
 « τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν συμφυεὶς μὴ ἄλλως θεω-
 « ρεῖσθαι εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς εἶη τὸ
 « Πνεῦμα, ἐκεῖνος καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα
 « ἐρεῖ πάντοτε ἀσφαλῆστατα. »

PATROL. GR. CXLI.

« Patrem refert, atque exprimit. Unigenitus item
 « quia solus ex solo Patre singulari modo genitus
 « est. Neque enim ulla alia generatio est, qua
 « Filii Dei generationi comparari possit, quando-
 « quidem nec alius quoque Filius Dei est. Quam-
 « vis enim Spiritus quoque sanctus ex Patre pro-
 « dierit, non tamen generationis, sed processionis
 « modo prodiit. Alius autem hic existentiae modus
 « incomprehensibilis item, et incognitus quemad-
 « modum et Filii generatio. »

Animadversio.

« Attende diligenter sanctum processionem ex
 « Patre Spiritus existentiae modum nuncupare.
 « Qui itaque eam ex Filio tradit, errat, duasejus-
 « dem absque ulla haesitatione causas introdu-
 « cens. »

Refutatio.

Dum propriae sententiae obstinate incumbis,
 profecto tua sapientia digna non loqueris. Id enim
 si non esset, duas Spiritus causas Patrem et
 Filium non affirmasses, quod processio modus
 existentiae est. Scaturit Spiritus ex Patre et Filio:
 est nempe naturaliter, et essentialiter: Effunditur
 Spiritus ex Patre et Filio: est nempe naturaliter
 et essentialiter. Effluit Spiritus ex Patre et Filio:
 est nempe naturaliter et essentialiter. Dictiones
 hae omnes naturalem et essentialem existentiam
 notant, et tamen duae Spiritus Pater et Filii
 causae non praesumentur. Et quia processio modus
 existentiae est, quod distinctionem existentiae in-
 fert, duorum principiorum crimen incurrit, qui
 eam etiam ex Filio asserit? Existentiae modus,
 sive discrimen, idem enim est, ipsum spiritus no-
 men subsequitur. Et qui dicit, Spiritum exsillen-
 tem effusum, effluentem, et ex ipso nomine, quem-
 admodum et ipsa processione, diversitatem ex-
 stentiae, quae est inter Filium et ipsum conno-
 tavit, licet dictione per labia elapsa similem distin-
 ctionem non exprimat. »

Ex eodem.

CXXXVI. « Solus enim Pater ingenitus est: nec
 « enim ab altera hypostasi esse habet. Solus etiam
 « Filius genitus. Ex Patris enim substantia sine
 « principio ullo, ac tempore genitus est. Solus
 « denique Spiritus sanctus ex Patris substantia
 « progreditur, non genitus sed procedens. »

Animadversio.

« Hoc cum clarissimum sit, exactiori exposi-
 « tione non indiget, uti et illud quod sequitur. »

Refutatio.

Vere dicta pericope ex essentia Patris asserit
 Spiritum procedere, quod Pater sit sine ullo prin-
 cipio et prima causa Filii, et Spiritus. At qui no-
 verit Spiritus et Filii erga Patrem naturae commu-
 nionem, concipi non posse, nisi per Filium Spi-
 ritus sit ex Patre, nae ille ex utroque Spiritum sine
 ulla erroris nota asseverabit.

Ex eodem.

CXXXVII. « Similiter credimus et in unum Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem, qui ex Patre procedit, et in Filio conquiescit; et qui cum Patre et Filio simul adoratur, et conglorificatur. »

Animadversio.

« Accipito ex hac quoque pericope probationem, recte nos animadvertisse, dixisseque de illo, ex ipsa et in ipsa, quæcunque prænotavimus. »

Refutatio.

Satis ergo et tibi fuerint, pro oppugnatione hujusce tæ animadversionis supra per nos allata, et quæ de illo, « ex ipsa » et « in ipsa, » prænotavimus.

Ex eodem.

CXXXVIII. « Per omnia Patri ac Filio similis, ex Patre procedens, ac Per Filium omni creaturæ impertitus, atque perceptus, per se ipsum omnia creans. »

Animadversio.

« Audisne ex Patre Spiritum procedentem, per Filium vero impertitum, et communicatum, non vero ex eo procedentem. »

Refutatio.

Verum tu quoque audisti, quod per Filium impertitur, et communicatur, uti per Filium existens, communicari et percipi per ipsum.

Ex eodem.

CXXXIX. « Pater quippe causæ expers est, at quo ingentus. Nec enim ex quoquam est: a se ipso enim esse habet: nec quidquam eorum quæ habet, ab alio habet: quin potius ipse rebus omnibus principium est, causaque tum quod sint, tum quod naturaliter certo modo sint. Filius autem ex Patre est, generationis modo. Spiritus vero sanctus, et ipse quoque ex Patre est, non tamen gignendi modo, sed procedendi. Et quidem generationem, et processionem inter se differre compertum habemus: cæterum quis hujus differentie modus sit, prorsus non fugit. Simul porro et Filii ex Patre generatio, et Spiritus sancti processio est. Omnia igitur quæ Filius et Spiritus habent, atque adeo hoc ipsum, quod sunt. Quod si Pater non est, sane nec Filius est, nec Spiritus. Itidem si Pater nihil habet, nec Filius quidem quidquam habet, nec Spiritus. Ac propter Patrem, id est quia Pater est, Filius quoque et Spiritus sunt. Et rursus propter Patrem habent Filius et Spiritus, omnia quæ ipse habet; hoc est quia Pater hæc habet. Excipiendæ tantummodo sunt ingenti, geniti, et processionis voces. In his enim duntaxat hypostaticis inter se differunt, non essentialia, sed peculiari cujusque personæ nota indistinctim distinctæ. »

Animadversio.

« Attendito diligenter, simul et Filii ex Patre generationem, et Spiritus processionem esse. No-

A

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου.

PAZ'. « Ὁμοίως πιστεύομεν εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον, τὸ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενόν τε καὶ συνδοξαζόμενον. »

Ἐπιστοσία.

« Δέχου καὶ τῆς παρουσίας περικοπῆς μαρτυρίαν ἐπερὶ τοῦ καλῶς ἡμᾶς ἐπιστῆναι καὶ εἰπεῖν ἐπερὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ, ὅσα προεπεσημειώσαμεθα. »

Ἀντιρρήσις.

« Ἀρκέσει σοι λοιπὸν εἰς ἀντιρρήσιν τῆς παρουσίας περικοπῆς, καὶ ὅσα ἡμεῖς προειρήκειμεν, ἐν οἷς προεπεσημειώσω τὰ ἐπερὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ. »

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PAH'. « Κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ δι' Υἱοῦ μεταδιδόμενον καὶ μεταλαμβανόμενον ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως, καὶ δι' ἑαυτοῦ κτίζον τὰ σύμπαντα. »

Ἐπιστοσία.

« Ἀκούεις ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα, δι' Υἱοῦ δὲ μεταλαμβανόμενον καὶ μεταδιδόμενον, οὐ μὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. »

Ἀντιρρήσις.

« Ἄλλ' ἤκουσα; καὶ ὅτι τὸ δι' Υἱοῦ μεταλαμβανόμενον καὶ μεταδιδόμενον, ὡς δι' Υἱοῦ ὑπάρχον μεταλαμβάνεται καὶ μεταδίδεται δι' αὐτοῦ. »

C

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PAΘ'. « Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀνάιτιος καὶ ἀγέννητος. Οὐ γὰρ ἔκ τινος, οὐδὲ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, οὐδέτι τῶν ὅσα ἔχει. Αὐτὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ πῶς εἶναι φυσικῶς τοῖς Πᾶσιν. Ὁ δὲ Υἱὸς γεννητῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Καὶ τί μὲν ἐστὶ διαφορὰ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως μεμαθήκαμεν τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς, οὐδαμῶς. Ἄμα γὰρ καὶ ἡ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις. Πάντα γοῦν ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἐστίν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ διὰ τὸν Πατέρα, τούτεστι διὰ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα ἐστίν ὁ υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τούτεστι διὰ τὸν Πατέρα ἔχουν αὐτὰ, πληρὴ τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. Ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἅγια τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ οὐσίαι, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι. »

Ἐπιστοσία.

« Προσχεῖς ἀκριβῶς, ἅμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις. »

« Ἐπισημείωσαι δὲ ἔτι καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, ἐκ τοῦ Α « *tota præterea quod sint et Filium et Spiritum ex*
 « Πατρὸς ἔχει ὅτε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. »

Ἀντίρρησης.

Οὐδὲν ἀπέθον τῇ ἀκριθείᾳ, ἀνερωτήσαντας καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν. Εἰ γοῦν ἅμα, πότε ἢ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις; ἔχει γὰρ οὕτως. Εἰ δίδει ἅμα διὰ τοῦτο οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διότι ἅμα, οὐδὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλὰ μὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἅμα, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἄρα καὶ ἅμα. Ἡ δὲ θηλοῦσα ἐπισημείωσις ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, αὕτη ἐστὶν ἡ παριστάτωσα μὴ δύο εἶναι τὰς αἰτίας τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ ἅν τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι τὸ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ὁ Υἱὸς ἀδιακρίτως τε καὶ συναθροίως, πῶς ἀνὶ ἰδίᾳ ἀρχῇ, ἢ δευτέρᾳ μετὰ τὸν Πατέρα ἀρχῇ τοῦ δι' αὐτοῦ ἀδιακρίτως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευομένου Πνεύματος; **B** ἔστι, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀμφοτέρων ὁ Πατὴρ ἔστι ἀρχῇ, πρὸς οὗ ἀναφέρεται καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PM. « Διὸ οὐδὲ πρὸς θεοῦς λέγομεν τὸν Πατέρα, « καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα δὲ μᾶλλον « θεόν, τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἓν αἴτιον Υἱοῦ καὶ « Πνεύματος ἀναφερομένων. »

Ἐπιστάσις.

« Ἐν αἴτιον πάλιν τὸν Πατέρα θηλαδῆ τοῦ Υἱοῦ « καὶ τοῦ Πνεύματος μάνθανε. »

Ἀντίρρησης.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν διάφορον αἴτιον ἴσθι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα. Διάφορον δὲ αἴτιον **C** ὁ Πατὴρ, ὅτε τοῦ μὲν Υἱοῦ δι' οὐδενὸς ἔστιν αἴτιος, τοῦ δὲ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἀμέσως ἀμφοτέρᾳ ἐκ Πατρὸς, καὶ ὁ Πατὴρ ἀδιάφορον αἴτιον, καὶ τὰ αἰτία τὰ υἱοὶ ἀν ἦσαν καὶ ἅμω. Καὶ μαρτυρήσει μοι τὸν λόγον ὁ ἐν ἁγίοις δογματικώτατος Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαίθου ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχῇ, « Ἀετοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νοσήμικα, » φάσκων οὕτω ῥητῶς· « Πνεῦμα, καθὰ φθάσας ἔφη, λέγεται ὁ Θεός, καὶ ἅγιος· συντιθέμενα δὲ ἅμω τὰ ὀνόματα τῷ ἰδίως καλουμένῳ, Πνεῦμα ἅγιον ἀρμόζει καθάπερ ἡ τοῦ Πατρὸς ἐκίχησις τῷ αἰτίῳ, καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ τῷ ἀμέσως ἐκ τοῦ αἰτίου. »

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PMA. « Εἰς Πατὴρ, καὶ ὁ Πατὴρ ἀναρχος, τουτέστιν ἀνάτιος. Οὐ γὰρ ἐκ τινος. Εἰς Υἱὸς, καὶ οὐκ ἀναρχος, τουτέστιν οὐκ ἀνάτιος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ· εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ χρόνου λάθης ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος. Ποιητὴς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ χρόνου. « Ἐν Πνεῦμα ἅγιον τὸ Πνεῦμα, προῖν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δὲ, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὕτε ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, ὅτι γεγέννηκεν, οὕτε τοῦ Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου, πῶς γὰρ; οὕτε τοῦ Πνεύματος μεταπίπτοντας εἰς Πατέρα ἢ Υἱὸν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ ὅτι Θεός. Ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἐν ἰδιότης μείνη; κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα· « Εἰ γὰρ Υἱὸς ὁ Πατὴρ, οὐ Πατὴρ κυρίως· καὶ εἰ

« *tota præterea quod sint et Filium et Spiritum ex*
 « Patre habere. »

Refutatio.

Neque ab exquisita rerum tractatione absouum fuerit, interrogatione contra proposita uil. Si igitur simul, quando Spiritus per Filium processio fuerit? Hoc enim ita se habet, si quod simul ideo non ex Filio, quod simul neque per Filium. Sed per Filium est, et simul, ergo ex Filio et simul fuerit. Quæ vero adnotatio indicat, ex Patre et Filium et Spiritum habere quod sint, hæc eadem probat, non duas esse causas Spiritus, licet ex Filio Spiritus dicatur esse. Etenim si ipsum quod sit ex Patre dicitur Filius habere indistinctim et simul cum illius æternitate, quomodo proprium principium aut secundum post Patrem illius, qui per ipsum indivisim ex Patre Spiritus procedit, fuerit, et non potius amborum principium Pater, ad quem, et quod per Filium dicitur esse, refertur?

Ex eodem.

CXL. « Ac proinde nec tres Deos, Patrem et Filium et Spiritum sanctum asserimus, quia potius Trinitatem unum Deum dicimus, sic videlicet ut Filius et Spiritus sanctus ad unum auctorem referantur. »

Animadversio.

« Unam causam rursus Patrem nempe Filii et Spiritus discito. »

Refutatio.

Sed rursum diversam causam Filii et Spiritus Patrem tu quoque perdiscito. Diversa autem causa Pater est, quod Filii per nullum alium, Spiritus per Filium causa est. Etenim si ambo essent ex Patre immediate, et Pater indifferens causa, utique et ipsa causata ambo filii essent. Et fidem sermoni meo conciliabit dogmatum assertor maximus Theodorus Raithenus, qui oratione sua dogmatica, cujus illud principium est, « Absurdum esse, et probe hoc existimavi, » hæc ipsissima habet: « Spiritus, ut jam antea dixi, Deus dicitur, et sanctus Deus, quæ nomina ambo simul concinnata, qui proprie sic vocatur Spiritus sanctus, aptantur quemadmodum Patris appellatio causæ, et ea quæ Filii est illi, qui ex causa immediate est. »

Ex eodem.

CXLI. « Unus Pater, et originis expers, hoc est causæ. Neque enim ex ullo est. Unus item Filius est Filius, non tamen principii, hoc est causæ, expers. Quod si principium hoc de tempore intelligas, principio quoque caret. Neque enim tempori subest temporum effector. Unus et denique Spiritus, Spiritus sanctus est, progressus ex Patre, non tamen filiationis modo, sed processionis. Nec vero Pater idcirco ab ingeniti proprietate descendit, quis genuit: nec rursus Filius a generatione, quia ex ingenito genitus est, qui enim hoc fieri posset? nec postremo Spiritus, aut in Patrem aut in Filium immutatus est, quia processit, et quia Deus est. Immobiles

« siquidem est proprietas. Quo enim alioquin modo
 « proprietas sibi constaret, si moveretur, atque a
 « se descisceret? Nam si Filius Pater est, Pater
 « sane proprie non est. Unus enim proprie Pater
 « est. Eodem modo si Filius Pater est, Filius pro-
 « prie non est. Unus enim proprie Filius est, at-
 « que unus Spiritus sanctus. Hoc porro scire
 « operæ pretium est, quod Patrem ex ullo esse
 « minime dicimus, sed Filii Patrem esse asserimus.
 « Filium item nec causam, nec Patrem esse dici-
 « mus, verum eum et ex Patre esse, et Patris Fi-
 « lium esse. Denique Spiritum sanctum, et ex
 « Patre esse statuimus, et Patris Spiritum appel-
 « lamus. At vero eum ex Filio esse non dicimus,
 « sed Filii Spiritum nominamus. « Si quis enim
 « spiritum Christi non habet, ait Apostolus, hic
 « non est ejus ¹⁹. » Atque ipsum nobis per Filium
 « et patefactum esse, et impertiri constemur. « In-
 « sufflavit enim, ait ille, et dixit discipulis suis,
 « Accipite Spiritum sanctum ²⁰. » ¶ Quemadmodum
 « ortum habent, ipse enim et radii, et splendoris
 « municatus, atque ipse est, qui nos collustrat, atque
 « a nobis percipitur. At Filium nec Spiritus
 « a Filium, nec ex Spiritu esse dicimus. »

Animadversio.

« Attentius recolens hanc pericopem, et quæ per
 « eam doctrina traditur, concordato cum iis, quæ
 « supra ex reliquis deiferis Patribus, Gregorio
 « nempe Theologo, Nysseno, et cœlestia revelante
 « Dionysio accepisti. Nainque cum illi ex solo
 « Patre processionem Spiritus decrevisset, hic
 « divinus item Pater non aliena ab eorum senten-
 « tia edocens, explanat; Spiritum sanctum ex Pa-
 « tre dicimus, et Spiritum Patris nuncupamus, ex
 « Filio vero Spiritum non dicimus. Ad hæc notato,
 « ipsissimis verbis eum vetuisse, Spiritus causam
 « dicere Filium, cum scribit: Filium vero causam
 « non dicimus, neque Patrem. Ita ut ex iis colli-
 « gere liceat, ex solo Patre Spiritus sancti proces-
 « sionem esse. »

Refutatio.

« Propterea quod sanctus iste dixit: « Spiritum
 « sanctum ex Patre dicimus, et spiritum Patris ap-
 « pellamus, at vero eum ex Filio esse non dicimus, »
 « tu ex solo Patre Spiritum esse colligis? Sed
 « quisnam ex iis omnibus, qui hoc hujusce Theologi
 « dictum ante nos exposuerunt, verba similia pro-
 « tulit? Damascenus siquidem Joannes asserens ex
 « Patre veluti ex primo principio et prima causa,
 « negat ex Filio tanquam ex primo principio dici,
 « nec unquam vetuit ex Filio tanquam ex continente,
 « nec per continentem. Idem enim valent *ex*, et *per*
 « præpositiones. Hoc in usu est et ipsi Scripturæ,
 « nec sanctis Patribus ignotum. Etenim si, ex Filio,
 « veluti ex Patre per Filium, et pari modo ex utro-
 « que: et si veluti ex prima causa Patre, ex conti-
 « nente vero Filio, quæ magnus Athanasius, magnus

« Πατήρ ὁ Υἱός, οὐ κυρίως Υἱός, καὶ ἐν Πνεῦμα
 « ἅγιον. Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν
 « ἐκ τινος, λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ Πατέρα. Τὸν
 « δὲ Υἱὸν οὐ λέγομεν αἰτιον οὐδὲ Πατέρα, λέγομεν
 « δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Καὶ
 « τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν, καὶ
 « Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ
 « Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν.
 « Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν ὁ θεός·
 « Ἀπόστολος. Καὶ δι' Υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μετα-
 « δίδωσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν. « Ἐνεφύσητε γάρ, καὶ
 « εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Ἄλαβετε Πνεῦμα ἅγιον.»
 « Ὡσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἡ τέ ἀκτὴς καὶ ἑλλαμψίς·
 « αὐτὸς γάρ ἐστιν, ἡ πηγὴ τῆς τε ἀκτίνος καὶ τῆς
 « ἑλλάμψιως, διὰ δὲ τῆς ἀκτίνος ἡ ἑλλαμψίς ἡμῖν
 « μεταδίδεται, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς
 « καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. Τὸν δὲ Υἱὸν οὐτε τοῦ
 « Πνεύματος λέγομεν, αὐτε μὴν ἐκ τοῦ Πνεύ-
 « ματος. »

videlicet ex sole quidem, et radius et splendor
 « ortum habent, ipse enim et radii, et splendoris
 « municatus, atque ipse est, qui nos collustrat, atque
 « a nobis percipitur. At Filium nec Spiritus

Ἐπιστοαία.

« Ἐπιστατικώτερον ταύτης ἀκούσας τῆς περι-
 « κοπῆς, καὶ τὴν διὰ ταύτης διδασκαλίαν, συμβί-
 « βασον πρὸς ἄπερ ἀνωτέρω παρὰ τῶν λοιπῶν
 « θεοφόρων Πατέρων, τοῦ Θεολόγου θηλαδῆ Γρη-
 « γορίου, τοῦ Νύσσης, καὶ τοῦ ἱεροφάντορος Διου-
 « σίου παρέλαβες. Ἐκείνων γάρ ἐκ μόνου τοῦ
 « Πατρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος δογματισάντων ἐκπό-
 « ρευσιν, οὗτος ὁ θεοφόρος Πατήρ ἐκαίνοις συνῶτά
 « διδάσκων, διέξεισι· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ
 « τοῦ Πατρὸς λέγομεν, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομά-
 « ζομεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. Πρὸς
 « τούτοις σημειῶσαι καὶ ὅτι ῥητῶς ἀπηγόρευσε
 « τὸν Υἱὸν αἰτιον λέγεσθαι, ἐν οἷς γράφει· Τὸν δὲ
 « Υἱὸν οὐ λέγομεν αἰτιον, οὐδὲ Πατέρα. Ὡς διὰ
 « τούτων συνάγεσθαι τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τοῦ
 « παναγίου Πνεύματος τὴν ἐκπόρευσιν. »

Ἀντιῤῥησις.

Διότι ὁ ἅγιος οὗτος ἔφη τὸ, « Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 « ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομά-
 « ζομεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, διὰ
 « τούτου ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι συνάγεις τὸ Πνεῦμα;
 « Ἄλλὰ τίς τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν τοιαύτην τοῦ Θεολόγου
 « τούτου Πατρὸς ἐξηγούμενος ῥῆσιν οὕτω λέγει ῥητῶς,
 « Ὁ μέντοι Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, τὸ ἐκ Πατρὸς
 « λέγων ὧς; ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ πρώτης αἰτίας, οὐκ
 « ἐκ τοῦ Υἱοῦ φησὶν ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, καὶ οὐκ
 « ἀπηγόρευσε τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ προσεχοῦς,
 « ἦτοι διὰ τοῦ προσεχοῦς. Ταυτὸν γάρ δύναται ἡ διὰ
 « πρόθεσις καὶ ἡ ἐξ. Καὶ τούτο σύνηθες καὶ αὐτῇ τῇ
 « Γραφῇ καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν οὐκ ἀγνοούμενον.
 « Εἰ μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ,
 « καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὁμοίως μὲν καὶ εἰ ἐκ πρώτης μὲν
 « αἰτίας τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ προσεχοῦς δὲ τοῦ Υἱοῦ,

¹⁹ Rom. viii, 9. ²⁰ Joan. xi, 22.

ἀπερ' φασιν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ μέγας Κύριλλος, ὁ Νύσσης Γρηγόριος, οὐκ ἂν ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἀντιφθέγγαιτο, ἀλλ' ἔρει καὶ αὐτὸς ὅτι οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· διὰ τοῦ Υἱοῦ γάρ φησι καὶ αὐτὸς, ὡς Ἰσοδυναμούσης τῆς διὰ καὶ τῆς ἐξ. Εἰ δὲ ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγει τις, ἔπερ εἶπε τῶν ἁγίων οὐδεὶς, καὶ ἀντιφθέγγεται καὶ μέγα βοήσῃ, ταῦτα εἰς τὸ, « ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, » ἑτέρου πρὸ ἡμῶν εἰρηκότος σοφοῦ τὰ θεῖα, καὶ ὑψηλοῦ τὴν διάνοιαν, πλεόν ἡμεῖς ἐροῦμεν οὐδέν. Ὅτι δὲ σημειοῦσθαι λέγεις καὶ τὸ ῥητῶς ἀπαγορεύειν τὸν ἅγιον λέγεσθαι τὸν Υἱὸν αἰτιον, πειθέτωσάν σε αἱ πολλὰ τοῦ τῆς Γραφῆς δηλοῦσαι ῥήσεις τὸν Πατέρα αἰτιον πάντων καὶ ἀρχὴν πάντων μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς δῆλωσιν τοῦ αὐτὸν ἐκείνον τὸν Πατέρα ἀρχὴν καὶ ρίζαν τῆς ἀπάντων αἰτίας εἶναι, εἰ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγεται. Καὶ συνίστησι τὴν ἔνοιαν ταύτην καὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος, λέγων ἐν τῇ ῥηθείῳ περικοπῇ· Τὸν δὲ Υἱὸν οὐ λέγομεν αἰτιον οὐδὲ Πατέρα· οἶονεὶ γὰρ τοῦτο ἐμφαίνων ἐστίν· ὁ δὲ Υἱὸς, ὡς περ οὐκ ἐστὶ Πατήρ, οὐδὲ αἰτιος κατὰ τὸν Πατέρα ἐστὶ, τουτέστιν οὐχὶ αὐτὸς ἐστὶν ἢ τῆς αἰτίας ρίζα τε καὶ ἀρχή.

Ἐκ τοῦ ἰγ' κεφαλαίου τοῦ περὶ θεῶν ὁνομάτων.

PMB. « Ὅταν γὰρ ἐνοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, « τέλειον θεὸν αὐτὴν οἶδα, τελείαν οὐσίαν. Ὅταν δὲ « συνάψω καὶ συναριθμήσω τὰ τρία, ἓνα θεὸν οἶδα « τέλειον. Οὐ σύνθετόν ἐστιν ἡ θεότης, ἀλλ' ἐν τρισὶ « τελείους ἐν τέλειον, ἀμέρους καὶ ἀσύνθετον. Ὅταν « δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐνοή- « σω, οἶδα ὅτι ἐστὶν ὁ Πατήρ ὑπερούσιος, ἡλιος, « πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, « δυνάμεως, φωτὸς, θεότητος πηγὴ γεννητικῆ καὶ « προδηλητικῆ τοῦ ἐν αὐτῇ κρυφίου ἀγαθοῦ. Αὐτὸς « μὲν οὖν ἐστὶ νοῦς, ἄβυσσος, Λόγου γεννήτωρ, καὶ « διὰ Λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικῶν Πνεύματος, « καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγω, οὐκ ἐστὶ τῷ Πατρὶ Λόγος, « σοφία, δύναμις, θέλησις εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, ὃς ἐστὶν ἡ « μόνη δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἡ προκαταρκτικὴ τῆς « τῶν πάντων ποιήσεως. Οὗτος, ὡς τελεία ὑπάρτα- « σις γεννώμενος, ὡς οἶδεν αὐτὸς, Υἱὸς ἐστὶ τε καὶ « λέγεται. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκφαντορικῆ τοῦ « κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐκ « Πατρὸς μὲν δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν, οὐ « γεννητῶς. Διὸ καὶ Πνεῦμα ἅγιον τὸ τελεσιουργὸν « τῆς τῶν ἀπάντων ποιήσεως. Ὅσα γοῦν ἀρμόζει « αἰτίῳ, πατρὶ, πηγῇ, γεννήτορι, τῷ Πατρὶ μόνῳ « προσαρμοστέα· ὅσα δὲ αἰτιατῶ, γεννητῶ, Υἱῶ, « Λόγῳ, δυνάμει, προκαταρκτικῇ θελήσει, σοφίᾳ, « τῷ Υἱῶ· ὅσα δὲ αἰτιατῶ, ἐκπορευτῶ, ἐκφαντο- « ρικῶ, τελεσιουργικῇ δυνάμει, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ὁ Πατήρ, πηγὴ, αἰτία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ὁ « Υἱὸς Υἱὸς, Λόγος, σοφία, καὶ δύναμις, εἰκῶν, « ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ « Πατρὸς, οὐχὶ Υἱὸς δὲ τοῦ Πνεύματος. Τὸ Πνεῦμα « τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ Πατρὸς

Cyrillus; Nyssenus Gregorius, sapiens Joannes nec contra hiscere auderet, sed modis omnibus enuntiaret, pari modo ex Filio esse Spiritum: per Filium enim esse nec ipse negat; cum pares vires habeant præpositiones ex et per. Quod si veluti ex prima causa Filio quispiam dixerit, quod nullus ex Patribus asseruit, contra sese opponet, magnumque clamabit. Hæc cum in illud, « ex Filio Spiritum non dicimus, » alius quispiam in rebus divinis admodum præstans, et sublimis ingenii vir, ante nos interpretatus fuerit, nos nihil ultra addemus. Quod vero notas, verbis ipsissimis vetare sanctum, ne Filius dicatur causa, suadeant tibi, quæ multis in locis scriptorum dicta inspersa sunt, patefacientia, Patrem omnium causam esse, omniumque principium, non ad excludendum Filium illa proferri, sed ad manifestandum eundem ipsum Patrem principium, originem, et causam omnium esse, licet per Filium universa dicantur esse. Et hanc sententiam confirmat idemmet sanctus in eadem pericope dicens; Filium vero non dicimus causam, neque Patrem, id plane nec aliud insinuans: Filius vero uti Pater non est, neque causa uti Pater est: non est nempe ipse causæ origo, et principium.

Ejusdem ex decimo tertio capite de divinis nominibus.

CXLII. « Nam cum unam ex tribus personis con- « sidero, perfectum Deum ac perfectam substan- « tiam agnosco, rursus cum tres personas connecto, « simulque recenseo Deum unum perfectum agno- « sco. Neque enim compositum quiddam est divini- « tas: sed in tribus perfectis personis una perfecta, « simplex, ac divisionis experta natura. Cum deni- « que mutuam eam affectionem, quæ inter perso- « nas est, animo contemplor, illud compertum « habeo, Patrem superessentialem, solem esse, « bonitatis fontem, essentiæ, rationis, sapientiæ, « potentiæ, luminis, divinitatis abyssum, delitescen- « tis atque abstrusi in se boni genitricem, ac pro- « ductricem scaturiginem. Ipse quippe mens est, « rationis abyssus, Verbi genitor, explanantisque « Spiritus per Verbum productor. Ac, ne multa « dicam, Patri non aliud est Verbum, non alia « sapientia, vis ac voluntas præter Filium, qui « sola est Patris potentia, a qua rerum omnium « procreatio initium accepit. Ad hunc modum, ut « perfecta persona ex perfecta persona genita quem- « admodum ipse novit, Filius est, ac dicitur. Ac « postremo Spiritus sanctus, Patris potentia est, « divinitatis latebram declarans, a Patre quidem « per Filium procedens, quo pacto id fiat, novit « ipse, non tamen gignendi modo. Unde etiam « Spiritus sanctus universi procreationem veluti « omnibus suis numeris absolvit. Quocirca ea « omnia, quæ causæ, parenti, fonti, genitori con- « veniunt, ea soli Patri accommodari debent: quæ « autem a causa profecto ac genito Filio, Verbo, « primordiali potentiæ, voluntati, sapientiæ qua-

drant, ea Filio tribuenda sunt : ea denique omnia quæ a causa per processionem mananti, atque obscura patefacienti et perficienti potentia congruunt, Spiritui soli assignare convenit. Ac Pater quidem fons et auctor est, tum Filii tum Spiritus sancti : solius tamen Filii Pater, ac Spiritus sancti productor. Filius autem, et Filius splendor, et character Patris est, et ex Patre. Spiritus est, ut qui ex Patre procedat. Nullus esse potest. Qui Filii quoque Spiritus dicitur, non ut ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens. Solus enim Pater causa est. »

Animadversio.

Considerato diligenter, quæcumque per totam hanc pericopam obscure forte videtur sanctus scripsisse, in fine illius et declarasse, et explanasse, et per hanc et prædigestam pericopem. Quod enim in illa dixit : Ex Filio vero non dicimus Spiritum, in hac dilucidius explicavit dicens, Et Filii Spiritus, non uti ex ipso, sed uti per ipsum ex Patre procedens. Tandem illa quæ subinfert, Solus enim causa Pater, universam, ut diximus, pericopem elucidarunt. »

Refutatio.

Vere quidem in fine adductæ pericopes apposita a sancto, declarationem eorum continent, quæ per universam dictam pericopem, nec non in præcedenti perobscure videtur scripsisse, non eo tamen modo, quem tua doctrina proponit, sed profundiori et exquisitiori. Nam cum in præcedente sanctus scripsisset, Ex Filio vero Spiritum non dicimus, volensque in dicta pericope exponere, illud, ex Filio, convellere quæ pessimus Eunomius decernebat, ex Filio antecedenter veluti ex prima causa et principio Spiritum asserens, non vero per Filium receptum : neque enim alio modo trium continuum, et commune, quod in natura est, conservatur, nisi Spiritus per Filium ex Patre procederet, pro claritate, et expositione, quæ forte obscure digesta antea fuere, subjunxit in dicta pericope, « non tanquam ex ipso. » Et una simul a te, qui legis, illud consideretur, uti ex prima causa et principio, sed uti per ipsum ex Patre procedens, qui cum addit : « Solus enim causa Pater, » manifestavit, non esse causam primarium Filium, eorum quorum ipse causa Pater est : itemque non esse primam causam, et principium Filium : non vero, ut quidam suspicati sunt, propterea sanctus dixit : « Ex Filio vero Spiritum non dicimus, » ut distingueret Filium a Patre. Nam si id esset, nunquam dixisset, non uti ex ipso, sed ut per ipsum procedens. Separatio enim Filii a Patre nunquam in existentia Spiritus a Patre, illud, per Filium, admitteret. Verumtamen illud, « Nemo bonus nisi unus Deus²¹, » magnus Basilii, pro eo, nisi solus Pater, exponens, et plane dicens, dictionem denotare, primum bonum esse Patrem, et illud, « Nemo novit Filium nisi Pater²², » et in illa interpretatione demon-

« εκπορευόμενον. Οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἔχει Πνεύματος. Καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Μόνος γὰρ αἰτίας ὁ Πατήρ. »

Spiritus sancti : solius tamen Filii Pater, ac et Verbum, et sapientia et potentia, et imago, et Spiritus sanctus non Patris Filius, sed Patris enim ad rem ullam sine Spiritu sancto impetus non ut ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens.

Ἐπιστάσια.

Ἐννόησον ἀκριβῶς, πῶς ὅσα δι' ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράφας ὁ ἅγιος, ἐν τῷ τέλει ταύτης καὶ ἐσαφήνισε, καὶ ἠρμήνευσε διὰ ταύτης δὲ καὶ τὴν προλαβοῦσαν περικοπήν. Ὁ γὰρ ἐν ἐκείνῃ εἶπεν, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἐν ταύτῃ σαφέστερον εἶρηκεν εἰπὼν, Καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ἡ δὲ τοῦ, Μόνος γὰρ αἰτίας ὁ Πατήρ, ἐπαγωγὴ, τὴν ὅλην, ὡς εἰπομεν, περικοπήν ἐσαφήνισεν. »

Ἀντιβῆρησις.

Ἀληθῶς μὲν τὰ ἐν τῷ τέλει τῆς ῥηθείας περικοπῆς τῷ ἁγίῳ εἰρημένα σαφήνειάν τινα φέρουσι τῶν, ὅσα δι' ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης, ἀλλὰ ἢ καὶ τῆς προλαβοῦσης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράφας, πλὴν οὐχ ὡς ἡ σὴ διδάσκει ἐπιστάσια, ἀλλὰ βαθύτερον ἄλλως καὶ ἀκριβέστερον. Εἰπὼν γὰρ ὁ ἅγιος ἐν τῇ προλαβούσῃ περικοπῇ, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, καὶ θέλων ἐν τῇ ῥηθείᾳ περικοπῇ παραστήσαι ὡς ἐκεῖνο τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀναιρεῖ, ὅπερ ὁ κάκιστος Εὐνόμιος ἰδογμάτιζεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ προηγουμένως ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς λέγων τὸ Πνεῦμα, οὐμενον τὸ ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ παραλαβανόμενον· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως τὸ τῶν τριῶν συνεχῆς τε καὶ συμφυῆς τηρηθείη, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον εἴη ἐπὶ σαφηνείᾳ καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν τάχα ἀσαφῶς προῤῥηθέντων ἐπήγαγεν ἐν τῇ ῥηθείᾳ περικοπῇ τὸ « οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ. » Καὶ συνεπειοείσθω σοι τῷ ἀναγινώσκοντι τὸ, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, « Μόνος γὰρ αἰτίας ὁ Πατήρ, » δεδήλωκεν ὡς οὐκ ἂν εἴη αἰτίων ἀρχικῶν ὁ Υἱός, ὡν αὐτοαἰτίας ὁ Πατήρ, καὶ ὡς οὐχὶ πρώτη αἰτία καὶ ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ὁ Υἱός· οὐμενον, ὡς τινες ὑπειλήφασιν, διὰ τοῦτο ὁ ἅγιος εἶρη, « ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, » ἵνα διαστελλῇ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἂν ποτε εἶρη, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διαστολὴ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἔν ποτε ἐν τῇ ἐκ Πατρὸς ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος, παραδέχαιτο τὸ δι' Ἰησοῦ. Ἄλλὰ καὶ τὸ, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, » ὁ μέγας Βασίλειος ἀντὶ τοῦ, Εἰ μὴ μόνος ὁ Πατήρ, ἐξηγούμενος, καὶ σαφῶς λέγων, δήλωσιν ἔχειν τὸ

²¹ Luc XVIII, 19. ²² Matth. XI, 27.

ῥῆμα τοῦ πρώτου ἀγαθὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » καὶ παρ-
 ιστών ἐν ἐκείνῃ τῇ ἑρμηνείᾳ οὐκ εἰς διαστολὴν τοῦ
 Πνεύματος τοῦτο ῥηθῆναι, ἀλλ' εἰς δόλωσιν τοῦ
 πρώτου τῷ Πατρὶ τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως
 ἐνάρχειν· καὶ πάλιν διερμηνεύων τὸ, « Οὐδ' ἂν ὁ
 Υἱὸς ἔγνω τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, »
 καὶ ἐν τούτῳ διατρανῶν μὴ τὸν Υἱὸν εἰσαπέλλεσθαι
 ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ τὴν πρώτην γνῶ-
 σιν προσημαρτυρεῖσθαι διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς ἔχειν καὶ
 τὸν Υἱὸν τὸ εἰδέναι· ταῦτα πάντα ὁ μέγας Βασιλεὺς
 ἐξηγητικῶς διερμηνεύων ἐν τε μὲν τῶν πρὸς Ἀμ-
 φιλόχιον ἐπιστολῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ἐζητημένον ἤδη
 παρὰ πολλοὺς τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν, » ἐν τε τῇ περὶ
 τῆς ὑποχωρήσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς Καισαρεῖς ἀπο-
 λογητικῇ ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Πολλὰκις ἐθαύ-
 μασα τί ποτε πρὸς ἡμᾶς πεποιθήσατε, » διδῶσι νοεῖν
 ὡς ὁ λέγων, Μόνος αἰτιὸς ὁ Πατήρ, οὐδὲν ἕτερον
 ἦλοι, ἀλλ' ἢ ὅτι πρῶτον αἰτιὸν ὁ Πατήρ ἐστίν, ὡς
 ἀρχὴ, καὶ ρίζα, καὶ πηγὴ τῆς αἰτίας πάντων τῶν διὰ
 τοῦ Υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λεγο-
 μένων, εἰς αὐτὸν ἀναφερμένων. Ἐπειδὴ γὰρ
 ἐπουδῆποτε τὸ μόνος λαμβάνεται ἐπὶ τοῦ Πατρὸς
 εἰς δόλωσιν τοῦ πρώτου ὁ Πατήρ λαμβάνεται, οὐδὲν
 διαφέρει λέγειν, μόνος αἰτιὸς ἢ πρῶτον αἰτιὸν ὁ
 Πατήρ. « Μόνος γὰρ ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, ὅτι πρῶτον
 ἀγαθὸν ὁ Πατήρ. » Κατὰ γὰρ τὸν μέγαν αἰσιφν
 Βασιλεῖον, « λέγων ὁ Υἱὸς, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ
 εἰς ὁ Θεὸς, » οὐχὶ ἐκτενὸν ἔξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγα-
 θοῦ φύσεως ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρῶτον
 ἀγαθὸν ὁ Πατήρ, τῷ οὐδεὶς συνυπακουομένου τοῦ
 πρώτου, τὸ δεύτερον εἰρησθαι πιστεύομεν. Καὶ
 πάλιν, « Μόνος οἶδε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, ὅτι πρῶτος
 οἶδε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα, εἰ καὶ οἶδε
 εἶν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ διὰ τὸν Πατέρα
 πρώτον εἰδέναι, οἶδε καὶ αὐτὸς τὸν Υἱὸν. Μόνος οἶδε
 τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους ὁ Πατήρ, ὅτι πρῶτος οἶδε
 αὐτὴν ὁ Πατήρ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς οἶδε ταύτην εἶν
 τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ διὰ τὸν Πατέρα πρῶτον εἰδέναι,
 οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν ταύτην. Τὸ γὰρ εἰδέναι ὁ
 Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει. » Ταῦτα πάντα τὰ ῥήματα,
 ὡς ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ τῆς οἰκουμένης φωστῆρος Βασιλείου
 τοῦ πάνυ· καὶ πεσθέν τοὺς ἀντυγχάνοντας τὸ
 τοῦ Πατρὸς ἀξίωπιστον.

PHASES THEODORITOU.

Τοῦ μακαρίτου Θεοδώρητου ἀπὸ τοῦ ε' τῶν περὶ
 αἰρετικῆς κακομυθίας τόμων κεφάλαιον γ'.

PMI'. « Τὸ Πνεῦμα τοῖνον τὸ ἄγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ
 καὶ Πατρὸς ἔχειν τὴν ὑπαρξιν μεμαθήκαμεν. Ὁ
 δὲ τῆς ὑπαρξείας τρόπος οὕτε τῇ κτίσει προσ-
 εοικε, ἕκαστον γὰρ ἐκ πάντων Πνεῦμα, οὕτε
 τῷ μονογενεῖ Υἱῷ. Οὐδεὶς γὰρ τῶν Θεοφόρων γέν-
 ησιν προσηγέρευσεν τὴν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος
 ὑπαρξιν. Ἐκ μέντοι τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸ καὶ
 θεῖον εἶναι οἱ ἱεροὶ διδάσκουσι λόγοι. Ὁ μὲν γὰρ
 Ἀσπότης Χριστὸς ταῦτα περὶ αὐτοῦ φησὶ· « Συμ-
 φέρει ὁμῶν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἵδαν γὰρ ἐγὼ μὴ
 ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς

strans, non ad discernendum Spiritum dictum esse,
 sed ad manifestandum, primo Patri Filii naturæ
 cognitionem inesse : rursusque exponens illud ,
 « Neque Filius novit diem finis nisi Pater », et
 in eo aperte enunians, non Filium distingui a Patre,
 sed Patri primam cognitionem attribui, quod ex
 Patre Filius cognoscendi facultatem habet : hæc
 omnia magnus Basilius sua interpretatione adorn-
 ans tum in sua, quam ad Amphiloetium scripsit
 epistola, cujus illud principium est, A multis jam
 queritur de evangelico dicto, » tum in alia ad
 Cesariansens epistola apologetica de sua secessione,
 cujus principium, « Sæpius admiratus sum, quid
 erga nos passi estis, » dat intelligere eum, qui di-
 cit, Solus causa Pater, nihil aliud innuere, nisi
 primam causam Patrem esse, veluti principium,
 originem, et fontem cause eorum omnium quæ
 per Filium, et ex Filio esse dicuntur, cum ad eum
 referantur. Cum enim ubicunque solus de Patre
 dicitur, ad notandum primum Patrem accipitur,
 nihil differt, sola causa, aut prima causa Pater :
 « Solus enim bonus Pater, quod primum bonum
 Pater sit. » Nam, ut cum magno Basilio loquamur,
 « dico Filius, « Nemo bonus nisi usus Deus, »
 non semetipsum extra naturam boni collocans,
 illa profert, sed quoniam primum bonum Pater
 est, cum illi semini primum subaudiatur, secun-
 dum dici credimus. Rursumque, Solus novit Fi-
 lium Pater, quod primus novit Filium Pater. Nam
 Spiritus licet noverit unum eum Patre Filium, at-
 tamen quia Pater primus novit, ipse quoque Filium
 novit. Solus novit diem finis Pater, quod primus
 eum Pater novit; licet enim et Filius eum noverit
 cum Patre, attamen quia primus Pater novit, novit
 et ipse diem illum: cognitionem enim Filius ex
 Patre possidet. » Hæc verba omnia non mea sunt,
 sed terrarum orbis luminis magni Basillii, et aucto-
 ritas tanti Patris lectoribus suadeat fidem dictis
 præstare.

DICTA THEODORETI.

Beati Theodoretii ex tomo quinto hæreticarum
 fabularum, cap. 3.

CXLIII. « Spiritum ergo sanctum ex Deo et
 Patre existentiam habere didicimus. Existentiæ
 autem modus neque creaturæ est similis: in-
 creatus est enim Spiritus sanctus, nec unigenito
 Filio: nullus enim sanctorum generationem
 appellavit existentiam Spiritus divini. Ex Deo
 quidem ipsum esse, et Deum esse docent sacræ
 Scripturæ. Christus autem Dominus hæc de illo
 dicit: « Expedi vobis ut vadam: si ego non
 abiero, Paraclæus non veniet ad vos ». Et rur-
 sus: « Cum autem venerit Paraclæus, Spiritus

11 Marc. xiii, 32. 12 Joan. xvi, 7,

« veritatis, qui a Patre procedit, deducet vos in A
 « omnem veritatem » In eo autem, quod dixit,
 « Ex Patre procedit, ostendit Patrem esse fontem
 « Spiritus. Et non dixit, procedet, sed procedit,
 « ostendens et naturæ identitatem, et substantiæ
 « indivisibilitatem, et indifferentiam, et unionem
 « personarum. Quod enim procedit, non potest ab
 « eo separari, a quo procedit. Divinus vero Apo-
 « stolus de Spiritu hæc dicit: « Spiritus enim om-
 « nia scrutatur, etiam profunda Dei » Ac ne
 « quis ignoratione esse scrutationem putaret,
 « subjunxit: « Nullus hominum novit, quæ sunt
 « hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est:
 « ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus
 « Dei » »

Animadversio.

« Audito hunc quoque sapientissimum ac erudi-
 « tissimum Patrem, non diversa ab aliis divinis
 « Patribus de processione Spiritus sancti decer-
 « nentem, docentemque eum ex Deo Patre exsi-
 « stentiam habere. »

Refutatio.

Eruditissimus ac sapientissimus hic vir, hic
 nihil habet, quod a veritate absonum sit, cum as-
 serit, ex Deo et Patre Spiritum existentiam ha-
 bere, ex quonam enim ille originem suam ac fon-
 tem agnosceret, nisi esset ex Patre? Verumtamen
 in suis adversus Cyrillum certaminibus, contra
 eandem orbis terrarum lumen disputans blasphem-
 iæ, ac impietatis notam inussit, si ille proprium
 Filii Spiritum dixit, veluti ex Filio, aut per Filium,
 Spiritum esse definiens. Attamen eruditissimus
 hic ac sapientissimus Theodoretus tantumdem ex
 illa sua in sanctum Cyrillum contentione in Eccle-
 sia Dei demeruit, ob quam impietatis sanctum
 accusavit, si proprium Filii Spiritum dicit, veluti
 ex Filio aut per Filium existentiam haberet, ut et
 depositioni, et proscriptioni subactus fuerit; licet
 postea semetipsum, et sermones proprios, quos
 execrandæ contentionis studio effutierat, condem-
 nans, ac ablegans, et anathematis diris devovens
 vix tandem receptus est.

Ex opere, cujus illa est inscriptio, « Eranista, sive
 Polymorphus. »

CXLIV. « A. Deum Verbum ex Patre et Deo
 « esse sacra dicit Scriptura. B. Vera dicis. A. Et
 « Spiritum sanctum similiter ex Deo esse docet.
 « B. In confesso est. A. At Deum quidem Verbum
 « Filium nominat unigenitum. B. Sic nominat. A.
 « Spiritum autem sanctum nunquam sic appella-
 « vit. B. Nusquam. A. Et tamen is quoque ex Patre
 « et Deo suam habet existentiam. B. Verum est.
 « A. Quoniam igitur confitemur ex Deo et Patre esse
 « et Filium et Spiritum sanctum, audesne unquam
 « Spiritum sanctum appellare Filium? B. Nequa-
 « quam. A. Quam ob rem? B. Quia in sacra Scri-

« ὁμᾶς. » Καὶ πάλιν: « Ὃταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος,
 « τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 « ἐκπορεύεται, ὁδηγήσει ὁμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλή-
 «θειαν. » Τῷ δὲ εἰπεῖν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται,
 « εἶδειζε πηγὴν ὄντα τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα.
 « Καὶ οὐκ εἶπεν ἐκπορεύεται, ἀλλ' ἐκπορεύεται,
 « δεικνύς καὶ τῆς φύσεως τὴν ταυτότητα, καὶ τῆς
 « οὐσίας τὸ ἄμικτον, καὶ τὸ διάφορον καὶ ἡνωμένον
 « τῶν ὑποστάσεων. Τὸ γὰρ ἐκπορευόμενον ἀχώρι-
 « στον ἐξ ἐκείνου, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται. Ὁ δὲ θεὸς
 « Ἀπόστολος ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος ἔφησεν·
 « Τὸ δὲ Ἡνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. »
 « Ὡς ἂν δὲ μὴ τις ἀγνοίᾳ ὑπολάβῃ τὴν ἔρευναν, ἐπι-
 « γαγεν· « Οὐδεὶς ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου
 « εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. » οὕτω καὶ τὰ
 B « τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. »

Ἐπιστολία.

« Ἀκουε καὶ τοῦ πολυμαθεστάτου καὶ σοφώτατου
 « Πατρὸς τὰ ἀετὰ τοῖς λοιποῖς θεοῖς Πατράσι περὶ
 « τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως δογματι-
 « ζοντος, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἔχειν τὴν ὑπαρξίν
 « τοῦτο διδάσκοντος. »

Ἀντιρρήσις.

« Ὁ πολυμαθέστατος καὶ σοφώτατος οὗτος ἐνταῦθα
 μὲν οὐδέποτε λέγει ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἐκ τοῦ Θεοῦ
 καὶ Πατρὸς ἔχειν τὴν ὑπαρξίν λέγων τὸ Πνεῦμα.
 Πόθεν γὰρ ἂν καὶ εἴη ἔχον τὰς τοῦ εἶναι ἀρχὰς καὶ
 πηγὰς εἰ μὴ ἐκ Πατρὸς; ἐν δὲ τοῖς κατὰ τοῦ με-
 γάλου Κυρίλλου ἀγῶσιν αὐτοῦ κατ' ἐκείνου τοῦ τῆς
 οἰκουμένης φωστῆρος ἀγωνιζόμενος; βλασφημίας δυσ-
 σεβείας γραφὴν τῷ ἁγίῳ προσῆψεν, ἐὰν ἴδιον Υἱοῦ
 ἐκεῖνος ἔφη τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐξ Υἱοῦ, ἢ δι' Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα θεολογῶν. Ὁ δὲ σοφώτατος οὗτος καὶ πολυ-
 μαθέστατος Θεοδώρητος τοσοῦτον τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου
 Κυρίλλου ἀπάνωτο ἐρίδος, δι' ἣν καὶ δυσσεβείας τὸν
 ἅγιον ἔγραφεν, ἐὰν ἴδιον Υἱοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα, ὡς
 ἐξ Υἱοῦ, ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ὡς καὶ καθαι-
 ρεθῆναι καὶ ἀποκηρυχθῆναι, κἂν ὕστερον κατεγνω-
 κῶς καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς οικείους λόγους ὅσοι
 τῆς θεοσυγοῦς ἐρίδος ἀποσκευασάμενος, οὐ μὴν ἀλλὰ
 καὶ ταῖς τοῦ ἀναθέματος ἀραῖς καθυποβαλὼν, μόλις
 οὕτω προσδέδεκτο.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πραγματικῆς, ἧς ἡ ἐπι-
 γραφή, « Ἐρανιστής, ἢ Πολύμορφος. »

PMΔ'. « A. Τὸν Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἡ θεία
 « Γραφή λέγει. B. Ἀληθῆ λέγεις. A. Καὶ μέντοι
 « καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσαύτως ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶ-
 « ναι διδάσκει. B. Ὁμολογῆται. A. Ἀλλὰ τὸν μὲν
 « Θεὸν Λόγον ὀνομάζει Υἱὸν μονογενῆ. B. Οὕτως
 « ὀνομάζει. A. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδαμοῦ
 « προσηγόρευεν. B. Οὐ δῆτα. A. Καίτοι ἐκ Θεοῦ
 « καὶ Πατρὸς καὶ τοῦτο ἔχει τὴν ὑπαρξίν. B. Ἀλη-
 « θές. A. Ἐπεὶ ταῖνυν συνομολογοῦμεν ἐκ τοῦ Πα-
 « τρὸς εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν, τομῆ-
 « σης ἂν ποτε Υἱὸν ὀνομάσαι τὸ πανάγιον Πνεῦμα;
 « B. Οὐδαμῶς. A. Διατί; B. Ἐπίπερ οὐχ εὐρίσκω

» Joan. xi, 13. » I Cor. ii, 10. » ibid. 11.

« τὸ ὄνομα τότε παρὰ τῆς θείας Γραφῆς. Α. Ἄλλὰ γε-
 « γεννημένον ; Β. Οὐδὲ τοῦτο. Α. Τοῦ δὲ χάριν ; Β.
 « Οὐκ ἰδιόθεν οὐδὲ τοῦτο παρὰ τῆς Γραφῆς. Α.
 « Τὸ δὲ μὴ γεγεννημένον μηδὲ ἐκτισμένον ποίας
 « ἀνείκτως εὐχοί προσηγορίας ; Β. Ἄκτιστον αὐτὸ
 « καὶ ἀγέννητον ὀνομάζομεν. Α. Τὸ δὲ πανάγιον
 « Πνεῦμα οὔτε μὴ ἐκτίσθαι οὔτε μὴ γεγεννησθαι
 « φάμεν. Β. Οὐδαμῶς. Α. Καλέσαι γοῦν ἀγέννητον
 « θαρβήσης ἀν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Β. Οὐ δῆτα.
 « Α. Καὶ εἰ δὲ ποτε μὴ καλεῖς ἀγέννητον τὸ ἐκτι-
 « στον, μηδαμῆ δὲ γεγεννημένον ; Β. Ὅτι τοῦτο οὐ
 « μεμάθηκα παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, καὶ σφόδρα
 « δειμαίνω λέγειν τὰ παρ' ἐκείνης σεσηγημένα. »

Ἐπιστοασία.

« Τὸ αὐτὸ κἀν τῇ παραθεσῆσιν πραγματεῖα τοῦ αὐ-
 « τοῦ μάθανε, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν δηλαδὴ τὸ
 « Πνεῦμα τὴν ὑπαρξιν. »

Ἀντιβρῆσις.

Ἄλλὰ καὶ σὺ τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῖς παροῦσιν
 ἀντιβρῆσιν δέχου, ἣν ἐπὶ τῇ προηγησαμένῃ ἐπιστα-
 σία ἐποίησαμεν.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ δευτέρου λόγου τοῦ βιβλίου,
 οὗ ἡ ἐπιγραφή, Ἑλληνικῶν παθημάτων θε-
 ραπευτικῆ.

ΡΜΕ. « Ἄλλὰ μὴ θορυβεῖσθε, ἐκ τοῦ Πατρὸς
 « καὶ σὺν τῷ Πατρὶ τὸν Λόγον ἀκούσαντες. Τῶν γὰρ
 « ἀσωπώτων Πλάτωνος μὲν ἀνέχεσθε, καὶ αἰτιον
 « τῆς ὕλης τὸν Θεὸν λέγοντες, καὶ συναΐδιον τοῦ
 « Θεοῦ τὴν ὕλην ἀποκαλοῦντες, καὶ τὰς ἰδέας ἐκ τοῦ
 « Θεοῦ καὶ σὺν τῷ Θεῷ φάσκοντες εἶναι τὸν δὲ τοῦ
 « Θεοῦ Λόγον καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα μὴ παῖθεσθε
 « ἐκ τοῦ Θεοῦ φύναι, καὶ σὺν τῷ Θεῷ εἶναι. Εἰ γὰρ
 « τὴν ἑτεροφυᾶ καὶ ἑτερογενῆ, καὶ ἀλλόφυλον ὕλην
 « καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἶναι, ὁ φιλό-
 « σοφος ἔφη, πολλῶν δὴ πον εὐλογώτερον καὶ ἀλη-
 « θέστερον ὑποληπτέον τὸν ἡμέτερον λόγον. Οὐδὲ
 « γὰρ ἑτεροφυᾶ τὸν ὕλην, οὐδὲ τὸ πανάγιον Πνεῦμά
 « φάμεν εἶναι, ἀλλὰ μίαν εἶναι τὴν οὐσίαν τῆς
 « Τριᾶδος κηρύττομεν. Εἰ δὲ τις τῆς ὑπάρξεως τοῦ
 « Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιζητεῖ τὸν τρό-
 « πον μαθεῖν, εἰπάτω δὴ πρότερος τὸν τρόπον τῆς
 « ἀγεννήτου ὑπάρξεως, πῶς ἐστὶν ἔχων τὸ αἰτιον.
 « Τοῦτο γὰρ δὴ παντελῶς ἀπορον, καὶ μόνῃ γε τῇ
 « φύσει τῇ καθαρᾷ καὶ ἀκραιφνεῖ χωρητόν. Τὸ μὲν
 « γὰρ ἐξ αἰτίου γενέσθαι τι, ἢ γεννητὸν ἢ κτιστόν,
 « δέξαιτ' ἀν βραδίως ὁ λογισμὸς τὸ δὲ εἶναι τινα
 « ἑτερ αἰτίου οὐδὲ προσιεταί λογισμὸς, εἰ μὴ ἀρα
 « φανῆ τῆς πίστεως τὸ ἐχέγγυον. Εἰ δὲ πιστεύομεν
 « εἶναι τι καὶ ἀγέννητον καὶ ἀναρχον, καὶ ἀνάτιον,
 « πιστευτέον ἀρα ὡς ἐκ τούτου, νοῦ ὄντος ἀγεννήθη
 « Λόγος, καὶ προῆλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ἐπιστοασία.

« Πρόσχετος πῶς καὶ οὗτος ὁ μακάριος τὸ ἐκ τοῦ
 « Θεοῦ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνεται ἐν οἷς λέγει
 « καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα

« ptura hoc nomen non invenio. Α. An vero ge-
 « nitum ? Β. Nec hoc quidem. Α. Quid ita ? Β. Ne-
 « que hoc a sacra Scriptura didici. Α. Quod autem
 « nec genitum est, nec creatum, quam congruenter
 « appellationem accipiet ? Β. Increatum illud et
 « ingenitum appellamus. Α. Spiritum porro san-
 « ctum nec creatum, nec genitum esse dicimus. Β.
 « Nullo modo. Α. Audebis igitur Spiritum sanctum
 « ingenitum appellare ? Β. Nequaquam. Α. Et cur
 « ingenitum non vocas eum natum increatum, et
 « nullo modo genitum ? Β. Quia hoc a sacra Scri-
 « ptura non didici, et valde reformido ea dicere,
 « quæ ab illa silentio sunt præterita. »

Animadversio.

« Eadem in hoc quoque tractatu ejusdem addi-
 « scito, ex Patre nempe suam habere existen-
 « tiam. »

Refutatio.

Et tu quoque eandem adversus similia refuta-
 tionem excipito quam in præcedenti tua animad-
 versione apposulimus.

Ejusdem ex secunda oratione operis, quod ille ad-
 versus gentilium affectiones therapeuticam præ-
 scripsit.

145. « Nulla vos autem, quæso, hic perturbatio
 « subeat, quod dici auditis, Verbum et ex Patre
 « gigni, et cum Patre esse. Quæ sunt enim apud
 « Platonem insulsissima, æquis animis auribus-
 « que accipitis. Ille enim et Deum materiæ aucto-
 « rem, et tamen Deo coæternam materiam esse
 « affirmat. Idemque ideas ex Deo et cum Deo
 « constituit. Vos autem Verbum Dei, sanctumque
 « Spiritum neque ex Deo prodire, neque esse cum
 « Deo creditis. Si enim materiam, quæ alterius est
 « naturæ quam Deus, generisque alterius, ac, uti
 « ita dixerim, alienigena et extraria, et ex Deo et
 « cum Deo esse vult Plato, multo magis rationi
 « consentaneus, multoque verior sermo noster
 « putandus est. Neque enim Filium alterius
 « naturæ, neque sanctum Spiritum esse dicimus,
 « sed unam Trinitatis substantiam prædicamus. Si
 « quis autem vestrum scire desiderat, quoniam
 « substantiæ modo sit Filius et Spiritus sanctus,
 « æquum sane est, ut is prior quærenti mihi re-
 « spondeat, quem essendi modum habere possit
 « quod non est genitum. Quo pacto, inquam, est,
 « quod nullam habet, unde sit, causam. Hæc enim
 « quæstio prorsus est dubia, solaque fidei puritate
 « ac sinceritate capienda. Fieri enim ac gigni
 « præcedente causa quippiam eorum, quæ gigni et
 « creari possunt, humana ratio facile admittit :
 « nulla ratio assentitur : nisi forte interventus
 « credendum est, nec ullo modo genitum, nec a
 « principio ; credendum utique erit ab hoc ipso,
 « quod intellectus sit, genitum esse Verbum, sanctumque processisse Spiritum. »

Animadversio.

« Attendito quomodo et hic beatus illud ex Deo
 « pro Patre accipiat, cum dicit, Dei Verbum et
 « sanctissimum Spiritum, ex Deo prodire, et cum

Deo esse : cum vero subobscurè prodire possent, in his, quæ sequuntur, manifestè declaravit, cum dicit, Ab hoc ipso, quod intellectus est, genitum esse Verbum, et Spiritum sanctum processisse. »

Refutatio.

Qui ex Patre dicit prodire Spiritum, indeque ex Patre Filius existentiam connotat, nœsis plane non contradicit, asserenti Spiritum ex Filio quoque prodire, indeque decernenti, etiam ex utroque illum esse. Verum hic adnotanda sunt, quæ tu ipse affirmas, Verbum esse simul cum Patre et ex Patre tanquam quæ plurimum conducunt adversus eos, qui contendunt non posse simul cum Filio et per Filium esse Spiritum sanctum.

Ex eodem.

146. « Si itaque esse aliquod affirmamus ingenitum, nullaque profectum a causa, idque Parmenidæ quidem sententia mundum esse; Platonis autem, Timæique Locrensis, ac Plutarchi, nostraque adeo ipsorum sententia dicimus, Deum esse opificem rerum omnium jam multo credibilis loquetur quisquis asserat, ex eo, qui sit ingenitus, manare Verbum ac sanctum Spiritum : Verbum quidem, ut genitum ab intellectu, Spiritum vero ut procedentem : ipsi enim Verbo Spiritus comprogreditur, non tamen ut Verbo congenitus, sed qui simul cum Verbo sit, consequaque sit Verbi, atque procedat. Neque vero Spiritum sanctum spiramen esse aliquid oris dicimus : Deus enim nec compositionem patitur nec figuram : neque verbum intelligimus quale nostrum est, quod loquentibus nobis per aerem diffunditur; sed Verbum quod inest substantialiter, ac Spiritus qui ad hypostasim pertinet. Quæ duo in Patre considerantur, et seorsum per se ipsa singillatimque creduntur : eademque et conjuncta sunt, et discreta. Unita quidem, eo quod singillatim seorsumque intellecta. Hæc autem in sacrarum Litterarum studiis versatus fuerit, ac gratis acceperit. »

Animadversio.

« Hic item eadem doctrina deprehenditur, ex uno scilicet Patre Filium et Spiritum progredi, et eadem dictionis progredi explicatio. Verum in hac pericope est quoque aliquid, ut ego reor, dilucidius. Hic enim rerum divinarum scientia præcelebris vir dum prælixit cum Filio et Verbo provenire sanctissimum Spiritum, palam os obstruit eorum qui asseverant ipsum ex Filio quoque procedere. Quomodo enim et quando cum eo procedet, cum quo progreditur? Adhuc præterea beatum hunc doctorem, non aliena a divo Damasceno præscribere, vel potius hunc ab illo cum hic ætate illo posterior sit. Hic enim cum comprogreditur scripsisset, ille propriis scriptis inseruit : Simul Filii generatio, et Spiritus processio. Quare nos et in illa et hac pericope idem adnotavimus. »

« ἐκ τοῦ Θεοῦ φῦναι, καὶ σὺν τῷ Θεῷ εἶναι. Ἀσπῶς δὲ τὸ φῦναι ταπεινῶς, παρακατιῶν ἐσαφῆνισεν, εἰπὼν, Ἐκ τούτου γε τοῦ ὄντος ἐγεννήθη ὁ Λόγος, καὶ προσήλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ἀντιρρήσις.

Ὁ προσελθεῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγειν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἐκ Πατρὸς αὐτοῦ δηλῶν ὑπαρξίν, ἀντιλέγειν οὐκ ἔχει τῷ προέρχεσθαι λέγοντι τῷ Πνεύματι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐντεῦθεν δογματίζοντι, καὶ ἐξ ἀμφοῦν εἶναι αὐτὰ. Δεῖ δὲ σημειοῦσθαι καὶ ὅσα ἐνεαῦθα ἐφησὶ περὶ τοῦ εἶναι τὸν Λόγον ἅμα τῷ Πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀρμόζοντα κατὰ τῶν δεινισταμένων, μὴ δύνασθαι ἅμα Υἱῷ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα.

B

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

PMQ'. « Εἰ τοίνυν φαρῆν εἶναι τι ἀγέννητον καὶ ἀναίτιον κατὰ μὲν Παρμενίδην τὸν κόσμον, κατὰ δὲ Πλάτωνα, καὶ Τίμαρον τὸν Λακρόν, καὶ Πλούταρχον καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς τὸν εὖν ἀπάντων δημιουργόν, πολλῶ τούτου πιθανώτερον τὸ φάναι ἐξ ἐκείνου γε τοῦ ἀγεννήτου καὶ τὸν Λόγον φῦναι καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τὸ μὲν ὡς Λόγον, ἐκ τοῦ νοῦ γεννώμενον, τὸ δὲ ὡς Πνεῦμα ἐκπορευόμενον. Συμπρόσεισι γὰρ τῷ Λόγῳ τὸ Πνεῦμα, οὐ συγγενώμενον, ἀλλὰ ξυγῆν καὶ παρομοιωτοῦν καὶ ἐκπορευόμενον. Ἄλλ' οὐτε τὸ Πνεῦμα πνοήν τινα στόματος εἶναι φαρῆν· ἀξύνθετον γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσημάτιστον· οὐτε τὸν Λόγον τοῦτον τὸν εἰς ἕρα χεόμενον, ἀλλ' ἐνούσιον Λόγον, καὶ ἐνυπόστατον Πνεῦμα, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ θεωρούμενον, καὶ καθ' ἑαυτὸν πιστευόμενον· ξυνημμένα τε καὶ διηρημένα, τῷ μὲν ταυτῷ τῆς φύσεως ἡνωμένα, τῇ δὲ τῶν ἰδιοτήτων διαφορᾷ καὶ καθ' ἑαυτὰ νοούμενα. Καὶ οὐκ ἔστι μαθεῖν ἀκριβῶς τὸν μὴ τοῖς θεοῖς ἐτυτυχηκόσα βεβλῶσις, καὶ τὸ τῆς πίστεως φῶς παρὰ τῆς θείας ἐπιβεξάμενον χάριτος. »

ejusdem naturæ sint : proprietate vero differentia, ipsa nequaquam exacte quisquam percipiet, nisi ac nisi scientiæ hujus humen divina collatum

Ἐπιστοσία.

« Κἀνεαῦθα ἡ διδασκαλία ἡ αὐτὴ περὶ τοῦ ἐξ ἐνδὸς τοῦ Πατρὸς δηλονότι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα φῦναι, καὶ ἡ αὐτὴ τοῦ φῦναι σαφήνεια. Ἔστι δ' ἐν τῇ παρουσίᾳ περιτοπῆ καὶ τι γλαφυρότερον, ὡς ἔμοιγε τέως νομιζέται. Δογματίζας γὰρ οὗτος ὁ τὰ θεῖα σοφὸς ὅτι τὸ πανάγιον Πνεῦμα τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ συμπρόσεισι, φανερώς ἐπιστομίζει τοὺς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοντας αὐτὸ ἐκπορευέσθαι· πῶς γὰρ καὶ πότε τοῦ, ᾧ συμπρόσεισιν ἐκπορευέσται; Καταμάνθανε δὲ τὸν μακάριον τοῦτον διδάσκαλον τὰ αὐτὰ τῷ θεῷ Δαμασκηνῷ δογματίζοντα, ἢ μᾶλλον ἐκείνον τοῦτω, ὡς προγενεστέρῳ μετὰ χρόνον. Τούτου γὰρ τὸ συμπρόσεισι γράψαντος, ἐκείνος ἐν τῇ οικίᾳ γραφῆ τέθεικε τὸ, Ἄμα ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπορευσις. Διὸ καὶ ἡμεῖς τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ περιτοπῇ καὶ ἐν ταύτῃ ἐπισημειωσάμεθα. »

Ἀντίρρησης.

Τὸ δοκοῦν σοι ἐνεῖναι τῇ ῥηθείᾳ περιτοπῆ γλα-
φυρὸν ὑπόψιον ἔχει τὴν ἐλεγχον. Λέγεις γάρ, Εἰ
συμπράξει τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, πῶς καὶ πότε τοῦ
ᾧ συμπράξειν ἐκπορεύεται; καὶ δοκεῖ σοι ἀδύνατον
τάχα σὺν τῷ Υἱῷ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.
Ἄλλ' ἐπιστομίσαι σε ὁ ἐρωτήσιον, Καὶ πῶς καὶ πότε
διὰ τοῦ ᾧ συμπράξειν ἐκπορεύεται; Οὐ γὰρ ἀπαρ-
νήση καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ τοῖς εἰς
τὸν σὺν ἐλεγχον λόγοις, οὐκ ἄλλοθεν χρῆσεται, ἀλλ'
ἐξ ὧν ὁ παρὰ σοὶ μακάριος Θεοδώρητος ἐν τοῖς ἡδὴ
προβήθεισιν εἰρήκει, μὴ θορυβεῖσθαι ὑποτιθέμενος
τοῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ σὺν τῷ Πατρὶ τὸν λόγον
ἀκούοντάς. Ὡς γὰρ ἐκεῖ συναλθὺς ἀποδείκνυται ὁ
Υἱὸς τῷ Πατρὶ μηδενὸς χρόνου ἐπινοουμένου μέσον
τοῦ αἰτίου Πατρὸς καὶ τοῦ αἰτιατοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ
τὸ Πνεῦμα συναλθὺν εἶναι πιστεύεται Υἱῷ καὶ Πατρὶ,
μηδενὸς χρόνου ἐπινοουμένου μέσον αὐτοῦ καὶ Υἱοῦ,
διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δι' Υἱοῦ ἐκπορευτὸν ἐκ Πατρὸς.

A

Refutatio.

Quod tibi dilucidum videtur in hac pericope,
præsente refutatione refellitur. Namque asseris:
Si comprogreditur Filio Spiritus, quomodo et
quando ex eo, cum quo simul progreditur, pro-
cedit? ideoque sorte tibi videtur hand fieri posse,
ut cum Filio sit Spiritus, et ex Filio; sed os tibi
obstruet, qui interrogaverit, Quomodo et quando
per Filium, cum quo progreditur, procedit? Ne-
que enim iusticias iuris, cum per Filium procedere,
eandem ex tua responsione rationes, nec aliunde
petitas usurpabit, et quas beatus Theodoretus, in
jam allatis verbis attulit: non turhandos esse,
qui audiunt ex Patre, et cum Patre Verbum esse.
Quomadmòdum enim in illis coæternus ostenditur
Filius Patri, et nullum intelligitur tempus, quod
mediet inter causam Patrem, et Filium causatum,
pari modo, et Spiritus coæternus esse creditur
Filio, et Patri, nullumque tempus medium esse
inter Ipsum et Filium, cum ipse per Filium ex
Patre procedat.

B

ΡΗΣΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, ἀπὸ τῆς
εὐχῆς τῆς κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγιγνω-
σκομένης.

PMZ'. « Τὰ νοήματα ἡμῶν, δέμεθα, Κύριε, τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ παρὰ σοῦ ἐκπορευόμενον,
« φωτίσαι καὶ ὀδηγήσαι εἰς πᾶσαν, καθὼς ὁ σὸς
« ὑπέσχετο Υἱὸς, τὴν ἀλήθειαν. »

Ἐπιστοσία.

« Εἰ μὴ τοῖς ἄλλοις κἀν τούτῳ τῷ ὁσίῳ Πατρὶ
« πισθῆτι, μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντι ἐκ-
« πορεύεσθαι, ὑμετέρῳ πάντως ἔντι βλαστῶ καὶ ἐγ-
« χωρίῳ, καὶ τῆς ἐν τῇ παλαιᾷ ᾿Ρώμῃ ἀγία; Ἐκ-
« κλησίας ἀρχιεποῖμεν. Τοῦτο δὲ φανερῶς παρίστα-
« ται ἐκ τοῦ τὸν ἅγιον εὖ, Καθὼς ὁ σὸς Υἱὸς ὑπέ-
« σχετο, ἐπαγγεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ λόγων λαθὺς τὸ
« Κύριε, ψιλῶς σὺτω κείμενον, δώσει σοι, διὰ τῆς
« τοιαύτης ἐπαγγελίης, ἀρεθῆλως καὶ σαφῶς τὸ πρὸς
« τὸν Πατέρα τὴν εὐχὴν ποιεῖσθαι διδάσκει σε. »

Ἀντίρρησης.

Παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ὁ
ἅγιος ἔφη, καὶ σὺ προστίθεις τὸ, « μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. »
Ἄλλ' ἴσθι ὡς ὁ λέγων ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπο-
ρεύεσθαι, οὐκ ἀναιρεῖ τὸ, δι' Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπο-
ρεύεσθαι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἄλλως νοεῖσθαι τὸ
τῶν τριῶν συνεχὲς τε καὶ συμφυρῆς. Εἰ δὲ πᾶν τὸ
ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐξ ἀμφοῖν ἔστι, σκιαμαχεῖν ἴσθι
τοῖς ἀντιλέγοντάς τοῖς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι.

D

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ τέλους τῆς βιβλίου αὐτοῦ.

PAH'. « Τὸ Παράκλητον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς
« προέρχεται, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει. »

Ἐπιστοσία.

« Ἄκουε πῶς κἀνταῦθα ὁ μέγας τῆς ᾿Ρωμαίων
« οὗτος φωστὴρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι δι-
« ἕσκει, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ διαμένειν τὸ Πνεῦμα τὸ

Dicta Gregorii Dialogi.

S. Gregorii Dialogi ex Oratione, quæ in die festo
Pentecostes legitur.

147. « Cogitationes nostras, quæsumus, Domine,
« Spiritus sanctus, qui a te procedit, illuminet, et
« producat in omnem, ut tuus promisit Filius,
« veritatem. »

Animadversio.

« Et si nullus alius, hic saltem divinus Pater
« persuadeat, cum asserit Spiritum ex Filio non
« procedere, qui vestrum prorsus germea est, et
« indigena, et veteris, quæ Romæ est, sanctæ Ec-
« clesiæ archipræsul. Hoc vero palam inde elicitor,
« dum sanctus illud, Uti tuus Filius promisit, sub-
« intulit. Ne enim tibi contentionis ansam præberet
« illud, Domine, nude prolatum ac positum, hac
« adjectione manifesto clarque ad Patrem preca-
« tionem dirigere, docet. »

Refutatio.

A Patre Spiritum procedere sanctus asseruit, tu
vero addis de tuo, « non ex Filio. » Verumtamen
scito asserentem ex Patre Spiritum procedere, non
inficias ire, per Filium ipsum procedere, quod fieri
nequit, ut aliter intelligatur trium continuitas, et
in natura communitas ac unitas. Quod si quidquid
ex Patre est per Filium, ex utroque est, scito cum
umbra digladiari ac depugnare eos, qui contradicunt
dicentibus ex Patre et Filio Spiritum proce-
dere, dum ille ex Patre per Filium procedit.

Ex fine ejusdem libri.

148. « Paracletus Spiritus ex Patre progreditur,
« et in Filio permanet. »

Animadversio.

« Audi hic quoque magnum hoc Ecclesiæ Ro-
« mæ lumen, ex Patre Spiritum sanctum proce-
« dere, in Filio vero permanere insinuare. Si ita-

« que, ut tu dicis, etiam ex Filio procedit, quam
« ob causam id divinus hic doctor silentio præter-
« it? »

Refutatio.

Ne id consideres, si etiam ex Filio Spiritus pro-
cedit, quare id divinus hic doctor silentio præter-
iit. In diversis siquidem nostris refutationibus
hujusce causa assignata est. Sed illud animo aperto
volvito, quod, quod hic dicitur *prodire*, te per
verbum *procedere* expressisse. Quare tibi in poste-
rum fas non fuerit, discrimen aliquod inter *pro-*
gredi et *procedere* in progressionem Spiritus consti-
tuere.

AUGUSTINI DICTA.

Sancti Augustini ex libro, qui *Enchiridion* nuncu-
patur. Cap. 1.

CXLIX. « Satis est Christiano rerum creaturarum
« causam, sive cœlestium, sive terrestrium, sive
« visibilium, sive invisibilium, nonnisi bonitatem
« credere Creatoris, qui unus et verus est Deus :
« nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit,
« aut ab ipso : eumque esse Trinitatem, Patrem
« scilicet et Filium a Patre genitum, et Spiritum
« sanctum ab eodem Patre procedentem. »

Animadversio.

« Quid hic ais, qui multas sanctissimo Spiritui
« processiones elargiris? Vestræ gregis et hic pro-
« sus pastor est. Audi saltem hunc, sodes, precor,
« non tantum simpliciter Spiritum ex Patre proce-
« dere edocentem, sed adjicientem et illud ab
« eodem : hinc ab alio prohibentem, quemadmo-
« dum et in aliis quoque adnotavimus. »

Refutatio.

Hic sanctus asserens, Spiritum ab eodem Patre
procedere aperte constabit, Spiritum non esse
ex alio principio, quod alienæ essentia sit : idque
confirmant etiam de Filio asserentes Filium ex
solo Patre, nec ab alio esse; neque ex alia essen-
tia, aut hypostasi propriam habere subsistentiam.
Cæterum in aliis beati hujusce enuntiatibus scito
contineri, ex Filio Spiritum procedere.

HIERONYMI DICTA.

Sancti Hieronymi ex expositione *Symboli ad Da-*
masum.

CL. « Credimus in Spiritum sanctum, verum
« Deum ex Patre procedentem, æqualem in omni-
« bus Patri et Filio. »

Animadversio.

« Salvator in Evangelio docuit, in ore duorum
« vel trium testium esse omne verbum ; et nos
« de sanctissimi Spiritus ex solo Patre processione,
« tot tibi testes adduximus, tandemque ex vestris
« regionibus tres, qui ante tot sæcula præsulatus
« dignitate præfulsere. Tu porro illis fidem adhi-
« bens, vel additionem, quæ undenam irreperit,

« ἄγιον. Εἰ γοῦν, ὡς σὺ φησὶ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπο-
« ρεύεται, πῶς τοῦτο παρεσιώπησεν ὁ θεὸς οὗτος
« διδάσκαλος ; »

Ἀντιρρήσις.

Μὴ τοῦτο σκόπει, ὡς εἶπερ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκ-
πορεύεται τὸ Πνεῦμα, πῶς τοῦτο παρεσιώπησεν ὁ
θεὸς οὗτος διδάσκαλος. Ἐν γὰρ διαφόροις ἡμῶν
ἀντιρρήσεισιν ὁ περὶ τούτου λόγος ἐδόθη σοι, ἀλλὰ
πρόσχε ἀκριδῶς ὅτι τὸ *προέρχεται* ἐνταῦθα ἐκπο-
ρεύεται εἰπας αὐτός. Καὶ οὐκ ἔστι σοι ἐξέσται δια-
φορὰν λέγειν τοῦ *ἐκπορεύεσθαι* καὶ *προέρχεσθαι*
ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος.

PHŒSIS AΓΓΟΥΣΤΙΝΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Ἀγρουστίνου ἀπὸ τοῦ βιβλίου τοῦ
λεγομένου *Ἐγκυρίδιον*. Κεφάλαιον α.

PMΘ'. « Ἀρκτόν ἐστὶ τῷ Χριστιανῷ, τῶν κτι-
« στῶν πραγμάτων τὴν αἰτίαν, εἶτε οὐρανίων εἶτε
« ἐπιγείων, εἶτε ὁρατῶν εἶτε ἀοράτων, μηδεμίαν
« εἶναι, ἀλλ' ἢ τὴν ἀγαθότητα πιστεύειν τοῦ ἀκτι-
« στού, ὃς ἐστὶ θεὸς ἀληθινὸς εἷς, καὶ οὐδεμίαν
« εἶναι φύσιν, ἥτις ἢ αὐτός οὐκ ἐστίν, ἢ ἀπ' αὐτοῦ,
« αὐτὸν τε εἶναι Τριάδα, Πατέρα δηλονότι καὶ Υἱὸν
« ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα, καὶ Πνεῦμα ἄγιον ἐξ αὐ-
« τοῦ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. »

Ἐπιστάσις.

« Τί λέγεις ὁ τὰς πολλὰς ἐκπορεύσεις τῷ πα-
« ναγῷ Πνεύματι θέλων χαρίζεσθαι; Τῆς καθ'
« ἡμᾶς ἀγέλης πάντως ποιμὴν καὶ οὗτος. Ἄκουσον
« γοῦν κἀν τούτου, παρακαλῶ, μὴ μόνον οὕτως
« ἀπλῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα
« διδάσκοντος, ἀλλὰ προστιθέντος καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ
« κἀνταῦθεν τὸ ἐξ ἑτέρου ἀπαγορευόντος, καθὼς
« καὶ ἐν ἑτέροις ἐπισημειώσαμεθα. »

Ἀντιρρήσις.

Ἐνταῦθα μὲν λέγων ὁ ἄγιος τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ
τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, παρίστησιν ἐναργῶς μὴ
ἐκ τινος ἑτεροουσίου τὸ Πνεῦμα εἶναι ἀρχῆς, ὅπερ
καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ παριστώσιν οἱ λέγοντες ἐκ μόνου
τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, οὐδὲ
ἐξ ἑτέρας τινὸς οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὴν οὐσίαν
αὐτὸν ἔχειν ὑπόστασιν. Ἐν ἄλλαις δὲ τῶν τοῦ μά-
χαρος τούτου θεολογιῶν ἴσθι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ
Πνεῦμα λέγοντα αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι.

PHŒSIS ἹΕΡΩΝΥΜΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου ἐκ τῆς πρὸς Δάμασον
ἐξηγητήσεως τοῦ ἁγίου *Συμβόλου*.

PN'. « Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, θεῶν
« ἀληθινόν, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἴσον καὶ
« πάντα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. »

Ἐπιστάσις.

« Τοῦ Σωτῆρος ἐν Εὐαγγελίοις διδάξαντος ἐνώ-
« πιον δύο ἢ τριῶν μαρτύρων βῆμα πᾶν ἴστασθαι
« ἡμῶν δὲ τοσοῦτους παρεισαγόντων σοὶ μάρτυρας,
« περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ
« Πατρὸς ἐκπορεύσεως, τῶς δὲ καὶ τρεῖς ὁμοτέρων
« χωρῶν πρὸ τόσων ἀμνημονεύτων ἐτῶν ἀρχιερέ-
« τῶσαντας, ἢ τούτοις πεισθεῖς, τοῦ ἱεροῦ Συμ-

« ἴδωμεν τὴν οὐκ οἶδα πόθεν ἢ παρὰ τίνος προε-
 « θέσαν προσθήκην ὑπέβηκε· καὶ δεῦρο στάς μεθ'
 « ἡμῶν σύμφαλλε, καθὼς ἀπὸ τῶν θείων Πατέρων
 « αὐτὸ παραλάβομεν· ἢ δεῖξον αὐτὸς ἡμῖν τινὰς
 « τῶν τῆς εὐσεβείας κηρύκων, καὶ κοινῶν τῆς οἰκου-
 « μένης φωστῆρων, καὶ διδασκάλων περὶ τῆς προσ-
 « θέσεως ταύτης φανερώς καὶ σαφῶς δογματίζοντας καὶ
 « διδάξαντας, καὶ τῆνικαῦτα τὴν ἕρταν ὁμολογήσο-
 « μεν, καὶ φιλαδέλφως σοὶ συμφρονήσομεν. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄδικεῖς τὴν ἀλήθειαν, ἄνθρωπε, πολλοὺς λέγων
 παρελάγειν τοὺς μάρτυρας περὶ τῆς τοῦ πανα-
 γίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως.
 Οἴσεις γὰρ τῶν ἁγίων εἶρηκε τὸ, ἐκ μόνου. Ἄλλ'
 εἰ καὶ μηδεὶς τῶν ἁγίων ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκ-
 πορεύεσθαι εἶρηκε, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν,
 ἢ πηγάζειν, ἢ ἀναβλύζειν τὸ Πνεῦμα· εἴπερ οἱ
 προσπιθέντες ὑμεῖς κατὰ γνώμην εὐθῆ καὶ ἀδιά-
 στροφον εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦτο ἐξελαμβάνεσθε τῆς
 βῆθεις παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεως
 περὶ τῆς, « μόνος ὁ Πατήρ, » φωνῆς, ἥτις ἐξηγή-
 « σαι ἐντάνυθα διασαφῆ λέγεσθαι ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ
 « μόνος διὰ τὸ πάντα ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγεσθαι, καὶ
 « αὐτὸν διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν γινώσκεισθαι
 « ἢ τὴν ἐννοίαν ἀκολουθεῖ μὴδὲν ἀναφέρειν ἐκ μόνου
 « τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ πρώτης αἰτίας τοῦ Πατρὸς λέ-
 « γειν, οὐκ ἂν ἡμεῖς οἱ διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησια-
 « στικῆς εἰρήνης ζῆλον ταῖς παραλόγοις προσθήκαις
 « καὶ παρεξηγήσεσιν ἀντιλέγοντες, ὑμῖν ἐζυγομα-
 « χήσαμεν. Ὅτι δὲ τὸ ἐκ μόνου ἑπαναχού τῶν ὑμετέ-
 « ρων παρεξηγήσεων εἰς διαστολὴν λαμβάνετε τοῦ
 « Υἱοῦ, προθύμως ὑμῖν καὶ ζυγομαχοῦμεν καὶ ἀντι-
 « λέγομεν. Ὡς γὰρ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἢ ἀπὸ τοῦ
 « Πατρὸς διαστολὴ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἂν ποτε ἐν τῇ ἐκ
 « Πατρὸς ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος παραδέξαιτο τὸ δι'
 « Υἱοῦ.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ,

Εἰς τὸ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ῥητὸν τό-
 « « Ὅν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς. »

« ΠΝΑ'. Τὸ δὲ, « Ὅν ἐγὼ πέμψω, » τὴν ἰσότητά
 « δηλοῖ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄλλαχού γὰρ τὸν
 « Πατέρα εἶπε πέμπειν τὸ Πνεῦμα· ἀνταῦθα δὲ,
 « εαυτὸν πέμπειν τοῦτο εἰπὼν οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν
 « ἰσότητα δηλοῖ. Ἴνα δὲ μὴ δόξη ἀντανιστῶν εαυτὸν
 « τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπὸ ἄλλης ἐξουσίας πέμπων τὸ
 « Πνεῦμα, προσέθηκε παρὰ τοῦ Πατρὸς. Πέμψω
 « μὲν γὰρ αὐτὸς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν
 « εὐδοκούντος τοῦ Πατρὸς καὶ συναποστέλλοντος.
 « Οὐ γὰρ ἐξ οἰκείων κόλπων αὐτὸς ποιεῖται τὸ
 « Πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' ἐμοῦ χορη-
 « γεῖται. Ὅταν ἀκούσης, ἐκπορεύεται, μὴ νόει ἀπο-
 « στολὴν τὴν ἐκπόρευσιν, οἷαν ἀποστέλλονται τὰ
 « λειτουργικὰ πνεύματα, ἀλλὰ φυσικὴ ὑπαρξίς τοῦ
 « Πνεύματος ἐστὶν ἡ ἐκπόρευσις. »

Ἐπιστολίαι.

« Ἀκούεις καὶ τοῦ παρὰ τῆς θαλάσσης ἐμπνευσθέντος.

²² Joan. xv, 26.

« aut a quo intrusa fuerit plane ignoro, e sacro
 « Symbolo abige : et simul nobiscum stans conci-
 « nito, quemadmodum illud a divinis Patribus ac-
 « cepimus : vel ostendito nobis tu ipse ex pietatis
 « præconibus, et communibus orbis terrarum lu-
 « minibus ac doctoribus aliquos de simili additione
 « palam aliquid et manifesto decernentes, aut edo-
 « centes, tumque a te vinci æquo animo fatebimur,
 « et uti fratres conjunctissimi eadem constite-
 « bimur. »

Refutatio.

Veritatem injuria afflicis, mi homo, cum asseve-
 ras, de sanctissimi Spiritus ex solo Patre procès-
 sione multos testes adduxisse. Nemo enim ex
 Patribus illud, ex solo, prolocutus est. Verumtam-
 en si nullus ex Patribus affirmavit, ex solo Patre
 procedere, et ex solo Patre esse, aut emanare,
 aut exsilire, Spiritum : si addentes vos illud exci-
 peretis secundum sententiam rectam, et inconcus-
 sam intelligentiam interpretationis a magno Basilio
 propinatæ de voce illa « solus Pater ; » quæ
 expositio palam ostendit solus de Patre dici, quod
 omnia ad Patrem referantur, et ille per omnia uti
 primaria causa agnoscat, ex qua sententia se-
 quitur nihil differre, ex solo Patre et ex prima
 causa Patre dicere, nos profecto, qui propter ec-
 clesiasticæ unionis zelum, absurdis additionibus,
 et falsis interpretationibus contradicimus, cum vo-
 bis quidem altercati non fuisset. Cum vero illud,
 « ex solo » in vestris falsis interpretationibus
 perpetuo assumatis ad excludendum Filium ala-
 criter contendimus et contradicimus. Quemadmo-
 dum enim sæpius diximus, exclusio a Patre Filii
 in exsistentia Spiritus ex Patre, nunquam admittit
 illud, per Filium.

THEOPHYLACTI BULGARIE ARCHIEPISCOPI

in Joannis dictum : « Quem ego mittam vobis
 a Patre ²². »

CM. « Quem ego mittam, » æqualitatem erga Pa-
 « trem significat. Nam alio loco de Patre dixit,
 « quod mittet Spiritum ; hoc autem loco, quod
 « ipse mittet, utique sane æqualitatem significans.
 « Ne autem videatur obluclari Patri, quasi ab alia
 « substantia mittat Spiritum, addidit a Patre.
 « Nam et ipse quidem mittet, sed a Patre, hoc est
 « approbante Patre, et simul mittente. Non enim
 « ex proprio sinu ipse prius mitto, sed a Patre per
 « me suppeditatur. Cum autem audieris quod pro-
 « cedit, ne intelligas per processionem missionem,
 « quali mittuntur ministratorii Spiritus, sed natu-
 « ralis subsistentia Spiritus est processio. »

Animadversio.

« Audisne et ab eo, qui vivit in gratia motus,

« non tantum varia sacra volumina, sed ipsa quo-
 « que Evangelia interpretatus est, non ex Filio sed
 « ex Patre Paraclitum procedere tradere edoce-
 « reque: æque atque alios divinos Patres proces-
 « sionem non missionem, sed naturalem subsisten-
 « tiam Spiritus, decernereque insuper ipsam mis-
 « sionem non simpliciter a Filio Verboque fieri,
 « sed approbante Patre et simul mittente. »

Refutatio.

Cum tempore schismatis vir iste iaculauerit, non multa consideratione digna dicta illius existimanda videntur, nihilominus ex his iisdem, quæ ipse pronuntiat, multum addetur virtum existimantibus ex Patre, et Filio Spiritum esse. Tum quod ipse processionem interpretatus, naturalem existentiam eam esse Spiritus pronuntiavit. Etenim si procedere naturaliter existere est, qui naturaliter existere Spiritum ex Patre et Filio dicit, nihil ab eo differt, qui ex utroque illum procedere inquit. Tum etiam quod ipse asserat, missionem ipsam erga Patrem Filii æqualitatem notare. Etenim si ex Patre et Filio mittitur propter æqualitatem Filii erga Patrem, non uti ex duobus mittitur. Quæ enim ratione Spiritus esset unus et indivisus, si non veluti ex una causa missionis, sed veluti ex duabus causis missionis, Patris scilicet, et Filii mitteretur. Pari quoque ratione naturaliter, et essentialiter existens ex Patre et Filio, non uti ex duobus, sed uti ex uno Deo naturaliter et essentialiter existit.

ZIGABENI

In dictum Joannis « Hic testimonium perhibebit de me. »

CLII. « Nam cum Pater testimonium varie perhibuerit de me: Spiritus sanctus quoque multifariam testimonium omnino perhibebit. Testificabitur autem lucens in cordibus vestris ad majorem caritudinem, et miracula operans in nomine meo. Vide autem quod mittit eum quidem et Filius, tanquam ejusdem cum Patre honoris, et verumtamen a Patre tanquam qui a Patre procedit. Procedit vero a Patre tanquam ab ejus essentia. »

Animadversio.

« Animum etiam adverte piissimo, ac deifero huic monacho, consona cum aliis sanctis Patribus de Spiritu sancto, illiusque processione referenti, docentique. »

Refutatio.

Sed quemadmodum a Patre procedit, uti ex essentia illius existens, ita et a Filio mittitur, uti ex essentia ipsius existens, ne modo servili, et ministratorio ipse a Filio mittatur. Licet enim non eadem ipsam naturalem, et essentialem Spiritus existentiam missio notet; verumtamen cum hanc existentiam subsequatur, Spiritum a Filio

« χάριτος οὐ μόνον διαφόρους ἱερῆς βίβλου, ἀλλὰ
 « καὶ αὐτὰ τὰ βιβλία ἐξηγήσασθαι Εὐαγγέλιον, τό τε
 « μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκ Παράκλη-
 « τον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα παραδείξοντος σοι, καὶ
 « τὴν μὲν ἐκπόρευσιν οὐκ ἀποστολὴν, ἀλλὰ φυσικὴν
 « ὑπάρξειν συμφώνως τοῖς λοιπαῖς θεοῖς Πα-
 « τράσι διδάσκοντος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐ-
 « τὴν, οὐχ ἀπλῶς τὸν Υἱὸν καὶ Λέγοντι ποιούμενον
 « δογμασιζοντος, ἀλλὰ συνευδοκαῦτος τοῦ Πατρὸς,
 « καὶ συναποστελλοντος. »

Ἀντιρρήσις.

Εἰ καὶ διὰ τὸ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σχίσματος τὸν ἄνδρα τούτου ἀκμάζειν, οὐ πολλῆς ἦσαν ἐπισκέψεως ἄξια τὰ παρ' αὐτοῦ τέως, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν οὗτος λέγει, συγκρότησις οὐκ ὀλίγη ἐπιγενησεται τοῖς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δοξάζουσι. Τοῦτο μὲν, ὅτι τὴν ἐκπόρευσιν ἐξηγούμενος αὐτός, φυσικὴν ὑπάρξειν τοῦ Πνεύματος εἶναι ταύτην ἐδήλωσεν· εἰ γὰρ τὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ φυσικῶς ὑπάρχειν ἐστίν, ὁ φυσικῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγων, οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ λέγοντος ἐκπορεύεσθαι· τούτου δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν λέγειν αὐτὸν δηλοῦν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητά τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα πεμπόμενον διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητά τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐκ δύο ἐστὶ πεμπόμενον, πῶς γὰρ ἂν καὶ εἴη τὸ Πνεῦμα ἐν καὶ ἀδιαιρέτου, ἐπερ οὐχ ὡς ἐξ ἐνὸς αἰτίου τῆς πέμψεως, ἀλλ' ὡς ἐκ δύο αἰτίων τῆς πέμψεως τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται, οὕτω καὶ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐκ δύο, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνός· ἐστὶ Θεοῦ φυσικῶς ὑπάρχον καὶ οὐσιωδῶς.

ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ

Εἰς τὸ φηδὸν τοῦ κατὰ Ἰωάννην, τὸ, « Ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. »

PNB. « Τοῦ γὰρ Πατρὸς διαφόρως μαρτυρήσαντος περὶ ἐμοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον διαφόρως μαρτυρήσει πάντως. Μαρτυρήσει δὲ ἐλάμπων ταῖς καρδίαις ὑμῶν εἰς πληροφориαν τελειωτέραν, καὶ τερατουργοῦν ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου. Ὅρα δὲ ὅτι πέμπει μὲν αὐτὸ καὶ ὁ Υἱός, ὡς ὁμότιμος τῷ Πατρὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ, ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ ἐκπορεύεται ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. »

Ἐπιστάσις.

« Πρόσχετος, εἰ βούλει, καὶ τῷ δαιωτάτῳ τούτῳ καὶ θεοφόρῳ μοναχῷ σύμφωνα τοῖς θεοῖς Πατράσι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς αὐτοῦ ἐκπορεύσεως ἐξηγουμένῳ τε καὶ διδάσκοντι. »

Ἀντιρρήσις.

Ἄλλ' ὡς περὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν, οὕτω καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν, ἵνα μὴ διακονικῶς καὶ ὑπηρετικῶς εἴη πεμπόμενον αὐτὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ καὶ μὴ αὐτὴν ταύτην τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιωδῆ τοῦ Πνεύματος ὑπάρξειν ἢ πέμψιν δι-
 λῆ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ ὑπάρξει αὐτῇ γε ἀκολουθεῖ, ἐκ

τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα πεμπόμενον, ὡς ἔξ αὐτοῦ ὑπάρ- A mitti, uti ex ipso existens ab ipso mittitur.
χον πέμπεται παρ' αὐτοῦ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

ΕΙΣ ΤΑ ΠΑΡ' ΑΥΤΟΥ ΣΥΝΕΙΛΕΓΜΕΝΑ ΕΚ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΡΗΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΦΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

EJUSDEM EPIGRAPHÆ

SIVE PRÆSCRIPTIONES IN DICTA, AC SENTENTIAS SANCTORUM PATRUM A SE
COLLECTAS DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Α'.

Ῥήσεις διάφοροι γραφικαί, συλλεγεῖσθαι εἰς ἀπό-
δειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μεθ' ἧς
ἕτεραι χρήσεις καταστρωννύονται ἐν τῇ παρουσίᾳ
βίβλων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ
Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐπιπέτῃ αἱ μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ,
αἱ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποδεικνύουσιν εἶναι αὐτὸ, εἰς
παράστασιν τοῦ ἰσοδυνάμου τῆς διὰ καὶ τῆς ἐκ,
ἀκολουθῶς παρευθὺς ἕτεραι γραφικαὶ χρήσεις κα-
ταστρωννύονται, δι' ὧν τὸ τῶν προθέτων ἰσοδύνα-
μον ἀποδεικνύεται.

Ὅτι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν
ὁμίλῃ αὐτοῦ, ἥς ἡ ἀρχὴ εἶ Ὁ τὴν σκιάν τῶν μελ- C
λόντων περιέχων νόμος, οὕτω φησὶν· « Ὅτε γὰρ
Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξηλθε, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή,
καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύεται· ἀλλ' ὥσπερ τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι μόνου
τοῦ Πατρὸς ὄν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ ἐφαρμοσθῆ-
ναι οὐ δύναται, οὕτω καὶ ἑμπαλιν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι,
ἕπερ ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ
Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Κοινῷ δὲ
ὄντος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τὸ μὴ ἀγεννήτως
εἶναι, ὡς ἂν μὴ τις σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκειμενον
θεωρηθεῖ, πάλιν ἐστὶν ἄμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμα-
σιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν, ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν
φυλαχθεῖ, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθεῖ. Ὁ γὰρ μ-
ονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς ἀγίας Γρα-
φῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἴσθησιν
αὐτῷ τὸ ἴδιωμα. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ
Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυ-
ρεῖται. Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν,
αὐτός οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ
ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστιν, ὁ δὲ Υἱὸς,
ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὕτε ἐστὶν,
οὕτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία
αὐτῶν. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνό-
μιον ἀντιβήρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Μόλις ποτὲ κορε-
σθεὶς τῶν εἰς τὸν Μονογενὴ βλασφημιῶν, » φησὶν·
« Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει
τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ

B

PRÆSCRIPTIO I.

Varia diversaque scripto tradita dicta, Patrum-
que sententiæ collectæ, quibus demonstratur, Spi-
ritum etiam ex Filio esse. Subsequuntur ac dige-
runtur in eodem libro alia dicta, eorundemque
sententiæ, quibus demonstratur Spiritum esse ex
Patre per Filium. Et cum illorum pars ex Filio,
pars per Filium Spiritum esse demonstret, astru-
untur præpositionum ex et per vires æquales, sta-
timque postmodum adnectuntur alia testimonia,
quibus earumdem præpositionum vires æquales
ostenduntur.

Quod est ex Filio Spiritus.

Gregorius Nyssenus homilia (in Orationem Do-
minicam, cujus illud principium est : « Lex futu-
rorum umbram continens, » inquit. « Cum enim
Filius ex Patre exivit, ut Scriptura tradit, et Spi-
ritus ex Deo et Patre procedit : sed quemadmodum
absque causa esse solius Patris est, quod neque
Filio, neque Spiritui adaptari potest, sic vice
versa ex causa esse, quod est proprium Filii et
Spiritus, de Patre intelligi, alienum a natura est.
Cum vero Filio et Spiritui commune sit, ingenitos
non esse, ne confusio circa subjectum introducatur,
rursus potest immista in eorum proprietatibus
differentia reperiri, ut et commune conservetur,
et proprium non confundatur. Namque unigenitus
Filius ex Patre per Scripturam sacram dicitur, nec
ultra hoc illius proprietatem oratio extendit. Spi-
ritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio
esse astruitur. Si quis enim Spiritum Christi non
habet, inquit, hic non est illius. Itaque Spiritus
qui ex Deo est, et Christi Spiritus est : Filius qui
ex Deo est, Spiritus neque est, neque dicitur, ne-
que convertitur relativa ista sequela. »

D

Magnus Basilius in tertio in Eunomium anti-
rhetico, cujus principium, « Vix tandem blasphemis
in Unigenitum saturatus, » ait : « Cur enim
necesse est, si dignitate, et ordine tertius est Spi-
ritus, natura quoque ipsum tertium esse ? Digni-

tate namque ipsum secundum esse a Filio, cum ab ipso habeat, quod sit, et ab ipso accipiat, et nobis annuntiet, et prorsus ab illa causa pendeat, pietatis sermo tradit. Natura vero tertia uti, nec a divinis Scripturis didicimus, nec ex antecedentibus fieri potest, ut colligatur. Nam quemadmodum Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est, et dignitate quoniam origo et causa essendi Pater ipsi est, et quoniam per ipsum accessus et adductio ad Deum Patrem, natura vero nullo modo secundus : quoniam in utroque una est deitas ; ita videlicet et Spiritus sanctus et si dignitate et ordine secundus a Filio est, non tamen verisimiliter alienæ ipsum esse naturæ inde consequetur. »

Gregorius Nyssenus primo adversus Eunomium Antirrhethico, cujus principium est, « Fieri, ut videtur, non potest, ut quis de omnibus bene mereri » prope finem hæc habet : « Si temporalem quendam intercapedinem hypostasi, seu substantiæ Filii anteponeret, qui Patrem sola principii ratione prius Filio concipit, jure censi posset doctrina de Filii æternitate in periculum vocari. » Et paucis interjectis : « Quemadmodum enim Patri Filius conjungitur, et cum ex illo originem ducat, existentia tamen posterior non est : sic etiam Spiritus sanctus ad Filium se habet, cognitione sola secundum causæ rationem Filii prius, quam Spiritus sancti hypostasis concipitur. »

Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοῶν μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας αἰτίας. Αἱ δὲ χρονικαὶ παρατάσεις χώραν οὐκ ἔχουσιν τῆς ὑπεξήρημένου, ἐν μηδενὶ τὴν ἅγιαν Τριάδα

In actis Nicænæ primæ synodi, quibus Patres Philosopho per Leontium episcopum responderunt, cujus responsi principium est : « Illud etiam amice Philosophe, considerandum est, » reperitur : « Spiritus sanctus procedens quidem ex Patre, proprius vero Filii, et ex ipso exsiliens. »

Sanctus Cyrillus oratione ad Nestorium, cujus principium, « Salvatore nostro palam edicente, « Qui amat patrem et matrem super me, non est me dignus », inquit : « Licet sit in hypostasi Spiritus propria, et jam intelligatur, secundum seipsum, qua Spiritus est, et non Filii, verumtamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis appellatus est, et est Christus veritas, et effunditur ab ipso qua et a Patre ratione. »

In expositione Joëlis prophetæ, cum illud, « Effundam e Spiritu meo », interpretatur, ait : « Ratione quidem, qua est Deus, et ex Deo secundum naturam Filius : namque ex Deo et Patre generatus est, proprius ipsius et in ipso, et ex ipso est Spiritus sanctus, quemadmodum scilicet de ipso intelligitur Deo et Patre. »

Idem oratione ad imperatorem Theodosium, cujus principium, « Supremum humanæ gloriæ culmen, » ait : « Baptizantem dixit Jesum in igne, non

τῇ φύσει ; Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὁλοῦς ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηγημένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγματα Γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱός, τάξει μὲν δεύτερος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσσδος καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἐκατέρῳ μία. οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῶ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως. »

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῶ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οὐκ ἦν, ὡς εἶπες, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, » φησὶν οὕτω περὶ τὸ τέλος : « Εἰ μὲν τινα χρονικὴν ἔμφασιν ὑπερετίθη τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ τῶ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς ἀδιότητος ἡμῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο. » Καὶ μετὰ τινα, προειπὼν τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ τῶ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρεῖσθαι, προστίθεισιν : « Ὁ δὲ αὐτὸς ἡμῖν καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγος, ἐν μόνῃ τῇ τάξει τὴν διαφορὰν ἔχον. Ὡς γὰρ συνάπτεται τῶ Πατρὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχον, οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὑπαρξίν, οὕτω καὶ τὸν τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως ἐπὶ τῆς προαιωνίου ζωῆς. ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας πρὸς αὐτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν. »

Ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, ἐν οἷς εἶπον οἱ Πατέρες πρὸς τὸν φιλόσοφον διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου, ὡν ῥητῶν ἡ ἀρχὴ, « Κάκεινο δὲ νοητέον, ὡ φιλε, λοιπὸν τῆς ἀληθείας, φιλόσοφε εὐρηται τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναδύζον. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῶ πρὸς Ναστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος ἑναργῶς, « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος, » φησὶν, « Εἰ καὶ ἐστὶν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα ἰδικῆ, καὶ ὅη καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ Υἱός, ἀλλ' οὖν ἐστὶν οὐκ ἄλλοτριον αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἐστὶ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια καὶ προχέεται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς. »

Καὶ αὐθις ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωήλ, τῆ « Ἐρχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου » ἐξηγήσει φησὶν : « Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός. γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐξ αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῶ πρὸς τὸν βασιλεῖα Θεοδοσίον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τῆς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας τὸ ἀνωτάτω, » φησὶν : « Βαπτίζοντα ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν

¹ Matth. x, 37. ² Joël. ii, 28.

πυρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιστέοις ἐνιέντα Πνεῦμα δουλοπρεπῶς καὶ ὑπερρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω, τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ. » Εὐρηταί ἐν παλαιότατῳ βιβλίῳ « τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῷ αὐτῷ. « Ἀπολλύου ἡμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκειμένον τῷ ἴδιῳ λοιπὸν καταγρῆται Πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτὸς. ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἀπαγγέλλεται ῥήματος. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον κατὰ πῦθιν καὶ ἀποκρίσιν λόγοις, ἔγγιστα τῆς ἀρχῆς φησιν. « Τρεπλὲν δὲ οὗτι που τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ εἰπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν ἴδιαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐκωδὸς ἐξ ἀμφοτέρων, ἡγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον Πνεῦμα. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Θησαυρῶν, ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, « Ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησίν. « Ὅτε τοῖνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἡμῶν γινόμενον, συμμέροφος ἡμᾶς ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόβεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας, οὐκωδὸς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προϊδόν ὡς περ ὀλίγα μῆτι καὶ ἐξ ἀνθρωπείου στόματος ἐκτρέχον ἐκφύσημα, εἰ καὶ μικρὸν καὶ οὐκ ἀξίον τοῦ λόγου τὸ ὑπέδειγμα. Πάντα γὰρ ὑπερέξει Θεός. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσαρκου ἀκονομίας Θεοῦ Λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, » φησίν. « Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἀνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεός, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κίπρωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῆει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Ἀντιοχεῖς τόμῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς Εὐσεβίῳ καὶ Λουκιφῆρῳ, » φησίν. « Δεῖ δὲ ἀναθεματίζειν καὶ τοὺς λέγοντας κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ διηρημένον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστοῦ. »

Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὸ, « Ἐκείτω κλίματι ἐφειστήκεισαν ἄγγελοι, » οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ὅντως ἐπεφάνη ἡμῶν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, » φησίν. « Ἦλθε Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς. Ἐδωκεν ἡμῶν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα, καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον ὄμμα. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῶν δύο Διαθηκῶν λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Θεὸν δὲ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν δεδηλώκασιν ἐξ ἀρχῆς νόμος καὶ προφηταί, » φησίν. « Διὰ γὰρ τὸ γενέσθαι ναὸν τῆς θείας δυνάμεως τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ θεοφόρον, γίνη καὶ σὺ ναὸς καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ. Δέλη γὰρ ἐκπεμπόμενον παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα. Ὡς οὖν Χριστὸν ἐπιγνοὺς ἐπέγνως Θεόν, οὕτως Πνεῦμα Χριστοῦ δεξάμενος, ἐδέξω Θεόν. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ Προφυλακτικῷ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ἐπειδὴ τῷ ἀγαθῷ προσερχόμεθα, φυλάσσομεθα δὲ τὸν ἀντιπράσσοντα τῷ ἀγαθῷ διάβολον, »

PATROL. GR. CXLII.

A *allenum iis, qui baptizantur, injicientem Spiritum, servi instar et administri, sed ut Deum cum summa facultate, qui ex ipso est, et suus proprius.* » Hæc, « qui ex ipso, et per ipsum, » reperuntur in antiquissimo volumine. Et post pauca in eadem oratione : « Peccata namque iis, qui illi adhærent, condonans, suum mox Spiritum impertit, quem quidem verbum quatenus ex Deo Patre procedit emittit, et ex propria natura in nos quasi ex fonte quodam transfundit. »

Sanctus Cyrillus in illis quas ad Palladium scripsit secundum interrogationem et responsionem orationibus prope principium hæc tradit : « Mutabilis vero nullo modo Spiritus est; quod si mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurret, si est Dei et Patris, præterea et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus. »

Idem in secundo Thesaurorum sermone cujus illa epigraphe est. « Ex essentia Patris et Filii esse Spiritum sanctum, » ait : « Cum itaque Spiritus sanctus ad nos accedens, conformes nos efficit Deo, progreditur vero et ex Patre et Filio, manifestum est, illum divinæ essentiæ esse, essentialiter in ipsa et ex ipsa progredientem. Quemadmodum nempe ex humano ore flatus excurrens, licet pusillum nec tantæ dignitatis exemplum sit. Super enim omnia Deus est. »

Magnus Athanasius oratione de unigeniti Dei Verbi incarnatione, quæ incipit, « Qui malitiose divinas Scripturas volunt intelligere, » scribit : « Ipse enim illum desuper mittebat, ut Deus; et ipse illum in imo accipiebat, ut homo, Ex ipso itaque in ipsum descendebat, ex divinitate ipsius in humanitatem ipsius. »

Idem tomo ad Antiochenos, qui incipit : « Dilectis ac desideratissimis fratribus, Eusebio et Lucifero, » ait : « Anathematizandi porro sunt, qui dicunt creaturam esse Spiritum sanctum, et separatam a substantia Christi. »

Chrysostomus oratione in Incarnationem Domini nostri Jesu Christi, et in illud, « In quacunque regione assistebant angeli, » cujus principium est : « Vere apparuit nobis divina gratia, » ait : « Vere venit Christus ad nos, tradidit nobis, qui ex ipso est, Spiritum, et nostrum corpus assumpsit. »

Idem oratione de duobus testamentis, cujus principium, « Deum verum eundemque a principio manifestarunt lex et propheta, » dicit : « Propterea enim quod factum est divinæ virtutis templum corpus Domini deiferum; sis et tu templum secundum illius similitudinem. Accipis enim missum ab ipso Spiritum. Quemadmodum ergo Christum agnoscens, Deum agnovisti, ita et Spiritum Christi accipiens, Deum accepisti. »

Idem in prima Prophylactica, cujus principium, « Quando ad bonum accedimus præcavere oportet, qui bono contra operatur, diabolus, » inquit : « Et

hac ratione serrabit nos Spiritus, qui ex Christo est, in diem futuræ redemptionis. »

Magnus et Thaumaturgus Gregorius Neocæsariensis episcopus oratione, quæ incipit : « Inimicissimi et alieni a confessione apostolica sunt qui dicunt esse Filium ex iis quæ non exstant, » scribit : « Domini Pater principium est ab æterno eum generans, et Dominus est prototypus Spiritus. » Magnus Basilius, « Genitorem et prototypum Filii Patrem » nuncupat oratione quarta adversus Eunonium. »

Sanctus Cyrillus in uno capite libri secundi The-saurorum ; « Proprium autem est Spiritus essentia: Filii, nec ab extraneo hypostasim habet. » In alio rursus : « Cum itaque leges dat Christus, tanquam in ipso existens Spiritus illius leges dat. » Et in alio : « Necessè est ergo fateri, illum esse ex essentia Filii et Dei, cum omnem illius et operationem et virtutem possideat. » Item in alio : « Uti ex essentia existens suppeditantis illum sanctis, Christi videlicet. » Item in alio : « Nullum igitur naturæ discrimen agnoscit Paulus Filii, et Spiritus sancti, sed veluti ex ipso, et in ipso existente, illum dominationis nomine insignit. » Item in alio : « Necessè est fateri Spiritum ex essentia Filii esse. » Item in alio : « Igitur ex essentia Filii Spiritus. »

Idem expositione in Evangelium Joannis, in illud : « Et Deus erat Verbum », inquit : « Non itaque minor est, qui eandem actionem cum perfecto Patre possidet, et genitoris Spiritum ut proprium bonum non aliter certe, quam ipse genitor habet. »

Idem in expositione Evangelii secundum Joannem, in dictum : « Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis », inquit : « Nam cum una cum Patre naturalibus deitatis bonis substantialiter Filius communicet, eodem modo Spiritum habet, quo Pater habere intelligitur, non adventitium neque deforis. Stultum enim atque furiosum est ita sentire : sed quemadmodum unusquisque nostrum proprium in seipso Spiritum continet, et ab intimis visceribus ad exteriora profundit : propterea corporee Christus insufflavit, ostendens hoc signo, quia quemadmodum ab ore humano corporee humanus spiritus procedit, sic ex divina substantia deitati congruenter Spiritus, qui ab ea est profunditur. »

Idem in sexto ad Hermiam libro ait : « Postmodum quomodo in nobis Filius per Spiritum inhabitat? Quomodo quod natura excellentius est, minus excellentis participationem communicabit? Etsi divinæ naturæ efflicimur participes, Spiritum accipientes, quomodo secundo loco post Spiritum

^a Joan. I. 4. ^b ibid. xiv, 16.

φησίν · « Καὶ οὕτως ἡμᾶς φυλάξει τὸ παρὰ Χριστοῦ Πνεῦμα εἰς τὴν ἡμέραν τῆς μελλούσης ἀπολύσεως. »

Ὁ μέγας καὶ Θαυματουργὸς Γρηγόριος Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἀρχή, « Ἐχθροὶ καὶ ἄλλοτριοὶ τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας : τὸν Χριστὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, » φησίν · « Τοῦ Κυρίου ὁ Πατὴρ ἀρχή, αἰδίως αὐτὸν γενήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ Πνεύματος ὁ Κύριος. » Ὁ μέγας Βασίλειος, « Γεννήτορα καὶ πρωτότυπον τὸν Πατέρα » φησὶ « τοῦ Υἱοῦ » ἐν τῷ κατ' Ἐὐνομίῳ τετάρτῳ. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν · « Ἴδιον δὲ πάντως τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐξωθεν ὑποστατῶν. » Ἐν ἄλλῳ πάλιν · « Νομοθετοῦντος τοιγαροῦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ νομθετεῖ. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Ὡς γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον τῆς τοῦ χορηγοῦντος αὐτὸ τοῖς ἁγίοις, Χριστοῦ δηλαδὴ. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Οὐδεμίαν ἄρα φύσεως διαφέρειν οἶδεν ὁ Παῦλος τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον, τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖ. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ρητὸν, τὸ, « Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » φησίν · « Οὐκ ἄρα ἐλάττων ἐστὶν ὁ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχων τῷ τελείῳ Πατρὶ, καὶ τὸ τοῦ γεννήσαντος Πνεῦμα φύσεως ἰδίας ἔχων ἀγαθόν. Τῶν ἐνυποστατῶν οὖν ὡς περ ἀμέλει καὶ ὁ Πατὴρ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ ρητὸν, τὸ, « Καγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, » φησίν · « Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐτως ὡς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοιωνὸς ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὅσον περ ἂν νοεῖτο καὶ ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἐξωθεν. Εὐθὺς γὰρ, μᾶλλον δὲ μονοκτὸν τὸ οὕτως φρονεῖν · ἀλλ' ὡς περ καὶ ἡμῖν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἐκαστῷ Πνεύματι συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγγνων εἰς τὸ ἐξω προχέει · οὕτως γὰρ τοι τοῦτο καὶ σωματικῶς αὐτὸ ἐνεφύσθησεν ὁ Χριστὸς, δεικνὺς ὅτι, καθὼς περ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρωπεῖου πρόεισι τὸ Πνεῦμα σωματικῶς, οὕτως καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπερὶως προχέεται τὸ ἐξ αὐτῆς. »

Ὁ αὐτὸς, ἐν ς' τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησίν · « Εἴτα πῶς ἡμῖν ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐλιζέται ; Πῶς δὲ τὸ ἄμεινον κατὰ φύσιν τὴν τοῦ χειρόνος ἐμπλήρωσιν μέθεξιν δι' αὐτοῦ ; Καὶ εἰ θείας φύσεως ἀποτελεῖσθε μεθὰ κοιωνοὶ τὸ Πνεῦμα δεχόμενοι, πῶς ἐν δευτέρῳ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ; ἢ πῶς ; ἄμεινον αὐτοῦ »

καὶ οὐχὶ δὴ μάλιν ὡς αὐτὸς τε καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ὄλην ἔχον αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὴν αὐτοῦ μέθεξιν ἐμποιοῦν; »

Ὁ Μεταφραστὴς ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου φησὶν· « Πάλαι μὲν ἐν τύποις ἦν τὰ τῆς πίστεως καὶ αἰνίγμασι, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος τῆς τῆς σκιᾶς νέφει συνεκαλύπτετο. Ἐπει δὲ τὸ μέγα τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἐπράγματευσθ μυστήριον, καὶ ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας ἡμῶν τῷ τῆς οικείας περὶ ἡμᾶς οὐκω χρηστότητος ἀναμαρτυρίας γέγονεν ὡς ἡμεῖς, τᾶλλα τε ὑπῆλθεν ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἀσθενείας, ἐν' ἐγὼ τὴν πρώτην ἀπολαύω εὐγένειαν, καὶ τέλος τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον κατακρίνεται· καὶ ἵνα μὴ τὰ καθέκαστα λέγω, πολλὰ γὰρ τὰ ἐν μέσῳ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ μυστήρια, πέρας τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας δέχεται, τὰ τοῦ Πνεύματος ἀρχεται, καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, καὶ πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγᾶ. Ἐν τισὶ βιβλίοις ἡ ἐπιγραφή τὸν Ἀναστάσιον ἔχει.

Θεόδωρος ὁ τῆς Ραϊθοῦ πρεσβύτερος περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὁρῶν τῆς ἀληθείας ζυγμάτων θεολογῶν, φησὶν· « Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θεῶν ὑποστάσεων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας· ταύτῃ γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλοῦντι τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ μετὰ τινά· « Καὶ μὴν ὁ Κύριος ἐξ αὐτοῦ δεικνύς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· « Λάβετε πνεῦμα ἅγιον. »

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς αὐτοῦ πίστεως, φησὶν· « Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον. »

Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ λόγῳ τῷ καλούμένῳ Ἀρχυρωτῷ φησὶν· « Τὸ Πνεῦμα ἀκατάληπτον, οὐκ ἀλλότριον τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐδὲ συναλοιφῆ ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, » Μετ' ὀλίγα· « Πνεῦμα ἅγιον οὐ συνάδελφον, οὐ πατράδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μονογενὴς λέγει, τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, ἵνα μὴ ἀλλότριον νομισθεῖ Πατρὸς, μηδὲ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ. » Καὶ μετὰ πολλὰ πάνυ· « Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστός, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ὁὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἄλλ' ἔρετ

Filius collocabitur? Et qua ratione Filio præstantior fuerit et non potius ut ipse, et ab ipso Spiritus, qui ipsius actionem universam in se continet, et qui illius participationem communicat? »

Metaphrastes in martyrio Dionysii Areopagitæ in ipso orationis exordio, ait : « Olim quidem fides sita erat in signis et ænigmatibus, et nubæ umbra tecta erat lux veritatis. Postquam autem nostræ salutis magnum peractum fuit mysterium, et qui sinxit singillatim corda nostra suæ Lenignitatis in nos misericordia, citra peccatum natus est sicut nos, et alia subiit, quæ sunt humanæ imbecillitatis, ut ego primam reciperem nobilitatem, et postremo condemnatus fuit morte crucis; et ne dicam singula : sunt enim multa intermedia œconomix carnis susceptæ mysteria, sinem accepit corporeus adventus : incipit clara manifestatio veritatis; et in cœlum ascendit meus Christus, et ad sedem paternam revertitur, et qui ex ipso procedit, Spiritum demittit discipulis, ut essent duces gentium infidelium. »

Theodorus Raythenus presbyter ac rectis nostræ fidei et veritatis dogmatibus decernit : « Corporis vere proprietatem in exemplum accipientes, mutuam divinorum cohærentiam per membrorum proportionem et assimilationem repræsentavimus : hinc et spiritus oris illius, Dei nempe, dicitur, cui Unigenitus os est, Spiritus sanctus dicitur. Et Spiritus rursus ex ipso procedens, et missus non tantum a Patre sed etiam a Filio. » Et post pauca : « Et nihilominus Dominus ex se ipso exsistere docens, discipulis insufflans dixit : « Accipite Spiritum sanctum ». »

Sanctus Athanasius in professione veræ fidei, dicit : « Spiritus sanctus ex Patre, et ex Filio est, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. »

Epiphanius oratione, cui nomen præfixit Ancyroto, dicit : « Spiritus comprehendit non potest, non alienus est Patris et Filii, neque contractio est Patris et Filii. » Et post pauca : « Spiritus sanctus non frater fratris, non Patris frater, sed ex eadem essentia Patris et Filii. Namque ipse Unigenitus dicit : Spiritum Patris qui ex Patre procedit, et ex meo accipiet, » ne alienus a Patre et Filio existi maretur. » Et paucis interjectis : « Ex Patre et Filio tertius appellatio. » Et post plurima annexa : « Utraque inhabitant in homine justo, Christus et Spiritus ipsius : si vero Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utrisque, ut Christus insinuat, qui ex Patre procedit, et hic de meo accipiet. » Et post pauca : « Sed dicet nescio quis : « Igitur dicimus duos esse filios, et quomodo Unigenitus? Atqui tu quis es, qui cum

¹ Joan. xx, 22. ² ibid. xv, 26; xvi, 14, 15.

Deo contendis? Etenim si Filium vocat ex se ipso, Spiritum sanctum ex utrisque quæ solummodo fide a sanctis percipiuntur, luminis ipsa plena, lumen aliis impertientia; splendidam habent operationem. » Et paucis annexis: « Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre et Filio. » Item post multa: « Quo enim modo « nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, » eodem, audeo dicere, neque Spiritum nisi Pater et Filius, ex quo procedit, et ex quo accipit, neque Filium et Patrem nisi Spiritus sanctus, qui vere glorificat, qui omnia edocet, qui ex Patre et Filio. » Et post nonnulla: « Igitur Pater erat semper, et Filius erat semper, et Spiritus ex Patre et Filio spirat. »

Per Filium esse Spiritum.

Magnus Athanasius oratione, quæ inscribitur, Refutatio contra hypocrisim Meletii et Eusebii, et incipit: « Homo ad similitudinem Dei factus est, » scribit: Impossibile in Trinitatis gloria Spiritum conglorificari, nisi ex Deo per Filium progrediendi modo, non autem fendi ratione, naturam habeat, ut ipsi aiunt. »

In disputatione Orthodoxi et Macedoniani hæc habet. « Itaque si ostensum fuerit ejusdem esse divinitatis Spiritum cum Filio, et Patre, qui ex ipso Patre per Filium effusus est, adorandus, et colendus esse demonstrabitur. »

Gregorius Thaumaturgus oratione quæ incipit: « Inimicissimi, et alieni a confessione apostolica sunt, qui dicunt esse Filium ex iis quæ non exstant, » scribit: « Manente Patre ingenito, genito autem ex Patre Filio, et Spiritu sancto ex substantia Patris per Filium æterne emisso. »

Magnus Basilius in uno ex capitibus cujus illa est epigraphe: « Quare non et Spiritus filius Filii dicitur, » inquit: « Non quia non est ex Deo per Filium, sed ne Trinitas filios ex filiis habere in suspicionem veniens, ut est in hominibus, infinita putetur multitudo. » Et paucis interjectis: « Quamobrem ex Deo quidem esse Spiritum aperte prædicavit Apostolus, dicens: « Spiritum, qui ex Deo est, accepimus¹: » et per Filium effulsisse clarum fecit, cum Filii Spiritum, sicut Dei ipsum nominavit, et mentem Christi appellavit, sicut et Dei Spiritum, ut hominis. » Et post pauca: « Unus vere et Spiritus, qui vere sanctus est, qui et spiritus oris nominatur. »

Et capite, cui præfigitur: « Nisi Spiritum ex Deo quis dicat, nec Verbum, » dicit: « Quomodo igitur separabuntur inseparabilia Verbum scilicet Dei, et Spiritus ex Deo per Filium. »

Gregorius Nyssenus prima adversus Eunomium Antirrhethica, quæ incipit: « Fieri, ut videtur, non potest, ut qui de omnibus bene mereri, » inquit:

¹ Matth. xi, 27. ² I Cor. ii, 12.

τις: « Ουκοῦν φαρμακὸν δύο εἶναι υἱοὺς, καὶ πῶς Μονογενῆς; Μενοῦν γε σὺ τις εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. Ἄ μόνον πιστεῖ νοοῦμενα ὑπὸ τῶν ἁγίων φωτεινὰ, φωτοδῶτα φωτεινὴν τὴν ἐνέργειαν ἔχει. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ, πῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Ὅν γὰρ τρέπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὕτως τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, παρ' οὐ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὐ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάσκον ἀληθῶς; τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ μετὰ τινα: « Τοῖνον Πατήρ ἦν, καὶ Υἱός ἦν ἀεὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πνέει. »

Ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ δε ἐπιγράφεται, « Ἐλεγχος ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον καὶ Εὐσεβιον, » οὗ ἡ ἀρχή, « Ἀνθρώπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονε, » φησὶν: « Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προδικῶς ὄν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονός, ὡς λέγουσιν. »

Ὁ αὐτός ἐν ἡ ἐκτίθεται διαλέξει Ὁρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ, φησὶν: « Ἐὰν δευχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύον, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδεχθήσεται. »

Ὁ Θαυματουργός Γρηγόριος, ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἀρχή, « Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν Υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, » φησὶν: « Ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ αἰδίως ἐκπεμφθέντος. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Διατί μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱός τοῦ Υἱοῦ, φησὶν: « ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα Τριάς μὴ νομισθῇ πληθὺς; ἄπειρον, Υἱός ἐξ Υἱοῦ, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποκειμένησα. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἐκίρυξεν ὁ Ἀπόστολος λέγων, « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ πεμφθέναι σαφῆς πεποίηκεν, Υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ, καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσεπέπων καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα ὡς τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀληθῶς ἅγιον, ὃ δὴ καὶ πνεῦμα στόματος ὀνομάζεται. »

Ὁ αὐτός ἐν τῷ κεφαλαίῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγει τις, οὐδὲ τὸν Λόγον, » φησὶν: « Πῶς οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, Λόγος ἐκ Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ; »

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρήτικῶν, οὗ ἡ ἀρχή, « Οὐκ ἦν ὡς ἔοικε, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, » φησὶν: « Τὸ

Πνεῦμα, τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἀκτιστον συναπτόμενον, ἄλλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατρὶ εἶναι καθάπερ ἐκείνος διαχωρίζεται· τῆς δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἀκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἔχειν, ἀφίσταται ἄλλιν τῷ ἰδιόζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ παφηνέναι. Ἄλλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῆ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ παφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. » Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ· « Ἐξ ἰγενήτου ἡλίου ἄλλον ἥλιον τὸν Υἱὸν νοοῦμεν, ὁμοῦ τῆ τοῦ πρώτου ἐπινοία γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα· καὶ ἄλλιν ἔπειρον τοιοῦτον φῶς τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶ τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς, φῶς μέντοι καὶ αὐτὸ καθ' ὁμοιότητα τοῦ προειρηθέντος λάμπον τε καὶ φωτίζον. » ac hypostaseos causam habens ex primo illo ac exemplari lumine : lumen quidem et ipsum ad similitudinem præconcepti luminis lucens et illuminans. »

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν οἷς ἠρωτᾷ τὰς πρὸς παρθένους, ὑποσθῆκας αὐτοῦ, φησὶν· « Ἰλαος Ἰλαος ἄμμιν, ἀγνή Τριάς εἰς ἐν ἰούσα, ἐξ ἐνδὸς, ὀφθαλμοῖσιν ἐπανυγάζουσα φαεινοῖς· Σήμερον, ὕστατου δὲ γαιάντερος, οἷσιν Ἐλαμψας. Εἰς γὰρ Θεὸς ἐκ γενεῶν δι' Υἱὸς ἐς μέγα Πνεῦμα Ἰσταμένης Θεότητος, ἐνὶ εἰλίψει τελεῖται. » Ἡ παράφρασις οὕτως· « Εὐμενῆ; ἡμῖν, ὦ καθαρὰ Τριάς, εἰς τὸ αὐτὸ πορευομένη ἐξ ἐνδὸς ὀφθαλμοῖ; βλέπουσα λαμπροῖς σήμερον, τελευταίον δὲ λαμπρότερον οἷσιν ἐλαμψας. Εἰς Θεὸς ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἰς τὸ μέγα Πνεῦμα ἰσταμένης τῆς Θεότητος ἐν τελείῳ τελεῖται. »

Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ἰγ' τῶν Θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, οὕ ἡ ἀρχή, « Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον, » περὶ τοῦ Πατρὸς φησὶν· « Αὐτὸς μὲν οὐν ἔστι νοῦς, λόγου ἄδυσοος, Λόγου γεννητῶν, καὶ διὰ Λόγου προβολεύς ἐκφαντορικῶ Πνεύματος. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ· « Τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον ἡ ἐκφαντορικὴ τῆς Θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐκ Πατρὸς ἔστι δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη. »

Ὁ ἱγιος Κύριλλος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἐρμείαν· « Ἄγιον δὲ Πνεῦμα προπερεῖς τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προγεόμενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν κατασημαίνον ὑπάρξιν. Οὕτω τε σαφῆ καὶ ἀτύχουτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ὑπάρξεσιν ἰδικαῖς ἰδιότητα τῆρῶν, μίαν τε καὶ ὁμοούσιον τὴν πάντων βασιλέα προσκυνήσεις φύσιν. »

Ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Ἀντιρήτικῷ ὄλον ἀντιθετικῶς λέγει· « Τί οὐκ ὀλεῖται, » φησὶ, « τῷ Πνεύματι πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν; εἰ μὴ γὰρ λειπὸν τι ἦν, Υἱὸς ἂν ἦν. » Ἐπιφέρει δὲ· « Οὐ λειπὸν φαμεν. Οὐ γὰρ ἐλλειπὴς ἡ Θεός. Τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἴν' οὕτως εἶπω, ἡ τῆς πρὸς ἑλληλα σχέσεως διαφέρου, διαφέρου καὶ τὴν αὐτὴν αὐτῶν πεποιθήσει. »

A « Spiritus Patri secundum quod increatus est conjungitur, rursusque ab eo, quod quemalmodum ille Pater non est, separatur : conjungitur et Filio secundum quod increatus est, et quod causam existentiae ex omnium Deo habeat : sejungitur rursus proprietate, quod non tanquam Unigenitus ex Patre subsistit, et quod per ipsum Filium apparuit. Rursus cum creatura per Filium substitisset, ne cum ea communionem Spiritus habere existimaretur, quod per Filium appareat, immutabilitate, firmitate, ac bonitatis quæ extranea sit, nulla indigentia a creatura Spiritus secernitur. » Et multis additis in eadem Antirrhetica : « Ex ingenito sole alium solem, Filium scilicet simul cum primi intellectione per generationem una cum ipso effulgentem, eidemque per omnia æqualem pulchritudine, virtute, splendore, magnitudine, claritate, et uno verbo, omnibus, quæ soli inesse cernuntur : et rursus aliud simile lumen Spiritum eodem modo, non temporis aliquo intervallo, a genito lumine dissectum, sed per illud splendens, a genito lumine dissectum, sed per illud splendens, ad exemplari lumine : lumen quidem et ipsum ad

Gregorius Theologus carmine heroico, quo documenta virginibus explicat, dicit : « Propitia, propitia nobis, sancta Trinitas in unum concurrens ex uno oculis sublucens splendidis, Hodie, ultimo autem clarior quibus splenduit. Unus Deus ex genitore per Filium in magnum Spiritum, » stante divinitate in perfectis perfecta. » Paraphrasis sic se habet : « Propitia, propitia nobis, o pura Trinitas, in unum procedens ex uno oculis aspiciens lucidis hodie, postremum vero dilucidius, quibus eluxisti unus Deus ex Patre per Filium in magnum Spiritum, stante divinitate in perfectis perfecta. »

Damascenus in decimo tertio capite theologico, cujus illud est principium : « Deus incomprehensibilis cum sit ; » de Spiritu sancto dicit : « Ipse quidem mens est, rationis abyssus, Verbi genitor, explanantisque Spiritus per Verbum productior. »

Idem ibidem : « Ac postremo Spiritus sanctus Patris potentia est, divinitatis latebram declarans, a Patre quidem per Filium procedens. »

Sanctus Cyrillus lib. II ad Hermiam, ait : « Sanctum porro Spiritum dixeris, qui ex Deo Patre per Filium naturaliter effunditur, et ut exemplo id extricem respirationis, suam nobis existentiam indicat. Hac ratione planam et inconfusam trium hypostaseon in existentiiis propriis proprietatem unam conservans, unam et consubstantialiam omnium regiam adorabis naturam. »

Gregorius Theologus in Antirrhético de Spiritu sancto, quasi sibi opponens, inquit : « Quis igitur est, quod deest Spiritui, ne Filius sit : nisi enim aliquid deesset, utique esset Filius ? » Subdit itaque : « Nihil deesse dicimus, neque enim Deus aliquo deficitur. Verum tamen apparitionis, ut ita dicam, aut nature habitudinis diversitas, diversam et eorum appellationem efficit. »

Gregorius Nyssenus oratione ad Ablabium, quæ incipit : « Justum est equidem vos, qui viribus polletis in omni robore decertare, » scribit : « Immutabilem et per omnia similem naturam consistentes, discrimen causæ et effectus non infliciamur, in quo solum disjungi alterum ab alteroprehendimus; cum credamus hoc quidem causam esse, illud ex causa, et illius, quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus. Namque hoc quidem est immediate a primo, hoc vero ex contiguo a primo : adeo ut unigenitum indubitatum maneat in Filio, et ex Patre esse Spiritum, Filii meditatione, sibi ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcente. »

Idem oratione de Spiritu sancto adversus Macedonianos, ait : « In quibus quæ secundum bonum operatio est, nullam imminutionem, aut immutationem habet. Quomodo rationi consentaneum fuerit ordinem secundum numerum imminutionis alicujus, aut secundum naturam immutationis signum esse existimare. Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdivisam flammam conspiciens; causam vero tertii luminis supponamus esse primam flammam, ex communicatione cum medio extremum inflammantem; postmodum astrueret in prima flamma abundare calorem; eam vero, quæ subsequitur, immutari, et paulatim imminui; tertiam nec ignem amplius censendum esse, licet æqua ratione aduret, et splendeat, omniaque ignis operetur. »

Sanctus Maximus in expositione, « Quomodo intelligi debet aureum candelabrum, et super illud parva lampas, et lucernæ, » tradit : « Spiritus enim sanctus quemadmodum natura secundum essentiam est, Dei et Patris, ita et Filii secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum, modo, qui exprimi verbis non potest, procedens. »

Divus Tarasius ad præsules et sacerdotes Antiochiæ, Alexandriæ, et sanctæ civitatis epistola, quæ incipit : « Multa et magna providentia Dominus Deus hominum vitas regens et protrahens, » post multa alia subdit : « Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre per Filium procedit, et Deus esse cognoscitur. »

Magnus Athanasius, ad Serapionem de Spiritu sancto epistola, cujus principium : « Fortasse admiraberis, quomodo præcipiens, » scribit : « Neque enim extra Verbum Spiritus est, sed in Verbo existens, in Deo per ipsum est. » Et paucis interjectis : « Spiritus vero cum sit in Verbo, manifestum fuerit in Deo fuisse per Verbum Spiritum. »

Gregorius Nyssenus oratione prima Antirrhethica adversus Eunomium, quæ incipit : « Fieri, ut videtur, non potest, ut qui de omnibus bene noceri, » dicit : « Pater quidem sine principio, et unigenitus, et semper Pater intelligitur; ex eo vero

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον, οὗ ἡ ἀρχή, « Ὑμᾶς μὲν δίκαιον τοὺς ἀκμῶζοντα; ἐν πάσῃ δυνάμει διαγωνίζεσθαι, » φησί : « Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεω; ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἰτίον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἰτίον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μείνειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆ; τοῦ Υἱοῦ μοσιτείας καὶ ἐαυτῷ τὸ μονογενὲ; φιλαιτούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆ; φυσικῆ; πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεω; μὴ ἀπειροῦσης. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ φησὶν : « Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν καὶ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἐστὶν εὐλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεω; τινος ἢ τῆ; κατὰ φύσιν παραλλαγῆ; οἴεσθαι σημεῖον εἶναι : ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν τριῶν λαμπάσι διηρημένην βλέπων τὴν πρώτην φλόγα, αἰτίαν δὲ φωτὸς τοῦ τρίτου ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεω; διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν : Ἐπειτα κατασκευάζει πλειονάτων ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν : τῇ δ' ἐφεξῆ; ὑποθετικῆναι, καὶ πρὸς τὸ ἐλάττων ἔχειν τὴν παραλλαγὴν : τὴν δὲ τρίτην μηδὲ πῦρ εἶτι λογίζεσθαι, κἂν παραπλησίως καίη καὶ φαίνῃ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸ; ἐργάζηται. »

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐν οἷ; ἐρμηνεύσει, « Τί δὴ τὰ βούλεται τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσοῦ λαχνία καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι, » φησὶν : « Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶ; δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστῳ; ἐκπορευόμενον. »

Ὁ θεο; Ταράσιος ἐν τῇ πρὸς ἀρχιερεῖ; καὶ ἱερεῖ; τῆ; Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδροείας, καὶ τῆ; ἁγίας πόλεω; ἐπιστολῇ, ἧ; ἡ ἀρχή, « Πολλὰ; καὶ μεγάλα; προνοίας Κύριος ὁ Θεο; τοῦ; τῶν ἀνθρώπων βίου; δευθύνων τε καὶ διεξάγων, » μετὰ πολλὰ ἕτερα φησὶν : « Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ Πατρὸ; δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωρίζομενον. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ, ἧ; ἡ ἀρχή, « Ἰσως θαυμάσει; πῶ; ἐντειλάμενος, » φησὶν : « Οὐ γὰρ ἐκτί; ἐστὶ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ ὄν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστὶν. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, δῆλον ἂν εἴη ὡ; καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. »

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρήτικῶν, οὗ ἡ ἀρχή, « Οὐκ ἦν, ὡς εἶκα, τὸ πάντα; ἐθέλειν εὐεργετεῖν, » φησὶ : « Πατὴρ μὲν ἀναρχο; καὶ ἀγέννητο; νοεῖται : ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲ; ἀδιαστάτω; ὁ μονογενεῦ; Υἱὸ; τῷ Πατρὶ;

συνεπινοεῖται· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρὶν τι κενόν τε καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπασεῖν νόημα, εὐθύ; καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐχ ὑπερέζον κατὰ τὴν ὑπαρξίν μετὰ τὸν Υἱόν, ὥστε τὸν Μονογενῆ δίχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενές· ἐστὶ φῶς· διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός ἐκλάμψαν, ὅσως φύσει; ἐτερότητι τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Μονογενοῦς; ἀποτέμνεται. »

Al πειροῦσαι γραφικαὶ συνελέγησαν χρήσεις εἰς παράστασιν τοῦ ἰσοδυναμοῦ τῆς διὰ καὶ τῆς ἐκ.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ οὕτως πως ἐπιγραφόμενῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφαλαίῳ δι' ἄλλο πέμπτῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τὰ μὲν δὴ ἐκεῖνων τοιαῦτα ἡμεῖς δὲ δεξιόμεν ὁ προσθέμεθα, » φησὶν· « Ἦδη δὲ καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημεινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίσταται ἡ διὰ καὶ ἡ ἐκ, ὅταν ἐτέρα τὴν τῆς ἐτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνη, οἷον ἐκτεστάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, ἴσον λέγων τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, » καὶ ἐτέρωθι· « Ὅσα ἐντετέλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου. » Καὶ πάλιν· « Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διατάφησις αὐτῶν ἐστίν. Ἄντι τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκεν. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἐρμείων φησὶν· « Οἶδες τοῖς σφῶν αὐτῶν συναθλοῦντων δόγμασι, καὶ πειράσθων ἀναπειθεῖν ὡς ἀμείνων μὲν ἢ καθ' Ἰῶν ζωποιοῦς ὁ Πατήρ, μέλων δὲ ἢ κατ' αὐτὸν, καίτοι ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱός. Ἄλλ' ἔσονται μὲν οὐχ οἶοί τε τοῦτο δεῖν. » Καὶ μετ' ὀλίγα, « Εἶτα τιμῶν οἰόνται τὸν Πατέρα τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα κατὰ φύσιν Υἱόν, ταῖς εἰς τὸ μέλλον καταλυτοῦντες ψήφοις, καίτοι· λέγοντα σαφῶς· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύσει εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με, καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Τίνα γὰρ τρόπον καταθροῦνται μὲν ζωὴν ἔστα κατὰ φύσιν καὶ τὸν Υἱόν; Τί δὲ οὐχὶ καὶ φάσκοντι πιστευτέον τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ; » Συνάρθρως δὲ καὶ μοναδικῶς ἐαυτὸν εἶναι λέγων τὴν ζωὴν, ἄρ' οὐκ ἐξέσσειν ἂν τοῦ εἶναι ζωὴν τὸν Πατέρα καὶ Θεόν, εἰ μὴ φύσιως μὲν· ἀφω τὲ εἶναι δώσομεν, καὶ δι' ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν ἴσῳ τὸ χρῆμα εἶναι, καὶ οὐ τοῖ που δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνός τοῦ τε πάντα ζωογονοῦντος Θεοῦ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ζ' τῶν πρὸς Ἐρμείων· « Ὁ γὰρ ἂν δρόφα παρὰ Πατρός, τοῦτο δὴ πάντως· ἐστὶν ἐνέργητα τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅτι ἂν λέγοιτο διαπεραίνεσθαι δι' Υἱοῦ, τοῦτο δὴ πάντως· ἐστὶ κατάρθωμα τοῦ Πατρὸς. Πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν ἴσῳ. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν μὲν τῶν πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Καταφλαραοῦσι μὲν ὡς καθόλου, τινὲς τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως ἐπὶ τῆς σῆς βουθεσίας, » φησὶν· « Ἄλλ' ἴσως ἐκείνο εἶρεῖς, ὃ Νεστόριε, Ἄρ' οὖν, εἰπέ μοι, θεότητος μήτηρ γέγονεν

immediate, et indivise unigenitus Filius cum Patre simul intelligitur; per hunc autem, et eum ipso, antequam inanis, et non subsistens in medio perceptio incidat, statim Spiritus sanctus junctim concipitur, non post Filium existentia subsistens, ut aliquando unigenitus absque Spiritu concipitur, sed ex rerum omnium Deo et ipse suæ essentiae causam habens, unde et unigenitum lumen oritur, per verum autem lumen elucescens, neque distantiae, neque naturæ diversitate a Patre sive ab Unigenito dividitur. »

Hæc scripto tradita testimonia collecta sunt ad confirmandas præpositionum. per et ex vires æquales.

Magnus Basilius in compendiosa oratione de Spiritu sancto quinta ad beatum Amphilochem, quæ incipit: « Ad hunc quidem modum se habent quæ ab istis afferuntur: nos vero demonstrabimus quod proposuimus, » scribit: « Verum enimvero ea quæ ab ipsis significantur serpenumero invertuntur, quoties altera alterius recipit significationem, veluti possedi hominem per Deum; » et alibi, « Quæ præcepit Moyses Isra li per mandatum Domini; » et rursus, « Nonne per Deum horum manifestatio est? Pro eo quod erat ex Deo, per Deum dixit. »

Sanctus Cyrillus libro v ad Hermiam: « Hi autem sua dogmata adjuvent, et attentent suadere, excellentiori quodam modo, quam non est Filius, Patrem vivificum esse, minoremque esse Filium, quam Pater sit; licet vita natura sua Filius sit, sed scio quod non possunt hoc facere. » Et post pauca: « Postmodum honorare putant Patrem, dum Filium ex eo secundum naturam natum suis calculis, ut minor sit, offendunt, quamvis manifeste dicat: « Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt et eum, qui misit me. » Nam quomodo videmus vitam existentem, secundum naturam et Filium? Cur autem non et dicenti credendum: « Ego sum via, veritas, et vita? » Cum articulo autem et singulariter se ipsum esse dicens vitam, an non Patrem et Deum suum negaverit esse vitam, nisi unius naturæ ambos dederimus, ut per ambos ad nos æqualiter vitam venire et non ex duobus, sed ex uno Deo nos vivificante. »

Idem libro vi ad Hermiam: « Quidquid etenim a Patre sit, id ipsum prorsus Filii operatio est, et quidquid dicitur per Filium perfecti, id ipsum res gesta a Patre est. Omnia enim per utrumque æquò modo procedunt. »

Sanctus Cyrillus in una ad Nestorium epistola, quæ incipit: « Nugantur quidam coram pietate tua, sicuti cognovimus contra existimationem meam, » scribit: « Sed forte dicis illud, o Nestorie, Dicitis mihi, num divinitatis Mater facta est

¹ Ibid. xii, 44, 45. ² Ibid. xiv, 6.

Virgo? Ad id nos respondemus natum esse, neque de eo quispiam dubitat, ex ipsa essentia Patris et Dei vivens, et in hypostasi sua existens Verbum: in extremis porro sæculi temporibus, cum caro factum est, unitus duntaxat carni est, animam possidenti rationis compotem, et secundum carnem dicitur per mulierem natum. » Et post pauca: « Quando accepta carne factus est Filius hominis, necesse est fateri, eum natum esse secundum carnem per mulierem. » Rursusque statim post nonnulla alia: « Ex Deo Patre Verbum ex sancta Virgine est. » Et post pauca: « Factum est secundum nos ex muliere. » Et post tria vel quatuor periodi membra: « Ex Deo Patre Verbum in forma, qui eum genuerat existens inhabitavit in homine generato per mulierem. » Et paucis additis: « Sed quispiam dixerit, quæ est differentia Christi et Moysis, si uterque ex muliere natus est? » Et nonnullis interjectis: « Erat quidem Verbum veluti in proprio corpore, quod ex muliere erat: tradebat autem illud morti ad tempus. »

Idem sanctus Cyrillus ad piissimum imperatorem Theodosium Prospionetio, qui incipit: « Gloriæ, quæ in hominibus est supremum, » inquit: « Ex Deo Patre Verbum manifestavit semetipsum in carne: namque natum est per sanctam et Deiparam Virginem, forma servi accepta. » Et post quædam alia: « At opinari nonnullos Verbum, quod a Patre genitum est, per sanctam Virginem generationem renuisse, equidem hoc de æconomia male sentientium est. » Et multis postmodum adjectis in eadem: « Non genitum fuisse ex muliere Emmanuelem dicimus? Verum quomodo ascendit in eum locum, in quo morari ipse dicit? Et tamen corpus illi unctum per sanctam Virginem generatum est. »

Magnus Athanasius oratione prima contra Arianos ejus principium: « Omnes hæreses quæcumque veritatem apprehenderunt, insaniam sibi, » scribit: « Cum igitur eo ætatis homo provenerit, qua virilitatem acquirit, statim nullo impediente, natura sua, homo pater fit Filii, qui per ipsum est. »

Sanctus Cyrillus in dictum Joannis: « Omnia per ipsum facta sunt ¹¹, » dicit: « Quod si putant, quoniam per ipsum scriptum est, per Filium dictum de Filio, a naturali Patris æqualitate decidere, et naturali similitudine, et tum potius administrum esse quam opificem, vesani hi considerent inter sese, accedantque in medio nostri responsuri, quid de ipso Patre cogitabimus, quem eum esse deprehendimus? cum particulam per, in Scripturis divinis de se ipso dici non recuset? « Fidelis enim, inquit, Deus per quem vocati estis, in communionem Filii ejus ¹². » Et « Paulus apostolus servus Dei per voluntatem Dei ¹³. » Et rursus Paulus ad alios scribens: « Itaque non est servus

ἡ Παρθένος; Καὶ πρὸς γε τοῦτο φαμεν ὅτι γένηται μὲν ὁμολογουμένως; ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ ζῶν τε καὶ ἐνυπόστατος αὐτοῦ Λόγος, ἐν ἐσχάτοις δὲ τοῦ αἰῶνος; καιροῖς, ἐπειδὴ γέγονε σὰρξ, τουτέστιν ἠνώθη σαρκὶ ψυχὴν ἔχουσῃ τὴν λογικὴν, καὶ σαρκικῶς γεγενῆσθαι λέγεται διὰ γυναικός. » Καὶ μετὰ τινὰ βραχέα· « Ἐπειδὴ σὰρκα λαβὼν κεχρημάτικα καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν ὅτι γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. » Καὶ πάλιν μετὰ βραχέα τινά· « Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐστὶ· » καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν· « Γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός; καὶ μετὰ τρία ἢ τέσσαρα κῶλα φησιν· « Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων κατέφικησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθέντι διὰ γυναικός. »

Καὶ μετὰ τινὰ· « Ἄλλ' ἴσως φαίη τις ἄν, τίς ἡ διαφορὰ Χριστοῦ καὶ Μωσέως, εἴπερ ἄμφω γεγενῆσθαι διὰ γυναικός, » Ἄλλὰ μετὰ τινὰ βραχέα φησιν· « Ἦν μὲν γὰρ ὁ Λόγος ὡς ἐν ἰδίῳ σώματι τῷ ἐκ γυναικός, ἐδίδου δὲ αὐτὸ, τῷ θανάτῳ κατὰ καιρόν. » Ὁ αὐτὸς ἅγιος Κύριλλος, ἐκ τοῦ πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Θεοδοσίον Προσφωνητικῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Τῆς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας τὸ ἀνωτάτω, » φησιν· « Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος ἐφανερῶθη ἐν σαρκὶ. Γεγέννηται γὰρ διὰ τῆς ἁγίας καὶ θεοτόκου Παρθένου, μορφὴν δούλου λαβὼν. » Καὶ μετὰ τινὰ· « Τὸ δὲ οἶεσθαι τινὰς, τὸν ἐκ Θεοῦ φύντα Λόγον τὴν διὰ τῆς ἁγίας Παρθένου ἀνήνασθαι γέννησιν, δυσσεμύμων ἐστὶ τὴν οἰκονομίαν. » Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ· « Οὐχὶ τετέχθαι φαμεν ἐκ γυναικός τὸν Ἐμμανουήλ; Ἦ πῶς ἀναβέβηκεν ἐνθαπερ εἶναι φησιν αὐτός; καὶ τοι τεχθέντος διὰ τῆς ἁγίας Παρθένου τοῦ ἐνωθέντος αὐτῷ σώματος. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Αἱ μὲν αἰρέσεις ἔσται τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι, μανίαν ἑαυταῖς φανεραὶ τυγχάνουσι, » φησιν· « Ὅταν οὖν εἰς τοῦθ' ἤλικίας ὁ ἄνθρωπος πρόελθῃ, ἢ καὶ τὸ δυνατόν ἢ φύσει παρέχει, εὐθὺς ἀνεμποδίστως τῇ φύσει πατὴρ ὁ ἄνθρωπος γίνεται τοῦ δι' αὐτοῦ Υἱοῦ. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, εἰς τὸ βῆτὸν τοῦ κατὰ Ἰωάννην, τὸ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » φησιν· « Εἰ δὲ νομίζουσι δύνασθαι τὸ δι' Υἱοῦ λεγόμενον ἐφ' Υἱοῦ, καταφέρειν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν τῆς πατρ., τὸ Πατέρα ἰσοτήτος τε καὶ φυσικῆς ὁμοιότητος, ὡς ὑπουργὸν εἶναι μᾶλλον, ἢ δημιουργόν, διασκευασθῶσαν οἱ παράφρονες, καὶ εἰς μέσον τῶν ἡρώτων ἀπολογησόμενοι, τί ποτε ἄρα καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐνοήσομεν; τίνα δὲ εἶναι καὶ αὐτὸν ὑποτιθέμεθα ὅταν φαίνεται δεχόμενος τὸ δι' οὗ παρὰ τῆς Θεῆς Γραφῆς; Πιστός γὰρ, φησίν, ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ « Παῦλος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ δι' ὁμιλίματος Θεοῦ. » Καὶ πάλιν πρὸς τινὰ; ὁ Πα-

¹¹ Joan. 1, 5. ¹² I Cor. 1, 9. ¹³ Tit. 1, 1.

ιος ἐπιστέλλει · « Ὡστε οὐκ εἶ εἰ δοῦλο·, ἀλλ' ἂν
 γῆ, εἰδὲ Υἱὸς καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ, ταῦτα δὴ
 πάντα τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 ἔχει πρόσωπον, καὶ οὐ δῆπου πρὸς τοῦτο μα-
 νίας ἐλάσει τις, εἰ μὴ τύχη τοῖς προσηγορευμένοις
 τὰ ἴσα φρονῶν, ὡς τὸ τῆς ὑποουργίας δνομά τε καὶ
 πρᾶγμα, καὶ αὐτῆς κατηγορεῖσθαι τῆς τοῦ Πατρὸς
 ἕξης εὐλόγως εἰπεῖν, ἐπεὶ περ ἠνέχθη καὶ ἐπ'
 αὐτοῦ τὸ, δι' οὗ. Ἀδιαφορεῖ γὰρ ἐσθ' ὅτε περὶ τῆς
 λέξεως ἢ θεῖα Γραφή, μηδὲν ἀδικούσα, τὸ ὑποκαίμενον, καταχρηστικώτερον δὲ πῶς ἐπιφέρουσα τοῖς
 σημαυνομένοις τὰ τε ῥήματα, καὶ τὰ δι' ὧν ἂν οἰηται καταδηλοῦσθαι καλῶς. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιόν φη-
 σιν · « Τρεπτὸν δὲ οὐ τοι ποῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν; ἢ
 εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν
 βίαν ἀναδραμεῖται φύσιν· εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμ-
 φῶν, ἢ ὡς ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προσηγορευο-
 μέμα. »

Ὁ Δαμασκηνὸς ψάλλον, νῦν μὲν λέγει, « Θεὸν
 ἐγγνησας, Μᾶτερ ἀγνή, σιτηροκίμενον ἐκ σοῦ, Θεο-
 κριτῆς, πανύμνητα. » νῦν δὲ · « Διὰ σοῦ, Μᾶτερ
 Παρθένε, φῶς ἀνέτειλε πᾶση τῇ οἰκουμένη φαι-
 ἄρον. » καὶ πάλιν · « Ἐκ σοῦ ἠμφιάτατο τὸ φῶ-
 ρμά μου. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Β.

Ἐπειθὲ εἰσὶ τινες ἀντιλέγοντες ταῖς γραφικαῖς
 χρήσεσι, ταῖς δηλούσαις, διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, συνελέγησαν καὶ αἱ παροῦσαι γρα-
 φικαὶ χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι προσεχῶς καὶ ἀμέσως
 τὴν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, εἰς συγκρότησιν
 τῶν χρήσεων τῶν δηλουσῶν, διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ
 Πνεῦμα. Εἰ μὴ γὰρ ἦν τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ,
 δεῖτε μὴ καὶ αὐτὸ ἀμέσως ἐβρέθη εἶναι ἐκ τοῦ Πα-
 τρός.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς
 Εὐνόμιον, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ
 τῶν ὄλων λόγοις, » φησὶν · « Ἀρχὴ μὲν τοῦ Πατρὸς
 οὐδαμᾶ, ἀρχὴ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ, μέσον τοῦ-
 σι οὐδέν. Πῶς οὖν οὐκ ἦν τὸ ἐξ ἀρχῆς ὁ μηδὲν
 ἔχων προσκινούμενον ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τὸν ἐξ οὗ ἔχει
 τὸ εἶναι, οὐ διαστήματι ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ
 προτεταγμένον; Εἰ τοίνυν ἀτίος ἢ τοῦ Υἱοῦ κοινω-
 νία πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν ἀναπέφανται, τῆς
 διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ δι' οὐδενὸς κενοῦ πρὸς
 Πατέρα χωρούσης, ἀλλ' ἀδιαστάτως τῷ Πατρὶ τὸν
 Υἱὸν συναπτούσης, ὁ μηδὲν μέσῳ διορίζόμενος
 εἶνα εἶαι παρελθυσιν καταλίποι τῇ πονηρᾷ αὐτῶν
 βλαστημίᾳ; »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὰς κανονικὰς ἐπιστολῆς, ἢ;
 ἢ ἀρχῆ, « Ὅσον ἠνίασεν ἡμᾶς πρότερον φήμη λυ-
 πηρῆ, » φησὶν · « Εἰ γὰρ ἀνώτερον Θεοῦ τὸ Πνεῦμα,
 οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς προεβύτε-
 ρον ἔσται τοῦ ἐξ οὗ ἔστιν; ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενεοῦ
 πρότερον; οὐδὲν γὰρ μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς. »

Ὁ Νύστης Γρηγόριος, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς;

A sed Filius, et si Filius et hæres per Deum¹⁴. » Hac
 omnia ad personam Dei et Patris referuntur, et
 nemo adeo insanit, ut non cum jam antea dictis
 consentiat, ut ministerii nomen et rem ipsi Patris
 gloriæ cum ratione accomodet, cum etiam de Deo
 particula per, prolata est. Indifferenter enim ple-
 rumque dictionibus abusionis modo Scriptura ita
 utitur, ut probe res grandes, quantum possibile
 homini est, significet. »

Idem ad Palladium libro 1 scribit : « Mutabilis
 vero nullo modo Spiritus est : quod si mutationi
 obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituper-
 ratio recurrit, si est Dei et Patris præterea et Filii
 essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Fi-
 lium effusus Spiritus. »

Damascenus concinens nunc quidem dicit :
 « Deum peperisti, Mater immaculata, qui divino
 quodam modo carnem ex te assumpsit, omni præ-
 conio digna, » nunc vero : « Per te Mater et Virgo
 lumen toti terrarum orbi illuxit, » et rursus : « Ex
 te induit massam meam. »

EPIGRAPHE II.

Cum sint plerique, qui scripto mandatis testimo-
 niis, quibus per Filium esse Spiritum ex Patre
 astruitur, contradicunt, hæc quoque dicta, ac
 testimonia collecta sunt, quæ continentur et imme-
 diate Filium ex Patre esse commonstrant, ad cor-
 roborandâ dicta, quæ probant, per Filium esse Spi-
 ritum. Namque si Spiritus non esset per Filium,
 quare non et ipse immediate esse ex Patre di-
 ctus est ?

Magnus Basilius in secundo contra Eunomium,
 qui incipit : « Cum igitur in ea oratione, quam de
 Deo omnium habuit, » scribit : « Patris igitur
 origo nulla, origo vero Filii Pater, inter hos autem
 nihil. Quomodo igitur non erat a principio, nam
 hoc est illud ante suam subsistentiam, quod per
 cavillationem ab istis dicitur, is ante quem nihil
 intelligitur, nisi Pater, a quo et esse habet, non
 per intervallum superiore, sed pro causa præordi-
 nato. Si ergo æterna conjunctio Filii cum Patre et
 Deo ostenditur : cum nostra cogitatio a Filio haud
 per ullum vacuum ad Patrem tendat, sed absque
 intervallo Patri Filium conjungat, qui nullo medio
 disparatur, quem aditum relinquit perniciose bla-
 sphemie eorum? »

Idem epistola ad canonicas, quæ incipit :
 « Quantum nos tristis rumor aures nostras cir-
 cumtonans, Quod si Spiritus Deo subsistit superior
 nequaquam potest ex Deo esse. Quod si ex Deo
 sit antiquior esse Deo qui potest, ex quo est? sed
 nec Unigenito prior, cum inter Filium sit et
 Patrem nihil intercedit. »

Gregorius Nyssenus ora ione prima Antirrhethica

¹⁴ Galat. iv, 7.

adversus Eunomium, quæ incipit : « Fieri, ut videtur, non potest, ut qui de omnibus bene mereri, » scribit : « Pater quidem sine principio, et inginitus, et semper Pater intelligitur; ex eo vero immediate et indivise unigenitus Filius cum Patre simul intelligitur; per hunc autem et cum ipso, antequam inanis et non subsistens in medio perceptio incidat, statim Spiritus sanctus junctim concipitur, non post Filium existentia subsistens ut aliquando Unigenitus absque Spiritu concipiatur, sed ex rerum omnium Deo et ipse suæ essentialis causa habens, unde et Unigenitum lumen oritur, per verum autem lumen elucescens Spiritus, neque distantia, neque naturæ diversitate a Patre, sive ab Unigenito Filio dividitur, vel sejungitur. »

Idem libro quarto adversus Eunomium, cujus principium : « Jam tempus est et generati naturam examinare, » inquit : « Cum apud nos inconfesso sit Filii erga Patrem conjunctum et indivisum, ita ut inter eos nullum medium interscratur. »

Idem 8 adversus Eunomium, cujus principium : « Valida igitur Eunomii hæc sunt, » inquit : « Neque enim immediata ista contiguitas rejicit voluntatem Patris, quasi iste naturæ quadam necessitate absque libera electione Filium habuerit. » Et nonnullis annexis : « Immediata est Filii erga Patrem conjunctio, nec repellitur ab indivisibili conjunctione consilium, cum illud inhæreat, nec sit extra bonam naturam. »

Sanctus Cyrillus in uno ex capitibus libri primi Thesaurorum, ait : « Generat Pater Filium nullo interposito medio. »

Idem in dictum : « Hic erat in principio apud Deum ¹⁵, » in expositione Evangelii secundum Joannem, ait : « Immediate et contigue est Filius in Deo et Patre. »

Idem in illud dictum : « Omnia per ipsum facta sunt ¹⁶, » dicit : « Una cum Patre Filium intelligimus propter essentialis immutabilitatem, et excellentissimo modo continuitatem, et immediationem ipsius cum illo, ex quo naturaliter progreditur. » Et paucis annexis : « Verbum enim et sapientia Filius est, quod ex mente et in mente continue, et inseparabiliter, et inter se ipsa eorum quæ notantur, ut quidam diceret, reciprocam immisionem. »

Sanctus Epiphanius oratione in magnum Sabbatum, cujus principium : « Quid hoc est? » ait : « In medio duorum viventium agnitus Jesus Christus in medio Patris et Filii duorum viventium, vita ex vita, natura vita cognitus. »

Sanctus Cyrillus libro vi ad Hieroniam dicit : « Sequentes igitur sacrarum Scripturarum fidem, et a sapientibus admodum tritam et viam, ut ita dicam, vehicularem calcantes, robor Dei et Patris

Εὐνόμιον Ἀντιβρῆτικῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οὐκ ἦν, ὡς ἔοικε, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, » φησὶν. « Πατὴρ μὲν ἀναρχος καὶ ἀγέννητος νοεῖται. ἔξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνεπινοεῖται, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρὶν τι κενὸν τε καὶ ἀνυπόστατον διαμέσου παρεμπροσθέντος νόημα εὐθύς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλλαμβάνεται, οὐχ ὑπερρίζον κατὰ τὴν ὑπαρξίν μετὰ τὸν Υἱόν, ὥστε ποτὲ τὸν Μονογενῆ διχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενὲς ἐστὶ φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν, οὔτε διαστήματι, οὔτε φύσεως ἑτερότητι τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἀποτέμνεται. »

« Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δ' τῶν κατ' Εὐνομίου, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Καίρως δ' ἂν εἴη καὶ τὴν περὶ τοῦ γενήματος ἐξετάσαι φύσιολογίαν, » φησὶν. « Ἐπειδὴ καὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖται τοῦ Υἱοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα συναφές τε καὶ ἀμέριστον, ὡς μηδὲν εἶναι τὸ διὰ μέσου τούτων παρεννερόμενον. »

« Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ η' τῶν πρὸς Εὐνόμιον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τὰ μὲν οὖν ἰσχυρὰ τοῦ Εὐνομίου τοιαῦτα, » φησὶν. « Οὐδὲ γὰρ ἡ ἄμεσος αὕτη συναφεία ἐκβάλλει τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς, ὡς κατὰ τινα φύσεως ἀνάγκη ἀπροαιρέτως τὸν Υἱὸν ἐτρηκώτος. » Καὶ μετὰ τινα. « Ἄμεσός ἐστιν ἡ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συναφεία, καὶ οὐκ ἐξωθεῖται ἀπὸ τῆς ἀδιαστάτου συναφείας βούλημα τὸ τῆ ἀγαθῆ φύσει ἐντὸς ἐνυπάρχον. »

« Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θεσαυρῶν φησὶν. « Γεννᾷ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀμεστέτως. »

« Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτόν τὸ, « Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην φησὶν. « Ἄμεσως καὶ προσεχῶς ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. »

« Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτόν τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » φησὶν. « Συνεῖναι δὲ τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα νοοῦμεν διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἄκρω προσεχὲς τε καὶ ἄμεσον αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς προελθόν. » καὶ μετ' ὀλίγα. « Λόγος μὲν γὰρ καὶ σοφία ὁ Υἱὸς, διὰ τὸ ἐκ νοῦ καὶ ἐν νῷ προσεχῶς καὶ ἀδιαστάτως, καὶ τὴν εἰς

ἄλλα τῶν σημαινομένων, ὡς ἂν εἴποι τις ἀντιβολῆν. »

« Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος, ἐν τῷ εἰς τὸ μέγα Σάββατον Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τὶ τοῦτο σημερον, » φησὶν. « Ἐν μέσῳ δύο ζωῶν γνωσθεὶς Ἰησοῦς ὁ Θεόπαις ἐν μέσῳ Πατρὸς καὶ Πνεύματος τῶν δύο ζωῶν, ζωὴ ἐκ ζωῆς, φύσει ζωὴ γινωριζόμενος. »

« Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ζ' τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν φησὶν. « Ἐπίσμενοι τοίνυν τῇ τῶν ἱερῶν πίστει γραμμάτων, καὶ οἶονε τὴν ἀτριβῆ τοῖς σοφοῖς ἀμαρτιῶν διαστέλλοντες, δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτὸν

¹⁵ Joan. 1, 2. ¹⁶ ibid. 3.

εἶνα λέγομεν τὸν Υἱὸν ἀμέσως τε ἑμὰ καὶ προσ- A ipsum esse Filium dicimus, immediate simul, et
εἰς.) continue.)

Θεόδωρος ὁ τῆς Πατρὸς πρεσβύτερος ἐν τῷ δογμα-
τικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ἀποπον οἶμαι, καὶ
καὶ ὡς γε τοῦτο νενόμικα, » μετὰ πολλὰ πᾶν, φησὶν·
Πνεῦμα, καθὰ φράσας ἔφη, λέγεται ὁ Θεός, καὶ ἅγιος
ὁ Θεός, συντιθέμενα δὲ ἄμφω τὰ ἑνόματα, τῷ ἰδίως
καλουμένῳ, Πνεῦμα ἅγιον ἀρμόζει, καθάπερ ἡ τοῦ
Πνεύματος ἐπικλήσις τῷ αἰτίῳ, καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ, τῷ
ἀμείως ἐκ τοῦ αἰτίου.)

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΙΓ΄.

Κατεστρώθησαν καὶ αἱ παρούσαι γραφικαὶ γρη-
σαι εἰς συγκρότησιν τῆς ἐνοίας τῶν δηλουσῶν
χρήσεων μὴ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς
εἶναι τὸ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἀμέσως ἦν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ
Πατρὸς, οὐκ ἂν ἐβρέθη ὁ μὲν Υἱὸς εἰκὼν τοῦ Πατρὸς,
τὸ δὲ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐνέργεια
τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ· καὶ
ὁ μὲν Υἱὸς πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα
πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ζ΄ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν,
φησὶ· « Καὶ γοῦν ὁ θεὸς Δαυὶδ ζῶσάν τε καὶ
ἐνοπίσττον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν τοῦ Πα-
τρὸς, εἰδὼς τὸν Υἱὸν, κατηντιδόλει λέγων· « Ἐντειλε
ὁ Θεός τῇ δυνάμει σου. Δυνάμωσον ὁ Θεός τοῦτο, ὃ
κατεργάσω ἐν ἡμῖν » Παῦλο; δὲ ὁ σοφώτατος Χρι-
στὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν, ἀνακείμενα
εἰσεῖς.)

Ὁ αὐτὸς ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ β΄ τῶν Θη-
σαυρῶν φησὶ· « Δείκνυται σαφῶς οὐκ ἀλλότριον τοῦ
Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ’ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ
αὐτοῦ, καὶ ὡς περ ἐνέργειά τις φυσικῆ, πάντα δυ-
ναμένη πληροῦν ὅσα καὶ βούλεται.)

Ὁ αὐτὸς ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν
Θησαυρῶν φησὶν· « Ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἡ ζῶσα καὶ οὐ-
σιώδης ἐνέργεια καὶ δύναμις, καὶ σοφία τοῦ Πα-
τρὸς.)

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπι-
στολῇ· « ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα » ὀνομάζει.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ ε΄ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν
φησὶν· « Ὅτι γὰρ οἰοεὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ
καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐκπαιδεύσειεν ἂν εὐκόλως
ὁ Ψαλμοφθδς, ποτὲ μὲν λέγων· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ
τοῦ προσώπου σου, καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου
ποῦ φύγω; ποτὲ δὲ αὐτὸς ἐκ προσώπου τῶν εἰς αὐτὸν
πεπιστευκότων· « Ἐσημειώθη ἐφ’ ἡμᾶς τὸ φῶς
τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Κατεσφραγίσμεθα γὰρ
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι πρὸς ἐμφέρειαν καὶ ὁμοίωσιν
τοῦ προσώπου τοῦ Πατρὸς, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ.)

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς
τὸ βῆτην τὸ, « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, » φησὶν·
« Ἀμέλει τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, του-
τέστι ὁ Υἱὸς, χορηγεῖ τῇ κτίσει τὸν φωτισμόν.)

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτην τὸ, « Ἐργάζεσθε μὴ τὴν
βρωσὴν τὴν ἀπολλυμένην, » φησὶν· « Πρόσωπον γὰρ

Theodorus Rhaytenus presbyter in dogmatica
sua oratione, quæ incipit : « Absurdum existimo,
reoteque illud reputo, » quam plurimis antea ex-
positis dicit : « Spiritus, ut jam antea dixi, Deus
dicitur, et sanctus Deus; quæ dictiones simul com-
positæ, illi, qui proprie Spiritus sanctus vocatur,
congruent, quemadmodum Spiritus appellatio cau-
sæ, et Filii appellatio illi, qui immediate a
causa est. »

EPIGRAPHIÆ III.

Præsentia quoque hæc testimonia scripto tradita
digesta sunt, quibus mens sententiaque corroboratur
asserentium non immediate, sed per Filium ex
B Patre esse Spiritum, Etenim, si immediate esset
Spiritus ex Patre, nunquam appellatus fuisset Filius
imago Patris, Spiritus imago Filii : et Filii
operatio Patris, Spiritus operatio Filii, et Filii
facies Patris, Spiritus facies Filii.

Sanctus Cyrillus libro vi ad Hieriniam scribit :
« Unde et divinus David viventem et hypostaticam
efficaciam, et virtutem Patris sciens precabatur,
dicens : « Manda Deus virtuti tuæ, corrobora Deus
hoc, quod operatus es in nobis »¹⁷. » Paulus vero
sapientissimus, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam
manifeste clamabat.)

Idem in uno ex capitibus II Theaurorum, scri-
bit : « Ostenditur manifesto Spiritum sanctum
non esse alienum a Filio, sed in ipso, et ex ipso,
et uti actio quædam naturalis, quæ omnia quæcum-
que voluerit potest complere. »

Idem in uno ex capitibus primi Theaurorum :
« Filius est, vivens, et essentialis operatio et vir-
tus et sapientia Patris. »

Magnum Athanasius epistola ad Serapionem,
« actionem Filii Spiritum » appellat.

Idem sanctus Cyrillus libro quinto ad Hieriniam
inquit : « Nam quasi faciem Dei, ac Patris esse
docebit facile Psaltes uno loco dicens : « Quo ibo a
D Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam »¹⁸? » Alio
autem loco, in persona eorum qui in illum crediderunt :
« Signatum est super nos lumen vultus
tui, Domine »¹⁹. » Obsignati enim sumus sancto
Spiritu ad effigiem et similitudinem faciei Patris,
hoc est Filii.

Idem in expositione Evangelii secundum Joan-
nem, in dictum : « Erat lumen verum »²⁰, inquit :
« Profecto facies Dei et Patris, Filius scilicet, sup-
pedat (creaturæ illuminationem. »

Idem in dictum : « Operamini non cibum, qui
perit »²¹, ait : « Faciem enim Dei et Patris Filium

¹⁷ Psal. LXVII. 20. ¹⁸ Psal. CXXXVIII. 7. ¹⁹ Psal. IV. 7. ²⁰ Joan. I. 9. ²¹ ibid. VI. 27.

esse dicunt, qui est rursus character, lumen vero ex ipso gratiam, quæ per Spiritum in creaturas permanat. » Et post pauca : « Cum vero nemine addubitante facies est Dei et Patris Filius, erit etiam modis omnibus ipse et character in quo Deus sigillat. »

Idem in dictum : « Alioquin propter opera ipsa credite », dicit : « Etenim si replevit cælos Filius et extrema terræ, ad infernum nempe pertingens, quomodo non erit a ratione alienissimum continentiæ nomen ipsi attribuere : neque illud considerant, si facies illius, Spiritus nempe, facies enim Filii Spiritus appellatur, omnia replet, quomodo continentiæ terminis alligabitur. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΙV.

Cum quidam in Trinitate mediationem Filii non admittant, quæ palam aperteque a sanctis Patribus decernitur, præsentia testimonia dictaque scripto tradita collecta sunt, ad ostendendum Spiritum per Filium Patri conjungi, et ad manifestissime declarandum nemini dubium esse in Trinitate ordinem.

Magnus Athanasius oratione quarta contra Arianos, quæ incipit : « Semel Ariani statuentes, ut ex re apparet, defectores sese prævaricatoresque veritatis exhibere, in se traducere omnino velle videntur, quod scriptum est, » inquit : « Spiritus non conjungit Patri Verbum, sed potius Spiritus a Verbo in Patre est, Spiritus vero ex Verbo datur, vult a nobis Spiritum accipi, ut cum illum acceperimus, tum habentes Spiritum Verbi quod in Patre est, videamur et nos propter Spiritum, unam cum Verbo fieri, et per ipsum cum Patre. » Et paucis adjectis : « Hac ratione in Filio et in Patre erimus, et reputabimur unum fieri, quod in nobis Spiritus est, qui est in Verbo illius, quod est in Patre. »

Idem epistola ad Serapionem de Spiritu sancto, quæ incipit : « Litteræ tuæ sanctissimi affectus datæ sunt mihi in cremo. Ob Verbi enim cum Patre unitatem, nolunt Filium in numerum creaturarum recenseri. Cur igitur Spiritum sanctum, qui habet eandem unitatem cum Filio, quam Filius habet cum Patre, creaturam dicunt? Neque intelligunt quod quemadmodum, qui Filium dividunt a Patre, nequeunt tueri ut unus sit Deus, ita quoque dividentes Spiritum sanctum a Verbo, non possunt servare unam in Trinitate divinitatem. » Et multis aliis in eadem : « In Christo erat Spiritus quemadmodum Filius in Patre. » Et rursus : « Sancta et beata Trinitas indivisibilis et unita cum se ipsa est, et cum enuntiatur Pater, adest una simul et illius Verbum, et Spiritus qui in Filio est; quod si Filius appellatur, in Filio Pater est, et Spiritus non

του Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι φασιν, ὅπερ ἐστὶ πάλιν ὁ χαρακτήρ, ὡς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ τῆν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν κτίσιν διήκουσαν χάριν. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ἐπειδὴ δὲ ὁμολογουμένως πούσωπόν ἐστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός, εἴη δέξου πάντως αὐτὸς καὶ ὁ χαρακτήρ, ἐν ᾧ σφραγίζει Θεός. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Εἰ δὲ μὴ διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε, » φησὶν : « Εἰ γὰρ πεπλήρωκε μὲν οὐρανούς ὁ Υἱὸς καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, τουτέστι τὰ εἰς τὸν ἄδην, πῶς οὐ σφόδρα παραλογώτατον τὸ περιοχῆς ὄνομα προσάπτειν αὐτῷ, μηδὲ ἐκείνο λογιζασμένους ὅτι, εἰ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τουτέστι τὸ Πνεῦμα, πρόσωπον γὰρ τοῦ Υἱοῦ καλεῖται τὸ Πνεῦμα, τὰ πάντα πληροί, πῶς ἂν αὐτὸς εἴσω γένοιτο περιοχῆς; »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Δ'.

Ἐπειδὴ τινες μὴ καταδεχόμενοι τὴν ἐν τῇ Τριάδι μεσιτείαν τοῦ Υἱοῦ, προδήλως παρὰ τῶν ἁγίων θεολογουμένην, ἀπαρνούνται καὶ τὸ ὄνομα λέγειν ὄνομα τάξεως ἐν τῇ Τριάδι, συνελέγησαν αἱ παρούσαι γραφικαὶ χρήσεις εἰς δῆλωσίν τε τοῦ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ συνάπτεσθαι τῷ Πατρὶ, καὶ εἰς παράστασιν τοῦ λέγεσθαι ἀριδῆλως τάξιν ἐν τῇ Τριάδι.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν γ' λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οἱ Ἀρειομανίται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπασι ἀποστάται γενέσθαι καὶ παραδίται τῆς ἀληθείας, φιλονεικοῦσιν εἰς ἑαυτοὺς ἐφελκῶσαι τὸ γεγραμμένον, » φησὶν : « Οὗ τὸ Πνεῦμα συνάπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα παρὶ τοῦ Λόγου τοῦτο λαμβάνει. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Λόγου δίδεται, θέλει λαβεῖν ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα, ἵνα, ὅταν ἐκείνο λάβωμεν, τότε ἔχοντες τὸ Πνεῦμα, τοῦ Λόγου ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ, δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ Πνεῦμα, ἐν γενέσθαι ἐν τῷ Λόγῳ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ. » Καὶ μετ' ὀλίγα οὕτως : « Ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἐσόμοθα καὶ νομισθηζόμεθα ἐν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ Λόγῳ αὐτοῦ τῷ ὄντι ἐν τῷ Πατρὶ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ἐὰν γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθήσεως ἀπεδόθη μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ, » φησὶν : « Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου ἐνότητά οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γεννητῶν αὐτὸν τὸν Υἱὸν, διατὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἐνότητα πρὸς τὸν Υἱὸν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κτίσμα λέγουσι; Καὶ ἠγνόησαν ὅτι, ὡς περ μὴ διαιροῦντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς σώζουσι τὸν ἕνα Θεὸν εἶναι, οὕτω διαιροῦντες ἐπὶ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, οὐκέτι μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητα σώζουσιν. » Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῇ αὐτῇ : « Ἐν Χριστῷ ἦν τὸ Πνεῦμα, ὡς περ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ πάλιν : « Ἡ ἁγία καὶ μακαρία Τριάς ἀδιαιρέτος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτὴν ἐστὶ, καὶ λεγομένου Πατρὸς, πρόσσει καὶ ὁ τοῦτου Λόγος, καὶ τὸ ἐν τῷ Υἱῷ Πνεῦμα. Ἐκὼ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοιότη-

» Joan. xiv, 12.

ται, ἐν τῷ Υἱῷ ἔστιν ὁ Πατήρ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκτός τοῦ Λόγου· » καὶ μετὰ πολλὰ· « Ἐνός γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὕσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις γὰρ ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ διδοταί· ἀμέλει ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ ἀποστέλλει.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ, ἥς ἡ ἀρχή, « Ἴσως θαυμάσεις πῶς ἐντειλάμενος, » φησὶν· « Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ ὃν ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἔστιν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὴν τοῦ Λόγου χάριν, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, ὅλον ἂν εἴη ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα πρώτῃ φησὶν· « Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, ὅλον ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; »

Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, » « Ὅτι συνδοξαζόμενον Θεῷ τὸ Πνεῦμα δεικνύται » φησὶν· « Τὸ δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεικῶν ἔργων τὴν Τριάδα δοξάζεσθαι τῆς μιᾶς θεότητος μαρτύριον οὐ μὴτε χωρὶς Υἱοῦ ποιοῖ Πατὴρ, μὴτε Υἱὸς χωρὶς Πνεύματος. »

Ὁ αὐτὸς ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Ὅτι ἀπὸ τῆς θείας φύσεως ἡ ἐνότης τῆς Τριάδος γνωρίζεται, » φησὶ· « Καὶ οὐκ ἐνέλιπεν Υἱὸς Πατρὶ ποτε, οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δεκάτῳ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον φησὶν· « Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω καὶ πρὸς τὸν Υἱόν τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ Λόγου σύνταξιν. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντάσσεται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ δηλονότι. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ιη' τῶν αὐτῶν κεφαλαίων φησὶν· « Ἐν δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' ἐνός Υἱοῦ τῷ ἐνὶ Πατρὶ συναπτόμενον. » Καὶ μετὰ τινα· « Ἡ τοίνυν ὁδὸς τῆς θεογνωσίας ἐστίν, ἀπὸ ἐνός Πνεύματος διὰ τοῦ ἐνός Υἱοῦ ἐπὶ τὸν ἕνα Πατέρα· καὶ ἀνάπαλιν ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμός, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει· οὕτω καὶ αἱ ὑποστάσεις ὁμολογοῦνται, καὶ τὸ εὐσεβὲς δόγμα τῆς μοναρχίας οὐ διαπίπτει. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ φησὶν· « Τὸ Πνεῦμα τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ μετὰ τὸν Υἱόν καὶ σὺν τῷ Υἱῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφίστασθαι. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Ἀντιρόρητικῶν φησὶν· « Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν δεῦτερος τοῦ Πατρὸς, οὕτως ἂν ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία

est extra Verbum. » Et post multa : « Cum enim unus sit Filius vivens sermo, unam oportet esse perfectam et plenam sanctificatricem illam et illuminatricem vitam, vim scilicet, et facultatem ejus, et donationem, quæ a Patre dicitur procedere, quoniam a Verbo Patris desumit, mittitur et donatur : Filius vero Spiritum mittit.

τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεται· ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα

Idem ad Serapionem epistola de Spiritu sancto quæ incipit : « Admirabere forsitan quid factum sit, » ait : « Non enim extra Verbum est Spiritus, sed cum sit in ipso Verbo, in Deo per illud est. » Et post pauca : « Propterea quod cum participes sumus Spiritus, habemus Verbi gratiam, et in eo Patris charitatem. » Et post pauca : « Cum autem Spiritus sit in Verbo, palam est quod in Deo quoque sit Spiritus per Verbum. »

Idem in prima ad Serapionem epistola dicit : « Hunc ordinem et hanc naturam cum habeat Spiritus erga Filium, quam habet Filius erga Patrem, quomodo qui illum creaturam appellat, id ipsum et de Filio, necessario non affirmabit? »

Sanctus Basilius in capite in quo ostenditur, glorificari cum Deo Spiritum scribit : « In eisdem autem deitatis operibus Trinitatem glorificari, quoniam nec sine Filio Pater operatur, nec Filius sine Spiritu, cujus deitatis testimonium est. »

Idem in capite ejus inscriptio : « Quod a divina natura unitas Trinitatis agnoscitur, » ait : « Et non defuit unquam Filius Patri, neque Filio Spiritus. »

Idem in decimo septimo capite ad Amphilochem : « Quemadmodum itaque se habet Filius erga Patrem, ita se habet Filius erga Filium secundum ordinem traditum a Verbo in baptisinate. Quod si Spiritus cum Filio una collocatur, et Filius cum Patre, collocabitur et Spiritus cum Patre. »

Idem in octavo decimo capite eorumdem : « Unus vero et Spiritus sanctus, qui per unum Filium Patri conjungitur. » Et post nonnulla : « Proinde via ad Dei cognitionem est ab uno Spiritu per unum Filium ad unum Patrem, ac rursus nativa bonitas, et naturalis sanctimonia, et regalis dignitas a Patre per Unigenitum ad Spiritum sanctum permanat : ad hunc modum et personas profitemur, nec pium monarchiæ dogma labefactatur. »

Idem epistola ad Gregorium Fratrem : « Hic Spiritus hanc notionem, ac cognoscibile signum ejus, quæ secundum hypostasim est, proprietatis habet, quo cum Filio simul et ipse se facit internosci, et ex Patre subsistit. »

Idem in tertio Antirrhethico : « Nam quemadmodum Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est, et dignitate, quoniam ordo

atque causa essendi Pater ipsi est, et quoniam per ipsum accessus et adductio ad Patrem : natura vero nullo modo secundus, quoniam in utroque una est deitas : ita videlicet et Spiritus sanctus, et si dignitate et ordine secundus a Filio est, non tamen verisimiliter alienæ ipsum esse naturæ consequetur. »

Idem adversus eundem Eunomium Antirrhethico primo, cujus principium : « Si omnes super quos Dei ac Salvatoris nostri nomen invocatum est; Sed ordo alter naturalis est, alter artificiosus, naturalis qui creaturarum juxta creandi rationes dispositus est, et positio numeri, et causarum ad effectus relatio, ante omnia cum illud in confessis sit, ipsis naturæ Deum et creatorem et opificem esse : artificiosus vero et industria hominum excogitatus, qui in structuris et disciplinis, et dignitatibus, et numero, et similibus. Horum primum occultans Eunomius secundæ speciei ordinis mentionem fecit, atque non esse opus asserere ordinem in Deo, cum ordo ordinante posterior sit. Illud autem vel non animadvertit, vel volens prudensque occultavit, esse genus aliquod ordinis, non nostra industria constitutum, sed secundum naturæ seriem coniungens, veluti ignis ad lumen, quod ex eo est. In his etenim prius causam dicimus, posterius quod ab eo est, non intervallo ea ab invicem dirimentes; sed ante effectum causam intelligentes. Quomodo itaque rationi consentaneum fuerit ordinem denegare, in quibus est prius et posterius, non nostra industria, sed ex naturali in ipsis existente consecutione ? Qua ergo de causa ordinem assumere in Deo respuit ? Opinatur, si ostenderit nequaquam aliter prius in Deo intelligi, reliquum se habiturum, in ipsa scilicet substantia eminentiam demonstrari. Nos vero secundum causarum ad ea, quæ ex ipsis sunt, relationem præponi Filium Patri fatemur, naturæ vero diversitate nullo modo, neque secundum exsuperantiam. Sic enim et Patrem esse Deum rejiceremus, cum essentialis diversitas naturalem conjunctionem respuat. »

κατὰ τὴν τοῦ χρόνου ὑπεροχὴν. Ἡ οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθετούσης. »

Idem epist. ad canonicas, quæ incipit : « Quantum nos tristis rumor aures nostras circumsonans primum afflaxerat. Cum vero e substantia Patris Filium subsistere docti simus, et quidem genitum, non autem factum, ne descendamus ad corporales passionum intelligentias. Non est enim a Patre divisa in Filium essentia, neque per fluxum genuit; sed modus divinæ generationis inexplicabilis omnino. Spiritus autem sanctus cum Patri et Filio annumeretur, supra omnem consistit creaturam : locum vero obtinet illumpse quem dixi, quemadmodum nos docet in Evangelio Dominus dicens : « Euntes baptizate in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ». » Qui præponit Filio, vel Patre

τῶ εἶναι αὐτοῦ Πατέρα, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ προσοδος καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· φύσει δὲ οὐκ ἐστὶ δευτέρος, διότι θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία· οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἐστὶ ἀν εἰκότως ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ α' τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Εἰ μὲν ἐβούλοντο πάντες, ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιπέκληται, » φησὶν· « Ἀλλὰ τάξις ἢ μὲν φυσικὴ τίς ἐστίν, ἢ δὲ κατ' ἐπιτέθεισιν· φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικῶν λόγους ταχθεῖσα, καὶ ἡ τοῦ ἀριθμοῦ θέσις, καὶ ἡ ἐν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προδιωμο- λογημένου, τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητὴν εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν· ἐπιτεθειδευμένη δὲ καὶ τεχνικὴ, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μαθημασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῷ, καὶ τοῖς τοιοῦτοις. Τοῦτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυφάμενο, ὁ Εὐνόμιος, τοῦ δευτέρου εἶδους τῆς τάξεως ἐπεμνήθη, καὶ φησὶ μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπεὶ περ ἡ τάξις δευτέρα τοῦ τάττοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἢ οὐ σύνοιδεν, ἢ ἐκὼν ἀπεκρύψατο, ὅτι ἐστὶ τὴ τάξεως εἶδος οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλ' αὐτῆ τῆ κατὰ φύσιν ἀκολουθίᾳ συμβαῖνον, ὡς τῷ πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τοῦτοις γὰρ πρότερον τὸ αἰτιον λέγομεν, δευτέρον δὲ τὸ ἀπ' αὐτοῦ, οὐ διαστήματα χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προεπισυνούοντες τὸ αἰτιον. Πῶς οὖν ἐστὶν εὐλογον ἀρνεῖσθαι τὴν τάξιν, ἐφ' ᾧ ἐστὶ πρῶτον καὶ δευτέρον, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθίας; Τίνος οὖν ἐνεκεν ἀθετεῖ τὴν τάξιν λαμβάνεσθαι ἐπὶ Θεοῦ; Ἡγεῖται, εἰ ἐπιδείξειε μηδαμῶς ἄλλως τ' πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι, λειπόμενον ἕξιν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπεροχὴν ἐπιδεικνυσθαι. Ἡμεῖς δὲ κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αἰτίων σχέσιν προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φάμεν, κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν οὐκ ἐστὶ, οὐδὲ τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν ἀθετήσομεν, τῆς κατὰ

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὰς κανονικὰς ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ὅσον ἠνίασεν ἡμᾶς πρότερον φήμη λυπηρὰ, τὰς ἀκοὰς ἡμῶν περιηχήσασα, » φησὶν· « Ὅταν δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι διδασκώμεθα, μὴ καταπίπτωμεν ἐπὶ τὰς σωματικὰς τῶν παθῶν ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἐμερίσθη ἡ οὐσία ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἰς Υἱὸν, οὐδὲ βυεῖσα ἐγέννησεν· ἀλλ' ἀβρόητος τῆς θείας γεννήσεως ὁ τρόπος. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ μὲν καὶ Υἱῷ συναριθμεῖται, διότι καὶ ὑπὲρ τὴν χτίσιν ἐστὶ τέτακται δὲ τρίτον, ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ δεδιδάγμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· « Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ὁ δὲ προτιθεῖς τοῦ

22 Matth. xxviii, 19.

Υἱοῦ, ἢ πρεσβύτερον λέγων Πατρός, οὗτος ἀνθίσταται μὲν τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ, ἀλλότριος δὲ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως, μὴ δὲν παρέλαβε τρόπον δοξολογίας φυλάττων, ἀλλ' ἐαυτῷ κενοφώνταν εἰς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἐπινοῶν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ὅστε ἡ περὶ τὴν τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἐστὶν ἀρνησις. Ὁμοίως οὖν ἐστὶν ἀσεβὴς καὶ ἐπὶ τὴν κτίσιν καταγαγεῖν, καὶ ὑπερτιθέναι αὐτὸ ἢ Υἱοῦ ἢ Πατρὸς ἢ κατὰ τὸν χρόνον ἢ κατὰ τὴν τάξιν. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἐπὶ τῶν μυστικῶν δογμάτων μὴ διακρίνοντες, » φησὶν· « Ὁ τὸ Πνεῦμα νοήσας αὐτὸ τε ἐφ' ἐαυτοῦ ἐνόησε, καὶ τὸν Υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαρεδέξατο. Ὁ δὲ τοῦτον λαβὼν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα οὐκ ἀπεμίρισεν· ἀλλ' ἀκολουθῶς μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημερώσας δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν τριῶν κατὰ ταυτὸ συγκεκραμένως ἐν ἐαυτῷ τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο. Καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα μόνον εἰπὼν συμπεριλάβε τῇ ὁμολογίᾳ καὶ τὸν, οὗ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὡσπερ ἐξ ἀλύσεως ὁ τοῦ ἐνδὸς ἄκρου ἀψάμενος, καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεκσπάσατο, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα ἐκύσας δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐφειλύσατο. Καὶ τὸν Υἱὸν ἀληθῶς εἰ τις λάβῃ, ἔξει αὐτοῦ ἐκατέρωθεν πῆ μὲν τὸν αὐτοῦ Πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἴδιον Πνεῦμα συνεπαγόμενον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν, ὡς ἢ Υἱὸν χωρὶς Πατρὸς νοιθῆναι, ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ διασευχθῆναι. »

Ὁ αὐτὸς μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς Εὐστάθιον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Τοῦς ἢ προληφθέντας ἐτέρᾳ πίστεως ὁμολογίᾳ, » φησὶν ὅτι « Φεύγειν δεῖ καὶ τοὺς τὴν ἀκολουθίαν, ἣν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Κύριος ἐνωμεῖδοντας ὡς φανερώς μαχομένους τῇ εὐσεδίᾳ, καὶ Υἱὸν μὲν προτάσσοντας τοῦ Πατρὸς, Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσιθέντας. »

Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ἰδ' τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων φησὶ· « Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μέσον ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συν-απτόμενον. »

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ β' τῶν Εἰρηνικῶν οὕτω φησὶν· « Οὕτω φρονούμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε, ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψαι κεκαθαρμένοις ἢ νῦν ἢ ὕστερον. »

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ α' τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρόητικῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οὐκ ἦν, ὡς εἴποιε, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, » φησὶν· « Ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἀναχωροῦμεν. »

Ὁ Χρυσόστομος ἐν μιᾷ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ τῇ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀβραάμ τὸ λέγον, « Θεὸς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρὸν μου, » φησὶν· « Λέγεται γὰρ μὴ ἔχειν τάξιν ἢ Τριάς, οὐκ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξις

A dixerit antiquiorem esse, resistit iste divinæ præceptioni, et a sana fide alienus aberrat, dum non inviolatum conservat illum ordinem glorificationis, quem accepit traditum, sed ut placere possit hominibus, verborum sibi adinvenit novitates. » Et paucis annexis : « Usque adeo hæc de ordine innovatio, ipsius substantiæ annihilationem, et fidei totius abnegationem habet. Æque ergo impium est, et ad creaturas Spiritum deducere, et superiorem Patre et Filio statuere, sive sit secundum tempus, sive ratione ordinis superioritas illa. »

Idem epistola ad Gregorium fratrem, cujus principium : « Cum in mysticis dogmatibus enarrandis plerique sint, qui quod nullo discerniculo distinguunt. Sed qui Patrem intellexit, et Filium simul ea intelligentia complexus est. Qui vero hunc accepit, Spiritum a Filio non divisit : sed juxta ordinem quidem personarum consequenter, juxta vero naturam conjunctum trium personarum fidem eadem ratione contemperatam in se ipso expressit. Et qui de Spiritu solo loquitur, simul ieta confessione, et eam quæ illum concurrat, cujus Spiritus est conjunxit. Et quoniam Christi Spiritus est, teste Paulo, et ex Deo est, sit ut quemadmodum in catena, qui unius annuli summitatem apprehendit, hoc ipso simul et alterum insertum attrahit ; ita et hic qui Spiritum trahit, per ipsum et Filium et Patrem una simul attraxerit. Et si quis vere Filium apprehenderit, habebit et ipsum utrinque hinc Patrem illius, illinc Spiritum sanctum una compactum. Non enim potest aliqua ullo pacto excogitari vel sectio vel divisio, ut sive Filius absque Patre cogitari, sive Spiritus a Filio sejungi queat. »

Idem magnus Basilius epistola ad Eustathium, quæ incipit : « Tam illi qui alia hactenus fidel confessione præoccupati. Vitandi sunt et ii, qui ordinem a Domino datum invertunt, tanquam aperte veritati repugnantes, et Filium Patri, et Spiritum sanctum vero Filio præponunt. »

Damascenus in quarto decimo capite theologico scribit : « Deus Spiritus sanctus inter genitum et ingentum medius, et per Filium Patri coharens. »

D Gregorius Theologus oratione secunda de Pace, sic ait : « Ita sentimus, ita credimus, ut, quomodo hæc se habeant inter sese relatione et ordine, ipsi soli Triadi cognoscere permittamus, et quibus Trinitas expurgatis sive nunc, sive postmodum revelaverit. »

Gregorius Nyssenus prima adversus Eunomium Antirrhethica, quæ incipit : « Fieri, ut videtur, non potest, ut qui omnibus bene mereri, » inquit : « Ex Patre per Filium ad Spiritum procedimus. »

Chrysostomus in homilia ad Abrahami dictum : « Pone manum tuam sub femore meo, » ait « Dicitur enim non habere ordinem Trinitas, non quod inordinata sit, sed quod ordinem superat. » Et

paucis annexis : « Igitur divinarum personarum A ordo discretus a sanctis agnoscitur, sed qui naturas discernat in sancta Triade prorsus rejicit. »

ὑπερβαίνουσα. » Καὶ μοι ὀλίγα · Ἐοικὸν ἢ μεν τῶν θείων ὑποστάσεων διακριτικὴ τάξις τοῖς ἁγίοις καθέστηκε γινώριμις, ἢ δὲ φύσεων διακριτικὴ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπόβλητος. »

EPIGRAPHE V.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ε.

Cum nonnulli contradicant asserentibus sanctos, qui decreverunt Spiritum sanctum esse ex Patre per Filium, et ex Patre et Filio, ex ipsius Servatoris nostri vocibus occasionem arripuisse, cumque tum ex Patre esse præscripsisse, quod Servator in Evangelis dixerit : « Qui ex Patre procedit », tum per Filium et ex Filio, quod Servator, nunc quidem Spiritum veritatis cum compellat : nunc corporee illum discipulis insufflat : nunc ad ipsos discipulos dicit : « De meo accipiet, et annuntiabit vobis » : nunc ad Patrem : « Omnia mea tua sunt, et tua mea ». Præterea quod separatim Pater dat Spiritum, separatim vero Filius, et quod suppeditatur ille a Patre per Filium una donatione et una suppeditatione : nec non quod Filius omnia bona Patris communia sibi habet, et quod non ministri aut servi modo, sed potius naturaliter et divina auctoritate suppeditatur nobis a Filio, præsentis hæc pericopæ collatiæ sunt, ex sancti Cyrilli in Joannem evangelistam expositione, ut eas percurrens dignoscatur, ex hisce dictis evangelicis occasionem arripuisse eos, qui ex Patre per Filium, et ex Patre et Filio esse Spiritum sanctum decreverunt.

Ἐπειδὴ εἰσι τινες ἀντιλέγοντες τοῖς λέγουσιν ὡς οἱ θεολογήσαντες ἅγιοι εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Σωτῆρος ρηθῶν ἔχον τὰς ἀφορμὰς, τὸ μὲν ἐκ Πατρὸς ὑπάρχειν αὐτὸ θεολογήσαντες, διὰ τὸ τὸν Σωτῆρα ἐν εὐαγγελίοις εἰπεῖν, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » τὸ δὲ διὰ Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ ὑπάρχειν, διὰ τὸ τὸν αὐτὸν Σωτῆρα Χριστὸν, νῦν μὲν Πνεῦμα ἀληθείας λέγειν αὐτὸ, νῦν δὲ σωματικῶς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐμφυσᾶν καὶ νῦν μὲν πρὸς τοὺς αὐτοὺς μαθητὰς λέγειν ὅτι · Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » νῦν δὲ πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι · Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. » Ἐτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ οὐκ ἰδίᾳ μὲν διδόναι τὸν Πατέρα τὸ Πνεῦμα, ἰδίᾳ δὲ τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ χορηγεῖσθαι αὐτὸ παρὰ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ μὲν δόσει καὶ χορηγίᾳ μὲν, καὶ ἐκ τοῦ τὸν Υἱόν κοινωνῶν πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ διακονικῶς καὶ ὑπηρετικῶς, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ κατ' ἐξουσίαν θεϊκῆν χορηγεῖσθαι ὑμῖν αὐτὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, συνειληγῆσαν αἱ περὶ ταῦτα περιχοπαί τῆς πονηθείσης τῆ ἀγίῳ Κυρίλλῳ πραγματείας εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ὡς ἂν ὁ ἐντυγχάνων αὐταῖς διαγινώσκῃ ἀφορμὰς τοῦς θεολογήσαντας ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ

Sanctus Cyrillus expositione in Joannis Evangelium, in dictum : « Et ego rogabo Patrem et alium Paracletum dabit vobis », inquit : « Alium ergo Paracletum vocat Filius, in propria subsistentia volens illum intelligi, tantamque similitudinem eum eo habet, ut non aliter operetur quam ipse Filius operaretur; adeo ut ipse Filius esse appareat, et nihil aliud : Spiritus enim illius est. Hinc veritatis illum Spiritum nuncupavit, et per jam ante exposita semetipsum veritatem esse affirmaverat. Sed non absone quispiam dixerit illis, qui Filium a Dei et Patris essentia alienum opinantur. Et quomodo, quæso, veritatis Spiritus, hoc est Filii Pater impertitur non uti peregrinum, et alienum, sed uti proprium Spiritum? Et tamen secundum nos determinatam habet essentia rationem erga Filium : non enim in dubio vertitur Filii quoque Spiritum esse. Quomodo rursus si alienus a substantia Patris Filius est, Patris Spiritum ut sui proprium elargitur? Scriptum est enim : « Insufflavit discipulis dicens : Accipite Spiritum sanctum ». Nonne igitur quispiam existimaverit, et jure merito, imo magis firmiter disponetur ad credendum, cum naturalium Dei, et Patris donorum particeps sit Filius, habere Spiritum illo eodem modo, quo eum habere Pater intelligitur, non adventitium neque extraneum, stultum enim est, atque furiosum ita sen-

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου εἰς τὸ ρηθῆν τὸ, « Κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, » φησὶν · « Ἄλλον τοίνυν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα καλεῖ ὁ Υἱός, ἐν ἰδίᾳ μὲν ὑποστάσει νοεῖσθαι θέλων αὐτὸ, τοσαύτην γε μὴν ἔχον τὴν ἐμφερειαν ὡς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀπαραλλάκτως οὕτω ἐνεργεῖν ἐκχύον, ἅπερ ἂν καὶ αὐτὸς ἐνεργοῖ τυχόν, ὡς αὐτὸν εἶναι δοκεῖν τὸν Υἱόν, καὶ ἕτερον οὐδέν. Πνεῦμα γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ. Καὶ γοῦν τῆς ἀληθείας αὐτὸ κατωνόμασε Πνεῦμα, καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἑαυτὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν λέγων. Ἄλλ' ἔρεσι τις εἰκότως τοῖς ἀλλότριον εἶναι νομίζουσι τὸν Υἱόν τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας. Καὶ πῶς, εἰπέ μοι, τὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα, τουτέστι τὸ τοῦ Υἱοῦ δίδωσιν ὁ Πατὴρ οὐχ ὡς ξένον ἢ ἀλλότριον, ἀλλ' ὡς ἴδιον Πνεῦμα, καίτοι καθ' ὑμᾶς διωρισμένον ἔχον τῆς οὐσίας τὸν λόγον πρὸς τὸν Υἱόν; Οὐ γὰρ ἀμφίλογον ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι. Πῶς δὲ αὐτὸ πάλιν, εἴπερ ἐστὶν ἕτεροουσίος ὁ Υἱός, τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα δίδωσιν ὡς ἑαυτοῦ; Γέγραπται γὰρ ὅτι ἐνεφύσησεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων · Ἀθήτε Πνεῦμα ἅγιον. » Ἀρ' οὖν οὐκ οἴησεται τις καὶ μάλα δικαίως, μᾶλλον δὲ καὶ ἀραρότως διακρίσεται, ὅτι, τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχον κοινωνῶν, ὁ Υἱός, ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ νοοῖτο. καὶ ὁ

14 Joan. xv, 26. 15 ibid. xvi, 14. 16 ibid. xvii, 10. 17 Joan. xiv, 16. 18 Joan. ix, 22.

Πατήρ, οὐκ ἐπακτὸν οὐδὲ ἐξώθεν (εὐθεῖ; γὰρ, μάλ-
 λον δὲ μακρὸν τὸ οὕτω φρονεῖν), ἀλλ' ὡσπερ ἡμῶν
 ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ
 τῶν ἐνδοτάτων σπλάγγων εἰς τὴ ἔξω προχέει. Διὰ
 γάρτοι τοῦτο καὶ σωματικῶς ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς,
 δεικνύς ὅτι καθὼσπερ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρώπου
 κρίνεται τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς
 θείας οὐσίας θεοπροπῶς προχέεται τὸ ἐξ αὐτῆς.
 Ὅτε τοίνυν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ τε Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ πάντως μίαν ἐξουσίαν
 ἔχουσι διηρημένως, ταῦτα ἅμα καὶ συνημένως; Πατήρ
 γὰρ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ Υἱός ὁ Υἱός, καὶ
 οὐχὶ Πατήρ, πλὴν ὁ Πατήρ ἐν Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν
 Πατρὶ. Δίδωμι γὰρ μὴ τὸν Παράκλητον, ἦτοι τὸ
 πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἰδίᾳ μὲν ὁ Πατήρ, ἰδίᾳ δὲ ὁ
 Υἱός. Χορηγεῖται δὲ μᾶλλον τοῖς ἀξίοις παρὰ Πατρὸς
 δι' Υἱοῦ. Διὰ γάρτοι τοῦτο διδόναι λεγομένου τοῦ
 Πατρὸς ὁ δι' οὐ τὰ πάντα δίδωσιν ὁ Υἱός, καὶ δι-
 δομένου λεγομένου τοῦ Υἱοῦ ὁ ἐξ οὐ τὰ πάντα δίδω-
 σιν ὁ Πατήρ. Ὅτι δὲ θεῖον τε τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχ
 ἐτεροούσιον ὡς πρὸς αὐτὸν γὰρ, φημι, τὸν Πατέρα
 καὶ τὸν Υἱόν, οὐδὲν μὲν οἶμαι τῶν εὐ φρονούντων
 ὑπάρχειν ἀμφίβολον, καὶ ἀναγκαῖος δὲ ἡμᾶς ἀνα-
 πείσει λόγος. Εἰ γὰρ οὐκ εἶναι τις αὐτό φησιν ἐκ
 τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πῶς ἂν εἴη Θεοῦ μέτοχος ἡ
 κτίσις; εἰ λαβούσα τὸ πνεῦμα, κατὰ τίνα δὲ τρό-
 πον καὶ Θεοῦ χρηματιοῦμεν καὶ ἐσόμεθα, κτιστὸν,
 ἢ ἀλλογενὲς κομίζόμενον πνεῦμα, καὶ οὐχὶ μᾶλλον
 τὸ ἐκ Θεοῦ; Πῶς δὲ θείας φύσεως κοινωνοὶ κατὰ
 τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς οἱ πνεύματος μέτοχοι, εἰ
 γεννητοὶς ἐναριθμοῖν ἐστὶ καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐξ αὐτῆς
 ἡμῖν τῆς θείας φύσεως πρόβεισι, οὐ δικνούμενον δι'
 αὐτῆς εἰς ἡμᾶς ὡς ἀλλότριον, ἀλλ', ἐν οὕτως εἶπω,
 ποιότης ὡσπερ τις τῆς θεότητος ἐν ἡμῖν γενόμε-
 νον, καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις κατοικοῦν, καὶ ἀπτόμενον
 μὲν διὰ πάσης ἐπικεικίας ἀποκαθαίροντες, καὶ διὰ
 ἑαυτοῖς τὴν χάριν; »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν, τὸ, ὅτι: « Τεθέαμαι τὸ
 πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, »
 φησὶν: « Οὐ γὰρ δῆπου πρὸς τοσαύτην ἀλογίαν
 καταδησόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἰεσθαι μεθεκτὸν ἐν
 τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν, καὶ οὐχὶ
 μᾶλλον οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὲς, ὡσπερ ἀμέλει καὶ αὐτῷ
 τῷ Πατρὶ. ὡσπερ γὰρ τοῦ Πατρὸς, οὕτω δὴ καὶ τοῦ
 Υἱοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ μετ' ὀλίγα τῆς
 περιχοπῆς: « Πῶς δ' ἂν καὶ ὅπως δίχα ποτὲ τοῦ
 ἰδίου πνεύματος ὁ λόγος νοήτο; Ἡ γὰρ οὐκ ἄτο-
 πον ἀνθρώπου κευαρίσθαι λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἐν
 αὐτῷ, κατὰ τὴν τῆς φύσεως ὄρον, καὶ εἰς ὀλό-
 κληρον τοῦ ζώου τὸν ἀπαρτισμὸν; Τίνα οὖν τρόπον
 ἀπομεριούμεν τὸ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὕτως ἐμπε-
 φυκὲς; καὶ οὐσιωδῶς ἠνωμένον, δι' αὐτοῦ τε προκύ-
 πτον καὶ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ὡς μηδὲν ἕτε-
 ρον εἶναι νομίζεσθαι παρ' αὐτόν; » Καὶ μετ' ὀλίγα:
 « Ἀπαράλλακτος ἡ τοῦ Χριστοῦ ὁμοιότης πρὸς τὸ
 βίον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχέμενον
 πνεῦμα. »

A tire, sed quemadmodum unusquisque nostrum
 proprium in se ipso spiritum continet, et ab int-
 imis visceribus ad exteriora profundit. Hoc enim
 propter corporee Christus insufflavit, ostendens hoc
 signo quemadmodum ab ore humano corporee hu-
 manus spiritus egreditur, sic ex divina substantia
 Deitati congruenter, qui ab ea est Spiritus profun-
 ditur. Quando igitur ipse Spiritus Dei Patris et
 Filii est, quomodo Pater et Filius unam potesta-
 tem distincte simul atque conjunctim prorsus non
 habebunt? Pater enim Pater est et non Filius, et
 Filius Filius et non Pater, et tamen Pater in Filio
 et Filius in Pater est. Et Paracletum non seorsim
 Pater et seorsim Filius præbet. Donatur vero potius
 sanctis a Patre per Filium. Proptereaque cum
 Pater dicitur dare, ille per quem omnia Pater donat,
 Filius est et cum Filius dicitur dare, ille per quem
 omnia donat est Pater. Quod vero ejusdem cum Patre
 atque Filio substantiæ Spiritus est, nemo recte sapiens
 ambiget, et necessario demonstratio persuadebit. Nam
 si Spiritus substantialiter Deus non est, quomodo
 creatura, eo accepto, Dei particeps efficitur? Aut
 quomodo templa Dei erimus, creatum aut alterius
 substantiæ Spiritum, et non potius eum qui ex Deo
 est, accipientes? Quomodo divinæ naturæ, ut
 sancti viri testantur, participes fiunt, qui Spiritum
 acceperunt, si creaturis Spiritus connumeratur, et
 non potius ex ipsa nobis natura divina promanat,
 neque per ipsam ad nos veluti extraneum pertrans-
 it, ut ita dicam, quasi deitatis quædam qualitas ad nos
 pervenit, et in sanctis inhabitat, et continuo subsequit-
 ur, si menti oculos perfecta sui ipsorum moderatione
 sese expurgaverint, et contentioso ad virtutes omnes
 studio gratiam in semetipsis conservarint. »

αὐτῶν διαπαντός, εἰ τῆς ἑαυτῶν διανοίας τὸν ὀφθαλ-
 τῆς εἰς πάσαν ἀρετὴν ἀνευδότητος σπουδῆς συντηροῖεν

Idem in dictum: « Vidi Spiritum descendentem
 quasi columbam de celo », ait: « Nunquam
 enim ad tantam temeritatem descendemus, ut par-
 ticipatione in Filio secundum naturam Spiritum
 esse credamus; et non potius substantialiter,
 quemadmodum ipsi etiam Patri adhærescentem:
 quemadmodum enim Patris ita et Filii Spiritus
 est. » Et post pauca ejusdem pericopes: « Quo-
 modo autem absque proprio Spiritu Verbum intel-
 ligi potest? Annon esset absurdum si quis ab ho-
 mine hominis Spiritum, qui in illo est, separatum
 esse affirmaret, rationem naturæ secutus, et inte-
 grum animalis statum conservare prætendens?
 Quomodo igitur a Filio Spiritum separabimus, qui
 sic innatus ei est, ita substantialiter conjunctus, et
 per eum prodians, in ipso ita naturaliter est, ut
 aliud esse præter ipsum intelligi nequeat. » Et
 paucis additis: « Immutabilis est identitas Filii
 ad Spiritum, qui proprius ejus est, quique ex eo
 secundum naturam profunditur. »

²² Marc. I, 10.

Idem libro v ad Hieroniam : « Si itaque dicitur A character paternæ hypostasis, inseparabiliter simul et adhaerenter intellige coexistere, et veluti ipsius, qui eum generavit speciem : cum vero splendor quasi humilis emicantis præfulgentisque mente volvit, quasi ex Patre in exterius emigratione, neque prorsus abalienatus ab hypostasi, ex qua est, neque in totum contractus, veluti vero prominens ut secundum se ipsam subsistat, et propriam existentiam. »

Idem in dictum : « Sicut tu me misisti in mundum, et ego misit eos in mundum²⁰, » ait : « Proprius Dei et Patris Spiritus est : sed non minus etiam proprius Filii est, non ut alius atque alius, aut divisim in utroque intellectus, et inexistens ; sed quoniam in Patre et ex Patre secundum naturam Filius est, cum sit fructus verus substantiæ ejus, proprius Patris Spiritum secundum naturam possidet, qui profunditur quidem ex Patre, per Filium autem creaturis donatur, non ministerii modo, qui servili rationi subicitur, sed, sicut mox dixi, ex ipsa quidem substantia Dei et Patris prodiens, profusus autem ad eos, qui digni sunt, per consubstantialia Verbum, a quo est secundum emissionem adesse atque subsistere, manetque in ipso, et est semper conjunctim simul atque divisim. Subsistere enim Filium dicimus, et in Spiritu suo eum esse, et Spiritum rursus in eo constemur. Spiritum vero Patris, Filii quoque Spiritum esse, et Patre mittente, sive distribuere promittente, illum sanctis distribuit quoque Filius propter identitatem essentialiæ, quam habet cum Patre. »
διανέμειν ἐπαγγελλομένου τοῖς ἁγίοις αὐτὸ διαδίδωαι οὐσίας, ἧς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα. »

Idem in dictum : « Et testimonium perhibuit Joannes, quia, Vidi Spiritum descendantem quasi columbam de caelo²¹. » -- « Insultabit autem iterum atque iterum contentionis cupidus hæreticus, atque effuso risu illudens dicit : Quid rursus nobis ad hæc, o aunica capita, respondetis, aut quem sermonem comminiscimini, quod scriptum est novis cavillis invertentes ? Ecce Spiritum descendere refert ad Filium. En ungitur a Deo et Patre ; quod non habet videlicet accipit : idque testimonio suo confirmat Psalmista, cum dicit ad Filium, « Propterea unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis²². » Quomodo ergo erit Filius in perfecti Patris consubstantialitate, qui talis non est, ideoque perunctus ? Ad hujusmodi homines, qui reverendam veritatem ecclesiastici dogmatis et Scripturarum rectos sensus pervertunt, opportune illud dicere possumus ; Expergiscimini, ebrii, e vino vestro, ut fulgentissimam veritatis lucem videntes, nobiscum ad Filium clamare possitis : « Vere Filius Dei tu es²³. » Si enim credis Deum ipsum natura, quomodo perfectionem non possidet ? Jam etiam

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν : « Εἰ τοίνυν λέγοιτο χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς, ἀχωρίστως τε ἕμα καὶ προσεφυκτώως συνυπάρχοντα νοεῖ, καὶ οἰοεὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ γεννηκός· ἤνικα δ' ἂν καὶ ἀπαύγασμα μονοουχὶ φωτὸς προέντος· τε καὶ ἀπαστράψαντος, εἰς νοῦν ἔχη τὴν ἐκ Πατρὸς οἰοεὶ πως εἰς τὸ ἐξω διεκδρομῆ, οὔτε εἰς ἅπαν ἀπηλλαγμένως τῆς ὄθεν ἐστὶν ὑποστάσεως, οὔτε μὴν εἰσάπαν συνεσταλμένως, προεκκύπτουσαν δὲ ὡσπερ εἰς τὸ ὑπερσῆναι καθ' ἑαυτήν, καὶ εἰς ὑπαρξίν ἰδικήν. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτον, τὸ, « Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὴν κόσμον, καὶ γὰρ ἀπίστευτα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, » φησὶν : « Ἴδιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ἴδιόν ἐστι καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὡς ἕτερον καὶ ἕτερον ἢ μεριστώως ἐν ἑκατέρῳ νοούμενόν τε καὶ ἐνυπάρχον· ἀλλ' ἐπειπερ ἐκ Πατρὸς καὶ ἐν Πατρὶ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καρπὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τὸ τοῦ Πατρὸς ἴδιον Πνεῦμα κατὰ φύσιν ἐπάγεται, χεόμενον μὲν ἐκ Πατρὸς, δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ τῇ κτίσει χρηγούμενον, οὐ κατὰ τινὰ τρόπον διακονικόν, ἤγουν τὸν ἐν ὑπουργίᾳ νοούμενον, ἀλλ' ὡσπερ ἔφην ἄρτιως, ἐξ αὐτῆς μὲν προκύπτει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, χεόμενον δὲ τοῖς ἑλεῖν ἀξίοις διὰ Λόγου τοῦ ὁμοουσίου, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφνηότος, κατ' ἔκφανσιν δηλονότι τὴν εἰς τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ μένοντός τε καὶ ὄντος αἰεὶ προσεχῶς τε ἕμα καὶ μεμερισμένως. Ἰδιοουσιότης μὲν γὰρ εἶναι φαμεν τὸν Υἱὸν, ἐνυπάρχειν δὲ αὐτῷ ἰδίως· γεννήτορι, καὶ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν γενήσαντα. Ὅτι δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα Πνεῦμα φαίνεται τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς πέμποντος, ἦτοι πάλιν ὡς ἴδιον, ὁ Υἱὸς διὰ τὴν ταυτέτητα τῆς

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτον τὸ, « Καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ Ἰωάννης λέγων, ὅτι, Τεθέσμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, » φησὶν : « Ἀνισκίρτησιν δὲ Ἰσως ὁ φιλεγκλήμων αἰρετικὸς, καὶ πλατὺ γελᾶσα· ἐρεῖ· Τί πάλιν ἡμῖν, ὦ οὔτοι, καὶ πρὸς τοῦτό φατε ; ἢ ποῖον ἐξυφανεῖτε λόγον, κατασοφίζόμενοι τὸ γεγραμμένον ; Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα καταβαίνειν φησὶν ἐπὶ τὸν Υἱόν. Ἰδοὺ καταχρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ὅπερ δὲ οὐκ ἔχει λαμβάνει δηλαδὴ, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ μελωδοῦ καὶ λέγοντος ὡς πρὸς αὐτόν, « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς Θεός σου ἑλαϊον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἐν ὁμοουσιότητι τοῦ τελείου Πατρὸς ὁ μὴ τοιοῦτος Υἱὸς καὶ διὰ τοῦτο χρισόμενος ; Πρὸς δὲ τοῦτο φάναι δεῖ ὑπολαμβάνω τοῖς τὰ σεμνὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέπουσι δόγματα, καὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ὀρθότητα διαστρέφουσιν· Ἐκνήψατε οἱ μεθύοντες ἐξ οἴνου αὐτῶν, ἵνα δύνησθε τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας περιαθρήσαντες κάλλος, σὺν ἡμῖν ἀναβοῆσαι πρὸς τὸν Υἱόν, « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ. » Εἰ γὰρ ὅλων πιστεύεις Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν αὐτόν, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι τὸ τέλειον »

²⁰ Joan. xx, 21. ²¹ Marc. i, 10. ²² Psal. lxxiv, 8.

²³ Matth. xiv, 53.

ὥρα γὰρ ὑμᾶς καὶ εἰς αὐτὸν ἤδη δυσσεβεῖν τὸν Πατέρα. Πόθεν γὰρ αὐτὸς, ὡς φησὶ, ἐξ ἀνάγκης ἔξει τὴν τελειότητα; Πῶς δὲ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ γεννήματος ὑφείκει τὴν ὡς καθ' ὑμᾶς ἀτελεῖ κατοικισθήσεται παραδεξαμένην ἄπαξ ἐν Υἱῷ τῆς θείας οὐσίας τὸ μὴ δύνασθαι μὴ ἔχειν τὸ τέλειον κατὰ γε τὸν παρ' ὑμῖν ἀμαθῆ καὶ ἀπαιδευτον λόγον; Οὐ γὰρ δὴ-που τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ ἀκήρατον φύσιν εἰς διαφόρους καταμεριζοῦμεν λόγους, ὡς εἶναι μὲν ἐν τῷδε τυχὸν ἀτελεῖ, τελείαν δ' αὖ πάλιν ἐν ἐκείνῳ. Ἐπεὶ καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ὄρος εἰς κατὰ πάντων ἐστὶ καὶ ἴσος ἐν πᾶσιν ἡμῖν. Ἐλάττων δὲ τις ἀνθρώπος καθὼ πέφυκεν ἀνθρώπος; ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἐτέρου καταληφθήσεται. Ἀγγέλου δὲ, οἶμαι, διοίσει κατ' οὐδὲν ἕτερος ἀγγελος, κατὰ γε τὸ εἶναι τοῦθ' ὅμοιοις, ἀγγελοὶ δηλαδὴ, διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοειδίας, εἰς μίαν ἄπαντες ἀναδεδουμένους φύσιν. Πῶς ἂν οὖν ἡ θεία καὶ ἀπάντων ὑπερανίσχυουσα φύσις ἐν ἐλάττωσι τῶν γεννητῶν ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὴν ἀγαθοῖς ὀφθήσεται, ὑπομενεῖ δὲ πάθος, ὃ παθεῖν οὐκ εἶδεν ἡ κτίσις; Πῶς δὲ ὄλωσ' ἔσται καὶ ἀπλη καὶ ἀσύμμετρος, εἴπερ ἐν αὐτῇ φανέται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελεῖς; Συγκρίσεται γὰρ δι' ἀμφοῖν, εἴπερ οὐχ ὅμοιον τῷ τελείῳ τὸ ἀτελεῖς. Εἰ μὲν γὰρ ὅμοιον ἐστὶ, καὶ τὸ διαλλάττων οὐδὲν ἐν αὐτοῖς, πᾶν ὅπερ ἂν εἴη τέλειον, ἀδιαφόρως ἔσται καὶ ἀτελεῖς, καὶ εἴ τι πάλιν ἀτελεῖς, τοῦτο καὶ τέλειον, καὶ οὐδὲν ἐν Υἱῷ κατηγορημα, κἂν ταῖς ἡμετέραις διανοαῖς τὸ τέλειον ἔχων οὐ φαίνεται. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ὑπερβαλεῖται τὸν Υἱὸν ἐπὶ τελειότητι μαρτυρούμενος· καὶ λέλυται πάλιν ἡμῖν τὸ ζητούμενον. Εἰ δὲ παλὺς ἀποτεριχίζει λόγος τοῦ τελείου τὸ ἀτελεῖς, δέχεται δὲ καὶ ἡ θεία φύσις κατὰ ταυτὸν ἀμφοτέρα, σύνθετος ἄρα καὶ οὐχ ἀπλή. Ἄλλ' ἔρει τις τυχὸν ὡς ἀσυμφυτῆ τέ ἐστι καὶ ἀσυνυπαρκτα κατὰ ταυτὸν ἐν ἐνὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὰ ἐναντία, ὡς ἐν σώματι τυχὸν ὁμοῦ χρωμα λευκὸν καὶ μέλαν. Καλῶς γε, ὦ φίλος, καὶ μάλα γοργῶς τοῖς ἡμετέροις ἐπιγωνίστω λόγοις. Εἰ γὰρ μία τις ἐστὶν ἡ θεία φύσις, καὶ παρ' αὐτὴν οὐχ ἕτερα, πῶς ἂν, εἰπέ μοι, τῶν ἐναντιῶν γένετον δεκτικῆ; πῶς δὲ καθ' ἐν τι τὸ ὑποκειμένον, τὰ ἀλλήλοις ἀνόμοια συμβήσεται; Θεοῦ δὲ ὄντος κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς, Θεός ἐστι κατὰ φύσιν καὶ ὁ Υἱός, καὶ οὐδὲν ἄρα διοίσει κατὰ γε τὸ εἶναι τέλειος ὡς πρὸς τὸν Πατέρα, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ τελειοτάτης οὐσίας ἐκπεφυκώς. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τέλειον εἶναι πάντως τὸν ἐκ τελείου γεννήτορος, εἴπερ ἐστὶν αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ χαρακτηρ τῆς ὑποστάσεως, καθάπερ γέγραπται, ἀλλ' οἶμαι πᾶς τις ἡμῖν συνερεῖ καὶ συνθήσεται. Ἡ λέγω πάλιν εἰς μέσον ἐλθὼν, κατὰ τὴν τῶν τελείου Πατρὸς ἀπαράλλακτος ἔσται χαρακτηρ ὁ Υἱός, οὐκ ἔχων ἐν ἑαυτῷ φύσιν τὸ εἶναι τέλειος, κατὰ τὴν τινῶν δυσβουλίαν; Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶ καὶ χαρακτηρ καὶ εἰκὼν, τέλειος ἄρα καὶ αὐτὸς, ὡς ἐκεῖνα; οὐ καὶ ἐστὶν εἰκὼν. Ἄλλ' εἶδε, φησὶν, ὁ Ἰωάννης ἐξ οὐρανοῦ τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ἐπὶ τὸν Υἱόν, καὶ ἐπακτὸν ἔχει τὸν ἁγιασμόν. Δέχεται γὰρ ὡς οὐκ ἔχων δηλαδὴ. Ὡρα δὴ οὖν ἀναφανδὸν ποιεῖμα μὲν

A vos in ipsum Patrem impie obloquimini. Unde namque Pater perfectionem habebit necessario? Aut quomodo ad imminutionem Filii, qui secundum vos imperfectus est, Pater etiam ipse non depelletur, si semel divina substantia perfectionem in Filio susceperit? Non enim, ut arbitror, audebitis secundum insipientem ac male morigeratum vestrum sermonem in diversas rationes substantie divinam immortalemque naturam ita incidere, ut in altero perfecta, in altero imperfecta esse videatur, præsertim cum videatis humanæ naturæ rationem unam ac eandem in omnibus esse, nec minus aliquid aut majus hominem homine, in quantum homo est, possidere. Nec angelus ab angelo, ea ratione, qua uterque angelus est, quæ videlicet ad unam speciem atque naturam omnes concluduntur differre unquam poterit. Quomodo igitur natura deitatis, quæ super hæc omnia incomparabiliter est, minora possidebit, quam creatura? Quomodo inæqualitatem eam suscipiet natura incorruptibilis, cujus corruptibilia susceptiva non sunt? Quomodo simplex atque incomposita erit, si perfectum atque imperfectum in ea inest? Dissimilia enim hæc sunt, ex quibus eam constare falso arbitramini. Si enim similia essent, nec inter se differrent perfectum atque imperfectum, omne perfectum esset, et contra. Quare nec Filius imperfectior Patre, nec Pater perfectior Filio, quamvis ita verbis a vobis dicatur. Si vero permultum interest inter perfectum et imperfectum, et utriusque deitatis natura susceptiva est, non simplex, sed composita erit. Sed dicet fortassis quispiam, non simul in eodem esse posse subjecto, quæ contraria sunt; sed seorsim ac per successionem, ut in corpore color, modo albus, modo niger. Probe tu quidem, o amice, ac cito conversus pro nobis pugnasti. Nam si una deitatis natura est, nec altera præter eam excogitari potest, quomodo contrariorum est susceptiva? vel quomodo uni eidemque subjecto, quæ inter se contraria sunt, simul accident? Pater enim natura Deus est, et Filius simul natura Deus. Nulla ergo differentia perfecti et imperfecti inter Patrem et Filium est, qui ex perfectissima substantia Patris emanavit. Annon est necesse perfectum esse genimen perfectissimi genitoris? quod et incommutabilis imago, et character suæ hypostaseos est? ita prorsus omnes assensuros arbitror, aut in medium veniens dicat, Quomodo perfecti Patris character, atque imago est hypostaseos, non habens sua natura, quod perfectus sit, ut quidam temere dicunt? Quoniam vero character, atque imago est, non aliter certe atque ille perfectus est, cujus imago est. Sed Joannes, ait, vidit de cælo ad Filium Spiritum descendere, quare et deforis habet sanctificationem Filius, in quem quasi non habentem sanctificator Spiritus descendit. Advertis quam manifeste Filium Dei creaturam esse prædicat, vix magni aliquid ei attribuens, cum similiter atque cæteræ creaturæ

perfecti, atque sanctificari honorum largitione for-
rinseca ipsam arbitraris? Et quomodo non falsus
erit evangelista dicens, a plenitudine ipsius nos
omnes accepisse? Quomodo enim suapte natura
plenus erit, si ab alio accipit? Aut quomodo vere
Deus Pater erit, si Unigenitus creatura est, et non
Filius? Verbo namque solummodo, non re ipsa
Pater, et similiter unigenitus vocabulo tantummodo
Filius, non vere Filius erit. »

Ἔσται Πατήρ, ἀληθεία δὲ οὐδαμῶς ὁ Υἱός, νόθον ἔχων ἐφ' ἐαυτῷ τὸ ἀξίωμα, καὶ μέχρι γυμνῶν ρη-
μάτων τὴν προσήγοριαν.

Sanctus Cyrillus in expositione Evangelii secun-
dum Joannem, in dictum, « Cum autem venerit
Paracletus²⁵, » inquit « Ecce enim, ecce Spiritum
veritatis, sui ipsius nempe nuncupans, ex Patre
illum procedere ait. Nam sicut Filii Spiritus est naturaliter in ipso manens, et per ipsum progred-
iens, sic certe Patris quoque Spiritus est. Quibus
autem Spiritus communis est, ii profecto substan-
tialiter disseparari non possunt. Nemo enim im-
piorum nos ad ea, quæ intelligere nefas est, verbis
suis impellere conetur. Nemo, inquam, spiritum
Patris per Filium ut per ministrum mitti ad creatur-
as credat. Nam etiam id nonnulli dicere verit non
sunt. Sed potius inde credendum est, quoniam
Spiritus sic proprius Filii est, sicut sane ipsius
quoque Dei Patris, ideoque ad sanctificandos suos
sanctos discipulos ab eo mitti. Si vero non eru-
bescunt aliquo modo et audacter audent intelligere
et enuntiare, ministrum nobis et servum mittendi
Spiritus Filium a Patre, non erit incongruum ad
eos dicere: Fatui et cæci non sentitis ad quamnam
præcipitavit ruitis, Unigeniti gloriam invidentes, et
trivolas rationes per imperitiam excogitantes? Si
enim in ministri loco collocatus Spiritum a Patre
Filius largitur, quomodo non erit necesse alienum
prius a substantia Filii Spiritum confiteri, et
torte etiam ipso et multis parasangis præstantio-
rem, si vestræ imperitiæ locum demus? Nam si ex
Patre, id est ex substantia Patris Filius secundum
vos non procedit, quomodo Spiritus supra Filium
in loco excelsiori non collocabitur? Quid præterea
respondebimus, cum Filius clare dicat, « Ille me
glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit
vobis²⁶? » Ad hæc, illud quoque necessario conse-
quetur, si enim ministerium servile explere Filium
existimatis alienum vobis, qui nempe Dei et Patris
natura sua divinum Spiritum suppeditavit, non
erit utique natura Filius sanctus, sed participatione
quemadmodum vos. Namqueasserunt impi ignavi
ac desides, alienum esse a substantia Patris, ex qua
progreditur Spiritus, qui ab ipso suppeditatur.
Possibile igitur erit, si proprius Filii Spiritus
non est, sed forinsecus etiam ipse sicut creatura
sanctificator, hanc eum aliquando quæ in eo est
sanctificationem amittere. Quod enim exterius uti
additum acquiritur, quomodo abire non poterit

λέγειν αὐτὸν, ἀλίγη μόλις ὑπεροχ τιμώμενον, ἐν τῇ
δὲ τάξει τοῖς ἄλλοις τελειούμενόν τε καὶ ἀγιαζόμενον
καὶ ἐπίκρητον ἔχοντα τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν; Εἴτα
πῶς οὐ διαψύσεται λέγων ὁ Εὐαγγελιστὴς ὅτι ἐκ
τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν; Πῶς
γὰρ ἔσται πλήρης ἐν ἰδίᾳ φύσει λαμβάνων αὐτῆς
παρ' ἐτέρου; ἢ πῶς ἂν ὄλως νοῖτο Πατὴρ ὁ Θεός,
εἴπερ ἐστὶ ποίημα, καὶ οὐχὶ μᾶλλον Υἱὸς ὁ μονο-
γενῆς; Ψευδώνυμος γὰρ ἂν οὕτως ἔχει, καὶ αὐτὸς

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ
Ἰωάννην Εὐαγγελικοῦ ρητοῦ, εἰς τὸ, « Ὅταν οὖν
ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » φησὶν· « Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ
Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τοὔτεστιν ἐαυτοῦ, τὸν Πα-
ράκλητον εἰπόν, παρὰ τοῦ Πατρὸς; αὐτὸν ἐκπορεύε-
σθαι φησιν. » Ὡσπερ γὰρ ἐστὶν ἴδιον Πνεῦμα τοῦ
Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ
προῖον, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. Οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα
κοινὸν, τοῦτοις εἴη δῆπου πάντως ἂν καὶ τὰ τῆς
οὐσίας οὐ διωρισμένα. Μὴ γὰρ δὴ τινες ἡμᾶς τῶν
δυσσεβεῖν εἰωθῶτων τοῖς ἐξ ἀμαθείας ἀποκομιζόν-
των λόγοις εἰς ἃ μὴ θέμις ἐννοεῖν, ὡς ὑπουργικὴν
τινα χρεῖαν ἀποπληρῶν ὁ Υἱός, τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς
Πνεῦμα τῇ κτίσει διακονεῖ. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀσυνέτως
τινὲς οὐ κατέδεισαν εἰπεῖν. Πιστεύειν δὲ μᾶλλον
ἀκολουθοῦν ὡς, ἐκείπερ ἴδιον ἐστὶν αὐτοῦ, καθάπερ
ἀμέλει καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀποστελλεῖ τοῖς
ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς πρὸς ἁγιασμόν. Εἰ δὲ ἐν
νομίζουσι τρόπον τινὰ, καὶ δορυμὸν νοεῖν τε καὶ λέ-
γειν, διάκονον ἡμῖν καὶ ὑπουργὸν κἀν τούτῳ δὴ
πάλιν τὸν Υἱὸν εἰσχομιζοῦντες, πῶς οὐκ ἀκίλουθον
εἰπεῖν· Μωροὶ καὶ τυφλοὶ, πῆ δὴ πάλιν ἰόντες ὑμεῖς
οὐκ αἰσθάνεσθε, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς μεταπαί-
ρεσθε δόξης, ἐκ τῆς ἐνούσης ὑμῖν ἀμαθίας ἀθλοῦς
συνείρωντες λογισμοῦς; Εἰ γὰρ ὄλως χορηγεῖ τὸ
Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός ἐν ὑπερέτου τινὸς
τάξει λελογισμένος, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν
ὡς ἄλλότριον μὲν ἐστὶ παντελῶς τῆς οὐσίας αὐτοῦ,
τάχα δὲ ἀμεινον αὐτοῦ, καὶ κατὰ πολὺ κρείττον, ἂν
περ οὕτως ἔχη κατὰ γε τὴν παρ' ὑμῖν ἀμαθίαν;
Εἰ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τοὔτεστιν
ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὁ Υἱός καθ' ἡμᾶς, πῶς οὐκ ἐν
ἀμείνοισι νοεῖτ' ἂν τὸ Πνεῦμα παρὰ τὸν Υἱόν; Εἴτα
τί φαμεν, ὅταν ἀκούσωμεν λέγοντος περὶ αὐτοῦ ὅτι
« Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ
ἀναγγελεῖ ὑμῖν; » Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις κάκεινο
λοιπὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσθήσεται. Εἰ γὰρ ὑπουργίαν
διακονικὴν ἀποπληρῶν οἴεσθε τὸν Υἱὸν τὸ ἄλλότριον
ἡμῖν, τοὔτεστι τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κχορ-
ρηγηχότα ἅγιον ὃν κατὰ φύσιν Πνεῦμα, οὐ κατὰ
φύσιν ἅγιο, ὁ Υἱός, κατὰ μέβεξιν δὲ, ὡσπερ ἡμεῖς.
Λέγεται γὰρ κατὰ τὴν τῶν συσεβῶν ἀμαθίαν
ἄλλότριος εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐξ ἧς καὶ
πρόσει τὸ Πνεῦμα τὸ δι' αὐτοῦ χορηγούμενον. Ἔσται
τοῖνον τῶν ἐνδοχόμενων, εἴπερ οὐκ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα ἐστίν, ἀλλ' εἰσποιητὴν ἔχει καὶ αὐτὸς τὸν

²⁵ Joan. xv, 26. ²⁶ Joan. xvi, 14.

ἀγισμὸν, καθάπερ ἡ κτίσις, καὶ ἀποπεσεῖν δύνασθαι ποτε τῆς ἐνοούσης ἀγιότητος αὐτῷ. Τὸ γὰρ ὡς ἐν τάξει προσθήκης ἐπικτηθὲν, πῶς οὐκ ἂν ἀπογίνετο κατὰ γε τὸν τοῦ ἐγγυρωμένου λόγον; Εἴτα τίς τῶν τοιούτων οὐκ ἀποδραμεῖται δογμάτων; Πρεπωδέστερον δὲ οἶμαι τὸ οὕτως εἶπεῖν· φίλη τοιγαροῦν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀληθείας δόγματα, καὶ αὐτοῖς ἐκαίνοις ἡμεῖς οὐχ ἐψόμεθα, τὴν δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων ἰχνηλατοῦντες· πίστιν, ἴδιον εἶναι φαινόμενον τοῦ Υἱοῦ τὸν Παράκλητον, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐκ ἐπισκρινόμενον ἔξωθεν, οὐδὲ ἐπίκτητον ἐν αὐτῷ, καθάπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἀγιότητος δεκτικοῖς, οἳ, καὶ ἐκ μὴ ὄντων ἡ γένεσις, ἀλλ' ὁμοῦσιον αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρὸς. Οὕτω γὰρ ἂν οὐκ εἰς πολυθεον ἡμῖν μυθολογίαν ἢ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων οὐκ ἔχεται δύναμις, ἀλλ' εἰς ἓνα θεότητος λόγον ἢ ἁγία Τριάς ἀνασφίγγεται. Ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητά παραδεικνύς ἑαυτοῦ τέ φημι καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον εἶναι λέγων, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησιν. ἀπειλῆγει τε σαφῶς καὶ ἀναμφιλόγως θεομάχον ὀλοκλήρωσιν τὸν χριστομάχον. Ὁ γὰρ ὅλως ἐμπαροινεῖν ἐθέλησα; τῷ Υἱῷ πεπλημεληκῶς ἂν εἰκότως καὶ εἰς αὐτὸν νοοῖτο τὸν ἐξ οὐπέρ ἐστιν. Ὅταν τοίνυν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸ ἐμὸν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Μαρτυρήσει δὲ πῶς; Ἐνεργῆσαν γὰρ ἐν ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν τὰ παράδοξα, μάρτυς ἔσται δικαίος τε καὶ ἀληθὴς τῆς ἐμῆς θεοπροποῦς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἐν δυνάμει μεγαλειότητος. Ἐμὸν γὰρ Πνεῦμα τὸ ἐνεργοῦν ἐν ὑμῖν, ὡς περὶ ἐμὸν, οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, « Οὐ γὰρ λαλῆσει ἀφ' ἑαυτοῦ, » φησὶν· « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐκεῖνος, τουτέστιν ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἐδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Βλέπε δὲ ὡς ἐγγρηγορεν ἡ φωνή, ἔρα τοῦ λόγου τὴν νῆψιν. Πρεπειρηκῶς γὰρ ἤξεῖν ἐπ' αὐτοῦ τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτὸν, τουτέστιν ἑαυτοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. Ἵνα γὰρ εἰδοῖεν οἱ μαθηταὶ ὡς οὐκ ἄλλοτριᾶς καὶ ξένης αὐτοῖς δυνάμεως ἐπιφοίτησιν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐτέρως ἐπιδύσει ἐπαγγέλλεται, πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἄλλοτριον τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας τὸ ἅγιον νοεῖται. Πνεῦμα, πρῶτοις δὲ φυσικῶς εἰς αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτὴν ὑπάρχον, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως, εἰ καὶ νοοῖτο τυχὸν ἰδιοσυστάτως. Τὸ τοίνυν, φησὶ, τῆς ἀληθείας Πνεῦμα πρὸς ὅλην ὑμᾶς καθηγήσεται τῆς ἀληθείας τὴν γῶσιν. Ὡς γὰρ εἰδῶς ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν, ἢ καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, οὐκ ἐκ μέρους αὐτὴν ἀποκαλύψει τοῖς σεβομένοις αὐτὴν, ἀνοήσει δὲ μᾶλλον ὀλοκλήρωσιν τὸ περὶ αὐτῆς μυστήριον. Εἰ γὰρ καὶ νῦν, ἐκ μέρους γινώσκομεν ὡς ὁ Παῦλος φησιν, ἀλλ' ὡς ἐν γῶσσει μικρῶν, ὁσὸν τε καὶ ἀσινὲς ἡμῖν τὸ τῆς ἀληθείας ἀνήστραψε κάλλος. Ὡς περὶ οὖν οὐδεὶς οἶδα τὰ τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, κατὰ τὸν

A secundum jam adductam rationem? Sed quis hauc perversitatem dogmatum non effugiet? Sed accommodatus, ut reor, dicendum fuerit, amica nobis veritas est, et quæ ex ea nascuntur dogmata, et eos nos nullo modo sequemur, sed sanctorum Patrum fidem investigantes, proprium esse Filii Spiritum Paracletum, Spiritum sanctum nempe, non extrinsecus introvectum, neque adventitium in ipso, sicut in illis, qui sanctitatem possunt suscipere, et ex nihilo producuntur, sed ei consubstantialiam, quemadmodum est et Patri, confitemur. Hoc enim modo non in multorum fabulas deorum ecclesiasticorum dogmatum robor decideret, sed in unam raticnem deitatis Trinitas constringetur. Eodem ergo tempore et sui ipsius essentia identitatem et Dei Patris ostendens, Spiritum veritatis Paracletum nuncupans, a Patre eum procedere dicit, sicque qui Christum oppugnat, Dei hostem palam et absque ulla hæsitacione esse comprobatur. Qui enim Filio insultat, injurios merito in eum, ex quo Filius est, censendus est. Cum itaque venerit Paracletus, ait, Spiritus veritatis, meus scilicet, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quomodo vero perhibebit? Magna in vobis et per vos miracula faciens, justus verusque divinae meae potestatis, et in virtute magnitudinis testis. Spiritus enim meus est, qui operatur in vobis, sed sicut meus est, sic et Dei et Patris.

C Idem in illu. I, « Non enim loquetur a semetipso. Cum autem venerit ille, Paracletus nempe, Spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem », inquit: Vide vocem vigilens, vide verbi sobrietatem. Cum enim prædixisset Paracletum ad eos venturum, Spiritum veritatis eum nominavit, hoc est suimetipsius. Ipse enim est veritas. Namque ut addiscerent discipuli, non alienam, neque peregrinam a se missurum virtutem, sed seipsum, alio quodam modo eis pollicetur, veritatis Spiritum, id est suum missurum: Non enim alienus a substantia Unigeniti Spiritus sanctus intelligitur, sed ex ea naturaliter progreditur, non aliud ab ipso existens, si naturæ identitas consideretur, licet in persona propria concipiatur. Hic ergo, ait, veritatis Spiritus ad omnem vos veritatis cognitionem deducet: nam uti accuratus veritatis cognitor, cujus Spiritus est, non eam ex parte sed colentibus eum integre revelabit, et potius ejusdem absolute mysterium florescet. Nam etsi ex parte in hac vita cognoscimus, ut ait Paulus, non manca tamen, sed integra, et illæsa veritatis nobis pulchritudo refulsit. Ut igitur « Nemo scit, quæ hominis sunt, ut scriptum est, » sic neque ut existimo, quin imo ut Paulus dicit, nemo scit quæ Dei sunt, nisi Spiritus qui in eo est. Cum au-

²⁶ Joan. xvi, 13. ²⁷ I Cor. ii, 11.

tom venerit, ait, non loquetur a seipso quidquam, pro eo quod est, prudentes vos reddet, et arcana veritatis revelabit, non loquetur prorsus quidquam quod mihi non placeat, neque peregrinis vos disciplinis instruet. Neque enim proprias fortasse leges feret. Cum vero Spiritus, et quasi mens mea sit, loquetur omnino quæ in me sunt. Et hæc Dominus ait, non ut ministri locum habere Spiritus sanctus videatur, ut imperite a nonnullis prædicatur, sed ut ejusdem esse cum Filio, substantiæ confirmaretur. Sed ut potius certiores redderet discipulos, secundum essentialis rationem a se ipso non esse diversum. Hæc prorsus loquetur, et operabitur, et concupiscet. Proptereaque præmisit, quod etiam ventura annuntiabit vobis, ac si diceret, id signum vobis erit, ex mea substantia Spiritum esse, et mentem esse quasi meam, dum ille quemadmodum et ego futura prædicet; prædixi enim etsi non potuistis omnia intelligere. Itaque non posset ille uti et ego futura prædicere, nisi omnino in me esset, et per me progredieretur. »

Idem in dictum, « Sicut me misit vivens Pater, et ego vivo propter Patrem », lib. iv, cap. 18. Quemadmodum enim lumen de lumine esse dicitur, sic et vita ex vita. Et quemadmodum quæ luce indigent, per Filium Deus et Pater illuminat per lumen proprium Filium: et qui sapientiam admittere possunt, per propriam sapientiam sapientes facit, et quæ robore indigent per robur rursus proprium corroborat, sic quæ vita egent, per vitam propriam et quæ per ipsum effunditur, Filii nempe vivificat. «

Idem in illud: « Ille me clarificabit: quia de meo accipiet », inquit: « Glorificat quidem Filium Paracletum, hoc est proprius illius Spiritus, qui omnia potest, qui omnia novit. Clarificat vero quomodo? Quæ enim scit potestque Spiritus illius, quomodo ipse non noverit aut poterit? Etsi, ut ipse ait, Spiritus ab ipso accipit, licet omnia possit ac perficiat, quomodo ipse non possederit illud, quod rebus in omnibus validissimum est? Sed enim illud certo tenendum est, nullo modo Paracletum, hoc est Spiritum, propriæ naturalis innatæque potentis indigum esse: adeo ut, si non accipiat non possit ipse ex se ipso ad rerum divinarum, operationem perfectivam aliquid conferre. Sed quicumque hæc vel mente tenuis cogitare vera esse. impietatis quam maximæ crimen subierit. Cum vero consubstantialis sit Filio, et emanat divina quadam ratione per ipsum, omnem ejus habens virtutem, et perfectissimam operationem, propterea dicit, « De meo accipiet. » Persistere namque per se Spiritum credimus, esseque re vera, quod est et dicitur: et cum insit in substantia Dei, emanat, atque progreditur ex illa, omnia illius in semetipso

αὐτὸν οἶμαι τρόπον, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Ὅταν οὖν ἔλθῃ, φησὶν, οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἀντὶ τοῦ, συνετεῖται μὲν ἡμᾶς, καὶ τὸ περὶ τῆς ἀληθείας ἀποκαλύψει μυστήριον, λαλήσει γὰρ μὴν οὐδὲν παντελῶς τῶν ἀπαδόντων ἔμοι, ἀλλ' οὐδὲ ξένον ὑμῖν εἰσηγήσεται μάθημα. Οὐ γὰρ ἰδίους τυχὸν εἰσώσει νόμους. Ἐπειδὴ δὲ πνεῦμα καὶ οἶοναι νοῦς ἐστὶν ἕμους, λαλήσει δὴ πάντως τὰ ἐν ἔμοι. Καὶ τοῦτο φησὶν ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἵνα νοῶμεν ὑπουργικὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τιμὴν ἀμαθίαν, πληροφορησαί τε μᾶλλον ἐθειήσας τοὺς μαθητὰς ὡς οὐχ ἕτερον ἢ παρ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ κατὰ γὰρ τὸν ἐν ὁμοουσιότητι λόγον. Ταῦτα δὴ πάντως λαλήσει καὶ ἐνεργήσει καὶ βουλήσεται. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο προσέθεικεν ὅτι καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν, μονονοῦχλ λέγων, σημεῖον τοῦτο ἐστὶν ὑμῖν, ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἑμῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οἶον ἕμους ἐστὶ νοῦς, τὸ ἐρεῖν αὐτὸν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐγώ. Προεῖρηκα γὰρ, εἰ καὶ μὴ δεδύνηθε πάντα μαθεῖν. Οὐκ ἂν οὖν ἄρα, καθάπερ ἐγώ, προερεῖ τὰ ἐσόμενα, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν ἔμοι τε ὑπάρχον, καὶ δι' ἑμοῦ προῖόν. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐν τῷ δ' βιβλίῳ ἐν κεφαλῇ τῇ, εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ γὰρ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. » Ὡς γὰρ φῶς ἐκ φωτὸς εἶναι λέγεται, οὕτω καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς· καὶ ὡς περὶ τὰ φωτὸς δεόμενα φωτίζει ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ φωτὸς ἰδίου τοῦ Υἱοῦ, καὶ σοφοὶ τὰ σοφίας δακτυλῶ, ὡς διὰ σοφίας ἰδίας, καὶ δυναμοὶ τὰ δυνάμειος χρῆζοντα ὡς διὰ δυνάμειος πάλιν ἰδίας, οὕτω ζωοποιεῖ τὰ ὅσα τέρ ἐστὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δεόμενα ζωῆς διὰ ζωῆς ἰδίας, καὶ ἐξ αὐτοῦ προχομένης, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, « Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἑμοῦ λήψεται, » φησὶν· « Δοξάζει τοιγαροῦν τὸν Υἱὸν ὁ Παράκλητος, τουτέστι τὸ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα, πάντα ἰσχύον, καὶ πάντα εἶδος. Δοξάζει δὲ πῶς; Ἄ γὰρ οἶδε καὶ δύναται τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ εἰδολή τυχόν; ἢ πῶς οὐκ ἂν δύναται; καὶ εἰ, καθάπερ αὐτὸς φησὶν, ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καίτοι πάντα ἰσχύον καὶ κατορθοῦν, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ ἔχοι τὸ ἐφ' ἅπασιν ἰσχυρόν; Ὑποτοπητέον δὲ οὐδαμῶς ἰσχύος ἐπιθετῆς ἐμφύτου καὶ φυσικῆς καθεστάναι τὸν Παράκλητον, τουτέστι τὸ Πνεῦμα, ὡς εἰ μὴ λαθὼν τύχοι μηδ' ἂν ἐξαρκέσειν αὐτὸν ἐν τῷ δύνασθαι πρὸς τὴν τῶν θείων κατορθωμάτων ἐνεργεῖαν ἀποτελεστικὴν. Δυσσεβείας γὰρ ἂν τῆς ἀπασῶν ἐσχάτης ὑπομείναι γραφὴν, καὶ σφόδρα εἰκότως, ὁ καὶ μόνον οἰηθεὶς ἀληθὲς τι τῶν τοιούτων εἶναι περὶ αὐτοῦ, Ἐπειδὴ δὲ ὁμοούσιόν τε ἐστὶ τῷ Υἱῷ, καὶ πρόεισι θεοπροπῶς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασιν τελεωτάτην ἔχον ἐνεργεῖαν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν ὅτι, « Ἐκ τοῦ ἑμοῦ λήψεται. » Ὑπεστάναι γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, εἶναι τε κατὰ ἀλήθειαν τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ καὶ λέγεται, ἐνυπάρχον γὰρ μὴν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, προ-

²⁵ Joan. 6, 58. ²⁶ Joan. xvi, 14.

κῦπται τε καὶ πρῶσειν ἐξ αὐτῆς πάντα τὰ αὐτῆς ἔχον ἐν ἐζυτῷ φυσικῶς. Οὐ γὰρ κατὰ μέθεξιν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τρόπον σχετιζάν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἕτερον ὄν παρ' αὐτὴν, ἐπειπερ ἔστιν ἴδιον αὐτῆς. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ἢ ἐκ τῶν εὐομοτάτων ἀνθέων εὐωδία λαβοῦσα τρόπον τινὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς τὴν οὐσὴν καὶ φυσικὴν ἐνέργειαν, ἥτοι ποιότητα, διακομίζει τοῖς ἔξω τὴν γνῶσιν, τοῖς ὀσφραντικῶς τοῦ σώματος μορφοῖς ἐμπέπτοσα, καὶ δοκεῖ μὲν πως, ὅσον ἦκεν εἰς ἐπινοίας λόγον, ἕτερα τὶς εἶναι παρὰ τὴν πέμπουσαν αὐτὴν φύσιν, νοουμένη γε μὴν οὐκέτι καθ' ἐζυτὴν ἕτεραν ἔχει φύσιν, ἢ τῶν ἐξ ὧν καὶ ἐν ὧς ἔστιν· οὕτω νοήσεις ἐπὶ τῷ Θεοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τὸν οὗτο παραδείγματος ἀναβαίνων λόγον. Ἐκατηγόρητον οὖν ἄρα πανταλῶς, καὶ λοιδορίας ἀπάσης; ἔξω κείσεται, τὸ λαβεῖν λέγεσθαι τι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Προῖδν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων· ὧν ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » φησί. « Χαρακτεῖρα πάλιν εἰλικρινῆ τε καὶ ἀκριβέστατον τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν ὑμῖν κἀν τούτοις εἰ μάλιστ' ἔδειχεν ὁ Υἱὸς, διδῶσι τε δι' ὧν ἐφη νοεῖν ὅτι καρπὸς ὑπάρχων τῆς οὐσίας αὐτοῦ, πάντα τὰ αὐτῆς κατὰ φύσιν ἐπάγεται, ἵδιὰ τε εἶναι φησι, καὶ μάλιστ' εἰκότως. Διατέμνοντος γὰρ, ἥτοι διιστάστος οὐδενὸς εἰς ἀλλοτριότητα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὅσον ἦκεν εἰς τὸ κατὰ πᾶν ὅτι οὖν ὁμοῖον τε καὶ ἴσον δίχα μόνου τοῦ εἶναι Πατέρα, διαλαμπύσης τε τῆς οὐσίας ἐν ἀμφοῖν οὐχ ἕτεροτρόπως, πῶς οὐκ ἂν εἶεν ἤδη κοινὰ, μᾶλλον δὲ ταυτὰ ἐν ἀμφῶν, ὡς εἶναι μὲν ἐν Υἱῷ τὰ τοῦ Πατρὸς, ἐν δὲ τῷ τεκνόντι τὰ τοῦ γεννήματος; Διὰ γὰρ τοῦτο, καθάπερ ἐγῶμαι, μετὰ δριμύτητος τινὸς τῆς ἐπιτηρήσεως, τοὺς περὶ τούτων ἡμῖν ἐποίησατο λόγους. Ἐφη γὰρ, οὐχ ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἔχω καὶ ἐγὼ· ἵνα μὴ ψιλῆ τις εἰκὼν ἢ κατὰ μόνην νοουμένη τὴν ἰσοτιμίαν, καὶ τοῖς ἔξωθεν ὠραῖσμοις μεμορφωμένη νοηταὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, καθάπερ οὖν καὶ ἡμεῖς αὐτοί, γενόμεθα γὰρ κατ' εἰκόνα Θεοῦ· ἀλλ' ἐμὰ, φησὶν, ἐστὶ, τὴν εἰς ἄχρον ἔνωσιν ἣν ἔχει πρὸς τὸν γεννήσαντα, καὶ τὴν τῆς ὁμοουσιότητος δύναμιν, ἐν ἀπαρallάτοις οὖσαν τοῖς ἰδιώματιν, ἐν ἀμφοῖν διὰ τοῦτο παραδεικνύς. Τοῦτο δ' ἐν ἴσοις καὶ μάλιστ' ἀσπῶς ἐν ἑτέροις λέγοντα πρὸς τὸν Πατέρα· « Πάντα γὰρ τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Οἷς γὰρ ὅπως ἐνεστὶ τὸ διαλλάττον οὐδὲν, καὶ ἢ κατὰ πᾶν ὅτι οὖν οὐσιωδῆς ἰσότης τε καὶ ἐμφέρεια, πῶς οὐκ ἂν εἶεν ταυτὰ τῆ φύσει; Ἐχει τοίνυν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐξ ἑαυτοῦ τε καὶ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἴδιον Πνεῦμα, τούτῳ τε τὸ ἄγιον, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ἐναυλιέσεται τε καὶ ἀποκαλύπτει μυστήρια, οὐκ ἐν τάξει τῆ ὑποργικῆ παραλαμβανόμενου πρὸς τοῦτο, μὴ γὰρ οὐκ ἔστιν τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τε δντος οὐσιωδῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ προῖδντος ἀμερίστως τε καὶ ἀδισταστώως, ὡς ἵδιὰ τε διερχομένου τὰ ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗτο ἔστιν.

A naturaliter habens. Non enim participatione, aut habitudine, nec ut alius ab illa, sed uti proprius illius. Quomodo enim florum odoratissimorum suavis odor, modo quodam essentiali, ac naturali, quæ illis adhæret, operationem, aut qualitate accepta, extraneis offert cognitionem in corporis membra, quæ olfactui deserviant, incidens, et videtur quidem, quantum humanus intellectus capere potest, alius esse ab ea, quæ ipsum emittit natura introspecta: vero mentis, acie nullam aliam in semetipsa naturam continet, quam eorum ex quibus est: pari modo de Deo sanctoque Spiritu ratiocinare, supra exempli rationem mente sublatus. Nihil igitur prorsus detrahitur Spiritus, et accusationem supra omnem est, si concipiatur Spiritus aliquid ab Unigenito accipere: nam cum per illum naturaliter progrediatur, cum omnibus, quæ absolute habet, perfecte ab eo sua habere dicitur. »

Idem in illud: « Omnia quæcumque habet Pater mea sunt: propterea dixi vobis, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis, » inquit: « Characterem rursus exactum atque sincerum hypostaseos paternæ bis se verbis Filius ostendit: intelligere que facit per quæ dixit, eum sit fructus substantiæ Patris, omnia quæ ejus sunt secundum naturam attrahere, ita ut proprie sua merito sint, et appellentur. Cum enim nihil a Patre Filius penitus differat, neque ab ea natura in aliam traducatur, est illi per omnia similis et æqualis, absque eo solo quod Pater sit. Cumque in utroque eadem substantia eodem modo præfulgeat, quomodo non erunt communia, imo vero eadem quæ in utroque sunt: ut quæcumque in Patre sunt, eadem etiam in Filio sint? Et quæcumque in Filio eadem similiter in generante. Ideo, ut ego puto, exquisitissima est usus oratione, de his sermonem habens; namque dixit, Non quæcumque habet Pater ego habeo: ne imago quædam nuda atque abjecta intellectu formata, et exterioribus ornamentis figurata, ad primitivum typum concipiatur, quemadmodum nos ipsi, qui ad imaginem Dei formati sumus, esse videatur. Sed mea sunt, ait, identitatem substantiæ absolutissimam, quam habet erga Patrem, et consubstantialis virtutem, in proprietatibus incommutabilibus ostendens, quod alibi etiam ad Patrem sermonem dirigens ait; « Omnia mea tua sunt, et tua mea. » In quibus enim nulla differentia est, sed substantiæ identitas maxima, et æqualitas quomodo illis eadem omnia natura non erunt? Habet enim Deus et Pater ex sese et in sese Spiritum proprium, Spiritum nempe sanctum, per quem in sanctis inhabitat, et mysteria revelat, non eo tanquam ministro ad id utens, nihil enim tale conceperis, sed ut per eum qui in ipso est, substantiæ, et ex eo inseparabiliter et indivisibiliter emanat, et uti propria interpretatur ea, quæ sunt ejus in quo est: non enim ali-

¹⁰ Joan. xvi, 15. ¹¹ Joan. xvii, 10.

ter creaturis associatur, nisi per Filium in Spiritu. A Verumtamen hic Spiritus Unigeniti etiam proprius est. Consubstantialis enim Patri Filius est. Quoniam ergo, inquit, Dei et Patris proprium est in Spiritu proprio dignis revelari, et per eum quæcunque voluerit, operari, ideo mihi etiam naturaliter proprius est : ob eamque causam dixi, « Ex meo accipiet et annuntiabit vobis. » Nullum vero obturbetur, cum acceptionis nomen intelligit, sed potius in animum revocet illud, et probe concipiet, quæcunque de Deo dicuntur, enuntari quidem a nobis, sed non eodem modo intelligi, sed sublimiori. Pari modo dicimus Spiritum ex Patre et Filio, quæ illorum sunt accipere, non quia non habuerit aliquando cognitionem et potestatem, et tum vix tandem habuerit, cum illam accepit. Semper enim sapiens et omnipotens Spiritus est : imo vero re ipsa sapientia et virtus, non participatione, sed naturaliter, exempli causa, aromatum odor naribus nostris objectus prodit virtutem illorum naturaliter ac semper habens, et cogitatione quidem illum concipimus non ab aliis emergere, quam ab iis ipsis a quibus virtutem desumit, et quæ commonstrat, non alieum atque adventitium, sed ex iis ipsis quibus inest : tale quid imo etiam sublimius de Deo et Spiritu sancto meditare Quasi enim odor substantiæ ejus vivens, et patens, a Deo primaria omnium essentia ad creaturas quæ illius sunt transportat, et participationem per se ipsam communicat. Quod si aromatum odor propriam virtutem eorum vestimentis relinquit, et quodam modo in seipsam transmutat ea, in quibus adhesit, quomodo Spiritus sanctus, qui ex Deo naturaliter est, per seipsum divinæ naturæ participes eos efficere, in quos advenerit ? Fructus ergo et character paternæ hypostaseos cum sit Filius, omnia illius secundum naturam attrahit. Proptereaque dicit, « Quæcunque habet Pater mea sunt ; propterea dixi vobis, de meo accipiet, et annuntiabit vobis ²³. » Spiritus videlicet, qui per eum et in eo est, per quem in sanctis ut ille inhabitat. Non enim aliud præter eum Spiritus ejus est, licet in propria hypostasi subsistere intelligatur et separatim. Spiritus enim Spiritus est, et non Filius. »

ἀγίοις ὡς αὐτὸς ἐνοικεῖ. Οὐ γὰρ ἕτερον παρ' αὐτοῦ καὶ ἰδίως. Πνεῦμα γὰρ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχ Ἰῆς.

Theodorus Raytheus oratione dogmatica, quæ incipit : « Absurdum existimo, recteque illud reprobato. » Longe a principio, dicit : « Ne miremur, dum Dominus vocat exitum a Patre, utriusque progressionem, « Ego enim, inquit, a Patre exivi, et venio ²⁴. » Rursusque « Spiritus, qui a Patre procedit ²⁵. Licet enim hic et exire, et procedere idem notet, Spiritui nihilominus magis proprie adaptavit processionem, quemadmodum sibi metipsi generationem. »

Ὅμοιαι γὰρ οὐχ ἐτέρως τῇ κτίσει Θεός, εἰ μὴ δι' Ἰῆος ἐν Πνεύματι. Ἄλλ' ἴδιον γὰρ Πνεῦμα τοῦτό ἐστι καὶ τοῦ Μονογενοῦς· ὁμοούσιος γὰρ ἐστὶ τῷ Πατρὶ. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, ἐνοπάρχον φαίνεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸ ἐν Πνεύματι τῷ ἰδίῳ τοῖς ἀγίοις ἀποκαλύπτεσθαι ἐνεργεῖν τε καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ὅσα περ ἂν βούληται, κάμολ δὲ τοῦτο πρόσεστι φυσικῶς· διὰ ταύτην εἰρηκα τὴν αἰτίαν ὅτι « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Ταραττέσθω δὲ μηδεὶς, ὅταν ἐν τοῦτοις ἀκοῦη τὸ τῆς λήψεως ὄνομα, διενθυρεῖσθω δὲ μᾶλλον ἐκεῖνο, ὁράσειε γὰρ ἂν ἁρθῶς, ὅτι πάντα τὰ περὶ Θεοῦ λαλεῖται μὲν κατ' ἡμᾶς, νοεῖται γε μὴν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς, λαμβάνειν τε οὕτω τὸ Πνεῦμά φαιμεν, ἔκ τε τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Ἰῆος τὰ αὐτῶν, οὐχ ὡς ποτὲ μὲν οὐκ ἔχον τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς γυνῶσιν τε καὶ δυνάμιν, ἔχον δὲ τότε μόλις, ἕταν νοῆται λαμβάνον. Ἄσι γὰρ σοφὸν καὶ δυνατόν τὸ Πνεῦμά ἐστι, μᾶλλον δὲ αὐτόχροημα σοφία καὶ δύναμις, οὐκ ἔκ μετοχῆς τῆς τιμῆς, ἀλλὰ φυσικῶς, ὡσπερ δ' ἂν φῶμεν τὴν ἐκ τῶν ἀρωμάτων ταῖς ἡμετέραις ὁσπερ προσβάλλουσαν εὐωδίαν ἐτέραν μὲν ὅσον ὡς πρὸς αὐτὰ, εἰ ταῖς ἐπινοίαις δοῖη τις ἂν, προεκχύπτειν γε μὴν οὐχ ἐτέρως οἴοιτο τυχόν, ἢ τῶν ἐξ ὠνέπρ ἐστὶ δεχομένην τὴν δύναμιν εἰς ἐνδειξιν ἐαυτῆς, οὐκ οὕσαν γε μὴν ἐτέραν διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐν αὐτοῖς περιουῆσαι. Τοιοῦτόν τι, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο νοῆσαις ἐπὶ τε Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἷον γὰρ ὁμηγεῖς ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ζῶσά τε καὶ ἐναργῆς, διακομιζουσα τῇ κτίσει τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ἐντιθεῖσα δι' ἐαυτῆς τὴν μέθεξιν. Εἰ γὰρ ἢ τῶν ἀρωμάτων εὐσμία τὴν ἰδίαν ἰσχὺν ἐναπομάττεται τοῖς ἐσθῆμασι, καὶ μετασκευάζει τρόπον τινα πρὸς ἐαυτὴν τὰ ἐν οἷς ἂν γένοιτο, πῶς οὐκ ἂν ἰσχύσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπεῖπερ ἐστὶν ἐκ Θεοῦ φυσικῶς, κοινωνοῦς τῆς θείας ἀποτελέσαι φύσει; δι' ἐαυτοῦ τοῦς ἐν οἷς ἂν γένοιτο; Καρπὸς οὖν ἄρα καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεννησαντος ὑπάρχων ὁ Ἰῆος, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπέγεται. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι· ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » τὸ Πνεῦμα δηλον

ὅτι, τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, δι' οὗ τοῖς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὑπάρχειν νοῆται κατ' ἐαυτὸ

Θεόδωρος ὁ τῆς Παύλου πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ἀποπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενομίκα· Μετὰ πολλὰ πάνυ φησὶν· « Μὴ θαυμάζωμεν δὲ λέγοντος τοῦ Κυρίου ἔξοδον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐκατέρου πρόδον. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκα. » Καὶ πάλιν, « Τὸ Πνεῦμα δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐξελεῖν καὶ τὸ ἐκπορευθῆναι ταυτὸν ἐνταῦθα σημαίνει· τῷ Πνεύματι γοῦν τὴν ἐκπόρευσιν μᾶλλον κατ' ἐξαιρέτον ἤρμοσεν, ὡσπερ ἐαυτῷ τὴν γέννησιν. »

²³ Joan. xvi, 15. ²⁴ ibid. 26. ²⁵ ibid. xv, 26.

Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συν-
 ἄου, ἐν οἷς λέγουσιν οἱ ἐπίσκοποι πρὸς τὸν φιλο-
 σοφον διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου, εἴρηται οὕτω·
 « Λέγει οὖν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ θεία Γραφή,
 Κλίνει ἐπ' αὐτοῦ ὡς ποταμὸς εἰρήνης· ἐκπο-
 ρεύμενος δηλονότι ἐκ τῆς ἀληθοῦς πηγῆς τῆς
 ζωῆς τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος, καθὰ φησὶν αὐτὸς
 ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ἐξῆλθον, καὶ ἤκω. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ'.

Ἐπειδὴ εἰσὶ τινες μὴ καταδεχόμενοι ἐκεῖνο τὴν
 εὐαγγελικὴν δύνασθαι βῆσιν, τῆς Πνεύμα ἀληθείας
 τὸ ἅγιον λέγουσιν Πνεῦμα, ὅπερ δύναται καὶ ἡ
 βίαι· ἡ λέγουσα ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι·
 ἐκ δὲ διενιστάμενοι μηδὲ εἰς ἰσοδύναμον ἔνοιαν
 λέγεσθαι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καταστρώ-
 θεναι αὐτοὺς γραφικὰ χρήσεις εἰς ἀπόδει-
 ξιν τοῦ ἰσοδύναμου τῶν τοιούτων εὐαγγελικῶν ῥή-
 σεων.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου καὶ
 Ἀρείου λόγοις φησὶ· « Τὴν μὲν πρὸς τὸν Πατέρα
 οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύ-
 εται, τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω· Ἐφ' οὗτος δὲ
 Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. »

Ὁ αὐτὸς περὶ τὸ τέλος τοῦ β' τῶν κατ' Εὐνομίου
 λόγων αὐτοῦ φησὶν· « Πῶς δὲ οὐ φανερὸν ἔχει τὸν
 κίνδυνον διαρθεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, τοῦτο μὲν
 ἐν Ἀποστόλου συνημμένῳ· ἡμῖν παραδεικνύοντες, καὶ
 τὸν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, οὐδὲ τοῦ Θεοῦ ἐν οἷς
 γράφει, « Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος
 οὐκ ἔστιν αὐτοῦ » καὶ πάλιν· Ἰμέρις δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα
 ἐκ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ·
 οὗτος δὲ τοῦ Κυρίου, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέ-
 γοντος, ἐπειδὴ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς ἐκπορεύεται. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ιη' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον φησὶν·
 « Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται οὐκ ὡς τὰ πάντα ἐκ
 τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προσελθόν, οὐ γεν-
 νητός, ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ,
 τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐνεσθῆναι, τοῦ δὲ τρι-
 κκου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου. Ἄλλὰ
 καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται ὡς ὑκλειωμένον αὐτῷ
 κατὰ φύσιν. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰω-
 ἰάννη εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Πα-
 ράκλητος, » φησὶν· « Ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν καὶ
 τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητα παραδεικνύς ἑαυτοῦ τέ-
 ρημα καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Πνεῦμα τῆς
 ἀληθείας τὸν Παράκλητον, εἶναι λέγων, παρὰ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησὶν. Ἀπελέγχει· τε-
 τρωῶ καὶ ἀναμφιλόγως θεομάχον ὁλοκλήρως τὸν
 ἱερομάχον. Ὁ γὰρ ὅπως ἐμπαροισεῖν ἐθέλησας
 τῷ Υἱῷ, πεπλημμελῆκώς ἀν' εἰκότως καὶ εἰς αὐτὸν
 αἰτο τὸν, ἐξ οὐτέρου ἔστιν. Ὅταν τοίνυν ἔλθῃ ὁ
 Παράκλητος, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τού-
 ται τὸ ἐμὸν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, »

²³ Rom. viii, 9. ²⁴ I Cor. ii, 12. ²⁵ Joan. xv, 26.

In actis primæ synodi Nicænæ in responsione
 episcoporum ad philosophum per Leontium episco-
 pum hæc habentur : « Dicit itaque de Filio Dei di-
 vina Scriptura, Declinabit super ipsos tanquam flu-
 vium pacis procedens, ex vero nempe fonte vitæ,
 Patris divinitate, uti Dominus in Evangelio dicit,
 Ego ex Patre exivi, et venio. »

EPIGRAPHE VI.

Cum nonnulli sint, qui non admittunt evangeli-
 cum dictum, quo asseritur Spiritus sanctus esse
 spiritus veritatis, quod notat et illud aliud, quo affir-
 matur, ex Patre ipsum procedere : prætereaque
 contendunt non eundem intellectum in se continere,
 ex Patre procedere, et ex Filio accipere Spiritum
 sanctum, præsentibus scripto traditæ auctoritates
 digestæ sunt, ad similitum dictorum æquales vires
 comprobandas.

Magnus Basilius in sermonibus contra Eunomium
 et Arium, « Erga Patrem consortium intelligo, cum
 ex Patre procedat : erga Filium vero, cum audio,
 Si quis Spiritum Christi non habet, hic illius
 non est ²⁶. »

Idem in secundo contra Eunomium Antirrhético
 in fine : « Quo pacto autem dividere Spiritum a
 Deo, non habet manifestum periculum. Partim
 Apostolo conjunctim nobis tradente, et modo
 Christi Spiritum dicente, et modo Dei, ubi scri-
 bit, « Si quis autem Spiritum Christi non habet,
 hic non est ejus. » Et rursus : « Vos autem non
 spiritum mundi accepistis, sed Spiritum qui ex Deo
 est ²⁷ : partim vero Domino, quoniam ipse veritas
 est, Spiritum veritatis dicente a Patre quoque pro-
 cedere. »

Idem in decimo octavo capite ad Amphilochem :
 « Ex Deo esse dicitur, non sic ex Deo veniens,
 quemadmodum ex Deo sunt omnia, sed tanquam ex
 Deo progrediens, non generatus quemadmodum
 Filius, sed tanquam Spiritus oris ejus. Unde sic
 declaratur illius consortium, et ineffabilis essen-
 tiæ modus servatur. Sed et Spiritus Christi dicitur,
 uti naturaliter cum illo affinitatem habens. »

Sanctus Cyrillus interpretatione in Joannis Evan-
 gelium in illud : « Cum itaque Paracletus ²⁸, »
 ait : « Eodem ergo tempore et sui ipsius essentiæ
 identitatem et Dei et Patris ostendens, Spiritum
 veritatis Paracletum nuncupans, a Patre eum pro-
 cedere dicit. Sicque qui Christum oppugnat, Dei
 hostem se palam et absque ulla hæsitacione esse
 comprobatur. Qui enim Filio insultat, injurius me-
 rito in eum, ex quo Filius, censendus est. Cum
 itaque venerit Paracletus, ait, Spiritus veritatis,
 meus scilicet, qui a Patre procedit, ille testimo-
 nium perhibebit de me. Quomodo vero perhibebit?
 Magna in vobis et per vos miracula faciens justus,

verusque divinæ meæ potestatis, et in virtute magnitudinis testis. Spiritus enim meus est, qui operatur in vobis, sed sicut meus est, ita et Dei Patris. »

Idem expositione in Joannem in illud : « Cum itaque Paracletus venerit, » ait : « Ecce enim ecce Spiritum veritatis, hoc est suimetipsius Paracletum insinuans, ex Patre eum procedere tradit. Quemadmodum enim est Spiritus proprius Filii naturaliter in illo existens, et per illum progrediens, ita et Patris. Quibus vero Spiritus communis est, illis erunt quoque, et quæ essentiali, non separata, aut sejuncta. »

Sanctus Epiphanius in Ancyroto dicit : « Spiritus comprehendí non potest, non alienus Patris et Filii. Namque ipse Unigenitus vocat « Spiritum Patris, » et « Qui ex Patre procedit, et, ex meo accipiet, » ne alienus a Patre et Filio existimaretur. » Et post plurima annexa : « Utraque inhabitant in homine justo Christus et Spiritus ipsius. Si vero Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utrisque, ut Christus insinuat, qui ex Patre procedit, hic de meo accipiet. »

Theodorus Raythenus oratione dogmatica, cujus illud principium est : « Absurdum existimo, recteque illud reputo, » quam longissime a principio dicit : « Spiritus sanctus veritatis Spiritus est, qui quidem a Patre procedit, a Filio vero accipit, qui omnia Patris possidet, ad demonstrandum declarandumque unam esse essentiali et illius qui accipit, et illius a quo accipit, necnon illius ex quo naturaliter procedit : neque enim progressus fuisset ex illo qui alterius esset essentiali, aut accepisset ab eo, qui non ejusdem cum eo substantiæ esset. Quodsi ejusdem naturæ sunt cum eo, unde exiere, et ex quo accipit, illa etiam ejusdem sunt naturæ. Quæ enim ejusdem naturæ, in eodem nempe sunt vere, eruntque inter se vero ejusdem naturæ. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ VII.

Cum quidam contendant inter sese differre, progredi, et effundi, et procedere selecta sunt ad irrefragabilem eorum æquivalentiam demonstrandum subsequentes sancti Cyrilli sententiæ, quibus adnexa sunt alia aliorum Patrum testimonia, qui decernunt ex Patre progredi, profundi, emitti Spiritum sanctum in illis pericopis, in quibus illum ex Patre procedere asserendum erat.

Sanctus Cyrillus libro sexto ad Hermiam habet : « Igitur siquidem est spiritus Patris proprius Filii, quomodo ignorabit aliquid in Deo reconditum, proprium habens ipse Spiritum, scientem omnia quæ in Patre; et dicentem audio manifestis sanctis apostolis : Adhuc multa habeo vobis dicere,

Α εκείνος μαρτυρήσει περί ἐμοῦ· Μαρτυρήσει δὲ πῶς; Ἐνεργήσαν γὰρ ἐν ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν τὰ παράδοξα, μάρτυς ἔσται δίκαιός τε καὶ ἀληθὴς τῆς ἐμῆς θεοπροποῦς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἐν δυνάμει μεγαλειότητος. Ἐμὸν γὰρ Πνεῦμα τὸ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν, ὡσπερ δὲ ἐμὸν, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ βῆτον τὸ « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » φησὶν· « Ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι φησιν. Ὡσπερ γὰρ ἐστὶ Πνεῦμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προῖον, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. Οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα κοινὸν, τοῦτοι; εἴη δῆπου πάντως ἐν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα. »

Β Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος, ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ φησιν· « Τὸ Πνεῦμα ἀκατάληπτον, οὐκ ἀλλότριον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μονογενὴς λέγει, « τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, » καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύμενον. » Καὶ « ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. » ἵνα μὴ ἀλλότριον νομισθεῖν Πατρὸς μηδὲ Υἱοῦ. » Καὶ μετὰ πολλὰ πάνυ· « Ἀμφοτέρω κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ· ἢ παρ' ἀμφοτέρων ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς· ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. »

Θεόδωρος ὁ τῆς Ραβθῶ πρεσβύτερος, ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἄπορον εἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, » μετὰ πολλὰ πάνυ φησὶν· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀληθείας Πνεῦμα ἐστὶ· τοῦτο δὲ παρὰ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, λαμβάνει δὲ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχοντος, πρὸς ἀπόδειξιν καὶ φανέρωσιν τοῦ, ὅτι μετὰ οὐσία ἐστὶ τοῦ τε λαμβάνοντος καὶ τοῦ παρ' οὗ λαμβάνει, καὶ τοῦ ἐξ οὗ φυσικῶς ἐκπορεύεται. Οὐδὲ γὰρ ἂν προῖθλον ἐξ ἑτεροουσίου, ἢ ἐλαβέ τι παρὰ τοῦ μὴ ὁμοουσίου. Εἰ δὲ ὁμοουσία ἐστὶν αὐτῷ τὸ, ὅθεν προῖθλε; καὶ τὸ ἐξ οὗ λαμβάνει, κίκαίνα πάντως ἑαυτοῖς ἐστὶν ὁμοουσία· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ὁμοουσία, δηλονότι καὶ ἀλλήλοις ἔστα· καὶ ἐστὶν ἀληθῶς ὁμοουσία. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ζ'.

Ἐπειδὴ εἰσι τινες λέγοντες διαφέρειν ἀλλήλων τὸ πρόεισι καὶ προχίται, καὶ ἐκπορεύεται, ἐξέλεγησαν εἰς ἀναντιρρήτον ἀπόδειξιν τοῦ ἰσοδυναμοῦ αὐτῶν αἱ προκειμένας χρήσεις τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ μετ' αὐτὰ; αἱ ὑποτεταγμένα; αὐταῖς ἑτέρας χρήσεις τῶν ἄλλων Πατέρων, τῶν θεολογούντων ἐν Πατρὸς προῖέναι τε καὶ ἐκπέμπεσθαι, καὶ προχίεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐν ἐκείναις ταῖς περικοπαῖς, ἢ αἷ; ἔμελλον λέγειν ἐκ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν φησὶν· « Εἴπερ οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἀγνοῆσαι τι τῶν ἐν Θεῷ κεκρυμμένων, ἴδιον ἔχων αὐτὸ; τὸ Πνεῦμα τὸ πάντως εἶδος τὰ ἐν τῷ Πατρὶ· καίτοι λέγοντος ἀκρίτως σαφῶς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· Ἔτι πολλὰ ἔχω λέ-

γείν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι · ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ λαλήσει ἄφ' ἑαυτοῦ ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἄρα σοὶ σαφὲς τὸ παροισθὲν ἐστὶ λόγιον, καὶ προσδέδορκας ὅτι Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον; Ἐφη γὰρ μὴν ὡς πρόειπεν ἐκ Πατρὸς, ἴδια πάντα δεικνύς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ζ' τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν · Ὅτι δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸς οὐ δι' ἑαυτοῦ μυσταγωγῆσει λέγων · Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος, φησὶν, μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπιγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχέσθαι γὰρ μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσαστο τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴν ὅτι καὶ μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκεν;

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς μοναστὰς λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλόπονον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἄξιον εἶναι φημι τοῦ παντὸς λόγου, » μετὰ πολλὰ ἑτερά φησιν · Ὁ Πνεῦμα προχέεται μὲν, ἦγον ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ Υἱοῦ. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν ἧ ποιεῖται διαλέξει Ὁρθόδοξου καὶ Μακεδονίου, φησὶ · Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐτε γὰρ τὸ ἄγιον, οὐτε τὸ ἀφθαρτον, οὐτε τὸ ἀθάνατον, οὐτε τὸ ἀγαθόν, οὐτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀλλὰ φύσει ἄγιον, φύσει ἀφθαρτον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἴθουν ἐκπορευόμενον. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ β' τῶν θησαυρῶν φησιν · Οὐχ οὕτως, ὡ βέλτιστοι, τὰ πάντα φαμέν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ φυσικῶς ἐνυπάρχον καὶ οὐσιωδῶς ἐμπειρηγόν, ἴν' οὕτως εἴπωμεν, καὶ ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ προῦν, τὰ δὲ τῆς ἐνεργείας ἔργα καὶ ποιήματα.

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · Οὐ διωρίσται τῆς οὐσίας τῆς θείας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς φυσικῶς ἐκπεμπόμενον, ὡς ἔχει τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν.

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · Ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυρίως τὸ ἐξ οὗ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς. »

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · Πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς προῦν. »

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐν ἡμῖν γενόμενον, συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόειπεν δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προῦν. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ φησὶν · Ἐὶ γὰρ καὶ ἐστὶν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα ἰδικῆ, καθὼς Πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐχ Υἱός · ἀλλ' οὖν ἐστὶν οὐκ ἄλ-

A sed non potestis portare modo : quando autem veniet ille Spiritus veritatis, inducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, et ventura annuntiabit vobis²⁶. Num tibi patet adductum eloquium, et aspexisti, quod Spiritum quidem veritatis nominavit Paracletum? Dixit etiam eum procedere ex Patre, propria sua omnia ostendens, quæ Patris sunt. »

Idem libro vi ad Hermiam, inquit : « Spiritum autem Patris Spiritum quoque Filii esse, ipse te per semetipsum docebit: Cum itaque venerit Paracletus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille, ait, testimonium perhibebit de me. Audis itaque quam ratione uti proprium mittere nobis, qui ex Patre est, Spiritum promittit? Et Spiritum quidem veritatis nominat, effundi vero eum ex ipso Patre determinat, et præterea eum de semetipso testimonium perhibiturum prænu-tiavit. »

Idem oratione ad monachos, quæ incipit : « Vestræ dilectionis discendi cupiditas, et laboris studium dignum esse omni consideratione reputo, » post multa alia adnectit : « Spiritus effunditur quidem, procedit scilicet, uti ex fonte Deo et Patre, suppeditatur vero creaturis per Filium. »

Magnus Athanasius in colloquio Orthodoxi cum Macedoniano, dicit : « Absit ut dicam aliquid esse adscititium in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliquid aliud ex circa Deum examinatis dico esse adscititium sancti Spiritus, sed natura sanctum, natura incorruptibile est uti spiritus Domini ex ipso exsiliens, sive procedens. »

Sanctus Cyrillus in uno ex capitibus libri secundi Thesaurorum, ait : « Non hac ratione, o optimi, omnia dicimus ex Deo, quemadmodum et Spiritum. Spiritus enim naturaliter inest, et essentialiter influxus est, ut ita dicamus, et indivisibiliter ex illo promanat; hæc autem sunt actionis opera et creaturæ. »

Et rursus in alio : « Non separatur a divina essentia, et ex illa naturaliter egrediens universam in se Patris et etiam Filii actionem continet. »

Idem in alio : « Sed manebit in ipso illud ex quo, quod ex Patris essentia est. »

Itemque in alio : « Manifestum est divinæ esse essentiæ essentialiter in ipsa, et ex ipsa progrediens. »

Rursusque in alio : « Cum itaque Spiritus sanctus ad nos accedens conformes nos Deo ostenderit, progreditur vero ex Patre et Filio, manifestum est illum divinæ essentiæ esse, essentialiter in ipsa et ex ipsa promanantem. »

Idem oratione ad Nestorium ait : « Licet enim Spiritus in propria hypostasi sit ea ratione, qua Spiritus est, et non Filius, non ideo tamen alienus

²⁶ Joan. xvi, 12, 13.

tem venerit, ait, non loquetur a seipso quidquam, pro eo quod est, prudentes vos reddet, et arcana veritatis revelabit, non loquetur prorsus quidquam quod mihi non placeat, neque peregrinis vos disciplinis instruet. Neque enim proprias fortasse leges feret. Cum vero Spiritus, et quasi mens mea sit, loquetur omnino quæ in me sunt. Et hæc Dominus ait, non ut ministri locum habere Spiritus sanctus videatur, ut imperite a nonnullis prædicatur, sed ut ejusdem esse cum Filio substantiæ confirmaretur. Sed ut potius certiores redderet discipulos, secundum essentialis rationem a se ipso non esse diversum. Hæc prorsus loquetur, et operabitur, et concupiscet. Proptereaque præmisit, quod etiam ventura annuntiabit vobis, ac si diceret, id signum vobis erit, ex mea substantia Spiritum esse, et mentem esse quasi meam, dum ille quemadmodum et ego futura prædicet; prædixi enim etsi non potuistis omnia intelligere. Itaque non posset ille uti et ego futura prædicere, nisi omnino in me esset, et per me progrediretur. »

Idem in dictum, « Sicut me misit vivens Pater, et ego vivo propter Patrem »²⁰, lib. iv, cap. 18. Quemadmodum enim lumen de lumine esse dicitur, sic et vita ex vita. Et quemadmodum quæ luce indigent, per Filium Deus et Pater illuminat per lumen proprium Filium : et qui sapientiam admittere possunt, per propriam sapientiam sapientes facit, et quæ robore indigent per robur rursus proprium corroborat, sic quæ vita egent, per vitam propriam et quæ per ipsum effunditur, Filii nempe vivificat. »

Idem in illud : « Ille me clarificabit : quia de meo accipiet »²¹, inquit : « Glorificat quidem Filium Paracletus, hoc est proprius illius Spiritus, qui omnia potest, qui omnia novit. Clarificat vero quomodo? Quæ enim scit potestque Spiritus illius, quomodo ipse non noverit aut poterit? Etsi, ut ipse ait, Spiritus ab ipso accipit, licet omnia possit ac perficiat, quomodo ipse non possederit illud, quod rebus in omnibus validissimum est? Sed enim illud certo tenendum est, nullo modo Paracletum, hoc est Spiritum, propriæ naturalis innatæque potentæ indigum esse : adeo ut, si non accipiat non possit ipse ex se ipso ad rerum divinarum, operationem perfectivam aliquid conferre. Sed quicumque hæc vel mente tenus cogitare vera esse. impietatis quam maximæ crimen subierit. Cum vero consubstantialis sit Filio, et emanat divina quadam ratione per ipsum, omnem ejus habens virtutem, et perfectissimam operationem, propterea dicit, « De meo accipiet. » Persistere namque per se Spiritum credimus, esseque re vera, quod est et dicitur : et cum insit in substantia Dei, emanat, atque progreditur ex illa, omnia illius in semetipso

αὐτὸν οἶμαι τρόπον, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Ὅταν οὖν ἔλθῃ, φησὶν, οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἀντὶ τοῦ, συνετιεῖ μὲν ἡμᾶς, καὶ τὸ περὶ τῆς ἀληθείας ἀποκαλύψει μυστήριον, λαλήσει γὰρ μὴν οὐδὲν παντελῶς τῶν ἀπαδόντων ἔμοι, ἀλλ' οὐδὲ ξένον ὑμῖν εἰσηγήσεται μάθημα. Οὐ γὰρ ἰδίου τυχὸν εἰσοῖσαι νόμους. Ἐπειδὴ δὲ πνεῦμα καὶ οἶονεὶ νοῦς ἐστὶν ἐμὸς, λαλήσει δὴ πάντως τὰ ἐν ἔμοι. Καὶ τοῦτο φησὶν ὁ Σωτὴρ, οὐχ ἵνα νοῦμεν ὑπουργικὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τιμὴν ἀμαθῶν, πληροφωρηθῆσαι δὲ μᾶλλον ἐθειλάσας τοὺς μαθητὰς ὡς οὐχ ἕτερον ἢ παρ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ κατὰ γὰρ τὸν ἐν ὁμοουσιότητι λόγον. Ταῦτα δὴ πάντως λαλήσει καὶ ἐνεργήσει καὶ βουλήσεται. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο προσέθεικεν ὅτι καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν, μονονοῦχι λέγων, σημεῖον τοῦτο ἐστὶ ὑμῖν, ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οἷον ἐμὸς ἐστὶ νοῦς, τὸ εἶναι αὐτὸν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐγώ. Προεῖρηκα γὰρ, εἰ καὶ μὴ δεδύνησθε πάντα μαθεῖν. Οὐκ ἂν οὖν ἔρη, καθάπερ ἐγώ, προερεῖ τὰ ἐσόμενα, μὴ οὐκὶ πάντως ἐν ἔμοι τε ὑπάρχον, καὶ δι' ἐμοῦ προϊόν. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐν τῷ δ' βιβλίῳ ἐν κεφαλαιῷ ιη', εἰς τὸ βῆτόν τὸ, « Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ γὰρ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. » Ὡς γὰρ φῶς ἐκ φωτὸς εἶναι λέγεται, οὕτως καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς : καὶ ὡς περὶ τὰ φωτὸς δεόμενα φωτίζει ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ φωτὸς ἰδίου τοῦ Υἱοῦ, καὶ σοφοὶ τὰ σοφίας δεκτικῶς, ὡς διὰ σοφίας ἰδίας, καὶ δυναμοὶ τὰ δυνάμεις χρῆζοντα ὡς διὰ δυνάμεις πάλιν ἰδίας, οὕτως ζωοποιεῖ τὰ ὅσα τέρα ἐστὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δεόμενα ζωῆς διὰ ζωῆς ἰδίας, καὶ ἐξ αὐτοῦ προχομιμένης, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, « Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » φησὶν : « Δοξάζει τοιγαροῦν τὸν Υἱὸν ὁ Παράκλητος, τουτέστι τὸ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα, πάντα ἰσχύον, καὶ πάντα εἰδὸς. Δοξάζει δὲ πῶς ; Ἄ γὰρ οἶδε καὶ δύναται τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ εἰδοῖ τυχόν ; ἢ πῶς οὐκ ἂν δύναίτο ; καὶ εἰ, καθάπερ αὐτὸς φησὶν, ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καίτοι πάντα ἰσχύον καὶ κατορθοῦν, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ ἔχοι τὸ ἐφ' ἅσπασιν ἰσχυρόν ; Ὑποπονητέον δὲ οὐδαμῶς ἰσχύος ἐπιθεῖ τῆς ἐμφύτου καὶ φυσικῆς καθεστάναι τὸν Παράκλητον, τουτέστι τὸ Πνεῦμα, ὡς εἰ μὴ λαθὼν τύχοι μηδ' ἂν ἐξαρκέσειν αὐτὸν ἑαυτῷ δύνασθαι πρὸς τὴν τῶν θείων κατορθωμάτων ἐνεργεῖαν ἀποτελεσματικὴν. Δυσσεβείας γὰρ ἂν τῆς ἀπιστῶν ἐσχάτης ὑπομείναι γραφήν, καὶ σφόδρα εἰκότως, ὁ καὶ μόνον οἰθηθεὶς ἀληθὲς τι τῶν τοιούτων εἶναι περὶ αὐτοῦ, Ἐπειδὴ δὲ ὁμοούσιόν τε ἐστὶ τῷ Υἱῷ, καὶ πρόεισι θεοπροπῶς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅσπασιν τελεωτάτην ἔχον ἐνεργεῖαν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν ὅτι, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. » Ὑπεστάναι γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, εἶναι τε κατὰ ἀλήθειαν τοῦ ὅπερ ἐστὶ καὶ λέγεται, ἐνυπάρχον γὰρ μὴν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, πρὸ-

²⁰ Joan. 6, 58. ²¹ Joan. xvi, 14.

κύπτει τε καὶ πρόβεισιν ἐξ αὐτῆς πάντα τὰ αὐτῆς ἄ naturaliter habens. Non enim participatione, aut
 ἔχον ἐν ἐαυτῷ φυσικῶς. Οὐ γὰρ κατὰ μέθεξιν, ἀλλ' habitualine, nec ut alius ab illa, sed uti proprius
 οὐδὲ κατὰ τρόπον σχετικῶν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἕτερον ἢ illius. Quemadmodum enim florum odoratissimo-
 παρ' αὐτὴν, ἐπειπερ ἔστιν ἴδιον αὐτῆς. Ὅνπερ γὰρ rum suavis odor, modo quodam essentiali, ac natu-
 τρόπον ἢ ἐκ τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθέων εὐωδία rali, quæ illis adhæret, operationem, aut qualitate
 λαβοῦσα τρόπον τινὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς τὴν οὐ accepta, extraneis offert cognitionem in corporis
 ἀνόδη καὶ φυσικὴν ἐνέργειαν, ἧτοι ποιότητα, διακο- membra, quæ olfactui deserviant, incidens, et vide-
 μίζει τοῖς ἔξω τὴν γνῶσιν, τοῖς ἀσφραντικῶς τοῦ tatur quidem, quantum humanus intellectus capere
 σώματος μορίοις ἐμπέπτουσα, καὶ δοκεῖ μὲν πως, potest, alius esse ab ea, quæ ipsum emittit natura
 δρον ἦκεν εἰς ἐπινοίας λόγον, ἕτερα τις εἶναι παρὰ introspecta : vero mentis, acie nullam aliam in
 τὴν πέμπουσαν αὐτὴν φύσιν, νοουμένη γε μὴν οὐ- semetipsa naturam continet, quam eorum ex quib-
 κέτι καθ' ἐκτυτὴν ἕτεραν ἔχει φύσιν, ἢ τῶν ἐξ ὧν us est : pari modo de Deo sanctoque Spiritu rati-
 καὶ ἐν οἷς ἔστιν οὕτω νοήσεις ἐπὶ τῷ Θεοῦ καὶ ἄγιου cinare, supra exempli rationem mente sublatus.
 Πνεύματος, τὸν τοῦ παραδείγματος ἀναδαίνων λόγον. Nihil igitur prorsus detrahitur Spiritus, et accu-
 Ἄκατηγόρητον οὖν ἔρα παντελῶς, καὶ λοιδορίας sationem supra omnem est, si concipiatur Spiritus
 ἀπίση; ἔξω κείσεται, τὸ λαβεῖν λέγεσθαι τι παρὰ aliquid ab Unigenito accipere : nam cum per illum
 τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Προῖδν γὰρ δι' naturaliter progrediatur, cum omnibus, quæ abso-
 αὐτοῦ φυσικῶς ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων ὧν lute habet, perfecte ab eo sua habere dicitur. »

ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. »
 Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ
 ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ
 λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » φησί. « Χαρακτῆρα
 πάλιν εἰλικρινῆ τε καὶ ἀκριδέστατον τῆς ὑποστά-
 σεως τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν ὑμῖν κἀν τούτοις εὐ μάλα
 δέδειχεν ὁ Υἱὸς, διδῶσι τε δι' ὧν ἐφη νοεῖν ὅτι καρ-
 πὸς ὑπάρχον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, πάντα τὰ αὐτῆς
 κατὰ φύσιν ἐπάγεται, ἰδιὰ τε εἶναι φησι, καὶ μάλα
 εἰκότως. Διατέμνοντος γὰρ, ἧτοι διαισθάντος οὐδενὸς
 εἰ; ἀλλοτριότητα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν δρον ἦκεν εἰς
 τὸ κατὰ πᾶν ὅτιοῦν ὁμοῖον τε καὶ ἴσον εἶχα μόνου
 τοῦ εἶναι Πατέρα, διαλαμπύσης τε τῆς οὐσίας ἐν
 ἀμφοῖν οὐχ ἕτεροτρόπως, πῶς οὐκ ἂν εἴεν ἤδη κοινά,
 μᾶλλον δὲ ταυτὰ ἐν ἀμφοῖν, ὡς εἶναι μὲν ἐν Υἱῷ τὰ
 τοῦ Πατρὸς, ἐν δὲ τῷ τεκόντι τὰ τοῦ γεννήματος;
 Αἰτ' γὰρ τοῦτο, καθάπερ ἐγῶμαι, μετὰ δριμείας τινὸς
 τῆς ἐπιτηρήσεως, τοὺς περὶ τούτων ἡμῖν ἐποίησατο
 λόγους. Ἐφη γὰρ, οὐχ ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ,
 ἔχω κἀγώ· ἵνα μὴ ψιλή τις εἰκὼν ἢ κατὰ μόνην
 νοουμένη τὴν ἰσοσυτίαν, καὶ τοῖς ἔξωθεν ὠραῖσμοις
 μεμορφωμένη νοήται πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, καθάπερ
 οὖν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ, φρονάμεν γὰρ κατ' εἰκόνα
 Θεοῦ· ἀλλ' ἐμὰ, φησὶν, ἐστὶ, τὴν εἰς ἄχρον ἔνωσιν
 ἣν ἔχει πρὸς τὸν γεννήσαντα, καὶ τὴν τῆς ὁμοουσιό-
 τητος δύναμιν, ἐν ἀπαρallάτοις οὔσαν τοῖς ἰδιώ-
 μασιν, ἐν ἀμφοῖν διὰ τούτου παραδεικνύς. Τοῦτο δ'
 ἐν ἴδοις καὶ μάλα σαφῶς ἐν ἑτέροις λέγοντα πρὸς
 τὸν Πατέρα· « Πάντα γὰρ τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ καὶ τὰ σὰ
 ἐμὰ. Οἷς γὰρ ὅπως φνεσσι τὸ διαλλάττον οὐδὲν, καὶ ἢ
 κατὰ πᾶν ὅτιοῦν οὐσιωδῆς ἰσότης τε καὶ ἐμφέρεια,
 πῶς οὐκ ἂν εἴεν ταυτὰ τῆ φύσει; Ἐχει τοίνυν ὁ
 Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐξ ἑαυτοῦ τε καὶ ἐν ἐαυτῷ τὸ ἴδιον
 Πνεῦμα, τουτέστι τὸ ἄγιον, δι' οὗ τοῖς ἄγιοις ἐναυ-
 λίζεται τε καὶ ἀποκαλύπτει μυστήρια, οὐκ ἐν τάξει
 τῆ ὑπουργικῆ παραλαμβανόμενου πρὸς τοῦτο, μὴ γὰρ
 οἰθηῆς τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τε δευτος οὐσιωδῶς,
 καὶ ἐξ αὐτοῦ προῖντος ἀμερίστως τε καὶ ἀδιαστάτως,
 ὡς ἱ:ὰ τε διεργμηθέντος τὰ ἐν ᾧ κα: ἐξ οὐπερ ἔστιν.

Idem in illud : « Omnia quæcumque habet Pater
 mea sunt : propterea dixi vobis, quia de meo ac-
 cipiet et annuntiabit vobis¹⁰, » inquit : « Characte-
 rem rursus exactum atque sincerum hypostaseos
 paternæ his se verbis Filius ostendit : intelligere
 que facit per quæ dixit, eum sit fructus substantiæ
 Patris, omnia quæ ejus sunt secundum naturam
 attrahere, ita ut proprie sua merito sint, et appel-
 lentur. Cum enim nihil a Patre Filius penitus disse-
 rat, neque ab ea natura in aliam traducatur, est
 illi per omnia similis et æqualis, absque eo solo
 quod Pater sit. Cumque in utroque eadem substan-
 tia eodem modo præfulgeat, quomodo non erunt
 communia, imo vero eadem quæ in utroque sunt :
 ut quæcumque in Patre sunt, eadem etiam in Filio
 sint? Et quæcumque in Filio eadem similiter in ge-
 nerante. Ideo, ut ego puto, exquisitissima est usus
 oratione, de his sermonem habens; namque dixit,
 Non quæcumque habet Pater ego habeo : ne imago
 quedam nuda atque abstracta intellectu formata, et
 exterioribus ornamentis figurata, ad primitivum ty-
 pum [concipiatur, quemadmodum nos ipsi, qui ad
 imaginem Dei formati sumus, esse videatur. Sed
 mea sunt, ait, identitatem substantiæ absolutissimam,
 quam habet erga Patrem, et consubstantialis
 virtutem, in proprietatibus incommutabilibus osten-
 dens, quod alibi etiam ad Patrem sermonem dirigens
 ait; « Omnia mea tua sunt, et tua mea¹¹. » In qui-
 bus enim nulla differentia est, sed substantiæ iden-
 titas maxima, et æqualitas quomodo illis eadem
 omnia natura non erunt? Habet enim Deus et Pater
 ex sese et in sese Spiritum proprium, Spiritum
 nempe sanctum, per quem in sanctis inhabitat, et
 mysteria revelat, non eo tanquam ministro ad id
 utens, nihil enim tale conceperis, sed ut per eum
 qui in ipso est, substant' aliter, et ex eo inseparabili-
 ter et indivisibiliter emanat, et uti propria interpre-
 tatur ea, quæ sunt ejus in quo est : non enim ali-

¹⁰ Joan. xvi, 15. ¹¹ Joan. xvii, 10.

ter creaturis associatur, nisi per Filium in Spiritu. A Verumtamen hic Spiritus Unigeniti etiam proprius est. Consubstantialis enim Patri Filius est. Quoniam ergo, inquit, Dei et Patris proprium est in Spiritu proprio dignis revelari, et per eum quæcunque voverit, operari, ideo mihi etiam naturaliter proprius est: ob eamque causam dixi, « Ex meo accipiet et annuntiabit vobis. » Nullum vero obturbetur, cum acceptionis nomen intelligit, sed potius in animum revocet illud, et probe concipiet, quæcunque de Deo dicuntur, enuntari quidem a nobis, sed non eodem modo intelligi, sed sublimiori. Pari modo dicimus Spiritum ex Patre et Filio, quæ illorum sunt accipere, non quia non habuerit aliquando cognitionem et potestatem, et tum vix tandem habuerit, cum illam accepit. Semper enim sapiens et omnipotens Spiritus est: imo vero re ipsa sapientia et virtus, non participatione, sed naturaliter, exempli causa, aromatum odor naribus nostris objectus prodit virtutem illorum naturaliter ac semper habens, et cogitatione quidem illum concipimus non ab aliis emergere, quam ab iis ipsis a quibus virtutem desumit, et quæ commonstrat, non alieum atque adventitium, sed ex iis ipsis quibus inest: tale quid imo etiam sublimius de Deo et Spiritu sancto meditare. Quasi enim odor substantiæ ejus vivens, et patens, a Deo primaria omnium essentia ad creaturas quæ illius sunt transportat, et participationem per se ipsam communicat. Quod si aromatum odor propriam virtutem eorum vestimentis relinquit, et quodam modo in seipsam transmutat ea, in quibus adhæsit, quomodo Spiritus sanctus, qui ex Deo naturaliter est, per seipsum divini naturæ participes eos efficere, in quos advenerit? Fructus ergo et character paternæ hypostaseos cum sit Filius, omnia illius secundum naturam attrahit. Proptereaque dicit, « Quæcunque habet Pater mea sunt; propterea dixi vobis, de meo accipiet, et annuntiabit vobis ²². » Spiritus videlicet, qui per eum et in eo est, per quem in sanctis ut ille inhabitat. Non enim aliud præter eum Spiritus ejus est, licet in propria hypostasi subsistere intelligatur et separatim. Spiritus enim Spiritus est, et non Filius. »

ἀγίοις ὡς αὐτὸς ἐνοικεῖ. Οὐ γὰρ ἕτερον παρ' αὐτοῦ καὶ ἰδίως. Πνεῦμα γὰρ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχ Ἰῆς.

Theodorus Raytheus oratione dogmatica, quæ incipit: « Absurdum existimo, recteque illud reputo. » Longe a principio, dicit: « Ne miremur, dum Dominus vocat exitum a Patre, utriusque progressionem, « Ego enim, inquit, a Patre exivi, et venio ²³. » Rursusque « Spiritus, qui a Patre procedit ²⁴. Licet enim hic et exire, et procedere idem notet, Spiritui nihilominus magis proprie adaptavit processionem, quemadmodum sibimetipsi generationem. »

Ὁμοίει γὰρ οὐχ ἑτέρως τῇ κτίσει Θεός, εἰ μὴ δι' Ἰησοῦ ἐν Πνεύματι. Ἄλλ' ἴδιον γὰρ Πνεῦμα τοῦτό ἐστι καὶ τοῦ Μονογενοῦς· ὁμοούσιος γὰρ ἐστὶ τῷ Πατρὶ. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, ἐνυπάρχον φαίνεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸ ἐν Πνεύματι τῷ ἰδίῳ τοῖς ἀξίοις ἀποκαλύπτεσθαι ἐνεργεῖν τε καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ὅσα περ ἂν βούληται, κἀμοὶ δὲ τοῦτο πρόσσεσι φυσικῶς· διὰ ταύτην εἴρηκα τὴν αἰτίαν ὅτι « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Ταραττέσθω δὲ μηδεὶς, ὅταν ἐν τοῦτοις ἀκοῦη τὸ τῆς λήψεως ὄνομα, διενθυμείσθω δὲ μᾶλλον ἐκεῖνο, δράσειε γὰρ ἂν ὁρθῶς, ὅτι πάντα τὰ περὶ Θεοῦ λαλεῖται μὴ καθ' ἡμᾶς, νοεῖται γὰρ μὴ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς, λαμβάνειν τε οὕτω τὸ Πνεῦμά φαμεν, ἔκ τε τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὰ αὐτῶν, οὐχ ὡς ποτὲ μὲν οὐκ ἔχον τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς γινώσιν τε καὶ δύναμιν, ἔχον δὲ τότε μόλις, ὅταν νοῆται λαμβάνον. Ἄσι γὰρ σοφὸν καὶ δυνατόν τὸ Πνεῦμά ἐστι, μᾶλλον δὲ αὐτόχρομα σοφία καὶ δύναμις, οὐκ ἔκ μετοχῆς τῆς τινός, ἀλλὰ φυσικῶς, ὡσπερ δ' ἂν φῶμεν τὴν ἐκ τῶν ἀρωμάτων ταῖς ἡμετέραις ὀσφρήσσει προσβάλλουσαν εὐωδίαν ἑτέραν μὲν ὅσον ὡς πρὸς αὐτὰ, εἰ ταῖς ἐπινοίαις δοῖη τις ἂν, προεκκλύπειν γὰρ μὴ οὐχ ἑτέρως· οἷοιτο τυχόν, ἢ τῶν ἐξ ὠνέπερ ἐστὶ δευρομένην τὴν δύναμιν εἰς ἐνδειξίν ἑαυτῆς, οὐκ οὐσάν γὰρ μὴν ἑτέραν διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐν αὐτοῖς περικεῖναι. Τοιοῦτόν τι, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο νοήσεις ἐπὶ τε Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἴονεϊ γὰρ ὁσμή τις ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ζῶσά τε καὶ ἐναργής, διακομίζουσα τῇ κτίσει τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας· ἐντιθεῖσα δὲ ἑαυτῆς τὴν μέθεξιν. Εἰ γὰρ ἢ τῶν ἀρωμάτων εὐωδία τὴν ἰδίαν ἰσχύϊν ἐναπομάττεται τοῖς ἐσθῆμασι, καὶ μετασχευάζει τρόπον τινὰ πρὸς ἑαυτὴν τὰ ἐν οἷς ἂν γένοιτο, πῶς οὐκ ἂν ἰσχύσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπειπερ ἐστὶν ἐκ Θεοῦ φυσικῶς, κοινωνοῦς τῆς θελας ἀποτελέσαι φύσει; δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο; Καρπὸς οὖν ἔρα καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεννηθέντος ὑπάρχων ὁ Ἰησὺς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπίγεται. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστὶ· διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι· ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » τὸ Πνεῦμα δὴλον ^D ὅτι, τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, δι' οὗ τοῖς τὸ Πνεῦμα, αὐτοῦ, κἂν ὑπάρχειν νοῆται καθ' ἑαυτὸ

Θεόδωρος ὁ τῆς Παρθοῦ πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ἀποπον οἶμαι, καὶ καλῶς γὰρ τοῦτο νενόμικα. » Μετὰ πολλὰ πάνυ φησὶν· « Μὴ θαυμάζωμεν δὲ λέγοντος τοῦ Κυρίου ἔξοδον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν ἑκατέρου πρόοδον. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω. » Καὶ πάλιν, « Τὸ Πνεῦμα ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐξελθεῖν καὶ τὸ ἐκπορευθῆναι ταυτὴν ἐνταῦθα σημαίνει· τῷ Πνεύματι γοῦν τὴν ἐκπόρευσιν μᾶλλον κατ' ἐξαιρετον ἤρομοσεν, ὡσπερ ἑαυτῷ τὴν γέννησιν. »

²² Joan. xvi, 15. ²³ ibid. 26. ²⁴ ibid. xv, 26.

Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, ἐν οἷς λέγουσιν οἱ ἐπίσκοποι πρὸς τὸν φιλόσοφον διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου, εἴρηται οὕτω· λέγει οὖν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ θεία Γραφή, Κλίνει ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης· ἐκπορεύομενος δηλονότι ἐκ τῆς ἀληθοῦς πηγῆς τῆς ζωῆς τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος, καθὰ φησιν αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκω. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ'.

Ἐπειδὴ εἰσὶ τινες μὴ καταδεχόμενοι ἐκείνῳ τῆν εὐαγγελικὴν δύνασθαι ῥῆσιν, τῆς Πνεύμα ἀληθείας τὸ ἅγιον λέγουσαν Πνεῦμα, ὅπερ δύναται καὶ ἡ ῥῆσις ἢ λέγουσα ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι· εἰ δὲ διενιστάμενοι μηδὲ εἰς ἰσοδύναμον ἔνοιαν λέγεσθαι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατεστρώθησαν αἱ παρῶσαι γραφικαὶ χρῆσεις εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσοδύναμου τῶν τοιούτων εὐαγγελικῶν ῥησεων.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου καὶ Ἀρείου λόγοις φησὶ· « Τὴν μὲν πρὸς τὸν Πατέρα εὐκατότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω· Ἐπίτις δὲ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. »

Ὁ αὐτὸς περὶ τὸ τέλος τοῦ β' τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ φησὶν· « Πῶς δὲ οὐ φανερὸν ἔχει τὸν κίνδυνον διαρρεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, τοῦτο μὲν τῷ Ἀποστόλῳ συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ ἐν οἷς γράφει, « Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ » καὶ πάλιν· Ἐμεῖς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ » τοῦτο δὲ τοῦ Κυρίου, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας λήγοντος, ἐπειδὴ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἡ' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον φησιν· « Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται οὐκ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προσελθόν, οὐ γεννητῶς, ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, τῆς μὲν οικειότητος δηλοῦμένης ἐνταῦθεν, τοῦ δὲ τρέπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου. Ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται ὡς ὕκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » φησὶν· « Ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητα παραδεικνύς ἑαυτοῦ τέρεται καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον, εἶναι λέγων, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησιν. Ἀπελέγχει τε σαφῶς καὶ ἀναμφιλόγως θεομάχον ὁλοκλήρως τὸν χριστομάχον. Ὁ γὰρ ὁὖτος ἐμπαροινεῖν ἔθελε τὸν τῷ Υἱῷ, πεπλημμεληκῶς δ' ἐν εἰκότῳ καὶ εἰς αὐτὸν νοεῖτο τὸν, ἐξ οὐτέρου ἔστιν. Ὅταν τοίνυν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸ ἐμὸν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, »

In actis primæ synodi Nicænx in responsione episcoporum ad philosophum per Leontium episcopum hæc habentur : « Dicit itaque de Filio Dei divina Scriptura, Declinabit super ipsos tanquam fluvius pacis procedens, ex vero nempe fonte vitæ, Patris divinitate, uti Dominus in Evangelio dicit, Ego ex Patre exivi, et venio. »

EPIGRAPHE VI.

Cum nonnulli sint, qui non admittunt evangelicum dictum, quo asseritur Spiritus sanctus esse spiritus veritatis, quod notat et illud aliud, quo affirmatur, ex Patre ipsum procedere : prætereaque contendunt non eundem intellectum in se continere, ex Patre procedere, et ex Filio accipere Spiritum sanctum, præsentibus scripto traditæ auctoritates digestæ sunt, ad similitudinem dictorum æquales vires comprobandas.

Magnus Basilius in sermonibus contra Eunomium et Arium, « Erga Patrem consortium intelligo, cum ex Patre procedat : erga Filium vero, cum audio, Si quis Spiritum Christi non habet, hic illius non est. »

Idem in secundo contra Eunomium Antirrhethico in fine : « Quo pacto autem dividere Spiritum a Deo, non habet manifestum periculum. Partim Apostolo conjunctim nobis tradente, et modo Christi Spiritum dicente, et modo Dei, ubi scribit, « Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Et rursus : « Vos autem non spiritum mundi accepistis, sed Spiritum qui ex Deo est » : partim vero Domino, quoniam ipse veritas est, Spiritum veritatis dicente a Patre quoque procedere. »

Idem in decimo octavo capite ad Amphilochem : « Ex Deo esse dicitur, non sic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo sunt omnia, sed tanquam ex Deo progrediens, non generatus quemadmodum Filius, sed tanquam Spiritus oris ejus. Unde sic declaratur illius consortium, et ineffabilis essentix modus servatur. Sed et Spiritus Christi dicitur, uti naturaliter cum illo affinitatem habens. »

Sanctus Cyrillus interpretatione in Joannis Evangelium in illud : « Cum itaque Paracletus », ait : « Eodem ergo tempore et sui ipsius essentix identitatem et Dei et Patris ostendens, Spiritum veritatis Paraclitum nuncupans, a Patre eum procedere dicit. Sicque qui Christum oppugnat, Dei hostem se palam et absque ulla hæsitacione esse comprobatur. Qui enim Filio insultat, injuriosus merito in eum, ex quo Filius, censendus est. Cum itaque venerit Paracletus, ait, Spiritus veritatis, meus scilicet, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quomodo vero perhibebit? Magna in vobis et per vos miracula faciens justus, »

³⁵ Rom. viii, 9. ³⁶ I Cor. ii, 12. ³⁷ Joan. xv, 26.

verusque divinæ meæ potestatis, et in virtute magnitudinis testis. Spiritus enim meus est, qui operatur in vobis, sed sicut meus est, ita et Dei Patris. »

Idem expositione in Joannem in illud : « Cum itaque Paracletus venerit, » ait : « Ecce enim ecce Spiritum veritatis, hoc est suimetipsius Paracletum insinuans, ex Patre eum procedere tradit. Quemadmodum enim est Spiritus proprius Filii naturaliter in illo existens, et per illum progrediens, ita et Patris. Quibus vero Spiritus communis est, illis erunt quoque, et quæ essentialis, non separata, aut sejuncta. »

Sanctus Epiphanius in Ancyroto dicit : « Spiritus comprehendi non potest, non alienus Patris et Filii. Namque ipse Unigenitus vocat « Spiritum Patris, » et « Qui ex Patre procedit, et, ex meo accipiet, » ne alienus a Patre et Filio existimaretur. » Et post plurima annexa : « Utraque inhabitant in homine justo Christus et Spiritus ipsius. Si vero Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utrisque, ut Christus insinuat, qui ex Patre procedit, hic de meo accipiet. »

Theodorus Raythenus oratione dogmatica, cujus illud principium est : « Absurdum existimo, recteque illud reputo, » quam longissime a principio dicit : « Spiritus sanctus veritatis Spiritus est, qui quidem a Patre procedit, a Filio vero accipit, qui omnia Patris possidet, ad demonstrandum declarandumque unam esse essentialiam et illius qui accipit, et illius a quo accipit, necnon illius ex quo naturaliter procedit : neque enim progressus fuisset ex illo qui alterius esset essentialis, aut accepisset ab eo, qui non ejusdem cum eo substantiæ esset. Quodsi ejusdem naturæ sunt cum eo, unde exiere, et ex quo accipit, illa etiam ejusdem sunt naturæ. Quæ enim ejusdem naturæ, in eodem nempe sunt vere, eruntque inter se vero ejusdem naturæ. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ VII.

Cum quidam contendant inter sese differre, progredi, et effundi, et procedere selecta sunt ad irrefragabilem eorum æquivalentiam demonstrandum subsequentes sancti Cyrilli sententiæ, quibus adnexa sunt alia aliorum Patrum testimonia, qui decernunt ex Patre progredi, profundi, emitti Spiritum sanctum in illis pericopis, in quibus illum ex Patre procedere asserendum erat.

Sanctus Cyrillus libro sexto ad Hermiam habet : « Igitur siquidem est spiritus Patris proprius Filii, quomodo ignorabit aliquid in Deo reconditum, proprium habens ipse Spiritum, scientem omnia quæ in Patre; et dicentem audio manifestis sanctis apostolis : Adhuc multa habeo vobis dicere,

Α ἐκείνος μαρτυρήσει ἐπὶ ἐμοῦ· Μαρτυρήσει δὲ πῶς; Ἐνεργήσαν γὰρ ἐν ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν τὰ παρὰ δόξα, μάρτυς ἔσται δίκαιός τε καὶ ἀληθὴς τῆς ἐμῆς θεοπροποῦς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἐν δυνάμει μεγαλειότητος. Ἐμὲν γὰρ Πνεῦμα τὸ ἐνεργεῖ ἐν ὑμῖν, ὡσπερ δὲ ἐμὲν, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ ρητὸν τὸ « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » φησὶν· « Ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι φησιν. Ὡσπερ γὰρ ἐστὶ Πνεῦμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προῖδν, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. Οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα κοινὸν, τούτοις εἴη δῆπου πάντως ἐν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα. »

Β Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος, ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ φησιν· « Τὸ Πνεῦμα ἀκατάληπτον, οὐκ ἀλλότριον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μονογενὴς λέγει, « τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, » καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύομενον. » Καὶ « ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. » ἵνα μὴ ἀλλότριον νομισθεῖται Πατρὸς μηδὲ Υἱοῦ. » Καὶ μετὰ πολλὰ πάνυ· « Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ ἢ παρ' ἀμφοτέρων ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς· ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. »

Θεόδωρος ὁ τῆς Ραιθίου πρεσβύτερος· ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νεόμικτα, » μετὰ πολλὰ πάνυ φησὶν· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀληθείας Πνεῦμά ἐστι· τοῦτο δὲ παρὰ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, λαμβάνει δὲ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχοντος, πρὸς ἀπόδειξιν καὶ φανέρωσιν τοῦ, ὅτι μὴ οὐσία ἐστὶ τοῦ τε λαμβάνοντος καὶ τοῦ παρ' οὗ λαμβάνει, καὶ τοῦ ἐξ οὗ φυσικῶς ἐκπορεύεται. Οὐδὲ γὰρ ἂν προῖδον ἐξ ἑτεροουσίου, ἢ ἑλαβέ τι παρὰ τοῦ μὴ ὁμοουσίου. Εἰ δὲ ὁμοουσία ἐστὶν αὐτῷ τὸ, ὅθεν προῖδον; καὶ τὸ ἐξ οὗ λαμβάνει, κίχαινα πάντως ἑαυτοῖς ἐστὶν ὁμοουσία· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ὁμοουσία, δηλονότι καὶ ἀλλήλοις ἔστα· καὶ ἐστὶν ἀληθῶς ὁμοουσία. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ζ'.

Ἐπειδὴ εἰσι τινες λέγοντες διαφέρειν ἀλλήλων τὸ πρόδεισι καὶ προχίται, καὶ ἐκπορεύεται, ἐξελίγησαν εἰς ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν τοῦ ἰσοδυνάμου αὐτῶν αἱ προκειμέναι χρήσεις τοῦ ἁγίου Κυριλλου, καὶ μετ' αὐτά; αἱ ὑποσταταγμέναι αὐταῖς ἑσπεραι χρήσεις τῶν ἄλλων Πατέρων, τῶν θεολογούντων ἐκ Πατρὸς προΐεναι τε καὶ ἐκπέμπεσθαι, καὶ προχίθαι τὸ Πνεῦμα ἐν ἐκείναις ταῖς περικοπαῖς, ἐν αἷς ἐμελλον λέγειν ἐκ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν φησὶν· « Εἴπερ οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἀγνοῆται τι τῶν ἐν Θεῷ κεκρυμμένων, ἴδιον ἔχων αὐτὸ; τὸ Πνεῦμα τὸ πάντα εἶδος τὰ ἐν τῷ Πατρὶ· καίτοι λέγοντος ἀκρίβει σαφῶς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· Ἐτι πολλὰ ἔχον ἐν

γείν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι · ὅταν ἂν εἴθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδηγήσει ἡμᾶς εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ λαλήσει ἄφ' ἑαυτοῦ ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, καὶ τὰ ἐργόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἄρα σοὶ σαφὲς τὸ παροισθέν ἐστὶ λόγιον, καὶ προσέδορκας ὅτι Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον; Ἐφη γὰρ μὴν ὡς πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, ἴδια πάντα δεικνύς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ς' τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν · « Ὅτι δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα Πνεῦμα ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸς σε δι' ἑαυτοῦ μυσταγωγῆσει λέγων · Ὅταν εἴθῃ ἢ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος, φησὶν, μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γὰρ μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴν ὅτι καὶ μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνηκεν; »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς μοναστὰς λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλόπονον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἄξιον εἶναι φημι τοῦ παντὸς λόγου, » μετὰ πολλὰ ἕτερα φησιν · « Τὸ Πνεῦμα προχεῖται μὲν, ἦγον ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ Υἱοῦ. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν ἧ ποιεῖται διαλέξει Ὁρθόδοξου καὶ Μακεδονίου, φησὶ · « Μὴ γίνοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὐτε τὸ ἀφθαρτον, οὐτε τὸ ἀθάνατον, οὐτε τὸ ἀγαθόν, οὐτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀφθαρτον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἰτὸν ἐκπορευόμενον. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ β' τῶν θρησαυρῶν φησιν · « Οὐχ οὕτως, ὡ βέλτιστοι, τὰ πάντα φαμέν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ φυσικῶς ἐνυπάρχον καὶ οὐσιωδῶς ἐμπειρηγόν, ἴν' οὕτως ἐκρωμεν, καὶ ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ προῦν, τὰ δὲ τῆς ἀνεργείας ἔργα καὶ ποιήματα. »

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Οὐ διωρίσται τῆς οὐσίας τῆς θείας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς φυσικῶς ἐκπεμπόμενον, ὡς ἔχει τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. »

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυρίως τὸ ἐξ οὗ, δεῖξαι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς. »

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Πρὸδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς προῖόν. »

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ · « Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἡμῖν γινόμενον, συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προῖόν. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ φησὶν · « Εἰ γὰρ καὶ ἐστὶν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα ἰδικῆ, καθὼς Πνεῦμα ἐστὶ, καὶ οὐχ Υἱός · ἀλλ' οὖν ἐστὶν οὐκ ἄλ-

sed non potestis portare modo : quando autem veniet ille Spiritus veritatis, inducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, et ventura annuntiabit vobis²⁶. Num tibi patet adductum eloquium, et aspexisti, quod Spiritum quidem veritatis nominavit Paracletum? Dixit etiam eum procedere ex Patre, propria sua omnia ostendens, quæ Patris sunt. »

Idem libro vi ad Hermiam, inquit : « Spiritum autem Patris Spiritum quoque Filii esse, ipse te per semetipsum docebit : Cum itaque venerit Paracletus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille, ait, testimonium perhibebit de me. Audis itaque quam ratione uti proprium mittere nobis, qui ex Patre est, Spiritum promittit? Et Spiritum quidem veritatis nominat, effundi vero eum ex ipso Patre determinat, et præterea eum de semetipso testimonium perhibiturum prænu-tiavit. »

Idem oratione ad monachos, quæ incipit : « Vestræ dilectionis discendi cupiditas, et laboris studium dignum esse omni consideratione reputo, » post multa alia adnectit : « Spiritus effunditur quidem, procedit scilicet, uti ex fonte Deo et Patre, suppeditatur vero creaturis per Filium. »

Magnus Athanasius in colloquio Orthodoxi cum Macedoniano, dicit : « Absit ut dicam aliquid esse adscititium in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliquid aliud ex circa Deum examinatis dico esse adscititium sancti Spiritus, sed natura sanctum, natura incorruptibile est uti spiritus Domini ex ipso exsiliens, sive procedens. »

Sanctus Cyrillus in uno ex capitibus libri secundi Thesaurorum, ait : « Non hac ratione, o optimi, omnia dicimus ex Deo, quemadmodum et Spiritum. Spiritus enim naturaliter inest, et essentialiter infixus est, ut ita dicamus, et indivisibiliter ex illo promanet; hæc autem sunt actionis opera et creaturæ. »

Et rursus in alio : « Non separatur a divina essentia, et ex illa naturaliter egrediens universam in se Patris et etiam Filii actionem continet. »

Idem in alio : « Sed manebit in ipso illud ex quo, quod ex Patris essentia est. »

Itemque in alio : « Manifestum est divinæ esse essentiæ essentialiter in ipsa, et ex ipsa progrediens. »

Rursusque in alio : « Cum itaque Spiritus sanctus ad nos accedens conformes nos Deo ostenderit, progreditur vero ex Patre et Filio, manifestum est illum divinæ essentiæ esse, essentialiter in ipsa et ex ipsa promanentem. »

Idem oratione ad Nestorium ait : « Licet enim Spiritus in propria hypostasi sit ea ratione, qua Spiritus est, et non Filius, non ideo tamen alienus

²⁶ Juan. xvi, 12, 13.

est ab eo. Effunditur enim ab ipso, uti profecto et A ex Deo et Patre. »

Magnus Basilius in uno capite libri quarti contra Eunomium : « Neque enim minus aliquid consequemur, cum cognoscimus Spiritum ex Deo esse, Spiritum oris illius illum audientes. Et hoc nomen satis abunde ostendit existentiam ipsius ex Deo. Neque Filius, neque generatio proprium deitatis est, sed ex humana similitudine desumptum est : simili ratione et Spiritus appellatio. »

Idem in eodem libro : « Qui Spiritum a divinitate separat, rerum factarum perfectionem sustulit. Emissione enim et suppeditatione Spiritus, quæ fiunt efficiuntur, non tempore progreditur quod ex Deo progreditur, licet tempore facta educat. »

Magnus Maximus in colloquio Orthodoxi cum Anomæo sive Arianista, uti ex Anomæo contradicente per interrogationem infert : Anom. « Non est igitur discrimen inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ? » Orthod. « In natura, non : in voluntate, non : cum generat, et generatur, et emittit, et procedit, est. » Anom. « Quid vero est generare, et generari, et emittere, et procedere ? » Orthod. « Quod Pater generat, generavit scilicet. Filius gignitur : generatus est scilicet. Et quod ipse Pater emittit Spiritum, hoc est emisit, et Spiritus procedit, hoc nempe processit. »

Magnus Basilius in decimo octavo capite ad Amphilochem cum prolixiore sermone Spiritus erga Patrem et Filium communionem demonstrasset, hæc addit : « Sed nec hinc solum probatur naturæ communio, verum illinc quoque quod ex Deo esse dicitur, non sic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo sunt omnia, neque per generationem quemadmodum Filius, sed tanquam Spiritus oris ejus. Unde sic declaratur illius consortium, ut ineffabilis essentialiæ modus servetur. »

Gregorius Theologus oratione ad Heronem : « Determinato vero, et nostram pietatem edocens, unum quidem Deum ingenitum agnoscere Patrem : unum genitum Filium : unum vero Spiritum sanctum promanantem ex Patre, aut progredientem. »

Theodorus Raythenus presbyter oratione dogmatica, quæ incipit : « Absurdum existimo, recteque illud reputo ; » longe a principio, ait : « Ne miremur, dum Dominus vocat exitum a Patre utriusque progressionem. « Ego enim inquit a Patre exivi et venio » ; » rursumque, « Spiritus qui a Patre procedit. » Licet enim hic et exire et procedere idem notat, Spiritui nihilominus magis proprie adaptavit, quemadmodum sibi metipsi generationem. »

» Joan. xvi, 26.

λότριον αὐτοῦ. Προχάται δὲ παρ αὐτοῦ, καθίεραι ἀμύλαι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου ὁ λόγος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων φησὶν : « Οὐδὲ γὰρ ἐλαττόν τι ἔξιν μέλλομεν εἰς τὸ γινώσκαι τὸ Πνεῦμα ὁπίρχειν ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό· ἀλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὑπαρξὴν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. Οὐδ' οὐδ' ἡ γεννησις ἴδιον τῆς θεότητος, ἀλλ' ἐξ ἀνθρωπίνης ὁμοιότητος ἀνήκται· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος πρόσρρσις. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ φησὶν : « Ὁ τὸ Πνεῦμα διαϊρών τῆς θεότητος τὴν τελεσιουργίαν τῶν ποιουμένων ἀπέκοψεν. Ἐκπομπῇ γὰρ καὶ μεταδίσει Πνεύματος τὰ γινόμενα γίνεται, οὐκ ἐν χρόνῳ πρόειται τὸ προῖον ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν χρόνῳ τὰς ποιήσεις ἀποδιδῶ. »

Ὁ μέγας Μάξιμος, Ἀνομοίου ἦτοι Ἀρειανιστοῦ ἀντιλόγιον μετὰ Ὁρθόδοξου συγγραφομένου, ὡς ἀπὸ Ἀνομοίου φησὶ, κατ' ἐρώτησιν Ὁ Ἀνόμοιος : « Οὐκ ἔστιν οὖν διαφορὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ; Ὁρθόδοξος : « Ἐν τῇ φύσει οὐ· ἐν τῷ βίῳ ματι, οὐ· ἐν τῷ γεννᾶν, καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι, καὶ Ἀνόμοιος : « Τί ἐστι γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν καὶ ἐκπορεύεσθαι. Ὁρθόδοξος : « Ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ γεννᾷ, τοῦτέστι ἐγέννησεν· ὁ δὲ Υἱὸς γεννᾶται, τοῦτέστι γεννῶνται. Καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα, τοῦτέστι ἐξέπεμψε, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, τοῦτέστι ἐκπεπόρευται. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἐν τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, μετὰ τὸ ἐν ἄλλαις πολλαῖς λέξεσι παραστῆσαι τὴν τοῦ Πνεύματος κοινωνίαν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ ταῦτά φησι : « Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐκ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, τῆς μὲν οἰκειότητος δηλομένης ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ὁρίσθαι φυλασσομένου. »

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἥρωνα τὴν φιλόσοφον φησιν : « Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέθειαν διδάσκων ἕνα μὲν εἶδέναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν Πατέρα, ἕνα δὲ γεννητὸν τὸν Υἱόν, ἕν δὲ Πνεῦμα ἄγιον προελθόν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ προῖον. »

Θεόδωρος, ὁ τῆς Παῖθου πρεσβύτερος, ἐν τῷ ὁγματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὐ ἡ ἀρχὴ, « Ἀποκον ὁμοῦ καὶ καλῶς γὰρ τοῦτο γενόμενα » μετὰ πολλὰ πάλιν φησὶν : « Μὴ θαυμάζωμεν δὲ λέγοντος τοῦ Κυρίου ἔξοδον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν ἑκατέρου πρόοδον. Ἐξ ἡ γὰρ, φησιν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκω. » καὶ πάλιν, « Τὸ Πνεῦμα δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐξῆλθον καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι ταυτὸν ἐνταῦθα σημαίνει, τῷ Πνεύματι οὖν τὴν ἐκπόρευσιν μᾶλλον κατ' ἐξῆλθον ἤρροσεν, ὡς αὐτῷ τῆς γεννησιν. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Η.

Α

Ἐπειδὴ τινες, ἀκούοντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον καὶ ἀναβλύζον καὶ προῖδν, οὐχὶ τὴν θεϊαν φύσιν τοῦ Πνεύματος ἐκ τῆς θείας οὐσίας καὶ φύσεως τοῦ Υἱοῦ πηγάζειν καὶ ἀναβλύζειν τερατολογούσιν, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν χάρισμα τὸ τοῖς ἀξίως ἐπιγιγνόμενον, διὰ τὴν ἐγγινομένην αὐτοῖς ἐνοίκησιν τῆς πανταχοῦ παρουσίας θεότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος σχετικῶς γίνεσθαι, οὕτω τὸ τοιοῦτον ἐκλαμβάνοντες χάρισμα, ὡσπερ ἂν εἰ ἀποδιεργημένοι καὶ ἀποδισπασμένοι τῆς θείας οὐσίας νοοῖτο τοῦ Πνεύματος· συνελήθησαν αἱ παρουσαὶ γραφικαὶ χρήσεις, ἐξ ὧν ἔχει τις διαγινῶναι ὡς, καὶ ἡ ἐγγινομένη τοῖς ἀξίως ἐνοικήσις τοῦ παναγίου Πνεύματος σχετικῆ ἔστιν ἀρρήτως καὶ ὑπὲρ λόγον, ἀλλ' ἐπαὶ ἐκεῖ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος προχέονται, ὅπου ἡ θεία φύσις αὐτοῦ σχετικῶς ἐνοικῆσει, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν τῆς Τριάδος, καὶ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος, ὅπερ ἐστὶν ἡ θεία φύσις καὶ τέλειος Θεὸς ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς δηλοῦνται, ὅταν τις λέγῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προῖδν, καὶ ἀναβλύζον, καὶ ὑπάρχον ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ζ' τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν φησὶν· « Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς περὶ παντός, οἶμαι, πιστοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ, « Ἐλευσόμεθα, » φησὶν, « ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. » Καὶ ἐν γε τούτῳ ἰγνώσκωμεν ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐ ἔδωκεν ἡμῖν. « Ἐνοικῶν γὰρ καὶ ἐνηλυτισμένον καταπλουτοῖη τις ἂν τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ διεσπασμένον, οὐσιωδῶς αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα λαθῶν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσην ὡς πρὸς αὐτὸ κυριότητα φοροῦν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἐπεμφε δὲ ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ τὸν Παράκλητον, δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ μεθ' ἡμῶν ἐστὶ καὶ ἐν ἡμῖν αὐλίττεται, οὐκ ὀνειδίον ἡμῖν ἔχρον, ἀλλὰ τὸ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἴδιον Πνεῦμα. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Ἑρμεῖαν ζ' τοῦ διαλόγου φησὶν· « Ἁγίου γὰρ ὄντος τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν, ἅγιον οὐσιωδῶς τὸ Πνεῦμά ἐστι δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τοῦ ἁγίου μεταλάχοι τις ἂν. » Ὁ Ἑρμείας πρὸς ταῦτα· « Οὐχ ὡς ἴδιον φασιν, ἀλλ' ὡς ἐπακτὸν ἔχοντος τὴν ἁγιασμόν, διακομίζοντός τε τῇ κτίσει παρὰ Θεοῦ. » Ὁ Ἁγίος πρὸς ταῦτα· « Προηγιασμένον οὖν ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸν οὐχ ἑαυτοῦ τοῖς κτίσμασιν ἐνέησιν ἁγιασμόν, εἴπερ εἶναι φάμεν ἀληθῶς ὡς ἐν γε παντὶ τῷ διακομίζειν ὑπείλημμένῳ, τὸ δι' αὐτοῦ τυχόν, εἰς ἑτέρους διαλλάττον, εἴη δὴπου πάντως ἂν καὶ ἑτερον παρ' αὐτό. Διακομίζεται γὰρ ἂν οὕτω που τῶν ὄντων οὐδὲν ἑαυτὸ πρὸς ἑτέρους οὐχ ὡς ἑαυτό. » Ὁ Ἑρμείας πρὸς ταῦτα· « Ἀληθές. » Ὁ Ἁγίος· « Οὐκοῦν εἰ μὴ ἐστὶν ἅγιον φύσει τὸ Πνεῦμα ἐν ἡμῖν, φραζόντων ἐκεῖνοι, τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀπεκλήρωσάτο φύσιν. Καὶ εἰ μὴ βούλοιντο τὴν ἁγίαν ἀπομένειν αὐτῷ, ἄρ' οὐχὶ πάντῃ τε καὶ πάντως ἀποκιδνωθεῖσιν ἂν αὐτοῖς εἰς ἀδιάρκτον δυσφημίαν

ΕΠΙΓΡΑΦΗ VIII.

Cum quidam audientes Spiritum sanctum ex Patre esse, emanare, et egredi, non divinam Spiritus naturam, ex divina essentia et natura Filii emanare, et effluere prodigiosa loquacitate enuntiant, sed spirituale donum dignis adveniēns, propter immisam in ipsos inhabitationem locis in omnibus præsens deitatis sancti Spiritus habitudine quadam fieri, hac ratione donum concipientes, quasi illud sejunctum ac divisum a divina natura Spiritus intelligeretur, præsentes scripto mandatae auctoritates collectæ sunt, quibus quilibet dignoscere poterit, licet adveniēns in dignos sanctissimi Spiritus inhabitatio habitualis sit, et supra omnem rationem, sed cum ibi Spiritus munera profundantur, ubi divina ipsius natura habitualiter inhabitaverit, ipsum Spiritum sanctum unum Trinitatis, illiusque completivum, qui divina natura est, et perfectus Deus uti Pater et Filius significari, cum quispiam dixerit progredi, exsillire, et esse ex Filio.

Cyrrillus libro vii ad Hermiam, ait : « Unde Dominus noster Jesus Christus de omni fidei et bono arbitror, inquit : « Veniemus ego et Pater, et mansionem faciemus apud eum ». » Et in hoc cognoscimus, quod in nobis est, quia de Spiritu suo dedit nobis. Videtur enim qui Spiritum Dei accepit, quod acceperit verum, et natura Deum inhabitantem, non alienum et separatam substantialiter, sed eum qui ex illo, et in illo, et proprius illius, et æqualem quasi cum ipso proprietatem ferens. « Et paucis additis : « Misit autem nobis de cœlo Paracletum, per quem nobiscum est, et in nobis inhabitat, non alienum nobis effundens, sed suæ substantiæ et Patris sui proprium Spiritum. »

Idem ad Hermiam libro vii dialogi, ait : « Nam cum sanctus sit Deus secundum naturam, sanctus substantialiter Spiritus est, perque illum, et in illo sancti quis particeps sit. » Ad quæ Hermias : « Non ut proprium dicunt, sed ut adventitium a Deo ad creaturas transvohere. » Sanctus respondet : « Itaque sanctificatus antea Spiritus creaturis sanctificationem non suam immitit, si verum esse fatendum est, in omni ad transferendum assumptio id quod per illum alios pertingat, esse omnino et alterius naturæ ab illo. Nihil enim transferret se ipsum ad alios non ut seipsum. » Tum ad hæc Hermias : « Ita est. » Sanctus : « Itaque si non est sanctus natura Spiritus, qui in nobis, dicant illi, quonam modo tandem sortitus est naturam. Et si noluerint, sanctam illi tribuere, nonne omnino sermo ille in blasphemiam inevitabilem tendere videtur? » Hermias : « Videtur. Verumtamen illud dic quod Christus de se dixit : « De meo accipiet,

* Juan. xiv, 23.

et annuntiabit vobis ⁴¹. » Et idcirco participem dicunt Spiritum Filii. » Sanctus : « Minime absit. Nam quod ex illo, et in illo, et proprium ejus, quomodo particeps esset unquam, et æquali habitudine cum extraneis sanctificaretur, et alienum esset secundum naturam, cujus et proprium esse dicitur? »

Idem libro III ad Hermiam, dicit : « Quomodo non prorsus citra laborem est cognoscere, Deum vere, et ex Dei et Patris essentia ortum sui recognoscere Filium, siquidem est ut Deus, et non uti extraneum quidpiam inhabitare in nobis Spiritum illius. »

Idem in eodem ait : « Qui igitur nos, qui in terra degimus filiationis gloria inaurans, Spiritus scilicet sanctus, quandoquidem Filii est, operabitur in alios filiationem, nihil vero circa eum proficiet, cujus est, non infusus, neque deforis adveniens, sed essentialiter ipsius existens, et per illum profusus illis, qui digni sunt illum accipere in beneplacito Patris. »

Idem ibidem ait : « Confessus est autem perquam manifeste divinus Joannes nobis dicens : « De plenitudine ejus omnes nos accepimus ⁴². » Donum autem et donatio perfecta. Estne aliud bonum quiddam secundum quod tibi videtur, quam participem fieri Spiritus sancti? « Hermias : » Nullo modo. « Sanctus : » Proinde vide, obsecro, etiam ex his Filium proprium suum insitum ita ut non abjiciatur, Spiritum sanctum, per quem omne donum bonum, de sua plenitudine demisisse. »

Idem libro VII ad Hermiam, ait ; « De Spiritu autem sanctis discipulis dicit : « Quando autem venerit Paracletus, Spiritus veritatis, quem ego mittam vobis, et qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me ⁴³. » Annon manifeste Deus, qui ut Deus cognitus et habitans in nobis, non ut creatura et factura, et servituti nostræ astrictus, sed ut liber secundum naturam, et ipsius veritatis existens Spiritus, imo ipsa secundum unionem cum Filio veritas, Spiritus autem veritas secundum Scripturas. Porro veritas est Christus. »

Idem libro III ad Hermiam dicit : « Sed si est desuper et a Patre omne donum perfectum, operatur vero eorum divisionem Filius non modo servili, sed potius auctoritate, quæ Deum addeceat, quo igitur modo longe erit, ne sit secundum naturam id ipsum, quod est illum generans Deus verus? »

Idem oratione ad Theodosium imperatorem ait : « Baptizantem, inquit, Jesum in igne, non alienum illis qui baptizantur, Spiritum immittentem, servili et administratorio modo, sed veluti Deum cum suprema auctoritate, quod ex ipso est, et proprium ipsius. »

⁴¹ Joan. xvi, 15. ⁴² ibid. I, 16. ⁴³ ibid. xiv, 26.

ὁ λόγος ; Ὁ Ἑρμείας : « Ἔσκει. Πλὴν ἐπειὶ φασιν, ὅτι Χριστὸς ἐφη περὶ αὐτοῦ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήθηται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Μέτοχον οὖν ἄρα φασὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. » Ὁ Ἄγιος. « Ἠκιστὰ γε. Πολλοὶ γε, οἶμαι, δεῖ. Τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ πῶς ἂν αὐτοῦ μεταλάβοι πόποτε, καὶ ἐν ἴσῳ τοῖς θύραθεν σχετικῶς ἀγιάζοιτο, καὶ ἀλλότριον ἔσται κατὰ φύσιν, οὐ καὶ ἴδιον εἶναι λέγεται ; »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ' τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησὶν· « Πῶς οὐ παντελῶς ἀταλαίπωρον ἰδεῖν, ὅτι θεὸς ἀληθῶς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἐκπιφυκεν ὁ Υἱὸς, εἴπερ ἔστιν ὡς Θεός, καὶ οὐχ ὡς ἑτερόν τι κατοικοῦν ἐν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ φησὶν· « Τὸ τοίνυν ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ γῆς τῆ τῆς υἰότητος δόξη καταχρυσούσῃ, φημὶ δὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειπερ ἔστι τοῦ Υἱοῦ, ἐνεργήσει μὲν εἰς ἐτέρους τὴν υἰοποίησιν, ἀπρακτῆσαι δὲ περὶ τὸν οὐπὲρ ἔστιν οὐκ εἰσχεκριμένον, οὕτε μὴν ἐξωθεν ἐκπεφοιτηκός, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑπάρχον αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ προχοόμενον τοῖς ἐλεῖν ἄξιον ἐν εὐδοκίᾳ Πατρὸς. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ φησὶν· « Ὁ θεοπέσιος Ἰωάννης λέγει « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Δόσις δὲ ἀγαθῆ, καὶ δώρημα τέλειον, εἴη ἂν ἕτερον κατὰ γε τὸ αὐτῷ σοι δοκοῦν, πληθὸν ἐπι τοῖς μεταλαχεῖν ἁγίου Πνεύματος ; Ὁ Ἑρμείας : « Οὐδαμῶς. » Ὁ Ἄγιος· « Ἄθρει δὴ οὖν καὶ διὰ τούτων, ἐξ ἰδίου πληρώματος πρὸς ἕντα τὸν Υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἀναποδότητως ἐκπιφυκός ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὐ πᾶσα δόσις ἀγαθῆ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ζ' τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησὶν· « Περὶ δὲ γε τοῦ Πνεύματος τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς, φησὶν· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Ἄρ' οὐχὶ Θεὸς ἐναργῶς τὸ ὡς Θεὸς ἐγνωσμένον, καὶ ἐνοικοῦν ἡμῖν, οὐχ ὡς κτίσμα καὶ γεννητὸν, καὶ δουλείᾳ τῆ καθ' ὑμᾶς ἐνεχόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερον κατὰ φύσιν, καὶ αὐτῆς ὑπάρχον τῆς ἀληθείας Πνεῦμα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῆ καθ' ἑνωσιν τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν ἀλήθεια κατὰ τὰς Γραφὰς, ἀλήθεια δὲ ὁ Χριστός. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ' τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησὶν· « Ἄλλ' εἴπερ ἔστιν ἄνωθεν τε καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς πᾶν δώρημα τέλειον, ἐνεργεῖ δὲ τὴν τούτων διανομήν οὐ διακονικῶς ὁ Υἱὸς, ἐν ἐξουσίᾳ δὲ μᾶλλον τῆ θεοπραπέτῃ, κατὰ τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀφἑστῆσει τρόπον τοῦ μὴ εἶναι κατὰ φύσιν, τοῦθ' ὅπερ ἔστιν ὁ γεννήσας αὐτὸν, ἀληθινὸς δηλονότι Θεός. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδόσιον λόγῳ φησὶν· « Βαπτίζοντα ἐφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζόμενοις ἐνείντα Πνεῦμα δουλοπραπέως, καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸς μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ βῆτον τὸ, « Ὁ οὐκ ἐξ αἱμάτων, » φησὶν · « Εἴπερ θεὸς ἐστὶ καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ Πνεῦμα, οὐ δὴ καὶ μετίσχειν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀξιούμεθα, θεοὶ χρηματίζομεν, ὡς ἤδη καὶ Θεὸν ἔχοντες ἐν ταυτοῖς κατὰ τὸ, « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω » ἐπεὶ κατὰ τίνα τρόπον ναοὶ Θεοῦ ἔσμεν, εἰ μὴ θεοὶ κατὰ φύσιν τὸ Πνεῦμά ἐστιν ; »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτον τὸ, « Ἐκεῖνος ὑπομνήσει ὃ ἅ πάντα ἃ εἶπον ἐγὼ, » φησὶν · « Οὐκοῦν ὡς εἶδος τὰ ἐν τῇ βουλήσει τοῦ Μονογενοῦς πάντα ἡμῖν ἀναγγελεῖ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκ μαθήσεως ἔχον τὴν εἶδωσιν, ἵνα μὴ φαίνεται διακόνου τάξιν ἀποκρίθων, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ εἶδος ἀδιδάκτως πάντα τὰ ἐξ οὗ καὶ ἐν ᾧ ἐστὶ ἐστὶ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἀνθρώπινος νοῦς τὰ θελήματα τῆς ψυχῆς ἧς ἐστὶ καὶ νοῦς οὐχ ἕτερος ὢν κατὰ τὴν φύσιν, ἀλλ' ὡς μόνον τοῦ παντός συμπληρωτικὸν, ἐν αὐτῇ τε ὑπάρχον καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναφύεσθαι πιστευόμενον. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ζ' τῶν πρὸς Ἑρμείαν ὡς ἐν μέρει τοῦ διαλόγου ταυτά, φησὶν Ὁ ἅγιος · « Τὸ δὲ δὴ τὴν θείαν ἡμῖν ἐγχαράττον εἰκόνα καὶ σημάντρον δίκην ἐμποιοῦν τὸ ὑπερκόσμιον κάλλος οὐχὶ τὸ Πνεῦμά ἐστιν ; » Ὁ Ἑρμείας · « Ἄλλ' οὐχ ὡς θεὸς φαμεν, ἀλλ' ὡς θείας χάριτος ὑπουργόν. » Ὁ ἅγιος · « Οὐκ αὐτὸ τοιγαροῦν ἡμῖν, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ χάρις ἐνεσημαίνεται. » Ὁ Ἑρμείας · « Ἔοικεν. » Ὁ ἅγιος · « Ἦν οὖν ἀναγκαῖον εἰκόνα τῆς χάριτος καὶ οὐχὶ μᾶλλον Θεοῦ διακεκλήσθαι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ τότε δὲ σκόπει · σαφῆς γάρ, ὡς οἶμαι, καὶ ἀπλοῦς ὁ λόγος. Δεικνυομένηται μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ τὸ ζῶον, πλαστουργούντος αὐτὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τιμητικότης οἰνοὶ καὶ αὐτοχειρία κατὰ τὰς Γραφάς. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ εἶναι παρήκτο, διεμορφούτο πρὸς Θεὸν, ἐμφυσηθείσης αὐτῷ πνοῆς ζωῆς · ἀπημποληκὸς δὲ τὸν ἁγιασμὸν διὰ τῆς εἰς φαυλότητα παρατροπῆς, εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς καὶ πρεσβύτατον αἰθίς ἀνεκομιζέτο κάλλος, καινουργούντος τὸ παλαιωθὲν εἰς εἶδος τὸ θεῖον τε καὶ νοητὸν τοῦ Χριστοῦ, οὐ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον, πλην ἢ τὸν ἐν ἀρχαῖς. Ἐνεψύθησε γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποπτύσις λέγων · « Λάβετε Πνεῦμα ἁγίον » ἢ οὐκ εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις ; » Ὁ Ἑρμείας · « Ναί. » Ὁ ἅγιος · « Οὐκοῦν ἀληθὲς εἶπαι, μᾶλλον δὲ καὶ παλαιότερον ἤδη πως ἐννοεῖν ὡς, εἴπερ ἡ παλαιότερη καὶ ὁ τρόπος τῆς καταφθορᾶς νεώσθηκε τῆς εἰκόνης ἧς ἐν ἁγιασμῷ τὴν ἀπεμπολὴν, ἄρ' οὐχὶ τῆς εἰκόνης τὸ ἀρχαῖον ἀναδρομῆ καὶ καινουργία τῆς εἰκόνης Χριστοῦ τῆς πρὸς Θεὸν ἐμφερείας τὴν πρόσρηψιν ἐνεῖναι παραχωρήσομεν ; » Ὁ Ἑρμείας · « Πάνυ μὲν οὖν. » Ὁ ἅγιος · « Ἄλλ' εἰ τῆς οὐσίας τὸ Πνεύματος διεσχοινισμένη τις ἦν ἡ δι' αὐτοῦ ἔρις, τί μὴ ἔφη σαφῶς ὁ μὲν μακάριος Μωϋσῆς ἢ παρενηνεγμένῳ τῷ ζῶντι πρὸς τὸ εἶναι λοιπὸν ἐνεψύθησε χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς τὴν διὰ πνοῆς ζωῆς, Χριστὸς δὲ ἡμῖν · Λάβετε χάριν τὴν δι' αὐτοῦ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ὠνόμασται

Idem expositione in Joannem, in illud : « Non ex sanguinibus, » ait : « Si Deus est, et ex Deo secundum naturam Spiritus, cujus participes fieri per fidem in Christum digni efficiamur, dii sumus, tanquam qui Deum in nobismetipsis habemus, ut dicitur : « Inhabitabo in illis, et inambulabo », cum quonam modo templa Dei sumus, si non secundum naturam Spiritus Deus est? »

Idem in illud dictum : « Ille suggeret vobis omnia quaecunque dixi vobis », ait : « Igitur tanquam sciens omnia, quæ in voluntate Unigeniti sunt, vobis annuntiabit Spiritus, non disciplina quædam scientiam possidens, ne videatur in administri loco collocari, sed ut Spiritus illius et absque disciplina omnia sciens illius, ex quo et in quo est, quæmadmodum et meus humana voluntates animi, cujus mens est, cognoscit, non alia secundum naturam existens, sed uti membrum universi completivum in illo existens, et ex illo originem habere credita. »

Idem libro vii ad Hermiam in parte dialogi hæc habet. Sanctus. « Hoc autem quod divinam nobis inculpit imaginem, et signaculum quasi operatur pulchritudinis cælestis, nonne Spiritus est? » Hermias. « Verum non ut Deus, sed ut divinæ gratiæ minister. » Sanctus. « Non igitur ille, sed gratia per illum nobis significatur. » Hermias. « Videtur. » Sanctus. « Erat igitur necessarium hominem vocari imaginem gratiæ et non Dei. Considera et hoc. Planus enim, ut opinor, et simplex est sermo. Nam formatum quidem est in principio animal, formante illud Deo, et honorante quodammodo secundum Scripturas suæ manus formatione. Postquam autem productum est, ut esset, configurabatur ad Deum, cum inspiratus est ei Spiritus vitæ : ubi vero amisit sanctificationem per casum in peccatum ad primævam et antiquam reduxit pulchritudinem, innovante inveteratam ad speciem divinam, ac spiritualem Christo, et non aliam quodammodo, quam olim in principio. Inspiravit enim sanctis apostolis dicens : « Accipite Spiritum sanctum ». » Vel nunquid erat in Christo nova creatura? » Hermias. « Etiam. » Sanctus. « Igitur vere dicitur, imo et necessario intelligitur, quod quandoquidem vetustas, et corruptibilitas debilitavit imaginem in sanctificatione, nunquid concedemus assumptionem effigiei divinæ in reversu et novitate ad pristinam recursionem et novitatem, quæ per Christum? » Hermias. « Vel maxime. » Sanctus. « Etsi a substantia Spiritus esset gratia separata ejus, cur non dixit manifeste beatus quidam Moyses, quod adducto animali ut sit, inspiravit gratiam omnium opifex per spirationem vitæ, et Christus nobis. Accipite gratiam per ministerium sancti Spiritus, sed nuncupata est in illo spiritus vitæ? Vita enim vera deitatis natura, siquidem verum est, in ipsa nos vivere et moveri, et esse.

« II Cor. vi, 16. » Joan. xiv, 26. » Joan. xx, 22.

Per Salvatoris vero lucem Spiritus sanctus, ille ipse revera, qui in animabus credentium inhabitat, et immittit Spiritum, et in ipso et per ipsum ad speciem primævam transformat, in seipsum scilicet, sive ad effigiem exemplar, characterem nempe Patris. Nam character quidem verus, et summæ diligentiæ, quæ in effigiando intelligitur, ipse Filius est. Similitudo vero lucida et naturalis Filii Spiritus est, ad quem et nos configurati per sanctificationem, ad ipsam Dei formam conformamur. Idque nobis apostolicus sermo suadebit. « Filioli enim, dicebat, quos iterum parturio, donec formetur Christus in nobis ⁴⁷. » Formatur autem per Spiritum, reformantem nos ad Deum per seipsum. Quando igitur ad Christum formamur, et ipse in nobis signatur, et effigiatur bene, ut per similem naturaliter Spiritum, nonne Deus Spiritus est, qui transmutat ad Deum non tanquam per gratiam servilem, sed veluti divinæ naturæ participationem, ipse dignis donans, Spiritum vero similitudinem veram Filii esse discito a beato Paulo scribente. Quia quos prænovit, hos prædefinit conformes imaginis Filii ejus, hos et vocavit: reforma tur enim ad effigiem quæ ad Spiritum sanctum est, quamvis ad Deum per fidem, et sanctificationem, et habitudinem ad illum. Manifestum autem, quod ejus, quæ per participationem, et adventitiæ, licet divinæ naturæ, vocati sunt socii. »

πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καίτοι πρὸς Θεὸν διὰ πίστεως καὶ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πρὸς αὐτὸ σχέσεως. Ἄηλον δὲ ὅτι τῆς κατὰ μέθεξιν καὶ εἰσπεριεμένου, εἰ καὶ θείας φύσεως ὠνομάσμεθα κοινωνοί. »

Theodorus presbyter Raythenus oratione secunda de Incircumscripito, quæ incipit : « Omnia audet lingua dolosa, » dicit : « Consideremus quæ de Deo asserere audeant. Operatione, inquit, in omnibus Deus est, nullo vero in loco essentia. Cum vero operationem dicant effectum et operationem egredientem, dicerem ego a natura divina inseparabilem esse ipsius operationem, « Et post nonnulla : « Cum vero vivens divina natura divinas habet et actiones absque vero essentia possibile non est operationem progredi, ubi operatio apparet, una simul cum ea aspiciatur essentia, ex qua progreditur. » Et paucis additis : « Si circa totum actio est, a qua essentia separari nequit, circa universum et rebus in omnibus est Dei essentia. « Et paucis annexis : « Itaque non actione solum præsens est omnibus Deus sed essentia quoque : ostensum siquidem absque essentia actionem non esse. » Et post pauca : « Quomodo itaque quod dicitur verum fuerit, Spiritum nempe Domini replevisse orbem terrarum? Essentia Deus cum sit, omnia quæ sunt, divina essentia replevit, et rebus in omnibus est. » Et nonnullis interjectis : « Actio sine essentia non progreditur, et in omnibus est : essentia igitur in omnibus est, uti propheta dixit : « Nonne caelum et terram ego impleo, dicit Dominus ⁴⁸. »

μὲν ἐν ἐκείνῳ πνοῆς ζωῆς; Ζωὴ γὰρ ἡ τῆς Θεότητος φύσις, ἐπερ ἐστὶν ἀληθὲς, ὡς ἐν αὐτῇ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· διὰ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, Πνεῦμα ἅγιον αὐτὸ που κατὰ τὸ ἀληθὲς ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐγκατακίχοντες; τε καὶ ἐνιέντος τὸ Πνεῦμα, καὶ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ μετακλήροντες; εἰς εἶδός; τὸ ἐν ἀρχαῖς, τουτέστιν εἰ; ταυτὶν, ἤτοι πρὸς ἰδίαν ἐμφέρειαν δι' ἁγιασμοῦ, οὕτω τε καὶ ἡμᾶς ἀνακομίζοντος εἰς τὸ τῆς εἰκόνης ἀρχετύπον, τουτέστι τὸν χαρακτήρα τοῦ Πατρὸς. Χαρακτήρ μὲν γὰρ ἀληθινὸς καὶ εἰς λήξιν ἀκρίβειας τῆς κατ' ἐμφέρειαν νοουμένης αὐτός; ἐστὶν ὁ Υἱός;, ὁμοιωσὶς δὲ ἀκραιφνῆς τε καὶ φυσικῆ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά; ἐστι, πρὸς ὃ καὶ ἡμεῖς μορφούμενοι εἰ; ἁγιασμοῦ πρὸς αὐτὴν εἰδοποιούμεθα τὴν Θεοῦ μορφήν. Ἀποστολικὸς δὲ ἡμᾶς πρὸς τοῦτ' ἀναπέσει λόγος. Πικρία γὰρ, ἔρασκεν, οὗς πάλιν ὠδίνω, ἄχρι; οὐ μορφωθῆ; Χριστὸς ἐν ἡμῖν. Μορφοῦται δὲ διὰ Πνεύματος; ἀναστοιχειούντος ἡμᾶς πρὸς Θεὸν δι' ἐαυτοῦ ὅτι τοῖσιν πρὸς Χριστὸν μορφούμεθα, καὶ αὐτῆς ἡμῖν ἐνσημαίνεται καὶ εἰδοποιεῖται καλῶς, ὡς ἐν ὁμοίῳ φυσικῶς τοῦ Πνεύματος. Θεός; ἄρα τὸ Πνεῦμά; ἐστὶ, τὸ διαμορφοῦν πρὸς Θεὸν, οὐχ ὡς; διὰ χάριτος; ὑπουργικῆς, ἀλλ' ὡς; θείας; φύσεως; μεθεξίν; αὐτὸ τοῖς; ἀξίοις; δωρούμενον· ὅτι δὲ ὁμοιωσὶς; ἀληθῆς; τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά; ἐστὶ, γεγραφέτος; ἀκοῦσῃ; τοῦ μακαρίου Παύλου, ὅτι· Οὗς; προέγνω καὶ πρόωρε; συμμόρφους; τῆς εἰκόνης; τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους; καὶ ἐκάλεσεν. Ἀναπλαττόμεθα γὰρ εἰς; εἰκονισμὸν τὸν

Θεόδορος ὁ τῆς Ῥαίθου πρεσβύτερος ἐν τῷ περὶ Ἀπεριγράπτου δευτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Πάντα τολμᾷ γλώσσα δολία, » φησὶν· « Ἰδωμεν οὖα λέγειν περὶ Θεοῦ ἀνεχονται. Τῇ ἐνεργείᾳ, φασὶν ἐν πᾶσιν ἐστὶν ὁ Θεός;, τῇ οὐσίᾳ; δὲ οὐδαμοῦ, ἐνέργειαν λέγοντες τὸ προῖδον ἐκ τῆς ἐνεργείας; ἀποκλεισμα. Φαίην δ' ἂν ἐγωγε τῆς; τοῦ Θεοῦ φύσεως; ἀχώριστον εἶναι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ τινά· « Ἐπειδὴ δὲ ζῶσα ἡ θεία φύσις, ζώσας; ἔχουσα καὶ τὰς; ἐνεργείας, χωρὶς; δὲ οὐσίας; ἀδύνατον; πρὸς Θεὸν ἐνέργειαν, ἐνθα ἂν ἡ ἐνέργεια φανῆ, συνειρηθεῖται; αὐτῇ καὶ ἡ οὐσία; ἐξ; ἧς; προέρχεται. » Καὶ μετὰ τινά· « Εἰ περὶ τὸ πᾶν ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, καὶ τῆς; δὲ ἀχώριστος ἡ οὐσία καθέστηκε, περὶ τὸ πᾶν καὶ ἐν τῷ παντί; ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία. » Καὶ μετὰ τινά· « Οὐκοῦν οὐ μόνον τῇ ἐνεργείᾳ; πάρεσ; τοῖς; οὕσι; Θεὸς;, ἀλλὰ καὶ τῇ οὐσίᾳ;· δέδεικται; γὰρ; ὅτι; χωρὶς; οὐσίας; οὐκ; ἐστὶν; ἐνέργεια. » Καὶ μετὰ τινά· « Πῶς; οὖν; ἔσται; τὸ; λεγόμενον; ἀληθὲς; Πνεῦμα Κυρίου; πεπλήρωκε; τὴν; οἰκουμένην; Οὐ; ὁ Θεός; ὢν, πάντα; τὰ; ὄντα; τῆς; θείας; οὐσίας; πεπλήρωκε, καὶ ἐν; πᾶσι; τοῖς; οὕσιν; ἐστὶ. » Καὶ μετὰ τινά· « Ἡ; δὲ; ἐνέργεια; χωρὶς; οὐσίας; οὐ; πρόκειται, καὶ πᾶσιν; ἐστὶν. Ἡ; οὐσία; ἄρα; ἐν; πᾶσιν; ἐστὶ; κατὰ; διὰ; τοῦ; προφήτου; λεγόμενον· « Μὴ; οὐχὶ; τὸν; οὐρανὸν; καὶ; τὴν; γῆν; ἐγὼ; πληρῶ; λέγει; Κύριος. »

⁴⁷ Gal. iv, 19. ⁴⁸ Jerem. xxiii, 24.

Ὁ αὐτὸς πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ἄσπονον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμισα, » μετὰ πολλὰ πᾶν φησί· « Λόγος δὲ ὑπάρχων ὁ Υἱὸς συναναδείκνυσιν ἑαυτὸν Πνεῦμα. Λόγος γὰρ χωρὶς Πνεύματος, οὐκ ἔστιν, ὡς· οὐδὲ νοῦς, χωρὶς λόγου. Νοῦν δὲ φαμεν τὸν Πατέρα, τοῦ Λόγου νοῦν, ἐν ᾧ Λόγος, μεθ' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ χρηματίζον. Στόμα γὰρ πατρὸς ὁ Υἱός. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ φησί· « Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναναφαινόμενον, ὡς ᾧ καὶ λόγῳ. Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς, ἔλεγε, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, » ἕπερ αὐτοὶ προσευχόμενοι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἰδίων χειρῶν, παρεῖχον τοῖς πιστεύουσιν, ἐξ ὧν πάρεστι σκοπεῖν διαφορὰν, ὅση τις ἐστὶ δουλείας καὶ ἰσοτιμίας. Οἱ μὲν γὰρ ἀπόστολοι, δαδόμενοι καὶ οἷα δεσπότη λιτανεύοντες, τοῖς ἀξίοις τῆς αὐτοῦ ἐπιφοιτήσεως εἰσφύκιζον, ὡς ἂν εἶποι τις, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν ἐξ ἑαυτοῦ ὡς ἀπὸ τινος, θησαυροῦ παρεῖχεν αὐτὸ τοῖς διὰ βίου καθαρότητα γενομένοις ἱκανοῖς τοῦ ὑποδέξασθαι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς περὶ τοῦ Πνεύματος ἀφοριστικαῖς ἐννοσίαις φησί· « Πνεῦμα ἅγιον ἡ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιάζουσα κλησις, ὅπερ δὴ μάλιστα πάντος τοῦ ἄσω, ἄτου καὶ καθαρῷ, ἀθλοῦ καὶ ἀμεροῦς ὄνομά ἐστιν. »

Ὁ αὐτὸς· « Οὐδὲ γὰρ ἐλαττόν τι ἔχειν μέλλομεν εἰς τὸ γινώσκειν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό. Ἄλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ δηγῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. »

Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμιλίᾳ φησί· « Ὁ Σωτὴρ λέγει τοῖς ἀποστόλοις, « Μείνατε ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἂν ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. Λήψετε γὰρ δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Κἂν ἡ δύναμις, ἣν χορηγημένη, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ χορηγοῦν. Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἐκάστη ἰδίᾳ καθὼς βούλεται. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγῳ αὐτοῦ φησί· « Πρὸ δέκα ἡμερῶν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν θρόνον ἀνέβη τὸν βασιλικὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη σήμερον πρὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν. Ἀνίγειν ὁ Χριστὸς τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν, καὶ κατήνεγκα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἔτερος Κύριος διαμένων τὰ δῶρα ταῦτα. Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κύριός ἐστιν. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμιλίᾳ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Χθὲς, ὧ φιλόχριστοι, ἡ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἀνυμνεῖτο, » φησί· « Ἀναγκαῖον δὲ ἐστὶν ἐπιμεῖναι τῇ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐξηγήσει, καὶ σαφέστερον τι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ἐδύρου δυνάμεως εἶπεῖν, οὐκ ἐξ ὧν λογισόμεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν δι-

Idem presbyter in oratione dogmatica, quæ incipit, « Absurdum existimo, et bene id reputo, » quam longissime ab initio ait : « Verbum ergo Filius cum sit; simul ostendit secum Spiritum. Verbum enim sine Spiritu non est, quemadmodum neque intellectus absque verbo. Intellectum pro dicimus Patrem; Verbi mentem; in qua Verbum, cum quo Spiritus sanctus, Spiritus oris Dei existens. Os, autem Patris Filius. »

Idem in eadem oratione dicit : « Spiritus vero sanctus una cum Patre et Filio apparens, uti menti et verbo. Ideoque Dominus ex semetipso illum existere ostendens, insufflans discipulis dicebat, « Accipite Spiritum sanctum, » quem illi orantes per impositionem manuum suarum creditibus porrigebant. Ex quibus discrimen adnotare datur, quod est inter servitutem et æqualitatem honoris. Apostoli enim supplicantes, et veluti Domino preces fundentes in dignos illius adventu intromittebant, ut quidam diceret, Spiritum sanctum. Salvator vero noster ex semetipso tantum a thesauro quopiam spiritum suppeditabat illis, qui ob vitæ puritatem illius accipere operationem sufficientes erant effecti.

Magnus Basiliius in præfinitis de Spiritu sancto conceptibus, ait : « Spiritus sanctus præcipua ipsius et propriissima appellatio, quæ inter alias maxime incorporei pureque immaterialis et immensi nomen est. »

Idem : « Neque minus quid habebimus ad cognoscendum Spiritum ex Deo existere, cum spiritum os illius audiamus. Verumtamen et hæc appellatio satis abundeque existentiam illius ex Deo explanaverit. »

Chrysostomus homilia de Spiritu sancto, ait : « Salvator dicit apostolis, « Manete in Jerusalem, donec induamini virtutem ex alto. » Accipietis enim virtutem, cum advenerit Spiritus sanctus ad vos. « Licet virtus suppeditabatur, sed Spiritus suppeditabat. « Omnia enim operatur unus et idem Spiritus, dividens unicuique privatim, ut vult. »

Idem oratione in Pentecostem, ait : « Ante dies decem Christus ad regium thronum ascendit; et hodierno die Spiritus sanctus ad naturam nostram descendit. Nostras primitias Dominus in cœlum evexit, et Spiritum sanctum demisit. Alter est Dominus qui hæc dona distribuit. Nam Spiritus sanctus est Dominus. »

Chrysostomus homilia de Spiritu sancto, cuius illud est principium; « Hæri, o Christi amatores, sancti et adorandi Spiritus celebrabatur adventus, » ait : « Operæ pretium autem est, ut perseveremus diutius in sancti adorandique Spiritus enarratione, et manifestius aliquid de sancta gloriosaque facultate dicamus, non per ea, quæ cogitamus,

Luc. xxviii, 49. 50 I Cor. xii, 11.

sed per quæ docemur, Spiritum sanctum natura esse inseparabilem, utpote qui ex inseparabili et indivisibili natura progressus est. Nomen autem ejus Spiritus sanctus, spiritus veritatis, spiritus Dei, spiritus Domini, spiritus Patris, spiritus Filii, spiritus Christi, et sic vocat eum Scriptura, imo ipse seipsum, et Spiritum Dei, et Spiritum, qui ex Deo est. » Et post pauca : « Itaque dicitur Spiritus sanctus. Ista enim est prima et propria appellatio, et ut evidentior habens intelligentiam, Spiritus sancti naturam demonstrat. » Et paucis interjectis : « Est igitur Dei spiritus, et ex Deo Patre spiritus, et a Patre procedit. Quid est, procedit? non dixit, gignitur. Quod enim non est scriptum, non est sentiendum. Filius a Patre genitus est, Spiritus a Patre procedit. Queris a me omnem varietatem, quomodo genitus ille, et quomodo processit iste? Cum didiceris quod genitus est, didicisti et modum, et comprehendisti utique. Itaque cum audieris prædicari Filium, comprehendisti nativitatis modum. Nomina sunt, quæ pia fide honorantur, non ratiocinatione tenentur. Quæ autem vis nominis, procedit? Audi : ut nomen nativitatis prætereat Scriptura, ne Filium ipsum dicas, dicit, Spiritus sanctus, qui a Patre procedit : inducit eum procedentem ut aquam de fonte scaturientem, sicut et de Paradiso dictum est : Fluvius autem procedit ex Edem, procedit, et scaturit. » Et paucis annexis : « Spiritus Dei, et spiritus qui ex Deo, et spiritus Patris, et Spiritus qui a Patre procedit, spiritus Domini, spiritus Filii. « Quod autem sitis filii, dicit Apotolus, emisit Deus spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater ⁵¹. » Ecce ipse spiritus Filii. Alio loco iterum spiritum Christi dicit Paulus : « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Dei habitat in vobis ⁵². » Et paulo infra : « Si quis autem spiritum Christi non habet, » et sane oportebat dicere, Si quis autem spiritum Dei non habet, sed dixit, spiritum Christi. Verum hoc dixit, ut ostenderet idem esse dicere spiritum Dei, et spiritum Christi. Hæc nomina sanctæ et immaculatæ virtutis sancti sunt et adorandi Spiritus. Sunt vero et alia nomina non naturæ convenientia, sed operationi. Profundus sermo, et opus habet auribus attentis, munitis et fidelibus. Dicitur etenim spiritus spiritus vitæ. Cum Salvator dicat, « Ego sum veritas, et vita ⁵³. » Dicitur spiritus vitæ, ut Paulus dicit : « Lex enim spiritus vitæ ⁵⁴. » Hæc nomina ejusdem sunt auctoritatis, et ejusdem naturæ. Sunt et alia nomina, quæ non adscribuntur Spiritui sancto, sed virtuti illius, et operationi, ut sunt dona ejus. Dico itaque, et insuper declaro sententiã, postea testimonium subinducturus. Quando dat Spiritus sanctus precibus sanctorum vel mihi, vel alteri Christianorum sanctificationem, accipio donum ita, ut sanctum habeam et corpus et animam. Donum mihi exhi-

δασκόμεθα. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν μὲν φύσιν ἐστὶν ἀδιαίρετον, ἅτε δὴ ἐκ τῆς ἀδιαίρετου καὶ ἀμερίστου φύσεως προσελθόν· ὄνομα δὲ αὐτοῦ Πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας, πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ οὕτω καλεῖ αὐτὸ ἡ θεία Γραφή, μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐαυτὸ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Λέγεται τοίνυν Πνεῦμα ἅγιον. Αὕτη γάρ ἐστὶν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφαντικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστώσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν φύσιν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἔστιν οὖν Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Τί ἐστὶν, ἐκπορεύεται; οὐκ εἶπει, γεννᾶται. Ἄ γ οὐ γέγραπται, οὐ δὲ φρονεῖν. Υἱὸς ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς, Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ζητεῖ; παρ' ἐμοῦ τὴν διαφορὰν πάντως; πῶς ἐγενήθη μαθὼν, ἔμαθε, καὶ τὸν τρόπον κατέλαβε; ἄρ' ἐπεὶ οὐ κηρυττόμενον κατέλαβε; γεννήσεως τὴν τρόπον. Ὅνομα δὲ ἐστὶ πίστις τιμώμενα καὶ εὐσεβέ· λογισμῶ τηρούμενα. Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ, ἐκπορεύεται; Ἴνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρ᾽ ἡμῶν ἢ Γραφῆ, ἵνα μὴ Υἱὸν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει Πνεῦμα ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· εἰσάγει αὐτὸ ἐκπορευόμενον ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς βρύον κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ παραδείσου· « Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ἐκπορεύεται, καὶ πηγάζει. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Πατρὸς, Πνεῦμα δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, Πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα Υἱοῦ. Λέγει Ἀπόστολος· « Ὅτι δὲ ἔστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αἰοῦ ἐν ἡμῖν; τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον, Ἄββι ὁ Πατήρ ⁵¹. » Ἴδοὺ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Ἄλλοχού πάλιν πνεῦμα Χριστοῦ λέγει Παῦλος· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Χριστοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Εἰ δὲ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει· » καὶ μὴν ἔχουσαν εἶπει· « Εἰ δὲ τις πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει· ἀλλ' εἶπε Χριστοῦ· εἶπε Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ἐπήγαγε τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ· « Εἰ δὲ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » Ἀλλὰ τοῦτο εἶπεν, ἵνα δείξῃ ὅτι, εἰ πνεῦμα καὶ Χριστὸς, καὶ ἴσον ἐστὶ Χριστὸν παρεῖναι, καὶ πνεῦμα παρεῖναι, καὶ ἴσον ἐστὶν εἶπειν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ. Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκωνητοῦ Πνεύματος. Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα οὐ τῆ φύσει προσκωνεῖται, ἀλλὰ τῆ ἐνεργείᾳ. Βαθὺς ὁ λόγος, καὶ χρῆσιμὸς ἀκοῆς προσεχού; καὶ ἀσφαλούς καὶ πιστῆς. Λέγεται δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα ζωῆς πνεῦμα. Ἐπειδὴ ὁ Σωτήρ λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. » Λέγεται οὖν πνεῦμα ζωῆς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει· « Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος; τῆς ζωῆς. » Ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα, ἃ οὐ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ τῆ δυνάμει καὶ τῆ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, οἷον αἱ δωρεαὶ αὐτοῦ. Λέγιο δὲ καὶ

⁵¹ Galat. iv, 6. ⁵² Rom. viii, 9. ⁵³ Joan. xiv, 6.

⁵⁴ Rom. viii, 2.

προδιασαφηνίζω τὴν ἔννοιαν, καὶ ἐπάγω τὴν μαρτυρίαν. Ἐπειδὴν χαρίζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχαί, τῶν ἁγίων, ἢ ἐμοί, ἢ ἐτέρῳ Χριστιανῷ ἀγαθόν, καὶ λάβω δῶρον, ὥστε ἅγιον ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἢ δωρεὰ ἢ δωρεῖσά μοι καλεῖται πνεῦμα ἁγιοσύνης, τουτέστι χάρισμα. Ἐάν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δωρεάν τιμὴν μὴ ἔχοντι σοφίαν, μὴ ἔχοντι γνῶσιν, ἀλλὰ δὲ αὐτῷ μόνῃ πίστιν, οἳοί εἰσι πολλοὶ χάρισμα ἔχοντες τοῖς πιστεύουσι μόνον ταῖς Γραφαῖς, οὐκ εἰδότες τὰς Γραφάς, καὶ ταῖς Γραφαῖς πιστεύοντες, καλεῖται δωρεὰ ἐκείη καὶ πνεῦμα πίστεως. Ἐάν τις λάβῃ δωρεάν καὶ δύναμιν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεύειν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῶν διδομένων ἀγαθῶν ἐν τῷ μέλλοντι, ἔλαβῃ πνεῦμα ἐπαγγελίας. Ἐάν τις λάβῃ σοφίας δῶρον, καλεῖται ἡ δωρεὰ πνεύμα σοφίας, καὶ πάντα τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος καλεῖται πνεῦμα. Καὶ πρὸς τὸν τύπον διασαφηνιζόντων ἡμῶν ἐκ μέρους τὰς θεωρίας. Ὅταν τις ἔχη χαρίσματα ἀγάπης, λέγεται δεῖ πνεῦμα ἀγάπης ἔχει. Ὅταν λάβῃ τις χαρίσματα μαρτυρίου, λέγεται πνεῦμα δυνάμεως ἔχειν, τουτέστι χάρισμα. Ἐπειδὴ περὶ τὸ δωρούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, καλεῖται καὶ τὸ δωρούμενον Πνεῦμα ἅγιον, καλεῖται καὶ τὸ δῶρον ὁμωνύμως τῷ χαρίζοντι. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Οὕτω καὶ ὁ μακίριος Ἰσαίας, « Ἐξελεύσεται, » φησὶν, « ἡ ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθροῖται, καὶ ἐκπαινεύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὅσα τὰ δόγματα τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, λοιπὸν δὲ τὰ χαρίσματα, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνῶσεως, πνεῦμα εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ἐλαβεν ὁ διδάσκων πνεῦμα σοφίας, ὁ δὲ δασκόμενος πνεῦμα συνέσεως, ἢ α συνή. » Διὰ τοῦτο Ἰσαίας τὴν σοφίαν ἐπιγράφει τῷ λέγοντι, τὴν συνέσιν τῷ ἀκούοντι, καὶ φησι σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Πνεῦμα βουλή; εἶδοται τῷ γνωμοδοτοῦντι, πνεῦμα ἰσχύος τῷ τὴν γίνωμην ἐκχεμένῳ. » Καὶ μετὰ τινα τῆς περικοπῆς : « Ἐκπαλαμβάνω τοῖσιν τὰ ὀνόματα τῆς ἀφράστου φύσεως, πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα Πατρὸς, πνεῦμα Υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ, πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν, πνεῦμα ζωῆς, πνεῦμα ἀληθείας. λοιπὸν τὰ χαρίσματα, πνεῦμα δυνάμεως, πνεῦμα ἀγάπης, πνεῦμα σωφρονισμοῦ, πνεῦμα ἐπαγγελίας, πνεῦμα πίστεως, πνεῦμα ἀποκαλύψεως, πνεῦμα υἰοθεσίας.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ : « Τὰ γράμματα τῆς αἱ ἱερᾶς ἀποστόλεως, » φησὶν : « Εἶπατε γοῦν, εἴ που τῆς Γραφῆς εὐρίσκειται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπλῶς εἰρημένον Πνεῦμα χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅτι ἐμοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου, ἢ α μὴ ἀπλῶς λέγεται Πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ Παράκλητον, ἢ ἀληθείας, ὃ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ λέγοντος, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. ἢ α ἀκούσαντες μὴ ἀπλῶς πνεῦμα ὑπονοήσῃτε εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Θεόδωρος ὁ τῆς Ραιθοῦ πρεσβύτερος ἐν οἷς γρά-

bitum vocatur Spiritus sanctitatis : hoc est munus. Si dederit Spiritus sanctus cūpiam donum non habenti sapientiam, non habenti intelligentiam, sed dat illi solam fidem, quales sunt multi habentes donum, ut credant solum Scripturis ignorantēs Scripturas, et Scripturis credentes, illud donum vocatur, et Spiritus fidei. Si quis accipiat donum et virtutem a Spiritu sancto, ut credat promissioni honorum, quæ dantur in futuro sæculo, ille Spiritum promissionis accepit. Si quis accipit sapientie donum, donum illud vocatur Spiritus sapientie, et omnia dona Spiritus sancti nuncupantur Spiritus. Et attende diligenter, quia hæc modo tibi speculativo declaramus. Quando quis habet donum charitatis, dicitur habere spiritum charitatis. Quando quis acceperit donum martyrii, dicitur habere virtutis spiritum, hoc est donum, quod datus Spiritus sanctus appellatur, et donum eodem nomine quo is qui donat. » Et patetis interjectis : « Ita et beatus Isaias : « Egredietur, inquit, de radice Jesse virga, et flos ex ea ascendet, et requiescet super eum spiritus Dei ». » Illic est nomen ipsius naturæ Spiritus, deinceps sequuntur dona : Spiritus sapientie et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus cognitionis, Spiritus pietatis, Spiritus timoris Dei. » Et post pauca : « Accepit docens Spiritum sapientie, et addiscens Spiritum intelligentie, ut intelligat. Propterea Isaias sapientiam adhibebit dicenti, Intellectum audienti. Et inquit sapientem architectum, et intelligentem auditorem. Spiritus consilii datur consiliario, Spiritus fortitudinis consilium accipienti. » Et post alia nonnulla : « Repeto igitur nomina ineffabilis naturæ, Spiritus Dei, Spiritus qui ex Deo, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filii, Spiritus Christi, Spiritus qui excitavit Christum, Spiritus vitæ, Spiritus veritatis. Deinde dona, Spiritus virtutis, Spiritus charitatis, Spiritus temperantie, Spiritus promissionis, Spiritus fidei, Spiritus revelationis, Spiritus adoptionis filiorum. »

Magnus Athanasius epistola ad Serapionem, cuius principium : « Litteræ tui sanctissimi affectus, » inquit : « Dici e saltem, ubi in Scripturis sancti, reperitis Spiritum sanctum simpliciter nominari spiritum, sine addimento Dei aut Patris, aut a me, hoc est ex Deo, vel absque articulo, vel Christi, vel Filii, aut ut non adjungatur, sanctus, aut Patreletus, aut veritatis, hoc est Filii, qui seipsum nominat veritatem, ut simpliciter allegata hac voce spiritus, de Spiritu sancto hoc dictum suspicemini. »

Theodorus presbyter Raythenus in præparatione

¹² Isa. 1, 1, 2.

et meditatione in eorum gratiam, qui discere cupiunt modum divinæ Incarnationis, cujus principium est : « Absurdum dico, et recte sane existimo, » quam longissime a principio scribit : « Spiritum vero sanctum in universum sic appellatum, alium non inveneris, et jam antea dixi. Dicitur et sanctus Deus, quæ utraque ubi conjuncta venerint illi, qui proprie Spiritus sanctus nuncupatur adaptantur : quemadmodum Patris appellatio cause, et Filii illi, quod immediate ex causa est. »

Magnus Gregorius Theologus oratione antirretorica de Spiritu sancto, quasi sibi opponens, inquit : « Quid igitur est, quod deest Spiritui, ne Filius sit? nisi enim aliquid deesset, utique Filius esset : » Subdit itaque : « Nihil deesse dicimus : neque enim Deus aliquando deficitur. Veruntamen apparitionis, seu revelationis, ut ita dicam, aut mutæ habitudinis diversitas, diversam quoque eorum appellationem facit. »

Sanctus Cyrillus expositione in Joannem, in il-
 lud, « Hic erat in principio apud Deum », dicit : « Quando divina Scriptura nominibus secundum Græcæ linguæ usum articulos præponit, tunc et unum, et quod solum proprie, atque vere tale quid dicitur significat, quale illud est ; multi enim vocati sunt dii, veruntamen dum cum articulo Deus exprimitur, tum solus et proprie Deus designatur. Rursusque homines multi sunt, sed dum cum articulo Salvator effert Filium hominis, se solum ab infinita hominum multitudine discriminat. Pari modo et evangelista præponens articulum in illo, « In principio erat Verbum », unum, et quod proprie Verbum est Patris, connotavit. »

Idem ad Hermiam libro dialogi septimo dicit : « Cur non hominis naturam et generationem in perfectionem illi maxime congruam vix tandem dictam esse dicimus, cum per Spiritum divina in semetipsa effigie ditata est? Et hoc quidem obscurum non est, si naturæ lapsus, et reformationem in bonum secum una quispiam expendit. Nam cum animal esset propensum ad delictum et peccatum, quod tum adscititium erat, et præ nimio amore carnis langueret spiritus ad divinam imaginem illud transformans, et quasi signaculum inefabiliter indens separatus est, et sic corruptibile ac turpe, et nihil non absurdum secum trahens apparuit. At ubi universorum Conditor, id quod in corruptionem lapsus fuerat, ignobile ac turpe factum propter peccatum, cum illi insitam voluit ad primævam firmitatem ac decorem reducere, permisit iterum divinum et sanctum Spiritum advenire et bene reformare imaginem pulcherrimam tanquam aptum, et præpotentem, ut ad suam effigiem nos aptaret. Itaque continere creaturam, et ad suam habitudinem ornare, transfigurareque animal ad similitudinem Dei, Conditor indiguit, et perfectissima dare singularis creaturis in alteram natu-

Α φησὶ προπαρασκευῆν τε καὶ γυμνασίαν τῷ βουλο-
 μένῳ μαθεῖν, τίς ὁ τρόπος τῆς θείας ἐνανθρωπή-
 σεως, οὗ ἡ ἀρχή, « Ἄτοπον οἶμαι καὶ καλῶς γε
 τοῦτο νομόμικτα, » μετὰ πολλὰ πάνυ φησὶν : « Πνεῦμα
 δὲ ἅγιον ὄλον οὕτω λεγόμενον ἕτερον οὐχ εὐρήσεις.
 Πνεῦμα δὲ, καθὰ φθάσας ἔφη, λέγεται ὁ Θεός καὶ
 ἅγιος ὁ Θεός. Συντιθέμενα δὲ ἄμφω τὰ ὀνόματα
 τῷ ἰδίῳ; καλουμένου Πνεῦμα ἁγίου ἀρμόζει, καθά-
 περ ἡ τοῦ Πατρὸς ἐπικλησις τῷ αὐτῷ, καὶ ἡ τοῦ
 Υἱοῦ τῷ ἀμέσῳ ἐκ τοῦ αἰτίου. »

Ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ περὶ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος Ἀντιβιβητικῷ οἶον ἀντιθετικῷ
 λέγει : « Τί οὖν ἐλείπει, » φησὶ, « τῷ Πνεύματι
 πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν; εἰ μὴ γὰρ λείπον τι ἦν, Υἱὸς
 ἂν ἦν. » Ἐπιφέρει δὲ : « Οὐ λείπειν φαμέν· οὐ
 γὰρ ἔλλειπτος ὁ Θεός. Τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἐν οὗ-
 τως εἶπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον,
 διάφορον καὶ τὴν κλήσιν αὐτῶν πεποίηκεν. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ
 Ἰωάννην εἰς τὸ ῥητὸν « Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν
 Θεόν, » φησὶν : « Ὅτε τὰ ὀνόματα προτατατομένων
 τῶν ἄρθρων ἡ θεία τίθησι Γραφή, τότε καὶ ἐν τι ση-
 μαίνει, ὃ μόνον ἐστὶ κυρίως καὶ ἀληθινῶς, ἐποῖον
 εἶναι λέγεται. Πολλοὶ γὰρ καλοῦνται θεοὶ, ἀλλ'
 ὅταν μετὰ τοῦ ἄρθρου λέγεται ὁ Θεός, τὸν μόνον
 ὄντα καὶ κυρίως σημαίνει. Καὶ πάλιν ἄνθρωποι πολ-
 λοί, ἀλλ' ὅτε μετὰ τοῦ ἄρθρου φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὁ Υἱὸς
 τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐκλελεχισμένον ἀπὸ μυριάτων
 ἑαυτὸν κατασημαίνει. Οὕτω καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς
 προτάξας τὸ ἄρθρον εἰς τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, »
 τὸν ἕνα καὶ κυρίως ὄντα τοῦ Πατρὸς Λόγον ση-
 μαίνει. »

Ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ἑρμῆαν ἐν τῷ ζ' τοῦ διαλό-
 γου : « Τί δὲ τὴν ἀνθρώπου φύσιν τε καὶ γέννησιν
 οὐκ εἰς τελειότητα τότε δὴ μόλις τὴν αὐτῇ προεπι-
 δεστάτην ἀνήγαθαι φαμεν, ἥνεκα διὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος τὸν θεῖον ἐφ' ἑαυτῇ πεπλούτηκεν ἐξαικονισμόν;
 Καὶ μὴ τοῦτο γέ ἐστιν οὐκ ἀσυμφανές, εἰ τὸν γε
 τῆς φύσεως ἄριστον καὶ τὸν εἰς τὸ εἶναι μετὰ πλε-
 σμόν διανθυμοῖτό τις. Διανευεκότος γὰρ τοῦ ζώου
 πρὸς τὸ πλημμελές, καὶ τὴν εἰσποίητον ἁμαρτίαν
 ἐκ τῆς εἰς ἅπαν φιλοσαρκίας ἡρώστηκότος, τὸ
 πρὸς θεῖον εἰκόνα διαμορφοῦν αὐτὸν, καὶ σημά-
 τρου δίκην ἀπορρήτως ἐνθεθειμένον, ἀπενοσφίζετο
 πνεῦμα φθαρτὸν τε οὕτω καὶ ἀκαλλές· καὶ τί γὰρ
 οὐχὶ τῶν ἐκτέπων συνειληγὸς ἀναπέφανται. Ἐπειδὴ
 δὲ ὁ τῶν ὄλων Γενεσιουργὸς ἀναχομίζειν ἤθελεν εἰς
 ἐδραιότητά τε καὶ εὐκοσμίαν τὴν ἐν ἀρχαῖς τῶ
 διολισθησάν εἰς φθορὰν παράσημόν τε καὶ ἀκα-
 λές διὰ τὴν εἰσποίητον γαγονδὸς ἁμαρτίαν, ἐνέγκειν
 αὐτῷ τὸ ἀποφοιτήσάν ποτε θεῖον τε καὶ
 ἅγιον Πνεῦμα, μεταποιοῦν εὖ μάλα πρὸς τὴν ὑπερ-
 κόσμιον εἰκόνα καὶ πεφυκὸς καὶ δυνάμενον, διὰ τὸ
 πρὸς ἰδίαν ἡμᾶς μεταρρυθμίζειν ἐμφέρεται. Τὸ
 τοίνυν συνέχον εἰς τὸ εὖ εἶναι τὸ ποιηθὲν καὶ κα-
 τακαλλύνειν εἶδος· σχέσει τῇ πρὸς αὐτὸ, καὶ δι-

* Joan. 1, 2. * ibid. 1.

μορφοῦν τὸ ζῶον εἰς ὁμοίωσιν Θεοῦ, κατ' ἴπιν εἶναι δικαιοσύμμεθα τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ διὰ τῆς εἰς ἑκφυλον ἑτερότητα διακοπῆς διοικοῦμεν αὐτοῦ τὸ διαπρέπον ἐν τελειότητι τῇ ἑκάστῳ προπεωδεδεσάτη τοῖς παρ' αὐτοῦ κτίσμασι δωρούμενον, ἢ ἰσοφύεις τε καὶ ὁμοούσιον εἶναι λέγοντες αὐτῷ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε τιμῆζομεν, ἐκτετελεσμένη δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Ὅτι θεία φύσις τὸ Πνεῦμα, » φησὶν· « Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι Λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεία φύσις, ἀρρήτος ἐξ ἀρρήτου στόματος, πεφηνυῖα ἀρρήτως, κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποσταλμένη, καὶ κατὰ τὴν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δειχθέντα τύπον, εὐθὺς ὑπ' αὐτοῦ δι' ἐμφυσήσεως ἀποκαθισταμένη. Β Συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατ' ἀρχὴν καινότητι τὴν νῦν ὀνακαινίσιν. Καὶ τὴν συνδρομὴν ἐξετύπωσεν, ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτὸς δι' οὗ Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχὴν. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ζ' τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν φησὶν· « Ὁ τοίνυν ἀναπεπλασμένος καὶ ἡ τοῦ κατεφλημένου μεταδρομῆ πρὸς καινούργιον τε καὶ ἀναμόρφωσιν ἔργον ἂν γένοιτο κατὰ γε τὸ εἶδος, καὶ αὐτῷ μοι δοκοῦν εὖ ἔχειν, τῆς αὐτῆς φύσεως τε καὶ ἐνεργείας, ἥς ἂν φαίνοιτο καὶ τὸ ἐν ἀρχαῖς ἀπορόβητος πλαστοουργηθέν. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ, ἥς ἡ ἀρχὴ, « Ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφείῳ παρὰ τῆς σῆς εὐλαθείας ἐπιστολῇ, » φησὶν· « Ἀμέλαι τοῦ Πατρὸς τέμποντος τὸ Πνεῦμα ὃ Υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς· ἐπειδὴ πάντα ἅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ δ' τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν· « Ἄμα τε γὰρ τοῖς τοῦ τεχνουργοῦντος ἀρρήτοις νέμασι παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν ἀνθρώπου φύσις καὶ τῇ πρὸς τὸ Πνεῦμα σχέσει κατεκαλλύετο. Ἐνεφύσησε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ Πνεῦμα ζωῆς, οὐχ ἐτέρως, οἶμαι, τοῦ ζῶου, τὸ ἐν ἀγασμῷ καὶ οἰκειότητι τῇ πρὸς Θεὸν διαφανὲς ἔξοντος ἂν, εἰ μὴ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατακαλλύετο μετουσίᾳ. Τοῖς γὰρ τοι καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενῆς, Δ ἑρμήνην τοῦ πάλαι καὶ ἐν ἀρχαῖς ἀγαθοῦ τὴν ἀνθρώπου φύσιν εὐρών, πάλιν αὐτὴν εἰς ἐκεῖνο μεταστρεφίον ἠπέγειτο καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληροματος ἐνιέεις τε καὶ λέγων, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον » τῷ διὰ σαρκὸς καὶ ἐμφανεστέρῳ φουστῆματι, τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν εὖ μάλα ἀμιγγραφῶν. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν· « Ὡ περ ὢν, ἐπειδὴ περ εἰκὼν ἐστίν ἀκριβεστάτη τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ὁ δ' ἐξάμενος αὐτὸν καὶ τὸν Πατέρα ἔχει· ὡτως ἐπὶ τὸ ἴσον σχῆμα τῆς ἀναλογίας τρεχούσης, ὁ δεξάμενος τοῦ Υἱοῦ τὴν εἰκόνα, τούτεστι τὸ Πνεῦμα, ἔχει πάντως δι' αὐτῆς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Πατέρα. »

¹¹ Joan. xj, 22.

ram reſiciemus; vel æqualis naturæ et consubſtantialis esse dicentes ipsi quod in ipso secundum naturam perfecto officio honorabimus, et integram quodammodo illi in factis efficaciam tribuimus, perfectam per Filium in Spiritu. »

καὶ ἐν αὐτῷ, κατὰ φύσιν ὁλοκλήρῳ τῇ δημιουργίᾳ

Magnus Basilius in capite, cui præfixa est in criptio, Spiritum esse divinam naturam: « Spiritum enim ad creandum vivo Verbo in eodem ordine collocatur, viva virtus, divina natura, ineffabilis ex ineffabili ore existens ineffabili modo, et per sufflationem ad hominem missa, et secundum figuram corporaliter a Domino tradita, rursus ab eo per sufflationem restituta. Concurre enim oportet cum prima novitate, præsentem innovationem atque concursum. Informavit igitur cum sufflasset, cum non alius esset atque is, qui a principio insufflavit; sed ipse per quem Deus insufflationem dedit, tunc quidem cum anima, nunc vero ad animam. »

Sanctus Cyrillus libro 7 ad Hermiam: « Reformatio itaque et corrupti ad renovationem et restitutionem pristinam immutatio opus fuerit, ut par est, et mihi id optime probatur, ejusdem naturæ et actionis, quæ ab initio ineffabiliter creatio habita est. »

Magnus Athanasius epistola ad Serapionem de Spiritu sancto: « Nunc recens scriptam a tua pietate epistolam, » dicit: « Patre existente Spiritum, Filius insufflans tradit illum discipulis: cum omnia quæ Pater habet, Filii sint. »

Sanctus Cyrillus libro 4 ad Hermiam, dicit: « Nam simul ut ineffabilibus officis nutibus producta est ad existentiam humana natura et quædam cum spiritu habitudine exornata est, inspiravit enim in faciem illius Spiritum vite, quod non alio quam in animal opinor, quod in sanctimonia et familiaritate cum Deo clarum exspiret, nisi sancti Spiritus honestetur præsentia. Etenim quando Unigenitus factus est homo, inventam hominis naturam ab antiquis, et primis bonis destitutam, iterum eam ad illa redire urgebat, quasi a fonte plenitudinis suæ immitens, et dicens, « Accipite Spiritum sanctum »: sicque carnali, et manifestiore flatu Spiritus naturam adumbrans. »

Idem in libro Thesaurorum: « Quemadmodum itaque cum sit Patris exquisitissima imago Filius, qui ipsum accipit, una simul et Patrem habet; pari modo procedente analogia, qui Filii imaginem, Spiritum nempe, suscipit, habet prorsus per illam Filium, et in seipso Patrem. »

Metrophanes metropolitæ Smyrnæus in expositio-
ne quam ille in Joannis primam Epistolam catho-
licam concinnavit, hæc ipsissima verba continet :
« In hoc cognoscimus, nos in ipso manere, et
ipsum in nobis, quod ex Spiritu suo dedit nobis.
Constabit hic divinitatis principem, ac beatam Tri-
adem in sese mutuo naturaliter connecti ac cohæ-
rere, et ad aliquam unius hypostasis accessu, et
inhabitatione et aliorum duorum conventum con-
cursantique propter divinam et primam supersub-
stantialis, et res omnia superantis naturæ simpli-
citatem, necnon propter operationis, et virtutis, et
voluntatis unum et solum. Sic enim et Paulus ma-
gnus apostolus insinuat, « Vos estis templum Dei,
et Spiritus Dei in vobis habitat », quasi diceret,
Spiritus inhabitatione et Deum et Patrem et unige-
nitum Filium cum puris animabus consuescere et
cohabitare.

EPIGRAPHE IX.

Ad demonstrandum Spiritum sanctum ex Patre
et Filio esse, collecta sunt hæc scripto mandata
testimonia quæ inferunt illum esse essentialis Patris
et Filii qualitatem, necnon odorem, statum, hali-
tum. Prope vero hæc eadem testimonia adnectun-
tur alia, in eamdem sententiam admodum conse-
rentia, quæ et Patrem fontem Spiritus, et Filium
item fontem Spiritus esse decernunt. Similiter et
ab aliis scriptis testimoniis indicantibus et Filium
a Patre mitti et Spiritum a Deo, hoc idem colligi.

Sanctus Cyrillus in libro Thesaurorum habet :
« Quod si vere esset factura et creatura secundum
aliter sentientium vesaniam Spiritus sanctus, quo-
modo universam Dei efficaciam possidet? Neque
enim reor quemquam eo audacis processurum,
ut vel solo dicto id audeat asserere divinam es-
sentiam instrumentis quibusdam ab æterno crea-
tis, adscitisque uti ad operationem, quæ ex ipsa
naturaliter transit ad eos, qui eam suscipere digni
sunt. Cum itaque natura sua Filius vita sit, vivifi-
cet vero Spiritus ab ipso suppedtatus, necessario
sequetur ipsum ex essentia esse Filii et Dei, uni-
versam illius virtutem et efficaciam possidentem :
quemadmodum si ex aqua humor ascendit, et sua
operatione ad quos pervenerit, recreans, illius, qui
illum emittit, naturam indicat. »

Idem in libro quinto ad Hermiam dicit : « Spi-
ritus sanctus veluti quædam naturalis sanctæ sa-
pientisquæ Deitatis qualitas est, quæ in Patre et
Filio intelligitur. »

Idem in libris ad Hermiam : « Itaque si signa et
prodigia per Paulum Christus operatur in virtute
Spiritus sancti, efficacia quædam naturalis, et vi-
vens, et, ut ita dicamus, deitatis Filii Spiritus san-

« Εν μέρει τῆς ἐξηγήσεως τῆς Ἰωάννου καθολικῆς
πρώτης Ἐπιστολῆς, ἣν ποιεῖται Μητροπόλιτις Σμύρνης, κεῖται ῥῆσις ἔχουσα οὕτως·
« Εν τούτῳ γινώσκωμεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ
αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ἕτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δίδωκεν
ἡμῖν. Παρτοῦσιν ἐντεῦθεν ὡς ἡ θεολογικὴ καὶ
μακαρία Τριάς; ἀλληλουχίας ἔχεται πρὸς ἑαυτὴν
φυσικῆς, καὶ τῇ πρὸς τινὰ προσφοιτῆσαι καὶ κατα-
σκηῶσαι τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, καὶ τῶν ἄλλων
ἄλλω συγκαταφοιτῆσι γίνεσθαι πέφυκε διὰ τὴν
θειάν καὶ πρώτην ἀπόδητα τῆς ὑπερουσίτου καὶ
πάντων ἐπέκεινα φύσεως, καὶ μέντοι καὶ διὰ τὸ τῆς
ἐργασίας καὶ δυνάμεως; καὶ βουλήσεως; ἐνικόν καὶ
μοναδικόν. Οὕτω γὰρ καὶ Παῦλος; φησιν ὁ μέγας
ἀπόστολος· « Ὑμεῖς ναὶ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα
τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὡς τῇ τοῦ Πνεύματος ἐνοι-
κῆται; καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; δηλοῦντι, καὶ τοῦ
μονογενοῦς; Υἱοῦ ταῖς καθαραῖς ψυχαῖς; ἐμφιλοχω-
ροῦντος καὶ συνοικούντος. »

EPIGRAPHE Θ'.

Εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συναλέγησαν καὶ αἱ παρούσαι γρα-
φικαὶ χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι εἶναι αὐτὸ ποιότητα
τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίας; ἔτι δὲ εὐδοκίαν
πνοῆν, καὶ ὁσμῆν. Ἐγγύς; δὲ τῶν τοιοῦτων χρήσεων
ἕτεραι καταστρωνύονται χρήσεις; εἰς τὴν αὐτὴν
συμβάλλουσαι ἔνοιαν, αἵτινες καὶ τὸν Πατέρα πη-
γὴν τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸν Υἱὸν πηγὴν θεολογοῦσαι
τοῦ Πνεύματος. Ὁμοίως; δὲ καὶ ἐξ ἄλλων γραφικῶν
χρήσεων δηλοῦσῶν καὶ τὸν Υἱὸν ἀποστέλλεσθαι παρὰ
τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὸ αὐτὸ
τοῦτο συνάγεσθαι.

Ὁ ἅγιος; Κύριλλος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θεσαυρῶν·
« Ἄλλ' εἴπερ ἦν ὄντως ποίημα καὶ κτίσμα κατὰ
τὴν τῶν ἑτεροδόξων μανίαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
πῶς ὄλην ἔχει τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνέργειαν; Οὐ γὰρ δὴ
τις τοιοῦτον, οἶμαι, τοῦτο φρονεῖν ὀρθῶς ἐκδήσεται,
ὡς τομῆσαι καὶ μόνον εἰπεῖν τὴν θείαν οὐσίαν δι'
ὀργάνων τιῶν ἐξωθεν εἰς τὸ εἶναι παρενεχθέντων
διακονεῖσθαι πρὸς ἐνέργειαν τὴν ἐξ αὐτῆς φυσικῶς
διαβαίνουσαν πρὸς τινὰς τῶν ἐπιτηδείων πρὸς τὸ
λαβεῖν. Ἐπειδὴ οὖν ζωὴ μὲν ἐστὶ κατὰ φύσιν ὁ
Υἱός, ζωοποιεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ παρ' αὐτοῦ χορηγοῦ-
μενον, ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας; ὑπάρχειν ὁμο-
λογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ, πᾶσιν αὐτοῦ τὴν τε δύ-
ναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον· ὡσπερ ἂν εἰ καὶ ἐξ
ὕδατος; ἀτμὴς ἀναβαίνει, καὶ δι' ὧν ἐνεργειῶν, τοῦ
παρ' οὗ ἂν γένοιτο ψύχουσα, τοῦ ἐκπέμποντος αὐτὴν
τὴν φύσιν σημαίνει. »

Ὁ αὐτός; ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν φησὶ·
« Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἰοῦντις φυσικὴ ποιότης τῆς
ἁγίας; τε καὶ σοφῆς θεότητος; ἐστὶ, τῆς ἐν Πατρὶ καὶ
Υἱῷ νοουμένης. »

Ὁ αὐτός; ἐν τοῖς πρὸς Ἑρμεῖαν· « Οὐκοῦν εἰ
σημεῖα καὶ τέρατα διὰ Παύλου Χριστοῦς ἐργάζεται
ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου, ὡς ἐνέργειά τις φυσ-
ικὴ καὶ ζωσῶν, καὶ ἐν οὕτω; εἰπωμεν, ποιότης τῆς

⁹⁹ I Cor. III, 16.

θεότητος τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, καὶ ὡς περ τις ἀτμός, ἢ ποιότης ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Εἰ ἀγέννητος δὲ καὶ ἀκτιστος ὁ Πατήρ, πῶς ἂν εἴη γενητὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ προχέομενον Πνεῦμα;

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα φησιν· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα εὐωδία καὶ μορφή τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, εὐδίων ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα κτίσμα· ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐκ ἐστὶ κτίσμα. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν « τὸν μὲν Πατέρα βόδον, τὸν δὲ Υἱὸν ἄνθος, τὸ δὲ Πνεῦμα ὄσμην καλεῖ. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ, ἥ; ἡ ἀρχή, « Ἴσως θαυμάσεις, » φησί· « Τὸ χρίσμα τοῦτο πνόη ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ. »

Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ περὶ Πνεύματος ἁγίου λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, « Δεῖ δὲ τὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα εἶναι, » φησίν· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ πνοὴν ἀνοπίστατον ἐνοοῦμεν, ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη, ἐκ τοῦ Πατρὸς προερχόμενον, μήτε ἀρχὴν ἔχουσαν, μήτε τέλος. Οὐ γὰρ ἐνέλιπέ ποτε τῷ Πατρὶ Λόγος, οὔτε τῷ Λόγῳ Πνεῦμα. Καὶ ἰὼδ· « Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσα με. »

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐν ἡ ποιεῖται διαλέξει· Ἀνομοίου καὶ Ὀρθόδοξου ταῦτά φησιν· Ἀνόμοιος πρὸς τὸν Ὀρθόδοξον· « Καὶ τὸ Πνεῦμα οὐν λέγεις θείας εἶναι φύσεως; » Ὀρθόδοξος· « Οὐχ ἀπλῶς εἶναι θείας φύσεως, ἀλλὰ τῆς θείας. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Πατήρ· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » ὁ δὲ Υἱός· « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ ὁ ἰὼδ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα οὕτω· « Ζῆ Κύριος, ὅς οὕτω με κέρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν, ἢ μὴν εἶ τῆς πνοῆς ἐν ῥίτιν οὐσης. Πνεῦμα θεῖον δὲ τὸ περιόν μοι ἐν ῥίσι, μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου ἀδίκᾳ. » Ὁρῶς πῶς τῆς ἁγίας Τριάδος μέμνεται; Ζῆ Κύριος, λέγων τὸν Υἱὸν, καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν, τὸν Πατέρα, Πνεῦμα θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥίσι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, ὅς ἐπιγράφεται· Ἐλεγχος ὑποκρίσεως περὶ Μελετίου, οὗ ἡ ἀρχή, « Ἀνθρώπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονεν, » φησίν· « Οὐχὶ γενήσῃ τὸ Πνεῦματος πρόδος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιοῦται διὰ τὴν μετέληψιν, ὡς πνοῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης, καὶ τὸν μεταλαμβάνοντα ἀγιαζούσης, καθὰ δὴ καὶ λέγεται Πνεύματος. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » φησίν· « Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν παράβασιν ὁ ἄνθρωπος ἐκολάζετο, ἀπαγυμνώθη τῆς χάριτος καὶ ἀπανίστατο τῆς γήινης σαρκὸς ἢ πνοῆς τῆς ζωῆς, οὕτως· τὸ Πνεῦμα τοῦ λέγοντος· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ζωῆ. »

⁹ Job xxxiii, 4. ¹⁰ Act. ii, 17. ¹¹ Marc. xiii, 11.

Actus quædam qualitas fuerit, et uti quidam humor, aut qualitas est Patris; quodsi ingenitus et increatus Pater est, qua ratione fieri potest, ex eo profusum Spiritum sanctum esse? »

Divus Athanasius ad Serapionem epistola ait : « Quodsi Spiritus bonus odor, et forma Filii est, plane et manifestum remanet, Spiritum creaturam non esse : etiam Filius in forma Dei existens creatura non est. »

Sanctus Cyrillus in Thesauris « Patrem quidem rosam, Filium florem, Spiritum sanctum odorem » nuncupat.

Magnus Athanasius ad Serapionem epistola de Spiritu sancto, quæ incipit, « Fortasse admiraberis, » dicit : « Unctio hæc spiramen Filii est. »

Damascenus sermone de Spiritu sancto, cujus illud est principium : « Huic quoque Verbo Spiritus sit oportet, » inquit : « Spiritum sanctum non flatum quemdam substantia carentem animo nobis fingimus, sed vim essentialem, ex Patre procedentem, eaque natura sit, ut neque principium haberit neque finem habitura sit. Neque enim Patri Verbum unquam defuit, neque Verbo Spiritus. Et Job : « Spiritus Domini, qui fecit me, et flatus omnipotentis, qui docet me¹⁰. »

Sanctus Maximus in colloquio, quod ipse habuit cum Anomæo, hæc habet : Anomæus ad Orthodoxum : « Et Spiritum itaque dicis divinæ esse naturæ? » Orthodox. : « Non simpliciter esse divinæ naturæ, sed divinæ. Ipse enim Pater dixit : « In extremis temporibus effundam ex Spiritu meo in omnem carnem¹¹ : » et Filius : « Neque enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris mei qui loquitur in vobis¹² : » et Job divinum dixit Spiritum ibi : « Vivit Dominus, qui ita me judicavit, et omnipotens, qui tristem fecit animam meam, cum adhuc Spiritus in naribus esset. Spiritus vero divinus qui superest in naribus meis, ne loquatur os meum iniusta¹³. » Videsne, quomodo ille sanctæ Trinitatis mentionem facit? Vivit Dominus, dicit, innuens Filium, et omnipotens, qui tristem fecit animam meam, Patrem, Spiritus divinus qui superest in naribus, Spiritum sanctum. »

Magnus Athanasius oratione quæ inscribitur, Refutatio hypocriseos Meletii, quæ incipit : « Homo ad similitudinem Dei factus est, » inquit : « Spiritus progressus non nativitati, sed profutui sese aliis impertienti pro anhelitus similitudine ex ore prodeuntis et recipientem se sanctificantis similis habetur, nimirum pro voce sua qua Spiritus dicitur. »

Sanctus Cyrillus expositione in Joannem in illud, « Et Verbum caro factum est¹⁴, » ait : « Cum vero propter pravariationem homo puniretur, gratia spoliatus est, et a terrena carne spiritus vitæ rebellabat, Spiritus scilicet illius, qui dicit, « Ego sum vita¹⁵. »

¹² Job xxvi, 2, 5. ¹³ Joan. i, 14. ¹⁴ Joan. xiv, 6.

Item in dictum : « Vidi Spiritum descendentem ⁶⁶, » ait : « Et creavit Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit illum : per Spiritum vero in imaginem Dei effigiari, Moyses edocuit dicens, « I sufflavit in faciem illius spiritum vite. »

Magnus Athanasius in colloquio Ortholoxi et Anomœi, ait : « Causa est Dei natura et Filii, et Spiritus sancti, et universæ creaturæ, sed Filii ut Verbi, « In principio enim erat Verbum ⁶⁷, » Spiritus ut flatus : flatus enim omnipotentis, qui docuit nos, creaturæ uti rerum sacrarum, quibus proportionem quadam eorum opifex intelligitur. Neque verbum quod per instrumenta vocalia emissum proficitur, neque flatus per instrumenta et respirandi meatus emissus dissolvitur : sed Verbum vivens et actuosum : « Omnia enim per ipsum facta sunt ⁶⁸, » et Spiritus vivens, et actuosus. « Omnia enim hæc operatur unus et idem Spiritus ⁶⁹. » Quod vero ingentium est, geniti causa non est. Neque enim quod non generatur Deus essentialium causa est : sed essentialium essentia causa est, ut dictum est. Namque si ingentium esse causa est, Filius vero creaturam causa est, ingentius ergo est : sed non ingentius est, ut tu asseris, et causa est. Non ergo ingentium causa est. »

Sanctus Cyrillus in illud, « Ille me glorificabit, quoniam de meo accipiet ⁷⁰, » inquit : « Quemadmodum odoratissimorum florum odor in se ipse quodammodo suscipiens naturalem ac substantialem rerum ex quibus est, efficaciam sive qualitatem, ad extra defert, et cognitionem corporis membris, quæ odoratui inserviunt incidens, indit. Et videtur quidem, uti mente comprehendere potest, alia ac diversa ab ea quæ illum transmittit natura, verumtamen in seipsa considerata non aliam habet naturam, quam quæ ex illis unde ipse est, et manet, conspicitur. Ita de Deo et Spiritu sancto intelligito, sublimius vim exempli accipiens. Nihil itaque detrahitur Spiritui, et supra omnem reprehensionem est, cum asseritur Spiritus accipere ab Unigenito. Namque promanans per ipsum naturaliter, inquam illius proprius cum omnibus, quæ absolute habet, accipere dicitur. »

Idem in illud : « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt, proptereaque dixi, Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis ⁷¹, » inquit, « Quemadmodum exempli causa, aromatum odor nostris nasibus objectus, si quis cogitatione se examinarit, non alio modo exsilit, quam eorum ex quibus est virtutem secum deferens, eamque commonstrat, quæ non alia est, quam illa quæ in illis adnata est, et ex illis promanat : tale quiddam, imo sublimius aliquid intelligito de Deo et Spiritu sancto. Est nempe odor qui quam essentialis illius vivens ac potens, et creaturas quæ Dei sunt transportans, et participationem ejus immittens. Nam si aromatum odor

« Ο αὐτὸς εἰς τὸ ἕρηθόν, « Ὅτι τεθέσμαι τὸ Πνεῦμα καθαρῶν, » φησὶν : « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· οὗ δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος εἰς εἰκόνα τὴν θεϊκὴν κατασφραγίζεται, Μωσὴς ἐδίδαξεν εἰπών : « Καὶ ἐνεφύθησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. »

« Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν ἡ ἐκτίθεται διαλέξει Ἀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου φησὶν : « Αἰτία ἐστὶ ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις· καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης, ἀλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ ὡς Λόγου, « Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, » τοῦ δὲ Πνεύματος ὡς πνοῆς : « Πνοὴ γὰρ παντοκράτορος ἡ διδασκαλία, » τῆς δὲ κτίσεως ὡς κτισμάτων, ἐξ ὧν ἀναλογως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Οὕτε δὲ λόγος προφορικὸς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομενος, οὕτε πνοὴ τις διαχωρῶμενη καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομένη ἐστίν, ἀλλὰ καὶ Λόγος ζῶν καὶ ἐνεργός : « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ Πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργόν : « Πάντα γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἕν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐκ ἐστὶν αἰτιον τοῦ γεννητοῦ. Οὐ γὰρ τὴ μὴ γεννησθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἰτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία, ὡς εἰρηται. Εἰ γὰρ τὸ ἐγέννητον αἰτιον, αἰτιος δὲ καὶ ὁ Υἱὸς τῶν κτισμάτων, ἀγέννητος ἄρα : ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ αὐτὸ αἰτιος δέ. Οὐ τὸ ἀγέννητον ἄρα αἰτιον. »

« Ὁ ἅγιος Κύριλλος εἰς τὸ, « Ἐκεῖνος ἐμὲ διδάσει, ὅτι : ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » φησὶν : « Ὅνπερ γὰρ τρόπον ἢ ἐκ τῶν εὐοσμωτάτων ἀνθέων εὐωδία λαβούσα τρόπον τινὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἐνέργειαν ἕξει ποιοῦσα διακομίζει τοῖς ἔξω τὴν γνῶσιν τοῖς σφραγισμένοις τοῦ σώματος μορίοις ἐμπέπουσα : καὶ δοκεῖ μὲν πικρὸν ἦκεν εἰς ἐπινοίας λόγον ἕτερας τις εἶναι παρατὴν πέμπουσαν αὐτὴν φύσιν : νοουμένην γὰρ μὴ οὐκέτι καθ' ἑαυτὴν ἕτεραν ἔχει φύσιν, ἢ τὴν ἐξ ἑνὸς καὶ ἐν οἷ ἐστίν : οὕτω νοήσεις ἐπὶ τῷ Θεῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸν τοῦ παραδείγματος ἀναβαίνον λόγον. Ἀκατηγόρητον οὐδ' ἄρα παντελῶς καὶ λειδωρίας ἀπάσης ἔξω κείσεται τὸ λαβεῖν λέγεσθαι τι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Προῖθν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς ὡς ἴδιον αὐτοῦ, μετὰ πάντων ὧν ἔχει τελείως λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. »

« Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, « Πάντα ἔσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » φησὶν : « Ὅσπερ δ' ἐν φῶσιν τὴν ἐκ τῶν ἀρωμάτων ταῖς ἡμετέραις σφραγίσσει προσβάλλουσιν εὐωδίας ἕτερας μὲν ὡς περ πρὸς αὐτὰ, εἰ ταῖς ἐπινοίαις δοῖται : ἂν, προεκκύπτειν γὰρ μὴ οὐκ ἕτερος οἶοιτο τυχόν ἢ τῶν ἐξ ὧν ἐπὶ ἐστὶ δεχομένη τὴν δύναμιν εἰς ἐνδείξιν ἑαυτῆς, οὐκ οὐδ' ἂν γὰρ μὴ ἕτεραν διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐν αὐτοῖς περιφρονεῖται : τοιοῦτόν τι, μᾶλλον δὲ καὶ ὅπερ τοῦτο νοήσεις ἐπὶ τῷ Θεῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Οἷον γὰρ ὁμοίως τίς ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ζῶσά τε καὶ ἐνεργητικὰ διακομίζουσα τῇ κτίσει τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς :

⁶⁶ Marc. 1, 10. ⁶⁷ Joan. 1, 1. ⁶⁸ ibid. 5. ⁶⁹ I Cor. xiv, 11. ⁷⁰ Joan. xvi, 14. ⁷¹ ibid. 15.

ὅ ὡς τὸ παρῶν οὐσίας ἐνθεοῦται δι' ἐαυτῆς τὴν μέ-
 λειν. Εἰ γὰρ ἡ τῶν ἀρωμάτων εὐσμία τὴν ἰδίαν
 ἰσχύον ἐναπομάττει τοῖς ἐσθῆμασι, καὶ μετασκευ-
 ἀσαι τρίπον τινα πρὸς ἐαυτὴν τὰ ἐν οἷς ἂν γένοιτο,
 πῶς οὐκ ἂν ἰσχύσται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειπερ
 ἐστὶν ἐκ Θεοῦ φυσικῶς, κοινωνοὺς τῆς θείας ἀποτε-
 λῆσαι φύσεως δι' ἐαυτοῦ τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο; Καρ-
 πὸς οὖν ἄρα καὶ χαρικτῆρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεν-
 νήσαντος; ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύ-
 σιν ἐπέσγεται· διὰ τοῦτό φησι, « Πάντα ἔστα ἔχει ὁ
 Πατὴρ ἐμά ἐστι. Διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι Ἐκ τοῦ
 ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » τὸ Πνεῦμα
 ἐκπορεύεται τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις
 ὡς αὐτῷ; ἐνοικεῖ· οὐ γὰρ ἕτερον παρ' αὐτὸν τὸ
 Πνεῦμα αὐτοῦ, κἂν ὑπάρχειν νοῆται καθ' ἐαυτὸ καὶ
 ἴδιον. Πνεῦμα γὰρ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχ Υἱός. »

Ἡ Ἑρμείας πρὸς τὸν Κύριλλον ἐν τῷ ἐβδόμῳ τοῦ
 διαλόγου φησὶν· « Ἄραρον εἶν ὅτι τὸ Πνεῦμα ζωὴ,
 φυσικῶς δηλονότι, καὶ οὐ μεθεκτός. » Ὁ Ἅγιος
 πρὸς τοῦτο· « Παντάπασι οὖν, ὡ ἑταῖρε. Τοῦτο δὲ
 εἶπὼ καλῶς καὶ ἐξ ἑτέρων ἐνοιῶν. Θεοῦ μὲν γὰρ ἰδι-
 οῦτος ἔσται τις ἂν, καὶ μονοουχὶ λειπταξίου γρα-
 φῆν καταχέοντος τῶν ἐπὶ κτίσει λατρευσάντων,
 « Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἐφριξεν ἐπὶ
 πλεον σφόδρα, λέγει Κύριος, ὅτι δύο καὶ πνηρὰ
 ἐποίησεν ὁ λαὸς μου. Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδα-
 τος ζῶντος, καὶ ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμ-
 μένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. » Προσπε-
 ρωχθέντα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις εὐρήσασεν τὸν Κύριον
 ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς
 με, καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν
 ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρέουσιν
 ὕδατος ζῶντος. » Ὁ δὲ καὶ διατρανῶν εὖ μάλα, καὶ
 καὶ οὐκ ἐπιπλάττει ὁ θεοπίσιος καὶ εὐαγγελιστῆς
 Ἰωάννης, εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος φύσιν ταύτην· αἱ
 ἐπιρρηματικὴ ἀποφάσεις, λέγων· « Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ
 τοῦ Πνεύματος, οὐ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύον-
 τες εἰς αὐτόν. »

Ἡ Χρυσόστομος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸ μυστήριον
 τοῦ βαπτίσματος, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Πάλιν ὑμῖν ἡ τοῦ
 μακαρίου Δαυὶδ πνευματικὴ κιθάρα, » φησὶν· « Διὰ
 τοῦτο ὁ Σωτὴρ δεῖκνυσιν ἐαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ
 ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

Ἡ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν ἧ ἐκτίθεται διαλέξει
 Ὁρθόδοξου καὶ Ἀνομοίου ὡς ἀπὸ τοῦ Ὁρθόδοξου
 φησὶν· « Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ λέγω ἀγέννητον· οὐ γὰρ
 ἔχει γενεσιουργόν, ἀλλὰ πηγὴν ἐαυτοῦ. Καθάπερ
 γὰρ ἡ πηγὴ οὐ γενεσιουργεῖ ἐξωθεν ὁ χορηγεῖ ὕδωρ.
 ἀλλ' ἐξ ἐαυτῆς πηγάζουσα ἔχει, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πη-
 γὴ τοῦ Πνεύματος ἐστίν, ὡς εἴρηται, καὶ χορηγός
 αὐτοῦ, οὐκ ἐξωθεν αὐτῷ προσλαμβάνων, ἀλλ' ἐξ αὐ-
 τοῦ πηγάζων. Γέγραπται γὰρ, « Δύο καὶ πνηρὰ
 ἐποίησεν ὁ λαὸς μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδα-
 τος ζῶντος, καὶ ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμ-
 μένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. » Καὶ ὁ
 Ἀπόστολος λέγει· « Ὁ ἐπιχορηγῶν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα,
 καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις. » Ὅτι δὲ τὸ ὕδωρ τὸ
 ζῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε λέγων· « Ὁ

A propria virtutem eorum vestibus relinquit, et
 quo lammodo in seipsum immutat ea, in quibus
 a. h. a. s. e. r. i. t. : quomodo Spiritus sanctus, qui ex Deo
 naturaliter est, participes divinae naturae eos non
 efficit per seipsum ad quos pervenerit? Fructus
 ergo et character hypostaseos Patris Filius enim
 sit, divina quae illius sunt secundum naturam om-
 nia attrahit: idcoque ait, « Quaecunq̄e habet Pa-
 ter mea sunt. Propterea dixi vobis, quia De meo
 accipiet, et annuntiabit vobis, » Spiritus videlicet
 sanctus, qui per eum et in eo est, per quem in
 sanctis ut ipse inhabitat. Non enim aliud praeter
 eum Spiritus ejus est, licet intelligatur per seipsum
 et proprio modo subsistere. Spiritus enim Spiritus
 est, et non Filius. »

B Item in VII cum Hieronimus ad S. Cyrillum dixisset:
 « Itaque congruit Spiritum vite naturaliter
 vitam esse, et non per participationem, » Sanctus
 respondet: « Amice, etiam omnibus modis. Hoc
 enim sciveris bene et ex aliis sententiis. Deum
 enim dicentem audiet quis, et contra servientes
 idolis tantum non fugitivi crimen effunderent. » Ob-
 stupuit caelum super hoc, et horruit plurimum,
 dicit Dominus, quia duo mala fecit populus meus,
 me dereliquerunt fontem aquae vivae, et effoderunt
 sibi cisternas contritas, quae non poterunt aquam
 continere. » Invenimus autem et Dominum nostrum
 Jesum Christum dixisse Judaeis: « Si quis sitit
 veniat ad me, et bibat; qui credit in me, sicut
 dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae
 vivae. » Id quod Joannes evangelista bene expli-
 cans ac manifestans, in naturam et efficaciam
 sancti Spiritus refert: « Hoc autem dixit de Spiritu,
 quem accepturi erant credentes in eum. »

C τὸ Πνεύματος, οὐ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύον-
 τες εἰς αὐτόν. »

Joannes Chrysostomus in oratione in mysterium
 baptismatis, quae incipit: « Rursus vo' is sancti
 Davidis spiritualis cithara, » inquit: « Propterea
 Salvator ostendit semetipsum fontem vitae, et aquam
 viventem Spiritum sanctum. »

D Magnus Athanasius in colloquio Anomaei et
 Orthodoxi ex persona Orthodoxi inquit: « Et Spi-
 ritum dico ingenitum, sed non habet effctorem.
 sed ut sui fontem. Quema' modum enim fons eam
 quam emittit aquam extra se non efficit, sed quae
 intus habet, ex sese sinit scaturire, sic etiam Deus,
 ut ante dictum fuit, fons est Spiritus sancti, et
 auctor ejusdem, non extrinsecus eum recipiens, sed
 ex seipso sicens scaturire. Scriptum est enim.
 « Duo mala fecit populus meus: me dereliquerun
 fontem aquae vivae, et effoderunt sibi cisternas fa-
 tescentes, quae aquas continere non poterunt, »
 et Apostolus dicit: « Qui, largitur nobis Spiritum
 et efficit nobis virtutes. » Quod autem aqua illi
 viva sit Spiritus ille sanctus, Christus docuit in

11 Joan. vii, 37, 38. 12 Jerem. ii, 13. 13 Gal. iii, 5.

quiens, « Qui bibit de aqua, quam ego dabo ipsi ⁷⁵, A ut dixit Scriptura, flumina aquæ vivæ ex ventre ipsius effluent ⁷⁶. » Atque hic magnus Athanasius fontem Patrem nuncupavit, Spiritum vero aquam. Dum vero ex Scriptura testimonia digerit, quibus naturæ communio astruitur, quod similiter se habeant Pater et Filius, et Spiritus sanctus, Christum fontem Spiritus, et sanctum Spiritum aquam appellat; namque rursus Salvator ait, « Qui credit in me ⁷⁷, ut Scriptura ait, ex ventre ipsius fontes aquæ vivæ effluent. » Et cum Evangelista explanat, quid sit illud aquæ vivæ, dixit: « Hoc autem dicebat de Spiritu, quem erant suscepturi credentes in eum ⁷⁸. » Ait namque propheta: « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas fatiscentes, quæ aquas continere non poterunt. »

Idem magnus Athanasius oratione de Incarnatione Domini, quæ incipit: « Qui malitiose divinas Scripturas intelligi volunt, » inquit: « Scit etenim apud Deum Patrem esse Filium fontem Spiritus sancti. »

EPIGRAPHE X.

Hæ scriptioni demandatæ auctoritates, in quibus Patres theologi stabiliunt, quæcumque Patris propria sunt, naturaliter pertransire in Filium ab eodem genitum, digestæ hoc in loco sunt ad astruendum, esse, et progredi, et effluere Spiritum ex Filio, quemadmodum et ex Patre, sancto Cyrillo decernente. Namque si paternitatem tantum et gignere demunt a Filio asserendorum testimoniorum determinationes, manifestum remanet, ex Filio Filium nunquam futurum; Spiritus vero ex paterna essentia scaturiens, ex non generante Filii substantia scaturiet, et effundetur.

Sanctus Cyrillus in uno ex capitibus primi Theosaurorum scribit: « Cum vero videatur omnia accipere naturaliter et substantialiter, recurren e in ipsum imperio Patris et dominatione, solus est proprius Patris Filius. » Item in alio: « Quomodo ex creaturis una esset, qui divinæ ac primæ essentiae in semetipso naturaliter universa Patris propria et singularia possidet? » Et in alio: « Quemadmodum planta fructui ex se promananti, sibi secundum naturam qualitatem inherentem communicat, ita et Filius a Patre, quæ Patri inerant accerpisse intelligitur, cum sit omnia quæ et Pater, si Patrem esse solum excipias. »

φρσίν, οὕτως ὁ Υἱὸς; εἰληφέναι παρὰ Πατρὸς τὰ αὐτῷ μόνου τοῦ εἶναι Πατὴρ. »

Idem libro vi ad HERNIAM ait: « Spiritus quidem effunditur veluti ex fonte Patre; nec est alienus a Filio: namque hic genitus est, omnem Patris proprietatem in semetipso continens. Et cum supremæ Dignitatis fructus sit, quomodo comprehendere poterit, dei atque bonis spoliatus? proprium vero dentis

πίνων ἐξ ὕδατος; οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεῖσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ ἐνταῦθα ὁ μέγας Ἀθανάσιος, πηγὴν τὸν Πατέρα εἶρηκε, τὸ δὲ Πνεῦμα ὕδωρ. Ἐν οἷς δὲ ἀπαριθμεῖται τὰς ἐκ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας, ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸν Χριστὸν πηγὴν τοῦ Πνεύματος, καὶ ὕδωρ τὸ ἅγιον ὀνομάζει Πνεῦμα. Λέγει γὰρ πάλιν ὁ Σωτὴρ, « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεῖσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Ἐρμηνεύων δὲ ὁ Εὐαγγελιστὴς, τί ἐστίν, ὕδατος ζῶντος, ἐφη: « Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος οὐ ἐμῆλλον λαβάνειν εἰ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Λέγει γὰρ ὁ προφητὴς: » Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὄρυξαν ἑαυτοὶ λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δύνησονται ὕδωρ συνέχειν. »

Ὁ αὐτὸς μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἐκσάρκου οἰκονομίας λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, » φησὶν: « Οἶδε γὰρ παρὰ Θεῶν Πατρὶ δυνατὸν τὸν Υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ.

Αἱ παρῶσαι γραφικαὶ χρήσεις, ἐν αἷς οἱ Πατέρες; θεολόγησαν, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια φυσικῶς διαβαίνειν ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν, κατεστρώθησαν ἐνταῦθα εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὑπάρχειν, καὶ προεῖναι, καὶ πηγάζειν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει τοι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον. Εἰ γὰρ τὴν πατρότητα καὶ τὴν γενεὴν μόνον ἀφαίρονται ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ οἱ τῶν διηρησομένων χρήσεων προσδιορισμοὶ, εὐδολοῦ ὡς Υἱὸς μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔσται, Πνεῦμα δὲ τὸ ἐκ τῆς πατρικῆς ἀναβλύζον οὐσίας καὶ ἐκ τῆς μὴ γεννώσης τοῦ Υἱοῦ οὐσίας ἀναβλύζον ἔσται καὶ προχεόμενον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τινι τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θεσαυρῶν φησὶν: « Ἐπειδὴ δὲ φαίνεται πάντα λαβὼν φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, δηλώνει διατρεχούσης εἰς αὐτὸν τῆς τοῦ γεννήσαντος ἀρχῆς τε καὶ κυριότητος, μόνος ἔστιν ἴδιος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ: « Πῶς ἂν εἴη τῶν γεννητῶν ὁ τῆς θείας τε καὶ πρώτης οὐσίας ἔχων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια καὶ ἐξαιρετὰ; » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ: « Πῶς οὐκ ἔσται Υἱὸς ζῶν ἐκ ζῶντος Πατρὸς, διαβαίνουσης εἰς αὐτὸν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννήσαντος ἰδιότητος; » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ: « Ὅσπερ δίδωμι τὸ φυτόν τῷ ἐξ αὐτοῦ προεῖθόντι καρπῷ τὴν αὐτῷ κατὰ φύσιν προσοῦσαν ποιότητα προσόντα νοεῖται, πάντα ὧν ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ ὄχι

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ε' τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν φησὶν: « Τὸ Πνεῦμα προχεῖται μὲν οἵαπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Πατρὸς, ἔστι γὰρ μὴν οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ. Γεγέννηται γὰρ, τὴν τοῦ Πατρὸς ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ἐπειδὴ ἔστι τῆς ἀνωτάτω θεότητος; ὁ καρπὸς, πῶς ἂν νοεῖτο γυναικὸς τῶν τῆς θεότητος

⁷⁵ Joan. iv, 13.⁷⁶ Joan. vii, 38.⁷⁷ Joan. vi, 47.⁷⁸ ibid. 39.

δαπάνων, ἴδιον δὲ θεό-ητος ὁ ἁγιασμὸς, οὗ τὸ Πνεῦμα A
δικαιτικόν· ἄγιον γὰρ κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὄλης
κτίσεως ἁγιαστικόν. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτόν τὸ, « Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς
ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδέν. » — « Ἐχει γὰρ ὁ Υἱὸς ἐκ
Πατρὸς, ὡσπερ τὴν οὐσίαν, οὕτω καὶ τὰ τῆς οὐσίας
ἀγαθὰ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ β' τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν φησὶν·
« Συναίδιον πιστεύομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ πᾶ-
σι οὖν ἰσόμετρον ἔχοντα, διχα μόνου τοῦ ταχεῖν
προσῆκοι γὰρ ἂν τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ Τριῦδος λόγῳ· « Ἐν Υἱῷ
μονογενεὶ κατὰ πάντα ὁμοίῳ καὶ ἴσῳ Πατρὶ χωρὶς
εἰς πατρῴτητα. »

Ὁ αὐτὸς· « Πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πα-
τρὸς κοινωνὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἄνευ τοῦ Πατρὸς εἶναι. » B

Ὁ αὐτὸς, ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς
τὸ βῆτόν τὸ, « Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, »
φησὶν· « Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ
περὶ πάντα δεκνύων ἑαυτὸν ὁ Μονογενῆς, « Πάντα »
φησὶν, « ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἑμὰ ἐστίν. » Ἄλλὰ καὶ
πάντων ἐστὶ τῶν ἐνότων τῷ Πατρὶ· ὡς ἰδο-
μίτων κληρονόμος ὁ Υἱὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν
ὑπάρχων. Ἄλλὰ γε τὸ εἶναι Πατὴρ οὐχ ἔξει ποτέ.
καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τῶν προσόντων τῷ γεννήτορι.
Μεναί δὲ ὁ Υἱὸς, οὐδενὸς ἀποστερούμενος τῶν ἐνό-
των τῷ Πατρὶ, κἂν μὴ νοεῖται Πατὴρ, πάντα δὲ
ἔχων ἐν ἑαυτῷ τελείως τὰ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας
ἕνα καὶ ἑξάμετρα. »

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτόν τὸ, « Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐ- C
τόν, » φησὶν· « Ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἀναλάμψας
τοῦ Πατρὸς, τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀγαθὸν κατὰ φύσιν ἐπ-
άγεται. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ' τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν· « Συν-
ωθεὶ δὲ μᾶλλον εἰς ὁμολογίαν ὁ λόγος τοῦ χρῆναι
νοεῖν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας διὰ τῆς
ἐληθοῦς γεννήσεως ἀναφῆναι τὸν Υἱὸν, Θεὸν ἀληθι-
νὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, οὐκ εἰς ὀθνεῖαν τινὰ καὶ ἐκ-
φύλου πεφυκότα φύσιν, ἀλλ' ὄντα τοῦτο οὐσιωδῶς
ὡσπερ ἂν εἶναι νοεῖτο καὶ ὁ Πατὴρ διχα μόνου τοῦ εἶ-
ναι Πατὴρ. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ Πίστεως λόγῳ,
ὡς ἀρχῇ· « Θεοῦ μεμνησθαι μὲν διγενεῶς εὐσε-
βεί, » φησὶν· « Ἐλεασάμεθα γὰρ, φησὶν ὁ Εὐαγγε-
λιστῆς, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ
Πατρὸς, » τοῦτέστιν οὐκ ἐκ δωρεᾶς καὶ χάριτος· δο-
θέντων αὐτῷ τῶν θαυμάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύ-
σιν κοινωνίας ἔχοντος τοῦ Υἱοῦ τῆς πατρικῆς θεό-
τητος τὸ ἀξίωμα. Τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν, κοινὸν καὶ πρὸς
τὴν κτίσιν· τὸ δὲ ἔχειν, ἐκ φύσεως ἴδιον τοῦ γεννη-
θέντος. Ὡς μὲν οὖν Υἱὸς, φυσικῶς κέκτηται τὰ τοῦ
Πατρὸς, ὡς δὲ Μονογενῆς, ὅλα ἔχει ἐν ἑαυτῷ συλλα-
βῶν, οὐδενὸς καταμεριζομένου πρὸς ἕτερον. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΙΑ'.

Αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσιμα ἐνταυθοῖ κατ-
ειρώθησαν, ἐν αἷς οἱ Πατέρες θεολόγησαν ἴδιον
τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ

A sanctificatio, quam Spiritus ostendit : namque san-
ctus est secundum naturam, et omnem creaturam
sanctificat. »

Idem in dictum, « Non potest Filius facere ex
seipso quidquam ? » : — « Habet enim Filius ex
Patre uti substantiam, ita et substantiæ bona. »

Idem lib. II ad Hermiam, ait : « Coæternum Pa-
tri Filium credimus et omnia eadem mensura pos-
sidentem, solum si generare excipias. Hoc etenim
uni solique Deo et Patri congruit. »

Idem oratione de Trinitate. « In Filio unigenito
secundum omnia simili et Patri æquali absque una
paternitate. »

Idem ; « Omnium naturalium bonorum Patris
particeps est Filius, tantummodo Pater non est. »

Idem : expositione in Joannem, in illud : « Hoc
erat in principio apud Deum », ait, « Sese vero
Deum verum ex Deo vero Patre apparuisse demon-
strans Unigenitus, « Omnia, ait, quæcumque ha-
bet Pater, mea sunt ». Sed et omnium, quæ Patri
inseparabiliter, proprietatum Filius est heres
tanquam qui ex illis secundum naturam existit.
Verumtamen Patrem esse nullo unquam tempore
possidebit. Hoc siquidem est unum, quod inest
genitori. Manebit porro Filius nullo ex illis, quæ
Patri inhaerent, privatus, licet non intelligatur
Pater esse, omnia in semetipso habens perf etc.
quæ Patris essentiæ propria ac singularia sunt. »

Idem in dictum, « Quicumque receperunt eum », :
« Cum ex ipsa Patris essentia Filius cluxerit, prop-
rium illius bonum secundum naturam con-
traxit. »

Idem libro III ad Hermiam : « Impellit vero po-
tius oratio ad plane constitendum, prorsus necessa-
rio intelligendum esse, ex Dei Patris essentia per
veram generationem ortum fuisse Filium Deum
verum ex Deo vero, non in spuriam et peregrinam
naturam deductum, sed vere existentem essen-
tialiter id, quod et Pater intelligitur esse absque
eo solo, quod Pater non est. »

Magnus Basilii oratione de Fide, quæ incipit,
« Dei mentionem facere perpetuo pium est, »
dicit : « Vidimus, inquit Evangelium, gloriam ejus,
gloriam quasi Unigeniti a Patre ». Hoc est, non
ex n unere aut ex gratia hæc ei miranda data sunt,
sed ex naturali communitate Filio patriæ divinitatis
dignitatem obtinente. Accipere namque com-
mune quoddam cum creatione est : habere autem
ex natura proprium geniti : ut ergo Filius natu-
raliter ea quæ sunt Patris possidet : ut autem
Unigenitus omnia in seipso comprehendit, cum nihil
cum altero dividat. »

EPIGRAPHÆ XI.

Digestæ hic scriptioni traditæ auctoritates, in
quibus Patres de rebus divinis agentes determinant,
proprium Patris Filium esse, quandoquidem illa

¹⁹ Joan. v, 19. ²⁰ Joan. i, 2. ²¹ Joan. xvi, 15. ²² ibid. 12. ²³ ibid. 14.

est ex ejus essentia, et ex eo est, tanquam qui proprius est illius essentia, poterunt cuilibet, dummodo illi rem dignoscendi animus est, suadere, Spiritum sanctum propterea proprium esse Filii dici, quod ex ejus substantia est : necnon propterea ex substantia Filii esse eum dici, quod ejusmodi substantia proprium bonum est, quod palam ostendit et Spiritus erga Filium consubstantialitatem. Namque si alio quopiam consubstantialitatis modo, qui de duobus, qui ejusdem substantia fuerit, in quibus unum ex alio non est, esset Spiritus proprius Filii, et ex substantia Filii, et Filius proprius Spiritus, et ex substantia Spiritus, quod similis consubstantialitas inter se convertitur, quod a nullo unquam sancto Patre pronuntiatum est, neque unquam ab iis, qui pietatem colere amant et recta Ecclesiae dogmata sectari sibi proponunt, pronuntiabitur. Et plane similis consubstantialitas proprie non est, sed quæ alium alio conjungit uti per ipsum aut ex ipso naturaliter, et substantialiter existens. Idque suo testimonio comprobabit magnus Basilius, quod hic apponitur, et palam indicat, ea quæ fraterno vinculo colligantur consubstantialia non dici. Adnectuntur porro hisce auctoritatibus et aliæ quæ asserunt, iis Filium esse consubstantialem Patri, quia ex ejus essentia est, ut inde quilibet, si modo vult, dignoscere possit, Spiritum propterea esse consubstantialem Filio, quod ex illius essentia est. Adhuc etiam illis aliæ adnectuntur auctoritates, quæ astrunt Spiritus erga Patrem et Filium consubstantialitatem, quod ex Patre per Filium ille est.

Sanctus Cyrillus oratione ad Nestorium quæ incipit : « Nugantur quidam, sicuti cognovi, contra existimationem meam, » inquit : « Quemadmodum proprium est hominis, imo et animalis cujuscunque quod ex ipso secundum naturam prognatum est ; ita et proprium Dei quod ex essentia illius ortum habet, et intelligitur, et dicitur. »

Magnus Athanasius oratione prima contra Arianos, cujus principum est : « Ceteras quidem hæreses transfugas veritatis, et insana dogmata sibi comminiscentes, » habet : « Cum autem Verbum natura proprium sit essentia Dei, ex illo et in ipso est. »

Item in eadem oratione ait : « Filius verus natura germanus est Patris, essentia illius proprius : hic creatura non est, neque factura, sed proprius paternæ essentia fetus et virtus, et paternæ essentia imago vera. » Rursusque in eadem oratione : « Proprius Patris est Filius in sinu illius existens. » Et rursus : « Manifestum autem fuerit, cum creator Deus sit, habere et creatorem Verbum non extrinsecum, sed proprium sui ipsius. » Et post multa in eadem oratione : « Non igitur creatura est Verbum, sed solus proprius Patris. » Et paucis interjectis in eadem oratione : « Cum non sit creatura, sed proprius essentia, quem colimus, Dei fetus et natura Filius est, proptereaque adoratur, et Deus

ὄντα, καὶ πάλιν ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὡς ἴδιον ὄντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἢ εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκαι ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦτο ἴδιον τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι, καὶ αὐτὸ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι, διὰ τὸ τῆς τοιαύτης οὐσίας ἴδιον ἀγαθὸν εἶναι αὐτῆ, ὅπερ ἐμφαίνει καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος ὁμοουσιότητά. Εἰ γὰρ κατὰ ἄλλον τινὰ λόγον ὁμοουσιότητος, ὁποῖός ἐστιν ὁ περὶ δύο τινῶν ὁμοουσιῶν λεγόμενος, ἐν οἷς οὐκ ἔστι διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, ἦν τὸ Πνεῦμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἦν ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἴδιος τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ ἀνιστρέφον τῆς τοιαύτης ὁμοουσιότητος, ὅπερ οὕτε ἐβέβηθι παρὰ τινος τῶν ἀγίων, οὕτε βεβήσεται ποτε παρὰ τούτων εὐσεβεῖν καὶ ὀρθοδοξεῖν ἀιρουμένῳ. Ἡ δὲ τοιαύτη ὁμοουσιότης οὐδὲ κυρίως ὁμοουσιότης ἐστίν, ἀλλ' ἡ συνέκτιστος τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, ὡς δὲ αὐτοῦ ἢ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον φυσικῶς τε καὶ ὁμοουσιῶς. Καὶ μαρτυρῆσαι τοῦτο ἡ ἐνταῦθα κατασκευασμένη τοῦ μεγάλου Βασιλείου χρήσις, ἢ προδήλιος λέγουσα μὴ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοουσιᾶ λέγεσθαι. Προστίθενται δὲ ταῖς τοιαύταις χρήσεσι καὶ ἕτεραι χρήσεις αἱ δηλοῦσαι διὰ τοῦτο εἶναι τὸν Υἱὸν ὁμοουσιον τῷ Πατρὶ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι. ἢ εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκαι, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦτο ἐστὶ τῷ Υἱῷ ὁμοουσιον διὰ τὸ ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας ἐστίν. Ἐπι δὲ προσεπενείρονται ταύταις καὶ ἕτεραι χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοουσιον, εἰα τὸ ἐν Πατρὶ δὲ Υἱοῦ εἶναι αὐτῶ.

‘Ο ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, « Καταφυλαρχοῦσι τινες, ὡς μαθηταί τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως, » φησὶν · « Ὡσπερ γὰρ ὄντων ἀθρώπων, καὶ μὴν καὶ ἐκάστου τῶν ἑτέρων ὄντων τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν γεγεννημένον, οὕτως ἴδιον Θεοῦ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, αὐτοῦ νοῦς, ἂν εἶναι καὶ λέγοιτο. »

‘Ο μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, « Αἱ μὲν αἱρέσεις ὅσαι τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς φανεραὶ τυγχάνουσι, » φησὶν · « Ἐπειδὴ γὰρ Λόγος ἐστὶν ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἐξ αὐτοῦ τέλει καὶ ἐν αὐτῷ. »

‘Ο αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ φησὶν · « Υἱὸς ἀληθινὸς φύσει γνήσιός ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ · οὗτος οὐκ ἔστι κτίσμα οὔτε ποιήμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα καὶ ὄνομα; καὶ εἰκὼν ἀληθινή τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ · « Ἴδιος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ὢν. » Καὶ πάλιν · « Δῆλον ἂν εἴη ὅτι ποιητῆς ὢν ὁ Θεὸς, ἔχει καὶ τὸν δημιουργὸν Λόγον οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἴδιον αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ · « Οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὲν ὡς ἴδιος τοῦ Πατρὸς. » Καὶ μετ' ἄλλα ἐν τῷ αὐτῷ · « Ἐπειδὴ οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ προεκκινουμένου Θεοῦ γέννημα καὶ φύσει ὁ Υἱὸς ἐστὶ, διὰ τοῦτο πρόσμυστα; καὶ Θεὸς

πιστεύεται. » Καὶ μετ' ὀλίγα. « Οὐ ξένος, ἀλλὰ ἡ
τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν υἱός. » Καὶ μετ' ὀλίγα.
« Ὁρῶμεν γὰρ τὸν Λόγον οἶον ὄντα καὶ ἐξ αὐτοῦ
ὄντα καὶ τῆς οὐσίας υἱόν, οὗ καὶ ἐστὶν ὁ Λόγος. »
Καὶ μετ' ὀλίγα. « Ὡςπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐστὶν
ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶ ποιήμα, οὐδὲ ὡς ὁ τῶν ἀν-
θρώπων λόγος. » Καὶ μετ' ὀλίγα. « Ὁ πιστεύων
εἰς τὸν Υἱόν, εἰς τὸν Πατέρα πιστεύει. Εἰς γὰρ τὸ
ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πιστεύει. » Καὶ μετ'
ὀλίγα. « Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἴδιον τοῦ Πατρὸς οὐσίας
γέννημα ὁ Λόγος, ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός, ἀλλὰ
δυσίστηται τῇ φύσει ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἤρκει τὸν
Πατέρα δοῦναι μόνον. »

Ἐπιτομή Βασιλείου ἐν τῇ πρὸς τὰς κανονικάς
Ἐπιστολῇ, τῆς ἡ ἀρχῆς, « Ὅσον ἠνάσεν ἡμᾶς πρότερον
φῆμη λυπηρὰ τὰς ἀκοὰς ὑμῶν περιλήρατα, »
φησὶν. « Ἐπει οὖν ἐστὶ ἀνορχον φῶς ὁ Πατήρ, γεν-
νητὸν ἐκ φῶς ὁ Υἱός, φῶς δὲ καὶ φῶς ἐκότερον,
ὁμοούσιον εἴποιεν ἀν δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως
ὁμοίτητον παραστήσωσιν. Οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλή-
λοις ὁμοούσια λέγεται, ἔπερ τινὲς ὑπελήφασιν, ἀλλ'
ὅταν καὶ τὸ αἶτιον καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου τὴν ὑπαρ-
ξιν ἔχον τῆς αὐτῆς ὑπάρχει φύσεως, ὁμοούσια λέ-
γεται. »

Ἐπιτομή ἐν τῇ λόγῳ οὗ ἡ ἀρχῆς, « Μάχεται Ἰου-
δαϊσμός Ἑλληνισμῷ, » φησὶν. « Οὐ γὰρ ἀδελφὰ
λέγονται τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ Πατέρα καὶ
Υἱόν ὁμολογοῦμεν. τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτὸν. Ἐπειδὴ
ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, οὐ προστάγματι ποιηθεὶς,
ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως γεννηθεὶς. »

Ἐπιτομή Κυρίλλου εἰς τὸ ρητὸν τὸ, « Ὅταν δὲ
εἴθῃ ὁ Παράκλητος. » — « Οὐκοῦν τὸ εἰπεῖν ὅτι οὐ
τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ
ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἰδίδασκεν οὐχ ὁ Μονογενῆς τῷ κόσμῳ,
ἀλλὰ τῆς Οὐσίας ὑπάρχον οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον. »

Ἐπιτομή εἰς τὸ ρητὸν τὸ, « Ὅτι καταβέβηκα ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, »
φησὶν. « Τὸ γὰρ ἐκ Πατρὸς γεγεννησθαι τὸν Υἱόν
ἀναγκάσει δὴ πᾶντως, καὶ οὐχ ἐκόντας ἡμᾶς ἀπο-
δοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῶν. »

Ἐπιτομή ἐν τῇ α' τῶν πρὸς Ἑρμιαν φησὶν.
« Ὁμοούσιος γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τῷ
Πατρὶ, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ οὐ-
σιωδῶς ἐστὶν. »

Ἐπιτομή ἐν τῇ γ' τῶν πρὸς Ἑρμιαν. « Τὸ
ἀπειργον οὖν ἄρα παντελῶς οὐδὲν οἰεσθαί. » καὶ
φροεῖν ἀληθῶς, ὡς ἐπέπερ ἡμεῖς ἐξ αὐτῆς ἀνέφυ-
τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός, οὐχ ἕτερος ἀν-
νοεῖται πρὸ αὐτῶν ὑπάρχειν, ὅσον εἰς ταυτότητα φυ-
σικῆν. »

Ἐπιτομή Μάξιμου ἐν οἷς ἐρμηνεύει, « Τί δῆτα
βούλεται τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσὴ λυχνία καὶ
τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι, » φησὶν.
« Τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡςπερ φύσει κατ' οὐ-
σίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐσιωδῶς

creditur. » Et post pauca: « Non alienus, sed paternæ
essentiæ est proprius. » Et paucis annexis: « Videmus
enim Verbum semper existens, et ex eodem et pro-
prium essentiæ, cuius Verbum est. » Et post pauca:
« Quemadmodum noster sermo proprius est ex ipso,
et non est creatura, neque quemadmodum homi-
num sermo. » Et paucis additis: « Qui credit in
Filium, in Patrem credit, in illum enim, qui essen-
tiæ paternæ proprius est credit. » Et paucis inter-
jectis: « Nisi enim esset proprium paternæ essen-
tiæ Tetus Verbum, ut irradiatio luminis, sed natura
differret Filii a Patre, satis esset Patrem tantum-
dem concedere. »

Magnus Basilius epistola ad canonicas, quæ in-
cipit: « Quantum nos tristis rumor, aures nostras
circumsonans, » inquit: « Quandoquidem est ergo
Pater lumen sine principio: lumen vero genitum
Filii, lumen et lumen alterutrum, homousion
dixerunt non incongrue, ut naturæ æqualem di-
gnitatem demonstrarent. Non enim quæ ad in-
vicem sunt cognata, sunt ad invicem homousia, id
quod non nemo existimavit, sed tum cum et causa
et causatum ejusdem per omnia naturæ partici-
pant, dicuntur esse homousia. »

Idem in oratione ejus illud est principium:
« Adversatur Judaismus gentilitati: — Neque enim
cognata dicimus Patrem et Filium. Sed Patrem et
Filium constemur, et naturam eandem. Cum sit
ex Patre Filius, non jussu factus, sed ex natura
progenitus. »

Sanctus Cyrillus in dictum: « Cum venerit Pa-
tracletus », scribit: « Igitur dicere, Non spiritum
mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est,
edocuit non Unigenitus mundum, sed ex divina
essentia existens Spiritus sanctus. »

Idem in dictum: « Quia descendi de cælo, non
ut faciam voluntatem meam », inquit: « Namque
ex Patre genitum fuisse Filium, modis omnibus
nos etiam invitos compellet, ut illi consubstantia-
litatem concedamus. »

Idem libro I ad Hermiam, ait: « Consubstantia-
lis enim si vere est Filius Patri, ex ipso et in ipso
naturaliter et consubstantialiter est. »

Idem libro III ad Hermiam: « Nihil itaque im-
pedit, quin existimemus, vereque existiamus, eum
nobis ex ipsa Dei et Patris essentia Filius ortum
habuit, non diversum atque alienum eundem con-
cipi, quantum attinet ad identitatem naturalem. »

Sanctus Maximus in expositione: « Quomodo
intelligi debeat apud Zachariam candelabrum au-
reum, et parva lampas, et lucernæ, » habet: « Spiritus
enim sanctus sicuti natura secundum essentiam est
Dei et Patris, ita et Filii secundum essentiam est,

²¹ Joan. xv, 26. ²² i. i. i. vi, 58.

tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum modo, qui exprimi verbis non potest, ineffabiliter procedens. »

Sanctus Cyrillus libro II ad Hermiam : « Sanctum vero Spiritum nuncupabis cum, qui ex Deo Patre per Filium naturaliter effunditur, ut exempli gratia oris respiratio, propriam nobis existentiam denotat. Et hac ratione clarum et inconfusam tium hypostaseon in suis existentibus proprietatem conservans, unam et consubstantiali omnium regiam naturam adorabis. »

Idem in libro VI ad Hermiam, uti Hermiam interrogans digerensque orationem ait : « Cujus proprium dixerimus esse Spiritum sanctum? soliusne Dei et Patris, aut etiam Filii, vel separatim utriusque et amborum, veluti unum ex Patre per Filium propter essentialitatem? » Tum Hermias : « Ita ego dixerim. » Et Sanctus : « Recte quidem, o amice, et te propter acumen admiror et divinitus inspiratis Scripturis de hac re sententiam admodum consonam asseruimus. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ XII.

Cum nonnulli audientes Spiritum ex essentia Filii esse, contendant aliud esse ex essentia, et aliud ex hypostasi, cum non possint intelligere Filii appellationem nomen esse hypostaticum, et dicentem ex essentia Filii, totum innuere Filium, essentiam nempe in sua hypostasi, ad clarissimam absurdam hujusce opinionis refutationem recollecta sunt hæc scripto mandata testimonia, quæ palam indicant ex essentia Patris Filium generari. Cum enim in confesso sit unam esse ex Patre Filii generationem, quod discrimen esse poterit inter illud, ex essentia, et illud, ex hypostasi? Nisi quis aperte in Deum injuriosus velit asserere aliam ex Patris essentia generationem Filii, et aliam ex hypostasi. His præterea adnectuntur ad eandem sententiam confirmandam, et alia testimonia instruentia perfectam essentiam, et perfectum Deum Patrem dici, et perfectam essentiam Filium, et perfectam essentiam Spiritum sanctum.

Magnus Athanasius in disputatione de Nicæno concilio contra Arium, cujus principium est : « Dei providentia abibam comitatus clarissimis meis fratribus ad desideratos mihi Christi amicos, » habet : « Itaque Deus dicens ad proprium Filium per prophetam, « Ex utero ante Luciferum genui te », ex paterna essentia generationem Filii notat. » Et paucis interjectis : « Nulla alia de causa iterum nominat, nisi ut ostendat ipsum Filium ex Patris essentia genitum fuisse. » Et post pauca : « Cum igitur Scriptura dicit, ex utero generatum fuisse Filium, ex divina hypostasi Filii proprietatem denotat. » Itemque : « Filium ex essentia Dei et Patris generatum accepimus. »

⁶⁶ Psal. cix, 3.

Α δι' Υιού γεννηθέντος ἀφράτως ἐκπορευομένου. »

« Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ β' τῶν πρὸς Ἑρμιαν· « Ἄγιον δὲ Πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἑρμὴν κατασημαίνον ὑπαρξίν. Οὕτως τε σαφῆ καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ὑπάρξεισιν ἰσικαὶ ἰδιότητα τῆρῶν, μίαν τε καὶ ὁμοούσιον τὴν ἀπάντων βασιλίδα προσκυνήσεις φύσιν. »

« Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ' τῶν πρὸς Ἑρμιαν, ὡς ἐν ἐρωτήσει προάγων τὸν λόγον πρὸς τὸν Ἑρμιαν, φησὶ· « Τίνος ἰδίου φῶμεν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; πότερα δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ γούν καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ καὶ ἀναμέρους ἑκατέρου, καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἐν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας; » Ἔπειτα ὁ Ἑρμιαν· « Οὕτως ἐγὼ γέ φημι. » Πάλιν ὁ ἅγιος· « Ὁρθῶς, ὡ ἐταῖρε, καὶ σε τῆς ἀγχινῆς ἀγαμαὶ καὶ ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς εὐ μάλα συμβαίνουσιν τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν εἰρησθαί φημι. »

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΙΒ'.

« Ἐπειδὴ ἀκούοντές τινες τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, λέγουσιν ἄλλο εἶναι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, μὴ δυνάμενοι συνδέειν, ὡς τὸ Υἱὸς ὄνομα ὑποστατικόν ἐστὶν ὄνομα, καὶ ὁ λέγων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὅλον διζοῖ τὸν Υἱόν, οὐσίαν δηλαδὴ ἐνυπόστατον, εἰς λαμπρὸν ἐλεγχον τῆς ἀτόπου αὐτῶν ἐπινοίας, συνελέγησαν αἱ παρούσαι γραφικαὶ χρήσεις αἱ δηλοῦσαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τὸν Υἱὸν γεννᾶσθαι. Ὁμολογημένου γὰρ μίαν εἶναι τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, τίς ἐστι διαφέρειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰ μὴ τις βλασφημιῶν προδηλῶς ἐθέλει λέγειν ἄλλην μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, ἄλλην δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως; Προστίθενται δὲ ταῖς τοιαύταις χρήσεσιν εἰς συγκρίτησιν τῆς αὐτῆς ἐνοίας καὶ χρήσεις ἕτεραι δηλοῦσαι τελείαν οὐσίαν καὶ τέλειον θεὸν λέγεσθαι τὸν Πατέρα, καὶ τελείαν οὐσίαν τὸν Υἱόν, καὶ τελείαν οὐσίαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

« Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἄρειον διελξει τῇ γενομένῃ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀπήξει προσελθούτως σὺν τοῖς φιλιτάτοις μου ἀδελφοῖς πρὸς τοὺς ἐμοὶ πεποιημένους τοῦ Χριστοῦ δούλους, » φησὶν· « Οὐκ οὖν ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν ἰδίον Υἱὸν διὰ τοῦ προφήτου, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, » σημαίνει τὴν ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Δι' οὐδὲν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἢ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεγεννησθαι. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ὅταν οὖν φάσῃ ἡ Γραφὴ ἐκ γαστρὸς γεγεννησθαι τὸν Υἱόν, τὴν ἐκ τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως γνησιότητα τοῦ Υἱοῦ σημαίνει. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τὸν οὖν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα μανθάνομεν. »

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίαν, ἧς ἡ ἀρχή, ἡ Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθούσιν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων, ἡ εὐρηται ταῦτα· ἡ Οἱ γὰρ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζαντες γινώσκοντες· εἰσι μὴ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γεννημα εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ. ἡ Καὶ μετὰ τινα ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ· ἡ Ὅθεν εἴ ἦν ἐκ μετουσίᾳς ὁ Υἱὸς, καὶ μὴ ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδης θεότης καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἰθεοποίησε θεοποιούμενος καὶ αὐτός. ἡ

ἡ Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, ἡ Καλοῦς ἐποίησας δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρ' αὐτοῦ ζήτησιν, ἡ φησὶν περὶ τοῦ Υἱοῦ· ἡ Οὐκ ἂν εἴη ὁ αὐτὸς Υἱὸς καὶ κτίσμα, ἡ ἵνα μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξωθέν τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομιζῆται. ἡ Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ, ἡ Οὐκ ἐξωθέν τις ἐστὶν ἐπερθεῖσα ἡ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ἔντων ἐκείνη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳς ἐφυ, ἡ ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμός. ἡ

ἡ Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ καὶ Ἀνομοίου διαλέξει φησὶν· ἡ Οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννᾶσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἰτίον, ἀλλ' ἡ ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία. ἡ

ἡ Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ἰγ' κεφαλαίῳ τῷ περὶ θεῶν ἑνομάτων, οὗ ἡ ἀρχή, ἡ Τὸ Θεῖον ἀκατάληπτον, ἡ φησὶν· ἡ Ὅταν γὰρ νοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, ταῖον Θεὸν αὐτὴν οἶδα, ταῖαν οὐσίαν. ἡ

ἡ Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ β' τῶν κατ' Εὐνομίου φησὶν· ἡ Ἔως δ' ἂν σιωπῶσι, μὴ λανθανέτωσαν δευτέρων αἰώνων τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι. ἡ

ἡ Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ιη' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον· ἡ Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐκ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννητῶς, ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. Πάντως δὲ οὕτε στόμα μέλος, οὕτε πνοή λυομένη τῷ πνεύματι, ἀλλὰ καὶ στόμα θεοπροσῶς καὶ τὸ πνεῦμα οὐσία ζωῆς· ἀγασμοῦ κυρία. ἡ

ἡ Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ, ἡ Χθὲς τῇ ἀμπρᾷ τῶν Φώτων ἡμέρᾳ, ἡ φησὶ· ἡ Φοβῆ σὺ γέννησιν, ἡ ἵνα μὴ τι πάθῃ Θεὸς ὁ μὴ πάσχων. ἡ Ἐγὼ φοβῶμαι τὴν κτίσιν, ἡ ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὑβρεως καὶ τῆς ἀδίκου κατατομῆς, ἡ τὸν Υἱὸν τέμνων ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἡ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος. ἡ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΙΓ'.

Ἐπειδὴ εἰσὶ τινες ἀποστολωμένους λέγειν τὸ ἀναβύζειν καὶ προϊέναι καὶ ἐκλάμπειν καὶ περφηγνῆναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα μὴ δηλοῦν τὸ οὐσιωδῶς καὶ ἑνυποστάτως ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διανομὴν, εἰς Περχον τῆς τοιαύτης ἐνοίας ἐξελέγησαν αἱ παρῶσαι γραφικαὶ χρήσεις αἱ δηλοῦσαι ἀναβύζειν καὶ ἐκλάμπειν καὶ περφηγνῆναι τὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἐξ τῆς ἐρεῖς ὡς οὐκ ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ ἀναβύζων, καὶ

A Idem epistola ex synodo Hierosolymitana ad Alexandrinam Ecclesiam, cujus principium : « Omnis quidem nobis, qui in unum convenimus ex diversis diœcesibus, » habentur hæc : « Qui enim Arianam hæresim anathematizarunt, agnoscunt non creaturam, sed ex essentia setum esse Verbum, et essentiam Patris principium, et radicem, et fontem esse Filii. » Et post nonnulla in eadem epistola : « Unde si esset ex participatione Filius, et non ex ipso essentialis deitas et imago Patris, nunquam deificasset, deificatus et ipse. »

Magnus Athanasius oratione, quæ incipit : « Recte fecisti mihi significans factam a te quæsitum. » hæc habet : « Non erit idem Filius et creatura, ne ex Deo et extra Deum essentia illius reputaretur. » Et mul is interjectis : « Non extranea est et adventitia Filii essentia ; neque ex iis, quæ non sunt, introducta, sed ex Patris essentia orta est, quemadmodum luminis splendor, et aquæ vapor. »

Idem in Orthodoxi et Anomœi colloquio : « Neque enim non generari substantiarum causa est, sed substantia substantiarum causa. »

Damascenus in capite 13 de divinis nominibus, cujus principium : « Deus incomprehensibilis cum sit, » ait : « Cum enim intellectu apprehendero unam ex hypostasibus, perfectum Deum illam novi, perfectam essentiam. »

Magnus Basilius secundo adversus Eunomium Antirrhético : « Donec vero silentium servant haud ignorant se substantiam Unigeniti sæculis postponere. »

Idem capite 18 ad Amphilochium : « Ex Deo esse dicitur non quemadmodum reliqua omnia dicuntur ex Deo esse, sed tanquam ex Deo proveniens, non per generationem uti Filius, sed ut spiritus oris ejus. Omnino tamen nec os membrum est, nec status resolutibilis spiritus, sed et os dicitur, prout Deo convenit, et spirans essentia vitæ, sanctificationis domina. »

Gregorius Theologus oratione, quæ incipit : « Heri splendidam Luminum diem, » inquit, « Tu generationem metuis, ne quid palæatur Deus qui ab omni perpeffione alienus est. Ego contra creationem metuo, ne per contumeliam et iniquam sectionem Deus mihi pereat, si vel Filium a Patre, vel Spiritus essentiam a Filio distrahero. »

EPIGRAPHE XIII.

Cum sint nonnulli, qui audent dicere, emanare, et progredi, et effulgere, et apparere ex Filio Spiritum non indicare illum esse substantialiter et in sua hypostasi ex Filio, sed spiritualium donorum ex ipso distributionem, ad hujusce sententiæ refutationem selecta sunt hæc scripto tradita testimonia, quæ plane innuunt emanare, effulgere, et apparere Filium ex Patre : neque enim quispiam asseruerit, non Filium esse qui emanat, et efful-

get, et apparet ex Patre essentialiter, et in sua hypostasi, sed munera et dona Filii. »

Magnus Basilius in secundo Antirrhethico : « Communis est omnibus pariter Christianis opinio, Filium esse lucem genitam ex ingenita luce resplendentem. » Et rursus : « Boni quidem Patris bonus Filius, ingenuiti vero luminis lumen effulsit sempiternum. »

Idem de differentia essentia et hypostasis : « Filius solus unigenitus ex ingenito lumine relucens nullam prorsus notionum communicationem secundum proprietatem suam, tam cum Patre quam cum Spiritu sancto habet. »

Sanctus Cyrillus in uno ex capitibus de aeternitate Filii, quod incipit : « Fons sapientia et vitæ vocatur, et est Deus, » inquit : « Erat autem genitori coæternus Filius, veluti a quodam fonte paterna essentia exsiliens. » Et in alio : « Quemadmodum Pater absque principio est, ita et quod ex essentia illius progreditur Verbum absque principio est. » Et in alio : « Ex essentia Patris progrediens Verbum. » Et in alio : « Qui ex ipso progreditur absque tempore Filius. » Et in alio : « Qui vero super omnia ascendit Deus ex semetipso Filium inseparabiliter educens. » Et in alio : « Pater ex semetipso Filium inseparabiliter et indivise emisit. » Et in alio : « Sic et Filius Dei indivise ex Patre promans character est aeternitatis illius. » Et in alio : « Quemadmodum Spiritus sanctus, cum variis modis sua munera elargitur, circa essentiam nullam subit divisionem, ita et generativam Dei essentiam, nemo dummodo sano pectore sapiat, aut divisionem, aut defluxum aliquem subisse asseruerit, cum unum et solum ex semetipso Filium emisit. » Et in alio : « Quidquid est in existentia Filii ex paterna essentia promanat. » Et in alio : « Quæ enim affectio sive passio circa solem concipitur, cum lumen generat ? Quæ contingit circa ignem divisio, cum illuminationem, quæ ex eo est, emittit ? Quod si hæc generant quidem indivise, et absque ulla passione, quæ ex se sunt, emittunt, annon multo magis eorum opifex suæ ipsius naturæ fulgorem emisit ? »

ταῦτα γενῆ μὲν ἀμερίστως, ἐκπέμπει δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαθῶς, οὐ πολλῶ μᾶλλον ὁ τούτων ποιητὴς τῆς ἐκαστοῦ φύσεως ἐκπέμπει τὸ ἀπαύγασμα ; »

Standa in uno ex Gradualibus habet : « Pater enim absque principio est, ex quo generatus est Filius absque tempore, et Spiritus ejusdem throni, et ejusdem essentia, qui ex Patre simul eluxit. »

Dama-cenus : « Tu Mater Dei absque ulla conjunctione effecta es illius, qui ex incorruptibili Patre eluxit. »

Sanctus Cyrillus oratione ad Valerianum episcopum, ait : « Nam cum sanctus sit secundum naturam, quemadmodum et Pater, qui ex eo oritur unigenitus Filius, sanctificari dicitur a Patre, quia homo est. »

Idem : « Christum Dei et hominum mediatorem secundum Scripturas componi dicimus ex nostra

ἐκλάμπων, καὶ πεφηνῶς ἐκ Πατρὸς οὐσιωδῶς καὶ ἑνωποτάτως, ἀλλὰ τὰ χαρίσματα τοῦ Υἱοῦ. »

« Ὁ μέγας Βασιλεὺς ἐν β' τῶν Ἀντιρρήτικῶν Κοινῆ πρόσληψις πάντων ὁμοίω Χριστιανῶν, ὑπέχει περὶ τοῦ φωτὸς εἶναι τὸν Υἱόν, γεννητὸν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἀπολάμπαντα. » Καὶ πάλιν Ἐγγυθοῦ μὲν Πατρὸς ἀγαθὸς Υἱός, φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου, φῶς ἐξέλαμψε τὸ αἰδῶον. »

« Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως. » Ὁ δὲ Υἱὸς μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμπας οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιόζων τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. »

« Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ περὶ τῆς αἰδιότητος τοῦ Υἱοῦ, οὐ ἡ ἀρχὴ, ἢ Πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς καλεῖται καὶ ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς φησὶν Ἐν ἄρᾳ τῷ γεννηθῆναι συναδελφὸς ὁ Υἱός, ὡς περ ἀδελφὸς πηγῆς τῆς πρώτης ἀναβλύζων οὐσίας. » Καὶ ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ. « Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς προελθὼν Πατέρα εὐθύς ἔδειξε τὸν γεννηθῆσαντα. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Ὡς περ ὁ Πατὴρ ἀναρχος, οὕτω καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν Λόγος ἀναρχος. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Ὁ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας προελθὼν Λόγος. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Ὁ ἐξ αὐτοῦ προελθὼν ἀχρόνως Υἱός. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Τὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας προελθόντα Υἱόν. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Ὁ δὲ ἀνω πάντων ἀναβεβηκῶς Θεὸς ἐκλάμπας ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ τὸν Υἱόν. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Ὁ Πατὴρ ἐξέλαμψεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Υἱόν ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Ὡς καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀμερίστως ἐκ Πατρὸς προελθὼν χαρακτήρ ἐστὶ τῆς αἰδιότητος αὐτοῦ. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Ὡς περ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μερίστως ὑπομένει περὶ τὴν οὐσίαν, διαφόρους ἐκπέμπον τῆς ἐν ταῖς χαρίσμασι τρόπους, οὕτω καὶ τὴν γεννητὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἂν τις τῶν εὐ φρονούντων ἀδικεῖσθαι φῆσαιεν, ἢ μερισμὸν, ἢ ἀπόρρησιν τινα πῶθειν, ἕνα καὶ μόνον ἐξ ἑαυτῆς ἐκλάμψασαν Υἱόν. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, προείπεν. » Καὶ ἐν ἄλλῳ. « Πῶς γὰρ πάθος περὶ τὸν ἕλιον ὁρᾶται γινόμενον, ὅτε τίκεται τὸ φῶς ; ποῖος συμβαίνει περὶ τὸ πῦρ μερισμὸς, ὅταν ἐκπέμπει τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμὸν ; Εἰ δὲ

« Ὁ Στουδίτης ἐν τινὶ τῶν Ἀναβαθμῶν φησὶν. » Ὁ Πατὴρ γὰρ ἀναρχος, ἐξ οὗ ἔφυ ὁ Υἱὸς ἀχρόνως, καὶ τὸ Πνεῦμα σύνορον, σύμμορφον, ἐκ Πατρὸς συνεκλάμψαν. »

« Ὁ Δαμασκηνός. » Σὺ Μήτηρ Θεοῦ ἀσυνδυάστως γεννήσασα τοῦ ἐξ ἀκράτου Πατρὸς ἐκλάμψαντος. »

« Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς Οὐαλεριανὸν ἐπισκοπικῶν λόγων φησὶν. » Ἄγιος γὰρ ὢν κατὰ φύσιν, καθάπερ ἀμίξει καὶ ὁ Πατὴρ ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνῶς Υἱὸς ἡμονογενῆς ἡγιόσθαι λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς, καθὼ πέφηνεν ἀνθρωπῶς. »

« Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. » Τὸν Θεοῦ μερίστως καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκεῖσθαι φημέν

« Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. » Τὸν Θεοῦ μερίστως καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκεῖσθαι φημέν

« Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. » Τὸν Θεοῦ μερίστως καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκεῖσθαι φημέν

« Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. » Τὸν Θεοῦ μερίστως καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκεῖσθαι φημέν

« Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. » Τὸν Θεοῦ μερίστως καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκεῖσθαι φημέν

« Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. » Τὸν Θεοῦ μερίστως καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκεῖσθαι φημέν

ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος, τελείως ἐχούσης κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, καὶ ἐκ τοῦ πεφηνότος ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, τουτέστι τοῦ Μονογενοῦς. » Καὶ πάλιν · « Ἰδίον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὐτε που μόνον ἢ Λόγος ἐστὶ πεφηνώς ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' εἰ καὶ νοῦτο καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπος γεγωνός. »

Ὁ αὐτός · « Οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀρρήτου σπύματος ἀρρήτως πεφηνός. »

Ὁ μέγας Βασίλειος · « Τὸ Πνεῦμα οὐδὲν ἔχον ἐστὶν ἐπίκτητον ἑαυτῷ, ἀλλ' ἀδίδως πάντα ἔχει ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Αἱ μὲν αἰρέσεις, ὅσαι τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς, » μετὰ πλὴθὺς πάντων φησὶν · « Τοῖς δὲ μαθηταῖς ὁ Κύριος τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνύς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, εἶδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλαβεν · « Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, κάκεινο· ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἰσχυροῦσι λαλήσει. » Καὶ μετὰ τινα, πῶς ἐστὶν ὁ Πατὴρ μείζων τοῦ Υἱοῦ, ἐξηγουόμενος, ἔφη · « Μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα ὁ Κύριος· εἶπεν οὐ μείζονα τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν. » Τοῦτο γοῦν τοῖς θέλουσι σκοπεῖν ἀκριβῶς παραστήσει διὰ τοῦτο μείζονα καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν βρῆθῆναι, διὰ τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς τὰς κανονικάς ἐπιστολῇ, ἥς ἡ ἀρχὴ, « Ὅσον ἠνέσεν ἡμᾶς πρότερον φήμη λυπηρὰ τὰς ἀκοὰς ἡμῶν περιηχέσασα, » φησὶν · « Ἐπεὶ γοῦν ἐστὶν ἀναρχον φῶς, ὁ Πατὴρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ Υἱός, φῶς δὲ καὶ φῶς ἕτερον, ὁμοούσιον εἶπαιεν ἂν δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως ὁμοῦσιμον παραστήσωσιν. Οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸ αἷτιον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἷτιου τὴν ὑπαρξίν ἔχον, τῆς αὐτῆς ὑπάρχει φύσεως, ὁμοούσια λέγεται. »

Ὁ αὐτός, ἐν τῷ ἡ' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων φησὶν · « Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πατέρα, « Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστίν, » ὡς ἐπ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης, καὶ « τὰ σὰ ἐμὰ, » ὡς ἐκείθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. Ἐν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ οὕτω πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » Καὶ μετὰ τινα · « Τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν Πατέρα οὔτε ἀτελή τοῦ Πατρὸς τὴν δημιουργίαν οὐκίστησιν, οὔτε ἄστονον τοῦ Υἱοῦ παραδηλοῦ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἴκωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν. Ὅσπερ ἡ δι' Υἱοῦ φωνὴ προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἷτιου παραλαμβάνεται. »

Πρὸς τὸ ἐξ ἑτέρας οὐσίας, ἢ ὑποστάσεως.

¹⁹ Joan. xvi, passim. ²⁰ Joan. xvii, 40. ²¹ Joan. i, 3.

Humanitate, perfecte a. Imo. Ium se habente secundum propriam rationem, et ex Filio qui ex Deo secundum naturam ortum habuit, hoc est Unigenito. » Et iterum : « Proprius est Spiritus Filii, non solum qua Verbum est, ex Deo adveniens, sed etiam si a nobis concipiatur ut homo factus. »

Idem : « Non alienus est a Dei gloria Spiritus, ex ineffabili ore ineffabiliter progrediens. »

Magnus Basilius : « Spiritus sanctus nihil habet in se adscititium, sed ab æterno omnia possidet uti Spiritus Dei ex eo apparens. »

Magnus Athanasius oratione prima contra Arianos, quæ incipit : « Hæreses quæcunque veritatem apprehenderunt, insaniam sibi, » multis additis interjectisque, subdit : « Discipulis vero deitatem et magnitudinem suam ostentans, non minorem semetipsum Spiritu, sed majorem et æqualem denotans, elargiebatur Spiritum, sicbatque : « Ego illum mittam, et ille me glorificabit, et quæcunque audiet loquetur ». » Et post nonnulla alia, quomodo Pater sit major Filio explanans, subdit : « Majorem seipso Dominus Patrem dixit, non magnitudine, aut tempore, sed propter ex ipso Patre generationem. » Hoc itaque qui accurate consideraverit, probe intelliget, majorem Spiritu Filium pronuntiasse, propter Spiritum per Filium existentiam. »

Magnus Basilius epistola ad canonicas, quæ incipit : « Quantum nos tristis rumor, aures nostras circumsonans, » subdit : « Quandoquidem est ergo Pater lumen sine principio : lumen vero genitum Filius : lumen et lumen alteruter : homousion dixerunt non incongrue, ut naturæ æqualem dignitatem demonstrarent. Non enim quæ ad invicem sunt cognata, sunt ad invicem homousia, id quod non nemo existimavit, sed tum cum et causa et causatum ejusdem per omnia naturæ participant, dicuntur esse homousia. »

Idem capite 8 ad Amphiloichium : « Ideo dicit Dominus Patri : « Omnia mea tua sunt », tanquam ad ipsum origo rerum conditarum referenda sit, et « tua mea », quod ipsi a Patre condendi auctoritas provenit. Quorum enim æqualis est potentia, horum æqualis est et operatio. Christus siquidem Dei virtus est, et Dei sapientia, et sic « omnia per ipsum facta sunt ». » Et paucis annexis : « Patrem per Filium creare neque imperfectam Patris creationem commonstrat, neque Filii imbellem operationem connotat, sed voluntatis conjunctionem exprimit. Quare dictio per Filium primariæ causæ confessionem habet, non in defectu causæ conditricis assumitur. »

Ad illud quod dicitur, ex aliena essentia et hypostasi.

S. Sophronius patriarcha Hierosolymitanus : A
 « Credo igitur, beati, secundum quod a principio credidi, in unum Deum Patrem omnipotentem sine principio penitus et sempiternum, omnium visibilium atque invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, qui sempiternus, et impassibiliter ex ipso natus est Deo et Patre. Et non aliud principium, quam Patrem agnoscentem; sed nec aliunde quam ex Patre ipsam substantiam habet, lumen de lumine consubstantiale, Deum verum de Deo vero consempternum. Et in unum Spiritum sanctum, qui sempiternus de Deo Patre procedit, et lumen et Deum ipsum agnoscendum, vere Patri et Filio consempternum. »

Magnus Basilius in antigrapho ab eodem editæ fidei; cujus illud est principium : « Tam illi, qui alia hactenus fidei confessione præoccupati, » ait : « Nonnulli ex iis qui impietatem Sabelli Libyci secantur, hypostasim sive subsistentiam et essentiam idem esse arbitrati, illic argumenta ad tuendam blasphemiam suam trahunt, quod in ea fide ita scriptum est : Si vero quisquam ex alia essentia, vel subsistentia Filium esse dixerit, hunc anathemato rejicit catholica et apostolica Ecclesia. Non enim idem esse dixerunt Patres illi essentiam, et subsistentiam. Si enim voces istæ unam et eandem significationem haberent, quid alterutrum ponere opus fuisset? Sed liquet ideo positas, quod cum alii quidem Filium esse ex Patris essentia negarent, alii vero et ipsi non esse, ex Patris essentia dicerent Filium, sed ex alia quoque esse subsistentia quadam, ita ipsi utramque opinionem tanquam alienam a sensu ecclesiastico rejecerunt. Alioqui ubi mentem suam simpliciter declararunt, ex Patris essentia Filium esse dixerunt, nec adiecerunt ex illius hypostasi. Itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est, hoc vero declarationem habet salutari dogmatis. »

Idem ad Gregorium fratrem epistola, de differentia essentia et hypostasis, non esse eandem, et de sancta Trinitate theologice, quæ incipit : « Cum multi in mysticis dogmatibus. « Querentes vero an ita dignis adsit honorum suppeditatio, ut quæ ex solo Spiritu sancto sumat initium, iterum per Scripturam ducimur, et instruimur, ut suppeditationis eorum honorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem et causam unigenitum Deum esse credamus. Per sacram enim Scripturam edocti sumus, per ipsum facta esse, et in ipso consistere omnia. Quando igitur ad illam cogitationem subvehimur, iterum divinitus inspiratæ Scripturæ veluti manu ductione introducti perdocemur, quod per illam quidem potentiam ex eo quod non est ad hoc ut sint, producantur omnia : non tamen ex illa quidem absque principio producantur : sed quod sit potentia quædam ingenita, et sine principio subsistens, quæ causa sit ei causæ

« Ο ἅγιος Σωφρόνιος πατριάρχης Ἱεροσολύμων. « Πιστεύει τοίνυν, μακάριοι, καθάπερ ἀρχήθεν πιστεύαυτε, εἰς ἓνα Θεὸν παντοκράτορα, ἀναρχον παντελῶς καὶ ἀίδιον, πάντων ὄρατων καὶ ἀόρατων ποιητὴν, καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἀίδιον; καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἄλλην ἀρχὴν ἢ τὸν Πατέρα γινώσκοντα· ἀλλ' οὐδὲ ἄλλοθεν ποθεν ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, φῶς ἐκ φωτός, ὁμοούσιον, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, συναΐδιον· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ ἀίδιον; ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ φῶς; καὶ αὐτὸ γνωριζόμενον, καὶ ὄν ἀληθῶς; Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναΐδιον. »

B

« Ο μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τῆς ὑπαγορευθείσης παρ' αὐτοῦ πίστεως, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τοῦ; ἢ προληφθέντα; ἑτέρα πίστει; ὁμολογίᾳ, » φησί· « Τινὲς δὲ τῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας τοῦ Αἰβίου; Σεβελίου ὑπόστασιν, καὶ οὐσίαν ταύτην εἶναι ὑπολαμβάνοντες, ἐκείθεν ἔλκουσι τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐκυτῶν βλασφημίας, ἐκ τοῦ ἐγγεγράφαι τῇ πίστει ὅτι Ἐάν δὲ τις λέγῃ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὸν Υἱὸν, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Οὐ γὰρ ταῦτόν εἶπον ἐκεῖ οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν. Εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἰδέσθουσαν ἔνοιαν αἰ φωναί, τίς χρεία ἦν ἐκατέρω; Ἀλλὰ δῆλον ὅτι ὡς τὸν μὲν ἀρουμένον τὸν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς, τῶν δὲ λεγόντων οὕτε ἐκ τῆς οὐσίας οὕτε ἐκ τῆς ὑποστάσεως; ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, οὕτως ἀμφοτέρω ὡς ἄλλότρια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος ἀπηγόρευσαν. Ἐπεὶ ὅπου γε τὸ ἐκυτῶν ἰδέσθου φρόνημα, εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, οὐκ εἶπε προσθέντες καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ὥστε ἐκεῖνο μὲν ἐπ' ἀθετήσῃ καί ται τοῦ ποιητοῦ φρονήματος, τοῦτο δὲ φανέρωσιν ἔχει τοῦ σωτηρίου δόγματος. »

B

« Ο αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Ὅτι ἡ οὐσία καὶ ὑπόστασις οὗ ταῦτόν ἐστι, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος θεολογία· » ἢ δὲ ἀρχὴ αὐτοῦ· Ἐπειὸς πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ζητοῦντες » φησί· « Ζητοῦντες δὲ εἰ ἐκ μόνου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα οὕτω παραγίνεται τοῖς ἀξίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀδηγούμεθα εἰς τὸ τῆς χορηγίας τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῶν ἐκπορευόμενων ἀρχὴν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ συνσταῖναι παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ἐδέχθημεν. Ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνην ὑφωθώμεν τὴν ἔνοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διδασκόμεθα ὅτι δι' ἐκείνης μὲν πάντα τῆς δυνάμεως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγεται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης ἀνάρχως, ἀλλὰ τὰς ἐστὶ δυνάμεις ἀγενήτως καὶ ἀνάρχως ὑφωσῶσα, ἧτις εἰσὶν αἰτία τῆς ἀπάντων τῶν ὄντων αἰτίας. Ἐκ γὰρ τοῦ

Πατὴρ ὁ Υἱός, δι' οὗ τὰ πάντα, ᾧ πάντοτε τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον ἀχωρίτως συνενπνεύεται. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δ' τῶν κατ' Εὐνομίου φησὶν · « Οὐ
μὴν ἐπειδὴ πρῶτον ἐνεαῦθα τοῦ Πνεύματος ὁ Ἀπό-
στολος· ἐπειμνήσθη, καὶ δεῦτερον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τρί-
τον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἥδη χρὴ καθόλου νομίζειν
ἀντιστρέφθαι τὴν τάξιν· ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας
σχέσεως τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν. Ἐπειδὴ ὑποδεχόμενοι
τὰ δῶρα, πρῶτον ἐντυγχάνομεν τῷ διανείμαντι, εἶτα
ἐννοούμεν τὸν ἀποστελλαντα, εἶτα ἀγομεν τὴν ἐνθύ-
μησιν ἐπὶ τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν ἡ ἀκτιθεταὶ διαλέξει Ὁρ-
θοδόξου καὶ Ἀνομοίου, φησὶν · « Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ
Θεοῦ φύσις, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
καὶ τῆς κτίσεως πάσης. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Οὐκ
ἐστὶ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀγέννητος αἰτιον τοῦ γεννητοῦ·
οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννηθῆαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἰτιον,
ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ
Ἰωάννην εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Καταβίβηκα ἐκ τοῦ οὐ-
ρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, » φησὶν ·
« Πάν γὰρ εἶδος ἀρετῆς πηγὴν ὡσπερ τινὰ καὶ ῥί-
ζαν ἔχει τὴν ἀνωτάτω πασῶν οὐσιῶν. »

Ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τὰ τέλη τοῦ β' τῶν κατ'
Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ φησὶν · « Τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ
γεννηθῆαι λεγόμενον, πρὸς τὴν πρῶτην αἰτίαν τὴν
ἀναρροῦν ἔχει· ὥστε, κἀν πάντα εἰς τὸ εἶναι κα-
ρῆθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύομεν, ἀλλὰ τὸ
πάντων αἰτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων οὐκ ἀφαι-
ροῦμεν. »

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ, τῷ εἰς τὸν κα-
τάκλου τῶν Αἰγυπτίων, οὗ ἡ ἀρχή, « Τοὺς ἐπ' Αἴ-
γύπτου προσφθέγγομαι, » φησὶν · « Θεὸς γὰρ ἐν
τρὶσι τοῖς μεγίστοις ἱσταται, αἰτίω, καὶ δημιουργῷ,
καὶ τελειοποιῷ, τῷ Πατρὶ λέγω, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Πάντα ὅσα
ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ, πλην τῆς ἀγεννησίας,
πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλην
τῆς υἱότητος, καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς περὶ αὐτοῦ
λεῖγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐμὴν σω-
τηρίαν. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἰς' τῶν πρὸς Ἀμφιλό-
χιον · « Καὶ μηδεὶς οἰσθῆω με τρεῖς εἶναι λέγειν
ἄρχικὰς ὑποστάσεις, ἡ ἀτελῆ φάσκω τῷ Υἱῷ τὴν
ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ Υἱοῦ ἐνε-
ργῶσα καὶ τελούσα ἐν Πνεύματι. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ὀπαγορευθέντι ἀντι-
γράφῳ τῆς πίστεως · « Ἐνα γὰρ οἶδαμεν ἀγέννη-
τον, καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν, τὸν Πατέρα τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν ταῖς παρ' τοῦ ὁμοίου εἰ-
ρηαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα
καρτερίας τῆς Γραφῆς, κεφαλαίω μὴ φησὶ · « Τί

A per quam omnia facta sunt. Ex Patre namque est
Filius per quem sunt omnia, cum quo similis Spi-
ritus sanctus semper indivise consideratur, et
conjungitur. »

Idem quarto adversus Eunomium libro · « Non
ideo tamen, quia hic Apostolus primum Spiritus
mentionem facit, postmodum Filii, tum demum
Dei et Patris, existimandum est, vel minimum
inversum ordinem fuisse, ex nostra siquidem ha-
bitudine principium sumpsit. Namque cum dona
accipimus, primum distribuenti contrahimus, dein-
ceps mente concipimus mittentem; tandem cogi-
tatione complectimur fontem, et causam bo-
norum. »

Magnus Athanasius in Orthodoxi et Anomoi
colloquio ait · « Causa est Dei natura et Filii
et Spiritus sancti, et creationis universæ. » Et
paucis additis · « Non autem causa est Dei inge-
nitum genitum geniti: neque enim non generari
Deum essentialium causa est, sed essentia essen-
tialium causa. »

Sancius Cyrillus expositione in Joannem in illud ·
« Descendi de caelo, non ut faciam voluntatem
meam », ait · « Genus etenim omne virtutis
veluti fontem aliquem et originem habet super-
iorum rerum omnium essentialium. »

Magnus Basilius circa finem secundi adversus
Eunomium Antirrhethici · « Quod a Filio factum
asseritur ad primam causam refertur; adeo ut
licet omnia producta esse a Deo Verbo credamus,
nihilominus rerum omnium Deum causam esse
non inflectimur. »

Gregorius Theologus in Ægyptiorum adventum
oratione, quæ incipit · « Eos qui ab Ægypto ve-
nerunt, salutabo, » dicit · « Deus in tribus ma-
ximis consistit, in causa, in officio, in per-
fectione, hoc est in Patre, et Filio, et Spiritu
sancto. » Et post pauca · « Quidquid habet Pater, idem
excepta dignandi ratione Filii est; quidquid item
Filius habet, idem quoque Spiritus sancti est, et
filiationem, eaque omnia exceperis, quæ corpora
ratione de eo prædicantur, propter me hominum
meamque salutem. »

Magnus Basilius in capite 16 ad Amphilo-
chium · « Et nemo me credat, tres originales sub-
stantias ponere, aut Filii operationem imperfec-
tam esse. Principium enim eorum quæ sunt,
unum est per Filium condens, per Spiritum san-
ctum perficiens. »

Idem in Antigrapho fidei ab eodem dictæ ·
« Unum enim novimus ingentum, et unum uni-
versorum principium Patrem Domini nostri Jesu
Christi. »

Magnus Athanasius in testimoniis sacræ Scri-
pturæ de similitudine essentia Patris et Filii et Spiritus
sancti cap. 43, scribit · « Quid est Deus? Om-

του Βασιλείου εις τὸ
Κύριος ἀπέστε
τις ἐξήγησις δι
τῆρος εἶρητα
λόγω τοῦ
ἀντί
π
ε

CP. PATRIARCHÆ LIBRI PHOTII PIRITUS SANCTI

ETHER

CRBURGENSI PROFESSORE.

liber, cum autumn
fonte
propheta
aquam continere
concilium suscepta,
cilia. Sed et ipse magn
prima contra Arianos Salvatorem
ditare Spiritum sanctum scribit in illis
vator vero vice versa, cum Deus et
perio semper imperet, et sit Spiritus sanctus
solus suppeditor.

εἴρητα
δὲ ἐθελή
χομένοις; Οἱ
πλέον, καθὼς προ
ἄλλο γράφοντες, δηλοῖ εἰσι
κατήγοροι γινόμενοι. Πάσχουσι ο
εὐν καὶ οἱ τότε τῶν Ἰουδαίων πεπὸνθασιν.
Ἦ; γὰρ ἐκεῖνοι, καταλείψαντες τὴν μόνην πηγὴν
τοῦ ζῶντος ὕδατος, ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους, οἱ
οὐ δύνησονται ὕδωρ συνέχειν, γέγραπται δὲ παρὰ
τῆ προφήτῃ Ἰερεμίᾳ· οὕτως μαχόμενοι πρὸς τὴν
οἰκουμένην σύνοδον, ὠρυξαν ἑαυτοῖς συνόδους
πολλὰς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ
λόγῳ ὁ αὐτὸς μέγας Ἀθανάσιος τὸν Σωτήρα μόνον
χορηγὸν φησι τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἐν οἷς
λέγει· Ὁ δὲ Σωτὴρ τὸ ἔμπαιβιν, Θεὸς ὢν, καὶ τῆ
βασίλειά τοῦ Πατρὸς ἀεὶ βασιλεύων, τοῦ τε Πνεύ-
ματος ἁγίου αὐτοῦ ὢν χορηγὸς μόνος.

Ἁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν μιᾷ τῶν πρὸς Σεραπίωνα
ἐπιστολῶν φησιν· Εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτό γε τοῖς
ἔφρησι, μένει γὰρ ἕκαστον ὡς γέγονε, πολλῶ μᾶλλον
τὰ ἄνω τῆς κτίσεως ἀίδιον ἔχει τὴν διαμονήν, καὶ
οὐκ ἔστιν ἄλλως ἢ ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ πατήρ, καὶ οὐ
πίππος, καὶ ὁ Υἱὸς; Υἱὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ πατήρ
τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα
ἅγιον, καὶ οὐκ ἔχονον τοῦ Πατρὸς οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ
Υἱοῦ.

Ἁ μέγας Μάξιμος ἐν ἡ ἐκτίθεται διαλέξει Ὁρθο-
δόξου καὶ Ἀνομοίου, φησίν· Τὸ γὰρ Πνεῦμα Πα-
τέρου οὐκ ἔχει· οὐδὲ γὰρ ἐγεννήθη.

Ἁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ γ' βιβλίῳ τῶν Θησαυρῶν
φησιν· Ποῦ Χριστὸς Ἰουδαίους προσδιαλεγόμενος·
Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω ἐγὼ τὰ δαιμόνια,
ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ
ἐκτύλον ἐνθάδε φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρόπον
τινὲ τῆς θείας οὐσίας ἐκπεφυκὸς, καὶ φυσικῶς
αὐτῆς ἐκκρεμάμενον, ὡσπερ καὶ ὁ δάκτυλος ἐκ τῆς
ἀνθρωπιᾶς χειρὸς. Βραχίονα μὲν γὰρ καὶ δεξιάν
Θεοῦ τὸν Υἱὸν ἀποκαλοῦσιν αἱ θεαῖ Γραφαὶ κατὰ
τὴν· Ἐσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ καὶ ὁ βραχίον
ἁγίου αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Κύριε, ὄψηλός σου ὁ
βραχίον καὶ οὐκ ἤδεισαν γόνους; δὲ ἀισχυνθήτω-
σαν. Ὡσπερ οὖν ὁ βραχίον φυσικῶς συνήρμωσται

Magnus Athanasius in una ad Serapionem
stola scribit: Quod si id fieri nequit apud ini-
pientes (manet enim unumquodque uti factum est.)
multo magis quæ supra creationem sunt, perpe-
tuam habent perseverantiam, nec alio modo sunt,
quum quo est, Pater Pater, et non avus, et Filius
Filius est Dei et non pater Spiritus, et Spiritus
sanctus Spiritus sanctus, et non nepos Patris, ne-
que frater Filii.

Sanctus Maximus in colloquio inter Orthodoxum
et Anomœnum habet: Spiritus siquidem Patrem
non habet; neque enim genitus est.

Sanctus Cyrillus libro Thesaurorum xvi, ha-
bet: Christus quodam in loco Judæos alloquens
dixit: Si autem in dig'ito Dei eicio dæmonia,
venit ergo in vos regnum Dei. Digitum hic
Dei Spiritum sanctum nominat, qui modo quodam
ex substantia Dei emanat, et naturaliter inde de-
pendet, sicut ex humana manu digitus: brachium
enim et dexteram Dei, Filium Scripture vocant.
Salvavit enim, inquit, dextra ejus et brachium
sanctum ejus. et rursus: Domine sublime est
brachium tuum, et nesciverunt; cum vero agno-
verint, verecundentur. Quemadmodum igitur
brachium toti corpori naturaliter coaptatur, om-

Isa xxxvi, 12. Luc. xi, 20. Psal. xcvi, 1. Isa. xxvi, 11.

S. Sophronius patriarcha Hierosolymitanus : A
 « Credo igitur, beati, secundum quod a principio credidi, in unum Deum Patrem omnipotentem sine principio penitus et sempiternum, omnium visibilium atque invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, qui sempiternus, et impassibiliter ex ipso natus est Deo et Patre. Et non aliud principium, quam Patrem agnoscentem; sed nec aliunde quam ex Patre ipsam substantiam habet, lumen de lumine consubstantiale, Deum verum de Deo vero consempiternum. Et in unum Spiritum sanctum, qui sempiternus de Deo Patre procedit, et lumen et Deum ipsum agnoscendum, vere Patri et Filio consempiternum. »

Magnus Basilius in antigrapho ab eodem editæ fidei; cujus illud est principium : « Tam illi, qui alia hacenus fidei confessione præoccupati, » ait : « Nonnulli ex his qui impietatem Sabelli Libyci sectantur, hypostasim sive subsistentiam et essentiam idem esse arbitrati, illinc argumenta ad tuendam blasphemiam suam trahunt, quod in ea fide ita scriptum est : Si vero quisquam ex alia essentia, vel subsistentia Filium esse dixerit, hunc anathemato rejicit catholica et apostolica Ecclesia. Non enim idem esse dixerunt Patres illi essentiam, et subsistentiam. Si enim voces istæ unam et eandem significationem haberent, quid alterutrum ponere opus fuisset? Sed liquet ideo positas, quod cum alii quidem Filium esse ex Patris essentia negarent, alii vero et ipsi non esse, ex Patris essentia dicerent Filium, sed ex alia quoque esse subsistentia quadam, ita ipsi utramque opinionem tanquam alienam a sensu ecclesiastico rejecerunt. Alioqui ubi mentem suam simpliciter declararunt, ex Patris essentia Filium esse dixerunt, nec adjecterunt ex illius hypostasi. Itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est, hoc vero declarationem habet salutaris dogmatis. »

Idem ad Gregorium fratrem epistola, de differentia essentia et hypostasis, non esse eandem, et de sancta Trinitate theologice, quæ incipit : « Cum multi in mysticis dogmatibus. Quærentes vero an ita dignis adsit honorum suppeditatio, ut que ex solo Spiritu sancto sumat initium, iterum per Scripturam ducimur, et instruimur, ut suppeditationis eorum honorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem et causam unigenitum Deum esse credamus. Per sacram enim Scripturam edocti sumus, per ipsam facta esse, et in ipso consistere omnia. Quando igitur ad illam cogitationem subvehimur, iterum divinitus inspiratæ Scripturæ veluti manu ductione introducti perdocemur, quod per illam quidem potentiam ex eo quod non est ad hoc ut sint, prædicantur omnia : non tamen ex illa quidem absque principio producantur : sed quod sit potentia quædam ingenita, et sine principio subsistens, quæ causa sit ei causæ

Ο ἄγιος Σωφρόνιος πατριάρχης Ἱεροσολύμων.
 « Πιστεύοι τολύων, μακάριοι, καθάπερ ἀρχήθεν πιστεύομεν, εἰς ἓνα Θεόν παντοκράτορα, ἀναρχόν παντελῶς καὶ αἰδιόν, πάντων ὄρατων καὶ ἀόρατων ποιητὴν, καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν αἰδιῶς καὶ ἀπαύτως ἐξ αὐτοῦ γεννημένον· αὐτοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἄλλην ἀρχὴν ἢ τὸν Πατέρα γινώσκοντα· ἀλλ' οὐκ ἄλλοθεν ποθεν ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, φῶς ἐκ φωτός, ὁμοούσιον, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, συναΐδιον· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ αἰδιῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ φῶς καὶ αὐτὸ γνωριζόμενον, καὶ ὄν ἀληθῶς Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναΐδιον. »

B

« Ο μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τῆς ὑπαγορευθείσης παρ' αὐτοῦ πίστεως, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τοῦ ἢ προληφθέντα; ἐτέρα πίστεως ὁμολογίᾳ, » φησὶ· « Τινὲς δὲ τῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας τοῦ Αἰθίου Σεβελίου ὑπόστασιν, καὶ οὐσίαν ταῦτόν εἶναι ὑπολαμβάνοντες, ἐκείθεν ἔλκουσι τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐαυτῶν βλασφημίας, ἐκ τοῦ ἐγγεγράφαι τῇ πίστει ὅτι Ἐάν δέ τις λέγῃ ἐξ ἐτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὸν Υἱόν, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Οὐ γὰρ ταῦτόν εἰπον ἐκεῖ οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν. Εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐδήλουσαν ἔνοιαν αἱ φωναὶ, τίς χρεια ἦν ἐκατέρων; Ἀλλὰ δῆλον ὅτι ὡς τῶν μὴ ἀρνούμενων τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς, τῶν δὲ λεγόντων οὕτε ἐκ τῆς οὐσίας οὕτε ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, οὕτως ἀμφοτέρα ὡς ἀλλότρια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος ἀπηγόρευσαν. Ἐπεὶ ὅπου γε τὸ ἐαυτῶν ἐδήλουσαν φρόνημα, εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, οὐκ εἴτε προσθέντες καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ὥστε ἐκεῖνο μὲν ἐπ' ἀβεβήσει καί ται τοῦ ποιητοῦ φρονήματος, τοῦτο δὲ φανέρωσιν ἔχει τοῦ σωτηρίου δόγματος. »

B

« Ο αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Ὅτι ἡ οὐσία καὶ ὑπόστασις οὐ ταῦτόν ἐστι, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος θεολογία. » ἢ δὲ ἀρχὴ αὐτοῦ· Ἐπειὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ζητοῦντες, » φησὶ· « Ζητοῦντες δὲ εἰ ἐκ μέρους τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα οὕτω παραγίνεται τοῖς ἁγίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀδηγούμεθα εἰς τὸ τῆς χορηγίας τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ἐνεργουμένων ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγονῆσθαι καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι κατὰ τῆς θείας Γραφῆς ἐδεδόχθημεν. Ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνην ὀψωθῶμεν τὴν ἔνοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεωπευστοῦ Γραφῆς διδασκόμεθα ὅτι δι' ἐκείνης μὲν πάντα τῆς δυνάμεως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγεται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης ἀνάρχως, ἀλλὰ τὸ ἐστὶ δύναμις ἀγεννήτως καὶ ἀνάρχως ὑφ' ἑστώσα, ἥτις ἐστὶν αἰτία τῆς ἀπάντων τῶν ὄντων αἰτίας. Ἐκ γὰρ τοῦ

Πατὴρ ὁ Υἱός, δι' οὗ τὰ πάντα, ᾧ πάντοτε τὸ Πνεῦμα Ἀ
τὸ ἕγιον ἀχωρίτως συνεπινοεῖται. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δ' τῶν κατ' Εὐνομίου φησὶν · « Οὐ μὴν ἐπειδὴ πρῶτον ἐνεαῦθα τοῦ Πνεύματος ὁ Ἀπόστολος; ἐπεμήθη, καὶ δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τρίτον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἥδη χρὴ καθόλου νομίζεσθαι ἀντεστράφθαι τὴν τάξιν · ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας σχέσεως τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν. Ἐπειδὴ ὑποδοχόμενοι τὰ δῶρα, πρῶτον ἐντυγχάνομεν τῷ διανείμαντι, εἴτα ἐννοοῦμεν τὸν ἀποστελλαντα, εἴτα ἀγομεν τὴν ἐνθούρησιν ἐπὶ τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν ἡ ἀκτιθεταὶ διαλέξει Ὁρθόδοξου καὶ Ἀνομοίου, φησὶν · « Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς κτίσεως; πάσης. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Οὐκ ἴσθι δὲ τοῦ Θεοῦ ἀγέννητον αἰτίον τοῦ γεννητοῦ · οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννησθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἰτίον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνεύει τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ βῆτον τὸ, « Καταβίβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, » φησὶν · « Πάν γὰρ εἶδος ἀρετῆς πηγὴν ὡσπερ τινὰ καὶ βίβαν ἔχει τὴν ἀνωτάτω πασαν οὐσίαν. »

Ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τὰ τέλη τοῦ β' τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ φησὶν · « Τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεννησθαι λεγόμενον, πρὸς τὴν πρῶτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει · ὥστε, κὰν πάντα εἰς τὸ εἶναι κα-
C
ρῆθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἰτίον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεν. »

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ, τῷ εἰς τὸν κατάκλουον τῶν Αἰγυπτίων, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τοὺς ἐπ' Αἰγύπτου προσφθίξομαι, » φησὶν · « Θεὸς γὰρ ἐν τρισὶ τοῖς μεγίστοις ἴσταιται, αἰτίω, καὶ δημιουργῷ, καὶ τελειοποιῷ, τῷ Πατρὶ λέγω, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἴσθι, πλην τῆς ἀγεννησίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλην τῆς οὐδέτητος, καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς περὶ αὐτοῦ λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐμὴν σωματικὴν. »

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ις' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον · « Καὶ μηδεὶς οἰσθῶ με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἡ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ Υἱοῦ ἐνεργούσα καὶ τελούσα ἐν Πνεύματι. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ὁπαγορευθέντι ἀντιγράφῳ τῆς πίστεως · « Ἐνα γὰρ οἶδαμεν ἀγέννητον, καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν ταῖς περὶ τοῦ θμῶτους εἰ-
C
ναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μαρτυρίας τῆς Γραφῆς, κεφαλαιῶ μὴ φησὶ · « Τί

per quam omnia facta sunt. Ex Patre namque est Filius per quem sunt omnia, cum quo similis Spiritus sanctus semper indivulse consideratur, et conjungitur. »

Idem quarto adversus Eunomium libro : « Non ideo tamen, quia hic Apostolus primum Spiritus mentionem facit, postmodum Filii, tum demum Dei et Patris, existimandum est, vel minimum inversum ordinem fuisse, ex nostra siquidem habitudine principium sumpsit. Namque cum dona accipimus, primum distribuenti contrahimus, deinceps mente concipimus mittentem ; tandem cogitatione complectimur fontem, et causam bonorum. »

Magnus Athanasius in Orthodoxi et Anomoi colloquio ait : « Causa est Dei natura et Filii et Spiritus sancti, et creationis universæ. » Et paucis additis : « Non autem causa est Dei ingenitum genitum geniti : neque enim non generari Deum essentialium causa est, sed essentia essentialium causa. »

Sancius Cyrillus expositione in Joannem in illud : « Descendi de celo, non ut faciam voluntatem meam », ait : « Genus etenim omne virtutis veluti fontem aliquem et originem habet supremam rerum omnium essentialium. »

Magnus Basilius circo sineni secundii adversus Eunomium Anthrhetici : « Quod a Filio factum asseritur ad primam causam refertur ; adeo ut licet omnia producta esse a Deo Verbo credamus, nihilominus rerum omnium Deum causam esse non indicamur. »

Gregorius Theologus in Ægyptiorum adventum oratione, quæ incipit : « Eos qui ab Ægypto venerunt, salutato, » dicit : « Deus in tribus maximis consistit, in causa, in opificio, in perfectione, hoc est in Patre, et Filio, et Spiritu sancto. » Et post pauca : « Quidquid habet Pater, idem excepta gignendi ratione Filii est ; quidquid item Filius habet, idem quoque Spiritus sancti est, si filiationem, eaque omnia exceperis, quæ corpora ratione de eo prædicantur, propter me hominem meamque salutem. »

Magnus Basilius in capite 16 ad Amphilo-
C
chium : « Et nemo me credat, tres originales substantias ponere, aut Filii operationem imperfectam esse. Principium enim eorum quæ sunt, unum est per Filium condens, per Spiritum sanctum perficiens. »

Idem in Antigrapho fidei ab eodem dictatæ : « Unum enim novimus ingenitum, et unum universonum principium Patrem Domini nostri Jesu Christi. »

Magnus Athanasius in testimoniis sacræ Scripturæ de simill essentialia Patris et Filii et Spiritus sancti cap. 48, scribit : « Quid est Deus ? Om-

¹ John. vi, 38.

nium principium secundum Apostolum dicentem : **A** « Unus Deus Pater ex quo omnia⁹¹. » Verbum autem ejus ex ipso, nascendi ratione, et Spiritus progrediendi modo existit : deinde universa rerum natura per Verbum et Spiritum creandi ratione constiterant. »

Sanctus Epiphanius in Ancyrota dicit : « Spiritus veritatis est tertium a Patre et Filio lumen. » Et post pauca : « Quo enim modo, nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater⁹², » eodem audeo dicere, neque Spiritum nisi Pater et Filius, ex quo procedit, et ex quo accipit. »

Magnus Athanasius ad Serapionem epistola, cujus principium : « Reddita est mihi nunc a tua pietate scripta epistola, » ait : « Filius quidem **B** ait : « Quæ audiavi a Patre hæc et loquar in mundum ; Spiritus vero ex Filio accipit ; » Ex meo enim accipiet, et annuntiabit vobis⁹³. »

Sanctus Cyrillus in dictum : « Creditis in Deum et in me credite⁹⁴, » ait : « Namque sancta et consubstantialis Trinitas, et nomen diversitatibus, et personarum qualitatibus et proprietatibus distinguitur. »

Idem in illud : « Omnia per ipsum facta sunt⁹⁵ » dicit : « Non enim propter solam essentiae similitudinem uti characterem in Patre Filium considerabimus ; vel rursus ut exemplar in Filio Patrem, sed Filium quidem ex Patris essentia generationis modo emicantem, et in ipsa et ex ipsa propria sui **C** hypostasi existentem, et subsistentem Deum verbum excipimus. Patrem quoque similiter sicut Filio consubstantiali natura quidem uniri, sola vero ea ratione distingui, qua Pater est. »

Idem in syllogismis quos aggerat in dictum illud : « Et verbum erat apud Deum⁹⁶, » inquit : « In Deum Patrem, et in Filium unigenitum, et in Spiritum sanctum credentes salvamur. Idcirco et ipse Salvator suis discipulis præcipiens dixit : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti⁹⁷. » Quod si nihil conducit ad utilitatem nominum diversitas, sed Patrem qui nominans notat Filium, et Filium illius appellans, Patris mentionem inducit, quæ erat necessitas non in unitatem sed in Trinitatem potius baptizari fideles voluit ? Cum vero in ternarium numerum de divina natura ratio excurrit, manifestum omnibus est, in hypostasi quidem propria enumeratorum singula inesse, et vera nulla in re naturæ diversitatem admittere, in unam deitatem ascendimus, et eadem adoratione prosequimur. »

• Querito in tertio adversus Ennomium libro ex-

« Ἔστι Θεός ; Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον. « Ἐὶς Θεός ὁ Πατὴρ ἐξ οὐτὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς. Ἔτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι συνέστηκε δημιουργικῶς. »

Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγχωρωτῷ : « Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ. φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ὅν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὕτως τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνεται. »

Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγχωρωτῷ : « Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ. φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ὅν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὕτως τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνεται. »

Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγχωρωτῷ : « Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ. φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ὅν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὕτως τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνεται. »

Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγχωρωτῷ : « Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ. φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ὅν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὕτως τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνεται. »

Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγχωρωτῷ : « Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ. φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Ὅν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὕτως τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνεται. »

Ζήτησις ἐν τῷ γ' τῶν κατ' Εὐνομίου ἐξηγητῶν τοῦ

⁹¹ Ephes. iv, 6. ⁹² Matth. xi, 27. ⁹³ Joan. xv, 15 ; xvi, 14. ⁹⁴ Joan. xiv, 1. ⁹⁵ Joan. i, 3. ⁹⁶ ibid. 1. ⁹⁷ Matth. xxviii, 19.

μεγάλου Βασίλειου εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἡσαίου τὸ φάσκον· « Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, » ἥτις ἐξήγησις δηλοῖ ὅτι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος εἴρηται τοῦτο.

Ζήτη: ἐν τῷ λόγῳ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, οὗ ἡ ἀρχή. « Ἰουδαϊσμός ἀντίκειται πρὸς Ἑλληνισμὸν, » ἀναγκαῖά τινα εἰς τὸ πρὸς ἀναίρεσιν διαστάσεως ἰεπικῆς λέγεσθαι τὸ, « Θεὸς οὐ προχεῖται, καὶ Θεὸς οὐ πέμπεται. »

Ὁ Θεοδύρητος ἐν τῇ βίβλῳ « τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας » αὐτοῦ, ἐν τῷ β' τμήματι κεφαλαίῳ, καταστρω. νύει τὴν πρὸς τοὺς Ἄφρους ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου περὶ τῆς ἐν Ἀριμνήῳ συνόδου, καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ εὕρηται γεγραμμένον οὕτω· « Τίς δὲ τοῦτοις συνελθεῖν ἐβέλησει ἀνθρώποις, μὴδὲ τὰ ἑαυτῶν ἀποδεχομένοις; Οἱ γὰρ ἐν ταῖς ἑαυτῶν δέκα πού καὶ πλέον, καθὼς προείπομεν, ἐκδόσις ἄλλοτε ἄλλο γράφοντες, δηλοῖ εἰσιν ἐκάστοις αὐτοὶ καθήγοροι γιγνόμενοι. Πάσχοιτι δὲ τοῦτο, οἷον καὶ οἱ τότε τῶν Ἰουδαίων πεπόνθησαν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, καταλείψαντες τὴν μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, ὄρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους, οἱ οὐ δύνησονται ὕδωρ συνέχειν, γέγραπται δὲ παρὰ τῷ προφήτῃ Ἰερεμῖ· οὕτως μαχόμενοι πρὸς τὴν οἰκουμένην σύνοδον, ὄρυξαν ἑαυτοῖς συνόδους πολλάς. » Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ ὁ αὐτὸς μέγας Ἀθανάσιος τὸν Σωτῆρα μόνον χορηγὸν φησι τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἐν οἷς λέγει· « Ὁ δὲ Σωτὴρ τὸ ἑμπαλιν, Θεὸς ὢν, καὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς ἀεὶ βασιλεύων, τοῦ τε Πνεύματος ἁγίου αὐτοῦ ὢν χορηγὸς μόνος. »

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν μιᾷ τῶν πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῶν φησιν· « Εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτό γε τοῖς ἄφροσι, μένει γὰρ ἕκαστον ὡς γέγονε, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄνω τῆς κτίσεως ἀίδιον ἔχει τὴν διαμονήν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἢ ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ πατήρ, καὶ οὐ πῖππος, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ πατήρ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἔχονον τοῦ Πατρὸς οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ Υἱοῦ. »

Ὁ μέγας Μάξιμος ἐν ἡ ἐκτίθεται διαλέξει Ὁρθόδοξου καὶ Ἀνομοίου, φησίν· « Τὸ γὰρ Πνεῦμα Πατέρα οὐκ ἔχει· οὐδὲ γὰρ ἐγενήθη. »

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ 17 βίβλῳ τῶν Θεσαυρῶν φησιν· « Ποῦ Χριστὸς Ἰουδαίσις προσδιαλεγόμενος· « Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω ἐγὼ τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ » Καὶ ἑακτύλον ἐνθάδε φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρόπον τινὰ τῆς θείας οὐσίας ἐκπεφυκὸς, καὶ φυσικῶς αὐτῆς ἐκκρεμάμενον, ὡσπερ καὶ ὁ δάκτυλος ἐκ τῆς ἀνθρωπείας χειρὸς. Βραχίονα μὲν γὰρ καὶ δεξιάν Θεοῦ τὸν Υἱὸν ἀποκαλοῦσιν αἱ θεαῖαι Γραφαὶ κατὰ τὸ, « Ἐσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Κύριε, ὄψηλός σου ὁ βραχίον καὶ οὐκ ἤδειξαν· γινόντες δὲ ἀσχυρῆθησαν. » Ὡσπερ οὖν ὁ βραχίον φυσικῶς συνήρμωσται

A positionem magni Basilii in dictum Isaia, quod continet : « Dominus misit me et Spiritus illius² : » quæ indicat illud secundum Christi humanitatem prolatum esse.

Quærito item in oratione magni Athanasii, quæ incipit : « Judæismus contraponitur Gentilitati, » nonnulla necessaria ad refutandam localem distantiam cum dicit : « Deus non profunditur, et Deus non mittitur. »

Theodoretus *Historiæ ecclesiasticæ* lib. II. cap. 23, epistolam magni Athanasii ad Afros de synodo Ariminensi referens, hæc inter alia ex eadem epistola continet : « Qui vero istorum sententiæ velit accedere, qui nec sua quidem instituta ipsi approbant? Nam qui, uti supra diximus, amplius decem fidei formulas (alio namque tempore aliam ac novam semper componebant) in suis conciliis conscripserunt, aperte demonstrant, seipos singula sua reprehendere concilia, idemque illis quod olim Judæis proditoribus accidit. Ut enim illi solo fonte aquæ viventis relicto, ut scribit Jeremias propheta lacus sibi foderunt, qui non possunt aquam continere : ita isti pugna contra generale concilium suscepta, sibi multa constituunt concilia. » Sed et ipse magnus Athanasius oratione prima contra Arianos Salvatorem tantum suppeditare Spiritum sanctum scribit in illis : « Salvator vero vice versa, cum Deus et paterno imperio semper imperet, et sit Spiritus sancti ipse solus suppeditator. »

Magnus Athanasius in una ad Serapionem epistola scribit : « Quod si id fieri nequit apud insipientes (manet enim unumquodque uti factum est,) multo magis quæ supra creationem sunt, perpetuam habent perseverantiam, nec alio modo sunt, quam quo est, Pater Pater, et non avus, et Filius Filius est Dei et non pater Spiritus, et Spiritus sanctus Spiritus sanctus, et non nepos Patris, neque frater Filii. »

Sancius Maximus in colloquio inter Orthodoxum et Anomæum habet : « Spiritus siquidem Patrem non habet; neque enim genitus est. »

Sanctus Cyrillus libro *Thesaurorum* xxi, habet : « Christus quodam in loco Judæos alloquens dixit : « Si autem in digito Dei eicio dæmonia, venit ergo in vos regnum Dei³. » Digitum hic Dei Spiritum sanctum nominat, qui modo quodam ex substantia Dei emanat, et naturaliter in eo dependet, sicut ex humana manu digitus : brachium enim et dexteram Dei, Filium Scripture vocant. « Salvavit enim, inquit, dextra ejus et brachium sanctum ejus⁴. » et rursus : « Domine sublimis est brachium tuum, et nesciverunt; cum vero agnovissent, verecundentur⁵. » Quemadmodum igitur brachium toti corpori naturaliter coaptatur, om-

¹ Isa. xxxvi, 12. ² Luc. xi, 20. ³ Psal. cxvii, 1. ⁴ Isa. xxvi, 11.

maque facit, quæ menti videntur, inungere quoque solet, qui digitum ad id usurpat, sic Verbum quidem Dei ex ipso et in ipso Patre naturaliter coaptatum, ut ita dicam, et innatum imaginamur. In Filio vero naturaliter et essentialiter Spiritum sanctum ex Patre provenire credimus, per quem omnia inungens sanctificat. Non est igitur aliud a deitatis essentia Spiritus, neque extra eam peregrinatur: sed ex ipsa et in ipsa naturaliter, sicut et digitus corporis in manu ejusdem naturæ existens, et manus rursus in corpore, non aliter naturæ si ad ipsam comparas. Hæc cum ita se habeant, Deus verus certe, et non creatum Spiritus sanctus est. Dicit quodam in loco canticis David concinens, verba ad Deum dirigens: « Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum, tu ibi es, si descendero ad infernum, ades. Si suscipiam alas meas in mane, et habitabo in extremis maris, etenim ibi manus tua deducet me, et detinebit me dextera tua. » Cum itaque Spiritum faciem Patris appellat, quas ostendens per ipsam Dei actionem essentiam ex qua est, tum manum propter virtutem omnipotentem, quæ ipsi inest, quomodo non erit Deus secundum essentiam, qui ex ipso et in ipso est, non separatus ab eo, quemadmodum et manus non est separata ab humano corpore, sed colligatur potius in ipso, et veluti naturaliter radicata firmatur?

¹ Psal. cxxxviii, 7 seq.

Α τῷ ἄλλῳ σώματι πάντα ἐνεργῶν ὡσαυτὸν ἂν ὄξῃ τῇ δυνάμει, καταγράφει δὲ συνήθως τῷ δεκτικῷ πρὸς τοῦτο κεχρημένον· οὕτω τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ἡρμοσμένον, ἐν οὕτως εἶπω, καὶ ἐμπεφυκῶτα λογισθέντα, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωθῶς διήκον παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ πάντα χρίων ἀγιάζει. Οὐκ οὖν οὐκ ἄλλότριον, οὐδὲ ἀπεξενωμένον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς θείας φύσεως φαίνεται, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὡσαυτὸν οὖν καὶ ὁ τοῦ σώματος δάκτυλος ἐν τῇ χειρὶ ὁμοφυῆς ὢν αὐτῇ, καὶ ἡ χεὶρ αὖ πάλιν ἐν τῷ σώματι οὐκ ἑτεροούσιος ὡς πρὸς αὐτὸ τυγχάνουσα. Τοῦτων δὲ ἡμῖν ἐχόντων τῆδε, Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐκ ἑτέρως. Λέγει που ψάλλον ὁ μακάριος Δαυὶδ, καὶ τοὺς λόγους ἀνατείνων πρὸς τὸν Θεόν· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐάν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐάν καταβῶ εἰς τὸν ᾗδην, πάρει. Ἐάν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὡδήγησέν με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. » Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα καὶ πρόσωπον ἀποκαλεῖ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξεικονίζον διὰ τῆς θεοπροποῦς ἐνεργείας τὴν ἐξ ἧς ἐστὶν οὐσίαν, ἀποκαλεῖ δὲ καὶ χεῖρα διὰ τὴν ἐνυπόρχουσαν αὐτῷ παντουργὸν δύναμιν, πῶς οὐκ ἂν εἴη Θεός, καὶ κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ συνημμένον, ἐξ αὐτοῦ τε ὄν καὶ ἐν αὐτῷ, ὡσαυτὸν καὶ ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρωπείου σώματος οὐ χωρίζεται, δέδεται δὲ μᾶλλον ἐν αὐτῷ, καὶ ἐβρίσεται φυσικῶς;

JOANNIS VECCI CP. PATRIARCHÆ

REFUTATIO LIBRI PHOTII

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI

EDITORE ET INTERPRETE

D. J. HERGENROETHER

THEOLOGICÆ DOCTORE EJUSDEMQUE IN UNIVERSITATE WIRCEBURGENSI PROFESSORE.

PRÆFATIO.

Jam typis editus fuerat Photii *De Spiritus sancti mystagogia* liber, cum autumno anni 1857, Florentiæ in Laurentiana bibliotheca alium ejusdem operis codicem (1) nactus est editor, qui refutationem ejusdem continebat in nullo alio codice inventam. Has porro ἀντιρρήσεις celeberrimi patriarchæ Joannis Vecci sive Becci fetum esse, licet ejus nomen non præ se ferant, ex multis indiciis argumentisque judicabat (2), tum externis tum potissimum internis. Nam præterquam quod hoc scriptum inter media Becci legitur opera præcedentia et subsequenta, et quod Photii liber eodem modo ac in alio hujus viri opere (3) dicitur, ad Eusebium quemdam philosophum directus in inscriptione asseritur, non solum Beccus inter schismatis patronos a se confutatos etiam Photium diserte nominat (4), verum etiam ad aliud scriptum provocat, ubi fusius clariusque demonstraverit, Photium non zelo veritatis ac divinæ gloriæ, sed odio et contentione studio Romanæ Ecclesiæ dogmata impugnasse (5), quod in nullum ejusdem librum adeo bene quadrat, quam in nostrum, præsertim cum alibi, in oratione *De unione Ecclesiæ* et in libris *ad Theodorum Sugdææ episcopum*, nonnisi (6) breviter et una cum aliis rebus Photiana quedam sophismata perstrinxerit. Præterea universa pugnandi ratio ad eum controversiæ statum pertinet, qui sæculo decimo tertio obtinebat, auctorque magis ævi hujus schismaticos ob oculos habet, quam Photium ejusque cœvos. Stylus Joannem patriarcham omnino redollet; ipsius sententiæ ac verba in aliis libris frequenter adhibita fere ubique recurringunt, multa verbotenus cum his consentiunt (7). Solet enim Beccus quæ alibi dixerat, sæpenu-mero repetere ac suis gaudet argumentis vocabulisque, dum ejus discipuli Constantinus Meliteniota et Georgius Metochita, licet re ipsa ejus argumentis innixi, tamen quoad elocutionem et dispositionem ab ipso differunt. Demum omnia, quæ peculiariter sunt Becci, in opere nostro recurringunt. Quoad rem ipsam nihil fere novi et alias non dicti liber offert, dignus tamen ob auctoris dignitatem et celebre nomen, qui cæteris scriptis in *Græcia orthodoxa* collectis adjungatur. Cæterum in quibusdam etiam propria sua exhibet documenta et in aliis ea illustrat et perficit, quæ in aliis libris disputata erant. Tota vero disputandi ratio Patribus Ecclesiæ Græcæ innititur, ita ut ostendatur, absurdas eas consequentias, quas Photius ex Latinorum dogmate deducit, non magis hos quam illos ferire, et crimina ab illo Italis seu Romanis impacta eodem jure doctoribus Orientalibus posse inuri. Vir enim præclare doctus, cujus vita nimis agitabatur procellis, non singulas eas subtilitates, quibus Photius pro re sua pugnarat, limatius pertractavit; neque id neces-

(1) Laur. plust. VIII cod. 26 p. 174 seq. (Bandin, catal. p. 384 n. 49) de quo vide Præfat. ad Phot. *De Spir. S. mystagogia* § IX nota 2.

(2) Theologische Quartalsschrift. 1858 fasc. IV, p. 562 seq.

(3) Lib. ad Theodor. Sugd. III c. 4 (Gr. orthod. t. II p. 438)

(4) *De libris suis* Gr. orth. II p. 8, 9.

(5) *De injusta depositione* orat. II. c. 7. Gr. orthod. t. II p. 48. Vide infra Refut. X ad Photii c. 11.

(6) Gr. orth. t. I, p. 61, seq., t. II, p. 95 seq.

(7) Plura ejusmodi in notis ad textum ipsum exhibuimus.

sarium, ut videtur, habuit, sed festino calamo, prout tempore opportuno potuit, sophismata illa disjecit, ne suorum civium animos nimium occuparent. Videtur autem eo tempore Photii liber, quem jam ante sæculum Hugo Etherianus Constantinopoli legerat, a multis lectitatus exceptusque fuisse. Sane Jobus hieromonachus, Jasites dictus, Josephi Galesiotæ patriarchæ discipulus, in Apologia sua, quæ exstat in Cod. Vindobon. (1) et in Monac. Gr. 68 sæc. xvi f. plura habet, quæ mediate saltem ex hoc Photiano opere desumpta facile credi possunt. Ita accusat Latinorum dogma ut divinarum hypostaseon proprietates, quibus solis Trinitas est Trinitas, confundens, iisdem propemodum quibus Photius utitur (c. 33) verbis, ac compendio eadem crimina illis impingit, quæ Photius late enumeraverat. Hinc in notis ad hanc ineditam Apologiam aliquoties respeximus.

(1) Lambec. Bibl. Cæs. V. p. 227 ed. vet.

ANTIPPHTIKA

ΤΟΥ ΑΓΓΟΥ ΟΝ Ο ΦΩΤΙΟΣ ΚΑΤΑ ΛΑΤΙΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΙΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟΝ ΕΓΡΑΨΕ,

ΟΥ Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ ·

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑΣ.

REFUTATIO

LIBRIA PHOTIO CONTRA LATINOS AD PHILOSOPHUM QUEMDAM EUSEBIUM
CONSCRIPTI,

CUI TITULUS :

DE SACRA SANCTISSIMI SPIRITUS DOCTRINA,

quodque

Sicuti Filius ex solo Patre nasci a sacris oraculis dicitur, ita et Spiritus sanctus ex ipsa sola eademque causa procedere prædatur, dicitur vero Filii esse utpote ei consubstantialis et per eum missus.

PHOTII TEXTUS.

1. In multis quidem majorisque molis libris ea reperiuntur conspersa (a) et inserta argumenta, quibus illorum fastus deprimitur, qui veritatem in injusitia detinere (b) magna cum contentione conmittuntur. Quoniam vero magnificentum tuum Deique amantissimum studium argumenta illa in synopsis ac compendium redigi postulavit, divina nobis providentia annuente, haud indigna tuo in Deum amore tuoque desiderio hujus rei fiet executio (c).

(a) Codices cæteri habent *εσπαρμένοι*; hinc Catiforus, *conspersa*. Juxta lect. Laurent. *εγχατ-σπαρμένοι* addidimus, *inserta*.

(b) Catiforus verit, « qui veritatem sibi falso et inique vindicant eamque vitare audent. » Nos notam Bibliorum phrasin retinimus. Photius in Rom. I, 18 (Catena cod. 762. Vatic. f. 10 b) exprimat *κατεχόντων καλυπτόντων*, γνώμης *πονηρία* *επισκοιζόντων*.

(c) Catiforus, « favente nobis divina clementia

A KEIMENON ΦΩΤΙΟΥ.

α'. Ἐν πολλοῖς μὲν εἰσιν οἱ ἔλεγχοι πολυστήχοις (1) ἐγχατσεπρμένοι (2) λόγοις, ἐι' ὧν ἡ ὀφρὺς κατασπᾶται τῶν τῆν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχεν φιλονεικούντων· ἐπεὶ δὲ τὸ σὸν μεγαλοκρηπὲς (3) καὶ θεοφιλέστατον σπούδασμα σύνοψιν τινα τῶν ἐλέγχων καὶ ὑποτύπωσιν ἐξητήσατο γενέσθαι, τῆς θείας προνοίας εὐμένε; ἦν δρώσης, οὐκ ἀνάξιον τοῦ σοῦ Θεοῦ ἔρωτος οὐδὲ τῆς αἰτήσεως (4) τὸ πέρα; ἐπιτεθήσεται (5).

sancto huic desiderio tuo ac postulato pro viribus satisfaciemus. »

(1) Mon. 27 f. 4506 : πολυστήχοις.

(2) Allat. de cons. II 6, 4 et Fabric. Bibl. Gr. XI. p. 28 Harl. : *εσπαρμένοι*, *al* : *εσπαρμένοι*.

(3) Col. p. 271 : τὸ σὸν *εσποκρηπὲς*, κ. θ.

(4) Col. : τῆ αἰτήσε; τὸ π.

(5) Marc. 167. Mon. 27. Ottob. 27 : γενέσεται. — Exorium in 7 codicibus a nobis consultis (Vat. Pal. Col. Laur. Ottobon. Monac. Marc.) plane idem est.

β'. Ἐστὶν οὖν κατ' αὐτῶν ὁ ζῆν καὶ ἀφυκτον βέλος A καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡ Κυριακὴ καὶ θηρίον ἀπαν καὶ πᾶσαν ἀλώπεκα καταθρονιῶσά τε καὶ ἐξαραιζούσα φωνή. Τίς αὐτῆ; Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἢ λέγουσα ἐκπορεύεσθαι (1). Ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα μυσταγωγεῖ (2) καὶ οὐ τελεστήν ἄλλον ἐπιζητεῖς, δι' οὗ τελεστήσῃ. μᾶλλον δὲ συντελεστήσῃ τὴν ἀσέβειαν, καὶ μυθολογεῖς; (3), τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι τοῦ Υἱοῦ; Εἰ τοῦ κοινού Σωτῆρος, καὶ Δημιουργοῦ, καὶ νομοθέτου τὰ δόγματα τῆς οἰκῆς ἡτάσθαι παρανομίας ὁρμῆν οὐκ ἐπτηξας ἀναλαβεῖν, τί ἂν τις ἕτερον ζητήσῃ λαβεῖν, δι' οὗ τὴν σὴν κατάρκτος ἀπελέγξει δυσσεβῆ σπουδῆν; Εἰ οὐ τοὺς Δεσποτικούς ὑπερορῶς νόμους, τίς τὴν σὴν εὐσεβῶν οὐ βδελύσεται δόξαν; Τί δ' ἂν σε τοῦ πτώματος; ἕτερον (4) ἀναστήσῃ; Τίς δὲ θεραπεία; περι- B νοια τὴν ὁλοσώματον θεραπείσῃ (5) πληγῆ; Οὐχ ἦν ὁ Σωτήριος ἐπαφῆκε λόγος, ἀλλ' ἦν ἡ ἐκούσιος (6) ἐνεβόουε (7) νόσος καὶ τῆς Δεσποτικῆς διδασκαλίας τὸ ἱαμα εἰς ἀμύθητον (8) ἐξ ἀπειθείας μεταβαλεῖν ἐφιλονείκησε δηλητηρίον (9). Μᾶλλον δὲ τὴν ὑπέρμαγον καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ῥομφαίαν ὑποδραμόντος τοῦ ζητήσαντος εἰς τὴν ἐκείνων μετατάξασθαι μόριον· διὸ σε καὶ κάτω κείμενον (10) τῆ διστόμφ μαχαίρῃ τοῦ Πνεύματος οὐδὲν ἔλαττον καὶ ἡμεῖς τὸ ὑπὲρ τοῦ κοινού Δεσπότην φιλτρον καὶ πρῶθυμον ἐνδεικνύμενοι, ὅσα καὶ λογισμοὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν καθολικεύουσης ἡμᾶς (11) στρατηγίας εἰς παράταξιν ἀνακινούσιν, οὐδὲ τὰ ἐκ ταύτης τραύματα διαφυγεῖν σε φρονεῖδος ἔξω ποιήσομεν (12).

ANTI-PHYSICIS.

A'. Ἐπεὶ δεῖν ἡμῖν ἔροεν ἀπαξ περὶ Τριάδος κοινουμένου τὸν λόγον τῆς; οὐδενὶ φύσεως ὄρω ὑποκειμένης καὶ οὐδένα τῆ φύσεως τῶν ὄντων ἀποδεξέως λόγον προσειμένης, ἐν τῷ κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων ἡμῖν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἀγῶνι πίστιν ἀνακρίδεικτον τῶν παρ' ἡμῶν προτεινομένων τὰς γραφικὰς χρήσεις (13) ποιῆσθαι, ἄτε μὴ ἐνδὸν ἄλλως τὴν ἐπὶ δογματικοῖς λόγοις ἀλήθειαν ἀναφανῆσθαι (14) ἐξ αὐτῆς αὐτίκα βαλδιδος, οὐκ ἀπὸ λογισμῶν καὶ συλλογιστικῶν μεθόδων τὴν ἀπάντησιν

(1) Joan. xv, 26.
 (2) Sic. Laur. et Col. Alii codd. : τὸ Πνεῦμα ἐκπύρ. μυσταγ.
 (3) Col. μυθολογεῖν.
 (4) Τίς ἂν σζ... ἕτερος; Monac. Ott. M.
 (5) Col. θεραπείσῃ.
 (6) Ἐκούσιος Mon. Ottob. M.
 (7) Monac. Marc. Ottob. Pal. ἐνεβόουε.
 (8) Εἰς ἀμύθητον deest in Col., ad marg. εἰς ἀδοήθητον · s c et Vat.
 (9) Ἐξ ἀπ. δηλητηρίον μεταβ. ἐφιλ. δηλονότι. Mon. Marc. Ott.
 (10) Καὶ add. Mon.
 (11) τ. ἱερᾶς καθολικεύουσης; ἡμᾶς; Mon. et rel.
 (12) Col. ποιήσομαι.
 (13) Vox Becco usitatissima; cf. epigr. Gr. orth. II. p. 522, 544 550 et passim.
 (14) Similiter B. ceus In Camateri Animado. G. O. II. p. 287. 288 : Περὶ γὰρ ἐκκλησιαστικῆς ὁτα εἰρήνης ἀπὸ μόνων συγκροτῆσθαι: χρήσεων ἂ ἀγκά-

2. Est igitur contra ipsos acutum atque inovitabile telum, et ante omnia alia (a) vox Domini feram omnem ac vulpeculam quamlibet veluti fulgure prosterbens atque exterminans (b). Quænam ista? Vox ea quæ dicit Spiritum ex Patre procedere. Ex Patre Spiritum procedere Filius ipse sacra sua institutione tradit, et tu alium quæris adhuc doctorem, qui te imbuat, imo potius inficiat impietate, Spiritumque e Filio progredi fabularis? Si communis Servatoris et conditoris et legislatoris dogmata ut cedant insanie tuæ potes, ac tale concipere desiderium haud exhorruisti, quid, quæso, alius præterea assumere quærat (c). quo impium tuum conatum valitissime refutet atque convellat? Si tu Dominicæ despicias leges, quis pie sentiens tuam haud execrabitur opinionem? Quid vero aliud a lapsu te erigere poterit, quænam alia meletæ ratio exitiale tuum sanabit vulnus? Vulnus, quod non a Salvatoris illatum verbo, sed spontanea inflictum et auctum ægitudine, quæ scilicet Dominicæ doctrinæ medicinam in virus mortiferum ex contumacia contendit convertere? Imo cum gladium nobis quidem propitium, hostibus vero infensum (d) subierit ille qui ad illorum partes transire concupivit, idcirco te ancipiti Spiritus gladio jam prostratum nihilo tamen minus et nos amorem in communem Dominum paratumque animum ostensuri ne ea quidem vulnera te effugere incuria nostra sinemus (e), quæ per ratiocinationes sacræ nostræ theologiæ in acie nos instruentis ac cœmunicantis infliguntur (f).

REFUTATIO.

I. Quoniam nobis semel verba facientibus de Trinitate, quæ nulli naturæ termino subjecta est nullamque demonstrationis rationem ex natura rerum existentium suscipit, necessarium esse visum est, ut in concertatione adversus illos, qui circa ecclesiasticam pacem nobis adversantur, veritatem propositionum a nobis propugnatarum absque demonstratione ex auctoritatis sententiis tueamur, cum scilicet haud aliter in dogmaticis quæstionibus veritas emicare queat (g), ex ipso

D ζονται γραφικῶν δίχα σοφισμάτων καὶ παραλογισμῶν (ea scil. quæ propugnamus). Cf. eund. De libris suis, n. 2, ibid. p. 2.
 (a) Catif. « acutum ante omnia alia et ineluctabile telum. » — Omittit alterum καί.
 (b) Catif. « quæ haud secus ac tonitru quoddam feram omnem omnemque vulpem exterminat. »
 (c) Catif. « si.... dogmata cedere tuæ delirationi possimas, idque postulans non exhorrescis, quid opus est aliud quilibet quærere? »
 (d) In nota Catiforus aliam dat versionem, « quia gladio, quo nos ab inimicis defendimus, is succubuit. »
 (e) « Ne istis quidem sauciari vulneribus negigemus. » Catif.
 (f) Hoc caput Latine dederat jam dudum Hugo Eutherianus De hæresibus quas in Latinos Græci devolvunt, lib. II, c. 16. (Biblioth. PP. max. Lugdun, t. XXII. p. 1230. H.)
 (g) Videlicet cum agatur de quæstione, quæ ad

statim illo fundamento, non vero ex ratione et ex syllogistica methodo ad te responsionem faciemus, quoad ea inprimis, quibus Romanam Ecclesiam (a) eo quod ex Filio Spiritum progredi dicat, vane fabulari affirmas. Verum adducens in dogmate enarrando eximium S. Cyrillum, qui ex Filio procedentem S. Spiritum theologica ratione prædicat (b), duorum tibi optionem concedo: Aut fabulatorem inane illum vere theologum voces oportet aut ab imprudenti illa criminatione desistas, qua Ecclesiarum matrem (c) fabulari ac nugari contendis. Etenim theologias os, divinus iste Cyrillus in sacra sua elucubratione in Evangelium secundum Joannem ad verba illa: *Non enim loquetur a seipso, hæc dicit: Non enim alienus a substantia Unigeniti Spiritus sanctus intelligitur, sed ex ea naturaliter progreditur.* Et rursum in libro tertio ad Heriniam: *Proinde vide, inquit, etiam ex his, ex propria plenitudine insitum ipsi ac proprium Spirituum, per quem omne datum bonum.* Cum igitur ita dixerit magnus Cyrillus Spiritum ex Filio procedentem, aut cesses a criminatione tua in Ecclesiarum matrem, aut scias te fabulatorem virum reipsa theologum vocitare. Si vero tam grave mendacium in Romanam Ecclesiam effutiendi inde tibi nata occasione veniit, quod in Evangelii dicatur Spiritum ex Patre procedere, exinde Filii exclusionem et a Patre separationem in Spiritus processione effingenti, refutaberis una cum falsa tua in Romanos criminatione jam ex eo, quod et in aliis Evangelii locis Patris ponitur nomen haud simul pronuntiato Filii nomine, et quod Filius ibi apte congruenterque intelligitur, ut in altissima divinarum rerum contemplatione versatus Basilius exponit, inque etiam quando vox solus Patris nomini additur (d). Hic etenim magnas in divinis rebus speculandis Basilius in una iterum, quas ad

ποιήσονται τὴν πρὸς αὐτὸν οἷς μυθολογίαν ἀποκαλεῖς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν λέγειν, τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προέρχεται· ἀλλὰ τὸν ἐν ἀγίοις παραγωγῶν δογματικὸν Κύριλλον ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖον τὸ Πνεῦμα θεολογούνα, δυσὸν τούτων θάτερον διώσει (1) ἐλεῖσθαι αὐτὸν· ἢ μυθολόγον τὸν ὄντως θεολόγον ἀποκαλεῖν, ἢ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν μητέρα μυθολογίας ἀναιδῶς γράφεισθαι. Ὁ γὰρ τῆς θεολογίας μῦθος οὗτος Κύριλλος ὁ θεώτατος ἐν τῇ ἐπιτομῇ πραγματικῆ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἰς τὸ βῆτην, τὸ *Ὁ γὰρ λαλεῖ ἀπὸ αὐτοῦ* (2) οὕτως ἐφη. *Ὁ γὰρ ἀλλοτριὸν τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας τὸ ἄγιον νοεῖται Πνεῦμα, πρόσκει δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς* (3). Καὶ πάλιν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν· *Ἄθρει δὲ οὖν διὰ τούτων ἐξ ἰδίου πληρώματος ἐμπεφυκὸς ἄγιον Πνεῦμα, δι' οὗ πάντα δόσεις ἀγαθῆ* (4). Οὕτω οὖν τοῦ μεγάλου εἰρηκίτου Κυριλλου, τὸ Πνεῦμα ἐν τοῦ Υἱοῦ προῖον, ἢ παῦσαι τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν μητέρα μυθολογίας γραφόμενος, ἢ μυθολόγον ἴσθαι τὸν ὄντως θεολόγον ἀποκαλῶν. Εἰ δὲ τὸ τοσαῦτα τῆς Ῥωμαϊκῆς καταφεύσασθαι Ἐκκλησίας γίγνεται ἐκ τοῦ ἐν Εὐαγγελίῳ (5) εἰρησθαι τὸ Πνεῦμα ἐν τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, διαίρειν τινα ἐνεῦθεν τοῦ Υἱοῦ φανταζομένῳ ἀπὸ Πατρὸς ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τὸ κατὰ ἐν ἀλλοίαις τοῦ Εὐαγγελίου περιτομαῖς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς κεῖσθαι μὴ συνεκφωνομένῳ καὶ τοῦ Υἱοῦ (6) καὶ τὸν Υἱὸν ἀρμοζόντως ἐκείσε νοεῖσθαι κατ' ἐξηγητῆν τὸν ἐξιδάμονα τὰ θεῖα Βασιλείον, καὶ ταῦτ' ἔστιν ὅτι καὶ τῆς μόνης φωνῆς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς προσκειμένης, ἐλεγχὸς σοι γενήσεται τῆς ἐψευσμένης τῶν Ῥωμαίων κατηγορίας. Οὗτο; γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλείος (7) ἐν μ.β. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῶν τὸ περὶ τοῦ ἀγνοεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους καὶ τὴν ὥραν, εὐαγγελικὸν βῆτην (8) ἐξηγούμενος οὕτως ἐφη. *Ὁὕτω καὶ τὸ, Ὁὐδεις οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους εἰ μὴ ὁ Πατήρ*

positivam pertinet revelationem, ea non nisi ex re orationis fontibus, Dei verbo scripto et tradito, definiiri ac dirimi potest; ex Patrum itaque doctrina de ea judicandum, qui traditionis testes nobilissimi merito censentur.

(a) Romanam Ecclesiam haud nominatim accusavit Photius, sed quosdam Latinos, quod Beccus in sequentibus non satis animadvertit.

(b) Nemo Patrum Græcorum adeo incaute Latinis suffragatur, quam S. Cyrillus, ad quem teste Maximo in ep. ad Marinum jam sæculo VII isti provocarent, quemque ipsi interdum schismatici hæc in quæstione cum Augustino sensisse confessi sunt. Cf. Leonem Allatum in vindictis synodi Ephesinæ. Romæ 1661, præsertim c. 74, p. 608 seq. Eodem quoque pacto Athanasius testis pro Latinis adduci potest.

(c) Romanæ Ecclesiæ auctoritatem sufficere vel solam, cum ipsa nunquam circa veritatem erraverit, sæpius Beccus urget, ut v. g. Or. de un. Eccl. c. 2. (G. O. I. p. 64) si γὰρ καὶ ἦν ἡμᾶς ἀποδείξαντας ἀπὸ ῥήσεων γραφικῶν, μηδὲν τι σφαλόμενῳ ἐπὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, συστήσαι, ὡς οὐ καλῶς εἶπον οἱ ἀνταπόντες. Licet enim satis esset, si dicitur scripto traditis demonstravimus, Romanam Ecclesiam in nullo falli circa pietatem, inde comprobare, non recte ad-

versarios opposuisse, etc. Ibid. c. 45 (p. 169-170) Patres Græcos Rom. Ecclesiam seu matrem Ecclesiarum honorasse scribit.

(d) Præclare de his agit D. Thomas Sum. theol. p. 1 q. 36 a 2, ad 1, eique præverat Augustinus (tract. 99 in Joan.). Simili ratione disputant Petrus Mediolan. (G. O. I. p. 386 seq.) Hugo Etherianus lib. III c. 15, p. 1261 ed. cit. Leo Allat. c. Holt. c. 18 p. 324 seq. Enchir. c. 3 p. 15 seq. Idem argumentum post Nicephorum Blennuidam (G. O. I. p. 26-28) sæpius versat ipse Beccus (ibid. I. p. 348 seq. II p. 130-132, 145, 146) et post ipsam Georg. Metochita (ib. II p. 1050-1054) atque Joseph. Metton. (Hard. IX p. 570-571).

(1) Legi vix potest, fort. et δυνατὸν (δύναω.)

(2) Joan. xvi, 13.

(3) Apud Beccum epigr. V. G. O. II, p. 570.

(4) Plenius hæc citantur apud Beccum Epigr. VII, G. O. II. p. 589 Ἄθρει δὲ οὖν διὰ τούτων ἐξ ἰδίου πλ. προέιντα τὸν Υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἀναποδλήτως ἐμπεφ. ἄγ. πν.

(5) Joan. xv, 26.

(6) Cf. Beccum de un. Eccl. c. 47, G. O. I. p. 173, 174.

(7) Frequens Basili epitheton apud Beccum, v. g. in tom. Cyr. c. 8, G. O. II. p. 229.

(8) Marc. xiii, 32.

μόνος, τὴν ἀμίτην εἰδησιὶν τῶν ὄντων καὶ τῶν
 ἐσομένων ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγοντος τοῦ Υἱοῦ
 καὶ διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώ-
 ποις ὑποδεικνύοντος εἰρησθαι νομίζομεν (1). Καὶ
 μετ' ἄλλα· Παρασιωπήσας τολῶν ὡς ὁμολογού-
 μων τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ Κύριος, εἰδέναι τὸν
 Πατέρα μόνον φησὶ, τὴν τοῦ Πατρὸς γινώσκιν
 κατὰ τὸ σωπώμενον καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγων (2).
 Καὶ πάλιν· Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Οὐδεὶς οἶδεν
 τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ γὰρ ἐκεί ἀγνοῖαν
 τοῦ Πνεύματος κατηγορεῖ ὁ Υἱός, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ
 ἐνυπάρχειν τὴν γινώσκιν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μαρ-
 τυρεῖ (3). Οὕτω τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὴν εὐαγ-
 γελικὴν ταύτην ἐξηγουμένου περικοπήν, ἐφ' οἷς ὁ
 Κύριος μετ' αὐτῆς τῆς μόνος προσθήκης ἐμνημό-
 νευσε τοῦ Πατρὸς, καὶ σαφῶς παριστῶντος, τὸν Υἱόν
 τοῦτο ποιεῖν ὡς πάντα ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγοντα καὶ
 διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑπο-
 δεκνύοντα, καὶ ὡς ἀξίωμα τι καὶ δόγμα ἐκφέρον-
 τας, κατὰ τὸ σωπώμενον συνεπινοεῖσθαι τὸν Υἱόν
 τῷ Πατρὶ, ὅπου τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα μετὰ προσθή-
 κης τοῦ μόνος ἐρρήθη (4), πῶς οὐκ ἂν ἐλεγ-
 χθείης (5) ψευδῶς ἀσέβειαν τῆς Ῥωματικῆς Ἐκκλη-
 σίας κατηγορῶν καὶ οὐ καλῶς τὴν ἀπὸ Πατρὸς
 διαίρεσιν τοῦ Υἱοῦ φανταζόμενος· ἐπὶ τῇ προδίῳ τοῦ
 Πνεύματος, διὰ τὸ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρησθαι τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· Εἰ γὰρ (καθὰ σοὶ
 δοκεῖ) ἡ Κυριακὴ οὕτω προέβη φωνὴ ὡς τοῦ Κυρίου
 ἐκτὸν ἄλλοτριεῦντος ἀπὸ Πατρὸς ἐπὶ τῇ προδίῳ
 τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἂν τις τῶν τῆς Ἐκκλησίας· φω-
 στήρων ἔφη καὶ διδασκάλων ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα ἐκπορεύμενον. Ἀλλὰ μὴν οἱ τῆς ἀληθείας
 διακρούσιοι κήρυκες Μάξιμος καὶ Ταράσιος σύν-ἄλῃ
 τῇ οἰκουμένικῃ ἐβδόμῃ συνόδῳ καὶ Ἰωάννης, τῆς
 Λαμάσκου καὶ οἰκουμένης τὸ καύχημα, ἐκ Πατρὸς
 διὰ Υἱοῦ ἐκπορεύμενον αὐτὸ θεολογήσασιν· καὶ
 εἰς ἑστὶν ὁ συνιδεῖν μὴ δυνάμενος, τὴν δι' Υἱοῦ
 φωνὴν τὸ πρό, τὸν Πατέρα μὴ συγχωρεῖν ἀκαινώ-
 ητον τοῦ Υἱοῦ· Ἄρ' οὖν ὅτι Κύριος· ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα μυσταγωγεῖ, οὕτω δὲ ὡς
 τῆς εὐσεβείας ἀκλόνητος. Πρόμαχοι ἐκ Πατρὸς διὰ
 Υἱοῦ εἶπον αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ
 Υἱοῦ προεῖναι τὴν καὶ προέρχασθαι, μυθολόγους αὐ-
 τοὺς κλέσεις καὶ ὡς ἄλλον τελετὴν παρὰ τὸν Υἱόν
 ἐκζητούντας διαβολαῖς· Εἰ γὰρ τοὺς Ῥωμαίους πα-

A Amphiloichium scripsit, epistolarum explicans Do-
 mini dictum, quo ipse Christus diem et horam
 consummationis se ignorare affirmat, hunc in
 modum locutus est. Sic et verba illa : Nemo novit
 diem finis nisi solus Pater, ita a Filio dicta esse
 arbitramur, ut insinuent, primam cognitionem eorum
 quæ sunt quæque erunt, ad Patrem a se referri et
 per omnia primam causam hominibus subostendi.
 Et post pauca : Silentio itaque, tanquam quæ in
 confesso posita erat, propriam personam transmit-
 tens, Patrem solummodo cognoscere Dominus dicit,
 Patris scientiam et suam esse per reticentiam
 astruens. Et rursum : Tale est et illud: NEMO NOVIT
 FILIUM NISI PATER. Neque enim ibi ignorantiam
 Spiritui appingit Filius, sed primo Patri inesse
 cognitionem suæ ipsius naturæ testatur. Cum ita-
 que magnus Basilius hoc pacto evangelicam istam
 exponat pericopen, ubi Dominus addendo ipsam
 vocem solus Patris meminit, atque perspicue
 declarat, id facere Filium utpote omnia ad Pa-
 trem referentem et per omnia primam causam
 hominibus insinuantem (a), cum præterea ipse
 veluti pronuntiatum ac dogma edicat, secundum
 reticentiam simul intelligi Filium, ubi Patris no-
 men cum additione vocis solius profertur : quo-
 modo non egregie inde refutaberis, qui summo
 mendacio Romanam impietatis accusas Ecclesiam
 et male Filii a Patre separationem in Spiritus produ-
 ctione effugis ac somniaris, propterea quod in
 Evangeliiis Spiritus a Patre dicatur procedere? Si
 enim secundum tuam opinionem ita vox Domini
 prolata fuisset, quasi Dominus semetipsum a Patre
 separaret quoad Spiritus processionem, nemo sane
 ex Ecclesiæ luminibus et doctoribus dixisset, ex
 Patre per Filium Spiritum procedere. Verumenim-
 vero veritatis præcones alte lateque clamantes,
 Maximes et Tarasius cum universa septima synodo
 œcumenica, et Joannes, decus insigne tam Damasce-
 nœ urbis tum universi orbis, ex Patre per Filium
 procedentem Spiritum tradiderunt (b), et quis est,
 qui intelligere nequeat, dictionem hanc per Filium
 non posse cum ea componi sententia, quæ Filii
 cum Patre communionem excludit? Num igitur,
 quia Dominus quidem a Patre procedere Spiritum
 sacra sua institutione tradidit (c), isti vero pietatis

(1) His quoque Beccus utitur de process. Sp. S. c. 12, n. 16 G. O. I p. 351 fin. c. III ad Theod. c. 11, G. O. II p. 146.

(2) Eadem ad verbum subjunguntur Becci l. c. I p. 352, II p. 146.

(3) Eadem l. c. I p. 351 med. III p. 146.

(4) Hisdem propemodum verbis ὡς ἀξίωμα τι — ἐρρήθη utitur Beccus l. c. I u. 17 p. 352 353.

(5) Cod : Ἐλεγχθείσης.

(a) Vide de hoc axioma Beccum De process. Sp. cap. 4. (Gr. orth. t. I p. 274 seq.) Præclare Augustinus tract. 99. in Joan. : « Si ergo de Patre et Filio procedit Spiritus S., cur Filius dixit : De Patre procedit? Cur putas? Nisi quemadmodum ad eum solet referre et quod ipsius est, de quo et ipse est. Unde illud est, quod ait : Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me. Si igitur, intelligitur hic ejus doctrina, quam tamen dixit

non suam, sed Patris : quanto magis illic intelligendus est et de ipso procedere Spiritus S., ubi sic ait : De Patre procedit, ut non diceret : De me non procedit »

(b) Vide Maximum in ep. ad Marinum presb., Tarasium ep. ad Orientales lecta in Conc. VII act. III, et Joan. Damasc. de fide orth. I, 13 et ep. ad Jordanem.

(c) Ridicula plane sunt argumenta, quæ ex verbis Joan. XV, 26, schismatici deduxerunt; quos inter Job monachus sæc XIII in Apologia nomine Josephi Galesiotæ patriarchæ conscripta (cod. Monac. 68, f. 3 eos arguens qui dicunt nihil inter Græcos Latinosque esse differentiam, sed ex dominandi cupidine scissionem esse exortam, f. 6, ait : « Salvator eos qui non se diligant ex eo quod non observent verba ejus, velut ex condito signo cognoscit tradidit. Ergo qui non servant verbum, quod de

inconcussi propugnatores ex Patre per Filium illum A dixere procedere, atque ex Patre et Filio prodire et progredi, vanos fabulatores eos appellabis et veluti alium præter Filium doctorem quærentes calumniando traduces? Nam si Romanos eo quod addunt (a) vocem illam *Filioque* violatorum Evangelii præceptorum reos arguis, multo magis ac prius ipsos istos theologos Patres nostros contemptorum Domini verborum reos facis: cum enim ipse in Evangeliiis Spiritum a Patre procedere dixerit, isti ex Patre per Filium illum procedere dixerunt. Verum opinor non in tale ac tantum impudentiæ te ascendisse fastigium, ut contra theologos istos inculpabiles blasphemiam eructeris, neque contra cæteros nostros Patres, qui ex Patre et Filio prodire Spiritum tradiderunt. Neque enim et tu differentias quasdam denuo effinges, sicuti multi eorum qui a matris utero vanis nugis intendunt, differentias verborum *procedere* et *progredi* vel *prodire*. Novi enim te eminentiam hanc aspernari differentiam, uti nunc sic et in sequentibus verba *progredi* et *produci*, dum de Spiritu sermo sit, pro *procedendi* verbo sumentem (b). Si vero et tu iis qui has conflictas differentias refingunt adstipulareris et adhæreres, una cum cæteris refutationem haberes a sublimi in theologia Cyrillo, qui libro sexto ad Hermiam: *Spiritum quidem, inquit, veritatis Paraclitum nominavit; dixit etiam eum prodire ex patre, propria sua omnia ostendens quæ sunt Patris*. Et rursum eodem libro: *Dum Dominus dicit: « Quando venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, » Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, veluti proprium promittit se missurum nobis illum, qui ex Patre est; et Spiritum quidem veritatis appellat, effundi vero eum ex ipso Patre determinat*. Hæc tradens divinus Cyrillus eos, qui dictas confingunt differentias, ad silentium redigit et plane jugulat. Etenim Dominus in Evangeliiis dixit Spiritum *procedere*; Sanctus vero, hunc Domini sermonem repetens et enarrans, voce *profundi* usus est pro *procedendi* verbo; et rursum dicens: *Spiritum veritatis Paraclitum nominavit Filius, dixit etiam eum prodire ex Patre, propria sua omnia ostendens, quæ sunt Patris, prodeundi* verbo usus est loco vocabuli *procedendi*. Atque

ραβάζεω; τῶν εὐαγγελικῶν γράφῃ ζημάτων προστιθέντα; τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πολλῶ πρότερον αὐτοῖς τούτους τοὺς θεολόγους Πατέρας ἡμῶν ἀθετήσεως τῶν τοῦ Κυρίου γράφῃ φωνῶν· ἐν Εὐαγγελίοις γὰρ εἰπόντος αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς; ἐκπορεύεσθαι, οὗτοι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἶπον αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. Ἄλλ' οἶμαι μὴ ἐς τόσον ἀναιδείας ἀναβῆναι σε κολοφῶνα, ὡς τοιαύτην βλασφημίαν τινὰ τῶν ἀνεπιλήπτων τούτων κατερεύεσθαι θεολόγων, οὐδὲ τῶν ἄλλων Πατέρων ἡμῶν, τῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προεἶναι τὸ Πνεῦμα θεολογηκότων. Οὐ γὰρ δὴ διαφορὰς ἀναπλάσῃ καὶ σύ, ὡς πολλοὶ τῶν ἀπὸ κοιλίας κενολογούντων (1), τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ προεῖρεσθαι· οἶδα γὰρ σε τὴν ἐψευσμένην ταύτην ἀθετούντα διαφορὰν, ὡς νῦν τε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ προεῖρεσθαι καὶ τὸ προάγεισθαι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος; εἰς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκλαμβάνοντα (2). Εἰ δὲ καὶ σύ τοῖς τὰς πεπλάσμενας ταύτας διαφορὰς ἀναπλάττοισι (3) προσίτιθε; ἀπιληγεμένος; ἀν σὺν τοῖς ἄλλοις ἦσθα παρὰ τοῦ ὑψηλοῦ τὴν θεολογίαν Κυρίου ἐν τῷ ἔκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν φάσκοντος οὕτως· Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον· ἔφη γὰρ μὴν ὡς πρόβεισιν ἐκ Πατρὸς ἴδια πάντα δεικνύς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ. Λέγων δὲ Κύριος, « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γὰρ μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρῖστω τοῦ Πατρὸς (4). Ταῦτα δὲ διαφορὰς θεολόγων Κύριλλος τοὺς τὰς εἰρημίας διαφορὰς ἀναπλάττοντας ἐπιστομίζει καὶ ἀγχει. Ὁ γὰρ κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐκπορεύεσθαι ἔφη, ἀλλ' ὁ ἔργος τὴν λόγον τούτου τοῦ Κυρίου ἐπαναλαμβάνων τῷ προχεῖσθαι ἐχρήσατο ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι· καὶ πάλιν λέγων· Πνεῦμα ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον ὁ Υἱὸς, ἔφη γὰρ μὴν ὡς πρόβεισιν ἐκ Πατρὸς ἴδια πάντα δεικνύς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς· τῷ προεἶναι ἐχρήσατο ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι· καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἑναργῆς ἀπόδειξις γίνεται τοῦ ταῦτων εἶναι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τῷ προχεῖσθαι καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι. Τούτων γοῦν οὕτως προῦποθεθέντων ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἴσμεν ἤδη τοῦ λόγου.

exiunde evidens sit demonstratio, idem valere quoad

D

Spiritu sancto tradidit, non eum diligunt. Si enim diligerent, ejus quoque verbum servarent. Ὁ Σωτὴρ τοὺς μὴ ἀγαπῶντας αὐτὸν ἐκ τοῦ μὴ τηρεῖν τὴν λόγους αὐτοῦ ὡς ἐκ συσσήμου τινὸς γνωρίζεσθαι παραδέδωκεν. Ἄρα γὰρ οἱ μὴ τηροῦντες τὸν λόγον, ὃν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; εἶπεν οὐκ ἀγαπῶσιν αὐτόν· εἰ γὰρ ἠγάπηκασι, καὶ τὸν λόγον τούτου τηρήκασιν ἄν.

(a) Paterat quoque illud dici, quod si additio sit ex Filio, additionem quoque facere Photianos, dum dicunt ex Patre solo. Ita Petrus Mediolan. de proc. Sp. s. c. 6. (G. O. I p. 384 385) Leo Allat. E enir. de proc. Sp. c. 3, p. 16; C. Hott. p. 296. Præterea Joan. XV, 26, propositio affirmans legitur, non excludens, et implicite Filium ibi commemorari Latini ex biblicorum dictorum analogia probant.

(b) Becci tempore effugium istud familiare schismaticis erat, non idem valere *progredi, profundi, produci* ac *procedere*; contra quos Beccus de un. Eccl. n. 15 (Gr. orth. t. I, p. 98 100) disputat. Hic Photii suffragium merito contra adversarios urget.

(1) Ita posteriores Græci tempore Becci. Vide eundem de un. Eccl. G. O. I. p. 98-148.

(2) Revera Photius c. 2. 3. promissive προεῖρεσθαι εἰ προάγεισθαι pro processione Spiritus S. usurparat.

(3) Sunt vero isti, ut Beccus de un. Eccl. c. 11. (G. O. I p. 93) inquit, hi vici θεολόγοι; καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀσφαλτέστεροι τῶν Πατέρων δογματισταί.

(4) Ut omnique Cyrilli locum legimus in Becci Epigr. VIII G. O. II, p. 382.

Spiritum sanctum verba *profundi et procedere*. His itaque hunc in modum prælibatis, jam ad ea quæ in libro sequuntur procedamus.

KEIMENON ΦΩΤΙΟΥ.

A

PHOTII TEXTUS.

γ. Εἰ γὰρ (1) ἐξ ἐνὸς αἰτίου, τοῦ Πατρὸς, ὁ τε (2) Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα προάγειται, εἰ (3) καὶ τὸ μὲν ἐκπορευτῶς, ὁ δὲ γεννητῶς· γίνεται δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος προαγωγῶς (4), ὡς ἡ βλασφημία β.β. πῶς; ἂν ὁ τῆς ἀκολουθίας ἀνάσχοιτο λόγος μὴ οὐχὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ παρακτικὸν εἶναι συμμυθολογεῖν; ὁμοτίμως γὰρ ἀμφοῖν τοῦ αἰτίου προεληλυθῶτων, εἰ θάτερον τῶ ἐτέρῳ τὴν τοῦ αἰτίου χρεῖαν ἀναπληροῖ, οὐδὲ θάτερον τὸ ἕτερον, μὴ οὐχὶ τὴν ἰσὴν ἀμειθόμενον χάριν αἰτίον γενέσθαι τῆς ἀπαλλάκτου τάξεως ἢ συντήρησις (5) ἀπαιτεῖ;

ANTIPPHEIS.

β. Ἐπεὶ δ' ἐξ ἐνὸς αἰτίου, τοῦ Πατρὸς, προάγεσθαι λέγεις τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐν τάχει διάφορον αὐτὴν ὁμολογήσας αἰτίον εἰπὼν· εἰ καὶ τὸ μὲν ἐκπορευτῶς, ὁ δὲ γεννητῶς, αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶν ἔσπον ἀναίρεις, ὅπερ ἀκολουθεῖν λέγεις, ἐὰν ὁ Υἱὸς τῆς τοῦ Πνεύματος προβολῆς; τῷ Πατρὶ κοινῶν ἢ· κιν γὰρ μυρία κάμη. ζητιῶν τὸν διάφορον τῆς αἰτίας τρῖπον μαθεῖν, οὐδὲν ἄλλο εὐρεῖν ἐξίσταται σοὶ ἐν ταῖς; θελαῖς; Γραφαῖς; τῆς διαφορᾶς; ταύτης δηλωτικῶν, ἢ εἶ τοῦ μὲν Υἱοῦ κατὰ τὸ προσεχῶς ἐστὶν αἰτίος ὁ Πατὴρ, τοῦ δὲ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ τῆς αἰτίας οὗτος διάφορος; τρόπος τὸν μὲν Υἱὸν κοινῶν ὄντα παρίστηται τῷ Πατρὶ ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορευέσθαι· τὴν δὲ σὴν ἰσῆσαι πολυπραγμοσύνην καὶ ἣν ἐπιφέρεις ἀπορίαν λέγων· ὡς ἐὰν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν προαγωγεὺς, ὡς ἂν ὁ τῆς ἀκολουθίας ἀνάσχοιτο λόγος, μὴ οὐχὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ παρακτικὸν εἶναι συμμυθολογεῖν; Λύει τε καὶ ἀνατρέπτει.

KEIMENON.

δ. Ἄλλως τε δὲ, εἰ ὁ μὲν Υἱὸς τῆς πατρικῆς ὑπὲρ λόγον ἀπλότητος οὐκ ἐξίσταται, τὸ δὲ Πνεῦμα εἰς διπλοῦν αἰτίον ἀναφέρεται καὶ ἐκ διπλῆς προβολῆς ὀφίσταται, πῶς οὐκ ἐπακολουθήσει τὸ σύνθετον; πῶς δ' οὐχὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἕλαττον ἔχειν τὸ ἰσόμενον Πνεῦμα βλασφημηθήσεται; πῶς ἡ τῆς Τριάδος ἀπλότης; (ὡ γῶσσης ἀσεβεῖν τολμηρᾶς) οὐχὶ τὸ εἰκεῖον ἀξίωμα νοθεύμενον;

ANTIPPHEIS.

γ. Ἐὰν ὁ Ἰταλὸς εἰς διπλοῦν αἰτίον ἀναφέρειν

(1) Mon. It. γάρ. Hoc breve caput, sicut et sequens sub titulo : Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος Μητροφανοῦς; μητροπολίτου Σύμωνα; occurrit etiam in cod. Vindob. Gr. theol. 249 (Lambec. cod. 60) f. 79. εἰ ἐξ ἐνὸς αἰτίου.

(2) Vindob. ὁ υἱός.

(3) Εἰ dicit in Vindob.

(4) Sic et Laur. Mon : γίνεται δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος πάλιν προαγωγεὺς.

(5) Laurent. ἡ συμπαλήρωσις.

(6) Latine hæc eadem adducit Hugo Etherianus l. c. p. 1251.

5. Si enim ex una eademque causa, Patre, tum Filius tum Spiritus sanctus prodit, tametsi hic quidem per processionem, ille autem per generationem; rursus autem Filius Spiritum producit, ut blasphemia clamat, quomodo non ratio consecutionis nos cogat asserere, Spiritum quoque esse Filii productivum (productiorem)? Cum enim aque uterque a causa illa prodierit, si alterum erga alterum munere causæ fungitur, certe omnimodo et invariata ordinis conservatio (perfectio) exigit, ut et alterum vicissim par pari referens causa alterius existat (1).

REFUTATIO.

II. Dum dicis ex una causa, Patre scilicet, prodiere tum Filium, tum Spiritum, protinus diversam causam ipsum confessus verbis illis : *tametsi hic quidem per processionem, ille vero per generationem*, ipse a te ipso omne absurdum auferis, quod consequi ais, si Filio productio Spiritus sancti cum Patre statuatur communis. Et quantumvis labores teque fatiges quærendo diversum causæ modum cognoscere, nihil aliud in sacris scriptis reperire poteris, quod eam differentiam patefaciat, nisi hoc, quod Filii quidem principium proxime et immediate est Pater, Spiritus vero sancti per Filium. Porro hic principi diversus modus tum Filium in processione Spiritus cum Patre ostendit communicantem secundum illud, quod ex Patre per Filium procedit Spiritus, tum tua studia ac conamina inania esse convincit, ac plene solvit ac refellit illam quam infers difficultatem, dum dicis : *Si Filius Spiritus est productor, quomodo consecutionis ratio nos non cogat asserere Spiritum quoque esse Filii productivum?*

TEXTUS.

4. Deinde si Filius quidem ab ineffabili paterna simplicitate non recedit, Spiritus autem in duplicem causam refertur, et ex duplici processione subsistit, quomodo non sequetur compositio? Quomodo vero non minor Filio Spiritus pari honore præditus per summum sacrilegium asseretur? Quomodo Trinitatis simplicitas (o linguam in impietate audacem!) dignitatem suam minime adulteratam retinebit?

REFUTATIO.

III. Si Italus (a), dum dicit Spiritum ex Patre

(a) Itolorum nomen Photius nonlum pro Latinis vel Occidentalibus adhibuit, quod tamen a sæculo undecimo in hac controversia in usu esse cœpit. Tum Becco tum ejus adversariis familiare era. Sc Jolus monachus in Apologia supra in notis commemorata pro Josepho patriarcha (vide Fabric. Bibl. Gr. t. X p. 254 ed. vet.) passim Italos commemorat, quos dicit *Kristum* ob linguæ barbariem Christum vocantes et Spiritus sancti ortum *procedem* dicentes (Cod. Mon. 68 f. 53 a : Κριστὸν τὸν Χριστὸν διὰ τὸ τῆς φωνῆς βάρβαρον ὀνομάζοντα; καὶ τὸ ἐκπορευεῖν ἐξ ἐκπορευεῖν.)

et Filio, in duplex principium referre Spiritum tibi videtur, propterea quod duæ hypostases sint Pater et Filius, in duplex quoque principium eundem referre tibi videbuntur ipsa illa Ecclesiæ lumina jugi splendore fulgentia, qui ex Patre per Filium procedere Spiritum docuere Patres, propterea quod distinctam Pater et Filius subsistentiam habent. Verum quia quidquid per Filium et a Filio esse dicitur, ad Patrem habet relationem (a), et secundum hoc non ut ex duobus principiis est id quod ex Patre per Filium vel ex utroque subsistere dicitur, neque qui ex Patre et Filio, neque qui ex Patre per Filium procedere Spiritum asserit, eum in duplex principium refert, et idcirco neque sequetur compositio, ut tuum vult sophisma, neque minor Filio Spiritus eodem honore præditus blasphemie ac sacrilege asseretur.

TEXTUS.

5. Quis, inquam, sanctorum et gloriosorum nostrorum Patrum dixit Spiritum a Filio procedere? Quæ synodus universalibus confessionibus suffulta et munita, imo quis sacerdotum atque episcoporum divinitus coactus cœtus sententiam istam, etiam, antequam (appareret) in lucem prodiret, per sanctissimi Spiritus ammatum non condemnavit? Etenim Spiritu Patris juxta Christi Domini doctrinam ipsi quoque initiati illum a Patre procedere clara et alta voce prædicabant, eosque qui non ita sentirent, utpote catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ contemptores anathemati subiciebant, jam inde ab antiquis temporibus novam istam impietatem prophetice oculis prospicientes, ipsamque una cum multiplici priorum hæreseon defectione et scriptis et verbis et animo condemnabant.

REFUTATIO.

IV. Discere quæris, quisnam ex sanctis Patribus Spiritum a Filio procedere dixerit, quænam synodus, quis sacerdotum divinitus coactus conventus? Scito hos esse illos omnes, qui ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere docuerunt. Quæcunque enim Spiritus ex Filio habere dicitur, non tanquam ex propria præter Patrem causa habet: scaturiens enim ex Filio non ut ex fonte a Patre diverso scaturit; sed quia ex Patre per Filium prosilit et scaturit, et ex Filio profunditur tanquam per Filium, dicitur et ex Filio profundi. Atque multa alia id genus dicere quis posset. Si igitur quia scaturit per Filium et per Filium profunditur, dicitur et ex Filio scaturire atque profundi, jam Romani absque ulla erroris et perfidiæ nota Spiritum ex Patre et Filio procedentem pro sua defensione asserunt, propterea quod procedit ex Patre per Filium, tu vero mentiris et scriptis et verbis

(a) Hoc axioma ex Basilio sumptum frequenter occurrit tum apud alios unioni deditos scriptores tum vel maxime apud Beccum. Cf. De un. Eccl. c. 27

Α τὸ Πνεῦμα δοκεῖ σοι, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, διὰ τὸ δύο ὑποστάσεις εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, εἰς διπλοῦν ἂν λογισθεῖν αἴτιον ἀναφέρειν αὐτὸ καὶ οἱ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτὸ δογματίζαντες ἀειφανεῖς τῆς Ἐκκλησίας φαστήρες; διὰ τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἰδιοῦπόστατον. Ἄλλ' ἐπεὶ πᾶν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, καὶ παρὰ τοῦτο οὐχ ὡς ἐκ δύο αἰτίων ἔστι τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἢ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχειν λεγόμενον, οὕτε ὁ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὕτε ὁ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ Πνεῦμα, εἰς διπλοῦν αἴτιον ἀναφέρει αὐτὸ, καὶ διὰ τοῦτο οὕτε τὸ σύνθετον ἀπακολουθεῖται, ὡς τὸ σὺν βούλεται σόφισμα, οὕτε τοῦ Υἱοῦ τὸ ἑλάττον ἔχειν τὸ ἰσότημον βλασφημηθῆσεται Πνεῦμα.

KEIMENON.

ε'. Τίς εἶπε τῶν ἱερῶν καὶ περιωνύμων Πατέρων ἡμῶν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι; ποῖα σύνοδος οἰκουμηνικῆς ὁμολογίας; στηριζομένη καὶ διαπρέπουσα; μᾶλλον δὲ τίς ἱερῶν καὶ ἀρχιερέων θεόλεκτος σύλλογος εὐ ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ πρὶν φανῆναι τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιπονοῖα κατεψήφισατο; καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν τελεσθέντες καὶ αὐτοὶ λαμπρῶς τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καὶ μεγαλοφώνως ἀνεκήρυκτον (1)· καὶ δὴ καὶ τοὺς μὴ φρονούσας οὕτως τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ὑβριστάς τῳ ἀναθέματι καθυπέβαλον· ἐκ παλαιῶν τῶν χρόνων τὴν ἀριγενῆ δυσσέθειαν προφητικῶς προρῶντες ἔμασαι καὶ αὐτὴν μετὰ τῆς προλαβοῦσης πολυμερούς ἀποστασίας καὶ γραφῆς, καὶ λόγους, καὶ διανοίξ κατεδίκαζον.

ANTIPPHEIS.

Δ'. Μαθεῖν ἔρωτᾷ, τίς τῶν ἱερῶν Πατέρων τὸ Πνεῦμα εἶπεν ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ, καὶ σύνοδος ποῖα καὶ τίς ἱερῶν σύλλογος θεοσύλλεκτος; καὶ τούτους εἶναι πάντας τοὺς, ὅσοι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐθεολόγησαν. Πάντα γὰρ ὅσα τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ λέγεται ἔχειν, οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας κατὰ τὸν Πατέρα αἰτίας; ἔχον ἰσότη· ἀναβλύζον γὰρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας ἀναβλύζει παρὰ τὸν Πατέρα πηγῆς· ἀλλ' ὅτι ἐκ Πατρὸς ἀναβλύζει δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ λέγεται ἀναβλύζειν, καὶ ἐξ Υἱοῦ προχέμενον λέγεται προχεῖσθαι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ πολλὰ ἂν τίς εἰπεῖν ἴσως τοιαῦτα. Εἰ γοῦν οὗτος ἀναβλύζει δι' Υἱοῦ καὶ προχεῖται δι' Υἱοῦ, λέγεται καὶ ἐξ Υἱοῦ ἀναβλύζειν τε καὶ προχεῖσθαι, καὶ Ῥωμαῖοι πάνυ ἀνεπιλήπτως ἐνίφραται ἀπαλογοῦμενοι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγειν ἐκπορευόμενον διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· σὺ δὲ ψεύδῃ καὶ γράφῃ καὶ λόγοις καὶ δικαιοῖα λέγων παρὰ τῶν Πατέρων καταδικάζεσθαι καὶ ὡς ὑβριστάς τῆς κλη-

G. O. I p. 136-137.

(1) Πρὸ ἀνεκήρυκτον Laur. ἐκήρυκτον.

οικης Ἐκκλησίας καθυποβάλλεσθαι ἀναθέματι τοὺς Α et animo, dum asseris condemnari a Patribus et veluti catholicæ Ecclesiæ contemptores anathemati subijci, quicumque ex Patre per Filium et ex utroque Spiritum procedere et exsistere docent atque propugnant.

A et animo, dum asseris condemnari a Patribus et veluti catholicæ Ecclesiæ contemptores anathemati subijci, quicumque ex Patre per Filium et ex utroque Spiritum procedere et exsistere docent atque propugnant.

KEIMENON.

ε'. Ἐδομάτισεν εὐθύς τῶν οἰκουμενικῶν καὶ ἁγίων ἐπὶ συνόδων ἢ δευτέρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, διεδέξατο ἢ τρίτη, ἐθεβαίωσεν ἢ τετάρτη, σύμφηφος ἢ πέμπτη κατέστη, συνεκέρυξεν ἢ ἕκτη, ἐπεσφράγισε λαμπρῶς ἀγωνίσμασιν (1) ἢ ἰσθμῶν καθ' ἑκάστην αὐτῶν ἔστι περιφανὴς καθορᾶν παρρησιαζομένην τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ τοῦ Υἱοῦ (2) θεολογούμενον ἐκπορεύεσθαι. Σὲ δὲ τίς ἀγέλη δυσσεβοῦσα μεταδίδασκε, τίς τῶν ἀντινομοθετούντων τῷ Δεσπότῃ καταπνοσὴν εἰς ἀθέτους δόξας ὑπηγάγετο;

ANTIPPHEIS.

Ε. Οὐδεὶς ἔστιν ἀγνοῶν τὸ παρὰ τῶν οἰκουμενικῶν ἐπὶ συνόδων ἐν τῷ συμβόλῳ ἀναγινώσκεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον· ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς τῆς ἀληθείας φίλος ἀρνήσει ὁ μὲν τὰ β' (3) κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης γέγονεν, ἐξετάτα, μὴ καὶ αὐτὴν τὸ τοιαῦτον ἀσπάζεσθαι σύμβολον καὶ κατὰ καιρὸς ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγινώσκειν τρανῶς· ἔστιν ὅτε καὶ Ἕλληνιστί τι τοῦτο ποιοῦσαν δεικνύσαν πάντως, ὡς οὐκ ἐν λέξεσιν, ἀλλ' ἐν ἐνοιαῖς τὸ εὐσεβεῖν σπουδάζεται παρ' αὐτῇ· εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, τάχα ἂν οὐκ ὤκνησεν αὐτὴ καὶ τῇ εὐαγγελικῇ προσθεῖναι πυξίδι (4) τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ γενομένην προσθήκην (5) τῆς λέξεως· ἢ ὅτι οὐτε τί τοιοῦτον ἀπηναισχύνθησεν, ἀλλὰ καὶ ἐρωτωμένη ἀπολογεῖται οὕτω λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὡς μηδὲν διάφορον, ποτε μὲν λέγειν ἐκ Πατρὸς αὐτὸ προῦναι, ποτε δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ ἀπόδειξιν τῶν οικειῶν λόγων ποιεῖται τὰς τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων Πατέρων γραφάς, ὧν οἱ μὲν ἐκ Πατρὸς εἶπον τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι, τὴν πρώτην καὶ ἀναρχον αἰτίαν δηλοῦντες Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, οἱ δὲ ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ, τὴν ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας· διάφορον τῶν αἰτιατῶν (6) πρόθεον διασαφούντες, ἥτις ἔστι τὸ, τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου προέρχεσθαι.

KEIMENON.

ε'. Ἀλλὰ κἀντεῦθεν ἔστιν αὐτῶν φωνάσαι τὸ δυσσεβὲς καὶ πρὸς θεομαχίαν αὐτόνομον· εἰ γὰρ πάντα ὅσα ἔστι κοινὰ κατὰ τὴν ἀδιάφορον καὶ ἀμερῆ,

(1) *Laμπρῶς ἀγωνίσμασιν.* Laurent. : *Laμπρῶς.*

(2) Laur. ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

(3) Cod. habet τὰ tantum.

(4) Sæpe hæc vox apud Beccum occurrit v. g. de un. Eccl. c. 4 (G. O. I. 81) : τῆς εὐαγγελικῆς πυξίδος ἰδανεισμένην.

(5) t. f. Becc. L. III ad Theod. Sug. c. 4. (G. O. II p. 1. 9-140.)

(6) Script. αἰτιωτῶν.

(a) In Missa nonnullarum occidentalium Ecclesiarum symbolum olim Græce quoque recitatum fuisse,

TEXTUS.

3. Definivit statim universalium et sanctorum septem synodorum secunda, Spiritum sanctum ex Patre procedere; excepit tertia, confirmavit quarta; suffragata est quinta, prædicavit sexta, obsignavit claris certaminibus septima; in qualibet illarum est luculente cernere libere prædicatam pietatem, traditumque de Spiritu, illum a Patre, non autem a Filio procedere. Te vero quisnam impiorum grex diversa sentire docuit, quis ex iis qui Domino contraria sanciant, in opiniones iniquas ut delabaris effecit?

REFUTATIO.

V. Nemo est qui ignoret apud œcumenicas septem synodos legi in symbolo, ex Patre Spiritum procedere. Attamen nemo veritatis amicus negaverit, qui ea quæ in Romana Ecclesia gesta sunt, fuerit scrutatus, ipsam quoque idem omnino amplecti symbolum et suis temporibus clare et perspicue recitare, imo interdum ipsa Græca lingua illud recitat(a), omnino ostendens, non in verbis, sed in sententiis se studere pietati. Nisi enim ita res se haberet, protinus ipsa voris additionem in Symbolo factam ipi evangelico textui in referre haud dulcius ret. Verum nihil ejusmodi ea facere ausa est, sed et si interrogatur, pro defensione sua respondet, ita se dicere Spiritum procedere ex Patre et Filio, ut nihil differat, modo quidem ex Patre dicere eum prodire, modo autem ex Patre et Filio; et demonstrationem propriæ doctrinæ petit ex libris eorum qui apud nos sunt theologi Patres, quorum alii ex Patre dixerunt progredi Spiritum, primam et principalem causam manifestantes tum Filii tum Spiritus, alii vero ex Patre per Filium, differentem principiatorum ex primo principio progressum declarantes, qui in eo est, quod alterum proxime et contigue ex primo, alterum vero per id, quod proxime et contigue ex primo est, (b) progreditur.

TEXTUS.

6. Verum bine quoque horum impietas Deoque repugnans licentia refutatur. Si enim quæcumque sunt communia secundum indifferentem et indivi-

sicut hodie Evangelium et Epistola in Missa solemnî Romani Pontificis Græce quoque recitantur, nullo modo improbabile, imo exploratum censeri debet ex iis quæ leguntur apud Martene de an iquis Ecclesiæ ritibus t. I, L. I, c. 3, art. ult. et Scivaggio Antiquit. christ. L. II, P. II, cap. 1, § 4, n. t. ul.

(b) Hæc notissima sunt verba Gregorii Nysseni in lib. ad Ablabium Opp. t. II, p. 459, quibus etiam expositio fidei a Gregorio P. IX ad Germanum II, patriarcham missa (Opp. S. Maximi ed. Combet. t. II, p. 691) utebatur.

duam simplicemque ac singularem communitatem (naturalibus nominibus manifestata); si, inquam, quæcumque horum Spiritui et Patri adsunt, hæc Filio quoque insunt; similiter et quæcumque in Spiritu et Filio intelliguntur, nequeunt Patri itidem negari; imo nec potest Spiritui adimi quidquam eorum, quæ Filio et Patri adsunt; puta regnum, bonitas, substantiæ supersubstantialitas, incomparabilis virtus, æternitas, immunis a corpore spiritualitas, cæteræque innumeræ id genus voces quibus divinißima de Deitate doctrina catholicis fuit ab initio tradita. Si ergo hæc ita considerantur et nemo Christianorum iis adversari ausit; juxta vero hæreticam istam temeritatem Spiritus processio Filii et Patri communis est, Spiritus quoque (quo quid queat scelestius auderi?) in Spiritus processionem dividendus foret, essetque pars quidem illius producens, pars vero producta, et illa quidem causa, hæc autem causatum, et ingens aliarum blasphemiarum agmen sequeretur.

REFUTATIO.

VI. Tu quidem Spiritus processionem eodem modo Patris et Filii communem esse asserens, quo reliqua trium communia sunt, videlicet regnum, bonitas et cætera, consequenter inferis, quod si ita est, etiam Spiritus in sui ipsius processionem dividendus foret, et pars quidem illius esset producens, pars vero producta. Ego vero dico, ejusmodi syllogismum tunc quidem logicam necessitatem illaturum fuisse, si omnino fieri nequirit, ut sit in Trinitate quid, quod adsit solis duabus personis, tertia ab ejus communione excludatur (a); si vero ex sententiis scripto traditis demonstratum est, quædam esse communia solis duabus personis indita, tunc Patri et Filio circa Spiritus processionem est communio, secundum quod ex Patre per Filium ille procedit; minime vero Spiritus cum ipsis communicans in processione, quia neque ex se ipso neque per se ipsum procedit, ideoque neque in sui ipsius processionem dividetur, neque pars illius producens erit, pars autem producta (b). Et si oporteat, sicut in aliis ita et hic sanctorum dicta verbis consignata adducere, unde manifestum sit, esse quædam communia Filio et Spiritui, quæ non habet quoque Pater, et esse quædam communia Patri et

(a) Principium falsum, cui hæc innituntur, Jobus monachus Apologia nomine Josephi patriarchæ scripta enuntiat cod. Mon. 68 f. 8; necesse esse, nihil in duabus divinis personis considerari, quod non consideretur in alia, sed vel uni et soli præsto esse duarum personarum seorsim, videlicet per proprietatem, vel communiter de trinus et æquali modo indivisibilitate et identitate naturæ prædicari (πάσαν ανάγκην εἶναι, μηδὲν ἐν ταῖς δυοῖς θεωρεῖσθαι θσαρχικαί; ὑποστάσεων, ὃ καὶ τῆ ἐτέρᾳ μὴ θεωρεῖται, ἀλλ' ἢ τῆ μιᾷ καὶ μόνῃ προστεῖναι ταῖν δυοῖν αφαιρούμενον (ιδιοῦται γάρ) ἢ κοινῶς κατὰ τῶν τριῶν καὶ ἐπίσης τῶ ἀμερεῖ καὶ ταύτῃ τῆς φύσεως λέγεσθαι.)

(a) Rejicit omnino Beccus illud schismaticorum

ἀπλῆν τε καὶ ἐνιαῖαν κοινότητα [φυσικῶς; ὀνόμασι γνωριζόμενα (1)]· ἐὶ πάντα ὅσα τούτων ἐστὶ Πνεύματος καὶ Πατρὸς, ταῦτα (2) πρόσσετι καὶ τῷ Υἱῷ· ὡσαύτω· δὲ καὶ (3) ὅσα ἐνθεωρεῖται τῷ Πνεύματι (4) καὶ Υἱῷ οὐκ ἐστὶ μὴ συνομολογεῖν ἐνυπάρχειν (5) καὶ τῷ Πατρὶ, οὐ (6) μὴν, ἀλλ' οὐδ' ὅσα Υἱῷ καὶ Πατρὶ, οὐδὲ τούτων οὐδὲν ἐστὶ τοῦ Πνεύματος (7) ἀποστερεῖν· ἐννοεῖ μοι βασιλείαν, ἀγαθότητα, τὸ τῆς οὐσίας ὑπερούσιον, τὴν ὑπὲρ ἐννοεῖαν δύναμιν, τὸ αἰδίον, τὸ ἀσίωματον, τὰς μυρίας καὶ συστύλους φωνὰς; αἷς ἡ ὑπέροχος θεολογουμένη θεότης; εὐσεβείαν ἀνωθεν παραδίδοται· εἰ οὖν οὕτω ταῦτα θεωρεῖται, καὶ οὐδεὶς ἐστὶ τῶν ἐν Χριστιανούς, ὃς εἰ; μαχόμενον ἀπενεχθεῖν διαβούλιον, ἐστὶ δὲ, ὡς ὁ αἰρετικῶν νεανιστεύεται λόγος, ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπύρρεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κοινόν, εἴη ἂν καὶ τὸ Πνεῦμα (οὗ τί; ἂν γένοιτο πρὸς δυσόσσειαν τολμηρότερον;) εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπύρρυσιν μεριζόμενον, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ προάγον, τὸ δὲ προαγόμενον, καὶ τὸ μὲν αἰτίον, τὸ δὲ αἰτιατόν, καὶ πολλῆ ἄλλῃ θιομαχίας παράταξις (8).

ANTIΠΡΗΨΙΣ.

Γ'. Σὺ μὲν τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπύρρυσιν οὕτω εἶναι κοινὴν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγων ὡς τὰ ἄλλα κοινὰ τῶν τριῶν, βασιλείαν φημί, ἀγαθότητά τε καὶ τὰ λοιπὰ, ἐπιφέρεις ἐξῆς, ὡς εἰ τοῦτ' ἐστίν, εἴη ἂν καὶ τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐκπύρρυσιν μεριζόμενον καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ προάγον, τὸ δὲ προαγόμενον. Ἐγὼ δὲ φημί ὡς οὕτως ἂν ὁ παρῶν συλλογισμὸς εἶχε τὸ ἀναγκαῖον, εἴπερ ἀδύνατον ἦν εἶναι· τι ἐν τῇ Τριάδι μόνοι; τῆς δυοῖν ἐνυπάρχον προσώποις μὴ κοινωνοῦντο; αὐτοῖς καὶ τοῦ τρίτου· εἰ δὲ ἐκ τῶν γρασκῶν ἐστὶν ἀποδειγμένον ῥητῶν, εἶναι τινα κοινὰ μόνοις τοῖς δυοῖν προσώποις ὑπάρχοντα, ἐστὶ μὲν ἡ κοινωνία τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπύρρυσως τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ κατὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπύρρυσθαι, οὐκ ἐστὶ δὲ τὸ Πνεῦμα κοινωνοῦν αὐτοῖς τῆς ἐκπύρρυσως, ὡς τῶν ἄλλων κοινῶν, διὰ τὸ μῆτε εἰς ἑαυτοῦ μῆτε δι' ἑαυτοῦ ἐκπύρρυσθαι, καὶ παρὰ τοῦτο οὕτε εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐκπύρρυσιν μερισθῆσεται, οὕτε τὸ μὲν αὐτοῦ προάγον ἐστὶ, τὸ δὲ προαγόμενον. Καὶ εἰ γε παραγαγεῖν χρῆ ὡς καὶ ἐν ἄλλοις; τὰ γραφικὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ, ἐξ ὧν καθίσταται πρόδηλον, εἶναι τινα κοινὰ Υἱῷ τε καὶ Πνεύματι ἅπερ οὐκ ἔχει καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ εἶναι· τινα κοινὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἅπερ καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἔχει, ὃ μὲν τῆς θεολογίας

principium: Nihil in Trinitate duabus solis personis potest convenire. De quo vide Animadvers. in Photii librum de Spir. S. mystagogia cap. III, § 13.

(b) Vide ibid. c. IV § 5.

(1) Hæc verba in Laurent. tantum prostant.

(2) Ταῦτα deest in Laur. sicut et art. τῷ αὐτῷ υἱῷ.

(3) Καὶ deest in Laur., δὲ deest in Monac.

(4) Laur: τῷ Πατρὶ.

(5) Laur: ὑπάρχειν.

(6) Laur: ἀλλὰ μὴν. Hæc οὐ μὴν — πατρὶ desunt in Monac.

(7) Τοῦ Πνεύματος; deest in Monac.

(8) Mon. Marc. παράταξις.

Γρηγόριος νῦς ἐρεῖ· Κοινὸν γὰρ Πατρὶ μὲν καὶ Ἰῶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι τὸ μὴ γεγονέναι καὶ ἡ θεότης, Ἰῶ δὲ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῇ εἰς τὴν Πάτερ ἡμῶν ἐπιτομῇ αὐτοῦ ἐρεῖ· Κοινοῦ δὲ ὄντος τῷ Ἰῶ καὶ τῷ Πνεύματι μὴ ἀγεννηήτως εἶναι πάλιν ἔστιν ἀμικτορ τῆρ ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν· καὶ ἤδη οἱ δύο οὗτοι Γρηγόριοι μάρτυρες ἔσονται ἀπαράγραπτοι τοῦ εἶναι κοινὸν Ἰῶ τε καὶ Πνεύματι τὸ αἰτιατὸν αὐτῶν ἐκ Πατρὸς, ὅπερ ἀπεστέρηται ὁ Πατὴρ ὡς ἀναίτιος ὢν καὶ ἐξ οὐδενός· τοῦ δὲ εἶναι τι κοινὸν Ἰῶ καὶ Πατρὶ, ὅπερ καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἔχει, πᾶσα Γραφὴ μάρτυς ἡ τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα καὶ Ἰοῦ λέγουσα Πνεῦμα καὶ θεολογούσα ἐκπέμπειν καὶ πηγάζειν καὶ ἀναβλύζειν τὸ Πνεῦμα τὸν Ἰῶν, ὅσπερ καὶ ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει καὶ πηγάζει καὶ ἀναβλύζει αὐτό· ἐπεὶ γὰρ ὅτε Πνεύματος λέγεται Πνεῦμα ὅτε τὸ Πνεῦμα ἢ αὐτὸ ἢ ἕτερον ἐκπέμπειν καὶ πηγάζειν καὶ ἀναβλύζειν λέγεται, πρόδηλον, ὡς τοῖς δυοῖν μόνοις προσώποις πάντα ἐφαρμόζει τὰ εἰρημένα· καὶ διὰ ταῦτα οὐχ ὁσῶς ἔσται κοινὸν Πατρὸς καὶ Ἰοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις, ὡς τὰ ἄλλα τῶν κοινῶν, ὢν καὶ τὸ Πνεῦμα συμμετέχει αὐτοῖς.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

ζ. Ἄλλὰ γὰρ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Ἰοῦ. Τί δήποτε προσλαμβάνον, ὅπερ οὐκ ἔσχεν ἐκπορευόμενον τοῦ Πατρὸς; Εἰ μὲν γὰρ ἔστι τι λαθεῖν καὶ εἰπεῖν, ὃ προσεῖληφεν, πῶς οὐχὶ χωρὶς τῆς προσλήψεως ἀτελής; ἢ πάντως γὰρ μετὰ τὴν προσλαβεῖν; εἰ δὲ μηδὲν προσεῖληφεν (ἐπιφύεται γὰρ κἀνταῦθα τὰ τε ἄλλα, καὶ τὸ διπλοῦν καὶ σύνθετον, καταθραυσνόμενον τῆς ἀπλῆς τε καὶ ἀσυνθέτου φύσεως), τίς ὁ λόγος τῆς οὐδὲν παρασχεῖν δυναμένης ἐκπορεύσεως; ἢ· Σὺ δὲ καὶ τοῦτο λογισμοῖς ἐπισκόπει.

ΑΝΤΙΠΡΗΞΙΣ.

Ζ. Ἄλλ' οὐκ ἰδίᾳ μὲν ἐκ Πατρὸς, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τοῦ Ἰοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεται, μίᾳ δὲ τίς ἔστι καὶ ἀπλῆ ἢ τούτου ἐκπόρευσις δι' Ἰοῦ ἐκ Πατρὸς· καὶ πῶς ἂν χωρὶς οὐχὶ τινὰ αἱ πλαττόμενα! σοὶ προσλήψεις, καὶ τὸ δίχα τῆς προσλήψεως ἀτελής, ἢ πῶς ἂν τὸ διπλοῦν καταθραυσνῶσιν φύσεως τῆς ἀπλῆς τε καὶ ἀσυνθέτου;

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Εἰ γεννάται μὲν ὁ Ἰῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκπορεύεται δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Ἰοῦ, τίς ἂν ἐπινοηθεῖν σχέσις ἄλλη, καθ' ἣν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἐτέρου προαγωγῆς αὐτῷ τὸ προνόμιον συνδιασώσει καὶ τῆς ὁμοφυοῦς οὐσιώσεως οὐ φανίσει τὸ ἀξίωμα;

ΑΝΤΙΠΡΗΞΙΣ.

Η'. Ἐὰν φαυλίσμων τοῦ ἀξιώματος τῆς ὁμοφυοῦς οὐσιώσεως ἦτῃ τὸ μὴ προάγεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πνεύ-

Filio, quæ Spiritus quoque non habet, Gregorius theologiæ mens hæc eloquetur : *Commune enim Patri, et Filio, et sancto Spiritui non factum esse atque divinitas, Filio vero et Spiritui sancto esse ex Patre.* Gregorius vero Nyssenus in sua homilia in *Pater noster* : *Cum commune sit, inquit, Filio ac Spiritui non esse innascibiliter (ingenite), rursus reperire licet eorum in proprietatibus differentiam inconfusam; et jam duo isti Gregorii testes erunt irrefragabiles pro hac veritate, commune esse Filio ac Spiritui quod ex Patre sint principiati, qua proprietate caret Pater utpote qui causam non habeat et ex nullo sit; esse vero et commune quid Patri et Filio, quod Spiritus non habet, omnis Scriptura testatur, quæ Spiritum Patris et Filii Spiritum dicit, atque Filium mittere, profundere et scaturire Spiritum prædicat, quemadmodum et Pater ipsum mittit, profundit scaturitque. Cum enim neque Spiritus dicatur Spiritus neque Spiritus vel se ipsum vel alium mittere, profundere et scaturire prædicetur, manifestum est prædictas proprietates omnes duabus duntaxat convenire personis; idcirco nec sic commune quid erit Patris et Filii processio Spiritus, ut reliqua sunt communia, quorum una cum ipsis Spiritus quoque particeps est.*

TEXTUS.

7. Sed enim procedit Spiritus a Filio. Quam ob causam? Ut scilicet aliquid accipiat, quod non habuit procedens a Patre. Jam vero si potest admitti atque affirmari, quod Spiritus hinc aliquid pluri accepit, quomodo non absque illius assumptione erat imperfectus? Vel omnino post illud acceptum? Nam hinc quoque sequeretur, posse de simplici atque compositionis experte natura duplicitatem et compositionem prædicari. Sin vero nil pluri accepit, quænam est ratio (necessitas) processionis nihil omnino præstare valentis? 8. Tu vero et hoc æqua lance iudicis pondera.

REFUTATIO.

VII. Sed non seorsim ex Patre, non seorsim ex Filio Spiritus sanctus; verum una est ipsius processio per Filium ex Patre, una et simplex. Et quomodo tunc locum habebunt exceptiones illæ et assumptiones a te conflictæ, atque imperfectio illa, quam sine illis incurreret, aut quomodo duplicitas prævalebit contra naturam simplicem et compositionis expertem (a)?

TEXTUS.

Si nascitur quidem Filius a Patre, procedit autem Spiritus a Filio, quænam alia relatio excogitari queat, per quam et Spiritus sibi conservet prærogativam producendi aliam personam, nec a dignitate æqualitatis et consubstantialitatis degeneret?

REFUTATIO.

VIII. Quodsi existimas degenerationem a dignitate æqualitatis et consubstantialitatis, non produci etiam

(a) Vide animadversiones in Photii librum de Spir. S. Mystagogia, art. IV, § 4.

ex Spiritu alterum, ex tua quoque sententia Filius A degenerabit a dignitate consubstantialitatis cum Patre, nisi et ipse, quemadmodum Pater, sit generans. Verum sicuti Filii quidem essentia non est generativa, nihilominus autem Filius a dignitate consubstantialitatis cum Patre non degenerat: ita et Spiritus alium quidem non producit, ut Pater et Filius, dignitatem tamen consubstantialitatis minime amittit vel adulterat (a).

TEXTUS.

9. Hoc item considera: Si Spiritus a Patre procedens etiam a Filio procedit, quænam obstat ratio ne necessario (o mentem mera ebriam impietate!) concidat constantissima idiomatum firmitas, et Pater (propitius sit nobis et blasphemiam in eorum capita convertat [*al.* in adversariorum capita] quorum causa hæc loquimur) nudum relinquatur nomen? communi scilicet facto idiomate illo, quo ipse discernitur, atque in unam personam contractis et confusis (coalescentibus) duabus divinis hypostasibus; sicque rursum emerget nobis Sabellius, imo monstrum aliquod semisabellianum. 10. Neque vero generatio, quæ nunc in Filio intelligitur et in subterfugium absurditatis objicitur, leniorem ullatenus tolerabilioremque (b) impietatem istam efficiet, quæ in paternam exurgit proprietatem, quæ scilicet denotat processionis causam; cum hæc ipsa secundum impiorum fabulas in Filii refundatur et commisceatur proprietatem. Sectio enim rursus et partitio atque indivisi divisio. Si enim unum idiomatum suorum dat Pater et de proprietate, qua ipse per illud distinguitur, recedit, aliud vero inviolatum servat, quomodo non concedent, partem quidem ipsius in idiomate considerari, partem vero una cum idiomatis innovatione dividi? Verum horror subit, quod et hucusque illorum blasphemiam in medium proferre sustinuumus.

REFUTATIO.

IX. Sed non est idioma paternum Spiritus ex ipso progressio, cum in ea communicet et Filius secundum id, quod per ipsum Spiritus ex Patre procedit; atque propterea nequam necessario ex processione ab utroque consequitur, concidere constantem invariataque idiomatum firmitatem, Patremque nudum relinquere nomen, atque in unam personam contrahi et coalescere duas divinas hypostasces; neque reliquarum absurditatum ulla, quas inde sequi asseruisti (c). Non esse autem paternum idioma, quod ex se Pater Spiritum producat, id theologi Patres nostri persuadeant et ostendant tibi, qui perspicue et sine obscuritate ulla prædicant, omnium naturalium Patris honorum partici-

(a) Vide animalversiones in Photii libris de Syn. S., art. IV, § 5 seq.

(b) Cæterif. aliter interpungens vertit: «Tolerabiliorem blasphemiam efficit, quom paterna proprietas... hæc ipsa, inquam, paterna proprietas..... refundatur, » etc.

ματος ἕτερον, εἴη ἂν κατὰ σὲ καὶ ὁ Υἱὸς τὸ ἀξίωμα φαυλιζῶν τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοφυοῦς οὐσιώσεως, ἔάν μὴ κατὰ τὸν Πατέρα γενῶν καὶ αὐτός· ἀλλ' ὥσπερ οὐκ ἔστι μὲν γεννητικὴ ἡ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, ἔστι δ' ὁμοῦς ὁ Υἱὸς τὸ ἀξίωμα τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοφυοῦς οὐσιώσεως οὐ φαυλιζῶν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ προάγει μὲν ἕτερον ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, τὸ δὲ ἀξίωμα ὁμοῦς τῆς ὁμοφυοῦς οὐσιώσεως οὐ φαυλιζῶν.

KEIMENON.

θ'. Ὅρα δὲ κἀντεῦθεν· εἰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύμενον τὸ Πνεῦμα καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, εἰς ἀντιπαιεῖται λόγος μὴ καταπεισῖν ἐξ ἀνάγκης [ὡ φρενὸς ἀκρατον μεθουήσης τὴν ἀσέβειαν!] τὸ τῶν ἰδιωμάτων ἀμετάπειστον καὶ ὁ Πατὴρ [ὡς; δ' ἦν εἴη καὶ τὸ βλάσφημον εἰς τὰς τῶν αἰτίων (1) τρέπεται κεφαλῆς!] ψιλὸν ἂν εἴη περιλειπόμενον ὄνομα, κοινοποιηθέντος ἡδὴ τοῦ χαρακτηριζόντος αὐτὸν ἰδιώματος, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον τῶν δύο συναλειφόμενων θεαρχικῶν ὑποστάσεων· καὶ ἀναβλαστήσει πάλιν ἡμῖν ὁ Σαβέλλιος (2), μᾶλλον δὲ τι τέρας ἕτερον ἡμισαβέλλειον. Ἦ· Ὅυδὲ γὰρ οὐδ' ἡ κατὰ τὸν Υἱὸν ἐννοουμένη νυνὶ καὶ προτεινομένη πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀποπειματος γέννησι; οὐ μὲν οὖν οὐδὲν ἀνεκτότερον τὸ δύσφημον ἀπεργάσεται τοῦ πατρικοῦ ἰδιώματος, λέγω δὴ τοῦ δηλοῦντος τὴν ἐκπορεύσεως αἰτίαν· τοῦτο δὴ τοῦτο κατὰ τοὺς τῶν δυσσεδῶν μύθους εἰς τὸ τοῦ Υἱοῦ ἀναγεσόμενον τε καὶ συνθλιβομένου ἰδιώματι κτατομὴ γὰρ πάλιν καὶ διαίρεσις καὶ τοῦ ἀμειρίστου μερισμὸς; εἰ γὰρ τὸ μὲν αὐτοῦ τῶν ἰδιωμάτων ἔδωκεν ὁ Πατὴρ, καὶ τῆς κατ' αὐτὸ χαρακτηριζούσης; αὐτὸν ἐξιστάται ἰδιώτης, τοῦ δὲ συντηρεῖ τὸ ἀκράτον, πῶς οὐχὶ τὸ μὲν αὐτοῦ δώσουσιν ἐνθεωρεῖσθαι τῷ ἰδιώματι, τὸ δὲ συνδιακρίσθαι τῇ κτατομῇ τοῦ ἰδιώματος; Ἀλλὰ γὰρ φρίττειν ἔστιν, ὅτι καὶ μέχρι τούτων τὴν βλάσφημίαν αὐτῶν προαγαγεῖν ὑπῆν' ἄκαμεν.

ANTIPTHESE.

θ'. Ἀλλ' οὐκ ἔστι πατρικὸν ἰδιώμα ἡ τοῦ Πνεύματος πρόδος ἐξ αὐτοῦ, κοινοῦντος τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸ εἶ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἀπολοῦσθαι τῆ ἐξ ἀμφοῖν ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος τὸ τῶν ἰδιωμάτων καταπεισῖν ἀμετάπειστον, καὶ τὸν Πατέρα ψιλὸν περιλειπεσθαι ὄνομα καὶ εἰς ἓν πρόσωπον τὰς δύο θεαρχικὰς συναλειφεσθαι ὑποστάσεις, οὔτε τῶν ἄλλων ἀτόπων οὐδὲν, ὅσα ἔπεσθαι εἰρηκὰς καὶ ὅτι μὴ πατρικὸν ἰδιώμα ἔστι τὸ προάγειν ἐξ αὐτοῦ τὸν Πατέρα τὸ Πνεῦμα, οἱ θεολόγοι περὶ τῶν σε Πατέρας; ἡμῶν! οἱ τρωπῶς καὶ ἀνεπιστάτως θεολογούντες πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς κοινῶν τὸν Υἱὸν εἶναι ἄνευ τοῦ Πατέρα εἶναι αὐτόν· εἰ μὲν γὰρ Πα-

(c) Vide Animalversiones citatas Art. III, § 5-7. Art. IV, § 3B.

(1) Πιο τῶν αἰτίων Laur. habet: τῶν ἐναντιῶν.

(2) Cæteriforus ex Vat. legens ἡμῖν Σαβέλλ. vertit «Monstrum aliquod ipso Sabellio deterius.»

τῆρ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ, προσδιορίζεσθαι τοῦ Υἱοῦ ἢ ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος ἔκπαμφις· εἰ δὲ προβαλεῖς; ἔστι κατὰ τοῦ Πνεύματος αἰτιον ὁ Πατήρ, τίς ὁ λόγος προσδιορίζεσθαι τοῦ Πατρὸς ἐκ τῶν Υἱῶν, δι' οὗ προβαλεῖς αὐτὴν θεολογεῖται τοῦ Πνεύματος; Τῆς γοῦν προόδου τοῦ Πνεύματος μὴ εἰς πατρικὸν ἰδιώμα παρὰ τινι τῶν Πατέρων ἡμῶν θεολογηθείσης, μάτην σοὶ αἱ κατατομαὶ καὶ διαιρέσεις· καὶ οἱ τοῦ ἀμεριστοῦ πλάττονται μερισμοί, τοῦ μὲν τῶν ἰδιωμάτων ἐξίστασθαι λέγοντι τὸν Πατέρα, τοῦ δὲ συντηρεῖν τὸ ἀκήρατον· καὶ φρίττειν ὄντως ἔστιν, οἱ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν διάρῃσιν ἐσπούδασας τῶν Ἐκκλησιῶν.

KEIMENON.

α. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ δύο αἰτία ἐν τῇ θεαρχικῇ καὶ ὑπερουσίῳ Τριάδι καθορῶται, ποῦ τὸ τῆς μοναρχίας πολυῦμητον καὶ θεοκρατικὸν κράτος; Πῶς οὐχὶ τὸ τῆς πολυθείας θεῖον νῦν ἐπιχωμάσει (1); Πῶς δ' οὐκ ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ ἡ δεισιδαιμονία τῆς Ἑλληνικῆς κλήνης τοῖς ταῦτα λέγειν κολῶσιν οὐ συνεισέλθει (2);

ANTIPHYSIS.

Γ. Οὐκ οὔδα, ποῖοι σε διαλεκτικοὶ κανόνες ἐδίδαξαν, λαμβάνειν ὅπερ ὁ προσδιαλεγόμενος οὐ συνέθετο καὶ συμπεραίνειν ἐκεῖθεν τὰ εἰς τὴν ἐκείνου δῆθεν ἀνατροπὴν. Ποῦ γὰρ καὶ εὐρηταὶ σοὶ λέγων ὁ Ἰταλὸς ἀρχὴς δύο ἐπὶ τῆς μακαρίας Τριάδος; Ἡ δειξὼν αὐτὸν ἀρχὰς λέγοντα, καὶ αὐτὸν διαγωσθῆσθαι καλῶς συμπεραίνων, ἀναιρεῖσθαι τὸ τῆς μοναρχίας πολυῦμητον, εἰ πρὸς δύο ἀρχὰς τὸ Πνεῦμα ἀνάγεται, ἢ τοῦτο μὴ δεικνύς σαφῶς ἀποδείξειαι πρὸς ἔχθραν, καὶ οὐ πρὸς ἀλήθειαν συλλογίζομενος ἂ βούλει καὶ συμπεραίνων, ὡς βούλει αὐτός (3).

KEIMENON.

β. Πάλιν εἰ δύο αἰτία τῆς μοναρχικῆς Τριάδος ἐπαναβέθηκα, πῶς οὐχὶ καὶ τὸ τρίτον τῆς αὐτῆς συνακύψει γνώμης προερχόμενον; Ἄπαξ γὰρ τῆς ἀνάγκης καὶ ὑπεραρχίῳ ἀρχῆς τῆς οικίας ἕβρας τοῖς ὁμοσεβέσι περιτραπέσις καὶ εἰς διῶδα διατηρηθείσης, νεανικώτερον καὶ πρὸς τὴν Τριάδα ἢ κατατομὴ τῆς ἀρχῆς προελύσεται, ἐπὶ κἀν τῇ ὑπερφυῶν καὶ ἀμφοῖ καὶ ἐνιαίᾳ τῆς θεότητος φύσει τὸ τριαδικὸν μᾶλλον ἢ τὸ δυαδικὸν ἀναφαίνεται (4), οἷα δὴ καὶ τοῖς ἰδιώμασιν ἀρροζόμενον. γ. Ἄρα Χριστιανῶν ἀκαλῆς ταῦτα ἀνεκτά (5); Ἄρ' οὐκ ὀργὴν καὶ θρήνον, τὰ τῶν παθῶν ὡς ἐπίπαν ἀσυνδύαστα, οἱ ὁμοσεβεῖν (6) θρασυθόντες εἰς ἐν ἐπ' αὐτῶν συνελ-

(1) Laur., ἐπιχωμάσει.

(2) Laur., οὐ συνελθῶσι ut Monac.

(3) Laur. cod. f. 178 a : ἀδύ.

(4) Sic reliqui omnes Laur., f. 1786 : ἀναφέρεται.

(5) Sic Laur. Rel. ἀνεκτά ταῦτα.

(6) Marc. Mon. : ὁμοσεβεῖς.

(α) Hinc jam intelligitur, producere Spiritum non esse proprium Patris discretivum (vide Papanum

sem sociumque esse Filium, excepto eo, quod non sit ipse Pater (α): si enim Pater est Pater Spiritus, sociatur a Filio Spiritus ex Patre emissio; si vero spirans (productor) est Pater quoad est Spiritus principium, quatenam ratio jubet, a Patre Filium secladi, per quem ipse spirans (productor) predicatur Spiritus? Cum itaque Spiritus processio a nomine Patrum nostrorum tanquam Patris idioma predicatur, frustra tibi met effinguntur sectiones et partitiones atque indivisi divisiones, dum dicis, ab uno quidem idiomatum recedere Patrem, alterius vero puritatem integritatemque servare. Atque revera horror subit, quod eoque Ecclesiarum divisionem adducere molitus es.

B

TEXTUS.

11. Præter jam dicta, si duo principia in divina et supersubstantiali Trinitate conspiciuntur, ubinam erit toties decantatum ac Deo dignissimum monarchicæ robur? Quomodo non impium irrepet polytheismi dogma, atque adeo atheismus? Quomodo non sub specie Christianismi superstitio gentilistis ab his qui hæc audent asserere, introducetur?

REFUTATIO.

X. Nescio quipam dialectici canones te docuerint, quod tecum disputans haud concessit, assumere et inde concludere quæ ad illum refutandum spectare videantur. Ubi enim gentium invenisti Italum duo in beata Trinitate principia asserentem? Aut demonstra ipsum duo affirmare principia, et tunc recte concludens agnosceris, tolli toties decantatum monarchicæ robur, si ad duo principia Spiritus referatur, aut, si hoc non demonstras, clare probaris ad inimicitiam exercendam, non vero ad veritatem patefaciendam syllogismos contextens quoslibet et conclusiones pro placito tuo efformans.

TEXTUS.

12. Rursum si duo principia in monarchica Trinitate admittantur, quomodo non etiam tertium ex eadem sententia prodians emicabit? Semel enim principio summo et independente de sua sede ab impiis exturbato et in binarium dejecto, factiori ausu etiam ad ternarium sectæ principii procedet, quandoquidem et in supernaturali atque individua singularique deitatis natura ternarium potius quam binarium emicat, ut pote quod et idiomatibus congruit et adaptatur. 13. Num ergo hæc Christianis sunt auribus toleranda? Nonne iram et fletum, affectus ut plurimum insociabiles, impiorum istorum temeritas coire super ipsos cogit? Iram qui-

op. cit. I, p. 578). Præterea cum generare Patrem constituat, duæ vero constitutivæ proprietates ejus esse nequeant, rursus efficitur Patrem non exclusive spirationem habere propriam (vide Bessarionem apud Papanum l. c., p. 469) et non quatenus est Pater, spirare. Textus porro Patrum probantes, excepta paternitate omnia Patris habere Filium, adducit Beccus Epigr. X. (Gr. orth. t. II, p. 615 seq.)

dem, quod tantam arrogantiam amentiamque conceperit; stetur vero, quod in perniciem irreparabilem præcipites agantur. Pietas enim, etiam dum irascitur, proximi sui commiserationem non abjicit (non deponit).

REFUTATIO.

XI. Si quidem ex confessione adversariorum istam propositionem talem supponere permissum est, si duo principia in monarchica Trinitate admittuntur, licebit tibi et alias difficultates propositis etiam pejores agitare et his dubiis alia quoque adjungere ratiocinando, quæ in iniquiores adhuc conclusiones allatasque excedentes deducant. Si autem hanc propositionem tuo Marte et ex tua mente desumens ipse talibus syllogismis supponis omnia quæ contra adversarios consingis blasphema tanquam ex illo axiomate enascentia indeque colligenda, contra tuum caput convertentur, et quam dicis impietatem contra ipsos, quasi principium, quod est absque principio et super omne principium, a propria sede exturbarent et in binarium dejicerent, unde et principii sectionem usque ad Trinitatis sectionem processuram affirmas, ea te crimini hostium Christianismi subjicit et affectum ut plurimum insociabilem, iræ videlicet et stetur, in unum congressum multo congruentius circa te fieri ostendit: iræ quidem, quod eo furore, qui ferarum proprius est, contra fratres insanis; stetur viros mentiris.

TEXTUS.

14. Porro etiam per ea quæ mox dicentur facile est impietatis magnitudinem conspici. Si enim post supremum et independens paternum principium, causamque iterum consubstantialis personæ (a), principium et causa constituitur Filius, quomodo quis effugiet a duobus asserendis in Trinitate principis, quorum alterum principio careat et in hac principii carentia fundetur et firmetur; alterum vero principiatum simul et ad principium recurrat et una cum relationum differentia perducatur?

15. Quodsi Pater est causa personarum ab ipso procedentium non ratione naturæ, sed ratione personæ, ratione autem paternæ personæ contineri et includi etiam Filii personam nemo hactenus, licet sublestat et impius, affirmavit (ne ipse quidem Sabellius, qui monstruosum Filio paternitatis commentum excogitavit); nullatenus profecto Filius poterit causa esse ullius in Trinitate personæ.

16. Neque vero et hoc prætereundum, quod ipsam quoque Patris personam in duas impia illa doctrina dividit, vel certe Filii personam in partem paternæ hypostaseos assumi sancit ac statuit. Si enim, ut modo dictum est, non ratione naturæ, sed ratione hypostaseos Pater est causa procedentium ab ipso personarum; est vero et Spiritus causa Filii, quemadmodum sacrilega ista sententia clamat;

(a) Catf. legit ὁμοούσιον, hinc vertit: « Consubstantialitatem causam. »

θεῖν ἐκδιάζονται (1); ὀργὴν μὲν, οἷς τοσαύτην ἀπεινοίαν ἀνελάβοντο, θρηῖνον δὲ, οἷς πρὸς διεθρον ἀδοξόθητον κατασέρονται· ἡ γὰρ εὐσέβεια, καὶ ὀργιζομένη, τὸν τοῦ ὁμοφύτου εἰκτον οὐκ ἀποτίθεται.

ANTIΠΡΗΞΙΣ.

1A'. El μὲν ἐξ ὁμολογίας, τῶν ἀντιλεγόντων ἐφεταί σοι τὴν πρότασιν ὑποτίθεσθαι ταύτην, τὴν, El δύο αἰτία τῆς μοναρχικῆς Τριάδος ἐπαναβέβηκε, διαπορεῖν καὶ χεῖρω τῶν διαπορηθέντων ἐξέσται σοὶ καὶ ταῖς ἀπορίαις ταύταις ἕτερα ἐπισυλλογιζέσθαι, χεῖρω τῶν ἤδη ρηθέντων συναγόμενα συμπεράσματα· εἰ δὲ τὴν πρότασιν ταύτην ὁκῶθεν λαμβάνων αὐτῶς τοιοῦτοις ὑποτίθῃ συλλογισμοῖς, πάνθ' ὅσα βλάττημα κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων συμπλάττη ὧς; ἐκ τῆσδε τῆς προτάσεως ἀναφύομενα ἐπὶ τὴν σὴν περιεργονταὶ κεφαλὴν, καὶ ἦν λέγεις δυσσεβείαν κατ' αὐτῶν, ὡς τὴν ἀναρχον καὶ ὑπεράρχιον ἀρχὴν τῆς οικείας; ἔδρα, τάχα περιτρεπόμενων καὶ εἰς δύοε διατεμνόμενων, ὅπως καὶ εἰς Τριάδα τὴν τῆς ἀρχῆς κατατομὴν διελευσεσθαι ἀποφαίνῃ, τῷ τῶν Χριστινοκατηγόρων σε καθυπάγει ἐγκλήματι, καὶ τὴν εἰς ἐν συνέλευσιν τῶν ἀσυνδυάστων καθῶν, ὀργῆς φημι καὶ τοῦ θρηῖνου, ἀρμοδιώτερον ἐπὶ σοῦ γινόμενῃ δεικνύει· ἀρχῆς μὲν, οἷς τοσοῦτον θηρωδῶς κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἐξεμάνης, θρηῖνον δὲ, οἷς τοσαῦτα εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων κατεφέσω ἀνδρῶν.

vero, quod talia ac tanta contra pios et orthodoxos

KEIMENON.

1δ'. Σκοπεῖν δὲ τὸ τῆς δυσσεβείας μέγεθος οὐδὲ διὰ τῶν ρηθησομένων ἐστὶ δυσχερές. El γὰρ μετὰ τῆς ἀναρχον καὶ πατρικῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίαν ὁμοούσιου πάλιν ἀρχὴ καθίσταται καὶ αἰτίον ὁ Υἱός, πῶς ἀντιδιαφύγοι μὴ δύο λέγειν ἐν τῇ Τριάδι παραλλατούσαι ἀρχάς, τὴν μὲν τὸ ἀναρχον ἔχουσαν καὶ ἐστηρικμένην ἐν αὐτῷ, τὴν δὲ ἀρχομένην τε ἅμα καὶ πρὸς ἀρχὴν ἀνατρέχουσαν καὶ συμμεταφερομένην τῇ τῶν σχέσεων διαφορᾷ; ιβ'. El δ' αἰτίος ὁ Πατὴρ τῶν εἰς αὐτοῦ, οὐ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, τῷ δὲ λόγῳ τῆς ὑπόστασεως, ὁ δὲ λόγος τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως οὐδενὶ μέχρι νῦν περιορίζειν καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν δεδυσέθηται (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Σαβελλίῳ τὴν Υἱοπατορίαν τερατευταμένῃ δεδυσέθηται), ὁμοῦν οὐκ ἂν εἴη οὐδενὶ τρόπῳ οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ Τριάδι αἰτίος ὁ Υἱός, ιγ'.

Οὐδὲ τοῦτο δὲ χρὴ παραδραμεῖν, ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς εἰς δύο τὸ δυσσεδέημα διαιρεῖ· ἢ πάντως γε τὸ τοῦ Υἱοῦ πρόσωπον εἰς μέρος ἀνελήφθαι τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως νομοθετεῖ. El γὰρ, ὡς εἴρηται, οὐ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, τῷ δὲ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως αἰτίος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῶν εἰς αὐτοῦ, ἐστὶ δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος αἰτίος ὁ Υἱός, ὡς ἡ θεομαχία βοᾷ, ἢ συμμεριζόμενον ἀποφῆναι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν τὸν Υἱόν, ἐξ ἧς καὶ τὸ αἰτίον παρέσχε λαθεῖν, ἢ τὸν Υἱόν ἀναπάρουντα τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ἐκέينو δὲ (2) συ-

(1) Marc. Mon. O. : οὐ βιάζονται.

(2) Laur. ut Mon. ἐκέينو τε.

αποτομήσαι λέγειν πρὸ τῆς ἀναπληρώσεως ἐνδέξαι· Α καὶ τὸν Υἱὸν μέρος χρηματίσαντα πατρικόν, τὸ φρικτὸν τῆς Τριάδος μυστήριον εἰς δύοδα περιτεμεῖν. εἰ. Καὶ παλὸν ἂν εἴη ζεζανίων ἄλλο πλήθος ἀπὸ τῆς ἐξ ἀρχῆς καταβληθείσης· τι πονηρὰς ἀναβλαστάνων σπορὰς· ἦν οὐχὶ καθυδόντων, ὡς εἰσικεν, ἀλλὰ τὸν κατὰ ψυχὴν ἐγρηγορότων θάνατον καὶ ζητούντων τῶν φρενοβλαβῶν, ὅπως τὸν ἀνωθεν καὶ εὐγενῆ καὶ πιστήριον ἐπινοθεύσωσι σπόρον, ἐπαλθῶν ὁ τοῦ γένους ἐχθρὸς ταῖς αὐτῶν κατέπειρεν ἀθλίαις ψυχαῖς.

videtur, verum mortis secundum animam vigiliam vigilantibus quærentibusque iocanis istis, quomodo supremum illud ingenuum et salutare semen adulterarent, superveniens humani generis hostis in miseris ipsorum animabus seminavit.

ANTIPIPHSIE.

18. Φεῖδου τῶν βλασφημῶν ρημάτων, ὧ ἀνθρωπι- Β διαβάλλεις γὰρ τὸν Ἰταλὸν ὡς λέγοντα τάχα μετὰ τὴν ἀναρχὸν καὶ πατρικὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ὁμοουσίου πάλιν ἀρχὴν καὶ αἰτίον καθίστασθαι τὸν Υἱόν· τὸ γὰρ πάλιν ῥῆμα, χρονικὸν ὄν, οὐδεμίαν ἔχει τὴν πᾶρόν ἐν τῇ ἀΐθειᾳ καὶ ἀχρόνῳ Τριάδι. Ῥωμαῖοι γὰρ ἀδύον καὶ ἀχρονον τὸ θεῖον πρεσβεύοντες πῶς ἂν δογματίσειαν μετὰ τὴν πατρικὴν ἀρχὴν ἄλλην πάλιν ἀρχὴν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν δευτέραν ἀρχὴν καθίστασθαι τὸν Υἱόν; Ἀρχικὸν μὲν γὰρ αἰτίον ἐν καὶ οἰδασί (1) καὶ πρεσβεύουσι τὸν Πατέρα· ὅτι δὲ τὸ ἀρχικὸν τοῦτο ἐν αἰτίον κατὰ διάφορον τῆς αἰτίας αἰτίον ἔστι· τῶν ἐξ αὐτοῦ, ἐκ μόνου μὲν αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγουσι, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτὸν αὐτὸ λέγοντες κατὰ τοὺς ἁγίους Πατέρας ἡμῶν οὐχ ὡς ἐξ ἑτέρας δι' ἑτέρας ἀρχῆς ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ θεοξάζουσι προτέναι αὐτὸ, ἀλλ' ὅτι πᾶν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὸν Πατέρα τὸ ἐν ἀρχικῶν αἰτίον ἀναφέρεται, ἐκ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὡς ἐξ ἐνὸς Θεοῦ αὐτὸ λέγουσι· καὶ πού λοιπὸν τὸ παραλλάττον ἐν τῇ ἀνάρχῳ καὶ ἀρχομένῃ ἀρχῇ καὶ τὰ ἑτέρα τῆς σῆς ἐριδοῦ ἀναπλάσματα; Αἱ δὲ τοῦ αἰτίου διαιρέσεις εἰς φύσιν καὶ ὑπόστασιν, εἰ μετὰ πολλῆς ἀνακλάττη ἀδείας, μὴ συνειδῶς, ὅπως ἀδύνατόν ἐστι τὴν ὑπόστασιν ἀνοῦσιον αἰτίον εἶναι λέγειν τῶν ἐξ αὐτῆς, πῶς οὐ τῶν θεῶν εὐρέθησαν Γραφῶν; Τίνας τῶν Πατέρων τοῦτο παραδεδοκάσαι; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅπως διαβρήθη τὴν θεολογίαν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τὸν Υἱὸν γεννᾶσθαι καὶ τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι; Τὸ δὲ ἀποφανῆναι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν συμεριζόμενον τὸν Υἱὸν ἢ ἀναπληροῦντα τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, καὶ αἱ πρὸ τῆς ἀναπληρώσεως ἐνδείαι καὶ αἱ εἰς δύοδα τοῦ τῆς Τριάδος μυστήριου τομὰ καὶ τὰ ἄλλα πλήθη τῶν ζιζανίων καὶ αἱ τοῦ εὐγενούς καὶ σωτηρίου σπόρου ἐπινοθεύσεις, πάντα ταῦτα τὸ ψευδὲς καὶ ἀνακλάττον ἔχουσι, ψευδοῦς τῆς ὑποθεθείσης οὐ προτίσεως οὐσης, ἣ τινι ἐπηκολούθουν ὡς ἀληθῆ· μηθενὸς γὰρ τῶν ἁγίων εἰς λόγον φύσεως καὶ λόγον ὑποστάσεως διαιρούντος τὸ αἰτίον ἐν τῇ αἰτία τῶν ἐκ Πατρὸς

necessario affirmare cogimur, aut Filium una cum Patre esse paternæ hypostaseos participem, ex qua et hoc habuerit, quod sit causa, aut Filium personam compleere Patris, quæ proinde ante hoc complementum indiga et deficiens fuerit; sicque admittendo Filium quædam esse portionem Patris, tremendum Trinitatis mysterium in binarium circumcidemus. 17. Ingens quoque aliorum zizaniorum copia ex malo hoc semine ab initio posito germinaverit; quod tamen non dormientibus, ut

REFUTATIO.

XII. Parce blasphemis verbis, o homo! Calumnianis enim Italum, quasi dicat, post principium, principii expertis atque paternum consubstantialis rursus personæ principium et causam consistere Filium. Nam vox rursus, cum temporalis sit, nullum habet accessum in sempiterna ac tempore superiori Trinitate. Romani igitur qui divinitatem æternam et tempore superiorem propugnant, quomodo docerent ac statuerent, post paternum principium aliud rursus principium, sive quod idem est, secundum principium existere Filium? Principalem enim ac primariam causam unam norunt et propugnant: nimirum Patrem (a): quoniam vero principale hoc principium secundum differentiam causæ personarum ex ipso procedentium principium est, ex solo quidem ipso Spiritum non dicunt; per Filium vero ex ipso procedentem Spiritum asserentes secundum sanctos Patres nostros, non velut ex alio per aliud principium ex Patre prodire censent ipsum; verum quia quidquid per Filium dicitur esse, ad Patrem, unum illud principale principium, refertur, ex Patre per Filium et ex utroque tanquam ex uno Deo illum dicunt. Et ubinam cæterum differentia in principio, quod sine principio est, et in principio, quod principiatum est, ac reliqua tuæ pugnandi libidinis fragmenta? Divisiones vero principii in naturam atque hypostasim, quas magna cum impudentia confugis, dum minime intelligis, quomodo sit impossibile hypostasim absque essentia causam eorum, quæ ex ipsa sunt, esse dicere, ubinam in Scripturis divinis a te repertæ sunt? Quinam ex Patribus hoc tradiderunt? An vero ignoras, disertis verbis illud doceri ac prædicari ex essentia Patris tum Filium gigni, tum Spiritum progredi? Illud vero, quod asserendum esse statuis, Filium fore paternæ hypostaseos participem aut Patris personam completentem, tum indigentiam ante hoc complementum atque Trinitatis mysterii in binarium sectiones, et reliqua zizaniorum copia, demum et ingenui ac salu-

ipsum, ut Spiritus sanctus sit de illo, quoniam id quod est habet a Patre, non sicut in rebus creatis, cum aliquid asserimus esse principaliter, volumus significare, quod magis sit hoc, quod dicitur esse principaliter, quam illud, ad quod refertur. »

(1) Pro fœssi.
(a) Ansel. de proc. Sp. S. 16: « Si ergo dicitur quod Spiritus sanctus principaliter (ita Aug. de Trin. XV, in a Patre sit, non aliud significatur, quam quia ipse filius de quo est Spiritus sanctus, a Patre habet hoc

ris seminis adulterationes, hæc omnia falsa ac non in probatione destituta sunt, cum falsa sit supposita a te propositio, quam re ipsa illa subsequantur. Cum enim nemo sanctorum in rationem naturæ et rationem personæ dividat causam in causalitate personarum ex Patre procedentium, vide ne forte

αἰτιατῶν προσώπων, ὅρα μήποτε τὸν κατὰ ψυχὴν ἐγγρηγορῆτας θάνατον τοὺς Ῥωμαίους ἐξονειδίζων λάθης αὐτὸς τὸν κατὰ ψυχὴν αὐτῶ μνηστειώμενος θάνατον ἀπὸ τοῦ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπισκοπείην κατατομήν.

Romanos ut mortis secundum animam vigilian vigilantes injuria afficiens ipsemet tibi mortem secundum animam latenter consciscas ex eo quod Ecclesiarum scissionem totis viribus promoves.

TEXTUS.

Etenim quicquid propriis (per se) proprium alienus est, si de duobus aliquibus, re ipsa ab illo translatum, accipitur, ac de uno quidem vere affirmetur, de altero vero non item, duo illa proposita diversæ naturæ esse ostendit; verbi gratia risibile (risivum), quod per se est homini proprium, et Josue quidem Israelis duci apte congruit, conspecto autem angelo principi copiarum Domini nullo omnino pacto convenit, perspicue ostendit, ducem illum populi nullatenus esse ejusdem atque archangelum substantiæ vel naturæ existimandum. Sicque in cæteris rebus omnibus qui eandem processerit metodo, clare ac nullo labore eandem veritatem nascitur. Quod si istud ubique viget et eodem modo consideratur, processio autem Spiritus ex Patre paternam prædicat proprietatem, hæc vero, ut hæresis factitia, congruit quidem Filio, Spiritui autem æquæquam (non enim quicquam istam blasphemiam animo concepit): quod hinc sequitur, ipsi talium malorum institutores contra suamet capita colligant. Quod si Spiritus processionem non esse paternam proprietatem dixerint, profecto nec Filii proprietatem erit, quoniam vero nec Spiritus est, dicant qui omnia dicere audent, quomodo quod nullius trium personarum est proprium, sed nec commune, locum omnino habeat, ut in aliqua divinarum hypostaseon intelligatur.

REFUTATIO.

XIII. Copiosus es efficitis utens dogmaticis principis; haud scio quid inde tibi lucri proveniat Dei Ecclesiam in damnum (væ mihi!) Christianismi dissocianti. Ecce enim iterum Filium et Spiritum separas in binarium diversæ substantiæ, quia existimas proprium esse Patris ex se producere Spiritum, atque hoc a Patre translatum et de Filio ac de Spiritu prædicatum verificari quidem de Filio, ut Latinis videtur, non vero de Spiritu. Verum nemo ex Ecclesiæ præconibus ac magistris proprietatem Patris dixit Spiritus emissionem sive productionem sive spirationem sive processionem sive quocumque demum quis nomine hujus substantiam appellare voluerit; cumque mendax sit ea propositio (a), nihil ad scopum tuum confert diversitas naturæ inter populi Israelitici ducem atque archangelum, et solum reliquum est, neque Patris separatim proprium nos dicere Spiritus emissionem, neque rursus Filii proprietatem æorsium

(a) Vide animadvers. in Photii librum de Sp. S., art. III, § 5.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Καὶ γὰρ ἄπαν κυρίως ἴδιον τιнос ἐπὶ δύο τινῶν ἀπ' ἐκείνου πραγματικῶς λαμβανόμενον, καὶ κατὰ θεάτου μὲν ἀληθῶς λεγόμενον, κατὰ δὲ τοῦ ἑτέρου οὐκ ἐστὶ, ἑτεροφυῆ τὰ προτεθέντα δείκνυσιν· ἀρεῖα τὸ γελαστικὸν ἀνθρώπου κυρίως ἴδιον ἐν καὶ Ἰησοῦ μὲν εἰ τύχοι (1) τῷ δημαγωγῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἀρμόζομενον, τῷ δὲ ἐπιστάντῃ αὐτῷ ἀρχιστρατήγῳ τῆς τοῦ Κυρίου δυναμείως κατὰ πάντα διιστάμενον, ὁρῶν ἐνεργῶς εἰδῶσιν οὐχ ἁμοφυῆ τὸν δημαγωγὸν ἔμεινον τῷ ἀρχαγγέλῳ νομίζειν οὐδ' ἑμοσύειον. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὁ διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου προῖον σαφῶς τε καὶ ἀταλαιπύρως εὐρήσει τὴν αὐτὴν θεωρίαν προβαλόνυσαν. Εἰ δὲ τοῦτο πανταχοῦ κρατὶ καὶ τὴν αὐτὴν ἀποσφάζει διάνοιαν, ἐστὶ δὲ τοῦ Πνεύματος ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τὸ πατρικὸν ἀνεκρητύτουσα ἴδιον, τοῦτο δὲ κατὰ τὸ φράγμα τῆς ἀιρέσεως ἐφαρμόζεται μὲν τῷ Υἱῷ, κατὰ δὲ τὸ Πνεύματος οὐδαμῶς [οὕτω γὰρ τις τοῦτο τὸ δύσσημον ἐνοήσεαι]· τὸ ἐξῆς αὐτοὶ κατὰ τῆς αὐτῶν κριτικῆς οἱ τῶν τληκουσῶν κακῶν εἰσηγηταὶ συναγέτωσαν· εἰ δὲ μὴ πατρικὸν ἴδιον τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσιν φήσουσι, δηλονότι οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ· ἐπὶ δὲ οὐδὲ τοῦ Πνεύματος, λεγέτωσαν οἱ πάντα λέγειν θρασεῖς, πῶς ὁ μηδενὸς ἐστὶν ἴδιον τῶν τριῶν, ἀλλὰ μὴδὲ κοινόν, χωρὶν ὅλων ἔχει θεωρεῖσθαι ἐφ' ὅσους τινας τῶν ὑποστάσεων τῶν θεαρχικῶν;

ΑΝΤΙΠΡΟΦΗΕΙΑ.

II'. Πολὺς εἰ ταῖς πεπλασμέναις χρώμασι τῶν δογματῶν ἀρχαῖς, καὶ εἰ σοὶ κέρδος, οὐκ οὐδα, τὴν τῷ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἐπὶ κακῷ, ὄμοι! τοῦ Χριστιανισμοῦ διασχίζοντες· ἰδοὺ γὰρ καὶ πάλιν Ἰῆσον καὶ Πνεῦμα εἰς θεάτα ἑτεροφυῆ διιστάς παρὰ τὸ δοξάζειν ἴδιον τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ ἐξ αὐτοῦ προάγειν τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μεταλαμβάνομενον καὶ κατὰ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον καὶ τοῦ Πνεύματος, κατὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ ἀληθεύεσθαι, ὡς τοῖς Δατίνοις δοκεῖ, κατὰ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐστὶ. Ἀλλὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας κηρύκων καὶ διδασκάλων οὐδεὶς ἴδιον εἶρηκε τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπεμφθῆναι ἢ προεργῆν ἢ προβολῆν ἢ ἐκπόρευσιν, ἢ ὅπως ἂν τις τὴν τοῦτου ὑπαρξίν ἐθέλοι καλεῖν· καὶ ψευδοῦς ταύτης οὐσης τῆς προτάσεως τὸ τοῦ δημαγωγοῦ πρὸς τὸν ἀρχάγγελον ἑτεροφυῆς τῷ εἰρηστικῷ συμβάλλεται· κατ' ὁδὸν· καὶ λείπεται λοιπὸν μήτε τοῦ Πατρὸς ἴδιον παρὰ μέρος μήτε τοῦ Υἱοῦ πάλιν ἴδιον παρὰ μέρος λέγειν ἡμᾶς τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπεμφθῆναι τῷ

(1) Pro εἰ τύχοι Laur. : εἰ τύχη.

Δαμασκηνῷ Πατρὶ καὶ τῆς οἰκουμένης πειθομένους Α
φωστῆρι τὸν Πατέρα προβολέα διὰ λόγου τοῦ ἐκφαν-
τορικῆ λέγοντι Πνεύματος (1)· ὁ γὰρ τὸν Πατέρα
διὰ τοῦ λόγου προβολέα λέγων τοῦ Πνεύματος κοινὸν
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παρίστησιν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

ἠ'. Παρὰ κλήσιον δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦτο·
Εἰ τὸ ἴδιον τοῦ Πατρὸς εἰς τὴν ἰδιότητα μεταβάλλε-
ται τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ ἴδιον δηλονότι τοῦ Υἱοῦ εἴη ἂν
εἰς τὴν ἰδιότητα μεταβαλλόμενον τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ
γὰρ ὁδὸν ἀνατεμούσης τῆς δυσσεβοῦς γλωσσαλγίας,
δὲ τῆς τῆς ὑποστάσεως χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα
μεταπίπτει καὶ ἀντιπεριστάσθαι βούλεται, καὶ ὁ
πατὴρ αὐτοῖς, ὡ βῆθος ἀσεβείας! (2) ὑπέλυσεται
τὴν γέννησιν, ὅτε γεγέννηται ὁ Υἱός· ἔδει γὰρ τοὺς
πάντα τολμητάς, ὡς οἶκε, μηδὲ τὴν τοιαύτην θεο- Β
μαχίαν ἀτόλητον λιπεῖν. ἠθ'. Καθόλου δὲ ἐπὶ πάν-
των τῶν κυρίως ἰδίων, ἐπειδ' ἂν τι τοῦτων κατὰ
τινος πραγματικῶς ὑποστάσεως ἀπὸ τοῦ πρώτως
ἐξιδωσαμένου μεταλαβανόμενον ἀληθεῖσι, εἰ καὶ
μὴ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιστροφῆς αὐτῷ συνεπάγοιτο,
ταῖσι δὴ τὸ παρέχον ἐτέρῳ (3) μετέχειν τοῦ ἰδιώμα-
τος· εἰς λόγον ὁρῶμεν ἀναγόμενον φύσεως. Εἰ οὖν
ἔπερ ἦν ἴδιον ἀπ' ἀρχῆς ἐγνωσμένον τοῦ Πατρὸς,
τοῦτο δίδωσιν ἢ τόλμα καρεῖναι καὶ τῷ Υἱῷ, συνο-
ρίῳ καὶ ἀκουσα, πρὸς ὅσον αὐτῆς τέλος καταστρέ-
φει τὴν θεοσυγῆς.

ANTIPHESIS.

ΙΔ'. Ἐπειδ' ἐγέννητον καὶ ἀνάτιον, πρὸς δὴ τοῦτοις
καὶ τὸ γεννῆν ἴδιον τοῦ Πατρὸς τοῖς ἡμῶν Πατράσι C
θεολόγηται, οὐδὲν δὲ τοῦτων παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις
ἀπονεμήσθαι τῷ Υἱῷ, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν
καὶ υἰότης θεολόγηται, καὶ οὐδὲν τούτων εἰς τὸν
Πατέρα παρὰ τοῖς αὐτοῖς ἀναφέρεται, καὶ ἡ τῶν
ἰδιοτήτων εἰς ἀλλήλας μεταβολὴ ψευδὴς πάντως ἐστὶ
καὶ τὸ εἰς λόγον ἀναγόμενον φύσεως ἰδιώμα ἐν ταῖς
ἐπὶ τοῦ πρώτως ἐξιδωσαμένου ἐφ' ἐτέρῳ μεταλή-
φαι (4) τοῦ ἰδίου ἄχρηστὸν σοὶ ἀπολιμπάνεται καὶ
ἀσυνταίεος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἄκλόουθον δ' ἄρα (5), ὡς οἶκεν, ἦν τοῖς ἐρασταῖς
τοῦ ψεύθους, κατὰ τῶν ἰδιωμάτων ἐφάπαξ ἐκμεμη-
νίσι, τῷ Πατρὸς καὶ αὐτῇ γε παγγελῶς τὴν ὑπό-
στασιν εἰς φύσιν ἀγαλῶσαι καὶ τὸ αἴτιον ὄλως περιελθεῖν D
τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων. κ'. Ναί, φασίν, ἀλλ' ὁ
Σωτὴρ ἔφη τοὺς μαθητάς μυσταγωγῶν, ὅτι τὸ
Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν.
Καὶ τίνα ἂν λάθοις, ὡς ἐπὶ τῆν τοῦ Σωτῆρος κατέ-
φυγες φωνῆν, οὐχ ἵνα συνήγορον εὐρήσης, ἀλλ' ἵνα
καὶ αὐτὸν τὸν Δεσπότην, ἀένναον τῆς ἀληθείας πη-
γὴν (6), εἰς διαφωνίαν ἐξενέρισθαι; Οὕτω γὰρ ἡ σὴ
γλώσσα πάντα τολμῶν ἐστὶν ἀσελγῆς καὶ τῶν ἀλη-
πειῶν λαβῆς συμπλάττειν καὶ ἐπινοεῖν. Εἰ γὰρ αὐτὸς

et exclusive, Damascenum, Patrem præclarum, illud
orbis lumen secutos, qui per Verbum Patrem pro-
ductorem Spiritus producit revelantis. Qui enim
Patrem dicit productorem Spiritus per Verbum, is
communem Spiritum Patris et Filii declarat.

TEXTUS.

18. Affine autem jam dictis et hoc: Si quod pro-
prium est Patris transfertur in proprietatem Filii,
perfecto et quod proprium Filii in Patris proprie-
tatem erit transferendum. Ubi enim impia garru-
litas semel aperuit viam, qua characteristicæ hypo-
staseon proprietates mutuo transitu alias in alias
migrare et mutari vult, Pater quoque per ipsoos (ὁ
impietatis profunditatem!) subibit generationem,
quia generatus est Filius; oportebat enim audacis-
simos istos nec ab hoc quidem impio ausu sibi
temperare. 19. Universim vero in omnibus per se
propriis, quando aliquid horum de aliqua realiter
hypostasi ab eo, quod illud sibi primario ut proprium
vindicauit acceptum verificatur, tametsi dignita-
tem reciprocae conversionis secum non trahat,
attamen illud, quod alteri præbet, ut proprietatis
sibi particeps, videmus in naturæ rationem reduci.
Si ergo quod ab initio proprium Patris agnosceba-
tur, hoc audacia istorum Filio quoque habendum
tradit, videant vel inviti, quo demum ipsorum im-
pietas desinat.

REFUTATIO.

XIV. Cum innascibilitas et eorum principii,
adhuc autem et generatio (activa) a Patribus nostris
ut Patris proprietas prædicatur, nihil vero horum
apud Romanos vindicatur Filio; proprium vero Fi-
lii generatio (passiva) et filiatio eodem pacto præ-
dicatur, nihil vero eorum apud eosdem referatur
in Patrem: jam translatio et transitus aliarum in
alias proprietatum prorsus falsa est, et inutile at-
que nihil proficiens relinquitur tibi illud, quod eis
in naturæ rationem reduci proprietatem in hoc,
quod ab eo qui sibi primario ut proprium vindica-
vit, in alia proprium transferatur.

TEXTUS.

Consequens enim foret, ab istis mendacii amato-
ribus contra Patris proprietates semel debac-
chatis, ipsam quoque hypostasim omnino in
naturam resolvî, ita ut causæ ratio penitus a divi-
nis hypostasisibus auferatur.

20. Ita sane, inquit. At Salvator dixit, disci-
pulos erudiens et instruens, quod Spiritus de meo
accipiet et annuntiabit vobis. Et quis non videt, te
ad hanc Salvatoris confugisse vocem, non ut pa-
trocinium invenias, sed ut ipsum quoque Dominum,
perennem veritatis fontem, dissonantia iniquitales?
Sic enim lingua tua ad quilibet audendum est
prona, et ad ansas, ubi nativæ sunt, constringendas

(1) Eundem textum producit Beccus Epigr. I. (Gr. orih. t. II, p. 535) et multis alijs in locis.

(2) Pro verbis ὡ βῆθος ἀσεβείας Laur. habet: ὡ βῆθος ἀσεβ.

(3) Laur. ἐκείνο δὲ τὸ παρέχειν ἐτέρῳ.

(4) Coc. μεταλήφει.

(5) Alias ἀκλό. δ' ἄρα.

(6) Laur. τὴν ἀένναον. τῆς ἀληθ. πηγὴν εἰς διαφωνίαν ἐγκαλέσσης.

et excogitandas. Si enim hic ipse humani generis Conditor et curatur modo quidem Spiritum docet a Patre procedere, nullatenus adjiciens, quod et a se procedat, sed illum (Patrem) solum causam, quemadmodum suæ generationis, ita et Spiritus processionis credi a nobis et prædicari jubet; modo autem, ut tu asseris, quia dicit: *De meo accipiet*, alio quidem silentio compressit priorem institutionem ac doctrinam, quanquam oportebat ut in secundam ingressus initiationem prioris quoque memoriam refricaret, doctrinasque adeo inter se dissitas conjungeret et ad invicem conciliaret; ille verò hoc quod faciendum erat non facit, et loco dicendi, Spiritum a Patre procedere, in seipsum processionem Spiritus transfert: quomodo non evidenter evincitur, substantialem atque inalterabilem veritatem a te iniquæ dissonantiæ insimulari?

REFUTATIO.

XV. Tu quidem cum semel contra Patris proprietates furentes Romanos dixeris, incusas eos, quod hypostasim in naturam resolvant et causam divinarum personarum destruant. Vide vero, ne forte hypostasim in naturam resolvens ex essentia et natura Patris Filium et Spiritum prodire censes ut ex hypostasi essentia destituta in propria notione intellecta præter ejusdem essentiam et naturam (a). Sed si hoc pacto de causa, quæ est in Trinitate, statuis, Patres, qui theologica ratione tradiderunt, ex Patris essentia et natura tum Filium tum Spiritum prodire (b), confictas a

te resolutiones et analyses plane dissolvunt. Si vero etiam oppositionem fingens et loco adversarii arguens (s. sub formæ prolatae ab adversa parte exceptionis), eum, qui tibi contradicit, calumniaris, quasi evangelicam Salvatoris vocem illam *ex meo accipiet* male interpretetur et minime recta ratione supponat, hoc dictum æquivalere cum Spiritu sancti ex Patre (Filioque) processione, in divinis peritissimus Epiphanius ad refellendam tantam calumniam sufficiens prorsus erit, qui in parte *Ancorati* hæc diserte tradit: *Uterque habitat in homine justo, Christus et Spiritus ejus. Si vero Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utroque, ut Christus insinuat his verbis: « Qui a Patre accepit: » et, « Hic de meo accipiet (c). » Dum tali pacto sanctus hic æquipollentiam Istarum Evangelii dictionum declarat, falsam propugnatam a te differentiam convincet.*

(a) Nimirum non existit essentia sine hypostasi neque hypostasis sine essentia, ac ratione tantum distinguntur. Vide Maximum Opp. t. II, p. 394 ed. Combef.
 (b) Confer Beccum I. I ad Constant. c. 3 seq. et Epigr. XII.
 (c) Idem Latini Patres sentiunt. Quorum nómíno audiator Hilarius lib. VII De Trin. c. 20: « A Filio igitur Spiritus accipit, qui ab eo mittitur et a Patre procedit. Atqui nihil differre creditur inter accipere a Filio et a Patre procedere, et id ipsum

αὐτός ὁ Δημιουργὸς τοῦ γένους· καὶ προνοητὴς ὡν μὲν τὸ Πνεῦμα διδάσκει· ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς, οὐδαμῶς προστιθεὶς, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ (1), ἀλλ' ἐκείνον αἰτιον μόνον, ὡσπερ τῆς ἐαυτοῦ γεννήσεως, οὕτω καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, θεολογεῖσθαι μυσταγωγεί· ὡν δὲ, ὡς σὺ λέγεις, διὰ φησὶν· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, περιελε μὲν αὐτῇ βεβαίᾳ τὴν προτέραν μυσταγωγίαν· καίτοι γε πρὸς δευτέραν ἐλθόντα τελετὴν ἔδει καὶ τῆς προτέρας ἀναμνήσαι καὶ συνάψαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων τῆ θεωρίᾳ διεστηκότα· ὁ δὲ, τοῦτο μὲν δέον πράττειν, οὐ ποιεῖ· ἀντὶ δὲ τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἰς ἐαυτὸν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος μεταίγει· πῶς οὐχὶ τὴν σὴν ἐκθεσμον διαφωνίαν τῆς ἐνυποστάτου καὶ ἀναλλοιώτου κατασκευάζων (2) ἀληθείας οὐχ ἑλάττω δίκην ὀφείλων;

ANTIPPHESIS.

IE'. Σὺ μὲν ἐράπαξ κατὰ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ Πατρὸς ἐκμεμηνῆτας τοὺς Ῥωμαίους ἀποφαινόμενος, κατηγορεῖς αὐτῶν ἀνάλυσιν τῆς ὑποστάσεως εἰς φύσιν, καὶ τοῦ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων αἰείου περιαιρείσιν· ὅρα δὲ, μήποτε τὴν ὑπόστασιν ἀναλύων εἰς φύσιν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τοῦ Πατρὸς δοξάζῃς (3) τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι· ὡς ἐξ ἀνοουσίας δὲ ὑποστάσεως ἐν ἰδικῇ ἐνοσίᾳ νεουμένης παρὰ τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν αὐτῆς; Ἄλλ' εἰ οὕτω περὶ τῆς ἐν τῇ Τριάδι αἰτίας· δοξάζεις, οἱ θεολογικότες Πατέρες ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ φύσεως τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι εἰς πεπλασμένους σοὶ διαλύσουσιν ἀναλύσεις. Εἰ δὲ καὶ τὴν ἀντίθεσιν ὑποδύς τὸν ἀντιλέγοντά σοι διαβαλεῖς, ὡς τὴν ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται εὐαγγελικὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν κακῶς ἐξηγουέμενον, καὶ οὐ καλῶς τὸ τῆς λέξεως ταύτης ἰσοδύναμον πρὸς τὴν ἐκ Πατρὸς [καὶ Υἱοῦ (4)] ἐκπόρευσιν ἐκλαμβάνοντα, ὁ πολὺς τὰ θεῖα Ἐπιφάνιος εἰς ἕλεγχον τῆς τῆς διαβολῆς ἐξαρκίσει· σοὶ ἐν μέρει τοῦ Ἀγκυρωτοῦ λέγων οὕτω ῥητῶς· Ἄμφοτέρα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται, θεὸς ἐκ θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » καὶ « Ὁὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται (5). » Οὕτω τὴν τῶν εὐαγγελικῶν τούτων λέξεων ἰσοδυναμίαν ὁ ἅγιος παριστῶν ψευδῆ τὴν σπουδαζομένην σοὶ διαφορὰν ἀπελέγξει.

atque unum esse existimabitur accipere a Filio quod sit accipere a Patre, »
 (1) Laur. ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ.
 (2) Laur. κατασκευάζειν αὐτὸν αὐτῶν.
 (3) Laur. f. 180 δοξάζεις.
 (4) Καὶ Υἱοῦ δεest.
 (5) Hoc pariter textu utitur Beccus Epigr. I (Gr. orth. t. II, p. 531-532) in Camateri Animadv. c. f. 28 (ib. p. 349) c. 58 (ib. p. 391. et alias).

KEIMENON.

A

TEXTUS.

κα'. Ἐπει δὲ σε οὐδὲ τὰ τῶν παίδων εἶδέναι ἢ τοῦ
 τοῦ ἀδυνάτου ἐπιχειρεῖν ἀπαστέρησε θρασυτής,
 ἀλλὰ γε νῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, συνιέναι σε χρή,
 ὡς οὐδὲν οὕτω λαμπρῶς ἴσταιται κατὰ τῆς σῆς ἀπο-
 ωίας, ὡς ἡ Δεσποτικὴ καὶ σωτήριος αὐτῆς φωνή.
 Εἰ μὲν γὰρ ἔλεγεν· Ἐξ ἐμοῦ λήψεται, οὐδ' οὐ-
 τω τό σοι σπουδαζόμενον ἐλάμβανε πείρας· πλὴν
 ἀλλ' εἶχε τινα πρόφασιν ἢ κλίαν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ
 τὸ λαμβάνειν ἀπὸ τινος χρείας ἄλλης χάριν, καὶ
 πρὸς οὐσίωσιν ἐκπορεύεσθαι εἰς ταυτὸ συνάγεται
 τῇ διανοίᾳ· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἐπει δὲ τῆς το-
 σαύτης ἀσεβείας τὸ μέγαθος ὁ Σωτὴρ προορῶν οὐδὲ
 τοιαύτην ἀφήκε φωνήν, ἵνα μὴ πολλοὺς διὰ σοῦ ἢ
 τοῦ Πονηροῦ κακουργία κατανεμηθῆ, πῶς, ἀντὶ τοῦ
 κατηγορεῖν τὸν Δεσπότην, οὐκ εἰς τὴν τοῦ Δεσπότη
 διὰ συγγνώμης οὐ καταφεύγεις; (1) φιλανθρωπίαν
 καὶ τὰ τῆς καρδίας ὑπανοίγεις ὧτα τῇ ἐκείνου δι-
 διακαλίᾳ; καβ'. Εἶπεν ὁ Σωτὴρ, τί; οὐκ, Ἐξ ἐμοῦ
 λήψεται, ἀλλ', Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. Ἐβει γὰρ ὁ
 πάντας ἐλθὼν τῇ ἀληθείᾳ διδάξαι συμφανεῖν πολλῶν
 μᾶλλον συντηρεῖν ἀνεπιληπτον τὴν συμφωνίαν ἑαυτοῦ.
 Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· πολλὴν καὶ μεγάλην, εἰ
 καὶ βραχεῖ παραλλάττει βήματι, τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ
 πρὸς τὸ, ἐξ ἐμοῦ, τὴν διαφορὰν ἔχει· τὸ μὲν γὰρ,
 ἐξ ἐμοῦ, αὐτὸν τὸν εἰπόντα τὴν φωνὴν συνεισάγει·
 τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐμοῦ πάντως ἕτερον πρόσωπον παρὰ
 τὸν εἰπόντα. Τοῦτο δὲ ποῖον ἂν εἴη, ἐξ οὗ λαμβάνει
 τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατήρ; οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἄλλο τι
 θεομαγνύοντες ἀναπλάσσουσιν· οὔτε γὰρ ἐξ ἑτέρου
 Υἱοῦ, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐτ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ λαμβάνοντος
 Πνεύματος; (2). Ὅρξος ὅπως οὐδὲ τὰ τῶν παίδων σοι
 παρέιναι φιλεῖ; καὶ γὰρ καὶ παῖδες ἴσασιν ἄρτι φρι-
 τῶντες εἰς γραμματιστοῦ, τὸ μὲν, ἐξ ἐμοῦ, αὐτὴν
 συνεισάγει (3) τὸν προάγοντα τὴν τοῦ λόγου περικο-
 πῆν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἕτερον πρόσωπον ἐμφαίνει,
 ἠνωμένον μὲν (4) δεσμοῖς οἰκειώσεως τῷ εἰπόντι,
 διάφορον δὲ πάντως τῇ ὑποστάσει· πρὸς δὲ καὶ τῶν
 ἀκρατῶν τὴν διάνοιαν ἀπλανῶς φέρεσθαι παραπέμ-
 πει[τ] ὥστε τὸ σὸν προσφύγιον, εἴπερ ὄλωσ' ἔλοιο ἀντὶ
 τοῦ δυσσεβεῖν εὐσεβεῖν, μετανοίας ἂν σοι προσφύγιον
 γένοιτο, οὐδεμία δὲ πρὸς τὸ θεομαχεῖν ἀωρομή.

ANTIPHHEIS.

ΙΓ'. Ὁ τὴν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ λήψιν τοῦ Πνεύματος
 μίαν ἠγούμενος τῶν, δεῖ ἀπὸ τινος γίνονται λήψεις;
 χρείας ἄλλης χάριν εἰσός, οὐκ ὀκνήσει τάχα καὶ
 τὴν ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μίαν
 ἠγήσασθαι τῶν δεῖ ἀπὸ τινος λέγονται ἐκπόρευσεις
 διάφοροι τρόποι; σημασιῶν· ἀλλ' ὡς περ πάσης
 ἄλλης ἐκπορεύσεως ἢ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις
 διενήνοχεν οὐσιώδης οὐσα καὶ φυσικὴ, οὕτω καὶ ἢ
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ λήψιν τοῦ Πνεύματος οὐδὲν τι δοτὸν
 σημαίνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πνεύματι, ἀλλὰ φυσικὴ
 τις καὶ οὐσιώδης ἀναγκαίως νοεῖται καὶ μάτην αὐ-

(1) In Laur. οὐ δεῖαι ante καταφεύγεις.

(2) Laur. λαμβάνοντος πνεύματος.

(3) Pro συνεισάγει Laur: συνεισάγειν.

(4) Laur. πρόσωπον ἐμφανῶς ἠνωμένον μὲν.

21. Quoniam vero vel ea quæ pueris sunt nota
 scire te vetuit summa illa, qua etiam ad impossibilia
 contendis temeritas, nunc saltem, etsi non prius, in-
 telligere debes nihil tam clare tuæ vesanæ adver-
 sari, quemadmodum hæc Domini atque Salvatoris
 vox. Si enim diceret: *De me accipiet*, nec sic qui-
 dem quod studes evinceretur; haberet tamen ali-
 quem prætextum error. Neque enim accipere ab
 aliquo ob alium quempiam usum et substan-
 tiali processione procedere in eundem sensum
 conveniunt; multum abest, ut hoc ita se habeat.
 Quoniam vero tantæ impietatis magnitudinem Sal-
 vator prævidens non talem emisit vocem, ne multos
 ope tua dæmonis nequitia depasceret, quomodo
 loco accusationis quam Domino intendis (a), ad ejus
 clementiam impetrandæ veniæ causa non confugis,
 nec cordis pandis aures ad ejus doctrinam? 22. Dixit
 Salvator, non: *De me accipiet*, sed: *De meo accipiet*.
 Noverat enim qui venit hortaturus omnes, ut ver-
 ritati concordent et consonent, multo magis sibi
 consonantiam illibatam conservare *De meo acci-
 piet*; licet modicum sono verborum discrepet, mul-
 tum tamen et magnum interest discrimen inter *de
 meo* et *de me*; nam dicendo *de me*, ille ipse qui
 vocem enuntiavit, inducitur; dicendo autem *de
 meo*, omnino alia a profereute persona intelligitur.
 Hæc vero quænam aliâ fuerit, ex qua accipit Spi-
 ritus, nisi Pater? Neque enim hi ipsi Deo repugnan-
 tes aliud quid coningent; non enim ex alio Filio,
 imo neque ex ipsomet accipiente Spiritu. Vides,
 quomodo ne illa quidem, quæ pueris trita sunt,
 calles; nam vel pueri grammaticorum frequentan-
 tes scholam sciunt, voce hac *de me* illum ipsum
 includi, qui orationis pericopen protulit; hac autem
de meo aliam personam diserte significari, unitam
 quidem juribus conjunctionis cum eo qui vocem
 pronuntiavit, sed differentem omnino quoad hypo-
 stasim; ad hanc etiam auditorum cogitationes sine
 erroris periculo transmittit et secure deducit (b).
 Quare tuum subterfugium, dummodo pie malis
 quam imple sentire, pœnitentiæ tibi perfugium
 fuerit, non vero ulla ad repugnandum Deo occasio.

REFUTATIO.

XVI. Qui acceptionem Spiritus a Filio unam esse
 putat ex iis quæ communiter sunt receptiones ob
 aliquem alium usum, vix iste dubitaverit, proces-
 sionem quoque Spiritus sancti ex Patre existimare
 unam ex illis processionibus quæ ab aliquo dicun-
 tur secundum varios significationum modos. Ver-
 rum quemadmodum ab omni alia processione dif-
 fert sancti Spiritus processio utpote essentialis et
 naturalis existens, sic et acceptio Spiritus a Filio
 nihil dandum Spiritui a Filio significat, sed natu-
 ralis et essentialis acceptio necessario intelligitur.

(a) Catif., loco accusandi Salvatoris, clarius: « pro eo, quod accusares Dominum. »

(b) Hoc incisum πρὸς δ — παραπέμπε: omisit Catif.

Ac frustra ipse protendis illa : *Neque enim accipere ab aliquo ob alium quempiam usum et substantiali processione procedere in eandem sensum convenient.* Nam sic tibi etiam Spiritus a Filio accipere videntur, sicut ea quæ ab aliquo accipiunt illa quibus indigent et quibus eis opus est. Noli ista dicere, o homo, noli adeo humilia de Deo edicere. Non ut ignorans ea dicis, sed ut proprium luctum vindicans, quem exacerbatus in Romanam Ecclesiam animus tibi propinavit ob vulnus inde tibi inflictum; fallit enim sæpius et sapientes viros propriæ voluntatis arbitrium. Nisi enim hoc esset, quando Italum injuria afficerès ut neque quæ pueri sciunt scientem et intelligere minime valentem, qualiter Dominus non *ex me accipiet* dixerit, sed : *ex meo* ? Et si quidem vis discere, quomodo is qui Latino ut crimen objicit, quod nesciat, quæ vel pueri non ita pridem grammaticorum scholas frequentantes norunt, magnè Athanasio turpem hanc inscitiam objiciat, id clare demonstrabit ea ad Scrapionem epistola, cujus initium : *Litteræ sacræ tuæ affectionis redditæ mihi fuerunt in eremo.* Ibi enim sic ad verbum sanctus loquitur : *Filius ait : « Quæ audivi a Patre hæc et loquor in mundum ; » Spiritus vero ex Filio accipit ; ait enim : « Ex meo accipiet et annuntiabit vobis. »* Cum igitur sanctus dicat, ex Filio accipere Spiritum, quia in Evangelio ipse dixit : *Ex meo accipiet*, quomodo licet zæserere, vocem illam *ex meo* ad personam Patris habere relationem ?

TEXTUS.

23. Quid ergo ? Nonne oportebat te hæc saltem, quæ et pueri norunt, addiscere, priusquam blasphemiam efferes ? Quomodo vero non pertimescis, licet dolo velando aptissimus, ita temere atque impudenter verbis Dominicis insultare et illudere, et quæ nec orationis series nec sententiæ integritas permittit, hæc non erubescis asserere Dominum affirmare ? Certe enim vocem *de me* Christus non enuntiavit ; tu tamen, licet non voce, at saltem fraudis exercendæ studio vocem *de meo* in hanc aliam *de me* transformans, asserensque Dominum docuisse id quod ubi per istam locutionem videtur significari, tria hæc simul ei per calumniam tribuis : dixisse nempe, quod non dixit, non dixisse quod dixit, et sententiam docere, quam non solum non significavisti voce, sed contra potius doctrinæ suæ adversari perspicue cernitur ; et quarto eum sibi ipsi contraria sancientem ipducis. Quoniam pacto ? Ipse dixit : *De meo accipiet*, non autem : *De me* ; tu vero docere ipsum affirmas, quod voce ista *de me* importari existimas ; quamobrem quod quidem dixit, tollis ac negas, quod vero non dixit, quasi dictum obtrudis. Clamas enim Christum vocis, quam non enuntiavit, sententiam discipulis

τὸς προτείνεις τὸ οὐδὲ γὰρ Οὐδὲ τὸ λαμβάνειν ἀπὸ τινος χρείας ἄλλης χάριν καὶ [τδ] πρὸς οὐσίῳσι ἐκπορεύεσθαι εἰς ταυτὸν συνάγεται τῇ διαβολῇ· ἢ γὰρ οὕτω σοὶ καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν δοκεῖ, ὡς τὰ ἀπὸ τινος λαμβάνοντα ἐφ' οἷς ἔχουσιν ἐπιθεῶς τε καὶ χρειωδῶς. Μὴ ταῦτα, ὡς οὗτος, μὴ οὕτω γε ταπεινὰ λέγε περι Θεοῦ· οὐχ ὡς ἀργῶν, ἀλλ' ὡς οικεῖαν ἐκδικῶν λύπη, ἣν ἡ κατὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας· πικρία σοὶ ἀνῆψε διὰ τὸ ἐπιγεγονὸς ἐκείθεν σοὶ βάρος· σφάλλαι γὰρ ὡς τὰ πολλὰ καὶ σοφοῦς ἄνδρας τὸ ἐθελόγνωμον· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, πότε ἂν τὸν Ἰταλὸν ἐξωλείθισας, ὡς μὴδὲ τὰ τῶν παιδῶν εἰδὸτα καὶ μὴ συνίνασι δυνάμενον, πῶς οὐκ ἐξ ἑμοῦ λήψεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑμοῦ ὁ Κύριος ἔφη. Καὶ εἰ γὰρ σοὶ μαθεῖν βουλησθῶν, ὅπως ὁ τῷ Λατίνῳ ὡς ἔγκλημα προσετριβόμενος τὸ μὴ εἰδέναι, ἄπερ καὶ παῖδες ἄρτι φοιτῶντες· ἐς διδασκαλοῦ ἐπιστάνται, τὸ μὲν γὰρ Ἀθανασίῳ τὴν ἐφύβριστον ταύτην προστριβεται ἄγνωστον, παραστήσει τοῦτο σαφῶς ἢ πρὸς Σκραπίωνα ἐκείνον ἐπιστολῇ, ἢ· ἢ ἀρχῇ· *Τὰ γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθήσεως ἀπεδόθη μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ·* ἐκεῖ γὰρ οὕτως ἐπὶ λέξεων ὁ ἄγιος· λέγει· *Ὁ μὲν Υἱὸς φησιν· « Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον· » τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει· « Ἐκ τοῦ ἑμοῦ γὰρ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » φησὶν (1).* Ἐπαι τοῦν ὁ ἄγιος ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν· λέγει τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ εἰπεῖν τὸν Ἐθαγγελοῦς αὐτὸν· Ἐκ τοῦ ἑμοῦ λήψεται, πῶς ἔστι· λέγειν τὸ ἐκ τοῦ ἑμοῦ· πρὸς τὸ πεικρὸν ἔχειν πρόσωπον τὴν ἀναφορὰν ;

KEIMENON.

γὰρ. Τί οὖν ; οὐκ ἔδει σε ταῦτα, εἰ μὴ τι ἄλλο, πρὸ τοῦ βλασφημεῖν (2), ἀ καὶ παῖδες ἴσασι, εἰδέναι ζητεῖν ; Πῶς δὲ σε φόδος οὐκ ἔλαθε, καίτοι δρατήριον ὄντα κρύψαι κακουργίαν, ἀνέδην αὐτῶ τῶν Δεσποτικῶν ῥημάτων κατορχεῖσθαι καὶ καταψεύδεσθαι ; καὶ ἂ μῆτε τὸ ἀκόλουθον τοῦ λόγου μῆτε τῆς διανοίας (3) ἐπιτρέπει τὸ ἀνύβριστον, ταῦτα λέγειν οὐκ ἐρυθρίδας τὸν Δεσπότην ἀποραίνεσθαι ; Καὶ γὰρ τὸ μὲν, ἐξ ἑμοῦ, δηλονότι μὴ ἐφύβησται· σὺ δὲ εἰ καὶ μὴ τῇ φωνῇ, μηχανῇ δὲ τῇ τοῦ κακουργεῖν τὸ ἐκ τοῦ ἑμοῦ μεταπλάσας εἰς τὸ, ἐξ ἑμοῦ, καὶ τὸ διὰ ταύτης συννομιζόμενον δηλοῦσθαι τῆς προσφορᾶς ; τὸν Σιωτῆρα διδάσκειν κατηγορῶν ἅμα τρία ταῦτα διαῤῥήθησιν συκοφαντικῶς· εἰπεῖν ὁ μὴ εἶπε, μὴ εἰπεῖν ὅπερ εἶπε, καὶ τοῦν ἐκδιδάσκειν, ὅν οὐ μόνον οὐκ ἐδήλωσε τῇ φωνῇ, ἀλλὰ καὶ τὸνναντιον τῇ μυσταγωγίᾳ τῇ αὐτοῦ (4) μαχόμενον ἔστι σαφῶς καθορᾶν· καὶ τέταρτον ἀντινομοθετοῦντα εἰσάγεις ἐαυτόν. Πῶς καὶ τίνα τρέπων, αὐτὸς μὲν εἶπεν· Ἐκ τοῦ ἑμοῦ λήψεται, ἀλλ' οὐκ, ἐξ ἑμοῦ· σὺ δὲ διδάσκειν αὐτὸν δισχυρίζῃ. Ἐπερ ἢ ἐξ ἑμοῦ λέξις δοκεῖ σοὶ παραδηλοῦν· ὥστε ὁ μὲν εἰρηκεν, ἀναίρεις· ὁ δὲ οὐκ ἔφησεν, ὡς εἰρημένον συγκροτεῖς. Τὸν γὰρ τοῦν βραδῆς ἢ οὐκ εἶπε φωνῆς δογματίζεῖν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' αὐτῆς δι-

(1) Eadem adducit Berccus l. III ad Theodor. n. 70 (Gr. orth. t. II, p. 144).
 (2) Laur. loco πρὸ τοῦ βλασφημεῖν habet : πρὸς

τὸ βλασφημεῖν.
 (3) Laur. : μῆτε διανοίας.
 (4) Laur. : Τῇ μυσταγωγίᾳ τοῦ αὐτοῦ.

δάσκειν ὁ μηδὲν ἐγκώσθη διὰ τῶν ἀγράντων χει-
λέων προσαγαίν. Καὶ ἡ μὲν ἐνυπόστατος σοφία τοῦ
θεοῦ τὸ Πνεῦμα μυσταγωγεῖ ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πα-
τρὸς· σὺ δὲ ὡς περ ἐλέγχειν πᾶσαν σπουδὴν ἐπελθὼν
διαφωνοῦντα πρὸς ἐξουτὸν, τὸ Πνεῦμα κράζεις μετα-
διδάσκειν ἐκπορεύεσθαι ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῆς μὲν προ-
τέρας ἐξίστασθαι θεολογίας, διὰ δὲ τῆς δευτέρας
ἐκείνης τε παραφαῦλον ποιεῖν καὶ οὐδὲ αὐτῇ τὸ κύ-
ριον συντηρεῖν. Ἄπαξ γὰρ τῆς ἐν χάριτι θεολογίας
ὕπὸ τῆς χάριτος περιτρεπομένης οὐδαμοῦ τὸ βέβαιον
τὴν διαμονὴν εὐρήσει.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

IZ'. Εὐφήμεί, ἄνθρωπε, καὶ τῶν ἀδελφῶν μὴ κα-
ταψεύδου τῶν σῶν, τῶν Δεσποτικῶν ῥημάτων κα-
τορχεῖσθαι καὶ καταψεύδεσθαι διαβάλλων αὐτούς, καὶ
τρία ταῦτα συκοφαντοῦντας τὸν Δεσπότην λέγων
αὐτούς, εἰπεῖν ὁ μὴ εἶπε, μὴ εἴπειν ὅπερ εἶπε καὶ
νοῦν ἐκδιδάσκειν τῇ αὐτοῦ μυσταγωγίᾳ μαχόμενον,
καὶ τῇ συκοφαντίᾳ ταύτῃ τέταρτον προστιθεῖς, τὸ
εἰσάγειν δῆθεν τούτους αὐτὸν ἀντινομοθετοῦντα ἑαυ-
τῷ· ταῦτα γὰρ πάντα οὐκ ἄλλοθεν ἀλλ' ἐξ αὐτῶν
τῶν ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ Σωτῆρος φωνῶν τὸν ἔλεγχο
ἔξουσιν. Εἰ γὰρ συκοφαντίαν τοῦ Σωτῆρος τοῖς Ῥω-
μαίοις ἐγκαλεῖς, ὡς αὐτοῦ μὲν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ, εἰπόν-
τες, λήγεται, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἐμοῦ, τῶν δὲ ὁ μὲν οὗτος
εἶρηκεν ἀναιρούντων, ὁ δὲ οὐκ ἔφησεν ὡς εἰρημένον
συγκροτοῦντων· οὐδέ τις τῶν τοῦ Εὐαγγελίου μαθητῶν
ἀνέγκλιτος μενεῖ παρά σοι ὡς πολλὰς τάχα καὶ
διαφόρους τοῦ Εὐαγγελίου διαβαλλόντων περικοπᾶς·
αὐτίκα γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ διαβρῆδην βοᾷ·
Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ,
οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός·
καὶ τὸ Πνεῦμα ἐπὶ τῇ γνώσει ταύτῃ ἀποσιωπᾷ. Ἄλλ'
οἱ τῆς εὐαγγελικῆς ὑποφῆταις (1) θεολογίας τὸ ρητὸν
τοῦτο οὐκ εἰς διαστολὴν ῥηθῆναι τοῦ Πνεύματος ἐξη-
γούνται· ἀλλ' ἐπεὶ φασί, τὸ εἰδέναι τῷ Πνεύματι ἐκ
τοῦ Πατρὸς ἔστι ἐν τῷ λέγεσθαι τὸν Υἱὸν ἐπιγινώ-
σκεσθαι παρά τοῦ Πατρὸς, συνεπινοεῖται τῷ Πατρὶ
καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ πάλιν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν εἰπόντα
αὐτὸν διδάσκαλον ἀγαθὸν ἔφη· Τί με λέγεις ἀγα-
θόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός· καὶ ὡς
ἐξ ἐπιπολῆς δοκεῖ τὸ μὴ ἀγαθὸν προσμαρτυρεῖν ἑαυ-
τὸν· ἀλλ' οἱ αὐτοὶ τῆς εὐαγγελικῆς ὑφηγηταὶ θεολο-
γίας τὸ ρητὸν ἐξηγούμενοι φασίν, ὡς ὁ Κύριος ἐν
Εὐαγγελίοις ἔφη τοῦτο, οὐχὶ ἔξω τιθεὶς ἑαυτὸν τῆς
τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, ἀλλὰ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν
Πατέρα δηλῶν. Τί γοῦν περὶ τῶν οὕτω ταῦτα ἐξηγου-
μένων ἱερεῖς; Ἀρὰ γε φήσεις ὁ μὲν εἶρηκεν ὁ Σωτὴρ
ἀναιρούοντας αὐτούς, ὁ δὲ οὐκ ἔφησε συγκροτοῦντας
ὡς εἰρημένον; Καὶ εἴταν δὲ λέγῃ ὁ Κύριος περὶ τῆς
ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας μηδένα εἰδέναι, μηδὲ
τούς ἀγγέλους τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ τὸν αὐτοῦ Πατέρα
μόνον, ὡς ὁ Κύριος τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ὡς ἄμολογούμενον
παρασιωπήσας εἰδέναι τὸν Πατέρα μόνον φησὶ, τὴν
τοῦ Πατρὸς γνῶσιν κατὰ τὸ σωπώμενον καὶ αὐτοῦ

A tradidisse et per ipsam docere, quod nullatenus
lablis suis purissimis protulisse cognoscitur. Et
sapientia quidem Dei per se subsistens Spiritum
tradit procedere a Patre; tu vero omni contendens
studio, illum quasi dissonantem sibi redarguere,
clamas ipsum mutato consilio docuisse Spiritum
ab ipso procedere, et a priori quidem theologia
recessisse; per secundam vero illam priorem spre-
visse, imo nec posteriori robur suum conservasse.
Si enim gratiæ theologia ab ipsamet gratia subver-
tatur, nusquam firma poterit permuere.

REFUTATIO.

XVII. Tace, homo, noli contra fratres meos men-
tiri calumniando eos, quasi Domini verbis illude-
rent et insultarent, ac tria ista per calumniam Do-
mino assigerent, dicere quæ non dixit, non dicere
quæ dixit, et sententiam docere suæ ipsius institu-
tioni repugnantem; quartum insuper huic calumniæ
addendo, quod ipsi Dominum sibi met contraria
sancientem inducerent. Hæc enim omnia non ali-
unde, sed ex ipsis Servatoris vocibus in Euan-
gelii descriptis refutationem nanciscuntur. Nam si
Romanis quasi calumniam Dominus illatam expro-
bras, quod ipse quidem dixerit, *De meo accipiet*,
non vero *De me*, isti autem quod ille dixit, tollant de
medio, quod vero non dixit, quasi dictum obtrudant:
nemo Evangelii discipulus inculpatus apud te ma-
nebit, quasi multas et diversas Evangelii pericopas
isti confundant ac permisceant. Protinus enim in
Evangeliiis Servator disertè clamat: *Nemo cognos-
cit Filium nisi Pater, neque Patrem quia cognoscit
nisi Filius*, atque Spiritum plane in hac cognitione
silentio prætermittit. Sed evangelicæ theologiæ
interpretæ dictum hoc non ad Spiritus sancti ex-
clusionem prolatum esse exponunt: verum cum
Spiritus, aiunt, ex Patre habeat scire, dum dicitur
Filius a Patre cognosci, simul cum Patre etiam
Spiritus intelligitur. Et rursus Salvator ei, qui
ipsum magistrum bonum vocaverat, dixit: *Quid
me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus*; et
veluti manifeste attestari videtur non bonum esse
seipsum. At iidem evangelicæ theologiæ inter-
pretæ hoc dictum explanantes tradunt, Dominum in
Evangeliiis hoc dixisse, non a natura boni se-
ipsum excludentem, sed primum bonum esse Pa-
trem declarantem. Quid igitur dices de iis, qui hoc
pacto ista explanant? An dices eos quæ dixit qui-
dem Servator, e medio tollere, quæ vero non dixit
velut ab eo dicta obtrudere? Et quando Dominus
dicit, de illa die vel hora neminem scire, neque
angelos cælorum, nisi solum suum Patrem, euan-
gelicorum verborum expōsitores tradunt, Domi-
num suam ipsius personam veluti eam, de qua id
in confesso erat, silentio prætermisisse et Patrem
solum scire asseruisse, scientiam Patriæ secundum
reticentiam etiam suam esse dicentem. Num itaque

(1) Laur. f. 182: ὑποφῆται, fort. ὑφηγηταὶ ut infra.

dices et ipsos ludibrio habere et mendaciis insectari divina verba et Deum veritatis contradictionis cum seipso arguere, qui ipsa veritas est, et quis ab amentia immunis ista admittet?

TEXTUS.

21. Sed jam tempus adest, ab initio (a) audire tum verborum Dominicorum seriem, tum sententiæ quam verba illa important, scopum; multo enim vaillius per illa impietatis impudentia panditur et configitur (b). Postquam enim dixit: *Vado ad Patrem*, subdit his ipsis verbis: *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis: expedit, ut ego vadam. Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos. Et post pauca: Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille, Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi: Quid de meo accipiet et annuntiabit vobis. Annon sunt hæc sacra et divina oracula? Annon hæc clare intelligendum exhibent mysterium pietatis? Annon causam manifestant, propter quam ea dicere voluit Servator? Annon doctrinam ab initio traditam illibatam servant? An non omnem calumniam confundunt omnemque resecant impietatis ansam? Quoniam enim vidit discipulos in mœstitiam collapsos, quia ipsis præsens declaraverat futuram suam per corpus sejunctionem suamque ad Patrem profectionem, propterea istos intuitus in mœstas cogitationes demersos, erigens illos veraque consolatione reficiens, primo quidem expedire ipsis se abire docet, deinde explicans quoque, quomodo id expedit: *Si enim ego, inquit, non abiero, Paraclitus non veniet ad vos. Hæc siquidem voces ad Spiritus sublimem majestatem ipsos excitant sublevantque, quemadmodum et ista: Non potestis portare modo. Sed quando? Quando venerit Spiritus veritatis, ille enim docebit vos omnem veritatem. Alia rursus hic miranda Spiritus emergit prærogativa, quæ discipulis explicata mentem illorum in immensam altitudinem elevat, in qua Spiritus dignitas supra modum ipsis enitebat.**

25. Quid ergo? Facile erat ipsis has ferme cogitationes de Spiritu (in animo agitare: tu vero præsens, o Magister, vires nobis non suppeditabas portando arcanorum oneri? Paraclitus autem superveniens aptiores nos validioresque gestandæ illorum cognitioni absque onere efficiet? Et tu quidem ex

(a) Ἄνωθεν Catif. vertit altius.

(b) Catif.: evulgatur, sed στηλιτεύειν est proprie opprobrio exponere (brand. marken).

εἶναι λέγων· ἄρα γε κατορχεῖσθαι καὶ αὐτοὺς καὶ καταψεύδεσθαι τῶν Δεσποτικῶν ῥημάτων ἔρει; καὶ διαφωνοῦντα πρὸς αὐτὸν ἐλλέγοντας τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας, τὴν αὐτοαληθεῖαν, καὶ τίς ἂν μανίας ἀνώτερος αὐτὰ παραδέξαιτο;

KEIMENON.

κδ'. (1) Ἀκούειν δ' ἄνωθεν ἐστὶ καιρὸς καὶ τῶν Κυριακῶν λογίων τῶν εἰρημῶνων καὶ τῆς διανοίας, ἥς τὰ ῥήματα διερμηνεύουσι τὸν σκοπὸν· οὐδὲ γὰρ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ μᾶλλον δι' αὐτῶν τῆς ἀσθελας στηλιτεύεται τὸ ἀναίδε. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, *ὅτι Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, ὑποκατιῶν ἐπάγει ῥήμασιν αὐτοῦ· Ἄλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. Ἄλλ' ἐγὼ τὴν ἀληθειαν λέγω ὑμῖν· συμφέρει, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Καὶ μετ' ὀλίγον· Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀληθειαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· διὰ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἄρ' οὐχὶ ταῦτα ἱερὰ καὶ θεόχρηστα λόγια, καὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον οὐ παρέχεται σαφῶς ἔννοεῖν; καὶ τὴν αἰτίαν οὐκ ἐμφανίζει, δι' ἣν εἰπεῖν ταῦτα ἐδικαίωσε, καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς μυσταγωγίαν οὐκ ἀκήρατον συντηρεῖ, καὶ πᾶσαν οὐ καταισχύνει συκοφαντίαν καὶ δυσσεβείας ἀπάσης ἐκκόπτει ἀφορμὴν, Ἐπεὶ γὰρ οἷδε τοὺς μαθητὰς εἰς ἄθυμIAN καταπεσόντας, ὅτι περ αὐτοῖς παρῶν ἀνείπε τὸν κατὰ σῶμα χωρισμὸν καὶ ὅτι πορεύεται πρὸς τὸν Πατέρα, διὰ ταῦτα τοὺς ἰδὼν εἰς καθρεῖας λογισμῶν κατενεχθέντας, ἀνακτώμενός τε καὶ σὺν ἀληθεῖ ψυχαγωγῶν, πρῶτον μὲν, ὅτι συμφέρει αὐτοῖς τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν, ἐκδιδάσκει· εἶτα διερμηνεύων καὶ ὅπως συμφέρει, Ἐὰν γὰρ ἐγὼ, φησὶ, μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Αἱ δὲ τοιαῦτα φωναὶ δριγλοῦσι πρὸς τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἀνυψοῦσθαι διανιστώσιν· ὡσπερ καὶ τὸ, *Οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι*. Ἄλλὰ πότε; Ὅταν ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ἐκεῖνο γὰρ ὑμᾶς ὀδηγήσει εἰς πᾶσαν τὴν ἀληθειαν. Ἄλλο πάλιν ἐνταῦθα τοῦ Πνεύματος μέγεθος ἀναφύομενον θαυμαστὸν καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀναπτυσσόμενον καὶ μετεωρίζον αὐτῶν τὴν διάνοιαν εἰς ἄζατον ὕψος, ἐν ᾧ τοῦ Πνεύματος αὐτοῖς καθ' ὑπερβολὴν διέλαμπε τὸ ἀξίωμα.*

κε'. Τί οὖν; Εἰκὸς ἦν αὐτοῖς ὡδέ που περὶ τοῦ Πνεύματος ἀνηγμένους διαλογίζεσθαι· Σὺ δὲ παρῶν, ὦ Διδάσκαλε, βαστάζειν ἡμᾶς τὸ βᾶρος οὐκ ἐνίσχου; τῶν ἀπορρήτων. Ὁ δὲ Παράκλητος ἐπελθὼν βελτίους ἡμᾶς καὶ ἰσχυροτέρους εἰς τὸ φέρειν αὐτῶν τὴν γνῶσιν ἀβαρῶς παρασκευάσει. Καὶ οὐ μὲν ἐπὶ μέ-

(1) Vide *Patrol. Gr.* t. CII, p. 504. Laur. τὸν εἰρημὸν, p. 305 n. 1, ὁ Σωτήρ add. Laur. Laur. τὸν κατὰ τὸ σῶμα χωρισμὸν.

ρους ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν ἀνεκάλυψας (1) · ἐκεῖνος δὲ ἰδὲ ἡγήσεται ἡμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν · καὶ σοῦ μὲν μυσταγωγούντος ἔτι δεόμεθα καὶ σοφίας δυνάμει; καὶ ἀληθείας · ἐκεῖνος δὲ παραγεγονώς πάντων ἡμῖν τὴν ἀπόλαυσιν ἀφθονον παράσχει. Εἰ τούτων οὐ ταῦτα, ἢ ἐνυπόστατος σοφία καὶ ἀλήθεια, διδάσκεις, οὐκ ἐπιδεικτάζειν ἡμᾶς προσήκε καὶ τῆς πρὸς τὸ μείζον ἐξαιλατούσης τιμῆς τε καὶ δόξης τῆ Πνεῦμα παρ' ἡμῶν ἀξιοῦσθαι.

κς'. Ἐπειδὴ οὖν τὰ ὑψηλὰ περὶ τοῦ Πνεύματος εἰσαγγεῖται μὲν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ἀποσκευαζόμενός τε αὐτῶν τὸ θυμὸν, ἅμα δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν ἀληθείᾳ θεολογῶν, λογισμοῖς δ' ἀνθρώπινον ἦν οὐκ εὐαγγεῖον ἀνακουμαίνεσθαι τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν · δεινὸν γάρ ἢ ψυχὴ λύπη κάτοχος γενομένη καὶ τὸ κριτήριον ἀγλῦ συναναθολώσασα τῆς μεταβολῆς τὸ σωτήριον ἀντιμεβέλλειν εἰς τὸ βλαβερὸν · διὰ τοῦτο ὡς ἂν μὴ τὸ Πνεῦμα μείζον παραδέξινται τοῦ Υἱοῦ, ἅτε δὴ τὰ μείζω παρεχόμενον, καὶ λογισμῶς αὐτοῖς ἐπιέλθοι τὴν ὁμοφυῖαν ὑβρίζων καὶ τὸ ἰσότημον αὐτῶν εἰς ἀνισότητα διασπῶν, ὡς ἄριστος καὶ τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρός τὸ σωτήριον προκαταβάλλεται φάρμακον.

κς'. Εἰ δὲ γὰρ τοὺς μαθητὰς μὴ συνείχον, μηδ' ἀνεσόδου, μηδὲ συντάρακτον τοιοῦτοι λογισμοὶ (κρίττω γὰρ τῆς τοιαύτης συγχύσεως καὶ παραχῆς τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χορὸν εὐλαβέστερον ἴσως ὁμολογεῖ), ἀλλ' οὖν ὁ τῆς κακίας εὐρετῆς καὶ τεχνίτης τὸ βέλτιον τῆ τοῦ χείρονος φαντασίᾳ περιβαλεῖν πολλοὺς ἂν ἔσχε τῆς οὐκείας ποιήσασθαι θήραμα μηχανῆς καὶ δόξαν αἰρετίζουσαν κατασπείρει ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς · ἦν αὐτῇ καταβολὴ καὶ αὐτῷ τεχνίτῃ (2) κατὰ τὴν ἰσχυρὸν τε καὶ διασκεδάζων ὁ Σωτὴρ ὁξέως καὶ θεοπροπῶς ἐπιφέρει λέγων, ὡς *Ὁὐ λαλήσει ἀπ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει* · καὶ γὰρ καὶ περὶ αὐτοῦ ἦν προειρηκῶς, ὅτι *Πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν* · οἶον · Ἀμφοῖν ἡμῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔστι τὸ διδάσκειν καὶ φωτίζειν τὰς διανοίας ὑμῶν. Διὸ καὶ διότι προτῶν ἐγὼ περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι *Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς* · ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ δοξάζει τὸν Υἱόν · *Καὶ ἐδόξασα γὰρ, ἐφη, καὶ δοξάσω* · νυνὶ δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα δοξάζει ὁ Υἱὸς διὰ τῶν προειρημένων ὑψηλῶν τε καὶ θεοπροπῶν φωνῶν · διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγον ἐπιφέρει, ὅτι *Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει*, πανταχοῦ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς καὶ τὸ τῆς ὁμοτιμίας ἀξίωμα ὀκλήρατον συντηρῶν · ὡς ἂν τι· εἴποι· Κοινὸν ἔστι τῆς ὑπερουσίου καὶ ὑπερδοξασμένης Τριάδος τὸ παρ' ἀλλήλων ἀρρήτῳ λόγῳ δοξάζεσθαι. Δοξάζει τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν δοξάζει καὶ τὸ Πνεῦμα · καὶ γὰρ ἐκεῖθεν αὐτῷ τῶν χαρισμάτων ὁ πλοῦτος πηγάζει · ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Πατέρα, ὅτι *ἐρευνᾷ, μᾶλλον δὲ οἶδε τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ* καὶ ἀποκαλύπτει αὐτὰ, καθόσον ἔστιν ἀνθρωπίνῃ φύσει ληπτόν, τοῖς παρασκευασμένοι ἑαυτοῦς ἐπιτηδεύοντες δεξασθαι τὴν ἐκ τῆς θεογονίας αὐγὴν.

(1) Loc. cit. p. 308 not. 19 Laur. et Col. ἀπεκάλυψας.

A parte nobis revelasti; ille autem in omnem nos deducet veritatem? Ac te quidem mysteria docente adhuc egemus et sapientia, et virtute, et veritate; ille vero adveniens omnia nobis perfrendenda uberime præbebit? Si ergo tu, substantialis sapientia et veritas, hæc doces, non ultique ambigere nos decet, majorem quoque honorem ac gloriam a nobis Spiritus esse tribuendam.

26. Quoniam igitur sublimia hæc de Spiritu discipulis exponit Salvator, mœstitiam ab illis amovens, simulque veram de Spiritu doctrinam tradens; humanum autem erat cogitationibus non plane puris discipulorum agitari mentes (facile enim anima mœrore correpta vim judicandi caliginis perturbans quod salutare est in noxium potest detorquere); propterea, ne Spiritum Filio majorem arbitrarentur utpote majora præbentem, neve illis ulla cogitatio oboriretur consubstantialitatem lædens æqualitatemque ipsorum in inæqualitatem distrahens, ut optimus et corporum et animarum medicus, salutare præparat medicamentum.

27. Quod si apostolos, ejusmodi cogitationes nec tenebant, nec agitabant, nec turbabant (fortasse enim sanctius est fateri, sacrum illum coetum non fuisse hujusmodi confusioni ac conturbationi obnoxium), attamen malitiæ inventor et artifex bonum mali specie circumvestiendi peritissimus, multos potuisset sææ fraudis prædam efficere, opinionemque hæreticam animabus hominum inserere; quam una cum ipsa fraude fraudisquo artifice confundens ac dissipans Salvator acuto admodum et divine adjecit, quod *Non loquitur a semetipso, sed quæcumque audierit, loquitur*. Nam et de seipso antea dixerat: *Omnia quæcumque audiavi a Patre meo, nota feci vobis*. Ac si diceret: *Uterque nostrum ex Patre habet docere et illuminare mentes vestras*. Ideo et quia in progressu sermonis dixit de Patre suo: *Ego te clarificavi super terram*; imo et Pater Filium clarificat: nam, *Ei clarificavi*, inquit, *et iterum clarificabo*; nunc vero et Spiritum clarificat Filius per prædictas sublimes divinasque voces: ideo paulo post subdit: *Ille me clarificabit*, ubique consubstantialem naturæque identitatem ac dignitatis æqualitatem inviolatas servans. Ac si quis dicat: *Commune est supersubstantiali ac superglorificatæ Trinitati, alteram ab altera persona ineffabili ratione glorificari*. *Glorificat Patrem Filius, sed et Pater Filium glorificat atque Spiritus*; namque inde ei donorum divitiæ affluunt; sed et Spiritus Patrem, quoniam *scrutat*, imo potius *novit profunda Dei*, eaque revelat, quatenus queunt ab humana natura percipi, iis qui se ipsos ad lucem divinæ cognitionis suscipiendam idoneos dignosque comparaverint.

(2) Laur. αὐτοτεχνίτως.

Glorificat vero, ut modo dictum est, et Filius Spiritum et Spiritus Filium, estque ipsis, quemadmodum commune regnum, et virtus, et potentia, ita et gloria, non ea solum, quæ a nobis offertur, sed etiam quam ipsi a se ipsis recipiant.

28. *Ille me clarificabit*, hoc est : nec quia gloriam tribui Paraclito, ideo majorem me illum declaravi, neque rursus quia dixi : *Ille me clarificabit*, me ipsum ei honore antefero. *Me clarificabit*, hoc est : quantum illius altitudinem intelligis, meam per illum glorificationem potes contemplari. Nam sicut ego quæ audiui a Patre vos docui, ita et ille accipiet de meo et illustrabit vos. Æqualiter perennis nostrorum donorum emanat fons ; æqualiter sempiterna e Patre processio, æqualiter consubstantialitas et naturæ identitas ; omnia honoris et gradus æqualitatem indicant ; undequeque majoris et minoris ratio eliminatur.

29. Deinde, cum dixisset quod accipiet, etiam prædicat causam, cur accipiet : neque enim ut procedat, ait, neque ut subsistat (attende, quæso, Dominicis vocibus), sed cur accipiet, cur ? Ut quæ ventura sunt annuntiet vobis. Id enim cum prius asseruisset, obsignat rursus inquit : *De meo accipiet et annuntiabit vobis*. Clarius vero explicans quid sibi velt his verbis : *De meo accipiet*, confestim addit : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quare Spiritus mea accipiens et de meo Patre accipit. Nec vero eo usque tantum sententiæ ejusdem explicationem profert, sed adhuc exactius illam revelans et confirmans ait : *Propterea dixi quia de meo accipiet*, quoniam in Patre quidem sunt mea, Spiritus autem ex Patre accipit ; quæ enim sunt Patris mea sunt ; ut ita prope modum clamare videatur : Quando dico *De meo*, ad meum Patrem, non vero ad alium vestras cogitationes vertere et convertere debetis. Nullam enim prætextum reliqui vobis, quem non resciderim, ne ad aliud quidpiam imaginationibus abripiamini, præsertim cum jam ante asseruerim vobis, quod omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.

30. Quid sacrosanctis istis verbis luculentius ? Quid clarius ad ostendendum, verba illa, *De meo accipiet*, ad Patris personam nos transmittere et ad eam esse revocanda, atque Spiritum a Patre tanquam a causa donorum operationem accipientem prædicari ? Donorum, inquam, illorum, quibus discipulos corroborabit, ut futurorum cognitionem constanti firmoque ferant animo, eorumque arcænum atque reconditarum citra ullam difficultatem constituentem spectatores ac speculatores, imo et supernaturalium prodigiorum patratores et opifices.

REFUTATIO.

XVIII. Iterum de vocibus illis disserens : *De meo*, et *De me accipiet*, secundum id quod tibi videtur,

(1) Sic Col. et Laur.

Α Δοξάζει δὲ, ὡς περ εἴρηται, νῦν ὁ τε Υἱὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν, καὶ ἔστιν αὐτῶν ὡς περ κοινὸν ἢ βρειλετα καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ κράτος, οὕτω καὶ ἡ δόξα, καὶ οὐ μόνον ἡ παρ' ἡμῶν ἀναφερομένη, ἀλλὰ καὶ ἣν αὐτοὶ δέχονται παρ' ἑαυτοῦ.

κη'. Ἐκεῖνος ἐμὰ δοξάζσει· τούτέστιν, οὕτε διότι δόξαν ἀνῆψα τῷ Παρακλήτῳ, διὰ τοῦτο μείζονα αὐτόν; ἀπασηνάμην ἐμοῦ, οὕτε πάλιν διότι Ἐκεῖνος ἐφη, Δοξάζσει ἐμὰ, ἐμαυτὸν ἐκείνου κροτήθημι τῇ τιμῇ. Δοξάζσει ἐμὰ, τούτέστιν ὅσον ἐκείνου τὸ ὄψος κατανοεῖς, τὴν ἐμὴν δι' αὐτοῦ δόξαν ἐνεστί σοι ἀναθεωρεῖν· καὶ γὰρ ὡς περ ἐγὼ ἡ ἄκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐδίδαξα ὑμᾶς, οὕτω κακείνος λήψεται ἐκ τοῦ ἐμοῦ καὶ φωταγωγῆσει ὑμᾶς. Ἐπίσης ἡ τῶν χαρισμάτων ἀίνωτος ἡμῶν βρῦει πηγῇ, ἐπίσης ἡ ἐξ ἀδίδιου πρόδος ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐπίσης τὸ θεοῦσιον καὶ θεοφυές· πάντα τὴν ἰουστιμίαν μυσταγωγεῖ. πανταχόθεν τὸ μείζον καὶ τὸ ἕλαττον ἀπαλαύνεται.

κθ'. Εἶτα εἶπων, ὅτι λήψεται, λαμπρῶς ἀνακηρύττει, καὶ ἐφ' ᾧ λήψεται· Οὐδὲ γὰρ ἵνα ἐκπορευθῆ, φησὶν, οὐδ' ἵνα ὑποστῇ (πρόσχεχε ταῖς δεσποτικαῖς, θνητοῦ, φωναῖς)· ἀλλὰ διὰ τί λήψεται ; διὰ τί ; Ὅστε τὰ ἐρχόμενα ἀναγγεῖλαι ὑμῖν· καὶ γὰρ τοῦτο προαναφθεγεῖται ἐπισφραγίζει πάλιν λέγων· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Σαφέστερον δ' ἀνακαλύπτων, τί ποτὲ ἐστὶν ὁ λέγων, Ἐκ (1) τοῦ ἐμοῦ λήψεται, συντόμως ἐπάγει· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν, ὥστε τὰ ἐμὰ λαμβάνων καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς λαμβάνει. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου (2) τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἀναπτύσσων προάγει, ἀλλ' ἐτι τελειότερον αὐτὴν ἀνακαλύπτων καὶ ββαιούμενος λέγει· Διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ λαμβάνει· διότι ἐν τῷ Πατρὶ μὲν ἐστὶ τὰ ἐμὰ· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει· καὶ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐμὰ ἐστίν· ὥστε μόνον οὐχὶ βοᾷ· Ὅταν λέγω τοῦ ἐμοῦ, πρὸς τὸν ἐμὸν Πατέρα χρῆ τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν ἀναφέρειν καὶ μὴ πρὸς ἕτερον ἐπιστρέψασθαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδεμίαν πρόφασιν ὑμῶν ὑπελείπομαι, ἣν οὐ περιέλλω, πρὸς ἕτερόν τι ταῖς φαντασίαις ὑποσύρσασθαι, μάλιστα διότι καὶ προδιελίχθη ὑμῖν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν.

λ'. Τί τῶν ἀχράντων τούτων λόγων λαμπρότερον ; Τί δὲ παραστῆσαι σαφέστερον ; ὅτι τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, πρὸς τὸ Πατρικὸν παραπέμπει πρόσωπον καὶ ὡς τὴν τῶν χαρισμάτων ἐνέργειαν ὡς αἰτίου παρὰ τοῦ Πατρὸς ἰερολογεῖται τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν, τῶν χαρισμάτων ἐκείνων, οἷς ἐνισχύσει τοὺς μαθητάς τῶν ἐρχομένων μὲν τὴν ἐπίγνωσιν σὺν εὐσταθεῖ καὶ ἀπεριτρέπτῳ φρονήματι φέρειν, καθίστασθαι δὲ καὶ τῶν ἀθεάτων μηδεμιᾶς παρακολουθήσεως δυσχερείας θατάς καὶ δὴ καὶ τῶν ὑπὲρ λόγον ἔργων δημιουργοῦς.

ANTIPIPHSIS.

ΙΗ'. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ ἐκ τοῦ ἐμοῦ καὶ ἐξ ἐμοῦ λήψεται τοῦς λόγους κατὰ τὸ δοκοῦν σοι ποιούμενος

(2) Μέχρι τούτων habet Laur.

ἔργο; εἰ φρονῶν μὴ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ὀργανικῶς καὶ δο-
 τῶς· τοῦτο γὰρ δηλοῦς λέγων, ὡς τὴν τῶν χαρισμά-
 των ἐνέργειαν ὡς αἰτίου παρὰ τοῦ Πατρὸς ἱερολο-
 γεῖται τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν, τῶν χαρισμάτων
 ἐκείνων, οἷς ἐνισχύσει τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν τῶν
 ἐρχομένων ἐπίγνωσιν, πρὸς θεῶν τὴν τῶν ἀθεάτων
 καὶ πρὸς τὴν τῶν ὑπὲρ λόγον ἔργων δημιουργίαν.
 Ἄλλ' ὁ μέγας Βασίλειος τὰς σὰς ἀπελέγξει παρεξ-
 ηγήσει; καὶ αὐτὸν τὸν Μονογενῆ αἰτίον τῶν χαρι-
 σμάτων τούτων ἀποφαινόμενος· ἐν γὰρ τῷ πρὸς τὸν
 ἀδελφὸν Γρηγόριον λόγῳ φησὶν· Ζητοῦντες δὲ, εἰ
 ἐκ μόνου τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἢ τῶν ἀγαθῶν
 χορηγία τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα οὕτω παραγίνε-
 ται τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλῶν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀδηγού-
 μεθα εἰς τὸ τῆς χορηγίας τῶν ἀγαθῶν διὰ τοῦ
 Πνεύματος ἡμῖν ἐνεργουμένων ἀρχηγῶν καὶ ὑ-
 ψιῶν τὸν μορφοῦν θεῶν εἶναι πιστεύειν (1). Εἰ
 γοῦν ἐκ τοῦ τὴν τῶν χαρισμάτων ἐνέργειαν λαμβά-
 νειν τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ὡς αἰτίου συνάγει
 μὴ ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὸν, ὁ μέγας Βασίλειος ἐκ τοῦ ἀρ-
 χηγῶν καὶ αἰτίον τῶν τοούτων χαρισμάτων δοξάζειν
 τὸν Μονογενῆ ἐκ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸν εἶναι συστήσει· ἐκ
 μόνου γὰρ τοῦ Πατρὸς προῖδν λειτουργῶν ἂν ἴσως
 καὶ ὑπῆρέτην τῶν οὐσιωδῶν χαρισμάτων τὸν Υἱὸν εἶχε
 τὸ Πνεῦμα, ἀρχηγῶν δὲ καὶ αἰτίον οὐδαμῶ· καὶ δεῖ
 σε διὰ ταῦτα μὴ ὀργανικῶς καὶ δοτῶς οἰεσθαι παρὰ
 τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ φυσικῶς τε
 καὶ οὐσιωδῶς.

KEIMENON.

λα. Ἄρ' οὐ πανταχόθεν σοὶ πᾶσα πρόφασις ἀσεβείας
 περιέκοπται; Ἄρ' ἐτι τολμήσεις συκοφαντεῖν; καὶ
 ψεῦδη κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπινοεῖν ἢ κατὰ τῆς ἐαυ-
 τοῦ μηχανορραφεῖν σωτηρίας; λα. Ἐγώ γε οὐκ
 οὐδέ τοῦ λοιποῦ σε φροντίδω; ἔξω θείην (2), εἰ μὲν
 ἀνιάτως ἔχεις καὶ ἐλέγχειν καὶ ἐπιτιμᾶν καὶ κάτω
 κείμενον ἐτι βάλλειν, εἰ δὲ πρὸς θεραπείαν ὄρῳ,
 φάρμακόν σοι προσάγειν ἐκ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος τῆς
 ἀληθείας ἀκεσώδυνόν τε καὶ καθαρτήριον τῆς νόσου.
 Εἰ γὰρ (ὧ τί ἂν σέ τις (3) προσεῖποι;) τοῦ Πνεύμα-
 τος ἢ ἐκπύρεσις ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς τελεία, τελεία δὲ
 οὐ θεὸς τέλειος ἐκ Θεοῦ τελείου, τί ποτ' ἂν ἢ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ συνεισενέγκῃ; Εἰ μὲν γὰρ τι συνεισῆνεγ-
 κεν, εἰπεῖν δεήσει (4) καὶ δὲ συνήνεγκεν· εἰ δὲ παρὰ
 τὴν θεϊκὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν οὐδὲν ἕτερον
 εἶπεν οὔτε λαθεῖν οὔτε εἰπεῖν, τί καὶ τὸν Υἱὸν ὑβρι-
 ζεῖν ἔγνωσ τῷ ψεύδει καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ αὐτοῦ
 γε καὶ πρὸ αὐτῶν τὸν Πατέρα;

λβ. Πάλιν δὲ εἰ ἐν τῷ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ
 Πνεῦμα, ἢ ἰδιότης ἐπιγινώσκειται αὐτοῦ, ὡσαύτω;
 δὲ καὶ ἐν τῷ γεννᾶται ὁ Υἱός, ἢ τοῦ Υἱοῦ· ἐκπορεύε-
 ται δὲ, ὡς ὁ ἐκείνων λῆρος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ, πλείστον ἄρ' ἰδιώματι διαστέλλεται τὸ Πνεῦμα
 τοῦ Πατρὸς ἢ περὶ ὁ Υἱός. Ἡ μὲν γὰρ πρόοδος ἢ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ τὸ μὲν πρόοισι γεννητῶς, τὸ δὲ

A manifeste tuam prodis sententiam, non naturaliter
 et essentialiter ex Filio accipere Spiritum, sed mor-
 taliter et accidentaliter. Id enim produunt verba
 tua : Donorum illorum operationem a Patre tan-
 quam a causa accipiens prædicatur Spiritus, dono-
 rum, inquam, illorum, quibus discipulos corrobora-
 vit ad futuras res cognoscendas, ad res arcanas
 atque reconditas conspiciendas et ad patranda pro-
 digia supernaturalia. At vero magnus Basilius
 pravas tuas interpretationes refutabit, eorumdem
 donorum causam ipsum quoque Unigenitum de-
 clarans. Nam in libro ad Gregorium fratrem : *Quæ-
 rentes vero, inquit, an bonorum suppeditatio ex solo
 sancto Spiritu initium sumat et sic dignis adsit,
 iterum per Scripturam ducimur et instruiamur, ut*
 B *suppeditationis eorum bonorum, quæ Spiritus san-
 ctus in nobis operatur, auctorem et causam Unige-
 nitum Deum esse credamus.* Si igitur ex eo, quod
 Spiritus donorum operationem a Patre tanquam a
 causa accipiat, concludit illum non esse ex Filio,
 magnus contra Basilius ex eo, quod ut auctorem
 et causam ejusmodi donorum glorificet ipsum Uni-
 genitum, ex Filio Spiritum esse stabiliet. Si enim
 ex solo Patre prodiret Spiritus, ministrum fortasse
 et servum priorum charismatum haberet Fi-
 lium, nullatenus vero auctorem et causam. Quam
 ob causam non moraliter et accidentaliter a Filio
 accipere Spiritum censere debes, verum natura-
 liter et substantialiter.

TEXTUS.

C 31. Annon ergo undequaque tibi quilibet impie
 sentiendi prætextus resectus est? Adhucne audebis
 calumnias atque mendacia adversus veritatem
 comminisci aut dolos adversus salutem tuam consu-
 ere? 31. Ego sane ne deinceps quidem tui curam
 abjiciam, ut si insanabilis sis, arguam et corri-
 piam teque humi jacentem adhuc percutiam, si
 autem sanari potes, medicinam tibi propinem ex
 ipso veritatis poculo et lenitivam doloris et morbi
 purgativam. Si enim (o quonam te quis nomine
 compellet!) Spiritus e Patre processio est perfecta,
 perfecta autem quoniam Deus perfectus ex Deo
 perfecto, quidnam ista e Filio processio contule-
 rit? Si enim quid contulit, illud quoque ostendere
 oportebit quod contulit; quod si præter divinam
 Spiritus hypostasim, nil aliud potest aut mente
 concipi aut lingua ostendi, cur, quæso, vis Filium
 mentiendo lædere atque Spiritum, imo cum ipsis
 et præ ipsis Patrem?

32. Rursus si in hoc quod a Patre procedat Spi-
 ritus, proprietas ipsius agnoscitur; similiter et in
 hoc quod generatur Filius, Filii agnoscitur pro-
 prietas; procedit autem juxta illorum delirium
 etiam Spiritus ex Filio, pluribus ergo proprietati-
 bus distinguitur Spiritus a Patre, quam Filius.
 Processio enim ex Patre, tametsi alter profertur

(1) Eadem Basilius verba citat Beccus in Clamat.
 (G. O. II p. 344-345)

(2) Ita Laurent. cum Monac.

(3) Laur. σέ τις προσεῖποι.

(4) Laur., δεήτη ut Col.

per generationem, alter vero per processionem, A æqualiter tamen horum utrumque distinguit a paterna hypostasi; distinguitur autem Spiritus et alia differentia, quam ei duplicitas processionis creat. Jam vero si pluribus differentiis distinguitur a Patre Spiritus quam Filius, propius accedet ad paternam substantiam Filius, geminisque existentibus proprietatibus, quæ Spiritum distinguant, per alteram horum evincetur Spiritum esse Filio inferiorem in æqualitate consubstantialis cum Patre affinitatis, sicut Macedonii rursus adversus Spiritum emerget insaniam, ipsa quoque illius impietate deterior.

33. Quinimo si solius Spiritus est, in diversa referri principia, quomodo non necessario consequetur, et solius esse Spiritus, in multiplex principium referri?

34. Insuper si in quibus Patri ac Filio temeraria novitate audacissimi isti communionem effinxerunt, iis Spiritum secludunt; Pater autem Filio secundum substantiam, non secundum aliquam proprietatem in communionem conjungitur: ergo a paterna secundum substantiam cognitione consubstantiali Spiritum excludunt.

35. Spiritus a Filio procedit, eademne processionem an paternæ contraria? Si enim eadem, quomodo non communes redduntur proprietates, quibus et solis Trinitas Trinitas esse et adorari dignoscitur (a)? Si autem processionem paternæ contraria, quomodo non Mautes nobis et Marcianes rursus uno cum isto verbo sacrilego in medium prodeunt, impiam iterum adversus Patrem et Filium dilatantes garrulitatem?

36. Præterea si omne quod non est commune omnipotenti et consubstantiali atque supernaturali Trinitati, unius est solummodo trium personarum, productio autem Spiritus non est communis trium: ergo est tantummodo unius et tribus illis. Utrum igitur ex Patre dicent procedere Spiritum, et quomodo non ejurabunt eam ipsis ac novam doctrinam? Si autem ex Filio, cur non statim ab initio sunt ausi totum suum venenum evomere, sed paulatim ac particulatim illud effundunt? Oportebat enim, si quidem impio suo dogmati confidebant, ab initio ipsos profiteri, a se non modo Filium productorem Spiritus prædicari, sed et Patrem ab ea productione excludi; atque adeo debebant etiam generationem una cum productione transvertere, monstrosa asserendo futilitate, non Filium ex Patre, sed Patrem ex Filio generari, ut non solum omnes a sæculo impios obscurarent, sed et insanis ipsis insanos deprehenderentur.

37. Item si ex Patre Filius genitus est, Spiritus vero ex Patre Filioque procedit, cur Spiritui nega-

(a) Catif. : « Quibus et solis Trinitatis essentia et adoratio designatur. »

(1) Laur. ἀφορίζεται τῆς π.

(2) Laur. ut Col. ἀναδύσεται.

ἐκπορευτῶς, ἀλλ' οὖν ἐπίσης αὐτῶν ἐκάτερον ἀφορίζεται (1) τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως· ἀποδιατελλεται δὲ τὸ Πνεῦμα καὶ δευτέρᾳ διαφορᾷ, ἣν αὐτῷ τὸ διπλοῦν τῆς ἐκπορεύσεως προσενεῖ· εἰ δὲ πλείοσι διαφοραῖς διατελλεται τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἢ παρ' ὁ Υἱός, ἐγγυτέρᾳ ἂν εἴη τῆς πατρικῆς οὐσίας· ὁ Υἱὸς, καὶ διπλῶν ὄντων ἰδιωμάτων τῶν ἀφοριζόντων τὸ Πνεῦμα θατέρῳ τούτων ὑποβεβηκέναι τοῦ Υἱοῦ τῆς ὁμοφυοῦς πρὸς τὸν Πατέρα συγγενείας τὸ ἰσότημον δυσφημηθήσεται Πνεῦμα, καὶ οὕτως ἡ Μακεδονίου πάλιν κατὰ τοῦ Πνεύματος ἀναδύσεται (2) λύσσα, τῆς ἐκείνου δυσσεβείας δι' ἐαυτῆς ἀνακαλουμένη τὴν ἡττημα.

λγ'. Ἀλλὰ καὶ εἰ μόνου Πνεύματος ἔστι τὸ εἰς ἀρχάς ἀναφέρεσθαι διαφόρους, πῶς οὐκ καὶ μόνου Πνεύματος ἀκόλουθον λέγειν τὸ εἰς πολὺ ἀρχον ἀναφέρεσθαι ἀρχήν;

λδ'. Ἐτι δὲ εἰ ἐν οἷς Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινωνίαν οἱ πάντα θρησκείαις ἐκινούργησαν, τὸ Πνεῦμα τοῦτο ἀποτελεῖσθαι· Πατὴρ δὲ κατ' οὐσίαν Υἱῷ, ἀλλ' οὐ κατὰ τι τῶν ἰδιωμάτων εἰς κοινωνίαν συνάπτεται· τῆς κατ' οὐσίαν ἀρα πατρικῆς συγγενείας τὸ ὁμοίσιον Πνεῦμα ὑπερφορίζουσι.

λε'. Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται· πότερον τὴν αὐτὴν ἐκπέρουσιν ἢ τῆς πατρῶς ἀντίθετον; Εἰ μὲν γὰρ τὴν αὐτὴν, πῶς οὐ κινούνται αἱ ἰδιότητες, αἷς καὶ μόναις ἡ Τριάς Τριάς εἶναι· καὶ προσευνεῖσθαι χαρακτηρίζεται; εἰ δ' ἐκείνης [Col. εἰ δὲ ἐκείνης] ἀντίθετον, πῶς οὐ Μάνεντες ἡμῖν καὶ Μαρκιῶνες πάλιν τῷ βλασφημῶ οὕτω συναναγορεύσουσιν ῥήματι (3), τὴν θεομάχον πάλιν κατὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γλωσσαλίαν πλατύνοντες·

λς'. Ἐπεὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις, εἰ πᾶν ὃ μὴ ἐστὶ κοινὸν τῆς παντοκρατορικῆς καὶ ὁμοουσίου καὶ ὑπερφουοῦς Τριάδος, ἐνός ἐστὶ μόνου τῶν τριῶν· οὐκ ἔστι δὲ ἡ τοῦ Πνεύματος προβολὴ κοινὴ τῶν τριῶν, ἐνός ἀρα καὶ μόνου ἐπὶ τῶν τριῶν. Πότερον οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς φήσουσιν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ πῶς οὐκ ἐξομῶσονται τὴν φιλίαν αὐτοῖς [καὶ] κεινήν (4) μυσταγωγίαν; Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τί μὴ κατ' ἀρχάς εὐθύς ἐθάβρησαν ὄλον αὐτῶν ἐξεμέσαι τὴν ἔν, ἀλλὰ κατὰ μέρος ἀναδύζουσιν; Ἐχρῆν γὰρ, εἴπερ ἦσαν πεποθότες αὐτῶν τῷ δυσσεβήματι, ἐξ ἀρχῆς ἀνομολογεῖν, ὡς οὐ μόνον τὸν Υἱὸν προβολέα τοῦ Πνεύματος δογματίζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα τῆς προβολῆς ἀπελάουσουσιν· οἷς ἀκόλουθον δῆκου καὶ τὴν γέννησιν τῇ προβολῇ συμμετατιθέναι καὶ συμμεταφέρειν, καὶ μηδὲ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ τερατολογεῖν τὸν Πατέρα τὴν γέννησιν ἔχειν, ἵνα μὴ μόνον τῶν ἡσεβηκότας ἐξ αἰῶνος κρύψωσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεμνησμένων ἐλέγχωνται μακικώτεροι.

λς'. Ἐτι δὲ εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γενένηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται·

(3) Laur. : βλασφ. τοῦτο συναναγορεύσουσιν ῥήματι.

(4) Laur. cum Colum. est in textu.

ται, τίς ἡ καινοτομία τοῦ Πνεύματος; μὴ καὶ ἑτερόν τι αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὡς συνάγεσθαι κατὰ τὴν θεοπλατῆ γνῶμην μὴ τρεῖς, ἀλλὰ τέσσαρας τὰς ὑποστάσεις, μᾶλλον δὲ ἀπείρους, τῆς δὲ τετάρτης αὐτοῖς ἄλλην πάλιν προβαλλούσης, κάκεινης ἑτέραν, μέχρις ἂν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπερελάσῃσι πολυθείας (1).

λη'. Ἀλλὰ κάκεινο κατ' αὐτῶν ἔστιν ἀφεῖναι· ποῖον δὲ τοῦτο; Εἰ πάντα ὅσα πρότερον τῷ Υἱῷ, ἐκ τοῦ Πατρὸς λαμβάνων ἔχει, ἐκείθεν ἂν εἴη λαβὼν καὶ τὸ αἴτιον εἶναι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως· πῶθεν οὖν ἡ ἑτεροκλήνης αὐτῆ φιλοτιμία, δι' ἧς ὀρεῖται μὲν ὁ Υἱὸς τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως αἰτίας, τὸ δὲ Πνεῦμα, καίτοι τὸ ἰσότημον ἔχον καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁμοταγῆς τε καὶ ὁμοτιμῆς προσηλυθὸς οὐσίας τῶν ἰσῶν γερῶν ἀπεστέρηται;

λθ'. Πάλιν αἴτιος ὁ Πατὴρ, αἴτιος δὲ καὶ ὁ Υἱός· τίνα γοῦν δικαιοῦσιν οἱ τῶν ἀτολήτων διαιτητῶν τὴν αἰτίαν μᾶλλον ἔχειν; Εἰ μὲν γὰρ τὸν Πατέρα, πῶς οὐκ ἐπαίσκατον καὶ νόθον καὶ ὕβρι; αὐτοῖς καὶ αὐτῆ γε (2) ἡ συσκευασθεῖσα τιμὴ τοῦ Υἱοῦ, μάλιστα τὸ κύριον ἔχοντος ἤδη ἄτε καὶ τὸ πλέον τοῦ Πατρὸς; Εἰ δὲ ὁ Υἱός, φεῦ τῆς βαρυτέρας τὸλμης! Οὐ γὰρ ἐνόμισαν ἀρκέσειν αὐτοῖς εἰς ὅσον ἀσεβεῖν εἰλοντο διατεμεῖν καὶ συμμερίζεσθαι τῷ Υἱῷ τὴν πατρικὴν αἰτίαν, εἰ μὴ καὶ τὸ πλέον ἀφαιρήσουσι καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς τῷ Πνεύματι τὸν Υἱὸν ἀντιομάξουσιν αἰτίων.

μ'. Τί λέγεις; Ἐλάθεν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός ἐξ αὐτοῦ διὰ γεννήσεως προελθὼν καὶ προάγειν ἑτέρον ὁμοφυές; Πῶς οὖν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς προάγων ἴμοφους τὸ Πνεῦμα οὐ μετέδωκεν, ὡς μετέλαθεν, τῆς ὁμοίας δυνάμεως καὶ τιμῆς, ἵνα κάκεινο πάλιν ὁμοφυοῦς ἔχη προόδῳ καὶ ὑποστάσει ἐναγκαλιζέσθαι; Καίτοι γε ἔχρησεν τὸν Υἱὸν, εἰ καὶ μὴ δι' ἑτερόν τι, ἀλλ' οὖν γε πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀναγόμενον μιμησιν ἐφ' ὁμοίαις ἐνεργεῖαις συνδιασώξουσιν τὸ ὅμοιον.

μα'. Ἐγὼ δὲ οὐδὲ ταύτην δοῖην ἂν σιγῇ τὴν ἀτοπίαν (3) μείζονα λέγειν, εἰ καὶ μὴ τῆ φύσει (ἀπαγε· ἑμοσύσιος γὰρ ἡ Τριάς), ἀλλὰ γε τῷ αἰτίῳ τὸν γεγεννηκότα τοῦ γεννήματος μυσταγωγῆ μὲν ἡ Δεσποτικῆ φωνῇ· διδάσκει δὲ μνηθεὶς ἐκείθεν καὶ ὁ τῶν ἱερῶν Πατέρων ἡμῶν χορός (4)· μείζονα δὲ τῷ αἰτίῳ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν οὐτε θεῶν ἔστιν ἀκούειν Δογίων, ἀλλ' οὐδὲ νοῦς εὐσεβῆς μέχρι νῦν ἐάλω διανοηθεὶς· ἡ δὲ γε θεομάχος γλῶσσα οὐ τῷ αἰτίῳ τὸν Υἱὸν μείζονα τοῦ Πνεύματος· μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πατρικῆς ἐγγύτητος κορμωτέρῳ ποιεῖ.

μβ'. Ἐπι δὲ εἰ αἴτιος τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, πῶς οὐκ ἂν εὐρεθείη (5) δευτέρον ὁμοφυόμενον αἴτιον ἐν τῇ ὑπεραρχίῳ καὶ ὑπερφύει τῆς Τριάδος ἀρχῇ; καὶ τὸ τε αἰτιατὸν καὶ μηδὲ πρὸς ὕβριν τῆς πρώτης ἀρχῆς μεμηχανημένον μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἐκείνου, περὶ οὗ κατασηματίζεται ἡ τιμὴ; τὸ γὰρ μηδὲ τίνα χρεῖαν μὴδ' αὐτῷ μηδὲ μηδὲν παρέχειν,

(1) Laur. ὑπερλ. πολυθεῖαν.

(2) Laur. καὶ ὕβρις αὐτοῖς (deest καὶ) αὐτῆ γε.

(3) Laur. Ἐγὼ δὲ οὐδὲ ταύτην ἂν δοῖην σιγῇ

tur, aliquid aliud etiam ex ipso procedere? ita ut colligamur ex impia ista sententia non tres, sed quatuor hypostases, imo infinitæ, dum quarta aliam rursus produceret, et illa aliam, donec ethnica deorum multitudo superaretur.

38. Sed et illud potest in istos torqueri. Qualemam vero hoc? Si omnia quæcunque adsunt Filio, a Patre accepit, inde utique et hoc accepit, quod causa sit productionis Spiritus. Unde igitur iste in partem alteram, propensus favor, per quem cernitur quidem Filius processionis Spiritus causa, Spiritus autem, tametsi omnino æqualis et ex eadem causa æquali ordine et æquali honore profectus juribus æqualibus defraudatur?

39. Rursus causa est Pater, causa vero et Filius. Utrum igitur isti rerum minime audendarum arbitri magis esse causam pronuntiabunt? Si enim Patrem, quomodo non adscititius et spurcius et injuriosus erit honor ab istis Filio vindicatus, præsertim cum robur jam, quippe et potiores partes habeat Pater? Si vero Filium, heu graviolem temeritatem! Non enim sibi satis esse censuerunt in suæ impietatis ausu paternam causam dividere partemque illius Filio tribuere, nisi etiam potiolem partem ei adimant, et loco Patris Filium causam substituant Spiritui.

40. Quid ais? Accepit a Patre Filius ex ipso per generationem profectus alium quoque ejusdem naturæ producere? Quomodo igitur et ipse Filius producens ejusdem sibi naturæ Spiritum non communicavit, sicut ipse participaverat, similem virtutem et prærogativam, ut Spiritus itidem gloriam habeat alium consubstantialem producendi? Et tamen par erat, ut Filius, licet non ob aliud quiddam, at saltem ad Patris imitationem per operationes similes similitudinem conservaret.

41. Ego tamen neque hoc absurdum silentio prætermittam. Majorem asserere Patrem Filio, licet non natura (apage! consubstantialis est enim Trinitas), at ratione causæ permittit sacra vocis Dominicæ institutio, indeque derivata sanctorum nostrorum Patrum traditio. Filium vero ratione causæ Spiritu majorem nec in divinis Eloquiis audivimus, nec quemquam pium hactenus sensisse comperimus; imple tamen lingua non modo Filium ratione causæ Spiritu majorem facit, sed Patri propiore.

42. Ad hæc si causa Spiritus est Filius, quomodo non secunda pullulat causa in supremo supernaturalique Trinitatis principio, eaque causata, et non in contumeliam primi principii solum excogitata, sed et illiusmet, in cujus favorem honor ille confingitur? Cum enim causalitas ista nullum omnino usum præstat, imo vero ne ansam

τὴν ἀτοπίαν.

(4) Laur. ἡμῶν χορός.

(5) Laur. εὐρεθῆ.

quidem ullam præstandi reperire possit, quomodo non potius affectum contumelia Filium declarat eique sub honoris titulo injuriam atrociorē facit? Cum enim Spiritus processionem suam a Patre atque ab æterno plenam nullaque ex parte deficientem habeat, quamnam aliam productionem aut substantiæ formationem conflictata ab ipsis causa poterit largiri?

43. Quomodo vero non ipsis Spiritus in duos dividetur, quorum alter a Patre, vera ac primaria causa, procedat (Pater quippe nullam aliam causam agnoscit); alter vero e secunda causataque causa (Filius quippe causam sui agnoscit Patrem), sicque non ordine duntaxat et relatione atque causalitate distinctionem Spiritus ac diversitatem hæresis nobis exhibet et in medium producit, verum et in quaternitatem loco Trinitatis Numen a nobis adoratum propellere audeat; imo omittit nullum studium, ut nihil in sanctissima rerumque omnium conditricè Trinitate ab injuriis maneat immune.

44. Verumenimvero, si causa Spiritus sit Filius, utriusque autem causa sit Pater, reperietur in perfecta et perfectrice Trinitate causa quadam a perfectione propriæ primæque causæ remota et imperfecta, et imperfecta potius ac semicausa vel composita, ex imperfecta atque perfecta compositionem suscipiens. Estque hoc loco observandum, quod veterum mythologia in rebus generationi corruptionique obnoxiiis hippocentauros olim per jocum confinxit. At istorum impietas in rebus sempiternis atque immutabilibus vel semicausam vel causam ex causa et causato conflictam serio prædicare non exhorrescit; quorum neutrum ab imperfectiōne se eximit; utrumque enim, licet mutuum inter se pugnam conservent (is enim est impiæ sententiæ fructus) in eandem tamen imperfectionis notam conveniunt.

45. Præter autem dicta, si unus est Spiritus, et eminenter atque proprie unus, quemadmodum et Pater et Filius vere atque ineffabiliter unus, quomodo non iniquum simul et absurdum fuerit geminas eidem causas adscribere?

REFUTATIO.

XIX. Si dum ex Filio etiam Spiritus existere dicitur, propterea imperfecte ex Patre existentiam habere tibi videtur, quasi ejusdem subsistentia protinus in id quod ex Patre et id quod ex Filio est dividatur! hæc mentis omnino sunt quæ nihil magnum imaginari valeat in beata illa omnemque naturalem rationem excedente natura. Si enim absque ullo defectu et perfectus omnino Spiritus ex Patre progreditur, attamen perfectio hujus progressionis illius, sicut ipse novit qui profunda Dei scrutatur, hæc, inquam, perfectio est, quod non proxime et immediate, sed per Filium ex Patre prodit. Omnino enim contradicere haud poteris

(1) Laur. habet: καὶ ἡμίθετον καὶ σύνθετον ἐξ ἀτελοῦς τε καὶ τελείου τὴν σύνθεσιν ἀναδεδειγ-

ἀλλὰ μὴδ' ἀφορμὴν μὴδαμὸθεν εὐρίσκειν ὥστε παρῶν, πῶς οὐ μᾶλλον ἀποφανέται τὸν Υἱὸν περιουρισμένον καὶ τῆς δυνάμει κακουροτέραν τὴν ὕβριν ποιεῖ; καὶ γὰρ τοῦ Πνεύματος πατρὸθεν ἐξ αἰδίου τὴν ἐκπόρευσιν ἀνευθεῖ κατετημένον, πῶς ἂν ἄλλης προαγωγῆς ἢ οὐσιώσεως τὸ συμπλασθῆν αὐτοῖς αἰτίον ἐπιγνωσθήσεται χορηγόν;

μγ'. Πῶς δ' οὐκ εἰς δύο αὐτοῖς διαμερῶσθεται τὸ Πνεῦμα; τὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ὡς ἀληθῶς καὶ πρῶτως αἰτίου προῖδν (ἀνάκτιος γάρ) · τὸ δὲ ἐκ τοῦ δευτέρου καὶ αἰτιατοῦ (οὐκ ἀνάκτιος γάρ) · καὶ οὕτως δ' οὐ τάξει μόνῃ καὶ σχέσει καὶ αἰτίᾳ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐτερότητα καὶ παραλλαγὴν ἢ αἰρέσεως δραματοῦργεῖ, ἀλλὰ καὶ εἰς τετράδα ἀντὶ Τριάδος τὸ σέβας ἡμῶν ἀπωθεῖσθαι τοιμᾶ, μᾶλλον δ' οὐδὲν ἀνύδριστον καταλιπεῖν τῶν ἐν τῇ ὑπεραγάθῳ Τριάδι καὶ Δημιουργῷ τοῦ παντὸς οὐδεμίαν παραλείπει σπουδῆν.

μδ'. Καὶ μὴν εἰ αἰτίος μὲν τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, ἀμφοῖν δ' αἰτίος ὁ Πατήρ, εὐρεθήσεται τι αἰτίον ἐν τῇ τελείᾳ καὶ τελειοποιῷ Τριάδι τοῦ μὲν κυρίως καὶ πρώτου αἰτίου τῆς τελειότητος; ἀπεληλαμένον, ἀτέλεις δὲ καὶ ἡμίτομον ἢ σύνθετον, ἐξ ἀτελοῦς καὶ τελείου τὴν σύνθεσιν ἀναδεδειγμένον (1). Καὶ σκοπεῖν ἔξεστιν, ὅπως ἡ μὲν μυθολογία ἐν τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ τοῖς ἰπποκενταύρους πάλαι παίζουσα ἀναπλάττει, ἡ δὲ θεομυχία ἐν τοῖς αἰδίοις καὶ ἀναλλοιώτοις ἢ τὸ ἡμίτομον ἢ τὸ ἐξ αἰτίου τε καὶ αἰτιατοῦ συμπλασμένον αἰτίον οὐ φρίττει μετὰ σπουδῆς τερατολογουσα · καὶ οὐδέτερον αὐτῶν τὸ ἀτέλεις παραχωρεῖ διαφεύγειν · ἐκάτερον γὰρ εἰ καὶ πρὸς ἄλλα προβάλλεται διαμάχεσθαι: (τοιαῦτα γὰρ τῆς ἀσεβοῦς σποράς τὰ γεώργια), ὅμως εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ ἀτελοῦς ὕβριν ἀμφοῦν συνάγει.

με'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ ἐν ἑστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὑπερφυῶς τε καὶ κυρίως ἐν, ὡς περ καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός ἐλλεικρινῶς τε καὶ ὑπὲρ λόγον ἐν, πῶς αὐτὸ (2) τὸ δυαδικόν τῶν αἰτίων οὐκ ἐκθεσμον ἔμα καὶ ἀδύνατον ἐπιγράφεται;

ANTIΠΡΗΞΙΣ.

10'. Εἰ διὰ τοῦτο σοὶ ἀτελῶς ἐκ Πατρὸς ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα δοκεῖ, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοιτο ὑπάρχειν αὐτῷ, ὡς τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως τάχα μεριζομένης εἰς τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ διανοίας τοῦτο ἐστὶ μὴδὲν μέγα φανταζομένης περὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης φύσεως; καὶ φυσικὸν πάντα λόγον ὑπερβαίνουσης. Εἰ γὰρ καὶ ἀνευθεῖς καὶ τέλειον πρόβεισι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἡ τελειότης τῆς αὐτοῦ προόδου καθῶς αὐτὸ οἶδε τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνῶν, αὕτη ἐστὶ τὸ μὴ προσεχῶς; καὶ ἀμέσως; ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ προΐναι αὐτὸ ἐκ Πατρὸς πάντως; γὰρ οὐκ ἂν ἀντειπεῖν ἔχοις τῷ τοῖς Δραμασοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης φωστῆρι: τὸν Πατέρα θεο-

μενον.

(2) Αὐτῷ habet et Laur.

λογούντι προβολέα διὰ Λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Α Πνεύματος· καὶ ὅτι μὲν πρόβεισι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγεται προίεναί· ὅτι δὲ ἀμερίστως, οὐκ εἰς ἀτελὲς καὶ τέλειον διήρηται· καὶ τοῦτο κάπλι τοῦ παραδείγματος τοῦ ἡλίου (1) τῆς ἀκτίως καὶ τοῦ φωτὸς ἔστιν ἰδεῖν· φῶς γὰρ ἡλιακὸν διὰ τῆς ἀκτίως πάντως πρόβεισι ἐκ τοῦ δίσκου, καὶ οὐκ ἐκ μόνου τοῦ δίσκου· ἀλλ' οὐδὲν τὸ τέλειον τῆς ἐκ τοῦ δίσκου αἰτίας τοῦ φωτὸς ἐλυμήνατο ἢ διὰ τῆς ἀκτίως τοῦ φωτὸς πρόβδος· ἐπεὶ τοιαύτη τις ἔστιν ἢ τοῦ ἡλίου φύσις, ὥστε χρόνου καὶ διαστήματος μαιτεύοντος ἅμα τῶν ἀμφοτέρων αἰτιατῶν αἴτιον αὐτὸν εἶναι, ὧν διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου προσέρχεται.

Πάλιν δὲ εἰ διὰ τὸ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιγινώσκεισθαι ἰδιότητα, ἐν ᾧ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὡσαύτως· δε καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ, ἐν ᾧ οὗτος γεννᾶται, λογίζῃ τοὺς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοντας αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι πλείοσιν ἰδιώμασι διαστέλλειν τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἢ περ τὸν Υἱόν, ἐπισφαλῶς καὶ οὐ καλῶς τοῦτο λογίζῃ· εἰ γὰρ ἰδίᾳ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἦν τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, οὕτως ἂν εἶχε τὸ ἰσχυρὸν ὁ τῶν πεπλασμένων σοὶ ἰδιωμάτων πλεονασμὸς καὶ ἐπηκολούθει· ἂν τῷ τῶν ἰδιωμάτων τούτων πλεονασμῷ καὶ τὸ πλείοσι διαφοραῖς διαστέλλεσθαι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἢ περ τὸν Υἱόν, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἐκ τῆς διπλῆς ἐκπορεύσεως ἀναφαίνεσθαι ἀπαριθμεῖ· ἄτοπα· νῦν δ' ὅτι μία τις ἔστι· καὶ ἀπλή ἢ ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσις δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὕτε διπλά εἰσι τὰ ἀφορίζοντα τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἰδιώματα, οὕτε τὸ ἰσότημον δυσφημεῖται Πνεῦμα θατέρῳ τούτων ὑποθεθέναι τοῦ Υἱοῦ τῆς ὁμοφυοῦς πρὸς τὸν Πατέρα συγγενείας, καὶ διὰ ταῦτα οὐδ' ἢ τοῦ Μακεδονίου κατὰ τοῦ Πνεύματος ἀναδύσει λύσσα. Καὶ πάλιν, καὶ οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἔστι τὸ εἰς ἀρχὰς ἀναφέρεσθαι διαφθόρους, ὁπόθεν ἀκολουθεῖ τὸ εἰς πολὺ ἀρχὴν αὐτὸ ἀναφέρεσθαι.

Ἔτι δὲ εἰ διὰ τὸ κοινωνεῖν τὸν Υἱόν τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι τῆς κατ' οὐσίαν πατρικῆς συγγενείας τὸ ὁμοούσιον Πνεῦμα ὑπερορίζεσθαι οἶει, ὡς μὴ τῆς κοινωνίας ταύτης τοῖς ὁμοουσίοις αὐτοῦ μετέχον, τότε ἂν εἶχε τὸ ἰσχυρὸν, ὅτε μηδὲν τι μηδὲως ἦν εὐρίσκεισθαι φυσικὸν ἀγαθὸν μόνοις τοῖς δυοῖν προσώποις ἐνυπάρχον κοινῶς· νῦν δ' ἐπεὶ ὁ Υἱὸς φυσικὸν ἀγαθὸν ἔχει κοινῶν τῷ Πατρὶ, ὅτι τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα ἔστι καὶ Πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐκπέμπει καὶ αὐτὸς τὸ Πνεῦμα, ὡσπερ καὶ ὁ Πατὴρ, τὸ σαθρὸν τοῦ ῥηθέντος συλλογισμοῦ πρόδηλον· ὡσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ πάντα τὰ φυσικὰ ἀγαθὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει, οὐκ ἔχει δὲ καὶ τὸ γεννᾶν, φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς ὄν, οὐ διὰ τοῦτο τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως ἀποδέει, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα, εἰ καὶ αὐτὸ πάντων τῶν τοῦ Πατρὸς μετέχει φυσικῶν ἀγαθῶν, οὐκ ἔχει δὲ

eximio Damasci et terrarum orbis lumini *Patrem per Filium productorem manifestantis Spiritus prædicanti*; et quia Spiritus procedit per Filium, etiam ex Filio procedere dicitur; et quia absque divisione id sit, minime in perfectum et imperfectum divisus est. Hoc quoque ex exemplo solis, radii atque luminis cernere licet: lumen enim solare per radium omnino ex disco progreditur, non ex disco solo; neque tamen perfectionem causalitatis ex disco in lumine destruit ejusdem per radium progressio, cum talis sit solis natura ut nullo tempore atque spatio mediante simul causati sit causa, quorum alterum per alterum ex prima progreditur causa.

Rursum si propterea, quia Spiritus proprietas in eo agnoscitur, quod a Patre procedat; similiter vero proprietas Filii in eo, quod ipse generetur, eos qui etiam ex Filio Spiritum procedere dicunt pluribus proprietatibus distingui eundem a Patre existimas quam Filium (cap. 32): periculose et non recte id existimas. Si enim seorsim quidem ex Patre, seorsim vero ex Filio, Spiritus foret procedens: sic revera firmitatem haberet conflictarum a te proprietatum augmentum, huicque augmento ac pleonasmo consequentiæ nexu connecteretur et pluribus differentiis distingui a Patre Spiritum quam Filium, similiter cætera quoque quæ veluti ex duplici processione consequentia enumeras. Nunc vero quia una et simplex est Spiritus sancti ex Patre per Filium processio, neque duplicia sunt idiomata a Patre Spiritum secernentia, neque Spiritus horum altero inferior esse Filio in æqualitate consubstantialis cum Patre affinitatis, non obstante honoris paritate, blasphematur; atque illiccirco neque Macedonii contra Spiritum emergit Insania: item neque Spiritus est in diversa referri principia, adeo ut sequatur, illum in multiplex principium referri (a).

Ahuc si propter Filii cum Patre communionem secundum quod per Filium ex Patre procedit Spiritus, a paterna secundum substantiam cognatione consubstantialem Spiritum arbitraris excludi tanquam hujus communionis cum consubstantialibus sibi haud participem (cap. 34): sed tunc quidem firmum consisteret, quando nullum omnino posset reperiri naturale bonum, quod duabus duntaxat personis insit communiter; nunc vero, quoniam Filius naturale possidet bonum cum Patre commune, quia Spiritus Patris est quoque Spiritus ipsius et quia emittit et ipse Spiritum, quemadmodum et Pater, evidens est prædicti syllogismi infirmitas. Sicut enim Filius, etsi omnia habet naturalia Patris bona, non tamen habet quoque generandi vim, quæ naturale Patris bonum existit, non ideo naturæ Patris expers est: ita et Spiritus

(1) Eamdem imaginem evoluit Beccus Or. II, de deposit. n. 13, G. O. II p. 57-59.

(a) Hæc ad Photii cap. 33 responsio, si adhuc opus esset probatione, luculenter probaret, a no-

bis recte Πνεύματος positum fuisse, ubi codices nostri habuerunt Πατρός. Rectam lectionem etiam in Photii textu tenet codex Laurentianus.

etsi omnium naturalium Patris bonorum est particeps, non habet vero emittendi Spiritus potentiam, quæ naturale Patris bonum est, ideo neutriquam naturæ Patris est expers.

Quod vero dubitas, an eadem processione procedat Spiritus ex Filio an paternæ contraria, atque processionis identitatem idiomatum communionem esse existimas (cap. 35), id ex eo solutionem habet, quod minime Patris est proprietas, ipsum Spiritum producere, quoniam nihil eorum quæcunque ex Patre per Filium dicuntur, Patris est proprium; unde et una cum Marcionibus Manentes quoque ad nihilum redigi consequitur. Præter jam dicta (cap. 36) quoniam omne quod non est supernaturalis Trinitatis commune, unius trium personarum necessario esse defluite censes, ut exinde necessitate logica colligas, aut ex solo Patre procedere Spiritum sanctum aut ex solo Filio, qua conclusione eos qui ex Filio Spiritum esse dicunt in tantum blasphemix deicis barathrum, ut et generationem cum spiratione commutare et Patrem ex Filio esse comminisci videantur! Obsistit tibi et ex adverso stat Gregorius theologiæ mens, *commune* esse dicens *Filio ac sancto Spiritui, quod sunt ex Patre*, atque exinde perspicue mendaces arguens eos, qui dicunt: Quodcumque in superessentiali Trinitate et cogitatur et dicitur, vel trium est commune vel unius proprium.

Præterea quoniam tibi innovatio quædam esse videtur (cap. 37) circa Spiritum, si is ex Patre et Filio procedens, non etiam ipse aliud quidquam mittit: hoc neutriquam innovationem esse verus sermo ex eo demonstrat, quod Spiritus quidem ex Patre est per Filium, non autem per Spiritum est quid aliud. Nam verum est dicere, per Filium esse Spiritum ex Patre et esse ex utroque; per Spiritum vero nihil aliud est ex Patre: non potest ergo dici aliud quodpiam ex Spiritu esse. Et nulla hic cæterum Spiritus innovatio apparet, etsi non procedit ex ipso aliud quidquam, quam nihil aliud sit ex Patre per ipsum ejusmodi quoque est eis, quem putas, propensus in alteram partem favor Patrisque nimia in Filium affectio; atque privatio et defraudatio, qua Spiritus æqualibus juribus spoliatur, nisi et ipse ex eadem cum Filio causa pari honore progressus aliud quidquam producat (caput 38). Scito enim, hoc non esse secundum aliquem Patris erga Filium favorem propensorem, verum quia Filius quidem est in Trinitate Filius, Spiritus vero Spiritus sanctus, et neque Filius est Spiritus, neque Filius Spiritus, ex Filio quidem dicitur esse Spiritus, quia. Ex Patre per Filium est; ex Spiritu vero nihil aliud dicitur esse, quia nihil est ex Patre per Spiritum.

Rursum (cap. 59) dum in causam Patrem Filiumque dividis et magis ac minus in causatione atque adscititium et spurium inter eos coniungis et du-

A καὶ τὸ ἐκπέμπειν Πνεῦμα, φυσικὸν ἀγαθὸν ὁ τοῦ Πατρὸς, οὐ διὰ τοῦτο τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως ἀποδέει.

Ἐπὶ τὸ διαπορεῖν σε, πότερον τὴν αὐτὴν ἐκπέμψουσιν ἐκπορεύεται τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἢ τῆς κατάρφας ἀντίθετον, καὶ κοινῶσιν τῶν ἰδιοτήτων ἡγεσθαί σε τῆς ἐκπορεύσεως τὴν ταυτότητα, ἔχει τὴν λύσιν ἐκ τοῦ μὴ πατρικὸν εἶναι ἰδιώμα τὸ τὸν Πατέρα τὸ Πνεῦμα προάγειν· ἐπεὶ μὴδὲν τι τῶν ὄσα ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγεται, ἴδιον τοῦ Πατρὸς ἐστίν· ὅθεν καὶ ἀκολουθεῖ τοῖς Μαρκίωσι συγκαταργεῖσθαι τοὺς Μάνεντας. Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐπειδὴ πᾶν ὅπερ οὐκ ἐστὶ τῆς ὑπερφυσικῆς Τριάδος κοινόν, ἐνδὲ τῶν τριῶν εἶναι κατ' ἀνάγκην διωρισμένως δοξάζεις, ἐντεῦθεν ἀναγκαίως συμπερανθῆς, ἢ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἢ ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ, ᾧ τινι συμπεράσματι τοὺς ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοντας εἶναι τὸ Πνεῦμα εἰς τόσον βλασφημίας ἀπάγεις, ὡς καὶ τὴν γέννησιν τῆ προβολῆς συμμετατιθέσαι καὶ τὸν Πατέρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ταρατολογεῖν· ἀντικαθίσταται σοι τῆς θεολογίας Γρηγόριος νοῦς, κοινόν εἶναι λέγων Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, κἀντεῦθεν σαφῶς παριστῶν ψευδεῖς εἶναι τοὺς λέγοντας· πᾶν ὅπερ ἐπὶ τῆς ὑπερφυσικῆς Τριάδος καὶ νοεῖται καὶ λέγεται ἢ κοινόν ἐστὶ τῶν τριῶν ἢ ἐνδὲ ἴδιον.

Ἐτι δὲ ἐπειδὴ καινοτομία τις δοκεῖ σοι τοῦ Πνεύματος, ἐὰν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦτο ἐκπορευόμενον οὐχὶ καὶ αὐτὸ ἕτερον τι ἐκπέμπῃ (1), μὴ καινοτομίαν τοῦτο ὁ ἀληθῆς; ἀποδείκνυσσι λόγος, ἐκ τοῦ εἶναι μὲν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ Υἱοῦ, μὴ εἶναι δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος ἕτερον· ὅτι γὰρ διὰ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐξ ἀμφοῖν λέγειν αὐτὸ ἀληθές ἐστι· ὅτι δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἐκ Πατρὸς, πῶς ἂν εἴη λέγειν καὶ ἕτερον τι προέρχεται ἐκ τοῦ Πνεύματος; καὶ οὐδεμία καινοτομία λοιπὸν τοῦ Πνεύματος ἀναφαίνεται, εἰ καὶ μὴ ἕτερον τι αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ἐπεὶ μὴδὲν τι ἐστὶν ἕτερον ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ. Ὅποῖόν τι ἐστὶ καὶ ἡ νομιζομένη σοι ἑτεροκλήτης φιλοτιμία τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ ἢ τῶν ἰσῶν γερῶν τοῦ Πνεύματος ἀποστέρησις, εἰ μὴ καὶ αὐτὸ ἐκ τῆς αὐτῆς τῷ Υἱῷ ὁμοτιμῶς προεληλυθὸς αἰτίας ἕτερον τι προήσιν· ἴσθι γάρ, ὡς οὐχὶ κατὰ τινὰ ἑτεροκλήτη φιλοτιμίαν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦτ' ἐστὶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς Τριάδος μὲν ἐστὶν ἐν τῇ Τριάδι ὁ Υἱὸς, Πνεῦμα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐδ' ὁ Υἱὸς Πνεῦμά ἐστιν, οὔτε τὸ Πνεῦμα Υἱὸς, ἐκ μὲν τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ· ἐκ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐδὲν τι λέγεται ἕτερον διὰ τὸ μὴδὲν τι εἶναι διὰ τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς.

Ἐπὶ αἰ; αἰτίον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διαίσιων καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τῆς αἰτίας καὶ τὸ ἐπισακτόν καὶ νόθον μεταξὺ τούτων συμπλάττων καὶ διαπορῶν,

(1) Cod. ἐκπέμπει.

πῶς λαβῶν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ προάγειν ἄριστος ἕτερον οὐ μετέδωκεν αὐτῷ τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ τιμῆς. ἵνα αὐτὸ πάλιν ὁμοφροῦς ὑποστάσεως προῦθ' ἐναυλαῖζεται, οὐδὲν ἕτερον εἰς ἐλεγχον τῶν παραλόγων οὕτω σοὶ πλαττομένων εὐρήσεις ἢ τὸν δογματικώτατον Κύριλλον ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖδον τὸ Πνεῦμα θεολογούντα· οὗτος καὶ γὰρ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου οὕτως εἶπεν· *Οὐ γὰρ ἄλλοτριον τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας τὸ ἅγιον ῥοσιμα Πνεῦμα· πρόβσει δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτοῦ* (1)· καὶ πάλιν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν· *Ἄθρει δὴ οὖν καὶ διὰ τούτων ἐξ ἰδίου πληρώματος προῖδντα τὸν Υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἐναποβλήτως ἐμπνευστικὸς ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ πάντα ὅσους ἀγαθῆ* (2). Οὕτω γοῦν τοῦ μεγάλου εἰρηκτοῦ Κυρίλλου τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖδον, καθήργηται μὲν ἢ εἰς αἰτιον καὶ αἰτιον διαίρεσις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ νόθον τῆς αἰτίας καὶ ἐπέισακτον· καθήργηται δὲ τὸ διαπορεῖν, πῶς ὁ Υἱὸς προάγων τὸ Πνεῦμα οὐ μεταδίδωσιν αὐτῷ τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ τιμῆς διὰ τὴν κοινὴν ἔνοιαν εἶναι, μηδὲν τι τῶν τοιούτων φρονεῖσθαι τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ.

sensus flagitat, ut minime admittamus, cogitatum abs.

Ἐσαυτως καὶ ἐν οἷς παρακατιῶν λέγεις, μήτε θεῶν ἀκούσαι λογίων, μείζονα τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, μήτε νῦν εὐσεβῆ ἀλῶναι τοῦτο διανοηθέντα, ὁπίθεν καὶ τῆς πατρικῆς ἐγγύτητος πορρωτέρω τὸ Πνεῦμα ποιῆς καὶ τὸ δεύτερον εὐρίσκεις ὑποφουμένων αἰτιον· καὶ τὴν μεμηχανημένην τῆς ἰπρώτης αἰτίας ὕβριν καὶ τὸν εἰς δύο τοῦ Πνεύματος διαμερισμόν, τὸν ἐκ τοῦ ἀνακτιοῦ καὶ πρώτου αἰτιοῦ· καὶ τὸν ἐκ τοῦ αἰτιατοῦ καὶ δευτέρου, καὶ τὸ εἰς τετράδα ἀντὶ Τριάδος τολημῶς προχωροῦν σέβας· ὁ μέγας ἀπελέγξει σε Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρῶτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ· *Αἱ μὲν αἰρέσεις, ὅσαι τῆς ἀληθείας ἐπιροήσασαι μανίαν θανταῖς φανεραὶ εὐγγέλων, περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγων οὕτω βήτως· Τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα θεικῆς αὐτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωρα αὐτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα* (3) καὶ Ἰσορ ὄντα σημαίνων ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐλεγε· *Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω· κακεῖνος ἐμὲ δοξάσει καὶ ὅσα ἀκούσῃ, λαλήσει.*

Ταῦτα λέγων ὁ ἅγιος τὴν αἰτίαν δείκνυσιν προφανῶς, καθ' ἣν δοτήρ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ὁ Υἱὸς· εἰπὼν γὰρ ὡς ὁ Κύριος μείζονα τοῦ Πνεύματος αὐτὸν ὄντα σημαίνων ἐδίδου αὐτὸ, δεδῆλωκε καθαρώς, ὡς δι' οὐδὲν ἄλλο δοτήρ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ὁ Σωτήρ, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν αὐτό· καὶ εἰ βούλει ἐξ ἐτέρας γραφικῆς μαρτυρίας τὸν λόγον, συστήσω σοὶ· καὶ γὰρ ἐν ἁγίοις δογματικώτατος καὶ τὰ θεῖα πολὺς Ἀναστάσιος οὕτω φησὶ· *Καὶ γοῦν*

(1) Cyrill. in Joan. XVI, citatur a Becco superior, ut Epigr. V (Gr. orth. tom. II, p. 570.)

(2) Idem Cyrilli textus ap. Becc. Epigr. VIII, G. O. II, 589.

bium moves, quomodo Filius a Patre nactus, ut aliud consubstantiale producat, non ipsi eandem virtutem eundemque honorem communicaverit, ut et ipse itidem gloriam habeat alium consubstantialem producendi (cap. 40) : nihil aliud ad refutanda adeo temere a te conficta reperies nisi in dogmatibus acutissimum Cyrillum, qui ex Filio prodeuntem Spiritum prædicat. Hic enim in Expositione Evangelii secundum Joannem ita loquitur : *Non enim alienus a substantia Unigeniti Spiritus sanctus intelligitur, sed ex ipso naturaliter progreditur.* Et rursus libro tertio ad Hermiam : *Proinde vide, obsecro, etiam ex his Filium proprium suum et inaitum ita, ut non abjiciatur, Spiritus sanctum, per quem omne bonum donum, de sua plenitudine demississe.* Cum igitur hoc pacto magnus Cyrillus Spiritum ex Filio dixerit prodeuntem, inanis plane reddita et profligata est illa in causam et causam divisio Patris et Filii, illud magis et minus in causatione, spurium illud et adscititium, inanis quoque effecta est illa dubitatio, quomodo Filius Spiritum producens non communicet ipsi eandem virtutem eundemque honorem, quia communis sancto Cyrillo fuisse aliquid ex ejusmodi absur-

Simili modo etiam illud, quod procedente oratione asseris, neque in divinis audiri oraculis, neque pium sensum id cogitantem deprehendi, majorem Spiritu esse Filium, unde et remotiorem a cognatione cum Patre Spiritum constituis (cap. 41) atque secundam reperis pullulantem causam, præterea et excogitatam primi principii contumeliam (cap. 42), item Spiritus sancti in duos divisionem, alterum ex non causata et prima causa, alterum ex causa causata atque secunda, et Numen in quaternitatem loco Trinitatis magna cum audacia propulsum (cap. 43), ista, inquam, magnus refellet Athanasius prima contra Arianos oratione, cujus initium : *Hæreses quæcumque veritatem apprehenderunt, insaniam sibi...*, de Filio loquens his ipsis verbis : *Discipulis vero deitatem et magnitudinem suam ostentans non minorem amplius semetipsum Spiritu, sed majorem et æqualem significans elargiebatur Spiritum et aiebat : « Ego illum mittam. » Et : « Ille clarificabit. » Et : « Quæcumque audiet, loquatur. »*

Hæc dicens sanctus causam aperte ostendit, secundum quam Spiritus sancti dator est Filius. Dicendo enim, Dominum Spiritu majorem semetipsum significantem eum dedisse, clare denotavit, Servatorem ob nihil aliud Spiritus esse datorem, nisi propterea, quod hic ex ipso existit. Atque si alio litteris consignato testimonio idem nosse vis, id tibi exhibebo. Etenim in dogmatibus tradendis peritissimus et in divinis rebus copiosus Anasta-

(3) Multis in locis, ut Or. de un. Eccl. n. 27, alisque Beccus hoc textu utitur, de quo uberius disputavimus Animadvers. in Phot. art. IV, § 25.

suis ita dicit : *Proinde Dominus ex seipso ostendens esse Spiritum, insufflans discipulis aiebat : Accipite Spiritum sanctum.* Vides, quomodo sanctus iste dictum magni Athanasii interpretetur. Quod enim universi orbis lumen Athanasius denotavit illis verbis, Dominum majorem semetipsum Spiritu ostendentem eum dedisse, hoc clarius hic exposuit veluti commentario ea verba illustrans dum dicit : *Proinde Dominus ex seipso ostendens esse Spiritum, insufflans discipulis aiebat : « Accipite Spiritum sanctum. »* Nisi ista, o sapientissime, ignorasses, non tot dixisses absurda consequi, si quis majorem Spiritu dicat Filium. Verumenimvero causa Spiritus Filius seorsim, ut tu statuis (cap. 44), utriusque vero seorsim Pater, et exinde imperfecta et dimidiata atque ex imperfecto et perfecto composita causa libere in scenam prodit, ut et mythologia per jocum hippocentauros confingens, sicut cætera, quæ impiæ sententiæ fructus nuncupas, ad quæ etiam accedit geminarum causarum exlex assertio (cap. 45). Sufficiens verò in his aranearum telis hæc est exceptio : quod Filius non seorsim ac præter Patrem causa vel eat vel dicitur. Neque enim Romana ignorat Ecclesia, solum Patrem principalem causam esse, Filii quidem ac Spiritus sancti naturaliter, universæ vero creationis efficienter ac per conditionem. Attamen quia Filii quidem causa est proxima, Spiritus vero sancti causa per Filium, non tam quam ex duabus causis et principiis, sed tanquam ex uno Deo prodire Spiritum theologos C nostros Patres secuta pure meritoque docet.

TEXTUS.

46. Ob has igitur aliasque his similes rationes tandem aliquando sensu vos vestræ impietatis adiciamini oportet et ad catholicæ atque apostolicæ Ecclesiæ sententiæ relicta plurimorum errorum vatre superstitione conveniatis; ac pura pietatis doctrina initiati addiscatis credere ex toto corde ac sine ulla mentis hæsitacione, quod quælibet quidem persona consubstantialis ac divinissimæ Trinitatis ineffabili ratione in communionem arctissimam cum natura jungantur, secundum vero hypostaseos rationem incommunicabilem inter se tuerantur proprietatum characterem. Non enim illum in ipsis aditum confusioni permittit distinctio; apage; sed sicut nullam partitionem seu divisionem illorum secundum naturam communio admittit, ita nec proprietates, quibus quælibet trium personarum distinguitur, in ullam prorsus confusionem permiscetur.

REFUTATIO

XX. Et quænam est illa confusio, quæ in personarum distinctionem insurgat, et quænam transmutatio characteris proprietatum, quæ ex eo sequi fingatur, quod Spiritus per Filium vel ex Filio dicatur procedere? Quemadmodum enim Spiritus

(1) Hæc verba Anastasii ex lib. De rect. dogmat. adducit quoque Constant. Meliten. Or. II, n. 28, (G. O. II p. 854.)

A ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον (1). Ὁρᾷς ὅπως ὁ ἅγιος οὗτος τὸ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου διερμηνεύει ῥητόν· ὅπερ γὰρ ὁ τῆς ἐκκυμένης φωστήρ Ἀθανάσιος ἐδήλου λέγων, ὅτι ὁ Κύριος μερίζονα δεικνύς ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος ἐίδου αὐτὸ, τοῦτο καθαρώτερον διεσάφησεν οὗτος ἐφερμηνευτικῶς τὸν λόγον προσαγαγὼν ἐν τῷ εἰπεῖν, Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύς τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Εἰ μὴ ταῦτα ἠγνώσεις, σοφώτατε, οὐκ ἂν τοσαῦτα εἰρήξεις· ἐπιθεοῖ ἀτοπα, ἐάν τις μερίζονα τοῦ Πνεύματος ἐρεῖ τὸν Υἱόν. Ἀλλὰ πάλιν αἰτιος μὲν τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἰδίᾳ κατὰ σὲ, αἰτιος δ' ἀμφοῖν ἰδίᾳ ὁ Πατήρ, καὶ τὸ ἀτελεὲς ἐντεῦθεν καὶ ἡμίθετον καὶ ἐξ ἀτελοῦς καὶ τελείου συνθεθειμένον παρῆρησιάζεται αἰτιον, καὶ ἡ παίζουσα τοὺς ἱπποκενταύρους μυθολογία, καὶ τὰ ἄλλα ἅπερ αὐτὸς ἀσεβοῦς· σπορᾷς ἀνομάζεις γεώργια· οἷς καὶ τὸ ἐκθεσμον δυαδικῶν τῶν αἰτίων συνδιαλαμβάνεται. Ἀποχρῶσα δ' ἐν ἀραχνίοις τούτοις ἐστὶν ἀντίρρησις· τὸ μὴ τὸν Υἱὸν αἰτιον παρὰ τὸν Πατέρα ἰδίᾳ ἢ εἶναι ἢ λέγεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἡ τῆς Ῥώμης ἀγνοεῖ Ἐκκλησία, μόνον τὸν Πατέρα ἀρχικὸν αἰτιον εἶναι, Υἱοῦ μὲν καὶ Πνεύματος φυσικῶς, παρῆρησις δὲ κτιστικῶς ποιητικῶς· πλὴν ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ ἐστὶν αἰτιον προσεχῶς, τοῦ δὲ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐκ δύο αἰτίων καὶ ἀρχῶν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνὸς Θεοῦ προεῖναι λέγει τὸ Πνεῦμα, τοῖς θεολόγοις ἡμῶν Πατράσιν ἐπομένη μάλα δικαίως.

KEIMENON.

μς'. Διὰ ταῦτα τοῖνον καὶ τὰ τοιαῦτα, κἂν ἐψέ γοῦν ἀναλαβεῖν ὑμᾶς προσήκει συναίσθησιν τῶν ἡσεθημένων, καὶ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀντι τῆς πολυπλανοῦς δεισιδιμονίας συνελθεῖν τῷ φρονήματι, καὶ μνηθῆναι μὲν καθαρῶς τὴν εὐσέβειαν, ἀναμαθεῖν δὲ πιστεύειν ἐξ ὅλου τοῦ νοῦ καὶ διανοίας μὴ δισταζούσης, ὡς ἕκαστον μὲν πρόσωπον (2) τῆς ὁμοουσίου καὶ θεαρχικῆς Τριάδος ἀφράστῳ λόγῳ εἰς κοινωνίαν μὲν ἀδιάστατον συνάπτονται τῇ φύσει, κατὰ δὲ τὸν τῆς ὑποστάσεως λόγον ἀμετάδελτον φυλάττουσιν ἀλλήλαις τὸν τῶν ἰδιωμάτων χαρακτήρα· οὐ γὰρ χώραν δίδωσιν ἐν αὐτοῖς τὸ συγκεχυμένον ἐπελθεῖν ἢ διάκρισις· ἀπαγε· ἀλλ' ὡσπερ οὐδένα μερισμὸν ἢ διαίρεσιν ἢ κατὰ φύσιν κοινωνία παραδέχεται, οὕτως οὐδὲ τὰ ἐξ ὧν ἕκαστη τῶν τριῶν χαρακτηρίζεται, οὐμενοῦν εἰς οὐδαμίαν σύγχυσιν οὐδαμῶς (3) ἀναφύρεται.

ANTIPPHEIS.

K'. Καὶ ποία τίς ἐστὶν ἡ ἐπερχομένη σύγχυσις; τῇ διακρίσει τῶν ὑποστάσεων καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ τῶν ἰδιωμάτων χαρακτήρος ἀπὸ τοῦ τοῦ Πνεύματος διὰ Υἱοῦ ἢ ἐξ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον λέγειν; ὡς γὰρ ἐκ τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς προερχόμενον ἀσύγχυτον τὴν πρὸς

(2) Laur. habet : ἕκαστον ἐν πρόσωπον.

(3) Laur. ut Col. οὐδαμῶς.

τὸν Πατέρα αὐτοῦ διάκρισιν ἔχει (ὁ μὲν γὰρ Πατήρ Α ex ingenito Patre progrediens inconfusam ad
 μένει ἀγέννητος, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτὸν), οὕτω Patrem suam tenet distinctionem (nam Pater
 καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖν ἀσύμφυρτον τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν ingenitus manet, Spiritus vero procedens), ita et
 ὑποστατικὴν αὐτοῦ διάκρισιν ἔχει, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ex Filio prodiens inconfusam habet suam persona-
 σύγχυσιν οὐδαμῶς ἀναφύρεται. (ὁ μὲν γὰρ μένει lem distinctionem ad Filium et in nullam prorsus
 Υἱὸς γεννητὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτὸν) ἔπει γὰρ confusionem permiscetur (manet namque Filius
 τῇ αὐτῇ διακρίσει ἀμφοτέρων διακρίεται τὸ Πνεῦμα genitus, Spiritus vero procedens). Nam cum eadem
 τὸ ἅγιον, ἰάν πρὸς τινὰ σύγχυσιν ἀναφύρεται, γέν- distinctione Spiritus sanctus sit ab utroque distin-
 νησις καὶ ἐκπόρευσις διὰ τὸ ἐκ τοῦ γεννητοῦ Υἱοῦ ctus, si ad quam confusionem permisceatur genera-
 τὸ ἐκπορευτὸν προελθεῖν, εὐδελον ὡς ἔσται τις σύ- tio et processio idcirco quod ex Filio genito ille
 χυσις ἀγεννησίας τε καὶ ἐκπορεύσεως διὰ τὸ ἐξ qui procedit progrediatur, perspicuum est, fore et
 ἀγεννητοῦ Πατρὸς τὸ ἐκπορευτὸν προελθεῖν· ἀλλὰ confusionem quamdam innascibilitatis et proces-
 μὴν οὐκ ἔστι τὸ δεύτερον, οὐδ' ἄρα τὸ πρῶτον. sionis, idcirco quod ex innascibili Patre ille qui
 procedit progrediatur. Sed secundum locum mi-
 nime habet, ergo nec primum.

KEIMENON.

Ὡσπερ δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς γεννᾶται μὲν ἐκ τοῦ Πα-
 τρός, δικέμεν δ' ἂν ἀναλλοίωτον ἑαυτῷ τὸ τῆς υἰό-
 τος συντηρῶν ἀξίωμα, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 πανάγιον ἐκπορεύεται μὲν τοῦ Πατρὸς, μένει δ' ἀμε-
 τάβλητον, ἑαυτῷ συντηροῦν τὸ ἐκπορευτὸν· καὶ καθ'
 ὃν λόγον ἐξ ἀναιτίου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα προῖν
 ἑτέρου γέννησιν ἢ ἐκπόρευσιν οὐ θεωρεῖται, οὐδὲ διὰ
 τινος μεταβολῆς τὴν ἐκπόρευσιν αὐτοῦ καινοτομεῖ·
 οὕτω δὲ καὶ ὁ Υἱὸς γεννώμενος ἐξ ἀναιτίου τοῦ Πα-
 τρός οὐτε διὰ γεννήσεως, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ δι' ἐκ-
 πορεύσεως οὐδεμίαν ἂν θεωρεῖται οὐδενὸς ὁμοφυοῦς
 ἀνάσχοιτο ὑποβαλεῖν, οὐδὲ σχέσεως ἑτέρας ἐπεισα-
 γωγῆ τὸ προνόμιον ἐπινοθεῖν τῆς υἰότητος.

ANTIPIPHSIS.

ΚΑ'. Ὡς ἔοικεν, οὐδεμίαν σὺ βούλει δοῦναι δια-
 φορὰν ἐπὶ τῷ αἰτιατῷ τοῦ Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος,
 καὶ διὰ τοῦτο καινοτομίας ἐκπορεύσεων καὶ θεωρη-
 γίας ὁμοφυῶν τινῶν τερατολογεῖς. Ἄλλ' ὁ θεολογι-
 κώτατος Νύσσης διαφορὰν τοῦ αἰτιατοῦ λέγων τὸ
 μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρῶτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσε-
 χῶς ἐκ τοῦ πρῶτου προέρχεσθαι, ἐκ τῆς διαφορᾶς
 ταύτης δίδωσι νοεῖν, τὸ μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς προῖν Πνεῦμα εἶναι καὶ ἐξ ἀμφοῖν, ἐξ αὐ-
 τοῦ δὲ εἶναι μηδὲν, ἔπει μὴδὲν ὁμοφυεῖς ἔστι δι'
 αὐτοῦ.

KEIMENON.

μζ'. Ἐκεῖνο δὲ μὴ καθορῶντα δικαίως ἂν σε γρα-
 φοίμην ἐκουσίῳ πηρώσεως. Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸν
 λόγον τῆς φύσεως ὁ Πατήρ προβάλλεται τὸ Πνεῦμα,
 τῆς αὐτῆς δὲ φύσεως ἡ Τριάς, τότε δὴ τότε μετὰ
 πολλῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν ἀτοπημάτων, ἐκ τινος
 ἂν ἀφορμῆς ἐξίρμας μυθολογεῖν τὸ δυσσεῖθημα. Οὐ
 γὰρ μόνον εἰς προβολέα τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἂν σοι
 μετεβάλλετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἰς τε τὴν
 τοῦ Υἱοῦ γέννησιν καὶ τὴν ἰδίαν προβολὴν ἐτέμνετό
 τε καὶ κατεμερίζετο· καὶ σιγῇ τὰλλα ἔχέτω, ὅτι τε
 ἀμεινον, καὶ οὐδὲ τῷ βήματι τὰ ἀτοπώτερα μὴ προ-
 φερόμενα τοῖς νουεχῶς καὶ σὺν εὐλαθείᾳ διερευ-
 νώσιν οὐκ ἄδηλον ἔχει τὴν κατανόησιν. Ἄλλ' οὕτω
 μὲν εἰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, οὐχὲ δὲ τῷ λόγῳ τῆς
 ἰδέας ὑποστάσεως; ὁ Πατήρ τὸ Πνεῦμα εἰς τις προβάλ-

KEIMENON.

B

TEXTUS.

B

Et sicuti rursus Filii quidem generatur a Patre,
 permanet tamen inalteratam sibi conservans filia-
 tionis dignitatem, ita et sanctissimus Spiritus pro-
 cedit quidem a Patre, manet vero incommutatam
 sibi servans processionis rationem; et qua ratione
 Spiritus ex Patre nullam agnoscente causam pro-
 diens alterius generationem et processionem divi-
 nam non operatur; nec per ullam mutationem
 processionem suam innovat, ita sane et Filius ex
 Patre principii experte generatus neque per gene-
 rationem, imo vero neque per processionem poterit
 ullam aliam consubstantialtem personam producere
 aut aliam superinducendo relationem filiationis
 adulterare prerogativam.

C

REFUTATIO.

XXI. Nullam, ut videtur, concedere vis differen-
 tiam in principiati ratione, quæ tum Filio conve-
 nit tum Spiritui; et idcirco innovationes processio-
 num et consubstantialium quorundam productiones
 monstruose confligis. Verum suminus inter
 theologos Nysenus, dum discrimen causalitatis
 enarrat, illud immediate ex primo, hoc vero per
 id quod immediate ex primo procedere, ex hoc
 discrimine ipso dat intelligere, Spiritum per Filium
 ex Patre prodeuntem et ex utroque esse, ex ipso
 vero esse nihil, cum nulla alia consubstantialis
 persona per ipsum existat.

TEXTUS.

47. Illud autem si nolis intelligere; merito te
 spontanæ arguam cæcitatibus. Si enim secundum
 rationem naturæ Pater producit Spiritum, cum
 ejusdem naturæ sit Trinitas, tunc sane una cum
 multis aliis affinitibus absurdus esset tibi aliqua
 occasio impiæ hujus fabulæ confingendæ. Non
 enim solum in productorem Spiritus posses Filium
 convertere, sed ipsummet Spiritum tum in Filii ge-
 nationem tum in suiipsius productionem scin-
 dere ac partiri, pressis interim silentio cæteris
 absurdis, quæ etiam nullo prodita verbo a pruden-
 tibus piisque perscrutatoribus melius ac facilius
 intelliguntur. Atque ita quidem, si quis ratione
 naturæ, non vero ratione hypostaseos propriæ a
 Patre Spiritum produci fingeret. Cum tamen Pater

qua Pater Spiritum producere et sacris dicatur Eloquis et a catholicis constantissime credatur, profecto nec Filius, quatenus Filius prædicatur, per Spiritus productionem filiationis gradum sibi immutabit nec Patri adeptam ad se trahet Spiritus causationem, quemadmodum nec causationem pacatissimæ purissimæque suæ generationis. Nequæ enim prorsus hæc sunt naturæ, secundum quam communio prædicatur, sed hypostaseos proprietates, per quas divinam in Trinitate distinctionem confitemur.

REFUTATIO.

XXII. Tu quidem sapius et in multis orationis partibus asseris, non ratione naturæ, sed ratione personæ Patrem causam esse eorum quæ ex ipso, per cæcitatē arguis Italum utpote non illico hoc perspicentem, eique impietatem et superstitionem fraude circumventam objicis aliaque id genus, quæ proferent æternam damnationem acquirunt. Ego vero maxime pro te timeo, ne dum impetu quam vehementissimo pro pietate pugnaturus prodis, a recto tramite inscius omnino deflectas: multa enim mihi videntur inventam a te propositionem sequi absurda. Ac primo quidem quia a te ipso eam confinxisti ut quoddam dogmatis principium: quid enim ejus, quam quod dicis et pro dogmate statuis, quod nemo unquam statuit sanctorum? Deinde vero quia illa etiam Patrum doctrinis adversatur. Nam dicitis mihi: si quis dicat ratione naturæ Patrem producere Spiritum, num hic propterea quia ejusdem naturæ est Trinitas, non solum in productorem Spiritus Filium transferre, verum etiam ipsum Spiritum in Filii generationem et in propriam productionem dividere ac scindere censebitur? Verum Patres nostri ex essentia Patris generari Filium tradentes nullo omnino timore commovebantur, ne quis, propterea quod sancta Trinitas ejusdem est naturæ, arbitraretur, etiam Filii essentiam generantem esse ad instar essentia Patris. Quomodo igitur non es veritus, cum Patres ex essentia Patris prædicent Filium et Patris essentiam dicant esse generantem, ipse Patris causam in rationem naturæ et rationem hypostasis dividere atque negare quidem, Patrem esse causam ratione naturæ; asserere vero ac docere sola ratione hypostasis causam esse, quasi vero essentia expers Patris hypostasis emitteret ea quæ sunt ex ipsa? Neque natura Patris, o homo, absque hypostasi est, quando quis prædicet ex essentia et natura Patris Filium atque Spiritum; neque hypostasis absque essentia, quando quis ex hypostasi Patris progredi dicat quæ sunt ex ipsa. Tu autem protinus, si audis Filium ex Patre Deum ex Deo esse, non ex essentia ac deitate Patris Filii essentiam deitatemque dices, ne propterea quod ejusdem naturæ est sancta Trinitas prædicta a te consequantur absurda. Etenim cum Filius qui principiatu est ex principio Patre Deus ex Deo sit, si ratione personæ principium seu causa est Pater, quasi ab

λεσθαι τερατεύοιτο. Εἰ δὲ καθὼς ἡ Πατὴρ ὁ Πατὴρ ἐρολογεῖται προβάλλειν τὸ Πνεῦμα καὶ τοῖς εὐσεβίαι οὐκ ἐπιδικάζεται· οὕτως ὁ Υἱὸς, καθὼς θεολογεῖται ὁ Υἱὸς, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος προβολῆς τὸ τῆς υἱότητος καινοτομήσει ἀξίωμα, οὐδὲ τῷ Πατρὶ περιχώσας εἰς ἑαυτὸν μεταστήσει τὴν αἰτίαν τοῦ προδήματος, ὡς περ οὐδὲ τῆς περὶ αὐτὸν ἀσπασίας αὐτοῦ καὶ ἀρρέυστου γεννήσεως. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ ταῦτα φύσεως, καθ' ἣν ἡ κοινωνία δοξάζεται, ἀλλ' ὑποστάσεως ἰδιώματα, δι' ὧν τὴν ἐν τῇ Τριάδι θεολογεῦμεν διάκρισιν.

ANTIPHRASES.

Ἐ ΚΒ'. Σὺ μὲν πολλάκις καὶ ἐν πολλαῖς τοῦ λόγου περιχοπαῖς ἔφησ, μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, τῷ δὲ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως τὸν Πατέρα αἰτίον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ πηρώσεντα γράφῃ τὸν Ἰταλὸν, ὡς τάχα τοῦτο μὴ συνωρῶντα, καὶ ἀσέβειαν αὐτοῦ καὶ πεπλανημένην δεισιδαιμονίαν κατηγορεῖς, καὶ ἄλλα τινὰ, ἅπερ εἰσὶν αἰωνίου τῷ λέγοντι κρίματος πρόβημα. Ἐγὼ δὲ μάλιστα δέδισα περὶ σοί, μήποτε τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνα ἀκατασχέτω ῥύμη ποιούμενος λάθῃς αὐτὸς τοῦ εὐθέως παρασυρεῖς. Πολλὰ γὰρ μοι δοκοῦσι τῇ ἐφευρημένῃ σοι ταύτῃ προτάσει τὰ ἄτοπα ἐπεσθαι· πρῶτον μὲν διτι οἰκοῦν ταύτην ἐπλάσω ὡς τινα ἀρχὴν δόγματος· καὶ τί γὰρ κάκιον τοῦ λέγειν καὶ δογματίζειν σε, ἅπερ τῶν ἀγῶν οὐδαίς ποτε δεδογμάτευεν; ἔπειτα δὲ, διτι καὶ ταῖς τῶν Πατέρων αὐτῇ ἀντιθαίνει θεολογίαις· ἐπεὶ γὰρ μοι, εἰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως ἔραε τις τὸν Πατέρα τὸ Πνεῦμα προβάλλεσθαι, ἀρά γε διὰ τὸ τῆς αὐτῆς φύσεως εἶναι τὴν Τριάδα κριθήσεται οὕτως μὴ μόνον εἰς προβολαὴ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν μεταβάλλειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν καὶ τὴν ἰδίαν προβολὴν καταμερίζειν καὶ τέμνειν; ἀλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεννησθαι θεολογήσαντες τὸν Υἱὸν, οὐδεμίαν ἔσχον δειλίαν, μήποτε διὰ τὸ τῆς αὐτῆς φύσεως τὴν ἀγίαν εἶναι Τριάδα οἰήσασθαι τις καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν γεννητικὴν εἶναι κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς· πῶς γοῦν οὐ δέδισα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν τῶν Πατέρων θεολογούντων καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς γεννητικὴν εἶναι λεγόντων, οὕτως τὸ τοῦ Πατρὸς αἰτίον εἰς λόγον φύσεως καὶ λόγον ὑποστάσεως διαίρειν, καὶ ἀπαρνεῖσθαι μὲν αἰτίον εἶναι τὸν Πατέρα τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, δογματίζειν δὲ μόνῳ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως αἰτίον εἶναι, ὡς περ ἂν ἦν ἀνούσιον τὴν τοῦ Πατρὸς ὑπόστασιν προϊέναι τὰ ἐξ αὐτῆς· ἀνθρώπει αὐτ' ἢ φύσις τοῦ Πατρὸς ἀνυπόστατός ἐστιν, ὅταν τις ἐκ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα θεολογῇ, οὐθ' ἢ ὑπόστασις ἀνούσιος, ὅταν τις ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς προάχθῃ λέγειν τὰ ἐξ αὐτῆς· σὺ δὲ τάχα καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς Θεοῦ ἐκ Θεοῦ εἶναι ἀκούων οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ θεότητος τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν ἔραεις καὶ θεότητα, ἵνα μὴ διὰ τὸ τῆς αὐτῆς φύσεως τὴν ἀγίαν εἶναι Τριάδα, τὰ προρρήθηέντα σοι ἀκολουθήσειεν ἄτοπα· ἐπειδὴ γὰρ ὁ Υἱὸς αἰτιατός ὢν ἐξ αἰτίου Πατρὸς Θεός ἐστιν ἐκ Θεοῦ, εἰ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως αἰτίος; ἐστίν ὁ Πατὴρ, ὡς περ ἂν εἰ

δηρημένη τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως ἢ ὑπόστα-
σις ἦν, τὸ ἄλλο ἀνακύψειεν ἄν, ἢ Θεὸν τὸν Πατέρα
καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ
οὐχὶ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως δογματίζειν; Ἐπεὶ δὲ
λέγεις, ὡς καθὼς Πατὴρ ὁ Πατὴρ ἱερολογεῖται προ-
βάλλειν τὸ Πνεῦμα καὶ τοὺς εὐσεβῆσι οὐκ ἐπιδοσά-
ζεσθαι τοῦτο διαβεβαίωσι, ἐγὼ τοὺς εὐσεβῆσι διαβε-
βαιούμαι μηδέποτε ἐντρυχεῖν θεολογίαν τινὸς τῶν
Πατέρων ἐκ τοῦ Πατρὸς καθὼς Πατὴρ εἶναι λέγοντος
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καθὼς ἀρχικοῦ αἰτίου, οὐχὶ
προσεχῶς; ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ
ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ, μηδὲν τοῦ τῆς υἰότητος
καινοτομουμένου ἀξιώματος.

KEIMENON.

μη'. Εἴεν· ἀλλὰ γὰρ φασι τινες (1) τοὺς αἰρεσιώ-
τας λέγειν· « Πῶς δὲ τὸν κήρυκα τῆς Ἐκκλησίας,
τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον οὐκ ἂν ἀλοίητε πα-
ραγραφόμενοι Παῦλον, ἐκείνον τὸν οὐράνιον ἄνθρω-
πον, ὃς μέγα τε καὶ ὡς ἀληθῶς οὐράνιον ἀνακέκρα-
γεν· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ
αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν (2), κρᾶζον· Ἀββᾶ ὁ
Πατὴρ; » Εἰ οὖν Παῦλος ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων γνό-
μων τὸ Πνεῦμα λέγει ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι,
πῶς οἱ μὴ τοῦτο παραδεχόμενοι αὐτὸν τὸν μυσταγω-
γὸν τῶν οὐρανίων οὐ παραγράφονται (3); Καὶ τίς
ἔστι Παῦλον τὸν θεωρῶν τῶν ἀπορρήτων ὃς ἀπάσαις
ψήφοις παραγράφεται; ὁ πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ
καὶ κοινὸν Δεσπότην ἀντιφειγγόμενον ἐπιδείξει σκου-
δῶν, ἢ ὁ τὴν πρὸς αὐτὸν συμφωνίαν αὐτοῦ διὰ
σεβάσματος ἄγων καὶ ἀνυμνῶν; Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης
μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορευέσθαι μυσ-
ταγοῦσι, Παῦλον δὲ ἢ αἰρεσις δογματίζειν εἰσάγει
ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τίς ἂν εἴη ὁ παραγραφόμενος; μᾶλλον
δὲ ὁ γραφόμενος αὐτὸν δεσποτικῆς ἀντιλογίας καὶ
εἶκιν ἀφυκτον τοῦ τολμήματος χρεωστῆν. Ὁρᾶς,
ὅπως ἔγνωσ τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον τῶν
διδασκαλικῶν γερωῶν μὴ ἀποστρεφῆν, ὅπως τὸν πρὸς
τὴν εὐσεβείαν ἔδηγόν ἀντὶ τοῦ δι' αἰδοῦς ἄγων καὶ
σεβάσματος ἐπιβρήτων γνώμη δυσφημῆς. Ἄλλ' οὐ-
δὲν ἢ αἰρεσις καινότερον τοῦ συνήθους ποιεῖ. Ἡ γὰρ
αὐτὴν συκοφαντήσασα τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ
εἰς διαφωριαν ἐκπεσῆν, πῶς οὐκ ἀκόλουθα πράττει
ἐαυτῇ καὶ τὸν αὐτοῦ γνήσιον θεράποντα καὶ μαθη-
τὴν εἰς ἀντιλογίαν ἀντανιστώσα καὶ φιλονεικοῦσα
δείξει τῷ διδασκάλῳ διωρθωτήν;—μη'. Ποῦ δὲ Παῦ-
λος ἂν ἐλέγει (4) τὸ Πνεῦμα ἐκπορευέσθαι τοῦ Υἱοῦ;
εἶναι μὲν γὰρ τοῦ Υἱοῦ (οὐδὲ γὰρ ἀλλότριον· μὴ
γίνετο!) κάκεινος εἶπας καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία
συναμολογεῖ καὶ συνεπίσταται· ἐκπορεύεται δὲ (5)
ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὕτε διὰ τῆς ἐκεῖνου θεορρήμονος
γλώττης προελήλυθεν, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν εὐσε-
βῶν οὐδαίς (πολλοῦ γε καὶ δεῖ συκοφαντίας τοιαύτης)
ἐγράφατο, ἀλλ' οὐδ' ἀκοῇ τὸ δύσφημον ἀνάσχοιτο

A eadem essentia et natura hypostasis sit divisa,
quid aliud emerget, nisi ut Deum Patrem et Deum
Filium ratione hypostaseos, et non ratione naturæ
doceamus? Quoniam vero dicis Patrem, quatenus
est Pater, Spiritum producere prædicari et vere
catholicis hoc in dubio positum non esse asseve-
ras, ego vere catholicis assevero nunquam fore,
ut inveniant theologiam alicujus ex Patribus, qui
dicat Spiritum sanctum ex Patre esse quatenus Pa-
ter est, sed solum dicentes quatenus causa prin-
cipalis, ex eo progredi Spiritum, non proxime sed
per Filium eum procedere, Filii dignitate nullam
omnino innovationem patiente.

TEXTUS

48. Esto. At inquit nonnulli hæreticos di-
cere : « Quomodo non manifeste repudiatis præco-
nem illum Ecclesiæ orbisque doctorem Paulum,
cœlestem illum virum, qui ingenti vereque cœlesti
exclamat voce : *Misit Deus Spiritum Filii sui in
corda nostra clamantem : Abba Pater (a) ?* » Si igitur
Paulus dogmatum rectorum normæ Spiritum
dicit e Filio procedere, quomodo qui hoc non
admittunt, ipsum mysteriorum cœlestium doctorem
non repudiant? — At quis, quæso, Paulum arca-
norum mysteriorum doctorem calculis omnibus
respuit? an is qui eum Christo magistro suo et
communi Domino contradicentem ostendere nititur,
an vero qui ipsius cum illo consensionem con-
cordiamque reveretur ac celebrat? Si enim Dominus
quidem Spiritum ex Patre procedere doceat, Paulum
vero inducit hæresis asserentem ex Filio, uter,
quæso, illum repudiat? Imo potius is illum repu-
diat, qui contradictionis adversus Dominum eum
accusat inevitabilemque temeritatis pœnam sibi
acquirere eum contendit. Vides, quomodo orbis
universi doctorem doctoris honore haud exuere
nēsti, quomodo eum, qui nos ad pietatem ducit
non veneratione obsequiove prosequeris, sed infama
atque ignominia inspergis. Sed nihil præter
morem suum hic agit hæresis. Quæ enim ipsum
Filium Verbumque Dei calumniata fuit, quod secum
ipse aliquando pugnarit, quomodo non sibi consen-
tanea facit, dum et genuinum ejus famulum et disci-
pulum ipsi contraria dicentem objicit eumque
ostendere nititur Magistri sui correctorem?—49. At
ubinam, quæso, Paulus affirmat, Spiritum pro-
cedere a Filio? *Esse quidem Spiritum Filii* (neque
enim alienus est, absit) et ille dixit et Dei Ecclesia
confitetur ac prædicat; *procedere autem ex Filio*
neque ex illius divina lingua prodiit, neque ullus
unquam catholicorum talem ei calumniam affinxit
suis scriptis; tantum abest, ut id factum fuerit,
ut nec audire ejusmodi blasphemiam catholicus

(1) Laur. τινα.

(2) Mon. et al. cum nov. T. pluribus codd. ἡμῶν.

(3) Sic Laurent. Col. et al., Mon. omnia particula negat. παραδέχονται.

(4) Ἀνθρώπων, λέγει Laur.

(5) Δὲ pos: ἐκπορεύεται deest in Laur.

(a) Ad hunc textum revera Latini fere omnes provocant. Aug. de Trin. IV, 20, alique Patres apud Petav. de Trin. I. VII, c. 4. Ratramnus contra Græcorum opposita L. I, c. 4, 6, 7. (Patrol. lat. I. CXXI, p. 232, 256, 258.) S. Petrus Dam. Opusc. I, c. 10. (Patrol. t. CXLV, p. 57, 58.)

quis sustinuerit.—50. Dixit Paulus, qui cursu divinæ prædicationis breviorē suo studio telluris magnitudinem ostendit, *Spiritum Filii sui*. Cur igitur non et tu hæc dicis, sed fraudulentē agis, omnia susdequē vertis et pervertis præconis verbum, quodque gravius est, tuam istam perversionem et blasphemiam in doctoris vocem intrudis?—51. Dixit *Spiritum Filii*. Recte admodum et sapiēter et divine. Tu vero quorum depravas hanc vocem et quæ quidem dixit non dicis, quæ vero ne cogitavit quidem, quasi ab illo dicta jactare non erubescis? *Spiritum Filii sui*. Neque enim poterat id aliter aptius enuntiari. Est enim Spiritus ejusdem ac Filius naturæ et substantiæ, gloriæ, honoris et potestatis. Qui ergo dicit *Spiritum Filii sui*, naturæ quidem edocet perfectam sine ulla differentiâ similitudinem (et ideitatem), causam vero processio-nis nusquam inducit; ac substantiæ quidem unitatem agnoscit, eum vero qui consubstantialiter produxit hypostasiam, nullatenus declarat nec causam subindicat.

REFUTATIO

XXIII. Romani vocem Apostoli Spiritum sanctum Filii Spiritum dicentem dum in medium proferunt, ut eum ex Filio esse demonstrant (a), magnum Basilium hujus theologiæ antesignanum exhibent, qui modo Spiritum Filii esse ait Spiritum, quia per Filium est ex Patre, modo nihil differre docet in theologia præpositionem *per* et præpositionem *ex*. Tu vero qui illos lato ore hæreticos vocas, et convitiis appetentes Dei præconem Paulum, calumniantes Verbum et Filium Dei, mala fraude omnia præpostere permiscentes et præconis sermonem pervertentes, scito te hæc omnia adversus nostros doctores et genuinis Domini ministros verosque Pauli discipulos evulgare et dicere. Quinam sunt isti? Il qui ex Patre per Filium Spiritum procedere affirmarunt. Si enim, ut tibi videtur, Romanorum Ecclesia Pauli vocem depravat et quæ quidem dixit Paulus non dicit, quæ vero ne cogitavit quidem, quasi ab illo dicta prædicat, Patres nostri ante ipsam hisce criminationibus obnoxii effecti sunt, qui ex Patre per Filium Spiritum procedere tradiderunt. Tu quidem Spiritum Filii dicis utpote connaturalem et consubstantialem Filio et hanc vocem edocere inquis naturæ absque ulla differentiâ similitudinem; sed veritas hæc est, Spiritum Filio connaturalem et consubstantialem esse et secundum naturam nulla ab eo differentiâ sejunctum, propterea quod per Filium est ex Patre procedens.

TEXTUS.

52. Quid vero? Nonne ab omnibus theologice di-

a) Audiatur præ cæteris Magnus Leo serm. I, de Pentec. c. 3. (Patrol. lat. t. LIV, p. 402): *Spiritus sanctus Patris Filiique Spiritus, non sicut quæcumque creatura, quæ et Patris et Filii est, sed sicut cum utroque vivens et potens et sempiternus ex eo, quod est Pater Filiusque, subsistens.*

(1) Cf. Basil. ap. Becc. G. O. II, 553, 565 seq.

δέξασθαι.—v'. Εἶπεν ὁ Παῦλος, ὃ τῷ δρόμῳ τοῦ θεῖου κηρύγματος βραχύτερον αὐτοῦ τῆς σπουδῆς τῆς εὐκοιμένης ἐλέγξας μέγεθος, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Διὰ τί οὖν μὴ καὶ σὺ τοῦτο λέγεις, ἀλλὰ κακουργεῖς καὶ τὰ ἄνω κάτω ποιεῖς καὶ διαστρέφεις τὸ ῥῆμα τοῦ κήρυκος· καὶ, τὸ βραύτερον, τὴν σὴν διαστροφὴν καὶ βλασφημίαν εἰς τὴν τοῦ διδασκάλου παραπέμπεις φωνὴν; —να'. Ἐφη, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ· καλῶς γε καὶ θεοσόφως. Σὺ δὲ τί ποτε παραχαράτεις τὴν φωνὴν καὶ ἅ μὲν εἶπεν οὐ λέγεις, ἃ δὲ οὐδ' ἐνενόησεν, ὡς ἐκεῖνον λέγοντος κηρύττειν οὐκ ἐρυθριᾷ; τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἦν ἄλλως βέλτιον εἰπεῖν· καὶ γὰρ ὁμοφυῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον καὶ τῆς αὐτῆς δόξης· καὶ τιμῆς καὶ κυριότητος· ὃ τοῖνον λέγων· τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τῆς φύσεως μὲν ἐκδιδάσκει τὸ ἀπαράλλακτον, τὴν δὲ αἰτίαν οὐδαμῶς συνεισάγει τῆς ἐκπορεύσεως· καὶ τὴν μὲν κατ' οὐσίαν ὁδὸν ἐνόησα, τὸν δ' ὁμοφυῶς προαγαγόντα τὴν ὑπόστασιν οὐμένουν οὐδαμῶς συνανακηρύττει, οὐδὲ τὸν αἰτίον ὑποδείκνυσαι.

ANTIΠΡΗΞΙΣ.

ΚΓ'. Ῥωμαῖοι μὲν τὴν Πνεῦμα Υἱοῦ τὸ ἅγιον λέγουσαν Πνεῦμα ἀποστολικὴν φωνὴν προβαλλόμενα εἰς ἀπέδειξιν τοῦ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, τὸν μέγαν Βασίλειον πρόμαχον τῆς τοιαύτης προσιτώσι θεολογίας, νῦν μὲν λέγοντα, Πνεῦμα Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἐκ Πατρὸς (1), νῦν δὲ μᾶλλον τι διαφέρειν διδάσκοντα ἐπὶ τῆς θεολογίας· τὴν δὲ καὶ τὴν ἐκ (2). Σὺ δὲ πλατεῖ στόματι αὐτοὺς ἀπεισιώτας ἀποκαλῶν καὶ δυσφημοῦντας μὲν Παῦλον τὸν Θεοκῆρυκα, συκοφαντοῦντας δὲ τὸν Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ κακουργῶς τὰ ἄνω κάτω ποιοῦντας καὶ τὸ ῥῆμα τοῦ κήρυκος διαστρέφοντας, ἴσθι ταῦτα πάντα κατὰ τὴν ἡμετέραν διδασκάλων καὶ γνησίων τοῦ Δεσπότης θεραπευτῶν καὶ τοῦ Παύλου ἀληθῶν μαθητῶν ἀνακηρύττων καὶ λέγων. Τίνων ἐκεῖνων, Ὅτι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι εἶπον. Εἰ γὰρ, ὡς δοκεῖ σοι, τὴν Παύλου φωνὴν ἢ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησία παραχαράττει· καὶ ἅ μὲν εἶπε Παῦλος οὐ λέγεις, ἃ δὲ οὐδὲ ἐνενόησεν ὡς λέγοντος· ἐκεῖνου κηρύττει, οἱ Πατέρες ἡμῶν πρὸ αὐτῆς τοῖς ἐγκλήμασι γεγονᾶσι τούτοις ἀλώσιμαί, οἱ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα θεολογήσαντες. Σὺ μὲν γὰρ Πνεῦμα Υἱοῦ λέγεις ὡς ὁμοφυῆς καὶ ὁμοούσιον Υἱῷ, καὶ τὴν φωνὴν ταύτην ἐκδιδάσκων λέγεις τῆς φύσεως τὸ ἀπαράλλακτον· τὸ δὲ ἀληθές ἐστὶν, ὁμοφυῆς τῷ Υἱῷ καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀπαράλλακτον αὐτοῦ κατὰ φύσιν, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρὸς (3).

KEIMENON.

vβ'. Τί δέ; Οὐ θεολογεῖται παρὰ πᾶσι καὶ (4) ὁ

(2) Basil. de Sp. S. c. S. Becc. G. O. I. 112-125 seq. II, 60 seq. 110 seq. Eodem modo, ut supra. Basil. addncit L. III ad Theod. Sugd. c. 6, G. O. II 142.

(3) Cf. Becc. ad Theol. L. III, c. 8, fin. G. O. II, 145.

(4) Καὶ deest in Laurent.

Πατήρ είναι τοῦ Υἱοῦ; Ἄρ' οὖν σὺ (1) διὰ τοῦτο καὶ γέννησιν ἀνατρέψεις αὐτῶ; Εἰ δ' ὁ Πατήρ λέγεται μὲν τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὅτι γεγέννηται, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁμοούσιος· εἰ βούλει δὲ καὶ ὅτι γεγέννηται· πῶς ἐπιταῦθά σοι τὸ Πνεῦμα ῥηθὲν τοῦ Υἱοῦ ἀνεῖ τοῦ λέγειν αὐτὸ αἷτιον καὶ προαγωγὸν εἰς τὴν τοῦ προαγομένου καὶ αἰτιατοῦ τάξιν παρεσῶρη; Εἰ γάρ πού σε καὶ ἀσεβεῖν διὰ τῆς τῶν φωνῶν ὁμοιότητος ἔριως καταίχην, ἐπίσης μὲν ἂν ἦ; ἀσεβῶν ὡσπερ προβολέα τὸ Πνεῦμα λέγειν τοῦ Υἱοῦ, οὕτως καὶ τὸ ἀνάπαλιν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν· πλὴν ἀλλ' ἦ γε πλάνη διὰ τινος; ἂν ἀφορμῆ; καὶ παραδείγματος ἰδοὺ προΐεται· νῦν δὲ σοι καὶ τὸ ἄλογον θεομαχεῖ καὶ τὸ θεομέμον πρὸς τὸ ἐμπληκτεον περὶ τῆς ὑπερβολῆς φιλονεικαί καὶ ἀντερίζεται.

γ'. Ἐρολογεῖ τούτων ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ· καὶ γὰρ ὁμοούσια· καὶ οὐ δήπου διότι θεολογεῖται γεγεννησθαι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ διότι λέγεται καὶ ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ. διὰ τοῦτο καὶ ἀνάπαλιν δυσφημησομεν· οὕτως οὖν κἀπειτ' ἀνιερολογούμεν τὸ Πνεῦμα εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ μὲν ὁμοούσιον πάντως πρὸς ἑκάτερον ταῖς φωναῖς συνεισάγομεν· ἴσμεν δ' ὅτι ὁμοούσιον μὲν ἔστι τῷ Υἱῷ, οὐχ ὅτι ἐκπροσέεται (ἀπαγε· ἐπεὶ μὴδὲ κάκεινος· αὐτῷ διὰ τὴν γέννησιν), ἀλλ' ὅτι ἐξ ἑνὸς καὶ ἀμερίστου αἰτίου πρὸ αἰώνων τε καὶ ὁμοταγῶς ἑκατέρωφ ἢ πρόδοος.

δ'. Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Σύνες, ὦ οὗτος, καὶ μὴ τὴν τοῦ κήρυκος τῆς ἀληθείας; θεόσοφόν τε καὶ σωτήριον φωνὴν δλεθρίου πάλλους σαυτῶ συσχευάης ὑπέθεσιν. Οὐκ ἔστιν ἐργώδης ἢ ἀνάληψις, οὐκ ὕψις; δέεται φρενὸς οὐδ' ἐμβαδούναιν ἐβρωμένης τῆς κρυφωτέρας· ἄλλο σημαίνει, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ ἕτερον μυσταγωγεῖ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Μηδὲ σε ἡ ὁμοιότης τῶν πτώσεων εἰς ἀνάτοιον συνελαυνέτω πτώμα. Πολλὰ γὰρ τῶν ῥημάτων τῷ ὁμοίω παραγόμενα τῆς φωνῆς οὕτω οὐ τὸν ὁμοιον νοῦν οὐμνοῦν οὐδ' ἐγγύς διερχόμενοι· καὶ πλείστον ἂν σοι τοιούτων κατάλογον ἰθροσάμην, εἰ μὴ σου τὸ ἀπειθὲς τὴν ἐμὴν σπουδὴν μετέβαλλεν εἰς ὄκνον.

ε'. Σὺ δ' ἂν ἰσως εἰπεῖν ὀπαχθείης, μάλλον δὲ τοῖς σοῖς δουλεῶν νόμοις ἀνάγκην ἔχεις μὴ ἀφίστασθαι τῆς ἀτοπίας. Ἐπειδὴ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς ὁ Υἱὸς οὐ τοῦτο μόνον θεολογεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς φησιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἔστι δὲ τὸ φῶς τοῦ φωτὸς ἰσοούσιον ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, τὸν ἐκ τῆς σῆς σοφίας καὶ γνώμης καὶ γλώττης συμπλακέντα σοι βρόχον, κἀν ὄψι γούν, ἵνα μὴ λέγω σαυτῷ περιθεῖναι, ἀλλ' ἂν δικαίως ἦσθα παρατεῖσθαι [καὶ] ζητεῖν τὸν διὰ τῆς ἀγχόνης δλεθρον ὄπω; γένοιτό σοι διαφυγεῖν.

(1) Monac. omitt. οὐ.

(a) « Per aposiopesis atque imprecationem videtur hoc loco Photius innuere: ex eo quod Christus dicatur lux mundi, sequi Christum a mundo procedere, si ex eo quod Spiritus dicatur Spiritus Filii, verum sibi sequi Spiritum a Filio procedere. »

citur et Pater esse Filii? Ergo propterea et tu generari a Filio Patrem affirmabis? Quod si Pater dicitur Filii, non quia generatus, sed quia consubstantialis est, vel si vis, et quia genitus fuit (Filius), quomodo hic tu audiens Spiritum Filii, non causam eum ac productorem asseris, sed in producti et causati ordinem traducis et detrudis? Nam si forte impium te exhibere per vocum similitudinem cupiebas, æque existeres impius dicendo Spiritum productorem Filii ac vice versa Filium productorem Spiritus; nisi quod hic error per quamdam veri speciem procedere et exemplo confirmari videretur. Nunc vero et absurditas tua existit impia et impietas cum stultitia de præcellentia contendit ac litigat.

53. Prædicat igitur Ecclesia et Filium esse Patris et Patrem esse Filii; sunt enim consubstantiales; neque tamen quia dicitur generatus Filius a Patre et Pater a Filio, idcirco vicissim affirmare licebit, Patrem a Filio generari. Ita ergo quando dicimus Spiritum esse Patris ac Filii, consubstantialitatem quidem ejus cum utroque ex vocibus istis colligimus; scimus autem Spiritum consubstantialem esse Patri, quia ex ipso procedit, atque consubstantialem Filio, non quia procedat (absit; nam nec Filius consubstantialis est Spiritui propter generationem) sed quia ex una indivisaque causa ab æterno simul eodemque ordine uterque prodit.

54. Spiritum Filii sui. Intellige, soles, nec velis divinam salutaremque vocem præconis veritatis in perniciosam materiam tibi convertere. Non est operosum resipiscere, non est ad hoc ingenio acutiori opus, quod valeat in abditiora mysteria penetrare. Aliud significat Spiritus Filii sui, et aliud denotat Spiritus ex Patre procedens. Nec te similitudo casuum in casum irreparabilem compellat. Multa enim verba, quæ simili effertur vocis forma, similem sensum nullatenus exhibent, plurimamque tibi hoc loco verba ejusmodi recenserem, nisi contumacia tua meum studium in desidiâ verteret.

55. Tu vero forsitan affirmaveris, imo tuis serviens legibus omnino cogeris ab hac non recedere absurditate. Quoniam Filius non solum splendor Patris et lumen de lumine a nostris theologis nuncupatur, sed et ipse ait: Ego sum lux mundi, et quoniam est lumen lumini consubstantiale, Filius nimirum Patri (a) contextum per te ex tua vafricitate et opinione et lingua laqueum tandem aliquando ne dicam ipsummet tibi imponere, at saltem te justum fuerit atque quærere, quomodo strangulationis mortem queas evadere (b).

Catiformus.

(b) Catiformus legit: παρατεῖσθαι ζητεῖν et ita minus accurate vertit: — laqueum ne dicam ipsemet tibi imponere, at saltem ab aliis impositum tolerare eoque mortem appetere mereris. Caterum et Laur. habet ut Catiformus.

56. Dixit divus Paulus, qui latitudine evange-
 licae prædicationis telluris universæ ambitum co-
 arctavit: *Misit Deus Spiritum Filii sui*. Dum id
 quod dixit enuntias, nullam a te pœnam exigimus;
 dum vero quod non dixit tanquam ab illo prædi-
 catum constituis, reum te supplicii atque impieta-
 tis judicamus. Dixit ille cœlestis homo: *Spiritum
 Filii sui*; tu vero quasi tertium cœlum supergres-
 sus verborumque magis arcanorum auditor factus,
 vocem quidem illius tanquam imperfectam repu-
 dias et a fide tua eliminās, perficiens vero quod
 ille reliquerat imperfectum, loco dicendi: *Spiritum
 Filii sui*, asseris (o summam atque intolerandam
 audaciam!) a Filio Spiritum procedere; hæcque
 scenico conflagrans more et ore sacrilego recitans
 Apostolum ipsum sacrilegio tuo læsum doctorem
 ac patronum tibi vindicare non erubescis! Plane
 ostendisti, quo spiritu occupatus ac impletus tan-
 tum ac tale impietatis venenum evomueris.

REFUTATIO.

XXIV. Quæ in præsentī pericope disseruntur,
 copiosa refutatione haud opus habent, cum ex an-
 tea dictis sufficientem jam redargutionem accepe-
 rint. Quod vero ad illud spectat, quod Spiritum
 Filii eodem modo dictum esse vis, quo dicitur
 Pater esse Filii et Filius Patris, noveris naturalem
 in Trinitate ordinem haud simpliciter ac confuse
 hæc dici sinere. Est enim Filius *Filius* Patris et
 consubstantialis Patri, quia est ex Patris substantia;
 est Pater *Pater* Filii, quia ex propria substantia
 illum emittit; et est Spiritus *Spiritus* Patris et
 Patri consubstantialis, quia ex Patris substantia
 est: Pater vero non est *Pater* Spiritus (a), sed
 productor, quia ex propria substantia ipsum pro-
 fundit; ita pariter consubstantialis Filio est Spi-
 ritus, quia ex Filii substantia est, Filius autem
 Spiritui consubstantialis, quia ex sua ipsius sub-
 stantia eum emittit. Hæc in Trinitate ita dici et in-
 telligi naturalis in ipsa ordo facit, nec, uti tibi
 placet, Spiritum Filio consubstantialem esse di-
 cendum est quia ex una et indivisibili causa utri-
 que progressio est, hæc enim est consubstantialitas
 fraterna, quæ nullum in illa beata natura habet
 aditum (b).

TEXTUS.

57. Visne alias adhuc tibi sacras apponam vo-

(a) De hoc discrimine vide Alcuinum L. I De fide
 Trinitatis c. 4. (Patrol. lat. t. Cl, p. 16) et Animad-
 vers. in Photii librum Art. II, § 15.

(b) De hac re uberius disputatum est Animadv.
 in Photii librum Art. IV §§ 20 et 21. Posteriores
 Græci supponunt plerumque, ex Filii cum Patre
 consubstantialitate nude spectata Latinos deducere
 Spiritus sancti ex Filio quoque processionem: sic
 Jobus monachus Apologia inedita supra allegata
 Cod. Monac. gr. 68 f. 9: « Si enim, quia consub-
 stantialis est Patri Filius, producit Spiritum (nam
 hoc hæc orum pueri in suæ causæ patrocinium ad-
 dunt), ipse quoque Spiritus, qui Patri et Filio
 ex concessio consubstantialis est, alium sibi et iis

vs'. Εἶπεν ὁ θεὸς Παῦλος ὁ τῷ πλάτει τοῦ εὐα-
 γελικοῦ κηρύγματος τὸν γύρον τῆς οἰκουμένης στε-
 νοχωρήσας· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ
 Υἱοῦ αὐτοῦ· ὁ μὲν εἶπε λέγοντα οὐδεμίαν σε δίχην
 ἀπαυτοῦμεν· ὁ δὲ μὴ εἶπεν, ὡς ἐκείνου κηρύσσοντες
 δογματίζοντα ἐν δίχῃ σε γραφομένα ποιήεις ἕνεχεν
 εἶναι καὶ ἀσεβείας. Εἶπεν ἐκεῖνος ὁ οὐράνιος ἄνθρω-
 πος· Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· σὺ δὲ ὡσπερ καὶ
 τὸν τρίτον οὐρανὸν ὑπεραναβάς καὶ ἀπορρήτοτερον
 βημάτων αὐτήκοος γεγονώς; ἐκείνου μὲν τὴν φωνὴν
 ὡς ἀτελή παραγράφῃ καὶ τῆς σῆς πίστεως ἀπείλου-
 νεις, τελοιοποιῶν δὲ τὸ ἐκείνου ἀτελεὶς ἀντὶ τοῦ λέ-
 γειν, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τὸ Πνεῦμα
 δογματίζεις (φεῦ τῆς ἀνυπερβλήτου τόλμης!) ἐκπο-
 ρεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ· καὶ ταῦτα δραματοργῶν καὶ
 βλασφημῶν τὸν βλασφημούμενον οὐδεμίαν λαμπράει
 αἰδῶ διδάσκαλον καὶ συνήγορον ἐπιγράφεσθαι. Ὁν-
 τως εἰδείξας, ἐκ πολλοῦ πνεύματος ἐνεργούμενος καὶ
 πληρούμενος τὸν τηλικούτων καὶ τοσοῦτων ἰὸν τῆς
 ἀσεβείας ἐξήμεσας.

ANTIPIPHSIE.

ΚΔ'. Τὰ τῇ παρουσίᾳ διελημμένα περιεκτῆ ὡς
 πολλῆς τῆς ἀντιβρόχσεως δέονται, ἐκ τῶν ἡδὴ ῥηθέν-
 των τὸν ἐλεγχον ἀρκούντως ἐπιπερόμενα. Ὅτι δὲ σὺ
 οὕτω θέλεις εἶναι Πνεῦμα Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς ὁ
 Πατὴρ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ὡς ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Πατρὸς,
 ἀλλ' ἢ ἐν τῇ Τριάδι φυσικῆ τάξις οὐχ ἀπλῶς καὶ
 φύρδην λέγεσθαι αὐτὰ συγχωρεῖ· ἔστι μὲν γὰρ ὁ
 Υἱὸς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ὅτι
 ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστίν· ἔστι δὲ ὁ Πατὴρ
 Πατὴρ Υἱοῦ καὶ ὁμοούσιος Υἱῷ, ὅτι ἐκ τῆς ἰδίας
 οὐσίας πηγάζει αὐτόν· καὶ ἔστι μὲν τὸ Πνεῦμα
 Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ὅτι ἐκ
 τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστίν· ἔστι δὲ ὁ Πατὴρ οὐ
 Πατὴρ Πνεύματος, ἀλλὰ προβαλεὺς, ὅτι ἐκ τῆς ἰδίας
 οὐσίας προχέει αὐτό· ὡσαύτως ἐστὶ μὲν ὁμοούσιον
 Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας ἐστίν·
 ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς τῷ Πνεύματι ὁμοούσιος, ὅτι ἐκ τῆς
 ἐαυτοῦ οὐσίας ἐκπέμπει αὐτό· οὕτω ταῦτα ἐν τῇ
 Τριάδι λέγεσθαι καὶ νοεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῇ φυσι-
 κῆς ἐστὶ τάξεως· καὶ οὐχ ὡς σὺ θέλεις, ὁμοούσιον
 τὸ Πνεῦμα εἶναι Υἱῷ, ὅτι ἐξ ἐνὸς καὶ ἀμερίστου αἰ-
 τίου ἐκατέρω τούτων ἡ πρόσδος· ἀδελφικῆ γὰρ ἡ
 ὁμοουσιότης αὕτη, ἥτις οὐδεμίαν ἔχει ἐν τῇ μακαρίᾳ
 φύσει τὴν πάροδον.

KEIMENON.

vs'. Βούλει σοι καὶ ἑτέρας ἱεράς παραθεῖην φωνάς,

quibus est, consubstantialem producet Spiritum,
 etc. (Et γὰρ, ὅτι ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἐκπο-
 ρεύει τὸ Πνεῦμα [τοῦτο γὰρ Ἰταλῶν παῖδες εἰς
 ἀπλογίαν προβάλλονται], καὶ αὐτὸ γὰρ δὴ πρὸθεν
 ὁμοούσιον ὁμολογηθὲν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐκπορεύσει
 ἕτερον Πνεῦμα ἐαυτῷ καὶ τοῖς ἐξ ὧν ὁμοούσιον,
 ἵνα μὴ οὐχ ὁμοούσιον τιθέμενον τοῖς; προβάλλουσιν
 ἑλαττον κατὰ τὴν οὐσίαν φανῆ καὶ τὴν Μακεδονίου
 λύσσαν εἰσάξῃ τῆς Ἐκκλησίας καταγορεύουσιν.)
 Notandum, hoc Jobi textu verbum ἐκπορεύειν
 active (ἐν ῥήματι ἐνεργητικῷ) usurpari, quod
 apud Patres reperiri Beccus in Camal. c. 80 et
 Georg. M. tochiita c. mt. a Manuel. Cret. c. 15 (Gr.
 orth. t. II, p. 110, 1018 seq.) negant.

δι' ὧν σοι καὶ τὸ τῆς ἀπονοίας καὶ παρανοίας στη-
 λεύεται κακομήχανον; Ἰερολογεῖται τὸ πανάγιον
 Πνεῦμα, Πνεῦμα σοφίας, Πνεῦμα συνέσεως, Πνεῦμα
 γνώσεως, Πνεῦμα ἀγάπης, Πνεῦμα σωφρονισμοῦ,
 Πνεῦμα υιοθεσίας. Οὐ γὰρ ἐλάθετε, φησί, πνεῦμα
 δουλείας εἰς φόβον, ὃ τὸ ἀνέσπερον τῆς ἀληθείας
 ρῶς τῷ τοῦ ἡλίου ὄρωμα συναεπλώσα; καὶ πᾶσιν
 τὴν γῆν ταῖς ἐκαίδεν ἀκτίσι περιλαβὼν, ἀλλὰ
 Πνεῦμα υιοθεσίας· καὶ πάλιν, Οὐ γὰρ ἔδωκεν
 ἡμῖν πνεῦμα δουλείας, ἀλλὰ Πνεῦμα σοφίας καὶ
 ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ. Καὶ δὴ καὶ Πνεῦμα
 πίστεως λέγεται καὶ ἐπαγγελίας, καὶ δυνάμεως καὶ
 ἀποκαλύψεως, βουλῆς τε καὶ ἰσχύος καὶ εὐσεβείας
 καὶ πραότητος· Ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐν
 τινι παραπτώματι, ὕμεις, φησὶν, οἱ πνευματικοί,
 καταρτίζετε αὐτὸν ἐν πνεύματι πραότητος, Παῦ-
 λος ἡ πυρὴν γλώσσα τοῦ Πνεύματος. Καὶ δὴ καὶ
 Πνεῦμα αἰσθήσεως· λέγει γὰρ τὰ Λόγια· Ἰδοὺ
 κέκληκα ἐξ ὀνόματος τὸν Βασιλεὺς· ἐκλήρωσα
 αὐτὸν Πνεῦμα σοφίας καὶ ἐπιστήμης καὶ αἰσθή-
 σεως. Οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ ταπεινώσεως λέγεται Πνεῦ-
 μα, ὡς που ψάλλουσιν οἱ παῖδες τῷ πυρὶ δροσιζό-
 μενοι· Ἀλλ' ἐν ψυχῇ συντετριμμένη καὶ Πνεύ-
 ματι ταπεινώσεως προσδεχθείμεν. Ἀλλὰ καὶ
 κρίσεως Πνεῦμα καὶ καύσεως λέγεται, δι' ὧν ἡ τι-
 μωρητικὴ τε καὶ καθαρτικὴ τοῦ Πνεύματος ἐμφα-
 νίζεται δύναμις. Καὶ γὰρ Ἡσαίας βοᾷ· Καθαριεῖ
 αὐτοὺς Κύριος Πνεῦματι κρίσεως καὶ Πνεύματι
 καύσεως. Ἀλλὰ μὴν καὶ Πνεῦμα πληρώσεως· ὃ τῶν
 προφητῶν συμπαθέσατο; Ἰερμίας λέγει· Ἡ ὁδὸς
 τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου οὐκ εἰς ἄγιον οὐτε
 εἰς καθαρὸν Πνεῦμα πληρώσεως· ἀντὶ τοῦ· Οὐ
 ἐπλήρωται καθαρὸν καὶ ἁγίον Πνεύματος. Τί οὖν
 διὰ τοῦτο οὐ τὴν ὄψιν ἀνασπᾷ; ἐκ τῶν χαρισμά-
 των, ἅπερ αὐτὸ χορηγεῖ καὶ χαρίζεται, τὸ πανάγιον
 θεομαχίσεις ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα καὶ τὴν ὑπαρξιν
 καὶ τὴν ἐκπόρευσιν ἐκείθεν ἐλκύσει; καὶ μὴ σε τῆς
 ἀπειθείας ἢ πρόσκλησις ἐκ τῶν δεξιῶν ὑποδραμοῦσα
 εἶν σὴν ἀναπέσει κατασοφίζεσθαι σωτηρίαν. Ὅτι μὲν
 γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος; τοῦ Θεοῦ καὶ Σοφία καὶ Δύνα-
 μις καὶ Ἀλήθεια τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἀνακηρύττεται
 λόγοις. πᾶσιν ἡ γνώσις ἐξήπλωται· ὅτι δὲ καὶ τὸ
 πανάγιον Πνεῦμα οὐ μόνον λέγεται τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ
 καὶ τῶν χαρισμάτων, ὧν τῆς διανομῆς τὸ κύρος ἔχει,
 ἐπίσης ὃ νοῦν ἔχειν ἡξιωμένος Χριστοῦ συνεπίστα-

ces, quibus vesaniæ dementiæque tuæ malus con-
 futetur dolus? Prædicatur sanctissimus Spiritus
 Spiritus sapientiæ, Spiritus scientiæ, Spiritus di-
 lectionis, Spiritus continentiæ, Spiritus adoptionis
 filiorum. Non enim accepistis spiritum servitutis in
 timorem (ait Paulus, qui lucem veritatis nunquam
 vesperscentem quæcunque solis cursus porrigitur
 propagavit terramque universam illius radiis est
 complexus), sed Spiritum adoptionis filiorum. Et
 rursum: Non enim dedit vobis spiritum servitutis,
 sed Spiritum sapientiæ et dilectionis et sobrietatis.
 Imo et Spiritus fidei dicitur et promissionis et
 virtutis et revelationis, consilii etiam et fortitudi-
 nis et pietatis et mansuetudinis: Et si preoccupa-
 tus fuerit homo, inquit, in aliquo delicto, vos qui
 B spirituales estis, instruite eum in spiritu mansuetu-
 tudinis (lenitatis). Ita Paulus, ignita Spiritus lingua.
 Dicitur etiam Spiritus sensationis; ait enim Scri-
 ptura: Ecce vocavi ex nomine Beseleel; replevi eum
 Spiritu sapientiæ et scientiæ et sensationis. Non so-
 lum hoc, verum et Spiritus humilitatis, ut canunt
 pueri in igne refrigerium nacti: Sed in animo
 contrito et in Spiritu humilitatis suscipiamus, Sed
 et Spiritus iudicii et ardoris, quibus verbis ultrix
 et purgatrix Spiritus virtus manifestatur. Etenim
 Isaias clamat: Purgabit eos Dominus Spiritu iu-
 dicii et ardoris; sed et Spiritus plenitudinis,
 namque propheta qui magis compatiens cæteris
 est, Jeremias: Via filie Sion, inquit, non in
 sanctum nec in purum Spiritum plenitudinis, pro eo
 ut diceret: Non repleta est puro et sancto Spiritu.
 C Quid ergo? Ideone tu supercilio contracto ex donis,
 que ille largitur ac donat, procedere sanctissimum
 Spiritum impia ratiocinatione affirmabis ac sub-
 sistentiam ac processionem suam inde trahere?
 Ne igitur te impictas blandimentis suis pelliciat
 ad fallacias contra tuam ipsius salutem consuendas.
 Quod enim Filius et (Verbum et) Verbum (a) Dei
 et sapientia et virtus et veritas in sacris nostris
 Codicibus nuncupetur, nemini non est notissimum;
 quod autem et sanctissimus Spiritus non solum
 dicatur Spiritus Filii, sed etiam Spiritus donorum,
 quorum distribuendorum potestatem habet, æque
 est iis exploratum, qui intellectum ac sensum ha-
 D bent Christi.

νη. Τοιγαροῦν ὁ σοὺς νόμος ἐπιτάξει σοι, μᾶλλον
 δὲ συναναγκάσει, μὴ μόνον ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ
 Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, διότι τοῦ Υἱοῦ λέγεται, ἀλλὰ
 καὶ ἐκ τῆς συνέσεως καὶ ἐκ τῆς τῶν χαρισμάτων
 διανομῆς καὶ ἀπὸ τῶν μυρῶν ἄλλων θεοπροκειῶν
 ἐνεργειῶν τε καὶ δυνάμεων, ὧν τὸ πανάγιον Πνεῦμα
 πηγὴ καὶ χορηγὸς θεολογεῖται καὶ ἐπιγίνωσκειται,
 μάλιστα δὲ ἐκ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀποκαλύψεως,
 τῆς ἐπαγγελίας τε καὶ τῆς κρίσεως καὶ συνέσεως·
 ὅτι μηδὲ κακοῦργεῖν σοι πάρεστιν μηδὲ λαν βουλο-
 μένω τούτοις ὀνομάζεσθαι τὸν Υἱόν.

58. Lex igitur tua tibi præcipiet, imo potius co-
 get asserere, non solum Spiritum a Filio procedere,
 quia Spiritus Filii dicitur, sed etiam ab intelligen-
 tia et aliorum donorum distributione et a sexcen-
 tis aliis divinis operationibus ac virtutibus, quarum
 sanctissimus Spiritus fons et largitor prædicatur
 atque agnoscitur, præcipue vero a fide, revelatione,
 promissione, iudicio et intelligentia, quoniam ne-
 quaquam negare potes, licet id admodum præ ma-
 lignitate velis, Filium his nominibus insigniri,

(a) Λουγ. καὶ Λόγος καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

59. Quod si quis in his per Spiritum existimet accipi non ipsum sanctissimum et consubstantialem Patri ac Filio Spiritum, sed emanantia inde dona seu charismata, quæ eo quod ad illum referuntur et ab illo distribuuntur, Spiritus nomen sortita sint (sibi adsciverint): quanquam multa possem (contra hoc) afferre, ea tamen in præsentia non referam. Cur? Quia, licet hoc concedatur, nihilo tamen minus iniquus ipsorum conatus refellitur; quoniam enim dona illa dicuntur esse dona Spiritus, nova autem istorum lex præcipit, ut inde Spiritum procedere prædicemus, cujus et esse dicitur, non amplius affirmabunt a Spiritu illo produci dona, quorum ipse dicitur Spiritus, sed vice versa asserent ab intelligentia procedere ac prodire donum, nec non a sapientia cæterisque omnibus supra memoratis; quare non donum, sive per donum spirituale ipse Spiritus intelligentiam largitur, vel sapientiam vel virtutem, vel filiationem, vel revelationem, vel fidem, vel pietatem; sed contra potius intelligentia et revelatio et fides et sobrietas producunt dona, quæ tibi placet Spiritum appellare, et aliorum quodlibet eodem modo. Imo vero si quodlibet donum nuncupari Spiritum arbitraris, utique cum donorum numero copiam quoque auges spirituum nihilque proinde per te differt Spiritum dicere vel donum; cujus autem dicitur esse Spiritus, inde per leges tuas statuitur illud procedere atque produci. Singula igitur dona seu singulos spiritus bifariam secans, pro uno plures efficies spiritus, quorum alter sit dans, alter sit datus, et alter producens, alter productus, fides nimirum producens fidem, et intelligentia intelligentiam, quid opus tempus terere tuas ineptias recensendo?

60. Sedenim et hoc contra se ipsam hæresis collegit. Sanctissimus Spiritus tribuit dona dignis; hæresis autem non contenta, ut apparet, hujus distributione scindit hæc et comminuit et dividit in plures partes, ut habeat, unde sectatores suos pluribus adhuc atque uberioribus compenset donis; sicque mentis illorum turbatio et confusio rerum naturam et ordinem pervertit et confundit, primaque impietatis satio innumeras gignit hæreses. Verum tametsi satis hæc sunt snectendis iis, qui non penitus sese impietati devoverint, hisque confutandis, qui impudentia uti velint, et iis qui superstitionem amant, ab errore revocandis, attamen nec reliqua prætermittam. Ægrotantium enim alius hac, alius illa cura vel morbo levatur vel evincitur sponte et sua voluntatis nequitia insanabilis. Quamobrem ne ista quidem præcreunda.

(1) Laurent. συναξάνεται.

(2) Laur. οὐδὲν ut Vatic. f. 203 a.

νό. Εἰ δὲ τις ἐν τούτοις Πνεῦμα νομῶσι παραλαμβάνεσθαι οὐκ αὐτὸ τὸ πανάγιον καὶ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα, ἀλλὰ τὰ ἐκείθεν βρύοντα χαρίσματα, διότι πρὸς ἐκεῖνο τὴν ἀναφορὴν ἔχει καὶ αὐτὸ ταῦτα διανέμει, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπωνυμίαν οικειώσασθαι, καίτοι πολλὰ λέγειν ἔχον ὁμῶς νῦν οὐκ ἔρω. Διὰ τί; διότι εἰ καὶ τοῦτο συγχωρηθῆι, οὐδὲν ἕλαττον αὐτῶν ἀπελέγχεται τῆ; παρανομίας τὸ ἐπιχειρήμα· ἐπεὶ γὰρ τοῦ Πνεύματος λέγεται τὰ χαρίσματα, ὁ δὲ καινὸς αὐτοῖς ἐπιτάσσει νόμος, ἐκείθεν προΐναι κηρύσσειν τὸ Πνεῦμα, οὐ καὶ εἶναι λέγεται, οὐκ ἐπιτὸ Πνεῦμα ὧν λέγεται, ταῦτα προάγειν ἔροῦσιν, ἀλλ' ἀντιστρέφαντες ἐρῶσιν τῆς συνέσεως ἐκπορεύεσθαι καὶ προΐναι τὸ χάρισμα καὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν προσηρημένων· ὥστε οὐ τὸ χάρισμα ἦτοι διὰ τὸ πνευματικῶν χαρίσματος τὸ Πνεῦμα οὐδὲ τὴν σύνεσιν χορηγεῖ οὐδὲ τὴν σοφίαν ἢ τὴν δύναμιν, οὐδὲ τὴν υἰοθεσίαν οὐδὲ τὴν ἀποκάλυψιν, οὐδὲ τὴν πίστιν, οὐδὲ τὴν εὐσέθειαν· ἀλλὰ μᾶλλον τὸναντίον ἢ σύνεσις καὶ ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἡ εὐσέθεια καὶ ἡ πίστις καὶ ὁ σωφρονισμὸς προάγουσι τὰ χαρίσματα, ἕπερ καὶ φίλον καλεῖν πνεύματα, καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· ἕκαστον, μᾶλλον δὲ εἴπερ ἕκαστον τῶν χαρισμάτων πνεῦμά σοι καλεῖσθαι νομίζεται καὶ τῷ ἀριθμῶ τῶν δωρεῶν τὸ πλῆθος τῶν πνευμάτων συναύξεται (1), καὶ οὐδὲν ἐνταῦθά σοι Πνεῦμα εἰπὲν ἢ χάρισμα διαφέρει· οὐ δὲ λέγεται εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἐκείθεν ἢ τῆ νομοθεσίᾳ προέρχεσθαι τε καὶ προάγεσθαι κελεύει· ἕκαστον ἄρα σὺ τῶν χαρισμάτων ἢ τῶν πνευμάτων εἰς δύο τεμῶν ἀνθ' ἑνὸς πλείω ποιήσεις, ἢ ἢ τὸ μὲν χορηγοῦν, τὸ δὲ χορηγούμενον, καὶ τὸ μὲν προάγον, τὸ δὲ προαγόμενον, ἢ πίστις καὶ ἡ σύνεσις σύνεσιν καὶ αἴσθησιν, καὶ πόσον ἂν τις καταναλώσῃ χρόνον τὸν σὸν διερχόμενος λῆρον! [ἕα'. Διὸ περ οὐδὲ (2) ταῦτα παριδεῖν δίκαιον (3)].

ἕ'. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦτο καθ' ἑαυτῆς ἡ αἵρεσις συνάγει· τὸ μὲν πανάγιον Πνεῦμα διανεμει χαρίσματα τοῖς ἀγίοις· αὕτη δὲ οὐδενί, ὡς ἔοικεν, ἀρεσκομένη, οὐδὲ τῆ τοῦτου διανομῆ, τέμνει ταῦτα καὶ λεπτύνει καὶ εἰς πλείους μοίρας καταμερίζει, ἢ' ἔχει τοὺς αὐτῆ πειθομένους φιλοτιμείσθαι ταῖς δωρεαῖς ἐπὶ μᾶλλον τε καὶ θαψιλέστερον· καὶ γέγονεν αὐτοῖς ἢ τῆς διανοίας ταραχὴ καὶ σύγχυσις τῆν τῶν πραγμάτων φύσιν καὶ τάξιν εἰς ἀνατροπὴν καὶ φουρμὸν περιτρέπουσα, καὶ ἡ πρώτη καταβολὴ τοῦ δυσσεθέματος μορίας αἰρέσεις ἀποτίκτουσα. Ἀλλὰ γὰρ εἰ καὶ ἀποχρώντως ἔχει ταῦτα πείθειν τε τοὺς μὴ παντελῶς εἰς ἀσέθειαν ἀποβηκτότας καὶ τοὺς ἀναισχυντεῖν ἐλομένους διελέγχειν καὶ τοὺς δεισιδαιμονεῖν ἐπικλιθέντας ἐπανορθοῦσθαι, ἀλλ' οὐν οὐδὲ τὰ λείποντα παραλείψομεν. Ἄλλος μὲν γὰρ τῶν νοσούντων ἑτέρᾳ θεραπεῖα, ἕτερος δὲ δι' ἑτέρας ἢ ἀπαλλάσσεται τοῦ νοσήματος, ἢ ἐκῶν διελέγχεται καὶ διὰ μοχθηρίαν γνώμης τὸ ἀνίαν ὑπιστάμενος.

(3) In Mon. col. f. 461 b. cap. 46'. In Laurent. uncis inclusa omnia sunt.

ANTIPPHEIS.

A

REFUTATIO.

ΚΕ'. Εἰ μὲν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λαμβάνεται ἔννοια τὸ τοῦ Πνεύματος ἕννοια, καὶ ὅταν Πνεῦμα Υἱοῦ λέγῃται καὶ ὅταν Πνεῦμα συνέσεως καὶ Πνεῦμα γνώσεως καὶ Πνεῦμα ἀγάπης καὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων καλεῖται τὸ Πνεῦμα, συλλογίζου καὶ σὺ ὁ τῶν ἔχειν Χριστοῦ βρεθυόμενος (1) ἀνάγκην εἶναι τινα τοὺς λέγοντας τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ, διότι τοῦ Υἱοῦ λέγεται, λέγειν καὶ ἐκ τῆς συνέσεως καὶ τῆς τῶν χαρισμάτων διανομῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. Εἰ δ' ἡ τῶν ὀνομάτων διαφορὰ τὸν τοιοῦτον κατασεῖαι συλλογισμὸν, μᾶλλον ἐκ παραλογισμῶν, διὰ τί τοὺς θεοὺς ἀντιλέγει Πατράσιν, οἷον διὰ τοῦ Υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα εἰρήχαι, διὰ τὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ Πνεῦμα Υἱοῦ αὐτὸ λέγεσθαι; καὶ ἓνα τάχα μὴ εἰς μακρὸν ἀναρτήσω τὸν ἐλεγχον τοῦ ἐντεῦθεν σοφίσματος; ὀλίγα τινὰ τῶν τοῦ χρυσορρήμονος ῥημάτων προθήσομαι, ἅπερ ἐκεῖνος εἰς δὴλωσιν εἰρηκεν τῆς διαφορᾶς τῶν ὀνομάτων τοῦ Πνεύματος, ὅπως τὸ σόφισμα διασεῖσεται τοῖς βουλομένοις συλλογίζεσθαι κακὰ τῶν οἰκειῶν χαρισμάτων τὸ Πνεῦμα προάγεσθαι, εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῆχται αὐτὸ ὡς Πνεῦμα Υἱοῦ· ἐν ᾧ γὰρ ἐκεῖνος περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος συνεγράψατο λόγῳ οὕτως ἐπὶ λέξεων ἔφη· *Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν μὲν φύσιν ἔσθι ἀδιαίρετον, ἅτε δὲ τῆς ἀδιαίρετου καὶ ἀμερίστου φύσεως προσελθόν.* Ὅνομα δὲ αὐτοῦ *Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, Πνεῦμα Χριστοῦ* (2). Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος (3). Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα, ἀ οὐ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, ὅσον αἱ δωρεαὶ αὐτοῦ· λέγω δὲ καὶ προσδιασσηγίζω τὴν ἔννοιαν καὶ ἐπάγω τὴν μαρτυρίαν (4)· ἔάν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δωρεάν τινι μὴ ἔχοντι σοφίαν, μὴ ἔχοντι γνῶσιν, ἀλλὰ ἐφ' αὐτῷ μόνῃ πιστῶν (5), καλεῖται δωρεὰ ἐκεῖ καὶ Πνεῦμα πίστεως· ἔάν τις λάθῃ σοφίας δῶρον, καλεῖται ἡ δωρεὰ Πνεύμα σοφίας (6). Ὅταν τις ἔχη χάρισμα ἀγάπης, λέγεται, ὅτι Πνεῦμα ἀγάπης ἔχει (7). Καὶ πάντα τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος καλεῖται Πνεῦμα (8)· ἐπειδὴ γὰρ τὸ δωρούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, καλεῖται καὶ τὸ δωρούμενον Πνεῦμα ἅγιον, καλεῖται καὶ τὸ δῶρον δωρῶνως τῷ χαρίζοντι (9).

Ὅτω σοὶ σαφῶς ταῦτα τοῦ χρυσορρήμονος Πατρὸς ὁ-νηκρηνηκότος καὶ παραδεδωκότος, πῆ μὲν ἐστὶν ἀκοῦσαι τὸ τοῦ Πνεύματος ὄνομα καὶ νοῆσαι αὐτὸν τὸν Παράκλητον καὶ συνιέναι περὶ αὐτῆς τῆς αὐτοῦ φύσεως· εἰρηθεῖαι τὸ ὄνομα, πῆ δὲ ἀκοῦσαι πάλιν ὄνομα Πνεύματος καὶ νοῆσαι χάριν τινὰ θελουμένην

XXV. Si in unum eundemque sensum accipitur nomen Spiritus, tum quando Spiritus Filii dicitur, tum quando Spiritus intelligentiæ et Spiritus scientiæ et Spiritus dilectionis aliorumque charismatum appellatur, ratiocinare et tu, qui sensum Christi habere gloriaris, necesse quodam modo esse, ut qui dicunt Spiritum ex Filio, quia Filii dicitur, etiam ex intelligentia et ex donorum distributione et ex cæteris operationibus et virtutibus eundem esse affirmant. Si vero nominum differentia ejusmodi ratiocinium evertit, imo magis paralogismum, quam ob causam divis contradicis Patribus, qui per Filium et ex Filio Spiritum esse dixerunt, quia apud Paulum apostolum Spiritus Filii vocatur? Et ne diutius in refellendo ejusmodi sophisma immerer, pauca quedam proferam ex Chrysostomi verbis, quæ ille protulit ad ostendendam nominum Spiritus differentiam, unde sophisma plane eversum et sublaturum est iis qui concludere volunt, etiam ex propriis suis donis Spiritum procedere, si a Filio sit productus censendus ut pote Spiritus Filii: Ille enim libro, quem de sanctissimo Spiritu conscripsit, his ipsis verbis ita loquitur: *Spiritus sanctus quoad naturam est inseparabilis, utpote ex inseparabili et indivisibili natura progressus; nomen vero ejus Spiritus sanctus, Spiritus veritatis, Spiritus Dei, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filii, Spiritus Christi. Hæc sunt nomina sanctæ et purissimæ virtutis sancti et adorandi Spiritus. Sunt et alia nomina, quæ non ascribuntur Spiritui sancto, sed virtuti illius atque operationi, ut sunt dona ejus. Dico vero et insuper declaro sententiam, postea testimonium subinducturus. Si dat Spiritus sanctus cuiquam donum non habenti sapientiam, non habenti scientiam, sed dat ipsi solam fidem, illud donum vocatur et Spiritus fidei. Si quis accipit sapientiæ donum, donum illud vocatur Spiritus sapientiæ. Si quis habet donum dilectionis, dicitur habere Spiritum dilectionis. Et omnia dona Spiritus sancti nunc; autur Spiritus. Quoniam id quod donatur Spiritus sanctus est, vocatur et donatum Spiritus sanctus, et donum eodem nomine vocatur, quo donator.*

D Cum hæc itaque tali pacto sanctus Pater Chrysostomus tibi distinxerit et tradiderit, aliquando quidem est audire Spiritus nomen et intelligere ipsum Paracletum atque cogitare, de ipsa illius natura nomen usurpari; aliquando vero audire nomen Spiritus et intelligere gratiam quandam

(1) Cod. μερῶν ὀνομάτων.

(2) Hæc eadem profert Beccus Epigr. VIII Gr. ortin. II p. 597, de proc. Sp. S. c. 11, n. 2. G. O. I. p. 319 520.

(3) Hæc eadem sequuntur pluribus interjectis l. c. apud Beccum II p. 598. I p. 320.

(4) Ibidem post alia II p. 599. I p. 320. Post

hæc verba textus noster rursus plura omittit.

(5) Desunt verba ὅσον εἰσι πολλοὶ — καὶ ταῖς Γραφαῖς πιστεύοντες.

(6) Item l. c. post alia.

(7) L. c. p. 600. I p. 321.

(8) Ib. p. 599 fin. I p. 321.

(9) Ib. p. 600.

spiritualem significatam. Cur tu hanc nominum differentiam flocci habens simul contendis Italum Spiritum ex Filio esse quia Spiritus est Filii asserentem cogi, ut ex intelligentia et ex charismatum distributione et ex cæteris operationibus et virtutibus eundem esse dicat, quorum sanctissimus Spiritus fons atque largitor glorificatur atque agnoscitur? Itali quidem per Filium et ex Filio Spiritum ut Filii Spiritum asserentes id non sine ratione neque procul a Scripturarum traditione id asserunt; tu vero cum donorum numero simul augeri copiam Spirituum nugando ac fabulando affirmans, atque charismata secans et pro uno plures faciens, et alterum quidem producens, alterum productum vocans, et fidem ex fide et intelligentiam ex intelligentia produci statuens, mendaciter et in diabolicam persuasionem hæc omnia sibi invicem connectis, haud memor illius damnationis, quæ Dei Ecclesiam scindentibus et separantibus inflata est.

TEXTUS.

61. Si generatus quidem est Filius a Patre, procedit vero Spiritus a Filio, quomodo non ex hac sua opinione impietas in nepotis conditionem Spiritum amandabit et tremendum theologiæ nostræ mysterium in risum et nugæ ablegabit?

62. Videas autem hinc quoque excessum impietatis. Si proxima causa Spiritus est Pater, quemadmodum et Filii (nam immediate tam generatio quam processio existit, neque enim medio aliquo Filius generatur pariterque immediate Spiritus procedit), cum impiorum delirium asserat procedere etiam a Filio Spiritum, eadem ipsa causa, videlicet Pater, et remota et proxima causa dicenda erit ejusdem, quod neque in fluxa hac alteratione obnoxia natura cogitari potest.

63. Videsne impietatis absurditatem? Vide et hanc alia ratione. Simul quidem a Patre generari Filium et simul Spiritum procedere, consentaneum est sacræ theologiæ, nec a legibus incorporeæ supernaturalisque substantiæ alienum. Jam vero si Spiritus simul et a Patre procedat et a Filio (prius enim et posterius a sempiterna Trinitate alienum est), quomodo, quæso, differentia divinarum causarum non differentes etiam hypostasas constituet scissionemque inducet in simplici et individua singularique Spiritus hypostasi? Ex eadem enim hypostasi diversas prodire operationes ac virtutes, præsertim in supernaturalibus nostramque mentem excedentibus, facile est intellectu argumentisque innumeris declaratur; hypostasin vero, quæ in diversas causas referatur, nusquam reperias, quin simul cum diffe-

πνευματικήν. Διὰ τί παρ' οὐδέν σὺ τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν ὀνομάτων τιθέμενος συναναγκάζεσθαι λέγεις τὸν Ἰταλὸν λέγοντα, ἕκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὅτι Πνεῦμά ἐστι τοῦ Υἱοῦ λέγειν καὶ ἐκ τῆς συνέσεως καὶ ἐκ τῆς τῶν χαρισμάτων διανομῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων εἶναι αὐτὸ, ὡς τὸ πανάγιον Πνεῦμα πηγὴ καὶ χορηγὸς δοξολογείται καὶ ἐπιγινώσκεται. Ἰταλοὶ μὲν διὰ Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ εἰπόντες τὸ Πνεῦμα ὡς Πνεῦμα Υἱοῦ, οὐκ ἀλόγως οὐδὲ ποῦρῳ τῆς τῶν Γραφῶν παραδόσεως εἶπον· σὺ δὲ τῷ ἀριθμῷ τῶν δωρεῶν τὸ πλῆθος τῶν Πνευμάτων συναφάναςθαι τερατολογῶν καὶ τὰ χαρίσματα τέμνων καὶ ἀνθ' ἐνός πλείω ποιῶν, καὶ τὸ μὲν προάγον ἀποκαλῶν, τὸ δὲ προαγόμενον, καὶ πιστὶν ἐκ πίστεως καὶ συνέσειν ἐκ συνέσεως προάγεσθαι, ψευδῶς καὶ εἰς πεισμονὴν διαβολικὴν ἀλλήλοισι ταῦτα πάντα ἐπιτυνεῖρεις, μὴ συνιεὶς τὸ ἐπηρητημένον κατὰ χριμα τοὺς διαιρούσαι καὶ ἀποσχίζουσαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ.

KEIMENON.

ξά'. Εἰ γεγέννηται μὲν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς (1), ἐκπορεύεται δὲ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐχ ἡ δυσσεβεία κατὰ τὴν οἰκείαν δόξαν οὐκ εἰς υἱωπὸν τὸ Πνεῦμα (2) παραπέμψει καὶ τὸ φρικτὸν τῆς θεολογίας ἡμῶν οὐκ εἰς μακροὺς ἀπαλάσαι (3) λήρως;

ξβ'. Ἴδοις δ' ἂν κἀντεῦθεν τὴν ὑπερβολὴν τοῦ δυσσεδήματος. Εἰ προσεχῆς μὲν ἐστὶν αἰτίον τοῦ Πνεύματος; ὁ Πατὴρ, ὡσπερ καὶ τοῦ Υἱοῦ· ἀμέσως γὰρ ὁμοίως ἢ τε γέννησις καὶ ἡ ἐκπόρευσις· οὐδὲ γὰρ διὰ μέσου τιδὸς ὁ Υἱὸς γεννᾶται· ἀμέσως δ' ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· λέγει δὲ τῶν ἀεθῶν ὁ λῆρος· ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ αὐτὸ (4) ἂν αἰτίον ὁ Πατὴρ καὶ ποῦρῳ καὶ προσεχῆς αἰτίον εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἀναδῆρηθῆι, ὡπερ οὐδὲ ἐπὶ τῆς βροῦσης καὶ ἀλλοιουμένης φύσεως ἐστὶν ἐπινοεῖν.

ξγ'. Ὅρθος τοῦ δυσσεδήματος τὸ παράλογον; Ὅρα κἀντεῦθεν. Ἄμα μὲν τοῦ Πατρὸς γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν καὶ ἅμα τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, ἀκολουθεῖν τε θεολογεῖν καὶ τῆς ἀσωμάτου καὶ ὑπερφυσιοῦς οὐσίας τοὺς νόμους; ἐστὶ μὴ ἀγνοεῖν· ἅμα δὲ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐκπορεύεσθαι δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ· τὸ γὰρ πρότερον καὶ ὑστερον τῆς ἀθῆου Τριάδος ἀλλότριον· πῶς οὐχ ἡ διαφορὰ τῶν θεουργικῶν αἰτίων διαφόρους οὐ συναρτίσει τὰς ὑποστάσεις, καὶ τομὴν ἐπαφήσει κατὰ τῆς ἀτμήτου καὶ ἀπλῆς καὶ ἐνιαλας τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως; Τῆς μὲν γὰρ αὐτῆς ὑποστάσεως διαφόρους προκλιθεῖν ἐνεργείας τε καὶ δυνάμεις, μάλιστα γὰρ ἐπὶ τῶν ὑπερφυσίων καὶ κρείττον ὑπίσταμένων λόγου, βῆόν τε ἐστὶ συνιδεῖν καὶ μυρία λαθεῖν τὰ μαρτύρια· εἰς διάφορα δὲ τὴν ἀνφερρομένην ὑπόστασιν αἰτία οὐδαμῶς ἐστὶν εὐρεῖν μὴ τῷ διαφόρῳ τῶν αἰτίων καὶ

(1) Ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς Mon. et Cons.
 (2) Αἰ. πῶς οὐχ ἡ δυσσεβ. κατὰ τὴν οἰκ. δ. Mon. πῶς οὐ κατὰ τὴν οἰκ. δ. εὐσεβεία οὐκ εἰς Υἱὸν τὸ Πν. Laur. Colum. Pal. ut supra, sic et Vindob.

Gr. th. 324 f. 2476.
 (3) Συνελάση Mon. et C.
 (4) Laur. τὸ αὐτῶν αἰτίων.

αὐτὴν μὴ συνδιαφέρειν αὐτῆς καὶ συνδιατέμε-
σθαι.

ἔβ. Ἐπὶ δὲ γε τοῖς εἰρημένους εἰ πᾶν ὅσαρ ἐν
ἐστὶ μὲν τῷ Θεῷ, οὐκ ἐν τῇ ἐνότητι δὲ καὶ ὁμοφυῆ
τῆς παντοκρατορικῆς ὁρᾶται Τριάδος, τοῦτο δὲ,
τοῦτο πάντως ἐνός ἐστι τῶν τριῶν· ἡ δὲ τοῦ Πνεύ-
ματος ἐκπόρευσις οὐκ ἐστὶ τῆς ἐν τῇ Τριάδι θεω-
ρουμένης ὑπερφουῦς ἐνάδος, ἐνός ἄρα καὶ μόνου
ἐστὶ τῶν τριῶν. Προσέχειν δὲ δεῖ καὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ
λόγου διασκέψει· εἰ γὰρ ἐκπορεύεται μὲν τὸ Πνεῦμα
τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὕστερον δὲ οὐδὲ πρότερον ἢ περ αὐτὸς
γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς (ὡς παρῶτάτω γὰρ τὰ
χρονικὰ ταῦτα προσηήματα τῆς ὑπεραϊδίου Θεότη-
τος, ἐν τῷ γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐν
τούτῳ ἄρα τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται τοῦ Υἱοῦ)· εἰ
οὖν ἐν ᾧ διὰ γεννήσεως πρόεισιν ὁ Υἱὸς, ἐν τούτῳ
δὲ ἐκπορεύσεως προάγει τὸ Πνεῦμα, καὶ προάγοντι
τε καὶ προαγομένῳ συνυφίσταται (τούτο γὰρ τῆς
ἀσεβοῦς ἐνοσηρίας τὸ γεώργιον)· ἐν ᾧ ἄρα γεννᾶται
ὁ Υἱὸς, ἐπίσης ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα καὶ συγγενώμε-
νον τῷ Υἱῷ καὶ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ· ὥστε τὸ
Πνεῦμα γεννητὸν τε ἄμα καὶ ἐκπορευτὸν· γεννητὸν
μὲν, ὅτι τῷ Υἱῷ γεννωμένῳ συμπρόεισιν, ἐκπορευ-
τὸν δὲ, ὅτι διπλῆν ὑπομένει τὴν ἐκπόρευσιν· ὧν τί
ἂν φωραθεῖη πρὸς ἀσέβειαν ἢ πρὸς μανίαν χαλεπώ-
τερον;

ἔβ. Ὁρᾶς σου τὰ σοφίσματα καὶ τῶν χρήσεων
τὴν παράχρησιν, εἰς οἷόν σε βόθρον πλάνης καὶ ἀπω-
λείας συνώθησε· καὶ οὗτις τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψε-
ται, καὶ δὴ καὶ τὸ, Ἐξ ἀπέστειλε ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα
τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, οὐ μόνον οὐδεμίαν συνηγορίαν τῇ
σῇ βλασφημίᾳ παρέχονται γλώσση, ἀλλὰ καὶ πάντων
ἄλλων τὴν τόλμαν αὐτῆς διελέγχουσι καὶ τὴν δίκην
ἐπέγουσιν ἀφουκτων.

ANTIPPHIS.

ΚΓ. Πολύ σοι τὸ περὶ τὰς προτάσεις (1) ἐντα-
χον καὶ περιεργον. Ἰδοὺ γὰρ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς
λέγων οὐχ ἄμα Υἱῷ καὶ τὴν δι' αὐτοῦ πρόδοον
ἐκ Πατρὸς λέγεις τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ὡς τινος
χρόνου τῇ ὑπάρξει τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος μεσι-
ταίνοντος· τὸν μὲν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεις καὶ
οὐκ ἐκ τῶν ἄλλων ἐκπορεύεται· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ,
ὡς ἐξ ἄλλης τάχα ἀρχῆς, ἵνα σοι ὁ πεπλασμέ-
νος γεννηθεῖν υἱωνός. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἰδίᾳ
παρὰ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, οὐτε τὸ
Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐξ ἄλλης παρὰ τὸν Πατέρα
ἀρχῆς ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ πεπλασμένος σοι
γεννήνηται υἱωνός. Ἰδοὺ δ' ἂν κἀνευθεν τὴν ὑπερ-
βολὴν τῆς διαβολῆς. Σὺ μὲν προσεχὺς τοῦ Πνεύμα-
τος αἰτίον ὡσερ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα λέγων
καὶ ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος δο-
ξάζων ἐκπόρευσιν, ἀσέβειάν τε τῶν Ῥωμαίων κατη-
γορεῖς καὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόντων τὸ Πνεῦμα, καὶ
παρῶν καὶ προσεχὺς αἰτίον εἶναι τοῦ αὐτοῦ τὸν Πα-
τέρα κατὰ πολλὴν συλλογίζου τὴν ἀδειαν. Ὁ δὲ
Νύσσης Γρηγόριος ψευδῆ τὴν σὴν ἀποθεῖσκουσι πρό-

(1) Laur. προτάσεις.

A remtia causarum ipsa quoque a se differat ac di-
scindatur.

64. Præter autem jam dicta, si quodcumque
ineat quidem Deo, non autem in unitate et con-
substantialitate omnipotentis ceruitur Triunitatis,
idè plane unius est trium personarum; processio
vero Spiritus non ejus est mirificæ unitatis, quæ
in Trinitate consideratur; ergo unius est solum-
modo trium personarum. Attendendum quoque
hujusmodi ratiocinationi. Si Spiritus a Filio pro-
cedit, non autem prius neque posterius, quam
ipse a Patre generetur (nam quam longissime hæc
temporis adverbia ab æterna Deitate absunt), quo
momento generatur Filius a Patre, eo sane Spi-
ritus a Filio procedet. Si ergo dum per gene-
rationem prodit Filius, tum per processionem
producit Spiritum, sequeretur hunc una cum
Filio producente ac producto constitui et existi-
stere (is enim impiæ sationis fructus); dum igitur
generatur Filius, sequeretur eodem instanti Spi-
ritum quoque una cum Filio generari et ab eodem
procedere, generatus quidem, quia una
cum Filio generato prodiret, procedens vero,
quia duplicem pateretur processionem. Quibus
quid aliud reperiri queat aut magis impium aut
magis insanum?

65. Vides, in qualem erroris perditionisque fo-
veam tua te sophismata sacrorumque testimonio-
rum abusus protruderint; vides, quod verba illa,
De meo accipiet, et: Misit Deus Spiritum Filii sui,
non solum nullum patrocinium exhibent blas-
phemæ tuæ linguæ, sed potius temeritatem illius
redarguunt tibi que judicium ac supplicium inevi-
tabile accersunt.

REFUTATIO.

XXVI. Multa artificiose et curiose circa princi-
pia astruis. Ecce enim dum Filium ex Patre dicis,
non simul cum Filio etiam progressionem Spiritus
sancti ex Patre per Filium asseris, sed quasi tem-
pus quoddam inter existentiam Filii ac Spiritus
sit intermedium, Filium quidem ex Patre pronun-
tias et velut punctum hic ponens infers, Spiritum
vero ex Filio ut ex alio protinus principio, ut
inde conflictus ille enascatur nepos. Verum neque
Filius seorsim a Spiritu ex Patre est, neque Spi-
ritus ex Filio, ut ex alio præter Patrem principio; ac
propterea neque conflictus a te enascitur nepos.
(Ad c. 62) Videas exinde quoque calumniæ exces-
sum. Patrem quidem asseris esse proximam Spi-
ritus causam, sicut et Filium, et immediate ex Patre
processionem Spiritus sancti statuis, impietatis
autem Romanos accusas etiam ex Filio Spiritum
pronuntiantes, et remotam et proximam ejusdem
esse causam magna cum confidentia ratiocinaris.
At Gregorius Nyssenus falsum tuum principium,
quod dicit Patrem proximam Spiritus sancti cau-

sam, ostendit, libro primo adversus Eunomium ita inquit : *Pater quidem sine principio et ingenuus intelligitur ; ex eo vero immediate et indivise unigenitus Filius cum Patre simul intelligitur ; per hunc autem et cum ipso, antequam inanis et non subsistens in medio perceptio incidat, statim Spiritus sanctus junctim concipitur.*

Cum igitur propositio statuens Patrem proximum Spiritus principium ut falsa refutata sit, Patribus nostris theologis contradicis, quotquot per Filium Spiritum procedere tradiderunt. Nec quia haud proximum, jam remotum Spiritus principium est Pater ; nam remotum, quod proximo opponitur, ad ea spectat, quæ intervallum denotant et tempore vel loco vel alia quapiam distantie ratione ad invicem habitudinem vel positionem vel conjunctionem et unionem secundum magis ac minus habent ; in sancta vero Trinitate, cum nihil cogitari queat medium inter Patrem et Filium vel medium inter Filium et Spiritum, proximum quidem Spiritus principium non dicitur Pater, quia non immediate, sed per Filium ex ipso Spiritus procedit ; rursus vero remotum Spiritus principium dici nequit, quia nullo ab eo intervallo arceatur et separatur qui per Filium ex ipso procedit.

Videsne excessum calumniam? Vide et exinde. Tu quidem divinarum causarum differentias effingens differentes etiam hypostases constitui affirmas et scissiones individuae et simplicis et singularis Spiritus naturæ consequi et in diversa eandem hypostasim referri principia ; veritas autem ita se habet : Si Patris foret Spiritus secundam personalem proprietatem Patris, secundum quam a Filio est distinctus, non esset Spiritus Filii ; et si Filii foret Spiritus secundam personalem proprietatem Filii, secundum quam Filius distinctus est a Patre, non esset Spiritus Patris. Verum est Spiritus Patris et Spiritus Filii ut unius Dei Spiritus ; et quoniam Spiritus est amborum, ut unius Dei Spiritus, et ex ambobus existens ut ex uno Deo existit ; et quomodo cæterum Spiritus sanctus in duo diversa principia relatum habet unam sui ipsius hypostasim ? Si vero ipse non ex duobus existit principii, neque diversæ hypostases pro inani tua ac futilli opinione constituentur, neque sectio quædam inducetur in indivisibili ipsius persona. Si vero tu omnino necesse esse contendis, ut duo diversa Spiritus censeantur principia Pater et Filius, quia secundum personales proprietates ipsi ab invicem differunt, cave ne tua imprudens curiositas atque præpostera industria te impellat, ut duos dicas deos Patrem et Filium, quia secundum eandem personalium proprietatum differentiam ipsi ab invicem differunt. At enim-

τασιν τῆς λέγουσαν τὸν Πατέρα προσεχὲς τὸ Πνεύματος αἰτίου, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιβῆρτικῶν οὕτω λέγων· Πατὴρ μὲν ἀναρχος καὶ ἀγέννητος νοσῶται· ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συναπεινοῦται· δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ πρῶν τι κερδὲν τε καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπροσθίον ῥήμα, εὐθὺς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον συνημιθέτως καταλαμβάνεται (1).

Ἐνταῦθεν γοῦν ἐλαλεγμένης ψεύδους τῆς προτάσεως τῆς λεγούσης τὸν Πατέρα προσεχὲς τὸ Πνεύματος αἰτίου, τοῖς θεολόγοις ἡμῶν αὐτὸς ἀντιλέγει Πατράσι, ὅσοι θεολογήσασιν τὸ δὲ κατὰ τοῦ Υἱοῦ. Οὐχ οὗτοι δὲ μὴ προσεχὲς, ἤδη πῶρῳ ἐστὶν αἰτίου τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ· τὸ γὰρ ἀντιδιασταλλόμενον τῷ προσεχῶς πῶρῳ τῶν διαστημάτων ἐστὶ καὶ χρόνῳ ἢ τόπῳ ἢ ἄλλῳ ἐνὶ διαστήματι λόγῳ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ἢ θέσιν ἢ συναφείαν καὶ ἔνωσιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐχόντων· ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐπεὶ οὐδὲν ἐστὶν ἐπινοῦσαι μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἢ μέσον Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, προσεχὲς μὲν αἰτίου οὐ λέγεται τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ διὰ τὸ μὴ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι· φεύγει δὲ πάλιν τὸ λέγεσθαι πῶρῳ τοῦ Πνεύματος αἰτίου διὰ τὸ μηθεὶ διείργεσθαι αὐτοῦ διαστήματι τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ.

Ὅρθῶς τῆς διαβολῆς τὴν ὑπερβολὴν ; Ὅρα κἀνεῦθεν. Σὺ μὲν διαφορὰς θεουργικῶν αἰτίων πλατῶμενος διαφόρους καὶ τὰς ὑποστάσεις συναπαρτίζεσθαι λέγεις καὶ τομὰς τῆς ἀτμήτου καὶ ἀπλῆς καὶ ἐνιαίας τοῦ Πνεύματος, φύσεως ἀκολουθεῖν καὶ εἰς διάφορα τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν ἀναφέρεσθαι αἴτια· τὸ δ' ἀληθὲς οὕτως ἔχον ἐστὶν· Ἐἰ τοῦ Πατρὸς ἦν τὸ Πνεῦμα κατὰ ὑποστατικὴν ἰδιότητα τοῦ Πατρὸς, καθ' ἣν ὁ Πατὴρ διέσταλται τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἂν ἦν Πνεῦμα Υἱοῦ· καὶ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἦν τὸ Πνεῦμα κατὰ ὑποστατικὴν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ, καθ' ἣν ὁ Υἱὸς διέσταλται τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἦν Πνεῦμα Πατρὸς· ἀλλ' ἐστὶ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, ὡς ἐνὸς Θεοῦ Πνεῦμα· καὶ ἐπεὶ Πνεῦμά ἐστιν ἀμφοῖν, ὡς ἐνὸς Θεοῦ Πνεῦμα, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχον ὡς ἐξ ἐνὸς ὑπάρχει Θεοῦ. Καὶ πῶς λοιπὸν εἰς δύο αἴτια διαφέροντα ἀναφερομένην ἔχει τὴν ἐαυτοῦ μίαν ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ; Αὐτοῦ δὲ μὴ ἐκ δύο αἰτίων ὑπάρχοντος, οὔτε διάφοροι ὑποστάσεις τῆ κατὰ σὲ κενωφωνίᾳ συναπαρτίζονται, οὔτε τομῆτις κατὰ τῆς ἀτμήτου ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐπαρτεται. Εἰ δὲ σὺ πᾶσαν λέγεις εἶναι ἀνάγκην, δύο διαφέροντα αἴτια τοῦ Πνεύματος λογίζεσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διὰ τὸ κατὰ τὰς ὑποστατικὰς ἰδιότητας ; ἄλλῃλων διαφέρειν αὐτούς, ὅρα, μήποτε τὸ τῆς πολυπραγμοσύνης σου ἄλογον συνέλασθαι (2) ὡς δύο θεοὺς λέγειν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διὰ τὸ κατὰ τὴν αὐτὴν διαφορὰν τῶν ὑποστατικῶν ἰδιοτήτων ἄλλῃλων διαφέρειν αὐτούς· ἀλλὰ μὴν οὐχὶ δύο θεοὶ

(1) Ita ad verbum eundem Gregorii textum dat Beccus etiam Epigr. I Gr. orth. p. 538.

(2) Cod. συνέλασει.

ὁ Πατήρ εἶσι καὶ ὁ Υἱός, εἰ καὶ ἀλλήλων ταῖς ὑποστατικαῖς διαφοραῖς διαφέρουσιν· οὐδέ δύο ἄρα αἰτιά εἰσαν, εἰ καὶ ἀλλήλων ταῖς ὑποστατικαῖς διαφοραῖς διαφέρουσιν.

Ἐπὶ δὲ ταῖς εἰρημένους οὐδ' ἀληθές ἐστι καὶ τὸ λέγειν σε διὰ τὸ μὴ εἶναι τοῦ Πνεύματος τὴν ἐκπόρευσιν τῆς ἐν τῇ Τριάδι θεωρουμένης ὑπερφυοῦ; ἐνάδος, ἐνὸς μόνου τῶν τριῶν ἐνέργειαν εἶναι καὶ προβολήν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡσπερ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ ζῶσά τε καὶ οὐσιώδης ἱερολογεῖται ἐνέργεια· καὶ εἰ μόνον ἦν αὐτὸ τοῦ Πατρὸς προβολή, οὐκ ἂν αὐτοῦ προβολεὺς διὰ Λόγου (1) ὁ Πατήρ ἐθεολογεῖτο. Προσέχειν δὲ δεῖ καὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ λόγου διασκέψει. Νῦν μὲν πόρρω τῆς ὑπεραιδίου θεότητος τὰ χρονικά προσήματα εἶναι ἔμολογεῖς, νῦν δὲ λέγων συλλογιστικῶς, ὡς ἐν ᾧ διὰ γεννήσεως πρῶταισιν ὁ Υἱός, ἐν τούτῳ δι' ἐκπορεύσεως τὸ Πνεῦμα προάγει καὶ προάγοντί τε καὶ προαγομένην συνυφίσταται, χρονικά διαστήματα τῷ συλλογισμῷ πούτῳ ἐπισοφίζῃ. Ἰνα τὴν Ῥωμαϊκὴν διαβολῆς Ἐκκλησίαν ὡς ἐξ ὧν λέγει γεννητὸν ἅμα καὶ ἐκπορευτὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἐμφαίνουσαν, γεννητὸν μὲν ὡς τῷ Υἱῷ γεννωμένην συμπεροῖν, ἐκπορευτὸν δὲ, ὅτι διπλὴν ὑπομένει τὴν ἐκπόρευσιν. Ἄλλ' ὁ εἰδὼς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἄχρονον καὶ ἀίδιον τὸ θεῖον δοξάζουσαν, σατανικῆς καταγνώσεσται σε κακίας, τοιαῦτα κατ' αὐτῆς συμπλαττέμενον. Οὐδαὶς γὰρ ἐστὶν εὐσεβῆς, ὃς οὐχ ἅμα Υἱῷ καὶ σὺν τῷ Υἱῷ ὑφίστασθαι δοξάζει τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἄλλ' οὐχὶ καὶ γεννητὸν διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα εἶναι· ὅτι τὴν προδοὺν ἅμα μὲν Υἱῷ καὶ σὺν τῷ Υἱῷ, πλὴν ἄλλὰ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ συναχρόνους καὶ ἀδιαστάτους ἦ, τὸ κυριώτερον εἰπεῖν, ἀρρήτως ἔχει ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐξ ἁμφοῖν λέγεται εἶναι ἐκπορευτὸν ἀεὶ, Πνεῦμα ὑπάρχον καὶ οὐδέποτε γεννητὸν. ineffabili modo habet ex Patre, ex utroque dicitur quaquam generatus.

KEIMENON.

Ἄλλὰ καὶ μέχρι τίνος δεῖ σχολάζειν τοῖς ἀκριβῶς ἤδη καὶ πολυμερῶς ἀποδείχμενοις, ὅταν καὶ εἰ τι ἕτερον; αὐταῖς προκομίζεται τῆς κακοσχόλου γνώμης διασκορπίσαι;

ἔς'. Ἀμβρόσιον καὶ Αὐγουστίνον καὶ Ἰερώνυμον καὶ τινὰς ἑτέρους τῷ δόγματι τῆς Ἐκκλησίας ἀντανιστάσι· καὶ γὰρ φασὶν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα δογματίζειν ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ. Καὶ δεῖ ἱερῶς Πατέρας μὴ δυσσεβείας ὑπάγειν ἐγχεῖν. Ἡ γὰρ εὐσεβῶς ἰδογμάτισαν, καὶ χρῆ τοὺς ὄσοι Πατέρας αὐτοὺς ἐπιγράφονται, συμφρονεῖν αὐτῶν τῷ φρονήματι, ἢ τῶν δυσσεβῶν εἰσηγήτης δογματικῶν γεγονότας κάκεινους· μετὰ τοῦ φρονήματος ὡς ἀσεβεῖς ἀποπέμπεσθαι. Ταῦτα τίνες; οἱ κακίλοιοι μὲν τὴν ἀπῆνοίαν, δεδιότες [Col. νανίλοιοι.... δεδαίοντες] δὲ μὴ πού τι τῶν ὀτολήτων διαφυγῶν αὐτῶν τὴν τόλμαν ἀπρακτον, ὅσα γε τῇ σφῶν γνώμῃ καὶ σπουδῇ γένοιτο. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἤρκεσαν αὐτοῖς οὐτε τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς ἢ διατροφή οὐτε τοῦ κήρυκος (2) τῆς εὐσεβείας ἢ πρὸς

A vero non duo dii sunt Pater et Filius, licet ab invicem hypostaticis differant proprietatibus, ergo neque deo sunt principia, licet ab invicem differant proprietatibus hypostaticis.

Præter jam dicta neque id verum est quod ais: propterea quod Spiritus processio non sit unitatis supernaturalis, quæ in Trinitate cernitur, eam unius duntaxat trium operationem esse atque emissionem. Etenim Spiritus sanctus, sicuti Pateris, ita quoque Filii viva et essentialis operatio prædicatur; et si Spiritus foret solius Patris productio, haud Pater a theologis ipsius per Verbum productor diceretur. Attendendum quoque est hujusmodi ratiocinationi. Modo quidem temporis adverbium longe a sempiterna Deitate aliena esse consideris; modo autem dum ratiocinando dicis: Quo momento Filius per generationem procedit, eodem per processionem producit Spiritum, et producenti atque producto simul existit et constituitur, temporis intervalla ejusmodi syllogismo callide effingis et obrudis ad calumniandam Romanorum Ecclesiam, quasi ex iis quæ asserit Spiritum generatum simul et procedentem astruat, generatum quidem utpote cum Filio generato simul procedentem, procedentem vero utpote subeuntem duplicem processionem. Verum qui novit Romanam Ecclesiam Deitatem temporis expertem et sempiternam glorificare, satanicæ te condemnabit malitiæ talia contra ipsam confluentem. Nemo enim piorum ac fidelium est, qui non simul Filio atque una cum Filio Spiritum subsistere censeat ex Patre; neque tamen idcirco Spiritus generatus est, quia progressionem simul Filio et una cum Filio, imo potius etiam per Filium absque tempore et intervallo vel, ut magis proprie dicam, esse procedens semper, Spiritus existens et ne-

TEXTUS.

Verum quousque tandem rebus jam plene ac multifariam demonstratis immorandum erit, cum potius oporteat etiam, si quid aliud pro nequissima sua sententia proferant, dissipare?

66. Ambrosium et Augustinum et Hieronymum et nonnullos alios dogmati Ecclesiæ objiciunt; inquit enim ab ipsis doceri, Spiritum procedere ex Filio. Oportet autem (aiunt) sanctos Patres impietatis crimini non subicere. Vel enim pie ac recte locuti sunt, et debent quicumque eos ut Patres agnoscent, ipsorum sententiæ consentire; vel impie docuere dogmata, et tunc oportet illos quoque una cum ipsorum doctrina velut impios rejicere. Hæc vero quinam dicunt? Ii nimirum, qui juvenili elati arrogantia atque temeritate verentur, ne forte quidquam gravissimorum facinorum infectum Iratumque relinquunt, quantum in ipsis est. Neque enim satis istis fuit, Dominicam pervertisse vocem, neque pietatis præconi impietatis inussisse no-

(1) Phrasis Joannis Damasceni sæpe allegata.

(2) Laur. cod. habet κηρύγματος.

iam; sed aliquid studio suo decesse arbitrantur, A nisi et rationes perquirant, quibus eos, quos tanquam Patres celebrant, contumelia afficiant. At simplex hic quoque est veritatis sermo, ipsos his fere verbis confundens: Videte, quo ruitis, quousque vestram perniciem in interiora animæ penetrabilia protruditis.

67. Quinam sunt, qui sacros illos viros revera Patrum loco habent, quos male faustus defectionis amor vos veluti impietatis protectores in medium proferre coegit? Quinam religiosius illis Patrum jura servant? An qui negant illos ullatenus communi Domini contradicere, an qui hos adigunt ad testimonium voci Dominicæ oppositum exhibendum et ad mirabilem illam theologiam, qua instituti credimus Spiritum a Patre procedere, commentis propriis evertendam? Etenim quomodo non est manifestum, hæresim verbo quidem memoratis viris nomen Patrum tribuere omni prorsus honore nudum (1), factis autem, quibus proprium placitum astruere machinantur, in partes impiorum et perniciosorum ipsos impellere, nisi forte viri ad omnia audaces talibus Patres suos prærogativis oblectari et gloriari credunt?

68. Affirmant Ambrosius vel Augustinus vel quicumque alius Dominicæ voci contraria. Quis hoc ait? Si ego, utique tuis sum Patribus injuria; sin vero tu quidem asseris, ego autem veto, utique tu illos officis injuria, et ego te Patribus injuriam condemno. At, inquis, illi hæc scripserunt, et in illorum libris continetur, Spiritum a Filio procedere. Verum quid hoc? Si enim melius edocti sententiam non mutarunt, si justis evicti argumentis ab errore non recesserunt, tuum opus dicis tuumque inemendabilem animum (alia rursus hæc est adversus Patres tuos calumnia) illorum doctrinæ acceptum refers. Si vero, quæ est rerum humanarum conditio, licet cæteroquin optimis quibusque virtutibus ornati, vel ex ignorantia quædam lapsi vel negligentia abrepti sunt, non tamen admoniti restiterunt aut ad correctiones animi pertinaciter obdurabant, quid hoc ad te? Quomodo vero in iis, qui nihil simile tuis moribus habuerunt, perfugium invenies poenæ inevitabilis evitandæ? Si enim eorum, quibus tu abundas, illi ne leviter quidem participes facti sunt, sed potius plurimis aliis admirandæ virtutis pietatisque speciminibus ornati impium tuam dogma ex ignorantia aut negligentia pronuntiarunt, quid tu humanum illorum defectum tanquam legem impie credendi tibi constituis exque

(a) Ita Catiforus. Juxta diversas lectiones reddi potest vel: hæresim verbo quidem istos viros vocare Patres (nudo enim nomine nulla prohibentur invidia omnem eis exhibere honorem), reipsa vero, etc. Vel: verbo quidem nudo vocare Patres et absque invidia omnis honoris eos participes efficere solo nomine.

ἀσέβειαν διαβολή· ἄλλ' ἄτελλές αὐτῶν ἡγοῦνται τὸ σπουδάσμα, εἰ μὴ καὶ οὗς Πατέρας ὑμνοῦσι ζητήσουσι δι' ὧν ἐξυβρίζουσιν. Ἀπλοῦς δὲ τῆς ἀληθείας ὁ καταισχύων αὐτοὺς κἀνταῦθα λόγος, Σύνετε, λέγει, ὅποι φέρεσθε, μέχρι τίνος ὑμῶν τὸν ἐλαθρον εἰς αὐτὰ τὰ τῆς ψυχῆς ἐμβαθύνετε καίρις.

Ξ'. Τίνες Πατέρας τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας ὡς ἀληθῶς νομίζουσιν, οἷους (1) ἠνέγκασεν ἡμᾶς ὁ δόσερος τῆς ἀποστασίας ἕως ὑπερασπιστὰς προκομίζεν τοῦ δυσσεβήματος; Τίνες αὐτοῖς μᾶλλον τὸ πατρικὸν διασώζουσι δίκαιον; Οἱ μὴδὲν αὐτοὺς ἀντιφίγγεσθαι τῷ κοινῷ Δεσπότη μὴδὲως παραδεχόμενοι, ἢ οἱ τοῦτους βιαζόμενοι πρὸς ἀντίπαλον καταστήνα τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς μαρτυρίαν (2) καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην μυσταγωγίαν, δι' ἧς θεολογοῦμεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, διαστρέφειν ἰδίαις εὐρεσιλογίαις; Καὶ γὰρ πῶς οὐκ ἔστι κατὰδῆλον, ὡς ἡ ἀφρασις βήματι μὲν τοὺς εἰρημένους ἄνδρας Πατέρας καλεῖ (3), γυμνῷ γὰρ καὶ τιμῇ; ἀπάσης οὐ φθονεῖ μεταδιδόναι τῷ ὀνόματι (4), ἔργῳ δὲ καὶ τῇ κατασκευάζουσῃ μηχανῇ τὸ οἰκεῖον βούλημα εἰς τὴν τῶν θεομάχων καὶ φθοροποιῶν μοῖραν αὐτοὺς ἀπελαύνουσιν, εἰ μὴπω ἄρα οἱ πάντα τολμηταὶ τοιοῦτοις αὐτῶν τοὺς προνομίους νομίζουσιν ἐπαλαζέσθαι;

Ξη'. Ἄνεπεν (5) Ἀμβρόσιος ἡ Αὐγουστίνος ἡ ὅστις ἕτερος τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς ἐναντία. Τίς τοῦτο φησιν; Εἰ μὲν ἐγὼ, τῶν σῶν Πατέρων ὕβριστης εἰμι· εἰ δὲ σὺ μὲν λέγεις, ἐγὼ δὲ κωλύω, σὺ μὲν ὕβριζεις, ἐγὼ δὲ σὲ τῶν Πατέρων ὕβριστην καταψηφίζομαι. Ἄλλὰ, φησι, γεγράφασι ταῦτα καὶ τοῖς ἐκείνων λόγοις ἐμπεριχεται, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Καὶ τί τοῦτο; Εἰ μὲν εἰδαχθέντες οὐ μετέθεντο, εἰ τοῖς δικαίοις ἐλέγχοις οὐ μετεβλόηοντο, τὸ σὸν ἔργον λέγεις καὶ τὴν σὴν ἀνουθέτητον γῶμην (ἄλλη πάλιν αὕτη κατὰ τῶν σῶν Πατέρων συκοφαντία) εἰς τὴν ἐκείνων ἀναφέρει; διδρακαλίαν. Εἰ δὲ, ὅσα τὰ ἀνθρώπινα, καίτοι τὰ ἄλλα τοῖς ἀρίστοις ἐνευθυμοῦντες; ἢ ἀγνοῖα τιμὴ περιέπεσον ἢ παροράματα ὑπηνέχθησαν, οὐκ ἀντίπεπον δὲ διδασκόμενοι, οὐδὲ πρὸς τὸ νοθευτῶν ἀπηυθαδείασαντο, τί τοῦτο πρὸς σέ; Πῶς δὲ εὐρήσεις ἐκείνους καταφυγὴν ὧν οὐδὲν ὁμοιον πρὸς τὰ σά, τὴν ἀφυκτον δίκην ἀποφυγεῖν; Εἰ γὰρ ὧν σὺ μὲν ἀπολαύεις ἐκείνοις οὐδὲ γέγονε μετασχεῖν, πολλῶν δ' ἄλλων προσόντων αὐτοῖς θαύματος ἀξίων, εἰ ὧν ἀρετὴ διαλάμπει καὶ εὐσέβεια, τὸ σὸν ἐξ ἀγνοίας; ἢ κατὰ παρόρασιν ἐβρήθη δυσσεβήμα, εἰ τὸ ἐκείνων ἀνθρώπινον ἥτημα νόμον μὲν ὥστε δυσσεβεῖν ταυτῷ συνεισφέρεις, ἐκ δὲ τοῦ σοῦ νόμου τοὺς μηδὲν τοιοῦτο νομοθετεῖν φωραθέντας παρανόμου; ἀνω-

(1) Laur., οὗς, ut Monac.
 (2) Laur. μαρτύριον.
 (3) Laur. habet καλεῖν.
 (4) Laur., πατέρας καλεῖν καὶ τιμῆς ἀπάσης οὐ φθονεῖν μεταδιδόναι τοῦ ὀνόματος.
 (5) Laur., Ἄν εἶπεν.

φαίνεις, καὶ ἀσεβείας ἐσχάτης ἐν προσωπαίῳ στοργῆς καὶ εὐνοίας δίκην ἀπατεῖς; οὐ γὰρ καλὰ σοι τῶν ἀγωνισμάτων τὰ ἐπιχειρά (1). Ἄλλ' ὄρα τῆς ἀσεβείας τὴν ὑπερβολὴν καὶ τῆς κακοσχολοῦ γνώμης τὸ ἀσύστατον. Εἰς συνηγορίαν ἄγουσι τὸν Δεσπότην, παφῶρανται συκοφαντοῦντες· ἐκάλωσαν συνηγόρους τοὺς μαθητάς, ἐάλωσαν ἀκείνους τὸν αὐτὸν τρόπον περιβάλλοντες συκοφαντίας· κατέφυγον πάλιν εἰς Πατέρας, καὶ ἀνεὶ τιμῆς μεγάλην αὐτῶν κατέχουσι βλασφημίαν.

Ἔθ'. Καὶ Πατέρας μὲν καλοῦσι (καλοῦσι γὰρ), ἀλλ' οὐχ ἵνα τὸ τῶν Πατέρων ἀπονεύμωσι γέρας, ἀλλ' ἐν' εὐρήσῃσι δι' ὧν ἂν γένοιντο πατραλοῖαι. Καὶ οὐδὲ τὴν τοῦ θεοπιστοῦ Παύλου φρίττουσι φωνήν, ἣν αὐτοὶ κατὰ τῶν Πατέρων αὐτῶν μετὰ πολλῆς ἀπορρίπτουσι τῆς κακοουργίας. Καὶ γὰρ οὗτος ὁ τὴν ἐξουσίαν λαβὼν δεσμεῖν καὶ λύειν, καὶ τὸ τοῦ δεσμοῦ φοδεῖν ἅμα καὶ κρατεῖν (μέχρι γὰρ αὐτῆς ἀναφέρεται τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν), οὗτος δὴ μεγάλη καὶ διαπρωσίῳ κέκραγε τῆ φωνῇ· *Κὼδ' ἡμεῖς ἢ ἀγγελοῦ εἰς οὐρανῶν εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὁ εὐαγγελιστὸν ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.* Παῦλος ἢ ἀσέλητος τῆς Ἐκκλησίας σάλπιγξ, ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος τοὺς παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἕτερόν τι τολμῶντας φρόνημα λαβεῖν καὶ παρεισάγειν τῷ ἀντιθέματι παραπέμπει· καὶ οὐ τοὺς ἄλλους μόνον, οἵτινες τοῦτο τολμήσειαν, ἀραῖς ἀνυπερβλήτοις ὑπάγει, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὴν, ἔνοχος εἰ ὀφθεῖν, πρὸς τὴν Ἰσρην συνωθεῖ δίκην. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου τὸ φοδεῖν τῆς ἀποφάσεως περιγράφει, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν ἐρευνᾷ· καὶ ἀγγελοῦ εὐρη τοῖς ἐπιγῆς ἐκείθεν ἐπιστάντα καὶ ἕτερόν τι παρὰ τὸ εὐαγγελικὸν εὐαγγελιστὸν κήρυγμα, τοῖς ὁμοίοις δεσμοῖς ὑποβάλλει καὶ τῷ διαδόλῳ παραπέμπει. Καὶ οὐ Πατέρας ἀνακαλῶν, ἐφ' ὕβρει μὲν τῶν Δεσποτικῶν δογματῶν, ἐφ' ὕβρει δὲ τοῦ κηρύγματος, οὐ γεγονάσι κήρυκες οἱ μαθηταί (2), ἐφ' ὕβρει πασῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἐφ' ὕβρει δὲ τῆς ἀνάπασαν τὴν οἰκουμένην κηρυττομένης εὐσεβείας, οὐ φρίττει οὐδὲ τρέμεις οὐδὲ καταπτήσεις τὴν ἀπειλήν; ἀλλὰ καὶ τοὺς σοὺς Πατέρας εἰ μὴ ταύτης κοινωνοὺς ποιήσεις, ἀβιωτὸν σοι τὸν βίον ἡγή· καὶ ὁ μὲν οὐδὲ τὴν ἀσώματον εὐλαβεῖται φύσιν οὐδὲ ὅτι ὡς νόες καθαροὶ καθαρῶς καὶ ἀμέσως τῷ κοινῷ παριστάμενοι Δεσπότη, οὐδὲν τούτων δυσωπήσεως ἀφορμὴν ποιεῖται, ἀλλὰ τοῖς ἐπιγείοις ἐν Ἰσρὰ πρὸς τὸ ἀνάθεμα κατασπᾷ. Σὺ δὲ Ἄμβρόσιον καὶ Ἀύγουστίνον καὶ τοὺς ἄλλους (φεῦ τιμῆς ἀλευρίας!) Πατέρας καλῶν κατὰ τῆς Δεσποτικῆς ἀνθοπλαζῶν μυσταγωγίας ἀνεκτότερον οἶε τὸ κατὰκριμα ἢ κατὰ σεαυτοῦ ἢ κατ' ἐκείνων ἐπισπᾶσθαι; Οὐ γὰρ καλὴν γε τὴν ἀμοιβὴν τοῖς σοῖς ἀπανάμεις Πατράσι· οὐ καλὰ τὰ τροφεῖα τοῖς γεννησαμένοις ἀντεισφῆρεις· ἀλλὰ γὰρ εἰς μὲν τοὺς μακαρίους ἀνδρας ἐκείνους, ὥσπερ οὐδὲν αὐτοῖς τῶν σῶν μετῆν σοφισμάτων τῆς ἀπει-

A hac tua lege illos, qui nil ejusmodi sanxisset deprehensi sunt, Iniquos legisque violatores declaras extremæque impietatis sub amoris benevolentiaque larva reos judicas? Non bona tuorum sunt studiorum conatumque præmia. Sed vide impietatis excessum improbique insipientiam animi. In suum patrocinium vocant Dominum; deprehensi fuerunt mendaces et calumniatores; advocant patronos apostolos: convicti sunt istos quoque eodem modo calumniis afficientes; confugerunt rursus ad Patres: et loco honoris ingentem ipsis blasphemiam offundunt.

69. Et Patres quidem vocant, ita est, sed non ut Patrum illis honorem tribuant, verum ut inveniant, qua possint ratione fieri parricidæ. Neque divi Pauli perhorrescunt vocem, quam tamen et ipsi contra Patres suos non sine ingenti malitia contorquent. Illic enim qui potestatem accepit ligandi ac solvendi, et sane vinculo tremendo simul et valido (pertinget enim ad ipsum regnum caelorum), hic, inquam, ingenti claraque exclamat voce: *Licet nos aut angelus de caelo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Paulus sonora et nunquam tacens Ecclesiae tuba, vir tantus ac talis eos qui præter Evangelium aliud quidquam audient aut sentire aut docere anathemati tradit: neque alios duntaxat, qui hoc fuerint ausi, diris immensis subjicit, sed et sibi ipsi, si reus existat, eandem indicit poenam. Nec eo usque terrorem hujus sententiae sistit ac limitat; sed et caelos ipsos scrutatur, ibique si vel angelum inveniat hominibus a Deo præfectum et aliud quidpiam præter evangelicam prædicationem evangelizantem, paribus subjicit vinculis et ad diabolium amandat. Et tu Patres allegans in contumeliam Domini corum dogmatum, in contumeliam prædicationis, cujus præcones exstiterunt apostoli, in contumeliam omnium œcumenicarum synodorum, in contumeliam pietatis, quæ toto prædicatur orbe, non horres nec contremiscis nec expavescis minas? Sed et tuos Patres nisi ejus criminis participes efficias, intolerabilem tibi vitam arbitraris. Et Paulus ne incorpoream quidem veretur naturam nec penitus curat, quod angeli ut mentes puræ pure atque immediate communi assistunt Domino; nihil omnino horum veretur, sed æque ac terrenos homines angelos quoque ad anathema pertrahit. Tu vero Ambrosium et Augustinum et cæteros (heu perniciosum honorem!) Patres nuncupans et adversus Dominicam doctrinam eosdem in aciem instruens, leviores putas in te vel in illos damnationem accersere? Non enim bonam tuis Patribus mercedem nec bona educationis præmia genitoribus rependis. Verum enim vero in illos quidem beatos viros, quemadmodum ipsi nihil de tuis cavillis tuaque perversitate ac impietate participabant, ita nec tuum anathema

(1) Laur. καλὰ γε τῶν ἀγ. ἐπιχειρά.

(2) Laur. οἱ γεγονάσιν οἱ μαθηταί.

pertingere ullatenus valebit, tu tamen eo quod A inde putas istam impietatem confirmari et comprobari, luculentis factis omni voce clarius clamantibus anathema in illos profers.

70. Neque hoc dico, revera quæcunque tu asseris, ab iis ita luculente tradi; verum licet contigisset, illos tale quidpiam dixisse (homines enim erant nec potest se immunem ab omni humano lapsu perpetuo conservare qui ex luto fluxaque natura constat, imo nonnunquam etiam viris optimis adnascuntur aliqua vestigia macularum), et licet forte ad aliquid indecorum ac turpe fuissent lapsi, ego sane probos Noemi filios imitarer et pro vestimentis silentio potius atque gratitudine paternam turpitudinem obtegerem, non autem, uti tu facis, Chami sequerer exemplum; imo vero tu multo acerbius illo atque impudentius tuorum, quos vocas, Patrum turpitudinem evulgas. Ille enim, non quia revelavit, sed quia non velavit, maledictionem sustinuit; tu vero et revelas et in hac audacia gloriaris; et ille quidem fratribus arcanum effert; tu vero non fratribus nec uni aut alteri, sed quantum est ex tuo conatu et impudentia universum quasi terrarum orbem theatrum constituens ingenti promulgas clamore, tuos Patres sordibus foedus esse, et in ipsorum turpitudine luxuriaris (debaeccharis) et ignominia illorum gaudes et socios quæris, per quos illorum dedecus ac deformitatem in publicam efferas lucem et solemniter celebres.

71. Dixit Augustinus et Hieronymus Spiritum a Filio procedere. Et unde potest haberi aut dari iudes, post tot annos elapsos, non esse illorum scripta per malitiam depravata? Neque enim arbitrari debes, te solum esse ad impietatem fervidum et te solum audere non audenda; sed potius ex hac ipsa tui animi affectione reputa, tunc quoque facile fuisse versutissimo generis humani hosti talibus vasis abundare.

72. Dixerunt, quos te adducis, ista. Quod si ob aliquam necessitatem vel paganorum insaniam oppugnantes vel aliam hæreticam opinionem refellentes, vel auditorum indulgentes infirmitati vel ob aliquid aliud his simile, qualia solent in vita humana quotidie evenire, si, inquam, ob aliquam ejusmodi causam sive etiam ob plures iis forte talis vox excidit, quomodo tu quod illi non sensu dogmatico pronuntiarunt, pro dogmate ac lege sumens, tibi quidem ipsi irreparabilem creas perniciem, illos vero in tuam abripere vesaniam contendis?

REFUTATIO.

XXVII. Cum Ambrosio, Augustino et Hieronymo veniam concedas, licet iis tale quidquam eloqui acciderit, quasi pro illis defensionem instituens, quod homines ex luto et fluxa materia compositos

(1) Laur. ὡς, ut Vatic.

(2) Μὴ γὰρ νομίσῃς Laur.

θελας καὶ ἀσθελας, οὕτως οὐδὲ τὸ ὄν ἀνάθεμα γάραν εὐρήσει διαβαίνειν· σὺ δὲ δι' ὧν ὁμοῦ νομίζεις τὸ δυσσεδῆς συγχροταῖσθαι, λαμπροῖς ἔργοις καὶ φωνῆς ἀπάσης γεγωνότερον κεκραγῶσι κατ' αὐτῶν τὸ ἀνάθεμα προκομίζεις.

ο'. Καὶ οὐ τοῦτο φημι, ὅτι πάντως ἔπερ σὺ κατηγορεῖς, ἐκείνοις οὕτω περιφανῶς δογματίζεσθαι, ἀλλ' εἰ καὶ τοιοῦτόν τι συνέπεσον αὐτοὺς εἰπεῖν (ἄνθρωποι γάρβησαν καὶ ἀνθρωπίνου παροισθημάτων οὐκ ἔστι διαπαντὸς ὑπεράνω φέρεσθαι τὸν ἐκ πηλοῦ καὶ ρεοῦσης ὕλης συγκαίμενον· ἔσθ' ὅτι καὶ τοῖς ἀρίστοις ἐπιφύεται τινα κηλίδος ἰχνη)· ἀλλ' οὖν εἰ τὴν παρηνέχθησαν ἐνασχημονῆσαι, τοὺς εὐγνώμονας ἂν τὸν τοῦ Νῶε παιδῶν ἐπιμησάμενη, καὶ ἀντὶ περιβολαίων τῆ σιωπῆ μᾶλλον καὶ εὐγνωμοσύνη τὴν πατρικὴν ἐπακάλυφα ἀσχημοσύνην, οὐχὶ δ' ὥσπερ σὺ κατὰ τὸν Χάμ διεπραξάμενη· μᾶλλον δὲ σὺ πολὺ πικρότερον ἐκείνου καὶ ἀναϊδέστερον τοὺς Πατέρας οὕς (1) λέγεις εἰς ἀσχημοσύνην στητήτευεις· ὁ μὲν γὰρ οὐχ ὅτι ἀπεκάλυψεν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐπακάλυψε, τὴν ἀρὰν ὑπέχει· σὺ δὲ καὶ ἀποκαλύπτεις, καὶ σαμύνην τῆ τόλμῃ· καὶ ὁ μὲν τοῖς ἀδελφοῖς τὸ ἀπόρρητον ἐκφέρει, σὺ δὲ οὐκ ἀδελφοῖς, οὐδὲ πρὸς ἓνα ἢ δύο, ἀλλ' ὅσα γε τῆ σῆ σπουδῆ καὶ ἀναισχυντίζ τὴν οἰκουμένην θέατρον καθίζων μέγα μὲν σιλπίζεις, ὡς οἱ σοὶ Πατέρας ἐνασχημονοῦσι· ἐνασεργαίνεις δ' αὐτῶν ταῖς ἀσχημοσύναις· καὶ τρυφᾷς τὴν κατ' ἐκείνων ἀτιμίαν· καὶ συγχορευτὰς ζητεῖς δι' ὧν τὴν ἐκείνων ὕβριν καὶ ἀσχημοσύνην εἰς τὸ λαμπρότατον πανηγυρίζεις.

οα'. Εἶπαν Ἀθούστινος καὶ Ἰερώνυμος τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι. Καὶ πόθεν ἔστι λαθεῖν ἢ δοῦναι πίστιν, τοσοῦτου βεῦσαντος χρόνου, ὅτι μὴ αὐτῶν κακακούρηται τὰ συντάγματα; Μὴ γὰρ νομίσῃς (2) μόνον σαυτὸν εἶναι θερμὸν πρὸς ἀσέβειαν καὶ τολμηρὴν τὰ ἀτόλμητα, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς ἀναλογίζου μᾶλλον γνώμης, ὅτι καὶ τὴν καὶ αὐτὰ οὐδὲν τὸ κωλύον ἦν τοιοῦτων σκευῶν εὐπορεῖσθαι τὸν πολυμήχανον τοῦ γένους ἐχθρόν.

οβ'. Εἶπον, οὗς σὺ λέγεις, ταῦτα. Εἰ δὲ διὰ τινα περιστάσιν ἢ πρὸς Ἑλληνοιστῶν ἀντιφερόμενοι λύσαν ἢ πρὸς ἄλλην αἰρετικὴν διαμαχόμενοι δόξαν ἢ τῆ τῶν ἀκρατῶν συγκαταβαίνοντες ἀσθενεῖς, ἢ πόσα τοιαῦτα καθεκάστην ὁ ἀνθρώπινος ἐπιδείκνυσι βίος· εἰ οὖν ἐκείνοις διὰ τι τοῦτων ἢ καὶ διὰ πλεῖω τοιαύτην ἐκείνοις ἀφαιναῖ συνέπεσε φωνὴν, πῶς σὺ τὸ μὴ κατὰ δογματικὴν ἐκείνοις ἐνοιασιν εἰρημένον, δόγμα καὶ νόμον ποιῶν σαυτῷ μὲν ἀνοθήτητον (3) τὴν ἀπώλειαν ἐπάγεις, ἐκείνους δὲ συγκατασπᾶν τῆ σῆ φιλονεικίᾳ ἀπονοῖα (4);

ANTIPIPHESIS.

KZ'. Ἐπεὶ Ἀμβροσίῳ συγγινώσκεις, Αἰουστίνῳ τε καὶ Ἰερώνυμῳ, εἰ καὶ τοιοῦτόν τι συνέπεσον ἐκείνοις εἰπεῖν, ὑπεραπολογούμενος ὥσπερ ἐκείνων ἅτε μὴ ἔνδον ὑπὲρ ἀνθρωπίνου παροισθημάτων διαπαν-

(3) Fort. ἀδοθήτητον.

(4) Laur. ἀπωλείᾳ pro ἀπονοῖα.

τὸς φέρεσθαι τοὺς ἐκ πηλοῦ καὶ βουθῆς ὕλης συγκαιμένους, ἵνα τί τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς διαστrophῆν καὶ τοῦ κηρύγματος τῆς εὐσεβείας διαβολὴν πρὸς ἀτίθειαν ὀνομάζεις, ἕπερ λέγουσιν Ἴταλοι ὡς εἰς Πατέρας αὐτοὺς καταφύγοντες, καὶ ἵνα τί εἰς τὴν τῶν θεομάχων καὶ φθοροποιῶν μοῖραν ἐκείνους ἀπελαύνεσθαι λέγεις παρ' Ἴταλῶν, εἴπερ εἰς τὴν ἐκείνων διδασκαλίαν ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀναφέρει τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα; Εἰ μὲν γὰρ ἀτίθεια τὸ οὕτω λέγειν ἐστὶ, ποῖα συγγνώμη τοῖς διδασκάλοις ἐπακολουθεῖ; εἰ δὲ ἀνθρώπινόν τι ἀπλῶς ἡτέριμα ὀνομάζεις τὸ οὕτω ἐκείνους εἰπεῖν, πολλὰ καὶ θαύματος ἔξει προσεῖναι αὐταῖς τὰ ἄλλα πάντα προσμαρτυρῶν, δι' ὧν ἀτίθειαν διαλάμπει καὶ ἀρετὴ, ἵνα τί δυσείθειαν καὶ ἀτίθειαν ἐσχάτην ἀποκαλεῖς τὸ ῥηθὲν παρ' ἀνδρῶν, οὐ; θαύματος ἀξίους ἀνακαρῶντες αὐτοὶ; Ἄλλ' ἔρα τῆς διαβολῆς τὴν ὑπερβολὴν. Συκοφάντας τοῦ Ἀσκήτου τοῦ Ῥωμαίου ἀποκαλεῖς, συκοφάντας τῶν μαθητῶν, βλασφημοὺς κατὰ Πατέρων καὶ πατριολόγας, ἵνατι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, καὶ οὐ συνίης ὡς ταῦτα λέγων τοὺς ἁγίους Πατέρας ἡμῶν βλασφημοὺς, Ἀθανάσιον φημι καὶ τοὺς ἄλλους τῆς εὐσεβείας προσμάχους τοῦ; πῶς ἂν καλεῖσαι οὐκ ἔχω; Οὗτοι γάρ, εἰ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγέλοις τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔφη, οὐχὶ ἀθέτησιν τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἡγήσαντο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα εἰπεῖν ἄλλ' οἱ μὲν αὐτῶν καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ διαβρόχησιν ἐθεολόγησαν, οἱ δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ εἶναι καὶ ἐκπορεύεσθαι οὐ γούν τοῖς Ῥωμαίοις παραδόσεως τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων γραφόμενος διὰ τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκην τῆς λέξεως, ὅρα, ὡς πρὸ τῶν Λατίνων αὐτοῖς τοῖς θεολόγοις ἡμῶν Πατράσι γραφὴν παραθήσεως τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων προσάπτεις, καὶ ὡς μηδὲ τὴν τοῦ θεσπεσίου Παύλου φωνὴν φρετοντας στηλιτεύεις αὐτοὺς, ἦν ἐκεῖνος μεγάλη καὶ διαπρωσίῳ κέρραγε τῇ φωνῇ λέγων· *Κἀν ἡμῖς ἡ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελιζῆται ὑμῖν παρ' ὁ εὐηγγελιζόμεθα, ἀνάθεμα ἐστὼ*· εἰ γὰρ τὸ ἐκφωνηθὲν παρὰ τοῦ Παύλου ἀνάθεμα κατὰ τοῦ εὐαγγελιστομένου ἀλλοτρίον τι τῶν Εὐαγγελίων αὐτοῦ τοῖς Ῥωμαίοις προσάπτεις διὰ τὸ μὴ τοῖς Παύλου Εὐαγγελίοις ἐμπεριειληφθῆναι τὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅρα, μὴ ποτε τὴν τῆς καταδικῆς ταύτης ψῆφον οὐ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ποιῆ, ἀλλὰ πρὸ γε αὐτῆς κατὰ πασῶν τῶν συνόδων, αἱ πολλὰ δόγματα διετράνωσαν καὶ ἐκήρυξαν, ὧν οὐδὲν ἄλλο μὲν Παῦλος μνίσαν ποιούμενος εὐρηται. Οὗτος καὶ γὰρ, ἡ κορυφαία τῶν ἀποστόλων ἀκρότης, πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐνοίαν ἀπαγορεύει τὸν παρευαγγελισμὸν, ἐκ δὲ τῆς ἐπομένῃς ἐπὶ τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ ἐξούστερον προσθήκης τῶν λέξεων οὐδενὶ τῶν ἀπάντων ἐγκλημα προσάπτει παρευαγγελισμῶν. Ὁ γούν ἀπλῶς οὕτω καὶ ἀδιακρίτως τὴν τοῦ ἀναθέματος καταδικῆν ἐπιψήφισθαι θέλων τοῖς μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον Παύλου δ.δογματικῶσι τινὰ μὴ πρὸς λέξιν ἐν τοῖς Παύλου

A ab omni humano lapsu perpetuo immunes sese servare haud contingat, cur Dominicae vocis perversionem et religiosae praedicationis in impietatem conversionem nuncupas quod dicunt Itali ut ad ipsos Patres confugientes, et cur in partes impicrum et perniciosorum ab Italis hos impelli asseris, quando ad horum doctrinam Romanam refert Ecclesia, quod ex Filio Spiritum esse tradit? Si enim hoc dicere impietas est, qualis venia consequetur eos, qui ita docent? Si verum humanum defectum simpliciter vocas, quod ista tradunt, protestans interea, multis et admirandis virtutibus et pietatis speciminibus quoad alia omnia ornatos eos esse, cur impietatem extremam et summam nominas id quod dictum est a viris iudicis teipso maxime admirandis? Sed vide calumniarum excessum. Calumniatores Domini Romanos appellas, mendaces erga discipulos, blasphemos contra Patres et patricidas, quia ex Patre et Filio Spiritum dicunt procedere, et non recogitas, quod haec dicens sanctos Patres nostros (Graecos) blasphemos, Athanasium dico et caeteros pietatis propugnatores, quos quomodo nomen ego non habeo? Hi enim, licet Servator in Evangelis ex Patre Spiritum procedere dixerit, minime doctrinae eius conceptum esse censuerunt assertionem, etiam ex Filio Spiritum esse; verum eorum alii et Patris et Filii eum esse diserte tradiderunt, alii ex Patre per Filium et esse et procedere. Tu igitur, qui Romanos transgressionis evangelicorum verborum accusas propter additionem vocis in Symbolo factam, vide, quo pacto ante Latinos ipsis theologis nostris Patribus eandem notam et accusationem iniuris, et quod neque divi Pauli sermonem horrescentes eos traducis, quem ipse ingenti claraque voce emisit: *Licet nos aut angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus, anathema sit*. Si enim anathema a Paulo pronuntiatum contra evangelizatum alienum quid ab ipsius Evangelis Romanis adaptas, propterea quod doctrina de processione Spiritus sancti etiam ex Filio in Pauli Evangelis haud contineatur disertis verbis, vide ne ejusmodi damnationis feras sententiam non tam contra Romanorum Ecclesiam, quam potius ac praepre ipsa contra omnes synodos, quae plura dogmata explicuerunt et tradiderunt, quorum nullo pacto magnus Paulus mentionem fecisse reperitur. Hic enim, princeps apostolorum summus, prohibet ad Evangelii sensum diversam ab Evangelio praedicationem, ex additione vero verborum postea Evangelium omnino sequenti nemini prorsus erimen diversae ab Evangelio falsaeque praedicationis inurit. Qui itaque ita simpliciter et indistincte anathematis damnationem infligendam existimat iis, qui post Pauli Evangelium dogmaticae quaedam proposuerunt non disertis verbis in Pauli praedicatione contenta, is nescio quo pacto Patres nostros qui *consubstantialitatis* vocem sanxerunt defensurus sit. Ubi enim ea vox reperta fuit in Pauli scri-

ptis? Vocem quidem *Deipara* in Pauli Evangelis A nusquam quis reperiet, Dei tamen Ecclesia perspicue eam prædicat et eos qui non ita sentiunt ut hæreticos reprobat. Neque vero, quia Paulus has voces non pronuntiavit, diversæ et falsæ prædicationis rei judicantur, qui postmodum eas pronuntiarunt, verum quia secundum Pauli mentem ea tradiderunt, ipsis pietatis præconibus adnumerantur. Quod vero ad istud attinet, quod (c. 72) Augustino et Ambrosio ignoscis, si ob aliquam necessitatem (circumstantiam) vel auditorum indulgentes infirmitati, vel ob aliud simile ex his, quæ solent in vita humana quotidie evenire, talem emisserunt vocem, quomodo non id in animum induxisti, quod Patres nostri, qui in illis antiquis diebus in firmamento Ecclesiæ nostræ velut astra fulserunt, si illorum scripta eis ad manus venire, et ipsos nos processionem Spiritus ex Filio professos sanctorum choro adnumerarunt et Romanam Ecclesiam eorum libros amplectentem in communione habuerunt, eique ut matri Ecclesiarum adhæserunt? Et quomodo non ut eorum discipulus eos imitatus cum discipulis Ambrosii, Augustini atque Hieronymi in veram in Christo concordiam et ipse convenisti?

ὡς ἐκείνων μαθητῆς μιμησάμενος τοῖς Ἀμβροσίου καὶ αὐτῶν ἐν Χριστῷ συνήλθες ὁμόνοιαν;

TEXTUS.

73. Dixit orbis terrarum præco, arcanorum contemplator, qui humanam naturam insignibus suis C moribus nobilitavit, dixit ille adversus Athenienses ornato ac fluído dicendi genere pollentes disputans illorumque animos nimium elatos submitbens ac depressens, imo potius ad illorum infirmitatem esse accommodans, quid igitur dixit? *Præteriens et videns simulacra vestra inveni et aram, in qua scriptum erat: Ignoto Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.* Quid igitur? Ea, per quæ Paulus Ecclesiæ doctor sapientes Græcorum aucupabatur atque ex impietate ad pietatem manducens transfererat, ea, inquam, tu pro dogmate accipies et asserere audebis, a Paulo idolorum eversore illum predicari, quem gentilium error colebat nominabatque ignotum Deum? Non enim mira accedere nobis debet tui ingenii in fallacibus argutis consueendis solertis. Erectum erat altare illud Pani; urbs autem Athenarum nomen ejus qui in eo colebatur interim Ignorans inscripserat: *Ignoto Deo.* Jam vero quoniam ex prophetarum oraculis Christi que Domini eloquiis egregius ille celestis vir videbat, haudquaquam gentiles flecti, ex ipsismet exsecrandis simulacris ad cultum eos revocat Conditoris, et ex ipsiis diaboli programmatibus potestatis ejusdem tyrannidem condemnat, ex munimentis ejus fortissimis robur potestatis ipsius evertit, ab errore fortis pietatem,

(1) Verba ista, Πῶς οὐκ ἐλογίσω — προσεῖχον αὐτῇ paucis vocibus ampliora leguntur apud Bec-

εὐαγγελισμοῖς ἐκφανόμενα, οὐκ οἶδα πῶς ἀπολογησεται οὗτος τοῖς τῷ ὁμοούσιον δογματίσαι Πατρᾶσιν ἡμῶν. Πῶς γὰρ καὶ εὐρηται τοῦτο τῶν τοῦ Παύλου γραφῶν; Τὴν δὲ Θεοτόκος φωνὴν ἐν μὲν τοῖς τοῦ Παύλου εὐαγγελλίοις εὐρήσει τις οὐδαμῶς, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία τραυῶς κηρύττει αὐτήν, καὶ τοὺς μὴ οὕτω φρονούντας ὡς αἰρετικοὺς ἀποβάλλεται· καὶ οὐχ ὅτι μὴ Παῦλος τὰς λέξεις εἰρηκε ταύτας παρευαγγελισμοῦ κρίνονται οἱ ἐπίστερον εἰρηκότες, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὴν τοῦ Παύλου διάνοιαν ἰδογμάτισαν, οὕτοι τοῖς κήρυξι τῆς εὐσεβείας ἐγκρίνονται. Ὅτι δὲ πάλιν συγγιγνώσκεις Ἀδγουστίνου καὶ Ἀμβροσίου, εἴπαρ διὰ τινε περιστάσιν ἢ τῇ τῶν ἀκροατῶν σύγκαταβαίνοντες ἀσθενεῖς ἢ πῶσα καθεκάστην ὁ ἀνθρώπινος B ἐπιδείκνυσσι βίος, τοιαύτην φωνὴν ἐκείνοι ἀφήκαν, πῶς οὐκ ἐλογίσω, ὅπως οἱ ἐν ταῖς ἀρχαῖαις ἡμέραις ἐκείναις ἐν τῷ στερεώματι, τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας διαλάμπαντες Πατέρες ἡμῶν τοῖς ἐκείνων συγγράμμασιν ἐντυγχάνοντες αὐτοὺς τε τοὺς τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν εἰρηκότας τοῦ Πνεύματος τῷ τῶν ἁγίων συνηθίμου χορῶ καὶ τὴν τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἀσπαζομένην Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης κοινωτικῶς εἶχον καὶ ὡς μητέρι τῶν Ἐκκλησιῶν προσεῖχον αὐτῇ (1)· καὶ πῶς οὐκ ἐκείνους καὶ αὐτὸς Ἀδγουστίνου τε καὶ Ἱερωνύμου μαθηταῖς

KEIMENON.

οἱ. Εἶπεν ὁ τῆς οἰκουμένης κήρυξ, ὁ τῶν ἀπορρήτων θεωρῶς, ὁ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἐξευγενίσας τρόποις· εἶπεν ἐκεῖνος πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς πολλῶ τῷ λόγῳ μέοντας ἀντιφρόμενος καὶ τὴν ἐκείνων ὄφρυν ἀνω τεινομένην κάτω παρασκευάσας νεύειν, μᾶλλον δὲ πρὸς τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκατιῶν, τί εἶπε; *Διερχόμενος καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εἶδρον καὶ βωμῶν ἐν ᾧ ἐπαγγέλλαστο· Ἀγνώστῳ Θεῷ· ὃν οὐκ ἀγροοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν.* Τί οὖν: Δι' ὧν τῆς Ἐκκλησίας ὁ διδάσκαλος τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς ἐθήρα, καὶ τῆς ἀσεβείας πρὸς τὴν εὐσεβείαν χειραγωγῆσαι καὶ μετέφερε, ταῦτα οὐ δόγμα ποιήσεις, καὶ κηρύττειν τολμήσεις τὸν καθαιρέτην τῶν εἰδώλων καταγγέλλειν ὃν ἐπέθετο καὶ ὠνόμαζεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἄγνωστον Θεόν; Οὐ γὰρ θαυμαστόν σου τὸ τῆς σοφίας δραστήριον καὶ τῶν κακοσχόλων ἢ πλοκῆ σοφισμάτων. Ἀνεϊμένος ἦν ὁ βωμὸς τῷ Πανί· ἢ δὲ τῶν Ἀθηνῶν πόλις τοῦ τιμωμένου τίως μὴ συνίντες τὸ νομα ἐπέγραφον τῷ βωμῷ· Ἀγνώστῳ Θεῷ. Ἐπαὶ γὰρ ἐκ τῶν προφητικῶν χρησμῶν καὶ τῶν Δεσποτικῶν λογίων ὁ περιδέξιος ἐκεῖνος καὶ οὐράνιος ἀνθρώπος μὴ παιδόμενον ἑώρα τὸ Ἑλληνικόν, ἐξ αὐτῶν αὐτοὺς τῶν θεοσυγῶν σεβασμάτων ἐκ τῶν τοῦ Δημιουργοῦ μετακαλεῖται σέβας· ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ διαβόλου προγραμμάτων τῆς αὐτοῦ καταψηφίζεται τυραννίδος· ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων κατα-

cum Or. I de un. Eccl., n. 46, G. O. I. 169-170.

σπέρπει τὸ πρῶτος αὐτοῦ τῆς ἐξουσίας· ἀπὸ τῆς πλά-
νης γεωργεῖ τὴν εὐσέβειαν· ἐκ τῆς ἀπωλείας βλα-
στούς ἡμῖν προβάλλεται σωτηρίας· ἐκ τῆς τοῦ
θαβύλου παγίδος εἰς τὸν δρόμον ἐνισχύει τοῦ Ἐθα-
γγελλίου· βαλβίδα ποιεῖται τὴν κορυφὴν τῆς ἀποστα-
σίας τῆς εἰσόδου, δι' ἧς ἦν αὐτοῖς εἰς τὸν νυμφῶνα
Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγραντὸν αὐτοῦ παστάδα εἰσελθεῖν
τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἦν ἐκαίνος ὁ μετάρσιος νοῦς
διὰ τῶν ὀπλων τοῦ ἐχθροῦ αὐτὸν κατατιτρώσκειν
τὸν ἐχθρὸν καὶ αἰχμαλωτίζειν δραστήριός τε καὶ
τὴν ἀνωθὸν ἐαυτῷ φέρει· ἰσχύον. Τί οὖν; Διότι Παῦ-
λος τοῖς ὀπλοις τοῦ ἐχθροῦ καθέβη τὸν ἐχθρὸν, διὰ
τοῦτο οὐ τὰ τοῦ ἐχθροῦ τιμήσεις ὄπλα καὶ θεία ὄπλα
καλέσεις, καὶ πρὸς τὴν σὴν ὠθήσεις ταῦτα σφαγῆν;
Καὶ πόσα ἂν ἐνεσι τοιαῦτα παραδείγματα παρ' αὐτῷ τῷ
πάντα ἐν σοφίᾳ τῆ τοῦ Πνεύματος δυνάμει
ἐκαστηρήσαντι λαβεῖν!

δ'. Τί δὲ εἰ παραδειγμάτων; Αὐτὸς διαπρυσιῶ λέ-
γει τῆ φωνῇ· *Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰου-
δαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον
ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω·
τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος, μὴ ὢν ἀνομος Θεοῦ, ἀλλ'
ἐννομος Χριστοῦ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους.* Ἄρ'
οὐκ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Ἰουδαϊσμὸν ἀνακαινίσαις, ἢ
τὴν ἀνομίαν ἀνεῖ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων θεσμῶν
ἐμπλοκτέουσθαί τῷ βίῳ νομοθετήσεις, καὶ ἀνακρά-
ξεις ἀναισχύντως, μάλλον δὲ λίαν ἀθείως, ὡς Παῦ-
λος εἰσι ταῦτα καὶ αἱ ἐντολαὶ καὶ τὸ κήρυγμα;

ε'. Παρὰ πόσοις δὲ καὶ ἄλλοις τῶν μακαρίων
καὶ ἁγίων Πατέρων ἡμῶν ἐνεσι τοιαῦτα εὐρεῖν!
Ἐνός μοι τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα Κλήμεντα,
καὶ ἃ τὴν ἐπινομίαν ἐκεῖθεν φέρει, *Κλημεντία* (1)
(ἵνα μὴ λέγω τὰ γεγραμμένα, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος,
κατὰ τὸ τοῦ κορυφαίου Πέτρου γεγενῆσθαι πρόστα-
γμα), τὸν Ἀλεξανδρείας Διονύσιον ἐξ ἀντιπλοίας
τῆς πρὸς τὸν Σαβέλλιον μικροῦ τῷ Ἀρείῳ χεῖρα
προτείοντα· τὸν ἐν ἱερομάρτυσι λάμποντα τῶν
Πατέρων τὸν μέγαν Μεθόδιον, ὃς ἀγγέλων τὴν ἀσώ-
ματον καὶ ἀπαθῆ φύσιν πρὸς ἔρωτα βρότεον καὶ
ὁμίαν σωμάτων καταπσεῖν οὐκ ἐλαύνει δόξης.
Ἐάσει μοι δοκῶ Πάνταινον καὶ Κλήμεντα, Πιέριον
τε καὶ Πάμφιλον καὶ Θεόγνωστον, ἄνδρας τε ἱεροῦς
καὶ τῶν ἱερῶν διδασκάλους μαθημάτων, ὧν τὰς
θέσεις οὐ πάσας πάντως δεχόμενοι, καλοῦ γε βίου
καὶ τῆς ἄλλης ἱερολογίας γέρας αὐτοῖς ἀπονέμον-
τες, διὰ πολλῆς τιμῆς καὶ ἀποδοχῆς ἄγομεν· μά-
λιστα γε Πάμφιλον καὶ Πιέριον, ἅτε δὴ καὶ μαρτυ-
ρικοῖς ἄθλοις ἐνδιαπρέψαντας· μεθ' ὧν καὶ τοὺς
ἀπὸ Δύσεως παρατρέχοντες· Εἰρηναῖον τε τὸν ἀρχιε-
ρέα Θεοῦ καὶ τὴν τῶν Λουγδούνων δεξάμενον· καὶ
Ἰππόλυτον τὸν αὐτοῦ μαθητὴν καὶ ἐν ἀρχιερεῦσι
μάρτυρα· ἄνδρας θαυμασίους μὲν ἐν πολλοῖς, ἐσθ'
ὅτε δὲ τῆς ἀκριβείας λόγους αὐτῶν ἐπίστους οὐκ
ἀναστρέλλοντας κατασύρεσθαι.

ε'. Ἄρ' οὖν κατὰ τούτων ἀπάντων τὸ σὸν προ-
κομισεῖς διλήμματον καὶ τὰς ὑφρῶς ἀνατείνων
ἑρεῖς· Ἢ δεῖ τοὺς ἄνδρας τιμῶντα καὶ ἃ τούτους

(1) Laur. Κλημεντία.

A ex perditione germina nobis salutis profert, &
diaboli laqueo ad cursum Evangelii excitat, &
summum defectionis verticem viæ facit initium,
qua ipsi possent in Ecclesiam, purissimum atque
intemeratum Christi thalamum, ingredi. Adeo
pollebat sublimis illa mens celesti potissimum
adminiculo adjuvata per ipsa inimici arma ipsum
inimicum confodere ac subigere. Quid igitur?
Quia Paulus armis inimici delevit inimicum, ideo
tu honore arma inimici prosequeris et divina nu-
cupabis arma, atque in tuam ipsius protrudes
eandem? et quot alia similia exempla apud hunc,
qui omnia sapienter in Spiritus virtute disposuit,
poterunt reperiri!

B 74. Quid ergo opus est exemplis? Ipsemet alta
et clara dicit voce: *Factus sum Judæis tanquam
Judæus, ut Judæos lucrarem; iis qui sub lege sunt,
quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem; iis qui sine lege erant, tanquam sine lege
essem (cum sine lege Dei non essem, sed in lege es-
sem Christi), ut lucrifacerem eos qui sine lege erant.*
Num ergo tu propterea Judaismum instaurabis aut
divinis humanisque legibus abrogatis vitam omni
solutam lege in hominum commercio induces, at-
que impudenter, imo potius impie clamabis, hæc
esse præcepta a Paulo prædicata?

75. Quot vero et alii beati et sancti Patres nostri
exstant, in quibus talia reperias? Inspice Roma-
num pontificem Clementem et quæ inde denomi-
nantur *Clementina* (ne dicam cum veteribus scripta
illa fuisse jussu Petri apostolorum principis), Diony-
sium Alexandrinum, qui dum contra Sabellium
fervide disputat, Ario propemodum protendit ma-
nus, magnum atque inter beatos martyres fulgen-
tem Methodium Palarensensem, qui angelorum corporis
passionumque expertem naturam in terrenum
amorem et corporum amplexum fuisse non incre-
dibile censuit. Omittam Pantænum et Clementem,
Pierium quoque, Pamphilum et Theognostum,
viros sanctos sanctarumque institutionum doctores,
quos, licet propositiones eorum, non cunctas om-
nino admittentes, præclaræ tamen vitæ cæterarum-
que doctrinarum præmia ipsis rependentes ingenti
honore atque commendatione prosequimur, præci-
pue Pamphilum et Pierium, utpote martyrii quo-
que certaminibus inclutos. Cum quibus et Patres
occidentales præterimus, Irenæum Dei sacerdotem
et Lugdunensium episcopatum naetum, et Hippoly-
tum ipsius discipulam et inter pontifices martyrem,
viros mirandos quidem in plurimis, interdum ta-
men ab exactissima veritatis norma alicubi defle-
scientes.

76. An igitur et contra hos omnes tuum objicies
dilemma elatoque supercilio dices: « Aut oportet
hos viros honore prosequi et quæ fuerunt ab ipsis

scripta non rejicere, aut si nonnulla eorum verba A rejicimus, illos ipsos simul respuere debemus? Et quomodo non potius atque equius tuum hoc ingeniosum argumentum isti in te retorquerent, dicentes: Quid ea conjungis, o homo, quæ conjungi sequeunt? Si vero nos Patres nuncupas, quomodo non exhorrescis arma in Patres sumere, quodque est gravissimum, in ipsum communem omnium Dominum atque Conditorum? Si autem semel petulantia adversum nos uti decrevisti, quomodo non luculente insanis, dum Patres nos simul vocas et parricidiales in nos intendis manus? et quot adhuc aliis modis tuum hoc sophisma converti adversum te posset!

REFUTATIO.

XXVIII. Verus pietatis patronus simplicem quamdam et artificio carentem defensionis suæ facit inductionem, minime more tuo artificiose et contorte elaboratam. Et nunc quoque, ut refugium Romanorum ad prædictos sacrosanctos viros inane et infirmum ostendes, qui ex Patre et Filio dicunt Spiritum sanctum, ejusdem virtutis verba eos preferre asseveras, cujus erant verba præconis universi orbis atque arcanorum contemplatoris Pauli, quando aram Athenis Panis dedicatam homo egregius ac cælestis veluti omnium Creatori ac Deo dedicatam putabat et inscriptionem *Ignoto Deo* materiam suæ disputationis assumebat. Et hæc dicens non horrescis? Nequaquam enim quia Paulus Panis aram nominavit aram veri Dei, tantum dices differre id quod ab Ecclesiæ nostræ legimini- bus ac doctoribus de processione Spiritus sancti traditum ab eo quod Augustinus atque Ambrosius de ea dicunt, quantum verus Deus ab illo Panis simulacro differt. Dixit Paulus: *Præteriens et videns simulacra vestra inveni et aram, in qua scriptum erat: Ignoto Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.* Hæcque Pauli verba recte faciens tu nos dogmata facere vetas, quoniam neutiquam quia Paulus inimici armis inimicum prostravit, inimici arma honore prosequenda et divina arma appellanda sunt. Probandus mihi videtur sermo et nihil pietati contrarius. Dixit et Augustinus atque Hieronymus ex Patre et Filio Spiritum procedentem; dixerunt nostræ Ecclesiæ doctores ex Patre per Filium procedentem Spiritum. Quid igitur jubes? An ut in diversas partes theologicas dictiones ex Filio et per Filium secer-namus, et ita ab invicem hæc dicta differre statuamus, quo pacto differt Deus a Paulo prædicatus ab eo, qui ab Atheniensibus Deus putabatur? At Patres nostri dixerunt ex Patre per Filium procedentem nobisque regulam tradiderunt, nihil differre in theologia præpositiones *ex et per*, atque rursus ex Patre et Filio Spiritum profundi et prodire docuerunt, nullamque differentiam quoad Spiritum agnoverant inter voces procedendi et progrediendi,

(1) C. d. οἶμαι.

γράφεται μὴ παραγράφεται, ἢ παραγραφόμενου τῶν ῥημάτων ἓν καὶ αὐτοὺς ἐκείνους συμπαραγράφεται; Καὶ πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ δικαιοτέρον τὸ εἶναι οὗτοι κατὰ τοῦ περιδέξιον οὐκ ἀντιστρέφουσιν, Ἄνθρωπε, λέγοντες, τί συνάπτεις τὰ αὐνόματα; Εἰ μὲν ἀληθῶς Πατέρας ἡμᾶς καλεῖς, πῶς οὐ φρίτεις ἀνθοπλίζειν κατὰ Πατέρων, καὶ τὸ βαρύτατον, κατὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότου πάντων καὶ Δημιουργοῦ; Εἰ δ' ἄπαξ ἐνασπλάγνισεν ἐποῦδα σοὶ καθ' ἡμῶν, πῶς οὐ μέμνηας ἐμφανῶς Πατέρας τε ἅμα καλῶν καὶ τῆς πατραλοῖας χεῖρας ἐπανατείνων ἡμῖν,

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

B ΚΗ'. Ὁ τῆς εὐσεβείας ἀληθῆς ὑπερήγορος ἐκλήντινα ποιεῖται καὶ ἀπερίεργον τῆς ὑπερηγορίας αὐτοῦ τὴν εἰσήγησιν, οὐ μόνον περινενοημένην κατὰ εἶ καὶ περίεργον· καὶ νῦν γὰρ, ἵνα τὴν εἰς τοὺς εἰρημένους ἱεροὺς καὶ ἀγίους ἀνδρας καταφυγῆ τῶν Ῥωμαίων μεταίαν ἀποδείξεως καὶ ἀσθενῆ, τοὺς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντας ἐκπορευέσθαι τοιαύτης δυνάμεως ῥήματα λέγειν ἐμφαίνεις, οἷα σπερ ἦσαν τὰ τοῦ κήρυκος τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν ἀποβήτων θεωροῦ Παύλου, ὅταν τὸν ἐν Ἀθήναις ἀνεμῶν βωμῶν τῷ Πανὶ ὁ περιδέξιος ἐκείνος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος ὡς τῷ πάντων Πιλιτῆ καὶ θεῷ ἀνεμῶν ἠγγήσατο τὴν τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ ἐπιγραφὴν ὕλην τῆς αὐτοῦ σπουδῆς ποιησάμενος. Καὶ ταῦτα λέγειν οὐ φρίτεις; Μὴ γὰρ ὅτι τὸν τοῦ Πανὸς βωμῶν ἀληθινοῦ Θεοῦ βωμῶν ὁ Παῦλος ἐκάλει, τοσούτω διαφέρειν ἐρεῖς τὸ παρὰ τῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας φωστῆρων καὶ διδασκάλων περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος εἰρημένου προόδου πρὸς τὸ παρὰ Ἀγούστινου καὶ Ἀμβροσίου εἰρημένου περὶ αὐτῆς, ὅσην ὁ ἀληθινὸς Θεὸς πρὸς τὸν Πᾶνα ἔχει διαφορὰν. Εἶπεν ὁ Παῦλος: *Διερχόμενος καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβήματα ὑμῶν εἶδον καὶ βωμῶν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο Ἀγνώστῳ Θεῷ· ὃν οὐκ ἀγνοοῦντες εὐσεβείας, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν (1).* Καὶ τὰ τοῦ Παύλου ῥήματα ταῦτα καλῶς ποιῶν οὐ δόγματα ἡμᾶς; ἀπαγορεύεις (2) ποιεῖν, ἐπεὶ μὴ διότι Παῦλο; τοῖς ὅπλοις τοῦ ἐχθροῦ καθέλιπε τὸν ἐχθρὸν, τὰ τοῦ ἐχθροῦ ὅπλα τιμᾶν δεῖ καὶ θεῖα ὅπλα καλεῖν· καὶ δεκτὸς ὁ λόγος δοκεῖ μοι καὶ οὐδὲν ἀντίξουν πρὸς τὴν εὐσεβείαν. Εἶπε καὶ Ἀγούστινος καὶ Ἰερώνυμος: ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον· εἶπον οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι: ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον. Τί γοῦν κελύεις; εἰς διάφορα μέρη τὴν ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ θεολογίαν διαστήσομεν, καὶ οὕτω τε διαφέρειν ἀλλήλων τὰ ῥητὰ ταῦτα νομοθετήσομεν, ὡς ὁ παρὰ Παύλου κηρυττόμενος Θεὸς τοῦ νομιζομένου παρ' Ἀθηναίους; Ἄλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἰρηκόεις τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον καὶ κανόνα παραβόντες ἡμῖν τοῦ μηδὲν ἐπὶ τῆς θεολογίας διαφέρειν τὴν διὰ καὶ τὴν ἐκ, καὶ πάλιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προερ-

(2) Cod. ἀναγορεύεις.

γόμενον τὸ Πνεῦμα θεολογήσαντες καὶ μηδεμίαν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος εἰπόντες διαφορὰν τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ (τοῦ) προέρχεσθαι, ὡς οὐδ' ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ προέρχεσθαι καὶ (τὸ) γεννᾶσθαι, τὰς τοιαύτας καταργήσαντες διαφορὰς· καὶ καλῶς ἂν ἐποιεῖς καὶ σύ, εἴπερ μὴ περιτετὰ τὴν ἀλήθειαν ἐσοφίζου. Ὅτι δὲ πατέρων τὸν Ἀλεξανδρείας Διονύσιον καὶ Μεθόδιον Πατέρων καὶ τὸν δεῖνα καὶ δεῖνα ἐστ' ὅτε τῆς ἀκριβείας παρασυρέντας ἀξιοῖς οὕτω ἠγήσασθαι καὶ Ἀμβρόσιον, Αὐγουστίνον τε καὶ Ἱερώνυμον τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ θεολογήσαι ἐκπόρευσιν· ἀλλ' ἐνταῦθα (1) οὐκ ἀληθεύων οὕτω φανήσῃ· ὧν γὰρ ἀγίων ῥήσεις τινὰς οὐκ ἀποδεχθῆναι τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔφη, ἐπισημανθῆναι πάντως αὐτὰς ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς βίβλοις· οἱ τὸ ἐκκλησιαστικὰ ἱστοροῦντες ἴωσι, κἀνθεν τὸ παρασυρῆναι τῆς ἀκριβείας ἐκείνου· γέγονε δὲ ὅλον. Εἰ γοῦν καὶ τοὺς βη' ἑτάς Πατέρας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας παρασυρῆναι τῆς ἀκριβείας διέγνων οἱ τε ἄλλοι τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, οὗς πολλοὺς καὶ μεγάλους ὁ τότε χρόνος ἀνείδειν, οἱ τε τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας φωστῆρες, οἱ (2) ἢ τῶν Ἐκκλησιῶν τότε ἡσπάζετο ἕνωσις, οὐκ ἂν ποτε παρεῖθον ἀνεπιστήμαντον τὸ οὕτω γεγενοῦς ἀξιοζήτητον ὑστερον (σφάλμα) (3).

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἄλλὰ γὰρ ὥσπερ τοὺς εἰρημένους Πατέρας, οὕτω ἔη καὶ ταῦτα ἐώμεν τὰ νῦν.

ο'. Τὴν μέντοι βασιλείον στολήν, τὸν μέγαν Βασιλείον τίς οὐκ οἶδε ψυχῆς μὲν θαλάμοις ἀχρηάτων συντηροῦντα τὴν εὐσείθειαν, ὑποσιγῶντα δὲ τοῦ Πνεύματος τὴν θεϊότητα; Ὁ ψυχῆς θεῖον ζεοῦσης φίλτρον, τὴν φλόγα δὲ τῶς οὐκ εἰς τὸ λαμπρότερον ἀναβρίσκουσα, ἵνα μὴ θᾶπτον συναποδοσεθῇ αὐτῇ προδῶν καὶ αὐτῇ παρρησίας λαμπρότητι ὕδατος οὖν οἰκονομῶν ἐν χρεῖαι τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ μᾶλλον ἀνακηρύττεσθαι τῇ κατὰ μικρὸν ἐπιδόσει μεθοδεύων τὴν εὐσείθειαν. Ἐπειδὴν γὰρ ἡρέμα ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐμβαθύνοντο, κραταιωτέρα τοῦ δόγματος ἢ φλόξ ἀναβίδοιαι· τῷ τάχει δὲ καὶ τῇ ἀβρότῃ προσβολῇ τῆς λαμπρότητος πολλάκις τὸ νοερὸν ὄμμα, καὶ μάλιστα τῶν πολλῶν, ἐξαμαρτῶσθαι εἴθε, καθάπερ καὶ ἀστραπὴ τὰς ὄψεις ἐπισκοπίζει, καὶ μάλιστα τὰς ἀσθενέστερον διακειμένας. Διὰ τοῦτο σιγᾷ μὲν ὁ πρὸ παντὸς ἄλλου κηρύσσειν ἐπιρροπολεῖτο· ἐκραττε δὲ τὴν σιγὴν ὥστε μᾶλλον καιροῦ παρόντος μεγαλοφρονότερον ἔχειν τὸ σωπώμενον κηρύσσειν. Πολύσιχον ἂν συνθεῖη βιβλίον, εἰ τις τῶν τοιούτων τὰ ὀνόματα καὶ τὰς αἰτίας, δι' ἧς πολλάκις τὸ τῆς ἀληθείας οὐ προσήγον ἄνθος, ὡς ἂν αὐτὸ τε τὸ ἄνθος ὄφρα εὐανθήσῃ, ἢ τε βλάστησις ἐπιδοθῇ μᾶλλον καὶ τὴν καρπὸν συλλέξωσι πολυπλάσιον, γραφῇ παραδοῦναι βουληθείη· Ἄλλ' ἐκείνους μὲν ἀγάμεθα καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον ἐπινοίας καὶ τῆς ἐν σοφίᾳ οἰκονομίας· εἰ δὲ τις τὰ τοιαῦτα ὡς νόρους καὶ δόγματα παρεισάγειν τῇ Ἐκκλησίᾳ βέλτετο, ἐχθρὸν μὲν αὐτὸν τῶν ἀγίων ἠγοῦμεθα,

(1) Hæc quæ sequuntur eodem fere modo reperietur Or. I de un. Eccl., n. 46, G. O. I. p. 170.
 (2) Becc. Or. de un. l. c. οὗς ἢ τ.
 (3) Cod., τὸ οὕτω γεγενοῦς ἀξιοζήτητον ὑστερον.

sicut neque quoad Filium inter voces *progradi* et *generari*; ejusmodi effectas differentias ad nihilum redigunt. Et bene sane fecisses et tu, si non inania sophismata contra veritatem construxisses. Adducis autem Alexandrinum Dionysium et Patarem Methodium et talem et talem, qui aliquando ab accurata theologiarum rerum notitia exciderint, et statuendum esse præcipis, eodem quoque pacto Ambrosium, Augustinum atque Hieronymum processionem ex Filio docuisse. Sed haud vera dicens exinde manifestaberis. Quorum eam Sanctorum dicta quædam Ecclesiam non recepisse dicis, ea omnia in ecclesiasticis voluminibus obsurgata norunt, qui res ecclesiasticas pertractant, indeque eos ab accurata rerum notitia excidisse innouit. Si itaque et allegatos Romanæ Ecclesie Patres ab accurata theologica notitia deflexisse cognovissent tum alii ejusdem Romanæ Ecclesie Patres, quos plurimos et summos ea ætas tulit, tum Ecclesie nostræ lumina ac doctores, qui id temporis Ecclesiarum unionem exosculabantur et amplectebantur, non neglexissent, sed scripto consignassent postmodum nobis enatum dignissimum verò qui sciretur errorem (a).

TEXTUS.

Verum quemadmodum memoratos Patres, ita et hæc in præsentī missa faciamus.

77. Cæterum regium illum amictum, magnum, inquam, Basilium quis ignorat in penitentiis animæ thalamis puram atque intemeratam conservasse pietatem, Spiritus tamen divinitatem subituisse? O animam divino amore æstantem, sed flammam non in propatulum effantem, ne ocius in ipso ortu ipsoque libertatis fulgore exstinguatur! Hic igitur disponens sermones suos in judicio ac sedulo procurans, ut paulatim crescendo et per partes instillata firmiter veritas in cordibus stabiliretur. Quando enim fuerit sensim in hominum animis insinuada, validior flamma dogmatis excitatur; celeritate vero subitaneaque impressione fulgoris sæpe mentalis oculus, præsertim radiorum, offuscari solet, quemadmodum et fulgur lumen oculorum obtundit, maxime imbecilliorum. Ideo silet quidem, quod præ alio quolibet prædicare ardentissime expetebat, silentium tamen adhibebat, ut tempore opportuno validiori voce id quod siluerat prædicare posset. Ingens vero volumen componeret, si quis litteris mandare vellet istorum nomina et causas, ob quas sæpe veritatis non propalabant flores, et et ipsi nos venustius effloresceret, et germen firmiter crecesceret, fructumque uberiores colligerent. Verum illos quidem admiramur et commendamus tum ob celestem quo decebantur afflatum, tum ob sapiens provide disponendi consilium; si quis autem hæc ut leges et dogmata in Ecclesiam invehere conaretur,

Becci l. c. τὸ οὕτω γεγενοῦς ἡμῖν ὑστερον ἀξιοζήτητον σφάλμα.

(a) Hæc postrema ex Althai versione.

illum sane hostem Sanctorum censeremus et inimicum veritatis et pietatis destructorem, poenitentie condemnaremus, quas ipse sibi reatu ejusmodi accersivit.

78. Objicis Occidentales Patres, imo altam istam caliginem universo orbi effundere contendis? Ego vero pietatis lucem occasui non obnoxiam et spiritualitatem ab ipso tibi accendam Occidente, ad cuius splendorem non poterit tua caligo non evanescere. *Dixit Ambrosius Spiritum a Filio procedere.* De tuo ore caligo hæc procedit. Sed reluctatur radios rectæ fidei emittens ter beatus Damasus, et confestim tua evanescit obscuritas. Etenim hic secundam synodum, cuius dogmata extremi telluris universæ terminat venerantur, confirmans luculente proficitur ex Patre procedere Spiritum. *Dixit Ambrosius vel Augustinus.* Alia rursus caligo, quam lingua tua profundit. Sed Cœlestinus non dixit, non audivit, non admisit, sed luce rectæ fidei fulgens verborum tuorum dissipat nebulas.

79. Sed quid opus est in aliis immorari? Leo magnus, qui sacratas Romæ curas sanctiores adhuc demonstravit, quartæ columna synodi, tum per suas a Deo inspiratas dogmaticasque epistolas, tum per legatos, qui ejus locum obtinebant, tum per consensum suum, quo magnum in Num et a Deo collectum cœtum illustrabat, eandem orthodoxiæ illustrationem non in totum tantummodo Occidentem, verum et in Orientis terminos effundens sanctissimum Spiritum ex Patre procedere clarissima voce docet; neque id solum, sed et eos, qui quidquam aliud præter synodi sententiam statuere ausint, si sacerdotio fungantur, sacerdotio exutos pronuntiat, si vero idiotarum locum teneant, sive vitæ monasticæ sese addixerint sive plebis negotiis implicentur, anathemati subjicit. Etenim quæ ea synodus a Deo inspirata decrevit, divinus hic Leo per Paschasium, Lucentium atque Bonifacium sanctos viros palam obsignat, ut sexcentis ex ipsis illis audire licet, non vero ex ipsis duntaxat, sed et ex eo qui illos miserat. Namque synodales epistolas mittens suorum locum tenentium et sermones et sententiam et vota non eorum, sed sui metipsius esse contestatur et confirmat. Quamquam, etiamsi nihil ejusmodi adesset, sufficit tamen, quod pro se illos miserit in synodo consecutores, quodque ad finem perducta synodo se sanctis acquiescere profiteatur.

80. Verum præstat ipsamet sacra audire verba. Dicit enim (synodus) post expositionem fidei, quam prima et secunda synodus stabiliens tradidit: « Sufficeret igitur ad plenam pietatis cognitionem et confirmationem sapiens et salutare hoc divinæ gratiæ symbolum. » Perfectam dicit seu plenam, non autem deficientem, cui aliquid addere aut

A ἔχθρὸν δὲ τῆς ἀληθείας καὶ λυμεῖνα τῆς εὐσεβείας, καὶ δίκαις καταδικάζομεν, ὡς αὐτὸ; ἐκτετῶ γενοῦς ἔνοχος παρίσχε.

ση'. Προκομίζεις σὺ σοὺς ἐκ Δύσεως Πατέρας, μᾶλλον δὲ τὸν βαθὺν τοῦτον ζόφον πάσης φιλονικίας καταχέαι τῆς οἰκουμένης. Ἐγὼ δὲ σοι φῶς ἀνεπαρόν τῆς εὐσεβείας καὶ νοερὸν ἀπ' αὐτῆς ἀνάψω τῆς Δύσεως, οὗ τὴν λαμπρότητα τὸ σὸν οὐχ ὑποστήσεται μὴ ἀφανισθῆναι σκότος. *Εἶπεν Ἀμβρόσιος τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.* Ἀπὸ τῆς οἰκουμένης αὐτῆ γλώττης προέρχεται ἡ οὐμίχλη. Ἄλλ' ἀνεφθέγγεται τὴν ὀρθοδοξίαν ἀστράπτων ὁ τρισάβδιος Δάμασος· καὶ θάπτον ὁ σὸς ἐξαφανίζεται γένος. Καὶ γὰρ οὗτος τὴν δευτέραν σύνοδον, ἥς τὰ κέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ δόγματα στέργουσι, ἐκκυρῶν, λαμπρῶς ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνομολογᾷ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα. *Εἶπεν Ἀμβρόσιος ἢ Ἀθρουστίνος.* Ἄλλη πάλιν ἀγλὺς τοῦ σοῦ στόματος προχερμένη. Ἄλλ' Ἀλεξάνδριος οὐκ εἶπεν, οὐκ ἤκουσεν, οὐκ ἔβητο, ἀλλ' αὐγὴν ὀρθοδοξίας ἀστράφας τῶν ὁμολογημάτων τὴν ἀγλὴν διασκεδάσει.

ση'. Καὶ εἰ με δεῖ περὶ τῶν ἄλλων σχολάζειν; Λέων ὁ μέγας, ὁ τὰς ἱερὰς τῆς Ῥώμης φροντίας ἱερωτέρας ἀποδείξας, ὁ τῆς τετάρτης στυλὸς συνόδου, οὗτος διὰ τὰ τῶν θεοπνεύστων αὐτοῦ καὶ δογματικῶν ἐπιστολῶν, διὰ τὰ τῶν ἀνεπληρούτων αὐτοῦ τὸ προνόμιον, διὰ τὰ τῆς συμφωνίας, δι' ἧς ἐκινήθη τὴν μεγάλην καὶ θεόλεκτον ὁμήγουριν κατηγλάζει, τὴν αὐτὴν τῆς ὀρθοδοξίας φωτοχυσίαν εἰς πᾶσαν οὐ τὴν Δύσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς Ἀνατολῆς ἀπειγάζων ὄρια, τὸ πανάγιον Πνεῦμα διαπρυσίως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἀναδιδάσκει· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑτερόν τι παρὰ τὸ τῆς συνόδου φρόνημα δογματίζειν ἀντανισταμένους, ὅσοι; μὴν ἱερωσύνης βαθμὸς ἔχει, τῆς ἱερωσύνης τυμῆς ἀποφαίνει, ὅσοι δὲ τὴν ἰδιωτῶν χώραν πληροῦσι, εἴτε βίον ὑπέδραμον τῶν μονάδων, εἴτε πολιτείας συνετάζονται δόγμα, τῶν ἀναθέματι παραπέμπει. Καὶ γὰρ ἄπερ ἡ θεοπνεύστος σύνοδος ὀρίζει, Λέων ὁ θεσπέσιος διὰ Πασχασίου καὶ Λουκασίου καὶ Βονιφάτου τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀναφανδὸν ἐπισφραγίζει, ὡς μυριάκις ἐστὶν αὐτῶν ἐκεῖνων ἀκούειν, οὐκ αὐτῶν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπασταλκτότος αὐτοῦ; καὶ γὰρ συνοδικὰς ἐπιστολάς ἐπιστέλλων τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ καὶ τοὺς λόγους καὶ τὸ φρόνημα καὶ τὰς ψήφους οὐκ ἐκείνων ἢ αὐτοῦ γε μᾶλλον εἶναι καὶ μαρτύρεται καὶ διαβεβαιῶται· καίτοι γε καὶ εἰ μηδὲν προσῆν τοιοῦτον, ἀποχρώντως ἔχει τὸ ἐν' αὐτοῦ θῆναι τοὺς συνεδριάσαντας τῇ συνόδῳ καὶ τὰ κέρατα λαβούσης ὁμολογεῖν ἐμμένειν τοῖς ἐφηρισμένοις.

ση'. Ἄλλ' ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἐστὶν οἶον αὐτῶν τῶν ἱερῶν ἀκούειν ῥημάτων· λέγει γὰρ μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς πίστεως, ἣν ἡ πρώτη καὶ δευτέρα σύνοδος καρτύνουσα παραδέδωκεν· « Ἦρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελὴ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσιν καὶ βεβαίωσιν τὸ σὸν καὶ σωτήριον τοῦτο τῆς θείας χάριτος σύμβολον. » Ἐντελὴ φησιν, οὐκ ἑλλιπῆ, οὐδὲ προσθήκης δεομένην.

ἀπαρτίτως. Καὶ πῶς ἐντελεῖ; Τοῖς ἐπαγομένοις
 πρόσθε. « Παρὶ τε γάρ, » φησὶ, « τοῦ Πατρὸς καὶ
 τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκδιδάσκει τὸ
 τέλειον. » Ἔστα πῶς ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον; Τὸν μὲν
 Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναβοᾷ γεννηθῆναι, τὸ δὲ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ
 διὰ μὲν τοὺς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ μαχομένους τὴν
 χρόνους ὕστερον παρὰ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλευούσης
 πόλεως ἑκατὸν παντήκοντα συνελθόντων Πατέρων
 περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας παραδοθεῖσαν δι-
 δασκαλίαν κυροῖ. » Καὶ πῶς ἐκύρωσαν οὗτοι τὴν
 τοῦ Πνεύματος οὐσίαν, ἣ δῆλον εἰπόντες τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι; Ὅστε ὁ ἄλλο τι παρὰ
 οὗτο διδάσκων τὸ κύριον ἀνατρέψει καὶ συγγεῖ· καὶ
 φέρει, τὸ γὰρ ἦκον εἰς τόλμαν τὴν αὐτοῦ, αὐτὴν τοῦ
 Πνεύματος τὴν οὐσίαν. Ἔστα, « διὰ τοὺς τῷ Πνεύ-
 ματι τῷ ἁγίῳ μαχομένους. » Καὶ τίνας ἐμάχοντο;
 Πάλαι μὲν οἱ Μακεδόνιον ἀντὶ τῶν ἀχρέντων λογίων
 διδάσκαλον σφίσι αὐτοῖς ἀνειπόντες· νῦν δὲ οἱ
 ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ μυσταγωγίας· ἀλλ'
 οὐκ ἔγω τίνα καλέσω· οὕτως ἐστὶν αὐτῶν ἀκέφαλον
 τὸ θεοσεβήμα· πλὴν ἀντὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ τῆ ἀπω-
 λείᾳ προσθεδραμηκότας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἦ τε σύν-
 οδος πολυγλώσσω καὶ πνευματοκινήτῳ φθέγγεται
 φωνῇ, καὶ Λέων ὁ πάνσοφος συναβοᾷ καὶ ψήφοις
 ἀπάσαις ἐπισφαλίζεται. Σὺ δὲ τὸν νοῦν ἐπέστησον
 τοῖς ἐφεξῆς· πρὸς γὰρ τῷ τέλει τῆς ὅλης τοῦ λόγου
 παρακοῆς ὡδέ φησι· « Τοῦτων τοίνυν μετὰ πάσης
 περιτομῆς ἀκριθείας τε καὶ ἐμμελείας παρ' ἡμῶν
 διετυπωθέντων ὤρισεν τὴν ἄγίαν καὶ οἰκουμένην συν-
 οδὸν » (ἣς δηλονότι κορυφαίος Λέων ὁ βασιλικὸν καὶ
 τὸν νοῦν καὶ τὰ ῥήματα κεκτημένους). Τί ὤρισεν;
 « Ἐτέραν πίστιν μηδὲν ἐξείναι προφέρειν, ἣ γούν
 συγγράφειν ἢ συντείνειν ἢ φρονεῖν ἢ διδάσκειν ἐτέ-
 ρου; τοὺς δὲ τολμῶντας ἢ συντείνειν πίστιν ἐτέ-
 ραν, ἣ γούν προκομίζειν ἢ διδάσκειν, ἢ παραδίδόναι
 ἕτερον σύμβολον τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιστρέφειν εἰς ἐπί-
 γνωσιν τῆς ἀληθείας ἐξ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἐξ Ἰουδαί-
 σμῳ ἢ γούν ἐξ αἰρέσεως οἰασηποτοῦν, τούτους, εἰ
 μὲν εἰεν ἐπίσκοποι ἢ κληρικοὶ, ἄλλοτεροὺς εἶναι
 τοῖς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρι-
 κούς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ μονάζοντες ἢ λαϊκοὶ εἰεν,
 ἀναθεματίζεσθαι αὐτούς. »

ANTIPHESIE.

Κθ'. Εὐγέ σοι, ἄνθρωπε, ὅτι τὸν μέγαν Βασιλεῖον
 θαλάμοις ψυχῆς ἀκήρατον συντηροῦντα ὁμολογεῖς
 τὴν εὐσεβείαν καὶ ψυχὴν αὐτὴν λέγεις θεῖον ζέου-
 σαν φίλτρον. Καὶ εἰ ταῦτα γὰρ ἀληθῆ, πάντως δὲ
 ἀληθῆ, οὐκέτι σοι ἐξέσται αἵρεσιν καὶ ἀσέβειαν τῶν
 Ῥωμαίων κατηγορεῖν, τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου διαβ-
 ῆθην θεολογούντος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν κατὰ Εὐνο-
 μίου ἀντιρρήτικῶν τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχον
 τὸ εἶναι καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέ-
 λον ἡμῖν καὶ ὅπως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον.
 Τί ἐστὶ τὸ ὕφελος ἀλλήλοισ τοῖς Πατέρας ἀναν-
 ιστώντι, ὥσπερ εἰ ἐναντία ἦσαν ἀλλήλοις; ταθεολο-
 γηκότας; Τὸ γὰρ εἰπεῖν τὸν θεῖον καὶ θεῖαν τῶν
 ἁγίων καὶ τὸν τῆς Ῥώμης θρόνον ἀρχιερατικῶς κο-
 σμησάντων ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ-

A demere opus sit. Et quomodo perfectam? Hs quæ
 sequuntur animum advertite. « De Patre enim, »
 Inquit, « et Filio et Spiritu sancto perfectum
 edocet. » Et quomodo docet perfectum? Videlicet
 Filium ex Patre generari clamat, Spiritum vero ex
 Patre procedere. Et post pauca: « Propter eos qui
 contra Spiritum sanctum pugnabant sententiam
 olim a centum quinquaginta Patribus, qui in regia
 urbe conueuerunt, de Spiritu sancti essentia
 traditam confirmat. » Et quomodo isti Spiritus
 sancti essentiam comstituerunt? Nimiram ubi dix-
 erunt Spiritum a Patre procedere. Quamobrem qui
 aliud quidpiam præter hoc docet, abrogat et con-
 fundit et pervertit, quantum quidem ad suam
 audaciam attinet, ipsammet Spiritus essentiam.
 Deinde expende verba illa, « propter eos qui contra
 Spiritum sanctum pugnabant. » Et quinam hi erant?
 Olim quidem qui Macedonium loco sanctarum
 Scripturarum sibi ipsis magistrum constituerunt;
 nunc vero, qui loco Christi sacræque illius insti-
 tutionis — at non habeo quem nominem; adeo est
 capite destituta ipsorum impietas — qui, inquam,
 loco Christi ad perditionem confugiunt. Atque hæc
 quidem sancta synodus multilingui et a Spiritu
 sancto acta voce proloquitur, Looque sapientissimus
 una cum illis prædicat calculisque omnibus con-
 firmat. Tu vero mentem iis quæ sequuntur adhibe;
 versus finem namque totius sermonis pericopes ista
 dicit: « His igitur cum omni atque undique exacta
 cura et diligentia a nobis dispositis defluivit sancta
 et œcumenica synodus » (cujus videlicet præses
 erat Leo regium revera et animum et sermonem
 nactus). Quid defluivit? Alteram fidem nulli
 licere proferre vel conscribere aut componere aut
 sentire aut alios docere, eos autem qui audent
 componere fidem alteram aut proferre aut docere
 aut tradere alterum symbolum volentibus ad agni-
 tionem veritatis converti sive ex paganismo sive ex
 Judaismo sive ex hæresi quacunq̄, hos, si epi-
 scopi fuerint aut clerici, alienos esse episcopos ab
 episcopatu et clericos a clero, si vero monachi aut
 laici fuerint, anathematizari. »

REFUTATIO.

D XXIX. Bene tibi sit, o homo, quod magnum
 Basilium mentis thalamis intemeratam conservasse
 pietatem fateris et animam eum vocas divino
 amore æstantem. Et si hæc quidem vera, sunt
 autem omnino vera, non amplius tibi licebit hære-
 seos et impietatis accusare Romanos, cum magnus
 Basilius diserte tradat libro tertio contra Euno-
 mium, Spiritum a Filio habere existentiam, a
 Filio accipere et annuntiare nobis et omnino con-
 nexum esse cum illa causa. Quid vero tibi pro-
 dest, si Patres sibimetipsis contra ponis, quasi
 contraria sibi docuerint? Quod enim talis et talis
 sanctorum atque eorum, qui Romanam sedem
 exornarunt, pontificum ex Patre Spiritum san-
 ctum procedere dixerunt, verum est atque in cou-

fesso, et anathema eos feriet, qui non ita sentiunt, A et quidem quam justissime ; sed verum etiam est et non minus in confesso positum, ex Patre per Filium ipsum procedere ; verum quoque est nihil differre ex Patre per Filium eum esse et ex ambobus esse, et quia vera hæc omnia et secum coherentia, mendax est qui Patres modo hac modo illa ratione loquentes sibi invicem contraponit ; atque propterea frustra etiam tu in præsentibus pandis illa verba : *Definivit sancta et œcumenica synodus, cujus præses erat papa Leo, aliam fidem nemini licere proferre, et quæ sequuntur, quasi alienæ protinus fidei inventores et inductores exinde arguens Romanos.* Neque enim qui ex Patre Filioque dicit Spiritum aliam fidem habet quam ille qui ex Patre eum dicit simul ; namque cum Patre intelligitur Filius, licet non simul enuntiatus, et simul enuntiatum utpote etiam simul intellectus.

TEXTUS.

81. Inspicite, cæci, et audite, surdi, qui in tenebris hæretici occasus sedetis, intentis aspiceite oculis lucem Ecclesiæ perpetuo fulgentem, et Intuemini strenuum Leonem, Spiritus tubam, quid per illum ebuccinet, audite, atque exhorrescite, si non alium quemquam, at saltem Patrem vestrum reveriti, imo potius per ipsum et cæteros, qui prioribus synodis acquiescentes inter eximios Patres recensentur. Tu Patres nominas Augustinum, Hieronymum et alios similes ; ac recte facis, non ob causam, propter quam illos allegas, sed quia tibi non gloriæ vertis paternum ipsorum nomen contemnere. Et sane si eousque tuum de Patribus artificium procederet, quanto esset imperfectius maleficium, tanto mitiorem pœnam exigeret. Inchoare enim impium consilium, illud vero ad finem nequaquam perducere, idem est atque rescare vehementiam sceleris, quod utique mitigat lenitque pœnæ rigorem. Larva Patrum, contra quos insolescis, territare nos tibi proposuisti. At Patrum cœtus, quos tuæ machinæ objicit pietas, Patres Patrum sunt ; neque enim indicias ibitis, etiam illorum hos esse Patres, quos vos pro Patribus habetis ; quod si id vos negetis, at illi certe non negabunt.

82. Considerate inclytum Vigilium et throno et gloria bis æqualem ; quintæ hic quoque synodo assistebat, quæ œcumenicis æque sanctisque decretis claruit. Hic ergo quasi norma rectissima nihilque deflectens, rectis illius dogmatibus sese conformans, tum in cæteris consonas, emitit voces, tum sanctissimum consubstantialiæque Spiritum æquali cum vetustioribus necnon cum suæ ætatis Patribus similique zelo ex Patre procedere enuntiavit illosque, qui quidpiam aliud in ratione dogmatis præter unanimem et communem Catholicorum

πορεύεσθαι ἀληθῆς ἐστὶ καὶ ὁμολογούμενον καὶ ταῖς μὴ οὕτω φρονούσιν ἐπακολουθήσαι τὸ ἀσέβημα πάντες ἐνδικώτατα. ἀλλ' ἐστὶν ἀληθῆς καὶ ὁμολογούμενον καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐστὶ δὲ ἀληθῆς καὶ τὸ μηδὲν διαφέρειν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμοιβῶν ὑπάρχειν αὐτὸ. καὶ ὅτι γε ἀληθῆ ταῦτα πάντα καὶ ἀλλήλων ἐχόμενα, φευδῆς ἐστὶν ὁ τοῦ νῦν μὲν οὕτω, νῦν δὲ οὕτω λέγοντας Πατέρας ἀλλήλοις ; ἀνεκτιστῶν, καὶ διὰ τούτου. μέγιστον καὶ οὐ ἐν τοῖς παρούσι καταστρωννύεις τὸ, *Ἦμισεν ἡ ἀγία καὶ οἰκουμένη συνόδος, ἥς κορυφαῖος ὁ πάππας ἦν Λέων, ἐτέρων πίστιν μηδενὶ ἐξείναι πρόφρασαι, καὶ τὰ λοιπά.* ὡς ἐνταῦθεν ἀλλοτρίας τάχιστα πίστεως εἰσηγητὰς τοῦς Ῥωμαίους ἐλέγχων. ὡ γὰρ ὁ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα ἄλλῃ ἔχει τὴν πίστιν παρὰ τὸν ἐκ Πατρὸς αὐτὸ λέγοντα. ^B συνεπινοεῖται γὰρ ὁ Υἱὸς πρὸ Πατρὸς μὴ συνεκπενοούμενος, καὶ συνεκπενοεῖται ὅτι καὶ συνεκπενοούμενος.

KEIMENON.

πα'. Ἐμβλέψατε οἱ τυφλοὶ, καὶ ἀκούσατε, οἱ κωφοὶ, οὓς τὸ σκότος κατέχει τῆς αἰρετικῆς ἐκασθημένων θύσεως. ἐνατενίσασθε πρὸς τὸ ἀείψων τῆς Ἐκκλησίας φέγγος, καὶ ἐμβλέψατε πρὸς τὸν γενναῖον Λέοντα, μάλλον δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος, οἷα ἐ' αὐτοῦ σαλπίζει καθ' ὁμῶν, ἐνωτίσασθε σάλπιγγος. καὶ φρήσατε εἰ μὴ τινα ἄλλον δυσωπούμενοι, ἀλλὰ γε τὸν ὑμέτερον Πατέρα. μάλλον δὲ δι' αὐτοῦ καὶ τοῦς ἄλλους, οἱ ταῖς προλαβοῦσαι ; συνόδοις ἐμπεστούντες εἰς τὸν χορὸν τῶν λογάδων Πατέρων ἐγράφονται. Ἐδ Πατέρας ὀνομάζεις Ἀύγουστίνον καὶ Ἱερώνυμον καὶ τοιοῦτους ἄλλους. καλῶς γε ποιεῖς, οὐκ ἐφ' οἷς καλεῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὴν ἀθέτησιν τῆς πατρικῆς αὐτῶν ὀνομασίας εὐσεπῶ ποιεῖς σεμνολόγημα. Καὶ εἰ μέχρι τούτου τὸ περὶ τῶν Πατέρων σοὶ μηχανήματα προφραῖ, ὅσον ἦν ἀταλή ; ἡ πακουρία, τοσοῦτον ἂν μετριώτερον ἀπῆται τὴν δίκην. Ἄρχην γὰρ ἀσεβοῦσης γνώμης, εἰς τέλος δὲ μὴ ἐξάγει ταύτην, περικόπτειν ἐστὶ τὴν σφοδρότητα τοῦ ἄρου. τὸ δὲ πρᾶβναι καὶ ἐξευμενίζεσθαι τὸ ἀπαραιτήτων τῆς δίκης. Πατράσι καθ' ὧν ἐκπεσεγαίνεις μαρμολύττειν ἡμᾶς ἔγνωσ. Ἄλλ' ὅ γε τῶν Πατέρων γερὸς, οὓς κατὰ τῆς οἷς μηχανῆς προβάλλεται ἡ ἐσέβεια, Πατέρας Πατέρων εἰσὶ. καὶ γὰρ ὅτι καὶ αὐτῶν ἐκείνων, οὓς νομίζετε Πατέρας, οὐκ ἂν ἀρηγεθῆτε. εἰ δὲ γε ὁμοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐκείνοι.

πβ'. Ἐννοήσατε τὸν ὁμόθερονον τούτοις καὶ τὴν δόξαν ἰσοστάσιον, τὸν κλεινὸν Βεγγλίον. τῇ πέμπτῃ μὲν καὶ αὐτὸς ἐφειστήκει συνόδιον. οἰκουμενικῶς δὲ καὶ αὐτῇ καὶ ἀγίοις ψηφίσμασιν ἐλλαμπρύνεται. Οὗτος οὖν οἷα δὴ κανὼν ἀπαρέγκλητος (1) τοῖς ἔσθοις αὐτῆς ἐναρμοζόμενος δόγμασι, τὰ τε ἄλλα συμφώνους ἀφῆται φωνὰς, καὶ τὸ πανάγιον καὶ ὁμοούσιον Πνεῦμα τοῖς τε πρὸ αὐτοῦ καὶ τοῖς οὖν ἐκτῶ Πατρᾶσιν ἐν ἴσῳ καὶ ὁμοίῳ ἔζηλω ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνεκῆρυξεν ἐκπορεύεσθαι, καὶ τοῦς, εἰ τι ἄλλο κατὰ λόγον δόγματος παρὰ τὴν ὁμόφρητον καὶ κοινήν τῶν

(1) Laur. ἀπαρῆγκλητος, ut Vat. et Allat.

εὐσεβούντων πίστιν προάγειν ἐλοιντο, τοῖς ἱεροῖς δε- A
σμοῖς τοῦ ἀναθέματος ὑπηγάγατο.

τῆ. Ἰθὺς δ' ἂν καὶ τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν Ἀγά-
θωνα τοῖς αὐτοῖς ἀνδραγαθήμασι σεμνυνόμενον· καὶ
γὰρ αὐτὸς τὴν ἕκτην σύνοδον (οἰκουμενικῆν δὲ καὶ
αὐτὴ διαλάμπει ἀξιώματι), παρῶν, εἰ καὶ μὴ σώ-
ματι, γνώμῃ δὲ καὶ πάσῃ σπουδῇ, διὰ τῶν αὐτοῦ
τοποτηρητῶν συνεκρότει τὴν ταύτην καὶ κατηγλάϊζε·
διὸ τό τε σύμβολον τῆς εἰλικρινοῦς ἡμῶν καὶ καθα-
ρῆς πίστεως ἀπαράλλακτον καὶ κατὰ τὸς προλα-
βοῦσας συνόδους ἀκαιροτάμητον συνετήρησε, καὶ
τοὺς παρακινεῖν τι τῶν ἑσα δογματίζει θρασυνομέ-
νους, μᾶλλον τῶν ἐξ ἀρχῆς δογματισθέντων, ἐπι-
σφραγίζων εἰς τὰς (1) ἱεράς ἀράς ἀποφρίπτει.

ANTIΠΡΟΒΕΙΣ.

Τοσοῦτον πρὸς τὸ ἀσίφωτον τῆς Ἐκκλησίας ἐναντι- B
νῆσουσι φέγγο· οἱ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι
τὸ Πνεῦμα δοξάζοντες καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι ἐρολογοῦν-
τες αὐτὸ, ὅσον οἱ ἐκ Πατρὸς λέγοντες ἐκπορεύεσθαι·
καὶ μάτην κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἐγχαίρειν αὐτὸς καὶ
ῥήματα πλήρη περικρίας κατ' αὐτῶν ἀπεβρέθη.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ

πδ. Πῶς δ' ἂν παρέλθοιμι σιγῇ τοὺς ἀρχιερέας
Ῥώμης, Γρηγόριον τε καὶ Ζαχαρίαν ἀνδράς ἀρετῇ
διαπρόφαντας· καὶ διδασκαλαῖς θεοσόφοις τὸ ποίμνιον
συναυξήσαντας, ναὶ δὴ καὶ θαυμάτων χαρίσμασι δια-
λάμπαντας (2); Καὶ γὰρ τούτων εἰ καὶ μηδέτερος οἰ-
κουμενικῶς προνομίῳ ἀνηγμένη συνήδρισε συνόδῳ,
ἐλλ' οὐν λαμπρῶς τε καὶ περιφανῶς κατὰ μίμησιν
ἐκείνων τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς θεολο- C
γοῦσιν ἐκπορεύεσθαι· ὁ μὲν (3) μετὰ τὴν ἕκτην οὐ
πολλοῦ βυέντος ἐνακμάσας χρόνου ὁ θεῖος Γρηγόριος·
Ζαχαρίας δὲ ὁ θεσπίσιος πέντε καὶ ἐξήκοντα καὶ
ἐκατὸν ὕστερον ἔτεσιν· οἱ τὸ Δεσποτικὸν καὶ πατρι-
κὸν δόγμα καὶ κήρυγμα ὡς ἐν ἀχράντῳ τῇ ψυχῇ
καὶ καθαρῇ θαλαμῶντες παστάδι ἐκείθεν ἀκήρα-
τον, ὁ μὲν τῇ Λατινίδι γλώσσῃ, ὁ δὲ τῇ Ἑλλάδι
φράσει, Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ καὶ συμφίῳ τῶν
ψυχῶν ἡμῶν διὰ τῆς εὐσεβοῦς (4) λατρείας τὸ ποί-
μνιον συνηρμόσαντο. Ἄλλ', ὡσπερ εἶπον, οὗτος ὁ
σοφὸς Ζαχαρίας ἄλλα τε τῶν ἱερῶν γραμμάτων τοῦ
ἱεροῦ Γρηγορίου καὶ τὰς ὡς ἐν διαλόγῳ τυπουμέ-
νας ὠφελείας διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν οἰκουμένην
ἀπήχησε σάλπιγγος. Αὐτὴ τοίνυν ἡ θεοφόρος ξυνω-
ρὶ· πρὸς τῷ τέλει τοῦ δευτέρου τῶν διαλόγων (5),
ἦνίκα καὶ τῷ ἀρχidiaκῶν Πέτρῳ (ἀνὴρ δ' ἦν οὗτος

(1) 368 not. 14. Laur. ἐπισφραγίζων καὶ εἰς τὰς.

(2) Hæc iisdem verbis allegaverat Maius l. c. p. XXV.

(3) Verba hæc ὁ μὲν — ἔτεσιν dedit et Maius, l. c.

(4) Cod. Colum. p. 308 : εὐσεβοῦσης.

(5) L. II Dial., c. 38 (Migne, t. LXVI p. 203-204).
Τί τοῦτο εἶναι λέγομεν, ὅπερ ἐν τοῖς τῶν ἁγίων
μαρτύρων λειψάνοις θεωροῦμεν γινόμενον; πῶσον
γὰρ σχεδὸν σπείν, θαυματουργαί ἐπιτελοῦνται ἐν
τοῖς εὐκτερίοις, ἐν οἷς λειψάνα ἐπ' ὄνοματι αὐτῶν
κατατίθενται, ἥπερ ἐν ᾧ τὰ τούτων κατάκεινται
σώματα· πληροστάτως μὲν οὐν κἀκεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ
χάριν εἶναι πιστεύομεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις
αὐτῶν σώμασιν· ἐκεῖ δὲ μᾶλλον μεγάλη σημεῖα

rum fidem pro-lucero auderent, eidem anathematis
vinculo subjecit.

83. Videas vero bonum quoque probumque
Agathonem iisdem recte factis gloriantem; nam
et ipse sextam synodum, quæ itidem inter œcu-
menicas emicat, præsens, non corpore, sed animo
omnique studio per suos legatos concelebrabat et
collustrabat; ideo et symbolum sinceræ nostræ
puræque fidei sine ulla variatione aut innovatione
ad normam præcedentium synodorum conservavit
illosque qui aliquid eorum, quæ ibi sanciantur,
imo potius ab initio sancita erant, audeant remo-
vere, ad diras œquales confirmans et obsignans
rejecit.

REFUTATIO.

XXX. Non minus, imo eodem plæue modo lucem
Ecclesiæ perpetuo fulgentem inspiciunt qui ex
Patre per Filium Spiritum censent procedere, et ex
utroque eum esse fatentur, quam qui ex Patre
dicunt procedere, et frustra contra fratres insurgis
ipse et verba acerbitate redundantia contra eos
eructaris.

TEXTUS.

84. Quomodo autem silentio præteream Roma-
nos pontifices Gregorium et Zachariam, viros, qui
et virtute claruerunt et divinæ sapientiæ doctriuis
gregem suum auxerunt, imo et miraculorum donis
effulserunt? Etenim licet neuter eorum in synodo
œcumenica consideret, attamen palam et luculen-
ter ad imitationem illorum sanctissimum Spiritum
ex Patre procedere docuerunt. Et Gregorius qui-
dem non multo post (6) sextam synodum floruit,
Zacharias vero centum sexaginta quinque post
annis (7); hique traditum a Domino Patribusque
dogma in animo tanquam in puro intemeratoque
thalamo custodientes, inde illud integrum atque
incorruptum, alter Latina lingua, alter sermone
Græco (fidelibus populis exhibentes), Christo
vero Deo et nostrarum animarum sponse per pium
cultum gregem suum copularunt. Verum, ut jam
dixi, hic sapiens Zacharias tum alia sacra scripta
sancti Gregorii, tum utilissimas illas in modum
dialogi concinnatas orationes per Græcæ linguæ
tubam in orbem universum evulgavit (8). Hi duo
igitur divini viri juxta finem secundi dialogi,
quando et archidiacono Petro (vir autem hic erat
Dei amans) dubitanti, cur exiguis et minutis san-

ἐπιδεικνύουσιν, ἐνθα ὄλη τῷ σώματι οὐ κατάκει-
ται.

(6) Imo Gregorius M., cujus scripta hic citat
Photius, ante concilium sextum floruit, post illud
Gregorius II. Sæpe Græci Gregorium II, quem et
ipsum Dialogum vocant, cum Gregorio I confun-
dunt.

(7) Zacharias pontificatum tenuit ab an. 741
usque ad an. 752. Si hunc 165 annis post concilium
VI vel post Gregorium II visasse censet Photius,
gravissime fallitur, minus vero, si 165 annis post
Gregorium I (590-604.)

(8) Exstat Gr. versio Opp. Greg. t. IV, ed. Maur.,
Migne, Patrol. t. LXVI et LXXVII. Cf. Phot. Bibl.
cod. 252.

ctorum reliquis potius quam integris (corporibus) miraculorum virtutes adsint, respondet, utrisque sane adesse divinam gratiam, magis autem operationem ostendi in exiguis reliquiarum frustulis; nam de integris nemo ambigit, quin sanctorum illorum sint, quorum dicuntur, et quia possint miraculis manare intuitu gloriosarum animarum, quæ in illis corporibus labores ac certamina sustinuerunt; non pauci autem infirmiorum exiguas illas spernunt particulas dubitando, ne forte illorum non sint sanctorum, quorum nominibus insigniuntur, neve sint eadem gratia et virtute præditæ; ideo ubi dubium obtinere videbatur, ibi potius supra omnem spem supersubstantialis (personalis) et inexhaustus honorum fons uberiora et majora effundit miracula. Prædictam igitur dubitationem alter, ut dixi, Latina lingua, alter Græca interpretatione, multis quoque aliis exhibitis explanationibus ubi solverunt, hæc verba paulo post subdunt: *Paraclitus Spiritus a Patre procedit et in Filio permanet.*

85. Sacram hanc doctrinam Joannes Baptista primus in lege gratiæ declaravit, ab ipso vero fidelium multitudo hausit et fides catholica perpetuo in ea gloriatur. Etenim ille homo propemodum superhumanus fontem vitæ atque immortalitatis, Dominum, universi orbis conditorem mundi quæ expiatorem undis Jordanis baptizans cæloque apertos intuens, prodigium prodigiis comprobatum, in specie columbæ sanctissimum Spiritum descendentem vidit; emisit autem vocem vera Verbi vox, dum hæc portenta vidit: *Vidit Spiritum tanquam columbam descendentem et manentem super ipsum.* Manet igitur descendens a Patre Spiritus super Filium, vel si mavis, in Filio; nullam enim hoc loco varietatem differentia casum inducit. Et Isaias propheta cœlitus similia his vaticinans et vaticinium in Christi personam referens, *Spiritus Domini*, inquit, *super me, eo quod unxerit Dominus me.* Audisti aliquando inclytos illos Gregorium et Zachariam (hi enim forsitan magis erunt apppositi tuæ impudentiæ in veredundiam restituendæ), audisti, inquam, illos asserentes, Spiritum in Filio manere; et quomodo non inde confestim ad Pauli commigrasti vocem, quo dicit *Spiritus Filii sui?* Certe loco effingendi monstrosam processionem facile intellexisses merito dici Spiritum Filii, quoniam Spiritus manet in Filio. Mansio enim Spiritus in Filio causa non occulta nec nimium abstrusa fuerit, cur dicatur Spiritus Filii. Quid namque propius intelligendum exhibet illud, Apostoli testimonium, Spiritum manere in Filio, ac procedere a Filio? Imo et hæc ipsa comportatio

(1) Mên omitt. Col.

(2) Hæp̄ ταῦτα legit Col.

(3) Nota marginalis cod. Laurent. "Ἐτερα ἀνθ' ἑτέρων παντάπασιν φθέγγη· οὐχ οὕτω γὰρ ἐκεί

θεοφιλή;) διαπορευμένη, τί δὴ ποτε μᾶλλον τῷ βραχει τῶν ἀγίων λευφάνων ἢ τοῖς ὀλοκλήροις τῶν θαυμάτων κίρεισιν αἱ δυνάμεις, ἀμφω μὲν λύσιν ἐπάγει τῆς θείας χάριτος ἀπολαβεῖν, μᾶλλον δὲ τὴν ἐνέργειαν ἐπιδεικνύσθαι τῷ βραχει· ἐπειδὴ περὶ μὲν (1) τῶν ὀλοκλήρων οὐδενὶ διανίσταται λογισμὸς, μὴ τῶν ἀγίων, ὧν λέγεται, εἶναι, οὐδ' ὅτι μὴ βρούειν ταῦτα δύναται θαυμάτων ἐπιστοασία τῶν καλλινίκων ψυχῶν, αἱ τοῖς τῶν σωμάτων συνδιήθησαν ἀγῶσι καὶ πόνοις· οὐκ ὀλίγους δὲ τῶν ἀσθενέστερον ταῦτα (2) διακειμένους τῷ διαταγῆ τῷ βραχὺ καθυβρίζεται, ὅτι περ ἀγίων οὐκ ἔστιν, ἀφ' ὧν ὀνομάζονται, καὶ ὅτι μὴ τῆς αὐτῆς καὶ ταῦτα καταξιοῦται χερίδος τε καὶ ἐπιφοιτήσεως· διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐν οἷς τὸ ἀμφίβολον ἰδοῦναι κρατεῖν, ἐν ἐκείνοις ὑπὲρ ἱλιθα πᾶσαν τῆν τε πληθεῖ καὶ μεγέθει ἢ ἐνυπόστατα καὶ ἀκίνωτος πηγῆ τῶν ἀγαθῶν εἰς τὸ θαυμάσιον πηγάζει τὰ θαύματα. Τὴν οὖν εἰρημένην ἀπορίαν ὁ μὲν, ὡς ἐφθην εἰπὼν, Λατινίδι, ὁ δὲ δι' Ἑλληνίδος ἐρμηνείας μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων προδικηθῆντων ἐπιλοσάμενος ὡδέ πως μετ' ὀλίγου ἐπάγει· *Τὸ Παράκλητον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς προέρχεται καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει* (3).

πσ'. Ταύτην τὴν ἱερολογίαν ὁ πρόδρομος μὲν τῶν ἐν τῇ χάριτι πρῶτος ἀνείκε, τῶν πιστῶν δὲ παρ' αὐτοῦ τὸ πληθὸς ἐμυῆθη, καὶ ἡ εὐσέβεια διαπαντός ὄραται ταύτῃ λαμπρυνόμενη. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁ μικροῦ δέω φάναι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνθρώπος τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸν τοῦ παντός Δεσπότην καὶ Δημιουργόν, τὸ τοῦ κόσμου καθάρσιον βέβηθους βαπτίζων Ἰορδάνου καὶ τοὺς οὐρανοὺς ὄρων ἀναψυγμένους, θαῦμα θαύμασι μαρτυρούμενον, ἐν εἶδει μὲν περισσεύει τὸ πανάγιον Πνεῦμα καταρχόμενον ἐθεόσατο· ἀφῆκε δὲ φωνὴν ἢ ἀληθῶς τοῦ Λόγου φωνὴ ἐν τῷ ὄραϊν τὰ ἀθέατα· *Εἶδον τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περισσεύειν καὶ μένον ἐκ' αὐτόν.* Μένει τοίνυν καταβαθὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπὶ τὸν Υἱόν· εἰ βούλει δὲ, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ; οὐδεμίαν γὰρ ἐνταῦθα παραλλαγὴν ἢ τῶν πτώσεων εἰσάγει διαφορὰ. Καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἡσαίας ἀνωθεν τὰ παραπλήσια χρησιμολογῶν καὶ τὸν χρησμὸν εἰς πρόσωπον ἀναφέρων Χριστοῦ· *Πνεῦμα Κυρίου, φησὶν, ἐκ' ἐμέ· οὐ εἶπεν ἐχρισέ με.* Ἡκουσάς ποτε τῶν κλεινῶν ἐκείνων Γρηγορίου ἢ Ζαχαρίου (τάχα γὰρ σου μᾶλλον οὗτοι τὸ ἀνατιθεὶς διαλύουσιν εἰς αἰδῶ)· ἡκουσας λεγόντων αὐτῶν· *Τὸ Πνεῦμα ἐν τῷ Υἱῷ μένει· καὶ πῶς εὐθύς οὐκ ἀνέδραμες ἐκείθεν εἰς τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, δι' ἧς φησι, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,* καὶ ἀντὶ τοῦ ταρατολογεῖν τὴν ἐκπόρευσιν διανέστης εἰς τὸ νοεῖν, ὡς ἐπεὶ τὸ Πνεῦμα μένει ἐν τῷ Υἱῷ, εἰκότως ἂν λέγοιτο τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ; Ἡ γὰρ ἐν τῷ Υἱῷ τοῦ Πνεύματος μὴ αἰτία ἂν οὐκ ἀφανὴς εἴη οὐδὲ διὰ βίας ἀγούσα πρὸς κειθῶ διὰ τί λέγεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ· ποῖον γὰρ ἐγγύτερον ἢ ἀποκείνεται, ἀλλὰ διαβρόδησιν οὕτως φησὶν ὁ Γρηγόριος, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι λέξεσιν αὐταῖς, καὶ εἰσεται ὁ τὰ Ῥωμαϊκὰ ἀναγιγνώσκων δυνάμενος γράμματα.*

σαλική χρῆσι; χαρίζεται νοεῖν, τὸ Πνεῦμα μένειν ἐν τῷ Υἱῷ, ἢ ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ; μάλλον δὲ καὶ αὐτὴ γε ἡ σύγκρισις ἀπειρόκαλος. Τὸ μὲν γὰρ ὁ τε τοῦ κοινοῦ Δεσπότης σαλπίζει Βαπτιστῆς καὶ ὁ προφήτης πάλα προθεσπίζει, καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀναγινώσκων τὸ λόγιον ἐπισφραγίζει· καὶ ταύτην ἡ εὐσέβεια τὴν μυσταγωγίαν ἐκαίθειν λαβοῦσα πᾶσι πιστοῖς διδάσκαλος πρόκειται· οὐ δὲ τῶν ζοφερῶν τῆς δυσσεβείας ἀναδύς πυλῶν, ἀντὶ τοῦ δοξολογεῖν σε τὸ Πνεῦμα μένειν ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐπὶ τὸν Υἱὸν, θεομαχεῖς ἐκπορεύεσθαι λέγων τοῦ Υἱοῦ. Διαμένει ἐν τῷ Υἱῷ· διὰ τοῦτο ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς, ὡς ἐφθην εἰπῶν, φύσεως· τέ ἐστι καὶ θεότητος καὶ δόξης καὶ βασιλείας καὶ δυνάμεως· εἰ βούλει δὲ, καὶ ὅτι χρεῖε τὸν Χριστὸν· Πνεῦμα γὰρ Κυρίου, φησὶν, ἐπ' ἐμέ· οὐ εἴλεκεν ἐχρισέ με· καὶ διότι ἐπισκιάσαντος αὐτοῦ τῇ Παρθένῳ ἡ ὑπὲρ λόγον ὑπέστη σύλληψις, καὶ ὁ ἀνέκφρατος καὶ ἄσπορος προῆλθε τόκος· ναὶ δὴ καὶ δότι ἀπιστέλλει αὐτόν· *Εὐαγγελισθαί γάρ, φησὶ, πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με.* Πέσον οὖν ἄμεινον σοὶ καὶ ἀκολουθότερον ἦν καὶ νοεῖν καὶ λέγειν, ὡς δι' ἐν τι τῶν τεθεωρημένων ἢ καὶ διὰ πλείω λέγεται Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ, ἀλλὰ μὴ ταῦτα τοιαῦτα ὄντα καὶ τηλικαύτην ἰσχὺν ἔχοντα καὶ ἀκολουθίαν παρ' οὐδὲν θέμενον ἐπιχειρεῖν τῆς Ἐκκλησίας τὰ δόγματα διασθεῖρειν;

ANTI-PHESIΣ.

ΑΑ'. Οἱ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς Ζαχαρίας τε καὶ Γρηγόριος τοιοῦτοι μαρτυροῦμενοι παρὰ σοῦ, οἳ περ καὶ ἀληθῶς ἦσαν, ὁ μὲν Λατινίδι φωνῇ, ὁ δὲ δι' ἑλληνίζουσης ἑρμηνείας τὸ Παράκλητον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς προέρχεσθαι εἶπον καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένειν· κἀντεῦθεν ἀριθίλως διαγιγνώσκειται τὸ τοῦ προέρχεσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι ἰσοδύναμον, καὶ τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογούντων προέρχεσθαι, τίς ἱκανὸς ἐτι ἀσέβειαν ἐγκαλεῖν τοῖς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι; Καὶ ἡ φωνὴ δὲ, ἣν ἐν τῷ τοῦ Σωτῆρος ὁ Πρίδρομος ἀφήκε βαπτίσματι, *Εἶδον*, εἰπῶν, τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, πολλὴν τὴν συνηγορίαν διὰ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου τοῖς Ῥωμαίοις εἰσφέρει· ὡς γὰρ ἐν ταῦθα οὐ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καταβαίνειν τὸ Πνεῦμα εἰς ἀπόδειξιν λαμβάνειν τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτὸ, οὕτω καὶ Ῥωμαῖοι τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ ἐντυγχάνοντες· λέγοντι περὶ τοῦ Υἱοῦ· *Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατήει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ (1), εἰς ἀπόδειξιν τοῦτο λαμβάνουσι τοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτό.*

KEIMENON.

πς'. Πλὴν αὐθις ὁ κλεινὸς Ζαχαρίας καὶ Γρηγόριος παρὶτω· τῆς σῆς δόξης τοὺς ἐλέγχους ἐστὶ μοι συνεργαζόμενος· ὁ γὰρ ἐκ τῶν οικείων ἑλεγχος καὶ τοῖς ἀναιδεστοῖς αἰδισιμώτερος. πς'. Εἰ τοίνυν Ζαχαρίας καὶ Γρηγόριος τοσοῦτοις ἔτεσιν ἀλλήλων διεστηχότες οὐκ ἔσχωγ τὰς γνώμας περὶ τῆς τοῦ παγαγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως διασταμένως, δη-

est inepta. Illud enim et communis Domini Baptista prædicat et propheta jam olim vaticinatus est et ipsemet Salvator oraculum illud legens obsignat et comprobat; hancque doctrinam Ecclesia orthodoxa inde nacta cunctis fidelibus discendam profert: tu vero e caliginosis impietatis januis egressus loco prædicandi Spiritum manere in Filio et super Filium, Deo repugnans asseris illum a Filio procedere. Permanet in Filio; idcirco est Filii, et quia ejusdem, ut superius dixi, est naturæ et deitatis et gloriæ et potentia et virtutis, vel etiam si vis, quia ungit Christum: *Spiritus enim Domini, inquit, super me, propterea unxit me;* et quia obumbrante ipso Virgini incomprehensibilis peracta fuit conceptio et ineffabilis sine semine partus prodiit; nec non quia et ipsum mittit. Nam *evangelizare pauperibus misit me.* Quanto igitur rectius convenientiusque poterat et sentire et dicere, ob unam aliquam aut plures dictarum expositionum nominari Spiritum Filii et Spiritum Christi, non autem his adeo validis et consentaneis rationibus spretis commentis propriis imaginationibusque nullam habentibus subsistentiam conari Ecclesiæ dogmata corrumpere!

ἀναπλάσμοι; ἰδιοὶ καὶ φανταστικαὶ ἀνοποστάτοι;

REFUTATIO.

XXXI. Romani pontifices Zacharias et Gregorius, quos tales fuisse testaris, quales re ipsa fuerunt, alter quidem Latina lingua, alter vero Græca interpretatione, Spiritum Paraclitum ex Patre progredi et in Filio manere asseruerunt, et exinde evidenter cognoscitur verba *progrediendi* et *procedendi* æquipollere, cumque theologi nostri doctæ ex Patre et Filio *progredi* Spiritum, quis adhuc iis qui ex Patre Filioque eum dicunt *procedere* impietatem exprobrare valebit? Et vox illa, quam in Salvatoris baptismate Præcursor emisit, cum diceret: *Vidi Spiritum descendentem tanquam columbam et manentem super ipsum,* valde Romanorum causæ favet mediante magno Athanasio. Nam sicuti tu nunc descensionem Spiritus a Patre in argumentum sumis, quod ipse ex Patre sit, ita et Romani, si magni Athanasii commentarios evolvunt ibique de Filio dictum inveniunt: *Ex ipso igitur in ipsum descendebat, ex divinitate ipsius in ipsius humanitatem,* hoc ad demonstrandum sumunt, etiam ex Filio esse Spiritum.

TEXTUS.

86. Cæterum prodeant rursus inclytus Zacharias atque Gregorius, mecum adhuc opinionem tuam confutaturi (confutatio enim e domesticis profecta etiam impudentissimis pudorem creat). 86. Si ergo Zacharias et Gregorius tot annorum spatio ab invicem distantes non habuerunt sententias de sanctissimi Spiritus processione dissitas, certe et

(1) Athan. De incarn. Citatur locus frequenter a Vecco G. O. I. 202-529. II 554-527.

medius inter hos chorus pontificum, qui sacris Romanæ Ecclesiæ infulis per successionem præfuerunt, eandem siue ulla innovatione prædicabat et fovebat fidem; ab extremis enim media quemadmodum continentur et communiuntur, ita etiam consistuntur et diriguntur. Quanquam si quis vastiorum et posteriorum sanctorum in sensum alienum deflexisse deprehendatur, is citra dubium, dum se ab illorum divulsit fide, ab ordine quoque atque throno et pontificatu semetipsum excidit. Ita igitur memoratorum sanctorum cœtus tota vita pietatem tuebatur .

87. At ignoras vetera pigetque te tuorum Patrum et revera Patrum sententiam perscrutari? Nuperrime, nondum enim secunda generatio præterit, Leo ille celeberrimus, qui et miraculorum gloria claruit, omnem omnibus excindens hæreticum prætextum, quoniam sacram Patrum nostrorum doctrinam enuntians ob linguæ illius inopiam, quæ non æque late ac Græca patet, non pure nec sincere nec apposite Latina gens verba aptabat sensui multisque præbebat circa fidem diversitatis suspicionem nimia illa nominum angustia non sufficiens explicandæ ad amissim sententiæ, propterea divinus ille sapientissimusque vir in animum induxit suum — (causa autem, cur id in animum induxerit, præter jam dicta fuit etiam hæresis illa, quæ nunc palam et aperte prædicatur, tunc vero intra dentes in Romanorum urbe munitabatur) — præcipere, ut lingua Græca sacrum fidei symbolum etiam Romani recitarent; per hoc enim divinitus inspiratum consilium et linguæ inopiam suppleri et reparari et a Catholicis removeri diversitatis in fide suspicionem, nec non recens pullulantem impietatem radicibus a Romana civitate abscindi. Quamobrem non solum in ipsa Romanorum urbe programmata et edicta posuit, ut inter S. Missarum solemnia sacrum nostræ fidei symbolum, quemadmodum et ab initio synodice vocibus decretisque fuerat enuntiatum, Græca lingua etiam apud illos ipsos, qui Latine loquebantur, recitaretur, sed etiam omnibus provinciis, quæ Romanum pontificatum atque regimen venerabantur, idem sentire idemque peragere et sermonibus et synodice litteris mandavit dirisque anathematis vinculis dogmatis cavit firmitatem.

νίαν ἄγουσι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν καὶ πράττειν, ἀραῖς λόγους καὶ γράμματα συνοδικοῖς διεπέμφατο.

88. Idque non solum ipso pontificatum administrante peragebatur, sed et mitis ille ac mansuetus certaminibusque clarus asceticis, inclutus Benedictus, illius in pontificali sede successor, in hoc mendo et stabiliendo non esse secundus adnitebatur, tametsi secundum ratio temporis ipsum constituerebat. Quod si quis post illos lingua dolosa et venerationem simulante (non enim aperta fronte [nudo capite] constitutiones optimas piissimasque oppugnare audebat) sub specioso titulo, quod in

λονότι καὶ ὁ μέσον ἀμοιβὴν χωρὶς ἱερῆς κατὰ διαδοχὴν τῶν ἱερατικῶν τῆς Ῥώμης προστάνας θεσμῶν τὴν αὐτὴν ἀκαίνετομητῶ; ἐπέρασθενὸν τε καὶ σὺν ἐθαλπὸν πίστιν· ὑπὸ γὰρ τῶν ἀκρων τὰ μέγα ὡσεὶ βῆθον συνέρχεται καὶ συναπαρτίξεται, οὕτω συγκοιῆται καὶ συγκατευθύνεται. Καίτοι γε εἴ τις τῶν τε φθοσάντων καὶ τῶν ἐπομένων ἀγίων ἀνδρῶν πρὸς ἀλλότριον ἀποκλίτων φωραθεῖτη φρόνημα, οὐκ ἀηλὸς ἐστίν, ὡς ἐν ᾧ τῆς ἐκείνων ἐκτετὸν διέβηται πίστεως, ἐν τούτῳ καὶ τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ ὁρόκου καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης; ἐκτετὸν συεξέτεμεν. Οὕτω μὲν οὖν τῶν εἰρημένων ἀγίων ἀνδρῶν ὁ χορὸς ἐν εὐσεβείᾳ τὸν βίον ὅλον διεφύλαττεν.

πζ'. Ἀλλ' ἀγνοεῖς τὰ παλαιὰ, καὶ ὀκνον εἶχε; τῶν σῶν Πατέρων καὶ ὡς ἀληθῶς Πατέρων ἀναθεωρεῖν τὸ φρόνημα; Χθές, καὶ οὕτω δευτέρα γενεὰ παρήλθ', Λέων ἐκεῖνος ὁ περιώνυμος, ὁ καὶ θαύμασι ἔχων ἔστιν οἷς ἐνοσημύνεσθαι, πᾶσαν ἀπάντων ἐκκόπτων πρόφασιν αἰρετικὴν· ἐπέπερ τὸ ἱερὸν τῶν Πατέρων ἡμῶν μάθημα πολλὰκις ἢ Λατινῆ; φθογγόμενον, διὰ τὸ τῆς φωνῆς ἐνδεές τε καὶ τῷ πλάτει τῆς Ἑλληνίδος μὴ συνεπεκτείνεσθαι, οὐ καθαρῶς οὐδ' εὐκρινῶς οὐδὲ περὶ πάδα τοῦ; λόγους; ἤρμοζε τῷ νοήματι καὶ πολλοῖς παρεῖχε περὶ τὴν πίστιν ἑτεροθρηκείας ὑπόληψιν τῶν ὀνομάτων ἢ στενωχωρία, μὴ ἐξαρκούσα διερμηνεύειν τῆς διανοίας τὴν ἀκριβείαν· διὰ δὴ τοῦτο ὁ θεόσοφος ἐκεῖνος ἀνὴρ εἰς ἐνθύμιον κατέστη (καὶ τὸ γε τῆς πρὸς τὸ ἐνθύμιον ζοπῆς αἰτίον ὑπῆρχε μετὰ τῆς προεξημένης αἰτίας; ἢ οὐν ἀνέδην ἀρεσῆ; παρρησιαζομένη ὑπὸ τοῦ; δούου τι, νικαῦτα κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν λαλουμένη)· τὸ δὲ ἐνθύμιον, Ἑλλάδι γλώσση πρίσταγμα δοῦναι τὸ τῆς πίστεως ἱερὸν μάθημα καὶ τοὺς Ῥωμαίους λέγειν· καὶ γὰρ διὰ ταύτης τῆς θεοπνεύστου ἐπινοίας τὸ γε τῆς φωνῆς ἐνδεές εἰ; ἀναπλήρωσις ἀποκαθίσταται καὶ εὐρυθμίαν· καὶ τῶν εὐσεβοῦντων ἀπελαίνεσθαι τὴν ἐξ ὑπολήψεως ἑτεροδοξίαν, καὶ δὴ καὶ τὸ τοῦ ἄγου; ἀρετιφῆ; θᾶπτον τῆς Ῥωμαϊκῆς πρόβριζον ἐκκόπτεσθαι πολιτείας. Διόπερ οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωμαίων πόλει προγράμματα τε καὶ προθέματα ἔθετο, κατὰ τὰς μυστικὰς ἱερολογίας τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως ἡμῶν σύμβολον, καθ' ὃν τρόπον καὶ κατ' ἀρχὰς συνοδικοῖς καὶ φωναῖς καὶ ψηφισμασιν ἐκπεφώνηται, Ἑλλάδι γλώσση καὶ παρ' αὐτοῖ; ἐκείνοις τοῖς τὴν Ῥωμαίων φωνὴν ἀφιδῶσιν ἀπιγγέλλεσθαι, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῶν ἐπιρχιῶν αἰ τὴν Ῥωμαίων ἀρχιερωσύνην δι' εὐλαβείας καὶ ἡγεμονίας τοῦ δόγματος; τὸ ἀμετάθετον ἀσφαλισάμενος καὶ

πη'. Καὶ ἦν ἡ πρᾶξις οὐκ αὐτοῦ μόνον ἀρχιερατεύοντος τὸ σεβάσμιον ἔχουσα· ἀλλὰ καὶ ὁ πρᾶξ καὶ ἐπεικῆς καὶ ἀσκητικοῖς ἀγῶσιν ἐναγλαῖζόμενος, ὁ κλεινὸς Βενέδικτος, ὁ μετ' ἐκείνων τοῦ ἀρχιερατικῶ θρόνου διάδοχος, τὸ αὐτὸ καὶ στέργειν καὶ κρατῶναι οὐ τὴν δευτέραν τάξιν ἔχειν ἐσπούδαζεν, εἰ καὶ δευτερεύειν αὐτὸν ὁ χρόνος ὑπέταττεν. Εἰ δὲ τις μετ' ἐκείνων γλώσση δολερᾶ καὶ τί μὴ πλατομένη (οὐ γὰρ ἐθάβρει γυμνῇ τῇ κεφαλῇ πρὸς τὰ κάλλιπτα καὶ θεοφιλέστατα παρατάττεσθαι, ὄλλ' οὐδὲ τὸ εἶ-

κόν τῆς πίστεως ἀνά χειλέων ἀπάντων περιφέρεσθαι, ἀπὸ ἀκαλύμματος τῆς γνώμης θέμενος) τὸ βῆθὲν θεοσεβέστατον καὶ ὠφελιμώτατον ἔργον τῶν Ἐκκλησιῶν περιεκρίει τε καὶ ἐλυμήνατο. [οὐκ ἐμὸν γὰρ ὀνόματι τὰς παλαμναίους πράξεις διεξιέναι.] αὐτὸς ἂν εἶδει· μᾶλλον δὲ πικρῶς οἶδεν ἦδη καὶ ἀθλῶς τὴν δίκην ἐκείθεν εἰσπρατούμενος τῆς ὑφάλου τόλμης. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν (σιγῆ γὰρ καὶ αὐτὸ, εἰ καὶ μὴ ἐκῶν) εἰς τὸ τῆς σιγῆς ἀπεβρίβω χωρῖον. Ὁ δὲ γε θεοσεβέσιος Δέων οὐ μέχρι τῶν εἰρημένων προήγαγε τὴν καλὴν ταυτην καὶ θεοκίνητον φρόνησιν τε καὶ πρᾶξιν· ἀλλὰ καὶ γὰρ ἦσαν ἐν τοῖς θησαυροφυλακίαις τῶν κορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου ἐκ παλαιωτάτων χρόνων καὶ εὐσεβείας ἀνοήτου ἀποτεθησαυρισμένοι τοῖς ἱεροῖς· κειμηλίοις ἀσπίδες δύο, αἱ γράμμασι τε καὶ ῥήμασι· Ἕλληνηκοὶ ἔλεγον τὴν πολλὰκις εἰρημένην ἱερὰν τῆς ἡμῶν πίστεως ἐκθεσιν· ταύτας ὑπαναγνώσθηναι κατενώπιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πλήθους καὶ εἰς ὅσων ἀπάντων ἔλθειν ἐδεικνύσασθαι, καὶ πολλοὶ τῶν θεοσεβέτων τῆνικαῦτα καὶ ἀνεγνωκότεων ἔτι τῷ βίῳ παραμένουσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

ΑΒ'. Οὐ διάστασις ἐστὶ γνώμης περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως· τὸ τοῦ μὲν ἐκ Πατρὸς, τοῦ δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμφοῖν λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τοῦτο σύμφωνοι μὲν ἀλλήλοις Ζαχαρίας καὶ Γρηγόριος ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα λέγοντες· ἐκπορεύεσθαι, καθάπερ φαμὲν καὶ ἡμεῖς, τὴν ἀναρχὸν αἰτίαν δηλοῦντες Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, σύμφωνοι δὲ αὐτοῖς· καὶ πάντες εἰ διὰ μέσου κατὰ διαδοχὴν τῶν ἱερατικῶν Ῥώμης προστάντες θεσμῶν τὸ αὐτὸ λέγοντες· οὐ μόνον οὐδὲ οἱ ἐκεῖνοι ἐπόμενοι, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντες ἐκπορεύεσθαι κατὰ σαφεστέραν τινὰ δήλωσιν τοῦ μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα προσεχῶς καὶ ἀμέσως ὡς τὸν Υἱόν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, πρὸς ἀλλότριον ἀποκλίναντες ἐπαράβησαν φρόνημα, οὐδὲ τῆς ἐκείνων ἐαυτοῦ διεβρίβησαν πίστευσι. Ἄλλὰ καὶ Δέων ἐκεῖνος ὁ περιώσημος, ὁ καὶ θαύματος ἔχων ἔστιν οἷς ἐνοσημύνεσθαι, οὐ πρόφασιν ἐκκόπτων αἰρετικῆν τὴν, ὡς αὐτὸς φησὶ, νῦν μὲν ἀνέδην παρβήσιαζομένην, τότε δὲ ὑπὸ τοῖς ὁδοῦσι κατὰ τὴν Ῥωμαίων λαλούμενην πόλιν, τὸ πρόσταγμα δέδωκε τοῦ Ἑλλάδι γλώσση καὶ τοῖς Ῥωμαίους λέγειν τὸ τῆς πίστεως ἱερὸν μάθημα, ἀλλὰ τὸ ἀδιάφορον τοῦ συμβόλου ἐκείνου τὴν οἰκονομίαν ταύτην ἐπραγματεύσατο καὶ ἄλλον ἐντεῦθεν· εἰ γὰρ αἴρουν ὁ πάππας Δέων ἠγεῖτο τὸ κατὰ τὴν Λατινίδα γλώσση λέγειν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τὴν καθ' Ἑλληνίδα παρεδίδου τοῦ συμβόλου ἀνάγνωσιν, εἰδὸς ἦν καὶ εἰς λαμπρὰν διαλαλίαν κατὰ συνοδικὴν τῶν ἐκείνω ὑποκειμένων ἀρχιερέων ἀπορίσιν αἴρουν τοῦτο ἀποκαλέσασθαι καὶ δι' ἐκφωνήσεως ἀνοήματος· καταργήσαι αὐτὸ, ὡς περὶ καὶ οἱ μετ' ἐκείνων τὸν ἐκείνω διαδεξάμενοι ἠρόνον καὶ τὸ σύμβολον μετὰ προσθήκης ἀναγινώσκοντες, ἔπερ ἐναντίον τι τοῦ δι' αὐτῆς ἀναγινώσκουμένου προσεδύοντες ἦσαν,

A ore omnium symbolum illud fidei non (α) esset circumferendum, memoratum piissimum utilissimumque opus rescindere ab Ecclesiis et abrumpere voluit (non enim est meum nomine auctorum scelerata facinora proseguere) : ipse noverit, imo acerbè jam et misere novit, poenas inde luens subdole temeritatis. At ille quidem (silet enim et ipse, licet invitatus) in silentii regionem projectus jaceat. Divinus autem Leo non ad ea solum, quæ diximus, bonam istam et a Deo inspiratam curam et actionem produxit, sed etiam, cum exstarent in repositoris principum apostolorum Petri et Pauli ab antiquissimis temporibus florentè adhuc pietate in sacris illis thesauris repositæ parmulae seu tabellæ duæ, quæ litteris verbisque Græcis exhibebant sæpe memoratam nostræ fidei sacram expositionem, hæc jussit coram Romano populo recitari conspicendasque omnibus exponi; et multi illorum, qui tunc hæc viderunt et legerunt, etiam nunc inter vivos adhuc degunt.

REFUTATIO.

XXXII. Non est discors sententia circa Spiritus sancti processionem, quod alii ex Patre, alii ex Patre per Filium, et ex utroque dicunt Spiritum sanctum; atque idcirco concordés quidem ubi invicem Zacharias et Gregorius, qui ex Patre Spiritum dicunt procedere, quemadmodum dicimus et nos, causam non causatam tum Filii tum Spiritus denotantes; concordés vero ipsis quoque omnes sunt, qui intermedii secundum successionem Romanam Ecclesiam gubernarunt idem dicentes; imò vero etiam neque qui illis successerunt, dicentes ex Patre Filioque procedere Spiritum secundum clariorè quandam declarationem, qua ostendunt, non etiam Spiritum proxime et immediate sicuti Filium, sed per Filium esse ex Patre, ad diversam deflexisse sententiam deprehensi sunt, noquo ab illorum fide semet se junxerunt. Verum et Leo ille celeberrimus, qui et miraculorum gloria inclaruit, non quidem hæreticum, ut tu asseris, excandens prætextum nunc quidem palam ac libero prædicatum, tunc vero intra dentes in Romanorum urbe adhuc mussitantem, præceptum edidit, ut Romani quoque Græca lingua recitarent sacrum fidei symbolum, sed nullam symboli esse differentiam ostendens hanc dispositionem, patravit. Quod ex his liquet. Si etenim Leo papa hæresin arbitratus esset, quod Latina lingua diceretur procedere Spiritus sanctus ex Filio, atque propterea Græcam symboli recitationem præscripsisset, tunc etiam decuisset ad claram instructionem in synodali consilio ipsi subjectorum congregatione hoc hæresin nuncupare et per anathematis pronuntiationem destruere, sicut et qui post eum ejusdem sedem occuparunt et symbolum cum additamento recitarunt, si quidem contrarium quidquam sym-

(α) Catif. omittit non, legit tamen ὡς οὐ δει.

hilo absque additamento recitato sensissent, ipsum hoc symbolum absque additamento sustulissent atque in Evangeliorum quoque codice adjicere illud *Filioque* minime dubitassent. Nunc vero quoniam a Leone et deinceps a Romana Ecclesia nihil differre censebat, modo ex Patre dicere Spiritum sanctum et ejus principium principii expers significare, modo vero ex Patre per Filium et progressionis diversitatem exprimere, manifestum est, eam recitare illud modo simul cum Patre intelligentem Filium, licet hic non sit simul enuntiatus, modo simul cum Patre simul enuntiantem Filium, utpote etiam simul intellectum. Hoc namque manifeste erat, quod Leonem ejusque successorem Benedictum movit, ut symbolum Græce recitari a Romanis præciperet et tamen Latinam symbolum non e medio tolleret. Mendacium enim est, alium quempiam post istos pontificem prædictum hoc religiosissimum et utilissimum opus Ecclesiarum rescuisse et destruxisse. Viget enim hucusque, atque tabellæ illæ, quæ in repositoriis sanctorum Petri et Pauli repositæ erant ex ære factæ, in quibus sacrum fidei symbolum Græca lingua inscriptum erat atque Romana, ibi locorum sunt, ubi eas Leo Papa collocavit, et symbolum secundum utramque dialectum, sicut nobis ii qui in loco id didicerunt, asseverarunt, ubique apud Romanos recitatur (a).

TEXTUS.

69. Atque ita hi pietatis fulgoribus emicabant atque Spiritum a Patre procedere prædicabant. Meus quoque Joannes (meus enim est tum ob aliam quia cæteris ardentius meas partes sustinuit), meus igitur Joannes, virilis mente, virilis quoque pietate, virilis demum in oppugnanda ac profliganda quavis injustitia et impietate, valensque non sacris solum, sed etiam civilibus legibus opitulanti turbatunamque ordinem restituere; hic, inquam, gratus Romæ Pontifex per suos religiosissimos et illustres legatos Paulum, Eugenium et Petrum, præsules et sacerdotes Dei, qui ad nostram synodum convenere, quemadmodum Ecclesia Dei catholica ejusque prædecessores Romani Pontifices symbolum fidei recipiens mente et lingua sacrisque manibus prædictorum illustrissimorum et admirandorum hominum subscripsit et obsignavit. Imo et ejus successor sacer Adrianus synodicam ad nos more vetere mittens epistolam eandem pietatem in ipsa prædicabat et Spiritum a Patre procedere docebat. Cum igitur sancti isti beati que Romani pontifices ita dum viverent senserint et docuerint, atque e fragili hac ad immortalam vitam in eadem

(a) An vera retulerint qui Vecco ista narrarunt, dubitari potest, attamen ea non omni carere fundamento facile sapiens lector admittet. De tabulis illis seu scutis præter librum Pontificalem in Leone III S. Petrus Dam. Opusc. XXXII, c. 2, Abælardus Introd. in Theol. L. II c. 14 et Petrus Lombardus L. I, dist. 11, mentionem faciunt, et symbolum utraque lingua in Missa solemnè olim recitatum fuisse, uti hodie adhuc in Missa papali

A αὐτὸ τε τὸ εἶχα τῆς προσθήκης καθήργησαν ἀν καὶ οὐδ' ἐν τῇ εὐαγγελικῇ ἀν προσθεῖται πωλεῖ ἀπόκνησαν καὶ τὸ ἐκ τοῦ Ἰου. Νῦν δ' ὅτι ἀπὸ τοῦ λέοντος καὶ ἐφεξῆς οὐδὲν διαφέρον ἡ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ἡγχεῖται τὸ νῦν μὲν ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα εἰπεῖν καὶ τὴν ἀναρχον αὐτοῦ αἰτίαν δηλῶσαι, νῦν δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Ἰου καὶ τὸ τῆς προόδου δηλῶσαι διάφορον, πρόδηλόν ἐστι τὸ μὲν ἀναγινώσκειν αὐτὴν συνεπινοοῦσαν τῷ Πατρὶ τὸν Ἰὺν μὴ συνεκφωνοῦμενον, τὸ δὲ συνεκφωνοῦσαν τῷ Πατρὶ τὸν Ἰὺν ἅτε καὶ συνεπινοοῦμενον· τοῦτο γὰρ ἐστὶ προφανές, ὃ καὶ λέοντα καὶ Βενέδικτον τὸν ἐκείνου διάδοχον πίπεικε, καὶ καθ' Ἑλληνίδα παραδιδόναι τοῖς Ῥωμαίοις ἀναγινώσκειν τὸ σύμβολον καὶ τὸ κατὰ Λατινίδα μὴ καταργεῖν (1). Ψεῦδος γὰρ ἐστὶ τὸ ἄλλον τιὰ μετ' ἐκείνους ἀρχιερεὰ τὸ βῆθην τοῦτο θεοτεδίστατον καὶ ὠφελιμώτατον ἔργον τῶν Ἐκκλησιῶν περιχεῖρατε καὶ λυμῆνασθαι· κρατεῖ γὰρ εἰς δεῦρο· καὶ αἱ ἀποτεθησαυριζόμεναι ἐν τοῖς Πέτρου καὶ Παύλου θησαυροφυλακίοις καὶ χαλκοῦ πεποιημένα ἀσπίδες, αἷς τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως σύμβολον Ἑλληνιστὶ ἐγγράπται καὶ Ῥωμαῖστὶ, ἐκεῖ τῶν τόπων εἶναι, ὅπου ταῦτα, ὃ πάππας Λέων ἀπέταξε, καὶ τὸ σύμβολον καθ' ἑκατέραν διάλεκτον, ὡς οἱ κατὰ τόπους μιλῶντες ἡμῖν πεπληροφόρησιν, ἀπανταχοῦ τῶν Ῥωμαίων ἀναγινώσκειται.

KEIMENON.

C πθ'. Ἄλλ' οὕτω μὲν καὶ οὗτοι τὴν εὐσέδειαν ἡσραπτον καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἰθεολόγουν ἐκπορεύεσθαι. Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (2) (ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξορκιστω τὰ ἡμέτερα)· οὗτος τοῖνον ὁ Ἰωάννης ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεος, ἀνδρεος δὲ τὴν εὐσέδειαν, ἀνδρείος δὲ μισεῖν (3) καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυσσέδειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος, ὁ κεχαριτωμένος, τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ ἰσοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ παραγεγονότων ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία καὶ εἰ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον γνώμη καὶ γλώσση καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημίων περιφανεστάτων καὶ θαυμασιῶν ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο. Ναὶ δὴ καὶ ὁ μετ' ἐκείνων ἱερεὺς Ἀδριανὸς συνοδικῆν ἡμῖν ἐπιστολὴν, ὡσπερ ἔθος παλαιῶν, ἀναπέμφας, τὴν αὐτὴν εὐσέδειαν δι' αὐτῆς ἀνεκῆρτυτε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἰθεολόγει ἐκπορεύεσθαι. Τούτων δὴ τῶν ἱερῶν

Evangelium Græce et Latine canitur, multa documenta suadere possunt.

(1) Similita habet Veccus orat. De un. Eccl. c. 47. (Gr. orth. t. I p. 173) ad Theod. Sugd. L. III, c. 4. (lb. t. II, p. 140.)

(2) Laur. ὅτι δὲ ὁ ἐμὸς, ut Pal. et Col.

(3) Laur., ut apud Veccum, deest ἀνδρεος, tertiam vice et legitur, τὴν εὐσέδειαν· πρὸς δὲ τὸ μισεῖν.

καὶ μακαρίων ἀρχιερέων Ῥώμης οὐτω διὰ βίου καὶ ἀπεφρονήκωτων καὶ διδασκάντων καὶ ἀπὸ τῶν ἐπικλήρων πρὸς τὴν ἀκήρατον ζώην ἐν τῇ αὐτῇ ἐμολογίᾳ μεταστάντων, τίνας ἂν σχοῖεν εἰπεῖν εἰ τὴν αἰρετικὴν νόσον νοσήσαντες, ἐξ ὧν τὸ δηλητηριον φάρμακον τῆς τηλικαύτης ἀσθείας ἐξέπιον, καὶ οὐκ αὐτίκα τούτους ἀντιπάλους τοῖς ὀρθοδοξίᾳ τὰ ἐσπέρια καταρωτίσασι θρασυθεύουσιν ;

4. Ἄλλὰ γὰρ οὕτω τὴν πλάνην ταύτην ἀποθέσθαι βούλεσθε ; Ἐγὼ γοῦν καὶ ἑτέρας ὑμῖν ἐπιφθὰς ἐκ τῶν τοῦ Πνεύματος λογίων ἐπέφομαι, εἰ καὶ τῆς βουούσης ὁσπίδος τὰ ὄρα πρὸς τὰς τῶν ἐπαθόντων φωνὰς π. ὁ τῆς μετανοίας (1) τὴν μίμησιν μελετήσετε (2). Πνεῦμα Θεοῦ λέγεται τὸ πανάγιον Πνεῦμα · φησὶ γὰρ ὁ Σωτήρ · *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκάλλω τὰ δαιμόνια*. — Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς · Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστέ οἱ λαλοῦντες, ἀλλ' ἡ αὐτὴ τῆς ἀληθείας πηγὴ, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Καὶ, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ · Ἰσαίας βοᾷ · *Καὶ ἐπαπαύσεται ἐκ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ*. — Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ · Παῦλος ὁ μαγαλόφωνος τῶν ὀρθῶν δογματῶν κήρυξ · Ἰμῖς δὲ οὐκ ἐλάβετε τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ · καὶ, *Εἰ δὲ Πνεύματι Θεοῦ ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί*. — Πνεῦμα Κυρίου · Ἰσαίας βοᾷ · *πνεῦμα Κυρίου ἐκ' ἐμὲ, οὗ εἰνεκεν ἔχρισέ με*. Πάλιν λέγεται Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, Πνεῦμα Χριστοῦ, Πνεῦμα τοῦ ἐξείραντος Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς Παῦλος παρ' ἑαυτοῦ μυσταγωγῶν · *Ἐξάπεστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν κρᾶζον Ἀβδᾶ, ὁ Πατήρ* · καὶ, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐξείραντος Ἰησοῦν Χριστόν οικεῖ ἐν ὑμῖν* · καὶ, *Ἰμῖς οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, εἴπερ Πνεῦμα Χριστοῦ οικεῖ ἐν ὑμῖν* · καὶ, *Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ*. Προσέχε πάντως (3), ὅτι τὸ Πνεῦμα λέγεται τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ Θεοῦ τε καὶ Πατρὸς (4), καὶ Κυρίου καὶ τοῦ ἐξείραντος Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς. Ἄρα οὖν ἔταν. λέγει, Πνεῦμα Θεοῦ ἢ Πατρὸς ἢ Κυρίου ἢ τοῦ ἐξείραντος Ἰησοῦν Χριστόν, ἢ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τοῦτο δηλοῦσιν αἱ φωναί, ὅπερ ἐσημαίνειν ἢ λέγουσα ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς ; ἢ οὐδεὶς οὕτω ἀνόητος οὐδὲ αὐτῶν τῶν ἀπλῶν ῥημάτων εἰς ἐσχάτην ἀγνοίαν ἤκων, ὡς μὴ ῥῶον ἔχειν συνορᾶν, ὅτι τῶν εἰρημένων ἕκαστον, εἰ καὶ περὶ τὰ αὐτὰ λέγεται πρόσωπα, ἀλλ' οὖν ἕτερον ἢ λέξις παρίστησι σημαίνονμενον ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕτερον ἢ Πνεῦμα Θεοῦ ἢ Κυρίου ἢ τῶν εἰρημένων ἕκαστον λέγουσα ; Τὸ μὲν γὰρ τὴν ἐκπορεύσιν τῷ ῥήματι ἀπαγγέλλει, τὰ δὲ οὐκ ἔτι · ἀλλ' εἰ καὶ διότι αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ταῦτα λέγεται, πῶν ἀλλ' οὐδεμία τε τῶν φωνῶν τῶν εἰρημένων τὸ ἐκπορεύεσθαι ταῖς λέξεσιν ἐρμηνεύει. Καὶ γὰρ περιφωρῶν ἕτερόν ἐστιν εἰπεῖν ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο σημαίνουσι τοῖς ὀνόμασιν αἱ τὸ Πνεῦμα λέγουσαι τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου καὶ τὰ ὅμοια.

4α. Καίτοι γε εἰ καὶ ἐκάστη τῶν φωνῶν ἐσημαίνει τὴν ἐκπορεύσιν, εἰπερ αὐτοῖ, ῥήμασι θεοῖς ἀνερ-

confessione transierint, quosnam possunt haereticæ ægritudine laborantes in medium proferre, a quibus lethiferum illud talis impietatis venenum hauserint, quin illos confestim adversarios propalent iis, qui regiones occidentales recta fide illustrarunt ?

90. At vero nondum vultis errorem istum depone-re? Ego igitur alias quoque cantationes e Spiritus sancti eloquiis vobis accinam, tametsi vos loco respiscendi malitis aspidem imitari aures suas ad voces incantantium obturantem. Spiritus Dei dicitur sanctissimus Spiritus; dicit enim Salvator : Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia ; Spiritus præterea Patris. Non enim vos estis, qui loquimini, rursum ait idem veritatis fons, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis ; dicitur Spiritus Dei clamante Isaia : Et requiescet super eum Spiritus Dei, Spiritus, qui ex Deo est. Vos autem, ait magnus rectorum dogmatum præco Paulus, non accepistis spiritum mundi, sed Spiritum qui ex Deo est, et alibi : Si Spiritu Dei ducimini, non estis in carne. — Spiritum Domini clamat Isaia : Spiritus Domini super me eo quod unxerit me. Rursum dicitur : Spiritus Filii, Spiritus Christi, Spiritus suscitantis Jesum Christum, ut Paulus rursus tradit : Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem : Abba Pater ; et, Spiritus suscitantis Jesum Christum habitat in vobis, et : Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Attente omnino vide, Spiritum dici Dei, ex Deo, et Dei Patris, et Domini, et suscitantem Christum ex mortuis, et Spiritum Patris. Anne igitur, quando dicimus : Spiritus Dei vel Patris vel Domini vel suscitantis Jesum Christum, vel Spiritus qui ex Deo est, voces hæc id ipsum denotant, quod significamus cum dicimus : Spiritum a Patre procedere, an vero potius nemo est ita insipiens nec adeo ipsorum verborum simplicium ignarus, ut nequeat facillime conspiciari, quod quælibet illarum locutionum, tametsi circa easdem personas enuntietur, diversum tamen exhibet significatum vox ea quæ dicit e Patre procedere Spiritum, et diversum vox ea, quæ dicit Spiritum Dei vel Domini vel quælibet alia memoratorum ? Illud enim processionem expresse enuntiat, hæc vero non item ; sed quavis hæc dicantur, quia Spiritus ab ipso procedit, attamen nulla illarum vocum conceptis affirmat verbis processionem ; etenim manifeste aliud est dicere, Spiritum a Patre procedere, et aliud ipsis verbis significant voces, quæ Spiritum dicunt Dei et Domini, et quæ illis sunt similia.

91. Quanquam licet quælibet harum vocum processionem significaret, quoniam jam ipsis diviniæ

(1) Laur. habet : πρ'ς τῆς μετανοίας.

(2) Laur. ut in textu.

(3) Ita cum Laur. ponendum.

(4) Laur. ut Palat.

Scripturæ verbis declaratum fuit Spiritum a Patre A procedere, hoc quoque nobis faveret; cum enim sexcenties secundum illam hypostasim intelligatur procedere Spiritus a Patre, quomodo ne semel quidem dictum fuit, illum a Filio procedere? Nec valet dicere, dictum hoc fuisse implicite, illis verbis, quæ tamen non id expresse significant, tum quia neque divinis sacrarum Scripturarum neque humanis sæctorum Patrum verbis expresse unquam enuntiatum fuit Spiritum procedere a Filio, tum quia formulæ quidem loquendi *Spiritus Dei* et similes processionem habent primam præcipuamque causam (consubstantialis enim Spiritus quia procedit, non vero quia consubstantialis, et procedens est). istæ autem locutiones *Spiritus Filii* vel *Christi* et cæteræ ex variis oriuntur causis (videlicet quia consubstantialis ei est Spiritus et quia ungit eum et quia manet super eum et in eo). Si igitur processio, licet sit causa potissima cur Spiritus dicatur esse Dei et Domini et similia, tamen non dat istis vocibus ut enuntient processionem, quomodo, quæso, fieri poterit, ut ubi plures considerantur causæ, ob quas Spiritus prædicatur Filii et Christi, ibi necessario admittenda videatur processio, quæ tamen neque inter causas numeratur?

92. Tu tamen aures ac mentem ad impietatem intendens, ubi audieris *Spiritum Christi* aut *Filii*, omnia præteriens, ex quibus poteris a recta non excidere theologia, ad illud prono capite curris, quod nemo assere aggressus est. Dicitur Spiritus C procedere a Patre, dicitur et Filii et Dei, et cætera, quæ sæpius enumeravimus; atque nulla harum locutionum, præter primam, processionem significat; dicitur Spiritus Filii et Christi et similia, nusquam vero procedere Spiritum a Filio. Cum igitur nullatenus fuerit enuntiatã processio, quomodo non summa est insaniam atque vecordia, ad illud voces reducere, ad quod nullo nusquam modo fuerunt enuntiatæ? Non enim hoc quoque isti maxime temerarii et ad quilibet audendum proni dicere audebunt, posse expressis verbis e sacris eloquiis desumi Spiritus a Filio processionem.

REFUTATIO.

XXXIII. Det tibi Dominus intelligentiam, quicumque tandem es, qui aliquando ista accuratius perillustraturus et expensurus es, ut comprehendas vim eorum, quæ hic a sapientissimo et veræ pietatis tenacissimo amatore Photio sunt disputata, et prorsus nulla alia re opus erit ad dignoscendum, non veritatis, sed vindictæ et contentionis causa ipsum contra Romanam Ecclesiam ejusmodi blasphemias, quas emisit, evomuisse. Considera, quo pacto penes Photium, Nicolao Papa ipsum haud recipiente, universa Romanorum Ecclesia in Deum injuria, impia

Β ῥήθη τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ τοῦτο πρὸς ἡμῶν ἴν ἦν· μυριάκις γὰρ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐκπορεύεσθαι νοουμένου τοῦ Πνεύματος; ἐκ τοῦ Πατρὸς, πῶς οὐδ' ἀπαξ εἴρηται ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ; Οὐ γὰρ ἔχει χώρην εἰπεῖν, ὡς εἴρηται διὰ τῶν λόγων, οἱ μὴδὲ τούτου σημαίνουσι τῆ φωνῆ, καὶ ὅτι μήτε θεοῖς, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώποις καὶ πνευματοφόροις ῥήμασι κατὰ λέξιν ποτ' ἀνεῤῥήθη (1) τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ· καὶ εἰ τὸ μὲν λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παραπλήσια τὴν ἐκπόρευσιν ἔχουσι πρώτην αἰτίαν καὶ κυριωτάτην (καὶ γὰρ ὁμοούσιον, διότι ἐκπορεύεται, οὐ διότι δὲ ὁμοούσιον, ἐκπορευτὸν)· τὸ δὲ λέγεσθαι Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἢ Χριστοῦ ἢ τὰ τοιαῦτα ἐκ πολυμεροῦς πρόσειν αἰτίας (διότι τε γὰρ ὁμοούσιον καὶ διὸ χρεῖε αὐτὸν καὶ διότι μένει ἐπ' αὐτὸν καὶ διότι ἐν αὐτῷ)· εἰ οὖν τὸ ἐκπορεύεσθαι τὴν κυριωτάτην ἐπέχον αἰτίαν, δι' ἣν τὸ Πνεῦμα λέγεται εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅμως οὐ δίδωσιν αὐτοῖς ἀπαγγέλλειν τὸ ἐκπορεύεσθαι, πῶς δυνατόν, ἐφ' ᾧ πλείω τὰ αἴτια θεωρεῖται, δι' ὧν ὁμολογεῖται Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ καὶ Χριστοῦ, ἐπὶ τούτου ζητεῖν (2) καίτοι μὴδὲ συναριθμουμένην τοῖς αἰτίαις ἀπαραιτήτων τὴν ἐκπόρευσιν;

Λβ'. Σὺ δὲ ἄρα τὰ ὤτα καὶ τὴν διάνοιαν ἀνατείνων πρὸς ἀσέβειαν, ἐπειδὴν ἀκούσης τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Υἱοῦ, πάντα παραδραμῶν ἐξ ὧν τῆς θεολογίας ἦν σοι μὴ διεκπεσεῖν, εἰς ὃ μὴδεῖ εἰπεῖν κατηγέθη, πρὸς ἐκεῖνο κατὰ κεφαλὴν τρέχεις. Εἴρηται τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς, εἴρηται καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἄλλα, ὧν πολλάκις ὁ λόγος ἀνέπτυξε τὴν διήγησιν· καὶ οὐδὲν τούτων πλὴν τῆς προτέρας φωνῆς σημαίνει τὴν ἐκπόρευσιν· εἴρηται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ παραπλήσια, οὐδαμοῦ δὲ ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται. Μηδαμῶς οὖν εἰρημένης τῆς ἐκπορεύσεως, πῶς οὐ παντελῶς ἀσύνητόν τε καὶ παράφορον εἰς ἐκεῖνο τὰς φωνὰς ἀνάγειν, εἰς ὃ μηδαμῆ μηδαμῶς ἐκπεφύνηται; Οὐ γὰρ δὴ καὶ τούτο τολμήσουσιν οἱ πάντα θρασεῖς εἰπεῖν, ὡς ἔστι ῥήμασιν αὐτοῖς; ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων λαβεῖν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.

ANIPPHESIS.

ΔΓ'. Δολεῖ σοι Κύριος σύβειν, ὃ ὅστις ποτ' ἀνείης ὃ τὰ παρόντα μέλλον ἐξεταστικώτερον ἐπιέναι, κατανοῆσαι τὴν δύναμιν τῶν ἐνταῦθα ἐφ' ὁμοιωτάτω καὶ ἀκριβεῖ τῆς εὐσεβείας ἑρασιφ' ἑωτέρι βηθέντων, καὶ τάχα (3) οὐκ ἄλλου δεήση τινὸς πρὸς διακρίνωσιν τοῦ μὴ πρὸς ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀμυντικῶς καὶ πρὸς ἔριν (4) τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καταβλασφημῆσαι αὐτὸν, ὅσα γε κατ' αὐτῆς βεβλασφημήκα. Σκόπει γὰρ ὅπω; Νικόλαος ἦν ὁ τούτον μὴ προσέμενος πάπαι; καὶ πᾶσα ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία πρὸς τὸ θεῖον ὑβρίζουσα ἦν καὶ ἀσιδοῦσα καὶ παρανο-

(1) Laur. ποθὲν ἐῤῥήθη, ut Col. et Vat.
 (2) Laur. ἐπὶ τὸ ζητεῖν.
 (3) Cod. τάχου.

(4) Cf. Vecc. or. II de injusta depos. (C. O. II, 48.) Ad Theod. Sugl. L. III (ib. p. 148.)

μῆσα τὰ ἔχρατ, καὶ ὅπως Ἰωάννης ἦν ὁ τὴν εἰς ἅ
 τὴν πατριαρχικὸν θρόνον καθίδρυσιν αὐτοῦ ἔπευδο-
 κῶν, καὶ πᾶσα ἀρεσις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀπελήλατο
 Ἐκκλησία; (1). Ἀρὰ γε ὀρχιερίων ταῦτα καὶ μι-
 μητῶν τοῦ εἰρηναρχοῦ καὶ τῆς ἐκείνου διδασκαλίᾳ
 ὑποφρῆτων; Ὅμως ὡσπερ (2) τινὰ ἀπολογίαν ὑπὲρ
 τῆς εἰς τὸν πάππαν Ἰωάννην εἰρήνης προβάλλεται
 τὸ διὰ τῶν ἐκείνου τοποτηρητῶν τὸ τῆς πίστεως
 ἐκείνου ἀποδέξασθαι σύμβολον καὶ γνώμη καὶ γλώττη
 καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν τοιούτων περιφανεστάτων
 καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπογράψαι αὐτὸ καὶ ἐπι-
 σφραγίσασθαι. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν κεχαριστωμένον μὲν τὸν
 ἄνθρωπον εἶπεῖν καὶ ἀνδρείον μὲν τὸν νοῦν, ἀνδρείον
 δὲ τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἀδικίαν μισοῦντα καὶ κατα-
 βάλλοντα ὡς ἀληθῶς κατὰ τῆς ἀδικίας τοῦ σχιμα-
 τῆ; ἀνδρισάμενον, οὐκ ἂν ποτ' ἀναβαλοίμην· τὸ δὲ
 τὸν Φώτιον τῆς ἐχθρας ἀνταλλάξασθαι τὴν εἰρή-
 νην (3) διὰ τὸ τοῦ πάππα Ἰωάννου θεοσεβῆς
 τοποτηρητῆς τὸ διχὰ τῆς προσθήκης ἀναγιγνωσκό-
 μενον παρ' ἡμῖν τῆς πίστεως σύμβολον ὑπογράψαι
 τε καὶ ἐπισφραγίσασθαι, δεξιᾶ μὲν ἂν οὐδαμῶς·
 ἐπιρροφῆς γὰρ τοῦτο τῆς ἀληθοῦς αἰτίας, καθ' ἣν ἡ
 κατὰ πάσης τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνήθη τῷ
 Φωτίῳ δυσμένεια (4), ἥτις ἦν ἡ τοῦ πάππα Νικολάου
 κατὰ Φωτίου ῥοπή· τὸ δὲ γε τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλη-
 σίαν τὸ τοιοῦτον δεξασθαι σύμβολον οὐκ ἀφορμὴ
 εἰρήνης γέγονε τῷ Φωτίῳ, ὅτι μὴδὲ σκανδαλοῦ αἰτιον
 ἦν τὸ μὴ πρότερον ἴσως αὐτὸ δεχέσθαι, διὰ τὸ καὶ
 τὸς πρὸ τοῦ πάππα Ἰωάννου τὸν ἐκκλησιαστικὸν
 τῆς Ῥώμης θρόνον κοσμοῦντας τὸ τοιοῦτον σύμβο-
 λον ἄγων καὶ εὐσεβείας πλήρες ὁμολογεῖν (5), ὅπερ
 ὦν καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν καὶ γνώμη
 στέργουσι καὶ γλώσση ἀνακρῦττουσι. Καὶ ἀποδει-
 ξίς μοι τοῦ λόγου τὸ τῶν Εὐαγγελίων ἀμεταπαίη-
 τον καὶ πᾶσα γραφὴ πατρικὴ ἢ τὸ Πνεῦμα λέγουσα
 εἰς Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διχὰ προσθήκης παρ' αὐ-
 τῶν (6) καὶ ἀναγιγνωσκόμενῃ καὶ ὁμολογουμένῃ.
 Καὶ ἔστι τοῖς ἐκτετακτοῖς καὶ ζητητικοῖς διαγνώ-
 ναι τὸ μὴ ἀληθῶς ἐπ' αἰτίας ἐξ ἐκκλησιαστικῶν
 ὑγμάτων τὴν κατὰ Ῥωμαίων μάχην τὸν Φώτιον
 ἐρασθαι, καὶ ἀφ' ὧν ἐπιφέρει ἐν τοῖς ἐφεξῆς τοῦ
 παρόντος λόγου αὐτοῦ. Μετὰ γὰρ τὸ συστήσαι τὸν
 πάππαν Ἰωάννην ἀνδρείον μὲν τὸν νοῦν, ἀνδρείον δὲ
 τὴν εὐσέβειαν καὶ πᾶσαν ἀδικίαν καὶ πᾶσαν δυσέβειαν
 μισοῦντα καὶ καταβάλλοντα, ἀναμνηθεὶς ὡσπερ ὧν

et extremum in modum prævaricatrix exstitit. et
 Joanne ejus in patriarchalem thronum restitutio-
 nem approbante omnis hæresis a Romana evanuit.
 Ecclesia. Hæccine pontifices decent et principis
 pacis imitatores et doctrinæ illius prædicatores?
 Attamen pro pace cum Joanne papa inita quasi
 apologiam instituit (a), dicens per suos legatos,
 hunc recepisse fidei symbolum et mente et lingua
 et sacris illorum illustrissimorum et admirandorum
 hominum manibus subscripsisse atque obsignasse.
 At ego quidem gratiosum hunc virum dicere, et
 virilem mente, virilem quoque pietate et iniquita-
 tem odio persequentem ac profligantem, et pote-
 vere contra schismatis iniquitatem viriliter præ-
 liantem, haud abnuerem; nullatenus vero admitto,
 Photium inimicitias cum pace commutasse, pro-
 pterea quod pii Joannis papæ legati symbolum quod
 apud nos legitur absque additione subscripserint
 et obsignaverint. Sed veræ causæ hoc erat occulta-
 tio, propter quam contra Romanam Ecclesiam uni-
 versam similitates ac inimicitias Photio exorta fue-
 rant, quæ in Nicolai papæ contra Photium decisione
 ac sententia fundatæ erant. Quod vero Romana
 Ecclesia ejusmodi symbolum recepit, id minime
 Photio ineundæ pacis causa fuit, quia neque (prio-
 ris) scandali causa in eo erat, quod antea fortasse
 illud haud admiserit, cum si quoque Pontifices, qui
 ante Joannem papam, Romanam cathedram orna-
 runt, hoc idem sanctum symbolum et pietate plenum
 confessi fuerint; quod etiam il qui post eum ad
 hæc usque tempora successere et mente amplectun-
 tur et lingua deprædicant. Et dictum meum demon-
 strabit Evangeliorum nulla facta commutatio, et
 cuncta Patrum scripta, quæ Spiritum tradunt ex
 Patre procedere, absque additione ab ipsis lecta ac
 probata. Et qui diligentem indaginem instituunt
 facile cognoscunt, non vere propter causam eccle-
 siasticorum dogmatum Photium contra Romanos
 pugnam suscepisse, idque etiam ex iis, quæ in pro-
 gressu præsentis libri infert. Postquam enim Joan-
 nem papam laudavit virilem mente, virilem quoque
 pietate, omnem iniquitatem impietatemque omnem
 odio persequentem et profligantem (c. 89), quasi
 recordatus eorum, quæ antea contra Romanam
 Ecclesiam blasphemando dixerat, atque prorsus

(1) Paulo aliter eadem occurrimus L. III, ad Theod. c. 4 (l. c. p. 140).

(2) Hæc et sequ. usque ad vocem. ἐπισφραγ. l. c. ad. Theod. eodem pacto leguntur.

(3) Cf. Bæc. l. c. p. 139.

(4) Eadem l. c. p. 139-140.

(5) Hæc et sequ. usque ad vocem ὁμολογουμένῃ apud Allat. l. c. p. 140.

(6) Allat. l. c. παρ' αὐτῶν.

(a) Communiter schismatici hanc cum Romanis initam concordiam eo capite defendunt, quo hi errores quos Photius objecerat, deposuerint. Ita Jobus monachus Apologia citata Cod. Mou. 68 f. 52: Ἐκεῖνο δὲ μὴ μοι λέγε, ὅτι ἐπεὶ μὴ ἐκαίνισεν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἕτερόν τι παρά τὰ τῷ ἁγιοτάτῳ Φωτίῳ κατ' αὐτῶν γραφέντα ὡς ἡ ἐγκύκλιος τοῦτο ἐπιστολῇ παρ' ἐστῆ, παραδεκτέα, καθὼς ἐδέ-

ξατο αὐτὴν καὶ ὁ Φώτιος. Τὰ αὐτὰ μὲν γὰρ ἴσως καὶ νῦν βλασφημεῖ, ἅπερ τῇ ἐπιστολῇ τότε ὁ ἀγώτατος ἐνέταξε Φώτιος· πλὴν οὐκ ἐπὶ τούτοις ἐμμένοντα τὸν πάππαν ἐδέξατο Φώτιος, ἀλλ' ὁμολογήσαντα διὰ τῶν αὐτοῦ τοποτηρητῶν ἀπαλλάκτως τὸ ἅγιον σύμβολον καὶ ἀναθεματῶσαντα τὸν προστιθέντα τι, ἢ ἀφαιροῦντα ἐξ αὐτοῦ: « Illud noli mihi dicere quia Ecclesia Romana non innovaverit aliud quiddam præter ea quæ sanctissimus Photius contra illos scripto protulit, ut encyclica ejusdem ostendit epistola, recipiendam eam esse. Eadem enim et nunc fortasse blasphemat, quæ epistola suæ tunc inseruit Photius. Attamen non in his persistentem papam recepit Photius, verum confitentem per suos legatos sacrum symbolum et anathemate percellentem eum, qui ad illud quiddam adderet vel ex eo quid subtraheret. »

turpe arbitratus, ea omnia tanquam mendacia præterire propter unius viri Joannis papæ susceptionem, rursus (c. 90) ad commune Ecclesiæ sermonem dirigit, Romanosque (a) errore adhuc detentos appellat, atque cum aspide ad voces incantantium aures suas obturante comparat; multiplicem exhibere nititur differentiam inter locutiones quæ Spiritum Dei, Spiritum Patris, Spiritum ex Deo asserunt Spiritum sanctum, et eas, quæ manifestant ex Patre procedere, atque extremam exprobrat insaniam (ignorantiam) eorum qui nequeunt facillime conspicari, quod licet circa easdem personas dicatur Spiritus Dei et ex Deo, diversum tamen exhibet significatum vox ea quæ dicit ex Patre procedere Spiritum, et diversum quæ Spiritum Dei vel Domini vel quidlibet prædictorum enuntiat. Si enim adhuc quoque Romani errore circumacti sunt, postquam Joannes papa in pontificali eorum sede collocatus fuerat, et si Romani symbolum absque additione recitare noluerunt, qualis porro fuit ea impietatis atque iniquitatis profligatio, quam Joanni papæ suo Photius solemnī testimonio adscripsit? Si vero, cum nihil ex iis quæ ad Ecclesiam pertinent a Joanne papa immutatum fuerit, hunc quidem Photius sibi proprium facit ac summis laudibus effert, Ecclesiæ vero plenitudinem et universitatem in partes inimicorum refert ac collocat, quomodo non manifestum est agere et sentire ipsum omnia prout ipsi libet?

Talia quoque sunt quæ de differentiis dicit locutionum, tum ejus quæ dicit Spiritum ex Patre procedere, tum ejus quæ Spiritum Dei et Domini vocat Spiritum sanctum. Nullam ex prædictis locutionibus verbis ipsis processionem indicare asseverat, sed manifeste aliud esse Spiritum ex Patre procedere legis ad instar statuit (pro lege certe statuere est magna cum fiducia et absque ulla verecundia differentias effingere, quas nemo Sanctorum dixit), et aliud vocibus ipsis significare voces definit, quæ Spiritum Dei et Domini et alia hujusmodi dicunt. Atque sic quidem Photius. Magnus autem Basilius, in quodam capite librorum, quos contra Eunomium exaravit ita perspicue loquitur: « Neque enim minus quidpiam habituri sumus ad cognoscendum Spiritum esse ex Deo, cum audimus eum Spiritum esse oris illius; sed nomen hoc sufficiens fuerit ad Spiritum ex Deo existentiam indicandam. » Cum igitur magnus Pater Basilius ipsam de Deo Spiritus existentiam indicari per vocem, quæ sanctum Spiritum Dei Spiritum dicit, perspicue asserat, quomodo non evidenter Photius ipsi, qui per magnum Basilium loquitur, Spiritui Dei contradicit, dum differentias jam dictas effingit? Magnus Basilius: « Spiritum Dei audientes, » inquit, « ex Deo Spiritum existere cognoscimus; » et Photius

(a) Romanos non speciatim reprehendit Photius, verum Occidentales universim.

(1) Fort. ἄνοιαν ut apud Photium.

(2) Eadem Basillii verba ex L. IV. c. Eun. L. III ad

κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας προβεβλασφημία καὶ αἰσχύνῃ ἀντικρυς ἠγησάμενος πάντα ἐκεῖνα ὡς ψευδῆ παριδεῖν διὰ τὴν ἐνδὸς ἀνδρὸς τοῦ πάππαι Ἰωάννου ἀναδοχὴν, πάλιν πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον ἀποστρέφει καὶ ἐπι συνισχημένους τῇ πλάνῃ τοὺς Ῥωμαίους ἀποκαλεῖ καὶ εἰς ἀσπίδα πρὸς τὰς τῶν ἐπαδόντων φωνὰς βύουσαν τὰ ὅτα παρεικάζει αὐτοὺς, καὶ πολλὴν διαφορὰν παραστήσαι φιλονεικεῖ τῶν Πνεῦμα Θεοῦ καὶ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λεγουσῶν ῥήσεων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τῶν ἐκ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι αὐτὸ δηλουσῶν, καὶ ἐσχάτην κατηγορεῖ ἄνοιαν (1) τῶν μὴ ῥῶον συνορᾶν ἐχόντων, ὡς εἰ καὶ περὶ τὰ αὐτὰ λέγεται πρόσωπα Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' οὖν ἕτερον ἢ λέξις παρίστησι σημαίνόμενον ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕτερον ἢ Πνεῦμα Θεοῦ ἢ Κυρίου ἢ τῶν εἰρημένων ἐναστον λέγουσα. Εἰ γὰρ καὶ ἐπι Ῥωμαῖοι πεπλάνητο μετὰ τὸ τὸν πάππαν Ἰωάννην τῷ ἀρχιερατικῷ τῆς Ῥώμης θρόνῳ ἐγκαθεσθῆναι, καὶ εἰ μὴ Ῥωμαῖοι τὸ διὰ προσθήκης ἀναγινώσκαι τὸ σύμβολον καταδέξαντο, ποῖα λοιπὸν ἦν ἡ τῆς δυσσεβείας καὶ ἀδικίας καταβολή, ἣν προσμεμαρτύρηκε Φώτιος; Εἰ δὲ μηδὲν τῶν τῆς Ἐκκλησίας τῷ πάππαι Ἰωάννη ἐναλλαγῆν, αὐτὸν μὲν Φώτιος ἰδιοποιεῖται καὶ τοῖς ἐγκωμίοις ἐξαιρεῖ, τὸ δὲ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἀντιδίκων τιθεῖται μοῖραν, πῶς οὐ προδηλὸν ἐστίν, ἀγειν καὶ φρονεῖν αὐτὸν πάντα πρὸς τὸ αὐτάρεσκον.

Οἱ δὲ καὶ ἄλλοι περὶ τῶν διαφορῶν τῶν λέξεων λέγει τῆς τε ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι καὶ τῆς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ Κυρίου λεγούσης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδεμίαν τῶν εἰρημένων φωνῶν εἰσχωρίζεται ταῖς λέξεσιν ἐρμηνεύειν τὸ ἐκπορευέσθαι, ἀλλ' ἕτερον περιφανῶς εἰσὶν τὸ ἐκπορευέσθαι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα νομοθετεῖν γὰρ ἐστὶ τὸ κατὰ πολλὴν ἄδειαν διαφορὰ αὐτὸν πλάττεσθαι, μηδὲν τῶν ἁγίων ῥηθείας· καὶ ἄλλο σημαίνει τοῖς ὀνόμασι διορίζεται τὰς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ Κυρίου καὶ τὰ ὅμοια λεγούσας φωνὰς. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα· ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ἐνὶ κεφαλαίῳ τῶν κατ' Εὐνομίου ἀγώνων αὐτοῦ οὕτως λέγει σαφῶς· « Οὐδὲ γὰρ ἑλατόν τι ἕξειν μέλλομεν εἰς τὸ γινώσκαι τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτὸ, ἀλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ (2). » Τοῦ γοῦν μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου αὐτὴν τὴν ἐκ Θεοῦ ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος δηλοῦσθαι διασαφούντος ἀπὸ τῆς λεγούσης φωνῆς Πνεῦμα Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πῶς οὐ προδηλῶς αὐτῷ τῷ διὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λαλοῦντι Πνεύματι τοῦ Θεοῦ Φώτιος ἀντιλέγων ἐστίν (3) ἐν ταῖς ἡδὴ ῥηθείαις; διαφοραῖς; « Πνεῦμα Θεοῦ, » φησὶν, « ἀκούοντες, » ὁ μέγας Βασίλειος, « ἐκ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα γινώσκομεν (4) » καὶ Φώτιος λέγει· « Ἔτερον ἢ λέξις παρίστησι ση-

Theod. c. 7 G. O. I', 142.

(3) Paulo aliter l. c. c. 8, p. 143.

(4) lb. c. 7, p. 143.

μαίνόμενον ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, A καὶ ἕτερον ἢ Πνεῦμα Θεοῦ ἢ Κυρίου αὐτὸ λέγουσα. Καὶ πάλιν· «Ὁδοῦμία γε τῶν φωνῶν τῶν εἰρημένων ἐκπορεύεσθαι ταῖς λέξεσιν ἐρμηνεύει· καὶ γὰρ περιφανῶς ἕτερον ἐστὶν ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο σημαίνουσι τοῖς ὀνόμασιν αὐτὸ Πνεῦμα λέγουσαι τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου καὶ τὰ ὅμοια.» Ποῖ ποτε τῶν Γραφῶν, σοφώτατε ἄνερ, ταῦται ταῖς διαφοραῖς ἐντετύχηκας; Πόθεν σοι γέγονε ταῦτα νομοθετεῖν; Εἰ γὰρ ὁ λέγων Πνεῦμα Θεοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δηλοῖ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, κατ' ἐξηγητικὴν (1) ἀξιοπιστότερόν σου κατὰ πολὺ, τὸν μέγαν Βασιλείον, ποῖαν ἔξουσι χῶραν αὐτὰ παρὰ σοῦ ῥηθεῖσαι διαφοραῖ;

Ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς· τὸ B ὑπάρχει πάντως τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἢ λέξις δηλοῖ. Πνεῦμα Θεοῦ τὸ Πνεῦμα· τὴν ἐκ Θεοῦ ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος πάντως; ἢ λέξις δηλοῖ, εἰ γε μὴ καὶ τὸν μέγαν Βασιλείον ὀπίσω θεῖναι τῶν ὧν ἐξηγήσεων βούλει· καὶ ἡ διαφορὰ λοιπὸν τῶν λέξεων ποῦ; Ἡ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίς, καθὼς Πνεύματος ὑπαρξίς, αὐτῇ τῇ κλήσει τοῦ Πνεύματος συνεπινοουμένην τὴν ἐκπόρευσιν ἔχει, καὶ οὐκ ἐστιν εἰπεῖν Πνεῦμα καὶ μὴ ἐκπορευτὸν νοῆσαι αὐτό· εἴτε γὰρ ἀναβλύζον ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγει τις τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, εἴτε πηγάζον, εἴτε κατὰ τινα ἄλλην τῶν ἰσαὶ λέξεις τὴν αὐτοῦ δηλοῦσιν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν, οὐκ ἄλλο τι σημαίνει παρὰ τὸν λέγοντα ἐκ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι· εἰ γὰρ καὶ πᾶσαι μὲν αὐτὰ ἄλλαι λέξεις τὸ ἀπλῶς εἶναι δηλοῦσι τοῦ Πνεύματος, ἰδιωτρόπως δὲ ἢ ἐκπόρευσις τὸ πῶς εἶναι αὐτοῦ· ἄλλ' ἔπειτα αὐτῇ τῇ τοῦ Πνεύματος κλήσει τὴν πρὸς Υἱὸν ἐμφάνειν διαφορὰν, καὶ διχα τοῦ ἐκπορευτὸν ῥηθῆναι αὐτό, αὐτὴν τὴν ἐκπορευτὴν ὑπαρξίν, ὅση καὶ Πνεύματος ὑπαρξίν, καὶ ἡ ἀνάβλυσις δηλοῖ καὶ ὁ πηγασμὸς καὶ ἡ πρόχυσις· καὶ διὰ ταῦτα οὐ καλῶς νομοθετήκας, ὁ σοφώτατος, ὅσα ὄντα νομοθετήκας περὶ διαφορᾶς, λέγων ὡς ἕτερον μὲν ἢ λέξις παρῆσται σημαίνόμενον ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕτερον ἢ Πνεῦμα Θεοῦ ἢ Κυρίου αὐτὸ λέγουσα. Ἄλλ' οὐδὲ ταῖς ἐφεξῆς περὶ τοῦ ὁμοουσίου ῥήσεσι καὶ ταῖς Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ δηλοῦσαι φωναῖς ἐχρήσῃ καλῶς, περὶ ὧν πολλάκις εἰπόντες σιωπῶμεν τὰ νῦν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἰγ'. Σὺ δὲ μοι σκόπει κἀντεῦθεν. Τὸ Πνεῦμα λέγεται τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅπως λέγεται, οὐ χαλεπὸν ἐκ τοῦ Ἡσαίου μαθεῖν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Δεσποτικῆς ἀναγνώσεως καὶ φωνῆς· Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ ἐμὲ, φησὶν, οὐ εἶπεν ἐχρὶσέ με· ὥστε τὸ Πνεῦμα ἄλλον μὲν τρόπον λέγεται τοῦ Κυρίου, ἕτερον δὲ τοῦ Υἱοῦ· τὸ μὲν γὰρ ὡς ὁμοούσιον· τὸ δὲ εἰ καὶ ὁμοούσιον, ἀλλὰ νῦν γε διὰ τὸ χρίσμα λέγεται τοῦ Υἱοῦ· Κοιστοῦ (2) γὰρ Πνεῦμα, ὅτι χρίει αὐτόν·

(1) Fort. ἐξηγητήν.

A dicit: «Diversum exhibet significatum vox ea quæ dicitur ex Patre procedere Spiritum, et diversum vox ea quæ eum dici Spiritum Dei vel Domini.» Et rursus: «Nulla eorum vocum conceptis verbis affirmat processionem, nam manifeste aliud est dicere procedere ex Patre Spiritum, et aliud significant ipsis verbis voces quæ dicunt Spiritum Dei et Domini, et quæ his similia.» Ubinam, o vir sapientissime, in Scripturis ejusmodi reperisti differentias? Undenam eo adductus es, ut tales leges constituas? Nam si is qui dicit Spiritum Dei existentiam Spiritus ex Deo indicat, secundum expositionem tuam multo digniorem fide, magni videlicet Basilii, qualem amplius locum habebunt differentiarum a te enarratarum?

B Procedit Spiritus ex Patre; hæc dictio prorsus Spiritum existere denotat; Spiritus Dei est Spiritus; Dictio hæc prorsus denotat Spiritum ex Deo existentiam, siquidem haud tibi placet magnum Basilium tuis postponere explanationibus; porro ubinam nunc dictionum diversitas? Existentia Spiritus, quatenus est Spiritus existens, ipso Spiritus vocabulo simul conjunctam habet notionem processionis; nec possumus dicere Spiritum et non procedentem eum intelligere. Sive enim quis scaturientem ex Patre dicit Spiritum sive profluentem sive aliam quamdam earum usurpat dictionum, quæ ex ipsius ex Patre existentiam declarant, non aliud quidquam significat, quam is qui eum ex Patre dicit procedere. Nam si et omnes aliæ dictiones simpliciter esse denotant Spiritum, proprio vero modo processio existentiarum certum modum indicat; tamen quoniam ipsum Spiritus vocabulum differentiam ad Filium manifestat, etiamsi non dicatur procedens, ipsam hanc existentiam per processionem, utpote Spiritus existentiam, etiam scaturiendi, et profuendi et profusionis voces declarant. Atque idcirco non recte leges eas, o sapientissime, statuisti quas certo de differentia sanctitas voluisti asserens, alium significatum exhibere propositionem, ex Patre procedere Spiritum, et aliam assertionem, qua Spiritus Dei vel Domini dicitur. Verum neque sequentia de consubstantialitate dicta et voces, quæ Spiritum Filii et Spiritum Christi dicunt (c. 91, 92) recte adhibuisti, quæ, cum jam sæpius de iis dixerimus, in præsentia silentio præterimus.

TEXTUS.

93. Tu vero hinc quoque rem expende. Spiritus dicitur Spiritus Christi, et qua ratione dicatur, non est difficile ex Isaia discere, imo vero ex ipsamet Domini recitatione ac voce: Spiritus enim Domini, inquit, super me, propterea unxit me. Quamobrem Spiritus alio modo dicitur Domini, alio modo Filii; Spiritus Domini utpote consubstantialis; Spiritus vero Filii, licet sit consubstantialis, tamen propter unctionem dicitur. Christi

(2) Laur. habet Κυρίου.

enim Spiritus, quia ungit ipsum : Spiritus enim, inquit ipsa veritas, super me; propterea unxit me. Ungit Spiritus Christum; quomodo id, quærso, intelligis? An quatenus participavit de carne et sanguine et factus est homo, an quatenus ab æterno existebat Deus? At hoc posterius nunquam opinor, tametsi audacissimus sis, affirmare audebis. Non enim ungitur Filius prout est Deus; apage. Ergo prout est homo Spiritu ungitur Christus. Tu vero dicis: Quoniam dicitur Spiritus Christi, omnino et procedit a Christo. Ergo Spiritus Christi non quatenus est Deus ex ipso proveniet, sed quatenus homo, et non ab æterno et ante sæcula simul cum Patre substantiam possidens, sed tunc quando humanam carnem assumpsit Filius.

94. Adverte animum et respisce ab errore, o homo, nec tuam plagam vulnusque tuum talis esse naturæ ostende, ut omnem respuat curationem. Spiritus prædicatur Christi, quia ungit ipsum; tua autem pernicioxa lex asserere jubet, quia procedit ab ipso; procedit autem a Christo, ut ratio per tuam opinionem incedens ostendit, non quatenus Deus est Christus, sed quatenus nostram carnem assumpsit. Si igitur quatenus Christus de nostra carne participavit, secundum hoc Spiritus a Christo procedit, procedit autem rursus a Filio, quatenus est Deus (idvenim leges a te sanctitæ exigunt), concludetur profecto, naturam humanam deitati esse consubstantiali, si quidem Spiritum consubstantiali Filii et rursus Christi censes; procedere enim eum facis et ante incarnationem et post incarnationem; consubstantialitatem vero nondum sustulisti. Si igitur Spiritus Filio consubstantialis, et consubstantialis quoque est assumptæ naturæ (ex ipsa namque cum procedere jubes), ineluctabili rationum vi vincetur, Christi deitatem consubstantiali esse ipsius humanitati. Nec volo interim demonstrare, eadem rationum vi e tuo dogmate colligi, cum ipso etiam Patre carnem Christi futuram consubstantiali; et quid aliud fuerit aut hæc impietate detestabilius aut hoc errore calamitosius?

95. Tu tamen nondum vis conspiciari, in qualitate præcipitia et in quam perniciosum animæ barathrum projiciat ac sepeliat improba hæc voluntas, qua tenuis Christo ejusque discipulis obtemperare, synodos œcumenicas sequi, argumentisque ac rationibus e sacris Eloquiis deductis animum impendere, sed accusas communem Dominum, mentiris in eximium Paulum, insurgis in œcumenicas et sanctas synodos, calumniaris Patres tuosque Pontifices, ac Patres a vero Patrum sensu eliminans (1), in malam amandias crucem, et ad rationis argumentationes absurdescis; et omnia jam devorasti pharmaca quæ

(1) Sic Catif. Cum vero desit τῶν artic. ante ὡς ἀληθῶς, et hæc ad priora c. 81 respiciant, melius fortasse reddes: Patres ac Pontifices tuos et Patres revera Patrum a cogitatione (tua) elimi-

A Πνεῦμα γὰρ ἐπ' ἐμέ, αὐτὴ φησιν ἡ Ἀλήθεια, οὐ εἰνεκεν ἔχρισέ με. Χρῖς τὸ Πνεῦμα τὸν Χριστὸν ἄνθρωπε, πῶς νοεῖς; καθ' ὃν λόγον μετέσχε σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἢ καθ' ὃν ἐξ ἀδίδου ὑπήρχε Θεός; Ἀλλὰ τὸ μὲν δεῦτερον οὐκ ἂν οἶμαι σε, εἰ καὶ πάντα θρασυῶς ἤσθα, θρασυνηναίειν. Οὐ γὰρ χρίσται ὡς Θεός, ἀπαγε, ὁ Υἱός. Οὐκοῦν καθὼς ἄνθρωπος χρίσται τῷ Πνεύματι ὁ Χριστός; καὶ καθὼς χρίσει τὸ Πνεῦμα τὸν Χριστὸν, λέγεται Πνεῦμα Χριστοῦ. Σὺ δὲ λέγεις: Ἐπειδὴ λέγεται Πνεῦμα Χριστοῦ, πάντως καὶ ἐκπορεύεται ἐξ αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ οὐ καθὼς Θεός; ἐξ αὐτοῦ προελθούσεται, ἀλλὰ καθὼς ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς καὶ πρὸ αἰώνων καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ οὐσιώθη, ἀλλὰ τρηνικαῦτα, ἦν ἕνα καὶ τὸ ἀνθρώπινον προσελάβετο φῦραμα ὁ Υἱός.

B 148. Ἐπίστησον τὸν νοῦν καὶ ἀνάνησον τῆς πλάνης; (2), ἄνθρωπε, μηδὲ τὴν σαυτοῦ πληγὴν καὶ τὸ τραῦμα πᾶσαν ἐπιδείξῃς θεραπεῖαν ἐλέγχοντα. Τὸ Πνεῦμα δοξολογείται τοῦ Χριστοῦ, δίδει, χρίσει αὐτὸν ὁ δὲ σὸς τῆς ἀπαλείας νόμος προστάται λέγειν, δίδει ἐκπορεύεται αὐτοῦ· ἐκπορεύεται δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὁ λόγος; ἐδειξε διὰ τῆς σῆς δόξης βαδίζων, οὐ καθὼς Θεός; ὁ Χριστός, ἀλλὰ καθὼς τὸ ἡμέτερον προσελάβετο φῦραμα. Εἰ οὖν καθὼς τοῦ ἡμέτερου μετέσχε φῦραματος, κατὰ τοῦτο ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ἐκπορεύεται δὲ πάλιν καὶ τοῦ Υἱοῦ καθὼς Θεός; (τῆς σῆς γὰρ ταῦτα τῆς νομοθεσίας τὰ προτάγματα), ὁμοούσιος ἂν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις; τῇ θεότητι συλλογισθείη, εἴπερ τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ καὶ γε δὴ τοῦ Χριστοῦ· ἐκπορεύεσθαι μὲν γὰρ ποιεῖς αὐτὸ καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, τὸ δὲ ὁμοούσιον οὐκω περιείλας. Εἰ οὖν ὁμοούσιον μὲν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὁμοούσιον δὲ καὶ τῇ προσληφθείσῃ φύσει (ἐξ αὐτῆς; γὰρ αὐτὸ κελεύεις ἐκπορεύεσθαι), εἴη ἂν ἀλύτως; λόγοις ἀποδείξεων ὁμοούσιος καὶ ἡ ἐν τῷ Χριστῷ θεότης τῇ ἐν αὐτῷ ἀνθρωπότητι. Ἐὼ δὲ νῦν παριστάμεν, ὡς; καὶ κατὰ τοῦ Πατρὸς; τὸ σὸν συνάγει δόγμα διὰ τῆς αὐτῆς τῶν λόγων θεωρίας τὸ τῆς σαρκὸς ὁμοούσιον; καὶ τί ἂν εἴη τῆς ἀσεβείας ἀθιώτερον ἢ τῆς πλάνης ἀθλιώτερον;

D 149. Σὺ δὲ οὐκω βούλει συνιδεῖν, εἰς οἴους σε κρημνοὺς καὶ βάραθρα ψυχικῆς διαφθορᾶς; ἐναπορρίπτει καὶ κατορύττει τὸ μὴ βούλεσθαι σε Χριστῷ μηδὲ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς κείθεσθαι, μηδὲ ταῖς οἰκουμένικαῖς; ἐπισθαι συνόδοις, μηδὲ πρὸς τὰς λογικὰς ἐφόδους καὶ αὐτὰς διὰ τῶν ἱερῶν προτύπων λογίων μηδαμῶς τὸν νοῦν ἐπιστρέφειν; ἀλλὰ κατηγορεῖ; μὲν τοῦ κοινοῦ Δεσπότου, καταψεύδει δὲ τοῦ γενναίου Παύλου, κατεξανίστασαι δὲ τῶν οἰκουμένικῶν καὶ ἁγίων συνόδων, διασύρεις δὲ Πατέρας; ὡς ἀληθῶς Πατέρων τῆς διανοίας ἐξοστρακίζω; ἐ; κόρακα; (3) ἀποπέμπτεις, καὶ πρὸς τὰς λογικὰς κωφεύεις θεωρίας; καὶ πάντα σοι κατεπόθη τὰ σὺ

nans.

(2) Laur., τῆς μέθης.

(3) Εἰς κορ. Laur. ut Pal.

τήρια εἰ; τὸ τῆς ἐπισφαλούς προλήψεως πάθος. Ἄλλ' ἀνθ' ἡμῶν σοι Δαβὶδ ὁ μελωδὸς καὶ θεοπάτωρ ἐμδοχῆται· *Σύντετε δὴ, ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε, φρονήσατε· μήποτε ἀρπάσῃ ὁ κοινὸς τοῦ γένους ἐχθρὸς τοσαύταις ἡμᾶς περιβάλλον πάγαις, ὡς λέων ἀγχιος καὶ ὠρνούμενος τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐ μὴ ἢ ὁ δρούμενος.*

A poterant fallacis preoccupacionis morbo melerī. Sed pro nobis David tibi Psalmista Deique proavus inelamabit: *Intelligite, insipientes in populo, et stulti aliquando sapite, ne forte communis generis humani hostis, tot vos laqueis impetens, rapiat, tanquam leo ferus et rugiens, animas vestras et non sit lqui eripiat.*

Ἡς'. Τὰς μὲν οὖν ὑποτυπώσεις ταύτας, ὡς περ ἤσπασε, ἔχεις, ἀνδρῶν ἐμοὶ σεβασμιώτατε καὶ φιλομαθέστατε. Εἰ δέ ποτε Κύριος ἡμῖν τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπιστρέψει τῶν βιβλίων καὶ τῶν ὑπογραφέων ἡμῶν, τάχα ἂν ἐξεῖς, τοῦ παναγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐμπνεόντός τε καὶ ἐπνεύοντος, καὶ τὰς χρήσεις, ἀ; οἱ νέοι προκομίζουσι πνευματομάχοι, μᾶλλον δὲ οἱ καθ' ὅλης ἐκμανέντες τῆς ὑπεραγάθου καὶ τρισυποστάτου Θεότητος; (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς τῶν ἐν αὐτῇ παραλείπεται, ὃ μὴ ταῖς οικείαις ἀπονοταῖς καθυβρίζουσι)· ναὶ δὴ καὶ τοῦ; ἐπαγομένους αὐταῖς ἐξ ὧν αὐτοὶ προάγουσι χρήσεων ἐλέγχους, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ταῦτα κακουργίαν αὐτῶν καὶ μηχανουργίαν καὶ μὴν καὶ τῶν μακαρίων καὶ θεοσόφων Πατέρων ἡμῶν τὰς ἀπαραγράφτους μαρτυρίας, δι' ὧν αὐτῶν κατασιχύνεται καὶ πίσσι; εὐσεβείας ἀπελαύνεται τῆς ἀποστασίας τὸ φρόνημα.

96. Rudes igitur informationes istas habes, ut petivisti, virorum religiosissimo atque studiosissime. Quod si quando Dominus nobis directos libros atque amanuenses restituat, fortasse habebis sanctissimo Spiritu nobis afflante atque annuente, etiam testimonia, quæ proferunt novi isti Spiritus inimici, imo totius summe bonæ et trinæ Deitatis hostes furiosi (nihil enim in ea omiserunt, quod suis vesaniis non lacerent); nec non habebis confutationem ipsorum ex testimoniis, quæ ipsimet producunt, deductas, imo et ipsorum in his rebus dolos ac fraudes, itemque beatorum sapientissimorumque nostrorum Patrum testimonia constantissima atque irrefragabilia, quibus confunditur et impietatis arguitur istius apostasiæ sententia.

ANTIPPHESIE.

ΑΔ'. Ἐπειδὴ τὸ χρίσθαι παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐν Χριστὸν καλῶς ἐξηγεῖσθαι οὐδὲς (χρίσθαι γὰρ λέγεις αὐτὸν οὐ καθ' ὅν λόγον ἐξ ἀϊδίου ὑπῆρχε Θεός, ἀλλὰ καθ' ὅν λόγον μετέσχε σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ γέγονεν ἄνθρωπος), διὰ τί τὴν Πνεῦμα Χριστοῦ λέγουσαν τὸ Πνεῦμα φωνὴν σεσοφισμένως καὶ περινενομημένως παρεξηγήσῃ λέγων, ὡς *Εἰ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ λέγεται Πνεῦμα Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα ἄρα τοῦ Χριστοῦ οὐ καθὼ Θεὸς ἐξ αὐτοῦ προελεύσεται, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς καὶ πρὸ αἰώνων καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ οὐσιώθη, ἀλλὰ τῆνκαῦτα, ἡρίκα καὶ τὸ ἀνθρώπινον φύραμα προσελάβετο ὁ Υἱός;* Ὅρα μήποτε τοιαῦτα λέγων εἰς μεγάλην ἀτοπίαν ἐξενεχθήσῃ· εἰ γὰρ μὴ ἐκ τοῦ Χριστοῦ θέλεις εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐξ ἀϊδίου αἰδίου, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐκ τοῦ Χριστοῦ λέγοντα εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐσφαλμένης ὁδῆς κατηγορεῖς ὡς καιρικὴν (1) δοξάζοντα τὴν ἐκπίρευσιν, οὐδὲ Θεοῦ πάθος τὸ πάθος ἐρεῖς τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ αἷμα Θεοῦ τὸ αἷμα αὐτοῦ· ἀλλὰ μὴ καὶ αἷμα (2) καὶ πάθος Θεοῦ (3) τὸ πάθος καὶ αἷμα λέγεται τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ αἷτιον ὃ τῆς ἀντιδόσεως τρόπος καὶ ἡ εἰς ἀλλήλας τῶν φύσεων περιχώρησις (4)· καὶ οὐδεὶς ἐστι τὴν ἀκριθεῖ εὐσέβειαν

XXXIV. Cum unctionem, quam a Spiritu accipit Christus, bene explanare noveris (dicas enim ungi Christum non quatenus ab æterno existebat Deus, sed quatenus communicavit carni et sanguini et factus est homo), cur vocem, quæ Spiritum dicit Spiritum Christi, sophistica ac contorta ratione perverse interpretaris, dum dicis: *Si Spiritus procedit ex Christo, quia dicitur Spiritus Christi, ergo Spiritus procedet a Christo, non quatenus est Deus, sed quatenus est homo, et non ab æterno et ante sæcula et simul cum Patre substantiam nactus est, sed tunc, quando humanam naturam assumpsit Filius?* Vide ne talia dicens in magnam abripiaris absurditatem. Si enim Spiritum non ex Christo esse decernis, ut ex sempiterno sempiternum, sed propter humanitatem Christi eum qui ex Christo esse affirmat Spiritum falsæ arguis opinionis, veluti temporalem arbitrantem esse processionem, æque Dei passionem dices passionem Christi, neque ejus sanguinem Dei sanguinem vocabis. At enim et *sanguis et passio Dei* dicitur passio et sanguis Christi; et ratio est modus retributionis et mutua naturarum communicatio (a). Et nemo est accurata religionis doctrina imbutus, qui passionem Dei

(1) Κατοικῆν i. e. χρονικῆν.
 (2) Act. XX, 28.
 (3) Ita ex antiquis Ecclesie Patribus Jam Ignatius Mari. Ep. ad Rom. c. 6, ad Smyrn. c. 1.
 (4) Cf. Vecc. L. III ad Theod. c. 3, l. c. p. 141. De hoc τρέπω τῆς ἀντιδόσεως vide Damasc. F. O. L. III, c. 4.
 (a) Rata est Patribus communicatio idiomatum in concreto et perichoresis utriusque naturæ. (Vide P. tav. de incarn. IV, c. 14 15. De Trin. IX, c. 16.) Christi nomen θεάνθρωπον significat unam per-

sonam, quæ et divinam et humanam habet naturam, qua Filius Dei et Filius hominis est, unus tamen idemque. Unde de Christo tum divina tum humana prædicantur, de eodem, non tamen secundum idem. Qui separat Christum, seu hominis Filium a Dei Filio, in Nestorianismum incidat oportet. Christus et Verbum caro factum, est ipse Dei Filius; proinde Spiritus Christi est et Spiritus Verbi, Spiritus Filii, licet Spiritus aliter se habeat ad humanitatem Christi quam ad ejus divinitatem, naturis in se spectatis.

audiens haud sciat, in quo Deus patitur, haud sciat eum passum in carne et in assumpta natura; et non est qui Christum dici audiens puerum ante sæcula existentem haud sciat, in quo puer sit ante sæcula, videlicet in Divinitatis sempiternitate (a). Si itaque veri catholici quæcunque dicuntur de Christo, congruè ad utranque ipsius naturam accipiant oportet, nihil omnino differt, an Spiritum Filii dicant, an Spiritum Christi; et in cæssum perperam tu concludis, procedere a Christo Spiritum, in quantum nostræ carnis est particeps factus, et ad animæ tuæ perpetuam damnationem ratiocinaris, humanam naturam divinitati fore consubstantialem. Neque enim ineluctabili rationum vi ac pondere ea quæ in Christo est divinitas consubstantialis quoque erit ei, quæ in ipso est, humanitati, neque in Patrem consubstantialitas cum carne vi conclusionis cadet, secundum impietatis excessum; verum quæ est in Christo deitas Patri et Spiritui consubstantialis erit ut Verbi deitas sempiterna, et quæ in ipso humanitas, consubstantialis erit Matri ut verus ejus absque semine conceptus fetus immaculatusque ejus substantiæ parvus. Tu autem, qui plurimum Christi Ecclesiam perturbasti et duobus magnis populis, qui ambo pietati sunt dediti, diuturnum odium suscitasti, nescio quam veniam consecuturus sis in tremendo illo nunquamque fallendo iudicio. Neque enim te et nos acerbè condemnabimus, ut tu magna cum confidentia quasi potestatem nactus Romanos damnavisti, in prædam projectos ac traditos nudigenti.

(a) Præclare Vigilus, L. II contra Eutychem: « Unus est Christus, idem Deus, idemque homo, habens in verbis et gestis unum, quod humanitatis; aliud, quod propriæ divinitatis ejus naturæ conveniat, licet utrumque simul ad unam ejus personam pertineat. Quod dictum est: *In princi-*

ήσχημένοι, δε πάθος άκούει Θεού και ούκ οίδεν εν τίνι πάσχει Θεός, ότι εν τή σαρκί τε και τῷ προλήμματι· και ούκ έστιν δε τον Χριστόν παιδίον άκούει προαιώνιον και ούκ οίδεν, εν τίνι προαιώνιον τὸ παιδίον έστιν, ότι εν τή τῆς θεότητος αιδιότητι· ει γούν Έκαστον τῶν επί Χριστοῦ λέγομένων καταλλήλως, έκάστη τῶν αὐτοῦ φύσεων εκλαμβάνει τον εὔσεβῆ χρῆ, οὐδέν τι διαφέρει Πνεῦμα Υιοῦ λέγειν και Πνεῦμα Χριστοῦ, και μάτην σοφίῃ τὸ λοιπόν σύ, εκπορεύεσθαι τοῦ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα, καθὸ τοῦ ἡμετέρου αὐτὸς μετέσχε φυράματος, και εις κατάκριμα τῆς σῆς ψυχῆς διακωνίζον τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡμοούσιον τῆ θεότητι συλλογίζῃ· οὐδὲ γάρ αλύτο:ς λόγους ἀποδείξωμεν ἡμοούσιος και ἡ εν τῷ Χριστῷ θεότης τῆ εν αὐτῷ ἀνθρωπότητι έσται, οὐδ' εις τον Πατέρα τὸ τῆς σαρκὸς συναρθήσεται ἡμοούσιον καθ' ὑπερβολῆν ἀσεβείας· ἀλλ' ἡ μὲν εν Χριστῷ θεότης Πατρὶ και Πνεῦμα ἡμοούσιος έσται, ὡς Λόγου ἀϊδίου θεότης αἰδίου, και ἡ εν αὐτῷ ἀνθρωπότης τῆ μητρὶ ἡμοούσιος έσται, ὡς ἀληθινὸν αὐτῆς ἀσπορον γέννημα και τῆς οὔσιος αὐτῆς ἀχραντον κνοφόρημα. Σὺ δὲ πολλὰ διακουσάμενο; τὴν τοῦ Χριστοῦ Έκκλησίαν και δυοὶ μεγάλοις ἔθνεσιν εὔσεβέσι και ἀμφοτέροις πολυχρόνον ἀναβρίπισας τὸ μίσος, ούκ οἶδα ποίως ἂν ἐπιτείῃ συγγνώμης εν τῷ φοδερῷ και ἀπαραλογίστῳ δικαστηρίῳ· οὐ γάρ πικρῶς σε καταδικάσομεν και ἡμεῖς, ὡς τοὺς Ῥωμαίους αὐτὸς κατά πολλῶν ἀθεντιαν, εις ἀρπαγὴν αὐτοῦ; προδιδού; τῷ κοινῷ τοῦ γένους ἔχθρῷ ὡς ἀγρίῳ λέοντι και ὠρυομένῳ.

communi generis hosti, tanquam leoni fero ac pio erat Verbum, non potest ad humanitatis ejus naturam referri, quæ initium sumpsit ex Virginè rursus quod de eo dicitur: *Puer autem crescebat et confortabatur*, et, cum esset annorum duodecim, non potest deitatis ejus naturæ congruere. Cf. S. Thomam, Sum. 1, q. 16, a. 4.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΜΟΝ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΟΦΑΝΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΑΥΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΘΕΙΣ

EJUSDEM

IN TOMUM CYPRII

ET NOVAS EJUSDEM HÆRESES DE IMPROVISO DICTATA (1).

ORATIO I.

ΛΟΓΟΣ Α'.

1. Scilicet hoc restabat, ut, cum multas alio atque alio tempore, inter veteris ac novæ Romæ

α'. Ἐμελεν ἄρα πολλάς κατά καιρὸν τὰς μεταξὺ τῶν τῆς παλαιᾶς και ν' ας Ῥώμης Ἐκκλησιῶν ταρα-

(1) Hoc opusculum et totam de Spiritus sancti processione controversiam egregie illustrat Jos. Ant. Maria de Rubels in Georgii Cyprii Vita, infra tom. CXL.

χὰς ὁ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἀναρρήπισας πολέμιος εἰς τὸ πάντων τῶν κακῶν ἔσχατον τὴν οἰκίαν νῦν περι-
στῆσαι σπουδῆν. Εἰ γὰρ καὶ τριῶν ὄλων ἑκατοντά-
δων χρόνου μέτρον ὑπερετάθη, ἀφ' οὗ τῶν Ἐκκλη-
σιῶν τοῦτων σχίσμα κρατύνεσθαι ἤρξατο, ἀλλ' οὐπω
μέγρ: καὶ νῦν ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλη-
σίας θέμεθλος διεσεύθη. Σχίσμα δὲ ἦν ἄλλως ἑκατέ-
ροι: τοῖς μέρεσιν ἐμφιλοχωροῦν, καὶ λόγοι ἑκατέρω-
θεν διαλεκτικαῖς μεθόδοις παρακροτούμενοι, παρεξ-
ηγήσει τισι τῶν Γραφῶν τὸ τῆς ἐννοίας συντά-
ρατον καθαρὸν. Νῦν δὲ εἰς φανεράν, οἴμοι! τὴν
αἵρεσιν ὁ πονηρὸς ἀπαυθαδιάζεται, καὶ πρόδηλον
ἔστι τῶν πατρικῶν δογμάτων εἰσηγούμενος τὴν
ἀθέτησιν, τῆς ἐντεῦθεν αἰρετικῆς κακίας πᾶσαν ἀνα-
πλήσαι τῆν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἀπαναιδεύεται.
Ἄλλ' ὅπως μὲν καὶ διὰ τίτων, καὶ τίσι χρώμενος;
τοῖς ὀργάνοις, ὁ τῶν τοιούτων ἀρχηγὸς κατὰ τῆς
τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας; ταῦτα ἐπιτεχνᾶται, οὐ
τοῦ παρόντος λέγειν ἐστίν. Ἄλλης γὰρ ἂν εἴη
τῆς πραγματείας καθιστορῆσαι, ὅπως οὐ τῶν
γενεῶν αὐτῆς γεννημάτων, νόθον δὲ καὶ τῶν αὐ-
τῆς ὠδίων ἀλλότριόν ἐστι κυσφόρημα ὁ τῆς ἀρ-
τιφανοῦ; αἰρέσεως ἀρχηγός· ἀλλὰ δὴ καὶ ὅπως
ἀρρήτοι; Θεοῦ κρίμασι τοῦ τῆς Κωνσταντινου
θρόνου ἐπέθη, πῆ εὐσεβεῖα συντυραννήσας καὶ
πάντα κανόνα καὶ θεσμούς πάντας ἐκκλησια-
στικούς. Ἐκεῖνο δὲ μόνον εἰς ὄλιγον εἰρηκότες
γυμνωμένον τοῦ ἀνδρός, ὅτι τὸ καλὸν τοῦτο δια-
πύκνιον εἰς ἡμᾶς ἦκε, θηρ ἀντικρυς θαλάττιος,
ἀγριον κῆτος, τῆς Κύπρου ἐπαναστῆν, καὶ τοῖς καθ'
ἡμᾶς ἐνδοξημηκός, οὐχ ἵνα φυγάδα προφήτην ὑπο-
δέξεται καὶ εἰς ὑπηρεσίαν Θεοῦ διασώσεται, ἀλλ'
ἵνα, Ἐκκλησίαν ὅλην καταπύκνῃ, ἀφαντον ἀπεργά-
σεται, τὸ ἐξῆς τοῦ λόγου σπουδῆν ποιησόμεθα σαφῶς
πάντη παραστήσαι καὶ ἀκριβῶς, εἰς οὗδ' ἓν αὐτῶν
αἰρέσεων βόθρον κατακεκρήμνηται, καὶ ὅπως τοὺς
αὐτῶν πεθομένους ἐκείνῳ, οἴμοι! συγκατασπᾶ.
sese hæreseon voraginem præcipitem egerit, et qua
ratione eos, qui dicta illius audiunt, una secum
abreptos præcipitet.

β. Ἦν μὲν, ὡς ἤδη μοι εἴρηται, χρόνιον τῶν
Ἐκκλησιῶν τὸ σχίσμα καὶ οὐ βραχὺ, καὶ τὴν πρώ-
την τῶν τοῦ Φωτίου χρόνων ἀναρρήξαν ὠδίνα, ἐς
τὴν παρτάθη καιροῦ, καὶ ἦσαν μὲν, ὥσπερ μοι
καὶ προείρηται, λόγοι τῶν μερῶν ἑκατέρωθεν δια-
λεκτικαῖς μεθόδοις παρακροτούμενοι, καὶ παρεξηγή-
σει τισι τῶν Γραφῶν τὸ τῆς ἐννοίας συνταράττοντες
καθαρόν. Ἄλλ' οἱ τοῖς Ἱταλοῖς προσδιαλεγόμενοι,
σοφίσμασιν αὐτοῦς τὰ πολλὰ, καὶ συλλογιστικαῖς
ἀπάταις παρακρούμενοι τὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν
λόγματα, οἷς περὶ τὴν ἑαυτῶν ἐχρῶντο σύστασιν
Ἱταλοὶ, οὐδέποτε ἀναιδῶς οὕτως ἠθέτουν, ὡς ἡ τοῦ
Κυπρίου γλώττα νῦν καὶ διάνοια. Τίς γὰρ τῶν ἐξ
ἐκείνου, καὶ ἔως τοῦ νῦν « τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
ἐκπέρευσιν » τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀθετήσαι εὐρί-
σκειται; Ζητηθῆτω, καὶ οὐδεὶς εὐρεθήσεται. Τίς
τῶν ἀπάντων τὸ « διὰ τοῦ προσεχῶς, μηδὲν διαφέ-
ρειν τοῦ προσεχῶς » εἴρηκεν; Ὅυδὲ οὕτως ζητηθεὶς
εὐρεθήσεται. Ἄλλ' ὁ Κύπριος, ὡ γυώμης πονηρᾶς
καὶ ψυχῆς μηδὲν ἡγουμένης δινόν; εἰ πάντα αἵρεσι:-

A Ecclesias similitates ac turbas salutis nostræ hostis
excitasset, nunc tandem in malorum omnium ex-
tremum studia sua omnia (atque sollicitudinem
collocaret. Licet enim trium et trecentorum anno-
rum spatium evolutum est, ex quo dictarum Eccle-
siarum dissidium vires et firmitatem nancisci
cœpit, ad hæc nihilominus tempora rectorum dog-
matum Ecclesiæ fundamentum nondum concussum
fuerat, sed purum dissidium inter ambas partes
intercedebat, et sermones dialecticis methodis
utrinque revoluti, pravis nonnullis Scripturarum
interpretationibus sententiæ puritatem inturbaba-
bant. At nunc apertam hæresim, væ mihi! impro-
bus contumaciter evomit, et paternis dogmatibus
palam exauctoratis, noxa quæ ex hæresi proma-
nat, universam Dei Ecclesiam inficere non veretur:
sed quomodo, et quibus artibus, sive instrumentis
usus rerum similium auctor adversus Dei Ecclesiam
hæc comminiscitur, non est præsentis temporis re-
ferre, et alterius esset narrationis, explicare qua ipse
ratione, cum non esset ex legitimis hujusce urbis
filius, sed spurius, et ab ejusdem alienus nata-
libus, novæ hæresis auctor emersit: imo et qua
ratione Dei, quæ verbis exprimi nequeunt, judicis
Constantinopolitanæ urbis sedem occupavit, sub
pietate tyrannidem exercentis, canones omnes, le-
gesque universas ecclesiasticas pessumdedit. Verum
illud tantummodo ad signandum hominem cum
antea dixerimus, pestem hanc per mare antea
vagantem et palantem ad nos tandem deflexisse, bel-
luam plane marinam, immanem cetum e Cypro
rejectum, et in nostra penetrantem, non ut pro-
phetam profugum exciperet, et ad Dei ministerium
salvum deduceret, sed ut Ecclesiam universam deg-
lutiens, de medio penitus tolleret, in eo, quod
reliquum est orationis nostras curas intendimus
ut plene exquisiteque quisquis agnoscat, in quam
qua ratione eos, qui dicta illius audiunt, una secum

2. Diu multumque, ut antea dixeram, Ecclesia-
rum dissidium increbuerat, et ætate Photii pri-
mum in lucem projectum, ad hæc nostra tempora
pervenit, sed etiam, ut a me antea dictum fuerat,
sermones dialecticis methodis utrinque revoluti pra-
vis nonnullis Scripturarum interpretationibus sen-
tentiæ duritatem inturbabant. Verum qui cum
Italis congregiebantur, eosdem ut plurimum falla-
cibus conclusiunculis, et syllogisticis fraudibus re-
futantes, nostrorum Patrum dogmata, quibus ad
sua corroboranda Itali utebantur, nunquam ita
impudenter, ut nunc lingua Cyprii, et audacia, re-
futabant. Quis enim ex eo tempore, ad hoc præ-
sens repertus est, qui sancti Spiritus « ex Patre
per Filium processionem » amoliretur? Quærat
licet, nullus comperietur. Quis unquam omnium.
« quod per illud quod contigue est, ab ipso con-
tiguus non differre, » enuntiavit? Neque hic quidem
licet anxie investigetur, aderit. Verumtamen Cy-
prius, o mentem improbam! animamque haud

nullum malum esse reputantem, si cuncta hæreticorum more fando pronuntiaverit, si suam in nos improbitatem tantummodo exercuerit, in utroque hoc dogmate ingentes blasphemias eructavit, quas procedente oratione intelligemus, et in aliis quoque Patrum decretis non parum veritatem valueravit. Et ut suo ordine, quæ similia refellit, oratio procedat, codex ad manus arripiendus a nobis est, quem ille immaniter quantum contra nos rabie actus, heri et nudius tertius temere concinnavit, partim ut suam in nos improbitatem expleret, partim ut magis simplicium animos in fraudem ageret, nos æque ac si nova, et aliena dogmata introducercmus, a reliquis Ecclesiæ membris abscindere, ipse subire, quæ in alios impudenter audet, dignus, conatus non remittit, in hoc quoque primum superbix auctorem æmulatus, quem a pueris ad hoc tempus atque ætatem, ut bene callent, qui res illius apprime tenent, in se ipso contubernalem et sorium complectitur. Hoc porro codice assumpto, inde seligemus omnia, quibus vere ipse hæretica tenens ac sentiens, nos, quasi illa sentiremus ac teneremus, eliminatur.

3. Cum vero in eo præ rebus aliis a principio in vitam œconomiam et pacem mirum in modum reprehendat, et insectetur, licet ipse ante et supra alios eandem studiose approbaverit promovitque, priusquam de dogmate disputationem agrediamur, ingentem ejusdem in hac parte vesaniam evulgabimus. Evulgabimus vero, si in hoc quoque aperte eundem Patribus adversari, quemadmodum et in dogmate demonstrabimus. Numque si Patribus nostris res similis œconomix non enque adeo charum fuit, ut et scripto traditis admonitionibus modos, quos illi tenere ad Ecclesiarum unionem uti Deo placebat, stabilendam nobis posteris tradiderint, ad similem zelum suamque æmulationem excitantes, qua ratione nos, non eorundem veri discipuli reputabimur, qui susquedeque et in qualibet orationis suæ parte ab eodem œconomiam pessimis modis lacessitam zelo divino procuravimus, ipse vero qui illam criminatur, illorum verus hostis et adversarius? Confirmabit hanc meam orationem rebus divinis pertractandis præcelebris Athanasius, qui tomo [ad Antiochenos] palam admonet, « optimum esse et admodum pium differentias in dictionibus contemnere, cum secundum sententiam fratres concordant. » Et quod magis admiratione dignum est, non de aliis, sed de his ipsis nationibus et ecclesiis, de quibus in præsentia nobis sermo est, loquitur. Confirmabit orationem meam sapientia simul et sanctitate incomparabilis Basilus, qui *Deus* dictionem de vivifico Spiritu, parum ad tempus differbat, ut fratres uniret, et melius res disponeret. Confirmabit orationem meam, qui ob excellentiam in rebus theologicis cognomen sibi Theologi vindicavit, dum non absimilis dispensationis viam iniens, non rejiciebat Judæorum gentem, quin eos libenter amplectebatur « si

A κως γλωσσαλγήσει, μόνον ει την καθ' ημών κακίαν εαυτου εξανύσειαν, επι τοις δυσί τε τούτοις δόγμασι μεγάλας ἀπηρέυξατο βλασφημίας, και οίαις προϊόντες εισόμεθα, και ἐφ' ἑτέροις πατρικοῖς δόγμασι οὐκ ὀλίγα τὴν ἀλήθειαν ἐλυμήνατο. Καὶ ἵνα καθ' εἰρήμην ἡμῖν ὁ ταῦτα ἐλέγχων λόγος, προβαίη, δεῖ μετὰ χεῖρας ἡμᾶς λαθόντας τὸν κώδικα, ὃν ἀσχετως οὗτος λυτήσας χθές που και πρὸ τρίτης καθ' ἡμῶν ἐσχερίσας, τὸ μὲν ἵνα τὴν καθ' ἡμῶν εαυτου ἀποπλήρησῃ κακίαν, τὸ δ' ἵνα τὰς τῶν ἀκαραιοτέρων ἀπατήσῃ ψυχὰς, ὡς ξένων τιῶν δῖθεν δογμάτων εἰσηγητὰς τῆς κοινῆς ἡμᾶς ἀποτέμνων ὀλομελείας, ὧν πρῶθιν ἄξιον, ἐφ' ἑτέρους ταῦτα πράττειν ὁ ἀναίδης οὐχ ὑποστελλόμενος, και τὸν πρῶτον κᾶν τούτῳ τῆς ὑπερηφανίας μιμούμενος; εὑρετὴν, ὃν ἐκ παιδίων και ἐς τότε χρόνου και ηλικίας, ὡς οἱ τὰ καθ' αὐτὸν εἰδότες ἀκριθῶς ἴσασιν, ὄλον εαυτῶν και σύνοικον ἔχει και σὺν τροφόν. Τὸν τοιοῦτον δὴ κώδικα μετὰ χεῖρας εἰ λαθόντας ἡμᾶς, ἐκεῖθεν ἀπολέξασθαι πάντα, οἷς ἄλθῶς αὐτὸς αἰρετίζων, ὡς τούτο πάσχοντας ἡμεῖς διαβάλλει.

γ'. Ἐπει δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἐν τούτῳ τῆς γενόμενης τῆως καταρχῆς οἰκονομίας και εἰρήνης καλὴν ὄτι ποικίται καταδρομὴν, και ταῦτα πρὸ τῶν ἄλλων και ὑπὲρ τοῦς ἄλλους πολλὴν αὐτὸς τὴν συγκρότησιν παρασχών, πρὸ τῶν δογματικῶν και ἡμεῖς λόγων τὴν ἐν τῷ μέρει τούτῳ παραπλήξιν αὐτοῦ στηλιτεύσομεν. Στηλιτεύσομεν δὲ, εἰ και ἐν τούτῳ πολέμιον ἀντικρυς τῶν Πατέρων, ὡσπερ οὖν και τοῖς δόγμασι αὐτὸν ἀποδείξομεν. Εἰ γὰρ τοσούτων τοῖς Πατέρισιν ἡμῶν τὸ τῆς οἰκονομίας ταύτης και πρᾶγμα και ὄνομα ἐγινώσκετο, ὡς και παραίνεσις ἐγγράφους ἐφ' οἷς ἐκείνοι ἐφ' ἑνωσιν Ἐκκλησιῶν θεοφιλῶς διεπράξαντο, ἡμῖν τοῖς ὀψιγόνοις καταλιπεῖν πρὸς τὸν ὁμοιον ὡσπερ ζῆλον παρακαλοῦσας ἡμᾶς· πῶς οὐκ ἂν ἡμεῖς μὲν μαθηταὶ Πατέρων ὄντως εἶναι κριθεῖημεν, τὴν ἀνω και κάτω τοῦ λόγου παρ' αὐτοῦ διασυρομένην οἰκονομίαν κατὰ ζῆλον μετελθόντες; θεοφιλῆ, αὐτὸς δὲ παρὰ τὴν ταύτης διαβολὴν πολέμιος ἐκείνων ἀληθῶς και ἀνεπίδικος; και συστήσει μοι τὸν λόγον ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἀντιοχείας τόμῳ παραδιδού; ἀκριθῶς, ὅπως εἰ ἀριστόν ἐστι και πάνυ θεοφιλες, τὰς ἐν λέξει παραρᾶσθαι διαφορὰς, ὀπηνίκα εἶη κατὰ τὴν ἐπιτῆ ἐννοίῃ ὁμοφροσύνην συμβάλειν τοῦς ἀδελφούς. » Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι οὐκ ἐπι ἄλλων, ἀλλὰ τούτων αὐτῶν ἔθνῶν τε και Ἐκκλησιῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος ἡμῖν. Συστήσει μοι τὸν λόγον Βασίλειος ὁ τὴν σοφίαν ἅμα και τὴν ἀγισσύνην ἀσύγκριτος, τὴν θεὸς φωνὴν ἐπὶ τῷ ζωοποιῷ πρὸς μικρὸν ὑπεριθέμενος Πνεύματι ἐπὶ ἀδελφῶν ἐνώσει και οἰκονομίαν τινὴ κρείττονι. Συστήσει μοι τὸν λόγον ὁ διὰ τὸ ὑπερέχον ἐπὶ θεολογίαις τὴν ἐπωνυμίαν Θεολόγος, τὴν αὐτὴν τε τῆς αὐτῆς οἰκονομίας ὄδον μετερχόμενος, και μηδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποβαλεῖν, εἰ τὴν τοῦ ἡλεμιμένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ πρὸς ὄλιγον ἐπιζητοῦντες, ἡξίου μεθ' ἡμῶν τετάχθαι, »

ἰδεῶς καταδεχόμενος. Συστήσει μοι τὸν λόγον καὶ ὁ μέγας ἀληθῶς Μάξιμος, ἡ φωνὰς μὲν πολλάκις τοῦ θεηγόρου Πατέρας παραφωρεῖν διαμαρτυρούμενος, ἐννοίας δὲ οὐδαμῶς· ὅτι μὴ ἐν συλλαβαῖς, ἀλλ' ἐν νοήμασι τε καὶ πράγμασι τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὑπάρχει μυστήριον. » Συστήσει μοι τὸν λόγον καὶ Διονύσιος, ὁ ἱερομάρτυς, ἡ ἀλογον καὶ σκαιὸν ὁ πᾶν ἀποκαλῶν ἡ τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ λόγου προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσι, καὶ τοῦτο μὴ τῶν τὰ θεὰ νοεῖν ἐθειδόντων ἴδιον εἶναι, ἀλλὰ τῶν ἤχους ψιλοῦς ταῖς ἀκοαῖς εἰσδεχομένων διαβεβαιούμενος· ὡς περ οὐκ ἐξὸν τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν διὰ τοῦ δις δύο σημαίνειν, ἢ τὰ εὐθύγραμμα διὰ τῶν ὀρθογράμμων, ἢ τὴν μητρίδα διὰ τῆς πατρίδος, ἢ ἕτερό τι τῶν τοῖς πολλοῖς τοῦ λόγου μέρεσι ταυτὸ σημαίνοντων. » Οὗτοι δὲ πάντες· οἱ Πατέρες, οἱ σωτήρες, οἱ ἀκριβεῖς τῆς πίστεως φύλακες συστήσουσι μοι τὸν λόγον, καθ' ὃν ἐγὼ διαβεβαιούμαι, καὶ τὴν τῆς γενομένης καταρχῆς οικονομίας καὶ εἰρήνης καταδρομὴν, ὡς πολέμιον ἀληθῶς τῶν Πατέρων ποιῆσαι τὸν Κύριον. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ τῆς θεολογίας ὄρος καὶ κανὼν φησὶν Ἀντικυρος, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις ἐκτὴ σπουδασθῆναι τοῖς ἀναγράψαις γέγονε, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμη διασωθῆναι, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς ἔχωμεν ὑπομνήματα, καὶ παιδεύματα τῶν ὁμοίων, εἰ ποτε συμπέσοι καιρὸς ἐλασχύσεως, οἷον κανόνι τισὶ καὶ τύποις τοῖς πρόλαθουσι ἐπόμενοι παραδείγμασι, τί ἔβον ἡμεῖς καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότριον διεκράξαμεθα, τὸ ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ ἰσοδύναμον τῆς ἐκ καὶ τῆς διὰ πάντα εὐρίσκοντες ἀναμφίβολον, καὶ τὴν μετὰ τῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα λεγόντων εἰρήνην πραγματευσάμενοι, ὡς τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύειν καὶ στέργοντες καὶ προσθεύοντες; Τοιαῦτα εἰσὶν αἱ κακουργίαι τοῦ δόγματος· τοιαῦτα τὰ ἐκφυλά δόγματα, ἅπερ ἡμᾶς τολμήσαι εἰς ταραχὴν οὐκ ὀλίγην καὶ μέγαν ἀναρρίπισμὸν πολέμου τῆς Ἐκκλησίας ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς Κύριος καθ' ἡμῶν νεανιεῦσται. Σὺ δ' ἀλλ' αὐτὸς εἶπέ μοι, ὁ ταῦτα καθ' ἡμῶν νεανιεύμενος, τὴν διὰ ἐκλήψῃ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, εἰ πάντα φυσικῶς ἔστι δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, ἢ τὰ δὴ καὶ εἰρηναῖοι δι' Υἱοῦ, οὐδὲ γὰρ τὴν ὑπερηλικὴν τῆς προθέσεως ταύτης ἐννοίαν τολμήσεις παραθέξασθαι πάντως, εἰ μὴ προφανῶς μέμηνας· πόλις οὐ κείσει σε λόγος πρὸς τὸ τῶν τοιοῦτων προθέσεων ἰσοδύναμον;

δ'. Ἀλλὰ καιρὸς ἤδη τὰς περικοπὰς ἀναλεγόμενος τοῦ τῶν βλασφημιῶν κώδικος, τὰς πλήρεις τῆς ἀληθείας ἡμῶν καταστρωννύειν γραφῇ, καὶ τὸν ἐφ' ἑκάστη αὐτῶν ὀρθοτομεῖν ἔλεγχον. « Τολμᾷ τις ἐν ἡμῖν, » φησὶ, « λέγειν ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὡς περ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς; ὅτι καὶ ὁ Μονογενὴς αἰεὶς αὐτοῦ, καθὰ δὴ καὶ ὁ τὸν Μονογενῆ γεννήσας Πατήρ; » « Ὁ οἷον ἀρπύεις τὸν δόλον, καὶ πόσον σοι τοῖς ῥήμασι τὸ περιεργὸν ἐνεστίν; Ἡμεῖς διὰ πασῶν τῶν ἡμετέρων γραφῶν τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι στέργειν καὶ προσθεύειν ὁμολογοῦντες, πρὸς τὴν εἰρήνην τῶν τὴν ἐξ ἄμφω λεγόντων ἐκπορεύειν, ὡς ἐπαδὸν καὶ μιμητὰ

peruncti vocem pro Christo accipientes, una cum nobis numerari vellent. » Confirmabit meam orationem, et vere magnus Maximus, qui testimonio suo comprobat, ἡ divinitoquos Patres serpenumero voces quidem permittere, sententias vero nunquam: quod non in syllabis sed in sententiis et rebus salutis nostræ mysterium continetur. » Confirmabit orationem meam et sanctus martyr Dionysius, ἡ a ratione alienum, » nuncupans, et absurdum, non vim ipsam orationis attendere, sed verba; neque hoc proprium esse eorum, qui res divinas intelligere cupiunt, sed eorum qui sonos exiles aucupantur, eosdemque extrinsecus admittunt; quasi non liceat quatuor per bis duo significare, aut directas lineas per rectas lineas, aut μητρίδα per πατρίδα, aut aliud quodlibet per id quod in pluribus orationis partibus æquivaleret. » Hi omnes Patres, servatores, accurati fidei custodes, orationem meam comprobabunt, qua ego uti certum enuntio, œconomix ab initio initæ et pacis eliminationem, ut Patrum hostem Cyprium persequi. Etenim si, uti theologicum præscriptum et regula aperte decernit, non fortuito casu accidit ne minimas quidem actiones neglectas fuisse ab iis qui eas recensuerunt, sed ad hæc tempora earum memoriam conservarunt, ut nos haberemus commentaria et instructiones ad similia, cum occasio sese tulerit, persolvenda, veluti regulas et formas, quæ nos præcesserunt exempla sequentes, quid novi nos, aut a veritate alieni peregrinus, cum in rebus, theologicis præpositionum ex et per æquales absque ulla hæsitacione vires invenientes, una cum asserentibus ex Patre et Filio Spiritum procedere, pacem procuravimus, qui ex Patre per Filium processionem et amplectimur et profitemur? Hæc sunt in dogmate maleficia? Hæc spuria ac peregrina dogmata, quæ nos ausos fuisse, ad maximas turbas et ingens belli ecclesiastici incitamentum veritatis hostis Cyprius petulanter atque inconsiderate effudit. Verumtamen tu, qui similia contra nos jactanter blateras, præpositionem per assumes de Filio, si omnia naturaliter sunt ex Patre per Filium, quæcunque per Filium asseruntur: neque enim servilem hujusmodi præpositionis intellectum audebis unquam asserere, ni prorsus et patenter desipis: quænam ergo ratio non suadebit tibi harum præpositionum vires æquales?

4. Sed tempus jam est, codicis pericopas blasphemiarum plenas colligere, et unicuique in nostra veritate firmata descriptione digestæ, refutationem quam aptissime accommodare. « Audeatne quispiam, » ait, « inter nos dicere ex Filio Spiritum procedere, quemadmodum procedit ex Patre? et Unigenitum causam illius ea ipsa ratione, qua et generans Unigenitum Pater? » O mi homo, qualem consuis dolum! Quanta hæc tua verba curiositate deformantur! Nos in omnibus scriptis nostris ex Patre per Filium procedere, dum amplectimur et profiteri non denegamus, pacem cum processionem ex utroque tradentibus, uti assectæ et imitatores

Patrum nostrorum, qui sese demittentes, non absque œconomia similia pie admodum peregerunt, inivimus. At tu, uti ex ipso Patre, ita et ex Filio Spiritus procedere non dicere affirmas, quare non et primariam et principem causam Spiritus nos asserere non scripsisti, aut Spiritus productorem, uti et Pater est, forte etiam et Filii alterius genitorem, tanquam qui omnia quæ Patris sunt sibi vindicat? Etenim si causa Spiritus Unigenitus a nobis asseveratur, ut tu ais, quemadmodum et ipse, qui Unigenitum generavit Pater, asseverabitur utique et principalis causa, uti Pater est, et pro Filio Pater fuerit, et pleraque alia absurda subsequenter, quorum blasphemia in tuum caput convertatur.

5. « Reprobamus, » ait, seipsum innuens, « periculosa de Spiritus sancti processione enuntiata. Namque cum sanctissimum Spiritum ex Patre procedere ab eodem Deo et Verbo didicerimus, ex Patre existentiam habere confitemur, gloriarique causam, quod ipse sit, essentialiter Patrem agnoscere, quemadmodum et Filius. Filium vero ex Patre quidem scimus et credimus, eodemque sui causa et principio Patre locupletari, sibi vero consubstantiali et connaturalem, qui ex Patre est, Spiritum habere: non vero existentia Spiritus sanctissimi per Filium aut ex Filio est. » Hic plane est blasphemiarum vertex. Hic de novo exortæ hæresis triumphus apertissimus. Hicce verbis atque sententiis novus hæresiarcha hæresim prodit: « Non est, » ait, « per Filium neque ex Filio Spiritus sanctissimi existentia. » Et hujusce probatio, quam admirabilis sit, considera: « Licet enim, apud nonnullos sanctos per Filium procedere Spiritus sanctus astruatur, dictio hic in æternam effulsionem, non ad esse pure significat progressum. » Et primum quidem intelligere non valeo, qua ratione admirabilis hic subtilisque theologus effulsionem in æternum Spiritus, a puro progressu ad esse distinguat. Etenim si in rebus theologis præcellentissimo Gregorio tradente, « Effulsionis, aut mutux inter se relationis differentia, differentem et personarum appellationem constituit, » hujuscemodi vero effulsionis, aut mutux inter se relationis discrimen Pater noster Nysenus interpretans, et aperte declarans, ad duarum personarum causæ differentiam sine ulla dubitatione deducit, in ea sola, inter sese distingui decernens, eamque non aliam esse quam « hanc quidem contigue, aliam vero per illud quod a primo contigue est, » determinans, non plane capio, quænam alia sit in æternum per Filium Spiritus effusio nisi ipsius ex Patre per Filium hypostasis progressus.

6. Postmodum etiam si concederemus, hæc inter se differre, ex quibusnam secretioribus, et nobis nondum cognitis decretis theologis, hic, qui

τῶν ἐπὶ συγκαταβάσει τινὶ καὶ οἰκονομίᾳ τοιαύτα θεοφιλῶς διαπραχθέντων Πατέρων ἡμῶν, ἤλωμεν. Σὺ δὲ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα λέγειν διαβεβαιούμενος, πῶς οὐχὶ καὶ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ Πνεύματος αἴτιον τὸν Υἱὸν λέγειν ἡμᾶς ἔφη; ἢ καὶ προβολέα τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν Πατέρα, τάχα δὲ καὶ Υἱοῦ ἄλλου γεννήτορα, ὡς πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐξιδωσάμενος; Εἰ γὰρ αἴτιος τοῦ Πνεύματος ὁ Μονογενὴς ἡμῖν προσβέβηται κατὰ σὲ, καθὼς δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τὸν Μονογενῆ γεννήσας Πατήρ, προσβέβηθ' ἂν καὶ ἀρχικὸν αἴτιον κατὰ τὸν Πατέρα, καὶ Πατήρ ἔσται ἀπὸ Υἱοῦ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα, ὧν ἐπὶ τὴν σὴν ἢ βλασφημίᾳ τρέποιτο κεφαλὴν.

B

ε'. « Ἀθετοῦμεν, » φησὶν, αἰνετόμενο; ἐκ τὸν, « τὰς ἐπιτιμόνους περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως λαληθείσας φωνάς. Τὸ γὰρ πανήγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου μαθόντες, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ὁμολογοῦμεν, καὶ αὐτὸν τοῦ εἶναι οὐσιωδῶς αὐτεῖν αἴτιον, ὥσπερ δῆτα καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός. Τὸν δὲ Υἱὸν ἐκ Πατρὸς μὲν οἴδαμεν καὶ πιστεύομεν, καὶ αἴτιον ἐκ τούτου καὶ ἀρχὴν φυσικὴν τὸν Πατέρα πλουτεῖν ὁμοούσιον δὲ καὶ συμφοῦς τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν Πνεῦμα· οὐ μὴν ἐθεὶ ἢ ὑπαρξὶς τῷ παναγίῳ Πνεύματι διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. » Ἐνταῦθα τῆς βλασφημίας τὸ κερυφαίστατον. Ὡς τῆς ἀρτιφανοῦς αἰρέσεως ἀπαρχαλόπουτος θρίμβος. Τοῖς παροῦσι ῥήμασι καὶ νήμασιν ὁ νέος; ἀρεσιάρχης ἐκπομπεύει τὴν αἴρεσιν. « Οὐ διὰ τοῦ Υἱοῦ, » φησὶν, « οὐδὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ ὑπαρξὶς τῷ παναγίῳ ἔνεστι Πνεῦματι. Καὶ ἡ κατασκευὴ ὡς θαυμασία. » Εἰ γὰρ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, » φησὶ, « παρὰ τισὶ τῶν ἁγίων ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἴρηται, τὴν εἰς αἰδίον ἐκφανσὶν ἢ λέξις ἐνταῦθα, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνει βούλεται πρόδοον. » Πρῶτα μὲν συνιδεῖν οὐκ ἔχω, πῶς ὁ θαυμαστός ὁτος καὶ λεπτός θεολόγος τὴν εἰς αἰδίον δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἐκφανσὶν τῆς εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς διαστέλλει πρόδοον. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν πολλὴν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον « τὸ τῆς ἐκφανσεως ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον καὶ τὴν τῶν προσώπων κλήσιν πεποιήκει, » τὸ δὲ τοῦτο τῆς ἐκφανσεως, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον ὁ Πατήρ ἡμῶν ὁ Νύσσης ἐφερμηνεύων οἶον καὶ διασαφῶν εἰς τὴν τοῦ αἰτιατοῦ τῶν δύο προσώπων διαφορὰν σαφῶς πάντῃ ἀπάγει, ἐν μόνῃ ταύτῃ διαφέρειν ἄλλήλων ταῦτα θεολογῶν, καὶ ταύτην οὐκ ἄλλο τι, ἄλλ' ἢ « τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου εἶναι; διοριζόμενος, οὐκ οἶδα λοιπόν, εἰ τι ἄλλο ἢ εἰς αἰδίον δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἔστιν ἐκφανσις; παρὰ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως πρόδοον.

D

ς'. Ἐπειτα δὲ, εἰ καὶ ταῦτα διαφέρειν ἄλλήλων δοθήσεται, ἐν ποῖαις ἀποκρυφοῖς καὶ ἡμῖν ἐς δευροῦ ἀγνοήσταις θεολογίαις ὁ ἐξεταστικός εὔρεν οὐτος θεολό-

γος ἄλλο μὲν σημαίνει τὸ ἐκ Πατρὸς, μὴ προσκει-
μένου καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
ἐκπορεύεσθαι. « Ἐκ τοῦ Πατρὸς, » φησὶν, ἐκπο-
ρεύεσθαι τὸ πανάγιον Πνεῦμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ
καὶ Λόγου μαθόντες, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ἀρχὴν
ἔχειν ὁμολογοῦμεν. » Ἀληθὴς ἡ ὁμολογία. Ἐφεξῆς
δὲ παρκατιῶν, « Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, » φησὶ,
« παρὰ τισι τῶν ἀγίων ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον εἴρηται, τὴν αἰδιον ἐκφανσιν ἢ λέξις ἐν-
ταῦθα, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βου-
λεται πρόδον. » Οὐκ ἀληθὴς ἐνταῦθα ἡ τῶν οὕτω
λεγόμενων περίληψις. Ἡ γὰρ ἀλήθεια μιᾶς ἐνοίας
καὶ ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν προσώποιον σημαντικὴν τὴν λέξιν
βούλεται εἶναι. Εἰ δὲ καὶ πάλιν τὴν ἐπινοημένην
ταύτην διαφορὰν συγχωρήσωμεν, ἔλεγχός τις καὶ
οὕτω τοῦ νέου αἰρεσιάρχου κατ' ἄλλον ἀνακύψει
τὸν λόγον. Ἔστω σοι, ὦ οὗτος, ἡ ἐκ Πατρὸς δι'
Υἱοῦ ἐκπόρευσις, ἐκφανσις τοῦ Πνεύματος δι' Υἱοῦ
ἐκ Πατρὸς. Εἰλήφθω σοι καὶ ἡ ἐκφανσις, ὅπως ἂν
καὶ ἀρέσκη σοι. Τί φησεις ἔκτοτε περὶ τῆς διὰ;
Ἐπισημαίνω ἐπισημαίνω τὸν Μονογενῆ τῆς ἐπινοημένης
σοι « δι' αὐτοῦ ἐκφάνσεως τοῦ Πνεύματος, » ἐκ Πα-
τρὸς, ἢ τὴν ἐνταῦθεν εὐλαβούμενος βλασφημίαν,
φυσικὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τῇ ἐκφάνσει ταύτην
τὴν μεσιτάσαν ὁμολογήσεις; Εἰ δὲ φυσικῶς ἐκφαί-
νεται διὰ Υἱοῦ, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, ἐκπορεύεται διὰ
Υἱοῦ κατὰ σέ· ἄρα ζυγομαχήσεις καὶ ἐτι πρὸς τὴν
τῶν ἐξ ἀμφοῖν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα λεγόντων
εἰρήνην; ἢ γὰρ διὰ φυσικῶς εἰλημμένη σοι τὸ
πρὸς τὴν ἐξ οὐκ ἀπαρνήσεται ἰσχύοντα· ἢ νῦν
μὲν ὡσεὶς τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι
μηδὲν διαφέρειν τοῦ ἐξ ἀμφοῖν, νῦν δὲ τοῦτο οὐ συγ-
χωρήσεις; Ἄλλ' εἰ τοῦτο, οὐκ οὕτω σε ἀπηνῶς
ἔδει τὰ καθ' ἑμῶν ἀπερυγεσθαι βλάσφημα, καὶ
τοῦ πονηροῦ καλεῖν ἡμᾶς ὄργανα, καὶ τέκνα μω-
μητὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καὶ υἱοὺς αὐτῆς; ἄλ-
λοτριους τε καὶ χολεύοντάς, καὶ πονηρὰν γενεάν
καὶ διεστραμμένην, καὶ τὰλλὰ ὅσα ἡ σὴ γλωσσολο-
γία τῆς ἡμῶν εὐσεβείας καταθρασύεται. Εἰ γὰρ
ἔστι τις ἐκπόρευσις διὰ Υἱοῦ, μηδὲν τῆς ἐξ Υἱοῦ δια-
φέρειν, οὐ τόσα ἡμεῖς ὅσα σὺ βούλει Θεοῦ προσκε-
κρούκαμεν. Εἰ δὲ μὴ τις ἐστὶν ἡ ἐκπόρευσις, ὅπερ οὖν
ταῖς ἀληθείαις καὶ ἐστὶ καὶ φυσικῶς εἰλημμένης,
ἐπ' αὐτῆς τῆς διὰ, οὐκ ἔχει τις διαβολικῆς ἐνστά-
σεως οἷον τὸ ταύτης πρὸς τὴν ἐξ ἀπαρνήσασθαι
ἰσχύοντα, μὴ μόνον οὐ θεῶν προσκεκρούκαμεν ἐπὶ
τῇ παρ' ἡμῶν σπουδασθείσῃ ἐνώσει τῶν αὐτοῦ Ἐκ-
κλησιῶν, ἀλλὰ καὶ πάνυ θεοφιλῶς ἐπ' αὐτῇ τὴν
τῶν Πατέρων ὄδον ἐβαδίσαμεν.

ζ. « Οὐχὶ τὸν Πατέρα αἰτιῶν, » φησὶν, « ἡ τοῦ
θεοῦ τοῦ Πνεύματος διὰ Υἱοῦ Δαμασκηνοῦ παρὶ-
στησι βῆσις, ἢ ὅτι προδολεύς ἐστὶ τοῦ ἐκφαντορι-
κοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγουσα. Οὐ
δ' εἰς τοῦτον οὐδαμῶς αὐτὴ φέρει τὸν νοῦν, ἀλλὰ
βούλεται τρανῶς τὴν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύ-
ματος παρὶστάνειν φανέρωσιν. » Καὶ τίς ἀκούων
τοιαῦτα, ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ οὕτω νομοθετοῦντος αὐτοῦ,

PATROL. GR. CXXI.

A omnia examinat, Theologus, expiscatur, aliud no-
tare ex Patre, cum non additur Filius, et aliud ex
Patre per Filium procedere. « Ex Patre, » inquit,
« sanctissimum Spiritum procedere, ab ipso Deo
et Verbo edocti, ex Patre et principium habere
constemur. » Vera isthæc confessio est. Et ora-
tionem prosequens, ait : « Licet enim a nonnullis
sanctis per Filium procedere Spiritus sanctus
astruatur, dictio hic in æternum effulsionem, non
ad esse pure significat progressum. » Quæ hisco
verbis complectuntur pura puta mendacia sunt.
Veritas siquidem poscit eandem sententiam in
ambabus personis dictione simili connotari. Quod
si rursus commentitiam hanc differentiam conce-
diamus, sic etiam novi hujusce hæresiarchæ se-
cundum aliam rationem refutatio assurgat. Detur
tibi, o Cypriè, ex Patre per Filium processionem,
effulsionem esse Spiritus ex Patre per Filium. As-
sumatur etiam, ut tibi lubet, ista effusio, quid
tum postea de præpositione per asseveraveris?
Affirmabisne Unigenitum hujuscæ per te excogi-
tatæ « effulsionis Spiritus per ipsum, » ex Patre
effulsionis administrum? Vel quæ inde exoritur,
blasphemiam vitans, naturalem Unigeniti in efful-
sione hanc mediationem astrues? Quod si natu-
raliter per Filium effulget, id idem fuerit dicere,
te judice, Procedit per Filium. Et contendesne
ultra, et ab eorum unione, qui ex utroque Spi-
ritum procedere probant, te subtrahes? per enim
præpositio a te naturaliter assumpta pares sibi
vires cum præpositione ex non destruit : aut nunc
quidem concedes ex Patre per Filium procedere
idem esse ac ex utroque ipsum procedere, nunc
illud indicias iveris? Quodsi id est, haud
addecebat te adeo immaniter in nos blasphema illa
eructare, et improbi nos instrumenta compellare,
et fetus Dei Ecclesiæ vituperabiles, et filios illius
spurios et claudicantes, et pravam generationem
et perversam, aliaque, quæ tua venenata dicacitas
contra nostram pietatem audacter impudenterque
deblaterat. Etenim si est aliqua processio per
Filiam ab ea, quæ est ex Filio, minime differens,
non tot malis nos, quot tu vis, in Dei et Ecclesiæ
offensionem incidimus. Quodsi una est processio,
quod veritati palam nititur, et naturaliter assumpta
in ipsa per, nemo potest absque diabolica obsti-
natione ejusdem et præpositionis ex pares vires
inficiari, tantum abfimus, ut in Dei offensionem
incideremus, cum Ecclesiarum unionem procuravi-
mus, ut pie admodum in ea peragenda Patrum
nostrorum viam calcaverimus.

7. « Non Patrem, » ait, « causam Spiritus per
Filiam divini Damasceni dictum comprobatur, quod
productorem esse revelantis Spiritus Patrem per
Filiam tradit. Nullo modo id similem intellectum
admittit, sed plane innuit per Filium ex Patre
Spiritus manifestationem. » Et quis audiens, si-
milia ipsum in rebus theologicis decernentem,
eundem atra bile palam laborare non existimabit,

28

et in despiciendum sensum decisisse dijudicabit, et a spiritu legione integra ejusdem animæ regionem occupari complerique? Hi scilicet sunt audacissimæ illius linguæ adversus nos temerarii insultus. Namque si ego productorem per Verbum revelantis Spiritus Patrem in Scripturis reperiens, indeque colligens, nullum esse discrimen inter illud, et Patrem esse causam Spiritus per Filium, malitiose atque improbe Scripturas revolvo, et nugator, et sacrilegus sum, et Scripturæ mentem, necnon eorum simul, qui me superficie tenus audiunt, præverto, cujusnam ipse improbitatis reus non fuerit, et quomodo ipse et Scripturarum, et auditorum vere mentem non prævertere dijudicabitur, qui nullam suas absurdas interpretationes comprobantem Scripturam producere valet? « Productor est per Verbum revelantis Spiritus Pater; per Filium. inquit, ex Patre Spiritus dictio manifestationem astruit. » Stulte et sine ulla conscientia hostis veritatis, si dictionem *productor*, ad notandam causam, et Spiritus ex Patre existentiam quispiam non acceperit, quæ alia dictio similia inferet? « Sed Damascenus, » ait, « productorem dixit, non causam Spiritus Patrem. » Papa! Qualis est improbitatis fumus, et quas tenebras intellectui eorum offundit, qui semel illi animum addixerunt! Divinus hic Pater Damascenus, non aliis, sed in eodem ipso capite, in quo ista decernit, « Fons, » ait, « et causa Filii et Spiritus Pater; » statimque subdit: « Pater autem solius Filii, et productor Spiritus. » Si quæ est a fonte absque principio, causam Filii et Spiritus divinus Damascenus distinguens, Filii quidem fontem hunc causam asserit, quod Pater illius Pater est, Spiritus vero, quod productor illius Pater, qua ratione non erit apertissime causa productor? et quomodo aliam manifestationem præ illa, quæ Spiritus existentia est, dictum illud: « Productor est revelantis Spiritus Pater per Filium, » importabit?

ὑπαρξίν, ἢ ὅτι « Προβολεύ; ἔστι τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Υἱοῦ, » λέγουσα περὶ στήσεις λέξεις;

8. Si vero quia idem Damascenus in hoc eodem capite solum Patrem causam vocavit, subtilis iste theologus ob dictionem *solus* significatum, qui voce per Filium infertur, suspendit, sciat seipsum in hoc negotio falli, cum plane nesciat, propter primarium ac principale Patris, vocem illi *solus* in multis scripto traditis auctoritatibus attribui. Etenim de synodo Ariminensi scripta ad Afros epistola, « solum aquæ vivæ fontem Patrem » magnus Athanasius apertissime nuncupat, hanc vivam aquam de Spiritu sancto plane intelligens. Et idem ipse multis aliis suorum Commentariorum locis eundem « vivæ aquæ fontem, » et Filium appellare non refugit. Et nos solius Dei Spiritum Spiritum sanctum in ecclesiasticis canticis asserentes, et Spiritum Filii eundem et tenemus et ore profamur. Et magnus in rebus divinis specu-

οὐχὶ μεταγωγίαν ἀντικρῶς αὐτοῦ καταγωγή, καὶ εἰ; ἀδόκιμον ἐμπροσθεν αὐτὸν νοῦν διαγνώσεται, καὶ πνευμάτων ἀληθῶς λεγεῖνα πᾶσαν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς χώραν κατασχεῖν καὶ πληρῶσαι; Ταῦτα δὴ τῆς καθ' ἡμῶν θραυστομίας τούτου νεανειύματα. Εἰ γὰρ ἐγὼ προβολέα διὰ Λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς Γραφαῖς τὸν Πατέρα εὐρίσκων, καὶ μηδὲν τούτο διαφέρειν τοῦ τὸν Πατέρα αἴτιον λέγειν τοῦ Πνεύματος διὰ Υἱοῦ συντιθέμενος, κακούργως, ὡς φησιν αὐτὸς, ἀνελάττων εἰμὶ τὰς Γραφὰς, καὶ σπερματογῶν, ἐκείθεν καὶ ἱεροσουλῶν καὶ τὸν νοῦν ἅμα μὲν τῆς Γραφῆς κλιπτῶν, ἅμα δὲ καὶ τῶν ἐπιπολαίων ἀπροωμένων ἐμοῦ, ποῖος οὐκ ἂν οὗτος; κριθεῖη τῆς κακουργίας καὶ πῶς οὐκ ἂν οὗτος καὶ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν ἀπροαιτῶν ἀληθῶς ὑποκλέπτων διαγνωσθεῖη τὸν νοῦν, ὁ μηδὲμίαν ἔχων ἐπὶ ταῖς παραδόξοις αὐτοῦ ἐξηγήσει; τὴν αὐτὴν συγκροτοῦσαν Γραφήν; « Προβολεύς ἐστι διὰ Λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ τῆς δι' Υἱοῦ, φησίν, ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος ἡ λέξις παριστάνει φανέρωσιν. » Μάττιε καὶ ἀνοσεῖθε τῆς ἀληθείας; ἔχθρῃ· εἰ μὴ αὐτὸ τὸ προβολεύς ἡνομα εἰς τὸ αἴτιον ἐκλήψεται τις, καὶ τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, ποῖα τις ἑτέρα λέξις ταῦτα δυνήσεται; « Ἄλλ' ὁ Δαμασκηνός, » φησὶ, « προβολεύς, ἔφη, οὐκ αἴτιος τοῦ Πνεύματος; ὁ Πατήρ. » Βαβα! Οὗτος ὁ τῆς κακίας καπνός; ἐστὶ, καὶ οἶαν τὴν ἀχλὺν τῆς τῶν ἀπαξ αὐτῆ κατασχεθέντων διανοίας κατασκεδάσει. Ὁ Θεός οὗτος Πιτήρ ὁ Δαμασκηνός οὐκ ἐν ἄλλοις, ἀλλ' ἐν ᾧ τὰ θεθάντα ταῦτα θεολογεῖ κεφαλαίῳ, « Πηγὴ » φησὶ, « καὶ αἰτία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος; ὁ Πατήρ. » Καὶ παραυτίκα ἐπάγει, « Πατήρ δὲ μόνου Υἱοῦ καὶ προβολεύς Πνεύματος. » Εἰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀνάρχου πηγῆς αἰτίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος; ὁ Θεός Δαμασκηνός διαιρῶν, τοῦ μὲν Υἱοῦ φησὶ τὴν πηγὴν αὐτὴν καὶ αἰτίαν, ὅτι Πατήρ αὐτοῦ ὁ Πατήρ, τοῦ δὲ Πνεύματος, ὅτι προβολεύς αὐτοῦ ὁ Πατήρ· πῶς οὐκ αἴτιος; ὁ προβολεύς κατὰ τὸ πῖνθη σαφές, καὶ πῶς; ἄλλην τινα φανέρωσιν παρὰ τὴν τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Υἱοῦ, » λέγουσα περὶ

ἡ'. Εἰ δὲ ζῆτι μόνον αἴτιον τὸν Πατέρα ὁ αὐτὸς Δαμασκηνός ἐν αὐτῇ τούτῃ· ἔφη τῇ κεφαλαίῳ, ὁ λεπτὸς τὴν θεολογίαν οὗτος διὰ τῆς τοῦ μόνου φωνῆς ἀργίαν τῆς ὑπὸ τῆς δι' Υἱοῦ φωνῆς ἀναφανομένης σημασίας καταψηφίζεται. Ἄλλ' ἴστω κεκλαυθῆσθαι ἐνταῦθα, ἀπὸ τοῦ ἀγνοεῖν αὐτὸν διὰ τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς, τὴν μόνου φωνῆν ἐν πολλαῖς τῶν Γραφῶν ἀποκεκληρῶσθαι αὐτόν. Ἐν γὰρ τῇ περὶ τῆς ἐν Ἀριμηνίῳ συνόδου πρὸς τοὺς Ἄφρους ἐπιστολῇ « μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος τὸν Πατέρα » ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἀριδῆλως ἀποκαλεῖ, τὸ ζῶν τούτο ὕδωρ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα σαφῶς ἐκλαμβάνων. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς καὶ ἐν π.λλαῖς τῶν γραφῶν αὐτοῦ ἄλλαις τοῦ αὐτοῦ « ζῶντος ὕδατος πηγῆν » καὶ τὸν Υἱὸν λέγειν οὐκ ἀνοβάλλεται. Καὶ ἡμεῖς δὲ μόνου Θεοῦ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα μεψώδων· ἐς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ αὐτὸ

καὶ φρονοῦμεν καὶ λέγομεν. Ἔτι καὶ ὁ πολὺς δὲ τὰ θεῖα Βασιλείας, «Μηδεις,» λέγων, οἰείσθω με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις: ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία δια Υἱοῦ ἐνεργουσα, καὶ τελειουσα ἐν Πνεύματι. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις. «Ἐνα γὰρ οἰδαμεν ἀγέννητον, καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,» ὅσον τῆς ἐνοίας κατὰ τὸ πρόχειρον δοκεῖ πως διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὰς λοιπὰς δύο ὑποστάσεις ἐπὶ τῇ τῶν ὄντων ἀρχῇ. Ἄλλ' ἡ ἀκριβὴς τῆς θεολογίας ἔννοια διὰ τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς τὰς ἀναγεγραμμένας ταύτας εἰρηθεῖαι φωνὰς ἐπ' αὐτοῦ βούλεται. Καὶ ἦν ἂν καὶ τῷ Κυρίῳ συμφέρον κατὰ πολὺ, εἴγε, τὸν τῶν Γραφῶν οὗτος ἐφ' ἅπασιν ἀνιχνεύων σκοπὸν, τὰ τοιαῦτα ἐπιμελῶς ἐζητεῖν ἢ τὴν Ἱερουσαλὴν μὲν γράφων, καὶ κακοῦργον σπερμολογίαν κατὰ τῶν τὴν τοιαύτην ποιουμένων ἐρευνᾶν ἀποφαίνεσθαι, αὐτὸν δὲ ἀνεξέρευνήτως, καὶ σὺν πάνυ πολλῇ τῇ ἀδείᾳ ἐκεῖνα θεολογεῖν ἢ μὴ; οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας παρέδωκαν, μὴ ἡμεῖς παρ' αὐτῶν παρελάβομεν, καὶ τὰ μὲν τῶν Πατέρων ἢ τέλει ὀβελίζειν, ἢ μετὰ παραφθορὰς παραδέχεσθαι, φωνὰς δ' ἀντεισάγειν μὴπω καὶ μέχρι νῦν ἐς ἀκοήν τινος τῶν τῆς Ἐκκλησίας τροφίμων ἐλλησικίας, καὶ πᾶσιν ἀπαξιακῶς ἀγνώστου; παντάπασιν.

θ. «Ἦ γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ,» φησὶ, «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα δηλοῦσα ἐνίων Πατέρων γραφή, δηλοῖ μὲν τὴν ἐκείθεν αὐτοῦ ἐκλαμψίν καὶ φανέρωσιν. δι' Υἱοῦ γὰρ ὁμολογουμένως αὐτὸς ἀβύσσος ἐκλάμπει, καὶ ἀναδεικνύεται ὁ Παράκλητος,» ὡς περ ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνος τὸ φῶς. δηλοῖ καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν, καὶ δόσιν, καὶ ἀποστολήν. οὐ μὴν δὲ οἷον ὀφίσταται δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ, καὶ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει. «Τίς, ὦ πάντες ἄνθρωποι, θεολογικῶς; εἰς τοιαύτην ἀκήκοέ ποτε παρὰ τινι τῶν πρὸ ἡμῶν ἐνωμένων ἐκλήφθεν, τὸ δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ὁμολογεῖ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, ἐξ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα γραφικῶν εἶναι ῥῆσιν συντίθεται, καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν ῥῆσεων τοῦτων ἔννοιαν συνορῶν πολλῇ ἡμῖν παρεχομένην συγκρότησιν ἐπὶ τῇ δι' ἦν τὸν καθ' ἡμῶν ἀσπονδον ἤρατο πολεμον, εἰρήνην τῶν Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν, οὐδὲν ἡγείται βιώσιμον, εἰ μὴ πρὸς οὐκ εὐαγγῆ τούτας διαστρέψει τὴν ἔννοιαν. Πρῶτα μὲν γὰρ ὁ κατὰ τῆς δι' Υἱοῦ ἀβύσσος ἐκφάνσεως ἐστίν, οὐ συνορᾶν ἔχω, εἰ ἄλλο τι ἢ δι' Υἱοῦ ἀβύσσος ἐστὶ τοῦ Πνεύματος ἐκλαμψίς παρὰ τὴν δι' Υἱοῦ ἀβύσσον ὑπαρξίν. Ἐπειτα δὲ καὶ διαφορὰν μεταξὺ τῶν λέξεων συγχωρῶν, οὐδ' οὕτως κατὰλληλα τῷ οικείῳ σκοπῷ φθέγγεσθαι αὐτὸν ἡγημαί. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τὸ πάντων αὐτῷ σκοπιμώτατον ἢ ἄμεσος τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς ἐστὶν ὑπαρξίς, εἰ ἄλλο τι παρὰ τὴν δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν ἢ δι' Υἱοῦ ἐστὶν ἐκλαμψίς, ὡς περ τυχόν ἢ δι' Υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς χορηγία, δόσις τε καὶ ἀποστολή, πῶς ἂν δι' Υἱοῦ ἀβύσσος ἐκλάμπων τὸ μὴ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον νοηθεῖ ἅγιον Πνεῦμα; Εἰ μὲν ὡς δι' ὄργάνου ἰεουργικοῦ δεδῶσθαι παρὰ τοῦ ταῦτα θεολογούντος,

landis Basilius : « Nemo, » dicens, « opinetur me tres esse hypostases primarias asserere : rerum enim omnium unum principium est, per Filium operans et in Spiritu perficiens ; » rursusque alibi : « Unum enim agnoscimus ingenitum et unum omnium principium Patrem Domini nostri Jesu Christi, » dat nobis intelligere de plano a Patre reliquas alias hypostases subdividere in rerum principio. Verumtamen exquisita theologorum sententia propter primum in omnibus ac principale Patris similes dictiones de eo dictatas esse vult. Et esset Cyprio proficuum admodum et accommodatius, Scripturarum in omnibus mentem perscrutanti, similia diligenter examinare, et non sacrilegium opponere, et improbam vaniloquentiam adversus eos, qui talia studiose examinant, jactare, cum ipse absque ulla investigatione, sed multa cum libertate et audacia illa veluti enuntiata theologica tradat, quæ neque doctores Ecclesiæ tradiderunt, neque nos ab illis accepimus, et quædam Patrum veluti spuria eliminat, aut corrumpendo admittat, et loco eorum voces insinuet, prorsus omnibus incognitas, et quæ nunquam ad hoc tempus ad aures alumnorum Ecclesiæ pervenerunt.

9. « Nam quæ per Filium, » ait, « et ex Filio existere Spiritum, nonnullorum Patrum scripta auctoritas tradit, notat plane inde illius effulsionem et manifestationem. Per Filium enim, neque de eo quispiam dubitaverit, ipse perpetuo effulget, et manifestatur Paracletus, quemadmodum ex sole per radium lumen. Notat præterea et erga nos suppeditionem, dationem, et missionem : non vero eum subsistere per Filium, et ex Filio, et essentiam per ipsum et ab ipso accipere. » Quis, o omnium hominum cæcus, theologis speculationibus deditus unquam ab aliquo, qui nos præcesserit, audivit, in similem sententiam acceptum illud, ex Filio et per Filium esse Spiritum sanctum? Constat per Filium Spiritum existere, ex Filio Spiritum existere scripto traditum esse non denegat, et veram dictorum horum sententiam cognoscens, admodum nobis conducere, ad comprobendam Ecclesiarum pacem, ob quam adversus nos irreconciliabile bellum suscepit, vivere se minime posse existimat, ni ad execrandas has speculationes sententiam invertat. Primum enim, quod et de æterna per Filium effulsione dixit, haud intelligere valeo, an aliud quid est æterna per Filium Spiritus effulsio, quam æterna per Filium existentia. Tum deinceps, etiamsi inter dictas dictiones discrimen concedam, neque hoc etiam modo suo intento paria enuntiare ipsum existimo. Nam cum, quod præ omnibus aliis illi maxime propositum immediata Spiritus ex Patre existentia est, si diversum quid ab existentia per Filium, effulsio per Filium est, quemadmodum forte per Filium suppeditatio, datio et ad nos

missio, qua ratione per Filium perpetuo effulgens, non existentiam habere per Filium Spiritus sanctus intelligitur? Si, uti per instrumentum servile, conceditur hoc ab ista decernente, tacebimus. Si vero uti Filio naturaliter in effusione hac ex Patre, aut manifestatione, et suppeditatione, et datione, et missione mediante, naturalis ista mediatio per Filium ex Patre ante res omnes alias existentiam corroborat: et qui per Filium existentiam abnegat, tum ob innovatum ordinem, et existentiam improbationem, et universam fidem abnegat, ut cum magno et divino Basilio loquar, quod servientium, et ministrantium modo, ut jam supposuimus, necessario hæc omnia suppeditentur per Filium, suppeditatio, inquam, datio, missio, manifestatio, effusio, et si quid aliud quispiam attulerit, manifestato secundum essentiam et naturam Filium a Patre dissociat. Tandem quam non superat absurdam temeritatem confiteri per Filium et ex Filio Spiritum existere, cui jam additur dictio existere et naturaliter et essentialiter, et eam, quæ per Filium et ex Filio est, Spiritus existentiam inficiari?

10. « Sed per Filium, » ait, « et ex Filio naturaliter existere, non vero per Filium et ex Filio existentiam habere, qui id enuntiarunt Patres, falsi sunt. » O argutum talia asserentium acumen! Quam admirabilis est, mi Cyprie, tua hæc sapientia! ut sublimes sunt et plane ætheræ cogitationes! At ego qui non ita curiosus sum, sed rudis hebesque, illud: ex Filio naturaliter Spiritum existere, pro existentia ex Filio assumo: et præpositionem ex, loco præpositionis per, ut scriptis mandata traditio intonat, de Filio semper accipiens, non duas causas Spiritus, sed Patrem causam per Filium multa, quæ ex theologia oritur confidentia, deprædico, et progressum ex sole per radium luminis pro existentia per radium interpretor, ut postea multa cum libertate ex utroque, sole nempe et radio, lumen esse pronuntiem; et ut etiam radium fontem luminis asserere possim. Quod vero negas habere Spiritum per Filium et a Filio, id ego exosculari consteor, dictum magni Basilii a Filio Spiritum esse decernens inter theologica illius placita enumerans; quemadmodum et illud beati Patris nostri Nysseni, quod illum ex Filio esse declarat.

11. « Communis, » ait, « essentia et natura hypostaseos causa non est: cum neque unquam generet, neque producat. Hæc communis essentia individuum est. Verum essentia cum proprietatibus, quæ plane auctoritate magni Maximi ipsam hypostasim notat; imo etiam ipsius magni Basilii. Hic siquidem item definit, hypostasim esse, quæ commune et incircumscriptum in re aliqua per apparentes proprietates representat et circumscribit. » Euge hanc tuam confessionem, licet ad aliud, nec ipsam veritatem respiciens allata dixeris! Non communem essentiam et naturam, sed cum proprietatibus essentiam, quæ palam ipsam hypostasim notat, causam hypostasis esse fateris, et generare et producere simi-

τοῦτο καὶ σωπῆσομεν· εἰ δ' ὡς τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐπὶ τῇ ἐκ Πατρὸς ἐκλάμψει ταύτῃ, ἢ καὶ ἐκφάνσει, καὶ χορηγίᾳ, καὶ δόσει, καὶ ἀποστολῇ μεσιτεύοντος, ἢ φυσικῆ αὐτῆ μεσιτείας τὴν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων συνίστησιν ὑπαρξίν· καὶ ὁ τὴν δι' Υἱοῦ ἀπαρνούμενος ὑπαρξίν διὰ τε τὴν περὶ τὴν τάξιν καινοτομίαν καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν καὶ ὅλης ποιεῖται τῆς πίστεως ἄρνησιν κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν καὶ θεῖον Βασίλειον, διὰ τε τὸ ὑπηρετικῶς καὶ λειτουργικῶς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἐξ ἀνάγκης ταῦτα πάντα χορηγεῖσθαι δι' Υἱοῦ, χορηγίᾳ φημι, δόσει, ἀποστολήν, φανέρωσιν, ἐκφάνσιν, καὶ εἰ τι ἄλλο βούλεται τις λέγειν τοιοῦτον, προδῆλως κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν διαίστησι τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Τέως δὲ ποῖαν οὐχ ὑπερβαίνει τὴν ἀλογία δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα ὁμολογεῖν, καὶ ταῦτα προσκειμένου τῇ τοῦ ὑπάρχειν λέξει, καὶ τοῦ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, καὶ τὴν δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ ὑπαρξίν ἀπαρνεῖσθαι τοῦ Πνεύματος;

et naturaliter et essentialiter, et eam, quæ per Filium et ex Filio est, Spiritus existentiam inficiari?

1. « Ἀλλὰ δι' Υἱοῦ, » φησὶ, « καὶ ἐξ Υἱοῦ φυσικῶς ὑπάρχειν, οὐ μόνον δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν οἱ εἰρηκότες Πατέρες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφησαν. » Τῆς λεπτῆς τῶν ταῦτα λεγόντων ἐννοίας! Ὡς θαυμαστὴ σου, Κύπριε, ἡ γνώσις! ὡς ὑψηλὰ σου τὰ νοήματα καὶ αἰθέρια! Ἐγὼ δὲ ἀφελῶς, ὡς ἔχω καὶ οὕτως ἰδιωτικῶς, τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν ἐξ Υἱοῦ ὑπαρξίν ἐκλαμβάνω· καὶ τὴν ἐξ ἀνελ τῆς διὰ κατὰ παράδοσιν γραφικὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνων ἀελ, οὐ δύο τοῦ Πνεύματος αἰτία, τὸν δὲ Πατέρα αἰτίον δὲ τοῦ Υἱοῦ μετὰ πολλοῦ τοῦ ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ θάρρους ἀνακρίπτω· καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνος πρόσθεν τοῦ φωτὸς εἰς τὴν διὰ τῆς ἀκτίνος ὑπαρξίν ἐξηγουμαι, ἵνα κατὰ πολλὴν τὴν ἀδειαν καὶ ἐξ ἀμφιβόλου, τοῦ ἡλίου δηλονότι καὶ τῆς ἀκτίνος τὸ φῶς εἶναι λέγοιμι, καὶ ἵνα καὶ τὴν ἀκτίνα λέγειν πηγὴν φωτὸς ἔχοιμι. Ὁ δὲ εἶναι ἀπαγορευεῖς ἔχων τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ καὶ παρὰ Υἱοῦ, ἐγὼ τοῦτο στερῆσιν ὁμολογῶ, τὴν παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα θεολογοῦσαν ῥῆσιν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ταῖς αὐτοῦ θεολογίαις ἐγκρίνων· ὡσπερ οὖν καὶ τὴν τοῦ μακαρίου Πατρὸς ἡμῶν τοῦ Νύσσης, τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ λέγουσαν.

2. « Οὐχὶ ἡ κοινὴ, » φησὶν, « οὐσία καὶ φύσις ὑποστάσεως ἐστὶν αἰτία μὴδὲ γεννητικὴ ποτε, οὐδὲ προβλητικὴ αὐτῆ γε ἡ κοινὴ οὐσία κέφυκε τῶν ἀτόμων, ἢ δὲ μετ' ἰδιωμάτων οὐσία, ἥτις σαφῶς κατὰ τὸν μέγαν Μάξιμον αὐτὴν δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸν δὴ τὸν μέγαν Βασίλειον, κάκεινος γὰρ ὀρίζεται ὑπόστασιν εἶναι τὴν τὸ κοινόν τε καὶ ἀπεριγραπτόν ἐν τῷ τινὶ πράγματι διὰ τῶν ἐπιφανομένων ἰδιωμάτων παριστώσαν καὶ περιγράφουσαν. » Εὐγε τῆς ὁμολογίας ταύτης, ὦ οὗτος, εἰ καὶ πρὸς ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἀφορῶν τὰ ῥηθέντα εἰρήκει. Οὐ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν, τὴν δὲ μετ' ἰδιωμάτων οὐσίαν, ἥτις σαφῶς αὐτὴν δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν, αἰτίαν ὑποστάσεως εἶναι ὁμο-

λογεις, και γεννητικην και προβλητικην την τοιαύτην λέγειν ούσαν ούκ αναβάλλη. Καί προς ταύτα ού μόνον ούδεν ήμεις άντιλέγομεν, αλλά και συμφωνούμεν και συντιθέμεθα, 'Εκεινο δέ βουλόμεθά σου μαθεΐν, ει μόνω τῷ Πατρὶ, ούμενον και τοῖς λοιποῖς τῶν προσώπων την μετ' ιδιωμάτων ούσαν εις δήλωσιν υποστάσεως ἀφορίζεις; Εἰ μὲν γάρ ἐπὶ μόνω τῷ Πατρὶ ή μετ' ιδιωμάτων ούσα σαφῶς παρά σοι δηλοῖ την ὑπόστασιν, αἱ πολλαὶ σε τῶν πατρικῶν γραφῶν ψευδόμενον ἀπελέγξουσιν, οὕτω και ἐπὶ Υἱοῦ και ἐπὶ Πνεύματος την μετ' ιδιωμάτων ταύτην ούσαν λέγουσαι, ὡς ἐπὶ Πατρὸς, εἰ τῷ μὴ παρέργως ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται τοῦ Διαματηνοῦ, τὸ, « Ὅταν γάρ ἐνοήσω μίαν τῶν υποστάσεων, τέλειον Θεὸν αὐτὸν οἶδα, τελείαν ούσαν. » Καί αὐ τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τὸ, « Ἔως δ' ἂν σκουπῶσι, μὴ λαθρανέτωσαν δευτέραν αἰῶνων την τοῦ Μνονογενεῦς ούσαν τιθέμενοι. » Καί πάλιν τὸ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τὸ, « Φοβῆ σὺ γέννησιν, ἵνα μὴ τι πάθη Θεὸς ὁ μὴ πάσχω. Ἐγὼ δὲ φοβοῦμαι την κρίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὕβρεως και τῆς ἀδίκου κατατομῆς, ἢ τὴν Υἱὸν τέμνωιν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ την ούσαν τοῦ Πνεύματος. » Εἰ δὲ δέχη μὲν και αὐτὸς αὐτὴν την τοῦ Πατρὸς νοεῖσθαι ὑπόστασιν, ὅταν τὸ ὅλον τοῦτο μετὰ τοῦ προσδιορισμοῦ ή ούσια τοῦ Υἱοῦ λέγεται, και αὐτὴν την τοῦ Πνεύματος νοεῖσθαι ὑπόστασιν, ὅταν τὸ ὅλον τοῦτο μετὰ τοῦ προσδιορισμοῦ ή τοῦ Πνεύματος ούσια λέγεται· μόνη δὲ τῆ τοῦ Πατρὸς ούσια τὸ γεννητικὴν και προβλητικὴν ἀφορίζεις. 'Αλλ' ἐνταῦθα γραφικὴν τινα ἐπὶ τῷ τῶν τοιοῦτων ιδιωμάτων ἀφορισμῷ ἀπαιτηθῆσιν την μαρτυρίαν. Τὸ γάρ γεννητικὴν μόνη τῆ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασει ὁμολογουμένως ἀφώρισταί, και πᾶσα γραφή περὶ τῶν τῷ Πατρὶ ἐνόντων ὑποστατικῶν ιδιωμάτων διαλαμβάνουσα τοῦτο συνίστησι. Τὸ δὲ προβλητικὴν οὐδεμίαν ἔχεις ἀποδείξει γραφὴν μόνω τῷ Πατρὶ ἀπονέμουσαν, εἰ γε πᾶν τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἰρημένον ἐνόητα οὐχὶ διαίρεισιν Πατρὸς συνίστησι και Υἱοῦ. Προβολεὺς δὲ διὰ Υἱοῦ τοῦ ἁγίου τε θεολόγηται Πνεύματος ὁ Πατήρ· οὐκ ἔχεις πάντως, κἂν εἰ μυρία κάμης πᾶσαν θεόπευστον ἀνιχνεύων Γραφὴν εις την τῆς πατρικῆς υποστάσεως ιδιότητα ἀφοριζόμενον εὐρεῖν τὸ προβλητικόν. Εἰ γάρ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἂν ἐκ τῆς ούσιας τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα λεγόμενον, ἐκ τῆς ούσιας ἐλέγετο τοῦ Υἱοῦ. Μὴ γάρ μοι και πάλιν τὰ λεπτὰ ἐκεῖνα λέγε νοήματα, τῆ μὲν τοῦ Πατρὸς ούσιας τὸ ἐνυπόστατον χαρίζομενος, ἐπὶ δὲ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ούσιας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται· τὸ δὲ ἐκ τῆς ούσιας τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐκ τῆς ούσιας ἐνιαίον διατεινόμενος λέγεσθαι, ὡς περ ἂν εἰ και διηρημένη τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως ή αὐτοῦ ἐννοεῖτο ούσια. Ἄπαξ γάρ οικείοις διωμολογητικῶς χεῖλεσι την μετ' ιδιωμάτων ούσαν δηλωτικὴν σαφῶς ὑποστάσεως εἶναι, οὐκ ἔχεις ἀρνήσασθαι, μὴ εἶναι Υἱὸν αὐτὸν ὅλον νοεῖσθαι ούσαν δηλαδὴ ἐνυπόστατον, ὅταν τις ἐκ τῆς ούσιας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι λέγη τὸ ἅγιον. Εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ τι ἀνακῦψαι πᾶν ἕτερον ἄτοπον, εἰ διὰ τὸ μίαν εἶναι την τοῦ Υἱοῦ και Πατρὸς ούσαν ἐκ τῆς ἀφορίν ούσιας λέγεσθαι

lem essentiam asserere non refugis. Contra hæc nihil nos opponimus, verum in his et concordamus, et assensum præbamus. Illud porro a te edoceri cupimus, an soli Patri, non vero aliis personis essentiam cum proprietatibus ad denotandam hypostasim vindicas? Etenim si in solo Patre essentia cum proprietatibus palam apud te hypostasim notat, pleraque Patrum scripta te mendacii falsitatisque convincent, quæ similiter et de Filio et de Spiritu hanc cum proprietatibus essentiam æque atque de Patre tradunt, ni quasi aliud agens Damascenicum illud versaveris: « Cum enim concipero unam ex hypostasibus, perfectum Deum ipsum agnosco, perfectam essentiam. » Et illud magni Basilii: « Donec tacent, ne te lateat, secundam sæculorum Unigeniti essentiam facere. » Necnon magni Gregorii: « Horreo tu generationem, ne quid patiatur Deus, qui non patitur: ipse horreo creaturam, ne Deum per injuriam et injustam sectionem perdam, aut Filium secans a Patre, aut a Filio essentiam Spiritus. » Quod si tu quoque ipsam Filii hypostasim intelligere non refugis, cum hoc totum præscripto etiam Filio, essentia Filii dicitur: et ipsum intelligere Spiritus hypostasim, cum hoc totum cum præscriptione Spiritus, essentia Spiritus dicitur, soli vero Patris essentia et generare et producere ascribis; verumtamen pro harum proprietatum determinatione scripto tradita auctoritas poscetur a te. Namque generandi vis soli Patris hypostasi, quod in confesso apud omnes est, vindicatur, et scripta omnia de hypostaticis proprietatibus Patri in hærentibus tractantia hoc confirmant. Producenti vero vim soli Patri attribui nullum unquam scriptum id asserens produxeris; si quidquid ex Patre per Filium dicitur, unionem, non divisionem Patris et Filii insinuat. Productor vero per Filium sancti Spiritus Pater a theologis decernitur. Nullo modo inveneris, licet innumeros labores susceperis, universam divinitus inspiratam Scripturam pervestigans, producendi vim paternæ hypostasis proprietati assignari. Id siquidem si esset, Spiritus, qui ex essentia Patris dicitur, ex essentia Filii non diceretur. Et ne mihi rursus subtiles illas speculationes inculces, Patris quidem essentia in hypostasi esse tribuens, cum ex essentia Patris Spiritus sanctus asseritur; Spiritum vero ex essentia Filii ob unum essentia dici contendens; quasi vero separata a Filii hypostasi essentia illius intelligeretur. Namque cum semel propriis labiis fassus sis, essentiam cum proprietatibus plane hypostasim denotare, non potes modo inficias ire, Filium ipsum totum non intelligi, essentiam scilicet cum hypostasi, cum quis ex essentia Filii Spiritum sanctum esse dixerit. Sin minus, saltem hic aliud rursus oriatur absurdum, si propterea quod una est essentia Patris et Filii, ex utriusque essentia dici Spiritum quispiam asseruerit, ratio coget, ex suamet essentia Spiritum quoque esse. Una siquidem est cum ea, quæ Patris et Filii est. Et si

arridet, Filius etiam ex Patris essentia nascens, A propter unum essentia non solum ex Spiritus, sed ex ipsiusmet etiam essentia esset.

Υἱὸς ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεννώμενος, ἔσται διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἐνιαῖον οὐ μόνον καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ.

12. « Contendere nos, ait veritatis hostis, non ratione hypostasis sed ratione naturæ Patrem Spiritus esse causam, ex eoque colligi Filium quoque necessario Spiritus causam esse, cum eandem possideat cum Patre naturæ rationem. Prætereaque ex iisdem sequi, et Spiritum ipsum esse alterius causam, cum et ipse eandem naturæ rationem possideat, et ita numerum augeri causarum, quod aliquo modo causæ participes sint, quæcunque naturam participant, hypostases; tum etiam, quod communis essentia et natura hypostaseos causa est. » Hæc in nos absurda et a veritate aliena jactans, qui verè veritatis hostis est, non agnoscit, quantum ipse pejus per hæc sua verba veritatem dogmatis tractet et vulneret. Nos in multis nostris scriptis verè asserentem ratione hypostaseos et non ratione naturæ Patrem esse causam eorum, quæ ex eo sunt, improbavimus, improbandumque hæc etiam existimamus, qui similia aliter atque Patres nostri tradiderunt decernit. Ratione porro hypostasis non esse Patrem causam Spiritus in nullo nos nostrorum Commentariorum loco tradidisse scimus: non quod eum qui ratione naturæ causam Patri attribuit improbanus. Sed Cyprius ipsemet est, qui ratione hypostasis causam illi attribuentem redarguit, cum a nobis nullum discrimen internoscatur, si Pater secundum utraque causa est eorum, quorum causa est, tanquam qui plane non ignoramus, Patres nostros theologos, nunc ex hypostasi, nunc ex essentia Patris decernentes, quæ ex ipso causantur. At hic unum tantummodo concedens, quod enim ex essentia est, non causam, sed simpliciter consubstantiale connotare determinat, et sic aperte Patribus nostris adversatur, quorum hic quidem « ex paterna essentia Filii generationem » astruit: rursusque, « proprium paternæ essentia setum Filium » nuncupat: itemque, « paternam essentiam principium, et radicem, et fontem Filii » definit: alius: « Neque enim deforis est adinventum Filii essentia, » scripto promulgat, « neque ex iis, quæ non sunt introducta, sed ex Patris essentia enata est, veluti luminis splendor, et aquæ vapor: » necnon: « Causa est Dei natura et Filii et Spiritus sancti. » Hæc omnia Filium ex Patris essentia causari palam demonstrant. At hic Patribus ista decernentibus repugnans, qui illis melior est, et multo etiam divinius atque sublimius pro qua innata jactantia ac superbia decernens, etiam talis mans, non agnoscit, in commentariis suis postas a divisione sibi locum non dedit, et non reputari

τὸ Πνεῦμα ἐρεῖ τις. Ἀναγκάσαι γὰρ ὁ λόγος καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα οὐσίας. Μία γὰρ αὕτη μετὰ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ βούλει καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεννῶμενος, ἔσται διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἐνιαῖον οὐ μόνον καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ.

β'. « Διατείνεσθαι ἡμᾶς, φησὶν ὁ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος, μὴ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, τῷ δὲ λόγῳ τῆς φύσεως αἰτιον εἶναι τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος, ὡς ἐκ τούτου συνάγεσθαι, καὶ τὸν Υἱὸν ἀναγκαίως αἰτιον τοῦ Πνεύματος ἀναρνεῖσθαι, τὸν αὐτὸν ἔχοντα τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως λόγον. » Ἐπὶ δ' ἐντεῦθεν ἔπρεσθαι καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα αἰτιον εἶναι, τὸν αὐτὸν τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως λόγον δεχόμενον· καὶ εἰς πλῆθος οὕτω προχωρεῖν τὰς αἰτίας, ἐν τῷ πῶς μὲν τῆς αἰτίας μετέχειν, ὅσαι τῆς φύσεως μετέχουσιν ὑποστάσεως, πῶς δὲ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν ὑποστάσεως εἶναι αἰτίαν. » Ταῦτα ἡμῖν ἐπιφραζῶν τὰ ἄτοπα, καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότρια ὁ τῆς ἀληθείας ὄντως ἀλλότριος, οὐκ οἶδεν ὅπως μᾶλλον αὐτὸς διὰ μέσου τῶν παρόντων αὐτοῦ λόγων τὴν τοῦ δόγματος ἀλήθειαν παραφθεῖρει. Ἡμεῖς ἐν πολλαῖς μὲν τῶν ἡμετέρων γραφῶν ἀληθῶς τὸν λέγοντα τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως αἰτιον εἶναι τὸν Πατέρα τῷ ἐξ αὐτοῦ ἐκαχίσαμεν, καὶ κακιστέον ἐστὶ τοῦτον ἡγούμεθα παρὰ τὴν τῶν Πατέρων τὰ τοιαῦτα θεολογοῦντα παράδοσιν. Μὴ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ὑποστάσεως εἶναι αἰτιον τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος, ἐν οὐδεμίᾳ τῶν γραφῶν ἡμῶν εἰρηκέναι συνόδαμεν. Οὐ γὰρ οἶτι τὸν μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως τὴν αἰτίαν τῷ Πατρὶ διδόντα κακίζομεν. Αὐτὸς δ' ὁ Κύριος οὗτός ἐστιν ἤδη τὸν τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως ταύτην αὐτῷ ἀπονέμοντα αἰτιώμενος· ἐπεὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέρον νομίζεται, εἰ ὁ Πατὴρ κατ' ἀμφότερα αἰτιός ἐστιν ὧν ἐστὶν αἰτιός, ὡς ἀκριβῶς εἰδῶσι τοὺς θεολόγους ἡμῶν Πατέρας, οὐ μὲν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, οὐδὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ θεολογοῦντας αἰτιατά. Οὗτος δὲ βάτερον τῶν δύο διδούς, τὸ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας, ὡς τῆς αἰτίας, τοῦ δ' ἀπλῶς ὁμοουσιου δηλωτικῶν διορίζεται, καὶ προδηλῶς τοῖς Πατέρασιν ἡμῶν διαφέρεται, ὧν ὁ μὲν, « Ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας τὴν τοῦ Υἱοῦ θεολογεῖ γέννησιν, » καὶ πάλιν « Ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀποκαλεῖ τὸν Υἱὸν γέννημα »· καὶ πάλιν, « Τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ » ἀποφαίνεται· ὁ δὲ, « Οὐ γὰρ ἐξωθέν τις ἐστὶν ἐφευρεθεῖσα ἢ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, » γραφῶν ἀνακηρύττει, « οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπισηθῆν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐφυ, ὡς τοῦ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς »· καὶ πάλιν « Αἰτία ἐστὶν ἢ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ταῦτα πάντα αἰτιατῶν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἶναι δηλοῖ τὸν Υἱόν. Ὁ δὲ τοῖς ταῦτα θεολογοῦσι Πατέρασιν διαμαχόμενος ὁ κρείττων ἐκείνων, καὶ πολὺ θεϊότερόν τε καὶ ὑψηλότερον ἐξ ὑπερηφανίας θεολογεῖν φανταζόμενος, λαμβάνει τὴν τῆς ἐφευρεθῆσιν αὐτῷ διαίρεσιν τῆς οὐσίας ὑποστάσεως αὐτῶν ἑαυτῷ περιπίπτει, καὶ

ὅπως αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ ἀνατρέπει. Ὡς περ γὰρ αἱ
 στυγνομένοι; τὸ παρ' ἄλλου καὶ μὴ παρ' ἑαυτοῦ ἀνα-
 τρέπεσθαι καὶ ψόγον ἡγοούμενος ἀντικρυς, εἰ μόνος
 αὐτὸς ἑαυτῷ πρὸς ἀντιδικίαν ἀρκεῖν ἑαυτὸν ἀπο-
 δεῖξει, νῦν μὲν ἀπαγορεύει, καὶ ὡς ἀποτρόπαιόν τι
 διοδεύει τὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς αἰτίαν εἶναι
 τῶν ἐξ αὐτοῦ, νῦν δὲ τὴν μετ' ἰδιωμάτων οὐσίαν
 αὐτὴν τε δηλοῦν σαφῶς τὴν ὑπόστασιν δέχεται, καὶ
 γεννητικὴν εἶναι ταύτην καὶ προβλητικὴν ἀποφαί-
 νεται. Οὕτω τὰ τῆς θεολογίας ἑαυτὸν ἐπαίδευσεν
 ὑψηλὰ, ὃ μὴ δὲ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ τῶν ἐπὶ τῇ οὐσί-
 αϊ πρωτείων παραχωρῶν. Ἄλλ' εἰ καὶ οὗτος ἐν
 οἷς τὴν οὐσίαν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐπὶ τοῖς
 ἐξ αὐτοῦ διαιρεῖ, τῇ μὲν τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ὑπο-
 στάσει τὸ αἰτιον ἀποδίδωσιν, ἡμεῖς δὲ ὡς μαθηταὶ
 καὶ δούλοι τοῖς δεσπόταις καὶ διδασκάλοις ἡμῶν
 Πατρᾶσιν ἐπόμενοι, καὶ οἰκεῖν μὴδὲν ἐπὶ ταῖς θεο-
 λογίαις ἀποτολμώντες οὐδέποτε, προαποδείχοντες
 ἤδη, ὅπως τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι λεγόμε-
 νον τὸ ἐξ αὐτῆς αἰτιατὸν ἑαυτοῦ ὁμολογουμένως
 παρίστησιν, ἀκολούθως ἐκ τῶν αὐτῶν γραφῶν
 ἀπεδείξαμεν νῦν, καὶ ὅπως τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως
 τοῦ Πατρὸς δηλωτικὸν ὁμοουσιότητος εἰληπται. Ὁ
 μὲν γὰρ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλειος, « Οὐκ ἀδελφὰ, φησὶ,
 λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ Πατέρα καὶ
 Υἱὸν ὁμολογοῦμεν, τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτῶν, ἐπειδὴ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; » ὃ δὲ ἅγιος Κύριλλος· « Τὸ γὰρ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, » φησὶ, « γεγεννησθαι τὸν Υἱὸν ἀναγκά-
 σαι δὴ πάντως καὶ οὐχ ἐνόητας ἡμᾶς ἀποδοῦναι
 τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. » Τί φησ, ὃ νέε θεολόγε, καὶ
 τὴν οἴησιν ἀληθῶς ὑψηλῆς; εἰ τῆς ὑποστάσεως τὸ
 Πατὴρ ἐστὶν ὁμολογουμένως δηλωτικόν, καὶ οἱ
 Πατέρες ἀπὸ τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸν Υἱὸν εἶναι τὸ πρὸς
 τὸν Πατέρα συνάγουσιν ὁμοούσιον, πῶς αὐτὸς ἐν
 τισι τῶν σῶν διαβήτορες εἰς γραφῶν ὡς ὃ ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν λέγων διπλῆν ταύτην
 ἐμφαίνει συναναφανομένην τῇ λέξει τὴν ἔννοιαν,
 κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ τοῦ Υἱοῦ δηλοῦσαν αἰτιατόν; Ὁρᾷς
 ὅπως ἡ τῆς κακίας δοκὸς τοσοῦτόν σοι τοὺς τῆς
 διανοίας ἐσκώτωσεν ὀφθαλμοῦς, ὡς αὐτόν σε παθεῖν
 ἀληθῶς, ἄπερ ἡμᾶς ἐσκώπτεις ψευδόμενος, μελαγχολίαν
 δηλονότι νοσῆσαι ἀντικρυς, καὶ τοσοῦτον τὴν
 τῶν πολεμίων καὶ φίλων καθάπαξ ἀποθεβληκῆναι
 διακρίσθαι καὶ πολεμίου;

17'. Πάλιν, « Οὐ καλῶς, » φησὶ, « λέγειν ἡμᾶς τὸ,
 Ὡς περ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἡ δι' Υἱοῦ φωνῆ δῆλωσιν
 μὲν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει, οὐ μὴν δὲ διαι-
 ρεῖ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς
 θεολογίας αὐτῆς, εἰ καὶ ἀρχικόν ἐστιν Υἱοῦ καὶ Πνεύ-
 ματος ὁ Πατὴρ αἰτιον, ἀλλ' ἐπεὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
 Πνεύματος ἐστὶν αἰτιος, οὐκ ἂν διαιρηθεῖ τοῦ Πα-
 τρὸς ὁ Υἱός ἐπὶ τῇ πρόδω τοῦ Πνεύματος. » Τὴν γοῦν
 τοιαύτην ἐπίπληξιν οὐ πολλὰ οὐδὲ οἰκοθεν, βραχεία
 δὲ εἰπόντες καὶ ἀπὸ γραφῶν ἀποσκευασόμεθα. Ὁ
 γὰρ τῶν Νυσσαίων καὶ τῆς οἰκουμένης φωστῆρ,
 « Τὸ Πνεῦμα, » λέγων, « τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἀκτι-
 στον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατὴρ
 εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος διαχωρίζεται· τῆς δὲ πρὸς
 τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἀκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ

A iudicio stare satis esse non demonstraret; nunc
 quidem pernegat, et velut execrandum et spurium
 rejicit, essentiam Patris causam esse eorum, quam
 ex ipso sunt: nunc essentiam cum proprietatibus
 ipsam clare notare hypostasim recipit, eamque et
 generare, et producere demonstrat. Sic theologiae
 sublimia seipsum edocuit, qui nec ipsi Satanæ in
 stultia sui arrogantique existimatione cedit. Et li-
 cet hic, dum essentiam a paterna hypostasi in his,
 quæ ex eo sunt, separat, uni quidem consubstan-
 tiale, alteri, hypostasi scilicet, causam dedit, nos
 veluti discipuli ac famuli dominorum et præcep-
 torum nostrorum Patrum vestigia sequentes nul-
 lum unquam proprium, et de nostro in rebus theo-
 logicis audentes, cum jam demonstraverimus, quod
 B ex essentia Patris dicitur, ex ipsa causatum esse
 nemine discrepante notare: nunc deinceps ex
 iisdem commentariis ostendemus, quod ex hypo-
 stasi Patris asseritur ad notandam eandem essen-
 tiam assumi. Nam in rebus divinis examinandis
 perspicax Basilius: « Non fratres, » inquit, « dici-
 mus Patrem et Filium, sed Patrem et Filium con-
 fitemur necnon idem essentia, cum ex Patre Filius
 sit. » Et S. Cyrillus: « Nam ex Patre, » ait, « Fi-
 lium genitum esse, cogit prorsus nos etiam Invitos,
 eandem illi naturam tribuere. » Quid hic ais, novo
 theologe, et insana existimatione vere sublimis?
 Si hypostasim Pater indubie significat, et Patres,
 quod ex ea Filius est, eandem cum Patre naturam
 C concludunt, quomodo tu nunc in tuis scriptis vane
 blateras scriptoque mandas, qui ex essentia Patris
 Filium asserit, duplicem ostendit sententiam simili
 dictione emergere, cum ex essentia eandem essen-
 tiam, tum ex Patre causam Filii denotare? Annon
 vides quantum tibi improbitatis trabs intellectus
 oculos obtenebravit, ut non percipias eadem vere
 te subire, quæ in nos non absque mendacio jactas;
 et ex atra bile manifesto laborare, tantumdemque et
 hostium, et inimicorum semel cognitionem ami-
 sisse, ut et tometipsum ipse æque ac hostem et
 adversariam tractes?

13. Rursus « non bene nos dicere » ait « il-
 lud, Quemadmodum in mundi opificio dicitur per
 Filium causam procatarteticam, seu primariam ex-
 plicat, nec tamen Filium separat a Patre, sic et in
 rebus ipsis theologicis primaria, et principalis
 Fili et Spiritus causa Pater sit; sed cum per Filium
 Spiritus causa est, non sejungetur a Patre Filius
 in progressu Spiritus. » Ad similem objurgationem
 repellendam, non multa neque ex propriis, sed
 pauca ex scripto traditis auctoritatibus in medium
 afferemus. Nam Nyssaensium et orbis lumen, « Spi-
 ritus, » scribens, « secundum increatum Patri ad-
 junctus, rursus ab eodem, quod uti ille Pater non
 est, separatur, a conjunctione vero cum Filio se-
 cundum increatum, necnon causam existentia: et

arridet, Filius etiam ex Patris essentia nascens, A propter unum essentia non solum ex Spiritus, sed ex ipsiusmet etiam essentia esset. Υἱός ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεννώμενος, ἔσται διὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ.

12. « Contendere nos, ait veritatis hostis, non ratione hypostasis sed ratione naturæ Patrem Spiritus esse causam, ex eoque colligi Filium quoque necessario Spiritus causam esse, cum eandem possideat cum Patre naturæ rationem. Prætereaque ex iisdem sequi, et Spiritum ipsum esse alterius causam, cum et ipse eandem naturæ rationem possideat, et ita numerum augeri causarum, quod aliquo modo causæ participes sint, quæcunque naturam participant, hypostases; tum etiam, quod communis essentia et natura hypostaseos causa est. » Hæc in nos absurda et a veritate aliena jactans, qui vere veritatis hostis est, non agnoscit, quantum ipse pejus per hæc sua verba veritatem dogmatis tractet et vulneret. Nos in multis nostris scriptis vere asserentem ratione hypostaseos et non ratione naturæ Patrem esse causam eorum, quæ ex eo sunt, improbavimus, improbandumque hæc etiam existimamus, qui similia aliter atque Patres nostri tradiderunt decernit. Ratione porro hypostasis non esse Patrem causam Spiritus in nullo nos nostrorum Commentariorum loco tradidisse scimus: non quod eum qui ratione naturæ causam Patri attribuit improbamus. Sed Cyprius ipsemet est, qui ratione hypostasis causam illi attribuentem redarguit, cum a nobis nullum discrimen internoscatur, si Pater secundum utraque causa est eorum, quorum causa est, tanquam qui plane non ignoramus, Patres nostros theologos, nunc ex hypostasi, nunc ex essentia Patris decernentes, quæ ex ipso causantur. At hic unum tantummodo concedens, quod enim ex essentia est, non causam, sed simpliciter consubstantiale connotare determinat, et sic aperte Patribus nostris adversatur, quorum hic quidem « ex paterna essentia Filii generationem » astruit: rursusque, « proprium paternæ essentia setum Filium » nuncupat: itemque, « paternam essentiam principium, et radicem, et fontem Filii » definit: alius: « Neque enim deforis est adinventum Filii essentia, » scripto promulgat, « neque ex iis, quæ non sunt introducta, sed ex Patris essentia enata est, veluti luminis splendor, et aquæ vapor: » nunc non: « Causa est Dei natura et Filii et Spiritus sancti. » Hæc omnia Filium ex Patris essentia causari palam demonstrant. At hic Patribus ista decernentibus repugnans, qui illis melior est, et multo etiam divinius atque sublimius pro sua innata jactantia ac superbia decernere sese existimans, non agnoscit, in commentitia essentia et hypostasis divisione sibi ipsi contradicere, et sua ab ipso refutari ac rejici, æque ac si ipsum puderet ab alio, et non a seipso refelli, et infamia notari manifesta reputans, si solus ipse sibi ipsi adversum in

τὸ Πνεῦμα ἐρεῖ τις. Ἀναγκάσει γὰρ ὁ λόγος καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα οὐσίας. Μία γὰρ αὕτη μετὰ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ βούλει καὶ ὁ τὸ τῆς οὐσίας ἐνιαῖον οὐ μόνον καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύ-

ματός, ὡς ἐκ τούτου συναγεσθαι, καὶ τὸν Υἱὸν ἀναγκαίως αἴτιον τοῦ Πνεύματος ἀναραίνεσθαι, τὸν αὐτὸν ἔχοντα τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως λόγον. Ἐπι δ' ἐνταῦθεν ἐπισθαι καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα αἰτιὸν τινος εἶναι, τὸν αὐτὸν τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως λόγον δεχόμενον· καὶ εἰς πλῆθος οὕτω προχωρεῖν εἰς αἰτίας, ἐν τῷ πῶς μὲν τῆς αἰτίας μετέχειν, δεσὶ τῆς φύσεως μετέχουσιν ὑποστάσεις, πῶς δὲ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν ὑποστάσεις εἶναι αἰτίαν. Ταῦτα ἡμῖν ἐπισημῶν τὰ ἄτοπα, καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότρια ὁ τῆς ἀληθείας ὄντως ἀλλότριος, οἷα οἶδε ὅποσα μᾶλλον αὐτὸς διὰ μέσου τῶν παρόντων αὐτοῦ λόγων τὴν τοῦ δόγματος ἀλήθειαν παραφθείρει. Ἡμεῖς ἐν πολλαῖς μὲν τῶν ἡμετέρων γραφῶν ἀπειθῶς τὸν λέγοντα τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως αἴτιον εἶναι τὸν Πατέρα τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐκακίσταμεν, καὶ κακιστέον ἐστὶ τούτον ἡγοῦμεθα παρὰ τὴν τῶν Πατέρων τὰ τοιαῦτα θεολογοῦντα παράδοσιν. Μὴ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ὑποστάσεως εἶναι αἴτιον τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος, ἐν οὐδεμίᾳ τῶν γραφῶν ἡμῶν εἰρηκέναι συνόδαμεν. Οὐ γὰρ εἶπε τὸν μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως τὴν αἰτίαν τῷ Πατρὶ διδόντα κακίζομεν. Αὐτὸς δ' ὁ Κύριος οὕτως ἔστω ἡδὴ τὸν τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως ταύτην αὐτῷ ἀπονέμοντα αἰτιώμενος: ἐπεὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέρον νομίζεται, εἰ ὁ Πατὴρ κατ' ἀμφότερα αἰτιός: ἔστιν ὧν ἔστιν αἴτιος, ὡς ἀκριβῶς εἰδῶσι τοὺς θεολόγους ἡμῶν Πατέρας, νῦν μὲν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, νῦν δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ θεολογοῦντας αἰτιατά. Οὗτος δὲ δάταρον τῶν δύο διδούς, τὸ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας, οὐ τῆς αἰτίας, τοῦ δ' ἀπλῶς ὁμοουσιου δηλωτικῶν διορίζεται, καὶ προδήλως τοῖς Πατέρασιν ἡμῶν διαράχεται, ὧν ὁ μὲν, « Ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας τὴν τοῦ Υἱοῦ θεολογεῖ γέννησιν, » καὶ πάλιν· « Ἰδιῶν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀποκαλεῖ τὸν Υἱὸν γέννημα. » καὶ πάλιν, « Τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ » ἀποφαίνεται· ὁ δὲ, « Οὐ γὰρ ἐξωθέν τις ἔστιν ἐφευρεθεῖσα ἢ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, » γραφῶν ἀνακηρύττει, « οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπισηχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς. » καὶ πάλιν· « Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ταῦτα πάντα αἰτιατῶν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἶναι δηλοῖ τὸν Υἱόν. Ὁ δὲ τοῖς ταῦτα θεολογοῦσι Πατέρασιν διαμαχόμενος ὁ κρείττωνος καὶ κατὰ πολὺ θεοσιώτερον τε καὶ ὑψηλοτέρου φανερῶς ὅπως ἐν τῇ ἐφευρημένῃ αὐτοῦ οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσει αὐτὸς

δπως αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ ἀνατρέπει. Ὅσπερ γὰρ αἰσχυρόμενος τὸ παρ' ἄλλου καὶ μὴ παρ' ἑαυτοῦ ἀνατρέπεσθαι καὶ ψόγον ἠγοῦμενος ἀντικρυς, εἰ μόνος αὐτὸς ἑαυτῷ πρὸς ἀντιδικίαν ἀρκεῖν ἑαυτὸν ἀποδείξει, νῦν μὲν ἀπαγορεύει, καὶ ὡς ἀποτρόπαιόν τι διαθελεῖ τὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς αἰτίαν εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ, νῦν δὲ τὴν μετ' ἰδιωμαίων οὐσίαν αὐτὴν τε δηλοῦν σαφῶς τὴν ὑπόστασιν δέχεται, καὶ γωνητικὴν εἶναι ταύτην καὶ προβλητικὴν ἀποφαίνεται. Οὕτω τὰ τῆς θεολογίας ἑαυτὸν ἐπαίδευσεν ὀψηλά, ὁ μὴ δὲ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ τῶν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ πρωτείων παραχωρῶν. Ἄλλ' εἰ καὶ οὗτος ἐν οἷς τὴν οὐσίαν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐπὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ διαιρεῖ, τῇ μὲν τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ὑποστάσει τὸ αἰτιον ἀποδίδωσιν, ἡμεῖς δὲ ὡς μαθηταὶ καὶ δούλοι τοῖς δεσπόταις καὶ διδασκάλοις ἡμῶν Πατρᾶσιν ἐπόμνητοι, καὶ οἰκεῖν μὴδὲν ἐπὶ ταῖς θεολογίαις ἀποτολμῶντες οὐδέποτε, προαποδειχότες ἤδη, ὅπως τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι λεγόμενον τὸ ἐξ αὐτῆς αἰτιατὸν ἑαυτοῦ ὁμολογουμένως παρίστησιν, ἀκολουθῶντες ἐκ τῶν αὐτῶν γραφῶν ἀπεδείξαμεν νῦν, καὶ ὅπως τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς δηλωτικὸν ὁμοούσιότητος εἰληπται. Ὁ μὲν γὰρ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, « Οὐκ ἀδελφὰ, φησί, λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμολογοῦμεν, τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτέιν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; » ὁ δὲ ἄγιος Κύριλλος· « Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς, » φησί, « γεγεννησθαι τὸν Υἱὸν ἀναγκάσει ἐν πάντως καὶ οὐχ ἐνόησας ἡμᾶς ἀποδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. » Τί φης, ὦ νέε θεολόγε, καὶ τὴν οἴησιν ἀληθῶς ὕψηλέ; εἰ τῆς ὑποστάσεως τὸ Πατὴρ ἔστιν ὁμολογουμένως δηλωτικόν, καὶ οἱ Πατέρες ἀπὸ τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸν Υἱὸν εἶναι τὸ πρὸς τὸν Πατέρα συναγοῦσιν ὁμοούσιον, πῶς αὐτὸς ἐν τισι τῶν σῶν διαρρητορεύεις γράφων ὡς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν λέγων διπλῆν ταύτην ἐμφαίνει συναναφαινομένην τῇ λέξει τὴν ἐνοσίαν, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ τοῦ Υἱοῦ δηλοῦσαν αἰτιατόν; Ὁρᾷ ὅπως ἡ τῆς κακίας· δοκὸς τοσοῦτόν σοι τοὺς τῆς διανοίας ἐσχότωσεν ὀφθαλμοῦς, ὡς αὐτόν σε πθεῖν ἀληθῶς, ἅπερ ἡμᾶς ἐπισκώπτεις ψευδόμενος, μεταγχολλίαν δηλονότι νοήσαι ἀντικρυς, καὶ τοσοῦτον τὴν τῶν πολεμίων καὶ φίλων καθάπαξ ἀποβεβληκέναι διάγνωσιν, ὡς καὶ ἑαυτῷ σεαυτὸν τρόπον ἐχθροῦ διακρίσθαι καὶ πολεμίου;

17. Πάλιν, « Οὐ καλῶς, » φησί, « λέγειν ἡμᾶς τὸ, Ὅσπερ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἡ δι' Υἱοῦ φωνὴ δῆλωσεν μὲν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει, οὐ μὴν δὲ διαιρεῖ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θεολογίας αὐτῆς, εἰ καὶ ἀρχικόν ἐστιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ὁ Πατὴρ αἰτιον, ἀλλ' ἐπὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἔστιν αἰτιος, οὐκ ἂν διαιρεθῆι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος. » Τὴν γοῦν τοιαύτην ἐπιπέληξιν οὐ πολλὰ οἶδέ σ' ἔθεον, βραχέα δὲ εἰπόντας καὶ ἀπο γραφῶν ἀποκαταστάμεθα. Ὁ γὰρ τῶν Νυσοσίδων καὶ τῆς ἀκουμένης φωστῆρ, « Τὸ Πνεῦμα, » εἰ λέγων, « οὐκ ἀποβλήκει ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, » ἀποφασίζον, καὶ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι αἰτιον, ἀλλ' ἐπὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα αἰτιον, οὐκ ἂν διαιρεθῆι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος. » Τὴν γοῦν τοιαύτην ἐπιπέληξιν οὐ πολλὰ οἶδέ σ' ἔθεον, βραχέα δὲ εἰπόντας καὶ ἀπο γραφῶν ἀποκαταστάμεθα. Ὁ γὰρ τῶν Νυσοσίδων καὶ τῆς ἀκουμένης φωστῆρ, « Τὸ Πνεῦμα, » εἰ λέγων, « οὐκ ἀποβλήκει ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, » ἀποφασίζον, καὶ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι αἰτιον, ἀλλ' ἐπὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα αἰτιον, οὐκ ἂν διαιρεθῆι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος. »

judicio stare satis esse non demonstraret; nunc quidem pernegat, et velut execrandum et spurium rejicit, essentiam Patris causam esse eorum, quæ ex ipso sunt: nunc essentiam cum proprietatibus ipsam clare notare hypostasim recipit, eamque et generare, et producere demonstrat. Sic theologiæ sublimia seipsum edocuit, qui nec ipsi Satanæ in stulta sui arrogantique existimatione cedit. Et licet hic, dum essentiam a paterna hypostasi in illis, quæ ex eo sunt, separat, uni quidem consubstantiali, alteri, hypostasi scilicet, causam dedat, nos veluti discipuli ac famuli dominorum et præceptorum nostrorum Patrum vestigia sequentes nullum unquam proprium, et de nostro in rebus theologicis audentes, cum jam demonstraverimus, quod ex essentia Patris dicitur, ex ipsa causatum esse nemine discrepante notare: nunc deinceps ex iisdem commentariis ostendemus, quod ex hypostasi Patris asseritur ad notandam eandem essentiam assumi. Nam in rebus divinis examinandis perspicax Basilus: « Non fratres, » inquit, « dicimus Patrem et Filium, sed Patrem et Filium confitemur necnon idem essentia, cum ex Patre Filius sit. » Et S. Cyrillus: « Nam ex Patre, » ait, « Filium genitum esse, cogit prorsus nos etiam Invitos, eandem illi naturam tribuere. » Quid hic ais, novo theologe, et insana existimatione vere sublimis? Si hypostasim Pater indubie significat, et Patres, quod ex ea Filius est, eandem cum Patre naturam concludunt, quomodo tu nunc in tuis scriptis vane blateras scriptoque mandas, qui ex essentia Patris Filium asserit, duplicem ostendit sententiam simili dictione emergere, cum ex essentia eandem essentiam, tum ex Patre causam Filii denotare? Annon vides quantum tibi improbitatis trabs intellectus oculos obtenebravit, ut non percipias eadem vere te subire, quæ in nos non absque mendacio jactas, et ex atra bile manifesto laborare, tantumdemque et hostium, et inimicorum semel cognitionem amisisse, ut et semetipsum ipse æque ac hostem et adversarium tractes?

13. Rursus « non bene nos dicere » ait « illud, Quemadmodum in mundi officio dictio per Filium causam procatarteticam, seu primariam explicat, nec tamen Filium separat a Patre, sic et in rebus ipsis theologicis primaria et principalis Filii et Spiritus causa Pater sit; sed cum per Filium Spiritus causa est, non sejungatur a Patre Filium in progressu Spiritus. » Ad similem oblationem referendam, non multa neque ex præteritis, sed pauca ex scripto traditis auctoritatibus adhibere afferemus. « Pater est, qui genuit, » dicitur in Concilio Nicæno, « secundum divinitatem Patris, non secundum personam, » et « Filius est, qui genitus est, secundum personam, non secundum divinitatem. »

verum omnium Deo habet, rursus se jungitur proprietate, quod non uti Unigenitus ex Patre subsistit, et quod per ipsum Filium apparet, rursus a creatura, quæ ab Unigenito subsistit, quod aliquam cum illo communionem habere Spiritum existimemus, quod ex Patre per Filium appareat, et neque immutari, neque dissolvi potest Spiritus, a creatura dirimatur, » optime comprobatur, nos in duabus causis ex Patre laudatis Patris et Filii conservasse communionem. Etenim si in mundi officio communem causam Filius habet, non quod una simul operatur in aliquo, et quasi suppleat quod in rerum causa in Patre desideratur : Pater enim nullius indiget, causa creaturarum perfecta absolutaque est : sed quod essentia naturaque illi conjunctus est, qui per ipsum creare vult quæcumque creantur, multo magis in naturali causa Spiritus hanc communionem possidebit, si et ipse Spiritus per Filium naturaliter emittitur a Patre. Et nos plane pro jam dictis susceptam objugationem queruli, et jocandi cum dicacitate studiosi viri hunc in modum reprimimus. At ipse quid Deo in futuro judicio et nunc Dei Ecclesiæ respondebit, dum ipsum sanctum Patrem Nysse num causæ ex Patre Filii et et Spiritus discrimen apertum decernentem comperit, cum dicit « Filium quidem contigue, Spiritum vero ex eo, quod contigue est, ex Patre causari, » et hanc differentiam improbat, et quasi a nullius dignitatis viro pronuntiata esset, veluti spuriam obelo signat, et sic contigue et immediate ex Patre, uti et Filium, Spiritum esse (o linguam audaciæ plenam, quæ similia blaterat!) decernit ?

14. Invadit iterum nos contentiosus iste, dum dicimus nihil inde novi sequi, si qui vitam pro Spiritu sancto accipiunt, secundum causæ rationem intelligant, cum fons vitæ Filii asseratur, quod per Filium ex Patre causa Spiritus sit; et fontem ipse vitæ unigenitum Dei Verbum interpretans, quod nobis peccatis demortuis causa vitæ fuit, instar fluxus fluminis omnibus in ipsum credentibus, veluti a fonte a seipso eam emittens, non agnoscit, quod ipse dicat, neque de quibus statuat. Nos enim dum asseruimus, nihil esse novi fontem vitæ, secundum quod per Filium Spiritus est, Filium intelligi ab iis, qui vitam in Spiritum sanctum referunt, non propterea prorsus improbavimus etiam fontem vitæ unigenitum Dei Verbum dictum fuisse, quod ob peccata immortalis causa ipse est vitæ, ex seipso omnibus eam emittens. Verum hic suis sermonibus inserens, « nihil novi esse neque ab usu Scripturarum alienum, si spiritale donum æquivoce Spiritus sanctus vocetur, et actionem aliquando agentis, sibi nomen adsciscere videatur, uti solis splendor, et lunien sæpenumero solis, » proferat nobis Scripturas exposcentibus eorum quæ ipse dicit, non esse alienum, gratiam Spiritus

A τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἔχειν ἀρίσταται, πάλιν τῷ ἰδιόζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηγῆναι, πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦ; ὑποστῆσθαι, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῆ τὸ Πνεῦμα ἐν τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηγῆναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀπροσδιεί διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως, » συνιστησι καλῶς ἡμᾶς καὶ ἐπ' ἀμφοτέροις ταῖς αἰτίαις δι' Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰρημέναις τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τηρῆσαι ἀδιαίρετον. Εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ Πατρὸς ἀδιαίρετον ἐπὶ τῆς δημιουργικῆς ἔχει αἰτίας ὁ Υἱὸς, οὐχ ὅτι συνεργεῖ κατὰ τι, καὶ ὅσον ἀναπληροῖ τὸ ἐπὶ τῇ τῶν ὄντων αἰτία ἀτελὲς τοῦ Πατρὸς· ἀνευδὲς γὰρ καὶ τέλειον τῶν κτισμάτων αἰτιον ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὅτι κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν αὐτῷ ἢνωται, δημιουργεῖν δι' αὐτοῦ τὰ δημιουργούμενα θέλοντι, πολλῶν πλέον ἐπὶ τῆς φυσικῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος; τὸ τοιοῦτον ἔξει ἀδιαίρετον, εἴγε καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐστὶν ἐκπεμφόμενον ἐκ Πατρὸς. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὕτω τὴν ἐπὶ τοῖς ῥηθείαις ἐπίπληξιν τοῦ φιλοσκώμμονος ἀνδρὸς ἀποσκευαζόμεθα. Οὗτος δὲ τί καὶ Θεῶ ἐν τῷ μέλλοντι δικαιοτηρίῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ νῦν ἀπολογῆσται, τὴν αὐτὸν θεῖον Πατέρα τὸν Νύσσης τὸ ἐκ Πατρὸς αἰτιῶν τοῦ Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος; εἰς διαφορὰν εὐρίσκων ἀποτάττοντα πρόδηλον, ἐν τῷ « τὸν μὲν Υἱὸν προσεχῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς αἰτιῶν » θεολογεῖν ἐκ Πατρὸς, καὶ ταύτην ἀθετῶν τὴν διαφορὰν, καὶ ὡς παρὰ τοῦ τῶν οὐδενὸς ἀξίῳ ῥηθείαις διοβελλίζων, καὶ οὕτω προσεχῶς καὶ ἀμέσως εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς αὐτὸν τὸν Υἱὸν (ὡ γλώττης θρασείας; τὰ τοιαῦτα φεγγομένης!) ἀποφαινόμενος;

15. Ἐπιφύεται πάλιν ἡμῖν ὁ φιλαίτιος λέγουσι μηδὲν καινὸν εἶναι, εἰ τοῖς τὴν ζωὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνουσι κατὰ τὸν τῆς αἰτίας νοηθείη λόγον πηγῆς ζωῆς ὁ Υἱὸς εἰρημένος, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς; ἐστὶν αἰτία τοῦ Πνεύματος; καὶ πηγὴν ζωῆς αὐτὸς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ ἐξηγούμενος Λόγον, ὅτι τῆς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας νεκρωμένοις ἡμῖν αἰτίας ὑπῆρξε ζωῆς, ποταμοῦ ρεύματος; δικὴν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι πᾶσιν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ἑαυτοῦ πηγάζουσα αὐτήν. Ἄλλ' οὐκ οἶδεν ὅπως οὐκ οἶδε τί λέγει, καὶ περὶ τίνων διαβεβαίουται. Ἡμεῖς γὰρ μηδὲν εἰρηκότες εἶναι καινὸν πηγὴν ζωῆς, κατὰ τὸ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, τὸν Υἱὸν ἐκλήφθηναι τοῖς τὴν ζωὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνουσι, οὐκ ἤθετῆκαμεν πάντως; τὸ καὶ πηγὴν ζωῆς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰρηθεῖσαι διὰ τὸ τοῖς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας νεκρωμένοις αἰτιον αὐτὸν ὑπάρχειν ζωῆς, ἐξ ἑαυτοῦ τοῖς πᾶσι ταύτην πηγάζοντα. Οὗτος δὲ διὰ μέσου τῶν τοιοῦτων αὐτοῦ λόγων, « μηδὲν καινὸν εἰναι » λέγων, « μηδὲ τῆς τῶν Γραφῶν συνθεῖς ἀλλότριον, ἐὰν τὸ πνευματικὸν χάρισμα ἅγιον ὁμωνύμως Πνεῦμα καλεῖται, καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐστὶν ὅτε οἰκτιροῦσθαι τοῦ τὴν ἐνεργούντος κλητῆς ἀποφαινόμενος, ὡς καὶ ἡ τοῦ

ἡλίου λαμπηδὸν καὶ αὐγὴ πολλὰκις τὴν τοῦ ἡλίου, ἔμφανισάτω ζητοῦσιν ἡμῖν τὰς Γραφάς, ὧν φησιν οὐκ ἀλλότριον εἶναι τὸ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος Πνεῦμα ἄγιον λέγεσθαι. Εἰ δὲ μὴ, ἐκ τοῦ ἐναντίου τὰς γραφικὰς ἡμεῖς μαρτυρίας παρέξομεν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ καὶ πάνυ τῶν Γραφῶν ἀλλότριον εἶναι τὸ τὴν ἐνέργειαν τὴν τοῦ ἐνεργούντος κλησιν ἐξιδιούσθαι. Ὁ γὰρ σοφώτατος καὶ πλέον δογματικώτατος, καὶ οὐδεὶς οὐ συμμαρτυρήσειν μοι ἀπαναιδεύσεται, τὸν Ἀβουκαρὰν μὴ εἶναι ταῦτα Θεόδωρον ἐν τοῖς περὶ θεῶν ὀνομάτων λόγοις αὐτοῦ. « Τὸ Θεός, » φησὶν, « ὄνομα ἀπὸ τινος ἐνεργείας εἰρηται, οὐ μὴ τῆς ἐνεργείας ἐστὶ σημαντικὸν, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἐνεργώσεως. Εἰ γὰρ τὸ Θεὸς ὄνομα ἐνεργείας δηλωτικὸν, πᾶν δὲ ὄνομα οὐτινὸς ἐστὶ δηλωτικὸν, ἐκεῖνο ἐστὶν ὄνομα· καὶ τὸ Θεός ἄρα ὄνομα ἐνεργείας ἐστὶν ὄνομα. Ὡστε τὸ ὀνομασμένον Θεός ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἐστὶν. Θεός ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεός ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἐστὶν. Ταυτὸν ἄρα Θεός καὶ ἐνέργεια Θεοῦ, ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ δέ τις ἐριστικῶς λέγει ὡς οὐκ ἀδύνατον τοῦτο τιθέναι, ἴστω ὡς πολλὰ ἄτοπα συμβαίνει αὐτῷ ὁμολογεῖν· πρῶτον μὲν τὸ πρὸς τὸ αὐτὸ λέγεσθαι· τὰ γὰρ ταυτὰ πρὸς τὸ αὐτὸ λέγεται, εἰ γε τὸν αὐτὸν ὄρον δέχεται. Ἄλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ λέγεται ἐνέργεια· ὁ δὲ Θεός οὐ λέγεται τοῦ Θεοῦ εἶναι Θεός. Ἐτι ἡ ἐνέργεια ἐνεργούντος ἐστὶν ἐνέργεια· ὁ δὲ Θεός οὐκ ἐνεργούντος ἐστὶ Θεός. Ἐτι εἰ ταυτὸν Θεός καὶ ἐνέργεια Θεοῦ, κατηγοροῦντο ἂν ἀμφοτέρω κατὰ τῶν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ Θεός κατηγορεῖται κατὰ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ἡ δὲ ἐνέργεια οὐχ ὁμοίως. Ὁ γὰρ Πατὴρ Θεός, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐκ εἶ δὲ ὁ Πατὴρ ἐνέργεια, ἡ ὁ Υἱὸς, ἡ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐνεργούντα. Τὸ δὲ μέγιστον τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν Θεὸν πρὸ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα. Τὰ γὰρ ταυτὰ ἅμα ὁμολογεῖν ἀνάγκη. Εἰ οὖν ὁ Θεός ἄδιος, καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἄρα ἄδιος, ὥστε καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτελεσμα ἄδιον. Τὸ δὲ ἀποτελεσμα ὁ κόσμος. Ἄδιος ἄρα ὁ κόσμος κατὰ τὴν προεταθείσαν ὑπόθεσιν. Ὅπερ οὐ μόνον ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ ἀσεβές ἐστὶ λέγειν. » Οὕτω τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμεῖς παιδείαν ἠσχίσαμεν. Οὕτω τὴν θεολογικὴν μετεῖναι ὁδὸν ἡμεῖς ἐπαιδεύθημεν, καὶ πάνθ' ὅσα θεολογοῦμεν ἀπὸ Γραφῶν συνιστῶν· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, οἷς παρὰ τῶν ἀντιπροσφερόμενων ἡμῖν ἐπιρροαζόμεθα, διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ἰσχύος τὴν τούτων ἐπιρροεῖαν ἀποτρέπεσθαι. Ὁ δὲ τῆς ἀληθείας, ὡς φησι, γενναῖος ἐκδικητὴς συκοφάντας ἡμᾶς καὶ τῶν ἁγίων ἀποκαλῶν ὑβριστάς, ταῦς οὕτω τὴν θεολογικὴν μετεῖντας ὁδὸν, τί ἂν παρ' ἡμῶν κληθεῖται αὐτὸς ὁ ὄνομα Θεοῦ εἰσηγούμενος Ἐκκλησία;

κ'. Ἐρωτῶν ἡμᾶς οὗτος, Πού οἱ θεοφόροι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ αἴτιον τοῦ Πνεύματος ἔφασαν; ἀκούει παρ' ἡμῶν, ὅπου αὐτὸν « προβολέα διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος » εἶπον. Ἐρωτῶν, Πού τὸν Παράκλητον εἶπον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἔχειν τὴν ὑπαρξιν; ἀκούει, ὅπου « ἐκ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν » εἶπον « αὐτόν. » Ἐρωτῶν, Πού πάλιν αὐτὸν τὸν Παράκλητον ἐκ τοῦ

A Spiritum sanctum vocari. Quod si ipse non potest, nos contra scripta testimonia profereamus ad ostendendum, et maxime alienum esse a Scripturis, actionem sibi nomen agentis vindicare. Sapientissimus quidem, et in dogmatibus tradendis præcellentissimus, neque quispiam inficias iverit impudenter hunc non esse Theodorum Abucaram, in dictatis a se de divinis nominibus sententiis, « Nomen Dei, » inquit, « a quadam operatione dictum est; non tamen significat operationem, sed naturam operantem. Si enim nomen Dei significat operationem, omne autem nomen, cujus habet significationem illius est nomen: igitur nomen Deus nomen operationis est. Quare quod nominatur Deus operatio Dei est. Operatio igitur Dei est Deus, et Deus est operatio sua. Idem igitur est Deus, et operatio Dei, quod est impossibile. Si quis vero contentiose dicat, posse hoc poni et concedi, sciat multa absurda indesequi. Primum, ad idem dici: quæ enim sunt eadem, ad idem dicuntur, si eandem definitionem admittunt. At operatio Dei Dei operatio dicitur: Deus vero non dicitur esse Deus Dei. Præterea operatio operantis operatio est: Deus autem non est Deus operantis. Rursus, si idem ipsum est Deus, et operatio Dei, dicantur ambo de iisdem, at Deus de Patre dicitur et Filio et Spiritu, operatio vero non sic: Pater enim Deus est, similiter et Filius et Spiritus; Pater autem non est operatio, vel Filius, vel Spiritus, sed operantes. Quod vero maximum est, non dicere Deum esse ante suam operationem, sed simul: quæ enim sunt eadem, necesse est constiteri simul esse. Si igitur Deus est æternus, et operatio ejus æterna est, ex quo fit, ut effectus operationis æternus sit; est autem effectus operationis mundus, igitur æternus mundus, ut positum est. Atqui dici hoc non solum nequit, sed impium quoque est. » Sic nos in ecclesiastica eruditione exerciti sumus: hanc nos theologiam viam calcare edocti sumus, et quæcumque de rebus theologicis pronuntiamus, ex scripto traditis testimoniis confirmare; et ante omnia de quibus ab adversariis nostris infestamur, per Scripturarum robur eorundem petulantiam frangere. At veritatis, ut ipse ait, vindex præclarus calumniatores et in sanctos injurios appellans nos, qui hac ratione res theologicas pertractamus, quomodo a nobis compellabitur, qui ex propriis et e ventre novissime exortas dogmatum dictiones in Ecclesiam Dei introducit?

οἰκοθεν καὶ ἀπὸ κοιλάς νέας ἄρτι δογμάτων φωνάς

15. Postulans a nobis ipse, Quo in loco deiferi Patres Deum et Patrem per Filium causam esse Spiritus dixerunt? audit, in quo illum « productorem per Verbum revelantis Spiritus » pronuntiarunt. Interrogans, Ubi Paracletum dixerunt, ex Filio existentiam habere? audit, ubi « ex Filio naturaliter et essentialiter existere eum » dixerunt. Quærens, Ubi rursus Paracletum ipsum ex

Patre per Filium existentiam habere affirmarunt? A audit: Ubi ex Patre per Filium processionem habere affirmarunt. Et iterum poscens, Quis unquam, et quibus in commentariis Paternam hypostasim causam esse Filii et Spiritus denegavit? audit: Nemo, nec in ulla theologica scriptione: proptereaque neque nos dicimus. Rursumque postulans, Quis ex Patribus Patrem causam esse Spiritus, non ratione hypostasis, sed ratione naturæ decrevit? audit: Nemo. Omnes siquidem utroque modo, tum ratione hypostasis, tum ratione naturæ causam eorum, quæ ex ipso sunt, Patrem esse tradiderunt. At is a nobis interrogatus, Quis ex omnibus per illum quod contigue est, nihil differre ab eo, quod contigue est, pronuntiavit? nullum habet ex Patribus, quicquid asseruerit producere. Quis processionem, quæ ex Patre est, in aliam aique aliam sententiam interpretatur, postulatus, et, ex Patre quidem procedere, in existentiam ex Patre et per Filium procedere, in æternam effusionem, non in existentiam progressum accepit? nec minimum quidem hinc. Rursusque interrogatus, Quis contigue et immediate ex Patre Spiritum esse decrevit? responsionis summam in se recipit. Interrogatus, Quis definit aliud esse ex Patre per Filium procedere, aliud ex Patre per Filium processionem, quod idem est dicere existentiam, habere? se ipso et nullo alio iudice de hisce a se præscripta defendit. Interrogatus, Quis paternæ hypostasi vim producendi quemadmodum et generandi vindicavit? nullum habet ex Patribus, quem in medium afferat. Interrogatus, Quis ex Patribus decernit paternam essentiam cum hypostasi intelligi, dum ex Patris essentia Spiritus sanctus dicitur, absque vero hypostasi Filii, dum ex essentia Filii? sibi ipsi et propriis cogitationibus similes definitiones attribuit. Interrogatus, Quis essentiam Patris distinguens ab hypostasi in causa eorum, quæ ex ipso sunt, et quod ex essentia Patris dicitur, duplicem hanc illa dictione sententiam exprimere prædeterminat, secundum quidem essentiam consubstantiale, secundum vero ex Patre quod ex hypostasi causatur? nec minimum in promptu est, quod respondeat. Interrogatus, Quis spiritualem gratiam absque hypostasi Deum et Spiritum sanctum nuncupari decernit? semetipsum esse, qui similia decernit, affirmat. Tum nonne manifesta (terra et cælestis sublimitas, omnes scilicet ex terra producti homines, omnesque qui in cælis sunt angeli) adversus nos et ante nos adversus fidei dogmata injustitia est, si per nos pie admodum et quam meditate pronuntiata, hic invictus, ut ipse opinatur, veritatis adversarius, spinas et tribulos, et prava zizania, et viperarum mortiferos fetus, et basilicorum progeniem improbam nominet, et aqua et igne, et ferro, et rebus aliis omnibus, quæ ad hoc asservire possunt, de medio tollere delereque adhortatur, commonetque omnes Ecclesiæ filios, ca summo nivis linguis abjicere, et nec per tran-

Α Πατρός διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶπον ἔχειν τὴν ὑπαρξιν; ἀκούει, ὅπου ἔκ Πατρός δι' Υἱοῦ τὴν ἐκπόρευσιν; εἶπον ἔχειν αὐτόν. Ἐρωτῶν πάλιν, Τίς ποτε καὶ ἐν ποιοῖς συντάγμασι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν αἰτίαν εἶναι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀπηγόρευσεν; ἀκούει, οὐδέ τις, οὐδ' ἐν τινὶ τῶν θεολογικῶν συνταγμάτων διὰ ταῦτα καὶ οὐδέ ἡμεῖς. Ἐρωτῶν πάλιν, Τίς τὸν Πατέρα αἰτίον φρονεῖν τοῦ Πνεύματος οὐ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως ἰδογμάτισεν; ἀκούει οὐκ οὐδέ τις. Πάντες δὲ ἀμφοτέρω; τῷ τε λόγῳ τῆς ὑποστάσεως καὶ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως αἰτίον τῶν ἐξ αὐτοῦ τὸν Πατέρα εἶναι παραδεδώκασι. Οὗτος δὲ παρ' ἡμῶν ἐρωτώμενος, Τίς τῶν ἀπάντων τὸ διὰ τοῦ προσηχῶς μὴδὲν διαφέρειν τοῦ προσηχῶς εἶρηκεν; οὐδένα εἶπε τῶν Πατέρων εἰπόντα τοῦτο παραγαγεῖν. Τίς δὲ τὴν ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ἐκπόρευσιν εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην τὴν ἔννοιαν ἐξηγοῦμενος, ἐρωτώμενος, καὶ τὸ μὲν ἐκ Πατρός ἐκπορεύεσθαι εἰς τὴν ἐκ Πατρός ὑπαρξιν, τὸ δὲ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι εἰς τὴν αἰτίον ἔκφρασιν, οὐκ εἰς τὴν τοῦ εἶναι πρόδον ἐκλαμβάνων; οὐδὲ βραχὺ τι ἔχει ἀπολογησάσθαι. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ προσηχῶς καὶ ἀμέσως ἐκ Πατρός ἔχειν τὸ Πνεῦμα θεολογήσας; εἰς αὐτὸν τὸ πᾶν τῆς ἀπολογίας περιίστησιν. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ διορισόμενος ἄλλο μὲν εἶναι τὸ ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ τὴν ἐκπόρευσιν, ταυτὴν δ' εἰπεῖν τὴν ὑπαρξιν, ἔχειν; διὰ τῆς αὐτοῦ διακρίσεως τὸν εἰς ταῦτα διεφενδύει διορισμὸν. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ τῆ τοῦ Πατρός ὑποστάσεως τὸ προβλητικὸν ὡς τὸ γεννητικὸν ἀφορίσας; οὐδένα τῶν Πατέρων ἔχει παράγειν. Ἐρωτώμενος, Τίς τῶν Πατέρων ἔστιν ὁ διοριζόμενος τὴν μὲν τοῦ Πατρός οὐσίαν ἐνυπόστατον νοεῖσθαι, ἐπὶ τὴν ἐκ τῆς τοῦ Πατρός οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, ἀνυπόστατον δὲ γὰρ τὴν τοῦ Υἱοῦ, ἐπὶ τὴν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ; αὐτῷ καὶ τοῖς οικείοις νοήμασι τοὺς τοιοῦτους διορισμοὺς ἀνατίθησιν. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ τὴν οὐσίαν τῆς τοῦ Πατρός διαιρῶν ὑποστάσεως; ἐπὶ τῆ αἰτία τῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ Πατρός διπλὴν ταύτην ἔχειν συναναφαινομένην τῇ λέξει τὴν ἔννοιαν διοριζόμενος, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ Πατρός τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως δηλοῦσαν αἰτιατόν; οὐδέ βραχὺ τι ἔχει ἀπολογησάσθαι. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ τὴν ἐνυπόστατον πνευματικὴν χάριν Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἅγιον καλεῖσθαι διοριζόμενος; αὐτὸν εἶναι περιίστησιν τὴν ταῦτα διοριζόμενος. Ἔστα οὐ προφανές, (ὡ γῆ καὶ οὐράνιον ὄψωμα, πάντες δηλονότι γηγενεῖς ἄνθρωποι, καὶ πάντες οἱ ἐν οὐρανοῖς ἄγγελοι!) ἡ καθ' ἡμῶν ἀδικία, καὶ πρὸς γὰρ ἡμῶν ἡ κατὰ τοῦ δόγματος, τί γὰρ τὰ μὲν παρ' ἡμῶν εὐλαβῶς οὕτω καὶ μετὰ τοιούτης λεγόμενα προσοχῆς ὁ ἀναναφαινοστός ὡς οὐσία, τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος, ἀκάνθα καὶ τριβόλος; ἀπεκαλεῖ, καὶ ζιζάνια πονηρὰ, καὶ ἐχιδνῶν θανατηφόρα γεννήματα, καὶ βασιλικῶν ἔγγονα πονηρὰ, καὶ περὶ ταῦτα καὶ σιδηρῶ καὶ πᾶσι τοῖς δυνατοῖς ἀφανίσαι παρακαλεῖσθαι, καὶ πᾶσι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας υἱοῖς σπουδῆ βούθειν αὐτὰ πικραίνει, καὶ μὴδ' ὅσα παρ' ἡ-

γως ἀκούσαι τὰς ἀκοὰς ὑπέχειν αὐταῖς. Τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ οἰκοθεν αὐτῷ, καὶ, ὡς ἐφημεν, ἀπὸ κοιλίας ἐξηρευγμένα, καθάπερ τινα στήλην, καὶ στερρόν εὐσεβείας ὀνομάζει λόγον, καὶ ὡσπερ ἐφ' ὑψηλοῦ την τοιαύτην ἐνιδρῶν στήλην, πάντας ἐπ' αὐτὰ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐπιστρέφειν καταναγκάζει; Εἰ μὴ ἀδικία ὀδύματος ταῦτα, εἰ μὴ τῆς ἀληθείας ἐντεῦθεν ἢ ἀθέτησι; ἀναφαίνεται, οὐκ οἶδα τίσιν ἄλλοις καὶ ὅθεν ἄλλοθεν τὰ τοιαῦτα ἔσται δεινά.

ις'. Καὶ τί ταῦτα λέγω, τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας σπουδὴν αὐτοῦ πειρώμενος παριστῆν, ἐξ ὧν τρυμνογράφει καὶ ἡμῶν, κἂν ταῖς καθ' ἐκάστην ὀμιλίαις τὴν ἡμῶν ἐξουθενώσωσι διαβήτορες, ὡς τὸν θρόνον ἡμῶν τυραννῶν καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσιν οἷς καθ' ἡμῶν βούλεται λέγειν ἔχων ἀκάλυτον, ὅπου ἀδικίας ὑπερβολὴν ἔργα καὶ πράξεις ἔχουσιν αὐτοῦ παραστήσαι, ἃς οὐκ οἶδα εἰ τι ἄλλο ἢ ληστοῦ καὶ τυραννοῦ πράξεις καλεῖται τις. Εἰ γὰρ κατὰ θεσμούς καὶ νόμους ἐκκλησιαστικῶς λέγειν καὶ ἀκούειν περὶ δογμάτων ἠθουλετο, οὐκ ἂν τὴν ἐφ' ἅπασιν ἄδειαν ἔχων αὐτῶν, ἢ κυριώτερον τ. γ. κατὰ πάντων ἐξουσίαν ἀνεζωσμένως, φυλακαῖς τοὺς αὐτῷ ἀντιλέγοντας ἡμᾶς καὶ φρουραῖς παραδίδου. Νῦν δ' ἡμᾶς μὲν φυλακαὶ καὶ φρουραὶ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀσφελέστεραι διαδέχονται· αὐτὸς δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται γαυροῦν, ὀμιλιῶν ἀπατῆ, δογματίζων παραλογίζεται. Τέλο; τρυμνογράφει, καὶ πάντας ἢ ταῖς διὰ χειρῶν ὑποσημασίαις τοὺς τόμους αὐτοῦ στέργειν καταναγκάζει καὶ κωδίκας, ἢ ἄλλὰ τὸν δι' εὐλάβειαν καὶ δέος τοῦ μὴ τι διαμαρτῆσαι τοῦ ἀληθοῦς τὴν ὑπογραφὴν διαναβαλλόμενον ταῖς δοκούσαις παραδίδοσι τιμωρίας. Τί μὴ λέγω τὸ μείζον; τὰς ἀπὸ τῶν φυλάκων ἀσφαλείας ἄρκειν αὐτῷ οὐχ ἠγούμενος, πρὸς τὸ μὴ τινα τῶν ἀπάντων ἢ δι' ἐντυχίας αὐτοπροσώπου, ἢ δι' ἐγγράφου ἐρωτήσεως μαθεῖν τι παρ' ἡμῶν περὶ τῶν παρ' αὐτοῦ ἀθετουμένων πατρικῶν θεῶν δογμάτων, βουλὴν βουλεύεται πονηρὰν, καὶ οἶαν οὕτως παρ' αὐτὸν ἄλλοι. Τὰ γὰρ παρ' ἡμῶν ἐπὶ συστάσει τῶν πατρικῶν εἰρημμένα δογμάτων αἰτιασάμενος, καὶ καταδίκην τὴν αὐτῷ δοκούσαν αὐταῖς ἐπιψήφισάμενος, ἡμᾶς τε τοὺς τῶν βημάτων καὶ λόγων πατέρας τῆς τῶν πιστῶν χορείας, ὡς ἰδοὺ αὐτῷ, ἀποτέμνει, καὶ ὡς ἀποκηρύχτους ἀνακηρύττει, ἃ παθεῖν αὐτὸς ἄξιός, ταῦτ' ἐφ' ἡμῖν κατὰ πολλὴν τὴν ἄδειαν πράττων, καὶ τοὺς τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημμένα καὶ γεγραμμένα τολμήσαντάς ποτε ἀναγορεύσαι, ἢ ἐπαινεῖσαι, ἢ ὄλω; τι μετιέναι τῷ κατὰ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς παραδίδοσιν ἀντιθέματι. Ἀποτέμνει τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς τοὺς τινὰς ὁ τίς; Τοὺς γνησίους; ὁ νόθος υἱὸς καὶ παρέγγραπτος. Ἀποκηρύττει τῆς τοῦ Χριστοῦ ποιμνῆς τοὺς ποιμένους ὁ λύκος. Διαγράφει τῆς τῶν ἱερῶν χορείας ὁ ἀνέροσ τῶν ἱερῶν.

quis? Genuinos spurius et adulterianus. Abdicat a

A sennam illis aures præbere: quæ vero ex se, et ex propriis, et e ventre, ut jam diximus, temere eruciat, columnam et stabilem pietatis sermonem compellat, et in sinilem columnam veluti in sublimi erectam, omnes animæ oculos convertere cogit? Si non isthæc sunt dogmatis injustitia, si veritatis inde non apparet improbatio, nescio ex quibusnam aliis, et unde similia horrenda provenerint,

16. Sed quid hæc interim narro, ipsius adversus veritatem studium indicare contendens, ex iis, quæ contra nos in tomis a se compositis digerit, et inter diurna colloquia in nostri contemptum declamat, tanquam qui nostram sedem contra jus omne violentem occupat, et liberam habet, quæcunque sibi libuerit, contra nos sandi facultatem: cum illius injustitiæ exsuperantiam et facta et actiones, quas nescio an alterius quam prædomis et tyranni, actiones quispiam nominaverit, abunde demonstrant. Nam si decretis ecclesiasticis legibusque obsecundans, dicere et intelligere de dogmatibus haberet in animo, nunquam ille sibi in omnibus libertatem usurpans, vel ut aptius dicam, contra omnes auctoritatem accipiens, nos qui ipsi contradicimus, et custodiis et carceribus constringeret. Soli nunc carceres et custodiæ singulis horis solentiores excipiunt; ille vero in throno sedet exsultans, et cum alloquiis utitur, in fraudem illicit; cum dogmata pandit, decipit, et decipitur. Tandem etiam tomos componit, et manuum suarum subscriptione muniti admitti cogit, et codices a se factos subscribere ob pietatem et timorem, ne a veritate aberrent, in aliud tempus differentes, uti sibi placuerit, pœnis multat. Quare non addo atrociora? Ex custodibus quæ sibi promittuntur, securitates haud sibi satis esse repuians, ne ullus omnium sive per præsens colloquium, sive scriptam, aut non scriptam interrogationem aliquid a nobis addiscat de perversis ab ipso paternis divinisque dogmatibus, consilio utitur valde scelesto, et quale nullus alius, ipsum si excipias, excogitaverit. Nam quæ a nobis ad confirmanda paterna dogmata dictata sunt criminans, et decreto sibi complacito damnans, nos et verborum et orationum parentes, ut illi visum est, e fidelium cœtu segregat, et uti abdicatos divulgat: quæ ipse perpeti dignus est, ea multa cum securitate ac libertate in nos patrans, eosque qui dicta nostra vel scripta vel laudibus extollere, vel publicare, vel aliquid in illis contemplari audent, anathemate, quod in illius caput vertatur, ferit. Separat nos ab Ecclesia, quales a Christi ovili pastores lupus. Ejicit e sacerdotum

17. At hic, propter iniquitatum multitudinem sic Deo permittente, legibus universis et Patrum præceptis tyrannice violatis, in throno patriarchali sessionem suorū studiorum in male agendo præmium obtinuit, tum adversus sanam Patrum

arridet, Filius etiam ex Patris essentia nascens, A propter unum essentia non solum ex Spiritus, sed ex ipsiusmet etiam essentia esset.

Υἱὸς ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεννώμενος, ἔσται διὰ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ.

12. « Contendere nos, ait veritatis hostis, non ratione hypostasis sed ratione naturæ Patrem Spiritus esse causam, ex eoque colligi Filium quoque necessario Spiritus causam esse, cum eandem possideat cum Patre naturæ rationem. Prætereaque ex iisdem sequi, et Spiritum ipsum esse alterius causam, cum et ipse eandem naturæ rationem possideat, et ita numerum augeri causarum, quod aliquo modo causæ participes sint, quæcunque naturam participant, hypostases; tum etiam, quod communis essentia et natura hypostases causa est. » Hæc in nos absurda et a veritate aliena jactans, qui verè veritatis hostis est, non agnoscit, quantum ipse pejus per hæc sua verba veritatem dogmatis tractet et vulneret. Nos in multis nostris scriptis vere asserentem ratione hypostases et non ratione naturæ Patrem esse causam eorum, quæ ex eo sunt, improbavimus, improbandumque hæc etiam existimamus, qui similia aliter atque Patres nostri tradiderunt decernit. Ratione porro hypostasis non esse Patrem causam Spiritus in nullo nos nostrorum Commentariorum loco tradidisse scimus: non quod eum qui ratione naturæ causam Patri attribuit improbanus. Sed Cyprius ipsemet est, qui ratione hypostasis causam illi attribuentem redarguit, eum a nobis nullum discrimen internoscatur, si Pater secundum utraque causa est eorum, quorum causa est, tanquam qui plane non ignoramus, Patres nostros theologos, nunc ex hypostasi, nunc ex essentia Patris decernentes, quæ ex ipso causantur. At hic unum tantummodo concedens, quod enim ex essentia est, non causam, sed simpliciter consubstantiale connotare determinat, et sic aperte Patribus nostris adversatur, quorum hic quidem « ex paterna essentia Filii generationem » astruit: rursusque, « proprium paternæ essentia setum Filium » nuncupat: itemque, « paternam essentiam principium, et radicem, et fontem Filii » definit: alius: « Neque enim de foris est adioventa Filii essentia, » scripto promulgat, « neque ex iis, quæ non sunt introducta, sed ex Patris essentia enata est, veluti luminis splendor, et aquæ vapor: » necnon: « Causa est Dei natura et Filii et Spiritus sancti. » Hæc omnia Filium ex Patris essentia causari palam demonstrant. At hic Patribus ista decernentibus repugnans, qui illis melior est, et multo etiam divinius atque sublimius pro sua innata jactantia ac superbia decernere sese existimans, non agnoscit, in commentitia essentia et hypostasis divisione sibi ipsi contradicere, et sua ab ipso refutari ac rejici, æque ac si ipsum pueret ab alio, et non a seipso refelli, et infamia notari manifesta reputans, si solus ipse sibi in seipsum adversum in

τῆς αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα οὐσίας. Μία γὰρ αὕτη μετὰ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ βούλει καὶ ὁ τῆς οὐσίας ἐνιαῖον οὐ μόνον καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύ-

ματός, ὡς ἐκ τούτου συναγεσθαι, καὶ τὸν Υἱὸν ἀναγκαίως αἰτιον τοῦ Πνεύματος ἀναφαίνεσθαι, τὸν αὐτὸν ἔχοντα τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως λόγον. Ἐπι δ' ἐνταῦθεν ἔπρεσθαι καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα αἰτιὸν τινος εἶναι, τὸν αὐτὸν τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως λόγον δεχόμενον· καὶ εἰς πλῆθος οὕτω προχωρεῖν τὰς αἰτίας, ἐν τῷ πῶς μὲν τῆς αἰτίας μετέχειν, ὅσα τῆς φύσεως μετέχουσιν ὑποστάσεις, πῶς δὲ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν ὑποστάσεις εἶναι αἰτίαν. » Ταῦτα ἡμῖν ἐπισημαζόμενα τὰ ἄτοπα, καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότρια ὁ τῆς ἀληθείας ὄντως ἀλλότριος, οὐκ οἶδεν ὅποσα μᾶλλον αὐτὸς διὰ μέσου τῶν παρόντων αὐτοῦ λόγων τὴν τοῦ δόγματος ἀλήθειαν παραφθεῖρει. Ἡμεῖς ἐν πολλαῖς μὲν τῶν ἡμετέρων γραφῶν ἀληθῶς τὸν λέγοντα τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως αἰτιον εἶναι τὸν Πατέρα τὸν ἐξ αὐτοῦ ἐκακίσταμεν, καὶ κακιστέον ἐπι τοῦτον ἡγοῦμεθα παρὰ τὴν τῶν Πατέρων τὰ τοιαῦτα θεολογοῦντα παράδοσιν. Μὴ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ὑποστάσεως εἶναι αἰτιον τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος, ἐν οὐδεμίᾳ τῶν γραφῶν ἡμῶν εἰρηκέναι συνόδαμεν. Οὐ γὰρ οἶτι τὸν μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως τὴν αἰτίαν τῷ Πατρὶ διδόντα κακίζομεν. Αὐτὸς δ' ὁ Κύπριος οὕτως ἔστιν ἡδὲ τὸν τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως ταύτην αὐτῷ ἀπονέμοντα αἰτιώμενος: ἐπεὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέρειν νομίζεται, εἰ ὁ Πατήρ καὶ ἀμφοτέρω αἰτιός ἐστιν ὡς ἐστιν αἰτιός, ὡς ἀκριβῶς εἰδότες τοὺς θεολόγους ἡμῶν Πατέρας, οὐ μὲν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, οὐδὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ θεολογοῦντας αἰτιατά. Οὗτος δὲ θάτερον τῶν δύο διδοῦς, τὸ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας, ὡς τῆς αἰτίας, τοῦ δ' ἀπλῶς ὁμοουσιου δηλωτικῶν διορίζεται, καὶ προδηλῶς τοῖς Πατέρας ἡμῶν διαμάχεται, ὡς ὁ μὲν, « Ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας τῆς τοῦ Υἱοῦ θεολογεῖ γέννησιν, » καὶ πάλιν: « Ἦτον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀποκαλεῖ τὸν Υἱὸν γέννημα » καὶ πάλιν, « Τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ » ἀποφαίνεται: ὁ δὲ, « Οὐ γὰρ ἐξωθεν τις ἐστὶν ἐφευρεθεῖσα ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, » γραφῶν ἀνακηρύττει, « οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισέχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμός: » καὶ πάλιν: « Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ταῦτα πάντα αἰτιατῶν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἶναι δηλοῖ τὸν Υἱόν. Ὁ δὲ τοῖς ταῦτα θεολογοῦσι Πατέρας διαμαχόμενος ὁ κρείττων ἐκεῖνων, καὶ κατὰ πολὺ θεοϊτερόν τε καὶ ὑψηλότερον ἐξ ὑπερφάνου γνώμης θεολογεῖν φαναζόμενος, λαθάνει ὅπως ἐν τῇ ἐφευρημένῃ αὐτῷ διαίρεσει τῆς οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως αὐτὸς αὐτῷ περιπίπτει, καὶ

ὅπως αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ ἀνατρέπει. Ὡσπερ γὰρ αἱ A
 σχυρόμενος τὸ παρ' ἄλλου καὶ μὴ παρ' ἑαυτοῦ ἀνα-
 τρέπεσθαι καὶ ψόγον ἠγούμενος ἀντικρυς, εἰ μόνος
 αὐτὸς ἑαυτῷ πρὸς ἀντιδικίαν ἀρκεῖν ἑαυτὸν ἀπο-
 δείξει, νῦν μὲν ἀπαγορεύει, καὶ ὡς ἀποτρεπτικὸν τι
 διοβελλίζει τὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς αἰτίαν εἶναι
 τῶν ἐξ αὐτοῦ, νῦν δὲ τὴν μετ' ἰδιωμάτων οὐσίαν
 αὐτὴν τε δηλοῦν σαφῶς τὴν ὑπόστασιν δέχεται, καὶ
 γεννητικὴν εἶναι ταύτην καὶ προβλητικὴν ἀποφαί-
 νεται. Οὕτω τὰ τῆς θεολογίας ἑαυτὸν ἐπαίδευσεν
 ὑψηλά, ὁ μὴ δὲ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ τῶν ἐπὶ τῇ οἰκί-
 σει πρωταίων παραχωρῶν. Ἄλλ' εἰ καὶ οὗτος ἐν
 οἷς τὴν οὐσίαν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐπὶ τοῖς
 ἐξ αὐτοῦ διαιρεῖ, τῇ μὲν τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ὑπο-
 στάσει τὸ αἰτιον ἀποδίδωσιν, ἡμεῖς δὲ ὡς μαθηταὶ
 καὶ δοῦλοι τοῖς δεσπότηταις καὶ διδασκάλοις ἡμῶν B
 Πατρᾶσιν ἐπόμενοι, καὶ οἰκεῖν μὴδὲν ἐπὶ ταῖς θεολο-
 γίαις ἀποτολμώντες οὐδέποτε, προαποδειχθέντες
 ἤδη, ὅπως τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι λεγόμε-
 νον τὸ ἐξ αὐτῆς αἰτιατὸν ἑαυτοῦ ὁμολογουμέ-
 νου παρίστησιν, ἀκολουθῶντες ἐκ τῶν αὐτῶν γραφῶν
 ἀπεδείξαμεν νῦν, καὶ ὅπως τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως
 τοῦ Πατρὸς δηλωτικὸν ὁμοουσιότητος ἐληπτὰ. Ὁ
 μὲν γὰρ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλείος, « Οὐκ ἀδελφὰ, φησὶ,
 λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ Πατέρα καὶ
 Υἱὸν ὁμολογοῦμεν, τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτὴν, ἐπειδὴ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· » ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος· « Τὸ γὰρ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, » φησὶ, « γεγεννηθῆναι τὸν Υἱὸν ἀναγκά-
 σαι ἐν πάντως καὶ οὐκ ἐνόησας ἡμᾶς ἀποδοῦναι
 τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. » Τί φησ, ὦ νέε θεολόγε, καὶ C
 τὴν οἴησιν ἀληθῶς ὑψηλά; εἰ τῆς ὑποστάσεως τὸ
 Πατὴρ ἐστὶν ὁμολογουμένως δηλωτικὸν, καὶ οἱ
 Πατέρες ἀπὸ τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸν Υἱὸν εἶναι τὸ πρὸς
 τὸν Πατέρα συναγούσιν ὁμοούσιον, πῶς αὐτὸς ἐν-
 τισι τῶν σῶν διαβήτορες γράφων ὡς ὁ ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν λέγων διπλῆν ταύτην
 ἐμφαίνει συναναφαινομένην τῇ λέξει τὴν ἔνοιαν,
 κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ τοῦ Υἱοῦ δηλοῦσαν αἰτιατόν; Ὁρᾷ
 ὅπως ἡ τῆς κακία· δοκὸς τοσοῦτόν σοι τοῦς τῆς
 διανοίας· ἐσκότῳσεν ὀφθαλμοῦς, ὡς αὐτόν σε πειθεῖν
 ἀληθῶς, ἀπερ ἡμᾶς ἐπισκώπτεις ψευδόμενος, μελαγχολίαν
 δηλονότι νοσήσαι ἀντικρυς, καὶ τοσοῦτον τὴν
 τῶν πολέμων καὶ φιλῶν καθάπαξ ἀποθεβληκέναι διάγωνσιν,
 ὡς καὶ ἑαυτῷ σεαυτὸν τρόπον ἐχθροῦ
 διακτεῖσθαι καὶ πολέμου;

17. Πάλιν, « Οὐ καλῶς, » φησὶ, « λέγειν ἡμᾶς τὸ, D
 Ὡσπερ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἡ δι' Υἱοῦ φωνὴ δήλωσιν
 μὲν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει, οὐ μὴν δὲ διαι-
 ρεῖ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς
 θεολογίας αὐτῆς, εἰ καὶ ἀρχικόν ἐστιν Υἱοῦ καὶ Πνεύ-
 ματος ὁ Πατὴρ αἰτιον, ἀλλ' ἐπεὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
 Πνεύματος ἐστὶν αἰτιος, οὐκ ἂν διαιρεθῆναι τοῦ Πα-
 τρὸς ὁ Υἱὸς ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος. » Τὴν γοῦν
 τοιαύτην ἐπιπέληξιν οὐ πολλὰ οὐδὲ οἴκοθεν, βραχέα
 δὲ εἰπόντες καὶ ἀπὸ γραφῶν ἀποσκευασόμεθα. Ὁ
 γὰρ τῶν Νυσσαίων καὶ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ,
 « Τὸ Πνεῦμα, » λέγων, « τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἀκτι-
 στον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατρὶ
 εἶναι καθάπερ ἐκείνος διαχωρίζεται τῆς δὲ πρὸς
 τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἀκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ

A judicio stare satis esse non demonstraret; nunc
 quidem pernegat, et velut execrandum et spurium
 rejicit, essentiam Patris causam esse eorum, quæ
 ex ipso sunt: nunc essentiam cum proprietatibus
 ipsam clare notare hypostasim recipit, eamque et
 generare, et producere demonstrat. Sic theologiæ
 sublimia seipsum edocuit, qui nec ipsi Satanæ in
 stultia sui arrogantique existimatione cedit. Et li-
 cet hic, dum essentiam a paterna hypostasi in illis,
 quæ ex eo sunt, separat, uni quidem consubstan-
 tiale, alteri, hypostasi scilicet, causam dedat, nos
 veluti discipuli ac famuli dominorum et præcep-
 torum nostrorum Patrum vestigia sequentes nul-
 lum unquam proprium, et de nostro in rebus theo-
 logicis audentes, cum jam demonstraverimus, quod
 ex essentia Patris dicitur, ex ipsa causatum esse
 nemine discrepante notare: nunc deinceps ex
 iisdem commentariis ostendemus, quod ex hypo-
 stasi Patris asseritur ad notandam eamdem essen-
 tiam assumi. Nam in rebus divinis examinandis
 perspicax Basilius: « Non fratres, » inquit, « dici-
 mus Patrem et Filium, sed Patrem et Filium con-
 stitemur necnon idem essentia, cum ex Patre Filius
 sit. » Et S. Cyrillus: « Nam ex Patre, » ait, « Fi-
 lium genitum esse, cogit prorsus nos etiam Invitos,
 eandem illi naturam tribuere. » Quid hic ais, novo
 theologe, et insana existimatione vere sublimis?
 Si hypostasim Pater indubie significat, et Patres,
 quod ex ea Filius est, eandem cum Patre naturam
 concludunt, quomodo tu nunc in tuis scriptis vane
 blateras scriptoque mandas, qui ex essentia Patris
 Filium asserit, duplicem ostendit sententiam simili
 dictione emergere, cum ex essentia eandem essen-
 tiam, tum ex Patre causam Filii denotare? Annon
 vides quantum tibi improbitatis trabs intellectus
 oculos obtenebravit, ut non percipias eadem vere
 te subire, quæ in nos non absque men-lacio jactas;
 et ex atra bile manifesto laborare, tantumdemque et
 hostium, et inimicorum semel cognitionem ami-
 sisse, ut et temetipsum ipse æque ac hostem et
 adversarium tractes?

18. Rursus « non bene nos dicere » ait « il-
 lud, Quemadmodum in mundi officio dictio per
 Filium causam procatarteticam, seu primariam ex-
 plicat, nec tamen Filium separat a Patre, sic et in
 rebus ipsis theologicis primaria, et principalis
 Filii et Spiritus causa Pater sit; sed cum per Filium
 Spiritus causa est, non sejungetur a Patre Filius
 in progressu Spiritus. » Ad similem objurgationem
 refellendam, non multa neque ex propriis, sed
 pauca ex scripto traditis auctoritatibus in medium
 afferemus. Nam Nyssaensium et orbis lumen, « Spi-
 ritus, » scribens, « secundum increatum Patri ad-
 junctus, rursus ab eodem, quod uti ille Pater non
 est, separatur, a conjunctione vero cum Filio se-
 cundum increatum, necnon causam existentia: et

verum omnium Deo habet, rursus se jungitur proprietate, quod non uti Unigenitus ex Patre subsistit, et quod per ipsum Filium apparet, rursus a creatura, quæ ab Unigenito subsistit, quod aliquam cum illo communionem habere Spiritum existimemus, quod ex Patre per Filium appareat, et neque immutari, neque dissolvi potest Spiritus, a creatura dirimatur, » optime comprobatur, nos in duobus causis ex Patre laudatis Patris et Filii conservasse communionem. Etenim si in mundi officio communem causam Filius habet, non quod una simul operatur in aliquo, et quasi suppleat quod in rerum causa in Patre desideratur : Pater enim nullius indigeat, causa creaturarum perfecta absolutaque est : sed quod essentia naturaque illi conjunctus est, qui per ipsum creare vult quæcunque creantur, multo magis in naturali causa Spiritus hanc communionem possidebit, si et ipse Spiritus per Filium naturaliter emittitur a Patre. Et nos plane pro jam dictis susceptam obijurgationem queruli, et jocandi cum dicacitate studiosi viri hunc in modum reprimimus. At ipse quid Deo in futuro judicio et nunc Dei Ecclesiæ respondebit, dum ipsum sanctum Patrem Nysseum causæ ex Patre Filii et Spiritus discrimen apertum decernentem comperit, cum dicit « Filium quidem contigue, Spiritum vero ex eo, quod contigue est, ex Patre causari, » et hanc differentiam improbat, et quasi a nullius dignitatis viro pronuntiata esset, veluti spuriam obelo signat, et sic contigue et immediate ex Patre, uti et Filium, Spiritum esse (o linguam audaciæ plenam, quæ similia blaterat!) decernit ?

14. Invadit iterum nos contentiosus iste, dum dicimus nihil inde novi sequi, si qui vitam pro Spiritu sancto accipiunt, secundum causæ rationem intelligant, cum fons vitæ Filius asseratur, quod per Filium ex Patre causa Spiritus sit; et fontem ipse vitæ unigenitum Dei Verbum interpretans, quod nobis peccatis demortuis causa vitæ fuit, instar fluxus fluminis omnibus in ipsum credentibus, veluti a fonte a seipso eam emittens, non agnoscit, quod ipse dicat, neque de quibus statuat. Nos enim dum asserimus, nihil esse novi fontem vitæ, secundum quod per Filium Spiritus est, Filium intelligi ab iis, qui vitam in Spiritum sanctum referunt, non propterea prorsus improbavimus etiam fontem vitæ unigenitum Dei Verbum dictum fuisse, quod ob peccata immortalis causa ipse est vitæ, ex seipso omnibus eam emittens. Verum hic suis sermonibus inserens, « nihil novi esse neque ab usu Scripturarum alienum, si spiritale donum æquivoce Spiritus sanctus vocetur, et actionem aliquando agentis, sibi nomen adsciscere videatur, uti solis splendor, et lumen sæpenumero solis, » proferat nobis Scripturas exposcentibus eorum quæ ipse dicit, non esse alienum, gratiam Spiritus

A τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἔχειν ἀφίσταται, πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μῆτι μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι, πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῆ τὸ Πνεῦμα ἐν τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀπροσδιεί διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως, » συνίστησι καλῶς ἡμᾶς καὶ ἐπ' ἀμφοτέροις ταῖς αἰτίαις δι' Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰρημέναις τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τηρῆσαι ἀδιαίρετον. Εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ Πατρὸς ἀδιαίρετον ἐπὶ τῆς δημιουργικῆς ἔχει αἰτίας ὁ Υἱὸς, οὐχ ὅτι συνεργεῖ κατὰ τι, καὶ οἶον ἀναπληροῖ τὸ ἐπὶ τῇ τῶν ὄντων αἰτία ἀτελεῖς τοῦ Πατρὸς. ἀνευδέες γὰρ καὶ τέλειον τῶν κτισμάτων αἰτιον ὁ Πατήρ · ἀλλ' ὅτι κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν αὐτῷ ἢνωται, δημιουργεῖν δι' αὐτοῦ τὰ δημιουργούμενα θέλοντι, πολλῶν πλέον ἐπὶ τῆς φυσικῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος τὸ τοιοῦτον ἔξει ἀδιαίρετον, εἴγε καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐστὶν ἐκπεμπόμενον ἐκ Πατρὸς. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὕτω τὴν ἐπὶ τοῖς ῥηθείσιν ἐπιπληξίν τοῦ φιλοσκώμμου ἀνδρὸς ἀποσκευάζομεθα. Οὗτος δὲ τί καὶ Θεῶ ἐν τῷ μέλλοντι δικαιωθήσεται καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ νῦν ἀπαλογησεται, τὴν αὐτὸν θελον Πατέρα τὸν Νύσσης τὸν ἐκ Πατρὸς αἰτιατὸν Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος; εἰς διαφορὰν εὐρίσκων ἀποτάττοντα πρόδηλον, ἐν τῷ « τὸν μὲν Υἱὸν προσεχῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς αἰτιατὸν » θεολογεῖν ἐκ Πατρὸς, καὶ ταύτην ἀθετῶν τὴν διαφορὰν, καὶ ὡς παρὰ τοῦ τῶν οὐδενὸς ἀξίω ῥηθείσαν διοβελίζων, καὶ οὕτω προσεχῶς καὶ ἀμέσως εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς αὐτὸν τὸν Υἱὸν (ὡ γλώττης θρασείω; τὰ τοιαῦτα φθειρομένης!) ἀποφαινόμενος ;

15. Ἐπιφύεται πάλιν ἡμῖν ὁ φιλαίτιος λέγουσι μηδὲν καινὸν εἶναι, εἰ τοῖς τὴν ζωὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλαμβάνουσι κατὰ τὸν τῆς αἰτίας νοηθεῖ λόγον πηγῆ ζωῆς ὁ Υἱὸς εἰρημένος, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ἐστὶν αἰτία τοῦ Πνεύματος; καὶ πηγῆν ζωῆς αὐτὸς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ ἐξηγούμενος λόγον, ὅτι τῆς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας νενεκρωμένοις ἡμῖν αἰτίας ὑπῆρξε ζωῆς, ποταμοῦ βέεματο; δίκην τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν πᾶσιν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ἑαυτοῦ πηγάζας αὐτήν. Ἄλλ' οὐχ οἶδεν ὅπως οὐχ οἶδε τί λέγει, καὶ περὶ τίνων διαδοχαιοῦται. Ἡμεῖς γὰρ μηδὲν εἰρηκότες εἶναι καινὸν πηγῆν ζωῆς, κατὰ τὸ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, τὸν Υἱὸν ἐκλήροθηναι τοῖς τὴν ζωὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλαμβάνουσιν, οὐχ ἠθετήκαμεν πάντως τὸ καὶ πηγῆν ζωῆς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ λόγον εἰρηθεῖσθαι διὰ τὸ τοῖς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας νενεκρωμένοις αἰτιον αὐτὸν ὑπάρχειν ζωῆς, ἐξ ἑαυτοῦ τοῖς πᾶσι ταύτην πηγάζοντα. Οὗτος δὲ διὰ μέσου τῶν τοιούτων αὐτοῦ λόγων, « μηδὲν καινὸν εἶναι » λέγων, « μηδὲ τῆς τῶν Γραφῶν συνηθείς ἄλλότριον, ἐὰν τὸ πνευματικὸν χάρισμα ἅγιον ὁμωνύμως Πνεῦμα κλεῖται, καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐστὶν ὅτε οἰκαιοῦσθαι τοῦ τῆν ἐνεργοῦντος κλήσιν ἀποφαινόμενος, ὡς καὶ ἡ τοῦ

ἡλίου λαμπρῶν καὶ αὐγῆ πολλῶν; τὴν τοῦ ἡλίου, » ἔμφανισάτω ζητοῦσιν ἡμῖν τὰς Γραφάς, ὧν φησιν οὐκ ἄλλοτριον εἶναι τὸ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος Πνεῦμα ἅγιον λέγεσθαι. Εἰ δὲ μή, ἐκ τοῦ ἐναντίου τὰς γραφικὰς ἡμεῖς μαρτυρίας παρέξομεν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ καὶ πάντων τῶν Γραφῶν ἄλλοτριον εἶναι τὸ τὴν ἐνέργειαν τὴν τοῦ ἐνεργοῦντος κλησὶν ἐξιδιόσθαι. Ὁ γὰρ σοφώτατος καὶ πλέον δογματικώτατος, καὶ οὐδεὶς οὐ συμμαρτυρήσειν μοι ἀπαναιδεύσεται, τὴν Ἀδουκαρὰν μὴ εἶναι ταῦτα Θεόδωρον ἐν τοῖς περὶ θεῶν ὀνομάτων λόγοις αὐτοῦ. « Τὸ Θεός, » φησὶν, « ὄνομα ἀπὸ τινος ἐνεργείας ἐφίρται, οὐ μὴν τῆς ἐνεργείας ἐστὶ σημαντικὸν, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἐνεργούσης. Εἰ γὰρ τὸ Θεός ὄνομα ἐνεργείας δηλωτικὸν, πᾶν δὲ ὄνομα οὐτινός ἐστὶ δηλωτικὸν, ἐκείνου ἐστὶν ὄνομα· καὶ τὸ Θεός ἄρα ὄνομα ἐνεργείας ἐστὶν ὄνομα. Ὅστε τὸ ὀνομασμένον Θεός ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἐστὶν. Θεός ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεός ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἐστὶν. Ταυτὸν ἄρα Θεός καὶ ἐνέργεια Θεοῦ, ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ δὲ τις ἐριστικῶς λέγει ὡς οὐκ ἀδύνατον τοῦτο τιθέναι, ἴστω ὡς πολλὰ ἄτοπα συμβαίνει αὐτῷ ὁμολογεῖν· πρῶτον μὲν τὸ πρὸς τὸ αὐτὸ λέγεσθαι· τὰ γὰρ ταῦτα πρὸς τὸ αὐτὸ λέγεται, εἰ γε τὸν αὐτὸν ὄρον δέχεται. Ἄλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ λέγεται ἐνέργεια· ὁ δὲ Θεός οὐ λέγεται τοῦ Θεοῦ εἶναι Θεός. Ἐτι ἡ ἐνέργεια ἐνεργοῦντός ἐστὶν ἐνέργεια· ὁ δὲ Θεός οὐκ ἐνεργοῦντός ἐστὶ Θεός. Ἐτι εἰ ταυτὸν Θεός καὶ ἐνέργεια Θεοῦ, κατηγοροῖντο ἂν ἀμφοτέρω κατὰ τῶν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ Θεός κατηγορεῖται κατὰ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ἡ δὲ ἐνέργεια οὐχ ὁμοίως. Ὁ γὰρ Πατὴρ Θεός, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐδέ· εἰ δὲ ὁ Πατὴρ ἐνέργεια, ἡ ὁ Υἱὸς, ἡ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐνεργοῦντα. Τὸ δὲ μέγιστον τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν Θεὸν πρὸ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ἀλλ' ἄμα. Τὰ γὰρ ταῦτα ἄμα ὁμολογεῖν ἀνάγκη. Εἰ οὖν ὁ Θεός ἄδιος, καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἄρα ἄδιος, ὥστε καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα ἄδιον. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ὁ κόσμος. Ἄδιος ἄρα ὁ κόσμος κατὰ τὴν προτεθεισάν ὑπόθεσιν. Ὅπερ οὐ μόνον ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ ἀσεβές ἐστὶ λέγειν. » Οὕτω τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμεῖς παιδείαν ἠσχίσαμεν. Οὕτω τὴν θεολογικὴν μετιέναι ὁδὸν ἡμεῖς ἐπαιδεύθημεν, καὶ πάνθ' ὅσα θεολογοῦμεν ἀπὸ Γραφῶν συνιστᾶν· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, οἷς παρὰ τῶν ἀντιφερομένων ἡμῖν ἐπιρροαζόμεθα, διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ἰσχύος τὴν τούτων ἐπίρρειαν ἀποτρέψασθαι. Ὁ δὲ τῆς ἀληθείας, ὡς φησι, γενναῖος ἐκδικητὴς συκοφάντας ἡμᾶς καὶ τῶν ἁγίων ἀποκαλῶν ὑβριστὰς, τοὺς οὕτω τὴν θεολογικὴν μετιόντας ὁδὸν, τί ἂν παρ' ἡμῶν κληθεῖται αὐτὸς ὁ τῆ τοῦ Θεοῦ εἰσηγούμενος Ἐκκλησία;

ε'. Ἐρωτῶν ἡμᾶς οὗτος, Ποῦ οἱ θεοφόροι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ αἴτιον τοῦ Πνεύματος ἔφασαν; ἀκούει παρ' ἡμῶν, ὅπου αὐτὸν « προβολέα διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος » εἶπον. Ἐρωτῶν, Ποῦ τὸν Παράκλητον εἶπον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἔχειν τὴν ὑπαρξίν; ἀκούει, ὅπου « ἐκ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν » εἶπον « αὐτόν. » Ἐρωτῶν, Ποῦ πάλιν αὐτὸν τὸν Παράκλητον ἐκ τοῦ

Spiritum sanctum vocari. Quod si ipse non potest, nos contra scripta testimonia proferemus ad ostendendum, et maxime alienum esse a Scripturis, actionem sibi nomen agentis vindicare. Sapientissimus quidem, et in dogmatibus tradendis præcellentissimus, neque quisquam inficias iverit impudenter hunc non esse Theodorum Abucaram, in dictatis a se de divinis nominibus sententiis, « Nomen Dei, » inquit, « a quadam operatione dictum est; non tamen significat operationem, sed naturam operantem. Si enim nomen Dei significat operationem, omne autem nomen, cuius habet significationem illius est nomen: igitur nomen Deus nomen operationis est. Quare quod nominatur Deus operatio Dei est. Operatio igitur Dei est Deus, et Deus est operatio sua. Idem igitur est Deus, et operatio Dei, quod est impossibile. Si quis vero contentiose dicat, posse hoc poni et concedi, sciat multa absurda inde sequi. Primum, ad idem dici: quæ enim sunt eadem, ad idem dicuntur, si eandem definitionem admittunt. At operatio Dei Dei operatio dicitur: Deus vero non dicitur esse Deus Dei. Præterea operatio operantis operatio est: Deus autem non est Deus operantis. Rursus, si idem ipsum est Deus, et operatio Dei, dicantur ambo de iisdem, at Deus de Patre dicitur et Filio et Spiritu, operatio vero non sic: Pater enim Deus est, similiter et Filius et Spiritus; Pater autem non est operatio, vel Filius, vel Spiritus, sed operantes. Quod vero maximum est, non dicere Deum esse ante suam operationem, sed simul: quæ enim sunt eadem, necesse est confiteri simul esse. Si igitur Deus est æternus, et operatio ejus æterna est, ex quo fit, ut effectus operationis æternus sit; est autem effectus operationis mundus, igitur æternus mundus, ut positum est. Atqui dici hoc non solum nequit, sed implium quoque est. » Sic nos in ecclesiastica eruditione exerciti sumus: hanc nos theologiam calcare edocti sumus, et quæcumque de rebus theologis pronuntiamus, ex scripto traditis testimoniis confirmare; et ante omnia de quibus ab adversariis nostris infestamur, per Scripturarum robur eorundem petulantiam frangere. At veritatis, ut ipse ait, vindex præclarus calumniatores et in sanctos injurios appellans nos, qui hac ratione res theologicas pertractamus, quomodo a nobis compellabitur, qui ex propriis et e ventre novissime exortas dogmatum dictiones in Ecclesiam Dei introducitur?

οκθοθεν καὶ ἀπὸ κοιλάς νέας ἄρτι δογμάτων φωνάς

15. Postulans a nobis ipse, Quo in loco deiferi Patres Deum et Patrem per Filium causam esse Spiritus dixerunt? audit, in quo illum « productorem per Verbum revelantis Spiritus » pronuntiarunt. Interrogans, Ubi Paracletum dixerunt, ex Filio existentiam habere? audit, ubi « ex Filio naturaliter et essentialiter existere eum » dixerunt. Quærens, Ubi rursus Paracletum ipsum ex

Patre per Filium existentiam habere affirmarunt? A audit: Ubi ex Patre per Filium processionem habere affirmarunt. Et iterum poscens, Quis unquam, et quibus in commentariis Paternam hypostasim causam esse Filii et Spiritus denegavit? audit: Nemo, nec in ulla theologica scriptione: proptereaque neque nos dicimus. Rursumque postulans, Quis ex Patribus Patrem causam esse Spiritus, non ratione hypostasis, sed ratione naturæ decrevit? audit: Nemo. Omnes siquidem utroque modo, tum ratione hypostasis, tum ratione naturæ causam eorum, quæ ex ipso sunt, Patrem esse tradiderunt. At is a nobis interrogatus, Quis ex omnibus per illum quod contigue est, nihil differre ab eo, quod contigue est, pronuntiavit? nullum habet ex Patribus, quicquid asseruerit producere. Quis processionem, quæ ex Patre est, in aliam atque aliam sententiam interpretatur, postulatus, et, ex Patre quidem procedere, in existentiam ex Patre et per Filium procedere, in æternam effusionem, non in existentiam progressum accepit? nec minimum quidem hinc. Rursumque interrogatus, Quis contigue et immediate ex Patre Spiritum esse decrevit? responsionis summam in se recipit. Interrogatus, Quis definit aliud esse ex Patre per Filium procedere, aliud ex Patre per Filium processionem, quod idem est dicere existentiam, habere? se ipso et nullo alio iudice de hisce a se præscripta defendit. Interrogatus, Quis paternæ hypostasi vim producendi quemadmodum et generandi vindicavit? nullum habet ex Patribus, quem in medium afferat. Interrogatus, Quis ex Patribus decernit paternam essentiam cum hypostasi intelligi, dum ex Patris essentia Spiritus sanctus dicitur, absque vero hypostasi Filii, dum ex essentia Filii? sibi ipsi et propriis cogitationibus similes definitiones attribuit. Interrogatus, Quis essentiam Patris distinguens ab hypostasi in causa eorum, quæ ex ipso sunt, et quod ex essentia Patris dicitur, duplicem hanc illa dictione sententiam exprimere prædeterminat, secundum quidem essentiam consubstantiali, secundum vero ex Patre quod ex hypostasi causatur? nec minimum in promptu est, quod respondeat. Interrogatus, Quis spirituales gratiam absque hypostasi Deum et Spiritum sanctum nuncupari decernit? semetipsum esse, qui similia decernit, affirmat. Tum nunc manifesta (terra et cælestis sublimitas, omnes scilicet ex terra producti homines, omnesque qui in cælis sunt angeli) adversus nos et ante nos adversus illi dogmata injustitia est, si per nos pie admodum et quam meditate pronuntiata, hic invictus, ut ipse opinatur, veritatis adversarius, spinas et tribulos, et prava zizania, et viperarum mortiferos fetus, et basilicorum progeniem improbam nominet, et aqua et igne, et ferro, et rebus aliis omnibus, quæ ad hoc asservire possunt, de medio tollere delereque adhortatur, commonetque omnes Ecclesiæ filios, ea summo nisu linguas abjicere, et nec per tran-

Α Πατρός διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶπον ἔχειν τὴν ὑπαρξίν; ἀκούει, ὅπου ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὴν ἐκπόρευσιν, εἶπον ἔχειν αὐτόν. Ἐρωτῶν πάλιν, Τίς ποτε καὶ ἐν πολλοῖς συντάγμασι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν αἰτίαν εἶναι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀπηγόρευσεν; ἀκούει, ὅτι οὐδέ τις, οὐδ' ἐν τινὶ τῶν θεολογικῶν συνταγμάτων διὰ ταῦτα καὶ οὐδὲ ἡμεῖς. Ἐρωτῶν πάλιν, Τίς τὸν Πατέρα αἰτίον φρονεῖν τοῦ Πνεύματος οὐ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως ἐδογμάτισεν; ἀκούει ὅτι οὐδέ τις. Πάντες δὲ ἀφοσίρω; τῷ τε λόγῳ τῆς ὑποστάσεως καὶ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως αἰτίον τῶν ἐξ αὐτοῦ τὸν Πατέρα εἶναι παραδεδωκάσιν. Οὗτος δὲ παρ' ἡμῖν ἐρωτώμενος, Τίς τῶν ἀπάντων τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς μὴδὲν διαφέρειν τοῦ προσεχῶς εἶρηκεν; οὐδένα ἔχει τῶν Πατέρων εἰπόντα τοῦτο παραγαγεῖν. Τίς ὁ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπόρευσιν εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην τὴν ἔννοιαν ἐξηγοῦμενος, ἐρωτώμενος, καὶ τὸ μὲν ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι εἰς τὴν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν, τὸ δὲ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι εἰς τὴν ἀίδιον ἔκφρασιν, οὐκ εἰς τὴν τοῦ εἶναι πρόδον ἐκλαμβάνων; οὐδὲ βραχὺ τι ἔχει ἀπολογησάσθαι. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἐκ Πατρὸς ἔχειν τὸ Πνεῦμα θεολογήσας; ἐκαστὸς τῶν ἐξ αὐτοῦ τὸν Πατέρα εἶναι τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἀλλο δὲ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὴν ἐκπόρευσιν, ταυτὴν δ' εἰπεῖν τὴν ὑπαρξίν, ἔχειν; διὰ τῆς ἑαυτοῦ διακρίσεως τὸν εἰς ταῦτα δεφενδεύει διορισμόν. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ τῆ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσει τὸ προβλεπτικὸν ὡς τὸ γεννητικὸν ἀφορίζας; οὐδένα τῶν Πατέρων ἔχει παράγειν. Ἐρωτώμενος, Τίς τῶν Πατέρων ἐστὶν ὁ διοριζόμενος τὴν μὲν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἐνυπόστατον νοεῖσθαι, ἐπὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, ἀνυπόστατον δὲ γὰρ τὴν τοῦ Υἱοῦ, ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ; ἑαυτῷ καὶ τοῖς οικείοις νοήμασι τοὺς ταύτους διορισμοὺς ἀνατίθειν. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ τὴν οὐσίαν τῆς τοῦ Πατρὸς διαιρῶν ὑποστάσει; ἐπὶ τῆ αἰτία τῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ Πατρὸς διπλὴν ταύτην ἔχειν συναναφανομένην τῇ λέξει τὴν ἔννοιαν διοριζόμενος, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ δημοσίον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως δηλοῦσαν αἰτιατόν; οὐδέ βραχὺ τι ἔχει ἀπολογησάσθαι. Ἐρωτώμενος, Τίς ὁ τὴν ἀνυπόστατον πνευματικὴν χάριν Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἅγιον καλεῖσθαι διοριζόμενος; ἑαυτὸν εἶναι παρίστην τὴν ταῦτα διοριζόμενος. Ἔστα οὐ προφανής, (ὡ γῆ καὶ οὐρανὸν ἕλωμα, πάντες δηλονότι γηγενεῖς ἄνθρωποι, καὶ πάντες οἱ ἐν οὐρανοῖς ἄγγελοι!) ἢ καθ' ἡμῶν ἀδικία, καὶ πρό γὰρ ἡμῶν ἢ κατὰ τοῦ δόγματος, εἴ γε τὰ μὲν παρ' ἡμῶν εὐλαβῶς οὕτω καὶ μετὰ ταύτης λεγόμενα προσοχῆς ὁ ἀναναγιόνιστος ὡς οἶεται, τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος, ἀκάνθα καὶ τριβόλος ἀποκαλεῖται, καὶ ζιζάνια πονηρὰ, καὶ ἐχιδῶν θανατηφόρα γεννήματα, καὶ βασιλικῶν ἔγγονα πονηρὰ, καὶ παρὰ ταῦτα καὶ σιδηρῶ καὶ πᾶσι τοῖς δυνατοῖς ἀφανίζειν παρακαλεῖται, καὶ πᾶσι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας υἱοῖς σπουδῆ βούβειν αὐτὰ προαινεῖ, καὶ μὴδ' ὅσα παρ' ἡ-

γως ἀκούσαι τὰς ἀκοὰς ὑπέχειν αὐταῖς. Τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ οἰκασθεν αὐτῷ, καὶ, ὡς ἐφημεν, ἀπὸ κοιλῆς ἐξηρευγμένα, καθάπερ τινὰ στήλην, καὶ στερόδον εὐσεβείας ὀνομάζει λόγον, καὶ ὡσπερ ἐφ' ὑψηλοῦ τὴν τοιαύτην ἐνιδρύων στήλην, πάντας ἐπ' αὐτὰ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐπιστρέφειν καταναγκάζει; Εἰ μὴ ἀδικία δόγματος ταῦτα, εἰ μὴ τῆς ἀληθείας ἐντεῦθεν ἡ ἀθέτησις ἀναφαίνεται, οὐκ οἶδα τίσιν ἄλλοις καὶ ὅθεν ἄλλοθεν τὰ τοιαῦτα ἔσται δεινά.

13. Καὶ τί ταῦτα λέγω, τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας σπουδὴν αὐτοῦ πειρώμενος παριστᾶν, ἐξ ὧν τιμωγραφεῖ καθ' ἡμῶν, κἀν ταῖς καθ' ἐκάστην ὀμιλίαις τῆν ἡμῶν ἐξουθενώσων διαρρήτορευέει, ὡς τὸν θρόνον ἡμῶν τυραννῶν καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσιν οἷς καθ' ἡμῶν βούλεται λέγειν ἔχων ἀκώλυτον, ὅπου ἀδικίας ὑπερβολὴν ἔργα καὶ πράξεις ἔχουσιν αὐτοῦ παραστήσαι, ἃς οὐκ οἶδα εἰ τι ἄλλο ἢ ἡγετοῦ καὶ τυράννου πράξεις καλέσει τις. Εἰ γὰρ κατὰ θεσμοὺς καὶ νόμους ἐκκλησιαστικοὺς λέγειν καὶ ἀκούειν περὶ δογμάτων ἠδούλετο, οὐκ ἂν τὴν ἐφ' ἅσασιν ἄδειαν ἔχων αὐτῶν, ἢ κυριώτερον τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν ἀνεζωσμένως, φυλακαῖς τοὺς αὐτῷ ἀντιλέγοντας ἡμᾶς καὶ φρουραῖς παρείδου. Νῦν δ' ἡμᾶς μὲν φυλακαὶ καὶ φρουραὶ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀσφελέστεραι διαδέχονται· αὐτὸς δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται γαυριῶν, ὀμιλῶν ἀπατῆ, δογματίζων παραλογίζεταί. Τέλο; τιμωγραφεῖ, καὶ πάντας ἢ ταῖς διὰ χειρῶν ὑποσημασίαις τοὺς τόμους αὐτοῦ στέργειν καταναγκάζει καὶ κώδικας, ἢ ἄλλα τὸν δι' εὐλάβειαν καὶ δέος τοῦ μὴ τι διαμαρτῆσαι τοῦ ἀληθοῦς τὴν ὑπογραφὴν διαναβαλλόμενον ταῖς δοκούσαις παραδίδωσι τιμωρῆταις. Τί μὴ λέγω τὸ μείζον; τὰς ἀπὸ τῶν φυλάκων ἀσφαλείας ἀρκεῖν αὐτῷ οὐκ ἠγούμενος, πρὸς τὸ μὴ τινα τῶν ἀπάντων ἢ δι' ἐντυχίας αὐτοπροσώπου, ἢ δι' ἐγγράφου ἐρωτήσεως μαθεῖν τι παρ' ἡμῶν περὶ τῶν παρ' αὐτοῦ ἀθετομένων πατρικῶν θείων δογμάτων, βουλὴν βουλεύεται ποιῆσαν, καὶ οἷαν οὖτις παρ' αὐτὸν ἄλλο;. Τὰ γὰρ παρ' ἡμῶν ἐπὶ συστάσει τῶν πατρικῶν εἰρημμένα δογμάτων αἰτιασάμενος, καὶ καταδίκην τὴν αὐτῷ δοκούσαν αὐτοῖς ἐπιψηφισάμενος, ἡμᾶς τε τοὺς τῶν ρημάτων καὶ λόγων πατέρας τῆς τῶν πιστῶν χορείας, ὡς ἐδόκει αὐτῷ, ἀποτέμνει, καὶ ὡς ἀποκηρύκτους ἀνακηρύττει, ἢ παθεῖν αὐτὸς ἄξιός, ταῦτ' ἐφ' ἡμῖν κατὰ πολλὴν τὴν ἕδειαν πράττων, καὶ τοὺς τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημμένα καὶ γεγραμμένα τολμήσαντά; ποτε ἀναγορεύσαι, ἢ ἐπαινεῖσαι, ἢ ὄλω; τι μετιέναι τῷ κατὰ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς παραδίδωσιν ἀντιθέματι. Ἀποτέμνει τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς τοὺς τίνας ὁ τίς; Τοὺς γνησίους ὁ νόθος ἢ καὶ παρῆγγραπτος. Ἀποκηρύττει τῆς τοῦ Χριστοῦ ποιμνῆς τοὺς ποιμέντας ὁ λύκος. Διαγράφει τῆς τῶν ἱερέων χορείας ὁ ἀνέτερος τῶν ἱερέων.

quis? C. n. u. i. n. o. s. p. u. r. i. u. s. et adulteribus. Abdicat a choro profanus sacerdotes.

14. Ἄλλ' οὗτος μὲν παραχωροῦντος πάντως Θεοῦ διὰ πληθὺς ἀμαρτιῶν, ὡσπερ κανόνις πάντας, καὶ πατρικᾶ τυραννῆσας προστάγματα, τὴν εἰς τὸν πατριαρχεικὸν θρόνον ἐνιδρύειν ἄθλον τῶν ἐπὶ κακῷ σπουδασμάτων ἔσχεν αὐτοῦ, οὗτω καὶ τῆς ὑγιούς τῶν

sennam illis aures præbere: quæ vero ex se, et ex propriis, et e ventre, ut jam diximus, temere eruciat, columnam et stabilem pietatis sermonem compellat, et in similem columnam veluti in sublimi erectam, omnes animæ oculos convertere cogit? Si non isthæc sunt dogmatis injustitia, si veritatis inde non apparet improbatio, nescio ex quibusnam aliis, et unde similia horrenda provenierint,

16. Sed quid hæc interim narro, ipsius adversus veritatem studium indicare contendens, ex iis, quæ contra nos in tomis a se compositis digerit, et inter diurna colloquia in nostri contemptum declamat, tanquam qui nostram sedem contra jus omne violenter occupat, et liberam habet, quæcunque sibi libuerit, contra nos fandi facultatem: cum illius injustitiæ exsuperantiam et facta et actiones, quas nescio an alterius quam prædonis et tyranni, actiones quispiam nominaverit, abunde demonstrant. Nam si decretis ecclesiasticis legibusque obsecundans, dicere et intelligere de dogmatibus haberet in animo, nunquam ille sibi in omnibus libertatem usurpans, vel ut aptius dicam, contra omnes auctoritatem accipiens, nos qui ipsi contradicimus, et custodiis et carceribus singulis horis solertiores excipiunt; ille vero in throno sedet exsultans, et cum alloquiis utitur, in fraudem illicit; cum dogmata pandit, decipit, et decipitur. Tandem etiam tomos componit, et manuum suarum subscriptione munus admitti cogit, et codices a se factos subscribere ob pietatem et timorem, ne a veritate aberrent, in aliud tempus differentes, uti sibi placuerit, pœnis multat. Quare non addo atrociora? Ex custodibus quæ sibi promittuntur, securitates haud sibi satis esse repuians, ne ullus omnium sive per præsens colloquium, sive scriptam, aut non scriptam interrogationem aliquid a nobis addiscat de perversis ab ipso paternis divinisque dogmatibus, consilio utitur valde scelesto, et quale nullus alius, ipsum si excipias, excogitaverit. Nam quæ a nobis ad confirmanda paterna dogmata dictata sunt criminans, et decreto sibi complacito damnans, nos et verborum et orationum parentes, ut illi visum est, e fidelium cœtu segregat, et uti abdicatos divulgat: quæ ipse perpeti dignus est, ea multa cum securitate ac libertate in nos patrans, eosque qui dicta nostra vel scripta vel laudibus extollere, vel publicare, vel aliquid in illis contemplari audent, anathemate, quod in illius caput vertatur, ferit. Separat nos ab Ecclesia, quales Christi ovili pastores lupus. Ejicit e sacerdotum

17. At hic, propter iniquitatum multitudinem sic Deo permittente, legibus universis et Patrum præceptis tyrannice violatis, in throno patriarchali sessionem suorum studiorum in male agendo premium obtinuit, tum adversus sanam Patrum

doctrinam ac fidem fremdens, novas absurdasque dogmata:um dictiones introducit, et spuria dogmata et sententias Patribus nostris plane ignotas insinuat, et hæc omnia tomis editis divulgat, quos apte quispiam nuncupaverit columnam, novarum ipsius hæresum præconem, et ad illos subscribendos universos vi cogit, sicque multorum cogitationes subducit simpliciorum, quod in illius morum perversitatem penetrare nequeunt, firmiorum, quod resistere noxæ, quam ille potest violenter inferre, non valeant, quorum non mentes, sed manus illi obsequi aptissime quispiam dixerit. Verumtamen qui tarde ac inevitabiliter inique agendum astutias prævertit Deus, vel ociosus hoc tempore, vel deinceps postquam hac vita excesserimus, excitatis, qui integre dijudicabunt, nos ad confirmandam ex Patre per Filium processionem, verum scilicet et antiquum nostrorum Patrum dogma studia collocasse, illum vero ex æquilibri adversus nos malitia ab improbo demone inflatum, manifestos in sibi credentium perditionem hæreseon inflatus eructasse, et quæ illic tomis consignavit ædificia Chathanæ turrin demonstrabit, Ecclesiam vero propriam in paternis consuetudinibus ac dogmatibus conservans, partim confidenter et in medio et in communem omnium audientiam pronuntiat, partim thesaurum in sacris Patrum nostrorum voluminibus repositis, omnes, qui illibæam fidem subduci sibi passi non sunt, regni cælorum non fluxi sed stabilis dignos efficiet, precibus, quæ cum genuit, semper Virginis et Deciparæ, et omnium, qui veneranda nobis dogmata tradiderunt, divinorum Patrum nostrorum.

ORATIO II.

1. Secundum hoc adversus Cyprium certamen a nobis suscipitur. Tu vere illi, et dilectissime mi Theodore, quo primum adversus nos illius studium processerit, cum videris, nunc cum aspicias in responsionem nos secundo accingi, ne causam ignorato. Quæ enim prius occurrerunt, illa prius oppugnavimus; quæ vero secundo in nostram cognitionem venerunt, hæc posteriori contradictione rejicimus. Et primum quidem viri illius adversus nos posteriora, inconsiderata more juvenum facinora innotuere, quod priorum notitiam nostri pro veritate dogmatis extra patriæ fines carceres ac custodiæ subtrahere, posteriorum nihil inter ortus et cognitionem nostram intercessit, quod post nostrum in regia congressum et restitutionem exercendis commerciis mutuis locus esset. Et hæc causa cogit nos ad secundum hoc certamen incundum. Exordinur porro non aquali cum antagonista modo, decertaturi injuriis nempe ac diceriis adversus illum veluti tutamentis ad vim arcendam acturi. Illius siquidem solius et alterius, qui neque verum neque philosophum sese gerendi necdum calleat simili ratione decertare, quam cum

A Πατέρων καταφραζάμενος πίστει, νέας καὶ ἄλλοι κήτους δόγματων εισηγεῖται φωνάς, καὶ δόγματα νόθα, καὶ λόγους οὓς οὐκ ᾔθεσαν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπαισάγει, καὶ ταῦτα πάντα τομογραφῶν, στήλην ἄντις τῆν τοιούτην εἴποι τομογραφίαν τῆς αἰρεσιπαραχίας αὐτοῦ κήρυκα, πρὸς τὴν δι' ὑπογραφῶν ἀκολούθησιν πάντας παραβιάζεται τὰ τῶν πολλῶν οὕτω κλέπτων φρονήματα, τῶν μὲν ἀπλουστέρων, οἱ μὴ ταῖς αὐτοῦ ἐμβαθύναι ἔχουσι δυστροπίαις, τῶν δὲ στερεωτέρων, οἱ μὴ μαντέχειν, ἐφ' οἷς τὴν ἐπὶ βλάβῃ πάντων ἰσχὺν περιεδέληται ἐξ ἐσχόουσιν, ὧν οὐδὲ τὰ φρονήματα, τὴν δὲ χεῖρα ἐπακολουθεῖν εἴποι ἄν τις αὐτῷ. Ὁ δὲ βραδέως μὲν, ἀδιάδραστα δὲ τὰς τῶν πονηρευομένων πονηρίας καταστρέφων Θεὸς ἀναστήσας ἡ διὰ τέλους ἀπάρτει, ἡ μετὰ τὴν ἐνθῆναι B ἀποδημίαν ἡμῶν τοὺς ἀβρεπῶς διαγωσομένους, ὅπως μὲν ἡμεῖς ἐπὶ συστάσει τῆς ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύσεως, τοῦ ἀληθοῦς δηλονότι καὶ ἀρχαίου τῶν Πατέρων ἡμῶν δόγματος ἐσπουδάσαμεν, ὅπως δὲ οὗτος, ἐξ ἀντιβρόπου τῆς καθ' ἡμῶν κακίας ὑπὸ τοῦ πονηροῦ ἐμπνευσθεὶς πρόδηλα ἐπ' ἀκωλείᾳ τῶν αὐτῷ πειθομένων ἐμπνεύσεις αἰρέσεων ἀπερεύξατο, τὰ μὲν τῶν τομογραφῶν τούτου οἰκοδομήματα πύργον ἀποδείξει Χαλάντ, τὴν δὲ αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῖς πατέροις διατήρησας, Θεοῖ τε καὶ δόγμασιν, οἷς μὲν πεπαρόσιασμαμένως ἐπὶ τοῦ μέσου, καὶ εἰς κοινὴν πάντως ἀνηγορευμένοις ἀκρόασιν, οἷς δὲ ὡς θησαυρὸν τινα κεκρυμμένον ταῖς ἱεραῖς ἀποτεταμειυμέναις τῶν Πατέρων ἡμῶν βίβλοις, πάντας τοὺς ἄσυλον τὴν ὀγκαινουσαν ἑαυτοῖς πίστιν διατηροῦντας τῆς ἀσάλευτου καταξίωσει τῶν οὐρανῶν βασιλείας, πρὶ σθείαις τῆς αὐτῶν τεκούσης ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν τὰ σεπτὰ παραδεδωκότων ἡμῖν δόγματα θεῶν Πατέρων ἡμῶν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

α'. Δεύτερος ἡμῖν οὗτος ὁ καθὰ τοῦ Κυπρίου ἀγών. Σὺ δὲ, γνήσιε υἱὰ φιλιτατέ μοι Θεόδωρε, ἐφ' οἷς τὰ πρῶτα τῆς καθ' ἡμῶν προέβη σπουδῆς, δεύτερα τὰ πρὸς ἀπάντησιν ὁρῶν τὴν αἰτίαν μὴ ἀγνοεῖ. Οἷς γὰρ ἐνετυχήκαμεν πρότερον, τούτοις καὶ ἀντικατέστημεν πρότερον, ἃ δὲ εἰς γνώσιν ἡμῶν τὸ δεύτερον ἔκειν, ταῦτα καὶ διὰ τῆς ἐσῦστερον ἀνατρέπομεν ἀντιβρόσεως. Πρῶτα δὲ ἡμῖν τὰ καθ' ἡμῶν δεύτερα τοῦ ἀνδρὸς ἐγνώσθησαν νεανισμάτα, οἱ τὴν μὲν τῶν προτέρων γνῶσιν αἱ ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς δόγματος ὑπερόριοι ἡμῶν ἐκώλυσαν φυλακκαί. Τῶν δὲ δευτέρων οὐδὲν ἦν γενέσεως καὶ γνώσεως μεταξὺ, διὰ τὸ συνεπιδημεῖν ἀλλήλοις μετὰ τὴν ἐν μέσοις ἀνακτόροις συμπλοκὴν ἡμῶν καὶ ἀποκατάστασιν. Αὐτῆ μὲν οὖν αἰτία τοῦ δευτέρου ἐγῆμας ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἔλθειν. Ἐργόμεθα δὲ οὐκ ἴσων τῷ ἀνταγωνιστῆ τῆρόπον ἀγωνισόμενοι, ὑβρεσι ἠγλονότι καὶ σαύμμασιν, ὡς ἀμνηστῆροις τισὶν ὄπλοις χρῆσασθαι κατ' αὐτοῦ. Αὐτοῦ γὰρ μόνου καὶ Ἰλλου τινὸς τῶν οὐδανὸς τῶν ἡσοι καὶ ἀληθῆ καὶ φιλόσοφον οἶδασιν, ὧν αὐτὸς μὴ εἰδῶς εἰδέναι ἐπαγγέλλεται τὸν τῆρόπον τοῦτον διαγωνίζεσθαι. Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ ἐν τοῦτῳ μόνον οἶδαμεν τοῦ ἀγῶνος εἶναι: τὶ

κεφαλαιωδέστατον, τὴν τοῦ πατρικοῦ συστήσαι ἄληθειαν δόγματος, καθ' οὗ τὸσον ἐπνευσεν οὗτος, ὃς μὴδὲν ἠγείσθαι βιώσιμος, εἰ μὴ νέον ἐκυτὴν αἰρεσιάρχην τῇ τοῦ Θεοῦ καταστήσειεν Ἐκκλησίᾳ, πρὸς μὲν τὰς ὕβρεις καὶ βλασφημίας, ἃς πολλὰς ὄντας ὄσι μάλιστα, καὶ βαρείας καὶ ἄλλῃ τινὶ τυχόν ἀνυπολόστους τῶν, οἷος αὐτὸς μικροφυῶν τὴν γνώμην καὶ ἀγενῶν, τῆς ἡμῶν καταχέει μετριότητος, οὐδὲν ἄμεινον τοῦ παρὰ τοῦ Δαυὶδ κωφοῦ καὶ ἀλλοῦ διαχεισόμεθα. Ὅποσα δὲ ἀπὸ κοιτίας αὐτὸς κενοφωνεῖ δόγματα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἀλλότρια, τοῦ παντὸς ἀποτέμνοντες λόγου οὐ καθ' ἡμῶν πρότερος οὗτος ἀντιβῆτικῶς ἐβράβυθη, ἐπὶ τοῦ μέσου προθήσομεν, καὶ τῷ βουλομένῳ διαγιγνώσκειν παρήσομεν, εἰ μὴ διὰ γραφικῶν ἀποδείξεων τὸν αἰρέσεων αὐτοῦ παραστήσομεν ἕλεγον. Ἀκουέτω γοῦν οὗτος ὅστις ἂν εἴη, καὶ διαγιγνώσκετω.

β'. « Τὸ Πνεῦμα, » φησὶ, « τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας; λεγόμενον τοῦ Πατρὸς, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι. Μία γάρ, καὶ ὡς οὐσία οὐκ ἔστιν ὅπως ποτὲ διαίρειν δέχοιτο. Αἰτίαι δὲ μία τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὁμολογούμενον τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν ὁμολογεῖται. Πλὴν οὐ διὰ τοῦτ' ἤδη καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως τὸ Πνεῦμα, κἂν ὅτι μάλιστα ἐκ τῆς ὑποστάσεως; καὶ ἐκ τῆς οὐσίας λέγεται τοῦ Πατρὸς. » Τί φησὶ, ὁ διαγιγνώσκων; ἄρα σοφίας ταῦτα ἐπάξια, ἣν ὁ ταῦτα λέγων βρενθῆται, οὐχ ὑπὲρ τοὺς νῦν ἅπαντας μόνον, ἀλλ' ἐπερ τις καὶ τῷ χρόνῳ ποτὲ τὸ ἐπὶ σοφίᾳ κλέος ἀπενεγκάμενος γέγονε; Τίς ποτε, ὡς οὗτος, πολλῶν ὄντων τῶν διὰ μέσου τοῦ χρόνου ἀναδειχθέντων παρὰ Θεοῦ ἡμῖν θεολόγων, τοιαῦτα ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος θεολόγηκε; « Καλῶς ἂν ἔχει, » φησὶ, « καὶ εὐσεβῶς τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας λεγόμενον καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι, διὰ τὸ μίαν τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς εἶναι οὐσίαν. » Εἴη ἂν εὐσεβέστερον κατὰ σέ, εἰ καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας; τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοιτο. Ἡ γάρ τοῦτο ἀποδειχθὲν, ἀληθῶς τὸν ἀκρωμένον πείσει μὴ δι' ἄλλον τινὰ λόγον; διὸ δὲ μόνον τὸ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίας ἐνιαῖον ἐκ τῆς ἀμφοῖν λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα οὐσίας; ἢ ἔάν τὸ ἐντεῦθεν βλάσφημον πρὸς ἄλλον, ἐντεῦθεν ἀποδειχθῆσιν καὶ σὺ μεγάλης ἔνοχος εἶναι τῆς βλασφημίας. Καὶ τὸ τῆς οὐσίας ἀδιαίρετον αἷτιον τῆς θεολογικῆς ταύτης ῥήσεως προβαλλόμενος φανερῶς ἐλεγχθῆσιν κλέπτων, οὐχὶ πείθων τὴν ἀκρωμένον. Τίς γάρ ἔσται ὁ σοῦ χεῖρον τὴν οὐσίαν διαιρῶν, ἔάν τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διαιρήσεις, μὴ συγχωρῶν ἴσως καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἶναι οὐσίας τὸ Πνεῦμα; Διατί δὲ, εἰπέ, ἐκ μὲν τῆς οὐσίας τὸ λεγόμενον τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως λέγεται, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας; λεγόμενον τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς ὑποστάσεως οὐ ῥηθῆσεται; Οὐχὶ κἀνταῦθα λόγοι; μόνοις τὸ τῆς οὐσίας ἀδιαίρετον φαίνει ὁμολογεῖν, ἀληθῶς ταύτην αὐτῆς διαιρῶν, καὶ τῆς Ἀρειανικῆς διαρέσεως χεῖρον; Ὁ μὲν γάρ τῷ τοῦ Πατρὸς ὑστέρῳ, καὶ ὅτι γεγόνετα

A ille nesciat, scire se tamen profitetur. Nos vero, qui hoc solum tenemus, summam certaminis esse, paterni dogmatis veritatem constabilire, ad quod convellendum tantumdem hic insudavit, ut vivere se posse minime existimet, nisi novum se hæresiarcham in Ecclesia constituat, erga illius injurias ac blasphemias, quas innumeras ille atque immensas, et graves, et alteri, qui æque atque ille pusillo atque degeneri animo est, minime forte tolerabiles, in nostram mediocritatem effudit, non melius quam qui apud Davidem est surdus et mutus, agemus. Quæ vero ipse ex ventre nova evulcat dogmata, a Dei Ecclesia prorsus aliena, ex oratione, quam ille primus nobis contradicens concinnavit, præsecantes in medium adducemus, volentique dijudicare relinquemus, annon firme per scripto traditas demonstrationes illius refutationem instituemus. Audiat igitur quicumque ille sit, atque dijudicet.

2. « Spiritus, » inquit, « sanctus, cum dicitur ex essentia Patris, recte pieque et ex essentia Filii dicitur. Una siquidem est, et uti essentia nullam divisionem admittet. Et quod una est, qui ex essentia Patris Spiritus esse affirmatur, et ex essentia Filii existere asseritur. Non propterea tamen Spiritus ex hypostasi Filii erit, licet asseveranter ex essentia et hypostasi Patris dicatur. » Quid hic ais, qui hæc dijudicas? Annon hæc digna sunt sapientia, quam horum assertor possidere sese jaclat, non super reliquos solum, qui nunc vitam agunt, sed super reliquos omnes qui aliis atque aliis temporibus sapientiæ fama nobilitati sunt? Quis unquam, o tu, cum multi sunt, qui hoc medio tempore a Deo nobis theologi constituti sunt, similia de divina Triade sanxit? « Bene, » ait, « pieque qui ex essentia Patris Spiritus dicitur, ex essentia quoque Filii dici, quod Patris et Filii una essentia est. » At magis pium esset, te iudice, si et ex sua ipsius essentia Spiritus diceretur. Id enim si vere demonstraretur, vere auditori suaderet, nullam ob aliam rationem, sed tantummodo ob unitatem essentiæ Patris et Filii ex utriusque essentia Spiritum dici: aut si inde blasphemia manifesta enascitur, demonstraberis tu quoque maximæ blasphemie obnoxius esse. Et essentiæ indivisibile causam hujusce theologicæ sententiæ proponens, palam deprehenderis subducens, non persuadens auditorem. Quis enim fuerit, qui te pejus essentiam diviserit, si essentiam Spiritus ab ea quæ est essentia Patris et Filii separabis, non concedens forte, et ex sui ipsius essentia Spiritum esse? Quare vero, dicito quæso, quod ex essentia Patris, et ex hypostasi illius dicitur; quod vero ex essentia Filii, ex hypostasi illius non dicitur? Annon hic quoque non ratione tantummodo, quod in essentia est indivisibile deprehenderis confiteri, vere ipsam subdividens, et Ariana divisione atrocius? Ille siquidem posterioritate Patris, et quod generatus esset ex Patre, non coæternum

asserebat Patri Filium, quasi essentiam divideret, A
condemnatus est. Tu vero alio modo sumi es-
sentiam sanciens, cum ex Patris essentia Spiritus
dicitur (est enim in hypostasi) alio modo cum ex
essentia Filii (est enim absque hypostasi) multo
majori mensura illius blasphemiam superas. Et sit
hæc tua blasphemia prima. Quod vero subsequitur
quale est?

3. « Essentia quidem, » ait, « cum quid com-
mune est iis, de quibus dicitur, et non circum-
scriptum, nunquam simpliciter ab una persona
definita, nunquam causa hypostasis fuerit. » Si
vera hæc oratio est, quoniam modo falsus non est
(sed in eum, qui falsa memorat, condemnatio con-
vertatur) Athanasius Ecclesiæ fulcrum, nunc,
« proprium » vocans « setum Filium, » nunc B
« essentiam Patris principium et radicem, et fon-
tem Filii » discernens, nunc : « Neque enim defo-
ris est, » dicens, « adscita Filii essentia, neque ex
non entibus introducta est, sed ex paterna essentia
nata est, quemadmodum ex lumine splendor, et ex
aqua vapor; » nunc : « Causa est Dei natura, » de-
terminans, « et Filii et Spiritus, paternam essen-
tiam principium, et radicem, et fontem Filii, » et
rursus « causam Filii et Spiritus Dei naturam »
Athanasius tradit. Et Cyprius : « Nunquam, » ait,
« causa hypostasis essentia Dei fuerit. »

4. « At Nicæni Patres, » inquit, « ex essentia
Patris Filium affirmantes, ex hypostasi quoque C
addiderunt, consubstantiale et causatum inde
comprobare volentes, et accipientes alium alio
denotari. Nam si consubstantialis plana demon-
stratio est, cum ex essentia dicitur veluti ex causa,
ergo cum dicitur, ex hypostasi, absque ulla contra-
dictione confirmat. » Hic alius est blasphemix ex-
cessus. Novus siquidem theologus, vel ut aptius
dicam, vaniloquus illud quod in hypostasi, et illud
quod sine hypostasi est Patris et Filii essentiam
dividens, prius cum determinat, ex essentia Patris
in hypostasi esse Spiritum, tanquam consubstan-
tiale causatum, ex essentia vero sine hypostasi Fi-
lii, tanquam qui non est causatus ab ipso, sed ut
simplex consubstantialis, veluti si quis duo secun-
dum paternam consubstantialitatem conjunxerit, D
postmodum etiam ab ipso Patre essentiam hyposta-
seos dividere non veretur : « Quandoquidem, ait,
ex Patris essentia Filium esse dicens, duplicem
hanc sententiam dictione simili exprimit, ex essen-
tia nempe quod ejusdem substantiæ est, ex Patre,
Filii hypostasim causari novit. » Ego vero ex jam
dictis cum ostenderit ex Patre Filium causari,
quod ex essentia Patris est, si per easdem scriptu-
ras demonstravero eum consubstantialem esse Patri,
quod ex hypostasi Patris est, utroque modo commen-
titiam ipsius divisionem refellam. Magnus enim in
rebus divinis Basilius, « Non fratres, » ait, « dicimus
Patrem et Filium, sed Patrem et Filium confite-
mur, unum vero idemque essentiæ, quando quidem

παρὰ Πατρὸς, καὶ οὐ συναίδιον ἔλεγε τῷ Πατρὶ τὸν
Υἱὸν τὴν τῆς οὐσίας κατεδικάσθη διαίρεσιν. Ἐδὲ δὲ,
ἄλλως μὲν λαμβάνεσθαι τὴν οὐσίαν νομοθετῶν, ὅταν
ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέ-
γοιτο, ἐνυπόστατον γάρ, ἄλλως δ' ὀπηνίκα ἐκ τῆς
τοῦ Υἱοῦ, ἀνυπόστατον γάρ, πολλῶ τῷ μέσῳ τὴν
ἐκείνου βλασφημίαν ὑπερλαύνης. Καὶ κείθῃ βλασ-
φημία πρώτη σοι αὕτη. Τὸ δ' ἐπαγόμενον οἶν;

γ'. « Οὐσία μὲν, » φησί, « κοινὸν τι οὐσα καθ' ὅν
λέγεται, καὶ ἀπερίγραπτον, καὶ μήποτε καθορῶν
ἐνὶ προσώπῳ περιοριζομένη, οὐκ ἂν ποτε αἰτία ὑπο-
στάσεως φαίνοιτο. » Εἰ ἀληθὴς ὁ λόγος, πῶς ὡ
ψευδὴς (ἀλλ' εἰς τὸν ψευδόμενον τὸ κατάκριμα τρί-
ποιτο) Ἄθανάσιος τῆς Ἐκκλησίας τὸ στήριγμα,
νῦν μὲν « Ἰδιον » ἀποκαλῶν « γέννημα τῆς τοῦ Πα-
τρὸς οὐσίας καὶ τὸν Υἱὸν, νῦν δὲ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐ-
σίαν ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν » ἀποφανόμενος
« τοῦ Υἱοῦ » καὶ νῦν μὲν, « Οὐ γὰρ ἐξουθεν τί ἐστι, »
λέγων, « ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐφευρεθεῖσα οὐσία, οὐδὲ ἐκ
μὴ ὄντων ἐπισηχθή, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας
ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς τοῦ
ὕδατος ἡ ἀτμίς, » νῦν δὲ, « Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ
φύσις, » θεολογῶν, « καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύμα-
τος, τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ
πηγὴν τοῦ Υἱοῦ, » καὶ πάλιν « αἰτίαν Υἱοῦ καὶ
Πνεύματος τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν » Ἄθανάσιος θεολο-
γεῖ. Καὶ Κύπριος, « Οὐκ ἂν ποτε, » φησὶν, « αἰτία ὑπο-
στάσεως ἡ οὐσία φαίνοιτο τοῦ Θεοῦ. »

δ'. « Ἄλλ' οἱ ἐν Νικαίᾳ, » φησί, « Πατέρες, ἐκ
τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἰπόντες, καὶ τὸ
ἐκ τῆς ὑποστάσεως προστεθείκασι, τὸ ὁμοούσιον
καὶ αἰτιατὸν ἐντεῦθεν παραστῆται βουλόμενοι, καὶ
θάτερον θατέρου παρεληφότες δηλωτικόν. Εἰ γὰρ
τοῦ ὁμοουσίου σαφὴς ἐστὶν ἐνδείξις, τὸ ἐκ τῆς οὐ-
σίας εἰπεῖν, τὸ ἄρα ὡς ἐξ αἰτίας τὸ ἐκ τῆς ὑπο-
στάσεως φάναι χωρὶς ἀντιλογίας παρίστησιν. »
Ἄλλῃ αὕτη βλασφημίας ὑπερβολή. Ὁ γὰρ καιρὸς
θεολόγος, ἡ ματαιολόγος τὸ κυριώτερον, εἰς τὸ
ἐνυπόστατον καὶ ἀνυπόστατον τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ
Πατρὸς οὐσίαν διαιρῶν πρότερον ἐν τῷ νομοθετεῖν
ἐξ ἐνυποστάτου μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς εἶναι οὐσίας τὸ
Πνεῦμα, ὡς ὁμοούσιον ἐξ αὐτοῦ αἰτιατὸν ἔξ ἀνυ-
ποστάτου δὲ γε τῆς τοῦ Υἱοῦ, ὡς οὐχὶ δι' αὐτοῦ
αἰτιατὸν, ἀλλ' ὡς ἀπλῶς ὁμοούσιον, ὡσπερ ἂν εἰ τις
δύο τινὰ κατ' ἀδελφικὴν συνάψειεν ὁμοουσιότητι,
ἐφεξῆ; καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν
τῆς ὑποστάσεως ἀναισχυνταὶ διαιραῖν. « Ἐπεὶ, »
φησὶν, « ὁ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγων
οὐσίας διπλὴν ταύτην συναναφανομένην ἔχει τῇ
λέξει τὴν ἔνοον, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ
ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ τῆς τοῦ
Υἱοῦ ὑποστάσεως σημαίνων αἰτιατόν. » Ἐγὼ δ' ἐκ
τῶν ἤδη ρηθέντων προαποδεδειχῶ; αἰτιατὸν ἐκ Πα-
τρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πα-
τρὸς εἶναι, εἰ διὰ τῶν αὐτῶν ἀποδείξω γριφῶν καὶ
ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ διὰ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ
Πατρὸς εἶναι, ἀμφοτέρωθεν τὴν ἔφευρημένην αὐτῷ
ἀπελέγξω διαίρεσιν. Ὁ μὲν γὰρ πολὺς τὰ θαῖα Βασι-
λειος, « Οὐκ ἀδελφὰ, » φησὶ, « λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ

τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμολογοῦμεν· τὸ δὲ εἶς οὐσίας ταυτὴν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός. » Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος, « Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς, » φησι, « γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν ἀναγκάσαι δὴ πάντας καὶ οὐχ ἰκόντας ἡμᾶς ἀποδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. » Τί φης, ὦ ὅστις ἂν εἴης ὁ διαγιγνώσκων; Εἰ τῆς ὑποστάσεως τὸ Πατὴρ ἐστὶν ὁμολογουμένως δηλωτικόν, καὶ οἱ Πατέρες ἀπὸ τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸν Υἱὸν εἶναι τὸ πρὸς τὸν Πατέρα συνάγουσιν ὁμοιον, ὅποι ψεύδου; ταχθήσεται οἱ ὁ φιλοσοφῶν, ὡς « Ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν λέγων διπλὴν ταύτην ἐμφαίνει συναναφαινομένην τῇ λέξει τὴν ἔνοιαν, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τὸ τοῦ Υἱοῦ δηλοῦσαν αἰτιατόν. »

ε'. 'Ἄλλ' ἔρωμεν, ὅπως αὐτὸς αὐτῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ περιπίπτει ἀλογώτατα ὁ σοφώτατος. « Εἰ καὶ μερίζομεν, » φησὶν, « ὑπόστασιν οὐσίας, ἀλλ' οὐχὶ σαρκίνῃ καὶ παχεὶ μερισμῷ οὐσίαν ὑποστάσεως διαροῦμεν ἡμεῖς, οὐδ' ἐκατέρῃ χωρὶς θατέρου ἴβαν ἀπονέμομεν ὑπαρξίν. Μόνῃ δὲ τῷ λόγῳ ἀποδιαστῶμεν, ἀλλῶς μὴ πεφυκότα, χωρίζεσθαι. » Καὶ εἰ μόνῃ τῷ λόγῳ, ἀνεπαύγοντες ἡμεῖς λέγομεν· ταυτὸν δ' εἰπεῖν, μόνῃ τῇ ἐπινοίᾳ, ὡς ἀληθῶς ἔχει, ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως διήρηται. Ἄλλως δὲ ταῦτα πέφυκε χωρίζεσθαι οὐδαμῶς, ἡ λόγῳ μόνῃ καὶ ἐπινοίᾳ μόνῃ ψιλλῇ. Ἄλλὰ τρέποιο εἰς κεφαλὰς ἀθέων τὸ βλάσφημον, ἡ τοῦ Πνεύματος πρὸδος ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἔστω οὐσίας, ἐὰν ἐξ ἀνυποστάτου οὐσίας αὐτῆς πρόεισιν; ἡ ἐὰν ταῖς ἀληθείαι; αὐταῖς πράγματι καὶ οὐσίᾳ καὶ φύσει ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνευμά ἐστὶν οὐσίας, πῶς οὐκ οὐσία ἐνυπόστατος ἐξ ἀνυποστάτου ἔσται αὐτὸ τῆς οὐσίας τὸ προῖόν;

ς'. 'Ἄλλ' εἰ τὴν αἰτίαν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνοίσεις, » φησὶν, « οὐκ εἰς τὴν ὑπόστασιν, πῶς ὁ Πατὴρ μᾶλλον αἰτιος τοῖν δυοῖν, καὶ οὐχὶ καὶ αὐτὰ καὶ ἀλλήλων αἰτια καὶ τοῦ Πατρὸς, τὸ ἐν ἀπαραλλάκτως ἔχοντα κατὰ τὴν οὐσίαν; Καὶ πῶς εἰς τὴν Τριάδα ἡ τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἔκφανσις στήσεται, εἴπερ τῆς οὐσίας ἀπλῶς ἐστὶ τὸ γόνιμον, καὶ οὐχὶ αὐτίκα ἀπειρία ἔσται προσωπῶπων, πάντων ἐπίσης καὶ γεννώντων καὶ ἐκπορευόντων διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταυτὸν; » Ἐνταῦθα πρῶτα μὲν, καὶ εἰ μὴ τὴν αἰτίαν φαιμέν, εἰς τὴν οὐσίαν ἀνοίσει τις, πόθεν ἀλλοθεν τὸ τῶν αἰτιατῶν πρὸς τὸ αἰτιον ὁμοούσιον συναχθήσεται; Εἰ γὰρ ὡς ὁ κενοφωνῶν διατείνεται, ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως ἐν τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ διήρηται, καὶ κατ' ἄλλον μὲν τὸν λόγον τῇ μακαρίᾳ Τριάδι τὸ ὁμοούσιον, κατ' ἄλλον δὲ τὸ αἰτιον καὶ αἰτιατόν ἐστι, τὸ αἰτιατόν καὶ ὁμοούσιον διαιρεθήσονται· καὶ ταῦτα διαιρεθέντα καὶ τὴν Τριάδα συνδιαιρήσουσιν, οὐχ ἣν διαίρεσιν κατὰ τὴν εὐσεβῆ αὐτῆ ἔχει ὁμολογίαν, ἀλλὰ καινὴν τινα καὶ ἀλλόκοτον ἄλλην, ὥστε τὸ μὲν αὐτῆς ὁμοούσιον κατὰ τὴν λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ νοουμένην διαίρεσιν τῆς οὐσίας ἀπὸ τῆς ὑποστάσεως εἶναι, τὸ δ' αἰτιον καὶ αἰτιατόν κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἀπλῶς ψιλὰς τῆς ὁμοουσιότητος. Ἐπειτα δὲ καὶ πῶς φαιμεν, ἀλληλαίτια ἔσται τὰ πρόσωπα διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταυτὸν τε καὶ ἀπαρά-

ex Patre Filius est » Sanctus vero Cyrillus, « Namque ex Patre, » inquit, « generatum esse Filium, coget nos omnes etiam invitos illi consubstantialitatem tribuere. » Quid ais, quisquis es, qui hæc dijudicas? Si Patris nomen apud omnes in confesso est hypostasim significare, et Patres, quod ex ipsa Filius est, ejusdem cum Patre essentialitæ colligunt, in quonam reponetur mendacio, qui philosophatur: « Qui ex essentiali Patris Filium dicit, duplicem hanc sententiam 'dictione similii exprimit, ex essentiali nempe, quod ejusdem substantiæ est, ex hypostasi causari Filium. »

5. Sed consideremus quam ratione sibi veritatisque absurdissime sapientissimus hic contrarietur. « Licet, » ait, « dividimus hypostasim ab essentiali, at non carnea crassaque divisione essentiali ab hypostasi partimur, neque alteri ab altero se juncto propriam exhibemus existentiam: tantummodo ea sola ratione se jungimus, quæ se juncti natura sua apta non sunt. » Et si sola ratione contra producentes nos dicimus, quod idem est ac dicere sola cogitatione, ut res vere se habet, essentiali ab hypostasi dividitur: alia siquidem ratione hæc dividi natura sua apta non sunt, nisi ratione sola, et nuda sola cogitatione: sed blasphemiam in capita impiorum convertatur, progressus Spiritus ex essentiali Filii sit, si ex essentiali absque hypostasi progreditur, aut si re ipsa vere et essentiali et natura ex essentiali Filii Spiritus est, quomodo non essentiali in hypostasi ex essentiali absque hypostasi progrediens Spiritus?

6. « Quod si causam, » inquit, « in essentiali referas, et non in hypostasim, quomodo Pater potius duorum causa erit, et non etiam ipsa mutuo sui ipsius causa erunt et Patris, cum unum æque sint prorsus secundum essentiali? Et quomodo in Triade supersubstantialis fecunditatis effulso sistatur, si essentiali simpliciter fecunditatis est, et non statim innumera personarum multitudine exorietur, omnium æquali ratione et generantium et producentium propter unum ac idem essentiali? » Sic primum quidem, etsi causam non dicimus, in essentiali quis non deferat, undenam aliunde eorum, quæ ex causa sunt, cum causa consubstantiali colligetur? Namque si, ut novator iste contendit, essentiali ab hypostasi ratione causæ dividitur, et alio quidem modo in beata Triade consubstantiali, alio vero modo causa et causatum est, causatum et consubstantiali dividetur, et hæc divisa Triadem quoque simul una secum dividunt, non ea divisione, quam ipsa sibi secundum piam confessionem vindicat, sed alia nova et prodigiosa, adeo ut ipsius consubstantiali secundum ratione et cogitatione divisionem intellectam essentiali ab hypostasi sit, et causa et causatum secundum hypostases simpliciter nudas consubstantialitatis. Deinceps, quomodo dicimus personas mutuo sibi causas esse propter

idem essentiae, et prorsus simile? quomodo non innumera personarum multitudo, si propter eandem rationes essentiae quispiam fecunditatem asseruerit? Tibi vero haec edicenti faciem obvertentes dicimus: Nonne essentiae in illis fateris per omnia simile? Non negabis, scio. Si itaque, ut tu contendis, est quaedam ratio quae suadeat, consequi essentiae per omnia simile generationes personarum et processiones, vel nega Scripturas, quae affirmant Filium nasci ex essentia Patris, et Spiritum procedere, vel concede ex essentia Filii alium generari Filium, et ex essentia Spiritus alium Spiritum procedere. Quod si non ex essentia Patris Filii generationem, similiter ex eadem Paracliti processionem ad causatum, solamque consubstantialis indicationem accipis, nihil de hoc reluctabimur. Concede, nobis generationem ex essentia Filii, et concede nobis ex essentia Spiritus processionem propter trium in essentia per omnia simile, et generationes has et processiones ad consubstantialia nos etiam non ad causatum, tibi gratum facientes, accipiemus. At plane non concedis. Et quomodo ejusdem essentiae est cum Patre Filius et Spiritus, si haec neque causa mutuo sui ipsius sunt, neque alia ex seipsis quae generentur, aut procedant, possident? Quod enim ejusdem naturae est et essentiae per omnia simile necessario poscit, te asserente, has generationes et processiones. Fieri nequit, ut haec tria inter se ejusdem naturae sint, nisi te iudice, et ex Filii et Spiritus essentia Filius generaretur, et Spiritus processerit, si non secundum causam, sed tantummodo propter eandem eorundem cum Patre essentiam; id est, si isti sunt tuarum determinationum effectus, prorsusque non alii sunt. Tandem deorsum te deprimens, qui mente clarus es, et cogitationibus sublimis, et iis qui a nobis demisse propter theologiae addecentem attentionem afferentur, animum applicans persentisce, quo in discrimine versaris. Namque est vere Filius ejusdem naturae cum Patre, et est vere ejusdem naturae cum Patre et Filio Spiritus sanctus, nullaque cogit necessitas propter essentiam in omnibus similem horum trium, communem facere etiam causatis paternae essentiae fecunditatem. Cum personarum proprietates et secundum essentiam singulis inesse creduntur, si nullum in illis accidens, neque deforis adveniens, et essentiae per omnia simile non deperditur.

7. Rursus: « Si aliud est, » inquit, « generans uti generans, et aliud generatum ut generatum, itemque producens ut producens, et procedens ut procedens, secundum vero essentiam supersubstantialis Trinitas, quae et unitas est, et non aliud et aliud, quomodo secundum eam fuerit Pater, aut productor, aut Filius et Spiritus, aut causa et causatum, et non statim secundum essentiam et distinctiones et diversitates exorientur? » Quod non haec tria in unam, ego dico, personam contrahantur propter unitatem essentiae. Aut enim inter generantem et genitum, et producentem et produ-

λακτον; πῶς δ' οὐκ ἀπειρία προσώπων, εἰ διὰ τῶν αὐτῶν λόγων τῆς οὐσίας; ἔρει τις εἶναι τὸ γόνιμον, Σοὶ ἔτι πρὸς ταῦτα λέγοντι τὸ πρόσωπον τρέψαντες λέγομεν· Οὐχὶ τὸ τῆς οὐσίας ἐν αὐτοῖς ὁμολογεῖ; ἀπαράλλακτον; Ὁμολογήσεις, οἶδα. Εἰ γὰρ, ὡς οὐ διατείνῃ, ἔστι τις λόγος ὁ πείθων ἕπεσθαι τῇ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτῳ γεννήσεις προσώπων καὶ ἐκπορεύσεις, ἢ ἀρνησαί τις ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας λεγούσας Γραφὰς γεννώμενον τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, ἢ δὲ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ γεννώμενον ἄλλον Υἱὸν, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος; ἄλλο Πνεῦμα ἐκπορευόμενον. Εἰ δὲ καὶ μὴ τὴν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ Παρακλήτου ἐκπόρευσιν, εἰς τὴν τοῦ αἰτιατοῦ, μόνην δ' ἀπίως τοῦ ὁμοουσίου δηλωσιν ἐκλαμβάνῃ. οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ζυγομαχῶμεν. Δὲς ἡμῖν γέννησιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ δὲς ἡμῖν ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας ἐκπόρευσιν διὰ τὸ κατ' οὐσίαν ἀπαράλλακτον τῶν τριῶν, καὶ τὰς γεννήσεις ταύτας καὶ ἐκπορεύσεις εἰς τὸ ὁμοούσιον, καὶ ἡμεῖς; οὐκ εἰς τὸ αἰτιατόν σοι χαριζόμενοι ἐκλήψομεθα. Ἄλλ' οὐ δίδως. Καὶ πῶς ὁμοούσια Υἱὸς καὶ Πνεῦμα Πατρὶ, εἰ ταῦτα μὴ οὔτε ἀλληλαΐα, οὔτ' ἔτιρα τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα ἔχουσι καὶ ἐκπορευόμενα; Τὸ δὲ ὁμοφυὲς καὶ ἀπαράλλακτον κατ' οὐσίαν ἀναγκαῖον; ἀπειται! κατὰ σὲ τὰς γεννήσεις ταύτας καὶ ἐκπορεύσεις. Οὐκ ἔστι ὅπως ὁμοφυὴ ἀλλήλοι; ἔστι τὰ τρία, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἐκ τῆς Υἱοῦ καὶ Πνεύματος οὐσίας Υἱὸς γεννηθῆσται καὶ Πνεῦμα ἐκπορευθήσεται, εἰ μὴ κατ' αἰτίαν, ἀλλὰ διὰ μόνον τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον τούτων. Εἰ ταυταῦτα τῶν σὺν διορισμῶν τὰ ἀπετέλεσματα, πάντως δὲ τοιαῦτα, ἐπινεύσας κάτω ποίη, ὁ μετέωρος σὺ τὴν γνώμην καὶ τὸ φρόνημα ὑψηλὸς, καὶ τοῖς παρ' ἡμῶν ταπεινῶς διὰ τὴν θεολογίαν προσήκουσαν προσοχὴν εἰρημένους προσεσηκῶς κινῶσθαι, ὅποι φέρῃ κινδύνου. Ἔστι γὰρ ἀληθῶς ὁμοφυὲς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ ἔστιν ἀληθῶς ὁμοφυὲς Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐδέ μίαν ἢ ἀνάγκη διὰ τὸ κατ' οὐσίαν ἀπαράλλακτον τῶν τριῶν κοινὸν δοῦναι καὶ τοῖς αἰτιατοῖς τῆς πατρικῆς οὐσίας τὸ γόνιμον. Ἐπει αἱ τῶν προσώπων ἰδιότητες καὶ κατ' οὐσίαν ἐκάστω ἐνεῖναι πιτυεύονται, εἴπερ μὴδὲ συμβεδικῶς ἐκεῖ, καὶ ἐπιγιγνώμενον ἔθεν, καὶ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον οὐ λυμαινεται.

ζ'. Πάλιν, « Εἰ ἕτερον ἔστι, » φησὶ, « τὸ γεννῶν ὡς γεννῶν, καὶ ἕτερον τὸ γεννώμενον ὡς γεννώμενον, καὶ αὐτὸ ἐκπορευόμενον ὡς ἐκπορευόμενον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον ὡς ἐκπορευόμενον, κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν ἡ ὑπεροχὴς; Τριάς ἢ ἔστι καὶ μονάς, καὶ οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον; πῶς ἂν εἴη κατὰ ταύτην Πατὴρ, ἢ προβολεὺς, ἢ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, ἢ αἰτιον καὶ αἰτιατόν, καὶ οὐκ ἂν αὐτίκα καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν διακρίσεις καὶ ἕτεροτητες ἀναφανήσονται; » Διὰ τὸ μὴ καὶ τὰ τρία εἰς εἶ, ἐγὼ φημι, συναλεῖφθεσθαι πρόσωπον παρὰ τὸ τῆς οὐσίας ἐνικόν. Ἡ γὰρ τὴν τοῦ γεννῶντος πρὸς τὸ γεννώμενον, καὶ τοῦ ἐκπορευόντος πρὸς τὸ ἐκ-

πορευόμενον ἑτερότητα διὰ τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητα. Αὐτὸς οὐκ οὐκείως διδόντω τις ἐξίστασθαι διαίρεσιν, ἢ μὴ δοῦναι τοῦτο δυνάμενος, μηδὲ τῆς οὐσίας φαντασέσθω διακρίσεις καὶ ἑτερότητα; διὰ τὰς κατὰ τὸ γεννῶν καὶ γεννώμενον, καὶ ἐκπορευῶν καὶ ἐκπορευόμενον ἑτερότητας. Ὡς γὰρ οὐχὶ τῶν κλήσεων σχέσις καὶ τῆ εἰς πατρότητα καὶ υἱότητα διαίρεσις ἢ τῶν προσώπων οὐσία, ὧν ἡ διαίρεσις καὶ σχέσις, συνδιαίρεται· οὕτως οὐδὲ τῆ κατὰ τὸ γεννῶν καὶ γεννώμενον, καὶ ἐκπορευῶν καὶ ἐκπορευόμενον διακρίσει συνδιακρίνεται.

ἦ. « Οὐχ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, » φησὶ, « λέγομεν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴν αὐτὸν καὶ αἰτίαν ὁμολογοῦμεν· ἀλλ' ὅτι ἀρχὴ φυσικὴ καὶ αἰτία τῶν οὐσιωδῶν; ἐξ αὐτοῦ ὑποστάντων, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνου αὐτά. » Σοφιστικώτερον μὲν χρώμενος· ἐνταῦθα ὁ λόγος; τῷ ἡγουμένῳ καὶ ἐπομένῳ κλέπτειν πειράται τὸν ἀκροατὴν, οὐχὶ πείθειν. Ἐγὼ δὲ εἰ καὶ ἀπὸ τῶν φυσικῶς ὄντων ἀπάντων τὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἔχω παραστήσαι ἀντιστροφὴν· τί γὰρ ἂν τις πᾶν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τινὸς εἶναι λεγόμενον, ὡς ἐξ αἰτίου εἶναι λέγει αὐτό· καὶ ἀνάπαλιν πᾶν τὸ ὡς ἐξ αἰτίου τινὸς φυσικοῦ καὶ ὁμοφύεος τῷ αἰτίῳ εἶναι ὁμολογεῖ· ἀλλὰ ταύτην πρὸς τὸ παρὸν περιδῶν, καὶ τι πρὸς τὸν λόγον εἰποιμὶ ἂν πρὸς τὸν λέγοντα· Εἰ τις; θεοῦ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς; τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, ἐπεσθαι ὡς; ἡγουμένῳ τῷ αἰτίῳ αὐτὸν εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ. Ἡ γὰρ ἐξέλε τῶν Γραφῶν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεσθαι, ἢ τοῦτο γε ὁμολογουμένου κατὰ τὸν ὄν ἀναγκαιῶς συναχθήσεται λόγον, κατὰ τὸ δι' Υἱοῦ αἰτιατὸν ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῖς θεολογήσασιν Πατράσι βῆθηναί αὐτό. Εἰ γὰρ διότι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι Υἱὸν καὶ Πνεῦματι, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ταῦτα οὐσίας, ἔσται καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐσίας, διότι δι' Υἱοῦ τὸ εἶναι τῷ Πνεύματι. Οὗτος ὁ λόγος καὶ δόξα τῆς ἀναγκαιῶς τῶν ὄντων λόγων ἀντιστροφῆς τῶν ὄντων νοημάτων ἀπελέγξει παράλογον. Εἰ δὲ γὰρ καὶ πάλιν πάντα σὺ λέγων κατ' ἐξουσίαν, οὐ διὰ τὸ εἶναι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ εἶναι οὐσίας ἐρεῖς, διὰ δὲ τὸ ἀπλῶς ὁμοούσιον· ἀλλ' ἀπαντήσεται σοὶ ὁ λόγος τὴν τοῦ ὁμοουσίου κἂν ἐνταῦθα προσειῶν ἀντιστροφῆν, καὶ ὁμοίως; αὐτῇ ἀντιστρέφειν ἀπαιτῶν κατ' ἀνάγκην ἐπὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. Τίς γὰρ καὶ τῶν μικρὰ συνορῶν δυναμένων οὐ πᾶσαν εἶναι ἀνάγκην εἶρη, εἰ διὰ τὸ ὁμοούσιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν διὰ τὸ αὐτὸ λέγεσθαι;

θ. Ἐν μιᾷ τῶν τοῦ οἰκείου λόγου περικοπῶν ὡς περ τι λῆμμα τοῦτο τίθησι πρότερον· « Πολλὰ μὲν τὰ τοῦ ἐκ τινος σημαίνοντα. Καὶ γὰρ τὸ ἐξ ὕλης, καὶ τὸ ἐκ τόπου, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο, ἔστιν ὅτε καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὅθεν λέγεται, καὶ τὸ ὅθεν ἐκινήθη, καὶ πλεῖστα δὲ ἕτερα τὴν φωνήεν ῥήσεις σημαίνουσιν. Ἀλλ' ἐν τοῖς περιθεοῦ λόγοις Κύριλλος μὴ τῶν ἄλλων δεόμενος ἐπὶ τριῶν τούτων τὸ ἐκ τινος ἐκλαμβάνεται. Σημαίνει μὲν γὰρ παρ'

PATROL. GR. CXLI.

ctum diversitatem propter essentiae unitatem, a propria divisione exire concedat quispiam, aut si id concedere nequit, neque essentiae imaginetur distinctiones et diversitates propter generantis et geniti et producentis et producti diversitates. Quemadmodum enim appellationum relatione, et in paternitatem ac filiationem divisione personarum, quarum divisio est et relatio, essentia non dividitur, pari modo neque generantis et geniti, producentis et producti distinctione distinguitur.

8. « Non quod ex essentia Patris, » ait, « dicimus Filium et Spiritum, propterea et principium ipsum et causam constemur, sed quod principium naturale et causa est eorum, quae ex ipso essentialiter subsistunt, proptereaque ea ex ipsius essentia. » Capillos argutiolas hic oratio usurpans, antecedenti et subsequenti subducere conatur auditorum, non persuadere. Ego vero licet ex naturalibus omnibus conversionem ad jam dicta probare possim: quilibet enim, quidquid ex essentia alicujus esse dicitur, tanquam ex causa esse, affirmaverit; et vice versa, quidquid tanquam ex causa naturali ab aliquo est, ejusdem esse cum causa naturae asseruerit: sed hisce in praesentia neglectis, aliquid addam ad sermonem asserentem, si quis posuerit ex essentia Patris Spiritum et Filium esse, consequi ac si illud praecederet, causam ipsum esse eorum, quae ex ipso sunt. Aut enim dele e Scripturis, ex essentia Filii Spiritum dici, aut si id fateamur, necessario te asserente colligetur, secundum per Filium causatum ex Patre esse Spiritum a Patribus, qui illud decrevere, dictum fuisse. Namque si quod ex Patre Filii et Spiritus esse habent, propterea ex essentia hae Patris sunt, erit et ex essentia Filii Spiritus, quod ex Filio esse Spiritus habet. Haec ratiocinatio, etiam absque tuorum sermonum conversione necessaria, tuarum sententiarum absurda manifestabit. Quod si rursus, o tu qui omnia propria auctoritate blateras, non quod per Filium Spiritus est, ex ipsius essentia dici affirmaveris, sed simpliciter propter eandem essentiam, sed occurret tibi ratiocinatio, consubstantialis hic etiam protendens conversionem, et similis modo eam convertens necessario de Filio et Spiritu illud ex essentia pronuntiabit. Quis enim ex his qui res vel momenti alicujus intelligere possunt, non prorsus necessario dicet, si propter eandem essentiam ex essentia Filii Spiritus sanctus dicitur, etiam ex essentia Spiritus Filium propter idipsum dici.

9. In una suae orationis pericope hanc veluti sumptionem ante alia proponit: « Multae sunt illius ex aliquo significata. Namque ex materia, et ex loco, et cum hoc, aliquando etiam ex principio, et ex essentia unde dicitur, et unde motum habuit, et pleraque alia hanc dictionem denotare comperies. Sed cum de Deo sermo est, Cyrillus aliorum minime indigens, de his tribus illud, ex aliquo, accipit. Significat enim apud illum id quod

ex aliquo subsistit, et essentiam consequitur, qui primus et proprius hujusce erit significatus, tanquam qui repræsentat, proprie ex aliquo existentiam. Notat etiam ex consubstantiali manifestationem, et quasi ostensionem, qua ratione dicimus Dominum, naturam ex nobis assumpsisse, aut nobis consubstantiali. Item ex aliquo videri motum accipere, vel quid similè. » Illis veluti sumptione orationi, ut jam diximus, præpositis subinfert : « Itaque cum Cyrillum audis, ex Patre existere Spiritum sanctum dicentem, illud indicare puta, eum subsistere, habere esse, procedere. Cum vero ex Filio, ad alium statim significatum recurre, nempe inde tanquam ex consubstantiali manifestari, et ostendi, et inde motum habere, videtur. » Age jam tu horum dictorum fidem exsolve. Quo in loco hæc ait Cyrillus? Et si Cyrillus non est, quis est qui ea Cyrilli esse dicitur? producantur scripturæ, et eas supra caput gustare non recusabimus. Quod si tuæ mentis ista sunt fetus et germina, et esse nulli dubium est, a te solo in honore habeantur, nec tantum a te, sed ab iis etiam, qui more pecudum tuis vestigiis insistere non indelectantur. Verumtamen tu nil novi etiam hic moliris, nisi quis novum reputaverit, quod dum in omnibus aliis auctoritate qua es dogmata effingas, hic nominatim Cyrillum rerum a te dictarum auctorem constituis. Ego vero, licet abunde tua hæc commenta esse ostendere possum, dum tu ostendere nequis ea Cyrillum dictasse, alia quoque ratione tuam contra veritatem stultitiam evulgabo, palam ante oculos ponens, quam ipsa ob absurditatem refutationem admittunt : « Cum ex Patre, » ais, « existere Spiritum Cyrillus dicit, indicat eum subsistere, habere esse; cum ex Filio, ex consubstantiali manifestari, ostendi, et inde motum habere. » Ego vero aio, si duabus dictionibus diversus significatus triberes, aut eandem dictionem ab uno theologo de Patre, ab alio de Filio dictam probare posses, aut ab uno eodemque de utroque in alia tamen pericope de Patre addita determinatione, quæ illud inferet, in alia de Filio, cum aliud inferente determinatione, fortasse aliquid dicere videreris, proferens quæ dicis. Quod si una et eadem dictio est, quæ inter alias ad explicandam alicujus essentiali productionem et existentiam præcipua, ac potissima est; quid ex aliquo essentiali productionem aptius repræsentabit, nisi illud ex hoc, hoc quid naturaliter existere et essentialiter? Si ab uno eodemque et in una eademque descriptionis pericope, de utraque persona accepta, et tantum ab omni determinatione exempta, maxime personas vinciens, et quasi in unitatem contrahens conjunctio firmat, ad quid contra tuum caput absurdas has determinationes effingis? Si diverso modo ex Patre et Filio Spiritus existeret, non sic propter conjunctionis et indifferentiam de utroque sanctus ostendisset; nunc quidem, ex Patre et Filio illum progredi decernens, nunc,

Α αὐτῷ αὐτὸ τὸ ἐκ τινος ὑφίσταται, καὶ οὐσιούται, ὁ δὲ καὶ πρῶτον καὶ κυρίως τοῦδε ἀν εἴη σημαίνε-
μενον, ὡς αὐτὴν περιστάσεων τὴν τοῦ κυρίως ἐκ τινος ὑπαρξίν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν ὡς ἐξ ὁμοουσίου φανέρωσιν, καὶ ὅλον ἀναδείξειν, καθ' ὃν τρόπον φησὶ τὸν Κύριον τὴν ἐξ ἡμῶν φύσιν ἀναλαβεῖν, ἥτοι τὴν ὁμοουσίον ἡμῖν· ἀλλὰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τινος; ὁρᾷ κινηθῆναι, καὶ εἰ τί που παραπλήσιον. » Ταῦτα καὶ τί λήμμα, ὡς εἴρηται, τοῦ λόγου προσηλωθῶς, ἐπιγεί· « Οὐκοῦν ὅταν Κυρίλλου ἀκούσῃς ἐκ Πατρὸς; ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντος, ἐκείνῳ γε δηλοῦν νόμιζε, ὅτι ὑφίσταται, ὅτι ἔχει τὸ εἶναι, ὅτι ἐκπορεύεται. » Ὅταν δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τοῦ ἄλλου αὐτίκα τὸν, τοῦ ὅθεν ὡς ἐξ ὁμοουσίου φανεροῦται καὶ ἀναδείκνυται, καὶ τὸν, ὅθεν κινεῖσθαι δοκεῖ, μεταβαίνει τρόπον. » Ἄγε δὲ, ὡς ὄρα, τὴν τῶν λεγομένων διδοῦ πιστίν ἡμῖν. Πῶς ταῦτα Κύριλλος; Εἰ δὲ μὴ Κύριλλος, τίς ὅτι Κυρίλλου ταῦτα; παρίτωσαν αἱ Γραφαί, καὶ ἄνω φέρεται κεφαλή; οὐ παρρησιόμηθα. Εἰ δὲ σὴς θ. ἀνοεί; ταῦτα γενήθη; τα, ὅτι δὲ σὴς ἀναμάρτητον, καὶ μόνῳ σοι προσβ. ἐσθωσαν, εἰ δὲ μὴ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις αἰρούμενοις θεμεμάτων ἐπίσω σου φέρεσθαι. Ἄλλὰ τί μὲν οὐδὲν ξένον κἀναῦθα ποιῶν, εἰ μὴ τις ἐξ. λογίσαιτο ὅτι ἐφ' ἅπασι τοῖς ἄλλοις κατ' ἐξουσίαν πλάτων τὰ δόγματα, ἐναῦθα καὶ πρὸς ἄνομα Κυρίλλου τῶν σῶν προσετήσω πλάσματων, εἰρήκεις τὰ εἰρημένα. Ἐγὼ δὲ καὶ περ ἀρκούντως εἰς τὴν τῶν σῶν πλάσματων ἀπόδειξιν μόνου τοῦ μὴ ἔχειν τὴν ἀπόδειξιν ὅτι Κύριλλος ταῦτα, καὶ ἄλλως τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀπελέγξω σου ματαιότητα, ὅπ' ὄν φανερώ; θέμενος, ὅσον ἐπὶ τῷ παραλόγῳ ἔχει ταῦτα τὸν ἔλεγχον. « Ὅταν ἐκ Πατρὸς, » λέγεις, « ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα Κύριλλος λέγει, ὅτι ὑφίσταται δηλοῖ, ὅτι ἔχει τὸ εἶναι. » Ὅταν δ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι ὡς ἐξ ὁμοουσίου φανεροῦται καὶ ἀναδείκνυται, ὅτι ἐκείθεν κινεῖται. » Ἐγὼ δὲ, Εἰ μὲν θυοί, φημί, λέξασί τι; τὰς δι. φόρους σημασίας εἰδίδους, ἥ τὴν αὐτὴν λέξιν παρ' ἄλλου τῶν θεολόγων ἐπὶ Πατρὸς, καὶ παρ' ἄλλου ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ εἰρημένην περιστάσιν εἴχες, ἥ παρ' ἐνὶ μὲν καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπ' ἄμφοιν· πλὴν ἐν ἄλλῃ μὲν τινι περικοπῇ ἐπὶ Πατρὸς, καὶ μετὰ τοῦτο δὲ τὸ ὀνομαμένου διορισμοῦ, ἐν ἄλλῃ δὲ τινι ἐπὶ Υἱοῦ, καὶ μετὰ τοῦ ἄλλου τὸ δυναμένου διορισμοῦ, ἴσως ἀν εἰ. κεις τί λέγεις, λέγων δὲ λέγεις· εἰ δὲ μία ἡ λέξις καὶ αὐτὴ τὸ κατὰ πασῶν αἰ τὴν τινος οὐσίωσιν δηλοῦσιν καὶ ὑπαρξίν ἔχουσα κράτος· τί γὰρ τὴν ἐκ τινος οὐσίωσιν παραστήσεις, εἰ μὴ τὸ ἐκ τοῦδε τινος τῶς φυσικῶς; ὑπάρχειν καὶ οὐσιωδῶς; Εἰ παρὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός καὶ τῆ αὐτῆ καὶ μετὰ περικοπῇ τῆ γραφῆς ἐπ' ἄμφοιν τῶν προσώπων λαμβανόμενῃ καὶ τόσον παντός; ἐξηρημένη διορισμοῦ, ὅσον ὁ τὰ πρῶτωπα συνδέων, καὶ ὅσον συνάγων εἰς ἐνότητα συνδεσμος περιστάσιν, ἵνα τί κατὰ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τοὺς παραλόγους; πλάττη διορισμούς; Εἰ διαφῆ; ἦν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον, οὐκ ἐπ' οὕτω τὸ διὰ τοῦ καὶ συνδέσμου ἀδιάφορον ἐπ' ἄμφοιν ὁ ἅγιος; ἐπεδείκνυτο, νῦν μὲν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ προεῖναι θεολογῶν, νῦν δὲ προχεῖσθαι πρὸς

Υίου, καθά δὴ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς. Ἡμεῖς ἅμιν ταύτην διαίρεσιν οὐδαμὲν καὶ προσθεύομεν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἣν αἱ κλήσεις αὐταὶ πατρὸς ἔχουσι καὶ υἱότης, ὠρισμένα τὰ προσωπικὰ συνεπαγόμενα πάντα ἰδιώματα· καὶ οὐκ ἂν ποτὲ τις μίαν τινὰ τῶν τῆν διαίρεσιν ταύτην δηλουσῶν λέξεων εἰληφῶς ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν προσώποιν συνημένως οὕτως ἔρει, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἀγέννητα, ἢ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς γεννητὰ, ἢ τὰ καὶ τὰ, ὅσα τῆς διαίρεσεως. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα εἰς δὴλωσιν, ἢς βούλει διαφορᾶς, τῷ Ἁγίῳ εἰληφθαί διατεινόμεθα. Σὺ δὲ τὰ τοιαῦτα χρησιμολογῶν εἰς ὁμωνυμίαν ἀπάγεις τὸ καὶ δαίμοσιν ἐς δεῦρο ἀνεπιχειρήτον, αὐτὴν ἐκεῖνην τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος κλήσιν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Λόγος τῷ Παρακλήτῳ ἀφώρῃσεν, ὅτε τοῖς μαθηταῖς τὸ τῶν ἐθνῶν προέτρπε βάπτισμα. Πῶς γὰρ οὐκ ὁμωνυμία σαφής, εἰ ἐκ Πατρὸς μὲν ὑπάρχειν εἰρημένον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δηλοῖ τὸν Παράκλητον, ἐξ Υἱοῦ δὲ ἐν ἑποικοῦν τῶν ἄνω αἱ πεπλασμένα σοι φανερώσεις καὶ ἀναδείξεις βούλονται ἐνεργημάτων αὐτοῦ; Ἔτι εἰ κοινόν ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα καὶ κινεῖσθαι, καὶ φανεροῦσθαι, καὶ ἀναδεικνύσθαι, ἢ κοινόν ἐστὼ καὶ τὸ ὑφίστασθαι, καὶ σύμπαν ἡμῖν ἴσταται τὸ ζητούμενον· ἢ ἐὰν ἰδιῶς ἐπὶ μόνου τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ ὑφίστασθαι σημασία τῷ ὑπάρχειν ἀποκεκλήρωται, οὐδὲ τὸ κινεῖσθαι καὶ φανεροῦσθαι, καὶ ἀναδεικνύσθαι κοινόν ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀλλ' ἰδιῶς καὶ αὐτὰ ἐπὶ μόνου ἀποκεκλήρωται τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ὅς ταῦτα κατὰ τὸ πρόδηλον, ὁ νέος δογματιστής, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν. Ἀλλὰ δοῦναι οὐκ ἔχει· κατὰ πολλὴν δὲ τὴν ἐξουσίαν τὰ μὲν τῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μετὰ τῆς συναφείας τοῦ καὶ λεγομένων κοινὰ εἶναι νομοθετεῖς, τὰ δὲ ἰδιά, καὶ οὐκ οὐδαμοῖν εἰ τις ἄλλος τῶν πώποτε μνημονευομένων αἰρετικῶν τοιαῦτα κατὰ Θεοῦ βεβλασφημήκεν. vero propria, et non dum capio, an ullus alius ex in Deum blasphemias ejaculavit.

Ἰ. Καὶ χωρὶς τούτων ὅσον ἔχει τὸν ἔλεγχον, ἐξ οὗ παράγει πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ὑπάρξεως ὑποδείγματός, τὴν ὡς ἐξ ὁμοσίου τοῦ Υἱοῦ φανέρωσιν. Ἐηλοῖ, ὁ φησὶ, « τοῦ Πνεύματος καὶ ἀνάδειξιν ὁ ἐξ Υἱοῦ ὑπάρχειν λέγων τὸ Πνεῦμα, καθ' ὅν καὶ ἡμεῖς λέγομεν τρόπον τὸν Κύριον τὴν ἐξ ἡμῶν φύσιν ἀναλαβεῖν, ἥτοι τὴν ἡμῖν ὁμοῦσίον. » Ἐγὼ δὲ καὶ τί φημι ἄλλο· ἢ ἐκ τῆς ἡμῶν φύσεως γεγονυῖα φανέρωσις τοῦ Κυρίου καὶ ἀνάδειξις δηλοῦν βούλεται ἢ τὴν κατὰ τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ ὑπαρξίν· ὅτι γὰρ ἐκ τοῦ Ἀδαμῆου φεράματος, τὴν κατὰ σάρκα ὑπαρξίν ὁ Κύριος ἔσχεν, ἢ φανέρωσις αὐτοῦ καὶ ἀνάδειξις γέγονε, καὶ καλῶς ἔχει λοιπὸν ἐπόμενον τῇ κατὰ σάρκα ὑπάρξει τὴν κατὰ σάρκα φανέρωσιν καὶ ἀνάδειξιν ὁμολογεῖν τοῦ Κυρίου. Εἰ γοῦν οὕτω ταῦτα, ἔντω; δὲ οὕτω, καὶ ἢ παρὰ τοῦ Υἱοῦ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος καὶ ἀνάδειξις τὴν παρὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξίν κατὰ τὰς τῶν ἀποδείξεων τεκμηριώδεις περιόρισται. ὅτι γὰρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχει καὶ φανερῶται, καὶ ἀνάδεικται παρ' αὐτοῦ, καὶ γορηγῆται καὶ δίδοται,

effundi a Filio, secundum divisionem unam tantum divisionem unam Patris et Filii, quam in et continentia ad appellationes paternitas et Filii, cum in inducunt determinatas personales unitates, et nunquam quispiam eas in unitatibus, quæ divisionem hanc notant, utrumque, ut utraque persona conjunctim ita enunciantur, Pater et Filius unigenita, aut Pater et Filius secundum, aut hæc et hæc, quæ sunt divisionis. Præterea neque illud ex Patre et Filio Spiritus existere, ad notandam, quam ipse vis, differentiam a sancto assumptum esse contendimus. Tu porro similia veluti ex oraculo fundens ad homonymiam rapis, quam nec dæmones ad hoc usque tempus conatu ullo assecuti sunt, illam ipsam sancti Spiritus appellationem, quam ipse Dei Filius et Verbum Paracletico appropriavit, cum discipulis gentium baptismum committebat. Quomodo enim non erit aperta homonymia, si ex Patre quidem existere cum dicitur Spiritus sanctus, significat Paracletum; ex Filio vero singulas, quas commentitiæ istæ tuæ manifestationes et ostensiones innunt, illius operationes. Præterea si commune est Patri et Filio, ex utroque Spiritum et moveri, et manifestari, et ostendi, aut commune sit quoque subsistere, et universa nostra questio finem habebit: aut si proprie in solo Patre significatum subsistendi existendi dictio obtinet, et moveri, et manifestari, et ostendi, communia non sunt Patri et Filio, sed proprie ipsa in Filio locum habent. Palam hæc nobis concedito recens natus dogmatum lator, et tacebimus. Sed non concedes, imo magna auctoritate hæc quidem quæ ex Patre et Filio cum additione conjunctionis et, communia esse decernis, alia iis, qui unquam commemorantur hæretici, simile

10. Et præter hæc quam solide confutantur exemplo, quo ille ad convellendam existentiam utitur: « Veluti ex consubstantiali Filio manifestationem, » ait, « Spiritus notat et ostensionem, qui ex Filio existere Spiritum asserit, eo quo nos dicimus modo Dominum, quæ ex nobis erat, naturam assumpsisse, nobis nempe consubstantialiam. » Ego vero aliud adnecto: ex nostra natura facta Domini manifestatio, et ostensio prorsus innuit, secundum hominem illius existentiam: nam quod ex Adamæa massa secundum carnem Dominus existentiam habuit, illius manifestatio et ostensio facta est, hinc sequitur nos commodè cum existentia secundum carnem, secundum carnem manifestationem et ostensionem Domini sateri. Hæc itaque, si ita se habent, ut omnino se habent, etiam ex Filio Spiritus manifestatio et ostensio ex Filio existentiam secundum conjecturales demonstrationes repræsentabit. Quod enim ex Filio existit, et manifestatur, et

ostenditur, ab eodem quoque suppeditatur, et datur, et quidquid aliud de illius existentia asseritur, cum et de Patre consideratio non alia sit. Quodsi a Patre quidem hoc, a Filio vero alio modo, alius rursus blasphemiam laqueus differentiarum opifici complicabitur. Neque enim datorem naturalem et suppeditatorem Spiritus Filium agnoscere reputabitur, sed administrum et servum manifestationis et ostensionis.

11. « Existere ex Filio, » ait, « Cyrillus dixit Spiritum, sed non propter ipsius ad essentiam productionem, sed propter gratiam ex Spiritu, quæ in Filio manet, fidelibus effulgentem. » Alius iterum hic est blasphemiam excessus. Nam si spiritalium donorum effectus, effulgens in fidelibus gratia Spiritus est, et si hæc quidem absque hypostasi sunt, ex Patre vero et Filio existentis Spiritus appellatio hæc indicat, qua ratione et Spiritus ex utroque existens, absque hypostasi ab eisdem existere non intelligitur? Ni rursus eadem ratione unam eandemque Spiritus appellationem in duo subdividat, eundem Spiritum cum hypostasi ex Patre, sine hypostasi ex Filio, prodigiosa loquacitate enuntians? « Existit ex Filio, » ait, « Spiritus, sed cum suppeditatum illum intelligimus, cum missum, et datum, cum ad renovandam creaturam venientem. » Et si cum hæc, tum ex Filio Spiritum intelligemus, posteriora vero hæc sunt, et sub tempore cadunt, plane non ab æterno existere ipsum ex Filio quispiam dicet. Quodsi non ab æterno a Filio ab æterno existens a Patre, hoc enim nec ipse fateri recusat, quomodo dictio existere de duobus secundum idem accepta, eundem Spiritum nunc rursus in illud quod absque principio est, et in illud quod

12. « Ex Patre, » inquit, « Cyrillus scribit, Spiritum progredi veluti ex ore, et fonte Patre. Pasilius item: Ex Deo esse dicitur Spiritus sanctus, non ut sunt omnia ex Deo, sed ut a Deo progrediens, non modo generationis ut Filius, sed ut Spiritus oris illius. » At nondum capio, quam ista in se continere adversus nostra dicta contrarietatem existimet. Etenim si ex ore progreditur Patris Spiritus, et oris Patris Spiritus est, ex Patre existentiam habet, ut ille ait, et sunt, quæ dicit ut dicit. Et si ex Deo esse asseritur, tanquam qui ex Deo progressus est, et ut Spiritus oris Dei, jam apertum remanet etiam ex Filio esse, et ex Filio habere existentiam ab æquo iudice reputabitur, tanquam qui ex Filio progreditur, et Spiritus oris Filii est. Si vero quia fons Spiritus Pater est, propterea ex Patre Spiritus est, quare non et a Filio, cum eadem Scripturæ fontem ejusdem Spiritus Filium deprædicant?

13. Sed accedat Theodoretus, et Theodoretii increpationes. Quando quæ Theodoretus adversus Cyrillum scripsit, his verbis expressa: « Quod si

Α και ει τι των υστερων της αυτου υπιρξως εστι, επει και παρὰ Πατρὸς οὕτως. Εἰ δὲ παρὰ Πατρὸς μὲν οὕτω, πρὸς δὲ Υἱοῦ ἄλλως, ἄλλη πάλιν βλαφημία· ἀγγόνη τῆς Δημιουργοῦ πλακῆσεται τῶν διαφορῶν. Οὐ γὰρ φυσικὸν ἐοτῆρα καὶ χορηγὸν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν προσθεύειν διαγνωσθήσεται, ὑπερέτῃ δὲ ἰσως καὶ λειτουργίῳ τῆς φανερώσεως καὶ ἀναδείξεως;

ια'. « Υπάρχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, » φησὶ, « τὸ Πνεῦμα Κύριλλος εἰρηκεν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν οὐσίωσιν, διὰ δὲ τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν τῷ Υἱῷ μένοντος ἀπολάμπουσαν τοῖς πιστοῖς χάριν. » Ἄλλη πάλιν αὐτῆ βλαφημίας ὑπερβολή. Εἰ γὰρ τὰ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἀποτελέσματα ἡ ἀπολάμπουσα τοῖς πιστοῖς ἐστὶ χάρις τοῦ Πνεύματος, καὶ εἰ τὰυτα μὲν ἀνυπόστατα, ἡ δὲ τοῦ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑπάρχοντος Πνεύματος κλήσις ταῦτα δηλοῦν; οὐχὶ καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχον Πνεῦμα ἀνυποστάτως ὑπάρχειν ἐξ αὐτῶν νοηθήσεται; εἰ μὴ πως καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν καὶ μίαν κλήσιν τοῦ Πνεύματος εἰς ἀμφότερα διαιρήσει τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνυποστάτως μὲν ἐκ Πατρὸς, ἀνυποστάτως δ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ τερατολογῶν. « Υπάρχει ἐκ τοῦ Υἱοῦ, » φησὶ, « τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ὅταν ὡς χορηγούμενον νοῶμεν, ὅταν πεμπόμενον, καὶ διδόμενον, ὅταν ἐπὶ τὸ ἀνακαίνισαι τὴν χτίσιν ἐρχόμενον. » Καὶ εἰ ὅτε ταῦτα, τότε ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα νοήσομεν, ὕστερα δὲ ταῦτα καὶ ὑπὸ χρόνον, οὐχὶ καὶ αἰδίως; ὑπάρχειν ἐπὶ τις αὐτὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ μὴ αἰδίως ἐκ τοῦ Υἱοῦ, αἰδίως ὑπάρχον ἐκ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο γὰρ οὐδ' αἰτί; ὁμολογεῖν ἀναβάλλεται· πῶς ἡ ὑπάρχειν λέξις ἐκ ἀμφοῖν εἰλημμένη κατὰ ταυτὸν, οὐχὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ πάλιν εἰς τὸ ἔγχρονον καὶ ἀχρονον διαιρήσει;

ιβ'. « Ex Patre, » φησὶ, « προτίναται τὸ Πνεῦμα Κύριλλος γράφει, ὡς ἀπὸ στόματος; καὶ ὡς ἀπὸ πηγῆς τοῦ Πατρὸς. Καὶ Βασίλειος πάλιν· Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. » Καὶ οὐκ οἶδα τίνα ταῦτα τὴν ἐναντιότητά πρὸς τὸν ἡμέτερον ἔχειν εἶναι λόγον. Εἰ γὰρ ὅτι ὡς ἀπὸ στόματος; πρὸς τὸν Πατρὸς τὸ Πνεῦμα στόματος; ὃν τοῦ Πατρὸς, τῆς ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν ἔχει κατὰ τὸν λέγοντα καὶ ἐπὶ τοῖς ἀληθῶς ἀληθεύοντα. Καὶ εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογεῖται, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν, καὶ ὡς Πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ, εὐδὴλον ὡς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι, καὶ τὴν ἐξ Υἱοῦ ἔχειν τῶν εὐγνωμονούντων ὁμολογηθήσεται; ὑπαρξίν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖν, καὶ Πνεῦμα στόματος; ὃν τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δ' ὅτι καὶ πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ ἐστὶ, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, πῶς οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἴπερ αἱ αὐταὶ Γραφαὶ πηγὴν τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀνακηρύττουσι τὸν Υἱόν;

ιγ'. Ἄλλὰ παρὶτω καὶ Θεοδώρητος, καὶ αἱ Θεοδώρητου ἐπιτιμήσεις. Ἐπει γὰρ ἂ κατὰ Κυρίλλου Θεοδώρητος εἶη αὐταί; οὕτω λέξαι λέγων· « Εἰ

μὲν διὰ τοῦτο ἴδιον τοῦ Υἱοῦ ἔφη τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἁμοφυῆς καὶ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, συνομολογήσομεν· εἰ δ' ὅτι ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχει, ὡς βλάσφημον τοῦτο καὶ δυσσεβὲς ἀπορρίψομεν, ὡς συμμαχίαν οὗτος προβάλλεται, μηδὲν αὐτῷ μέλον, ὅτι ἀναθέματι παρεδίθησαν. Πῶς γὰρ, ὅς οὐδὲ τὸ ἀπὸ τῶν κανόνων τοῖς ἀνιέρως τὰ ἱερὰ μεταχειριζόμενοις ἐπισιόμενον δέδοικε τῷ πλημμελήματι ἐνεχόμενος; ἴσμεν, εἰ μὴ ὡς ἐπὶ καλαμίνης ράβδου τῶν ἐπιτιμήσεων τούτων ἐστήρικται. « Θεοδώρητον καλῶς, » φησὶν, « ἐπιτιμῶντα εἰδῶς Κύριλλος, οὐτ' ἐφιλονέκησε, καὶ παρήλαε τῶς σιγῆ, δῆλον ἐκ τούτου ποιῶν μὴ αὐτὸν τοὺς οὕτως οἰκόμενους ἀποδέχασθαι. Ὅτι δ' ὅμως ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, σφοδρῶς ἀγωνίζεται δεικνύναι, καὶ τοῦ λόγου ποιεῖται τὸν Ἀποστολον μάρτυρα, καὶ φησιν· Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι καὶ τοῦ Υἱοῦ. » Εὐγε τοῦ καλῶς σοι τηρηθέντος ὀπραποιήτου τῆς Κυρίλλου ἀπολογίας. Καὶ τί γὰρ ἄλλο τὴν τῶν ἐπιτιμήσεων Θεοδώρητου συστήσει ἀνατροπήν; Ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγειν Κύριλλος ὁ θεώτατος, ὅτι « Ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, » εἰς τῆς εὐαγγελικῆς ταύτης μαρτυρίας τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος συνίστησιν ὑπαρξίν· ἐν δὲ τῷ, « Ἀλλ' οὐδὲ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, » ἐπάγειν, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ ὑπεμφαίνει. Καὶ συνομολογήσει μοι πᾶς, ὅς τοῦ παντὸς τὴν ἀλήθειαν προτιθέμενος τὸν λόγον ὁμολογῆι, καθ' ὃν ἐστι τοῦ Πνεύμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ· εἰ δὲ βούλει καὶ σὺ. Ὅτις δὲ καὶ σὺ λέγω, σκόπει. Τί δοκεῖ σοι; Πυθόανεται κατ' ἐρώτησιν ὁ λόγος ἀποτεινόμενός; τι κρατεῖν, ὡς λῆμμα τῶν ἀναγκαίων ἐκεῖνο τῶν Ἀθανασίου ῥητῶν, ἐν ᾧ φησι, « τοιαύτην ἔχειν τὴν φύσιν καὶ τάξιν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, ὡς ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα. » Ἡ τί ἄλλο ἐρεῖς; Κρατεῖν, οἶδα, ἐρεῖς, ἐπεὶ μηδὲν ἔχεις κἀναυθα τῆ περιεργία χαρίσασθαι. Εἰ γοῦν τὴν χρῆσιν κρατεῖν χρῆ, πάντως δὲ χρῆ, εἰ μέμνησαι, καὶ πάλιν ἐρωτήσει ὁ λόγος σε, ὅτι τὴν ἄλλην τῶν Ἀθανασίου ῥήσεων τὴν, « Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, » λέγουσαν, « ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν, » τῷ καθ' ἡμῶν, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς κληθείας σχεδισθέντι σοι τόμῳ συμπεριέλαβες. Καὶ εἰ μὴ ὁμολογήσεις, αὐτίκα μάλα ὁ τόμος ἐμψανιζόμενος ἀπελέγξει σε· καὶ σκόπει λοιπὸν ἀπάρετι, εἰ μὴ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα συνίστησι Κύριλλος, « ἐκπορεύεσθαι μὲν ἐκ Πατρὸς » λέγων « αὐτῷ, οὐ μέντοι γε ἀλλότριον εἶναι τοῦ Υἱοῦ; » Εἰ γὰρ διότι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν ὁ Υἱὸς, καὶ μνημόνευε τῆς κατ' Ἀθανάσιον τῶν προσώπων ἀναλογίας, διὰ τοῦτο ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν, τίς ἔσται ὁ πύθων λόγος μὴ καὶ τὸν θεῖον φρονεῖν Κύριλλον ἴδιον τῆς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐσίας, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν; Τὸ τὸν Υἱὸν ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς εἶναι οὐσίας ὡς ἐπόμενον ἡγουμένῳ καθ' ἑκ Πατρὸς αὐτὸν εἶναι Ἀθανάσιος τίθησι. Καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα ἴδιον τῆς τοῦ Υἱοῦ εἶναι οὐσίας ὁμολογῶν, καὶ οὕτω διδοῦς τὸ ἐπόμενον, εἶτα τὸ τούτου ἡγούμενον, τὸ ἐκ τοῦ

a propter hoc proprius Filii Spiritus est, quod ejusdem naturæ, et ex Patre procedit, et nos quoque fatebimur: si vero quod ex Filio existentiam habet, tanquam blasphemum hoc et impium rejicimus, in sui auxilium hic producit, nihil curans, quod anathemati tradita sunt (quomodo enim curaret, cum quod a canonibus rebus sacris profane manus immittentibus indigitur, minime timeat, sceleri astrictus?) consideremus quam in arundineo harum increpationum baculo sibi stabilitatem promittit: « Theodoretum, » ait, « cum probe sese increpantem Cyrillus agnovisset, nullam movit contentionem, et silentio præterit, aperte hoc indicans, neque se eos, qui ita opinarentur admittere. Nihilominus proprium esse Spiritum Filii vehementer conatur ostendere, et dicti sui testem adducit Apostolum, et ait: Procedit enim ex Deo et Patre Spiritus sanctus secundum Salvatoris vocem, non est vero alienus a Filio. » Euge, quod probe Cyrilli apologiam sartam tectam conservasti. Et quodnam aliud Theodreti increpationum refutationem melius confirmaverit? Cum enim diviniissimus Cyrillus dicit: « Ex Deo et Patre Spiritum sanctum procedere secundum Salvatoris vocem, » per Evangelicum hoc testimonium ex Patre Spiritus existentiam probat: cum vero, « Non alienus est a Filio, » subnectit, et ex Filio esse eum demonstrat. Et id una mecum fatebitur, quisquis reliquis aliis veritatem præponens rationem non inficiatur, ob quam Spiritus dicitur esse proprius Filii, et si vis tu quoque, quomodo vero tu inquam, considera. Quid tibi videtur? querit secundum interrogationem oratio contendens, firmitatem habere, veluti summptionem Athanasii dictam, quo ille ait, « talem habere naturam et ordinem Spiritum erga Filium, qualem habet Filius erga Patrem. » An aliud quid dices? Firmitatem dices habere, cum nihil hic habeas, quod tuæ curiositati satisfaciat. Si itaque dictum firmitatem habere necesse est, si memoria te non fallit, iterum a te oratio requirit aliud Athanasii dictum, asserens: « Quando Filius ex Deo est, proprius est essentia illius, » quod tuo adversum nos, potius vero contra veritatem temere concinnato tomō comprehendisti. Et si id non annueris, statim tomus in medio productus evincet te, et jam considera annon ex Filio esse Spiritum Cyrillus comprobat: « Procedere quidem illum ex Patre, « non vero eum alienum esse a Filio? » Nam si, quod ex Deo Filius est, et memoria recole Athanasianam personarum proportionem, propterea proprius illius essentia est, quæ ratio persuasit divinum Cyrillum non tenere proprium esse Spiritum essentia Filii, quando ex Filio est? Filium proprium esse paternæ essentia, ut subsequens antecedentis, ex Patre eum esse, Athanasius ponit. Et tu Spiritum proprium Filii essentia asserens, et sic concedens subsequens, postmodum illius antecedens, ex Filio nempe

esse illum, tollis? Quodsi et in illis etiam vellemus te refellere quibus decernis, « Proprium esse Patris Spiritum tanquam qui ex eo est, et consubstantialis; Filii vero quod ex eo nullo modo, sed quod consubstantialis, » quid ad hæc respondebis? Quomodo non horres? Quomodo non consideras, pœnas te Deo daturum, dum divisiones et determinationes ex propriis in Patrum dogmatibus illis apprime contrarias commisceris.

11. Age vero, auditor, ad expositionem pravarum interpretationum accedamus, quas admirabilis iste philosophus ad dicta Nysseni ad Ablabium ex cerebro profert. Namque hic prævertit veritatem, et putans nos omnes quasi somno oppressos, rem non posse capere, profert quæ profert: tu vero attente, annon male ille peragat, considera: « Non est propositum, » ait, « Nysseno Patrem recessione Spiritus spoliare: spoliaret vero, si eam in Filium immutaret, immutationem vocans, si illud, quod per contiguum est nihil differre ab eo, quod ex contiguo est, intelligeretur. » Ego porro nullam reor esse rationem, quæ cogat inferre Patris et Filii in Spiritu progressu divisionem, donec mihi Scripturæ persuadent, quidquid ex Patre per Filium dicitur, uti ex uno Deo esse et dici. « Sed ex Filio, » ait, « Spiritus procedens, ex Patre nunquam processerit, sed potius generaretur, si et Filius, ex quo Spiritus, ex Patre generatur. » Et nondum intelligo, quid ad veritatem ista faciant. Quid enim impedit nos contra referentes dicere: « si per Filium procedit, non ex Patre processerit, sed potius generaretur? ut sic tuam adversus Patrem assentem et per illud quod contiguum est, » impudentiam repræsentemus; aut Patris et Filii divisionem, illa dictione « per illud quod contiguum est, » concede et novas hæc generationes prodigiose conginge, aut si unionem utriusque dictione per Filium infert, nihil minus quam ex utroque hoc quidquid est affirmans esse temere ac prodigiose eas tu bilateras. Per Filium ex Patre causatum Spiritum sanctum decernit, et novæ theologiæ effusus et insuperabilis, ut ipse opinatur, orator, « Si in Spiritu causatum, » inquit, « dictione per illud, quod contiguum est, respicit, non esset proprie causa Pater; cum aliud quiddam ante Patrem causam habens, non in illum ut in proprie causam referretur. » Et nos quidem vilipendere existimat, non illum qui dixit: « Per illud quod contiguum est, » cum non causam Patrem, et ante Patrem causam Spiritus Filium demonstrari ex voce ista comprobatur. Namque si, quod per Filium Spiritus ex Patre est existentia, non in Patrem uti in proprie causam illa referretur: etsi propterea causa Spiritus Filius ante Patrem reputaretur, neque suppeditatio et datio Spiritus in Patrem uti proprie causam referretur: neque enim hæc quoque per Filium esse novus iste theologus inficiabitur. Aut itaque neque horum proprie Pater

Υιού δηλονότι είναι αὐτὸ, ἀφαιρη; Εἰ δὲ καὶ ἐν ἐκείνοις ἐπιλαβέσθαι σου θαλήσομεν ἐν οἷ; λέγεις, « Ἴδιον μὲν τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκεῖθεν καὶ ἰμοῦσιον, τοῦ Υἱοῦ δὲ, ὅτι ἐκεῖθεν μὲν οὐδαμῶς, ὅτι δὲ ἰμοῦσιον, » τί καὶ πρὸς ταῦτα ἔρεις; Πῶς οὐ φρίττεις; Πῶς οὐκ ἐνοῆ δίκας ὑπέξων Θεῶ ἐφ' οἷ; μερισμοὺς καὶ διορισμοὺς οἰκοθεν αὐτῆ; ἐπὶ τῶ; τῶν Πατέρων δόγμασι πλάττη, πολὺ τὴν κατ' ἐκείνων ἐναντιότητα ἔχοντα;

12. Δεῦρο δὴ, ὧ ἀκροατὰ, καὶ ἐπὶ τὴν ἀνάπτωσιν ἴωμεν, ὧν ἐπὶ ταῖ; πρὸς Ἀβλάβιον τοῦ Νύσσης ῥήσεις· ὁ θαυμάσιος οὗτος φιλόσοφος παρεξηγήσεων ποιεῖται. Ὁ μὲν γὰρ παραλογίζεται τὴν ἀλήθειαν, [καὶ] οἴμενος [ὅτι] ὡσπερ βαθὺς ὑμᾶς πάντας ὑπνος κατεῖχε, λέγει ἃ λέγει; σὺ δὲ, εἰ μὴ κακῶς, σκόπει. « Οὐ σκοπὸς ἐστὶ τῷ Νύσσης, » φησὶ, « τὸν Πατέρα τὴν ἐκπέρευσιν ἀφελέσθαι τοῦ Πνεύματος; ἀφαιροῖτο δ' ἂν εἰς Υἱὸν ταύτην μετατιθέμενος, μεταθέσιν ὀνομάζων, εἰ τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς μὴδὲν διαφέρειν τοῦ ἐκ τοῦ προσεχῶς κρῖναιτο. » Ἐγὼ δὲ μηδένα οἶμαι διανέστασθαι λόγον τὸν διαίρειν Πατρὸς; καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τῆ τοῦ Πνεύματος; προῶρ συστήσονται, ἔστ' ἂν με παίθωσιν αἱ Γραφαὶ, πᾶν εἰ τι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγεται, ὡς ἐξ ἑνὸς Θεοῦ εἶναι καὶ λέγεσθαι. « Ἄλλ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ, » φησὶ, « τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν ἐκπορευότο, γεννῶτο δὲ μᾶλλον, εἴπερ καὶ ὁ Υἱὸς; ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητός. » Καὶ οὐκ οἶδα τί πρὸς τὴν ἀλήθειαν ταῦτα. Τί γὰρ κωλύει καὶ ἡμᾶς ἀντεπενηχόντας εἰπεῖν· Καὶ εἰ δι' Υἱοῦ ἐκπορευεται, οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευότο, γεννῶτο δὲ μᾶλλον; ὡς ἂν οὕτω τὰς κατὰ τοῦ εἰπόντος Πατρὸς τὴν διὰ τοῦ προσεχῶς φωνὴν ἀναισχυντίας σου παρατίσωμεν, ἢ διαίρειν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς; κατὰ τὴν διὰ τοῦ προσεχῶς φωνὴν ὅδς, καὶ τὴς καινὰς ταῦτα; τερατολόγει γεννησί; ἢ εἴπερ ἔνωσιν ἀμφότερων ἢ δι' Υἱοῦ φωνὴ δύναται, οὐδὲν ἦττον ἢ ὅσον καὶ ἐξ ἀμφοῖν αὐτῶν τὸδς τι λέγουσα εἶναι, μάτην αὐτὰς τερατολογεῖς. Διὰ τοῦ Υἱοῦ αἰτιατὸν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Ἅγιος θεολογεῖ· καὶ ὁ τῆ; νεί; θεολογίας πλατὺς καὶ ἀνανταγώνιστος, ὡς οἴεται, ῥήτωρ, « Εἰ εἰς τὸ τοῦ Πνεύματος αἰτιατὸν, » φησὶν, « ἢ ὁ δὲ τοῦ προσεχῶς φωνῆ τείνει, οὐκ ἂν εἴη κυρίως αἴτιος ὁ Πατὴρ· ἐπεὶ τό γε ἄλλο τι πρὸ τοῦ Πατρὸς ἔχον αἴτιον οὐκ ἂν εἰς ἐκεῖνον, ὡς εἰς κυρίως αἴτιον, ἀναφέροτο. » Καὶ ἡμᾶς ἐξουθενῶν οἴεται οὐ τὸν διὰ τοῦ προσεχῶς εἰρηκότα, ὅτι μὴ κυρίως αἴτιον τὸν Πατέρα, καὶ πρὸ τοῦ Πατρὸς αἴτιον τοῦ Πνεύματος ἀναφαίνεσθαι τὸν Υἱὸν ἀπὸ τῆς φωνῆς ταύτης κατασκευάζει. Εἰ γὰρ ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς ἐστὶν ὑπαρξί; οὐκ ἂν εἰς τὸν Πατέρα ὡς εἰς κυρίως αἴτιον ἀναφέροτο αὐτῆ; καὶ εἰ διὰ τοῦτο αἴτιος τοῦ Πνεύματος; ὁ Υἱὸς; πρὸ τοῦ Πατρὸς κρῖνοτο, οὐδ' ἂν οὐδ' ἢ χορηγία καὶ ὄδς; τοῦ Πνεύματος; εἰς τὸν Πατέρα ὡς εἰς κυρίως αἴτιον ἀναφέροτο· οὐδὲ γὰρ καὶ ταῦτα διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὁ καινὸς θεολόγος ἔχει ἀρνήσασθαι. Ἡ γούν μηδὲ τούτων κυρίως ἔστω

αιτιος ὁ Πατήρ, καὶ ἡ πρὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ αὐτῶν αιτιος ἔστω, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα, ἢ ἄλλ' εἴπερ ἐν τούτοις τὸ βλάσφημον προφανές, μὴδ' ἐπὶ τῇ φυσικῇ καὶ οὐσιώδει ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος, ἴτι διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτῆ, ὁ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος τὴ μὴ κυρίως· καὶ δευτέρα αἰτία ἀπὸ τῆς δι' Υἱοῦ ἀνιπλάττεται φωνῆς. Καὶ μὴ μοι τὰ σοφὰ προβάλ- λισθω ἐκεῖνα, ἐν οἷς μεγαληγορῶν πολλὴν τὸν τῶν ὑδρεων ὕθλον κατασκεδάζει τῶν ἀπὸ τῆς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ δόσεως, καὶ χορηγίας τοῦ Πνεύματος· τὴν δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ ὑπάρξιν κατὰ τὰς τεκμη- ριώδεις τῶν ἀποδείξεων συνιστώντων. Εἰ γὰρ καὶ θελήματος πληρώσεις ἀληθῶς ταῦτα, καὶ θελήματος δευτέρα, ἀλλὰ καινὸν οὐδὲν καὶ τῆς θεολογίας· ἀλλό- τριον τὸ τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀδιαίρετον ἐπὶ τῇ πρὸδῳ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἀπ' αὐτῶν συνιστᾶν. Καὶ ὅτι μὴ τῆς θεολογίας· ἀλλότριον οὐκ ἄλλος ἢ ἕως αὐτῆς συστήσει ὁ διὰ τοῦ προσεχῶς Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τὸ τοῦ Πνεύματος θεολογήσας αἰτιατόν. Ἐν γὰρ τοῖς πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικούς· ὁμοῦ μὲν τὸ τοῦ Πνεύματος· πρὸς τὴν Υἱὸν ἰδιάζον ἀπὸ τοῦ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἀπὸ τοῦ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς πεφηνέαι θεολογῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ τῆς ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑπο- στάσεως τῆς κτίσεως μνημονεύων· καὶ τὴν ἐντεῦ-θεν ἰσως ὑποπευθησομένην τιμὴ τῶν μικροφυῶν καὶ ἀναξίων τοῦ Πνεύματος ὁμοδοῦσα τούτου πρὸς τὴν ἄξιαν διὰ λέξεων, ὣν αὐτὸς οἶδε, κάλλιστα αναρῶν, δείκνυσιν ἐναργῶς, μὴδὲν ἡμᾶς ἀτοπον ἢ διανοεῖσθαι ἢ λέγειν, ἐν τῷ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀδιαίρετον κατὰ τὴν δι' Υἱοῦ παριστῶμεν φωνήν, ἐπὶ τοῦ καὶ τὸ ἄν. Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι· αἰτιατόν, καὶ τὴν κτίσιν διὰ τοῦ Υἱοῦ ποιητήν. Ὀβτω μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῶν τοιούτων ἡμᾶς ὁ Νύστης· συν- ἰστησιν, ἐφ' οἷς ὁ φιλοσπώμων, καὶ μὴδὲν τοῦ κικηγορεῖν πλέον εἰδώς, ἐπιτιμᾷ τὰ ἡμέτερα.

12. Ὁ δὲ καὶ πάλιν τὴν τοῦ δόγματος συγχέειν ἀλήθειαν τρόπον ἄπραττα σπεύδων, εἰ διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων, φησὶ, εἰ σύνταξιν μόνην μετὰ τὸν Υἱὸν τὴν τοῦ Πνεύματος κλήσιν προφέρουσαν, καὶ διὰ τὸ σχετικὰ· καὶ ἀλλήλων ἐφελευστικὰ εἶναι τὰς κλήσεις, τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγω, οὐδέ τι τῶν ἀπάντων μεταξὺ καταδεχόμενας τοῦ προσεχῶς καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ προσεχῶς εἴρηται τῷ Ἀγίῳ. Ὅτι γὰρ, φη- σιν, ἡ τῶν ὀνομάτων δύναμις Υἱὸν ἀμέσως συνά- πτωσα τῷ Πατρὶ εἴργει προσεχῶς τὸ Πνεῦμα εἶ- πειν· καὶ ὅτι ἡ πρόδοξος τοῦ ἀριθμοῦ οὐδέποτε· εὐ- θὺς τῷ ἀριθμῶντι δύο μετὰ μίαν προδεικνύει μονάδας· ἐκ μιᾶς δὲ εἰς ἑτέραν προάγει διὰ τοῦ τὸ προσεχῶς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, οὐ διὰ τὴν ἀκολουθεῖαν τοῦ εἶναι. Ἄλλ' εἰ ταῦθ' οὕτω, καὶ διὰ ταῦτα τὸ προσεχῶς καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς ὁ διδάσκαλος· ἐφη, οὐκ ἂν ὄτε τὴν ἀπὸ τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων θεωρουμένην διαφορὰν ἐδί- ξασκε, ταῦτα εἴρηκε. Ἐν γὰρ τῇ τοιαύτῃ διαιρέ- σει ταῦτα θεολογῶν, καὶ τὸν μὲν Πατέρα τῷ αἰτίῳ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ διαίρων, Υἱὸν δ' αὖ ἀπὸ τοῦ Πνεύμα- τος, τῷ προσεχῶς μὲν αὐτὸν, διὰ τοῦ προσεχῶς δὲ τὸ Πνεῦμα αἰτιατὰ εἶναι ἀπὸ Πατρὸς, ἀριδύων

A causa sit, imo aut ante Patrem horum Filius causa sit, quod per Filium ista sint, aut si in hisce bla- sphemia palam est, neque in naturali, et essentiali existentia Spiritus, quod illa per Filium est, veri- tatis hostis non proprias, sed secundas causas a voce per Filium conflatur, et non mihi cata illa propo- nat, quibus magna jactans ingentes injuriarum nugas effundit in eos, qui ex datione et suppedita- tione Spiritus per Filium et ex Filio, per Filium et ex Filio existentiam secundum conjecturales de- monstraciones argumentantur: licet enim volunta- tis hæc sunt expletiones, et voluntatem subse- quantur, et novi nihil est, neque a theologia alienum Filii a Patre indivisibile in progressu Spir- itus etiam per ipsas comprobare. Et hoc non esse a theologia alienum non alius quam hic ipse con- firmabit, qui per Filium, qui contiguus est, ex Patre Spiritum causari tradidit: nam in Antirrheticis adversus Eunomium simul Spiritus respectu Filii proprietatem ex eo, quod non uti Unigenitus ex Patre subsistit, et quod per ipsum Filium ex Patre apparet, decernit: simul etiam ex Patre per Unigeniti hypostasim creaturæ mentionem indu- cens, et, quæ inde forte in suspicionem venire poterat, dejectam et indignam hujus similitudinem cum creatura per dictiones, quas ipse novit, op- time dirimens, ostendit patenter, nullum nos ab- surdum neque dicere, neque intelligere, si Patris et Filii indivisibile dictione per Filium insinue- mus; quod et Spiritus sanctus per Filium causa- tur, et creatura per Filium creatur. Hæc igitur ratione et ex similibus nos Nysenus confirmat in illis, quibus iste jocandi cum dicacitate studiosus, et præter maledicendi vim omnium ignarissimus nostra culpata.

15. Hic rursus modis omnibus veritatem dog- matis interturbare studens: « Propter nomen, » ait, « constructionem solam, quæ post Filium Spi- ritus appellationem affert, et propter relativas, et sese mutuo trahentes appellationes, Patris, inquam, et Filii, nullum medium inter sese admittentes, contigui, et per contiguum a sancto dictum est. Cum enim, » ait, « nomen vis Filium imme- diate conjungens Patri, impediatur contiguum Spi- ritum dicere: et quod progressus numeri nunquam statim duas unitates post unam ostendit, ex una vero in aliam producit, propterea contigue Filius Patri est, non propter consequentiam existentiam. » Quod si hæc ita se habent, propterea que contigue et per illud quod contiguum est, præceptor dixit, nunquam differentiam causæ et causati inter tres personas consideratam docens, similia dixisset. In simili siquidem divisione talia sanciens, et Pa- trem quidem a Filio causa dividens, Filium dein- cept a Spiritu, quod contigue ipse, per illud autem quod contiguum est, Spiritum causari a Patre, manifesto demonstrat, propter existentiam conse- quentiam tradere, non uti placet novorum dogma-

tum effictori, propter nominum solam constructionem. Neque enim in nominibus, sed in rebus Patrum electiores fidem nostram esse tralunt. Quodsi prædicto garrulo asserente, appellationes simpliciter nostræ confessionis signum sunt, et non quæ per appellationes indicantur personæ, nondum conspicio, quæ poterit esse ratio persuadens unum verum Deum, et solum Deum tria esse. Ego enim naturali et essentiali illorum existentie unitatem comitari, et fateor et teneo, quam non aliud indicaverit, quam illud solum, quod habeat per Filium ex Patre existentiam, et subsistentiam Spiritus sanctus. At non ita teneis, nondum capio, quibus machinis et sermonum strophis condemnationem effugiet, in Triadem absque subsistentia solis nominibus et sola nominum enumeratione constanter credere: « Non ita, » ait, « appellatio Spiritus conjunctionem cum alio necessario infert, tanquam ex Patre et Filio, nisi quis Patris nomen in productorem immutaverit. Tum enim non Filium, sed ipsum productum contigue, » ait, « attrahit videbit. » Elegantes argutiolas! Verumtamen Damascenus, qui terrarum orbem propria thelogia replevit, hæc minime approbaverit: « Productor enim, » ait, « per Verbum Pater. » Et ubinam suum locum obtinebit illud contigue in producto? « Nihil, » ait novus iste theologus, « veritatem immutaverit, si per id quod contigue est sanctus productum asserens, nihilominus et contigue illud esse intelligit. Productor enim Spiritus Pater est, et causam Spiritus dictio notat. Productor per Verbum, et non idem hæc dictio ullo modo exprimit. » Et undenam oratio auctoritatem consequatur ex scripto tradito testimonio? Et in quibus illud voluminibus latet, quæ licet multum laboraverimus ad hunc diem ignota occultantur? Sed ex necessaria ipsius consequentia? Et primum quidem nulla logicæ methodus, aut ratio necessario sequi probabit, illud quod contigue est, cum illo, quod per contiguum est, concordare. Secundum illius, qui id decrevit, auctoritas, quæ etsi id etiam ratio comprobarot, producto majoris dignationis esset. Differentiam enim ilius in duabus personis causatis inter illud, quod contigue est, et illud, per quod contigue est, cum palam asseruerit, qui illo fide dignior de dictionum concordia fuerit? Tertium si nullum esset discrimen, nunc quidem contigue, nunc per illud quod contigue est ex Patre, productum dici, qua ratione cum in plerisque theologis dictis Filius dicatur contigue ex Patre, in nonnullis dictus etiam non est, per illud quod contigue est, et Spiritus qui per illud, quod contigue est, ex Patre, affirmatur, in una saltem aliquando descriptione non invenitur dictus contigue ex Patre? Cum etiam alias appellationum Patris et Filii mutua attractio, et relatio absque dubio sufficiat ad expruendum ex Patre progressum Filii contigue, redundans et supervacaneum ostendit dictum asserens, contigue ex Patre Filium esse. Qui enim vel pusillum intelligunt, potius

A παρίστησι διὰ τὴν τοῦ εἶναι ταῦτα διδάσκειν ἀκολουθίαν· οὐ μὲν οὖν ὡς ὁ τὰ νέα πλαστουργῶν δόγματα βούλεται διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων σύνταξιν μόνη. Οὐ γὰρ ἐν ὀνόμασι, φασὶν οἱ τῶν Πατέρων λογάζει, ἢ πίστις ἡμῶν, ἀλλ' ἐν πράγμασι. Καὶ εἶγε κατὰ τὸν ρηθέντα κενολογούντα αἱ κλήσεις ἀπλῶς τῆς ὁμολογίας ἡμῖν εἰσι γνῶρισμα, καὶ οὐχὶ τὰ ἐκ τῶν κλήσεων σημαίνόμενα πρόσωπα, οὐχ ὁρῶ, τίς ἂν ἔσται ὁ πείθων λόγος ἐνα Θεὸν ἀληθινόν, καὶ μόνον Θεὸν εἶναι τὰ τρία. Ἐγὼ γὰρ τῆ φυσικῆ αὐτῆ καὶ οὐσιώδει αὐτῶν ὑπάρξει τὴν συμφυλίαν ἀκολουθεῖν καὶ ὁμολογῶ καὶ φρονῶ, ἦν οὐδὲν ἄλλο τὸ παριστῶν πείθουμαι, ὅτι μὴ μόνον τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν καὶ οὐσιώσειν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὗτος δὲ μὴ οὕτω φρονῶν οὐκ οἶδε τίς μηχαναῖς καὶ στροφαῖς λόγων ἐκφυγῆ μὴ καταδικασθῆναι τὸ εἶ; ἀνυπόστατον πιστεύειν Τριάδα, μόνους ὀνόμασι καὶ μόνη ὀνομάτων ἀπαριθμῆσαι συνισταμένην. « Οὐχ οὕτω, » φησὶν, « ἡ τοῦ Πνεύματος προσήγορία τὴν πρὸς ἕτερον ἀναγκάζει συνάρειαν ὡς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἰ μὴ τις βούλεται τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα εἰς προβολέα μεταπέσειν· τότε γὰρ οὐ τὸν Υἱόν, αὐτὸ δὲ τὸ πρόβλημα προσεχῶς, » φησὶν, « ἐφελεχόμενον ἔσται. » Τὸν κομψοματόων! Ἄλλ' ὁ ἐκ Δαμασκού τὴν οἰκουμένην τῆς οἰκίας πληρώσας θεολογίας οὐ ταῦτα βούλεται. « Προβολεύς γὰρ, » φησὶ, « διὰ λόγου τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ. » Καὶ τοῦ τὴν οἰκίαν χώραν ἔξει τὸ προσεχῶς ἐπὶ τοῦ προβλήματος; « Οὐδὲν, » φησὶν ὁ καινὸς θεολόγος, « τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν παραλλάττον, εἰ διὰ τοῦ προσεχῶς τὸ πρόβλημα λέγων ὁ Ἅγιος, ὁμοῦ καὶ προσεχῶς ἐκ Πατρὸς αὐτὸ εἶναι νοεῖ. Προβολεύς γὰρ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ, καὶ τὸν αἰτίον τοῦ Πνεύματος ἡ λέξις σημαίνει. Προβολεύς διὰ Υἱοῦ, καὶ οὐχὶ τὸ αὐτὸ κἀναυθῆ ἡ λέξις; δύναται οὐδαμῶς. » Πόθεν ὁ λόγος τὸ πιστὸν ἔξει ἀπὸ γραφικῆς μαρτυρίας; Καὶ τίνας αἱ ταύτην φέρουσαι βίβλοι, καὶ τίς πολλὰ καμουῖν ἡμῖν ἀγνοηθεῖσαι μέχρι καὶ νῦν; Ἄλλ' ἀπὸ τῆς κατ' ἀνάγκην ἀκολουθίας αὐτοῦ; Καὶ πρῶτα μὲν οὐδαμῆα λογικῆ τῆς μέθοδος ἔσται, καὶ ἦν ἀναγκάσει ὁ λόγος τὸ προσεχῶς τῶ διὰ τοῦ προσεχῶς συμφωνεῖν· δεύτερον ἢ τοῦ ταῦτα θεολογήσαντος ἀξιοπιστία. Εἰ δὲ τις καὶ ἦν ὁ τοῦτο κατασκευάσων λόγος, ἦν ἂν τὸ προτιμότερον ἔργον. Διαφορὴν γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν δύο αἰτιατῶν προσώπων τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς πρὸς τὸ προσεχῶς καθάρως εἰρηκότος, τίς ἐκείνου ἀξιοπιστότερος ἐπὶ τῶν λέξεων συμφωνία; Καὶ τρίτον εἰ μὴδὲν ἦν διαφέρον νῦν μὲν προσεχῶς, νῦν δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ Πατρὸς τὸ πρόβλημα λέγεσθαι, τίς ὁ λόγος μὴ καὶ τὸν ἐν πολλαῖς τῶν θεολογιῶν προσεχῶς ἐκ Πατρὸς εἰρημένον Υἱόν ἔστιν οὐ βῆθηται διὰ τοῦ προσεχῶς, καὶ τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ Πατρὸς θεολογούμενον Πνεῦμα εὐρεθῆναι καὶ ἐν μετ' ἐνὶ ταῦτων γραφῶν προσεχῶς ἐκ Πατρὸς; Ἄλλως τε τῶν κλήσεων, Πατήρ καὶ Υἱοῦ, λέγω, ἐφελεχουσικῶν ἀλλήλων καὶ σχετικῶν, ἀρκοῦν ὁμολογουμένως εἰς

την προσεχώ; ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ πρόδοον, περι-
 σολογίαν τιμὴ δεικνύσει τὴν προσεχώ; ἐκ Πατρὸς
 λέγουσαν τὸν Υἱὸν εἶναι θεολογίαν. Οἱ γὰρ καὶ
 σμικρὰ συνορθῶν ἔχοντες μᾶλλον ἐπὶ τῆς προόδου
 τοῦ Πνεύματος τὴν ἀπαιτοῦν ἀπαιτεῖν θεολογίαν
 διαγινώσκονται μὴ ἀπαξ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ
 καὶ συχνότρονον τὸ προσεχώ; τίθεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ
 κατὰ τὸν ἐν Εὐαγγελίοις τύπον τῆς ἐκφωνήσεως
 τρίτον αἶτι τὸ τοῦ Πνεύματος προφέρεται ὄνομα,
 εἴπερ ἤθεσαν ἀληθῶς οἱ τῆς θεολογίας κανόνες καὶ
 γνώμονες, οἱ τὰ λεπτὰ ταύτης διεθροβωκότες; Πα-
 τήρες, μὴ τὴν τοῦ Υἱοῦ δηλοῦν ὑπαρξίν τὸ διὰ τοῦ
 προσεχώ;, μᾶλλον ἂν τὸ προσεχώ; ἐπὶ τῆς τοῦ
 Πνεύματος; ὑπάρξεως ἐθεολόγουν. Νῦν δὲ τόσον μὴ
 ὑπάρξεως τὸ προσεχώ; καὶ ἀμέσως θεολογεῖν εἰς
 οὕτως ἐκ Πατρὸς εἶναι.

15. « Ἄλλ' εἴη ἂν, » φησὶ Κύπριος, « οὐ τὴν
 ὑπαρξίν αὐτὴν, τὴν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔκφρασιν τοῦ
 Πνεύματος καὶ ἀπόλαμψιν ἐν τῇ διὰ τοῦ προσεχώ;
 φωνῆ διδάσκων ὁ Ἅγιος. » Ἐγὼ δ' ἔκφρασιν μὲν,
 καὶ ἀπόλαμψιν τοῦ Πνεύματος δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς
 οὐκ ἂν ποτε ἀναβαλλοίμην ὁμολογεῖν, πλὴν ὡς τῆς
 φυσικῆς ὑπάρξεως καὶ ταῦτα δηλωτικὰ καὶ τὸ
 ἀληθές; τῆς τῶν λέξεων συμφωνίας πᾶσα θεολογικὴ
 συστήσει γραφῆ, ἢ καὶ ἐπ' αὐτοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκ Πα-
 τρὸς ὑπαρξίν διὰ τῆς ἐκφάνσεως καὶ ἀπολάμψεως
 παριστάνουσα. Εἰ δ' ὁ τῶν νέων θεολογιῶν διορίζεται
 νομοθέτης βουλήσεως καὶ θελήσεως; εἶναι καὶ ταύ-
 τας δηλωτικὰς, ὡς αἱ χορηγίαι καὶ ἀποστολαὶ καὶ
 ὁδοί, καὶ εἰ τι τοιοῦτον ἐπ' ἀνατροπῇ τῆ; ὑπάρξεως
 προτείνονται παρ' αὐτοῦ, ἐπέσθωσαν οἱ βουλόμενοι.
 Τί πρὸς τὴν ἀληθειαν καὶ ἡμᾶς, εἴ τινες θρεμμάτων
 δίκην ὀπίσω κενολόγου τινὸς ἐθέλουσι φέρεσθαι;
 φερέσθωσαν.

16. Ἡμεῖς δ' ἄγε δὴ ἴδωμεν καὶ ὁ τελευταῖον
 ὡς περ ἀμαχόν τι καὶ δυσαντίθελον ἐπὶ τῇ τῆς
 ἐκθέσεως ἀνατροπῇ ὁ τῆς ἀληθείας δογματίζει ἀν-
 τίπαλος. « Τὸ προεπινοεῖσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύ-
 ματος κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον οὐ, » φησὶ, « διὰ
 τὴν τοῦ εἶναι πρόδοον τῷ αὐτῷ Ἅγιῳ ῥηθῆναι,
 ἀλλ' ἐπειδὴ, » φησὶν, « αἷτιος μὲν Υἱοῦ καὶ
 Πνεύματος ὁ Πατήρ, τῷ Πατρὶ δὲ, ἢ Πατρὶ, εὐθὺς
 συνεπινοεῖται ὁ Υἱός; κατὰ τὴν τῶν πρὸς τι φύσιν
 ἀπ' ἀλλήλων συναγομένων τῶν λόγῳ τῆς αἰτίας;
 ἦτοι τῆς πρὸς τὸν Πατέρα τὸν αἷτιον σχέσεως,
 προεπινοεῖται τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός. » Ἐγὼ δ' ἐν
 πολλοῖ; τῶν ἐμῶν προεπινοεῖσθαι τοῦ Πνεύματος
 τὸν Υἱὸν κατὰ τὸν τῆ; αἰτίας λόγον, κατὰ τὸ δι' Υἱοῦ
 ἐκ Πατρὸς τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἔχειν αἰτίαν, ἐξηγησά-
 μενος, ἐπεὶ ὁ αὐτός; ἐστὶν Ἅγιος ὁ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ
 οἰκτετὸν αὐτὸ ἐκ Πατρὸς ἀριδῆλως θεολογῶν, τῆς
 ἐξηγήσεως; ταύτης οὐδὲν σαφέστερον ἤχημαι, ὅτι
 μὲν δ' ἀληθέστερον. Ὅ δὲ τὸν λόγον τῆ; αἰτίας εἰς τὸ
 πρὸς ἀλλήλως ἐφελευστικὸν τῶν κλήσεων ἀναφέρων,
 καὶ τὴν πρὸς τὸν αἷτιον Πατέρα σχέσιν δηλοῦν τὴν
 λέξιν διανιστάμενος πρὸς τῷ αἰνίγματι λέγειν παρὸ-
 μίον, εἴκοι καὶ τὴν τῆς αἰτίας λέξιν οὐκ εἰς δὴ-
 λωσιν πραγματικῆς ὑπάρξεως, καθ' ἣν τὰ αἰτιατὰ

in progressu Spiritus infallibilem theologiam ratio-
 nem poscere, dijudicabunt, non semel tantum sed
 sæpius, et plerisque in locis illud *contigue* proni.
 Nam cum secundum quæ in Evangelio est, formam
 emuntiationis, tertium semper nomen Spiritus pro-
 feratur, si vere scissent theologiam regulæ et cogni-
 tores, qui subtilia illius recte atque ordinate diges-
 serunt, per illud : Quod *contigue* est, existentiam
 Filii non indicari, potius illud *contigue* in notanda
 Spiritus existentia usurpassent. At nunc tantum
 nescire videntur, ut potius in existentia Filii con-
 tigue, et immediate decernant, accuratissima pro-
 batione non ea ratione a Patre Spiritum esse.

εἶδέναι φαίνονται τοῦτο, ὡς ἐπὶ τῆς Υἱοῦ μᾶλλον
 ἀκριβεστάτην παράστασιν τοῦ μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα

16. « Sed esto, » ait Cyprius, « non existen-
 tiam ipsam, sed per Filium Spiritus emicationem,
 sive effulsionem in dictione, per illud, quod con-
 tigue est, doceat sanctus. » Ego vero effulsionem,
 sive emicationem Spiritus ex Patre per Filium
 fateri nunquam effugerim, dummodo illa natura-
 lem existentiam notat : et veritatem concordanti-
 um dictionum cuncta theologorum dicta com-
 probabunt, quæ de ipso Filio ex Patre existentiam
 per effulsionem et emicationem expriment. [Si
 vero, uti novarum theologiarum dictionum [ator
 determinat, voluntatem et consilium significant,
 quemadmodum snppeditationes, missiones, datio-
 nes, et quidquid aliud ad convellendam existen-
 tiam ab eodem producitur, et in medium non
 nimis caute affertur, quibus hæc complacita sunt,
 sequantur. Quid obest nobis et veritati, si qui-
 dam pecudum instar vanæ ac temeraria obloquentis
 vestigia sequuntur? sequantur.

17. Age nunc vero nos et postremum illud con-
 sideremus, quod uti insuperabile et inexprugnabile
 ad refellendam veritatem, veritatis hostis veluti
 dogma proponit : « Præintelligi Filium Spiritu
 secundum causæ rationem, » ait. » non
 propter progressum ad eam a sancto dictum
 fuisse, sed quia causa Filii et Spiritus Pater est,
 cum Patre vero ut Patre una simul intelligitur Fi-
 lius secundum naturam relationis invicem sese
 colligentes ratione causæ, aut ad Patrem, qui
 causa est, relationis præintelligitur Spiritu Filius.
 Ego porro in plerisque meis scriptis præintelligi
 Filium Spiritu secundum causæ rationem, dum
 per Filium ex Patre propriam causam habet, cum
 exposuerim, quando idem sanctus est, qui per Fi-
 lium causatum ipsum ex Patre palam decernit,
 hac expositione nihil planius duxerim, qua nec
 quidquam verius esse reor. At hic rationem causæ
 ad mutuum appellationum attractionem referens,
 et erga Patrem causam relationem dictione indicari
 contendens, præterquam quod ænigmati similia
 bilateral, videtur et causæ dictionem ad significan-
 dam realem existentiam, secundum quam causatæ
 personæ subsistentes ex subsistente causa sunt,

accipere : et sic verbis nudis tantum Triadem profiteri. Nam si, cum dicimus causam Patrem, illius existentiam indicamus absque principio et causa, inde vere causata Filium et Spiritum, non absque principio, quod ea ex Patre sunt, essentialem enim et naturalem existentiam, absque tempore principium simul intelligentes, et confitentes, quomodo bonus iste probusque vir non prout ad esse progressum, sed ad notandam simpliciter sic erga causam Patrem relationem, magistrum hæc protulisse contendit, secundum causæ rationem Spiritu præintelligi Filium. Et præter hoc, si secundum hanc relativam rationem vera hæc sunt, et Pater Filio præintelligitur ratione causæ, Gregorii enim et hoc est, in qua alia causa ante ipsam et ad personam relatione ipse præintelligitur Filio? O errores, sive potius viri de industria mala molientis vanas contentiones! Neque enim virum veritatem ignorare suadet, ni quispiam concesserit, in tantum eum errorem abductum fuisse, quod in eo suæ existimationis dæmonium locum ac sedem occupaverit. Nam ex ea vir laborat vere supra omnes, qui ex ea unquam laboraverunt.

18. Quam vero deinceps considerationem addit, præintelligi Spiritu Filium dicens eadem ratione, qua Unigenito præintelligitur causa, Pater scilicet absque ulla nota prætereunda est, ne talia, ut par est, increpare coacti, periculum subeamus in sermones, a lingua prociaci et maledicæ in nos projectis similes abripi. Tu porro ad quem nostra hæc de improvviso oratio sit, sola jam dicta abundantem esse demonstrationem, cum judicaveris, adversus illius blasphemias, in quas illa effusa est, et accurate inde addiscens, novum huic hæresiarcham nostris hisce temporibus apparuisse, una simul agnosce, quam fraudem in se contineat, quod ab ipso et illius asseclis enuntiatum est anathema adversus eos, qui unquam aliquid e nostris scriptionibus ausi fuerint, vel prædicare, vel laudare, vel omnino usurpare. Namque illius enumerationum blasphemiarum apertam et sub oculis positam refutationem nostris hisce scriptis ille intelligens, et reprehensionem, quam propter eas incurrit, effugere modis omnibus comminiscens, tempus sui contra nos dominatus, uti tempus ad stabiliendas proprias hæreses arripit, et hæc ratione dictum anathema pronuntiat, simile quid prætrans ac si multis persuadere conaretur, pietatem se nullo in loco habere. Et hic quidem sic. At qui rectis rectus est, et cum perverso, pervertens Deus in ejus caput hoc quoque convertit. Qui enim ipsa multitudinè res profundius capiunt, hinc ardentius ad Scripturarum lectionem et studia inflammantur, et antequam reprehensio procedat reprehensionem manifesto non sine admiratione cognoscunt. Veluti enim quadam prænotione hanc apud se retinentes, quod concipiunt, a multo eum tempore similibus supervacaneis operositatibus manus admovere, postquam conspexerint Scripturas in reprehensio-

A πρῶσωπα ὑφ'εστῶτα ἐξ ὑφ'εστῶτος αἰτίου εἶναι ἐλαμ-
 θάνεσθαι, καὶ οὕτω μέχρι λόγων μόνων φίλων τὴν
 Τριάδα φρονεῖν. Εἰ γὰρ αἰτίον λέγοντες τὸν Πατέρα
 τὸ τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως δηλοῦμεν ἀναρχον καὶ ἀναί-
 τιον, αἰτιατὰ δὲ Υἱὸν τε καὶ Πνεῦμα τὴν ἐκείθεν
 οὐκ ἀναρχον, κατὰ τὸ ἐκ Πατρὸς αὐτὰ εἶναι, οὐσι-
 ώδη καὶ φυσικῆν αὐτῶν ὑπαρξιν, τὸ κατὰ χρόνον
 συνἀναρχον συνεπινοοῦντες καὶ συνομολογοῦντες,
 πῶς ὁ καλὸς οὗτος καὶ ἀγαθὸς· οὐ διὰ τὴν τοῦ εἶναι
 πρόδον, ἀλλ' εἰς δὲ λωσιν ἀπλῶς οὕτω τῆς πρὶς τὸν
 αἰτίον Πατέρα σχέσεως τὸν διδάσκαλον εἰπεῖν διατε-
 νεται τὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προεπινοεῖσθαι
 τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν; Καὶ χωρὶς τούτου, εἰ κατὰ
 τὸν σχετικὸν τοῦτον λόγον ἀληθῶς ταῦτα, καὶ ὁ Πατὴρ
 προεπινοούμενος τοῦ Υἱοῦ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, Γρη-
 γορίου γὰρ καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν εἰς πῶσον ἄλλο αἰτίον
 πρὸ αὐτοῦ πρόσωπον σχέσιν προεπινοεῖται αὐτὸς τοῦ
 Υἱοῦ; Αἰ αἰ τῆς πλάνης, μᾶλλον δὲ τῆς θελοκακίᾳ τοῦ
 ἀνδρὸς ἐριθείας! Οὐ γὰρ ἀγνοεῖν τὸ ἀληθὲς αὐτὸν
 πειθόμεναι, εἰ μὴ ποῦ τις δώσει τὴν τόσῃν αὐτὸν παθεῖν
 πλάνῃν παρὰ τὸ ἐνοικῆσαι οἱ τῆς οἰήσεως τὸ θαυμά-
 νιον. Νοσεῖ γὰρ αὐτὴν ἀληθῶς ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλοι
 ποτὲ τοῦτο πεπόνθησιν.

19. "Ἦν δ' ἐφεξῆς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ποιεῖται ἐπὶ στα-
 σίαν, προεπινοεῖσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος λέγων,
 καθ' ὃν λόγον καὶ τοῦ Μονογενοῦς προθεωρεῖται ἡ
 αἰτία, ὁ Πατὴρ δηλονότι, παρατετόν ἀνεπιτιμητον,
 ἵνα μὴ ἐπιτιμᾶν τὰ τοιαῦτα ἀξίως ἀναγκαζόμενοι,
 κινδυνεύσωμέν ποι παρασυρῆναι πρὸς λόγους ἔχοντάς
 τι παρεπίκοις πρὸς τοὺς παρ' αὐτοῦ κατὰ γλώσσαν
 φιλολοδορον εἰρημένους. Σὺ δὲ ὁ πρὸς ὃν ὁ ἡμέτερος
 εὐτος ἐσχεδίασται λόγος, καὶ μόνον τὰ ῥηθέντα ἀρκοῦ-
 σαν εἶναι ἀπόδειξιν διαγνοῦς τῶν καθ' οὗ ταῦτα καὶ
 ἐσχεδίασται βλασφημιῶν, καὶ ἀκριβῶς ἐντεῦθεν κα-
 ταμαθῶν, ὅπως νέον τοῦτον αἰρεσιάρχην ὁ χροῖος τῆ
 καθ' ἡμᾶς ἀνέδειξε γενεᾶ, συνδιάγνωθι καὶ οἷν ἔχει
 τὸν δόλον τὸ παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ αἰρεσιωτῶν
 ἐκφωνηθῆν ἀνάθεμα κατὰ τῶν ἀναγορευσάσι ποτε,
 ἢ ἐπαινεῖσαι τῶν ἡμετέρων γραφῶν τολμησόντων.
 Τὸν γὰρ τῶν ἀπειρηθμημένων βλασφημιῶν αὐτοῦ
 ἔλεγχον σαφῆ καὶ ὑπόψιον ἀντικρυς ταῖς ἡμετέραις
 κατανενοηκῶς οὗτος ἐκείνος γραφαῖς, καὶ τὸν ἐξ
 αὐτῶν ἔλεγχον διαδρᾶναι πάντα τρόπον ἐπιταχύνω-
 νος, τὸν καιρὸν τῆς καθ' ἡμῶν ἐξουσίας αὐτοῦ ὡς
 καιρὸν τῆς τῶν αὐτοῦ αἰρέσεων ἀρπάξει συστάσεως,
 καὶ τοιοῦτοτρόπως τὸ ῥηθὲν ἀνάθεμα ἐκφωνεῖ, ὁμοίον
 τι ποιῶν, ὡσπερ εἰ πείθειν τοὺς πολλοὺς ἐπεχειρεῖ
 μηδὲν ἔργον ἡγεῖσθαι τὸ εὐσεβεῖν. 'Ἄλλ' οὗτος μὲν
 οὕτως· ὁ δὲ τοῖς εὐθέσιν εὐθύς, καὶ μετὰ στρεβλοῦ
 διαστρέφω θεός κατὰ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦτο περιέ-
 τρεψε κεφαλῆς. Οἱ γὰρ βαθύτερόν τι τῶν πολλῶν
 συνίεναι δυνάμενοι ἐντεῦθεν καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ
 ἐπὶ τῆ ἀναγνώσει τῶν Γραφῶν διανίστανται περισπού-
 δαστον, καὶ πρὸ τοῦ τὸν ἔλεγχον ἐπελθεῖν, τὸν ἔλε-
 χον γινώσκοντες ἀντικρυς τὸ θαυμάσιον. Ὡσπερ γὰρ
 ἦν τιμι προλήψει τοῦτον παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες παρὰ
 τὸ κατανοεῖν ἐκ πολλοῦ τοῦ φόβου ταῖς τοιαύταις
 ἐγγυρεῖν περιεργασίας αὐτὸν, μετὰ τὸ ἐγκόψαι
 ταῖς εἰς τὸν ἔλεγχον ὁδηγοῦσας Γραφαῖς, οὕτῃν

δυνατὲς ἐφ' ὅτι οὖν τῶν ἀναγιγνωσκομένων ἐπὶ τῇ A κατεγνώσει τῶν αὐτοῦ αἰρέσεων ἔχουσιν· οὕτω θεός, οὕτως ἡ πάντα νικῶσα ἀλήθεια. Καὶ σὺ θεῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ εὐχαριστεῖν σὺν ἡμῖν μὴ παύομενος, καὶ τὴν εἰς τέλος ταύτην; ἐπιταχῦναι ἀποκατάστασιν εὐχεσθαι μὴ ἀμέλει.

nem ducentes, nulla ipsis difficultas remanet, dum singula legunt, ad condemnandas illius hæreses. Sic Deus, sic omnia vincens veritas. Et tu Deo et veritati gratias agere una nobiscum ne cesses, et restitutionem citius advenire exorare neglectui tibi ne sit.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

EJUSDEM

DE PACE ECCLESIASTICA

FRAGMENTUM.

(Apud Allatum, de utriusque Ecclesiæ perpetua in dogmate de Puratorio consensione, p. 591. Romæ 1655, 8°.)

Εἰ μὲν ἄρτι πρῶτως ὁ περὶ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ B προσθήκης λόγος μέσον Γραικῶν τε καὶ Ἰταλῶν ἐκινεῖτο, τάχ' ἂν γυμνὸς ἀπάσης ἄλλης ζητήσεως ἐγυμνάζετο, εἴτε τις αὐτῷ παραφθορὰ τῆς ἀκριβείας ἐντέχεται, εἴτε μέχρι λέξεως τῆς διαφορᾶς δοκούσης πρὸς τὸ τῆς ἐνοίας οὕτως ὑγιαίνει ἀδιάφθορον· ἐπεὶ δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Φωτίου χρόνων ὁ λόγος οὕτω τὴν κακὴν ἀναρρήξας ὡδὴνα προήλθεν εἰς φῶς, εἴπερ ὁ νῦν περὶ τοῦτου προκείμενος λόγος παραστήσει τοῖς φιλοστορν, ὡς αὐτῆς ἀμφοτέρω Φωτίου τῷ λόγῳ τοῦ ἀκανθάλου ἐγένετο πατήρ τε καὶ ἀναιρέτης, οὐδενὸς ἄλλου τάχα τῷ εὐγνώμονι ἀκροατῇ ἢ μόνως αὐτῆς δεήσει τῆς ἱστορίας διαγινῶναι ὦ; μάτην, καὶ ἐπ' οὐδενὶ εὐλόγῳ αἰτίᾳ αἱ Ἐκκλησῖαι ἀλλήλαις τοσοῦτον χρόνον ἐκπεπυλέμωτο. Εἰ δὲ C ἰ τοῖ, παροῦσιν ἐντευξόμενος λόγοις οὐχ ἔξει τὸ τοῦ ἀκανθάλου διαγινῶναι ἀλόγιστον, οἷς μέλλει παρὰ ταῖς ἱστορίαις ἐντυχεῖν Φωτίῳ, νῦν μὲν ὡς πρὸς ἀπίλην σχίσματος τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἔθιμα ὑποτεινομένῳ ἐν ταῖς πρὸς τὸν πάππαν δηλαδὴ Νικόλαον ἐπιστολαῖς, ὅτε τῶν τῆς ἀναδοχῆς ἐλπίδων ἐπὶ ἀπώρητο· νῦν δὲ ὅτε ἡ ἔρις ἐκορυφούτο, ἀρσιν καὶ ἀσέβειαν τὰ τοιαῦτα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἶθ' ἀποκαλοῦντι· ὅτε δὲ αὐθις ἡ τῆς εἰρήνης αὐτῷ προσμειδία γαλήνη, θεῖαν τε καὶ ἀγίαν καὶ εὐσεβείας διδάσκαλον τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἀνακηρύττονται· ἀλλὰ τὸ τῆς διαγνώσεως ἐντελεξέεις τοῖς μετὰ τὴν ἱστορίαν βηθησομένοις, ὅτε τὸ τοῦ ἀγῶνος ὑποδυσόμεθα λογικώτερον, ἐγκύφας ἐπι-

Namque si nunc primum de additione in Symbolo inter Græcos et Latinos differentia circumferretur, forte nuda ab omni alia quæstione pertractaretur, an aliqua in Symbolo adulteratio accuratæ fidei impingatur, an etiam controversia, non ultra dictionem protensa, sententiæ integritatem conservat? Verumtamen cum ab ætate ipsa Photii similis discrepantia disruptis membranis exclusæ es, si circa hoc proposita oratio demonstrabit non incuriosis, eundem Photium in ratione scandali utrumque fecisse, et procreasse illud, et destruxisse, nullo alio æquus auditor indigebit, sed ex sola historia discernet, gratis et absque ulla causa, quæ rationi consentanea sit, Ecclesias inter sese per tot annos inimicitias atque similitates exercuisse. Si vero qui sermones hos nostros excurret, scandali nullam causam, quæ rationi consentanea sit, dignoverit ex iis quæ in historis legerit de Photio, nunc quidem schisma minitante, Romanæ Ecclesiæ consuetudines proponeret, in iis nempe, quas ad papam Nicolaum dedit epistolas, dum adhuc se recipiendum esse spe lactaretur. Nunc vero, cum turbæ litesque intentæ accrescerent, hæresim et impietatem similes Ecclesiæ Romanæ consuetudines nuncupante quandoque etiam cum rursus pacis ipsi tranquillitas ardebat, divinam et sanctam et magistræ pietatis Romanam Ecclesiam prædicante, dignotionem perfectam ex iis, quæ post historiam apponemus cum certamen

magis ex ratione confingentes subibimus, accuratius animum advertens consequetur. Historiæ vero facta cursim percurrentibus hunc in modum se habent.

Revebat patriarchalem sedem Ignatius, vir tantæ sanctimonix, ut illius memoria ad hæc usque tempora in Ecclesia, ea, qua solent, dignatione, qui Deo complacuerant, colatur. Sedi cupiditatis oculos adjicit Photius, vir in omni rerum cognitione luculenter versatus, et sapientia pectus munitus: sed cum non probe fecisset, in sede collocatum submovens, et semetipsum intrudens, Ignatius Nicolao pontifici eo tempore apostolicam sedem gubernanti denuntiat: sequiturque a sancto defensore viro sancto, injuriam passo, indigentique patrocinium. Litteræ redduntur ad Photium, quibus imponitur, uti dignitatem injuriam passo, et cathedram restituit. Photius, et qui id aliter fieri poterat, si quorum ipse desiderio tenebatur, ea libere possidendi facultas adimebatur? et adversus Ecclesiam Romanam dolorem concepit, nec tamen illum excludit, sed adhuc divisionis improbum setum in utero gestat, et spe meliori sublevatus, sibi consilium firmat, aut concupitorum particeps factus, una cum nondum edito cordis fetu commori, aut illis frustratus, parturam excludere, et divisionis abortum abjicere in apertam Ecclesiarum dissensionem. Quod et subsecutum est in noxam, vix mihi, nostræ nationis, nostrique imperii. Dum enim his litteris papam Nicolaum sibi conciliare nititur, et pontifex adversus injustitiam leonis instar fremens, vulpeculæ lenocinii non emollitur, Photius ad vindictam concitatus cum non haberet, quibus pontificem ulcisceretur; quid enim ipse poterat in papæ personam peragere? immenso siquidem intervallo distantis vel minimum ulciscendi facultas non erat, commune bellum inter Ecclesias comminiscitur, et pugnam inter utramque implacibilem suscitatur. Qua vero ratione? Ab Italis in Symbolo dictionis factam additionem non paucos ante annos optime callens, ut magni Maximi ad Marinum Cypri presbyterum litteræ testimonio sunt: sciens item reliquas omnes consuetudines, quæ apud illos in usu erant, et quibus videntur a nobis dissentire, et silentio omnia contegens, non amore, quo cum illis vinciretur, sed justitia ipsa cogente, si tamen justum erat, illum sequi ea, cum quibus, qui ante eum omnes fuerunt, cum Romanis pacem amplectebantur, post inimicitias illas, sive, ut aptius dicam, post Deo exosam erinyem, veluti nefaria omnia publicat; et ex iis omnibus unum multiforme scriptionis genus componens, circulares epistolam veluti columnam quamdam ecclesiis universis, simile scriptionis genus erexit. Et ut plana rerum harum inquisitoribus isthæc oratio faciat, Epistolæ quædam decerpens, suis adaptabit particulis: sed cum jam antea asseveraverim, Romanorum mores et consuetudines non ignoratas a Photio, antequam Romanæ Ecclesiæ bellum indiceret, hoc ex litteris ad sancti-

μαλέστερον. Τὰ δὲ τῆς ιστορίας, ἐπιδρομάδην εἶπεν. τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

Ἐκόσμεν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἰγνάτιος, ἀνὴρ ἐς τοσοῦτον ἐλλητικῶς ἀγιότητος, ὡς καὶ τὴν αὐτοῦ μνήμην τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐς δεῦρο τελεῖσθαι κατὰ τὸ ἀφωρισμένον ἀξίωμα τοῖς εὐηρεστηκόσι Θεῷ. Ἐποφθαλμίζει τῷ θρόνῳ Φώτιος, ἀνὴρ πολὺς μὲν τὴν γνῶσιν, καὶ τὴν σοφίαν οὐκ ἀγενῆς, τοῦτο δὲ μὴ καλῶς δεδρακώς, τὸ ἀτώσασθαι μὲν τοῦ θρόνου τὸν ἐπ' αὐτοῦ, ἑαυτὸν δὲ εἰσθῆσαι. Ἀναφέρει τὰ τῆς δυναστείας Ἰγνάτιος τῷ τὸν ἀποστολικὸν τότε θρόνον κοσμοῦντι Νικολᾶν τῷ πάππῳ. Ἐπεταὶ ἡ ἐπιλομένη ἀντιληψὶς παρὰ τοῦ ἀγίου ἀντιληπτοῦ τῷ ἡδικομένῳ, καὶ ἐπιδειε ταύτης, ἀγίῳ ἀνδρὶ. Ἦκουσιν ἐς Φώτιον γράμματα, ὡς κοσμεῖναι τῷ ἡδικομένῳ τῆς τιμῆς καὶ καθέδρας ὑποτιθέμενα. Δυσμενείναι πρὸς τὰ γράμματα Φώτιος. Καὶ πῶς γὰρ οὐ; εἴτε ὧν ἐπεθύμει, ἀπολαύειν οὐ συνεχωρεῖτο ἐλευθερίως. Συλλαμβάνει πόλον κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ὁμοῦ οὐκ τὴν ὠδὴν ἐκρήγυσιν· ἀλλ' εἰ τὸ τῆς διαστάσεως πονηρὸν κωφόρημα ἐγγύστηρον ἔχει, καὶ τῶν ἐλπίδων αἰωρηθεῖς, βουλήν ἑαυτῷ ἔστησεν ἢ τῶν καταθυμίων ἐπιτυχῶν συναποθανεῖν ἀτελεσφορήτῳ τῆς καρδίας τῷ κῆματι, ἢ τοῦτων ἀποτυχῶν, τὴν ὠδὴν ἐκρήξει, καὶ τὸ τῆς ἐριδος ἐκτόκιν προαγαγεῖν εἰς λαμπρὰν δόξαν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ δὴ τὰ καὶ γίνεται ἐπὶ κακῷ, ὁμοί! τοῦ γένους ἡμῶν καὶ τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς. Ὁ; γὰρ ὁ μὲν γράμμασι τὸν πάππαν ἐδεξιοῦτο, ὁ δὲ, λεόντειον κατὰ τῆς ἀδικίας ὄρων, ἀλωπεκιστοῖς οὐκ ἐμαλακίετο, διανίσταται πρὸς ἄμυναν Φώτιος, καὶ μὴ ἔχων οἷς ἀμυνεῖται τὸν λυπούμενα πάππαν· τί γὰρ καὶ εἶχεν εἰς αὐτὸ τὸ τοῦ πάππα διαπράξασθαι πρόσωπον; ἀπειρῶ τῷ διαστήματι ἀποδείων τοῦ καὶ μικρὸν γόνυ τι ἀμυντικὸν ἐνδείξασθαι πρὸς αὐτὸν, κοινὸν πόλεμον ἀμφοτέρω ἐπινοεῖται ταῖς Ἐκκλησίαις, καὶ μάχην μέσον ἀμφοτέρων ἀναβῆναι ἀκρυκτον. Καὶ ὁ τρόπος οἷος; Τὴν παρ' Ἰταλῶν ἐν τῷ Συμβόλιῳ γενομένην προσθήκην τῆς λέξεως εἰδὼς πρὸ χρόνων οὐτε μετρίων παρ' αὐτῶν γενομένην, ὡς τὰ πρὸς Μαρίνον πρεσβύτερον Κύπρου γράμματα μαρτυρεῖ τοῦ μεγάλου Μαξίμου, εἰδὼς δὲ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα εἶθ' αὐτοῖς ἐμπολιτευόμενα, οἷς δοκοῦσι πρὸς ἡμᾶς διαφέρεσθαι, καὶ σιωπῇ πάντα ταῦτα στέγων, οὐ χάριτι ἴσως τῇ πρὸς Ῥωμαίους, ἀλλὰ τῷ δικαίῳ αὐτοῦ, εἰ γε δίκαιον ἔπρεσθαι αὐτὸν, οἷς οἱ πρὸ αὐτοῦ πάντες τὴν μετὰ Ῥωμαίων εἰρήνην ἠσπάζοντο, μετὰ τὴν ἔχθραν ἐκείνην, ἢ τὴν θεομοσῆ ἐρινύον, εἶπεν οἰκειότερον, πάντα ταῦτα ὡς ἀθέμιτά τινα ἐκπομπῆσαι, καὶ ἐξ αὐτῶν ὅπᾶντων ἐν τι πολύμορφον εἶδος συνθέμενος, δι' ἐπιστολῆς ἐγκυκλίου οἰοεὶ τινα στήλην ταῖς ἐκασταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκκλησίαις τὸ τοιοῦτο πολύμορφον ἀνεσθῆλωσεν εἶδος. Καὶ ἵνα τοῖς ζητητικοῖς τῶν τοιούτων γῶριμα καταστήσῃ ταῦτα ὁ λόγος, τεράχιά τινα τῆς ἐπιστολῆς ἀποδιελὼν ταύτης τοῖς ἑαυτοῦ ἐπισυνάψαιε μέρεσιν. Ἄλλ' ἐπεὶ φάσας ὁ λόγος εἰρήκει εἰδέναι τὰ τῶν Ῥωμαίων εἶθ' αὐτῶν

Φώτιον, πρὶν τὸν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἄμum papam Nicolaum, ab eodem Photio, de sua
 πόλεμον ἄρσθαι· τοῦτο δὲ ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀγίωτα-
 τον πάππαν Νικόλαον ἐπιστολῆς τοῖς διαπιστοῦσιν
 ἀποδειχθήσεται, ἣν αὐτὸς Φώτιος ἐπὶ τῶν τῆς ἀναδο-
 χῆς ἐλπίδων ἀπαιουρούμενος πρὸς ἐκείνον ἀπέλυσε·
 δέον ἐστὶ πρὸ τῆς ῥηθείης ἐγκυκλίου ὀλίγ' ἄττα
 τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς μέρη ἐγκαταστρῶσαι τῷ
 λόγῳ, ὡς ἂν γνωσθῆν οὕτως ἐν εἰδήσει πάντων εἶναι
 τὸν Φώτιον πρὸ τῆς λαμπρᾶς καὶ καθαρᾶς μάχης
 γένοίτο τοῖς δικάζειν εἰς εὐθύτητα βουλομένους συν-
 δεῖν, ὡς, εἰ μὴ δὲ τῆς κακίας πυρρός εἰς περιφανῆς
 ὄνειδινασσετο καὶ αἰθέρου, οὐκ ἂν ἡ ῥηθεῖσα ἐγκυ-
 κλιος ἐπιστολὴ τὴν οἰκουμένην παρ' αὐτοῦ πεμφθεῖσα
 διέδραμε. Τίνα δὲ ἄπερ ὁ λόγος παραγαγεῖν βούλεται
 μέρη τῆς πρὸς τὸν πάππαν Νικόλαον ἐπιστολῆς Φω-
 τίου εἰς παράστασιν τοῦ πάντα τὰ τῶν Λατίνων ἔθιμα
 πρὸ τοῦ σχίσματος καὶ εἰδέναι τὸν Φώτιον, καὶ σιω-
 πᾶν; Ἐκεῖνα ταῦτα, ἄπερ ἐπὶ λέξεως ἔχουσιν οὕτως·

«Ἐπεὶ δὲ δι' ἡμᾶς σὺν ἡμῖν καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν ἄγιοι καὶ
 μακάριοι Πατέρες συνδιαβεβλήθησαν κινδυνεύουσιν, ὡς
 Νικηφόρος καὶ Ταράσιος (ἐκ λαϊκοῦ γὰρ καὶ οὗτοι τοῦ
 σχήματος; εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἄκρον προέδρασαν, οἱ
 τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς ἀειφανεῖς λαμπτήρες, καὶ τῆς
 εὐσεβείας διαπρύσιοι; γεγόνασι κήρυκες, βίβη καὶ λόγῳ
 κρατύναντες τὴν ἀλήθειαν), τὰ λείποντα τῷ λόγῳ
 προσθεῖναι χρεῶν ἡγησάμεν, πάσης αἰτίας κρείτ-
 τους, καὶ πάσης διαβολῆς ἀνωτέρους; τοὺς μακαρίους
 ἐκείνους ἄνδρας ἐπιδικύεις. Εἰ δ' οὐδ' ἄλλοι τινὲς
 τούτους ὑπαιτίους τολμῶσι φάναι· τὴν ἐκ λαϊκῶν δὲ
 πρὸς ἀρχιερωσύνην ἐλθεῖν κρατύνουσι; πρόσκομμα,
 μέμφονται μὲν, οἷς οὐ μέμφονται, ἐκ λαϊκῶν γὰρ
 καὶ οὗτοι προήχθησαν· οἷς δὲ πάλιν τιμῶσι καὶ τε-
 θήσασιν, τὸ ψέγειν ἐκφεύγουσιν. Ἄλλ' οὗτοι Ταράσιος
 ἢ Νικηφόρος ἐν κοσμικῷ βίῳ ἀστέρων δίκην διαλάμ-
 ποντες, καὶ πρὸς ἀρχιερατικὴν ἀρχὴν γεγονότας ἀπί-
 λεκτοί, παρὰ κανόνα καὶ τύπον ἐκκλησιαστικῶν τῆς
 Ἐκκλησίας προέστησαν; Μὴ μοι γένοίτο τοιαύτην
 ἀφεῖναι φωνὴν, μὴδ' ἄλλου λέγοντος ἀκοῦσαι. Οὗτοι
 γὰρ τῶν κανόνων ὀκρίβεις φύλακες, τῆς εὐσεβείας
 ὑπέρμαχοι, τῆς δυσσεβείας κατήγοροι, φωστῆρες ἐν
 κόσμῳ, κατὰ τὸ θεῖον λόγιον, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες.
 Εἰ δ' ὅτι κανόνας οὐκ ᾔδεισαν, οὐκ ἐφύλαξαν, οὐδεὶς
 ἂν δίκαια ποιῶν ἐπιμέμφοιτο. Ἄλλ' ὅτι φύλακες ὧν
 παρέλαβον ἐκρημάτισαν, ἐν-τούτῳ παρὰ Θεοῦ ἐδοξά-
 σθησαν. Τὸ μὲν γὰρ τὰ δοθέντα συντηρεῖν γνώμης
 ἐστὶ καθαρᾶς, καὶ τὴν κακοποιὸν ἀποπεμπούσης
 πρᾶξεσιν· τὸ δ' ἂ μὴ παρελθῆναι τι, χρεῖας μὴ
 καλοῦσης, νομοθετεῖν, ἢ φυλάττειν ἐπιχειρεῖν. νεω-
 τεροποιῶν διανοίας καὶ βεβηλωμένης ἐστὶ περιστεύ-
 ματα. Μέτρῳ γὰρ ἕκαστος οἰκείῳ καὶ κανόνι συνέ-
 χεται τε καὶ κάτευθύνεται. Πολλοὶ κανόνες ἄλλοι;
 μὲν παραδέδονται, ἑτέροις δὲ οὐδὲ γινώριμοι. Ὁ πα-
 ραλαβὼν καὶ ἀθετῶν δίκην ἄξιος. Ὁ δὲ μὴδ' ἔγνω-
 κὼς ἢ μὴ παραβεβήμενος πῶς ὑπεύθυνος; Πολλὰ
 δὲ καὶ νομοθεσίαι οἷς μὲν ἐτέθησαν, ἐφυλάχθησαν,
 καὶ Θεοῦ θεράποντας τοὺς φύλακας ἀπεδείξαντο· οἱ
 δὲ μὴ παρεληφότες, καὶ διὰ ταῦτο μὴδὲ τὸν νοῦν
 πρὸς αὐτὰ ἐπιστρέψαντες, οὐδὲν ἕλαττον θεοφιλεῖς
 ἐγνωρίσθησαν. Καὶ κατὰ χεῖρας τὰ παραδειγματα.

admissione nondum desperante, transmissis partes
 nonnullæ antè circularem epistolam orationi assui
 operæ pretium fuerit, ut illis perspectis apertum
 sit, pateatque omnibus, qui justii iudices esse vo-
 lunt, ante luculentam illam et patentem pugnam
 Photium alia sensisse, dignoscantque laudatam
 circularem epistolam ab eodem concinnatam per
 totum terrarum orbem pervagaturam nullatenus
 fuisse, nisi improbitatis fax in apertum concita, in
 æthera sese sublevasset. Quænam vero sua epi-
 stolæ Photianæ ad papam Nicolaum partes, quas in
 medium afferre oratio sibi proposuit, ad proban-
 dum omnes Latinorum consuetudines ante dissi-
 idium bene quidem innotuisse Photio, sed taci-
 turnitate celatas? Hæ ipsæ, quæ verbatim conti-
 nent :

« At quoniam propter nos nobiscum, qui ante nos
 fuere, sancti et beati viri periclitantur, in calum-
 niam et crimen venire, ut Nicephorus et Tarasius
 (nam hi quoque ex laico ordine ad pontificatus
 fastigium pervenerunt, qui memoriarum nostrarum claris-
 sima lumina, pietatisque egregii præcones veritatem
 et vita et verbis confirmarunt), existimavi, quæ
 restant, orationi oportere adungi : dum ostendo
 beatos illos viros crimen omne vincere, et calum-
 niam omnem superare. Quod si nec alii quidem
 hoc in crimen vocare audent, quod autem a laicis
 ad pontificatum ascenderunt, in offensione et scan-
 dalo ponunt, reprehendunt sane, quos nec repre-
 hendunt. Nam hi quoque laici sunt producti : qui-
 bus vero rursus eos in honore habent, et admira-
 tione, eorum vitant vituperationem. At hi Tarasius
 et Nicephorus in sæculi vita astrorum instar collu-
 centes, in sacerdotum ordinem allecti contra regu-
 lam et formam ecclesiasticam Ecclesiæ profuerunt?
 Absit a me, ut hanc emittam vocem, aut alium hæc
 dicentem audiam. Hi enim regularum accurati fue-
 runt custodes, propugnatores pietatis, impietatis
 accusatores, orbis terrarum lumina, ex divinis Eloquiis
 verbum obtinentes vitæ. Quod vero regulas, quas
 non norunt, non servarunt, nemo eos jure repre-
 hendere potest; sed quod eorum quæ acceperunt,
 custodes fuerunt, idcirco a Deo glorificati sunt.
 Nam ea quæ tradita sunt conservare, stabilis est
 mentis et novitatis studium repudiantis. At de iis
 quæ non acceperis, legem, usu non hortante ferre,
 aut custodiam inducere, præproperum studium est
 animi res novas molientis atque errabundi. Prop-
 ria enim quisque mensura ac regula continetur
 et dirigitur. Multi canones aliis traditi sunt, aliis
 ne noti quidem sunt. Qui accipit et violat, dignus
 qui in iudicium inducatur; qui vero non novit,
 nec recipit, quomodo obnoxius est? Multæ quoque
 leges ab iis quibus impositæ erant, custoditæ sunt,
 ac demonstrarunt Dei famulos esse, qui custodie-
 runt : qui vero non acceperunt, ideoque animum
 ad eas non adverterunt, nihilominus Deo amabiles

esse, atque in manibus sunt exempla. Et ut reliqua præteream, Abraham circumciscus, incircumciscus Melchisedec, qui ad similitudinem Filii Dei, et principium ortus sui et finem habuit incognitum. Enim vero Abraham custodiam circumcisionis probans Deus, nunquam apparet ipsi Melchisedec transgressionis inferens exprobrationem. Imo qui illum transgressionis accusaret, se ipsi potius, quod talem præferret audaciam, condemnaret. Atque prognatis ex Abraham, qui eam legem in sinum acceperant suum, mortis pœna proposita erat, si quis transgressus esset, et pietatem, et consimilem inter se cultum servabant. Ex quibus neutri ab altero vituperatio impingebatur, sed in potissimum rebus constantissima inter eos, et in rerum novarum studio aliena societas non sinebat cæterarum rerum discrimen curiosius intueri. Nam re vicia communia omnibus sunt, quæ omnes custodire necesse est, et ante alia quæ de fide habemus, ubi vel paulum declinare, est mortifero se piaculo obstringere. Quædam propria alios consequuntur, quorum prætermissio eis multam offert, quibus illa tenenda data sunt: qui vero non acceperunt, id propterea quod non observaverint, minime condemnantur. Et quæ œcumenicis et communibus præcepta sunt suffragiis, convenit ab omnibus custodiri: quæ vero Patrum aliquis exposuit, aut localis definitio synodus, eorum qui servant, non efficit superstitionem mentem: qui autem non acceperunt ea præterire sine piaculo possunt. Sic tandem aliis barbaram radere patrium est, aliis synodica etiam definitione abjiciendum. Bonis enim verbis hæc dici oportebat, ut et nos diximus. Quod si cum canonem, qui in Sida, proposuissemus, graves atque importuni fuisset: ita præter unum alia Sabhata observare nobis reprehensione non caret: aliis vero plura uno jejulantur, ac traditio putat se effugere vituperationem, quæ consuetudine canonem pervicit, atque potior fuit. Legitimis nuptiis presbyteri Romæ uxori conjunctus non invenitur: nos vero eos qui unico conjugio vitæ suæ moderati sunt, edocti sumus in presbyterii gradum efferre: eosque qui hoc in discrimine ponunt, ac se secernunt, ne ab his Domini corporis participationem capiant, undique excludimus, eodem loco ducentes eos qui legem fornicationis sanciant, aut nuptiarum tollunt. Item si quis apud nos presbyterii consecrationem præteriens, episcopi honore diaconum affecerit, utpote qui maxime deliquerit, condemnatur: quibusdam vero pari ducitur loco e presbytero provehere episcopum, et e diacono, medium transiliens ordinem, ad episcopi abripere dignitatem. Et quidem inter hæc quantum interest? Aliæ enim in uno quoque ordine et gradu orationes, aliæ cæremoniæ, alia item ministeria, aliæ et observationes temporum, et morum probationes. Verum quod quis in legis loco non accipit, ejus non observandi defensionem hanc objiciens, quod non receperit, ab eo

ἴνα δὲ τὰλλα εἰδῶ, ὁ μὲν Ἀβραὰμ ἐμπαρτοῦς, τὴν περιτομὴν ἐξ ἐντολῆς θείας εἰς νομοθεσίαν δεξιμῶς, ἀπερίτμητος δὲ ὁ Μελχισεδέκ, ὃς εἰς ἀρτομοίωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως καὶ τὸ τέλος ἔσχεν ἀγνωστον. Ἀλλὰ τὴν τῆς περιτομῆς τοῦ Ἀβραὰμ φυλακὴν ἀποδεχόμενος ὁ Θεός, οὐδαμοῦ φαίνεται τῷ Μελχισεδέκ παρβόσει; ἐπιφέρων ὄνειδισμὸν. Ἀλλὰ κἄν τοῦ τις αὐτὸν κερανοῦς γράφοιτο γράφην, ἑαυτὸν μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον, ὅτι τοῦτο τοιμᾶ, ἐξελεγχθήσεται γεγραφώς. Καίτοι γε τοῖς ἐξ Ἀβραὰμ γεγεννημένοις καὶ τούτοις τὸν νόμον ἐγκολπωσαμένοις θάνατος, ἦν ἡ ζημία τῷ παρβάντι, οὐκ ἐξ ἀνόρθιπων μόνων ἐπαγόμενος, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶν ἀγγέλων ἀπειλούμενος. Ἄλλ' ἐν γε τούτῳ Ἀβραὰμ τε καὶ Μελχισεδέκ διαφορέμενοι, τὴν εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐγνωμοσύνην τε καὶ λατρίαν παραπλησίως ἀλλήλοις διέσωζον, ἐξ ὧν εὐδαιτέρῳ παρὰ θατέρου μῶμος προσήπτετο. Ἄλλ' ἦ γε ἐν τοῖς καιριοτάτοις σφοδρὰ τε καὶ ἀκαινοτόμητος κοινωνία τὴν ἐν τοῖς λοιποῖς οὐκ εἰς σκοπεῖν τε καὶ πολυπραγμοῦν ἑτερότητα. Καὶ γὰρ ἐστὶν ὄντως κοινὰ πᾶσιν, ἃ πάντας φυλάττειν ἐπάναγκες, καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων τὰ περὶ τῆς πίστεως, ἐνθα καὶ τὸ παρεγκλίναί μικρὸν ἀμαρτεῖν ἐστὶν ἀμαρτίαν τὴν πρὸς θάνατον. Ἔστι καὶ ἰδιαζόντως τίσι παρεπόμενα, ὧν ἡ παράβασις οἷς μὲν ἐδόθη κατέχεσθαι ἐπιζήμιος, οἷς δ' οὐ παρείληπται, καὶ τὸ μὴ συντηρεῖν ἀκρίτως κριτον. Καὶ τὰ μὲν οἰκουμηνικὰς καὶ κοινὰς τῶν θέντα ψήφοις πᾶσι προσήκει φυλάττεσθαι, ἃ δὲ τῶν Πατέρων ἰδίως ἐξέθετο, ἡ τοπικὴ διαρίεστο σύνθετος, τῶν μὲν φυλαττότων τὴν γνώμην παρίστησι δεισδαίμονα, οὐ μὴν τοῖς γε μὴ παραδεξαμένοις τὸ παρορᾶν ἐπικίνδυνον. Οὕτω ξυρᾶσθαι μὲν ἄλλοις πᾶτριον, ἑτέροις δὲ καὶ συνοδικοῖς ὄροις ἀπόβλητον. Εὐφήμεως δὲ τὸν λόγον εἰπεῖν ἔδει, καὶ εἶπομεν. Εἰ δὲ καὶ τὸν ἐν Σίδῃ κανόνα προσέθεμεν, βαρεῖς ἔνθα καὶ λίαν φορτικοὶ κατεφάνημεν, οὕτω πλὴν τοῦ ἐνός; τὰ ἄλλα Σάββητα συντηρεῖν ἡμῖν ἐπιλήψιμον· ἑτέροις δὲ καὶ τοῦ ἐνός πλείω νηστεύεται, καὶ φεύγειν τὴν μέψιν ἢ παραδόσεις ὁρεται, τῷ ἔθει κρατεῖν τοῦ κανόνος ἐκνικῆσασα. Καὶ νομίμως γάμου γυναικὶ συνζώντα οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν ἐν Ῥώμῃ πρεσβύτερον· ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς μονογαμίαν τὸν βίον ρυθμίζοντας εἰς πρεσβυτέρου φέρειν βαθμὸν ἐδιδάχθημεν. Καὶ τοὺς γε διακρινόμενους ἐξ αὐτῶν λαβεῖν τοῦ Κυριακοῦ σώματος τὴν μετάληψιν παντοχόθεν ἀποκλείεμεν, ἐξ Ἰσοῦ τοὺς τε πορνείαν νομοθετοῦντας, καὶ τοὺς γάμου νόμον ἀναίρουντας λογιζόμενοι. Πάλιν ἂν τις παρ' ἡμῖν, τὴν τοῦ πρεσβυτέρου παρελθὼν χειροτονίαν, τὴν τοῦ ἐπισκόπου τῷ διακόνῳ παραθεῖη, ὡς εἰς τὰ καιρία ἐξημαρτηκῶς κατακρίνεται. Τισὶ δὲ παραπλησίον ἀπὸ πρεσβυτέρου προάγειν ἐπισκοπον; καὶ ἀπὸ διακόνου τὴν μέσσην τάξιν ὑπεραλλόμενον εἰς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ὀναδιθάξιν ἀξίωμα, καίτοι γε ἡλικίον, καὶ ὄσον τὸ μέσον ἐν τούτοις. Ἄλλοι μὲν γὰρ καθ' ἑκάστην τάξιν εὐχαί, ἄλλοι δὲ τελεταί, καὶ ὑπουργαί πάλιν ἕτεροι· ἄλλοι δὲ καιρῶν παρφυλακαί, καὶ δοκιμασίαι τρόπων ἕτεροι. Ἄλλ' ὅπερ τις νομοθεσίαν οὐ παρεδέξατο, τοῦ μὴ

συντηρεῖν ἀπολογία ἐν τῷ μὴ δὲ παρελιθῆναι προβα-
 λόμενος, οὐκ ἂν εὐθύνῃ ἀπαιτηθῆσεται. Εἰ δέ τις
 παρ' ἡμῖν τοῦτο δεδρακῶς ἐξελέλεγχοτο, οὐδεὶς ἂν
 αὐτῷ συγγνώμης οὐδὲ βάνδα ἐπέσταζε. Τῶν γὰρ
 ἐλαττώων νόμων ἢ παραβάσις, ἀτιμώρητος μείνασα,
 πρὸς τὴν τῶν μαιζόνων ἐπιτρέθει καταφρόνησιν.
 Ἄλλοι ἅπασι μονάσασιν ἢ κρεωφαγία οὐτι γε βδε-
 λυτοσμένους, ἀλλ' ἀσκουμένοις μέχρι τέλους ἀπρί-
 στος· ἐτέροις δὲ οὐδὲ ἐπὶ πολὺ παρατηρήσιμος.
 Ἐγὼ δὲ καὶ λόγον παρὰ ἀνδρῶν τὴν ἀλήθειαν πολ-
 λοῦ τιμώντων ἤκουσα, ὡς τὴν τῶν Ἀλεξανδρέων
 Ἐκκλησίαν ἐφορᾶν μέλλοντα, καὶ λόγον ὑποσχέ-
 ῖν ἐκδιάζοντα ἀπὸ τινος ἐγγωρίου περιπετείας τούτου
 κρατήσαντος μὴ ἂν ποτε τῆς κρεωφαγίας ἀφίστα-
 σθαι. Καὶ ἀχῆμα μὲν τοῦ μονάζοντος οὐκ ἂν τις
 παρ' ἡμῖν εἰς κληρικῶν μετασχηματισίαν· ἔνοι-
 δὲ, ἐπειδὴν πρὸς ἐπισκοπῆς ὕψος τὴν μοναστὴν ὕψου
 ἐθέλωσιν, τοῦτον περιτροχὰ κείροντες, τὸ πρότερον
 μεταμειβοῦσι σχῆμα. Οὕτως ἐν οἷς οὐκ ἔστι πίστις
 τὸ ἀθετούμενον, οὐδὲ κοινῷ τε καὶ καθολικῷ ψη-
 φίσματος ἔκπτωσις, ἄλλων παρ' ἄλλοις ἐθῶν τε καὶ
 νομίμων φυλαττομένων, οὐτε τοὺς φύλακας ἀδικεῖν,
 οὐτε τοὺς παραδειξάμενους παρανομεῖν, ὀρθῶς ἂν τις
 κρίνειν εἰδῶς διορίσασθαι. Καίτοι γε τὸ νομισθὲν
 ἡμῖν εἰς ἐπίκλημα πρὸς ἕνια τῶν κατηριθμημένων
 οὐδ' ἐν συγκρίσει τὸ ἀνεύθυνον ἀποφέρεται. Ἀλλὰ
 ἐκ μὲν εἰς τὴν τῶν ἐκθέσεων καὶ βδελυκτῶν ἀπελαύ-
 νει χώραν· αὐτὸ δὲ τῆς τῶν ἐπαινετῶν καὶ καλλι-
 στον μερίδος ἐξήρτηται. Καὶ τὸ μὲν καὶ πεπεραχθαι
 καὶ διαπράττεσθαι μέχρι νῦν πεπαρήσιασμένη καὶ
 φωνῇ καὶ γνώμῃ καὶ προσώπῳ κηρύσσεται. Πῶς
 ἂν οὐ σεμνολογηθεῖ τις, ὅτι μήπω λήξεως ἱερωμένων
 τυχιῶν, οὕτω τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν ἐβρύθμισεν, ὥστε
 καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν κεκληρωμένων τὴν ἱερωτῆσιν,
 καὶ παντὸς ἄλλου πληρώματος εἰς ἀρχιερέα προκρί-
 νεσθαι; τὰ δὲ οὐδ' ὅτι πράττεται, ὅσα ἐμὲ γινώ-
 σκειν, συνομολογεῖται τοῖς ἁμαρτάνουσιν, τῇ ὑπερ-
 βολῇ τοῦ ἀτοπήματος ἴσως, ἢ οὐκ οἶδ' ὅτι καὶ εἶπω,
 τῶν δεδρακῶτων ἀλαστομένων μᾶλλον τῆς ἀληθείας
 τὴν ἄρνησιν. Τίς γὰρ σαββατίζειν ἐν Χριστιανοῖς
 τελῶν, καὶν μυριάκις ὑπενεχθεῖ τούτοις, οὐκ ἂν ἐξο-
 μάσασθαι; Τίς δὲ γάμον βδελύττεσθαι ἔνθεσμον, εἰ
 μὴ τὰ τῶν δυσσεβῶν καὶ ἀθέων ἐπίπροσθε θεῖη, καὶ
 τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀγαθοειδῶς οὐσιω-
 θείσης ὑποστάσεως; Τίς δὲ τῶν δεσποτικῶν καὶ πα-
 τρικῶν, καὶ συνοδικῶν δογμάτων, ἵνα μὴ καθ' ἕκα-
 στον λέγω, οὐκ ἂν αἰσχυρθεῖ καὶ πράττων ἠμολο-
 γῆσαι τὴν ἐξουδένωσιν; Ἐκ μέντοι λαϊκῶν τὴν
 ἱεράν πολιτείαν ἐπανηρημένον εἰς ἀρχιερέα προάγε-
 σθαι ἀκώλυτον ἔγαν, καὶ Πατράσι θεοῖς οὐ λόγοις
 κθωμιλημένον, ἀλλ' ἔργοις αὐτοῖς διαπραγμαμένον
 ἐπὶ μεγάλῳ κέρδει τῆς νύμφης Χριστοῦ Ἐκκλησίας
 κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐπιδέδεικται. Ὅρα δὲ, εἰ
 βούλει, πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰς τῶν λειτουργ-
 γῶν ἑτερότητας, τὰς ἐν ταῖς εὐχαῖς, τὰς ἐν ταῖς
 ἐπικλήσεσι, τὰς ἐν τάξει καὶ ἀκολουθίᾳ, τὰς ἐν τῷ
 τοῦ χρόνου μῆκει καὶ τῇ βραχυτητι, τὰς ἐν πλήθει
 καὶ ὀλιγότητι, καὶ τὸ δι' αὐτῶν, ὡ τοῦ θαύματος ἢ
 ὁ κοινὸς ἄρτος εἰς σῶμα Χριστοῦ μεταβάλλεται, καὶ

A ratio nulla poscetur. Si quis apud nos convinceretur
 hoc fecisse, nemo ei ullam veniæ guttam instilla-
 verit : minorum enim legum inulta violatio, tritiores
 homines ad majorum contemptum facit. Aliis semel
 factis monachis esus carniū non exsecrantibus,
 sed se exercitantibus usque interdicitur : ab aliis
 vero non diu hoc observatur. Ego et hominum
 audiui sermonem, veritatem magno in honore ha-
 bentium, eum nempe occasione ejus, qui Alexan-
 drinorum Ecclesiæ præsul futurus erat, hanc ra-
 tionem subire cogi, quod ex aliquo iis in locis
 casu constitutum est, se nunquam ab esu carniū
 abstinere. At apud nos monachi habitum nemo un-
 quam in clericis commutaverit : nonnulli autem
 eum voluerint monachum ad episcopi fastigium
 B atollere, eum orbiculariter tondentes, priorem
 habitum immutant. Ita ubi nulla est prævaricatio
 fidei, nec communis et catholici decreti versio,
 cum alii apud alios mores et leges custodiantur,
 nec custodes injuste agere, nec eos qui non acce-
 perunt, contra legem facere, is qui recte judicare
 norit, definiat. Et vero quod a nobis in crimine
 ponitur, si cum nonnullis, quæ annumerata sunt,
 conferatur, recti et veri existimationem habebit :
 et quæ quidem nefariorum et exsecrabilium loco
 ducentur, hoc vero laudi est, et putatur esse pul-
 cherrimum hoc usque adhuc et factum esse et
 fieri, libera voce et sententia et vultu prædicatur.
 Quomodo enim non summam laudibus quæ effertur,
 quod nondum sacerdotum ordinem assecutus, ita
 C vitam suam moderatus est ut et aliis quibus sa-
 cerdotium obtigit, et ab omni reliquo cœtu ad
 pontificatum aliis præferatur? Quædam vero nec
 ab iis quidem, qui delinquent (quod quidem sciam)
 quod fiunt, laudantur ob summam fortasse absun-
 ditatem, aut nescio quid dicam, iis qui fecerunt
 inficiationem, veritati antepōnentibus. Quis enim
 sabbatizare, qui in Christianis censeatur, etiam
 si millies his succumbat, non ejuret? Quis se con-
 jugium exsecrari legitimum, nisi quis impiorum ac
 sine Deo hominum sententiam officii præponat, et
 ei hypostasi, quæ inde per bonitatem extiterit?
 Quis autem Dominicorum, et patrum, et syno-
 dalium decretorum, ne sigillatim dicam, non re-
 vereatur confiteri, se moliri contemptum? Ex laicis
 sane, cum sacrum vitæ genus susceperit, ad pontifi-
 catum promoveri, valde consequens esse divinis
 Patribus, non verbis pronuntiatam, sed re ipsa
 gestum, magnæ utilitatis sponsæ Christi Ecclesiæ
 causa in pluribus demonstratum est. Ad hæc aspice
 si vis, et monasteriorum varietates, quæ in ora-
 tionibus, quæ in invocationibus, in ordine et conse-
 quentia, in temporis diuturnitate et brevitate, in
 multitudine et paucitate. Et quidem in iis (o mira-
 culum!) communis panis in corpus Christi muta-
 tur, et commune vinum sanguis ejus fit, qui
 eum in redemptionem pro nobis de proprio latere
 effudit, et horum discrimen ac varietas uniformem
 deificamque Spiritus gratiam multipliciter et

invariabiliter suscipi ab iis, propter quæ hæc geruntur, non prohibuit. Quin etiam testes apud nos ex regulis nostris ad tres numeramus: qui si cæteris qui vitio careant, satis sunt ad fidem veritati faciendam, quamvis in episcopi crimen adsiscantur: apud alios vero nisi numerus testium superet septuaginta, quæ i populum, qui accusatur, quantumvis in re ipsa fuerit deprehensus, omni crimine liber absolvitur. Satis quæ dicta sunt esse duco hominibus æquis, quique non malint, quam intelligere redargui. »

Θος, ἀνέγκλητος ὁ κατηγορούμενος, κὼν ἐπ' αὐτοφώρῳ ληφθῆ, ἀπολύεται. Ἐπιλείπει μὲ ἡμέρα τὰς τοιαύτας διαφορὰς ἐπιλέγοντα. Ἄρκειν δ' ἡγοῦμαι καὶ τὰς εἰρημένας τὰς εὐνοήμοσι, καὶ οἷς μὴ μᾶλλον ἐράσιμον τοῦ συνίεναι τὸ διελέγχεσθαι. »

Attende qui hujusce Photianæ epistolæ ad Nicolaum pontificem pericopas legis; discitoque quam pulchre vir iste Romanæ Ecclesiæ consuetudines calleat, et qua ratione ecclesiastici schismatis tantum non futuri minas proponat. Hoc siquidem earumdem enumeratio satis manifeste indicat: tum intelligit, nunquam eum similia in apertum bellum exclusurum fuisse, si ipsius Nicolai reconciliatam voluntatem obtinisset. Verum cum ipse Nicolaus ex hominum vita migrans, canonicis vinculis conpeditum Photium reliquisset, et Adrianus, qui Nicolao successit validioribus pœnarum ligaminibus obstrinxisset, Photius ad opus accingitur, expanditque liberas alas adversus Romanam Ecclesiam, ab eodem elucubrata epistola, et per universum terrarum orbem avolans, exspatiatur, cum in ipsius quibusdam membris oratio exposcitur, ut promissis siet: hæc sunt: « Sed, o improbum, invidium et Deo invisum consilium inceptum! Nondum enim Bulgarorum gens per biennium rectam Christianorum religionem amplexabatur, cum in ipsius quibusdam homines et execrandi, et quoniam eos titulo pietatem coleus vir non insigniverit? homines e tenebris prorrepentes, cum ex occiduis partibus ortum ducerent. Heu! quomodo reliqua prosequar? Hi in gentem, novella quorum pietas, et recens constituta, tanquam fulgur, terræmolus, aut copiosa grando, aut, ut proprius dicam, tanquam aper agrestis, vineam Domini dilectam, nuper consitam insilientes, pedibus, et dentibus, sive semitis quibusdam politis turpis, et dogmatum depravatorum (quæ illorum erat audacia!) deprædantes devastarunt. Omni siquidem cum fraudulencia a sanis et puris dogmatibus, et a fide inculcata Christianorum eos deducere et corrumpere conabantur. Et primum quidem ipsos præter canonum decreta in jejuniis Sabbatorum traduxerunt. Solet autem vel levissima traditionum neglectio homines ad totius doctrinæ contemptum traducere. Deinde primam quadragesimalium jejuniorum hebdomadam a reliquo jejuniis discernentes, in lactis potionem, casei esum, et similibus ingurgitationem traxerunt. Hinc transgressionum vias dilatantes de recto tramite et regia via abduxerunt. Sacerdotes post-

ὁ κοινὸς οἶνος αἷμα χρηματίζει, τοῦ λύτρον ἡμῶν ἐξ οικείας πλευρᾶς τοῦτο σὺν ὕδατι βλύσαντος. Καὶ ἡ τῶν εἰρημένων ἐτερέτη; τε καὶ παραλλαγὴ τὴν ἐνοειδῆ καὶ θεοποιὸν χάριν τοῦ Πνεύματος ἀπληθύνω; τε καὶ ἀπαρράλλακτω; ὑποδέξασθαι τὰ ἐφ' οἷς ταῦτα τελεῖται οὐ διεκώλυσεν. Ἄλλὰ καὶ μάρτυρες μὲν παρ' ἡμῶν καὶ τοῖς παρ' ἡμῶν κανόσι μέχρι τριῶν ἀριθμούμενοι, ἀν ἄλλως ἀδιάβλητοι τύχωσιν, ἰκανοῖς πιστώσασθαι τὴν ἀλήθειαν, κὼν εἰς ἐπισκοπικοῦ ληφθῶσιν ἐπίκλημα· παρ' ἄλλοις δὲ ἀν μὴ τὸν ἐβδμήκοντα δῆμον τὸ τῶν μαρτύρων ὑπερεκπέση πλη-

« Οὐρα δὲ ταῖς ῥηθείαις ἐντυγχάνων περικοπαί; τῆς πρὸς τὸν πάππαν Νικόλαον ἐπιστολῆς Φωτίου, ὅπως τε ἀρκείως, οὕτως τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας; ἔθιμα ἤδει, καὶ ἔπος ὡς πρὸς ἀπειλήν ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος ὑπέτεινε τοῦτα. Τοῦτο γὰρ ἡ τούτων ἀπαρίθμησις ἐμφαντικωτέρα βούλεται. Καὶ οἷνε; μὴ ἀν ποτε εἰς μάχην λαμπρὰν ἀναβῆξει; τούτων αὐτὰ, εἰ γε παρ' αὐτοῦ Νικόλαου ἀναδοχῆς ἤξιστό; τινος. Ὅτε δὲ αὐτὸς τε Νικόλαος, μεταστάς τὸν ὄδε, κανονικὰς ἐνισχημένον πέδας ἀφῆκε τὸν Φωτίον, καὶ ὅτε Ἀδριανὸς; Νικόλαον διαδεξάμενος σπιθαρωτέρους τῶν ἐπιτιμῶν τοὺς κλοιούς αὐτῷ ἐπεχάλκευσε, γέγονε καὶ Φώτιος τοῦ ἔργου, καὶ λύσι; τῆς πτερῶν ἡ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς; Ἐκκλησίας παρ' αὐτοῦ λογογραφηθεῖσα ἐπιστολή, καὶ τὴν οἰκουμένην διείπταται, καὶ τὰ τεμάχια τοῖς; ἐαυτῆς ἐπισυνάφαι; μέρεσιν ὁ λόγος ὑπὸ τῶν ἐαυτοῦ ἐπαγγελμάτων ἀπήτηται νῦν, ἀ καὶ ἔχουσιν οὕτως· « Ἄλλ' ὡ πονηρᾶς; τε καὶ βασκάνου καὶ ἀθέου βουλῆς; τε καὶ πράξεως; Ὅπως γὰρ τοῦ τῶν Βουλγάρων ἔθνους; οὐδ' εἰς δύο ἐνιαυτούς; τὴν ὀρθὴν τῶν Χριστιανῶν τιμῶντος θρησκείαν, ἀνδρες; δυοσεθεῖς; καὶ ἀπειροπαῖοι, καὶ τί γὰρ οὐκ ἀν τις εὐσεβῶν τούτους ἐξωμάσειεν; ἀνδρες; ἐκ σκότους ἀναδύντες; τῆς γὰρ ἐσπερίου μοίρας ὑπῆρχον γεννήματα· οἱμοὶ! πῶς τὸ ὑπόλοιπον ἐκδιηγῆσθαι; οἷτοι πρὸς τὸ νεκαγεῖν; εἰς εὐσέβειαν, καὶ νεοσύστατον ἔθνος, ὡς περ κεραινός; ἡ σεισμός; ἡ χαλάζης πληθος, μᾶλλον εἰ σικειότερον εἰπεῖν, ὡς περ ἄγριος; μονιὸς ἐμπηδῆσαντες; τὸν ἀμπελῶνα Κυρίου, τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον καὶ ποσι; καὶ ὁδοῦσιν, ἤτοι τριβοῖς; ἀσχυρᾶς πολιτείας, καὶ διαφθορᾶς; δογμάτων, τὸ γε εἰς τόλμαν ἤχον τὴν αὐτῶν, κατανεμησάμενοι ἐλυμήναντο. Ἀπὸ γὰρ τῶν ὀρθῶν καὶ καθαρῶν δογμάτων; καὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν ἡμωμῆτου πίστεως; παραφθείρειν τούτους; καὶ ὑποσπᾶν; κατεπανουργέσαντο. Καὶ πρώτον; μὲν αὐτούς; οὐχ ὅσως; εἰς τὴν τῶν Σαββάτων; νηστειᾶν; μετέστησαν· οἷδε δὲ καὶ ἡ μικρὰ τῶν παραδοθέντων; ἀθέτησις; καὶ πρὸς ὅλην τοῦ δόγματος; ἐπιτρέψαι; τὴν καταφρόνησιν· ἔπειτα δὲ τὴν τῶν νηστειῶν; πρώτην; ἔβδομάδα; τῆς ἄλλης; νηστειᾶς; περικόψαντες, εἰς γαλακτοπσίας, καὶ τυροῦ; τρυφήν, καὶ τὴν τῶν ὁμοίων; ἀδδφαγίαν; καθέλκυσαν. Ἐνεῦθεν; αὐτοῖς; τὴν ὀρθὴν τῶν παραβάσεων; ἐμπλατύνοντες, καὶ τῆς; εὐθείας; τριβου; καὶ βασιλικῆς; διαστρέφοντες, καὶ δὴ καὶ τοῖς;

ἐνθέσμῳ γάμῳ πρεσβυτέρους διαπρέποντας, οἱ πολ-
 λὰς κόρας χωρὶς ἀνδρῶν; γυναῖκας δεικνύοντες, καὶ
 γυναῖκας παῖδας ἐκτρεφούσας, ὧν οὐκ ἔστι πιτέρας
 θεάσασθαι, οὗτοι τοὺς ὡς ἀληθῶς Θεοῦ ἱερεῖς μυσά-
 τεισθῆναι τε καὶ ἀποστρέφασθαι παρεσκευάσαν τῆς
 Μανοῦ γεωργίας ἐν αὐτοῖς τὰ σπέρματα κατασπεί-
 ροντες, καὶ ψυχὰς ἄρτι βλαστάνειν ἀρξαμένας τὸν
 σπῆρον τῆς εὐσεβείας τῆ τῶν ζιζανίων ἐπισπορᾶ
 λυμαινόμενοι. Ἀλλὰ γε δὴ τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων
 μύρῳ χρισθέντας ἀναμυρίζειν αὐτοὺς οὐ πεφρίκασιν,
 ἐπισκόπους ἐλυτούς ἀναγορεύοντες, καὶ τὸ τῶν πρε-
 σβυτέρων χρίσμα ἀχρηστον εἶναι, καὶ εἰς μάτην
 ἐπιτελεῖσθαι τερατεύομενοι. Ἄρ' ἔστιν, ὃς τηλι-
 καύτην ἀκοῆ παρελήφεν ἀνοϊαν, ἣν κατατολμᾶν οἱ
 παράφρονες οὐκ ἐνάρκησαν, τοὺς ἄπαξ μύρῳ χρι-
 σθέντας ἀναχρίοντες, καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ὑπερ-
 φυῆ καὶ θεῖα μυστήρια εἰς λῆθρον μιᾶρον καὶ πλῆτῶν
 ἐξοργούμενοι γέλωτα; Καὶ τὸ γε σοφὸν τῶν ὡς ἀλη-
 θῶς ἀμυήτων. Οὐ γὰρ ἔξεστι, φασίν, ἱερεῦσι τοὺς
 τελουμένους μύρῳ ἀγιάζειν· ἀρχιερεῖσι γὰρ μόνοις
 ἐνομοίση. Πόθεν ὁ νόμος; τίς δ' ὀνομοθέτης; ποῖος
 τῶν ἀποστόλων, τῶν Πατέρων δὲ, ἀλλὰ τῶν συνόδων,
 ἡ ποῦ καὶ πότε συστάσα, τίνων δὲ κρατήσασα ψή-
 φοις; Ἄλλ' οὐκ ἔξεστιν ἱερεῖς μύρῳ τοὺς βαπτίζο-
 μένους σφραγίζειν. Οὐκοῦν οὐδὲ βαπτίζειν ὄλωσ,
 οὐδὲ ἱερᾶσθαι ἄρα, ἵνα σοὶ μηδὲ ἡμίτομος ὁ ἱερεὺς,
 ἀλλ' ἑλόκληρος εἶ; ἀνίερὸν εἴη κλῆρον ἀπαληλασμένος.
 Ἰερουργεῖ τὸ Δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ,
 καὶ τοὺς πάλαι μυσταγωγῆθέντας δι' αὐτῶν καθα-
 γιάζει· πῶς οὐχ ἀγιάσει μύρῳ χρίων τοὺς νῦν τε-
 λούμενους; Βαπτίζει ὁ ἱερεὺς, καθάρσιον δῶρον τῷ
 βαπτίζομένῳ τελεσιουργῶν, πῶς εἰ τελεσιουργὸς
 αὐτὸς ὑπάρχει καθάρσεως, ἀφαιρήσεις αὐτοῦ τὴν
 φυλακὴν καὶ σφραγίδα; Ἄλλ' ἀφαιρεῖς τὴν σφραγίδα,
 μηδ' ὑπηρετεῖν ἐπιτρέψεις τῷ δώρῳ, μηδ' ἐν αὐτῷ
 τινὰς τελεσιουργεῖν, ἵνα σε γυμνοῖς ὁ σὸς ἱερεὺς ἐν-
 διαπρέπων ὀνόμασι, τῆς αὐτῆς αὐτῷ χοροστασίας
 κορυφαῖον δεῖξῃ καὶ ἐπίσκοπον. Ἀλλὰ γὰρ οὐχὶ
 μόνον εἰς ταῦτα παρανομεῖν ἐξηγέθησαν, ἀλλὰ καὶ
 εἰ τις κακῶν ἔστι κορωνίς, εἰς ταύτην ἀνέδραμον.
 Πρὸς γὰρ τοὶ τοῖς εἰρημένους ἀτοπήμασι καὶ τὸ ἱερὸν
 καὶ ἅγιον Σύμβολον, ὃ πᾶσι τοῖς συνοδικαῖς καὶ οἰ-
 κουμενικοῖς ψηφίσμασιν ἄμαχον ἔχει τὴν ἰσχύν, νό-
 θοις λογισμοῖς, καὶ παρεγγράπτους λόγους, καὶ θρά-
 σους ὑπερβολῆς κειθληθεῖν ἐπεχείρησαν, ὧ τῶν τοῦ
 πανηρῶς μηχανημάτων! τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς μόνου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύε-
 σθαι καινολογήσαντες. Τίς ποτε τοιαύτην παρὰ τῶν
 πώποτε ἀσεθησάντων φωνὴν ἤκουσε βραγείσαν; Ποῖος
 κολῶς ὄφρις εἰς τὰς ἐκείνων καρδίας τοῦτο ἱρεῦ-
 ματο; Τίς ὄλωσ ἀνάσχοιτο τῶν ἐν Χριστιανοῖς τελού-
 νων ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, δύο εἰσάγειν αἷτια, Υἱοῦ
 ἢ καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα, τοῦ δὲ Πνεύματος
 ἄλλο τὸν Υἱόν, καὶ εἰς διθεῖαν τὴν μοναρχίαν λύειν,
 αἰ μὴδὲν ἤττον τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας τὴν τῶν
 ρωμαίων σπαράττειν θεολογίαν, καὶ τῆς ὑπερ-
 βίου καὶ μοναρχικῆς Τριάδος ἐξυθρίξειν τὸ
 ἴωμα; »

modum legitimo conjunctos matrimonio, qui puellas
 multas sine viro mulieres effecerunt, et mulieres
 pueros educantes, quorum nemo patrem novit,
 veros, uti dixeram, sacerdotes Dei abominari et
 aversari docuerunt, semina Manichæe agricola-
 tionis apud illos serentes, et animas tum nuperrime
 semen pietatis proferre incipientes superseminatis
 zizaniis male perdentes. Sed et chrismate inunctos
 per sacerdotes, denovo chrismate inungere non
 horrent, cum se episcopos prædicant; et presby-
 terorum chrisma inutile quiddam, et frustra factum
 comminiscuntur. Estne quis, qui talem insaniam
 aliquando auribus audit, quam non cohorrere in-
 sanientes isti facitare? ut semel unguento delibutos
 rursus inungerent, et augusta illa, divinaque mys-
 teria in bene longas nugas et risum lubentiamque
 conversa prostituerent. Sed vide et sanctificatorum
 fallacias: Non licet, inquit, sacerdotibus, qui
 ad perfectionem deducuntur, eos oleo inungere.
 Hoc enim solis lege concessum est episcopis. Verum
 unde illa lex? quis legislator? quis apostolorum,
 quis ex Patribus, vel e synodis aliqua? Ubi gentium
 illa, vel quando coacta, quorumve votis sancita et
 suffragiis? Non licet sacerdoti eos qui baptizantur
 oleo signare. Ergo nec baptizare, nec sacrificare:
 sicque de media sui parte sacerdos, sacerdos non
 perfectus in sortem abeat abactus profanam. Qui
 corpus Dominicum consecrat, et Christi sanguinem,
 et per illa eos sanctificat, qui sacris erant olim
 initiati, unde erit, ut non idem sanctificati oleo
 ungens, qui ad perfectionem tendunt? Baptizat sa-
 cerdos, donum expiatorium in baptizato perficit:
 qua ratione privabis illum custodia et sigillo illius
 purificationis, cujus ipse est consummator? Verum
 auferis sigillum, nec dono patere servire, nec aliquos
 per illud consummare; ut nudo tantum nomine
 tuus insignitus sacerdos, te quidem cum ipso so-
 cietatis et chorostasiæ coryphæum declaret, et
 episcopum. Enimvero non in istis tantum contra
 leges peccare sunt inducti, sed in ipsam impietatis
 coronidem, si quæ ulla est, devenerunt. Præter
 enim memoratas absurditates, sacrosanctum Sym-
 bolum, quod ab omnibus œcumenicorum concilio-
 rum calculis confirmatur, et vim obtinet invictam,
 D sententiis spuris, verbis ascititiis, quæ summa
 fuit ipsorum audacia, conati sunt adulterare. O
 machinationes diabolicas! Spiritum sanctum novo
 quodam modo non ex solo Patre, sed etiam ex
 Filio procedere commenti sunt! Quis unquam ta-
 lem ab impiis apud sæculum prius vocem prolatam
 audiit? Quis distortus anguis in ipsorum corda
 hoc eructavit? Quis cultui initiatus Christiano ferre
 queat, duplicem in Triade causam dari: Filii qui-
 dem, et Spiritus Patrem, Spiritus rursus Filium,
 et monarchiam in duplicem deitatem solvere, et
 non minus quam gentilitiam mythologiam Christia-
 norum theologiam discerpere, atque ita Trinitatis
 supersubstantialis et monarchiæ dignitatem, per
 contumeliam imminuere? »

Hæ encyclicæ quoque epistolæ pericopæ sunt, et
 ambarum epistolarum particulas oratio digerens,
 tum illius, quæ ad Nicolaum pontificem, tum quæ
 in encyclica continentur, ex earundem verborum
 recensione palam ostendit, nihil aliud justo æquo-
 que auditori opus esse, quam solam rerum gestarum
 historiam ad dignoscendum gratis et absque ulla
 causa, quæ rationi consentanea sit, Ecclesias inter
 sese per tot annos similitates atque inimicitias
 exercuisse. Cum enim ante schisma Romanæ Eccle-
 siæ consuetudines, veluti schisma minutas, in
 epistolis ad Nicolaum pontificem proponeret Pho-
 tius, cum nondum spes restitutionis decollasset;
 postquam vero decollavit, desiderio frustratus, quod
 minabatur opere perficiens, encyclicam epistolam
 locis in omnibus legi voluit: manifestum est, non
 veritatis, sed propriæ voluntatis causa a Photio
 schisma excogitatum fuisse. Addantur dictis, ut
 magis ac magis Photii privatam consilium inexcog-
 gitando ecclesiastico schismate pateat, quæ ipse
 post pacem initam et foedera, encyclicæ epistolæ
 pugnantia, pro Ecclesia a se antea tot calumniis,
 ac contumeliis diffamata, pronuntiavit. Nam que
 cum obiisset Nicolaus, et illum secutus esset Adria-
 nus, et Joannes pontifex in apostolica Sede promo-
 tus, olia in Photium non excepisset, sed eum in
 patriarchicum thronum restitutum, æquo animo
 admisisset, Photius in urbe Byzantina synodum tre-
 centorum præsulum et amplius numero celebratam
 cogit, et canones evulgat, et quidquid dissidii tem-
 pore adversus Romanam Ecclesiam agitatam est,
 et pronuntiatum, anathemati subigit, et mediis
 ipsius synodi pro unione congregatæ actis hæc pro
 Joanne, qui Eccl. siæ ab eodem prius pessime ha-
 bitæ præerat, in suis eloquiis deprædicat. Ipso enim
 primo in synodum ingressu cardinalium, sanctissi-
 mi Joannis locum tenentium, Photius post am-
 plexus et oscula hæc verbatim enuntiat: « Recipiat
 Dominus laborem vestrum. Benedicat et sanctificet
 animas et corpora vestra. Suscipiat item curam
 et sollicitudinem sanctissimi fratris et comministri,
 et spiritualis Patris nostri sanctissimi papæ Joan-
 nis. » Et postquam cardinales locum tenentes ex
 papæ persona reverentiam absolvissent, Photius
 effatur: « Veneramur nos item sanctissimum et
 œcumenicum papam Joannem desiderio ex intimo
 pectore; et precamur Deum, ut elargiatur nobis
 illius sanctitas benedictiones, et pretiosam chari-
 tatem; et fiat illi sinceræ erga nos charitatis, et
 veræ benevolentiæ a communi Domino Christo,
 vero Deo nostro, retributio. » Et cum protraheret
 colloquium, subdit: « Quemadmodum enim
 primus magnusque pontifex Christus, verus Deus
 noster, non quibus eum cælestes ordines colebant,
 et amorem purum atque intaminatum servabat,
 sibi satis habuit, sed semetipsum evacuans, et ad
 formam usque servi evacuationem subiens, ad se-
 met nostrum aberrans et abalienatum genus at-
 traxit: pari modo et æmulator illius spiritualis

Ταῦτα καὶ τὰ τῆς ἐγκυκλίου τεμάχια ἐπιστολῆ·
 καὶ ὁ τὰ τῶν ἀμφοτέρων ἐπιστολῶν μέρη ὀφηγησά-
 μενος λόγος, ὅσα τε τῆς πρὸς τὸν πάππαν Νικόλαον
 καὶ ὅσα τῆς ἐγκυκλίου ὑπὸ τῆς κατὰ λέξιν αὐτῶν
 ἀφηγήσεως παρίστησιν ἑναργῶς, ὅπως ἐστὶ μὴδὲν
 ἄλλου δεῖσθαι τῷ εὐγνώμονι ἀκροατῇ ἢ μόνῃ τῆς
 ἱστορίας εἰς τὸ διαγινῶσκει ὡς μάτην καὶ ἐπ' οὐδὲν
 εὐλόγῳ αἱ Ἐκκλησίαι ἀλλήλαις τοσοῦτον χροῖον ἐκ-
 πεπολέμηστον. Ἐπεὶ γὰρ πρὸ τοῦ σχίσματος, Φώτιος
 τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐθῆ ὡς πρὸς ἀπειλὴν
 ὑπέτεινε σχίσματος· ἐν ταῖς πρὸς Νικόλαον πάππαν
 ἐπιστολαῖς, ἐπὶ τῶν τῆς ἀναδοχῆς ἐλπιδῶν ἀπαγο-
 ρούμενος, μετὰ δὲ τὸ ἀποτυχεῖν τῶν κατ' ἐφεσιν,
 τὴν ἀπειλὴν εἰς ἔργον προήγαγε, καὶ τὴν ἐγκυκλίον
 ἐπιστολὴν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπέλυσε· πρὸ-
 δηλὸν ἐστὶν οὐκ ἀληθείας, ἀλλ' ἰδίου θελήματος Φω-
 τίῳ μελετηθῆναι τὸ σχίσμα. Προσκεισθῶ τοῖς εἰρη-
 μένοις εἰς πλείω παράστασιν τοῦ κατὰ τὸν Θεῖον
 ἰδιορρόθου ἐπὶ τῷ ἐκκλησιαστικῷ σχίσματι, καὶ
 ἅπερ οὗτος μετὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὰς καταλλαγὰς
 ἀντίβροπα τῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς ὑπὲρ τῆς δυσφη-
 μουμένης παρ' αὐτοῦ Ἐκκλησίας εἰρήκει. Ἐπεὶ γὰρ
 παρήλαθ' ἐν τῶν ὧδε Νικόλαος, ἀπῆλαθ' ἐπ' αὐτῷ
 Ἀδριανῶς, καὶ πάππας Ἰωάννης τὸν ἀποστολικὸν
 διαδεξάμενος θρόνον, οὐ συνδιδέξατο καὶ τὴν κατὰ
 Φωτίου δυσμένειαν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ εἰς τὸν πατριαρχί-
 κῶν θρόνον ἐπανόδῳ αὐτοῦ δεξιῶς αὐτὸν ἀπεδέξατο,
 σύνθεδόν τε Φώτιος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀθροίζει
 ὑπὸ πλείονων ἢ τριακοσίων ἀρχιερέων συγκροτου-
 μένην, καὶ κανόνας ἐκτίθησι, καὶ πᾶν εἶ τι κατὰ τῆς
 Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ τῆς διαφορᾶς χρόνῳ
 ἐπράχθη καὶ ἐλαλήθη, ἀναθέματι παραδίδωσιν, καὶ
 διὰ μέσου τῶν, ὧν ἡ τοιαύτη τῆς ἐνώσεως σύνης
 ἐξεθετο πρακτικῶν, τοιαῦτα ὑπὲρ αὐτοῦ Ἰωάννου, τῷ
 προῖσταμένου τῆς παρ' αὐτοῦ δυσφημουμένης· τὸ
 πρὶν Ἐκκλησία· ἐν ταῖς αὐτοῦ ἀνακηρύττει δια-
 βολίας. Ἐν γὰρ αὐταῖς ταῖς πρὸς τὴν σύνθεδον πρὸς
 ταῖς εἰσόδους τῶν καρθηγαλίων καὶ τοποτηρητῶν τῶ
 ἀγιωτάτου πάππα Ἰωάννου εὐρίσκειται Φώτιος μετὰ
 τῶ αὐτοῦ ἐναγκαλισσασθαι καὶ ἀσπάσασθαι, καὶ τὰς
 ἐπὶ λέξεως λέγων· « Ἀποδέξατο Κύριος τὸν ὁππ
 ὄμων. Εὐλογῆσαι καὶ ἀγιάσαι τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώ-
 ματα ὄμων. Ἀποδέξατο δὲ καὶ τὴν φροντίδα καὶ
 μέριμναν τοῦ ἀγιωτάτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργῆ
 καὶ πνευματικοῦ Πατρὸς ἡμῶν, τοῦ μακαρωτάτου
 πάππα Ἰωάννου. » Καὶ μετὰ τὸ τοῦς καρθηγαλίους
 καὶ τοποτηρητὰς τὴν παρὰ τοῦ πάππα προσκύνησιν
 πρὸς Φώτιον ποιήσασθαι, Φώτιος οὕτως ἐφη· « Ἀν-
 τιπροσκυνοῦνται παρ' ἡμῶν ὁ ἀγιωτάτος καὶ οἰκο-
 νικὸς πάππας Ἰωάννης ἐγκαρδίῳ πόθῳ. Καὶ αὐτῶ
 μεθὰ Θεοῦ χαρισθῆναι ἡμῖν τὰς ἀγίας εὐχὰς καὶ τῆς
 τιμῆαν ἀγάπην αὐτοῦ. Καὶ γένοιτο αὐτῷ τῆς πρὸς
 ἡμᾶς· γνησίας ἀγάπης, καὶ εὐλικρινοῦς διαθέσεως
 παρὰ τοῦ κοινῷ Δεσπότῳ Χριστῷ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ
 ὄμων ἀντάμειψις. » Τῆς δὲ ἐμιλίας προτύσεως ἐφη
 πάλιν ἐφη· « Ὡσπερ γὰρ ὁ πρῶτος καὶ μέγας ἀρχι-
 ρεὺς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, οὐχ εἰς αὐτῶ
 τὰ οὐράνια θεράπευσε τάγματα, καὶ τὴν ἀγίαν
 καθάραν καὶ ἀνεπιθόλωτον διεφύλαττε, τοῦτο καὶ ἡμῶν

σθη, ἀλλ' ἑαυτὸν κενώσας καὶ μέχρι δούλου μορφῆς ἅπλητον κένωσιν ὑποστᾶς, πρὸς ἑαυτὸν ἐβλῆκε τὸ πεπλανημένον ἡμῶν, καὶ ἡλλοτριωμένον τῶν ἀνθρώπων γένος· οὕτω καὶ ὁ μιμητῆς ἐκείνου, ὁ πνευματικὸς ἡμῶν πατήρ, οὐχ οἷς ἡ καθ' ἑαυτὸν Ἐκκλησία τὸ εἰρηναῖον εἶχεν ἡσμένισεν, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν τιμῶν τοποτηρητῶν διανέστη καὶ ἡμᾶς ἐπισκέψασθαι. » Καὶ μετὰ τινα τῆς ὁμιλίας, ὡς ὁ καρδηνάλιος Πέτρος ἐν μέσῳ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου συλλόγου ἐνεφάνισε τὰ παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου πάππα Ἰωάννου τῷ Φωτίῳ σταλέντα, τὴν ἀρχιερατικὴν φημι στολήν, τὸ ὠμόμορον, τὸ σιγᾶριον, τὸ φελώνιον, καὶ τὰ σανδάλια, Φώτιος εἶπε· « Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν νεφέλαις τὸν οὐρανὸν περιβάλλων, καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναχωνεῖσαι καὶ καθᾶραι στολισάμενος, αὐτὸς τὸν ἀδελφόν, καὶ συλλειτουργόν, καὶ πνευματικὸν πατέρα, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίβ φρουρὸν ἄστυλον καὶ σωτηρίαν ἀσφαλῆ στολίσαι, κἀν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τὸν νομικὸν περιβάλλον χιτῶνα, ἄξιον τοῦ μακαρίου ἐκείνου νομφῶνος ἀναδείξαι. » Ἠδὲ ἅττα καὶ ἕτερα διὰ μέσου τῶν τῆς εἰρήνης συνόδου πρακτικῶν Φώτιος εἶρηκεν, ἐξ ὧν ἀπάντων συνίσταται ὑπὲρ ὁ λόγος· ἀποδείξαι προέθετο, ὑπὲρ ἐστὶ τὸ τὰ παρὰ Φωτίου λαληθέντα τε καὶ πραχθέντα κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας κακίας εἶναι γεννήματα καὶ καχοἰαίτου ἐκτόκια ἐρίδος. Κἀν γοῦν μὴ καὶ πλειόνως ἔδει τινας εἰς παράστασιν τούτου, ἀλλ' ἵν' ἐκ περιουσίας ἔξει τὸ κράτος ὁ τούτου παραστῆσαι προθέμνος λόγος, καὶ τρεῖς τῶν τοῦ Φωτίου ἐπιστολῶν πρὸς τινὰς τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καθέδρας ἐπισκοπικῆς ἡξιωμένων Ῥωμαίων ἀπολυθείσας μετὰ τὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπάνοτον αὐτολεξεί καταστρωθῆναι ἐνεαῦθα διέγνωμεν.

Et post epistolas ad Marinum Castellanum, Gaudericum Veliternum, et Zacchariam Anagninum episcopos, quos sibi conciliare, et in amicitiam trahere, et sibi amicos conservare incumbit, subdit Veccus :

Τοιαῦτα λέγων καὶ γράφων εὐρίσκειται Φώτιος μετὰ τὰς σπονδὰς καὶ καταλλαγὰς ὑπὲρ τε αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ εἰς κεφαλὴν εὐρισκομένου τότε τῆς κριν δυσφημουμένης παρ' αὐτοῦ Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, μέχρι καὶ ἀσεβείας αὐτῆς, ὑπὲρ τε τῶν εἰς μέλη λογιζομένων αὐτῆς ἐπισκόπων Ῥωμαίων· ἐξ ὧν ἀπάντων ὁ λόγος τὸ ἐντελὲς τοῦ οἰκείου ἐπαγγελμάτων ἀποδέδωκεν, ὅπερ ἦν τὸ παραστῆσαι, μηδενὸς ἄλλου δεήσειν τῷ εὐγνώμονι ἀκροατῇ, ἢ μόνης ἱστορίας εἰς τὸ διαγῶναι, ὡς μάτην καὶ ἐπ' οὐδενὶ εὐλόγησιν αἱ Ἐκκλησίαι ἀλλήλαις τοσοῦτον ἴρῳν ἐκτεπεπόλευνον.

A Pater noster, non iis, in quibus sua Ecclesia pace et tranquillitate fruebatur, contentus fuit, sed per suos honorandos locumtenentes excitatus, nos quoque visitavit. » Et post pauca illius congressus, cum cardinalis Petrus in sacra illa congregatione, quæ a sanctissimo Joanne munera Photio mittebantur, archieratica nempe indumenta, homophorium, sticharium, pænulam, et sandalia exposuisset, Photius dixit : « Christe Deus noster, qui cœlum nubibus circumvolvis, et naturam nostram ad reconflandum, expurgandumque assumpsisti, tu fratri et comministro, et spirituali Patri nostro tutam custodiam et securam salutem exhibe, et in futuro sæculo nuptiali veste indutum, beati illius thalami dignum ostende. » Et pleraquæ alia, cum celebraretur illa synodus, interlocutus est. Quibus omnibus confirmatur, quod oratio demonstrare proposuerat, dicta nempe omnia factaque, quæ adversus Romanam Ecclesiam Photius effudit ac molitus est, improbitatis fetus, et malis gaudentis abortus fuisse. Licet itaque nil ultra exigatur, ad id probandum, ut tamen abundantioribus probationibus plenius confirmetur, quod oratio demonstrandum in se suscepêrat, tres ex Photianis epistolas ad quosdam eo temporis occidentalium sodium Latinos episcopos datas, postquam ipse patriarchali throno restitutus est, ut jacent, suis verbis hic digerere statuimus.

C Similia tum de ipso Joanne, qui eo tempore Ecclesiæ Romanæ, ab eodem miseris modis diffamata, et impietatis etiam crimine notatæ caput erat, tum de episcopis Latinis, qui membra illius reputabantur, dicens et scribens post fœdera et inducias Photius comperitur. Quibus omnibus oratio, quod promiserat, integre absoluteque persolvit ; erat autem id, probare auditori, modo æquus esset, nullo alio opus esse, quam sola historia ad discernendum, gratis et absque ulla causa, quæ rationi consentanea fuerit, Ecclesias inter sese per tot annos simulatas atque inimicitias exercuisse.

JOANNIS VECCI

CP. PATRIARCHÆ

EPISTOLA AD JOANNEM PAPAM

Cum professione fidei et recognitione primatus.

(Apud Mansi, Concil. tom. XXIV.)

Sanctissimo et beatissimo summo pontifici apostolicæ sedis veteris Romæ, et universali papæ, domino Joanni, Joannes miseratione divina patriarcha Constantinopolitanus Romæ novæ, cum omni nostra sacrosancta synodo debitam reverentiam nostræ obedientiæ, ac inclinationem et orationum postulationem.

Principii boni optimum esse finem, omnibus absque dubio clare patet. Et quare non, cum et omne donum perfectum desursum sit, descendens a Patre luminum? Hoc enim concessio, consequens est credi omne principium cujuscunque rei optime inchoatæ a divino pendere consilio, et propter hoc necessario tale principium in finem desinere gloriosum. Quod enim a Deo bene inchoatum est, quomodo non optime terminabitur auxiliante Deo, quale quid factum est, et super iis, de quibus nunc propositum est nobis dicere, o divinum et sacrum caput? Nam ecclesiastica unione feliciter incepta tempore felicis memoriæ beatissimi illius viri (si tamen virum, et non angelum, vocari oportet felicem illum, sanctissimum papam decimum dicimus Gregorium), ad gloriosorem finem (1), quam ad ipsam videlicet unionem summus Dominus consummavit in diebus, in quibus ad decorem apostolicæ sedis, et illuminationem perspicuam firmamenti universalis Ecclesiæ, vos, nomine gratiæ nominatum (2), Deus eligendo constituit. Quod quidem apostolicæ sedis nuntii reverendissimi, scilicet fratres nostri et coepiscopi Jacobus Ferentinus et Gaufridus Taurinensis, et de Deo accepto ordine prædicatorum religiosissimi nostri fratres Raynonus prior Viterbiensis, et Salvus rector Lucanus vestræ sanctitatis orationibus prosperati, pervenerunt ad sanctos, et potentissimos nostros moderatores, et ad nostram humilitatem, et ad eam, quæ apud nos inventa est sacram et sanctam synodum relictam ab universitate magnæ synodi, quæ apud nos paulo ante fuerat celebrata: dictæ ecclesiasticæ unionis inchoatio, auctore Deo, absque defectu sine prospero consummata est.

¹ Jacob. 1, 17.

(1) Locus corruptus.

(2) Hoc est, Joannis nomine. HARD.

Et quomodo quidem potens et sanctus moderator noster (3), cum divinitus germinato ramo (4) radicis, sacro, potens, et sancto nostro moderatore, confirmationem ecclesiasticæ unionis in fide perfecta et diligenti certitudine fecerunt, poterit noscere maxima sanctitas vestra et ab ipsis, quæ ad ipsam mittuntur, litteris potentiæ suæ, et ab instrumento juramentorum factorum per ipsos, et ab iis, quæ apostolicæ sedis nuntii ore tenus divinis auribus vestræ insonuerunt sanctitatis. Quomodo quoque nos robur præstantus, et finem apponimus glorioso principio hujusmodi operis unionis, poterit scire vestra a Deo magnifica sanctitas, et a volumine synodicali, quod sibi ostenditur, quod humilitas nostra cum toto sacro ipsius conventu firmavit et roboravit subscriptionibus manualibus, quæ apud nos vigorem obtinent juramenti.

Habet insuper noscere et ab iis, quæ in præsentis scripto specialius nos dicemus omnimode, præbentes vestræ apostolicæ sanctitati certitudinem nostræ ad apostolicam sedem puræ, perfectæque obedientiæ. Dicimus enim, sub testibus Deo et angelis verba facientes, quod omne schisma inter Ecclesias Dei, veteris Romæ scilicet et novæ nostræ, male introductum in lationem Christianitatis, aspernimus et abjicimus; et præcordiali affectu, et ex tota anima prius ipsum deponentes, per linguam, et labia, et prolativum nostrum sermonem, etiam in præsentis scripto ipsum abnegamus, et ecclesiasticam pacem et unitatem, et primatum apostolicæ sedis constemur, recognoscimus, acceptamus et sponte suscipimus: et ad ipsius obedientiam spontanei venientes, ratum habere, et conservare immutabile promittimus et asserimus, et eas prærogativas, quæ a principio ante schisma præstabantur apostolicæ sedi ab illis, qui pro tempore, pontificio in Constantinopoli fungebantur, integra et inviolabilia promittimus conservare. Schisma enim, quod in medio intercessit, intimo cordis affectu et tota animi voluntate aspernentes, compaginamus

(3) Michael imp

(4) Cum Andronico filio etiam imperatore.

et coaptamus nosmetipsos lineæ pontificum illorum, A qui schisma apostolicæ Sedi veteris Romæ suam obedientiam canonicè et legitime conservabant; et nihil omnino imperfectum omittere pollicemur de iis, quæ ante schisma illi divi et sancti imperatores apostolicæ seilicet præstando roborarunt, et affirmarunt; insuper etiam et de iis, quæ in sacris conciliis Patres nostri ad ipsius obedientiam demonstrabant se conservare. Rursus ad apostolicam sedem confirmamus inviolabiliter et integre omnes prærogativas et privilegia, quæ ante schisma reverendi et beati imperatores, et deiferi Patres nostri doctores, ad primatum apostolicæ sedis in obedientiam ostendebant: videlicet, quia ipsa sacrosancta Romana Ecclesia summum et perfectum primatum et principatum super universam catholicam Ecclesiam obtinet, quem in seipsa ab ipso Domino, in beato Petro apostolorum principe seu vertice, cuius Romanus pontifex est successor, cum plenitudine potestatis recepisse, vere ac humiliter recognoscimus. Et quemadmodum præ aliis tenetur fidei veritatem defendere: sic et si quæ de fide subortæ fuerint quæstiones, suo debent iudicio definiri. Ad hanc potestatem quilibet, gravatus in negotiis ad forum ecclesiasticum pertinentibus, appellare: et in omnibus causis, ad examen ecclesiasticum spectantibus, ad ipsius potestatem recurri iudicium: et eidem omnes Ecclesiæ sunt subjectæ, ipsarumque prælati obedientiam et reverentiam illi debent. Apud hanc autem plenitudo potestatis consistit, quod ea, quæ C ceteræ Ecclesiæ, et patriarchales specialiter, diversis temporibus privilegia obtinuerunt, sanctionibus beatorum sanctorum imperatorum illorum, et canonicis sanctionibus sacrorum et divinorum conciliorum, eadem Romana Ecclesia confirmavit et roboravit: et non aliter obtinuerunt confirmationem Ecclesiarum huiusmodi prærogativæ, nisi eadem Ecclesia Romana suum super iis iudicium et sententiam protulisset: sua tamen prærogativa tam in generalibus conciliis, quam in quibuscunque aliis semper salva. Et de abnegatione quidem schismatis, et recognitione primatus apostolicæ sedis, tanta sunt dicta.

Quoniam autem multum schismatis tempus opinionem quibusdam vanam et falsam tribuit, quod D sit aliqua differentia dogmatum inter utramque Ecclesiam, Græcam videlicet et Latinam, propter in Symbolo factam additionem per Romanam Ecclesiam: oportet utique, nos libellum fidei exponere, ex quo vestra Deo magnifica altitudo, et tota Romana Ecclesia, cognoscat, quod nulla differentia fidei est iis, qui Symbolum primi Nicæni concilii legunt, et qui Symbolum Constantinopolitani secundi concilii prædicant, et iis, qui hoc Symbolum, quod a Romana Ecclesia legitur, cum additione venerantur.

Credimus enim in unum Deum ingenitum Patrem

omnipotentem, immortalē, invisibilem, impalpabilem, universum implentem, et super omnia existentem, conditorem totius creaturæ visibilis et invisibilis, corporalis et spiritualis. Et in unum Dominum Jesum Christum, Verbum, unigenitum Filium, æternum ab æterno Patre, principium de principio, lumen de lumine, Deum de Deo, omnipotentem de omnipotente, æqualem incommutabiliter generanti Patri, prout ipse Dominus in Evangelio asserit dicens: « Qui videt me, videt et Patrem²; » qui ante omnia sæcula natus, ineffabilem, et intellectu incomprehensibilem habet nativitatem: « Generationem ejus quis enarrabit? » sacra fateantur Eloquia; hoc est, Nullus. In consummatione sæculorum descendit inseparabiliter ex Paterno sinu [in] intemeratam et semper Virginem Mariam, et nostram ex ipsa assumpsit naturam, carnem videlicet humanam cum anima rationali, non secundum phantasiam, sed secundum veritatem; neque [secundum] supernam et temporalem nativitatem adoptatus, neque secundum inferiorem temporalem: naturalis enim existens et verus Filius Dei, naturalis et verus semper Virginis Mariæ ipse idem filius existit, qui carnem accepit ex ipsa, visibilem invisibilis, mortalem immortalis, passibilem impassibilis, palpabilem impalpabilis: in qua carne et pro nobis sponte suscepit passionem, vera carnis passione. Mortuus, et sepultus, et descendens ad inferos, et tertia die, secundum Scripturam, resurgens a mortuis vera carnis resurrectione. Post quadraginta [dies] a resurrectione sua a mortuis, ascendit ad cælos, cum eadem, qua resurrexit, carne et anima: et sedet ad dexteram Dei Patris, introitum in cæleste regnum nobis elargiens. Qui venturus est iterum iudex vivorum et mortuorum, redditurus unicuique secundum opera sua.

Credimus eodem modo et in Spiritum sanctum, « omnia scrutantem, etiam profunda Dei³, » qui naturaliter inest Deo et Patri, et essentialiter insitus est, ut ita dicamus, et indivisibiliter ex ipso procedens, naturaliter inest et Filio, et essentialiter ei insitus est, et indivisibiliter ex ipso procedit. Profunditur quidem et procedit, quemadmodum a fonte, Deo et Patre: profunditur autem et ab ipso Filio, quemadmodum a fonte, velut utique et ex ipso Deo et Patre. Sed licet Pater fons Spiritus sit, et Filius fons Spiritus sit; non tamen duo fontes Spiritus sunt Pater et Filius. Unum enim fontem Spiritus Patrem et Filium fidelis et pia intelligentia tenet: et propter hoc communem Patris et Filii Spiritum sanctum Ecclesiæ luminaria et doctores theologizarunt. Sicut enim de substantia Patris naturaliter Spiritus est, sic et ex substantia Filii naturaliter Spiritus est: et sicut secundum substantiam existit Dei et Patris, ita et secundum substantiam Filii existit: et ut proprius est essentialitæ Patris, et non extra hanc procedens in esse, ita

² Joan. xiv, 9. ³ I Cor. ii, 10.

et essentiae Filii proprius est, et non extra hanc procedens in esse. Naturalium enim honorum Dei et Patris essentialiter existens Filius communicator, habet Spiritum, sicut unusquisque nostrum, proprium in seipso continens spiritum, et ex intimis visceribus ad extra profundit ipsum. Propter quod et corporaliter ipsum discipulis insufflavit, quia inspiratione Filii Spiritum novimus, et sensum Christi Spiritum esse ab Apostolo edocti sumus. Unde unam esse catholicam et sanctam apostolicam Ecclesiam confitemur, in qua unum datur baptismus, et vere remissio omnium peccatorum, tribus personis, scilicet Patri, et Filio, et Spiritui sancto, in quibus et ad quas personas baptizamus, gloriam referimus, sicut uni Deo: et ipsas tres esse cognoscences personas, unum Deum omnipotentem ipsas cognoscimus, totamque in Trinitate deitatem coessentialem, coaeternam, et coomnipotentem; unius dignitatis, unius potentiae, unius voluntatis, unius operationis, singulam sanctae Trinitatis personam Deum plenum, et perfectum praedicantes, et confitemur. Et ita credentes, gloriam offerimus Patri, gloriam offerimus Filio, gloriam offerimus Spiritui sancto. Credimus veram resurrectionem nostrae carnis, quam in praesenti vita gestamus, et futuram vitam, aeternam, perpetuam expectamus. Credimus etiam ipsum et unum Deum auctorem esse et Dominum omnipotentem, Veteris et Novi Testamenti, prophetarum et apostolorum: in Trinitate unum cogitum Deum benedicentes nunc et in saecula. Amen. Et hoc quidem usque in tantum.

Ex quo autem sancta Romana Ecclesia propter diversos errores, a quibusdam ex ignorantia, ab aliis ex malitia introductos, dicit et praedicat eos, qui post baptismum in peccata labuntur, non rebaptizandos, sed per veram poenitentiam suorum posse consequi veniam peccatorum, et si vere poenitentes in charitate decesserint, antequam dignis poenitentiae fructibus de commissis satisfecerint et omissis, eorum animas in igne purgatorii post mortem purgari; et ad poenas huiusmodi relevandas prodesse iis fidelium vivorum suffragia, Missarum scilicet sacrificia, orationes, elemosynas et alia pietatis officia, quae a fidelibus fieri consueverunt secundum Ecclesiae instituta; et illorum quidem animas, quae post sacrum baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerint, illas etiam, quae post baptismum maculam peccati contraxerunt, vel in suis manentes corporibus; vel eisdem exuta, sicut superius dictum est, sunt purgatae, mox in caeleste regnum recipi: illorum autem animas, qui cum mortali peccato, vel cum solo originali decedunt, mox in infernum descendere, poenis disparibus puniendas; et quod nihilominus in die iudicii omnes homines ante tribunal Christi cum suis corporibus comparebunt, reddi-

turi de factis propriis rationem: quoniam quidem sancta Ecclesia Romana sic dicit et praedicat, recipimus haec et confitemur, quoniam sanctorum Patrum divinae scripturae ipsa continent.

Cum autem iterum cum superscriptis sancta apostolica Ecclesia Romana dicit et praedicat, quod septem sunt ecclesiastica sacramenta, baptismus, de quo dictum est supra; sacramentum confirmationis, quod per manus impositionem episcopi conferunt chrismando renatos; poenitentia, eucharistia, sacramentum ordinis, matrimonium, et extrema unctio, quae secundum doctrinam B. Jacobi infirmantibus exhibetur: dicimus et de iis haec: Baptismum recipimus, et confitemur, sicut secundum confirmationis sacramentum, licet apud Ecclesiam Romanam per impositionem manuum soli episcopi conferant chrismando renatos, apud nos autem indifferenter praetati et presbyteri hoc faciunt: tamen nos eam quae hactenus apud nos obtenta fuit consuetudo, in ipsa ordinatione conservantes, quod a Romana Ecclesia super ipsa sit, sanctificativum et perfectivum esse confitemur. Poenitentiam et ipsam amplectentes confitemur et recipimus. Eucharistiam et ipsum sacramentum Eucharistiae, per sanctam Ecclesiam Romanam ex azymo pane confectum, secundum ipsius antiquam consuetudinem per ipsam hactenus veneratam, similiter illud, quod per nos conficitur sacramentum dicimus esse indistanter; credentes et nos ipsum azymum panem in ipso sacro officio Eucharistiae vere transsubstantiari in corpus Domini nostri Iesu Christi, et vinum in sanguinem ejus per suam sanctissimi Spiritus virtutem et operationem; a nobis iterum ex fermentato confectum pane, sacramentum etiam illud cognoscimus. Quod et conservantes sicut a principio nobis traditum: credimus similiter ipsum panem vere transsubstantiari in corpus, et vinum in sanguinem Domini nostri Iesu Christi per sanctissimi Spiritus, ut dictum est, virtutem et operationem. Sacramentum ordinis et ipsum amplectentes confitemur et recipimus. Matrimonium, de quo tenet ipsa Ecclesia Romana, quod nec unus vir plures uxores simul, nec una mulier simul habere permittitur plures viros; soluta vero lege matrimonii per mortem alterius conjugum, secundas, et tertias, et deinde nuptias legitime factas (5) successive licitas esse dicit, si impedimentum canonicum, et causa alia non obstat: recipimus eodem modo, et de ipso idem dicimus nos Extremam unctionem etiam ipsam recipimus, similiter cum aliis, quae et a nobis celebrata eptapapadum (6) nominatur. Unum summatum dicamus: cum haec omnia sic venerunt, et praedicet dicta sancta Ecclesia Romana, credimus et dicimus, quod vere, fideliter et orthodoxe docet et praedicat ipsa sancta Ecclesia Romana: tamen et

(5) Erat sine dubio Graece, καὶ τοὺς ἐξῆς γάμους, hoc est, et consequentes nuptias.

(6) Cor. *euchaeum*. Nam Graece εὐχάειον.

sic debemus nos permanere incommutabiliter in A sine defectu nostra Ecclesia secundum fidei ortho-
riibus, qui a principio obtenti sunt in Ecclesia doxæ intellectum sanctæ apostolicæ Matris om-
nostra. Hæc omnia suprascripta ad confirmatio- nium ecclesiarum Ecclesiæ Romanæ, nostra bulla
nem plenissimam exponentes abnegationis schi- consueta roboravimus, mense Aprilis, quintæ in-
smatis et puræ ac veræ nostræ obedientiæ ad pri- dictionis, sexti milleni septimi centeni octogesimi
matum Ecclesiæ Romanæ, et repræsentationem et quinti anni (7), secundo anno pontificatus no-
demonstrationem, quod concurs sit plenissime et stri.

(7) Annus Græcorum 6785 respondet nostro 1277.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΙΑΣ, ΗΣ ΥΠΕΣΘΗ, ΤΟΥ ΟΙΚΕΙΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΑΠΕΛΑΘΕΙΣ

EJUSDEM

DE INJUSTITIA QUA AFFECTUS EST, A PROPRIO THRONO EJECTUS.

(Græcia orthodox. t. II.)

α'. « Ἐσιώπησα, μὴ καὶ εἰσέτι σιωπήσωμαι, » B
Ἐκ τοῦ Ἰσαίου βητῶν τὸν νῦν ἀπόλογον προοι-
μιάσομαι. Καὶ Σολομῶν δέ μοι τῷ προοιμίῳ ἐπι-
συγκροτήσαι, καιρὸν σιωπῆς καὶ καιρὸν λόγου σα-
φῶς ὀρισάμενος. Ὅτι δὲ μὴ ἀπὸ λόγου τὸ τῆς
σιωπῆς ἡρσιτάμεθα πρόσκαιρον, τὸν λόγον εἰς και-
ρὸν ἀποταμιεύοντες, ὁ εὐγνωμῶν διακρίνει τῶν
ἡμετέρων λόγων ἀκροατής. Πολλῶν δὲ τῶν εὐχῶν
ἡμῖν χρεῖα εὐγνωμῶν ἀκροατῶν ἐπιτεύξασθαι,
ὅτι γὰρ ἡ διαβολή, πρὸς ἣν καὶ ἀπολογούμεθα, οὐχ
ἓνα, καὶ δύο, καὶ δέκα, καὶ τρεῖς, ἢ δεκάκις, ἢ καὶ
ἐκκτοντάκις τοσοῦτους ἰσχυροὺς καθ' ἡμῶν ἐκταρά-
ξει, ἀλλὰ σύμπαν τὸ καθ' ἡμᾶς ἔθνος σχεδόν, καὶ
οὐκ ἔνθα βραδίως ἐξέσται ἡμῖν πρὸς τοσοῦτον διαβολῆς
ἀνταγωνισασθαι μέγεθος, εἰ μὴ γὰρ ἀνωθεν ὁ τῆς
ἀληθείας ἐπευδοκοῖη Θεός. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πε-
ποιθῶς ἀληθῶς, πρὸς τὸν ἀπόλογον ἀποδύομαι,
ἐμαυτὸν τε πρὸς αὐτοῦ ἐπὶ ταῖς δικαίαις ἀπολογίαις
κατευθύνεσθαι προσδοκῶν, καὶ τοὺς ἀκροατὰς ἐκεί-
θεν ὁδηγεῖσθαι πιστεύων πρὸς τὸ τῆς διαγνώσεως
ἀρβυλάς, καὶ δὴ μοι ἐγγειρητέον τῷ λόγῳ. Περὶ
τῆς μέσον ἡμῶν τε καὶ Ἰταλῶν ἐκκλησιαστικῆς
ἐνώσεως, ὡς περὶ ἀδήλου μηδενὶ πράγματος, οὐδὲν
πρὸς τὸ παρὸν πλέον ἐρῶ, ἢ ὅτι γέγονεν, ὡς ἄρα καὶ
γέγονε, καὶ ἡμεῖς, οἷς οἶδε λόγοις ἢ τὰ καθ' ἡμᾶς
διεξάγουσα Πρώτοια, τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ἐπιστεύθημεν θρόνον, καὶ τὸ διὰ
τὴν βηθεῖσαν ἔνωσιν ἀκάνθαλον ἀεβράγη, καὶ ὁ τῆς
κακίας κυρσὸς ἐπὶ μέγα ἤρθε καθ' ἐκάστην, καὶ
λαοὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίζοντο, καὶ ἱερεῖς ἱερέων διε-
στέλλοντο, καὶ μυρία ἄλλα ἐπλημμελεῖτο δεινὰ, οἷς
ὁ τῆς κακίας εὐρετής ἐγεγῆθει, καὶ ἐπεγάνυτο.
Τί γοῦν πρὸς ταῦτα, ὦ πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς!
ἡμᾶς ἔδει πρῶτον; Ἀναπεσεῖν, καὶ ἐκνῆρ δοῦναι τὰ

1. Diuturno silentio ad hæc tempora usus, meam-
ne in posterum vocem comprimam? Ex Isaia ver-
bis præsentis orationis exordium sumam. Salomon
quoque præmio, silentii et loquendi tempora
præscribens, suppetias feret. Nos vero non præter
rationem silentiam ad tempus voluntarie nobis in-
dixisse, benignus æquusque nostrorum sermonum
æstimator auditorque dijudicabit. Multis autem
precibus nobis opus est, ut benignos audiores ran-
ciscamur, quod calumnia, cui respondero præpara-
mur, non unum vel duo, vel decem et tres aut
decies vel centies totos alios adversum nos commo-
vere potuit, sed totam fere hanc nostram gentem,
et non ita facile nobis fuerit, ad tantæ calumniæ
magnitudinem contra decertare, nisi de super verita-
tis Deus opem tulerit, in quo cum spem nostram
posuerimus, ad responsionem accingimur, et nos-
metipsos ab eodem in justis his responsionibus
dirigendos fore existimantes, certoque tenentes,
auditores inde ad rectum iudicium dirigi, hanc
nostram orationem aggredimur. De unione inter
nostram et Latinorum Ecclesiam, cum res omni-
bus pateat, nihil in præsentia dixero, nisi quod
peracta est, eo modo, quo facta est, et nobis ra-
tionibus, quas Providentia dirigens hæc nostra
novit, patriarchicus Constantinopolcos thronus
concrelitur, et scan' a'um propter dictam unionem
latius manavit et improbitatis facula singulis die-
bus magis ac magis excrevit, et populi ab seipsis
scindebantur, et sacerdotes a sacerdotibus divide-
bantur, et prope innumera alia mala committeban-
tur, quibus improbitatis auctor exsultans, lætitia
differebatur. Quid igitur ad hæc, per Triadem
ipsam, nobis intentandum est? Cedere, et signi-

tiei nostra committere, et veluti aliis magis incumbere, dissidium negligere? Equidem, licet alteri id allubescerat, mihi non placuit. Quare totis viribus incumbēbamus, omnibus persuadere, ut congregationibus interessent, communionibus non destituerentur, mutuam unionem non despicerent, fraternam concordiam non læderent, et nostri isti conatus, non tantum adhortationum non scriptis colloquiis immorandum, sed descriptionibus etiam navandam esse operam, suadebant. Et cum penes omnes scandali reputaretur causa potissima, quod Romana Ecclesia Symbolo fidei aduideret illud, *ex Filio quoque Spiritum sanctum procedere*, videbatur mihi peropportunum, aliquas Patrum actiones in memoriam revocare, in quibus Patres nostri antiqui, qui in rebus ecclesiasticis uti lumina egregia refulserunt, dispositione utentes, multitudinem Christianorum haud exiguam, et integras Ecclesias mutuis dissidiis abscisas, ad pacem et concordiam, quod eos sejungebat stolido dissidio sublato, conduxerunt.

2. Et inter alia mente revolvebamus, qua ratione divinus et magnus Athanasius, has easdem Ecclesias, de quibus universi nostri sermones agitantur, in conjunctione, quæ in Deo est, conservavit, quod in dictione *hypostasis* inter utrasque exarsetat, optime scandalo exsoluto: et quomodo magnus Basilius pro dictione, *Deus*, inter eos, qui ita asserabant, et eos, qui renuebant id dicere, dissidium exortum sedavit, necnon magnus rebus theologicis pertractandis Gregorius Judæorum gentem, si *assumpti* vocem, pro Christo intelligentes, una nobiscum voluissent collocari, prompto et alacri animo excepisset. Hæc igitur sedulo considerantes, magna equidem incendiamur cura, accurata scriptoque tradita oratione demonstrare, nihil absurdi sequi, si Romanæ Ecclesiæ pacem amplecteremur, licet ea affirmet, ex Patre et ex Filio, nos vero ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere: et nos non nimium a via Patrum in similibus dispositionibus aberrantes, dixisse et accurasse, quæ a magno Athanasio in dicta dispensatione factitata sunt, ex illis, quæ in libro a nobis de eadem re concinnato continentur, abunde probabitur. Cum post præsentem injustitiæ, qua affecti sumus, narrationem, non ut hæreticos, quod calumniæ caput potissimum est, et Græcorum hostes, Ecclesiarum pacem pertractasse, et eam, ut qui eam disposuit enarrat, amplexatos fuisse, nostra responsione manifestum fiet. Nunc vero propositæ a nobis orationis seriem prosequentes, dicimus a nobis inter utrasque Ecclesias pacem, vestigiis Patrum insistentibus procuratam fuisse: sed alio modo rerum fusus retortus est, et repentina immutatione, de qua nunc sermonem instituire, tempus non est, cum propriam illa, ut verum fatear, narrationem exposcat, omnes una simul nostri generis homines, viri, mulieres, senes, juvenes, puellæ, vetulæ pu-

καθ' αὐτοῦς, καὶ ὡσπερ ἄλλω τῷ πλέον ἡμῶν μέλον τὸ σχίσμα περιορᾶν; Οὐκ ἔμοιγε τῶς, εἰ καὶ ἄλλω οὕτω δοκεῖ. Ἦμεν γοῦν, ὅπερ ἔδει, πρὸς τοὺς ἐξ ἡμῶν πρὸς τὸ εὐμπαύτως πείθειν ἀνθρώπους τῶν συνάξεων μὴ ἀπολιμπάνεσθαι, τῶν κοινωνιῶν μὴ ἀποστερεῖσθαι, τὴν ἀλλήλων ἔνωσιν μὴ περιορᾶν, τὴν ἀδελφικὴν ὁμόνοιαν μὴ λυμαίνεσθαι: καὶ τὸ περὶ ταῦτα ἡμῶν πρὸς τοὺς οὐ μέχρι τῆς δι' ὁμιλιῶν ἀγράφων παραινήσεως ἰστασθαι ἡμᾶς εἶα, ἀλλὰ καὶ τῆς διὰ γραφῶν ἀνέπειθεν ἀπειθεῖν. Καὶ ἐπὶ ἐν τούτῳ μόνον ἔδδει πᾶσι τοῦ σκανδάλου αἰτιώτατον, τὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθεῖναι τῆς πίστεως τὸ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, εἶναι μοι ἔδδει διὰ τίνος μνήμης πράξεων πατρικῶν, δι' ὧν οἱ πάλαι ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικῶν διαλάμφαντες Πατέρες ἡμῶν, οἰκονομίᾳ τινὶ χρώμενοι, πληθὴ Χριστιανῶν οὐκ ὀλίγα, καὶ ὅλας ἐκκλησίας σχιζομένας ἀπ' ἀλλήλων πρὸς εἰρήνην τε καὶ ὁμόνοιαν ἐξ ἔχθρα; συνῆπτον καὶ διαστάσεως, τοῦ ματαίου σκανδάλου τοὺς πολλοὺς ἀφίστασθαι ἀναπειθεῖν.

β'. Καὶ δῆτα ἡμῖν εἰς ἔνονοιαν ἤρχετο ὅπως ὁ θεὸς καὶ μέγας ἀληθῶς Ἀθανάσιος αὐτὰς ταύτας τὰς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ ὧν ὁ πᾶς λόγος ἡμῖν, πρὸς τὸν ἐν Θεῷ συνείρησε σύνδεσμον, τὸ ἐπὶ τῇ λέξει τῆς ὑποστάσεως μέσον ἀμφοτέρων ἀναβραχύνει σκάνδαλον διαλυσάμενος ἄριστα ὅπως ὁ μέγας Βασίλειος; ἐπὶ τῇ Θεός, φωνῇ μέσον τῶν οὕτω λεγόντων, καὶ τῶν μὴ οὕτω λέγειν θελόντων τὸ ἀγχιτονοῦ διετήρησεν ὅπως ὁ πολὺς τὴν θεολογίαν Γρηγόριος τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἔτοιμος ἦν ἀποβαλεῖν, εἶγε τὴν τοῦ ἡλειμμένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ δεξιάμενοι οὗτοι ἔξισον μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι. Ταῦτα οὖν λογισομένοις ἡμῖν μεγάλη ἀληθῶς ἐγένετο ἡ σπουδὴ δι' ἐπιμελοῦς ἀποδεικνύειν λογογραφίας αὐτοπον εἶναι μὴδὲν τῆς Ῥωμαϊκῆς τὴν εἰρήνην στέργειν Ἐκκλησίας ἡμᾶς, αὐτῆς; μὲν ἐκ Πατρὸς λεγούσης, καὶ ἡμῶν δ' ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι. Καὶ οὕτως μὲν οὐ πόρρω τῆς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις οἰκονομίαις ὁδοῦ τῶν Πατέρων πλανώμενοι ταῦτα ἡμεῖς ἐλέγομεν τε καὶ ἐσπουδάσαμεν, τὰ περὶ τῆς τῷ μεγάλῳ διανυσθείσης οἰκονομίας Ἀθανασίου ἐν τῇ πονηρίᾳ ἡμῖν βίβλῳ διελημμένα συστήσει, ἐπὶ ἡμεῖς καὶ ἀπολογούμενοι μετὰ τὴν παρουσίαν τῆς ἡμῶν ἀδικίας ἀφήγησιν, μὴ ὡς αἰρετικοὶ κατὰ τὸ τῆς διαβολῆς κεφαλαϊωδέστατοι, καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθροί, τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν σπουδάσαι εἰρήνην, τῷ λόγῳ ταῦτα, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ οἰκονομήσας διέξισε. Τὸ δὲ νῦν ἔχον κατὰ τὸν εἰρμὸν τοῦ προκειμένου ἡμῖν λόγου φανέν, ὡς ἡμῖν μὲν ἡ μέσον τῶν ἀμφοτέρων Ἐκκλησιῶν εἰρήνην τὸν ὁμοιον οὕτω τοῖς Πατράσι ἐσπουδάξαστε τρόπον, ἄλλως δ' ὁ τῶν πραγμάτων μετεκείνωστος ἄπρακτος, καὶ ἐν ἀθρόα μεταβολῇ περὶ τῆς νῦν καὶ λέγειν οὐκ ἔστι καιρὸς, ἴδιος τῆς πρὸς ἀφήγησιν δεομένης λογογραφίας ὡς ἀληθῶς, εὐμπαύτως ὅμοιοι τῆς ἡμῶν γενεᾶς ἀνθρώποι ἀνδρες, γυναῖκες, γέροντες, νέοι, κόραι, πρεσβύτεροι, μέγιστοι, καὶ οἱ

εἰρήνην, διάστασιν, καὶ οὐ σύνδεσμον, τὴν εἰρήνην ἠγγήσαντο. Ἔτα τί; Ὅλιγοὶ τινὲς τῶν τῷ καιρῷ τὰ πρόσφορα δυναμένων, μεγάλης φροντίδος ἔθεντο ἔργον τὸ κοινὸν καθ' ἡμῶν ἅπαν πλῆθος διεραθίσαι· καὶ δὴ οὕτω τὴν πρὸς τοῦτο βουλὴν αὐτῶν ἰσχυρὰν διεκπερατῶσαι, ὡς ἀναγκασθῆναι ἡμᾶς διὰ προσδοκίαν θανάτου, σχεδὸν ἤδη πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπηρεζόμενου ἡμῶν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀναχωρήσαι.

γ'. Τάχα γὰρ ἔδοξεν ἡμῖν, οὕτω παποηκόσι, τὸ τῆς καθ' ἡμῶν ὀλόγου μανίας οὐδὲν διαμαλάξει ποῶς. Τὸ δ' ἄλλ' οὐ καὶ παρὰ τὰς ἐλπίδας ἀπέβη. Ὅν γὰρ κοινὴ τῶν ἀρχιερέων ψήφος τοῦ πατριάρχου κατέσπασε θρόνου, πρὶνὴ τοῦτι ἐγκαθιδρῦσαι ἡμᾶς, τοῦτον φέροντες αὐθις ἔθεντο ἐπ' αὐτόν· κίναυθα τὸ ποίημα τοῦ διηγήματο· Ἔιχε μὲν γὰρ ἡμᾶς ἡ μονή. ἢ γέροντες δεδωκάμεν ἑαυτοὺς, ἐκείνον δὲ ἡ κλίνη, οὐ γὰρ ὁ θρόνος, ὅτι μὴδ' ἐκαθέσθη, ἀλλ' ἐτέθη ἐπὶ τὸν θρόνον, ὡς ἔφημεν. Καὶ ταῦτα, οὐχ ἵνα ἐκείνῳ μῶμόν τινα ἐντείθεν προσερίψαιμεν, ἀπαγγέλλομεν. Ἄπαγε· πύργῳ γὰρ παντὸς τοιοῦτου ἡμῆς, ὅπου εἰ καὶ σκοποῦ τοιοῦτου ἦμεν, ἀλλ' οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ πρᾶγμα, τόγχε εἰ; ἐκείνον ἦγον, εἶπεν ἐπίμωμον· τίς γὰρ ὁ μῶμος ἀνθρώπων ἐγγύς θνατοῦ θανάτου ἀναισθητεῖν; ἀλλὰ ταῦτά φαμεν, ἵνα τῆς καθ' ἡμῶν κακίας τὴν ὑπερβολὴν παραστήσαιμεν, ὡς τῶν αὐτῆν καθ' ἡμῶν σπουδαζόντων μὴ πρὸς τι λυσιτελὲς τῷ κοινῷ, πρὸς ἕν δὲ μόνον ὄρωντων, τὸ τοῦ οἰκείου θρόνου ἡμᾶς ὁπίσασθαι. Ἔιχε μὲν οὕτως ἐκείνον ἡ κλίνη, μὴδ' ὅποι εἴη, καὶ ὅποι διάγοι, ἐπαισθανόμενον. Πάλαι γὰρ τῷ μακρῷ τῆς νόσου σύμπαν αὐτῷ αἰσθήσεως ἀπέσθη ἐμπύρευμα. Μοναχῶν δὲ τινῶν ἀθροίσμα συγκεροτημένον περὶ αὐτόν, πάσης μὲν κανονικῆς εἰδημοσύνης ἀμέθεκτον ὄν, πολλὴν δὲ τὴν καθ' ἡμῶν ἔχον δυσμένειαν, ὡς τῶν ἀρχῆθεν τῆς ἡμῶν κοινωνίας ἀπεφύργωτων τυγχάνον, ψήφισμά τι καθ' ἡμῶν σχεδιάζει, καὶ τοῦτο ὡς ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου ἐξενεχθέν καθαιρέσειν ἀκωνιστικῶς ὀνομάζουσι καὶ ἀθέσμως. Ἔτα τοῖς πυλωροῖς καὶ ὑπηρέταις παρακαλύονται τοῦ ναοῦ, καὶ οἱ τῶν ἐν προνάοις πύργων ἀπηρωρημένοι, χάλκοι τῶν κοινῶν συνάξων ἄτερ λόγου καὶ φωνῆς κήρυκας διακωδονίζουσι, καὶ τὸν ξύγκλυδα καὶ χυδαῖον τοῦ πολιτικοῦ πλήθους προκαλοῦνται λαόν. Καὶ τίς ἂν ἀριθμήσειεν, ὅποι καὶ προκείρωρθε πλῆθος; ἢ ἀθροίσις; Ἐπληροῦτο τὰ ἔνδον, τὰ ἔξω πάντα, τὰ μέρη τοῦ θεῖου σικοῦ· καὶ οὐ μόνον τὰ κάτω ἐδάφη τῆς ἐκ διαφόρου ἡλικίας καὶ τάξεως συγκεροτημένης ἐπληροῦτο πηθῆος, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ αἱ παρ' ἐκάτερα, καὶ πρὸς δυσμᾶς τοῦ ναοῦ πρὸς ὕψος ὀλίγον τῆς μεσονάου στοᾶς ἀπεδῖον ἀνιδρομῆναι οἰκοδομαί, ἐδάφη ἔχουσιν ἴδια κίονες, καὶ ταῖς ἐπὶ κίωνων στοᾶς μετέωρα, ὑπανεχόμενα ἐξ ἡρμοσμένου λίθου, καὶ αὐτὰ διηυθετισμένα, ὄχλου παντοῦ μεστὰ καὶ ταῦτα ἐγίνετο.

δ'. Ἀλλὰ πρὶνὴ τῶν μετὰ τὴν ἀθροίσειν ταύτην ἀφηγημάτων ἡμᾶς ἄψασθαι, πρότερον πρὸς τοῦτο τέως ἀπαντητέον. Ἀχρησὶς τίς τῶν νῦν ἢ τῶν παλαιῶν τῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπίσκοπον, παρὰ

gnam, non pacem, divisionem, non conjunctionem dictam pacem existimarunt. Quid tum inde? Pauci, qui in auctoritate erant, maximo incubuerunt, et toto nisu procurarunt, ut universum adversum nos populum inflammarent, et sic sua consilia opere etiam præstare potuere, ut coacti simus ob expectationem mortis, quæ jam fere nobis ante oculos imminabat, dominatui ecclesiastico cedere.

3. Namque videbatur nobis, si id egissemus, offeratæ contra nos rabiei tumorem aliqua ex parte emollitum iri. Hoc vero aliter atque ipsi sperabamus, evenit. Quem enim unanimi præsules sententia ex patriarchico throno deturbaverant, antequam in illo nos collocassent, eum rursus convementes, in eo posuere. Et hoc est narrationis caput. Tenebat nos monasterium, cui nosmetipsos concedidimus, illum vero lectus, non thronus, cum non sederit, sed appositus fuerit, ut diximus, et hæc, non ut infamie notam illi appingamus, narramus. Absit! longe enim a similibus absumus: nam etiamsi id nobis in animo esset, res ipsa, quoad ejus poterat, criminis alicujus notam non subit. Quam enim reprehensionem homo incurreret, si ille morti proximus stupens non persentiscit; sed hæc dicimus, ut improbitatis excessum repræsentemus, dum qui adversus nos similia moliebantur, non utilitati publicæ, sed illi tantummodo a nimium advertabant, ut nos ex proprio throno disjicerent. Habebat igitur illum lectus, nec ubi esset, nec in quo degeret loco, agnoscentem. A multo siquidem tempore morbo prægravatus, universum sensuum suscitabulum amiserat. Monachorum vero circa eum cœtus effusus, nulla canonum scientia præditus, et plane infans, sed erga nos nimium hostiliter exardens, tanquam qui ab initio a nostra communione abscessus sese segregaverat, decretum contra nos extemplo profudit: et hoc ac si ab eo pronuntiatum fuisset, depositionem, nullo canonum jure servato, et contra fas omne, nuncupant. Tum ostiariis, et administris templi præcipiunt, ut qui in pronais super turres dependent, anei publicarum congregationum absque sermone, et voce præcones, ingenti strepitu remugientes, confusam, et vilem civitatis plebeculam advocent. Et quis numerum multitudinis, quæ ibi congesta est, explicaverit? Interiora omnia, exteriora sacrosancti templi constipabantur concurrentium numero: nec tantummodo infima pavimenta multitudine diversæ ætatis ac ordinis congregata replebantur, sed ex utraque parte, et occidua et media templi porticu parum distantium structurarum propria pavimenta columnis, et super columnis super sese erectis interstinctis ex adaptato lapide eminentia, et bene digesta, cujuscunque generis plebeculæ plena erant.

4. Sed antequam congressus hujus narrationem exordiamur, primum hoc præponendum videtur. Audiitne quispiam ex iis qui nunc vivunt, vel antiquitus vitam egerunt, Constantinopolitanum ar-

chiepiscopum ab iis, qui nec episcopi, multo minus sacerdotis dignitate præsigniti sunt, deponi? Et tamen adversus nos decretum a similibus extemplo pronuntiatum est, et nemo ex iis, qui stuporem hominis bene callent, dictis nostris adversabitur. Ego nihilominus et jus simile ad causæ defensionem aptissimum præteriens, sicut est ab eo contra nos sententia lata, hunc in modum respondeo. An est canonum ullo præscripto statutum, eum, qui in occupando throno æmulus erat, unum tantummodo, et nullo præsidum suffragio approbatum, vel plausu exceptum contra eum, qui nullo synodico decreto erat obnoxius, sententiam depositariam dicere? Dicite per Deum, quibus canonum observatio demandata est, si canonibus ista præcipiuntur, si jura similia mandant, si Patrum ista constitutionibus iunituntur. Namque prorsus addecebat, ni nomen solum apud vos canones obtinent, aut juste, aut, sed aliud, vestræ pietati parcens, silentio prætereo, suspensionem prius contra nos a vobis decerni: sicque communibus calculis propter ejusdem adversantem discordantemque ab aliis dispositionem excogitatam priore reprobato secundum in sede substituere. At nunc cum nihil tale peractum sit, surda condemnatione nos quidem monasterium, thronus vero, nisi aptius sit dicere, lectus, illum excepit.

5. Et hoc quidem primum contra jura commissum facinus est, ante nostram scilicet synodalem condemnationem nostram in throno æmulum introumittere. Verum oratio ea quæ post multitudinem congregatam gesta sunt, recolat. Recitabantur, quæ ab ipsis contra canones et jus omne nuncupabantur, depositiones: nos a nullo antea iudicatos, tanquam in certis ac indubitatis paternorum dogmatum prævaricationibus criminabantur, et hæreticos et Græcorum hostes, o justitia, et omnia aspicientes Domini oculi pietatis magistros, et qui jam annis ante elapsis suam erga Græcos benevolentiam demonstraverant, ubique locorum impudenter conclamabant. Quid multis opus? ita hæc enuntiata vilis plebecula rabiem in nos concitauerunt, ut per tres dies integros continuo diffidere-mus, an cujus diei vivi matutinum aspeximus, illius etiam finem eodem modo intueremur. Homo siquidem rationis, quæ est in sui definitione, experis, absurdas accusationes adversus aliquem jactatas exaudiens, si momenta calumniæ accusationisque non dignoverit, subito et absque mora ex calumnia criminationibus exortis incenditur: quod si accusatio ab aliquo in dignitate constituto, et præcellente emanarit, inflammatio illa majores vires acquirit, dignitate facile fidem conciliante, cum qui similibus animum adverterunt, dignoscere non possint, aliquando veritatem, quam in se continere debet dignitas et auctoritas, ab ira et rabie, quæ sunt perturbationes humani animi interverti: aliquando etiam, cum cognitio a dignitate longe est, ad veni' accem, et temerariam ejusmodi homi-

των μή τοι γε επισκόπου, ἀλλὰ μηδὲ ἱερέω; ὄνομα περικλειμένων καθαιρεθῆναι; Ἄλλ' ἢ καθ' ἡμῶν ἀπόφασις; παρὰ τοιούτων ἐσχεδιάσθη, καὶ οὐδεὶς τῶν τὸ ἀνάλισθητον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου εἰδόντων πρὸς τὴν ἡμέτερον τοῦτον ἀπαντήσεται λόγον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ τοιοῦτον παρατρέχων δικαιολόγημα, ὡς εἰ παρ' αὐτοῦ ἐκείνου ἐσχεδιάσθη τὰ καθ' ἡμῶν, οὕτω τὴν πρὸς ταῦτα ποιούμαι ἀπάντησιν. Κανονικῆς ἐξείχεται τῆς διαταγῆς τὸν ἐπὶ τῷ θρόνῳ ἀντίζηλον, ἕνα καὶ ταῦτα ὄντα, καὶ παρὰ μηδενὸς τῶν ἀρχιερέων παρακροτούμενον, κατὰ τοῦ μή τινα συνοδικῆ ἀπαράσει παρακινήθentos τοῦ θρόνου, γνώμας καθαιρετικῆς ἀποφαίνεσθαι; Εἴπατε οἱ πρὸς Θεὸν τῶν κανόνων πεπιστευμένοι τὴν φυλακὴν, εἰ κανονικὰ ταῦτα, εἰ ἐνθεσμία, εἰ τῶν πατρικῶν οὐκ ἐξωρα διατάξω. Πάντως γὰρ ἴδει, εἰ μὴ ἀπλῶς ὄνομα οἱ παρ' ἡμῶν κανόνες εἰσιν, ἢ δικαίως, ἢ, ἀλλὰ τὸ ἕτερον φειδὸς τῆς ὁμῶν σεβασμιότητος ἀποσιωπῶ, ἀργίαν ἡμῶν καταψηφίσασθαι ὁμᾶς πρότερον, καὶ οὕτω τὸν κοιναῖς ταῖς ψήφοις, διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀντίβροπον οἰκονομίαν ἀσύμφωνον αὐτοῦ ἀποδοκιμασθέντα τὸ πρῶν, ἀντικαταστήσεται τῷ θρόνῳ τὸν δεύτερον. Νῦν δὲ τοιοῦτου μηδενὸς γεγονότος, κωφῆ τῇ καταδικῆ ἡμᾶς μὲν ἢ μὴ, ὃ δὲ θρόνος, εἰ μὴ γε προσηυτέτερον ἔστιν εἰπεῖν, ἢ κλίση, ἐκείνον ἐλάμβανε.

ἔ. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτω πρῶτον ἐπ' ἡμῖν γέγονε τὸ ἀδικήμα, τὸ πρὸ τῆς καθ' ἡμῶν συνοδικῆς διαγνώσεως, ἀντικαταστήσεται τῷ θρόνῳ τὸν ἡμῶν ἐπὶ τοῦτῳ ἀντίζηλον. Ὁ δὲ λόγος τῶν μετὰ τὴν ἀθροῦσιν τοῦ πλῆθ. υς ἤδη ἐπιμνησθήτω. Ἀνεγινώσκοντο μὲν αἱ παρ' αὐτοῖς ἀκανονίστως, καὶ ἀθέσμως ἐνομαζόμεναι καθαιρέσεις, τοὺς δὲ παρὰ μηδενὸς ἀνακριθέντας ἡμᾶς, ὡς ἐπὶ ὁμολογουμέναις πατρικῶν δογμάτων παραβασίαις ἠτιῶντο, αἰρετικούς καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθρούς, ὧ δίκαι, καὶ οἱ πανθ' ὀρώντες ὀφθαλμοὶ τοῦ Θεοῦ! τοῦς τῆς εὐσεβείας διδισκάλους, καὶ τὸ εἰστυθὲν πολλοῖς; κατὰ καιροῦς ἀποδείξαντες φιλορῳμάτιον, πάντα ἀντιδῶς ἀπεκάλουν. Καὶ τί τὰ πολλὰ; Οὕτω ταῦτα λεγόμενα τὴν καθ' ἡμῶν μανίαν τοῦ πλῆθους ἀνῆψεν, ὡς ἐπὶ τρισὶν ὄλαις ἡμέραις μηδὲ θαρραλεῖν ἔχειν ἡμᾶς, ἢ ἡμέρας τὸ ἐωθινὸν εἶδομεν ζῶντες, ταύτης καὶ τὸ τέλος ὁμοίως ἴδειν. Οὗτος γὰρ ἄνθρωπος τὴν μὲν ἐκ τοῦ ὄρου αὐτοῦ λόγου μὴ εὐμοιρῶν, ἀτόπους τινὰς κατηγορίας ἐνωτικῶν προτεινομένων κατὰ τινος, μηδεμίαν ῥοπήν τῇ τῆς συκοφαντίας καὶ διαβολῆς διακρίσει διδοῦς, τάχιστα ὡς ἐπ' ἀληθείαι τοῖς ἐκ διαβολῆς αἰτιάμασιν ἐξανάπτεται. Εἰ δὲ καὶ παρ' ἀνδρὸς αἱ κατηγορίαι ἐκ τινος περιφανείας τὸ δοκεῖν ἔχοντος, μᾶλλον ἢ ἀναψις, τὸ πρὸς πίστιν εὐπαράδεκτον εἰσάγοντος τοῦ ἀξιώματος, ἅτε τοῦ ταῖς τιοῦτοις προσέχοντος μὴ συνιδεῖν ἔχοντος, ὡς ποτὲ μὲν ἦν ὀφειλοῦσιν ἀλήθειαν αἱ περιφάνειαι καὶ τὰ ἀξιώματα, ταύτην θυμῶς, καὶ ὀργῆ, πάθη ὄντα ἀνθρώπινα, ὑφαιροῦσι, ποτὲ δὲ γνώσις προσήκουσα τῷ ἀξιώματι, πρὸς ψευδῆ καὶ δλογον τοὺς τοιοῦτους ἀνάγει κατηγορίαν, οὐχ ὡς

ἡ ἀλήθεια βούλεται, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ νοοῦσι πρὸς ἅ
τὸ κατηγορεῖν ἐρχομένους. Εἰ δὲ καὶ ὡς περὶ Θεοῦ
καὶ πίστεως προφέρονται τὰ αἰτιάματα, οὐ μέτρω
ἐνὶ πρὸς ὀργὴν ἐστὶ τότε τὸ ἀνθρώποις ἀλογώτερον
ἀναπτόμενον. Τάχα γὰρ ὁ τοιοῦτος τὰ μεγάλα οἰεται
θεραπεύειν Θεὸν, εἰ μέχρι σφαγῆς καὶ αἵματος τὸν
κατηγορούμενον τὰ τοιαῦτα μετέλθῃ, εἰς ὅπερ δὴ
κινδύνου παρ' ὀλίγον ἤλθομεν καὶ ἡμεῖς. Ἐπὶ γὰρ
τρισὶν ὅλαις ἡμέραις θαζέβειν οὐκ εἴχομεν ἀκριθῶς,
ἤ, ἡμέρας τὸ ἐπιθινὸν εἶδομεν ζῶντας, ταύτης καὶ
τὸ τέλος ὁμοίως ἰδεῖν.

ζ'. Μετὰ δὲ τὴν αὐτῶν τρίτην, τὰ ἐκ τῶν βηθέντων
κωδῶνων ἤχουν πάλιν κηρύγματα, καὶ πάλιν ἀτά-
κτου πλήθους ὄρμη, καὶ πάλιν ἀνδρῶν, οὐ πάντων μὲν,
οὐκ ὀλίγων δὲ τέως φονῶντων ἄθροισμα παμμυγῆς, B
ναοὺς ἐπλήρου, καὶ πρόναα, καὶ τοῦ ναοῦ τὰ με-
τεωρότερα, καὶ ταῦτα μάλιστα κατ' ἐξαιρέτων, ὡς
ἐκείσε τῆς τῶν ἀρχιερέων ἐμγγύρεως γινομένης,
διὰ συζήτησιν τάχα τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐγὼ δ' ἐνταῦθα
τοῦ λόγου γενόμενος, ὅπως ἂν αὐτῷ καὶ χρῆσαιμην
οὐκ ἔχω. Ἐν γὰρ κατηγορησάμενος βούλομαι δικαστῶν,
τούτων ὑπερηγορησάμενος πείθει με ἡ ἀλήθεια, καὶ
οὐκ οἶδ' ὅποτέρωσε βέψω, εἴτε πρὸς κατηγορίαν,
διὰ τὸ ἀδικον τῆς πράξεως τέλος, εἴτε πρὸς ὑπερη-
γορίαν διὰ τὸ πρὸς τὴν πρόξιν ἀκούσιον. Οὐ γὰρ ἐκόν-
τες ἤλθον πρὸς τοῦτον, ἀλλ' ἄκοντες πρὸς αὐτὸ συν-
ῤῆθησαν, καλοῦσιν δὲ δικασταὶ ποιεῖν συγκαχώρητο,
ἀλλ' ὡς κατάδικοι πάσχειν ἠπελήντο, εἰ μὴ τὰ ἄπαξ
ἀθέσμως καὶ ἀκανονίστως ἀποφανόμενα καθ' ἡμῶν
ἐπιβουλεύσασιν. Ἡ δὲ ἀπειλὴ οὐ χρημάτων, οὐ
κημάτων, οὐ τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτῆς ἐκπτώσις
ἦ, ἀλλὰ θάνατος, καὶ οὗτος ἀπηνῆς καὶ βιαιότατος.
Οἷς γὰρ ἐδόκει μετὰ τὴν ἡμῶν καταδικὴν τὴν πᾶ-
σαν ἐπ' αὐτοὺς τρέψαι κακίαν, ὡς ὁ χρόνος ἀκριθῶς
πᾶρστησεν ὕστερον, ἐκείνοι τῶν, ὡς εἰρηται, χυ-
δαίων καὶ φονικῶν ἀνδρῶν τὰς συναγωγὰς ψικονό-
μων, ὡς ἂν, εἰ τίς που μικρὸν πρὸς τὰ παρακε-
λεύόμενα ὑπογούξειε, θάνατον τὸ ἐπιτίμιον ὑπο-
σταίη. Τί γοῦν εἶχον ποιῆσαι οἱ πρὸς ἄλογον μανίαν
πλήθους, καὶ ὄρμη ἀκάθεκτον, ἀντέχειν οὐκ ἐπι-
σχύοντες; Τί ἄλλο γε ἢ τοῦ καιροῦ ἐνδοῦναι τῆ
δυναστείας, καὶ μὴ ἐπιχειρεῖν ὀλίγαις βανίσιν ὕδατος
φλόγα ὄλην εἰς αἰθέριον ὑψοῦμένην σβεννύειν; Τέως
δ' οὐν οὕτω καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις εἶχε τούτους τὸ δικα-
στήριον, καὶ ἡμῖν τὸ λοιπὸν τὰ λείποντα τῶν ἀδικη-
μάτων ἀφ' ἡμετέρων, καὶ ὅποι ταῦτα κατήνησεν.

πᾶν integrum ad æthera usque excitatam extinguere? Tandem hoc modo, ei hisce de rebus ad
tribunal ventum est, nobisque interim quæ reliquæ sunt, injustitiæ, quænam finem nacta sunt, enar-
randum.

ζ'. Εἶχε μὲν γὰρ ταῦτα, ὡς ἔφην, ἀρχὴν τὸ πρὸ
τῆς καθ' ἡμῶν συνοδικῆς διαγνώσεως ἀντικαταστή-
ναι τῷ θρόνῳ τὸν ἡμῶν ἐπὶ τούτῳ ἀντίζηλον, καὶ
προσέτι τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου τὴν καθ' ἡμῶν
ἐξενεχθῆναι ἀπόφασιν, καὶ τὸ δὴ μεῖζον, τὸ μηδὲ
παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ παρ' ἀνδρῶν ἀνιέρων, καὶ τούτων
παλαιᾶ τῆ καθ' ἡμῶν κακίᾳ προστετηκότων, ὡς ἐπ'
δύναμι αὐτοῦ ταύτην σχεδιασθῆναι, τὴν δ' ἐπὶ τὸ
πλέον ἐσχίχε πρόσθεν, ἐκ τῶν, ὡς ἦδη ἀπαγγελοῦ-

nes accusationem induci, qui, non ut veritas re-
quirat, sed ut illis volupe est, ad accusandas ac-
cedunt. Quod si de Deo, et fide accusationes in-
stituuntur, tum mensura aliqua, quod in homine
est magis rationis expertus, incenditur: namque
maximum se cultum Deo præstare existimat, si
usque ad necem, et sanguinem accusatum de si-
milibus puniat, ad quod ferme periculum nos
tantum non devenimus. Per tres enim integros
dies, ut diximus, nimis male metuebamus, an
diei, cujus matutinas horas vivi aspeximus, finem
eadem conditione videremus.

6. Die vero, qui tertium consequeretur, rursus
cædem cum campanarum strepitu proclamationes
audiebantur: rursus inordinatæ multitudinis impe-
tus, rursus hominum non omnium, attamen non
paucorum, cædem minitantium, confusæ, atque
miscellanea mistura, et inconstans congressus
templa complebant, et porticus, et templorum
partes erectiores, ad quas potissimum concurre-
bant, cum in illis præsulum cœtus congregaretur,
res nostras dijudicaturus. Ipse vero cum huc ora-
tione devenerim, quomodo ea uti debzam, non
liquet. Quorum enim iudicium accusationem insti-
tuo, horum defensionem suscipere veritas ipsa
persuadet, et nescio quam in partem propenden-
dum mihi sit, sive ad accusationem ob injustum
actionis exitum, sive ad defensionem, ob actionem
non sponte sed coacte perfectam. Neque enim
sponte ad opus accesserunt, sed inviti compulsi
sunt, et illis non tanquam iudicibus sententiam
dicere concedebant, sed uti reis metuenda minita-
bantur, ni semel præter jus omne fasque contra
nos scripta decreta constabilirent. Et minæ erant
non pecuniarum, non possessionum, non ipsius
pontificatus amissio, sed mors, eaque crudelis et
quam maxime violenta. Quibus enim videbatur,
post nostram condemnationem malum esse in se
omne convertendum, quod postmodum tempus sub-
sequens aperte demonstravit, illi, ut dictum est,
vilium, apertè et truculentorum hominum congressus
procurabant, ut si quis aliquando vel minimum
præ his, quæ præcipiebantur, hisceret, morte
multaretur. Quid igitur acturi erant, qui in vesa-

nam rabiem, et perditum multitudinis impetum
contraire non poterant? Quid aliud, nisi violentiæ
cedere, neque intentare paucis aquæ guttis flam-
mam integram ad æthera usque excitatam extinguere?
Tandem hoc modo, ei hisce de rebus ad
tribunal ventum est, nobisque interim quæ reliquæ sunt, injustitiæ, quænam finem nacta sunt, enar-
randum.

7. Horum itaque principium fuit, ut dixi, ante
synodale decretum contra nos latum, loco nostri
in thronum nostrum promovere æmulum, necnon
ab ipso, eoque solo contra nos sententiam publi-
cari, et quod inhumanius est, neque ab ipso, sed ab
hominibus profanis, et his antiquæ adversum nos
improbati deditis, sub nomine nihilominus illius
dictari, quæ usque quo processerit ex factis ipsis
enuntiabimus. Quartus dies erat, ex quo, quæ ab

illis depositio nomen habuit, pronuntiata fuerat, A cum nos ad tribunal vocamur : *Audi, cælum, et auribus percipe, terra!* Depositus accersitur ad respondendum, qui decreto condemnatus est, ad illi contradicendum; a throno etiam ante sententiam latam ejectus, ad depulsandam calumniam. Sed quo scopo? ut quæ ille respondendo, contradicendo, injuriam depulsando protulisset, non absque ratione prolata esse existimata, proprium robur haberent. Et quis tandem eorum roboris finis futurus erat? Patriarchicus thronus? Sed hic antea ablati est, alius super illo jacet: namque generaliori nomine cathedram ipsam vocitamus. Et quisnam etiam ex iis, qui ad intelligendum ineptissimi sunt, inania, quæcumque nos in nostri defensionem sive justa sive vera adduxissemus futura non dignovisset? Tu vero, nuntii præcipiebant, absque ullo præsulatus signo ad nostrum procedito tribunal. Gratia sit vobis ob hanc veritatem, neque enim dicam, injustitiam. Hinc enim veritatem apertissime ostendistis, vos, non ut judicaretis, sed ut contra nos præter fas latam sententiam stabiliretis congregatos fuisse. O amorem fraternum a vobis tanti habitum! Probe igitur vereque supra veluti ex vobis innocens declaratus, in his, quæ injuste passus sum, pro vestra dignitate respondi. Neque enim nostræ innocentiae parva declaratio est, cum res supradictæ modo quo diximus processerint.

8. Sed quæ subsequuta sunt, fortasse quispiam magis ex canonum legumque præscripto acclitata esse existimabit? Qui æquo animo audis, orationi attendito. Ut enim secundum canones nobis nuntii missi sunt, qui hoc etiam in se canonicum continebant, cum non per præsules, sed laicos quosdam et administratos clericos, facti sunt, Pauli vocem nos mutuo accipientes, ut Paulus clamans, Cæsarem appellavit, ita et ipse Cæsarem appello auditorem rerum mearum, et perturbationis expertem cognitorem. Voces has nostras cum illi, qui mala omnia in nos moliebantur, nuntii attulissent, inde reversi, Haud fas est, inquit, tibi vel solo imperatoris aspectu frui. Ne id cogites, neque inde tibi utilitatem aliam expectes. Annon etiam hoc, interrogabo enim te, quem oratio mea æquum auditorem appellavit, magnam ad jus observandum, meorum judicium promotionem ostendit? An vero si homicida, sive aliorum, quæ accerrimis pœnis prohibentur, facinorum patratore, imperatoris audientiam appellasset, pro quibus se injustitia affectum ab iis, qui calculum tulerant, cognovisset, ob appellationem criminis notam incurrisset? At nobis hoc quoque crimen reputatum est: necdum capio quodnam aliud iudicium reus præ illo, quod imperatoris est, appellabit. Etenim si cum, qui iudicio sistitur, patriarcha est, crimen, adversus Græcos odium, et in dogmatibus error, supervacaneum quid et prope inutilis imperatoris auditio reputata est, in quam alia persona, et in quo alio iudicio, qui similibus obnoxii reputan-

μεν, γεγεννημένων. Τετάρτη μὲν γὰρ ἦν, ἐξέτου ἡ παρ' αὐτοῖς ὀνομασθεῖσα καθαίρεισι ἀνεγνώσθη, καὶ ἡμεῖς πρὸς δικαστήριον ἐκαλούμεθα. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ. Ὁ καθαιρεθεὶς πρὸς ἀπολογίαν καλεῖται, ὁ τὴν ἀπόφασιν καταδικασθεὶς πρὸς τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπάντησιν, ὁ τοῦ θρόνου καὶ πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἐξωσθεὶς πρὸς δικαιολογίαν. Ἴνα τί γίνεται; Ἴνα τὰ πρὸς ἀπολογίαν, καὶ ἀπάντησιν, καὶ δικαιολογίαν αὐτοῦ εὐλογοφανῆ νομισθέντα τὴν οικεῖαν ἰσχὺν ἔξει. Καὶ τί ἂν εἴη τῆς τούτων ἰσχύος τὸ τέλος; ὁ πατριαρχικὸς θρόνος; Ἄλλ' οὕτω προαφῆρηθῆ, ἄλλο; ἐπ' αὐτοῦ κείται. Τῷ γὰρ γενικωτέρῳ τὴν καθέδραν ταύτην καλοῦμεν ὀνόματι. Καὶ τίς οὐκ ἂν καὶ τῶν πάντη δυσκινήτων πρὸς τὸ νεῖν ἔωλα ἡμῖν ἀποθήσεται διαγνώη πᾶνθ' ὅσα ἡμεῖς καὶ δίκαια, καὶ ἀληθῆ ὑπεραπολογησόμεθα ἑαυτῶν; Σὺ δὲ, τὰ μηνύματα ἔλεγες, δέχα παντὸς ἀρχιερατικοῦ σημείου πρὸς τὴν ἄλλοτερον ἀπάντησον δικαστήριον. Χάρις ὁμῖν τῆς ἀληθείας ταύτης· οὐ γὰρ ἀδικίας ἐνταῦθα ἔρω. Ἐνταῦθεν γὰρ τὴν ἀλήθειαν ἀντιβῶς παρεστήσατε, ὡς οὐχὶ δικάσαι, ἀλλὰ κυρῶσαι τὴν καθ' ἡμῶν ἀθέσμως ἐξενεχθεὶς ἡ ψῆφον ἰσθροῦσθητε. Εὐγε ὁμῖν τῆς εἰς τοῦτο φιλαδελφίας! Καλῶς ἄρα καὶ ἀληθῶς; φθάσα; ἀνωτέρω, ὡς παρ' ὁμῶν δεδικαιωμένος, ἐφ' οἷς ἠδίκημαι, τῆς ὁμῶν ὑπερηγόρηκα τιμωροῦστος. Ἡ γὰρ ὀλίγη τις ἡμῶν ἡ δικαιοσύνη; κανονικῶς οὕτω πάντων τῶν ἡδὲ βηθέντων παρηκολουθηκότων;

ἡ'. Τάχα δ' ἄλλὰ τὰ ἐξῆς κανονικωτέρᾳ τις οἴσεται προβῆναι καὶ ἐνθεσμότερα; Καὶ δὴ πρόσεχέ μοι τῷ λόγῳ, ἐεύγνω μόνως ἐπακροῦμενος. Ὡς γὰρ κανονικῶς πρὸς ἡμᾶς; οὕτω γεγονάσι τὰ μηνύματα, ἐτι καὶ τοῦτο κανονικῶν ἔχοντα. τὸ μὴ διὰ ἀρχιερέων, ἀλλὰ διὰ λαϊκῶν τινων καὶ κληρικῶν διακόνων γενέσθαι, τὴν Παύλου φωνὴν ἡμεῖς δανεισάμενοι, ὡς ὁ Παῦλος βοῶν, ἀπελόγησάμεθα, Καίσαρα ἐπεπέκλητο, οὕτω καὶ γὼ βασιλεῖ ἐπικέκλημαι ἀκροατὴν τῶν κατ' ἐμὲ καὶ ἀπροσπαθῆ διαγνώμονα. Τὴν γοῦν φωνὴν ταύτην τοῖς πάντα τὰ καθ' ἡμῶν δεινὰ ἐξαρῶσιν οἱ ἀγγελιαφόροι διακομισάντες, ἐπανῆλθον ἐκεῖθεν, Ἥ μὴν, λέγοντες, οὐκ ἂν σοι δῶ; ἐξέσται καὶ μόνῃ τῆς βασιλικῆς ὕψεως ἀξιωθῆναι. Μὴ τοῦτο οἶον, μὴ τι ἐσσεσθαι σοι βρελοῦς ἐντεῦθεν προσδόκα. Ἄρ' οὖν οὐχὶ καὶ τοῦτο, προσερήσομαι γὰρ σε, ἂν ὁ λόγος εὐγνώμονα προσεκαλέσατο ἀκροατὴν, μεγάλην παρίστησι τὴν πρὸς τὸ δίκαιον ῥοπήν τῶν ἐμῶν δικαστῶν; Τάχα γὰρ εἰ καὶ ἀνδροφόνος τις, ἢ καὶ τι ἄλλο τῶν εἰς ἔσχατον ἀπηγορευμένων ἐργαστέμενος κακῶν, τὴν τοῦ κρατοῦστος ἐπεκαλεῖτο ἀκρόασιν, ἐφ' οἷς ἔπειτα παρὰ τὴν ἀποφνημαμένον τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον ἀδικηθῆναι, οὐκ ἂν ἐπετιμήθη τῆς ἐπικλήσεως; Ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκλημα ἐλογίσθη, καὶ οὐκ οἶδεν, ὅποια ἑτέρα δίκη τὴν τοῦ βασιλείως ἐπικλησιν ἐπιδοθήσεται ὁ κρινόμενος. Εἰ γὰρ, ὅτε τὸ μὲν ἐπὶ τῇ δίκῃ πρόσωπον πατριάρχης, τὸ δ' ἐγκλημα ἔχθρα κατὰ Ῥωμαίων, καὶ δογματικῶν παραφορᾶ, περιττόν τι, καὶ εἰς οὐδὲν συντελοῦν ἢ τοῦ βασιλείως ἀκρόασις ἐλογίσθη, ἐπὶ τοῖσιν ἂν ἑτέρῳ προσώπῳ, καὶ ἐφ' ἑτέρα ποῖα δίκη οἱ ταῦτα λογίζεμενοι τὴν

τοῦ βασιλέως παρουσίαν δικαίωσωσιν; Γέγνε δ' ἄ τὸν ἐπ' ἡμῖν οὕτω καὶ τοῦτο· καὶ τότε μὲν ἐπὶ τοιοῦτοις ἢ τε σύνεδος διελύθη, καὶ τὸ καθ' ἡμῶν διεσκεδάσθη συνέδριον.

θ. Κατὰ δὲ τὴν ἐξ ἑκείνης τρίτην πρὸς τῆ συνοδικῆ ὁμηγύρει καὶ τῆ ἀρχοντικῆ συνελθούσαι, ἡ αὐτὴ καὶ πάλιν μετὰ τῆς αὐτῆς κακίας τῶν πολλῶν τοῦ κλήθους, εἰ καὶ μὴ πάντων, ὀρμῆ τε καὶ συνδρομῆ, καὶ μηνυταὶ πάλιν, καὶ τοῖς πρότερον ὅμοια τὰ μηνύματα. Ἡμεῖς δὲ Θεῷ μὲν τὸ πρῶτον ἑαυτοὺς ἀναθέμενοι, ἀκέμμασι δὲ τὸ δεύτερον, οἷς ἡμῖν ἐδόκει συμφέρειν χρῆσάμενοι, καὶ τὸ ἀπελθεῖν πρὸς τοὺς καλοῦντας, καὶ τὸ μὴ ἀπελθεῖν ὁμοίως ἐπικίνδυνον ἐωρῶμεν, τὸ μὲν εἰ μετὰ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἔσται ἀπολογίας, τὸ δὲ ὡς πᾶσαν ἀδειαν παρέξον τοῖς διαβάλλουσι τὰ ἡμέτερα. Ἡ μὲν γὰρ μετὰ τῆς ἀπολογίας ἡμῖν παρουσία εἶχεν ἂν πρὸς ἡμέτερον κίνδυνον ἀνάξει τὰ πλήθη, ὅτι γὰρ τὸ ἐν τοῦτοις ἀλογιστότερον οὐχ ὑπερηγορίαν ἡμῶν, τῆς δὲ κοινῆ σπουδαζομένης ἐπιχειρήσεως; κατηγορίαν καὶ ἀναίρεισιν ταύτην λογισσάσθαι ἐμελλε, καὶ οὐχ ἑαυτοὺς συνιστᾶν τοῖς δὲ Λατίνοις προσδοθεῖν οὕτω ποιούντες ἐνομισθημεν ἂν, καὶ τάχ' ἂν διὰ τοῦτο καὶ θυσίαν Θεῷ προσφέρειν ἠγγίσαστο ὁ πικρῷ θανάτῳ παραδώσων ἡμᾶς. Τοιοῦτον γὰρ, ὡς ἔφημεν, ἀνθρωπος, ἀλογώτερον ἀκροῦμενος, ὅταν τι. ἐπὶ τοῖς περὶ Θεοῦ καὶ πίστεως αἰτιώτο ζητήμασι. Τὸ δὲ μὴ ἀπελθεῖν ὅλως ἐπιπλέον ἂν εἰς τὸν εἰρημένον τοῦ; καθ' ἡμῶν ἠρέθισε κίνδυνον, ὡς πίστιν τάχα τῶν καθ' ἡμῶν αἰτιαμάτων δυνάμενον παρασχεῖν. Ὅτι γοῦν ἐπικίνδυνα ταῦτα ἐδύσκουν ἡμῖν καὶ ἀμφοτέρω, τρίτην ἄλλην ὁδεύσαι διέγνωμεν. Τὸ γὰρ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἡμετέροις ἔθεσιν ἀπαράτρωτον, καὶ τὴν ἀπαράθραυστον τῆς ἡμῶν εὐσεβείας συντήρησιν ἑαυτοῖς συνειδότες, δέον ἐλογισάμεθα, τὴν μὲν ἀπέλευσιν μὴ ἀναβάλλεσθαι, μίαν οὐ μόνον ἀπολογίαν τὴν τῆς οἰκείας πίστεως ὁμολογίαν ποιήσασθαι, πρὸς ἄλλο δὲ πᾶν πρὸς τῶν ἀντιδιαθεμένων ἡμῖν ἐριστικῶς προσφερόμενον ἀποσωπῆσαι, καὶ πρὸς πᾶσαν ἐπελθοῦσαν, καὶ ἐπελευσομένην ἡμῖν ἀδικίαν, μηδὲν πρὸς τὸ παρόν παραφύεξασθαι. Καὶ γέγονε τοῦτο. Καὶ εἶχεν ἡμᾶς τὸ δικαστήριον οὐ δικασθησομένους, ἀλλ' ἦν προπεπόνθημεν καταδικῆν, βεβαιότερον ἰσως ἀποισομένους δι' ἔν, ὡς εἶοικε, μόνον τὴν ἡμετέραν παρουσίαν καταπειγόντων τῶν ἡμῖν ἐξυφαινόντων τὰ πάνδεινα, τὸ καὶ ἀτιμίαν ἐπὶ τῆ ἀδικίᾳ προστρέψαι ἡμῖν. Οἷα γὰρ εἴπομεν; οἷα δὲ καὶ ἤκουσαμεν;

cissima quæque in nos moliebantur, et nobis præter injuriam infamiae quoque notam inurebant. Quæ enim tum diximus? quæ et audivimus?

ι. Ἀυτίκα πρῶτως περὶ ὧν ἐλογωγραφῆσαμεν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως ἀνεκρινόμεθα. Καὶ ἦν μὲν ἡ σπουδὴ τοῖς ἀντιδικούσι στάδιον διαλέξεως ὑπαναίξαι, καὶ μέγαν ἀντιρρήσεως συγκροτήσασθαι ἀγῶνα, ὡς ἂν διὰ παρεξηγήσεων, αἷς αὐτοῖς νομοθετικώτερον πλεον ἢ ἀποδεικτικώτερον ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς τῶν Πατέρων χρῶνται φωναῖς, τὸ ἀλογώτερον τοῦ πλήθους καταδημαγωγῆσασθαι, καὶ οὕτω τὴν καθ' ἡμῶν δῆθεν ἀπενέγκωνται νίκην· ἡμῖν δ' εἰ: τὸ τυρευόμενον τοῦτοις οὐχ ἠγνοεῖτο· τὸ δ' ἦν

tur, præsentiam imperatoris appellabunt? Hac igitur ratione hoc quoque de nobis transactum est: tum deinceps synodus dissoluta est, et adversus nos coactus congressus dissipatus

θ. Tertia postmodum die synodalis congregatio cum principum assistentia cogitur, iterumque cum eadem multorum ex vili plebecula improbitate, et si non omnium, impetus, et concursus, et nuntii prioribus non absimiles. Nos porro Deo nosmetipsos primum committentes, et animo postmodum, quæ nobis utilia esse videbantur, revolventes, et ad accersentes accessum, et in spernendis imperiis contumaciam, æque periculosum esse deprehendebamus; illum, si cum nostra defensione committeretur; hanc, tanquam quæ nostra calumniantibus plenam facultatem omnia agendi concessisset. Namque nostra præsentia cum defensione poterat ad nostra damna multitudinem concitare, quod in ea pars, quæ minus ratione uteretur, non nostræ defensionem, sed conatus adversus nos publici accusationem, et demolitionem illam esse reputasset: et nos non nobis suppetias ferre, sed Latinis esse adjumento, si id ageremus, existimaremur. Et forte etiam ob hanc eandem causam sacrilegium Deo offerre opinatus quispiam, neci nos proximæ tradidisset: talis enim homo est, et nulla ratione duce res dijudicat, cum de Deo ac fide quæstio est, et iudicium constituitur. Et contumacia magis ac magis in noxam nostram excitasset, tanquam quæ crimina adversus nos in iudicium delata, uti vera constabilisset. Cum itaque utraque nobis periculosa viderentur, tertium inire consilium decrevimus. Namque cum in omnibus nostris consuetudinibus invulneratam et nostræ pietatis infractam integritatem conservatam a nobis apprime teneremus, facto opus esse iudicavimus, accessum nempe non diutius protrahere. et satis pro nobis responsum, si nostræ fidei professionem emitteremus, reliqua vero omnia, quæ nobis adversarii contentiose opponerent, silentio pertransiremus, et ad omne, quod injuste passi eramus, vel imposterum toleraturi essemus, nihil tum responderemus. Quod et factum est. Et ad tribunal accessimus non iudicandi, sed quam antea condemnationem subivimus, firmiter reportaturi, ob quod, ut videbatur, tantummodo nostram præsentiam studiose poposcebant, qui atrociter præter injuriam infamiae quoque notam inure-

10. Statim illa, quæ nos de unione ecclesiastica scripto tradidimus, in iudicium vocata sunt. Et adversariis tantum illud incumberebat, disputationis stadium aperire, et ingens contradictionis certamen constituere, ut per pravas interpretationes, ad quas construendas illi nomothetarum magis more, quam demonstrationum methodis Patrum vocibus utuntur, vesaniorum plebeculæ multitudinem quasi lenocinio allicerent, sicque adversus nos victoriam reportarent. Nos porro eo-

rum machinæ, et molimina cum non præterirent, erant vero, iram populi contra nos succendere, qui ab antiquo tempore famæ apud eosdem vulgatæ hærebant ad unionem stabilendam maximum in modum ab eodem modo habitam studium nos nec exiguum contulisse. Et responsio quidem, utcumque illa fuerit, ita se habuit: Si de fide nos hodie inquirimur, palam et libere vocem sustollentes dicimus, credere, et profiteri, et tenere quemadmodum sancta catholicaque Ecclesia profitetur, et tenet, a qua sacro lavacro abluti sumus, a qua sincerum fidei lac hausimus, a qua sermones dogmaticos didicimus, quos ab infantia ipsa ad cautudinem hanc capitis præqua ætatis proportionem pertractavimus, prius addiscentes, et postmodum docentes. Ad hæc vero, quæ subsecuta est eorum responsio, hoc in loco digerere, ineptum prorsus existimo. Namque Christianos nos et orthodoxos esse judices declararunt, nihilominus præsulatus privationem decreverunt, nescio qua ratione, et unde moti, ad simile decretum prolapsi sunt, et plane non aliunde, neque rebus aliis, nisi iis, quas supra præmemoravimus. Neque enim poterant vix compotis animi multitudinis rabie, et effrenatæ appetitioni resistere, quam in se quisque convertendam fore putabat, si vel minimum illis obstitisset, quæ adversus nos potentes alioquin viri intentabant. Condemnatio itaque, uti diximus, nec aliam ob causam hæc fuit.

11. Nos vero, qui tum propter jam adductas rationes nihil respondimus, nunc palam apertoque, ut omnes audiant, ore respondemus. Addecebatne, o universi sacerdotes, et qui divinarum canonum, et sanctorum constitutionum scientiam tenetis, sacerdotio eum privari, qui prælaudatam fidei professionem et animo credit, et lingua deprecatur? Orthodoxum nobis, o iudex, Christianismum attestaris, et sacerdotium adimis? Forte dices, quod pro ecclesiastica unionem scripta publicaverim. Bene, bene, si nostra sententia non reciam sinceramque, et excellentissimam quodam modo pietatem præferret: si res vestras improbavimus: si alienum ab Ecclesia dogma introduximus. Quod si in his omnibus innocui, et animo et mente sumus, et summa nostri scripti tractatio non alia erat, quam utriusque Ecclesiæ nexus, bene et admodum utiliter Dei gratia procedens: si quæcumque diximus, aut scripsimus mediatores nos, et pacificatores, non novorum dogmatum assertores comprobant, et non ut contra veritatem impudens audaxque lingua calumniantium contendit, quare indignum illis qui patiuntur, indignum et illis, qui ita decreverunt, de nostri sacerdotii ademptione decretum latum est?

12. Et qua de causa contradicens asserit, cum volumen tuum igni traderetur, illius defensionem aggressus non es, nec adustioni tete opposuisti? At tempus illud auditionem non admittebat, cum omnia turbato rerum ordine confusione tumultuque jactarentur, et seditionis auctores vilem plebeculam nos discurrere, et in frustra concidere

τὸ τὰ πλήθην πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν ὀργὴν ἀναφθῆναι, ἐκ παλαιᾶς προκατειλημμένα τῆς φήμης, πολλὰ πρὸς τὴν μισουμένην αὐτοῖς ἐκκλησιαστικὴν σπειδεῖν ἡμᾶς ἔνωσιν. Τοιαύτη τις γέγονεν ἡ ἀπολογία. Εἰ περὶ πίστεως ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα, ἐφημεν, ἐν παρρησίᾳ βιώμεν πιστεύειν, καὶ ὁμολογεῖν, καὶ φρονεῖν ὡς ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία φρονεῖ, καὶ ὁμολογεῖ, παρ' ἧς τὸ βῆπτισμα ἐδεξάμεθα, παρ' ἧς τὸ ἄδολον γάλα τῆς πίστεως ἐποτίσθημεν, παρ' ἧς τοὺς δογματικοὺς λόγους ἐμαθητεύθημεν, οὗς ἐξ ἑτὶ νηπίου καὶ εἰς τὴνδε τὴν πολιὰν ἀναλώγων τῶν ἑλικίων ἐκάστῳ διήλθομεν, μανθάνοντες πρότερον, καὶ διδάσκοντες ὕστερον. Καὶ ἡ μὲν ἀπολογία ἡμῶν αὕτη τὴν δ' ἀμοιβαίαν πρὸς ταύτην ἀπόκρισιν ἀκόλουθον ἐξενεχθῆναι κατὰ τὸ ἀρμόδιον οὐδαμῶς οἴμαι. Ὁρθόδοξον γὰρ Χριστιανισμοῦ παραδοχὴν οἱ δικάζοντες τῆς ἀρχιερωσύνης στήρησιν ἡμᾶς ἐδικαίωσαν, οὐκ οἷδ' ὅπως, καὶ ὅθεν εἰς τὴν τοιαύτην κινήσαντες ἀπόφασιν, πάντως δ' οὐκ ἔδοξεν, ἀλλ' ἐξ ὧν προειρήκαμεν. Οὐ γὰρ οἱοί τε οὐδαμῶς ἔσαν πρὸς ἄλογον μανίαν πλήθους καὶ ὀργῆν ἀντέχειν ἀκάθεκτον, ἣν ἐφ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἐπισπεύσασθαι ἔπειτο, εἰ τί που καὶ μικρὸν ἐνσταίη, πρὸς ἅπερ οἱ τὰ καθ' ἡμῶν δυνάμενοι ἤθελον. Ἀλλ' ἡ μὲν ἀπόφασις τοιαύτη, καὶ διὰ τοιαῦτα.

1α'. Ἡμεῖς δὲ ὅπερ τότε δι' οὗς ἐφημεν λόγου, ἀπολογησάσθαι οὐκ ἔδοκίμασαμεν, νῦν εἰς λαμπρὴν προτεινόμεν τὸν ἀπίλογον. Ἔδει, ὡ πάντες ἱεροὶ, ὡ πάντες κανόνων θεῶν καὶ πατρικῶν εἰδῆμονες διατάξασθαι, ἱερωσύνην ἀφαιρηθῆναι τὸν τὴν ῥηθείαν ὁμολογίαν καὶ ψυχῇ φρονούντα καὶ γλώσσει κηρύττοντα; Ὁρθόδοξον ἡμῖν προσμαρτυρεῖ τὸν Χριστιανισμὸν, ὁ δικάζων, καὶ τὴν ἱερωσύνην ἡμῶν ἀφαιρῆ; Ὅτι γε, ἴσως ἔρεῖς, τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως ἐλογυγράψατος. Καλῶς, καλῶς, εἰ μὴ τὸ φρόνημα ἡμῶν τῆς ἀκρας εἴχετο εὐσεβείας, εἰ τὰ ἡμέτερα ἡθετήκαμεν, εἰ ἀλλότριον δόγμα τῆ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ παρεισεφθείραμεν. Εἰ δ' ἐπὶ τοῖς παῖσι ἀθάωι καὶ ψυχῇ καὶ γνῶμην ἡμεῖς, καὶ σύμπαν τὸ τῆς λογογραφηθείσης ὑφ' ἡμῶν πραγματείας κεφάλαιον ἡ πρὸς εἰρήνην ἐκτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν ἦν συμβολή, καλῶς τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, καὶ λίαν συμφερόντως προβαίνουσα, εἰ πάθ' ὅσα καὶ εἴπομεν, καὶ ἐγράψαμεν, καὶ διαλλάττας ἡμᾶς οὐμνονον κενοφωνῶν παριστῶσι δογματιστῆς, ὡς ἡ κατὰ τῆς ἀληθείας θρασυνομένη γλώσσα τῶν ἡμᾶς διαβαλλόντων ἀνακηρύττει, ἵνα τί ἀναξία μὲν τῶν πασχόντων, ἀναξία δὲ τῶν ποιούντων ἐπ' ἀφαιρέσει τῆς ἡμῶν ἱερωσύνης ἐξηγήθη ἡ ἀπόφασις;

1β'. Καὶ πῶς, φησὶν ὁ ἀντιλέγων, ἡμῖν πυρὶ παραδιδόμενης τῆς βίβλου τῆς σῆς, πρὸς τὴν εἰς τοῦτο οὐκ ἔσσης ἀντιβῆσιν; Ὅτι οὐδ' ὁ καιρὸς ἐτύγχανεν ἀκρόασις, ἀλλ' ἀκαταστασία τὸ πᾶν, καὶ σύγχυσις εἴχε καὶ θόρυβος, καὶ τὸν χυδαῖον λαὸν οἱ ἀνάπται διασπᾶσαι ἡμᾶς, καὶ διαμερίσαι φύρδην παρωτρωνον. Καὶ πάλιν οὐδ' ἔτι πυρὸς τροφή τὰ γράμματα

γέγονε, τὸ ἐπὶ τῇ διαστροφῇ τῶν νοημάτων ἔγκληρα διαφεύξῃ, οὐ τοῦτο ἔγωγε, βέλτεστε, οὐδὲ ἐνενοήθη μοι τοῦτο· ὅτι δὲ ἐνετύθεν τὸ σὺν περιέργον ἀπελέγεται, καὶ μάλα τραυῶς φημι. Καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ἵνα τὴν ἐκ τῆς βίβλου σύστασιν ἡμᾶς ζημιώσῃ, ἐπαραματεύσω, καὶ ἵνα τοῖς πολλοῖς ἐνετύθεν δόξαν παράσχῃς μεγάλων ἀληθῶς ἀτοπημάτων καὶ ἀσεβειῶν περιληπτικὴν εἶναι τὴν βίβλον; Ἄλλ' εἰς μάτην σοὶ πρὸς τοῦτο τὰ ἐνεδρα. Οὐ γὰρ ἐμελλε θεὸς τοῖς ἐν εἰλικρινεῖ τῇ σπλότῃ ζῶντας δούλους αὐτοῦ παρθεῖν. Σὺ μὲν γὰρ χθὲς καὶ πρὸ τρίτης ἴσως τὸ τοιούτον ἐσκαυήρησας βούλευμα· θεὸς δ' ὁ τὰ πάντα πρῶν γενέσθαι εἰδὼς πόρρωθεν τῆς ἀληθείας προσηκόνόμεναι τὴν σύστασιν. Οὐκ ὀλίγοι μὲν γὰρ πῶν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς παρ' ἡμῶν χειροτονηθέντων ἀρχιερέων ἀντίγραφα τῆς βίβλου ταύτης κομισάμενοι ἔχουσιν, οὐκ ὀλίγοι δὲ μοναχοὶ τῶν ἐν ἀσφοδῶσι τῆς γῆς μέρεσι παροικούντων. Καὶ εἰ θεὸς ἀνωθεν εὐδοκεῖ, καὶ θύρα μοι δικαστηρίου ἀρβυποῦς ἀνοιγῆ, ῥῆθον ἡμῖν ἔσται συμμαχουμένους ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, συκοφάντας καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς ἀποδείξαι τοῖς ἡμᾶς διαβάλλοντας. Ἢ γὰρ πᾶσα ἡμῶν ἔν τοις λόγοις σπουδῆ διὰ τὸ κοινῇ λυσιτελοῦν τῇ ἡμετέρᾳ βασιλείᾳ καὶ ἡγεμονίᾳ ἐγένετο· καὶ πρὸς ἐν τοῦτο μόνον ἑώρα τὸ σκοπιμώτατον, παῖσαι τὸ ἀντιλέγον μὴ ἀντιβαίνειν πρὸς τὴν εἰρήνην, ἅτε μηδὲν τῆς εὐσεβείας λυμαινομένης, ἐφ' ὧς Ἰαταίνους μὲν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἡμῖν δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ὡμολόγηται,

ἢ. Ποῖαν ὁ ἀντιλέγων, καὶ τῆς εὐσεβείας ἡμᾶς παραβάτας ἀποκαλῶν, καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθροῦς, ἔξει καθ' ἡμῶν τὴν ἰσχύν; Λύκος πάντως χανῶν εἰς μάτην ἀπελεγχθήσεται, ἐπὶν ἡμεῖς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην ἐπὶ παραδείγματι ταῖς τῶν Πατέρων ἡμῶν κοινωφελέσιν οἰκονομίαις, ἃς θεοκινήτως ἐκείνοι πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ καιροῦς ἀπειργάζοντο, ἀπεδείξαμεν. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ, ὡς εἰς παράδειγμα ταῖς πάντων πατρῶν ἀπὸ τῶν Πατέρων γεγενημένας οἰκονομίας ἡμᾶς ἀφορᾶν, εἰς τοῦτο τῆς ἐγχειρήσεως ἐληλύθαμεν, τὰ παρ' ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωθεν προσηγγεῖλαμεθα, πρὸς τὸ παρὸν εὐρίσκόμενα, ὀλίγα τῆς πονηθείσης ἡμῖν βίβλου συστήσει τεμάχια. Οὕτω γὰρ ἐν μέρει ἐπὶ λέξεως αὐτῆ διαλαμβάνει. Αὐτίκα τὸν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος ἕλκον, τὸν πολὺν καὶ μέγιστον Ἀθανάσιον, οὗ καὶ ὁ λόγος ἀτίτητος, καὶ ὁ τρόπος ἀμίμητος, ἐπεὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ σκάνδαλον οὐ τὸ τυχερὸν ἀνεβράβη μέσον τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων αὐτῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος ἡμῖν, εὐρίσκομεν τὴν καταλλαγὴν ἀμφοτέρων οὐδενὶ τῶ ἀλλοῦ τρόπῳ διοικονομισάμενον, ἀλλ' ἢ τὸ συνηγορῆσαι τῇ Ῥωμαικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' ὧς οἱ κατὰ τὴν ἑώραν εἰς ἀντίπαλον μοῖραν τοὺς ἐν ἐκείνῃ κεκοίχασιν. Καὶ τῆς ἢ συνηγορίας; Αὐτὸς ἐκείνων ἐν ταῦτα παρίτω, καὶ ταῖς τῇ αὐτοῦ γλώσσει ἐκφωνηθείσας λέξεσιν ἀπαγγέλλετω ἡμῖν. Ἐν γὰρ τῷ πρὸς Ἀντιοχείας τόμῳ οὕτως οὕτω φησὶν· Ὅδς γὰρ μέμφορταί τινες ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις διὰ τὸ ἀγράφους καὶ ὑπάρκτους ἐντεῦθεν εἶναι ταῖς

concitarent. Rursusque licet scripta igni supposita fuerint, an propterea, quod illis impingitur, dogmatum eversionis crimen effugies? Non hoc ego, o optime, neque id unquam mente revolutum est mea: sed hinc supervacaneam tuam operositatem deprehendi apertissime dico. Et quidnam aliud attendisti, quam ut nos volumine spoliāres, prætereaque ut multis inde suspectum redderes, quasi illud absurdas impietates, casque immanes vere in se contineret? Sed fraudes in casum decidere. Neque enim Deus servos suos, et pura simplicitate viventes neglecturus erat. Namque tu heri, et nudius tertius tuo corde astutiam concepisti. At Deus qui antequam fiant, res agnoscit, de longe veritatis confirmationem præparabat. Perplures siquidem a nobis præsules ordinati hujusce voluminis exempla ad Orientem una secum detulerunt, nec pauci monachi in variis terrarum partibus habitantes. Quodsi Deus desuper annuerit, et integritate judicii semel aditus patuerit, facile nobis fuerit, a Spiritu auditis, calumniatores, et veritatis hostes nostros accusatores ostendere. Nam universum nostrum studium, quod in scribendo posuimus, publicæ, et vestri imperii ac dominatus utilitatis causa impensum est; illiusque potissimus fuit scopus, illi adversantibus, ne contraherent unioni persuadere, cum nullo modo pietas læderetur, dum Latini, ex Patre et Filio, nos vero, ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere profltemur.

13. Quod adversarius, et qui nos veritatis prævaricatores nuncupat, et Græcorum hostes, nullius roboris esse, lupus prorsus frustra hiasse deprehendetur, cum nos Ecclesiarum unionem exemplo desumpto ex Patrum nostrorum valde proficuis dispositionibus, quas illi a Deo moti pro unione Ecclesiarum, præscriptis temporibus usurparunt, demonstraverimus. Nos porro veluti in exemplum omnes sanctorum Patrum dispositiones aspicientes, similia aggressos fuisse quæ, ut etiam supra promisimus, nunc inveniuntur a nobis compositi voluminis frustra comprobabunt, quæ ad verbum ita se habent. Et ante alios ecclesiastici firmamenti solem multum et maximum Athanasium, cujus est et sermo inexcusable, et modus inimitabilis, cum sua ætate scandalum non contemnendum exortum fuisset inter has easdem Ecclesias, de quibus est oratio nostra, utriusque reconciliationem reperimus, nullo alio modo dispositam, quam defensione suscepta Romanæ Ecclesiæ super iis, pro quibus ab orientibus occidentales in oppositam partem trahebantur. At quenam fuerit defensio? Idem ipse præses suis illam verbis pronuntiet. Namque tomo ad Antiochenos hæc continet: *Illis enim, qui nonnullos incusabant, ut trium hypostaseon affirmatores, cum hujusmodi voces in Scripturis non reperirentur, ac proinde suspectæ videri possent, anctores fuimus, ne amplius in Nicænam confes-*

sonem inquirent, sed tamen de istis ob pervicaciam rixandi quæstio est habita, interrogatique sunt, Num ex Arianorum sententia alienas peregrinasque, ac diversæ a se invicem substantiæ personas esse velint? an ut alii hæretici sub istis vocibus tria principia et tres deos constituent? Et post eorundem ad interrogata responsionem, et vocum ab ipsis prolatarum piam rectamque expositionem, subdit: *Approbata igitur istiusmodi et interpretatione et excusatione, vicissim quoque et eos examinavimus, qui ab istis in culpam devocabantur, quasi dicerent esse unam hypostasim, excusantes ab illis, Num pro Sabelliano dogmate ea mente loquerentur, et sublato velent ex Trinitate Filium et Spiritum sanctum? Tum eorundem responsionem in oratione digeri, demumque sententiæ concordans cum diversitate dictionum collaudans, inquit: Quinimo et illi, qui eo crimine postulati erant, quod tres hypostases inducerent, cum istis in eandem sententiam convenerunt, vicissimque illi, qui unam hypostasim asseverarant, istorum interpretationi acquieverunt. Et post alia atque alia subnectit: Cum igitur istiusmodi illorum fuerint sententiæ, adhortamur vos, ne eos, qui ita consentiant, talemque interpretationem suis dictionibus accommodant, vos temere condemnare, aut rejicere velitis, ut suspectæ mentis homines. Cæterum cum illos tolerandos non censebitis, consulitis illis, qui recte interpretantur, et recte sentiunt, ne ulterior ulla inter vos adhibeatur disquisitio, neque verborum pugnis studeatis ad nullam prorsus utilitatem, sed sensus cogitationesque pietatis exhibere. Nam qui ita affecti non sunt, sed tantummodo super istiusmodi vobis contentiose rixantur, hi profecto nihil aliud agunt, quam quod proximis suis turbidam subversionem propinant, ut inimici, et discordiarum et schismatum æmulatores. Necnon: Impietas quidem modis omnibus abrogatur, licet eum variis verbis, et probabilibus argutiosis circumvestire quis tentet: pietatem autem colere justum omnes consentiant, et si peregrinis quibusdam vocibus utantur, dummodo dicens piam sententiam teneat, istisque quod in animo habet, pie pronuntiet. Rursumque post alia: Itaque, si verba isti hæc veluti peregrina abjudicant, teneant sententiam secundum quam synodus ita scripsit: Quod licet voces non ita in descriptione reperiantur, sed, ut antea dictum est, ex scitiatione sententiam sortiantur, eamque pronuntiatione significant, apud eos, qui pietati aures integras conservarunt.*

σημα ρσιν. Καὶ ἄθως μὲν ἕτερα· Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα ταῦτα ὡς ξένα προφασίζονται οὕτω φρονήτως τὴν διάνοιαν, καὶ ἢ ἢ σύνδοξ οὕτως ἔγραψεν· Ὅτι, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθάπερ εἰρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνοῦμεναι σημαίνουσι τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσεβείαν τὴν ἀκοὴν ὁλόκληρον.

14. Hæc Athanasianæ linguæ sonori tonitrus instar tonantis strepitus, cum de Ecclesiarum unione scriberemus, voluminis partem fecimus, nunc vero cum de iis, quæ passi sumus, respondemus, peropportuna defensio fuerit, quam hic

λέξεις, ἡξιοῦμεν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν τῆς κατὰ Νίκαιαν ὁμολογίας. ἀνακρίνειν δὲ ὁμοῦ διὰ τὴν φιλονεκίαν, μὴ ἄρα ὡς οἱ Ἀρειομανίται λέγουσιν, ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἀλλοτριουσίου ἀλλήλων, ἢ ὡς ἄλλοι αἰρετικοὶ τρεῖς ἀρχὴς καὶ τρεῖς θεοὺς λέγουσιν, οὕτω καὶ οὗτοι φρονοῦντες τρεῖς ὑποστάσεις λέγουσι; Καὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀνακρίσει ταύτῃ ἀπολογίαν τῶν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις λεγόντων, καὶ μετὰ τὴν παρ' αὐτῶν προενηθεῖσαν ἐρμηνείαν τῶν λέξεων εἰς ἐννοίαν εὐσεβῆ, ἐπιφέρει· Ἀποδεξάμενοι δὲ τούτων τὴν ἐρμηνείαν τῶν λέξεων, καὶ τὴν ἀπολογίαν ἀνεκρίσαμεν τοὺς αἰτιαθέντας παρὰ τούτων ὡς λέγοντας μίαν ὑπόστασιν, μὴ ἄρα ὡς Συβέλλιος φρονεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι λέγουσιν ἐπὶ ἀναίρεσθαι τοῦ Πλοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος; Εἶτα καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τῇ ἀνακρίσει ταύτῃ ἀπολογίαν καταστρωθεὶς τῷ λόγῳ, καὶ ἐφεξῆς τῷ συμφώνῳ τῆς ἐνοίας ἐπὶ τῷ διαλλάττοντι τῶν λέξεων ἐπιθειάζων, φησὶν· Ἀμέλει κακῆ οἱ αἰτιαθέντες, ὡς εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις, συντελέσαντο τούτοις, καὶ οὗτοι δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν ὑπόστασιν, τὰ ἐκείνων ὡσπερ ἡρμήνευσαν, καὶ ὁμολογοῦν. Καὶ προκαίτων τοῖς ἤδη ῥηθῆσιν ἐπισυνῆρει· Τοῦτων τοῦν οὕτως ὁμολογηθέντων, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς τοὺς μὲν οὕτως ὁμολογοῦντας, καὶ διερμηνεύοντας οὕτω τὰς λέξεις, ὡς λέγουσι, μὴ κατακρίνετε, μηδὲ προπετῶς ἀποβάλλετε, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύοντας καὶ ἀπολογουμένους προσλαμβάνετε, τοὺς δὲ μὴ βουλομένους οὕτως ὁμολογεῖν, καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τοῦτους κωλύετε, καὶ ἐντρέπετε, ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι. Τοῦτων δὲ μὴ ἀνεχόμενοι συμβουλευέσθε κακέλοις τοῖς ἐρθῶς διερμηνεύουσι τε καὶ φρονοῦσι, μηδὲν πλέον ἀλλήλους ἀνακρίνειν, μηδὲ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν ῥησιμον, μήτε ταῖς τοιαύταις λέξεσι διαμάχεσθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω διανοοῦμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις λεξιθετοῖς φιλονεκιοῦντες, οὐδὲν ἕτερον ποιούντες εἰσιν, ἢ ποτίζουσιν ἀνατροπῆ· θολερὰν τὴν πλησίον, ὡς φθοροῦντες τὴν εἰρήνην, καὶ ἀπακῶντες τὰ σχίσματα. Καὶ ἐπὶ· Τὸ μὴ ἀσεβεῖν παντελῶς κεκόλυται, κἀν ποικίλοις ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτὸ τις ἐπιχειρῆ· τὸ δὲ εὐσεβεῖν οἷον παρὰ πάντων ὁμολογηταῖ, κἀν ξενίζούσιν λέξεσι τοῖς χρησθηταῖ, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβῆς ἔχει τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν ὁ γενόσηκεν εὐσεβῶς βούλεται

ἰδ'. Ταῦτα τῆς Ἀθανασίου βροντοφώνου γλώττης τὰ ἀπρηχάματα λογογραφοῦσι μὲν ἡμῖν τὰ περὶ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνώσεως τῆς βίβλου μέρος. Νῦν δ' ἐφ' οἷς πεπόνθαμεν ἀπολογουμένοις, ἀπὸ λογογενόμενα εὐκαιροῦ, ὅν καὶ μέχρι τοῦδε στήσα: κατὰ

τὸ παρὸν ἐπικρίνω. Τὴν γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ πλέον ἐλπίων ἐξέπλωσιν, εὐχόμεαι, εἰπω; ἂν Θεὸς ἔτι ζῶντας ἡμᾶς ἐπ' ἀκροατῶν ἀγωνίσασθαι τιμώντων εὐθύτητα περὶ τε τῆς ἡμῶν εὐσεβείας περὶ τε τῆς φιλορωμαϊότητος; εὐδοκῆσαι δὲ τὴν ἐπὶ δυσὶν ὁμῶς ἢ τρισὶ μάρτυσιν Εὐαγγελικῆν πίστιν τῶν εἰρημίων, προσθήσω δὴ τοῖς ἀκροαταῖς ὑμῖν εἰς ἀνάμνησιν, καὶ τὰ ἐν προοιμίῳ μοι ἐπὶ τῇ ὁμοίᾳ δυνάμει προανατεταγμένα, ὅπως; ἐηλασθὴ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλεῖος, τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἧς ἀκρογωνιαίος καὶ συνδέτης λίθος Χριστὸς ὁ Θεός, διοικουμώμενος, τοὺς μὴ λέγοντας Πνεῦμα Θεόν, ἐν ἄλλαις δὲ φωναῖς τὸ Ἰσὺν ἐμφαίνοντας, τοὺς Θεὸν αὐτὸ τρανῆ τῇ γλώττῃ ἀνακηρύττουσι, συγκατηλιαιτεν. Ἀλλὰ δὴ καὶ ὅπως ὁ τῆς θεολογίας φερύνομος τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς τῶν μερῶν τούτων καταλλαγῆς μετερχόμενος, μηδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποβαλεῖν ἂν, εἰ τὴν τοῦ ἡλειμμένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ πρὸς ὀλίγον ἐπιζητοῦντες, ἤξουσιν μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι, εἰς πλάτος ἐλογογράφει καὶ διαρρήθην. Ταῦτα τοῖς προαναταχθεῖσι προσθεῖς, ἰκανὰ τὴν ἡμῶν, ὡς οἶμαι, ὄντα δεφένδουσιν ἐφ' οἷς καὶ ἡμεῖς τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τοῦ παναγίου ἐκπέρουσιν Πνεύματος; μηδὲν τῆς, ἐξ ἀμφοῖν διαφέρειν ἀποδεικνύντες ἀπὸ Γραφῶν, πρὸς τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας εἰρήνην δεδώκαμεν ἑαυτοῦς, τὸν λόγον πέρατι δίδωμι. Σὺ δ', ὦ πατριαρχῶν δυάς, ὧν ὁ μὲν τὴν Ἀλεξάνδρου, ὁ δὲ τὴν Ἀντιοχείων κοσμεῖτε, οὐ; νῦν ἡ Κωνσταντινου ἔχει παρ' ἑαυτῆ, μνήσθητε ὡς ἴστιν ὁ δικάσων ἡμᾶς οὐκ ἄλλως, ἢ ὡς δικάζομεν, καὶ ὁ εὐθύνας ἀπειτήσων ἡμᾶς, καθὼς ἡμεῖς τὸν πλησίον εὐθύνομεν. Καὶ εἴγε μὴ ἐπαχθὲς ὑμῖν ἐναγομένοις παρ' ἡμῶν εἰς ἔνοϊαν, ὧν ἀκριβῶς οἴδατε, λογίσασθε, τί μὲν αἱ κανονικαὶ διατάξεις; καὶ οἱ πατρικοὶ θεσμοὶ διατάσσονται, τί δὲ ἡμεῖς ἀκανονίστως καὶ ἀθέσμως πεπόθαμεν.

vertite, quid canonum constitutiones, et Patrum sancita præcipiunt; quid item nos præter canones et jura perpessi sumus.

A terminare propono. Sed illius profusorem tractationem moliturum me sperans, exopto, dummodo Ders concesserit, et vita permiserit, ante auditores, qui integritatem colant, de nostra pietate, et in Græcorum nationem benevolentia, certamen inire. Propter nihilominus in duobus vel tribus testibus evangelicam dictorum fidem, vobis auditoribus in memoriam inducam, quæ statim in orationis exordio, ab eadem sententia minime discordantia collocavi: quomodo nempe magnus in rebus divinis pertractandis Basilius, res Ecclesiæ, eujus lapis angularis et colligator Christus est, disponens, eos, qui non asserebant Spiritum Deum, sed aliis vocibus id exprimebant, quæ eum aperte clara voce Deum intonabant, invicem conciliabat; necnon quomodo, cui ex theologia nomen est, Gregorius similem viam easdem partes conciliandi iniens, neque Judæorum gentem ejiciendam, si *deuncti* vocem, loco Christi ad tempus sibi concedi postulantes, in nostrum numerum atque ordinem ascribi vellent, longiori sermone et palam prosequeretur. Hæc suprapositis addens satis superque esse pro nostra defensione opinor, si nos ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus processionem, nihil differre a sententia, quæ illum ex utroque fatetur demonstrantes ex scripto traditis testimoniis, ad ecclesiasticæ unionis dispensationem nosmetipsos dedidimus, finem orationi imponam. Vos vero, o patriarchæ, quorum alter Alexandrinam, alter Antiochenam Ecclesiam adornatis, et quos nunc apud se Constantinopolis tenet, reducite in memoriam nos ab alio eadem ipsa lance, qua judicamus fore judicandos, et rationes a nobis reposedas modo, quo nos in proximi gesta inquirimus. Et si non videtur odiosum, per nos vobis in mentem reduci, quæ optime per vos ipsos nostis, animo et cogitatione convertite, quid canonum constitutiones, et Patrum sancita præcipiunt; quid item nos præter canones

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ, ΠΩΣ ΜΕΝ ΕΝ ΔΕΥΤΕΡῳ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ, ΕΦ' ΗΠΕΡ ΔΙΚΙΑ ΥΒΕΣΤΗ, ΠΩΣ ΔΕ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΕΠΙ ΠΑΡΕΣΗΓΗΣΕΙ ΡΗΣΕΩΝ ΤΙΝΩΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ.

EJUSDEM

ORATIO, PARTIM SECUNDO APOLOGETICA PRO INJUSTITIA QUA AFFECTUS EST, PARTIM ANTIRRHETICA AD PRAVAS EXPOSITIONES NONNULLARUM SCRIPTO TRADITARUM AUCTORITATUM.

α'. Τὰ μὲν οὖν ἐφ' οἷς ἀδικῶς τοῦ οἰκελοῦ ἡμεῖς ἀπληθήμεν θρόνον ἐν τούτοις, ἐν οἷς καὶ οὐχ ὡς τὴν εὐσέβειαν προδιδόντες, οὐδ' ὡς τῶν Ῥωμαίων

PATRUL. GR. CXLII.

4. Res itaque, pro quibus injuste nos solio pulsi sumus, hunc in modum se habere, in quibus non uti pietatis proditores, neque uti Græ-

31

corum hostes, sicuti calumniatores contendunt, sed ut Græcis amicos, nullaque in parte vulnerata pietate, et meliora nostro imperio ac dominatui providentes, Romanæ Ecclesiæ pacem procurasse, ad compendium verba conferentes, narravimus. Verum cum auctoritates, quas recentiores theologi in colloquiis ad dogmata spectantibus proponunt, aliæ diversæque sint, nec concordent cum iis, quibus nostra responsione satisfacimus abunde in volumine, quod antea de hac materia scripsimus, nunc iterum peculiari sermone illis respondendum nobis esse videtur. Multos porro esse, nec me fallit, qui orationem aliter et Patrocli haud dubie obtentu, nostram in Græcos benevolentiam referri proponique a nobis existimant; quare mihi videtur parvum ad tempus de rebus dogmaticis responsione dilata, pauca quadam orationi præponere, quibus plane apertum fiet, ecclesiasticam pacem nos vere propter Græcorum benevolentiam procurasse. Quod ubi prius demonstravero, sequetur postea de plano, qui sua non destituetur demonstratione, erga pietatem noster cultus innocuus, cum oratio, uti dogmata requirunt procedens, recens natarum in theologis dictis interpretationum examine facto, et his refutatis, proditores magis pietatis, et Græcorum hostes, qui nobis contradicunt, ostendet.

2. His igitur, auditor qui in te iudicium suscipis, enim adverteas, ante omnia attente considera, nos ex historia, quam nemo oppugnaverit, nostræ, qua cum Græcis conjungimur, amicitia argumenta defensionemque suscipere. Namque vita et sermone præcelebris, et apostolorum principis cognominis Petrus, patriarchicum Antiochiæ thronum exorians, cum Michael Cerularius, sub quo Ecclesiarum schisma prorupit, Constantinopolitanum obtinebat, pro schismate indolens, et malorum omnium atrocissimum reputans, ad hunc Cerularium scribens, inter alia dicit: Oro, obsecro, precans efflagito, et mente tuos sanctos pedes amplector, ut, de exquisito studio aliquid demittens, tua sancta beatitudo rebus ipsis sese accomodet. Timor enim est, ne dum illa scissum consuere studet, majorem scissuram efficiat, et collapsum erigere tentans, graviorem lapsum efficiat.

3. Animo porro volue, annon clare hinc, et longa hac dumtaxat separatione ac dissensione, et a nostra hac Ecclesia, magni hujusce et primi apostolici throni abruptione, factum est, ut omnis generis malum apud homines cumulate redundarint, universus terrarum orbis graviter laborarit, regna omnia in certurata vacillarint, ubique ejulatio, et lacrymis, et ingentibus ærumnis, dire atque inhumane conflictata sint, peste ac fame continuis regiones et urbes excruciatæ, nullaque in loco unquam noster exercitus prosperatus sit. Quid ad hæc igitur tu dices, quem mihi hac oratione iudicem elegi? Annon satis ista

ἐχθροί, ὡς οἱ διαβάλλοντές φασιν, ὡς φιλορώμαιοι δὲ γὰρ, τῆς εὐσεβείας λυμαινομένης οὐδὲν, κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον πρόνοιαν τῆς ἡμῶν βασιλείας καὶ ἡγεμονίας, τὴν εἰρήνην τῆς Ῥωμαϊκῆς πραγματεύσασθαι Ἐκκλησίας, ἐπιτομώτερον διεξήλθομεν. Ἐπεὶ δὲ ἐπὶ ταῖς ἐπιβολαῖς, ἃς οἱ νέοι θεολόγοι ἐπὶ τοῖς δογματικοῖς προτείνουν, λόγοις, ἄλλαις ὄψει; ὡς τὰ πολλὰ παρὰ τὰς, αἷς καὶ ἀπηνητήσαμεν, πρὸς ἃς καὶ ἰκανῶς ἐν τῇ παρ' ἡμῶν λογογραφηθείσῃ βίβλῳ πρότερον διενέστημεν, λόγον ἴδιον καὶ πάλιν δοῦναι ἡμᾶς χρεῖ. Πολλοὺς δ' αὐτοὺς εἶναι οὐκ ἀγνώσκοντες τὸν λόγον ἄλλως καὶ Πάτροκλον ἐντικρυς πρόφασιν τὴν φιλορώμαιοι ἡμᾶς οἰομένους προβάλλεσθαι, δοκῆσαι μοι τῶς; ἐπὶ σμικρὸν τὸν ἐπὶ τοῖς δογματικοῖς ὑπερθεμένῳ λόγοις ἀπόλογον, ὅλιγα τινὰ τοῦ λόγου προανατάξασθαι, δι' ὧν ἂν ἀποδειχθῆσθαι τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην ἀληθῶς ἡμᾶς σπουδᾶσαι διὰ φιλορωμαϊότητα. Τοῦτου γὰρ μοι καὶ προαποδειχθέντος, ἀκολουθήσει λοιπὸν ὁμαλῶς δευτέρας ἀξιωμαμένου τῆς ἀποδείξεως τοῦ πρὸς τὴν εὐσεβείαν ἡμῶν ὕγιου; ἐπὶ τὸν λόγον, δογματικῶς προβαίνων, τὸν ἐλεγχον τῶν νεοφανῶν ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς πλοῖται βήσεσιν ἐξηγήσεων, τῆς εὐσεβείας προδότης καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθροὺς ἀποδειχθεὶς μῖλλον τοῦς ἀντιλέγοντας.

β'. Πρὸς ταῦτα καὶ γοῦν ὁ δικάζων βλέπων ἀκρωατῆς πρόσχε δὴ τὰ πρῶτα ἡμῖν ἐξ ἱστορίας ἀναντιρρήτου ποιούσι τῆς ἀποδείξεως, τὴν τῆς ἡμῶν αὐτῶν ὑπερηγορίαν φιλορωμαϊότητος. Ὁ γὰρ ἐπιφανῆς καὶ βίβῳ καὶ λόγῳ καὶ τοῦ κυρυφαίου τῶν ἀποστόλων ὁμώνυμος Πέτρος, ὁ τὸν πατριαρχικὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον κοσμών, ὁ τε ὁ Κηρουλάριος Μιχαὴλ, ἐφ' οὗ τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀνερῆγάτη σχίσμα ἐπὶ τὸν τῆς Κωνσταντινου ἔδεικνυτο, ἐπὶ τῷ σχίσματι δυσχεραίνων, καὶ τῶν κακῶν αὐτῶν μέγιστον ἀπάντων ἡγούμενος, τοιάδε τινὰ, πρὸς τὸν τοιαύτον Κηρουλάριον ἐπιστέλλων, τῆς ἐπιστολῆς ἐν μέρει φησὶ. Παρακαλῶ, καὶ ἰκετεύω, καὶ δέομαι, καὶ νοσερῶς τῶν σῶν ἀγίων ἐράπτομαι ποδῶν, ἵνα τοῦ ἀγῶν ἀκριβοῦς ἡ θεοειδῆς ἐνδοῦσα μακαριότης σου σ' ἐλθῆ τοῖς πράγμασι. Δέος γὰρ μὴ ποτε, εἶναι τὸ διεβρωτὸς δουλομένη, χεῖρον τὸ σχίσμα ποιήσῃ, καὶ τὸ καταπεπτωκὸς ἀνορθώσῃ σπουδαίονουσι, μείζω τὴν πτώσιν ἐγείνηται.

γ'. Σκόπησον δὲ, εἰ μὴ φανερῶς ἐντεῦθεν, ἦγον ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης διαστάσεως καὶ διχονοίας καὶ τοῦ τῆς καθ' ἡμῶν ἀγίας Ἐκκλησίας, τὸν μέγιστον τοῦτον καὶ πρῶτον ἀποστολικὸν θρόνον ἀπορρηγῆναι συνέσει, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον ἔχειν κακῶς, καὶ ὅπως αἱ βασιλεῖαι πᾶσαι τῆς γῆς τεταραγμέναι εἰσι, καὶ πανταχόθεν θρῆνος, καὶ οὐαὶ πολλὴ, καὶ λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ συνεχεῖς κατὰ χώραν καὶ πόλιν, καὶ οὐδαμῆ σὺδαμῶς ὡς ἐπίπαν τὰ ἡμέτερα εὐδοῦνται σι, ατεύματα. Τὶ ὡν πρὸς ταῦτα, ὡς σὺ φῆς, ὃν ἐαυτῷ

δικαστήν ὁ λόγος ἐπίστησιν; Ἄρ' ἰκανῶς ἔχει ταῦτα, συστήσαι φιλορωμαίους ἀκριβῶς εἶναι τοὺς τὴν ἔκωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισπεύδοντας, ὧν ἡ διάστασις πληθυσμῆος κακίας ἐν τῷ βίῳ ἐγεγόνει, καὶ οἳαί πολὺ, καὶ θρήνων παραιτία πολλῶν; Πάντως οὐδαίς, μὴ ἀναιδῶς ἀντιβαίνειν θέλων πρὸς τὴν ἀλήθειαν, μὴ ὡς φιλορωμαίους ἡμᾶς τὴν εἰρήνην τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας; ἐρεῖ πραγματοποιεῖσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο ἡμεῖς, εὐδελον ὡς τὸ ἐναντίον ἐχθροί, καὶ μισορώμιοι πάντες οἱ ἀντιλέγοντες, καὶ πλείονος εἰ χρεία τοῦ λόγου λοιπὸν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς αὐτῶν μισορωμαϊότητος οὐδενός. Καίτοι γε ἅπερ ὁ ἅγιος ἐκεῖνος καὶ προφητικῶς ὡς ὄντως ἀνήρ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐξήρθε κακὰ, καπνὸς τοῦ μέλλοντος ἦσαν πυρρῆς, ὃ τῆς ἡμῶν ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἐξείκονο καὶ εἰς τὸ νῦν ἄλλοτε ἄλλο μέρος ἐπὶ οὐ σέπαν αὐτὸ ἐπιβόσκαται. Ἔτι γὰρ τότε Συρίας ἀπάσης καὶ Μεσοποταμίας ἀρχόντες ἦμεν· ἔτι πᾶσα Ἰβηρία τοῖς ἡμῶν ὑπέκειτο αὐτοκράτορσιν· ἔτι τὰ σκηνίσματα ἡμῶν ἐς Δάνουβιον ἐκτεινόμενα Βουλγαρίαν πᾶσαν καὶ τὴν παρὰ Τριβαλλῶν οἰκουμένην ἐντὸς περιέκλειον· ἔτι Κύπρος, καὶ Κρήτη σὺν αὐτῇ Σικελίᾳ, αἱ τῶν νήσων ἱερισφανεστεραι, Καλαβρία τε καὶ τῆς Ἰταλίας τὸ πλεόν, τοῖς Ῥωμαίων βασιλεῦσιν ἐδοῦλεον. Τί γὰρ ἂν τις Πελοποννήσου; ἀπαριθμοίη, καὶ νήσους Κυβότας, καὶ ὅσαι τῷ Αἰγαίῳ καὶ Ἀδριατικῷ πελάγει σποράδην διαλαμβάνονται; Νῦν δὲ ὅποι τὰ ἡμέτερα συνεστάλη, αἰσχρὴν καὶ ὄλας λέγειν ἐστίν.

δ'. Ἄλλ' οἶδα σφύζοντα πρὸς ἀντίρρησην τὸν ἐν εἰδήσει τῆς εἰρημένης ὄντα ἐπιστολῆς. Τάχα γὰρ ἀντιπροσταίη ἂν ἡμῖν ὁ τοιοῦτος ἐτέρωθεν, καὶ μέρους αὐτῆς ἄλλου ἐπιδραζόμενος, ἐν ᾧ τὴν προσθήκην φαίνεται κακίζων ὁ ἐπιστέλλων, τοῦτου μόνου ἔσται, καὶ κατὰ θεῖον τάχα καὶ θερμότερον πίστεως ζῆλον τὴν διάστασιν τῆς ἐνώσεως ἀνθαιρεῖσθαι ἐρεῖ. Ἡμεῖς δ' ἐξ ὧν μὲν προσηρήκαμεν, τῆς τε ἡμῶν αὐτῶν φιλορωμαϊότητος, τῶν ἀντιδίκων τὰς ἀποδείξεις ποιησάμενοι μισορωμαϊότητος, τῆ δὲ τῆς εὐσεβείας ἐνεχομένους παραστήσαι αὐτοὺς προδοσίᾳ, εἰ ὀφείλοντες, τὴν μὲν ὀφειλὴν ἀποδοῦναι καθυφιστάμενοι, ἐπὶ δὲ ὁ λόγος δογματικῶς, ὡς ἐφημεν, προῖων τὸν τῶν νεοφανῶν ἐπιταῖς θεολογικαῖς ποιῶντο βήσσειν ἐξηγήσεων ἔλεγχον, ἀναρτήσομεν· τὸ δὲ γε παρὸν, ἐπεὶ τῆς ἐν τῇ διειλημμένῃ ἐπιστολῇ περικοπῆς ἐκεῖνης ἐμνήσθημεν, ἴν' ποιῆσαι τ' ἂν ἴσως, ὡς πρὸς αὐτοῦ τὰ μάλιστα οὔσαν, ὁ ἀντιλέγων περὶ πολλοῦ, τὸν δικαστὴν σε καὶ ἀκροατὴν μὴ παροδικῶς, ἀλλὰ καὶ πάνυ πρὸς ἀκρίβειαν ἐπιστατικῶς, τὰ ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς ἐπιστολῆς ἐπιέναι ἀξιώσομεν. Καὶ ἄκουε δὲ. Ὡς γὰρ ὁ βῆθεις Κωνσταντινουπόλεως ὄλωσ' τῆς διαστάσεως; ὧν, ἐπὶ πολλοῖς ἄλλοις αἰτιάμασιν, ὧν οὐδὲν λόγον ὁ Ἀντιοχείας ποιεῖται, καὶ τὴν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκην ἀπηριθμήσατο, Ἐγὼ γάρ, ὁ Ἀντιοχείας αὐταῖς φησι λέξεσιν, ἴνα τὴν ἐμὴν φανερώσω γνάμην, εἰ τὴν ἐν τῷ ἄρῳ Συμβόλῳ προσθήκην διαρρώσαντο, οὐδὲν ἂν ἕτερον ἐπεζήτηον, ἀδιάρρονον καταλιπὼν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ περὶ

A probant, Græcorum amicos esse, qui Ecclesiarum unionem summo studio procurant, quarum dissidium miseriarum omnium, et lacrymarum, et ejulationum causa fuit? Prorsus nemo, ni inverecunde veritatem oppugnat, nos non veluti Græcorum amicos, Romanæ Ecclesiæ unioni navasse operam affirmabit. Quod si nos Græcorum amore id pertractavimus, manifestum remanet, eorum, qui illi sese opponunt, acerrimum odium in Græcism ostendi: neque pluribus opus est ad demonstrandum hoc eorum in Græciam odium, et mirandam ab eadem animi alienationem. Et nihilominus quas sanctus ille vir, et vere propheticō spiritu afflatus ærumnas ea tempestate exposuit, futuræ flammæ fumus fuere, quæ nostræ ditionis atque imperii ab eo usque ad hoc tempus in aliam atque aliam partem irrumpens, universa depascitur. Nam tum Syria universa atque Mesopotamia in manu nostra erant: adhuc Iberia omnis nostris subjecta erat imperatoribus: adhuc ditionis nostræ termini ad Danubium extensi, Bulgariam universam, et quæ a Triballis habitabatur, regionem in sese concludebant: adhuc Cyprus, et Creta, et Sicilia ipsa, insularum celebriores, Calabria, et Italiæ potissima pars Græcorum imperio serviebant. Non est opus hic referre et Peloponnesum, et Eubœam Insulam, et tot alias, quas Ægæum et Adriaticum mare sparsim præterfluit. Nunc vero uti res nostræ contractæ sunt, pudor est prorsus dicere.

4. Sed video jam micantem, et tantum non ad contradicendum inflammatum eum, qui hanc epistolam recte tenet. Neque is forte aliunde nobis sese opponet, et partem illius aliam, in qua videtur additionem scriptor criminari assignans, affirmabit, eo solo, et divino forte ac ardenti fidei zelo dissidium unioni præponere. Nos vero ex iis, quæ diximus de propenso nostro in Græcos studio, et adversantium in eosdem malevolentia, demonstrationibus petit is, cum præterea eosdem pietatis propriæ proditores ac desertores ostendere debeamus, debitum persolvemus, cum oratio eo devenerit, ubi de dogmate agens, recentium in rebus theologicis interpretationum dicta examinabimus. At nunc cum pericopes illius epistolæ mentionem fecerimus, quam mirum in modum suas tutari partes adversarius contendet, te judicem et auditorem exorabimus, non in transitu et pertransennam, sed accurato studio atque attento animo, quæ in hac epistolæ parte continentur, percurrere. Et jam mentem applica. Ut diximus, Constantinopolitanus cum esset divisioni addictissimus, inter alias multas criminationes, ad quas Antiochenus animum non advertit, et additionem in Symbolo factam enumerat: *Ego*, his iisdem verbis Antiochenus respondet, *ut meam sententiam exponam*: si additionem in Symbolo correxerint, nihil ultra ab ipsis exquirerem, inter alia et quæstionem de azymis veluti indifferens relinquens. Et aperis ostendi, cum ad Venetiarum episcopum scriberem,

Cœnam ante Pascha factam esse, in qua Salvator noster et Dominus Jesus Christus sacræ mystagogiæ mysterium discipulis tradidit, quo tempore azyma comedere secundum legem non erat, quod et divinam tuam beatitudinem approbasse laudo; ne totum quærentes, totum amittamus. Attente considera dictionem, qui hæc æquo animo dijudicas: Si in sancto Symbolo factam additionem correxerint, dixit, non vero: Si inde impietatem obliteraverint, aut: Inde adversus Deum blasphemiam ejecerint, quod qui nunc sapientes reputantur, et pietatis zelo inflammantur contendunt; sed: Si additionem correxerint. Reliquum est itaque ut prudens auditor in lenitatis pacisque spiritu consideret, quo tandem correctionis propositum illi tendebat. Ego plane eum et quod videbatur in additione delictum facili negotio neglecturum existimo, si vel pusillam pacis spiritum, in eo, ad quem litteras dabat, contineri prospexisset, idque colligo nec male ex illis, quæ ille in alia epistolæ parte verbis hisce diggerit: Bonum enim est, nos ad æquitatem propensos, et potissimum ubi neque Deus, neque fides in periculo vertitur, semper ad pacem et fratrum amorem inclinari: fratres enim nostri isti sunt, et non admodum exactam discussionem verborum indagare in gentibus, quæ aliena lingua utuntur, ut a nobis requiritur, qui in dicendi arte exercitamur. Et rursus: In sanctissimo monasterio Studii cinguntur diaconi, rem aggressi, quæ ecclesiasticæ traditioni non consonat. Et considera, licet tu multum insudaveris, et laborem insumperis, non potuisse te consuetudinem illam, quæ solis illis in usu est, evellere. Quod si illis, quæ in nostra manu sunt, non possumus modum imponere, quamam ratione immanem illam gentem et sublimem a propriis consuetudinibus dimovere poterimus?

5. Ex his et aliis colligo, modum de correctione additionis, quem Antiocheus Constantinopolitano suggerit. Eorum præterea, qui ante nos schisma promoverunt, scripta curiose volutans, inde etiam colligo, me a recto non aberrare, cum similia de divino illo viro edissero, illiusque de correctione propositum non aliud quam quod dixi fuisse existimo. Invenio siquidem Theophylactum quemdam Bulgariae archiepiscopum, dicendi quoque arte celebrem, tantummodo in Symbolo additionem reprobantem, in aliis vero omnibus scriptis et publicis colloquiis dubio procul eam permittentem, et nunquam eum simile quid reor permissurum, si pietatem in hac parte lædi sapiens ille vir opinatus fuisset. Sed recepta etiam et fere hac nostra ætate factum adjiciatur. Blemmidem illum invenio, dicendi gravitate et copia magnum, cujusque sapientiam etiam quam maxime infensi in ingentem gloriam pervenisse fatebuntur, scriptum de hoc argumento ab se concinnatum direxisse ad Bulgariae quemdam archiepiscopum electum, quamvis is-

τῶν Ἀζύμων ζήτημα, καὶ φανερώς εἰδείξα δι' ὧν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Βενετίας ἐπέσταλλα, πρὸ τοῦ Πάσχα γενέσθαι τὸ δέικνον, ἐν ᾧ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ τῆς θείας μυσταγωγίας τοῖς μαθηταῖς παρέδωκε μυστήριον. καθ' ὃν καιρὸν οὐκ ἦν νόμιμον ἄζυμα ἐσθίεσθαι, ὃ δὴ καὶ τὴν σὴν Θεοειδῆ μακαριότητα συναίνῃ καταδέξασθαι, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἐκζητήσαντες, τὸ πᾶν ἀπολέσωμεν. Σκόπει τὴν λέξιν, ὃ τοῖς παροῦσιν εὐγνωμότως ἐνδεικτῶν. Εἰ τὴν ἐν τῷ ἀγῶ Συμβόλῳ προσθήκην διωρθώσαντο, ἐξη' οὐκείπεν, Εἰ τὴν ἐντεῦθεν ἀσέβειαν ἀπετρέψαντο, εἰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπεβίλοντο ἀθείαν, ὅπερ οἱ νῦν σοφοί, οἱ νῦν τῆς εὐσέβειας διάπυροί φασί ζηλωταί, ἀλλ', Εἰ τὴν προσθήκην διωρθώσαντο. Λείπεται οὖν τὸν συνετὸν ἀκρατῆν ἐν πνεύματι πραότητος καὶ εἰρήνης διασκοπεῖν, ἐπὶ τοῖς ἀν καὶ ἦν ὃ τῆς διορθώσεως τῷ εἰρηκτικῷ σκοπῷ. Ὡς ἔγωγε ταχὺ ἂν ἐκείνον, καὶ τὴν ἐκ τῆς προσθήκης δοκοῦσαν πλημμέλειαν λογιζομαι παρῖδειν, εἰ γε μικρὸν τι τοῦ τῆς εἰρήνης πνεύματος, καὶ τὸν πρὸς ὃν ἐπέστελλε μετέχοντα κατενόει, ἔχων, ὃ λογιζομαι συνορᾶν, ἐξ ὧν ἐν ἄλλῳ τῆς ἐπιστολῆς ἐκεῖνος μέρει οὕτω αὐτολεξεῖ φησι· Καλὸν γάρ πρὸς τὸ καλοθελὲς ὀρῶντας ἡμῶν, καὶ μᾶλλον ἐνθα μὴ θεός, ἢ πίστις τὸ κινδυνεύομενον, νεύειν δεῖ πρὸς τὸ εἰρηκτικόν τε καὶ φιλάδελφον. Ἀδελφοί γάρ καὶ ἡμῶν οὗτοι, καὶ μὴ τοσαύτην ἀκρίθειαν ἐκζητεῖν ἐν ἀλλογλώσσοις ἔθνεσιν, ἦν αὐτοὶ περὶ λόγους ἀναστρεφόμενοι ἀπαιτούμεθα· καὶ πάλιν· Ἐν τῇ εὐαγγελιστάτῃ μονῇ τοῦ Στουδίου ζῶννῦνται οἱ διάκονοι, πρῶγμα ποιοῦντες ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει ἀνακόλουθοι. Καὶ ὄρα, ὅπως οὐ παλλὰ σπουδάσας καὶ κοπιάσας, τὴν τοιαύτην οὐκ ἠδυνήθης ἐκδόψαι μονολόγιστον συνήθειαν. Καὶ εἰ τῶν ὑφ' ἡμῶν τελούτων περὶ γενέσθαι οὐ δυνάμεθα, πῶς τὸ μέγιστον ἐκεῖνο ἔθνος, καὶ ὑψηλὸν τῶν ἰδιῶν ἐθῶν ἐκστῆσαι δυνήσομεθα;

ε'. Ἐκ δὴ τούτων καὶ τῶν τοιούτων συνορᾶν ἔχω, ὅπως τὰ περὶ τῆς διορθώσεως τῆς προσθήκης ὁ Ἀντιοχεὺς τῷ Κωνσταντινουπόλει ὑπατίθετο. Προσέτι δὲ καὶ τὰς τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισυγκροτούτων τὸ σχίσμα γραφῆς πολυπραγμονῶν, κάκειθεν ἔχω συνάγειν τοῦ εἰκότος μὴ ἀμαρτάνειν, τοιαῦτα περὶ τοῦ θεοῦ ἀνδρὸς ἐκεῖνου διανοοῦμενος, καὶ περὶ τῆς διορθώσεως ὑποθήκας ἐκείνου ὑπάρχον τῷ σκοπῷ λογιζόμενος. Εὐρίσκω γάρ Θεοφύλακτὸν τὴν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, πολὺν ἐκ ἦν καὶ οὗτος ἐν λόγοις, ἐν τῷ Συμβόλῳ μόνῳ τῆς προσθήκης κακίζοντα, ἐν ἄλλαις δὲ ἀπάσαις γραφαῖς τε καὶ διαλέξεσι ἀνανδοιάσων· ἐνδιδόντα αὐτῆν, καὶ μὴ ἂν ποτε οὕτω πρὸς τὴν τοιαύτην ἐνδοσιν ὁμασθῆναι διαγινώσκω, εἴγε τὴν εὐσέβειαν τοῦτο τὸ μέτρος κολοβοῦσθαι ὁ σφοδρὸς ἐκεῖνος φετο ἀνήρ. Ἐπεὶ δὲ τούτῳ νεώτερον καὶ ὅσον τῆς καθ' ἡμᾶς· ἔστιν εἰπεῖν, τὸν Βλεμμίδην εὐρίσκω ἐκείνον, ὃς πολὺ τὸ ἐν λόγοις κλέος ἐστίν, οὐ τὴν σοφίαν οὐδ' ὁ πάντα ἀπεχθῶς διακειμένος μὴ ἐπὶ πολὺν προελθεῖν δόξης διαβαλεῖ, γράψῃν τινα περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐγγράμα-

τοια ταύτης πρὸς τινὰ Βουλγαρίας μὲν ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα, διὰ δὲ βίου θεοφιλεῖαν πρὸς ἕως τὸν Ἄθω ἀναχωρητικῶς ἐλόμενον ζῆν, οὐ καὶ αὐτοῦ τῆς ἐν λόγοις περιουσίας πολλοὶ μὲν τῶν εἰσέτι ζώντων οἱ μάρτυρες, ἀκριβῆς δὲ ἀπόδειξις, ἄπερ τῷ βίῳ μετὰ θάνατον ἐκεῖνος καταλείπειν οἰκεία συγγράμματα· Ἰάκωβος ἡ κλησις ἦν τῷ ἀνδρὶ. Πρὸς τοῦτον ὁ Βλεμμίδης ἐπιστέλλων ἐκεῖνος, τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν διάστασιν ἀποδύρεται, τὴν κατὰ τῶν αἰτίων αὐτῆς ἐντεῦθεν παριστῶν ἐαυτοῦ ἀγανάκτησιν. Ποιῶν δὲ οὕτω, δίδωσι μοι νοεῖν μὴ ἂν ποτε τοιαῦτα πρὸς ἐκαίνοις λέγεται, καὶ γράφειν, εἰ μὴ κάκεινον ἦδη ἐπὶ τῆ τῶν Ἐκκλησιῶν ὀδυνώμενον διάστασει, ὡς καὶ ἕτερός τις ἐκ τῆς τῶν γραμμάτων ἔχει συνιδεῖν περιλήψεως. Νικήτας δὲ τις τὴν κλησιν ἐν ἰδίῳ καιροῖς τοὺς ἀρχιερατικούς τῆς Θεσσαλῶν μητροπόλεως οὐρακας ἐγγεχειρισμένους, διὰ λέξιν τινὰ συντίθεται Γραικοῦ δῆθεν καὶ Ἰταλοῦ, καὶ τὸ κράτος τῷ Ἰταλῷ ἀπονέμει, εὐφρῶς πως τὸν αὐτὴν μετιόντα ἐνάγων πρὸς τὸ ἰλαρῶς ἐπὶ τῆ ἐνώσει διατεθῆναι. Ἦσαν γὰρ, ἦσαν ὡς ἀληθῶς οὐκ ὀλίγοι τῶν πρὸ ἡμῶν ἀποδεχόμενοι μὲν τὴν ἔνωσιν ταύτην, μὴ ἐγγχειρήσαντες δὲ ὁμοῦς ἀποτολμῶντες αὐτῆ, δὲ ἄπερ οἱ ἐγγχειρήσαντες ἡμεῖς ταύτην πεπόνθαμεν. Τούτους πάντας, ἐξ ὧν εἶπον, καὶ ἐξ ὧν τοῖς ἰδίῳ συγγράμμασι παρεδήλωσαν, ἰλαρῶς ἐπὶ τῆ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνώσει διατιθεμένου; εὐρίσκων, συνάγω μὲν ἐντεῦθεν, καὶ ἀπαλῶς, ὡς οἶμαι, τοῦ εἰκότος μὴ ἀμαρτάνειν διανοούμενος, ἄπερ δὴ καὶ εἶπον διανοεῖσθαι περὶ τοῦ θεοῦ ἐκεῖνου ἀνδρὸς, ἐφ' οἷς

A divino instinctu percitus, in monte Atho solitariam vitam agere elegisset, hujus etiam in orationibus præstantiam multi adhuc superstites contestantur. Sed nulla certior erit demonstratio quam ipsius scripta, quæ post ipsius mortem omnium manibus teruntur; nomen erat viro Jacobo. Ad hunc Blemmida scribens, et ecclesiastica dissidia deplorans, ipsius in dissidii causas indignationem exponit. Quo mihi satis innuere videtur, nunquam similia eum vel dicturum, vel scripturum fuisse, nisi etiam illum agnovisset hoc Ecclesiarum dissidium moleste ferre, ut etiam alius quispiam ex iis, quæ in litteris continentur, perspiceret. Nicetas quoque sua ætate archieratica Thessalonicensis metropoleos tenens gubernacula colloquium Græci Latiniq̄ue concinnavit, et potiores partes Latino attribuit, apte quodammodo Græcum adducens ad unionem hilariter suscipiendam. Erant siquidem, erant et vere itique quam plurimi ante nos, qui hanc unionem amplectebantur, sed illi manus apponere non audebant, ob ea ipsa quæ nos, qui manus apposuimus, perpessi sumus. Hos omnes ex illis, quæ illi in propriis commentariis exsecuti sunt, hilari vultu, in Ecclesiarum unionem propensos fuisse inveniens colligo, et certissime, ut reor, me a recto non aberrare, et præcipue dum considero, quæ supra jam me dixi considerare de divino illo homine, quibus ille Ecclesiarum unionem studiose procurans in parte suæ epistolæ, in qua de ea pertractat, scripsit: *Si additionem correxerint.*

ἴς. Διαγινώσκω δὲ καὶ αὐτοὺς τὴν ἐν τῷ Συμβόλιῳ προσθήκην ὄλωσ κακίζοντας, οὐχ ὅτι τῆς εὐσεβείας λυμαίνονται καθαρῶν, ἀλλ' ὅτι γενοῦσα, ὡς ἄρα καὶ γέγονε, τοῦ μεγάλου, καὶ οὐ τοῦ τυχόντος παραιτία σκανδάλου ἐγένετο. Εἰ δὲ τις καὶ βαθυτέρον, εἴτ' οὖν διερευνητικώτερον τὰ τοῦ πράγματος ἐθέλει διασκοπήσει, οὐ τὴν προσθήκην ἀρχῆν τ. α. ὡς περ καὶ ρίζαν τοῦ σκανδάλου εὐρήσει, ἀλλὰς δὲ καὶ ἄλλας ἐκ καιρικῶν περιπετειῶν σκανδάλων αἰτίας, ἄλλοτε ἄλλοθεν ἀναφανομένα, καὶ τὴν προσθήκην, ὅποια τῆς Ἐριδος τὰ ἐκτόκια, ἀπλῶς οὕτω παραρρίπτομένην ἐαυτῶν ἐν μέσῳ ἔχουσα. Καὶ εἰ τοῦτο διασκοπηθὲν οὕτως ἔχον ἀναφανῆ, πόσον οὐκ ἂν τὸ πρὸς τὴν ἔνωσιν ἐπιβρῆς ἡμῶν δεφενδεύσει, καὶ εἰς τοῦτο σπουδὴν ἡμῶν ἀνεπιληπτον παραστήσει; *Ἀυτίκα ἡ τοῦ Ἀντιοχείας Πέτρου ἐπιστολῆ, καλεῖ γὰρ ἡμᾶς ἡ τοῦ λόγου ῥύμη καὶ πάλιν εἰς μνήμην αὐτῆς, ἀγνοεῖν ἀριθῆλως ὁμολογεῖ, ὅπως καὶ δι' ἡντινα τὴν αἰτίαν ἡ τοῦ πάππα ἐξεκόπη ἀναφορὰ, πολλὰ πρότερον ἐπιμεμφομένη τῷ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως χροτοφύλακι, ὡς ἐν τοῖς πρὸς τὸν τοιοῦτον Ἀντιοχείας γράμμασι διαλαβόντι, ἀπὸ τῆς ἀγίας οἰκουμένης ἐκτῆς συνόδου τὴν ἐν τοῖς ἰσροῖς διατύχους ἀναφορὰν ἐκκοπήναι τοῦ πάππα. Εἰ γοῦν ἡ ἐν τῷ Συμβόλιῳ προσθήκη εἰς τόσον ἦν βλασφημία; ἰορυφούμενη, ὅσον οἱ νῦν*

B
C
D
6. Certum interea scio, eosdem hos ipsos additionem in Symbolo culpæ obnoxiam facere, non quod pietatis puritatem commaculet, sed quod utcunque facta sit, gravem peperit et periculosam offensionem. Et si quis a'tius curiosiusque respiciat, additionem hanc nunquam offensionis causam originemque fuisse, sed inter alias atque alias ex tempore varietatum atque eventuum offensionum causas alio atque alio tempore, et variis rerum cursibus et perturbationibus enatas, hanc quoque additionem, veluti simultatis abortum temere projectam, et utcunque reperiet. Quod si id quoque meditate consideratum ita se habere competentum fuerit, quare non et nostram ad unionem propensionem tuebitur, nostrumque in ea procuranda studium inculpatum ostendet? Et ne longe abeam, ipsa Petri Antiocheni epistola, sermonis siquidem impetus ejus nos memoriam recolere inducit, aperte fatetur nescire se, *quomodo et qua de causa papæ commemoratio abrogata sit, cum antea pluribus questus esset de Constantinopolitano chartophylace, quod in litteris ad hunc Antiochenum datis asseruerit, a sancta sexta œcumenica synodo ex sacris diptychis papæ commemorationem erasam fuisse.* Si igitur additio in Symbolo tanta impietatis nota laboraret, quanta eam hujus æv-

sapientes, et zelotæ, et veritatis studio incensi A
amatores notant, ipsaque esset, ut existimatur,
offensionis vere pars potissima, qua ratione perce-
lebris ille vir unquam enuntiasset, *ignorare se,*
quomodo, et qua de causa papæ commemoratio de-
rasa sit : et cum testem se sine ulla exceptione
præbeat, papam ante annos quinque et quadraginta
una cum aliis patriarchis inter sacra Missarum
solemnia in Byzantina urbe commemoratum fuisse,
quamnam probationis vim non exhibebit, asserenti,
non veluti præcedentem et magnam solamque Ec-
clesiam offensionem, additionem ab initio repu-
tatum fuisse? Namque, ut vides, aperte dicentis
auctoritas comprobatur, sua ætate apud eos papæ
commemorationem fuisse.

7. Nos porro tempus examinantes, ex quo addi- B
tio facta est, ad tempora Cerularii, quo et Antio-
chenus iste vitam celebris agebat, et dissidium,
quod nunquam postea placari potuit, initium habuit,
illud æquidem reperire facile non est, quod non
exacte teneamus imperatorem, sub quo Leo papa,
nescio quas ob causas, et qua ratione additionem
istam in Symbolo fieri decreverit. Verum illud a
Monomachi imperio, sub quo jam dicta omnia per-
acta sunt, retrocedentes reperimus, a Constantis
Heraclii nepotis imperio, sub quo et magnus Maxi-
mus florebat, qui quatuor centum ferme aut circiter
anni numerantur, et tum veluti primum contra-
dictionis principium de additione ætate sancti
Maximi offendimus, eamque non ultra progressam, C
quod tantum qui Byzantii erant, papæ, qui præ-
erat, synodalia decreta perstringerent. Offensionis
vero tum abortivæ causam eam esse, quod Orientales
ob Monothelitarum hæresim infestarentur, idque
apertissimum esse cognoscimus, et, ut quilibet
alius cognoscere potest, qui non perfunctorie
magni Maximi ad Marinum Cypri presbyterum
epistolam percurrerit. Ex eo ad Photium ducento-
rum annorum spatium et multo plurimum, per quod
pax Ecclesiis arrisit, excurrit, qui rursus additio-
nem calumniatur. Verum illius quoque causam
non aliam plane agnoscimus, quam Photii per Ro-
manum pontificem, res Ignatii tutantem e patriarchali
sele ejectionem. Hinc enim ille, nec aliunde
ingentia illa atque gravissima adversus Romanam
Ecclesiam obloentus est scripsitque. Et Photium
quidem non zelo divino, sed rabie et simultate non
bona percitum ad sinilia adactum fuisse, fusius in
libro a nobis edito, et satis aperte demonstravimus.
Quidquid tamen sit, neque tum abortivum scandalum
diuturniores moras habuit: sed idem auctor et
progenit, et radicatus extirpavit, et magna, et
tantum non œcumenica synodo correctionis veneno
ad vulnus scandalum medicas adhibuit manus.

καὶ ἀναίρετήν, καὶ διὰ μεγάλης οὔτος καὶ ἀνείκτους οἰκουμένης συνόδου τῷ φαρμάκῳ τῆς διορθώ-
σεως τὸ τοῦ σκανδάλου τραῦμα ἴασατο.

8. Itaque a Photio ad Cerularium tempus in-
tercurrens, et septuaginta supra et centum annos
exsuperans, tranquillum et placidissima pace

σοφοί, οἱ νῦν ζηλωταί, οἱ νῦν τῆς ἀληθείας διάπι-
ροὶ λέγουσιν ἐρασταί, καὶ εἴπερ αὐτῇ τὸ κορυφαί-
τατον, ὡς δοκεῖ, τοῦ σκανδάλου ἦν ἀληθῶς, πῶς
ἂν ὁ πολὺς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀγνωστῶν εἰρήκει ποτὶ,
ὄπως καὶ δι' ἧντινα τὴν αἰτίαν ἢ τοῦ πάππα
ἐξεκόπη ἀναφορὰ. Ὅτι δὲ μάρτυρα ἐκ τῶν δίδωται
ἀπιράγραπτον τοῦ τὸν πάππαν ἐν Κωνσταντινου-
πόλει πρὸ χρόνων πέντε καὶ τεσσαράκοντα μετὰ τῶν
ἄλλων ἐν τῇ θεῖᾳ μυσταγωγίᾳ πατριάρχων ἀναγί-
ρεσθαι, πότνη οὐ παρέξει τοῦτο τὴν εὐστασίαν τῷ
λέγοντι, μὴ ὡς προηγουμένον τι, καὶ μέγα, καὶ μόνον
σκανδάλον τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν προσθήκην λο-
γισθῆναι ἀρχῆθεν; Ἰδοὺ γὰρ κατὰ τὸ ταύτῃ πρόδη-
λον, ἢ τοῦ λέγοντος ἀξιοπιστία συνίστησιν, ἐπὶ τῶν
ἡμερῶν αὐτοῦ τὴν τοῦ πάππα εἶναι ἀναφορὰν παρ' ἡμῶν.

Ζ' Ἡμεῖς δὲ, τὸν χρόνον διασκοπούμενοι, ἐξ οὗ ἢ
προσθήκη ἀρχὴ καὶ εἰς τὸν τοῦ Κηρυλαρίου, ἐν ᾧ
καὶ αὐτὸς, οὗτος ὁ Ἀντιοχείας ἠκμαζεν, ὅθεν καὶ τὸ
ἀδιάλλακτον τοῦ σχίσματος ἤρξατο, τοῦτον μὲν εὐ-
ρεῖν οὐ πάνυ εὐχερὲς ἔχομεν, διὰ τὸ μὴ σαφῶς
ἡμῶν τὴν βασιλείαν εἰδέναι, ἐν ᾗ ὁ πάππας Λέων
τὴν προσθήκην τοῦ Συμβόλου, οὐκ οἶδα οἷς λόγοις,
καὶ οὐκ ἔρω τρήψω γενέσθαι ἐπίκρινη· τὸν δὲ ἀπὸ τῆς
τοῦ Μονομάχου βασιλείας ἐν ᾧ τὰ ρηθέντα πάντα
ἐγένετο, εὐρίσκομεν κατ' ἀναποδισμὸν μέχρι τῆς
Κωνσταντῆς τοῦ ἐγγόνου Ἡρακλείου ἀρχῆς, ἐρ' οὐ
δὴ Κωνσταντῆς ὁ μέγας ἠκμαζε Μάξιμος, ὀλίγον ἢ
οὐδὲν τοῦ τῶν τετρακοσίων ἀριθμοῦ ἀποδέοντα· καὶ
πρώτῃ ὡς περ ἀρχὴν ἀντιβόρῃσεως; ἐπὶ τῇ προσθήκῃ
ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ μεγάλου Μαξίμου γενοῦσαν
εὐρίσκομεν, καὶ ταύτην εἰς οὐδὲν πλέον προεχω-
ρηκυῖαν κατανοοῦμεν, ὅτι μὴ ἐς ὅσον μόνον τοὺς ἐν
Κωνσταντινουπόλει τῶν τοῦ τότε πάππα ἐπιλαβέ-
σθαι συνοδικῶν. Τὴν δ' ἀφορμὴν τοῦ τότε σκανδάλου,
διὰ τὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ; ἐπὶ τῇ τῶν Μονοθελητῶν
αἰρέσει διενοχλεῖσθαι κατὰ τὸ πάντῃ πρόδηλον εἶ-
να; διαγινώσκουμεν, ὡς εἶσι καὶ ἄλλον πάντα δια-
γινῶναι, τὸν μὴ παρέργως πρὸς Μαρῖνον πρε-
σβύτερον Κύπρου ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου μετιόντα
Μαξίμου. Χρόνος δ' ἐξ ἐκείνου ἐς Φώτιον τὴν
διὰ μέσου ἄγων εἰρήνην, τῆς διπλῆς ἑκατοστά-
δος πολὺ τι μέρος ὑπερλαύνων, καὶ πάλιν τὴν
προσθήκην κακίζων εὐρίσκεται; Φώτιος. Καὶ τῇ
δὲ πάλιν τὴν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ τὸν Φώτιον τοῦ π-
τριαρχικοῦ ἀπωθεῖσθαι θρόνου παρὰ τοῦ τῆς Ῥώμης
προέδρου ἐπ' ἀντιλήψει τοῦ Ἰγνατίου εἶναι; οὐκ
ἀγνωσοῦμεν. Ἐν: εὐθεν γὰρ καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο τα
μεγάλα καὶ πάνδενα κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλη-
σίας εἶπε, καὶ ἔγραψε Φώτιος. Καὶ ὅπως μὲν οὐ
κατὰ τινα θεῖον ζῆλον, ἀλλὰ κατ' ἔριν οὐκ ἀγαθὴν
εἰς τὰ τοιαῦτα Φώτιος προήχθη, πλατύτερον ἐν τῇ
παρ' ἡμῶν ἐκθεσίῃ βιβλῳ, καὶ πάνυ σαφῶς περ-
εστήσαμεν. Τέως δὲ οὐδὲ τὸ ἐπ' αὐτοῦ σκανδάλον
ἐπιπολὺ παρετάθη, ἀλλ' αὐτὸν καὶ γενέτορα ἔσχε.

ἦ'. Καὶ πάλιν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐς τὸν Κηρυλαρί-
ου χρόνος; ὁ διὰ μέσου τῶν ἐβδομηκοστῶν σὺν τῷ
ἑκατοστοῦ ὑπερεκτείνόμενος, εἰρήνην βαθεῖα τὰς

ἀμφοτέρως περιεχόμενα Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ Κηρουλαρίου Μιχαήλ σκάνδαλον ἐκ κοσμικῶν πραγμάτων ἔσχε τὰς ἀφορμὰς, ὡς μαθεῖν ἔστι τὴν πολυπραγμονήσασαι βουλομένοι, ἅπερ ἰσθόρηται διακινῆσαι ὁ Ἰταλὸς Ἀργυρός. Τίς οὖν τῶν μὴ ὡς ἔτυχε ταῦτα καθιστορούντων, οὐκ ἂν ἐκ μόνου τῶν ἀριθμῶν τῶν χρόνων, ὧν διὰ μέσου κατ' ἄλλας ἀφορμὰς σκάνδαλον ἢ προσθήκη παρόμοια-ζομένη συνετέλλετο πάλιν, καὶ ὑπεπέδιζε, δια-γνώη μὴ ταύτην εἶναι τὸ προηγούμενον καὶ μέγα καὶ μόνον σκάνδαλον τῶν Ἐκκλησιῶν; Διαγνοῦς δὲ ὁ τοιοῦτος ἀπλῶς οὕτω, καὶ ὡς ἐν παρέργῳ κατὰ καιροῦ εἰς ἀπορρήν σκανδάλου προτείνεσθαι τὴν προσθήκην μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, καὶ παρ-ορᾶσθαι πάλιν αὐτὴν, ὡς ἔχουσαν ἰσως μέγα βλάβος οὐδὲν, πῶς οὐκ ἂν ἠλαρώτερον διαθεσῆι τοῖς τὴν ἔνωσιν αὐτῶν ἐπισπεύουσι; Τοῖνον καὶ ἡμῖν ταῦτα πάντα ἀπρηθιμήθη, αὐτὸ βουλομένοις συστή-σαι, τὸ μὴ οὕτω μὴ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ὡς τοῖς νῦν τὸ τῆς προσθήκης αἰτία κατὰ τῆς Ῥωμαϊ-κῆς Ἐκκλησίας λογίζεσθαι, ὡς ἂν ἐντεῦθεν καὶ παραστήταιμεν μὴ οὕτω ἡμᾶς ἐκκυλισθῆναι τοῦ δέοντος, ὡς τοῖς ἀντιδοκοῦσι δοκεῖ, δι' ἣν σπουδὴν ἐπὶ τῇ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνώσει ἐνεδειξάμεθα.

θ. Εἰ δὲ γε μικρὸν ἡμῖς ὑπερθέσθαι προθέμενοι τὸν ἐπὶ τοῖς δογματικοῖς ἡμῶν λόγοις ἀπόλο-γον, καὶ ὅσον τὸ ἡμῶν φιλορώματιον παραστή-σαι ἐπὶ πλεον τάχα ἢ προσήκε, τὴν ὑπερηγο-ρίαν τὴν ταύτης ἡμῶν ἐπιησάμεθα φιλορωμαϊό-τητος, ἅτε τὴν ὕλην εὐχερῶς πορίζομενοι τοῦ λό-γου, καὶ ἔτι πλείω τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπισυνείρην οὐκ ἀποροῦντος, εἰ μὴ γε ἀναγκαϊότερος ἡμῖν ἔδοκει ἀγὼν ὁ ὑπὲρ τῶν δογματικῶν ἀπόλογος συγγνώμην ἐπὶ τούτῳ αἰτοῦμεν. Τὴν μέντοι ἀνωτέρω γενομέ-νην καὶ τούτων πάντων συγκροτουμένην, τὴν τῶν ἀντιδοκούντων ἀπόδειξιν μισορωμαϊότητος, εἰς μνή-μην ἀγοντάς σοι καὶ πάλιν τῷ δικαστῇ τε καὶ ἀκρι-ατῇ, ἵνα λοιπὸν ἀπάρτι, καὶ ἣν ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τῆς αὐτῶν εὐσεβείας ὑπέστημεν, προστεθῆ, γινώμεθα δὴ καὶ πρὸς τῷ ἐπηγγελμένῳ ἐλέγχῳ ὧν ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς οὕτοι νεοφάτων ποιοῦνται ῥήσεων ἐξη-γήσεων. Τί γάρ ἐστιν ὁ τῶν ἄλλων πάντων ὑστερον ἰφευρόντας φασί; Τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκ-πορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐ φασί, τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν σημαίνειν τοῦ Πνεῦ-ματος, ἀλλὰ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ διήκειν αὐτὸ ἐκπο-ρευόμενον ἐκ Πατρὸς. Ἐγὼ δὲ τί ἔστι τὸ διήκειν τοῦτο οὐκ οἶδα, καὶ ὅθεν αὐτοῖς ἢ τοῦ διήκειν τοῦτου ἔννοια ἦκε, διαπορῶ. Καὶ πάντα λογισμὸν ἔνθεν ἀνα-κινῶν, εἰ πῶς ἂν ἔξω, καὶ γούν ἀμυδρῶς τι νοῆσαι περὶ αὐτοῦ οὐδὲν τι πλεὺν τῆς ἀπορίας ἔχων ἐδρίσκομαι· πλὴν εἰ μὴ τινα ῥύσιν νοῦσι θεόδητος καθ' ἣν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προΐεται ἐροῦσιν. Ἀλλὰ τοῦτο τῆς τῶν λεγόντων οὐκ ἔστι συνέσεως. Συνε-τοῦς γὰρ εἶναι τοὺς ἀνδρας ὁμολογῶ, ἀληθῶς μέν-τοι ὑπὲρ κακίας ἀμαυρουμένους τὴν σύνεσιν. Ὅτι δὲ ὁμοῦς γε συνετοί, σφόδρα διαπορῶ, ὅθεν εἰ τοι-οῦτοι ὄντες κινούμενοι τὴν λέξιν ταύτην τοῦ, διή-

A salutare Ecclesiis effulsit. Sed et scandalum sub Michaele Cerulario prognatum sæcularia negotia peperere, ut curiosus addiscere poterit ex iis, quæ perturbasse admodum in historia traditur Argyrus Italus. Quis igitur ex iis, qui similia mature dili-genterque percurrunt, vel ex sola annorum enume-ratione, per quos aliis atque aliis scandalorum causis obortis, additio hæc in publicum e-ducta, audacterque exprobrata atque objecta, rursus comprimebatur et retrocedebat, non dijudicabit, eam non fuisse, neque præcedens, neque magnum, neque solum Ecclesiarum scandalum? Et cum plane cognoverit, temere et quasi aliud agentes ad inchoanda promovendaque scandala inter Græcos et Latinos additionem objectasse, rursusque denuo eamdem neglexisse, quasi ipsa nullam in se noxam occluderet, annon hilarius affectus eos, qui unio-nem affectant, amplexabitur? Hæc singula itaque a nobis commemorata sunt, ut illud comprobaretur, non ita gravem additionis accusationem erga Ro-manam Ecclesiam iis, qui ante nos fuere, quemad-modum iis, qui nunc vitam agunt, existimatam fuisse: Illudque præterea non ita nos a recto atque decoro di-motos fuisse, ut adversariis videtur, cum studia no-stra pro unione Ecclesiarum ineunda collocavimus.

9. Quodsi paululum nos de dogmatibus sermo-nem, et de iis responsionem differre proponentes, tantumque ut nostram in Græcam nationem bene-volentiam probaremus, fusius nihilominus longius-que quam addecebat, nostræ in Græcos benevolen-tiæ defensionem protraximus, materiam nobis oratione suppeditante, et plura præterea dictis super-addere in promptu habente, nisi nos magis neces-sarium certamen ad se vocaret, de dogmatibus nempe responsio, si quid erratum in hoc est, æquo animo ignoscite. Supra porro firmatam, et his om-nibus constabilitam de adversariorum in Græcos odio demonstrationem in memoriam tibi rursus iudici et auditori revocantes, et nunc suo ordine quam pro eorundem pietatis proditiōne noxam sustinimus, adjiciatur, apponamus jam manus promissæ refutationi novarum interpretationum, quas illi de theologice dictis pronuntiant. Quid enim est, quod nunc demum omnium postremum commentum sunt? *Ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere asserunt, non notare ex Patre per Filium existentiam Spiritus, sed per Filium pervadere ipsum ex Patre procedentem.* Ego vero, quidnam sit hoc *pervadere*, nondum novi, et unde-nam ipsis hujuscemodi persuasionis cogitatio in-mentem advenit, nondum capio, et omnia animo circumvolvens, ut ipsius vel imbecillam sententiam assequar, nihilo minus in eadem semper dubita-tione atque obscuritate circumvolvor: nisi ipsi fluxum quemdam Deitatis intelligant, secundum quem ex Patre per Filium Spiritum procedere di-cunt. Verumtamen hoc asserentium prudentiæ evidenter adversatur. Fatcor siquidem prudentes homines esse, licet improbitate eorundem vere

sapientes, et zelotæ, et veritatis studio incensī A amatores notant, ipsaque esset, ut existimatur, offensionis vere pars potissima, qua ratione perculebris ille vir unquam enuntiasset, *ignorare se, quomodo, et qua de causa papæ commemoratio de-rasa sit* : et cum testem se sine ulla exceptione præbeat, papam ante annos quinque et quadraginta una cum aliis patriarchis inter sacra Missarum solemniam in Byzantina urbe commemoratum fuisse, quamnam probationis vim non exhibebit, asserenti, non veluti præcedentem et magnam solamque Ecclesiam offensionem, additionem ab initio reputatam fuisse? Namque, ut vides, aperte dicentis auctoritas comprobatur, sua ætate apud eos papæ commemorationem fuisse.

7. Nos porro tempus examinantes, ex quo additio facta est, ad tempora Cerularii, quo et Antiochenus iste vitam celebris agebat, et dissidium, quod nunquam postea placari potuit, initium habuit, illud æquidem reperire facile non est, quod non exacte teneamus imperatorem, sub quo Leo papa, nescio quas ob causas, et qua ratione additionem istam in Symbolo fieri decreverit. Verum illud a Monomachi imperio, sub quo jam dicta omnia peracta sunt, retrocedentes reperimus, a Constantis Heraclii nepotis imperio, sub quo et magnus Maximus florebat, qui quatuor centum ferme aut circiter anni numerantur, et tum veluti primum contradictionis principium de additione ætate sancti Maximi offendemus, eamque non ultra progressam, quod tantum qui Byzantii erant, papæ, qui præerat, synodalia decreta perstringerent. Offensionis vero tum obortæ causam eam esse, quod Orientales ob Monothelitarum hæresim infestarentur, idque apertissimum esse cognoscimus, et, ut quilibet alius cognoscere potest, qui non perfunctorie magni Maximi ad Marinum Cypri presbyterum epistolam percurrerit. Ex eo ad Photium ducentorum annorum spatium et multo plurimum, per quod pax Ecclesiis arrisit, excurrit, qui rursus additionem calumniatur. Verum illius quoque causam non aliam plane agnoscimus, quam Photii per Romanum pontificem, res Ignatii tutantem e patriarchali sede ejectionem. Hinc enim ille, nec aliunde ingentia illa atque gravissima adversus Romanam Ecclesiam oblocutus est scripsitque. Et Photium quidem non zelo divino, sed rabie et similitate non bona percitum ad similia adactum fuisse, fusius in libro a nobis edito, et satis aperte demonstravimus. Quidquid tamen sit, neque tum obortum scandalum diuturniores moras habuit: sed idem auctor et progenit, et radicibus extirpavit, et magna, et tantum non œcumenica synodo correctionis veneno ad vulnus scandalum medicas adhibuit manus.

καὶ ἀναίρετήν, καὶ διὰ μεγάλης οὗτος καὶ ἀνίχνυς οἰκουµενικῆς συνόδου τῷ φαρμάκῳ τῆς διορθώσεως τὸ τοῦ σκανδάλου τραῦμα ἔλαστο.

8. Itemque a Photio ad Cerularium tempus intercurrentes, et septuaginta supra et centum annos exsuperans, tranquillum et placidissima pace

σοφοί, οἱ νῦν ζηλωταί, οἱ νῦν τῆς ἀληθείας διάπυροὶ λέγουσιν ἐρασταί, καὶ εἰπερ αὐτῇ τῷ κορυφαίω ταιον. ὡς δοκεῖ, τοῦ σκανδάλου ἦν ἀληθῶς, πῶς ἂν ὁ πολὺς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀγνωστῶν εἰρήκει ποιῆ, ὅπως καὶ δι' ἤντινα τὴν αἰτίαν ἢ τοῦ πάπα ἐξεκόπη ἀναφορὰ. Ὅτι δὲ μάρτυρες ἐαυτὸν δίδωσιν ἀπιδράγραπτον τοῦ τὸν πάππαν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ χρόνων πέντε καὶ τεσσαράκοντα μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ θεῖᾳ μυσταγωγίᾳ πατριάρχων ἀναρέρσθαι, πόσῃ οὐ παρέξει τοῦτο τὴν εὐστάσιον εἰ λέγοντι, μὴ ὡς προηγουμένον τι, καὶ μέγα, καὶ μόνον σκάνδαλον τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν προσθήκην λογισθῆναι ἀρχῆθεν; Ἴδου γὰρ κατὰ τὸ ταύτην πρόδηλον, ἢ τοῦ λέγοντος ἀξιοπιστία συνίστησιν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ τὴν τοῦ πάπα εἶναι ἀναφορὰν παρ' ἡμῖν.

B ζ' Ἡμεῖς δὲ, τὸν χρόνον διασκοπούμενοι, ἐξ οὗ ἢ προσθήκη ἄχρι καὶ εἰς τὸν τοῦ Κηρυλαρίου, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς, οὗτος ὁ Ἀντιοχείας ἤκμαζεν, ᾗθεν καὶ τὸ ἀδιάλλακτον τοῦ σχίσματος ἤρξατο, τοῦτον μὲν εὐρεῖν οὐ πάνυ εὐχερὲς ἔχομεν, διὰ τὸ μὴ σαφῶς ἡμᾶς τὴν βασιλείαν εἰδέναι, ἐν ᾗ ὁ πάππας λέων τὴν προσθήκην τοῦ Συμβόλου, οὐκ οἶδα οἷς λόγοις, καὶ οὗ τρόπῳ γενέσθαι ἐπέκρινε· τὸν δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας ἐν ᾧ τὰ ῥηθέντα πάντα ἐγένετο, εὐρίσκομεν κατ' ἀναποδοισμὸν μέχρι τῆς Κωνσταντος τοῦ ἐγγόνου Ἡρακλείου ἀρχῆς, ἐπ' οὗ δὴ Κωνσταντος ὁ μέγας ἤκμαζε Μάξιμος, ὀλίγον ἢ οὐδὲν τοῦ τῶν τετρακοσίων ἀριθμοῦ ἀποδέοντα· καὶ πρῶτην ὡσπερ ἀρχὴν ἀντιβῆσθαι; ἐπὶ τῇ προσθήκῃ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ μεγάλου Μαξίμου γενομένην εὐρίσκομεν, καὶ ταύτην εἰς οὐδὲν πλέον προκωλυρηχίαν κατανοοῦμεν, ὅτι μὴ ἐς ὅσον μόνον τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν τοῦ τότε πάππα ἐπιλαβέσθαι συνοδικῶν. Τὴν δ' ἀφορμὴν τοῦ τότε σκανδάλου, διὰ τὸ τοῦ Ἀνατολικῆς; ἐπὶ τῇ τῶν Μονοθελιτῶν αἰρέσει διενωχέσθαι κατὰ τὸ πάντα πρόδηλον εἶναι διαγινώσκουμεν, ὡς ἔστι καὶ ἄλλον πάντα διαγινώσκειν, τὴν ἢ παρέργως πρὸς Μαρτίνου πρεσβύτερον Κύπρου ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου μετιόνα Μαξίμου. Χρόνος δ' ἐξ ἐκείνου ἐς Φώτιον τὴν διὰ μέσου ἄγων εἰρήνην, τῆς διπλῆς ἑκατοντάδος πολὺ τι μέρος ὑπερβαλόντων, καὶ πάλιν τὴν προσθήκην κακίζων εὐρίσκεται Φώτιος. Καὶ τὴν δὲ πάλιν τὴν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ τὸν Φώτιον τοῦ κτηριαρχικοῦ ἀπωθεῖθαι θρόνου παρὰ τοῦ τῆς Ῥώμης προέδρου ἐπ' ἀντιλήψαι τοῦ Ἰγνατίου εἶναι οὐκ ἄγνοομεν. Ἐν: εὐθεν γὰρ καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο τα μεγάλα καὶ πάνδηνα κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἶπε, καὶ ἔγραψε Φώτιος. Καὶ ὅπως μὲν οὐ κατὰ τινα θεῖον ζῆλον, ἀλλὰ κατ' ἔριν οὐκ ἀγαθὴν εἰς τὰ τοιαῦτα Φώτιος προήχθη, πλατύτερον ἐν τῇ παρ' ἡμῶν ἐκτεθείσῃ βίβλῳ, καὶ πάνυ σαφῶς περσοτήσαμεν. Τέως δὲ οὐδὲ τὸ ἐπ' αὐτοῦ σκάνδαλον ἐπιπολὺ παρετάθη, ἀλλ' αὐτὸν καὶ γενέτορα ἔσχε.

ἦ'. Καὶ πάλιν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐς τὸν Κηρυλάριον χρόνος; διὰ μέσου τὸν ἑβδομηχοστὸν σὺν τῷ ἑκαστοστῷ ὑπερεκτείνόμενος, εἰρήνην βαθεῖα τὰς

ὁμοτέρως περιεχόμενοι Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ Κηρουλαρίου Μιχαήλ σκάνδαλον ἐκ κοσμικῶν πραγμάτων ἔσχε τὰς ἀφορμὰς, ὡς μαθεῖν ἔστι τὸν πολυπραγμονῆσαι βουλόμενον, ἀπερ ἰσότηρται διακνήσας ὁ Ἰταλὸς Ἀργυρὸς. Τίς οὖν τῶν μὴ ὡς ἔτυχε ταῦτα καθιστορῶνται, οὐκ ἂν ἐκ μόνου τῶν ἀριθμῶν τῶν χρόνων, ὧν διὰ μέσου κατ' ἄλλας ἀφορμὰς σκάνδαλον ἢ προσθήκη παρόρθησι-ζομένη συνετέλλετο πάλιν, καὶ ὑπεπόδιζε, δια-γνοήη μὴ ταύτην εἶναι τὸ προηγούμενον καὶ μέγα καὶ μόνον σκάνδαλον τῶν Ἐκκλησιῶν; Διαγνοῦς δὲ ὁ τοιοῦτος ἀπλῶς οὕτω, καὶ ὡς ἐν παρεργῶ κατὰ καιροῦς εἰς ἀφορμὴν σκανδάλου προτείνεσθαι τὴν προσθήκην μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, καὶ παρ-ορᾶσθαι πάλιν αὐτὴν, ὡς ἔχουσαν ἰσως μέγα βλάβος οὐδὲν, πῶς οὐκ ἂν ἰλαρώτερον διαθεσῆι τοῖς τὴν ἔνωσιν αὐτῶν ἐπισπεύδουσι; Τοῖνον καὶ ἡμῖν ταῦτα πάντα ἀπρηριθμήθη, αὐτὸ βουλομένοις συστή-σαι, τὸ μὴ οὕτω μέγα καὶ τοῖς πρὶ ἡμῶν ὡς τοῖς νῦν τὸ τῆς προσθήκης αἰτίμα κατὰ τῆς Ῥωμαϊ-κῆς Ἐκκλησίας λογίζεσθαι, ὡς ἂν ἐντεῦθεν καὶ παραστήταιμεν μὴ οὕτω ἡμᾶς ἐκκυλισθῆναι τοῦ δέοντος, ὡς τοῖς ἀντιδικοῦσι δοκεῖ, δι' ἣν σπουδὴν ἐπὶ τῇ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνώσει ἐνεδειξάμεθα.

A salutare Ecclesiis effulsit. Sed et scandalum sub Michaelae Cerulario prognatum sæcularia negotia peperere, ut curiosus addiscere poterit ex iis, quæ perturbasse admodum in historia traditur Argyrus Italus. Quis igitur ex iis, qui similia mature dili-genterque percurrunt, vel ex sola annorum enume-ratione, per quos aliis atque aliis scandalorum causis obortis, additio hæc in publicum educta, audacterque exprobrata atque objecta, rursus comprimebatur et retrocedebat, non dijudicabit, eam non fuisse, neque præcedens, neque magnum, neque solum Ecclesiarum scandalum? Et cum plane cognoverit, temere et quasi aliud agentes ad inchoanda promovendaque scandala inter Græcos et Latinos additionem objectasse, rursusque denuo eandem neglexisse, quasi ipsa nullam in se noxam occluderet, annon hilarius affectus eos, qui unio-nem affectant, amplexabitur? Hæc singula itaque a nobis commemorata sunt, ut illud comprobaretur, non ita gravem additionis accusationem erga Ro-manam Ecclesiam iis, qui ante nos fuere, quemad-modum iis, qui nunc vitam agunt, existimatum fuisse: illudque præterea non ita nos a recto atque decoro di-motos fuisse, ut adversariis videtur, cum studia no-stra pro unione Ecclesiarum ineunda collocavimus.

θ. Εἰ δὲ γε μικρὸν ἡμεῖς ὑπερθέσθαι προθέμενοι τὸν ἐπὶ τοῖς δογματικοῖς ἡμῶν λόγοις ἀπλό-γον, καὶ ὅσον τὸ ἡμῶν φιλορώμαιον παρατη-σαι ἐπὶ πλέον τάχα ἢ προσῆκε, τὴν ὑπερηγο-ρίαν τὴν ταύτης ἡμῶν ἰποησάμεθα φιλορωμαϊό-τητος, ἄτε τὴν ὕλην ἐδερῶς πορίζομένου τοῦ λό-γου, καὶ ἔτι πλείω τοῖς ῥηθιέσιν ἐπισυνείρειν οὐκ ἀποροῦντος, εἰ μὴ γε ἀναγκαϊότερος ἡμῖν ἐδόκει ἄγων ὁ ὑπὲρ τῶν δογματικῶν ἀπόλογος συγγώμη, ἐπὶ τούτῳ αἰτοῦμεν. Τὴν μέντοι ἀνωτέρω γενομέ-νην καὶ τούτων πάντων συγκροτουμένην, τὴν τῶν ἀντιδοκούντων ἀπόδειξιν μισορωμαϊότητος, εἰς μὴ-μην ἀγοντές σοι καὶ πάλιν τῷ δικαστῇ τε καὶ ἀκρο-ατῇ, ἵνα λοιπὸν ἀπάρτι, καὶ ἦν ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τῆς αὐτῶν εὐσεβείας; ὑπέστημεν, προστεθῆ, γινώμεθα δὴ καὶ πρὸς τῷ ἐπηγγελμένῳ ἐλέγχῳ ὧν ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς οὗτοι νεοφασίων ποιῶνται ῥήσεων ἐξη-γήσεων. Τί γάρ ἐστιν ὁ τῶν ἄλλων πάντων ὑπερον ἐφευρόντες φασί; Τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκ-πορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ φασί, τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξίαν σημαίνειν τοῦ Πνεῦ-ματος, ἀλλὰ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ διήκειν αὐτὸ ἐκπο-ρεύομενον ἐκ Πατρὸς. Ἐγὼ δὲ τί ἐστὶ τὸ διήκειν τοῦτο οὐκ οἶδα, καὶ ὅθεν αὐτοῖς ἢ τοῦ διήκειν τοῦτου ἐννοία ἦκε, διαπορῶ. Καὶ πάντα λογιστὸν ἐνθον ἀνα-κινῶν, εἰ πῶς ἀνέξω, κἀν γοῦν ἀμυδρῶς τι νοῆσαι περὶ αὐτοῦ οὐδὲν τι πλέον τῆς ἀπορίας ἔχων ἐδρίσκομαι· πλὴν εἰ μὴ τίνα ῥύσιν νοῦσι θεόσητος καθ' ἣν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προίεται ἐποῦσιν. Ἀλλὰ τοῦτο τῆς τῶν λεγόντων οὐκ ἔστι συνέσεως. Συνε-τοῦς γὰρ εἶναι τοὺς ἀνδρας ὁμολογῶ, ἀληθῶς μέν-τοι ὑπὸ κακίας ἀμαρτυρούμενους τὴν σύνεσιν. Ὅτι δὲ ὁμοῦ γε συνετοί, σφόδρα διαπορῶ, ὅθεν εἰ τοι-οῦτοι ὄντες κινούμενοι τὴν λέξιν ταύτην τοῦ, διή-

9. Quodsi paululum nos de dogmatibus sermo-nem, et de iis responsionem differre proponentes, tantumque ut nostram in Græcam nationem bene-volentiam probaremus, fusius nihilominus longius-que quam addecebat, nostræ in Græcos benevolen-tiæ defensionem protraximus, materiam nobis ora-tione suppeditante, et plura præterea dictis super-addere in promptu habente, nisi nos magis neces-sarium certamen ad se vocaret, de dogmatibus nempe پرسensionem, si quid erratum in hoc est, æquo animo ignoscite. Supra porro firmatam, et his om-nibus constabilitam de adversariorum in Græcos odio demonstrationem in memoriam tibi rursus iudici et auditori revocantes, et nunc suo ordine quam pro eorumdem pietatis proditiione noxam sustinimus, adjiciatur, apponamus jam manus promissæ refutationi novarum interpretationum, quas illi de theologice dictis pronuntiant. Quid enim est, quod nunc demum omnium postremum commenti sunt? Ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere asserunt, non notare ex Patre per Filium existentiam Spiritus, sed per Filium pervadere ipsum ex Patre procedentem. Ego vero, quidnam sit hoc pervadere, nondum novi, et unde-nam ipsis hujuscemodi persuasionis cogitatio in mentem advenit, nondum capio, et omnia animo circumvolvens, ut ipsius vel imbecillam sententiam assequar, nihilo minus in eadem semper dubita-tione atque obscuritate circumvolvor: nisi ipsi fluxum quemdam Deitatis intelligant, secundum quem ex Patre per Filium Spiritum procedere di-cunt. Verumtamen hoc asserentium prudentiæ evidentè adversatur. Fatcor siquidem prudentes homines esse, licet improbitate eorumdem vero

prudentiali obscuretur. Quoniam vero nihilominus A prudentes sunt, diu mecum multumque suspensas habeo rationes, undenam similis sortis homines moti *pervadendi* dictionem adinvenerint, ad sanctissimi et vitæ principis Spiritus ex Patre per Filium essentialem existentiam destruendam, et cum multa curiosius examino, tandem anteceptam animo opinionem similium inventionum causam esse *dijudico*. Et quodnam aliud a recto securoque *judicio* unquam aberrare faciet animum, qui alias prudenter de incidentibus *judicium* ferre potest? Et hujus signum certissimum est, quod non apud aliquos hoc modo, apud alios vero alio, de *dissidio* Latinorum atque Græcorum propter res ecclesiasticas enuntiatur, sed apud omnes uno ore asseritur, eadem in lance esse, a pietate abscedere, et Latinos pietatem colere asseverare. Intervallum siquidem schismatis adeo longum vesanam hanc opinionem corroboravit, ut quidam cum de congressu atque dissidio, vel aliqua alia actione, in quibus Latinus et Græcus conveniunt, sermonem habent, sic pronuntient, Christianus quidam et Latinus hunc vel in hunc modum, hoc vel illud inter se collocuti sunt aut peregerunt.

10. Quando igitur omnes nostri animo ita præoccupati sunt, ut ad differentiam Christiani Latini nomen contra opponant, quid ibi prorsus excogitari poterit satis ad utrasque partes conciliandas? Quid vero hæc profero de iis, qui similia et dicere, et inquirere apti sunt, ubi et mulieres et pueri adhuc in gynæceis immorantes, et viri, qui nihil præter agriculturæ et vilis alicujus artificii scientia pollent, in maximo scelere ponunt, et de crimine eos accusant, qui vel hiscere audent, ad ecclesiasticam pacem comprobandum? Quod enim inter sanctos in theologicis scientissimum reperi, Gregorium, inquam, Nyssenum, de existentia Filii Dei, quæ ea ætate in controversia erat dicentem: *Abiit quispiam in balineum, non quomodo ex balineo Dominus suus utilitatem capiat, discere inquiri, sed an ex iis, quæ non sunt, an vero ex iis quæ sunt, Filius sit, interrogat. Abiit alius in macellum, et non quantum sit illius pretium, quod venale proponitur, indagat, sed quæstionem de iis quæ sunt, et de iis quæ non sunt cum iis, qui ibi reperiuntur, movet*; hoc etiam nunc in omnibus et per omnia fere peragi comperio, et pueri in ludis litterariis, et mulieres in convictibus inter se fusi D colique gratia, necnon agricolæ cæterique alii, vilibus artificibus addicti, unum idque prius et potius habent, *dijudicare* et inquirere de iis, qui Spiritum ex Filio adstruant. Quibus itaque tu, quem oratio *judicem* appellat et *cognitorem*, nos subjacere opinaris, qui a mulieribus et pueris, alioque similium homuncionum genere in examen vocamur, quod Romæ nostram Ecclesiam conciliare couamur, et ab eo, quod par est, ne hilum quidem decedere putamus, licet illi dicant, Spiritum ex Patre et Filio procedere, nostri vero, qui res theologicas tractaverunt sancti Patres, ex Patre et Filio eum emergere, præterea effundi et exsilire, nonnullis etiam in locis, naturaliter et es-

κειν, ἐφεύρον, εἰς ἀναίρεσιν τὰχα τῆς δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς οὐσιώδους ὑπάρξεως τοῦ παναγίου καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος. Πολλὰ δὲ τὸν περὶ τοῦτου πολυπραγμονῶν λόγον, μέλις τὸ προκατειλημμένοι τῇ δόξῃ αἰτιον εἶναι τῶν τοιοῦτων ἐφευρημάτων διαγινώσκω. Καὶ τί γὰρ ἄλλο τῆς ἀσφαλοῦς διαγνώσεως ἀποπλανῆσαι ποτὲ ψυχὴν, συνετῶς διακρίνειν τὰ παρεμπύπτοντα δυναμένη; Καὶ τοῦτου ἐχέγγυον ἀσφαλὲς ἔχω τὸ μὴ παρὰ μὲν τοῖς οὕτω, παρὰ δὲ τοῖς οὕτω τὴν ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς λογίζεσθαι Γραικῶν καὶ Λατίνων διάστασιν, παρὰ δὲ πᾶσιν ἀπλῶς ἴσον λογίζεσθαι τῆς εὐσεβείας ἐκπεσεῖν, καὶ Λατίνους εἰπεῖν εὐσεβεῖν. Τοσοῦτον γὰρ τὸ τοῦ σχίσματος χρόνιον τὴν ἀλογον ταύτην ἐπεκράτησε δόξαν, ὡς τινα; περὶ συνελεύσεως ἢ διαστάσεως ἄλλης ἡστυνοσοῦν διαθέσεως Λατίνων καὶ Γραικῶν εἰπεῖν βούλεσθαι, καὶ λέγειν ὡς Χριστιανὸς τις καὶ Λατίνος οὕτως, ἢ τότε ἢ τότε πρὸς ἀλλήλους εἶπον, ἢ διεπράξαντο.

11. Ὅπου γοῦν ἐς τοσοῦτον πάντως τῶν ἡμετέρων προκατελήφθησαν, ὡς εἰς διαστολὴν Χριστιανοῦ τὸ τοῦ Λατίνου λογίζεσθαι ὄνομα, τί ἂν ἔλωσ ἐκεῖ λογισθεῖν πρὸς καταλλαγὴν τῶν ἀμφοτέρων μερῶν ἱκανόν; Καὶ τί λέγω περὶ τοιαῦτα λέγειν καὶ ζητεῖν ἀξίω, ὅπου καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες, εἰ περὶ τὴν γυναικωνίτιν ἀναστρέφόμενοι, καὶ ἄνδρες τῶν ὄλων οὐδὲν γεωργικοῦ ἢ ἄλλου τινὸς βαναύσου βίου πλέον εἰδότες μεγάλου ἐγκλήματος κρίνουσι, τοὺς μικρὸν γοῦν τι τολμῶντας ὑπογράφει πρὸς τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης συνάλειψιν; Ὅπερ γὰρ τὸν ἐν ἀγίοις θεολογικώτατον εὖρον, τὸν Νυσσης λέγω Γρηγόριον, περὶ τῆς κατ' ἐκαίνο καιροῦ λογοποιούμενον ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντα· οὗτος γὰρ, Ἀπὴλθέ τις ἐς βαλαριῶν, φησὶ, καὶ οὐχ ὅπως ἔξει θεραπειᾶν ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐκ τοῦ βαλαριῶς μαθεῖν ἀπαιτεῖ, ἀλλ' εἰ ἐξ ὄρων ἢ ἐξ οὐκ ὄρων ὁ Υἱος, ἐρωτᾷ. Καὶ ἀπὴλθέ τις ἐς τὴν μακέλλην, καὶ οὐχὶ πόσον τιμᾶται το ἐκ' αὐτῆς προτιθέμενον ὄντιον, λογοπραγεῖ, ἀλλὰ τὸ ἐξ ὄρων καλεῖ οὐκ ὄρων εἰς ζήτησιν μετὰ τῶν ἐκεῖ εὐρισκομένων προτίθεται· τοῦτο καὶ νῦν ἐν πάσι καὶ διὰ πάντων σχεδὸν εὐρίσκω γινόμενον, καὶ παῖδες μὲν ἐς διδασκαλεῖα, γυναῖκες δὲ ἐν αἵς ποιῶνται συνδιαγωγῆς μετ' ἀλλήλων ἡλακότης ἕνεκα καὶ ἀτράκτου, εἰ δὲ γεωργοὶ καὶ ἄλλο πᾶν ὄσιον μετιόντες βαναύσον ἐπιτήδευμα, εἰ οὗτοι πάντες τῶν μετὰ χεῖρας τίθενται προὔργιαιτερον τὸ ἀνακρίνειν καὶ πολυπραγμονεῖν περὶ τῶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι λεγόντων. Τί οὖν σὺ, ὃν ὁ παρῶν ἐμὸς λόγος εἰς δικαστὴν προκαλεῖται, καὶ διαγνώμονα, πάσχειν ἡμᾶς οἶει, ὑπὸ γυναικῶν, καὶ παίδων, καὶ ἄλλων τοιοῦτων ἀνακρινόμενους ἀνθρωπαρίων, ἐφ' οἷς ἡμεῖς τῇ Ῥωμαϊκῇ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίαν ὑπετιθέμεθα σπένδουσαι, καὶ τοῦ εἰκότος μηδὲν οἴεσθαι διαμαρτάνειν, διὰ ἐκείνους μὲν λέγειν, τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τοὺς δὲ παρ' ἡμῶν θεολογικοῦς πάντας ἀγίους ἐκ Πατρὸς καὶ

Υἱοῦ προῖναι αὐτὸ, ἔτι δὲ προχεῖσθαι, καὶ πηγάζειν, ἔστι δὲ οὐ φυσικῶς, καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; Πόθεν μοι: λόγων ἀναστομωθήσονται φλέβες, ὡς ἂν ἰκανῶς τὰ τριουτοτρόπως προστριβόμενά μοι σκώμματα διηγῆσμαι; Κατὰ γὰρ τὸν Δαυὶδ εἰπεῖν, *Οἱ καθήμενοι ἐν πύλαις κατ' ἐμοῦ ἠδολέσχουν, καὶ εἰς ἐμὲ ἐψάλλον οἱ πύροντες ὄνον*· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν Θεοῦ συναιρομένου ἠνέγκαμεν ταῦτα, μανίαν δὴμων ὑπέστημεν, θυμοῦ κοσμικῶν ἀρχόντων ἔργον γεγόναμεν, βάρος ἀδίκου ἀποφάσεως ἐβαστάσαμεν.

α'. Σὺ δ' ἐπὶ Θεῷ τῆς ἀληθείας; ἐφόρω καὶ μάρτυροι δίκασον ἀρρεπῶς, εἰ δίκαια ταῦτα, εἰ ἀληθῶς, καὶ ὡς ἔδει, πεπόνθαμεν, ἄνθρωποι, μὴ ἔν μὲν ἐφ' οἷς ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία ἐνασμενίζει ἔθεσι νεοχμουῖντες, τὴν εὐσείδιάν τε συντηρεῖν ἀπὸ τῶν θείων ἀποδεικνύντες Γραφῶν, τὴν δὲ μετὰ τοῦ μεγαλοδυνάμου τῶν Λατίνων ἔθνους εἰρήνην καὶ ἰκονοζυ, διὰ μεγάλην τῆς ἡμῶν ἀρχῆς καὶ βασιλείας ὠφέλειαν συνεργούντες. Δίκασον μὲν οὖν, ὡς ἄρα καὶ βούλει, σὺ ἐπὶ τούτοις. Ἐγὼ δὲ καὶ τῶν νέων θεολόγων ἐπιβολὰς, ἃς τῶν ἄλλων τάχα ἰσχυροτέρας ἐκ νέου ἔφευρον, ἐπεξεργασάμην ἂν, ὡς καὶ προσεθέμην. *Τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ φασι τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξιν σημαίνειν τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' οὕτω λέγεσθαι τοῦτο, ὅτι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα διήκει.* Καὶ εἰ μὲν τι ἄλλο πρὸς σαφήνειαν τῆς διήκειν λέξεως ἔχουσι λέγειν, αὐτὸ λεγόντων, καὶ εἰς οὐκείαν προτεινόντων δεφένδουσιν· εἰ δὲ ἀφ' ἡμῶν μαθεῖν βούλονται, ὅπως ἡμεῖς τὴν λέξιν ταύτην καταδεχόμεθα δεξασθαι τῶν ἄλλων γραφικῶν ῥήσεων ἐπαξίως, ὅσαι τὴν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τοῦ παναγίου δηλοῦσι Πνεύματος ὑπαρξιν ἡμῶν λεγόντων, ἀκούοντων αὐτοί, ὡς ὀπνίκα ἡμεῖς τὸν ἅγιον Κύριλλον ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν, ἐν τῷ Υἱῷ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς διήκειν παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα θεολογοῦντα εὐρίσκομεν, οὐδὲν ἄλλο συνορξὴν ἔχομεν, ἢ ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, πρὸς ὃν πάντα τὰ ἑαυτοῦ ἀναφέρει ὁ Υἱὸς, τὸ Πνεῦμα ἔχων ἔστι. Καὶ ὅταν τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ ἐν τῷ δεκάτῳ ὀγδῶκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων ἐντυγχάνωμεν λέγοντι ὡς Ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἀμιασμός, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Μορτηνοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει, οὐδὲν ἄλλο νοοῦμεν, ἢ ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, πρὸς ὃν πάντα τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναφέρεται, ταῦτα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἔχει τὸ ἅγιον, ὡσπερ καὶ τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιωδὴ ἑαυτοῦ ὑπαρξιν. Εἰ μὴ γὰρ τὴν τοιαύτην διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξιν εἶχεν, οὐκ ἂν διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ταῦτα ἔχειν ἐλέγετο.

β'. Καὶ τί τοσαῦτα περὶ τοῦ διήκειν φαμέν, ἐνδὸν διὰ πολλῶν ἄλλων ῥήσεων γραφικῶν ἀναπάντητα παραστῆσαι μὴδὲν ἄλλο ἢ τὴν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑπαρξιν τὴν δι' Υἱοῦ σημαίνειν ἐκπέρευσιν; Ὁ γὰρ θεὸς καὶ μέγας ἀλη-

sentialiter, ex Patre et Filio? Undenam mihi sermonum venæ aperientur, ut dicteris, quæ in me simili modo jaciuntur, narrare queam? ut cum Davide eloquar, *Qui sedebant in portis contra me garriebant, et in me canebant bibentes vinum*¹; sed nos auxiliante Domino omnia toleravimus, populorum rabiem sustinimus, sæcularium principum iracundiæ negotium ac studium facti sumus, injusti decreti pondus portavimus.

11. Tu porro ante Deum veritatis præsidem et testem judica, neutram in partem inclinans, an juste hæc, vere et ut addecebat passi sumus nos, qui nihil in iis, quas nostra Ecclesia amplectitur consuetudines, innovamus, et pietatem divinarum Scripturarum testimoniis demonstramus, pacem vero et concordiam cum Latinorum gente præpetente ob magna nostri dominatus atque imperii commoda procuramus. Judicium itaque tu, ut alubescit, de hisce ferto. Ego autem novorum theologorum aggressiones et conatus, quos cæteria validiores ab ipsa juventute adnotavi, sienti mihi proposui, expediā. *Ex Patre per Filium Spiritum procedere* inquit non notare *ex Patre per Filium Spiritus existentiam, sed ita dici, quod ex Patre per Filium Spiritus pervadit.* Quod si quid aliud habent ad dictionis *pervadendi* majorem explanationem, in conspectum ac lucem ipsi proferant, et in propriam defensionem proponant. Quod si a nobis discere cupiunt, ut nos dictionem illam, et quo signficatu accipimus, ab aliis scripto traditis dictionibus non alieno, quæ per Filium ex Patre sanctissimi Spiritus existentiam astruunt, nos audiant, cum apud sanctum Cyrillum in The-sauris, *in Filio naturaliter et essentialiter pervadere ex Patre Spiritum*, traditum comperimus, nihil aliud intelligere, nisi non ex seipso, sed ex Patre, ad quem omnia sua refert Filius, Spiritum habere: et cum nobis magnus Basilius in decimo octavo ad Amphiloichium capite occurrit, dicens: *Naturalis bonitas et quæ secundum naturam est, sanctificatio et regia dignitas ex Patre per Unigenitum ad Spiritum pervadit*, tantummodo comprehendere, non a seipso, sed ex Patre, ad quem omnia Spiritus referuntur, ea omnia per Filium possidere Spiritum sanctum, quemadmodum naturalem et essentialē suam existentiam. Nisi enim similem per Filium existentiam haberet, nunquam illa per Filium habere diceretur.

12. Et quid tot de dictione *pervadendi* aggerimus, cum liceat multis aliis scripto traditis testimoniis absque ulla contradictione probare, nihil aliud per Filium ex Patre sanctissimi Spiritus existentiam notare, quam processionem per Filium?

¹ Psal. LXXIII, 15.

Divinus siquidem et vere magnus Athanasius scribit. *Haud poterat in Trinitatis gloria Spiritus glorificari, nisi processione esset ex Patre per Filium, sed ex Deo factus, ut inquit.* Ammon qui hæc cognoscis auditor, quæ sunt existentia Spiritus hic decernit, et quam Ariani ex creatione referebant generationem, ipse in processionem Deo adderentem adduxit, aut etiam quod ab his pervadere dicitur manifestat? Sanctus Cyrillus: *Sanctum vero Spiritum nuncupabis, qui ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter, et veluti in similitudine ex oribus spirationis propriam nobis existentiam denotat.* Estne reliquum quidpiam in dictæ existentia significationem? Nysseus item: *Hoc quidem est immediate ex primo, hoc vero per id, quod contiguum et immediatum est ex primo,* diversum hic modum existentia utriusque causati, an aliud quid præter hunc innuit? Prorsus nullum. Et illud, *Quod contiguit et immediate ex primo,* Joæ illius pervadere assumunt. Et si illud, *Quod contiguit ex primo est,* de illius existentia dicitur, plane et quod illi respondet vero existentia, et non illud quod ab ipsis enuntiatur, pervadere significat. Cum vero divinus Damascenus *productorem omnia manifestantis Spiritus per Verbum Patrem* vocal, productio ista per Filium estne naturalis et essentialis Spiritus existentia, an memoratissimum hoc eorum pervadere? Quid enim differt productorem aut causam Spiritus per Verbum Patrem asserere? Prorsus qui veritatem in honore habet, nihil ipsa differre enuntiabit. Et si per Filium ex Patre existentia sanctissimi Spiritus non esset, quando fons Spiritus Filius dicitur fuisse?

13. Verumtamen dicet, Si probe cui cognomen tum ex theologia est, in imaginem divine Trinitatis exemplum ex sole desumpsit, haud fas est dicere, ex Patre existentiam per Filium Spiritum sanctum habere, cum neque per radium lumen exsiliens, ex sole existentiam habeat. De his itaque quid opinabitur quispiam quam suæ opinionis amantem, et plane vesanam contentionem esse? Neque enim mihi suadeo, eos veritatis ignaros, sed multitudini præconceptæ opinioni deditæ adulantes, ad similia deferri. Quis etenim, si mente intellectuque polleat, per radium pro luctionem luminis, non illius per radium existentiam affirmabit? Nam si per radium ex sole luminis existentia non esset, nunquam radii lumen, lumen ipsum diceretur: at nunc et lumen radii, et ex radio, lumen dicimus; et hoc non aliunde quam quod per illum sui existentiam habet. Vel undenam, dicitio mihi, duo causata, duo scilicet radii ex uno sole sunt: pari modo duo causata ex eodem sole, radius et lumen, et de duobus radiis dicitur nequit, radii, aut per radium, aut ex radio ipsorum alterum, quod de radio et lumine, lumen radii, et per ipsum et ex ipso asseritur? Ego porro existimo, quicumque sal in pectore habet, cum absque ulla

A θως Ἀθανάσιος ἐν οἷς φησιν, Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προσδικῶς ὅν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγοῦνός, ὡς λέγουσιν. Ἀρ' οὖν, διαγνωμὸν ἀκροατὰ, τὰ περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως θεολογεῖ, ἢν Ἀρειανοὶ μὲν εἰς τὴν ἐκ ποιήσεως ἀέφερον γένεσιν, αὐτὸς δὲ εἰς πρόθεον ἀντιθεῖν πρόπουσαν, ἢ τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον διήκειν ἐν τοῦτοις δηλοῖ; Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν οἷς λέγει, Ἄγιον δὲ Πνεῦμα προσερθεῖς, τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν κατασημαίνον ὑπαρξίν, ἀφίησιν τι λείπον ἔεργον εἰς τὴν τῆς εἰρημένης ὑπάρξεως δῆλωσιν; Ὁ Νύσσης ἐν οἷς φησιν· Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸν διάφορον τῆς τῶν ἐκατέρων αἰτιατῶν ὑπάρξεως τρόπον, ἢ ἄλλο τι παρὰ τοῦτον σημαίνει; Πάντως γὰρ οὐχί. Καὶ τὸ, Τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, εἰς τὸ διήκειν ἐκλήθονται· εἰ δὲ τὸ, Τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, περὶ τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως εἴρηται, καὶ ὁ πρὸς τὸν μὲν ἀποδιδόμενος ἐκ ὑπάρξεως, καὶ οὐ τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου διήκειν, σημαντικὸς ἐστίν. Ὅταν δὲ ὁ θαῶς Δαμασκηνὸς προβολέα τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Λόγου τὸν Πατέρα καλεῖ, ἢ προβολὴ αὐτῆ ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ φυσικῆ καὶ οὐσιώδης τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑπαρξίς. ἢ τὸ κολουθρῶλλον διήκειν ἐστὶ; Τί γὰρ διαφέρει προβολέα ἢ αἰτίον τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Λόγου τὸν Πατέρα εἰπεῖν; Πάντως ὁ τιμᾶν τὴν ἀληθειαν εἰδὼς, διαφέρειν ἐρεῖ ταῦτα μηδέν. Καὶ εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἦν, πότε ἂν πηγῆ τοῦ Πνεύματος, ἐρρήθη ὁ Υἱός;

γ'. Ἀλλ' εἰ καλῶς φησιν, ὁ τῆς θεολογίας ἐπιώνυμος εἰς τὴν τῆς θείας Τριάδος εἰκόνα τὸ κατὰ τὸν ἥλιον παράδειγμα ἐξελάβετο, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, δι' Υἱοῦ τὴν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν τὸ Πνεῦμα ἔχειν τὸ ἅγιον, ἐπεὶ μὴδὲ τὸ διὰ τῆς ἀκτίνας προῖδ' φῶς ἐξ ἡλίου δι' αὐτῆς τὴν ἐκείθεν ὑπαρξίν ἔχει. Τί γοῦν ἄλλο πρὸς ταῦτα ἔστιν οἰήσασθαι ἢ ἐθαλογνώμονα τῶν ταῦτα λεγόντων καὶ παραλόγον πειτρονήν; Οὐ γὰρ ἀγνεῖν τὸ ἀληθὲς; αὐτοὺς πείθεσθαι, τοῖς δὲ τὸ προκαταληγμένον τῇ δόξῃ πάσχειν πλήθει χαριζομένους, πρὸς τὰ τοιαῦτα ἐκφέρεισθαι. Τίς γὰρ φρένας ἔχων καὶ νοῦν τὴν διὰ τῆς ἀκτίνας πρόθεον τοῦ φωτός μὴ τὴν δι' αὐτῆς ὑπαρξίν αὐτοῦ εἶναι ἐρεῖ; Εἰ γὰρ μὴ διὰ τῆς ἀκτίνας ἢ ἐξ ἡλίου τοῦ φωτός ὑπαρξίς ἦν, οὐκ ἂν ποτε τῆς ἀκτίνας φῶς ἐρρήθη τὸ φῶς· νῦν δὲ καὶ φῶς ἀκτίνας, καὶ ἐκ τῆς ἀκτίνας τὸ φῶς λέγομεν· καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλοθεν ἄλλ' ἢ ἐκ τοῦ τὴν ὑπαρξίν δι' αὐτῆς ἔχειν αὐτό. Ἦν πόθεν, εἰπέ μοι, δύο αἰτιατὰ ἐξ ἐνὸς ἡλίου αἱ δύο ἀκτίνες εἰσιν ὡσαύτως, δὲ δύο αἰτιατὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἡλίου, ἀκτίς τε καὶ φῶς, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν δύο ἀκτίνων λέγειν οὐκ ἔστι τῆς ἀκτίνας, ἢ διὰ τῆς ἀκτίνας, ἢ ἐκ τῆς ἀκτίνας τὴν ἔτεραν αὐτῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀκτίνας καὶ τοῦ φωτός τὸ φῶς; τῆς ἀκτίνας, καὶ δι' αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς λέγεται; Ἐρωγε οἶμαι πάντα τὴν, ὡς εἴρηται, νοῦν ἔχοντα συνθέσθαι

ἀναντιρρόητως δι' ἄλλο μηδὲν ἀλλ' ἢ διὰ τὴν ὑπαρξίν διὰ τῆς ἀκτίνοσ ἔχειν τὸ φῶσ. "Ὅθεν καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν καὶ πηγὴν φωτὸσ τὴν ἀκτίνα εἰπεῖν. "Ἐστὶ δὲ πόθεν, εἰπέ μοι, ἐπὶ μὲν τῶν δύο αἰτιατῶν ἀκτίνων ἔστι, τὴν ἑτέραν τῆσ ἑτέρασ ἐπινοῆσαι χωρὶσ; ἐν τῷ ἅμα προῖναι αὐτάσ, ἐπὶ δὲ τῶν δύο τούτων αἰτιατῶν τῆσ ἀκτίνοσ καὶ τοῦ φωτὸσ οὐκ ἔστι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου ἐπινοῆσαι χωρὶσ; Πάντωσ καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ τῶν μὲν ἀκτίνων μηδεμίαν τῆσ ἑτέρασ χρῆζειν πρὸσ ὑπαρξίν, τὸ δὲ φῶσ κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνάγκη τῆσ ἀκτίνοσ εἰσ τὴν οἰκειαν ὑπαρξίν χρῆζειν. "Ἀνελε γὰρ ἀκτίνα, καὶ φῶσ ἡϊακὴν οὐκ ἔσται. "Ἄλλ' οὐδέ τι τῶν ὄσα φωτοσβόλα εἰσὶν ἀνευ τῆσ αὐτῷ φυσικῶσ προσοῦσῆσ ἀκτίνοσ, ὡσ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, καὶ ἐπ' ἀνθρώκων ἔστιν

ἰδεῖν, τὸ οἰκεῖον ἀφῆσσι φῶσ. Τὸ γοῦν οὐ χωρὶσ τόδε εἶναι οὐ δύναται, πῶσ οὐκ εἰσ τὴν τοῦδε ὑπαρξίν ἐν ἡδὲ Ἰοῦ φωνῇ ἐκληφθῆσεται; ἰδ'. Καὶ ἡμεῖσ μὲν ἔχομεν ἃ λέγομεν, καὶ ἑτέρων γραφικῶν συστήσαι παραδειγματῶν · ἐπὶ δὲ αἱ παρὰ τῶν ἑθρῶν μαρτυραὶ τὸ ἀξιοπιστότερον ἐπιχονταὶ πανταχοῦ, τί ἂν ἑροῦσι, φαμὲν, ὅταν τὸν ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν Ἰταλῶν ἀντιρρόησει τὴν τῆσ παρ' αὐτῷ ἀνοματοθῆτη ἱερῶσ 'Ὀπλοθήκησ; ὀνομασθεισῆσ συγγραψάμενον βιβλίον, τὸν Καματηρὸν λέγω ἔκεινον, εὐρίσκουσιν ἐν τῇ ἐπιστάσῃ τοῦ λέγοντοσ ρητοῦ, "Ἐκ Πατρὸσ τὸ Πνεῦμα δι' Ἰοῦ προχέμενον φυσικῶσ · οὔτωσ αὐτολεξεὶ λέγοντα, Σημεῖωσαι κἀνταῦθα τῆρ φυσικῆν τοῦ Πνεύματοσ πρόχουσιν, ἐκ τοῦ Πατρὸσ δογματικὸμένην διὰ τοῦ Ἰοῦ, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ Ἰοῦ; Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῃ ἐπιστάσῃ, τὸ διὰ τοῦ Ἰοῦ λεγόμενον, καὶ τὸ, Μεγάλη δὲ πάντωσ ἡ τοῦ ἐξ αὐτοῦ πρὸσ τὸ δι' αὐτοῦ διαφορὰ, προσεπάχοντα, ἀνθρώπε ὅστωσ ἂν ἦσ, ὃ τὸ διήκειν τοῦτο οὐκ οἶδ' ὅπωσ ἐπινοησάμενοσ, τὸν τοιάντω καὶ τοσῆνδε βῆλον κατὰ τῶν Ἰταλῶν συγγραψάμενον, λόγιον μὲν ἀνδρα, καὶ σοφὸν ἀληθῶσ, ἐθελοκακοῦντα δὲ ὁμωσ, τὴν δι' Ἰοῦ εὐρίσκεῖσ δεχόμενον ὑπαρξίν, καὶ σὺ πρὸσ φορὰν οὔτω δυσχεραίνεῖσ ἀλήθειαν;

ἰε'. Εἰ δὲ σοι δοκεὶ ἀντειπεῖν ἡμῖν ἐπὶ τούτοισ, διὰ τί καὶ ἡμεῖσ οὐκ ἀκολουθεῦμεν αὐτῷ, ἐφ' ὃσ πρὸσ τὴν ἐξ ἀντιλέγει; ἀκούσεισ, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν προδῆλω; ὁμολογεῖν ὡσ τὴν ἐξ ἐπὶ τοῦ Ἰοῦ οἱ ἅγιοι πάντεσ ἀντὶ τῆσ διὰ ἐκλαμβάνοντα. Εἰ γὰρ ἡ ἐξ ἀντὶ τῆσ διὰ, τὸ κωλύον πάντωσ οὐδὲν καὶ ἀντὶ τῆσ ἐξ ἐκλαμβάνεσθαι τὴν διὰ. Τὴν γὰρ τῶν τριούτων προθέσων ἀντιπεριχώρησιν καὶ ὃ μέγασ ἡμῖν συστήσει Βασίλειοσ, ἐν ὃσ ταῦτασ πρὸσ τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημερινόμενα πολλάκισ ἀντιμεθίστασθαι σαφῶσ ἐκδιδάσκει. Πρὸσ δὲ καὶ ὃ ἅγιοσ Κύριλλοσ ἐν ὃσ ἐπὶ τοῦ Πατρὸσ ἀντὶ τοῦ Ἰοῦ ἐκδεχόμενοσ τὸ δι' οὐ, ἀδιαφορεῖν ἔσθ' ὅτε περὶ τὰσ λέξεισ τὴν θεῖαν λέγει Γραφήν, μηδὲν ἀδικοῦσταιν τὸ ὑποκείμενον. "Ἄλλὰ καὶ τὸ παρὰ τὸν αὐτοῦ ἅγιον Κυρίλλου εἰρηζόμενον ἐν ἄλλοισ, τὸ πάντα δι' ἀμφοῖν ἐν Ἰσῷ ἐνεργεῖσθαι καὶ κατοροῦσθαι · καὶ πάλιν τὸ ἐν ἄλλοισ, τὸ τὴν ζωὴν δι' ἀμφοῖν εἰσ ἡμᾶσ ἐν Ἰσῷ εἶναι τοῦ Πατρὸσ δη-

A contradictione, sed sua assensione atque approbatione dicturum, non ob aliam causam, quam quod per radium existentiam lumen habet. Hinc est quod nihil impediatur, et fontem luminis radium asserere. Præterea responde sodes: Undenam in duobus causatis radiis nec difficulter unum abaque altero intelligimus. dum una sine ul procedunt; in aliis vero duabus causatis radio et lumine unum absque alio intelligi minime potest? Hoc prorsus non aliunde est, quam quod nullus ex radiis alius ope indiget ad sui existentiam. At lumen necessario ad sui existentiam lumine indiget. Demitto enim radium, et lumen solare nullum erit. Sed nec reliqua etiam quæ lumen ejaculantur, sine naturali ipsis insito radio, ut in aliis stellis, et carbonibus observare licet, proprium lumen emittunt. Illud itaque absque quo hoc esse nequit, quoniam ratione in illius existentia, cum per Filium dicitur, non assumatur?

14. Nos etiam dicta nostra ex aliis scriptis traditis exemplis comprobare possumus. Quando vero ex adversariis petita testimonia majorem fidem rebus in omnibus merentur, quid inquit, cum enim, qui Italis contradicens volumen concinnavit, et sacrum Armamentarium nuncupavit, Camaterum, inquam, in animadversione diviti illius asserentis, ex Patre per Filium Spiritum effundi naturaliter, his iisdem verbis disserentem audiunt: Nota etiam in hoc loco naturalem Spiritus effusionem ex Patre per Filium decretam, non autem ex Filio? Rursusque in alia animadversione, Per Filium effunditur, quibus postmodum subdit: Magnum est discrimen inter hæc duo, ex ipso, et per ipsum? Mi homo, quisquis fueris, hoc pervadere nescio qua ratione commentus, qui simile tantumque volumen adversus Italos scripsit, eruditum equidem virum vereque sapientem, licet erga Latinos iniquo animo fuerit, per Filium existentiam amplectentem conspicias, et nihilominus tu tantam veritatis lucem non sustines?

15. Quod si nobis objicias, Quare non et ipsumdem sequimur, cum ex præpositionem oppugnat? audies, Quoniam et ipse aperte fatetur, præpositionem ex de Filio sanctos omnes loco illius per accipere. Quod si ex loco illius per accipitur, nihil erit impedimento, quin loco illius ex, per desumatur. Harum siquidem præpositionum mutuum unius pro altera acceptationem magnus Basilii comprobabit, cum aperte doceat ad mutua significata denotanda unam pro alia sumi. Ad hæc sanctus Cyrillus loca, quæ de Patre pronuntiant per quem, quod de Filio dicitur amplectens, indifferenter, ait, plerumque dictionibus abusivonim modo uti divinam Scripturam, nullam vim inferentem subjecto. Sed et quod locis in aliis ab eodem sancto Cyrillo reperitur, omnia per utrumque æquaratione absolvi et effici; et alibi rursus: vitam per utrumque ad nos pari modo provenire, Patrem scilicet et Filium, secure admodum stabiliunt loco.

illius ex, per desumi. Namque ex utroque ambo A jam proposita dicta quod ipse insinuat per utrumque plane denotant. Præterea theologiæ cognominis dictam permutationem ad ea, quæ præpositiones istæ significant, comprobat, dicens : *Idem vere mihi et de voce Deus et Dominus sermo est ; necnon præpositionibus ex quo, per quem, et in quo. ad quarum artificiosum rationem deitatem nobis exigit, hanc quidem Patri tribuens, alteram Filio, tertiam Spiritui sancto. Quid enim tu fecisses, si firme una uni attribueretur, cum omnes de singulis dicantur, ut curiosis planum est ? tu per has et dignitatis et naturæ inæqualitatem introducis ? συντεταγμένων. ὡς δηλον τοῖς φιλοπόνοις, τσαυτην σὺ διὰ τούτων εισάγεις καὶ τῆς φύσεως ἀνισότητα ;*

16. Sed euge, cum opportune hujusce magni B dictum in memoriam adduximus. Namque orationis impetum hoc præpedit, ad aperta dicendi libertate nos eloqui persuadet adversus eum, qui nos impietatis crimine infamant. O judicia, et leges, et quæ ex hominibus abiisti veritas ! Cave te ne vos tandem potius damnatæ ælicujus hæresis in Ecclesia assertores sitis. Etenim si pessimus Aetius condemnatus est, quod astruere conabatur, quæ diverso modo enuntiantur, diversa quoque esse natura : ideoque colligebat, alterius esse naturæ Patrem, propterea quod de eo ex enuntiabatur, et alterius Filium, cui per attribuitur : hinc diviloquus Pater noster ex et per æquales vires habere comprobare nititur ; et magnus Basilius multos in hoc asserendo sermones impendit, quid aliud expectare possumus, cum diverso modo de Filio per dici contenditur, eaque dividitur a simili significato præpositionis ex, quam obliteratam jam hæresim rursus vivam facere ? Sed hæc quidem per excursus, ut innuimus, dicta sint.

17. Series vero orationis rursus in memoriam revocat, vos non probe asserere, processionem per Filium non per Filium ex Patre sanctissimi Spiritus existentiam denotare. Namque Blemmides ille, qui ingentem gloriam et dicendo graviter, et copiose disserendo assecutus est, ut antea diximus, cujus sapientiam nec qui in eum iniquissimo animo fuerit, in criwen adducere poterit, et sibi nomen celebre comparasse negare audebit, de hoc argumento orationes conscripsit integras, in quibus D inter alia hæc quoque exprimit : *Veluti itaque actio Filii et Dei Verbi Spiritus sanctus ab æterno elucet ab inso, quod idem est dicere per ipsum a Patre ; statimque subdit : Elucere vero in rebus theologicis notare existentiam, quæ neque passioni obnoxia est, neque tempori commensuratur. Et magnus Basilius in secundo Antirrhethico ostendit : rursusque in aliis ait : Alii ex sanctis viris radicem nuncupant Patrem, ramum Filium, et fructum Spiritum sanctum, sancti Spiritus per Filium a Patre existentiam demonstrantes. Et hunc in modum sapiens ille vir de existentia Spiritus decrevit. Nobis vero post hujusce ab adversariis tantumdem nobis obiecti p.r-*

λογότε καὶ τοῦ Υἱοῦ, βεβαίως πάνυ τοι συνιστῶσι τὸ ἀντὶ τῆς ἐξ ἐκλαμβάνεσθαι τὴν διὰ. Τὸ γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ἀμφοῦ τὰ εἰρημένα δι' ἀμφοῖν ἐνταῦθα δηλοῦσι σαφῶς. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ὁ τῆς θεολογίας ἐπιώνυμος τὴν βῆθειαν ἀντιμετάστασιν πρὸς τὴ ὑπ' ἀλλήλων σημερινόμενα τῶν προθέσεων τούτων συστήσει ἐν οἷς λέγει· Ὁ δὲ αὐτός μοι. καὶ περὶ τῆς Θεοῦ φωνῆς καὶ Κύριος Λόγος. Ἔτι δὲ τῶν προθέσεων τῆς ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν φ, αἷς σὺ κατατεχνολογεῖς ἡμῖν τὸ Θεῖον, τὴν μὲν τῷ Πατρὶ διδοῦς, τὴν δὲ τῷ Υἱῷ, τὴν δὲ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί γὰρ ἂν ἐποίησας, παγίως ἐκάστου τούτων ἐκάστῳ νεμετημένον, ὅσποτε πάντων ἁπαι

ις'. Ἄλλ' εἴγε ἡ κατὰ καιρὸν τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς ἐμνήσθημεν βῆσεως. Τὴν γὰρ τοῦ λόγου ῥύμην ἱστησιν ἡμῖν αὐτῇ, καὶ μετὰ λαμπρῆς τῆς παρβήσεως λέγειν ἡμᾶς παύσει πρὸς τοὺς βλασημφημῶν ἐγκαλοῦντας ἡμῖν. Ὁ δίκαι, καὶ νόμοι, καὶ ἡ ἐξ ἀνθρώπων οἰχομένη ἀλήθεια ! Ὅρατε μήποτε μᾶλλον ὑμεῖς αἰρέσειως τινος ἀπηγορευμένης τῇ Ἐκκλησίᾳ προτίτασθε. Εἰ γὰρ διὰ τὰ τὴν κάκιστον Ἄετιον προκληματίσασθαι, τὰ διαφόρως ἐκφωνούμενα διάφορα εἶναι καὶ κατ' οὐσίαν, καὶ παρὰ τοῦτο συνάγειν τὸν Πατέρα ἄλλης εἶναι φύσεως διὰ τὸ ἐξ οὗ, καὶ τὸν Υἱὸν ἄλλης διὰ τὸ δι' οὗ, ὅ τε θεορρήμων Πατὴρ ἡμῶν τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἐξουδασεν ἰσοδύναμον, ὅ τε μέγας Βασιλεὺς πολλοὺς τοὺς εἰς τοῦτο καταβάλετο λόγους, τί ἂν ἄλλο συνορᾶν εἴη ἐκ τοῦ ἀφορισμένως τὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λεγομένην διὰ τῆς πρὸς τὴν ἐξ ἀπαιδαιρεῖν ἰσοδυναμίας, ἢ τὸ πάλιν τὴν πάλαι σθεσθεῖσαν αἵρεσιν ἀναστῆν ; Ἄλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ παρέκθεσιν, ὡσπερ ἡμῖν εἰρηται.

ις'. Ὁ τοῦ λόγου εἰρμὸς εἰς ἀνάμνησιν ὑμᾶς ἀγει καὶ πάλιν τοῦ μὴ καλῶς ὑμᾶς λέγειν τὴν δι' Υἱοῦ ἐκπόμεσιν μὴ τὴν δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν τοῦ παναχίου δηλοῦν Πνεύματος, καὶ ὁ Βλεμμῖδης γὰρ ἐκεῖνος, οὗ πολὺ τὸ ἐν λόγοις εἶναι κλέος φθάναντες ἐφημεν, οὗ τὴν σαφῆν μτδὲ τὸν πάνυ ἀπεχθῶς διακείμενον διαβαλεῖν ἔχειν εἰρήκαμεν μὴ ἐπὶ πολὺ προσθεῖν διζης, λόγους ὅλους περὶ τῆς ἐνοίας D συνεγράψατο ταύτης, ἐν οἷς καὶ ἀντολεξεί οὕτω λέγων· Ὡς οὖν ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀιδίως ἐκλάμπει παρ' αὐτοῦ, ταῦτόν δ' εἰσείν, δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς, παρτυτικά ἐπάγει, ὅτι δὲ τὸ ἐκλάμπει ἐν θεολογία παραστατικόν ἐστὶ τῆς ἀπαθείας, καὶ ἀχρόνου ὑπάρξεως, καὶ ὁ μέγας Βασιλεὺς δείκνυσιν ἐν δευτέρῳ τῶν Ἀντιρρήτικῶν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις φησὶν· Ἔτεροι δὲ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ῥίζαν μὲν ὀνομάζουσι τὸν Πατέρα, κλάδον τὸν Υἱόν, καὶ καρπὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑποδεικνύοντες ὑπαρξίν. Καὶ οὕτω μὲν κάκεῖνος ὁ σαφὲς τῷ ἔντι ἀνὴρ τὰ περὶ τῆς ὑπάρξεως ταύτης τεθεολόγηκεν. Ἡμῶν δὲ μετὰ τὸν τσ-

ἄνω εἰλεγον τοῦ παραλόγως τοῖς ἀντιλέγουσι προ-
τεινομένου διήκειν μνημονευτέον ἀπάρτι καὶ ὧν
οὔτε γραφικῶν ἀντέχονται ῥήσεων, πρὸς τὸ τὴν
δι' Υἱοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν κατασεῖν τάχα ἐν-
τεῦθεν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ, φασί, τοῦ Πνεύματος
ἔστιν αἷσιος ὁ Πατήρ, πῶς ὁ μὲν θεολόγος Γρηγό-
ριος ἐν τῷ εἰς τὸν κατάπλουον τῶν Αἰγυπτίων λόγῳ,
*Πάντα, ἔφη, ὅσα ὁ Πατήρ ἔχει, τοῦ Υἱοῦ ἔστι
πλήρως αἰτίας*; ὁ δὲ ἅγιος Μάξιμος ἐν τῇ ὑπὲρ
τῶν Ἰταλῶν πρὸς Μαρίνον πρεσβύτερον Κύπρου
ἐπιστολῇ τῷ, *Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίας τὸν Υἱὸν ποιού-
ται τοῦ Πνεύματος σφᾶς ἑαυτοῦ ἀπέδειξαν*.
*μῖαν γὰρ Ἰσασιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν Πα-
τέρα αἰτίας, ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προτεῖναι δη-
λώσωσιν*. ὁ δὲ Δαμασκηνὸς τὸ οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ,
Μόνος γὰρ αἷσιος ὁ Πατήρ.

17. Ταῦτα μὲν ἄπερ ἡμῖν οὔτοι προτείνουσιν, ὡς
αὐτοὶ δυσαντίθελα. Ἡμεῖς δὲ πρὸ τῶν ἄ-
λων πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τοῦ Θεολόγου εἶναι ῥητὴν
ἀντιλέγοντες, σφάλμα τῶν τὰς βίβλους ἀντιγρα-
φόντων εἶναι αὐτὸ λέγομεν, ὅποια πολλοὶ οἱ μετὰ τὸ
σχίσμα τὰς βίβλους γράφοντες ἐκακώρησαν, περὶ
ἧν καὶ ἐν τῇ παρ' ἡμῶν ἐκτεθεισῇ βίβλῳ πλατύτε-
ρον διεληφάμεν. Ἐν γὰρ πολλαῖς καὶ ἀξιόπιστοις
οὐ, *πλήρως αἰτίας*, ἀλλὰ, *πλήρως αἰτίας ἀγεννησίας*
εὔρηται γεγραμμένον· καὶ αἱ οὗτως ἔχουσαι βίβλοι
τὴν κατὰ τῶν ἄλλων ἰσχύν ἔχουσιν, ἐξ ὧν ὁ ἅγιος ἐν
ἄλλοις διαφόροις αὐτοῦ συγγράμμασι, περὶ τῶν ἐν
τῇ ἁγίᾳ Τριάδι ἰδιότητων θεολογῶν, *τὴν ἀγεννη-
σίαν πανταχοῦ εἰς ἰδιότητα διορίζεται τοῦ Πατρὸς*.
Ὁ γὰρ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας
λόγῳ αὐτοῦ, *Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ, φησὶ, τὴν ὑπαρξίν
ἔχον, παραχωροῦν Πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, Υἱοῦ
δὲ γεννήσεως, τὰ δ' ἄλλα καὶ, συμφυῆς, καὶ
σύνθρονον, καὶ ὁμόδοξον*. οὐκ εἶπε τῆς αἰτίας,
ἀλλὰ τῆς ἀγεννησίας παραχωροῦν τῷ Πατρὶ.
Καὶ πάλιν ἐν τῷ εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον· *Ἴδιον
δὲ Πατρός μὲν ἢ ἀγεννησία, Υἱοῦ δὲ ἢ γέννησις,
Πνεύματος δὲ ἢ ἐκπεμψίς*. Καὶ πάλιν ἐν τῷ περὶ
Πνεύματος λόγῳ· *Τί γὰρ οὐ δύναται τῶν μεγάλων;
Τί δὲ οὐ προσαγορεύεται ὧν Θεός, πλήρως
ἀγεννησίας, καὶ γεννήσεως*; ἔδει γὰρ τὰς ἰδιό-
τητας μείναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἵνα μὴ σύγχυσις
ἢ παρὰ θεότητι. Καὶ πάλιν ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκο-
στὴν λόγῳ· *Τί μοι μακρολογεῖς; Πάντα ὅσα ἔχει ὁ
Πατήρ τοῦ Υἱοῦ πλήρως ἀγεννησίας· πάντα ὅσα
ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος πλήρως γεννήσεως*. Οὕτω
γούν καὶ ἐν τοσαύταις γραφαῖς ἰδιότητα τοῦ Πατρὸς
τὴν ἀγεννησίαν, καὶ οὐ τὴν ἀπολύτως οὕτω λεγο-
μένην *αἰτίαν* ὁ μέγας Γρηγόριος θεολογῶν, οὐ συγ-
χωρεῖ ὡς ἀληθῆ τὴν τὸ πλήρως αἰτίας, ἔχουσιν
βίβλων πιστεύεσθαι.

18. Εἰ δὲ τοῦ εἰκότος οὐ πῶρρω λόγου, καὶ δι'
ἄλλων ῥήσεων πατρικῶν τὰς θεολογικὰς ταῦτας
ῥήσεις συγχροτηθῆναι· ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ὑγδῷ
τῶν θεολογικῶν κεφαλαίων, *Υἱὸς δὲ, φησὶ, καὶ χα-
ρακτηρὸς τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διὰ τὸ τέλειον*,

A *vadere redargutionem, memoranda sunt dicta
scripto tradita, quibus isti insistunt, ad convellen-
dam per Filium Spiritus existentiam, et potissi-
mum hæc. Nam si per Filium, aiunt, causa est
Spiritus Pater, qua ratione theologus Gregorius in
oratione de Ægyptiorum adnavigatione dixit: Quæcunque
Pater habet Filii sunt, excepta causa? sanctus item
Maximus pro Italis ad Marinum Cypri presbyterum
epistola: Ex quibus causam non facere
Filium Spiritus semetipsum demonstrarunt; unam si-
quidem norunt Filii et Spiritus causam Patrem, sed
ut per ipsum processionem ostendant. Damascenus
vero, Non uti ex ipso, sed uti per ipsum ex Patre
procedentem: solus enim causa Pater est.*

ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον.

B 18. Et hæc quidem sunt, quæ ipsi nobis propo-
nunt tanquam visu aspera, et quæ refutari non
valeant. Nos vero ante alia illis, quod ipsis videtur
germanum esse Theologi dictum, contradicentes,
asserimus errorem esse eorum, qui libros exscri-
psere, quales eosque multos librorum, post dis-
sidium exscriptores malitiose commiserunt, de
quibus in libro a nobis edito res fusius pertractavi-
mus. Namque in multis et fide dignis voluminibus
non, *excepta causa*, sed, *excepta ratione ingeniti*
scriptum comperitur: et volumina, in quibus ita
exaratum legitur, aliis, in quibus aliter scriptum
est, majorem fidem merentur, cum sanctus in
sancta Triade agens, *rationem ingeniti* in omnibus
proprietas esse Patris decernat. Idem enim in
oratione de ordine in colloquiis servando, *Spiritus
ex Deo, ait, existentiam habens, cedens Patri qui-
dem rationem ingeniti, Filio rationem generationis*:
*reliquis vero in aliis ejusdem naturæ et sedis et glo-
riæ existens: non dixit, causam, sed rationem
ingeniti cedens Patri*. Rursusque in Heronem phi-
losophum: *Proprium quidem est Patris non esse
genitum, Filii generatio, Spiritus emissio*. Itemque
oratione de Spiritu: *Quid enim ex iis, quæ ingenita
sunt, non habet in potestate? Quibus non insignitur
nominibus, cum Deus sit, præter rationem ingeniti
genitique? Namque addecebat proprietates reservari
Patri et Filio, ne confusio in Deitate oriretur*. Nec-
non oratione in Pentecosten: *Quid mihi verbis
opus est? Quæcunque Pater habet, Filii sunt, ex-
cepta ratione ingeniti; quæcunque Filius item Spi-
ritus sanctus, .excepta ratione geniti*. Hæc itaque
ratione, et tot in scriptis proprietatem Patris ra-
tionem ingeniti, et non absolute sic dictam causam
magnus Gregorius decernens, non permittit ver-
bum illud, *excepta causa*, continentem librum fidem
sibi vindicare.

19. Quod si non longe videtur a proposito, aliis
etiam Patrum testimoniis dicta hæc theologica
comprobentur. Damascenus octavo theologico ca-
pitulo, *Filius, ait, et character paternæ hypostasis,
quia et perfectus est, et in propria subsistens per-*

sona, et quod in omnibus similis sit Patri, unam si rationem ingenti excipias. Et rursus ibidem, *Per Patrem habet Filius et Spiritus quæcumque habent, ideoque habent, quod Pater illa habet, præter rationem ingenti, geniti, et procedentis. In his enim solis hypostaticis proprietatibus inter se differunt sanctæ tres hypostases, non natura, sed characteristicæ propriæ hypostasis nota absque divisione discernuntur. Et adversus libros, in quibus excepta causa circumfertur, eorum qui excepta ratione generationis continent, robur hoc est. Nobis autem de dicto sancti Maximi plurima suppetunt dicenda, sed ea, quod in Damascenicis prolixiores sumus, percurrentes, hoc tantummodo ad contradicentes dicimus: Annon volupe nobis fuerit, magnum Maximum sequi patrociniū Romanorum suscipientem, qui tum ex Patre et Filio Spiritum procedere affirmabant, nihilque differre ex Patre per Filium, et ex utroque edocentem, quibus in illa epistola ex Filio procedere in illud, per Filium procedere, desumitur?*

οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πρὸς τὸ, ἐξ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, εἰς τὸ δι' Υἱοῦ προῖεναι σαφῶς

20. Mibi, nisi etiam vobis hunc sanctum Patrem sequi optatissimum est, cuius precibus munitus ac constipatus Damascenici dicti interpretationem aggredior. Nemo ex vobis affirmabit divinum hunc Patrem, quæcumque et magnus Basilius, et Nysseus, et cui a theologia nomen est, de rebus divinis enuntiarunt, ignorasse: id si ita est, neque quæ illi de dictarum præpositionum viribus paribus, de quibus supra diximus, plane aperteque dictarunt. Si hæc itaque optime callebat sanctus hic, et ita illa tenebat, ut ad Dei Genitricem canticum adaptans diceret, *Ex te Deus massa mea circumvestitus est: nunc vero, Per te, Mater et Virgo, lumen mundo universo eluxit*, quis omnium dijudicabit, secundum eorum oppositionem, et non secundum aliam rationem, qua reliqua omnia simul dicta concordari possunt, res divinas eum tradidisse, et tum potissime cum scripsit: *Non veluti ex ipso, sed uti per ipsam ex Patre procedens?* Qua quidem oratione, ad determinandum hypostases præpositionum determinatione profertur, si quis non perfunctorie dictum illud percurrerit, quod theologiæ cognominis enuntiat: *Illius ex quo, et per quem, et in quo naturæ ne dividant; neque enim præpositiones decidunt, aut ordo nominum, sed designant unius inconfusæque naturæ proprietates.* Hic porro quæ personarum proprietates designant præpositionum determinatio a Damasceno assumitur, idque manifestum sit ex eo, quod subdit, *Solus enim causa Pater.* Ob primam scilicet causam ex Patri apposuit, per vero Filio: nam cum primæ principalique causæ confessio introducitur in iisdem locis omnibus dictio per Filium locum etiam habet; quare, *Solus enim causa Pater*, statim subiunxit, idem faciens, juxta ac si diceret: *Principalis siquidem primæque causa solus Pater est, illique præterea addeceat, quæ primam hanc proprie-*

καὶ ἐνυπόστατον, καὶ κατὰ πάντα ὁμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ πλὴν τῆς ἀγεννησίας. Καὶ πάλιν ἐν τῷ κεφαλαίῳ· Διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τουτέστι διὰ τὸν Πατέρα ἔχειν αὐτὰ πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. Ἐν ταύταις γὰρ μόναίς ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἄγαι τρεῖς ὑποστάσεις οὐκ οὐσία, τῷ δὲ χαρακτηριστικῶ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι. Ἰδιὴ ἢ μὲν κατὰ τῶν, αἷς τὸ, πλὴν τῆς αἰτίας, ἐμφέρεται βιβλίων ἰσχύς, τῶν τὸ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, ἔχουσῶν ἦδε. Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὸ τοῦ μεγάλου Μαξίμου πολλὰ μὲν εἰπεῖν ἔχοντες, διὰ δὲ τὸ μέλλειν τοῖς τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐμπλατυθῆναι, παρατρέχοντες ταῦτα, τοῦτο μόνον πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπὶ τοῦτο φεμὲν. Ὑμῖν δὲ οὐκ ἀγνοητὸν τῷ μεγάλῳ Μαξίμῳ κατακολυθεῖν ὑπερηγοροῦντι Ῥωμαίων, ἐφ' οἷς καὶ τότε ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐλεγον ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἀμφόβην, ἐκδιδάσκοντι, δι' ὧν ἡ ἐπιστολὴ τὸ ἐκ τοῦ ἐκλαμβάνεται;

κ'. Ἐμοὶ δ' ἄλλ' εἰ μὴ καὶ ὑμῖν, ἔπειθα: τῷ ἄγιῳ τούτῳ Πατρὶ, τῶν πάντων εὐχαίων, οὐ δὴ καὶ ταῖς εὐχαῖς ἤδη καθωπλισμένος, ἐπὶ τῷ τοῦ θεοῦ Δαμασκηνοῦ βήτῳ ὑμῖν ἀπαντήσομαι. Οὐδεὶς ὑμῶν πάντως ἔρει, τὸν θεῖον ἀγνοεῖν τοῦτον Πατέρα, ὅσα ὁ μέγας Βασίλειος, ἐτι δὲ ὁ Νύσσης καὶ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος θεολογῆσαι· καὶ εἰ τοῦτο, οὐδ' ὅσα περὶ τοῦ ἰσοδυνάμου τῶν προθέσεων οὔτοι, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, σαφῶς διετηκρίνησαν. Εἰ γοῦν ἦει ταῦτα ὁ ἅγιος οὗτος, καὶ τόσον ἦδει, ὡς καὶ αὐτὸν πρὸς τὴν θεομήτορα, νῦν μὲν ψάλλοντα λέγειν, Ἐκ σοῦ θεοῦ τὸ φέραμί μου ἡμφιάσατο, νῦν δὲ, Διὰ σοῦ, μήτερ Παρθένε, φῶς ἀνέτειλε πάση τῇ οἰκονίῳ, τίς τῶν ἀπείρων διακρινεῖ, κατὰ τὴν πρὸς ἑκείνους ἀντιθεσιν, καὶ οὐ καθ' ἑτερόν τινα λόγον, καθ' ὃν ἂν ἐξέσταται τὰ πάντα ὁμοῦ βήτῳ συμφωνεῖν, θεολογῆσαι καὶ τοῦτον, τὸ οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον; Εἴη δ' ἂν ὁ λόγος οὗτος, ὁ ἐπὶ τῷ διωρισμῷ τῶν ὑποστάσεων, τῶν προθέσεων τούτων διορισμὸς, εἰ τῷ μὴ παρέργως τὸ βήτῳ ἐκείνο ἀναγνώσκειται, ἐν ᾧ ὁ τῆς θεολογίας ἐπὶ ἐπώνυμος, Τοῦ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, μὴ φύσεις τεμνόντων, οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὁνομάτων, ἀλλὰ χαρακτηρισίζοντων μῆς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητας. Οὗτος δὲ ὁ τὰς ἰδιότητας τῶν προσώπων χαρακτηρισίζων τῶν προθέσεων διορισμὸς, ὁ τῷ Δαμασκηνῷ παραληφθεὶς, ἐνταυθὰ ἐστι, καὶ διηλον ἀπὸ τοῦ καὶ τὸ, Μόνος γὰρ αἰτιος ὁ Πατήρ, ἐπάγειν αὐτόν. Ὅτι γὰρ διὰ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον τὴν ἐξ ἀνάθετο τῷ Πατρὶ, τὴν δὲ διὰ τῷ Υἱῷ διὰ τὴν τῆς προκαταρτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν, πανταχοῦ τὴν δι' Υἱοῦ φωνὴν ἔχειν, καὶ τὸ, Μόνος γὰρ αἰτιος ὁ Πατήρ, ἐπήγαγε παρεούθις, ταυτὸν τι ποιῶν, ὡσπερ εἰ ἔλεγε· Τὸ γὰρ ἀρχικὸν αἴτιον μόνος ὁ Πατήρ ἐστι, καὶ τοῦτο προσέχει· λοιπὸν ἢ τὴν ἀρχ-

χὴν ταύτην δηλοῦσαν ἰδιότητα πρόθεσις. Οὕτω δὲ τοῦδε τοῦ ῥητοῦ ἐκλαμβάνομενον, καὶ ἡ διὰ πρόθεσις τὸ πρὸς τὴν ἐξ ἰσοδύναμον ἑαυτῆς οὐκ ἀποβαλεῖται, καὶ τὸ ῥητὸν σὺν πολλῇ τῇ ἀδείᾳ λοιπὸν πρὸς τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, ἔσσι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογοῦσι, συμβιβασθήσεται. Εἰ γὰρ καὶ ὁμῶν τινος ἤκουσα εἰρηκτός, πρὸς τὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ ῥητὰ ὡς πρὸς κανὼνα τὰς λοιπὰς τῶν ἁγίων ἀπευθύνεσθαι ῥήσεις, ἀλλὰ κανὼν ἡ τοῦ μεγάλου Βασιλείου μάλιστα βῆτις ταῖς τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔσται. Ὅτι καὶ αὕτη κανὼν φύσις ἐστὶ, τὰ ὕστερα πρότερον ἀπευθύνεσθαι, ὅπου ἀμφότερα ταῦτα συμβιβάζεσθαι ἀνάγκη ἐστὶ καὶ διὰ τοῦτο τὸ, Οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἔννοιαν δεῖ ἀπευθύνειν, καθ' ἣν ἂν συμφῆση, οἷς ὁ μέγας ἔφη Βασιλεῖος, ὅτε δευτερεύειν Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τεθολόγηκεν, ὡς παρ' αὐτοῦ ἔχον τὸ εἶναι, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὁλοῦς ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημέρον.

κα'. Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ πρὸς τὸ πᾶν ὄρᾳν ἀποπον, τὴν τῶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ῥητῶν συμφωνίαν, ἀλλ' ὁ τοῦτο λογιζόμενος ἴστω, εὐθὺς τῇ θεῖα εἶναι Γραφῇ ἐκότερον ἐναντιοφωνεῖν δοκούντων, πρὸς οἰκειαν ἔννοιαν ἀποτεινείν. Γρηγόριος μὲν γὰρ τῶν Νυσσαίων ὁ πρόεδρος ἐν τῇ πρὸς Ἀβλαβίον λόγῳ, *Τὸ ἀπαράλλακτον*, φησὶν, *ὁμολογοῦντες τῆς φύσεως τὴν κατὰ τὸ αἷτιον, καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα*. Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν, *Ἄνω δὲ καὶ αἰτιατὸν*, φησὶν, *οὐδὲ ὀνομάσαι ἴσμεν, ἀπέχει δ' ἂν μᾶλλον ἐπὶ θεοῦ Πνεῦμα τῆς εἰπέει, καὶ γεννηθέντα Υἱόν*. Πάλιν μὲν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἐν τῇ περὶ τοῦ Υἱοῦ πρώτῳ λόγῳ, *Διὰ τοῦτο*, φησὶν, *ἐπὶ τῶν ἡμετέρῳ ἔρων ἰστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσαγάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν*. Ὁ δὲ μέγας Βασιλείος ἐν τοῖς Ἀντιρρητικοῖς, *Οὐ τὸ ἴσον*, φησὶν, *ἀγέννητον προσαρρορευτέον μᾶλλον ἡμῖν ἢ Πατέρα, εἴτε μὴ μέλλομεν σοφώτεροι τῶν εἰσαγαγμάτων εἶναι, τοῦ Σωτήρος εἰπόντος, « Πνευθεντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, » ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀγεννητοῦ*. Κἀν τούτοις· δοκοῦσι μὲν εἰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ὄντες εἰς ἐναντιοφωνίαν τινὰ κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἐννοίας ὄρᾳν, ὁ δὲ ἀκριβῆς τῶν δογμάτων διορισμὸς συμβιβάζει τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα. Καθότι ὁ μὲν Νύσσης τὸ αἷτιον, καὶ αἰτιατὸν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· ὡς ἐπὶ τῶν ὁμοουσίῳν εἰρημένα παραλαμβάνει· ὁ δὲ ἕως ταῦτα Κύριλλος ἀποτρέπεται, ὡς ἐπὶ δημιουργοῦ καὶ ποιημάτων λεγόμενα· καὶ πάλιν καθότι ὁ μὲν θεολόγος Γρηγόριος ὡς ὑποστατικὰς ἰδιότητας τὸ ἀγέννητον δογματίζει, καὶ γεννητὸν ὁ δὲ μέγας ταῦτα Βασιλείος ἀποπέμπεται, ὡς κἀκὼς παρὰ τῶν ἑνωμοιῶν εἰσαγόμενα, ὡς φύσεως τμητικὰ δὴθεν, καὶ διαφόρων οὐσιῶν παραστατικά. Οὕτω δὲ καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ, οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθ' ἣν ἐν εἰρηται διορισμὸν ἡ ἐκ ἔχειν πρὸς τὴν διὰ, ὁραλῶς

A tatem præpositio notat. Hac porro ratione dicto simili intellecto, et præpositio per æquales suas vires cum ex non amittet, et dictum multa cum securitate cum dictis magni Basilii aliorumque sanctorum, qui ex Filio Spiritum decernunt, componetur. Licet enim ab aliquo ex vestris adiverim asserente, ad Damasceni dicta veluti ad regulam reliqua alia sanctorum dicta dirigenda esse, attamen magni Basilii dictam dictorum Damascenicorum regula fuerit quæ et regulæ natura hæc sit, posteriora a prioribus dirigi, si quando necessitas urgeat, ut illa invicem conferantur, proptereaque illud, non tanquam ex ipso, sed tanquam per ipsum, in eam sententiam trahendum est, quæ concordabit cum illis, quæ magnus Basilius decrevit, tum scripsit, secundas partes post Filium obtinere, tanquam qui ab eo habeat, quod sit, et ab eo accipiat, et nobis enuntiet, et prorsus ab illa causa pendeat.

21. Quod si non nemini reputabitur absona extramodum, atque absurda dictorum ex Filio, et, non ex Filio concordia, qui hæc concipit, audiat, solere divinas Scripturas, cum duo sibi contraria esse judicantur, ad proprium ac legitimum intellectum trahere. Gregorius siquidem Nyssenus antistes, oratione ad Ablabium, *Immutabilitatem naturæ consentes*, inquit, *non inus inficias secundum causam et causatum differentiam*. Sanctus Cyrillus secundo libro ad Hermiam : *Causam et causatum neque fas est nominare. Addeceque potius in Deo Spiritum dicere, et natum Filium*. Rursusque Theologus Gregorius oratione prima de Filio : *Propter hoc nostris terminis insistentes ingenitum genitumque introducimus*. Magnus Basilius in Antirrheticis : *Non itaque ingenitum potius nobis appellandum est, quam Patrem, nisi præceptionibus Christi sapientiores esse velimus, qui dixit, « Abeuntes baptizate in nomine Patris », non autem ingeniiti*. Et si in istis, qui ejusdem Spiritus sunt in contradictionem aliquam secundum sententiæ opportunitatem videantur respicere, attamen exquisita dogmatum determinatio dicta eorumdem conciliat, exponens. Nyssenum causam et causatum in sancta Triade ac si de consubstantialibus dicta sint accipere, quæ sanctum Cyrillum ac si de rerum omnium officio et de creaturis enuntientur respuisse : rursusque Gregorium Theologum veluti hypostaticas proprietates ingenitum atque genitum definire, magnam vero Basilius ab illis abhorreere tanquam Eunomianorum commentis, quæ naturam scinderent, et diversas essentias representarent. Pari modo et illa ex Filio, et, non ex Filio secundum eam, quam diximus determinationem habere præpositionem ex, respectu præpositionis per facili negotio conciliabuntur. Cum enim quisquam ex Filio pro eo quod est per Filium Spiritum sanctum esse asserit, ni-

* Matth. xxviii, 19.

hinc a veritate aberrat cum vero ex Filio tanquam ex principali ac prima causa, a recto præter modum decidet, et qui similem lapsum vitare cupit, ex Patre per Filium, non autem ex Filio Spiritus processionem affirmabit: quod et divinus egit Joannes, principalem causam solam vere Patrem sciens, et secundum hanc sententiam de harum præpositionum determinatione minute ac subtiliter disputans, apte admodum illud, *Solus enim causa Pater*, annexuit. Hunc vero propter primam ac principalem causam tantummodo Patrem causam vocasse, manifestum sit ex iis, quæ dictum præcedunt: habetur enim, *productorem per Filium*, quod idem est, ac si dixisset, Patrem esse causam Spiritus per Filium: qui enim per Filium causa est, quam ratione aliter esse potest nisi secundum principalem rationem causæ solus causa Spiritus dicitur? Sed et magnus Basilius in decimo sexto ad Amphilochium capite dicens: *Et nemo existimet me enuntiare tres principales hypostases. Rerum enim unum principium est, per Filium operans, et in Spiritu perficiens*, dicta jam a nobis manifesto confirmat. Quantum enim intelligentia potis est, duas hypostases ab una et prima in rerum principio discernit. Namque sententia quæ non asserit ipsas primas et principales, theologicæ regulæ accurate adhærens, ob primam ac principalem causam soli Patri rerum principium decernit, relinquens una cum eo intelligi et Filium et Spiritum, in quibus per Filium operari, et in Spiritu perficere Pater dicitur. Modo quippe silentio prætereo, nec illa annumerare animus est, quomodo solus invisibilis, solus bonus, solus sapiens, quæ in Scriptura de Patre asseruntur: necnon et quod apud evangelistas Matthæum et Marcum Dominus dicit: *De die illa et hora nemo novit, neque angeli qui in cælo sunt, neque Filius nisi solus Pater*² illudque præterea, quod in Ecclesia ab omnibus inter officiorum solemnia concinitur, in quo *solius Dei sanctum* canimus *Spiritum*, quod etiam ad horum intelligentiam nonnihil confert. Quod enim in confesso est etiam Filii esse, soli Patri ascribitur. Et quam alla ratione id asseveraretur, nisi de principali causa Patre dictionem hanc quispiam explanaverit?

ἔσται. Τὸ γὰρ ὁμολογουμένως καὶ τοῦ Υἱοῦ ὃν μόνου τοῦ Πατρὸς ἐνταῦθα ἐβρέθη. Καὶ πῶς ἂν ἄλλως, εἰ μὴ διὰ τὸ ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς τὴν λέξιν διευκρίνησις;

22. Magnus porro Athanasius de synodo Arimineni ad Afros epistola, solum fontem aquæ viventis, et nemo dubitaverit, Spiritum sanctum esse hanc aquam viventem, Patrem vocans, non ob aliam equidem rationem quam propter principalem causam Patrem intelligere dictum, nobis facultatem fecerit, cum et ipse potissimum in aliis reperitur fontem Spiritus Filium nuncupare. Verumtamen antiquis Patribus illud, *ex Filio*, loco illius, *per Filium*, agnosci et dici aperte constat, quod et magnus Basilius, et in theologicis pertractandis

πάντη συμβιβασθήσονται. Ὅταν μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀντὶ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγη τις εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς ἀληθείας; δ' ἀμαρτάνει οὐδέν· ὅταν δ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐξ ἀρχικοῦ καὶ πρώτου αἰτίου, καὶ πάνυ τοῦ εἰκότος ἔξω περσῆται, καὶ ὅ τὴν διαμαρτίαν ταύτην θέλων φυγεῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐ μὲν οὖν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος πρόδον θεολογήσει, ὅπερ οὖν ὁ θεὸς πεποίηκεν Ἰωάννης, ἀρχικὸν αἴτιον μόνον ἀληθῶς τὸν Πατέρα εἰδώς, καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην, τὸν τῶν προθέσεων λεπτολογῆσας; διορισμὸν, καὶ προσφυῶς πᾶν τῇ τοιαύτῃ ἐννοίᾳ, καὶ τὸ Μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ, ἐπαγαγὼν παρευθῶς. Ὅτι δὲ ἐκ τῶν ἀρχικῶν αἰτίων μόνον αἴτιον οὗτος τὸν Πατέρα θεολογήκε, δῆλον ἀπὸ τοῦ μικρῷ πρόσθεν τῆς ῥήσεως; ταύτης, *προβολέα διὰ τοῦ Λόγου, ταῦτ' ὅν εἰπεῖν, αἴτιον τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα καλεῖσθαι*. Ὅ γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ αἴτιο; πῶς ἂν ἄλλως ὅτι μὴ κατὰ τὸ ἀρχικὸν τῆς αἰτίας μόνος αἴτιος ῥηθεῖ τοῦ Πνεύματος; Ἄλλὰ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἔκτῳ καὶ δεκάτῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων λέγων, *Καὶ μηδεὶς οἰέσθω μετραῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις*. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ Υἱοῦ ἐνεργούσα, καὶ τελειούσα ἐν Πνεύματι, τὸ ῥηθὲν προδήλως συνίστησιν. Ὅσον γὰρ τὸ τῆς ἐννοίας ἐστὶ πρόχειρον, τὰς δύο ὑποστάσεις ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ πρώτης ἐπὶ τῇ τῶν ὄντων ἀρχῇ διαίρει. Τοῦτο γὰρ τὸ μὴ ἀρχικὰς εἶναι λέγειν αὐτὰς; ἀλλ' ἡ ἀκριβέστερον τοῦ θεολογικοῦ ἐξεχομένη κανόνος ἐννοία, διὰ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον μόνον τῷ Πατρὶ τὴν τῶν ὄντων ἀφορίζει ἀρχὴν, ἕωσα συνεπινοῖσθαι αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐν οἷς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργεῖν, καὶ ἐν Πνεύματι τελειοῦν ὁ Πατήρ λέγεται. Ἐὼ γὰρ ἀκριβῶς ἀπαριθμεῖν, ὅπως τὸ, μόνος ἀόρατος, καὶ τὸ, μόνος ἀγαθός, καὶ τὸ, μόνος σοφός, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς Γραφῆς λέγονται. Ἐτι δὲ ὅπως παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς Ματθαίῳ, καὶ Μάρκῳ ὁ Κύριος, λέγων εὐρίσκειται, τὸ *Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μόνος*. Οὐδὲ τὸ ἐπ' Ἐκκλησίᾳ; παρὰ πάντων ἐν ταῖς θείαις; ἀδόκιμον ὑμνωδίαις, ἐν ᾧ μόνου Θεοῦ ἁγίου ψάλλομεν Πνεῦμα, ἀσυντελὲς πρὸς τὴν τοιαύτην ἐννοιαν

κβ'. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ περὶ τῆς ἐν Ἀριμῆνῃ συνόδου πρὸς τοὺς Ἄφρους ἐπιστολῇ αὐτοῦ, μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος· καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ζῶν τοῦτο ὕδωρ εἶναι· τὸν Πατέρα καλέσας, διὰ τὸ ἄλλο, ἢ ὅτι μὲν διὰ τὸ ἀρχικὸν τοῦ Πατρὸς τὸ ῥητὸν ἐάσῃ νοῦσαι ἡμᾶς; ἐπειδὴ καὶ μάλιστα αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Υἱὸν ἐν ἄλλοις; πηγὴν τοῦ Πνεύματος ἀριδῆμα; ἀποκαλῶν; ὅτι δὲ τοῖς πάλαι Πατράσι τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐπιγνωσάμενον ἦν, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ τὸν μέγαν Βασίλειον,

² Matth. xxiv, 36; Marc. xiii, 32.

καὶ τὸν θεολογικώτατον Νύσσης μὴδ' ὄλω; διὰ ἅ
πάντων ὧν κατ' Εὐνομίου συνεγράψαντο Ἀντιρ-
ρητικῶν, ἀντειπεῖν ἐκείνῳ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ
φωνήν, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κατ' ἐκείνου ποιῆσαι Ἀν-
τιρρήσιν, ἐφ' οἷς κρίσιμα καὶ ποίημα τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα ὁ μάταιος ἔδλασφημει. Καὶ τὴν τῶν
λόγων τούτων ἀλήθειαν ἐπιγνώσεται, ὃ τὰ εἰρημένα
ἐπιστατικώτερον ἐπισκεψόμενος Ἀντιρρητικά.
Καίτοι γε εἰ μὴ ἀκωλύτως ἐθεολογεῖτο τὸ, ἐκ τοῦ
Υἱοῦ, οὐκ ἂν τι ἄλλο πρὸς καταβολὴν τῆς Εὐνο-
μίου αἰρέσεως οἱ Πατέρες οὗτοι ἰσχυρότερον ἔσχον
εἰπεῖν ἔχοντες, ὡς Εἰ καὶ ποίημα λέγειν ἀποτο-
μᾶς τὸ Πνεῦμα, Εὐνόμει, διατὶ μὴ τοῦ Πατρὸς,
ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ ποίημα λέγεις αὐτὸ, μήτε διὰ τοῦ
Υἱοῦ εἶναι ὁμολογούμενον;

κγ'. Τοσαῦτα καὶ ἐπὶ τῷ τοῦ θεοῦ Δαμασκη-
νοῦ εἰπόντες ῥητῇ, ἀπάρτι πρὸς ὑμᾶς τοὺς ταῖς
θείαις Γραφαῖς ἐπηρσαστικώτερον ἐπιφυομένους,
οὐκ οἶδ' ἐφ' ᾧ τινι κέρδει φαμέν μὴ οὕτως ὑμᾶς,
μὴ πρὸς τῶν αὐτὰς θεολογησάντων Πατέρων, μὴ
πρὸς τῆς ἀληθείας, μεθ' ἧς ἐκείνοι ταύτας ἐθεο-
λόγησαν, μὴ πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, δι' ἣν ἐκεί-
νοι πολλὰ ἐπὶ ταῖς θεολογίαις ταύταις ἐμόγησαν,
ἀρκοῦσιν ἄς ἄλλοι διαστροφὰς κατὰ καιροὺς ἀπει-
γάσαντο. Ὁ μὲν γὰρ τὸ, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσε-
χῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τῶν τοῦ Νύσσης λόγων ἀπ-
ήλειψεν· ὃ δὲ τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὸ, Παρ'
αὐτοῦ ἔχον τὸ εἶναι, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι
τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ἅγιον· ἕτερος ὅπου ὁ Νύσσης,
ἵνα τὴν ἐκκορευτικὴν ἰδιότητα τῷ Πνεύματι
μόνῳ προσοῦσαν πιστεύσεται, ἔγραψε, τῷ
Πατρὶ μεταποιήσας ἔθηκεν· ἄλλος τὸν αὐτὸν Νύσ-
σης εὐρών, προθεωρεῖσθαι τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ
Πνεύματος ὑποστάσεως, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας
λόγον θεολογοῦντα, τὸ, Πνεύματος, εἰς τὸ, Πα-
τρὸς μεταποίησα· καὶ πάλιν ὅπου ὁ αὐτός, τὸ
Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖσθαι,
εἰρήκει, ὃ μεταποιῶν ταῖς διὰ σιδήρου ξυσμαῖς
τὴν ἐξ ἐπιγραφῆς πρόθεσιν· καὶ πάλιν ἕτερος, ἐν
οἷς ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἔφη· Εἰ Χριστὸς ἐκ τοῦ
Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα
ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ κατ' ἀμφοτέρων, Εἰ δὲ Χρι-
στὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος πιστεύεται, ἔγραψε.
Τοσούτων οὖν καὶ πρὸς τούτοις ἑτέρων ἐν ταῖς
ρεαστικῶς ταῖς ἐννοίαις αὐτῶν ἐπιφύεσθε.

κδ'. Οἶον δὲ κάκεινο παρατηρῆσαι ἐστίν· οἱ τὰς
κατὰ Λατίνων κατὰ καιροὺς ἀντιρρήσεις, ἐν ἰδίαις
συγγραφαῖς ἐκτιθέμενοι, μὴ ἐξ ἀποδείξεων γραφι-
κῶν εἰς ἀποπνόν τι περισιτᾶν τὸ πρ' αὐτῶν λε-
γόμενον ἔχοντες, ἰδίας αὐτοῖς δογμάτων ἀρχὰς
ἰσπλάσαντο ὑπ' ἀρχηγῷ Φωτίῳ καὶ πρώτῳ τούτων
ἰσηγητῇ· καὶ οὐκ ἂν τις ὡς εἰς ἀποπνόν τι ἀπαγό-
μενον ἀποδείξει ἔχη τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἰ μὴ
ἵνα μίαν τῶν πεπλασμένων τούτων προκαλεῖται
ρχῶν. Τῶν δὲ τῆς μᾶς μὲν τὸ ψεύδος τῆς, Πᾶν,
ηγούσης, τὸ ἐπὶ τῆς Τριάδος λεγόμενον ἢ ἐνός
τιν ἢ τῶν τριῶν, ὑπὸ τοῦ τῆς θεολογίας ἐπι-
μοῦ λαμπρῶς ἀπελέγχεται ἐν οἷς ἐκεῖνος, Κοινὸν
ἵρ, φησὶ, Υἱῷ μὲν καὶ ἀγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ
PATROL. GR. CXXI.

celeberrimus Nyssenus in omnibus, quæ adversus
Eunomium scripto ediderunt Antirrheticis, nunquam
dictioni ex Filio contradixerunt, sed omnem suam
refutationem adversus eundem concinnarunt, in eo
tantum sitam, quod ille Filii creaturam ac facturam
Spiritum esse futiliter et blasphemè pronuntiaret.
Et verborum hujuscemodi veritatem agnosceret, qui
attentius dicta Antirrhetica consideraverit. Et nihilo-
minus nisi libere assereret illud ex Filio, nihil
ad Eunomii hæresim convellendam validius Patres
habuissent, cum possent dicere: Licet facturam
audes asserere Spiritum, Eunomie, quare non Pa-
tris, sed Filii facturam illum astruis, cum neque
per Filium, neque ex Filio asseratur?

B 23. His de divi Damasceni dicto examinatis,
nunc ad vos, qui divinis Scripturis magis ac mag-
is improbe ac contentiose adhæretis, nescio quo
usu, dicimus: Ne hoc modo vos geratis, ne per
Patres ipsos, qui eas exposuerunt, ne per veritatem,
cum qua illi eas examinerunt, ne per Triadem ip-
sam, in qua illi ass-renda extra modum insuda-
runt: satis sunt, quas alii alio atque alio tempore
perversitates commenti sunt. Alius siquidem illud,
quod vero ex illo, quod continue est ex primo, ex
scriptis Nysseni erasit: alius ex commentariis
magni Basilii, *Qui ubi ipso quod sit habet, a Filio*
scilicet Spiritum sanctum esse: alius ubi Nysseni
verba erant, *ut processionis tantum proprietatem*
C *Spiritui soli inhærentum confirmaret, Patri* litteris
immutatis apposuit: alius cum reperisset decer-
nentem eundem Nyssenum, *Filium præintelligē*
Spiritus hypostasi secundum causæ rationem, loco
Spiritus, Patris supposuit: rursusque ubi idem,
Spiritum ex Filio esse attestari dixerat, qui muta-
tionem attentavit, ferro utens, præpositionem ex
oblitteravit: itemque alius ubi sanctus Epiphanius
dicit: *Quod si Christus ex Patre creditur Deus: ex*
Deo, et Spiritus ex Christo, sive ab utroque. Si Chri-
stus ex Spiritu creditur, reposuit. Tot itaque ac
tantis et præter has aliis in scriptura tentatis per-
fectisque perversitatibus, ne vos, inquam, conten-
tiose eorum sententiis mordicus obsecundemini.

D 24. Quale fuerit et illud animadversione minime
indignum: Qui adversus Latinos aliis atque aliis
temporibus contradictiones in propriis commenta-
riis digesserunt, cum non possent ex scripto tradi-
tis demonstrationibus in absurdum, quod ab illis
asseverabatur, deducere, propria dogmatum
principia confinxisse, sub eorum duce Photio,
primoque similium introductore; nullumque esse
qui absurdum in se continere dictum illud, ex
Patre et Filio demonstraverit, ni unum ex conflictis
hisce principiis assumpserit; et unum quidem, ex
illis, quod asserit, *Quidquid de Trinitate dicitur,*
aut unius est aut trium, falsitas a Theologo Gre-
gorio aperte refellitur, cum ille dicat: Communis

enim est Filio et Spiritui sancto ex Patre esse. Quod si commune Filio et Spiritui sancto, duobus solis, ex Patre causam agnoscere, et hoc ab uno Patre, qui absque causa est, discernuntur; ubinam veritas latet, quæ in universali propositione prætenditur, *Nihil esse duabus personis in Trinitate commune?* Alteram etiam, *Quidquid de divinis hypostasibus dicitur, aut est hypostaticum, aut naturale, communiter non pauca Patrum testimonia convellunt, quibus proprietates hypostaticæ naturaliter unicuique personæ inesse demonstrantur. Neque enim quod talis proprietas hypostatica est Patri, aut Filio, aut Spiritui sancto, propterea naturalis non est: natura enim et non positione Pater Pater est, quæ est suarum proprietatum prima, et natura Filius est Filius et non positione, quæ est suarum proprietatum potissima: et Spiritus sanctus naturaliter ex Patre procedit, et processiva suæ hypostasis proprietatis naturaliter, soli illius hypostasi inest. Proptereaque dicendum non erat, *Quidquid de divinis dicitur hypostasibus, aut est hypostaticum, sive proprium, quod idem fuerit, aut naturale.* Commune enim hypostaticis non vero naturale opponitur. Simul enim et communia et hypostatica naturaliter divinis hypostasibus insunt, et extraneum, et secundum accidens nullum in illis locum habent. Tertiam conflictarum propositionum decernentem, *hypostaticam Patris proprietatem esse, producere, aut emittere, quomodocunque id appellare placuerit, Spiritum sanctum, testimonia illa redarguunt, in quibus Patris et Filii unitas in omnibus, quæ ex Patre per Filium dicuntur, apparet. Mihi vero duo tantum in præsentia producta satis superque erunt. Magnus Basilius octavo ad Amphiloehium capite hæc habet: Per Filium Patrem procreare, neque imperfectam Patris procreationem astruit, neque infirmam Filii operationem connotat, sed voluntatis unum ostendit idemque, adeo ut per Filium vox primariæ causæ confessionem contineat, non ad insinuandum causam effectricem assumatur.* Magnus item Athanasius oratione quarta adversus Arianos hunc in modum disserit: *Elargiente Patre gratiam et pacem, eam et Filius elargitur, una enim eademque gratia est ex Patre in Filio: uti est unum lumen solis et radii, et illuminatio solis per radium est. Propterea et Paulus ad Thessalonicenses scribens, « Ipse Deus et Pater noster et Dominus Jesus Christus dirigit viam nostram ad vos », unionem Patris et Filii conservavit: neque enim dixit, dirigant, quasi a duobus id concederetur, sed, dirigat, ut ostenderet eam a Patre per Filium tradi. Cum itaque magnus Basilius duarum personarum unionem in voluntate ex dictione per Filium manifestavit, et magnus Athanasius earundem in elargienda a Patre per Filium gratia unionem, ex eo quod tradatur a Patre per Filium, comprobavit, nihil in posterum ex his, quæ ex Patre per Filium dicuntur,**

Α τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ κοινὸν Υἱῶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τοῖς δυοῖ μόνοις τὸ ἐκ Πατρὸς αἰτιατὸν, καὶ τοῦτω τοῦ ἐνὸς ἀνακτιοῦ Πατρὸς ἀποδιαστέλλονται, τοῦ τὸ ἀληθὲς τοῦ εἰς καθόλου πρότασιν ποιουμένου Μηδὲν τι εἶναι τοῖς δυοῖ προσώποις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος κοινόν. Τὴν δ' ἐτέραν τὴν, Πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεουργικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων ἢ ὑποστατικόν ἐστίν, ἢ φυσικόν, λέγουσαν, κοινῶς αἱ πολλὰ τῶν Πατέρων ἀπελέγχουσι χρήσις, δι' ὧν πάντα τὰ ὑποστατικὰ ιδιώματα φυσικῶς ἐνυπάρχειν ἐκάστῳ προσώπῳ ἀποδείκνυται. Οὐ γὰρ ἐπὶ ὑποστατικόν τὸ τοιοῦδε ιδίωμα τῷ Πατρὶ, ἢ τῷ Υἱῶ, ἢ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τοῦτο οὐ φυσικόν. Φύσει γὰρ καὶ οὐχὶ θέσει Πατὴρ ὁ Πατὴρ, τῶν αὐτοῦ ιδιωμάτων τὸ πρῶτον, καὶ φύσει Υἱὸς ὁ Υἱὸς, οὐ θέσει τῶν ιδιωμάτων αὐτοῦ τὸ ἐξαιρέτων· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φυσικῶς ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἡ ἐκπορευτικὴ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ιδιότης φυσικῶς τῇ μόνῃ αὐτοῦ ἐνεστὶν ὑποστάσει. Οὐκ εἶδει γοῦν διὰ ταῦτα λέγειν, Πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεουργικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων ἢ ὑποστατικόν ἐστίν, ταυτὸν δ' εἰσαῖν ἴδιον, ἢ φυσικόν. Τὸ γὰρ κοινόν τοῖς ὑποστατικοῖς, οὐ μόνον τὸ φυσικόν ἀντιδιαστέλλεται. Ὅμοῦ γὰρ τὰ τε κοινὰ τὰ τε ὑποστατικὰ φυσικῶς ταῖς θεουργικαῖς ἐνυπάρχουσιν ὑποστάσεσιν· εἴπερ μηδὲν τῶν θέσει, καὶ ἐξῆθεν, καὶ κατὰ τὸ συμβεβηκὸς ὑπαρχόντων, χώραν ἕως ἐπ' αὐτῶν ἔχει. Τὴν δὲ τῶν κεπλασμένων προτάσεων τρίτην, εἴη εἰς ὑποστατικὴν ἰδιότητα τοῦ Πατρὸς διοριζομένην, τὸ προβάλλειν ἢ ἐκπορεύειν, ὅπως ἂν τινεὶ καὶ βούλοιο λέγειν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκείναι τῶν χρήσεων ἀπελέγχουσιν, ἐν αἷ: ἢ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐνόησις ἐπιπέδω, ὅσα ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγεται, ἀναφαίνεται. Καὶ εἰσι μὲν ἀληθῶς· αὗται πολλὰ, ἐμοὶ δὲ δύο μόναι κατὰ τὸ πρὸν παραληφθεῖσαι ἀρκέσωσιν. Ὁ μὲν γὰρ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ὁμοίῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίῳ οὕτω φησὶ: Τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν Πατέρα οὕτε ἀτελή τοῦ Πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὕτε ἀτονον τοῦ Υἱοῦ παραδεχθῆναι τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἠρωμένον τοῦ θελήματος καρίστησιν, ὥστε ἢ δι' Υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτῳ λόγῳ οὕτω διέξισται: Διδόντος τοῦ Πατρὸς χάριν καὶ εὐχέρην, αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς δίδωσι: μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν Υἱῶ, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τοῦ ἀπανθίσματος, καὶ τὸ φυτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπανθίσματος γίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων· « Αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναί τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, » τὴν ἐνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐφύλαξεν· οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύναναι, ὡς παρὰ δύο διδομένης, παρὰ τούτου καὶ τούτου,

¹ I Thess. iii, 11.

ἀλλὰ καταβύθραι, ἴνα δείξη, ὅτι ὁ Πατήρ δι' Ἰοῦ δίδωσι ταύτην. Ὅτι γοῦν ὁ τε μέγας Βασιλεὺς τὴν ἐπὶ τῷ θαλήματι τῶν δύο προσώπων ἐνόησα ἀπὸ τῆς δι' Ἰοῦ φωνῆς διηκρίνησαν, ὁ τε μέγας Ἀθανάσιος τὴν ἐπὶ τῇ διδομένῃ παρὰ Πατρὸς δι' Ἰοῦ χάριτι ἐνόησα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἐκ Πατρὸς δι' Ἰοῦ δίδεσθαι αὐτὴν διασάφην· οὐδὲν λοιπὸν τῶν ὅσα ἐκ Πατρὸς δι' Ἰοῦ λέγεται, συγγωρεῖται ἄλλως καὶ ἐπὶ ἐνόησι τοῦ Πατρὸς νοεῖσθαι διὰ τοῦ Ἰοῦ ἔστιν ὁ Πατήρ, πῶς ἐστὶ δυνατόν εἰς ἕκπορεύειν; εἰ τι γὰρ ἰδίως ὁ Πατήρ ἔχει, τοῦτο οὐκ ἰδίως. Ταύτην ἀληθῶς καὶ οὐκ ἄλλην ἢ

καί. Μὴ οὖν ὑμεῖς, ὅπερ ἔφη, τοῖς τε τὰς θείας κατὰ καιροὺς διαστρεβλωκοῖ Γραφαῖς, τοῖς τε ἰδίαις ἀφ' αὐτῶν ἀρχαῖς δογμάτων πλάσαμένοις ἐπέμνοιοι, ἐπηρεαστικῶς καὶ αὐτοὶ ταῖς ἐνοαῖς αὐτῶν ἐπιπέθεθε. Τί γὰρ τὸ ὄφελος πρὸς φανεράν ὑμᾶς ἀντιλέγειν ἀλήθειαν; Τί δὲ τὸ κέρδος ἀσεβεῖς ἡμᾶς καὶ ἀθέους παρ' ὑμῶν ἀνέβην ἀποκαλεῖσθαι, ὅτι γε οὐδὲν κοινὸν λέγομεν εἶναι τὸ μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰρηνεύειν ἡμᾶς; Ἰατίνων μὲν ἐκ Πατρὸς καὶ Ἰοῦ λεγόντων τὸ ἄγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, ἡμῶν δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Ἰοῦ προχεῖσθαι, καὶ προτέραι, τὰ γὰρ ἄλλα ἐγὼ νῦν, περιθευόντων; Καὶ γοῦν εἰ καὶ τὰλλα παρατρέχομεν διὰ τὴν ἐπὶ κοινὸν τοῦ λόγου ἐπέκτασι, ἀλλὰ τίς δύο ταύτας ῥήσεις οὐδὲ νῦν ἀνεπισκέπτους ἔασω. Ἐγωγε τίως, ὅταν τῷ μεγάλῳ ἐντύχῳ Κυρίλλῳ περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντι πρὸς Ἑρμεῖαν ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς αὐτὸν. Ἀρὰ σοὶ σαφέστερον ἐστὶ λόγιον, καὶ προσδόκιμον, ὅτι μὲν Πνεῦμα ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον; ἔφη γε μὴν ὡς πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, ἰδία πάντα ἡκεῖν ἐαυτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν ὅταν ᾖν αὐτὸν εὐρίσκω ἐν τῷ αὐτῷ καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἰγόντα. Συνίης οὖν διαως ὡς ἰδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψαι ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γε ἢ ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ Πατρὸς, ἐνθους ὑφ' ἰονῆς γίνομαι, καὶ συνυδρίζεσθαι αὐτῷ, καὶ συνουθεῖσθαι, ὁ πάντων ἀχρεῖστατος τῷ τῶν πολλῶν, εἰ καὶ μὴ πάντων ἀγνώπιας. Οὐ γὰρ ἐμὸν εὐφραίνεσθαι τὰ τοιαῦτα φαντάζομαι, καὶ μήτε ἐν λόγων ἐπιμέμψο τοῦτων, θεϊοτάτη ἀγία Κύριε, μὴδ' αὐθαδείας καὶ ἀλόγου με γράψο θράους· οὐ γὰρ ἐγὼ, ἀλλ' οἱ παραλόγως ἐπιηράζοντες ὅς ταῦτα ἐξενεχθῆναι με διηρέθισαν. Εἰ γὰρ ὁ ριος ἐν Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔφη, τὸ Πνεῦμα δὲ ἄγιον εἰπεῖν λέγει Κύριον, νῦν μὲν ὅτι τὸ Πνεῦμα πρόεισιν ἐκ τρὸς, νῦν δὲ ὅτι προχεῖται αὐτὸ ἐκ Πατρὸς, ὅς ἐστι ἐπὶ τῷ τῶν λέξεων τούτων ἰσοδυναμῶν τὸ ἐκπορεύεσθαι ἀμφιβαλῶ; Πάντως εἰ μὴ ὅς οὐδὲν τι διαφέρειν ἴδεις τὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ προχεῖσθαι, καὶ προῖναι, οὐκ ἂν εἰρήκει μὲν ὅτι ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις προτέραι ἐκ Πατρὸς ἔφη τὸ Πνεῦμα, νῦν δ' ὅτι ἐκ Πατρὸς προχεῖσθαι αὐτὸ διωρίσατο.

Ἔ. Εἰ γοῦν καὶ ὑμεῖς τῷ εἰρηνικῷ Χριστῷ

A permitit intelligi quam unionem Patris et Filii. Quare si Spiritus productor per Filium Pater est, qua ratione fieri potest, ut in hypostaticam ipsius proprietatem producere, aut emittere deferatur? si quid enim proprie Pater habet, illud per Filium non habet, et si quid per Filium, hoc vero non proprie. Hanc vere, nec aliam dogmatum ratio exquisita intelligentiam poscit.

καὶ τοῦ Ἰοῦ. Εἰ γοῦν καὶ τοῦ Πνεύματος προβολῆς ὑποστατικῆν αὐτοῦ ιδιότητα τίθεσθαι τὸ προβάλλειν οὐκ ἔχει διὰ τοῦ Ἰοῦ, καὶ εἰ τι διὰ τοῦ Ἰοῦ, τῶν δογμάτων ἀκρίβεια τὴν ἐνοίαν ἀπαίτει.

25. Ne itaque vos iis, qui divinas præscriptis temporibus Scripturas præverterunt, neque illis, qui ex semetipsis propria dogmatum principia commenti sunt, animum advertentes, contentiose eorumdem sententiis addicamini. Quæ enim utilitas fuerit apertam veritatem oppugnare? Quis usus, nos impios, atheosque a vobis impudenter compellari, quod nihil immundum dicamus esse, nos in Ecclesiæ Romanæ unione vivere, dum Latini dicunt, *ex Patre et Filio Spiritum procedere*, nos vero, *ex Patre per Filium effundi procedereque*, in reliquis vero eadem sentiamus? Et licet alia percurramus propter immodicam orationis prolixitatem, nihilominus duo hæc dicta in præsentia absque consideratione non præteribo. Ego enim cum magnum offendo Cyrillum de Domino dicentem sexto ad Hermianum libro: *Annon adductum eloquium apertum est, percepistisque, Spiritum veritatis Paraclitum nominasse? dixit equidem, eum prodire ex Patre, propria sibi omnia, quæ Patris sunt, ostendens.* Itemque cum ipsum offendo eodem libro et ad eundem dicentem: *Percipis itaque quomodo uti proprium promittit nobis mittere Spiritum, qui ex Patre est, et Spiritum quidem veritatis nuncupat, illum vero effundi ex ipso Patre decernit,* animo equidem ob lætitiā raptor, dum una cum eo simul injuria afficior, et una simul nihili pendor, qui omnium vilissimus sum, nec omnium sanctissimus: neque enim mei muneris est similia decernere, nec mihi tantundem arrogo, et ne pro his sermonibus queraris de me, divinissime Cyrille, neque mihi temeritatis, et vesanæ audaciæ crimen opponas, invitum siquidem me ad similia, qui absone absurdeque talia proponunt, compulerunt. Etenim si Dominus in Evangelio, *a Patre Spiritum sanctum, dixit, procedere*, ipse dixisse asserit, nunc *Spiritum prodire ex Patre*, nunc *effundi ex Patre*, qua ego ratione in posteram de dictionibus istis dubitavero, et an æquis viribus polleant in controversia ponam? Omnino sanctus, si quid discrimen esse inter procedere, et prodire, et effundi cognovisset, nunquam dixisset, nunc Dominus in Evangelio dixit, *ex Patre Spiritum sanctum prodire*, nunc *ex Patre effundi* determinasset.

26. Igitur si vos discipuli Christi pacifici esse

cuperetis, et in pace convētre, nunquam illam in aliud tempus protraheretis; nunc vero præpotentis nationis odia et simultates, paci, nescio qua ratione, vae mihi, præponentes, hoc unum solum susquedeqe et colloquiis in omnibus suggeritis, eoslem ex Patre et Filio Spiritum procedere, ut prorsus manifestum est, decernere. Ego vero præ aliis, quæ alio atque alio tempore elocutus sum, nunc etiam addam, ab ipso prædicationis initio, post traditiones evangelicas et apostolicas, licet multæ res theologice pertractatæ sint, et annus trecentisimus et ultra præterierit ad ætatem magni Athanasii, neminem sanctorum per Filium, aut ex Filio Spiritum sanctum exsilire aut emanare, aut quid simile pronuntiasse, sed cum ab ipso principium habuissent magno Basilio auctore, et Nysseno, et magno Epiphanio, et Joanne Chrysostomo longum post tempus in apertum dictiones processisse; itemque ab ætate magni Athanasii ad ætatem magni Maximi cum alii trecentum et amplius anni præterissent, neminem ex iis, qui de theologice scripsere, per Filium Spiritum procedere dixisse, sed primum ipsum post tot annos hoc enuntiasse; subsecuto ipostmodum tempore, et fere post centum annos sanctum Tarasium hoc idem suis scriptis inseruisse: tum deinceps magnum Damascenum, et demum universam Ecclesiam communiter. Qui ergo pacate vereque similia considerat, ad benevolentiam et pacem amplectendam facili negotio traducetur. Omne siquidem dogma non statim ipsis dictionibus a primis Patribus, ut nunc enuntiat, dictatum est, sed ut tempus et occasio disputationibus exortis concessit. Sic consubstantialia ex aliis atque aliis scripto traditis auctoritatibus Patres collegerunt: sic Trinitatis in omnibus comparem potentiam, et æqualem honorem: sic Deiparæ vocem, et alia, quorum in præsentibus non ita facilis est enumeratio. Potest itaque dicere, qui ad pacem propensior est, quemadmodum maximus Maximus annis subsecutis post trecentum jam dictos, quod ante ipsum a Patribus pronuntiatum fuerat, per Filium exsilire, in illud, per Filium procedere immutavit, ita etiam apud Latinos Patres per multos cum Augustino, et Hieronymo, hos siquidem inter alios uti præcipuos et Photius ita dicere, et veluti dogma proponere affirmat, et hi inter eos, quos Ecclesia quoque nostra recipit absque ulla hæsitacione numerantur, quod Patres nostri exsilire et effundi ex Patre et Filio dixerant, in illud, ex Patre et Filio procedere, transvexisse, cum

27. Magni porro Athanasii querimonias de iis, qui ob syllabas dictionesque nihil veritatem dogmatis lædentes Ecclesiarum dissidia procurant: necnon et Gregorii Theologi, et magni Basilii satis abunde in nostro volumine comprehendimus: nec de his plura hic addere in animo est. Verumtamen orationis faciem ad te convertentes, quem in præfatione nostrorum sermonum cognovimus

μαθητεύειν ἠδούλευσθε, συνελθεῖν πρὸς τὴν εἰρήνην οὐκ ἂν ἀνεβάλλεσθε. Νῦν δ' ὅτι τῆς μεγαλοδουλείου γενεᾶς ταύτης τὴν ἐχθραν οὐκ οἶδα πῶς τῆς εἰρήνης, φεῦ! ἀνθαιρεῖσθε, ἐν τούτῳ μόνον ἔνω καὶ κάτω, καὶ πανταχοῦ τῶν λόγων προφέρετε, πῶς οἱ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸ πάντη πρόδηλον θεολογήκασι. Ἐγὼ δὲ πρὸς σὲ περὶ τούτου ἄλλοτε ἔφην, ἔχω καὶ νῦν εἰπεῖν, ὡς πῶς ἀπ' αὐτῆς ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος μετὰ τῆς εὐαγγελικῆς καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως, πολλῶν θεολογῶν ἡμερῶν, καὶ χρόνου ὑπὲρ τῶν τριῶν ἑκατῶν, μέχρι τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου παρῳχηκότος, οὐδεὶς τῶν ἁγίων δι' Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προΐεναὶ τὸ ἄγιον ἢ παράγειν, ἢ τὸ τῶν τοιοῦτων θεολόγησεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ταῦτα ἀρξάμενα διὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Νύσσης τε, καὶ τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου, ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καθέξῃ προεχώρησαν. Καὶ πάλιν, πῶς ἀπὸ τῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἡμερῶν ἄχρι τοῦ μεγάλου Μαξίμου, κἀναυθὰ ἐκ τῆς τριτητῆς ἑκατοντάδα χρόνος ὑπερῶνθη, οὐδεὶς τῶν μετῆς αὐτοῦ θεολογησάντων, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἔφη τὸ Πνεῦμα. Πρῶτος δὲ αὐτῶν τούτου μετὰ τὸσάδε τε θεολόγησεν ἔτη ἑξήκοντα δὲ μετὰ ἕτερα ἔτη ὀλίγου τῶν ἑκατῶν δέοντα ὁ ἅγιος Τάρασιος ταῖς οικείαις γραφαῖς τούτου διέλαθεν· εἰδὲν ὁ μέγας Δαμασκηνός, καὶ οὕτω λοιπὸν πᾶσι ἡ Ἐκκλησία κοινῶς πάντως. Ὁ μετὰ τῆς εἰρήνης καὶ ἀληθείας τὰ τοιαῦτα δισκοπούμενος πρὸς τὸ καλοθελὲς ἐνταῦθεν ὀδηγηθήσεται. Πᾶν γὰρ ἄγμα οὐκ αὐτολεξεῖ ἀπὸ τῶν πρώτων παραυτικά Πατέρων, ὡς νῦν ἔχει, ἐβρέθη, ἀλλ' ὡς ὁ καιρὸς πρὸς τοὺς κινουμένους λόγους ἐδίδο. Οὕτω γὰρ τὸ ὁμοούσιον ἐξ ἁγίων γραφικῶν ῥήσεων τοῖς Πατράσι συνήχθη· οὕτω τὸ τῆς Τριάδος· κατὰ πάντα ὁμῶς τιμον· οὕτω ἡ θεότηκος φωνή, καὶ τᾶλλα, ὧν δυσχερὴς ἐν τῷ παρόντι ἡ ἀπαριθμησις. Ἔστι γοῦν εἰπεῖν τὸν τὸ εἰρηνοτερον μετιόντα, ὡς καθάπερ ὁ μέγιστος Μάρτυρ μετὰ τοὺς ἐπέκεινα τῶν τριακοσίων χρόνων τὸ παρὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ Πατέρων θεολογούμενον δι' Υἱοῦ προΐεναὶ εἰς τὸ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι θεολόγησεν· οὕτω καὶ αἱ παρὰ Λατίνους Πατέρες Ἀγούστίνος σὺν πολλοῖς ἄλλοις, καὶ Ἰερώνυμος· τοὺτους γὰρ κατ' ἐξαιρετικὸν καὶ Φώτιος οὕτω λέγειν, καὶ δογματικῶς τῶν συνίστησιν· οὗτοι δὲ τῶν παρὰ τῆς καθ' ἡμετέρας Ἐκκλησίας δεκτῶν ὁμολογουμένως εἰσὶν· τὸ παρὰ τῶν αὐτοῖς Πατράσιν ἡμῶν προΐεναὶ, καὶ προχέσθαι ἐκ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ θεολογηθῆν, εἰς τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἔφρασαν, μηδ' ἄλλως ἔφρασαν· ἰσως διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώττης εἰπεῖν.

Patre et Filio procedere, transvexisse, cum

κζ'. Ὅποσα δὲ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τοῖς διὰ τὸν λαβὰς καὶ λέξεις μηδὲν τῆν τοῦ δόγματος ἀλήθειαν ἀδικούσας τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αἰρουμένοις σχίσματι ἐπιμέμμεται· ἔτι δ' ὁ τῆς θεολογίας ἐπὶ τὸν αὐτὸν Βασιλεῖν τῷ πάντῳ ἀρκούντως ἐν τῇ ἡμετέρῃ διελίψαμεν βίβλῳ, καὶ πλέον οὐδὲν περὶ τούτων ἔχειν βουλόμεθα. Ἀλλὰ τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον καὶ πάλιν πρὸς σὲ τρέψαντες, ὃν ἐν προοίμιοι, τῶν ἁγίων

τίρων λόγων διαγκώμονα προεκαλεσάμεθα, πρὸς ἃ θεοῦ σε καὶ τῆς ἀληθείας ὀρκίζομεν, τοῦ εὐθέος μηδὲν παρεγκλίναντα, διαγώνου ἀπάρτι, εἰ παρὰ τῶν ἡμῖν ἀντιλεγόντων δικαίως ἡμεῖς τῆς εὐσεβείας προδότες καὶ τῶν ὁμογενῶν λεγόμεθα Ῥωμαίων ἐχθροί, καὶ οὐχὶ αὐτοὶ ταῦτά εἰσι μᾶλλον καὶ δικαιοτέρων. Τοὺς γὰρ λόγους, καθ' οὓς ἂν τῶν ἐγκλημάτων δικαίως αὐτοῖς προσάψῃ; ἐκότερον, ἔχεις ἰκανῶς ἀποδοθέντας παρ' ἡμῶν, ἐκ τε ὧν ἡ τοῦ θεοῦ τῆς Ἀντιοχείων προέδρου, καὶ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων ὁμωνύμου ἐπιστολῆ, καθ' ἱστορίαν ἡμῖν ἐγορήγησεν, ἐκ τε ὧν ἐν τοῖς τοῦ λόγου ἀγῶσι θειογραφικῶν διελήφραμεν χρήσεων εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἣν ἐπιφαλῶς ἀρνοῦνται ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς. Οὐ μικρὸν δὲ ἴσθι πρὸς τὴν ἐαυτῶν προβαλλομένους ἡμᾶς σύστασιν καὶ τὸ μὴ τὴν ὁδὸν ταύτην, ὡς νέαν καὶ ἀρτιτριβῆ ἀνικρὺς ὀδεῦσαι ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ἔπαξ παρὰ τοῦ μεγάλου Μαρτίμου διοδευθεῖσαν. Ἐκεῖνος γὰρ πρῶτος αὐτὴν καὶ ἔτεμε, καὶ διώδευσε, ὁ τῶν Λατίνων ἐλευθέρῃ πάντως ὑπερηγορῶν γλώττῃ, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λεγόντων τὸ Πνεῦμα, καὶ εἰς τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὴν ὑπερηγορίαν ἐαυτοῦ ἀποτείνων. Καὶ σὺ μὲν τὸ τῆς διαγνώσεως οὕτως ἀπροσπαθῆς τήρησον· οἱ δὲ τὰ καθ' ἡμῶν ἀπόφραμα θρασεῖ καὶ ἀπυλῶτῃ ἀπερευξάμενοι στόματι, ἣ καὶ τολμηρᾶ χεῖρὶ γραφῆ παραδόντες αὐτά, ἐκαὶ ἀντικαταστήσονται μοι, ὅπου κριτῆς ὁ τῶν ἔννοιῶν καθίσει, καὶ ἐνθυμήσεων ἐταστής. Οὐ γὰρ δὴ κάκει τῆς ἐκκορευέσθαι ἀνθελόνται λέξεως, καὶ ὅσα ἐνταῦθα ἡμῖν περὶ ταύτης διανοχλήσουσιν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἡμᾶς περὶ ταύτης ἀπολογήσασθαι, ἅτε κριτῆς ἔννοιῶν ὁ κριτῆς, πρὸς τὴν ἔννοιαν πάντως ἀπλῆ, καθ' ἣν ἡμεῖς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην διεπραγματευσάμεθα, καὶ περὶ ἡμῶν μετὰ τῆς αὐτῶν ἐμφύτου ἀποφανεῖται

A compellavimus, per Deum et ipsam veritatem obtestamur, ne a recto vel minimum declinans, ab hac hora dijudices, an juste nos a nostris adversariis pietatis proditores, et nostræ nationis, Græcorum nempe, hostes nuncupamur, et non ipsi potius et magis jure optimo sunt? Rationes enim ob quas utraque commemorata crimina ipsis appingas, habes a nobis abunde tibi expositas, tum ex iis, quæ divini Antiochenæ Ecclesiæ præsulis, et principis apostolorum cognominis epistola continet, et nobis ex historia subministravit, tum ex iis, quæ in ipso orationis certamine dicta sanctorum scripto edita collegimus ad demonstrandum sanctissimi Spiritus per Filium ex Patre existentiam, quam ipsi temere et non absque errore inficias eunt. Nec parvi momenti est, et velim scias, quod nos horum ad probationem proponimus, hanc viam non uti novam, nec uti jam nunc recens tritam ex professo ingressus esse, sed semel a magno Maximo calcatam, ipse siquidem primus illam et aperuit et pertransivit, qui libera lingua Latinorum defensionem suscepit, qui tradebant Spiritum ex Patre et Filio procedere, defensionem in illud ex Patre per Filium continuare, extendit. Et tu quidem sine ullo affectu dignotionem perficito. Qui vero contra nos inominata, et quæ dicto exprimere nefas est, audaci effrenoque ore eructarunt, aut temeraria manu scripto commiserunt, ex adverso constituentur, ubi judex cordium et cogitationum cognitor sedebit. Neque enim ibi pro dictione procedendi contra sese opponent, et quas nobis hic pro ea molestias exhibuerunt, renovabunt, sed et antequam nos de ea defensionem exordiamur, veluti cogitationum judex, apud quem judicium stabit, cogitationem prorsus

introspeciet, qua nos Ecclesiarum pacem promovimus, et de nobis sua innata bonitate sententiam profereat.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

ΠΕΡ ΤΟΥ ΜΗ ΕΙΣ ΑΝΑΤΡΟΠΗΝ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΕΘΩΝ ΔΕΞΑΣΘΑΙ ΤΗΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΕΝΩΣΙΝ, ΑΛΛ' ΕΙΣ ΕΙΡΗΝΗΝ ΤΗΝ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ, ΔΙΑ ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΕΙΝ ΑΥΤΑΣ ΑΛΛΗΛΑΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΕΝΝΟΙΑΝ.

EJUSDEM

APOLOGIA.

IN ULLO MODO NOSTRAS CONSUETUDINES DESTRUI, SI ECCLESiarUM UNIONEM ACCEPTAMUS, SED AD CONCILIANDAM IN CHRISTO PACEM MULTUM CONDUCERE, QUOD INTER SE IN ASSERENDO DOGMATE CONVENIUNT.

(Græcia orthodox. II, 94.)

α'. Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω, καὶ ἀκούτω D 1. Attende, cœlum, et loquar: et audiat terra
ῥήματα ἐκ στόματός μου. Οὐρανὸν καὶ γῆν ἐγὼ verba oris mei. Cœlum et terram hodie meorum

sermonum in audientiam provoço. At undenam A mihi vocem adsciscam, cujus strepitum termini omnes finesque hauriant? Quod si similem vocem non nanciscar, quomodo votis meis ipse satisfaciam, qui cœlum et terram hodie ad meorum sermonum audientiam provocare motu quodam animi concitus sum? Verum qui piscatores legit, tantumque eorum virtutis imbecillitati ingressit, ut in omnem terram eorum sonus exierit, et in fines orbis terræ verba eorum processerint, vocis meæ remissum ac tenue virtutis suæ abundantia corroborabit, et universorum corda, apud quos meus hic sermo perveniet, ad amplectendum veritatem præparabit. Etenim si Deus veritas est, nam cum veritas audit, delectatur, et eum veritatem nuncupare, me David edocet, dirigit sermones meos apud eos, qui per totum terrarum orbem a Christo sibi nomen assumunt, cum ad omnes, qui ubicunque terrarum Christiana compellatione gestiunt, non tantum ad præscriptas gentes et urbes, sed ad eos, qui in speluncis et montibus inhabitant, mendacii propugnator suæ calumniæ adversus nos retia tetendit.

2. Quænam porro calumnia, et quænam adversus eam nostra, qui eam perpetimur, responsio est? Eia agite, audite, omnes gentes, auribus percipite, omnes, qui habitatis terram, scitis equidem omnes, nemoque est qui id nesciat, quæ inter Dei Ecclesias senioris, inquam, Romæ, et junioris hujusce nostræ intercesserunt, diuturnas inimicitias, ita annuente pacis auctore Christo, qui colligit, et ut cohæreant facit, in bene fortunatam illam antiquam amicitiam conversas fuisse. Scitis præterea Satanam qui bonis invidet, et proprias similitudines Christi paci opponit, qui semper omnes Christi assecles insectatur atque oppugnat, plurimos ad pacem impediendam non modicum excitasse, et ut pacis commoda labefactaret, illud, licet non subsisteret, machinamentum invenisse. Rumorem in aures omnium influit, episcopum Constantinopolitanum suo patrocinio Ecclesiam Romanam, et quod ad illa in Symbolo additum fuerat defendere, ut Ecclesiam Græcorum simile Symbolum cum eadem additione recitare compellat. Et hujusce famæ alæ semel motæ, et per universum terrarum orbem incontinenti impetu circumvolitantes, calumniam adversus nos structam in omnium aures ingerunt.

3. Et hæc est calumnia contra nos. De ea vero responsionem, pro qua universum terrarum orbem ad audientiam provocavimus, non verborum verisimilitudine pertractabimus, quam in humanæ sapientiæ suadela suam quispiam digerens, sæpius subdole comminiscitur, sed veritatem demonstrabimus Ecclesiæ luminum ac magistrorum gestis factisque, ad quæ nos veluti in exemplum aspicientes, ad sermones hosce deve-

σήμερον τῶν ἐμῶν προκαλοῦμαι λόγων ἀπροσά. Καὶ πῶθεν μοι ἔσται φωνὴν ἐκρήξαι πάντα δυναμένην περιτηγῆσαι τὰ πέρατα; Καὶ εἰ μὴ τοιαύτη; εὐπορήσω φωνῆς, πῶς τὴν ἔφεσιν ἀπολησάμι, καθ' ἣν οὐρανὸν καὶ γῆν ἐγὼ σήμερον εἰς τὸ τῶν ἐμῶν λόγων ἀπροσάτηριον κεκλήμαι προκαλέσθαι; Ἄλλ' ὁ τοὺς ἀλλοίως ἐκλεξάμενος, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀσθενὲς αὐτῶν ἐνισχύσας, ὡς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸν φθόγγον αὐτῶν ἐξελεῖν, καὶ ὡς εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα ἀκουτισθῆναι αὐτῶν τὸ τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀδρανὲς τῷ περιόντι τῆς αὐτοῦ δυνάμειος ἐνισχύσει, καὶ τὰς ἀπάντων καρδίας. οἷς ὁ ἐμὸς οὗτος ἐνηχηθήσεται λόγος πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὑποδοχὴν ἐτοιμάσει. Εἰ γὰρ θεὸς ἀληθείας ἐστίν, οὗ καὶ ἀλήθεια καλούμενος γίγεται, ἐπεὶ καὶ ἀλήθειαν αὐτὸν προσαγορεύεσθαι διδάσκει με ὁ Δαυὶδ, κατευθύνει τοὺς λόγους ἡμῶν ἐνώπιον τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Χριστιανῶν, οὗ καὶ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ γῆς τῶν ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένων ὀνόματι, οὐ μόνον εἰς ἔθνη θεωρισμένους καὶ πόλεις, ἀλλὰ καὶ μέγας τῶν ἐν σπηλαίοις οἰκόντων καὶ θρονοῖς οὗ τοῦ ψεύθους ὑπερασπιστῆς τῆς αὐτοῦ διαβολῆς καθ' ἡμῶν ὑφήπλωσε δίκτυα.

β. Τίς δὲ ἡ διαβολή, καὶ τίς ἡ ἐπὶ ταύτῃ παρ' ἡμῶν τῶν διαβληθέντων ἀπολογία; Δεῦτε ἀκούσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐνωτίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Ἴστε πάντως οἱ πάντες, καὶ οὗτοι ἀγνοοῦν τῶν ἀπάντων ἐστὶν οὐδεὶς, ὅπως ἡ μέσον τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν, τῆς παλασιότρας, φημί, Ῥώμης, καὶ τῆς νέας τε καὶ ἡμετέρας μακροχρόνιος ἔχθρα, τῆ τοῦ εἰρηναρχοῦ εὐδοκίᾳ Χριστοῦ, τοῦ τὰ διεστώτα συνδόντος, καὶ συνάπτοντος εἰς τὴν εὐκλείαν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἐπανήλθεν εἰρήνης. Ἴστε δὲ καὶ ὅπως οὗ τοῖς ἀγαθοῖς ἀεὶ βασκαίνων Σατάν, ὁ τὴν οἰκίαν ἔχθραν τῆ τοῦ Χριστοῦ ἀντεπεξέστων εἰρήνῃ, ὁ πᾶσιν ἀεὶ τοῖς τοῦ Χριστοῦ ἀντιστρατευόμενος καὶ ἀντιμαχόμενος, οὐκ ὀλίγα τοὺς πολλοὺς διεσέμαυε τὴν τῆς εἰρήνης ἐμποδισμὸν, οὐκ εἶχε πῶς ἂν τῆς εἰρήνης ἀγαθοῦ περιγένηται, πάντων ὑποστατῶν μηχανήματα τῆς αὐτοῦ κακίας ἐπάξιον ἐρεψοίσει. Καὶ τὸ μηχανήματα φήμην τινὰ ταῖς ἀπάντων ἀπαῖς διακωδωνίζει, ὡς ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως συνηγορῶν ἐστὶ τῆ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῆ ἐν Συμβόλιω περὶ τῶν Ῥωμαίων γενομένη προσθήκῃ. Δὶνα καὶ τὴν τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίαν ἀνακείσῃ τὸ τοιοῦτον Σύμβολον μετὰ τῆς αὐτῆς προσθήκης ἀναγινώσκειν. Καὶ τὸ τῆς φήμης περὶ τὸν ἀπαρξίαν, καὶ ἀκατασχέτῃ ῥύμη πρὸς τὴν οἰκουμένην ἀκαστὴν διαπατῶν, τῆς καθ' ἡμῶν διαβολῆς πᾶσαν ἀποτὴν ἐπιπέλα.

γ. Καὶ ἡ μὲν καθ' ἡμῶν διαβολὴ αὕτη. Ἡ δὲ ἐπὶ ταύτῃ ἀπολογία, ὑπὲρ ἧς καὶ τὸ παγκόσμιον ἀπροσάτηριον προκαλοῦμεθα, οὐ πιθανότητι συγχροτήσεται λόγων, οὗς ὁ ἐν πειθοῖ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ διεξάγων τὰ καθ' αὐτὸν, ἐστὶν ὅτε σοφίζεται, ἀλλ' ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ποιήσεται τὰ παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας φωσθῆρων καὶ διδασκάλων γεγενημένων πάλαι καὶ πεπραγμένα, πρὸς ὅ γε ὡς εἰς ἀρχέτυπον ὁρῶντες ἡμεῖς ἐπὶ τοὺς λόγους ἡλθομεν τοῦτους ὡς

ὧν ἡ καθ' ἡμῶν συκοφαντία πανταχοῦ διακακωδῶν-
ται. Ἄπλοι γὰρ ὄντες ἡμεῖς καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν
ἐκλόγησα ὡς ἱμάτιον ἀμφιεννύμενοι ἀπερίεργον τὴν
ἀπολογία ἠποιήσαμεθα, τῆς ἀβρεπούς τῶν ἀκροατῶν
διαγνώσει; ἀναρτήσαντες, ἐπιστήσαι καὶ ἀκριβῶσα-
σθαι, εἴτε κατὰ τὸν τῆ Ἐκκλησίᾳ παραδοθέντα τύπον
ὑπὸ τῶν Πατέρων συνηγοροῦντες ἡμεῖς ἔσμεν τῆ τῆς
Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῆ ἐν τῷ Συμβόλῳ παρὰ τῶν
Ῥωμαίων γενομένη προσθήκῃ, εἴτε κατὰ τινὰ ἰδιορ-
ρυθμίαν γνώμης, καὶ ὡς οἱ διαβάλλοντές φασι, περι-
φρόνησιν ἔδῶν τε καὶ τάξεων πατρικῶν. Αὐτίκα τὸν
τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος ἦλτον, τὸν πολὺν
καὶ μέγιστον Ἀθανάσιον, οὗ καὶ ὁ λόγος ἀήτητος,
καὶ ὁ τρόπος ἀμίμητος, ἐπεὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ
σκάνδαλον οὐ τὸ τυχὸν ἀνεβράβη μέσον τῶν Ἐκκλη-
σιῶν τούτων αὐτῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος ἡμῖν, εὐ-
ρίσκομεν τὴν καταλλαγὴν ἀμφοτέρων οὐδενὶ τῷ
ἄλλῳ τρόπῳ διοικονομησάμενον, ἀλλ' ἢ τῷ συνηγο-
ρήσει τῆ Ῥωμαϊκῆ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' οἷς οἱ κατὰ τὴν
Ἐφῶν πρὸς ἀντίπαλον μοῖραν τοὺς ἐν ἐκείνῃ κεκρί-
κασι. Καὶ τίς ἢ συνηγορία; αὐτὸς ἐκεῖνος ἐνταῦθα
παρίτω, καὶ ταῖς τῆ αὐτοῦ γλώσσει ἐκφωνηθείσας
λέξεις ἀπαγγελλέτω ἡμῖν. Ἐν γὰρ τῷ πρὸς Ἀν-
τιοχείς τόμῳ οὕτω φησὶν· Οὗτος γὰρ ἐμέμφοντό
τινες, ὡς τρεῖς λέγοντες ὑποστάσεις διὰ τὰς
ἀγράφους καὶ ὁπίπτους ἐντεῦθεν εἶναι τὰς
λέξεις, ἡξιοῦμεν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν τῆς
κατὰ Νίκαιαν ὁμολογίας· ἀνακρίνειν δὲ ὁμῶς
τούτους διὰ τὴν φιλονεκίαν, μὴ ὅρα ὡς οἱ Ἀρι-
ουμανταὶ λέγουσιν ἀπληροῦσιν καὶ ἀλλο-
τροποῦσιν ἀλλήλων· ἢ ὡς ἄλλοι αἰρετικοὶ τρεῖς
ἀρχὰς καὶ τρεῖς θεοὺς λέγουσι. Καὶ μετὰ τὴν
πρὸ αὐτῶν προενεχθεῖσαν ἐρμηνείαν τῶν λέξεων
εἰς ἔννοιαν εὐσεβῆ ἐπιφέρει· Ἀποδείξαντες δὲ
τούτων τὴν ἐρμηνείαν τῶν λέξεων, καὶ τὴν ἀπο-
λογία ἐκρίναμεν τοὺς αἰτιασθέντας κατὰ τούτων
ὡς λέγοντας ἕμῃν ὑπόστασιν, μὴ ὅρα ὡς Sabell-
ιος φρονεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι λέγουσιν ἐπὶ ἀναι-
ρέσει τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἴτα
καὶ τὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆ ἀνακρίσει ταύτῃ ἀπολογία
καταστρωννύει τῷ λόγῳ, καὶ ἐφεξῆς τῷ συμφώνῳ
τῆς ἐννοίας ἐπὶ τῷ διαλλάττοντι τῶν λέξεων ἐπι-
θειάζων φησὶν· Ἀμέλει καὶ οἱ αἰτιασθέντες ὡς
εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις συνειθέτω τούτοις·
καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν θεοστάσιν κατὰ
ἐκείνων ὡς περ ἡμῖν ἐνυπόστατον καὶ ὁμολογοῦν.
Καὶ προβαίνων τοῖς ἤδη βῆθαισιν ἐπισυνεῖρει·
Τούτων τολῶν οὕτως ὁμολογηθέντων, παρακα-
λοῦμεν ὑμᾶς, τοὺς μὲν οὕτως ὁμολογοῦντας καὶ
διερμηνεύοντας οὕτω τὰς λέξεις, ὡς λέγουσι, μὴ
κατακρίνητε, μηδὲ προκειτῶς ἀποβάλλετε, ἀλλὰ
μᾶλλον εἰρηνεύοντας καὶ ἀπολογουμένους προσ-
λαμβάνετε τοὺς δὲ μὴ βουλομένους οὕτως ὁμο-
λογεῖν καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τούτους κω-
λύετε καὶ ἐντρέπετε ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι.
Τούτων δὲ μὴ ἀνεχόμενοι συμβουλεύετε καὶ οἱ
λοιποὶ, τοῖς ὁρθῶς διερμηνεύουσιν τε καὶ φρονεοῦσι,
μηδὲν πλέον ἀλλήλους ἀνακρίνειν, μηδὲ λογομα-
χεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, μήτε ταῖς τοιαύταις

A nimus, quorum causa adversus nos structa ca-
lumnia ubique locorum diffusa est. Namque cum
nos simplices simus, quæ Christi est, simplicitate
circumamicti, absque ullo artificio responsionem
edemus, neutram in partem propenso amittorum
iudicio committentes, ut attento animo examine-
tur atque dijudicetur, an forma a Patribus Ecclesie
traditam Ecclesiam Romanam pro additione, ab
ealem in Symbolo facta, defendimus, an vero
propria sententia temere moti, et, ut accusatores
contendant, nostrarum consuetudinum ac pater-
norum ordinem neglectu. Et ante alios ecclesiastici
firmamenti solem, gravem in rebus agendis et ma-
ximum Athanasium, ejus sermo inexpugnabilis,
et vitæ ratio inimitabilis est, cdm suo ævo scanda-
lum non leve inter has easdem Ecclesias, de quibus
nos modo verba facimus, exortum esset, eorumdem
reconciliationem nullo alio modo peregrisse inveni-
mus, quam Romanæ defensione de iis suscepta,
pro quibus rem Orientales in contrariam partem
trahentes Romanos condemnabant. Quæ vero fuerit
defensio, idem hic veniens samet lingua dictatis
vocibus nobis significet. Namque ad Antiochenos
tomo hunc in modum edisserit: *Illis enim, qui non-
nullos incusabant, ut trium hypostaseon affirmato-
res, cum hujusmodi voces in Scripturis non reperi-
rentur, ac proinde suspectæ videri possent, auctores
fuimus, ne amplius in Nicænam confessionem inqui-
rerent: sed tamen de istis ob pervicaciam rixandi
questio est habita, interrogatique sunt, num ex
Arianorum sententia alienas peregrinasque, ac di-
versæ a se invicem substantiæ personas esse velint;
an ut alii hæretici tria principia, et tres deos con-
stituent. Et post eorum in vocibus similibus rectam
ac piam interpretationem subdit: Approbata igitur
ejusmodi interpretatione ac responsione, vicissim
quoque et examinavimus, qui ab istis in culpam de-
vocabantur, quasi dicerent, esse unam hypostasim,
sciscitantes ab illis, num pro Sabelliano dogmate ea
mente loquerentur, ut sublato vellent ex Trinitate
Filium et Spiritum sanctum. Tum eorumdem re-
sponsionem suggerit: statimque concordans sen-
tentia cum dictionum dissidio laudans, connectit:
Quinimo et illi, qui eo crimine postulati erant, quod
tres hypostases inducerent, cum istis in eamdem sen-
tentiam convenerunt, vicissimque illi qui unam hypo-
stasim asseverarant, istorum interpretationi acquie-
verunt. Et prosequens orationem, jam dictis illa
quoque superaddit: Cum igitur istiusmodi illorum
fuerit confessio, adhortatus vos ne eos, qui ita
confitentur, talemque interpretationem suæ confes-
sioni accommodant, vos temere condemnare ac rejicere
velitis, sed potius admissa illorum excusatione reci-
piendos putetis: eos contra qui talem confessionem
non edunt, neque tali interpretatione in istis verbis
utuntur, arcere vos vellemus, et adversari, ut suspec-
tæ mentis homines. Cæterum cum illos tolerandos
non censebitis, consulatis illis, qui recte interpretan-
tur, et recte sentiunt; ne ulterior ulla inter vos adhi-*

bratur disquisitio, neque verborum pugnis studeatis ad nullam prorsus utilitatem, sed sensus cogitationesque pietatis exhibere. Nam qui ita affecti non sunt, sed tantummodo super istiusmodi oculis contentiose rixantur, et aliud quidpiam præterquam quod Nicææ scriptum est, requirunt, hi profecto nihil aliud agunt, quam quod proximis suis turbidam subversionem propinant, ut inimici, et discordiarum schismatumque æmulatores. Item: Impietas quidem modis omnibus abrogatur; licet eam variis verbis et probabilibus argutiolis circumvestire quis tentet. Pietatem autem colere justum omnes confitentur, et si peregrinis quibusdam vocibus utantur, dummodo dicens, piam sententiam teneat, illisque, quod in animo habet, pie enuntiet. Rursumque post alia: Itaque si verba illi hæc veluti peregrina abjudicant, teneant sententiam, secundum quam synodus ita scripsit. Quod licet voces non ita in Scripturis reperiantur, sed, ut antea dictum est, ex Scripturis sententiam, sortiantur, eamque pronuntiatæ significant apud eos, qui pietati aures integras conservant. Hi Athanasianæ linguæ instar tonitru fulgurantis strepitus, quem nos prælucidum terrarum orbis lumen sua ætate similibus dispositionibus, ac sententiis concordiam Ecclesiarum perficientem cum invenissemus, magni momenti esse, illius vestigiis insistere, existimantes, et veluti duce eo lumine illustrari, similibus illius in ædificationem Ecclesiarum, cujus lapis angularis et colligator Christus Deus est, dispositionibus ad Romanæ Ecclesiæ unionem nosmetipsos tradidimus, pugnis verborum ad nullam utilitatem, et dictionum, oppugnationibus, in quibus sensus cogitationesque pietatis Romanæ Ecclesiæ cum nobis concordant neglectis, ne et ipsi audiamus, oculis contentiose rixari, et subversionem turbidam, ut pacis inimicos, et discordiarum schismatumque æmulatores proximis propinare.

4. Agite igitur, sermonum meorum auditores, neutram in partem propensi, per Triadem ipsam, per universas cælestes virtutes, dijudicate, an calculos juste contra nos ferunt, qui magnum nobis crimen appingunt, cum Ecclesia Romana sentire in iis, quæ illa quam piissime constituitur: licet enim Romani arguantur duo principia et duas causas in sanctissima Triade statuere, sed accusationem amoliuntur, cum unum principium et unam causam se tenere profitentur. Athanasius cum Romana Ecclesia concordat, eamque defendit, cum nullum prævium habeat suæ defensionis exemplum, neque factum præcedens quod imitaretur; tumque cum Itali in potissimis errare reputabantur, tanquam qui de Sabellismo suspecti erant, uti unius hypostasis in sancta Triade assertores. Et nos paternarum ordinationum prævaricationis insimulamur, qui veluti discipuli Athanasium sequimur, et ad illius actiones veluti in archetypum et exemplar nos conformamus. Ego quidem

λέξει διαμύχασθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω διανοούμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις λεξιδαίμοις φιλογυκοῦντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦντες εἶναι, ἢ ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον, ὡς φθονοῦντες τῇ εἰρήνῃ, καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα. Καὶ ἐτι· Τὸ μὲν ἀσεβεῖν παντελῶς κωλύται, κὰν ποικίλοις ῥήμασι, καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτὸ τις ἐπιχειρῇ· τὸ δ' εὐσεβεῖν ὅσον παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται, κὰν ξενίζουσιν λέξεις τισὶ χρήσται, ἕως μόνον ὁ λόγος εὐσεβὲς ἔχει τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν, ὁ γενόηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. Καὶ αὐθις μεθ' ἕτερα· Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα ταῦτα ὡς ἕτρα προφασίζονται οὗτοι, φρονεῖτωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύνοδος οὕτως ἐγραψεν, ἐτι εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἴσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ καθάπερ εἰρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφραζόμεναι σημαίνουσιν τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν ἀλόκληρον. Ταῦτα μὲν τῆς Ἀθανασίου βροντοφώνου γλώττης ἐξ ἀπηχήματα. Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τοιαύταις οἰκονομίαις καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις διανοήμασι τὸν διαφανῆ τῆς οἰκουμένης φωστῆρα ἐκείτον ἐδρίσκοντες τὴν καταλλαγὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς αὐτοῦ ἡμέραις διοικουνησάμενον, καὶ μέγα ἠγούμενοι κατόπιν ἐκείνου βαίνειν, καὶ ὡς ὀδηγῶ φωτὶ ἐναυγάσθαι τοῖς παρ' ἐκείνου διωκονομημένοις εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομήν, ἧς ἀκρωγωνιαῖος καὶ συνδέτης λίθος Χριστὸς ὁ Θεὸς, πρὸς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καταλλαγὴν δεδώκαμεν ἑαυτοὺς, τὸ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρησίμου διαπίσαντες, τὸ ταῖς λέξεσι διαμάχεσθαι, ἐφ' οἷς τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνοῦσαν ἡμῖν τὴν τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίαν κατενοήσαμεν, ἀποπέψαντες, ὡς ἂν μὴ ἀκούσωμεν καὶ αὐτοὶ φιλονεικοῦντες εἶναι τοῖς λεξιδαίμοις, καὶ ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον ποτίζοντες, ὡς φθονοῦντες τῇ εἰρήνῃ καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα.

δ. Δεῦτε οὖν, ὧ τῶν ἐμῶν λόγων ἀκροαταὶ, δικάσατε ἀρρέπαις πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, πρὸς πάσης ἐπουρανίου δυνάμεως, εἰ γὰρ δικαίως τὰ καθ' ἡμῶν ἐκφέρουσι ψήφους οἱ μέγιστον ἡμῖν προσάπτοντες ἔγκλημα, τὸ συνηγορεῖν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' οἷς τὸ τῆς ἐννοίας εὐσεβέστατον διομολογεῖ, κατηγορουμένους μὲν ὡς ἐπὶ δόξῃ δύο ἀρχῶν καὶ δύο αἰτίων ἐπὶ τῆς μακαρίας Τριάδος, ἀποβαλλομένους δὲ τὴν κατηγορίαν κατὰ τὸ μίαν ἀρχὴν καὶ μίαν αἰτίαν πρεσβεύειν καὶ διομολογεῖν. Ἀθανάσιος τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ συνηγορεῖ, μὴ ἐν ἔχων τῆς συνηγορίας ἀρχέτυπον, καὶ πρὸς μὴ ἐν ἄλλο παράδειγμα τὴν αὐτοῦ ἀπευθύων συνηγορίαν, καὶ ταῦτα ἐφ' οἷς Ἴταλοι τὰ μέγιστα προσκατείν ἐδίκουν. Σαβελλιτισμοῦ γὰρ παρεῖχον ὑπόνοιαν μὴ ὑποστάσεως ἐπὶ τῆς Τριάδος ὁμολογία. Καὶ ἡμεῖς παραβασίας τῶν πατρικῶν διατάξεων ἐγκαλοῦμεθα, ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ Ἀθανασίῳ ἐπόμενοι, καὶ πρὸς τὰς ἐκείνου πράξεις, ὡς εἰς παράδειγμα καὶ ἀρχέτυπον, τὰς ἑαυτῶν ἀπευθύοντες. Ἐγὼ μὲν

οἶμαι μὴ πλείονων ἔτι δεηθῆναι με λόγων ἀποδείξεως ἕνεκα τοῦ μὴ κακῶς μηδ' ἐπιφαλῶς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας συνηγορίαν ποιεῖσθαι ἡμᾶς, τὸ τῶν λέξεων παρορῶντας ἀσύμφωνον, καὶ τὸ τῆς ἐννοίας ἀρπάζοντας σύμφωνον, διὰ τὸ θεοφιλὲς τῆς εἰρήνης καὶ ἑνθεσμον· εἰ δὲ διὰ τὴν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν εὐαγγελικὴν πίστιν τῶν λεγομένων δεῖαι καὶ ἑτέρουσ τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων παραγαγεῖν συνηγοροῦντας μέντοι, οὐ μέντοι γε μέχρι καὶ τοῦ μεταστῆσαι τοὺς ἀντιλέγοντας εἰς τὸ, ἐφ' ᾧ καὶ τὴν συνηγορίαν ἐποικῶντο, ἀλλὰ μέχρι τῆς εἰρήνης τῶν μερῶν ἀμφοτέρων τὸν ὅλον σκοπὸν τῆς οἰκίας διαθέσεως ἀποτείνοντας, ὡς τοῦ εἰρηνάρχου Χριστοῦ μιμητὰς τοῦ τὰ διεστῶτα συνδέοντος; καὶ συνάπτοντος, καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλείος ἐνταυθοῖ παραχθῆσεται, καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἀξιώνομος ἐπισυγχροτήσῃ τοῖς εἰρηνομένοις. Ὁ μὲν γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλείος τοὺς μὴ λέγοντας τὸ Πνεῦμα Θεὸν συγκαταλλάξαι σπεύδει τοῖς Θεὸν αὐτὸ καὶ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ τραπῆ τῇ γλώττῃ ἀνακηρύττουσιν· ὁ δὲ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς τῶν μερῶν τούτων καταλλαγῆς μεταρχόμενος, οὗς λέγει προσεπιφέρει. Μηδὲ γὰρ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀποβαλεῖν ἂν, εἰ τὴν τοῦ ελλημένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ πρὸς ὀλίγον ἐπιζητοῦντας, ἤξιον μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι. Ἄλλ' οὕτε ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος συνηγορῶν τοῖς μίαν ὑπόστασιν λέγουσιν, ἐπὶ τοσοῦτον συνηγορεῖ ἐκαίνοις, ἐφ' ὅσον μεταστῆσαι τοὺς τὰς τρεῖς δογματίζοντας ὑποστάσεις εἰς τὴν ἐκαίνων θεολογίαν· οὕτε ὁ μέγας Βασιλείος εἰς σπονδὰς καταλλάττων εἰρηνικὰς τοὺς τε Θεὸν ἀνέπισκιάστως τὸ Πνεῦμα ὁμολογοῦντας, καὶ τοὺς μὴ Θεὸν αὐτὸ λέγοντας, ἐν ἄλλαις δὲ φωναῖς τὸ ἴσον ἐμφαίνοντας, συνηγορῶν ἦν τοῖς μὴ λέγουσι Πνεῦμα Θεὸν, ὥστε πρὸς τὴν αὐτὴν δόξαν καὶ τοὺς λέγοντας μεταστῆσαι· ἀλλ' οὐδὲ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, τόγε εἰς αὐτὸν ἤκον, τὸ Ἰουδαίων παραδεχόμενος ἔθνος, εἰ τὴν τοῦ ελλημένου φωνὴν ἐξάμενον ἀντὶ τῆς Χριστοῦ, ἤξιον μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι, συνηγορῶν ἐπὶ τῇ φωνῇ ταύτῃ τῇ τοῦ ελλημένου, ὥστε πείθειν καὶ τοὺς μήπω λέγοντας μετέπειτα χρῆσθαι αὐτῇ. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ῥώμης συνηγοροῦντες ἐπὶ τοσοῦτον συνηγοροῦμεν, ἐφ' ὅσον μεταστῆσαι εἰς τὸ λέγειν, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, τοὺς ἀρχῆθεν καὶ ἐς δεῦρο ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως ἀναγινώσκοντας, ἐκπορευόμενον αὐτὸ ἐκ Πατρὸς. Ἄλλ' ὡς οἱ τῆς οἰκουμένης φωστῆρες ἐκαίνοι πρὸς τὸ τῆς ἐννοίας σύμφωνον ἀφορῶντες μέχρι τῆς εἰρήνης τὴν τῆς συνηγορίας σπουδὴν ἐπεδείκνυντο· οὕτω καὶ ἡμεῖς ὡς μαθηταὶ διδασκάλους ἐκαίνοις ἐπόμενοι, οὐ τῇ λέξει, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τὸ πᾶν τῆς καταλλαγῆς χαριζόμενοι μέχρι τῆς εἰρήνης τῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ συνηγοροῦμεν. Ἄλλ' οἱ μὲν συκοφαντεῖν ἔτοιμοι, καὶ διαβάλλειν εὐχερεῖς πάντα, συκοφαντεῖτωσαν, διαβάλλετωσαν. Ἔστιν ὁ δικάσων Θεός. Ἔστι πάντως κριτὴς, παρ' οὗ τὰς εὐθύνas καὶ τῶν ἰσῶν, καὶ τῶν τρώπων εἰσπραχθησόμεθα. Ἡμεῖς

opinor, non esse pluribus opus, ad demonstrandum nos; non male, sed tuto Romanæ Ecclesiæ defensionem suscepisse, in dictionibus discrepantiâ negligentibus, et arripientes, quæ in sententiâ est, concordiam, propter pacem, qua Deus tantummodo delectatur, et leges approbant. Quod si propter Evangelicum dictum de duobus vel tribus testibus ad dicta confirmanda, opus est, et alios pietatis doctores adducere, qui non ut contradicentes ad acceptanda deducant ea, quorum ipsi defensionem suscipiebant, sed ad pacem inter utrasque partes tantum conciliandam, proprii propositi scopum intendebant, uti Christi pacis auctoris dissita colligantis; et una cohærere facientis imitatores, et in divinis rebus pertractandis eximius Basilius, et cui merito a theologia nomen est, Gregorius, ad jam dicta comprobanda producentur. Divinus namque Basilius non asserentes, Spiritum Deum esse simul, cum illis collocare contendit, qui eum Deum, et Patri Filioque consubstantialiam deprædicant, et rebus theologicis magnus Gregorius eandem partium unionis viam iniens, post alia atque alia annectit, neque Judæorum gentem rejicere se, dummodo *assumpti* vocem pro Christo omissis aliis inquisitionibus acceptantes, una cum nobis vellent collocari. Sed neque divinus Athanasius consentiens cum unam hypostasim affirmantibus, tantumdem illis assensum præbebat, ut tres hypostases decernentes in eorum confessionem pertraheret: namque magnus Basilius sædera concilians, eos, qui palam atque aperte Spiritum Deum fatebantur, cum iis qui eundem Deum non fatebantur, sed aliis vocibus pariter æqualiterque respondentibus sic defendebant, ut in non asserentium, Spiritum esse Deum, sententiam, asserentes eum Deum esse traduceret: sed neque, cui a theologia nomen est, quantum in se erat, Judæorum gentem amplectens, si *assumpti* vocem pro Christo accipientes, una cum nobis numerari vellent, partes eorum ita in voce *assumpti* agebat, ut tandem et illud non enuntiantes, in posterum enuntiare compelleret: nos etiam, cum tutamur Romanam Ecclesiam, tantumdem tutamur, ut eos qui a principio ad hæc usque tempora in fidei Symbolo recitant, ex Patre Spiritum procedere, adducamus, ut recitent ex Patre Filioque procedere; sed veluti illa terrarum orbis luminaria ad concordem sententiam respicientes, conslandæ tantum paci sua defensione studium ponebant: sic et nos veluti discipuli magistros illos sequentes, non dictioni, sed sententiæ totum negotium pacis indulgentes, unionis tantum gratia Romanæ Ecclesiæ partes defendimus. Sed qui prompti sunt ad calumniandum, et ad accusandum omnia propensi calumniantur, accusent. Erit qui judicabit Deus. Est prorsus iudex, cui et sermonum et vitæ rationem reddemus. Nos porro hanc apologiam persolvimus, ne quid scandalum simplicium cordibus irreat, qui nihil sani præconum more pronuntiant, vobis, quos mea hæc

oratio in audientiam provocavit, sic dicimus: A δὲ τὴν παρούσαν ἀπολογίαὶν ποιησάμενοι, ὡς ἂν μὴ ὁμοίως ὡς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ προεμίῳ, promisimus apologiam hanc nostram non in verborum verisimilitudine, et sermonibus persuasibilibus, quos in humanæ sapientiæ suadela quispiam sua dirigens, sæpius subdole comminiscitur, confestim, sed ad veritatem demonstrandam, Ecclesiæ luminum ac magistrorum olim gesta factaque proposuimus. Quod si testem quoque propositis, testem ipsum Deum a nobis datum accipientes, ne animum illis, qui paratam ad criminandum linguam habent, advertite: sed veritatem sollicitè indagantes, Ecclesiæ pacem retinete, dum scitis multam esse mercedem repositam illam procurantibus, et comprobantibus retributionis diè ab auctore pacis et principe.

Ἡ ἀλήθεια ἀντέχει, εἰδότες, ὡς πολὺς ἀπόκειται ὁ μισθὸς τοῖς συγχροτοῦσιν αὐτὴν ἐν τῇ τῆς ἀναποδόσεως ἡμέρᾳ παρὰ τοῦ εἰρηάρχου Χριστοῦ.

ποῦ τι ἐνοστάξει σκάνδαλον ταῖς τῶν ἀκεραιτέρων ψυχῶν οἱ μὴδὲν ὑγιᾶς διακηρυκεύοντες πρὸς ἡμᾶς, οὐδὲ ὁ ἐμὸς λόγος εἰς ἀκροατὰς αὐτοῦ συνεκάλεσεν, οὕτω φαιμέν. Ἐπεὶ καθὼς ἐν τοῖς τοῦ παρόντος ἀπολογητικοῦ προοιμίοις ἐπηγγειλάμεθα τὴν ὑπερῆμῶν ἀπολογίαὶν οὐ πιθανότητι λόγων ἐποιησάμεθα, οὐδὲ ὅ ἐν πειθοῖ σοφίας ἀνθρωπίνης διεξάγων τὰ καθ' αὐτὸν ἐστὶν ὅτε σοφίζεται, ἀλλ' εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν τὸ παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρων καὶ διδασκάλων γεγεννημένα πάλαι, καὶ πεπραγμένα προσβαλλόμεθα. Ὑμεῖς τὸν ἡμέτερον τοῦτον ἀπόλογον, εἰ δεῖσθε καὶ μάρτυρος ἐπὶ Θεῷ δεξάμενοι μάρτυρι, μηκέτι τοῖς πρὸς διαβολὴν τὴν γλώτταν ἡτοιμασμένοις προσέχετε, ἀλλὰ τοῦ ἀληθοῦς ἐρευ-

νηταὶ γινόμενοι ἀκριβεῖς, τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εἰ-

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΑΠΕΙΝΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΥ ΑΠΑΣΩΝ ΒΙΒΛΩΝ

ΚΑΙ ΓΡΑΦΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ.

JOANNIS

HUMILIS EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

DE OMNIBUS SUIS LIBRIS,

ET SCRIPTIONUM SUARUM CONSENSIONE, ANIMADVERSIO.

(Græcia orthod. II, p. 1.)

1. Et hunc quoque librum accipite, animo meo chiare ac intime domine Theodore, quem in res ecclesiasticas debacchatus turbo fructum; intellectus mei ostendit, et propter eum, exsilia et carceres mearum manuum laborem esse fecerunt. Licet enim et ab oculis confectis senio, et manibus non dissimilibus similis conatus abhorreret, attamen cum necessitas ingens voluminis exemplar posceret, atque id nostrorum administrorum manibus effici non posset (et quomodo id esset, cum a veritatis hostibus omnium prorsus aspectus, custodibus exceptis, denegatur?) Deo, cujus gratia nostra hæc incommoda toleramus, omnia committentes, operi et manus apposuimus, et tandem ad exitum, qui nobis propositus fuerat, perduximus. Habeto tibi igitur mea manu voluminis exscribendi ne-

α'. Καὶ τὴν παρούσαν δεῖξαι δὴ βιβλῶν, φίλον μοὶ ψυχῆς ἐνδιαίτημα, Κύριε Θεόδωρε, ἦν ἡ μὲν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐπισυμβῆσα ταραχὴ καρπὸν τῆς ἐμῆς ἀνέδειξε διανοίας, ἡ δὲ διὰ ταῦτα ἐξορία καὶ φυλακὴ καὶ τῶν ἐμῶν χειρῶν πόνον εἰργάσαντο. Εἰ γὰρ καὶ προσδυτικοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ χερσὶν ὁμοίαις ἀπῆδον ἦν τὸ ἐγγείρημα, ἀλλ' ἐπεὶ πολλή τις ἀνάγκη τὸ τῆς βίβλου ἀπῆται ἀντίγραφον, τοῦτο δὲ ταῖς τῶν ἐξ ἔθους ὑπηρετούντων ἡμῶν χερσὶν ἀνοσθῆναι οἶόν τε οὐκ ἦν (καὶ πῶς γὰρ, εἴγε παρὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν, μὴδὲ θέας τῶν ἀπάντων οὐδενὸς πλὴν τῶν φυλάκων μόνον ἐπαθούμεθα;) Θεῷ, ὑπερὸς ταῦτα πάσχοντι, τὸ πᾶν ἀναθέμενοι, καὶ ἐπιχειρήκαμεν τῷ ἔργῳ, καὶ τοῦ τέλους οὐκ ἠστοχησαμεν. Δεῖξαι οὖν ταύτην τὴν πρὸς τὴν αὐτοσυργίαν τοῦ ἀντιγράφου ἀνάγκης τὸ αἴτιον, τὴν πικρὰν καὶ ἀκί-

θρωπον ειδως φυλακην. Ει δε και τον της αντιγραφης αυτης λογον εθελεις μαθειν, τουτο μεταπολησιν γινωσκει ειναι πολλων τη; πρωτοτυπου βιβλιου μερων. "Ινα τι γηνεται; "Ινα τινα των οικονομικων ημιν εν τη πρωτοτυπη βιβλιω διαληφθεντων υπο των εν αντιγραφησ ακριβεστερων σχολη την διορθωσιν.

A cessitatis causam bene tibi notam sævam atque inhumanam custodiam. Quod si exscriptiois quoque rationem intelligere aves, scito eam non allam fuisse, quam prototypi multis in partibus immutationem. Quonam vero scopo et fine? Ut nonnulla, quæ in prototypo a nobis ad res, quæ iam urgebant, accommodatius pertractata fuerant, ab his quæ in exemplari continentur, accuratius corrigerentur.

β'. Επει γαρ το δια παντος του κατα των της αληθειας εχθρων αγωνος ημιν περιουδαστον, εκεινο γε ην, το παντα τα παρ' αυτων επι διαβολη του ορθου προτεινόμενα δογματος μη ταϊς οικοθεν, αλλά ταϊ; εκ των πατρικων θεολογιων εννοιαϊς ανατρεπειν και διαλυειν, κων που και τινο; ημιν οικονομιας δεηση. και ταυτην μη αν αλλωσ η κατα μιμησιν των εκεινοϊσ οικονομηθεντων μεταχειρισασθαι (ως γαρ ο της θεολογιας ορος τε και κανων αντικρυς Γρηγόριος, η του πνευματος αναπαυλα, εφη, ουδε τας ελαχιστας πραξεις ειρη σπουδασθηναι τοϊ; αναγραφασι γεγονε, και μεχρι του παρδοντοσ μνημη διασωσθηναι, αλλ' εν ημεισ εχωμεν υπομνηματα και παιδεματα των ομοιων, ει ποτε συμπισοι καιροσ διασκέψωσ, οϊον κανοσ τισ και τυποϊσ τοϊσ προλαβοϋσιν επομενοϊ παραδειγμασιν) ουτε το οικονομικωσ ειπειν τινα κατα καιρον παρελεπομεν τον προηκοντα, ουτ' αυτου καιρου την ακριβειαν απαιτουντοσ, ταυτην παρειδομεν.

B 2. Cum enim in universis adversus veritatis hostes certaminibus illud præ omnibus summo studio ante oculos fuerit, quæcumque illi rectum dogma criminantes proponebant, non ex propriis, sed ex Patrum theologicis sententiis ac dictis, refellere ac dissolvere, et sicubi œconomia opus esset, eandem illorum æmulatione, circa quæ œconomiam usurparunt, sequi (quemadmodum enim theologiæ apex et regula vere Gregorius, spiritusque mansio dixit, minimas actiones a scriptoribus non esse temere scripto traditas, et ad hæc usque tempora memoria conservatas, sed ut nos et commentaria, et rerum similium rudimenta haberemus, et si quando consultandi tempus occurrerit, veluti regulas quasdam, et exemplaria aliqua quæ præcesserant, sequeremur) neque œconomice digerere, neque cum tempore exquisitam rerum tractationem exigeret, eam tempore opportuno negleximus.

γ'. Αύτιστα το εξ αρχης πρωτην οικονομιαν εδοξε μεταθειν, οτι γε οι της αληθειας εχθροι τα μωρα και αλογα πληθη εξ αρχαιασ ειδδοτες προληψωσ, επαν ακουσειαν εκ Πατροσ και Υιου το Πνευμα εκπορευομενον, και προς μονην δυσχεραίνοντα την φωνην, αυτοι μεν ως την εκ Πατροσ και Υιου εκπορευσι του Πνευματος λεγοντασ ημασ, και διδασκοντασ διαβάλλοντασ, τουτο δη το πρήξιρον της κω' ημων εποιοουντο σπουδησ. "Ημεισ δε θεον ον της φωνησ ημασ ταυτησ αντεχεσθαι, και επι συστασει ταυτησ αντιπροτεινειν οποσα ο ηγαπημενοσ και πιστηθιοσ Ευαγγελιστησ εν τη "Αποκαλύψει εκ Πατροσ και Υιου δηλων το Πνευμα εκπορευομενον, εφη, αλλά οη και οσα αλλα της Γραφησ ρητα την εκ Πατροσ και Υιου εκπορευσιν αριθλωσ διατρανοϊ, α παντα εισεται ο ζητητικωσ, εν οϊσ ημεισ την αντιβρρησιν του δεκατου εκτου των του Μωσχάμπαρ εσχεδιάσαμεν κεφαλαϊων, τουτο μεν ουχ ετοιμωσ ημεν ποιουντασ, το δε προς την εκ Πατροσ δι' Υιου εκπορευσιν αναντιβρητον κατανοουντασ αυτων, και ταυτην μηδεν της εξ αμφοιν διαφερειν ειδδοτεσ ως ακριβεωσ, αυτοι μεν την εκ Πατροσ δι' Υιου εκπορευσιν στεργειν, και προσβεδειν, την δε καταλαγην των εξ αμφοιν λεγοντων αυτην δια το της εξ και δια ισοδυναμον, ανεπιληπτωσ ποιησασθαι, πλατει τω στοματι επαβρησιαζόμεθα· ωσπερ αν ει και ο μέγας; "Αθανάσιος παρὰ των τὰς τρεις υποστάσει; λεγοντων διανοχλούμενοσ, ως μη καλωσ οηθεν την προς τουσ μιαν ταυτην φρονουντασ καταλαγην μετερχόμενοσ τουσ διανοχλουντασ παντασ εμπράττειν ειχεν, ως αυτοσ μεν της των τριων ομο-

3. Et statim ab initio primam hanc œconomiam sequi visum est. Cum enim veritatis hostes resanam, nec rationis competentem multitudinem scirent, ob antiquam, quæ ipsam præoccupaverat, opinionem, dum audit, ex Patre, et Filio Spiritum procedere, vel solam ipsam vocem intoleranter ferre, nosque criminari, qui ex Patre et Filio processionem, et affirmamus, et atioσ εδοξεμσ, hanc suorum conatum contra nos ansam arripuerunt: nos vero, cum dictam vocem sustinere atque defendere deberemus, et in illius probatione contra opponere quæcumque dilectus, et qui in pectus Domini recubuit, evangelista in Apocalypsi, ex Patre et Filio Spiritum procedere astruens, dixit; imo et reliqua Scripturæ omnia dicta, quæ ex Patre et Filio processionem manifesto exprimunt, et plane ea omnia D comperiet curiosus in his, quæ nos adversus decimum sextum Moschampanis caput dictavimus, hoc non ita propenso animo fecimus, ut cum ex Patre per Filium processionem adeo manifestam, et illi contradici nequeat, intelligeremus, eamque nihil ab ea, quæ est ex utroque differre, apprime sciremus, nos ex Patre per Filium processionem amplecti, et asserere, illisque qui ex utroque illam asseverant, propter præpositionum ex et per pares ac æquales vires, nullum læsæ fidei crimen inuri, aperto ore profiteremur; uti magnus Athanasius, licet ab iis qui tres hypostases dicebant, turbaretur, quasi non bene cum iis, qui unam illam tenebant, societatem iniiasset, infestantium omnium ora compressisset, si dixisset, scse trium hypostascon pro-

fessionem lueri, unam vero asserentium, propter hypostasis varia significata amicitiam, absque reprehensione amplexatum fuisse, quod illi sententiæ suæ non repugnarent.

4. Et hanc quidem œconomiam primi exemplaris nostri sermones conservant. Secunda nec minimum quidem distat a prima. Nam ex Patre per Filium, ideoque ex utroque existentiam vivifici Spiritus, ex scripto traditis, quas nec adversarii ipsi inficias iverint, sententiis demonstrantes, indeque Romanæ Ecclesiæ inculpatum dogma colligentes, ex una causa Patre et Filio esse Spiritum asserentis, non palam similem vocem scripto tradebamus, sed in plerisque nostrarum scriptionum partibus, dictas scripto traditas sententias digerentes, continuo colligebamus, ex uno esse Deo, quam vocem ab omnibus hilariter excipit cognoscebamus. Quam porro ob causam negotium sic transigebamus? Œconomia utentes, quam cui a theologia nomen est, magno Basilio vendicat, cum de illo tradit: *Sic ille in judicio sermones suos disponere judicabat, paululum, ac belli tempus, et hæreticorum potentiam aliquantisper tolerare, quoad libertatis tranquillitatisque tempus successisset, dedissetque linguæ confidentiam.* Cum enim nihil differat ex uno Deo, vel ex una causa hoc, quidquid est, esse asserere, si quidquid ex Deo et per Deum esse affirmatur, tantummodo secundum causæ rationem, nec alterius cujuscumque dicitur: adnectoque jam orationi mæx, reliquum theologi dicti, quemadmodum magnus Pater noster Basilius, et rebus ægidius extimius: *Cum veritatis hostes nudam et apertam de Spiritu vocem, quod esset Deus, criminari satagerent, quod quidem tametsi verum erat, impium tamen ab illis, atque impio impietatis antistiti reputabatur, hinc in aliis quidem vocibus scripto traditis, et testimoniiis minime dubiis, sed idem sonantibus, sic contradicentes coarcebat, ut contra hiscere non auderent, sed propriis illi vocibus colligarentur: propriam autem vocem in aliud tempus differebat, nullum inde futurum incommodum existimans, si parumper vocibus immutatis, dictionibus aliis idem edoceret. Quod non in verbis potius, quam in rebus nostra salus consistat.* Pari ratione nos quoque uti alumni, et administri magistri dominique Basilii vestigiis insistentes, ex uno Deo proponentes, quod faciliter apud adversarios locum inveniebat, quod ex una causa assererebat, in aliud tempus deferebamus, illud prorsus probe tenentes, cum opportunum tempus institisset, a dictionum vi æquali eodemque significato exhibendam nobis libertatem, et confidentiam exquisiti dogmatis asserendi.

5. Et tandem, uti expectabatur, evenit. Namque non longo interjecto intervallo, tempus vere nobis serenitatis ac libertatis nullum incidit, quod theologiæ cognominis libertatis et confidentiæ tempus existimabat, incidit nihilominus, quod et ex tempestate in ipso exorta, et in ipso potentatus

λογίας ὑποστάσεων ἀντεχόμενος, τὴν δὲ καταλλαγὴν τῶν μίαν λεγόντων ὑπόστασιν διὰ τὸ ἀπὸ τῶν σημασιῶν τῆς ὑποστάσεως ἐπὶ συνδρομῇ τοῦ αὐτοῦ φρονήματος σύμφωνον ἀνεπιλήπτως ποιοῦμενος.

δ. Πρώτην μὲν οὖν ταύτην οἰκονομίαν οἱ τῆς πρωτοτύπου ἡμῶν βίβλου ἔχουσι λόγοι· δευτέραν δὲ τῆς πρώτης ἀποδέουσιν οὐδαμῶς, ὅτι γε τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὑπαρξίν τοῦ ζωαρχικοῦ Πνεύματος, ἐξ ὧν οἱ ἀντιδικοῦντες αὐτοὶ γραφικῶν ὁμολόγουν ἀποδεικνύοντες ἡμεῖς, κἀντεῦθεν τὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας συνάγειν ἔχοντες ἀνεπιλήπτου, ἐξ ἑνὸς αἰτίου τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λεγούσης εἶναι τὸ ἅγιον, οὐχὶ τρανῶς τὴν τοιαύτην ἐλογογραφούμεν φωνήν, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τῶν ἡμετέρων γραφῶν μέρεσι τὰς εἰρημίνας καταστρωννύοντες γραφικὰς ῥήσεις συμπέρασμα πανταχοῦ τοῦ ὡς ἐξ ἑνὸς ἐποιοῦμεθα Θεοῦ, ὅτε δὴ πάντας τὴν τοιαύτην φρῶντες ἰλαρῶς προσιεμένους φωνήν. Τί τοῦτο ποιοῦντες; Τὴν οἰκονομίαν μετιόντες, ἣν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖω προσμαρτυρεῖ ἐν εἰς περὶ αὐτοῦ ψῆσιν· Ὡς οἰκονομεῖν τοὺς λόγους ἐν κρίσει τῶν δικαίων ἐνόμιζε, μικρὸν ὄσον τὸν τοῦ πολέμου διαφέρων καιρὸν, καὶ τὴν τῶν αἰρετικῶν δυναστειῶν, ἕως ὁ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αἰθρίας ἐπιλάβῃ καιρὸς, καὶ ὃν τῇ γλώσσει τὴν παρήρησιαν. Ἐπεὶ γὰρ διαφέρει μηδὲν ἐξ ἑνὸς Θεοῦ, ἢ ἐξ ἑνὸς αἰτίου, τότε τι εἶναι εἰπεῖν, εἴγε πᾶν τὸ ἐκ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι λεγόμενον κατὰ μόνον τὸν τῆς αἰτίας, ἥκιστα κατὰ λόγον ἕτερον λέγεται· καὶ τῷ λόγῳ ἥδη προστιθῆμι τὸ τῆς θεολογικῆς ἐπιλοιπον ῥήσεως, ὡσπερ ὁ μέγας Πατήρ ἡμῶν Βασίλειος ὁ πολὺς· Τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ζητούντων λαβέσθαι γυμνῆς τῆς περὶ τοῦ Πνεύματος φωνῆς, ὡς εἰη Θεός, ὅπερ ὄν ἀληθὲς ἀσεβὲς ἀκρίτοις ὑπελαμβάνετο, καὶ τῷ κακῷ προστάτῃ τῆς ἀσεβείας, αὐτὸς ἐν ἄλλαις μὲν φωναῖς γραφικαῖς, καὶ μαρτυρίαις ἀναμφιλέτοις ταυτὸν δυναμέναις οὕτως ἤγγχε τοὺς ἀντιλέγοντας, ὡς μηδ' ἀντιβαλεῖν ἔχειν, ἀλλ' οἰκταίως συνδεῖσθαι φωναῖς τὴν δὲ κυρίαν φωνὴν τέως ὑπερετίθετο, μηδεμίαν εἶναι ἱερμίαν ἠγροῦμενος, εἴγε μικρὸν τῶν λέξεων ὑκαλλαιτομένων, φωναῖς ἄλλαις τὸ ἴσον διδάσκειται· ὅτι μηδ' ἐν ῥήμασι μᾶλλον ἢ πράγμασιν ἡ σωτηρία ἡμῶν· οὕτω καὶ ἡμεῖς, οἱ ὡς μαθηταὶ καὶ ὁδοῦλοι τῷ διδασκάλῳ καὶ δεσπότη Βασιλεῖω ἐπόμεινοι, τῆ ἐξ ἑνὸς Θεοῦ προτεινόντες, διὰ τὸ εὐπαράδεκτον, τὸ ἐξ ἑνὸς αἰτίου ἀνεβαλλόμεθα πρὸς καιρὸν, ἐκείνο πάντως καλῶς λογιζόμενοι, ὡς, ἐπὶ ὅσον προσήκων ἡμῖν ἐνστατῆ καιρὸς τὸ τῶν λέξεων ἰσοδύναμον παράσχοι ἂν ἡμῖν τὴν ἐπὶ τῷ ἀκριβεῖ τοῦ δόγματος παρήρησιαν.

ε'. Ὅπερ οὖν, ὡς προσεδόκατο, καὶ γέγονεν. Οὐ πολὺ γὰρ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ καιρὸς μὲν ἀληθῶς αἰθρίας καὶ ἐλευθερίας ἡμῖν ἐπέστη οὐδεὶς, ὅν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος καιρὸν εἶναι παρήρησις ἤγειτο, ἐπέστη δὲ ὅμως ὁ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ χειμῶνος, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ δυναστείας αὐτῆν ἀπατιῶν.

Ὅτε μὲν γὰρ τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλογο-
 γραφεῖτό μοι πρώτως εἰρήνης, ἑλπίς τις ἐπὶ τοῖς
 ἀντιλέγουσι περιθάλπουσά με μεταβολῆς. Ὁ γὰρ
 ἀγαθῷ συνειδόμενος οὐδὲν οὕτω βράδιον ἔχων εἰς τὸ πά-
 σης ἰδελοῦσθαι ἰδιορρυθμίας τὴν ἀλήθειαν ἀνταλ-
 λάττεσθαι, τί ἂν ἄλλο περὶ τῶν ἄλλων διανοηθεῖ
 ποτὲ; ὥσπερ τις ἀγαθῆ ἀνέπειθε σύμβουλος τῶν,
 ὡς εἴρηται, πατρικῶν μεμνησθαι οἰκονομιῶν, καὶ
 παντὶ σθένει τὰς πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ὀμιλίας
 ἐξομαλίζοντα, δι' ἐκείνων ταύτας τῶν λόγων ποιεί-
 σθαι, οἷς ἰλαρώτερον οὕτοι τὰς ἀκοὰς προσέχουσι
 μάλιστα. Μέντοι γε καὶ τοὺς ῥηθέντας οἰκονομικοὺς
 μετῆσιν λόγους ἐγώ.

ζ'. Ὅτε δὲ τῶν πραγμάτων ἀλλοιωθέντων, τὰ
 ἐκκλησιαστικὰ τὴν, ὡς ἅπασιν ἔγνωσται, φαυλοτά-
 την σύγχυσιν συνεχύθη, καὶ οἱ τοῦ ψεύδους ἡγε-
 μόνες καὶ ἀρχηγοὶ μετὰ τὴν ἐν μέσοις ἀνακτάρσι
 ἀντιπρόσωπον ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς ἄμιλλαν, τόσον
 τοῦ ἀληθοῦς κατηναιδεύσαντο δόγματος, ὥστε καὶ
 γραφαῖς τὰ πρόδηλα τῆς αὐτῶν αἰρέσεως παρὰ-
 δοῦναι, καὶ τόμους ἐκθέσθαι, ἢ στήλας ἀναστῆσαι τῆς
 αὐτῶν ἀσεβείας, εἴποι τις ἂν κυριώτερον καιρὸν
 εἶναι τοῦτον τῆς ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ τοῦ δόγματος
 παρῆρησίας ἡμεῖς λογισάμενοι, ἐν ἰδίῳ τε τόμῳ τὰ
 ῥηθέντα δόγματα διελάβομεν, καὶ ὁ τόμος τὸν τρί-
 τον τῶν τοῦ Κυπρίου αἰρέσεων ἀναπληροῖ ἐλεγχον,
 καὶ τὴν βιβλὸν ἀντιγραφήν παραδοῦναι τῶν δεόντων
 διέγνωμεν, ὡς ἂν ὁ τόμος οὗτος, τῆς ἀντιγράφου
 γεγονώς μέρος, τὸ ἱκανὸν πρὸς ἐπισημείωσιν ἔξει,
 ὧν ἡμεῖς μεταποιήσεων ἐπὶ πολλοῖς τῶν προτέρων
 λόγων ἡμῶν ἐποιησάμεθα μέρεσιν. Ἔστι μὲν οὖν
 τῶν οἰκονομικωτέρως εἰρημένων λέξεων τὰς ἀκρι-
 βιστέρας ἀνταλλαττόμενοι, ἔστι δὲ οὐ καὶ περικο-
 πὰς ὁλας αὐτῶν διαγράφοντες.

ζ' Σὺ γοῦν, τὴν βιβλὸν ταύτην δεξάμενος, ἐπεὶ τὰ
 προηγησάμενα τῆς πρωτοτύπου ἀντιγραφα εἰς τόσον
 μέτρον προελθεῖν οἶδας, ὡς ἐν πολλαῖς τῶν ἡμετέρων
 γένεσθαι αὐτὰ πόλεων, ἴσθι μὲν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐπιψη-
 φιζομένους ἡμᾶς τὰ πρωτεία, μὴ μέντοι γε καὶ ἀργίαν
 ἀπασῶν καταψηφιζομένους ἐκείνων. Εἰ γὰρ καὶ τῶν
 ἀκριβεστέρων περιληπτικῆ ἴσθιν αὕτη, ἀλλ' ἢ ἐναυτῇ
 ἐπισημείωσις τῶν ἐν ἐκείναις οἰκονομικώτερον εἰ-
 ρημένων κάκεινας ἐπικυροῖ. Ἐπεὶ καὶ πολλὰ τῶν
 ἐκταδικώτερον ἐν ἐκείναις διειλημμένων πρὸς τὸ
 συνεσταλμένον ἐν ταύτῃ ἔστιν εὐρεῖν καὶ οὐ δεῖ
 πάντως τὴν συστολὴν ταύτην εἰς ἀργίαν λογίζεσθαι
 τινα τῶν ἀπάντων, ἀλλὰ τὸν λόγον εἰδὼτα τῆς
 συστολῆς τῆς ἡμετέρας καρπὸν διανοίας ἡγεῖ-
 σθαι, ἐπ' οὐδεμιᾷ ἐναντιοφωνίᾳ, καὶ τὰς ἐν αἰ-
 ῆς ἡμεῖς τὸ πλατυκώτερον τοῦ λόγου δεδώκαμεν. Ὁ δὲ
 τῆς συστολῆς λόγος, ὅτι μετὰ τὸ τὰς κατὰ Φω-
 τίου, καὶ τοῦ Μεθώνης, Φουρνῆ τε, καὶ τοῦ Βουλ-
 γαρίας, ἔτι δὲ καὶ τῆς τοῦ Καματηροῦ βιβλίου ἰδίως,
 καὶ αὐτὴν παρὰ μέρος μετὰ τὸ τὰς κατὰ τοῦ Μεσχάμ-
 παρ' ἰστορογραφῆσαι ἡμᾶς ἀντιρρήσεις, ἄλλων πάλιν
 ὥσπερ ἐξ ὑπαρχῆς πολεμίων τῆς ἀληθείας ἀναφα-
 νέντων, ὁ Κύπριος οὗτος, καὶ οἱ περὶ τὸν Κύπριον,

A deposceret. Cum enim primum de ecclesiastica
 unione, et pace commentabamur, spes erat nos cir-
 cumfovens eos, qui contraria asseebant, esse immu-
 tandos. Qui enim proba conscientia id unum sibi
 proposuit, propriæ et voluntariæ opinioni reliquis
 posthabitis veritatem præponere, quid unquam
 de aliis excogitasset? Is veluti bonus consiliarius
 suasisset, prædictarum Patrum œconomiarum men-
 tionem inducere, et omni studio adversus contra-
 dicentes, eum qui cum aliis in colloctionem ve-
 nit, sermones emollientem, per ea ita orationem
 dirigere, quibus illi potissimum, et magis hilariter
 aures præbuisent. Ideoque et supra laudatas œco-
 nomiarum rationes ipse usurpabam.

B 6. Cum vero rebus immutatis negotia ecclesia-
 stica, pessimæ confusioni, ut omnes norunt, ob-
 noxia facta sunt, et mendacii duces et auctores,
 post certamen a nobis adversa facie in media aula
 cum illis initum, tantundem in verum dogma
 inverecunde debacchati sunt, ut scripture etiam
 hæresim palam facere, et tomos scribere, vel, ut
 quis aptius diceret, columnas, et cippos propriæ
 impietatis erigere, audent, hoc esse tempus ex-
 quisiti dogmatis asserendi, et loquendi libertatis
 rati, peculiari tomo dicta dogmata complexi sumus,
 et tomus tertium Cyprii hæreseon argumentum
 absolvit, et volumen exscriptoribus tradere neces-
 sarium esse duximus, ut tomus iste libri exscripti
 pars facta, satis abundeque insinuaret, qua de
 causa nos, quæ in plerisque partibus primarum
 nostrarum lucubrationum alias diximus, immuta-
 vimus. Namque in nonnullis dictiones, quas œco-
 nomix attendentes, apposuimus, in aliis exactiore
 studio moti immutavimus, et in nonnullis perico-
 pas quoque integras expunximus.

D 7. Tu igitur librum hunc accipiens, cum quæ
 præcesserunt primi originalis exemplaria in eum
 numerum excreverunt, uti bene calles, ut ad mul-
 tas urbes nostras delata, omnibus præ manibus
 sint, scito, nos recenti huic novoque volumini
 potiores partes deferre; neque propterea illa omnia
 suspendere. Licet enim hoc accuratiora contineat,
 quæ tamen in eo est, de iis, quæ in illis magis
 œconomix attendentes scripsimus, animadversio,
 etiam hæc ipsa constabit. Cum multa in illis fu-
 sius pertractata, compendiosius in isto digerantur:
 neque propterea isto compendio illa suspendi
 quispiam existimet; sed compendii ratione com-
 perte teneat, nostri intellectus hunc fetum, nullam
 in se contrarietatem continere, etiam in illis, quæ
 in primis fusius concinnavimus. Et compendii
 causam teneto. Postquam adversus Photium, Me-
 thonensem, et Bulgariæ archiepiscopum, necnon
 Camateri librum seorsim, rursusque etiam sepa-
 ratim Moschampanis, contradictiones nostras scri-
 psissemus, aliis atque aliis denuo veritatis adver-
 sariis deprehensis, Cyprio nempe, et qui Cyprium
 sequebantur, contra eos certamen a nobis merito

extorsit, longis ac prolixis refutationibus eosdem A
convellere.

8. Et cum in uno, qui nunc tibi in manibus traditur, libro, tum quæ præcesserunt omnia, tum quæ post modum subsecuta sunt, comprehendere stavissemus, multa in ipso, necessitate coacti, ex illis expunximus, quorum amputatione nullum impedimentum inferri veritati cognoscebamus: licet enim in Photium, Methonensem, Phurnem, necnon Bulgaricæ archiepiscopum contradictiones in compendium redegeomus, nihil quod demonstrationis vim obtineret, negleximus, quæ inde subsequitur veritatis mutilatio? Quod si primum, cum adversus Camaterum contradictionem instituimus, tum ad verbum disputationem exaravimus, quam ille personam imperatoris induens, quasi illa inter ipsum imperatorem, et qui tum Constantinopoli aderant, pro tractanda pace ecclesiastica cardinales instituta esset, confinxit, latius atque uberius scripto demandavimus, si hanc, in novis libri exemplaribus, universam ablegant, tantummodo testimoniorum productorum, et de iisdem animadversionum illius rationem habuimus: pariterque, si tum singulas adductarum auctoritatum pericopas, ut ille exposuit, apponentes, quam ille in singulis dictis animadversionem adnectebat, nostram refutationem subdebamus, postmodum ex iis pericopis amputavimus partes illas, quæ scilicet, quod ad propositum nostrum faceret, nihil continebant, quis propterea libros de contrarietate insimulabit? Non alio modo et in antirrheticis adversus Moscham parem nos gessimus, nostram enim contradictionem integram nulla sui parte immutatam in utroque volumine, quemadmodum in Camatero, conservavimus, partes capitum illius, quæ tantummodo vana loquacitate sine ullo usu et temere stridabant, et nullum in se sanum, et cui contradicere opus esset continebant, abscidimus. Habes jam claram patentemque universam exscriptionis rationem, quam nos hac nostra scriptione ad te transmittimus, et satis aptam, ad constabiliendum, nostra commentaria nulla in se sibi contraria esse, observationem a nobis persolutam.

ὁ κατ' αὐτῶν ἀγῶν ἡμᾶς δικαίως ἀπήτησε διὰ πολυστίχων καὶ αὐτοῦς ἀνατρέψαι τῶν ἀντιρήσεων.

ἦ. Καὶ ἐπεὶ ἐν μιᾷ τῇ ἄρτι σοὶ ἐγχειροζομένην νέα βιβλίῳ πάντα ὁμοῦ τὰ τε πρότερα τὰ θ' ὕστερα διαλαβεῖν δεῖν ἐγνώμεν, τὰ πολλὰ ἐν αὐτῇ παρῆδομεν ἐξ ἀνάγκης, ὧν τῇ ἐπιτομῇ οὐδένα ἐνεῖναι συνειρωμένον ἐμποδισμὸν εἰς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατανοήσιν. Εἰ γὰρ τὰς κατὰ Φωτίου, καὶ τοῦ Μεθώνη, Φουρνῆ τε, καὶ τοῦ Βουλγαρίας βραχυλογησάτους ἀντιρήσεις, οὐδὲν τῶν ὅσα τὸ ἀνγκαιῶν τῆς ἀποδείξεως εἶχον παρῆδομεν, τίς ἢ ἐντεῦθεν τῆς ἀληθείας κολῶσιν; Εἰ δὲ καὶ τῆς τοῦ Καματηροῦ βιβλίου τὴν ἀντιρήσιν μετιόντες τὰ πρῶτα, ἴτε μὲν καταστρωνόντες; αὐτολεξεῖ τὴν διάλεξιν, ἢ ἐκεῖνος τὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὑποδυσάμενος; πρόσωπον, ὡς μέσον δῆθεν προβάσαν αὐτοῦ τε ἐκείνου τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τῶν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐπιδημούντων τότε τῇ Κωνσταντίνου καθ' ἀναγκαιῶν ἐπλάσατο, πλατυκώτερον αὐτὴν ἐλογογράφησαμεν. Εἰ δὲ γε τὰ νέα τῆς βιβλίου ἀντιγραφα πᾶσαν ταύτην παραιτησάμενοι μόνων τῶν γραφικῶν ἡμεῖς ῥήσεων, καὶ τῶν ἐπὶ ταῖς ῥήσεσι περφορικαμὲν ἐπιστάσων ὁσαύτως δὴ καὶ εἰ γε τότε μὲν ἐκάστην περικοπήν γραφικῆς ῥήσεως, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐξέθετο, ἐκτιθέμενοι, καὶ ἦν ἐφ' ἐκάστην τῶν ῥήσεων οὐκ αὐτὸς προσῆπτεν ἐπιστάσαν τὸν ἡμέτερον ἐπήγομεν ἐλεγχον, ἐσῦστερον δὲ τῶν περικοπῶν τινὰς ἐπιτέμενον, ἐν οἷς δηλονότι μέρεσι περιεχόν τι αἰ τοιαῦται, μετὸν τῆς προκειμένης; ἡμῖν σπουδῆς οὐδαμοῦ, τίς ἂν τῶν βιβλίων καταγνοίη ἐναντιότητα; Τὴν αὐτὴν δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς κατὰ τοῦ Μοσχάμπαν Ἀντιρήτικοῖς ἐθαδίζαμεν, πᾶσαν μὲν ἡμετέραν ἀντιρήσιν ἀπαραιοίτηαν ἐν ἐκατέρῃ τῶν βιβλίων τετηρηκότας, ὡς ἐν τοῖς τοῦ Καματηροῦ, ὅποσα δὲ μέρη τῶν αὐτοῦ κεφαλαίων μόνην τὴν ἐν ματαίῳ εἶχον πολυλογίαν, ἐφ' οἷς οὐδὲν εἶναι καίριον διεγινώσκομεν εἰς ἀντιρήσιν, ἐπιτεμόντας. Ἐχεις ἐντελῶς ἤδη ἀπαγγελθέντα σοὶ τὸν τῆς ἀντιγραφῆς ἅπαντα λόγον, ὃν ἡμεῖς ἰδίως τῆσδε τῆς πρὸς σὲ γραφῆς ἠξιώσαμεν, ἰκανὴν τοῦ μηδὲν τὰς ἡμετέρας βιβλίου ἐναντιοφωνεῖν, πραγματαυσάμενοι τὴν ἐπισημείωσιν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΔΙΑΘΗΚΗ.

EJUSDEM TESTAMENTUM.

(Græcia orthod. tom. I.)

Multi in exilio et carcere ex hominum vita mi- D
grantes, cum forte nihil præterea habeant de quo

Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ἐξορίαις καὶ φυλακαῖς
τῶν ἰδίων καταλύοντες βίον, εἰ καὶ μηδὲν ἴσως ἔτε-

ρον ἔχουσιν, ἐφ' ᾧ ἂν καὶ διαθῶνται, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ γούν διαθήκης τὴν τοῦ ἔγκληματος ἐξάρνησιν διατίθεται, ἐφ' ᾧ ἂν τις αὐτῷ καὶ τύχοι τὴν ἐξορίαν καὶ φυλακὴν καταδικασθεὶς· ἐντεῦθεν, οἶμαι, οὐδὲν πραγματευόμενοι ἕτερον ἢ τὸ τῆς κακουργίας, δι' ἧν οἱ πολλοὶ τὰς τοιαύτας καταδικὰς ὑφίστανται, ἀποκριθόμενοι θνεϊδος. Ἔμοι δὲ τῷ ταπεινῷ καὶ ἁμαρτωλῷ, τοῦ τε θρόνου, ὃν τοῖς ἀρρήτοις Θεοῦ κοίμασιν ἔλαχον, διωχθέντι, τὰς τε μέχρι θανάτου ἐξορίας καταδικασθέντι, καὶ φυλακὰς οὐ μόνον μέλει οὐδὲν ἐν χρεῖα γεγονέντι πτωχῆς καὶ πενιχρᾶς διαθήκης τὸ τοῦτων μοι παραίτιον ἔγκλημα ἐξαρνήσασθαι, ἀλλὰ καὶ τόσον διὰ σπουδῆς ἢ ὁμολογία, ὅτι καὶ τὴν ἐπιτελευτίον φθάνων ἀνάγκην, καὶ διατίθεμαι, καὶ ὁμολογῶ. Ὡς γὰρ τοῖς ἄλλοις εἰς ἀποσκευὴν ὀνειδίδους τοῦ ἐπὶ κακουργίᾳ τοῦ ἔγκληματος ἢ ἀπάρνησις, οὕτως ἔμοι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἢ ἀπρόλογια. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπόμευσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξίν φρονεῖν, καὶ πρεσβεύειν με, ἔγκλημα ἐλογίσθη μοι τῆς τοῦ πατριαρχικοῦ ἐκπτώσεως θρόνου, καὶ τῶν ἐπὶ ταύτῃ ἕως θανάτου ἐξοριῶν, καὶ φυλακῶν ἄξιον, οὐ φεύγω τὸ ἔγκλημα, οὐκ ἀπαρνούμαι ὡς μῶμον, ὡς θνεϊδος· οὐκ ἀποσκυιάζομαι, κἄν τινι ἐπάξιον ὑβρεως, ἐγὼ τοιοῦτον ὑβρεως στέφανον ἀναδείξασθαι οὐκ ἀπαναίνομαι. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ἀρνησαίμην ὀνειδισμόν ἐπὶ δόγματι, ἔπερ καὶ εἰς ὀνειδισμόν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν περιτρέπουσιν; Εἰ γὰρ τινα ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ, φησὶν ἢ Γραφῆ, τοῦτον οὐκ ἄλλον ἐγὼ φημι τὸν τριῶτον εἶναι ὀνειδισμόν. Οἱ γὰρ ὑπὸ τῆς στενοχωρίας τοῦ τῶν Γραφῶν ἐλέγχου ἀναγκαζόμενοι τὴν δι' Υἱοῦ ἐκπόμευσιν πατρικὸν εἶναι δόγμα ὁμολογεῖν, καὶ μηδὲ εἰς τὴν τῆς ἐκπορεύσεως ὁμωνυμίαν ὀρθοδοποῦντες, ὡς ἀπὸ τῆς αὐτῆς τῶν Γραφῶν στενοχωρίας ἀγγόμενοι, τῶν ὑποστατικῆς τοῦ Πατρὸς ἰδιότητα τὴν ἐκπόμευσιν διατρανουσῶν· ὁμως μόντοι, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἀνασχοντούμενοι λέγειν τὸ Πνεῦμα ἔχειν τὴν ἁπαρξίν παντὶ σθένει ἀνάγκης ἀποδεικτικῆς ἀπελέγχονται κατ' αὐτὴν τὴν ἐκπόμευσιν, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν τὴν ὑπαρξίν, ἣν, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔχειν τὸ ἅγιον ὀργανικῶς διήκον αὐτῷ φρονεῖν διὰ Υἱοῦ, ὡς ἐπόμενον τούτῳ συναφαινεσθαι τῷ φρονήματι, καὶ τὸ μέχρι λόγων ψιλῶν ἴδιον Υἱοῦ, ἀληθῶς δὲ ἀλλότριον αὐτοῦ πρεσβεύειν αὐτό. Ἐπεὶ λόγος ἔσται ὁ πείσων οὐδεὶς ἴδιον εἶναι Υἱοῦ τὸ μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἦτοι δι' αὐτοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον τὴν ἑαυτοῦ. Ὅτι γούν τὰ δύο ταῦτα ἔκτοπα ὡς ἀληθῶς ἀσεβήματα, ὀργανικῆ τε ὑπηρεσία τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ ἐπὶ τῇ ἐκπορεύσει τοῦ Πνεύματος, ἀλλοτριότης τε τοῦ Πνεύματος ἐξ Υἱοῦ ἀναγκαστικῶς ἀποδείκνυνται, ἐξ ὧν φασιν οἱ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔχειν τὴν ὑπαρξίν, λέγοντες καὶ τὴν δι' Υἱοῦ ἐκπόμευσιν κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ τῶν Γραφῶν ἐλέγχου στενοχωρίαν σὺν τῷ ἰδιάζοντι τῆς ἐκπορεύσεως ἀπαρνεῖσθαι μὴ ἔχοντες, εἰς ὀνειδισμόν ἐγὼ φημι τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπόμευσιν περιτρέπειν αὐτούς. Τί γὰρ ἂν

testatur, nihilominus sub testamenti forma facinus abnegant, ob quod in exilium, aut carcerem deducti sunt, eo solummodo scopo, ut maleficii probrum, cujus causa multi similes poenas luunt, ex sese abjiciant. Mihi autem humili et peccatori, deque sede, quam ineffabili Dei judicio obtinueram, pulso, et exsiliis, et carceribus ad extremum usque spiritum condemnato, tantum abest, ut curæ sit, cum miserum egensque testamentum conficere debeam, ut malorum mihi causam, ob quod in judicium vocor, crimen abnegem, ut etiam studio id affirmem, et extrema mortis necessitate pressus, tester atque confitear. Quenamodum enim aliis ad amolitionem dedecoris, facinoris abnegatio plurimum facit; sic mihi ad eundem scopum responsio vertitur. Quando enim a Patre per Filium processionem Spiritus sancti, a Patre per Filium existentiam sentire, et asserere delictum mihi, pro quo e patriarchico solio depellerem, appetitum est, dignumque exsilio et carcere, quibus tandem e vita truderer: facinus non detrecto, non inficior ut opprobrium, et dedecus non amolior, et si in quoquam infamia dignum reputatur, illius infamiae corona cingi minime recuso. Qua enim ipse ratione dedecus pro dogmate recusarem, quod in dedecus ipsius Christi nobis adversantes convertunt. Etenim si aliquid dedecus Christi Scriptura enuntiat, hoc ipse nullum aliud esse affirmo. Illi quippe qui a Scripturarum examine veluti in angustias redacti, coguntur, per Filium processionem Patrum esse sententiam affirmare: nec recte in processionis homonymia ambulantes, tanquam ab iisdem Scripturis arctati hypostaticam Patris proprietatem processionem edicentibus, ex solo Patre inverecunde nimis, existentiam Spiritum habere asserentes omni necessariae demonstrationis vi redarguuntur contra ipsam processionem. Idem enim est dicere existentiam, quam, ut ipsi aiunt, ex solo Patre habet Spiritus sanctus, instrumentaliter per Filium transiens, ita ut hanc sententiam consequi videatur, eosdem verbis tantum nudis proprium Filii Spiritum, re tamen vera, ab ipso alienum constituere, cum nulla fuerit ratio, quæ suadere valeat, proprium esse Filii, quod ex ipso non est, aut per ipsum propriam existentiam non habet. Hæc itaque duo absurda ac impia, ut verum fatear, dicta, instrumentale Patri ministerium Filii in processione Spiritus, et Spiritus ex Filio alienatio, necessarie demonstrantur ex iis, quæ dicunt, qui ex solo Patre Spiritum existentiam habere asserunt, et per Filium processionem, quando jam id sententiarum exacto examine fateri coguntur, cum proprietate processionis inficias ire non valentes, in opprobrium, ut ego dico, Christi ex Patre per Filium processionem convertunt. Quid enim in Christi opprobrium quispiam, excogitaret iniquius, quam proprium ipsium Spiritum, qui vera ipsius est gloria, ut ipse Patris, ab eo alienare? Et quid in opprobrium Christi comminisci posset immanius,

quam ministeriale eundem organum Patris fateri? A Plane hæc Ariana sunt. Et hoc ego vitans, opprobrium non refugio, etsi non nemini dedecus videatur, ex Patre per Filium processionem, ex Patre per Filium existentiam tenere palamque profiteri. Hanc confessionem huic meo testamento præfigo: deinceps vero testor, non opes, non divitias, non possessiones, quibus omnibus una cum throno spoliatus sum, propriis alienisque distribuens. Sed hæc, quæ mihi nunc suppetunt, modica et dejecta iis, qui in carcere una mecum usque perstiterunt, quorum nunc filii, alius administri loco est, ad arbitrium meum dispertior. *Ἰωάννης ταπεινὸς ἐλέη Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, διὰ δὲ τὸ ἀληθὲς τῶν Πατέρων δόγμα, τὴν ἐκ Πατρὸς δηλονότι δι' Υἱοῦ ἐκπέρευσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὴν ἕως θανάτου ἐξορίαν καὶ φυλακὴν καταδικασθεὶς, οἰκτιροῦμαι, ἂν τινὶ αἰσχύνῃ δοκῇ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπέρευσιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξιν φρονεῖν καὶ προσβεῦεν με, τὴν τε ὁμολογίαν ταύτην τῆς παρούσης μου διαθήκης προανατάτω. Ἐφεξῆς δὲ διατίθεμαι οὐ πλοῦτον, οὐ χρήματα, οὐδὲ κτήματα. Πάντα γὰρ συναφῆρέθην τῷ θρόνῳ, οἰκείοις διανιμῶν καὶ ἀλλοτρίοις. Τὰ δὲ προσόντα μοι βραχέα καὶ πενιχρὰ τοῖς ἐν τῇ φυλακῇ συμπαραμείνου μοι πασί, ὧν ὁ μὲν εἰς τάξιν υἱοῦ μοι λελόγισται, εἰς ὑπηρέτην δὲ μοι ὁ ἕτερος κατὰ τὴν ἐνοῦσάν μοι διαμερίζω ἐπιχρῆσιν.*

Joannes, humilis miseratione divina archiepiscopus Constantinopolitanus, sed ob verum Patrum dogma, ex Patre scilicet per Filium processionem Spiritus sancti, exilio carcereque ad mortem usque multatus, hoc meum testamentum propria manu scripsi subscripsique.

εἰς ὀνειδισμὸν Χριστοῦ καὶ γένοιτο χεῖρον τοῦ ἐξ ἑαυτοῦ Πνεῦμα, ὅπερ ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ ἐστὶ δόξα, ὡς αὐτὸς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἀλλοτριῶν; Καὶ τί ἂν εἰς ὀνειδισμὸν Χριστοῦ καὶ γένοιτο χεῖρον τοῦ ὑπηρετικὸν αὐτὸν προσβεῦεν ὄργανον τοῦ Πατρὸς; Ἄρειανισμὸς πάντως ταῦτα λαμπρόν. Καὶ τοῦτον φεύγων ἐγὼ τὸν τε ὀνειδισμὸν οὐκ ἀναίνομαι, ἂν τινὶ αἰσχύνῃ δοκῇ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπέρευσιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξιν φρονεῖν καὶ προσβεῦεν με, τὴν τε ὁμολογίαν ταύτην τῆς παρούσης μου διαθήκης προανατάτω. Ἐφεξῆς δὲ διατίθεμαι οὐ πλοῦτον, οὐ χρήματα, οὐδὲ κτήματα. Πάντα γὰρ συναφῆρέθην τῷ θρόνῳ, οἰκείοις διανιμῶν καὶ ἀλλοτρίοις. Τὰ δὲ προσόντα μοι βραχέα καὶ πενιχρὰ τοῖς ἐν τῇ φυλακῇ συμπαραμείνου μοι πασί, ὧν ὁ μὲν εἰς τάξιν υἱοῦ μοι λελόγισται, εἰς ὑπηρέτην δὲ μοι ὁ ἕτερος κατὰ τὴν ἐνοῦσάν μοι διαμερίζω ἐπιχρῆσιν.

Ἰωάννης ταπεινὸς ἐλέη Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, διὰ δὲ τὸ ἀληθὲς τῶν Πατέρων δόγμα, τὴν ἐκ Πατρὸς δηλονότι δι' Υἱοῦ ἐκπέρευσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὴν ἕως θανάτου ἐξορίαν καὶ φυλακὴν καταδικασθεὶς, οἰκτιροῦμαι, ἂν τινὶ αἰσχύνῃ δοκῇ τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπέρευσιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑπαρξιν φρονεῖν καὶ προσβεῦεν με, τὴν τε ὁμολογίαν ταύτην τῆς παρούσης μου διαθήκης προανατάτω. Ἐφεξῆς δὲ διατίθεμαι οὐ πλοῦτον, οὐ χρήματα, οὐδὲ κτήματα. Πάντα γὰρ συναφῆρέθην τῷ θρόνῳ, οἰκείοις διανιμῶν καὶ ἀλλοτρίοις. Τὰ δὲ προσόντα μοι βραχέα καὶ πενιχρὰ τοῖς ἐν τῇ φυλακῇ συμπαραμείνου μοι πασί, ὧν ὁ μὲν εἰς τάξιν υἱοῦ μοι λελόγισται, εἰς ὑπηρέτην δὲ μοι ὁ ἕτερος κατὰ τὴν ἐνοῦσάν μοι διαμερίζω ἐπιχρῆσιν.

ANNO DOMINI MCCLXXV

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΑΚΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΤΟΥ ΜΕΛΙΘΝΙΩΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΛΑΤΙΝΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΓΡΑΙΚΩΝ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΔΙΑ ΤΟΥ ΥΙΟΥ,

ΛΟΓΟΣ Α

SAPIENTISSIMI MAGNÆ ECCLESIAE CHARTOPHYLACIS

CONSTANTINI MELITENIOTÆ

DE ECCLESIASTICA UNIONE LATINORUM ET GRÆCORUM, ET DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI PER FILIUM,

ORATIO I.

(Leo Allat. Græc. orthod. t. II.)

Audi, cælum, et loquar, et audiat terra verba ex ore meo¹. Tempus siquidem est eadem cum beatissimo Moyse, licet non ex pari affectu, nec de rebus similibus, orationem exordiri. Quando qui-

Πρόσχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω, καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Καίρὸς γὰρ μοι τὰ αὐτὰ τῷ μακαριωτάτῳ Μωϋσῆ φθέγγασθαι, κἄν οὐκ ἐκ διαθέσεως Ἰσῆ, οὐδὲ ἐφ' ὁμοίοις τοῖς πράγμασιν.

¹ Deut. xxxii, 1.

Ἐπειπερ ὁ μὲν ἐπὶ λαῶ παθαινόμενος ἀπειθῶντι καὶ ἀντιλέγοντι τοῖς τοῦ Κυρίου προστάγμασιν, τὸν οὐρανὸν μαρτύρεται καὶ τὴν γῆν ἐγὼ δὲ γηθόμενος ἐφ' οἷς ἐποίησε νῦν μεγαλείους εἰς ἡμᾶς ὁ κρείττων τε καὶ ὑπερ ἡμᾶς. Καὶ ὁ μὲν ὡς ὄνειδίσων τὸν γογγυστὴν Ἰσραήλ, ἐγὼ δ' ὡς τῷ δεσπόμενῳ τῶν ὅλων ἀνομολογητόμενος. Ἀλλὰ τίνα τὰ ῥήματα τῆς ἐν ἀγαλλιάσει πρὸς τὸν Ὑψίστων ἀνομολογήσεως; Ἄπερ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θεολήπτης ἀπαρχὴν τῆς πρὸς τοὺς παραπικραίνοντας ἐπιπλήξεως ἐποίησατο. Θεὸς, ἀληθινὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ κρίσεις. Θεὸς πιστὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. Δίκαιος καὶ δίκαιος ὁ Κύριος, ὅς, ἵνα τὸ ἀπὸ τοῦδε τοῖς τοῦ προφήτου καὶ νομοθέτου προσαρμόζω τὰ ἑαυτοῦ, σπλάγγνοις φιλανθρώποις ἐπικαμφθεῖς, οὐκ εἴασεν ἡμᾶς ὀπίσω τῶν οικείων θελημάτων πορευέσθαι κατὰ τοὺς πολλοὺς τοὺς ἐν ταῖς παρωχημέναις ἔμπροσθεν γενεαῖς, οἳ καὶ τὰ δοκοῦντα περὶ τοῦ τῆς ὑπερουσίου Τριάδος ἑνός, τοῦ παναγίου καὶ ζωαρχικοῦ λέγω Πνεύματος, ἀπὸ κοιλάς ἠρεῦγοντο, πλατῆι καὶ ἀνέτῳ τῷ στόματι τὴν ἀπραστον αὐτοῦ θεολογούντες ἀφ' ἑαυτῶν ὑπαρξίν, καὶ λογομαχοῦντες, φεῦ! ἐπὶ καταστροφῇ τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, τὸ ἀλεθριώτατον τῶν ἀπάντων καὶ ἐπικινδυνότατον, ἀλλ' ἐπισκοπῇ κρείττονι λόγου καὶ διανοίας ἐπισκεψάμενος, ὡς περ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελλίοις παρεκαλεῖσατο τοῖς πᾶσιν, Ἐρευνάτε, ἢ προτροπέμενος, τὰς Γραφάς, πούτο τὰ νῦν ἔργον θέσθαι σπουδαιότατον ἡμᾶς διανέστης, τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων παρασκευάσας γραφάς μετελθεῖν, αἷς δὴτα καὶ μετ' ἐπιμελείας ἐγκύψαντας ἀρίστως ἐπιβαλεῖν τῷ Πνεύματι καθωδήγησεν· ἐξ ὧν τὴν μέχρι τοῦδε κρυπτομένην ἀποκαλυφθέντες ἀλήθειαν καταλάβομεν, καὶ συνήφθημεν ἐν τῷ παρόντι τοῖς τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀληθῶς καὶ κατὰ Χριστὸν, οἷς δὴ πρὸ βραχείως τρόπος ἡμᾶς οἰκονομίας συνέδισεν, ἀποβραχύντας αὐτῶν διὰ κενῆς ἐκ μικροῦ, τοῦτο τοῦ Θεοῦ διὰ πληθοῦς ἁμαρτιῶν πάντως παραχωρήσαντος ἐπ' ἀπωλεία τοῦ γένους ἡμῶν.

β'. Ἐντεῦθεν γὰρ πάντα συνέπεσον ἡμῖν τὰ δεινὰ, καὶ τὰ τῆς εὐκλῆριᾶς τῆς παλαιᾶς ἀνατέτραπται, τὸ μὲν τῶν τῆς Ἄγαρ ἀπογόνων καταδραμόντων τὰς καθ' ἑαυτοῦ πλείους πόλεις καὶ χώρας ἡμῶν, καὶ ταύτας ποιησαμένων ἑαυτῶν καταγώγια, καὶ μὴν καὶ κατεχόντων ἐς δεῦρο τυραννικῶς, ὡς ἔνθα τὰ τοῦ Χριστοῦ πρότερον ἐνηργεῖτο θεῖα μυστήρια τὰ τοῦ μιαινοῦ Μωάμεδ ἐκτελεῖσθαι νῦν ὄργια, καὶ τοὺς Ἰσραὴλ καὶ σεβασμίους ναοὺς τοῦ Θεοῦ πονηρῶν καὶ ψυχοβλαβῶν δαιμόνων εἶναι κατοικητήρια, τῷ τῆν μουσαρὰν καὶ βίβηλον τοῦ Μαχρόμυτ κλησίν ἐν τούτοις ἀνακηρύττεσθαι σφόδρα κακῶς, ἐν οἷς ποτε τὸ μέγα καὶ φρικτὸν ἀνευφημεῖτο πᾶνυ καλῶς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ὄνομα· τὸ δὲ καὶ τῶν Ἰταλῶν θυσμῶθεν ἐπελθόντων ἡμῖν, παρ' ὧν πρῶτα μὲν τὸ μείζον καὶ χειρίστον, ὡς περ ὑπέστημεν, τῆς Κωνσταντινου, φεῦ! ἄλωσις. Ὡς τὸ καθ' Ἰσραηλῶν τῶν

dem ille pro populo indoleus refragante, et præceptis Dominicis contradicente, cælum terramque in testimonium advocat; ego vero lætitia exsultans pro magnificis in nos ab eo, qui nobis melior et supra nos est, patris: ille et te increpans Israelem obmurmurantem, ego uti rerum omnium Domino gratias acturus. Sed quænam verba fuerint erga excelsissimum illum, dum subsultamus gaudio, gratiarum actionis? Illa eadem, quæ affatus ille Numine objurgationis adversus sui ipsius animum offendentes initium fecit: *Deus, vera opera illius, et omnes viæ ejus judicia: Deus fidelis et non est injustitia in eo, justus et rectus Dominus*, ἢ qui, ut inde mea ad prophetæ illius et legumlatoris verba adaptem, visceribus misericordiæ motus, non deseruit nos, ut post voluntates proprias ambularem, sicuti plerique qui ante nos superioribus generationibus præcesserunt, qui complacita sibi de uno supersubstantialis Trinitatis, sanctissimo inquam et vivifico Spiritu, ex ventre eruclarunt, lato effrenoque ore inenarrabilem illius ex seipsis existentiam decernentes, et verbis contententes, væ illis! in Ecclesiarum perniciosam destructionem, quod omnium est maxime noxium et periculosum; sed meliore rationis et intelligentiæ inspectione visitans, uti ipse Dominus in Evangeliiis præcipit omnibus: *Scrutate Scripturas*, ante omnia et præcipue excitavit, effecitque ut nos sanctorum Patrum scripta percurreremus, illisque non indiligenter inspectis, optimam eorum perceptionem Spiritu conduxit, et ad hæc usque tempora occultata veritate deprehensa, cum senioris Romæ asseclis vere et secundum Christum conjuncti in præsentia sumus, quibus nos paulo ante œconomîæ modus colligavit, ab eisdem temere per multum ante tempus disjunctos, hoc Deo propter innumera nostra scelera ad interneccionem generis nostri permittente.

2. Hinc enim noxæ omnes nos oppressere, et felicitas antiqua et prospera in infortunium versa est, antium quod ab Agare oriundi plerasque Orientis urbes, regionesque nostras vastaverint; inque illis sedes et tabernacula collocaverint, et ad hanc ætatem tyrannide premant adeo, ut ubi antea Christi divina mysteria efficiebantur, nunc impuri Mahometi cæremoniæ peragantur, et sacrosanctæ et venerandæ Numinis ædes, in pravorum, et animis nocentium dæmonum habitationes evaserint, quod in illis exsecranda profanaque Mohameti appellatio proclametur, pessime profecto, in quibus aliquando magnum et terribile Salvatoris nostri nomen probris concinebatur: partim quod Italix ex occiduis partibus in nos irrumpentibus, maximum illud ac omnium perniciosissimum pertulimus, Constantinopolitanæ, heul urbis exci-

¹ Deut. xxxii, 4. ² Joan. v, 39.

dium. Quis uti Jeremias in plangendis ac delacrymandis calamitatibus præcellens, solusque lamentationes infortuniis exæquare apprime eximius, nostras calamitates pro dignitate collacrymabit, et pro iis quæ nobis obvenere miserabiliter planget? Hinc subsequa est per universam partem occidentum urbium et regionum, earumque omnium, directio et eversio : nec alio modo, si quæ versus Orientem remanserant, impiorum Agarenorum crudelem dominatum subiere, exceptis paucis quibusdam, quæ Romani imperii antea pars minima exstitere, in magnam sortem tum nostris, qui ex plurimis paucissimi periculum vitarunt, reputatæ sunt, quibus res imperii in angustum contracta parvis concluditur terminis. Tot tantaque ardua et difficultatum plena, quorum vel sola memoria excruciat animum, ita permittente Numine perpersi sumus postquam a Romanis fratribus nos (quod utinam nunquam factum fuisset) dissociavimus.

3. Sed nunc recens, cum prorsus nos revocari voluit, qui mortificat Deus, et rursus vivificat, in concordiam sic concessimus, ut una Christianorum Ecclesia in duas multo abhinc tempore, in Latinos nempe et Græcos, actoris malorum Satanæ improbitate divisa, rursum in unum pure convenerit, et sententiarum contrarietate omnino dispulsa, una iterum facta sit. Namque licet heri aut nudius tertius nos cum Romanis associavimus, et pacem nihil habituram insidiarum composuimus, nihilominus aliqui eos quasi in pietate integros nondum sibi in antiquam concordiam redegerunt, quod necdum de Spiritu sancto sacræ Patrum voces omnibus, quemadmodum nunc, innotuerant. Sed quis narrabit potentias Domini, auditas faciet laudationes ejus, quas in generationes et generationes operatus est, et nunc etiam operatur? Quis multijugam illius sapientiam enuntiabit, qua ille nostra ordinans, providentia sibi nota plane dirigit? Cum enim aliquando, uti illi complacitum fuit, misericordiarum Pater, et totius consolationis Deus, propter divitem illius in nos misericordiam, duos magnos et præclarissimos Ecclesiæ oculos a se invicem a multo tempore male disjunctos denuo bene convenire constituit, ut una in fidei firmamento ambularent, et in faciem universæ terræ resplenderent, et fulgoris immensitate reliquæ piorum gentes discernere, non statim nec repente, licet momento temporis omnia possit, sed veluti in primæva rerum universalium creatione, sic et nunc paulatim sibi beneplacita complet.

4. Et primum quidem pacem inter nos ipsos, quam vel auribus percipere a multo tempore non potuimus, pacis princeps et pater indicit, in eam pluribus sæpenumero animos nostros accersens, et concordiam cum Romanis, in quibus Deum colimus, nonnullos minime capere conspiciens, tanquam præoccupatos cognitione, propter ea quæ majores nostri contentiosis et litigiosis disputationibus, non

Α πολὺν ἐν ὀδύρμοις τε καὶ δάκρυσι, τὸν καὶ μόνον ἔξιουσ ἐιδότα τοὺς θρήνους τοῖς πάθεσι, τὴν ἡμετέραν τὴν καὶ οὕτως κατ' ἀξίαν ἀποκλαύσεται συμφορὰν, καὶ πρὸς τοὺς συμβᾶν ἐλεεινῶ; ὀλοφυρόμενο; κἀμεται; Μετὰ δὲ τοῦτο κατὰσχῆσις τῶν ἀνὰ πῖσαν ἐσπίρην πόλεων καὶ χωρῶν, καὶ τούτων ἀπάσων, τῶν μὲν κατασκαφῆ, τῶν δὲ πόρθησις ὡσαύτως; καὶ τῶν εἰς τὴν ἀναπελειφθῆ πρὸς ἀνατολὰς τοῖς ἀθέοις Ἀγαρηνοῖς, πλὴν τινῶν εὐαριθμήτων, εἰ καὶ τῆς βασιλείου πρῶν ἐπικρατείας μέρος οὖσαι βραχύτατον, εἰς κληρὸν μέγαν γεγόναισι τότε τοῖς καθ' ἡμᾶς ἰλιγγίως ἐκ πολλῶν κομιδῆ διαφυγοῦσι τὸν κίνδυνον, οἷ; καὶ περιέστη τὰ τῆς ἀρχῆς ἐς στενὸν οὐτωσὶ, μικροῖς ὄροις περιγραφόμενα. Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ δυσχερῆ τε καὶ μεσὰ χαλεπότητος, ἃ καὶ νῦν εἰς μνήμην ἰόντα πλήττει μου τὴν ψυχὴν, κατὰ θεῖαν παραχώρησιν ὑπηνέγκραμεν, διαζευχθέντες τῶν ἀπὸ Ῥώμης ἀδεαφῶν, ὡς μὴ ὤφελεν.

Β
Γ
Δ
Ε
Ζ
Η
Θ
Ι
Κ
Λ
Μ
Ν
Ξ
Ο
Π
Ρ
Σ
Τ
Υ
Φ
Χ
Ψ
Ω

γ. Ἀλλὰ τούτοις ἀρτίως, ἤνικα τέλεον ἡμᾶς ἐπανακληθῆναι τεθέληκεν ὁ θανατῶν Θεός, καὶ πάλιν ζωογονῶν, εἰς ὁμοφροσύνην συνεληλύθαμεν, ὥστε τὴν μίαν τῶν Χριστιανῶν. Ἐκκλησίαν εἰς δύο πάλαι διαιρηθείσαν εἰς τε τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Γραικοὺς ἐπηρέα τοῦ ἀρχιερέως Σατὰν, καλινδρομήσῃσι πρὸς τὸ αὐτὸ καθαρῶς, καὶ μίαν αὐθις γενέσθαι, τὸ διγενοεῖν ἀποβαλοῦσαν παντάπασιν. Εἰ γὰρ καὶ χθὲς καὶ πρότερον πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ ἡμεῖς; κατηλάγημεν, καὶ φιλία φρονεῖν πρὸς αὐτοὺς συνθέμεθα, πλὴν ἄλλ' οὕτω τινὲς προσήκοντο τούτους, καὶ ὡς ὀφθαλμῶν οὐκ εὐθέσιαν, ὅτι μὴδ' οὕτως αἱ περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἰσραὶ φωναὶ τῶν Πατέρων ἀνακαλύμματα τοῖς πᾶσιν ἦσαν, καθάπερ καὶ νῦν. Ἀλλὰ τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκωστής ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις αὐτοῦ, ἃ; κατὰ γενεάς καὶ γενεάς εἰσέτι καὶ νῦν ἐργάζεται; Τίς τὴν πολύτροπον αὐτοῦ σοφίαν ἐξείπη, μεθ' ἧς διεξίχων εὐθύνει σαφῶς τὰ ἡμέτερα λόγους οἷ; ἐπιστάται διοικήσεων; Ἐπειπερ γὰρ ποτε καὶ ἠδύδοκῃσεν ὁ Πατήρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεός πάσης παρακλήσεως; διὰ πλοῦσιον αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς ἔλεος τοὺς δύο μεγάλους τῆς Ἐκκλησίας καὶ περιφανεῖς ὀφθαλμοὺς ἀλλήλων ἐκ παλαιῶν διαστάντας; κακῶς, συνελθεῖν αὐθις; καλῶς, ὥστε συνοδεῦσθαι ἐν τῷ τῆς πίστεως στερεώματι, καὶ λάμπειν ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς, ὅπως ἂν τῷ δασεῖ τῆς αἰγλῆς εἰλικρινέστερον ὄψων καὶ τὰ λοιπὰ τῶν εὐσεβοῦντων ἔθνων, οὐκ εἰδὶς οὐδὲ παραχορήμα, καθάπερ ἐν ἀκαρεῖ τὰ πάντα δυνάμενος, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἀρχῇ τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, οὕτω καὶ νῦν κατὰ μικρὸν τὰ τῆς βουλῆσεως; ἐκπληροῖ.

δ. Καὶ πρῶτα μὲν εἰρήνην ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἢ ἀκοῦσαι συγχῶς ἐξ ὅτου χρόνος οὐκ ἐσχομεν, ὁ τῆς εἰρήνης ἀρχὴν λαλεῖ καὶ Πατήρ παρακαλέσας εἰ ταύτην πολλὰ πολλὰς τὰς ἡμετέρας; ψυχὰς, κατὰ τὴν ἐφ' οἷ; τὸ θεῖον προσέδομεν μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὁμόνοιαν μηδέπω χωροῦντας ἐν τοῖς εἰδῶς; ἅτε προκατελιγμένους τὴν γνώσιν, ἐξ ὧν οἱ περὶ ἡμῶν ἐριστικῶς; ἅμα καὶ οἰονοεῖσιν, οὐκ ἀπολαύου-

κῶς οὐδὲ φιλαληθῶς κατὰ τούτων συνέγραψαν. Καὶ διὰ ταῦτα πᾶν τοῦναντίον περὶ αὐτῶν φρονούντας καὶ λέγοντας, σπείσασθαι τῷ τῷ παρασκευάζει τοῖς ἡμῶς ἐπὶ συμβάσει μηδὲν τι τὸ παράπαν ἐπικοινωνούσαις τοῖς ἱεροῖς δόγμασιν. Ἴνα τί γίνηται, καὶ τίνα τρυγήσῃ τὴν ἐπικαρπίαν ἐντεῦθεν, ὃ πάντα προνοίας μέτροις ἐπιστατῶν; Ἴνα καιροῦ καλοῦντος, τοιοῦτοις εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς ἡμᾶς λαβῶν ἡμερότητα, καὶ τὴν ἐνδον γαλήνην τῶν λογισμῶν οἷα τῆς κατὰ τούτων ἐνοούσης ἡμῖν ἀρχαίας κακίας ἀποσκορρακισθείσης τοτέλειον, ῥαδίως ὑπαγάγῃ τοῖς ἐμπροσθεν, καὶ τὴν κατ' εὐσέβειαν οὕτως ἐνωσιν ἀπεργάσῃται, τὰ περὶ τοῦ δόγματος, ὡς ἔχει, κατὰ λεπτόν εἰς τὸν ἡμέτερον νοῦν ἐμβαλῶν, ἐξ ὧν οἱ τοῦ πνεύματος ἐν διαφόροις γραφαῖς αὐτῶν θεολογοῦντες ἐπιλοσόφησαν.

ε'. Ταῦτ' ἄρα καὶ τοιαύτας ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν οἰκονόμος πόρρωθεν, ὡσπερ αἰὲν νόμος αὐτῷ, προκαταβάλλει τὰς ἀφορμὰς, τὴν θεοσεφεῆ καὶ μέγιστον ἡμῶν αὐτοκράτορα τοῦ ἔργου τούτου θερμὸν ἀντιλήπτορα προστησάμενος, ὃς οἶον τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης προθυμίαν καὶ σπουδὴν ἐνεδείξατο, τίς ἱκανὸς τῷ λόγῳ περιλαθεῖν; οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐν τοῦτοις ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῦ καρτερίαν οὐδενὶ τῶν ἀπάντων ἰσχύς ἔσται διεξελεῖν. Οὐ γὰρ ἡμῶς τε προσετάγη θεῶν ὑπηρετῆσαι τῷ λειτουργήματι, καὶ ὁμοῦ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἐντελιόμενος ἤρξασιν, ὡσπερ ἂν εἰ τις ὑπολάβοι τὴν ἀνωθεν αὐτῷ δοθείσαν ἐξουσίαν ἀποσκοπῶν, ἀλλὰ πάντας σχεδὸν ἀνθισταμένους εὐρών, καὶ ὅτι χρόνος μακρὸς ἀφ' οὗ τὰ τοῦ σχίσματος, ὡς νόμον τὸ παράλογον ἔδος τοῦτο κρατύνειν ἐθέλοντας, τῇ τούτων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνει, καὶ μακροθύμως μετέρχεται τὰ τοῦ πράγματος. Καὶ νῦν μὲν πείθειν ὁ βασιλεὺς τοὺς ὑπάρχουσας ἐπιχειρεῖ, νῦν δ' ἀνέχεται τῶν ὑπὸ χεῖρα μεγαλοφρόνως ὁ δεσπότης ἀντιλεγόντων αὐτῷ, τοῦτο μὲν τῇ οἰκειᾷ κανταῦθα συνήθως ἡρησότητι χρωμένος, τοῦτο δὲ καὶ διακρίσει διδοῦς; αὐτὸν, ὃς ὅτι τὸ τῆς ἐχθρας μεστότοιχον πολυετές τε καὶ μακροχρόνιον, ἐξ ὧν καὶ πάντα τρόπον ἐπιλείγεται γενέσθαι τῆς εἰρήνης ὕμᾶς. Ἐν τούτῳ τοῦ σκοποῦ διημερεύων αἰεὶ, καὶ νύκτας ὅλας ἀγρυπνος διακαρτερῶν, ἕως εἰ καὶ μὴ πάντας, ἐπεὶ μηδὲ πάντων ἡ γνῶσις, καὶ τοῦ λυσιτελοῦντος ἡ κατανόσις τὸ γοῦν πλεῖστον καὶ κράτιστον μέρος τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος συναγαγῶν εἰς ταῦτα, καὶ μίᾳ γνώμῃς τε καὶ βουλή; τούτου; ἀπεργασάμενος τῇ τοῦ εἰρηναρχοῦ Χριστοῦ συνεργείᾳ καὶ χάριτι, τὴν μετὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας εἰρήνην θεοφιλῶς ἐκτετέλεκεν. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τὸν ἡμέτερον αὐσονάρχον τὴν θεοσεφεῆ τε καὶ θεομεγάλυτον, ὅπως θερμότητα λαβὴν ἀγωνισάμενος μεθ' ὅσης τε τῆς κατὰ ψυχὴν διαπύρου, καὶ συντομωτάτης ὁρμῆς, καὶ μεθ' οἷς τῆς ὑπομονῆς καὶ μεγαλοψυχίας τὴν εἰρήνην κατώρθωσεν, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ. Μόλις γὰρ ἂν καὶ ἰδίᾳ τι; πραγματεία τὰ περὶ τούτων παραστήσειε τρανώς.

presentis temporis scribere. Vix enim et singulari memoraverit.

demonstrationibus, vel veritatis amore adversus Romanos concinnarunt, proptereaque oppositum omne de iis sentientes, et obloquentes, prius hos nobiscum ad pactionem adigit iis conditionibus, quæ cum sacro dogmate nihil haberent commune. Quo tandem scopo, et quem inde fructum decerpiturus, omnia providentiæ mensura gubernat? Ut tempore postmodum opportuno, ita affectos nos assumens, in mansuetam et internam cogitationum tranquillitatem, nostro adversus eos antiquo odio prorsus dissoluto, facili negotio deduceret, et sic pietatis unionem absolveret, rebus dogmatis, uti se habent, paulatim in nostram mentem immisisis, occasione sumpta ex iis, quæ Spiritui dediti scriptionibus suis variis philosophati sunt.

B 5. Hæc itaque, nec absimiles nostrorum animorum dispensator, eminens, uti ipse sœvit, causas projicit, per Deum coronato, maximoque nostro imperatore hujusce operis fervido protectore constituto, qui quantum zelum, et pro pace ardorem ostenderit, et curam posuerit, quis potis fuerit sermone exprimere? Imo ipsius supra humanas vires assidua studia verbis prosequi nemini omnium fas fuerit. Neque enim simul divinitus imperium accepit, ut ministerio asserviret, et simul subditiis præcipiens, veluti si quis in datam sibi desuper auctoritatem respiciens, mandata exsecutus est: sed cum omnes fere sibi adversari comperisset, et, quod jam tempus longum præterisset, ex quo dissidium exortum fuerat, absurdam hanc consuetudinem æque atque legem stabilire conarentur, ad eorum infirmitatem ac nutum totum se fingit et accommodat, et toleranter nimis negotium conficit. Et nunc quidem sibi obnoxiosus imperator blande illicere aggreditur: nunc eorum qui sub illius potestate erant, Dominus non absque animi magnitudine adversos conatus sustinet, partim propriam etiam in hoc pro more suo bonitatem usurpans, partim discretionem multa metiens, quod simultatis atque inimicitiae intersitium per multos annos et diuturnitate sua obduruerat. Quare modis omnibus et sedulo studio ad conciliandam nobis pacem convertitur, in hoc proposito continuo integros dies insumens, et noctes integras insomnes ducens, donec, etsi non omni, neque enim omnium cognitio, neque utilis comprehensio est, majore ac potiore ecclesiastici complementi parte in unum coacta, et Christi pacis auctoris ope et gratia eorum consiliis sententiisque ad suam voluntatem adductis, cum Romana Ecclesia pacem, uti Deo placuerat, absolvit. Sed quomodo imperator hic noster, qui a Deo coronatus est, et sua incrementa suscepit, vehementissima incitatione et ardore insatiato decertaverit, et quam fervido, et contentioso animi impetu, et qua tolerantia et magnanimitate pacem perfecit, non est quispiam de hisce tractatione, omnia perspicue

6. Dei porro mirabilia qui illum ad hæc impulit, ad quæ supra orationem converteram, undenam mihi sermonum fontes erumpent et cognitionis venæ recludentur, ut, etsi non pro dignitate, hæc enim et mentem et cogitationem exsuperant, humana nihilominus lingua et intellectu congruenter commemorem, et non tantumdem ab eorum magnitudine adam, quantum aliis, qui infra terram obambulant, et sensibus asserviunt, inferior sum? Non prorsus aliunde mihi obveniet, quam a Spiritu, vitam demortuis inspirante, dum, ut cum Isaiâ eloquar, impura labia circumferam et multis peccatorum sordibus obruar, benignitati tamen illius fidens, quod propter misericordiarum pelagus Numen peccatores non aversatur, si ad ipsum rursus conversi animo inclinemur, indeque os reserans, ut Deiparens David canit, odorem attraham, iterumque Christo, indeque evata gratia complear, qua uti carbone nutritus, et corde atque sensibus depurgatus, ascensiones in ipso disponam, et cum divino præcone Paulo narabo sapientiam multos annos absconditam, quam auctoritate qua est, occulta revelans Deus per hæc media dignis alio atque alio tempore retegens, uti qui examinandis libris animum addixit, ex multis addiscere valet, extremis hisce diebus nobis omnibus per divinarum Scripturarum expositionem manifestavit, inde nobis comparans et perfectiorem et absolutiorem, quam antea unquam fuerat, communionem. Uti siquidem est Rex regum et Dominus dominantium Deus, sic per eum, qui nunc et merito imperium moderatur, et quem invenit æque atque Davidem, vere hominem juxta cor suum, disciata ab antiquo tempore Ecclesiæ Christi membra in unum probe conjungens, in vinculo charitatis pacem primum firmavit.

7. Oportebat igitur non multo post et universum circa nos suæ providentiæ mysterium manifestari, ostendique Romanam Ecclesiam in pietatis sanctitate nihil a nostra differre. Quid ergo ille operatur, et quomodo vere admirabilia et occulta sua consilia in lucem producit? Ex iis, qui antea remi oppugnabant, virum tum doctrina, tum dicendi vi in ecclesiastico cœtu facile principem (gradus enim et ordinis vel mentionem inducere nos haud paratos, prorsus supervacaneum ducō), ut quondam magnum Paulum excitat, non pacem solummodo denuntiantem, et reliqua omnia bona, quæ post pacis præconia ex sacris Scripturis collegit, dum non uti alii multi in facto substitit, neque tantum in ea bene promovenda acquievit, sed curiosa mentis indagine sanctorum Patrum scripta exponens, ad ulteriora illius processit, et finem eorum quæ examinabantur apprehendens, complementum paci secundum Christum vere sincereque apposuit. Hunc adversæ partis antea, zelo ad honesta quæque prorsus bono, tum etiam propugnatorem agnitum, qui prævidet omnia ante quam fiant præde-

Α ζ'. Τὰ δὲ τοῦ κινήσαντος αὐτὸν εἰς τοῦτο Θεοῦ, πρὸς ἃ καὶ ἄνωθεν ὤρμημαι, πῶθεν μοι πηγαὶ ῥαγήσονται λόγων, καὶ φλέβες ἀναστομωθήσονται γνώσεως, ὡς ἂν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, ὑπερβαίνει γὰρ ταῦτα πάντα νοῦν καὶ διάνοιαν, ὅμως ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ καὶ φρενὶ καταλλήλως ἐκδιηγῆσθαι, καὶ μὴ παρὰ τοσοῦτον ἀπολειφθῶ τῆς τούτων μεγαλειότητος παρ' ὅσον ἐτέρου τῶν κάτω βαίνόντων καὶ δουλευόντων αἰσθήσει φαίνεσθαι δεύτερος; Οὐκ ἄλλοθεν πάντως ἢ παρὰ τοῦ καὶ τοῖς νεκροῖς ζωὴν ἐμπνέοντος Πνεύματος, ὅπερ εἰ καὶ καθ' Ἑσπερίαν εἰπεῖν ἀκάθαρτα χεῖρ περιφέρω, καὶ πολὺν ἀμαρτιῶν ἐπισύρομαι βόρβορον, ἀλλ' οὐν τῷ φιλαγάθῳ τοῦτω θαρρόσας, ὅτι μὴδ' ἀποστρέφεται τὸ Θεῖον τοὺς πλημμελοῦντας διὰ πέλαγος οἰκτιρισμῶν, μόνον ἂν πρὸς αὐτὸ καὶ πάλιν ἐπιστρεφόμενοι νεύωμεν, κἀντεῦθεν ἀνοίξας τὸ στόμα, καθὰ πού φησιν ὁ θεοπάτωρ Δαυὶδ, ἔλκυστω τὴν εὐδοκίαν, τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, καὶ αὐθις Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐπειθεῖν οὕτως ἐμπλησθῆσομαι χάριτος, δι' ἧς ὡς δι' ἀνθρακα; ψωμισθήντο μοι, τὴν τε καρδίαν καὶ τὰ αἰσθητήρια καθαρῆς, ἀναθάσκει ἐν αὐτῇ διαθήσομαι, καὶ λαλήσω, κατὰ τὸν θεοκλήρικα Παῦλον, σοφίαν τὴν ἐτεσι πλείστοις ἀποκεκρυμμένην, ἣν ὁ κατ' ἐξουσίαν ἀποκαλύπτων βαθεῖα Θεός διὰ μέσων τούτων τοῖς ἀξίοις παραγυμνώσας κατὰ καιροῦς, ὡς ἔνεστι τῷ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν βιβλίων προστετηκῶτι μαθεῖν ἐκ πολλῶν, ἐπ' ἐσχάτων τούτων ἡμερῶν πᾶσιν ἡμῖν διὰ τῆς τῶν Θεῶν Γραφῶν ἀναπτύξεως ἐφανέρωσας, πρὸς ἐντελεστέραν ἔνθεν ἡμᾶς κοινωνίαν, καὶ μεῖζονα τῆς πρώτης μετακαλούμενος. Ὡς γὰρ ὁ Βασιλεὺς τῶν βσιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριεύοντων Θεός, οὕτω διὰ τοῦ νῦν βασιλεύοντος ἐπὶ γῆς ἀξιοπεριπῶ, ὃν εὖρεν ὡς τὸν Δαυὶδ ἀληθῶς ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, τὰ διεβρωγῶτα τὸ παλαιὸν μέλη τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ συνάψας καλῶς ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τὴν εἰρήνην καταρχὰς ἐπρυτάνευεν.

ζ'. "Εδει δὲ ἄρα μετ' οὐ πολὺ καὶ τὸ πᾶν τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ προμηθείας ἀποκαλύψαι μυστήριον, καὶ δεῖξαι τὴν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν τῆς ἡμετέρας κατὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον μηδὲν ἀφέρουσαν, τί ποιεῖ, καὶ πῶς εἰς φῶς ἐξάγει τὰ τῆς θυμασίας τῷ ὄντι καὶ κρυφίου ταύτης βουλῆς; Ἐξ αὐτῶν τῶν πρώην ἀνθεστηκῶτων ἄνδρα τὸν τὴν πρώτα φέροντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμτηγρῶς ἐπὶ τε σοφίᾳ καὶ λόγοις αὐτοῖς, τὸν γὰρ τοῦ βιβλίου καὶ τῆς τάξεως καὶ μνησθῆναι κομιδῇ περιττὸν, ἐξαίφνης ὡς ποτε τὸν μέγαν Παῦλον ἀνίστησιν, οὐκ εἰρήνην εὐαγγελιζόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλο πᾶν ἀγαθόν, ὅπερ ἐκ τῶν Θεῶν Γραφῶν μετὰ τὸ ταύτην ἐπαινέσαι συνέλεξεν, ἐπεὶ μὴδ' ἐναπέμεινεν ὡς οἱ πολλοὶ τῷ γεγονότι, μηδὲ στήναι μέχρι τῆς οἰκονομίας τῆς καὶ αὐτῆς καλῶς προβάτης ἡγάπησεν, ἀλλὰ τῆ τοῦ νοῦς πολυπραγμοσύνη τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων ἐξηγήσας γραφάς, ἐπὶ τὸ πλέον ταύτης διέδωκε, καὶ τὸ τῶν ζητουμένων τέλος καταλαβὼν τὸ πλῆρωμα τῆς κατὰ Χριστὸν εἰρήνης, ὡς ἀληθῶς διεπρόξαστο. Τοῦτον καὶ τῆς ἐναντίας μοίρας πρὸ τοῦδε τῷ περὶ τὰ κατὰ πάντως ζῆλω καὶ τῷ

γνωρίζομενον πρόμαχον, ὁ προσιδῶς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν προώριζεν ἀρχιερατικῶς ἐν τῷ παρόντι προστεῖναι τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ δοῦναι πίστιν περὶ τῶν προκειμένων ὑμῖν ἐξ ὕψους ἀποκαλυφθέντα τὴν τε διάνοιαν καὶ τὴν βλάβος τῶν θείων Γραφῶν, ἀρχηγῶς κἀνταῦθα τοῦ κραταρχοῦντος ἡμῶν χρηματίσαντος, ὃς πρῶτος καὶ μόνος ἔβαπτε μὲν ἀρχῆθεν τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὡς ἐκ τῶν ὑστερον τούτων ἐγνώκαμεν, οἰκοθεν, μᾶλλον δὲ θεῶθεν μαρμαρυγᾶς τινος φωτισμοῦ περὶ ταύτης δεχόμενος, οὐκ εἶχε δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις αὐτοῖς ἐκλάμψαι τραυῶς, ἅτε μὴδ' εὐπορῶν ὄλως τοῦ συγκροτοῦντος ἐπὶ τούτῳ, καὶ συναρῆγοντος· ἀμέλει τοι καὶ γραφικᾶς ἀπορίας ἐν τῷ μέσῳ προτείνων, καὶ τὰς αὐτῶν λύσεις πάντοθεν εἰσπραττόμενος, ὅτι μὴ τὸν ἰσχύοντα συμβιβάζειν τὸν νοῦν τῷ γράμματος εὕρισκε, τοῦ μὲν κατὰ σκοπὸν πρὸς μικρὸν ἀνεκόπτετο, τῆς δὲ τῶν Γραφῶν ἐρεύνης οὐκ ἀφίστατο τέλος, τοῦ Θεοῦ πάντως· αὐτὸν εἰς τοῦτο παραδιδάσκοντος, ἵνα τὸ φέγγος τῆς ἀληθείας ἐκ τοῦ συνεχῶς ταύταις ἐνασχολεῖσθαι καὶ τοῖς τῶν ἀντιλεγόντων ἐναστράψειεν ἑμασιν, ὅπερ δῆτα καὶ οὐκ εἰς μακρὰν γέγονεν. Ὁ γὰρ τοι τὸν πρῶτον ἐκείνον ζῆλον πολὺς μετὰ βραχὺ θεῶθεν καὶ αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς τὴν θείαν ἐπιμελῶς προτεθῆναι Γραφὴν διελεῖν, ἦν καὶ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπισκεψάμενος ἐπέστησε τὸν νοῦν πολλαχοῦ, καὶ τοῖς λογισμοῖς ἐμβαθύνας, τῆς τε τοῦ δόγματος ἀκριθείας ἐφίκετο, καὶ τοῖς πᾶσιν εἰς τοῦμορὰν τὴν τῶν ἀδῆλων γνώσιν κατέστησεν, τὸν ζῆλον δεόντως πρὸς τούναντίον μεταβαλὼν, καὶ θερμότερον ἐνταῦθα τοῦτον ἤπερ ἐκείσε κτησάμενος, ὅσον καὶ μεγίστην ἐκ τῶν γραφικῶν μαρτυριῶν τὴν πληροφορίαν ἐπλούτησε. Καὶ νῦν τῶν λογικῶν Χριστοῦ προβάτων ποιμὴν γεγωνὸς, διδάσκαλος τῆς ἀληθείας ἡμῖν ἀναδείκνυται. Δι' οὗ καὶ πρὸς ζήτησιν τῶν ἱερῶν λόγων πάντας τοὺς ὀλιγώρως αὐτῶν τὸ πρότερον ἔχοντας διεγείρας, ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων Θεὸς πλὴν ὀλίγων τινῶν, ἐπειδὴ καὶ τῆς κακίας μείναι κατάλειμμα, καὶ ἐν τῷ παρόντι τὸ πᾶν τῆς ἰσχύος αὐτῆς πᾶσαν θεόπνευστον Γραφὴν, τὴν ἐξ δεῦρο μὴδὲ γινωσκομένην πολλοῖς, εἰ μὴ τὰ πλείω ταύτης εἶδέναι φαίη τις ἐξ ὀνόματος, εἰς τὸ μέσον παρήγαγε, καὶ παρήσας ταύτην ἀπολαύειν ἤξισεν. Ἐξ ἧς ἡ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησία, βαβαὶ τῶν ἀφάτων τοῦ Θεοῦ ὄρωρῶν, ἡ διεγνώσθη πρὸςθεύειν ὀρθῶς, καὶ κατὰ τὸν νοῦν τῶν ἁγίων Πατέρων φρονεῖν. Ἐνθεν τοι καὶ πᾶσα σκανδάλου πρόφασις ἡμῖν περιήρηται, καθάπερ ἰσθὸς ἀράχνης διαλυθεῖσα, καὶ εἰς τὸ μηδὲν καταντήσασα. Τὰ δὲ τῆς εἰρήνης περιπολεῖ προφανῶς, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόντα διαστάσεως πρόξενον· ἐπειπερ οὗς ἐναντιογνωμονεῖν ὑμῖν κατὰ τὸ σέβας πρὶν ὑποπτεύοντες ὡς ἔχθρους ἀσπόνδους ἀπεισώμεθα, τοὺτους ἀρτίως ὁμοδόξους εἶναι κατανενοηκότες, καὶ γὰρ ὁμοδόξους ἡμῖν τοὺς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων καλῶ, καὶ καλῶν οὐδέποτε παύσομαι, εἰ καὶ τινες ἢ κακίᾳ στοιχοῦντες, ἢ καὶ ἀγνοίᾳ καθυπαγόμενοι διαρρήγνυται, στέργομεν ὡς ἀδελφοὺς, καὶ καθάπερ οἰκεῖα μέλη πρῶτά τε καὶ τιμιώτερα

A terminavit, in praesentia uti praesulem addeceat, Ecclesiae suae antistare, et de propositis nobis, ex alto et sententias et divinarum Scripturarum profunda edoctum fidem facere, in his quoque nostro imperatore principem locum occupante, qui primus solusque a principio non extra veritatis limites incedebat, uti ex iis quae secuta sunt, didicimas, de propriis, imo ex Numine radios quosdam illuminationis pro hac ipsa accipiens, licet aliis praclare lumen addere non posset, tanquam qui in hoc negotio, qui sibi opem auxiliaque deferret, nullum habebat: sedulo tamen ex scriptis petitas difficultates proponens in medio, earumque solutiones undequaque conquirens, cum qui sententiam scripto adaptaret non reperiretur, a proposito sibi scopo minimum deflectebat, sed a Scripturarum investigatione non recedebat, Deo prorsus ipsum in id promovente, ut veritatis lumen ex continua earum inquisitione contradicentium oculos illuminaret, quod tandem nec multo post exitum habuit. Qui namque primo illo zelo invalescebat, paulo post ipse quoque Numine afflatus, divinam diligenter Scripturam percurrere sibi in animo posuit, quam et hac ratione meditans, multis in locis animum fixit, et considerationibus profunda expiscans, accuratam dogmatis notitiam habuit, et omnibus in apertum haud ita rerum patentium cognitionem communicavit, zelum in contraria convertens, et eo fervidiorem hic quam ibi consecutus, quo et longe maxima ex scriptis testimoniis certitudinis ditaretur. Et nunc ratione praeditarum Christi ovium pastor effectus, veritatis magister nobis innotescit, per quem et ad sacrarum Eloquiorum investigationem omnes, qui illis examinandis se negligenter tradebant, excitans, qui facit omnia et transmutat Deus, paucis quibusdam exceptis, quando et improbitatis reliquias permanere oporteat, et praesenti hoc tempore vim illius omnem adaperiens, universam divinitus inspiratam Scripturam ad haec usque tempora multis non agnitam, ni illius pleraque quispiam scire nomine tenus praesumpserit, in medium adduxit, fecitque, ut illa confidenter et libere inter homines versaretur. Qua Romana Ecclesia, papae inenarrabilem Dei donorum! recte sentire, et ad mentem sanctorum Patrum decernere dijudicata est: indeque totius scandali occasio, uti araneae tela dissoluta et ad nihilum deducta, sublata est, et pax aperte familiarissimeque congregitur, nullam exhibens causam, quae dissidium afferat, cum quos alia atque nos circa cultum tenere antea suspicati, quasi hostes irreconciliabiles a nobis repellebamus, eos nunc ejusdem cum nobis esse sententiae agnoscentes, sic enim Romanae Ecclesiae asseclas nuncupo, et semper in posterum nuncupandi nullum finem faciam, licet nonnulli aut improbitati addicti, aut ignorantia distracti, dirumpantur, uti fratres diligimus, et veluti propria membra prima, et aliis honoratiora amplectimur, parum curantes de iis, qui ex propriis de dogmate

decernere audent, tanquam qui vere vana atque inania couantur, et non insistent sanctorum Patrum vestigiis, qui sanctissimo Spiritu tum ob carnis puritatem, tum ob mentis sinceritatem affliti, optima quæque et pro dignitate tradiderunt.

8. Hæc, Deus universi conditor, tua erga nos, qui in sæculorum fine plane pervenimus, miracula (sic non cessasti de iis, quos propriis tuis manibus effinxisti, modis omnibus benemereri, tuamque curam nobis ostendere), quæ nunquam deprehenderunt nostri majores, sive erga divinas Scripturas ignavia, sive etiam erga Latinos similtate. Multa etenim sunt, quæ inter nos et illos dissidia concitarunt, et nobilior animi pars, si insitas inimicitias habet, conturbata in veritate ipsa cæcutit. Hæc tu nos in præsentia probe, et utiuti sunt, addiscere tuo beneplacito effecisti, et argumenta rerum aliter exorsus, quæ tua est varia ac multiplex sapientia, et tuæ cognitionis profunditas, alium finem et exitum habere sed multo meliorem præparasti, et longe disjunctissimos ac dispersos vore in unum collectos, in unum ovile deduxisti. Et rursus ecce unus grex nos omnes ex varlis diversisque nationibus conflatus, cujus pastor Christus est, unigenitum tuum Verbum, qui nostram formam uti nos ipsi propter viscera misericordiæ tuæ suscepit, pro quibus quæ tandem tibi gratiarum actiones reponentur? quam etiam tibi debitam a nobis benevolentiam reddemus, qui bonis omnibus refertus es, et omnem gratiam exsuperas, et rerum humanarum, omnibus abundantissime affluens, plane non indiges? Non utique possumus ob ea, et quæ nunc peregristi, gratiam infra etiam dignitatem reponere, eoque potissimum, quod ad dicendum minime idonei sumus, cum etiam si cœlestem aut supercœlestem vocem consequeremur, neque tum solvendo erimus. Sic, omnipotens et sublimissime Domine, tuorum in nos beneficiorum magnitudo sermone omni potior est. Sed hæc de hisce satis superque. Neque enim ad hæc comprobanda luculentiore oratione mihi opus est.

9. Postquam vero addo centem Deo gloriam, ut fieri potuit, de rebus gestis exhibuimus, et ingenium in nos beneficiorum mentione inducta, et illius ad hæc usque tempora mirabilibus humano generi denuntiatis, par esse videtur nunc demum et orationem in eos convertere, qui non eadem quæ nos tenent, et zelum habent sed non ex cognitione, ut divinus Apostolus ait, quorum quidam sanctorum Patrum voces audientes, non tamen percipientes insitam in illis sententiam, sed temere eas intelligentes, pacem adeo probe Ecclesiarum divina ope factam calumniantur et erimantur, et loca per omnia pererrantes de nobis male loquuntur, cum sint eorum de quibus determinant ignarissimi.

τῶν ἄλλων ἐνστερνιζόμεθα, βραχέα τῶν οἰκοῦν κατατολμώντων δογματίζειν ἄρτι φροντίζοντες, ἵτι κενοματουμένων ὡς ἀληθῶς, ἀλλὰ μὴ τοῖς θεοφόροις κατακολουθούτων Πατρᾶσιν, οἱ τῷ παναγίῳ Πνεύματι διὰ τὴ καθαρότητα σαρκὸς καὶ νοῦς εὐκρινεῖαν ἐμπιστόμενοι, κάλλιστα καὶ πρὸς ἀξίαν ἰθεολόγησαν.

ἦ. Τοιαῦτα, Θεὲ δημιουργε τοῦ παντός, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς σου τεράστια τοὺς εἰς τὰ τέλη τῶν αἰώνων σαφῶς κατανήσαντας (οὕτως οὐ διέλειπες, οὐς χερσὶν ἰδίαις διέπλασας παντοίως εὐεργετῶν, καὶ τὴν οἰκεῖαν κηδεμονίαν ἡμῖν ἐνδεικνύμενος), ἅπερ οὐ συνεῖδον ὡς πρὸς ἡμῶν ἢ βραστεύῃ τῇ πρὸς τὰς θείας Γραφάς, ἢ καὶ τῇ πρὸς τοὺς Λατίνους ἐναντιότητι. Πολλὰ γὰρ τὰ μέσον ἡμῶν τε κάκεινων τὴν διαμάχην κατεργασάμενα, καὶ φιλεῖ συνθλοῦσθαι δι' ἔχθραν τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, μὴ σωρῶν τὴν ἀλήθειαν. Ταῦτα τὸ παρὸν ἠδὲ δόκησας καταμαθεῖν ἡμᾶς εἰς ἀκριβείαν, καὶ τὰ τῆς ὑποθέσεως ἄλλως ἀρξάμενος κατὰ τὴν σὴν ποικίλην ἐπιστήμην, καὶ τὸ βάθος τῆς σῆς σοφίας καὶ γνώσεως, εἰς ἕτερον καταλήξει πέρας βέλτιον, πολλῶ παρασκεύασας, καὶ συνήξας εἰς ἓν ἀληθῶς τοὺς διεσπασμένους ἐπὶ μακρὸν, καὶ τοὺς ἐσκορπισμένους εἰς τὴν αὐτὴν μάνδραν συνήλασας. Καὶ πάλιν ἰδοῦ μία ποιμνὴ πάντες ἡμεῖς ἐκ διαφόρων συνισταμένη, καὶ πολυεῖδῶν τῶν ἐθνῶν, ἧς ποιμὴν ὁ Χριστὸς ἑμονογενῆς σου Λόγος, ὁ μορφωθεὶς διὰ σπλάγχνα ἑλέους σου τὸ καθ' ἡμᾶς καὶ ἡμέτερον, ὑπὲρ ὧν ποῖός σοι λόγος εὐχαριστίας προσενεχθήσεται; τίνα δέ σοι καὶ τὴν ὀφειλομένην ἡμῖν εὐγνωμοσύνην προσοίσομεν τῷ ὑπερπλήρει παντός ἀγαθοῦ, τῷ πάσης ἐπέκεινα χάριτος, ὃς οὐδένος τῶν ἀνθρωπίνων χρήσεις καὶ οὐδένα τρόπον, ὑπάρχων ἐν πάσιν ἀνευδέης; Οὐκ ἔστιν ὅπως διὰ ταῦτα καὶ τῶν νῦν σοι πεπραγμένων χάριν οὐκ ἐλαττον τὸ κατ' ἀξίαν ἀφισώσασθαι δυναθῆίμεν, καὶ μᾶλλον ὅτι πολὺ καὶ τῆς ἐν τῷ λέγειν ἀπλῶς ἱκανότητος ἀποδέομεν, ὅπου γε καὶ οὐράνιον τινα, καὶ συνδῶς ὑπερουράνιον ἀνελαδόμεθα τὴν φωνὴν, οὐδὲ τότε τὸ χρεῶν ἀπεπλήσασμεν. Οὕτω, πανσθενεὲς ὄψιστε Κύριε, πάντα λόγον ὑπεραίρει τὸ τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐεργετημάτων σου μέγεθος. Ἄλλὰ τὰ μὲν περὶ τούτων ἐνταῦθα κεῖσθω. Καὶ γὰρ οὐδὲ μακροτέρων δεῖσθαι δοκῶ μοι ῥημάτων

πρὸς τὴν τῶν λεγομένων παράστασιν.

θ'. Ἐπεὶ δὲ τὴν ἀνηκουσαν ὡς εἶδόν τε δόξαν ἐπιτοῖς γενομένοις ἀνεπέψαμεν τῷ Θεῷ τῶν εἰς ἡμᾶς μεγαλοδωρεῶν αὐτοῦ μνημονεύσαντες, καὶ καταγεῖλαντες τοῖς πάσι τὰ τούτου καὶ ἐς δεῦρο θαυμάσια, δίκαιον ἂν εἴη τὸ ἀπὸ τοῦδε τρέψαι τὸν λόγον καὶ πρὸς τοὺς ἐναντία φρονούντας ἡμῖν, καὶ ζῆλον μὲν ἔχοντας, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, ὃ φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὧν οἱ μὲν τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων φωνὰς ἀκούοντες, οὐ μὴν συνιέντες, τὸν ἐγκείμενον αὐταῖς νοῦν, ἀλλὰ σφαλερῶς αὐτὰς ἐκλαμβανόντες, τὴν οὕτω καλῶς καὶ σὺν Θεῷ προβάσαν εἰρήνην τῶν. Ἐκκλησιῶν συκοφαντοῦσι καὶ διαβάλλουσι· πρὸς δὲ καὶ πάντῃ περιερχόμενοι κακῶς ἡμᾶς λέγουσιν, οὐκ εἰδότες περὶ τίνων διαβεβαίω-

τας παντάσιν · οἱ δὲ δι' ἀπειρίαν ὄλως Γραφῶν οὐδὲ προσιδεῖν ἡμᾶς στέγουσιν, μή τοι γε προσομιλήσαι καὶ διαλεχθῆναι τὰ εἰκότα περὶ τῶν ζητουμένων ἡμῖν. Περὶ γὰρ τῶν ἄλλων, οἱ διὰ κίχραν καὶ μῖσος, εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ τινες καὶ τοιοῦτοι, τοῦ Σατὰν ἐνδεικνυμένου κἀνταῦθα τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν, φεύγουσιν ἡμᾶς βδελυττόμενοι, τί χρὴ καὶ λέγειν, οὐδ' ἀνορθώσασθαι μόνον τοῦ τοῦ νεκροῦ ζωοποιούντος Θεοῦ, σαφῶς ἤδη τῷ φθόνῳ καταπεσόντας, καὶ κινδυνεύσαντας; Οἷς καὶ δάκρυα μᾶλλον συμπαιθεῖας ἀρμύζουσιν ἢ λόγοι πρὸς τὸ κρεῖττον μεθέλοντες · ὅτι μὴδὲ πείσουςι, κατὰ τὴν εἰπόντα σοφόν, οὐδ' ἦν πείσουςιν. Οὕτω τῇ πρὸς τὸ καλὸν μετουσίᾳ τεθνήκασι, τῇ βασκανίᾳ τὴν γνώμην κατ' ὀλίγον τακύντες καὶ ταύτη σαφῶς εἰς τὸ παντελὲς ὑποβρέυσαντες. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐβρίβθων τοῦ λόγου τούτου μακρὰν, ὡς ἀνιάτω; τῆς προαιρέσεως ἔχοντες · πρὸς δὲ τοὺς ἄλλως διακειμένους, οἱ καὶ τὴν θεραπείαν εἰς τυχὸν προσδοκῆσαι, καὶ γὰρ εἰκὸς ὄψῃ καὶ μόλις εἰσασθῆναι τι τῆς αὐτῶν καρδίας ῥῆμα σωτήριον, τὸν λόγον ποιητέον ἡμῖν, ἐν ᾧ καὶ τὰς γραφικὰς χρήσεις, αἷ; ἐντυχούσιν ὀδηγηθῆναι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπλανῶς ἐξεγένετο, κατατάξομεν, τὰ παρ' ἑαυτῶν συντιθέντες, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ὡς δύναμις ἀναπτύσσοντας. Ἔστι δ' ὅπου καὶ τὰ τῶν ἐναντίων ἀνθυποζέροντες, καὶ ταῦτα κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν χορηγίαν τοῦ Πνεύματος λύοντες, ὡς ἂν οἱ μὲν δι' ἄγνοιαν τούτων ἀποπηδῶντες ἡμῶν διδαχθῶσιν ἰσως καὶ μόνος τῆς τῶν θείων φωνῶν ἀκρόασης, μὴ φοβεῖσθαι φόβον, οὐ μὴ εἰσι φόβος, κατὰ τὸν ψαλμογράφον Δαυὶδ, ἢ μᾶλλον τὴν ἐπαινετὴν δειλίαν ἐνδοῦ ἐν καρδίᾳ συλλαβόντες, καὶ ὠδινήσαντες, πνεῦμα σωτηρίας ἐκτέκοιεν, ἐν τῷ προσδραμεῖν ἐτοιμῶς, καὶ τὰς ψυχὰς ἐπίσω κολληθῆναι τῶν ἡμετέρων. Οἱ δὲ ταύτας παρεξηγούμενοι τὰς ὁρθὰς ἡμῶν καὶ ἀδιαπτώτοις ἐννοίαις, ἂν ἄρα καὶ συγκαταθέσθαι δυνθεῖεν αὐταῖς, τῆς προτέρας καταγόντες; ἑαυτῶν ὑπολήψεως τὸ ἀκριθὲς τοῦ δόγματος; μεταμάλωσι, καὶ μὴ τολμῶσι λέγειν ὡς ἐγὼ τινος ἐπιυθόμην αὐτῶν, ἀθανάτιστως ἡμᾶς τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων δεξαμένους φωνὰς, τὰ δόξαντα συνάγειν κακῶς, ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ φρονοῦντες γένοιντο μεθ' ἡμῶν, καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσωμεν, τὴν μίαν ἐσίτητά τε καὶ δύναμιν, περὶ ἧς ἤδη καὶ πρὶν τοῦ ζητήματος εἰσαλεῖν, βραχέα διεξελεῖν ἡγησάμενος δεῖν, οὕτω γὰρ ἂν ὁ λόγος εὐοδωθεῖ πρὸς τὸ προκειμένον, αὐτὴν ἐκείνην ἐπικαλοῦμαι τὴν τοῦ ἀσυνέτους καὶ ἀσφους συνετίζουσαν καὶ σοφίζουσαν, ἐν ἣ πάντες οἱ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοὶ θησαυροὶ κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, λόγον μοι παρασχέειν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος, ἵνα τοῦ προσήκοντος, ὡς οἶδόν τε κατευστοχήσας δυνθεῖην εἰπεῖν τι τῆς θείας μεγαλοπρεπείας ἐπάξιον.

Ἦ. Ἰλαθὶ δέ μοι τὸ φοβερόν τοις πᾶσιν ὄνομα καὶ φρικτὸν, Θεὸ καὶ Κύριε τοῦ παντός, ἀγέννητε Πατὴρ, Ἰῆ μονογενὲς, καὶ Πνεῦμα συμφύεος τε καὶ σύνθρονον, ἡτῶν δυντῶν ὑπεράρχιος ἀρχὴ καὶ ὑπερχρονος, τὸ τριλαμπὲς κράτος καὶ ἀμερὲς, ἢ ὁμο-

A Alii Scripturarum experientia destituti, nec oculis nos aspicere sustinent, tantum abest, ut consuetudine nostra delectentur, et de rebus dubiis agitata in commune congressi deferant. De aliis enim qui ob improbitatem et odium, sunt enim, sunt etiam nonnulli ita affecti, qui Satana hic quoque suam vim commonstrante, nos abhorrentes fugiunt, quos plane, jam invidentia oppressos, et infortunio demersos in sanam mentem reducere, solius Dei mortuos vivificantis fuerit, quid dicendum est? Hos lacrymæ potius commiserationis decet, quam ad meliora illicientes sermones, quod non persuadebunt, ut sapiens ille dixit, etiamsi persuadeant: sic in boni communionem emortui sunt, livore paulatim mente labefacti, eoque plane reducti in nihilum. Sed isti quidem ex hac oratione longe protrudantur, tanquam qui insanabili ingenio sunt; ad alios vero qui aliter affecti sunt de quorum sanitate non desperamus, tandem enim aliquando corda eorum a salubri verbo commovenda fore putamus, convertenda nostra oratio est, in qua et scripto tradita testimonia, in quæ dum nos incidimus, veritatem ipsam absque errore penitus introspexi-mus, digeremus, nostra componentes, eorumque sententiam, ut fieri potest, exponentes, nonnullis etiam in locis adversariorum contradictiones afferentes, easque uti nobis concedet Spiritus, dissolventes, ut qui propter ignorantiam a nobis desiliunt, doceantur vel ex sola divinarum vocum auditione ex sese timorem, ubi timor non est, abjicere, uti Psalmorum scriptor David insinuat; sive potius laudabili timore suo corde trepidantes, et salutis spiritum concipientes, setum efficere, dum prompte ad nos confugerint, ex animo menti nostræ conglutinati. Qui vero ea prave interpretantur, rectis nostris ac firmis cogitationibus, si tamen illis assensum præbere valuerint, priore sua opinione amandata, accurata dogmatis scientia instruantur, nec audeant dicere, ut ego ex nescio quo eorundem audiui, nos absque ullo examine dicta Patrum excipientes, quæ nobis videntur, male colligere, sed unam et idem sentientes nobiscum depaciscantur, et simul una omnes Trinitatem glorificemus, deitatem unam et potestatem, de qua antequam questionem ipsam aggrediar, breviter aliquid disserendum esse existimans, sic enim oratio ad rem sibi propositam concinne dirigetur, eandem ipsam invoco, quæ stultos atque insipientes prudentes sapientesque facit, in qua omnes cognitionis thesauri, sic magnus ait Apostolus, sunt, ad propinandum mihi in aperitione oris verba, ut ad id, quod consentaneum est, sic uti fieri potest, collimans, dignum divinæ magnitudinis aliquid dicere valeam.

10. Propitium vero sis mihi, tremendum horrendumque omnibus nomen, Deus et Domine universi, Pater ingenite, Fili genite, Spiritus ejusdem cum illis naturæ, et in eadem sede collocatus. Rerum supra omne principium et supra omne tempus prin-

ripium, potestas trino fulgore indivise coruscans, simul imperium tenens auctoritas et robur, si erga te excelsissimum, vitam sanctificantem atque illuminantem, audacter linguam terrigena solvo, prorsus inexpurgatus, et, ut moderatius loquar, qui nunc expurgor, neque enim contemptu, non ita insaniam, neque infinitæ tuæ atque inaccessibleis gloriæ ignorantione, ad rem aggredior, sed tuæ bonitatis pelago fidens, qua vel sola cum nihil existerem ipso rerum initio effluxisti, et quotidie delinquentem sustinens, conversionem expectas. Est ergo sermo de Deo, o amici, valde difficilis, et comprehensionem omnem exsuperat, non tantum nostri, quorum intellectui affectuum caligine obtenebrato clara visio non conceditur, sed iis etiam qui in speculationibus proficere, quod puram animi cogitationem conservarunt. Quantum nihilominus ad nostram mentem pervenit ex iis, qui spiritui addicti declaraverunt, duplex et secundum diversum modum innotuit, alter unitati essentiæ sive naturæ proprius est, alter trinitati personarum, sive hypostaseon, quod idem est dicere. Unus enim essentia et natura cum Deus sit, in tribus hypostasibus, sive personis agnoscitur, Pater, Filius, et Spiritus sanctus sua proprietate hæc sunt et dicuntur, unumquodque secundum se considerata Deus perfectus : rursusque hæc tria Deus unus cognoscitur, dum neque secundum proprietates divisio aliam naturam ingeneret, neque secundum essentiam unio hypostaseon confusionem, uti Arius insanie cognominis, et a mente deductus Sabellius, sibi mutuo adversantes, hic divinitatis consensionem, ille personarum commisionem impie decreverunt. Vitæ siquidem princeps datrix, ac sanctissima Trias dividitur indivise, et divisim conjungitur, quod admirabile est. Nihilominus Pater principio et causa caret : neque enim ex aliquo est. Filius vero et Spiritus, licet si tempus spectes, etiam ipsa nullum sui principium habent : quomodo enim sub tempore temporum factor et creator? Secundum porro aliam rationem non absque principio, cum non sint absque causa : utraque siquidem ex Patre, sed non similiter, neque pari modo : cum necessarium sit in his quoque discrimen esse, ut et hæc inter seipsa discernantur; indeque Trinitas vere trinitas sit, quemadmodum essentia unitas est.

41. Quare Filius quidem generatur, Spiritus vero, ut a Deo tradita eloquia dicunt, procedit, diversæ appellationes de diversis existentibus. Sed hic dissidiorum inter nos causa apparet, ob quam nationes integræ multo ab hinc tempore, quæ ante alias Christo nomina dederunt, indeque sibi nomen indiderunt, Latini inquam et Græci, a seipsis disjunctæ separatæ sunt, unaque cum illis reliquæ omnes Christianorum nationes abductæ sunt, sic improbitate Satanicæ ingentes tempestates, et sævi fluctus Ecclesiam oppressere, misereque vehemens turbo afflixit, atque jactavit. Inde rerum nostrarum attritio et interitus consecuta sunt, quæ utique

Α βασίλειος ἐξουσία καὶ δύναμις, εἰ πρὸς σὲ τὸν Ὑψίστον, τὴν ἀγιαστικὴν ζωὴν καὶ φωτιστικὴν, τοιμήσας λύω τὴν γλῶτταν ὁ γηγενής, μηδὲν μηδὲν; προκαθαράμενος, ἢ τότε μετριώτερον εἰπεῖν καθαιρόμενος. Οὐδὲ γὰρ ὀλιγωρία, μὴ οὕτω μακρὴν αὐτὸς, οὔτε μὴ ἀγνοία τῆς ἀπειροῦ καὶ ἀπροσίτου σου δόξης ταύτην ποιῶμαι τὴν ἐπιχειρήσιν, τῷ δὲ πελάγει θαρρῶν τῆς σῆς ἀγαθότητος, δι' ἣν καὶ μόνην μηδὲν ὄντα με καταρχὰς ἐπλαστούρησαι, καὶ καθημέραν πλημμυλοῦντος ἀνέχῃ μου, τὴν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενος. Ἔστι μὲν οὖν ὁ περὶ Θεοῦ λόγος, ὃ οὗτοι, καὶ πάνυ τοι δυσχερὴς καὶ δυσέριπτος οὐ μόνον ἡμῖν οἷς τὸ φρονεῖν ἐκ τῆς τῶν παθῶν ἀχλύος ἐπιπροσθούμενον οὐ συγχωρεῖται τηλαυγῶς καθορᾶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν θεωρίᾳ διαθεηκόσιν, ἐκ τοῦ καθαρῶν τηρῆσαι τὸ τῆς ψυχῆς λογισζόμενον. Ὅσον δ' οὖν ὁμοῦ εἰς τὴν ἡμέτερον ἦκε νοῦν, ἐξ ὧν οἱ τοῦ πνεύματος διετράνωσαν, διττὸς ἀναπέφανται, καὶ κατὰ τρόπον διάφορον, ὁ μὲν τῷ μοναδικῷ τῆς οὐσίας πρίπων, εἴτ' οὖν τῆς φύσεως, ὁ δὲ τῷ τριαδικῷ τῶν προσώπων, ταῦτ' ὅν δὲ εἶναι, τῶν ὑποστάσεων. Εἷς γὰρ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν ὧν ὁ Θεὸς, ἐν τρισὶν ὑποστάσει καὶ προσώποις γνωρίζεται, Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ἰδιαζόντως ἐστὶ τε ταῦτα καὶ λέγεται, Θεὸς τέλει οἱ; ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, καὶ πάλιν εἰς τὰ τρία Θεὸς γινωσκόμενος, οὔτε τῆς κατὰ τὰς ἰδιότητας διαιρέσεως ἐργαζομένης ἀλλοτριώσιν φύσεως, οὔτε τῆς κατ' οὐσίαν ἐνώσεως σύγχυσιν ὑποστάσεων, ὡς Ἄρειος ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος, καὶ Σαβέλλιος ὁ μεταθρόων ἐξ ἐναντίας ἀλλήλοις ἰόντες, ὁ μὲν κατατομήν Θεότητος, ὁ δὲ συναλοιφὴν προσώπων ἀσεβῶς ἐδογμάτισαν. Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως ἡ ζωαρχικωτάτη καὶ παναγία Τριάς, καὶ συνάπτεται διηρημένως, ὁ καὶ παράδοξον. Πλὴν ὁ μὲν Πατὴρ ἀναρχὸς τε καὶ ἀναίτιος, οὐ γὰρ ἐκ τινος. Ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, κἄν εἰ κατὰ χρόνον, καὶ ταῦτα συνάρχα : πῶς γὰρ ὑπὸ χρόνον ὁ τῶν χρόνων ποιητὴς καὶ δημιουργός; κατὰ γοῦν ἕτερον λόγον οὐκ ἀναρχα, διόπερ οὐδὲ ἀναίτια. Καὶ ἄμφω γὰρ ἐκ Πατρὸς, οὐ μὴν ὡσαύτως, οὐδὲ κατὰ τρόπον τὸν ὁμοῖον, ἐπεὶπερ ἀνάγκη κἄν τούτοις εἶναι διαφορὰν, ἵνα καὶ ταῦτα πρὸς ἀλλήλα διακρίνωται. Κάντεῦθεν ἡ Τριάς ἀληθῶς ἢ τριάς, ὡς περ κατ' οὐσίαν ἐστὶ μόνάς.

12. Οὐκοῦν ὁ μὲν Υἱὸς γεννάται, τὸ δὲ Πνεῦμα, καθὼς τὰ θεοπαράδοτα λόγια φασιν, ἐκπορεύεται, διάφοροι κλήσεις ἐπὶ διάφοροι; ὑπάρξουσιν. Ἄλλ' ἐνταῦθα καὶ τὰ τῆς διαφωνίας ἡμῖν ἀναφαίνεται, δι' ἣν πάλαι μὲν ἔθνη διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων ἀόκληρα, τὰ πρῶτως τῶν ἄλλων ἀπὸ Χριστοῦ τὴν προσηγορίαν πλουτήσαντα, Λατίνοι τέ φημι καὶ Γραικοί. Καὶ τούτοις τ' ἄλλα πάντα τῶν Χριστιανῶν γενῶν συναπήχθησαν, μεγάλης ζάλης καὶ τρικυμίας τὴν Ἐκκλησίαν καταλαβούσης ἐξ ἐπιρρείας Σατανικῆς, καὶ πολλοῦ κατασχόντος; ταύτην σάλου καὶ κλύθωτος, ἐξ ὧν φθορὰ καὶ συντριβὴ ταῖς ἡμετέροις συνήντησε πράγμασιν, ὡς προβῆναι ταῦτα

καὶ πρὸς πάντεσσι τὸν ἀφανισμόν καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν, καθάπερ εἰπόντες ἐβόημεν ἄνωθεν, εἰ μὴ Κύριος ἐναργῶς ἡμῶν ἀντελάβετο, καὶ νῦν δὲ μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας εὐρεσιν, καὶ κατάληψιν, ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐχορήγησε, τῶν ἡμετέρων τινῶν τῆς προτέρας γνώμης· καὶ αὐτὸν ἀντεχόμενοι, βλασφημίαν τοῖς ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπεγαλοῦσι, ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προσθεύουσιν, καὶ τὸν κατὰ Θεὸν ἡμῶν ἐνωθέντων τούτοις κακῶς ἀποσχίζονται, σκάνδαλον ὡς ἐπίπαν καὶ ταραχὴν οἰκουμένην ἐμποῖησαι σπουδάζοντες. Γυμνῆς γὰρ ἀπαθῆς τῆς ἄνω ῥηθείας· εὐαγγελικῆς λαβόμενοι τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα λέγουσιν ἐκπορευέσθαι, μήτε τῇ πρὸ ταύτης πάτη περικοπῇ τὸν νοῦν ἐφιστάνοντες, δι' ἧς ταῖς προσέχουσιν ὁπωσοῦν οὐκ ἐκτός ὑπάρχειν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα καταλαμβάνεται, καὶ τὰς καθ' ἑκάστην ἀναγινωσκομένας ἐπ' Ἐκκλησίας τοῦ μεγάλου Παύλου, τοῦ τῆς εὐσεβείας προστάτου, ῥήσεις, αἱ τῆς αὐτῆς διανοίας εἰσὶν παρατρέχοντες, τὰς δὲ περὶ τούτου τῶν θεοφόρων Πατέρων Γραφάς, ἐν αἷς ἀριδῆλως εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα κηρύττεται μηδαμῶς μελετήσαντες, ἀλλ' ἑαυτοῖς κενοφώνων εἰς ἄρεσκίαν ἀνθρώπων ἐπινοήσαντες.

ιβ'. Ἡμεῖς δὲ φαμεν, ταῖς θεοφθόγοις τῶν ἁγίων ἐρμηγελίας ἐπόμενοι, τούτων δὲ τὴν ἐν Εὐαγγελίοις οὐκ ὀλίγα τοῦ Κυρίου φωνῆν, καὶ τὰς ἀποστολικὰς ῥήσεις οὐκ ἤττον δι' αὐτῆς ἀναπτύσσουσιν, ὅς καὶ προϊόντος τοῦ λόγου σχεδὸν πάσας κατὰ καιρὸν ἐκάστην ἐκθήσομεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, διὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει τὴν ὑπαρξιν. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς ἀμέσως πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Υἱοῦ· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ μέσον τούτων τὴν διαφορὰν ἐργαζόμενον, καθ' ἣν ὁ μὲν Υἱὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος γεννητὸς ἐντεῦθεν προσαγορεύεται, τὸ δὲ τοῦθ' ὅπερ καλεῖται Πνεῦμα ἅγιόν ἐστὶ τε, καὶ μόνον ἐκπορευτὸν ὀνομάζεται. Καὶ μαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ Γρηγόριος ὁ πᾶνυ τῆς τῶν Νυσαίων Ἐκκλησίας ὁ πρόεδρος, ὅς, διὰ μίξις πῶλεως ταύτης πάντα τὰ τοῦ κόσμου πέρατα τοῖς οικείοις περιλαβὼν δόγμασιν, ἐν τῇ πρὸς Ἀβλάδιον αὐτοῦ θεολογίᾳ τάδε φησὶ· Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἰτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνον διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν· τῷ τὸ μὲν αἰτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτιου, καὶ τὸ ἐξ αἰτιου δὲ ἄλλο παλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Καὶ ταῦτα μὲν Γρηγόριος ὁ Νύσσης μάρτυς τῶν εἰρημίων ἄνωθεν ἀξίως, ἐξ ὧν ἡμῖν πιστεύεται καὶ καλῶς τὸ Πνεῦμα διαφέρειν πρὸς τὸν Υἱὸν ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν παρὰ Πατρός. Ἐπειπερ εἰ μὴ τοῦτο, πάντως ἂν ἦν Υἱὸς καὶ αὐτὸς γεννητὸς. Ἡ τίς ὁ λόγος τούτων μὲν Υἱὸν εἶναι, τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ οὐκ Υἱόν; Δότω τις ἑτέραν μεταξὺ τὴν διαφορὰν, ἐξ ἧς καὶ τὰς κλήσεις διαφορῶς, ὡς ἐκός, ἔξουσι, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν.

A pervenissent ad integram perditionem atque inter-necionem, ut supra commemoravimus, ni Deus clare nobis suppetias tulisset. Et tunc etiam post repertam deprehensamque veritatem, quam Spiritus sanctus elargitus est, ex nostris nonnulli priorum sententiam propugnantes, Romanæ Ecclesiæ assecclis blasphemiz crimen inurunt, quod ex Filio Spiritum asserunt, et a nobis, qui secundum Deum illis adhæsimus, male dissociantur, et scandalum et turbas universales ingenerare contendunt. Nuda siquidem, quam supra posuimus, evangelica Salvatoris voce apprehensa, immediate ex Patre Spiritum dicunt procedere, neque ad universam præcedentem pericopem animum advertentes, qua vel quomodocunque attendentibus non extra Filium Spiritus existentiam esse deprehenditur; et quæ singulis diebus in Ecclesia magni Pauli pietatis asserteris dicta, eandem sententiam insinuantia leguntur, levi manu percurrentes, nec non de hac eadem re scripta divinarum Patrum, in quibus quam apertissime per Filium, et ex Filio esse Spiritum prædicatur, nullo modo considerantes, novas sibi voces, ut hominibus placeant, effingunt.

12. Nos porro diviniloquas sanctorum interpretationes sequentes, necnon eorundem, et Apostoli dicta non pauca evangelicam Domini vocem exponantia, quæ procedente oratione fere omnia suo tempore apponemus, dicimus, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, ideoque ex Filio, quasi per Filium accipere existentiam. Filius enim immediate ex Patre progreditur, Spiritus vero sanctus per Filium, et hoc medium horum est, quod differentiam operatur, secundum quam Filius existit, et solus genitus inde appellatur, hoc vero qui nuncupatur Spiritus sanctus est, et solus procedens dicitur. Dictum meum testimonio suo comprobatur magnus Nyssenæ Ecclesiæ præsul Gregorius, qui ex una hac urbe omnes orbis terrarum fines suis dogmatibus complevit, in his quæ de Deo scribit, epistola ad Abibium: *Immutabilem et per omnia similem naturam consistentes, discrimen causæ et effectus non inficiamur, in quo solum disjungi alterum ab altero deprehendimus; cum credamus hoc quidem causam esse, illud ex causa, et illius quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus: namque hoc quidem est immediate a primo, hoc vero per illud quod contigue est ex primo.* Et hæc quidem testis supradictorum fide dignus Nyssenæ Gregorius, quibus a nobis creditur et probe, Spiritum differre a Filio, quod per ipsum existentiam habet a Patre. Quandoquidem si id non esset, prorsus et ipse esset Filius genitus. Aut quænam ratio fuerit, hunc quidem Filium esse, illum vero Spiritum et non Filium? Proferat quispiam aliam inter illos differentiam; ex qua et appellationes diveras, ut conveniens est, assequantur, et nos tacebimus. Sed nullus aliam proferre unquam poterit, quousque divinus hic Pater apud omnes asseritur

veritatis esse magister, qui in hoc solo discrimen Filii et Spiritus constituit, quod, *hoc quidem est immediate a Patre, hoc vero per illud, quod contiguit est ex primo, quod idem est dicere, per Filium.* Hæc itaque cum ita se habeant, non erit qui contra se opponat, si modo sapientia commendatur, et sapit pleno pectore; alias longissime a recta via aberraverit

13. Spiritum vero sanctum per Filium existere ex Patre præter hoc Ecclesiæ lumen, qui in multis aliis suis scriptis aperte hæc eadem decrevit, ut procedens oratio manifestabit, ab omnibus fere sanctis Patribus, quorum commentaria uti lapides a Deo incisas Dei Ecclesia tenere determinavit, simili ratione pertractatum est: et dogma hoc erat commune et universale a priscis temporibus veluti in thesauro illi conservatum, licet nunc nescio qua causa multi illud non admittant, et hæc post tantam veritatis inquisitionem, illiusque inventum. Et primum magnus in rebus theologis pertractandis Basilius, cui ab omnibus omnia conceduntur, in uno ex suis ad sanctum Amphiloebium cæpitibus, hæc habet: *Quomodo igitur separabuntur, quæ separari nequeunt, Verbum Dei, et Spiritus ex Deo per Filium?* Quis magnam hunc pietatis præconem audiens, non statim dictis assenserit, illisque addictis consecratusque dogma pro viribus propugnauerit, fidei suæ ducem similem sequens, quem magnis illis Patribus non minus Numen honoribus adactum illustravit, quod sæpenumero plurima pro pietate certamina inuit, illique clarissime demonstrant ejusdem adversus hæreticos contradictiones, linguas universas improbas atque impias reprimentes, in quibus quandoque de re nobis proposita disserit, ut ex alio quoque capite colligere possumus. Dubitantibus enim: *Quare non et Spiritus sanctus filius Filii?* magnus hic occurrit, ac si illi prorsus everteret, illum esse per Filium, et absurdum quod inde aquirebatur destruens, respondet: *Non quod non sit ex Deo per Filium, et causam addit: Sed ne multitudo innumera Trinitas, et filios ex filiis, ut in hominibus fit, habere reputaretur.* Illud porro per Filium stabilis Scripturæ sacræ auctoritatem subjungit: *Propterea ex Deo Spiritum esse aperte prædicavit Apostolus dicens, Spiritum qui ex Deo est, accepimus, et per Filium apparere planum fecit, cum Filii Spiritum illum nuncupavit, quemadmodum Dei, et mentem Christi vocat, uti et Dei Spiritum, quemadmodum hominis.* Quosnam insanæ fides non excesserit, qui verba hæc audiens in melius sententiam non mutat? et potissimum cum magnus iste Pater Paulum, os Christi, suam confirmantem sententiam adducat, dum dictata ab eo de Spiritu videtur interpretari, quibus, ut antea dixi, et evangelicam vocem considerate illa pervestigantibus explanat, si nihil aliud illa quam dictata a

A *Ἄλλ' οὐκ ἂν ἰσχύσειεν οὐδεμίαν ἄλλην οὐδαμῶς εἰπεῖν· Ἔως ἂν ὁ θεοσπέσιος οὗτος Πατήρ ὁμολογῆται παρὰ πᾶσι τῆς ἀληθείας εἶναι διδάσκαλος, ἔν τούτῳ μόνῃ τὴν διαφορὰν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος περιέστηεν ἐν τῷ τὸν μὲν προσεχῶς εἶναι παρὰ Πατρός, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς, ταύτην δὲ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο μὲν οὖν οὕτως ἔχον, οὐκ ἔστιν ὅστις ἂν ἀντίποι τῶν εὐσυνέτων καὶ τὸ φρονεῖν σταθῆρων, πλὴν εἰ μὴ που τῆς εὐθείας μακρὰν ἐκδεδράμηκεν.*

γ'. *Ὅτι δὲ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχει παρὰ Πατρός πρὸς τῇ ζωστῆρῃ τούτῳ τῆς Ἐκκλησίας, ὅς ἐν πολλοῖς καὶ ἄλλοις τῶν αὐτοῦ λόγων ἐπερὶ τούτου σαφῶς ἐδογματίσεν, ὡς παρακατιῶν ἐ λόγος δηλώσει, καὶ τοῖς πᾶσι σχεδὸν τῶν ἁγίων Πατέρων, ὧν τὰ συγγράμματα καθάπερ πλάκας θεογράφους ἢ Ἐκκλησία Θεοῦ κατέχειν διέγνωκεν, οὕτω τε θεολογῆται; καὶ δόγμα τοῦτο κοινὸν ἦν καὶ καθολικὸν ἀνεκκαθεν ἀποτεθησαυρισμένον αὐτῇ, καὶ νῦν οὐκ οἶδα τί παθόντες οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ παραδέχονται καὶ ταῦτα μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας τοσαύτην ἐξέτασιν, καὶ τοιαύτην ἀνεύρεσιν. Διότι γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλεῖος, ἧ καὶ τὴν παρὰ πάντων ἐν ἅπασιν συγκεχωρηκός, ἐν τινι τῶν πρὸς τὴν ἱερὴν Ἀμφιλόχιον αὐτοῦ κεφαλαίων εὐπεφησί· Πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, Λόγος Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ; Τίς τοῦ μεγάλου τούτου τῆς εὐσεβείας κήρυκος κατακόσμου, οὐκ ἂν εὐθύς ἐπέφηται τοῖς βηθείσιν, ὧν καὶ γενόμενος ὄλος, ἀντιποιήσαιτο τοῦ δόγματος ὅτι δύναμις, τοιοῦτον ἔχειν τῆς πίστεως καθηγεμόν βουλόμενος, ὃν οὐδεὶς ἤττον τῶν ὑπὲρ ἑλάν Πατέρων τὸ θεῖον ἰδέξασεν, ἅτε πολλὰ πολλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγωνισάμενος, καὶ τοῦτο παριστάσαν τανῶς αἰ πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἀντιβήσεις, αἱ πᾶσαν γλῶσσαν ἀποστομίζουσαι πονηρὰν καὶ παράνομον, ἐν αἷς ἔστιν οὐ καὶ περὶ τοῦ προκειμένου διέξεισιν, ὡς ἐν ἑτέρῳ τῶν αὐτοῦ κεφαλαίων δυνατὸν καταδεῖν. Πρὸς γὰρ τοὺς λέγοντας, Διατί μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Υἱοῦ τοῦ Υἱοῦ; φθάσει πρὸς ἀπαντῶν ὁ μέγας, ὡς δὴθεν ἀναιροῦντας τὸ εἶναι συνόλιος αὐτὸ δι' Υἱοῦ, καὶ τὸ ἀτοκὸν ἀπαγορεύων φησί· Οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγων, οὕτω προστιθῆσιν· Ἄλλ' ἵνα μὴ νομισθῇ πλῆθος ἀπειρον ἢ Τριάς, υἱοὺς ἐξ υἱῶν, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις, ἔχουσιν ὑποκειμενῆσα. Τὸ δὲ δι' Υἱοῦ μετ' ὀλίγα συστήσαι θέλων, ἐπὶ χρήσεως γραφικῆς ἐπιφέρει· Διὰ δὴ τοῦτο τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τανῶς κηρύξεν ὁ Ἀπόστολος, λέγων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ πεφηνέναι σαφῶς πεποίηκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, καὶ νῦν Χριστοῦ προσκειμένων καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα ὡς τοῦ ἀνθρώπου. Ποῖός ἂν ἀπὸ λῆτοι μανίας ὑπερβολὴν ὁ τῶν παρόντων βροτῶν ἀκροασάμενος, ἔπειτα μὴ τὴν γνώμην με ταθέμενος πρὸς τὸ βέλτιον; καὶ μᾶλλον ἐπεισεῖ ὁ μέγας Πατήρ καὶ Παῦλον τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα παράγει τὴν αὐτοῦ συνιστῶντα διάνοιαν. ἐν οἷς*

τὰς ἀπαγορευθείσας αὐτῷ περὶ τοῦ Πνεύματος ῥή-
σεις ἐξηγούμενος φαίνεται, δι' ὧν, ὡς προεῖρη-
ται μοι, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν ἀναπτύσσει τοῖς
ἐπισκευμένους διεξιούσι ταύτας φωνὴν, εἴπερ οὐκ
ἄλλο τὸ παρ' αὐτῆς σημαινόμενον, ἀλλ' ὅπερ αὐταί·
τὸ γὰρ παρὰ τῷ Εὐαγγελίῳ Πνεῦμα τῆς ἀλη-
θείας, Πνεῦμα κατὰ Παῦλον Υἱοῦ, καὶ ἡσυχίας Χρι-
στοῦ. Χριστὸς δὲ ἡ ἀλήθεια. Καλῶς τοιγαροῦν
προλαβόντες ἐλέγομεν εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐν
Εὐαγγελίῳ περικοπήν, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς ἀποστο-
λικὰς ῥήσεις προσπειλάμεν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους
ἡμῖν ἐκ τῆς Κυριακῆς τάχα φωνῆς ὡς παρέργως
μετιόντας τὰ περὶ τούτων, καὶ μὴ μετὰ τῆς προ-
σηκούσης· ἐπιστάσις καὶ διασκέψως. Ὅμως· εἰ καὶ
μὴ πρῶτον, εἰς τὸ ἐξῆς γοῦν δοκῶ μηδένα τῶν πάν-
των, ὅσοι μὴ διὰ τέλους ἰδιωρῆθῶσιν πρὸς πάντα λό-
γον ἀντιβαίνειν ἐγνωκάσι, τοῦτων τι παραδραμεῖν
ἀνεξέταστον, μήτε μὴν εἰς γνώσιν αὐτῶν ἀφικόμα-
νον, μείναι τῆς οἰκείας θεολογίας γνῶμης εἰσέτι
κακῶς ἐξεχόμενον, τρέψαντα δὲ τὴν ἔλογον ἐνστα-
σιν οἶμαι πάντα τοιοῦτον, εἰς θαῦμα μεταβαλεῖν
τὴν προαίρεσιν, καὶ μεθ' ἡμῶν γενέσθαι τῶν τῆς
ἀληθείας ὑπασιπιστῶν, ἣν ὁ θεὸς οὕτως ἀνήρ δυνά-
μει λόγου καθυποδείξας ἡμῖν, ὑπερμαχεῖν αὐτῆς
τρόπον τινὰ προετρέψατο, τὴν κοινὴν πιστούμενος
ἐνοίαν, ἥτις· εἶχεν αἰεὶ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
λαμβάνειν τὴν ὑπαρξίν, ὡς δῆλον καὶ τῆς τῶν
ἀπορούντων διανοίας ἐστίν. Ἐπεὶ τίς ὁ λόγος τὴν αἰ-
τίαν τούτους ζητεῖν, *διεπερ οὐχ Ἰδὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ τοῦτο κεκτῆσθαι*
τὴν ὑπαρξίν ὁμολογουμένως ἐπέσβεσον, καὶ παρὰ
πᾶσι τὸ τοιοῦτον δόγμα κρατεῖν ἀναμφιδόλως καὶ
στερῶς ἤδρασαν· τοῦτο δὲ πάντως καὶ τῆς πρὸς
αὐτοὺς ἀπολογίας ὁ τὴν οὐράνιον σοφίαν παριόντι
πλουτέρας τῆς ἀρετῆς οὕτως ἔχειν παραστησάμενος
ἐβεβαίωσεν, ἀληθείας καὶ δυνάμεως γέμοντα φθεγ-
ξάμενος ῥήματα. Τὰ μὲν δὴ τοῦ μεγάλου Βασιλείου
συνθεῖσθαι τοῖς ὀρθοῖς τούτου δόγμασιν, ἅτε πολὺ

πλουτοῦντα τὸ ἰσχυρόν.
ιδ'. Τίνα δὲ καὶ τὰ τῷ Νύσσης Γρηγορίῳ, τῷ μη-
δὲν ἤττον ἀδελφῷ τῆς πίστεως ὁμολογίαν ἢ τὴν
σχέσιν τῆς φύσεως ἐν διαφόροις δογματισθέντα περὶ
τούτου συγγράμμασιν, ἀ καὶ μικρὸν πρόσθεν παρα-
θεῖναι προέδοντας τοῦ λόγου καθυπεσχόμεθα· Συμφῶ-
καὶ ταῦτα, καὶ τὸ πᾶν σύμφωνον, τὸ τε σθένος οὐκ
ἀποδόντα τῶν προειρημένων, καὶ τοιαύτην περι-
ζωννύμενα τὴν ἀλήθειαν. Ἐν γὰρ τῷ πρώτῳ λόγῳ
τῶν αὐτοῦ πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν ταῦτα δια-
λαμβάνων, καὶ οὕτως φησι· *Πατήρ μὲν ἀναρχὸς
καὶ ἀγέννητος νοεῖται. Ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ
προσεχὲς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς Υἱὸς τῷ Πα-
τρὶ συνεπινοεῖται· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ
πρὶν τι κενόν τε καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου
καρμικεσθῆναι νόημα, εὐθύς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐχ ὑστε-
ρίζον τὴν ὑπαρξίν μετὰ τὸν Υἱόν, ὥστε ποτὲ
τὸν μονογενῆ διχὰ τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ'
ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλῶν καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν*

Paulo notat. Qui enim in Evangelio : *Spiritus veri-*
tatis audit ⁴, Paulo *Filii Spiritus, et Christi mens*
est. Christus vero veritas est. Bene itaque supra
dicebamus, in illa ipsa Evangelii pericope, quin in
apostolicis etiam dictis, errare sese nobis oppo-
nentes, dum Dominicam hanc vocem producunt,
tanquam qui temere similia tractant, nec in eorum
examine addecete consideratione atque investiga-
tione utuntur. Nihilominus licet id non antea ege-
rint, in posterum tamen tempus, nullum ex hisce,
qui non ad finem usque proprio arbitrio ducti,
quidquid assertur, oppugnare constituerunt, horum
nihil absque inquisitione prætermitturos : neque
cum in eorum cognitionem venerit, in propria, et
quam sibi male præstiterunt, opinione permansu-
ros : sed nulla ratione nixam contentionem immu-
turos omnes existimo, et electionem admiratos
una nobiscum futuros veritatis propugnatoribus,
quam divinus iste vir, vi facultateque dicendi de-
monstratam aliquo modo defendere adhortatur,
communem sententiam confirmans, qua semper
indubitatum erat, per Filium Spiritum sanctum
existentiam accipere, uti manifestum sit ex eo-
rum, qui addubitant, mente. Qua enim ratione
causam illi perquirent : *Quare non filius Filii Spi-*
ritus sanctus, nisi ii per ipsum existentiam possi-
dere sine controversia censerent, et apud omnes
simile dogma absque ulla dubitatione firmum ac
stabile esse cognescerent? Hoc prorsus ex respon-
sione sua ad eosdem, cœlesti sapientia abunde
pro suis maximis clarissimisque virtutibus ditatus
demonstrans, veritatis virtutisque plena verba lo-
cutus confirmavit. Et hæc quidem magni Basilii
sunt, ea firmitate prædita, eamque vim habentia,
ut rectis illius dogmatibus assensum præstare
animos cogant.

τοιαῦτα, καὶ οὕτως ἰκανῶς ἔχοντα πείσαι ψυχῆν

14. Quæ vero Nyssenus Gregorius non minus
confessione fidei, quam naturæ habitudine frater
in variis de hac re commentariis decernit, et
paulo ante procedente oratione digerere promisi-
mus? Congraunt et illa profecto, et quam consi-
milia sunt, quam possunt omnibus, nec minus an-
tea productis validiora, nec dissimili veritate
vallata. Primo namque suorum adversus Euno-
mium Antirrheticorum libro hæc continentur : *Pa-*
ter quidem sine principio et inginitus intelligitur;
ex eo vero immediate et indivise unigenitus Filius
cum Patre simul intelligitur : per hunc autem et
cum ipso, antequam inanis et non subsistens in me-
dio perceptio incidat, statim Spiritus sanctus jun-
ctim concipitur, non post Filium existentia subsi-
stens, ut aliquando Unigenitus absque Spiritu concipi-
atur, sed ex rerum omnium Deo et ipse suæ
essentiæ causam habens, unde et unigenitum lumen
oritur, per verum autem lumen elucescens, neque di-

⁴ Joan. xvi, 17.

stantiæ, neque naturæ diversitate a Patre sive ab Unigenito dividitur. Et multis aliis annexis rursus ait: *Ex unigē ito sole alium solem, Filium scilicet simul cum primi intellectione per generationem una cum ipso effulgentem, eidemque per omnia æqualem: et rursus aliud simile lumen Spiritum eodem modo, non temporis aliquo intervallo a genito lumine dissectum, sed per illud splendens, ac hypostaseos causam habens ex primo illo exemplari lumine.* Hisce nil usquam clarius aut manifestius fuerit, quibus omnes non admodum contentioneibus ob stultitiam deditos persuaderi profecto necessarium est. Namque his se opponere et adeo patentia contentiose refellere conari, non absimile fuerit contententi, cum præclucidum atque hilarem diem videt, noctem profundam ac nigerrimam esse. Sic cæcutire hic videbitur non minus animi oculis, quam ille vere corporis, quod neque pati, neque proferre, nec etiam auribus accipere, qui pleno pectore sapiunt, supplices orant. Extremæ siquidem amentię hoc indicium fuerit, cuius notam nescio quam poterit ratione effugere, divinissimi hujuscæ Patris dictis contra ire præsumens, qui suprema, et quæ supra nos sapientia est, præcellit, et de similibus aperte pronuntiat, quorum nihil potest excogitari divinius. Et mea quidem sententia ad dictorum sublimitatem vel pertingere posse, magnum est et plane donum divinum. Quapropter mihi persuadere non cesso, consulereque aliis, qui excipiendis adhortationibus pronas aures habent, ne vim verbis inferant, neque longius extendant. Bonum etenim est in hisce immanentes securitatem summo nixu accurare. Securitas vero est dogmata tuto posita sequi, quæ mente sua divinus hic vir cæterique a rerum materialiarum affectibus sublatis sincere accurateque comprehenderunt, et scripto omnibus tradiderunt, ultra vero ea comminisci et ex se contradictiones confingere in perditionis præcipitium agit, in quod incidere horrendum, et potissimum iis, qui malitia non ignoratione labuntur: quod nemini unquam succedat. Ita sit, Deus et omnium Domine.

καὶ τὸ ἐμπεσεῖν φοβερόν, καὶ μάλιστα τοῖς διὰ κακίαν, ἀλλὰ μὴ δι' ἄγνοίαν ὀλισθήσασιν. Ὁ καὶ μὴ δὲνὶ ποτε γένοιτο, Θεὲ καὶ Κύριε τοῦ παντός.

15. Satis sunt vel sola hæc magnorum horum hominum, fraternam in his, quæ Spiritus sunt, concordiam conservantium æquis auditoribus ad Spiritus per Filium existentiam comprobendam; verumtamen oratio reliquorum quoque divinorum Patrum dicta in medium afferre concupiscit, qui sanctissimo Spiritu commoti suis singuli temporibus, ut gratia concessit, omnes de rebus divinis egerunt: pluribus siquidem testimoniis sententia confirmata majorem certitudinem assequetur. Accedant igitur Ægypti lumina, qui Alexandriæ orti, inde divina sua doctrina mundum universum illuminarunt, tum pietatis fundamentum, immortalitatis nempe cognominis, tum Cyrillus in astruendis dogmatibus maximus propriam et hi de hoc

ἔχον τοῦ εἶναι θεοῦ καὶ τὸ μονογενές ἐστὶ φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός ἐκλάμπεται, οὕτε διαστήματι οὕτε φύσεως ἑτερότητι τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἀποτεμένεται. Καὶ μετὰ πολλὰ πάντα πάλιν φησὶν· Ἐξ ἡγενητοῦ ἡλλίου ἄλλον ἡλιον τὸν γινόμενον ὁμοῦ τῆ τοῦ πρώτου ἐπινοία γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα· καὶ πάλιν· Ἐτερον τοιοῦτον φῶς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶ τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτός ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑπεστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός. Τοῦτων οὐδὲν οὐδαμῶς ἐκδηλότερον ἢ τρανότερον, οἷς καὶ πάντα, ὅσοι μὴ τῶν ἄγαν ἐριστικῶν δι' ἀπόνοιαν, ἐντεῦθεν ὀφθῆναι προσήκει καταπειθεῖς. Τὸ γὰρ ἀντιτείνειν καὶ πρὸς ταῦτα καὶ φιλονεικεῖν τοῖς τοιοῦτον προφανέσιν ἀντικαθίσταται, παρόμοιον πάντως, εἴ τις ἀντηλαυγῆ καὶ φαειρὴν ἡμέραν ὄρων, νύκτα βαθεῖαν εἶναι ταύτην λέγει καὶ μέλαιναν. Οὕτω τυφλώτιν ὁ τοιοῦτος δόξειεν ἂν τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς, ὡς ἐκεῖνος ἀληθῶς τοὺς τοῦ σώματος. Ὁ μὴ παθεῖν, μὴ δ' ἀκούσασιν τῶν εὐκαισιότατων τοῖς ἄφρονουσι· καθέστηκεν. Τῆς γὰρ ἐσχάτης ἀλογίας τοῦτο τεκμήριον, ἦν οὐκ οἶδα πῶς ἂν δυνηθεῖ φηγεῖν ὁ τοῖς ῥηθεῖσι τῷ θεοτάτῳ τούτῳ Πατρὶ προθυμῶ μενος· ἀντιφέρεσθαι, τοιοῦτον μὲν ὄντι τὴν ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς· σοφίαν, περὶ τοιοῦτων δὲ διαλεγόμενον περιφανῶς, ὧν οὐδὲν τῶν πάντων ἐπέκεινα. Καὶ μὴ ἐμοὶ μέγα καὶ τὸ δύνασθαι μόνον τοῦ τῶν λεγομένων ὑψους ἐφιπνεῖσθαι, καὶ φανερώς ὄρον Θεοῦ. Διὸ καὶ πείθων ἐμαυτὸν οὐ διαλείπω, συμβουλεύομαι δ' ἂν καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι τὰς ἀποκαταστάσεις πρὸς ὑποδοχὴν παραινήσεως, μὴ βιάειν ἐπιπλέον ὑπερεκτείνεσθαι. Καλὸν γὰρ τοῦτοις ἐμμένοντες τῆς ἀσφαλείας φροντίζειν ὀλοσχερῶς. Ἀσφάλεια δὲ τὸ τοῖς κειμένοις στοιχεῖν δόγματιν, ἀ τὴν ἑαυτοῦ νοῦν ὁ θαυμάσιος οὗτος ἄνθρωπος, καὶ ὅσα κατ' αὐτὸν ἕτεροι τῆς προσπαθείας τῶν ὑλικῶν καθάπεξ ἀπάναντες καταθέσαν ἀκροθῶς, καὶ διὰ γρηφῆς τοῖς πάσι παραδεδώκασι. Τὸ δὲ προσεξευρίσκειν τοῦτοις ἄλλα τινὰ, καὶ πλάττειν ἀντιλογίας ἀφ' ἑαυτῶν, πρὸς ἀπολείας τοῦτο φέρει κρημνῶν, εἰς ὃν

καὶ τὸ ἐμπεσεῖν φοβερόν, καὶ μάλιστα τοῖς διὰ κακίαν, ἀλλὰ μὴ δι' ἄγνοίαν ὀλισθήσασιν. Ὁ καὶ μὴ δὲνὶ ποτε γένοιτο, Θεὲ καὶ Κύριε τοῦ παντός.

15. Satis sunt vel sola hæc magnorum horum hominum, fraternam in his, quæ Spiritus sunt, concordiam conservantium æquis auditoribus ad Spiritus per Filium existentiam comprobendam; verumtamen oratio reliquorum quoque divinorum Patrum dicta in medium afferre concupiscit, qui sanctissimo Spiritu commoti suis singuli temporibus, ut gratia concessit, omnes de rebus divinis egerunt: pluribus siquidem testimoniis sententia confirmata majorem certitudinem assequetur. Accedant igitur Ægypti lumina, qui Alexandriæ orti, inde divina sua doctrina mundum universum illuminarunt, tum pietatis fundamentum, immortalitatis nempe cognominis, tum Cyrillus in astruendis dogmatibus maximus propriam et hi de hoc

15. Satis sunt vel sola hæc magnorum horum hominum, fraternam in his, quæ Spiritus sunt, concordiam conservantium æquis auditoribus ad Spiritus per Filium existentiam comprobendam; verumtamen oratio reliquorum quoque divinorum Patrum dicta in medium afferre concupiscit, qui sanctissimo Spiritu commoti suis singuli temporibus, ut gratia concessit, omnes de rebus divinis egerunt: pluribus siquidem testimoniis sententia confirmata majorem certitudinem assequetur. Accedant igitur Ægypti lumina, qui Alexandriæ orti, inde divina sua doctrina mundum universum illuminarunt, tum pietatis fundamentum, immortalitatis nempe cognominis, tum Cyrillus in astruendis dogmatibus maximus propriam et hi de hoc

15. Satis sunt vel sola hæc magnorum horum hominum, fraternam in his, quæ Spiritus sunt, concordiam conservantium æquis auditoribus ad Spiritus per Filium existentiam comprobendam; verumtamen oratio reliquorum quoque divinorum Patrum dicta in medium afferre concupiscit, qui sanctissimo Spiritu commoti suis singuli temporibus, ut gratia concessit, omnes de rebus divinis egerunt: pluribus siquidem testimoniis sententia confirmata majorem certitudinem assequetur. Accedant igitur Ægypti lumina, qui Alexandriæ orti, inde divina sua doctrina mundum universum illuminarunt, tum pietatis fundamentum, immortalitatis nempe cognominis, tum Cyrillus in astruendis dogmatibus maximus propriam et hi de hoc

περὶ τούτου διάνοιαν ἐξαγγέλλοντες, ὧν μὲν προγε-
 νέστερος ἐν οἷς ἔλεγχον τὸν περὶ Μελέτιον ἐκτίθεσθαι
 καὶ Εὐσέβιον, Ἦρ δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος
 δόξῃ τὸ Πνεῦμα, λέγει, δοξάζεσθαι μὴ προοδικῶς
 ὄν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ
 γηγενός, ὡς λέγουσιν. Ὁρθοδόξου δὲ πάλιν καὶ
 Μακεδονίου δι' ἄλλοις ἐκτιθέμενο:, οὕτω φησίν· Ἐὰν
 οὖν δειχθῆ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος
 τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ
 τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυ-
 νητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθῆσεται. Κύριλλος
 δὲ μεῦστερον ἐν μὲν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάν-
 νην εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, Ὅταν οὖν
 ἔλθῃ ὁ Παράκλητος. Ὅσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον
 Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, διδάσκει, φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε
 ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὼν, οὕτω καὶ τοῦ
 Πατρὸς. Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, Οὐ γὰρ λαλήσει ἀρ'
 ἑαυτοῦ· Προβίφηκα γάρ, φησίν, εἰ καὶ μὴ δεδύ-
 νησθε πάντα μαθεῖν. Οὐκ ἄν οὖν ἄρα καθάπερ
 ἐγὼ προερεῖ τὰ ἐσόμμενα, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν ἐμοὶ
 τε ὑπάρχον, καὶ δι' ἐμοῦ προϊὼν. Τὸ, Ἐκεῖνος
 ἐμὲ δοξάσει, πάλιν ἐπεξηγούμενος, Ἐπειδὴ δὲ
 ὁμοουσίον τὸ ἐστὶ τῷ Υἱῷ, λέγει, καὶ πρόεισι
 θεοπροπῶς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασιν
 τελειωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν· διὰ
 τοῦτο φησιν ὅτι· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· καὶ
 προβαίνων μικρὸν αὐθις φησὶ· Προϊὼν γὰρ δι' αὐ-
 τοῦ φυσικῶς, ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων, ὧν
 ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται διὰ αὐτοῦ. Τί δέ;
 καὶ τὴν Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστὶ
 βῆσιν σαφηνέζων μυσταγωγεῖ· Διὰ τοῦτο εἶπον
 ἡμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγχελεῖ
 ἡμῖν, τὸ Πνεῦμα δηλονότι τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν
 αὐτῷ. Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Εὐαγγε-
 λιστὴν Ἰωάννην· ἱερὰς ἑρμηνείας Κυρίλλου τοῦ
 σοφοῦ συνελέγησαν, ὅς, ἑαυτῷ πανταχοῦ σύμ-
 φωνος ὢν, ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν
 αὐτοῦ λόγων ταῦτα διαλαμβάνει ῥητικῶς· Ἄγιον δὲ
 Πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
 προχέμενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς
 ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποση-
 μαίνων ὑπαρξίν· Ἐν δὲ τοῖς πρὸς Παλλάδιον, ἅπερ
 καὶ αὐτὰ κατὰ πεῦσιν εἰσι καὶ ἀπόκρισιν, αὐθις οὕτω
 διεξέειπεν· Τρεπτὸν δὲ οὐ τι που τὸ Πνεῦμ' ἐστὶ· ἢ
 εἶπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτῆν ὁ μῶμος
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς
 μενον Πνεῦμα.

15. Τί πρὸς τὴν ἐξ ἀμφοῖν φωνὴν τοῦ Θεοῦ
 τούτου Πατρὸς εἶποιεν ἂν οἱ τὴν δι' Υἱοῦ μῆτε συν-
 δίκως παραδεχόμενοι, καὶ προσέτι σφόδρα κακί-
 ζοντες; Ὁ μὲν γὰρ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι λέγει τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον, καὶ τὴν ἑρμηνείαν ἀθρόον ἐπήγαγεν,
 ἦγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, δι' ἣν ἑρμηνείαν οὐδὲ
 τὴν ἐκ καπὶ τοῦ Υἱοῦ πρόθεσιν ἀποβάλλεται, καλῶς
 ποιῶν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφυίας ἐπαξίως παν-
 τάπασιν· ἐπεὶ περ οἶδε μὴ λυμαιομένην μηδάρως
 τὴν εὐσέβειαν, ὅταν δηλαδὴ καθῶς; αὐτὸς ἐξηγήσατο

A sententiam ferentes: horum antiquior in Refuta-
 tione contra hypocrisim Meletii et Eusebii tradit :
 Atqui impossibile erat in Trinitatis gloria Spiritum
 conglorificari, nisi ex Deo per Filium progrediendi
 modo, non autem fiendi ratione ex Deo sit, ut ipsi
 aiunt. Orthodoxi item et Macedoniani Disputatio-
 nem prosequens, scribit : Itaque si ostensum fue-
 rit ejusdem esse divinitatis Spiritum cum Filio et
 Patre, qui ex Patre per Filium effusus est, et ado-
 randus et colendus esse demonstrabitur. Recentior
 vero Cyrillus in expositione dicti evangelici Joan-
 nis : Cum itaque Paracletus venerit ⁵, docet :
 Quemadmodum proprius est Spiritus Filii naturali-
 ter in ipso existens, et per ipsum progrediens, ita
 est et Patris. Idem in illud : Neque enim loquetur a
 se ipso : Prædixi enim, ait, et si non valetis omnia
 addiscere. Non itaque uti ego futura prædicet, nisi
 prorsus in me existeret, et per me progrediretur ⁶.
 Necnon et illud, Ille glorificabit ⁷, explanans in-
 quit : Cum vero ejusdem essentia cum Filio sit, et pro-
 grediatur, uti addeceit Deum, per ipsum, omnem
 suam in omnibus perfectissimam operationem et vir-
 tutem possidens, propterea dicit, « De meo acci-
 piet ⁸. » Et paucis annexis, Progrediens enim per
 ipsum naturaliter, ut proprius ipsius cum omnibus,
 que possidet, perfecte, dicitur habere quæ illius
 sunt. Vis plura? Dictum illud, Quæcumque habet
 Pater mea sunt, explicans enuntiat : Propterea
 dixi vobis, quod de meo accipit, et annuntiabit vo-
 bis ⁹. Spiritus nempe, qui per ipsum, et in ipso
 est. Hæc itaque ex sacra in Joannem evangelis-
 tam Expositione sapientis Cyrilli decerpita sunt,
 qui in omnibus sibi metipsi concors in secundo ad
 Hermiam libro hæc ipsissima verba continet :
 Sanctum porro Spiritum dixeris qui ex Deo et Patre
 per Filium effunditur, et ut exemplo id explicem,
 respirationis suam nobis existentiam indicans. In
 libris etiam ad Palladium, secundum interrogatio-
 nem et responsum concinnatis in hunc modum
 edisserit : Mutabilis vero nullo modo Spiritus est :
 quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsum divinam
 naturam vituperatio recurret, si est Dei et Patris,
 præterea et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre
 scilicet per Filium effusus Spiritus.

τῆν θείαν ἀναδραμῆται φύσιν, εἶπερ ἐστὶ τοῦ
 ἐξ ἀμφοῖν, ἦγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέ-
 μενον Πνεῦμα.

D 46. Quid ad divini hujusce Patris ex ambobus
 vocem respondebunt, qui illam per Filium nullo
 pacto admittunt, quinimo vehementer criminan-
 tur? Hic enim ex ambobus esse asserit Spiritum
 sanctum, simulque expositionem connectit, nempe
 ex Patre per Filium, qua nec præpositionem ex in
 Filio repudiat, optime sane, prorsusque pro digni-
 tate suæ magnificentia locutus, cum satis calleat,
 nullo modo pietatem lædi, quando nempe eam
 præpositionem uti ille interpretatus est, quispiam

⁵ Joan. xv. 26. ⁶ Joan. xvi. 13. ⁷ ibid. 14. ⁸ Joan. xiv. 15. ⁹ ibid. 15.

intellexerit. Neque enim pietatis nostræ cultus circa voces, sed circa dictionum significationem versatur. Hi porro et per, de qua nullus male suspicabitur, improbe equidem de his judicantes, vitant. Qua enim ratione conjunctum atque Trinitatis vitæ principis indivisum demonstrabunt, si per Filium Spiritum ex Patre esse non dixerint? Verumtamen de Trinitatis indiviso conjunctoque, et potissimum de præpositione ex, quod eam concorditer plerique Patrum usurparunt, et ante alios divinissimus Cyrillus, qui etiam ex Filio Spiritum sanctum esse tradiderunt, non est præsentis temporis dicere. De his etenim tractabimus suo loco.

17. Nunc porro dictis insistentes asseveramus, per Filium a Patre Spiritum sanctum existere clarius aliis Damascenum melodum concinnum elegantemque, et uti sua appellatio præsefert, divina gratia repletum, præconis instar pronuntiassæ. Hic enim in uno ex anis Hymnis de hoc apertius edisserens, veluti a sanctis, qui antiquo tempore illustres habiti sunt, exacta diligentia observatum effatum accipiens, sic clamat ad Dominum: *Propitium nobis concede Spiritum communicatorem bonitatis, ex Patre per te progredientem*. Et hæc nemini non nota sunt, quibus vel minima cura est, in sacris ædibus congregari, tanquam quæ sæpius clara altaque voce concinuntur; et dictum nemo plane poterit etiam prætextu ignorantix refutare. Et enuntiatum hoc ab-antiquis magistris, veluti paternam hæreditatem ad ipsum pervenisse, abunde supra demonstravimus, cum eorum primos fere illud tradidisse probavimus. Ostendimus etiam nunc, si modo placet, adducto teste Gregorio, qui miraculis claruit, et a quibus sibi cognomen vindicavit: Dominus enim dixit: *Duobus testibus vel tribus stabit omne verbum*⁹, tot scilicet numero ad probandum idoneos esse declarans; nos vero similem numerum, namque harum rerum copia redundamus, duplicantes, hunc sextum adducimus, cui etiam præ aliis fides præstatur; is in oratione de Fide secundum partes hæc habet: *Confitemur consubstantialiam esse Patri Filium et Spiritum, hoc est unam deitatem, naturaliter manentem Patre ingenito, genito autem ex Patre Filio, et Spiritu sancto ex essentia Patris per Filium æterne emisso*.

18. Oportebat eos, qui eemel contrariæ factioni sese dederunt, et a nostra consuetudine dispari studio dissociantur, si non antea, saltem hoc tempore similibus dictis consternatos, et morigeros nobis factos, nostris nutibus, vel solam tanti viri venerationem reveritos obtemperare. At hi, ut mihi constat, dictionem *emisso* arripientes, oppositiones a multo tempore conceptas et in præcordiis fotas,

⁹ Math. xviii, 16.

ταύτην τις εκλαμβάνηται. Μῆδὲ γὰρ εἶναι τὸ αἶθερ ἡμῖν περὶ τὰς φωνάς, περὶ δὲ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων. Οἱ δὲ καὶ τὴν διὰ καθ' ἣν οὐδεμία τις ὑπόνοια πονηρὰ, φεύγουσι, κακῶς περὶ τούτων διανοούμενοι. Πῶς γὰρ ἂν τὸ συναφές καὶ ἀμέριστον τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος; ἐμφήνωσι, μὴ δὲ Ἰεοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς εἶναι λέγοντες; Ἄλλὰ περὶ μὲν τοῦ τῆς Τριάδος ἀμερίστου καὶ συναφοῦς, καὶ πολλῶ πλείον περὶ τῆς ἐκ, ὅτι καὶ ταύτῃ συμφώνως οἱ πλείους τῶν Πατέρων ἐχρήσαντο, καὶ μᾶλλον ὁ ἐνθεώτατος Κύριλλος, καὶ ἐξ Ἰεοῦ δεδωκότες εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ τοῦ παρίντος λέγειν καιροῦ. Καὶ γὰρ ἐν οικείῳ τόπῳ καὶ περὶ τούτων διαληφόμεθα.

17. Νῦν δὲ τῆς ἀκολουθίας τῶν προειρημένων ἔχόμενοι λέγομεν ὅτι τὸ δι' Ἰεοῦ παρὰ Πατρὸς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τρανότερον τῶν ἄλλων ἐκήρυξεν ὁ Δαμασκῶθεν σοφὸς μελωδός, ὁ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ κλησὶν θείας χάριτος ἐμπλεως. Οὗτος καὶ γὰρ ἔστιν ὅπου τῶν οικείων ὕμνων ἐναργέστερον τὰ περὶ τούτου διεξιών, ὡς παρὰ τῶν ἀνέκταθην διαπρεψάντων ἁγίων ἐξηκριθωμένην τὴν θεολογίαν δεξάμενος. οὕτω βοᾷ πρὸς τὸν Κύριον· *Πιστωτέμοις ἡμῖν Πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον*. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἴσασι πάντες, ὅσοις τι μέλει τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς οἴκοις συνάξεων, ἅτε πολλάκις ἐπ' Ἐκκλησίας καὶ διαπρωσίως ἀδόμενον· καὶ τὴν βῆσιν οὐκ ἔστι παρακρούσασθαι τούτων τινὰ προσποιησάμενον ἄγωνιν. Τὸ μέντοι καὶ τὴν τοιαύτην θεολογίαν ἐκ τῶν ἀνωθεν διδασκάλων, ὡς τινὰ πατρῶον κληρὸν εἰς αὐτὸν καταλθεῖν, ἱκανῶς μὲν καὶ προφθάσαντες ἰδηλώσαμεν, ἐξ ὧν τοὺς πρώτους τούτων σχεδὸν οὕτω παραδόντας αὐτὴν παρεστήσαμεν. Δειξόμεν δὲ καὶ τὸ παρὸν, εἰ δοκεῖ, παραλαβόντες εἰς μαρτυρίαν καὶ Γρηγόριον τὸν ἐν θαύματι διαλάμψαντα, παρ' ὧν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἐπλούτησεν. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος, *διὰ δύο μαρτύρων, ἧ καὶ τριῶν πῶν*, εἶπε, *βῆμα σταθήσεται*, τὸ ἀποκρῶν αὐτῶν εἰς βεβαλωσι τάχα παραδηλῶν· ἡμεῖς δὲ, τὸν τοιοῦτον ἀριθμὸν κατὰ πολλὴν εὐπορίαν διπλασιάσαντες, ἔκτον ἤδη τούτων παράγομεν, ἔχοντα πολὺ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἀξιόπιστον, ὃς ἐν τῷ τῆς κατὰ μέρος Πίσταως αὐτοῦ λόγῳ ταῦτά φησιν· *Ὁμολογοῦμεν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, τούτεστι μίαν θεότητα φυσικῶς ἀγεννητοῦ μένοντος τοῦ Πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' Ἰεοῦ. ἀδίδως ἐκπεμφθέντος*.

17. Ἔδει τοὺς ἅπασ εἰς ἀντιτεταγμένην μοῖραν ἀποκριθέντας, καὶ τῆς συνουσίας ἀπορραγέντας ἡμῶν, εἰ καὶ μὴ πρώην, νῦν γοῦν ἀκούσαντας, καταπέτῃσαι, καὶ πειθηθῆναι ἑαυτοὺς ἡμῖν παρασεῖν, τὸ τοῦ ἀνδρὸς καὶ μόνου εὐλαθηθέντες αἰδέσμενοι. Οἱ δ', ὡς ἔρω, καὶ μᾶλλον τῆς ἐκπεμφθέντος δραζάμενοι λέξεως, τὰς ἀντιθέσεις, ἃς ἐκ πολλοῦ συλλαβόντες ὠδίνον ἐνδοθεν, ἄρτι φανερώς ἐξηγητήσοι.

καὶ φασι μηδὲν τυγχάνειν σὺν τῇ παρουσίᾳ, μηδὲ τὰς τῶν ἀναγεγραμμένων χρήσεων πλείους πρὸς τὸ προσκείμενον· ὅτι μὴ τὸ εἶναι ταύταις, ἢ τὸ ὑπάρχειν ῥη-ῶς πρόσκειται. Τῇ μὲν γὰρ τὸ *περὴνέται*, ταῖς δὲ τὸ *ἐκλάμπειν*, ἐτέραις τὸ *προχέσθαι* τὰ καὶ *ἐκχεῖσθαι*, ταῖς μετ' αὐτὰς τὸ *προεῖσθαι*, τῇ δὲ τὸ *προέρχεσθαι*, καὶ ταύτῃ τὸ *ἐκπέμπεσθαι* παρὰ τῶν ἁγίων ἀπονενέμεται. Τούτων δ' οὐδὲν τὴν ὑπαρξιν σημαίνει τοῦ Πνεύματος, ἕκαστον δὲ τὸ τοῦτω κατάλληλον· τὸ *περὴνέται* τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς· *ἐκφανσιν*· τὸ *ἐκλάμπειν* τὴν εἰς τὸν κόσμον ἀρρήτου τοῦτου φωταύγειαν· τὸ *προχέσθαι* τε καὶ *ἐκχεῖσθαι* τὴν τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις διανομήν· τὸ *προεῖσθαι*, πρὸς δὲ καὶ *προέρχεσθαι* τὴν ἐν ἡμῖν αὐτοῦ θεῖαν ἐπέλευσιν· τὸ δὲ *ἐκπέμπεσθαι* τὴν τοῦτου τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγελθεῖσαν παρὰ τοῦ Σωτῆρου· ἀποστολήν· ἃ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι πιστεύομεν, μηδενὸς αὐτῶν τὴν τοῦ Πνεύματος σημαίνοντος ὑπαρξιν. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι, μήτε περὶ ὧν διατίθενται τὸ παράπαν γινώσκοντες, καὶ τὰς μεταξὺ τοῦ τε μεγάλου Βασιλείου, καὶ τοῦ θεοῦ Πατρὸς Ἀθανασίου ῥήσεις, ἐν αἷς τὸ εἶναι πρόσκειται κακοῦργως ἀποκρυψάμενοι. Περὶ γὰρ τῆς πρώτης οὐδαμῶς διαφέρεσθαι δέον ἡμᾶς, ὡς ἀπολύτου καιμένης, καὶ *δίχα* τινὸς ὄλων ῥήματος, εἰ καὶ δυνάμει κἀν ταύτῃ τὸ ὑπάρχειν ἐστὶ κατὰ τοὺς περὶ ταῦτα δεινούς ἀναγκάλως νοούμενον. Ὅμως οὗτοι μὲν διὰ τῶν τοιούτων τὴν οὐσίαν γνῶμην παρέστησαν· ἐγὼ δὲ τοῖς διαληφθεῖσι προστίθημι καὶ τἄλλα τὰ τοῦτοις ἐπόμυνα, τὸ *ἀναβλύζειν* δηλαδὴ, τὸ *πηγάζειν*, καὶ εἰ τί περ ἕτερον ὁμοιον, ἄπερ πανταχοῦ τῆς θείας Γραφῆς ἐπὶ τοῦ Πνεύματος εὐρίσκειται λαμβανόμενα· ταῦτα πάντα τὴν αὐτοῦ δηλοῦν λέγων ὑπαρξιν· καὶ τοῦτο δειχθήσεται κατὰ τὸ παντελῶς ἀναμφιβολον, ἐξ ὧν συχνοὶ τῶν ἁγίων, κατὰ τῆς ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ τὰς τοιαύτας φωνὰς παρελήφασιν, ὧν αἱ ῥήσεις μικρὸν ὕστερον ἐνθάδε καταστρωθήσονται. Νῦν δὲ τῶς καὶ τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν μῆτι τινι χρήσεων τὸ τοιοῦτον ὀρᾶται τοῖς· οὐ παρέργως ἀναγιγνώσκουσιν. Τὸ γὰρ *ἐκλάμπειν* ὁ Νύσσης Γρηγόριος πρότερον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τότε δεόντως ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τίθεικεν, ἵνα πᾶσαν ἀντιλογίαν ἀποκλείσῃ τοῖς· φιλέρισι πρόσφασιν. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ ψυχρὸν αὐτῶν ἐκείνο νόημα χώραν ἔξιν ποσῶς νομισθήσεται τοῖς τῶν ἀκροατῶν ἐπιγνώμοσιν. Ἀφίημι γὰρ λέγειν, ὅτι καὶ τὸ *προχέσθαι*, καὶ τὸ *ἐκπέμπεσθαι* προσκείμενά τινα τοῦτο ἔχοντα, τοῦτο μὲν τὸ *αἰδῶς*, ἐκείνο δὲ τὸ *φυσικῶς* καὶ *οὐσιωδῶς* τὰς ῥηθείσας ἐννοίας τούτων οὐ παραδέχονται. Πῶς γὰρ τὸ Πνεῦμα φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς προερέμενον ἐπὶ τῶν χαρισμάτων ληφθήσεται· Πῶς δὲ καὶ αἰδῶς ἐκπεμπόμενον ἐπὶ τῆς ῥοῆον, κἀν εἰ τῶν ὑπαναντιῶν καὶ οὕτω κρατῆ κατὰ ἰθ'. Ἦδη δὲ καὶ τὰς τῶν ἁγίων περὶ τῶν προλεχθέντων ἐκθεῖναι ῥήσεις οὐκ ἄκαρον. Ὁ μὲν γὰρ ἀκράδαντος στυλὸς τῆς Ἐκκλησίας Ἀθανάσιος ὁ μέγας, οὐ πλείστα τὰ ὑπὲρ τῶν ὀρθῶν δογμάτων παλοῖσματα, τῆς εὐσεβείας ὁ γεννοῖος ἀγωνιστῆς

A nunc palam existens. *apparet*, aliis *elucere*, aliis *profundi* et *effundi*, nonnullis *provenire* et *progredi*, et *emitti* a sanctis appositum est. Horum vero Spiritus existentiam, sed unumquodque, quod illi respondet et congruum est, significat: *apparet*, illius ad nos apparitignem; *elucere*, illius in terrarum orbem inenarrabilem illuminationem; *profundi* et *effundi*, donorum illius erga dignos distributionem; ad hæc, *provenire*, et *progredi*, divinum illius in nos adventum; *emitti* tandem illius apostolis a Salvatore promissam missionem, quæ omnia per Filium patrata esse credimus, cum nullum horum Spiritus existentiam notat. Et hi quidem hæc, eorum, de quibus contendunt, prorsus ignari, et dictis inter ea magni Basilii et divini Patris Athanasii digestis, in quibus *esse* adjunctum est, malitiose silentio involutis; namque de primo nulli dubium esse debet, licet absolute prolatum sit, et absque ullo prorsus verbo, virtute siquidem verbum *existere* continet, ut qui in rebus hisce exerciti sunt, et perspicaces intelligunt. Et hi per similia propriam sententiam expressere: verum ego jam allatis, et quæ illa subsequuntur, superaddam, nempe *erumpere*, *scaturire*, et si quid aliud simile ubique in divinis Scripturis accepta de Spiritu reperiuntur; astruens illa omnia illius existentiam comotare: et hoc ita esse absque ullo dubio demonstrabitur, cum plerique sancti hasce voces de Filii ex Patre existentia usurpaverint, quorum dicta paulo post hac eadem oratione describentur. Verum nunc interim in uno ex jam adductis testimonii clarum apparet illis, qui similia non temere et indiligenter versant. *Elucere* namque Nysenus Gregorius prius de Filio, tum deinceps, uti par erat, de Spiritu posuit, ut omnem contradictionis ansam contentiosus eriperet. Neque enim in Filio frigidum eorum consilium locum ullo modo habere ad æquis lectoribus reputabitur. Præterea siquidem dicere, et *profundi*, et *emitti* cum adnexa sibi nonnulla præferant, hoc quidem *æterne*, illud vero *naturaliter*, et *essentialiter*, dicas eorundem cogitationes non admittere. Qua enim ratione Spiritus naturaliter et essentialiter effusus, de donis accipietur? Et quomodo *æterne* emissus de missione intelligetur? Sed hæc quidem in transitu, quæ de adversariis multo roboris intervallo victoriae ferre poterunt.

ἀποστολῆς νοηθήσεται; Πλὴν ταῦτα μὲν κατὰ πᾶ πολλὴν περιουσίαν δυνάμεως.

19. Sed jam sanctorum de prædictis testimonia apponere non inopportunum fuerit. Inconcuſsa enim Ecclesiæ columna magnus Athanasius, cujus pro rectis dogmatibus pleraque narrantur certamina, generosus pietatis athleta et propugnator,

oratione de sempiterna existentia Filii et Spiritus, apparere vocem de Filii ex Patre existentia usurpans, hæc habet : *Igitur neque Filius Verbum in corde Patris, sed Verbum vivens a vivente Deo, æterna generatione apparens, absque principio Patri conjunctus.* Cyrillus in rebus theologicis discernendis summus, oratione ad Valerianum episcopum, hunc in modum elocutus est : *Sanctus quidem secundum naturam cum sit, quemadmodum et Pater, qui ex ipso apparuit unigenitus Filius, sanctificatus fuisse dicitur a Patre, cum ut homo apparuit.* Idem elucere non alio modo accipiens in uno ex capitibus suis de perpetuitate Filii hæc ipsissima verba habet : *Qui vero supra omnia ascendit Deus, elucescere faciens ex semetipso indivise Filium.* Et in alio : *Pater ex semetipso elucescere scit Filium indivise et inseparabiliter.* Et in alio : *Quemadmodum Spiritus sanctus non subito circa essentiam divisionem diversos in donis modos emittens, sic et generativam essentiam Dei, nemo ex iis qui sapiunt injuria affici asseverabit, aut divisionem, aut effluxum aliquem subitisse, unum et solum ex seipsa elucere Filium efficientem.* Divus rursus ac magnus in rebus divinis exponendis Athanasius oratione de Dionysio episcopo, ostendens effundi etiam de Filii ex Patre existentia desumi, hæc invenitur dixisse : *Fons bonorum omnium Deus est, fluvius vero profusus Filius, scripto consignatur : effluxus enim mentis Verbum, et ut hominum exemplo id exprimam, ex corde per os effunditur.* Item sanctissimus et divinisissimus Cyrillus in uno ex supra laudatis capitibus, non alium significatum habere progredi ostendit, his iisdem verbis : *Hic enim ex essentia Patris progrediens, genitorem illico Patrem ostendit.* Et in alio : *Quemadmodum Pater sine principio est, ita et qui ex essentia illius progressus est, Verbum sine principio est.* Item in alio : *Sic et Filius Dei indivise ex Patre progressus, character est perpetuitatis illius.* Ille item in alio horum capitum emitti ex Patre existentie attribuens, hunc in modum orationem direxit : *Quæ enim passio circa solem agnoscitur, cum lumen generat? quæ circa ignem separatio contingit, cum ex se illuminationem emittit? Quodsi hæc generant quidem indivise, et absque passione quæ ex se sunt, emittunt, annon multo magis eorundem opifex sua nature lumen emittit?* Ad hæc hic idem iterum in uno ex iisdem capitibus etiam provenire in eodem significato accipiens, hisce verbis eloquitur : *Universum Filii esse ex essentia Patris provenit.* Præterea hic idem erumpere de ipsa Filii existentia in uno ex iisdem jam dictis capitibus accipit, dum ait : *Erat igitur Genitori coæternus Filius uti ex quodam fonte paterna essentia erumpens.* Ecclesie rursus lumen divinissimus Athanasius eidem significationi scaturire adaptans, Patrem fontem Filii nuncupavit his verbis, epistola ex synodo Hierosolymitana ad Alexandrinos : *Cognoscunt, qui Arianam hæresim anathemati subjecerunt, non creaturam, sed ex*

καὶ ὑπέρμυχος, ἐν τῷ περὶ τῆς ἀδελφου ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ, τὸ πεφηρῆναι τῆς, καὶ τῆς ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ ταῦτά φησι· *Τοῦτον οὐδὲ ὁ Υἱὸς Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ Λόγος ζῶν ἀπὸ ζῶτος Θεοῦ ἀδίδω γεννήσει πεφηρῶς, ἀνάρχως τῷ Πατρὶ συνών.* Ὁ δὲ θεολογικώτατος Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς Οὐαλεριανὸν ἐπίσκοπον λόγῳ, καὶ οὗτος οὕτως εἶρηκεν· *Ἄριστος γὰρ ὡν κατὰ φύσιν καθάπερ ἀμύλει καὶ ὁ Πατὴρ ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηρῶς Υἱὸς μονογενῆς ἡγήσθαι λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς, καθὼς πέφηρεν ἄνθρωπος.* Ὁ αὐτὸς δὲ ἐκλάμπει καὶ ταύτῃ διδοὺς ἐν τινι τῶν περὶ τῆς ἀδιότητος τοῦ Υἱοῦ κεφαλαίων αὐτοῦ, τοιαῦτα πρὸς ἑπὶ διέξεισιν· *Ὁ δὲ ἄνω πάντων ἀναβεδικῶς Θεὸς ἐκλάμψας ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ τὸν Υἱόν.* Καὶ ἐν ἄλλῳ· *Ὁ Πατὴρ ἐξέλαμψεν ἐξ αὐτοῦ τὸν Υἱὸν ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως.* Καὶ ἐν ἑτέρῳ· *Ὅσπερ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μερισμῶν ὑπομένει περὶ τὴν οὐσίαν διαφόρους ἐκπέμπον τοῖς ἐν τοῖς χαρίσμασι τρόπους· οὕτως καὶ τὴν γεννητικὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἄν τις τῶν εὐφρονοῦντων ἀδικεῖσθαι φησεῖεν, ἢ μερισμῶν, ἢ ἀπόρροϊάν τινα παθεῖν ἓνα καὶ μόνον ἐξ αὐτῆς ἐκλάμψυσαν Υἱόν.* Ὁ μέγας αὐθις τὰ θεῖα καὶ πολλὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου λόγῳ τὴν προχέσθαι δεικνύς ὅτι καὶ τῆς ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως ἐκλαμβάνεται τοῦ Υἱοῦ τὰς λέγων εὐρίσκειται· *Πηγὴ τῶν ἀγαθῶν πάντων ἐστὶν ὁ Θεός, ποταμὸς δὲ προχέμενος ὁ Υἱὸς ἀναγέγραπται.* Ἀπόρροια γὰρ τοῦ Λόγος, καὶ ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχετεύεται. Πάλιν ὁ ἐν ἁγίοις ἐνθεώτατος Κύριλλος ἐν τινι τῶν εἰρημένων ἀνωθεν κεφαλαίων αὐτοῦ τὸ προέρχεσθαι καὶ ταύτῃ παριστάνει εἶναι κατάλληλον, ταῦτ' ἐφηρξεν ἐπὶ λέξεως· *Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς προσελθὼν, Πατέρα εὐθύς ἐδειξε τὸν γεννήσαντα.* Καὶ ἐν ἑτέρῳ· *Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἀναρχος, οὕτως καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προσελθὼν Λόγος ἀναρχος.* Καὶ ἐν ἄλλῳ· *Οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀμερίστως ἐκ τοῦ Πατρὸς προσελθὼν χαρακτὴρ ἐστὶ τῆς ἀδιότητος αὐτοῦ.* Οὗτος ἐν ἄλλῳ τῶν τοιούτων κεφαλαίων αὐτοῦ τὸ ἐκπέμπεσθαι τῆ τοῦ Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς ὑπάρξει προσέμων οὕτως εἶρηκεν· *ἐφθέγγετο· Ποῖον γὰρ πάθος περὶ τὸν ἥλιον ὁρᾶται γινόμενον, ὅτε τλκτεῖ τὸ φῶς; Ποῖος συμβαίνει περὶ τὸ πῦρ μερισμὸς, διατ ἐκπέμπει τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμὸν; Εἰ δὲ ταῦτα γεννᾷ μὲν ἀμερίστως, ἐκπέμπει δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαθῶς, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τοῦτων ποιητὴς τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐκπέμπει τὸ ἀπαύγασμα; Πρὸς τοῦτοις ὁ αὐτὸς καὶ ἄλλῳ ἐν τινι τῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, καὶ τὸ προείναι καὶ ταύτης ἐκλαμβανόμενος, ταῦτα κατὰ ῥῆμα διέξεισι· *Σύμπαρ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πρόσισι.* Καὶ μὴν καὶ τὸ ἀναβλύζειν ὁ τοιοῦτος ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ τλθσιν ἐν τινι τῶν διαληφθέντων αὐτοῦ κεφαλαίων οὕτως διατρανῶν· *Ἦν ἄρα τῷ γεννῆ-**

σαντι συναϊδιος ὁ Υἱός, ὡπερ ἀπὸ τινος πηγῆς τῆς πατρῴας ἀναβλύζων οὐσίας. Ὁ τῆς Ἐκκλησίας αὐθις φωστῆρ ὁ θεϊότατος Ἀθανάσιος, τὸ πηγάζειν προσαρμύζων αὐτῆ, πηγὴν τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ κέκληκεν οὕτως εἰπὼν ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιστολῇ· *Γινώσκοντες εἰσιν οἱ τὴν Ἀρσιανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζαντες, μὴ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ*. Τούτων ἐνὴν καὶ πλείω προβαίνει τοῖς βουλομένοις ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐκλεξάμενον· ὁμοῦς τὸν κόρον φεύγων τὸν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν λεγομένων τοῖς ἀκροαταῖς ἐκτικτόμενον, ἀποχρῆν ἡγοῦμαι καὶ ταῦτα τοῖς γε μὴ πάντῃ κακοσχόλοις, ἢ ταπεινοῖς τὴν διάνοιαν.

κ'. Ἐπέκεινα δὲ τῶν ῥηθέντων τὸ πεφηγῆναι, καὶ τὸ πηγάζειν, ὅτι κατὰ τοῦ Πνεύματος λαμβανόμενα τὴν ὑπαρξίν τούτου σημαίνουσιν, ὁ μέγας Βασίλειος παραστήσει τοῖς πᾶσιν ἀριθλοτάτα. Καὶ γὰρ ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ λόγῳ ταῦτα φησιν· *Τὸ Πνεῦμα τὸ ἄριον οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ ἐκλιπτερον ἔχον ἐστίν, ἀλλ' ἀθίως πάντα ἔχον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηγός, αἰεὶ ἀτελὲς ἔχον, ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ, κἀκεῖθεν πηγάζον· πηγὴ δὲ αὐτὸ τῶν προσηρημένων ἀγαθῶν*. Ἀλλ' αὐτὸ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπόστατόν ἐστι· τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐκέρχεται αὐτοῦ εἰσιν. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἄριον ἐξέχου ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ποῦ ποτὲ εἰσιν οἱ πάντα τοῖς ἑαυτῶν λογισμοῖς ἐπιτρέποντες, καὶ ὅπερ ἂν αὐτοῖς ὀφείλει, τοῦτο τῶν ζητουμένων ἐφ' ἑκάστῳ τιθέμενοι, καὶ τὴν οἰκείαν γνώμην ὡς νόμον στέργοντες καὶ κρατύνοντες, οἱ μῆτε θέλοντες ἐπαλεῖν, εἰ πῶς τις καὶ λέγειν ἔχοι τι χρήσιμον οἰκοθεν, καὶ τῶν θεῶν Γραφῶν προτεινομένων, ὡς ἀσπίς τὰ ὄψα πρὸς ἐπάσματα βύοντες; Ἰεσοῦ γὰρ ἐν τῷ παρόντι πρὸς τοὺς ῥηθείαι καὶ ἕτερον δόγμα τῷ θεῷ τούτῳ Πατρὶ συγκατασκευάζεται, περὶ οὗ πολλὸς λόγος πολλάκις ἐκατέροις τοῖς μέρεσι. Κοινῶς γὰρ ὁμολογουμένου, καὶ παρὰ πᾶσι τοῦ τῆν τοῦ Πνεύματος χορηγίαν γίνεσθαι δι' Υἱοῦ τοῖς πιστοῖς, οἱ πλείους αὐτῶν, ἵνα μὴ λέγω πάντες, ἐπειπερ σύγκωμονοῦσιν, ὡς ἐγῶμαι, τὸ γοῦν μέρος τοῦτό τινες, τὰ τοῦ Πνεύματος χαρίσματα φασὶν ἀποτετημένως παρέχεσθαι δι' Υἱοῦ τοῖς πρὸς οὗς τὸ Πνεῦμα λέγεται δίδοσθαι· καὶ τὰ τῆς μαρτυρίας, ὅτι πνεύματα καλοῦνται καὶ τὰ χαρίσματα, παρευθὺς ἐπὶ γλώττης ἐξ Ἡσαίου τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προφητῶν, *καὶ ἐπανακαύσεται*, περὶ τοῦ Κυρίου προλέγοντος, *ἐπ' αὐτὸν ἐκτὰ πνεύματα, πνεῦμα σοφίας, πνεῦμα γνώσεως*, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα γοῦν ὀρέγεσθαι δι' Υἱοῦ τοῖς εὐσεβέσι φασίν, οὐ μὴν αὐτὸ τὸ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συναπτατόμενον καὶ συναριθμούμενον, ὅπερ καὶ Θεός ἐστι τέλειος, ἐπεὶ μὴ δυνατὸν φύσιν ἀνθρώπου χωρῆσαι Θεόν. Τί συνάγειν ἐνευθεν τάχα πειρώμενοι; Τὸ τῆ ψευδεὶ ταύτῃ προτάσει συμπερινοόμενον πάντως ἀποπον· ὡς, εἴπερ μὴ δι' Υἱοῦ προσέχεσθαι τὸ Πνεῦμα τοῖς ἀγίοις νομίζεται, σχολῆ γ' ἂν ὑπάρχειν δι' αὐτοῦ πιστευθήσεται.

¹⁰ Isa. xi, 2.

A essentia natum esse Verbum, et essentiam Patris principium, et radicem, et fontem esse Filii. Possem hic plura addere cupientibus ex divinis Scripturis collecta, sed satietatem vitans, quæ ex abundantia et multitudine dictorum auditoribus ingeneratur, hæc sufficere existimo iis, qui otio suo male non utuntur, nec humi cogitationibus repunt.

20. Præ his porro dictis, *apparere et scaturire, cum de Spiritu asseruntur, illius existentiam denotare, magnus apertissime demonstrabit Basilium. Nam oratione sua de Spiritu sancto hæc habet: Spiritus sanctus nihil in seipso ascititium habet, sed ab æterno omnia possidet ut Spiritus Dei, et ex ipso apparens, sui causam eum habens, ut sui ipsius fontem, indeque scaturiens, fons vero ipse prædictorum bonorum: sed ipse quidem ex Deo scaturiens in hypostasim est; quæ vero ex eo effluunt operationes ipsius sunt. Hunc Spiritum sanctum effudit in nos opulenter Deus per Jesum Christum. Ubinam nunc sunt, qui omnia suis cogitationibus indulgent, et quidquid sibi subvenerit in mentem, id in quæsitis singulis infarciunt, et propriam sententiam uti legem adamant et corroborant, quæ neque aures dedunt, si quis usui futurum ex propriis in medium proferat, et cum divinæ Scripturæ proponuntur, velut aspis in incantamentis carminum aures obstruunt? Enim in præsentia præjam dictis aliud quoque dogma a divino isto Patre astruitur, de quo sæpenumero ab ambabus partibus multus prolixusque sermo habitus est. Namque cum apud omnes in confesso sit, Spiritus suppeditationem per Filium fieri fidelibus, potior eorundem pars, ne dicam omnes, dum æquos se præbent, ut ipse existimo, dona Spiritus asserunt, præsecta abscissaque tradi per Filium illis quibus dari Spiritus dicitur, et Isaie inter alios prophetas magnitudine dictionum præcellentis testimonio statim in medium allato, probant, dona Spiritus Spiritum appellari, dum de Domino prævaticinans ait: «*Et requiescent super eum spiritus septem, spiritus sapientiæ, spiritus cognitionis*»¹⁰, et reliqua. Hæc itaque suppeditari per Filium piis hominibus tradunt, non ipsum, quicum Patre et Filio simul collocatur et annunceratur, Spiritum, qui et Deus perfectus est, quanto natura humana Deum capere non valet, quid inde tandem conantes colligere? Absurdum nempe hoc, quod falsa ista propositione concluditur, si non per Filium Spiritus dignis exhiberi existimatur, multo minus per ipsum existere credetur.*

21. Sed his nos contra opponimus, non dona Spiritus separata, hoc namque ipsam ferme pietatem vulnerat, per Filium fidelibus dedi, sed Spiritum ipsam sanctum, qui complet Trinitatem, et qui singulariter denuntiatur piis hominibus per Filium dari, habitualiter habitare: et sic ille priorum donorum actionem effundit, ut magnus Basilius, effrenata nobis contradicentium ora obturans enuntiat. Deum vero in hominibus inhabitare scriptum est, de filiis, qui post legem et ante gratiam complacuerunt: « *Inhabitabo in illis et inambulabo* ¹¹. » De apostolis, in Evangeliiis Salvator noster de hoc sermonem habens, dixit, « *Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ¹². » Dona porro Spiritus spiritus aliquando nuncupari, supervacaneum dicere fuerit, cum nemo de eo addubitet: verumtamen re ipsa ipsum Spiritum sanctum et non ejus dona exhiberi per Filium fidelibus declaravit deiloquus iste Pater, nec minus, quin etiam clarius et sublimius, dum de Salvatoris in discipulos inflatu pertractat. In uno siquidem ad beatum Amphilo-chium capite hæc rursus insinuat: *Spiritus vero in eodem ordine cum vivente Verbo collocatus ad creandum, vivens virtus, et natura divina, ineffabilis ex ineffabili ore apparens ineffabili modo, et per inflatum in hominem missa, quæ secundum corporeum a Christo typum ostensum, rursus ab eo per inflatum restituta. Concurrere enim debet cum prima novitate ea, quæ nunc fit innovatio, et concursum expressit sufflans, idem ille existens, qui a principio insufflavit, idemque per quem Deus inflatum elargitus est, tum quidem cum anima, nunc vero in animam.* Advertant animum huic dicto, qui nobis bellum indicunt, addiscantque ex eo per inflatum, non donum aliquod spiritale, ut ipsi contentiose contendunt, sed ipsum Spiritum sanctum illis, qui ipsum aspexerant Verbum, post resurrectionem exhibitum fuisse, quem etiam homini per ipsum Deus in ipsa orbis conditione insufflaverat. Quod fieri minime potuisset, nisi per ipsum Spiritus-existentiam habuisset, per quem in eos, quibus ille complacitus est, insufflatur, et dignis mittitur suppediatus. Quandoquidem si id non esset, male neque recte diceretur per Filium exhiberi. Necessario enim existentiam suppediatio consequitur, nisi quis opinetur, Spiritum extra Unigenitum subsistere, illumque eum accipere tanquam sibi datum a Patre, ut possit illum indigentibus communicare, quod plerisque in locis uti impietate plenum maxime admirabilis Cyrillus præcidit: in uno enim libri secundi Thesaurorum capite hæc habet: *Proprius enim omnino Spiritus essentialis Filii, et non de foris suam hypostasim habet.* Et tertio ad Hermianam: *Igitur nos homines filiationis gloria honestans Spiritus sanctus, quandoquidem Filii est, operabitur quidem in aliis filiorum adoptionem,*

καὶ. Πρὸς οὓς ἡμεῖς ἀντιφραγεγόμενοι λέγομεν, ὅτι τὰ χάρισματά τοῦ Πνεύματος διατρούμενα, τοῦτο γὰρ εἰς αὐτὴν προσκρούει σχεδὸν τὴν εὐσέβειαν, δι' Ἰοῦ βραβεύεται τοῖς πιστοῖς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τῆς Τριάδος συμπληρωτικόν, ὅπερ καὶ μοναδικῶς ἐξαγγέλλεται, χορηγούμενον δι' Ἰοῦ τοῖς εὐσεβέσιν οικεῖ σχετικῶς· καὶ οὕτως ἐκεῖνο πηγύζει τὴν τῶν οικειῶν χαρισμάτων ἐνέργειαν, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος εἶρηκεν, ἐμφράττων τὰ τῶν ἡμῶν ἀντιλεγόντων ἐν τοῦ οἰκίᾳ ἀπόλυτα στόματα. Περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οικεῖν ἐν ἡμῖν γέγραπται τοῖς· μὲν μετὰ τὸ νόμον, καὶ πρὸ τῆς χάριτος· τῶν εἰρασετηράτων ἀνδρῶν ἔνεκεν, ὡς· « *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω* »· πρὸς δὲ τοὺς ἀποστόλους ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὰ περὶ τούτου διαλεγόμενα εἶρηκεν, « *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονήν παρ' αὐτῶ ποιήσομεν.* » Τὸ μέντοι καλεῖσθαι καὶ τὰ χάρισματά τοῦ Πνεύματος ἔστιν οὐ πνεύματα περιττὸν καὶ λέγειν μηδεὸς ἀμφιδάλλοντες· ὅτι δὲ πρὸς ἀλήθειαν αὐτὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μὴν τὰ τούτου χάρισματά δι' Ἰοῦ παρέχονται τοῖς πιστοῖς, ἐδήλωκεν ὁ θεηγόρος οὗτος Πατὴρ οὐδὲν ἐλάττον εἰ μὴ καὶ μᾶλλον μείζον καὶ ὑψηλότερον, ἐν οἷς ἐρμηνεύει περὶ τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος τοῖς μαθηταῖς ἐμφουσίσεως. Ἐν ἐνὶ γὰρ τῶν πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχον κεφαλαίων τάδε πάλιν φησὶ· *Πνεῦμα γὰρ τῷ ὧντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζωσα δύναμις καὶ θεία φύσις, ἀρρητος ἐξ ἀρρήτου στόματος περηνυῖα ἀρρήτως, καὶ κατὰ τὴν ἐμφουσίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀεσταλμένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου δειχθέντα τύπον ὑπ' αὐτοῦ δι' ἐμφουσίσεως ἀποκαθισταμένη.* Συντρέχει γὰρ δεῖ τῇ κατ' ἀρχὴν καιρότητι τὴν νῦν ἀνακαίνισιν, καὶ τὴν συνδρομὴν ἐξετύπωσεν ἐμφουσίσεως, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφουσίσησαντα, ἀλλ' αὐτός δι' οὐ θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφουσίσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχὴν. Ἐπιστησάτωσαν τῷ ρητῷ τὸν νοῦν οἱ μαχόμενοι, καὶ μαθέτωσαν ἐξ αὐτοῦ πῶς καὶ διὰ τῆς ἐμφουσίσεως οὐ χάρισμα τὸ πνευματικόν, ὡς αὐτοὶ διατεινόμενοι λέγουσιν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς αὐτόπταις ὁ λόγος ἐδωρήσατο μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅπερ καὶ τῶν ἀνθρώπων δι' αὐτοῦ Θεὸς καταρχὰς ἐνεφύσησεν, οὐκ ἄλλως τοῦτο γίνεσθαι πεφυκός, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον ἐστὶ, δι' οὐ καὶ τοῖς πρὸς οὓς ἠδύκαθεν ἐμφυσᾶται, καὶ τοῖς ἀξίοις καταπέμπεται χορηγούμενον. Ἐπειπερ εἰ μὴ τοῦτο πάντως, οὐδ' ἂν ὀρθῶς λέγοιτο παρέχεσθαι δι' Ἰοῦ. Χρὴ γὰρ τῇ ὑπάρξει τὴν χορηγίαν ἀκολουθεῖν, εἰ μὴ μέλλοι τι· τὸ Πνεῦμα φρονεῖν ἐξωθεν ὑφίστασθαι τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τοῦτο λαμβάνειν αὐτὸν οἶα δοτὸν ἐκ Πατρὸς, ὡς δύνασθαι μεταδιδόναι τούτου τοῖς χριστιανοῖς, ὅπερ καὶ πολλοῦ φθάνει προανοσῶν, ὡς δεσσεβείας πλάσης ἀνάπλεων ὁ θαυμασιώτατος Κύριλλος. Ἐν ἐνὶ μὲν γὰρ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θεσαυρῶν οὕτω φάσκει· ῥητικῶς· *Ἰδοὺν δὲ πάντως*

¹¹ II Cor. vi, 16. ¹² Joan. xiv, 25.

τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐξωθεν ἄποστατόν· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, τὸ τοίνυν ἡμᾶς, λέγει, τοὺς ἐπὶ τῆς τῆς οὐσίας τοῦ δόξῃ καταχρυσούν, φησὶ δὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπέπερ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐνεργήσῃ μὲν εἰς ἑτέροισι τὴν υἰοποίησιν, ἀπρακτῆσει δὲ περὶ τὸν οὐκ ἐστὶν οὐκ εἰσκακρημένον, οὐτε μὴν ἐξωθεν ἐκπεφοιτηκός, ἀλλ' οὐσιαστικῶς ὑπάρχον αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ προχέμενον τοῖς ἑσθῆν ἀξίους ἐν εὐδοκίᾳ Πατρὸς. Πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ τὸ, « Κἀγὼ αἰτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον ὅμιον δώσει Παράκλητον, » ἐξηγούμενος, Ἄρ' οὐκ οἰήσεται τις καὶ μάλα δικαίως, φησὶ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀραρότως διακρίσεται, ὅτι τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀγαθῶν οὐσιαστικῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινωτός, ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τούτον τὸν τρόπον καθ' ὅσον ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ, οὐκ ἐπακτόν, οὐδὲ ἐξωθεν. Εὐθέως γάρ, μᾶλλον δὲ μαρτυρῶν τὸ οὕτω φρονεῖν. Εἰς δὲ τὸ ῥητὸν τὸ, ὅτι « Τεθεύματι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ἐξ οὐρανοῦ, ὡσεὶ περισσεύων, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν »· οὐ γὰρ δὴ πῶς λέγει, πρὸς τοσαύτην ἀλογίαν καταθεσόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἰεσθαὶ μεθεκτόν ἐν τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον οὐσιαστικῶς ἐμπεφυκός, ὡς περὶ οὐκ ἀμέλει καὶ αὐτῷ τῷ Πατρί. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἦνα οὐκ ἐπὶ τὸν τρόπον ἀπομερισθῶμεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὕτως ἐμπεφυκός καὶ οὐσιαστικῶς ἠνωμένον, δι' αὐτοῦ τε προκύπτον καὶ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς; Οὕτω τὴν προβηθείσαν ἔνοιαν ὁ μέγας οὗτος Πατήρ ἀναίρων, τὸ φυσικῶς καὶ οὐσιαστικῶς ἔχειν τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα συνίστησιν, ἔστιν οὐ καθ' ἕτερον λόγον κάκεινην ἀποδεχόμενος. Ἐν γὰρ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ ἐρμηνείᾳ μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς, τάδε φησὶν· *Εἰ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος καὶ πέφηνας καθ' ἡμᾶς, ἐπακτόν αὐτῷ εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγεται. Καταφυροίτης γὰρ καὶ ἐπ' αὐτόν ἐν εἰδαι περισσεύων, ὅτι καθ' ἡμᾶς γέγονος, ὡς ἔφη, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν οικονομικῶς ἐβαπτίζετο, τότε καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα δοτὸν αὐτῷ λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον· καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ κένωσις.* Ταῦτα κατὰ παρέκθεσιν μὲν, ὅτι τῶν τοιούτων ἕτερος ὁ καιρὸς· ἀναγκαῖα δ' ὁμῶς διὰ τοὺς πρὸς πᾶν τὸ προτεινόμενον ἀντιλέγοντας. Οἷς καὶ δι' ὧν παρεθέμεθα χρήσεων ἀρχούτως δοκῶ μοι, καὶ ὡς ἔχρησιν, ἀπεδείξαμεν ὅτι τὸ πεφνηέναι, καὶ τὸ ἐκλάμπειν, καὶ ἄλλα τὰ παρόμοια τούτοις, ὧν πάντων ἄνωθεν ἐπιμνήσθημεν, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λαμβανόμενα τὴν αὐτοῦ παριστάνουσιν ὑπαρξίν. Ὡστε λοιπὸν οὐκέτι δεήσει πλείονος ἡμῖν τῆς κατασκευῆς, ὅταν κάπλι τοῦ Πνεύματος ταῦτα λαμβάνονται, τὴν ὑπαρξίν τούτου λέγειν δηλοῦν. Τῷ γὰρ αὐτῷ λόγῳ κἀναυθα τὰς τοιαύτας ἐκδεξόμεθα δικαίως φωνάς, ἧς κάπλι τοῦ Υἱοῦ παρελήφαμεν.

κβ'. Ἄλλ' ἐπιφύονται καὶ κάπλι οἱ πρὸς εἶριν ὁρῶντες ἀεὶ καὶ πρὸς μάχην τὴν ἡμετέραν ἀποδιδόμενοι λέγοντες, Καὶ πῶς οὐδεὶς τῶν διαληφθέντων Πατέρων εἰρηκῆ καθαρώς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν τὴν ὑπαρξίν, ἢ τὴν κυρίαν ἐπὶ τούτου λέξιν, ἢ τις ἐστὶν, ὡς ἴσμεν, τὸ ἐκπορεύεσθαι, τέθεικα;

otiosus autem erit omnino in illo, cujus scilicet est, non adventitius, neque enim extrinsecus adveniens, sed essentialiter illius existens, et per eum effusus, ut a dignis accipitur juxta beneplacitum Patris. Rursus in Evangelio Joannis, cum illud: « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis », interpretatur ait: Annon igitur quispiam existimabit, et merito, imo etiam aptissime amplectatur, Dei et Patris naturalium bonorum et essentialium cum Filio particeps sit, habere Spiritum eo modo, quo illum habere et Pater intelligitur, non ascititium neque extraneum? Stolidi enim est, imo furiosi ita sentire. Et in illud: « Vidi Spiritum descendantem de caelo, quasi columbam, et mansit super illum » Nunquam enim ad tantam temeritatem descendemus, ut participatione in Filio secundum naturam Spiritum esse credamus, et non potius substantialiter, quemadmodum ipsi etiam Patri adherent. Et post pauca: Quomodo igitur a Filio Spiritum separabimus, qui sic innatus ei est, ita substantialiter conjunctus, et per eum prodians, in ipso ita naturaliter est? Sic praedictam opinionem magnus iste Pater destruens, naturaliter et essentialiter haberi Spiritum a Filio comprobatur, aliquando etiam secundum] aliam quoque rationem eandem amplectitur. Nam Joelem prophetam exponens, postquam de divinitate Unigeniti pertractasset, haec subdit: Qua vero ratione factus est homo, et modo nostro apparuit, ascititium illi esse Spiritus dicitur: descendit enim super ipsum in specie columbae, cum secundum nos factus, ut dixi, tanquam unus ex nobis baptizaretur, tum et proprius ipsius Spiritus donatus ipsi dicitur propter humanitatem; et haec est exinanitio. Et haec quidem per digressionem a proposito; sunt enim in aliud tempus conservanda; necessaria tamen visa sunt propter oppugnantes quidquid illis proponitur. Verum supra jam adductis auctoritatibus satis et ut addecebat, demonstravimus, illa apparere, elucere, et his similia a nobis supra commemorata, cum de Filio dicuntur, illius existentiam insinuare. Quare majore nobis probatione opus non erit, ad demonstrandum, haec eadem, cum de Spiritu dicuntur, illius existentiam manifestare. Eadem siquidem ratione hic quoque easdem dictiones merito accipiemus, quae et de Filio eas accepimus.

22. Sed rursus nobis, qui nonnisi contentionibus addictissimi sunt, insurgunt, et ad pugnam accinguntur, dicentes: Et quam ob causam nemo ex jam laudatis Patribus clare enuntiavit, per Filium Spiritum sanctum existentiam habere, aut propriam de illo dictionem, quae est, ut omnes

¹³ Joan. xiv, 16. ¹⁴ Joan. i, 32; Matth. iii, 16; Luc. iii, 22.

sciunt, *procedere* usurpavit? Namque Spiritum per Filium existere forte concedendum esset, ut ex jam allatis manifestum est, quando ex ipsis nonnulli palam eo nomine usi videntur, sed existentiam habere nullo modo. Namque aliud est existere, aliud existentiam habere: quod illud quidem sæpius asseritur etiam de extraneis, sicuti, hic ex hac urbe existit, ille ex alia rursus fortasse. At existentiam habere de his tantum sumitur, quæ ad constituendam subsistentiam conducunt. Hanc igitur quam maxime vocem exprimentem, ut et illam propriam *procedere* de Spiritu sancto tacuerunt; notum vero est omnibus, inter omnia nihil esse, quod illi magis proprium sit, quam *procedere*. Id etenim Spiritui et soli in primis attributum, proprium illius appellatur. Hæc acuti isti solertesque ad comminiscendas contradictiones, ut propriam tantum opinionem stabiliant. Sed ego inter *existere* et *existentiam habere*, nullum esse discrimen, sed unum idemque notare affirmo. Namque *existere* in illud, *existentiam habere* dissolvitur; et *existentiam habere* in illud, *existere* vicissim contrahitur: nec alio ullo modo fas est isthæc intelligi. Et possem equidem longum sermonem ad id demonstrandum contexere, nisi plane crimen inepti vererem incurrere. Cui enim notum non est, ubi existere dicitur, ibidem secundum unum eundemque significatum, sive naturaliter, sive essentialiter, sive secundum aliam rationem, et existentiam habere dici? neque unum ex his in quouam ab altero discrepabit apud eos, qui sermonum sensa dijudicare norunt. Ante etiam præveniens divinus Cyrillus quæstionem dissolvit, in una ex illis, quæ supra descriptæ sunt auctoritates, cum dicit: *Spiritum vero sanctum nuncupabis, quod ex Patre per Filium naturaliter effunditur; et, uti in exemplo spirationis, quæ ex ore filii, propriam nobis significat existentiam.* Cum enim dixisset, effundi Spiritum per Filium naturaliter, subiunxit, Et propriam nobis significat existentiam, uti in exemplo spirationis, quæ ex ore fit, clareque per Filium Spiritum sanctum existentiam habere decernit, quod neminem, puto, latet; licet hi quæ dicta sunt, etsi in medio jaceant ante omnes, consulto præterierunt. Et de hoc ista satis, quæ cum clarissima sint, everti propulsarique non poterunt.

25. Ad secundum vero dicimus, *procedere* non expressius inferre essentiam ipsam Spiritus ipso *existere*, quod inter alia omnia verba primum natura est, et in quod, ut qui circa similia insanunt, tradunt, et hoc ipsum *procedere* præ aliis verbis resolvitur, sed æqualiter, et modo eodem utraque. Quod si in illis discrimen aliquod consideratur, illud est secundum aliam rationem utrisque propriam atque accommodatam. Etenim cum sint ex Patre et Filius et Spiritus sanctus, ne quis opinaretur etiam Spiritum uti

Τὸ μὲν γὰρ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ δοκίον ἴσως, ὡς ἐξ ὧν εἶπον πάντες ἐδήλωσαν, ἐπεὶ καὶ τινες αὐτῶν τῷ τοιοῦτῳ φαίνονται χρησάμενοι διαβήρητον ὀνόματι· τὸ δὲ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν οὐκ ἂν. Ἄλλο γὰρ τὸ ὑπάρχειν, καὶ ἄλλο τὸ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἔστιν· ὅτι τὸ μὲν εἰσθε πολλὰκις λέγεσθαι καπὶ τῶν ἁγίων, ὅσον οὗτος ἐκ ταύτης ὑπάρχει τῆς πόλεως, ἁκεῖνος ἐξ ἑτέρας πάλιν τυχόν· τὸ δὲ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἐπὶ μόνων παραλαμβάνεται τῶν συντελούντων εἰς τὴν οὐσίωσιν. Ταύτην τοίνυν τὴν ἐμφαντικωτάτην φωνήν, ὁμοίως γε μὴν καὶ τὸ *ἐκπορεύεσθαι* τὴν κυρίαν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος· λέξιν παρεσιώπησαν. Δῆλον δὲ τοῖς πᾶσιν ὡς οὐδὲν ἐπ' αὐτοῦ τῶν πάντων, ὅποιον τὸ *ἐκπορεύεσθαι*. Τοῦτο καὶ γὰρ τῷ Πνεύματι καὶ μόνῳ κατ' ἐξαιρετον ἀποκληρωθὲν ἴδιον αὐτοῦ κατωνόμασται. Ταῦτα μὲν οἱ δεινοὶ τρόπους ἀντιλογίας εἰραῖν, ἵνα μόνον τὴν οἰκείαν γνώμην συστήσωσιν· ἐγὼ δὲ πρὸς μὲν τὸ ὑπάρχειν, καὶ τὸ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν, ὅτι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σημασίας ἀμφοτέρω· τὸ γὰρ ὑπάρχειν εἰς τὸ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν σαφῶς διαλύεται, καὶ τὸ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν εἰς τὸ ὑπάρχειν πάλιν συνάγεται· καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως νοῆσαι τὰ περὶ τούτων οὐδοκωσῶν· ἐθουλόμην καταβαλέσθαι λόγον συγχόν εἰς ἀπόδειξιν, εἰ μὴ γραφὴν ἀπειροκαλίας ἤδειν ἐνεῦθεν ἀποίεσθαι. Τίτι γὰρ τῶν ἀπάντων οὐ φανερόν ὡς ἐν ἅα λέγεται τὸ ὑπάρχειν, ἁκεῖ καὶ τὸ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν λεχθήσεται κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν σημειώμενον, εἴτε φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς, εἴτε καθ' ἕτερον λόγον ἐκάτερα; καὶ οὐ διοίσει τὸ παράπαν οὐδὲν τούτων ἐν οὐδενὶ τοῖς ὀρθῶς κρίνειν ἐπισταμέσις λόγου διάνοιαν. Τίως γὰρ ταῦτα προφθάσα; ὁ θεοπέσιος Κύριλλος τὸ ζητούμενον λέλυκεν, ἐν οἷς κατὰ μίαν τῶν ἀναγεγραμμένων ῥήσεων οὕτως εἴρηκεν· "Ἁγίον δὲ Πνεῦμα προσερῆς τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέομενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἴδιαν ἡμῖν ὑποσημαίνον ὑπαρξίν. Προχέομενον γὰρ εἰπὼνικὸν Πατρὸς τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ φυσικῶς, ἐπήγαγε, καὶ τὴν ἴδιαν ἡμῖν ὑποσημαίνον ὑπαρξίν καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς, δι' Υἱοῦ καθαρῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἀποφηνάμενος, ὅπερ οὐδένα τῶν ἀπάντων ὀφθαλμῶν ἀφανθάνειν· εἰ καὶ τῶν εἰρημένων ἐν μέσῳ κείμενον, ὅπερ οὐδὲν ἐκόντες οὗτοι παρέδραμον. Πρὸς μὲν οὖν τοῦτο τοσαῦτα, καὶ οὕτως αὐτόθεν πλουτοῦντα τὸ ἀναντιβήρητον.

κγ'. Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον πρῶτα μὲν λέγομεν ὅτι οὐ τὸ *ἐκπορεύεσθαι* δηλοῖ μᾶλλον αὐτὸ τὸ εἶναι τῷ Πνεύματος ἢ τὸ ὑπάρχειν, τὸ τῶν ῥημάτων πάντων ἀρχοειδέστερον, εἰς δὲ κατὰ τοὺς περὶ ταῦτα καθάπερ ἐπισημαίνοντες, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ *ἐκπορεύεσθαι* πρὸς τοὺς ἄλλοις ἀναλύεται ῥήμασιν, ἄλλ' ἐπίσης ἀμφοτέρω, καὶ κατὰ τὸν ὅμοιον. Εἰ δὲ τις θεωρεῖται κίν τούτοις διαφορὰ, καθ' ἕτερον αὐτῆς λόγον ἴδιον ἐκατέρωτε καὶ πρόσφορον. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἐκ Πατρὸς ὁ τε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἂν μὴ νομίση τις γένεσθαι καὶ τῷ Πνεύματι κα-

θαπερ δῆτα καὶ τὸν Υἱὸν, ἐλέχθη τὸ ἐκπορεύεσθαι ἄ
 πρὸς διαστολὴν τῆς γεννήσεως· ὅπερ καὶ Ἰωάννης
 ὁ τὴν γλώτταν χρυσοῦς ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος ὁμιλίᾳ μυσταγωγῶν, "Ἰν' ἡ Γραφὴ παρέλθῃ
 τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα, τὸ ἐκπορεύεσθαι, φησὶν,
 εἶρηκεν. "Ὅστε διὰ μὲν τοῦ ὑπάρχειν τὸ ἀπλῶς εἶ-
 ναι, διὰ δὲ τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πῶς εἶναι σημαί-
 νεται. Διὰ τοῦτο καὶ τρόπον ὑπάρξεως, ταυτὸ δ'
 εἰπεῖν, διαφορὰν ὑπάρξεως ἀπεφάναντο τὴν ἐκπό-
 ρευσιν ἔνιοι τῶν Πατέρων, οἷς ἐπιπλέον τῆς περὶ
 τούτων ἀκριβείας ἐμέλησε. Καὶ ἔστι μὲν ἰδιότης τοῦ
 Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις, ὥσπερ οὖν καὶ ἡ γέννη-
 σις ἰδιότης τοῦ Υἱοῦ· πλὴν ὡσπερ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ
 Μονογενοῦς οὐχὶ τὸ γεννᾶσθαι μόνον εἰς δῆλωσιν
 τῆς τούτου παρὰ Πατρὸς ὑπάρξεως πανταχοῦ τῆς
 θεολογίας λαμβάνεται, καὶ τοῦτο φθάσαντες διὰ
 πολλῶν παραστήσαμεν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος οὐχ ἅπαντες τῶν ἁγίων μόνως τῆς ἐκπορεύε-
 ται λέξεως, ἀλλ' ὁ μὲν δι' ἐκείνης, ὁ δὲ δι' ἑτέρας,
 καὶ ἄλλος δι' ἄλλης τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν
 ἰδομάτισαν. Καὶ ἵνα ταῦτα παρευθῆς εἰς μέσον
 προσφέρωμεν, ὁ μὲν μέγας Βασίλειος ἐν τῷ δεκάτῳ
 ἐδόξῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων ταῦτα λέ-
 γει βῆτως· Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγε-
 ται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ
 τοῦ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ'
 ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ· ὁ δὲ Γρηγόριος ἐν
 τοῖς ὑψηλοῖς καὶ ἄνω φέρουσι νοῦς, ὁ τῆς θεολογίας
 ἐπώνυμος, εἰς τὸν περὶ Υἱοῦ λόγον οὕτω διέξειπεν·
 Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δὴν ἀνακινήσεια
 μέχρι Τριάδος ἔστι. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ Πατήρ, ὁ
 Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα, ὁ μὲν γεννητῶρ καὶ προβο-
 λεύς, τῶν δὲ τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα.
 Ὁ αὐτὸς καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ περὶ θεολογίας πρώτῳ,
 καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων· Ἀκούεις γέννησιν·
 τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις ὅτι προῖόν ἐκ
 τοῦ Πατρὸς; τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμονεῖ. Εἰ δὲ
 πολυπραγμονεῖς Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος
 πρόσδορ, κἀγὼ σοι πολυπραγμονῶ τὸ κράμα ψυ-
 χολογίας καὶ σώματος. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ· Ἦρωνα τὸν φιλό-
 σοφον· Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν
 διδύσκων ἕνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν
 Πατέρα, ἕνα δὲ γεννητὸν τὸν Υἱόν, ἕν δὲ καὶ
 Πνεῦμα ἅγιον προελθόν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἡ καὶ
 προῖόν. Καὶ μετὰ τινά· Κοινὸν μὲν γὰρ Υἱῷ καὶ
 ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ Πατρὸς, ἴδιον δὲ Πατρὸς ἡ
 ἀγέννησις, Υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, Πνεύματος δὲ
 ἡ ἐκπεμφσις. Ὡσαύτως ὁ θεσπέσιος Κύριλλος ἐν
 μὲν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ δωδεκάτου κεφαλαίου τάδε
 διαλαμβάνει τριπλῶς· Ὁμολογοῦμεν οὖν ὁμοού-
 σιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, ἀγέννητον μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, γεν-
 νητοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δὲ Πνεύματος ἐκ τῆς οὐ-
 σίας τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἀδιῶς ἐκπεμφθέντος·
 ἐν δὲ τοῖς πρὸς Ἐρμελαν· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 ὡσπερ τις ἀτμός ἡ ποιότης ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ
 Πατρὸς. Εἰ ἀγέννητος δὲ καὶ ἀκτιστος ὁ Πατήρ,
 πῶς ἂν εἴη γεννητὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ προχέμενον
 Πνεῦμα; Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰς τοῦ Πνεύματος

Filium generari, procedere ad discernendam gene-
 rationem usurpatum est. Quod et Joannes Chry-
 sostomus de Spiritu sancto homilia explanans : *Ut
 Scriptura, inquit, generationis nomen prætereat,
 procedere dixit.* Hinc verbiò *existere simpliciter esse,
 procedere modus, quo aliquis est, denotatur.*
 Proptereaque et modum existentia, quod idem
 fuerit dicere differentiam existentia processionem
 esse ex Patribus nonnulli, quibus similia exqui-
 sitioni disquisitione examinare curæ fuit, assevera-
 runt. Et est quidem proprietas Spiritus processio,
 non alio modo, quam quo generatio est proprietas
 Filii. Sed quemadmodum de ipso Unigenito non
 generari tantum ad notandam ipsius ex Patre ex-
 sistentiam locis in omnibus, cum theologica tra-
 ctantur, desumitur, et hæc jam pluribus demonstra-
 vimus : ita et de Spiritu non omnes sancti sola
 processionis dictione, sed hic quidem illa, ille
 vero alia, et alius alia Spiritus existentiam
 decreverunt. Et ut absque mora in medium ista
 producamus, magnus Basilius in decimo septimo
 ad Amphiloichium capite his verbis insinuat : *Ex
 Deo esse Spiritus dicitur, non eo modo quo sunt om-
 nia ex Deo ; sed uti ex Deo proveniens, non gene-
 rationis modo ut Filius, sed ut Spiritus oris illius.*
 Gregorius in sublimibus et in iis quæ ad superiora
 elevant mens, cui a theologica cognomen est, ora-
 tione de Filio sic sermonem instituit : *Propterea
 unitas a principio in binarium mota in Trinitate
 subsistit. Et hoc nobis est, Pater, Filius, et Spi-
 ritus, Pater genitor et productor : horum vero, hic
 factus est, ille productum.* Mem rursus prima de
 theologica et constitutione episcoporum : *Audis gene-
 rationem ? modum ne curiosius inquiras. Audis Spi-
 ritum a Patre progredi ? Id quomodo fiat, ne anxio
 studio perscruteris. Quod si in Filii generatione et
 Spiritus progressionem pervestiganda curiosum te
 præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ
 corporis conjunctionem et temperamentum inquir-
 ram.* Et oratione in Heronem philosophum : *Quin
 pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos insti-
 tuens, ut Deum unum ingenitum agnoscamus, hoc
 est Patrem ; unum item genitum Dominum, Filium
 videlicet ; unum denique Spiritum sanctum a Patre
 progredientem, aut etiam prodeuntem.* Et paucis
 interjectis : *Commune enim est Filio et Spiritui
 sancto ex Patre esse. Proprium vero Patris est in-
 genitura, Filii generatio, Spiritus emissio.* Pari rati-
 one divinus Cyrillus in expositione duodecimi
 capituli hæc ad verbum scribit : *Confitemur itaque
 consubstantialitatem esse Patri Filium et Spiritum
 sanctum, cum sit vere Pater ingenitus, Filius geni-
 tus, Spiritus autem sanctus ex essentia Patris per
 Filium æternæ emissus.* In iis item quæ ad Hieroniam :
*Spiritus sanctus, uti quidam vapor, aut qualitas est
 essentia paternæ. Quod si ingenitus est et increatus
 Pater, quomodo creatus erit, qui ex ipso effunditur
 Spiritus ? Sed longum esset Spiritus dictiones,
 quæ ad rem hanc nostram conferunt recolligere,*

Sed hæc satis sint ad probandum, non sola dictione processionis Spiritus existentiam expressam fuisse. Neque vero dictionem hanc vere Spiritus esse præcipuam, uti contendunt adversarii, magnus Basilius et Joannes Chrysostomus concorditer nos docebunt. Hic enim in sententiis aphoristicis, ait: *Spiritus sanctus potissima ipsius et propria appellatio, quod præcipuum incorporat universi et pure immaterialis nomen est.* Item: *Neque quid minus habituri sumus ad cognoscendum Spiritum ex Deo consistere, Spiritum oris illius, illum audientes. Sed hoc quoque nomen satis est ad exprimendam illius ex Deo existentiam.* Chrysostomus in homilia de Spiritu sancto: *Dicitur itaque Spiritus: hæc enim est propria et primaria appellatio, quæ præ aliis sententium magis manifestat, et aperit naturam Spiritus sancti.* Duobus hisce ecclesiastici firmamenti luminibus ita de hoc decernentibus, quis ab illis dissentiens quidpiam dicere audebit, nisi vere insanit, et extra bile laborans, extra rem, de qua agitur, insulæ deblaterat? Primum itaque ad illos redarguendos qui similia effutiunt, contra apposuimus.

τοιαῦτα περὶ τούτου λεγόντων, τίς παρὰ ταῦτα τολμήσει τὸ παράπαν εἰπεῖν, εἰ μὴ μέμνηεν ἀληθῶς, καὶ μελαγχολῶν ἀντικρυς παραφθέγγεται; Ἡρῶτα μὲν οὖν οὕτω τὰ περὶ τούτων εἰς ἑλεγχόν τῶν παρ' αὐτῶν προβαλλομένων ἀντεπηγάγομεν.

24. Postremo etiam si concedamus vocem procedere vim eam habere, quam ipsi sibi autumant, tum magis illis nos futuros; superiores, etiamsi nolint, non desperamus. Et ante omnia, uti in Filio hoc generari, illud existere necessario consequitur, eodem modo, et in Spiritu sequetur; et ubicunque existere reperitur, processionis modo inde esse intelligetur, uti par est. Quod si ita non fuerit, necessario colligetur, illum generationis modo esse, quod plane absurdum est, et a sana Patrum doctrina alienum. Et deinceps, sufficientes de hac dictione scripto traditas auctoritates habebimus. Statim enim maximus et ante alios speculationibus præcellentissimus Maximus in expositione: *Quomodo intelligi debeant apud Zachariam prophetam candelabrum aureum, et parva lampas, et lucernæ,* ait: *Spiritus enim sanctus quemadmodum secundum essentiam est Dei et Patris, ita et Filii secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum, modo qui exprimi verbis non potest, procedit.* Nemo prorsus hisce merito contradicet, nisi natura fuerit ineptus atque improbus; et ad pacem acceptandam prorsus difficilis, temere et inconsulto veritati resistit, nihil penitus recti prospiciens. Ea siquidem rectæ fidei confessor Maximus Spiritum per Filium procedere palam prouuntiavit. Proptereaque omni contradictionum ansa contentiosus submota, universis pure sentire tradidit, ex Patre per Filium Spiritum sanctum existere, nihil in his neque circumplexum neque quod intellectu facile non esset elocutus, cui ab omnibus zeli secundum Deum mensura, et de rebus divinis supernaturali ipsius cognitione consideratis fidem præstari consentaneum est.

Α καταλέγειν φωνῆς, εἰ πρὸς τοῦτο συντίθενται. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὅτι μὴ διὰ τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ μόνου πέφυκε δηλοῦσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν. Ὅτι δὲ κατ' ἀλήθειαν οὐδ' ἡ κυρία τούτῳ λέξις, καθάπερ εἰρηται τοῖς ἐναντιογωνουμένοις ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ὁ μέγας Βασίλειος; καὶ ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης συμφώνως διδάξουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν ταῖς περὶ τοῦ Πνεύματος ἀφοριστικαῖς ἐννοιαῖς φησὶ· Πνεῦμα ἄγιον ἢ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιόμοσος κλήσις, ὅπερ δὴ μάλιστα πατέρες τοῦ αἰῶντος καὶ καθαρῶς ἄδουν, καὶ ἀμέτρον βρομέ βετι· καὶ πάλιν· Ὁ γὰρ ἑλαττότερος ἐξέειν μέλλομεν εἰς τὸ γενώσκειν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἀκούοντες αὐτῶν. Ἄλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ βρομα τῆς ὑπαρξίν αὐτοῦ δηλώσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. Ὁ δὲ χρυσὸς τὴν γλῶτταν Πατρὸς ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμιλίᾳ· λέγεται τοίνυν Πνεῦμα ἄγιον· ἀτὴ γὰρ ἔστιν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἐκφαντικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν καὶ παριστώσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν φύσιν. Τούτων τῶν δύο τοῦ τῆς Ἐκκλησίας στερωμάτος φωστῆραν

κδ'. Ἐπειτα κλιν δῶμεν τοιαύτην ἔχειν ἐκπορεύεσθαι δύναμιν, ὡς αὐτοὶ φασιν, τότε μάλλον περιγενέσθαι τούτων κατὰ κράτος ἰσχύσομεν τοῦτο μὲν ὅτι καθάπερ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννᾶσθαι τῷ ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ. τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἀκολουθήσει· καὶ ὅποιος ἂν τὸ ὑπάρχειν εὐρίσκειτο, τὸ ἐκπορευτῶς εἶχετε νοστ' ἂν, ὡς εἰκός· εἰ δὲ μὴ, τὸ λοιπὸν ἀνεγκαίως ἔψεται, τούτεστι τὸ γεννητῶς· ὅπερ ἀποπον κομιδῆ, καὶ τῆς τῶν Πατέρων ὑγιτοῦς διδασκαλίᾳ; ἀλλότριον· τοῦτο δὲ καὶ ὅτιπερ ἱκανῶν κάπὶ τῇ λέξει ταύτῃ τῶν γραφικῶν εὐπορήσομεν χρήσεων. Παραχρῆμα καὶ γὰρ ὁ μέγιστος καὶ θεωρητικώτατος Μάξιμος ἐν οἷς ἐρμηνεύει, *Τὶ δῆτα βούλεται τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσὴ λυχνία, καὶ τὸ ἐκ αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι;* φησὶ· Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὡς περ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἔστιν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶς δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀρρόστως ἐκπορευόμενον. Πάντως; οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ τῶν ἀπάντων δικαίως ἀντερεῖ· πλὴν εἰ μὴ σκαῖός τις ὦν τὴν φύσιν, καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην δύνουσι παντάπασιν, εἰκὴ καὶ μῆτην ἐθέλει τῇ ἀληθείᾳ προσίστασθαι, πρὸς μηδὲν ἀποβλέπων τὸ παράπαν εὐθέως. Ἰδοὺ γὰρ ὁ τῆς ἐρροδοξίας ὁμολογητῆς Μάξιμος ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ σαφῶς εἰρηκε. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶσαν ἀντιλογίαν περιαιρήσας τοῖς φιλέοισι πρόφρασιν, τοῖς πᾶσι προσβεῦειν δέδωκε καθαρῶς ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, μῆτε τι περινενημένον, μῆτε δὴσληπτον ἐν τούτοις φθεγγόμενος, ᾧ καὶ πεισθῆναι πάντα; εἰκός, τὸ τε μέτρον τοῦ κατὰ Θεὸν ἐν αὐτῷ ζῆλου, καὶ τὴν τῶν θεῶν ὑπερφύῃ τούτῳ γνῶσιν σκοπήσαντας. Εἰ δὲ καὶ οὐ-

τερον ἐνοιὶ τῶν ἀποδυσπετούντων συνεπιζητοῦσιν αὐτῷ τὸ μὴ δὲ χελιδόνα μίαν ἔργ ποιεῖν παροιμιακῶς ἐπιλέγοντες, ὅπερ οὐκ ἀπὸ τρίπου τούτοις ἐστί· τοιοῦτοι γὰρ τὴν γνώμην οὗτοι καταναισχυνοῦντες καὶ τῶν διὰ τε λόγου καὶ πολιτείας ὄψος ἀξίων αἰδοῦς καὶ σεβάσματος· νηψάτωσαν γοῦν ὄψι τῆ καρδίας, καὶ τὸ τοῦ ἀνδρός μεγαλεῖον ἐπὶ τε σοφίᾳ καὶ λαμπρότητι βίον κατανοήσαντες· εἰς γὰρ οὗτος πολλῶν ἐπὶ πᾶσιν ἀντάξιος· ἐν μεταμελείᾳ τοῦ χαλεποῦ τούτου τρόπου γενέσθωσαν, πιστεύσαντες ἀδιστακτικῶς τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ μὴ δεηθέντες ἄλλου τινὸς εἰς βεβαίωσιν, ὅπως ἴλεως ἔσοιτο τούτοις Θεὸς ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ἴνα δὲ μὴ δόξη τις τοιαῦτα λέγειν ἡμᾶς, ὡς ἐτέρων ἀπορροῦντας εἰς τὴν περὶ τούτου μαρτυρίαν καὶ σύστασιν, ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης, ὁ πάση διαπρέφας ἀρετῇ καὶ λόγων πανταίους χαρίσμασιν, ἐνταῦθα καὶ οὕτως παραληφθεὶς, τὴν αὐτῶν ἀμφιβολίαν λύσει, καὶ τὸ ζητούμενον. Ὁς ἐν τῷ περὶ θεῶν ὀνομάτων κεφαλαίῳ, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, εἰρηκεν, ἢ ἐκφαντορικῆ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐκ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν, οὐ γεννητῶς· διὸ καὶ Πνεῦμα ἄγιον. Οὗτος καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ, τὸ Πνεῦμα Υἱοῦ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Οἶδα νῦν ὡς οἱ πλείους τῶν ἀντιδιατιθεμένων ἡμῖν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ παριδόντες, ἐπειδὴ τε καὶ βοηθείας ἐντεῦθεν οὐκ ἔχουσι, μᾶλλον μὲν οὖν τῷ προφανεῖ τοῦ λόγου καὶ καταβάλλονται, πρὸς τὴν, οὐκ ἐξ αὐτοῦ, φωνὴν ἀποβλέπουσιν, ἀφορμὴν ὑποθέσας ταύτην ποιῆσαι σπουδάζοντες. Ἡμεῖς δὲ περὶ μὲν τούτου, καθὼς εἰρήκεμεν ἀνωθεν, ἐν ἰδίῳ τόπῳ διεξιέναι πειρασόμεθα, καὶ κατὰ σχολὴν· νῦν δὲ τῆς ἀκολουθίας τῶν λεγομένων ἐχόμεθα τὴν ἐν χρήσει γραφικαῖς δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς ἐκπορευομένην ἐξετάζοντες. Οὕτω μὲν οὖν οὗτοι μὴδὲν ἀξιοπιστίας ἔλλελοιπότες, ἅτε πολὺ τὸ ὑπερέβαλλον ἐν ἅπασιν τοῖς κατὰ Θεὸν προτερήμασιν ἔχοντες. Ἐγὼ δὲ καὶ τρίτον οὐκ ἀνήκω παραγαγεῖν. Τίνα τούτων; Τὴν καὶ πρώτη φέροντα τῆς τῶν Πατέρων χορείας ὡς ἀληθῶς, τῶν τὴν αἰκουμενικὴν ἐβδόμην συγκροτησάντων ἁγίαν σύνοδον, τὴν κατὰ Νίκαιαν συστάσαν τὸ δεύτερον, ὡς ἂν τοῖς κατὰ Χριστὸν τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πάντας νικῶντα πλεονεκτήμασι, καὶ διὰ τοῦτο τηνικαῦτα τῆς βασιλευούσης τῆσδε τῶν πόλεων ἀρχιερατικῶς προϊστάμενον, τὴν θεῖον λέγω Ταράσιον, ὃς ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄλλους ὄντας τοῦ βήματος; Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ τῆς ἁγίας πόλεως ἐπιστολῇ, ταύτην δὲ, πρὸ τοῦ συλλεγῆναι τοὺς εἰς τὴν ρηθείσαν σύνοδον ἀπαντήσαντας, πρὸς τοὺς διελημμένους γράφας ἐξεπέμψεν, ὁμολογίας τύπον ἐπέχουσαν, μετὰ πολλὰ καὶ τάδε φησὶν· Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶπας γνωρίζοντες. Ἦθη καὶ Πατέρων ὄλον θεῖον ἐσμὲν τῶν λεγομένων παρηγάγομεν μάρτυρας. Οὐ γὰρ δὴ τῇ παρουσίᾳ δόξη μόνος οὗτος; ἐκ τοῦ ταύτην οὕτω κηρύττειν ἄρᾳται προσκείμενος, ἀλλὰ καὶ πάντες ἀπλῶς, πρὸς οὗ; τὴν εἰρημένην ἐπιστο-

Quodsi eorum ex illis, qui cuncta fastidiunt, nonnulli exposcunt, unam hirundinem ver non facere admirantes, quod non praeter morem eorundem est: sic enim isti animati sunt, ut et sermone, et vitae instituti sublimitate dignis, in honore et reverentia haberi floccifaciant, et in eos impudenter debarchentur. Releant itaque nunc tandem ad se et in rectam semitam, et viri magnitudinem tum doctrina, tum vitae ratione praecoidam (namque is unus est, qui multorum instar in omnibus esse possit) concipientes, ab improbo perversoque studio ad frugem applicent animam, absque ulla haesitatione dictis illius fidem adhibentes, nil ultra ad sententiam confirmandam quaerentes, ni propitius illis deus sit in die iudicii. Sed ne aliquibus videamur similia effari, quasi ad hujus confirmationem et demonstrationem aliis auctoritatibus destituamur, Damascenus sapiens Joannes, qui virtutum omni genere floruit, et in omnigenis sermonum gratia multum processit, hic assumptus, eorundem dubium ac quaestionem dissolvat. Hic de divinis nominibus capite dixit: Spiritus autem sanctus, revelans mysteria Deitatis, virtus Patris, ex Patre est per Filium procedens, ut scit: non generationis modo, proptereaque et Spiritus sanctus. Et denuo ibidem: Spiritus Filii Spiritus, non uti ex ipso, sed ut per ipsum a Patre procedens. Sat scio nostrorum adversariorum potiorum partem illo per Filium neglecto, cum inde sibi opem ferri non videant, quin potius claritate sermonis disjiciantur, ad illam vocem non ex ipso animum intendentes, argumenti sui ansam inde studiose recipere. Nos porro de hoc, ut supra innuimus, in proprio loco et per otium tractare conabimur: nunc vero dicendorum seriei insistentes processionem ex Patre per Filium, quae in scripto traditis auctoritatibus sit, examinemus. Sic ergo hi, quorum in fide rebus conciliania multa auctoritas est, cum abundanter affluenterque erga Deum rebus bene gestis inclarescant. Ego porro et tertium in medium afferre non cunctabor. Quis hic fuerit? Qui primas inter caeterum Patrum caeterum fert, qui concumenicam septimam synodum coegerunt, Nicæae secundo congregatam, et qui facinoribus pro Christo editis eo tempore omnes superavit, proptereaque tum regiae hujusce urbis praesul constitutus est, divinum, inquam, Tarasium, is ad praesules et alios Beati inservientes, Alexandriae, Antiochia, et sanctae urbis epistola, quam ille antequam in unum convenirent, qui dictam synodum celebrarunt, formam confessionis suae continentem scripsit, post multa haec quoque addit: Et in Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedentem et qui Deus esse cognoscitur. Jam et Patrum divinum integrum caeterum testem dictorum producamus. Neque enim praesenti opinioni solus ipse, quod eam sic praedicat, addictus videtur, sed omnes ore uno, ad quos epistolam transmisit, cum illi eam admiserint, et plurimis laudibus exornatam remiserint. Praeterea

universum divinæ synodi complementum, in Spiritu sancto postmodum Nicææ congregatum. His etenim audientibus illa epistola perfecta, cum in integro illis esse visa essent omnia, una omnes sententia, plausere, et recte eam dictatam esse, et ad Ecclesiæ placita decernentes, proprio prolato decreto subsignarunt. Nulla itaque relinquitur ansa ne omnes, dummodo velint, ex divinis dictis jam propositis veritatem agnoscant, et deiferorum horum Patrum vestigiis insistentes, ad eam prompte concurrant : namque addeceat eos, qui metu detinentur, ideoque ad dictorum acceptionem claudicant, contentionibus posthac omissis, tantum et similem Patrum catalogum citra dubitationem omnem sequentes illis propriam salutem committere, quorum secundum cognitionem veritatis doctrina, et melioris dijudicatio est : eos vero, qui propter improbitatem sese opponunt, tanquam qui pacem cum nobis initam declinant, affectibus posthabitis, quos ad hunc diem foverunt, horum sanctorum divinissimo choro manus dare, eorum offensionem reveritos, quorum et facinorum claritas, et quæ inde secula est gloria perpetue immanentem continentis dignitas est in admiratione : utroque vero vitatis noxiis, proficua amplexi, et Deo cum tutiore parte melioreque adherere.

25. Ita est, inquit, sed valde nostros animos turbat per Filium dicere esse Spiritum sanctum, ne quis inde imperfectio Patri inferatur in Spiritu existentia. Et undenam id vobis accidit, ut ad eos conversa oratione interrogationem dirigam, o sapientia eximii, ideoque Evangelium exhaurientes, similem absurdissimam impietatem concipere in illis rebus, in quibus præluca ecclesiastici firmamenti lumina non absque eodem Spiritu decreverunt? O male sanam mentem! qui scelus in his esse reputantes, dictam blasphemiam eructastis. Attamen, ut eos ab hoc crimine et opprobrio, uti par est, liberemus, non imperfectionem, o viri, id in Patre notat; quemadmodum nec in rebus creatis, quod illæ per Filium factæ sunt, licet in his alia ratio sit, alia in illis, ut procedente oratione demonstrabimus; quin virtutem vivam, et in hypostasi subsistentem Filium commonstrant, magisque causam ex Patre declarrant : idque aperte de rebus factis magnus docebit Basilius : dicit enim in octavo capite ad Amphiloichium : *Ideo dicit Dominus : « Omnia mea tua sunt »¹⁵, » tanquam ad ipsum origo conditarum referenda sit, et tua mea, quod ipsi a Patre condendi auctoritas provenit. Quorum enim æqualis est potentia, horum æqualis est et operatio. Christus siquidem Dei virtus est, et Dei sapientia, et sic omnia per ipsum facta sunt. Et paucis annexis : *Patrem per Filium create, neque imperfectam Pa-**

α λην ενεγράραξεν. Ἐπειδήπερ ἔκεινοι ταύτην ἀπεδέξαντο τε, καὶ πολλοῖς ἐγκωμίοις ἀνταπιστάλιαντες ἔστειλαν. Προσέτι δὲ καὶ τὸ τῆς θείας συνόδου πληρωμα πᾶν τὸ συναροισθῆν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι μεθύστερον κατὰ Νίκαιαν. Εἰς γὰρ ἐπήκοον καὶ τούτων τῆς τοιαύτης ἀναγνωσθείσης ἐπιστολῆς, πάντες ἀρεσθέντες κοινῶς ταύτῃ συνέθεντο, καὶ καλῶς αὐτὴν ἔχειν ἀποφηνάμενοι, δι' οἰκείας γνώμης ἐπεσφράγισεν ἕκαστος. Οὐδαμία τοίνυν ἀπολείπεται πρόφασις τοὺς πάντας, ἀνεδέλοιαν, ἐξ ὧν παρεθέμεθα θείων βητῶν τὴν ἀλήθειαν γνῶναι, καὶ προσδραμεῖν ἐτοίμως αὐτῇ τῶν θεοφρόνων τούτων ἀνδρῶν κατ' ἔχλια βαίνοντας. Χρῶν γὰρ ἐστὶ τοὺς μὲν δεῖλῳ κατεχομένους, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν παραδοχὴν τῶν λεγομένων ὁκλάζοντας, τοῦ γνωσιμαχεῖν ἀφεμένους ἀπάρτι, τοσοῦτω καὶ τοιοῦτω καταλόγῳ Πατέρων ἐπιτρέψαι τὴν οἰκείαν σωτηρίαν ἀνευδοκίως, τοῦτοις ἀκολοθησάντας, ὧν ἡ κατ' ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας διδασκαλία, καὶ τοῦ βελτίονος ἢ διακρισι; τοὺς δὲ διὰ κακίαν ἀνθισταμένους, ὡς τὴν μετ' ἡμῶν εἰρήνην ἐκκλίνας, τὸ πάθος ἀποβαλλόμενος ἐς δεῦρο τῶν ἀγίων τούτων ὀπειξάθειστικῳ χορῶ, πτοθθέντας τὸ προσκρούειν αὐτοῖς, ὧν ἡ λαμπρότης τῶν ἔργων, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀξίωμα, τὸ ἔξην ἔχον μὴ μεταπίπτουσαν· ἕκατέρους δὲ, φυγῶντας τὸ βλάπτον, τὸ λυσιτελοῦν ἀνταλλάξασθαι, καὶ θεῶ γενέσθαι τῆς ἀσφαλεστάτης μοίρας καὶ κρείττονος.

κα'. Ναί, φασίν, ἀλλὰ ταράττει σφόδρα τὰς ἡμετέρας ψυχὰς τὸ δι' Υἱοῦ λέγειν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ ποτέ τις ἐντεῦθεν ἀτέλεια προσέπιτοτο τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξιν. Καὶ πόθεν ἡμῖν τοῦτο γέγονεν, ἵνα, πρὸς αὐτοὺς ἐνθεν ἀποτεινας τὸν λόγον, ποιήσωμαι τὴν ἐρώτησιν, ὡ περιττοὶ τὴν σοφίαν, καὶ κενούντες ἐκ τούτου τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ λογιῶσθαι ἐηλαθῆ τοιαύτην ἀποκωτάτην δυσέδειαν, ἐν οἷς οἱ λαμπροὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας σερωμάτος φωστήρες εἰπείν μιτα τοῦ Πνεύματος ἐφθασαν; Τῆς κακονομίας ἵ ὅτι περὶ ὧν ἀνομίαν ἐν τούτοις ὑπολαβόντες τὴν εἰρημένην θεοφημίαν ἠρεύξασθε. Πλὴν ὡς ἂν τοῦ παρόντος ἐγκλήματος, καὶ τοῦ μώμου δεόντως ἐξ αὐτῶν ἐκείνων αὐτοὺς ἀπαλλάξωμεν· οὐκ ἀτέλειαν, ὡ οὔτοι, τούτω κατηγορεῖ τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ οὐδὲ ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων, ὅτι ταῦτα γαγόνασι δι' Υἱοῦ, καὶ ἄλλος οὔτος ὁ λόγος, κάκεινος ἕτερος, ὡς προϊόντες ἐκ περὶ τούτων διευκρινήσωμεν· δύναμιν δὲ ζῶσαν καὶ ἐνυπόστατον δεικνύσι τὸν Υἱόν, καὶ τὴν αἰτίαν μᾶλλον ἀναφαίνει τὴν ἐκ Πατρὸς· καὶ τοῦτο διδάξει τρανῶς ἐπὶ τῶν ἔργων ὁ μέγας Βασίλειος. Λίγει γὰρ ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων : *Διὰ τοῦτο φησὶ ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πατέρα, « Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστίν, » ὡς ἐκ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης, « καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, » ὡς ἐκείθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. Ὡρ δὲ ἡ δύναμις Ἰση, Ἰση πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια. Χριστὸς γὰρ θεοῦ*

¹⁵ Joan. xvii, 10.

δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ οὕτω πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ μετὰ τινὰ· Τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν Πατέρα οὐδὲ ἀτελή τοῦ Πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὕτε ἀτονον τοῦ Υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἠνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν. Ὅστε ἡ δι' Υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίας ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται.

κς'. Πρὸς ταῦτά φησιν ὑφαρπάζων τὸν λόγον ὁ πρὸς ἀντίρρησιν πρόχειρος· Καὶ τίνα τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὴν κτίσιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ταύτην ὅλως ἐν τοῖς περὶ τούτου λόγοις παράλαβας, τὴν δι' Υἱοῦ φωνὴν προσαρμόσας ἀμφοῖν, καὶ τὴν ἐπιθεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ὑποπετυομένην ἀτέλειαν μηδὲν εἶναι κατ' ἴσον ἀποφηνάμενος; Ἐγὼ δὲ κοινωνίαν μὲν οὐδεμίαν οὐδοκωσοῦν, ἀλλ' οὐδὲ λόγον ἕτερον ἔχειν πρὸς τὴν κτίσιν φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πλὴν ὅνπερ ποιητῆς πρὸς ποιήματα, καὶ δεσπότης καὶ κύριος; πρὸς δούλα καὶ ὑποχείρια· καὶ ὅστις μὴ τοῦτο φρονῶν καθομολογῆ, μὴ ἴδω τὴν παράπαν ἑωσφόρον ἀνατέλλοντα, καθά φησιν ἡ Γραφή. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτω; ἔγω, καὶ ἔξω δὲ πάντως, ἕως ἂν πνοὴ τις ἐν ταῖς ἐμαῖς ῥοαῖς ὑπολείπεται. Τὴν δὲ δι' Υἱοῦ φωνὴν ἐδρίσκων πρὸς τῶν ἁγίων Πατέρων λαμβανομένην ἐπὶ τε τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς κτίσεως, οὐ διαγράφω λέγειν ἀπαινοῦμενος ταύτην ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ἐπεὶ τόνδε τὸν τρόπον καὶ τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα, τὸν γὰρ Υἱὸν ἀφίημι νῦν, οὐ συγχωρήσομεν ἐκ Θεοῦ. Διδίτι καὶ τὰ πάντα τὴν ὑπαρξίν ἔχειν πιστεύομεν ἐκ Θεοῦ. Πλὴν ἴνα καὶ παρεσθῆς ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ διαστειλωμέν, οὐχ οὕτως, ὡ βέλτιστοι, τὰ πάντα φασὲν ἐκ Θεοῦ καθάπερ καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὸ μὲν γὰρ ἔστι φυσικῶς ἐνυπάρχον αὐτῷ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκός, ἴν' οὕτως εἴπωμεν, καὶ ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ προτὸν, τὰ δὲ τῆς ἐνεργείας ἔργα καὶ ποιήματα, φησὶ πού τῶν ἑαυτοῦ κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως θεολογῶν ὁ θαυμασιώτατος Κύριλλος. Ὅσαύτως τοιγαροῦν ἐνταῦθα καὶ γὰρ τὴν δι' Υἱοῦ φωνὴν ἐπὶ τε τοῦ Πνεύματος καὶ τῶν κτισμάτων ἀποδεχόμενος, καταλλήλον ἐκάστην παρέχομαι τὴν διάνοιαν, τὸ μὲν Πνεῦμα δι' Υἱοῦ λέγων ὑπάρχειν φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς, ἐπεὶ μηδὲ νοεῖσθαι τοῦτο πέφυκεν ἐκτὸς τοῦ Μονογενοῦς· τὴν δὲ κτίσιν εἶναι δι' Υἱοῦ, μηδὲ γὰρ χωρὶς τοῦ λόγου ταύτην ἐξὸν συστήναί ποτε, ποιητικῶς καὶ δημιουργικῶς κατὰ τὴν τῶν Πατέρων θέλαν παράδοσιν, ἥτις καὶ τοῖς πᾶσιν εἰς κοινὴν κατέστη τὸ ἀπὸ τοῦδὲ καὶ ἀναμφιλεκτον ἔννοιαν. Ὅτι δὲ διὰ Υἱοῦ τὸ τε Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἡ κτίσις ἔσθι, Γρηγόριος; ὁ Νύσσης; ὁ πολὺς ἐν τοῖς θεοῖς δόγμασι καὶ περιβλεπτός σαφῶς διετράνωσε, καὶ τὴν διαφορὰν διαπερύσιον ἀνεκέρυξε. Φησὶ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν· Τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἀκτιστον συναπτόμενον, κάλιον ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατρὶ εἶναι καθάπερ ἐκείνος, διαχωρίζεται. Τῆς δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἀκτιστον συναφείας καὶ ἐν τῷ τῆν αἰτίαν τῆς ὑπάξ, ἕως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων

A tris creationem commonstrat, neque Filii imbellem operationem connotat, sed voluntatis conjunctionem exprimit. Quare dictio per Filium primariae causae confessionem habet, non in defectu causae conditricis assumitur.

Υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίας ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται.

B 26. Ad haec infert sermonem arripiens, qui ad contradicendum promptus proclivisque est: Et quam communionem in rebus creatis Spiritus sanctus habet, quod eam prorsus in sermonibus de hac re habitis assumpsisti, dictionem per Filium utrisque adaptans, et quae inde in suspicionem venerat imperfecto, de Patre decernens nullo modo subsistere? Ego porro nullam eum penitus communionem habere, neque rationem aliquam in rerum creatione Spiritum sanctum, aio, nisi eam quam factor in rebus factis possidet, et dominus in servos et subditos, et qui non ita tenens confitebitur, ne videat ille unquam ducentem diem luciferum, ut inquit Scriptura. Et de his haec mea sententia est, eritque perpetuo, donec in naribus meis spiritus reliquus est. Cum vero ipse reperiam per Filium vocem a sanctis Patribus assumi et de Spiritu, et de creatione, non improbo eam de Spiritu asserere, cum hac ratione Spiritum esse, nam Filium Dei in praesenti praetereo, non concedemus ex Deo. Quare omnia existentiam habere ex Deo credimus. Nihilominus statim ea inter sese distinguemus. Non sic, o viri optimi, omnia dicimus ex Deo quemadmodum et Spiritum. Hic enim est naturaliter in eo existens, et essentialiter inherens, ut ita dicamus, et indivise ab ipso prodiens, et haec sunt actionis opera et factura, scribit in uno capitulum secundi Thesaurorum, de Spiritu existens decernens, quam maxime admirabilis Cyrillus. Pari modo itaque hic ego quoque vocem per Filium de Spiritu et rebus creatis assumens, congruentem utrique sententiam applico, Spiritum per Filium asserens naturaliter et essentialiter existere, cum nec concipi illum fas sit extra Unigenitum: creaturas vero esse per Filium, neque enim absque Verbo construi unquam potuissent; sed modo creationis, et reliquorum officiorum, secundum divinam Patrum traditionem, quae nunc etiam omnium communis et indubitatus est intellectus. Sed per Filium et Spiritum sanctum, et creaturam esse Gregorius Nyssenus in tradendis sacris dogmatibus divinius atque conspicuus palam declaravit, et discrimen clarissimis verbis edixit. Tradit enim in primo adversus Ennomium Antirrhethico: Spiritus Patri secundum quod increatus est, conjungitur, rursusque ab eo, quod quemadmodum ille Pater non est, separatur: conjungitur et Filio secundum quod increatus est, et quod causam existentiae ex omnium Deo habeat, rursusque sejungitur proprietate, quod non tanquam unigenitus ex Patre subsistit, et quod per ipsum Filium apparuit. Rursusque cum creatura per Filium substituitur, ne

cum ea communionem Spiritus habere existimaretur, quod per Filium appareat immutabilitate, firmitate, ac bonitatis, quæ extranea sit, nulla indigentia, a creatura Spiritus secernitur. Consideret ad injuste defendendum acutus, qua ratione sacer divinusque Gregorius dictionem per Filium de Spiritu et creatura indifferenter accipiens, inde exoricutes discretionem atque separationem propalaverit, quibus sibi divinarum laudem divitias adaptavit, et maleficiis ac fraudibus finem imponens, ne in posteram quoque modo maligne me innoxium criminetur, quod non inferri imperfectionem Patri decreverim, dum per Filium Spiritum sanctum existentiam habere asseruerim, ad idque demonstrandum creationis exemplo usus sum. Qui vero hunc timorem timent, quemadmodum in rebus creatis illud per Filium addentes, nullam existimant imperfectionem Patri appingi, pari modo et de Spiritu sancto, annexis tamen sublimibus, et illius divinitati dictionibus accommodis illud accipient. Neque inde suspiciantur aliquam Patri imperfectionem accedere, et sic rectæ opinionioni fugatis erroribus adhaerebunt. Hæc igitur a sanctis Patribus, qui suo tempore æquæ atque luminaria in reverendo pietatis firmamento prælaborunt, collecta digessimus, cum probare conamur, ex Patre per Filium existentiam habere Spiritum sanctum, et forte etiam multo plura studiose diligenterque divinas perscrutantibus Scripturas occurrent.

παραστήσαι βουλόμενοι τὸ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῶν καὶ πάλιν πλεῖω τυχόν εὐρεθήσεται τοῖς φιλοπόνως ἐρευνησῶσι τὰς θείας Γραφάς.

27. Sed ut nostram etiam de hac eadem re comprehensionem, atque cognitionem ex propriis exponamus, rursus uti in exemplum adducta deprehenderunt, qui in communi Ecclesiæ corpore vivunt, nostris hisce connectamus. Necesse est Spiritum sanctum, ut Trinitas conjuncta sit atque a seipsa indivulsa, et ne divisio in illa aut separatio ullo modo concipiatur, ex Patre esse per Fillum. Qua enim ratione fieri poterit, ut, si res non ita se habet, unitas Trinitati conservetur? quæ vero relatio tandem erit inter Filium et Spiritum? Ex Patre namque dependent, et hoc modo utraque uti ex ipso existentia sua ditata, relationem habent ad ipsum, quæ unicuique congruat. Inter vero se ipsos undenam illis adfuerit indivisum? quæ illis relatio tribuetur? Prorsus nulla, ut ex dictis colligitur. Unitas vero prorsus abibit, nisi quispian Spiritu ad Filium proxime contracto fraternam relationem comminiscatur, quæ sola similibus reliqua sunt. Verumtamen ab apostolica doctrina aliena, et rectæ fidei absona esse omnes plane cateque sciunt, nec unum aliquid est, quod alicujus cognitionem effugiat. Quid ergo reliquum est? Fieri nequit, ut alio modo Spiritus sit, nisi per Filium a Patre, ut inde Trinitatis indivisum atque conjunctum emergat, quam rursus qui tenet haud scio, quomodo non admittit per Filium a

Ἄ ἔχειν ἀρίστουται πάλιν τῷ ἰδιόζοντι, ἐν τῷ μήτι μονογενῆς ἄποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ κερηγήναι. Πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἄποστῆσης, ὡς ἦν μὴ κωλύουμένη εἶνα πρὸς ταύτην ἔχειν νομοσθῆ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ κερηγήναι, ἐν τῷ ἀερέτω καὶ ἀναλλοιώτῳ διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ὅράτω τὸν ἱερὸν τοῦτον καὶ θεῶν Γρηγόριον ἃ πρὸς τὴν ἀδικον ἀντιδικίαν ὄξυς, ἕπος τὴν δι' Υἱοῦ φωνὴν ἐπὶ τε τοῦ Πνεῦματος καὶ τῆς κτίσεως ἀδιαφόρως ὁ μακάριος ἐκλιθόμενος τὴν ἀπὸ ταύτης τοῦτου διαστολὴν ἐσήμανε καὶ διακρίσιν· ἐν οἷς τῶν θεῶν αὐχημάτων διαπρεπὸς αὐτῷ τὸν πλεῖστον προσήρμοσε, καὶ τοῦ κακουργεῖν ἀποστῆς, μηκέτι μηδὲπωσοῦν ἐπιχειρεῖτω κωλύουτως

αἰτιασθῆναι με τὸν ἀνακτιον, ὅτι μὴ κατηγαρεῖν ἀπερηγήμην ἀτέλειαν τοῦ Πατρὸς τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πρὸς ἀπειδειξιν τοῦτου τὴν κτίσιν παρήγαγον. Οἱ δὲ τῶν ὀφθον τοῦτον φοβούμενοι, καθάπερ ἐπὶ τῶν γεγονότων τὸ δι' Υἱοῦ προσσιθέντες, οὐδεμίαν δοξάζουσαι προσάπτεσθαι τῷ Πατρὶ τὴν ἀτέλειαν, οὕτω διχῆσθωσαν τοῦτο κάπλι τοῦ Πνεῦματος, πλὴν μετὰ τῶν ὑψηλῶν καὶ προσφόρων τῇ αὐτοῦ θεότητι λέξωιν. Ἀτέλειαν δὲ μηδαμῶς προσγίνεσθαι τῷ Πατρὶ μηδ' ἐντεῦθεν ὑπονοεῖτωσαν, καὶ τῆς ὀρθῆς οὕτως ἔσονται δοξῆς ἀσφαλῶς ἐξεχόμενοι. Ταῦτα μὲν οὖν ἃ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν κατὰ καιροῦς ἔσα καὶ φωστήρων διαλαμψάντων ἐν τῷ τῆς εὐσεβείας σεπτῷ στερεώματι συλλεξάμενοι προτεθεῖκαμεν, ἔχειν ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῶν καὶ πάλιν

κζ'. Ἴνα δὲ καὶ ἡμεῖς ὡς ἔχομεν περὶ τοῦτου καταλήψεως οἰκοθεν εἰπωμεν, καὶ πάλιν ἄπερ ἐν ὑποδείγμασιν οἱ λόγον ζωῆς τῷ κοινῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ἐπέχοντες οὗτοι διέλαβον τοῖς ἡμετέροις; ἐκσυνηρωμεν. Ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι δι' Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἂν τὸ συνημμένον ἢ Τρεῖς; ἔχοι, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἀδιάσπαστον, καὶ μὴ διαίρεσις ἐν ταύτῃ νοετο ποσῶς, καὶ διέχεια. Πῶς; γάρ, τί μὴ τοῦτο, τῆς Τριάδος τὸ μοναδικὸν τηρηθήσεται; Τίς δὲ συνόλωσις ἢ σχέσις Υἱοῦ τε καὶ Πνεῦματος; Τοῦ μὲν γὰρ Πατρὸς ἡρτηνται, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἀμφοτέρα καθάπερ ἐξ αὐτοῦ πλουτοῦντα τὴν ὑπαρξίν, καὶ τὴν σχέσιν ἔχουσι πρὸς αὐτὸν τὴν ἐκάστῳ προσήκουσαν. Πρὸς ἄλληλα δὲ πῶθεν αὐτοῖς τὸ ἀχώριστον; ποῖα δὲ καὶ σχέσις τοῖς ἀποδοθήσεται; Πάντως οὐδεμίαν κατὰ τὸ τῶν ἐγομένων ἀκόλουθον. Τὸ δὲ τῆς ἐνώσεως τὸ παράπαν οἰχῆσεται· πλὴν εἰ μὴ τις ἐγγύτητα τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν φέρειν εἴποι καὶ σχέσιν ἀδελφικὴν, ἃ μόνῃ τοῖς οὕτως ἔχουσιν ὑπολείπεται. Ταῦτα δὲ πάλιν δι' ἐξῆνα τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἀλλότρια, πάντες ἱσαὶν ἀκρίβως, ὧν οὐδὲν τὴν γνώσιν οὐδενὸς διακέρυγτι. Τί λοιπόν; Οὐκ ἄλλως πέφυκεν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ δι' Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐντεῦθεν τὸ τῆς Τριάδος ἀμέριστον θεωρεῖσθαι καὶ τὴν συνίεσαν, ἢν αὐθὺς οὐκ οἶδα πῶς ὁ δοξάζων οὐ προσίε-

ται, τὸ δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς ὑπάρχειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ ἐκ τοῦ συνημμένου καταλαμβάνεται τοῖς εὐθυδύως εἰς τὸν τοῦ προκειμένου ζητήματος βυθὸν τὴν διάνοιαν βάπτουσι. Ἐπει γὰρ ἀχωρίστως αἰετὸ Πνεῦμα σύνεστι τῷ Υἱῷ, καὶ οὐκ ἐξὸν ὄλω; ἐν περιβολῇ γενέσθαι τούτου τινὰ δίχα τοῦ Πνεύματος, εὐδὴλον ὅτι δι' αὐτοῦ λαμβάνει τοῦτο τὴν ὑπαρξιν. Εἰ γὰρ μὴ, τί κωλύει νοηθῆναι τὸν Υἱὸν ἄνευ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἐκτὸς τοῦ Μονογενοῦς; Ἀποκριθῆτω μοι πρὸς τὴν ταιαύτην ἐρώτησιν ὁ βουλόμενος, ἴσως ἀπαντήσῃ πρὸς τοῦτό τις, ὅτι τὴ προέρχεται τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἅμα παρὰ Πατρὸς, αὐτὸ τοῦτο τοῦ συνομοιοῦσθαι ταῦτα παραίτιον, ὅπερ καὶ μᾶλλον οὐκ ἐξ χώραν ἔχειν τὸ δι' Υἱοῦ. Καὶ μὴν εἰ χρή με περὶ τούτου πρῶτον ἀπολογῆσθαι, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῖς πᾶσιν ἀνωμαλόγηται συνημμένον ὁμοῦ τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ τὴν μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον. Ἄρ' οὖν οὐκ ἔσται ταῦτα διὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ποῦ τὸ τοιοῦτον ἀσεβεία; ταχθήσεται; Καίτοι γε πρόδηλον, ὡς ἡμεῖς τοῖς τῶν Πατέρων ἐμμένοντες θεοσοφοῖς διδάγμασιν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ τὸ ἅμα φρονούμεν, συναΐδια γάρ, καὶ ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν. Οὐκ ἀναρχα γὰρ κατ' αὐτό γε τοῦτο τὸ αἴτιον. Οὕτως οὖν κατὰ τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ ἅμα προέρχεται ταῦτα παρὰ Πατρὸς ὁμολογοῦμεν, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διατράνω γλώττῃ κηρύττομεν.

κη'. Ἀκουέτωσαν οἱ μηδὲν τῶν πολλῶν διαφέροντες ἐν τῷ λέγειν ὅτι τὸ ἅμα τῆς δι' Υἱοῦ φωνῆς ἀναρριπτικόν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ ἅμα τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ καταδράπτει τὸ ἐκ Πατρὸς ὑπάρχειν αὐτά, διὰ τὸ μηδένα χρόνον τῆς τούτων ἐκ Πατρὸς ὑπάρξει μεσολαθεῖν τὸν αὐτὸν τρόπον κἀνταῦθα τὸ ἅμα προέρχεται τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς τὸ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λυμαίνεται. Καὶ γὰρ ἀχρόνως ἐστὶ δι' Υἱοῦ, καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, Ἐπει τίς ὄλωσεν εἰς τὴν ὑπὲρ χρόνον ἐκείνην φύσιν χρόνον παρεσθυσίς; Τοῦτο μὲν οὕτως ἐναγκαλιῶς, ὡς ἐμοίγε δοκοῦν, ἀποδείκνυται πρὸς δὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἀπαντήσεως, ὅτι τὸ προέρχεται τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἅμα παρὰ Πατρὸς, αὐτὸ τοῦτο τοῦ συνομοιοῦσθαι ταῦτα παραίτιον, ἀνταπιπέρων φημί. Καὶ πόθεν ἄρα, καὶ πῶς εἰκότως, ἐπεὶ πολλὰ πολλὰς τοῖς θεοσοφοῖς Πατράσιν ἐπὶ τῆς θεολογίας ὁμοιώσεις ἐκ τῶν αἰσθητῶν παραλήφθησαν, τούτο παραστήσῃ τις ἐξισχύσει; Ἐγὼ μὲν γὰρ πάντα τοιοῦτον λόγον ἀνερευνῶν, ἐν οἷς ὑπάρχει διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, τρανῶς καταλαμβάνω τὴν ἐνωσιν ἐν οἷς δὲ τὸ ἅμα μόνον ἐστίν, οὐδεμίαν εὐρίσκω συνάφειαν. Καὶ σκοπεῖτω πᾶς τὰ λεγόμενα. Δύο ποταμοὶ κατὰ ταυτὸν ἐκβλύουσιν ἐκ πηγῆς, ἐκ ῥιζῆς τε δύο κλάδοι τυχὸν συναγνολαστάγουσιν. Τούτων ὑπολαβὼν τὸν ἕνα, καὶ καθ' ἑκάτερον δύναμαι ῥᾶστα τοῦ λοιποῦ χωρὶς κατεῖν. Ὡσαύτως δύο πάλιν ἄρθρον ἀκτίνες ἐκ τοῦ ἡλίου

A Patre Spiritum sanctum existere, quod ex conjunctione comprehenditur ab illis, qui recte in proposito quaestionis profunda mentem immergunt. Cum enim indivise et continue Spiritus Filio adhæreat, nec fas sit aliquem cogitatione illum absque Spiritu complecti, manifestum est per ipsum existentiam sui Spiritum accipere. Etenim si nihil impedit intelligi Filium absque Spiritu, et Spiritum sanctum absque Filio, respondeat mihi ad hoc interrogatum quisquis voluerit. Fortasse ad hoc quispiam respondebit, quod progrediatur Filius et Spiritus sanctus simul a Patre in causa esse, quod simul intelligantur, quod potissimum illud per Filium loco motum exterminat. Et plane, si de hoc primum mihi respondendum est, Filius et Spiritus, ut apud omnes in confesso est, simul una existunt cum Patre, neque hic quidem prius, ille posterius. Non erunt itaque ista propterea nec ex ipso. Et quoniam in loco impietas similis collocabitur? Et nihilominus manifestum est, nos Patrum divinitus inspiratæ doctrinæ insistentes, in sancta Triade simul tenere: coæterna enim sunt: et ex Patre esse Filium et Spiritum credere. Neque enim absque principio sunt secundum hanc ipsam causam. Pari itaque ratione de Filio, et de Spiritu, simul progredi illa a Patre confitemur, et per Filium existentiam habere Spiritum sanctum, clara voce prædicamus.

28. Audiant, qui nihil a vulgo differunt, dum dicunt, illud simul dictionem per Filium destruere. Quemadmodum enim ibi Filium esse et Spiritum sanctum minime lædit, illos ex Patre existere, quod nullum tempus inter eorum ex Patre existentiam mediet, eodem modo hic quoque simul progredi Filium et Spiritum ex Patre, per Filium existentiam habere Spiritum sanctum non destruit. Absque enim tempore est per Filium, uti est ex Patre. Quandoquidem quæ præorsus in illam super tempus naturam temporis penetratio fuerit? Et hoc quidem sic necessario sequi, si mea me sententia non fallit, demonstratum est. Ad partem vero illam responsionis, progredi Filium et Spiritum sanctum simul a Patre, in causa esse, quod illa simul intelligantur, contra opponens dico: Et undenam, et ex quibus imaginibus, cum pleræque sæpenumero a divinis Patribus in rebus theologicis explanandis similitudines ex illis, quæ sensibus suberviunt, desumptæ sunt, probare quis poterit? Ego equidem materiam hanc sedulo investigans, clare unionem deprehendo in eo, quod unum ex alio existit, in quibus vero solum illud simul est, nullam reperio conjunctionem. Et unusquisque dicta consideret. Duo fluvii simul ex fonte exsiliunt, ex radice duo rami ita casu ferente simul supputulant; horum unum si accepero, ab alio sejunctum facili negotio possum sine alio conspicerem. Similiter duo rursus radii ex

sole emanant, et manus ex corpore lux enascuntur, et in his unam separans, in utrisque facile unum absque alio consideravero, cum non necessario attrahant in his omnibus, quæ in unaquaque serie neglecta sunt. Verum de Filio et Spiritu aliter est. Non potest prorsus Filius intelligi, nisi cum eo una adducatur Spiritus, nec nisi una conjunctus et minime separatus a Filio Spiritus. Sicuti et de sermone et flatu sermo est. quæ nostra sunt, et præ aliis a Deo instructis Patribus in rebus theologicis symbolice usurpantur, quorum unum per alterum, spiritus nempe per sermonem palam ex mente progreditur, indeque conjunctionem unionemque utraque possident. Quare Spiritus sanctus non intelligitur una cum Filio, quod simul cum eo ex Patre existit; sic enim et in illis primis conjugatis uno assumpto sequeretur et alterum: simul enim ex proprio principio utraque sunt. Nunc vero res aliter se habet, quod unum per aliud prorsus non est. Igitur inseparabilis est a Filio Spiritus sanctus, quod per ipsum a Patre existentiam habet. Quemadmodum etiam humanus flatus a mente per sermonem egreditur. Licet hæc quoque gravissime dissentiant, nec ullo modo convenient tanquam quæ absque hypostasi sunt. Et solutio præsens æquis auditoribus abunde fuerit.

ἀπεικόντα. Ἐνταῦθά μοι καὶ τὰ τῆς παρουσίας λύσεως.

29. Cum vero semel ad sermones de exemplis nostra oratio progressa est, non abs re fuerit illa, quæ scilicet in propriis commentariis pietatis institutores ac magistri usurparunt, uti sunt, in examen adducere, quod forte legentibus percommotum cadet. *Oculum quemdam, et fontem, et fluvium*, magnus Gregorius, cui a theologia cognomen est, oratione de Spiritu sancto ait, *consideravi*. Et hæc ex aliis qui ante ipsum claruerunt, cum explicasset, sicuti idem testatur, oculo quidem Patrem, fonti Filium, fluvio Spiritum sanctum proportionem quadam respondere assensus est; licet alio modo hæc eadem rursus vitaverit, reveritus primum, ne in divinitate fluxum, firmitatem nullam habentem; secundum, uti illa numero unum sunt, ita et Trinitatem unum esse suspicaremur. Sed absurdis hisce rejectis, reliquis omnibus, quæ in illis considerantur, assensum præbuit. Hanc ego similiter imaginem assumens, quod ex illa colligitur explanabo. Quemadmodum, dicens, fluvius ex oculo per fontem effunditur, ita et Spiritus sanctus ex Patre per Filium progreditur. Rursus: *Solum arimo concepti*, divinissimus hic Pater de iisdem in eadem oratione complectitur, *et radium, et lumen*. Licet alio modo illico dictum declinaverit, primum timens, ne compositionem aliquam naturæ in compositione intelligeremus, alterum ne Patrem solum hypostasi donemus. Illis uti non integre dictis omissis, reliqua omnia imaginis admisit. Id quoque et ego admittens exemplum, quod inde demonstra-

Α προήσχουσι, καὶ χεῖρες ἐκ τοῦ σώματος δύο συναφύονται· κἀν ταύταις τὴν μίαν ἀποστήσας, καὶ κατ' ἀμφοτέρων εὐχερῶς ἔχω τῆς ἄλλης ἀνευ ἐπίψεσθαι, μὴ συνεφελοκομένων ἀναγκαίως ἐν πᾶσι τοῦτοις τῶν καθ' ἐκάστην μοι συστοιχίαν ἀπολιφθέντων μετροποσοῦν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἔστιν ὁμοίως τὸν Υἱὸν νοῆσαι, μὴ τὸ Πνεῦμα συνεπαγόμενον, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα θεωρῆσαι μὴ τῷ Υἱῷ συνημμένον ἀδιεχῶς, ὡς περ κἀπὶ τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου καὶ πνεύματος τῶν καὶ μᾶλλον τοῖς θεοσόφοις τῶν Πατέρων ἐπὶ τῆς θεολογίας λαμβανομένον συμβολικῶς· ὧν τὸ ἕτερον διὰ τοῦ ἑτέρου, τουτέστι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ λόγου πρόεισιν ἐναργῶς ἐκ τοῦ νοῦ, κἀντεῦθεν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν πλουτοῦσι καὶ τὴν συνάφειαν.

Β Ὡστε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ συνομοῖται τῷ Υἱῷ διὰ τὸ συνυπάρχειν αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς· ἢ γὰρ ἂν κἀπὶ τῶν πρώτων ἐκείνων συζυγιῶν τοῦ ἐκὲς λαμβανομένου συνηκολούθει καὶ τὸ λοιπόν· ἅμα γὰρ ἐκ τῆς οικείας ἀρχῆς καὶ ἀμφοτέρα. Νῦν δὲ οὐχ οὕτω πάντως ὅτι μὴ διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον πέφυκεν. Οὐκοῦν ἀχώριστον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι δι' αὐτοῦ τὴν ὑπαρξὴν ἔχει παρὰ Πατρός· ὧ· καὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα παρὰ τοῦ νοῦ διὰ τοῦ λόγου προέρχεται· κἂν ὅτι μάλιστα πολὺ καὶ ταῦτα τὸ ἀπεμφαίνον αὐχοῦσιν, ὡς ἀνυπόστατα καὶ ἀρχοῦντως τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀκροατῶν ἀποδεδότα:

Κ κθ'. Ἐπεὶ δ' ἄπαξ εἰς τοὺς περὶ τῶν ὑποδειγματικῶν λόγους κατέστημεν, καλὸν ἂν εἴη καὶ τὰ περὶ τούτων, ὅσα δηλαδὴ τοῖς οικείοις συγγραμμάσι οἱ τῆς εὐσεβείας ἐξεῖπον στοιχειωταὶ καὶ διδάσκαλοι, καθάπερ ἔστι, διεξελθεῖν, ἴσως ἐκ τούτων πλέον ἂν τι γένοιτο τοῖς ἐντυγχάνουσιν ὄφελος. Ὁφθαλμὸν τινα καὶ πηγὴν, καὶ ποταμὸν, ὁ μέγας Γρηγόριος· ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ἐν τῷ περὶ Πνεύματος φησιν, *ἐνερόσησα*, καὶ ταῦτα κατ' ἄλλους ἀπαγγέλλας τῶν πρὸ αὐτοῦ, καθὼς αὐτὸς· οὕτω διαμαρτύρεται, τῷ μὲν τὸν Πατέρα, τῇ δὲ τὸν Υἱόν, τῷ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναλόγως ἔχειν συνέθετο, κἂν εἰ τρόπον ἕτερον τὰ περὶ τούτων αὐθι· ἐξέφυγε, δείσας πρῶτα μὲν μὴ ῥύσιν τινα θεότητος ὑποκατέσωμεν, στάσιν μὴ ἔχουσαν, δεύτερον δὲ τὸ ἐν εἶναι τὴν Τριάδα, καθάπερ ἐκεῖνα τῷ ἀριθμῷ. Τούτων δὲ τῶν ἀτόπων ὑπεξηρημένων πᾶν ἄλλο θεωρούμενον ἐν τοῖς τοιούτοις προσήκατο. Ταύτην ὡσαύτως ἀποδεχόμενος κἀγὼ τὴν εἰκόνα, τὸ ἐξ αὐτῆς διατριπῶς συναγόμενον· Ὡς περ, λέγων, ὁ ποταμὸς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ προχέεται διὰ τῆς πηγῆς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς προχωρεῖ. Πάλιν· *Ἥλιος ἐνεθυμήθη*, ὁ πολλὸς οὗτος τὰ θεῖα Πατρὸς περὶ τῶν αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ διαλαμβάνει, καὶ ἀκτίνα, καὶ φῶς· κἂν ἄλλως εὐθύς τὸν λόγον ἐξέκλινεν, ἐν μὲν πτοηθεῖ, μὴ σύνθεσιν τινα ἀσυνθέτου φύσεως ἐπινοήσωμεν· ἕτερον δὲ, μὴ τὸν Πατέρα μὲν ὑποστήσωμεν, τῶνδε πάντως ἄτε κακῶ· ἐχόντων ἀπελαθέντων, τᾶλλα τὰ τούτων ἅπαντα παρεδέξατο. Τοῦτο προσείμε-

νος ὁμοίως καὶ τὸ ὑπόδειγμα, τὸ ἐντεῦθεν ἀνακρύπτει δεικνύμενον· Ὡς περ γὰρ, λέγων, ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίδος ἀνατέλλει τὸ φῶς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεηγόρος οὗτος, ὁ τῆς ἀληθείας μύστης τε καὶ μυσταγωγός, ἐξ ἄλλων, ὡς αὐτὸς ἐδήλωσε, τὰ περὶ τούτων διαδαξάμενος. Ἐτεροὶ δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων πῦρ εἰρήκασιν καὶ φλόγα καὶ φῶς· οἱ δὲ ῥίζαν, κλάδον τε καὶ καρπὸν, ὡς εἴς τινι καὶ Κύριλλος ὁ θεσιότατος, καὶ τούτοις τὴν ἄβυσσον οὐσίαν ἐκείνην ἐσήμανεν. Ὡς τοίνυν, ἵνα μὴ μακρὸν ἀποτειναιμι λόγον, διὰ τῆς φλογὸς ἐκ τοῦ πυρὸς ἐκλάμπει τὸ φῶς, καὶ ὁ καρπὸς ἐκ τῆς ῥίζης διὰ τοῦ κλάδου προβάλλεται· τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπέμπεται διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πρὸς τούτοις οἱ πλείους σχεδὸν χεῖρα μὲν τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ, *Ὁὐχὶ ἡ χεῖρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ αὐτὴ ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου*; διὰ τὴν ἐκ τῆς πλαιότητος τοῦ φυράματος ἀνακαίνισιν, καὶ οἱ περ οὐδὲν ἐπαρίστερον τῷ Θεῷ, δάκτυλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατωνόμασαν, ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς πυξίδος τὴν κλῆσιν ταύτην αὐτῷ προσαρμόσαντες. Ἐκεῖτε καὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται πῆ μὲν ἐκβάλλειν ἐν Πνεύματι Θεοῦ φθεγξάμενος τὰ δαιμόνια, πῆ δὲ πάλιν ἐν δακτύλῳ Θεοῦ, δάκτυλον Θεοῦ προσαγορεύσας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τοῦτο διεστράνωσεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θεσσαυρῶν ὁ θεολογικώτατος Κύριλλος, οὕτως εἰπὼν· *Φησὶ που Χριστὸς Ἰουδαίους προσδιαλεγόμενος*· « *Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.* » *Καὶ δάκτυλον ἐνόησε φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρέπον τινὰ τῆς θείας οὐσίας ἐκπεφυκότος, καὶ φυσικῶς αὐτῆς ἐκκερμάμενον, ὡς περ καὶ ὁ δάκτυλος ἐκ τῆς ἀνθρωπίτης χειρός. Βραχίονα μὲν γὰρ καὶ δεξιὰν Θεοῦ τὸν Υἱὸν ἀποκαλοῦσιν αἱ θείαι Γραφαὶ κατὰ τὸ, « *Ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ.* » *Καὶ πάλιν*· « *Κύριε, ὑψηλός σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ἠδισαν γρόντες δὲ μισχυνθήσονται.* » *Ὡς περ οὖν ὁ βραχίον φυσικῶς ἐτήρμυσται τῷ ὅλῳ σώματι, πάντα ἐπεργῶν, ὅσα περ ἂν δόξη τῇ διανοίᾳ, καταχρῆσι δὲ συνήθως, τῷ δακτύλῳ πρὸς τοῦτο κρημνόμενος· οὕτω τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ἠρμυσμένον, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ ἐμπεφυκότα λογιζόμεθα, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς εἴηκε παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ τὰ πάντα χρίων ἀγιάζει· οὐκοῦν οὐκ ἀλλότριον, οὐδὲ ἀπεξερωμένον τῆς θείας οὐσίας φάινεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὡς περ οὖν καὶ ὁ τοῦ σώματος δάκτυλος ἐν τῇ χειρὶ, ὁμοφυῆς ἂν αὐτῇ, καὶ ἡ χεῖρ οὖν πάλιν ἐν τῷ σώματι, οὐχ ἑτεροοῦσιος πρὸς αὐτὸ τυγχάνουσα. Ταῦτα κατὰ τὴν τῶν Θεσσαυρῶν δέλτον ὁ θαυμασιώτατος Κύριλλος· ἀλλαχοῦ δὲ ταύτης οὗτος αὐτὸς τὸν Πατέρα μὲν ῥόδοι. ἄνθος δὲ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ**

A tur, edico, Quemadmodum, dicens, ex sole per radium lumen exoritur, sic et Spiritus sanctus ex Patre per Filium provenit. Et hæc diviniloquus iste veritatis mysta et mystagogus ex aliis, ut ipse indicavit, accepta. Alii porro sancti Patres ignem dixerunt, et flammam, et lumen : alii radicem, ramum et fructum, inter quos est diviniſſimus Cyrillus, et istis immaterialiam illam essentiam denotarunt. Quemadmodum igitur, ne longius producā orationem per flammam ex igne lumen elucet, et fructus ex radice per ramum producitur, pari modo ex Patre per Filium Spiritus sanctus emittitur. Præter hos fere major eorum pars manum, Filium, cum scribatur : *Manus tua fecit hæc omnia, et hæc immutatio dexteræ Excelsi*, ob massæ ex vetustate renovationem, et quod nihil est sinistrum in Deo, digitum vero Spiritum sanctum nuncuparunt, ex evangelica tabula nomen illi adaptantes. Ibi etenim Salvator noster describitur, nunc in *Spiritu Dei* dicens *ejicere dæmonia*, nunc in *Dei digito*, digitum Dei Spiritum sanctum appellans. Et hoc patenter satis in libro Thesaurorum in rebus theologicis exponendis eximius Cyrillus expressis his verbis : *Ait quodam in loco Christus Judæos alloquens* : « *Si in digito Dei ejicio dæmonia, igitur venit ad vos regnum Dei* ¹⁶. » *Et digitum hic vocal Spiritum sanctum, quodam modo ex divina essentia emanantem et naturaliter ab illo appensum, quemadmodum et digitus ex hominis manu ; brachium etenim et dexteram Dei divinæ Scripturæ Filium appellant, uti cum dicitur* : « *Salvavit eum dextera illius, et brachium sanctum ejus* ¹⁷. » *Necnon* : « *Domine, excelsum tuum brachium, et non cognoverunt, cum cognoverint reverbuntur.* » *Sicut itaque brachium naturaliter adaptatur toto corpori, operans quæcunque cogitationi placuerint, inungit vero pro more digito ad hoc utens, ita Dei Verbum ex eo et in eo naturaliter adaptatum, ut ita dicam, et intime inhærens concipimus ; in Filio autem naturaliter et essentialiter pertransiens a Patre Spiritus, per quem omnia inungens sanctificat ; non igitur alienum, neque extraneum divinæ essentiæ est Spiritus sanctus, sed in ipsa et ex ipsa naturaliter, sicuti et digitus corporis in manu, ejusdem naturæ cum ea existens, rursusque manus in corpore non diversæ ab eo naturæ.* Hæc in Thesaurorum libris maxime admirabilis Cyrillus ; et alio eorumdem loco hic idem, *Patrem rosam, Filium florem, Spiritum sanctum odorem* nuncupavit. Quemadmodum itaque digitus dependet a corpore per manum, ex rosa vero per florem odor affatur, ita et Spiritus sanctus ex Patre per Unigenitum procedit. Quæ porro a divinis Patribus veluti in exemplum adducuntur, hæc et similia sunt, licet minimam illæ et valde humilia, multum a dignitate rerum, quibus assimilantur, deficiant : *Omnia enim, eodemmet a Spiritu moto Cyrillo teste, Deus exsuperabit.*

¹⁶ Matth. xii, 28. ¹⁷ Psal. xcvi, 1.

ἄγιον ὁμοίην ἀπεκάλεισεν. Ὡς τοίνυν ὁ δάκτυλος μὲν ἐξήρηται τοῦ σώματος, διὰ τῆς χειρὸς, ἐκ τοῦ ῥόδου δὲ διὰ τοῦ ἀνθους, ἡ ὁμοίη διαπνέεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκπορεύεται. Τὰ μὲν δὴ τοῖς θεοσεβοῦσι Πατράσιν, ὅσων ἐν ὑποδείγματι διαλεφθέντα, τοσαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα, κἂν εἰ σφόδρα καὶ τὰ περὶ τούτων μικρὰ, κομιδῆ τε ταπεινὰ, καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας ἐνδόντα· πάντα γὰρ κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν πνευματοκίνητον Κύριλλον ἔπειθε Θεός.

30. Quid porro ad hæc iterum, qui tantum ad contradicendam scitissimi sunt, et in eo maxime exultant, indicium illud sapientiæ esse reputantes, in reliquis aliis muti et elingues? Et ubinam sunt tibi, inquirunt, quæ ab iisdem sanctis diversis commentariis traduntur, *bisui* nempe *fluvii, prælucetes radii, bina lumina, bini rami, duæ manus, et flores bini*, quibus Filium et Spiritum sanctum immediate ex Patre esse declararunt? Quomodo illa quidem tibi in memoriam venire, hæc vero oblivioni demandata sunt? Hisce vere responderim, hæc quoque de rebus divinis a sanctis Patribus tradi, non eo tamen scopo, ut dicta a nobis dirimant. Quandoquidem pari ratione ab iisdem doctoribus sæpius de beata Triade dicta, *tres soles, et tres radii* diriment, ex Patre Filium et Spiritum sanctum existere, cum ex sole sol nullus est, neque ex radio radius. At non ita nos sentimus, sed utraque cum rectis dogmatibus concordare credentes, accommodum unicuique intellectum damus, hoc quidem contentes, principium nempe Filii et Spiritus sancti Patrem esse, et propriam horum trium hypostasim, idem vero essentiam, et quod non sint partes Dei et Patris Filium et Spiritum sanctum indicantes. Pari itaque ratione hic quoque eas illaque imagines opinantes, nihil in se contrarium continere, cum ambæ pro pietate decertent, acceptamus. Cum itaque audimus de superdivina Triade *oculum, fontem, fluvium, solem, radium, lumen, et similia*, summam intelligimus illius conjunctionem, et Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedere: cum vero *bifluos fluvios, et binos radios, et similia*, Filium et Spiritum sanctum appellari auscultamus, perfectarum hypostaseon inconfusum, et primam causam, et naturæ immutabilem spectulamur, non tamen inter se divisa tenemus. Longe enim sit a nobis et nuda et minima de iisdem comprehensio. Verum de manibus proprie, quod de aliis non observavi, *manus Patris* nunquam Filium solum vocatum reperi. Namque oratione de Verbi unigeniti incarnatione hæc de eo divinissimus Athanasius tradit: *Cum reponeret Spiritum suum in manus Patris, uti homo semetipsum sibi metipsum uti Deo reponit: ipse enim manus una binæque Patris est.* Et hoc ita se habet.

ἐνανθρωπήσεως λόγῳ τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ φησιν ὁ Πνεῦμα αὐτοῦ εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ὡς ἄνθρωπος ἑαυτὸν παρατίθεται ἑαυτῷ ὡς Θεῷ· αὐτὸς γὰρ ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρὸς. Καὶ τοῦτο μὲν τοιοῦτον.

31. Per Filium porro Spiritum sanctum, non ut plurimi dicunt, immediate ex Patre: idem enim est dicere per Filium, et non immediate, ego equidem concorditer ex divina inspirata Scriptura testimonia adduxi. Quod si quis immediate existere Spiritum

Α'. Τί δὲ καὶ πρὸς ταῦτα πάλιν οἱ μὲν ἐκὼ κλήν ἀντιλέγειν ἀπλῶς πρὸς πάντοιοῦν ἐπιτάμνοι, κἂν τούτω τὰ μέγιστα χαίροντες, οἷα τεκμήριον αὐτῆς σοφίας ἡγούμενοι; Καὶ ποῦ σοι, φασί, τὰ παρὰ τῶν αὐτῶν ἁγίων ἐν διαφόροις ἐκφωνηθέντα γραφαῖς, οἱ δὴ ῥύττοι δηλονότι ποταμοὶ, αἱ διαυεῖς ἀκτῖνες, τὰ τε δίδυμα φῶτα, οἱ θετοὶ τε κλάδοι, καὶ αἱ δύο χεῖρες, καὶ τὰ ἄρθρα τὰ διζυγῆ, εἰ μὴ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀμέσως εἶναι παρὰ Πατρός διετράνωσαν; Πῶς ἐκεῖνα μὲν ἐξίσταται σοι, τὰ δὲ παρεώραται; Πρὸς οὐδ' εἰπομὴν ἀν' ἀληθῶς, Ἐπὶ τῆς θεολογίας καὶ ταῦτα κολλαγοῦτοί; αὐτοῖς; θεοφόροις Πατράσι παραλαμβάνεται· πλὴν οὐκ ἐπ' ἀναίρεσει τῶν προλεχθέντων ἡμῶν.

Β. τῶν αὐτῶν διδασκάλων ἐπὶ τῆς μακαρίας Τριάδος τρισήλιον, ἢ καὶ τρισδάκτυλον ἀναίρηται τὸ ἐκ Πατρὸς ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅτι μήτε τὸ παράπαν ἥλιος ἐξ ἥλιου, μήτε μὴν ἐξ ἀκτῖνος ἀκτῖς. Ἄλλ' οὐ τοῦτο φρονοῦμεν ἡμεῖς· ἐκότερα δὲ τῶν ὀρθῶν δογμάτων εἶναι πιστεύοντες, τὴν πρόσφορον ἐκάστην τούτων ἀποτέμμεν ἐννοίαν, τὸ μὲν ὁμολογούντες, ὅτι περ ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ, τῆς δὲ τῶν τριῶν ἰδιότησταν, τὸ τε εἰς οὐσίας ταυτῶν, καὶ τὸ μὴ μίση δοκεῖν ὑπάρχειν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα σημαίνοντες. Ὡσαύτως τοιγαροῦν κἂν ταῦθα ταῦτας τε κἀκείνας τὰς εἰκόνας δεχόμεθα μὴδὲν ἐναντίον ἔχειν πρὸς ἀλλήλας, ἅτε τῆς εὐσεβείας; καὶ ἀμφοτέρως καταλαμβάνοντες.

Γ. Ὅταν μὲν γὰρ ἀκούσωμεν ἐπὶ τῆς ὑπὲρ Θεοῦ Τριάδος ὀρθάτων, *κηγῆν, ποταμόν, ἥλιόν τε καὶ δάκτυνα καὶ φῶς, καὶ πάντα τὰλλα τὰ παραπλήσια*, τὴν ἄκραν ἐννοοῦμεν συμφορὰν αὐτῆς, καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι διὰ τοῦ Πατρὸς· ὅταν δὲ *δικρούτους ποταμοὺς, ἀκτῖνάς τε διδόμενους τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα* προσαγορευομένους ἐνωπίζώμεθα καὶ τὰ τούτοις παρόμοια, τὸ τῶν τελείων ὑποστάσεων ἀσύγχυτον, τὸ τε πρῶτον αἰτίον θεωροῦμεν, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον, οὐ μὴν ἀντιδιηρημένα ταῦτα δοξάζομεν. Ἀπέστω γὰρ ἡμῶν καὶ ψιλὴ τοιαύτη τις περὶ τούτων ὑπόληψις. Περὶ δὲ τῶν χειρῶν ἰδίᾳ καὶ κατ' ἐξαιρετον ἔγωγε χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ἔστιν οὐ τὸν Υἱὸν μόνον εἶδον κ

Δ. λούμενον. Ἐν γὰρ τῷ περὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος. Ὅτε παρατίθεται τὸ

λα'. Ὅτι δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μὲν, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς, τρυτὸν γὰρ ἐστὶ δι' Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἀμέσως, εἰπεῖν, αὐτὸς μὲν συμφῶνως ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὰς μαρτυρίας παρήγαγον· εἰ δὲ τις ἀμ-

σως ὑπάρχειν καὶ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς δια-
ταίνεται, δεξιᾶτω ποῦ ποτε τῶν θείων λογίων εὐρη-
ται κείμενον, καὶ ἡμεῖς στέβωμεν. Ἄλλὰ τοῦτο
μὲν, ὡς περ οὐκ ἔστιν, οὕτως οὐδὲ τῶν τῆς ἀληθείας
ἐξηγητῶν τις ἀφθέγγετο· τὸ δὲ τὸν Υἱὸν ἀμέσως
εἶναι παρὰ Πατρὸς συνηλὸν τῶν τῆς εὐσεβείας διδα-
σκάων, καὶ οὐχ ἔπειθ' εἰρήκασιν, ὡς ἐκ πολλῶν
παραστήσωμεν. Καὶ δεγέσθω τὰς χρήσεις, ὅσαι
τέμας ἡμεῖς ἐνετύχομεν, ὁ βουλούμενος. Εὐθὺς γάρ
ὁ μέγας Βασίλειος ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ τῶν πρῶ-
τῶν Εὐνόμιον τάδε φησὶν· Ἄρχῃ μὲν οὖν Πατὴρ οὐδε-
μία, ἀρχὴ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ, μέσον δὲ τούτων
οὐδέν. Καὶ μετὰ πάνυ βραχέα· *Εἰ τοίνυν ἀίδιος ἡ
τοῦ Υἱοῦ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἀνα-
πέμψονται τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ δι' οὐ-
δενὸς κενοῦ πρὸς τὸν Πατέρα χωροῦσης, ἀλλ'
ἀδιαστάτως τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν συνακτούσης·
ὁ μηδὲν μὲν δι' οὐκ ἐπινοήσας τίνα ἐστὶ περιεσθύνει
καταλλοίκοι τῇ πορνῇ αὐτῶν βλασφημία; ἐν ἐκ
τῇ πρὸς τὰς κανονικὰς ἐπιστολῇ· *Εἰ γὰρ ἀνώτε-
ρον λέγει Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ·
εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς προσβύταρον τοῦ ἐξ
οὐ ἔστιν· Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ Μορογεντοῦς πρότερον·
οὐδὲν γὰρ μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς. Ἀκολουθῶν
τούτῳ τῷ μεγάλῳ τῆς εὐσεβείας κήρυκι καὶ ὁ Νύσ-
σης Γρηγόριος ἐν μὲν τῷ τετάρτῳ τῶν κατ' Εὐνό-
μιου λόγων· Ἐπει καὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖται τοῦ
Υἱοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα συναρῆς τε καὶ ἀμέρι-
στον, ὡς μηδὲν εἶναι τὸ διὰ μέσον τούτων παρ-
ειρημένον· ἐν δὲ τῷ ὀγδόῳ τῶν αὐτῶν· Οὐδὲ
γὰρ ἡ ἀμεσότης αὐτῆς συνάρσεως ἐκβάλλει τὴν βου-
λήσιν τοῦ Πατρὸς, ὡς κατὰ τινα φύσεως ἀνάγκη
ἀρροαιρέτως τὸν Υἱὸν ἐσχηκότος. Καὶ μετὰ
τινα· Ἄμεσός ἐστιν ἡ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα
συνάρσεως, καὶ οὐκ ἐξωθεῖται ὑπὸ τῆς ἀδυστάτου
συναρσεως τὸ βούλημα, τὸ τῇ ἀγαθῇ φύσει ἐκτός
ἐνυπάρχον. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω καθ' ἕνα καὶ τὸν
αἰὸν καὶ ἄμφω καιρῶν. Κύριλλος δὲ μεθ' ὕστερον
ἰ θαυμασιώτατος ἐν μὲν ἐν τῶν κεφαλαίων τοῦ
πρώτου τῶν Θεσσαλῶν διαβρήθην βῶθ· Γενῆ δὲ ὁ
Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀμεσσιτέτως· ἐν δὲ τῇ ἑρμη-
νείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τὸ βῆθον τὸ,
« Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » σαφηνίζων
φησὶν· Ἄμεσως καὶ προσεχῶς ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν Θεῷ
καὶ Πατρὶ. Καὶ πάλιν εἰ; τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ
ἐγένετο, » Συνεῖναι δὲ τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα νοοῦ-
μεν διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἄκρω
προσεχῆς τε καὶ ἀμεσον αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ
φυσικῶς προσελθόν. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἀδρός μὲν
γὰρ καὶ σοφία ὁ Υἱὸς διὰ τὸ ἐκ τοῦ, καὶ ἐν τῷ
προσεχῶς καὶ ἀδυστάτως, καὶ τὴν εἰς ἄλλα
τῶν σημαιομένων, ὡς ἂν εἰποι τις, ἀντεμολ-
λήν. Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρῶ; Ἑρμεῖαν·
Ἐπόμενοι τοίνυν, λέγει, τῇ τῶν ἱερῶν πιστε-
γραμμάτων, καὶ οἴσεται τὴν ἀκριβῆ τοῖς σοφοῖς
ἀμαξίτην διαστειχόντες, δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς αὐτῶν εἶναι λέγομεν τὸν Υἱὸν ἀμέσως τε**

A ex Patre contendit, ostendit quo in loco apud divina
eloquia id inveniatur repositum, et nos acceptabimus.
Sed hoc, cum nusquam gentium sit, nullus ex verita-
tis expositoribus enuntiavit. At Filium immediate esse
ex Patre frequentes pietatis doctores, nec uno in loco
fassi sunt, ut ex multis probabimus, et dicta quæ nos
offendimus ad hunc diem sibi habeat, cuicumque id
libitum fuerit. Primus ante alios magnus Basilus in
secundo adversus Eunomium hæc habet : *Principium
itaque Patris nullum est, principium Filii Pa-
ter, medium inter hos nullum. Et post pauca :
Si itaque æterna Filii communio cum Deo et Patre
nulla menti nostræ occurrente uncuitate, per quam
a Filio ad Patrem progrediat, sed mente ita
Filium cum Patre connectente, ut nullam inter eos
detur intervallum, dum Filius nullo medio disjun-
gitur, quem aditum scelerate eorum blasphemias
relinquit?* Et epist. ad canonicas : *Si enim superio-
rem Deo Spiritum dicit, non ex Deo; quod si ex
Deo, quomodo antiquior eo, ex quo est? Sed neque
est Unigenito prior: neque enim quidpiam interjectum
inter Patrem et Filium. Magno huic pietatis præ-
coni concordat Nyssenus Gregorius oratione quarta
adversus Eunomium: Quando nos etiam Filium
cum Patre conjunctum atque indivisum confitemur,
ita ut nullum medium inter hos concipiamus. In
octava eorundem: Neque enim immediata ista
conjunctio Patris voluntatem rejicit, quasi naturæ
necessitate nec sponte Filium habuerit. Et paucis
adjectis: Immediata est Filii cum Patre conjunctio,
nec repellitur ab inseparabili conjunctione hac
voluntatis, quæ extra bonum naturam sit. Et hæc
quidem hi ambo uno eodemque tempore. Post
hos admirabilissimus Cyrillus in uno primi The-
saurorum capite palam clamat: *Generat vero Pater
Filium immediate.* In expositione Evangelii secun-
dum Joannem dictum illi : « *Hic erat in principio
apud Deum,* » declarans ait : *Immediata et contigua
Filius est in Deo et Patre.* Et rursus in illud :
« *Omnia per ipsum facta sunt* » : *Conjungi vero
Filio Patrem intelligimus propter essentiali immuta-
bilitatem, et excellentissimo modo continuitatem et
immediationem ipsius cum illo, ex quo naturaliter
promanavit.* Et paucis additis : *Verbum enim et
sapientia Filius quod ex intellectu, et in intellectu
continue et indiviso, et ob in sese significatorum, ut
quidam diceret, mutuum injectionem.* Idem libro
sexto ad Heruiam : *Sequentes itaque, ait, fidem
sacrarum Scripturarum et a sapientibus admodum
tritam, et viam, ut ita dicam, vehicularem calcantes,
robur Dei et Patris ipsum esse dicimus Filium
immediate simul et continue.* His et similibus clare
ostensum est, inter Patrem et Spiritum medium esse
Filium. Etenim si Pater est principium, ut omnium
in ore est, Filius vero immediate ex Patre, ut dictis
allatis innouit, et per ipsum Spiritus sanctus :
Filius ergo inter Patrem et Spiritum medius est. Et*

¹¹ Joan. 1, 2. ¹² ibid. 3.

manifeste patet ex verbis magni Basilii in epistola, quam ille dedit ad fratrem suum Gregorium Nyssenum : in ea siquidem hæc prosequitur : *Quemadmodum in catena qui unius annuli summitatem apprehendit, hoc ipso simul et alterum insertum attrahit; ita et hic qui Spiritum trahit per ipsum et Filium et Patrem una simul ultraxerit, et si quis vere Filium apprehenderit, habebit et ipsum utrinque hinc Patrem, illinc Spiritum sanctum una contrahentem. Non enim potest ullo pacto excogitari aliqua vel sectio, vel divisio, ut sive Filius absque Patre cogitari, sive Spiritus a Filio seungi queat.* Prorsus illud utrinque Patrem et Spiritum sanctum asserere apertam sententiam possidet, nec ulla omnino indiget expositione. Quinimo divinus Gregorius, ad quem dicta epistola data est, Nyssenus antistes, oratione ad Abladium beatæ Trinitatis differentiam indicare volens, *causam dixit et causatum*, et illius quod ex causa erat iterum aliam differentiam apposuit. Namque hoc quidem esse immediate a primo, hoc vero per Filium manare ex primo, ut supra jam adnotavimus, addidit : *Adeo ut unigenitum indubitatum maneat in Filio, et ex Patre esse Spiritum in dubio non sit, Filii mediatione et sibi ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcente.* Item de Spiritu sancto tractans, dum in Macelonium invehitur, scripsit : *In quibus quæ secundum bonum operatio est, nullam imminutionem aut immutationem habet. Quomodo rationi consentaneum fuerit ordinem secundum numerum imminutionis alicujus aut secundum naturam immutationis signum esse existimare? Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdivisam flammam conspiciens (causam vero tertii luminis supponamus esse primam flammam ex communicatione cum medio extremum inflammantem), postmodum astrueret in prima flamma abundare calorem, eam vero quæ subsequitur immutari, et paulatim imminui, tertiam nec ignem amplius censendam esse, licet æqua ratione adurat et splendeat, omniaque ignis operetur.* Concordat cum his perspicacissimus Epiphanius, qui sua in magnum Sabbatum oratione hunc in modum eloquitur : *In medio duorum animalium agnitus Jesus Dei Filius; in medio Patris et Spiritus duorum viventium, vita ex vita, natura vita cognitus.* Ita hi de Trinitate philosophati sunt, ut revelatum fuit a Spiritu, principium asserentes Patrem, medium Filium, et per ipsum Spiritum sanctum, quos nos uti pietatis duces sequentes, eorum doctrinis et sermonibus insistimus. At recentes theologi, nescio a quonam edocti, prorsus e ventre tamen in nos falsa jactant, secundum lineam rectam effingentes nos eam intelligere, et nostris adversantes alio modo circumscribere, quæ nullo modo nequeunt circumscribi, conantur, traduntque juxta secundam figuram, aut triangulum eam disponendam esse. Alii et circulos quosdam introducunt, quisquillas quasdam cogitationum eructantes, quas in

ἅμα καὶ προσεχῶς. Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων συναποδείδεται φανερώς ὅτι καὶ μέσος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ ἀρχὴ καθ' ὁμοιοτητα κοινήν, ὁ δὲ Υἱὸς ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀνεφάνη πρὸς τῶν ῥητῶν, ὧν παρθεύμεθα, δι' αὐτοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · ὁ Υἱὸς ἄρα μέσος Πατρὸς τε καὶ Πνεύματος. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς τὸν οικεῖον ἀδελφὸν ἐπιστολῇ τὸν Νύσση; Γρηγόριον εἰρηκε. Ταῦτα καὶ γὰρ ἐκεῖσε διέξειναι · Ὅσπερ ἐξ ἀλύσεως ὁ τοῦ ἔρος ἄκρον ἀγάματος καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεκασπασατο, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα ἐλύσας δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα συνεκασπασατο · καὶ τὸν Υἱὸν ἀληθῶς ὅστις ἄλλοι, ἐξεῖ αὐτὸν ἐκατέρωθεν, πῆ μὲν τὸν αὐτοῦ Πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἴδιον Πνεῦμα συναπαγόμενος. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐπινοήσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν, ὡς ἡ Υἱὸν χωρὶς τοῦ Πατρὸς νοηθῆναι, ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ διαίρεσθῆναι. Πάντως τὸ ἐκατέρωθεν τοῦ Υἱοῦ λέγειν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφανῆ τὴν ἔννοιαν κέκτηται, καὶ οὐ δῆπου τινὸς τὸ παράπαν δεῖται τῆς ἐξηγήσεως. Ὁ δὲ θεὸς Γρηγόριος, πρὸς ἢν τὰ τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς, τῶν Νυσσαίων ὁ πρόεδρος, ἐπαίτερ ἐν τῷ πρὸς Ἀβιάβ.ον λόγῳ τὴν διαφορὰν τῆς μακαρίας Τριάδος δηλώσαι θέλων, τὸ αἰτίον εἶπε καὶ τὸ αἰτιατὸν, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας πάλιν ἄλλην διαφορὰν παρέλαθε. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ μένειν καὶ ἐκ τοῦ πρώτου, καθάπερ φθάσαντες ἀνωθεν ἐφημεν, τοῦτοις ἐπήγαγεν · Ὅστε καὶ τὸ μορογενὲς ἀναμφιβόλῳ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἐαυτῷ τὸ μορογενὲς φυλλετούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀκαιογούσης. Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαμβάνων, καὶ κατὰ Μακεδονίου φερόμενος τάδε φησὶν · Ἐφ' ὧν ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἔστιν ἐβλόρον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεως τινος τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οἰεσθαι σημεῖον εἶναι; Ὅσπερ ἂν εἰ τις ἐν τρισὶ λαμπράσι διηρημένῃν βλέπων τὴν φλόγα, αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν, εἰπετα κατασχευάσοι πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ δὲ ἐφεξῆς ὑποθεσθῆκεναι, καὶ πρὸς τὸ ἐλάττω ἔχειν τὴν παραλλαγὴν, τὴν δὲ τρίτην μηδὲ πῦρ εἶναι λογίζεσθαι, κἀν παραπλησίως καίη, καὶ φαίη, καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζηται. Σύμφωνός ἐστι τοῦτοις καὶ ὁ ἱερατικώτατος Ἐπιφάνιος. Ἐν γὰρ τῷ εἰ; τὸ μέγα λάββατον οἰκείῳ λόγῳ καὶ οὕτως οὕτως φησὶν · Ἐν μέσῳ δύο ζῶων γινώσθεις Ἰησοῦς ὁ θεόπαις, ἐν μέσῳ Πατρὸς καὶ Πνεύματος τῶν δύο ζῶων, ζωὴ ἐκ ζωῆς, φύσει ζωὴ γινωρίζομενος. Ἀλλ' οὗτοι μὲν οὕτω τὴν Τριάδα θεολογήασιν, ὡς ἀπεκαλύφθησαν ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἀρχὴν μὲν εἰπόντες τὸν Πατέρα, μέσον δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ

ἄγιον, ὃς ἡμεῖς ὡς ὀδηγοὶ εὐσεβείας ἀκολουθοῦν-
τες, ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις καὶ τοῖς λόγοις ἐμ-
μέσομεν. Οἱ δὲ νῦν θεολόγοι πόθεν οὐκ οἶδα μαθόντες,
πάντως ἀπὸ κοιτίας αὐτῶν μάτην ἡμῶν καταφεύ-
δονται, κατὰ γραμμὴν εὐθεΐαν πλάττοντες νοεῖσθαι
ταύτην ἡμῖν. Οἱ καὶ δῆθεν τοῖς ἡμετέροις ἐναντιού-
μενοι, διαγράφειν ἐτέρως πειρῶνται τὴν ἀπερι-
γραπτον· καὶ φασὶ κατὰ σχῆμα δεύτερον ἔχειν ταύ-
την ἢ κατὰ τρίγωνον. Ἄλλοι δὲ καὶ κύκλους τινὰς
παρεσάγουσι, κυρφετοῦς τινὰς πάντες ἐνοιοῦν ἀπο-
πίοντες, οὓς ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐπισυρόμενοι πε-
ριφέρουσιν. Ἡμεῖς δὲ μηδὲν ἴδιον λέγειν τολμῶντες
κατὰ τὴν θεολόγον φωνήν, Ἀμέριστος, φάμεν, ἐν
μεριστοῖς, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἢ θεότης, καὶ
ὅλον ἐν ἡλλοῖς τρισὶν ἐχομένους ἀλλήλων μία
τοῦ φωτὸς σύγκρασις, ἀπειρῶν τε τριῶν ἀπειρος

A cordibus suis fotas circumferunt. Nos autem ex
propriis nihil proferre audentes secundum Theo-
logi vocem, *Indivisa*, dicimus, *in rebus divisis*,
si brevi sermone absolvenda res est, Deitas, et quasi
in tribus solibus mutuo adhærentibus una luminis
mistio, et infinitorum trium infinita cohæsiō per
omnia et super omnia vere perveniens. Nihilominus
etiam hoc modo, ut sancti tradiderunt, principio
dives est, et medium jactat, et quod inde sequitur
non respuit, omnia modo divino. Post Verbum vero
Spiritus sanctum intelligi, testis est magnus Basilius
oratione in fratrem Nyssenum Gregorium : *Spiritus*,
inquit, *hanc notionem et cognoscibile signum ejus,*
quæ secundum hypostasim est, proprietatis habet,
quo post Filium, et cum Filio simul et ipse se facit
internosci.

συμφυσις πανταχοῦ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν τῷ ὄντι διήκουσα. Ἠλὴν καὶ οὕτω πλουτοῦσα κατὰ τὴν τῶν
ἁγίων παράδοσιν τὴν ἀρχὴν, τὸ τε μέσον εὐχοῦσα, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο δεχομένη, τὰ πάντα θεο-
πρεπῶς. Τοῦ δὲ μετὰ τὸν λόγον τὸ Πνεῦμα νοεῖσθαι τὸ ἅγιον μάρτυς ὁ μέγας Βασίλειος, ὃς ἐν τῷ πρὸς
τὸν οἰκεῖον ἀδελφὸν Γρηγόριον τὸν Νύσσης λόγῳ, *Τὸ Πνεῦμα*, φησὶ, *τὸ γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν*
ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει τὸ μετὰ τὸν *Υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι*.

λβ'. Τούτων οὕτως ἐχόντων οὐκ ἀγνοῶ γε τάχα B
καὶ τὰ δοκούντα τοῖς νῦν ρηθεῖσι προσίστασθαι·
διόπερ ἐνθάδε κάκεινα προθεῖς τὴν ἀνακύπτουσαν
ἐξ αὐτῶν ἀμφιβολίαν ὡς οἶδόν τε διαλύσαι πειρά-
σομαι, τῆς ἀληθείας κατὰ δύναμιν ἀντιποησάμε-
νος. Ὁ μὲν γὰρ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος
ἐν ὀγδόῳ τῶν πεντήκοντα κεφαλαίων, ὡν τὴν ἐκθε-
σιν ἐκ μαρτυριῶν ἐποίησατο γραρικῶν, ἐπὶ πᾶσι
τὰ αὐτὰ προσεῖναι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι παραστήσεται, καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ καθῆσθαι
βικνύων, ὡσπερ καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, μὴ
μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τὸ συγκαθῆσθαι, τὰδε πρὸς ἔπος
διαλαμβάνων φησὶ· Τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου πρὸς
τὸν Ἰωάννην λέγοντος, Ἐφ' ὃν ἐν ἡλλοῖς τὸ Πνεῦμα
καταβαῖνον καὶ μένον ἐν αὐτῷ, ὁ Κύριος εἶπεν·
Εἰ δὲ ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἡμῶν μένων αὐτὸς ποιεῖ τὰ
ἔργα. Εἰπέ οὖν κατὰ τὰς μαρτυρίας, ὁ Πατὴρ
καὶ τὸ Πνεῦμα μένουσιν ἐν τῷ Υἱῷ ἢ οὐ; Φησὶ,
Μένουσιν. Εἰ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ, μένουσιν ὁ Πατὴρ
καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Υἱοῦ καθίστατος, ἀνάγκη
πᾶσα συγκαθῆσθαι αὐτῷ καὶ τοῖς μένοντας ἐν
αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Τῷ μὲν Υἱῷ Ἰσμεν ἀφωρι-
σμένην δίαίταρ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ οὖν
πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν εἶπε, Ἐκάθου ἐκ δεξιῶν
μου· ἔκ δεξιῶν τοῦ καθίσαι ἐκ δεξιῶν τὸν Υἱὸν ἔστιν
ἐπινοῆσαι ὁ κατ' ἐπιτροπήν εἶπε καὶ τῷ ἑαυτοῦ
Πνεύματι, Ἐκάθου ἐξ εὐωνύμων μου· τοῦ δὲ καθη-
μένου ἢ προσηγοῦρα δεξιωματός ἐστι σημασία. Καὶ
ταῦτα μὲν ὁ θεοῦ Ἀθανάσιος ἐν οἷς ἐκ δεξιῶν
καθῆσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἰρηκῶς, καὶ τῆς
ἐξ εὐωνύμων δὲ καθέδρας διὰ τὸ Πνεῦμα μνησθεῖς
ὀπισσοῦν εἰσικε τὸν Πατέρα μέσον εἶναι τούτων ἀπο-
φηνάμενος. Ὁ δ' ἐν θεολογίᾳ διαλάμψας Γρηγόριος
ἐν μὲν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν τῶν ρν' ἐπισκόπων παρ-
ουσίαν τοιαῦτα κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· φύσις δὲ
τοῖς τρισὶν μία· ἕνωσις δὲ ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ καὶ

32. Hæc ita se habent, et ego quæ prædictis
adversari videntur plane cognosco : quapropter
illis hic positis, quæ ex ipsis dubia oriuntur, ut
vires concedunt, dissolvere conabor, veritati, ut
ferri potest, innixus. Sanctus enim Pater noster
Athanasius in octavo quinquaginta capitum, quo-
rum expositionem ex scripto traditis testimoniis
aggressus est, in omnibus eadem inesse Patri et
Filio et Spiritui sancto probare volens, et Spiritus
sessionem esse, quemadmodum et Patris et Filii
demonstrans, nec solum id, sed etiam simul sedere,
hæc ad verbum inquit : *Patre Domini ad Joannem*
dicente : Super quem videris Spiritum descendantem,
et manentem in illo, Dominus dixit : Si Pater qui in
me manet, ipse facit opera. Secundum itaque hæc
testimonia dicit, Pater et Spiritus manent in Filio,
vel non? Ait, Manent. Si itaque in Filio mansit Pater
et Spiritus, cum sederit Filius necessario et illi si-
mul sedebunt, qui manent in eo. Et post pauca :
Filio scimus præscriptum esse locum a dextris Pa-
tris. Quemadmodum enim ad suum Filium dixit :
« Sede a dextris meis ». Cum vero sederit a dex-
tris Filius, datur nobis intelligi, mandantem dixisse
et suo Spiritui : *Sede a sinistris meis : sedentis autem*
appellatio dignitatis est signum. Et hæc : divinissimi
Athanasius cum asserat, Filium a dextris Patris
sedisse, et sedis a sinistris propter Spiritum men-
tionem inducat, videtur quodammodo Patrem me-
diū inter Filium et Spiritum sanctum decrevisse.
Et qui in theologia præcelluit Gregorius oratione in
150 episcoporum adventum ipsissima verba habet :
Natura autem tribus una : unio vero Pater, ex quo et
ad quem referuntur, quæ subsequuntur. Medium
et ipse Patrem videtur quodammodo collocare.
Eorum enim quæ uniuntur medium est quod unit,
et unio. Et in antirrhético de Spiritu sancto, Spi-

³² Psa). CII, 1.

ritum medium inter Patrem et Filium palam pronuntiavit. Sic enim loquitur : Spiritus sanctus qui a Patre procedit, qui uti inde procedit, non est creatura, uti vero ingenuus est, non est Filius; uti vero non geniti genitique medius, Deus est. Sed ut proposita dubia solvere aggrediar, a postremo hoc ad primum inverso ordine progrediar : sic enim oratio facilius meliusque procedet. Non ipsam Spiritus hypostasim mens vigilans [Gregorius] inter Patrem et Filium mediam existimans, sed opponentium divisionem, quæ erat, si Deus Spiritus est, aut est ingenuus aut genitus, qui nihil inter illos medium esse suspicabantur refellens, similia scribit. Et hujusce rei interpres accuratissimus non alius quam hic ipse fuerit, qui anticipans adversarium interrogavit : *Ubi enim collocabis quod procedit, dicito mihi, medium in tua divisione exortum?* Hoc est, tu quidem tuam divisionem ita se habere suspicatus es, quasi illa omnia comprehendat, et nihil quod non in ea sit relinquatur : at in illius medio ex negatione extremorum procedens apparuit, quod non est neque iugenum, neque genitum. Et hac ratione medium dixit Spiritum sanctum, cum præ his ingenito nempe atque genito aliud esset, nempe procedens, quod extremorum divisionis, ut dictum est, negatione medium existens contra opponens maligne supprimens, ex duobus illis unum adnectebat necessario Spiritui, Deum illum esse, quod neutrum illorum sine controversia existeret, dirimere forte contendens; medium autem divisionis adversariorum extremorum negatione, ut jam diximus, uti procedens, secundum Domini vocem apparuit. Hoc idem ipse magnus Pater similibus divisionibus validior inquit. Ita ego de hoc sentio et hunc præsentis auctoritati intellectum exhibeo. At medium Patrem videtur dicere, cum rursus ait : *Unio autem Pater est, ex quo et ad quem referuntur, quæ subsequuntur.* Primum quidem nondum capio, quam ratione tanta virtute præditus vir sibimetipsi contraria, et plane adversantia, nunc quidem Spiritum nunc Patrem medium statuens, ab æquis cognitioribus asserere reputabitur. Neque enim utraque vera esse poterunt, uti nonnulli forte opinabuntur. Præterea medium esse Patrem, prorsus nequit admitti, cum principium omnium consensu sit, illud etiam quæ subsequuntur additum hoc intelligere velat : cum ea quæ sunt alicui ex una et ex altera parte, nunquam sibi nomen, quæ sequuntur adsciscant, sed vere ex utraque parte : sequuntur enim quæ post ipsum in consideratione veniunt. Licet hic quæ sequuntur, Filius nempe et Spiritus sanctus, post Patrem, et una cum Patre, tum, quod ex eo habent, quod sint, tum quod et illa citra tempus existant, et cum illo nullum principium possideant. Hoc itaque hac ratione sublato, unio magni Gregorii dicto vocabitur Pater, quod naturaliter ex eo progredientes Filius et Spiritus sanctus, absque ulla egressione in ipso secundum

ἄρως ὄν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς. Μέσον καὶ εὐτος τὸν Πατέρα δοκεῖ πως εἶπειν. Μέσον γὰρ τῶν ἠνωμένων τὸ ἐνοῦν καὶ ἡ ἔνωσις. Ἐν δὲ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀντιρρήτικῷ τὸ Πνεῦμα μέσον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ διαζήρηθην ἐφθέγγετο. Λέγει γὰρ οὕτως· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ καθόσον μὲν ἐκείθεν ἐκπορευτὸν, οὐ κτίσμα, καθόσον δὲ οὐ γεννητὸν, οὐχ υἱὸς· καθόσον δὲ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον Θεός. Ἄλλ' ἵν' ἐντὺθεν τοῦ λίσιν τὰ τῶν προτεθέντων ἀπορημάτων ἀρξάμενος, ἔσχατον πάντων ἐπὶ τὸ πρῶτον κατανήσω τούτων κατ' ἀνατολισμόν· οὕτω γὰρ ὁ λόγος βαδίζειται μάλιστα βρόδιως καὶ βέλτερον· οὐκ αὐτὴν τοῦ Πνεύματος τὴν ὑπόστασιν ὁ γρηγόριος νοῦς μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δοξάζων τοῦτό φησι. Τὴν δὲ τῶν ἀντιδιατιθεμένων διαίρεσιν, τὴν, εἰ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, λέγουσαν, ἢ ἀγέννητον, ἢ γεννητὸν, ἄτε μηδὲν, ὡς ἐμπροσθεν εἰρήκει, μέσον εἶναι τούτων ὑπολαμβάνουσαν ἐκτροπόμενος, τοῦ δὲ πάντως ἐξηγητῆς ἀκριβίστατος οὐκ ἄλλος, ἀλλ' οὗτος αὐτός, ὃς καὶ προλαβὼν τὴν ὑπαναυτὸν ἐπήρητο· Ποῦ γὰρ θήσεις τὸ ἐκπορευτὸν, εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανῆν τῆς σῆς διαίρεσεως; Τουτέστι, σὺ μὲν οὕτω τὴν σὴν διαίρεσιν ἔχειν ὑποπτεύσας, ὡς δύνασθαι περιλαμβῆναι τὸ πᾶν, καὶ μηδὲν παραλιμπάνειν ταύτης ἐκτός, τῆς δὲ μέσον ἐξ ἀποφάσεως τῶν ἄκρων τὸ ἐκπορευτὸν ἀναπέφανται, μὴ' ἀγέννητον ὑπάρχον, μήτε μὴν γεννητόν. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον μέσον εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἕτερον ὄν παρὰ ταῦτα, τὸ ἀγέννητον δηλαδὴ καὶ τὸ γεννητὸν, ἦγουν ἐκπορευτὸν, ὑπερ τῆ τῶν ἄκρων, ὡς εἴρηται, τῆς διαίρεσεως ἀποφάσει μέσον τυγχάνον ὁ ἀντιλέγων κακούργως ἀποκρουφάμενος τῶν δύο ταύτης τὸ ἐν προσῆπτεν, ἐξ ἀνάγκης τῷ Πνεύματι τὸν Θεὸν εἶναι τοῦτο διὰ τὸ μηδέτερον αὐτῶν ὁμολογουμένως ὑπάρχειν, ἀναιρηθῆναι τάχα φιλονεικῶν. Τὸ δὲ μέσον τῆς τῶν ἀντικειμένων διαίρεσεως κατ' ἀπόρασιν, καθάπερ καὶ λέλεκται, τῶν ἄκρων ἀπολειφθὲν, ὡς ἐκπορευτὸν, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, Θεὸς ἀναπέφηνεν. Αὐτὸς ἐκείνος καὶ τοῦτό φησιν ὁ μέγας Πατὴρ τῶν τοιούτων διαίρεσεων ἰσχυρότερος. Οὕτως ἔχω περὶ τούτου, καὶ τοιαύτην δίδωμι τῷ παρίοντι ῥητῇ τὴν διάνοιαν. Περὶ δὲ τοῦ Πατέρα δοξάζει μέσον εἶπειν ἐν ὅς αὐθίς φησιν· Ἐρωσις δὲ ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ καὶ ἄρως ὄν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς· πρῶτα μὲν οὐκ ὀρῶ πῶς ἐναντία λέγειν ἑαυτῷ καὶ μαχόμενα παρὰ τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀνδρῶν ὁ τοσοῦτος τὴν ἀρετὴν πιστευθῆσεται, νῦν μὲν τὸ Πνεῦμα, νῦν δὲ τὸν Πατέρα μέσον εἶναι τιθεῖς· οὐ γὰρ πάσι, ἀληθῆ καὶ ἀμφοτέρω, καθὼς ἂν τινες τυγχόν ὑπολάβοιεν· Ἐπειτα τὸ μέσον τυγχάνειν τὸν Πατέρα παντελῶς ἀπαράδεκτον, ὃς ἀρχὴ παρὰ πάνσιν ἄνω μολβήγεται· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τὰ ἐξῆς φάνασι τοῦτι νοεῖν οὐκ ἀφήσιν· ἐπεὶ τὰ τινὸς ἐνθεν κἀκείθεν οὐκ ἂν τὸ παράπαν κληθεῖεν ἐξῆς, παρ' ἐκάτερα δὲ κατ' ἀλήθειαν· ἐξῆς γὰρ τὰ μετ' αὐτὸ θεωρούμενα κἂν ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς, ἦγουν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μετὰ τὸν Πατέρα καὶ μετὰ τοῦ Πατρός,

τὸν μὲν ὡς ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι πλουτοῦντα, τὸ δὲ διὰ τὸ ἀχρόνωσ ὑπάρχειν, καὶ ταῦτα τούτῃ συνάναρχα. Τούτου τοίνυν οὕτως ἀναίρεθέντος, ἔνωσις ἂν ῥηθεῖη κατὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον ὁ Πατήρ, ὅτι φυσικῶς ἐξ αὐτοῦ προϊόντες ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνεκφοιτήτως μένουσιν ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν οἰκίαν ὑπαρξίν ἑκαστον, ὁ μὲν ἀμέσως συνὼν τῷ οἰκίῳ γεννήτορι, τὸ δὲ δι' Υἱοῦ, καθὼς ὁ λόγος πολλοχόθεν ὑπερτον δηλώσει, τῷ Πατρὶ συναπτόμενον. Τοῦτο σημαίνει ὁ πολὺ τὴν θεολογίαν οὗτος ἀνήρ, κὰν τῷ περὶ Υἱοῦ πρώτῃ λόγῳ μεθ' ὧν εἶπεν ἄλλων τὴν ροαρίαν ἀριστα συνιστῶν, καὶ πρὸς τὸ ἐν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις, εἴρηκε. Ταῦτα κὰν τούτοις, ὧν ἴσω, οὐ φαῦλος ἐγὼ κριθείην παρὰ τοῖς εὖ φρονούσιν ἐρμηνευτῆς. Καὶ γοῦν ὑπόλοιπὸν ἔστιν ἀπίρι· καὶ τὰ παρὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Ἁθανασίου ῥήματα διασκέψασθαι, καὶ τὴν προσήκουσαν τούτοις, ὡς ἔδον, λύσιν ἐπενεγκεῖν. Συμβολικῶς γὰρ ὁ μακρόριος ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς διαλεχθεὶς περὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ δεῖξας ἐκ δεξιῶν καθῆσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἐπέπερ εἴρηκεν, *Ὅς ἔστιν ἐπινοῆσαι, ὅτι κατ' ἐπιτροπήν εἶπε καὶ τῷ ἑαυτοῦ Πνεύματι, Κάθου ἐξ εὐωνύμων μου*, τούτου χάριν ἔδοξε καὶ οὗτος τὸν Πατέρα μέσον φάναι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Τὸ δὲ τῆς ὁμοῦς ἐνοίας πῶς παντάσιν. Τὸ γὰρ ἐξ εὐωνύμων καθῆσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς ἔστιν, εἴρηκεν ὁ Μέγας, *ἐπινοῆσαι, τὴν τινῶν ἐκφήνας ἀποπον ἐνθεν ὑπόληψιν, οὐ μὴν καὶ συγκατατίθεται· μάλλον μὲν οὖν ἐξ ὧν ἐπιφέρει, καὶ ψευδὸς ταύτην ἀπελέγξας τρανώς, ἀπὸ χρήσεως γραφικῆς σαφῶς παραστήσει τὴν ἀλήθειαν. Προῖων γὰρ πρὸς τῷ πέλει τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου ταῦτα διέξεισιν, ὡς ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐνάτῳ Ψαλμῷ φησιν. « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » καὶ καθισάτων αὐτῶν, λέγει ἡ Γραφή πρὸς τὸν Χριστόν· « Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ Κύριος ἐκ δεξιῶν σου. » Ἄλλον οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ δεξιῶν ἔστι. Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ ἐκ τῶν κεφαλαίων τὸ αὐτὸ τοῦ τοιοῦτου Ψαλμοῦ ῥητὸν ἐξηγούμενος λέγει· *Τοῦ οὖν Υἱοῦ πάλιν ἐκ δεξιῶν τὸ Πνεῦμα*. Τὸ τοίνυν ἐκ δεξιῶν τοῦ Μονογενοῦς εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ νοεῖσθαι μέσον μάλιστα τὸν Υἱὸν διὰ τῆς μιᾶς ταύτης ἀξιοπίστου Γραφικῆς· χρήσεως κὰν τοῖς δυοῖς τούτοις κεφαλαίοις ἀπέδειξε. Τὸ δ' ἐξ εὐωνύμων καθῆσθαι τοῦτο τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅπερ ἀνάξιον ὄντως καὶ λέγειν, ὅτι μὴδὲ χώραν ἔχει συνόλωσ ἐκεῖ τὸ λαῖον, ἔστιν, εἶπε, καὶ μόνον ἐπινοῆσαι, τὸ τῶν πολλῶν ἐντεῦθεν τάχα, περίεργον αἰνετόμενος. Ἀπεκρούσατο δὲ παρακατιῶν δι' ὧν ὑπηγόρευεν. Ἐστηκεν· πλὴν εἰ μὴ που περιτός τις ὡς τὰ πολλὰ ἀναμοχλεύσας, τὸ ἐκ δεξιῶν τοῦ Μονογενοῦς ἐξ εὐωνύμων εἶναι πως ἐρεῖ τοῦ Πατρὸς, συμβιδάζων οὕτως ἀμφοτέρα τὸ δοκεῖν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐδὲ διὰ στόματος προφέρειν καλὸν, μὴ τοῖ γε τὸ παράπαν φρονεῖν· ἐπεὶ μὴδὲ περιόδους κυκλικὰς ἐκεῖσε δέον νοεῖν, ὃ διτὰ τισι τῶν νῦν ἀρίσκει σοφῶν, ὡς φθάσαντες ἐδηλώσαμεν ἄνωθεν.*

λγ'. Τὸ δὲ τὸν Υἱὸν μέσον ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος διὰ πολλῶν ῥῆθι δέδεικται· καὶ

propriam existentiam immanent, Filius immediate proprio genitori adherens, Spiritus per Filium, ut postmodum oratio multis declarabit Patri conjunctus. Hoc indicans in rebus theologicis eximius hic Pater oratione prima de Filio præ aliis monarchiam stabiliens, *et ad unum eorum, quæ ex ipso sunt, conjuncta propensio, dixit*. Et de his satis, quorum ego fortasse non malus a viris prudentibus judicaretur interpret. Reliquum est itaque et verba magni Patris Athanasii examinare, et addecentem illis, ut fieri poterit, solutionem asserre. Symbolice etenim beatus ille ex rebus humanis nostrisque, de iis quæ supra nos sunt locutus, cum ostendisset a dextris Patris Filium sedere, postquam dixisset: *Ut datur intelligi, mandantem dixisse et suo Spiritui: B Sede a sinistris meis*, propterea visus est et hic medium inter Filium et Spiritum Patrem collocasse. Sed id a vera intelligentia quam longissimum est. Namque a sinistris Patris Spiritum sanctum sedere, *datur intelligi Magnus dixit*, nonnullorum, quæ inde oriebatur, absurdam opinionem promens, cui ipse assensum minime præstat; imo ex illis quæ subnectit, eam uti mendacio implicitam refellens, palam clareque Scripturæ auctoritate veritatem aperit: procedens siquidem in fine dicti capituli dixerit: *Uti in centesimo nono Psalmo ait: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, » et cum illi sedissent, dicit Scriptura ad Christum: « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec, et Dominus a dextris tuis. »* Manifestum itaque est, Spiritum a dextris esse. Et in quinto capite idem ejusdem Psalmi dicium explanans, inquit: *Filius itaque rursus a dextris Spiritus*. Igitur a dextris Unigeniti Spiritus sanctus cum sit, inde et præcipue medium intelligi Filium, ex hac sola Scripturæ auctoritate, in his duobus capitibus demonstratur. At illud *a sinistris Dei et Patris sedere*, quod indignum profecto est, quod vel verbis exprimat: ibi enim sinistro locus omnino nullus est: *datur, inquit, facultas tantum intelligi*, multorum inde fortasse curiositatem innuens, quam procedente oratione, ex iis quæ pronuntiaverat, retudit. Utraque enim esse fieri nequit; ni quispiam infima hac prudentia præcellens, et profundas cogitationes submovens, ex dextris Unigeniti ex sinistris esse Patris quodammodo dicat, sic utraque concordans, ut sibi videtur. Sed hoc neque ore proferre integrum fuerit, tantum abest ut animo teneatur, cum neque circulares periodi ibi concipiendæ sunt, quod quibusdam sapientibus perplacet, ut supra significavimus.

Ἐκάτερα γὰρ ὑπάρχειν τῶν ἀδυνάτων ἐν τι καθέ τὴν κάτω ὄννεσιν ὧν καὶ βαθέων δῆθεν ἐνοιωῶν στόματος προφέρειν καλὸν, μὴ τοῖ γε τὸ παράπαν νοεῖν, ὃ διτὰ τισι τῶν νῦν ἀρίσκει σοφῶν, ὡς φθάσαντες ἐδηλώσαμεν ἄνωθεν.

33. Verum Filium inter Patrem et Spiritum medium esse, pluribus jam demonstratum est.

Et hoc uti ordo divinæ naturæ congruentissimus postulat. Ordo etenim aliquis est etiam in Trinitate, quo Pater ante Unigenitum, Unigenitus ante Spiritum intelligitur, licet hunc quoque adversarii conantur evertere. Dicunt enim non esse admittendum in Deo ordinem, et lingua aurea præditum sermonis sui adiutorem assumunt, qui in sua homilia, quam ille habuit in dictum Abraami: «*Pone manum tuam in femur meum*»²¹, hisce verbis utitur: *Dicitur enim habere Trinitas ordinem, non quod inordinata sit, sed quod supra ordinem sit.* Hoc itaque proponentes propriam opinionem corroborare contendunt, uti qui divini Patris semel propositum ignorarunt, neque illis quæ non post multa verba edisserit, animum adverterunt. Hic enim præcedente oratione dicit: *Itaque divinas hypostases ordo discernens dignis innotescit: qui vero naturas discernit in sancta Trinitate prorsus rejicitur.* Naturas itaque discernentem ordinem in Trinitate a sanctis rejici declarans, divinus hypostases discernentem illis ipsis innotuisse decernit. Quibus omnino uti expurgatis sua Trinitas revelavit, ut magni theologi Gregorii verbis utar, qui in secunda oratione de Pace scribit: *Ita tenemus, ita sentimus, ut quomodo se habeant inter se hæc relatione et ordine ipsi soli Trinitati concedamus cognitionem, et quibus ipsa Trinitas expurgatis revelabit aut nunc, aut postmodum.* Quinam vero hi sunt, et quid, et quo in loco de hoc unusquisque pertractavit, ego pro viribus eloquar nulla interposita mora. Primus magnus Basilius primo adversus Eunomium antirrhético longo sermone de ordine usus, hæc ipsissimis verbis exponit: *Sed ordo alter naturalis est, alter artificiosus. Naturalis qui creaturarum juxta creandi rationes dispositus est, et positio numeri et causarum ad effectus relatio, ante omnia cum illud in confessis sit, ipsius naturæ Deum et creatorem et opificem esse. Artificiosus vero, et industria hominum excogitatus, qui in structuris et disciplinis, et dignitatibus, et numero, et similibus. Horum primum occultans Eunomius, secundæ speciei ordinis mentionem fecit, atque non esse opus asserere ordinem in Deo, cum ordo ordinante posterior sit. Illud autem vel non animadvertit, vel volens prudensque occultavit, esse genus aliquod ordinis, non nostra industria constitutum, sed secundum naturæ seriem contingens veluti ignis ad lumen, quod ex eo est. In his etenim prius causam dicimus, posterius quod ab eo est, non intervallo ea ab invicem dirimentes, sed ante effectum causam intelligentes. Quomodo itaque rationi consentaneum fuerit, ordinem denegare, in quibus est prius et posterius, non nostra industria, sed ex naturali in ipsis existente consecutione? Qua ergo de causa ordinem assumere in Deo respuit? Opinatur si ostenderit, nequaquam aliter prius in Deo intelligi, reliquum se habiturum, in ipsa scilicet*

Α τοῦτο κατὰ τάξιν τῆ βελγ φύσει πάντως προσηκουσαν. Τάξις γάρ τις ἐστὶ καὶ τῆ Τριάδι, καὶ ἦν ὁ μὲν Πατὴρ τοῦ Μονογενοῦς, οὗτος δὲ προθεωρεῖται τοῦ Πνεύματος, καὶ ἀναιρεῖν ἐπιχειροῦσι καὶ ταύτην οἱ ἀνοσιτάμενοι. Φοβὸν γάρ μὴ δεῖν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν δέχεσθαι, καὶ τὸν χρυσοῦν τὴν γλυῦτταν προβαλόνται τοῦ λόγου τούτων ἐπικούρον, ὃς ἐν μὲ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ, τῆ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀβραάμ τὸ ἰλεγον, «*Θεὸς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρὸν μου,*» ῥητῶς οὕτω διέξεισι. Λέγεται γὰρ ἔχειν τάξιν ἡ Τριάς, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερφαινοῦσα. Τοῦτο τοίνυν οὗτοι προτείνοντες τὴν οἰκίαν δόξαν συστήσαι σπουδάζουσιν, ἅτε τὸν τοῦ θεοῦ Πατρὸς καθάπαξ σκοπὸν ἀγνοήσαντες, μηδὲ προσσχόντες τοῖς τούτῳ ῥηθείσι μετ' οὐ πολλά. Πρῶτον καὶ γὰρ οὗτος αὐτὸς, Οὐκοῦν ἡ μὲν τῶν θεῶν ὑποστάσεων, λέγει, διακριτικὴ τάξις τοῖς ἀγίοις καθέστηκε γινώριμος· ἡ δὲ τῶν φύσεων διακριτικὴ ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος ἀπόβλητος. Τὴν τοίνυν τῶν φύσεων διακριτικὴν τάξιν ἐπὶ τῆς Τριάδος τοῖς ἁγίοις εἶναι διαφανώσας ἀπόβλητον, τὴν τῶν θεῶν ὑποστάσεων διακριτικὴν καθεστηκέναι τοῦτοις αὐτοῖς ἀποφαίνεται γινώριμον. Οἳς πάντως ἅτε κεκαθαρμένοι τὰ περὶ ταύτης ἡ Τριάς ἀπεκάλυψε κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον, ὃς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν εἰρηνικῶν, Οὕτω φρονοῦμεν. φησὶ, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει πρὸς ἄλληλα ταῦτα σχέσεως τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνη τῆ Τριάδι συγχωρεῖν εἶδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις ἡ τῶν ἡ ὑστερον. Ποῖοι δὲ τινες οὗτοι, τί τε καὶ τοῦ περὶ ταύτης διέλαβον ἕκαστος, ἐγὼ κατὰ σθένος ἐρῶ, μηδὲν ὑπερβίβω. Ἐν πρώτοις καὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν πολὺν λόγον περὶ τῆς τάξεως ποιησάμενος, τάδε πρὸς ἑαυτὸν φησὶν· Ἀλλὰ καὶ τάξις ἡ μὲν φυσικὴ τις ἐστίν, ἡ δὲ κατ' ἐπιτήθεισιν· φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ταχθεῖσα, καὶ ὡς ἡ τοῦ ἀριθμοῦ θέσις, καὶ ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προδιωμολογημένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητῆ εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν· ἐπιτετηθευμένη δὲ καὶ τεχνικὴ, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μαθήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῶ καὶ τοῖς τοιοῦτοις. Τούτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυψάμενος ὁ Εὐνόμιος, τοῦ δευτέρου εἶδους τῆς τάξεως ἐκαμνήθη, καὶ φησὶ μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπειπερ ἡ τάξις δευτέρα τοῦ τάκτοτος. Ἐκεῖνο δὲ ἢ οὐ συνοῖδεν, ἢ ἐπὶ ἀπεκρύψατο, ὅτι ἐστὶ τι τάξεως εἶδος οὐκ ἐπὶ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλ' αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθίᾳ συμβαῖνον, ὡς τῷ πρῶτῳ πρὸς τὸ πῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γὰρ πρότερον τὸ αἰτιῶν λέγομεν, δεῦτερον δὲ τὸ ἀπ' αὐτοῦ, οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιῶντος προεπινοοῦντες τὸ ἄλλω. Πῶς οὖν εὐλογεῖν ἀρεῖται

²¹ Gen. xxiv, 2.

την τάξιν, ἐφ' ὧν ἐστι πρότερον καὶ δεύτερον οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθίας; Τίτος οὐν ἐρεκεν ἀθετεῖ τὴν τάξιν ἐπὶ Θεοῦ λαμβάνεσθαι; Ἡγεῖται, εἰ ἐπιδειξείσιν μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι, λειπούμενον δέξιν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπεροχὴν ἐπιδεικνύσθαι. Ἡμεῖς δὲ κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν· κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν οὐκέτι, εὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου ὑπεροχὴν. Ἡ οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν ἀθετήσομεν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάρθειαν ἀθετούσης. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρήτικῶν. Ἐν γὰρ τῷ τρίτῳ τῶν αὐτῶν ἀντιρήτικῶν, Τίς γὰρ ἀνάγκη, φησὶν, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτῃ χορηγεῖται οὕτως παρὰ τῶν ἀγίων δεδιδόμεθα Γραφῶν, οὕτως ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τῇ τάξει μὲν δεύτερος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τὸ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσδοδος καὶ προσαγωγή πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία· οὕτως δηλοῦνται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτριὰς ὑπάρχον φύσεως. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν οἰκετὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον τὸν Νύσσης ἐπιστολῇ τάδε φησὶν· Ὁ τὸ Πνεῦμα νοήσας αὐτὸ τὸ ἐφ' ἑαυτοῦ ἐνόησε, καὶ τὸν Υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαραδέξατο· ὁ δὲ τοῦτο λαβὼν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα οὐ κατεμέρισεν, ἀλλ' ἀκολουθῶς μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν τριῶν κατὰ ταυτὸν συγκαταμέμενην ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο. Καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ ἐβδόμῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων· Ὡς τοιούτων ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτως πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντάσσεται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρί, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρί δηλοῦνται. Τούτων τὰ μὲν ἀντιλέγων, τὰ δὲ καὶ διδάσκων Βασίλειος ὁ μέγας, ἡ τῆς ἀληθείας εὐσημος σάλπιγξ ἐφθέγγετο. Διαλαμβάνων δὲ πάλιν περὶ τῆς τάξεως ἀλλαχοῦ, βαρέως τῶν ἀθετούντων αὐτὴν καταφέρεται. Καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ πρὸς τὰς κανονικὰς ἐπιστολῇ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, λέγει, Πατρὶ μὲν καὶ Υἱῷ συναριθμεῖται, διότι καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστὶ· τέτακται δὲ, ὡς ἐν Ἐὐαγγελίῳ δεδιδόμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου εἰκότος, ἡ Πορνεύθεντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ δὲ προτιθεὶς τοῦ Υἱοῦ, ἢ

A substantiam eminentiam demonstrari. Nos vero secundum causarum ad ea, quæ ex ipsis sunt, relationem præponi Filio Patrem fatemur, naturæ vero diversitate nullo modo, neque secundum tempus exsaperantiam. Sic enim et Patrem esse Deum rejiceremus, cum essentialis diversitas naturalem conjunctionem respuat. Et hæc quidem in primo adversus Eunomium antirrhético, in tertio vero: Quæ enim necessitas est, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem naturæ? Dignitate enim secundum esse a Filio, tradit pietatis ratio, sed natura tertia uti, neque a sanctis Litteris edocemur, neque ex his, quæ dicta sunt, recta sequela possumus demonstrare. Quemadmodum enim Filius ordine quidem secundus est a Patre, quoniam ex illo, et dignitate, quod principium et causa Pater illius est, et quod per ipsum accessus et adductio ad Deum et Patrem, natura vero neutiquam secundus. quod Deitas in utroque una: ita videlicet et Spiritus sanctus etiam ordine Filio inferior est et dignitate, nunquam tamen rite dicemus, sequi eum alterius esse naturæ. Idem epistola ad proprium fratrem Gregorium Nysseum hæc habet: Qui Spiritum intellexit, ipsum in seipso intellexit, et Filium simul ea intelligentia complexus est, qui vero hunc accepit, Filium a Patre non divisit, sed juxta ordinem quidem personarum consequenter, juxta vero naturam conjunctim trium personarum fidem eadem ratione contemperatam in seipso expressit. Et in decimo septimo capite ad Amphilochem: Quemadmodum ergo se habet Filius ad Patrem, ita se habet Spiritus ad Filium secundum sermonis constructionem in baptismo traditam. Quod si Spiritus eodem atque Filius ordine collocatur; Filius autem eodem atque Pater et Spiritus, et Pater duntaxat. Horum partim quidem contradicens, partim docens magnus Basilius veritatis sonora tuba fassus est. Alio quoque loco de ordine disputans, illum non admittentes vehementissime accusat. Namque ad canonicas epistola scribit: Spiritus sanctus Patri et Filio connumeratur, quod supra omnem creaturam consistit, locum vero occupat, quemadmodum nos docet in Evangelio Dominus, dicens: « Euntes baptizate in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti ». Qui præposuerit illum Filio, vel Patre dixerit antiquiorem esse, resistit iste Dei ordinationi, et a sana fide alienus aberrat, dum non inviolatum conservat illum ordinem glorificationis, quem accepit traditum, sed ut placere possit hominibus, verborum sibi adinvenit novitates. Et paucis additis: Usque adeo hæc de ordine innovatio ipsius subsistentiæ annihilationem, et fidei totius abnegationem habet. Æque ergo impium est, et ad creaturas Spiritum deducere, et superiorem Patre et Filio statuere, sive sit secundum tempus, sive ratione ordinis superioritas illa. Et epistola ad Eustathium hæc habet: Fugandos esse, qui seriem nobis a Domino traditam invertentes, uti

22 Matth. xxviii, 19.

manifesto pietatis oppugnatores, dum Filium Patri, A præponunt, et Spiritum sanctum Filio. Hæc de ordine in Trinitate magna in rebus divinis Basilii, quorum potior pars horrorem ac terrorem incusserit sibi bene conscisci animis.

χία· Ὅστε ἡ περὶ τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἔστιν ἄρησις. Ὁμοίως οὖν ἔστιν ἀσεβὲς καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν καταγαγεῖν, καὶ ὑπεριθένα αὐτὸ ἢ Υἱοῦ ἢ Πατρὸς, ἢ κατὰ χρόνον, ἢ κατὰ τὴν τάξιν. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Εὐστάθιον ἐπιστολῇ τάδε φησὶ· Ὅτι φεύγειν δεῖ καὶ τοὺς τὴν ἀκολουθίαν, ἣν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Κύριος, ἐναμφύροτας, ὡς φανερώς μαχομένους τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ Υἱὸν προτάσσοντας τοῦ Πατρὸς, Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προτιθέοντας. Τοσαῦτα περὶ τῆς ἐν τῇ Τριάδι τάξεως ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, καὶ οὕτω τὰ πλεῖω γέμοντα ταῖς εὐσυνειδήτοις ψυχαῖς φρίκης καὶ φοβερότητος.

34. Quod si ex adversariis non nemo dixerit, ob eos qui nominum positionem in suis sermonibus immutant, hæc omnia magnum illum virum enuntiasse, quod ex iis quæ ad aliud sunt Pater et Filius, prop'ereaq̄ collocandum esse cum Patre Filium in enumeratione; cum alia ratione nihil impediat, statim post Patrem Spiritum sanctum collocare, quod nonnulli, qui omnia audent, non veriti sunt effutire, secundum solam relationem ad Patrem, existimantes illico subinferri Filium; non vero secundum existentiam, namque secundum illam paria esse contendunt Verbum et Spiritum sanctum, quæ æqualiter eam habent a Patre. Et fortasse confirmant verbis Gregorii Theologi ex oratione in sacrum baptisma: *Mihi in animo est Patrem majorem dicere, ex quo est et æquales esse, qui sunt æquales, et quod sint. Hoc enim ab omnibus conceletur, et metuo ne principium inferiorum principium faciam, et per prælationem injuriam afferam illis quæ propter æqualem honorem æqualiter a Patre progrediuntur. Si hæc dicunt, erga veritatem apertam temere insolescunt, et hisce inverecunde veluti robustis vinculis orationis cursum impedire conantur, sed prius quidem eos confundent magni Basilii verba, qui vocavit de ordine innovationem ipsius existentiam annihilationem, et fidei totius abnegationem. Quomodo enim de ordine innovatio existentiam annihilationem fuerit, si non secundum existentiam ordo est? Postmodum confundet, quod omnes sciunt Evangelii mystam et mystagogum illa Christi retulisse: « Ego et Pater unum sumus, » et iterum: « Ego et Pater una veniemus et mansionem apud eum faciemus »²², » cujus ex Evangelio voces cum audisset præco Christi meos, magnus Paulus apostolus, clamat et ipse sonora voce: « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei et communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis »²³. » Et alio loco: « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus »²⁴: » ibi quidem ante Patrem collocans Filium, hic ante Patrem et Filium, Spiritum sanctum, et rursus ante Patrem Filium. Et Dei pater David et rex: « Quo vadam*

πρεσβύτερον λέγων Πατρὸς, οὗτος ἀνθίσταται μὲν τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ, ἀλλότριος δὲ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως, μὴ ἔν παρέλαβε τρόπον δοξολογίας φυλάττων, ἀλλ' ἐαυτῷ καινοτομίας εἰς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἐπινοῶν. Καὶ μετὰ βραχίον· Ἐπεὶ κατ' ἕτερον λόγον οὐδὲν τὸ κωλύον συγκαταλέγειν εὐθὺς τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τοῦτο γὰρ ἐνίοι τῶν τὰ πάντα θρασέων ὡς ὠκνησαν ἀπερνεῖσθαι κατὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ μόνον σχετίν οἰόμενοι συνεισάγεσθαι παραυτὰ τὸν Υἱόν, οὐ μὴν δὲ κατὰ τὴν ὑπαρξίν· κατ' αὐτὴν γὰρ ὡσαύτως εἶναι βούλονται τὸν τε Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἴσην ταύτην ἔχοντα παρὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ τοῦτο παριστώσι τυχ' ἕν τοῦ τὸν Θεολόγον εἰρηκῆναι Γρηγόριον εἰς τὸν περὶ τοῦ Βαπτίσματος λόγον· θέλω τὸν Πατέρα μέλλω εἰπεῖν, ἔξ οὗ καὶ τὸ ἴσως εἶναι τοῖς ἴσως ἔστι καὶ τὸ εἶναι. Τοῦτο γὰρ παρὰ πάντων δοθῆσεται· καὶ δέδοικα τὴν ἀρχὴν μὴ ἐλαττώων ἀρχὴν ποιήσω, καὶ καθυβρίσω διὰ τῆς προτιμίσσεως, ἔξ ὧν διὰ τὴν ὁμοτιμίαν ἐπίσης προθένα καὶ ἄμω φρονοῦσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰ ταῦτα λέγουσι πρὸς φανερὴν ἀληθεῖαν ἀνέδην ἀπαυθαδιαζόμενοι, καὶ τοῦτοι· ἀνευθριάστω; ὡς ἰσχυροῖς ἄμασι τὸν λόγον τοῦ πρόσω κατέχουσιν, ἐντρέψει μὲν αὐτοὺς καταρχῆς τὸ τ' ἡ μὲγαν λέγειν Βασίλειον, ὡς ἡ περὶ τὴν τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἔστιν ἄρησις· πῶς γὰρ τῆς ὑπάρξεως; ἀθέτητις τὸ τὴν τάξιν καινοτομεῖν, εἰ μὴ κατὰ τὴν ὑπαρξίν ἢ τὰξις ἔστιν; ἐντρέψει δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τὸ πάντας ἐπίστασθαι τοῦτον τοῦ Εὐαγγελίου μύστην τε καὶ μυσταγωγὸν, οὗ κήρυξ τὸ τοῦ Χριστοῦ μου στόμα, Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος, ὅς παρ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν Εὐαγγελίοις τοῦτου φωνῆς, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, » ἀκροατάμενος, « ἔρ ἐσμεν, » καὶ πάλιν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα, καὶ μοιὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » βοᾷ καὶ αὐτὸς διαπρύσιον· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν. » Καὶ ἀλλαχού· « Διαίρεσις χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρεσις διακονιῶν εἰσιν, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· » καὶ μὲν προτάττων

²² Joan. xiv, 23. ²³ I Cor. xvi, 23. ²⁴ I Cor. xii, 4 sqq.

τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἐνταῦθα δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προτιθεὶς, καὶ τὸν Υἱὸν δὲ πάλιν αὐτὸν τοῦ Πατρὸς. Καὶ Δαυὶδ ὁ θεοπάτωρ καὶ βασιλεύς· « Πού πορεύθῃ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » Πρῶτον δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός. « Ὁ ἑωρακῶς γὰρ ἐμὲ, » φησὶν, « ἕωρακα τὸν Πατέρα μου. » Τὸ δὲ μικρὸν ὑστερον ὁ λόγος ἀποδεικνύει τρανότερον. Τούτων οὕτω τοῖς πᾶσι γινωσκομένων, πόθεν ἂν εἶχε τὴν κατὰ τὴν ἀπαριθμῆσιν τάξιν ἐναλλαγὴν τῶν ὀνομάτων κακίξειν, ἀσέβειάν τε ταύτην ἀποκαλεῖν, καὶ τῆς ὑγαινουσύνης πίστεως ἀλλοτριῶσιν ὁ τὴν κατὰ Χριστὸν παιδεῖαν ἐπέκεινα πάντων μαθητευθεὶς, καὶ ταύτην ἀκριθῶς ἐξασκήσας, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις γενέσθαι διδάσκαλος, ὁ μὴδὲν τῆ· εὐαγγελικῆς πυκνίδος, καὶ τῶν σεπτῶν ἐπιστολῶν Παύλου τοῦ θεοκήρυκος παρὰ πάντα τὸν βίον προτιμότερον ἠγησάμενος; τῶν δὲ Δαυιδικῶν Ψαλμῶν τὸ βῆθος ἐξιχνιάσας οὐκ ἀπεικὸς ὡς ἄριστα διερμηνύσαι καὶ τὰ τέως τούτων δοκοῦντα δυσέφικτα τοῖς πολλοῖς. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐτ' ἂν φαίην ποτὲ, καὶ τῶν λεγόντων οἰτινὲς εἰσι παραφροσύνην κατγινώσκω πολλήν· ἐπεὶ τῶν δύο τούτων ἓν γέ τι πάντως συνάγουσιν, ἢ τὸ μὴ ταῖς θείαις ταύταις τὸν μέγαν ἐντετυχηκέαι φωναῖς, ὅπερ ἀδύνατον, οὐ γὰρ ἂν τὸν τοιοῦτον περὶ τὴν τῶν ἱερῶν Λογιῶν ἐξέτασιν αἰ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἐπ' ἐκκλησίας εἰς κοινὴν ἀκρόασιν ἀναγινωσκόμεναι βῆσεις διέλαθον, ἢ τὸ κατὰ γνώμην τὴν ἐναντίαν τοῦτοῖς βαδίζειν αὐτὸν. Καὶ ποῦ τοῦτο Χριστιανικῆς καταστάσεως; Τὰ γὰρ τῆς ὑβρεως οὕτως ἐνθα καὶ διαβαίνει, παρῆμι τοὺς πάντας σκοπεῖν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων οὐδὲ ἐνοησαί χρῶν, μὴ τοῖ γε τῶν χειλέων προνεγκεῖν· ὅτι τὸ μὲν ἀναισχυντίας γέμει συχῆς, τὸ δὲ δυσφημίας πίσης ἀνάπλεων. Ὅστε καὶ τῶν τοιοῦτων θείων φωνῶν ἐν γνώσει τυγχάνων, ἄκρωσ τε τούτων ἐπιλημμένος ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ ταύτας στέργων δεόντως, ἄτε καλῶς ἐχούσας, καὶ προσαποδεχόμενος, οὐ τὴν κατὰ τὴν ἀπαριθμῆσιν τῶν ὀνομάτων ἐναλλαγὴν, τὴν δὲ καθ' ὑπαρξίν αἰτιᾶται τούτων μετὰθεσι. Ὅτι δὲ καὶ τὸ κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον ἰσοτέμον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος οὕτι που τὴν ὑπαρξίν ὡσαύτως ἔχειν καταναγκάζει τούτων ἀμφοῖν, ὡς ἐντεῦθεν μὴδὲ τάξιν κατ' αὐτὴν ἐν τούτοις ὀλως τελεῖν αὐτόθεν, ἐκ τῆς προεκτεθείσης, λέγω, πατρικῆς ταύτης χρήσεως, καταφανὲς τοῖς ὀπωσοῦν ἐφιστάνουσιν. Δέδοικα γὰρ, φησὶν ὁ μέγας, τὴν ἀρχὴν μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιήσω, δηλῶν ἐκ τούτου σαφῶς ὡς ἴση καὶ ἡ ἀρχὴ τοῖς ἐξ αὐτῆς πάντως ἴσται, καὶ τὸ ἀρχικὸν οὐκ ἀναίρεται πρὸς τῆς ἰσοτήτος, ἦτις, κατ' αὐτὸν ἔχεινον εἰπεῖν, ὁμοτιμίαν φύσεως, καὶ γνώμης σύμπνοιαν, καὶ ταυτότητα κινήσεως δεικνύσι. Περὶ τούτου πάλιν ἐν δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν τρανότερον ὁ θεηγόρος οὕτως διέξεισι, Τριάς, λέγων, ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί, Τριάς δὲ οὐ πραγμάτων ἀρίστων ἀπαριθμῆσις, ἀλλ' ἴσων καὶ ὁμοτίμων σύλληψις, ἐξ ὧν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα παρίστησιν ἰσοτήτα τοῦ

a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam ²⁶ ? » F2-
 cius zutem Patris Filius est : « Qui enim vidit me, »
 inquit, « vidit et Patrem meum ²⁷. » Quod paulo
 post oratio clarius demonstrabit. Hæc cum ita de-
 creta sint ab omnibus, undenam in ordine, qui est
 secundum enumerationem, nominum immutatio-
 nem improbare potuit, impietatemque eam nun-
 cupare, et sanæ fidei alienationem, qui secundum
 Christum doctrinam supra alios edoctus eam adeo
 exquisite exercuit, ut aliis etiam doctor evaserit,
 et qui libro Evangelico, et Pauli divini præconis
 sacris Epistolis cum viveret, nihil habuit pretio-
 sius, Davidicorum vero Psalmorum profunda ex-
 piscatus, non abjecte, sed omnium optime, quæ
 eatenus multis capti difficilia erant, interpretatus
 est. Ego itaque nunquam id asserentes ingentis de-
 mentiæ insimularem, cum ex duobus alteram om-
 nino colligant; aut magnum hunc virum in hæc
 voces non incidisse, quod fieri nequit, neque enim
 hunc in sacris Eloquiis examinandis talem tantum
 que, quæ fere singulis diebus in ecclesia in com-
 munem omnium audientiam legebantur latuissent
 aut contraria sententem via atque illi alia inam-
 bulare. Et quomodo id fuerit Christianæ constitu-
 tionis? Nam injuria sic prolata quonam procedat,
 omnibus considerandum relinquo. Sed nec mente
 quidem concipere, tantum abest, ut labiis profiteri
 fas sit, quod hoc quidem impudentiæ summæ est,
 illud convitii infamique plenum. Quare divina-
 rum harum vocum probe gnarus, et earum senten-
 tiam pulchre callens magnus Basilius, easque, uti
 par est, tanquam bene dictatas amplectens exci-
 piensque, non immutationem, quæ nominum enu-
 meratione, sed secundum existentiam sit, transpo-
 sitionem criminatur. Verumtamen secundum Gre-
 gorium Theologum honorem æqualem Filii at
 Spiritus utrorumque existentiam æque se habere,
 non cogere, ut inde neque ordo ratione illius in his
 penitus nullus sit, ex prælaudata Patris auctoritate
 omnibus manifestum remanet : *Metuo ne princi-
 pium inferiorum principium faciam*, his manifesto
 indicans æquale prorsus esse principium etiam
 illis, qui ex ipso sunt, et principale ab æqualitate non
 dirimi, quæ, ut cum eodem loquar, æqualem hono-
 rem naturæ, et sententiæ conspirationem, et moti-
 onis conformitatem commonstrat. De hoc eodem
 iterum in secunda oratione de pace divini loquus
 late clarius his verbis prosequitur : *Trinitas vere
 Trinitas, fratres, Trinitas non inæqualium rerum
 enumeratio, sed partium et ex æquo honorem possi-
 dentium comprehensio*, quibus erga Patrem Filii et
 Spiritus paritatem confirmat : sed quemadmodum
 hisce paternus ordo non læditur, cum hac etiam
 ratione Pater principium sit, sic et in Filio et
 Spiritu horum æqualitas ordinem, qui in illis est,
 minime dirimit. Hunc itaque ordinem in Triade
 conservare maxime necessarium est, quem et
 magnus Athanasius perbellicè callens oratione tertia

²⁶ Psal. cxxxviii, 7. ²⁷ Joan. xiv, 9.

contra Arianos scribit : *Non Spiritus conjungit Verbum Patri, sed potius id Spiritus a Verbo accipit. Et post pauca : Cum enim Verbum sit in Patre, Spiritus vero a Verbo detur, vult accipere nos Spiritum, ut cum illum accepimus, tum habentes Spiritum Verbi, quod in Patre est, videamur et nos propter Spiritum unum fieri in Verbo, et per illud in Patre. Et paulo post : Sic in Filio et in Patre erimus, et reputabimur unum, propterea quod in nobis Spiritus est, qui est in Verbo, quod est in Patre. Et in una ex epistolis ad Serapionem de Spiritu sancto : Etenim si, propter Verbi cum Patre unionem, nolunt esse ex rebus creatis ipsam Filium, quapropter Spiritum sanctum eandem cum Filio unionem possidentem, quam ille habet cum Patre, creaturam nuncupant? Et plane ignorant, quemadmodum cum non dividunt Filium a Patre conservant esse unum Deum, sic cum dividunt a Verbo Spiritum, non amplius unam deitatem in Trinitate conservare. Et multis annexis : In Christo erat Spiritus, uti Filius in Patre. Et iterum : Sancta et beata Trinitas indivisa, et in seipsa unita est, et pronuntiato Patre, adest etiam illius Verbum, et in Filio Spiritus. Si vero Filius appellatur, in Filio Pater est, et Spiritus non est extra Verbum. Et rursus in alia ad hunc eundem epistola : Cum Spiritus participes sumus, habemus etiam Verbi gratiam, et in ipso Patris amorem. Concordant cum his divini Basilii verba. Namque in uno suorum capitum dicit : In iisdem divinis operibus Trinitatem glorificari, unius Deitatis indicium est, cum non absque Filio Pater operatur, neque Filius absque Spiritu. Et in alio eorundem capitum : Et non desuit unquam Filius Patri, neque Filius Spiritus. Id idem tradit Gregorius Theologus oratione in Pentecostem, et sapiens Joannes Damascenus hunc secutus postmodum, hic quidem capite de Spiritu : Et non desuit unquam Patri Verbum, neque Verbo Spiritus. Mens vero theologia absolutissima, unde et sibi nomen vindicavit : Neque enim addecebat esse unquam aut Filium Patri, aut Spiritum Filio. Et paucis additis : Omnia quæ habet Pater, Filii sunt, præterquam quod genitus non est; omnia quæ Filii, Spiritus sunt, præterquam quod genitus non est. Hic idem tum in oratione fidei in tagnum Basilium : Unam quidem gloriam Patrie cognoscimus, æqualem honorem Unigeniti, unam vero Filii, quæ Spiritus est. Tum oratione ad Arianos et in se ipsum : Non sustinet Pater Filio spoliari, neque Filius Spiritu sancto. His an aliud quisquam ad propositi nostri declarationem, in Trinitate nempe ordinem esse, conquiesiverit manifestius?*

ποτε τῷ Πατρὶ Λόγος, οὐδὲ τῷ Λόγῳ Πνεῦμα. Τῆς θεολογίας ὁ ἀκριβέστατος νοῦς, ὁ καὶ ταύτην ἐπωνυμίαν κτησάμενος· οὐδὲ γὰρ ἐκρεσκεν ἐλλείψεις ποτὲ ἢ Υἱὸν Πατρὶ, ἢ Πνεῦμα Υἱῷ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Πάντα ὅσα ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ κληρὴ ἀγεννησῆσ'· πάντα ὅσα ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος κληρὴ γεννησῆσως. Ὁ αὐτὸς ἐν μὲν τῷ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίῳ· Μίαν μὲν δόξαν Πατρὸς γενεσσομεν τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Μονογενοῦς, μίαν δὲ Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος· ἐν ἑκ τῷ πρὸς Ἀρειανούς καὶ εἰς ἐαυτὸν· Οὐκ ἀνέχεται Πατὴρ Υἱὸν ζημιούμενος, οὐδὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Τούτων τί τις ἀν ἐπιζητοίη πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου λόγου φανέρωσιν, ὅτι κἀν τῇ Τριάδι τάξις ἐστίν, ἐκδηλώτερον;

Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὥσπερ ἐκ ταύτης ἡ πατρικὴ τάξις οὐ παραβιάσσεται, τοῦ Πατρὸς καὶ οὕτως ὅπως ἀρχῆς, τὸν αὐτὸν τρόπον κἀπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ τοῦτων ἰσότης τὴν ἐν αὐτοῖς οὐδὲως τάξιν λυμάνεται. Ταύτην μὲν οὖν τὴν τάξιν ἐν τῇ Τριάδι τηρεῖν τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐστίν, ἦν καὶ ὁ μέγας εἰδὼς Ἀθανάσιος ἐν μὲν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτῳ λόγῳ φησίν· Οὐ τὸ Πνεῦμα συνάπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου τοῦτο λυμάνει. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐκείδη γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Λόγου δίδεται, θέλει λαθεῖν ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα, ἢ δ' αὖτ' ἐκεῖνο λάβωμεν, τότε ἐχόντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Λόγου ὅπως ἐν τῷ Πατρὶ, δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ Πνεῦμα ἐν γενέσθαι ἐν τῷ Λόγῳ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ. Καὶ βραχὺ προῖων· Οὕτως ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ δόξωμεθα, καὶ νομισθησόμεθα ἐν γεννησῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ Λόγῳ αὐτοῦ τῷ ὄντι ἐν τῷ Πατρὶ. Ἐν δὲ μὲν τῶν πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῶν· Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου ἐρότητα οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γεννητῶν αὐτῶν τὸν Υἱὸν, διατὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἐρότητα πρὸς τὸν Υἱὸν, ἦν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κτισμα λέγουσιν; Καὶ ἠγγήσαν ὅτι, ὥσπερ μὴ διαιροῦντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς σώζουσι τὸ ἕνα θεὸν εἶναι, οὕτω διαιροῦντες τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, οὐκέτι μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητα σώζουσι. Καὶ μετὰ πολλὰ· Ἐν Χριστῷ ἦν τὸ Πνεῦμα, ὥσπερ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Καὶ πάλιν· Ἡ μὲν ἀγία καὶ μακαρία Τριάς ἀδιαίρετος καὶ ἠνωμένη πρὸς ἐαυτὴν ἐστὶ· καὶ λεγόμενον τοῦ Πατρὸς πρόσσωτι καὶ ὁ τούτου Λόγος, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάσῃται, ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐστὶν ἐκτός τοῦ Λόγου. Καὶ αὖθις ἐν ἑτέρῳ τῶν πρὸς αὐτὸν τοῦτον ἐπιστολῶν· Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὴν τοῦ Λόγου χάριν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην. Συγκά τούτοις καὶ ὁ θεὸς ὀφθαλμοῦ Βασιλείου. Ἐν ἐκ μὲν γὰρ τῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θετικῶν ἔργων, φησὶ, τὴν Τριάδα δοξάζεσθαι τῆς μιᾶς θεότητος μαρτύριοι, ὅτε μήτε χωρὶς Υἱοῦ ποιεῖ Πατὴρ μήτε Υἱὸς χωρὶς Πνεύματος· ἐν ἑλλῶ δὲ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων· Καὶ οὐκ ἐτέλικε ποτε Υἱὸς Πατρὶ, οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ Γρηγόριος εἰρηκεν ὁ Θεολόγος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστήν, καὶ ὁ ἐκ Δαμασκίου σοφὸς Ἰωάννης τοῦτοις ἀκολουθήσας μεθύστερον ἐν τῷ περὶ Πνεύματος· Ὅπως μὲν καὶ οὐκ ἐτέλικε

λέ. Ἄλλ' ἴνα τὸ ἀπὸ τοῦδα καὶ τὰς κλήσεις, ὧν ἄλλοις κοινωνοῦσιν ὁ τε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ μὲν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Πατέρα ταύτας ὀνομαζόμενος, τὸ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, πρὸς ταύταις καὶ τάλλα πάντα δι' ὧν κηρύττεται, καὶ μᾶλλον ἢ ἐν Τριάδι τάξις λαμπρότερον ἐνθάδε προήθησομεν. *Εἰκὼν* ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, εἰκὼν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ὁ Νύσσης Γρηγόριος τὸν τοῦ Θαυματουργοῦ Γρηγορίου βίον εἰς ζῆλον ἀρετῆς ἀφηγοῦμενος ἐν τῇ πρὸς τοῦτον ἀποκαλυφθείσῃ μυσταγωγίᾳ παρὰ τοῦ πρώτως ἐν τοῖς αὐτόπταις τοῦ Λόγου θεολογήσαντος, αὐτὸν ἐκείνον τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην παρίστησιν ἐκδιδάσκοντα. Λέγει γὰρ ἐκεῖσε πρὸς ἑσὺς οὕτω τρανότατα · *Καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, καὶ διὰ Υἱοῦ πεφηρὸς δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, τελείου τελεία.* Ναὶ μὴν καὶ ὁ θεὸς Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ βεβαιοί. Διέξεισι γὰρ καὶ οὗτος ταῦτα βριτῶς · *Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ λέγεται καὶ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα.* Καὶ μαρτυρίαν ἐπάγει παρευθὺς ἀποστολικήν. « *Ὁς γάρ, »* φησί, « *προέγνω, τοὺτους καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.* » Τί δὲ ἐστὶν εἰκὼν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῇ περὶ Υἱοῦ δευτέρῳ λόγῳ διερμηνεύει, σαφηνίζων οὕτω καὶ συντιθεῖς · *Εἰκὼν δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐκ ὁμοούσιος, καὶ εἰς τοῦτο ἐκείθεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου Πατῆρ.* Αὐτὴ γὰρ εἰκόνας φύσει, μίμημα εἶναι τοῦ ἀρχετύπου · Καὶ οὗ λέγεται, πάλιν *μορφή* τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, *μορφή* καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Περὶ τούτου διαλαμβάνει κατὰ τὴν πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον ἐπιστολὴν ὁ μέγας διδάσκαλος · Ἀθανάσιος, *Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, λέγων, εὐωδία καὶ μορφή τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν, εὐδωλον ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα κτίσμα · ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς, ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἐστὶ κτίσμα. Πρόσωπον αὐθὺς τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, πρόσωπον καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.* Ἄλλ' ὅτι μὲν πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ὁ θεοπέσιος πολλαχοῦ διέξεισι Κύριλλος. Ἐν μὲν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τῇ εἰς τὸ βῆτὸν τὸ, « *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν.* » Ἀμέλει τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τουτέστιν ὁ Υἱὸς χορηγεῖ τῇ κτίσει τὸν φωτισμόν · ὁμοίως καὶ εἰς τὸ, « *Ἐργάξασθε μὴ τὴν βρωσίν τὴν ἀπολλυμένην.* » Πρόσωπον γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι φασιν, ὅπερ ἐστὶ πάλιν ὁ χαρακτήρ · φῶς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τῆς κτίσειν διήκουσαν χάριν. Καὶ μετ' ὀλίγα · Ἐπειδὴ δὲ ὁμολογουμένως πρόσωπόν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, εἴη δήπου πάντως αὐτὸς καὶ ὁ χαρακτήρ, ἐν ᾧ σφραγίζει Θεός. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν · Ὅτι γὰρ οἴομαι τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐκπαιδευοῦσιν ἂν εὐκόλως ὁ Φαλμυδός, ποτὲ μὲν λέγων, « *Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τοῦ σφύγω;* » ποτὲ δὲ ὡς ἐκ προσώπου τῶν εἰς

35. Sed ut etiam appellationes, quibus inter sese mutuo communicant Filius et Spiritus sanctus, ille quidem, cum refertur ad Patrem, eas sibi vindicans, Spiritus vero cum refertur ad Filium, et præter has reliqua omnia, per quæ præcipue clariusque in Trinitate ordo prædicatur, hoc in loco apponemus. *Imago* Filius est Patris, imago etiam Filii Spiritus sanctus, ut Nyssenus Gregorius Gregorii Thaumaturgi res gestas ad excitandum ad virtutes animarum enarrans, in revelatione fidei ad hunc ipsum, primo inter eos qui Verbum viderant, dictante, illum ipsum evangelistam Joannem docentem introducit. Fatetur enim ibi hæc ad verbum apertissime: *Ei unus Spiritus sanctus ex Deo existentiam habens, et per Filium apparens, hominibus sciticit, imago Filii perfecti perfecta.* Præterea divinus Athanasius ad Serapionem episcopum epistola id confirmat. Usurpat enim hæc ipsissima verba: *Imago Filii dicitur et est Spiritus.* Et testimonium statim ex Apostolo petiit addit. « *Quos enim,* » ait, « *præcognovit, hos et prædestinavit conformes imaginis Filii illius.* » Sed quid imago sit Gregorius Theologus oratione secunda de Filio his verbis apertissime declarat compositique: *Imago vero Patris Filius, tanquam qui illi consubstantialis est, et quod hoc inde est, non ex eo Pater.* Hæc enim imaginis natura est imitationem esse archetypi. Et ubi dicitur rursus *forma* Patris Filius, forma et Filii Spiritus sanctus asseritur. De hoc etiam tractat magnus doctor Athanasius ad Serapionem episcopum epistola: *Quod si Spiritus bonus odor et forma Filii est, plane manifestum remanet Spiritum creaturam non esse, cum et Filius in forma Dei existens creatura non est. Facies* rursus Patris Filius, facies etiam Filii Spiritus sanctus. Sed faciem esse sive vultum Patris Filium pluribus in locis incūcat Cyrillus. In expositione Evangelii secundum Joannem ad illa verba: « *Erāt lux vera,* » Plane *facies Dei et Patris, hoc est Filius, elargitur creaturæ illuminationem.* Et in illud: « *Operamini non cibum qui perit,* » *Faciem enim Dei et Patris Filium esse tradunt, qui est character. Lumen autem ex ipso, gratiam per Spiritum in creaturam pervenientem.* Et post pauca: *Cum vero, nemine id improbante, facies est Dei et Patris Filius, erit omnino ipse et character, in quo Deus signat.* Et libro quinto ad Hermiam: *Faciem porro Dei et Patris esse Filium facili negotio instruet Psalmodus, nunc quidem dicens: « Quo vadam a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? » nunc vero tanquam ex persona eorum qui in illum crediderunt: « Signatum est super nos lumen vultus tui » ; signati siquidem sumus Spiritu sancto ad similitudinem et expressionem vultus Patris, hoc est Filii.* Et hæc insinuant faciem Patris Filium esse; et Filii faciem esse Spiritum, sanctus idem ipse abunde satis nobis demon-

²⁸ Rom. viii, 29. ²⁹ Joan. i, 4. ³⁰ Joan. vi, 27.

³¹ Psal. cxxxviii, 7. ³² Psal. iv, 7.

strabit, expositione in Joannis Evangelium in dictum, « Quod si propter opera hæc creditis ²² : » Si enim adimplevit cælos Deus, et extrema terræ, hoc est, quæ apud inferos erant, quomodo non erit omnium absurdissimum ambitus nomen illi appingere, cum nec illud concipiunt, in faciem illius, hoc est Spiritum, facies enim Filii Spiritus nuncupatur, omnia complere, quomodo ipse intra ambitum concluderetur ? Similiter Patris actio Filius est, luminum quæ nobis Ægyptus subministravit, in rebus divinis præcellentissimi Athanasii, et Numine quam maxime inflati Cyrilli sententiæ, quorum alter adversus Arianos oratione secunda ait : *Nec in dubio vertitur, hunc esse Patris vivens consilium, et essentiali inhærentem actionem, et Verbum verum.* Cyrillus vero in uno capite libri primi Thesaurorum : *Filius est vivens et essentialis actio et virtus, et sapientia Patris.* Actio et Filii est Spiritus sanctus. Et nullus mihi Theologum Gregorium producat, qui id de Spiritu dicit non admittit. Cum nec ipse similem actionem Spiritui sancto dedam, quælem magnus hic Pater ut illo indignam respuens rejicit, sed vivam illam, et uti est Filii, actionem Patris per se subsistentem, et in essentia, et Spiritum sanctum Filii esse dicique similem actionem, hi ipsi rursus, qui ex Ægypto pro pietate propugnant. Namque magnus Athanasius ad Serapionem de sancto Spiritu epistola hæc habet : *Unus enim cum sit Filius, vivens Verbum, una quoque erit necessario perfecta et plena sanctificans et illuminans vita, quæ erat ipsius actio et donum.* Et divinus Cyrillus ad Hermianam : *Itaque si signa et portenta per Paulum Christus operatur in virtute Spiritus sancti, cum actio quædam naturalis et vivens, et, ut ita dicamus, qualitas divinitatis Filii Spiritus sanctus est.* In uno vero capite secundi Thesaurorum : *Plane ostenditur Spiritus sanctus non esse alienus a Filio, sed veluti actio quædam naturalis, omnia valens perficere, quæcunque voluerit. Sermo locis in aliis Patris Filius est, et Verbum Filii Spiritus sanctus; hic pronuntiatione appellatio differt, sed sententia eadem est.* Ne enim duo in Trinitate Filii, et duæ generationes a nonnullis acceptarentur : quod generatio ut plurimum et de sermone ad similitudinem Filii dicatur, Verbum Spiritum sanctum appellavit Scriptura, qui ut Dei parens et regius propheta David ait, procedens est et non genitus : « Quæ enim procedunt per labia mea non irrita faciam ²³, » inquit. Verbum vero Filii Spiritum sanctum esse magnus nobis Basilius confirmabit, qui uno ex suis capitibus hæc habet ad verbum : *Propterea et Dei quidem sermo Filius est; verbum vero Filii Spiritus. Portans enim, ait, omnia verbo virtutis suæ. Et cum Filii Verbum sit per Deum, gladium ait Spiritus quod est verbum Dei. Sermo vero Dei et Verbum vivum et actuosum. Et præ his omnibus, proprius est Filius Patris, proprius item est Filii*

A αὐτὸν πεπιστευκότων, « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε » κατασφραγίσματα γὰρ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι πρὸς ἐμφέρειαν καὶ ὁμολοσίαν τοῦ Πατρὸς, τοῦτέστι τοῦ Υἱοῦ. Ταῦτα μὲν ὅτι πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς· ὅτι δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ πρόσωπον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ αὐτὸς οὗτος ἀρχέσειεν εἰς διδασκαλίαν ἡμῶν· ἐν γὰρ τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τῆς εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Εἰ δὲ μὴ διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε, » φησὶν· Ὁ γὰρ πεπλήρωκε μὲν οὐρανὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, τοῦτέστι τὰ εἰς τὸν ἄδην, πῶς οὐ σφόδρα παραλογώτατος τὸ περιοχῆς δρομα προσάπτειν αὐτῷ, μηδὲ ἐκείνο λογισαμένους, ὅτι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦτέστι τὸ Πνεῦμα, πρόσωπον γὰρ τοῦ Υἱοῦ καλεῖται τὸ Πνεῦμα, τὰ πάντα πληροῦν, πῶς ἂν αὐτὸς εἰσω γένοιτο περιοχῆς ; Ὡσαύτως; ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου φοιτήρας, τὸν τε τὰ θεία πολλὸν Ἀθανάσιον λέγω καὶ τὸν ἐνθεαστικώτατον Κύριλλον, ὧν ὁ μὲν ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρῳ λόγῳ φησὶν· Ὁὐκ ἀμφίβολον ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς ζωσα βουλὴ, καὶ ἐνοῦσιος ἐνέργεια καὶ λόγος ἀληθινός· ὁ δὲ Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν θησαυρῶν· Ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἡ ζωσα καὶ ἐνοῦσιώδης ἐνέργεια καὶ δύναμις καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς. Ἐνέργεια καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ μὴ μοι παράγειν ἐπιχειρεῖτω τις τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ὅτι τοῦτο λέγειν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐκεῖνος; οὐ παραδέχεται. Καὶ γὰρ οὐδ' ἐγὼ τοιαύτην ἐνέργειαν φημι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἶαν ὁ μέγας Πατὴρ ὡς ἀναξίαν αὐτοῦ μηδὲως προστιέμενος ἀποπέμπεται, ζωσαν δὲ καὶ ταύτην κατὰ τὸν Υἱὸν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς, ὑπεστώσαν τε καθ' ἐκυστὴν καὶ ἐνοῦσιον· καὶ μάρτυρες; τοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ λέγεσθαι τοιαύτην ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ πάλιν τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' Αἰγύπτου προπύργια. Καὶ γὰρ ὁ μὲν μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ τάδε φησὶν· Ἐνός γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζωστος λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τέλειαν καὶ πλήρη τῆς ἀγαστικῆς καὶ φωτιστικῆς ζωῆς, οὐσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ ὁμοῦν· ὁ δὲ θεόπνευστος Κύριλλος ἐν μὲν τοῖς πρὸς Ἐρμεῖαν· Ὁὐκοῦν εἰ σημεῖα καὶ τέρατα διὰ Παύλου Χριστὸς ἐργάζεται ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου, ὡς ἐνέργειά τις φυσικὴ καὶ ζωσα, καὶ ἴν' οὕτως εἰπωμεν, ποιότης τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶν· ἐν ἐνὶ δὲ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν θησαυρῶν ἀείκνυται σαφῶς οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ὡσπερ ἐνέργειά τις φυσικὴ πάντα δυναμένη πληροῦν, ὅσα καὶ βούλεται. Λόγος ἐτέρωθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ ῥῆμα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐνταῦθα διφορος ἡ προσηγορία κατὰ τὴν περιφορὰν, ἡ αὐτὴ δὲ κατὰ τὴν ἐνοίαν. Ἴνα γὰρ μὴ δύο παραδεχθῶσιν ἐπὶ τῆς Τριᾶδος Υἱοί, καὶ δύο γεννήσεις τις διὰ τὸ

²² Joan. xiv, 12. ²³ Psal. lxxxviii, 35.

γέννησιν ὡς τὰ πολλὰ κατὰ τοῦ λόγου καθ' ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι, ῥῆμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκάλουν ἢ Γραφή· τὸ δὲ κατὰ τὸν θεοπάτορα καὶ προφήτην ἐν βασιλευσὶ Δαυὶδ ἐκπορευόμενον, οὐ γεννώμενον. Ἐγὼ γάρ ἐκπορευόμενον διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω, ἢ φησίν. Ὅτι δὲ ῥῆμα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ μέγας ἡμῖν παραστήσει Βασιλεὺς, ὃς ἐν τινι τῶν αὐτοῦ κεφαλαίων οὕτως ἐπὶ λέξεων εἴρηκε· Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ Υἱός, ῥῆμα δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Φέρων γάρ, φησὶ, τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ῥῆμα Υἱοῦ διὰ τοῦ Θεοῦ, τὴν μάχαιράν φησι τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, λόγος δὲ Θεοῦ καὶ ῥῆμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις Ἰδιος ὁ Υἱός τοῦ Πατρὸς, Ἰδιον καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὅτι μὲν Ἰδιος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, τὸν θεϊότατον Ἀθανάσιον ἔχω διδάσκαλον· Ἐν γάρ, τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ φησίν· Ὁ Υἱός ἀληθινὸς φύσει γνήσιος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, Ἰδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Οὐτός οὐκ ἐστὶ κτίσμα, οὔτε ποίημα, ἀλλ' Ἰδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα, καὶ δύναμις, καὶ εἰκὼν ἀληθινῆ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Καὶ πάλιν· Ἰδιος δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἐν τοῖς κλίποις ὧν αὐτοῦ. Καὶ αὖθις· Ἀἴτιον ἂν εἴη δεῖ κοιμητῆς ὧν ὁ Θεός ἔχει τὸν δημιουργικὸν λόγον οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' Ἰδιον ἑαυτοῦ. Καὶ μετὰ πολλά· Οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μόνος Ἰδιος τοῦ Πατρὸς. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶ κτίσμα, ἀλλ' Ἰδιον τῆς οὐσίας τοῦ προσκυνομένου Θεοῦ γέννημα καὶ φύσει Υἱός ἐστι, διὰ τοῦτο προσκυνεῖται καὶ Θεός πιστεύεται. Καὶ μετὰ πλείστα· Οὐ ξένος, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν Ἰδιος. Καὶ μετὰ βραχεία· Ὁ πιστῶν εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν Πατέρα πιστεύει. Εἰς γάρ τὸν Ἰδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πιστεύει. Καὶ μετ' οὐ πολλά· Εἰ γάρ μὴ ἦν Ἰδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα ὁ Λόγος, ὡς τὸ ἀπαίτημα τοῦ φωτός, ἀλλὰ διειστήκει τῇ φύσει ὁ Υἱός τοῦ Πατρὸς, ἤρκει τὸν Πατέρα δοῦναι μόνον. Καὶ ὁ θαυμάσιος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θεσαυρῶν· Ἐπειδὴ δὲ φάινεται πάντα λαθῶν φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, δηλονότι διαστρεφούσης αὐτὸν τῆς τοῦ γεννησαντος ἀρχῆς τε καὶ κυριότητος, μόνος ἐστὶν Ἰδιος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός. Καὶ τὰ ταῦτα μὲν ὅτι τοῦ Πατρὸς Ἰδιος ὁ Υἱός, ὧν καὶ πολλῶν πλείων παρῆκα διὰ τὸ προσκορῆς· πάντως δὲ κάκεῖνα κατὰ καιρὸν μοι παραληφθήσεται. Τὸ δὲ τοῦ Μονογενοῦς Ἰδιον εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προηγουμένως ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, καθ' ὃ μέρος οἱ Πατέρες τὸν λόγον ἐποίησαντο διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου πρὸς τὸν φιλόσοφον, Ἰδοὶ τις ἂν οὕτως κείμενον ἐπὶ λέξεως· Ἐύρηται τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ Πατρὸς, Ἰδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος ὁ τρικαῖα συνὸν αὐτοῖς, καὶ προστατῆς τοῦ λόγου δεκνύμενος ἐν τῇ περὶ τοῦ Πνεύματος πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ διαβρήθην δεδήλωκεν ὡσαύτως εἰπὼν· Ἰδιον τὸ

A Spiritus sanctus, et Filium esse proprium Patris didici a divinissimo Athanasio : namque prima adversus Arianos oratione scribit : *Filius verus natura genuinus est Patris, proprius essentiae illius. Hic non est neque factura, neque creatura, sed proprius paternae essentiae fetus et virtus, et imago vera paternae essentiae.* Item : *Proprius est Patris Filius in ulnis illius existens.* Item : *Manifestum est, cum Deus creator sit, habere Verbum efficiens et operans non desoris, sed sui ipsius proprium.* Et post multa : *Non igitur creatura est Verbum, sed solum proprium Patris.* Et paucis additis : *Cum non sit creatura, sed proprius divinae quae adoratur essentiae, et natura Filius est, propterea adoratur, et Deus esse creditur.* Et plurimis interjectis : *Non externus, sed paternae essentiae est proprius.* Et paulo post : *Qui credit in Filium in Patrem credit : in proprium enim paternae essentiae credit.* Et non multo post : *Etenim si non esset proprius paternae essentiae fetus Verbum, quemadmodum est luminis radiatio, sed natura disseparetur Filius a Patre, satis esset Patrem solum donare.* Et admirabilis Cyrillus in uno capite libri primi Thesaurorum : *Quando vero apparet omnia accepisse naturaliter et essentialiter, percurrente scilicet in ipsum genitoris dominatu et principatu, solus est proprius Patris Filius.* Et haec quidem ad probandum proprium esse Patris Filium, quorum multo plura ob satisfactionem praeterii, quae tamen suo tempore omnino colliguntur. At Unigeniti proprium esse Spiritum sanctum ante alia in actis Nicenae primae synodi, ubi Patres per Leontium episcopum ad philosophum sermonem peregerunt, haec ipsissima verba quilibet reperiet : *Spiritus sanctus procedit quidem ex Patre, sed est proprius Filii.* Ad haec his maximum Athanasium, cui eo tempore cum Nicenae Patribus magnus usus et communis vitae fuit; hic sermonis assertor, in epistola ad Serapionem episcopum de Spiritu sancto palam manifestavit, cum in hunc modum loquitur : *Proprius est Spiritus essentiae Verbi.* Et divinus postmodum Cyrillus hoc idem saepenumero in dogmaticis suis sermonibus disseminavit. Et nunc quidem in Ezechielis prophetae expositione dicit : *Qua enim est Deus ex Deo secundum naturam Filius, genitus enim vere est ex Deo Patre, proprius ejus et in eo, et ex eo Spiritus est, nunc oratione ad imperatorem Theodosium : Baptizantem Jesum, dixit, in igne, non alienum iis qui baptizantur, injicientem Spiritum, servi instar et administri, sed ut Deum cum suprema facultate, qui ex ipso est et suus proprius.* Et non multo post subdit : *Liberans enim a peccatis eum, qui ipsi adheret, proprio deinceps ungit Spiritu.* Et praeter aliis omnibus non solum confirmat, sed etiam persuadet in uno secundi Thesaurorum capite, quod supra digessimus : *Proprius vero prorsus est essentiae Filii Spiritus, nec extra eam subsistit.* His paria sunt, nec aliud tinniunt, quae a magno Patre nostro Athanasio in diversis suis orationibus inseruntur. Namque in prima adversus Arianos oratione haec habet ;

Non enim a seipso Spiritus loquitur, sed Verbum est, quod illum dignis elargitur. Et rursus: Plane uti ante incarnationem Verbum cum esset, elargiebatur sanctis tanquam proprium Spiritum, sic et homo factus omnes sanctificat Spiritu. Et tertia adversus eosdem: Si Spiritus novit, multo magis Verbum; qua Verbum est novit, ex quo et Spiritus accipit. Item: Quæcunque habet Spiritus, ea habet a Verbo. Et explanans illud: « Quicumque dixerit contra Filium hominis remittetur ei ²⁵, » de Christo asserit, Ipse cum Dei Verbum sit, ipse per Spiritum omnia operatur. Et ad Serapionem episcopum his ipsissimis verbis elisserit: Filius quidem a Patre mittitur, ipse vero Spiritum mittit. Et Filius Patrem glorificat, dicens: « Pater, ego te glorificavi ²⁶, » Spiritus vero glorificat Filium: ille enim, ait, me glorificabit. Et Filius quidem dicit: « Quæ audivi a Patre, hæc et loquor in mundum ²⁷: » Spiritus vero ex Filio accipit: « Ex meo enim, ait, accipiet, et annuntiabit vobis ²⁸. » Et Filius quidem in nomine Patris venit, « Spiritus vero sanctus, ait, quem mittit Pater in nomine meo ²⁹. » Hunc vero ordinem et naturam possidentem Spiritu erga Filium, quam Filius possidet erga Patrem, qua ratione qui Spiritum creaturam dicet, non id idem et de Filio sentiet? Et rebus speculandis eximius Basilius de Fide tractans in asceticis: Patre, ait, mittente Filium, Filio vero mittente Spiritum sanctum. Necnon: Spiritus sanctus, qui docet et instruit, quæcunque audit a Filio.

αὐτῶν· Ἐὶ τὸ Πνεῦμα οἶδε, πολλῶ μᾶλλον ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶν οἶδε, παρ' οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνει. Καὶ πάλιν· Ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει. Τὸ δ', « Ὅς ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀφῆθησεται αὐτῷ, » διαρμηνεύων λέγει περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι αὐτὸς Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα. Πρὸς Σεραπίωνα δὲ τὸν ἐπίσκοπον τὰδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· Ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεται, αὐτὸς δὲ τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει, καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τὸν Πατέρα δοξάζει λέγων, « Πάτερ, ἐγὼ σε ἐδόξασα, » τὸ δὲ Πνεῦμα δοξάζει τὸν Υἱόν· « Ἐκείνος γὰρ, φησὶν, ἐμὲ δοξάσει. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς φησὶν, « Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον, » τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει. « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρ, φησὶ, λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε, « τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν, ὃ πέμψῃς ὁ Πατήρ ἐκ τῷ ὀνόματι μου. » Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, οἷον ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κέισμα λέγων οὗ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; Ὁ πολὺς ἐν θεωρίᾳ Βασιλεὺς περὶ πίστεως διαλαμβάνων ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς, τοῦ μὲν Πατρὸς, φησὶ, πέμποντος ἐν τῷ Υἱόν, τοῦ δὲ Υἱοῦ πέμποντος τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ πάλιν· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διδάσκον καὶ ὑπομιμη-

36. Tot et adeo valide a Deo instructis Patribus de ordine in Trinitate dictata sunt. Nihilominus licet hæc ita se habeant, qui turbas paci temere atque inconsiderate præponunt propter eandem essentiam illa pronuntiata esse asserunt, nec intelligunt, si id concedatur, principium tantumdem de Patre deprædicatum, in Patre ipso in discrimen adduci. Etenim si quæcunque Spiritus respectu Filii habet, et a Filio ea ob eandem essentiam possidet, ergo ob hanc eandem causam quæcunque Filius respectu Patris et a Patre possidet habebit, cum de utroque easdem formulas Patres usurpa-

Πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου. Καὶ ὁ θεοπύσιος δὲ Κύριλλος ὑστερον πολλαχοῦ τῶν δογματικῶν αὐτοῦ λόγων ἐνεσπείρε, καὶ νῦν μὲν ἐν τῇ εἰς τὴν προφήτην Ἰεζεκιηλ ἐρμηνείᾳ τὰδε φησὶν· Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, γενένηται γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ ἐσ καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον λόγῳ, Βαπτίζοντα, πάλιν εἶπε, τὸν Ἰησοῦν ἐν κυρί καὶ ἀφῷ Πνεύματι, οὗ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνίεντα Πνεῦμα δουλοκρατῶς καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. Καὶ βραχὺ προΐων οὕτως εἶρηκεν· Ἀπολύων γὰρ ἀμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκειμενον τῷ ἰδίῳ λοιπὸν κατα-

β γ χ ρ ι σ Πνεύματι. Πλέον δὲ πάντων καὶ πρὸς κειθὺ δυσωπητικώτερον ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου λέγει τῶν Θησαυρῶν, ὅπερ καὶ φθάσαντες ἐφημεν ἀνωθεν. Ἴδιον δὲ πάντως τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐξωθεν ὑποστατόν· τούτων ἀκόλουθα καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐχόμενα καὶ τὰ παρὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Ἀθανασίου κατὰ διαφόρους λόγους· αὐτοῦ διαλαμβανόμενα. Καὶ γὰρ ἐν μὲν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ ταῦτά φησιν· Οὗ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα λαλεῖ, ἀλλ' ὁ Λόγος ἐστὶν, ὁ τοῦτο διδοὺς τοῖς ἀξίους. Καὶ αὐθις· Ἀμέλει ὡσπερ πρὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγος ὢν ἐχορήγει τοῖς ἀγίοις ὡς ἴδιον τὸ Πνεῦμα, οὕτω καὶ ἀνθρώπος γενόμενος, ἀγάθει τοὺς πάντας τῷ Πνεύματι. Ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῶν

λς'. Τοσαῦτα καὶ οὕτως ἰσχυρὰ τοῖς θεοσόφοις Πατράσι περὶ τῆς ἐν τῇ Τριάδι λέλεκται τάξεως. Ὅμως δ' οὖν καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων οἱ τῆς εἰρήνης εἰκὴ καὶ μάτην τὴν ταραχὴν ἀναβαίρουσιν διὰ τὸ ἁποούσιον ταῦτα πάντα φασὶ λέγεσθαι, καὶ οὐκ ἴσασιν ὅτι ταύτη καὶ ὁ Πατήρ αὐτοῖς ἀπολέσει τὴν περιλαλομένην ἀρχὴν κινδυνεύουσαν αὐ. Εἰ γὰρ πάντα ὅσα τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα διὰ τὸ ἁποούσιον, ἔρα δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ πάντα ὅσα ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐπαυθὴ καὶ κατ' ἀμφω τοῖς αὐτοῖς λόγοις οἱ Πατέρες ἐχρήσαντο. Καὶ ποῦ τὸ πατρικὸν ἐξέσωμα

²⁵ Matth. xii, 32.²⁶ Joan. xvii, 4.²⁷ Joan. xv, 15.²⁸ Joan. xvi, 15.²⁹ Joan. xiv, 26.

καὶ ἡ τάξις ἡ πολυμύνητος, καθ' ἣν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀρχόμενοι κατὰ τὸ εἶδος ἐπὶ τὸν Υἱὸν χωροῦμεν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαβαίνομεν; καθὼς ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιβόρητικῶν, Ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τὸ Πνεῦμα χωροῦμεν, φησίν. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς τοῦτο τελευτήσαν, καὶ χραιζήτονα λύσιν ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ ταμειουσόμεθα διὰ τὸ μᾶλλον χρησιμεύειν ἐκεῖσε ταύτην ἡμῖν· νῦν δὲ τοσοῦτον μόνον αὐτοὺς ἐρωτήσομεν· Πῶς καὶ τίνα τρόπον τὸ ὁμοούσιον εἰς ἀπολογία πάντων προβάλλεσθε; Διότι περ ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦτο τὰ ἀπρηθμημένα πάντα, καὶ τὰς ἀνωτέρω τούτων διαληφθείσας κλήσεις ἔχειν λέγετε παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ πρὸς τὸν Υἱόν; Καὶ εἰ τὸ ὁμοούσιον αἴτιον τῷ Πνεύματι τούτων ἀπάντων ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄλλη τις σχέσις παρὰ τὴν ὁμοουσιότητα, καθ' ἣν ὡκειωμένον πέφυκε τῷ Υἱῷ, καὶ ἐξῆς μάλιστα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τὸ ὁμοούσιον· ἐπειδὴ περ ἀντιστρέφει τὸ ὁμοούσιον, καὶ ὡς περ ὁμοούσιον τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πνεύματι, τὰ ἀναγεγραμμένα πάντα ῥηθήσεται, καὶ ἀνάπαλιν. Καὶ ἵνα ταῦτα καθ' ἑν ἐπαναλαβῶν πρὸς σαφειέραν κἀνατάθῃ παραθήσεται δὴλωσιν. Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἂν εἴη τοῦ Πνεύματος. Μορφή τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, μορφή καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος ἂν λέγοιτο. Πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς πρόσωπον ἂν καλοῖτο τοῦ Πνεύματος; Ἐνέργεια τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ καὶ δέδεικται, κατ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἐνέργεια πάντων ὀνομασθεῖη τοῦ Πνεύματος; Ῥῆμα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ῥῆμα τοῦ Πνεύματος ἂν προσαγορευεῖται καὶ ὁ Υἱὸς. Καὶ μὴν ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς ἴδιος ἂν ὑπάρχοι τοῦ Πνεύματος; Πρὸς τοῦτοις δίδωσιν ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, διδοίη ἂν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν. Χορηγεῖ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν χορηγήσειεν ἂν. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, λήψεται ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος; Ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει, καὶ ὁ Υἱὸς ὅσα ἔχει, ταῦτ' ἂν ἔχοι παρὰ τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἐνεργεῖ, ἐνεργοίη ἂν καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἀποστέλλει ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸς ἂν ἀποσταλεῖη παρὰ τοῦ Πνεύματος; Δοξάζει τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν, δοξάσει ἂν καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα; Ἐκεῖνα λαλεῖ τὸ Πνεῦμα, ὅσα ἀκούει παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐκεῖνα λαλήσει, ὅσα ἂν ἀκούσει παρὰ τοῦ Πνεύματος; Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ πέμπεται τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς, πεμφθεῖη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ τοῦ Πνεύματος ὀνόματι; Τοιαύτην τάξιν καὶ φύσιν ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, οἷαν ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, τοιαύτην ἂν καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τάξιν καὶ φύσιν, οἷαν αὐτὸς πρὸς τὸν Πατέρα. Κἀνεῦθεν σύγγυσις ἀκαλοουθήσει τῇ τὸ Πνεῦμα εἰς εὐτάξιαν ἀγούση τάστασιν. Ὅ τίς ποτ' ἂν ἀνάσχοιτο τῶν αἰρουμένων

λγ'. Ἐγὼ δ' ἀκήκοα καὶ τινω, ὅτι ἂν τύχοι φθεγγόμενων κομιδῇ προπετῶς, ὡς οὐδὲν κωλύει καὶ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν τοῦ Πνεύματος ἴδιον. Ἐφ' οἷς ἐπεισεῖ μοι θυμαζέειν, πῶς οὐ τρέμουσι λέγειν ἀφ' ἐαυτῶν, ἃ

runt. Et ubinam paterna dignitas, et ordo tot præconitil decantatus, quem sequentes a Patre initio ducto, uti par est, ad Filium gradum facimus, et sic plane ad Spiritum sanctum procedimus, uti Nyssenus Gregorius primo adversus Eunomium antirrhético : Ex Patre per Filium ad Spiritum pervenimus, ait. Sed absolutiorem potioriēque hujuscæ solutionem secunda oratione reservabimus, quod ibi nobis magis prodesse speramus. Nunc vero tantillum ab ipsis perquiram : Quomodo, et qua ratione eandem naturam, cum de his omnibus respondetis, proponitis? Quia est ejusdem naturæ cum Filio Spiritus sanctus, propterea annumerata omnia, et supra jam digestas appellationes habere dicitis a Filio et respectu Filii? Et si quia ejusdem naturæ est, causa est, quod Spiritus dicta omnia possideat, nec alia ulla relatio, præter hanc eandem naturam, qua appropriatur Filio, et qua potissimum Spiritui sancto hæc eadem natura convenit, quandoquidem hæc eadem natura contra vertitur, et uti ejusdem naturæ est Spiritus cum Filio, ita et Filius est ejusdem naturæ cum Spiritu, omnia supra descripta vice versa pronuntiabuntur. Quæ ad unum recolligens ad magis patentem intellectum hic apponam. Imago Filii Spiritus est, et Filius imago Spiritus fuerit. Forma est Filii Spiritus, forma quoque Spiritus Filius diceretur. Facies Filii Spiritus, et Filius facies Spiritus vocaretur. Actio Filii Spiritus, ut ostensum est, ob hanc eandem rationem et Filium modis omnibus actio Spiritus nuncuparetur. Verbum Filii Spiritus est, et verbum Spiritus appellaretur et Filius. Præterea proprius est Filii Spiritus, et Filius proprius esset Spiritus. Ad hæc, exhibet Filius Spiritum, exhiberet et Filium Spiritus, suppeditat Filius Spiritum, suppeditaret et Filium Spiritus. Ex Filio accipit Spiritus, acciperet et Filius a Spiritu. Quæcunque habet Spiritus a Verbo habet, et Verbum quæcunque habet, haberet a Spiritu. Per Spiritum Filius operatur, et Spiritus per Filium operaretur. Mittit Filius Spiritum, et ipse quoque a Spiritu mitteretur. Glorificat Filium Spiritus, glorificaret etiam Spiritum Filium. Quæ audit a Filio loquitur Spiritus, et Filius item loquitur quæcunque audiverit a Spiritu. In nomine Filii mittitur a Patre Spiritus, et Filius in nomine Spiritus mitteretur. Illum ordinem et naturam habet Spiritus erga Filium, quam Filius habet erga Patrem, illam ipsam et Filius habebit naturam et ordinem erga Spiritum, quam ille habet erga Patrem. Hinc confusio subsequetur in Triade, quæ Spiritum in ordinem cogit, et in officio et ratione retinet. Quod quis æquo animo ferret, dummodo rectæ fidei addicatur?

Τριάδι καὶ συντηρούσῃ πρὸς εὐκοσμίαν τε καὶ καθ' ὁδοθεῖν;

37. Ego porro a nonnullis audivi, qui quidquid in buccam venerit, temere obloquuntur, nihil obstare et Filium Spiritus proprium dicere : et subito me admiratio, quomodo non trepidant, ex seipsis

pronuntiare, de quibus pietatis magistri verbum A nullum fecerunt. Quo enim in loco quispiam id offenderit, aut a quo sancto prorsus simile quid pronuntiatum? Verumtamen hi, uti mihi videtur, facili negotio, et reliqua omnia, quæ supra singillatim commemoravi, invertent. Quid porro dicent, cum didicerint, Quemadmodum fons Filii Pater est, ita et Spiritus fons Filii dicitur: necnon prototypus hujus, uti Pater archetypus Filii? Item: Uti major Pater Filio, eodem modo et Filius major Spiritu? An hæc etiam immutare parum considerate præsumunt? Verum si in tantum impudentiæ processerint, ut quæ plane immobilia sunt, dimovere lusorum more audeant, eorum improbitas statim deprehendetur, etiam ab iis, qui sensui inserviunt. Spiritus vero fontem esse Filium, sonora veritatis tuba divinus Athanasius, et lingua aurea Joannes solide demonstrabunt. Hic enim oratione de incarnata Dei apparitione, dicit: *Propterea David Deo concinens ait: « Apud te fons vitæ: in lumine tuo videbimus lumen »⁴⁰. « Novit enim apud Deum Patrem esse Filium fontem Spiritus sancti; et Joannes Chrysostomus oratione in mysterium baptismatis: Propterea Salvator ostendit semetipsum fontem vitæ, et aquam viventem Spiritum sanctum. Hunc eundem etiam prototypum esse Spiritus suo testimonio Thaumaturgus, cui nemo contradicet, confirmabit, qui oratione de fide secundum partes, cujus supra meminimus, hæc habet: *Dominus Pater principium ab æterno ipsum generans, et prototypus Dominus Spiritus.* Horum nihil fortasse adversarii immutare conabuntur, quod inde aperta eorum reprehensio deprehendatur. Neque enim etiam hæc contra verti asserere poterunt, quod illis ad respondendum evertendumque veritatem in promptu est.*

58. Postulant plerique, nec fallor, plane cognoscere, quoniam in loco Filius major Spiritu dictus est. Hoc enim rebus aliis præferunt, et uti optatissimum expetunt, quod hanc vel solam dictionem moleste ferant. Ego vero illam in medium asserre non diutius protraham: nihil minus, statimque eosdem a mentis turbis, utut eæ sint, exsolvam, dictionem, uti illa se habet, referens, et auctorem illius, qui plane magnus est, et dignus cui fides adhibeatur, in medium proferens. Hic porro est in rebus divinis eximius Athanasius, qui oratione prima adversus Arianos his ipsissimis verbis utitur: *Spiritus dator in Spiritu nunc dicit se ejicere dæmonia. Hoc vero non est aliter dici nisi propter carnem. Nam cum natura humana potis non sit, ex se ejicere dæmones, nisi virtute Spiritus, propterea ut homo dicebat: « Si vero ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia »⁴¹. « Hæc itaque Judæis ut homo Dominus elocutus est: discipulis vero deitatem et magnitudinem suam ostentans, non minorem semetipsum Spi-*

τοῖς τῆς εὐσεβείας διδασκάλους συίγηται. Ποῦ γὰρ εὐρήσει τις τοῦτο καὶ παρὰ τίνος τῶν ἁγίων ὡς ῥηθέν; Πλὴν οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσι μοι βλάβως ἀντιστρέφαι καὶ τὰλλα πάντα τὰ κατὰ μέρος ἀνοθεῖν προτεθέντα μοι. Τί δ' ἂν φαίεν, ὅταν μάθωσιν ὅτι καθάπερ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς πηγὴ καλεῖται τοῦ Πνεύματος; οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρωτότυπος τοῦτου κατὰ τὴν Πατέρα τὸν ἀρχέτυπον τοῦ Υἱοῦ. Καὶ πάλιν ὡσπερ μεζῶν ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ, τὸν αὐτὴν τρόπον καὶ ὁ Υἱὸς μεζῶν τοῦ Πνεύματος; Εἰ καὶ ταῦτα μεταβαλεῖν τολμήσουσιν ἐχθρῶς; Πάντως εἰ τοσοῦτον ἀναισχυντήσουσιν, ἐπιχειρήσει καὶ τὰ προδήλως ἀκίνητα μεταπειθεῖσθαι κατὰ τοὺς παιζόντας, ἢ κακουργεῖα τούτων εὐθεῖ; ἂν φωραθεῖη καὶ τοῖς ὁπωσούν αἰσῶνται δουλείουσιν. **B** Ὅτι μὲν οὖν πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, αἱ μεγάλοι φωνοὶ τῆς ἀληθείας σάλπιγγες; Ἀθανάσιος ὁ θεῖος καὶ τὴν γλώττην χρυσοῦς Ἰωάννης τραπῶς παραστήσουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνοάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ λόγῳ φησὶ· Διὰ τοῦτο δαίτῳ ψάλλων τῷ Θεῷ λέγει ὅτι· Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. Ἐν τῷ φωτὶ σου ὄψόμεθα φῶς. Ἔτι καὶ παρὰ Θεῷ Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὁ δὲ Χρυσορῥήμων ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος· Διὰ τοῦτο ὁ Σωτήρ δεικνύσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὁδὼν τῶν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ὅτι δὲ καὶ πρωτότυπος ὁ αὐτῶς οὗτος τοῦ Πνεύματος, μάρτυς ὁ Θεωματογράφος ἐσαίτα· Γρηγόριος εἰς ἀνανεώθητον πίστῳσιν, δὲ ἐν τῷ λόγῳ τῆς κατὰ μέρος πίστεως, οὐπερ ἀνοθεῖν ἐπεμνήσθημεν, οὕτω φησὶ· Τοῦ Κυρίου ὁ Πατήρ ἀρχὴ ἀδίδως αὐτὸν γεννήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ Πνεύματος ὁ Κύριος. Τούτων οὐδὲν ἴσω; οἱ ἀνθιστάμενοι μεταβαλεῖναι πειράσσονται, διὰ τὸ λαμπρὸν αὐτῶθεν εἶναι τὴν ἐλεγχον. Οὐδὲ γὰρ ἀντιστρέφειν καὶ ταῦτα φάναι δυνήσουσιν τὸ πρόχειρον αὐτοῖς εἰς ἀπολογίαν καὶ τῆς ἀληθείας ἀνατροπῆν.

λη'. Αἰτοῦσιν οἱ πλείους, οἶδα, γινῶμαι σαφῶς ποῖποτε καὶ μεζῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος ἐφῆται. Τοῦτο γὰρ παντὸς ἐτέρου προὔργιατερον τίθενται, διὰ τὸ καὶ παρὰ μόνην ταύτην τὴν φωνὴν αὐτοῦς δυσανασχετεῖν. Ἐγὼ δ' οὐκ ἀναβαλοῦμαι τὴν δεξιὴν οὐχ ἥκιστα· παύσω δὲ τούτους αὐτίκα τῆς τῶν λογισμῶν παραχῆς, οἷτινές εἰσι, τὴν ῥῆσιν ὡς ἐχει **D** διαλαβὼν, καὶ τὸν εἰπόντα, μέγα; δὲ πάντως καὶ ἀξίπιστος; εἰς μέσον παραγαγών. Ὁ δὲ ἐστὶν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ πρὸς ἔπος οὕτω διεξίεισιν· Ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ἐν Πνεύματι λέγει τὸν ἐκβάλλειν ἑαυτὸν τὰ δαιμόνια. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἄλλως εἰρημνέον ἢ διὰ τὴν σάρκα. Ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ ὀσσης ἰκανῆς ἀφ' ἑαυτῆς ἐκβάλλει τὸς δαίμονας εἰ μὴ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἐλεγε, « Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. » Τοιαῦτα μὲν οὖν ὡς ἄνθρωπος τοῖς Ἰουδαίους εἰλεγε ὁ Κύριος· τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα

⁴⁰ Psal. xxxv, 10. ⁴¹ Matth. xii, 28.

καὶ μεγαλειότητα δεικνύς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωρα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐβίβου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγε· « Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, καλεῖσθε ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀλοῦσαι, λαλήσει. » Πρὸς τοῦτο, τὰ γὰρ ἄλλα παρήμι, τὸ περιττὸς καθάπαξ δοκεῖν εὐαδούμενος, τί φήσουσιν ὄντως ἡμῖν οἱ τῆς ἀληθείας δ.ακενῆς ἐπηρεασταί, καὶ μηδὲν τῶν ὀρθῶς παρ' ἡμῶν λεγομένων ἔωντες ἀκαταίτητον, πᾶσι δὲ προχειρῶς ἐπιπηδῶντες, καὶ τὸ π.έον ὡς ἔτυχεν; Ἔστι μείζονα λέγειν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, καὶ τᾶξιν ἐπὶ τούτοις μὴ παραδέχεσθαι, καθάπερ ἔνδον καὶ τὸ μείζον ἐπὶ τὸ Πνεῦμα μεταφέρειν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ καὶ μεταρρίπτειν; Τῆς ἀλογίας! ἔπερ ὅλως ἐπιθέσθαι κἄν τούτῳ διςχυρίζονται. Τὸ μὲν οὖν οὐδ' ἀναυτοί, δοκῶ, τὸ παράπαν οὐδὲ λογίσαντο. Καὶ γὰρ οὐδὲ δίκαιοι, ἅτε προφανῶς ὄν καταγέλαστον. Πλὴν εἰ μή τις ἐκλάβοιτο καὶ τοῦτο κατὰ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνον, ὡς καὶ προλαβὼν ὁ μέγας ἀποσημήνατο. Διαπορήσουσι δὲ μᾶλλον καὶ λίαν ἐπαινετώς, πῶς καὶ τίνα τρόπον μείζονα τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν ὁ τὴν ἀνωτάτω καὶ κατὰ Χριστὸν γινώσκων σοφός; Ἀθανάσιος εἶρηκε; Πρὸς οὐς φαίην ἂν ἡμέρως καὶ προσηγῶς ὡς, ἐπεὶ πρὸς πᾶσαν θείαν φωνὴν ὅσα καὶ διδασκάλους τοῖς τῆς εὐσεβείας ἐξηγηταῖς, χρώμεθα, σκοπητέον ἡμῖν, ὅπως οἱ λοιποὶ τῶν ἁγίων τὸ μείζον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐξειλήφασιν, ὅσοις περὶ τούτου διαλαθεῖν ἐξεγένετο, καὶ τότε μετενεχτέον ἐπὶ τοῦ πρῶτοντος ἦν ἔννοαν, ἣν κἄν μὲν προσφυῇ καὶ συνήθουσαν ταῖς περὶ τοῦ Υἱοῦ γραφικαῖς ἄλλαις χρήσεσιν εὐροίμεν, στερεκτέον ἔνταῦθα καὶ νῦν, ἀγαπητέον τε καὶ μόνον αὐτῆ, καὶ ταύτης ἀνθεκτέον διὰ παντός· εἰ δὲ μὴ, ζητητέον, ὡς εἰκός, τὴν ἀρμόζουσαν. Ἐν πρώτοις τοιγαροῦν ὁ οὐρανοφάντωρ Βασίλειος, ἀρκεῖ γὰρ οὗτος ἀντὶ πάντων τῶν τε πρὸ αὐτοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ διαπρεφάντων εἰς τὴν κατὰ Θεὸν σοφίαν μεγάλων ἀνδρῶν, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιβηρτικῶν, πῶς ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ λέγεται μείζων ἐφερημηνύσων, οὕτω κατὰ λέξιν διεξείσιν· Ἐκείνο δὲ τίτι τῶν πάντων ἄδηλον, ἔτι τὸ μείζον ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ἢ κατὰ τὸν τῆς δυνάμεως πλεονασμόν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ ἀξιώματος ὑπεροχὴν, ἢ κατὰ τὴν τῶν ὄγκων περιουσίαν λέγεται; Οὕτε οὖν κατὰ τὸν ἔγκον, οὕτε κατὰ πλεονασμόν δυνάμεως, οὕτε κατὰ ὑπεροχὴν ἀξιώματος τὸ μείζον ἔνταῦθα ἰσηθήσεται. Δεῖπεται τολῆν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τὸ μείζον ἔνταῦθα λέγεσθαι. Ἐπισηθὴ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἢ ἀρχῆ τῷ Υἱῷ, κατὰ τοῦτο μείζων ὁ Πατὴρ ὡς αἰτίας καὶ ἀρχῆ. Μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ὁ ἐνθεώτατος Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν, Ἰσος, λέγει, τοιγαροῦν κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὑπάρχων ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ ἴσμιος κατὰ πάντα, μείζονα αὐτὸν φησιν, ὡς ἀναρχον ἔχων ἀρχὴν κατὰ μόρον τὸ ἐξ οὗ, εἰ καὶ σύνδρομον αὐτῷ τὴν ὑπαρξιν ἔχει. Καὶ μετ' ὀλίγα· λέγεται δὲ μείζων ὁ

A ritu, sed majorem et æqualem denotans, elargiebatur Spiritum aiebatque : « Ego illum mittam, et ille me glorificabit, et quæcumque audiet loquetur ». Ad hoc, reliqua enim alia præterco, ne extra propositum multa hic aggerere videar, quid plene respondebunt, qui veritatem temere oppugnant, et quidquid recte per nos prolatum est criminantur, et omnibus prompte, et ut plurimum inconsiderate iusultant? Possumusne dicere Spiritu majorem Filium, et ordinem in istis non acceptare, quemadmodum possumus majus in Spiritum traducere ex Filio et plene projicere? O inconsiderantiam! si prorsus huic quoque assensum præbere contenderint. Hoc itaque, ut ipse reor, omnino nec mente conceperint : neque enim, justum est, uti propalam omnium irrisioni obnoxium, nisi quis id quoque accipiat serendum Salvatoris humanitatem, ut Magnus jam antea annotaverat. Addubitabunt vero potius, idque non sine laude, eaque magna, quomodo et qua ratione majorem Spiritu Filium, excelsissima, et ea quæ secundum Christum est, cognitione, vere sapiens Athanasius dixit? Quibus ipse placide humaneque responderim, cum ad voces omnes divinas exponendas uti doctoribus pietatis interpretibus utimur, considerandum a nobis esse, quomodo sanctorum reliqui majus de Patre acceperint, quibus de eo tractatio contigit, et tum illorum sententiam ad præsentis intelligentiam transportandam, quam si aptam atque accommodam aliis scripto traditis de Filio testimoniis invenerimus, hic quoque nunc admitendam, illamque solam amplectendam, et modis omnibus mordicus retinendam, sin minus, concordem uti par est conquirendam. Et ante alios primus rerum cœlestium revelator Basilus, namque ipse præ reliquis aliis qui ante ipsum, vel cum ipso in divina sapientia magni et illustres habiti sunt, satis superque est, in primo adversus Eunomium antirrhético, quomodo Pater Filio dicatur major explanans, hæc verba usurpat : *Illud vero cui tandem gentium incopertum est, majus dici aut ratione causæ, aut eo quod majores vires possideat, aut quod dignitate excellat, aut propter molis exsuperantiam? Neque itaque secundum molem, neque vires majores, neque dignitatis excellentiam majus hic dicetur, quare reliquum est, ut ratione causæ majus dicatur.* Cum enim a Patre Filii origo est, eo respectu major est Pater, uti causa et principium. Et post Basilium divinissimus Cyrillus in uno primi Thesaurorum capite : *Æqualis, ait, igitur ratione essentiæ existens Filius Patri, et similis in omnibus, majorem ipsum vocat, tanquam qui principium absque principio possidet, tantummodo illo ex quo, licet concurrentem una cum ipso existentiam habeat.* Et paucis annexis : *Dicitur vero major Pater, tanquam principium cœterni fetus.* Hos quoque Damascenus Joannes sapientia celebris, et qui in tradendis

²² Joan. xv, passim.

dogmatibus supra multos alios excellit, et potissimum Gregorium Theologum, ille enim similiter in multis suis orationibus hæc pertractat, secutus, mediæ siquidem ætatis Patres, uti fieri potest brevitati studens, prætereo, oratione de sancta Triade docet : *Cum itaque intelligimus principium et majorem Filio Patrem, causa concipienda est.* Supervacaneum porro fuerit dicere, plerosque sanctos propter inhumanationem Verbi majus de Patre tradidisse, cum hic prorsus similia referre plane inopportunitum videatur. Igitur de hoc plura dicere supersedens, illud ex deferis Patribus arripio, quod ad præsentem conducere quæstionem reputo, majus nempe dici secundum principium et causam, nec inconcinne, ut mihi persuadeo; quod et plane compertum est, cum et Nyssenum Gregorium quam maxime concordem mihi reperiam. Is enim primo adversus Eunomium antirrhético: *Quemadmodum enim, ait, conjungitur Patri Filius, et ex eo quod sit habens non posterior est existentia, sic rursus et Unigenito Spiritus sanctus conjungitur, cogitatione sola secundum causæ rationem præintelligit Spiritus existentia.*

39. Sed en, inquirunt, tuis tu sermonibus captus es. Quod enim nos multo antea suspicabamur, id nunc palam et ex propriis evulgasti, dum Spiritus causam Filium asseris, quod omnium absurdissimum est. Etenim si causa Spiritus Filius est, et ut omnibus in confesso est, causa quoque Pater est, duæ prorsus ejusdem Spiritus causæ fuerint. Hoc enim est eorum postremum atque inauspicatum, et ad quod omne adversariorum studium, et sermonum capita pedesque conatusque denique omnes tendunt, ut nos veritatis defensores in hoc veluti in infimum barathrum conijciant. Ego vero dicere possum et rebus ipsis consentaneæ, me captum minime esse, et si quid est quod ex dictis reprehensione non caret, mihi appingi justum non esse, cum mearum cogitationum similia fetus non sint. Namque ne qui similia agitant, temere delirent, et mente capti sint, Nyssaensium terrarumque orbis lumen captum est, non ego; cumque de his dignum est pœnas luere, si quæ opponentium sese calculo lui debent. Verumtamen cum debeant omnes veritatis defensionem, utut valent, suscipere, operæ pretium est neque hoc in loco sermonem calumniis lacesitum absque defensione præterire. Quare uti vires nostræ concedunt, huic quoque opem feramus. Non ait causam Spiritus etiam Filium esse, ut inde duæ Spiritus causæ intelligantur, Pater nempe et Filius, ut quidam suspicantur. Hoc enim multum abest a nostra pia traditione. Præintelligi vero Filium cogitatione solummodo secundum causæ rationem Spiritus hypostasi docet, non alia causa quam ea quæ Patris est. Una siquidem causa Spiritus ex Patre, secundum quam Filius præintelligitur Spi-

A *Πατήρ ὡς ἀρχὴ τοῦ συναριθμοῦ γεννήματος.* Ἰου- τοῖς καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης, ὁ τοῖς λό- γοις ὑπὲρ πολλοὺς διαλάμψας, μᾶλλον μὲν οὖν τῆ θεολογῆ Γρηγορίῳ, κάκεινος γὰρ ὁμοίως ἐν πολλοῖς τῶν αὐτοῦ διαλαμβάνει λόγων, ἐπόμενος, τοὺς γὰρ ἐν μέσῳ παραλείπει, τῆς συντομίας φροντίζων ὡς ἐγγωροῦν, ἐν τῷ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λόγῳ εἶναι· *Ὅτι οὖν ἀκούσομεν ἀρχὴν, καὶ μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τὸ αἰτιον τοῖσιν αὐτοῖς.* Περὶ τῶν δὲ πάντων; εἰπεῖν ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων καὶ διὰ τὴν ἐνανθρωπήσιν τοῦ Λόγου τὸ μείζον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκδέδωκασιν· ἐπειπερ ἐνταῦθα πάντῃ τὸ τοιοῦτον ἀνοικεῖον. Οὐκοῦν τὰ περὶ τούτου παρεῖς ἐκείνου τῶν θεοφόρων Πατέρων ἀπολαβὴν συμβαλλόμενον, κρῖνω πρὸς τὸ παρὸν, τὸ λέγεσθαι τὸ μείζον κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ αἰτιον, καὶ οὐ φαύλως, ὡς πέπεισμαι. **B** Δῆλον δὲ πάντως ἐξ ὧν εὗρισκω καὶ τὸν Νύσσης Γρηγόριον ἐπὶ τούτῳ τὰ μέγιστα συγκροτοῦντά μοι. Λέγει γὰρ οὗτος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν· *Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐχ ὑστερεῖ κατὰ τὴν ὑπερξίν· οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μορ- γεντοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄριστον ἐπινοῶν μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένης τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως.*

38. Ἄλλ' ἰδοὺ, φασίν, αὐτὸ; ἔάλως ἀφ' ἑαυτοῦ. Τὸ γὰρ ἡμῖν ὑποπευόμενον ἐκ μακροῦ, τοῦτο νῦν οἴκοθεν καὶ φανερώ; ἐξεπόμευσας, αἰτιον τοῦ Πνεύματος; εἰπὼν τὸν Υἱὸν, ὅπερ τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. **C** Εἰ γὰρ αἰτιος τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, αἰτιος δὲ καὶ ὁ Πατήρ καθ' ὁμολογίαν κοινὴν δύο πάντως τὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος αἰτία. Τοῦτο γὰρ τὸ τελευταῖον αὐτῶν καὶ δυσάνητον, καὶ πρὸς ὃ τείνει πάντα τῶν κατὰ λόγον διῆθεν ἀνοισταμένων καὶ σπουδῆ καὶ δόξαι, τοὺς τὴν ἀληθειαν συνιστῶντας ὑμᾶς ὑποκα- λίζειν εἰς τοῦτο πειρωμένων, ὡς εἰς ἔσχατον βάρ- θρον. Ἐγὼ δὲ λέγειν μὲν ἔχω προσηκόντως ὡς ἔβλεπ αὐτὸς, οὐδ' εἰ τι τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἐπιλήψιμον, ἐμοὶ προσερίθεσθαι δίκαιον, ἕως ἂν οὐ τῆς ἐμῆς ὑπάρχει ταῦτα διανοίας καρπός. Καὶ γὰρ εἰ μὴ μά- ττην οἱ τοιοῦτοι φρονούντες πλημμελοῦσι τὴν νοῦν, ὅ τῶν Νυσσαίων καὶ τῆς οἰκουμένης ἑάλως φωστῆρ, οὐκ ἐγὼ· κάκεινον ἐπὶ τούτοις ἄξιον, εἰ τι δεῖ κατὰ τοὺς ἀνεστηκότας εὐθύνεσθαι. Πλὴν ἐπειδὴ χρέος τοῖς πᾶσιν ὑπερηγορεῖν τῆς ἀληθείας, ὡς ἐφικτόν, δεόν μὲν ἐνταῦθα συκοφαντούμενον τὴν λόγον παριδεῖν ἀδοθήτητον. Καὶ γοῦν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ἐπιχειροῦσαν κἂν τούτῳ συνεισεενέγκωμεν. Οὐκ αἰτιον τοῦ Πνεύματος λέγει καὶ τὸν Υἱὸν, ὡς ἐν- τεῦθεν εἶσο νοεῖσθαι τοῦ Πνεύματος αἰτία, τὸν Πατέρα δηλονότι καὶ τὸν Υἱὸν, καθάπερ δοκεῖ τ.σ.ν. **D** Πόρρω γὰρ τοῦτο τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβοῦς παραδό- σεως. Προθεωρεῖσθαι δὲ τὸν Υἱὸν ἐπινοῶν μόνῃ δι- δάσκει κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύμα- τος ὑποστάσεως, αἰτίας οὐκ ἄλλης ἄλλ' ἢ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Μία γὰρ αἰτία τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καθ' ἣν ὁ Υἱὸς προθεωρεῖται τοῦ Πνεύμα- τος, διὰ τὸ ταύτην ὑπάρχειν αὐτῷ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς διὰ τοῦ παρόντος λόγου παντὸς ἀποδείδειται.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς αἰτίας εἶπε μετὰ τῆς τοῦ ἁγίου προσθήκης, οὐ μὴν αἰτίας ἀπλῶς, ὡς οὐσης γνωρίμου ταύτης καὶ προφανοῦς. Ἐπήγαγε μέντοι καὶ προΐων, ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξηρημένου ἐν μηδερὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν, πανταχοῦ συνάδων αὐτὸς ἐαυτῷ. Μεμνήμεθα γὰρ παραγαγόντες τοῦτον ἄνωθεν τοῦ λόγου τοῦτου καὶ καταρχὰς πρὸς Ἀβλάθιον οὕτω λέγοντα· Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τοῦ ἑτέρου τοῦ ἑτέρου καταλάβομεν. Πάντως αἴτιον καὶ αἰτιατὸν εἰπὼν, οὐ δήπου τὴν διαφορὰν μόνην ἐδήλωσε τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς αὐτό. Καὶ γὰρ ταῦτα προθεῖς ἐπιφέρει μετ' ὀλίγα λοιπόν· Ὅτι τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Τι τούτων σαφέστερον, εἰ τις θέλει ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐπιβάλλειν ὀρθῶς, καὶ πρὸς τῶν ἁγίων Πατέρων ἀποθλάπειν σκοπὸν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐνταῦθα τὸν μὲν Πατέρα φησὶν αἴτιον, ἐξ αἰτίας δὲ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πλὴν τὴν μὲν Υἱὸν προσεχῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς, ἥτοι διὰ τοῦ Υἱοῦ, καλῶς ἐκείσε προθεωρεῖσθαι τοῦτον εἰρηκῆ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ὅτι δι' Υἱοῦ ταύτην ἔχει τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρός. Οὕτως ἐγὼ καὶ τὴν τῆς πατρικῆς ταύτης καταλαμβάνω χρήσεως δύναμιν, ἐξ οὗ καὶ τὸ σοφὸν αὐτῶν τάχα καὶ δυσκαταγώνιστον ἀνατέτραπται, καταβληθὲν ἐκ βιβρίων αὐτῶν, ὥστε καὶ μεῖζον τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, οὐχ ὅτι παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος, ἕτερον οὗτο; αἴτιον, ἀλλ' ὅτι τὴν ἐκ Πατρὸς αἰτίαν καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχει Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ. Διὸ καὶ ὁ Πατὴρ αἴτιος μὲν ἀμφοτέρων, τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ προσεχῶς, τοῦ δὲ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ μέγιστος καὶ δογματικώτατος Μάξιμος ἐν τινι πρὸς Ἐπιθίδιον περὶ ἀγάπης; κεφαλαίῳ αὐ. οὐ διαρρήδην βοᾷ, τὸν λόγον οὕτω διατιθεῖς· Ὅσπερ αἰτίας τοῦ λόγου τοῦτου, οὕτω καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ μέσον δὲ τοῦ λόγου· καὶ ὡσπερ οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν λόγον εἶναι τῆς φωνῆς, οὕτως οὐδὲ τὸν Υἱὸν λέγειν τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης ἐν τῷ περὶ θείων ὀνομάτων κεφαλαίῳ, Διὰ λόγου, φησὶν, ὁ Πατὴρ προβολεὺς ἐκφαντορικῶς Πνεύματος. Ὁ γὰρ ἐκεῖ σημαίνει τὸ αἴτιος, τοῦτο βούλεται πάντως ἐνθάδε τὸ προβολεὺς. Ταύτην γὰρ ἰσχυρότερα· τοιγάρτοι καὶ μίαν ἐκ τούτων ἑκάτεροι ἰσχυρότερον ἔνοιαν. Ἐγὼ δ' ἄλλ' οὐκ ἂν αἰτίαν γοίτην ὡς ἀληθῶς πολυπράγμονος, εἰ καὶ τὸ τέλος τῆς τοῦ μεγάλου Μαξίμου ῥήσεως; ἐπανάλαβόν, προσεξετάσω τὰ μεγάλα μοι καὶ αὐτὸ συγροτού. Ὅσπερ γὰρ, φησὶν, οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν λόγον εἶναι τῆς φωνῆς, οὕτως οὐδὲ τὸν Υἱὸν λέγειν τὸ Πνεῦμα.

A ritu, quod ea illi insit per Filium, ut tota hac oratione demonstratum est. Propterea enim *causæ*, τῆς αἰτίας, dixit, addito articulo, non *causæ*, αἰτίας, simpliciter, cum illa esset nemini non cognita et manifesta. Et procedente oratione subiecit: *Adeo ut causæ ratione exempta, in nullo sancta Trias in semetipsa discordaret*, ubique sibi metipsi concors. Neque enim oblitus sumus nos eisdem hujusce orationis principio in medium attulisse ad Ablabium verba, nempe, *Immutabilem et per omnia similem naturam confitentis, discrimen inter causam et effectum non inficiamur, in quo solum disjungi ut erum ab altero deprehendimus*. Omnino causam et effectum sive causatum dicens, non tantum differentiam Patris respectu Filii, et B Spiritus sancti, sed et Filii quoque respectu Spiritus manifestavit. Cum enim jam posita protulisset, paucis adjectis subiunxit: *Namque hoc quidem est immediate a primo, hoc vero ex contiguo a primo*. An dici potest apertius, si quis divinis Scripturis rectam mentem intendere, et sanctorum Patrum sententiam intueri vult? Cum enim hic Patrem quidem vocet causam, ex causa vero Filium et Spiritum sanctum, sed Filium immediate, Spiritum vero per id quod immediate est, sive per Filium, bene ibi eum præintelligi dixit *Spiritus hypostasi secundum causæ rationem*, quod per Filium eam habet Spiritus ex Patre. Sic ipse Patris hujusce verba concipio ac plane intelligo, quibus forte sapiens eorundem argutia et expugnata difficultis evertitur funditus disjecta; adeo ut et major C Spiritu Filius: non quod præter Patrem alia hic causa est, sed ex Patre causam et principium habet Spiritus per Filium. Ideoque Pater amborum Filii et Spiritus causa est, sed Filii quidem immediate, Spiritus vero per Filium. Hoc etiam maximum et in dogmatibus asserendis eximius Maximus in uno de charitate ad Elpidium capite aperte clamat, ita orationem disponens: *Quemadmodum causa verbi mens, sic et spiritus, sed medio verbo; et quemadmodum non possumus dicere verbum esse vocis, pari modo nec Filium Spiritus*. Et sapiens Joannes Damascenus de divinis nominibus capite, *Per Verbum*, ait, *Pater productor revelantis D Spiritus*. Quod enim ibi *causa*, hoc idem omnino hic *productor* significat. Idem enim sonat utrumque, ideoque et unam similibus verbis sententiam uterque indicavit. Mihi vero nemo curiositatis notam vere inuret, si finem magni Maximi dicti resumens, examini subijciam, quod in rem meam et maxime conducet. *Quemadmodum enim, ait, non possumus verbum dicere vocis, pari modo neque Filium Spiritus*. Hinc alia nobis argumendi ansa datur, quæ nostram sententiam egregie confirmat. Etenim si, quemadmodum non possumus dicere verbum esse vocis, pari modo neque Filium Spiritus; possumus vero, vice versa, Spiritum nempe Filii dicere, quemadmodum et vocem Verbi. His calculum addunt Gregorius Nyssenus,

et sapiens Joannes Damascenus, ille quidem in *Pater noster* homilia dicens: *Spiritus, qui ex Deo est, et Christi Spiritus est, Filius vero ex Deo existens, non item et Spiritus, neque est, neque dicitur, neque contra veritatem relativa ista consequentia, hic vero capite de Trinitate: Spiritum Filii nominamus, Filium vero non dicimus esse Spiritus.* Si hæc vera sunt, longeque a mendacio dissita, uti revera sunt, manifestum est relationem quamdam in illis esse, qua Spiritus est et dicitur Filii, Spiritus vero non est Filius, neque dicitur. Quænam vero illa fuerit? Prorsus quæ plurimis in locis a me comprehensa, et sacris Scripturis, quas supra laudavimus, demonstrata est, Spiritum nempe sanctum existentiam habere ex Patre per Filium. Proptereaque libris ad Hieroniam qualitatem illum nuncupat Filii, uti et Patris divinissimus Cyrillus, nunc quidem asserens: *Spiritum sanctum quasi naturalis qualitas sanctæ sapientisque deitatis est, quæ in Patre et Filio consideratur.* Nunc rursus: *Si igitur signa et prodigia per Paulum Christus operatur in virtute Spiritus sancti, veluti operatio quædam naturalis et vivens, et, ut ita dicamus, qualitas deitatis Filii Spiritus sanctus est, et uti quædam evaporatio et qualitas est Paternæ essentia.* Sed quid nimium multa amplector, cum una brevique Patrum auctoritate possim vocem atque orationem adversariorum comprimere, si modo apud eos discretionis spiritus est, et non diabolica contentio, de quo inquitur? Auctoritas, ne dicitur eam pertraham, in epistola ad Serapionem episcopum de Spiritu sancto divini Athanasii est, in qua asserit: *Etenim unctio hæc Filii afflatus est.* Quis ex sese opponentibus audiens Spiritum afflatum Filii, in propria sententia insistet, et non potius mutato animo opinioni nostræ divinis Scripturis fultæ atque constabilitæ totus addicetur, dummodo a sapientia remotus non est, nec contentiose res peragat, sed vinci quoque in nonnullis honorifice sustinet? Hinc enim unusquisque manifestius deprehendet, qua ratione a divinitus inspirata Scriptura Spiritus Filii Spiritus sanctus nuncupetur, et relationem inspiciet, quæ eum ita nuncupari decrevit, quam similiter continuo ita permanentem, cum divina et beata natura immutabilis sit, nemo vere a nobis immutari, aut perverti, licet multum defatigetur, innumeras in sese convolvens imaginationes, prorsus persuadebit. Cum neque Filius filius est Spiritus, neque dicatur, uti Ecclesiæ lumina Nyssenus Gregorius, et sapiens Joannes Damascenus, ut jam diximus, prohibuerint, possunt jam ex antea positis hic testimoniis scripto traditis pondera præsentis quæstionis diducere, dummodo æquiores contra nos oppositionem factam comprehenderint, quibus vel solis omnes, uti addebet, faciles aures præbentes, eorum sententiis commode attendent, nec pura pro veritatis confirmatione disquirent. Namque si hisce, uti par est, non attenderint, palam

ματος· ἔστι δὲ τὸ ἀνάπαλιν, τὸ Πνεῦμα φάναι δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ καὶ τοῦ λόγου τὴν φωνήν. Καὶ τοῦτοις προσμαρτυροῦσιν ὁ τε Γρηγόριος Νύσσης καὶ ὁ ἐκ Δαμασκίου σοφὸς Ἰωάννης, ὁ μὲν ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν ὑμιλίᾳ λέγων, Ὡς τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστιν· ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὧν οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὐτ' ἐστιν, οὐτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὐτῆ· ὁ δὲ ἐν τῷ περὶ Τριάδος· Ὅτι Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ ὀνομάζομεν, τὸν δὲ Υἱὸν οὐ λέγομεν εἶναι τοῦ Πνεύματος. Εἰ ταῦτα πέφυκεν ἀληθῆ, καὶ παντὸς ψεύδους μακρὰν, ὡςπερ οὖν ἀμέλει καὶ πέφυκεν, εὐδὴλον ὅτι σχέσις τις ἐν τοῦτοις θεωρεῖται, καθ' ἣν ἔστι μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ λέγεται τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἔστιν ὁ Υἱὸς, οὐδὲ λέγεται. Τίς δ' αὐτῆ; Πάντως ἡ πολλαχῶς μὲν διαληφθεῖσα, καὶ διὰ τῶν θείων ἀποδειχθεῖσα Γραφῶν, ἃς καὶ προανατέταραμεν· ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ὑπαρξίν ἔχει παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Αἱ δ' ἐκ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν ποιήματα τοῦτο καλεῖ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ καὶ τοῦ Πατρὸς ὁ ἐνθεώτατος Κύριλλος, πῆ μὲν φάσκων οὕτως· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐλοῖ τις φυσικὴ ποιότης τῆς ἁγίας τε καὶ σοφῆς θεότητος ἐστὶ, τῆς ὡς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ νοουμένης· πῆ δὲ πάλιν· Οὐκοῦν εἰ σημεῖα καὶ τέρατα διὰ Παύλου Χριστὸς ἐργάζεται ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου, ὡς ἐτέργεα τις φυσικὴ καὶ ζῶσα, καὶ ἴσ' οὕτως εἴπομεν, ποιότης τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, καὶ ὡςπερ τις ἀτμός ἢ ποιότης ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ τί δεῖ μοι τῆς ἐν τοῦτοις μακρηγορίας, ἐνὸν διὰ μίθας καὶ βραχέως πατρικῆς χρήσεως παῦσαι τοὺς ἀντιλέγοντας, εἰ πνεῦμα παρ' αὐτοῖς ὁπωσοῦν διακρίσεως, καὶ μὴ διαβολικῆ τὸ μαχόμενον ἐνστασις; Ἡ δὲ χρῆσις, ἵνα καὶ ταύτην ἐκθῆσομαι τάχιον, ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ φησὶν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος· Καὶ γὰρ τὸ χρίσμα τοῦτο προῆ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ. Τίς τῶν ἀνθισταμένων, ἀκούσας τὸ Πνεῦμα πνοῆν τοῦ Υἱοῦ, τῆς οἰκείας εἰσέτι δόξης ἀντιποιήσασθε, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον μεταβαλὼν τῆς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὸ ἀσφαλὲς ἔχουσης ἡμετέρας γλώμης γενήσεται, συνέσειός τινος; εὐμοιρῶν, καὶ μὴ πάντα φωνεῖσθαι λέγειν ἐθέλων, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ ἠτῶσθαι καλῶς ἀνεχόμενος; Ἐντεῦθεν γὰρ ἂν καὶ καταλάβοι μάλιστα πᾶς ἐναργέστερον, ὅπως παρὰ τῆς θεοκειμένου Γραφῆς Υἱοῦ Πνεῦμα τὸ Πνεῦμα καλεῖται τὸ ἅγιον, καὶ τὴν σχέσιν κατιδοὶ τὴν οὕτω τοῦτο λέγεσθαι δικαιώσασαν, ἣν ὡσαύτως διὰ παντὸς μένουσαν, ὡς ἀναλλοιώτου τῆς θείας οὐσης καὶ μακαριότητος φύσεως, οὐδεὶς ἀληθῶς ὅς μετακινεῖσθαι καὶ μετεπίπτειν ἀναπίπτειτο παράπαν ἡμᾶς, οὐδ' ἂν καλλιὰ κάμοι μυρίους ἀνακινῶν λογισμοῦς. Ἐπεὶ μὲν Πνεῦματος ἔστιν υἱὸς ὁ Υἱὸς, οὐδὲ λέγεται, καθὼς οἱ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες, ὅτε Γρηγόριος ὁ Νύσσης; καὶ ὁ Δαμασκῶθεν σοφὸς Ἰωάννης, ὡς προεφήκαμεν, ἀπηγόρευσαν· ἔχουσιν ἡδὴ καὶ τῶν προτεθειτῶν ἐνταῦθα μαρτυριῶν γραφικῶν τὸ πᾶν τοῦ

παρόντας κατανοήσαι ζήτηματος οἱ γε μετριώτεροι ἄνθρωποι ἐκ τοῦ συνίναί τὴν πρὸς ἡμᾶς ταύτην ἀνίστασιν, αἷς μόναις καὶ πάντας χρεῶν εὐήκοον οὐκ παρασχόντας, ταῖς αὐτῶν ἐννοίαις δεόντως προσσχέιν, καὶ μὴ πλέον τῶν τοιοῦτων εἰς τὴν τῆς ἀληθείας παράστασιν ἀπατεῖν. Εἰ γὰρ μὴ ταύταις προσέξουσιν, ὡς εἰκὸς, πρόδηλον ὡς οὐδὲ ταῖς ἀλλοδαῖς ταῖς κατ' αὐτάς, εἰ τις ἐπιμελῶς τὰς πάσας σὺλλέξας σχεδὸν δι' ὧν τὸ κράτος ἡμῖν περιγίνεται, ταῖς νῦν εἰρημέναις συντάξειεν. Οὕτως ὅτι καὶ τῇ Τριᾷ: τάξις ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τάξιν πᾶσαν ἀπὸ τῶν δικῶν ἀποδείξεων, ἐξ ὧν καὶ τὸ δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς ἀληθεύουσιν γραφικαῖς συναποδείδειται χρήσεσιν.

μ'. Ἄλλ' ὦρα τὸ ἀπὸ τοῦδε καὶ τὰ λειπόμενα, βραχέα δὲ ταῦτα, προσθέντας, καταπιῦσαι τὸν παρόντα λόγον ἡμᾶς, ὅρχην δὲ καταστήσαι τῶ μέλλοντι. Πολλὰ μὲν οὖν τῶν θεῶν ῥητῶν τὰ μὲν τὸ δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνεπιστάτως καὶ τρανῶς ἀπαγγέλλοντα, τὰ δὲ καὶ συμβολικῶς αὐτὸ τοῦτο δηλοῦντα προανατάξμεν, ὅλγα δὲ καὶ νῦν πρὸς ἐντελεστέραν τῆς τοιαύτης ἐννοίας διάγνωσιν καταστρώσομεν. Ἡ γὰρ βίσις ἀσειστος τῶ Χριστωνῶν λαῖψ φανεῖς κατ' εὐσεβειαν ὁ σοφὸς καὶ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ δεκάτῳ ὁλόκῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, πρῶτα μὲν περὶ θεογνωσίας τὸν λόγον ποιούμενος, Ἡ τοίνυν ὁδὸς, λέγει, τῆς θεογνωσίας ἐστὶν ἀπὸ ἐνὸς Πνεύματος διὰ τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ ἐπὶ τὸν ἕνα Πατέρα. Πάντως οὐ ταῦτα διαλαμάκων, ἐπειδὴ περὶ ἡμεῖς τὴν ἁγίαν Τριάδα τοῦτον τὸν τρόπον ἐπέγνωμεν· διὰ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς σαρκωθέντος τὸν Πατέρα καθὼς Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπεγνωσκίμεν· τὴν δὲ τῆς θεογνωσίας πρέπουσαν πρὸς ἡμᾶς ἀκολουθίαν, ὡς ἡ ζωαρχικὴ Τριάς ἔχει μάλιστα διεργησέντων καὶ συντιθέει. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ θεογνωσίας διέξουσιν, ἐχόμενα δὲ τούτων καὶ καθ' ἑξῆς αὐτοῖς φησι· *Καὶ ἀνάπαυρ ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἀγιασμός, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει.* Οὕτω καὶ οἱ ὑποστάσεις ὁμολογοῦνται, καὶ τὸ εὐσεβὲς· δόγμα τῆς μοναρχίας οὐ διακίπτεται. Συνφθὰ τούτῳ διδάσκει καὶ Γρηγόριος ὁ μέγας καὶ θεολογικώτατος νοῦς, ὁ τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ τῶ τε τῆς διανοίας ὕψει καὶ τῶ τῶν ῥημάτων ὀγκῶ λαμπροτέραν ἀπεργασάμενος, ὁ ἐν τοῖς περὶ Παρθενίας οἰκειοῖς ἐπέσιν οὕτω καὶ οὕτως εὐρηται φθειγγόμενος ἐπὶ λέξεων· *Εἰς Θεὸς ἐκ γενέταο δι' Υἱὸς εἰς μέγα Πνεῦμα, ἰσταμένης θεότητος ἐν ταύτοις τελείωσι τελείης.* Τούτων ἀπάντων ὡς περὶ κορωνίς καὶ κεφαλαίων μετίζον καὶ κραταιότερον, οὐ καὶ λόγος· οὐδαὶς ἐφικέσθαι δυνήσεται πρὸς ἀντίρρησιν, τὸ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐνοῦσθαι τῶ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αὐτὸ καὶ δεόντως ὅσα καὶ κύρος παντός μοι τοῦ λόγου τετάρηται, καὶ σφραγίς οἷα τις ἀνεπιδοῦλευτος. Εἰ γὰρ τὴν ἐνότητά τὴν πρὸς τὸν Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα πλουτεῖ, πῶς οὐκ ἂν ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης καὶ δι' αὐτοῦ δικαίως πιστεύοιτο; Τοῦ δὲ πάντως ἀξιοχρεῶ μάρτυρες ὁ τε μέγας Ἀθανάσιος καὶ Βασίλειος. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ πρὸς Σερα-

est, nec aliis concordibus, quibus nostræ causæ pondus additur, si quis eas diligenter collectas jam appositis una digesserit, animum advertent. Et hac ratione intelligent etiam in Trinitate ordinem esse, licet propter suum supernaturale atque supersubstantiale supra omnem ordinem illa sit. Sed satis demonstrationum est, quibus per Filium a Patre Spiritum sanctum existere non minus quam aliis supra positis scripto traditis testimoniis probatum est.

τὸ ταύτης ὑπερφύες τε καὶ ὑπερούσιον. Ἄλλις ἔχω ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἦττον ἢ ταῖς ἄω

40. Sed jam tempus est, reliqua, non multa futura, nos addentes præsentī orationi finem ponere et principium futuræ constituere. Multa igitur ex divinis dictis, quorum quædam per Filium a Patre Spiritum sanctum clare aperteque pronuntiant, quædam symbolice id idem innuunt, præfiximus, pauca nunc vero ad absolutiorem hujusce sententiæ dignationem apponemus. Nam qui firmiter inconvulsam pietatis Christianæ populo sunt magnus sapiensque Basilius decimo octavo capite ad Amphiloichium, cum de Dei cognitione sermonem prius habuisset, subdit: *Ad Deum cognoscendum via est ab uno Spiritu per unum Filium ad unum Patrem.* Non hæc tamen ea ratione dictavit, quasi divina Trinitas a nobis eo modo agnita sit: per Unigenitum siquidem incarnatum Patris uti Patris, et Spiritus cognitionem habuimus, sed ad Deum cognoscendum nobis satis peraccommodam seriem, uti sese Trinitas vitæ auctrix habeat, quæ optime interpretans atque componens. Et hæc quidem de Dei cognitione pronuntiata ab iis minime diversa sunt, quæ infra dicit: *Et vice versa naturalis bonitas, et quæ secundum naturam est sanctificatio, et regia dignitas ex Patre per Unigenitum in Spiritum sanctum pervenit.* Hac ratione et hypostases asseruntur, et pium monarchiæ dogma non delebitur. His non dissimilia docet magnus quoque Gregorius, in rebus theologis discernendis mens acerrima, qui Ecclesiam Dei et cogitationum sublimitate, et verborum amplitudine lucidiorem reddidit carmine proprio de Virginitate hæc, ut jacent, verba usurpans: *Unus Deus ex Genitore per Filium in magnum Spiritum, remanente Deitate in perfectis perfecta.*

41. Horum omnium veluti coronis et caput majus ac firmius, ad quod refellendum nulla potis fuerit oratio, per Unigenitum nempe Patri conjungi Spiritum sanctum. Quare commode, veluti caput et cardo mæ orationis universæ reservatum est, et ab insidiis tutum sigillum. Namque si unionem cum Patre per Filium Spiritus obtinet, quomodo non necessario et per ipsum jure optimo credetur? Hujus fide digni testes plane fuerint magnus Athanasius et Basilius, ille siquidem ad Serapionem epistola de Spiritu sancto hæc habet;

Neque enim est extra Verbum Spiritus, sed in Verbo cum sit, in Deo per ipsum est. Et paucis adjectis : Spiritus autem cum in Verbo sit, manifestum fuerit, in Deo esse per Verbum Spiritum. Basilii vero in rebus divinis pertractandis eximius decimo octavo capite ad Amphilochoium, *unum sanctum Spiritum* tradit, *per unum Filium unī Patri conjunctum.* Hoc idem et Damascenus sapiens Joannes capite de loco Dei iisdem verbis expressit : *Spiritus qui per Filium Patri conjungitur.* Et hæc quidem sunt a divinis Patribus de hoc pronuntiata, quæ dubitationes omnes atque dissensiones longe gentium pellunt : quinimo nemo illis contradicere audebit, et erit- ne, aut futurus est vir tantæ audaciæ atque temeritatis, qui Patrum adeo manifesta decreta conabitur evertere æque atque fastidiat dicta eorum sequi, et aliam theologiæ viam secare contendat, quasi vero hic in profunda Spiritus prospicere, et novis inde contemplationibus repleri præsumat? Et quis adeo superbus et arrogantissime se jactans, imo demens ac stultus, qui de se magnifica ista somnet, et in viros Spiritus impudenter insurgat? quorum vox in omnem exivit terram, et in fines orbis terrarum verba, ut a Deo mota Dei parentis, et prophetarum principis Davidis lyra cecinit. A quibus statis temporibus adversus pietatem exorientes hæretici, eamque de medio tollere Satanæ duro robore audacter contententes, valide admodum debellati sunt, partim dogmatum majestate, veluti tonitruī strepitu perterriti concidentēs, partim cum dedecore pedem referentes, quicumque nempe in propriæ hæreseos malitia ad lineam usque, propter morum improbitatem, persisterunt, et gravissimorum argumentorum nulla divinæ eorum sapientiæ, fructu percepto, quos propterea cæli quidem potestates ad stuporem usque suspicientes reveritiæ sunt, dæmones vero summo timore perculsi pertimuerant, cum universas suas artes, singulis diebus suis administris a se suggestas, facultate Verbi et Spiritus penitus ab iisdem dejectas prospicerent? Ego vero nullum ex omnibus adeo pravo improboque animo esse reor, et suæ propriæ salutis inimicum ac hostem, hoc siquidem est divinis Patribus contra ire palam conari, in quibus illi se cum Spiritu locutos esse edixerunt, cum et hac ratione maxime in Deum delinquit, siquidem Deus verax est, quemadmodum et verissime est Spiritus sanctus, quo illi continuo afflato tuto atque securo dogmata decernebant. Propterea et communi hac utor adhortatione :

42. Eia agite omnes, sonora voce clamans, qui ad hæc usque tempora obstitistis et repugnastis ipsi unitati, quos paulo ante pietatis magistros adduximus, audientes, indeque adlescentes, Spiritum sanctum esse, et conjungi cum Deo et Patre per Unigenitum, per ipsum etiam existentiam habere

Α πλώνα περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῇ τὰς φησίν· Οὐ γὰρ ἕκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ ὄν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστι. Καὶ μετ' ὀλίγα· Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, θῆλον ἂν εἴη ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Ὁ δὲ πολὺς τὰ θεία Βασίλειος ἐν τῷ δεκάτῳ ὁμολογῶ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, Ἐν δὲ καὶ τὸ ἅγιον, λέγει, Πνεῦμα δι' ἑνὸς Υἱοῦ τῷ ἐνὶ Πατρὶ συναπτόμενον. Τοῦτο καὶ ὁ Δαμασκόςθεν σοφὸς Ἰωάννης ἐν τῷ περὶ τῆς Θεοῦ κεφαλῆς μυσταγωγίῃ, ῥήμασιν αὐτοῖς οὕτω διεξιὼν, Πνεῦμα τὸ διὰ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον. Τοιαῦτα καὶ περὶ τούτου τοῖς θεοφόροις τοῖσδε Πατράσι διεληπται, πόρρω βάλλοντα καθαρῶς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὴν διχόνοιαν ἀμείλει τοι καὶ τὸ παράπαν οὐδεὶς ἂν αὐτοῖς ἐπιχειρήσειεν ἀντεπιτείν. Ἄρα γὰρ γέγονεν, ἢ γενήσεται τις ἐπὶ τοσοῦτον ἐπίσης καὶ θράσους ἤκων ἀνὴρ, ὃς ἀνατρέψειν περὶ τὰς τὰ παρὰ τῶν ἁγίων οὕτω προδήλως λεγόμενα, καθάπερ οὐκ ἀγαπητὸν ἠγούμενος τοῖς πρὸς αὐτῶν εἰρημνοῖς ἐφέπεσθαι, τέμνειν σπευδῶν ἑτέραν θεολογίαν; ἔδδν, ἅτε παρακλύπτειν αὐτὸν ἀπαυθαδιζόμενος εἰς τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος, καὶ καινῶν θεωριῶν ἐκείθεν ἐμπέπλασθαι; Καὶ τίς οὕτω ἀλαῶν καὶ καυχώμενος εἰς τὰ ἄμετρα, μᾶλλον μὲν ἐν ἄφρων καὶ μάταιος ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὰ μεγάλα ταῦτα φαντάζεσθαι, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνέδην κατεπαρεσθαι τῶν τοῦ Πνεύματος; ὣν ὁ φθόγγος εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης; τὰ ῥήματα, κατὰ τὴν πνευματοκίνητον τοῦ θεοπάτορος καὶ προφητᾶνακτος λύραν Δαυὶδ. Οἷς οἱ κατὰ καιροὺς ἐπαναστάντες τῇ εὐσεβεῖ καὶ ταύτην ἐξελίψειν ἐκ μέσου τῷ τοῦ Σατάν χαλεπῶ σθένει θρασείως ἰσχυριζόμενοι κατὰ κράτος ἠτήθησαν, οἱ μὲν τῇ μεγαλοφυίᾳ τῶν δογμάτων αὐτῶν ὑποκλιθέντες ὡς ἤχῃ βροντῆς, καὶ τούτοις ὑπέβησαν, οἱ δὲ καὶ μετ' αἰσχύνης ὑποχωρήσαντες, ὅσοι δηλαδὴ τῇ κλίᾳ τῆς ἑαυτῶν αἰρέσεως διὰ τέλους ἐνέμειναν, μὲν ἀπονάμενοι διὰ φαυλότητα τρόπου τῇ τοῦτον ἐνθὲν σοφία καὶ τοῖς γενναίοις ἐπιχειρήμασιν, οὗς καὶ διὰ ταῦτα τῶν οὐρανῶν μὲν αἰ δυνάμει, καταπλαγῆντες ἠδέσθησαν, θαίμονες δὲ φρίκη δεινῇ συσχεθέντες, κατέπηξαν, πᾶν εἶδος μεθοδεῖα; ἔπερ τοῖς οἰκειοῖς ὑπηρέταις καθεκάστην ὑπέβαλον καταβλήθην πρὸς αὐτῶν ἄρδην ἰδόντες δυνάμει Λόγου καὶ Πνεύματος. Ἐγὼ μὲν οὐδένα τῶν ἀπάντων εἰμαι τοιοῦτον ἄρτι φανήσεσθαι πονηρὸν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἔχθρὸν καὶ πολέμιον. Τοῦτο γὰρ ἀντικρὺς ὁ τοῖς θεοῖς Πατράσι ἀντιλέγειν φιλονεικῶν, ἐν οἷς ἐκείνοι φάσαι μετὰ τοῦ Πνεύματος ἔφασαν· ἐπὶ καὶ τὰ μεγάλα προσκρούειν οὕτω πέφυκεν εἰς θεῖν, κοινήν κινουμαι τὴν πρόσκλησιν·

μβ'. Δεῦτε δὴ πάντες, βῶν διακρύσιον, αἱ μέγιστοι νῦν ἡμῖν ἀνθιστάμενοι, καὶ τῶν μικρῶν ἄνωθεν διαληφθέντων τῆς εὐσεβείας διδασκάλων ἀπροσάμενοι, καὶ γνόντες, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Μονογεοῦς ἐστὶ τε καὶ συνάπτεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἀναγκαιῶς ἐκ

τούτου πιστεύσατε, καὶ μηδὲν ἐνδοιάσαντες στήτε, **A** nec-satis credite, et, remota omni dubitatione, a
 παρακαλῶ, μεθ' ἡμῶν, καὶ τὴν καλὴν ταύτην ὁμολο-
 γίαν βήμασιν οικείοις ὁμολογήσατε, τοῖς θεαῖς καὶ
 κατὰ τοῦτο συμφωνοῦντες Γραφαῖς, ἵνα καὶ τὴν διά-
 νοιαν ἁμοῦ καὶ τὴν γλῶσσαν, τὴν μὲν τῷ πιστεύσαι
 τῇ ἀληθείᾳ, τὴν δὲ τῷ ταύτην ὁμολογῆσαι καθα-
 γιάσητε, καὶ μὴ τᾶλλα πάντα τῆς ὀρθῆς δόξης τυγ-
 χάνοντες, τὸ γοῦν ἐνταῦθα μέρος οὐχ ὑγιαίνητε, καὶ
 τοῦ παντός οὕτω δικαιοῦτα κρίνησθε παρὰ τοῖς
 εὐγνώμοσι τῶν ἀνθρώπων ἐκπίπτοντες. Τίς γὰρ ὁ
 λόγος τὸ μὲν εἶναι καὶ συνάπτεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ παραδέχασθαι,
 τὸ δὲ καὶ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν δι' αὐτοῦ μὴ προσέ-
 σθαι; Πάντως ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὴ
 διὰ τοῦ Λόγου ταύτην πλουτεῖ, μὴ δι' αὐτοῦ συνεῖ-
 ναι καὶ συνάπτεσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ κιν-
 δυνεύει τοῦτον τὸν τρόπον περιττῆν τινα τὴν ἄλλως
 τελεῖν τὴν τοιαύτην θεολογίαν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος.
 Προσπόλωε δὲ καθ' ὑμᾶς καὶ πᾶσα βῆσις τῆς θείας
 Γραφῆς, ἥτις ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου
 κηρύττει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ἀπεδείξαμεν
 ἐν τῷ παρόντι, τούτων ἐκάστην ἐκθέμενοι, καὶ τοὺς
 ταῦτα πάντα φαιμένους ἁγίους λείπεται διαβάλλειν,
 ὡς οὐκ εἰπόντας, καλῶς, οὐδὲ προσθεύοντας τὴν ἀλή-
 θειαν. Τοῦτο δὲ φρενὸς μὲν σατανικῆς διανόημα,
 πονηρῶν καὶ χειλέων ἀπήχημα. Πόθεν γὰρ ἡμῖν, εἰ
 μὴ παρὰ τούτων ἐστὶ τὸ ὀρθοδοξεῖν, οὗς τῆς εὐσε-
 βείας μὲν προμάχους στεβήρους, τῆς αἱρετικῆς δὲ
 πλάνης καθαιρέτας ἐγνώκαμεν; Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖνο,
 τὸ συνεῖναι δηλαδὴ καὶ συνάπτεσθαι τῷ Θεῷ καὶ **C**
 Πατρὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ περιττῆ
 τις τὴν ἄλλως θεολογία τελεῖ, μᾶλλον μὲν οὖν ἀναγ-
 καία τῷ ὄντι καὶ πολλὸ τὸ χρῆσιμον ἔχουσα τὴν αὐ-
 τὴν δὴ τρόπον οὐδὲ τὸ ὑπάρχειν τοῦτο δι' αὐτοῦ παρὰ
 τοῦ Πατρὸς ὁ τῆς ἀληθείας λατρευτῆς ἀπαρνήσεται.
 Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἡ θεία καὶ ἱερὰ διδά-
 σκει με πᾶσα Γραφή, θεός ἐστι τέλειος ἀψευδῶς ἐκ
 τελείου Θεοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τελείου Θεοῦ τοῦ μονο-
 γενοῦς κατὰ τὰς προεκθεθείσας μαρτυρίας ἐκπο-
 ρεύμενος. Οὕτως ἔχω περὶ τούτου, καὶ οὕτως ἔδρωτος
 ἐν τῇ παρουσίᾳ γνώμη καὶ ἀκλόνητος; Ἰσταμαι ταῖς
 σαφαῖς χρήσεσι τῶν ἁγίων, ὡσπερ τισὶ κραταιοῖς
 στόλοις ἐπερειδόμενος πάντοθεν, καὶ μηδὲν ὑπο-
 πτήσωσιν εἰς τῶν ἁγίων πνευμάτων ἀντεμβολὰς,
 ἅς ἡ τῶν ἀνθεστηκότων ἐπεγείρει καθεκάστην πλη-
 θὺς ἀπαντῶσά μοι κατὰ πρόσωπον. Ἄλλὰ ταῦτα
 μὲν περὶ τοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷς καὶ τὸν πρῶτον τοῦτον λό-
 γον ἤδη συνεπεράναμεν, δι' ὃν καὶ χάρις Θεῷ τῷ
 πάντων τελειωτῇ τῶν καλῶν. Τὰ δὲ ἐπέκεινα τού-
 των ἕτερος οὗτος ἄγων, μηδὲν ἄλλοίπων τοῦ παρόν-
 τος, μὴδ' ὁπωσοῦν. Τὸν δὲ καὶ πρὸς δεῦτερον κατα-
 βάντες στάδιον ἀεθλεύσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον προερχόμενον, ἐμπνεύσει χάριν ἡμῖν εἰς τὴν τῶν λόγων εὐδῶσιν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΤΟΥ ΜΕΛΙΘΝΙΩΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΗΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΥΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ Β'.

EJUSDEM CONSTANTINI

MELITENIOTÆ

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI ETIAM EX FILIO

Oratio II

1. *Interroga Patrem tuum, et annuntiabit tibi, A* *seniores tuos, et dicent tibi*⁴³, pars hæc est beati Moysis cantici, quæ et mihi proæmii loco erit. Cum plane illa divina, et longo sapientissima admonitio sit, et ex eo ad hæc nostra tempora animis prudentibus in hærens plurimum auctoritatis habet, et sarta tecta que conservatur. Illi nos in anteriore hujus tractationis parte abunde probeque satisfacimus, cum ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus existentiam examinantes, divinos Patres magistros et testes dictorum nostrorum adduximus, ex quibus omnibus veritatem, uti est, semel cognovimus, et nunc item satisfacit non minus, in præsentī nostra rursus de vivifici Spiritus ex Patre et Filio existentia concertatione. Cum hic quoque maxima divinarum Scripturarum ope, et frequente B ab eisdem petito auxilio opus sit; non quod nos in rerum cognitione inter multos annumeremur, nec logica facultate ac vi ex propriis præcellamus, et quæstio similis magna sit, et magnis indigeat demonstrationibus; sed quod potior hominum pars, in sermonibus de pietate, non ita facile veritati præbent assensum, cum animis in adversa parte præoccupantur, nisi quod suadet ac movet, antiquitatis auctoritate et eorum, qui vita præcesserunt, actione, et speculatione præstantissimorum ac summorum corroboretur, ut sic inde sibi multis nominibus fidem locupletiolem conciliet, pruden- C ter admodum et valde laudabiliter. Nam quos alios, inquit, sequi debemus, quam eos, quorum vita in lance a rigidissimis iudicibus expensa, eorum sermones sublimes, et cogitationes multo sublimiores comprobatae sunt, et quorum continua meditatio, ut rerum scientia poscit, mors fuit, ex qua uti facultas illis animæ oculos atque videndi aciem ab affectuum tenebris expurgatis concedebat,

α'. Ἐπερώτησον τὸν Πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσι σοι, μέρος τῆς τοῦ μακαρίου Μωϋσέως ὁδῆς, καὶ τοῦτό μοι προοίμιον, ὅπερ καὶ παράγγελμα θεῖον ἐστὶν καὶ διαφερόντως σοφὸν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐξ ἐδύροταῖς εὐσυνέτοις ψυχαῖς τιμώμενον καὶ τηρούμενον. Πιεπλήρωται μὲν κἀν τῇ προτέρᾳ τῆς παρούσης πραγματείας κάλλιστα κομῶδῃ καὶ ἡμῖν, ἡνῆκα τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐξετάζοντες ὑπαρξίν τοὺς θεοφόρους Πατέρας; διδασκάλους καὶ μάρτυρας τῶν λεγομένων προεστησάμεθα, παρ' ὧν δὴ πάντων καὶ τὴν ἀλήθειαν ὡς ἔχει καθάπαξ ἐγνώκαμεν. Πληρωθήσεται δὲ καὶ τὰ νῦν οὐδὲν ἦτον κατὰ τὸν προκειμένον ἡμῖν ἀγῶνα τῆς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ ζωαρχικοῦ Πνεύματος αὐθις ὑπάρξεως. Ἐπειδὴ πολλῆς δεῖ κίνταῦθα τῷ λόγῳ τῆς ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν βοήθειας, καὶ συγγῆς ὅτι μάλιστα χρεῖα τῆς ἐκείθεν συνάρσεως, οὐ διὰ τὸ πολλοστοὺς μὲν εἶναι καὶ μόνον τὴν γνῶσιν ἡμᾶς, καὶ μηδὲν λογικῆς ἰσχύος ὀκνοῦν φέροντας, τὴν δὲ ζήτησιν μεγάλῃ τε καὶ μεγάλων δεομένην τῶν ἀποδείξεων, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους ἐν ταῖς περὶ θεοσεβείας λόγοις οὐ βῆδιοι τῇ ἀληθείᾳ συντίθεσθαι, προκατειλημμένης εἰς τὸνναντίον τῆς τούτων ψυχῆς, εἰ μὴ τὸ προκαλοῦν ἀρχαῖον εἶη, καὶ τῶν διαβεβηκέντων ἐν τε πράξει καὶ θεωρίᾳ πρὸς τὸ ἀκρότατον, ὡς ἐντεῦθεν πλουτεῖν πολλαχόθεν τὸ ἀξιοπίστον, εἰ γὰρ τοῦτο ποιοῦντες, καὶ λίαν ἐπαινετῶς. Τίσι γὰρ εἰρηρῆς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν λέγουσι χρεῶν κατακολουθεῖν ἢ τοῖς προεξητασμένοις τὸν βίον, καὶ τὸν λόγον μὲν ὑψηλοῖς, ὑψηλοτέροις δὲ τὴν διάνοιαν, ὡς μελέτη διηνεκῆς κατ' ἐπιστήμην τῶν ὄντων ἐθέλωντος, ἐξ ἧς καὶ τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν, ὡς ἐφικτὸν αὐταῖς μετὰ σαρκὸς ἐφαντάσθησαν τοῖς τῶν καθῶν ἁγίως κεκαθαρμένοις τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικόν; Τοῖς τοιούτοις οἱ πρὸ βραχείας βῆθέντες, μᾶλλον δὲ καὶ τούτων οἱ

⁴³ Deut. xxxii, 7.

κρίτους καὶ βουνεχέστεροι παίθεσθαι φιλοῦσιν ἄσμενους ἐν τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς, οὐ καὶ δίκαιον γνώμης ὑπερθαυμάζειν, καὶ σφόδρα τούτους διὰ παντὸς ἀποδέχεσθαι. Πρὸς γὰρ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὴν περὶ λόγους παιδεῖαν πάντων μικροῦ προέχουν δοκῶντες, πρὸς τῷ μηδενὸς ὅλως φροντίζουσιν, εἴ τις που καὶ λέγειν ἐν τοῖς περὶ πίστεως ἔχει τι χρησιμὸν, οὐδὲ ταῖς ἱεραῖς ἀξιοῦσι προσεχέειν Ἐγραφαῖς, ὡς ἀπ' ἐαυτῶν δῆθεν κατειληφότες τὸ τοῦ κηρύγματος ἀκρίτως, ἀρμόσει τὸ τοῦ Ἀποστόλου σαφῶς, ὅτι Ἐματαιώθησαν ἐν ταῖς διανοαῖς αὐτῶν, φάσκοιτες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν, ἐφ' ᾧ καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ κενοδοξίας τὸ παράπαν τυφλώττοντες τοὺς ἑαυτῶν λογισμοὺς τῆς τῶν θεηγόρων Πατέρων διδασκαλίας προκρίνουσιν. Ἐνίοτε δὲ καὶ περιτρέπουν πειρῶνται πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τὴν ἀκλινῆ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Πνεύματος ἐνοίαν, φιλονεικῶς περὶ ταύτης πρὸς οὐκ ἂν τύχοι διαλεγόμενοι, καὶ οὐ φριττουσιν ἐν οὐ παικτοῖς τὸ δὴ θουλλούμενον παίζοντες, μάλιστα δὲ τὰ θεῖα διαβάλλειν σπουδάζοντες. Καὶ παρήμι λέγειν περὶ τῶν διὰ φθόνου καὶ μίσου, οὐκ ὀλίγον γὰρ τοῖς πάθεσι τούτοις ἐαλωκότες ἡμῖν ἐπιφύονται, παρατρεχόντων, ἢ καὶ παραποιοῦντων ἔκοντι τὴν ἀλήθειαν, οἷς ἀπόχρη καὶ μόνον εἰς ἐξουδένωσιν τὸ κακοῦ καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι παρὰ τοῖς ἄριστα διακρίνειν, καὶ τελειώματα περὶ τούτων γνώσκουσιν. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν τούτους καὶ τὸ κατὰ νοῦν ἀναπολεῖν, ἕως ἂν ὑπὸ βασκανίας πρὸς ἡμᾶς ἐχθρῶς ἔχοντες ἀδιόρθωτοι μένωσιν, ἐπιπλαθέει τε καὶ ἐπικίνδυνον, μὴ ποτε τοῦ τῆς κακίας τοῦ πρὸς αὐτοὺς ὑγιαίνοντες ἔτι καὶ αὐτοὶ μεταλάβοιμεν. Οὕτω τῆς θεοπνεύστου κατολιγωροῦσι Ἐγραφῆς, ὡς ὁ λόγος ἀνωθεν φθάσας κἂν ἀμυδρῶς, τέως δ' οὖν παρεδήλωσε. Αἱ ἦν αἰτίαν οὐδὲ προσβλέπειν αὐτοῖς ὡσαύτως διακειμένοις τὸ ἀπὸ τοῦδε, μὴ ὅτι γε μεταδιδόναι λόγου καλὸν, ἅτε μὴ κατόπιν τῆς τῶν θεοσφῶν Πατέρων μυσταγωγίας τὸ σύνολον βαινουσι, ταῖς οικειαῖς δὲ γνώμαις στοιχοῦσιν ἐριστικῶς ἐξ οἰήσεως. Ἡμεῖς δὲ μηδὲν ἴδιον φρονεῖν ἢ λέγειν τολμῶντες περὶ Θεοῦ, θρασέων γὰρ ἠγοῦμεθα, καὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν, ἀλογίστων ἀνδρῶν τὸ διανοεῖσθαι καὶ λαλεῖν ἀπ' ἐαυτῶν τὰ τοῦ Πνεύματος χωρὶς Πνεύματος, τὰς ἱερὰς τῶν ἁγίων γραφὰς μετ' ἐπιμελείας καὶ συνεχῶς ἀναπτύσσομεν, καὶ ταύτας ὡς Θεοῦ φωνὰς διαβρήθην ἀκούοντες, ταῖς τῆς καρδίας πλαξίν ἐγχαράττομεν, καὶ διὰ γλώττης πρὸς τοὺς ἐξωθεν ὡς ἐνδόν, εἰ δεήσει, προφέρομεν, ἐπερωτῶντες ὅσον ἐκάστοτε διὰ τῶν τοιούτων γραφῶν τοὺς αὐτὰς συλλαβόντας καὶ τεκόντας ἐν Πνεύματι περὶ πάντων τῶν εἰς εὐσέβειαν ἀνηκόντων, ὡς Πατέρας τῇ πίστει κοινούς καὶ πρεσβυτέρους τῇ τῶν ἡμερῶν πλαιότητι κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Μωϋσέως θειοτάτην καὶ σοφωτάτην παραίνεσιν, καὶ ταῦτα μὲν μανθάνοντες ἀσφαλῶς, καὶ τοῖς ἄλλοις χρεῖας καταλαβοῦσιν ὡς δύναμις παραπέμποντες. Ἐνθεν τοι καὶ τὸ παρὲν ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐσειεταὶ τὰ τῆς ἀποδείξεως ἡμῖν τοῦ προκειμένου ζητήματος, ὅτι καὶ τοῦτο

quæ sensum exsuperant, cum carne imaginatione concepere. His, paulo ante commorati, imo eorum meliores prudentioresque, in rebus quæ supra nos sunt suaderi amant, quos et jure merito ob sententiam maxime laudamus, et perpetuo recipimus. Allis vero, qui dicendi arte atque eruditione reliquos alios superare sibi videntur, cum alias mentem prorsus non applicent, si quis de fide proficuum aliquid proponere tentet, neque satis Scripturis animus advertere volunt, quasi ex sese exquisitam prædicationis rationem præoccupaverint, adaptabitur non incongrue illud Apostoli: *Evanerunt in cogitationibus suis, cum se crederent esse sapientes, stulti facti sunt* ⁴⁶. Hinc et mentem ob vanam sui existimationem plane obcæcati proprias cogitationes divini loquorum Patrum doctrinis præponunt. Sæpe etiam numero immotam virorum Spiritus sententiam pervertere conantur, ut sibi complacet, contentiose de ea cum obviis quibusque sermonem conferentes, nec horrent, in illis a quibus longe est jocus, quod proverbio fertur, ludentes, et quod atrocius est, summo studio divina criminantur. Et prætereo de iis dicere, qui odio atque invidentia, his enim affectibus non minimum mancipati, in nos assurgunt, prætercurrunt, et veritatem sponte pervertunt, in quorum contemptum satis abundeque est, dum improbi et reputantur, et nuncupantur ab optimis rerum harum iudicibus, et perfectissimis cognitoribus. Verumtamen hosce vel mente concipere, quousque invident obstricti, et nobiscum inimicitias gerentes incorrecti perseverant, non absque periculo et extremo discrimine est, ne veneno improbitatis nos quoque qui sani sumus, inficiemur. Sic divinitus inspiratam Scripturam despectui habent, ut supra oratio, licet tenuiter, aliquo tamen modo significavit. Proptereaque eos in posterum sic dispositos non intueri, multo minus colloquio dignari, optimum fuerit, cum illi a divino numine edoctorum vestigiis, neque divinæ doctrinæ insistant, sed propriis opinionibus vana sui existimatione contentiose incedunt. Nos vero de Deo aliquid proprium neque tenere, neque eloqui audentes, temerariorum siquidem id ac plane rationis inopum hominum cogitare et decernere ex propriis de Spiritu absque Spiritu, sacra sanctorum volumina diligenter continuoque evolvimus, eaque uti Dei voces palam audientes, in cordis tabulis incidimus, et lingua ad alios, ut fieri potest, dum opus est, offerimus, quodammodo interrogantes per ea scripta illis, qui ea conceperunt, et pepererunt in Spiritu de omnibus ad pietatem spectantibus, uti Patres fide communes, et antiquitate dierum seniores, secundum beati Moysis divinisimam ac sapientissimam admonitionem, et sic ea tuto discimus, et aliis, cum necessitas est, uti possumus, demandamus. Hinc etiam nunc ex eisdem, ad præsentis quæstionis demonstrationem eondu-

⁴⁶ Rom. 1, 21.

centia petentur, quod hoc negotium vires nostras A
 exsuperat, nec possumus nostra dicendi facultate
 exponere docereque de Deo, et incorrupta prima-
 que natura, cum illud indigeat virorum, qui supre-
 mam et potiozem sapientiam antiquitus puritate
 mentis consecuti sunt, qui et parentum locum ob-
 tinentes, nobis fidelibus, veluti continuo doctrina
 sua generantes omnes secundum Deum, interrogan-
 tibus in præsenti sicuti Mosaica admonitio præcipi-
 tit, propriis iterum scriptis annuntiabant, et rebus
 omnibus cum seniores nostri sint, dicent perac-
 commode edocentque de questione nunc in examen
 proposita, quemadmodum et in antè digesta ora-
 tione peregerunt, in qua per *Filium existentiam*
habere Spiritum sanctum nos instruxerunt. Sed in
 ea quidem per Filium tantum ex Patre Spiritus
 existentiam, quod non ultra nostra quæstio pro-
 grederetur, in hac vero etiam ex Patre et ex Filio
 Spiritum sanctum exsistere, quod nostrum in præ-
 sentia propositum est, edocebunt, multoque apertius
 quam illi, qui pueriles litterarum notas per
 otium interpretantur: cum non semel, nec bis terve
 sanctorum unusquisque et plane omnes de hoc dog-
 mate pronuntiata sententia, silentium postmodum
 sibi inlixerunt, sed ubicunque fere sermonum suo-
 rum, quibusdam etiam in locis crebro, exemplo
 præstantium pictorum, qui sæpius et calcatis colu-
 ribus tabulas inficiunt, cum quod imprimitur aper-
 tius expressiusque effigiare contendunt, qui rebus
 divinis exponendis præstiterunt illud, ex Patre et
 Filio Spiritum sanctum exsistere, sedulo in omni-
 bus suis scriptis comprehendentes, in nonnullis
 suis homiliis, constanter et abundanter data opera
 philosophati sunt, ut nos etiam hic liberaliter et
 copiose de hoc argumento decrudent.

2. Quare ad addecent principium orationem de-
 ducentes, inde quod nobis in mente volvitur aggre-
 diemur. Omnino vero addecent principium fuerit,
 cum manus rei imponimus, Numen propitium red-
 dere. Qui enim vere nos sumus, qui similia curio-
 sius investigare animum intendimus, ad quæ intel-
 lectualium omnium potestatum ordo ob gloriæ
 inaccessum nequit attingere, ni quis eos qui in
 corpore cum incorporeis decertarunt advocarit,
 quibus hujusce gratia semetipsum, quantum illi
 capere poterant, Trias manifestavit? Horum porro
 qui talem, tenuem nempe et moderatam de Deo
 illuminationem acceperunt, eamque ultra mentes
 cælestes, quod in carne immaterialæ vitæ institutum
 tenuerunt, indeque mentis ascensionem
 consecuti sunt, quomodo difficile non fuerit vobis,
 qui infra et circa terram limo involvimur de simi-
 libus perquirere, cum deberemus absque tot ratio-
 cinationibus sanctorum Patrum decretis in commu-
 nem utilitatem dogmatibus acquiescere, non-vero
 eorum fiduciam et libertatem æmutari, quorum vitam
 non sumus imitati? Nihilominus, cum ex iisdem
 testimonia, uti polliciti sumus, in præsentia pro-
 cedent, ob dictorum scripto traditorum uberem

μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς διατρανώσαι δυνάμει λόγου, καὶ
 προαστήσασθαι περὶ Θεοῦ τε καὶ τῆς ἀκηράτου καὶ
 πρώτης φύσεως ὄν, καὶ δεῖται τῶν τῆν ἀνωτάτω καὶ
 κρείττονα σοφίαν καθαρότητι πάλαι νόος γνησάρ-
 των ἀνδρῶν, οἱ καὶ Πατέρων λόγον ἐπέχοντες ἡμῖν
 τοῖς πιστοῖς, ἅτε γεννώντες αἰεὶ διὰ τῆς διδασκαλίας
 αὐτῶν τοὺς πάντας, κατὰ Θεόν, ἐπερωτήσασιν ὡσαύ-
 κἀναυθα, καθάπερ ἡ Μωσαϊκὴ παρακείμεσις ὑπο-
 τίθεται διὰ τῶν οικείων καὶ πάλιν ἀναγγελοῦσι γρα-
 φῶν καὶ τοῖς ὄλοις πρεσβύτεροι τελούντες ἡμῶν,
 ἐροῦσιν εἰκότως καὶ περὶ τοῦ νῦν εἰς ἐξέτασιν προ-
 βεβλημένου διδάξουσιν, ὡ; κἀν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ
 προφανῶς πεποιήκασιν, ἔσθα τὸ, Δε' Υἱοῦ τῆς Πατρὸς
 ἔχει ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡμεῖς ἐξ-
 επαίδευσαν. Πλὴν ἐκείσε μὲν τὴν δι' Υἱοῦ καὶ μόνον
 ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, οἱ καὶ μέχρι
 τοσοῦτου τότε τὰ τῆς ἡμετέρας ζητήσεως· ἐσταθῆ
 δὲ καὶ τὸ παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ὑπάρχειν, τοῦτο γὰρ ὁ σκοπὸς, ἀρκίως μυστι-
 γωγήσους, καὶ πολλῶ πλέον ἤπερ οἱ τοῖς τῶν γραμ-
 μάτων τύπου; κατὰ σχολῆν ἐρμηνεύοντες· ἐπι-
 μηδ' ἀπαξ, μηδὲ δις, ἢ καὶ τρις ἕκαστος τῶν ἁγίων,
 καὶ πάντες ἀπλῶς εἰπόντες περὶ τοῦ τοιοῦτου λό-
 γματος ἀππλάγησαν, πανταχοῦ δὲ τῶν ἰδίων λόγων
 σχεδόν, ἔστι δ' οὐ καὶ θαμὰ κατὰ τοὺς τῶν ζωγρά-
 φων δεινοὺς, οἱ πολλάκις καὶ μεθ' ὑπερβολῆς τὰ
 χρώματα τοῖς πίναξιν ἐπιβάλλουσιν, ἐπειδὴ τὸ χα-
 ρακτηριζόμενον αὐτοῖς ἐναργέστερον εἰκονοῖσι θε-
 λήσασιν· οὕτως οἱ τὰ θεῖα σοφοὶ τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ
 Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν ἀπεχθῶς ἐν πά-
 σαι; ταῖς ἐκ τῶν διαλαθῶ τες γραφαῖς, κατὰ τινες
 τῶν οικείων ὁμιλιῶν ἐπιμόνως καὶ σὶν θαψιλῆι
 πεφιλοσοφῆκασιν ἐξέπληθε; ὥστε καὶ ἡμᾶς ἐνθάδε
 φιλοτιμότατα καὶ πλουσίως ἐξ αὐτῶν τὰ περὶ τούτου
 σοφίσουσιν.

β'. Καὶ δὴ λοιπὸν εἰς πρέπουσαν τὴν λόγον ἀνα-
 γαγόντες ἀρχὴν, ἐκεῖθεν ἐφαψόμεθα τοῦ κατὰ σκο-
 πόν. Πρέπουσα δὲ γε πάντως ἀρχὴ τὸ θεῖον ἐφ' οἷς
 ἐγγειροῦμεν ἐξευμενίσασθαι. Τίνες γὰρ ἡμεῖς ἀλη-
 θῶς, οἱ τοιαῦτα προθυμούμεθα πολυπραγμονεῖν,
 ὧν ἐφικέσθαι καὶ τῶν νοερῶν δυνάμεων ἀπασῶν
 ἢ τάξις ἀδυνατεῖ διὰ τὸ τῆς δόξης ἀπρῶσιτον; ἐκτός
 εἰ μὴ τοὺς ἀμιλληθέντας τοῖς ἀσωμάτοις εἴποι τις
 μετὰ σώματος, οἷς καὶ ἐαυτὴν τούτου χάριν ὅσον
 ἐχώρουν ἢ Τριάς ἀπεκάλυψε. Τῶν δὲ τοιαύτην, ἀμυ-
 δρὰν δηλαδὴ καὶ μετρίαν, περὶ Θεοῦ δεδεγμένων τὴν
 ἑλλαμψίν, καὶ ταύτην τῶν οὐρανίων νέων ἐπέκεινα
 διὰ τὴν αὔλιον ἐν σαρκὶ πολιτείαν, καὶ τὴν τοῦ νόος
 ἐντεῦθεν ἀνάβασιν, πῶς οὐ χαλεπὸν τοῖς κῶτω καὶ
 περὶ τὴν γῆν ἰλυσπεμένοις ἡμῖν τὸ περὶ τούτου
 διερευνεῖν, δέον ἀσυλλογίστως ἀρκεῖσθαι τοῖς ὑπὸ
 τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκτεθεισιν εἰς κοινὴν ὠφέλειαν
 δόγμασιν, οὐ μὴν μιμεῖσθαι τὴν παρῆρησίαν ὧν τὴν
 βίον οὐκ ἐζηλώσαμεν; Ὅμως ἐπεὶ τὰ τῆς μαρτυ-
 ρίας ἐξ αὐτῶν τούτων ἡμῖν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἐν
 τῷ παρόντι προδησεται διὰ περιουσίαν χρήσεων
 γραφικῶν, ὧν εὐποροῦμεν πολλῶν πρὸς ἀπόδειξιν,
 οὐκ ἔσται δυσχερὴς, δοκῶ μοι, παντάπασιν ἢ τῆς
 θεωρίας ἐξέτασις. Εἰ δ' ἄλλως ἄστοπον τοῖς περὶ

ημενοις τὰς ἐξωθεν αἰσθήσεις, δι' ὧν ταῖς ἔνδον ὁ πῆλμος τὸ ζητεῖν ὅλως περὶ Θεοῦ, καθάπερ οὐδ' εὐαγέλιος, οὐδ' ὅσιον ὁπωσοῦν ἀπιεσθαι καθαρῶ τὴν μὴ καθαρὸν· ἀλλ' ἡμῖν ὄλωσι. γένοιτο Κύριος, ἡ ἀειπαίτερος Τριάς καὶ ἀχώριστος, τὸ ὁμοούσιον κράτος καὶ ταύτοδύναμον, ὁ ἀναρχός, λέγων, Πάτερ, ὁ συν-ἀναρχός, Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ συναΐδιον, ὅτι μὴ κατ' ἀγνωσίαν ἐαυτῶν τοῖς ἀγιωτάτοις ἐμφιλοχωρεῖν ἀνάγκως παρῶμεθα, μήτε μὴν κατὰ περιφρόνησιν. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὄσων γέμομεν ῥυπασιμάτων ἡμεῖς, καὶ τὸ τὰ θεῖα περιφρονεῖν ὁλοθρον ψυχῆς ἐπιστάμεθα. Τοιγαροῦν οὐκ ἐντεῦθεν εἰς τοῦτο καθυπαγόμεθα, μὴ φρεσῶν οὕτω πόρρω που πέσαιμεν, ὑπὸ δὲ τῆς νῦν ἐπικρατούσης τοῦς πλειόνας ἰδιοβρύθμου ζοφῆς, ἣν εἰς τὸ θεολογεῖν οἰκοθεν ἀκαθέκτως ἐκδέκνυται, καὶ τοῦ πιστεύειν αὐτῶν ὡς αὐτάρεσκον ἐαυτῶ τῶν ἱερῶν ἀλογοῦνται Γραφῶν, πολλὰ βιασθέντες, καὶ κατὰ Θεοῦ ἰσως ζηλοτυπήσαντες, τοῖς τοιούτοις ἑαυτοῖς ἐμπαρέχομεν φέροντες, ἵνα μὴ κατακριθῶμεν δι' ὑποστολήν προέμενοι, παρῶν τῶν γὰρ ἐνταῦθα τὰ τῆς Γραφῆς, τὴν ἀλήθειαν. Οὗτος ὁ λόγος τῆς ἡμῶν πρὸς τὸ τοῖς ἀδύτοις ἐμβατεῦειν ὁρμῆς, καὶ τὰς θείας ῥήσεις μετὰ τοῦ Πνεύματος διασκεπτεσθαι, καὶ οὐ φαῦλος ὡς πέπεισμαι. Διὸ συγγνώμην ἔχειν θαρρῶ καὶ παρὰ τοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐγνώμοσιν. Ἡ μὲν οὖν ἐξαιτίας τῆς αὐτῆς, καὶ οὕτως ἰσχυρά τε καὶ ἀναντιρρήτος. Ἀπάρτι δὲ τοῦ καταπετάσματος εἰσω χωρητέον ἡμῖν, καὶ πρὸς αὐτὴν ἰτέον τὴν τῶν ἱερῶν λογίων διάσκεψιν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃ πολεμοῦμεν, καὶ πολεμοῦμεθα, τοῦ λόγου προσεσημαμένους, ὡς περ εἰκός, ὅπως τῆς προθέσεως ἐπαξίως ἀγωνισάμενοι, τὴν ἀπόδειξιν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀναμφήριστον ποιησώμεθα, τὰς τῶν ἀγίων θεοπνευστοῦς φωνὰς ἐχομένως κατὰ τῆς ἐκθέμενοι.

cinus, sermonibus nostris, uti par est, præponentibus, ut de proposito argumento digne decertantes, et sanctorum a Deo inspiratas voces unam post aliam digerentes suo ordine, tutam ac stabilem, neque ulli dubiam demonstrationem peragamus.

γ'. Πρῶτα τοίνυν ὡς ἂν καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τῆς ὑποθέσεως εἰσβολὴν καθ' εἰρημὸν προτῆ τὰ τῆς παρουσίας πραγματείας ἡμῖν, ὅπερ ἐν τῷ προεκτεθέντι παρ' ἡμῶν λόγῳ ζητούμενον κατ' ἀρχὰς ἂν τέλος ἱκανῶς παρεστήσαμεν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, τοῦτο νῦν ὁμολογούμενον ἐσηχότες κατὰ πρόθεσιν ἔνθεν φαιμέν, ὅτι καθάπερ εὐσεβὲς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι φρονεῖν, οὕτω δὴ καὶ τὸ προσβεῦεν καὶ τοῦ Υἱοῦ τυγχάνειν τὸν ὁμοῖον τρόπον ὀρθόδοξον. Οὐ γὰρ ὡς καθ' ὑπηρεσίαν τινὰ κοῦντες τελεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Υἱοῦ, τούτου δὴ χάριν τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τρόπον ἀπαξ-απλῶς παντοῖον ἀπαναιόμεθα· μὴ πρὸς τοσαύτην δυσσέθειαν κατενεχθῶμέν ποτε, μηδὲ τὸ τοιοῦτον βλάσφημον ἡμῶν κατισχύσειεν! ὡς δ' οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα γινώσκοντες διὰ τοῦ Υἱοῦ, κατὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πεφυκέναι κατὰ τὸν θεόντως δοξάζομεν. Ἐπαίδῃ μὴ μόνον τὸ διὰ τινος δημοουργικῶς καθίστηται τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐξ αὐτοῦ, καθ' ὃ σημερινόμενον καὶ τὰ πάντα, κατὰ τὸν

corpiam, quibus iisque præmultis non destituimur, hanc erit prorsus difficile, ut mihi videtur, præsentis speculationis examen. Quodsi aliter ineptum est illis, qui exterioribus sensibus, per quos interioribus bellum indicitur, hallucinantur, quæstiones omnino de Deo habere, quemadmodum neque pium neque sanctum utcumque non purum pura attingere: sed nobis propitius sit Deus, indivisa et inseparabilis Trinitas, consubstantialis idemque potens potestas, absque principio inquam Pater coæternus Filius, et coæternus Spiritus sanctus, nos nostrimet ipsorum non ignari, neque rerum despectu cum sanctissimis consuescere impure præsumimus, namque plane scimus, quot nos sordibus inquinemur, et res divinas flocci facere animi exitium certum esse tenemus. Non inde ergo ad hoc promovetur, non ita delirare et mente capi contigerit, sed ab ea; quæ nunc plerosque occupat propriis opinionibus obsecundandi copia, qui ad res divinas pertractandas indesinenter ducuntur, et fidem adhibere, tanquam qui sua admirantur tantum modo, divinis Scripturis negligunt, multimode nec non et secundum Deum zelo coacti, nosmetipsos in eosdem impellimus, ne condemnemur, quod nos subducentes veritatem prodidimus; Scripturæ namque verba hoc in loco per parodiam enuntianda sunt. Hæc ratio est nostri in adyta penetrandi impetus, et divina verba cum Spiritu examinandi, nec, ut reor, vili pendenda est. Proptereaque veniam consecutorum me spero ab æquis rerum harum cognitoribus. Excusatio igitur hæc est, et adeo valida, ut illi contradici minime possit. Sed nunc tandem in velum ingrediendum nobis est, et progrediendum ad ipsum divinarum eloquiorum examen, Spiritum veritatis, de quo et cuius causa bellum nobis indicitur, et vicissim bellum indicimus, sermonibus nostris, uti par est, præponentibus, ut de proposito argumento digne decertantes, et sanctorum a Deo inspiratas voces unam post aliam digerentes suo ordine, tutam

3. Primum igitur, ut in ipsa materiæ aggressio ne distincte et ordinate præsens hic tractatus procedat, quod in antea vulgata oratione sub initio quærebamus, et facultate Spiritus finem fecimus, id nunc certum atque indubitatum tenentes, indeque progredientes dicimus, quemadmodum pium per Filium Spiritum sanctum existere sentire, ita pari modo eundem etiam ex Filio esse tenere orthodoxum est. Neque enim servili modo opinantes esse Spiritum sanctum per Filium, propterea illum etiam ex Filio modis omnibus rejicimus; absit ut unquam ad impietatem similem prolabamur, neque similis blasphemia nos occupet! sed uti essentialiter existere Spiritum sanctum agnoscimus per Filium, pari ratione et ex Filio esse, recte et uti addebet opinamur. Cum non solum quod per aliquem creationis modo substitit, eodem modo etiam ex illo est, quo significatu omnia evangelistæ Joannis dicto per Filium facta sunt, nam reliqua exempla cum multa sint ad manus, quod

res clara aperta que sit, omnia prætereo, hæc et ex Filio esse credimus, ab omnibus fere Patribus, quibus curæ fuit rectorum dogmatum examen, hoc edocti, quo per homines illos a Deo edoctos hæreticorum pessimis consiliis prospicue dejectis, nemo ullus apud omnes est, si accurate rem calemus, qui modo contra sese opponat et adversetur: sed etiam quod ex aliquo secundum essentiam est, similiter et ex ipso esse apparet. Hoc vero pro more sacræ et divinitus inspiratæ Scripturæ nec alia ratione dicitur, quemadmodum et quod ex aliquo est ratione causæ sive naturalis, sive efficientis, et præter has illius, quæ non est ad existentiam, pari modo invenitur etiam per ipsam multis in locis. Ut vero earum, quæ sunt ad utramque hæc auctoritatum brevi manu memoria inducta, proposito meo non diu post pro viribus adhæream, de eo nempe quod ex aliquo est secundum causam, quod et contiguum est, divinissimus Athanasius oratione contra Arianos prima, ait: *Cum igitur in eam ætatem homo progressus fuerit qua vires natura præstat, statim absque ullo impedimento homo pater filii, qui per ipsum est, evadit.* Et hoc quidem Athanasius de naturali causa ex propriis profert, qui prorsus vel solus satis instructus ad docendum ab illis, qui recte dijudicant reputabitur. Sed et in suprema et post Christum speculatione præcellens magnus et sapiens Basilius quinto ad sanctum Amphilochem capite de effectrice causa, et alia, quam ut lubet quilibet nominet, ex Veteri Testamento profert pro simili questione testimonia, satis aperte hunc in modum discernens: *Sed etiam ea, quæ ab his significantur sæpenumero invertuntur præpositiones per et ex, quoties altera alterius recipit significationem, veluti, Posseli hominem per Deum, idem dicens quasi dixisset, ex Deo. Et alibi: Quæ præcepit Moyses Israeli per mandatum Domini. Et rursum: Nonne per Deum horum manifestatio est? Pro eo quod erat ex Deo, per Deum dixit.* Ad hæc in dogmatibus discernendis eximius summusque Cyrillus libro quinto ad Hermiam, *Nam quomodo videremus, interrogat, vitam existentem secundum naturam, et Filium? Cur autem non et dicenti credendum: «Ego sum via et veritas et vita»?* Cum articulo autem, et singulariter seipsum esse dicens vitam, annon Patrem et Deum suum negaverit esse vitam, nisi unius naturæ ambos esse dederimus, et per ambos ad nos æqualiter vitam venire, et non ex duobus, sed ex uno Deo nos vivificante? Hic interim consideret quicumque vult, quomodo cum antea dixisset per ambos, postmodum ex uno protulit. In sexto etiam ad eundem: *Quodcumque fiet a Patre id prorsus erit recte factum et Filii: et quod dicetur perfici per Filium, illud prorsus etiam erit recte factum Patris. Omnia siquidem per ambos æquali ratione.* Expositione in Joannem in dictum illud: *Et testimonium perhibuit Joannes*

Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, γενόμενα διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὰ γὰρ ἄλλα τῶν ὑποδειγμάτων πολλῶν ὄντων διὰ τὸ προφανές τοῦ πράγματος πάντα παρήμι, ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τυγχάνειν πιστεύομεν, παρὰ πάντων σχεδὸν τῶν Πατέρων, οἷς ἐμέλησεν ἢ τῶν ὁρθῶν δογμάτων ἐξέτασις, τοῦτ' διδάχθέντες τὸ μάθημα, πρὸς δὲ καὶ διὰ τῶν θεοσόφων ἀνδρῶν, τοῦ τῶν αἰρετικῶν κακίτου φρονήματος περιφανῶς, οὐκ ἔστι πῶ τῶν ὄλων οὐδεὶς, ὅσον ἡμᾶς ἐπίστασθαι δι' ἀκριθείας, ὁ κατὰ τὸ νῦν ἀντιτίθων καὶ ἀνθιστάμενος· ἀλλὰ γε καὶ τὸ διὰ τινος κατ' οὐσίαν πέφηνεν ὁμοίως καὶ ἐξ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τῆ συνθηθεία τῆς ἱερᾶς καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς οὕτω λέγεται, καθάπερ καὶ τὸ ἐκ τινος κατ' αἰτίαν, εἴτε φυσικὴν εἴτε ποιητικὴν, καὶ παρὰ ταύτας τὴν μὴ πρὸς ὑπαρξίν, ὡσαύτως εἴρηται καὶ δι' αὐτῆς ταύτης πολλαχῶς κείμενον. Ἴνα δὲ καὶ τῶν πρὸς ἀμφοτέρα ταῦτα χρήσεων ἐν ἐπιτόμῳ μνησθεὶς τῆς οικείας προθέσεως οὐκ εἰς μακρὰν καλ' ἡμέτερον σθένος ἀνθίζομαι, περὶ τοῦ κατ' αἰτίαν ἕκ τινος, ὅπερ καὶ προσηχέ, ὁ μὲν θεϊότατος Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ φησὶν· Ὅταν οὖν εἰς τοῦθ' ἡλικίας ὁ ἀνθρώπος προέλθῃ, ἧ καὶ τὸ δυνατὸν ἢ φύσις παρέχει, εὐθὺς ἀνεμποδίστως πατὴρ ὁ ἀνθρώπος γίνεσθαι τοῦ δι' αὐτοῦ υἱοῦ. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτως ἐπὶ τῆς φυσικῆς αἰτίας ἀπ' ἐαυτοῦ τίθησιν, ὅς κίνεως ἱκανὸς καὶ μόνος χρηθήσεται παρὰ τοῖς ὁρθῶς γνωματεύουσιν εἰς διδασκαλίαν παραδοχὴν· ὁ δὲ πολλὸς τὴν ἀνωτάτω καὶ μετὰ Χριστὸν θεωρίαν ὁ σφῶς καὶ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον κεφαλαίῳ ἐπὶ τε τῆς ποιητικῆς αἰτίας καὶ τῆς ἄλλης, ἣν ὡς ἐθέλει καλεῖται τις, ἐκ τῆς Παλαιᾶς προφέρει Γραφῆς τῆς τοῦ τοιαύτου ζητήματος μαρτυρίας, σαφῶς οὕτω διευκρινῶν· Ἡδὴ καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαιόμενα πολλαχὺς ἀντιμολογεῖται ἢ διὰ καὶ ἢ ἐκ, ὅταν ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνησθαι, Ἐκτετατὴν ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ, Ἰσὸν λέγων τῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἑτέρωθεν· Ὅσα ἐνεταίλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου. Καὶ πάλιν· Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασφῆσις αὐτῶν ἐστιν; Ἀνεὶ τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκε. Πρὸς τοῦτοις ὁ δογματικώτατος Κύριλλος ἐν μὲν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν· Τίνα γὰρ τρόπον καταθρήσαιμεν ἄρ. πυνθάνεται, ζῶν ἅτα κατὰ φύσιν καὶ τὸν Υἱόν; Τὶ δὲ οὐχὶ καὶ φάσκοντι πιστευτέον τὸ, «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ;» Συνάρθως δὲ καὶ μοναδικῶς ἑαυτὴν εἶναι λέγων τὴν ζῶν, ἄρ' οὐκ ἐξώσειεν ἄρ τοῦ εἶναι ζῶν τὸν Πατέρα, καὶ Θεόν, εἰ μὴ φύσιως μίς ἀμφοῖν τε εἶναι δώσομεν, καὶ δι' ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν Ἰσῷ τὸ χρῆμα λέναι, καὶ οὐτι πῶ δουῖν ἄλλως ἐξ ἐνός τοῦ τὰ πάντα ζωογονούτος Θεοῦ; Καὶ τοῦτο μεταξὺ σκοπεῖται πᾶς ὁ βουλούμενος, πῶς, πρώην φθεγγόμενος δι' ἀμφοῖν, ἐν ὅσπεροις ἐξ ἐνός ἐτηγόρευεν. Ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς αὐτόν· Ὁ γὰρ ἄρ

⁶⁶ Joan. xiv, 6.

δρῶτο παρὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο πάντως ἐστὶ καὶ ἐνέργημα τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὡς ἄν λέγοιτο διὰ περὶναισθαι δι' Υἱοῦ, τοῦτο πάντως ἐστὶ κατ' ἐρῶμα τοῦ Πατρὸς. Πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν Ἰσῳ. Ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην ἑρμηνείᾳ· εἰς τὸ βῆτον τὸ, Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων, ὅτι Θεοῦμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ. Πῶς δὲ ὅλως ἔσται καὶ ἀπλή καὶ ἀσύνητος ἢ θεία φύσις, εἴπερ ὅν ἐν αὐτῇ φανερῆται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές; συγκρίσεται γὰρ δι' ἀμφοῖν, εἴπερ οὐχ ὅμοιον τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές. Πάλιν εἰς τὸ βῆτον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοὺς μαθητάρους στηλιτεύων Ἀρειανούς, τὸν μέγαν ἀπόστολον Παῦλον ἐν περικοπαῖς διαφοροῖς μυστηγῶν τοῦ προκειμένου παρήγαγε· Τί ποτε ἄρα, φάσκων, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐννοήσωμεν; Τίνα δὲ εἶναι καὶ αὐτὸν ὑποληψόμεθα, ὅταν φαίνεται δεχόμενος τὸ, δι' οὗ παρὰ τῇ θεῷ Γραφῇ; « Πιστὸς γάρ, » φησὶν, « ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » καὶ, « Παῦλος δ' ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. » Καὶ πάλιν πρὸς τινὰς ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει· « Ὡστε οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. » Τὰς τοιαύτας χρήσεις καὶ Βασιλείου ὁ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρ ἐν τῷ προβήθηντι μοι πέμπτω τῶν πρὸς τὸν ἄγιον Ἀμφιλόχον κεφαλαίων διέξεισι, προστιθείς καὶ τὸ· Ὅσπερ ἠγέρθη διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ Ἡσαίας φησὶν· « Οὐαὶ οἱ λαθεῶς βουλήν ποιῶντες, καὶ οὐ διὰ Κυρίου. » Τί δὲ τῆς χάριτος ἢ κινήσεως, τὸν ἐκ Δαμασκού λέγω σοφὸν Ἰωάννην τὸν μελωδόν; Οὗτος ἐν ἔσμασι γεραίων τὴν πανάμωμον Μαρίαν, φημι τὴν Θεοτόκον, ἐξέκραξε· Θεὸν συλλαβοῦσιν ἐν γαστρὶ, Παρθένον, διὰ Πνεύματος τοῦ παραγίου ἔμεινας ἀρπλεκτός. Καὶ ταῦτα δι' αὐτοῦ. Φανερόν γὰρ ὡς τὸ ἐκ τοῦδε φυσικῶς, ἢ καὶ ποιητικῶς, ἢ καὶ καθ' ὃν ἄνωθεν τρόπον εἰρη-ἀληθοῦς οὗτος θεολογίας ἐκφάντορες ἐν τούτοις Παλαιᾷ ἀπὸ τε τῆς Νέας Γραφῆς ἐποίησαντο.

8. Περὶ δὲ τοῦ κατ' οὐσίαν διὰ τινος, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ πέφησε κατ' αὐτῆν, Κύριλλος ὁ διαλάμψας ἐν δόγμασι μάρτυς ἐστὶν ἀξιόχρεως, ὅς ἐν μίᾳ τῶν πρὸς Νεστόριον οικειῶν ἐπιστολῶν μετὰ πλείστα φησιν· « Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρός Λόγος ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου ἐστὶ. Καὶ μετ' ὀλίγα πάνυ· Γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός. Καὶ μετὰ τινὰ πάλιν· Ἡμεῖς γὰρ ὁ Λόγος ὡς ἐν ἰδίῳ σώματι τῷ ἐκ γυναικός· ἐδίδου δὲ αὐτὸ τῷ θανάτῳ κατὰ καιρόν. » Ἐν δὲ τῷ πρὸς εὐσεβέστατον βασιλέα Θεοδοσίον προσφωνητικῷ λέγει ῥητῶς κατ' ἐρώτησιν· Οὐχὶ τετέλεχται φάμεν ἐκ γυναικός τὸν Ἐμμανουήλ; ἢ πῶς ἀναβέβηκεν ἐνθα περ εἶναι φησιν ὁ αὐτός; Καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς καὶ χαριτώνυμος μελωδός, ψάλλον πρὸς τὴν πανάχαρτον Μαριάμ ἐπὶ Ἐκκλησίας, δι' ἡμῶν ἐς δεῦρο διαπρύσιον ἔχφωνει· Θεὸν ἐγέννησας, μητὲρ ἀγνήν, σεσαρκωμένον ἐκ σοῦ θεωπεπῶς, πανύμνητε. Καὶ πολλά τοιαῦτα κατιδοί

A *dicens: Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo* 46: *Quomodo vero prorsus erit et simplex et incomposita natura divina, si in ea existere appareat perfectum et imperfectum? componetur siquidem per ambo, si perfectum et imperfectum dissimilia sunt.* Rursusque in dictum Evangelii Joannis: *Omnia per ipsum facta sunt* 47, stultos Arianos infamia notans, magnum apostolum Paulum in variis pericopis propositae quaestionis magistrum adduxit: *Quid de ipso Patre intelligemus, quem eum esse deprehendimus, cum particula per ei quoque a divinis Scripturis accommodatur? « Fidelis enim, » inquit, « Deus, per quem vocati estis in communionem Filii ejus » 48; » et, « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei » 49; » et alibi Paulus ad quosdam scribit: « Itaque non es servus, sed filius; si filius, et haeres per Deum » 50. » Haec eadem dicta et Basilius Ecclesiae lumen supra a me laudato quinto ad Amphilochium capite digerit, quibus addit et illa: *Qui resurrexit per gloriam Patris, et Isaias ait: « Vae illis qui profunde consilia ineunt, et non per Deum » 51!* Quid plura? Gratiae citharra, Damascenum dico sapientem Joannem melodum, hic in canticis praeconiis extollens immaculatissimam Virginem, Deiparam scilicet, clamavit: *Deum concipiens in utero, Virgo, per Spiritum sanctissimum, incombusta permansisti.* Et haec quidem de illo, quod ratione causae ex aliquo est, secundum nempe eandem rationem esse indentidem per ipsum. Manifestum enim est, quod ex hoc est naturaliter, sive effective, sive quocumque alio modo, quem supra inuimus, per hoc esse eodem significatione, hos verae theologiae interpretes in hisce productis testimoniis indicasse. Quorum duo confirmationem ex Veteri Novoque Foedere protulerunt.*

περὶ τοῦ κατ' αἰτίας ἐκ τινος, ὅτι κατὰ ταύτην καὶ καὶ ποιητικῶς, ἢ καὶ καθ' ὃν ἄνωθεν τρόπον εἰρη-ἀληθοῦς οὗτος θεολογίας ἐκφάντορες ἐν τούτοις Παλαιᾷ ἀπὸ τε τῆς Νέας Γραφῆς ἐποίησαντο.

4. De eo vero quod secundum essentialiter per aliquod est, ex eodem quocumque esse secundum eandem, Cyrillus qui in dogmatibus tradendis claruit, fide dignus testis corroborabit, qui in una sua ad Nestorium epistola post multa addit: *Ex Deo Patre Verbum ex sancta Virgine est.* Et paucissimis annexis: *Natus est aequae atque nos ex muliere*: rursusque post nonnulla: *Erat enim Verbum in proprio corpore, quod ex muliere erat, tradebat vero illud morti ad tempus.* Prophonetica vero ad imperatorem Theodosium oratione haec ipsa habet interrogans: *Nonne natum esse dicimus ex muliere Emmanuele? aut quomodo ascendit ubi esse ipse asserit?* Et Damascenus sapiens melodus, et ex gratia nomen sibi vindicans ad immaculatissimam Virginem in Ecclesia canticum dirigens nostri causa, ad haec tempora sonore clamat: *Deum peperisti, mater immaculata, incarnatum ex te, uti Deum addeces, lauda-*

46 Joan. 1, 32. 47 Ibid. 5. 48 I Cor. 1, 9. 49 Galat. 1, 7. 50 Isa. xxix, 15.

tissima. Et sexcenta alia similiter conspiciet, quæcunque diligenter sanctorum sacros libros revolvit et percurrit, quæ omnia Deum Verbum et Dominum secundum essentiam per semper Virginem Mariam genitum, hominem induisse ex eadem aperte significant. Per ipsam vere Dei Verbum naturaliter secundum carnem genitum esse, rursus hiisdem illis, quæ in aliis suis commentariis scripserunt, significabunt. Sed ante omnes significabit expressius hæc eadem explanans magnus Basilius. Inter eos siquidem divinus ac venerandus Cyrillus in paulo ante laudata epistola ad Nestorium hæc habet: *Sed forte illud, o Nestorie, dices: Dicito ergo mihi, divinitatis mater factans est Virgo? Ad hoc dicimus, in confesso esse genitum esse ex ipsa essentia Dei et Patris, vivens subsistensque illius Verbum; postremis vero sæculi temporibus cum caro factum sit, hoc est carni animam rationis competentem habenti conjunctum est, natum esse dicitur ex carne per mulierem.* Et paucis annexis: *Quando carnem assumens, fuit et Filius hominis, necessarium est profiteri, eum natum esse secundum carnem per mulierem.* Item: *Ex Deo Patre Verbum in forma Genitoris existens, habitavit in homine per mulierem genito.* Et paucis adjectis: *Sed forte quispiam dixerit: Quod erit discrimen inter Christum et Moysen, si ambo generati sunt per mulieres? Nec aliter in oratione prosphonica ad imperatorem Theodosium, cujus supra meminimus: Ex Deo Patre Verbum manifestatum est in carne; genitum enim est per sanctam et Deiparam Virginem, formam serei accipiens.* Et post nonnulla: *Opinari vero nonnullos ex Deo Verbum genitum generationem, quæ fuit per sanctam Virginem respicere, æconomiam infamantium est.* Et pluribus adjectis, quod a me ante positum est dictum prosecutus, nempe, *Annon dicimus ex muliere genitum esse Emmanuelem? aut quomodo ascendit, ubi esse ipse dicit?* subinfert: *Licet genito per sanctam Virginem, quod erat illi unitum, corpore.* Et Damascenus sapiens Joannes in immaculatæ Virginis laudibus rursus clamat: *Per te, Mater Virgo, lumen ortum est universo orbi splendidum.* Et hæc quidem hi, et multa non dissimilia præconis more edicunt, quorum potiore partem oratio propter satietatem præterit. Verumtamen divinissimus Basilius hæc eadem plenissime explanans tradit. Namque in his allato per me supra capite quinto ad Amphilochem de his præpositionibus sermonem habens, quæ ratione in divinitatis principe Triade desumendæ sunt, ad tuto dogmata stabilienda, ex auctoritatibus ut plurimum magui Pauli corroborat, et cum exemplo opus esset, vocem illam commemoravit, quam orbis terrarum magister Dei incarnationem ex Virgine plane et perspicue dicens, *Natus ex muliere*, intonuit, hoc dictum divinus iste Pater declarans pro eo quod est per mulierem asseruit, et eundem divinum præconem Paulum suæ sententiæ interpretem illico subiunxit, addens: *Hoc enim*

τις ἄν, τας τῶν ἁγίων ἐπιμαλῶς ἀνελέγης, κερὶς βίβλους καὶ ἀναγνοῦς. ἅτινα πάντα τὴν οὐσαυδὸς διὰ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἐν σώματι τεχθέντα θεῶν λόγον καὶ Κύριον, τοῦτον ἐπενδύσασθαι διατρανοῦσι τὸ ἀνθρώπινον ἐξ αὐτῆς. Ὅτι δὲ διὰ ταύτης ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος φυσικῶς κατὰ σάρκα γεγέννηται, δηλώσεται μὲν καὶ πάλιν ἐξ ὧν γράφοντες ἐν αἰσίοις ἐθεολόγησαν οἱ αὐτοί· δηλώσει δὲ κρείττον ἐξηγουμένους τὰ περὶ τοῦτου λαμπρῶς ὁ μέγας Βασίλειος. Ἐκείνων γὰρ ὁ μὲν ἕνθεος καὶ σεπτὸς Κύριλλος ἐν τῇ μικρῶν ἀνωθεν διαληθῆσει πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ τάδε φησίν· Ἄλλ' ἴσως ἐκάτερο ἔρεϊς, ὦ Νεστόριε· Ἄρ' οὖν, εἰπέ μοι, Θεότητος μήτηρ γέγονεν ἡ Παρθένος; Καὶ πρὸς γε τοῦτό φαμεν, ὅτι γεγέννηται μὲν ὁμολογουμένως ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ζῶντος καὶ ἐνυπόστατος αὐτοῦ λόγος, ἐν ἐσχάτοις δὲ τοῦ αἰῶνος καιροῖς, ἐπεὶ δὴ γέγονε σὰρξ, τοῦτέστιν ἠρώθη σαρκί, ψυχῆν ἐχούση τὴν λογικὴν, γεγεννησθαι λέγεται καὶ σαρκικῶς διὰ γυναικός. Καὶ μετὰ βραχέα· Ἐπεὶ δὲ σὰρκα λαβὼν κεχηρημάτις καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν ὅτι γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. Καὶ πάλιν· Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς λόγος ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων, κατέκησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεγεννηθέντι διὰ γυναικός. Καὶ μετὰ τινα· Ἄλλ' ἴσως φαίη τις ἄν, τίς ἡ διαφορὰ Χριστοῦ καὶ Μωσέως, εἰπερ ἄμφω γεγέννασι διὰ γυναικῶν; Ὡσαύτως ἐν τῷ πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Θεοδοσίον προσφωνητικῷ τῷ πρὸ βραχέος ῥηθέντι μοι· Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς λόγος ἄφανερῶς ἐν σαρκί· γεγέννηται γὰρ διὰ τῆς ἀγίας καὶ θεοτόκου Παρθένου, μορφῆν δούλου λαβὼν. Καὶ μετὰ τινα· Τὸ δὲ οἰεσθαι τινὰς τὸν ἐκ Θεοῦ φύντα λόγον τὴν διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου ἀνήρασθαι γέννησιν δυσφημούντων ἐστὶ τὴν οἰκονομίαν. Καὶ μετὰ πολλὰ τὸ προεκτεθέν μοι ῥητὸν ὡς ἔχει διαλαβὼν, τὸ, Οὐχὶ τετέχθαι φαμεν ἐκ γυναικός τὸν Ἐμμανουήλ; ἢ πῶς ἀναβέβηκεν, ἔνθα περ εἰπαί φησιν αὐτός; ἐπάγει· Καίτοι τεχθέντος διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου τοῦ ἐρωθέντος αὐτῷ σώματος. Ὁ δὲ Διμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης ὑμῶν τὴν ὑπέραγον αἰδὶς βοᾷ· Διὰ σοῦ, Μήτηρ Παρθένε, πῶς ἀπέπεισε πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ φαιδρόν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως, καὶ ἕτερα τοιαῦτα κηρύττουσιν, ὧν τὰ πλείω κατέλιπον ὁ λόγος διὰ τὸ προσκοπέει. Ὁ δὲ πολὺς τὸ οὐκ Βασίλειος τὰ περὶ τοῦτων ἐναργέστατα διασφῶν παραλίθωσιν. Ἐν γὰρ τῷ δις προγραφέντι μοι πέμπτῳ τῶν πρὸς μακάριον Ἀμφιλόχιον κεφαλαίῳ περὶ τῶν τοιοῦτων προθέσεων τὸν λόγον ποιούμενος, ὅπως αὐτὰς ἐκλαμβάνεσθαι τῇ θεαρχικῇ Τριάδι χρεῶν ἐπὶ τὸ τοῦ ὄγματος ἀσφαλῆς ἐκ χρήσεων τὸ πλεον τοῦ μεγάλου Παύλου συνίστησιν, εἰς ὑπόδειγμα δὲ κάκεινης ἐμνημόνευσε τῆς φωνῆς, ἣν ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος τὴν ἐκ Παρθένου σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ λόγου δηλῶν, γεννώμενος ἐκ γυναικός, ἐξεβόησε, τὴν τοιαύτην ῥῆσιν ὁ θεὸς ὄντας Πατὴρ ἐπερμηνεύων, ἀντὶ τοῦ, διὰ γυναικός, εἴρηκα· καὶ τὸν αὐτὸν θεοκήρυκα Παῦλον ἐξηγητὴν τῆς ἐπι-

τοῦ διανοίας αὐτίκα παρῆγαγεν, ἐπειπὼν· Τοῦτο ἄ
 γὰρ ἡμῖν σαφῶς ἐτέρωθεν διεστειλατο· γυναικὶ
 μὲν προσήκειν, λέγων, τὸ ἐκ τοῦ ἀνδρός γεννη-
 ῖσθαι, ἀνδρὶ δὲ τὸ διὰ τῆς γυναικός, ἐν οἷς
 φησὶν οὕτως ὡς περὶ γυνῆ ἐξ ἀνδρός, οὕτω καὶ ἀνὴρ
 διὰ τῆς γυναικός. Ἰδοὺ τῆς εὐσεβείας ἡ εὐσημος
 σάλπιγξ, ὁ πολλὸς καὶ μέγας Βασίλειος διὰ τῆς ἁγίας
 παρέστησε Παρθένου ἰαν ἀριδιηλότατα τὸν Θεὸν
 λόγον σαρκικῶς κυθῆναι, τοῦ χριστοκλήρουκος Παύ-
 λου τὴν ἐρμηνείαν ἀπολεξάμενος, ὅπερ καὶ μετ'
 αὐτὸν ἰδογμάτισαν ὁ τε σεπτὸς Κύριλλος, καὶ ὁ
 Δαμασκός ἐν σοφίᾳ Ἰωάννης, οἱ προλεχθέντες μοι
 τῆς ἀληθείας συνίστορες ἀκριβεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς
 ἁγίας, ὡς ἄνωθεν μοι διειληπται, Παρθένου τὸν
 Θεὸν Λόγον οἱ αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας διαφανεῖς φω-
 στήρες ἐθεολόγησαν. Λοιπὸν διὰ τούτων εἰλικρινῶς
 ἀποδέδεικται νῦν τὴ κατ' οὐσίαν διὰ τίνος εἶναι,
 κατὰ ταύτην καὶ ἐξ αὐτοῦ.

ε'. Τοῦτο δὲ καὶ τοῖς πᾶσι καταφανὲς ἄλλοθεν
 κατ' ὁμολογουμένην ἔνοιαν καὶ κοινήν· οἷον ἐν
 ὑποδείγμασι, διὰ τῆς ἀκτίνας ἀκραιφνῶς ἀστράπτει
 τὸ φῶς· ἀυγάζει τοῦτ' ἐκ τῆς ἀκτίνας οὐκ ἔλαττον.
 Τὸ πνεῦμα πρόεισι διὰ τοῦ λόγου τραυῶς· τοῦτο
 παρ' οὐδὲν κἄκ τοῦ λόγου προέρχεται. Διὰ τοῦ
 ἀνθους ἡ ὄσμη φέρεται καθαρῶς· καὶ ἐκ τοῦ ἀν-
 θους αὐτὴ κατ' ἴσον σκεδάννυται. Τετὶς διορῶσιν
 ἐναργῶς ὄντω, ἡ πηγὴ βλαστάνει διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ·
 βρούει καὶ ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτοις παρόμοιον αὐτῆ
 καὶ παραπλήσιον. Διὰ τοῦ στελέχους ὁ καρπὸς βλα-
 στάνει περιφανῶς· καὶ ἐκ τοῦ στελέχους τοιοῦτο-
 τρώπως αὐτὸς φέεται. Προδήλως ὁ καπνὸς ἀναπέμ-
 πεται διὰ τῆς φλογός· οὗτος κατ' οὐδὲν ἦττον κἄκ
 τῆς φλογός ἀναδίδεται. Ταῦτα δὴ πάντα δι' οὐ κατὰ
 φύσιν ἕκαστον ὑπάρχει, καὶ ἐξ αὐτοῦ πάντω, ἐστὶ.
 Κατὰ τοιαύτην ἔνοιαν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα θεοματίζομεν εἶναι, μηδὲν ἐνδοιάζοντες. Οἱ
 τὴν παροῦσαν γοῦν θεολογίαν μὴ προσέμενοι, διὰ
 ταύτην δὲ καὶ κατηγοροῦντες ἡμῶν, ἴστωσαν περὶ
 τὸ σέβας αὐτὸ λογιζόμενοι, κἀνεύθεν ἡμῖν ἐγκα-
 λούντες διὰ κενῆς. Ἀποδειγμένου γὰρ ὄντος τοῦ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν διὰ τοῦ Λόγου παρὰ
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, αὐτοὶ δοξάζειν, κἄκ τοῦ Υἱοῦ
 τοῦτο φεύγοντες, ἀμείλει τοι καὶ μᾶλλον ἡμᾶς ἕνεκα
 τούτου πανταχοῦ περιεύροντες, παροδικὴν ἐμφα-
 νουσιν οὕτως, ὁ καὶ βλασφημίας ἀνάπλεων ἀπάση·
 ἐστὶ, τὴν τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑπαρ-
 ξιν οὐ πάντως οὐσιώδη καὶ φυσικὴν, ὅποιαν ἡμεῖς
 ἀπαραιτήτως εἰσπραττόμενοι, πρὸς αὐτῆς τῆς ἀλη-
 θείας ἀποφανόμεθα. Καὶ μάρτυς μοι τοῦ παρόντος
 λόγου τὸ πᾶν ἀπαράγραπτος, ὅτι παροδικὴν τοιο-
 τώτρώπως εἰκόσκει τὴν δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος
 δηλοῦν ὑπαρξιν, ὁ τὰ θεῖα πολὺς καὶ μέγας Βασι-
 λειος, ὅν ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφι-
 λόχιον κεφαλαίων, περὶ οὐπερ ἄνωθεν πολλάκις
 διέλαβον, τρόπον ὃν προσέφηται μοι, τὴν γεννώμε-
 νος ἐκ γυναικός, ἀποστολικὴν ῥῆσιν ἐξηγησάμενος,
 ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον, καὶ πάλιν οὕτω μετῴσκει·
 Ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα ἐμοῦ μὲν τὸ ἀδιάφορον τῆς
 χρήσεως ἐνδοικνόμενος, ἐμοῦ δὲ καὶ τὸ ἐγράμμι

*nobis manifesto alibi edixit, mulieri quidem conve-
 nire, dicens, ex homine natam esse, homini vero per
 mulierem, in illis quæ dixit: Uti mulier ex
 viro, ita et vir per mulierem. En pietatis in-
 signis tuba, multus magnusque Basilius, per
 sanctam Virginem plane liquidoque confirmavit
 Deum Verbum in carne genitum, Christi præconis
 Pauli interpretatione præ omnibus aliis usus, quod
 et post eum decreverunt venerantus Cyrillus et
 Damascenus sapiens Joannes, qui contra per me
 laudati sunt, veritatis cum eodem cognitores. Sed
 etiam ex sancta Virgine, ut supra ostendimus,
 Deum Verbum iidem Ecclesiæ præclarissima lu-
 mina decreverunt. Quare hisce perspicue nunc
 demonstratum est, quod secundum essentiam per
 aliquod est, secundum eandem etiam ex illo esse.*

ε'. Hoc et omnibus aliis affunde etiam palam
 apertumque fuerit secundum communem sententiam,
 et quæ a nemine in dubium vertitur. Sint
 exempla. Per radium clare lumen effulget: hoc
 idem non minus ex radio rutilat. Flatus emanat
 perspicue per sermonem: hic etiam ex sermone
 emigrat. Per florem odor pure fertur: et ex flore
 hic idem non dissimili ratione dispergitur. Illis,
 qui penitus introspiciunt, vere fons per oculum
 scaturit: exsilit et ex oculo hic idem pari nec dis-
 simili modo: per truncum aperte fructus germi-
 nat, et ex trunco similiter idem prodit. Aperte fu-
 mus per flammam emittitur: hic etiam ex flamma
 æque producitur. Hæc omnia per quod secundum
 naturam singula sunt, etiam omnino ex eo. Non
 alio sensu et ex Filio Spiritum esse, nihil addobi-
 tantes decernimus. Quare qui præsentem theologiam
 non admittunt, ideoque nostrum nomen deferant,
 sciant se male divinum cultum intelligere, indeque
 nobis temere crimen impingere. Cum enim demon-
 stratum sit, Spiritum sanctum existere ex Deo et
 Patre per Verbum, ipsi illum etiam ex Filio res-
 puentes dicere et hujus causa ubique locorum nos-
 tram famam probris lacerantes, transitoriam com-
 monstrant, quod blasphemiam omnem abundanter
 in se complectitur, Spiritus per Unigenitum exsi-
 stentiam, non prorsus essentialem naturalemque,
 qualem nos severissime exigentes per ipsam veri-
 tatem decernimus. Et præsentis mei dicti testis
 adsit omni exceptione major, hoc modo transito-
 riam Spiritus per Fillium existentiam significari,
 in rebus divinis eximius insignisque Basilius, qui
 quinto ad Amphiloichium capite, tujus supra mentio
 a me inducta est, modo quo indicavimus, dictum
 Apostolicum, *natus ex muliere* cum declarasset,
 resumens sermonem, verba sic iterat: *Quamquam
 hic Apostolus simul ostendens diversum harum
 vocum usum, simul obiter corrigens quorundam erro-
 rem existimantium Domini corpus esse spirituale,
 ut ostenderet carnem Dei gestutricem, ex humana
 massa concretam fuisse, maluit uti verbo significan-*

tiore. Nam hæ dictiones, per mulierem, transitorium generationis intellectum erant significaturæ; et hæ, ex muliere, sufficienter declarant communionem naturæ genitæ cum ea, quæ genuit: non quod secum pugnet Apostolus, sed ostendit has voces facile sibi vicissim cedere. Et hæc quidem magnus Basilius, et per, quæ mediationem importat, quasi transitorium indicet, agnoscit, cum etiam in illis in quibus ex, ullo modo locum habere posse decernitur. Quis vero ex illis, qui rectam de dogmate sententiam prorsus Spiritus sancti existentiam per Unigenitum teneat, adeo ut inde hic intelligatur male deforis, et in aliquem ministerii usum intramissus et non naturaliter vereque et essentialiter medians; Spiritus vero sanctus illi Patrique peregrinus et prorsus alienus? Hæc enim sequi illo modo necesse est; quæ extremæ impietatis plena Arius olim et Macedonius veritatis plane hostes, suo quisque tempore in exsecrandi cordis profundo configentes, palam etiam eruciare, heu intolerandam impudentiam! ausi sunt, pro quibus perditionis filii, a sanctis Patribus, qui prius Nicææ coacti sunt, et qui in hac regia urbe secundam synodum celebrarunt, anathemate subacti, flammis nunquam deficientibus traditi sunt. Quis itaque adeo audax fuerit, ut hæc ab eo tempore penitus vacantia simili modo innovare præsumat, circa cultum aberrans, vel propria sententia, vel illorum hæresiarcharum nugis abreptus? Plane nullus, licet in improbitatis summum devenerit, neque hoc tempore, neque in posterum reperietur, qui a tot tantisque spiritalibus et a Deo edoctis Patribus palam publiceque condemnata impudenter profiteatur, sive ea ex propriis mente aberrans et temeraria concipiens, sive eorum stulta loquacitate, quos supra commemoravi-mus, deceptus. Cum omnium absurdissimum sit, in quibus veritatis præcones certaminibus frequentibus errorem depellentes, sanum dogma decreverunt, in iis inter omnes unum aliquem quomodo-cunque mente delirare. Sed sane non est, qui hæc vel mente conceperit, tantum abest, ut credat, neque futurus est unquam, qui similia concipiet.

τῶνων κλαπέις. Ἐπειπερ καὶ τῶν παντάπασιν ἀποκωτάτων, ἐν οἷς οἱ τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀγῶσι περιτρεψάμενοι τὴν πλάνην συχοίς, τὸ τοῦ δόγματος ὀρθὸν ἐπεκύρωσαν, ἐν τούτοις τινὰ τῶν ἀπάντων ὀπωσθήποτε σαλευθῆναι τὸν νοῦν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ ἔστιν οὐδ' ὁ διανοησόμενος, μὴ τοί γε καθάπαξ φρονῶν, οὐδ' ἔσεται τὸ παράπαν ὁ διανοησόμενος.

6. Sunt porro nonnulli in præsentia, qui sapientia magnificentissime gloriantur, et nostra defendentibus præ se ferunt apud suos doctrina et eruditione, hi Spiritum sanctum existere per Unigenitum palam contentes, jam recitata æque ac si blasphemias omnes exsuperent, modis omnibus pernegant; nec etiam admittunt, medium naturaliter esse inter Patrem et Spiritum Filium, proptereaque neque accipere ex Filio secundum rationem Spiritum sanctum, et alia quadam ratione, aures omnium personarum, dictum existant

Α τινῶν ἐν παραδοσμῇ διεκρούμενος τῶν ολιγῶν πνευματικῶν εἶναι τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα, ἵνα δείξη εἶτι ἐκ τοῦ ἀνθρωπίου φυχράματος ἡ θεοφόρος σὰρξ συνεπάγη, τὴν ἐκφαντικωτέραν φωτὴν προετίμησεν. Τὸ μὲν γὰρ διὰ γυναικὸς παροδικῆν ἔμελλε τὴν ἔννοιαν τῆς γενέσεως ὑποβαλεῖν, τὸ δὲ ἐκ τῆς γυναικὸς ἰκανῶς παραδηλοῦν τὴν κοινωρίαν τῆς φύσεως τοῦ τικτομένου πρὸς τὴν γεννήσαντα· οὐχ ἑαυτῷ που μαχόμενος, ἀλλὰ δείκνυς εἶτι βράβως ἀλλήλοις ἀντεπιχωριάζουσιν αἱ φωναί. Τοιαῦτα μὲν ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ οὕτως ἐκδέχεσθαι τὴν διὰ κατὰ μεσίτην διαγιγνώσκει παρεδοικῶς, ἡνίκα καὶ ἐφ' οἷς δηλονότι μηδωπωτῶν ἔχειν ἡ' ἐκ χώραν ἔγνωσται. Τίς δὲ τῶν ὀρθοδόξως ζῆν αἰρετιμῶνων παροδικῆν ὅλως ὀφθῆται τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρεσβύων τὴν ὑπαρξιν διὰ τοῦ Μονογενεῶς, ὡς ἐνεῦθεν τούτον μὲν νοεῖσθαι κακῶς ἔξωθεν καὶ καθ' ὑπουργίαν τινὰ παραλαμβανόμενον, ἀλλ' ὡ φυσικῶς τῷ ὄντι μεπιτεῦοντα καὶ οὐσιωδῶς· τὸ ἔκ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς ἀπεξεκόμενον παντελῶς καὶ ἀλλότριον; Ταῦτα γὰρ ἐπάνηκε; ἐκείνως ἀκολουθεῖν, ἄπερ τῆς ἐσχάτης τυγχάνοντα δυσσεβείας; Ἄρειος πάλα καὶ Μακεδόνιος, οἱ τῆς ἀληθείας ὄντως ἔχθοροι, κατὰ τὸν οἰκεῖον ἕκαστος κερὸν ἐν τῷ βάθει πλάσσομενοι τῆς βδελυρᾶ; καρδίας αὐτῶν, καὶ φανερῶς ἀπερεύξασθαι, φεῦ τῆς ἀνασχυντίας τῆς πολλῆς! κατετόλμησαν, ἀνθ' ὧν οἱ τῆς ἀπωλείας υἱοὶ καὶ πρὸς τῶν θεῶν Πατέρων τῶν τε κατὰ Νίκαιαν συναθροισθέντων τὸ πρὶν, καὶ τῶν ἐν τῆδε τῇ βασιλευσῆ τῶν πλείων τὴν δευτέραν συγκροτησάντων σύνοδον ἀ-ἀθέματι καθυποβληθέντες, τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παρεδόθησαν. Τίς τῶν ἐκαστα καταργηθέντα τὸ τέλος τοιοῦτρόπω; ἀνανεώσασθαι ταῦτα θρασῶς, ἄτε δὴ περὶ τὸ σέβας οὐκ εὐθὺς οἰκοθεν τὴν γνώμην δεικνύμενος, ἡ καὶ ταῖς ἀδόλοσχίαις τῶν αἰρεσιάρχῶν ἐκείνων παρασυρεῖς; Πάτως οὐδεὶς πρὸς τὸ τῆς κακίας ἀτεχνῶς ἐλάσας ἀκρίτατον οὐχ ὀρᾶται πρὸς; τὸ παρὸν, οὐ φανεῖται μεθύστερον, ὅς εὐρεθῆσεται τὰ παρὰ τοσοῦτων ὀμῶ καὶ τοιοῦτων περιφανῶς ἐληλεγμένα πνευματικῶν καὶ θεοσῶφων ἀνδρῶν ἀνέδην φρονῶν, εἶτε περὶ τούτων ἀφ' ἑαυτοῦ κατὰ γνώσιν ἐπισφαλῆ καὶ μεταλαν ἐπιεικῶς λογισάμενος, εἶτε μὴν καὶ τὰς φρένας ὡς ἀληθῶς ταῖς κενοφυνίαις τῶν διαληφθέντων ἀπα-

Δ ς'. Εἰαὶ δ' ἐνοι τῶν ἐπὶ σοφίᾳ τὰ μέγιστα σεμνονομένων τὰ νῦν, οἱ καὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς δοκοῦντες παρ' ἑαυτοῖς ἐπιστήμονες, οἱ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν διὰ τοῦ Μονογενεῶς καθομολογοῦντες τρανῶς, τὰ βηθέντα μὲν ὡς βλασφημίας ἐπέκεινα κάσος ἐπίσης καὶ αὐτοῖς τοῖς ὀλοῖς ἐκφεύγουσι· πλὴν οὐδὲ τὸ φυσικῶς μεσιτεύειν παραδέχονται τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, ὡς εἰκὰ τοῦτο προσείσθαι καὶ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ κατὰ λόγον εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐτέραν δὲ τινὰ περιβυλλοῦσι προφανῶς ἔννοιαν, καθ' ἣν εἶρησθαι νομίζουσι· τ'

διὰ τοῦ Υἱοῦ. Διὰ τούτου γάρ, φασίν, ἔστι τε καὶ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς κατὰ φύσιν ἴσχυον μένον αὐτῷ καὶ ὡς ὁμοούσιον. Καὶ ταῦτα μὲν οἱ τοι φησγγόμενοι τῶν πολλῶν περιδρομῶσι τὰς ἀκοάς. Ἐγὼ δὲ ἀκριβῶς οὐκ οἶδα πότερον ἀνοίας αὐτοῦς ἢ τις ἢ κακοβουλίας κατηγορήσειεν, αἰτίαν τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν τούτου καὶ τὴν ὁμοουσιότητα τιθεμένουσ σαφῶς. Ὅτι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἴσχυεται τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁμοούσιον τούτου πρὸς ἀλήθειαν ἔστιν αὐτῷ, σύμπαρ ἂν τῶν τὰ θεῖα καλῶς πεπαιδευμένων ὁμολογήσειεν· οὐ μὴν διὰ ταῦτα καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τῶν ἀπάντων τις ὑπάρχειν ἔρει. Τοῦναντίον μὲν οὖν, γνώσεως εὐμοιρῶν μεγαλοφῶνως κεκράξεται, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγων αἰτίον εἶναι τῷ Πνεύματι τῆς τε πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος τούτου, καὶ τῆς ὁμοουσιότητος ἀτεχνῶς. Ὅτι γὰρ εἰς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦτο φυσικῶς ἴσχυον μένον αὐτῷ τυγχάνει καὶ ὁμοούσιον. Καὶ περὶ μὲν τούτου τοῦ προσεχέστερον ῥηθέντος ἡμῖν, ἵνα διέλωμεν ἐν λόγοις τὰ τὸ πᾶν ἀδιαίρετα, πάντως δ' οὐχ ἑτερόν ἐστιν ἢ περὶ τὸ ὁμοούσιον, οὐ κἀν τῷ πρώτῳ συντάγματι μνησθέντες ὡς ἐν βραχεὶ τὴν τελειωτέραν πρὸς τὸ πρῶν καὶ κρείττονα λύσιν ἐπενεγκεῖν ὑπεσχόμεθα, προϊόντος ἐφεξῆς τοῦ λόγου διαληψόμεθα πλατυκωτέρως κατὰ καιρὸν, καὶ συναρμυμένου τοῦ Θεοῦ παραστήσομεν ἀπὸ τε λογισμῶν ἀνατιρήτων πάντη καὶ ἀψευδῶν, ἀπὸ τε πατρικῶν ἀναμφιδόλων κομιδῆ χρήσεων, τίς δὲ λόγος αὐτοῦ παρὰ τῆ θεῖα Γραφῆ, καὶ πῶς ποτε τοῦτο νοεῖν ἡμᾶς ἄξιον.

ζ. Περὶ δὲ μόνης τῆς οἰκειώσεως διεξελθεῖν ἀκριβῶς ἴσχυόμεθα δεῖν, ὀλίγα τινὰ ταύτης ἔνεκεν ὡσάν προδιωρισμένη; εἰπεῖν ἔχοντες. Ἄ γὰρ ἐν τῇ πρὸς τῆς παρουσίας ἡμῶν πραγματεία διαλαθεῖν ἐξεγένετο περὶ τοῦ ἰδίου σκοποῦμενοις ἡμῖν, ταῦτα κατὰ τὸ πανταλὲς ἀπαράλλικτον, ἐπειδὴ περὶ ταῦτων τῷ οἰκείῳ τὸ ἴδιον, κἀνταῦθα πάντως ἀρμόζουσιν. Ἐνθεν τοι καὶ νομιζομεν ἀποκρῆν, κἀν ἢ βραχεῖα τὰ λεχθησόμενα, καὶ μᾶλλον ἐφ' ᾧ κἀν τούτοις ὡς ἐν ἅπασιν τοῖς ἄλλοις ἀπλῶς ἐκ γραφικῶν ἐσεῖται μαρτυριῶν τὰ τῆς ἀποδείξεως. Καὶ δὴ καθάπερ ἐξ ὑπαρχῆς ἴσχυεσθαί φαμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ, καὶ Πνεῦμα δὲ τούτου τοῦ Υἱοῦ χρηματίζεσιν, ἐτέρωθεν οὕτως ἐξεπιστάμεθα. Πλὴν εἰ βουληθεῖμεν ταῦτα πρὸς ἄλλα κατιδεῖν, κἀντεῦθεν ποιήσασθαι τοῦ προκειμένου τὴν ζήτησιν, ἴσχυεται μὲν κατ' οὐσίαν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς Πνεῦμα τυγχάνον αὐτοῦ· Πνεῦμα δὲ πάλιν Υἱοῦ τούτου καθίστηκεν, οἷς ὅτι περὶ αὐτῷ κατὰ φύσιν ἴσχυεται, καθὼς ὁ μέγας Βασίλειος ἡμῖν τὰ περὶ τούτων παραδιδούς, τρόπον ὃν εἰπομεν, ἐκατέρου τίθησιν αἰτίαν ἐκάτερον. Οὗτος καὶ γὰρ ἐν μὲν τοῖς κατ' Εὐνομίον καὶ Ἀρείου λόγοις περὶ τοῦ Πνεύματος τάδε φησὶ· *Τὴν μὲν πρὸς Πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ*· ὃ ἐν δὲ τῷ ὀκτωκαιδέκατῳ τῶν

A illud per Filium. Per hunc enim, inquit, est et dicitur Spiritus sanctus, quod natura illi conjunctus et consubstantialis est. Et hæc ipsi dicentes in auribus melleorum perstrepuunt. Ego vero plane nescio, amentiane quispiam ipsis, an perversi consilii notam inuret, dum causam quod Spiritus sanctus sit per Filium esse conjunctionem illius et consubstantialitatem cum illo perspicue fateantur. Veruntamen natura Spiritum sanctum conjunctum esse Filio, illi que vere consubstantialem esse, nemo qui in rebus divinis probe instructus fuerit, inficias iverit; attamen propterea per Filium existere illum nemo omnium dicet, quinimo contrarium, qui cognitione rerum callet, sonora voce declamabit, quod per Filium Spiritus est, asserens causam esse absque dubio conjunctionis Spiritus cum Filio, necnon et consubstantialitatis. Quia enim per Filium Spiritus sanctus est, ideo naturaliter illi conjunctus et consubstantialis est. Et de eo quod proprius est, cum a nobis dictum sit, ut sermo, quæ prorsus dividi nequeunt, dividamus, quod omnino non aliud fuerit quam consubstantialia, et cujus in primo nostro commentario mentione facta quam brevissime, absolutiorem in presentii et meliorem solutionem adducere promisimus, procedente suo ordine oratione, suo tempore fusius pertractabimus, et adjuvante Deo argumentis, quibus contradicere nequeas, et veris ex Patrum dictis et minime dubiis demonstrabimus, quænam in divina Scriptura illius ratio sit, et quomodo a nobis intelligendum.

7. De sola vero conjunctione et consortio nunc pertractandum esse putamus, paucis quibusdam illius causa, ut præfinitum de ea aliquid sit, in medium allatis. Quæ enim in priori nostro tractatu digessimus, cum de proprio disputarem, illa eadem absque ulla sui immutatione, cum idem unumque sit conjunctum et proprium, hoc etiam in loco quam aptissime locum habebunt. Hinc satis superque esse existimamus, licet dicenda quam brevissima sint, et potissimum cum in his quoque ut in aliis omnibus simpliciter ex scripto traditis testimoniis demonstratio petetur. Et jam ecce quemadmodum ab exordio conjungi dicimus Filio Spiritum sanctum, et Spiritum hunc Filii esse, aliunde etiam sic edocti sumus. Nihilominus si hæc penitus introspicere velimus, indeque propositi quæstionem absolvere, conjunctus est essentia Filio Spiritus sanctus, ut qui Spiritus illius est, rursusque Spiritus Filii hic existit, quod illi essentia conjunctus est, sicuti magnus Basilius de hisce nobis tradens, modo quo diximus alterius alterum causam ponit. Namque is adversus Eunomium Ariumque disputans, promittit hæc de Spiritu sancto: *Illius erga Patrem conjunctionem intelligo, quod a Patre procedit; erga Filium vero, cum audio, εἰ quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* ²¹. Et in decimo octavo ad Amphilo-

²¹ Rom. viii, 9.

chium capite : *Sed et Spiritus Christi dicitur, quod natura illi conjunctus est.* Sic ista contra inter sese verti, quod idem æque notant, cum plane nos sciamus, pari modo dicimus, unum loco alterius sumi, ut magnus in decernendis dogmatibus Basilius statuit.

8. At nunc per Filium Spiritum sanctum existere, et conjunctum illi esse, uti sese habeant, considerandum est. An etiam hæc cum inter se exæquantur, ut priora illa, vicissim alterum alterius locum occupabit? Minime gentium: cum causa propria conjunctionis potius illud per Filium sit. Et hoc plane confirmat idem magnus Basilius, qui in eodem ad beatum Amphilochium capite hunc in modum loquitur, cum prius de Spiritu ex Patre existentia sermonem habuisset: *Ex Deo esse dicitur, non uti omnia ex Deo, sed uti ex Deo progrediens, non generatus ut Filius, sed ut Spiritus oris illius. Unde sic declaratur illius consortium, et ineffabilis essentiae modus servatur.* Spiritus cum Deo conjunctionem indicari ait magnus hic vir, quod progrediatur ex eo ut oris spiritus. Hoc ipsum hic quoque de conjunctione ejusdem Spiritus cum Filio quam aptissimum esse reputo; conjunctus enim est Spiritus sanctus cum Filio, quod per Filium hic quoque sit, non alia quapiam ratione, quam quod sit spiritus oris ejus, uti Christi præco Paulus tradidit. Namque hic secundum ad Thessalonicenses scribens, postquam destructionem mali, qui universum terrarum orbem conterebat

annuntiavit, erat porro impius ille Nero, de futuro vaticinans: *Et tum iniquus ille patefiet, quem Dominus conficiet Spiritu oris sui*³¹, ingenti voce clamavit, Spiritum oris Unigeniti Spiritum sanctum nuncupans. Illud porro per Filium prorsus idem fuerit, quod ad existentiam attinet, atque illud ex Filio, ut ipso initio oratio demonstravit, et adhuc ultra procedens demonstrabit. Sic cum Spiritus sanctus per Filium est, propterea et conjunctus illi est; non quia conjunctus est Spiritus sanctus Filio, propterea et per ipsum est, ut quidam ex adversariis contendunt. Sed questio hæc melius absolutiusque infra pertractabitur, cum in examen consubstantialis ratio, ut jam promissimus, vocabitur. At in præsentia paulo ante dicta iterum attingenda sunt, ne a proposito nobis scopo propius accedente decidamus.

9. Manifestum itaque est, uti non multo diximus ante, malorum omnium summam esse opinari transitoriam esse per Filium Spiritus sancti existentiam. Quare necesse est, cum hoc tanquam omni blasphemia plenum prohibeatur, dum nulla alia ratio ulla ex parte emergat, namque de Spiritu cum Filio conjunctione, et consubstantiali propter sententiarum inconsequentiam, quam il-

³¹ II Thess. II, 8.

πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον κεφαλῶν· Ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ὀκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν. Οὕτω μὲν ἀντιστρέφοντα ταῦτα πρὸς ἄλληλα διὰ τὸ ἐξισάζειν ἀντικρυς ἐγνωκότες ἡμεῖς, λέγομεν ἐπίσης ἀντιμεταλαμβάνεσθαι κατὰ τὸν πολὺν ἐν δόγμασι καὶ μέγασι Βασιλείων.

η'. Τὸ δὲ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν, καὶ τὸ τελεῖν οἰκεῖον αὐτοῦ πῶς ἔχουσι, θεωρεῖται τὰ νῦν. Ἄρα γὰρ ἐξισάζονται καὶ ταῦτα πρὸς ἄλληλα κατ' ἐκείνα τὰ πρὶν ἐκάτερον ἐκατέρῳ καὶ ἀντιστρέφουσιν; Οὐδαμῶς, αἰτιον δὲ κυρίως τῆς οἰκειώσεως τὸ δι' Υἱοῦ μᾶλλον ἔστι. Καὶ τοῦτο περὶ ἰστησιν ἀριδιῶς ὁ αὐτὸς μέγα Βασιλεὺς, ἴσως ἐν τῷ αὐτῷ πῶν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀμφιλόχιον κεφαλῶν εἶρηκεν οὕτω, περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως προλαβὼν· Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ· τῆς μὲν οἰκειότητος δημιουργητῆς ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρέψαι τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου. Τῆ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειότητα δηλοῦσθαί φησιν ὁ μέγας, ἐκ τοῦ προελθεῖν ὡς Πνεῦμα στόματος ἐξ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ κἀνεκὺθα νοεῖν ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν οἰκειότητος λέγω, τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἴσιν ἀρμοδιώτατον. Οἰκεῖον γὰρ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ τῷ Υἱῷ, καθότι καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο πέφυκεν, οὐχ ἕτερω γε μὴν, ὡς δὲ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, κατὰ τὸ διαληφθὲν Παύλῳ τῷ χριστοκτρυχι. Καὶ γὰρ οὗτος τὸ δεῦτερον ἐπιστέλλων πρὸς Θεσσαλονικεῖς μετὰ τὸ φάναι τὴν κατάλυσιν τοῦ τηλικαῦτα κατέχοντος τὴν οἰκουμένην κακοῦ, Νέρων δὲ ἦν ἐκεῖνος ὁ δυσσεβὴς, περὶ τοῦ μέλλοντος προβεβασίας· *Καὶ τότε ὁ ἄνομος ἐπικαλυφθήσεται, ὃς ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὃ μεγαλοφώνως ἰβόησε, Πνεῦμα στόματος τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα καλέσας τὸ ἅγιον. Τὸ δὲ δι' Υἱοῦ πάντως ταυτὸν ὄσον πρὸς ὑπαρξιν τυγχάνει τῷ ἐξ Υἱοῦ, καθὼς ὁ λόγος ἐδείξεν ἀπαρχῆς, καὶ ἐτι προῖων ἀποδείξειεν. Οὕτως ἐπὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτου μάλιστα χάριν καὶ οἰκεῖον αὐτῷ πέφυκεν· οὐ μὴν ὅτι περὶ οἰκεῖον τὸ ἅγιον Πνεῦμα καθέστηκε τῷ Υἱῷ, διὰ τοῦτο καὶ δι' αὐτοῦ, καθάπερ ἐπιστάμενοι τινες λέγουσιν. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῆς τοιαύτης ζητήσεως κρείττον καὶ τελειώτερον ἀν ῥηθεῖεν ἐν τοῖς ἐξῆς, ἐνθα πρὸς; ἐξέτασιν ὁ τοῦ ὁμοουσίου κατὰ τὴν ὑπόμικρον ἀνωθεν εἰρημένων ἀψασθαι καὶ κἀλλιν χρεῶν, μὴ ἐκπέσωμεν.*

θ'. Καὶ δὴ δῆλον, ὡς φθάσαντες πρὸ βραχείας ἔσχατον πάντων παρεστήσαμεν τῶν κακῶν, τὸ δοξάζειν παροδικῶς εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀνάγκη τοιγαροῦν, ἐπειπερ ἀπείρηται τὸ τοιοῦτον ὡς δυσφημίας ἢν ἀπάσης μεστὸν, ἕτερου τινὸς λόγου μεθ' αὐτῶν ἀνακύπτοντος, περὶ γὰρ τῆς τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν οἰκειώσεως, καὶ τοῦ ὁμοουσίου διὰ τὸ τῶν ἐννοῶν ἀνακλόουθον, ὅπερ καὶ

διηγάμεν ἀμυδρῶς, τὸ πλεῖον τῆς ἐξετάσεως εἰς Α
τὸ ἐξῆς παραπέμφαντες, δοκεῖ μοι καὶ τὸ λογίζε-
σθαι περιττόν· ἀνάγκη γοῦν οὕτω τὸν ὀλιγῶς εὐ-
σεβείας ἀντιποιοῦμενον, καὶ φρονεῖν βεβουλημένον
ὀρθὰ πρῶσθεύειν οὐσιωδῶς ὑπάρχειν διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτου δὲ φανέντος, καὶ τοῦ
Υἱοῦ πάντως ἔστιν, ἅτε φυσικῶς ἐπὶ τῆ τοῦ Πνεύ-
ματος παρὰ Πατρὸς ὑπάρξει τοῦ Υἱοῦ μεσιτευόντος.
Καὶ τοῦτο τε θεολογῆσαι μικροῦ πάντες οἱ τῆς ἀπο-
στολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλικῶς ἐξηγησάμενοι
κατὰ διαφόρους καιροὺς, ὧν ἀπάρτι καλὸν ἐκθεῖναι
καὶ τὰ βήα, τούτων κατ' ὄνομα μνησθέντας ἡμᾶς
εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου ζητήματος. Ὡς ἂν
τοῖσιν ὁδῶ καὶ τάξει χρησάμενοι κατὰ τούτους ἡμεῖς
ἀξίως αὐτῶν πεποιηθέναι, καὶ ὡς χρεῶν, νομισθεῖ-
μεν, καταρχάς, ὡς ἐμφέρεται τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Β
Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, πρὸς τὸν φιλόσοφον οἱ
θεοφόροι Πατέρες διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου φασίν·
Εὐρηται τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ τοῦ
Πατρὸς, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀνα-
βλύζον. Ἦρκει τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀκροατῶν ἡ
παρούσα καὶ μόνη χρῆσις, ὡς ἐκ πολλῶν ἁγίων
ἰμῶν ῥηθεῖσα, καὶ τὸ ἀδιάβλητον οὕτως ἔχουσα, καὶ
μᾶλλον οὐ περ ἀρχῆ καὶ θεμέλιος τῆς ὀρθοδόξου
πίστεως· οὗτοι γεγονάσι θεόθεν ἡμῖν, πρῶτοι τὰ τῶν
αἰρετικῶν καταβαλόντες φρυάγματα κατὰ γνώμην
κοινῇ καὶ συνέλευσιν. Νῦν δέ γε καὶ συχνῶν ἐτέ-
ρων τὸ βέβαιον πάντοθεν ἔχουσῶν εὐποροῦμεν μαρ-
τυριῶν, ὅς ποτε τῶν Πατέρων σχεδὸν οἱ πλείους
ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ συγγραψάμενος, ἢ καὶ τούτων
C
τινάς κατιδίαν ἐξέθετο. Παρταρχήμα καὶ γὰρ ὁ τῆς
ἀθανασίας ἐπώνυμος, ὅς καὶ κατὰ τούτην δὴ τὴν
πρώτην σύνοδον μέγας τὴν ὑψηλὴν καὶ ἄνω φέρου-
σαν σοφίαν ἐγνωρίζετο, καὶ πολλὸς ἐν τῷ περὶ τῆς
ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ λόγῳ τραυῶς οὕτως
ἀπαγγέλλει περὶ τοῦ Πνεύματος· Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ
ἄνωθεν ἐπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κά-
τωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν
εἰς αὐτὸν καθίει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν
ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. Καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶσσαν
ἐν τῷ περὶ τῶν δύο Διαθηκῶν λόγῳ, Διὰ γὰρ τὸ
γενέσθαι· γὰρ τῆς θείας, διαγορῶναι, δυνάμειος
τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ θεοφόρον, γίνῃ καὶ σὺ
ταὸ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ· δέχη γὰρ ἐκπεμπό-
μενον παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα. Πάντως τὸ, παρ'
D
αὐτοῦ, οὕτω ταυτὸν ὑπάρχει τῷ ἐξ αὐτοῦ. Καὶ
οὐδεὶς ἐπὶ τοσοῦτον ἀμαθῆς καὶ ἀνόητος, ὡς διαφο-
ρὰν τὴν τυχοῦσαν νοεῖν ἐπὶ τούτων δὴ τῶν προθέ-
σεων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ τε μέγας Ἀθανάσιος καὶ
ὁ θεῖος Χρυσόστομος· ὁ δὲ δογματικώτατος Κύριλλος
ἐν πολλοῖς τῶν αὐτοῦ λόγων καὶ πολλάκις περὶ
τούτου διεξέειπεν. Οὐκοῦν ἐν μὲν τῷ λόγῳ τῷ πρὸς
Νεστόριον· Εἰ καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα ἐν ὑποστάσει
ἰδικῇ, καὶ ὅθι καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθ' ὃ
Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ Υἱός· ἀλλ' οὖν ἔστιν οὐκ
ἀλλότριον αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμα-
σται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται
παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς·
ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον· Ἀπολύω

cet tenuiter demonstravimus, potiore[m] partem
examinis in sequentia remittentes, vel mente etiam
agitare supervacaneum duco. Necess[e] est itaque
eum qui omni ex parte pietati addicitur et rectam
sententiam ambit; tenere essentialiter per Filium
Spiritus sanctum existere. Id ubi inclaruerit, ex
Filio quoque omnino erit, cum naturaliter in Spi-
ritu a Patre existentia Filius medius sit. Et hoc
tantum non omnes decrevere, qui apostolicæ Ec-
clesiæ veluti doctores aliis atque aliis temporibus
præfuerunt, quorum nunc dicta, eorum item nomi-
nibus commemoratis, ad propositam quæstionem
demonstrandam hie digerere non erit inopportu-
num. Ut ergo hinc methodo ordineque in his quoque
servatis pro dignitate eorum rem pertractasse, et
B
uti addeceat, existimemur, ipso statim initio, uti
in actis Nicænæ primæ synodi habetur, divini illi
Patres ad philosophum per Leontium episcopum
respondent: *Invenitur Spiritus sanctus procedere
quidem ex Patre, proprius vero Filii esse, et ex eo
emanans.* Æquis auditoribus satis esset vel solum
hoc dictum, tanquam quod ex multis Patribus pro-
nuntiatum est, ideoque ab omni calumnia exem-
ptum, et potissimum quod orthodoxæ fidei prin-
cipium ac fundamentum a Deo nobis traditi sumus,
qui primi hæreticorum fastus communi voto atque
congressu disjecerunt. Nunc vero et frequentibus
aliis certis atque indubitatis testimoniis abunda-
mus, quæ potior pars Patrum, unusquisque per se
C
proprium conscripsit, authorum quædam privatim
evulgavit. Namque primus ante alios, cui ab im-
mortalitate nomen est, et qui in ipsa prima syno-
do, sublimes et quæ ad superiora conducit sa-
pientia præcelebris habebatur atque eximius, ora-
tionem de apparitione Dei in carne aperte hæc de
Spiritu pronuntiat: *Ipse enim illum deasper mitte-
bat uti Deus, et ipse eum in imo excipiebat, uti ho-
mo. Ex ipso itaque in ipsum descendebat, ex dei-
tate ipsius in humanitatem ipsius.* Et lingua aurea
præditus oratione de duobus Testamentis: *Pro-
pterea enim quod factum est divinæ virtutis templum
corpus Domini deiferum, fit et tu templum secun-
dum illius similitudinem: accipis enim ab ipso mis-
sum Spiritum.* Omnino illud ab ipso, idem est cum
D
illo ex ipso. Et nemo adeo infans atque insipiens
facit, qui vel minimam differentiam inter has præ-
positiones excogitaverit. Et hæc quidem magnus
Athanasius et divinus Chrysostomus: at in dog-
matibus dijudicandis præcellentissimus Cyrillus, in
multis suis orationibus et sæpissime de hoc sermo-
nem digere. Et oratione contra Nestorium: *Licet
Spiritus in propria hypostasi sit, et etiam per sei-
psum intelligatur, ratione qua Spiritus est et non
Filius, nihilominus non est alienus ab eo. Spiritus
enim veritatis dictus est, et est Christus veritas, et
effunditur ab ipso, eo modo quo et ex Patre.* Et ad
imperatorem Theodosium: *Liberans a peccatis
eum, qui ipsi adhæret, proprio deinceps ungit Spi-
ritu, quem immittit ipsum tanquam ex Deo Patre*

Verbum, et ex propria natura nobis emittit. Et rursus in his quæ ad Palladium scripsit, quæ etiam in primo nostro de hoc argumento tractatu recitavimus, idque quam aptissime: *Mutabilis vero nullo modo Spiritus est; quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurret, si est Dei et Patris. præterea et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus. Quid porro in secundo libro Thesaurorum? Cum itaque Spiritus sanctus ad nos accedens, conformes nos efficit Deo, progreditur vero et ex Patre et Filio, manifestum est illum divinæ esse essentiæ, essentialiter in ipsa et ex ipsa egredientem; quemadmodum nempe et ex humano ore flatus excurrens. Item in expositione Evangelii Joannis in dictum: « Vidi Spiritum descendantem quasi columbam²², » Immutabilis est identitas Filii ad Spiritum, qui proprius ejus est, quique ex eo secundum naturam profunditur. In idem: *Mens enim existens Christi Spiritus, omnia quæ in illo sunt eloquitur ad discipulos, non propria quoniam voluntate, neque alieno impulsu, ab eo in quo et ex quo est eloquens, sed veluti ex essentia illius naturaliter progrediens. Et in illud: « Non enim loquetur a seipso²³, » Spiritum veritatis, Paraclitum nempe nuncupat: neque enim alienus ab Unigeniti essentia Spiritus sanctus intelligitur, progreditur vero naturaliter ex ipsa, nihil aliud præter ipsum existens quantum attinet ad identitatem naturæ, licet intelligatur in propria hypostasi. Idem libro tertio ad Hermiam, cum enuntianset S. Joannem dicere: *Ex complemento ipsius nos omnes recepimus, colloquentem interrogat: Datio vero bona et donum perfectum, eritne aliud quidpiam tua sententia quam ipsius Spiritus sancti possessio? Et illo recte respondente: Nequaquam; sanctus statim subinfert: Conspice igitur etiam per hæc ex proprio complemento Filium mittere proprium, et indissolubilem Spiritum sanctum, per quem omnis datio bona. Et libro quarto ad Hermiam: Cum itaque Unigenitus homo factus est, antiquo et quod a principio communicatum fuit bono, naturam humanam spoliatam inveniens, rursus eam in illud transmutare conabatur, veluti a fonte proprii complementi emittens dicensque: « Accipite Spiritum sanctum²⁴. » Hæc etiam divinus decernens Cyrillus manifesto non alia a Patribus, qui eum præcesserunt et quos nos supra memoravimus, pronuntiat; et in his recte admodum, et uti par est, eorum vestigiis insistens, quos nos etiam in omnibus sequi justum est, tanquam pietatis duces, et eadem atque illi sentire, et non ad stultas oppositiones deferri, ut quidam peragere non veriti sunt, quorum contentiosa turbulentaque opinio abunde multisque etiam in primo tractatu divulsa est, rursusque non minus in præsentia paucis divelletur. Namque in præposito nostro tractatu in***

Α ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκείμενον, τῷ ἰδίῳ ἰσικῶν καταγγίλει Πνεύματι, ὡς ἐν ἐπίσει μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Ἀδός, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἀναπηρῶν φύσεως. Ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον αὐθις, ὃ κἀν τῇ προτέρῃ τῆς νῦν ταύτης ἡμῶν πραγματείας διεδόμεν, κἀκεῖ λίαν ἁρμοδιώτατα Τρεπτὸν δὲ εἶπε σου τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἢ εἰς περ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐὰν αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἰ περ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴ κα' τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέμενον Πνεῦμα. Τί δὲ κἀν τῷ δευτέρῳ τῶν Θησαυρῶν; Ὅτι τὸλον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῶν γενόμενον συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδεικνύσει Θεοῦ, πρόσεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας ἐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προτὶν. ὡς περ εἶν ἀμέλει καὶ τὸ ἐξ ἀνθρώπου στόματος ἐκτρέχον ἐμφύσημα. Πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ εἰς τὸ ρητόν, εἶπε ἡ Τεθέμαι τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ὡσεὶ περιστέρον, ἢ Ἀπαράλλακτος ἢ τὸ Χριστοῦ, λέγει, ὁμοιότης πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχέμενον Πνεῦμα. Εἰς τὸ αὐτὸ Νουτὸν γὰρ ὑπάρχον Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διαλύεται τοῖς μαθηταῖς, οἳ κἀν ἰδίῳ τῷ θελήσει, οὐδὲ μὴν ἐν ἄλλοτρίῳ τῷ βουλήσει τῆς ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗ ἐστὶν ὁμοιότης, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φυσικῶς προτὶν. Εἰς δὲ τὸ, Ὁ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἢ Πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἄλλοτριον τῆς τοῦ Μορφοῦ οὐσίας τὸ ἅγιον νοσεῖται Πνεῦμα. πρόσεισι ἐκ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτοῦ ὑπάρχον ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως, εἰ καὶ νοεῖτο εὐχὸν ἰδιοισιστάτως. Ὁ αὐτὸς ἐν μὲν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν φάμενος ὡς ὁ Θεός ἐστιν Ἰωάννης λέγει, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, τὸν προσδιαλεγόμενον ἕρως ἄδωσις δὲ ἀγαθὴ καὶ δώρημα τέλειον εἴη ἢ ἕτερον κατὰ γὰρ τὸ αὐτῷ σοὶ δοκοῦν πλὴν ὅτι τοι ἐμεταλαχσὶν ἀγίου Πνεύματος; Τοῦ δὲ καλῶς ἀποκρινόμενος τὸ, Οὐδαμῶς, ὁ ἅγιος; ἐπάγει παρενθύς. Ἄθρει δὲ οὖν καὶ διὰ τούτων ἐξ ἰδίου πληρώματος προτὶν τὸν Υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἀναποβλήτως ἐμπεφυκὸς ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ

Δ πᾶσα δόσις ἀγαθῆ. Καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν. Τοιγαρ τοι καὶ ὅτε γέγονεν ὁ Μορφοῦ ἄνθρωπος, ἐρήμην τοῦ κάλιου καὶ ἐν ἀρχαῖς ἀγαθοῦ τὴν ἀνθρώπου φύσιν εὐρών, κάλιον αὐτὴν πρὸς ἐκείνο μεταστοιχειοῦν ἐπέλεγετο, καθάπερ ἀπὸ πληγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος ἐπίσει τε καὶ λέγων, ἢ Ἄδθετε Πνεῦμα ἅγιον. ἢ Ταῦτα καὶ ὁ ἔνθεος δογματίζων Κύριλλος, διαβήθηθον θεολογεί, τοῖς πρὸ αὐτοῦ Πατράσιν, οὐς προειρήκειμεν, κἀν τούτοις καλῶς καὶ δέοντως ἐπόμενος, οἳ πᾶσι ἐκαίον ἐστι καὶ ἡμᾶς ἐξακολουθοῦντας, ὡς ὁδηγῶν τοῖς εὐσεβείας, τὰ αὐτὰ δήπουθεν ἐκαίνοις φρονεῖν. ἀλλὰ μὴ πρὸς ματοῖα χωρεῖν ἀντιλογίας, καθὼς

²² Joan. i, 32. ²³ Joan. vii, 17. ²⁴ Joan. xx, 22.

τινες πεινὸν οὐ κατώκνησαν, ὧν ἡ φιλόνηκος γνώμη καὶ δύσερις ἱκανῶς ἀπελήλεγεται διὰ πολλῶν καὶ τῷ προτέρῳ συντάγματι παρ' ἡμῶν, καὶ πάλιν οὐδὲν ἦσαν τὰ νῦν εἰ' ὀλίγων ἀπελεγθῆσεται. Καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης ἡμῶν πραγματεῖα κατ' ἀρχὰς ἀγωνιζόμενοι παραστήσαι δι' Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν παρὰ Πατρὸς, καὶ πρὸς ταῦτο γραφικῶς μαρτυρίας παράγοντες, τὰς μὲν διαγορευούσας τραυῶς ἐκλάμπειν, προῖσθαι, πηγάζειν, προχωρεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τὰς δὲ πεφηνῆναι, βλύζειν, ἐκπέμπεσθαι, προχεῖσθαι, καὶ εἴπερ τι ἄλλο παρόμοιον, ἐπεὶ περ τινὲς ἐρωῶμεν μηδαμῶς ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος δεχομένους αὐτὰς, ἐπὶ δὲ τῶν χαρισμάτων τῶν παρὰ τοῦ Πνεύματος χορηγουμένων τοῖς ἑαυτοῦς ἅπαξ καθάρασι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀποστολῆς τούτου καὶ τῆς ἐκφάνσεως; ἐτέρας εἰς ἀπόδειξιν τῆς διανοίας ἡμῶν χρήσεις ταῖς; αὐταῖς λέξεσι χρωμέναις ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ προθεσάμεν, ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως πάντως λαμβάνεσθαι τοῦ παναγίου ζήτημα τὸ παρὸν ἀρκέσουσιν ἂν. Τὸν γὰρ λόγον, ἐν πρὸς τὸ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ.

1. Τίως καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ παναγίου δηλαδὴ Πνεύματος ἀρίτως προθεθύμηται τοῖς παρὰ τινῶν ἀμφιβαλλομένοις εἰκὴ λύσιν ἐπινεγκεῖν. Ἡ δὲ λύσις, ὡς ἂν συντόμως περατωθῇ τὰ τῆς ὑποσχέσεως, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν οἰκίᾳ διαλέξει, ταύτην εἰς ἐκτιθηθῆναι ὡς ἀπὸ ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ, διατρέψῃ γλώττῃ βοᾷ· *Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος. Οὕτως γὰρ τὸ ἅγιον, οὕτως τὸ ἀθάνατον, οὕτως τὸ ἀθάνατον, οὕτως τὸ ἀγαθόν, οὕτως ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν θεὸν θεωρουμένων λέγει εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἄλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀθάνατον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀφθαρτόν, ὡς αὐτὸ Πνεῦμα θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἴτουν ἐκπορευόμενον.* Εἶδες, ὁ ἀντιλέγων, πῶς ὁ θεὸς Πατὴρ πηγάζειν εἰπὼν, ἐκπορευέσθαι σαφῶς ἐφηρημένους, ὅπερ ἴδιον τῷ παναγίῳ Πνεύματι μᾶλλον ἐστίν, ἐπεὶ περ ἐκπορευτῶς ὑπάρχει, καθάπερ ἐκ τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ δεξιόμενοι τὴν φωνήν, οἱ θεοφόροι Πατέρες ἀπαξιαπῶς πάντες ἐθεολόγησαν; Ἀλλὰ καὶ ὁ θεηγόρος Κύριλλος ἐν τῷ λόγῳ τῆς πρὸς τοῦ μοναχῆς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅτι προχεῖται φάμενος ἐκ Πατρὸς, ἐπήγαγεν, *Ἦγουν ἐκπορεύεται.* λέγει γὰρ οὕτως ἐκεί· *Τὸ Πνεῦμα προχεῖται μὲν, ἦγουν ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.* Ὁ δὲ μέγιστος καὶ δογματικώτατος Μάξιμος Ἀνομοῖου, ταυτέστιν Ἀρειανοῦ, καὶ Ὁρθόδοξου διὰ λέξιν συγγραφομένου ὡς ἀπὸ τοῦ Ὁρθοδόξου ῥητῶς, *Ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα, τὸ δὲ Πνεῦμα, φησὶν, ἐκπορεύεται.* Μὴ γὰρ ἐνεργητικῶς ἔχων εἰπεῖν τὸ ἐκπορεύει κατὰ γραμματικῶς, ὅτι μὴδ' αὐτοῖς; εἰς χρῆσιν καθέστηκαν, εἰς τὸ ἐκπέμπει μετέβαλε τὴν λέξιν, ὡς δυνάμενοι ἐκείνο ταυτὸν, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος; οὕτω οὐδέηλωκεν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξῆναι. Ταῖς ταύταις Πατρικαῖς χρήσεσι τὴν εἰς τὰς προῤῥηθελῆσας γραφικὰς μαρτυρίας ἡμεδαπῆν διάνοξιν πιστούμα; καὶ νῦν, ἀναντιρρόητοι

A principio, cum contenderemus confirmare per Filium Spiritum sanctum existere a Patre, et ad hoc insinuandum scripto mandata testimonia adduceremus, partim palam edicentia elucere, emitti, exsilire, progredi Spiritum sanctum per Filium; partim apparere, scaturire, effundi, et si quid aliud hisce non dissimile est, dum videremus nullo modo ea de existentia Spiritus sancti accipi, verum de donis que a Spiritu suppeditantur sese semel purgantibus, et de missione illius et apparitione, ad nostram sententiam comprobendam alia dicta easdem voces usurpantia de existentia Filii proposuimus ex eadem et illa scriptura, quibus illa quoque confirmavimus de existentia sanctissimi et adorandi Spiritus sumenda esse. Et illa quidem ad questionem præsentem satis fuerint: rationem enim quam habent ad illud *per Filium*, eandem habent etiam ad illud *ex Filio*.

καὶ ταύτας γραφῆς, ἐξ ὧν ἐπιτωσάμεθα χάκεινας καὶ προσκνητοῦ Πνεύματος. Αἱ δὲ καὶ πρὸς τὸ πρὸς τὸ δι' Ἰησοῦ κέκτηνται, τὸν αὐτὸν ἔχουσι καὶ πρὸς τὸ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ.

10. Interim et alio modo de ipso sanctissimo Spiritu nunc a nonnullis in dubium versis solutionem non intempestive asferre in animum venit. Et solutio fuerit, ut breviter id faciam, quod semel recepi, sanctus Athanasius, qui in sua disputatione, quam ille inter orthodoxum et Macedonianum concinnavit, sonora voce clamat: *Absit ut dicam aliquid esse ascititium in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliud, quod de Deo consideratur et dicitur, dico esse ascititium Spiritui sancto, sed natura sanctus, natura bonus, natura incorruptibilis, natura immortalis est, ut Spiritus Domini, ex ipso exsilens, sive procedens.* Videsne, tu qui vehementius adversaris, divinum hunc Patrem cum dixisset *exsilire*, palam aperteque *procedere* interpretatum fuisse, quod sanctissimo Spiritui magis proprium est, cum processionis modo existat, uti ex Salvatore Christo vocem deiferi Patres excipientes omnes ad unum expresserunt? Imo et deiloquus Cyrillus oratione ad monachos, cum dixisset Spiritum sanctum a Patre profundi, subnexuit: *Nempe procedit.* Namque ibi sic ait: *Spiritus sanctus profunditur quidem, procedit nempe veluti a fonte Deo et Patre.* At maximus in discernendis dogmatibus celeberrimus Maximus, colloquium Anomœi, Arlani scilicet et orthodoxi concludens, hæc ex orthodoxi ore pronuntiat: *Pater emittit Spiritum, Spiritus vero, ait, procedit.* Cum enim activo modo ἐκπορεύει grammaticorum more, quod illis in usu non est, verbum hoc desinere non posset, in illud *emittit* dictionem immutavit, tanquam quod hoc ipsum notaret; et sanctissimi Spiritus hac ratione ex Patre existentiam significavit. Hisce Patrum dictis jam antea laudatis scriptoque mandatis testimoniis, meam sententiam nunc quoque confirmo,

Verbum, et ex propria natura nobis emittit. Et rur- A
sus in his quæ ad Palladium scripsit, quæ etiam
in primo nostro de hoc argumento tractatu recita-
vimus, idque quam aptissime : *Mutabilis vero
nullo modo Spiritus est; quodsi mutationi ob-
noxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio re-
curreret, si est Dei et Patris. præterea et Filii essen-
tialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium
effusus Spiritus.* Quid porro in secundo libro
Theosaurorum ? Cum itaque Spiritus sanctus ad nos
accedens, conformes nos efficit Deo, progreditur vero
et ex Patre et Filio, manifestum est illum divinæ
esse essentiæ, essentialiter in ipsa et ex ipsa egre-
dientem; quemadmodum nempe et ex humano ore
status excurrens. Item in expositione Evangelii
Joannis in dictum : « Vidi Spiritum descendentem B
quasi columbam ⁵³, » Immutabilis est identitas Filii
ad Spiritum, qui proprius ejus est, quique ex eo
secundum naturam profunditur. In idem : *Mens
enim existens Christi Spiritus, omnia quæ in illo
sunt eloquitur ad discipulos, non propria quoniam
voluntate, neque alieno impulsu, ab eo in quo et ex
quo est eloquens, sed veluti ex essentiâ illius natura-
liter progrediens.* Et in illud : « Non enim loquitur
a seipso ⁵⁴, » Spiritum veritatis, Paracletum nempe
nuncupat : neque enim alienus ab Unigeniti essentiâ
Spiritus sanctus intelligitur, progreditur vero natura-
liter ex ipsa, nihil aliud præter ipsum existens
quantum attinet ad identitatem naturæ, licet intelli-
gatur in propria hypostasi. Idem libro tertio ad C
Hermiam, cum enuntias et S. Joannem dicere : *Ex
complemento ipsius nos omnes recepimus, collo-
quentem interrogat : Datio vero bona et donum per-
fectam, eritne aliud quidpiam tua sententia quan
ipsius Spiritus sancti possessio ? Et illo recte
respondente : Nequaquam; sanctus statim subinfert
Conspice igitur etiam per hæc ex proprio compl
mento Filium mittere proprium, et indissol
adherentem Spiritum sanctum, per quem on
datio bona.* Et libro quarto ad Hermiam : *Itaque Unigenitus homo factus est, antiquo et
a principio communicatum fuit bono, nat
humanam spoliatam inveniens, rursus eam in
plementi emittens dicensque : « Accipite S
sanctum ⁵⁵. »* Hæc etiam divinus decernens
manifesto non alia a Patribus, qui eu
cesserunt et quos nos supra memoravimus
auniat; et in his recte admodum, et uti
corum vestigiis insistens, quos nos etiam
bus sequi justum est, tanquam pietatis
eadem atque illi sentire, et non ad sit
sitiones deferri, ut quidam peragere
sunt, quorum contentiosa turbulent
abunde multisque etiam in primo tri
est, rursusque non minus in præ
divelletur. Namque in præposito non

⁵³ Joan. i, 32. ⁵⁴ Joan. vii, 17.

τινας; πικρὸν οὐ κατώκνησαν, ὧν ἡ φιλόνοικος γνώμη καὶ δόσεις ἱκανῶς ἀπελήλεγχται διὰ πολλῶν καὶ τῶ προτέρῳ συντάγματι παρ' ἡμῶν, καὶ πάλιν οὐδὲν ἦστον ἐκ τῶν ἐξ ὀλίγων ἀπελεγχθῆσεται. Καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης ἡμῶν πραγματείᾳ κατ' ἀρχὰς ἀγωνιζόμενοι παραστήται δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν παρὰ Πατρὸς, καὶ πρὸς τοῦτο γραφικῆς μαρτυρίας παράγοντας, τὰς μὲν διαγορευούσας τρανῶς ἐκλάμπειν, προῖσθαι, πηγάζειν, προχωρεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὰς δὲ περιφρονεῖν, βλύζειν, ἐκπέμπεσθαι, προχεῖσθαι, καὶ εἴπερ τι ἄλλο παρόμοιον, ἐπειπερ τινὰς ἐμψύχων μηδαμῶς ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος δεχομένους αὐτὰς, ἐπὶ δὲ τῶν χαρισμάτων τῶν παρὰ τοῦ Πνεύματος χορηγουμένων τοὺς ἐκ τούτου καὶ τῆς ἐκφάνσεως, ἐτίρας εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀπορίας ἡμῶν χρήσεις ταῖς, αὐταῖς λέξεσι χρωμέναις ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ προτεθείκαμεν, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιπέσει ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως πάντως λαμβάνεσθαι τοῦ πατρὸς ζήτημα τὸ παρὸν ἀρκέσουσιν ἂν. Τὸν γὰρ λόγον πρὸς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

εἶ. Τίως καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἐπιπέσει τοῦ παναγίου δηλαδὴ Πνεύματος ἀρτίως προτεθείκαμεν τοὺς παρὰ τινων ἀμφαλλομένους εἰκῆ λύειν πεινεργεῖν. Ἡ δὲ λύσις, ὡς ἂν συντόμως παραστήται τῆς ὑποσχέσεως, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ λέξει, ταύτην δ' ἐκτίθεισιν ὡς ἀπὸ ὀρθόδοξου Μακεδονίου, διατρένων γλώττη βοᾷ· Μηδὲν οὐδεὶς εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐκ τοῦ Πνεύματος ὡς πατὸς, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τι ἀσώματον, οὔτε τὸ ἀραδὲρ, οὔτε ἄλλο τι κτλ. πρὸς τὸ θεῖον θεωρουμένων λέγει εἶναι ἐκασπιον Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει πατρῷον, φύσει ἀθάνατον, φύσει ἀθάνατον. ὡς εἶπεν εἶπεν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀηράζον, εἶπεν ἐκασπιον κτλ.

Εἶδες, ὁ ἀντιλέγων, πῶς ἡ φύσις ἀποφασίζουσα εἶπεν, ἐκασπιον πατρῷον, οὔτε ἰδίον τῷ παναγίῳ Πνεύματι, ἐπειπερ ἐκπορευτῶς ὑπάρχει, καὶ ἀθανάτου, ἡμεῖς Χριστοῦ δεξάμενοι τὴν φύσιν ἡμεῖς ἀπαρχαίως εἶπεν, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀηράζον, οὔτε ἰδίον τῷ παναγίῳ Πνεύματι, οὔτε ἰδίον τῷ παναγίῳ Πνεύματι, οὔτε ἰδίον τῷ παναγίῳ Πνεύματι.

Πατρὸς. Ὁ δὲ πρὸς τὸν ἀντιλέγον, ἀποφασίζουσα εἶπεν, ἐκασπιον πατρῷον, οὔτε ἰδίον τῷ παναγίῳ Πνεύματι, οὔτε ἰδίον τῷ παναγίῳ Πνεύματι, οὔτε ἰδίον τῷ παναγίῳ Πνεύματι.

A principio, hoc iustitiam...
 Filium Spiritus...
 hoc iustitiam...
 duratenn...
 exsilire...
 partim...
 hisce...
 modo...
 tam...
 aemul...
 litor...
 dicta...
 prope...
 ita...
 amodo...
 ram...
 quod ad...
 manum...
 consub...
 gesta...
 inpro...
 suscepi...
 summi...
 cogitione...
 proponant...
 quod idem...
 armonibus...
 quidem...
 sacris...
 Numen...
 edoctus...
 hanc esse...
 non recte...
 verba...
 meis, si...
 sanctos...
 et natura...
 ab ipsis...
 cum Patre...
 sset a nobis...
 eorumdem...
 eritne...
 quam simi...
 sententia...
 Quinam...
 qui Filium...
 Patris...
 testimonia...
 medium...
 Primun...
 Unigenito...
 Diviniss...
 colloquio...
 Itaque...
 proprium...
 Ex utero...
 luciferum...
 generationem...
 Et post...
 ob causam...
 ut ostendat...
 ipsum...
 Et paulo...
 Filium...
 genitum...
 Idem in...
 Hierosol...
 Ecclesiam...
 Qui Arian...
 egerunt...
 plane ag...
 non esse...
 sed ex...
 Verbum...
 et rursus...
 Non de...
 Filiti...
 neque...
 non entibus...
 sed ex...
 quomodo...
 splendor...
 et aqua...
 vapor. Et...
 hæc quidem...
 diviniss...
 Unigenito.

Verbum, et ex propria natura nobis emittit. Et rur-
 sus in his quæ ad Palladium scripsit, quæ etiam
 in primo nostro de hoc argumento tractatu recita-
 vimus, idque quam aptissime: *Mutabilis in
 nullo modo Spiritus est; quodsi mutationi
 nocuus est, ad ipsam divinam naturam vituper-
 curret, si est Dei et Patris, præterea et Filii
 itialiter ex ambobus, ex Patre scilicet
 effusus Spiritus. Quid porro in se
 Thesaurorum? Cum itaque Spiritus
 accedens, conformes nos efficit Deo
 et ex Patre et Filio, manifestus
 esse essentialiter, essentialiter in-
 dientem; quemadmodum n-
 status excurrens. Item
 Joannis in dictum: *et in
 quasi columbam*,
 ad Spiritum, qui
 secundum naturam
 enim existens.
 sunt eloquitur
 voluntate,
 quo est
 iter
 a s
 n
 itum esse ex essentia Filii et Dei, omnem illius
 facultatem et operationem possidentem. Item in alio:
 Nullum itaque Paulus naturæ discrimen Filii et
 Spiritus sancti agnoscit, sed veluti ex ipso et in
 ipso naturaliter existentem dominationis nomine
 insignit. Nec non in alio: *Igitur ex essentia Filii
 Spiritus. Idem in expositione Evangelii secundum
 Joannem, in illud, « Non loquetur a semetipso. »
 Propterea hoc adnexuit, Ventura annuntiabit vobis:
 Prorsus, inquit, ex mea essentia Spiritus est, et quasi
 mens mea est, ita ut annuntiet æque atque ego fu-
 tura. Ex his dictis divini Cyrilli nullum est, quod
 expositione indigeat. His enim omnibus aperte
 demonstravit, Spiritum sanctum esse etiam ex
 Unigenito, Epiphanium pietate inclytum prudenter
 sequens, cujus dictum uti se habet propriis verbis
 supra recitavimus.**

νατο καθαρώς εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀκολουθήσας καλῶς ἔχει καὶ προτεθείκαμεν.

12. Sunt nihilominus ex adversariis nostris plu-
 rimi, qui contentiose nimis atque inverecunde adeo
 patentem veritatem oppugnant, dicuntque divinum
 hunc Patrem, sapientem nempe Cyrillum, in ple-
 risque his suis dictis *ex essentia Filii*, ad Epiphanii
 mentem palam pronuntiare, existere Spiritum
 sanctum, sed in quibus reperitur de Filio sermo-
 nem habere rursus *naturaliter* addere: neque in-
 veniri Spiritum sanctum simpliciter nonnisi addito
naturaliter decernere ex Filio, et ex essentia illius,
 uti dictum est, in majori parte horum dicto-
 rum enuntiat. Scimus porro omnes ejusdem essen-
 tiæ atque naturæ citra ullum discrimen cum Filio
 esse Spiritum sanctum, et hoc esse dogma catholi-
 cum ab antiquo tempore Ecclesiæ traditum. Igitur

ν οὐσαις, καὶ πρὸς μηδὲν ὁρώσαις
 Τίς τῶν ἀνθεστηκότων λοιπὸν διαστῆ
 καὶ ταύτας πρὸς τὸ δοκοῦν εἶναι
 τὸς ἔχων νοῦν ὄλωσ καὶ λον
 ἡ γὰρ ἀντειπεῖν τοῖς εἰρ-
 εῖν ἀνήνυτον καὶ λίαν
 ἀποστολικῆς Ἐκ-
 διδάσκαλοι · δ
 ἵντας χρεῶν
 ἢ Πνεῦμ
 εἰ τ

διὰ
 μὲν διορ.
 τῷ οὕτω πως κ

ἄγιον, φησὶν, οὐ συνα-
 ἄλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας.
 τὰ θεῖα σοφὸς Κύριλλος ἐν ἐνὶ
 δευτέρου λέγει τῶν Θησαυρῶν · *Νομοθε-
 γαρὺν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ
 φυσικῶς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ νομοθετε-
 Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῃ περὶ τοῦ Πνεύματος · Ὡς γὰρ
 τῆς οὐσίας ὑπάρχον τῆς τοῦ χορηγοῦντος τῶ
 ἀγίοις, Χριστοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐν ἑτέρῳ · Ἀνάγκη
 λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτῆ
 τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, πύσαν αὐτοῦ τὴν τε
 δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον. Καὶ αὐτὸν ἐν ἄλλῃ
 φησὶν · *Οὐδεμίαν ὄρα φύσεως οἶδεν ὁ Παῦλος
 διαφορὰν τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος,
 ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπά-
 χον τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖ. Καὶ πάλιν
 ἐν ἑτέρῳ · *Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ το
 Πνεῦμα. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάν-
 νην Ἐθαγγελίου εἰς τὸ, « Οὐ γὰρ λαλήσει ἐξ' ἐπι-
 τοῦ »· Διὰ γὰρ τοι τοῦτο προστέθεικεν ὅτι *Τα
 ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ἡμῖν*· ὅτι δη πάντως ἐκ τῆς
 ἐμῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ ὅλον ἐμὸς ἐστι
 τοῦς, τῷ ἐρεῖν αὐτὸν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐρεῖ.
 Τοῦτων οὐδὲν οὐδόλωσ δέομενον σαφηνείας τιτὸ, ὅ
 θεσπέσιος εἶπε Κύριλλος. Διὰ γὰρ πάντων ἀπεφθί-
 ῖται καὶ προτεθείκαμεν.***

13. Ὅμως δ' οὖν κἀν τούτοις εἶναι ἐννοεῖ τῶν
 πλείστον ἀδελῶς ἀντικειμένων ἡμῖν, οἱ φιλονεικῶς
 πρὸς φανεράν οὕτως ἀλήθειαν ἀναισχυντοῦσι μαχόμε-
 νοι, καὶ φασι ὡς ὁ θεὸς Πατὴρ οὗτος, ὁ σοφὸς
 δηλονότι Κύριλλος, ἐν μὲν τοι τοῖς πλείστοι τῶν ἐκ-
 τοῦ τούτων ῥητῶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ κατὰ
 τὸν μακαρίτην Ἐπιφάνιον καταγγέλλει τρανῶς
 ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐν ὅσοις δ' εὐρίσκειται
 λέγειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ πάλιν τὸ φυσικῶς ἐκεῖσε προστι-
 θησιν· οὕτε δὲ φαίνεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπλῶς
 δογματίζων ἐκ τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ φυσικῶς, καὶ
 τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καθάπερ εἰρηται, τοῦτο θεολογῶ-
 τοῖς τῶν τοιούτων ῥητῶν πλείστοι. Ἴσμεν δὲ πάντες
 τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως ἀπαραλλάκτως ὅν τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ, καὶ τοῦτο καθόλου

116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200

1169

ἄγμα περιφανῶς τῇ Ἐκκ.
ον ἀνέκαθεν. Οὐκοῦν ἔ
ἰ ἀπαλλάκτως ν
μα τὸ ἔγγιον τῷ π
αὐτὸ τοῦτω ;
θεῖα πολὺς
ου τοῦ
ἀκ
α

οὗτος ὕφη-

Α A uno secundi Thesaurorum capite hæc aperte pro-
nuntiat : Non arcetur Spiritus a divina essentia, sed
ab ipsa naturaliter emissus universam Patris et Filii
operationem habet. Et in alio : Homo habens in se-
metipso Spiritum, qui ex essentia Dei est, imago
Dei et gloria nuncupatur. Et in alio : Deus igitur
Spiritus est, ex divina essentia naturaliter emissus.
Et alibi : Spiritus sanctus ex Deo naturaliter. Nec
on in alio horum Thesaurorum capite : Sed ma-
it ipsi quoque proprium ex alio esse, quod ex
ia Patris est. En adduxi testimonia, quæ
in sanctum, ex Patris essentia, et ex Patre
naturaliter confirmant, ea prius adductis
is esse, et ex Patre naturaliter asse-
nimbus a l utrumque pertinentibus
mendatus auditor dignoscet, ea
ex essentia Filii Spiritum san-
existere naturaliter asserunt,
denotare. Etenim si hæc
Filii citra ullam hæsiatio
ela.
porio
Spiritus esse
infusa nobis p
plane percalleo ; sed p
tentiam et mentem nen
Filii et Spiritus
divinæ Scripturæ verba consi
aliud, et non
faciles sunt
aperiant
criminis
rebus
hiæc
en-
dum esset a nobis, non indubitata
vinam eorumdem ex Patre existentiam. Et erine
unquam similis cogitatio sana, ne dicam Christiano
homine digna sententia ? Quinam vero Patres sunt,
qui Filium et Spiritum ex essentia naturaque esse
Patris asseverant ? Et hos quoque, singulorum te-
stimoniam uti addebet, et nulla interposita mora in
medium afferens, commemorabo. Primumque de
Unigenito discito. Divinissimus Athanasius in col-
loquio suo cum Ario dicit : Itaque Deus dicens ante
proprium Filium per prophetiam, « Ex utero ante
luciferum genui te », ex paterna essentia genera-
tionem Filii notat. Et post pauca : Nullam aliam
ob causam uterum nominat, quam ut ostendat
ipsum Filium ex Patris essentia genitum esse. Et
paulo post : Filium itaque ex essentia Dei et Patris
genitum esse addiscimus. Idem in epistola ex sy-
nodo Hierosolymitana scripta ad Alexandrinam
Ecclesiam : Qui Arianam hæresim anathemati sub-
egerunt ; plane agnoscunt, non esse creaturam, sed
ex essentia Verbum setum esse. Et rursus alibi :
Non desoris invecta est Filii essentia, neque ex non
entibus introducta, sed ex Patris essentia nata
quemadmodum luminis splendor, et aquæ vapor. Et
hæc quidem divinissimus Athanasius de Unigenito.

Α A uno secundi Thesaurorum capite hæc aperte pro-
nuntiat : Non arcetur Spiritus a divina essentia, sed
ab ipsa naturaliter emissus universam Patris et Filii
operationem habet. Et in alio : Homo habens in se-
metipso Spiritum, qui ex essentia Dei est, imago
Dei et gloria nuncupatur. Et in alio : Deus igitur
Spiritus est, ex divina essentia naturaliter emissus.
Et alibi : Spiritus sanctus ex Deo naturaliter. Nec
on in alio horum Thesaurorum capite : Sed ma-
it ipsi quoque proprium ex alio esse, quod ex
ia Patris est. En adduxi testimonia, quæ
in sanctum, ex Patris essentia, et ex Patre
naturaliter confirmant, ea prius adductis
is esse, et ex Patre naturaliter asse-
nimbus a l utrumque pertinentibus
mendatus auditor dignoscet, ea
ex essentia Filii Spiritum san-
existere naturaliter asserunt,
denotare. Etenim si hæc
Filii citra ullam hæsiatio
ela.
porio
Spiritus esse
infusa nobis p
plane percalleo ; sed p
tentiam et mentem nen
Filii et Spiritus
divinæ Scripturæ verba consi
aliud, et non
faciles sunt
aperiant
criminis
rebus
hiæc
en-
dum esset a nobis, non indubitata
vinam eorumdem ex Patre existentiam. Et erine
unquam similis cogitatio sana, ne dicam Christiano
homine digna sententia ? Quinam vero Patres sunt,
qui Filium et Spiritum ex essentia naturaque esse
Patris asseverant ? Et hos quoque, singulorum te-
stimoniam uti addebet, et nulla interposita mora in
medium afferens, commemorabo. Primumque de
Unigenito discito. Divinissimus Athanasius in col-
loquio suo cum Ario dicit : Itaque Deus dicens ante
proprium Filium per prophetiam, « Ex utero ante
luciferum genui te », ex paterna essentia genera-
tionem Filii notat. Et post pauca : Nullam aliam
ob causam uterum nominat, quam ut ostendat
ipsum Filium ex Patris essentia genitum esse. Et
paulo post : Filium itaque ex essentia Dei et Patris
genitum esse addiscimus. Idem in epistola ex sy-
nodo Hierosolymitana scripta ad Alexandrinam
Ecclesiam : Qui Arianam hæresim anathemati sub-
egerunt ; plane agnoscunt, non esse creaturam, sed
ex essentia Verbum setum esse. Et rursus alibi :
Non desoris invecta est Filii essentia, neque ex non
entibus introducta, sed ex Patris essentia nata
quemadmodum luminis splendor, et aquæ vapor. Et
hæc quidem divinissimus Athanasius de Unigenito.

ἄγματος περιφανῶς τῇ Ἐκκ.
ον ἀνέκαθεν. Οὐκοῦν ἔ
ἰ ἀπαλλάκτως ν
μα τὸ ἔγγιον τῷ π
αὐτὸ τοῦτω ;
θεῖα πολὺς
ου τοῦ
ἀκ
α

μὴν ἀν
ου τοῦτο βούλ
ας ἐπερὶς ῥήσεις ὅλος
κοντες, περὶ οὗτινος ἐν τῷ προ.
κιν τῷ παρόντι διαλαδῶν καθυπερχο,
ἀρτίως δὲ κατὰ δύναμιν ἐκπληρωτῆς φανο.
ἐπ' ἀμφοῖν τοιαύτης ἐμῆς ὑποσχέσεως, οἷα δὴ
γνώσιν εὐκολοι, καὶ τὰς φρένας σαθροὶ, ῥᾶστα τὰ
σαθρὰ κατ' ἐννοιαν ταῦτα προτείνουσι, τῷ ὁμοουσίῳ
προσεπιπλέκοντες τὸ ὁμοφυές· ὅπερ ταυτὸν ὡς τοῖς
πᾶσι σαφές ἐκείνῳ καθέστηκεν. Ἐγὼ δὲ γὰρ τὸ μὲν
ὁμοφυές εἶναι καὶ ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον εἶδα τῶν ἱερῶν λογίων, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐν-
σπάρεισης· ἡμῖν γνώσεως θεοῦ ἐκδιδάχθεις· ὅτι δὲ
τοῦτο τῶν διαληφθεισῶν ῥησέων ἐστίν· ἡ διάνοια
παντελῶς οὐκ ἔχω καταβαλεῖν, οὐτ' ἀπ' αὐτῆς τῆς
ἕσπευόσπου Γραφῆς, οὕτε μὴν πολλαίς παρ'
ἐμαυτῷ λογιζόμενος. Οὕτω γάρ καὶ ὅταν ἀκούομεν
τῶν ἁγίων ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ φύσεως,
τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τελεῖν, ἐν ταῖς πονηθείαις
αὐτοῖς ὑπαγορευόντων γραφαῖς, ὀφειλομένον κάκει τὸ
τοῦτων ὁμοφυές πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ὁμοούσιον ἐκ-
καμβάνειν, οὐ τὴν ἀναμφισβήτητον παρὰ πᾶσιν ἐκ τοῦ
Πατρὸς θεῖαν αὐτῶν ὑπαρξίν. Καὶ τοῦ τοῦτο κἀν ὅλω
νοήματος ὕγιους, ἵνα μὴ Χριστιανοῦ λέγω φρονήμα-
τος ; Τίνες δὲ τῶν ἁγίων, οἱ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα
φάσκοντες ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τῆς
τοῦ Πατρὸς ; Καὶ τοῦτους, ἐρῶ, τὰς καθέκαστον χρή-
σεις αὐτῶν προσηκόντως διεξεληθῶν ἄνευ τῆς οἰασοῦν
ὑπερθέσεως. Μάνθανε τὰ πρῶτα περὶ τοῦ Μονογε-
νοῦς. Ὁ μὲν τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῇ γενο-
μένῃ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀρειὸν διαλέξει φησίν·
Οὐκοῦν ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν διὰ
τοῦ προφήτου, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ κωκυφόρου
ἐγέννησά σε, » σημαίνει τὴν ἐκ πατρικῆς οὐσίας
γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Δεῖ οὐδὲκ
ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἢ ἵνα παρυστήσῃ αὐ-
τὸν τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γενε-
τησθαι. Καὶ μετὰ βραχέα· Τὸν αὖν Υἱὸν ἐκ τῆς
οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα μαρτά-
ρομεν. Οὗτος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ ἀπὸ τῆς συνόδου
τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν
Ἐκκλησίαν· Οἱ γάρ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνα-
λεματίσαντες, λέγει, γινώσκοντές εἰσι μὴ κτίσμα,
ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον.

Ps. l. cix, 5.

Verbum, et ex propria natura nobis emittit. Et rursus in his quæ ad Palladium scripsit, quæ etiam in primo nostro de hoc argumento tractatu recitavimus, idque quam aptissime: *Mutabilis vero nullo modo Spiritus est; quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurret, si est Dei et Patris. præterea et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus.* Quid porro in secundo libro Thesaurorum? Cum itaque Spiritus sanctus ad nos accedens, conformes nos efficit Deo, progreditur vero et ex Patre et Filio, manifestum est illum divinæ esse essentiæ, essentialiter in ipsa et ex ipsa egredientem; quemadmodum nempe et ex humano ore flatus excurrens. Item in expositione Evangelii Joannis in dictum: « Vidi Spiritum descendentem quasi columbam⁵², » Immutabilis est identitas Filii ad Spiritum, qui proprius ejus est, quique ex eo secundum naturam profunditur. In idem: *Mens enim existens Christi Spiritus, omnia quæ in illo sunt eloquitur ad discipulos, non propria quapiam voluntate, neque alieno impulsu, ab eo in quo et ex quo est eloquens, sed veluti ex essentia illius naturaliter progrediens.* Et in illud: « Non enim loquatur a seipso⁵³, » Spiritum veritatis, Paracletum nempe nuncupat: neque enim alienus ab Unigeniti essentia Spiritus sanctus intelligitur, progreditur vero naturaliter ex ipsa, nihil aliud præter ipsum existens quantum attinet ad identitatem naturæ, licet intelligatur in propria hypostasi. Idem libro tertio ad Hermiam, cum enuntiasset S. Joannem dicere: *Ex complemento ipsius nos omnes recepimus, colloquentem interrogat: Datio vero bona et donum perfectam, eritne aliud quidpiam tua sententia quam ipsius Spiritus sancti possessio? Et illo recte respondente: Nequaquam; sanctus statim subinfert: Conspice igitur etiam per hæc ex proprio complemento Filium mittere proprium, et indissoluble adherentem Spiritum sanctum, per quem omnis datio bona.* Et libro quarto ad Hermiam: *Cum itaque Unigenitus homo factus est, antiquo et quod a principio communicatum fuit bono, naturam humanam spoliata inveniens, rursus eam in illud transmutare conabatur, veluti a fonte proprii complementi emittens dicensque: « Accipite Spiritum sanctum⁵⁴. »* Hæc etiam divinus decernens Cyrillus manifesto non alia a Patribus, qui eum præcesserunt et quos nos supra memoravimus, pronuntiat; et in his recte admodum, et uti par est, eorum vestigiis insistens, quos nos etiam in omnibus sequi justum est, tanquam pietatis duces, et eadem atque illi sentire, et non ad stultas oppositiones deferri, ut quidam peragere non veriti sunt, quorum contentiosa turbulentaque opinio abunde multisque etiam in primo tractatu divulsa est, rursusque non minus in præsentia paucis divelletur. Namque in præposito nostro tractatu in

ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκείμενον, τῷ ἰδίῳ ἰσχυρῶς καταγγέλλει Πνεύματι, ὅπερ ἐνήσει μὲν αὐτῷ ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Ἁλόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἀναπηρῶσι φύσεως. Ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον αὐθις, ὃ κἀν τῇ προτέρῃ τῆς νῦν ταύτης ἡμῶν πραγματείας διείδομεν, κἀκεῖ ἴσαν ἀρροδιώτατα Τρεπτεῖν δὲ οὐκ εἶναι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἢ εἰς περ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτῆν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἰ περ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴ κα' τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέμενον Πνεῦμα. Τί δὲ κἀν τῷ ἐπιτερίῳ τῶν Θεσσαρῶν; Ὅτι τολῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῶν γενόμενον συμμύρονον ἡμᾶς ἐκδοικρύνει Θεοῦ, πρόσεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον δὲ τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας ἐπισιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προτὸν ὡς περ εἶν ἀμῆλει καὶ τὸ ἐξ ἀνθρωπίου στόματος ἐκτρέφον ἐμφύσημα. Πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ εἰς τὸ ρητόν, εἶναι ἑ Ταθεῖμαι τὸ Πνεῦμα καταλαμβάνον ὡσεὶ περιστέρων, ἢ Ἀπαράλλακτος ἢ τὸ Χριστοῦ, λέγει, ὁμοιότης πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχέμενον Πνεῦμα. Εἰς τὸ αὐτὸ Νουὲς γὰρ ὑπάρχον Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς, οἷα ἐν ἰδίᾳ τιρὶ θελήσει, οὐδὲ μὴν ἐν ἄλλοις ἐπιβουλήσει τῆς ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗ ἐστὶν ὁμοίον, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φυσικῶς προτὸν. Εἰς δὲ τὸ, Ὁὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, Πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἄλλοτριον τῆς τοῦ Μορογινοῦς οὐσίας τὸ ἅγιον νοσεῖται Πνεῦμα ὡς προσεισι ἐξ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτοῦ ὑπάρχον ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως, εἰ καὶ νοσεῖται τυχόν ἰδιοσιωστάτως. Ὁ αὐτὸς ἐν μὲν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν φάμενος ὡς ὁ Θεοπέπαιος Ἰωάννης λέγει, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, τὸν προσδιδόμενον ἡμεῖς Δόσις δὲ ἀγαθῆ καὶ δώρημα τέλειον εἴη ἂν ἕτερον κατὰ γε τὸ αὐτῷ σοι δοκοῦν πλὴν ἐτι τοῖς μεταλαχεῖν ἁγίου Πνεύματος; Τοῦ δὲ καλῶς ἀποκρινόμενον τὸ, Οὐδαμῶς, ὁ ἅγιος ἐπάγει παρεθύς ὡς ἄθρει δὴ οὐκ καὶ διὰ τούτων ἐξ ἰδίου πληρώματος προτὸν τὸν Υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἀναποβλήτως ἐμπεφυκὸς ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθῆ. Καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν Τοιγαρὰ τοι καὶ δετ γέγονεν ὁ Μορογινοῦς ἄνθρωπος, ἐρήμην τοῦ κάλιου καὶ ἐν ἁρχαῖς ἀγαθοῦ τὴν ἀνθρώπου φύσιν εὐρῶν, κάλιον αὐτῆν πρὸς ἐκείνου μεταστοιχειοῦν ἐπέλεγετο, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος ἐπιείς τε καὶ λέγων, Ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ταῦτα καὶ ὁ ἔνθεος δογματίζων Κύριλλος, διαρρήδην θεολογεῖ, τοῖς πρὸ αὐτοῦ Πατράσιν, οὐς προειρηκίμεν, καὶ τούτοις καλῶς καὶ δεόντως ἐπόμενος, οἷς πᾶσι ἐκαίον ἐστι καὶ ἡμεῖς ἐξακολουθοῦντας, ὡς δεηθῶμεν τοῖς εὐσεβείας, τὰ αὐτὰ δὴ ποῦθεν ἐκείνοις φρονεῖν ἄλλὰ μὴ πρὸς ματοσίαν χωρεῖν ἀντιλογίας, καθὼς

⁵² Joan. i, 32. ⁵³ Joan. vii, 17. ⁵⁴ Joan. xx, 22.

τινες πεινὸν κατώκησαν, ὧν ἡ φιλόνηκος γνώμη καὶ δύσερις ἱκανῶς ἀπέληλεγκται διὰ πολλῶν κἀν τῷ προτέρῳ συντάγματι παρ' ἡμῶν, καὶ πάλιν οὐδὲν ἤτερον τὰ νῦν εἰ' ὀλίγων ἀπελεγθῆσεται. Καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης ἡμῶν πραγματεῖα κατ' ἀρχὰς ἀγωνιζόμενοι παραστήσαι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν παρὰ Πατρὸς, καὶ πρὸς ταῦτο γραφικῶς μαρτυρίας παράγοντες, τὰς μὲν διαγορευούσας τρανῶς ἐκλάμπειν, προεσθαι, πηγάζειν, προχωρεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὰς δὲ πεφηνέαι, βλύζειν, ἐκπέμπεσθαι, προχεῖσθαι, καὶ εἴπερ τι ἄλλο παρόμοιον, ἐπειπερ τινὰς ἐωρῶμεν μηδμιῶς ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος δεχομένους αὐτὰς, ἐπὶ δὲ τῶν χαρισμάτων τῶν παρὰ τοῦ Πνεύματος χορηγουμένων τοῖς ἑαυτοῦς ἅπασι καθάρασι, κάκι τῆς ἀποστολῆς τούτου καὶ τῆς ἐκφάνσεως; ἐτίρας εἰς ἀπόδειξιν τῆς διανοίας ἡμῶν χρήσεις ταῖς; αὐταῖς λέξεσι χρωμέναις ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ προτεθεικάμεν, ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ταύτας γραφῆς, ἐξ ὧν ἐπιτωσάμεθα κάκεινας ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως πάντως λαμβάνεσθαι τοῦ παναγίου καὶ ζήτημα τὸ παρὸν ἀρκεσοῦσιν ἄν. Τὸν γὰρ λόγον, ὃν πρὸς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

1. Τῶς καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ παναγίου δευλαδῆ Πνεύματος ἀρτίως προτεθῶμαι τοῖς παρὰ τινῶν ἀμφιβαλλομένοις εἰκὴ λύσειν ἐπενεγκεῖν. Ἡ δὲ λύσις, ὡς ἂν συντόμως περατωθῆ τὰ τῆς ὑποσέσεως, ὁ μέγας Ἀθανάσιος; ἐν οἰκείᾳ διαλέξει, ταύτην δ' ἐκτίθησιν ὡς ἀπὸ ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ, διατράνω γλιώτη βοᾷ· *Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὐτε τὸ ἀφθαρτον, οὐτε τὸ ἀθάνατον, οὐτε τὸ ἀγαθόν, οὐτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀφθαρτον, φύσει ἀθάνατον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἴτουν ἐκπορευόμενον. Εἶδες, ὁ ἀντιλέγων, πῶς ὁ θεὸς Πατὴρ πηγάζειν εἰπόν, ἐκπορευέσθαι σαφῶς ἐφηρημένους, ὅπερ ἴδιον τῷ παναγίῳ Πνεύματι μᾶλλον ἐστίν, ἐπειπερ ἐκπορευτῶς ὑπάρχει, καθάπερ ἐκ τοῦ σωτήρος Χριστοῦ δεξάμενοι τὴν φωτὴν, οἱ θεοφόροι Πατέρες ἀπαφαπλῶς πάντες ἐθεολόγησαν; Ἀλλὰ καὶ ὁ θεηγόρος Κύριλλος ἐν τῷ λόγῳ τῷ πρὸς τοῦ μοναχῆς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅτι προχεῖται φάμενος ἐκ Πατρὸς, ἐπήγαγεν, Ἥγουν ἐκπορευέσται· λέγει γὰρ οὕτως ἐκεῖ· *Τὸ Πνεῦμα προχεῖται μὲν, ἡγουν ἐκπορευέσται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ὁ δὲ μέγιστος καὶ δογματικώτατος Μάξιμος Ἀνομιόλου, τουτέστιν Ἀρειανοῦ, καὶ Ὁρθόδοξου διάλεξιν συγγραφόμενος ὡς ἀπὸ τοῦ Ὁρθοδόξου ῥητῶς, Ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα, τὸ δὲ Πνεῦμα, φησὶν, ἐκπορευέσται. Μὴ γὰρ ἐνεργητικῶς ἔχων εἰπεῖν τὸ ἐκπορευέσται κατὰ γραμματικῶς, ὅτι μὴ τὸ αὐτοῦ; εἰς χρήσιν καθέστηκεν, εἰς τὸ ἐκπέμπει μετέβαλε τὴν λέξιν, ὡς δυνάμενον ἐκεῖνο ταυτὸν, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος; οὕτω δεδῆλωκεν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξῆν. Ταῖς τοιαύταις Πατρικαῖς χρήσεσι τὴν εἰς τὰς προφῆθειας γραφικῶς μαρτυρίας ἡμεδαπὴν διάνοιαν πιστοῦμαι καὶ νῦν, ἀναντιρῆτῶς**

A principio, cum contenderemus confirmare per Filium Spiritum sanctum existere a Patre, et ad hoc insinuandum scripto mandata testimonia adducere, partim palam edicentia elucere, emitti, exsilire, progredi Spiritum sanctum per Filium; partim apparere, scaturire, effundi, et si quid aliud hisce non dissimile est, dum videremus nullo modo ea de existentia Spiritus sancti accipi, verum de donis quæ a Spiritu suppeditantur sese semel purgantibus, et de missione illius et apparitione, ad nostram sententiam comprobendam alia dicta easdem voces usurpantia de existentia Filii proposuimus ex eadem et illa scriptura, quibus illa quoque confirmavimus de existentia sanctissimi et adorandi Spiritus sumenda esse. Et illa quidem ad questionem præsentem satis fuerint: rationem enim quam habent ad illud *per Filium*, eandem habent etiam ad illud *ex Filio*.

καὶ ταύτας γραφῆς, ἐξ ὧν ἐπιτωσάμεθα κάκεινας καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος. Αἱ δὲ καὶ πρὸς τὸ πρὸς τὸ δι' Υἱοῦ κέκτηνται, τὸν αὐτὸν ἔχουσι καὶ

10. Interim et alio modo de ipso sanctissimo Spiritu nunc a nonnullis in dubium versis solutionem non intempestive asferre in animum venit. Et solutio fuerit, ut breviter id faciam, quod semel recepi, sanctus Athanasius, qui in sua disputatione, quam ille inter orthodoxum et Macedonianum concinnavit, sonora voce clamat: *Absit ut dicam aliquid esse ascititium in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliud, quod de Deo consideratur et dicitur, dico esse ascititium Spiritui sancto, sed naturæ sanctus, naturæ bonus, natura incorruptibilis, natura immortalis est, ut Spiritus Domini, ex ipso exsilens, sive procedens. Videsne, tu qui vehementius adversaris, divinum hunc Patrem cum dixisset exsilire, palam aperteque procedere interpretatam fuisse, quod sanctissimo Spiritui magis proprium est, cum processionis modo existat, uti ex Salvatore Christo vocem deitæri Patres excipientes omnes ad unum expresserunt? Imo et deiloquus Cyrillus oratione ad monachos, cum dixisset Spiritum sanctum a Patre profundi, subnexuit: *Nempe procedit*. Namque ibi sic ait: *Spiritus sanctus profunditur quidem, procedit nempe veluti a fonte Deo et Patre*. At maximus in discernendis dogmatibus celeberrimus Maximus, colloquium Anomæi, Arlan scilicet et orthodoxi concludans, hæc ex orthodoxi ore pronuntiat: *Pater emittit Spiritum, Spiritus vero, ait, procedit*. Cum enim activo modo ἐκπορευέσται grammaticorum more, quod illis in usu non est, verbum hoc desinere non posset, in illud *emittit* dictionem immutavit, tanquam quod hoc ipsum notaret; et sanctissimi Spiritus hac ratione ex Patre existentiam significavit. Hisce Patrum dictis jam antea laudatis scriptoque mandatis testimoniis, meam sententiam nunc quoque confirmo,*

quæ nullo modo refelli possunt, et dubitationem omnem evincunt. Quis ex adversariis igitur etiam hæc in suam sententiam invertere, et suis, quas ipse in se nutrit, cogitationibus adaptare conabitur? Namque his sese opponere præterquam quod frustra operam insumere, maxime id etiam esset projectæ audaciæ, quandoquidem illi sunt apostolicæ Ecclesiæ nemine prorsus discrepante illustres magistri, proptereaque illis, tanquam qui continuo cum Spiritu eloquuntur, prorsus assentiendum est. Sed hi quidem hac ratione digesta antea dicta robor, illudque citra omnem controversiam habere suo testimonio confirmarunt.

41. Ut vero, quod nunc quaeritur a multis, absolutius rursus per scripto tradita testimonia demonstremus, perspicacissimus Epiphanius in propria oratione, cui nomen est Ancyroto, *Spiritus sanctus*, ait, *non fratris frater, non Patris frater, sed ex ipsa essentia Patris et Filii*; et in rebus divinis præcellens Cyrillus in uno secundi Thesaurorum capite ait: *Decernente itaque Christo, in ipso et ex ipso naturaliter existere Spiritum suum decernit*. Iterumque in alio de Spiritu sancto: *Uti ex essentia existens distribuentis illud Sanctis, Christi scilicet*. Et in alio: *Necesse est igitur fateri illum esse ex essentia Filii et Dei, omnem illius facultatem et operationem possidentem*. Item in alio: *Nullum itaque Paulus naturæ discrimen Filii et Spiritus sancti agnoscit, sed veluti ex ipso et in ipso naturaliter existentem dominationis nomine insignit*. Nec non in alio: *Igitur ex essentia Filii Spiritus*. Idem in expositione Evangelii secundum Joannem, in illud, « *Non loquetur a semetipso.* » *Propterea hoc adnexuit, Ventura annuntiabit vobis: Prorsus, inquit, ex mea essentia Spiritus est, et quasi mens mea est, ita ut annuntiet æque atque ego futura*. Ex his dictis divini Cyrilli nullum est, quod expositione indigeat. His enim omnibus aperte demonstravit, Spiritum sanctum esse etiam ex Unigenito, Epiphanium pietate inclytum prudenter sequens, cujus dictum uti se habet propriis verbis supra recitavimus.

νατο καθαρῶς εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀκολουθήσας καλῶς Ἐπιφάνῳ τῷ κλεινῷ κατ' εὐσέθειαν, οὗ τὴν ῥῆσιν ὡς ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεω; ἔχει καὶ προτεθεικαμεν.

12. Sunt nihilominus ex adversariis nostris plurimi, qui contentiose nimis atque inverecunde adeo patientem veritatem oppugnant, dicuntque divinum hunc Patrem, sapientem nempe Cyrillum, in plerisque his suis dictis *ex essentia Filii*, ad Epiphanii mentem palam pronuntiare, existere Spiritum sanctum, sed in quibus reperitur de Filio sermonem habere rursus *naturaliter* addere: neque inveniri Spiritum sanctum simpliciter nonnisi addito *naturaliter* decernere ex Filio, et ex essentia illius, uti dictum est, in majori parte horum dictorum enuntiat. Scimus porro omnes ejusdem essentiae atque naturæ citra ullum discrimen cum Filio esse Spiritum sanctum, et hoc esse dogma catholicum ab antiquo tempore Ecclesiæ traditum. Igitur

παντάσῃν οὐσαι, καὶ πρὸς μηδὲν ὁρώσαις ἀμείψθησιμον. Τίς τῶν ἀνθεστηκότων λοιπὸν διατρέξαι πειράσεται, καὶ ταύτας πρὸς τὸ δοκοῦν ἐαυτῷ, καὶ τοῖς, οὗοις αὐτὸς ἔχων νοῦν ἔλωσ καὶ λογισμῷ διακούμενος; Τὸ γὰρ ἀντειπεῖν τοῖς εἰρηκόσι πρὸς τῷ πάντῃ τυγχάνειν ἀνήνυτον καὶ λίαν ἔοικε τοιμηρόν· ἐπεὶπερ τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας περιφρῆς ὁμολογουμένως διδάσκαλοι· διὸ κατὰ πᾶσι πείθεσθαι τοῦτοις τοῖς πάντας χρεῶν, οἷα διηνεκῶ; φεγγόμενοι μετὰ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐκ ἔστι πρὸς κτεθεῖσας πατρικῆς χρήσεις τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀναμφίλεκτον ἔχειν ἐβεβίωσταν διὰ τῶν τοιούτων μαρτυριῶν.

ια. Ἴνα δὲ καὶ τὸ ζητούμενον παρὰ τῶν πολλῶν τελεώτερον διὰ γραφικῶν αὐθις χρήσεων παραστήσωμεν, ὁ μὲν διορατικώτατος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ οἰκτιρῷ λόγῳ τῷ οὕτω πως καλουμένῳ Ἄγκυρωτῷ, Πνεῦμα ἅγιον, φησὶν, οὐ συνάδαλον, οὐ πατράδαλον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρός καὶ Υἱοῦ· ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφῆς Κύριλλος ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου λέγει τῶν Θεσαυρῶν· *Νομοθετοῦντος τοῦ γὰρ οὗ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ νομοθετεῖ*. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ περὶ τοῦ Πνεύματος· *Ὡς γὰρ τῆς οὐσίας ὑπάρχον τῆς τοῦ χορηγοῦντος τῶν ἀγίων, Χριστοῦ δηλαδὴ*. Καὶ ἐν ἑτέρῳ· *Ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτῆς τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, πῦσαν αὐτοῦ τὴν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον*. Καὶ αὖ ἐν ἄλλῳ φησὶν· *Οὐδεμίαν ὄρα φύσεως ὀδὸν ὁ Παῦλος διαφορὰν τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖ*. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ· *Ὀνοκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα*. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἰς τὸ, « *Ὁ γὰρ λαλήσει ἐφ' ἑαυτοῦ* »· *Διὰ γὰρ τοι τοῦτο προστέθεικεν ὅτι τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ἡμῖν· ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οἷον ἐμὸς ἐστὶ νοῦς, τῷ ἐρεῖν αὐτὸν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐρεῖ*. Τούτων οὐδὲν οὐδόκως δεόμενον σαφηνεῖσας τινὲς ὁ Θεσπέσιος εἶπε Κύριλλος. Διὰ γὰρ πάντων ἀπαφύ-

1β. Ὁμοῦς δ' οὖν κἀν τούτοις εἶσιν ἔνιοι τῶν πλείστον ἀθεῶς ἀντικειμένων ἡμῖν, οἱ φιλονεικοῦντες πρὸς φανεράν οὕτως ἀλήθειαν ἀναισχυντοῦσι μαχημένοι, καὶ φασὶν ὡς ὁ θεὸς Πατὴρ οὗτος, ὁ σοφῆς δηλονότι Κύριλλος, ἐν μὲν τοῖς πλείστοι τῶν ἐαυτοῦ τούτων ῥητῶν *ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν μακαρίτην Ἐπιφάνιον καταγγέλλει* τρανῶς ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐν δὲ οἷσι δ' εὐρίσκειται λέγων ἐκ τοῦ Υἱοῦ πάλιν τὸ φυσικῶς ἔκκεισε προτιθησὶν· οὕτε δὲ φαίνεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸς δογματίζων ἐκ τοῦ Υἱοῦ διχα τοῦ φυσικῶς, καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καθάπερ εἰρηται, τοῦτο θεολογῶν τοῖς τῶν τοιούτων ῥητῶν πλείστοι. Ἴσμεν δὲ πάντες τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως ἀπαράλλακτως ἐν τῷ Πνεύμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ, καὶ τοῦτο καθέλκον

ὄγμα περιφανῶς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παραδεδο-
 μένον ἀνεκαθεν. Οὐκοῦν ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ
 φύσεως ἀπαρλλάκτως κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν ἐστὶ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Μονογενεῖ, τοῦτέστιν ἀληθῶς
 ὁμοούσιον αὐτῷ τοῦτ' ἐκαὶ ὁμοφυές· διὰ τοῦτο Κύ-
 ριλλος ὁ τὰ θεῖα πολὺς τοῖς μὲν πλείοσιν ὧδε ῥητοῖς
 μετ' Ἐπιφανίου τοῦ τὸν βίον ἐπιφανοῦς, ἐκ τῆς οὐ-
 σίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Υἱοῦ δ' ἐνίοις οἰκοθεν φυσικῶς
 ἀνεκλήρυξεν, αὐτὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος
 θεῖαν ὑπαρξίν· ἐκ τοῦ Υἱοῦ τούτοις δηλῶν, ἀλλὰ τὸ
 πάτη πρὸς αὐτὸν σημαίνων ὁμοφυές τούτου καὶ
 ὁμοούσιον. Οὗτοι μὲν προβαλλόμενοι κἀνταῦθα τὸ
 πρῶτον εἰς ἀφορμὴν ἀντιλογίας αὐτοῖς ὁμοούσιον
 πανταχοῦ, καὶ τοῦτο βούλεσθαι τὰς ἡμῖν ἀνωθεν
 προτεθείσας ἱερὰς ῥήσεις ὁλοσχερῶς κατασκευάζειν
 ἐβέλοντες, περὶ οὗτινος ἐν τῷ προτέρῳ συντάγματι
 κινῶν τῷ παρόντι διαλαθῶν καθυπερχόμενον εἰπεῖν·
 ἀρτίως δὲ κατὰ δύναμιν ἐκπληρωτῆς φανοῦμαι τῆς
 ἐπ' ἀμφοῖν τοιαύτης ἐμῆς ὑποσχέσεως, οἷα δὴ τὴν
 γνώσιν εὐκολοί, καὶ τὰς φρένας σαθροί, βῆστα τὰ
 σαθρὰ κατ' ἐννοιαν ταῦτα προτείνουσι, τῷ ὁμοουσίῳ
 προσεπιπλέκοντες τὸ ὁμοφυές· ὅπερ ταυτὸν ὡς τοῖς
 πᾶσι σαφές ἐκέλευε καθέστηκεν. Ἐγὼ δὲ γε τὸ μὲν
 ὁμοφυές εἶναι καὶ ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον οἶδα τῶν ἱερῶν λογίων, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐν-
 σπάρεισης· ἡμῖν γνώσεως θεῶθεν ἐκδιδαχθεῖς· ὅτι δὲ
 τούτο τῶν διαληφθεισῶν ῥησέων ἐστὶν ἡ διάνοια
 παντελῶς οὐκ ἔχω καταλαθεῖν, οὐτ' ἀπ' αὐτῆς τῆς
 ὑποπεύουτου Γραφῆς, οὐτε μὴν πολλάκις παρ'
 ἐμαυτῷ λογιζόμενος. Οὕτω γὰρ καὶ ὅταν ἀκούωμεν
 τῶν ἁγίων ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ φύσεως,
 τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τελεῖν, ἐν ταῖς πονηθείαις
 αὐτοῖς ὑπαγορευόντων γραφαῖς, ὄφελωμεν κάκει τὸ
 τούτων ὁμοφυές πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ὁμοούσιον ἐκ-
 λαμβάνειν, οὐ τὴν ἀναμφισβήτητον παρὰ πᾶσιν ἐκ τοῦ
 Πατρὸς θεῖαν αὐτῶν ὑπαρξίν. Καὶ ποῦ τοῦτο κἀν ὄλω
 νοήματος ὑγιούς, ἵνα μὴ Χριστιανῶς λέγω φρονήμα-
 τος; Τίνας δὲ τῶν ἁγίων, οἱ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα
 φάσκοντες ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τῆς
 τοῦ Πατρὸς; Καὶ τούτους, ἔρω, τίς καθέκαστον χυθί-
 σεις αὐτῶν προσηκόντως διεξελθὼν ἄνω τῆς οἰαστοῦν
 ὑπερθέσεως. Μάνθανε τὰ πρῶτα περὶ τοῦ Μονογε-
 νοῦς. Ὁ μὲν τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῇ γενο-
 μένῃ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀρειὸν διαλέξει φησὶν·
 Οὐκοῦν ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν Ἰδιὸν Υἱὸν διὰ
 τοῦ προφήτου, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ κοιλίας
 ἐγέννησά σε, » σημαίνει τὴν ἐκ πατρικῆς οὐσίας
 γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Δεῖ οὐδὲν
 ἕτερον γαστέρι δομαίσει, ἢ ἵνα παρυστήσῃ αὐ-
 τῶν τῶν Υἱῶν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γαστρ-
 ηῖσθαι. Καὶ μετὰ βραχέα· Τὸν αὖν Υἱὸν ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα μαρτά-
 ρομεν. Οὗτος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ ἀπὸ τῆς συνόδου
 τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν
 Ἐκκλησίαν· Οἱ γὰρ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνα-
 θεματίσαντες, λέγει, γινώσκοντες εἰσι μὴ κτίσμα,
 ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον.

quod ejusdem essentiae et naturae citra ullum
 discrimen, nemine non id approbant, est cum Uni-
 genito Spiritus sanctus, hoc est vere consubstan-
 tialis, et connaturalis, propterea Cyrillus in rebus
 divinis illustris in plurimis hisce dictis cum vita
 clarissimo Epiphanio, ex essentia Filii, in nonnullis
 etiam ex Filio, de suo naturaliter pronuntiavit,
 non ipsam sanctissimi Spiritus divinam existen-
 tiam ex Filio hisce connotans, sed illius cum Filio
 connaturale et consubstantiale modis omnibus
 significans. Hi quidem hoc etiam in loco, quod ad
 contradicendum nunquam non est ad manum con-
 substantialia proponentes, idque prorsus innuere
 supra a nobis omnia sacra dicta digesta probare
 studentes, cujus in anteriore tractatu, et in praesente
 quoque responsonem in me suscepti, nunc
 pro virilibus duplicis mei promissi summam com-
 plebo, ut appareat, quantum hi cognitione levi et
 mentibus detritis similia proponant, consubstan-
 tiali connaturale implicantes, quod idem esse res
 clara est, et omnium sermonibus celebrata. Ego
 porro connaturalem quidem et consubstantialem
 Spiritum esse Filio a sacris Eloquiis, nec non ab
 infusa nobis per Numen cognitione edoctus
 plane percalleo; sed praedictorum hanc esse sen-
 tentiam et mentem non recte capio, licet ipsa
 divinae Scripturae verba considerem, et speculer
 saepius ex meis, si quid meum usquam est. Sic
 quoque cum sanctos dicentes audimus, ex Patris
 essentia et natura Filium et Spiritum esse, in
 vulgatis ab ipsis commentariis, ibi etiam eorum
 connaturale cum Patre et consubstantiale intelligen-
 dum esset a nobis, non indubitatum apud omnes
 divinam eorundem ex Patre existentiam. Et eritne
 unquam similis cogitatio sana, ne dicam Christiano
 homine digna sententia? Quinam vero Patres sunt,
 qui Filium et Spiritum ex essentia naturaque esse
 Patris asseverant? Et hos quoque, singulorum te-
 stimonia uti addebet, et nulla interposita mora in
 medium afferens, commemorabo. Primumque de
 Unigenito discito. Divinissimus Athanasius in collo-
 quio suo cum Ario dicit: *Itaque Deus dicens ad
 proprium Filium per prophetam, « Ex utero ante
 luciferum genui te », ex paterna essentia genera-
 tionem Filii notat.* Et post pauca: *Nullam aliam
 ob causam uterum nominat, quam ut ostendat
 ipsum Filium ex Patris essentia genitum esse.* Et
 paulo post: *Filium itaque ex essentia Dei et Patris
 genitum esse addiscimus.* Idem in epistola ex sy-
 nodo Hierosolymitana scripta ad Alexandrinam
 Ecclesiam: *Qui Arianam haeresim anathemati sub-
 egerunt, plane agnoscunt, non esse creaturam, sed
 ex essentia Verbum setum esse.* Et rursus alibi: *Non
 desoris invecta est Filii essentia, neque ex non
 entibus introducta, sed ex Patris essentia nata
 quemadmodum luminis splendor, et aquae vapor.* Et
 haec quidem divinissimus Athanasius de Unigenito.

Magnus vero Basilius in una suarum orationum : *A Ex Patre Filius, non imperio editus, sed ex natura generatus. Nec ab his abhorret Cyrillus dogmatum scientia admirabilis, tum libro tertio ad Hermianam : Quomodo non omnino felix fuerit, videre Deum vere, et ex Dei et Patris essentia enatum esse Filium, siquidem est ut Deus, et non aliud, qui in nobis inhabitat Spiritus illius ? tum in uno capitum de aeternitate Unigeniti : Erat igitur Genitori coaeternus Filius, uti a quodam fonte prima causa scaturiens. Et in alio eorundem : Qui enim ex essentia Patris progressus est, Patrem illico genitorem ostendit. Et in alio clare : Quemadmodum Pater absque principio est, ita et quod ex essentia illius progressum est Verbum absque principio est. Item in alio : Quemadmodum Spiritus sanctus circa essentiam separationem non admittit, varios emittens in muneribus modos, sic et generatricem essentiam Dei nemo si bene sapit injuria affici dicet, vel separationem vel effluxum aliquem passam esse, que unum solum ex semetipsa Filium emisit. Et in alio quoque ex iisdem capitibus : Universum esse Filii ex Patris essentia exsistit. Et in alio : Quæ enim passio circa solem fieri videtur, cum lumen generat ? Quæ enim circa ignem separatio contingit, cum illuminationem quæ ex ipso est emittit ? Quod si hæc citra ullam partitionem generant, et citra passionem, quæ ex ipsis, sunt, ejaculant, nonne magis eorum opifex suæ naturæ splendorem emittet ? His adsimili, eaque quam plurima venerabilis Cyrillus, cum res theologicas tractat, edocet, quæ fere omnia simul cum his in priore meo commentario, tanquam etiam ibi plurimum conducentia comprehendendi, secundum alias atque alias rationes ; hic vero jam dictis, et ante divini Patris Athanasii et magni Basillii auctoritatibus per nos digestis, abunde unam ex dualibus quæstionibus demonstravimus.*

Πολλά τοιαῦτα θεολογῶν ἐκδιδάσκει Κύριλλος ὁ σεπτὸς, ἃ πάντα σχεδὸν σὺν τοῖσι ἐν τῇ προπονήσει μοι συντάξει διέλαβον, οἷα καὶ ἐκεῖ συντελοῦντα, πλὴν κατὰ τινὰς λόγους λοιπούς· ἐν ταῦτα δὲ διὰ τῶν παρόντων, καὶ δι' ὧν προδεηλώκαμεν τοῦ θεοῦ Πατρὸς Ἀθανασίου, καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῤητῶν ἀρκούντως ; τὸ ἕτερον τῶν δυῶν ζητημάτων νῦν πρæστήσαμεν.

13. Reliquum est jam, et de adorando Spiritu Patrum voces, quæ nempe illum palam ex essentia et natura Patris deprædicant, hic apponere, ut absolute nostri examinis oratio perfecteque procedat, nec ex illis quæ promisimus uno privata claudicat. Et initio ipso ponatur dictum Gregorii Theumaturgi toto orbe terrarum clarissimi, cujus etiam in priore tractatu, sed alio scopo mentionem induximus ; dictum vero, ut ipsum quam ocuis comprehendamus, habetur in oratione fidei ab ipso per partes expositæ : *Confitemur consubstantialiam esse Patri Filium et Spiritum, hoc est unam deitatem naturaliter, cum Pater ingenuitus sit, Filius genitus ex Patre, et Spiritus sanctus ex essentia Patris per Filium æterne emittatur.* Et hoc ait hic divinarum revelationum interpret Et postmodum Cyrillus mysteriorum spiritus instructissimus in

Ἐτέρως· πάλιν· Ὅτι ἐξωθέν τις ἐστὶν ἐθροθεῖσα ἢ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐκείσῃσθῃ, ἀ.λ. ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεῖστος περὶ τοῦ Μονογενοῦς Ἀθανάσιος· Ὁ δὲ μέγας Βασίλειός φησιν ἐν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων· Ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἐὼ προστάγματι ποιηθεὶς, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως γεννηθεὶς. Τούτοις φθέγγεται συνωδᾷ καὶ Κύριλλος ὁ τὴν δογματικὴν ἐπιστήμην θαυμαστός ἐν μὲν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν, Πῶς οὐ παντελῶς ἀταλαίπωρον ἰδεῖν δεῖ θεὸς ἀληθῶς, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἐκπέφυκεν ὁ Υἱὸς, εἴπερ ἐστὶν ὡς θεός, καὶ οὐχ ἕτερον τι κατοικοῦν ἐν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ; Πάλιν δ' ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τῶν περὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἀιδιότητος· Ἦν ἄρα τῷ γεννησάντι συνατὶδιος ὁ Υἱὸς, ὡς περ ἀπὸ τινοσ κηγῆς τῆς πρώτης αἰτίας ἀναβλύζων. Καὶ ἐν ἄλλῳ τῶν αὐτῶν· Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς προελθὼν Πατέρα εὐθὺς ἔδειξε τὸν γεννησάντα. Καὶ ἐν ἑτέρῳ σαφῶς· Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἀναρχος, οὕτω καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν Λόγος ἀναρχος. Καὶ ἐν ἄλλῳ πάλιν· Ὅσπερ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐ μερισμῶν ὑπομένει περὶ τὴν οὐσίαν, διαφόρους ἐκπέμπων τοὺς ἐν τοῖς χαρίσμασι τρόπους, οὕτω καὶ τὴν γεννητικὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἄν τις τῶν εὐ φρονούντων ἀδικεῖσθαι φήσειεν. ἢ μερισμῶν ἢ ἀπόβροχῶν τινα καθεῖν, ἕνα καὶ μόνον ἐξ ἑαυτοῦ ἐκλάμψασαν Υἱόν. Καὶ καὶ ἕτερον τῶν τοιούτων κεφαλαίων· Σύμπαρ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πρόσισι. Καὶ ἐν ἄλλῳ· Ποῖον γὰρ πάθος περὶ τὴν ἡλιον ὄραται γενόμενον, ὅτε εἰκεὶ τὸ σῶς ; Ποῖος συμβαίνει περὶ τὸ πῦρ μερισμῶς, ὅταν ἐκπέμπῃ τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμῶν ; Εἰ δὲ ταῦτα γεννῆ μὲν ἀμεριστως, ἐκπέμπει δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπυθῶς, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τούτων ποιητῆς τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐκπέμψει τὸ ἀπαύγασμα ;

Ἔτι· Ἀνάρι λείπεται παραθέσθαι καὶ τὰς περὶ τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος τῶν ἁγίων φωνὰς ; δεῖ δηλαδὴ τοῦτο τρανῶς ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν κηρύττουσιν, ὅπως ἐντελῶς ὁ λόγος ἡμῖν τῆ· διασκέψωσ ; ἔχει προβάς, καὶ μὴ σκάζοι στεροῦμενος τῶν ὑπεσχημένων ἐνός. Καὶ ἔθ' λεκτέον καταρχῆς τῆ· ῤησιν τοῦ θαυματουργοῦ Γρηγορίου τοῦ τὸ πᾶν διαβοήτου τοῖς πέρασιν, ἕ· ἐν τῇ προτέρῃ τῆς νῦν πραγματείας καὶ ἕτερον ἐμφέσθην σκοπόν· Ἦ δὲ ῤησις, ὡς ἂν καὶ ταῦτην γένηται μοι διαλαθεῖν τάχιον, ἐν τῷ λόγῳ τῆς αὐτοῦ κατὰ μέρος πίστεως κειμένη φησίν· Ὁμοιολογούμεν ὁμοούσιον τῷ Πατρί εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦτέστι μίαν θεότητα φυσικῶς, ἀγεννητὸν μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἀιδίως ἐκπεμθέντος.

Και τοῦτο μὲν ὁ τῶν θεῶν ἀποκαλύψωμεν οὗτος ὑφη-
 γητής. Καὶ Κύριλλος δὲ μεθ' ὕστερον ὁ μύστης τοῦ
 Πνεύματος· ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν
 Θησαυρῶν ταῦτα διαγορεύει τρανῶς· Ὁὐ δι' ὠρίσται
 τὸ Πνεῦμα τῆς θείας οὐσίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς φυσ-
 σικῶς ἐκπεμπόμενον, ὅλην ἔχει τοῦ Πατρὸς καὶ
 Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ φησὶν·
 Ὁ ἀριθρ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἐκλήθη καὶ δόξα Θεοῦ·
 καὶ ἐν ἐτέρῳ· Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐκ τῆς
 θείας οὐσίας φυσικῶς ἐκπεμπόμενον. Καὶ ἀλλα-
 χοῦ· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ φυσικῶς.
 Προσέτι καθ' ἕτερον τῶν τοιοῦτων κεφαλαίων τῶν
 Θησαυρῶν· Ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυρίως τὸ ἐξ
 οὐ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς. Ἰδοὺ
 πρὸς γαγον καὶ τὰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς τοῦ
 Πατρὸς οὐσίας, καὶ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν φυσικῶς
 προσμαρτυρούσας τῶν χρήσεων ταῖς πρότερον συν-
 τάξας αὐτάς, αἵτινες διαβρήδην τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐ-
 σίας τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ τοῦ Πατρὸς καταγγέ-
 λουσι φυσικῶς. Ἐκ τούτων δὲ, τῶν καὶ πρὸς ἀμφό-
 τερα λέγω, πασῶν ὁ σύνεσιν ἔχων ἀκροατῆς διαγωνί-
 σται καὶ τὰς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα,
 καὶ τοῦ Υἱοῦ τυγχάνειν φυσικῶς διαγορευούσας
 φωνάς, ὅτι τὴν ὑπαρξιν δηλοῦσι τοῦ Πνεύματος. Εἰ
 γὰρ αὐταὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύμα-
 τος ἀδιεστάτως σημαντικαί, καὶ τοῦτο συνομολο-
 γοῦσι μοι προφανῶς ἅπαντες, καὶ οὐδεὶς ὁ κατὰ τι
 ποσῶς πειρώμενος ἀντειπεῖν, πάντως σημαντικαὶ
 καί εἵναι τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ καὶ προσκυνητοῦ
 Πνεύματος. Ἡ τίς ποτε νοεῖσθαι δοκεῖ, καὶ τίνος ἢ
 ἁποκλήρωσις τοῦ τὰ; μὲν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Υἱοῦ καὶ
 τοῦ Πνεύματος, ὅπερ καὶ βέβαιον, πισιστῶν, τὰς δὲ
 πρὸς ἀλήθειαν ἄλλο τι καὶ μὴ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ζωο-
 πιοῦ Πνεύματος; Φραζόντων ἡμῖν οἱ φθέγγεσθαι
 τὰ πάντα ῥάδιος καὶ τάχεις τὸν τε διορισμὸν, ὡς
 ἔφη, καὶ τὴν αὐτῆς ἀποτάξαντα, κατὰ τούτοις μετ'
 αἰδοῦς συσταλέντες ἡμεῖς τέλειον, καθάπερ εἰκός,
 σιωπήτομεν. Ἔως δ' ἂν μὴ τῶν τοιοῦτων ἔχωσι
 λέγειν μηδὲν, μᾶλλον αὐτοὶ πεδῆσαντες τὰς γλώσσας,
 σιγάτωσαν. Δῆλον γὰρ ὅτι καθ' ἐν λόγον ἐκλαμ-
 βάνεσθαι ταύτας χρεῶν, κατὰ τούτοις ἐκδέχεσθαι κά-
 κεινας προσφύξ; καὶ κατάλληλον, διὰ τὸ καὶ τὰς
 ἐκατέρας ταῖς αὐταῖς; χρῆσθαι φωναῖς τῆς τῶν
 ἐπεὶ διὰ τούτων ἢ τοῦ Υἱοῦ δηλοῦται καὶ τοῦ Πνεύματος;
 ἀναντιρρήτως ὑπαρξίς ἐκ Πατρὸς, καὶ δι'
 ἐκείνων ἢ τοῦ προσκυνητοῦ καὶ θεοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ σημαίνεται πάντως ὑπαρξίς.

A uno secundi Thesaurorum capite hac aperte pron-
 nuntiat : *Non arcetur Spiritus a divina essentia, sed
 ab ipsa naturaliter emissus universam Patris et Filii
 operationem habet.* Et in alio : *Homo habens in se-
 metipso Spiritum, qui ex essentia Dei est, imago
 Dei et gloria nuncupatur.* Et in alio : *Deus igitur
 Spiritus est, ex divina essentia naturaliter emissus.*
 Et alibi : *Spiritus sanctus ex Deo naturaliter.* Nec
 non in alio horum Thesaurorum capite : *Sed man-
 ebit ipsi quoque proprium ex alio esse, quod ex
 essentia Patris est.* En adduxi testimonia, quæ
 Spiritum sanctum, ex Patris essentia, et ex Patre
 existere naturaliter confirmant, ea prius adductis
 connectens, quæ aperte et perspicue Filium ex
 essentia Patris esse, et ex Patre naturaliter asse-
 verant. His omnibus ad utrumque pertinentibus
 prudentia commendatus auditor dignoscet, ea
 quoque dicta, quæ ex essentia Filii Spiritum sanc-
 tum, et ex Filio existere naturaliter asserunt,
 existentiam Spiritus denotare. Etenim si hæc
 existentiam Spiritus et Filii citra ullam hæsitatio-
 nem indicant, et hoc una mecum omnes polari
 fatentur, et nemo ullus est, qui vel minimum
 contradicere præsumperit, prorsus illa quoque
 divini et adorandi Spiritus existentiam significa-
 bunt. Aut quis unquam capiet, ad quemnavis attri-
 butio pertineat, quod hæc quidem Filii et Spiritus
 existentiam, illa vero quidpiam aliud, et non
 Spiritus existentiam signent? Qui faciles sunt
 pronique omnia funditare ac proloqui, aperiant
 nobis tum discrimen, tum auctorem discriminis,
 et nos verecundia tandem coerciti de istis rebus
 sermonem abstinēbimus : donec vero de hisce
 nihil habent quod dicant, ipsi potius os obstruen-
 tes suum conticeant : manifestum etenim est, ra-
 tione qua ista accipienda sunt, eadem et illa acci-
 pere aptum et congruum esse, quod utraque
 iisdem dictionibus excepta tantummodo persona-
 rum differentia complicantur. Quare cum per hasce
 Filii et Spiritus, nemine discrepante, existentia ex
 Patre notatur, per illas quoque divini adorandi-
 que Spiritus modis omnibus ex Filio existentia
 indicatur.

προσώπων διαφορὰς καὶ μόνης ἀπάνευθεν. Ὅτι
 ἀναντιρρήτως ὑπαρξίς ἐκ Πατρὸς, καὶ δι'
 ἐκείνων ἢ τοῦ προσκυνητοῦ καὶ θεοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ σημαίνεται πάντως ὑπαρξίς.

D 14. Ad hæc si dicant ulterius, propter Spiritus
 erga Filium consubstantiale connaturaleque ex na-
 tura et essentia Unigeniti, nec aliam ob causam
 Spiritum sanctum esse prolatum, audiant a no-
 bis: Propter idem connaturale atque consub-
 stantiale Filius est consubstantialis et connaturalis
 Spiritui æque atque Spiritus est Filio. Quando
 itaque et Filius consubstantialis est connaturalisque
 Spiritui, (prorsus enim hic de Patre verba facere
 prætereo, ne modum excedere videar), quare non
 ab aliquo ex sanctis enuntiatum est, Filium quo-
 que esse ex natura et essentia Spiritus? Omnino
 si propter Spiritus erga Filium consubstantiale

15. Πρὸς τούτοις εἰ λέγουσι καὶ ἐτι διὰ τὸ τοῦ
 Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς ἐκ
 τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως, τοῦ Μονογενοῦς εἰρη-
 σθαι, καὶ οὐ δι' ἕτερον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πρὸ
 ἡμῶν ἀκουέτωσαν ὅτι κατὰ τὴν αὐτοῖς νοουμένην
 ἀπλῶς ὁμοφυλίαν καὶ ὁμοουσιότητα καὶ ὁ Υἱὸς
 ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πνεύματι καὶ ὁμοφυής, ὡσπερ
 ἄρα τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ
 ὁ Υἱὸς ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πνεύματι καὶ ὁμοφυής
 (ὡς γὰρ ἐν ταῦθα παρήρημι περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξ-
 τάξειν, μὴ καὶ περικτὸς δόξαιμι), πῶς οὐκ ἐβρήθη
 τῶν τῶν ἁγίων καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς
 οὐσίας τοῦ Πνεύματος; Πάντως εἰ διὰ τοῦ Πνεύμα-

connaturaleque, ex essentia et natura Filii Spiritus sanctus assertus est, oportebat aliquem ex Patribus ob id ipsum etiam Filium ex natura et essentia Spiritus asseverare, cum et Filius sit Spiritui consubstantialis atque connaturalis. At nunc nemo ex divinalloquis Patribus ex natura et ex essentia Spiritus Filium esse, licet consubstantialem et connaturalem Spiritui asseruit. Sequitur ergo neque Spiritum sanctum ex essentia et natura Filii dictum fuisse, quod connaturalis sit atque consubstantialis Filio.

15. Et nemo mihi ex istis, qui omnia audent, et in loquendo multi atque inepti sunt ad summam impudentiam, Spiritus erga Filium consubstantialiale connaturaleque causam esse, ob quam Spiritus sanctus ex essentia et natura Filii dictis similibus dicatur, demonstrare studens, intrepide presumat ex propriis ostendere, Filium quoque ex essentia et natura Spiritus esse, nihil impedire contendens, Verbum quod ejusdem naturæ et essentia est cum Spiritu, ex essentia et natura Spiritus dici, quod ab uno ex hisce audi nonnunquam audacter dici. Ut igitur in posterum, quæ deforis accedunt momenta prætereuntes, ipsorum adversariorum mentem istinc refutemus, aliud est ejusdem essentia et naturæ alicui provenire, consubstantialiale scilicet et naturale, et aliud ex essentia et natura esse alienius aliquid naturaliter: nam consubstantialiale et connaturale latius, quod vero est ex essentia et natura minus extenditur. Quapropter, ut rerum talium periti observant, hoc quidem confert, illud vero, ut ipsi philosophantes tradunt, confertur. Rursus substantialiale et connaturale simul de medio tollit, quod porro ex natura et essentia est una tollitur. Quomodo vero hæc se habeant, cui libitum est, id addiscere poterit, si accurate unumquodque consideraverit. Namque si abest connaturale ac consubstantialiale, neque illud ex essentia et natura fuerit; hoc porro si in quibusdam non exstiterit, illud quandoque fieri potest ut sit: et quidquid est ex natura et essentia alicujus naturaliter, necesse est illi et consubstantialiale et connaturale esse. Si quid autem rursus consubstantialiale est alicui et connaturale, non est necesse illud esse ex essentia illius et natura. Ex essentia igitur et natura Filii Spiritus sanctus cum sit, necessario illi et connaturalis existit et consubstantialis. Filius vero consubstantialis existens Spiritui et connaturalis, non item ex natura illius et essentia fuerit. Sin minus, erit quoque Pater quod primarium principium est, ex essentia et natura Filii et Spiritus, cum consubstantialis illis sit et connaturalis, quo prorsus an pejus, an absurdius excogitabitur? Sed manifestum est, Patrem esse consubstantialiem Filio et Spiritui, quod possidet Filium et Spiritum ex sua essentia et natura. Filius vero et Spiritus sanctus consubstantialiales et connatura-

Α τος πρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς ἐκ τῆς οὐσίας: καὶ τῆς φύσεως ἐλέχθη τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔδει τινὰ τῶν Πατέρων κατ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς φύσεως εἰπεῖν καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος· ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος ἐστὶ τῷ Πνεύματι καὶ ὁμοφυῆς. Νῦν δὲ τοῦτον οὐδεὶς ἐπὶ ἐξήγατο τῶν θεηγόρων ἀνδρῶν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος, καὶ περ ὁμοούσιον ὄντα τῷ Πνεύματι καὶ ὁμοφυῆ. Λοιπὸν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας εἴρηται τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς φύσεως, καθότι περ ὁμοφυῆς τοῦτο καὶ ὁμοούσιον ἐστὶ αὐτῷ.

Β ιε'. Καὶ μὴ μοι τις τῶν θρασέων ἀπερεύθεσθαι τὰ πάντα καὶ τολμηρῶν, ἐθέλων τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς κατασκευάζειν παραίτιον τοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας: καὶ τῆς φύσεως διὰ τῶν βητῶν τούτων λέγεσθαι τοῦ Υἱοῦ, δεικνύειν οἰκοθὲν ἀδεῶς; ἐπιχειρεῖτω καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος, τί κωλύει, διατεινόμενος, τὴν τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως τῷ Πνεύματι Λόγον ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας καὶ φύσεως λέγειν αὐτόν; ὅπερ ἀπὸ ἀκροατινῶν τῶν τοιούτων καὶ ἄλλοτε προπετῶ; φάσκοντες. Ἴνα γὰρ τοιαυτοῦδε τὴν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν παραπίπτοντες ἰσχὺν αὐτῶν τῶν ἀνθισταμένων τὸν νοῦν αὐτόθεν ἐλέγξωμεν, ἄλλα τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως τι τυγχάνειν τινι, τοῦτέστι τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τι τινος καὶ τῆς φύσεως φυσικῶς. Τὸ μὲν γὰρ ὁμοφυῆς καὶ ὁμοούσιον ἐπιπλέον ἐστὶ, τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τούναντιον ἐπ' ἑλάττω. Διὸ καὶ τοῦτο μὲν συνεισφέρει κατὰ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα δεινούς, ἐκεῖνο δὲ, καθὼς φασὶ φιλοσοφοῦντες οἱ αὐτοί, συνεισφέρεται. Πάλιν συναναιρεῖ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς, συναναιρεῖται: δὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως. Ὅπως δὲ τὰυτα, πάρεστι νῦν τῷ βουλομένῳ μαθεῖν, ἐπισκεψαμένῳ πρὸς ἀκριβεῖαν αὐτῶν ἕκαστον. Μὴ ὄντος; γὰρ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς, οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ καὶ τῆς φύσεως· τούτου δὲ μὴ ὄντος, ἐν τισὶν ἀληθῶς, ἐκεῖνός ποτε τυγχάνειν ἐκδέχεται. Καὶ εἰ τι μὲν ἐστὶν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας: τινὸς φυσικῶς, ἀνάγκη καὶ ὁμοφυῆς αὐτῷ τοῦτο καὶ ὁμοούσιον· εἰ τι δὲ πάλιν ὁμοούσιον ὑπάρχει τινὶ καὶ ὁμοφυῆς, οὐκ ἀνάγκη τοῦτο τελεῖν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως. Ἐκ τῆς οὐσίας γοῦν καὶ τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὄν, ἐξ ἀνάγκης αὐτῷ τοῦτο καὶ ὁμοφυῆς ὑπάρχει καὶ ὁμοούσιον. Ὁ δὲ Υἱὸς ὁμοούσιος ὢν τῷ Πνεύματι καὶ ὁμοφυῆς, οὐκέτι κάκ τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς οὐσίας καθέστηκεν. Εἰ δὲ μὴ συμβῆσεται καὶ τὸν Πατέρα τὴν ἀρχικωτάτην ἀρχὴν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ἐπειπερ ὁμοούσιος αὐτοῖς ἐστὶ καὶ ὁμοφυῆς, τούτου δὲ πίντω; τί γένοιτ' ἂν χειρὸν καὶ ἀποπώτερον; Ἀλλὰ φανερόν ὡς ὁμοούσιος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ ὁμοφυῆς· ὅτι κέκτηται τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως. Ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοφυῆ καὶ ὁμοούσια τῷ Πατρὶ, διὰ τὸ ἐκ τῆς

ούσιαι καὶ ἀμφότερα καθ' ἑαυτὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς φύσεως. Καὶ ἐνταῦθα τοιγαροῦν ὡσαύτως φημι καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὁ Υἱὸς ὁμοούσιός ἐστι τῷ Θεῷ Πνεύματι καὶ ὁμοφυής, ὅτι περὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ καὶ τῆς φύσεως τοῦτο κέκτηται. Τὸ Πνεῦμα δ' αὐτὸ ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ καὶ ὁμοφυές διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τελεῖν καὶ τῆς φύσεως. Οὕτω γὰρ ὄντως τὸ μὲν ὁμοούσιον ἔσται καὶ ὁμοφυές τῷ ἐκ τῆς φύσεως παντὶ καὶ οὐσίας ὡς καθολικώτερον, εἰ μὲ χρῆ τέως ἐπαναλαβεῖν τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἐνόησα βραχὺ τοῖς τοιοῦτοις ἐγκατερέχσαντα· τὸ δ' αὖθις ὁμοούσιον γε πάντως καὶ ὁμοφυές τὸ ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας ὡς μερικώτερον. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ἀκολουθήσειεν ἂν, ὡς περὶ ἄνωθεν ἐπιμνησθέντες κατὰ μέρος ἡριθμησάμεθα.

15'. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὴν θεωρίαν ἐπισκεψόμεθα κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν παράδοσιν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὴν ἀνθρώπων, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. Εἰ δὲ τὰ περὶ τούτων ὑψηλότερον, ὡς τοῖς τοιοῦτοις εἰκός, ὄντως καὶ τῆς θεολογικῆς Τριάδος τῆς ὑπερφυῶν καὶ ὑπερουσίου κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπαξίως ζητήσομεν, ὁ λόγος τοῦ κατ' αὐτὴν ὁμοουσίου καὶ ὁμοφυοῦς ἔστω; παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ἡμῖν. Καὶ τούτου γε διδάσκαλος ἀκριβής ὁ τὰ θεῖα πολὺ καὶ μέγιστος τὴν σοφίαν Βασίλειος, ὅστις ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Λόγου τὸ ὁμοούσιον αὐτὸ καὶ μόνον εἰς ἐξέτασιν προτιθεὶς ἐν τῇ γραφῇ πρὸς τὰς κανονικάς ἐπιστολὰς περὶ τούτου βήτως οὕτω διέξεισιν· *Ἐπει γοῦν ἐστὶν ἀναρχὸν φῶς ὁ Πατήρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ Υἱός, φῶς δὲ καὶ φῶς ἐκάτερον, ὁμοούσιον εἰποιεν ἂν δικαίως, ἴνα τὸ τῆς φύσεως ὁμότιμον παραστήσωσιν.* Οὐ γὰρ τὰ ἀδελφεὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπελλήφουσιν, *ἵνα δὲ τὸ αἴτιον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου τὴν ἑαυτῶν ἔχον τῆς αὐτῆς ὑπάρχει φύσεως, ὁμοούσια λέγεται.* Προσέτι, ὁ ἀκρωμένως, πῶς τὸ ὁμοούσιον, ὅπερ τῷ ὁμοφυεῖ πάντως ταυτὸν, ὁ θεῖος Πατήρ αὐτός ἡρμήνευσεν; Τούτῳ καὶ Κύριλλος ὁ θεηγόρος ὅσα γε καὶ μυσταγωγῶ χρησάμενος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Ἐρμεῖαν φησὶν· *Ὁμοούσιος γὰρ εἴπερ ἐστὶν ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ οὐσιωδῶς ἐστίν.* Ὡς κατ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοφυῆ καὶ ὁμοούσια σὺν ἀλλήλοις εἰσὶν, ὅτι τὸ ἕτερον τυγχάνον αἰτιατὸν ἐκ τοῦ ἑτέρου, λαίπεται δὲ τοῦτο τελεῖν αἴτιον, ἔχει τὴν ὑπάρξιν. Τοῦτου δὲ διομολογηθέντος, οὐδεὶς κἀντεῦθεν σκοπεῖν ποῖον αὐτῶν ἐκ ποίου μάλιστα τὸ εἶναι πλουτεῖ. Ἀγλὸν καὶ γὰρ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὰς προεκτεθείσας μαρτυρίας καθέστηκεν. Εἴτα γοῦν οὕτως ἐπὶ τῆς θεολογικῆς Τριάδος τὸ ὁμοούσιον ἔχει καὶ ὁμοφυές, ὡς ὁ σοφὸς καὶ μέγας Βασίλειος τοῖς πιστοῖς τὰ περὶ τούτου διατρανῶν παραδίδωσιν, εἴτε μὴν κάκεινως φημι κατ' ἐπιστήμην τὴν λογικὴν, περὶ οὗ καὶ ἀποχρώντως ἄνωθεν ἡμῖν διηκρίνηται· φανερόν ὡς οὐδεὶς τὸ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυές εἴρηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας τε καὶ τῆς

A les Patri sunt, quod ex essentia ambo naturaque Patris existunt. Hic igitur simili ratione et de Filio et de Spiritu judico. Filius consubstantialis est et connaturalis Spiritui sancto, quod ex natura sua atque essentia Spiritum possidet. Spiritus autem consubstantialis Filio et connaturalis, quod ex essentia illius et natura est. Hoc enim modo vere consubstantiale et connaturale eo erit universalius quod ex essentia et natura est, si tandem repetenda est oratio mihi paululum in hisce immorato; alteri rursus consubstantiali et connaturali, quod ex natura et essentia est uti magis singulare. Et hac ratione reliqua omnia consequentur, quorum supra mentione inducta, singillatim commemoravimus.

B

16. Sed hæc penitiorè indagine ad dialecticæ scientiæ elementa considerentur, secundum traditionem hominum, ut ait Apostolus, et non secundum Christum. Quod si hæc eadem sublimius, ut rebus similibus par est, et principis divinitatis supernaturalis et supersubstantialis Trinitatis pro dignitate, uti vires concedunt, investigaverimus, ratio quæ in eadem est, consubstantialis et connaturalis apud ipsos nos alia est, et huiusce magister accuratus est in divinis præcelebris magnusque doctrina Basilius, qui de Patre et Filio consubstantiale solum in examen adducto epistola ad canonicas data de hoc verbis non aliis edisserit: *Cum igitur est absque principio lumen Pater, genitum vero lumen Filius, lumen vero et lumen utrumque consubstantiale non incongrue dixerint, ut naturæ eundem honorem comprobent; neque enim quæ vicissim fratres sunt, consubstantialia dicuntur. quod nonnulli existimarunt, sed cum et causa, et id quod ex causa est, existentiam habens ejusdem naturæ est, consubstantialia dicuntur.* Attendistinc, o auditor, quomodo consubstantiale, quod unum prorsus idemque est cum connaturali, divinus hic Pater interpretatus est? Hoc et diviniloquus Cyrillus uti secretorum interprete usus, primo libro ad Hermiam inquit: *Si consubstantialis est vere Filius Patri, ex ipso naturaliter et essentialiter est.* Quare secundum hoc ipsum et Filius et Spiritus sanctus connaturalia sibi invicem et consubstantialia sunt, quod alterum cum sit causatum ex alio, nec habet quod causa sit, existentiam habet. Hoc concessio non est postmodum inquirendum, quodnam ex ipsis ex quo possideat, habeatque quod sit. Planum enim est Spiritum sanctum ex Filio, ut supra laudata testimonia tradunt, existere. Si itaque hoc modo in Deitatis principe Triade consubstantiale connaturaleque se habet, ut sapiens magnusque Basilius fidelibus similia explicans tradit: sive etiam alio modo secundum dialecticas rationes, ut abunde satis supra per nos declaratum est, manifestum est non propter Spiritum cum Filio consubstantiale et connaturale dictum esse Spiritum sanctum ex Unigeniti essentia naturaque,

sed quod ex essentia et natura Filii Spiritus sanctus est, propterea præcipueque esse connaturale et consubstantiale illi dici. Et hoc de Filio comprobant propriis dictis et divinissimus Basilius et præclarissimus Cyrillus; ex his unus quidem in quadam sua oratione, et quænam sit oratio supra indicavimus, hæc habet : *Neque enim fratres dicimus Patrem et Filium, sed Patrem et Filium confitemur, essentia vero idem quoadquidem ex Patre Filius non imperio factus, sed ex essentia genitus.* Sapiens-imus vero Cyrillus libro tertio ad Hermiam : *Non est quod omnino impediatur opinari tenebreque, cum nobis ex ipsa Dei et Patris essentia Filius natus est, non alius quidem ab eo reputabitur esse, quantum ad identitatem naturalem.* Et in dictum, *Descendi de cælo*, apertissime docet : *Ex Patre generatum esse Filium prorsus nos etiam invitos cogit, reddere illi consubstantiale.* Considera quicunque dicta hic apposita examinas, ex Patre existere Filium secundum essentiam et naturaliter, causam illius, quod nempe ipse illi connaturalis et consubstantialis sit, facere hos sanorum dogmatum præcones : non vice versa consubstantiale et connaturale illius, quod secundum naturam essentialiter ex Patre est. Jam secundum has rationes, cum et Spiritus sanctus ex essentia et natura Unigeniti est, necessario traditur adorando Spiritui idem essentia natureque cum Filio, non illud, nempe ex essentia et natura esse Unigeniti, quod illi sit consubstantialis et connaturalis, ut quidam ex his asserunt. Sed adversariorum sapiens hoc problema multis modis dissectum hoc modo funditus, et uti ex iisdem ipsis quispiam non exspectabat, eversum est.

δὲ τὸ τυγχάνειν ὁμοούσιον τούτῳ καὶ ὁμοφυῆς, ὡς τινες τῶν νῦν λέγουσιν. Ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν ἀνόστα- μένων σοφὸν τοῦτο πρόβλημα πολλαχῶθεν καταβληθὲν οὕτως ἰσχυρῶς ἀνατίτραπται, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν αὐτῶν τούτων οὐδαμῶς ἠλπίσεν.

17. Neque jam dicto quod a similis sortis hominibus valide proponitur minoris momenti est. Et quare non Spiritum, inquit, sanctum ex hypostasi Unigeniti, verum ex essentia illius et natura, Patres allati omnes asseruerunt? Quibus respondere possumus, primum quidem : Si propterea ab jam hic laudatis, et a Numine inspiratis magnis hominibus non ex hypostasi Filii dictus est Spiritus sanctus, sed ex essentia illius et natura, quod existentiam ex Filio non possideat, uti vos astruitis, jam nec magnus Athanasius recipiendus est, nec in illis ullo modo de existentia Filii et Spiritus verba facere, in quibus reperitur tradere, Patris essentiam causam esse Filii et Spiritus. Hic enim in disputatione, quam instituit Anomæus adversus orthodoxum, ab eodem concinnata ipsissimis verbis hæc habet : *Non enim non generari Deum essentialium causa, sed essentia essentialium causa est.* Essentiam vocat causam, non hypostasim. Essentiam vero paternam cum dicit, non eam absque hypostasi intellexit. Idque manifestum sit ex iis quæ in epistola ex synodo Hierosolymitana

φύσεως. Διὰ δὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τε καὶ τῆς φύσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ μάλιστα τυγχάνειν ὁμοφυῆς καὶ ὁμοούσιον αὐτῷ λέγεται. Καὶ τοῦτο παριστάνουσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ δι' οὐκ εἰς βῆτην ὁ τε Βασίλειος ὁ πρῶτος τὰ θεῖα καὶ ὁ κλεινὸς Κύριλλος, ὧν ἀμφοτέρων ὁ μὲν ἐν τινὶ τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ τὴν λόγον φθάσαντες ἀνω προεδήλωκαμεν, οὕτω φησὶν· Οὐ γὰρ ἀδελφὰ λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ Πατέρα καὶ Υἱόν ὁμολογοῦμεν. Τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτῶν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ὁ προστάγματι ποιηθείς, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως γεννηθείς. Ὁ σφώτατος; Κύριλλος; ἐν μὲν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμιάν· Τὸ ἀπειργῶν οὐδ' ἀγαπατελῶς εὐδὲν οἰσθῆται καὶ φρονεῖν ἀληθῶς, ὡς ἐπέπερ ἡμῖν ἐξ αὐτῆς ἀνέφυ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ὁ Υἱός, οὐχ ἕτερος ἢν τοῦτο παρ' αὐτῶν ἀπύργειν ἕσσιν εἰς ταυτέτητα φυσικῆν· εἰς δὲ τὸ βῆτην, ὅτι Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγει τρανότερα· Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆσθαι τὸν Υἱόν ἀναγκάσει διη πάτως καὶ οὐχ ἐκείνας ἡμῖς ἀπεδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. Σκόπει, πᾶς ὁ τῶν ἐνθάδε λεγομένων ἐξεταστής, ὅτι τὴ ἐκ Πατρὸς ὑπάρχειν τὸν Υἱόν κατ' οὐσίαν καὶ φυσικῶς αἰτίου τοῦ ὁμοφυῆ τοῦτον αὐτῷ καὶ ὁμοούσιον εἶναι τίθεσθαι οὗτοι τῶν ὀρθῶν δογμάτων οἱ κήρυκες· οὐκ ἀντιστρέφως μέντοι γε τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυῆς τοῦ κατὰ φύσιν καὶ οὐσιωδῶς τυγχάνειν ἐκ Πατρὸς αἰτίου. Κατὰ τοῦτους δὴ τοὺς λόγους, ἐπεὶ καὶ τὸ

Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ καὶ τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς, ἀναγκαιῶς ἀποδίδεται πάντῃ τῷ προσκυνητῷ Πνεύματι τὸ τῆς πρὸς τὸν Υἱόν οὐσίας ταυτῶν καὶ τῆς φύσεως, οὐκ ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τῆς τοῦ Μονογενοῦς

18. ἕτερον δὲ παρὰ τοιούτων ἀντικεινῶς λογισμῶν κατὰ σθένος οὐ πολὺ τοῦ βῆτητος λειπόμενον. Καὶ διὰ τί μὴ τὸ Πνεῦμα, φασί, τὸ ἅγιον ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Μονογενοῦς, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως, οἱ διαληφθέντες Πατέρες εἰρηκίσαν; Πρὸς οὗς ἔστιν εἰπεῖν, πρῶτα μὲν ὡς, εἰ δὲ τοῦτο παρὰ τῶν δηλωθέντων ἐνταυθοῖ θεοπνευστων

ἁγίων ἀνδρῶν οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐλέγηται τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως, διδοὶ μὴ τὴν ὑπαρξίν καὶ ἐξ Υἱοῦ τοῦτο κέκτηται καθ' ἑαυτῶν, ὥρα λοιπὸν καὶ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον μηκέτι προσδέχεσθαι, μηδ' ἐν ἐκείνῳ; μηδαμῶς περὶ τῆς ὑπόφρασεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν λόγον ποιεῖν, ἐν οἷς εὐρίσκειται γράφων τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τελεῖν αἰτίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Οὗτος γὰρ κατὰ τὴν πρὸς Ὁρθόδοξον ἐξ Ἀνομοίου τινὸς πονηθείσαν αὐτῷ διὰ λέξιν βῆτῶς ταῦτα διέξισιν· Οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννηθῆσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἰτίου, ἀλλ' ἢ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτίου. Τὴν οὐσίαν φησὶν αἰτίου, οὐ τὴν ὑπόστασιν. Οὐσίαν δὲ τὴν πατρικὴν πάντως εἰπὼν, οὐκ ἀνυπόστατον ταύτην ἐνόησε. Καὶ δῆλον

ἐξ ὧν ἐν τῇ ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς εἰς Ἱεροσόλυμα γε-
 τυμένης πρὸς τὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίαν
 ἐπιτολῇ διαλαμβάνων περὶ τῆς ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως
 τοῦ Υἱοῦ μόνου μετὰ πολλὰ λέγει σαφῶς οὕτως ὁ
 μέγιστος αὐτὸς Ἀθανάσιος, *καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ*
Πατρὸς ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ
Υἱοῦ. Κάνταυθα γὰρ οὐσίαν πρὶν γάμενος κατὰ τά-
 χος ἐπήγαγε τοῦ Πατρὸς. Σημαίνει δὲ πρὸς ἀλήθειαν
 τὸ Πατὴρ μὲν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, τὴν
 μῆτε δὲ λαδὴ κεκτημένην ἑαυτῆς μηδὲ ἄλλως ἀρχὴν,
 καὶ αἰτίαν τινά, καὶ ταύτην αὐτὴν αἰδίως ἀρχὴν καὶ
 αἰτίαν τῶν λοιπῶν δύο τυγχάνουσαν. Μὴ διαδράση
 δὲ κάκεινο τέλειον τὸν ἀκροατὴν κείμενον ἐν τῷ μεταξὺ
 τῆς ἐκτεθείσης πρὶν ῥήσεως, ὅτι περ ἡ οὐσία τῶν
 οὐσιῶν αἰτία. Καὶ γὰρ αἰτίαν ἀποφηνάμενος τὴν
 οὐσίαν, οὐ τὴν ὑπέστασιν, ὁ σοφὸς οὗτος Πατὴρ,
 πάλιν τῶν οὐσιῶν, οὐ τῶν ὑποστάσεων εἶπεν, οὐδὲ
 γοῦν ὄλω; τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὁ δὲ τα καὶ
 τῆς αὐτῆς ἐχόμενον ἐνόησε, ἐπειδὴ μὲν ταύ-
 τας ἐνυποστάτους ἐνόησε. Καὶ τούτων ὑποδείγματα
 λίαν σαφῆ, μὴ δεόμενά τινος ἐξηγήσεως, οὗτος αὐτὸς
 ὁ τῆς ἀλλοιότητος ἐπίνομος καὶ τὰ θεῖα πολλὸς ἐν
 τινι τῶν αὐτοῦ λόγων περὶ τοῦ Μονογενοῦς οὕτω
 διεξίστην· *Ὁὐκ ἄν εἴη ὁ αὐτὸς Υἱὸς καὶ κτίσμα,*
ἴνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξῶθεν τοῦ Θεοῦ
ἡ οὐσία αὐτοῦ νομιζῆται. Τὸν Υἱὸν ἀρτίως αὐτὸν
 ποιούμενος; ὁ μέγας σκοπὸν, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ φαί-
 νεται λέγων, οὐ τὴν ὑπόστασιν. Περὶ δὲ γε τοῦ
 προσκυνητοῦ Πνεύματος ὁ θεὸς Βασιλεῖος ἐν τῷ
 ὑπερῷ αὐδεκάτῳ τῶν πρὸς τὸν Ἱερὸν Ἀμφιλόχιον
 κ. φαλαίων εἰπόν, *ὅτι Προῦλθεν ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐ*
γεννητῶς ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος
αὐτοῦ, τὴν τοιαύτην δὲ χρῆσιν προφθάσαντες
πολλάκις εἰρήκαμεν, τούτοις παρευθὺς ἐπιφέρων
φρῆσιν· Ὅυτε πνοὴ λυομένη τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ
στόμα θεοπεπῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐσία ζωῆς
ἀδιασμοῦ κυρία. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ μὴ
 λυομένην πνοὴν οὗτος ὁ τῶν ὁρθῶν δογμάτων δι-
 δισκαλὸς μυσταγωγῆσας ἡμᾶς, ἐξ ὧν κατὰ τὸ σιω-
 πώμενον ὑφασθηκέναι καθ' ἑαυτὸ, ταῦτο γὰρ λεί-
 πεται μόνον, προφανῶς παραδεδωκεν. Ὅμως δ' οὖν
 καὶ οὕτως οὐσίαν ἀπλῶς, οὐχ ὑπόστασιν, νῦν ἀνεκῆ-
 ρυξεν. Εἶδες, ὁ πρὸς τὴν ἀντίπαλον ἡμῖν μοίραν
 ἀποκριθεὶς, τὴν οὐσίαν πανταχοῦ λεγομένην, οὐ τὴν
 ὑπόστασιν; Εἰ βούλει, καὶ λοιπὰς ῥήσεις ἐκθήσω σοι
 τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα κεκτημένας σαφῶς, δι' ὧν περ
 αὐταὶ δηλοῦνται κατ' ἀλήθειαν αἱ ὑποστάσεις, ὧν
 ἐκεῖται καὶ λέγονται. Καὶ δὴ, χρῆσασθαι γὰρ ἐνθάδε
 συντομίᾳ χρεῶν, θέα μοι παρακολουθῶν καὶ ταύτας
 ὡς ἔχουσιν. Ὁ μὲν μέγας Βασιλεῖος ἐν τῷ δευτέρῳ
 τῶν κατ' Εὐνομίου, *Ἔως δ' ἂν σιωπήσωσι, φησὶ,*
μὴ λατρεύετε ἄλλωθεν ἀλλ' ὡς τὴν τοῦ Μο-
νογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι, τὴν οὐσίαν τοῦ Μο-
 νογενοῦς λέγων, οὐδὲν τῶν πάντων ἕτερον ἀτεχνῶς, εἰ
 τὸ εἶναι τοῦ Μονογενοῦς; διὰ τούτου δηλοῖ, ταυτέστι
 τὴν ὑπαρξίν· ὁ δὲ ἐκ τῆς θεολογίας ὑψηλὸς Γρηγόριος
 ὁ καὶ πολλὸς ἐν τῷ περὶ Βαπτίσματος λόγῳ ῥητῶς
 οὕτω διεξίστην· *Φοβῆσθαι γέννησιν, ἴνα μὴ τι πάυη*
θεὸς ὁ μὴ πάσχων; ἐγὼ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν,

A ad Alexandrinam Ecclesiam, pertractans de Filii
 solius ex Patre existentia, post multa alia perspi-
 cue aperteque magnus hic Athanasius docet, *essen-*
tiam Patris principium, originem, et fontem Filii esse.
 Namque hic quoque essentiam dicens statim sub-
 junxit *Patris.* Pater porro dictio unam ex Deitatis
 principibus hypostasibus notat, quæ nempe nullum
 prorsus sui principium sive causam possidet, ea-
 que ipsa ab æterno principium et causa reliquarum
 duarum est. Ne vero quod inter jam allati dicti
 dictiones interjectum est, auditorem fugiat, essen-
 tiam nempe esse essentialium causam: namque
 causam decernens esse essentiam, non hypostasim
 sapiens hic Pater, rursus essentialium non hypo-
 staseon dixit, neque itaque prorsus Filii et Spiritus,
 quod plane non aliam sententiam infert, cum
 neque ipsas absque hypostasi intellexit. Et horum
 in promptu sunt exempla clara ad o ut nulla in-
 digeant interpretatione. Hic idem, cui nomen
 est ab immortalitate, et in rebus divinis exponen-
 dis præcellens in sua oratione de Unigenito hac
 habet: *Nunquam idem fuerit Filius et creatura,*
ne ex Deo, et extra Deum essentia illius intelligatur.
 Cum sibi Filium non multo ante proxi-
 o uisset magnus, essentiam illius, non hypostasim nominat.
 De adorando vero Spiritu divinus Basilius in de-
 cimo octavo capite ad sanctum Amphilochem,
 cum antea dixisset: *Progressus est ex Deo non ge-*
nerationis modo uti Filius, sed ut Spiritus orisejus,
 quod nos dictum sæpius ante inculcavimus, illis
 statim adnectit: *Omnino vero neque os membrum*
est, neque flatus qui dissolvatur Spiritus, sed et os,
ut Deo convenit, et Spiritus essentia vitæ, sanctifi-
cationis domina: Spiritum qui ex Deo est, non
flatum qui dissolvatur hic rectorum dogmatum
magister nos edocens esse, quibus licet non exprimi-
tur, per se ipsum subsistere, hoc enim tantum-
modo deest, palam tradidit. Hic nihilominus essen-
 tiam simpliciter, non hypostasim nunc publicavit.
 Videsne, qui adversas nobis partes tutari præsumis,
 essentiam locis in omnibus dictam, non vero
 hypostasim? Et si placet, alia quoque dicta appo-
 nam, in quibus essentiæ nomen non obscure con-
 tinetur, et verissime hypostases ipsæ indicantur
 eorum, de quibus prædicantur. Et jam, namque
 hic brevitati studendum, attente me præeuntem
 sequens, apponenda, uti se habeant, considera.
 Magnus Basilius secundo adversus Eunomium li-
 bro, *Donec taceant,* ait, *ne fugiat vos eos secundum*
post sæcula essentiam Unigeniti facientes. Essen-
 tiam Unigeniti asserens, nihil plane aliud quam
 esse Unigeniti, existentiam scilicet, innuit. In re-
 bus theologice pertractandis sublimis ac vehemens
 Gregorius oratione de baptismo his ipsissimis
 verbis rem peragit: *Times tu generationem, ne quid*
Deus patiat, qui pati aptus non est? timeo ipse crea-
turam, ne injuriam atque injustam sectionem infe-
rendo, Deum perdam, aut Filium a Patre succidens,
aut a Filio essentiam Spiritus. Hic essentiam Spi-

vitus, Gregorius dicens nil aliud, sed Spiritum A
 proportionem significavit; et hujusce indicium est, quod paulo ante in eadem pericope insinuavit, ubi de Filio sermonem habens Filium non illius essentiam pronuntiavit. Hac ratione firmamenti Ecclesie lucidissima ac splendidissima lumina, quæ divinis suis verbis ac sententiis extrema mundi illustrarunt, in hisce omnibus prorsus indivisam essentiam ab hypostasi intellexerunt. Quemadmodum igitur hic ex iis, quos commemoravimus, nemo essentiam absque hypostasi exceperit, pari modo et in supra addictis testimoniis Patrum, in quibus ex essentia et natura Filii Spiritum sanctum esse tradebatur, qui per propria dicta hoc palam inculcabant, nemo ullus fuit, qui essentiam et naturam ab hypostasi sejungeret. Sed omnes ibi essentiam et naturam dicentes Unigeniti, integrum ipsum concipiebant, essentiam nempe et naturam in hypostasi. Indeque vere profitebantur etiam ex ipso Spiritum sanctum existentiam possidere, nullum agnoscentes discrimen, neque mente prorsus concipientes distinctionem aliquam, inter illud *ex essentia et natura esse*, et illud, *esse ex hypostasi*, cum nulla propemodum sit, neque esse possit. ἅγιον κεκτηῖσθαι τὴν ὑπαρξιν, μηδεμίαν διαφορὰν τὴν τοῦ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τοῦ ἔστι, μηδὲ πέφυκεν.

18. Sed age nunc, quicumque tandem fueris, qui hisce contradicere studes, uti subtilis theologus subtiliora atque minutiora investigato, ut ex tuis propriis discrimen, si fas est, comminiscaris, et inde postmodum splendide in ipsius Spiritus sancti offensionem incidas, tanquam qui male in eo differentiam existentie introducis; cum ille non solum ex natura et essentia Unigeniti a venerandis Patribus esse dicatur, multoque fusius postmodum aperitissime per hos eosdem demonstrabimus etiam ex Unigenito, qui omnino hypostasis est. Et plane qui discrimen existentie in Spiritu sancto introducit ipsius offensionem incurrere omnes norunt, qui aliquo dignotionis spiritu non destituuntur, et mens eorum modis omnibus non obtrecatur. Quis ex his, aliter ex essentia et natura Unigeniti, aliter item ex hypostasi esse Spiritum sanctum audiens, non statim, quæ inde oritur, blasphemiam, quam diversæ istæ ambæ existentie progenerant, intellexerit? Sed hæc nec mente quidem concipere, tantum abest, ut de illis verba facere bonum sit, tanquam quæ, ut mea opinio fert, non parvum sed ingentem lapsum vel mente concipienti conciliant. Operæ pretium porro fuerit, dum sese opponentium opinionem pro viribus retundimus, solam veram causam exponere, ob quam ex essentia et natura Filii Spiritum sanctum, non vero ex hypostasi Patres decreverunt. Dicimus itaque catholicæ Ecclesie mystagogos, et vere infallibiles et præclaros hosce præcones non omnia sanæ fidei proprio motu nobis tradidisse, sed majorem eorum partem cum pictatis hostibus con-

Ινα μὴ θεῖον ἀπολέσω διὰ τῆς ἕβρεως καὶ τῆς ἑβραίου κατατομῆς, ἣ τὸν Υἱὸν τέμνων ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος. Ἐνταῦθα τὴν τοῦ Πνεύματος οὐσίαν εἰπόν ὁ Γρηγόριος, οὐκ ἄλλο τι, τὸ δὲ Πνεῦμα κατ' ἀναλογίαν ἐσήμανε. Καὶ τούτου μαρτύριον ὀλίγον ἄνωθεν ἐν τῇ τοιαύτῃ περικοπῇ προφθάσας αὐτὸς, ἔνθα περὶ τοῦ Υἱοῦ διελάμβανε, τὸν Υἱὸν, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ διηγόρευσε. Οὕτως οἱ τοῦ στεριώματος τῆς Ἐκκλησίας περιλαμπροὶ φωστῆρες οὗτοι καὶ διαυγεῖς, οἱ καταλάμπαντες τοῦ κόσμου τὰ πέρατα τοῖς θεοῖς βήμασιν ἑαυτῶν καὶ νοήμασιν, ἐν πᾶσι δὴ τοῖς ἀδιαίρετον ἀπαξιατῶς νοηθήκασιν τὴν οὐσίαν τῆς ὑποστάσεως. Ὅσπερ τοιγαροῦν ἐνθάδε τῶν νῦν διαληφθέντων οὐδεὶς τὴν οὐσίαν ἐξελάβετο δίχα τῆς ὑποστάσεως, παραπλησίως κἀν τοῖς ἄνωθεν λόγοις, ἔνθα περὶ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τυγχάνειν ἐλέγετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ, τῶν Πατέρων, οἱ δὲ οἰκείων χρήσεων τοῦτο τρανῶς ἀνεκῆρυκτον, οὐδαὶς τὴν οὐσίαν ἀπεμέριζε, καὶ τὴν φύσιν τῆς ὑποστάσεως. Τὴν οὐσίαν δὲ πάντες ἔχει καὶ τὴν φύσιν λέγοντες τοῦ Μονογενοῦς, ὅλον αὐτὸν ἐνόουν, οὐσίαν δηλαδὴ καὶ φύσιν ἐνοποῦσαν. Κἀντεῦθεν ἀληθῶς ἐπέσβευσεν καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ εἶδότες, μηδ' ἐν νῦν λογιζόμενοι τὸ παράπαν διαστοῦ τοῦ τοῦτο καὶ τοῦ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὅτι μηδ'

τη. Εἰ δ' ἄγε νῦν, ὁ πρὸς ταῦτα προθυμούμενος ἀντιτείνειν, οἷός περ ἄρα καὶ ἡς, λεπτούρησον ὡς λεπτὸς θεολόγος ἐφευρῶν ἐνταῦθα διαφορὰν οὐλοῦν, ἵνα καὶ πρὸς αὐτὸ προσκρούσης τὸ ἅγιον Πνεῦμα περιφανῶς, καθάπερ κακῶς ἐν τούτῳ διαφορὰν εἰσάγων ὑπάρξεως· ἐπειδὴ μὴ μόνον ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας πρὸς τῶν σεπτῶν Πατέρων λέγεται τυγχάνειν τῆς τοῦ Μονογενοῦς, πολλῶν δὲ πλέον ὡς ἐναργῶς διὰ τούτων βεβίωμεν ἐν ὑστέροις καὶ τοῦ Μονογενοῦς, ὅς ἐστι πάντως ὑπόστασις. Καὶ μὴν ὅτι τὸ διαφορὰν ὑπάρξεως ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσάγειν εἰς αὐτὸ προσκρούειν ἐστὶ πάντες ἴσασι, ὅσοις οἰκουρεῖ Πνεῦμά τι διαγνώσεως, καὶ μὴ τυφλώττει τέλειον αὐτοῖς ἢ διάνοιαν. Τίς τῶν τοιούτων, καὶ γὰρ ἄλλως μὲν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τοῦ Μονογενοῦς, ἄλλως δ' αὖ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ὑπάρχειν ἀκηχώεις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ οἶδε συνίει τὸ πρὸς τοῦτο δύσφημον πειρευθῆς, ὅσον ἐξ αὐτῶν τῶν διαφύρων ἀμφοῖν ὑπάρξεων; Ἄλλὰ τὰ περὶ τούτου μὲν οὐδὲ διανοεῖσθαι, μὴ ὅτι γε ποσὸς λέγειν καλὸν, ἄτε καὶ αὐτῷ τῷ διανοουμένῳ, φημί, φέροντα μὴ μικρὸν, μέγαν δ' ὄλισθον. Πρέπει δ' ἂν τοσποῦδε τὴν διάνοιαν τῶν ἡμῶν ἀντικαθισταμένων, ὡς ἐγχωροῦν, διελέξαντας τὴν μόνην ἀληθινήν αἰτίαν εἰπεῖν, ὅτου δὴ χάριν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἱ Πατέρες ἰθεολόγησαν, οὐ μὴν ἐκ τῆς ὑποστάσεως. Φαμὲν τοίνυν ὡς οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας μυσταγωγοὶ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀσφαλεῖς ὄντως καὶ σαφεῖς οὗτοι κήρυκες, οὐ πάντα τὰ τῆς ὑγιᾶς πίστεως ἡμῶν ἐξέδωκαν κινηθέντες ἀφ' ἑαυτῶν, ἀντικρυς δὲ τὰ πλείω μαχόμενοι πρὸς τοὺς ἀντιδικούντας αὐτοῖς ἕδογματίσαν'

ἐπειδήπερ κατὰ τοῦς αὐτῶν ἐκείνων καιροῦς ἅπαντα A
 παρεισεβράρη τὰ τῶν αἰρέσεων, ὅλην, ὡς εἰπεῖν,
 τηλικαῦτα κενώσαντες κατὰ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐχ-
 θροῦ τὴν φαρέτρην αὐτοῦ, καὶ κακίας μηδὲν εἶδος
 ἡμῖν ὑπολιπομένου τοῖς μεθυστέρον ἀφορῶν πρὸς
 δυσπίθειαν, ἅτε πρὸς ἀνταγωνιστάς ἔχοντος ἰσχυροῦς
 καὶ πεπραγμένους αἰεὶ τοῖς ὅλοις τῆς πίστεως. Οἱ
 γὰρ δὴ καὶ μάλιστα διὰ ταῦτα βρεφῶν τρώσεις λογι-
 σάμενοι τὰς τούτου βολὰς, τέλειον καθέλιον αὐτῶν,
 τὰς μεθοδείας τῶν αἰρέσεων πασῶν ἀνατρέψαντες,
 ὡς εἶναι καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἡμῖν ἀπρο-
 κόπτως τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀντέχεσθαι. Καὶ μοι
 δοκεῖ τῷ κηδεμῶνι τουτοῦ τῶν ἡμετέρων καλῶς οἰ-
 κονομηθῆναι ψυχῶν, τό τε τῆς γνώσεως ἀσθενές
 καὶ τὴν περὶ τὰ χρηστὰ βρασιώνη ἡμῶν προγινώ-
 σκοντι. Καὶ γὰρ εἰ τις αἰρεσις, ἀπέστω δὲ τοῦτο, B
 ποθὲν ἀνεφύη πρὸς τὸ πικρὸν, τί ποτ' ἂν ἐνεδειξάμεθα
 γενναῖον καὶ πεπαιδευμένων φρενῶν ἄξιον; ὅπως δὲ
 συστάντες διεμαχεσάμεθα πρὸς αὐτὴν, οὕτως ἀμα-
 θῶ; παρπατάξω λογικῶν ἔχοντες; Καὶ πόθεν ἐθη-
 ρεύσαμεν τὸ κεκρυμμένον ἀνιχνεύσαντες ἐν τῷ
 βάθει τοῦ ζητήματος ἀληθές, ὅποτε τὸ ἀσφαλές τῶν
 κειμένων ἡμῖν δογμάτων δι' ἀμέλειαν, οὐδοπωσοῦν
 ἐπιστάμεθα; καθὼς τὴν πρὸς ταῦτα πολλὴν ἀπορίαν
 ἡμῶν οὗτος ὁ καιρὸς ἀπελέγξας τὰ νῦν ἐδειξεν,
 ἥλικα μηδεὶς λαληθέντος καινοῦ παντάπασι τὸ
 φρονεῖν ἐσαλεύθημεν. Καὶ δεόν ἀκούσαντας τῶν
 λεγομένων μηδαμῶς ταραχθῆναι τὸν νοῦν, γινώ-
 σκοντας ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν τὴν τῆς ἀληθείας
 ἀνάπτυξιν, ἡμεῖς τοσοῦτον κατεσχέθημεν ὑπὸ ζάλης, C
 ὅψ' ἤς καὶ διέστημεν εἰς δόξας ἀεὶ ὡς ἐμπειπωκότες
 πολλὰς, ὥστε καὶ βάλλομεν ἀλλήλους, φεῦ τῆς ἀναι-
 σθησίας! ὡς ἂν ἐν σκοτομήνῃ τι, καὶ ὑπ' ἀλλήλων
 βαλλόμεθα, μήτε τὸ τὸ δόγματος ἀκριθές εἰδότες
 ἐξ ἀναγνώσεως αὐτῶν τῶν θείων Γραφῶν, καὶ τῶν
 ἐν ταύταις ἱερῶν λογίων, εἰ τίς που προφέρει, μη-
 δοτιοῦν ἐπαίοντες, ὡς δικαίως κληρώσασθαι καὶ τὸ
 βῆθὲν παρὰ τοῦ τῶν θύραθεν ποιητῶν, τὸ πρὸς τὴν
 ἀληθεῖαν ἀχρεῖοι θηλαθῆ καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι.
 Τοιοῦτον τὸ ἡμέτερον νῦν ἐκ διαμέτρου τοῖς ἔκπα-
 λαι. Καὶ οὐκ ἀγνοῶ τὸ προσίστασθαι τούτοις δοκοῦν,
 ὅπερ ὅν τις τυχὸν εἰς τὸ μέσον προτείνειεν, ὡς ὁ
 τοῦς κατὰ τὴν κειρὸν ἐκείνον δύναμιν περιζώσας,
 καὶ τὰ πρὸς εὐτέθειαν καθοπλίσας θεός, εἴπερ ἦν
 χρεῖα καὶ κατὰ τὸ παρὸν τοιοῦτων ἀνδρῶν μεγάλων, D
 ὁ αὐτὸς πάντως ἂν πάλιν ἀνέδειξεν. Πλὴν οἶδα σα-
 φῶς καὶ ὅτι βούλεται προηγεῖσθαι σὴ φρονα βίον,
 οἷς μέλλει τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐπιδοφίλειούσασθαι, καὶ
 σεμνόν. Τοῦτου δὲ κἂν εἰ καὶ τὸ πέρασ ἐξ αὐτοῦ
 τοῖς μετιοῦσι βραβεύηται, τῶς δ' οὐν τό γε κατάρ-
 ξασθαι προθύμως τῆς προαιρέσεως, ἣν ἐκείνοι κη-
 σάμενοι, μᾶλλον δὲ πεπλουτηκότες κατὰ θεόν, ἐπι-
 τόσον ἀρετῆς ἦχον τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ τελειώσαν-
 τος, ὡς καὶ λύχοι λοιπὸν χρηματῖσαι περιφανείς,
 λόγον ζωῆς ἅπασι τοῖς ἄλλοις ἐπέχοντες· οὐ χάριν
 καὶ τῆς ἀνωθεν σοφίας αὐτοῦς ὁ μόνος σοφὸς κατὰ
 φύσιν ἐνέπλησας, δι' ἧς τοῦ δολίου καὶ ἀρχεκάκου
 δράκοντος καταβαλόντες τὰ πανουργήματα καὶ τὰς
 μηχανὰς, λέγω τὰς παντοδαπὰς αἰρέσεις, ἃς ἐξεύρε

tendentes decrevisse, quandoquidem eorum ævo
 hæreses omnes obrepserunt, cum universam, ut ita
 dicam, eo tempore adversus veritatem pharetram
 dæmon exhausisset, adeo ut ille nullum malitiæ gen-
 us nobis postmodum futuris reliquum fecerit ad
 impietatem, dum cum robustis et semper armis
 fidei instructis adversariis decertaret, qui vel eo
 maxime puerorum vulnera illius ictus reputantes,
 funditis eum oppræserunt, fraudibus et artibus
 universarum hæreseon eversis, ut jam nobis eorum
 posteris liceat, absque ullo impedimento atque in-
 commodo rectis dogmatibus tenaciter adhærescere.
 Et mihi videtur hoc recte probeque a nostrorum ani-
 morum curatore nostræ cognitionis imbecillitatem,
 et circa bonæ segnitiam prævidente, bene admodum
 ordinatum atque instructum fuisse, ut si quæ
 hæresis, quod absit, aliunde hoc temporis exori-
 retur, suppeteret generosum quiddam et eruditiss-
 mentibus dignum, quo confirmati constitutique eam
 oppugnaremus, qui rerum dialecticarum apparatu
 instructi minime sumus. Et undenam veritatem
 occultatam in profundo quæstionis investigantem
 explicaturi essemus, qui traditorum nobis dogma-
 tum securitatem ob negligentiam nullo modo cog-
 noscimus, uti ingentem nostram ad similia insciti-
 am hoc tempus coarguens demonstravit, dum nov-
 um non sit, quod in sermone hominum fertur,
 et nos de mente decidimus, et cum opus esset sta-
 tutis obsequentes, et cognoscentes ex divinis lit-
 teris veritatis expositionem, a mente non dimo-
 veri, nos tantumdem opprimimur fluctuatione, qua
 scindimur et in multas opinionones andacter et li-
 center incidimus, ut nosmet mutuo percutiamus
 (heu stuporem!) veluti in profunda caligine, et vicis-
 sim percutiamur, neque exquisitam dogmatis rati-
 onem tenentes, quæ nobis ex lectione divinarum
 Scripturarum, et ex illis quæ inibi sunt eloquia, sug-
 geritur, et si quis in medium aliquid profert, ad il-
 lum audiendum animos non erigimus, ut merito de
 nobis dici possit, quod à poeta extra Christi scho-
 lam pronuntiatum est, ad veritatem agnoscendam
 ineptos nos scilicet esse et nuncupari? Sic noster
 hic et antiquus status et conditio, perpendiculari, mi
 aiunt, inter se distant. Nec me latet, quod ipsos
 obfirmare videtur, et quod nonnemo in medium
 forte produxerit, eundem nempe ipsum, qui eo
 tempore illos fortitudine circumcinxit, et ad pieta-
 tem armavit Deum, si in præsentem etiam necessitas
 urgeret, et similibus magis hominibus opus esset
 omnino iterum commonstratum. Attamen plane
 ipse novi, vitam prudentem, et a vitiis vacuum
 præire necesse esse in illis, quibus, ejus gratia
 affluenter concedenda est. Hujus autem finis licet
 exercitibus dedatur, nihilominus prompto animo
 propositi aggressionem, cum illi Numine etiam
 opem ferente abunde possedissent, in tantum vir-
 tutis pervenere, consilium providens absolventes,
 ut et lucernæ in posterum præclarissimæ exstite-
 rint, vitæ rationem aliis omnibus exhibentes, præ-

ptereaque eos superna sapientia solus natura sua sapiens replevit, qua dolosi et maleficiorum principis et architecti draconis astutias et machinas, omnis generis hæreses, inquam, contra fidem excogitatas, amoliti, rectæ fidei dogmata corroborarunt, Deo omnipotente tum serpentem pravum, ut videtur, disponente, ut omnium hæresum venena evo-meret, cum cognosceret adesse, qui de eo triumphum agerent, et a noxa suis sermonibus æque atque remediis in præcautione usurpandis liberarent. Aliter etiam tum temporis universa hostis vesania dedecore infamanda erat, ut ab initio ratio pietatem proponens stabilitatem ac firmitatem consequeretur. Propter hæc omnia mutua defensione constipati, licet minime infracta, universa hæreticorum cohors in recte de pietate sentientes impetum fecit, adversus quos veritatis validi commilitones adversis conatibus, blasphemantes licenter dictum est, inculpatæ nostræ fidei decreverunt.

19. Et primum quidem satis erat asserere, Filium generationem ex Patre habere, ad ambordum unam eandemque similemque naturam notandam; sed dum, cui a furore nomen fuit, Arium, et qui ab eodem sibi nomen infeliciter vindicarunt, non persuadet ad similem sententiam amplectendam; neque Patris nomen, neque Filii, neque ipsa generatio, mente capti, creaturam Filium Patris asserere præsumperunt, et ab æterna venerandaque illius divinitate prorsus alienum, probe repellentes blasphemiam, erroris expulsores, Filium ex essentia Patris existere pie evulgarunt. Pari quoque ratione in proposita nunc in examen questione, satis erat affirmare, Spiritum sanctum, qua Spiritus est, et Unigeniti esse, et ex ipso, ad significandam unam amborum formam, unionem et communionem naturæ; nihilominus qui in divinam sancti Spiritus gloriam instar canum rabie acti sunt, impudenter illum creaturam Filii, et ab illius divinitate omnino alienum oblatrarunt, non percipientes Spiritum Filii verissime dici, esseque apud omnes Spiritum sanctum. Similis impietatis auctor princepsque fuit non alius quam execranda Arius, qui primus fere injustitiam locutus est in altum, ponens in cælum os contra Unigenitum, et lingua illius vagata est super terram, deferens ad creaturas illius naturam, quæ supra omnem creaturam est. Hoc itaque magistro usi, jam dicti mali magistri, mali discipuli, quispiam diceret, in Spiritum etiam sanctum blasphemiam magis infaustis progressibus detulerunt, naturæ inæquales, profani hi, in divinitatis principe Triade gradus generationis confluentes, et quem inconsiderate perditionis filius Arius defectum Unigenito appingebat, cum licenter perditionis hæredes Spiritui dederunt, et creaturam illum Filii, uti paulo ante prænaravi, decernentes, quæ ante tempus est et veneranda divinitate absolute spoliarent. Quorum impietatem submoventes fraudis oppugnatores, Spiritum sanctum ex essentia Filii esse recte defini-

κατὰ τῆς πίστεως, τὴν ὀρθοδοξίαν ἐκράτουν, τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ τηνοῦτα τὸν σκολιὸν, ὡς εἶκεν, ὄφιν οἰκονομήσαντος τὸν ἰὸν τῶν αἱρέσεων ἐξεμέσαι πασῶν, ἤνιχα τοὺς θριαμβεύσαντας τοῦτον ἐγίνωσκον εἶναι. καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ βλάβης ἡμᾶς ἀπαλλάξαντα· οἷα προφυλακτικοῖς φαρμάκοις τῆς βήματος. Καὶ ἄλλω· δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ στηλιτευθῆναι τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἅπασαν μανίαν ἐχρῆν, ὅπως ἂν ἀρχήθην ὁ τὴν εὐσέβειαν συνιστῶν λόγος· τὸ βέβαιον ἐχρῆ καὶ πάγιον. Διὰ ταῦτα δὴ πάντα συνασπισμὸς τῷ τότε γενόμενῳ, κἂν οὐκ ἀρραγῆς, ἐλητῶν αἱρετικῶν ἢ φάλαγξ κατὰ τὸν ὀρθῶς προσεδύντων ἐξώρησε. Πρὸς τοῦ· οἱ τῆς ἀληθείας εὐσθενεῖς ἐπιλείπει διαφερόμενοι βλασφημοῦντες εἰς τὸν Ὑψιστον ἀδεῶς, τὰ πλεῖστα τῶν ἡμῶν δογμάτων, ὡς προεῖρηται, τῆς ἀμωμῆτου πίστεως ἡμῶν τεθεωρηθήσονται.

contra Deum, potiora sanorum dogmatum, ut an-

10'. Αὐτίκα γὰρ ἤρκει τὸ τὸν Υἱὸν λέγειν τὴν γεννησιν ἔχειν ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἰς τὸ δηλοῦν τὸ τῆς φύσεως ταυτὴν τῶν ἀμφοτέρων καὶ ἀπαράλλαχτον. Ἄλλ' ἐπεὶ τὸν ἐπώνυμον τῆς μανίας Ἄρειον, καὶ τοὺς ἀπ' ἐκεῖνου δυστυχῆσαντας καλεῖσθαι διὰ παντὸς, τούτων οὐδὲν ἐδυσώπησεν, οὐ τὸ Πατὴρ ὄνομα πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοian, οὐ τὸ Υἱός, οὐχ ἡ γεννησις· ὅθεν ὁ ματαιόφρωνες εἶπεν κτίσμα τὸν Υἱὸν ἀπετόλμησαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τῆς αἰθρίας καὶ σεπτικῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ παράπαν ἀλλότριον· καλῶς ἐκτρέπόμενοι τὸ ἐν τούτοις δύσφρον οἱ τῆς πλάνης φυγαδεύται, τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν εὐσεβῶς ἀνεκῆρυξαν. Ὡσαύτως γοῦν κατὰ τὸ προκειμένου νῦν εἰς· ἐξέτασιν ἐνταῦθα ζητήματος ἀποχρῶν ἐτύγχανε καὶ τὸ φάσκεν τὸ ἅγιον Πνεῦμα καθὼς Πνεῦμα καὶ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι καὶ ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸ σημαίνειν τὴν μοναδικὴν τῶν ἐκατέρων μορφήν, τὴν ἐνότητά τε καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Ὅμως οἱ κατὰ τῆς θεοπροπέους τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξης κυνὼν δίκην λυτήσαντες ἀνειδῶς κτίσμα τοῦ Υἱοῦ τούτου, καὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐς τὸ παντελὲς ἀπεξενωμένον ὑλάτησαν, μὴ βαλλόμενοι κατὰ νόον, ὅτι περ Υἱοῦ Πνεῦμα παναληθῶς ἔστι τε καὶ λέγεται παρὰ πάντι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῆς τοιαύτης δὲ δυσσεβείας· ἐχρημάτισεν Ἄρχηγός οὐκ ἄλλος τις τῶν ἀπάντων, ὁ δὲ θεοστυγῆς Ἄρειος, ὃς πρῶτος σχεδὸν ἀδικίαν ἐλάλησεν εἰς τὸ ὄψος, θέμενος εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα κατὰ τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ ἡ γλώσσα δὲ διετλήθη ἐπὶ τῆς γῆς καταγαγοῦσα μετὰ τῆς κτίσεως τὴν αὐτοῦ φῶσιν τὴν ὑπερκόσμιον. Τοῦτο γοῦν μαθητεύσαντες οἱ βρῆτες κακοῦ διδασκάλου κακοὶ μύσται, φαίη τις ἂν, κατὰ τοῦ Πνεύματος τὴν βλασφημίαν, ὡς ἂν προκῆψωσι κακῶς ἐν ταύτῃ μετήνεγκαν, φύσεως ἀνίστασιν οἱ ἀλιτήριοι καθόλου βῆμοι· κατὰ γὰρ τῆς θαρραλικῆς Τριάδος ἐπινοήσαντες, καὶ ἦν ἀπερισκέπτως· Ἄρειος ὁ τῆς ἀπωλείας υἱὸς προσῆπτε τῷ Μονογενεῖ, ταύτην ἀδεῶς προσεμαρτύρησαν οἱ μετ' αὐτὸν κληρονόμοι τῆς ἀπωλείας τῷ Πνεύματι, κτίσμα, καθὼς· ἀνήγγελα προλαβόν, ἀπορηνάμενοι τοῦτο

τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς ὑπερχρόνου καὶ σεπτῆς θεότητος αὐτοῦ τελείως ἀμέτοχον· ἀνθ' ὧν ἀποσκευαζόμενοι τῇ ἐν τοῦτοις δυσσεβῆ· οἱ τῆς ἀπάτης στηλιτεύται, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τυγχάνειν ὀρθῶς ἐδογματίσθη. Οὐκ ἔφη δὲ καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ τῶν διαληφθέντων ἁγίων οὐδεὶς, καθότι μηδ' ἀμφεβάλλετο τὰ περὶ τούτου μηδέ τῶν ἀπάντων τὸ σύνολον. Τὸ γὰρ οὐσίᾳ προσκειόμενον τὸ, Υἱὸς, ὅπερ ὑποστατικὸν ὄντως ὄνομα, πάσαι πονηρὰν ὑποψίαν μακρὰν εἰδίου ποιεῖν. Ἐνθεν περιστῶν ἐδόκει τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως. Οὗτος κατ' ἀλήθειαν ὁ λόγος ἐστὶ τοῦ τοῦς θεηγόρου· ἐνταυθοῖ Πατέρας ἡμῶν καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγειν, οὐ μὴν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὅ καὶ συνθέσθαι τοὺς ἅπαντας χρῆ, μηδὲ μὴδὲν ἐνομοθετοῦντας. Ἐπειδὴ τὸ γὰρ κενὸν ἐκ τῆς οὐσίας τελεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Μονογενοῦς οὐ διαιρουμένων πέφυκε τὸν Υἱὸν εἰς ταύτην τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν, καὶ νοούνητον τὴν μὲν ἀναμέροσ, τὴν οὐσίαν φησὶ, τὴν δὲ γὰρ λοιπὴν ἰδίᾳ, δηλαδὴ τὴν ὑπόστασιν· οὕτω καὶ γὰρ ἐτύγχανεν ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐξ ἑαυτοῦ διὰ τὸ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὄντως ἀληθῶς τῶν ἀποπειμάτων παντάπασιν, ἀλλὰ φρονούντων, καθάπερ εἰκόσ, ἔνωμένον τὸ συναμφότερον. Ἐνθεν τοι καὶ δεῖ γεγονέναι τοὺς πάντας κατὰ τὴν στέφανοντα.

κ'. Εἰ δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν δισταζουσι τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἀνθεστηκότων τινῆς, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἑτερόν, τι παρὰ τούτον δηλοῦν ὑποπεύοντες, αἱ γοῦν χρήσεις αἱ σαφῶς διαμαρτυρούμεναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸν ἡμέτερον νοῦν τοῖς ὅλοις ἀκραταῖς πιστώσονται κατὰ τὸ παντελῶς ἀναμφέλεκτον· ὧν ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εὐποροῦντες πολλῶν, τὰς πάσας, ὡς ἐνεστι, νῦν ἐνομοθετοῦσιν. Ἐν πρώτοις οὐκοῦν ὁ μὲν μέγας Βασιλεῖος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, *Τίς γὰρ ἀνάγκη, φησὶν, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει*; *Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύει τοῦ Υἱοῦ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλωσ ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημέμερον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσέβειας λόγος· φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδαγμεθα Γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκλόυθον δυνατόν συλλογίζεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτος ὁ τὰ θεῖα πολλὸς ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν λόγον ποιούμενος. Ὁ δὲ Νύσσης· Γρηγόριος, ὁ μὴ μόνον ἀδελφὸς κατὰ φύσιν αὐτοῦ, πλέον δὲ κατ' εὐσέβειαν, καὶ τὸν ζῆλον μάλιστὰ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐν τῇ εἰς τὸ, Πάτερ ἡμῶν, ὁμιλίᾳ, περὶ κοινῶν καὶ ἰδίων τῶν ἐν τῇ θεαρχικῇ Τριάδι μυσταγωγῶν, καὶ τάδε διέξεισιν· Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀνομάζεται· καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἰσχυρίζεται αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται· Ἐἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστεῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Ὁ τοῦτο;*

verunt. Et ex sanctis qui s indicamus nemo ex hypostasi Filii dixit, quod nemini tum de illo prorsus dubitatio erat. Namque praefixus essentiae Filius, quod plane nomen hypostasis est, vel minima dubitationem, quae incertos animos redderet, longe pellebat. Hinc supervacaneum videbatur illi l ex hypostasi addere. Haec est verissima ratio quae deiloqui nostri Patres ex essentia Filii Spiritum sanctum dixerint, non vero ex hypostasi, cui ab universis assensus, omni dubitatione semota, praebendus est. Cum dicere ex essentia Unigeniti Spiritum sanctum esse, non est dividere Filium in hanc essentiam et hanc hypostasim, intelligereque hanc ex una parte, essentiam, inquam, alteram vero per se, hypostasim scilicet, sic enim et Spiritus sanctus esset ex seipso, quod una eademque sit essentia Filii et Spiritus, quod esset omnium absurdissimum: sed, uti addecet, tenere una simul utrumque conjunctum. Hinc necessario ab omnibus gerendus est nobis, et dictis nostris, ut illa proposuimus, audiendum.

Λόγος μοναδικὸν καὶ τοῦ Πνεύματος, ὅπερ δὴ καθέφρονούντων, καθάπερ εἰκόσ, ἔνωμένον τὸ συναμφότερον.

20. Quodsi qui a principio cum nobis simultates exercuerunt, adhuc de eo addubitant, suspicantes aliud quippiam commotare, attamen auctoritates plane restantes Spiritum sanctum exsistere ex Filio sententiam nostram auditoribus absque ulla prorsus haesitatione confirmabunt, quae cum ex divinitus inspirata Scriptura plures suppetant, omnes uti fieri potest, hic apponemus. Primus itaque ante alios magnus Basilus tertio adversus Eunomium Antirrhético: *Quae enim necessitas est, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem natura? Dignitate enim secundum esse a Filio, ab ipso esse possidentem, et ab ipso accipientem, et nobis annuntiantem, et in summa ab ea causa dependentem tradit pietatis ratio: sed natura tertia uti, neque a sanctis Litteris edocemur, neque ex his, quae dicta sunt recta sequela possumus demonstrare. Et haec quidem in rebus divinis exponendis praestantissimus Basilus, sermonem habens de Spiritu sancto. Nyssenus Gregorius, non tantum natura, sed pietate magis zeloque circa eam germanus frater, in orationem Dominicam de communibus et propriis, quae sunt in Divinitatis principe Triade, edisserens, haec inter alia habet: *Unigenitus enim Filius ex Patre per Scripturam sacram dicitur, nec ultra hoc illius proprietatem oratio extendit: Spiritus vero sanctus, et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astringitur: Si quis enim Spiritum Christi non habet, inquit, hic non est ejus*." Horum nullus etiam malitiose admodum doctrinam de Spiritu oppugnans, prave interpretationis ansam arripit: sed ad illud multi*

** Rom. viii, 9.

confugiunt, quod non in omnibus quæ ubicunque reperiuntur volumina, ut hic afferuntur verba, reperiuntur. Namque in quibusdam ex dicto magni Patris Basilii, quod interjacet, et nostram veram sententiam comprobat, nempe: *ab ipso esse possidentem, et ab ipso accipientem et nobis denuntiantem, et in summa ab ea causa pendentem*, nusquam legitur, id excipiens illud *forte*, quod dubitationem infert, in subsequente *tradit* præscriptum legitur. Et in sapientis Gregorii pericope præposita Filio præpositio *ex* abest.

παράδιδωσι, προσγεγραμμένον κατέστηκεν. Ἀπὸ δὲ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ πάλιν ἐκλείπει πρόθεσις.

21. Hæc igitur obtinentes, qui adversas partes tumentur, in voluminibus uti supra verba representantibus corruptionem esse factam contendunt, adulterata ea esse nimis fraudulenter asserentes, quod vel mente solum concipere stultum fuerit. Quandoquidem undenam et a quibus corruptio similis in volumina omnia, quæ ubique terrarum sunt, irrepsit? A Pneumatomachis, ut publicant quidam ex adversariis. Et nihilominus ex contentis in illis non intelligitur vel leviter Spiritum sanctum creaturam esse, ut stultis illis delirisque placet, et ad quod conatus omnes hæresis respiciunt. Sed a Latinis, aut ab aliquibus ex nostris, qui jamdiu eorum partes sequuntur? Et hæc quoque neque persuadebuntur, neque probabuntur prudentibus. Primum quod illi prorsus linguam nostram ignorant, inagnaque est inter utrasque nationes post dissidium disjunctio. Hinc ab eo tempore ex eorum viris eruditissimis nemo linguam Græcam exercuisse reperitur. Secundum, quis propriæ nationis tantumdem hostis est, ut obviam quamque adversus illam additionem in sanctorum commentariis comminiscatur, et quod a Deo edocti Patres nusquam et nullo in loco decernere verbis ipsis videntur, hoc ille ex se ipso fugat in destructionem dogmatis, quod in omni sua gente vires acquisiverat et probabatur? Modum vero corruptelæ si quid unquam simile contigisset, nunquam qui ante nos fuere non indicassent. Non sunt omnia hæc plana, ut dicunt. Non sunt vera, nec quam proxime ad veritatem accedunt: quin oppositum est, si quis recte conficit. Namque qui ex schismate sunt, cum prorsus, sed non absque errore reprobaissent rejecissentque etiam ex Filio esse Spiritum sanctum, atque etiam cum oppositum credentibus bellum teterrimum commovissent, ac confirmassent, et uti hæreticos eos pro eorum viribus a sese disjunctissent, quandoquidem ex quo id peractum est, anni plures effluerunt, et illis decurrentibus in magna copia volumina exscripta sunt, quæ in primis recte dictata scripta erant, in posterioribus describere maligne noluerunt, tanquam quæ palam sententiam eorum redarguerent. Illud porro *forte* in reliquis magni Patris Basilii addiderunt, quod ea nec ipsis placerent, ut postmodum ostendemus. Neque hæc tantummodo dum exscribant, inconsi-

Α παρ' οὐδενὸς τῶν ἀντιδαιμόνων κακῶς τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος οὐδεμίᾳ παρεξηγήσεως ἀφορμή· πρὸς ἐκείνο δὲ καταφεύγουσιν, ὡς οὐκ ἐν πάσει ταῖς ἐκουδήποτε βίβλοις ἀπαξιαπλῶς οὕτως εὐρήσκει ταῦτα κείμενα. Καὶ γὰρ ἐνίαις ἀπὸ μὲν τῆς ῥήσεως τοῦ μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου πᾶν τὸ διὰ μέσου φανερώς τὴν ἡμετέραν ἀληθινὴν ἔννοιαν περιέχον· τουτέστι τὸ, *παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν*, καὶ ὅλος ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, λείπει τὸ τέλος, καθ' ἃς ὄητα τὸ διστακτικὸν Ἰσως εἰς τὸ ἐξῆς τῆς γε, τῆς τοῦ σοφοῦ Γρηγορίου περικοπῆς ἢ μέντοι

κα'. Ταῦτα προφασισζόμενοι τοιγαροῦν οἱ τῆς μερίδος τῶν ἀντικειμένων ἡμῖν, ταῖς ἐχούσαις, ὡς προλέλεκται, βίβλοις παραφθορὰν συμβῆναι δυσυρρίζονται, νενοθεύσασθαι λέγοντες κομιδῇ κακοῦργος αὐτάς, ὅπερ καὶ διανοήσασθαι μόνον ἤλιθον. Ἐπεὶ πόθεν τε καὶ πρὸς τίονων τὰ τῆς παραφθορᾶς τῆς τοιαύταις τῶν ἀπανταχοῦ βίβλοις ἐνέσκηψε; Πρὸς τῶν Πνευματομάχων, ὡς φημίζουσι τῶν ἀντιδαιμονισμένων τινέσ. Καὶ μὴν ἐξ ὧν αὐταὶ φασι, οὐ κείναι ποσῶς κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς τοῖς ματαιόφροσιν ἐκείνοις δοκεῖ, καὶ πρὸς δ τείνει πάντα τὰ τῆς αἰρέσεως. Ἀλλὰ πρὸς τῶν Λατίνων ἢ καὶ τινῶν ἡμετέρων ἑκκαταί συμμαχοῦντων αὐτοῖς; Καὶ ταῦτα τὸ ἀπίθανον πολὺ φέρουσι τοῖς εὐσυνείτοις καὶ ἀπαράδεκτον· τὸ μὲν ὅτι τὴν ἡμεδαπὴν τὴν παράπαν οὐκ ἴσασιν οἱ τοιοῦτοι φωνῆν· καὶ μεγάλη μετὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἑκατέρων γενῶν ἡ διάστασις· ἄντεῦθεν οὐδαὶς ἔκτοτε τῶν παρ' αὐτοῖς λογίων ἀνδρῶν τὴν ἑλληνίδα διάλεκτον ἐξασκήσας εὐρίσκειται· τὸ δὲ δεύτερον, ὅτι καὶ τῆς οὕτως ἐχθρῶς καὶ πολέμιος τῆς οἰκείας φυλῆς, ὡς τὴν τυχοῦσαν κατ' αὐτῆς προσθήκην ἐπινοεῖν τοῖς τῶν ἀγίων συγγραμμάσι, καὶ ὅπερ οἱ θεοσοφοὶ Πατέρες ἐν αὐτοῖς ὁμνούν οὐδαμῶς φαίνονται θεολογοῦντες ῥητῶς, τοῦ οὐ παρ' ἐαυτοῦ πλάττειν ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ κρατούντος ἐν ἅπαντι τῷ κατ' αὐτὴν ἔθνει δόγματος; Ὅπως δὲ καὶ εἰ ποτὲ τι συμβέβηκε τοιοῦτόν ποθεν, κατέλιπον οἱ πρὸ ἡμῶν τὴν λύμην ἀνεπισήμαντον. Οὐκ ἔστιν οὐδὲν τούτων ὡς ἀληθῶς. Οὐκ ἔστιν οὐδοτιοῦν· τούναντιον δὲ μάλιστα πᾶν, εἴπερ ὄρθῳ; ἐπιβλήσις. Καθόλου γὰρ οἱ τοῦ σχίσματος; ἠθετηκότες; ἐπισφαλῶς, τὸ πρεσβεῦεν κάκ τοῦ Υἱοῦ τυγχάνειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μέντοι καὶ κατὰ τῶν οὐτως πρεσβεούτων αὐστησάμενοι μάχην στεβρᾶν, ἐν μοίρᾳ τε τούτου; αἰρετικῶν, καθόσον ἦν σθένος αὐτοῖς, ἀποτάξαντες; ἐπειδὴ περ ἀφ' οὗ τοῦτο γέγονεν οἱ χρόνοι συχνοὶ, καὶ βίβλοι πολλαὶ διὰ μέσου αὐτῶν μεταγράφασιν ταῖς πρωτοτύποις κείμενα τὰ ῥηθέντα καλῶς ταῖς ὑστερον ἐγγράφαις κακοθετικῶς εἴασαν, ἅτε δὴ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀριθῆλως ἐλέγχοντα, τὸ δ' Ἰσως προσέθεσαν τοῖς τοῦ μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου λοιποῖς, ὅτι μὴδ' αὐτὰ τούτοις ἤρρεσκον, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἀποδείξομεν. Οὐ ταύτας δὲ μόνον ἐν ταῖς μεταγραφαῖς ἀπερὶσκέπτως καὶ ἀδελῶς, ἀλλὰ καὶ ἄλλας κομιδῇ πλείστας οἱ τῆς ταρχῆς ἄνδρες ἐνόθευσαν, ταῖς μὲν μεθόλιως ἐγγρά-

φαντες εἰ τι βητὸν τῶν παρὰ γνώμην αὐτοῖς, ταῖς δὲ τριοῦτον ἕτερον πρὸς τὸ δοκοῦν τοῦτοις μεταποιήσαντες, ὧν ἀπάντων, ὡς ἐφικτὸν, κατὰ χώραν μνησθήσομαι.

χρῆ. Καὶ τί λέγω περὶ ὧν μετέγραψαν βιβλίων ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἑκαστοὶ τῶν διαληφθέντων χειροῖς, ὅπου γε τούτων αὐτῶν ἔνιοι καὶ τῶν ἐκ παλαιοῦ γεγραμμένων ὁλοσχερῶς οὐκ ἐφέρισαντο; Τῶν τοιούτων δ' ἀπλῶς ἔστιν ἃς ἐξέσαν, τινὰ μεταβαλόντες τῶν ἐν αὐταῖς, ἄλλα δ' αὖ ἐκβαλόντες τοτέλεον. Καὶ μοι παντὸς τοῦ λόγου μαρτύριον ἀφευδῆς, ὅπερ γενόμενον ἐφ' ἡμῶν ἀναπέφανται. Τῶν ἀρχόντων γὰρ ἄνθρωποι τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀντεχόμενοι κομιδῇ τὰ πρῶτα τοῦ σχίσματος, τὸν μὲν ἐν τούτοις βαλμὸν, καὶ τὴν τάξιν οὐ πολλοῦτος, κἀν τοῖς λόγοις δὲ τῶν δοκούντων εἰς γνωρίζομενος, ἀρχαίαν τε καὶ ἀξιόπαινον δέλτον ὡς ἀληθῶς τοῦ Νυσσαίων ἔχουσαν Γρηγορίου συγγράμματα, διχόθεν το παντελῶς ἀδιάβλητον κεκτημένην, καὶ τὸ πιστὸν, ἐκ τε δηλαδὴ τοῦ ἀπταίστου καὶ τῆς τῶν ἡμερῶν παλαιότητος· ταύτην γοῦν ὁ τοιοῦτος κατ' ἀρχὰς τῆς διενέξεως μετιῶν, ὡς εἰς τὴν ἀνωθεν ἐκταθείσαν τοῦ Πατρὸς βῆσιν κατήντησε, ζῆλόν τινα καὶ αὐτὸς· εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν σχῶν ἐξεσε τὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ κειμένην ἐκ πρόθεσιν, ἣν ἐντυχόντες πολλοὶ τῇ τριεπίτη δογματικῇ βίβλῳ τὸ πρῖν, οἰκείοις ὀφθαλμοῖς ἐγγεγραμμένην τρανῶς ταύτην κατείδομεν, καὶ τῆς ὄλης ῥήσεως ἀποξέτας τὴν ἐκ ἀφῆκεν αὐτὴν οὕτως ἀναγινώσκεσθαι· *Τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται.* Καὶ τότε μὲν διαφερόμενος οὕτως ἡμῖν ἐχόμενα τῆς ἑαυτοῦ γνώμης εἰργάσατο· τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, ἐπειδὴ μεθύστερον τῆς εἰρήνης ἐγένετο καὶ αὐτὸς, οἷα πληττόμενος ὑπὸ τοῦ συνειδῶτος, ὡς εἶπε, τὸ τελεσθὲν ἀπεκάλυψεν. Ἀμέλει τοιγαροῦν καὶ ζητήσαντες ἐπιμελῶς τὴν βίβλον ἡμεῖς, δμμασιν αὐτοῖς ἑωράκαμεν, ὅπερ ἀκοῆ παρελάβομεν. Καὶ νῦν ἡ μὲν δέλτος, ὡς εἶκός, μένει καὶ καθέστηκε παρ' ἡμῖν τὸν τόπον τῆς ἐκ πρόθεσεως ἐξεσμένου καὶ κενὸν φέρουσα· τὰ δὲ γε τῆς ὑποθέσεως σημειωθέντα γραφῇ παρεδόθη κατὰ διάγνωσιν καὶ χρίσιν συνοδικήν, ὅπως ἂν ἔχοιεν εἰδέναι δι' ἀσφάλειαν πάντως καὶ οἱ μεταγενέστεροι ταῦτα, καθὼς καὶ προέβησαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀρτίως ἐπειδὴν οἱ πάντες μικροῦ τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς ὁμοιοῦς ἐσμὲν, κατ' ἐκείνον δὲ τὸν τῆς διχονοίας τῆς καθολικῆς δηλονότι καιρὸν καὶ τῆς διαστάσεως ἦσαν μὲν δι' Ἐριν τῶν ἱερῶν βιβλίων λυμεῶνές· τινες, ὁ δὲ ἐξεδάξων οὐδεὶς τὰ περὶ τούτων καὶ σημειούμενος· Ὅτι δὲ τηνικαῦτα περὶφθάρησαν αὐτῶν οὐκ ὀλίγοι κἀν ταῖς μεταγραφαῖς, ἐντεῦθεν μάλιστα φανερόν. Ἐν γὰρ τῷ τὰς βιβλούς ἡμᾶς πάσας ἀνερυσσῆν, καὶ βιβλὸν τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου πονήματα μίαν εὐρομεν, ἥτις ἐν κατὰ τὸν πρὸς Ἀβλαβίον λόγον ῥητῶν τῶν περὶ τοῦ αἵτιου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ φάσκοντι, τὴ δὲ εἶσιν, ὅτι *Τὸ ἀπυρόλλαιον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρ-*

derate et licenter, sed alia quoque plurima turbulenti homines adulterarunt, ex his quidem auferentes, si quid scriptum esset quod ipsis non arderet, in aliis aliud simile, ut illis videbatur apponentes, quæ omnia, ut vires concesserint, tempore opportuno commemorabo.

22. Et quid hic inquam de transcriptis ab eisdem alio atque alio tempore voluminibus, dum eorum nonnulli nec ab illis, quæ ab antiquo tempore exarata erant, manus abstinerunt? in quibus multa eraserunt, aliis loco eorum suppositis, quibusdam etiam prorsus abolitis. Et dictum meum abundo confirmat, quod nostra hac ætate factum fuisse comperit est. Ex principibus enim viris ecclesiasticis unus, primum quidem schismati quam addictissimus, sed gradu et ordine inter eos unus de multis, etsi in dicendi arte non imperitus haberetur, volumen satis vetustum et vere commendabile, Gregorii Nyseni commentarios continens, duplici ex capite nulli calumniæ obnoxium, et fidem sibi inconcussam retinens, quod nullis mendis esset inspersum, et vetustate temporis esset conspicuum. Hoc igitur ille in principio dissidii percurrens, ut ad supra laudatum Patris dictum pervenit, zelo quodam abreptus, etsi non secundum scientiam, erasit præpositam Filio præpositionem *ex*, quam antea plerique nostrum in illo dogmatico tractatu cum volumen involveremus propriis oculis exaratam perspicue conspexeramus, et ab integro dicto *ex* eradens, sententiam ita legi reliquit: *Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et Filii esse astruitur.* Et tum a nobis ille dissidens suæ opinioni peræcommoda pertentavit. Sed elabente tempore unionem amplexus, et conscientia, uti par est, vexatus, factum revelavit. Quare nos diligenter volumine conquisito, ipsis oculis inspeximus, quod auditu usurpaveramus. Et nunc volumen, uti addecet, persistit, et conservatur apud nos, locum *ex* præpositionis erasum vacuumque deferens: rei autem argumentum obsignatum, examine et iudicio synodico scriptis traditum est, ut posteri ob sui securitatem hæc ipsa, uti peracta sunt, recognoscere possint. Et hoc nunc actum est, cum omnes fere paci et unioni adhæsimus, sed universalis dissidii discordiæque tempore erant plane ob contentionem sacrorum voluminum corruptiores quidam, qui vero ea examinarent, obsignaretque nullus; tum vero multa eorum vitiosa esse ex eorum excriptione palam sit manifestum. Namque cum omnia volumina conquireremus, ejusdem Gregorii tractatus continens unum invenimus, quod in dicto orationis ad Ablabium de causa et effectu dicente: *Immutabilem et omnia similem naturam confidentes, discrimen causæ et effectus non inficiamur*, paulo infra cum effectum subdividit, partem illius æteram, nempe, *hoc quidem immediate a primo*, uti et alia reliqua volumina in se continebat, altera, quæ necessario consequitur, cum in aliis omnibus legitur, hoc est, *hoc vero per contiguum a primo*; in hoc

non absque errore nulla erat, nec aliud quidpiam prorsus, licet oratio penderet, requireretque aliquid aliud præterea, ut sensus integer haberetur.

ἀκολουθοῦν ἐξ ἀνάγκης οὐδεμίαν τῶν ἄλλων πλὴν ἐκ τοῦ πρώτου, σφαιερῶς οὐκ εἶχε προσκαίμενιν· οὐδὲ μὴ ἕτερον τὸ παράπαν οὐδὲν, καὶ ταῦτ' ἐκ κρημοῦς τοῦ λόγου τυγχάνοντος, προσσπαιτοῦντός τε

23. Similem corruptionem calamitatemque, qui otio suo male utuntur, et ecclesiastico dissidio turbisque non indelectantur aliis atque aliis temporibus sacris voluminibus intulerunt. Cum aliis itaque et nonnulla, de quibus nunquam verba facimus, hunc in modum corruerunt, et uti illis libuit et integrum fuit, adulterarunt. Id vero prorsus ex jam dictis non suspicione et conjectura capimus, sed scientia potius ex afferendis exquisita, et comprehensione confirmabimus. Sed si placet bonum quod inde oritur, neque id longo aberit, verba laudatorum dictorum repentes, examinemus. Quæ enim necessitas, ait magnus Basilus, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem natura? Dignitate enim secundum esse a Filio, ab ipso esse possidentem, et ab ipso accipientem et nobis annuntiantem, et in summa ab ea causa dependente, tradit pietatis ratio. Sed natura tertia uti, neque a sanctis Litteris edocemur, neque ex iis, quæ dicta sunt, recta ducta sequela possumus demonstrare. Hæc nos e voluminibus a recto neque intercedentibus, neque dilapsis, qui vero adversum stimulum calcitrant adulterata proponunt. Quare illa, ab ipso esse possidentem, et ab ipso accipientem et annuntiantem nobis, et in summa ab ea causa dependentem, ignorant abrogantes, præcedentia omnia ac subsequencia in editione rebus divinis exerciti Basilii, annexo tamen forte, quod dubitationem affert, consentitur contineri, atque exosculantur, nec ullo modo potuerunt vesani isti prospicere, quæ ipsi retinentes recte admittunt, illa, ut sententia pia sit, requirere, et forte illud, quod in dubio rem ponit, prorsus ablegare. Quandoquidem quomodo unquam dignitate secundum esse a Filio, hæc enim hic concedunt, et qua ratione vera intelligetur, non ab ipso esse habens, et ab ipso accipiens et annuntians nobis, et in summa ab ea causa pendens Spiritus sanctus? Quomodo autem subsequens forte dubitationem afferens, illi adaptabitur, pietatis ratio tradit? Ubi pii sermonis traditio est, in dubio rem ponens, forte, locum habebit? Et quis mentis captus, adeo intemperitiis et insaniis agitur, ut similem prorsus sententiam recipiat? Nullus omnino. Nec levissimi quidem suspicabuntur, nisi cerebrum in calcaneis habent, ut proverbio fertur. Etenim si, quod concedet aliquis aut forte dabit, magnus Pater diceret, tum non incongruens videretur, et quod dubium affert, forte, in medium libere produci. At nunc ipsissimis verbis, uti par est, magnus dicens, ut pietatis ratio tradit, non simpliciter dat, omnem dubitationis ansam per hæc verba plane vereque longe amandavit.

Α νοῦμα, μικρὸν κίτθωθεν εἰς τὴν τοῦ αἰτιατοῦ διαίρεσιν, λέγω τὸ μὲν ἐν σκέλει αὐτῆς, ἦτοι, τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, κατὰ τὰς λοιπὰς πάσας ἔφερε καὶ αὐτὴ καλῶς· τὸ δὲ δεύτερον, ὅπερ αὐτῆς ἐνδεί, τουτέστι, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς καὶ τι λοιπὸν εἰς τὴν τῆς ἐννοίας συμπλήρωσιν.

κγ'. Τοσαύτην παραφθερὰν καὶ λύμην τὰς ἑραῖς ἐνεποίησαν βίβλοι· κατὰ κειροῦς οἱ κακοσχίλοι· τῷ ἐκκλησιαστικῷ σκανδάλῳ καὶ τῇ παραχῇ ταύτῃ χαίροντες. Μετὰ τῶν ἄλλων οὐκοῦν καὶ τινος ὠνεκα ὁ λόγος τὰ νῦν τριουτοτρόπως ἐλυμήναντο, καὶ ὡς οἶόν τε παρέφθειραν. Τὸ δὲ πάντως οὐκ ἐξ ὧν ἴσως ἔφημεν ὑποψία τις ἄλλως καὶ στοχασμὸς, εἰδημοσύνη δὲ μᾶλλον ἐξ ὧν παραστήσομεν ἀκριβῆς, καὶ κατάληψις. Ἄλλ' ἐπερδοκεῖ τὸ ἀπὸ τοῦδε καλὸν καὶ τοῦ δόοντος μὴ μακρὰν τὰ τῶν προτεθέντων ῥητὴν ἐπαναλαβόντες, διασκαψόμεθα. Τίς γὰρ ἀνάγκη, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύει τοῦ Υἱοῦ, κατ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ κατ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὁλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηγούμενον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτη χρῆσθαι οὔτε παρὰ τῶν ἀγίων δεδοτάμεθα Γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημῶνων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. Ταῦτα μὲν ἀπὸ τῶν ἀδιαπτώτων τοῦ ὀρθοῦ βίβλων ἡμεῖς. Οἱ δ' ἐναντίως ἔχοντες τὰς νενοθευμένας προβάλλονται. Τοιγάρτοι καὶ τὸ, κατ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ κατ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὁλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηγούμενον, διχρόφοντες ἀμαθῶς, τὰ πρὸ τούτων ἅπαντα καὶ μετὰ ταῦτα τῆς ἐκδόσεως τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ Βασιλείου πλὴν σὺν τῷ ἴσως διστακτικῷ καθομολογοῦσι τελεῖν, καὶ προσείναι, μηδοπωσοῦν δυνηθέντες οἱ παράφρονες συνιδεῖν, ὡς ἄπερ αὐτοὶ παραδεχόμενοι καλῶς στέργουσιν, ἐκεῖνα μὲν ἀπαιτοῦσι κατ' ἐννοίαν εὐσεβῆ, τὸ δ' ἴσως μάλιστα διστακτικὸν ἀποπέμψουσιν. Ἐπεὶ πῶς ποτε δευτερεύειν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο γὰρ ὡς συγκατατίθενται, καὶ κατὰ τίνα νοηθήσεται λόγον ὡς ἀληθῶς μὴ κατ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ κατ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὁλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηγούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγι. ν. ὅπως δὲ μετὰ ταῦτα καθεξῆς καὶ τὸ ἴσως διστακτικὸν, τῷ παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, ἐρμύσειεν; Ἔθθα πέφυκε λόγου παράδοσις εὐσεβοῦς· ὡς τὸ διστακτικὸν ἴσως ἐκεῖ κέκτεται; Καὶ τίς οὕτω φρονοληπτος καὶ φρονολαθῆς, ὡς τοιαύτην ἐννοίαν ὡς προσήκασθαι; Πάντως οὐδεὶς. Οὐδ' ὑποκτεῖται γοῦν μόνον λογισάμενος καὶ φιλῶς, εἰ μὴ κατὰ τὴν πείραν αὐτῆν, τὸ τῆς παροιμίας, φορῶν τὸν ἐγκύφαλον. Εἰ μὲν γὰρ, ὅ τι συγχωρήσει τις ἄν, ὁ θεὸς Πατὴρ ἔφασκεν, ἢ καὶ ὥσπερ τυχόν, ἀρμόζον ἐτήγειαν τηναῦτα καὶ τὸ διστακτικὸν ἴσως παρῆρσε ἀξείσθαι· νῦν δ' οὕτως αὐταῖς λέξεσι, καθὰ θέμις διελθεῖν ὁ μέγας εἰπὼν, ὡς ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος καὶ παραδίδωσιν, οὐκ ἀπλῶς δίδωσι, πῶς

διστακτικὴν διάνοιαν δι' αὐτῶν πόρῳ που ὄντι σα-
φῶς ἀπεκρούσατο. Καὶ προφανῆς τοῖς ὄλοις ἐστὶν ὅτι
ῥήματα ταῦτα τοῦ σεπτοῦ Βασιλείου καὶ θεοφάντο-
ρος, οὐκ ἄλλου τινός, ἐκ τε τοῦ χωρὶς ἀντιρρήσεως
πάσαις ἐμφέρεσθαι δέλοισι, καὶ πολλῶ πλέον, ἐξ ὧν
δηλοῦσι τὰ ἐπαγόμενα. Λέγει γὰρ ἐν τούτοις αὐτοῖς
οὕτως ἀδιεχῶς, ὡς μηδενὶ τινε μέσῳ διακοπτόμενος·
*Φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι ὅτε παρὰ τῶν ἁγίων δε-
διδάχμεθα Γραφῶν, ὅτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ
ἀκόλουθον δυνατόν συλλογίζεσθαι.* Λοιπὸν ἀσύ-
στατον ὄλω, καὶ ἀναπόδεικτον. Ἐκεῖνο δὲ, τοῦτέστι
τῷ ἀξιώματι δευτερεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ
Υἱοῦ, τῆς εὐσεβείας παραδίδωσιν ὁ λόγος. Διὸ καὶ
βέβαιον πάντη καὶ ἀναμφίλεκτον. Τοιοῦτον τὰ ῥήματα
ταῦτα φέροντα νοῦν ἔχονται τῶν ἐξῆς, ὥστε καὶ ἐξ αὐ-
τῶν τῆς ἐκδόσεως τοῦ μεγάλου πιστεύεσθαι. Τού-
των δὲ κἀντεῦθεν μάλιστα τοῦ σοφοῦ τοῦδε Πατρὸς
ἀναφανέντων ἡμῖν, ἀνάγκη τὸ διστακτικὸν Ἰσως
ἀλλότριον ὑπάρχειν προστεθεῖν ὑστερον· ἐπειδὴ περ
ἀκατάλληλόν ἐστιν αὐτοῖς, καὶ ἄμφω τοῦ αὐτοῦ
τυγχάνειν ἀδύνατον. Οὕτω πολλαχῶς τὸ Ἰσως διστα-
κτικὴν προσθήκην τελεῖν ὁ λόγος ἀπέδειξε, καὶ
προσθήκην μηδὲν ἔχουσαν ὀγιῆς, ἅτε μηδ' οἷς
προσετέθη συνάδουσαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν μηδ' εἰς
ἐνθύμησιν τὸ παράπαν ἔλθον τῷ θεολήπτῳ Πατρὶ,
πλασάμενοι τῶν μαχίμων ἀνδρῶν ἔνοι, κακῶς ἐν
τισι βίβλοις προσέθεντο, διὰ τῆς ὀλιγοσυλλάβου
σαυτησὶ καὶ βραχείας φωνῆς δόξαντες ἅπαξ τῆς
ἐκυτῶν κειρατηκέναι προθέσεως. Τὸ δὲ, παρ' αὐτοῦ
τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ
ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὄλω ἐκείνης τῆς αἰτίας
ἐξημμέμον, τῆς τοῦ σοφοῦ διανοίας ὃν ἅπαν ὃν τὸ
εἰσοῦτο ῥητὸν, καὶ καίμενον ἐν δέλοισι πολλαῖς,
ἔμω ἀνθ' ὧν πολέμιον περιφανῶς τούτο ταῖς αὐτῶν
γνώμας καθέστηκε, τῆς περικοπῆς ὅλης σκαιῶς
ἀφελόμενοι, ταῖς μικρὸν ἄνωθεν ῥηθείαισι οὐκ ἐν-
έγραψαν βίβλοις καταρχὰς τῆς τῶν τοιοῦτων συστά-
σως, τὸ πᾶν τοῦ βουλήματος ἤδη νομίσαντες κατ'
ἰσχὸν ἀρρήκτων ἔχειν αὐτοῖς, ἐφόσον τὸ δῆλωθῆν τῆς
χρήσεως ἐκ τοῦ μέσου δολερῶς πεποήκασιν, ὡ μὴν
ἐπιστήσαντες ἀκριβῶς τοῖς ἐκατέρωθεν ἐγνωσμένοις,
ἔ περισηκάμενοι· δεόντως ἐνέγραψαν καὶ αὐταῖς, εἰ
κ.λ. σφίσι προσέθεντο τὸ Ἰσως διστακτικῶν, διὰ τού-
του δῆθεν ὡς ἔχοντα πλημμελῶς τὰ τοιαῦτα κ.λ. ἀ-
ζοντες, ὅπερ καὶ προλαβὼν ὁ λόγος· παρέστησεν
ἰκανῶς, ἀλλότριον αὐτῶν, ὅσα παντελῶς ἀσυνάρτη-
τον. Οὐ τοίνυν ἐπιστήσαντες ἀκριβῶς, καθάπερ
ἔφηνεν, τοῖς τοιοῦτοις, οὐδὲ ἐμβαδύναντες· οἱ προ-
κόπτειν σπουδάζοντες τὸ σχίσμα διὰ παντὸς, ὡς
ταῦτα καὶ μάλιστα κατ' εὐσεβῆ διάνοιαν καὶ λογι-
σμεδὸν ὀρθοδοξίας ἐχόμενον, τὸ τοιοῦτον ῥητὸν ἀνγ-
καίως· εἰσπράττονται· τὸ μὲν ὅτι μηδ' ἂν εἰσελεύ-
σεσθαι σοφίαν ποσῶς εἰς κακότεχνον ψυχὴν τῆς
θείας Γραφῆς ἀκηκάμεν, καὶ ἄλλως δὲ κυριώτερον
τοῦ Θεοῦ τάχα σφῆλαντος ἐν τούτοις αὐτοῖς, καὶ
μένειν εἰς ἕλεγχον τῆς κακούργιας αὐτῶν ταῦτα
παρασκιάσαντος. Ἐπαὶ τοι γὰρ καὶ αὐτοῖς δῆπουθεν
παρήκαν ἂν ἐν ταῖς οικίαις μεταγραφαῖς, εἴπερ
ἐμβατεύσαντες τοῖς τοιοῦτοις, εἰ καὶ βούλοιντα· τῷ

A Et omnibus manifestum est, verba hæc venerandi
et divinorum revelatoris Basilii, non alterius cujus-
piam esse, quod citra ullam contradictionem in
omnibus voluminibus circumferuntur, et multo ma-
gis ex iis, quæ subsequencia important. Namque in
his nullo alio interjecto, ne medio aliquo oratio
interrumperetur, subdit : *Sed natura tertia uti,*
neque a sanctis Litteris edocemur, neque ex iis, quæ
dicta sunt, recta ducta sequela possumus demon-
strare, nempe hoc ait : Natura tertia uti Spiritum
sanctum, neque a divinis Litteris didicimus, neque
ex dictis colligi consequenter potest. Prorsus igitur
hoc sibi non constat, nec unquam demonstrabitur.
Illud vero, *Dignitate secundum esse a Filio*
Spiritum sanctum, pietatis ratio tradit.
B Piercaque firmum omnino est et citra ullam hæsi-
tationem. Cum verba hæc similem sententiam
referant, cum sequentibus cohærent, quare
ex his quoque propria Basilii esso confirmatur.
Hæc etiam cum manifesto appareant sapientis Lu-
jus Patris propria esse, necesse est illud fortasse,
quod rem dubiam reddit, minime genuinum esse,
postmodum additum, dum cum illis non congruit,
et utraque ejusdem uniusque esse fieri nequit. Sic
multis variisque modis forte illud dubietatis cau-
sam additionem esse oratio demonstravit, additio-
nemque nihil sanum in se continentem, tanquam
quæ neque cum iis, quibus addita est, consonet.
Sed hoc cum nec in montem prorsus venisset Nu-
mine afflato Patri, contentiosi homines impruden-
ter contingentes, in nonnullis voluminibus appo-
suerunt, reputantes per brevem hanc et non
multis syllabis constantem dictionem semel suum
propositum confirmasse. Et illud, *ab ipso possiden-*
tem, et ab ipso accipientem et annuntiantem nobis,
et in summa ab ea causa dependente-n, dictum hoc
totum ex mente sapientis originem suam agno-
scens, et multis comprehensum voluminibus nihilo-
minus quod palam eorum opinionibus adversatur,
a reliqua pericope stupide removens, in volumi-
nibus jam supra indicatis non ascripserunt, cum
illa primum describerent, intentum suum satis fir-
meque ita ut in posterum infringi minime posset,
corroborasse existimantes, dum dicti partem signa-
tam dolose de medio tulissent, non accurate men-
tem figentes, quæ utraque ex parte dignoscuntur, illa
cum accepissent uti par est, una cum illis scripse-
runt, licet illis apposuerint forte dubium movens, ea
additione quasi similia vitio laborarent, temperantes,
quod antea oratio abunde demonstravit, eaque
nempe aliena esse, quod plauē cum aliis non cohæ-
reant. Non accurate itaque hisce mentem figentes,
neque penetrantes qui schisma sedula cura conti-
nuoque promovent, dictum hoc uti rectæ fidei con-
sonans secundum piam sententiā et cogitationem
necessario exigunt, tum quod intelleximus a divina
Scriptura in animam pravam non ingressuram sap-
ientiam, et etiam quod magis proprium fuerit,
Deus in his ipsis fallens, ea ad hæc tempora per-

durare ad eorum maleficium coarguendum dispositi. Quandoquidem in propriis ea transcriptionibus reliquissent, si penitiorē investigatione indagantes, quid sibi velint, vere agnovissent, ut ad finem usque hac ex parte maleficium eorum deprehensibile permaneret: nunc vero illud deprehenditur manifesto ex his, quæ sæpius hic inculcavimus.

24. Verumtamen ut in præsentī peraccommodo hæc examine subigantur, indeque vere sanam speculationem atque cognitionem consequantur, orationis nostræ initio factō quæstioni de forte dubitanter rem exprimente præposuimus, quomodo, nec illud, qui ex schismate sunt, inficiantur, sed plane approbant, dignitate secundus esse, et quæ ratione intelligetur, a Filio, si ab ipso esse non habet, nec ab ipso accipit, et annuntiat nobis, et in summa ab illa causa non dependet Spiritus sanctus? Quæ hæc fuerit dignitas, qua secundus esse a Filio Spiritus sanctus pie recteque dicitur? Anne ea quæ oritur ex tempore, vel loco, vel facultate naturali? Nam secundum molem principatus, aut potestatem, aut dominationem, aut quidpiam aliud, quo simpliciter unum ab alio superari cognoscimus, nemini non notum est, Pneumatomachorum iuratus esse, qui contra divinum præconium prave, imo contra semetipsos perniciosius bacchanal exercuerunt, et quod terribilem in Evangeliiis comminationem, a Domino contra blasphemos in Spiritum sanctum factam vilipendentes, dum de universi opifice Spiritu similia oblatram, integrum propriis animalus interitum conciliarunt. Namque hinc nullius consilii homines, propriæque salutis hostes immanes, vitæ principis Spiritus majestatem imminuentes, essentiam et deitatem illius minus habere audacter contendebant, uti ab iniquo spiritu inflati inspiratique, cum quibus magis hic Basilus depugnans, similem perpetuo absurditatem coarguebat, confidenterque ac libere condemnabat. Haud par fuerit, quibus illi suam hæresim stabiliebant, et quorum furentes auxiliis muniebantur, ad confirmandam improbitatem illa eadem interdum opinari nos omnino, magnum illum virum accepisse, dignitatem, inquam, qua dictum est a Filio Spiritum sanctum secundum esse. Hoc nos nec animo nec cogitatione complectimur, sapientis Basilii disciplinæ cultores, qui ex salutaribus gratiæ fluentis ac fontibus æque atque Israel aqua cognitionis infallibilis hausta, Spiritum sanctum ejusdem essentia ac divinitatis esse cum Patre et Filio definivit. Ex quibus sequitur omnino, eum simul cum Patre et Filio, supra omne tempus esse, qui temporum auctor est, omnibus præsentem, et omnia complementem, tanquam indefinitum atque incircumscripsum, natura sua quam maxime fortem, nihil non potentem, uti universe creaturæ factorem, potestate, imperio, et dominatione rerum omnium gloriosum uti, qui omnia pugillo continet, et omnia sola voluntate gubernat; ad hæc ejusdem sessionis cum Patre et Filio, indeque etiam cum ipsis æqualis gloriæ et honoris,

δντι κατέμαθον, ὡς διὰ τέλους ἀνεξέλεγκτον τοῦτο τὸ μέρος τελεῖν τὴν κακούργειαν αὐτῶν· νῦν δ' αὐτῆ διελέγχεται προδήλως ἐξ ὧν πολλάκις ἐνταυθοὶ διελάβομεν.

κδ'. Ἴνα γὰρ ἀπάρτι τὴν προσήκουσαν καὶ τὰ περὶ τούτων ἐξέτασιν σχῆ, κἀντεῦθεν τῆς ὑγιοῦς ὄντως ἐπιταύξῃται θεωρίας καὶ γνώσεως, τοῦ λόγου τὴν καταρχὴν ἐκείνην ἀντικρυς ποιησαμένων ἡμῶν, ἣν ἐθέμεθα πρὸ τοῦ κατὰ τὸ διστακτικὸν Ἰσως ζητήματος, πῶς ἔπερ καὶ οἱ τοῦ σχίσματος ὁμολογοῦσι καὶ παραδέχονται, δευτερεύειν ἀξιώματι, καὶ κατὰ τίνα λόγον νοθήσεται τοῦ Υἱοῦ μὴ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀσυγγέλλον ἡμῶν, καὶ ὁλως ἐκείνη τῆς αἰτίας ἐξημμένον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ποῖον ἀξίωμα τοῦτο καθὼ δευτερεύειν τῷ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐσεβῶς ὑπάρχει λεγόμενον; Ἄρα μὴ τὸ κατὰ χρόνον, ἢ τόπον ἢ δύναμιν φυσικῆς, τὸ δὲ κατ' ἔχον ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ κυριότητος, ἢ καθ' ἑτερόν τι τῶν ὄσων; ἀπαξιακῶς ἄλλα καθυπερτερεῖν ἄλλου γινώσκομεν, ἀλλὰ φανερόν ὡς ἅπαντα ταῦτα βαδισματα τῶν Πνευματομάχων εἶδη, κατὰ τοῦ θεοῦ κηρύγματος· κακῶς λυττησάντων, καὶ καθ' ἑαυτῶν κάκιον, ἐφ' ᾧ τῆς ἐν Εὐαγγελίῳις φουερᾶς οὕτως ἀλογήσαντες ἀπειλῆς, ἣν ὁ Κύριος τοῖς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπειλεῖ βλασφημῆσαι, ἐν τῷ τοῦ παντοουργοῦ τούτου Πνεύματος, τοιαῦτα καθυλακτεῖν, ἀπώλειαν παντελῆ ταῖς οἰκείαις ψυχαῖς προσέξενσαν. Ἐνθεν καὶ γὰρ οἱ μάταιοι, καὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἔχθροί κατασμικρύναντες, τὸ μεγαλειῶν τοῦ ζωαρχικοῦ Πνεύματος τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν θεότητα τούτου τὸ ἕλαττον φέρειν διετείοντο τολμηρῶς, καθάπερ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος τὸν νοῦν ἐμφυσώμενοι τε καὶ ἐμπνεόμενοι, πρὸς οὓς τὸν πόλεμον ὁ πολὺς οὗτος Βασίλειος κεκτημένος διγενκῶς, τὴν τοιαύτην ἤλεγχεν ἀτοπίαν, καὶ πέρρησιαστικῶς κατέδικας. Ποῦ τίνων δικαίων, δι' ὧν ἐκεῖνοι τὴν ἀφρσιν συνίστων τὴν ἑαυτῶν, καὶ οἱ ἐχρῶντο μαινόμενοι συνεργοῖς εἰς τὴν τῆς κακίας συγκρότησιν, κατὰ ταῦτα τὸ ἀξίωμα ποτε λογισσοθαὶ τὸ παράπαν ἡμᾶς τὸν μέγαν εἰπεῖν, ἀξίωμα, φημὶ καθ' ὅπερ εἰρηται δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τοῦτο κατ' οὐδὲν ἤκιστα φρονοῦμεν αὐτῶν, μύσται τοῦ σοφοῦ Βασιλεῖου τυγχάνοντες, ἐξ ἐκ τῶν σωτηρίων τῆς χάριτος; ναμάτων, καὶ τῶν πηγῶν οὐχ ἤττον τοῦ Ἰσραὴλ ἀρυστάμενος ὕδαρ γνώσεως ἀψευδοῦς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ θεότητος τῷ Πατρὶ δηλονότι καὶ τῷ Υἱῷ ἴλιαν ὀρθῶς ἐδογματίσειεν· ἐξ ὧν ἔπεται πάντως μετὰ τοῦ Πατρὸς τοῦτο καὶ τοῦ Υἱοῦ χρόνου κινεῖν ὑπάρχον, ὡς ποιητὴν τῶν χρόνων ἐπέκεινα, πανταλθὶ παρὸν, καὶ τὰ πάντα πληροῦν, ὡς ἀόριστος τε καὶ ἀπερίγραπτον, παναλθὶς τῆ φύσει καὶ πανσθενὲς, ὡς πάσης δημιουργῶν κτίσεως, τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν κυριότητα τῶν ὄλων αὐτοῦ, ὡς περιδεδραγμένον αὐτῶν, καὶ ταῦτα κυθερνν μόνον τῷ βούλεσθαι, πρὸς τοῦτοῖς ὁμῶθρονον τῷ Πατρὶ τε καὶ τῷ Υἱῷ, κἀντεῦθεν ὁμῶθρονον τοῖς

αὐτοῖς καὶ ὁμότιμον, ἀπλῶς πάντα πλουτοῦν, ὅσα Α
θεϊκῶς καὶ κατ' οὐσίαν ὁ Πατήρ οὐνοῦ καὶ ὁ Υἱός·
πλὴν τῶν καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἰδιοτήτων, καὶ εἰ τί
που τοῦτον ἀμφοῖν ἐστὶ πρόσφορον. Οὕτω περὶ τοῦ
τῆς θεαρχικῆς Τριάδος ἑνὸς, τοῦ παναγίου δευτέρου
Πνεύματος, θεολογοῦμεν ἡμεῖς. Τριτοῦτον αὐτὸ τὰς
τοῦ μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου σοφῆς εἰσηγήσεσιν
ἐξακολουθοῦντες πρεσβεύομεν. Διὸ καὶ τὸ ἀξίωμα,
καθ' ὃ δευτερεύειν λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ
τῶν ἀναγεγραμμένων ἐκλαμβνόμενοι κατ' οὐδὲν, ἅτε
πολὺ φερύτων, τὸ δύσσημον, τὸ, *παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι
ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον*
ἡμῖν, καὶ ὁλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημέρον
τῆς ἐκδόσεως; αὐτοῦ τοῦ θεηγόρου Πατρὸς Βασιλείου
πιστεύομεν ἀναντιρρήτως τελεῖν, ὡς ἐξηγουμένου,
ὡς εἴρηκε δευτερεύειν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦ-
*μα τὸ ἅγιον, ὅτι φησὶν ὡς *παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι**
ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον
ἡμῖν, καὶ ὁλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημέρον.
Ἡ δότωσαν οἱ πρὸς τοῦτο προθέμενοι τὴν ἐναντίαν
παντάπασι βαδίζειν ἡμῖν ἐτέραν ἔννοιαν τὰς εἰς τὴν
θεῖον ὁρθαῖς ὑποκρίψαι τῶν Πατέρων συντρέχουσαν,
καθ' ἣν δευτερεύειν ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον εἰρησθαι νομίζουσιν. Ὡς ἐστὶν ἀποκριν
ἐπιεικῶς ταύτην μὲν ἀποδοκιμάζειν αὐτοὺς, ἀλλήν
δὲ μηδεμίαν τῶν εὐσεβῶν εἰσαγάγειν μηδοπιωσοῦν
δύνασθαι. Πόθεν; Ὅπου γε τῆς ἀληθείας ἐπι παντὸς
λόγου καὶ πράγματος οὐσης μίαν, ἀνάγκη δὴ πάντων
τελειῖν μίαν τινὰ καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀληθινήν ἔννοιαν.
Αὕτη δὲ πάντως καθέστηκεν, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, C
ἦν πρὸς τοῦ μεγάλου διδασκλήτου ἀποδεδωχάμεν.
Ὡς περὶ γὰρ, ἴ.α κατ' αὐτὸν τὰ θεῖα πολλὰ καὶ αὐθις
ἔρω, *τάξει καὶ ἀξιώματι τοῦ Πατρὸς ὅστιν ὁ Υἱός*
δευτέρος, ὅτι παρ' αὐτοῦ κέκτηται μὲθ' ὧν ἄλλων
πλουτεῖ, καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπ-
άρξεως, οὐ κατ' ἔννοιαν ἐτέραν τινὰ τοῦ ἀξιώματός
τε καὶ τῆς τάξεως οὐδαμῶς, ἐπειδὴ περ αἱ λοιπαὶ
πᾶσαι χωρὶς ταύτης ἀποφέρονται πολὺ τι τὸ βλάσφη-
μον· οὕτω δευτέρον τάξει, καὶ τοῦτ' αὐτὸ τοῦ θε-
ηγόρου Πατρὸς, καὶ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
κατ' οὐδεμίαν αὐτῶν ἔννοιαν, ἀλλ' ἢ πέφυκε τοῦ
Μονογενοῦς, πλὴν ὅτι τοι παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει,
καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγέλλει ἡμῖν, καὶ
ὁλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξήπται, κατὰ τὴν σοφὴν
καὶ μέγαν Βασιλείον. Ἐκ τούτων καὶ μάλιστα τὰς
βέβλους, αἷς ἔγκειται τὸ τοιοῦτον ῥητὸν, ἀποσώζειν
τὸ γνήσιον κάλλος τοῦ Πατρὸς διαβεβαιούμεθα· τὰς
δὲ λοιπὰς ὁσας ποσῶς ἔγκειται δηλαδὴ τὸ νόθον καὶ
παρέγγραπτον ἔχειν ἀποφαινόμεθα.

καί. Πρὸς ἃ καὶ μὴ σθένοντες ἀντιλέγειν οἱ διὰ
παντὸς κατ' ὄρεξιν δὴ μόνην καὶ θέλημα τῆς οικείας
ψυχῆς ἠγούμενοι, τοῦτο τρυφὴν φήσαιεν ἂν ἴσως,
ἐπὶ τὸ ῥητὸν τοῦ Νυσσαίου ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου,
τοῦ τοῖς δόγμασι διαδοχῶς μεταπηδήσαντες κατὰ
τοὺς ἀγενοῦς τῶν καταβαίνοντων εἰς τὸ στάδιον
ἀθλητῶν, οἵτινες ἐστὶν οὐ γέμοντες ἀναίδεας ὁμοῦ
καὶ φρονήματος, ἐπειδὴν ἠτηθῶσι καθ' ἓν ἀγώνι-
σμα, φημι τὴν πάλην τυχόν, ἀθρόον καὶ παρεσθῆ;
ὁρατῶς πῶς μεταπερῶσιν ἐφ' ἕτερον, μήτε τοῦ;

et in summa ditatum omnibus, a dignitate divina
minime alienum, quibus essentialiter simul una
Pater et Filius adornantur, exceptis singulorum
proprietatibus, et si quid est aliud quod ambobus
istis conveniat. Hoc modo de uno Deitatis principis
Triadis, sanctissimo nempe Spiritu, decernimus
nos. Talem illum providentissimas magni Patris
Basillii instructiones sequentes tenemus. Propter-
eaque et dignitatem, qua secundus esse a Filio
dicitur Spiritus sanctus, ex jam supra scriptis
minime eripientes, ne in inmanes blasphemias pro-
labamur, illud, *ex ipso esse possidentem, et ab ipso*
accipientem et denuntiantem nobis, et in summa ab
illa causa dependentem, ex calamo manique divi-
niloqui magnique Basillii processisse citra contra-
ditionem credimus, aliquo modo exponentis, qua
ratione dixerit, dignitate secundum esse a Filio
Spiritum sanctum, nempe quod ab ipso esse habet,
et ab ipso accipit et annuntiat nobis, et in summa
ab illa causa dependet: aut qui sibi proposuerunt,
aliam nobisque contrariam calcare viam, senten-
tiam aliam, sanis Patrum de Numine apprehen-
sionibus concordem insinuent, ob quam Spiritum
sanctum a Filio secundum dictum esse opinantur.
Quare absurdum est plane hanc ipsos rejicere,
aliam vero nullam, quæ recta sit, afferre nullo
modo posse. Undenam? Cum una in re sermone-
que omnis veritas sit, hic etiam unam veramque
sententiam esse. Hæc vero fuerit, si compendio
res expedienda est, quam a magno hoc instructi
tradidimus. *Quemadmodum enim, ut cum divinis-*
simo isto rursus eloquar, ordine et dignitate Filius
est secundus a Patre, quod ab ipso possideat, cum bonis
reliquis quibus locupletatur, et causam et prin-
cipium suæ existentie, non alio prorsus significatu
dignitatis et ordinis, dum reliqua omnia, unum
hoc si excipias, immani blasphemia horreant:
sic et Spiritus sanctus secundus est a Filio et di-
gnitate et ordine, non ut ipsi opinantur, sed ut
existit ab Unigenito, tantum quia ab ipso esse-
habet, et ab ipso accipit, et annuntiat nobis, et
in summa ab illa causa pendet, ut sapiens ma-
gnusque Basilius decernit. His potissimum volu-
mina omnia, in quibus dictum simile exaratur,
genuinam pulchritudinem Patris retinere assevera-
mus, reliqua omnia, in quibus non legitur, spuria.
atque adulterata esse decernimus.

23. Dictis cum contradicere nequeant, qui rebus
in omnibus quod voluntati et libidini suæ obsecun-
dat, idque propriæ animæ delicias atque oblecta-
menta reputant, dicent fortasse, in dictum Grego-
rii Nyssenorum antisitis, in dogmatibus statuendis
celeberrimi, resiliens, uti ignavi luctatores de-
scendentes in stadium, qui impudentia jactantiaque
pleni, cum in uno certamine, lucta nempe supe-
rati, statim ac repente in aliud transiliunt, nec
minimum quidem spectatores reveriti, in quorum

præsentia os præ pudore obvelare deberent, in eorumdem aspectu impudenter ut plurimum atque inconsiderate more juvenum sese gerunt. Ob hæc itaque forte dicent, qui semel temere frustra que adversus nos objectionem concipiunt, Quid porro de dicto Gregorii Nyssenorum olim præsulis dices, quod præpositionem ex in nonnullis voluminibus de Filio retinet, in plerisque vero aliis, ut tute ipse non indiligenter conspexisti, nullo modo? Qua patienti sequela eam cum Filio compones? unde eam orationi adaptari ipsa dictionis serie confirmabis? Namque nos illud, *et Filii esse astruitur*, amplectentes de Spiritu sancto, et voluminum sic legentium vestigiis insistentes id aperte ex annexo apostolico testimonio bene se habere, et certum atque indubitatum retineri confirmamus. Cum ipse maximus Gregorius nempe continenter subjunxerit: *Etenim « si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus »*^{57.58.} Illud vero: *Et ex Filio esse astruitur*, aliorum voluminum lectione tu approbans, hoc nulla ratione demonstrare poteris cum sequentibus componi, quin et potissimum, qui in examinandis adsunt meliore mente, ex his ipsis reprobatum repudiatumque manere dixerint. Hæc sunt adversariorum objectiones, ut ex his quæ alias sæpe conjecimus, et nunc conjicimus. Ego vero inquam dictum: *Ex Filio esse astruitur*, ex sequentibus tantum abesse ut revellatur et destruat, ut etiam multo magis, diceret qui in intima sententiarum potis est penetrare, id confirmetur et demonstratur. Quia enim Apostolus Spiritum sanctum sonora voce intonuit Spiritum Christi, propterea Gregorius in dogmatibus asserendis præclarissimus, *ex Filio* illum palam edixit. Quando alijus spiritus modis omnibus eo est cujus spiritus est, hujusque doctor accuratus accedit magnus in rebus divinis pertractandis Basilius, qui in uno ex capitibus ad sanctum Amphilochoium, cum dixisset de Spiritu sancto, eum ex Deo esse, et Apostolum Ecclesiæ oratorem in testem adduxisset, « *Spiritum, dicentem, ex Deo accepimus* »^{59.}, ad hæc comprobandum vitur, *illum per Filium esse sapientissime*, at verbis hæc expeditis enuntiatisque, *et per Filium apparere declaravit, Spiritum Filii ipsum appellans quemadmodum Dei*. Plane nemo dicti hujusce expositione indiget; manifesta siquidem est, aperta que illius mens. Hanc, ut puto, et Cyrillus, rectorum dogmatum accuratissimus custos et magister, secutus, veluti divinitoqui Patris Basilii vestigiis per omnia insistens, in expositione dicti evangelici divinique secundum Joannem, Christi amicum verum, et qui in pectore illius recubuit, dicentis: *Cum venerit Paracletus*^{60.}, hunc in modum eloquitur: *Ecce enim, ecce Spiritus veritatis, hoc est, suimetipsius Paracletum cum dixisset, a Patre procedere dicit. Quemadmodum enim est proprius Filii Spiritus, naturaliter in ipso existens,*

θεατὴς ἀλογούμενοι τὸ παράπαν, ἐφ' οἷς ἰγκαλιπεσθαι τούτους ἔχρην, καὶ μᾶλλον ἐνώπιον αὐτῶν ἀνευρυθρίστως ὡς τὰ πολλὰ νεανιεύμενοι. Διὰ τῶντα γοῦν φήσασιν ἂν ἴσως οἱ τὴν ἀντίθεσιν καθάπαξ εἰκὴ καὶ μάτην ὠδίνοντες πρὸς ἡμᾶς, Τί ἐπερὶ τῆς βήσεως εἰποις; ἂν Γρηγορίου τοῦ ππαι τῆς Νύσσης ἀρχιερατικῶς προεδρεύσαντος, ἧτις εὐρηται τὴν ἐκ πρόθεσιν ἐν μὲν βίβλοις τισὶν ἔχουσα καὶ τοῦ Υἱοῦ, ταῖς δὲ πλείοσιν ἐπὶ τούτου, καθὼς οὐδας εἰς ἀκρίθειαν καὶ αὐτὸς, οὐμενον; Ἐκ ποίας προφανοῦς ἀκολουθίας τῷ Υἱῷ προτερμύσοις αὐτὴν; ὅθεν τε παρατήσεις προσήκουσαν τῷ λόγῳ κατὰ τὴν σύμφρασιν; Τὸ μὲν γὰρ καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, ἐσχόμενοι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὰς ἐχούσας οὐτωσὶ βίβλους ἡμεῖς, τοῦτο σφῶς ἐκ τῆς ἐπαγομένης ἀποστολικῆς μαρτυρίας πιστούμεθα κείσθαι καλῶς, φέρειν τε τὸ ἀσφαλὲς καὶ τὸ βέβαιον. Ἐπειπερ αὐτὸς ἐπήνεγκε προσεχῶς, ὁ μέγιστος δηλονότι Γρηγόριος: Ἐὶ γὰρ τις Πνεῦμα Χρ στοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Τὸ δὲ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, κατὰ τὰς λοιπὰς βίβλους προαιέμενος σὺ, τὸ τοιοῦτον οὐδενὶ λόγῳ ποσῶς δυνήσῃ τοῖς ἐξῆς ἀποδείξει συμβιδαζόμενον, εἰ μὴ καὶ πᾶς μάλιστα νουνεχῆς ἐκ τούτων αὐτῶν ἀνατρεπόμενον ἂν εἴποι καὶ ἀναρρούμενον. Τοιαῦτα μὲν τὰ παρὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων ἡμῖν, ὅσον ἐξ ὧν πολλὰς εἰκάσαμεν, εἰκάσει νῦν ἔπεισιν. Ἐγὼ δὲ φημι πρῶτον μὲν ὡς οὐχ ὅπως τὸ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, βῆσιν οὐκ ἀνατρεπόμενον ἐκ τῶν ἐξῆς, οὐδ' ἀναιρούμενον ἔστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ἐκ τούτων καὶ πολλῶν πλέον, φησὶ τις; ἂν τῶν βαθύτητα καταλαμβάνειν νοήματος; ἐπισταμένων, κατασκευάζόμενον αὐτὸ καὶ ἀποδεικνύμενον. Ὅτι γὰρ ὁ Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μεγαλοφῶνως ἐκῆρυξε Πνεῦμα Χριστοῦ, διὰ τοῦτο Γρηγόριος ὁ διαλάμψας; ἐν δόγμασιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο τρανῶς εἶρηκεν. Ἐπειδὴ τὸ πνευμά τινος πάντως ἐξ αὐτοῦ πέφυκε· καὶ τούτου κομιδῆ διδάσκαλος ἀκριθῆς ὁ μέγας καὶ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, ὃς ἐν τινι τῶν πρὸς τὴν ἱερὴν Ἀμειλόχιον κεφαλαίων εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὡς ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν Ἀπόστολον τὸν τῆς Ἐκκλησίας βῆτορα παραγαῶν μάρτυρα, « *Τὸ Πνεῦμα, λέγοντα, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν,* » τοῦτφ πρὸς σύστασιν χρῆται καὶ τοῦ δι' Υἱοῦ τυχεῖσθαι αὐτὸ, σφῶτάτα κατὰ βῆμα διαλαβῶν ταῦτα καὶ φάμενος, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ πεφηνῆναι σαφὲς πεποιήκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα δρομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ. Πάντως οὐδεὶς ἐξηγήσεως χρῆσει τινὲς ἐν τῷ παρόντι; βῆτῷ· δῆλφ γὰρ πᾶσι καὶ φανερὰ καθέστηκεν ἡ τούτου διάνοια. Ταῦτφ, δοκῶ, καὶ Κύριλλος ὁ τῶν ὁρθῶν δογμάτων ἀκριδέστατος φύλαξ καὶ μυσταγωγὸς ἐξακολουθήσας, ὡσάν τοῦ θεηγόρου Πατρὸς Βασιλείου κατ' ἴχνια βαίνων παναληθῶς, ἐν τῇ ἐρμηνείῃ τοῦ κατὰ τὸν ἐπιστήθιον Ἰωάννην, καὶ Χριστοῦ φίλον γνήσιον εὐαγγελικοῦ καὶ θείου βῆτου τοῦ λέγοντος: Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, οὕτως

^{57.} Rom. viii, 9. ^{58.} I Cor. ii, 12. ^{60.} Joan xv, 26.

ἔφησεν· Ἰδοὺ γὰρ, Ἰδοὺ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, **A** τοῦτέστιν ἑαυτοῦ τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησιν. Ὅσπερ γὰρ ἔστιν Ἰδιὸν Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προῖον, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. Ὅτι γὰρ εἶπεν ὁ Χριστὸς τὸν Παράκλητον Πνεῦμα τῆς ἀληθείας εἰρηκῶς οὗτος, καὶ προσθεὶς, τοῦτέστιν ἑαυτοῦ, κατ' ἐκείνον, Ἰδιὸν Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προῖον ἐφηρημένην, τὸν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Βασιλεῖον· σαφῶς-δηλώσας σκοπὸν δι' ἑτέρας τὸ αὐτὸ σημαίνουσης ἱερᾶς χρήσεως. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ Γρηγόριος ὁ πᾶνυ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ παναγίου, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται μετὰ πολλῆς παρήφης· εἰπὼν, ἐπήγαγε παρευθὺς, «*Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ,*» τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χριστοκλήρυκος Παύλου κατὰ τὸν πολλὸν καὶ μέγαν Βασιλεῖον, καὶ ἑτέραν ἀπολεξάμενος. Ἐνταῦθα φανερὸν ἐστὶ μερικῶς συναποδείδειται τοῦτοις μηδὲ τὴν ἐκ διαφέρειν, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἐπὶ τῆς θεολογίας ὀρθῶς καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἱερῶν δογμάτων αὐτὰς ἐκλαμβάνουσαι. Ἐπειπερὶ ἐν οἷς ἐκείνοι καλῶς περιέλαβον τὴν διὰ, τέθεικεν ὁ θεὸς Γρηγόριος οὗτος τὴν ἐκ προθέσει. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν πρώτοις καλῶς ὀρθῶς ἐξέτασεν· τῆς παρουσίας ἀντιθέσεως διαλαβεῖν ἐφθην, φημι περιτρίπων ἰσχυρῶς τοὺς ἐναντίους ἐξ ὧν εἰς οἰκείαν αὐτοῖ προῦδάλοντο δῆθεν βοήθειαν.

ζ'. Εἰ δὲ δεῖ με τῆς περικοπῆς μνησθέντα μικρὸν ἄνωθεν ἀκριβῶς ἐξετάσαι τὰ κατ' αὐτὴν, τάχ' ἂν καὶ τῶν πρότερον φανέται τὴν ἐκ ὁ μέγας κατὰ τοῦ Υἱοῦ λέγων τε καὶ τιθέμενος. Ἐπεὶ περὶ τε κοινῶν καὶ ἰδίων, ὡς προλαβὼν εἰρῆκεν τῶν ἐν τῇ **C** θεαρχικῇ Τριάδι διεξιῶν, οὕτω διαλέγεται κατὰ ῥῆμα θεολογῶν τοῦτοις, καὶ τῷ δόγματι προσηκόντως ἐμπλατυνόμενος· Ὅτε γὰρ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἄλλ' ὡσπερ τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι μόνον τοῦ Πατρὸς ὄν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ἐφαρμυσθῆναι οὐ δύναται· οὕτω τὸ ἐμπαυλὶν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὅσπερ ἰδιὸν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Κοινῶν δὲ ὄντος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, ὡς ἂν μὴ τις σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκειμένον θεωρηθεῖη, πάλιν ἔστιν ἀμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν **D** ἐξευρεῖν, ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθεῖη, καὶ τὸ ἰδιὸν μὴ συγχυθεῖη. Ταῦτα Γρηγόριος οὗτος ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ καὶ δόγμασι διαλαμβάνων καὶ συντιθεὶς, τὸ ἀνατίον τε καὶ τὸ ἐξ αἰτίας ἐν τῇ θεαρχικῇ Τριάδι διαφορὰν μόνην δίδωσι, τὸ μὲν αἰτίας χωρὶς προσηκόντων τῷ Πατρὶ, τῷ δ' ἐξ αἰτίας τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι. Πάλιν δὲ καὶ τοῦτοις ὡς ἂν ἀμικτον παρέξει διαφορὰν, κἀντεῦθεν τὸ Τριαδικὸν φυλαχθεῖη τῶν ὑποστάσεων εἰς δύο διαίρων τὸ ἐξ αἰτίας θεοπροπῶς, οὕτω φθέργεται τὴν διαφορὰν ἐξηγουόμενος· Ὅ γὰρ μονογενῆς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς αἰτίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέγχι τοῦτου ὁ λόγος ἴσθησιν αὐτῷ τὸ ἰδιώμα. Τὸ δὲ ἄριστον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. Τὸ τοῦ-

A et per ipsum progrediens, ita et Patris. Quia enim Christus dixerat, Paracletum Spiritum veritatis nuncupans, is addens, hoc est suimetipsius, ut ille, proprium Filii Spiritum naturaliter in ipso existentem, et per illum progredientem interpretatus est, divini Patris Basilii aperte scopum indicans, alio id ipsum insinuantis sacro dicto. Pari ratione et magnus Gregorius de sanctissimo Spiritu, *et ex Filio esse astruitur*, cum considerat admodum pronuntiasset, statim subnexuit, «*Si quis enim Spiritum Christi non habet, ait, hic non est ejus,*» testimonium Christi præconis Pauli ex magno Basilio, et aliud etiam aliunde petitum usurpans. Illic jam manifestum est, ex parte demonstratum fuisse inter præpositiones *ex* et *per*, cum res theologicas pertractantur, apud eos, qui secure recteque sacra dogmata definiunt, nullum esse discrimen: cum in quibus illi probe *per* adaptarunt, divus hic Gregorius *ex* apposuit. Et hæc quidem primum, uti in præsentis contradictionis initio dixi, adversariorum tela sunt, quibus illi auxiliariis utebantur, in eisdem fortiter a me contorta.

26. Quod si, repetita pericope, paulo altius in ea comprehensa examinanda sunt, forte ex antecedentibus præpositionem *ex* magnus hic vir de Filio dixisse apposuisseque comperietur. Quando de propriis et communibus, ut paulo ante ianui, quæ in Deitatis principe Triade surt, pertractans, verbis non aliis utitur de illis discernens, et uti par est fusiore oratione dogma explanans: *Cum Filius ex Patre exivit, ut Scriptura ait, et Spiritus ex Deo et ex Patre procedit. Sed quemadmodum absque causa esse, solius Patris cum sit Filius et Spiritui adaptari nequit, sic contra ex causa esse quod est proprium Filii et Spiritui sancti, de Patre considerari alienum est a natura. Cum vero commune sit Filio et Spiritui ingenitos non esse, ne confusio circa subjectum consideretur, rursus est facile eorum in proprietatibus discrimen adinvenire, ut et commune conservetur, et proprium non confundatur.* Hæc Gregorius hic in theologice ac dogmate conspicuus, tractans, et componens absque causa esse, et ex causa esse in divinitatis principe Triade differentiam solam agnoscit, illud quod absque causa est Patri attribuens, quod ex causa est, Filio et Spiritui. Rursusque his postremis, ut inconfusam differentiam exhibeat, et inde Trinitas hypostaseon conservetur, illud quod ex causa est, ut tamen Deo convenit, subdividens, et differentiam exponens, ita pronuntiat: *Unigenitus enim Filius ex Patre a divina Scriptura dicitur et hanc proprietatem oratio non excedit. Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur. Quid clarius dici potuit iis qui mente non vacillant? Quid æquos sese exhibere non renuentibus arctius? Unigenitus, ait, Filius ex solo Patre dicitur*

a Scriptura divina, hoc enim palam innuit illud : *Et hanc proprietatem oratio non excedit, Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur*, hoc discrimen inter se et Filium possidens, quod ex Filio quoque existit. Et hæc est sententia hujusce mente divina præditi Patris. Et ut clarius indigentibus explicem, si uti Filius ex solo Patre sita et Spiritus sanctus esset, hic etiam esset genitus uti Filius, non Spiritus sanctus. Nunc vero non aliud inter hos ambos discrimen, sed hoc solummodo dignoscitur, quo modis omnibus hic appellatur et est Filius, ille vero proprie Spiritus sanctus vocatur et est; quod existentiam Filius quidem possidet ex solo Patre, ex Patre vero simul et Filio Spiritus sanctus.

καθ' ἣν πάντως ὁ μὲν προσαγορεύεται καὶ πέφηνεν, οὗς τὴν ὑπαρξίν ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

27. Sed non præbitur, inquit qui oppositam partem sequuntur, in nonnullis voluminibus ex præpositio Filio, proptereaque differentiam Filii et Spiritus sancti eam dixisse fatemur divinito- quum Gregorium, quod Unigenitus ex Patre existens non est aut ullo modo dicitur Spiritus, ut hic ipse sapiens magister procedente oratione sonora voce instruit et enuntiat. Spiritus vero sanctus et ipse existens ex Patre astruitur quoque Filii esse secundum consortium et testimonium quod affert, et continenter huic dicto apponitur, sententiæ adaptamus, quando ipse hac ratione subintulit : *Si quis enim Spiritum Christi non habet, inquit, hic non est ejus.* Pariter insistentes suis voluminibus, qui contradicendi studio gestiunt, atque continuo incitantur, ad testimonii expositionem, uti ad validam magnamque sui propositi defensionem confugiunt, et aperte magul Basilii expositioni aures sapienter minime patefaciunt quam divinus Cyrillus, ut non multo ante demonstravimus, ab ea non dissentiens secutus est, quinimo ad suam opinionem stabilendam ex propriis discrimen excogitarunt. Ut vero nunc respondeamus ad ipsum discrimen, de testimonio siquidem abunde satis illis, qui sese attentos præbent, supra respondimus, quam ob causam si beato doctori de relativo discrimine sermo erat, nullo modo ullam existentiam connotante, ut adversarii interpretantur, non et a Patre Spiritum sanctum existere antea dixit, dum cum Patre Filium et Spiritum sanctum considerabat, sed ex Patre illum esse dixit, quod prorsus discrimen existentiam importat. Neque enim quispiam, licet audacia eaque projecta emineat, dixerit, cum et Pater sit dicaturque Spiritus, satis fuisse magno comprehendere ibi solum existentia discrimen, quod fortasse non probe dicerent, qui in omnibus nobis contradicere denique animos intendunt. Hic vero quod nullum haberet secundum existentiam discrimen, quod secundum relationem est, assumpsit. Vel hoc, veluti potius et magis honora-

των σφύστερον τοῖς ὀρθοῖν φέρουσι τὸν σκοπὸν; Ἦ δὲ τοῖς ἐθέλουσιν εὐγνωμονεῖν ἐκδηλωτέρον; Ὁ μονογενὴς, φησὶν, Υἱὸς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὀνομάζεται παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Τοῦτο καὶ γὰρ σημαίνει τρανῶς τὸ *Καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος Ἰσθησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται*, ταύτην διαφορὰν ἔχον πρὸς τὸν Υἱὸν, οὗ καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο καθίστηκεν. Οὗτος ὁ τοῦ θεοφρονος τοῦτου πέφυκεν ὡς νοῦς. Ἴνα δὲ τόνδε βέλτιον παραστήσω τοῖς χριζῶουσιν, εἴπερ κατὰ τὸν Υἱὸν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν, ἦν ἂν καὶ τοῦτο γεννητὸς κατ' ἐκεῖνον Υἱὸς, οὐ Πνεῦμά γε μὴν ἅγιον. Νῦν δ' οὐκ ἄλλη τις ἀναμεταβητοῦτοι ἀμφὸν, αὕτη δὲ διαφορὰ καὶ μόνη γινώσκειται. Ἔστιν Υἱὸς, τὸ δὲ κυρίως ἅγιον Πνεῦμα καλεῖται, καὶ κέκτηται τοῦ Πατρὸς, ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς ἅμα καὶ

καὶ. Ἄλλ' οὐ κεῖται, φασὶν οἱ τῆς ἀντικειμένης ἡμῖν μερίδος, ἐν τισὶ βίβλοις ἢ ἐκ πρόθεσις ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ διαφορὰν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ταύτην λέγομεν εἰπεῖν τὸν θεηγόρον Γρηγόριον. Ὡς ὁ μέντοι Μονογενὴς ὑπάρχων ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔστιν, οὐδὲ λέγεται ποσῶς καὶ τοῦ Πνεύματος, καθὼς οὗτος ὁ σοφὸς διδάσκαλος παρακατιῶν διατράνω στόματι μυσταγωγεῖ καὶ διέξεισι. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ αὐτὸ τυγχάνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, προσμαρτυρεῖται γοῦν εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οἰκείωσιν καὶ τὴν μαρτυρίαν ἣν ἐπιφέρων τίθησι συνεχῶς τοῦτῃ τῷ βήτῳ κατὰ τὸν τοιοῦτον νοῦν προσαρμόζομεν. Ἐπειδὴ περ αὐτὸς οὕτως ἐπήνεγκεν· *Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.* Πάλιν ἐπερειδόμενοι ταῖς ταυτῶν βίβλοις οἱ περὶ τὴν ἀντιλήθησιν ἐπισημνομένοι διηγεκὸς ἐπὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς μαρτυρίας; ὡς εἰς ἀντίληψιν ἰσχυράν καὶ μεγάλην τινὰ κατασκευοῦσι, μῆτε τῇ προφανεῖ ταύτης κατὰ τὸν σεπτὸν Βασίλειον ἐρμηνεῖσθαι σοφῶς ὑποσχόντες τὰς ἀκοὰς, ἦτιναι καὶ ὁ θεὸς Κύριλλος, καθὼς ἐγγύθεν ἀπεδείξαμεν, καλῶς στοιχήσας ἐπιηκολούθησε, καὶ μέντοι πρὸς σύστασιν τῆς δόξης αὐτῶν οἰκοθεν διαφορὰν ἐννοήσαντες. Ὡς ἂν δὲ τὴν ἀπάντησιν εἰς αὕτην ἀρτίως ποιησώμεθα τὴν διαφορὰν, περὶ γὰρ τῆς μαρτυρίας ἱκανῶς τοῖς προσέχουσιν πρὶν ἀπολελογημέθα, τίνος ἕνεκεν, εἰ καὶ περὶ σχετικῆς ὁ λόγος; τῇ τῷ μακαρίῳ διαφορᾷ, οὐκ οὐνοῦ οὐδοπωσοῦν δηλούσης ὑπαρξίν κατὰ τὴν τῶν ὑπεναντιῶν ὑφήγησιν, μὴ καὶ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν εἰρηρῆκε προλαβῶν, ὅτε μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐσχόπει τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔφησε τοῦτο τελεῖν, ὃ πάντως καὶ διαφορὰ τυγχάνει κατ' ὑπαρξίν; Οὐ γὰρ δὴ τῶν ἁγῶν τολμηρῶν καὶ θρασῶν φαίη τις ἂν, οἷτι, ἐπεὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἔστι τε καὶ καλεῖται τοῦ Πνεύματος, ἔρκει διαλαθεῖν τὸν μέγαν ἐκεῖ τὴν καθ' ὑπαρξίν μόνην διαφορὰν, ὃ μὴ πάντως εἴποιεν ἂν ἴσως οἱ τὸ πᾶν ἀντιλέγειν πρὸς ἡμᾶς καθάπαξ σπουδάζοντες; καλῶς. Ἐντιῦθα δὲ διὰ τὸ μὴ καθ' ὑπαρξίν μηδὲ μῶς ἔχειν, πρὸς τὴν τὴν κατὰ σχέσιν διακούσιν. ἢ ταύτην ὡς κρείττονα

καὶ τελευταίαν προτιμησάμενος, ὡς περιεπτήν ἐκαί-
 νην παρέδραμε. Καὶ μὴν δῆλον τοῖς διαγινώσκουσιν
 ὁπωσοῦν, μὴ τοὶ γε ῥόνοις τοῖς ὑψηλοῖς τὴν διάνοιαν,
 ὡς εἰ μὴ διαφορά κἀν τοῦτοις, τῷ Υἱῷ, λέγω, καὶ τῷ
 Πνεύματι τῷ πεναγίῳ, καθ' ὑπαρξίν ἐστὶ τις, ἀλλή-
 λων οὐ διαφέρουσιν ἀληθῶς καὶ κυρίως, καὶ σύγχυ-
 οῖς ἐνθεν τοῖς ὑποστατικοῖς ἰδιώμασιν· ὅπερ ἀτοπώ-
 ταιον τῷ ὄντι τελεῖ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀλλοτριώτα-
 τον. Αὐθὺς δὲ τὴν καθ' ὑπαρξίν κεκτημένος ὁ σοφὸς
 οὗτος, διαφορὰν ἐτέραν οὐκ ἂν ποτε παρὰ ταύτην,
 ὡς εἰκὸς, ἐνθάδε προέκρινεν, οὐ μόνον ἀνθ' ὧν αὐτὴ
 πέφυκε μόνῃ διαφορὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς, ἣ δὲ
 κατὰ σχέσιν ἔπεται τῇ τοιαύτῃ, δηλαδὴ τῇ καθ' ὑπαρ-
 ξίν, ἀλλ' ἔτι καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο προθέμενος λέγειν
 ἐν τῇ θεαρχικῇ Τριάδι περὶ διαφορᾶς ἀνωθεν, του-
 τῆστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐτι προῶν τῆς καθ' ὑπαρ-
 ξίν, οὐκ ἄλλῃ· τινὸς ἐμνημόνευσε. Καὶ γὰρ ἐν πρῶ-
 τοῖς μὲν εἶρηκε περὶ τοῦ Πατρὸς, ὡς αἰτίας ἐκτός
 ἔστιν, ἤγουν οὐκ ἐκ τινος· ἐφεξῆς· δὲ κοινὸν τὸ ἐξ
 αἰτίας τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τυγχάνειν εἰπῶν, τὸ
 διάφορον τῆς πρὸς τὸν Πατέρα θεϊκῆς ἐδήλωσε του-
 τῶν ὑπάρξεως. Ἔττα καὶ τὴν πρὸς ἄλλα διαφοράν
 τούτων αὐτῶν ἐξηγησασθαι βουληθεὶς, ὅπως τὰ τῆς
 ῥήσεως κατὰ λέξιν γένηται μοι διαλαβεῖν, οὕτως
 ἔφησεν· Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς
 παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέγρι
 τούτου ὁ λόγος Ἰσθησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. Τὸ δὲ
 ἥγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. Πάντως περὶ
 ὑπάρξεως κἀνταῦθα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὁ
 λόγος ἐστίν. Ὡστε καὶ ἡ μεταξὺ τούτων διαφορά
 τοῖς κάλλιστα νοοῦσι καθ' ὑπαρξίν· ἐπεὶ τοῖς ἐτέρως,
 φημί κατὰ σχέσιν, νῦν ἐκλαμβάνουσι τὴν διαφορὰν
 ἀσυνάρτητον τῷ παντὶ τὸ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦτο
 καὶ ἀκατάλληλον. Ὁρῶν, ὁ μαχόμενος, πῶς ἀναγ-
 καίως ἡ διάνοια τοῦ λόγου τὴν ἐκ πρῶθ' ἐσιν ἀπαιτεῖ
 περὶ τὴν καθ' ὑπαρξίν ἐν τῇ σεπτῇ Τριάδι διαφορὰν
 καταγινόμενῃ τοτέλεον· Οὐκ οὐκ ἐντεῦθεν φανερόν
 ὡς ὁ τῶν δογματῶν ἄριστος οὗτος ὑψηγῆτης μετὰ τῆς
 τοιαύτης προθέσεως τὴν δηλωθεῖσαν αὐτοῦ ῥῆσιν
 ἐξέδωκεν. Ἔνιοι δὲ τῶν παντάπασι κακοσχόλων ἀν-
 δρῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν βίβλοις τισὶν ἐλωθήσαντο.
 Τοσαῦτα δὴ καὶ οὕτως ἔχοντα παρ' ἡμῶν λέλεκται
 κατὰ τὸ παρὸν καὶ περὶ τῆς ῥήσεως Γρηγορίου τοῦ
 διακρεποῦς ἐν τοῖς δόγμασιν, ἐξ ὧν ἀπεδείξαμεν,
 ὡς ἀδελφὰ καὶ οὗτος τῷ σοφῷ Βασιλεῖ φρονῶν, τὸ
 ἅγιον Πνεῦμα καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' ἐκεῖνον ἔφησεν ἔχειν
 τὴν ὑπαρξίν· οἱ δὲ ἀμφοτέροις δίκαιον κἀνταῦθα τοῦς
 πάντας ἀκολουθεῖν πεισθέντας καλῶς τοῖς πανσόφοις
 αὐτῶν καὶ θεοῖς διδάγμασιν. Οὔτοι γὰρ ὠρθησαν
 τῆς ὑγιουῦς πίστεως ἀρχηγοὶ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἐκ-
 φάντορες· ἅμα καὶ κήρυκες.

κῆ'. Ὡμως ἐπεὶ πρὸς παράστασιν τοῦ τοιοῦτου
 δόγματος βεβαίαν καὶ ἀσφαλῆ καὶ ἄλλων πολλῶν εὐ-
 ποροῦμεν πατρικῶν χρήσεων, ἀπερ καὶ ἀδιάβλητοι,
 διὰ τὸ παρὰ πάσαις ταῖς ἐποουδήποτε βίβλοις ταῖς
 ἰεραῖς ὡσαύτως ἐκφέρεσθαι, καὶ κατὰ τὸ παντελὲς
 ἀπαράλλακτον καὶ ταύτας, ὡς τ' εἰκὸς, ἐνθάδε προσ-

A bile præferens, tanquam supervacaneum illud præterit. Et nihilominus vel levibus veri cognitoribus, non tantum solis cogitatione sublimibus palam est, si discrimen aliquod etiam inter hos, Filium, inquam, et Spiritum sanctissimum secundum existentiam non est, vere et proprie inter sese non differre, indeque in proprietatibus hypostaticis confusionem sequi, quod vere absurdissimum fuerit, et a pietate quam alienum. Rursusque sapiens hic discrimen secundum existentiam nactus, nullum unquam præter hoc aliud, uti par est, hic prætulisset: non solum quod ipsum solum vere proprieque discrimen est, et quod secundum relationem est hoc, quod secundum existentiam est consequitur, sed etiam quod ipse id propter, cum sibi in deitatis principe Triade de discrimine dicere proposuisset, ex alto, ex Patre nempe, et orationem continuans illius, quod secundum existentiam est, nec alterius meminit. Namque in primis de Patre dixit, eum extra causam, non ex aliquo nempe esse, subsequenter cum commune esse asseruisset Filio et Spiritui ex causa esse, eorundem divinæ existentie respectu Patris differentiam insinuavit. Postmodum differentiam, quæ inter hos eosdem intercedit exponens, ut verba ipsa dicti comprehendam, ita enuntlavit: *Unigenitus namque Filius ex Patre a sacra Scriptura dicitur, neque ultra hoc illius proprietatem oratio extendit, Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur.* Hic omnino de existentia Filii et Spiritus sermo est. Quare inter eos differentia, qui optime rem intelligunt, secundum existentiam est, et differentiam secundum relationem intelligere de Spiritu modis omnibus ineptum atque incongruum est. Videsne qui adversaris, sententiam orationis necessario præpositionem ex requirere, cum ad differentiam secundum existentiam in Triade omnino descendat? Hinc igitur manifestum est, præstantissimum hunc dogmatum interpretem cum hac præpositione jam allatum dictum evulgasse, et quosdam prorsus suo otio homines abutentes, veritatem in nonnullis voluminibus mutilasse. Tot et ita se habentia a nobis in præsentia de dicto quoque Gregorii, in asserendis dogmatibus præstantissimi, dicta sunt, quibus ostendimus hunc quoque consentanea cum sapiente Basilio tenentem, æque atque illum Spiritum sanctum etiam ex Filio existentiam habere asseruisse: quos sequi par est etiam in hoc omnes, doctissimis eorundem divinisque dogmatibus suasos. Hi etenim sanæ fidei duces reperti sunt, et orthodoxorum dogmatum interpretes simul ac præcones.

28. Nihilominus cum ad corroborandam stabi-
 liendumque hoc dogma certum ac firmum et aliis
 multis Patrum auctoritatibus abundemus, quæ
 calumniis obnoxie minime sunt, quod in omnibus
 voluminibus ubicunque gentium illa reperiuntur,
 sui semper similes habeantur, illas quoque, uti

addeceat, hic recitabimus : ut copia scripto tra-
 ctarum auctoritatum adversariorum ora prorsus op-
 primamus. Primus itaque Ecclesiæ lumen Joannes,
 eminus spleadens ac ignea mens, lingua simul et
 labiis aureus, tum oratione de Incarnatione Do-
 mini, et in illud : *In singulis regionibus angeli*
astabant, sic scribit : Accessit Christus ad nos.
Dedit nobis qui ex ipso est, Spiritum, et as-
sumpsit nostrum corpus ; tum in alio ser-
monone præceptorio, qui et prima prophylactica
oratio inscribitur : Et sic nos servat, ait, Spiritus,
qui a Christo est, in die futuræ redemptionis. Illo eo-
 dem tempore perspicacissimus Epiphanius oratione
 Ancyroto dicta, palam aperteque inquit : *Ait itaque*
beatus Petrus iis, qui circa Ananiam erant : « Cur
tentavit vos Satanas, mentiri Spiritui sancto⁶¹ ? »
aitque : « Non es mentitus hominibus, sed Deo⁶². »
Ergo Deus ex Patre et Filio Spiritus, cui mentiti
sunt, qui seposuerant sibi de pretio. Item, Spiritus
sanctus ex Patre et Filio tertius appellatione. Et
multis interjectis : Uterque inhabitat in homine
justo, Christus et Spiritus ipsius. Si vero Christus
ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex
Christo, aut ex utroque, ut Christus insinuat :
« Qui ex Patre procedit,⁶³ » et : « Hic de meo
accipiet⁶⁴. » Hoc quoque dictum in quibusdam vo-
 luminibus fraudulenter ita exaratum est : *Si vero*
Christus ex Spiritu creditur Deus ex Deo, et Spiritus
ex Christo, aut ex utroque. Et fraus manifesta
est, et cuicumque deprehensum minime difficilis, non
tantum quod omnino inopinabile est Christum esse
ex Spiritu, cum nemo omnium vere id opinatus
fuerit, sed quod alterum ab altero esse absurdis-
simum omnium reputatur. Quoniam vero in loco
quispiam posuerit quod inde oritur malum ? Hac
siquidem ratione et Spiritus ex semetipso esse
deprehendetur. Quomodo ? Cum beatus dixisset :
et Spiritus ex Christo, postmodum ocissime sub-
intulit : aut ex utroque. Si itaque sic ibi habetur,
Christus ex Spiritu, non, ex Patre, quod inde sequi-
tur colligat, quicumque nunc hæc audit. Quis
propterea usus fuerit evangelicæ divinæque dictio-
nis, quam statim in testimonium adducens appli-
cat, dicens : Ut ait Christus : « Qui a Patre procedit ? »
Supervacanea prorsus est et incongrua.
Hæc absurda omnia dicto contigere, quod immuta-
tum sit illud : ex Patre, in illud : ex Spiritu.
Evidentiam vero, et a quibus id factum est ? non
est a nobis discernendum. Manifestum enim est,
ab adversariis bujusce nunc demonstrati dogmatis
factum fuisse, quod quidem facillimum fuit,
unius solius litterulæ immutatione et variatione.
Propositum vero, quod cum nobis credendum
non esset, ita eos a recto dogmate excidisse, ut pie
tenerent, Christum ex Spiritu esse, fortasse ob
hanc eandem rationem et quod reliquum est,
nampe, et Spiritus ex Christo, uti non bene dictum

Αθήσομεν, ὡς ἂν ἐκ περιστάσεως τῶν γραφικῶν τοῦ-
 των μαρτυριῶν δλοκλήρως τὰ στόματα τῶν ἀντι-
 κούντων ἐμφράξωμεν. Ἀδελφὰ γοῦν ὁ τῆς Ἐκκλη-
 σίας φωστὴρ Ἰωάννης, τὸν τηλαυγῆ λέγω καὶ πύρι-
 νον νοῦν, τὸν τὴν γλῶτταν ὁμοῦ καὶ τὰ χεῖλη χρυ-
 σοῦν, ἐν μὲν τῷ λόγῳ, τῷ εἰς τὴν Ἐνανθρώπησιν τοῦ
 Κυρίου, καὶ εἰς τὸ, *Κλίματι ἐκδόσω ἄγγελιοι ἐπι-*
στήκασαν, οὕτω; εἶρηκεν· Ἦλθεν ὁ Χριστὸς
 πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα,
 καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα. Καθ' ἴα-
 ρον δὲ γε τῶν αὐτοῦ λόγων τῶν διδασκαλικῶν, ἐς καὶ
 οὕτω πως πρῶτος προφυλακτικὸς ἐπιτέγραπται·
 Καὶ οὕτως ἡμᾶς φυλάξοι, φησὶ, τὸ παρὰ Χρι-
 στοῦ Πνεῦμα εἰς τὴν ἡμέραν τῆς μελλούσης
 ἀπολυτρώσεως. Τοῦ αὐτοῦ χρόνου καὶ ὁ διορατι-
 κός; Ἐπιράνιος ὢν ἐν τῷ λόγῳ τῷ Ἀγκυρωτῷ δια-
 βήδην καὶ τρανῶς φθίγγεται· Φησὶν οὖν ὁ μα-
 κάριος Πέτρος τοῖς παρὰ τὸν Ἀνατλίαν, ἢ ἴτι
 ἐπειράσεν ὁμᾶς ὁ Σατανᾶς ψεύσασθαι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἄγιον; ἢ Καὶ φησιν, ἢ Οὐκ ἀνθρώπων ἐγένετο,
 ἀλλὰ Θεοῦ. ἢ Ἄρα Θεὸς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα, ᾧ ἐγένεσαντο οἱ ἀπὸ τοῦ τιμήματος
 νοσοισάμενοι. Καὶ αὐθις· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον
 ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ.
 Καὶ μετὰ πολλὰ πάλιν· Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ
 ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα
 αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται
 Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ,
 ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ἢ Ὅ
 παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἢ καὶ, ἢ Οὕτως
 ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. ἢ Καὶ τὸ νῦν τοῦτο ρῆθὲν ἐν
 βίβλοι; τισὶν εὐρηται κακοῦργως οὕτως; κείμενον·
 Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος πιστεύεται
 Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ
 παρ' ἀμφοτέρων. Ἡ δὲ κακοῦργία σαφής, καὶ ταῖς
 πᾶσιν εὐφώματος, οὐχ ὅτι καὶ μόνον ἄδοξον ὀικῶ;
 τὸ τυγχάνειν τὸν Χριστὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἐπι-
 περ οὐδεὶς τῶν πάντων ὡς ἀληθῶς, ὅστις τουτὶ το-
 παραπάαν ἰδόσασεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ τελεῖν ἐξ ἀλλή-
 λων αὐτὰ τῶν παραλογωτάτων πάντη καθέστηκε.
 Ποῦ δὲ τις καὶ θῆσει τὸ ἀναφύμενον ἐντεῦθεν κα-
 κόν; Τὸ Πνεῦμα γὰρ οὕτω καὶ ἐξ αὐτοῦ τυγχάνον
 φανήσεται. Πῶς; Ὁ μακάριος οὕτω; εἰπὼν, Καὶ
 τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, μεθύτερον ὡς τάχος,
 ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ἐπήγαγεν. Εἰ γοῦν οὕτως ἐκεῖ
 κεῖται Χριστὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς, συναγέτω τὸ ἐξῆ; τοῦ λόγου πᾶς ὁ ταῦτα νῦν
 ἀκρωόμενος. Ποῖα δὲ χρήσις καὶ τῆς εὐαγγελικῆς
 καὶ θείας φωνῆς, ἢ περ παρεούσης εἰς μαρτυρίαν
 παραλαβὼν τίθησι, λέγων, Ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς,
 ἢ Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται; ἢ Περιση
 πάντως; ἐστὶν, οὐδόλω; ἀρμόδιος. Ἄλλὰ ταῦτα τὰ
 ἄτοπα πάντα συμβέβηκε τῷ τοιοῦτῳ ρητῷ, διὰ τὴν
 μεταβληθῆναι τὴν ἐκ Πατρὸς εἰς τὸ ἐκ τοῦ Πνεύ-
 ματος. Πόθεν δὲ τοῦτο γέγονε καὶ παρὰ τίνων;
 ἤκιστα σκοπεῖν προσήκον ἡμᾶς. Εὐδελον γὰρ ὡς
 πρὸς τῶν πολεμίων τοῦ παρ' ἡμῶν δεικνυμένου νῦν

⁶¹ Act. v, 3. ⁶² ibid. 4. ⁶³ Joan. xv, 26. ⁶⁴ Joan. xvi, 14.

δίγματος· καὶ τὸ πρῶτον ῥάδιον καὶ τῶν εὐχερε-
στάτων καταπολῦ, στοιχείου παραλλαγῆ τις ἐνὸς
μόνου καὶ μεταποιήσις. Ὁ δὲ σκοπὸς, ὅτι μὴ χρεῶν
πιστεύειν ἡμᾶς εὐτως ἐκπεσεῖν ἐκαίνοους τοῦ ὀρθοῦ
δίγματος, ὡς καὶ προσθεύειν εὐσεβῶς τὸν Χριστὸν
ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἵνα τυχῶν ἐκ τούτου καὶ τὸ λοι-
πὸν, ὅπερ ἐστὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ,
δόξη κακῶς ἔχειν· διὸ καὶ πταίσμα τὸ πᾶν νομι-
θεσίη τοῦ μεταγράψαντος. Πλὴν ὁμῶς ἐσφάλησαν
τοῦ τοιοῦτου σκοποῦ, μηδὲν τι κερδάναντες ὠνπερ
ὑπέλαβον, μὴ μόνου οἷς τὴν σκαιωρίαν αὐτῶν ἀρτίως
ὡς ἐνὸν διηλέγξμεν, ἀλλὰ τὸ μείζον, οἷς τὴν ἀξιο-
πιστίαν τῶν πολλῶν λογίων τῶν τοῦ Πατρὸς ἢ τῆς
μᾶς ῥήσας· νομῆια καὶ παραφθορὰ πάντως· οὐκ
ἀπαρήσται. Καὶ παρεῶ λέγειν εἰς δικαιοσιν νῦν
τό γε τῶν λοιπῶν βιβλίων ἀνόθευτον. Τίνα δὲ καὶ
τὰ τὰ πολλὰ λόγια περὶ ὧν ἐφημεν τοῦ Πατρὸς,
Ἥη μὲν ἐκ τούτων μικρὸν ἀνωθεν ὀλίγα τινὰ προ-
τεθείκαμεν, τὰ δὲ πλείω πρὸς τὸ παρὸν κατὰ τάξιν
προθήσομαι. Μετὰ βραχέα γὰρ τοῦ προλαχθέντος
ῥητοῦ διεξιέσιν αὐτοῦ δ. κανικώτερον· Ἄλλ' ἔρη-
τις, Οὐκοῦν φάμεν δύο εἶναι Υἱούς· καὶ πῶς
μονογενῆς; Μερῶν γε σὺ τίς εἰ ὁ ἀντιλογιζό-
μενος τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ
αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων
δ. μένον πιστεῖ νοούμενα ὑπὸ τῶν ἁγίων φωτεινὰ,
φωσδοτα, φωτεινῆρ τῆρ ἐρέργειαν ἔχει. Καὶ
μετὰ τ. α. Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ,
φῶς τρίτον παρὰ Πατρός καὶ Υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα
πάλιν· Ὅρ γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα
εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὕτω
τολμῶ λέγειν ἐτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα εἰ μὴ ὁ Πατήρ
καὶ ὁ Υἱός, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ
λαμβάνεται, οὐδὲ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα εἰ μὴ
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, τὸ δι-
δάσκον τὰ πάντα, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ. Τοῦτοις συνωδὰ διχορρεύει καὶ σύμφωνα
πύλλαχθ' καὶ ὁ τῶν τοῦ Πνεύματος μυστηρίων
ἐρμηνεύ, Κύριλλος, λέγων ἔ, μὲν δὴ τῆ ἐξηγήσει τῆ
εἰς τὸν προφήτην Ἰωηλ κατὰ τὴν ῥῆσιν τῆν, « Ἐκ-
χεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου, » φάσκουσαν· Ἥ
μὲν γὰρ ἐστὶ Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός,
γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, Ἰδιον
αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα
ἐστὶ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν βασιλεῖ
τιοδόσιον λόγῳ, Βαπτίζοντα, ἔφη, τὸν Ἰησοῦν
ἐν πυρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς
βαπτίζομένοις ἐνέττα Πνεῦμα δουλοπρεπῶς
καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν μετ'
ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ Ἰδιον
αὐτοῦ. Πάλιν ἐν μὲν ἐν τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέ-
ρου τῶν Θησαυρῶν δεῖκνυται σαφῶς οὐκ ἀλλό-
τριον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐν
αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῆ ἐρμηνεύα τοῦ κατὰ
Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Ἐκείνος
ὑπεμνήσει ὑμᾶς ἀπὸν δ. εἶπον ἐγὼ, » διαπρῦσιν

A repudiaretur, ideoque error in exscriptorem reji-
ceretur. Nihilominus longe a proposito aberrarunt,
cum nihil inde utilitatis præter accesserit, non tantum
quod eorum malitiam pro viribus deteximus, sed quod
magis est, multorum eloquiorum hujusce Patris fidem
certam unius dicti adulteratio et corruptio haud infrinet.
Et prætereo ad hæc ipsa confirmanda reliquorum voluminum
lectionem germanam in medium producere. Quænam
vero sunt Patris multa illa eloquia jam commemorata?
Ex his paulo ante nonnulla digessimus, et plura in
presentia suo ordine digeremus. Post pauca siquidem
prælaudati dicti, hunc in modum, quasi apud judices
causam ageret, edisserit: *Sed dixerit quispiam: Dicimus
ergo duos esse Filios; et quomodo unigenitus? Atqui tu
quis es, qui ex adverso ratiocinaris cum Deo? Etenim si
Filius vocat qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum
qui ab utroque, quæ tantummodo mente intellecta a
sanctis splendida, lumen impertientia, luminosam
operationem habent. Et post pauca: Spiritus sanctus
Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre et Filio.*
Rursusque paucis annexis: *Quemadmodum enim nemo
novit Patrem, nisi Filius, neque Filium nisi Pater;
sic audeo dicere, neque Spiritum nisi Pater et Filius,
a quo procedit, et a quo accipit: neque Filium et
Patrem nisi Spiritus sanctus, qui vere glorificat, qui
omnia instruit, qui ex Patre et Filio.* Hisce astipulatur
concordatque multis in locis secretorum Spiritus
interpretes Cyrillus, dicens tum in expositione in
Joel prophetam in dictum: « Effundam de Spiritu meo, »
*Ut enim est Deus et ex Deo natura Filius, genitus enim
ex Deo et Patre, proprius illius, et in illo, et ex illo
Spiritus est, ea ipsa ratione, qua et ab ipso intelligitur
Deo et Patre.* Tum ad imperatorem Theodosium
oratione: *Baptizantem, ait, Jesum in igne et Spiritu
sancto, non alienum baptizatis immittentem Deum
servi modo et administri, sed ut natura Deum
cum suprema auctoritate, qui ex ipso est, et proprius
ipsius.* Itemque in uno ex capitibus secundi
Theosaurorum manifeste ostenditur, non alienum esse
Filii Spiritum sanctum, sed in ipso et ex ipso. Et
in expositione Evangelii secundum Joannem, in
dictum: « Et suggeret vobis omnia quæcunque dixi
vobis », elara voce pronuntiavit: *Itaque ut sciens
quæcunque in voluntate Unigeniti sunt, vobis
annuntiabit Spiritus, non ex disciplina habens
cognitionem, ne videatur administri ordinem
completere, sed ut Spiritus ipsius et sciens omnia
non edoctus illius, ex quo, et in quo est.* Item
oratione septima ad Hermiam hæc scribit: *Igitur
Dominus noster Jesus Christus, de omnibus, ut
opinor, fidelibus bonisque ait: Veniemus ego et
Pater, et mansio-nem apud eum faciemus.* Et in
hoc cognoscimus in nobis esse ex Spiritu, quem
tradidit nobis: incolam enim et inhabitantem
possidebit eum, qui natura

66 Joan. xiv, 26. 66 Joan. xiv, 23.

vereque Deus est, non alienum, et disjunctum essentialiter ab illo Spiritum accipiens, sed eum qui ex ipso et in ipso est, et proprium ipsius, et æqualem cum illo dominationem possidentem. Hac eadem oratione Hermiam alloquens, dicit : Itaque si non est sanctus natura Spiritus, qui in nobis est, dicant illi, quam ille igitur naturam sortitus est, et si nolunt illi sanetam tribuere, annon illis sermo in blasphemiam, quæ vitari non poterit, concidet? Et eo respondente : Videtur. Illud nihilominus aiunt Christum de eo dixisse : « De meo accipiet, et annuntiabit vobis⁶⁷. » Participat itaque, ait, Spiritus Filium? Statim sanctus? subinfert : Nequaquam, minime gentium. Qui enim ex ipso est, et in ipso, et proprius ipsius, quomodo unquam illum participabit? et æque ac extraneus relative sanctificabitur, et alienus natura erit ab illo, cujus proprius esse dicitur? Illis similia quam plurima decernens venerabilis Cyrillus in suis Commentariis enuntiat, quæ omnia in unum congerere difficilimum plane fuerit. Quapropter de jam appositis solis contentus in præsentia, ad sanctissimum Anastasium accedo, qui de rectorum dogmatum veritate secundum nos disputans, manifestissime et palam ipse quoque de Spiritu pronuntiat : Nihilominus Dominus ex se ipso ostendens illum esse, insufflans discipulis dicebat : « Accipite Spiritum sanctum⁶⁸. » A tot tantisque a Deo edoctis Patribus, tot in locis et ita patenter Spiritum sanctum etiam ex Filio propriam existentiam habere traditum est.

γάρ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ Ἰδιον αὐτοῦ, πῶς ἂν αὐτοῦ μεταλλάχοι κώποτε, καὶ ἐν Ἰσφότης θύραθεν σχετικῶς ἀγιδόζοιτο, καὶ ἀλλότριον ἔσται κατὰ φύσιν, οὗ καὶ Ἰδιον εἶναι λέγεται; Πλὴν τοιαῦτα θεολογῶν Κύριλλος ὁ σεπτὸς ἐν συγγράμμασιν αὐτοῦ διαφόροις ἐκτίθησι. Τὸ ταῦτα δὲ πάντα συναγαγεῖν πρᾶγμα κομιδῇ δυσχερέστατον. Διὸ καὶ τοῖς ῥηθῆσιν ἀρκούμενος μόνοις πρὸς τὸ παρὲν, ἐπὶ τῶν ἐν ἁγίοις μέτεμι πολὺν Ἀναστάσιον, ὅστις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς τῆς ἀληθείας ὀρθῶν δογμάτων θεολογῶν, οὕτω σαφέστατα καὶ διαρρήδη καὶ αὐτὸς εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος· Καὶ μὴν ὁ Κύριος ἐξ αὐτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, « Ἀδελφε Πνεῦμα ἅγιον. » Περὶ τοσοῦτων ἀνδρῶν θεοσόφων ἐπὶ τοσοῦτοις τε λόγοις, καὶ οὕτως ἀναφανδὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν οἰκίαν ὑπαρξίν ἔχειν τεθεολόγηται.

29. Attamen cum dicta similia, uti addeceat, afferantur ad simile dogma corroborandum et plane confirmandum, cum oporteret, licet non antea, saltem in præsentia morigeros habere nos, qui ad hæc usque tempora contentiose illud adversati sunt, cum nihil habeant accurata cogitatione et considerato consilio dignum, quod tantæ veritati opponant, nihilominus molestius exhibere negotium, inque nos violentius appetere videntur. Et quis, inquam, ex jam allegatis Patribus, quorum potissimum majori ex parte dicta digesta sunt, procedere etiam ex Filio Spiritum sanctum, saltem in uno ex iisdem decrevit, quod quam propriissime existentiam Spiritus significat? Ad hoc respondemus primum quidem, quod in priori nostro commentario a nobis expositum est : Esse

Α οὕτως εἴσχεην· Οὐκοῦν ὡς εἶδος τὰ ἐν τῇ βουλήσει τοῦ Μορογενοῦς πάντα ἡμῖν ἀναγγέλλει τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκ μαθήσεως ἔχον τὴν εἰδησιν, ἵνα μὴ φαινηταὶ διακόνου τάξιν ἀποκλιπῶν, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ εἶδος διδιδάκτωρ πάντα τὰ ἐξ οὗ, καὶ ἐν ἡμῖν ἔστιν. Οὗτος καὶ ἐν τῷ πρὸς Ἑρμείαν ἐβδόμῳ λόγῳ ταῦτα διαλαβὼν, Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς περὶ παντὸς, οἶμαι, πιστοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ, « Ἐλευσόμεθα, φησὶν, ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μοῖη παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. » Καὶ ἐν γε τούτῳ γινώσκουμεν δεῖ ἐν ἡμῖν ἔστιν ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Ἐοικον γάρ καὶ ἐνηυλισμένον κατακλουτεῖν τίς ἂν τῇ φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα θεόν, οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ δισπασμένον οὐσιωδῶς αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα λαβὼν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ Ἰδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσην ὡς πρὸς αὐτὸ κυριότητα φοροῦν. Ἐν τούτῳ κατὰ διὰξιν αὐ πρὸς τὸν Ἑρμείαν διέξεισιν· Οὐκοῦν εἰ μὴ ἔστιν ἅγιον φύσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν, φραζόντων ἐκεῖνοι, τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀπεκλήρωσατο φύσιν, καὶ εἰ μὴ βούλοιντο τὴν ἀγίαν ἀποκρίμειν αὐτῷ, ἄρ' οὐχὶ πάντη τε καὶ πάντως ἀποκινδυνεύσειεν ἂν αὐτοῖς εἰς ἀδιάφικτον δυσφημίαν ὁ λόγος; Τοῦ δὲ ἀποκριναμένου τὸ, Ἔοικε. Πλὴν ἐκείνῳ φησιν, δεῖ ὁ Χριστὸς εἶρη περὶ αὐτοῦ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν. » Μέτοχον οὖν ἄρα φασι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ; κατὰ τάχος ὁ ἅγιος ἐπάγων, Ἦμιστά γε, φησὶ, κολλοῦ γε, οἶμαι, καὶ δεῖ. Τὸ

С καὶ τῶν ῥήσεων τούτων, ὡς τὸ εἶδος, λεγομένων ἡμῖν εἰς βεβαίωσιν τοῦ τοιοῦτου δόγματος καὶ λαμπρὰν πίστωσιν, δεόν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, ὁμῶς καταπειθεῖς εἰς δεῦρο λαβεῖν τοὺς πρὸς αὐτὸ μέχρι τοῦ παρόντος ἐριστικῶς ἀντιβαίνοντας, ἅτε μηδὲν ὄλωσ γενναῖον ἔχοντας πρὸς ταύτην τὴν ἀλήθειαν ἀντειπεῖν, λελογισμένης τε διανοίας καὶ φρονεῖς συντετηρημένης ἐπάξιον. Οἱ δὲ καὶ μάλιστα δοκοῦσιν ἰσχυρότερον ἐνοχεῖν, καὶ γε βιαιώτερον πρὸς ἡμᾶς ἐντεῦθεν ἐνίστασθαι· καὶ τίς τῶν διαλεφθέντων, φάσκοντες, Πατέρων, ὧν αἱ πλείους κατ' ἐξαιρέτων χρήσεις εἰσιν, ἐκπορεύεσθαι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν μιᾷ τούτων γοῦν ἔδογματίσειν, ὅπερ δὴ καὶ κυρίως σημαντικὸν τῆς ὑπάρξεως ἐστὶ τοῦ Πνεύματος; Πρὸς τοῦτό φαμεν πρῶτα μὲν ἐκεῖνο τὸ λεχθὲν καὶ τῷ πρὸ τούτου συντάγματι παρ' ἡμῶν, δεῖ τὸ ἐστὶ ῥῆμα δηλοῦ μᾶλλον τὴν ὑπαρξίν τοῦ θεοῦ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος· ἐπει-

⁶⁷ Joan. xvi, 14. ⁶⁸ Joan. xx, 22.

καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἀληθοῦς ἀρχοειδέστερον βημάτων
 τελοῦν, ἅπαντα τὰ λοιπὰ τούτων ἀναλυόμενα πρὸς
 αὐτὸ δέχεται· τοῦτο δὲ τὸ ἐκπορεύεσθαι καὶ αὐτὸ
 πρὸς τοὺς ἄλλοις ἀναλυόμενον ὄλοις, εἰς τὸ ἐστὶ
 παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας σοφῶν καὶ διδασκάλων εἰς
 τὴν πῶς ὑπαρξίν ἐξεληφθῆ τοῦ Πνεύματος, τὴν τού-
 του πρὸς τὸν Υἱὸν ἐμφαίνον διαστολήν, καὶ τὸ διά-
 φορον πρὸς αὐτὸν τῆς ὑπάρξεως. Ἴνα καὶ γὰρ
 τὸ ὄνομα παρέλθῃ τῆς γεννήσεως ἢ Γραφῆ, τὴν
 ἐκπέρυσιν, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος φησὶν, εἰρη-
 κεν. Ὅταν οὖν πρόκειται τούτοις τὸ τὸ Πνεύματος
 πῶς ὑπάρχειν εἰπεῖν, τηνικαῦτα δὴ τὴν ἐκπορεύεται
 λέξιν παραλαμβάνουσι. Ἐνίκα δ' αὐτοῖς ὁ λόγος
 βούλεται περὶ τῆς ἀπλῶς καὶ μόνης ὑπάρξεως τού-
 του διαλαθεῖν, τότε χωρὶς τοῦ γενεῖσθαι, τὸ δὲ πάν-
 τως ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, χρῶνται καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι
 βήμασι, καὶ μᾶλλον ἐπειδὴν τοῦτο κηρύττωσι καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ, καθότι μηδὲν τῶν ἀπάντων ὁ τρόπος ἀμ-
 φίδοξος. Τίς γὰρ ποτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκούσας
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ γέννησιν τελεῖν ὑπολάβῃ τὴν ἐξ αὐτοῦ
 θεῖαν ὑπαρξίν; Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὡς ἐπιτοπολὺ τοῖς
 ἄλλοις αὐτὴν δηλοῦσιν ὀνόμασιν, οἷς ἅπασιν ἐστὶν
 ἐπόμενον ἐξ ἀνάγκης νοεῖν τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως,
 ἥτοι τὸ ἐκπορεύεσθαι. Τούτου δὲ πρὸς τινος μηδό-
 πωσοῦν νοηθέντος αὐτοῖς, ἔσται κατ' ἐκεῖνον τὸν ἔτε-
 ρον, ἢ ὡς ἡ γέννησις. Ἐπὶ γὰρ τῶν τῆς ἁγίας καὶ
 θεαρχικῆς Τριάδος αἰτιατῶν τὰ δύο ταυτὶ μόνα τῆς
 πῶς ὑπάρξεως σημαντικὰ πέφυκεν. Ἔσται τοιγαρ-
 οῦν τῷ μὴ βουλομένῳ τὴν ἐκπέρυσιν ἐπ' ἐκεῖνος
 νοεῖν, γεννώμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐπερ τί γέ-
 νοιτ' ἂν ἀτοπώτερον; Οὕτως ἐπὶ τοῦ Πνεύματος;
 πᾶσι δὴ τοῖς βήμασι τοῖς ὑπαρχτικοῖς ἀπαρατίτως
 ἀκολουθεῖ καὶ κατ' ἀνάγκην τὸ ἐκπορεύεσθαι. Τοῦτο
 γινώσκοντες καὶ τῶν Πατέρων, οἷς ἐχαρίσθη πρὸς
 τοῦ Πνεύματος; τὸ θεολογεῖν, ἐχρήσαντο τοῖς τοιούτοις
 ἐπὶ τοῖς ἀπλῶς ὑπάρξεως· τούτου, καθὼς προειρη-
 καμεν, καὶ μᾶλλον ἐν οἷς αὐτὸ διετράνωσαν εἶναι
 κάκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ μὴ τὸν τρόπον οὕτω τινὲ
 τυγχάνειν ἀμφίδοξον. Ἐπεὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα λέγοντες
 ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ ἐκπορεύεσθαι πᾶσι
 τοῖς λοιποῖς πολλάκις ἐγκρίνουσιν, ὡς τὴν τούτου
 πρὸς τὸν Υἱὸν σημαῖνον διαφορὰν, ὅστις καὶ αὐτὸς
 ἐκείθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς πέφηνεν. Ἔστι δ' οὐ τὴν
 τοιαύτην φωνὴν καὶ ὡς χρῆσιν τῆσασιν εὐαγγελικὴν,
 βουλόμενοι παραστήσαι τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ
 Πατρὸς θεῖαν ὑπαρξίν, ὡπερ καὶ τὴν, « Ἐκ τοῦ
 ἐμοῦ λέγεται, » φησὶν ἐσχάτως ὡς μαρτυρίαν
 Κυριακῆν, ἀποδείξαι θέλοντες, ὅτι τὴν ὑπαρξίν ἔχει
 κάκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τούτων εἰς
 ἀναντιρρήτον πίστιν ἀρχέουσιν ἡμῖν ὁ τε κλεινὸς
 Ἐπιφάνιος καὶ ὁ θαυμαστός Κύριλλος, ὧν ὁ μὲν
 Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ τάδε φησὶ γέγραται περι-
 φανῶς καὶ τρανότερα Ἐνεῦμα ἅγιον οὐ συνάδελ-
 φον, οὐ πατρῶδες φρον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας
 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μορογενῆς λέ-
 γει, « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, »
 καὶ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λέγεται, » ἵνα μὴ ἀλλότριον
 νομισθεῖται Πατρὸς μηδὲ Υἱοῦ. Καὶ μετὰ πλείστα τὸ
 βῆμα ὡπερ καὶ προτεθείκαμεν· Ἀμφότερα κατοί-

A bis omnibus antiquis cum sit, reliqua omnia
 quæcumque illa sint, resoluta in sese recipiat. Et
 hoc procedere, ut reliqua alia resolutam in illud
 est, ab Ecclesiæ doctis præceptoribus in existen-
 tiam suo modo Spiritus desumitur, illius erga
 Filium differentiam indicans, et diversum erga
 eum existentiam modum. Namque, ut *nomen ge-
 rationis præteriret Scriptura, processionis nomen*, ut
 Joannes Chrysostomus tradit, *usurpavit*. Cum
 itaque sibi proponunt, Spiritus existentiam modum
 exprimere, tum processionis vocem assumunt;
 cum de simplici solaque existentia illius sermonem
 faciunt, tum una excepta generatione, quæ pro-
 pria Filii est, reliquis aliis verbis utuntur, et potis-
 simum cum illum ex Filio prædicant, quod modus
 existentiam tunc nulli dubius remanet. Quis enim
 unquam audiens Spiritum sanctum ex Filio, gene-
 rationem esse comprehendet, quæ ex eo divina
 existentia est? Proptereaque ut plurimum aliis
 eam dictionibus denotant, quibus omnibus conse-
 quenter modus illius existentiam indicatur, proces-
 sio scilicet, hoc si a quoquam ex iisdem concipiatur
 erit secundum alium modum generatio. Namque in
 causatis in sancta et divinitatis principe Triade
 hæc duo tantummodo sola modum existentiam
 connotare apta nata sunt. Erit igitur illi, qui pro-
 cessionem in illis intelligere abnuet, Spiritus san-
 ctus genitus, quo potestne excogitari absurdius?
 Sic verba, quæ per se stant, omnia pronuntiatæ de
 Spiritu, modis omnibus et necessario processio
 consequitur: idque scientes Patres, quibus a Spi-
 ritu sancto res theologicas pertractare datum est,
 de simplici existentia illa usurparunt; et nullo
 promptius, ut jam diximus, cum Spiritum esse
 ex Filio aperte significarunt, quod illa ratione mo-
 dus a nullo in dubio poneretur. Namque Spiritum
 sanctum asserentes ex Patre existere, sæpius
 procedere usi sunt, tanquam quod inter ipsum
 et Filium discrimen exprimat, qui et ipse inde
 ex Patre ortum agnoscit. Sæpe etiam hanc
 dictionem uti dictum evangelicum collocant,
 confirmare volentes Spiritus ex Patre divinam
 existentiam, quemadmodum et dictum alterum,
De meo accipiet, assumunt, ut testimonium Domi-
 nicum, cum ostendere conantur, existentiam
 habere etiam ex Filio Spiritum sanctum. Hisque
 contradici minime posse, abundè probabant in-
 clytus Epiphanius, et admirabilis Cyrillus. Epiphanius
 enim in Ancyroto apertissime clari-simeque hæc
 profert: *Spiritus sanctus non frater fratris, non
 patris frater, sed ex eadem essentia Patris et Filii.*
Namque et ipse Unigenitus dicit: « Spiritus Patris,
et, « Qui ex Patre procedit, » et, « De meo accipiet, »
ne alienus reputaretur Patris et Filii. Et multis ad-
 ditis dictum antea quoque a nobis allatum: *Uter-
 que inhabitat in homine justo, Christus et Spiritus*
illius. Quod si Christus ex Patre creditur Deus ex
Deo, et Spiritus ex Christo, aut ab utroque, ut ait
Christus, « qui a Patre procedit, » et, « hic de meo

accipiet. » Et hæc quidem venerabilis Epiphanius. At vero vere admirabilis Cyrillus, in tractatu in Joannem evangelistam, quem ille probe elaboravit in credentium commodum, in illud: « *Ille me glorificabit, quod de meo accipiet,* » divinam dictum post nonnulla hæc de Spiritu profert: Cum vero consubstantialis sit Filio et progrediatur, uti Deum addeceat per ipsum, omnem illius rebus in omnibus perfectissimam habens operationem et virtutem, propterea ait: « *De meo accipiet,* » Subsistere enim ipsum secundum seipsum Spiritum credimus, esseque reveru, quod est et dicitur. Inexistens enim in essentia Dei prodiit, et progreditur ex ipsa. Cum antea dixisset de Spiritu: Quandoquidem progreditur per Filium, propterea dicit Dominus noster, « *De meo accipiet,* » illius progredi per Filium hanc postmodum probationem subnectit: *Uti inexistens essentia Dei prorsus ex illa prodiit et progreditur, illud, per Filium, et illud, ex essentia Dei, necnon et illud, « De meo accipiet,* » in eodem significato assumens, in fine hujusce expositionis habet: *Nihil igitur detrahitur Spiritui, neque convitio subjacet, cum accipere dicitur ab Unigenito Spiritus illius; namque cum progrediatur naturaliter per ipsum, ut proprius ejus, cum omnibus quæ absolute habet, accipere dicitur quæ sua sunt.* Ad hæc in dictum: « *Non enim loquetur a seipso,* » hæc ad verbum magis manifeste edisserit: *Propterea id adnectuit: « Futura annuntiabit vobis, quod omnino ex mea essentia Spiritus, et quasi mens mea est, quod eloquatur ille futura, sicut et ego. Namque antea dixi: « Etsi non potestis hæc omnia addiscere.* » Sic ex voce illa Domini, *De meo accipiet,* hic quoque argumenta sumens, confirmat, etiam ex Filio Spiritum sanctum existentiam habere: aliam vero ex Patre procedere, uti evangelicum testimonium ponit, ad ostendendum ex eo adorandi Spiritus divinam existentiam. Et huic Dominico dicto adamussim correspondere præcedens Salvatoris dictum, *Spiritus nempe veritatis,* et id idem nec aliud innuere, sapientissime probat, tantummodo sententiam a Patre in personam Unigeniti transfrens. Hic enim veritas est. Quare illius verba in medium adducam, in illud: « *Cum igitur venerit Paracletus,* » *Ecce enim, ecce Spiritum dicit veritatis, suimetipsius nempe, Paracletum cum dixisset, a Patre eum procedere tradit. Quomodo enim est Spiritus proprius Filii, naturaliter in ipso existens, et per ipsum progrediens, ita et Patris.* Et post pauca ejusdem pericopes, rursus superioribus similia scribit: *Itaque in eodem loco et essentiam unitatem ostendens, suimetipsius inquam, et Dei et Spiritum veritatis Paracletum esse asserens, a Patre eum dicit procedere.* Et præcedente oratione resumit: *Cum Spiritus veritatis, meus nempe, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Perhibebit vero quomodo? Cum enim in vobis et per vos admirabilij operabitur, testis erit justus verusque meus divinæ auctoritatis, et in virtute magnitudinis.

καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » καὶ, « Οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. » Καὶ ταῦτα μὲν Ἐπιφάνιος· ὁ σεπτὸς. Ὁ δὲ γε θαυμάσιος· ὁτι; Κύριλλος ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην τὴν Εὐαγγελιστὴν πραγματείᾳ τῇ παρ' αὐτοῦ ποιηθείσῃ καλῶς καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πιπτῶν εἰς τὴν, « Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάζει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » θεῶν ῥητὴν, μετὰ τινὰ φησὶν οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος· Ἐπειδὴ δὲ ἑμοσύσιόν τε ἐστὶ τῷ Υἱῷ, καὶ πρόσει θεοπρεπῶς δι' αὐτοῦ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασιν τελωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν ἐπὶ « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. »

Ἐφ' ἧσιν γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν· εἶναι τε κατ' ἀλήθειαν τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Ἐνυπάρχον γε μὴν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ προκύπτει τε καὶ πρόσειν ἐξ αὐτῆς. Πρώην εἰπὼν περὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς Ἐπεὶ πρόσει διὰ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Κύριος ἡμῶν ὅτι « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » τοῦ προλέγειν διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο, μεθύτερον ἐπιφέρει κατασκευὴν, Ὅς ὑπάρχον τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ πάντως ἐξ αὐτῆς προκύπτει καὶ πρόσειν, ἵσον τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ κεκτημένος· καὶ τὴν, « ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, » κἀνεῦθεν δεχόμενος εἰς τὴν αὐτὴν ἔνοιαν, καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. » λέγει δὲ πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς ταύτης τῆς ἐξηγήσεως· Ἀκατηγόρητον οὖν ἄρα παντελῶς, καὶ λοιδορίας ἀπόσεως ἐξω κείσεται, τὸ λαβεῖν λέγεσθαι τι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· προτὸν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς, ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων ὧν ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτοις εἰς τὸ ῥητὴν τὸ, « ὅτι γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, » ταῦτα γε μὴν διέειπεν πρὸς ἔπος ἀριθιλλότερον· διὰ γὰρ τοῦτο προστέθεικεν, ὅτι « Καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμα ἐστὶ, καὶ ὅλον ἔμὸς ἐστὶ νοῦς, τὸ εἶναι αὐτὸν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐγώ. Προείρηκα γὰρ, « Εἰ καὶ μὴ δεδύνηθε πάντα μαθεῖν. » Οὕτω περὶ τῆς, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τοῦ Κυρίου φωνῆς καὶ οὗτος διαλαβὼν, ἐνθεν παρίστησιν ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὴν ὑπαρξίν. Τὴν δὲ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ῥῆσιν, ὡς εὐαγγελικὴν μαρτυρίαν τιθεὶς εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐξ αὐτοῦ θείας ὑπαρξείως τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος, τὸ αὐτὸ τῇ τοιαύτῃ Δεσποτικῇ ῥῆσει, καὶ τὸ πρότερον παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεχθὲν, τὸ Πνεῦμα δηλαδὴ τῆς ἀληθείας δύνασθαι καὶ δηλοῦν κατασκευάζει σαφέστατα, μόνον τὴν διάνοιαν μεταφέρων ἀντικρυς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Μονογενοῦς. Οὗτος γὰρ ἡ ἀλήθεια. Καὶ γούνην τῶν αὐτοῦ μνησθεῖν ῥητῶν, εἰς τὸ, « Ὅσταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » Ἴδὲ γὰρ, ἰδοὺ λέγει Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τοῦτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι φησὶν. Ὅσπερ γὰρ

ἔστιν ἰδίον Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ἠπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊόν, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ μετὰ βραχίαι τινὰ τῆς τοιαύτης περικοπῆς εὐρηται πάλιν τοῖς προσέχουσιν οὕτω φθαιγγόμενος· Ἐν ταυτῷ τοιγυροῦν καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητα παραδεικνύς ἑαυτοῦ τε, φημί, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὴν Παράκλητον εἶναι λέγων, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησι. Καὶ πάλιν παρακασιῶν ταῦτα κατ' ἐπανάληψιν, « Ὅταν τοίνυν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸ ἐμὸν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκείνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Μαρτυρήσει δὲ πῶς; Ἐνεργήσαν γάρ ἐν ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν ἐπαρέδξα, μάρτυς ἔσται δίκαιός τε καὶ ἀληθὴς τῆς ἐμῆς θεοπροποῦς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἐν δυνάμει μεγαλειότητος. Ἐμὸν γάρ Πνεῦμα τὸ ἐνεργοῦν ἐν ὑμῖν. Ὅσπερ δὲ ἐμὸν, οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἐνταῦθα δεικνύται φανερώς ὁ θεός; καὶ σεπτὸς Κύριλλος εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν βνωσις ἔνομοιαν συνάγειν ἀμφότερα τὰ ῥητά, « τὸ Πνεῦμα, φημί, τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. » καὶ τοῦτο παρ' ἄλλου δεδιδακται θεηγόρου Πατρὸς. Τίς δὲ ἐστὶν οὗτος; Ὁ κολὺς τὴν σοφίαν Βασιλείος, ὃς ἐν μὲν τοῖς κατ' Ἐυνομίου καὶ Ἀρείου λόγοις τρανότερα ταῦτά φησι· Τὴν μὲν πρὸς Πατέρα οικειότητα γὰρ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, « Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » πρὸς δὲ τὸ τέλος τῶν κατ' Ἐυνομίου λόγων οὕτω διέξεισιν· Πῶς δὲ οὐ φανερόν ἔχει τὸν κίνδυνον διαρῆν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, τοῦτο μὲν τοῦ Ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ ἐν οἷς γράφει, « Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » καὶ πάλιν· « Ὑμεῖς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Τοῦτο δὲ τοῦ Κυρίου τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγοντος, ἐπειδὴ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Πρόσεχε, ὁ νῦν ἀκροώμενος, πῶς ὁ μέγας Βασιλείος ταύτας τὰς ἀποστολικὰς ῥήσεις καὶ τὰς εὐαγγελικὰς συναθροίσας εἰς ἓν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' αὐτῶν οικεῖον καὶ ἀδιαίρετον τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ σαφέστατα λανθηνωμοδότησεν. Ὡς ἂν δὲ καὶ Κύριλλον τὸν στερρόν ὑπέκμαχον τῆς εὐσεβείας εἰδῆς, τίνα δὴ τρόπον τὰς εὐαγγελικὰς τοιαύτας φωνὰς ἐξηγήσατο, καὶ τὴν τοῦτο διάνοιαν ὡσαύτως ἔχουσαν τῇ ἐκείνου καλῶς κατανοήσας, καὶ μὴ διαλλάττουσαν ὅλως καταλαβὼν· τὸ γὰρ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀχώριστον δι' αὐτῶν καὶ οὗτος, καὶ ὡς ἰδίον ἐστὶ ταῦτοις ἡρμηνύσει, γνώσῃ πρὸς ἀκρίθειαν ἐν ταυτῷ τὸν τῶν ἐκατέρων σκοπόν, εἰς ὃ τι δηλαδὴ φέρει τὰ τῶν ἱερῶν ταῦτοις χρήσεων. Ἐπειπερ καθ' ὃν λόγον παρελήφασιν εἰς μαρτυρίαν τὸ ἐκπορεύεσθαι παρὰ τοῦ

A *Meus enim est Spiritus qui operatur in vobis. Uti vero meus est, ita et Dei et Patris. Hic perspicue divinus venerabilisque Cyrillus, in unam eandemque sententiam utraque ex dicto, « Spiritus, inquam, veritatis, et qui a Patre procedit, » referre ostenditur, idque ab alio diviniloquo Patre edoctus. Quis vero hic est? Divinissimus Basilium, qui tum in sermone adversus Eunomium Ariumque hæc continet assermanter: Erga Patrem conjunctionem intelligo, quia a Patre procedit, erga Filium vero, quoniam audio: « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus; » tum in fine orationis adversus Eunomium edisserit: Quomodo vero non est manifesti periculi plenum, a Deo Spiritum dissociare, cum illum Apostolus conjunctum nobis tradat, nunc Christi vocans, nunc Dei, cum scribit: « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Et iterum: « Vos vero non Spiritum mundi accepistis, sed Spiritum qui ex Deo est. » Dominus vero veritatis Spiritum esse dicit, quoniam ipse est veritas et a Patre procedit. Attendito qui nunc audis, qua ratione magnus Basilium hæc apostolica atque evangelica dicta in unum colligens, Spiritum sanctum per illa proprium atque indivisum a Patre esse et Filio manifestissime calculo suo manifestavit. Ut vero etiam Cyrillum validum pietatis propugnatorem perspicias, quoniam modo dicta similia evangelica interpretatur, et sententiam hujusce pariter Basilianæ concordem nec minimum distantem recte deprehendas: cum Spiritum a Patre et Filio non separari per hæc eadem et ipse, uti illis proprium est, explanans, exquisite cognoscito amborum in adducta materia propositum, quid nempe sacra hæc dicta apud illos innuant, quandoquidem qua procedere a Patre in testimonium assumpserunt, illa eadem ratione et sequentem dictionem, Spiritum nempe veritatis intelligi tradiderunt. Si itaque a Patre existentiam divini adorandique Spiritus primum notat, secundum item significat, modis omnibus etiam ex Filio Spiritum sanctum existentiam habere, quemalmodum et illud, De meo accipiet, divinum dictum, ut oratio non multo antea demonstravit. Quare quantum ad Spiritum simplicem existentiam, quid amplius importat decantatum adeo ab adversariis nostris procedit, quo vel solo hi omnes significatum existentiae adorandi Spiritus circumcludere conantur? Sed quod mea in ipso sui exordio assumpserat oratio, hic plane apertissimum universis remanet, venerandos Patres sæpenumero procedendi vocem uti vocem Dominicam usurpasse, ad comprobandam ex Patre divinam sancti et vitæ auctoris Spiritus existentiam, uti et vocem illam, De meo accipiet, veluti testimonium evangelicum accipiunt; namque quod in medio adjacet Dominicum aliud dictum, Spiritus, inquam, veritatis, nunc prætereo. Spiritum nempe sanctum etiam*

“ I Cor. II, 12.

ex Filio divinam suam existentiam vere possidere. A *Propierea procedendi* dictione nonnulli ex Patribus certo tempore utuntur, cum scilicet Spiritum sanctum ex Patre decernunt.

καὶ τὸ δεύτερον πάντως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὴν ὑπαρξίν, καθάπερ καὶ τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, θεῖον ῥητόν, ὡς ὁ λόγος, μικρὸν ἄνωθεν προφθάσας ἀνέδειξε. Καὶ λοιπὸν, ὅσον πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ἀπλῶς ὑπαρξίν, εἰ πλέον αὐχεῖ τὸ πολυθρόλλητον παρὰ τοῖς ὑπεραντίοις ἡμῶν, ἐκπορεύεται, πρὸς ὃ μόνον ἅπαντες οὗτοι σπεύδουσι περικλιθεῖν κακῶς τὴν σημασίαν τῆς ὑπάρξεως· τὸ προσκυνητοῦ Πνεύματος; Ἄλλ' ὁ μοι κατ' ἀρχάς ὁ λόγος διέλαθεν ὀρηθελίς, ἐνταῦθα μάλιστα φανερὸν τοῖς πᾶσι καθέστηκεν, ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι πολλάκις οἱ σεπτοὶ Πατέρες τιθέασιν ὡς χρῆσιν Κυριακῆν εἰς παράστασιν τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς θείας ὑπάρξεως τοῦ ἁγίου καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος, ὡσπερ καὶ τὴν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, φωνὴν, ὡς μαρτυρίαν εὐαγγελικὴν δέχονται. Τὸ γὰρ λεχθὲν διὰ μέσου Δεσποτικῶν ἄλλο ῥητόν, τὸ Πνεῦμα, φημὶ, τῆς ἀληθείας, ἰδοὺ παρήμι τοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν θεῖαν αὐτοῦ τῷ ὄντι πλουτεῖν ὑπαρξίν. Διὰ τοῦτο τῷ ἐκπορεύεσθαι χρώντα τ. νες τῶν ἁγίων κατὰ καιρὸν, ἦνίκα δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς δογματίζουσιν.

30. Quodsi quia apud illos, ut opinantur adversarii, vox ista procedendi nulla est, cum etiam ex Filio Spiritus existentiam enuntiant, ideo non opinantur quodammodo Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere, quid inquit, si quis contra rem examinans ab ipsis petat: Vos vero, o viri optimi, creditis Spiritum sanctum a Patre accipere quancunque illam acceptionem animo concipiatis? Non discor dabunt a nobis de hac, quod non oportuna veniat, cum neque in divinis litteris invenitur ex Patre Spiritum sanctum accipere. Plane statim respondebunt, si quid eos pietatis amor concitat: Neque a Deo accipiat salutem corporis et animæ, quisquis non tenet, Spiritum sanctum a Patre accipere. Postmodum qua ratione fatentur se tenere Spiritum sanctum a Patre accipere, et potissimum cum id a nullo sancto, ut ipsi cate sciunt, ullo modo asseratur: Spiritum vero sanctum adorandumque procedere etiam ex Filio, quod dictio hæc, ut ipsi existimant, nominatim non inveniantur, quam longissime pellunt, licet per alia verba idem pollentia eaque multa ab omnibus Patribus edoceantur? Et si apud alios, apud me certe non sunt ambarum harum vocum multum ad pietatem conferentium justis et integri cognitores. Sententiam etenim, quæ haud est integra adversariis, piam esse præsens hæc oratio æquis lectoribus jam antea demonstravit, et non multo post clarius perfectiusque demonstrabit. Nihilominus major pars divini loquorum Patrum, quemadmodum et aliam, ita et hanc taciti præterierunt, non eam reprobantes, nequaquam, absit hoc! sed conservantes *processionis* vocem, uti Dominicum testimonium approbandum ex Patre datoris vitæ ac principis Spiritus existentiam, quemadmodum rursus *acceptionis* sartam tectamque custodientes, ut dictum Dominicum, ad demonstrandum etiam ex Filio Spiritus sancti existentiam.

31. Et nihilominus nonnulli sancti, rursus adversarii replicant, contra nos opposcentes, aliquando Spiritum sanctum ex solo Patre procedere decreverunt. Qua igitur ratione contenditis, eoque non improbare asseveratis, etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere? Et similis additionis

τὸ Πνεῦμα φημὶ τῆς ἀληθείας, παραδεδώκεται. Εἰ τοίνυν τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξίν τοῦ θεοῦ καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος τὸ πρῶτον δηλοῖ, σημαίνει τὸ ἅγιον ἔχει τὴν ὑπαρξίν, καθάπερ καὶ τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, θεῖον ῥητόν, ὡς ὁ λόγος, μικρὸν ἄνωθεν προφθάσας ἀνέδειξε. Καὶ λοιπὸν, ὅσον πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ἀπλῶς ὑπαρξίν, εἰ πλέον αὐχεῖ τὸ πολυθρόλλητον παρὰ τοῖς ὑπεραντίοις ἡμῶν, ἐκπορεύεται, πρὸς ὃ μόνον ἅπαντες οὗτοι σπεύδουσι περικλιθεῖν κακῶς τὴν σημασίαν τῆς ὑπάρξεως· τὸ προσκυνητοῦ Πνεύματος; Ἄλλ' ὁ μοι κατ' ἀρχάς ὁ λόγος διέλαθεν ὀρηθελίς, ἐνταῦθα μάλιστα φανερὸν τοῖς πᾶσι καθέστηκεν, ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι πολλάκις οἱ σεπτοὶ Πατέρες τιθέασιν ὡς χρῆσιν Κυριακῆν εἰς παράστασιν τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς θείας ὑπάρξεως τοῦ ἁγίου καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος, ὡσπερ καὶ τὴν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, φωνὴν, ὡς μαρτυρίαν εὐαγγελικὴν δέχονται. Τὸ γὰρ λεχθὲν διὰ μέσου Δεσποτικῶν ἄλλο ῥητόν, τὸ Πνεῦμα, φημὶ, τῆς ἀληθείας, ἰδοὺ παρήμι τοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν θεῖαν αὐτοῦ τῷ ὄντι πλουτεῖν ὑπαρξίν. Διὰ τοῦτο τῷ ἐκπορεύεσθαι χρώντα τ. νες τῶν ἁγίων κατὰ καιρὸν, ἦνίκα δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς δογματίζουσιν.

B λ'. Εἰ δ' οὐκ ἐκ παρ' αὐτοῦς ἡ λέξις οὐχ εὐρηται κατὰ τοὺς ἀνθεστηκότας ῥητῶς, ἦνίκα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος θεολογοῦσι τελείην ὑπαρξίν, τούτου δὴ χάριν οὐ δοξάζουσιν οἱ τοιοῦτοι ποσῶς ἐκπορεύεσθαι κακὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰ φησὺσιν, εἴ τις ἔροιο πρὸς αὐτοὺς κατὰ λόγον ἀντιπαρ-εξετάσεως· Ὑμεῖς δ' οὐ πρεσβεῦετε λαμβάνειν, ὡ βέλτιστοι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἥτινα νοεῖν βούλεσθε λῆψιν; Οὐ διοίσονται νῦν περὶ ταύτης διὰ τὸ ἀκαιρον· ἐπεὶ μὴδ' εὐρίσκειται παρὰ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ λαμβάνειν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πάντως ἀποκριθήσονται παρευθὺς, εἰ κατ' εὐσέβειαν ζῆλον ἐχρῶσι, Μὴ δὴ λάθῃ παρὰ Θεοῦ μὴ σωτηρίαν σώματος, μὴ ψυχῆς, ὅστις μὴ φρονεῖ λαμβάνειν παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰτι πῶς τὸ μὲν λαμβάνειν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀμολογοῦσι φρονεῖν, καὶ ταῦτα παρ' οὐδενὸς τῶν ἁγίων, καθὼς ἐπίστανται καὶ αὐτοὶ, μὴδὲν λεγόμενον, τὸ δὲ γε τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ προσκυνητόν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ μὴ τὴν λέξιν κατ' αὐτοὺς ἐκείνου εὐρίσκεισθαι ῥητῶς ἀποπέμπουσι, τὸν νῦν δι' ὀνοματιῶν λοιπῶν ταυτοσημάντων πολλῶν, παρὰ πάντων ἀπλῶς τῶν Πατέρων μυσταγωγούμενοι; Κἀν ἄλλοις, ἔμοιγε τέως οὐ δικαιοὶ τῷ ὄντι διαίτηται τῆς τοιαύτης περὶ τῆς εὐσεβείας, ἀμφοῦ φωνῆς διακρίσεως. Ὅτι γὰρ καὶ ἡ τοῖς ἀνισταμένοις ἀπόστοργος εὐσεβείας, ἐδείξε μὲν ὁ λόγος οὗτος καὶ προλαβὼν τοῖς εὐγνώμοσι· δείξει δὲ καὶ εἰσέτι μετ' οὐ πολὺ τρανότερόν τε καὶ τελειότερον. Πλὴν οἱ πλείστοι θεόφθοργοι Πατέρες ἡμῶν, ὡσπερ τὴν λοιπὴν, οὐδὲ ταύτην εἰρήκασιν, οὐκ ἀθετοῦντες αὐτήν, οὐ τοῦτο, μὴ γένοιτο, τηροῦντες, ἔτι τὴν ἐκπορεύεσθαι λέξιν, ὡς ἂν μαρτυρίαν Κυριακῆν εἰς παράστασιν τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ ζωαρχικοῦ Πνεύματος, καθάπερ αὐθίς γε τὸ λαμβάνειν παραφυλάττουσιν ὡς χρῆσιν Δεσποτικῆν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ κακὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν τὴν ὑπαρξίν.

λα'. Καὶ μὴν ἐνίοι τῶν ἁγίων, οἱ μαχόμενοι πᾶν φασιν, ἀντιπροτείνοντες πρὸς ἡμᾶς, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστιν ἐν οἷς ἐδογματίσαν. Πῶς τοίνυν διςχυρίζεσθε, μὴ τούτους λέγοντες ἀθετεῖν τὸ ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καὶ ταύτης παράγουσι

τῆς προσθήκης γεννήτορας, οἶοναι τὸν τε σεπτὸν Ἀ
 Γρηγόριον τὸν Νύσσης καὶ τὸν κλεινὸν Κύριλλον, α
 τούτων μὲν δῆθεν ἐν τινι λόγῳ τραυῶς εἰπόντα καὶ
 καθαρῶς, ὡς: *Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ*
Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τὸν λόγον οὐκ ἐμφανίζουσι
μὲν πολλὰκις ζητούμενον παρ' ἡμῶν, ἐπιγράφουσαι
δὲ περὶ Τριάδος πανταχοῦ διακωδωνίζουσι· τὸν δὲ
Νύσσης Γρηγόριον ἐν βίβλῳ τινὶ τῇ Θεογνωσίᾳ,
φημι, γνώριμος δὲ πᾶσι καθίστηκεν ἡ βίβλος, καὶ
αὐτὸν οὕτω φάμενον· Πνεῦμα τὸ τῆς πατρικῆς
ὕποστάσεως ἐκπορευόμενον, τοῦδ' ἕνεκα γὰρ
καὶ Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ Λόγον στόματος
εἶρηκεν. ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα τῷ Πατρὶ
μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται. Τούτων τὸ μὲν
πλασάμενοι, τὸ δὲ παραφθειραντες τῶν ῥητῶν,
ἔχειν τι δικῶσι τῶν ἰσχυρῶν, καὶ γενναίον πρὸς
ἀμυναν. Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν ὅπερ πλασάμενοι προ-
ῆψαν τῷ σοφωτάτῳ Κυρίλλῳ κακῶς, διὰ τὸ ψευ-
δοῦς τελεῖν, ὡς ἀνυπόστατον παντελῶς, αἰραὶ φε-
ρέτωσαν. Δέλους καὶ γὰρ τοῦδε τοῦ Πατρὸς
οὐκ ὀλίγας ἀνελλέξαντες καὶ ἡμεῖς τὸν φθόμον
λόγον ἐν οὐδεμιᾷ τούτων εὐρεῖν ἠδυνήθημεν, εἰ
μὴ τὸ ῥητὸν καὶ μόνον γυμνὸν μετὰ τῆς λεχθε-
σης ἐπιγραφῆς ἐν χαρτίσις τίσι κατὰ Ῥωμαίων
γραφεῖσι περιφερόμενον. Καὶ οὗτοι δὲ τὸν τοιού-
τον ἀπαιτούμενοι παρ' ἡμῶν οὐκ ἔχουσι νῦν, οὐδ'
οὐ μήποτε παρασχεῖν ἔξουσιν. Πόθεν; ὅν οὐκ ἐκδο-
θέντα παρὰ τινος οἰκοθεν αὐτοὶ τυγχάνειν ἐπλάσαν-
το. Τὸ δὲ τοῦ θεηγόρου καὶ θεόφρονος Γρηγορίου
ῥητὸν οὐ χρεῖα τις λόγων ἐμοὶ τούτους νῦν ἐλέγξασ-
ν. θεύσαντας, οὐδ' ἀλλίσιτα φθάσας ἤλεγξεν ἀνὴρ τις
πρὸ ἡμῶν τὰ θεὰ σοφός, καὶ τὴν τοῦ τοιούτου ῥητοῦ
νοθείαν τραυῶς ὑπ' ὄψιν παρέστησεν. Ὅμως δ' ὅν
ἐπέπερ εἰκὸς μὴ τοῖς ἐκεῖνου συγγράμμασιν ἐντυ-
χεῖν ἀπαντας τοὺς ἐντευξόμενους τῷ καθ' ἡμέας
παρόντι συντάγματι, τῶν τοιούτων ἕνεκεν, ἵνα μὴ
δύξωμεν αὐτοῖς πόρρω που τῆς ἀληθείας τελεῖν, καὶ
διὰ τοῦτο τὰ τοῦ πράγματος, ὡς ἐνδὸν, ἀναβάλλεσθαι
εἰ καὶ ὑπεριθροῦσαι, περὶ μόνης τῆς παραφθορᾶς
τοῦ λεχθέντος ῥητοῦ, δηλώσαι καὶ αὐτὸς διὰ βραχέων
πειράσομαι. Σκοπὸς τῷ μεγάλῳ κατὰ τὸ διαληφθὲν
τοῦτο ῥητὸν τοῦ παναγίου Πνεύματος παραστῆσαι
τὴν πῶς ὑπαρξῖν. Λέγει γοῦν· Πνεῦμα τὸ τῆς Πα-
τρικῆς ὑποστάσεως ἐκπορευόμενον, καὶ θέλων
ἐπαγαγεῖν τοῦ ἐκπορευέσθαι τούτου κατασκευῆν,
τὸν προφητάνακτα Δαυὶδ διδάσκαλον ποιεῖται φθεγ-
ξίμενος· Τοῦδ' ἕνεκα γὰρ καὶ Πνεῦμα στόμα-
τος, ἀλλ' οὐχὶ ὡς Λόγον στόματος ὡς εἶρηκε, καὶ
τὴν ἐρμηναίαν συνεχῶς ἀριστά τούτοις ἐπήνεγκεν·
Ἴνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα δηλαδὴ τῷ
Πνεύματι μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται. Τοῦτο
μὲν οὕτω Γρηγόριος εἶπεν, ὁ λαμπρὸς τῆς Ἐκκλη-
σίας φωστὴρ, προσαρμόσας τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδι-
ότητα μόνῳ τῷ Πνεύματι, μὴ μέντοι τῷ Υἱῷ καὶ
Λόγῳ κατ' αὐτὸν τὸν θεσπέσιον ἱεροφάτην Δαυὶδ,
ὅστις γὰρ ὡς Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ ὡς Λό-
γον στόματος, ὁ μέγας φησὶν, εἶρηκεν. Ἐπέπερ

auiores proferunt, venerandum Gregorium Nysae-
 num, et inclytum Cyrillum, hunc quidem in qua-
 dam oratione plane aperteque asserentem, *Spiri-*
tum sanctum ex solo Patre procedere. Et orationem
quidem non commonstrant, licet multa cupiditate
expetita sit, eam vero de Triade inscribi ubique
locorum perstrepunt. Nyssemum vero Gregorium
de Dei coguitione nemini non noto libro ita scri-
bentem : Spiritus ex paterna hypostasi procedens;
proptereaque Spiritum oris, non autem Verbum
oris David dixit, ut procedendi proprietatem Pa-
tri soli inherentem confirmaret. Dum ex his
unum confinxerint, aliud corruperint, rentur ali-
quid validum robustumque ad se tutandum obti-
nere. Sed confictum a se sapientissimo Cyrillo ap-
pinxerunt, quod cum plane mendacium sit, nec
prorsus subsistat, ventis dissolvendum committatur.
Cum enim hujusce Patris volumina eaque plurima
evolverimus nos ipsi, praecantatam tantumdem
orationem in nullo invenimus, nisi dictum solum
nudum cum dicta praescriptione in chartulis qui-
busdam adversus Romanos concinnatis circumvo-
lutum. Et hanc eandem, si nunc exigatur a nobis,
neque in praesentia, neque in futurum unquam
exhibere poterunt. Quam ob causam? Quod eam
confictam ex propriis assumptis in publicum edi-
derunt. At diviniloqui, et divina mentis praediti
Gregorii dictum eosdem adulterasse, non est opus
mihi pluribus demonstrare, cum eos quam optime
vir quidam sapiens ante nos deprehendit, et hujusce
dicti corruptionem palam sub oculis posuit. Nihil-
ominus itaque cum non inverisimile sit, illius
scripta ad manus eorum pervenire non posse, qui
praesens hoc nostrum commentarium legunt, eorum
causa, ne videamur ipsis longe a veritate aberrare,
proptereaque rem differre, et in aliud tempus re-
mittere, de sola corruptione dicti similis aliquid
insinuare, brevi tamen uti potero oratione conabor.
Magno huic viro propositum est in hoc dicto san-
ctissimi Spiritus processionis modum manifestare.
Quare dicit : Spiritus ex paterna hypostasi, proce-
dens, et hujusce processionis probationem super-
addere intendens, vate item et rege Davide mag-
istro utitur dicens : Id enim propter et Spiritum
oris, sed non et Verbum oris ⁷⁰ dixit; et inter-
pretationem continuo optime his adnexuit : Ut
procedendi proprietatem, nempe Spiritui solo adha-
rentem confirmaret. Hoc quidem hac ratione protulit
Gregorius, praecclarum Ecclesiae lumen, procedendi
proprietaem soli Spiritui adaptans, non vero
Filio et Verbo, uti divinus sacerque cantor Davi-
egerat, qui et Spiritum oris, non veto et Verbum
oris, magnus ait, dixit. Quandoquidem, ut a Deo
educti Patris sententiam magis ac magis aperiam,
licet Verbo oris Domini Dei, parens David assereret
firmatos fuisse caelos, prorsus erat unde confirmaret
Filio et Verbo hanc procedendi proprietatem, quo-

70 Psal. xxxii, 6.

niam quæ oris suut, dubio procul procedentia vocare suescimus : *Quæ enim procedunt ex labiis meis non irrita faciam* ¹¹, concinens alio in loco David pronuntiat. Nunc vero hic a Spiritu motus, *Spiritu oris*, non vero *Verbo oris* enuntians, citra omnem controversiam confirmavit soli Spiritui adhærere procedendi proprietatem. Et hoc quidem hac ratione, ut supra exposui, Gregorius in dogmatibus eximius dixit. Qui vero contraria tenent, dictum simile ad sibi complacita, non absque fraude immutarunt, dictionem *Spiritus* in vocem *Patri* invertentes, contrarium intenter alteri dicto. Namque in uno ex supra digestis beati Epiphaniï dictis *Patris* in *Spiritus* dictionem detorserunt, ut ibi ostendimus. Sed ut inter seria aliquid jocer eorum gratia, qui dicta integra continuo immutare intendunt, prorsus lusus est unius immutabilis immutatio in aliam et ipsam unam immutabilem litteram. Sic circa cultum divinum pii similes sunt, ut veneranda sacraque dogmata cubis paria faciant, eorumque voces immutare, et jacere prorsus facile et quam expeditissimum reputent, dummodo quod sibi alluhescit, sibique proponunt, corroborent. Sed suis ipsi technis hic etiam decepti sunt, tum quod sententiam integri dicti non perceperunt, tum quod majus est, quin imo maximum, quasi aliud agentes, quæ subsequitur, orationem, ut videtur, percusserunt, quandoquidem si addecenti consideratione mentem illi applicassent, hujusce dicti corruptionem non intenterent. Namque magnus hic vir procedendi proprietatem procedente oratione Spiritus esse notam propriam facit his ipsissimis verbis : *Ut per Verbum ex mente divina paternaque nulli passioni obnoxiâ et ineffabilem Filii generationem exciperemus, quod vero dicit Spiritus oris, sanctificantem et essentialem virtutem, et vitæ auctricem Spiritus hypostasim intelligeremus, procedendi proprietatis nomine designatum.* Et sanctus Pater Anastasius proprietatem divini Spiritus optime callens esse procedere, in sexto decimo capite libri, cui nomen *Odego* est, aperte clareque pronuntiat : *Neque enim ingenua Patris persona carnem assumpsit, neque procedens sancti Spiritus hypostasis.* Et hac ratione procedendi proprietatem Spiritus esse ostendens, multis modis supra laudati dicti corruptionem manifestissime palamque refellit. Quibus admodum perspicue inlarescit, ipsum divinum Gregorium Spiritum sanctum non ex solo Patre procedere neque in dicto jam apposito decrevisse, neque in aliis suis dictis, in quibus de Spiritu pertractavit. Quare contradicentium nobis instantia prorsus eversa prostrataque est.

ἰδιότητα δαίξας τελείν τοῦ Πνεύματος πολλαχῶς ἐνετύθεν τὴν παραφθορὰν τοῦ διαληφθέντος ῥητοῦ σαφέστατα καὶ προδήλως διήλεγξεν. Ἐξ ὧν λίαν ἀναπέφανται καθαρῶς ὅτι μηδ' αὐτὸς ὁ θεὸς Γρηγόριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι κατ' αὐτὸ δογματικῶς, ὡσπερ οὐδ' ἐν τοῖς λοιποῖς οικείοις ῥητοῖς, ὅσοις εἰπεῖν ἐβόη περὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ λοιπὸν τὰ τῆς ἐνοστάσεως τῶν ἀπὸ τῶν ἀνετράπη ἡμῖν παντάπασιν, κἀνταῦθα καταβιβλάται.

¹¹ Psal. LXXVIII, 55.

ὡς ἂν τοῦ θεοσόφου Πατρὸς λευκότερον ἀπαγγείω τὴν ἔννοιαν, εἰ καὶ τῷ λόγῳ τοῦ στόματος Κυρίου διηγόρευεν, ὁ θεοπάτωρ Δαυὶδ στερεωθῆναι τοῖς οὐρανοῖς, πάντως ἂν ὑπῆρχε προσμαρτυρῶν ἐνετύθεν καὶ τῷ Ἰησοῦ καὶ λόγῳ ταύτην τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα· διότι τὰ τοῦ στόματος ἀτεχνῶς ἐκπορευόμενα καλεῖν οὐδαμῶς. « Τὰ γὰρ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀδοτήσω, » Δαυὶδ ὁ ψάλλον ἀλλαγῆναι καὶ τοῦτ' εἶπεν. Νῦν δ' ὁ πνευματικὸς οὗτος τῷ « Πνεύματι τοῦ στόματος, » ὡ μὴ καὶ τῷ λόγῳ τοῦ στόματος εἰρηκῶς, ἐμολογούμενως ἐπιστώσατο, μόνῳ τῷ Πνεύματι προσεῖναι τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα. Τοῦτο μὲν οὕτω, καθὼς ἄνωθεν ἐβόηθη διαλαθῶν, Γρηγόριος εἶπεν, ὁ διαπρηξὴς ἐν τοῖς δόγμασιν. Οἱ δ' ἀνανεῖς, ἔχοντες τὸ τοιοῦτον ῥητὸν πρὸς τὸ τοῦτο δοκοῦν κακοσχόλων, ἡλλοίωσαν, μεταβαλόντες τὴν Πνεύματι λέξιν εἰς τὴν Πατρὶ τἀνάπαλιν, οὐ κατ' ἄλλο ῥητὸν πεποιθήσαν. Ἐν γὰρ ἐνὶ τῶν ἄνωθεν προτεθέντων τοῦ μάκαρος Ἐπιφανίου ῥητῶν, μετέβληον τὴν Πατρὸς εἰς τὴν Πνεύματος, καθὼς ἐκεῖσε παρεδηλώκαμεν· ἵνα δὲ σπουδαῶν καὶ προσπαίξω τι μεταξὺ τοῖς ὅλα ῥητὰ μεταβάλλειν ἀεὶ σπεύδουσι, πάντως παίγνιον ἐνὸς ἀμεταβλήτου μεταβολῆ, πρὸς ἕτερον καὶ αὐτὸ στοιχεῖον ἐν ἀμεταβολῶν. Οὕτω κομιδῆ περὶ τὰ θεῖα τυγχάνουσιν εὐλαθεῖς, ὡς κύβοις τὰ σεπτὰ παραικάσειν καὶ ἱερὰ δόγματα, καὶ τὸ μεταπεττεύειν καὶ μεταρρίπτειν τὰς τοῦτων φωνὰς βῆθιον παντελῶς καὶ τῶν εὐχεριστάτων λογίζεσθαι, μόνον ὡς ἂν τὸ κατὰ γνώμην αὐτοῖς καὶ ὅπερ ἂν αἰροῖντο συστήσωσιν. Παῖγ ἡπάτηνται κἀνταῦθα, τὸ μὲν οἷα μηδαμῶς συνιδόντες τὴν διάνοιαν τοῦ ὅλου ῥητοῦ, τὸ δὲ μεῖζον, ἢ μέλλον μέγιστον, οἷα παροδικῶς διελθόντες τὸν ἐξῆς λόγον, ὡς εἰκεν, ἐπέπερ, εἰ μετὰ διασκεψέως πρεπούσης τὸν νοῦν προσείχον αὐτῷ, τοῦ τοιοῦτου ῥητοῦ τὴν νοθεῖαν οὐκ ἂν οὐδ' ἐπεχείρουν ἐργάσασθαι. Καὶ γὰρ οὗτος αὐτὸς ὁ μέγας τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα παρακατιῶν ἀριδῆλως τοῦ Πνεύματος λέγει χαρακτηριστικῶς, ταῦτα ῥητῶς ἐκτιθέμενος· *Ἰνα διὰ μὲν τοῦ λόγου εἰπεῖν τὴν ὡς ἐκ τοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀπαθροσάτην καὶ ἀρῆρητον τοῦ Υἱοῦ παραδεξώμεθα γέννησιν, διὰ δὲ τοῦ εἰρηκῆσαι Πνεύμα στόματος τὴν ἀγιαστικὴν καὶ ὁσώδη δύναμιν καὶ ζωαρχικὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν ὑπολάβωμεν, τῷ τῆς ἐκπορευτικῆς ἰδιότητος ὀνόματι δηλονότι χαρακτηριζομένην.* Καὶ ὁ ἐν ἁγίοις δὲ Πατὴρ Ἀναστάσιος, εἰδὼς ἰδίωμα τοῦ θεοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ ἐκπορευτικὸν ἐν ἐξαδεκάτῳ κεφαλῆ τῆς αὐτοῦ βιβλίου τῆς Ὀδηγοῦ κεκλημένῃς παρίστησι, τραυῖς ἄγαν φέμενος· *Οὐ γὰρ τὸ ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς πρόσωπον ἐσαρκώθη, ὅτις μὴν ἡ ἐκπορευτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπόστασις.* Οὕτω μὲν ὁ λόγος τὴν ἐκπορευτικὴν

αβ'. Τέως ἡμεῖς χιριζόμεθα ταύτην φιλοτιμότερα ἂν προσθήκη αὐτοῖς. Ἐστω, φαμέν, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἕκτον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· τί καὶ οὕτω δυνήσονται τὸν λόγον λυμήνασθαι τὸν ἡμεδαπὸν; Εἰ; ἀναίρεσιν ἀπλῶς φθέγγονται τοῦ κακ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο λέγεσθαι. Καὶ μὴ οἱ Πατέρες, ἡ Ἀλήθεια δὲ πρὸ τούτων, ἧς κήρυκες οὗτοι καὶ ὁ κατ' ὀρθὴν διάνοιαν λογισμὸς; οὐ τοῦτον οἶδασι τὸν τρόπον ἐκδέχεσθαι τὴν τοιαύτην φωνήν, ὅταν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κειμένην εὐρήσουσιν, ἢ κατὰ τὰς λήρους αὐτῶν ὑποθέσει;. Ἐπαί πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν ἐν Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος: *Ἰνα γινώσκωσὶ σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν.* Οὕτος αὐτὸς, ἀλλὰ τὸ βλάσφημον εἰς τὰς κεφαλὰς τρέποικο τῶν ἡμᾶς ἐξερῶγεσθαι τοιαῦτα τοῦ στόματος καταναγκαζόντων, Θεὸς ἄρα ψευδώνυμος. Καὶ πῶς τοῦτο δόξειεν ἂν ἡ κυρίως ἀλήθεια; Πάλιν δ' ἐπὶ ἀκούσωμεν Χριστοῦ λέγοντος: *Ἐπεὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Πατήρ,* οὐ δώσωμεν καὶ αὐτῷ τῷ τοῖς ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς τὰ πρὸ αὐτῶν τε καὶ μετ' αὐτοῖς πάντα γνωρίσαντι ταύτην τὴν εἶδησιν; Πρὸς τούτους ἔτι καὶ τὰς ἀποστολικὰς θεοπνεύστους φωνὰς, αἵτινες διαβρήδην περὶ τοῦ Πατρὸς καταγγέλλουσι, πῆ μὲν οὐ μόνος σοφίας Θεός, πῆ δὲ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οὐκ ὡν ἀπόροιστον, καὶ ἀλλαχού, βασιλεὺς τῶν αἰώνων, ἀφθαρτος, ἀόρατος, μόνος Θεὸς σοφός, εἰ καὶ ταῦτα ἐκλαβόμεθα, καθὼς βοῴται ταῦτοις ὁ νοῦς, πάντων αὐτῶν τάναντία τοῦ Υἱοῦ καταψήφισμέθα, καὶ δηλώσωμεν τῆς μὲν σοφίας Θεοῦ κατηγοροῦντες τὸ παντελῶς ἀσοφον, τῆς ζωῆς θάνατον, τοῦ πρώτου φωτὸς σκότος ἔσχατον, τοῦ τῶν αἰώνων δεσποζόντος, ὡς αὐτοῦ τούτων δημιουργοῦ, θυλαίαν ὑστερογενῆ, καὶ χρόνων τιῶν δευτερεύουσαν, τοῦ πρὸς τὸν κόλπον τὸν πατρικὸν ὄντος Μονογενοῦς ὕλην σωματικὴν καὶ πάχος αἰσθητῆς φύσεως, ἐξ ὧν ὄλως ἀβετήσωμεν καὶ τὴν Θεὸν τοῦτον τελεῖν ὅπερ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τῶν εἰρημένων κεφάλαιον, τῆς τούτων τῶν ὑποφῶν ἀυχημάτων ἀλλοτριότητος, καὶ θεοορεπῶν προξενούσης, ὡς εἰκὸς, ἀλλοτριῶσιν καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς θεότητος, ὡς εἶναι: κενὸν τὸ κήρυγμα τὸ κατὰ Χριστόν, ματαίαν δὲ καὶ τὴν πίστιν ἣν παρελήφμεν. Ἄλλ' ἐπεὶ περ ἄνωθεν τὴν μαρτυρίαν ἔχοντες παρὰ τοῦ Πατρὸς, *Οὗτος γάρ, φησὶν, ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠεδόκησα αὐτοῦ ἀκούετε, περὶ ταῦτα τὸ κήρυγμα καὶ τὴν πίστιν ἡμῶν πεπληροφορημέθα,* Θεὸς ὁμολογούμενος πέφυκεν ὁ Θεὸς Υἱός, καὶ τῆς τοῦ γεννήτορος οὐσίας καὶ φύσεως. Τούτου δὲ φανερός καὶ τὰ λοιπὰ πάντως ἐστὶν, ἅπερ ἀπηριθμηράμεθα, νῦν καθέκαστον τοῖς πᾶσιν ἀπλῶς, ἀόρατος, διλαδῆ, τῶν αἰώνων βασιλεὺς, ἦτοι Κύριος, φῶς ἀπόροιστον κατοικῶν, ἀθανασία; πέλαγος, προσεῖ: σοφός, καὶ τῆς σοφίας ἰοτήρ πάντα πλουτῶν ταῦτα τὰ τοῦ γεννήτορος, ἀπὸ τῶν τελευταίων αὐτῶν ἐπὶ τὰ πρότερα πρὸς τὸ παρὸν ὁ λόγος; ἐπανιών οὕτως ἴσταται, καλῶς ἔχων,

32. Nos nihilominus cum ipsis humanissime agentes hanc illis additionem concedimus. Esto, dicimus Spiritum sanctum ex solo Patre procedere, in quo etiam hoc dato nostrum sermouem lædere poterunt? Dicent tum omnino everti, etiam ex Filio illum dici. Et nihilominus Patres, et ante eos Veritas, cujus ipsi præcones, et recta mentis consideratio non sinunt similem vocem hoc connotare, cum de Patre eam pronuntiari inveniunt, ni stultæ eorumdem hypotheses admittantur. Quandoquidem ad Patrem ait Dominus in Evangelio: *Ut cognoscant te solum Deum verum*⁷². Hic ipse ergo, sed blasphemia in eorum capita convertatur, qui cogunt nos similia ore profari, falso sibi Dei nomen assumit. Et quo modo id fuerit, quæ proprie veritas est? Rursus cum audimus Christum dicentem: *De die autem illo, sive hora nemo novit nisi solus Pater*⁷³, negabimusne ipsi, qui apostolis et discipulis omnia quæ ante illos gesta sunt et postmodum futura cogita fecit, similem cognitionem? Ad hæc si voces apostolicas a Deo dictatas, quæ perspicue de Patre enuntiant, *Solus sapiens Deus*⁷⁴; nunc, *solus habens immortalitatem; lumen habitans inaccessible*⁷⁵; et alibi: *Rex sæculorum immortalis, invisibilis, solus Deus sapiens*⁷⁶; si has, inquam, voces interpretemur, ut verba sonant, opposita illis omnia de Filio determinabimus, et palam de divina Sapientia omnimodam inscitiam, de vita mortem, de primo lumine pessimas tenebras, de sæculorum Domino eorumque opifice postmodum enatam servitutem, et temporum ipsorum pedissequam, de Unigenito in ulnis paternis existente materiam corpoream et naturæ sensui subjectæ crassitiam prædicabimus, quibus prorsus eum Deum esse non agnoscemus, quæ est jam dictorum summa hujus supernaturalis et Deo addecentis gloriæ alienatio, quæ ab essentia et Deitate quam longissime eum pellat, adeo ut de Christo prædicatio inanis sit, vanaque fides a nobis recepta. Sed cum desuper testimonium habeamus a Patre: *Hic enim, ait, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*⁷⁷, de prædicatione fideque nostra certi, nihil addubitamus: Deus, nemine id improbante, Filius est et genitoris essentia ac naturæ. Id cum clarum appareat, et reliqua omnia quæ commemoravimus plane est apud omnes, invisibilis nempe sæculorum rex sive Dominus, lumen habitans inaccessible, immortalitatis pelagus; præterea sapiens, et sapientiæ dator, his omnibus paternis ditatus, ex his postremis ad-anteriora nunc oratio remeans sic firmatur, bene sese habens, et in tuta firmaque basi innixa. Quare solus Pater hæc esse dicitur, et revera est, non ad destructionem Filii, ut suspicantur, sed ad absolutam eversionem eorum non exstantium, et eorum qui dii esse reputantur; qui

⁷² Joan. xvii, 3. ⁷³ Matth. xxiv, 36. ⁷⁴ Rom. xvi, 27. ⁷⁵ I Tim. vi, 46. ⁷⁶ I Tim. i, 17. ⁷⁷ Matth. xvii, 5.

cum nihil sint, a pestiferis et superstitionis hominibus in deorum numerum relati sunt, et quæ Dei sunt propria, ab iisdem constituti sunt vocari nuncuparique, secundum hunc sensum Salvator solum verum Deum Patrem appellavit, universos alios per hanc dictionem falso deos dictos a vero Deo longe repellens. Illud porro: *De die autem illo, sive hora nemo novit nisi solus Pater*, secundum aliam mentem ad destruendam omnem creatorum cognitionem dictum est, tanquam quæ in similibus plane cæca sit, neque valeat futurorum sibi scientiam vindicare. Hæc itaque de dictione *solus* non citra veritatem examinata sunt, sed quæ prohibis æquisque auditoribus ad illius intelligentiam abunde suffecerint. Quod si nonnulli hæc animis alienis fastidiunt, hos persuadebit dictio *solus*, cum nude illa prolata de Filio agnosceretur. Neque enim tum quispiam poterit contradicere, cum per ea quibus decertat, Patrem destruet. Et quoniam in loco id positum sit? inquirunt. In propheticis illis verbis: *Hic Deus, et non reputabitur alius præter ipsum*⁷⁸. Hic illud: *Et non reputabitur alius præter ipsum*, solum indicat. De Filio vero sermonem esse, quod sequitur manifestissime ostendit. Namque subditur: *In terra apparuit hominibus, et cum hominibus conversatus est*⁷⁹. Cum itaque satis pateat, id dictum esse de Filio, de quo nullum apud ullum vel minimum dubium est, cum hic ipse sit, qui in carne in terra apparuit et cum hominibus in corpore conversatus est, de dictione *solus* per nos explicatis quicumque suadebitur, nisi mente deperdita voluerit damno non tolerando Patrem afflicere apud sanos prudentesque homines, et quibus Filio favit, illis iisdem periculum omnium, quæ unquam fuere, atrocissimum ac miserabilissimum Patri intentare. Possum etiam ex alio Scripturæ a Deo inspiratæ loco *solum* de Filio dictum demonstrare, quod dum quam proxime propositum scopum attingat, validius bellum nobis inferentes impetet, et illis fortiter resistet. Idque apud sano modo res intelligentes, Patrem neutiquam vulnerabit, et summam Christi gloriam omnibus sonore deprædicabit. Sed jam scriptura recitanda est, et dicti auctor, et effatum ipsum, ut inde quoque nobis de re proposita fidem comparemus. Prima adversus Arianos oratione, orbis terrarum lumen Athanasius scribit: *Filius vero vice versa Deus cum sit, et imperio Patris semper regnans, et Spiritus sancti solus dator*. Quo sensu *solus* illud accipietur hic, erga vos orationem meam in præsentem converto. Spoliabimusne Patrem Spiritus datione, ut soli illi processio lucristat? Absit! et si multa atque ingentia quæ inde exoriantur absurda, et magno prolixoque sermone indigent, prætereunda a nobis essent. Hæc vero omnia uemini non nota patent omnibus. Ne, quæso, erga Patrem, Spiritus, inquam, fontem, tantumdem improbi negotiastores simus, ut primum illius

A καὶ πρὸς ἀσφαλῆ βάσει καὶ βεβαίαν ἐπερειδόμενος. Ὅστε τοιγαροῦν μόνος ὁ Πατὴρ ταῦτα λέγεται καὶ ἔστιν, οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ὑπολαμβάνουσι, πρὸς δὲ τελείαν ἀνατροπὴν τῶν οὐκ ὄντων μὲν, νομιζομένων δὲ τυγχάνειν θεῶν, οἵτινες τὸ μὴδὲν ὄντες ὑπὸ λοιμῶν καὶ δεισιδαιμόνων ἀνδρῶν ἀνεπλάσθησαν, καὶ τὰ τοιαῦτα θεοπροπῆ παρὰ τούτων αὐτῶν ἐτάχθησαν κακῶς καλεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ὁ Σωτὴρ καὶ μόνον ἀληθινὸν ἐφησε τὸν Πατέρα Θεόν, πάντα τινὰ διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς ψευδῶνυμον Θεὸν τοῦ ὄντος ἀποπεμπόμενος. Τὸ δὲ, « Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ μόνος ὁ Πατήρ, » τοῦτο κατὰ τὸν ἕτερον ἐπ' ἀναίρεσει ἀλλεκταῖς πύση; τῆς τῶν γεννητῶν γνώσεως ὧ; ἐξαργούτης αὐτῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις ὀλοσχερῶς, καὶ μὴ δυναμέν; αὐχεῖν ἐπιστήμην τοῦ μέλλοντος. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μόνος ἡμῖν μετὰ τῆς ἀληθείας ἐξηγήσεται, πάντως δὲ τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀκροατῶν ἀποχρῶντα πρὸς τὴν αὐτοῦ κατανόησιν. Εἰ δὲ τις τῶν ὄλων ἐχόντων εἰσὶν ἀποδυσπετοῦντες πρὸς τὰ λεγόμενα, δυσωπήσει πρὸς πειθῶ τούτους αὐτὸ τὸ μόνος γυμνὸν ἡνίκα κείμενον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ γνωρισθήσεται. Καὶ γὰρ οὐχ ἔξει τις τῆνικαυτὰ τὸ σύνολον ἀντεπιπλιν· ἐπειπερ ἀπολεῖ τὸν Πατέρα δι' ὧν ἀγωνίσειται. Καὶ ποῦ τοῦτο τέθειται; ζήτοῦσι μαθεῖται. Ἐν ἐκείνοις τοῖς προφητικῶς ῥήμασιν, « Ὁδοὺς ὁ Θεός, καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. » Ἐν τούτῳ τῷ, « Ὁ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, » τὸ μόνος δηλοῖ. Τὸ δ' εἶναι περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸν λόγον τὸ ἐξῆς τρανότητά δεικνύσι. Μετὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν· « Ἐπὶ τῆς γῆς ὤρθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη. » Φανεροῦ τοίνυν ὑπάρχοντος, ὅτι τὸ λεγόμενον περὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο μηδὲν τῶν ἀπάντων μηδωπισοῦν ἀμφιβάλλοντος, ἐπειπερ αὐτὸς οὗτος ὁ σαρκικῶς κάτω φανεῖς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεῖς μετὰ σώματος, τοῖς περὶ τοῦ μόνος παρ' ἡμῶν ἐγνωσμένοις πεισθήσεται πᾶς, εἰ μὴ μέλλοι φρενοβλαδῶς τὸν Πατέρα ζημιωθήσεται ζημιᾶν οὐ φορητὴν τοῖς τέως γε νῦν ἔχουσι, καὶ δι' ὧν κατεσπούδασε τοῦ Υἱοῦ, κινδύνου τοῦ Πατρὸς ὑποστήσεται, κινδύνων τῶν πόποι γενομένων τισιν ἐλεινότερόν τε καὶ ἀθλιώτερον. Ἐχω καὶ ἀλλαχοῦ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὸ μόνος ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ δεῖξαι κείμενον, ὅπερ ὧ; ἔγγιστα τοῦ προκειμένου σκοποῦ βάλλον ἰσχυρότερον δὲ ἀντιστρατεύσει τοῖς ἡμᾶς πολεμοῦσι, καὶ κρατῶς ἀντιστήσεται. Πλὴν οὐτε λυμανεῖ τὸν Πατέρα τῶ; αὐτὸ δικομόνοις ὀρθῶς, καὶ τὴν ἀκραν τοῦ Χριστοῦ ὄξαν τρανῶς ἀνακηρύξει τοῖς ἅπασιν. Καὶ δὴ λεκτέον τὴν γραφὴν, τὸν εἰπόντα, καὶ τὸ βῆτον, ὅπως; ἀ; καὶ περὶ τούτου τὸ πιστὸν ἔχειν δόξωμεν. Ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ Ἀρειανῶν λόγῳ φησὶν ὁ τῆς οἰκουμένης φυσικῆς Ἀθανάσιος· « Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ ἔμκαλιν Θεὸς ὢν, καὶ τῆ βυσιλιεῖα τοῦ Πατρὸς ἀεὶ βασιλεύων, τοῖς πνεύματος τοῦ ἀγίου αὐτοῦ ὢν χρηρηγὸς μένος. Ἰὼς τὸ μόνος νοήσωμεν κἀνταῦθα, πρὸς ὑμᾶς τοῖς

⁷⁸ Baruch iii, 36. ⁷⁹ ibid. 38.

ἀντιδιατιθεμένους, ὧ οὔτοι, φθέγγομαι τὸ παρόν. Στερήσομεν τὸν Πατέρα τῆς τοῦ Πνεύματος ἰσορηγίας, ὡς ἂν μόνῳ κερδῆσωμεν αὐτῷ τὴν ἐκπόρευσιν; Μὴ, κἂν εἰ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα παραδραμεῖν ἔτοπα προσήκον ἡμᾶς, ἅπερ ἀνακύπτουσιν ἐντεῦθεν, οἷς μεγάλου καὶ πολλοῦ λόγου δεόνται. Τὰ τοιαῦτα δὲ πάντα καὶ περιφανῆ καὶ γνώριμα τοῖς ὅλοις καθεστῆκε. Μὴ δὴ γενόμεθα κακοὶ τοσοῦτον ἔμποροι περὶ τὸν Πατέρα, τὴν τοῦ Πνεύματος λέγω πηγὴν, ὡς τὸ πρῶτον καὶ τελευτάτον τῶν τούτου καλῶν προδόντων, καὶ παραχωρεῖν εἰς ἀφαίρεσιν, ἵνα παρῆξομεν μόνῳ, τοῦ Υἱοῦ δηλονότι χωρὶς, ἅπερ μετ' αὐτοῦ κεκτημένος οὐδὲν ἤττον πεποιότηκεν. Τὸ γὰρ μόνον, ὡς ἀποδεικνυσιν ἐν διαλέξει τῇ πρὸς τὸν Ἄρειον ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος, ὁ σχεδὸν τῶν δογμάτων πατῆρ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης διαίρεσιν τινα ποιεῖται τῶν τῆς ἀπλῆς καὶ ἀδιαρέτου σεπτικῆς Τριάδος θεαρχικῶν ὑποστάσεων. Οὕτως οὐδ' εἰ καὶ τινες ἦσαν τῶν ἑκπαλαί θεολογησάντων ἀνδρῶν, ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς φασκόντες, οὐδὲ τότε τὸ προσιστάμενον οὐδὲν, οὐδὲ τὸ κωλύον ἡμᾶς τοῦ πρεσβεύειν ἐκπορεύεσθαι κτλ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

λγ'. Νῦν δ' οὐκ ὅπως ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς οὐκ εἶρηκε τῶν ἀπάντων οὐδεὶς, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔνοι τῶν ἁγίων ἐκπορεύεσθαι κτλ τοῦ Υἱοῦ λέγουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡν πάντων εἰ καὶ νῦν ὧδε προσκομίσωμεν τὰ ῥητά, λυθῆσεται τὰ τῆς ἀπορίας τοῖς ἀντιλέγουσιν. Αὐτίκα γοῦν ὁ τὴν ἀγιωσύνην πολὺς Ἀναστάσιος τάδε φησιν, ἐνθα περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων διέξεισι. Καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Σίξουσιν, οἶδα, τῶν ἐριστικῶν οἱ πλείους εἰς τὸ ἐκπορευόμενον, καὶ οὕτως ἀναγκάσσονται τὸ λοιπὸν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστελλεῖν οἰοῦν καὶ μόνον τῷ Υἱῷ μετὰ γε τοῦ Πατρὸς ἀπομένοντες. Ἐλέγξει δὲ πάντως αὐτοὺς τὸ μετὰ τινα τοῦτο ῥηθὲν, ἅπερ φθάσαντες ἄνω τοῦ νῦν λόγου προδιελάβομεν, ὅτι Καὶ μὴν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύς αὐτὸ ὑπάρχειν ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, « Ἄδεια Πνεῦμα ἅγιον. » Τοῦτο καὶ γὰρ θεολογήσαι κίκαε συνίστησι τὴν αὐτὸν καὶ ἐκπορευόμενον κτλ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὁ τὰς τῶν ἁγίων δὲ πολιτείας καὶ τὰς αὐτῶν ἀθλήσεις ἀφηγησάμενος μεταφραστικῶς, εἰς τὸ τοῦ Ἀρεοπαγίτου μαρτύριον Διονυσίου, φημι τοῦ τῶν ἀπορρήτων ἐκφάντορος, δεῖσαν εἰπεῖν περὶ τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ πρὸς τὸ τέλος : πλὴ λέξεως οὕτως ἐφθίγγαστο· Καὶ εἰς οὐρανούς ὁ ἕμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, καὶ πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἔθνῶν κατατέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγία. Κἂν εἰ μὴ πρότερον, τὸ γοῦν νῦν ἔχον ἐχρῆν παντάπασι πεισθῆναι τοὺς ἀντιλέγοντας· ἐπειδὴ περὶ τὸ διὰ πικρῆς ζητούμενον τούτοις καὶ πανταχοῦ, τὸ ἐκπορεύεσθαι λέγω κτλ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἤδη καὶ κηρυττόμενον τρανῶς ἐπ' Ἐκκλησίας εὐρήκασι κατ' ἑνιαυτῶν, οὐ μόνον ὡς τὰ πολλὰ τῶν δογμάτων γραφόμενον, πρὸς δὲ καὶ παραδιδόμενον. Οἱ δὲ τῆς μάχης

ac omnium bonorum absolutissimum prodamus, tradamusque aliis ad destruendum, ut concedamus soli, absque Filio scilicet, quod cum illo possidens Filius non minus abundat. Namque solum, ut demonstrat in colloquio cum Ario idem Athanasius, qui fere dogmatum parens est, non necessario divisionem aliquam simplicis et indivisibilis Triadis deitatis principum hypostaseon importat. Pari modo licet nonnulli ex illis, qui antiquitus res theologicas pertractarunt, procedere Spiritum sanctum ex solo Patre dixerint, non est quod obstat atque impediatur, ne nos asseramus et teneamus Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere.

πατῆρ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης διαίρεσιν τινα ποιεῖται τῶν τῆς ἀπλῆς καὶ ἀδιαρέτου σεπτικῆς Τριάδος θεαρχικῶν ὑποστάσεων. Οὕτως οὐδ' εἰ καὶ τινες ἦσαν τῶν ἑκπαλαί θεολογησάντων ἀνδρῶν, ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς φασκόντες, οὐδὲ τότε τὸ προσιστάμενον οὐδὲν, οὐδὲ τὸ κωλύον ἡμᾶς τοῦ πρεσβεύειν ἐκπορεύεσθαι κτλ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

33. Verumtamen nunc nemo ex Patribus dixit, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere; quin imo nonnulli etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum asserunt. Quorum omnium si dicta huc adducamus, dubia contradicentium omnia dissolventur. Primus itaque sanctitate præcellens Anastasius hæc habet, tractatu De rectis quæ secundum nos sunt, veritatis dogmatibus: *Et Spiritus rursus qui ex ipso procedit et mittitur non solum a Patre sed etiam ex Filio.* Puncto distinguunt, sat scio, potior contentiosorum pars illud, *qui ex Patre procedit*; postmodum reliquum legent, missionem scilicet Spiritus sancti solam Filio cum Patre attribuentes; sed eos redarguet, quod non post multa verba adnectitur, et quod supra in hac eadem oratione digessimus, nempe, *Et tamen Dominus ex semetipso esse ostendens, insufflans discipulis dicebat: « Accipite Spiritum sanctum ».* Namque inde decernitur et confirmatur, eundem ipsum Spiritum sanctum ex Filio quoque procedere. Et qui vitas et res gestas sanctorum eorumque certamina mutato stylo enarravit, in Dionysio Areopagita, qui melius diceretur, secretorum revelator, cum de œconomia Christi sermo incidisset, in fine hæc ipsissima verba usurpat: *Et in cœlum ascendit meus Christus, et ad sedem paternam revertitur, et qui ex ipso procedit Spiritum demittit discipulis, ut essent duces gentium infidelium.* Etsi non antea, certe nunc prorsus suadendi essent adversarii, quandoquidem quod ipsi continuo et ubique investigant, procedere, inquam, etiam ex Filio Spiritum sanctum, jam tandem perspicue in Ecclesia pronuntiatum, edictumque singulis annis, non tantum ut cætera dogmata scriptum, sed etiam traditum inveniant. Qui vero simultatibus ac turbis addicuntur, hic quoque se, improbe veritatem oppugnant, contenduntque potius etiam in hoc dicto maligne ad-

10 Joan. 11, 22.

modum se gerentes, et contra semetipsos, et contra nos. Contra nos, quod nullo modo eum ex Filio procedere volunt admittere, quod scripturæ et scriptoris divini scopus requirit; contra semetipsos rursus, quod non in illius intelligentia et sensu exponendo vel minimum concordant, tanquam qui a recta unaque, nostra scilicet, decesserunt. Quidam enim ex ipsis dicunt: *Qui procedit ex ipso Spiritus, throno nempe paterno*; neque horrent quod ex essentia Patris procedit, ex throno Patris procedere decernere. Alii, *Qui procedit, qui processerat nempe Spiritus Christi*, frigida admodum sententia et ante ipsam frigidissimi ipsi mente, quos pro curiosa dicti expositione, nemo sermones dignoscere edoctus, eosque probe componere sciras laudaverit: in quam omnino non aliunde, ut res dat intelligere, sed ex malitia, et contra nos inprobitate stultissime deciderunt. Et illius causa est, quod cum Deus sua solummodo bonitate in nos declinarit, nos primi perscrutatis Scripturis præsentis dogmatis veritatem attigimus. Hoc adversum nos eorum improbitatis principium. Id propter nobis contradicunt, et cum omnino non possint hanc nostram veritatem convellere, quandoque ad absurdas frigidisque curiositates mente delusi abscessere, quod in hoc quoque dicto pro more suo nunc passi sunt, cum non multum longe ab eruditissimis viris abirent, si modo illius sententiam capere vellent. Et alia quoque ratione, licet cogitatio ipsorum circa hoc vel minimum claudicaret, poterunt in se hanc rem considerare, qui cum in ipso primo schismatis exortu viveret, et dogmatis contradictionem calleret, nunquam hoc modo concinnasset, vel dictum composuisset, si cum Latinis et ipse æque atque alii similitates exercebat, sed pure scripsisset, *Qui procedit ex Patre*, fugiens, ut quispiam diceret, contrariam suspicionem. Sed nunc ex ipsa verborum structura liquido confirmat se prorsus asserere etiam ex Filio procedere. Hæc considerare, his mentem applicare deberent, indeque nobis facti morigeri concordisque dogma suscipere, sapientem hunc ac perillustrem virum audientes, nec alterius indigentes ad assensum præbendum. At hi in omnibus contrarii illius sententiam criminantur. Nihilominus, ut ex nescio quo similis sortis homine audivi, a conscientia propria lacerantur, qui magni illius viri prorsus mentem non ignorant, sed improbitate abrepti, nobis contradicere conantur: et ne vana ex me confingere videar, quod ab uno ex iisdem audivi minime occultabo. In ipso initio examinibus divini ac venerandi hujusce dogmatis versabamur, interea advenit dies, quo oratio dictum continens legi suevit. Et cum id neque omnes latere, nec effugere posset illius lectio, illis qui mentem solidius fixerant obvium veluti munus imperatori Dei gratia magno oblatum est. Illo eodem die cum monacho quodam ex eorum hæresi, factum est, ut a Deo instructus imperator

Α αὐτὸν ταχάνοντες καὶ τῆς ταραχῆς ἀντιτείνουσι κακῶς κἀνταῦθα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, [φιλονεικοῦσι τε μᾶλλον πονηρευόμενοι κατ' αὐτῆς κἀν τῷ τοιαύτῳ ῥητῷ καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, τοῦτο μὲν τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ μὴ προσείμενοι μηδέως ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν ἐκπορευόμενον, ὅπερ ὁ τῆς γραφῆς ἐθέλει σκοπεῖν, καὶ τοῦ συγγραψαμένου θεόφρονος· πρὸς ἀλλήλους δὲ πάλιν, οἷς ὅτι μὴ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν συμφωνοῦσι ποσῶς, ὡς ἅπας τῆς ὁρθῆς ἐκπεσόντες καὶ τῆς μιᾶς, τουτέστι τῆς ἡμῶν ἐξοκειλαντες. Οἱ μὲν γὰρ φασὶ τούτων· Τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα, θηλαδὴ τοῦ θρόνου τοῦ πατρικοῦ· καὶ οὐδ' ὄλω; φριττουσι, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Πατρὸς δογματιζόντες· ἄλλοι· Τὸ ἐκπορευόμενον, ἢ ὡς ἐκπευτόν Πνεῦμα Χριστοῦ, ψυχρότατοι σφόδρα τὸ νόημα, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, οὗς τῆς τοιαύτης περὶ τῷ ῥητῷ περιεργίας οὐκ ἂν ἐπαινεῖσαι τις, λόγους παιδευθεὶς διακρίνειν, καὶ αὐτοὺς συντιθέμεναι κατὰ: ἐπιστάμενος· εἰς τὴν πάντως οὐκ ἄλλοθεν, καθάπερ δίδωσι τὸ πρᾶγμα νοεῖν, ἀπὸ δὲ τῆς κακίας τῆς κατ' ἡμῶν παραλόγως ἐπέπεσον. Καὶ τὸ ταύτης αἰτίας, ὅτι, Θεοῦ κατ' οἰκίαν χρηστότητα μόνην ἐπινεύσαντος πρὸς ἡμᾶς τῆ τοῦ παρόντος δόγματος ἀληθείας τὰς Γραφὰς, ἐρευνησαντες, πρῶτως ἡμεῖς ἐπεβάλομεν. Τοῦτο τῆς κατ' ἡμῶν κακίας ἀρχή. Τούτου χάριν ἡμῖν ἀντιλέγουσιν, ἐξ ἧς καὶ μὴ δυνατόμενοι καθόλου πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν ταύτην ἀλήθειαν ἀπειπεῖν, ἔστιν οὗ πρὸς παραλόγους καὶ ψυχρὰς περιεργίας τὸν νόον κλαπέντες ἐχώρησαν, ὡς κἀν τῷ προκειμένῳ ῥητῷ συνήθως νῦν ἐπεκόνθησαν. Ἐπειπερ κατ' οὐδὲν λείπονται τῶν λογίων ἀνδρῶν, εἰ γε συνιδεῖν ἠθούλοιο τούτου τὴν ἔννοιαν. Καὶ ἄλλως δὲ, κἀν ὠκλαζέ τι πρὸς αὐτὸ τούτοις ὁ λογισμὸς, εἶχον σκέψασθαι πάντως κατ' ἑαυτοὺς καὶ τὸν συγγραψάμενον, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πρώτου σχίσματος ὦν, καὶ τὴν ἀντιλογίαν γινώσκων τοῦ δόγματος, οὐκ ἂν οὕτω συντίθει καὶ συνέταττε τὸ τοιοῦτον ῥητὸν, εἰ πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ αὐτὸς ἐπίσης τοῖς λοιποῖς διεφέρετο. Καθαρῶς δ' ἐτίθει τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρὸς, φεύγων, ὡς ἂν εἴποι τις, τὴν ἐναντίαν ὑπόληψιν. Ἄλλὰ νῦν ἐκ τῆς συνθήκης αὐτοῦ ταύτης παρίστησιν ἀτεχνῶς ἴδιο μὴδὲν πάντως, τὸ δ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν ἐκπορευόμενον. Ταῦτα διανοήσασθαι προσήκειν αὐτοῖς, τοῖς ἀπαωρηθεῖσι τὸ λογιζόμενον, κἀντεῦθεν ἡμῖν γενέσθαι καταπειθεῖς, καὶ συμψήφους χρηματίζουσι τῷ δόγματι, τοῦ σοφοῦ τούτου καὶ περιφανοῦς ἀκηκότας ἀνδρῶν, καὶ μὴ δεηθέντες τινὸς ἐτέρου πρὸς συγκατάθεσιν. Οὗτοι δὲ τούναντιον μάλιστα πᾶν τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ διαβάλλουσιν. Ὅμως ἐξ ὧν ἔγνων ἐνωτιστάμενος τούτων τινὸς, οἱ πλείονες καὶ τὸ συνειδὸς πλῆττον αὐτοὺς ἔχουσιν, οἷς οὐ διεφυγε μὲν ὁ τοῦ μεγάλου τὸ σύνολον νοῦς, ὑπὸ δὲ τῆς κακίας ἡμῖν ἀντιλέγειν βιάζονται· καὶ ἴνα μὴ λογισμοῖς δόξαιμι πλάττειν κατ' ἑμαυτὸν, ὅπερ αὐτῶν τινὸς ἐπιθυμῶν οὐκ ἀποκρύψομαι. Περὶ τὴν ἀρχὴν ἐτι τῆς ἐξτάσεως τοῦ θεοῦ καὶ σεπτοῦ τούτου δόγματος ἤμεν ἡμεῖς, ἐν τοιοῦτῳ δ' ἐψάσεν ἡ ἡμέρα κατ' ἡμῖν.

ὁ λόγος ὁ τὸ ρητὸν ἔχων ἀναγινώσκεται. Κάπειδ' ἂν τοῦτο διαλαθεῖν τοὺς πάντας οὐκ ἦν, οὐδὲ διαδρᾶναι κατ' αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν, τοῖς τῶν ἄλλων ἐπιστατικωτέροις τὴν διάνοιαν εὐραθὲν, ὡς δῶρόν τι τῷ θεομεγαλύντῳ βασιλεῖ προσενήνεκται. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἡμέραν καὶ πρὸς τινὰ μοναχὸν τῆς συμμορίας αὐτῶν ἔτυχε ποιήσασθαι λόγον τὸν θεόσοφον ἡμῶν αὐτοκράτορα σὺν ἑτέροις οὐκοῦν πλείστοις κομιδῆ, καὶ τὸ τοιοῦτον ρητὸν εἰπόντος τοῦ θεόφρονος Αὐσονάρχου, καὶ ὁμοῦ δεξιζαντος, ἐκείνως μὴδὲν μελήσας μηδοπωσοῦν ἐξεκάλυψεν αὐτοῦ τὸ ἀπόρρητον, καὶ δι' ὄρκου προπρωσιαμέμενος τὸν λόγον αὐτοῦ, *Μὰ τὴν σωτηρίαν μου, κατ' ἔθος τῶν μοναχῶν εἰρηκεν, ὡς τὸν βίβιν τοῦ μακάροιο Διονυσίου καιρῶς τὴν σήμερον ἐπ' ἐκκλησίας ἀνεγινώσκουμεν, τὸν τοῦτον ἐπιστήσας, πῶς οὐκ οἶδα καὶ αὐτὸς τῷ δηλωθέντι ρητῷ, τὸ βιβλίον, τοῦ θυμοῦ ζῆσαντος, πυρὶ παραδοῦναι βεβούλευμαι, καὶ τάχ' ἄρ' ὡς ὑπηγόρευεν ὁ θυμὸς διεπραξάμην, καὶ εἰς ἔργον ἐέλκειν ἐξέθη τὰ τῆς βουλήσ, εἰ μὴ πλήρη τῶν κατ' αὐτὸ βιβλίων τελεῖν ἠπιστάμην τὴν κατ' ἡμῶν οἰκουμένην πρὸς γῆν καὶ πρὸς θάλατταν.* Ταῦτα τῷ φηζαντι ποίαν ἀγνοίαν ἐπιμαρτυρεῖ; Ποίως δὲ πάλιν ὑπερβολὴν κακίας ἀπέλειπεν; Εἶδον ἐγὼ καὶ βιβλίον τινὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παλαιῶν πολλαχόθεν, ὡς τὸ εἰκὸς, πλουτοῦσαν τὸ ἀξιόπιστον, ἧτις ἐν μὲν ἅπαντι τοῦτῳ τῷ λόγῳ, καθὼς δῆτα κἀν τοῖς λοιποῖς, οὐδὲ κεραλίαν σχεδὸν ἐξεσμένην, μὴ τοῖ γὰρ στοιχεῖον ἦν ἔχουσα, κατὰ μόνον δὲ τὸ πολλάκις παρ' ἡμῶν ἐνταῦθα διαληφθὲν ἀδιάβλητον πᾶσι ρητὸν ἐξεσμένον ἔφερέ τι χωρίον μεταξὺ τοῦ ἐκπορευόμενον καὶ τῆς αὐτοῦ λέξεως, ἐν ᾧ περ ἐγγράπτο δι' τοῦτο δὲ πάντως πρὸςθεσις. Καὶ γὰρ τὴν τελευταίαν τοῦ ἐκπορευόμενον συλλαβὴν, δηλονότι τὸ *νον*, πρότερον κειμένην αὐτοῦ ζῆτας τις ὑστερον, καὶ τοῦ στίχου θαλ' ἀνωθεν, ὡς καὶ μακρόθεν ὁ χαρακτήρ τῶν γραμμάτων ὑπέφαινε, ἄλλος ὢν παρὰ τὸν ἀρχαῖον καὶ παλαιὸν, καὶ τι φανερώς καὶ ἀπὸ ζῶν νεότητος, τὸ λεχθὲν οὕτως ἔγραψε δι' θρασείας καὶ τολμηρώς, εἶτα καὶ ἀπόστροφον εἰς τὸ αὐτοῦ διεχάραξεν, ὥστε μὴ κατὰ τὴν ἐμπροσθεν θέσιν τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ, τὸ δὲ ἐκπορευόμενον δι' αὐτοῦ τοῦτο ἀνεγινώσκεσθαι. Τὴν τοιαύτην μεταφραστικὴν βιβλίον σὺν ἐμοὶ καὶ τῶν ἐκκρίτων ἰθεῖσαντο τῆς Ἐκκλησίας πολλοὶ, πρὸ πάντων δὲ καὶ μετὰ πάντων ὁ κανὼν τῶν δογμάτων, ὁ σεπτὸς αὐτὸς ἡμῶν πατριάρχης ἐώρακεν. Ἐξ ἧς πάντως δεικνύται καὶ τοῖς ὀπωσοῦν ἐπιβάλλουσι, καὶ μὴ συνεσχημένοις ὁμοῦ κακίᾳ τῇ κατ' ἡμῶν, ὅτι τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐνιοὶ λέγειν τὸ ρητὸν ἐπινοήσασιν. Διὰ τοῦτο γὰρ κακίνοι τοῦ χρίσματος; ὅντες οὐδὲν ἤττον τῶν νῦν, ὡς εἶχον, αὐτὸ μεταποιῆσαι, καὶ μεταβαλεῖν ἐπειράθησαν. Οὕτω τραπῶς παρέστησεν ὁ λόγος τοῖς ἀντιβαίνουσι τὸ παρὸν, ὡς καὶ τῇ ἐκπορεύεται λέξει τινὲς τῶν ἁγίων ἐχρήσαντο, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν θεολογήσαντες.

δδ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ζητούμενον εὐρηκότες ἡμεῖς τὴν ἀπορίαν αὐτοῖς; εἰς τέλος διελυσάμεθα, φέρε λοιπὸν κἀνταῦθα προθέμενοι βραχέα περὶ τῆς λέξεως ταύτης εἰπεῖν, ἴδωμεν, εἰ δοκεῖ, πρῶτον, πῶς ὁ Χρυσορόρημων αὐτὴν Ἰωάννης ἱρμῆνευσεν· Ὅτι, φησίν, οἶδε, τὴν εὐαγγελικὴν ἐξηγουμένους

noster sermonem haberet, praesentibus multis aliis, idque dictum recitante divina mente praedito imperatore, et simul ostendente, ille nulla posita mora occulta mentis revelavit, et jurejurando dicta confirmavit: *Per meam salutem, sic more monachorum locutus, dum statim vitam beati Dionysii publice hodie in ecclesia legebamus, mentem figens nescio quo modo in assignatum dictum, volumen ira exardens igni tradere studueram, et forte ut ira subministrabat, rem peregissem, et animi consilia finem habuissent, nisi plenum nostrum orbem terra marique similium librorum esse scivissem.* Similia narranti quae rei ignorantia attribuetur? Quam rursus improbitatis summam non excesserit? Conspexi ipse quoque volumen satis antiquum atque vetustum, multis capitibus, uti par erat, fidem sibi concilians, quod in universa hac oratione, uti in reliquis aliis neque minimam lineolam, tantum abest ut litteram, haberet erasam, sed in hoc saepius a nobis laudato, nulloque crimini obnoxio dicto erasum referebat spatium inter procedit, et ex ipso dictione, in quo scriptum erat, δι' quae omnino praepositio est; namque postreman dictionis ἐκπορευόμενον, qui procedit, syllabam, non nempe, prius ibidem appositam eradens quispiam postea, et supra lineam apponens ut longe etiam inspicienti notae litterarum designabant, cum essent ab antiquis illis atque vetustis diversae, et recentioreman manum palam praeseferrent, dictum ita exaravit δι', audacter nimis ac temerarie, tum postmodum apostrophum superaddidit illi αὐτοῦ ex ipso: adeo ut non secundum positum primo ἐκπορευόμενον αὐτοῦ, sed ἐκπορευόμενον δι' αὐτοῦ inde legeretur. Hoc Metaphrastae volumen una mecum ex ecclesiastico coetu homines primarii multi conspexerunt, ante vero omnes et cum omnibus norma et regula dogmatum venerandus noster patriarcha intuitus est. Ex quo rursus ostenditur et quomodo attendentibus, et contra nos improbitati minime deditis, illud, ex Filio quoque Spiritum procedere, ante nos etiam nonnullos non recusasse. Ideoque qui ex schismate erant, non minus his qui nunc vivunt, pro facultate sua quisque immutare et invertere conati sunt. Sic palam hoc confirmavit adversus sese opponentes oratio, processionis dictione nonnullos sanctos usos fuisse, cum Spiritum sanctum etiam ex Filio existentiam habere decreverunt.

34. Sed quando quaestione comperta nos dubitationem illorum dissolvimus, age nunc etiam hic, cum animus sit pauca de dictione hac dicere, videamus, si placet, primum quomodo eam aurea lingua Joannes interpretatus est: *Quod novit, ait evangelicam vocem exponens, et profunda Dei; et*

rursus homilia de adorando Spiritu hæc scribit : *A Quæ autem vis est nominis illius procedit? Ut generationis nomen præteriret Scriptura, ne illum vocaret Filium, dicit : « Spiritus sanctus qui ex Patre procedit » inducit ipsum procedentem, uti aquam ex fonte scaturientem, uti dicitur de paradiso : « Fluvius vero procedit ex Edem, » procedit et effluit. Quid ais? Procedit, inquam, effluit, etiam ex Filio scaturiens, uti aqua a fonte Spiritus sanctus. Num tot voces in Evangeliiis positas prorsus reprobas, quas multis in locis docens ipsa veritas Christus dixit? Qui sicut veniat ad me, et bibit¹¹. Et : Qui credit in me, flumina ex ejus ventre fluent aquæ vivæ¹², quod interpretans evangelista, et vos prorsus a molestiis eximens : Hoc vero, inquit, dicebat de Spiritu, quem erant accipuri credentes in ipsum¹³. Et ad Samaritanam : Aqua quam ego dubo, fiet fons aquæ salientis in vitam æternam¹⁴. Omnino non adeo in impietatis summam pervenisti, ut contra salutares istas voces hiscere audeas, et audacter et temerarie linguam obvertere. Et silentio prætereo Patrum Jcta, ex hoc fonte hausta, et palam intonantia fontem Spiritus Filium, in primo nostro Commentario, uti addecebat, digesta. Et præterea profunda Filii Spiritum sanctum nosse, non negabis omnino, quandoquidem Deus est verus, uti et Pater est, et pater creditur. Horum itaque, si quis jam adhuc sepe res nostra insequens, nullum reprobare audebis, tum quod hoc sit contra Filium, tum quod illud sit contra Spiritum : quin imo utraque simul contra utrumque, Filium nempe et Spiritum. Et si hæc ita sunt, quid dictionem investigas, dictionis sententiam tenens? Non ita diviniloqui Patres nostri, non ita dictioni simili mordicus adhærent. Et præsentis mei dicti testis sapiens Cyrillus fuerit. Ille etenim lib. vi, ad Hermiam, nunc quidem ait ipsam evangelicam dictionem usurpans dicensque : *Anne tibi planum est antecedens eloquium, et vidisti, Spiritum veritatis vocatum esse Paracletum? Dixit siquidem eum progredi ex Patre, quæcumque Patris sunt sua esse propria commonstrans.* Nunc exponit clarissime et perspicue, hunc in modum de novo orationem disponens : *Spiritum vero Patris Filium Spiritum esse ipse te per seipsum docebit dicens : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit; ille, ait, testimonium perhibebit de me. » Itelligis itaque quomodo promittat nobis proprium ex Patre mittere; et Spiritum quidem veritatis vocat, effundi vero ipsum ex Patre determinavit. Sic item de semetipso testimonium perhibebiturum prænuntiavit.* Hæc ad Hermiam Cyrillus, rectorum dogmatum propugnator, diversis ejusdem orationis locis explanavit. Itaque non allis verbis ego quoque edico, utinque quod in rem facit assumens : Annon prælaudatorum dictorum vis tibi innotescit, qui huc*

φωνήν, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ· κἀν τῇ ὁμιλίᾳ ἐκ πάλιν τῇ περὶ τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος ταῦτα διέξεισι· Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ ἐκπορεύεσθαι; Ἰνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ ἢ Γραφή, ἵνα μὴ ἴδῃν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει· « Πνεῦμα ἄγιον, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· » εἰσάγει αὐτὸ ἐκπορεύμενον ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς βρῦον, κατὰ τὸ εἰρημέτρον περὶ τοῦ παραδείσου· « Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, » ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει. Τί λέγεις; Ἐκπορεύεται, φημι, πηγάζει καὶ τοῦ Υἱοῦ βρῦον, ὡς ἂν ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ἡ τὰς ἐν Εὐαγγελίοις ἀθετείας παντάπασι τοσαύτας φωνάς; ὡς περὶ πολλοῦ διδάσκων ἡ αὐτοαλήθεια Χριστοῦ εἰρηκεν· Ὁ διψῶν ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω. Καὶ· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βεβούσονται ὕδατος ζῶντος, ὅπερ φησὶν ἐρμηνεύων ὁ εὐαγγελιστής, καὶ πραγμάτων ἡμᾶς ἀπαλλάττων τὸ τέλειον· Τοῦτο δὲ εἶπερ περὶ τοῦ Πνεύματος, οὐ ἐμελλον λαμβάνειν εἰ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα· Τὸ ὕδωρ ὃ ἐγὼ δώσω, γενήσεται πηγή ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Πάντως οὐκ ἂν οὕτως ἤλασας πρὸς τὸ τῆς δυσσεβείας ἀκρότατον ἀτεχνῶς ὡς καὶ τῶν σωτηρίων καταπαίρεσθαι τούτων φωνῶν καὶ καταθρασύνεσθαι. Καὶ παρὲν τὰς ῥήσεις τὰς πατρικίας οὐσίας ἀποσημα τοῦτου τοῦ νάματος, αἱ διαβήθη κηρύττουσαι πηγὴν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, ἐν τῷ πρώτῳ συντάγματι δρόντως ἡμῖν προστέθησαν. Καὶ μὴ ὡς καὶ τὰ βῆθη τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον οἶδεν, οὐκ ἀντερείς· ἐπειπερ Θεὸς ἐστὶν ἀληθής· κατὰ τὸν Πατέρα, καὶ θεὸς καὶ πιστεύεται. Τούτων οὐκ οὐκ ὁ μαχόμενος, εἰ ποῦ τις καὶ εἰσέτι τελείς τὸ παράπαν, οὐκ ἂν ἀποτολήσει; οὐδὲν παρακρούσσει, τὸ μὲν ὅτι κατὰ τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ ὅτι κατὰ τοῦ Πνεύματος, μᾶλλον δὲ καὶ ἀμφοτέρω κατὰ ἐκτέρων ἡμῶν, τούτεστι κατὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ εἰ ταῦτα, τί τὴν λέξιν ζητεῖς τὴν τῆς λέξεως ἔχων ἐνοσίχθων; Οὐχ οὕτως οἱ θεόφοβοι Πατέρες ἡμῶν, οὐχ ἵτω τῆς λέξεως ταύτης ἀντέχονται. Καὶ μάρτυς τοῦ κηρύττου μοι λόγου Κύριλλος ὁ σοφός. Οὗτο; γὰρ ἐν τῷ ἔκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν πῆ μὲν φησιν, αὐτὴν τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν πρώτην διαλαβὼν καὶ φθεγγόμενος· Ἄρα σοὶ σαφές τὸ παροῦθὲν ἐστὶ λόγιον, καὶ προσδεδωκας ὅτι Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον; Ἐφη γὰρ μὴν ὡς πρὸς τὸν Πατέρα, ἴδια πάντα θεϊκῶς αὐτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς· πῆ δ' ἀπαγγέλλει τρανῆτα καὶ περιφανῶς οὕτως ἀπ' ἀρχῆς τὸν λόγον διατιθέμενος· Ὅτι δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα Πνεῦμα ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸς σε δι' αὐτοῦ μεταγωγίσει λέγων, « Ὅταν ἐλθῇ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἐκείνος, φησὶ, μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπιγγέλλεται καταπέμψαι ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς; καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας

¹¹ Joan. vii, 37. ¹² ibid. 38. ¹³ ibid. 39. ¹⁴ Joan. iv, 14.

ἀποκλιεῖ, προχέισθαί γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διαρρί-
 σαστο τοῦ Πατρὸς; Καὶ μὴν διὰ καὶ μαρτυρήσει
 περὶ αὐτοῦ προμεμήνηκε. Ταῦτα μὲν πρὸς Ἑρ-
 μεῖαν Κύριλλος, ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων προασπιστής,
 ἐν διαφόροις μὲν τόποις· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον πλὴν
 διηγόρευσε. Λέγω τοιγαροῦν ὡς ἐκεῖνος καὶ γὰρ τὸ
 πρόσρορον λαβὼν ἐκατέρωθεν· Ἄρα σοι σαφὴς ἡ
 δύναμις τῶν προτεθέντων βητῶν, ὁ μέχρι τοῦ νῦν
 φιλονεικῶς ἡμῖν ἀντιστάμενος; Καὶ δὴ συνίης καὶ
 αὐτὸς, ὅστις τυγχάνεις ὄν, ὁ κατ' Ἐριν πρὸς ἡμᾶς ἐς
 δεῦρο διαφερόμενος, πῶς Κύριλλος ὁ σοφὸς ἐν τοῖς
 βητοῖς ἀμφοτέροις τὴν εὐαγγελικὴν χρῆσιν θεῖα,
 ἐπήγαγεν ἐκεῖσε μὲν τὸ πρόεισιν, ἐνταῦθα δὲ τὸ προ-
 χεῖται μεθύτερον· καίτοι προφανὲς ὡς κἀν τοῦτοις
 οὐδὲν τὸ κωλύον ἦν τὸ τῆς χρῆσεως εἰπεῖν, τούτεστι τὸ
 ἀκολουθότερον. Πλὴν ὁ μέγας περὶ τὴν ἔνοιαν φέρων τὸν
 λογισμόν, τὸ πρόεισιν ἀντ' αὐτοῦ καὶ τὸ προ-
 χεῖται μετέλαβε, μηδεμίαν διαφορὰν ἐν τοῖς τοιοῦτοις εἰ-
 ῶς, ὅσον πρὸς τὴν ὑπαρξιν σημαίνει τοῦ Πνεύματος.
 λ'. Σὺ δ' ὁ ταύτην τὴν ἐκπορεύεσθαι μόνον δηλοῦν
 ἐθέλων, δυσχερανεῖς πάντως ἂν, εἰ τοῦτον αὐτὸ πα-
 ραλαβόντα καπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γνωρίσεις ὑπάρξεως.
 Ὁ· σμικρολόγος εἶ περὶ τὰ μέγιστα, καὶ σμικρο-
 φύης, καὶ τῶν θεῶν θεωριῶν καὶ μαθημάτων οὐκ
 ἄξιός. Ἄλλ' οὐ πρὸς τοιοῦτους· οἱ σεπτοὶ Πατέρες
 ἡμῶν τὰ περὶ τούτων ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἐκδεδώκασι,
 πρὸς ἀγίους· δὲ παντάπασι τοιοῦτων ὑψηλῶν ἀκου-
 σμάτων ἀκροατὰς, καὶ τῆς μεγαλοφυΐας, πρὸς δὲ
 μεγαλονοίας αὐτῶν ἐπιγνώμονας, πρὸς οὓς μετὰ τῶν
 ἄλλων καὶ Κύριλλος οὗτος ὁ σοφὸς τῶν οἰκείων ποι-
 ησάμενος δογμάτων τὴν ἐκδοσιν, τοῦτο τὸ ἐκπορεύε-
 ται μεγαλοπρεπῶς καπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ
 θέθεικε, μήτε τὴν σὴν ἀγνωμοσύνην καταπλαγείης,
 καὶ σὴν προσήκουσαν τούτῳ φρονῶν ἔνοιαν. Ἴνα δὲ
 τὸ ἀπὸ τοῦδε διαλάβωμεν καὶ τὴν βῆσιν εἰς ἐπήκοον
 πάντων, ἐπεὶ καὶ γλίγονται ταύτης τυχόν ἀκούσαι
 τινες, ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν
 Ἰωάννην εἰς τὸ βῆτον τὸ, Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλη-
 τος, οὕτως ἔφησεν· Εἰ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεται, τούτεστιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὁ
 Υἱὸς καθ' ἑμᾶς, πῶς οὐκ ἀμείριστοι νοοῦν ἂν τὸ
 Πνεῦμα παρὰ τὸν Υἱόν; Πῶ ποτε τὰ νῦν οἱ φι-
 λεκπύρετοι πάντες· ἐστὲ; Δεῦτε καὶ τῆς βῆσεως ταύ-
 τῆς ἀκροατάμενοι τοῦ λοιποῦ παύσασθε πανταχοῦ
 τὴν ἐκπορεύεται λέξιν ἀνακαλούμενοι, καὶ ἀεὶ καὶ
 μόνῃς αὐτῆς ὡς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος
 δηλοῦσης ἀντιποιούμενοι. Τὸ γὰρ ἡμῶν εἶδος οὐ
 περὶ τὰς φωνὰς, περὶ δὲ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων.
 Ἐπειπερ εἰ καταγίνεσθαι περὶ λέξεις ἐχρῆν ὄντως
 ἡμᾶς, μάλιστα τὴν πνεῦσιν δικαιότερον ἢν ἀρμόζειν
 τῷ Πνεύματι. Καὶ τούτου διδάσκαλος ἀκριβὴς ὁ
 θεῖος Πατὴρ Ἀθανάσιος, δεῦνα τὴν ὑπόκρισιν ἐλέγχει
 τῶν περὶ Μελέτιον, ὅπερ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ, περὶ τῆς
 τοῦ ἀγίου Πνεύματος προόδου, θεολογῶν τὰδε περι-
 φανῶς εἴρηκεν· Οὐχὶ γεννήσει· ἡ τοῦ Πνεύματος
 πρόδος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιοῦται διὰ τὴν μετά-
 ληψιν· ὡς προῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης, καὶ
 τὸν μεταλαμβάνοντα ἀμιζούσης, καθὰ δὴ καὶ
 λέγεται Πνεύματος. Ἦν πνεῦσιν ὁ διορατικώτατος
 φρονῶν Ἐπιφάνιος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τοιαῦτα καὶ
 αὐτὸς κατὰ τὸν λόγον τὸν καλούμενον Ἀγκυρωτῶν

A usque contentiosius nobis obsistebas? Jam plane
 tu quoque intelligis quisquis tandem es, qui simulta-
 tate quadam adversus nos in hunc diem inimicitias
 exeres, quomodo sapiens Cyrillus in ambobus
 dictis evangelico testimonio utens, subintulit, ibi
 quidem *progreditur*, hic postmodum *effunditur*:
 licet palam sit, in hisce nullum fuisse impedi-
 mentum, quominus propriam testimonii dictionem, *pro-
 cedere* nempe, usurparet, quod ea ipsa aptior, et
 seriei orationis magis opportuna videretur. Nihilom-
 inus Magnus ad sententiam mentem applicans,
 loco illius, *procedit, progreditur, et effunditur*,
 accepit, nullam inter ea differentiam agnoscens, ad
 significandum Spiritus existentiam.

B 35. Tu porro qui eam processioneis voce exprimi
 contendis, non æquo animo seres, si hunc eundem
 id idem usurpasse de Filii quoque existentia agno-
 veris. Næ tu plane in rebus maximis nugator es
 et pusillanimis, et divinis speculationibus et di-
 sciplinis indignus. Sed non ad similis sortis homi-
 nes venerandi Patres nostri tractatus de istia
 in principio, sed prorsus ad dignos sublimium
 horum auditionum auditores, et magnanimi ac in-
 genitis sui animi cognitores tradiderunt, quibus
 cum aliis Cyrillus hic sapiens sua dogmata tra-
 dens, hoc ipsum procedere magnifice de existentia
 Filii neque tua ignorantia perterritus, et addecen-
 tem sibi sententiam sustinens, pronuntiauit. Ut
 vero dictum etiam ipsum in audientiam omnium
 afferamus, cum illud auribus usurpare plerique
 exoptent, tractatu in Evangelium Joannis, ad illa
 verba: *Cum venerit Paracletus*, ita allocutus
 est: *Namque si non ex Patre procedit, nempe ex
 essentia illius Filius, ut vos opinamini, quomodo
 non melioris conditionis intelligeretur esse Filio
 Spiritus?* Ubinam estis vos omnes processioneis
 vindices? Agite, et dictum hoc auscultantes desinite
 in posterum locis in omnibus processioneis vocem
 ad exempla revocare, et semper, et solam ipsam
 uti existentiam Spiritus exprimentem exquirere.
 Cultus siquidem noster, non circa dictiones, sed
 circa dictionum significatus versatur. Quandoqui-
 dem si circa voces descenditis, oporteret, et revera
 convenientius esset, vos spirationem Spiritui ada-
 ptare, cuius magister accuratus est divinus Pater
 Athanasius, qui ubi Mletii hypocrisin reprehendit,
 quæ est inscriptio operis, de Spiritus sancti pro-
 gressu tractans, hæc apertissime scripsit: *Non
 generationi Spiritus progressus, sed spirationi pro-
 pter acceptiorem assimilatur, cum sit quasi spiratio
 ex ore adveniens, et accipientem sanctificans, qua
 dicitur Spiritus.* Quam spirationem perspicacissi-
 mus Epiphanius reputans etiam ex Filio, hæc et
 ipse in oratione Ancyroto dicta effatur: *Itaque
 Pater erat semper et Spiritus ex Patre et Filio
 spirat*; accepitque spirationem quodammodo Spi-

ritus progressui non æsimilem, quod potissimum immortalitatis veræ nomine digne Pater insignitus dixerat. Hunc sanctum nempe Spiritum ex Filio spirare beatus et Dei fidelis servus Epiphanius aperte decrevit. Modis vero omnibus etiam ex Filio spirat, quemadmodum ex Patre, cum oris illius spiritus sit. Et spiritum oris Patris esse, plena est testimoniis a Deo inspirata Scriptura. Item hunc ipsum spiritum oris Filii esse, solus nobis ad hoc probandum divinus Apostolus suffecerit, qui cum de impio in postremis diebus revelando, ut antea diximus, sermonem habuisset, circa finem, *Quem Dominus Jesus Christus interimet spiritu oris sui*⁸⁰, ingenti voce clamavit. Cum vero Spiritus sanctus spiritus sit oris Filii, plane demonstratur etiam ex Filio suam existentiam habere. Hujusceque rei mystagogus est magnus Basilius, qui quarta adversus Eunomium oratione palam aperteque hæc nominatim habet: *Neque enim minus quid habituri sumus ad cognoscendum Spiritum existere ex Deo, cum audimus Spiritum oris ejus. Sed satis est hoc ipsum nomen ad significandam existentiam illius ex Deo. Quare quemadmodum dum dicitur Spiritus sanctus, spiritus oris Dei, satis est ad notandam ipsius existentiam ex Deo, sententia hujusce maximi Patris: ita dum dicitur Spiritus sanctus, spiritus oris Filii, vere proprieque satis fuerit ad denotandam ipsius existentiam ex Filio. Et hac ratione multis ex partibus oratio nostra demonstravit, existentiam habere etiam ex Filio Spiritum sanctum.*

Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Υἱοῦ καθέστηκεν ἰκανὸν πρὸς ἀλήθειαν. Οὕτω τρανῶς ἔχειν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

36. Et quid opus est, inquirunt, his multis, quorum quædam forte ad manus nostras non pervenire? Damascenus sapiens Joannes fere omnibus posterior prorsus prohibuit ex Filio dici Spiritum sanctum, et dictum illius ita digeritur: *Spiritum vero Filii dicimus, ex Filio vero non dicimus. Et alio loco rursus id idem confirmans: Solutus enim causa Pater est, dixit. Hæc itaque adversarii ambo in unum aggerantes nobis proponunt, postremo loco conservata uti occursum infausta, et aspectu*

φθέγγεται· *Τοίνυν Πάτηρ ἦν δεῖ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πνέει· κατέλαβέ τε πως τὴν πνεῦσιν τῇ τοῦ Πνεύματος προόδῳ κατάλληλον, εἰπόντος· μάλιστα τοῦ τῆς ἀθανασίας τῆς ἀληθοῦς ἀξιωμαίου Πατρὸς. Τούτο, τὸ ἅγιον δηλαδὴ Πνεῦμα, καὶ τοῦ Υἱοῦ πνέειν ὁ μακάριος καὶ τοῦ Θεοῦ θεράπων πιστὸς Ἐπιφάνιος περιφανῶς ἀπεφώνησε. Πάντως ἔκ πνέει· καὶ τοῦ Υἱοῦ καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐπειδήπερ καὶ τοῦ στόματος· αὐτοῦ πνεῦμα πέφυκεν. Ὅτι καὶ γὰρ πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Πατρὸς, ἢ θεόπνευστος Γραφῇ πλήρης τῶν χρήσεων. Ὅτι ἔκ τοῦτ' αὐτὸ καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Υἱοῦ, μόνος ἀρκεῖ πρὸς πίστιν ἡμῖν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὃς περὶ τοῦ ἀνόμου τοῦ μέλλοντος ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἀποκαλυφθῆναι, καθὼς προδιελάθομεν, εἰρηκῶς πρὸς τὸ τέλος· Ὅν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, μεγαλοφώνως ἐβόησε. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα τελεῖν καὶ τοῦ στόματος τοῦ Υἱοῦ, δὴλωσις ἀκραιφνῆς ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν αὐτὸ κέκτηται· καὶ τοῦτου μυσταγωγὸς ὁ μέγας Βασίλειος. Οὕτως καὶ γὰρ εἰς τὸν κατ' Εὐνομίου τέταρτον λόγον αὐτοῦ διαβρήδην καὶ σαφῶς ἐπὶ λέξεως ταῦτα διέξεισιν· Οὐδὲ γὰρ ἑλαττόν τι ἔξειν μέλλομεν εἰς τὸ γινώσκειν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό. Ἄλλ' ἰκανὸν καὶ τοῦτο τὸ δόγμα τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ· Καὶ τοίνυν ἐν τρίπῳ τὸ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τοῦτον τὸν πάμμεγαν ἰκανὸν ἔστιν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ λέγεσθαι τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πολλαχῶθεν ἀπέδειξεν ὁ λόγος ἡμῖν τὴν ὑπαρξιν*

λγ'. Καὶ τί δεῖ, φασί, τῶν πολλῶν τούτων ὑμῖν ὤνπερ τισιν ἴσως οὐδ' ἐνετύχομεν; Ὁ Διμακθῆθεν σοφὸς Ἰωάννης μεταγενέστερος μικροῦ πάντων ὢν, ἀπηγόρευσε ὅπως τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ τοῦτου ῥητὸν οὕτως ἐκτέθειται· *Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ λέγομεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν. Καὶ ἀλλαχού τοῦτ' αὐτὸ πάλιν συνιστῶν, Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πάτηρ, ἔφησε. Ταῦτα μὲν οἱ τῶν ἐναντίων εἰς ἐν συνάγοντες ἄμφω προτείνουσι πρὸς ἡμᾶς, τὰ τελευταῖον τηρούμενα τούτοις, ὡς δυσάντητα δῆθεν καὶ δυσαντίετα, τὰ δὲ τοσοῦτον εὐανάτρεπτα τοῖς κομιδῇ λογιζομένοις ὀρθῶς, ὅσον παρὰ τοῖς ἔχουσιν ἄλλως τελεῖν δοκοῦσιν ἀκαταγώνιστα. Καὶ γὰρ πρὸς μὲν τὸ πρῶτον φημεν ἀντιφθεγγόμενοι παρευθῆς, ἵνα τὸ μέγιστον τούτων ζήτημα μικρῶ λόγῳ λύσωμεν, ὅτι τοῖς προσέχουσιν καὶ σκοποῦμένοις ἀκριβῶς τὰς ἡμετέρας φωνὰς οὐ λέγομεν οὐδ' ἡμεῖς ἀσυνδέτως, ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ διαπρυσίως κηρύττομεν. Τούτοις τοῖς ῥήμασι τοῖς μικροῖς καὶ λίαν ὀλιγοστοῖς τὸ μέγιστον τῶν προβλημάτων αὐτοῖς διαλύομεν, ὅπερ καλῶς ἀναρεθέντος ἡμῖν πάντως καὶ τὸ λοιπὸν συνανήρηται.*

⁸⁰ || Thess. II, 8.

Γέως ὡς ἂν ἐπεξεργασάμενοι τὸ συντόμως ῥηθὲν Ἀ
 ελεώτερον τὸν ἡμῶν ἐν τούτῳ νοῦν παραστήσωμεν.
 Οὐκ ἀνατρέπων τὸ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὴν ῥῆσιν τὴν, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐ λέ-
 γομεν, εἶπεν ὁ χαριτώνυμος. Ἐπειπερ οὕτω γε
 πάντως ἢ τὰς τοσαύτας φωνὰς τῶν θεοφθόγγων καὶ
 σεπτῶν Πατέρων ἔδοξεν ἄγνοεῖν, καὶ ποῖος ἂν ταύ-
 τας ἕτερος εἶδεν, εἰ μὴ φαίη τις τὸν τοσοῦτον τὴν
 τῶν ἱερῶν δογμάτων ἐξέτασιν; ἢ γινώσκων, πρὸς
 ἀναίρεσιν καὶ τελείν ἀνασκευὴν τούτων χωρεῖν.
 Καὶ μὴ τοὺς πλείονας αὐτῶν γεννήτορας ἐπ' Ἐκ-
 κλησίας ὑμνησε. Τοιγαροῦν οὐκ ἀνατρέπων τὸ, καὶ
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὴν διαληφθεῖσαν ὁ σοφὸς ῥῆσιν
 ἔφησεν, ἀλλὰ τὸ πρεσβεῖν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον, ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, ὅπερ τῶν ἑκκατά-
 εἰσιν ἐνομιόθη κακῶς, ἐντεῦθεν ἀποπεμπόμενος·
 διὰ τοῦτο γὰρ εἶρηκεν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μὴ μέντοι κακῶς
 τοῦ Υἱοῦ διηγόρευσε. Ἐπεὶ τοῦτο πολλαχοῦ καὶ
 οὗτος τῶν δογματικῶν κεφαλαίων αὐτοῦ, προσέτι
 δὲ καὶ τῶν οικειῶν μελῶν ἐστὶν οὐ προδήλως ἐκφρά-
 ξεν, ἐν ὅσοις δηλαδὴ τούτων διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ παν-
 ἄγιον Πνεῦμα θεολόγηκεν, ὅτι ταυτὸν τὸ τε διὰ
 τοῦ Υἱοῦ τοῦτο καὶ τὸ κακῶς τοῦ Υἱοῦ τοῖς κατὰ γε
 τὴν ἔννοιαν τῶν τοιούτων φωνῶν ἐμβαθύνουσι. Κα-
 θάπερ γὰρ ὁμολογίαν τῆς προκαταρχτικῆς αἰτίας
 αὐχεῖ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ,
 τὸν ὁμοιον τρόπον καὶ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ταύτην
 δείκνυσι, καὶ πρὸς αὐτὴν τοῖς εὐεπηθῆλοις τὸν νοῦν
 ἀναφέρεται. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ αἱ προθέσεις
 ἔχουσι τὸ πάντῃ ταυτὸν, ὡς ἀρχόμενοι τοῦ λόγου κατὰ
 τὸ ἀρκοῦν παρεστήσαμεν, ὅμως δ' οὐδὲν τὸ νοεῖσθαι
 τὸν Υἱὸν πρώτῃ ἀρχῇ ὑποφίαν ἐπισοῦν παρέχει
 καὶ δίδωσι. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις παρτυτικά, πρὸς
 ἀντίθεσιν μόνῃν ὄξυς, ὅτι καὶ ὁ καὶ σύνδεσμος οὗτος
 δὴλωσιν ἀρχῶν δύο κέκτηται. Καὶ γὰρ συντιθέμενος
 μετὰ τοῦ Υἱοῦ πέφυκε ταύτην τὴν ἰσωνῆρῃ ἔννοιαν,
 ἐπειδὴ κατὰ τὴν αἰτίαν οὐδαμῶς ἀναρχὸς ὁ Υἱὸς,
 πρὸς ἀρχὴν δέ, φημί τὸν Πατέρα, φυσικῶς ἀναγόμε-
 νος. Τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοίνυν ὡς ὑποπτον ἐν ὁ θεὸς
 Πατὴρ διδάσκει μὴ λέγεσθαι. Τὸ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ,
 τοῦτο δὲ κατὰ τὴν προῖδαν ἀπέδειξιν ταυτὸν ὅπως
 τῷ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πολλακίς ὡς ἡμῖν προεῖρηται,
 καὶ ὅπως ἐν τοῖς δογματικοῖς κεφαλαίοις αὐτοῦ δι-
 ετράνωσε, πρὸς δὲ καὶ ἐπ' Ἐκκλησίας αὐτῆς ψάλλε-
 σθαι πρὸς πάντων παρίδωκε. Τοῦτο καὶ Κύριλλος
 ὁ θεηγόρος δηλῶν ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον οὕτως
 ἐφθέγγετο Τραπτόν δὴ σὺ τοί που τὸ Πνεῦμα ἐστίν,
 ἢ εἰπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τῆρ
 θέλειν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἰπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ
 καὶ Πατρὸς, καὶ μὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ οὐσιωδῶς
 ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχόμε-
 νον Πνεῦμα. Πλειστάκις ὁ θεοτάτος ἐπισὼν Κύριλ-
 λος ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοσαυτάκις
 δὲ καὶ ὅτι κακῶς τοῦ Υἱοῦ, τὰς δὲ ῥήσεις γὰν τοῖς
 δυσὶ λόγοις τεθείκαμεν· ἐπειπερ ἐξ ἀμφοῖν ἐνταῦθα,
 τοῦ Πατρὸς ἐκλονοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ, γλωττῆ λαμπρᾶ
 καὶ χεῖλεσι κομιδῇ διατράνοις ἐρεῖν ἐφάσαν, ἐρμη-
 νεύων, ὡς οὐκ ἐξ ἀρχῆς φησι πρώτης ἐκ τοῦ Υἱοῦ·
 πρὸς Ἐπος ἐπήγαγεν, ἢ ὡς δι' Υἱοῦ προχόμενον.

nentes perfectius nostram de hoc sententiam ex-
 plicemus. Non refellens illud, Spiritum sanctum
 etiam ex Filio dici, effatum illud: *Ex Filio autem
 non dicimus*, cui a gratia nomen est, pronuntiavit.
 Tum siquidem tot diviniloquorum ac venerandor-
 um Patrum voces ignorasse videretur, et quisnam
 alius eo perfectius illas tenuerit, nisi quispiam as-
 seruerit, hunc tantum sacrorum dogmatum exami-
 natorem, eas noscentem ad eorum integram des-
 tructionem processisse; et tamen earum auctores
 majori ex parte coram Ecclesia hymnis editis lau-
 davit. Itaque non destruens illud, *etiam ex Filio*,
 sapiens hic vir adducta verba pronuntiavit, sed
 opinionem ex Filio esse tanquam ex primo prin-
 cipio Spiritum sanctum, quod inter antiquos non-
 nulli perverse tenuerunt, longe hinc amandavit,
 proptereaque *ex Filio*, non autem *etiam ex Filio*,
 scripsit. Quandoquidem illud hic ipse sæpius in
 capitibus dogmaticis suis, et in multis quoque
 canticis aliquando perspicue admodum concinuit,
 in quibus nempe *per Filium Spiritum sanctum* esse
 decrevit. Idem enim est, *per Filium*, et, *etiam ex
 Filio*, apud eos qui in harum vocum sententiam
 profundius penetrant. Quemadmodum enim pri-
 marie causæ confessionem in se comprehendit
 auctore magno Basilio illud, *per Filium*, æqua ra-
 tione et illud, *ex Filio* eandem ipsam demonstrat,
 et ad eam iudicio mentis computum refertur. Illud
 porro *ex Filio*, licet præpositiones semper et ubi-
 que æqualibus viribus polleant, ut initio nostri
 discursus abunde satis probavimus, nihilominus
 primum principium dici de Filio, suspicionem
 quodammodo ingerit. Et nemo mihi protinus
 replicet, tantum ad contradicendum æcutus, hanc
 præpositionem duorum principiorum indicium
 præ se ferre. Namque applicata Filio similem
 cogitationem vitavit, cum ratione causæ nun-
 quam absque principio Filius est, dum ad prin-
 cipium Patrem naturaliter referatur. Ex Filio
 itaque, quod absque suspitione non est, divinus
 hic Pater minime dici docet. Illud porro *per Filium*,
 quod, ut antecedente demonstratione proba-
 tum est, cum idem nolet atque illud, *etiam ex Fi-
 lio*, ut sæpius a nobis antea dictum est, hic ipse in
 dogmaticis suis capitibus declaravit, et etiam in
 Ecclesia ab omnibus concini tradidit. Hoc quoque
 diviniloquus Cyrillus in iis quæ ad Palladium scrip-
 sit, ita declaravit: *Mutabilis vero nusquam Spiritus
 est; quod si mutationi obnoxius est, in ipsam natu-
 ram divinam vituperatio recurret, si est Dei et
 Patris, et etiam Filii essentialiter ex ambobus,
 nempe ex Patre per Filium Spiritus effusus*. Cum
 dixisset sæpius divinissimus Cyrillus Spiritum
 sanctum per Filium, toties etiam et ex Filio quoque
 pronuntiavit. Dicta illius in duabus hisce orationi-
 bus attulimus: quandoquidem hic *ex ambobus*,
 Patre scilicet et Filio, clara voce et sonoris admo-
 dum labiis dixit, interpretans, non uti ex
 prima causa Filio, verba illa subjunxit, *nempe*

per Filium effusus. Non alia mente Damascenus sapiens, « Ex Filio, inquit, uti ex prima causa non dicimus. » Illud porro etiam ex Filio, hoc est per Filium mediantem naturaliter, hoc fere ab omnibus Spiritus afflatu loquentibus Patribus traditum nobisque non minus variis eorum scriptis relatum etiam in Ecclesia ipsa magis sonore decantatum est. Sic aperte hic quoque divinus Melodus simili dogmati potius patrocinari videtur, tantum abest ut ille ad illud evertendum, ut adversarii existimant, tendat,

37. Solum item Patrem causam esse, etiam hoc ipsum a Numine instructo viro pie pronuntiatum est, non eo scopo prorsus ut destruat, aut evertat, intelligi etiam ex Filio Spiritum sanctum. Rerum siquidem factarum causa solus Pater asseritur, licet apud omnes in confesso sit, eas etiam ex Filio constitutionem possidere. Ut vero ne de voce solus rursus sermonem instituens, sæpius eadem repetens, tempus insumam, et eadem circumvolvens, modum excedere videar, quod præcipue in antedictis longius prosecutus sum, magnus Basilius affirmat adversus Eucnomium libro secundo, hunc in modum sermonem instituens et disponens: *Quod a Filio factum asseritur, ad primam causam refertur; adeo ut etsi omnia per Deum Verbum producta esse credamus, sed causam cunctorum Deum esse non denegemus.* Considera interim, quicumque in præsentia sermonem nostrum audis, tum illius a Filio, tum illius per Deum Verbum vim, ut inde rebus in omnibus ambarum harum præpositionum vires æquales agnoscas: prætereaque ante hoc inspicere, qua ratione creaturarum ipsarum solus Pater vere causa existit, quoniam quod factum esse dicitur a Filio, ad primam, aliam causam refertur, adeo ut etsi per Filium producta esse credamus, sed cunctorum causam esse Deum esse non denegemus. Sed ne turbetur quispiam vel minimum me in exemplum adduxisse creationem ad similia demonstranda. Namque colloquium Orthodoxi et Anomæi cuiusdam exponens divinus Pater, cui ab immortalitate nomen fuit, hæc habet: *Causa est Dei natura, et Filii, et Spiritus sancti, etiam universæ creaturæ. Sed Filii uti Verbi: « In principio enim erat Verbum; » Spiritus vero, ut flatus: « Flatus enim Omnipotentis qui docuit me; creationis vero, uti rerum creaturarum, ex quibus proportione quadam earum conditor dignoscitur.* Hic unam et divinitatis causatarum hypostaseon, et universæ creaturæ causam tradit, licet mox illius, et personarum deitatis discrimen quam maximum assignaverit. Quare non incommode ego etiam opem orationi fereus nunc, creationem in exemplum usurpavi. At magnus hic non minus et alia quoque ratione de nostro priore scopo sermonem instituens, in his quæ dixit procedente oratione perfecte nobis suppetias tulerit. Namque jam dicta continuans, hæc perspicue rursus tradit: *Neque sermo, qui profertur, per voca-*

κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν καὶ ὁ Δαμασκῶθεν σοφῶς, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶν, ὡς ἐξ ἀρχῆς πρώτης οὐ λέγομεν. » Τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτέστι διὰ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεύοντος φυσικῶς, τοῦτο σχεδὸν καὶ τοῖς πνευματοφθόγοις ἅπασι Πατράσι τε θεολογῆται, καὶ ἡμῖν ἐν διαφοροῖς συγγράμμασιν οὐδὲν ἥτερον ῥηθὲν ἀνύμνηται, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς διαπρώσειον. Οὕτω σαφῶς καὶ οὕτως ὁ θεοπέσιος μελετῶδης τῷ δόγματι τούτῳ συνηγορῶν μᾶλλον φαίνεται, μὴ μόνον πρὸς ἀναίρεσιν τούτου χωρῶν κατὰ τὴν τῶν ἐναντιῶν ὑπόληψιν.

λζ'. Ὅτι δὲ καὶ μόνος ἐστὶν αἰτιὸς ὁ Πάτερ, καὶ τοῦτ' αὐτὸ τῷ θεοσόφῳ καλῶς εἰρηται, πλὴν οὐκ ἐπ' ἀναίρεσιν τὸ σύνολον, οὐδ' ἀνατροπῇ τοῦ νοεῖσθαι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τῶν κτισμάτων γὰρ λέγεται μόνος αἰτιὸς ὁ Πάτερ, ὁμολογουμένως καὶ τοῦ Υἱοῦ πλουτούντων τὴν σύστασιν. Ἴσα δὲ μὴ πάλιν τι περὶ τοῦ μόνος εἰπῶν, λέγων τὰ αὐτὰ πολλάκις ἐνδιατριβοίμι, καὶ τοῖς αὐτοῖς αὖθις ἐπισκευκλῶν οὕτω περιττὸς πᾶσι δόξαιμι, περὶ ὃ μάλιστα λόγον συγχὼν ἐν τοῖς προλαβοῦσι κατέβαλον, ὁ μέγας Βασίλειος τοῦτ' ἔφησιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Εὐνόμον, τοις οὐδὲν πῶς διαλαθῶν τὸν λόγον καὶ διαθέμενος: *Τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γενηθῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει· ὥστε, κἄν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύομεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἰτιὸν εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεθα.* Σκόπει μεταξὺ, σύμπαρ ὁ τῶν κατὰ τὴν παρὸν λεγομένων ἀκρατῆς, τοῦ τε παρὰ τοῦ Υἱοῦ τούτου καὶ τοῦ διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ὡς ἂν κἀναυθῆα τὸ κατὰ πᾶν γινώσκων ταυτὴν ἀμφοτέρων γε τῶν τοιούτων προθέσεων· ὄρα δὲ πρὸς τοῦτου πῶς καὶ τῶν ποιημάτων αὐτῶν μόνος ὁ Πάτερ καθέστηκεν ἄληθῶς αἰτιὸς, ἐπειδὴ, *Τὸ γενηθῆσθαι λεγόμενον παρὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν πρώτην, φησὶν, αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν κέκτηται· διὸ καὶ πάντα πιστεύομεν μὲν παρῆχθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ, τούτων δὲ πάλιν αἰτιὸν τὸν Θεὸν τῶν ὄλων γινώσκοντες.* Ἀλλὰ μὴ θροησάτω τινὰ τῶν ἀπάντων μηδοπωσοῦν τὸ τὴν κτίσιν ἐν τούτοις με παραλαβεῖν εἰς παράδειγμα. Καὶ γὰρ ἐκθέμενος Ὁρθοδόξου διάλεξιν καὶ Ἀνομοίου τινὸς ὁ θεῖος Πάτερ ὁ τῆς ἀθανασίας ἐπὶ νύμφος οὕτως εἰρηκεν: *Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς πίστεως πάσης.* Ἀλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ ὡς λόγου, « Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν λόγος, » τοῦ δὲ Πνεύματος ὡς πνοῆς, « Προὴ γὰρ Παντοκράτορος, ἡ διδάξασά με, » τῆς δὲ πίστεως ὡς κτισμάτων, *ἔξ ὧν ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται.* Μίαν δὲ καὶ οὕτως τῶν τῆς θεότητος αἰτιατῶν ὑποστάσεων καὶ πάσης τῆς κτίσεως αἰτίαν φησὶ, κἄν αὐτίκα τὴν διαφορὰν ταύτης τε καὶ τῶν τοιούτων θεαρχικῶν προσώπων ὡς πλείστην ἐπεσημῆνατο. Λοιπὸν οὐκ ἀτόπως ἐπεκώρησα τῷ λόγῳ καὶ γὰρ, παραδειγματι πρὸς τὸ παρὸν τῆ κτίσει χρησάμενος: Ὁ δὲ μέγας οὐδὲν ἕλαττον καὶ ἄλλως τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀψάμενος προτέρου σκοποῦ, κἄν τούτῳ δι' ὧν ὑπηγόρευσε, παρακατιῶν τελείως

ἡμῖν συνεκρέτησε. Καὶ γὰρ ἐχόμενα τῶν λεχθέντων αὐτῶ ταῦτα περιφανῶς αὐθις διέξεισιν· Ὅστις δὲ λόγος προφορικῶς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενος, ὅστις προῆ τις διαχομῆρη, καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομένη ἐστίν· ἀλλὰ καὶ λόγος ζῶν καὶ ἐνεργητής, « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ Πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργόν, « Πάντα γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Πρῶτον εἰρηκῶς, ὡς ἐφημεν, καὶ αὐτὴς αἰτίαν τῆς κτίσεως τὸν Θεόν, ἐνταῦθα νῦν διὰ τοῦ λόγου πρὸς γένεσιν ἔλθειν τὰ πάντα μαρτύρεται. Καθάπερ γοῦν τὰ ποιήματα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τούτων δὲ πάλιν πέφηνεν ὁ Πατήρ αἰτιος, οὕτω καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· τῶς ὁ Πατήρ αἰτιος καὶ τούτου καθέστηκεν. Ἐπειδήπερ ἐν αἰτιον, κατὰ τὴν τῶν διδασκάλων παράδοσιν, ὁ Πατήρ τῶν τε τῆς θεότητος αἰτιατῶν ὑποστάσεων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, τοῦ μὲν Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος φυσικόν, δημιουργικόν δὲ πάσης τῆς κτίσεως. Ὁ δὲ λέγων, εἰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πάντως ἀρχαί δύο τοῦ αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ αἰτία, δοκεῖ μοι μὴ ἐν ἐπίστασθαι τὸ παράπαν καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν κτίσιν τελεῖν, ἢ τοῦτ' ἐπιστάμενος ἀρχαίς ὁ τοιοῦτος τρεῖς δοξάζειν τῆς αὐτῆς καὶ τρία τὰ αἰτία, μὴδ' ἐν συνόλῳ Θεὸν εἰδέναι τέλειον τὸν Υἱόν, μὴδὲ πάλιν Θεὸν τέλειον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἢ καὶ ταῦτα εἰδὼς κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων πολυθεὸν ἑξαπάτην τρεῖς πρεσβεύειν Θεοὺς, τὸ τοῦ προειρημένου δυσσεβήματος καὶ πάσης λοιπῆς κακοφροσύνης κεφάλαιον. Καὶ μὴν οἱ τῆς θεολογίας μυσταγωγὸς τέλειον Θεὸν τὸν Πατέρα γινώσκοντες, Θεὸν πάλιν τέλειον τὸν Μονογενῆ, τέλειον Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα τέλειον Θεὸν τὰ τρία κηρύττουσιν· ὡσαύτως κατὰ τῆς συστάσεως τῶν κτισμάτων αἰτῶν τὸν Πατέρα τέλειον δημιουργόν καταγγέλλοντες, δημιουργόν αὐθις τέλειον τὸν Μονογενῆ, τέλειον δημιουργόν τὸν Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα τέλειον δημιουργόν τὰ τρία καταλαμβάνουσιν. Ἐνεσθῆεν καὶ τὰ παρ' αὐτῶν διδόμενα τοῖς ἀξίοις χρηστὰ διδάσκουσιν ἡμᾶς πρὸς τοῦτοις ὡς ἐξ ἐνός ταῦτα διδοσθαι· καὶ τοῦτο τρανῶς βεβαιώσῃ τὰ νῦν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος, ὃς ἐν τῷ τετάρτῳ κατὰ Ἀρειανῶν λόγῳ φησὶ, διαλαμβάνων οὕτως καὶ διατιθέμενος· Διδόντος τοῦ Πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς διδωσιν. Μία γὰρ καὶ αὐτὴ χάρις ἐστίν παρὰ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγασματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγασματος γίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων, « Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύνει τὴν ὁδὸν ὁμῶν πρὸς ἡμᾶς, » τὴν ἐνόητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐφύλαξεν· οὐ γὰρ εἶπες, κατευθύνει, ὡς παρὰ δύο διδομένης παρὰ τούτου καὶ τούτου, ἀλλὰ, Κατευθύνει, ἵνα δεῖξῃ, διὲ Πατὴρ δι' Υἱοῦ διδῶσι ταύτην. Οὕτω φρονῶ καὶ λογιζομαι περὶ τούτων ἐγὼ, ταῖς θεοπνευστοῖς Γραφαῖς κατὰ πάντα πειθόμενος· διὲ καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ Πνεύματος πιστεύων καὶ τοῦ Υἱοῦ μίαν ὁμολογῶ τυγχάνειν ἀρχὴν τὸν Πατέρα καὶ ἐν αἰτιον, ἀναφερομένης πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς πρῶτην ἀρχὴν καὶ τῆς αἰτίας αὐτῆς τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος.

A lia organa emissus, neque status qui dissolvitur et per respirandi organa emissus est, sed Verbum vivens et operans : « Omnia enim per ipsum facta sunt »; » et Spiritus vivens et operans : « Omnia enim hæc operatur unus et idem Spiritus ». Cum prius dixisset, ut adnotavimus, creationis causam Deum, hic nunc per Verbum omnia producta esse testatur. Veluti itaque res creatæ etiam ex Filio, quorum rursus Pater causa est, sic et Spiritus sanctus etiam ex Filio; licet illius quoque Pater causa est. Quandoquidem una, uti doctores tradunt, deitatis causatarum hypostaseon et universæ creaturæ, Filii quidem et Spiritus naturalis, universæ vero creaturæ conditrix causa est. Qui vero dicit: Si Spiritus sanctus etiam ex Filio est, modis omnibus ejusdem duo principia, et duæ causæ fuerint, videtur mihi plane nescire, etiam ex Filio et ex Spiritu res creatas esse: vel id si calleat, is tria ejusdem principia et tres causas existimare, neque absolute Deum perfectum Filium, nec rursus Deum perfectum Spiritum sanctum agnoscere: vel si ista sciverit, secundum gentilium de deorum multitudine errorum tres colere deos, quæ summa est perditæ impietatis, et totius insanix temeritatisque caput. Et nihilominus theologix doctores perfectum Deum Patrem, perfectum Deum rursus Unigenitum, perfectum Deum Spiritum sanctum agnoscentes, unum perfectum Deum hæc tria prædicant: pari modo et in constructione creaturarum Patrem perfectum conditorem, conditorem factorum rursus perfectum Unigenitum, perfectum conditorem Spiritum sanctum enuntiantes, unum perfectum conditorem hæc tria colunt et æstimant. Hinc et quæ dignis traduntur ab ipsis bona, præter hæc nos instruunt, uti ex uno illa exhiberi; idque aperte in præserti confirmabit divinis Athanasius, qui in quarta contra Arianos oratione, hunc in modum sermonem disponit: *Elargiente Deo gratiam et pacem, eam et Filius elargitur. Una enim eademque gratia est ex Patre et Filio, uti est unum lumen solis et radii, et illuminatio solis per radium est. Præterea et Paulus ad Thessalonicenses scribens: « Ipse Deus et Pater noster, et Dominus Jesus Christus dirigat viam vestram ad nos »; » unitatem Patris et Filii conservavit; neque enim dixit, Dirigant, quasi a duobus id concederetur ab hoc et ab hoc, sed dirigat, ut ostenderet eam a Patre per Filium tradi. Sic ego teneo sentioque de his, a Deo inspiratis Scripturis in omnibus fidem adhibens, proptereaque existentiam divini Spiritus credens ex Filio, unum lateor esse principium Patrem, et unam causam, cum referatur ad ipsum uti ad primum principium adorandi quoque Spiritus causa.*

⁶⁶ Colos. i, 16. ⁶⁷ I Cor. xii, 11. ⁶⁸ I Thess. iii, 11.

38. Itaque, inferunt, Filius quoque Deum generat: si etiam ex Filio Spiritus sanctus est, quemadmodum est rerum factarum conditor, quod etiam ex Filio omnia producta sunt: et bonorum omnium suppeditor, quod omnia etiam ex Filio suppeditantur. Et si id fuerit, uti Filius generat, sic necessario et Spiritus sanctus generat. Quod enim proprie de Deo consideratur a nobis et dicitur, aut est commune beatæ et vitæ principis Triadis, aut illius venerandarum hypostaseon uni proprium, quod in illa tantummodo aut naturalia aut personalia agnoscantur, quibus apud theologos conjungitur et discernitur, et præ his nullum aliud deprehenditur. Quare cum Deum generet Pater, ut omnes fatentur, si Deum generaret et Filius, et non esset id Patri proprium, necesse esset et Spiritum sanctum generare, et sic quodcumque esset in Triade venerandum per nos tolleretur. Et qualenam esset, quod ab ipso existentiam haberet, si in quæstione immorandum est, nec ultra, illud neque minimum, ad evitandum infinitatem examini huic procedere licet? Hæc contrariæ factionis homines nobis proponentes existimant eo deducere orationem nostram, ut neque vim argumenti effugere, neque contra aliquid opponere valeat. Nos porro ut ordine per ipsos allata refutemus, qua ratione Filium etiam Deum generare dicunt, quod etiam ex Filio Spiritus sanctus est? Et tamen Spiritus ex Patre principaliter subsistit, neque propterea a nobis Pater generare Deum dicitur, sed solummodo propter unigenitum Filium qui ab ipso generatur. Quod si Deum generare Pater asseritur, ut ipsi aiunt, quod ex ipso Spiritus sanctus est, en et ipse secundus Dei Filius fuerit, indeque unigenitum deperdetur. Unde enim Filius unquam vocaretur unigenitus, cum Filius existat adorandus etiam hic Spiritus? Sed minime mirum est, eos simili errore implicari, dum Deum generare universorum Deum opinati sunt, quod ex ipso Spiritus sanctus est, qui *luminum Patrem* eum vocitantem Scripturam audientes, *lumina* Filium et Spiritum sanctum non absque gravi errore interpretantur. Et hæc non in hanc sententiam accipi, exemplo esse potest, quod Deum *Patrem misericordiarum* appellant. Namque uti *Pater misericordiarum* vocatur, quod causa sit misericordiarum et dispensator, sic et *Pater luminum* existens hoc ipsum etiam vocitatur. *Lumina* prorsus sunt; illuminationes, cælestia omnia dona hæc, ut Scriptura tradit, et bonæ dationes, et perfecta revera munera. Horum autem universorum Deus genitor est, et dator, etiam omnibus, quæ supra mundum sunt, virtutibus. Nihilominus hi a Scripturæ mente longe decedentes, lumina intellexerunt Filium et Spiritum sanctum, prorsus non concipientes eadem ratione ab ipsis dici Filium et ipsum Spiritum sanctum. Qui itaque etiam in hoc a vera sententia aberrarunt adeo, ut Deum adorandi Spiritus Patrem assererent, consequenter etiam in hoc quod hunc in examen

λη. Οὐκοῦν ἐστὶ, ψασι, θεογόνος καὶ ὁ Υἱὸς, ἐπεὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς περ δημιουργὸς τῶν γενομένων αὐτῶν, ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ τα πάντα συνέστηκεν· καὶ παροχρὸς ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν, ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα νέμονται. Καὶ ἐπὶ τοῦτο, κατὰ τὴν Υἱὸν ἀνάγκη τελεῖν θεογόνον καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄπαν καὶ γὰρ τὸ κυριῶς ἐπὶ Θεοῦ θεωρούμενον ἡμῖν καὶ λεγόμενον ἢ τῆς μακαρίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος κοινόν, ἢ τῶν ταύτης σεπτῶν ὑποστάσεων μιᾶς ἰδίον· ὅτι φυσικὴ μόνον ἐπ' αὐτῆς σὺδμεν καὶ προσωπικά, καθ' ἃ τοῖς θεολογοῦσιν ἤνεται τε καὶ διακρίνεται. Παρὰ ταῦτα δ' οὐδὲν ἄλλο γινώσκουμεν. Ὅσοι' ἐπειδὴ θεογόνος ὁ Πατὴρ ὁμολογουμένως ἐστίν, εἰ θεογόνος καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τοῦτο τοῦ Πατρὸς ἰδίον, ἀνάγκη δὴ θεογόνον τελεῖν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ τῆς Τριάδος σεμνὸν ὅσον τὸ εἰς ὑμᾶς οὐχεται. Πλὴν ποῖον καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ κεκτημένον τὴν ὑπαρξίν, εἰ μέχρις ἐκείνου χρεῶν στήναι τὰ τῆς ζητήσεως, καὶ μὴ περαιτέρω προδῆναι, μηδ' ὀπισσοῦν τὴν ἐξέτασιν ταύτην διὰ τὴν ἀπειρον; Τοιαῦτα λέγοντες οἱ τῆς μόρας τῶν ἀντιδιαθεμένων ἡμῖν, εἰς ἀνάγκην ἄφυκτον ἄγειν οἴονται τὸν λόγον καὶ ἀαντιρρήτον. Ἡμεῖς δ' ἵνα τὰ παρ' αὐτῶν κατὰ τῆς ἐλέγξωμεν, πῶς θεογόνον καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι ψασιν, ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καὶ μὴν καθέστηκεν αὐτὸ προηγουμένως ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ διὰ τοῦτο δ' ἡμῖν θεογόνος ὁ Πατὴρ εἴρηται, διὰ δὲ τὸν μονογενῆ πάντως Υἱὸν, ὅστις ἐξ αὐτοῦ τυγχάνει γεννώμενος. Εἰ δὲ θεογόνος ὁ Πατὴρ λέγεται κατ' αὐτοῦς, ἐπειδὴ περ ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἰδοὺ καὶ τοῦτο δευτέρως τις γόνος Θεοῦ. Κάντεῦθεν τὸ μονογενὲς διεβήθηκε. Καὶ γὰρ πόθεν ὁ Υἱὸς ἂν ποτε κληθεῖται μονογενὴς, ὑπάρχωντος γόνου καὶ τοῦ προσκυνητοῦ τούτου Πνεύματος; Ἄλλ' οὐ θαυμάζειν δεῖ τὸ παρὰπαν ἡμᾶς, εἰ ταύτην αὐτοὶ τὴν πλάνην πεπλάνηται, θεογόνον ἔξιντες τὸν τῶν ἀπάντων Θεόν, ἀνθ' ὧν περ ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἱ καὶ τῶν φώτων ἀκούοντες Πατέρα τῆς Γραφῆς λεγούσης αὐτὸν, φῶτα τὸν Υἱὸν ἐξηγούνται σφαλερῶς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ταῦτα παράδειγμα τοῦ μὴ κατὰ τοιοῦτον λέγεσθαι τοῦτο νοῦν, καὶ τὸ Πατέρα τῶν οὐκ ἐπιμῶν ὀνομάζεσθαι τὸν Θεόν ἔχοντας. Καὶ γὰρ καθάπερ Πατὴρ καλεῖται τῶν οὐκ ἐπιμῶν, ὡς αἴτιος οὐκ ἐπιμῶν ὑπάρχων καὶ πρῦτανις, οὕτω καὶ Πατὴρ τῶν φώτων ὢν, καὶ τοῦτο κατονομάζεται. Φῶτα δὲ πάντως αἱ ἐλλάμψεις εἰσι, τὰ οὐράνια πάντα χαρίσματα ταῦτα, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ δόσεις ἀγαθαί, καὶ τέλει τῇ ἀληθείᾳ δωρήματα. Τούτων δὲ πάντων ὁ Θεὸς γενέτης καὶ χορηγὸς καὶ πάσαις αὐταῖς ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν. Ὅμως δ' οὐν οἱ τοιοῦτοι τοῦ τῆς Γραφῆς ἐκπεσόντες σκοποῦ, φῶτα τὸν Υἱὸν ἐνόησαν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ συνιέντες τὸ σύνολον, ὡς τοιοιτοτρόπως Υἱὸς παρὰ τούτοις λέγεται καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ τῆς ἐνοίας γόν ἁμαρτήσαντες κὰν τούτῃ τῆς ἀληθοῦς, ὡς καὶ Πατέρα τὸν Θεόν λέγειν τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος, ἀκολούθως καπὶ τοῦ πρὸς ἐξέτασιν προσκειμένου νῦν τῆς ἀληθείας ἀβίης καὶ τῆς ὀρθῆς ἐνοίας δι-

ἡμαρτον, ἐπεὶ θεογόνος ὁ Πατήρ, ἐπεὶ γεννώμενος ἐξ αὐτοῦ πέφυκεν ὁ Υἱός, οὐχ ὅτι δὲ πρόεισιν ἔχον τὴν ὑπερξίν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ Υἱὸς οὐ θεογόνος σαφῶς, καθότι περ μὴδὲ Υἱὸν κέκτηται. Λοιπὸν οὐ θεογόνον κατὰ τὸν Υἱὸν οὐκ οὖν οὐδ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἔστιν ἴδιον τοῦτο μάλιστα τοῦ Πατρὸς, καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ κατ' ἐξάρτεον. Τοιοῦτον τὸ καθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς παρὰ τῶν ὑπεναντιῶν ἀναπλασθὲν ἄποιν. Οὕτω τῆς ἀρχῆς ὑποτεθείσης ψευδοῦς, καὶ τὸ συμπέρασμα ψεῦδος καθίστηκεν.

λθ'. Οἷον δὲ κάκεινο, δι' οὗ τοῦτο συνάγουσι συλλογιστικῶς, ὅπερ καὶ τιθέασιν ὡς ἂν ἀξίωμα καὶ κοινὴν ἔννοιαν; Ἄπαν, φασί, τὸ κυρίως ἐπὶ Θεοῦ θεωρούμενον ἡμῖν καὶ λεγόμενον ἢ τῆς μακαρίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος κοινὸν, ἢ τῶν ταύτης σεπτῶν ὑποστάσεων μιᾶς Ἰδίου, ὡς ἀναγκαῖα τις ἢ παρούσα νῦν θέαις αὐτῶν. Ἐνθεν τοι καὶ ἀναποδεδίχον ταύτην προφέρουσι. Πλὴν πρὸς τοῦτου ἐρωτήσομεν δύο τινὰς ἐρωτήσεις ἡμεῖς, ἐὰν ἄρα δύνωνται πρὸς τὴν δευτέραν ἀποκρίνασθαι. Τὸ αἰτιατὸν λέγεσθαι τυγχάνειν ἐπὶ Θεοῦ πάντως ἂν κατὰ τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς φαίητε. Τοῦτο δὲ πρότερον τῆς θεαρχικῆς Τριάδος κοινὸν, ἢ τῶν ταύτης σεπτῶν ὑποστάσεων μιᾶς Ἰδίου; Ὡς ὁρῶ, κεχῆνασι τὸ παρὸν ἀνοουόντες πρὸς τὴν ἀπόκρισιν· ἐπειπερ οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν οὐδὲ μόνον τοῦτων οὐδέτερον. Τὸ γὰρ αἰτιατὸν ὄντως ἐπὶ Θεοῦ καθορώμενον ὁμοῦ καὶ λεγόμενον οὔτε τῆς ζωαρχικῆς πέφηνε Τριάδος κοινὸν, οὔτε τῶν ταύτης ὑποστάσεων μιᾶς Ἰδίου, τῶν δύο δὲ μόνων, ὡς ἂν εἴποι τις, Ἰδιον καὶ κοινὸν, τούτεστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ παντοουργοῦ Πνεύματος. Ὡστε κατεβλήθη νῦν τὸ τοῦτων ἀξίωμα, καὶ τὸ τῆς κοινῆς ἐννοίας αὐτῶν παρὰ πάντων καταπεπάρηται. Πῶς ἂν ποτε τοιαύτην σύντομον νίκην νικήσειε τις, εἰ μὴ δυνάμει τοῦ ἐμπνεόντος καὶ τοῖς νεκροῖς Πνεύματος; Ὡς ἂν δὲ διὰ πολλῶν τὸ λόγον συστήσωμεν, καὶ μᾶλλον αὐτῶν τῶν ἔγγιστα τοῦ σκοποῦ τὰ κήρυξαι καὶ τὰ μακρὰν καταλείψαντες, τὸ ἀποστέλλειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ· τοῦτου δὲ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς οὐδὲ λέγεται, διὰ τὸ μὴ τὸ αὐτὸ καθάπαξ ἐγχεῖν ἀποστέλλον τελεῖν καὶ ἀποστέλλομενον· οὐδ' ἀποστέλλειν ἕτερόν τι τὸ παράπαν ἀυχεῖ, τυγχάνον ὁμόδοξον καὶ ὁμότιμον αὐτοῦ. Τί μοι τὸ παρὸν πρὸς τὸν ἀρχῆθεν σκοπὸν; ἐχόμενα τοῦτου καὶ πλησιαιτέρον. Αὐτὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, πνεῦμα δὲ τοῦ Πνεύματος οὔτε πέφυκεν, οὔτε μὴν ὀνομάζεται, διὰ τὸ μὴδὲ ὑπάρχειν ἑαυτοῦ, μὴδ' ἐδρίσκεισθαι τοῦτο κελούμενον. Οὐδὲ πάλιν καθίστηκεν τοῦ Πνεύματος ἄλλο τι, τῆς ἐβότητος ἱσταμένης ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν. Λοιπὸν καὶ τὴν ὑπερξίν πλουτοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ, ταύτην οὐ κέκτηται, καὶ παρ' ἑαυτοῦ τὸ σύνολον οὐδὲ ἔχειν τοῖς πιστοῖς καταγγέλλεται· διότι μὴδὲ δυνατόν, μὴδ' ἐνδεχόμενον ὀπωσοῦν, τοῦτο τῆς ὑπάρξεως τῆς οικείας εἶναι παραίτιον. Τῆς δὲ Τριάδος τὸ τέλειον φερούσης ἐν

A proponitur, a veritate rectaque sententia delapsi. in maximarum rerum ignorantia versati sunt. Ideo enim Deum generat Pater quod genitus ex eo Filius est, non quod progreditur, ex ipso existentiam habens Spiritus sanctus. Filius autem Dei genitor non est, cum Filio careat: sic nec Dei genitor est, uti neque Filius est Spiritus sanctus. Et est hoc proprium et præcipuum Patris, et hypostasis illius excellentiori quodam modo. Et hujus contra nos et ipsam veritatem ab adversariis absurdi confecti, cum principium falsum supponatur, conclusionem item mendacium continere necesse est.

39. Quale item est, quod illi ratiocinantes colligunt, et uti pronuntiatum et communem sententiam proponunt? Quidquid, inquit, proprie de Deo consideratur a nobis et dicitur, aut est beatæ vitæque principis Triadis commune, aut unius venerandæ hypostasis proprium. Et hanc positionem veluti necessariam absque ulla demonstratione in medium proferunt. Nos nihilominus hujusmodi causa duo ab ipsis petemus, si tamen ad secundum eorum respondere poterunt: Causatum esse in Deo, si sanctorum voces sequi non abnuitis, hoc estne divinitatis principis Triadis commune, an reverendæ illius hypostasis unius proprium? Ut video, jam aperto ore hiant, responsioni impares, cum neutrum dicere valeant. Namque causatum quod vere in Deo conspicitur, et de eo dicitur, neque vitæ principis Triadis commune est, neque unius illius hypostaseon proprium; sed duarum, ut quispiam diceret, proprium et commune, Filii nempe et divini omniaque operantis Spiritus. Quare nunc eorum pronuntiatum eversum, et communis eorumdem sententia ab omnibus conculcata est. Quanam ratione adeo compendiosam victoriam quispiam, nisi Spiritus, qui etiam demortuis inspirat, facultate consequeretur? Ut vero pluribus orationem corroboremus, iis potissimum quæ proposito proxima sunt, et quæ longe proculque absunt, neglectis, mittere Spiritum sanctum Patris et Filii est, hujusce vero Spiritus sancti nullo modo est, neque dicitur, quod fieri nequit, ut idem sit mittens et missus; neque aliud quidpiam mittere prorsus gloriatur, quod ejusdem sit cum eo et gloriæ et honoris. Quid hoc ad quem mihi ab initio scopum proposueram? propius ad ipsum accedamus. Spiritus sanctus spiritus Patris, et spiritus Filii, spiritus vero Spiritus neque est neque vocatur, quod non est sui ipsius, neque reperitur ita nuncupatus. Neque rursus aliud quidpiam assignatur ipsi Spiritui, cum Deitas in tribus hypostasibus consistat. Quare cum existentiam habeat Spiritus sanctus ex Patre simul et Filio, eam non possidebit omnino etiam a semetipso, neque habere a fidelibus pronuntiatum, quod fieri nequit, neque omnino liceat ullo modo, hunc existentie propriæ causam esse. Cum vero Trias perfectionem præ se ferat rebus omnibus in Deitate, persona alia essentialiter ex semetipsa non prodit, ad quod absurdum

effusa adversariorum oratio nos compellebat. Idque plane minime adorandi Spiritus imminutio est, quem admodum rursus nulla Unigeniti extenuatio, cum Pater habet Filium et Spiritum sanctum a se ipso, Spiritum sanctum solum a se ipso Filium possidere. Quid præterea? personalia a naturalibus distinguunt, non intelligentes in Deo etiam proprietates naturales, cum accidens ibi locum non habeat, et ille omni compositione superior sit, et amplius magisque proprie unaquæque persona divinitatis princeps, et solummodo proprietatem propriam, quæ nullo modo unquam incepit, possideat. Proptereaque natura Pater vere pater est, hoc enim soli proprium est et perpetuum; et Filius natura filius est, omnia Patris possidens, unam si excipias paternitatem; sicuti et Spiritus sanctus natura est quod nuncupatur, licet neque paternitatem participet, neque filiationem sortitus sit. Natura itaque sunt in minima composita et quam maxime simplici Triade ipsæ differentiarum uniuscujusque hypostasis et proprietates, etiamsi jam dicti cum reliquis aliis plane id ignoraverint.

τῆς α' τε καθ' ὑπόστασιν ἐκάστην διαφορὰν καὶ τὰ ἰδιώματα, καὶ οἱ δηλωθέντες μετὰ τῶν λοιπῶν ἠγγόησαν καὶ τοῦτο παντάπασιν.

40. Satis abundeque de hoc disseruimus. Possum nihilominus et aliis multis scripto traditis testimoniis demonstrare, Spiritum sanctum etiam ex Filio existentiam habere, quæ omnia quam ocuis suo ordine nunc in medium afferens, postmodum in adversariorum consultationem et adhortationem conversus, in moderatam laudem Dei, et particularem gratiarum actionem, uti potero, orationem in summam redigam, uti ab initio mihi proposueram, et in proœmii aggressionem primi mei Commentarii constitueram, sicque ad decentibus precibus effusis, uti par est, dignum divina annuente ope huic meo labori finem imponam. Sed jam dicta compendio apponenda sunt, et uti se habent. Ante alios magnus Basilii in rebus divinis exponendis præcellentissimus oratione de fide hæc certis verbis enuntiat: « Vidimus enim, ait evangelista, gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre », hoc est non ex munere de novo illi tributis miraculis, sed ex communione secundum naturam possidente Filio paternæ deitatis dignitatem. Accipere siquidem commune quid est etiam creaturæ, sed ex natura habere proprium est geniti. Uti itaque Filius naturaliter possidet quæcumque Patris sunt, uti vero Unigenitus omnia in semetipso congregata habet, nullo in alium diviso. In uno secundi Thesaurorum capite hisce non dissona admirabilis scribit Cyrilus: Quomodo inter res factas annumerabitur, qui divinæ paternæque essentiæ omnes in se complectitur naturaliter Patris proprietates ac excellentias? Et rursus in alio: Quomodo non erit Filius vivens ex vivente Patre, cum in ipsum naturaliter generantis proprietates immet? Sic in dictum illud:

θεότητι κατὰ πᾶν, οὐδὲ πρόσωπον οὐσιωδῶς ἔτερον ἔξ αὐτοῦ τοῦτου πρόσεισι, πρὸς ὅπερ αὐτοὶ ὁ λόγος ὁ πολλὸς τῶν ἀντικειμένων ἡμᾶς συνήλαυσε. Τοῦτο δὲ πάντως οὐχ ὕψους τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματός τις, ὡς περ' δ' αὖ οὐδέμα τοῦ Μονογενοῦς πάλιν ἐλάττωσις, ὅτι τοῦ Πατρὸς ἔχοντος τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρ' ἑαυτοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' ἑαυτοῦ μόνον καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως κέκτηται. Τί πρὸς τοῦτοις καὶ τῶν ὑποστατικῶν ἀντιδιατροῦσι τὰ φυσικὰ, μὴ νοούντες ὡς ἐπὶ Θεοῦ καὶ αἱ ἰδιότητες φύσει πρόσεισιν; ἐπεὶ μηδ' ἔχει τὸ συμβεβηκὸς χώραν ἐκεῖ, πάσης αὐτοῦ συνθέσεως ὄντος ἐπέκεινα, καὶ τὸ μείζον καὶ κυριώτερον ἐκάστου δὴ τῶν προσώπων ἔχοντος τῶν θεαρχικῶν καὶ μόνως τὴν ἰδιότητα τῆς οἰκείαν, καὶ μηδοπωσοῦν ἀρξαμένην μηδέποτε. Δὲ κατὰ φύσιν ὁ Πατὴρ ὄντως πατήρ, τοῦτο καὶ γὰρ μόνῳ αὐτῷ καὶ ἀδίῳ, καὶ οὐδὲ κατὰ φύσιν πέτρων ὁ Υἱὸς, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων πλὴν τῆς πατρότητος, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅπερ ὀνομάζεται κατὰ φύσιν ἐστὶ, μήτε τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν μετασχηκῶς, μήτε τὸ Υἱὸς κληρωσάμενον. Φύσει γοῦν ἐπὶ τῆς ἀσυνθέτου καὶ ἀπλῆς μάλιστα Τριάδος αὐτὰ ἰδιώματα, καὶ οἱ δηλωθέντες μετὰ τῶν λοιπῶν

μ'. Ἰκανῶς καὶ ἀρχούτως ἡμῖν καὶ περὶ τούτων διελέκτασι. Πλὴν ἔχω καὶ διὰ πολλῶν ἑτέρων γραφικῶν δεῖξαι ρητῶν ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τοῦ Υἱοῦ φέρει τὴν ὑπαρξίν, ἃ πάντα τάχιον ἀπάρτι καθ' εἰρήμῳ ἐν τῷ μέσῳ προβαλεῖ, εἶτα πρὸς συμβουλήν τῶν ἐναντιῶν τραπεῖς καὶ παραίνεσιν εἰς μετρίαν ἀνεσιν τὸν λόγον ὡς δύναμις ἀνακεφαλαιώσω, καὶ μερικῆν εὐχαριστίαν Θεοῦ, κατὰ τὸν ἀρχῆθεν σκοπὸν, καὶ τὴν ἐν τῷ προοιμίῳ μεταχειρίσιν τοῦ ἡμεδικτοῦ πρώτου συντάγματος, καὶ οὕτως ἐπευξάμενος; τὰ εἰκότα, καθάπερ εἰς θέμις ἐστίν, δεξιῶν σὺν θεῷ πέρας; ἐπιβαλὼν τῷ παρόντι πονήματι. Καὶ δὴ προσθετόν τὰ τῶν ρητῶν ἐν συντόμῳ καὶ καθὼς ἔχουσιν. Ἐν πρώτοις ὁ μέγας Βασίλειος ὁ καὶ τὰ θεῖα πολὺς ἐν τῷ περὶ Πίστεως λόγῳ ρητῶς ταῦτα διέξισιν: « Ἐθεασάμεθα γὰρ, φησὶν ὁ Εὐαγγελιστῆς, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, τοῦτέστιν οὐκ ἐκ δωρεᾶς καὶ χάριτος δοθέντων αὐτῷ τῶν θαυμάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἔχοντος τοῦ Υἱοῦ τῆς πατρικῆς θεότητος τὸ ἀέλιωμα. Τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν κοινὸν καὶ πρὸς τὴν κτίσιν, τὸ δὲ ἔχειν ἐκ φύσεως ἴδιον τοῦ γεννηθέντος. Ὅς μὲν οὖν Υἱὸς φυσικῶς κέκτηται τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς δὲ Μονογενῆς ὅλα ἔχει ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν, οὐδεὶς καταμεριζόμενος πρὸς ἑτερον. Ἐν τινι τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θεσσαυρῶν τούτου συνψᾶ καὶ ὁ θαυμάσιος λέγει Κύριλλος: Πῶς ἂν εἴη τῶν γεννητῶν ὁ τῆς θεῖας τε καὶ Πατρῆος οὐσίας ἔχων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια καὶ ἐξάρτητα; Καὶ πάλιν ἐν ἑλίφ Πῶς οὐκ ἐστὶν Υἱὸς ζῶν ἐκ ζῶντος Πατρὸς, διαβαινούσης εἰς αὐτὸν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννηθέντος ἰδιότητος; Οὕτως εἰς τὸ ρητὸν τὸ, οὐ

⁴⁰ Joan. 1, 14.

δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν· ἔχει γὰρ ὁ Υἱὸς, φησὶν, ὡς περ τὴν οὐσίαν, οὕτω καὶ τὰ τῆς οὐσίας ἀγαθὰ. Κατὰ δὲ τὸ ῥητὸν τὸ, « Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, » Ἐξ αὐτῆς, λέγει, τῆς οὐσίας ἀναλαμβάνει τὸ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀγαθὸν κατὰ φύσιν ἐπάγεται. Τούτων δὲ πάντων ἐξηγητὴς οὗτος αὐτὸς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν καθίσταται, τοιαῦτα διεξιὼν καὶ οὕτω φθεγγόμενος· Τὸ Πνεῦμά ἐστιν οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ. Γενέσθαι γὰρ τὴν τοῦ Πατρὸς ἰδιότητα πῶς ἔχωρ ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ἐπειπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω Θεότητος ὁ καρπὸς, πῶς ἂν τοῦτο γυμνὸς τῶν τῆς Θεότητος ἀγαθῶν; Ἴδιον δὲ Θεότητος ὁ ἀγιασμὸς, οὗ τὸ Πνεῦμα δεκτικόν. Ἄγιον γὰρ κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὅλης φύσεως ἀγιαστικόν. Ἐνταῦθα σαφῶς ἰδίδια τῆν τε τοῦ σοφοῦ Βασιλείου σεπτὴν ῥῆσιν ὁ Κύριλλος, ὡς τῶν θεῶν μυσταγωγὸς, καὶ τὰς ἄλλας ἀτεχνῶς πάσας, αἱ τούτου τυγχάνουσαι· μετὰ ταύτην καλῶς καὶ προσηκόντως ἡμῖν κατεστρώθησαν, ὅτι περὶ τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἦν ὁ λόγος αὐταῖς. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀξιωμα τῆς πατρικῆς ἐστὶ θεότητος, τό τε τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας μέγιστον ἀγαθὸν καὶ ἴδιωμα τούτου φυσικὸν καὶ ἐξαιρέτων, ἵνα συνελὼν εἴπω καθολικῶς τῆν τῶν ῥήσεων ἀπασῶν ἔνοιαν· ὅπερ καὶ τὸν Υἱὸν ἐπάγεσθαι καὶ ἔχειν φυσικῶς αἱ τοιαῦτα ῥήσεις, ὡς ἐκ τῆς ὡν δῆλον, ὑπέγραψαν. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τελεώτερον ἡμᾶς τὸν περὶ τούτου λόγον ποιήσασθαι, παραληπτέον καὶ τὰς λοιπὰς ῥήσεις τοῦ αὐτοῦ τούτου Πατρὸς, δυναμένας λευκότερον παραστήσαι τὰ τῆς προθέσεως. Οὗτος ἐν μὲν ἐν τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θεσαυρῶν, ὁ μέγιστος τῷ ἔντι καὶ θειώτατος δηλαδὴ Κύριλλος, ὡς περ, φησὶ, δίδωσι τὸ φυτόν τῷ ἐξ αὐτοῦ προσλθόντι καρπῷ τὴν αὐτῷ κατὰ φύσιν προσοῦσαν ποιότητα φορεῖν, οὕτως ὁ Υἱὸς εὐλαβῆται πρὸς τοῦ Πατρὸς τὰ αὐτῷ προσόντα τοῖσιν, πάντα ὧν ὄσα καὶ ὁ Πατήρ διχα μόνου τοῦ εἶναι Πατήρ· ἐν δὲ τῷ περὶ Τριάδος, Ἐν Υἱῷ, λέγει, μονογενεῖ κατὰ πάντα ὁμοίῳ καὶ ἰσῷ τῷ Πατρὶ χωρὶς τῆς πατρότητος. Καὶ αὖθις· Πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς κοινῶς ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἄνευ τοῦ Πατρὸς εἶναι. Τί δ' ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Πρὸς ἀρχὴν πρὸς τὸν Θεόν; » Ἄλλ' ἔκεισε πλατυκώτερον διαλαμβάνων, ὡς ἂν ἐξηγούμενος ταῦτα διεξιῶν· Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ κεφηνότα δεικνύων ἑαυτὸν ὁ Μονογενὴς, « Πάντα, φησὶν, ὄσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστίν. » Εἰ δὲ πάντι τῶν ἐνόντων τῷ Πατρὶ φυσικῶς ἰδιωμάτων κληρονόμος ὁ Υἱὸς ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπόρχων, ἀλλὰ γε τὸ εἶναι Πατήρ οὐχ ἔχει ποτέ. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τῶν προσόντων τῷ τριητάτορι. Μερεῖ δὲ ὁ Υἱὸς οὐδενὸς ἀποστερούμενος τῶν ἐνόντων τῷ Πατρὶ, καθ' ἡμῶν τῶν Πατῆρ, πάντα δὲ ἔχωρ ἐν ἑαυτῷ εὐδελῶς τὰ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδια καὶ ἐξαιρέτα. Πάλιν ὁ αὐτὸς ὡσαύτως χρώμενος τοῖς αὐτοῖς

A « Non potest Filius ex seipso aliquid facere »; » habet enim, ait, Filius, uti essentiam ita, essentia bona. Et in aliud dictum: « Quicumque autem acceperunt eum », ait: « Ex ipsa essentia cum irradiat Patris Filius, proprium illius bonum naturaliter secum trahit. Herum omnium hic ipse interpret est sexto ad Hermiam libro; hæc edisserens et enuntians: Spiritus sanctus non alienus est a Filio: generatus enim est, universam Patris proprietatem in se continens. Et cum sit altissimæ Deitatis fructus, quomodo intelligitur Deitatis bonis spoliatus? Proprium vero Deitatis est sanctificatio, quam accipit Spiritus: natura siquidem sanctus est, et naturam universam sanctificat. Hinc aperte Cyrillus uti divinorum mystagogus sapientis Basilii dictum venerandum edocuit, omniaque alia plane, quæ cum hunc auctorem agnoscat, recte et uti addeceat hoc in loco a nobis digesta sunt, quod de adorando Spiritu pertractabant. Hæc enim dignitas paternæ Deitatis est, paternæque essentiæ maximum bonum, et illius proprietatis naturalis atque eximia, ut compendio in universum dictorum omnium sententiam comprehendam, quam et Filium in se trahere et naturaliter habere apposita dicta, ut ex jam adducto manifestum est, declararunt. Quod si nobis de hæc eadem re absolutior sermo instituendus est, assumenda sunt reliqua hujusce Patris dicta, quæ magis perspicue nostrum propositum confirmabunt. Is maximus vere et diviniſsimus Cyrillus in uno primi Thesaurorum capite: Quemadmodum, ait, planta, qui ex ipsa productus est, fructui sibi naturam innatam qualitatem communicat, ita et Filius sibi innata accepisse a Patre intelligitur, cum sit omnia quæ et Pater est, unam solam si excipias paternitatem. Et De Trinitate libro: In Filio, ait, unigenito per omnia simili et Patri æquali absque paternitate. Et rursus: Universa naturalia paternæ bona participat Filius, si solam illi demas paternitatem. Quid porro in interpretatione Evangelii Joannis in dictum illud: « Erat in principio apud Deum »? » in quo fasius rem tractat, tanquam interpret, hæc digerit: Deum verum ex Deo Patre vero apparere ostendens semetipsum Filium: « Quicumque, ait, habet Pater mea sunt ». » Quodsi omnium, quæ insunt Patri, naturalium proprietatum hæres est Filius, tanquam qui ex illo existit, sed Patrem esse nunquam obtinebit. Namque hoc unum est ex iis quæ Genitori insunt. Manebit autem Filius, nullo ex iis quæ insunt Patri privatus, licet non intelligatur Pater, cum omnia in semetipso habeat perfecte paternæ essentiæ propria et eximia. Idem rursus similiter eadem usurpans libro tertio ad Hermiam clara voce intonat: Compellit vero sæpius ad confitendum sermo, intelligere oportere ex Dei Patrisque essentia per veram generationem oriri Filium Deum verum ex Deo vero, non in spiritibus quamdam, et alienam naturam tractum, sed es-

» Joan. v, 19. » Joan. i, 12. » ibid. 2. » Joan. xvi, 15.

essentialiter illud ipsum existentem, quod intelligitur esse Pater, absque eo solo quod Pater sit. Postremum omnium hic apponatur dictum ipsius ex secundo ejusdem ad Hermiam libro. Namque in eo divus hic Cyrillus id apertissime dicit: *Coæternum credimus Filium Patri, et omnia æquali mensura possidentem, excepta una sola generatione: id siquidem soli Deo et Patri proprium est.* Hæc omnia sigillatim a Deo edocto, et divina mente prædico Patre asserente, et palam affirmante in tot suis commentariis comprobante, nunc quidem tradente, omnia esse *Filium quæcumque Pater est, absque eo solo quod Pater est; nunc edicente, absque una paternitate hunc ipsum agnosci æqualem paremque per omnia Patri; et nunc iterum, omnium naturalium paternorum bonorum participem esse Filium, excepto eo solo quod Pater non est,* ipsissimis verbis pronuntiante; nunc etiam, omnium quæ insunt Patri naturaliter heredem hunc esse, tanquam qui naturaliter ex ipso est, nihilominus Pater esse nunquam obtinebit, latente: id enim ex iis est quæ Genitori insunt. *Manebit vero Filius nullo ex iis quæ Patri insunt, spoliatus, licet non intelligatur Pater, omnia vero perfecte possidens in ipso propria paternæ essentiæ atque eximia;* itaque alio loco: *Filium existentem et agnitum esse essentialiter, quod intelligitur Pater, absque eo solo, quod Pater sit,* affirmante; et in alio, hunc ipsum Patri coæternum, et habentem quidquid est in Patre æquali mensura, si generare tantum excipias: hoc enim soli Patri et Deo proprium est, plane pronuntiante: ex his omnibus manifestum est Spiritum sanctum etiam ex Filio existentiam habere. Quæcumque enim Pater est, eadem et Filius est, et omnia Patris in se possidet, solummodo Pater non est, nec genitor, quo ipsum distinctio privavit. Quare Filius nunquam omnino dicitur generare Filium: quoniam neque Pater est, sed tantummodo solus Filius est. Spiritus vero sanctus quare non affirmabitur et ipse emittere, omnia Patris propria naturaliter sibi vindicans, illud si excipias neque Patrem esse neque generare omnino, si Spiritus sanctus suam divinam existentiam non haberet etiam ex Filio, hoc item divinissimus Cyrillus secundum distinctionem accepisset et potissimum in illis, in quibus perspicue expressit: *absque eo solo, quod non generat, addidisset: et effundit quasi in existentiam Spiritum sanctum;* at nunc eo solo privans Filium, neque hoc addens, plane illi concessit, non minus quam in aliis suis dictis, supra per nos allatis, quæ palam prædicant existere etiam ex Filio Spiritum sanctum. Talem præsens dogma ex dictis hujusmodi in præsentem demonstrationem simul firmitudinemque consequitur, quod et ante illa quam verissimum esse, uti rectum, inoffensum et tutum, plurimis aliis Patrum testimoniis, quæ plane nullâ expositione indigent, neque ad sui intelligentiam interpretatione, satis abundeque probavimus, non iis, in-

ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν λαμπρῶς εἶρηκε· *Συνοθεῖ δὲ μᾶλλον εἰς ὁμολογίαν ὁ λόγος τοῦ χρῆσθαι νοεῖν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας διὰ τῆς ἀληθοῦς γεννήσεως ἀναφηνῆσαι τὸν Υἱὸν Θεοῦ ἀληθινῶν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, οὐκ εἰς ὀφθαλμικὰ καὶ ἐκφυλῆν ἐκπεφυκότα φύσιν, ἀλλ' ὅσα τοῦτο οὐσιωδῶς, ὅπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι Πατῆρ. Πάντων ἔσχατον προσκείμεθω καὶ τὸ κατὰ τὴν δεῦτερον τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν αὐτοῦ λόγων ῥητόν. Ἐκείσε καὶ γὰρ ὁ θεσπέσιος οὗτος Κύριλλος τοῦτο τρανότατα λέγων εὐρίσκειται· Συνοθῆδιον πιστεύομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ πᾶν ὅτι οὖν ἰσόμετρον ἔχοντα δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν. Προσῆκοι γὰρ ἂν τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ταῦτα δὲ πάντα καθ' ἕνασθον τοῦ θεοσόφου καὶ θεόφρονος τοῦτου Πατρὸς φάσκοντος ὁμολογουμένως καὶ φανερῶς ἐν τοσοῦτοις αὐτοῦ συγγράμμασι, καὶ ποτὲ μὲν πάντα τελεῖν ὁπόσα καὶ ὁ Πατήρ, δίχα τοῦ Πατῆρ εἶναι μόνου τῷ Υἱῷ, λέγοντος· ποτὲ δὲ φεγγόμενου, πλὴν τῆς πατρότητος τοῦτον αὐτὸν ἴσον γινώσκουσθαι τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα καὶ ὁμοιον· καὶ νῦν μὲν, ὅτι τῶν τοῦ Πατρὸς κατὰ φύσιν ἀγαθῶν κοινωρὸς ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἀνευ μέντοι γε τοῦ τυγχάνειν Πατῆρ, ἐπὶ λέξεως οὕτω διαλαμβάνοντος· νῦν δ' ὅτι τῶν φυσικῶς ἐνόντων τῷ Πατρὶ κληρονομία ὁ τοιοῦτος ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἔστιν, ὅμως δ' οὖν τὸ καθεστάναι Πατῆρ οὐκ ἔξει ποτὲ, διεξίτητος· καὶ τοῦτο γὰρ τῶν προσόντων ἐν τῷ γεννήτορι. Μενεῖ δ' ὁ Υἱὸς ἀποστεροῦμενος οὐδενὸς τῶν ἐνόντων τῷ Πατρὶ, καθ' ἡμὴ νοηταί Πατῆρ, πάντα δὲ ἔχων τελείως ἐν αὐτῷ τὰ ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ ἐξαιρέτα· πάλιν ἄλλοτε τοῦτο, τὸν Υἱὸν ὅσα καὶ γινωριζόμενον ὑπάρχειν οὐσιωδῶς, ὡς περ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ, δίχα μόνου τοῦ Πατῆρ εἶναι, διαγορεύοντος· ἐν ἐτέρῳ δὲ, τοῦτον αὐτὸν συναθῆδιον τῷ Πατρὶ, καὶ ἔχοντα πᾶν ἰσόμετρον ὅτι οὖν, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν· προσῆκοι γὰρ ἂν τοῦτο τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ μόνῳ, σαφῶς ἀπαγγέλλοντος· ἐξ ἀπάντων πρόδηλον τούτων ὡς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν ὑπαρξιν ἔχει καὶ κατὰ τοῦ Υἱοῦ. Πάντα γὰρ ἔστιν ὁ Υἱὸς ὅσα καὶ ὁ Πατήρ. Καὶ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς; ἔχων καθέστηκε, χωρὶς μόνου τοῦ Πατῆρ τυγχάνειν, καὶ τοῦ τεκεῖν, ὅπερ ὁ προσδιορισμὸς τοῦτον ἀφέλειτο. Τοῖνον δ' Υἱὸς οὐκ ἂν ποτὲ ῥηθεῖν γενεῶν οὐδόλως Υἱόν· ὅτι μηδὲ Πατήρ ἔστι, μόνου δὲ καὶ μόνος Υἱὸς; πέφυκε. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τίνας ἐνεκεν οὐδαμῶς ὁμολογηθήσεται προπέμπειν καθ' ὑπαρξιν καὶ αὐτὸς, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν ἴδια φυσικῶς ἀνευθε μόνου τοῦ Πατῆρ εἶναι καὶ τοῦ τεκεῖν μαρτυρούμενος, πάντως εἰ μὴ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν αὐτοῦ θείαν εἶχε καὶ κατὰ τοῦ Υἱοῦ, Κύριλλος ἂν ὁ θεότατος καὶ τοῦτο κατὰ τὸν προσδιορισμὸν παρελάμβανε, καὶ μᾶλλον ἐν οἷς ἀριδῆλως εἶρηκε τὸ, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν, προσετίθει καὶ τοῦ προχεῖν, ὡς πρὸς ὑπαρξιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Νῦν δ' ἐκεῖνον μόνον ἀφελόμενος τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο δι' ὧν οὐ προσεβήκεν, αὐτῷ δέδωκεν, οὐκ ἔτι τὸν ἦ ταί, πολλὰ ἴς ἀλλαις βῆσσει· ἕα τοῦ, ταῖς ἀνω-*

θεν προτεθείσαις ἡμῖν, αἰτινας ἀναφανδὸν κυρούτου-
σιν ὑπάρχειν κακ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
Τοιαύτην τὸ παρὸν δόγμα κακ τῶν βητῶν τούτων
νῦν ἔσχε τὴν ἀπίδειξιν ἅμα καὶ τὴν συγκρότησιν,
ὅπερ καὶ πρὸ αὐτῶν πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ἔχειν ὡς
ῥῥὸν ἄπταισθὲν τε καὶ ἀσφαλῆ δια πλείστον χρῆ-
σεων ἐτέρων πατρικῶν ἀποχωρήτως καὶ ἰκανῶς παρ-
εστήσαμεν, μηδαμῶς ἐξηγήσεως δεομένων τινός,
μηδ' ἐρμηνείας μηδεμιᾶς εἰς κατάληψιν, οὐ λέγω
τοῖς τῶν πολλῶν ὑπερχειμένοις τὸν νοῦν, καὶ πλεον
ἐν ταῖς Γραφαῖς τῶν ἄλλων γινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ
τοῖς ἀμελετήτως ἔχουσι τῶν λόγων αὐτοῖς· καὶ τοῖς
τοιούτοις γὰρ αἱ πλείους σαφηνείας οὐ χρῆζουσι.
Ταύτας δὲ συλλεξάμενοι παρ' ὧν ἀπαξιακῶς τῶν
τῆς εὐσεβείας μυσταγωγῶν προτεθείκαμεν. Οὕτως
ἅπαντες οἱ θεηγῶροι καὶ θεόφοβοι Πατέρες ἡμῶν,
ὅσοι ἢ τῶν ἱερῶν ἐμέλησε καὶ σεπτῶν δογματῶν
ἐξέτασις, οἱ τῆς Ἐκκλησίας στερόδοι στυλοὶ καὶ κρα-
ταιοὶ, τὰ ἀκράδαντα τῆς ἀληθείας προπύργια, πολ-
λάκις ἐν τοῖς αὐτῶν λόγοις ἐδεδιμάτισαν, καὶ περι-
φανῶς, ὅτι κακ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει
τὴν ὑπαρξιν, οἷς δῆτα, καθὼς ἐν πάσαις ταῖς λοι-
παῖς θεολογίαις αὐτῶν, τοὺς πάντας πείθεσθαι κά-
ταυθα καὶ κατακολουθεῖν δίκαιον· ἐπειδὴ τὸ τοῦτοῖς
αὐτοῖς ἀντιλέγειν ἐν ἐνί, τουτέστι τῷ νῦν, ἐν ἅπασιν
ἀντιλέγειν ἐστὶ τοῖς βηθείον ὑπ' αὐτῶν δόγμασιν.
προσκυνητῷ Πνεύματι, παρ' οὗ τὸ πλεον ἐνεργούμενοι, κυρίως δ' εἰπεῖν, ἐμπνεόμενοι καὶ μᾶλλον τὸ
πᾶν τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ τῆς ὀρθῆς ἐκείνοι πίστεως ἐξετίθουν ἡμῖν δόγματα· τὸ δὲ παραφρασῶν γνώ-
ρισμα τοῖς πολλοῖς, μανίας δὲ τισιν ἀπάτου τακμήριον, ὃ καὶ μὴ πάθοιμεν, ἀδελφοί, διὰ τέλους, παρα-
καλῶ, μηδὲ τὸν ἐνεῦθεν ὑποστατήμεν τῆς ψυχῆς κινδύνον.

μα'. Τρέπω γὰρ ἀπάρτι καλῶς τὸ τοῦ λόγου πρός-
οἶπον πρὸς ὑμᾶς, τοὺς μέγχι τοῦ νῦν πρὸς τὴν
ἀλήθειαν κακῶς ἀντιβαίνοντας, οὕσπερ οὐδ' ἀδελ-
φούς· αἰσχύνομαι καὶ πάλιν καλεῖν, κἀν ἐπὶ τοσοῦτον
ἡμῶν καὶ ταύτης διέστητε. Προσοικειῶμαι δὲ μά-
λιστα καὶ τὸ πάθος ὑμῶν, οὐχ ἤττον δὲ καὶ τὸν ἐκ
τούτου ψυχικὸν ὄλεθρον, νόμῳ τῆς ἡς πρὸς ἀλλήλους·
ὄφελομεν ἀγάπης οἱ προσαγορεύεσθαι λαχόντες ἀπὸ
Χριστοῦ, καὶ τῆς προτέρας κατ' ἐξαιρέτον ἐστὶν ἐν
οἷς ἀπὸ πάντων ὑμῶν φιλίας καὶ διαθέσεως· καὶ κα-
ταλείπω τὴν κοινὴν φύσιν ἡμῶν, ἥτις πρὸ τούτων
αὐτὸ παραδίδοται· ἐτι τὸ πρὸς τῆς ἱερᾶς κολυμβή-
θρας γνήσιον περιέπω καὶ συγγενές· ἐτι τὴν ὀμιλίαν
ῶν ἔφην αἰδοῦμαι κατὰ τὴν εἰκὴν καὶ συλήθειαν, μέλη
τὸ πρὶν ἡμέτερα, καὶ εἰ διειμήθητε πρὸ πολλοῦ,
μέλη ποτὲ τίμια, καὶ εἰ ἀπὸ μακροῦ διεφθάρητε.
Τίς διαίμων τελεῖν, ποῖος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς εἰρή-
νης δευνῶς βασκῆνας ἡμᾶς τοῦ σώματος τῆς τοῦ
Χριστοῦ θεῖας καθολικῆς Ἐκκλησίας διέσπασεν,
ὥστε κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον λοιπὸν τὸ σύνολον
τῆ ἀλεθεία μὴ πείθεσθαι; Πότε συγκολληθήσεσθε
πάλιν αὐτῷ; πότε τούτῳ συναρμολογηθήσεσθε, ὄν-
τες ἅπλοτοι ὁμοιοῖα τῇ πρὸς ἡμᾶς, καὶ τέλεον τῆς
ἀληθείας γενόμενοι; Τούτοις δὲ πείθεσθε, καὶ κα-
τακολουθεῖτε τοῖς πρὸ ἡμῶν, οἷτινες, ὡς εἶχον δυνά-
μει, ἀντίειπον τῷ δόγματι, καλῶς, εἰπερ αὐτοὶ πά-
λιν ἐπειθοντο, καὶ κατῆκολούθουν τοῖς πρὸ αὐτῶν,

A quam, qui alios sapientia superant, et in Scrip-
tis dignoscendis plus aliis valent, sed iis etiam,
qui circa sermones segnes atque hebetes sunt :
horum siquidem potiori parti expositio opus non
fuerit. Et hæc collecta ex omnibus fere pietatis
mystagogis proposuimus. Hæc omnes divinitoqui
et Numine afflati Patres nostri, quibus sacrorum
venerandorumque dogmatum examen curæ fuit,
stabiles solidæque Ecclesiæ columnæ, et incon-
cussa ac firmissima veritatis propugnacula, sæpius
in suis commentariis decreverunt, et patenter ad-
modum, etiam ex Filio existentiam habere Spiritu-
m sanctum, quibus plane, ut in aliis theologicis
eorum dictis, omnes fidem etiam in hoc adhibere,
et sententiam sequi addecet, cum ipsis in uno,
de quo nunc agimus, contradicere, in omnibus ab
eisdem Deitatis dogmatibus contradicere sit. Qui
autem hoc peragit, plane sancto a Iordanioque
Spiritu, a quo ut plurimum, quinimo indesinen-
ter agitati, et ut aptius dicam, afflati, divina
sacraque rectæ fidei dogmata nobis exponerant,
obsistit, id multis amentię signum, insanie aliis
iudicium est, quod ne patiamur in finem supplex
exoro, neque quod inde imminet animæ periculum
subeamus.

Ὁ δὲ τοῦτο ποιῶν ἀντιπίπτει σαφῶς τῷ ἁγίῳ καὶ
ἐμπνεόμενοι καὶ μᾶλλον τὸ
πᾶν τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ τῆς ὀρθῆς ἐκείνοι πίστεως ἐξετίθουν ἡμῖν δόγματα· τὸ δὲ παραφρασῶν γνώ-
ρισμα τοῖς πολλοῖς, μανίας δὲ τισιν ἀπάτου τακμήριον, ὃ καὶ μὴ πάθοιμεν, ἀδελφοί, διὰ τέλους, παρα-
καλῶ, μηδὲ τὸν ἐνεῦθεν ὑποστατήμεν τῆς ψυχῆς κινδύνον.

C 41. Converte siquidem nunc ad vos orationis
faciem, ad hoc usque tempus improbe veritatem
oppugnantes, quos fratres compellere rursus, licet
tantundem a nobis et ab ipsa dissociatos, non
pudet. Vestros vero mihi affectus, nec minus,
quæ ex hoc oritur animæ perniciem opere maximo
vindico lege charitatis quæ inter nos a Christo
nomen sortitos intercedere debet, et præcipue
communem naturam, quæ ante alia id nobis insi-
nuat, tum ante propter sacrum lavacrum germanum
atque affine, tum consortium et consuetudinem,
eorum quos ut dixi revereor, membra nostra, licet
nihilum ante tempus abscisa, membra aliquando
honoranda, etsi longe ante deperdita. Quis male-
ficus dæmon, quis bonum pacemque vobis maxime
invidens a corpore sanctæ catholicæque Christi
Ecclesiæ distraxit, ita ut, cum apostolo Paulo
loquor, *prorsus veritati non obtemperetis* *?
Quando iterum ipsi conglutinabimini, quando ipsi
conjugemini, vosmetipsos concordie nostræ tra-
dentes et perfecte veritatem amplexi? Eos vos
auditis et sequimini, qui ante vos, uti ipsis
facultas fuit, dogma oppugnarunt; recteque id
ageretis, si ipsi rursus audirent et sequerentur
antiquiores, qui ampliori mensura et rebus aliis
omnibus apertissime lose: exsuperant, quorum

* Galat. v, 7.

vertimus? Hæ machinæ sunt et fraudes mali demonis, qui nos ab inde exorientibus commodis abducit. Si promptis attentisque auribus illa percipiamus, fluctus inde uberiores decerpemus, intelligentes eorum ope dogmatis certitudinem, et ad pacem contente pergentes, ne pertimescamus dicionis insuetum, et peregrinum, quin imo magis majorem in nos concipiamus metum illius improbatione, ne rationem extremam illius causa reddamus, in die scilicet retributionis. Optimum est nos rectæ fidei, non consuetudini addici. Tum robur obtinere debet consuetudo, cum canonicas observationes non vulnerat, uti sit in civilibus negotiis, cum eversionem legum non respicit; cum porro pietatis cultui noxam infert, et periculum nobis creat, tum modis omnibus illud ut insidiosum et inimicum animo fugiendum est. Quodsi in vobis metum concipitis, et ægre mente consistitis, quod præsens hoc dogma in sacro fidei Symbolo non deprehendatur, par est, vos agnoscere, multa alia necessaria venerandum hoc Symbolum nullo modo continere, cum nequeant omnia et singula minutatim una tantummodo expositione, et tantundem contracta atque compendiosa concludi; neque propterea nos illa vel improbamus, vel longe a nobis pellimus, quin imo ea tuto tenemus, et sonora voce prædicamus. Et ut multa silentio præteream, unius vel alterius mentionem solummodo faciam, quorum speculatio non longe ab hoc nostro dogmate aberit. Spiritum sanctum Deum esse in hoc Symbolo fidei nusquam apparet, neque Patri et Filio verbis expressis consubstantiali esse, licet editionis illius tempore ejus divinitas in controversiam versa esset. Nihilominus et Deum illum esse nos palam aperteque confitemur, et Patri Filioque consubstantiali esse recipimus, neque apud prudentiæ laude commendatos novum quippiam in fidei dogmatibus tentasse existimamur. Spiritus sanctus rursus, ut proximius scopum, qui nobis est propositus, attingam, neque in hoc eodem fidei Symbolo Spiritus veritatis dicitur, et tamen nemo usquam adeo temerarius, tantaque affectus confidentia fuerit, ut evangelicam Salvatoris vocem non amplectatur. Silentio quoque involvo, quæ de incarnatione Unigeniti nos pietatis cultores divina et veneranda dogmata profitemur, et præ aliis ipsam Deiparæ vocem, Dei Matris appellationi non assimilem, cujus gratia et qui postmodum præluxerunt sancti Patres nostri definitionem particularem edere coacti sunt, et eam in Ecclesia cani constituerunt. Uti igitur hæc omnia amplectimur et confitemur, licet nusquam in venerando fidei Symbolo habeantur, pari modo et Spiritum sanctum existentiam habere etiam ex Filio proisus ab omnibus sentiendum est, etsi nullo modo in eo comprehendatur, quod perspicue ab omnibus Spiritu afflatis Patribus uno ore decretum est: illudque locis in omnibus prædicandum est, tum

πρὸς τὴν ἁγίαν αὐτῆν ἀποδοσιπετοῦντες φαινόμεθα; Τοῦτο μηχανὴ καὶ μεθοδεῖα τῆς τοῦ ποιητοῦ, τῆς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ὠφελείας ἀπάγοντος. Ἄν ἐστῶσιν ὑποδεξώμεθα ταῦτα ὡς, τὸ κέρδος πολλαπλάσιον οὕτω δρεψόμεθα, συνιέντες ἐξ αὐτῶν τὸ τοῦ δόγματος ἀσφαλές, καὶ πρὸς τὴν εἰρήνην συντόμως μεταχωρήσαντες, μὴ φοβηθῶμεν τὸ τῆς φωνῆς ἀθροῦς καὶ ξένου ἡμῖν, μᾶλλον ὑποπτέξωμεν τὴν μέχρι νῦν ταύτης ἀθέτησιν, μὴ καὶ λόγον ἔσχατον ὑπόσχωμεν χάριν αὐτῆς, ἐν τῇ ἡμέρᾳ δευτέρας ἀνταποδόσεως. Καλὸν ὀρθοδοξίας ἡμᾶς, μὴ συνθηθεῖς, ἐξέχεσθαι. Τότε χρὴ κρατεῖν τὸ ἔθος ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς, ὅτε μὴ κανονικὰς παρατηρήσεις λυμάνεται, καθὼς περ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν αὐ, ὅταν οὐκ ἀφορᾷ πρὸς νόμον ἀναλρεσιν. Ἦνίκα δὲ πλείστην εἰς τὸν κατ' εὐσέθειαν λόγον ἀπεργάζεται τὴν βλάβην ἡμῖν, τῆνικαῦτα δεῖ μάλιστα φεύγειν ὡς ἐπιβουλον τοῦτο τῆς ψυχῆς καὶ πολέμιον. Εἰ δὲ κατὰ νοῦν δεδοίκατε, καὶ ποῖα τις ὑποπτεῖ τὸν ἡμέτερον λογισμὸν, ὅτι τὸ παρὸν οὐκ ἐμπεριεληπτὰ δόγμα τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως, εἰκὸς γινώσκων ἡμᾶς, ὡς καὶ ἕτερα τῶν ἀναγκαίων πολλὰ τὸ τοιοῦτον οὐ μνημονοῦν οὐδαμῶς περιέχει σεπτὸν Σύμβολον, ἐπεὶ μηδὲ οἶόν τε τὰ πάντα κατὰ λεπτὸν τῆς εὐσεθείας περιλαβεῖν εἰς ἐκθεσιν μίαν τινὰ, καὶ μᾶλλον οὕτως συνεπτυγμένην καὶ σύντομον· οὐ διὰ τοῦτο δ' ἡμεῖς ἀθετοῦμεν καὶ ἀποβάλλομεν ταῦτα μακρὰν, ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς εὐσέθειαν ἀσφαλῶς, καὶ διαπρυσίως κηρύττομεν. Καὶ ἵνα τὰ πολλὰ παρὰ τὴν ἐξουσίαν τῆς δύο μητροῦ, καὶ τούτων αὐτῶν θεωρουμένων τοῦ παρόντος ἐγγὺς δόγματος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ κεῖται Θεὸς κατὰ τὸ Σύμβολον τοῦτο τῆς πίστεως, οὐδὲ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πρὸς ἕπος καὶ βῆτως ὁμοούσιον, καὶ ταῦτα κατ' αὐτὸν τὸν τῆς ἐκθέσεως τοῦ τοιοῦτου καιρὸν, τῆς οὐσίας αὐτοῦ λογοπραγεῖσθαι καὶ τῆς θεότητος. Ὅμως καὶ Θεὸν ὑπάρχειν ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς τοῦτο τρανῶς, καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καταγγέλλομεν, καὶ οὐ δῆπου κεινοτομεῖν παρὰ τοῖς φρονούσιν ὀρθῶς τὴν κατ' εὐσέθειαν πίστιν οὐδαμῶς νομιζόμεθα. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐθις, ὡς ἂν φαίην πληρσιότερον τοῦ κατὰ σκοπὸν, οὐδὲ Πνεῦμα λέγεται τῆς ἀληθείας ἐν τῷ αὐτῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως· πλην τῶν ἀπάντων οὐδὲς οὕτω καθέστηκεν αὐθάδης καὶ τολμηρὸς, ὡς τὴν ἐν Εὐαγγελίοις φωνὴν τοῦ Σωτῆρος μὴ παραδέχεσθαι. Καὶ παραλείπω δὴ τὰ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Μονογενοῦς πρὸς εὐσέθειαν τοῖς εὐσεθεῖσιν ἡμῖν θεῖα καὶ σεπτὰ δόγματα, καὶ πρὸς τοῦτοις αὐτῆν τὴν Θεοτόκον φωνὴν, τὴν κατὰ τὴν κλήσιν τῆς Θεομήτορος, ἧς χάριν ἐδέξατο καὶ τοῖς μεταγενέστερον ἐκλάμψασιν ἱεροῖς Πατράσιν ἡμῶν ὄρον ἴδιον ἐκθεῖναι, τὸν δὲ ψάλλεσθαι καὶ οὕτω ἐπ' ἐκκλησίας παραδειδόμενα. Ὡς ταῦτα γούν πάντα στερρομένη καὶ ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς μηδὲ ἕως ἐγχείμενα τῷ σεπτῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως, οὕτω καὶ τὴν ὑπαρξίν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν κατὰ τοῦ Υἱοῦ δίκαιον φρονεῖν πάντας, εἰ καὶ μηδαμῶς ἐν τούτῳ παραλαμβάνεται, καθότι δεδογματίζεται καθαρῶς παρὰ πάντων ὁμοῦ τῶν τοῦ Πνεύματος· ἔτι καὶ πανταχοῦ κηρύττειν

αὐτὸ προσήκον ἐστὶ, καὶ τοῖς πρὸς ἀλλήλους, ἅ
 φημι, λόγους, καὶ τὸν συγγράμμασιν, οὐ μὴν
 προστεθῆναι κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τὴν τινων ἐν τῷ
 πολλάκις βῆθέντι μοι Συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἐπεὶ
 καὶ τῶν ἁγίων οἱ πλείονες τῶν θεολογησάντων τὸ
 σεπτὸν δόγμα τοῦτ', τὸ Σύμβολον, οὕτως ὡς κατ' ἀρ-
 χῆς συνετέθη, καὶ νῦν αὖθις· ἐστὶν, ἀνεγίνωσκον,
 μήτε τι προσθέντες ἐπέκεινα μηδαμῶς, μηδὲ τὸ πα-
 ράπαν μηδὲν ὑφαλόμενοι. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπαρ-
 κοίητον τηροῦμεν, καὶ τηρήσομεν κατ' ἐκείνους διὰ
 παντός. Ὁ θεόφρων οὕτως καὶ θεόσοφος ἡμῶν αὐ-
 τοκράτωρ ἐγγυητῆς ἀξιόχρεως. Ὡστε, καὶ εἰ τινες
 τῶν πάντων ἐστὲ τοιοῦτόν τι κακῶς ὑποπετεύοντες,
 τοῦτων ἀκροασάμενοι τὸ παρὸν μεταμάθετε καλῶς
 τὴν ἀλήθειαν. Ἐγεῦθεν καὶ τὴν διάστασιν ἀποβα-
 λόντες, καὶ ἀποθέμενοι τὸ διχονοεῖν, ἀσπάσασθε
 τελείως τὴν μεθ' ἡμῶν εἰρήνην καὶ τὴν καταλλαγὴν
 ἐνστερνίσασθε. Πάντες ἀπλῶς οἱ τελούντες τοῦ σχί-
 σματος καὶ τῆς ταραχῆς μέχρι τοῦ νῦν γαλήνης τῆς
 ψυχᾶς πληρωθέντες ἡμῖν τὸ ἀπὸ τοῦδε συνάρθητε.
 Μὴ τὴν εἰς κραίτητον ποσῶς ἀιχθυοῦντες μεταβολῆν,
 μηδὲ τὴν εἰς τὸ βέλτιον ἐντραπήτε μεταθέσιν. Τὸ
 ἐν γενήθητε καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐπεὶ
 διαφορὰν τινα καὶ παρ' ὑμῖν ἔγνωμεν. Τοῦτο νῦν,
 τὴν εἰρήνην φημι, καρποφορήσατε τῷ εἰρηνάργῳ
 Χριστῷ, τῷ δι' ἀγαθότητα πάσαι συνάψαντι τὰ διε-
 στώτα πρὸς ἑνωσιν. Οὐχ οὕτως αὐτὸν θεραπεύον
 ἐσσι τῶν πάντων οὐδὲν, ὡς τὸ μετ' ἀλλήλων ἡμᾶς
 εἰρηνεύειν ἐκάστοτε. Ταύτην καὶ σωματικῶς συν-
 διάγων ἐπὶ γῆς ὡς δῶρὸν τι παρῆχεν αἰ τοῖς ἀποστό-
 λοις καὶ μαθηταῖς· καὶ τῶν κάτω διατριβῶν ἀφιπτά-
 μενος, πάλιν ὡς ἂν τινα κληρὸν αὐτοῖς εἰδίδου καὶ
 κατελείμπαυεν. Ἵσπερ ἡμεῖς διὰ τέλους, ἀδελφοί,
 καθικετεύω, μὴ ἀποσταίητε· μάλλον προσδράματε
 κατὰ τάχος αὐτῇ, καὶ τῶν ἐκ ταύτης καλῶν ἀπολαύ-
 σετε. Πόσον οἴεσθε πλήθος ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναι-
 κῶν τῷ σχίσματι τοῦτῳ τὴν ψυχὴν ἀπολέσαι, δι' ἣν
 σπαύδατε δῆθεν καὶ ὑπὲρ ἧς, καὶ μὴ δεόντως, μηδ'
 ἐν οἷς ἄξιον; πόσον μοναχῶν, πόσον μοναζουσῶν ὁ
 θολιάρριον ἐχθρὸς ἐσύλησεν, οὐς πάντας τῆς τοῦ Χρι-
 στοῦ κοινωνίας ἀποτομῶν, οὐκ εἰς καταδύρωμα παν-
 τελῶς ἀπέτελεσεν; ἐσσι δ' οὐς ἀποχωρίσας καὶ τῆς
 κοινῆς ἀγέλης ἡμῶν εἰς πάλη κακῶς ὕβρεως καὶ
 ἀτιμίας ἐνέβαλε; Ταύτην στήσετε καλῶς τὴν λύμην
 ὑμεῖς, ἐὰν μόνον πρὸς ἡμᾶς ἐπανελήθητε, καὶ τῶν
 πεπτωκότων ἐπανακαλέσησθε πάλιν τινες, ὁπόσους
 μὴ τὸ κοινὸν χρέος δηλαδὴ προαφῆρπασε. Μὴ τοίνυν
 παρῆδητε μήτε τοὺς οὕτως κειμένους τῶν ἀδελφῶν,
 μήτε, τὸ μέγιστον, ἑαυτοὺς ἀπολλυμένους καὶ κινδυ-
 νεύοντας. Ἐνῶτέ ποτε καὶ μόλις τὸ τοῦ δόγματος
 ἀσφαλές. Ἀφετε τὴν ματαίαν ἔριν καὶ τὸ φιλόνοι-
 κον, μεταμεληθέντες ἐφ' οἷς ἀκαίρως ἐνέστητε καὶ
 λίαν ἐπισφαλῶς. Προσέλθετε τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἡμῖν
 κατὰ ταύτην ὁμονοήσατε. Τοῦτοις εἰ μὲν πείθομεν
 τοῖς λόγοις, ἀγαπητοί, δεῦτε καὶ τὰς δεξιὰς ἀλλήλοις
 ἐμβάλωμεν. Ἰδοὺ πρῶτος ἐγὼ δίδωμι ταύτην ὑμῖν
 εἰς ἀδιάρρηκτον πνευματικὴν σύνδεσμον· καὶ ὑμεῖς
 ὡσαύτως ἡμῖν τὰς σπετέρας χαρίσασθε, καὶ στήτε
 μεθ' ἡμῶν οἱ πάντες κατὰ ταυτὸν. Μεγαλύνωμεν

in mutuis colloquiis, tum in commentariis, non
 tamen in sæpius a me commemorato sive Sym-
 bolo arponendum, cum pars sanctorum potior, qui
 venerandum hoc dogma pronuntiarunt, Symbolum
 ut ab initio concinnatum est, et nunc rursus est,
 recitarunt; nihil illi ultra addentes, neque vice
 versa quidquam dementes. Hoc etiam nos nulla
 vocula immutatam conservamus, et, ut illi ediderunt,
 perpetuo conservabimus. Divina mente præ-
 ditus. et a Deo edoctus hic noster imperator spou-
 sor locuples fuerit. Quare etsi nonnulli ex vobis
 aliquid tale non ingenuè suspicamini, his auditis
 recte nunc veritatem addiscite. Hinc etiam dissidi-
 o ac dissensione extinctis et contentionibus
 sepositis perfectam nobiscum pacem componite, et
 concordiam amico pectore suscipite. Omnes gene-
 raliter schismati turbisque ad hoc tempus addicti
 animum tranquillitate oppleti in futurum unimini.
 Ne in melius immutatio vos pudeat, neque in
 magis integra transitus perterreat; inter vos et
 inter nos unum fieri non dedignemini, cum et
 inter vos dissidia nos non fugiant. Hunc in præ-
 senti fructum, pacem scilicet, pacis principi
 Christo date, qui sua bonitate jam olim disjuncta
 in unum conjunxit perfecte. Nihil magis inter
 omnia illi complacitum est, quam mutuo nos
 concordia vinculo perpetuo colligari; illam, dum
 corpore in terris vitam ageret, veluti munus ali-
 quod apostolis et discipulis semper exhibebat, et
 ex terrenis rursus avolans, iisdem uti hereditatem
 quamdam largiebatur et relinquebat: a qua vos
 fratres, exoro, in finem usque ne disjungamini, imo
 ocus ad ipsam accurrite, et promanantia ex ipsa
 bona participabitis. Quantam hominum ac mu-
 lierum multitudinem, opinamini ob hoc dissidium
 animarum jacturam fecisse, pro quorum salute,
 etsi non uti par est, neque justum, tantum insu-
 datis et affligimini? quantam monachorum, quan-
 tam monialium dolosus hostis rapuit et furatus
 est, quos omnes a communione Christi abscin-
 dens, uti propriam escam exorbuit, et alios etiam
 a communi nostro grege separatos in injurias et
 dedecora coniecit? Hanc noxam irritam probe
 continebitis, si tantummodo ad nos reversionem
 feceritis, et ex lapsis nonnullos rursus revocaveri-
 tis, quos commune fatum non sustulit. Ne fratres
 sic jacentes, et quod potissimum est, ne vosmet-
 ipsos in perditionem ruentes periclitantesque ne-
 gligatis. Cognoscite tandem aliquando dogmatis
 securitatem, inanes dissensiones contentionesque
 missas facite, et de illis quæ inopportune et non
 absque errore oppugnastis, penitentiam agite.
 Remigrate ad veritatem, et una nobiscum ad eam
 retinendam conspirate. Illis sermonibus si persua-
 demus, o amici, eia agite jam dexteris alterutris
 porrigamus. En ego ipse primus omnium vobis in
 Indissolubilis spiritalis vinculi signum eam exhibeo:
 et vos similiter vestras concedite, et a nobis
 omnes state, et unanimes Dominum magnificemus.

Quodsi id abnuitis, nunc omnes Dei angelos vestri curam gerentes in testimonium advoco, et ante eos ipsum Dominum nostrum, qui in Triade religiose colitur, nos quantum in nobis est, innocentem esse, quod debitum exsolvimus. Hæc post Deum illis edicimus, quibus adhuc vitæ aliquid superest: vobis, inquam, qui affectibus haud ebnoxii in similitum conquirendorum sententia firmiores estis, quandoquidem quibus charitatis bonum omnino refriguit, et qui ob erga nos improbitatem mortui sunt, ad hos quænam verba usurpanda venerint, quæ consilia, quæ monita, quorum resurrectio et correctio plane solius Dei fuerit? et nostrarum ad Deum precum perfectiorum et absolutiorum opus.

42. Sed cum jam animus sit, in fine de rebus nostris laudem et gratiarum actionem bonorum datori largitorique referre, gessit subsilitque effunditurque latius oratio, et in iis, quæ in nos admiranda operatus est, immorari exoptat; sed vice versa cum tractationis propositique res intentæ finem habuerint, id in præsentem non permittunt, quod Dei in nos admiranda præsentem hoc tantoque argumento revera diffusiora sunt. Hinc erga ipsum, ut vel solum animi nostri desiderium explicemus, id confidentes aientesque, orationem in supplicationem addecentem ad satietatem vitandam finiemus, ut paulo ante promisimus. Ut vero, uti par est, et nos debemus, laudationem exordiar, sacri cantoris Davidis quam opportunissime voces mutuatus non absimili ab eo stupore ad Altissimum contenta voce clamo: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti*⁴²; non solummodo quæ in principio ex eo quod non erat, ad id quod erat, produxisti, sed quæ etiam certis diversisque temporibus in humana commoda absolvisti, uti se habet et præsens erga nos opus, quod et maximum et in sapientia perfecisti. Cum enim non esset neque miserentis neque in humanum genus propensissimi Dei, qui sola sua bonitate genus nostrum ab initio condidit, tuam in finem Ecclesiam discissam et miserrime laborantem prætermittere ac negligere, quam unigenitus et coæternus Filius et Verbum tuum Patris potentissimi propter viscera infinitæ erga nos misericordiæ tuæ, carnem assumens humanam, immaculatissimarum et sanctissimarum suarum manuum extensione e terræ finibus in crucem collegerat, sibi que ex vivifico et pretioso latere sanguine profuso asciverat, hanc eandem rursus in unum convenire ætate hac nostra, et vulnus pessime se habens, quod malorum origo et fraudum architectus ægre ferens illam adprosperari, impegit, conglutinare tibi complacuiti. Igitur ante omnia in sola pacis atque amicitiae fœdera, quæ tua est rerum humanarum dispositio, nos

Α δημοφρόνως τὸν Κύριον. Εἰ δὲ μὴ, μαρτυρούμεθα νῦν πάντας τοὺς προστατεύοντας ἡμῶν ἀγγέλους Θεοῦ, καὶ πρὸ σοῦτων αὐτῶν τὸν Δεσπότην αὐτῶν τὸν ἐν Τριάδι σεπτῶς προσκυνούμενον, ὡς ἀθῶοι τὸ εἰς ὑμᾶς μέρος ἡμεῖς, ἀνθ' ὧν περ τὴν ὀφειλὴν πεπηρώκαμεν. Ταῦτα μετὰ Θεοῦ πρὸς ἐκείνους φασὶν, παρ' οἷς τι καὶ ζωτικὸν ὑποφαίνεται, τὸ κερὶς ἡμᾶς λέγω τοὺς ὑγιαίνοντας οὕτως ἀπροσπαθῆς, καὶ τὴν ἐνταῦθεν ἐρευνητικὴν τῶν τοιοῦτων διάνοιαν. Ἐπίπερ οἷς τὸ τῆς ἀγάπης ὀλοσχερῶς ἐψύγη καλὸν, καὶ οἷγε παντάπασι τῇ καθ' ἡμῶν κακίᾳ νενέκρωται, πρὸς τοὺτους αὐτοὺς τίμων δεῖ βημάτων ἀπῶς; ποίας δὲ συμβουλῆς τε καὶ παραινέσεως, οὐ μόνον σαφῶς πέφυκε τοῦ Θεοῦ διανυστήσαι καὶ διορθώσασθαι; τὸ δὲ πάντως εὐχῆς ἔργον ἡμῖν τῆς τελειώσεως καὶ μείζονος.

Β μβ'. Ἄλλ' ἦδη βουλομένων μοι καὶ τῷ τέλει τῆν ὑπερ ἡμῶν ἀνεσιν καὶ εὐχαριστίαν ἀφοσιώσασθαι τῷ χορηγῷ καὶ δοτήρι τῶν ἀγαθῶν, ἵεται καὶ πρὸς κίνταῦθα πρὸς πλατυσμὸν ὁ λόγος, καὶ τοῖς εἰς ἡμᾶς νῦν γεγενημένοις ὑπ' αὐτοῦ θαυμασίαις ἐμριλοχωρεῖν προτεθύμηται. Πάλιν δὲ τὰ τῆς πραγματείας καὶ τοῦ σκοποῦ πέρας ἔχοντα τὸ παρὶν ὡς ἀνίησιν, ὅτι καὶ μακρότερα τὰ τῶν τοιοῦτων ἡμῖν τεραστίων Θεοῦ τῆς παρουσίας καθέστηκεν τσαούτης ὡς ἀληθῶς ὑποθέσεως. Ἐνθεν τοι πρὸς αὐτὸν ἔσον ἐνδείξασθαι καὶ μόνον τὴν πρόθεσιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἀνομομολογησάμενος καὶ εἰπὼν, τὸν λόγον εἰς εὐχὴν τῶν ἀνηκόντων διὰ τὸ προσκορὸς καταπαύσω, καθὼς τὰ τῆς ὑποσχέσεως ἔχει μικρὸν ἀνωθεν. Ἴνα δὲ πρεπόντως καὶ ὡς χρεῶν τῆς δοξολογίας ἀπάρξωμαι, τοῦ ἱεροφάντου δανεισάμενος Δαυὶδ ἀρμολογώτατα τὴν φωνὴν μετὰ τῆς ἐκείνου πρὸς τὸν Ἰψίστον βῶ διαπρωσίω; ἐκπλήξεως· «Ὁς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε. Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, οὐχ ὅσα δηλαδὴ μόνον καταρχὰς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος; εἰς τὸ εἶναι παρήγαγες δημιουργικῶς, ἀλλὰ καὶ ὅσα κατὰ καιροῦ διαφόρους τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἔνεκεν διεπράξω συμφέροντος, ὡς καὶ τοῦτο τὸ νῦν ἔργον ἔχει τὸ εἰς ἡμᾶς, ὅπερ μέγιστον καὶ ἐν σοφίᾳ τετέλεκας. Καὶ γὰρ ἐπειδήπερ οὐκ ἦν τοῦ φιλοκτιρμονός σου καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῦ δι' ἀγαθότητα μόνην ἀπαρχῆς τὸ γένος; ἡμῶν πλαστοουργήσαντος τὸ τὴν Ἐκκλησίαν περιδεῖν εἰς τέλος τὴν σὴν διεβήρημένην, καὶ τὰ ἔσχατα δεινῶς κάμνουσαν, ἦν ὁ μονογενὴς τε καὶ συναϊδὸς Υἱὸς καὶ Λόγος σου τοῦ πανάρχου Πατρὸς διὰ σπλάγχνα τοῦ ὑπεραπεύρου περὶ ἡμᾶς ἔλέους σου μορφωθεὶς τὸ ἀνθρώπινον, τῇ τῶν πανάγων ἑαυτοῦ καὶ παναχράντων χειρῶν ἐκτάσει συνήγαγεν ἐκ περάτων ἐπὶ σταυροῦ, καὶ περιποίησας τῷ τῆς δικίας ἐκρῦσαντι ζωποιοῦ καὶ τιμῆς πλευρᾶς αἵματι, τὴν τοιαύτην συνελθεῖν καὶ πάλιν εἰς ἔν ἡδύκησας; ἐφ' ἡμῶν, καὶ συνουλωθῆναι τὸ πᾶν γε χαλεπῶς ἔχον τοῦ πνεύματος, ὅπερ ὁ ἀρχέκακος καὶ ὀλιόφρων ἐχθρὸς μὴ φέρων ὄρᾳν εὐδοκίμουσαν προῦξήνησεν. Οὐκοῦν ἐν πρώτοις εἰς σπονδὰς μόνως εἰρηνικὰς καὶ φίλως οἰκονομικῶς συνελάσας ἡμᾶς, «

⁴² Psal. ciii, 24.

βάλος πλούτου, και σοφίας, και γνώσεως σῆς, Δέσποτα τοῦ παντός, οὕτως ἐκθαμβος μετὰ Παύλου κἀγὼ κραυγάζω τοῦ χριστοκλήρυκος, ἐκείθεν ἐξῆς ἐπραγματεύσω τὴν κατ' εὐσέβειαν ὁμογνωμοσύνην ἡμῖν και πεπλήρωκας διὰ τῆς τῶν σεπτῶν ἀναπτύξεως και θεῶν Γραφῶν, και τῆς ἐντεῦθεν φανερώσεως τοῦ ὀρθοῦ δόγματος. Τοῦτο τῆς ὑπὲρ ἡμῶν σφίας σῆς τὸ κατάρθωμα νῦν. Τοῦτό σου τῆς περὶ ἡμᾶς εὐεργεσίας τὴ μέγεθος. Ὁμολογοῦμεν τὸν ἔλεον, ὡς εἰκός. Τὴν χάριν αἰ τοῖς πᾶσι κηρύττομεν, ὑπὲρ ὧν και θυσίαν αἰνέσεως και εὐχαριστίας τῆ σῆ χρησιότητι προσφέρειν βουλόμεθα μὲν, οὐ δύναμεθα δὲ διὰ τὸ ἀνυπέροβητον αὐτῆς τὴ παράπαν, μὴ τοί γε καθόσον ἐστὶν ἄξιον. Ὅθεν κἀγὼ λήξας τοῦ τὴν σὴν ὄλωσ νῦν μεγαλοπρέπειαν ἀνωμεῖν, τὸ ἀπὸ τοῦδε τῆς πρὸς σὲ τὸν Ἰψίστον εὐχῆς δεόμενος ἀπάρχομαι· και πρῶτα μὲν τοῖς ὀρθοδοξοτάτοις δέομαι, και παγευσέθειν αὐτοκράτορι και βασιλεῦσιν ἡμῶν, δι' ὧν περ ὡς δι' ὑπουργῶν θερμοτάτων τε και πιστοτάτων τὸ σὸν τοῦτο καμμέγιστον ἔργον ἐτέλεσας, γέρας δωρούμενος κατ' ἐχθρῶν πάντων λαμπρᾶς, τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν κατ' ἐξίλετον, χορηγοίης αὐτοῖς, και διὰ τούτων παντὶ τῷ ὑπερκόσῳ λαῷ βαθεῖαν διηγεκῶς ἐν ἄπασιν εἰρήνην και ἀστασίαστον· μετὰ δὲ ταῦτα τῷ καλῷ ποιμενάρχῃ τῷ τῆς σῆς ποιμνῆς πνευματικῶς προϊσταμένῳ τῷ νῦν, ὅστις πολλὰς φῶσι και αὐτὸς τὰ μεγάλα συνήρατο πρὸς τὸ ἔργον και συνεδάλετο, παράσχου τὴν σὴν χάριν δαψιλῆ και πλουσία, ὃ πρῶτα; πάντων τῶν ἀγαθῶν, ὡς πάντας ἐπαναγαγεῖν δουθηθῆναι τοὺς ἡμῶν ἐσάπαξ ἀπὸ πηδῆσαντας· ἡμᾶς δὲ ἐκάστοτε τῷ ἀγαθῷ Πνεύματί σου καθοδηγῶν, ὅπερ φυσικῶς και Πνεῦμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ σου τελοῦν, τὴν οικεῖν θεοπρεπῶς ὑπαρξιν και ἐξ αὐτοῦ κέκτηται, πρὸς παντελῆ διθύνοισ; τῶν ὧν θελημάτων ἐκπληρῶσιν.

A redigens, O altitudo dititarum sapientiae et scientiae tuae⁹⁶! omnium Domine, ut cum Paulo Christi praecone admiratione quadam commotus, ipse quoque vehementius exclamem; ipse postmodum nos in pietatis concordiam reductos, venerandarum sacrarumque Scripturarum expositione, qua rectum dogma innotuit, eadem confirmasti. Hoc tuae, quae supra nos est, sapientiae hac aetate recte factum. Haec tui in nos collati beneficii amplitudo. Confitemur, uti addeceat, misericordiam; gratiam coram omnibus sempiternae praedicabimus, pro quibus et sacrificium laudis, et gratiarum actiones tuae bonitati referre cupimus nos equidem, sed propter rei nimiam exsuperantiam prorsus effetarum virium infirmitas impedit, tantum abest ut id condigne concelat peragere. Hinc ipse tuam magnificentiam laudibus prosequi mittens, posthac ad te Excelsissimum supplicationem uti par est exordiar, et primum quidem in fidei dogmatibus integerrimis et piissimis nostris regibus et imperatoribus, quorum studio opeque uti fervidissimorum et fidissimorum administratorum quam maximum hoc opus tuum absolvisti, adversus omnes hostes, et potissimum impios Agarenos, victorias luculentas, et per eos universo ipsis subjecto populo perpetuo in omnibus amplam paratamque pacem concede ac defer: tum postea probissimo tuae gregis spiritali praesenti pastori, qui multis certaminibus ac sedulo multiplicique studio in auxilium operis venit, tuam gratiam uberem affluentemque elargire, qui bona omnia dispensas, ut possit universos qui ex nobis desilierunt, ab errore revocare; et nos quotidie docens ac per omnia duceus bono tuo Spiritu, qui naturaliter Spiritus unigeniti Filii tui existens, propriam, ut Deo convenit, existentiam etiam x ipso possidet, in absolutam tuarum voluntatum expletionem dirige.

⁹⁶ Rom. xi, 33.

GEORGIUS METOCHITA

NOTITIA

(Cave De script. eccles. p. 613).

Georgius Metochita, Magnæ ecclesiæ CP. diaconus, Vecci symmysta, et omnium fere quæ sub Andronico imp. perpressus est, malorum socius, claruit anno 1276. Unionem cum Latinis ineundam summo pre promote promoveba; et cum a sententia neutiquam dimoveri posset, sæpius in carcerem coniectus est. Obiit exsul, quo tamen anno, nondum comperi, certe Vecto superstes. *Dictio ei, iudice Allatio (De consens. l. n, c.15, § 9), in omnibus dura, compositio aspera, nullo fuce, nullo lenocinio mollita, sententiæ graves, argumenta ad probandum id quod voluit firma, sed elocutione et impositione nominum horrida et confragosa.* Hæc Allatius, qui eadem fere repetit *Diatriba de Georgiis eorumque scriptis*, pag. 345, utrobique autem Opusculo Metochitæ, viz. *de Processione Spiritus S.* Opus in v partes, seu orationes distributum; *De unione Ecclesiarum; Adversus Maximum Planudem, Manuelem Nepotem, et Gregorium Cyprium enumerat.* Ex his exstant *refutatio trium capitum Maximi Planudis*, ab eodem Allatio Gr. Lat. edita *Græc. Orthodox.* tom. II, pag. 922. *Refutatio Manuelis Cretensis Nepotis*, ibidem, pag. 959; Fragmentum satis amplum ex libro V *de Processione Sp. S. Gr. Lat.* exhibet idem Allatius lib. *de Purgatorio* pag. 668, Fragmentum ex oratione historica *de Unione Ecclesiarum*, lib. *adversus Hottinger.* pag. 429. Fragmenta bina ex oratione historica *de Dissidio Ecclesiarum*, ibidem, pag. 458, 462; aliud ex libro V, *de Processione Sp. S.* fragmentum ibidem pag. 511. Fragmentum libri IV *de Processione Sp. S. de Epistola S. Maximi agens*, Gr. Lat. edidit Fr. Combefis. *Auctar. Nov.* tom. II, pag. 1017.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΤΟΧΙΤΟΥ

ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ, ΟΝ ΕΞΕΘΕΤΟ ΜΑΞΙΜΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ Ο ΠΛΑΝΟΥΔΗΣ.

GEORGII METOCHITÆ

DIACONI MAGNÆ ECCLESIE

REFUTATIO TRIUM CAPITUM, A MAXIMO PLANUDE MONACHO EDITORUM.

Leone Allatio interprete.

Ad improvisam nec opinatam interrogationem nobis delatam respondendum est; licet enim nobis proposita non sit, attamen cum illa nullam certam personam respiciat, sed concordiam Ecclesiarum, cui nos ipsi animum addiximus, non leviter oppugnet, quomodo nos effugere poterit? Quare cum tribus illa capitibus disponatur, morem nostrum

Α Πρὸς ἐρώτησιν ἀπροόπτως ἡμῖν φανεῖσιν χρῆν ἀποκρίσασθαι· εἰ γὰρ καὶ μὴ πρὸς ἡμᾶς, κατ' Ἐκκλησιῶν δὲ συμβάσεως ἀπροσώπως, ἢ προσηχόντες αὐτοὶ προσηγάμεθα, ἢ ταύτης ἐπιφορὰ, πῶς ἐξέτι παραδραμεῖν; Οὐκοῦν τῆσδε τρισὶν ἐν κεφαλαίαις θεωρουμένης τοῖς ἐξ ἔθους στοιχοῦντες πᾶν πρακτικόν εἰς ἐξέτασιν ἐγκαταστραυνῶντες τὸν ἀπλοῦτον

ἐφεξῆς ἐπάγειν, τὸ πρῶτον ἐπὶ λέξεως οὕτως ἐκτε-
 θεϊμένον διασχεψόμεθα. « Ερωτητέον, πότερον ἢ ἐκ
 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις
 ἄλλη καὶ ἄλλη, ἢ μία καὶ ἡ αὐτή. Εἰ μὲν οὖν ἄλλη καὶ
 ἄλλη ἐστί, διπλῆ ἄρα ἡ ἐκπόρευσις ἐσται, καὶ τὸ
 Πνεῦμα διπλοῦν, ὅπερ ἄτοπον· εἰ δὲ μία καὶ ἡ αὐ-
 τή, πῶς ἐκ τῆς ἁγίου δυνάδος δύναται τὸ ἓν εἶναι;
 Μονὰς μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ αἰτία οὐ μόνον δυνάδος, ἀλλὰ
 καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀριθμῶν· οὐκ ἀρχὴ καὶ
 αἰτία μονάδος, εἴτ' οὖν ἓνός, οὐκ ἂν γένοιτο. Οὐ γὰρ
 κατ' ὑποστροφὴν αἱ γενέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ
 κατὰ πρόδον. Μονὰς γὰρ εἰς δύο δα κινεῖται, κάκει-
 θεν εἰς τριάδα καὶ ἐφεξῆς. Τὸ γὰρ λέγειν ἐκ τῆς
 τριάδος ἀφαιρέσεως μονάδος δυνάδα γίνεσθαι, κάκ
 τῆς δυνάδος ἑμοίως μονάδα. Ἄλλ' αἰτία κἀναυθα
 τοῦτον ἡ ἀφαιρουμένη μονὰς, ἀλλ' οὐκ ἄλλος τις
 ἀριθμὸς. Λεῖπεται ἄρα μὴ τὰ δύο αἴτια εἶναι τοῦ
 ἓνός, ἀλλὰ τὸ ἓν τῶν δύο. Καὶ οὕτω μὲν ἐν τοῖς ἀθ-
 λοῖς, ὁ κἀν τῇ Θεότητι τῇ πάσης ἕλης ὑπερκείμενη
 ἀρμύζειν εἰκός. Ἐν δὲ τοῖς ἐνύλοις γίνεται μὲν ἐκ
 δύο ἓν, ἢ κατὰ σύνοδον, ὡς ἐξ ἀνδρῶς καὶ γυναικὸς
 τέκνον, καὶ ἐκ σιδήρου καὶ λίθου πῦρ, ἢ κατὰ σύνθε-
 σιν, ὡς ἐκ γῆς καὶ ὕδατος πηλός. Ἄλλ' ἐστὶν εἰπεῖν
 κἀναυθα πρῶτα μὲν ὡς ἐν ταῖς θείαις ὑποστάσεσιν
 οὐτε σύνοδος τοιαύτη τις; ἐπινοεῖται, οὐτε μὴν σύνθε-
 σις· δεύτερον δὲ, ὅτι ἐκταυθα μὲν προηγείται τῷ
 χρόνῳ τὰ δύο τοῦ ἓνός, συναΐδια δὲ τὰ τῆς Τριάδος
 πρόσωπα, τρόπον ὅτι ἐν μὲν τοῖς πλείοσι τούτων ἕτε-
 ρον τῷ εἶναι παρὰ τὰ δύο τὸ ἓν, ἀλλὰ κάκεινα πρὸς
 ἄλληλα ἕτερα τῷ εἶναι· αἰ δὲ τῆς Τριάδος ὑποστάσεις
 τῆς αὐτῆς φύσεώς εἰσιν· ὥστε οὐ κατὰ ἔνυλα καὶ
 τὰ ἄλλα. Οὐκ ἄρα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.
 Ὁὕτω μὲν τὸ κεφάλαιον. Προδιαληπτέον δὲ γε περὶ τοῦ
 ἐκπορεύεται, ἵν' ἐντεθεν ταφῆς γένηται ἡ ἐξέτασις,
 οἷς ὁ τῶν ἐξετασθησομένων μάλιστα γεννητῶν περὶ τὸ
 τέλος τοῦ τρίτου τῶν κεφαλαίων φάσκει μὴ ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα εὐρίσκεσθαι τῇ γραφῇ.
 Ταράσιος μὲν οὖν ὁ ἐξαρχος τῆς παρκοσμίου συνελύ-
 σιως τῆς τὸν ἑβδοματικὸν ἀριθμὸν περαιοσαμένης, διὰ
 τόμου, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύμενον
 ἅγιον Πνεῦμα μετὰ τῶν ἄλλων διατρανοῦται, βεβαιω-
 θέντος ὑπογραφαῖς οικειοχείροις τῶν αὐτῇ συνῶδραμη-
 κέτων θείων ὄλων Πατέρων, καὶ τοῦτο συνεπεκύρωσε,
 καὶ λοιποὶ πρὸ αὐτοῦ θεηγέροι θεοὶ διδάσκαλοι κατὰ
 ῥῆμα παραδεδώκασι, πρὸς ὁ θεολογικῶν ἐκ διαταφῆ-
 σεων πατρικῶν ματαιάζειν δεικνύον τοῖς διαπληκτι-
 ζομένους πρὸς τοὺς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγοντας
 ἐκπορεύεσθαι, μαχεσάμενοι τοῖς προῖξαι κατ' ἡμῶν
 πανδημοῖς δικαστηρίοις, ἐκείνοι μεγάλοι προήγοροι
 τῶν ἡμῖν ἀντικαθιστάτων εἰς ἐνομιῶν συνβολώσεως
 τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ ὁμωνυμῶν ἑτερότητα; ἀπ-
 τηνέχθησαν, μὴ τὸ μετὰ σκοπὸν ἀποφῆναι ἰσχύσαν-
 τες. Καὶ ὅπως, ἐφεξῆς. Μετὰ τὰς ἐπεννηγεμένας ἡμῖν
 πολυειδεῖς καταβίβας οἱ μέλανι συνθέμενοι καὶ χειροῖ
 ταῖς τῶν ἑτεροτήτων κλινοφώνιας τὴν εἰς δυσφη-
 μίαν ἀνωμολόγησαν ἔκπτωσιν. Γνωίη δ' ἂν ὁ ἐρευνη-
 σαι προσομηθεῖς, εἰ καὶ αὐθις ἡ δυσαστεία, καὶ τῇ
 τοῦ πλῆθους νενευρωμένη ῥοπή, τὰ αὐτὰ θρασύε-
 ται κατ' ἡμῶν καὶ διορθώσεως προδῶλλεταί τῷ συγ-

sequentes, et quidquid examini subiiciendum e
 apponentes, ante omnia, ut ille exposuit, verba il-
 lius numerata, non absque discussione postmodum
 dijudicemus. « Interrogandum est, an ex Patre et
 Filio Spiritus sancti processio est alia, an vero una
 et eadem. Nam si alia et alia est, ergo duplex erit
 processio, et Spiritus duplex, quod plane absurdum
 est; si vero una et eadem, qua ratione ex duplari
 numero immateriato unum fuerit? Unitas enim non
 duplariis numeri tantummodo, sed et reliquorum
 omnium numerorum principium et causa est; at
 duplariis numerus unitatis, sive etiam unius, nun-
 quam principium et causa fuerit; neque enim re-
 trogradientes numeri, sed ante procedentes generan-
 tur. Unus siquidem in duplarem, indeque triplarem,
 et sic deinceps in reliquos decedit. Namque si dicas
 ex triplari, dempta unitate duplarem fieri, et
 ex duplari similiter unitatem: at hic quoque causa
 dempta unitas, nec ullus alius numerus est. Reli-
 quum ergo est duo non esse causam unius, sed
 duorum unum. Et sic in immateriatis philosophan-
 dum est, quod etiam Deitati, quæ supra omnem
 materiam est, convenire par est. In materietatis
 vero sit ex duobus unum sive conjunctione, ut ex
 muliere et homine fœtus, et ex ferro et lapide
 ignis; sive compositione, ut ex aqua et terra lu-
 tum. Verumtamen hic quoque primum dicendum
 est, in divinis hypostasibus, neque conjunctionem
 similem, neque compositionem intelligi. Secundum.
 in his etiam tempore unum duobus præcedere
 cum personæ in Trinitate cœternæ sint. Tertium
 in potiore simillium parte unum differre specie
 duobus, quæ etiamsi inter se conferantur diversa
 specie sunt, ubi Triadis hypostases ejusdem natura
 sunt, ideoque materiata ab immateriatis differunt.
 Non est ergo ex Patre et Filio Spiritus. » Et sic se
 habet caput. Ante vero alia de dietione *procedere*
 edisserendum est, ut inde quoque examen dilucidi-
 dius procedat, cum examinandarum dijudicandorumque
 parens in fine tertii capitis asserat, Spiritum
 sanctum ex Filio procedere, nusquam esse
 scripto traditum. Tarasius itaque universalis synodi,
 quæ septima numero est, præses, ex Patre per
 Filium Spiritum sanctum procedere cum aliis in
 tomo a se confecto, et subscriptionibus eorum qui
 convenerant sanctorum omnium Patrum propriis
 manibus signatis confirmato, aperte declarat, et
 alii ante ipsum divinitoqui sancti doctores iisdem
 ipsissimis verbis tradiderunt. Quod licet tum theo-
 logicis enuntiat, tum Patrum explicationibus os-
 tendat eos qui ex Patre et Filio Spiritum procedere
 asserentibus repugnant, stulte nimis agere, publi-
 cis adversus nos præteritis annis iudicis constitu-
 tis, refellere conati magni illi viri, nostrorum ad-
 versariorum defensores, ad confusas pravasque
 sententias, et verbi *procedere* alios atque alios si-
 gnificatus, et varias homonymias confugerunt, cum
 non potuerint, quod illis propositum fuerat demon-
 strare, et quomodo id peractum sit, in sequentibus

dicetur. Post diversas ac multiplices in nos condemnationes, qui atramento manuque variis hisce vocum novitatibus assensum dedere, ad ignominiosum lapsum cecidisse se fassi sunt; idque plane agnoverit cui id in animo est efflagitare, licet rursus iterumque dominatus, impetu populari, eoque admodum valido ascito, eadem adversus nos audacter jactet, et correctiones proponat, dum ea celebrare conatur, et eorum inficiatione in Apologiis suis contra nos editis, ad proprium vomitum non minus reverti deprehendatur. Nihilominus ad presentem interrogationem responsione in presentem dilata, eum variis multisque modis hoc argumentum Patrum enuntiatis corroboretur, ex aliis quæ ipsos illuminant, verum lumen conspiciamus: «Ex Patre et Filio» Romani dicunt «Spiritus sanctum procedere,» et divinus universus sanctorum nostrorum Patrum ac ducum chorus ex Patre et Filio et *progredi*, et *effundi*, et *apparere*, et *exsilire*, et aliis non absimilibus dictionibus in omnibus suis divini loquis, et a Deo inspiratis dictis palam aperteque deprædicant, nec aliud præter hoc ipsum *procedere* has inferre, iidem ipsi perquam perspicue intonant. Et ante alios cui ab immortalitate nomen est, in colloquio, quod ipse instituit, Orthodoxi ei Macedoniani hæc habet: «Absit ut hoc dicam ascititium esse in Spiritu. Etenim neque sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliquid aliud, quod de Deo consideratur, dico ascititium esse Spiritui sancto, sed natura sanctus, natura bonus, natura incorruptibilis est, tanquam qui Spiritus Dei est, et ex ipso exsilit, id est procedit,» ut ex primo, qui in universalibus sessionibus illustris habitus est, principium sumam. Sed ne oratio longius protrahatur, omissis aliis attentius figamus oculos ad ea quæ divino afflatus spiritu Cyrillus dicit in Evangelicum sacrum dictum, «Spiritus veritatis, qui ex Patre procedit,» clamans, cujus apud omnes publica continuaque contra nos repetitio et conculcatio est. Illic etenim de eodem in sexto ad Hebraeos suis sublimibus verbis, et uti magistrum addecat, deoruit: «Num tibi allatum eloquium innotescit, videsque Spiritu n veritatis Paracletum nuncupasse? Dicit enim progredi ex Patre, omnia sibi propria quæ Patris sunt ostendens.» Idem ibidem ad eundem: «Intelligis itaque qua ratione uti proprium promittit nobis mittere qui ex Patre est, et Spiritum quidem veritatis appellat, effundi vero ex ipso Patre definit. Quin etiam testimonium de se latum pronuntiavit.» Si itaque Cyrillus divina mente præditus testimonio suo confirmat, ipsum Salvatorem dixisse, *eum progredi et profundi*, quod ille dixerat, *procedit*, quomodo quispiam affirmaverit, aliud et aliud, cum sciat secundum veram intelligentiam, sacrorumque mystam *profundi*, et *progredi*, et *procedere*, ita pronuntiasse? aut potius

A κρύπτειν, καὶ ταῖς εἰς τοῦτο ἀπαρνήσιν ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς ἀπολογίαις ἐπὶ τὸν τοῖον ἐμετον οὐχ ἤτον ἐπιστρέφειν ἐλέγχεται. Ὅμως πρὸς τὴν παρούσαν ἐρώτησιν ἀφήμενοι τοῦ ἐντεῦθεν ἐπὶ τῇ ἐκπορεύσει ἀποκρισῶς θέσθαι, πολυμερῶς ἐπεὶ καὶ πολυτρόπως τὰ τῆς ὑποθέσεως ὀγκμασι κρατύνεται πατρικῶς ἐξ ἄλλων αὐτοῖς ἀπαστραπτομένων, φῶς ἀληθινὸν κατοπτέυσομεν. «Ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,» ῥωματοῖ «Πνεῦμα φάσκουσι τὸ ἅγιον ἐκπορεύσθαι,» καὶ γὰρ ὁ θεὸς τῶν ἡμετέρων θεοπεσιῶν μυσταγωγῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πρόεισι, καὶ προχέεται, καὶ πέφνησ, καὶ πηγάζει, καὶ λοιπαῖς παραπληροῖς ῥηματικῆς φωναῖς ἐν πάσαις ἀτεχνῶς ταῖς σφῶν θεοπνεύστοις θεηγορίαις διαπρῶσιως κηρύττουσι. Καὶ μηδὲν ἄλλο παρὰ τὸ ἐκπορεύσθαι ταῖςδε λέγειν αὐτοὶ διασαφῶσι τρανότατα. Αὐτίκα τοίνυν ὁ μὲν τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμος, ἐν ἣ ποιεῖται δικαλέξει Ὁρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ τάδε φησὶ· «Μὴ γίνωτο μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὐτε τὸ ἀσφαρτον, οὐτε τὸ ἀθάνατον, οὐτε τὸ ἀγαθόν, οὐτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀσφαρτον ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἴτουν ἐκπορευόμενον, ἵ' ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ἐν ταῖς οἰκουμηνικαῖς διαλαμπάντων συνεδρίοις ποιήσωμαι τὴν ἀρχήν. Ἄλλ' ὡς μὴ ἐπεκτείνωτο τὰ τοῦ λόγου, τῶν ἄλλων ἐκστάντες ἐπιστατικοῖς ἐνατενωσόμεν ὀφθαλμοῖς εἰς ἃ φησι Κύριλλος ὁ θεόπνευστος εἰς βῆσιν ἱερὰν εὐαγγελικὴν τὴν, «Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται,» φωνοῦσαν, ἧς τὸ περιβάλλον καὶ δεικνύον καθ' ἡμῶν. Οὕτως καὶ γὰρ περὶ αὐτῆς ἐν τῷ ἔκτῳ τῶν πρὸς Ἑβραίων ὑφηγορίαις οὕτω διδασκαλικαῖς ἀποφάνεται· «Ἀρὰ σοι σαφὲς τὸ παροισθέν ἐστὶ λόγιον, καὶ προσδέδορκας ὅτι Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον, ἔφη γε μὴν ὡς πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, ἴδια πάντα δεικνύς· ἐαυτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς.» Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς ἐδὸν αὐτὸν· «Συνίης οὖν πῶς ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμφειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς; καὶ Πνεῦμα μὲν φληθείας ἀποκαλεῖ, προχέσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωριστο τοῦ Πατρὸς. Καὶ μὴν ὅτι καὶ μαρτυροῦσαι περὶ αὐτοῦ προμεμήνησκον.» Εἰ γοῦν Κύριλλος ὁ θεόφρων αὐτὸν τὸν Σωτῆρα μαρτύρεται φάναι ὡς πρόεισι καὶ προχέεται, οἷς εἰρηκεν ἐκπορεύεται, πῶς ποτέ τις ἐρεῖ ὡς ἄλλο καὶ ἄλλο εἶδος κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νοῦς ὁ ἐκπορεύσθαι ὅδε τὸ πρόεισι, καὶ προχέεται, καὶ ἐκπορεύεται οὕτως ἐφησεν; ἢ μᾶλλον ὅ ταῦτα φεαγγόμενος πῶς οὐκ ἀντικείμενος ἐμφανῶς ἐσειται τῷ τε θεοσόφῳ μυσταγωγῷ, καὶ τολμηροτέρως ἐπὶ τῇ κατ' αὐτὴν κυριακῇ θεοστόμῳ φωνῇ; μέντοι γε καὶ μὴ οὕτως ἔχειν οἱ ἀπειναντίας, ἐπεὶ μηχανήσασθαι κέρρον εἰρεῖν οὐκ ἔσχον, εἰς τὸν ἀπὸ κοιλίας κἀνταῦθα συνήθη σφίσι τῆς ὁμωνυμίας κανόνα χωροῦσιν, ἐπὶ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐν οἷς ἐξ αὐτοῦ τὸ ταυτὸν καὶ σύνδρομον τῆς διανοίας ταῖς διαληφθεῖσιν καὶ λοιπαῖς

¹ Joan. xv, 26.

οὐσίας φωναί, ἐμολογοῦντες τῷ ἐκπορεύεται ἐν οἷς ἄ
 δὲ ἐξ Υἱοῦ τὸ μὴ σύνδρομον. Κάντεσθαι ἐν οἷς ἐκ
 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἅμα μερίζειν ἄλλως τε καὶ ἄλλως
 ἀρμύζειν τὸ κατὰ νοῦν ἐπιτάττοντες. Οὕτως γε μὴν
 ὁ οὐρανοδόξων, ὁ τῶν θεάνθρωπων Δεσπότην, τὸ ταυ-
 τοδύναμον δεικνύων τῶν τοιῶνδε λέξεων ἐκφωνοῦν-
 τα, ὡς ἐκ τῶν τοῦ Πνεύματος τοῦτο χαρακτηρισμάτων
 θ.ορρήμων ὑπάρχων, ἐτι τε καὶ τῶν αὐτοῦ δωρημά-
 των θεορρήμων ἕτερος καὶ πρόοπτης τὰς ἐπισημα-
 λειὲς ταύτας ἐπινοίας τῶν ἑτεροτήτων φθάσας ἀπορ-
 ραπίξει, ἐν οἷς οἱ τὸ ἄλλως ἐν τῷ προχεῖται, καὶ
 τοῖς λοιποῖς τῶ, καθὼς οὗτος διαρρήδην ἀνασῶν.
 Ἐν γὰρ τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὐ ἡ ἀρχή, « Ὁ
 φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου
 ἀξιος, » οὕτω θεολογεῖ. « Εἰ δὲ ἔστιν ἐν ὑποστάσει
 τὸ Πνεῦμα ἰδικῆ, καθὼς Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ Υἱός ·
 ἀλλ' οὖν ἔστιν οὐκ ἄλλοτριον αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ
 ἀλλήθειας ὠνόμασται. Καὶ ἔστι Χριστὸς ἢ ἀλήθεια,
 καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Καὶ εἰς τὸ, « Ἐρωτήσω τὸν
 Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, » οὕτω φη-
 σί· « Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀγαθῶν ὑπάρχων
 κοινωνὸς ὁ Υἱὸς ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρό-
 πον, καθ' ὅσον νοοῖτο ἔχειν καὶ ὁ Πατήρ. » Ἐν τῇ ἐρ-
 μηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τῇ, « Ἐκχεῖ ἀπὸ
 τοῦ Πνεύματός μου, » οὕτω διέξιειν· « Ἡ μὲν γὰρ
 ἐστὶ Θεὸς καὶ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς· γεγέννηται γὰρ
 ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ,
 καὶ ἐξ οὗτου τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ'
 αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Ἰν' οὖν πρὸς ταῖς
 ἐκ ῥήματος ταῖσδε φωναῖς ἐνιας καὶ τῶν ἐξ ὀνόματος
 παραθεῖμεν, Γρηγόριος ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς θεολογίας
 ἐπώνυμος ἐν μὲν τῷ πρὸς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον λό-
 γῳ φησὶν· « Ἴδιον Πατρὸς μὲν ἢ ἀγεννησία, Υἱοῦ
 δὲ ἢ γέννησις, Πνεύματος δὲ ἢ ἐκπεμψίς. » Ἐν δὲ τῷ
 δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν· « Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ
 οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλ-
 ληλα σχεσέως· τε καὶ τάξει· αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι
 συγχωρεῖν εἰδέναι μόνον, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκα-
 λύψῃ κεκαθαρμένοις ἢ νῦν ἢ ὕστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν
 καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχῃ καὶ
 γέννησι καὶ προόδῳ γνωριζομένην. » Ὁ οὖν ἐκεῖ
 τὴν ἀγεννησίαν, τοῦτο διαφανῶς ἐναυθα τὸ ἀναρ-
 χον εἴρηκεν. Ἐπεὶ καὶ τοῦτο τοῦ Πατρὸς ἴδιον, ὡς
 ἐξ οὐθενὸς καὶ ὡς ἀναίτιου, τῶν δύο τοῦδε μὴ κεκτη-
 μένων, ὡς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ κατὰ διάφορον ὑπαρξίν,
 καὶ κατὰ χρόνον συνἀναρχον τοῦτε, καὶ χρονικῆς
 ἀπάσης ἐμφάσεως ὑπερκειμένα. Τὴν γέννησιν δὲ
 κάταυθα κάκει διὰ τῆς αὐτῆς ἐκφωνήσεως, καὶ
 ὅπερ ἐκείσε τὴν ἐκπεμψίν, ἐναυθα τὴν προόδον
 ἄμφω λέγων, ὥσαί τὴν ἐκπόρευσιν ἐφησεν. Ἐν δὲ
 τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος ἀντιρρητικῷ, τὴν ἐκπεμ-
 ψίν, καὶ τὴν προόδον, ἐφανασεν προσηγόρευσε.
 Τίθησι γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου· « Τί οὖν δ λέ-
 πει τῷ Πνεύματι εἰς τὸ εἶναι Υἱόν· Εἰ γὰρ μὴ λέ-
 πον τι, οὖν Υἱὸς ἂν ἦν· » ἐπιφέρει δὲ· « Οὐ λέ-
 πειν φαιμέν· οὐ γὰρ ἄλλοτις Θεός. Τὸ δὲ τῆς ἐκ-

A qui similia aserit, quomodo palam divino mysta-
 gogo et Dominicæ et a Deo protatæ, id ipso asse-
 rente, voci, non audacius adversabitur? Nihilomi-
 nus cum hæc non ita se habere, non possent insti-
 cias ire adversarii, ad consuetam sibi regulam ho-
 monymia: e ventre erutam confugiunt; cum de Patre
 affirmatur ex ipso, idem et concordans sententiæ
 cum voce procedit, in jam allatis et in aliis simili-
 bus vocibus approbantes, cum vero ex Filio, mi-
 nime concordans: indeque in quibus est, ex Patre
 et Filio, simul dividunt, et alio atque alio modo
 sententiam intelligi præcipiunt. Attamen hic qui
 in cælum ascendit, et Deum et hominem Dominum
 trarum vocum æquales vires edicentem ostendit,
 tanquam huiusce Spiritus muneribus divinitoquus
 existens, necnon etiam ex ejusdem donis divina
 locutione ditatus, et futura prospiciens alius, erro-
 neas hasce cogitationes diversarum significationum
 multo ante relellit provide, dum in profundi et si-
 milibus alium atque alium significatum palam so-
 noreque reprobat. Namque oratione ad Nestorium,
 ejus illud principium est: « Qui amat patrem aut
 matrem super me, non est me dignus », ita de-
 cernit: « Licet sit in hypostasi propria Spiritus,
 qua Spiritus et non Filius est, verumtamen non
 est alienus ab ipso. Vocatus siquidem est Spiritus
 veritatis, et est Christus veritas, et profunditur ab
 ipso, uti scilicet ex Deo et Patre. » Et in illud: « Ro-
 gabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis »,
 sic ait: « Namque Dei et Patris bonorum cum sit par-
 ticipes Filius, habet Spiritum eo ipso modo, quo in-
 telligitur etiam Pater habere. » In interpretatione
 Joëlis prophætæ in illud: « Effundam ex Spiritu
 meo », sic loquitur: « Qua enim Deus est, et ex
 Deo secundum naturam Filius, generatur siquidem
 ex Deo et Patre, proprius illius, et in ipso et ex
 ipso est Spiritus, quemadmodum et ex ipso intelli-
 gitur Deo et Patre. » Ut igitur præ his dictis non-
 nulla etiam alia nominatim apponamus, Gregorius
 qui ob excellentiam Theologi nomen consecutus
 est, oratione in Hieronem philosophum ait: « Prop-
 rium quidem Patris est non generari, Filii gene-
 rari, Spiritus emitti. » Et in secunda de pace:
 « Ita sentimus, ita tenemus, adeo ut quomodo ipsa
 se habeant inter se, et referantur, et ordinentur,
 ipsi soli Triadi scire tantummodo concedamus, et
 quibus expurgatis, vel nunc vel in posterum Trias
 revelaverit. Nos vero unam eandemque naturam
 divinitatis cognoscimus, quæ citra principium ge-
 neratione et progressu deprehenditur. » Quod ita-
 que ibi non generari, palam hic citra principium
 enuntiavit. Quandoquidem hoc Patris proprium
 est, tanquam qui ex nullo est et absque causa etiam
 duo illud non possideant; tanquam quæ ex ipso
 sunt uti ex principio secundum diversam existen-
 tiam, et si tempus respicias cum illo principii quo-
 que expertia, et temporali omni expressione supe-

• Matth. x, 57. • Joan. xiv, 16. • Joel ii, 28.

riora. Generationem vero hic et ibi per eandem A
verbi prolationem, et quod ibi dixit, *emissionem*
hic *progressum*, hisce duobus, unam processionem
significavit. In Antirrhethico vero de Spiritu, *emis-*
sionem, et *progressum*, et *apparitionem* nuncupavit.
Sic enim orationem disponit, quasi adversarius
loqueretur : « Quid itaque est quod deest Spiritui,
ne Filius sit ? Etenim si nihil deficeret, Filius uti-
que esset ; » tum subdit : « Non deesse fatemur :
neque enim Deus imperfectus est. Verumtamen
apparitionis, ut ita dicam, vel relationis mutuæ
diversitas, diversam quoque appellationem effecit. »
Manifesto enim ex diverso modo existentie, pro-
cessione scilicet, quam *apparitionem* hic nuncupat,
Spiritus Filius non esse agnoscitur, et hinc appel-
lationum diversitas indicatur, et æque atque fratres
conjugi, uti hæretici somniant, rejicit. Unde et
Ecclesia omnia jam dicta sequens, concinens in
Canticis clamat : « Absque principio, et generatio-
ne, et progressu, Patrem adoro generantem, Filium
glorifico generatum, hymnis concelebro Spiritum
sanctum, qui una cum Patre et Filio fluxit. » Hæc
ita cum se habeant, et in rebus theologicis viro
non contemnendo de verbis et nominibus, quæ in
divinis dogmatibus exponendis ac proferendis usur-
pantur, decernenda : « Neque enim de nominibus
contendemus, dummodo eandem sententiam eorum
syllabæ expriment, » interrogatio, de qua nunc
agitur, quomodo subsistet, si quæ illa *processionis*
nomine colligere contendit, illa eadem, et *effusionis*,
C et *progressus*, et *emissionis*, et *apparitionis* nominibus
colliguntur ? Sed cum in genere quidem refellimus,
per partes etiam rem examinemus. *Processio*, quæ
in interrogatione est, sive *progressus*, ut nos dici-
mus, neque enim de sententia contenditur, ex Patre
et Filio Spiritus sancti, simplex est unaque, et non
duplex, licet interrogans eam simplicem esse non
posse ex duplari numero redarguere conetur, ex-
emplo numeri ad dictum suum confirmandum as-
sumpto. Verumtamen in theologicis mens vigil,
cum exemplo supra omne principium Triadem in
se ipsa uti habet, exprimere cupit, clamat : « Li-
cet similitudo quædam reperiat, quod plus est
fugit, relinquens me infra cum exemplo, » tum
deinceps solem, radium et lumen, oculum, fontem
et fluvium, atque tenuis similitudinis exempla
proponit. Et qui aurea lingua præditus est, in Ex-
positione Psalmorum, « Radix, ait, fidei Pater,
ramus immarcescibilis Filius, fructus immortalis
Spiritus sanctus. » Et ex divinis Patribus alii hæc
eadem, vel alia hisce non dissimilia, ne singula
recenseam, quibus divina mente præditi Patres,
uti ex sole per radium lumen, ex Patre per Filium
Spiritus apparitionem expriment, uti ex oculo flu-
vium per fontem, uti ex radice per ramum fructum:
sic etiam ex radio possumus dicere, nec non ex
ramo, et ex fonte, de eo quod exprimitur per Fil-
ium et ex Filio, cum ambæ hæ præpositiones in
naturali progressus mediatione, uti divini loqui

φάνσεως, ἐν οὕτως εἶπω, ἡ τῆς πρὸς διλληλα σχέσεω
διάφορον, διάφορον καὶ τὴν κλήσιν αὐτῶν πεποίη-
κεν. » Ἀριδὴλω; γὰρ ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου τοῦ
τῆς ὑπάρξεως, ὅς ἡ ἐκπόρευσις, ἣν ἐκφανσιν ἐνθάδε
καλεῖ, μὴ τὸ Πνεῦμα Υἱὸν εἶναι γνωρίζεται, καὶ τὸ
τῶν κλήσεων ἐνεῦθεν τρανοῦται διάφορον, καὶ τὸ
ἀδελφικῶς ἄμφω ἠνώσθαι κατὰ τοὺς αἰρετικίζοντα
ἀποπέμπεται. « Ὅθεν καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῖς βῆθειν
ἔκασιν ἐπομένη ψάλλουσα μελωδικῶς ἀνακράζει,
« Ἀνάρχω καὶ γεννήσει τε καὶ προῶν Πατέρα
προσκυνῶ τὸν γεννήσαντα. Υἱὸν δοξάζω τὸν γεννη-
θέντα, ὁμῶν τὸ συνεκλάμψαν Πατρὶ καὶ Υἱῷ Πνεῦ-
μα ἅγιον. » Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, τοῦ τ' ἀκρέ-
μονος ἐν θεολογίαις ἐπὶ τε βῆμάτων, καὶ ὀνομάτων
ἐν τοῖς εἰς τὸ θεῖον δόγμασιν ἀπλῶς καὶ φωνήμασιν
B ἀποφανομένων, « Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυ-
γομαχῆσομεν, ἔως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἔνοιαν αἱ συλ-
λαβαὶ φέρωσιν, » ἢ περὶ τῆς ὀλόγος ἐρώτησις ποῖαν ἔξει-
τὴν σύστασιν, εἰπερὰ συνάγειν ἐπέλεγειται τὴν ἐκπό-
ρευσιν, ταῦτα καὶ πρὸς ἰσὺς συναγάγη καὶ πρόσδοσις,
ἐκπεψύσι, πηρασμός τε καὶ ἐκφανσις. Ἀλλὰ
καθόλου τὸν ἐλεγχὸν στήσαντες καὶ κατὰ μέρος διεί-
θωμεν. Ἐκπόρευσις ἡ κατ' ἐρώτησιν, ἢ πρόσδοσις ἡ
καθ' ἡμᾶς, ζυγομαχία γὰρ οὐδεμία κατὰ διάνοισιν, ἢ
ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀπὸ τῆ
ἔστι καὶ ἐνιαία, καὶ οὐ διπλή. Ὅμως ὁ ἐρωτῶν τὸ
μὴ εἶναι δύνασθαι ἀπλοῦν ἐκ δυάδος, εἰς ἀνατροπὴν
λαμβάνει, παραδειγματι τῷ τοῦ ἀρθμοῦ εἰς πίστω-
σιν χρώμενος. Ὁ γοῦν ἐν θεολογίᾳ γρηγόριος νοῦς τῆς
C ὑπερόρχιον Τριάδος θέλων εἰκονίσει πρὸς ἐκτείνω εἰς
ἔχει, πρὸς ἀναφωνῶν φθάσει. « Κἂν ὁμοίως τις εὔ-
ρεθῆ, φεύγει τὸ πλεον ἀφένει με κάτω μετὰ τοῦ ὀπο-
δεύματος, » καὶ καθέξῃς ἥλιον, ἀκτίνα καὶ φῶς,
ὄφθαλμὸν, πηγῆν τε καὶ ποταμὸν, καὶ λοιπὰ παρα-
πλήσια τῆς ἀμυδρᾶς ὁμοιωσέως τίθησι παραδειγματα.
Ὁ τε χρυσοῦς τὴν γλῶσσαν ἐν ἐρμηνείαις ταῖς τῶν
Ψαλμῶν, « Ρίζα, φησὶ, πίστεως ὁ Πατήρ, κλάδος
ἀμάραντος ὁ Υἱός, καρπὸς ἀθάνατος τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. » Καὶ τῶν θεοφορήτων ἄλλοι τὰ αὐτὰ, ἔτι
τε τούτοις παρεμφερῆ, ἵνα μὴ ἀπαριθμοῖην καθέκα-
στα, ἐξ ὧν οἱ θεόφρονες, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς
ἀκτίνος τὸ φῶς, τὴν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύμα-
τος εἰκονίζουσιν ἐκφανσιν, ὡς ἐκ τοῦ ὄφθαλμοῦ τὸν
ποταμὸν διὰ τῆς πηγῆς, ὡς ἐκ τῆς ρίζης διὰ τοῦ
D κλάδου τὸν καρπὸν. ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀκτίνος ἔστι
λέγειν, ἐκ τοῦ κλάδου τε καὶ ἐκ τῆς πηγῆς, ἐπὶ τε
τοῦ εἰκονιζομένου δι' Υἱοῦ τε καὶ ἐξ Υἱοῦ ἐκτετέρων
κατὰ τοῦ θεολόγου προθέσεων ἐπὶ τῆ φυσικῆ με-
σιτεῖα τῆς προόδου τὸ ταυτοδύναμον ἐχουσῶν. Τῷ
μέντοι γε ἐρωτῶντος μὴτ' ἐν ἄλλοις, μὴτ' ἐν παρ-
διγμασι τοῖς ἐκ τῶν θεῶν προηγόρων τῆς εὐσε-
βείας ἐνασμενίζεῖν βεβουλημένου. τοῖς δ' οἰκοθεν καὶ
τὸ σφέτερον δὴ τοῦτο δειχθεῖν μὴ πρὸς αὐτοῦ, πρὸς
δὲ τῆς ἀληθείας ὑπάρχον, ὡς οὗτοι φωταβολοῦσι
φανότατα. Ἀριθμὸς μὲν γὰρ τοῦ διωρισμένου παρ'
οὐ πέφυκεν, οὐ τοῦ συνεχοῦς, καὶ κατὰ διορισμὸν
μοναδικῶς πρόεισιν, οὐχὶ κατὰ σύνθεσιν, ἐκ μονάδος
δυάς, καὶ ἐκ δυάδος τριάς οὐ συνεθεμεμένης, ἀλλ' ἐκ
δυάδος ὡς πρὸς μονάδα τὴν πρὸ αὐτῆς, ἢ ἐκ μονά-

δος· διὰ δυάδος· ἀπλῆς· Ἐπει οὖν τὸ Θεῖον ἐν και τριάς ἄ
 ἔστι, καὶ ὡς μὲν ἐν ἀπαράδεκτόν ἐστι καὶ ἀριθμοῦ,
 καὶ μεσότητος, καὶ τάξεως, καὶ τῶν τοιούτων· τοῦ
 γὰρ τῷ ἐν τῷ ὑπὲρ πᾶν ἐν δυοῖ ποτὸν καὶ μέσον καὶ
 τάξις ἐν πλείουσιν ἢ τρισὶ τοῦλάχιστον ταυτὶ θεωρού-
 μενα· ὡς δὲ τρία τούτων ἐστὶ δεκτικὸν, πλὴν καὶ οὕτω
 θεωρηπῶς, καὶ ταῖς περὶ Θεοῦ καταλλήλως ἐννοίαις,
 καὶ τὸ τοῦ ἀριθμοῦ παράδειγμα τοῦ διωρισμένου
 ποσοῦ τυγχάνον εἰς εἰκασίαν παραληφθήσεται, καθὸ
 καὶ ἡ Τριάς διορίζεται, ταῖς κατὰ τὴν πρόοδον ὑπο-
 στατικαῖς ἰδιότησι. Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως, καὶ
 συνάπτεται διηρημένως τῷ παραδόξῳ τῆς θείας με-
 γαλειότητος. Τοῦ λοιποῦ πρόσχερ πρὸς Θεοῦ ὁ
 ἀκροατής. Προθέμενος ὁ ἑρωτῶν, ὡς διαπορούμενος,
 πῶς ἐκ τῆς ἀλλοῦ δυάδος τὸ ἐν εἶναι δύναται, καὶ παρ-
 εὑθῖ· τὴν αἰτίαν ἐπαγαγῶν τοῦ μὴ δυνατὸν, τῷ τὴν
 μονάδα αἰτίαν εἶναι καὶ οὐ δυάδα, ὡς ἐθέλων διὰ μέσης
 προτάσεως τῆς, θεὶ ἐν τὸ αἴτιον καὶ οὐ δύο, συμπερά-
 ναι τὸ μὴ ἐκ τῶν δύο τὸ ἐν εἶναι· τοῦτο γὰρ ἀπῆται
 τὸ προσαθὲν ἐξ ἀνάγκης· ὁ δὲ διὰ τῶν μεταξὺ λόγων
 αὐτὸ μᾶλλον κατασκευάσας, ἐν οἷς φησι· μονὰς γὰρ
 εἰς δυάδα κινεῖται, κάκειθεν εἰς Τριάδα, τοῦτο δὲ τί
 ἄλλο, ἢ ὅτι ἐκ μονάδος δυάς, καὶ ἐκ δυάδος τριάς,
 ὅπερ τὸ ἐν κατὰ τὸ διωρισμένον τοῦ ἀριθμοῦ, ὡς
 ἐλέγομεν; ὁ καὶ ὁ περιπίπτος ἐν θεολογίᾳ συνελθῆσι
 φάσκων· « Μονὰς γὰρ εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι
 Τριάδος ἔστη· » συνεπέρανε τὸ μὴ τὰ δύο αἴτια εἶναι
 τοῦ ἐνός, ἀλλὰ τὸ ἐν τῶν δύο. Ἔστι δὲ αἴτιον τοῦ
 ἀνακολουθῶς οὕτω, καὶ μὴ κατὰ τὸ προβληματισθὲν
 τὸ συμπέρασμα θέσθαι, τὸ οἰεσθαι δύο αἴτια εἰσα-
 γῶν, εἰ λέγει τις ἐκ τῶν δύο τὸ ἐν. Τοῦτο δὲ οὐδα-
 μῶς. Ἔστι μὲν γὰρ ἐκ δυάδος τὸ ἐν, ἐκ δύο δηλαδὴ
 μονάδων πρώτη μονὰς. Εἰ μὲν οὖν ἐκ δύο ἀντιδιηρη-
 μένων ἦν, ἢ διηρημένων οὕτως, ὡς τὸ ἕτερον μὴ
 πρὸς τὸ ἕτερον ἀναφέρεσθαι, μὴτ' ἐξ ἐκείνου τὸ εἶναι
 ἔχειν, μῆτε μεσότητα τὴν κατὰ τὴν πρόοδον· ἢ γὰρ
 ἂν ἦν οὕτω, καὶ τὸ τρίτον οὐ τρίτον, ἀλλὰ δεῦτερον
 ἑκατέρων ἐνθεν καὶ ἐνθεν θεωρουμένων, καὶ οὐ κατὰ
 τὴν ἐξῆς τοπαράπαν προέλευσιν· εἰκότως ἂν ὁ τῆς
 δυαρχίας, καὶ τῆς διπλῆς αἰτίας λόγος εἰσῆγето·
 ἐπεὶ δὲ ταῦτα κατὰ τὸ ἐμπάλιν, καὶ ἡ τρίτη μονὰς
 διὰ τῆς μέσης μονάδος ἐκ τῆς πρώτης καὶ ἀρχικῆς
 τὸ εἶναι πλουτεῖ, ὅθεν καὶ ἡ μέση μονὰς· ἐκεῖθεν
 ἄρα καὶ τὴν αἰτίαν ἔχει, κάκειθεν ἀρχὴν οἶδε καὶ
 ῥίξαν, ὡς μὲν εἶναι διαφανῶς. Ἰδωμεν οὐκοῦν οἰά-
 περ οἱ τῶν θείων ἐκφάντορες τὸ πρῶτον, τὸ μέσον,
 τὸ τρίτον, τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν λαμβά-
 νοντες ὑποστάσεων θεολογικῶς ἐκδιδάσκουσι. Καὶ
 πρῶτος αὐτὸς ὁ τὴν μονάδα κινηθεῖσαν εἰς δυάδα
 μέχρι Τριάδος στήναι φηγεῖσθαι, ὁ καὶ ὁ τὴν
 ἐρώτησιν προφέρων φαίνεται διαγγέλλων, ἐν ὅς
 ἠρωτᾷ τὰς πρὸς παρθένους ὑποθήκας, οὕτω φησὶν·
 « Εἰς Θεὸς ἐκ γενέσεο δι' Ὑἱός ἔστη· » μετὰ τινα,
 « Ἰσταμένης θεότητος ἐν τῷ τελείῳ τελείης. » Ὁ
 σύμφωνος τοῦτο καὶ ὁμῶνυμος Νουσαῖων λαμπτήρ
 ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος κατὰ Μακεδονικῶν
 λόγων φησὶν· « Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν
 ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν, ἢ παραλλαγὴν ἔχει,
 πῶς ἔστιν εὐλογον τὴν κατὰ τὴν ἀριθμὸν τάξιν ἐλάτ-

Patres asseverant, eadem vi polleant. Etenim cum
 interrogans, neque aliis neque exemplis, qui eum
 præcesserunt, divinatorum pietatis principum, sed
 propriis insistat, eorum quoque dicta non ab ipso,
 sed a veritate emanantia, uti illi lucidissime irra-
 diare, demonstrabitur. Numerus enim divisi est, ex
 quo enascitur, non continui, et secundum divisio-
 nem singulariter provenit, non secundum composi-
 tionem, ex unitate dualitas, et ex dualitate trias,
 non quæ componatur, sed ex dualitate veluti ad
 unitatem, quæ ante ipsam est, aut ex unitate per
 dualitatem simplicem. Quando igitur Deus unum et
 trinitas est, et ut unum, neque numerum, neque
 medium, neque ordinem, neque similia suscipit.
 Undenam enim in uno, quod supra omne unum
 est, et quantitas et medium et ordo in pluribus,
 aut tribus minimum consideraveris? Uti vero tria
 hæc, sed divino quodam modo, et cogitationibus
 Deo ipso adlectentibus admittit, et exemplum num-
 meri, qui determinatæ quantitatis est in similitu-
 dinem assumetur, cum et Trinitas proprietatibus
 secundum progressum determinetur; namque indivi-
 vise dividitur, et divise admirabili divinæ magnifi-
 centiæ modo conjungitur. Interim attento animo
 sis per Deum, o auditor. Cum interrogans sibi pro-
 posuisset, quasi addubitans, qua ratione ex immat-
 teriato duplari numero unum esse possit, et per
 quam subito causam adnectens fieri non posse, ut
 unitas causa sit, et non dualis numerus, quasi vel-
 let per mediam propositionem, unum nempe esse
 causam et non duo, concludere unum ex duobus
 non esse: hoc siquidem quod proposuit necessario
 requirebat, ipse nihilominus per interpositas ratio-
 nes id ipsum magis confirmat, cum ait: Unitas enim
 in dualitatem movetur, indeque in trinitatem, id
 vero quid est aliud quam ex unitate dualitas, et ex
 dualitate trinitas, quod est unum secundum deter-
 minatum numerum, ut dicebamus? et in theologia
 præcelebris concordat, cum inquit, « Unitas enim
 in dualitatem mota, in Trinitate subsistit, » conclu-
 sit, duo unius causam non esse, sed unum duorum.
 Causa vero est, adæo inconsequenter, et non secun-
 dum propositum problema conclusionem colligere,
 quod opinetur, duas causas introducere, si quis di-
 xerit, et duobus unum esse. Sed id nullo modo
 est, namque est ex dualitate unum, ex duabus scilicet
 unitatibus tertia unitas. Igitur si ex duobus a
 se disjunctis esset aut ita divisus, ut unum ad alte-
 rum non referretur, neque ab illo existeret, neque
 medium esset in progressu, si, inquam, hoc modo
 se haberet, et tertium non tertium, sed secundum
 hinc et hinc inter ambo consideraretur, et non secun-
 dum seriei asservientem egressionem, non incon-
 grue duorum principiorum, et duplicis cause
 ratio introduceretur. Verumtamen cum hæc ex ad-
 verso se habeant, et tertia unitas per mediam uni-
 tatem ex prima et principali monade, quod sit pos-
 s' deat, inde ergo et media unitas causam trahit,
 illamque principium atque originem sui agnoscit, ut

perspicue una sit. Consideremus igitur quænam rerum divinarum interpretes, primum et medium, et tertium, et illud ex duobus de divinitatis principibus hypostasibus assumentes, theologorum more decernunt. Et primus, qui monadem in dualitatem motam in Triade substituisse asseruit, quod interrogans digito monstrasse videtur, in monitis ad virgines heroico carmine conscriptis, sic inquit: «Unus Deus ex genitore per Filium stetit, » postmo um, « Permanente divinitate in perfectis perfecta. » Hujus concors et cognominis Nyssenorum lumen, oratione de sancto Spiritu contra Maceonianos scribit: « In quibus enim quæ secundum bonum operatio est, nullam imminutionem, aut immutationem habet, quomodo rationi consentaneum fuerit, ordinem qui ex numero oritur, imminutionis alienus, aut secundum naturam immutationis signum esse existimare? Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdivisam flammam conspiciens, causam vero tertii luminis supponamus esse primam flammam, ex communicatione cum medio extremum infusamantem, postmodum astrueret, in prima flamma abundare calorem, eam vero quæ subsequitur immutari, et paulatim imminui; tertiam neque ignem amplius censendam esse, licet æqua ratione adurat et splendeat, omnique ignis opereatur. » Et a Deo nobis ostensus Epiphanius in libro *Ancyroto* dicto, ait: « Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre et Filio. » Idem in eodem libro: « Ambo inhabitant in homine justo, Christus et Spiritus illius. Quod si Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex ambobus, ut dicit Christus: *Qui a Patre procedit, et hic de meo accipiet.* » Divinus porro Cyrillus hæc explanans, atque declarans, et præpositionum *ex* et *per* æquales vires de mediatione Filii cum aliis plerisque Patribus designans libro primo ad Palladium hunc in modum decernit: « Mutabilis autem nullo modo est Spiritus sanctus, aut si mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurrit, si est Dei et Patris, necnon et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre nempe per Filium profusus Spiritus. » Et cum hæc ita edicantur, ex dualitate non posse unum esse et alio quoque modo ex ipsa numerorum positione reprobatur, ubi sistetur? Et cujus erit prudentiæ illis, contra quos sese opponit, dum vice versa, ex dualitate unum asseverare, uti absurdum, demonstrat, sua probans appingere? Fieri nequit ex propositis nostris dictis, nec simpliciter ab aliquo affirmabitur de numeris, ex tertio et secundo primum, et de figuratis per numeros deitatis hypostasibus, ex Spiritu et ex Filio Patrem esse. Hoc enim infert quod vice versa deducitur, si ad definitiones et propositiones necessario reducenda sunt, quæ simili modo effutuntur. Sic ex rebus non subsistentibus sunt, quæ ab interrogante comprobantur. Et propositio illa ex uno duo communiter ab utraque parte asserta, illis quidem qui ex ambobus unum dicunt,

τῶσεως τινος τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οὐδεὶς αὐτῶν εἶναι; ὡς περ ἂν εἴτε; ἐν τρισὶ λαμπάσι διηρημένην βλέπων τὴν φλόγα, αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποθέμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διάδοσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἔκρον ἐξέψασον, ἐπειτα κατασκευάζει πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ δὲ ἐφεξῆς ὑποθεσθῆναι, καὶ πρὸς τὴν ἑλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγὴν, τὴν δὲ τρίτην μὲν πῦρ εἶναι λέγεσθαι, κἂν παραπλησίως καίη καὶ φαίνη, καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζηται. » Ὁ θεοφανέρωτος Ἐπιφάνιος ἐν βίβλῳ τῇ καλουμένῃ Ἀγκυρωτῶ φησι: « Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ, φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ: « Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφότερων, ὡς φησιν ὁ Χριστὸς, Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἀίψεται. » Κύριός γε μὴν ὁ θεοπέσιος διατρανῶν τὰς καὶ σαφῶν ζων, καὶ τὸ τῆς ἐκ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ἐπὶ τῆς μεσότητος τοῦ Υἱοῦ σὺν ἄλλοις παριστάνοιν πλεῖστοι τῶν Πατέρων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιον οὕτω θεολογεῖ: « Τρεπτόν δὲ σὺ τοῖς πῶς τὸ Πνεῦμα ἐστίν· ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῦθος τὴν θεῖαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφῶν, ἦγον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον Πνεῦμα. » Καὶ τούτων οὕτω κηρυττομένων, τὸ ἐκ τῆς διαθέσεως μὴ δυνατόν τ' εἶναι, καὶ ἄλλως ἀληθευμένον ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν ἀριθμῶν παραθέσεως, πῶς στήσεται; Ποῖον δὲ καὶ τὸ λελογισμένον ἔχει, προσάπτειν τοῖς πρὸς οὓς τὸ ἐναντιοῦσθαι, τὸ καθ' ὑποστροφὴν ἐκ τῆς διαθέσεως τὸ ἐν λέγειν, ὡς ἀπόπροστούτου δεκτικῶν, κατασκευάζον τὸ σφέτερον; Ἔστιν οὐχ ὅπως ἐξ ὧν παρεθήκαμεν, ὅπως δὲ οἰουδένως ἀγορεύειν ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν ἐκ τοῦ τρίτου καὶ δευτέρου τὸ πρῶτον, ἐπὶ τε τῶν εἰκονιζομένων τῆς θεότητος ὑποστάσεων, ἐκ τοῦ Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα. Τοῦτο γὰρ τὸ καθ' ὑποστροφὴν, εἴπερ εἰς ὅρους ἀνάγκη πᾶσα καὶ προσόσεις λαμβάνειν τὰ τοιῶσα λεγόμενα. Οὕτως ἐξ ἀνοπιστάτων τὰ τῷ ἐρωτήσαντι κατασκευαζόμενα. Καὶ πρότασις δὲ ἡ ἐξ ἐνός τὰ δύο κοινῶς ἐκατέρους μέρεσιν ὠμολογημένη, τοῖς μὲν ἐξ ἀμφῶν φωνοῦσι τὸ ἐν, καὶ ἦξε τὸ στεβρόν καὶ πάγιον ἔσχηκεν ἄμφω γὰρ οἱ θεηγόροι παραδιδόασιν, ὡς ἐξ ἀμφῶν τὸ ἐν, ἦγον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὕτως ἐξ ἐνός τὰ δύο καὶ τούτων δι' ἑτέρου τὸ ἕτερον, ἦγον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, κατὰ διορισμὸν προσώπων τῶν θεϊκῶν δογματίζοντες· καὶ τὸ εἰς εἰκασίαν τοῦ ἀριθμοῦ διορισμένον οὐ διαπέπτωκεν. Οἱ δ' αὐτὸ τὸ ἐξ ἐνός τὰ δύο τὸ τῆς κοινῆς ὁμολογίας κρατούντες ἕτεροι, πῶς ἂν τὸ κατὰ διάκρισιν ἐπὶ τε τῆς σφῶν εἰκόνας καὶ τῶν εἰκονιζομένων ὑπερουσίων τριαδικῶν προσώπων συνιστάμενον σχῶσι, καὶ οὐ μᾶλλον τὸ κατὰ σύνθεσιν, μήτε τὸ ἐξ Υἱοῦ, μήτε τὸ δι' Υἱοῦ προϊέμενοι; ἀλλ' ἵνα καὶ τὸ ἐξ ἐνός ἀμφῶ ἐκ θείας τῶν Πατέρων γραφῆς, οὕτως ἔχον, ὡς ἐφημεν, πιστω-

θείη, πανταχοῦ τῶν θεοπνεύστων αὐτῶν ρημάτων κατασπαρμένον, ὁ θεοειδής τῶν Νουσαέων ποιμὴν ἐνταῦθα πιστώσασαιτο, πρὸς Ἀβλάδιον οὕτω θεολογῶν·
 « Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν· τῷ τὸ μὲν αἷτιον εἶναι πιστεύειν, » ἐν Πατέρα λέγων, « τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτιῶ, » τὴν δυάδα τῶν προσώπων Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς· εἶτα δι' ἑτέρου τὸ ἕτερον, ἐπάγων, « καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ἑντος ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν· » κατ' ἐπανάληψιν αὐθις φάσκων, ἐκ τοῦ ἑνός· εἶτα τὴν διαφορὰν. « Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, » τὸ Πνεῦμα δηλαδὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ πρώτου. Καὶ καθεξῆς, « Ὅστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀνμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μῆνειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργοῦσης. » Εἰ γοῦν ταῦτα δῆλα, καὶ λίαν ἐμφανῶς οἱ θεηγόροι « τὸ ἐν ἐξ ἀμφοῖν, » καὶ « ἐξ ἑνός ἀμφοῦ » σαφῶς διδάσκουσι, καὶ πεπλατυσμένως ταῖς σφῶν θεηγορίαις κηρύττουσι, καὶ τῆς αὐτῆς σημασίας καὶ διανοίας διασαφοῦντες θεσπίζουσι, τί τὸ κέρδος, καὶ τίς ἡ ὠφέλεια παραλογισμοῖς τοῖς ἀπὸ κοιτίας πρὸς ἄλληλα τάδε δεικνύναν θέλειν μαχόμενα καὶ δι' ἑτέρου τὸ ἕτερον ἀναιρεῖν, καὶ ταῖς κειμέναις πατρικαῖς ἐννοίαις, καὶ τοῖς κειμένοις πατρικοῖς θεσπισμασιν ἀντιφέρεσθαι, τοῦ τε μεγάλωνύμου Βασιλεῖου τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον μυσταγωοῦντος, « Ἡ γὰρ δι' Υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρχτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, » καὶ τοῦ ἐμοψύχου τούτου, καὶ πρὸς ἅπαν ὁμόφρονος θεολόγου βρῶντος, « Εἰ καὶ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὰ τοῦ Μονογενοῦς, ὡς καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναφέρεται, » ἐν ἀκροθιγῶς ἄψωμαι τῶν εἰς ἔλεγχον, διαρχίας ἀτοπίαν εἰσαγεῖ ἐξ ὧν οἱ πρόβολοι τῆς εὐσεβείας παραδιδόσασιν; Ἀλλ' ἐρωτήσεως τῆς κατὰ τὸ διλήμματων ἐκ τοῦ ἑνός μέρους τοιαύτης ἀναφανείσης, καὶ τῶν πρὸς κατασκευὴν τῆς ἀπλῆς, καὶ τῶν πρὸς ἀποσόδησιν ἐπιφερομένων αὐτῇ κακοσχολίας ἀποφανέντων, πάντως ἐκ τῶνδε μέρους ἐκ θατέρου τὰ τῆς διπλῆς ἀνατέτραπται· τοιαῦτα γὰρ τῶν ἀντιθέτων αἰ συζυγίαί. Τὸ φῶς ὁ εἰσοκισάμενος, τὸ σκότος ἀπετινάξατο· καὶ ὁ τὸ ἀπλοῦν κατασκευάσας, τὸ διπλοῦν ἀπεπέμψατο. Πλὴν καὶ ἄλλων πολλῶν ἐνόντων ἡμῖν καὶ λόγων καὶ νοημάτων, ταῖς τῶν ἱεροκηρύκων ἐκφαντορίαις ἐνηδρασμένον εἰς ἀποβάπτεισιν τῆς διπλῆς ἐνὶ τῶν ἐκ τούτων παραδειγμάτων ὀρχεσθησόμεθα τῷ τοῦ ἡλίου, τῆς ἀκτίνας, καὶ τοῦ φωτός. Οὗτοι γὰρ εἰς ἐμφέρειαν ἀμυδρὰν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων ταῦτα λαμβάνοντες, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτίνας, ἦγουν ἐκ τοῦ πεφωτισμένου δίσκου διὰ τῆς ἀκτίνας τὸ φῶς ἦτοι τὴν ἐκλαμψίν ἀπλῆν ἀναγαίνουσι· τίς γὰρ ἡ διπλὴ τῆσδε; οὕτως ἐξ ἀμφοῖν, ἦγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογοῦντες; πάσης διπλῆς ὑπερκείμενον περισπάουσι. Καὶ τοι ἡ τῆς ὑπερσυσταύσεως Τριῶδος ἀπλότης ὑπὲρ πᾶσαν ἀπλότητα, ὡς καὶ ἡ ὁμέτρια ὑπὲρ πᾶ-

PATR. GR. CXLII.

firma atque stabilis est: utraque enim diviniloqui tradiderunt, uti ex ambobus unum, ex Patre nempe per Filium Spiritum, sic ex uno duo, et horum unum per aliud, ex Patre nempe per Filium Spiritus, secundum divisionem personarum divinarum decernentes, sic etiam quod in similitudine numeri praescribitur, non admittitur. Qui vero illud, ex uno duo, quod apud omnes in confesso est, astruunt, quomodo illud secundum distinctionem de sua propria imagine, et iis quarum imago est, supersubstantialibus tribus personis confirmare poterunt, et non potius secundum compositionem, neque illud ex Filio, neque illud per Filium acceptantes? Sed ut illud ex uno duo, divinis Patrum scriptis, ita se habere, ut diximus, firmitatem acquirat, cum ubique in divinis eorumdem scriptis disseminatum sit, divinus Nyssenorum pastor ad Ablabium ita decernens corroboravit: « Immutabilem et per omnia similem naturam consistentes, discrimen causae et effectus non insiciantur, in quo solum disjungi alterum ab altero deprehendimus: cum credamus hoc quidem causam esse, » Patrem innuens, illud ex causa, duas nempe personas Filii et Spiritus ex uno Patre: tum alterum ab altero, subducens, « et illius quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus; » secundum resumptionem rursus inquiring, ex uno, postmodum differentiam. « Namque hoc quidem est immediate a primo, hoc vero ex contiguo a primo, » Spiritus nempe per Filium ex primo. Et sequitur: « Adeo ut unigenitum indubitatum maneat in Filio, et ex Patre esse Spiritum, Filii mediatione, sibi ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcente. » Si itaque haec palam et perquam perspicue diviniloqui, « unum » scilicet « ex ambobus, » et « ex uno ambo » enuntiant, et prolixis suis divinis sermonibus praedicant, et eandem esse eorumdem sententiam et significatum divinitus desumunt, quis usus, aut quae utilitas fuerit, perversis ratiocinationibus ex ventre natis haec sibi mutuo repugnare demonstrare contendere, et per unum aliud destruere, et jam positae Patrum sententiae decretisque adversari, cum magni nominis Basiliius ad Amphilochem doceat: « Per Filium enim vox originariae causae confessionem continet, » et qui unis animis cum eo vixit, et in omnibus eadem tenuit Theologus, clamat: « Licet ad primam causam quae Unigeniti, et ea quae Spiritus sunt, referantur; » ut leviter refutationem attingam eorum qui duorum principiorum absurditatem inferre conantur, ex iis quae pietatis propugnatores tradiderunt? Sed cum interrogat one per dilemma facta ex una parte in hunc modum redarguatur ad simplicis probationem, et refutationem eorum quae ipsi objici poterant, temere adducta dignoscantur. Et prorsus hujus utraque ex parte duplicis interrogationis dicta subvertentur: tales siquidem sunt oppositorum conjugationes. Qui solem introduxit, tenebras dissipavit, et qui simplex probavit, duplex

41

removit. Nihilominus cum et alix multæ nobis suppetant et rationes, et notiones sacrorum præconum rerum reconditarum enarrationibus subnixæ ad duplicitatem hanc refellendam, uno tantum ex iisdem exemplo petito contenti erimus, solis nempe radii et luminis. Hi siquidem in exilem Deitatis principum hypostaseon similitudinem ista desumentes, uti ex sole et radio, ex illuminato nempe orbe per radium, lumen sive effulsionem simplicem commonstrant; quæ enim hujus duplicitas? sic ex ambobus, ex Patre duntaxat per Filium Spiritum decernentes, omni duplicitate superiorem constituent. Licet supersubstantialis Triadis simplicitas super omnem simplicitatem est, quemadmodum et individuitas super omnem individuitatem. Sicut enim Pater neque dividiuus est, neque compositus, quod generet Filium, et Spiritum producat, licet aliud generare et producere consideratur, ex ambobus item egressus idem est et unus quod istæ partes non sunt, sed proprietates, neque secundum aliquam recisionem, utriusque progressus cognoscitur: pari ratione neque Spiritus dividiuus est, neque compositus, quod ex Patre et Filio, ex simplicibus est, nempe ex simplice per simplicem simplex, et ex individuis individuis, et ejusdem naturæ cum his qui ejusdem naturæ cum ipso sunt. Qui itaque ex uno an. bo, et ex ambobus unum asserunt, quemadmodum ita tenere dictis Patrum confirmamur, sic eorum quoque exemplis corroboramur, non tantum proxime apposito, uno siquidem, sed cum id sermonis series cogat alia quoque addam, quod erit radicis, rami, et fructus; ex radice enim fructus per ramum; verum ex ramo eum etiam dicere nihil vetat. Hinc ex ambobus, ex radice scilicet per ramum. Similiter et illud oculi, fontis, et fluvii. Qui porro illud ex ambobus oppugnant, uti verbis ac notionibus e ventre enatis ad sibi complacita deferuntur, non testimoniis scripto traditis, sic ad ea quæ ad imaginem divinitatis principis Triadis Patrum dictis apponuntur, non advertentes animum, viri atque mulieris prolem ex congressu motibus animi obnoxio, et generationem ignis ex violenta ac vehementi fricatione, ex rebus alterius naturæ atque essentiali inter sese mutuo conjunctis, et luti compositionem ex rebus natura diversis simili modo ex propriis producant, quasi demonstrarent adversarios in similitudinem ex ambobus Spiritus progressus similia assumere, quæ quidem cum admittenda minime sunt, illis tamen scopum suum comprobantes, quod intendunt, sibi videntur absolvere, quæ non tantum voce proferre, sive scripto tradere, sed vel solummodo mente agitare dæmones ipsi horruerunt. Mens quidem evigilans, theologiæ apex, quibusdam similitudinibus supra omnem infinitatem constitutam Triadem ostendens, « Similitudinum tenuitatem indicari, et quod plus est lugere, » ingenti voce testatur, « et infra nos una cum exemplo manere » decernit, licet res ejusdem inter se naturæ atque essentiali ad

σαν ἀμέρισται. Ὡςπερ δὲ οὐ μεριστὸς ὁ Πατὴρ οὐδὲ σύνθετος, ὅτι τὸν Ἰῶν γεννᾷ, καὶ τὸ Πνεῦμα προβάλλεται, καίπερ ἄλλου καὶ ἄλλου θεωρουμένου τοῦ γεννῶν καὶ προβάλλεσθαι, ἢ δὲ ἐξ ἀμφοῖν πρόδος ἢ αὐτῆ καὶ μία, ὅτι μὴ ταῦτα μέρη ἀλλ' ἰδιότης, οὐδὲ κατὰ τινα τομὴν ἢ ἐκατέρου γνωρίζεται πρόδος· οὕτως οὕτε τὸ Πνεῦμα μεριστὸν, οὕτε σύνθετον, ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐδὲ τὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τὸ ἀπλοῦν, ὑπερίστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐξ ἀπλῶν, ἤγουν ἐξ ἀπλοῦ δι' ἀπλοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ἀμέρις, καὶ ὁμοφυῆς ἐξ ὁμοφυῶν. Οἱ μὲν οὖν ἐξ ἐνὸς ἀμφοῦ, καὶ τὸ ἐν ἐξ ἀμφοῖν φάσκοντες, ὡς τὸ αὐτὸ ζωνεῖν φθέγμασι πατρικοῖς ἔχομεν στηριζόμενον, οὕτω καὶ παραβέγμῃσι τοῖς αὐτῶν ἐξαιρούμενον, οὐ μένον τῷ προσεχῶς τεθειμένῳ, ὡς πρὸς τῷ ἐνὶ πλεόν ἔρω, οἷον ἐλωθόμενος, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς ρίζης, καὶ τοῦ κλάδου, καὶ τοῦ καρποῦ. Ἐκ τῆς ρίζης γὰρ ὁ καρπὸς ἐκ τοῦ κλάδου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ κλάδου λέγειν τοῦτον ἀκώλυτον. Ὅθεν καὶ ἐξ ἀμφοῖν, ἐκ τῆς ρίζης δηλονότι διὰ τοῦ κλάδου. Ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ. Οἱ δὲ πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἀντικαθιστάμενοι, ὡς βήμασι καὶ νοήμασι τοῖς ἀπὸ κοιτίας πρὸς τὸ κατὰ βούλησιν φέρονται, οὐ ταῖς ἐκ Γραφῶν μαρτυρίαις οὐδοπισσοῦν, οὕτω τῶν εἰς εἰκόνα τῆς ἀρχικῆς Τριάδος παραθέσεων πατρικῶν μὴ ἐπιστρέφομενοι, ἀποτελεσμα γυναικῶς καὶ ἀνδρὸς ἐξ ἐπαθοῦς συναλεύσεως, καὶ πυρὸς γένεσιν ἐκ βιαίας προστρέψεως ἑτεροφυῶν πρὸς ἄλληλα καὶ ἑτεροουσίων, καὶ πηλοῦ σύνθεσιν ἐξ ἑτεροειδῶν ὡσαύτως ὀκλοῦν καρεϊσάγουσιν, ὡς ἐμφάνειν τῆς ἐξ ἀμφοῖν προόδου τοῦ Πνεύματος τῷ ἀπαρδέκτῳ τούτων τὸ κατὰ σκοπὸν κατασκευάζοντες ἀπαρτίσωσιν, ἅτινα μὴ τοῖ γε ὄλωσ ἔρεῖν, ἢ γραφῇ δοῦναι, ἀλλὰ καὶ μόνως ἐνοησῆαι ψιλαῖς ἐπινοίας κἀν δαίμονες ἐφρίξαν. Ὁ γρηγόριος μέντοι γε νοῦς, ἢ τῆς θεολογίας ἀκρότης, ἐξ ὁμοιώσεών τιων τὴν ὑπεράπειρον Τριάδα δεικνύς, « ἀμυδρὸν τὸ τῆς εἰκασίας δηλοῦσθαι, » καὶ τὸ, « τὸ πλεόν φεῦγαι » μεγαληγύρωσ μαρτυρεται, « καὶ κάτω μένειν ἡμᾶς ἔφν μετὰ τοῦ ὑποδείγματος » ἀποφαίνεται, καὶ ταῦτα ὁμοουσίων καὶ ὁμοφυῶν τὰς παραθέσεις πρὸς ἀλλήλας τιθέμενος. Ἐχει καὶ γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ ἡλίου· τῆς ἀκτίος, καὶ τοῦ φωτὸς τὸ ἀχώριστον ἀλλήλων ἀεὶ σημαίνεται τῶν θεαρχικῶν προσώπων, καὶ τὸ ἀκαθὲς τῆς προόδου, καὶ τῆς ἐκφάνσεως, εἰ καὶ μὴ τὸ τῶν τριῶν ἰδιοπόστατον, Ἐν γὰρ τῇ τοῦ πεφωτισμένου δίσκου ὑποστάσει ἢ ἀκτίς καὶ τὸ φῶς πέφυκέν ὑφιστάμενα, καὶ μὴ καθ' αὐτὰ ἰδιοπόστατα· ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ τὸ συνημμένον ἐμφαίνεται καὶ ἀχώριστον, εἰ καὶ τούτων ἕκαστον τῷ τόπῳ διακέκριται καὶ τῇ θέσει, τόπον ἴδιον ἔχον καὶ ἴδιαν περιγραφὴν, κἄν οὕτω τὸ συνεχὲς ἀδιέπτωτον Ἐκ τῆς ρίζης, τοῦ κλάδου καὶ τοῦ καρποῦ τὸ διακεκριμένον τῶν ὑποστάσεων, εἰ καὶ χρόνος ἐν τούτοις μεσολαβεῖται, καὶ πλειῶν ἢ ἐν τῇ ρίζῃ δύναμις καὶ ἐνέργεια ἤπερ ἐν τῷ κλάδῳ καὶ τῷ καρπῷ. Ἐν δὲ γε τῇ σεπη Τριάδι

μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια, ἐκ τῆς μονάδος, τῆς δυάδος καὶ τῆς τριάδος τὸ τῶν προσώπων διωρισμένον, καὶ μὴ καθ' αὐτὰ ταῦτα μηδὲ ἰδιούπιστατα, ἀλλ' ἐννοηματικά, καὶ ἐν ἄλλοις θεωρητά· ὁ τοῦ ἡρωτικῆτος παράδειγμα δεκτὸν, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸ αὐτῶ δοκοῦν, εἰ καὶ δι' ἄλλου καὶ ἄλλου τῶν εἰκονισμάτων, ἄλλο καὶ ἄλλο τῶν ἐν τῇ ὁμοουσίῳ Τριάδι θεωρουμένων δηλοῦται, ἢ καὶ τὸ αὐτὸ διὰ πλειόνων. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τοῦ εἰκαζομένου τὸ εἰκάσειν ἐξικνεῖσθαι δι' ὅλου, ὡς αὐτὸς ὁ τῆς θεολογίας ἐπινοήσας ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ διαγορεύει. Ὅμως διὰ πάντων τῶν προτεθέντων καὶ λοιπῶν ἐμπερῶν ἡ τάξις τρανοῦται, καὶ σχέσις, καὶ τὸ πρῶτον, καὶ μέσον, καὶ τρίτον καὶ τὸ μὴ δύο αἰτία εἶναι, ἐπεὶ καθαρῶς ἐστὶν ἀνηγορευμένον ὁρᾶν ἐξ ἡλίου τὴν ἀκτίνα καὶ φῶς, ἐξ ἐνὸς ἄμφω, καὶ πάλιν ἐξ ἀμφοῖν ἡλίου τε καὶ ἀκτίνας τὸ φῶς, ἑκατέρων ῥητῶν τὸ αὐτὸ διαγγελλόντων, ἐκ τοῦ πρώτου διὰ μέσου τὸ τρίτον· κἀντεῦθεν τὸ ἐν καὶ ἀρχικὸν αἰτιον τὸ πρῶτον ἔχειν διασαφούντων, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς βίβλης τὸ ἐν τῆς αἰτίας αὐτῆς ἐχούσης, καὶ τῶν ἐκ τῆς δυάδος, τοῦ μέσου, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρίτου εἰς αὐτὴν, ὡς εἰς αὐτῶν βίβλαν ἀναγομένον, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἐκ μονάδος τὰ δύο, καὶ ἐκ δυοῖν τὸ τρίτον κατὰ διωρισμὸν, οὐ μὲν κατὰ σύνθεσιν, ἢ γινῶν τῆς πρώτης μονάδος τὴν δευτέραν, καὶ δι' αὐτῆς τὴν τρίτην, ἀμφοτέρων τῆς μέσης, καὶ δι' αὐτῆς τῆς τρίτης εἰς μονάδα τὴν πρώτην, ὡς εἰς ἀρχικὴν ἀναφερομένων αἰτιαν καὶ βίβλαν. Ὅθεν ὁ θεολογικώτατος Νύσσης ἐπὶ τῆς ἀκτίτου Τριάδος ταῦτα διαυκρινῶν, εἰρηκώς τε, ὡς ἀνωτέρω προῦθέμεθα, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας, καὶ ἀμφοτέρω σημάνας αἰτιατά, δι' ἑτέρου τὸ ἕτερον διεσάρησε, φήσας· « Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς· ἐκ τοῦ πρώτου, ἢ τὸν Υἱὸν δηλαδὴ, τοῦτέστιν ἀμέσως· ἄμφω γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ταῦτα πεπλατυμένως ταῖς ἱεραῖς συγγραφαῖς τῶν Πατέρων ἐμπεριελήπται· τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου Πνεῦμα τὸ θεῖον, κἀντεῦθεν ἀμφοῖν, τοῦ μὲν ἀμέσως, τοῦ δὲ διὰ τοῦ μέσου, θεολογήσας μίαν αἰτίαν τὴν ἀρχικὴν, ἣν οἱ λοιποὶ θεηγόροι μὲν ἠνωμένως, οὗτος δὲ διακλυμένως πρώτην αἰτίαν ὠνόμασαν. Ὅς δὴτα καὶ τῆς διὰ καὶ τῆς ἐκ τὸ σύνδρομον ἐχουσῶν, ἐπὶ τοῦ μέσου καὶ ταυτοδύναμον, καθὼς εἰς πλάτος αἰερογραφικαῖ τῶν θεοφορητῶν μαρτυρίαι παραδιδόσιν, εἰ καὶ ἀμυδρῶς ὡς διηγγεῖται τὴν διὰ δογματίας ἐνταῦθα, τὴν ἐκ ἐν ἄλλοις, ἐν οἷς φησιν, « Ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς θέσεως Γραφῆς ὀνομάζεται· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, ἢ ταθεολόγηκε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κεφάλαιον οὕτως ἔχον τεθέεται· τοῦ λοιποῦ δὲ τὸ δεύτερον θεατέον, οὕτω κατὰ ῥῆμα διαλαμβάνον· « Ἐστὶ ἡ μὲν μονὰς ταυτότητος ἐστὶν αἰτία, ἢ δὲ δυὰς ἐτερότητας. Ὅθεν καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἴδι ἅγιον, ὡς μὲν ἐξ ἐνὸς τοῦ Πατρὸς ὄντα, τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως ἀλλήλοις καὶ τῷ Πατρὶ ἔχουσιν, ὡς δὲ δύο πάλιν ὄντα, ἕτερα ἐστὶν ἀλλήλοις καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλ' οὐ τὴν φύσιν. Οὐ γὰρ ἐνῆν ταυτὰ τὴν φύσιν ὄντα καὶ ἕτερα πάλιν κατὰ φύσιν εἶναι. Εἰ μὲν οὖν

A comparationem adduceret. Nec enim aliter res se habet. Ex sole et radio et lumine, divinitatis principum personarum inter sese indivisum semper connotatur, et absque ulla passione progressus atque effusio, etsi non trium propria hypostasis: namque illuminati orbis hypostasi radius et lumen cum sua ipsa hypostasi, et non separata in seipsis hypostasi adhærent. Ex oculo, fonte, et fluvio conjunctum inseparabileque apparei, licet hoc unum quodque loco situque se jungetur, locum proprium habens propriamque præscriptionem, etsi eorum continuitas nunquam intercipitur. Ex radice, fructu, et ramo hypostaseon se junctio, licet tempus inter hæc medium sit, et major in radice vigor et actio, quam in ramo et fructu conspiciatur. At tamen in veneranda ipsa Triade una et eadem facultas et actio, ex unitate, et dualitate, et trinitate personarum distinctio, licet neque ipsa per se, neque in propria hypostasi, sed intellectu tantum et in aliis considerentur: quod interrogantis exemplum, licet non uti illi complacet, assumendum est, nisi per aliam etque aliam similitudinem aliud et aliud ex iis quæ in consubstantiali Trinitate speculamur, aut idem per plura significatur. Neque enim fieri potest, ut assimilatum modis omnibus id quod assimilat exæquet, ut idem, cui a theologia nomen est, in eadem oratione tradit. Nihilominus his omnibus aliisque similibus indicatur et ordo, et relatio, et primum, et medium, et tertium, et duas causas non esse, cum plane definitum sit, conspici ex sole radium et lumen, cum utraque dicta id inferant, ex primo per medium tertium; indeque unam et primariam causam primas obtinere declarant, uti quoque ex radice unam causam in se continente, et ex ipsa duo, medium et per illud tertium in ipsam, tanquam quæ in suam propriam radicem referantur, et in numero ex unitate duo, et ex duobus tertium segregatione, non compositione, nempe ex prima unitate secunda, et per ipsam tertia, cum ambarum media sit et per ipsam tertia in primam unitatem, uti primariam causam, et originem referantur. Unde in rebus theologice præcellentissimus Nyssenius hæc de increata Triade explanans, dicensque, ut supra adnotavimus, et illius quod ex causa est, et utraque causata significans, si quæ ex causa sunt, causata nuncupanda veniunt, per aliud aliud significavit, scribens· *Hoc quidem continue est ex primo*, Filius nempe, et absque medio; utraque enim satis diffuse in sacris commentariis Patrum de eodem accepta continentur. « *Hoc vero per illud quod continue est ex primo*, Spiritus sanctus, indeque ambo, hoc quidem immediate, illud per medium decernens, unam causam primariam, quam alii divinitoqui Patres conjunctim, hic vero separatim primam causam appellavit. Qui præterea præpositionum *ex* et *per* unam eandemque cum medio applicantur concordiam, et æquales vires, uti fuse sacra scripto mandata divinorum Patrum testimonia tradiderunt, licet subob-

seure hic per apponere enuntiavit, in aliis tamen ex usurpavit, cum dicit : « Filius quidem ex Patre a divina Scriptura dicitur. Spiritus vero ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur. » Et primum quidem caput ita se habere conspeximus; nunc secundum considerandum est, his ipsissimis verbis expositum : « Præterea unitas identitatis causa est, dualitas diversitatis. Hinc Filius et Spiritus sanctus, uti ex uno Patre existentes, inter sese idem naturæ cum Patre possident : uti vero rursus duo sunt inter sese alia sunt, et a Patre quoque, sed secundum hypostases, non secundum naturam; neque enim fieri poterat, ut quæ eadem natura sunt, diversa rursus natura essent. Si itaque ex uno, solo scilicet Patre. Spiritus progreditur, unus erit et idem cum seipso; si autem ex duobus, Patre nempe et Filio, alius erit ipse a seipso, tanquam qui alius est a Patre, alius ex Filio. Quandoquidem enim aliud est Pater, aliud vero Filius, necesse est et Spiritum, qui ex Patre et Filio est, aliud atque aliud esse. Hoc vero absurdum est. Quodsi quis dixerit, Et quomodo ex alio atque alio Patre matreque enatus foetus, non est aliud atque aliud, sed unum? respondemus non esse simpliciter unum, sed ex semine patris et sanguinibus matris compositum. » Quæ hic quoque proponuntur mendaciiprehenduntur manifesto modo, tantum abest ut vera sint. Attendatur. Cum enim per ea auctor pronuntiasset unitatem identitatis, dualitatem diversitatis esse causam, probavissetque Filium et Spiritum sanctum, quod ex uno Patre existunt, idem naturæ inter sese et cum Patre possidere, uti vero duo rursus inter sese, et cum Patre secundum hypostases alia esse : tum deinceps et illius, quod contra proponi poterat, solutionem adjunxisset : *Et non secundum naturam : neque enim fieri poterat, ut quæ eadem natura sunt, diversa rursus natura essent*, aperte demonstrat, hac divisione sese affirmare, unum nullo modo diversitatis causam esse. Id vero fidei universæ fundamenti eversio est. Namque Ecclesiæ et doctrinæ principum, quæ pietatis fundamentum est, opinio illa certa atque indubitata est, tria esse quæ adorantur, quorum alterum, Patrem scilicet, ex nullo suam existentiam neque subsistentiam consequi, sed absque causa esse; ex ejusdem vero essentia duo, sed diverso progressu subsistere : alterum, quæ ex essentia Patris sunt, idem essentiæ inter se et cum Patre possidere, secundum vero progressum diversitatem, diversitatem consequi. Ex hoc enim ingentium Patris astruitur, et absque causa, et ex Patre generatio Filii, et productio Spiritus sancti, quibus hypostaseon proprietates, et trium diversitas agnoscuntur. Si itaque ex uno, et cum illo, et inter sese duo eadem sunt, et aliud et aliud et cum illo et inter sese separantur, illud, « Unitas quidem identitatis causa est, dualitas diversitatis, » in quam dogmatum certa firmitate et fundamento sistitur? Sed rectus veritatis cogniter plane cognoscit mendacium, quo vel ex sola prolatione verbo-

Α ἄρα ἐξ ἑνός, τουτέστι μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα προέρχεται, ἔν ἐστι καὶ ταυτὸν αὐτὸ ἐαυτῷ· εἰ δὲ ἐκ δύο, τουτέστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἕτερον ἐστὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ, ὡς ἂν ἄλλο μὲν ὄν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἄλλος μὲν ὁ Πατήρ, ἄλλος δὲ ὁ Υἱός, ἀνάγκη καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι. Τοῦτο δὲ ἄπορον. Εἰ δὲ λέγει τις, Καὶ πῶς τὸ ἐξ ἄλλου καὶ ἄλλου τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τέκνον, οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν, ἀλλὰ ἓν; ἐροῦμεν, οὐκ ἀπλῶς ἐστὶν ἓν, ἀλλὰ σύνθετον ἐκ τε τοῦ σπέρματος τοῦ πατρὸς καὶ τῶν αἱμάτων τῆς μητρὸς. » Κάνταῦθα τοῦ ψεύδους, οὐ τῆς ἀληθείας τὸ τῆς προτάσεως. Προσεκτέον καὶ γάρ. Εἰπὼν ὁ συνθέμενος δι' αὐτῆς, ὡς ἡ μὲν μονὰς ταυτότητός ἐστιν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητας, καὶ κατασκευάσας, ὡς μὲν ἐξ ἑνός ὄντα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ταυτὸν ἔχειν τῆς φύσεως ἀλλήλοις καὶ τῷ Πατρὶ, ὡς δὲ δύο πάλιν ἀλλήλοις ἕτερα εἶναι καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, εἶτα καὶ τοῦ ἀντιπίπτοντος λύσιν ἐπαγωγῶν, « Ἄλλ' οὐ τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἓν ἦν ταυτὸ τῆς φύσιν ὄντα καὶ ἕτερα πάλιν κατὰ φύσιν εἶναι; » δεικνυσι καθαρῶς ἐκ τοῦ τοιοῦδε μερισμοῦ φάσκειν, μὴ καὶ τῆς ἑτερότητας αἰτιον εἶναι τὸ ἓν, τοῦτο δὲ θεμελίου τοῦ τῆς πίστεως ὅλης ἀνατροπῆς. Δόξα γὰρ ἡ κειμένη τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διδασκμάτων τῶν ἀρχηγῶν τῆς εὐσεβείας ἡ βάσις, τρία εἶναι τὰ προκινούμενα, καὶ τὸ μὲν ἐν τὸν Πατέρα ἐκ μηένος; μῆτε οὐσιουῖσθαι, μῆτε ὑφίστασθαι, ἀλλ' ἀναίτιος· ἐκ τῆς αὐτοῦ δὲ οὐσίας τὰ δύο κατὰ τρόπον ὑφίσταναι προόδου διάφορον. Καθὼ μὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ ταυτὸν αὐτῆς ἔχουσιν ἀλλήλοις καὶ τῷ Πατρὶ, κατὰ δὲ τὸ διάφορον τῆς προόδου τὰς ἑτερότητας κέχτηνται. Ἐκ τούτου γὰρ τὰ ἀγέννητον ὁμολογεῖται καὶ ἀνάτιον τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεννητὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος προβλητὸν, καθ' ἑ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων, καὶ τὸ τῆς ἑτερότητας τῶν τριῶν. Εἰ γοῦν ἐκ τοῦ ἑνός καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ καὶ πρὸς ἄλλα τὰ δύο ταυτίζεται, καὶ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο καὶ πρὸς αὐτὸ καὶ πρὸς ἄλλα εἶναι, ὁ μερισμὸς τὸ, « Ἡ μὲν μονὰς ταυτότητός ἐστιν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητας; » ποῦ τοῦ τῆς δογματικῆς θέσεως θεμελίου, ποῦ στήσεται; Ἄλλ' ἡ ἀρρέπτης ὁδὸς τῆς ἀληθείας δικιτητῆς τοῦ ψεύδους ὅπως καὶ προσφορῆς ἐξ αὐτῆς τοῦ λόγου αὐτὸ ἐαυτὸ στηλιτεύων ἀνακαλύπτει. Τοῦτου γὰρ εἴρηκεν ὁ Πατήρ, ὡς « ἡ μονὰς ταυτότητός ἐστιν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητας; » ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς εὐθέως τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως κατασκευάσας πρὸς ἄλλα τοῖς δυοῖ, τὸ ἐκ τοῦ ἑνός εἶναι καὶ αὐτῷ τῷ ἐνί· ὡς δὲ δύο ὄντων Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, τὴν ἑτερότητα ἔδειξεν ἀλλήλων κατὰ τὰς ὑποστάσεις, καὶ τοῦ ἐξ οὐ ταῦτα ἑνός τοῦ Πατρὸς; ἀλλὰ καὶ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως τοῖς τρισὶν ἐντεῦθεν συναυνοῦμενος ὁμολόγησεν. Ἡ τοίνυν τῆς δυάδος καὶ τὸ ταυτὸ καὶ τὸ ἕτερον, ὡς ἡ ἐγγὺς ὁμολογία διατρανεῖ, ἡ μονὰς τὸ ταυτὸν λαλοῦσα, καὶ μέχρι τοῦδε ἐκφωνηθεῖσα, καὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἔκειντο καὶ οὐ δῆπου τὸ ἕτερον, ὡς ἰδίωμα τῆς τῆς τῆς δικιρέσεως, καὶ τὸ εὐσφριμον ἕσον οὐ

ἀφανές, ἢ εἴπερ ἐξ ἀνάγκης· καὶ αὕτη πρὸς τῷ ταυτῷ α
καὶ τὴν ἑτερότητα κατὰ τὰς ὑποστάσεις φαίνειν ἀνο-
μολογηθῆ, καὶ τὰ τοῦ ψεύδους οὕτω τὴν ἀνακάλυψιν
λάβῃ, ἀμφοτέρων τῆς μονάδος καὶ τῆς δυάδος τὸ
ταυτὸν καὶ τὸ ἕτερον δείκνυμένων, πόσου θαυμα-
σμοῦ οὐκ ἀξιώθει, ὁ λογικαῖς ἐν ἐπιστήμας τοσοῦ-
τος, ἐκ τοιῶνδε προτάσεων συμπεραίνων τὸ σπουδα-
ζόμενον; Ὅμως ἐφεξῆς τὴν οὕτω προταθεῖσαν
διαιρέσιν ἐπαναλαβὼν φάσκει· « Εἰ μὲν οὖν ἐξ ἑνός,
τουτέστι τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα προέρχεται,
ἐν ἕσται καὶ ταυτὸν αὐτὸ ἑαυτῷ. » Τὸ δὲ ἕτερον εἰς
τὸ ἐκ τῶν δύο ταμιεύει κατὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς διερμη-
νεύων ὡς βούλεται· καθ' ὧν ἡ τοῦ λέγειν τούτου
ροπή, δόξα δὲ γε ἡ ἀληθῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχε-
σθαι τὸ Πνεῦμα μυσταγωγούσα, καὶ τὸ ταυτὸν ἐν-
τεῦθεν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ ἕτερον ἔχειν ἀνακη-
ρύττει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμφοῖν θεολογούσα Πατρὸς καὶ
Υἱοῦ τὴν ταυτότητα πρὸς ἀμφοῦν καὶ τὸν Πατέρα καὶ
ἑτερότητα καταγγέλλει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὴ γεννήτωρ,
ἀλλ' οὐδὲ γέννημα. Ὁ δὲ τοῦτων ἀριστάμενος, εἰσα-
γωγῶν δὲ, εἰ ἐκ τῶν δύο τὸ Πνεῦμα λέγοιτο, ἕτερον
οὐτὸ ἑαυτοῦ εἶναι, καὶ συνθέσεις εἰς τοῦτο ἐπινοῶν,
ὡς ἄλλο μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν, ἄλλο δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ,
πῶς οὐ καινολογῶν ἔστιν οἷς φθέγγεται; Εἰ γὰρ ὁ
Πατὴρ ἀγέννητος ὧν, γεννήτωρ ἐστὶ καὶ προβο-
λεὺς, τὸ μὲν τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦ
μὲν Υἱοῦ γεννήτωρ, οὐχὶ προβολεὺς, τοῦ δὲ Πνεύμα-
τος προβολεὺς, οὐχὶ γεννήτωρ, ἕτερον αὐτὸς ἑαυτοῦ
ὁ Πατὴρ, καὶ σύνθετος ἐντεῦθεν. Καίτοι ἡ ἐξ ἀμ-
φοῖν τοῦ Πνεύματος πρόδος μία καὶ ἡ αὐτὴ, τὸ δὲ
γεννητικὸν καὶ προβλητικὸν τοῦ Πατρὸς ἄλλο καὶ
ἄλλο. Ἄλλ' ὡσπερ οὐ μεριστὸς ἐντεῦθεν ὁ Πατὴρ,
οὔτε μὴν σύνθετος, ὅτι μὴ τῆς θεότητος ταῦτα μέρη,
οὔτε δὴ σύνθεσις, ἀπλὴ γὰρ ἡ θεότης ὑπὲρ πᾶσαν
ἀπλότητα καὶ ἀμερῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἀμέρεια, ἀλλ'
ἰδιότητες περὶ αὐτῶν θεωρούμεναι· οὕτως οὐδὲ ἡ ἐξ
ἀμφοῖν τοῦ Πνεύματος πρόδος ἐξίστησιν αὐτὸ τῆς
ταυτότητος ἑαυτοῦ, ἢ σύνθετον παριστάναί, ἀλλ' ἐκ
Πατρὸς ἐστὶ καὶ Υἱοῦ, ἢ γοῦν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ
ἀπλοῦν ἐξ ἀπλῶν, τουτέστιν ἐξ ἀπλοῦ δι' ἀπλοῦ
κατὰ τοὺς θεόφρονας. Ἐνα δὲ καὶ παράδειγμα τὸ ἐξ
ἐμπαθοῦς θυοῦν περιλου τὴν σύνθεσιν κατασκευάζον,
ὡς ἐντεῦθεν ἀνατραπέτη τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα,
καταργηθῆ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνεξέταστου τὸ κατηγορη-
μένων ἔχον τῆς προφορᾶς, ἐκ τῶν τοῖς θεοφόροις πα-
ραδοδομένων εἰς ἀπεικόνισιν τῆς ἀρχιφώτου Τριά-
δος τὸ τοῦ ἡλίου τελειώτερον αὐ ἀντιπαραθήσομεν,
συνωθούντος ἡμᾶς εἰς τοῦτο καὶ πάλιν τοῦ περὶ
τὰς αὐτὰς συνθέσεις τολμηρᾶ στροφόμενου καὶ
γλώσση καὶ διανοίᾳ. Ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτι-
νος τὸ φῶς τρανοῦται καὶ τοῖς μὴ εἰδῶσι σχεδόν,
ἔγουν ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνος ἡ ἑλλαμψίς. Καὶ
ποῦ τῆσδε διπλῆς; ποῦ σύνθεσις; Ὅτι μὴδὲ τὰ ἐξ
ὧν αὕτη διπλῆν εἶδεν, ἢ σύνθεσιν, οὔτε τὸ ἐν τῇ
ἀκτίνι φῶς, οὔτε τὸ ἐν τῷ δίσκῳ, καὶ οὐ μᾶλλον
τῷ ἐν τῇ ἀπλότη, ἢ τοῖς δυσί. Καὶ ποῦ τὸ ἐξ ἀμφοῖν
εἶναι σύνθετον; Καίτοι ἡ ἐπὶ τῆς εἰκονιζομένης
ὑπερφώτου Τριάδος ἀπλότης τὴν ὑπέρθωσιν ἀσύγκρι-
τον ἔχει τῆς ἐν τῇ εἰκονιζούσῃ Τριάδι θεωρουμένης;

rum sese palam ac manifesto infamet. Et hujus gra-
tia « Pater, » asseruit, « uti unitas identitatis, dua-
litate esse diversitatis causam, » et ex inductione
statim idem naturæ inter sese duorum, quod ex uno
sunt, et cum ipso uno probavit: cum vero duo-
sint Filius et Spiritus, inter eos diversitatem et
cum, ex quo sunt, Patre scilicet, diversitatem se-
cundum hypostases demonstravit, sed et idem natu-
ræ in tribus inde coactus affirmavit. Aut igitur,
cum dualitas et idem et diversum, ut proxime jam
confessi sumus, exprimat, unitas hoc idem elo-
quens, et hactenus prolata, secundum hypostases
id possidebit, et nullo modo diversum, ut proprietas
distinctionis conservari possit, et quænam hæc sit
blasphemia, cui non innotescit? aut si necessario
et ipsam cum identitate diversitatem etiam secun-
dum hypostases commonstrare fatebimur, et hac ra-
tione mendacium aperte patescet, cum ambo et uni-
tas et dualitas idem diversumque connotent, qua-
nam admiratione dignus non fuerit, qui tantum in
dialectica scientia sibi viadicat, et similibus propo-
sitionibus intentum comprobat? Nihilominus post-
modum sic propositam divisionem repetens inquit:
« Si itaque ex uno Patre Spiritus progreditur, unus
erit idemque cum se ipso. » Diversum vero servat
in eo, quod ex duobus est, uti in principio inter-
pretatur, et ut sibi arridet, contra quos sermonis
illius impetus confertur, non obstante quod sen-
tentia vera sit, quæ ex Patre progredi Spiritum in-
struit, idemque inde erga Patrem diversumque ha-
bere prædicat, sed etiam ex ambobus, Patre nempe
et Filio, asseverans, erga utrosque, et Patrem idem
diversumque denuntiat. Neque enim ipse genitor
est, neque factus. Qui porro ab his recedit, et in-
troducitur, si ex ambobus Spiritus dicitur, diversum
a seipso eundem esse, et compositiones in hoc com-
miniscitur, quasi alius sit a Patre, alius ex Filio,
quomodo hic suis sermonibus res certas firmasque
non innovat? Namque si Pater ingenuus cum sit,
genitor est et productor, hoc quidem Spiritus, illo
Filii, et Filii quidem genitor est, non productor,
Spiritus vero productor et non genitor, alius at-
que alius a se ipso Pater erit, indeque etiam com-
positus. Et nihilominus ex utroque Spiritus pro-
gressus unus idemque est, sed facultas generandi,
et producendi Patris alia et alia. Sed quemadmo-
dum propterea Pater nullo modo in partes scindit-
tur, neque compositioni subicitur, quod illa deita-
tis partes minime sunt, et consequenter neque com-
positio, simplex enim supra omnem simplicitatem
Deitas est, et supra omnem indivisionem indivisa,
sed proprietates circa ipsam consideratæ: pari modo
neque qui ex duobus est progressus Spiritus ab il-
lius identitate eum exterminat aut compositum con-
stituit, sed ex Patre est, et ex Filio, ex Patre
nempe per Filium simplex ex simplicibus, ex sim-
plici scilicet per simplex, ut divinorum Patrum
sententia est. Ut vero exemplum quod ex affectibus
obnoxio congre-su, progressionis compositionem

probaus, ut inde ex ambobus esse Spiritum refelatur, evertamus, licet ipsa sola pronuntiatione, sine nullo examine allata eversum remaneat ex iis quæ a divinis Patribus ad assimilandam luminis principem Triadem traduntur, magis accommodatius illud solis contra opponemus, cum nos in hoc rursus compellat, qui circa easdem compositiones non minus lingua temeraria, quam cogitatione circumvolvitur. Ex sole et radio lumen effulget, quod fere etiam cæcis innotescit. Ex sole nempe per radium illuminatio. Et ubinam hujus duplicitas est? ubi compositio? Cum nec unde ipsa est duplicitatem sive compositionem agnoscat, neque quod in radio est lumen, neque quod in orbe est, nec minus est in uno vel in duobus quam in uno simplicitas. Eadem igitur est et in duobus. Et ubinam est ex ambobus esse compositum? Et tamen quæ in assimilata supra omne lumen Triade simplicitas est, absque ulla comparatione eam, quæ in assimilante Triadem simplicitate consideratur exsuperat. Uti itaque ex uno, ita et ex duobus Spiritus assertus supra omnem duplicitatem est. Licet tantum quantum, parva ista assimilatio, ut assimilantis sententia est, exprimet. Primum quidem divinorum hypostaseon progressionem nulli passioni obnoxiam, tum lumen esse Patrem, lumen Filium, lumen Spiritum sanctum, trinum lumen et individuum, uti lumen quod est in orbe solari, lumen radius, lumen quæ ex illis egreditur illuminatio. Unum indivisum quæ deitatis principis Triadis essentia, et discernens, secundum ordinem personarum effulsionem. Quem admodum et ipse sol radius, et lumen unum ostenduntur, tanquam quæ unam essentiam complent, et discreta quod ex sole per radium lumen est: sic indicatur mutua coherentia, et simul deitatis principes hypostases, et indivise existere: neque enim absque Filio Pater est, neque absque Spiritu Filius, neque defuit unquam Patri Filius, neque Filio Spiritus. Sicuti neque sol est absque radio, neque radius absque effusione. Et hoc in exemplum ad luminis datricis Triadis rationem denotandam a divinito Patribus assertur. Cum vero hi multis in locis ac sapissime in suis divinis dictis ex essentia Patris et Filii conjunctim, et rursus ex essentia Patris, et essentia Filii divisim, sonora voce Spiritum sanctum decernant, et divinus Cyrillus in secundo *Thesaurorum* orationem concinnat, cujus inscriptio: « Ex essentia Patris et Filii Spiritum sanctum esse » et rectorum dogmatum fulcrum in rebus divinis præcellentissimus Epiphanius in *Ancyroto* scribit: « Ex eadem essentia Patris et Filii Spiritus. » Et postmodum infert: « Et ipse enim Unigenitus dicit: *Spiritus Patris, et qui ex Patre procedit; et: De meo accipiet.* » Indeque demonstrat eandem sententiam inferre, et, « Qui ex Patre procedit; » et, « De meo accipiet, » quid dicent, qui e subsequi sibi autmant, « si Spiritus ex duobus dicatur? » Num quod est ex eadem amborum essentia, aliud ipsum a seipso dicent? sive. divinum

A ἀπλότητος. Ὡς οὖν ἐξ ἐνός, οὕτως ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον διπλῆς ἀπάτης ὑπέρχεται. Καὶ γε τὸ ἐμφερές ὅσον καὶ ὅσον ἡ μικρὰ τις αὐτῆ ὁμολωσις κατὰ τὸν παραδόντα παρίστησι, τὸ ἀπαθὲς πρῶτον τῆς προόδου τῶν θεϊκῶν ὑποστάσεων, εἴτε τὸ φῶς εἶναι τὸν Πατέρα, φῶς τὸν Υἱόν, φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τρισσόν, φῶς καὶ ἀμέριστον, ὡς φῶς τὸ ἐν τῇ ἡλιακῷ δίσκῳ, φῶς ἡ ἀκτίς, φῶς ἡ ἐκ τούτων ἐλλαμψίς, τὸ ἐνικόν τῆς θεαρχικῆς οὐσίας καὶ ἀδιαίρετον, καὶ τὸ διακριτικὸν τῆς κατὰ τὴν τάξιν τῶν προσώπων ἐκφάνσεως· ὡς καὶ αὐτὰ ὁ ἥλιος, ἡ ἀκτίς, καὶ τὸ φῶς ἐνιζόμενα δείκνυνται, ὡς οὐσίας μιᾶς συμπήρητικῆς, καὶ διακρινόμενα κατὰ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνος εἶναι τὸ φῶς, τὸ ὀλληλουχεῖσθαι, καὶ τὸ ἀχωρίτως συνυπάρχειν τὰς θεαρχικὰς ὑποστάσεις. Οὐ γὰρ χωρὶς Υἱοῦ ὁ Πατήρ, οὐδὲ χωρὶς τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός· οὐ γὰρ ἐνέλιπέ ποτε τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, ὡς οὐδὲ ἥλιος τῆς ἀκτίνος χωρὶς, οὐδὲ ἡ ἀκτίς χωρὶς τῆς ἐλλάμψεως. Καὶ παραδειγματικῶς ὁ περὶ τῆς φωτοπαρόχου Τριάδος λόγος οὕτω τοῖς θεοῶρρημοῖσι εἰκονίζεται. Ἐπεὶ δ' οἱ πολλοὶ καὶ συχνάκις ἐν ταῖς σφῶν θεοσόφοις θεολογίαις ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνημμένως, καὶ πάλιν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς ἰδίᾳ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας Υἱοῦ μεγαληγόρωσ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δογματίζουσι, καὶ Κύριλλος ὁ θεσπέσιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Θησαυρῶν λόγον συντίθησιν, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, « Ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον » καὶ ἡ ἀγκυρα τῶν ὀρθῶν δογμάτων, ὁ δὲ θεῖα πολὺς Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ φησιν· « Ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα » καὶ καθεξῆς ἐπάγει· « Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μονογενὴς λέγει, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται.* » κἀντεῦθεν τῆς αὐτῆς διανοίας ἐκ τῆς κατασκευῆς ἀριθῶν δεικνύει τὸ, « ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, » καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται » τί ἐροῦσιν οἱ τοιαῦτα φάσκοντες ἐπεσθαι, « εἰ τὸ Πνεῦμα ἐκ δυοῖν λέγοιτο; » Ἄρα τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἀμφοτέρων ἕτερον αὐτὸ ἐαυτοῦ εἶναι φήσουσιν; ἢ τὸ ἕτερον ἐαυτοῦ εἶναι φάνας τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἀιδεσθέντες, καὶ συγκεχωρηκότες τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ὑπάρχειν, καὶ μὴ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἄλλο, τὸ εἰς ἀναίρεσιν τούτου παραχθὲν σφίσι ἀίρησονται, τὸ ἐξ ἐμπαθοῦς ἐκατέρων συνελεύσεως σύνθετον, ἐπεὶ περ ἀνάγκη ἐκ τῶν προτεινομένων, καὶ κατασκευαζομένων αὐτοῖς; Ἄλλ' ὅπηπερ ἐκατέρωθεν ἀπάγεσθαι συνελαύνοντα, ὅποσον ἂν ἕλωται, προφανές, ἰλεως δ' εἴης, Κύριε. Οὐ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα, οἱ δὲ γε τῆς ἀληθείας σου ἐπηρεασταί. Ταύτης γε μὴν τὸ ἀπεσχοινοσμένον ἄρα πρὸς τούτοις, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, ἐν ταῦθα γράμμασιν ἐγκεχάραται τὸ τοσούτον θρίαμβον ἐσχηκός, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς εὐρισκόμενον τῶν ἱερογραφικῶν δογμάτων, καὶ παραδόσεων ὀπουδήποτα. Οἱ τοῦτο συστήσαι σπουδάσαντες, ἐν τῇ καταρχᾷ κινήσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποθέσεως καινοτρόπων νεογραφίᾳ παρέδσαν διασπείραντες, καὶ ἐαλωκότες τὸ τῆς συσκευῆς ἐκκαλύψαντες ὡμολόγησαν. Τοῦτ' γε μὴ· τούτων τὸν τρόπον τῆς ἀλλ-

θείας ἔχον τὴν ἔκπτωσιν εἰδῶσιν οἰοισθῆσι θριαμ-
 βεύεται. Πλὴν καὶ θεοφόρων ἢ δυὰς ὁμωνύμων, ὧν
 ὁ μὲν τῶν Νεοκαισαρίων, ὁ δὲ τῶν Νυσσαίων φω-
 στήρ ἀνεφάνη, τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐκ μόνου εἶναι βεβαιου-
 μένη διασαφεί. Ὁ μὲν γὰρ ὁ φερωνύμως θαυμα-
 τουργὸς ἐκ θειοτέρας ὀπτασίας τὴν ἀληθῆ πίστιν
 ἐμύθη παρὰ τοῦ ἐπιστηθίου καὶ εὐαγγελιστοῦ Θεο-
 λόγου, μεσιτευούσης τῆς Θεομήτορος · ὁ δὲ ὁ θεό-
 ληπτος Νύσσης τὸν τοῦ ὁμωνύμου συγγραφόμενος
 βίον, εἰς ἀνάγκωσιν ἐπ' Ἐκκλησίας κατ' ἑτος προ-
 τεθειμένον, τὰ τε τῆς ὀπτασίας διηγείται, καὶ τὰ
 τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐκείθεται πίστεως ἐν ἧ μετὰ τὸ
 ἐκτεθῆναι, « Εἰς Θεὸς Πατὴρ Λόγος ζῶντος, » καὶ
 ὅσα ἐξῆς περὶ τοῦ Πατρὸς, περιλαμβάνεται τὸ, « Εἰς
 Κύριος μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, Λόγος ἀναρχος. »
 Καὶ μετὰ τινά, « Υἱὸς, ἀλήθεια ἀληθινοῦ Πατρὸς, »
 Ὁ αὐτὸς Νύσσης ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁμιλίᾳ
 φησὶν · « Ὁ γὰρ μονογενὴς Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς
 παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομαζέται · καὶ μέχρι τού-
 του ὁ λόγος ἰσῆσιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. Τὸ δὲ ἄγιον
 Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 εἶναι προσμαρτυρεῖται. Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χρι-
 στοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.
 Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ
 Πνεῦμά ἐστιν · ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὧν, οὐκέτι καὶ
 τοῦ Πνεύματος οὔτε ἔστιν οὔτε λέγεται, οὐδὲ ἀντι-
 στρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὐτῆ. » Ὁ γοῦν ἐκείσε
 τὸ « μόνος ἐκ μόνου, » τοῦτο ἐνταῦθα τὸ « μέχρι
 τούτου ὁ λόγος ἰσῆσιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα, » τὸ αὐτοῦ
 δηλαδὴ ὑπάρχειν ἐκ μόνου Πατρὸς · καὶ δῆλον ἐπι-
 μάλλῃ ἐκ τῆς ἀπαγωγῆς, ἧς ἐπάγει ὁ εἰρηκῶς,
 « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγε-
 ται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, » του-
 τέστιν ἐξ ἀμφῶν. Οὕτω δὴ καὶ κεφαλαίου τοῦ δευ-
 τέρου ἐπισκεφθέντος τὸ τρίτον ἤδη ἐπισκεψόμεθα,
 κατ' ἑπος οὕτω διεξίον · « Ἐτι εἰ λέγουσιν ἐλεγχομένοι,
 ὅτι μὴ δεῖν παρὰ τὰ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ κείμενα ὁμο-
 λογεῖν, ἀποκρίνονται, ὅτι καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου φω-
 νὴν μὴ εὐρισκομένην ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ ἐν τῷ Συμ-
 βόλῳ οἱ Πατέρες θεθείασιν, φασὲν, ὡς ἔχει μὲν εἰ
 μὴ τοῦτο ἐλέγετο, κίνδυνος ἦν τοῦ Πατρὸς ἐλάττωσα
 τὸν Υἱὸν νομισθῆναι. Καίτοι καὶ εἰ μὴ αὐτῇ φωνῇ
 ἐν τῇ Γραφῇ κείται, ἀλλ' οὖν τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ
 ἓν ἑσμεν, ταυτοδύναμόν ἐστιν · ἐνταῦθα δὲ τίς ἢ
 ἀνάγκη ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι,
 μὴ εὐρισκόμενον ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ; τί κινδυνεύει
 παρὰ τοῦτο ἡ παραδοθεῖσα θεολογία; Πάντως οὐδέμια.
 Μάλλον μὲν οὖν ἐκ τῆς προσθήκης ταυτησὶ καὶ πολλὰ
 ἀνακύπτει τὰ ἄτοπα, ὅσον ἡ διαρχία, καὶ τὸ σύνθετον
 δοκεῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕτερα μωρία. » Πρῶτον μὲν εἰς τὸ
 κατ' ὧν φησι μὴ δεῖν παρὰ τὰ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ κεί-
 μενα ὁμολογεῖν, εἰ λέγουσιν ἀποκρινόμενοι, ὅτι καὶ
 τὴν ὁμοουσίου φωνὴν μὴ εὐρισκομένην ἐν τῇ θεῖᾳ
 Γραφῇ, τεθῆναι τοῖς Πατέσιν ἐν τῷ Συμβόλῳ, οὐ-
 τίνα τῶν πρὸ ἡμῶν τῶν ἡμετέρων οἶδα κινήσεισιν
 αὐθορμήτοις ἔγγραφον ὑπὲρ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν
 εἰρήνης ἀγῶνα ποιησαμένων. Εὐρηνηται γὰρ ἔνισι
 τούτους οὕτω διατεθέντες καὶ μάλιστα τῶν πολυθρῶ-
 λῆτων τοῦτο δὴ τὸ ὁμοούσιον εἰς τὸν λελεγμένον

esse a seipso affirmare illud ex eadem essentia reveri-
 ti, ideoque concedentes unum et idem exsistere, et non
 esse aliud, quod ex ambobus est, quod ad hoc ever-
 tendum attulerunt ex utriusque nempe passioni obno-
 xio congressu compositam eligent, quamloquidem id
 necessario concluditur ex iis quæ ipsi proponunt, aut
 comprobant? Sed quodcumque ex his duobus com-
 pulsus elegerint, clarum remanet, sed sis nobis propi-
 tius Domine, neque enim nos similia, sed qui
 veritati tuæ insidiantur. Hinc inter alia se junctum
 a reliquis, ex Patre solo, litteris incisum, tantumdem
 apud ipsos tractatum, quod nunquam nec ullo in
 loco inter sacra dogmata scripto tradita, et traditio-
 nes ubique gentium sint, reperitur. Qui id pro-
 bare incubuerunt, in primo hoc ecclesiastici argu-
 menti motu, de novo ad adventum scriptioni deman-
 darunt, et in varias partes insinuarunt, et depre-
 hensi postmodum detecta fraude, rei molitionem
 fassi sunt. At hæc veritatis abolitionem in se con-
 tinere apud eos qui vel divinum sapient, procla-
 matum est. Prætereaque divinorum Patrum cogno-
 mines bini, quorum alter quidem Neocæsariensium,
 alter Nyssenorum lumen illuxit, Filium ex solo esse
 confirmantes, aperte sane explanant; namque qui
 cognomine Thaumaturgus audit, divino visa fidem
 rerum ab Evangelista theologo et qui in pectus Do-
 mini recubuit, Dei Matre interventrice edoctus
 est. Ea lumine afflatus Nyssenus sibi cognominis
 vitam et res gestas scribens, visum singulis annis
 in ecclesia legi solitum enarrat, et fidem revela-
 tam prosequitur, in qua post illud: « Unus Deus
 Pater Verbi viventis, » et quæ de Patre subsequuntur,
 habentur: « Unus Dominus solus ex solo,
 Deus ex Deo, Verbum absque principio. » Et paucis
 additis: « Filius, veritas veri Patris: » Idem Nysse-
 nus, homilie in orationem Dominicam inquit: « Ver-
 bum enim unigenitum ex Patre a divina Scriptura
 nuncupatur: nec ultra oratio proprietatem illius
 extendit, Spiritus vero sanctus, et ex Patre dicitur
 et ex Filio esse astruitur. Quisquis enim, ait, Spi-
 ritum Christi non habet, hic illius non est. Itaque
 Spiritus qui ex Deo est, et Christi Spiritus est, Fi-
 lius vero ex Deo exsistens, Spiritus neque est,
 neque dicitur, neque contra veritatem habitualis
 D ista sequela. » Quod igitur ibi est, « solus ex solo, »
 hoc in hoc loco, « nec ultra oratio proprietatem
 illius extendit, » hunc nempe ex solo Patre exsistere
 quod ex ipsa inductione, quam ipse subjungit ma-
 nifestius deprehenditur: « Spiritus vero sanctus
 et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur, » ex
 ambobus scilicet. Hoc modo capite secundo exa-
 minato, tertium jam invisamus hisce verbis diges-
 tum: « Adhuc dum redarguuntur, non esse asserenda
 alia præter ea quæ in divinis Litteris continentur,
 respondent, vocem consubstantialis nullam esse in
 divina Scriptura, et tamen Patres eam in Symbolo
 apposuisse. Dicimus, quod si ibi ea non apposita
 fuisset, periculum fuisset, ne Filius minor Patre re-
 putaretur. Et licet non eadem voce in Scriptura

exprimatur, attamen illud : *Ego et Pater unum sumus*, id idem connotare. Hic vero quæ necessitas est, dicere Spiritum ex Filio procedere, quod in divina Scriptura non reperitur? quodnam in hoc periculum subit nobis tradita theologia? Plane nullum. Quinimo ex additione simili multa enascuntur absurda, nempe duplex principium, et compositum videri Spiritum, et innumera prope alia. » Primum quidem in id quod adversus eos dicit, non esse afferenda alia præter ea quæ in divinis litteris continentur, si respondeant, etiam consubstantialis vocem nulla cum sit in divinis litteris, tamen Patres eam in Symbolo apposuisse, nullum ex omnibus nostris, qui nos præcesserunt et motibus propriis ducti suum studium de ecclesiastica unitate scripto consignarunt (ex his enim nonnulli ita affecti, et præcipue qui commendationis fama laudabiles fuere), hoc *consubstantiale* ad proprium propositum confirmandum, in hanc sententiam accepisse : neque in quorum favorem similia afferuntur, quicumque illi sint, quantum ipse cognoverim, proposuisse, neque ex nostris quemquam qui facile numerari possunt, et adversus quos improbitatis summa longe lateque effusa est, suis commentariis insinuasse. Quæ enim ratione cum sexcenta propemodum ad manus sint, quæ *ex Patre et Filio* in omnibus divinis scriptis rebus theologicis exponendis illustrium Patrum necnon *ex Filio et per Filium* aperte edicunt Spiritum sanctum? Quod si *procedere* contra opponunt, palam oppositionem evertunt, tum proxime positum dictum cælesti mente præditi Epiphani, quod eundem nec alium inferre significatum « *procedere ex Patre*, » et « *De meo accipiet* » decernit, tum reliquæ divinatorum Patrum in primi capitis examine laudatæ voces aliam quæ « *ex Patre et Filio* » intonant, et ad id ipsum magis perspicue declarandum concurrerunt, nec non etiam, quæ Deum ipsum Verbum testantur in divino Evangelio dixisse, *progrreditur et effunditur*, quod illud dixerat *procedit*, et tandem quæ nos in similibus, quorum syllabæ eamdem sententiam tinniant, divinos nostros Patres audientes, in medium attulimus, contentionibus vero dediti, et dissensionibus studentes illis non suadentur, sed palam adversantur. Postmodum illud quoque considerandum est, capitis hujusce auctorem, cum fassus sit, ex eodem vobum divinæ Scripturæ significatu Patres *consubstantialis* tradidisse, et ex Arianorum tempestate periculum imminens depellentes, ea quæ erant Scripturæ et ex Scriptura decrevisse ; his quantum res nostra confirmetur, nemini non notum est. Tum deinceps e ventre deprompta promit : « *Hic vero quæ necessitas est?* » et quæ sequuntur. Ad hæc cum multa suppetant dicere, nempe improbitatis periculum, ex illo etiam theologorum dictionum « *ex Filio et per Filium* » iidem Patres procul amoventes, et qui eos subsequuti sunt in universatibus congressibus præclarissimi, instar speculi evidenter alios illuminarunt, impedior, cum in

Α νοῦν εὐληφότες ἐπὶ συστάσει τοῦ σκοποῦμένου, οὐκ ἔστι τῶν δι' οὓς ταῦτα ὀποιοῦσθῆτινας, ἐφόσον ἐφθασῆ γυνῶνας, προβαλλομένους, οὕθ' ἡμῶν τινα τῶν εὐαγγελιστῶν ὀπουδὴποτε τῶν ἡμετέρων λόγων εἰσνευγόντων, καθ' ὧν ὑπερεξετάθη τῆς κακίας ὁ κολοφῶν. Πῶς γὰρ ἂν μυρίων αὐτόχρημα προκειμένων, τῶν « *ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ* » ἐν ἀπάσαις θείαις Γραφαῖς τῶν θεολογικῶν διαπρεψάντων, καὶ τῶν « *ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ* » διατρανούτων Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ τὸ *ἐκπορεύεσθαι* λαμβάνουσιν εἰς ἀντίθεσιν, ταύτην ἀποτρέπουσιν ἐμφανῶς ἢ τε προσεχῶς τεθεῖσα ῥῆσις Ἐπιφανίου τοῦ οὐρανόφρονος, ἢ τὸ αὐτὸ καὶ μὴ ἄλλο κατὰ σημασίαν περιστάσα, τὸ « *ἐκπορεύεσθαι* » ἐκ τοῦ Πατρὸς, » καὶ, « *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, ἰλοικαί τε τῶν θεηγόρων τῆ τοῦ πρώτου κεφαλαίου ἐπισκέψει διεληγμένοι, καὶ φωνῶν διαφόρων ἐν τοῖς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φωνουμένοις, καὶ τὸ ταυτὸν εἰς συνδρομὴν σαφηνείας δεικνύμεναι, καὶ αἱ τὸν θεὸν Λόγον αὐτὸν τῷ θεῷ μαρτυροῦσαι Εὐαγγελίῳ, πρόβεισιν εἰπεῖν, καὶ προχίται, οἷς εἴρηκεν, ἐκπορεύεται, καὶ τέλος οἷς ἡμεῖς ἐν τοῦτοις, ὧν εἰς τὴν αὐτὴν ἔνοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρουσι, στέρνοντες μὴ ζυγομαχεῖν, πεσθόμενοι τοῖς θεοφορητοῖς ἐσμέν. Οἱ δ' ἐν τοῖσδε τὸ ζυγομαχεῖν ἤρημένοι ἀπειθεῖς αὐτοῖς ὄρωνται, καὶ περιφανῶς ἀντικαθιστάμενοι. Ἐπειτα κάκεινο θεωρητέον, ὡς ὁ τοῦ κεφαλαίου γεννητῶρ ὁμολογήσας ἐκ τοῦ ταυτοδυναμοῦ τῶν φωνῶν τῆς θείας Γραφῆς παραδοῦναι τοὺς Πατέρας τὸ ὁμοούσιον καὶ ὡς τὸν ἐκ τῆς Ἀρειανικῆς ζῆλης κίνδυνον ἀναιροῦντες παραδεδώκασι, καὶ τὰ τῆς Γραφῆς καὶ ἐκ τῆς Γραφῆς, ἀφ' ὧν ὅση τις ἡμῶν ἢ συγκρότησις δὴλη. Εἶτα καὶ τὰ ἀπὸ κοιλίας ἐπάγει : « *Ἐνταῦθα δὲ τίς ἢ ἀνάγκη;* » καὶ τὰ ἐξῆς. Πρὸς γοῦν αὐτὰ πλεῖστα ἔχον ἔρειν, οἷον κίνδυνον κακίας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς « *καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ* » θεολογίας οἱ αὐτοὶ Πατέρες ἀποδιοπισμοῦντες, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς ἐν ταῖς παγκοσμίαις συνελεύσεσι διαλάμπαντες, διαφανῶς ἐνοπτρίζονται, εἰργομαι διὰ βραχέων φάνα προθέμενος. Εἰ καὶ οὕτω δὴ μὴ τῆς προθέσεως διαπίπτω, ἐκ τῶν εἰς ἕκαστα τοῦ ζητήματος πολυαριθμῶν ὄντων ἐλκόμενος κατ' ἀνάγκην ἔνια παρατίθεσθαι, κἀντεῦθεν ὀπωσοῦν ἐμπλατύνεσθαι, ὁμῶς ἐκ τῶν τοῦ σύνεγγυς διαληφθέντος ἐξ ὀνόματος θεοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ τινῶν κατ' αὐτὸν ἐστενωμένων ληφθησομένων φανήσεται τὸ λεγόμενον. Οὕτω καὶ γὰρ τὴν ἀγγοῦ θεοειμένην ῥῆσιν, οὕτω τίθησιν ἐντελῶς, « *Πνεῦμα ἅγιον οὐ συνάδελφον, οὐ πατράδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,* » καὶ ἐφεξῆς ὡς κατέστρωται. Τῶν γὰρ Πνευματομάχων σπευδόντων ἀποφῆναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ λεγόντων, Εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἄμφο, δύο ἀδελφοί, καὶ δύο Υἱοί, καὶ πῶς Μονογενής; μονοουχί φησιν ὁ θεὸς μυσταγωγός, Οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἄμφο, ὡς καὶ ἐξ ἐτέρου εἶναι τὸ ἕτερον, καὶ τοῦτου περ εἰς κατασκευὴν λαμβάνει τῶν ἐκ τῆς θεοφθόγγου Κυριακῆς φωνῆς ῥήσεων εὐαγγελικῶν τὸ διττὸν τῆς, Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, λεγοῦστος, καὶ τῆς, « *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται,* » τῆς αὐτῆς ἐνοίας παριστῶν ἑκατέρως, καὶ τὸ συνάδελφον, καὶ*

παράδειγμα ἐνεῦθεν ἀποδόξει, καὶ τὸ μονογενὲς συνιστᾷ, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν διαβρόδῃ ἀνακρηύτει· διὸ καὶ μετὰ τινὰ ἐπιφέρει λέγων· « Ἄλλ' ἔρεϊ τις, Οὐκοῦν φαμεν δύο εἶναι Υἱοὺς, καὶ πῶς Μονογενῆς; Μενοῦνγε σὺ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. » Καὶ ὁ Νύσσης ἐνθεὸς ἱεράρχης τὰ αὐτὰ διδάσκει ἐν οἷς ἐκ τοῦ πρώτου καὶ τῆς αἰτίας τὸν μὲν Υἱὸν προσεχῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς δογματίζει, διὰ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι, ἐπάγων ἐξῆς, « Ὅστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένει, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιδάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. » Εἰ ταῦτα τὸ βέβαιον ἐσχηκε, ποῦ τὸ συνιστάμενον ἔξει κατὰ τοὺς τῆς εὐσεβείας προβόλους, καὶ μὴ τὸ σφίξιν ἀντίβροπον τὸ μὲν ὁμοούσιον τεθεῖναι λέγειν, κίνδυνον ἀφανίζον, τοῦ λέγεσθαι τὸν Υἱὸν ἐλάττωνα τοῦ Πατρὸς, ἐνταῦθα δὲ μηδένα κίνδυνον ἀντεπάγειν ὑπάρχειν τῆς ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ θεολογίας ἀπουσίας; ἀφ' ἧς ἀνίστασθαι, καὶ μᾶλλον ἀνακλύπειν μυρία τὰ ἄτοπα, εἴπερ ὡς ἐκέισε τὸ ὁμοούσιον εἰς ἀποσῶθῃν ἐβρέθη τοῖς Πατράσι τῶν βλασφημούντων εἰς τὸν Υἱὸν, οὕτως ἐνθάδε τὸ ἐξ Υἱοῦ τε καὶ δι' Υἱοῦ » εἰς καταστροφὴν τῆς γλωσσολογίας ἐθεολογήθη τοῖς θεοφόροις τῶν δυσφημούντων εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ποῦ δὲ καὶ παράδοσις ἢ ἐκ Πατρὸς μόνου » νέα νομοθεσία, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τοῖς θεοῖς διδασκάλοις ἀντιπαράταξις; Ἄλλὰ καὶ ἡ πρὸς τοῦτ' αὐτὸ τὸ μὲν μηδὲν λυμαντικὸν εἶναι τῆς ἐκ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἀποπεμπομένης φωνούντος, ἐνίων δὲ τῆς αὐτῆς μοίρας παραδιασθῆναι τοὺς ἁγίους; φάναι ταύτην λεγόντων εἰς αἰρέσεων ἀποβράπτειν, καὶ δεῖ παρατρέχειν, καὶ μὴ κατέχειν, ἢ πρὸς τοῦτ' αὐτὸ τοῖσδε δευτέροις ἀπολογία κατὰ κειροῦς ἡμετέρα, καὶ τῷ ἑτέρῳ δὲ νῦν, ὡς ἡ τῆσδε παρόρασις καὶ ἀθέτησις τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπωθουμένων αἰρέσεων ἀνανέωσις ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην καὶ ἀναγόμευσι· πῶς τῆ τῆς ἀληθείας; ἀπλότῃτι ὡς στοιχοῦσα οὐχὶ τὸ κατάδηλον ἐπιφέρεται; Πρὸς δὲ γὰρ τὸ σύνθετον καὶ τὸ τῆς διαρχίας, ἃ καὶ τῶδε παρσνείρει τῷ κεφαλαίῳ, καὶ καθεξῆς ἃ φησι ἐ τῶν ἀτόπων ἔπεσθαι μυρία » κατὰ παράλειψιν, ἐπεὶ καθ' ὧν ἄρα ἐπινενόηται πρότερον κατὰ τῶν Πατέρων ἐναποτείνεται, οἱ τὸ αὐτὸ καὶ μὴ ἄλλο τὸ, « Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » κατὰ διάνοιαν δογματίζουσι, καὶ ὅσα τῆς αὐτῆς θεολογίας ἀνωτέρω καθαρῶς διελήφραμεν, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἡμεῖς ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ ἐνὸν ἀπολελογήμεθα, αὐτοῖς ἀρκούμεθα τούτοις, καὶ εἰ μυριάκις ἐπινοηθεῖεν μυρία, ἐξ αὐτῶν ὁ ἀπόλογος ἔσται.

A animo sit brevis me expedire, licet hac ratione a proposito mihi scopo decidam, dum ad quæstionis singula, quæ fere innumera sunt, necessitate quadam cogor nonnulla tantummodo apponere, indeque quomodocunque proluxiore uti sermone. Nihilominus ex jam prope de nomine laudato divino Patre, aut quibusdam ad mentem ipsius breviter laudandis dictum manifestabitur. Namque sic non multo ante recitatum dictum ita profert integrum : « Spiritus sanctus non frater fratris, non Patris frater, sed ex ipsa essentia Patris et Filii, » et quæ sequuntur, uti supra digesta sunt. Cum enim Spiritus hostes contenderent, Spiritum sanctum creaturam demonstrare, dicerentque : **B** Si ex Patre uterque, duo fratres et duo filii, et quomodo unigenitus? tantum non divinus doctor inquit : Ea ratione uterque ex Patre est, ut ex alio alius sit, et ad hoc comprobandum ex divina Domini voce duplex dictum Evangelicum assumit, quod ex Patre procedere asserit, et quod « Ex meo accipiet, » ejusdem esse sententiæ utraque confirmans, indeque et fratris fratrem, et patris fratrem longe pellit, et Unigenitum corroborat, et ex utroque palam deprædicat, ideoque non post multa subjungit dicens : « Sed dixerit quispiam, Dicimus ergo duos filios esse, et quomodo unigenitus? At tu quis es, qui Deo contradicis? Etenim si Filium vocat qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum, qui ab **C** utrisque. » Eadem et divinus hierarcha Nyssenus docet, dum ex primo et causa Filium quidem contigue, Spiritum vero per illum, quod contigue est, decernit, per Filium scilicet, subdens illico : « Ut et unigenitum indubitatum in Filio sit, et Spiritum ex Patre esse minime dubitetur, Filii mediatione, et sibi ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a relatione ad Patrem non arcente. » Hæc si firma ac stabilia sunt, ubinam subsistet adversus pietatis propugnatore quod afferit, et non penitus decidet, consubstantiale quidem appositum periculum repellere, ne dicatur Filius minor Patre; hic vero nullum imminere periculum dictis theologis ex Filio et per Filium esse : ex quibus assurgunt imo potius emergunt innumera absurda, si uti ibi *consubstantiale* **D** a Patribus insinuatum est ad refellendos eos qui in Filium blasphemabant, pari modo hic et *ex Filio et per Filium*, ad eorum loquacitatem compescendam, qui blasphemant in Spiritum sanctum traditum est. Ubi vero traditio est, quæ « ex Patre solo » recens in theologiam introducta decernat? Annon ista potius est adversus divinos nostros doctores ex adverso instructio? Sed ad hoc ipsum, nihil nempe « ex Filio » dictum theologis si amandetur damni inferre eodem clamante, aliis vero ejusdem sortis hominibus dicentibus coactos sanctos illa pronuntiasset, ad refellendas hæreses, hæc, inquam, negligenda, nec illis animum figendum esse, nostra secunda Apologia suo dictata tempore, et alio quoque capite nunc illius neglectus, et improbatio earum hæresum quæ per ipsam improbantur, necessario omnino innovationem esse, et plenam declarationem, quomodo cum veritatis simplicitati concordet, non omnibus innotescit? Ad *compositum* vero et *duo principia*, quæ huic quoque capiti implicat, et servata serie quæcit « innumera consequi absurda, » nec illa commemoret, cum adversus Patres in quos antea con-

cinnata erant, dirigantur, qui idem nec aliud tum illud (ex Patre procedere) tum illud (de meo accipiet) significare decernunt, et ea quæ ejusdem theologiæ supra aperte complexi sumus, nos ex eorundem sanctorum penu, uti fieri potuit, respondimus, ideoque his ipsis acquiescimus, et licet isti inſanis alternatis vicibus innumera commentū fuerint, ex his paratissime respondebitur.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΤΟΧΙΤΟΥ

ΑΝΤΙΠΡΕΪΣ ΤΩΝ ΩΝ ΣΥΝΕΓΓΡΑΨΑΤΟ ΜΑΝΟΥΗΛ Ο ΤΟΥ ΚΡΗΤΗΣ ΑΝΕΪΤΟΣ.

EJUSDEM GEORGII DIACONI METOCHITÆ

EORUM QUÆ SCRIPSIT MANUEL CRETENSIS NEPOS REFUTATIO.

Præceptum illud a Deo traditum, in multis, quæ a Deo pertractant, dogmatibus, quin imo in illis omnibus et reliquis aliis ecclesiasticis quæstionibus, *Scripturas scrutari* adhortans, non posse nos libere fidenterque ab eorundem sermone declinare, commonsrat, nec minus, quin etiam multo magis ab iis qui de Deo tractant, discursibus, aliisque difficultatem et ambiguitatem afferentibus, in præſenti hoc ambarum Ecclesiarum, quæ primas omnium ab initio ubique gentium post evulgatum salutarem cultum exceptumque obtinuerunt, dissidio. Nostri siquidem homines hoc tempore admodum intemperanter in hac adversus Romanos controversia invecti, nescio qua ratione a Deo præcepta simili investigatione desiliant, et quod pejus est, primo ipso impetu divinas *Scripturas* pervertant. Et horum, qui primario loco sedent, et magno dominatu constipantur aliis atque aliis homonymiis, et de proprio confusis sententiis purum ac integrum dictorum divinatorum Patrum significatum, quod concordiam dissidentibus manifeste insinuant, perturbare protrudereque conati sunt; alii nunc divinatorum eloquiorum immutationibus, dictionum detractatione, nunc corruptionibus, additione, nunc etiam integris dictorum de propriis excogitatorum molitionibus prorsus evertere accurarunt. Nostri itaque de hisce tractatus perfectius rem peragunt, et veritatis lumen relegunt. Ita vero affectis, et potissimum iis qui dignitatis eminentia præfulsere, suffecerint, postquam nos variis suppliciiis mactarunt, et in nos variis abdicationibus in codice descriptis animadvertentur, quæ a nobis vinculis custodiisque circumcænitis ad eos refellendos conscripta sunt, ut inposterum vel in colloquiis vel in scrip'tis neces-

α'. Πρόσταξις ἡ θεόφθογγος: « τὰς Γραφὰς ἐρευνᾶν » ἐπιτρέπουσα πολλοῖς μὲν ἐν δόγμασι τοῖς περὶ Θεοῦ μᾶλλον δὲ τοῦτοις ἐν ἕκαστοι καὶ λοιποῖς ἄλλοις ζητήμασιν ἐκκλησιαστικοῖς: τὸ τοῦ παρῶν ἀπέχεσθαι παρίσθησιν ἀπαραίτητον· οὐχ ἦτον δ' εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἐν τε τοῖς εἰς τὸ Θεῖον λόγοις, ἐν ἑτέροις τε τοῖς εἰς ἐξετάσει; ἀγωνίαν ἐπὶ τῇ ἐνοσκηψάσῃ διχονοίᾳ τῶν ἑκατέρων Ἐκκλησιῶν. αἱ τὸ ἄκρον ἀρχῆθεν ἔσχον τῶν ὀπουδηποτε γῆ; δεξαμένων τὸ σωτήριον κήρυγμα. Οἱ μὲν τοὶ τῆς ἡμετέρας φυλαρχίας ἀρτι ἀκρατῶ; ἐπὶ τῆδε τῇ ἀμφισβητήσῃ κατὰ τῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐθναρχίας φερόμενοι οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξίστασθαι τῆς θεοζωνουμένης ταύτης ἐρεύνης ὀπτόνεται, καὶ ταῦτα θείων Γραφῶν προσάπτοντες ἀθετήσεις ἐκ πρώτης καταφορᾶς· καὶ οἱ μὲν τούτων οἱ πρῶτιστοι καὶ μεγάλῃς ἐμφορηθέντες; δυνάμει; ὁμνομιῶν ἐτερότησι καὶ συνθολώσεσιν οἰκείων ἐπινοιῶν τὸ καθαρὸν τῆς διανοίας τῶν πατρικῶν θεοπνεύστων βημάτων, τὸ τὴν ἐμφοροσύνην τοῖς διισταμένοις ἀσπράπτον ἐσπευσαν συγγέαι καὶ παρακρούσασθαι· οἱ δὲ τῶν αὐτῶν θείων λογίων πῆ μὲν ἐλλοιώσεσσι ταῖ; ἐξ ἀπαιρέσεων, πῆ δὲ παραφθοραῖ; ταῖ; ἐκ παρενθέσεων, πῆ δὲ καὶ πλασματικαῖ; ὁμοκλήροι; χρήσεων συσκευαῖ; εἰσάπαν ἐμηχανήσαντες παρατρέψασθαι. Οἱ μὲν οὖν ἡμέτεροι διάφοροι λόγοι περὶ τούτων διαλαμβάνουσι; τελειώτερον, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ἀνακαλύπτουσι, σφίσι δὲ τοῖς τοιοῦτοτρόπως κεινημένοις, καὶ μάλιστα δὲ τοῖς ὑπεροχὴν ἔκαινοι; ἐσχηκόσι; μεγαλειότητο; ἰκανὰ τὸ σφῆ; ἡμᾶ; διάφοροι; καταδικάσαντας; καταδικαῖ; καὶ ταῖ; ἐν κώδικι; λογογραφηθείσας; ἀποκηρύξαι; περὶ ἡμῶν τε καθειργμένων τῶν περὶ αὐτῶν ἐλέγχων ἐγγράφως ἐκτεθειμένων, ἀσπίπασθαι τὸν ἐν διαλέξεσιν ἑλω; ῆ; γραφαῖ; ἀπαιτούμενον ἐξ ἀνάγκης; ἀπόλογον, καὶ μᾶλλον ἀπηνέσιν ὑπερορίας; καὶ φρουραῖ; ἀσφαλε-

στέραις τὰ καθ' ἡμᾶς ἐθραιώσασθαι, καὶ τέλος τοῦς σφετέρους ἀνομολογήσαι τὸν ἐν τοῖς θεοῖς ἔπαισι ἐλίσθων. Ἰκανὰ ταῦτα τῆς σφῶν ἀλογίστου μανίας εἰς τράψωσιν, καὶ τῆς τοῦ εὐθέου ἐκπτώσεως εἰς παράστασιν, εἰ καὶ δυναστείας σπουδῆ, καὶ πλήθους ὀρμῆ, καὶ ἡ καθ' ὧν ἐκ προλήψεως τῆς κακίας ῥοπή παρατρέχειν αὐτὰ καὶ παραποκρύπτειν θρασύνεται. Καὶ τούτων οὕτω προδάντων τοῖς ἀπαρμιλλοῖς ἐκείνοις λόγου σθένει καὶ περιφανείᾳ λοιπῇ, καὶ τῶν ἐφεξῆς τῆς αὐτῆς συμμορίας φθασάντων γραφὰς συνθέσθαι κατὰ τῆς ὑποκειμένης εἰς κοινὴν καταφορὰν πραγματείας; σπουδαῖον ἠγησαμένων, μὴ ἐμφανεῖς, ἀλλ' ἀπορήτους ἡμῖν γενέσθαι, κατὰ τὸν ὁμοῖον τρόπον τοῖς προαγοῖς, ἐπειδὴ τῶν μεταγενεσέρων καταρρήσεις αὐτῆς, χρόνος γὰρ ὁ ἐκεῖθεν εἰς δεῦρο εἰς ὄλας ἐτῶν δεκάδας ἐκτέταται, σχεῖν ἡδυνήθημεν, δεῖν ψήθημεν ἐπισκέψασθαι, ὅπως αὐταὶ τῆ κατὰ κέλουςιν ἀρα δεσποτικῆν τῶν Γραφῶν ἐρευνησεῖ συμπερόνται. Καὶ προηγησαμένης ἐτέρας τὴν προκειμένην τῆνδε δευτέραν ἀθροῖσαι διανοούμεθα, ἐν ἧσπερ ὁ ταύτην ἐκθέμενος διάλεξιν συντίθησιν, ὡς φαίνεται, ποιησάμενος μετὰ τινος τῶν τοῦ μέρους τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, πρώτως μὲν ἐξ ἀρχῶν καὶ προβλημάτων συνισταμένην τῶν ἀπὸ διανοίας ἀμφοῖν, καὶ οὐ δήπου τῶν ἀπὸ τῆς Γραφῆς· ἔπειτα δὲ τὸ πᾶν τῶν ἐλέγχων ἐξ αὐτῆς, ὡς οἴεται, συμπεραίνων παρίστησιν. Ἐπεὶ γοῦν ἡμῖν ἀναγκαῖον ἀπανταχοῦ τὸ τῶν θεῶν ἐξέχασθαι ῥήσεων ἐν τε τοῖς ἀρχαῖς ἀπ' ἀκρας, ἐν τε τοῖς μέσοις, ἐν τε τοῖς τελευταίοις, ἐν προβλήμασιν, ἐν διαλόγοις, ἐν ἀντιρρήσεσιν, ἐν ἄλλαις ἐκθέσεσιν οἰαισθήσειν, ἄλλως τε καὶ τῶν τῆν ἐπιανεχθεῖσαν διάστασιν κρατυνόντων θεῶν λογίων παραροπήν εἰς αἰτίαν προβαλλομένων, παραροτέον τοὺς ἐξω τῶνδε προβληματικῶν; φερομένους λόγους, ὡς ἀποδεικταμένους τοῦ δέοντος; οὐ; δὲ τῆς διενέξεως ὁδε ξυλλήπτωρ ἐξ ἐρωῶν προφέρει λογίων ἐξεταστέον, ὡς οἶόν τε, ὧν ἐνθεν δὴ καὶ ποιήσομαι τὴν ἀρχὴν, εἴθω κατὰ λέξιν οὕτω διεξιίσιν.

β. « Ἀποστέλλει τις δούλον, ἢ υἱόν, ἢ τι ἕτερον, πρὸ ἄλλου τοῦτο λαβὼν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων· καὶ ἀποστέλλουσιν αἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου μέχρις ἡμῶν τὸ φῶς, παρὰ τοῦ ἡλίου δηλονότι αὐτὸ ἔχουσαι. Ἐπι δὲ τῆς θεότητος ἡ εὐδοκία τοῦ Πατρὸς κατὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον ἀποστολὴ λέγεται τοῦ Υἱοῦ. Φησὶ γὰρ, Εἰ δὲ καὶ ὡς Θεὸν, τί τοῦτο; Τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς ἀποστολὴν εἶναι νόμισον. Καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι εὐδοκία ἀποστολὴ λέγεται τοῦ Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ τις, Διὰ τί μὴ καὶ ὁ Υἱὸς λέγεται ἀποστέλλεσθαι διὰ τοῦ Πνεύματος; Καὶ μὴν παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ καὶ τοῦτο λέγεται. Φησὶ γὰρ ἐκεῖνος ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ Υἱοῦ· Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτούς. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἐνεκεν ἐχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντριμμένους τῆν καρδίαν. Εἰ δέ τις λέγει διὰ τὴν σάρκα τοῦτο οὕτως εἰρησθαι, οὐ δοκεῖ ἀσφαλῶς λέγειν. Τὸ γὰρ ἐγὼ Κύριος τῆ θεότητι: »

1 Isa. III, 5. 2 Isa. LX. 1; Luc. IV, 18

A sarix respansioni renuntiant, et severioribus exiliis et tutioribus custodiis res nostras constabillant, et snum in verbis divinis errorem constentantur. Satis hæc sunt ad eorum temerariam iusianam retegendam, et a recto lapsum ostendendum, etsi dominatus favor, et multitudinis impetus, et eorum, qui improbitate præoccupati sunt, propensio reticere hæc eadem et in tenebris abscondere præsumunt. His ita peractis, et vi dicendi, et reliquo superbiæ fastu incomparabiles viri, et qui eos in eadem secta subsecuti sunt, in simile argumentum universorum machinis expositum scripta publicarunt, accuraruntque studiosè, ne nobis innotescerent, sed laterent in abditis, eodem ipso modo, quo et duces eorumdem effecerant, sed cum tandem subsequentium contraria scripta, ab eo siquidem tempore integræ annorum decades præterlapsæ sunt, obtinere potuimus, considerandum nobis esse reputavimus, num illa secundum præceptum Dominicum cum investigatione Scripturarum concordant. Et cum jam alia præcesserint, hæc secunda, quæ præ manibus sunt, examinare animus est, in quibus scriptor colloquium ut videtur componit cum viro una cum Romana Ecclesia sentiente, primum quidem principiis et problematibus ex utriusque sententiæ, et non ex Scriptura petitis, postmodum vim et summam argumentorum ex eadem, ut sibi videtur, concludens proponit. Cum itaque nobis necessarium sit locis in omnibus divinis eloquiis adhærescere, tum in primis, tum in mediis, tum in postremis, in problematibus, in dialogis, in refutationibus, et in aliis quibuscunque expositionibus, et potissimum cum qui jam illatum dissidium fovent, divinatorum eloquiorum improbationem causam fuisse proponant, negligendi sunt deforis accedentes sermones problematici, tanquam qui a decore disjunctissimi sunt, quos vero dissidii hic propugnator ex sacris eloquiis profert, ut fieri potest, examinentur, principiumque faciam, ubi ille sic eloquitur.

« Mittit quis servum, aut filium, aut quidpiam aliud, ab alio illud accipiens, vel ipse ex se habens, et mittunt radii solis ad nos lumen, a sole nempe illud habentes. In divinis vero beneplacitum Patris, uti magnus Gregorius scribit, missio dicitur Filii; namque ait: Quodsi ut Deus, quid hoc fuerit? Beneplacitum Patris missionem esse reputa, et Filii nempe beneplacitum missio dicitur Spiritus. Dicit porro quispiam: Quare non ex Filio dicitur mitti per Spiritum? At hoc quidem apud Isaiam habetur. Ait siquidem ille uti ex persona Filii: Ego Dominus, cum tempus fuerit, congregabo ipsos¹. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me; ad annuntiandum pauperibus misit me, ut mederer contritis corde². Quodsi quis dixerit id propter carnem dictum fuisse, non videtur id absque errore asserere. Illud enim, Ego Dominus, deitatis proprium est, vel saltem utriusque, et

mederi ægritudinibus animorum, Dei solius prorsus est. » Missiones hic enumerans in divinitate beneplacitum missionem esse fatetur, quam theologiæ cognominis de Filio docet, illius divinitatem non agnoscentes refellens, qui ex hoc creaturam illum esse demonstrare conabantur. Posito siquidem beneplacito, quæ missio reputabatur, eam quæ ex mandato est, servilem, et creaturis addecentem exculit, palam prædicans, cum fœtus paternæ essentia Filius sit, progredi ex ipso et dari ab ipso pro beneplacito et emitti, uti proprium et non extraneum. Quemadmodum et Spiritus sanctus ex paterna essentia existens, sed diverso modo existentiæ, et datur ab ipso, et suppeditatur, et mittitur. Missio itaque et datio et suppeditatio, non æternam et antæ sæcula existentiam secundum se Fili et Spiritus ex Patre significantes ad nos, cum hæ ipsæ eorum etiam sint, quæ tempori subjacent, misisse enim pro nobis dedisseque Filium suum unigenitum Patrem, divinis enuntiatam Scripturis, nihilominus uti æternam illam absque principio existentiam sequentes, illam eandem exprimit, eam quæ est absque tempore, quæ tempori subjacent, secundum conjecturales demonstrationes. Ob quid enim missio et datio est Filii et Spiritus ex Patre? quod existentia utriusque ex illo est, et non vice versa. Nullo modo. Non datio, non missio ex Filio Patris, aut ex Spiritu, quod neque existentia. Si itaque qui ex missione suum propositum confirmare studet, fatetur illis verbis: « Et Filii nempe beneplacitum missio dicitur, » quomodo adprosperabitur in subsequentibus suis sermonibus? Namque si uti ex essentia Patris, ita et ex essentia Filii Spiritus proprie et junctim a divinis Patribus enuntiatum, omnino missionis, et dationis, et suppeditationis ex Filio Spiritus ratio eadem erit, quæ ex Patre asseritur; et uti ex ipso hæc, ita et ex Filio non seipsis significantes absque tempore, et æterne esse Spiritum sanctum, sed uti subsequentes naturalem ipsius, et absque ullo tempore existentiam, illam repræsentant. Et Spiritum dari et mitti a Filio, tanquam qui ex illo est, divini cultus summates ambo declararunt, quorum alter immortalitatis cognominis oratione de apparitione in carne Dei Verbi, cujus principium, « Qui malitiose divinas Scripturas volunt intelligere, » de descensu Spiritus in specie columbæ, hæc habet: « Et nemo suspicetur, ac si eum non haberet accipere. Ipse enim desuper mittebat uti Deus, et ipse illum infra accipiebat, uti homo. Ex ipso itaque in ipsum, ex divinitate ipsius in humanitatem ipsius. » Alter in divinis exponendis voce aurea præditus, oratione de incarnatione Domini nostri Jesu Christi, cujus principium: « Vere apparuit nobis Dei gratia, » inquit: « Venit Christus ad nos, dedit nobis qui ex ipso est, Spiritum, et assumpsit nostram carnem. » Et hæc quidem qui divina mente præditi sunt. Qui autem nunc vivunt, in theologiæ profunda intensus

προσφχει, ἢ πάντως τῷ συναμφοτέρῳ· καὶ τὸ ἴσθαι νοσήματα ψυχῶν τοῦ Θεοῦ μόνου πάντως ἐστίν. » Ἀποστολῶν ἐνταῦθα ποιούμενος ἀπαριθμήσιν, ἐπὶ θεότητος τὴν εὐδοκίαν ἀποστολὴν εἶναι φησιν, ἣν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ διδάσκει, τοὺς ἀθετητὰς τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀποτρέπων ἐκ τῆς οὐκ κτίσμα τοῦτον δεικνύοναι σπεύδοντας. Θεὸς γὰρ τὴν εὐδοκίαν νομιζομένην ἀποστολὴν τὴν κατ' ἐπιταγὴν δουλοπρεπῆ καὶ κτίσμασιν ἡρμοσμένην ἀπορῥαπίζει, ἀτεχνῶς ἀνακηρύττων, ὡς, ἐπεὶ γέννημα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὁ Υἱὸς ὑπάρχων, πρόεισιν ἐξ αὐτοῦ, καὶ διδοσθαι παρ' αὐτοῦ κατ' εὐδοκίαν, καὶ ἀποστέλλεσθαι, οὐκ εἶναι τοῦτο καὶ οὐκ ἀπόβλητον ὡς περὶ δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· ὃν κατὰ διάφορον τρόπον ὑπέδειξε, καὶ εἴδεται παρ' αὐτοῦ, καὶ χορηγεῖται, καὶ ἀποστέλλεται. Ἡ οὖν ἀποστολή, καὶ δόσις, καὶ χορηγία μὴ τὴν προαιώνιον καὶ ἄβυσσον ὑπαρξίν καθ' αὐτὰς Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς δηλοῦσαι, πρὸς ἡμᾶς, ἐπεὶ περ αὐτὰι καὶ τῶν ἐγγύχρονον εἰσιν· ἀπεσταλκῆναι γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δεδωκῆναι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ταῖς θείαις καταγγέλλεται Γραφαῖς· ὁ Πατήρ· ἀλλ' οὖν ὡς τῇ ἀνάγκῃ ἐκεῖνη καὶ ἀδίδω ὑπέδειξε ἐπόμενα ταύτης εἰσιν ἐκφαντορικὰ, τῆς ἀχρόνου αἱ ἐγγύχρονον κατὰ τὰς τεκμηριώδεις τῶν ἀποδείξεων. Διατε γὰρ ἀποστολή καὶ δόσις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐκ Πατρὸς; ἐπειδὴ καὶ ὑπαρξίς ἀμφοῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἤκιστα τὸ ἀνάγκη. Οὐ μόνον· οὐ δόσις, οὐκ ἀποστολή παρὰ Υἱοῦ Πατρὸς, οὐ παρὰ τοῦ Πνεύματος· ἐπειδὴ μὴδὲ ὑπαρξίς. Εἰ τοίνυν ὁ ἐκ τῆς ἀποστολῆς τὸ σφέτερον βούλημα συστήσῃ σπεύδων ὁμολογεῖ φάσκων, « Καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι εὐδοκία ἀποστολή λέγεται τοῦ Πνεύματος, » πῶς εὐθυπορήσει κατὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους αὐτοῦ; Εἰ γὰρ ὡς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, οὕτως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἰδίᾳ καὶ ἠνωμένως θεολογεῖται τοῖς θεολόγοις, πάντως ὁ τῆς ἀποστολῆς καὶ δόσεως καὶ χορηγίας ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος; λόγος ὁ αὐτὸς, ὃς ἄρα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς διηγόρευται, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ αὐτὰι, οὕτως ἐκ τοῦ Υἱοῦ μὴ καθ' αὐτὰς σημαίνουσαι τὸ ἀχρόνου καὶ ἀδίδως εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐπόμενα τῇ φυσικῇ τοῦδε καὶ ὑπὲρ χρόνον ὑπέδειξε, ταύτης εἰσὶν παραστατικά. Καὶ οὕτως τοῦτο καὶ πέμπεται καὶ διδοται παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὡς ἐξ αὐτοῦ ὃν, οἱ τῶν θεοφορήτων ἀκρέμονες ἀμφω διατρανώσουσιν, ὧν ὁ μὲν ὁ τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμος ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ τῆς ἐπιφανείας ἐνοσάρκου τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὗ ἡ ἀρχή, « Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, » ἐπὶ τῇ ὡς ἐν εἰδει περιστραῖς καθόδου τοῦ Πνεύματος οὕτω φησὶ· « Καὶ μὴ τις ὑπολάβῃ, ὡς μὴ ἔχων αὐτὸ ἐλάβανεν. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἀνωθεν ἐπέμπευ ὡς Θεός, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπέδειξετο ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατήξει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. » Ὁ δὲ τοῖς θεοῖς ῥήμασιν ὁ χουσιφρονος ἐν τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν λόγῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὗ ἡ ἀρχή, « Ὅντως ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, » φησὶν· « Ἠλθὲν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα, καὶ ἀνελάβετε τὴν

ἡμετέραν σάρκα. ἢ Καὶ ταῦτα μὲν οἱ θεόφρονες· οἱ δὲ νῦν τούτων μᾶλλον εἰς τὰ βάθη τῆς θεολογίας εἰσδύοντες, ἀποστέλλεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι, καὶ δίδωσθαι παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα φωνοῦντες, τὸ μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου μετ' ἔγκου καὶ ὁραστέτου, ἀποφαίνονται. Ὁ δὲ τὴν ἀποστολὴν οὕτως οὖσαν εὐδοκίαν ὁμολογήσας εἰς ἀνάφρασιν τὴν τοῦ ἐξ αὐτοῦ καινότερω, ὧν φθάνομεν ἀκηκοέναι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν ἀποστέλλειν διαγορεύει, ῥῆσιν Ἡσαίου τοῦ ἐν προφήταις μεγαλοφωνοτάτου παρατιθείς, ὡς ἐκ προσώπου φάσκουσεν τοῦ Υἱοῦ· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκα ἔχρισέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με. »

γ. Ἐἶτα τὸν ἐρῶντα διὰ τὴν σάρκα οὕτως εἰρησάει ἀποσοδῶν, καὶ μὴ λέγειν ἀσφαλῶς διαγγέλλων, ἀτοπίαν ἐφεξῆς ἐπισυνείρει τῇ ἀτοπίᾳ καὶ τὴν ἐτέραν διὰ τῆς ἐτέρας κατασκευάζει. Τὸ γὰρ « Ἐγὼ Κύριος » ἐπάγων, « τῇ θεότητι προσήκει, » φησὶν, « ἢ πάντως τῷ συναμφοτέρῳ. » Εἰ μὲν οὖν, ὡς οὗτος ἐνταυθοῖ διαβεβαιούται, τῆς θεωνομίας αἱ τοῦ Υἱοῦ φωναὶ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς, ἐν αἷς οἱ λόγοι τὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου Λόγου διατρανοῦσι καὶ κατάγγέλλουσι, κατὰ τὴν θεότητα πανταχόσε ληφθήσονται, καὶ ἥκιστα κατὰ τὴν σάρκα καὶ τὸ ἀνθρώπινον, μέγα βοήσουσι, καὶ κραταιωθήσονται τὸ παθητὴν οἱ προσάπτοντες τῇ θεότητι, τῆς Ἐκκλησίας συχνοτέρως ἐν ταῖς ἱεραῖς μελωδίαις περὶ τῶν Ἰουδαίων τῶν κυριοκτόνων τραυῶς μελωδοῦσης, ἔτι τε ψαλλούσης· « Θεορρύπτῳ αἵματι κενωθέντι, δέσποτα Χριστέ. » Εἰ οὖν οὕτως αἱ τοιαῖδε φωναὶ ληφθήσονται, τίς λόγος τὴν τοσύνδε Θεοπασιτικῶν δυσφημίαν ἀναχαρτίσειεν; Ἀλλ' οὐδαμῶς οὔτε τὸ Κύριος ἐν τοῖς τοιούτοις, οὔτε τὸ Θεός αὐτὸ κατὰ τὴν θεότητα διδάσκει, καθὼς δὲ γὰρ τὸ παθητὸν κατὰ τὴν σάρκα δηλονότι νοεῖσθαι τε καὶ λαμβάνεσθαι. Εἰ δὲ τις εἴπῃ, ὡς ὁ περὶ θεορρύπτου αἵματος κενωθέντος πρὸς Χριστὸν ἀναφερόμενος ὕμνος ἐφεξῆς φησὶν· « Ἐκ σῆς ἀχράντου πλευρᾶς καὶ ζωοποιῦ, » οὐστάσιν τῶν παρ' ἡμῶν ἔρει λόγων, οὐκ ἐναντίωσιν, διὰ τὴν σωματικὴν διαφταλίαν ταῦτα λεγόντων οὐκ ἄλλως· πως. Εἰ δ' ὁ τοῦ ἀντιδόξου λόγου βουλόμενος ὑπερηγορεῖν, τίνο; γὰρ ἄλλου ἀντιπαρῆσθαι; ὡς ἐνθα· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἔχρισέ με, καὶ ἀπέσταλέ με, » οὐχ ὁ λόγος τῆσδε τῆς αἰτίας ἐστὶ τεθειμένος, ἀλλ' ἀπορρήτως ἢ ῥῆσις διήγγελεται, ἔχῃ ἂν εἰδέναι, εἰ κελεύσεως ἐφάψασθαι τῆς Δεσποτικῆς περὶ τῆς Γραφικῆς ἐρεύνης ὅλως αἰρήσεται· ὡς ἐν τοῖς πλείοσι, καὶ σχεδὸν ὅλοις, ἐν οἷς ἡ κυριοκτονία καὶ θεοκτονία τολμητῶν τῶν παρανόμων ἀναγορεύονται, μὴ φωνομένης τῆς δηλωθείσης αἰτίας ἀνακρηρῶνται· καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἢ μὴ κατ' αὐτὴν ἔχει τράνωσιν τᾶσδε διανοίας τοῦ ὀρθορρήμονος. Εἰς γοῦν πίστωσιν τῶν οὕτω τιθεμένων τε καὶ λαμβανομένων μόνος παραληφθεὶς ἀρχεῖσι Κοσμᾶς τῆς Ἐκκλησίας κόσμος ὁ θεοκόσμητος, ἐν τοῖς τῶν σωτηρίων παθῶν ὕμνοις ἕνα τοῦτον ὑφαίνων μελωδικῶς· « Ὁλέθριος σφεῖρα θεοσυγῶν πονηρευομένων θεοκτόνων συναγωγῆ, ἐπέστη, Χριστέ, σὺ, καὶ ὡς ἀδίκον εἶλες

penetrantes, cum dicunt mitti, suppeditari, et dari Spiritum a Filio, non ex ipso, sed ex Patre solo arroganter et admodum audacter decernunt. Hic vero qui missionem hoc modo se habentem beneplacitum esse fassus est, ad destruendum illud ex quo, nunc novissime, neque enim similia audivimus, et Filium ab ipso Spiritu mitti pronuntiat, dictum Isaiaë inter prophetas, vocis vehementia præclarissimi producens, uti ex persona Filii pronuntiatum : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, ad annuntiandum pauperibus misit me. »

3. Postmodum asserentem id propter carnem dictum fuisse refellens, idque non absque errore pronuntiari contendens, absurdis absurda complicat, et alia per alia confirmat. Namque, « Ego Dominus, » afferens, « Deitati proprium est, ait, vel saltem utrique. » Si itaque, ut ipse hoc in loco determinat, voces divinæ Scripturæ de deitate Filii, quæ de Verbo Deo et homine loquuntur et tractant, de deitate omnes, et nullo modo de humanitate et carne accipientur, magnum clamabunt, et constabuntur passionem divinitati appingentes, cum Ecclesia sæpissime in sacris canticis de Domini parricidis Judæis palam concinat, et ad hæc tempora canat : « Ex Deo affluens sanguis cum evacuatus esset, Domine Christe. » Si hoc itaque modo dictiones similes intelligantur, quæ ratio tantam Theopaschitarum blasphemiam coercebit? Verumtamen nullo modo neque in his vox *Dominus*, neque *Deus* ipsum secundum divinitatem, sed secundum passionem in carne, intelligi accipique concedunt. Quod si quis dixerit hymnum, in quo de evacuato ex Deo effuso sanguine continetur, et refertur ad Christum postmodum insinuare : « Ex tuo immaculato et vivifico latere, » nostra verba potius confirmabit, tantum abest ut destruat, quæ propter corpoream compositionem, et alio modo ista insinuant. Quodsi contrariæ rationis defensionem suscipere cupiens, quid enim aliud loco illius reponet? in illis : « Spiritus Domini super me, eo quod unxit me, et misit me, » non rationem causæ fuisse appositam, sed absolute dictum prolatum fuisse, dixerit, jure poterit, dummodo præceptum Dominicum de scrutandis Scripturis prorsus amplexabitur in potiori parte, quinimo in omnibus, in quibus ab impiis ac temerariis Domini Dei que cædes procurata proponitur, nusquam dicta causa explicata proponi, nec alio modo quam hoc orthodoxi scriptoris sententiam insinuari. Ad corroboranda itaque quæ sic proponuntur et accipiuntur, unus in medium adductus suffecerit Cosmas, Ecclesiæ ornamentum et a Deo ornatus, in humanis de salutari passione a se editis, dum inter eos ad canendum unum hoc modo concinnaverit : « Cohors Deo exosorum, malignantium, Dei parricidarum congregatio supersitit tibi, Christe, et ut impium

trahebat rerum omnium creatorem, quem magnificamus. » Sunt hæc secundum modum, qui retributionis vocatur : « Hic Deus recens est. Puér hic sæcula creavit ³, » cum propter summam in hypostasi cum re accepta unionem, quæ humanitatis sunt de deitate asseruntur, et vice versa. Ea tamèn intelliguntur atque accipiuntur congruenter apteque in utraque Filii natura. Quò itaque agit, et quo traducit vocem *Dominus*, uti propositionem universalem proferens non dici de humanitate, tanquam quæ deitati propria sit? Audiant, qui eandem atque ille sententiam sequuntur et teneùt, unionem et missionem in jam adducto prophetico dicto contentas Domini, et a Spiritu secundum carnem pronuntiatas, neque id tantum, sed ex Domino quoque dationem et missionem Spiritus secundum divinitatem intelligendas esse, magnam Ecclesiæ tubam, et magni nominis doctorem Athanasium comprobare prima adversus Arianos oratione similia tradentem : « Quid mirum fuerit, sive credita difficile, si qui Spiritum exhibet Dominus, dicatur nunc ipse Spiritu inungi? cum rursus necessitate urgente, non aufugit propter humanitatem suam dicere semetipsum et minorem Spiritu? Nam cum Judæi dicerent, ipsum in Beelzebub ejicere dæmonia, respondit dixitque, postquam eos blasphemantes redarguisset : *Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia* ⁴. Ecce enim nunc dator Spiritus in Spiritu ejicere dæmonia tradit. Hoc vero tantummodo ob carnem dictum est. Cum enim humana natura minime potis sit ex seipsa ejicere dæmonia, nisi virtute sanctissimi Spiritus, propterea uti homo dicebat : *Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia*. Nec aliter etiam in Spiritum sanctum blasphemiam humanitate majorem esse indicans dicebat : *Quicumque dixerit verbum in Filium hominis consequetur remissionem* : quales erant dicentes : *Nonne est hic fabri filius* ⁵? qui vero in Spiritum sanctum blasphemant, et Verbi opera diabolo ascribunt, inevitabili pœna multabuntur. Hæc itaque Judæis Dominus uti homo dicebat. Discipulis veros suam divinitatem ac magnitudinem ostendens, non amplius semetipsum minorem Spiritu, sed majorem et æqualem significans, Spiritum exhibebat, dicebatque : *Ego mittam, et ille me glorificabit, et quæcumque audiet loquetur* ⁶. » Et hæc quidem magnus hic orbis magister. Sed et rerum cœlestium eloquens concionator, et invisibilium interpres divinus martyr Dionysius, dum de sacri unguenti mysterio sermonem habet, cujus illa inscriptio est : De Verbo deo et homine, edicens hoc modo explanat : « Habet eum qui suppedatur ab ipso divinissimus Spiritus, pro nobis, uti hominem addeceat, divinitatis principæ Spiritu sanctificatus essentiali divinitatis suæ statu invariato, Domini in humanam naturam descensus. » Eundem ungi divinitatis principæ Spiritu, et sanctificari, et mitti congruenter, et hic

Α τὸν κτίστην τὸν ἀπάντων, ὃν μεγαλύνομεν. ἢ Καὶ ἔστι ταῦτα κατὰ τὸν καλούμενον τρόπον τῆς ἀντιδύσεως. ἢ Οὗτος ὁ Θεὸς πρόσφατός ἐστι. Τοῦτο δὲ παιδίον τοῦς αἰῶνας ἐποίησε, ἢ διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἄκραν ἔνωσιν τοῦ προσλήμματος τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπι τῆς θεότητος λεγομένων, καὶ τὸ ἀνάπλιον, πλὴν νοουμένων τε καὶ λαμβανομένων ἐν ἐκτέρῳ φύσει τῆ τοῦ Υἱοῦ καταλήτως καὶ προσφῶς. Πού τοίνυν ἀπάγεται, καὶ πῆ φέρεται τὴν κίρυς φωνὴν καθόλου πρότασιν ὃ ἀποφαινόμενος μὴ λέγεσθαι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς τῆ θεότητι προσήκειν; Συνιέτωσάν οἱ συνθιασῶται τούτου καὶ ὁμογνώμονες. Ὅτι δὲ χριστοὶ καὶ ἀποστολὴ τῆ προτεθείσῃ προσητικῆ ῥῆσει περιεχόμενοι τοῦ Κυρίου παρὰ τοῦ Πνεύματος, θέσσει λέξεων κατὰ τὴν σάρκα φωνομένων, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι μὲν οὕτω ταῦτα, ἐκ δὲ τοῦ Κυρίου δόσις καὶ ἀποστολὴ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν θεότητα, σάλπιγξ ἡ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας ὁ μεγαλύνουμος Ἀθανάσιος παριστήσκειν, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ τάδε διεξιῶν. ἢ Τι δὲ θαυμαστόν, ἢ τί ἀπιστόν, εἰ ὃ τὸ Πνεῦμα διδοὺς Κύριος λέγεται νῦν αὐτοῖς τῷ Πνεύματι χρισεσθαι; ὅπου γε χρείας πάλιν ἀπαιτοῦσης οὐ παρητήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ εἰπεῖν ἐαυτὸν καὶ ἐλάττονα τοῦ Πνεύματος. Τῶν γὰρ Ἰουδαίων λεγόντων ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς, μετὰ τὸ ἐλέγξαι αὐτοὺς βλασφημοῦντας. *Εἰ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*. Ἰδοὺ γὰρ ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ἐν Πνεύματι νῦν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια λέγει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον ἢ διὰ τὴν σάρκα. Ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ οὐσης ἰκνήσας ἀφ' ἐαυτῆς ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια εἰ μὴ δυνάμει τοῦ παναγίου Πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν. *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*. Ἀρέσει καὶ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίαν μεζονά τῆς ἀνθρωπότητος σημάτων, ἔλεγεν. Ὅς ἂν εἴη λόγον εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου εἴη ἀφαιρῆσαι, οἱ ἦσαν οἱ λέγοντες. Ὅχι οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτορος υἱός; οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦντες, καὶ τὰ τοῦ Λόγου ἔργα τῷ διαδόλῳ ἐπιγράφοντες ἀφυκτον τιμωρίαν ἔξουσιν. Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἰκνηστικῶς ἔλεγεν ὁ Κύριος. Τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνύς ἐαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἐαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μεζονα καὶ ἴσον ὄντα σημάτων, ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν. Ἐγὼ ἀποστελῶ, καὶ αἰεὶνός ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει. ἢ Ταῦτα μὲν ὁ μετὰ οὗτος τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν οὐρανίων ἀγορητῆς, καὶ τῶν ἀθεάτων ὑψηλῆς ἱερομάρτυς Διονύσιος ἐν λόγῳ αὐτοῦ τελετῆς μύρω μυστήριον, οὐ ἢ ἐπιγράψῃ, Περὶ τοῦ θεανθρώπου Λόγου, διδάσκων οὕτω διασφαί. ἢ Ἐχει τὸ θεόστα Πνεῦμα χορηγούμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ εἰς τῆς ἀνθρωποπρεπῶς τῷ θαρραλῶς Πνεύματι καθαγιασθέντος, ἀναλλοιώτῳ τῆς οὐσιώδους θεότητος τῆ ἀν

³ Baruch. iii, 36.⁴ Matth. xii, 28.⁵ Ibid. 32.⁶ Matth. xiii, 55.⁷ Joan. xvi, 14.

θρωποπρεπεὶ συγκαταβάσει Κυρίου. » Τὸ αὐτὸν ἄ
 χρίσθαι τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι, καὶ ἀγιάζεσθαι, καὶ
 ἀποστέλλεσθαι. ἄρμολύτως καὶ ὁ οὐρανὸν ἰδὼν ἔδε
 μυσταγωγεῖ, ὡς ὁ τούτου σύμφωνος ὁ σύνεγγυς. Τῆς
 γὰρ αὐτῆς ἐφ' οὗ λέγεται ταῦτα διατρανώσεως. Ἐπὶ
 δὲ γε τοῦ Πνεύματος ὁ μὲν ἐκατέρων ἀποστολὴν αὐτοῦ
 καὶ ἔδωκεν παρὰ Κυρίου διατρανοῖ, « τῆς τῆς θεϊκῆς
 δόξης » κατὰ ῥῆμα μεγαλειότητι· ὁ δὲ χορηγίαν τῆ
 αὐτῆς διανοίᾳ διαγορεύει.

δ. Ὅθεν ὁ ἐπὶ καινοφωνίᾳ τῆς τῆς ἀποστολῆς παρὰ
 τῶν θεηγόρων οὕτως ἀπελαυνόμενος καὶ τοῦ σκοπι-
 μωτάτου τέλους συναπελαύνεται, τοῦ μὴ ἐξ Υἱοῦ
 σπεύδειν δεικνύναι Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷς τούτου
 παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποστελλομένου καὶ αὐτὸν ὁμοίως και-
 νολεγεῖ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον παρὰ τοῦ Πνεύματος
 ἀποστέλλεσθαι. Καὶ οὐχ ὅπως τῆ καινολογίᾳ τῆδε
 τοῦ τοιοῦδε συμπεράσματος συναπορραπίζεται, ἀλλὰ
 καὶ ἐξ ὧν ἐπομένως οἱ ἀγνοοῦντες διαληφθέντες ἀμφω
 νομισθῆναι διδάσκει, καὶ ἐξ ὧν οἱ λοιποὶ τούτων ὁμόφρο-
 νες θεοφόροι διαβρήθησαν θεολογοῦσι, πέμπειν τὸν
 Υἱὸν καὶ δεδῶκεν καὶ χορηγεῖν Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ
 θεοπροπῶς, οὐ τὸ ἀλλότριον δογματίζοντες, ὅτε Χρυ-
 σόστομος, ὡς προεπίθεται, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτῷ καὶ
 μάλιστα τῶν τοῦ Νεστορίου ληρημάτων ὁ καθαιρέτης
 Κύριλλος ὁ θεοπέσιος, μήτε ἐξ Υἱοῦ, μήτε δι' Υἱοῦ
 ἀνεχομένου Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταγγέλλεσθαι, πρὸς
 δὲ ὁ μέγας ἀντιφερόμενος πανταχόσε διελέγει κἀν-
 ταῦθα οὕτω μὴ ἀνεχόμενος, εἶτα φάσκοντα τὸ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς χορηγεῖν τὸν Μονογενῆ λειτουργίαν ὑπουρ-
 γικῆν ἀποπληροῦν λέγειν, καὶ τὸ ἀλλότριον χορη-
 γεῖν. Ἐν γὰρ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, περὶ
 τοῦ, « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » διαλαμβά-
 νων, οὕτω φησὶν· « Εἰ γὰρ ὑπουργίαν διακονικῆν
 ἀποπληροῦν οἴεσθε τὸν Υἱὸν, τὸ ἀλλότριον ἡμῖν,
 τουτέστι τὸ παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κεχορηγηκότα
 ἅγιον ἐν κατὰ φύσιν Πνεῦμα, οὐ κατὰ φύσιν ἅγιος
 ὁ Υἱός, κατὰ μέθεξιν δὲ ὡς περ ἡμεῖς. » Ἀριδῆλως
 παρίστησιν ὁ θεὸς Πατὴρ ἐκ τοῦ κεχορηγηθέναι
 λέγεσθαι ἡμῖν τὸν Υἱὸν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-
 τρὸς ἅγιον ἐν κατὰ φύσιν Πνεῦμα, οὐ μόνον ὑπολαμ-
 βάνεσθαι τὸ ἀλλότριον καὶ τὸ τῆς διακονικῆς ὑπουρ-
 γίας τοῦ κεχορηγηκότος, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ κατὰ φύσιν
 αὐτὸν ἅγιον εἶναι εἰσάγεσθαι, κατὰ μέθεξιν δὲ
 ὡς περ ἡμεῖς, ὡς οἱ ἀπόστολοι δῆτα, εἰ καὶ τινες τῶν
 σημειοφόρων ἀνθρώπων, καὶ ὡς αὐτοὶς ὁ ταῦτα λέγων.
 Τοῦτο γὰρ τὸ, « ὡς περ ἡμεῖς, » ἐπεὶ καὶ οἱ κήρυ-
 κες τοῦ λόγου καὶ μαθηταὶ ἐδίδουν τὸ Πνεῦμα, ταῖς
 ἰσχύσεσιν αὐτῶν ὡς ἐμφέρεται, πλὴν οὐχ ὡς ἅγιοι
 τῆ φύσει, τῆ μεθέξει δὲ, καὶ ὡς ὑπέρκειται τοῦ διδο-
 μένου. Μόνος γὰρ Θεὸς κατὰ φύσιν ὡς ἅγιος ὁ
 Υἱός, καθὼ καὶ Θεός, οὕτω χορηγὸς τοῦ κατὰ φύσιν
 ρύττεται.

ε. Τοῦτοις φθάνουσιν ἀντεπάγειν οἱ πρὸς δὲ οἱ
 λόγοι τῆς συμμορίας τὸ, « Ἐκ Πατρὸς λέγοντες δι-
 δόναι τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ φα-
 μεν οὐχὶ τὸ ἀλλότριον. » Καὶ οὐ συνωρῶσιν ὡς ἀπ'
 αὐτοῦ τούτου συμπεραίνει τὸ στίσιον ἀπαρνούμενον
 ὁ τὰ θεῖα πολλὸς, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀναίρει τὸ σπου-
 δαζόμενον αὐτοῖς, οὐ συνίστησιν, ὡς ἀληθείας ἐχει

A qui in cœlum ascendit, edocet, uti illius concors
 proxime appositus. Eandem s' quidem ista de quo
 predicantur expositionem admittunt. Verumtamen
 de Spiritu, eorum alter missionem illius et dona-
 tionem a Domino enuntiat, illis usus verbis, « divinæ
 gloriæ magnitudinem, » alter suppeditationem
 eadem sententia tradit.

4. Hinc qui novitate vocis missionis hac ratione
 rejicitur, a sine etiam sibi maxime proposito re-
 pellitur, dum Spiritum sanctum non esse ex Filio,
 et eadem ipsa ratione, qua a Filio mittitur, illum
 similiter a Spiritu mitti sermonis novitate deblate-
 rat. Neque tantum ab hujusce conclusionis novi-
 tate repellitur, sed a reliquis etiam, quæ conse-
 quenter ambo jam dicti insinuant, et omnes alii
 divini Patres illis concordēs palam definiunt, mitti
 a Filio et dari et suppeditari Spiritum, qui ex ipso
 est, ut Deum addecat, et non alienum a Filio de-
 cernentes, tum aurea lingua præditus, ut supra
 posuimus, tum una cum illo alii, et potissimum
 ineptiarum Nestorii, qui neque ex Filio, neque
 per Filium dici Spiritum sustinebat, eversor di-
 vinus Cyrillus, cui se opponens ubique redarguit
 hic quoque ita dici non sustinentem, tum postmo-
 dum asserentem, cum quod ex Patre erat suppe-
 ditabat unigenitus, servile ministerium adimplere,
 et alienum porrigere. In expositione enim Evan-
 gelii Joannis illud : « Cum venerit Paracletus, »
 exponens hæc habet : « Etenim si servile ministe-
 rium adimplere existimatis Filium, dum alienum
 nobis, hoc est qui a Patre Deo erat, sanctum natura
 existentem Spiritum porrexit, non natura sanctus
 Filius est, sed participatione uti nos sumus. » Divi-
 nus hic Pater palam ostendit ex assertione illa,
 Filium nobis suppeditasse, quia a Deo et Patre est
 sanctum natura sua Spiritum, non tantum illius
 extraneum intelligi, et servile ministerium traden-
 tis, sed nec natura sua sanctum esse, sed partici-
 patione uti nos sumus, quasi dicas apostolos, vel
 nonnullos cruce signatos homines, vel ille etiam
 ipse qui hæc scripsit, inferri. Id enim, « uti nos
 sumus, » innuit : quandoquidem et Verbi præ-
 cones et discipuli elargiebantur Spiritum, uti in
 eorumdem Actibus refertur, non tamen ut natura
 sancti, sed participatione, et ut exhibiti administri.
 Solus enim Deus natura sanctus uti Filius, ut qui
 Deus est, ita et dator Spiritus, qui natura sanctus
 et Deus esse deprædicatur.

δεντος ἁγίου Πνεύματος καὶ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἀνακη-

5. His respondent socii illius, quem nostra ora-
 tio respicit : « Ex Patre dum dicimus exhibere
 Spiritum a Filio, ipsius consubstantiale notamus,
 non extraneum. » Et non conspiciunt, ex hoc eo-
 dem, quod ipsi pernegant, a divino isto viro plane
 concludi, et quod ipsi intendunt consubstantiale
 refelli, non probari, et uti veritati iunxum est

conservari, et non uti ipsi hoc quoque cum aliis suis novitatibus collocarunt. Cum enim extensis verbis inter Patrum dicta legatur insertum, ex essentia Patris et Filii Spiritum sanctum, ex utroque conjunctim, rursusque ex uno, peculiari modo de utrisque decernunt ex essentia Filii dici Spiritum, quod illi consubstantialis est, et non quod ex eo est. Et dum a nobis intelligunt, si quod Spiritus Filio consubstantialis est, propterea ex essentia illius dicitur esse, necessario, cum et Filius Spiritus consubstantialis est, ex essentia Spiritus dici. Hoc idem erit de Patre et Spiritu, necnon de Patre et Filio, uni siquidem alterum consubstantialia est, et dicitur, annunt, et scriptis tradunt, et voluminibus auro textis stragulis, et reliquo cultu argenteo compe ornatis exarant: postmodum iis, quas apposuimus refutationibus commonstrantes, uti se habent consubstantialia, et recta illius ex essentia intelligentia, hoc scilicet uti antecedens prorsus necessario illud consequi: quia enim ex Patris essentia Filius est, ideo ille Patri consubstantialis est, et de Patre et Spiritu, et Filio et Spiritu similiter, et non vice versa, ut ipsi aiunt, ratiocinantes, hoc namque extremæ infamix ac dedecoris tropæum est, vix tandem in seipsos reversi, delectant relegentque Filium ex essentia Spiritus dici, et similia in divinis personis impune æque ac si in dogmatibus decernendis et theologice regulis statuendis supremam potestatem haberent, quibus nihilominus refutationes multis modis dictorum rationem reposcentes stabiliuntur. Si itaque consubstantialis ratio ex essentia Filii Spiritum esse tradit, et ex ipso esse notificat, quomodo extraneum administri more effugere se dixerint, qui Spiritum a Filio suppeditari, qui ex ipso non est, asserunt? Numine afflatus Cyrillus eorumdem ora reserans, qui ipsum de medio tollere student, oratione ad imperatorem Theodosium non aliis verbis rem extricat: «Baptizantem, ait, Jesum, non alienum baptizatis injicientem Spiritum instar servi, sed uti Deum cum suprema auctoritate, qui ex ipso est et proprius ipsius.» Et illud, «Non enim loquetur a seipso,» explanans hæc habet: «Spiritum veritatis Paracletum appellat; neque enim alienus ab Unigeniti essentia intelligitur Spiritus sanctus, sed progreditur ex ipsa naturaliter, non alius ab ipso existens, si idem naturæ consideres, licet intelligatur propria hypostasi existere.» Septima ad Hermiam oratione de Deo Verbo hæc expressis verbis enuntiat: «In hoc cognoscimus, quod in nobis est ex Patre, quod tradidit nobis; inhabitantem enim et immorantem abunde quis habuerit eum, qui natura vereque Deus est, non alienum et discerptum essentialiter ab eo Spiritum accipiens, sed qui ex ipso et per ipsum et in ipso et proprius ipsius, et æqualem respectu illius dominatum possidens.» Quis itaque hisce hoc modo examinatis dicere poterit, non extraneum contra-

A τηρούμενον καὶ οὐ καθὼς οὗτος, καὶ τοῦτο ταῖς αἰώνων καινοφρονίαις συνέταξαν. Ἐπεὶ γὰρ ἐκτάδην ἐγκείμενον ὁρᾶται ταῖς πατρικαῖς θεολογίαις ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξ ἀμφοῖν ἠνωμένως, καὶ αὐ ἀμφοῖν ἐξ ἑνὸς ἰδίως, ἐφ' ἑκατέρων, νομοθετοῦσι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι αὐτῷ, καὶ οὐ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι. Καὶ ὡς παρ' ἡμῶν ἀκούουσιν, εἰ, διότι τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ ὁμοούσιον, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγεται εἶναι, ἀνάγκη καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πνεύματι ὁμοούσιος ὢν, ἐκ τῆς οὐσίας ἔσται λελεγεμένος τοῦ Πνεύματος. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ Πατρὸς ἔσται καὶ Πνεύματος, ἔτι τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Οὐατέρου γὰρ τῶν τριῶν θάτερον ὁμοούσιον ἔστι τε καὶ λέγεται κατανεύουσι καὶ διδῶσαι γραφαῖς, καὶ βίβλοις ταῦτ' ἐγγαρῆττουσιν εὐ ἠσχημένους χρυσυφύσει πέπλοις, καὶ λοιπῷ κόσμῳ τῷ ἐξ ἐργύρου· εἶτα ἐξ ὧν παρεθήκαμεν ἀντιβήσεων δεικνύοντες ὅπω; ἔχει τὸ ὁμοούσιον, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὁρῶν, ὅτι τοῦτω μὲν ὡς ἠγουμένῳ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐπόμενον ἐκεῖνο τυγχάνει· διὰ γὰρ τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἶναι τὸν Υἱὸν, οὗτος τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, καὶ ὁ Πατὴρ δι' αὐτὸ τοῦτο τῷ Υἱῷ ὁμοούσιος, καὶ ἐπὶ Πατρὸς καὶ Πνεύματος, καὶ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὡσαύτως, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀνάπαλιν, ὡς αὐτοὶ φασί, τοῦτο γὰρ ἐσχάτης αἰσχύνης ἐπὶ δυσφημίᾳ καθέστηκε θράσματος, εἰς συναίστησιν μάλιστα ἐλθόντες ἀπαλείφουσι καὶ ἐξοστρακίζουσιν τὸ καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι, καὶ τὰ παραπλήσια ἐπὶ προσώπων τῶν τῆς θεότητος ἀνευθύνως μέντοι, καὶ ὁ γμάτων ὡς κυριαρχούντες, καὶ θεσμῶν θεολογικῶν, τοῖς ἐξ ὧν δὲ μᾶλλον οἱ ἑλεγχοὶ τὰς εὐθύνας ἐπικυροῦσι ποικειδῶς. Εἰ γοῦν καὶ λόγος ὁ τοῦ ὁμοουσίου τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσι, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι διατρανοί, πῶς τὸ ἀλλότριον ὑπηρετικῶν διαδρᾶναι φάσκειν δυνήσονται οἱ τὸ Πνεῦμα τῶν Υἱὸν χορηγούντα φωνούντες, οὐχὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ; Κύριλλος ἔτι γε μὴν ὁ θεόπνοτος τούτους ἐπιστομίζων, ἀναιδῶς οὕτως αὐτὸν ἀναίρειν ἐφορμῶντας ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδοσίον λόγῳ κατ' ἔπος διέξεισιν οὕτως· «Βαπτίζοντα,» ἔφη, «τὸν Ἰησοῦν οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα Πνεῦμα δουλοπρεπῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸς μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ.» Εἰς τὸ, «Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ,» διερμηνεύων οὕτω φησί· «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας νοεῖται τὸ ἅγιον Πνεῦμα· πρόσεισι δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἔτερον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον εἰς ταυτέτητα φύσεως, εἰ καὶ νοεῖται τυχὸν ἰδιουστάτως.» Ἐν τῷ πρὸς Ἐρμελαν ἐβδόμῳ λόγῳ περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου τῶς κατὰ βῆμα διαγορεύει· «Ἐν γε τοῦτω γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ ἔδωκεν ἡμῖν ἔνοικον γὰρ καὶ ἐνηυλισμένον καταπλουτοῖη τι; ἂν, τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ διεσπασμένον, οὐσιωδῶς αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα λαθῶν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσην ὡς πρὸς αὐτὸν

κυριότητα φοροῦν. Ὁ Τίς οὖν ἐκ τῶν οὕτω διηυκρι-
νημένων ἐρεῖν ἐξισχῶσαι, μὴ τὸ ἀλλότριον ἀντιφατι-
κῶς καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραδίδουσαι, καὶ τὸ μὲν ἢ μὴ
ἐξ αὐτοῦ ἢ τὸ ἀλλότριον παρσιτάγειν, τοῦτο δ' ἀπω-
θεῖσθαι διαβρήθην τὸ ἐξ αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τε δόσεως
καὶ ἀποστολῆς καὶ χορηγίας καὶ τῶν ὁμοίων ἐν ἑκατέραις

ζ'. Εἰ δὲ τούτο μὴ ἔχων ἐρεῖν τὸ τῶν ἀντιθέτων
καὶ τὸδε φάναι βουλήσεται, ὡς ἡ τῶν δύο προσώπων
εἰς τὸ εἶναι πρόδος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐκ τῆς
πατρικῆς οὐσίας ἐστὶ, καὶ ἡ ὁμοουσιότης ἀμφοτέρων
ἐντεῦθεν, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑπαρχόντων
οὐσίας· καὶ ποῖα τις ἀνάγκη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ
λέγειν τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐντεῦθεν εἶσιν
ἀποδιδόναι, καὶ ἐξ αὐτοῦ διαγγέλλειν; Τοῖ; θεοσό-
φοις εἰ μὴ αἰρετο μυσταγωγός εἰδέναι, μὴδὲν εἶναι
θεολογούμενον, ὃ μὴ ἀπαράτητον ἔχει τὸ ἐκφαντορι-
κὴν τῆς ἀναγορεύσεως, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα πεπλατυσμένως ἀνακηρύττουσιν·
ἀνατεινάντι τὸ ὄμμα εἰς ἡν προθέμεθα Κυριακὴν
ἐπιτασσομένην ἔρουναι τῶν Γραφῶν, καὶ εὐρήσει
διαφανῶς ὡς ἡ ὁμοουσιότης ἑκατέρων προσώπων ἐκ
τοῦ ἐνός, οὕτω τὴν τῆς ἀδελφικῆς ἐνότητος ἀποτρέ-
πει παρεῖδουσιν ἐκ τοῦ διὰ θεατέρου θάτερον ἀμφο-
τέρων ἐκ τοῦ ἐνός δογματίζεσθαι καὶ τοῦ τὰς δυσφη-
μίας τῶν γλωσσολογούντων ἐντεῦθεν ἀποβραβίττεισθαι
δύο υἱοὺς ἐκ τῆς ἐξ ἐνός ἄμφω συναγόντων θεολο-
γίας, καὶ Πῶ τὸ μονογενές; ἀνταπαγόντων τοῖς ὀρθά
φρονούσιν ἐπαπορηματικῶς. Ἀλλὰ τούτων ἀπελη-
λεγμένων τοῖς θεοβόρῃμοισιν υἱοὺς τε καὶ υἰωνοὺς
ἐπιπλεκόντων ἐν τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τοῖς ὑπὲρ κατά-
ληψιν, Ἀθανασίῳ καὶ μάλιστα τῷ μεγαλονύμφῳ σφῶν
τὴν ἀνοιαν στηλιτεύουσι, γενεαλογίας, μᾶλλον δὲ
μωρολογίας ἑλληνικῆς συνείρουσαν ἀθεότητα, δύο
παραθήσομαι τῶν θεοφορητῶν ἐκ τῶν « ἐξ ἀμφοῖν »
τε καὶ « δι' Υἱοῦ » φωνῶν τὸ μονογενές ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ
δεικνύντας ἀναμφιβόλως μένειν, καὶ τὸ τῆς υἰότητος
διπλοῦν καὶ τῆς ἀδελφότητος; ἀποπέμπεσθαι. Τῶν
δύο γὰρ θάτερος ὁ τῶν Νυσσαίων καὶ τῆς οἰκουμένης
λαμπτήρ ἐν τοῖς πρὸς Ἀδελφίον, αἰτίν ἀνάτιον
τὸν Πατέρα θεολογήσας, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ δυάδα
Υἱοῦ καὶ Πνεύματος αἰτιατῶν, καὶ τοῦτο τοῦ ἐνός
πρὸς ἄμφω διαφορὰν παραδούς, τοῦ αἰτιατοῦ πάλιν,
ἔπερ δυάς, ἄλλην διαφορὰν παραδίδωσι, τὸ μὲν
προσεχῶς εἶναι λέγων ἐκ τῆς αἰτίας, ἣν καὶ πρώτην
καλεῖ, τὸν Υἱὸν δηλονότι, ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρός·
τὸ αὐτὸ γὰρ ἀμέσως καὶ προσεχῶς· τὸ δὲ διὰ τοῦ
προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τούτέστι τοῦ Πνεύματος,
τὸ Πνεῦμα δηλαδὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ μεσθεωρουμένου.
Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ θεολογία, ἣ τὸ μὲν τοῦ αἰτιατοῦ
Υἱὸν παραδίδουσα, τὸ δὲ Πνεῦμα, καὶ μὴ ἄμφω
υἱοὺς, τῷ τὸ μὲν ἀμέσως ἐκ τῆς αἰτίας εἶναι, τὸ
δὲ διὰ τοῦ ἀμέσως. Τοῦτο γὰρ καὶ καθεξῆς ἡ ῥῆσις
κατασκευάζουσα φάσκει, « Ὡστε καὶ τὸ μονογενές;
ἀναμφιβόλον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ
Πατρός εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ
Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενές φυλαττούσης,
καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέ-
σεως μὴ ἀπειρουσίας. Θάτερος δὲ ὁ θεοφανέρωτος
Ἐπιφάνιος ἐν τῇ αὐτοῦ βίβλῳ τῇ καλουμένῃ Ἀγκυ-
»

A dicatorie, et quod ex ipso tradi, et illud « non
ex ipso » alienum inferre, et hoc palam re-
jici « ex ipso » nempe, cum de datione, et mis-
sione, et suppeditatione et similibus in utraque
Deitatis principibus hypostasibus sermo est ?

θεαρχικαῖς ὑποστάσεσιν;
6. Quod si hoc dicere adversarius nequiverit, id
plane dixerit : Duarum personarum ad esse pro-
gressionem Filii et Spiritus ex essentia paterna
esse, indeque amborum consubstantialitatem oriri,
cum ex una eademque essentia sint. Et quæ neces-
sitas fuerit, ex essentia Filii dicere Spiritum, inde-
que illis consubstantiale tribuere, et ex ipso pro-
nuntiare? Per divinitus edoctos homines, si illis
mystagogis nti voluerint, nihil est in rebus theolo-
gicis decretum, quod non palam, et cui opponi non
possit, interpretationem possideat, si illud quocum-
ex essentia Filii Spiritum fuisse deprædicant : ocu-
lorum aciem dirigat ad eam, quam proposuimus
Dominicis verbis præceptam Scripturarum perqui-
sitionem, et perspicue reperiet ambarum persona-
rum consubstantialitatem ex uno fraternæ unitatis
introductionem revellere, quod ambo unum per
aliud decernatur, indeque effrenatorum blasphe-
mias, duos filios ex uno concludentium dicacitates
amandari, et Ubinam est unigenitum? iis qui bene
sentiunt, quasi de eo addubitent, contra opponen-
tium. Sed cum illos redarguerint divinitoqui Patres,
filios et nepotes in iis quæ supra nos sunt, et no-
stram comprehensionem exsuperant, complicantes,
et potissimum magni nominis Athanasius, eorum
stoliditatem infamant, quæ genealogias sive potius
stultorum assumptorum impietatem connectit.
Duos hic afferam divinos Patres, qui ex hisce vo-
cibus, « ex utroque, » et, « per Filium, » unigeni-
tum in Filio absque ulla dubitatione manere, et
siliationis atque fraternitatis duplicationem relegari,
longeque pelli demonstrant. Ex his alter fuerit,
Nyssenorum et orbis lumen in illis quæ ad Ablabium
scripsit, in quibus absque causa causam Pa-
trem fassus, et ex eodem duo causata, Filium nempe
et Spiritum, et horum unius erga alterum diffe-
rentiam assignans, causati rursus, duorum nempe,
aliud discrimen tradit, quod non contigue, asse-
rens, causæ, quam et primam vocat, Filium nempe,
immediate a Patre; idem enim est contigue et im-
mediate; aliud vero per illud quod contigue est, ex
primis, Spiritus scilicet, Spiritus nempe per Filium
medium intellectum. Et hæc est plane theologia,
quæ causata tradit tum Filium tum Spiritum, nec
ambos filios, quod hic quidem immediate est ex
causa, ille per eum, qui immediate est. Hoc nam-
que subsequens dictum comprobatur cum ait : « Adeo
ut et unigenitum indubitatum in Filio maneat, et
ex Patre esse Spiritum certum sit, mediatione Filii
et sibi ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a
naturali ad Patrem habitudine non arcente. » Alius
a Deo manifestatus Epiphanius in libro *Ancyroto*
dicto de iisdem hæc habet : « Sed dixerit quispiam :

Itaque duos dicimus esse Filios; » tum subinfert: « Et quomodo unigenitus? » et quæ sequuntur. « Attamen tu quis es, qui ex adverso ratiocinaris Deo? Namque si Filium vocat, qui ex ipso est, et Spiritum sanctum qui ab utroque. » Hic uterque esse quidem *per* ponit de Filio, *per* Filium dicens, hic *ab* usurpans, *ab utroque*. Et unum idemque connotare præpositiones *ab* et *ex* nemo ullus est qui dubitet. Alio etiam loco *ex* et *per*, tanquam indifferenter æque polleant, uterque de Filio assumit. Et sapientissimus Cyrillus pari modo easdem componens in suis de Deo sermonibus ad Palladium ita explicat decernens: « Mutabilis nullo modo est Spiritus sanctus; vel si mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurret, si est Dei et Patris, necnon et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre nempe per Filium profusus Spiritus sanctus. » Hæc plane divini veritatis propugnatores, de naturali et sempiterno utriusque personæ progressu, eorumque consubstantialitate et connaturalitate longo missis erroneis vocum novitatibus edocent.

7. Et prorsus si dicant, qui contra sese etiam clarissimis opponunt, dictionem *procedit* alium existentiae modum denotantem ab eo, quem indicat *generatio*, similes vocum novitates repellere, certitudinem enim dicta magis acquirunt, non destruent. Cum divinitorum traditio sit, tum expositio illius, Filium immedie ex Patre esse, per Filium vero Spiritum sanctum, et ab utroque esse, Patre nempe et Filio Paracletum, tum vocis *procedit* enuntiatio. Et hac ratione expositus divinarum hypostaseon progressus, sempiternum in se continet, et super omne tempus, quæ vero sempiternam hanc rem dictio notat, tempus importat, tanquam quæ positionis vocalis enuntiatio sit, propterea qui eam posuerunt deiferi in divina gratiæ Scriptura, in theologicis, ut jam dictum est, confirmari studentes, sæpenumero quidem procedere de Patre, ut traditum est, in divino Evangelio, ponunt, licet etiam de Filio quandoque hoc idem, in quibus reperitur per Filium, crebrius vero in dictionibus, « ex Filio, » et, « per Filium, » ex eadem sacra Scriptura, unum idemque significatum cum illo procedere palam edocent, tum ex iis, « Spiritus veritatis, Spiritus Filii, Spiritus Christi, » tum ex alio: « Ex meo accipiet, » et reliquis, cum sint ipsi Evangelii mystæ, et mystagogi, atque hieronymystæ. Itaque sacrorum interpretes Nyssenius, in orationem Dominicam homilia, ait: « Unigenitus enim Filius ex Patre a divina Scriptura nuncupatur, nec ultra oratio proprietatem illius extendit: Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur, » statimque id comprobans, subdit: *Si quis Spiritum Christi non habet, ait, hic non est ejus*⁶. Igitur Filius, qui ex Deo est, et Christi Spiritus est. Filius vero ex Deo existens, non dicitur necne est

⁶ Rom. viii, 9.

Αρωτῶ περὶ τῶν αὐτῶν οὕτω φησὶν: « Ἄλλ' ἐπεὶ τίς, Οὐκοῦν δύο φαμέν εἶναι Υἱούς; » εἶτα ἐπιφέρει: « Καὶ πῶς μονογενής; » καὶ ἐφεξῆς: « Μενούνη γὰρ οὐ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. » Ἐνταῦθα μὲν ἐκατέρων ὁ μὲν τὴν διὰ τίθησιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγων, ὁ δὲ τὴν παρὰ φάσκων, « παρ' ἀμφοτέρων. » Καὶ ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἢ παρὰ καὶ ἢ ἐκ, ὁ ἀμφοτέρων οὐδεὶς. Ἄλλαχθαι δὲ τὴν ἐκ καὶ διὰ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνουσι καὶ ἀμφω, ὡς ἰσοδυναμούσας ἀδιαφόρως. Καὶ Κύριλλος ὁ σοφώτατος, οὕτως αὐτὰς συντιθεῖς ἐν τοῖς σφετέραις περὶ Θεοῦ λόγοις, ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον οὕτω διασαφεί δογματίζων: « Τρεπτὶν οὐ τοῦ Πνεύμα ἐστὶν ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοεῖ ἐπ' αὐτὴν, ὁ μῶμος ἀναδραμεῖται τὴν θείαν φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐξ ἀμφοῖν οὐσώδως, ἦγον ἐκ Πατρὸς δὲ Υἱοῦ προγεόμενον ἅγιον Πνεῦμα. » Τοιαῦτα μὲν οἱ τῆς ἀληθείας προήγοροι θεοὶ Πατέρες περὶ τῆς φυσικῆς ἀμφοτέρων προσώπων αἰδίου προόδου, καὶ τῆς σφῶν ὁμοουσιότητος καὶ συμφυίας μυσταγωγούσι, τὰς ἐπισφαλῆς καινοφωνίας ἀποτρεπόμενοι.

ζ. Καὶ εἰ πάντως ἐρούσιν οἱ καὶ τοῖς ἀκρωῶ καταφανέσιν ἀντιρήσοι, ὡς ἡ ἐκπορεύεται λέξις ἄλλον τρόπον ὑπάρξεως δηλοῦσα παρὰ τὴν γέννησιν τὰ τοιαῦτα τῶν καινοφωνημάτων ἀποσκευάζεται, πιστώσονται γὰρ εἰ τὰ λελεγμένα μᾶλλον, οὐκ ἀναιρήσουσι. Ἐπὶ παραδόσει τῶν θεηγόρων ἢ τε διασφηνισ τοῦ τὸν Υἱὸν ἀμέσως ἐκ Πατρὸς εἶναι, δι' Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τοῦ παρ' ἀμφοτέρων εἶναι Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ τὸν Παράκλητον, καὶ τῆς ἐκπορεύεται λέξεως ἡ ἐκφώνησις. Καὶ ἡ μὲν οὕτω διευκρινουμένη πρόδος τῶν θεϊκῶν ὑποστάσεων τὸ προαιώνιον ἔχει καὶ τὸ ὑπέρχρονον ἢ δὲ τῆς αἰδιουμένης τῆσδε σημαντικῆς λέξις τὸ ἐγγχρονον ἐπιφέρεται, θέσεως ὡς οὐσα φωνητικῆς προφορά, ἐπ' ᾧ καὶ ταύτην οἱ θέμενοι θεοφόροι τῆ τῆς χάριτος θεία Γραφῆ ἐπὶ τῆ, ὡς ἐρήθη, θεολογία θέλοντες ἐδρατοῖσθαι, συγχῶς μὲν τὸ ἐκπορεύεσθαι τῆσιν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ὡς τῷ θεῷ εἰρηγορευμένον οὕτως Εὐαγγελίῳ, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνίστη τὸ αὐτὸ, ἐν οἷς ἄρα τὸ δι' Υἱοῦ, πλεοναζόντως δὲ τοῖς: « ἐξ Υἱοῦ » τε καὶ « δι' Υἱοῦ » ῥήσιον ἐκ τῶν τῆς αὐτῆς ἱερᾶς Γραφῆς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν σημασίαν τῷ ἐκπορεύεται διδάσκουσιν ἐμφανῶς, ἐκ τε τῆς, « Πνεῦμα ἀληθείας, Πνεῦμα Ἰ. Ὁ, Πνεῦμα Χριστοῦ, » ἐκ τε τῆς, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » καὶ λοιπῶν, αὐτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου μύσται, καὶ μυσταγωγοί, καὶ ἱερομύσται τυγχάνοντες. Τοιγαροῦν ὁ ἱεροφάντωρ Νύσσης ἐν τῇ εἰς τὸ, Πάτερ ἡμῶν, ὁμιλίᾳ φησὶν: « Ὁ γὰρ μονογενής Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἴσθησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται: » καὶ παρευθὺς ἐπάγει κατασκευάζων, *Εἰ γὰρ τίς Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ*. Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Πνεῦμα ἐστὶν.

ὁ δὲ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος ὡς ἐστίν, οὔτε λέγεται· οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. » Ἐφεξῆς δὲ χρήσεων οὐκ ὀλίγων οὐσῶν ἐτέρων, αἱ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐκ τῶν προεκτεθειμένων φωνῶν παριστάνουσιν, ἐνίας σκέψαι ταῖς ἔμπροσθεν ἰσως παραληψόμεθα, ἔωντες ἀρτίως, ἵνα μὴ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς τὸν λόγον μηκύνωμεν, πλὴν ἐκ τῶν ἀμυδρῶς διεληγμένων τὸ ταυτοδύναμον τῶν λέξεων διαδεικνύται. Ὅθεν ὁ χαριτώναμος Χρυσοσθῆμων ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν αὐτοῦ λόγῳ διεξέειπεν οὕτως· « Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ ἐκπορεύεται; Ἴνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ ἢ Γραφή, ἵνα μὴ Υἱὸν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει Πνεῦμα ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· εἰσάγει αὐτὸ ἐκπορευόμενον, ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς βρύον, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ παραδείσου. « Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ. » Ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει εἰρηκῶς ὁ θεῖος μυστολέκτης τὴν τοῦ ἐκπορεύεται δύναμιν, ὡς ἵνα δι' αὐτοῦ τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα ἢ Γραφή παρέλθῃ, καὶ μὴ γέννημα παραστήσῃ τὸ Πνεῦμα, ἅπερ οἱ καθ' ἑξῆς πρόβολοι τῆς εὐσεβείας εἰς ὄρον τῆς λέξεως ἀπιέρωσαν, ἄλλον τρόπον ὑπάρξεως παρὰ τὸν τῆς γεννήσεως, καὶ διάφορον τρόπον καλέσζντες, τέλος εἰς ταυτὸν αὐτὸ τὸ ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει συνάττει, ὡς καὶ ἄμφω τὸ τοῦ τρόπου ἕτερον τῆς ὑπάρξεως παριστάνοντα. Ὅτι δὲ τὸ πηγάζει καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν πολλοῖς; καὶ πολλάκις ἢ Γραφή διατρανοῦσα γνωρίζεται, δῆλον καὶ ὁ περὶ τοῦ Χρυσολόγου τῷ χρόνῳ, τοῖς δὲ κατὰ Θεὸν ἔργοις καὶ λόγοις ὁμότροπος, ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων μέγας ποιμὴν Ἀθανάσιος ἐν ἧ ποιεῖται διαλέξει Ὁρθόδοξου καὶ Μακεδονιανοῦ, περὶ τοῦ πηγάζει τάδε συντίθησι· « Μὴ μοι γένοιτο εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ Πνεύματος. Οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἀφθαρτον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἕξον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀφθαρτον ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἰς τὸν ἐκπορευόμενον. » Ἰῶν οὖν Πνευματομάχων, ὡς τὰ τοῦ λόγου διὰ βραχέων ἀνακεφαλαιώσωμεν, ἐκ τοῦ τὴν δυάδα τῶν ὑποστάσεων ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας θεολογεῖσθαι ἀδελφικὴν ὁμοουσιότητα συναγόντων, καὶ, Πού τὸ μονογενές; ἀντιπαρτιθεμένων, κἀντεῦθεν ὡς τοῦτο τηροῖτο, μὴ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τῆς πατρικῆς, ἀλλ' εἰς τὴν κτίσιν καταγόντων Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῶν θεοπροβλήτων διδασκάλων τὴν ἀποσόβησιν τῆσδε τῆς ἀσφημίας παραδιδόντων, ἐκ τοῦ τὸν μὲν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς δογματίζεσθαι, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς αὐτῆς ἑμφοτέρων οὐσίας, καὶ οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐντεῦθεν τε τὸ μονογενές ἀναμφιβόλως τηρεῖσθαι, καὶ τὸ τῆς ἀδελφικῆς ὁμοφυίας ἀποββαπίζεσθαι, ἐτι τε τὴν ἐκπορεύεται λέξιν σφηνιζόντων, ὡς τοῦτ' αὐτὸ παριστώσαν, οὕτω μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, οὕτω δὲ ἐξ ἁμφοῖν τὸ Πνεῦμα προέρχουσαι, τοῦτο γὰρ ὁ ἄλλος τρόπος τῆς ὑπάρξεως, καὶ δεῖστροπος, καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » καὶ λοιπὰς ἐτέρας φωνὰς τῆς αὐτῆς διανοίας, διευκρινούν-

Spiritus : neque enim contra vertitur habitualis ista sequela. » Cum vero subsequantur quam plurima alia testimonia, quæ similem sententiam verbis supra jam digestis expositam comprobent, nonnulla ab iisdem non dissimilia afferemus, reliqua prætereuntes, ne eadem repetendo sermonem in longum protrahamus, licet ex supra tenuiter adductis dictionum pares vires demonstrantur. Hinc ex gratia sibi nomen vindicans Chrysostomus oratione in Pentecosten hæc habet : « Quæ autem vis est verbi procedit? Ut generationis nomen præteriret Scriptura, ne Filium illum vocaret, dicit : Spiritum sanctum, qui ex Patre procedit. Introducit ipsum procedentem, ut aquam e fonte exsistentem, sicuti dictum est de paradiso : Fluvius procedit ex Eden ». Procedit, et exsilit dicens divinus hic inferiorum collector, verbi procedit vim esse dicitur, ut per illud generationis nomen præteriret Scriptura, et non Filium Spiritum demonstraret, quæ postmodum subsecuti pietatis propugnatores dictionis finitionem statuerunt, alium hunc modum existentie ab eo qui generationis est, ac diversam nuncupantes, tandem in eodem loco penit procedit et exsilit, tanquam quæ ambo modum diversum existentie inferunt. Exsilire porro et de Filio in multis ac sæpissime Scripturam usurpare agnosci, palam facit, qui Chrysostomo grandior ætate, erga Deum vero rebus gestis et sermonibus concors magnus Alexandrinorum pastor Athanasius, in colloquio, quod ille concinnavit, Orthodoxi et Macedoniani, de verbo exsilire hæc scribit : « Absit ut ipse dicam adventitium quid esse in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque aliud quidpiam quod de Deo consideretur, dico esse adventitium Spiritui sancto; sed natura sanctum, natura bonum, natura incorruptibilem, uti Spiritum Dei, et ex ipso exsistentem, sive procedentem. » Cum itaque Pneumatomachi, ut orationem brevioribus terminis præcludamus, quod duplex hypostasis ex essentia paterna exsilire diceretur, fraternam consubstantialitatem colligerent, contraque opponerent quærentes, Ubinam unigenitum fuerit? inquit ut id conservaretur, non ex essentia paterna, sed in creatura Spiritum sanctum deferrent, et cum a Deo instituti magistri blasphemiam similem repellerent, quod Filius ex Patris essentia decerneretur, Spiritus ex eadem utriusque essentia, rursusque ex Patre per Filium, indeque unigenitum absque ulla hæsitacione conservaretur, et fraterna connaturalitas relegaretur; prætereaque dictionem procedit interpretarentur, hoc idem notare, sic quidem ex Patre Filium, sic item ex ambobus Spiritum egredi; id enim aliud modus existentie est, et diversus, necnon et illud : « De meo accipiet, » et reliquas alias ejusdem significatus voces, exponerent, et Filium nullo modo servile ministerium exulere,

in ea quæ per ipsum est, missione, suppeditatione, et datione Spiritus, et non extraneum esse illi, discursu hoc theologico declararent, qui neque ex Filio, neque per Filium Spiritum sanctum secundum hunc deprædicatum ad esse ejusdem progressum sempiternum prorsus vel auribus percipere non sustinebant, quin blasphemiam notam id asserentibus inurebant, quoniam deserantur et ex quibus deinde incurent, qui Dei timorem in præcordiis fovent, minime addubitant. Nihilominus uno ex Epiphani in rebus divinis præclarissimi dicto, quod brevibus fusius sparsimque exposita comprehendit, apposito, in alia divertemur. Hic enim ubi Spiritum ab utrisque decernit, etiam hæc implicat: « Spiritus sanctus non frater fratris, non patris frater, sed ex eadem essentia Patris et Filii. Ipse enim Unigenitus dicit: *Spiritus Patris, et qui ex Patre procedit et, De meo accipiet.* » Illud « qui ex Patre procedit, » necnon illud, « De meo accipiet, » unum idemque significare probans palam ostendit, et illud ex utroque confirmat, et adversariorum inde fraternas conclusiones refellit, et Spiritum extraneum non intelligi, uti in Patre, ita inde et in Filio manifestissime docet.

συμπερατώσεις τῶν ἀντιδίων, καὶ τὸ μὴ ἀλλότριον ἐνταῦθεν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ διδάσκει σάφειστατα.

8. Cum ergo ad hæc adducti sumus, quorum causa de missione, et unctione et similibus Dei et hominis Verbi a Spiritu attulimus magnos pietatis vindices Athanasium multis certaminibus clarum, et rerum cœlestium visione præcellentem Dionysium, sed potissimum hunc proxime relatum, necessarium est, alterius quoque cui est ex immortalitate nomen, dicta discutere. Quare considerandum est, quam ratione hic postquam ostendisset, Dominum iuvari a Spiritu secundam humanitatem, et postmodum dixisset, « in spiritu Dei ipsum ejicere demonia, » et hæc dum alloqueretur Judæos, sonore admodum inquit: « Discipulis vero divinitatem et magnitudinem suam ostendens, non ultra minorem semetipsum Spiritu, sed majorem et æqualem esse significans (labat Spiritum dicebatque: *Ego mittam, et, Ille me clarificabit, et quæcumque audiet loquetur.* » Missio ergo atque datio Filii secundum carnem a Spiritu est, Spiritus vero a Filio secundum divinæ gloriæ magnitudinem. Et licet contritis corde medicinam afferre, hoc est, animorum morbos sanare, divinitatis sit, non est quod impediat missionem. Duplex enim erat, qui similia operabatur, cum et in ipsa cruce duplicis actionis opera fecisset, terræ motum, obscuracionem solis, et veli scissionem, et rursus quæ sitis erant, et reliqua humanitatis planum apertumque sit. Hic porro quænam ratio est, ob quam major est Spiritu Filius? dicant qui mutuo sese et alternatim utrasque hypostases mittere nova scribendi dicacitate secundum divinitatem definiunt, inadque ex Filio et per Filium prorsus amandant. Etenim si hoc amandare non rejiciant, quo igitur significato dictionem

των, καὶ τὸ μὴ ὑπουργικὴν τὸν Υἱὸν διακονίαν ἀποπληροῦν ἐν τῇ δι' αὐτοῦ ἀποστολῇ καὶ χορηγίᾳ καὶ δόσει τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ μὴ ἀλλότριον αὐτοῦ τοῦτο ὑπάρχειν ἐκ τῆς οὕτω διατρανουμένης θεολογίας διασαφούντων, οἱ μῆτε ἐξ Υἱοῦ, μῆτε δι' Υἱοῦ Πνεῦμα τὸ θεῖον κατὰ τὴν οὕτω κηρυττομένην εἰς τὴ εἶναι: πρόδον αὐτοῦ τὴν ἀτίον ἀνεχόμενοι τὸ παράπαν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ βλασφημίαν τοῖς φωνοῦσι προσεπιτρίβοντες, δητπερ ἀπάγονται, καὶ πῆ καὶ τίνων καταφέρονται, Θεοῦ δέος οἷς ἐστὶ τοῖς ἐγκάτοις κυοφοροῦμενον, οὐκ ἀμφίβολον. Πλήν μίαν τινὰ τῶν βήσεων ἐπὶ τοῦ τὰ θεῖα περιφανοῦς Ἐπιφανίω θέμενοι τῆς ἀνακεφαλαιώσεως ταύτης δι' ὀλίγων συλληπτικῆν, εἰς ἕτερα προχωρήσομεν. Ἐνθα καὶ γὰρ οὗτος τὸ Πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων θεολογεῖ, καὶ ταῦτά φησι: « Πνεῦμα ἅγιον οὐ συνάδελφον, οὐ κτράδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρός καὶ Υἱοῦ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μονογενὴς λέγει, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ, Τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται.* » Τὸ, « ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, » καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται, » τῆς αὐτῆς καὶ μὴ ἐνοίας κατασκευάζων δεικνυσὶν ἐμφανῶς, καὶ τὸ ἐξ ἀμοῖν » καὶ αὐθὺς διαγγέλλει, καὶ τὰς ἀδελφικὰς ἐντεῦθεν ἀπωθεῖται νομισθῆναι τὸ Πνεῦμα ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, οὕτως

η'. Ἐπεὶ τοίνυν εἰς ταῦτα προήχθημεν ἐξ ὧν περὶ ἀποστολῆς καὶ χρίσεως καὶ τῶν τοιούτων τοῦ θεανθρώπου Λόγου παρὰ τοῦ Πνεύματος παρεθήκαμεν, εἰς μέσον παραγαγόντες τοὺς μεγάλους προηγόρους τῆς εἰσεβείας Ἀθανάσιον τὸν πολυάθλον, καὶ τὸν τῶν οὐρανίων ἐπόπτῃν Διονύσιον, τὸν πολὺν, ἐκ τῶν τοῦδε καὶ μάλλον τοῦ σύγγαυς. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὰ τοῦ ἐτέρου τοῦ τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμου κατεξετάσαι. Σκεπτέον ἄρα πῶς δὲ μετὰ τὸ δεῖξαι τὸν Κύριον χρίσθαι παρὰ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μετὰ τὸ οὕτω λέγειν, « ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, » καὶ μετὰ τὸ διαλέγεσθαι τοιοῦτοτρόπως τοῖς Ἰουδαίοις, φάσκει διαπρυσίως: « Τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνύς ἑαυτοῦ, οὐκ ἐπιλάττονα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσοντα σημαίνων, εἶδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν: Ἐγὼ ἀποστελῶ, κἀκείνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ἔσα ἀπούσει λαλήσει. » Ὅτι μὲν οὖν ἀποστολῇ καὶ δόσει Υἱοῦ μὲν κατὰ τὴν σάρκα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν τῆς θεϊκῆς δόξης μεγαλειότητα, καὶ ὅτι τὸ ἴσαστα τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, τουτέστι τὰ τῶν ψυχῶν πάθη θεραπεύειν τῆς θεότητος ὄν, οὐδὲν ἔχει τὸ κωλύον πρὸς τὰ τῆς ἀποστολῆς. Διπλοῦς γὰρ ἦν ὁ ταῦτα ὄρων. Ἐπεὶ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ τὰ τῆς διπλῆς ἐνεργείας ἀνήργει, τὸν τῆς γῆς κλόνον, τὸν σκοτασμένον τοῦ ἡλίου, τὴν τοῦ καταπετάσματος ῥῆξιν, καὶ αὐτὰ τῆς δίψης, καὶ λοιπὰ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ θεότητος, πρόσθλον καὶ καταφανές. Τίς δὲ λόγος ἐνταῦθα, καθ' ὃν καὶ πῶς μείζων τοῦ Πνεύματος; ὁ Υἱός; εἰπάτωσαν οἱ τῆς μοίρας τοῦ ἀποστελλεῖν ἐκατέρας ὑποστάσεις ἀλλήλας ἀμοιβαῖον κεινογραφικῶς κατὰ τὴν θεότητα δογματίσαντες,

κάντευθεν τὸ ἐξ Υἱοῦ, ἢ δι' Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἄκρον ἀποθροῦμενοι. Εἰ μὴ γὰρ τὸ ἀποθεῖσθαι ἀπό-
 σονται, καθ' ὅποιον ἄρα τῶν σημαυομένων τοῦ με-
 λιστος αὐτὸ λήφονται, κρημνὸν οὐχ ἔξουσια ἐξαλύξαι
 τὸν τῆς ἀκροτάτης δυσφημίας οὐδόπως οὖν. Καίτοι
 καθαρῶς ὁ ἱερομύστης « μείζονα τοῦ Πνεύματος τὸν
 Υἱὸν » φήσας, καὶ Ἰσον εἶρηκε παρευθῦς. Καὶ ἐφεξῆς
 ἐπήγαγεν, « Ἐδίδου τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν, « Ἐγὼ
 ἀποστειλῶ, » διαφανέστατα παριστάνων, ὅτι ὡσπερ
 ἡ αὐτοσοφία τὸν Πατέρα μείζονα καὶ Ἰσον ἑαυτοῦ
 σαφῶς ἐμυσταγωγῆσεν ἐν Ἐθαγγελίοις εἰπὼν, « Ὁ
 Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν, » καὶ πάλιν, « Ἐγὼ
 καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν » οὕτως ἐνθάδε διδοῦς τὸ
 Πνεῦμα κατὰ τὴν θεότητα καὶ ἀποστέλλων, μείζονα
 τούτου καὶ Ἰσον ἑαυτὸν ἀριδιήλως ἐσήμανε· καὶ ὡς
 ἐκεῖ ἐν Ἰσον, οὕτω κἀνταῦθα κατὰ τὴν φύσιν
 ἀπαράλλακτον, τὸ δὲ μείζονα κατ' ἰδιότητα τὴν, ὅτι
 περὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου Πα-
 τῆρ, τούτο γὰρ ἰδιότης, καὶ τὴν δὲ περὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχὶ τὸ ἀνάπαλιν.
 Ὅθεν ὡς ἀποστολὴ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς οὐ
 καθ' αὐτὴν ἔχουσα τὸ δηλοῦν τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ὑπέρχρονον ὑπαρξίν τοῦ Υἱοῦ τῶν ἐγγρόνων ὡς οὐσα
 καὶ πρὸς τὴν κτίσιν. Ὡς δ' ἐπομένῃ τῆδε τῇ ὑπὲρ
 χρόνῳ, καὶ παρὰ τούτο τεκμήριον αὐτῆς πεφυκυῖα,
 ἔχει μὲν τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς, ἥκιστα δὲ καὶ τοῦ Πατρὸς παρὰ τοῦ Υἱοῦ·
 οὕτως ἀποστολὴ τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Υἱοῦ κατὰ
 τὸν αὐτὸν λόγον θεωρουμένη ἐστὶ τε καὶ λέγεται
 παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐ δῆπου τοῦ Υἱοῦ τοπαράπον
 παρὰ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν θεότητα. Ὅ γὰρ μὴ
 αὐτῆς ὁ τῆς ὁμολογίας ἀκρέμων Ἀθανάσιος, ὅτι
 ταῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ τὸ μείζον ὡς ἐπὶ Πατρὸς καὶ
 Υἱοῦ, οὕτως ἐπὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος κατ' ἰδιότητα
 τὴν διειλημμένην ἐθεολόγησεν, ἐκ τε βήσεως ταύτης,
 καὶ ἀφ' ὧν ἐν πλείω αὐτοῦ θεηγορίαις διασα-
 φεῖ, δείκνυσι καθαρῶς, νῦν δὲ μόνως ἐξ ὧν φησιν ἐν
 ἐπιστολαῖς ταῖς πρὸς Σεραπίωνα βεβαιώσασιν. Ταῦται·
 γὰρ εἰρηκῶς, « Τοιαύτην ἰσὴν καὶ φύσιν ἔχοντος
 τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν, ὅποιον ὁ Υἱὸς ἔχει
 πρὸς τὸν Πατέρα, » ἐν αὐταῖς αὐθις διαγορεύει·
 « Ὅταν γὰρ ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν
 Πατέρα, ταύτην ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὐ-
 ρήσομεν. » Καὶ πάλιν· « Ὅσπερ γὰρ ἐν ἰδίᾳ εἰκόνι
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 τῷ Υἱῷ. » Καὶ μετὰ τινα· « Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ λέγε-
 ται καὶ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. Ὅθεν γὰρ ἔγνω προώρισε
 συμμόρφους τῆς εἰκῆς τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ ὁ
 φερωνυμῶν ἐκ τῶν ἔργων Γρηγόριος ὁ Θαυματουργ-
 γος ἐν τῇ τῆς αὐτοῦ δογματικῆς Ἀποκαλύψεως
 μυσταῖς, « Τοῦ Πατρὸς εἰκὼν, » φησιν, « ὁ Υἱὸς, »
 καὶ μετὰ βραχύ, « Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, » τε-
 λείου τελεία· καὶ πολλαχοῦ τούτου τῆς θείας Γρα-
 φῆς, « τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, »
 καὶ οὐ δῆπου τοῦ Υἱοῦ εἰκὼν ὁ Πατὴρ, οὐδὲ γὰρ τοῦ
 Πνεύματος ὁ Υἱὸς, καὶ ταῦτα τῶν τριῶν οὐσίας οὐ-
 σῆς μίαις· καίτοι εἰ διὰ ταύτην ἐλέγετο ταδε, καὶ οὐ
 δεδιὰ τὴν λελεγμένην ἰδιότητα προόδου τῆς φυσικῆς,
 ἀδιαφόρως ἂν θατέρου θατέρον ἐκαλεῖτο εἰκὼν, ἀλλ'

*A majorem accipit? Certe extremæ blasphemias præcipitium effugere nullo modo poterant. Et ta-
 men perspicue hieromysta « majorem Spiritu Filium » dicens, æqualem perquam subito nuncupavit, et postmodum subjunxit, « Tradebat Spiritum et dicebat : Ego mittam, » manifestissime comprobans, uti ipsa Sapientia Patrem majorem et æqualem sui palam edocuit in Evangeliiis dicens : « Pater meus major me est ; » rursusque : « Ego et Pater unum sumus, » ita et hic Spiritum porrigens secundum divinitatem, et mittens majorem illo et æqualem semetipsum plane enuntiavit : et uti ibi æquale, ita et hic secundum naturæ per omnia simile, majus vero secundum proprietatem, quod Filius ex Patre est, non autem ex Filio Pater. Hæc enim proprietas est, qua ex Filio et per Filium Spiritus est, et non vice versa. Unde missio Filii a Patre non ex seipsa habet, neque ostendit sempiternam ex Patre existentiam Filii, cum in tempore sit et ad creaturas. Uti vero consequitur eam quæ supra omne tempus est, et secundum illud eam esse indicium est, habetque quod sit et dicatur Filii a Patre, sed non item Patris a Filio, pari modo missio Spiritus a Filio secundum eandem considerationem agnita, est diciturque a Filio, at non item prorsus Filii a Spiritu secundum divinitatem. Et eundem confessionis apicem Athanasium, hæc ita se habere, et majus uti de Patre et Filio, ita et de Filio et Spiritu secundum jam expositam proprietatem decrevisse, et ex hoc dicto et ex aliis plurimis in suis divinis commentariis inspersis perspicue apparet, nunc vero solum ex iis quæ in epistolis ad Serapionem decernit ; namque cum illis dicat : « Eundem ordinem et naturam cum habeat Spiritus erga Filium, quam habet Filius erga Patrem, » in iisdem iterum repetat : « Quam enim agnoscimus proprietatem Filii erga Patrem, eandem habere Spiritum erga Filium reperiemus. » Rursusque : « Velut in propria imagine est Filius in Spiritu, non alio modo est Pater in Filio. » Nec post multa : « Imago Filii dicitur et est Spiritus ; quos enim cognovit et prædeterminavit conformes imaginis Filii sui. » Et qui operibus nomine non inferior est Gregorius Thaumaturgus, in suæ dogmaticæ revelationis initiatione, « Patris Imago, ait, Filius, » nec multo post : « Imago Filii Spiritus, perfecti perfecta. » Et passim in divinis Litteris legitur, « Patris Filius, et Filii Spiritus, » nec nilo in loco, Filii imago Pater est, neque Spiritus Filii, licet horum trium una essentia sit, quamvis si ob hæc ista affirmarentur et non ob jam dictam proprietatem naturalis progressus, indifferenter alterum alterius imago nuncuparetur. Veruntamen hæc non sunt, neque dicuntur. Imago enim Filii est illius, ex quo est, Patris sententia Gregorii in rebus theologicis magni. Cum enim supra eam consubstantiale posuisset, statim subintulit : « Et quod hoc inde est, non item ex hoc Pater, » ipsam inter se congruentiam adaptans, cum et consubstantiale*

me misit, et qui misit me Pater ipse testimonium perhibuit de me ¹². » Rursusque idem quasi ex seipso de Paraclete, « Quem mittet Pater in nomine meo ¹³; » Iterumque uti ex Salvatore; « Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si vero abiero, mittam illum ad vos ¹⁴. » Et divinus Lucas: « Sexto mense, » ait, « missus est Gabriel de cœlo a Deo ¹⁵. » Et vertex apostolorum clamat ad Hebræos: « Non omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi ¹⁶? » Sunt hæc apud sacram Scripturam missiones, partim Deo convenientes et intellectæ, et de divinis hypostasibus congruenter pronuntiatæ, partim ex Deo quidem, sed creaturis servisque adaptatæ. Hinc Filii a Patre missio signum est clarissimum ejusdem sempiternæ irradiationis, ex quo est, tanquam quæ perquam conspicue lucescens eam consequitur, eadem ipsa ratione qua consubstantiali splendorem, qui ex essentia est consequitur; nec quimvis dicere ex essentia ob hanc eandem causam respectu Filii. Namque Pater propter hoc idem esset ex essentia Filii. Sed potius quod ex essentia Patris Filius est, propterea Pater Filio et Patri Filius consubstantialis est: cum enim illud palam præcedat, necessario hoc sequi debet. Pari modo et missio sempiternam existentiam subsequens quæ in tempore est, ex ea quæ absque tempore est a Patre Filii manifestatur, tanquam qui ex essentia illius progreditur, indeque amborum conaturale intelligitur: neque conversionis locus est, cum nullo modo Pater ex essentia Filii sit. Non aliud est etiam missio Spiritus a Patre, licet modus illius ad existentiam progressus, ex quo est, diversus sit, cum a Filio quoque mitti Paracletum clarum sit. Qua ergo ratione consideratur missio ex Patre, eadem ipsa missio ex Filio intelligitur, si communis utriusque Spiritus Paracletus, et si uti Patris ita et Filii, et si uti proprius Patris ita et Filii proprius est, et si istæ Patrum sunt voces, et si ab illis tradita quæ supra posita est proprii significatus explicatio, ideoque cum mittitur Paracletus uti ex Patre, locum prorsus non habent ea quæ sunt conversionis, ob eam quam habet sequentiam erga sempiternam existentiam, sic ex Filio eam intelligere ob eandem sententiam secundum divinitatis gloriam fieri nequit. Et tantum abest ut Christi missio ex Spiritu sit, neque enim fieri potest, ut ex Spiritu Christus sit, ut nec prorsus Christus Spiritus sit. Hinc in rebus theologicis eximius Nysenus, homilia in orationem Dominicam cum stauisset, « unigenitum Filium ex Patre a divina Scriptura dici, nec ultra illius proprietatem extendi: Spiritum vero sanctum et ex Patre dici, et ex Filio esse astrui, » ex apostolico dicto illo, « Spiritus Christi, » illum ex Filio comprobatur, dum dicit: « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus ¹⁷⁻¹⁸, » statimque subdit: « Itaque Spiritus cum ex Deo sit, et Christi Spiritus est, » ma-

πέμφας με Πατήρ αὐτῆς μεμαρτύρηκε περί ἐμοῦ. Καί πάλιν ὁ αὐτὸς ὡς ἐξ αὐτοῦ περί τοῦ Παρακλήτου, « Ὅν πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματι μου » καὶ αὐθις ὡς ἐκ τοῦ Σωτῆρος, « Ἐάν ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐάν δὲ ἀπέλω, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. » Ὁ δὲ γε Λουκάς ὁ θεηγόρος, « Τῷ ἕκτῳ μηνί, » φησίν, « ἀπεστάλη Γαβριὴλ οὐρανόθεν ἐκ Θεοῦ. » Καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ κορυφαίος βοᾷ πρὸς Ἑβραίους: « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποσταλλόμενα; » Πέμψεις αὐταὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, αἱ μὲν θεοπροπέιαι καὶ ταῖς θεϊκαῖς ὑποστάσεις καταλλήλως καὶ φωνοῦμεναι καὶ νοοῦμεναι, εἰ δὲ θεόθεν μὲν, κτίσμασι δὲ καὶ δούλοις προσφῶς ἀρμολογούμεναι. Ὅθεν ἡ παρὰ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ πέμψις τεκμηρίον ἀπαστράπτει τῆς ἐξ οὐ ἐστίν οὗτος ἀδίδου τούτου ἐκλάμψεως, ὡς ἐπομένη ταύτῃ φωτοφανῶς, καὶ καθ' ὃν λόγον τὸ ὁμοούσιον τῆ ἐκ τῆς οὐσίας ἐπόμενον πέφυκε φρυκτωρίζ: καὶ οὐκ ἐστιν εἰπεῖν ἐκ τῆς οὐσίας δι' αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὸν Υἱόν. Εἰ γὰρ ἂν ἦν οὕτω, καὶ ὁ Πατήρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦτο. Ἄλλ' ὅτι μᾶλλον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός ὁμοούσιος: ὡς ἐκείνου καθαρῶς ἡγουμένου ἐξ ἀνάγκης ἐπεσθαι τοῦτο, οὕτω καὶ πέμψις ἐπομένη τῇ προαιωνίῳ ὑπάρξει ἡ ἔγχρονος τῆ ἀχρόνῳ παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τρανοῦται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προϊόντος: κἀντεῦθεν τὸ ὁμοφῶδες ἀμφοῖν θεωρεῖται, καὶ τὸ ἀντιστρέφον οὐκ ἔχει χώραν: ἐπεὶ μὴ ὁ Πατήρ ὅλως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὀπουδήποτε. Τὸ αὐτὸ καὶ πέμψις ἡ τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ ὁ τρόπος τῆς εἰς τὸ εἶναι τοῦτου προόδου, ἐξ οὐκ ἐστὶ διάφορος: ἐπεὶ δὲ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πέμπεσθαι τὸν Παράκλητον ἐμφανέζ. Καθ' ὃν ἄρα λόγον ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς πέμψις, οὕτω καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἴπερ Πνεῦμα κοινὸν ἀμφοῖν ὁ Παράκλητος, καὶ εἴπερ ὡς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἴπερ ὡς ἕν τὸν τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ ἕν τὸν, καὶ εἴπερ ταῦτα Πατέρων φωναὶ καὶ παραδεδομένη σφίσι, καὶ μικρὸν ἀνωτέρω κειμένη τῆς τοῦ ἰδίου σημασίας, ἀνάπτουζις: ἐφ' ᾧ καὶ τὸ πέμπεσθαι τὸν Παράκλητον ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, δέξασθαι χώραν οὐκ ἔχει τὰ τῆς ἀντιστροφῆς ἐκ τῆς ἧς ἔσχεν ἀκολουθίας πρὸς τὴν ἀδίδιον ὑπαρξίν, οὕτως ἐκ τοῦ Υἱοῦ προσήκασθαι ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας κατὰ τὴν τῆς θεότητος δόξαν ἀδύνατον. Καὶ οὐ μόνον Χριστοῦ πέμψις οὐκ ἐστὶν ἐκ Πνεύματος, οὐ γὰρ ἐξ ὃν ἐκ Πνεύματος εἶναι Χριστὸν, ἀλλ' οὐδὲ μὴ ὅλως Χριστὸς Πνεύματος. Ὅθεν ὁ θεολογικώτατος Νύσσης ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τῇ εἰς τὴν προσευχὴν Δεσποτικῆς παραδόσεως θεολογῆσας ὡς, « Ὁ μονογενὴς Υἱός ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἔστησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα: τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, » ἐξ αὐτῆς ῥήσεως ἀποστολικῆς τῆς Πνεῦμα Χριστοῦ,

¹² Joan. v, 36, 37. ¹³ Joan. xv, 26. ¹⁴ Joan. xvi, 7. ¹⁵ Luc. i, 26. ¹⁶ Hebr. i, 14. ¹⁷⁻¹⁸ Rom. viii, 9.

παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο κατασκευάζει, φάμενος, « **Ε** γάρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, » καὶ συνημμένως ἐπάγει· « Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστιν, » ἀριθῆλως σαφηνίζων, ὡς εἰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκάτερα ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ κοινὸν ἀμφοῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ κοινὸν καὶ τὸ ἐκ θατέρου θάτερον εἶναι κατὰ λόγον ἀντιστροφῆς. ἀλλὰ τὴ μὲν Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, τοῦτέστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστι, διὸ καὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἐγγυτάτω κατασκευῆν, ἐκ τοῦ Πνεῦμα Χριστοῦ θεολογεῖσθαι, τὴ καὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ εἶναι τρανώσαντος, « **Ο** δὲ Υἱὸς, » φησὶν, « ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὔτε ἔστιν, οὔτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὐτῆ. » **Ε**ἰ τοίνυν ὡς Πνεῦμα Χριστοῦ Πνεύματος λεχθῆναι Χριστὸς ἀντιστρέφω: ἐκ τῆς τοιαύτης φύσεως σχετικῆς ἀκολουθίας οὐ δύναται, πῶς ἐξ αὐτῆς ὡς ἀποστολὴ παρὰ Χριστοῦ Πνεύματος, ἀποστολὴ παρὰ Πνεύματος ρηθῆναι Χριστοῦ κατὰ τὸν τῆς θεότητος λόγον ἀντιστρέφω; δυνατὸν εἶναι; Οὐκ ἔστιν οὐδὲ μῶς τοῦτο τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ὀποῦδῃποτε. Καὶ γὰρ τὸ τινὲς λεγόμενον ἀντιστροφήν ἐκ τῆς φυσικῆς σχέσεως μὴ δεχόμενον, ἐξ αὐτοῦ ἔστιν ἀναντιρρήτως, οὐ λέγεται· οἷον τὸ τοῦ φωτοῦ ἄνθος τοῦτου ἄνθος λεγόμενον, καὶ μὴ πρὸς αὐτὸ ἀντεστραμμένως ἔχειν νοούμενον, ὡς τοῦτου τὸ φυτόν λελέχθαι, ἐξ αὐτοῦ ἔστιν ὁμολογούμενον; οὐ ἄνθος λέγεται. Καὶ ἡ τοῦ πυρὸς ζέσις μὴ τὸ τῆς ἀντιστροφῆς δεχομένη, ὡς τὸ πῦρ καλεῖσθαι τῆς ζέσεως, ἐξ αὐτοῦ ἔστιν ἄρα, οὐ ζέσις κατονομάζεται. Ἄσαυτως ἔχει καὶ τὸ τῆς πηγῆς ὕδωρ, καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς· ἀντιστροφήν μὴ εἰδόμενα, ἐξ αὐτῶν εἰσιν ὡς ἄρα λέγονται. Καὶ λοιπὰ παραπλήσια, ὡς ἂν ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὑπὲρ τὰ ὄντα κατ' ἀμυδρὰν εἰκασίας ἐμφέρειαν ἀνεικονίσωμεν; ἀθάτου τῆς γρηγόρσεως ὁ ἐπὶ νόμος, καὶ θεολόγων ἀκράμην διδασκαλικῶς ἀποφαίνεται. Τῶν οὖν ἐν ταῖς θεαρχικαῖς ὑποστάσεσι πέμψεων ἐκ τῶν ἱερῶν τοῦ Εὐαγγελίου λογίων ἐν τούτοις θεωρουμένων, καὶ διευλυτουμένων, ἐξ ὧν οἱ θεοφοροῦμενοι φθέγγονται, καὶ τῶν ἐν τοῖς λειτουργικαῖς πνεύμασιν ἐτέρως ὡς καθυπηρευτομένοις ἀνήκει κτιστοῖς καὶ περιγραπτοῖς, ἡ διαιρέσεις ἀποστολῶν οἰκοθεν ἐπὶ τοῦ μέσου παράγων, καὶ φάσκων· « Ἀποστέλλει τις υἱὸν, ἢ δούλον ἢ τι ἕτερον παρ' ἄλλου τοῦτο λαβὼν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων, » ἐπειδὴ πρὸς τὰς διεληγμένας τῶν θεϊκῶν προσώπων πέμψεις ἀφορῶν ταῦτα συνείρει, πρὸς ποῖον τοῦτου ἀποτεινόμενος ἐπιπλέκει, συνορᾶν οὐκ ἔχω. Πρὸς ἕνα γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν ἀποβλέπων, οὕτω φαίνεται συντιθεῖς. **Ε**ἰ μὲν οὖν πρὸς τὸν Πατέρα τῶν αὐτοῦ λόγων, ὁ μὲν πρῶτος καὶ διπλοῦς μερισμὸς, εἰ καὶ τὸ ἀρμόττον τηρεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ δεύτερος. **Τ**ί γὰρ ὁ πέμπει Πατὴρ παρ' ἄλλου τοῦτο λαβὼν; Οὐκ ἔστιν ὁπίσωπτε. **Ε**ἰ δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν τάνάπαλιν ἀναεῖκνυται, καὶ τῶν μερισμῶν ὁ μὲν δεύτερος τὸ κατ' ἀλλήλων φέρει κατὰ τὴν τοῦ συντεθειμένου δόξαν, ὁ δὲ πρῶτος ἐν τῷ μέρει διπλοῦς ὡς ἡλλοτρίωται. Οὐ γὰρ δήπου πέμψας Υἱοῦ παρὰ τοῦ Μονογενοῦς οὐδαμῶς. **Ε**ἰ δὲ τίς ἐρεῖ πρὸς τὸν Πατέρα μὲν ἀφορᾶν τὸν πρῶτον, πρὸς τὸν Υἱὸν δὲ τὸν δεύτερον, τὸ ἀσύμ-

nifesto declarans quod, licet ex Patre ambo sint et Filius et Spiritus, et utrique commune est ex Patre esse, attamen commune non est ex alio aliud esse secundum conversionis naturam, sed Spiritus ex Deo cum sit, ex Patre nempe, et Christi Spiritus est, ideoque ex Christo secundum magni hujusce Patris probationem, qui ex eo quod Spiritus Christi discernatur, ex Christo etiam esse declaravit : « Filius vero, » ait, « ex Deo cum sit, non est neque Spiritus, neque dicitur, et correlativa hæc series non convertitur. » Si itaque uti Spiritus Christi, vicissim Spiritus Christus, ex simili correlativa serie dici non potest, quo modo ex eadem uti missio Spiritus a Christo missio, missio Christi a Spiritu secundum rationem divinitatis vice versa dici poterit? Nullo id in loco divinitus inspiratarum Scripturarum inveneris. Licet quod alicujus dicitur, quod tamen conversionem ex naturali habitudine non admittat, sine ulla dubitatione ex eo est, cujus dicitur : qualis est plantæ flos, qui illius flos dicitur, nec tamen erga illam convertitur, ita ut illius planta dicatur, ex ea est omnium calculo cujus flos dicitur. Et ignis calor, qui conversionem non recipit, adeo ut ignis dicatur caloris, ex eo est, cujus calor nuncupatur. Sic se habet et fontis aqua, et solis lumen, quæ conversionem nesciunt, ex his sunt, quorum esse dicuntur, et alia similia ; ut ex iis quæ sunt, illa quæ supra ea sunt, tenui similitudinis imagine repræsentemus ; ut quodam in loco vigilantia cognominis, et theologorum apex doctoris in morem decernit. Missionibus itaque quæ in divinitatis principibus hypostasibus considerantur, ex evangelicis elogiis ita expositis, et ex dictis divinorum Patrum examinatis, et quæ in administratoriis spiritibus, uti administris congruit creatis et circumscriptis alio atque alio modo se habere diducatis, qui missionum differentias ex propriis in medium afferit, dicitque : « Mittit quispiam filium aut servum, vel aliquid aliud, ab alio illud accipiens, sive ex seipso habens, » cum ad jam dictas divinarum personarum missiones respiciens, hæc aggregat, ad quodnam ex his mentem intendens, similia complicat, discernere non valeo. Ad unum enim idemque respiciendo, ista videtur congerere. **S**i itaque ad Patrem, suorum dictorum primum, duplexque divisio, licet conveniens servat, ab eo tamen secundum longæ est. Quid enim est, quod mittat Pater ab alio id accipiens? Hoc nullum usquam est : si ad Filium, contrarium deprehenditur, et divisionum secunda non incongrue se habet, si mentem auctoris respicias, prima una sui parte, cum duplex sit, longe a proposito disjungitur. Neque enim uspiam est missio Filii ab Unigenito. Quodsi quis dixerit ad Patrem quidem referre primam, ad Filium verò secundam, sermonis positione ea neque cohærere neque congruere constabit.

10. Nihilominus hisce neglectis, ad quod qui similia effatur contendens decertat, illud probare volens, neque ex Filio, neque per Filium esse Spiritum, animum intendentes, hic quoque adversus ipsum argumenta more nostro conquisita apponemus. Cum enim dixisset, « ab alio accipiens, vel a seipso habens, » hisce contra subinfert: « Et mittunt solares radii ad nos lumen, a sole nempe illud habentes. » Hæc porro ad Filium respicientem dicere, hac inductione quam in exemplum affert, palam est. Etenim si accipere Filium ab alio, hoc est Patre, Spiritum sanctum asserens, secundum divinarum Scripturarum interpretationes assereret, quæ quidquid ex Filio et per Filium dicitur, tum de increata et supernaturali Spiritus hypostasi, tum de rerum factura et creatione ad Patrem primam causam, et radicem, et principalem et primariam referunt, cum et inde Filium ipsum subsistere uti Deum par sit, et ante sæcula intonant, secundum vero ordinem sempiterni hypostaseon progressus, et inde ex utroque connaturale, essentialiter existere, ex Patre nempe per Filium tradunt; si ita pronuntiaret, næ ille præceptæ nobis Scripturarum perquisitioni inhæreret. Verumtamen cum conatus suos alio convertat, et hisce oppositum insinuet: « Et mittit, ait, Paracletum Unigenitus acceptum ab alio, neque ex ipso, neque per ipsum existentem, » a quo vero accipit Patre, solo nempe, Spiritum communem esse et proprium uti Patris ita et Filii, quorum receptionem et explicationem supra allata Patrum dicta manifestant, modis omnibus relegat, ut servile ministerium complere Filium necesse sit, et alienum ab ipso Spiritum esse, quorum ineptum atque absurdum dictum dicta doctorum aperte redarguunt, palam comprobant, et vix Spiritum esse Filio concedit, dum ait, « aut ipse habens, » non æqua tamen ratione, sed diverso modo a Patre, illud « ex Filio » et « per Filium » omnino amandans, ut ineptiebat Nestorius Deum et hominem natura Verbum, deiferum hominem appellans, cujus quoque fidei Symbolum propriæ sectæ reperitur ab eodem traditum. ut edicatur ab iis qui ad sacrum lavaerum accedunt, « neque ex Filio, neque per Filium, » sonore clamans, adversus quem contendens a Deo glorificatus Cyrillus, dum ex Filio Spiritum profundi, et esse, et existere disputat, palam aperteque subinfert, « eadem ipsa ratione, qua a Deo et Patre. » Sed neglectis hisce quæ fusiores sermones exposcunt, ad concedentem nunc, « Spiritum etiam a Filio haberi, sed diversa ratione a Patre, » ex proxime, ut diximus, supraque appositis dictis theologice pauca quædam in memoriam redigantur, quæ plane clamant: « Dei et Patris naturalium honorum essentialiter existens Filius particeps, habet Spiritum eo ipso modo, quo intelligitur Pater habere. » Præterea mystagogi qui hæc explanat ex iis quæ supra attulimus, unum tunc præteritum silentio, nunc

ε. Ὅπως αὐτὰ παριδόντες, καὶ πρὸς ὃ κατεπιγόμενος ὁ ταῦτα φωνῶν ἀμιλλᾶται, συστήσει θεῶν μήτ' ἐξ Υἱοῦ, μήτε δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα σκοποῦντες, παραθήσομεν κἀνταῦθα τοὺς ἐλέγχους ὁδὴν εἰωθόμεν. Εἰπὼν γάρ, « παρ' ἄλλου λαθῶν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων, » σύντροχα τοῦτοις ἐπάγει· « Καὶ ἀποστῆλουσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου μέχρις ἡμῶν τὸ φῶς, παρὰ τοῦ ἡλίου δηλονότι αὐτὸ ἔχουσαι. » Ὅτι δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφέρων ταῦτά φησιν, ἐκ τῆς ἐπιγωγῆς τῆσδε δηλόν ἐστι μᾶλλον τῆς παραδειγματικῆς. Εἰ μέντοι τὸ λαθεῖν τὸν Υἱὸν παρ' ἄλλου, τοῦτέστι τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα τὸ θεῖον λέγων, κατὰ τὰς ἐκφαντορίας Γραφῶν τῶν θεῶν ἐρωπᾶτο φάσκων, αἱ πᾶν ὃ τι περ ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ λεγόμενον ἐπὶ τε τῆς ἀκτίστου καὶ ὑπερφουῦς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ἐπὶ τε τῆς τῶν ὄντων δημιουργίας καὶ κτίσεως· εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν Πατέρα καὶ τὴν βίβλαν, καὶ τὸ ἀρχικὸν αἰτιον, καὶ τὸ προκαταρκτικὸν αἰτιον ἀναφέρουσιν, ἐπαι καὶ αὐτὸ τὸ τὸν Υἱὸν ὑπεστάσαι θεοπρεπῶς ἐκείθεν καὶ προαιωνίως ἀνακηρύττουσιν, κατὰ δὲ τὴν τάξιν τῆς ἀπίδου προόδου τῶν ὑποστάσεων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν αὐτῶν συμφύτην ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς ὑπάρχειν, ἡγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παραδιδόσκειν· εἰ οὕτω διαγγέλλων ἐτύγγανε, τῆς ἐντεταλμένης γραφικῆς ἐρεύνης ὅλος ἦν ἐξεχόμενος. Ἐπαι δὲ τὸ σπουδαζόμενον κατὰ γε τὸ ἐναντίον, « Καὶ πέμπει, » φησί, « τὸν Παράκλητον ὁ Μονογενῆς παρ' ἄλλου λαθῶν, μήτ' ἐξ αὐτοῦ, μήτε δι' αὐτοῦ ὄντα, » παρ' οὐ δὲ λαμβάνει τοῦ Πατρὸς μόνου, τὸ μὲν κοινὸν εἶναι καὶ ἴδιον ὡς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὧν τὴν λῆψιν καὶ διευκρίνησιν αἱ ἀνωτέρω τεθειμέναι πατρικαὶ βήσεις διατρανοῦσι, παντάπασιν ἀπελαύνει, τὸ δὲ δικονικὴν ἀποπληροῦν τὸν Υἱὸν χρεῖαν, καὶ τὸ ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα καθεστάναι, ὧν τὴν ἀποπλανεῖς ἐλεγχον αἱ αὐταὶ διδασκαλικαὶ φανεροῦσι· θεηγορίαι, συνίστησιν ἐναργῶς, μόλις δ' ἔχει τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν συγχωρεῖ λέγων, « ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων » πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ καὶ οὕτω τῷ Πατρὶ ἀνομοίως τὸ ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ πάμπαν ἀπορραπίζων, κινδύπερ ἐληρωθεὶς Νεστόριος, τὸν φύσει θεοάνθρωπον Ἀδύγον θεοφόρον ἀνθρωπον ὀνομάζων, οὗ καὶ Σύμβολον εὔρηται πίστεως τοῖς τῆς οἰκειᾶς συμμορίας πρὸς τοῦτου παραδοσόμενον κηρύττειν ἐν τῷ τῶν προσερχομένων βαπτίσματι, « μήτε ἐξ Υἱοῦ, μήτε δι' Υἱοῦ· διατόρως ἀναφωνοῦν· πρὸς ὃν καὶ ὁ θεοδέξαστος ἀποτεινόμενος Κύριλλος, ἐν οἷς ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προχέεται, καὶ ἐστι, καὶ ὑπάρχει θεολογεῖ, διαβήθηδιν συγχῶς ἐπιφέρει, « καθάπερ ἀμέλει παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Ἀλλὰ τούτων ἀφέμενοι πλάτους ὀποιουδήτινος δεομένων, πρὸς τὸν διδόντα νῦν, « τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν ἔχειν, ἥκιστα δὲ γε ὡς ὁ Πατήρ, » ἐκ τῶν ὧν ἐγγυῖ ἐφημεν, ἀνωτέρω τεθῆναι χρήσεια θεολογικῶν βραχέα τινὰ παρατιθέμενα εἰς ἀνάμνησιν, ἅτα βωθῶσιν αὐτόχημα, « Τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινωδῶς, ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ. » Ἐτι δὲ τοῦ ταῦτα διασαφούντος μυσταγωγῶ ἐκ τῶν ὧν παρελί-

πομεν ἐν χρήσει ταῖς δηλωθείσαις, μίαν καὶ τῆνδε ἅπασαν ἀποστολήν, οὕτω φεγγαμένην αὐτολεξεί· « Ἀπολύων ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκειμενον, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν καταχρίει Πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτῷ ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἀναπηγάξει φύσεως. » Τὴν οὕτω δὲ κηρυσσομένην θεολογίαν τὸν ἀπαρνούμενον οὐ μόνον εἰς τὸν Μονογενῆ δυσφημοῦντα δείκνυσιν ὁ αὐτὸς θεηγῆρος, ἀλλὰ τὰς αὐτάς καὶ τῷ Πνεύματι δυσφημίας προσάπτουσα. Εἰς γὰρ τὸ, « Ἐκεῖνος ὑπομνήσει ὑμᾶς ἃ εἶπον ἐγὼ, » οὕτω φησὶν· « Οὐκοῦν ὡς εἶδῃς τὰ ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Μονογενοῦς πάντα ὑμῖν ἀναγγελεῖ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκ μαθήσεως ἔχον τὴν εἰδῆσιν, ἵνα μὴ φαίνεται διακόνου τάξιν ἀποπληροῦν, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ εἰδῆς ἀδιαστάτως πάντα τὰ ἐξ οὗ καὶ ἐν ᾧ ἐστίν. » Εἰ γοῦν καὶ βημάτων ἐκ τῶνδε τῆς εὐσεβείας οἱ πρόδρομοι τῶν, « Ἐκεῖνος ὑμᾶς ὑπομνήσει, ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, » ὁ Παράκλητος δηλονότι, καὶ « ὅσα ἀκούσει λαλήσει, » ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτον καθαρωτάτως ἀναγορεύουσι, καὶ εἰ μὴ τότε, τὰ τῆς ἀτοπίας ἀκολουθεῖν ἀποφαίνονται, ὡς περ ἐπὶ τῆς πέμψεως ἐλέγομεν καὶ τῆς χορηγίας καὶ δόσεως, καθάπερ ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιαύτων τὴν ἰσὴν ἀναλογίαν ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἔγνωμεν, ὡς προείρηται, ὁ παράδειγμα παραθεῖς ἥλιον, ἀκτίνα καὶ φῶς, ὡς ἂν καὶ τοῦτο θεωρηθεῖ, καὶ φάσκων τὴν ἀκτίνα παρ' ἄλλου λαμβάνουσαν, ἦγουν τοῦ ἡλίου τὸ φῶς πέμπειν, μὴ ἐξ αὐτῆς ἢ δι' αὐτῆς δι. κἀντεῦθεν εἰκονίζων πέμπεσθαι παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἢ δι' αὐτοῦ ὑπάρχον, πῶς κἀκ τῆσδε τῆς παραθέσεως συσκευάσεως ὄλω; ἔξει παρ- εἰσοδουσι, πρὸς ἅπερ οἱ θεοφόροισι δογματίζουσιν, ἢ μᾶλλον ἄς ἐξ ὧν ἀπαρνέεται, συναγοῦσιν οὗτοι δυσφημίας, πῶς διαδρᾶναι δυνήσεται; Εἰ δὲ γε τῶν πατρικῶν θεολογικῶν ἐπιπῶν ἀφροντίσεως ἔχων, ὡς ἐκφαίνεται ἐαυτὸν μὴ θέμενον τῶνδε σκέψιν, μὴ βάσανον, οὐδαμῶς ἐπιστρέφεται, ἄλλως μέντοι λογικαῖς μαθημάτων παιδείαις ἐνδιαπρέψας, πῶθεν ἔσχε τὴν ἡλικίαν ἀκτίνα λειτουργικῶς ἢ ὀργανικῶς εἰς τὴν τοῦ φωτὸς λαμβάνειν ἀποστολήν, ὡς μὴ δι' αὐτῆς τοῦτο εἶναι, εἰ γε τὰ τρία ὁ δίσκος, ἢ ἀκτίς, καὶ τὸ φῶς, τρισὸν ὑπάρχει φῶς καὶ ἀμέριστον, καὶ μία συνύπαρξις τῶν τριῶν, καὶ μίαν πληροῦσι φύσιν, ἢ συμπληροῦσι, καὶ διηνεκῶς τὸ ἠνωμένον ἔχουσι καὶ ἀχώριστον, ἕως ἂν ἡ τοῦδε τοῦ παντὸς μένη σύστασις; Εἰ γὰρ τὸ διὰ τίνος λεγόμενον ἐκ τίνος ἢ φυσικῶς λέγεται καὶ οὐσιωδῶς, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εἰς τὸ εἶναι δι' οὗ λέγεται πλουτεῖ πρόσοδον, ἢ ὀργανικῶς καὶ ὑπουργικῶς, καὶ ἥμισυ δι' αὐτοῦ τὸν τῆς ὑπάρξεως λόγον αὐχεῖ, καθάπερ ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ σωλῆνος τὸ ὕδωρ. Οὐδαμῶς γὰρ οὗτος εἰς τὴν τοῦ ὕδατος φυσικὴν λαμβανόμενός ἐστιν ἐνότητος, εἴπερ ἑτεροφυῆς αὐτοῦ καὶ ἑτεροοῦσιος, ὅτι μὴ μόνον εἰς ὀργανικὴν τούτου διάθεσιν. Εἰ δὲ τις φαίη διὰ τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ ἐκείθεν, ἢ διὰ τῆς πηγῆς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀμφοτέρω γὰρ διαγγέλλεται, τὴν εἰς τὸ εἶναι διὰ τῆς πηγῆς ἢ ἐξ αὐτῆς διὰ τοῦ ποταμοῦ, παρευθὺς ἐδήλωσε τὸ ὕδωρ; ἐκβλυσιν, ὡς ὀμοφυῶν τῶν τριῶν ὄντων, καὶ οὕτω λαχόντων φύσεως, ἐκ

A inseramus, verbis hisce dictatum: « Liberans a peccato sibi adhærescentem, proprio postmodum inungit Spiritu, quem emittit ipse quidem, uti ex Deo Patre Verbum, et ex propria nobis natura more fontis effundit. » Hanc inculcatam theologiam abnegantem non tantum in Unigenitum blasphemum, sed easdem quoque blasphemias ipsi Spiritui appingere, divinus iste Pater ostendit. Namque in illud: « Ipse suggeret vobis quæ ego dixi, » ita pronuntiat: « Itaque tanquam benescens, quæ in consilio Unigeniti sunt, omnia vobis annuntiabit Spiritus, non disciplinæ habens cognitionem, ne videatur administri locum explere, sed ut Spiritus ipsius, et sciens inseparabiliter omnia illius ex quo et in quo est. » Si itaque pietatis propugnatores ex verbis hisce: « Ipse vobis suggeret, ille me glorificabit, » Paracletus scilicet, et « quæcumque audiet loquetur, » ex Filio hunc esse perspicue prædicant, et si id non fuerit, absurda consequi decernunt, uti de missione, et suppeditatione, et datione dicebamus, et ex his et similibus eandem proportionem in Patre et Filio, et in Patre et Spiritu cognoscimus, ut antea dictum est, qui in exemplum adducit solem, radium, et lumen, ut id quoque in examen proferamus, dicitque radium ab alio accipientem, sole nempe, lumen mittere, quod neque ex ipso, neque per ipsum est, indeque sibi figurat mitti a Filio Spiritum, neque ex ipso, neque per ipsum existentem, quomodo ex hac comparatione ad ea quæ divini Patres definiunt penetrare, sive potius ex iis quæ ipse pernegat, blasphemias exortas effugere poterit? Quodsi in dicta Patrum theologica mentem prorsus non applicans, namque ea neque considerasse, neque examinasse plane ostenditur, nullo modo admittit, licet in logicis disciplinis præcellat, undenam habuit solarem radium administri instar, aut instrumenti in missionem luminis inservire, adeo ut per radium illud non sit, si tria hæc, orbis, radius, et lumen trinum lumen existit et indivisum, et una est eorum coexistentia, et unam simul complent naturam, perpetuoque conjunguntur, et inseparata permanent, donec universi hujus constructio perdurabit? Namque si quod per aliud dicitur ex alio, aut naturaliter et essentialiter dicitur, et inde ad esse per quod dicitur progressum possidet, aut instrumenti modo, vel servi more, et nullo modo per ipsum existentiam habere gloriatur, uti ex fonte per tubum aqua; nullo siquidem modo in naturalem aquæ essentiam accipitur, si alterius ille naturæ atque essentiæ est, nisi tantum ad instrumentalem aquæ transitum. Quod si quis dixerit per fluvium inde aquam esse, aut per fontem ex oculo, ambo siquidem pronuntiantur, ad esse per fontem, sive ex ipsa per fluvium, illico aquæ scaturiginem indicavit, cum hæc tria ejusdem naturæ sint, eamque sortita sint naturam, ut ex primo per secundum tertium sit; hæc, inquam, si ita se habent, quam ex naturali serie sermo pro-

Itaque duos dicimus esse Filios ; » tum subinfert : « Et quomodo unigenitus ? » et quæ sequuntur. « Attamen tu quis es, qui ex adverso ratiocinaris Deo ? Namque si Filium vocat, qui ex ipso est, et Spiritum sanctum qui ab utroque. » Hic uterque esse quidem *per* ponit de Filio, *per* Filium dicens, hic *ab* usurpans, *ab utroque*. Et unum idemque connotare præpositiones *ab* et *ex* nemo ullus est qui dubitet. Alio etiam loco *ex* et *per*, tanquam indifferenter æque polleant, uterque de Filio assumit. Et sapientissimus Cyrillus pari modo easdem componens in suis de Deo sermonibus ad Palladium ita explicat decernens : « Mutabilis nullo modo est Spiritus sanctus ; vel si mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurret, si est Dei et Patris, necnon et Filii essentialiter ex ambobus, ex Patre nempe *per* Filium profusus Spiritus sanctus. » Hæc plane divini veritatis propugnatores, de naturali et sempiterno utriusque personæ progressu, eorumque consubstantialitate et connaturalitate longe missis erroneis vocum novitatibus edocent.

7. Et prorsus si dicant, qui contra sese etiam clarissimis opponunt, dictionem *procedit* alium existentiae modum denotantem ab eo, quem indicat *generatio*, similes vocum novitates repellere, certitudinem enim dicta magis acquirunt, non destruent. Cum divinitoquorum traditio sit, tum expositio illius, Filium immediate ex Patre esse, *per* Filium vero Spiritum sanctum, et ab utroque esse, Patre nempe et Filio Paraclitum, tum vocis *procedit* enuntiatio. Et hac ratione expositus divinarum hypostaseon progressus, sempiternum in se continet, et super omne tempus, quæ vero sempiternam hanc rem dictio notat, tempus importat, tanquam quæ positionis vocalis enuntiatio sit, propterea qui eam posuerunt deiseri in divina gratiæ Scriptura, in theologicis, ut jam dictum est, confirmari studentes, sæpenumero quidem procedere de Patre, ut traditum est, in divino Evangelio, ponunt, licet etiam de Filio quandoque hoc idem, in quibus reperitur *per* Filium, crebrius vero in dictionibus, « ex Filio, » et, « per Filium, » ex eadem sacra Scriptura, unum idemque significatum cum illo procedere palam edocent, tum ex iis, « Spiritus veritatis, Spiritus Filii, Spiritus Christi, » tum ex alio : « Ex meo accipiet, » et reliquis, cum sint ipsi Evangelii mystæ, et mystagogi, atque hieronymystæ. Itaque sacrorum interpret Nysseus, in orationem Dominicam homilia, ait : « Unigenitus enim Filius ex Patre a divina Scriptura nuncupatur, nec ultra oratio proprietatem illius extendit : Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur, » statimque id comprobans, subdit : *Si quis Spiritum Christi non habet, ait, hic non est ejus*^o. Igitur Spiritus, qui ex Deo est, et Christi Spiritus est. Filius vero ex Deo existens, non dicitur nempe est

^o Rom. viii, 9.

Αρωτῶν περὶ τῶν αὐτῶν οὕτω φησὶν· « Ἄλλ' ἐπιφέρει, Οὐκοῦν δύο φασὲν εἶναι Υἱούς· » εἶτα ἐπιφέρει· « Καὶ πῶς μονογενῆς ; » καὶ ἐφεξῆς· « Μενούν γε οὐ τίς εἰ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ ; Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. » Ἐνταῦθα μὲν ἑκατέρων ὁ μὲν τὴν διὰ τίθεισιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγων, ὁ δὲ τὴν παρὰ φάσκων, « παρ' ἀμφοτέρων. » Καὶ ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἡ παρὰ καὶ ἡ ἐκ, ὁ ἀμφιβάλλων οἶδεις. Ἄλλαχόσε δὲ τὴν ἐκ καὶ διὰ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνουσι καὶ ἀμφω, ὡς ἰσοδυναμούσας ἀδιαφόρως. Καὶ Κύριλλος ὁ σοφώτατος, οὕτως αὐτὰς συντιθεῖς ἐν τοῖς σφετέραις περὶ Θεοῦ λόγοις, ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον οὕτω διασαφεί δογματίζων· « Τρεπτίνου τοῦ που τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἡ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοεῖ ἐπ' αὐτὴν, ὁ μῶμος ἀναδραμεῖται τὴν θεῖαν ἑστίν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐξ ἀμφοῖν οὐσωδῶς, ἤγουν ἐκ Πατρὸς ἐκ' Υἱοῦ προεξόμενον ἅγιον Πνεῦμα. » Τοιαῦτα μὲν οἱ τῆς ἀληθείας ; προήγοροι θεοὶ Πατέρες περὶ τῆς φυσικῆς ἀμφοτέρων προσώπων αἰθίου προόδου, καὶ τῆς σφῶν ὁμοουσιότητος καὶ συμφυίας μυσταγωγούσι, τὰς ἐπισφαλῆς καινοφωνίας ; ἀποτρεπόμενοι.

Ζ'. Καὶ εἰ πάντως ἐροῦσιν οἱ καὶ τοῖς ἄκρω καταφανέσιν ἀντίβροποι, ὡς ἡ ἐκπορεύεται λέξις ἄλλοι τρόπον ὑπάρξεως δηλοῦσα παρὰ τὴν γέννησιν τὰ τοιαῦτα τῶν καινοφωνημάτων ἀποσκευάζεται, πιστώσονται γὰρ ἐτι τὰ λελεγμένα μᾶλλον, οὐκ ἀναίρησονται. Ἐκεῖ παραδόσεις τῶν θεηγόρων ἡ τε διασέφησις τοῦ τὸν Υἱὸν ἀμέσως ἐκ Πατρὸς εἶναι, δι' Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τοῦ παρ' ἀμφοτέρων εἶναι Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ τὸν Παράκλητον, καὶ τῆς ἐκπορεύεται λέξεως ἡ ἐκφώνησις. Καὶ ἡ μὲν οὕτω διευκρινουμένη πρόδος τῶν θεϊκῶν ὑποστάσεων τὸ προαιώνιον ἔχει καὶ τὸ ὑπέρχρονον· ἡ δὲ τῆς αἰθιουμένης τῆσδε σημαντικῆς λέξεως τὸ ἐγχρονον· ἐπιφέρεται, θέσεως ὡς οὐσα φωνητικῆς προφορᾶ, ἐπ' ᾧ καὶ ταύτην οἱ θέμενοι θεοφόροι τῇ τῆς χάριτος θεῖα Γραφῇ ἐπὶ τῇ, ὡς ἐβρόθη, θεολογῶν θέλοντες ἐδραιοῦσθαι, συγχῶς μὲν τὸ ἐκπορεύεται τίθεσιν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ὡς τῷ θεῷ ἐξηγορευμένον οὕτως Εὐαγγελίῳ, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνίοτε τὸ αὐτὸ, ἐν οἷς ἄρα τὸ δι' Υἱοῦ, πλεοναζόντως δὲ τοῖς ; ἐξ Υἱοῦ ; τε καὶ « δι' Υἱοῦ ; » ῥήσειον ἐκ τῶν τῆς αὐτῆς ἱερᾶς Γραφῆς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν σημασίαν τῷ ἐκπορεύεται διδάσκουσιν ἐμφανῶς, ἐκ τε τῆς, « Πνεῦμα ἀληθείας, Πνεῦμα Ἰ. Ὁ, Πνεῦμα Χριστοῦ, » ἐκ τε τῆς, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » καὶ λοιπῶν, αὐτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου μύσται, καὶ μυσταγωγοί, καὶ ἱερομύσται τυγχάνοντες. Τοιγαροῦν ὁ ἱεροφάντωρ Νύσσης ἐν τῇ εἰς τὸ, Πάτερ ἡμῶν, ὁμιλίᾳ φησὶν· « Ὁ γὰρ μονογενῆς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς θεῖας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τοῦτου ὁ λόγος ἴστησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται ; » καὶ παρευθὺς ἐπάγει κατασκευάζων, *Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ*. Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστιν·

ὁ δὲ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος
 οὔτε ἐστίν, οὔτε λέγεται· οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχε-
 τικὴ ἀκολουθία αὐτῆ. » Ἐφεξῆς δὲ χρήσεων οὐκ
 ὀλίγων οὐσῶν ἐτέρων, αἱ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐκ τῶν
 προεκθεθειμένων φωνῶν παριστάνουσιν, ἐνιας σκέ-
 ψεισι ταῖς Ἐμπροσθεν ἰσως παραληψόμεθα, ἐῶντες
 ἀρτίως, ἵνα μὴ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς τὸν λόγον μηκύνω-
 μεν, πλὴν ἐκ τῶν ἀμυδρῶς διελημμένων τὸ ταυτο-
 δύναμον τῶν λέξεων διαδείκνυται. Ὅθεν ὁ χαριτώ-
 νυμος Χρυσοστόμῳ ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν
 αὐτοῦ λόγῳ διέξεισιν οὕτως· « Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ
 ἐκπορεύεται; Ἴνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ
 ἡ Γραφή, ἵνα μὴ Υἱὸν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει Πνεῦμα
 ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· εἰσάγει
 αὐτὸ ἐκπορευόμενον, ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς βρῦον, κατὰ
 τὴν εἰρημένον περὶ τοῦ παραδείσου. Ἐποταμὸς δὲ ἐκ-
 πορεύεται ἐξ Ἐδέμ. » Ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει
 εἰρηκῶς ὁ θεῖος μυστολέκτης τὴν τοῦ ἐκπορεύεται
 δύναμιν, ὡς ἵνα δι' αὐτοῦ τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα
 ἡ Γραφή παρέλθῃ, καὶ μὴ γέννημα παραστήσῃ τὸ
 Πνεῦμα, ἅπερ οἱ καθέξῃς πρόβολοι τῆς εὐσεβείας εἰς
 ὄρον τῆς λέξεως ἀπιέρωσαν, ἄλλον τρόπον ὑπάρξεως
 παρὰ τὸν τῆς γεννήσεως, καὶ διάφορον τρόπον καλέ-
 σαντες, τέλος εἰ; ταυτὸν αὐτὸ τὸ ἐκπορεύεται καὶ
 πηγάζει συντάττει, ὡς καὶ ἄμφω τὸ τοῦ τρόπου ἕτε-
 ρον τῆς ὑπάρξεως παριστάνοντα. Ὅτι δὲ τὸ πηγάζει
 καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν πολλοῖς καὶ πολλαῖς ἡ Γραφή
 διατρανοῦσα γνωρίζεται, δῆλον καὶ ὁ πρὸ τοῦ Χρυ-
 στολόγου τῷ χρόνῳ, τοῖς δὲ κατὰ Θεὸν ἔργοις καὶ λό-
 γοις ὁμότεροισι, ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων μέγας ποιμὴν
 Ἀθανάσιος ἐν ἧ ποιεῖται διαλέξει Ὁρθοδόξου καὶ
 Μακεδονιανοῦ, περὶ τοῦ πηγάζει τάδε συντίθει·
 « Μὴ μοι γένοιτο εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος. Οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἄφθαρτον, οὔτε τὸ
 ἀθάνατον, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ Θεὸν θεωρουμένων
 λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει
 ἕξιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀφθαρτον ὡς Πνεῦμα
 Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἰτὸν ἐκπορευόμενον. »
 Ἰὼν οὖν Πνευματομάχων, ὡς τὰ τοῦ λόγου διὰ βρα-
 χέων ἀνακεφαλαιώσωμεν, ἐκ τοῦ τὴν δυάδα τῶν ὑπο-
 στάσεων ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας θεολογεῖσθαι ἀδελ-
 φικὴν ὁμοουσιότητα συναγόντων, καὶ, Ἰησοῦ τὸ μονο-
 γενές; ἀντιπαρτιθεμένων, κἀντεῦθεν ὡς τοῦτο
 τηροῖτο, μὴ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τῆς πατρικῆς, ἀλλ'
 εἰς τὴν κτίσιν καταγόντων Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῶν
 εὐσεβῶν διδασκάλων τὴν ἀποσάφισιν τῆσδε τῆς
 ἀσχημίας παραδιδόντων, ἐκ τοῦ τὸν μὲν Υἱὸν ἐκ τοῦ
 Πατρὸς δογματίζεσθαι, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς αὐτῆς
 ἑμφότερων οὐσίας, καὶ οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ
 Υἱοῦ, ἐντεῦθεν τε τὸ μονογενές ἀναμφιβόλως τηρεῖ-
 σθαι, καὶ τὸ τῆς ἀδελφικῆς ὁμοφυίας ἀποβράττιζε-
 σθαι, ἐτι τε τὴν ἐκπορεύεται λέξιν σφηνίζόντων,
 ὡς τοῦτ' αὐτὸ παριστάσαν, οὕτω μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς
 τὸν Υἱὸν, οὕτω δὲ ἐξ ἁμφοῖν τὸ Πνεῦμα προέρχε-
 σθαι, τοῦτο γὰρ ὁ ἄλλος τρόπος τῆς ὑπάρξεως, καὶ
 δι' ἄφορος, καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » καὶ λοι-
 πὰς ἐτέρας φωνὰς τῆς αὐτῆς διανοίας, διευκρινούν-

A Spiritus : neque enim contra vertitur habitualis
 ista sequela. » Cum vero subsequantur quam plu-
 rima alia testimonia, quæ similem sententiam ver-
 bis supra jam digestis expositam comprobent, non-
 nulla ab iisdem non dissimilia afferemus, reliqua
 prætereuntes, ne eadem repetendo sermonem in
 longum protrahamus, licet ex supra tenuiter adduc-
 tis dictionum pares vires demonstrantur. Hinc ex
 gratia sibi nomen vindicans Chrysostomus ora-
 tione in Pentecosten hæc habet : « Quæ autem vis
 est verbi *procedit*? Ut generationis nomen præter-
 iret Scriptura, ne Filium illum vocaret, dicit :
Spiritum sanctum, qui ex Patre procedit. Introducit
 ipsum procedentem, ut aquam e fonte exsistentem,
 sicuti dictum est de paradiso : *Fluvius procedit ex*
B *Eden* *. *Procedit*, et exsilit dicens divinus hic mys-
 teriorum collector, verbi *procedit* vim esse dicti-
 tat, ut per illud *generationis* nomen præteriret
 Scriptura, et non Filium Spiritum demonstraret,
 quæ postmodum subsecuti pietatis propugnatores
 dictionis finitionem statuerunt, alium hunc modum
 existentie ab eo qui generationis est, ac diversum
 nuncupantes, tandem in eodem loco ponit *procedit*
 et *exsilit*, tanquam quæ ambo modum diversum ex-
 stentie inferunt. *Exsilit* porro et de Filio in
 multis ac sæpissime Scripturam usurpare agnosci,
 palam facit, qui Chrysostomo grandior ætate, erga
 Deum vero rebus gestis et sermonibus concors mag-
 nus Alexandrinorum pastor Athanasius, in collo-
 quio, quod ille concinnavit, Orthodoxi et Macedo-
 niani, de verbo *exsilire* hæc scribit : « Absit ut
 ipse dicam adventitium quid esse in Spiritu sancto.
 Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque
 immortale, neque aliud quidpiam quod de Deo con-
 sideretur, dico esse adventitium Spiritui san-
 cto; sed natura sanctum, natura bonum, natura
 incorruptibilem, uti Spiritum Dei, et ex ipso exsil-
 lientem, sive procedentem. » Cum itaque Pneuma-
 tomachi, ut orationem brevioribus terminis præ-
 cludamus, quod duplex hypostasis ex essentia pa-
 trerna exsilire diceretur, fraternam consubstantiali-
 tatem colligerent, contraque opponerent quærentes,
 Ubinam unigenitum fuerit? indeque ut id conser-
 varetur, non ex essentia paterna, sed in creatu-
D ram Spiritum sanctum deferrent, et cum a Deo
 instituti magistri blasphemiam similem repellerent,
 quod Filius ex Patris essentia decerneretur, Spi-
 ritus ex eadem utriusque essentia, rursusque ex Pa-
 tre per Filium, indeque unigenitum absque ulla
 hesitatione conservaretur, et fraterna connaturali-
 tas relegaretur; prætereaque dictionem *procedit*
 interpretarentur, hoc idem notare, sic quidem ex
 Patre Filium, sic item ex ambobus Spiritum egredi-
 di; id enim alius modus existentie est, et diver-
 sus, necnon et illud: « De meo accipiet, » et reli-
 quas alias ejusdem significatus voces, exponerent,
 et Filium nullo modo servile ministerium exulere,

in ea quæ per ipsum est, missione, suppeditatione, et datione Spiritus, et non extraneum esse illi, discursu hoc theologico declararent, qui neque ex Filio, neque per Filium Spiritum sanctum secundum hunc deprædicalum ad esse ejusdem progressum sempiternum prorsus vel auribus percipere non susceperant, quin blasphemiam notam id asserentibus inurebant, quoniam deferantur et ex quibus decident, qui Dei timorem in præcordiis sistent, minime addubitant. Nihilominus uno ex Epiphani in rebus divinis præclarissimi dicto, quod brevibus fusius sparsimque exposita comprehendit, apposito, in alia divertemur. Hic enim ubi Spiritum ab utrisque decernit, etiam hæc implicat: « Spiritus sanctus non frater fratris, non patris frater, sed ex eadem essentia Patris et Filii. Ipse enim Unigenitus dicit: *Spiritus Patris, et qui ex Patre procedit et, De meo accipiet.* » Illud « qui ex Patre procedit, » necnon illud, « De meo accipiet, » unum idemque significare probans palam ostendit, et illud ex utroque confirmat, et adversariorum inde fraternas conclusiones refellit, et Spiritum extraneum non intelligi, uti in Patre, ita inde et in Filio manifestissime docet.

συμπερατώσεις τῶν ἀντιδίων, καὶ τὸ μὴ ἄλλοτριον ἐνταῦθεν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ διδάσκει σάφιστατα.

8. Cum ergo ad hæc adducti sumus, quorum causa de missione, et unctione et similibus Dei et hominis Verbi a Spiritu attulimus magnos pietatis vindices Athanasium multis certaminibus clarum, et rerum cælestium visione præcellentem Dionysium, sed potissimum huic proxime relatum, necessarium est, alterius quoque cul est ex immortalitate nomen, dicta discutero. Quare considerandum est, quam ratione hic postquam ostendisset, Dominum inuagii a Spiritu secundum humanitatem, et postmodum dixisset, « in spiritu Dei ipsum ejicere demonia, » et hæc dum alloqueretur Judæos, sonore admodum inquit: « Discipulis vero divinitatem et magnitudinem suam ostendens, non ultra minorem semetipsam Spiritu, sed majorem et æqualem esse significans clamat Spiritum dicebatque: *Ego mittam, et, Ille me clarificabit, et quæcumque audierit loquetur.* » Missio ergo atque datio Filii secundum carnem a Spiritu est, Spiritus vero a Filio secundum divinæ gloriæ magnitudinem. Et licet contritis corde medicinam afferre, hoc est, animorum morbos sanare, divinitatis sit, non est quod impediat missionem. Duplex enim erat, qui similia operabatur, cum et in ipsa cruce duplicis actionis opera fecisset, terræ motum, obscurationem solis, et veli scissionem, et rursus quæ sitis erant, et reliqua humanitatis planum apertumque sit. Hic porro quænam ratio est, ob quam major est Spiritu Filius? dicant qui mutuo sese et alternatim utrasque hypostases mittere nova scribendi dicacitate secundum divinitatem defluunt, indeque ex Filio et per Filium prorsus amandant. Etenim si hoc amandare non rejiciant, quo igitur significatu dictionem

των, καὶ τὸ μὴ ὑπουργικὴν τὸν Υἱὸν διακονίαν ἀποπληροῦν ἐν τῇ δι' αὐτοῦ ἀποστολῇ καὶ χορηγίᾳ καὶ δόσει τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ μὴ ἄλλοτριον αὐτοῦ τοῦτο ὑπάρχειν ἐκ τῆς οὕτω διατρανουμένης θεολογίας διασποφούντων, οἱ μῆτε ἐξ Υἱοῦ, μῆτε δι' Υἱοῦ Πνεῦμα τὸ θεῖον κατὰ τὴν οὕτω κηρυττομένην εἰς τὸ εἶναι: πρόδρον αὐτοῦ τὴν αἰδιον ἀνεχόμενοι τὸ παράπαν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ βλασφημίαν τοῖς φωνοῦσι προσεπιτρέποντες, ὅσηπερ ἀπάγονται, καὶ πῆ καὶ τίνων καταφέρονται, Θεοῦ δέος οἷς ἐστὶ τοῖς εὐχάτοις κυσφοροῦμενον, οὐκ ἀμφίβολον. Πλὴν μίαν τινὰ τῶν ῥήσεων ἐπὶ τοῦ τὰ θεῖα περιφανοῦς Ἐπιφανίου θέμενοι τῆς ἀνακεφαλαίωσης ταύτης δι' ἰδίῳν συλληπτικῆν, εἰς ἕτερα προχωρήσομεν. Ἐνθα καὶ γὰρ οὗτος τὸ Πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων θεολογεῖ, καὶ ταῦτ' αὖ φησι: « Πνεῦμα ἅγιον οὐ συνάδελφον, οὐ πτερὰδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρός καὶ Υἱοῦ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Μονογενὴς λέγει, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ, Τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται.* » Τὸ, « ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, » καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται, » τῆς αὐτῆς καὶ μὴ ἐννοίας κατασκευάζων δεικνυσιν ἐμφανῶς, καὶ τὸ ἐξ ἀμοιβῶν » καὶ αὐτὸς διαγγέλλει, καὶ τὰς ἀδελφικὰς ἐντεῦθεν ἀπωθεῖται νομισθῆναι τὸ Πνεῦμα ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, οὕτως

ἦ. Ἐπεὶ τοίνυν εἰς ταῦτα προήχθημεν ἐξ ὧν περὶ ἀποστολῆς καὶ χρίσεως καὶ τῶν τοιοῦτων τοῦ θεανθρώπου Λόγου παρὰ τοῦ Πνεύματος παρεθήκαμεν, εἰς μέσον παραγαγόντες τοὺς μεγάλους προηγόρους τῆς εἰσεθείας Ἀθανάσιον τὸν πολυάθλον, καὶ τὸν τῶν οὐρανίων ἐπόπτην Διονύσιον, τὸν πολλὸν, ἐκ τῶν τοῦδε καὶ μᾶλλον τοῦ σύνεγγου. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὰ τοῦ ἑτέρου τοῦ τῆς ἀθανασίας ἐπωνύμου κατεξετάσαι. Σκεπτικὸν ἄρα πῶς ἔδε μετὰ τὸ δεῖξαι τὸν Κύριον χρίσθαι παρὰ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μετὰ τὸ οὕτω λέγειν, « ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, » καὶ μετὰ τὸ διαλέγεσθαι τοιοῦτοτρόπως τοῖς Ἰουδαίοις, φάσκει διαπρυσίως: « Τοῖς δὲ μαθηταῖς τῆν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνύς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωνα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον διὰ σημάτων, εἶδον μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν: *Ἐγὼ ἀποστελῶ, κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει.* » Οἱ μὲν οὖν ἀποστολῇ καὶ δόσις Υἱοῦ μὲν κατὰ τὴν σάρκα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν τῆς θεϊκῆς δόξης μεγαλειότητα, καὶ ὅτι τὸ ἰσθα: τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, τουτέστι τὰ τῶν ψυχῶν πάθη θεραπεύειν τῆς θεότητος ὄν, οὐδὲν ἔχει τὸ κωλύον πρὸς τὰ τῆς ἀποστολῆς. Αἰπλοὺς γὰρ ἦν ὁ ταῦτα δρῶν. Ἐπεὶ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ τὰ τῆς διπλῆς ἐνεργείας ἐνήργει, τὸν τῆς γῆς κλόνον, τὸν σκοτασμὸν τοῦ ἡλίου, τὴν τοῦ καταπετίσματος ῥῆξιν, καὶ αὐτὰ τῆς διψῆς, καὶ λοιπὰ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ θεότητος, πρόδηλον καὶ καταφανές. Τίς δὲ λόγος ἐνταῦθα, καθ' ὃν καὶ πῶς μείζων τοῦ Πνεύματος; ὁ Υἱός; εἰπάτωσαν οἱ τῆς μοίρας τοῦ ἀποστελλεῖν ἑκατέρας ὑποστάσεις ἀλλήλας ἀμοιβαῶν καινογραφικῶς κατὰ τὴν θεότητα δογματίσαντες,

κάντεσθαι τὸ ἐξ Υἱοῦ, ἢ δὲ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἄξιον ἀποθούμενοι. Εἰ μὴ γὰρ τὸ ἀποθεῖσθαι ἀπό-
 σονται, καθ' ἑποῖον ἄρα τῶν σημαιομένων τοῦ μεί-
 ζοντος αὐτὸ λήφονται, κρημνὸν οὐχ ἔξουσιν ἐξαλύξαι
 τὴν τῆς ἀκροτάτης δυσφημίας οὐδὲσσωσούν. Καίτοι
 καθαρῶς ὁ ἱερομύστης ἔκειτο μείζονα τοῦ Πνεύματος τὸν
 Υἱὸν ὡς φήσας, καὶ ἴσον εἶρηκε παρ' αὐτοῦ. Καὶ ἐφεξῆς
 ἐπήγαγεν, ἔδειξεν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν, ἔγωγε
 ἀποστειλῶ, ἔδειξεν ἀριστὰ παριστάμενα, ὅτι ὡσπερ
 ἡ αὐτοσοφία τὸν Πατέρα μείζονα καὶ ἴσον ἑαυτοῦ
 σαφῶς ἐμυσταγωγῆσεν ἐν εὐαγγελίοις εἰπὼν, ἔγωγε
 καὶ ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἔστι, καὶ πάλιν, ἔγωγε
 καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν. οὕτως ἐνθάδε διδοῦς τὸ
 Πνεῦμα κατὰ τὴν θεότητα καὶ ἀποστείλλων, μείζονα
 τούτου καὶ ἴσον ἑαυτοῦ ἀριδιήλως ἐσήμανε. καὶ ὡς
 ἐκεῖ τὸ ἴσον, οὕτως κἀνταῦθα κατὰ τὸ τῆς φύσεως
 ἀπαράλλακτον, τὸ δὲ μείζον κατ' ἰδιότητα τὴν, ὅτι
 περὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου Πα-
 τῆρ, τοῦτο γὰρ ἰδιότης, καὶ τὴν ὅτι περὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχὶ τὸ ἀνάπαλιν.
 Ὅθεν ὡς ἀποστολὴ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς οὐ
 καθ' αὐτὴν ἔχουσα τὸ δηλοῦν τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ὑπέρχονον ὑπαρξίν τοῦ Υἱοῦ τῶν ἐγγράφων ὡς οὐσα
 καὶ πρὸς τὴν κτίσιν. Ὡς δ' ἐπομένῃ τῆδε τῇ ὑπὲρ
 χρίτων, καὶ παρὰ τοῦτο τεκμήριον αὐτῆς πεφυκυῖα,
 ἔχει μὲν τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς, ἡκιστα δὲ καὶ τοῦ Πατρὸς παρὰ τοῦ Υἱοῦ.
 οὕτως ἀποστολὴ τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Υἱοῦ κατὰ
 τὸν αὐτὸν λόγον θεωρουμένη ἔστι τε καὶ λέγεται
 παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐ δῆπου τοῦ Υἱοῦ τοπαράπαν
 παρὰ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν θεότητα. Ὅ γε μὴν
 αὐτῆς ὁ τῆς ὁμολογίας ἀκρέμων Ἀθανάσιος, ὅτι
 ταῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ τὸ μείζον ὡς ἐπὶ Πατρὸς καὶ
 Υἱοῦ, οὕτως ἐπὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος κατ' ἰδιότητα
 τὴν διειλημμένην ἰσοπέδωσεν, ἐκ τε ῥήσεως ταύτης,
 καὶ ἀφ' ὧν ἐν πλείτταις αὐτοῦ θεηγορίαις διασα-
 φεῖ, δεικνύσει καθαρῶς, νῦν δὲ μόνως ἐξ ὧν φησιν ἐν
 ἐπιστολαῖς ταῖς πρὸς Σεραπίωνα βεβαιώσας. Ταῦται
 γὰρ εἰρηκώς, ἔστιν ἡ τοιαύτην ἰξίν καὶ φύσιν ἔχοντος
 τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν, ὅποιον ὁ Υἱὸς ἔχει
 πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν αὐταῖς αὐτῆς διαγορεύει.
 ἔστιν ὅταν γὰρ ἐγνωμεν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν
 Πατέρα, ταύτην ἔχειν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὐ-
 ρήσομεν. καὶ πάλιν. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἰδίᾳ εἰκόνι
 ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι, οὕτως καὶ ὁ Πατήρ ἐν
 τῷ Υἱῷ. καὶ μετὰ τινά. Ἐἰκὼν τοῦ Υἱοῦ λέγε-
 ται καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα. Ὅθεν γὰρ ἐγνω προώρισε
 συμμόρφους τῆς εἰκῆς τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ ὁ
 φερωνυμῶν ἐκ τῶν ἔργων Γρηγόριος ὁ Θαυματουργ-
 γος ἐν τῇ τῆς αὐτοῦ δογματικῆς Ἀποκαλύψεως
 μετῆς, ἔστι τοῦ Πατρὸς εἰκὼν, ἔστι ὁ Υἱὸς, καὶ
 καὶ μετὰ βραχὺ, ἔστι εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἔστι
 τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ
 οὐ δῆπου τοῦ Υἱοῦ εἰκὼν ὁ Πατήρ, οὐδέ γε τοῦ
 Πνεύματος ὁ Υἱὸς, καὶ ταῦτα τῶν τριῶν οὐσίας οὐ-
 σίας μίαι. καίτοι εἰ διὰ ταύτην ἐλέγετο ταῦτα, καὶ οὐ
 δεῖα τὴν λελεγμένην ἰδιότητα προόδου τῆς φυσικῆς,
 ἀδιαφόρως ἂν θατέρου θατέρον ἐκαλεῖτο εἰκὼν, ἀλλ'

*A majorem accipiens? Certe extremæ blasphemie
 præcipitium effugere nullo modo poterant. Et ta-
 men perspicue hieronymista « majorem Spiritu Fi-
 lium » dicens, æqualem perquam subito nuncupavit,
 et postmodum subjunxit, « Tradebat Spiritum et
 dicebat: Ego mittam, » manifestissime comprobans,
 uti ipsa Sipientia Patrem majorem et æqualem sui
 palam edocuit in Evangeliiis dicens: « Pater meus
 major me est; » rursusque: « Ego et Pater unum
 sumus, » ita et hic Spiritum porrigens secundum
 divinitatem, et mittens majorem illo et æqualem
 semetipsum plane enuntiavit: et uti ibi æquale,
 ita et hic secundum naturæ per omnia simile,
 majus vero secundum proprietatem, quod Filium ex
 Patre est, non autem ex Filio Pater. Hæc enim
 proprietas est, qua ex Filio et per Filium Spiritus
 est, et non vice versa. Unde missio Filii a Patre
 non ex seipsa habet, neque ostendit sempiternam
 ex Patre existentiam Filii, cum in tempore sit et
 ad creaturas. Uti vero consequitur eam quæ supra
 omne tempus est, et secundum illud eam esse indi-
 cium est, habetque quod sit et dicatur Filii a Pa-
 tre, sed non item Patris a Filio, pari modo missio
 Spiritus a Filio secundum eandem considerationem
 agnita, est diciturque a Filio, at non item prorsus
 Filii a Spiritu secundum divinitatem. Et eundem
 confessionis apicem Athanasius, hæc ita se habere,
 et majus uti de Patre et Filio, ita et de Filio et
 Spiritu secundum jam expositam proprietatem
 decrevisse, et ex hoc dicto et ex aliis plurimis in
 suis divinis commentariis inspersis perspicue ap-
 paret, nunc vero solum ex his quæ in epistolis ad
 Serapionem decernit; namque cum illis dicat:
 « Eundem ordinem et naturam cum habeat Spiritus
 erga Filium, quam habet Filius erga Patrem, »
 in iisdem iterum repetat: « Quam enim agnoscimus
 proprietatem Filii erga Patrem, eandem habere
 Spiritus erga Filium reperiemus. » Rursusque:
 « Veluti in propria imagine est Filius in Spiritu,
 non alio modo est Pater in Filio. » Nec post multa:
 « Imago Filii dicitur et est Spiritus; quos enim
 cognovit et prædeterminavit conformes imaginis
 Filii sui. » Et qui operibus nomine non inferior
 est Gregorius Thaumaturgus, in suæ dogmaticæ re-
 velationis initiatione, « Patris Imago, ait, Filius, »
 nec multo post: « Imago Filii Spiritus, perfecti
 perfecta. » Et passim in divinis Litteris legitur,
 « Patris Filius, et Filii Spiritus, » nec ullo in loco,
 Filii imago Pater est, neque Spiritus Filii, licet
 horum trium una essentia sit, quavis si ob hæc
 ista affirmarentur et non ob jam dictam propieta-
 tem naturalis progressus, indifferenter alterum al-
 terius imago nuncuparetur. Veruntamen hæc non
 sunt, neque dicuntur. Imago enim Filius est illius,
 ex quo est, Patris sententia Gregorii in rebus
 theologicis magni. Cum enim supra eam consub-
 stantiale posuisset, statim subintulit: « Et quod
 hoc inde est, non item ex hoc Pater, » ipsam inter
 se congruentiam adaptans, cum et consubstantia*

inde sit, quod ex essentia Patris Filius sit, non item ex essentia ob consubstantialia, de quo supra tenuiter pertractavimus, quod fusius aliis nostris sermonibus peregrimus, quanta sit eorum absurditas ostendentes, qui secundum affirmant. Imago similiter Filii Spiritus est tanquam qui ex ipso, et per ipsum secundum imaginis traditionem est. Si vero illius ex quo, quod ex eo est, secundum nostros divinos interpretes et duces imago est, quod ex hoc quodam non fuerit, neque imago illius fuerit ex quo non est. Propterea neque Pater imago Filii est, quod ex ipso non est, sed quod hoc inde est, ut theologorum apices decernunt, secundum hanc eandem rationem Spiritus imago Filius neque est, neque dicitur. Sed Filii quidem archetypum est Pater, Spiritus vero prototypus est Filius. Unde qui a miris edendis cognomen sibi vindicavit Neocæsariensis antistes, oratione cujus principium: « Inimicissimi et alieni ab apostolica confessione sunt, qui Filium ex iis quæ non sunt asserunt, » — « Filii Pater principium est, ait, ab æterno eum generans, et Dominus est prototypus Spiritus. » Hæc divinatorum mysteriorum collectores secundum ordinem sempiternarum existentiarum divinitatis principium hypostaseon tradentes, et: « Uti Filii erga Patrem se habet, ita erga Filium Spiritus, » aperte enuntiantes, rursusque, « Uti Patris, ita et Filii Spiritum secundum eorumdem ad esse progressum » decernentes, « communem Patris et Filii, proprium Patris et Filii » admodum perspicue enuntiantes, determinant illum ex ambobus, aut ex Patre per Filium. Hinc et Maximus confessione sua vere celeberrimus, dum exponit quid sibi velit apud prophetam Zachariam aureum candelabrum, et super illud parva lampas et lucernæ, palam aperteque pronuntiat: « Spiritus sanctus quemadmodum natura secundum essentiam est Dei et Patris, ita et Filii secundum essentiam est, » nec aliud interponens prosequitur, « Tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum modo, qui verbis exprimi non potest, procedit. » Et divinus Cyrillus in dictum: « Vidi Spiritum descendantem quasi columbam de cælo ¹⁰, » inter alia dicit, « Uti est Patris, ita quoque est Filii Spiritus sanctus. » Et in illud: « Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis ¹¹, » scribit, « Dei et Patris naturalium honorum essentialiter cum Filius particeps sit, habet Spiritum eo ipso modo, quo eum habere Pater intelligitur. » Et in iis quæ ad Palladium dedit, affirmans: « Mutabilis vero nullo modo Spiritus est; quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurrit, si est Dei et Patris, præterea et Filii, » illico subjungit, « Essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus sanctus. » Idem divini loquus cum aliis divinis Patribus, « Proprium Patris Spiritum esse astruit, proprium Filii, proprium amborum. »

Α οὐκ ἔστιν, οὔτε λέγεται. Εἰκὼν γὰρ ὁ Υἱὸς ἐκείνου ἐξ οὐπὲρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸν πολλὸν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον. Θεὸς γὰρ τὸ ὁμοούσιον ἐκ' αὐτῆς, εὐθύς ἐπηγάγε, « Καὶ ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦτου Πατρὸς » τὸ καταλλήλως ἔχον ἀρμύσας. Ἐπει καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐντεῦθεν ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ ἡμιστὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας διὰ τὸ ὁμοούσιον, περὶ οὗ ἀνωτέρω διεληφάμεν ἀμυδρῶς, ἀλλαχοῦ δὲ τῶν ἡμετέρων λόγων πλατύτερον τὴν ἀτοπίαν ὅση τις δεδαιχότας τῶν συνιστῶντων τὸ δεύτερον. Εἰκὼν ὡσαύτως τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτοῦ κατὰ τὴν τῆς εἰκόνος περᾶδοσιν. Εἰ δὲ τοῦ ἐξ οὗ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἰκὼν κατὰ τοὺς τῶν θεῶν ὀφρηγῆτας, τὸ μὴ ἐκ τοῦ δι' εἰνος ὄν, οὐδ' εἰκὼν ἂν εἴη τοῦ μὴ ἐξ οὗ ἔστι. Διὰ τοῦτο οὐθ' ὁ Πατὴρ εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, ἐπει μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ὡς ἡ τῶν θεολόγων ἀκρότης, οὔτε κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ Πνεύματος εἰκὼν ὁ Υἱὸς, οὔτ' εἰσὶν, οὔτε λέγονται. Ἄλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ ἀρχέτυπον ὁ Πατὴρ, τοῦ δὲ Πνεύματος πρωτότυπος ὁ Υἱός. Ὅθεν ὁ τοῖς θαύμασι φερώνυμος Νεοκαισαρείας ποιμὴν ἐν λόγῳ οὗ ἡ ἀρχή, « Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν Υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, » — « Ἀρχή, » φησὶ, « τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ, ἀδίδως αὐτὸν γενήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ Πνεύματος ὁ Κύριος. » Ταῦτά γε μὴν οἱ θεολογῆτοι μυστολέκται κατὰ τὴν τάξιν τῶν αἰθίων ὑπάρξεων τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων παραδιδόντες, καὶ, « Ὡς ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, » τρανοῦντες, καὶ αὐθις, « ὡς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν αὐτῶν εἰς τὸ εἶναι πρόδοον » δογματίζουσι, κοινὸν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἴδιον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεολογούντες φαντάστα κάκ τῶνδε διευκρινούντες τὸ ἐξ ἀμφοῦν, ἢ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Ὅθεν Μάξιμος μὲν ὁ τὴν ὁμολογίαν ἀγακλεῆς, ἐν οἷς ἐρμηνεύει, τί βούλεται δῆτα τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσῇ λυχνίᾳ καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι, διαβρήθη ἀνακηρύττει, « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς περ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστὶ, » συνημμένως ἐπάγων, « Ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶς δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον. » Κύριλλος δ' ὁ θεσπέσιος εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, « Τεθέσται τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, » εἰρηκῶς πρὸς τοὺς ἄλλοις, « Ὡς περ γὰρ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » εἰς τε τὸ, « Καγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, » φάμενος, « Τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινῶς, ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατὴρ, » κἀν τοῖς πρὸς Παλλάδιον οὕτω θεολογήσας, « Τρεπτόν ἐκ οὗ τοῦ ποῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοεῖ, ἐπ' αὐτὴν ἡ μῶμος τὴν θέλαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ. » παρσυθῶς ἐπισυνάπται τὸ, « οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῦν, ἔχον ἐκ

¹⁰ Matth. iii, 16. ¹¹ Joan. xiv, 16.

Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοόμενον ἄγιον Πνεῦμα. » Ὁ Α In sexto itaque ad Hermiam, quasi ipsum interrogaret, ita sermonem concinnat : Cujus proprium dicemus Spiritum sanctum esse, soliusne Dei et Patris, ane etiam et Filii, vel separatim utriusque, et amborum, tanquam unum ex Patre per Filium propter unum essentialē ? In expositionibus in Evangelium Joannis in illud : « Spiritus veritatis, » ita explicat : « Ecce enim, ecce Spiritus veritatis, hoc est sui ipsius, cum Paraclietum dixisset, a Patre eum procedere ait. Quemadmodum enim est Spiritus proprius Filii, naturaliter in ipso existens, et per ipsum progrediens, ita et Patris; quibus enim Spiritus communis est, illis plane prorsus, neque quæ essentialē sunt, fuerint separata. » Et alibi sæpius proprium amborum conjunctim, et separatim fatetur. Spiritus vero Pater proprius aut Filius nullo in loco est. Illa igitur ratione, qua imago, qua missio, cum de œconomia propter nos sermo est, secundum quam suppeditatio, et datio et his affinita, et uti in illis quam perspicuum clarescit, conversionis locum esse, divinatorum mystagogorum sententia, eorumdem hic quoque edocemur, hoc ipsum esse confidenter nimis non assereretur. Proxime itaque laudatos divinus mysta proprium quo significatione in deitate accipiendum sit, explicans, oratione ad Nestorium, cujus principium : « Male quidem loquuntur de mea existimatione, » scribit, « Quemadmodum enim proprius hominis, necnon et aliorum singulorum animantium fetus, qui ex eo est secundum naturam, sic proprium Dei intelligitur esse, diciturque, quod ex essentia illius erit. » Manifestum itaque est, uti Patris proprius est Spiritus sanctus, quod ex essentia illius est, ita esse quoque Filii proprium, uti ex essentia illius existentem. Hocque plane declarant, tum puritas significatione proprii ab ipso divinitus tradita, tum doctorum enuntiata de eodem « uti Patris proprium, ita et Filii esse » essentia. Quin imo et reliqua alia ejusdem dicta supra digesta, quæ non esse alienum Spiritum a Filio, sed ex ipso, et proprium ipsius ex datione et missione aperta voce edicunt, et nunc ex proxime allato brevi testimonio in illud : « Vidi Spiritum descendantem, » quod paulo ante digessimus, nunc quoque hic apponentes, satis rei faciemus, quod verbis hisce exprimitur : « Similis in omnibus est Christi similitudo ad proprium ipsius et ab ipso profusum Spiritum, » omissis aliis non paucis, quæ frequenter occurrunt. « Ἀποράλλακτος ἡ τοῦ Χριστοῦ ὁμοιότης πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ προχοόμενον Πνεῦμα, » παραδραμόντες; ἐτέρας οὐκ ὀλίγας, ἀλλὰ συχὰς.

θ. Οὐ μὴν ἀλλὰ κάκεινο θεωρητέον, πρὸ γε τῶν πεφθακότων ἐξετασθῆναι, περὶ ἀποστολῆς ἃ φησιν ὁ ἀκρος ταύτης ἐξεταστής, οὕτω δὴ διεξιῶν. « Ἀποπέλλει τις δοῦλον ἢ υἷον παρ' ἄλλου τοῦτο λαβὼν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων. Σκοπήσωμεν τοίνυν τίνα θεοπίπτει τὸ σκεπτόν Εὐαγγέλιον περὶ πέμψεως. Ἰωάννης μὲν ἢ τῆς θεολογίας ἀκρότητα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ φάσκει. » Τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ Πατὴρ με ἀπέστειλε, καὶ ὁ

Α In sexto itaque ad Hermiam, quasi ipsum interrogaret, ita sermonem concinnat : Cujus proprium dicemus Spiritum sanctum esse, soliusne Dei et Patris, ane etiam et Filii, vel separatim utriusque, et amborum, tanquam unum ex Patre per Filium propter unum essentialē ? In expositionibus in Evangelium Joannis in illud : « Spiritus veritatis, » ita explicat : « Ecce enim, ecce Spiritus veritatis, hoc est sui ipsius, cum Paraclietum dixisset, a Patre eum procedere ait. Quemadmodum enim est Spiritus proprius Filii, naturaliter in ipso existens, et per ipsum progrediens, ita et Patris; quibus enim Spiritus communis est, illis plane prorsus, neque quæ essentialē sunt, fuerint separata. » Et alibi sæpius proprium amborum conjunctim, et separatim fatetur. Spiritus vero Pater proprius aut Filius nullo in loco est. Illa igitur ratione, qua imago, qua missio, cum de œconomia propter nos sermo est, secundum quam suppeditatio, et datio et his affinita, et uti in illis quam perspicuum clarescit, conversionis locum esse, divinatorum mystagogorum sententia, eorumdem hic quoque edocemur, hoc ipsum esse confidenter nimis non assereretur. Proxime itaque laudatos divinus mysta proprium quo significatione in deitate accipiendum sit, explicans, oratione ad Nestorium, cujus principium : « Male quidem loquuntur de mea existimatione, » scribit, « Quemadmodum enim proprius hominis, necnon et aliorum singulorum animantium fetus, qui ex eo est secundum naturam, sic proprium Dei intelligitur esse, diciturque, quod ex essentia illius erit. » Manifestum itaque est, uti Patris proprius est Spiritus sanctus, quod ex essentia illius est, ita esse quoque Filii proprium, uti ex essentia illius existentem. Hocque plane declarant, tum puritas significatione proprii ab ipso divinitus tradita, tum doctorum enuntiata de eodem « uti Patris proprium, ita et Filii esse » essentia. Quin imo et reliqua alia ejusdem dicta supra digesta, quæ non esse alienum Spiritum a Filio, sed ex ipso, et proprium ipsius ex datione et missione aperta voce edicunt, et nunc ex proxime allato brevi testimonio in illud : « Vidi Spiritum descendantem, » quod paulo ante digessimus, nunc quoque hic apponentes, satis rei faciemus, quod verbis hisce exprimitur : « Similis in omnibus est Christi similitudo ad proprium ipsius et ab ipso profusum Spiritum, » omissis aliis non paucis, quæ frequenter occurrunt. « Ἀποράλλακτος ἡ τοῦ Χριστοῦ ὁμοιότης πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ προχοόμενον Πνεῦμα, » παραδραμόντες; ἐτέρας οὐκ ὀλίγας, ἀλλὰ συχὰς.

9. Sed illud quoque considerandum est, quod ante jam dicta examinari debuerat, quod nempe de missione tradit summus illius dijudicator, hunc in modum edisserens : « Mittit quispiam servum aut filium, ab alio id accipiens, aut a seipso habens. » Consideremus itaque quæ de missione venrandum Evangelium decernit. Joannes theologiæ summus apex ex persona Christi dicit : « Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quod Pater

me misit, et qui misit me Pater ipse testimonium perhibuit de me ¹². » Rursusque idem quasi ex seipso de Paraclete, « Quem mittet Pater in nomine meo ¹³; » Iterumque uti ex Salvatore; « Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si vero abiero, mittam illum ad vos ¹⁴. » Et divinus Lucas: « Sexto mense, » ait, « missus est Gabriel de caelo a Deo ¹⁵. » Et vertex apostolorum clamat ad Hebræos: « Non omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi ¹⁶? » Sunt hæc apud sacram Scripturam missiones, partim Deo convenientes et intellectæ, et de divinis hypostasibus congruenter pronuntiata, partim ex Deo quidem, sed creaturis servisque adaptata. Hinc Filii a Patre missio signum est clarissimum ejusdem sempiternæ irradiationis, ex quo est, tanquam quæ perquam conspicue lucescens eam consequitur, eadem ipsa ratione qua consubstantialia splendorem, qui ex essentia est consequitur; nec quibus dicere ex essentia ob hanc eandem causam respectu Filii. Namque Pater propter hoc idem esset ex essentia Filii. Sed potius quod ex essentia Patris Filius est, propterea Pater Filio et Patri Filius consubstantialis est: cum enim illud palam præcedat, necessario hoc sequi debet. Pari modo et missio sempiternam existentiam subsequens quæ in tempore est, ex ea quæ absque tempore est a Patre Filii manifestatur, tanquam qui ex essentia illius progreditur, indeque amborum con-naturale intelligitur: neque conversionis locus est, cum nullo modo Pater ex essentia Filii sit. Non aliud est etiam missio Spiritus a Patre, licet modus illius ad existentiam progressus, ex quo est, diversus sit, cum a Filio quoque mitti Paracletum clarum sit. Qua ergo ratione consideratur missio ex Patre, eadem ipsa missio ex Filio intelligitur, si communis utriusque Spiritus Paracletus, et si uti Patris ita et Filii, et si uti proprius Patris ita et Filii proprius est, et si istæ Patrum sunt voces, et si ab illis tradita quæ supra posita est proprii significatus explicatio, ideoque cum mittitur Paracletus uti ex Patre, locum prorsus non habent ea quæ sunt conversionis, ob eam quam habet sequelam erga sempiternam existentiam, sic ex Filio eam intelligere ob eandem seriem secundum divinitatis gloriam fieri nequit. Et tantum abest ut Christi missio ex Spiritu sit, neque enim fieri potest, ut ex Spiritu Christus sit, ut nec prorsus Christus Spiritus sit. Hinc in rebus theologicis eximus Nyssenus, homilia in orationem Dominicam cum statuisset, « unigenitum Filium ex Patre a divina Scriptura dici, nec ultra illius proprietatem extendi: Spiritum vero sanctum et ex Patre dici, et ex Filio esse astrui, » ex apostolico dicto illo, « Spiritus Christi, » illum ex Filio comprobatur, dum dicit: « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus ¹⁷⁻¹⁸, » statimque subdit: « Itaque Spiritus cum ex Deo sit, et Christi Spiritus est, » ma-

πέμφας με Πατήρ αὐτῆς μαρτυροῦντα περὶ ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ὡς ἐξ αὐτοῦ περὶ τοῦ Παρακλήτου, « Ὃν πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. » καὶ αὖθις ὡς ἐκ τοῦ Σωτῆρος, « Ἐάν ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλευσεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐάν δὲ ἀπέλω, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. » Ὁ δὲ γε Λουκᾶς ὁ θεηγόρος, « Τῷ ἕκτῳ μηνί, » φησὶν, « ἀπεστάλη Γαβριὴλ οὐρανῶθεν ἐκ Θεοῦ. » Καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ κορυφαῖος βοᾷ πρὸς Ἑβραίους: « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα; » Πέμψεις αὐταὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, αἱ μὲν θεοπροπέις καὶ ταῖς θεϊκαῖς ὑποστάσεσι καταλλήλως καὶ φωνούμεναι καὶ νοούμεναι, αἱ δὲ θεόθεν μὲν, κτίσμασι δὲ καὶ δούλοις προσφωῶς ἀρμολογούμεναι. Ὅθεν ἡ παρὰ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ πέμψις τεκμηρίον ἀπαστρέπτει τῆς ἐξ οὐ ἐστίν οὗτος αἰδίου τούτου ἐκλάμψεως, ὡς ἐπομένη ταύτῃ φωτοφανῶς, καὶ καθ' ὃν λόγον τὸ ὁμοούσιον τῆ ἐξ τῆς οὐσίας ἐπόμηνον πέφυκε φρυκτωρία· καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐκ τῆς οὐσίας δι' αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὸν Υἱόν. Εἰ γὰρ ἂν ἦν οὕτω, καὶ ὁ Πατήρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦτο. Ἄλλ' ὅτι μᾶλλον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός ὁμοούσιος· ὡς ἐκείνου καθαρῶς ἡγουμένου ἐξ ἀνάγκης ἐπεσθαι τοῦτο, οὕτω καὶ πέμψις ἐπομένη τῇ προαιωνίῳ ὑπάρξει ἡ ἔγχρονος τῆ ἀχρόνῳ παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τρανοῦται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προϊόντος· κἀντιῦθεν τὸ ὁμοφυῶς ἀμφοῖν θεωρεῖται, καὶ τὸ ἀντιστρέφον οὐκ ἔχει χώραν· ἐπεὶ μὴ ὁ Πατήρ ὅλως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὀπουδήποτε. Τῷ αὐτῷ καὶ πέμψις ἡ τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ ὁ τρόπος τῆς εἰς τὸ εἶναι τοῦτου προῦδου, ἐξ οὐτέρ ἐστι διάφορος· ἐπεὶ δὲ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πέμπεσθαι τὸν Παράκλητον ἐμφανές. Καθ' ὃν ἄρα λόγον ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς πέμψις, οὕτω καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἴπερ Πνεῦμα κοινὸν ἀμφοῖν ὁ Παράκλητος, καὶ εἴπερ ὡς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἴπερ ὡς ἴδιον τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον, καὶ εἴγε ταῦτα Πατέρων φωναὶ καὶ παραδεδομένη σφίσι, καὶ μικρὸν ἀνωτέρω κειμένη τῆς τοῦ ἰδίου σημασίας, ἀνάπτουσι· ἐφ' ᾧ καὶ τὸ πέμπεσθαι τὸν Παράκλητον ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὀξασθαι χώραν οὐκ ἔχει τὰ τῆς ἀντιστροφῆς ἐκ τῆς ἧς ἔσχεν ἀκολουθίας πρὸς τὴν αἰδίον ὑπάρξιν, οὕτως ἐκ τοῦ Υἱοῦ προσήκασθαι ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας κατὰ τὴν τῆς θεότητος δόξαν ἀδύνατον. Καὶ οὐ μόνον Χριστοῦ πέμψις οὐκ ἔστιν ἐκ Πνεύματος, οὐ γὰρ ἐξὸν ἐκ Πνεύματος εἶναι Χριστόν, ἀλλ' οὐδὲ μὴ ὅλως Χριστὸς Πνεύματος. Ὅθεν ὁ θεολογικώτατος Νύσσης ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τῇ εἰς τὴν προσευχὴν δεσποτικῆς παραδόσεως θεολογῆσας ὡς, « Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἴσθησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, » ἐξ αὐτῆς ῥήσεως ἀποστολικῆς τῆς Πνεῦμα Χριστοῦ.

¹² Joan. v, 36, 37. ¹³ Joan. xv, 26. ¹⁴ Joan. xvi, 7. ¹⁵ Luc. i, 26. ¹⁶ Hebr. i, 14. ¹⁷⁻¹⁸ Rom. viii, 9.

παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο κατασκευάζει, φάμενος, « **Εἰ** γάρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτο; οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, » καὶ συνημμένως ἐπάγει· « Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστιν, » ἀριθῆλως σαφηνίζων, ὡς εἰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἑκάτερα ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ κοινὸν ἀμφοῖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ κοινὸν καὶ τὸ ἐκ θατέρου θάτερον εἶναι κατὰ λόγον ἀντιστροφῆς. ἀλλὰ τὴ μὲν Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, τοῦτέστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστι, διὸ καὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἐγγυτάτω κατασκευῆν, ἐκ τοῦ Πνεῦμα Χριστοῦ θεολογεῖσθαι, τὴ καὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ εἶναι τρανώσαντος, « **Ὁ** δὲ Υἱὸς, » φησὶν, « ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὔτε ἔστιν, οὔτε λέγεται, οὔδ' ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὐτῆ. » **Εἰ** τοίνυν ὡς Πνεῦμα Χριστοῦ Πνεύματος λεχθῆναι Χριστὸς ἀντιστρέφω: ἐκ τῆς τοιαύτης φύσει σχετικῆς ἀκολουθίας οὐ δύναται, πῶς ἐξ αὐτῆς ὡς ἀποστολὴ παρὰ Χριστοῦ Πνεύματος, ἀποστολὴ παρὰ Πνεύματος ρηθῆναι Χριστοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐδέτητος λόγον ἀντιστροφῆς; δύνησεται; **Οὐκ** ἔστιν οὐδὲ μῶς τοῦτο τῆς θεοπευστοῦ Γραφῆς ὀπουδῆ ποτε. Καὶ γὰρ τὸ τινὸς λεγόμενον ἀντιστροφήν ἐκ τῆς φυσικῆς σχίσσεως μὴ δεχόμενον, ἐξ αὐτοῦ ἔστιν ἀναντιρρήτως, οὐ λέγεται· οἷον τὸ τοῦ φωτοῦ ἄνθος τοῦτου ἄνθος λεγόμενον, καὶ μὴ πρὸς αὐτὸ ἀντεστραμμένως ἔχειν νοούμενον, ὡς τοῦτου τὸ φωτὸν λελέχθαι, ἐξ αὐτοῦ ἔστιν ὁμολογουμένως, οὐ ἄνθος λέγεται. Καὶ ἡ τοῦ πυρὸς ζέσις μὴ τὸ τῆς ἀντιστροφῆς δεχομένη, ὡς τὸ πῦρ καλεῖσθαι τῆς ζέσεως, ἐξ αὐτοῦ ἔστιν ἄρα, **οὐ** ζέσις κατονομάζεται. Ὡσαύτως ἔχει καὶ τὸ τῆς πηγῆς ὕδωρ, καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς· ἀντιστροφήν μὴ εἰδῶτα, ἐξ αὐτῶν εἰσιν ὄν ἄρα λέγονται. Καὶ λοιπὰ παραπλήσια, ὡς ἂν ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὅπερ τὰ ὄντα κατ' ἀμυδρὰν εἰκασίας ἐμφέρειαν ἀνεικονίσωμεν; καθὰ που τῆς γρηγόρσεως ὁ ἐπίνομος, καὶ θεολόγων ἀκρέμων διδασκαλικῶς ἀποφαίνεται. Τῶν οὖν ἐν ταῖς θεαρχικαῖς ὑποστάσεσι πέμψεων ἐκ τῶν ἱερῶν τοῦ Εὐαγγελίου λογίων ἐν τούτοις θεωρουμένων, καὶ διευλυτουμένων, ἐξ ὧν οἱ διαφοροῦμενοι φέγγονται, καὶ τῶν ἐν τοῖς λειτουργικοῖς πνεύμασιν ἐτέρως ὡς καθυπηρετουμένοις ἀνήκει κτιστοῖς καὶ περιγραπτοῖς, ὃ διαίρεσεις ἀποστολῶν οἰκοθεν ἐπὶ τοῦ μέσου παράγων, καὶ φάσκων· « Ἀποστέλλει τις υἱὸν, ἢ δούλον ἢ τι ἕτερον παρ' ἄλλου τοῦτο λαβῶν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων, » ἐπειδὴ πρὸς τὰς διειλημμένας τῶν θεϊκῶν προσώπων πέμψεις ἀφορῶν τὰτα συνελρεῖ, πρὸς ποῖον τούτων ἀποτετεινόμενος ἐπιπλέκει, συνορᾶν οὐκ ἔχω. Πρὸς ἓνα γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν ἀποβλέπων, οὕτω φαίνεται συντιθείς. **Εἰ** μὲν οὖν πρὸς τὸν Πατέρα τῶν αὐτοῦ λόγων, ὁ μὲν πρῶτος καὶ διπλοῦς μερισμὸς, εἰ καὶ τὸ ἀρμόττον τηρεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ δεῦτερος. **Τί** γὰρ ὁ πέμπει Πατὴρ παρ' ἄλλου τοῦτο λαβῶν; **Οὐκ** ἔστιν ὁπίσω ποτε. **Εἰ** δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν τὰνάπαλιν ἀναδείκνυται, καὶ τῶν μερισμῶν ὁ μὲν δεῦτερος τὸ κατάλληλον φέρει κατὰ τὴν τοῦ συντεθειμένου ὁδόν, ὁ δὲ πρῶτος ἐν τῇ μέρει διπλοῦς ὡν ἡλλοτριῶται. **Οὐ** γὰρ δήπου πέμψεις Υἱοῦ παρὰ τοῦ Μονογενοῦς οὐδαμῶς. **Εἰ** δὲ τις εἶρεῖ πρὸς τὸν Πατέρα μὲν ἀφορᾶν τὴν πρῶτον, πρὸς τὸν Υἱὸν δὲ τὴν δεῦτερον, τὸ ἀσύμ-

nifesto declarans quod, licet ex Patre ambo sint et Filius et Spiritus, et utrique commune est ex Patre esse, attamen commune non est ex alio aliud esse secundum conversionis naturam, sed Spiritus ex Deo cum sit, ex Patre nempe, et Christi Spiritus est, ideoque ex Christo secundum magni hujusce Patris probationem, qui ex eo quod Spiritus Christi decernatur, ex Christo etiam esse declaravit : « Filius vero, » ait, « ex Deo cum sit, non est neque Spiritus, neque dicitur, et correlativa hæc series non convertitur. » Si itaque uti Spiritus Christi, vicissim Spiritus Christus, ex simili correlativa serie dici non potest, quo modo ex eadem uti missio Spiritus a Christo missio, missio Christi a Spiritu secundum rationem divinitatis vice versa dici poterit? Nullo id in loco divinitus inspiratarum Scripturarum inveneris. Licet quod alicujus dicitur, quod tamen conversionem ex naturali habitudine non admittat, sine ulla dubitatione ex eo est, cujus dicitur : qualis est plantæ flos, qui illius flos dicitur, nec tamen erga illam convertitur, ita ut illius planta dicatur, ex ea est omnium calculo cujus flos dicitur. Et ignis calor, qui conversionem non recipit, adeo ut ignis dicatur caloris, ex eo est, cujus calor nuncupatur. Sic se habet et fontis aqua, et solis lunæ, quæ conversionem nesciunt, ex iis sunt, quorum esse dicuntur, et alia similia ; ut ex iis quæ sunt, illa quæ supra ea sunt, tenui similitudinis inagine repræsentemus ; ut quodam in loco vigilantæ cognominis, et theologorum apex doctoris in morem decernit. Missionibus itaque quæ in divinitatis principibus hypostasibus considerantur, ex evangelicis elogiis ita expositis, et ex dictis divinarum Patrum examinatis, et quæ in administratoriis spiritibus, uti administris congruit creatis et circumscriptis alio atque alio modo se habere dijudicatis, qui missionum differentias ex propriis in medium affert, dicitque : « Mittit quispiam filium aut servum, vel aliquid aliud, ab alio illud accipiens, sive ex seipso habens, » cum ad jam dictas divinarum personarum missiones respiciens, hæc aggregat, ad quodnam ex his mentem intendens, similia complicat, discernere non valeo. Ad unum enim idemque respiciendo, ista videtur congerere. Si itaque ad Patrem, suorum dictorum primum, duplexque divisio, licet conveniens servat, ab eo tamen secundum longe est. Quid enim est, quod mittat Pater ab alio id accipiens? Hoc nullum usquam est : si ad Filium, contrarium deprehenditur, et divisionum secunda non incongrue se habet, si mentem auctoris respicias, prima una sui parte, cum duplex sit, longe a proposito disjungitur. Neque enim uspiam est missio Filii ab Unigenito. Quodsi quis dixerit ad Patrem quidem referre primam, ad Filium verò secundam, sermonis positione ea neque cohæreere neque congruere constabilet.

Οὐ γὰρ δήπου πέμψεις Υἱοῦ παρὰ τοῦ Μονογενοῦς οὐδαμῶς. **Εἰ** δὲ τις εἶρεῖ πρὸς τὸν Πατέρα μὲν ἀφορᾶν τὴν πρῶτον, πρὸς τὸν Υἱὸν δὲ τὴν δεῦτερον, τὸ ἀσύμ-

10. Nihilominus hisce neglectis, ad quod qui similia effatur contendens decertat, illud probare volens, neque ex Filio, neque per Filium esse Spiritum, animum intendentes, hic quoque adversus ipsum argumenta more nostro conquisita apponemus. Cum enim dixisset, « ab alio accipiens, vel a seipso habens, » hisce contra subinfert: « Et mittunt solares radii ad nos lumen, a sole nempe illud habentes. » Hæc porro ad Filium respicientem dicere, hac inductione quam in exemplum affert, palam est. Etenim si accipere Filium ab alio, hoc est Patre, Spiritum sanctum asserens, secundum divinarum Scripturarum interpretationes assereret, quæ quidquid ex Filio et per Filium dicitur, tum de increata et supernaturali Spiritus hypostasi, tum de rerum factura et creatione ad Patrem primam causam, et radicem, et principalem et primariam referunt, cum et inde Filium ipsum subsistere uti Deum par sit, et ante sæcula intonant, secundum vero ordinem sempiterni hypostaseon progressus, et inde ex utroque connaturale, essentialiter existere, ex Patre nempe per Filium tradunt; si ita pronuntiaret, næ ille præceptæ nobis Scripturarum perquisitioni inhæreret. Verumtamen cum conatus suos alio convertat, et hisce oppositum insinuet: « Et mittit, ait, Paracletum Unigenitum acceptum ab alio, neque ex ipso, neque per ipsum existentem, » a quo vero accipit Patre, solo nempe, Spiritum communem esse et proprium uti Patris ita et Filii, quorum receptionem et explicationem supra allata Patrum dicta manifestant, modis omnibus relegat, ut servile ministerium complere Filium necesse sit, et alienum ab ipso Spiritum esse, quorum ineptum atque absurdum dictum dicta doctorum aperte redarguunt, palam comprobant, et vix Spiritum esse Filio concedit, dum ait, « aut ipse habens, » non æqua tamen ratione, sed diverso modo a Patre, illud « ex Filio » et « per Filium » omnino amandans, ut ineptiebat Nestorius Deum et hominem natura Verbum, deiferum hominem appellans, cujus quoque fidei Symbolum propriæ sectæ reperitur ab eodem traditum. ut edicatur ab iis qui ad sacrum lavaerum accedunt, « neque ex Filio, neque per Filium, » sonore clamans, adversus quem contendens a Deo glorificatus Cyrillus, dum ex Filio Spiritum profundi, et esse, et existere disputat, palam aperteque subinfert, « eadem ipsa ratione, qua a Deo et Patre. » Sed neglectis hisce quæ fusiores sermones exposcunt, ad concedentem nunc, « Spiritum etiam a Filio haberi, sed diversa ratione a Patre, » ex proxime, ut diximus, supraque appositis dictis theologici pauca quædam in memoriam redigantur, quæ plane clamant: « Dei et Patris naturalium bonorum essentialiter existens Filius particeps, habet Spiritum eo ipso modo, quo intelligitur Pater habere. » Præterea mystagogi qui hæc explanat ex iis quæ supra attulimus, unum tunc præteritum silentio, nunc

Α. « Ὅμως αὐτὰ παριδόντες, καὶ πρὸς ὃ κατεπιγόμενος ὁ ταῦτα φωνῶν ἀμιλλᾶται, συστήσει θεῶν μῆτ' ἐξ Υἱοῦ, μῆτε δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα σκοποῦντες, παραθήσομεν κἀνταῦθα τοὺς ἐλέγχους ὁθὲν εἰσθῆμιν. Εἰπὼν γὰρ, « παρ' ἄλλου λαβῶν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων, » σύντροχα τοῦτοις ἐπάγει· « Καὶ ἀποστέλλουσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου μέχρις ἡμῶν τὸ φῶς, παρὰ τοῦ ἡλίου δηλονότι αὐτὸ ἔχουσαι. » Ὅτι δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφέρων ταῦτά φησιν, ἐκ τῆς ἐπιταγῆς τῆσδε δὴλόν ἐστι μᾶλλον τῆς παραδειγματικῆς. Εἰ μέντοι τὸ λαβεῖν τὸν Υἱὸν παρ' ἄλλου, τούτῃσι τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα τὸ θεῖον λέγων, κατὰ τὰς ἐκφρασματικὰς Γραφῶν τῶν θεῶν ἐρωᾶτο φάσκων, αἱ πῖν ὃ τι παρ' ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ λεγόμενον ἐπὶ τε τῆς ἀκρίστου καὶ ὑπερφουοῦς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ἐπὶ τε τῆς τῶν ὄντων δημιουργίας καὶ κτίσεως· εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν Πατέρα καὶ τὴν βίβαν, καὶ τὸ ἀρχικὸν αἰτιον, καὶ τὸ προκαταρκτικὸν αἰτιον ἀναφέρουσιν, ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ τὸν Υἱὸν ὑφεισθῆναι θεοπροπῶς ἐκείθεν καὶ προαιωνίως ἀνακηρύττουσιν, κατὰ δὲ τὴν τάξιν τῆς ἀθιδοῦ προόδου τῶν ὑποστάσεων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν αὐτῶν συμφύσιν ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς ὑπάρχειν, ἡγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παραδιδόσκειν· εἰ οὕτω διαγγέλλων ἐτύχανε, τῆς ἐντεταλμένης γραφικῆς ἐρεύνης ὁλος ἦν ἐξεχόμενος. Ἐπὶ δὲ τὸ σπουδαζόμενον κατὰ γε τὴν ἐναντίον, « Καὶ πέμπει, » φησὶ, « τὸν Παράκλητον ὁ Μονογενῆς παρ' ἄλλου λαβῶν, μῆτ' ἐξ αὐτοῦ, μῆτε δι' αὐτοῦ ὄντα, » παρ' οὗ δὲ λαμβάνει τοῦ Πατρὸς μόνου, τὸ μὲν κοινὸν εἶναι καὶ ἕδιον ὡς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὧν τὴν λῆψιν καὶ διευκρίνησιν αἱ ἀνωτέρω τεθειμέναι πατρικαὶ βήσεις διατρανοῦσι, παντάπασιν ἀπελαύνει, τὸ δὲ διυκονικὴν ἀποπληροῦν τὸν Υἱὸν χρεῖαν, καὶ τὸ ἄλλότριον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα καθισθῆναι, ὧν τὴν ἀποπλάνει εἰς ἔλεγχον αἱ αὐταὶ διδασκαλικαὶ φανεροῦσι θεηγορίαι, συνίστησιν ἐναργῶς, μόλις δ' ἔχει τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν συγχωρεῖ λέγων, « ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων »· πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ καὶ οὕτω τῷ Πατρὶ ἀνομοίως τὸ ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ πάμπαν ἀποβραπίζων, κινδύπερ ἑληρώδει Νεστορίων, τὸν φύσει θεῶν ἄνθρωπον Ἀλόγον θεοφῶρον ἄνθρωπον ὀνομάζων, οὗ καὶ Σύμβολον εὐρηται πίστεως τοῖς τῆς οικείας συμμορίας πρὸς τοῦτου παραδεδομένον κηρύττειν ἐν τῷ τῶν προσερχομένων βαπτίσματι, « μῆτε ἐξ Υἱοῦ, μῆτε δι' Υἱοῦ· διατόρως ἀναφωνοῦν· πρὸς ὃν καὶ ὁ θεοδόξατος ἀποτείνόμενος Κύριλλος, ἐν οἷς ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προχίται, καὶ ἐστι, καὶ ὑπάρχει θεολογεῖ, διαβρῆδον συχνῶς ἐπιφέρει, « καθάπερ ἀμέλει παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Ἄλλὰ τούτων ἀφέμενοι πλάτους ὀποιοῦσθῆτινο· δεομένων, πρὸς τὸν δίδόντα νῦν, « τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν ἔχειν, ἥκιστα δὲ γε ὡς ὁ Πατήρ, » ἐκ τῶν ὧν ἐγγύς ἐφημεν, ἀνωτέρω τεθῆναι χρῆσεων θεολογικῶν βραχέα τινὰ παρατιθέαμεν εἰς ἀνάμνησιν, ἅτα βοῶσιν αὐτόχημα, « Τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινωδῶς, ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ. » Ἐτι δὲ τοῦ ταῦτα διασαφονύοντος· μυσταγωγῶ ἐκ τῶν ὧν παρελί-

πομεν ἐν χρήσεσι ταῖς δηλωθείσαις, μίαν καὶ τήνδε ἅπαρσιν ἡμεῖς χρῆσιν, οὕτω φεγγομένην αὐτολεξεί· « Ἀπολύων ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκειμένον, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν καταχρίει Πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτῷ ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἀναπηγάξει φύσεως. » Τὴν οὕτω δὲ κηρυσσομένην θεολογίαν τὸν ἀπαρνούμενον οὐ μόνον εἰς τὸν Μονογενῆ δυσφημοῦντα δείκνυσιν ὁ αὐτὸς θεηγόρος, ἀλλὰ τὰς αὐτὰς καὶ τῷ Πνεύματι δυσφημίας προσάπτοντα. Εἰς γὰρ τὸ, « Ἐκεῖνος ὑπομνήσει ὑμᾶς ἃ εἶπον ἐγὼ, » οὕτω φησὶν· « Οὐκοῦν ὡς εἶδὸς τὰ ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Μονογενοῦς πάντα ὑμῶν ἀναγγελεῖ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκ μαθήσεως ἔχον τὴν εἰδησιν, ἵνα μὴ φαίνεται διακόνου τάξιν ἀποπληροῦν, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ εἰδὸς ἀδυστάτως πάντα τὰ ἐξ οὗ καὶ ἐν ὑπέρῃ εἰσιν. » Ἐποῦν καὶ βημάτων ἐκ τῶνδε τῆς εὐσεβείας· οἱ πρόβουλοι τῶν, « Ἐκεῖνος ὑμᾶς ὑπομνήσει, ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, » ὁ Παράκλητος δηλονότι, καὶ « ὅσα ἀκούσει λαλήσει, » ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτου καθαρωτάτως ἀναγορευοῦσαι, καὶ εἰ μὴ τὸδε, τὰ τῆς ἀτοπίας ἀκολουθεῖν ἀποφαίνονται, ὡς περ ἐπὶ τῆς πέμψεως ἐλέγγυον καὶ τῆς χορηγίας καὶ δόσεως, καθάπερ ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιαύτων τὴν ἴσην ἀναλογίαν ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἔγνωμεν, ὡς προειρηται, ὁ παράδειγμα παραθεῖς ἥλιον, ἀκτίνα καὶ φῶς, ὡς ἂν καὶ τοῦτο θεωρηθεῖη, καὶ φάσκων τὴν ἀκτίνα παρ' ἄλλου λαμβάνουσαν, ἤγουν τοῦ ἡλίου τὸ φῶς πέμπειν, μὴ ἐξ αὐτῆς ἢ δι' αὐτῆς ὄν, κἀνεῦθεν εἰκονίζων πέμπεσθαι παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἢ δι' αὐτοῦ ὑπάρχον, πῶς κἀκ τῆσδε τῆς παραθέσεως συσκευάσεως ὄλωξ ἕξει παρῆσδυσιν, πρὸς ἅπερ οἱ θεοφόροισι δογματίζουσιν, ἢ μᾶλλον ἢ ἐξ ὧν ἀπάρνεται, συνάγουσιν οὗτοι δυσφημίας, πῶς διαδρᾶναι δυναίεται; Εἰ δὲ γε τῶν πατρικῶν θεολογικῶν ἐπὶ ἀφορμῆσιν ἔχων, ὡς ἐκφαίνει ἑαυτὸν μὴ θέμενον τῶνδε σκέψιν, μὴ βάσανον, οὐδαμῶς ἐπιστρέφεται, ἄλλως μέντοι λογικῆς μαθημάτων παιδείας ἐνδιαπρέψας, πῶθεν ἔσχε τὴν ἡλιακὴν ἀκτίνα λειτουργικῶς ἢ ὀργανικῶς εἰς τὴν τοῦ φωτὸς λαμβάνειν ἀποστολήν, ὡς μὴ δι' αὐτῆς τοῦτο εἶναι, εἰ γε τὰ τρία ὁ δίσκος, ἢ ἀκτίς, καὶ τὸ φῶς, τρισσὸν ὑπάρχει φῶς καὶ ἀμέριστον, καὶ μία συνῦπαρξις τῶν τριῶν, καὶ μίαν πληροῦσιν φύσιν, ἢ συμπληροῦσιν, καὶ διηνεκῶς τὸ ἡνωμένον ἔχουσι καὶ ἀχώριστον, ἕως ἂν ἡ τοῦδε τοῦ παντὸς μένη σύστασις; Εἰ γὰρ τὸ διὰ τινος λεγόμενον ἐκ τινος ἢ φυσικῶς λέγεται καὶ οὐσιωδῶς, καὶ τὴν ἐνεῦθεν εἰς τὸ εἶναι δι' οὗ λέγεται πλουτεῖ πρόδοτον, ἢ ὀργανικῶς καὶ ὑπουργικῶς, καὶ ἥκιστα δι' αὐτοῦ τὸν τῆς ὑπάρξεως λόγον αὐχεῖ, καθάπερ ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ σωλήνος τὸ ὕδωρ. Οὐδαμῶς γὰρ οὕτω εἰς τὴν τοῦ ὕδατος φυσικὴν λαμβανόμενός ἐστιν ὄντοτητα, εἴπερ ἑτεροφύης αὐτοῦ καὶ ἑτεροοῦστος, ὅτι μὴ μόνον εἰς ὀργανικὴν τοῦτου διάθεσιν. Εἰ δὲ τις φαίη διὰ τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ ἐκείθεν, ἢ διὰ τῆς πηγῆς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀμφοτέρω γὰρ διαγγέλλεται, τὴν εἰς τὸ εἶναι διὰ τῆς πηγῆς ἢ ἐξ αὐτῆς διὰ τοῦ ποταμοῦ, παρευθὺς ἐδῆλωσε τοῦ ὕδατος ἐκβλυσιν, ὡς ὀμοφυῶν τῶν τριῶν ὄντων, καὶ οὕτω λαχόντων φύσεως, ἐκ

inseramus, verbis hisce dictatum: « Liberans a peccato sibi adhaerentem, proprio postmodum inungit Spiritu, quem emittit ipse quidem, uti ex Deo Patre Verbum, et ex propria nobis natura more fontis effundit. » Hanc inculcatam theologiam ahnegantem non tantum in Unigenitum blasphemum, sed easdem quoque blasphemias ipsi Spiritui appingere, divinus iste Pater ostendit. Namque in illud: « Ipse suggeret vobis quæ ego dixi, » ita pronuntiat: « Itaque tanquam benesciens, quæ in consilio Unigeniti sunt, omnia vobis annuntiabit Spiritus, non disciplinæ habens cognitionem, ne videatur administri locum explere, sed ut Spiritus ipsius, et sciens inseparabiliter omnia illius ex quo et in quo est. » Si itaque pietatis propugnatores ex verbis hisce: « Ipse vobis suggeret, ille me glorificabit, » Paracletus scilicet, et « quæcunque audiet loquetur, » ex Filio hunc esse perspicue prædicant, et si id non fuerit, absurda consequi decernunt, uti de missione, et suppeditatione, et datione dicebamus, et ex his et similibus eandem proportionem in Patre et Filio, et in Patre et Spiritu cognoscimus, ut antea dictum est, qui in exemplum adducit solem, radium, et lumen, ut id quoque in examen proferamus, dicitque radium ab alio accipientem, sole nempe, lumen mittere, quod neque ex ipso, neque per ipsum est, indeque sibi figurat mitti a Filio Spiritum, neque ex ipso, neque per ipsum existentem, quomodo ex hac comparatione ad ea quæ divini Patres definiunt penetrare, sive potius ex iis quæ ipse pernegat, blasphemias exortas effugere poterit? Quodsi in dicta Patrum theologica mentem prorsus non applicans, namque ea neque considerasse, neque examinasse plane ostenditur, nullo modo admittit, licet in logicis disciplinis præcellat, undenam habuit solarem radium administri instar, aut instrumenti in missionem luminis inservire, adeo ut per radium illud non sit, si tria hæc, orbis, radius, et lumen trinum lumen existit et indivisum, et una est eorum coexistentia, et unam simul complent naturam, perpetuoque conjunguntur, et inseparata permanent, donec universi hujus constructio perdurabit? Namque si quod per aliud dicitur ex alio, aut naturaliter et essentialiter dicitur, et inde ad esse per quod dicitur progressum possidet, aut instrumenti modo, vel servi more, et nullo modo per ipsum existentiam habere gloriatur, uti ex fonte per tubum aqua; nullo siquidem modo in naturalem aquæ essentiam accipitur, si alterius ille naturæ atque essentiæ est, nisi tantum ad instrumentalem aquæ transitum. Quod si quis dixerit per fluvium inde aquam esse, aut per fontem ex oculo, ambo siquidem pronuntiantur, ad esse per fontem, sive ex ipsa per fluvium, illico aquæ scaturiginem indicavit, cum hæc tria ejusdem naturæ sint, eamque sortita sint naturam, ut ex primo per secundum tertium sit; hæc, inquam, si ita se habent, quam ex naturali serie sermo pru-

bationem habebit, radium dicens ex sole lumen, A eo scopo quod per ipsum non sit, sed accipiens mittat? alterius siquidem naturæ indicium in his non ejusdem, instrumenti, et administri absque ulla hæsitacione radii usum explentes? quæ a Deo illustrata Ecclesiæ lumina, cum aliis pluribus imaginibus, uti res creatæ concedunt, in similitudinem quoquomodo increatæ Triadi respondentem tradiderunt, ostendentes ex Patre ambarum personarum naturalem et sempiternam existentiam Filii et Spiritus, et per Filium Spiritus, uti ex sole radius est et lumen, et per radium lumen, sed ex Filio quoque Spiritus est uti ex radio lumen, cum ambæ præpositiones iisdem viribus præpollcant. Licet magnum inter eas alio modo consideratas discrimen sit, dum primam ac præcipuam causam Patri ex manifestet, illudque quod absque causa est, de quibus sanctorum Patrum decreta in aliis nostris commentariis, cui id animus est, reperiet. Nunc vero cum unius naturæ figuratæ divinæ hypostases, et ejusdem honoris considerentur, et eorum quæ repræsentant idem inter se et mutuis honor proportionem quadam sit, et eandem naturam possideant, ex quibus divini Patres dicunt, manifestatur ejusdem Deitatis Spiritum divinum mitti ex ambobus, et uti ex ambobus essentialiter effusum, ex Patre nempe per Filium, ad sanctificandam rationis compotem et intellectualem creatam essentiam, indivise, et ab æterno, quemadmodum ex ambobus lumen mittitur, hoc est illuminatio per aerem, ex sole nempe per radium indivise profusa ad sensibilia creataque illuminanda, etsi non ab æterno, ipsis tamen coæva, unaque cum illis existens. Hinc in rebus divinis præcellentissimus Epiphanius, in *Ancyroto*, inter reliqua alia quæ decernit, pari modo definit: « Spiritus sanctus Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre et Filio. » Et divinus Cyrillus frequentia varieque Patrum dicta, ex Patre et Filio et per Filium plane asseverantia Spiritum sanctum in unum aggerans et exponens primo ad Palladium libro, « ex ambobus, ait, essentialiter effusum, » ex Patre nempe per Filium, ut antea diximus.

11. Qui vero e ventre clamat, et iis quæ ex ventre sunt, adhæret, et quæ ex ipsa emanant, sentiis ac verbis immanet, etiam hæc confarcinans subdit: « Si Spiritus progrediebatur antea, Filius vero promittebat Spiritum mittere a Patre, hoc est assensum præbere, et cooperari ut ille accederet. Nunc vero Filius cum antea advenisset, ipse rursus promisit se missurum Spiritum. » Et undenam hæc sunt? Ex quibus Patrum traditionibus aut testimoniis scripto mandatis, aut his ipsis verbis expositis, aut ita pronuntiatis ut ex iis colligi aliquo modo possint, habuit? Plane dicitis suis confirmat nullo modo Spiritum adventasse

τοῦ πρώτου διὰ τοῦ δευτέρου τὸ τρίτον εἶναι. Εἰ γὰρ οὕτω ταῦτα, ποῖαν τὴν ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος σύστασιν ἔξει, τὴν ἀκτίνα φάσκων ἐκ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς ἐπὶ διανοίᾳ τοῦ μὴ δι' αὐτῆς μὲν εἶναι, λαμβάνουσαν δ' ἀποστέλλειν; ἑτεροφυίας γὰρ ἐντεῦθεν ἐμπεσεῖται τράνωσις τούτοις, οὐχὶ συμφυίας ὀργανικῆν, ἢ λειτουργικῆν ἀναμφιλέκτως τῆς ἀκτίνο; χρεῖαν ἀποπληρώσεως· ἄπερ οἱ θεοφεγγεῖς λαμπτήρες τῆς Ἐκκλησίας σὺν πλείοσιν ἄλλαις εἰκόσι, καθόσον ἐκ τῶν κτιστῶν ἐστὶν ἐφικτὸν εἰς ἐμφέρειαν ἀναλογοῦσαν τῆς ἀκτίστου Τριάδος παραδεδώκασιν, παραδεικνύοντες τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀμφοτέρων προσώπων φυσικῆν καὶ ἄλθινον ὑπαρξιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου ἡ ἀκτίς ἐστὶ καὶ τὸ φῶς, καὶ διὰ τῆς ἀκτίνο; τὸ φῶς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἀκτίνο; τὸ φῶς, ἐκατέρων προθέσεων ἐνταῦθα κεκτημένον τὸ ἰσοδύναμον, εἰ καὶ μεγάλη τις ἐτέρως ταῦτε διαφορά, ἤνικα τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν αἴτιον τοῦ Πατρὸς ἢ ἐκ ἐκφαίνει καὶ τὸ ἀνάκτιον, περὶ ὧν ἅττα τοῖς θεοῖς μυστηπόλοις μυσταγωγεῖται, τῶν ἡμετέρων ἐν ἄλλοις λόγοις εὐρηθὲν ὁ βουλόμενος. Νῦν δ' ὁμοφυῶν τῶν εἰκονιζομένων θεῶν ὑποστάσεων θεωρουμένων, καὶ ὁμοτίμων, καὶ τῶν εἰκονιζόντων τὸ ὁμοτίμον πρὸς ἄλληλα κατὰ τὸ ἀναλογοῦν, καὶ τὸ ὁμοφυῆ; ἐχόντων, ἐξ ὧν φασιν οἱ θεηγόροι τρανοῦται, ὡς ὁμόθεον ἐξ ἀμφοῖν πέμπεται Πνεῦμα τὸ θεῖον, καὶ ὡς ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς προχοόμενον, ἦγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ εἰς ἀγιασμὸν τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς κτιστῆς οὐσίας ἀμερίστως καὶ ἀδίως, καθάπερ ἐξ ἀμφοῖν τὸ φῶς πέμπεται, τούτεστιν Ἐλλαμψίς ἢ εἰς τὸν ἀέρα, ἦγουν ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνο; ἀμερίστως ἐκείθεν παραγομένη τῶν αἰσθητῶν εἰς φάσιν καὶ τῶν κτιστῶν, εἰ καὶ μὴ ἀδίως, ἀλλ' οὖν ὡς σύγχρονος αὐτοῖς καὶ συνυπαρκτος. Ὅθεν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ μετὰ τῶν ἄλλων ὧν θεολογεῖ παραπλησίως διαξείσιν οὕτως· « Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα ἀληθεῖας ἐστὶ, φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. » Καὶ Κύριλλος ὁ θεσπέσιος τὰς συχνὰς καὶ διαφόρους τῶν πατρικῶν ῥήσεων, τῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ σαφῶς θεολογουσῶν Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ταυτὸ συνάγων καὶ σαφηνίζων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιον, « Ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς, » φησὶ, « προχοόμενον, » ἦγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς προεκτέθειται.

α'. Ὁ δ' ἀπὸ κοιλίας φωνῶν, καὶ τοῖς ἀπὸ κοιλίας στοιχῶν, καὶ τοῖς ἀπ' αὐτῆς ἐμμένον ῥήμασι καὶ νοήμασι, καὶ τὰδε συνείρων ἐπάγει· « Εἰ τὸ Πνεῦμα ἐπεδήμει πρότερον, ἐμελλε εἰς ὁ Υἱός, καὶ ἐπηγγέλετο ἂν πέμψειν αὐτὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ἦγουν εὐδοκῆσειν καὶ συνεργῆσειν ἀφικέσθαι αὐτόν. Νῦν δὲ ὁ Υἱός ἐπὶ πρότερον ἐπεδήμησεν, αὐτὸς αὐθις ἐπηγγέλετο πέμψειν τὸ Πνεῦμα. » Καὶ πόθεν ταῦτα; ἐκ ποίων παραδόσεων καὶ μαρτυριῶν γραφικῶν, ἢ τὸ συνάγεσθαι δεικνυμένων, ἢ τιθεμένων ῥητῶς ὀπουδήποτε; Ἐμφανῶς ἐξ ὧν φησὶ διαβεβαιούται μηδαμῶς ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ Πνεύματος πρὸ τῆς ἐν ὑπερφῶ ἐπηγγελημένης τούτου καταφω-

τῆσεως, ἣν ὁ Θεὸς Λόγος καιρῷ τοῦ σωτηρίου πά-
 θους ἐξ ἰδίας πέμψεως ἐπηγγέλματο. Πῶς οὖν ἂ
 Γραφαὶ βωῶσι ληφθήσονται; Πῶς ἄρα δὲ καὶ διαγνώ-
 σθήσονται, εἰ μὴ κατ' αὐτὸν τὸ ὄνειροπολούμενον
 ἐξουσίαν; Ἐν μὲν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγῳ τῆς
 θεολογίας ὁ γρήγορος νοῦς περὶ τοῦ πανσθενοῦς
 Πνεύματος κράζει μεγαλοφώνως· «Τοῦτο ἐνήργει
 πρώτον μὲν ἐν ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ οὐρανίαις δυνά-
 μεσι.» Καὶ μετ' ὀλίγα· «Ἐπειτα ἐν τοῖς Πατράσι
 καὶ ἐν τοῖς προφήταις.» Καὶ μετὰ τινα· «Ἐπειτα
 ἐν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς.» Ἐν δὲ τῷ περὶ τοῦ
 Πνεύματος Ἀντιρρητικῷ διατόρῳ ἀνακηρύττει,
 «παντοδύναμον αὐτὸ φάσκων, παντεπίσκοπον, διὰ
 πάντων χωρῶν πνευμάτων, νοερῶν, καθαρῶν, λε-
 πτοτάτων, ἀγγελικῶν, οἰμαι, δυνάμεων, ὡσπερ καὶ
 προφητικῶν καὶ ἀποστολικῶν κατὰ ταυτὸ καὶ οὐκ
 ἐν τοῖς αὐτοῖς τόποις, ἄλλων δὲ ἀλλαχοῦ νεμεμη-
 νων, ᾧ δηλοῦται τὸ ἀπερίγραπτον.» Καὶ αὖθις ἐν τῷ
 εἰς τὴν Πεντηκοστὴν· «Καὶ κατέβη Πνεῦμα Κυ-
 ρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς.» Καὶ πάλιν· «Τοῦτο
 τὸ Πνεῦμα, σοφώτατον γὰρ καὶ φιλοφρόντατον, ἀν-
 ποιμένα λάβη, ψάλτην ποιεῖ, πνευμάτων πονηρῶν
 κατεπέδοντα, καὶ βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ ἀναδείκνυσιν.
 Ἐὰν αἰπίλον ευκάμια κνίζοντα, προφήτην ἐργά-
 ζεται· τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Ἀμὼς ἐνθυμήθητι. Ἐὰν
 μειράκιον εὐφρὸς λάβη, πρεσβυτέρων ποιεῖ καὶ παρ'
 ἡλικίαν κριτὴν· καὶ μαρτυρεῖ Δανιὴλ ὁ νικήσας ἐν
 λάκκῳ λέοντας.» Ἐξ ὧν ἡ Ἐκκλησία μέλει δια-
 πρυσίως ἐν τισι τῶν καθημέραν μελφδικῶν ἱμνων
 αὐτῆς, γεραίρουσα τὸ διὰ τῶν προφητῶν, ὡς δι' ὄρ-
 γάνων, κατὰ καιροῦς ἰδίου καὶ τόπους φθεγγόμενον
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τοῦ λοιποῦ τοῖον ἔχει πρὸς
 ταῦτα τὸ ἐμφανίζον, τὸ μὴ ἐπιδημῆσαι· λέγειν αὐτὸ
 πρότερον; Μῶλλον δὲ ποίας ἀντικαταστάσεως οὐκ
 ἐξέχεται; Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φρικώδει ἐπιφανεῖ
 τῆς τοῦ Κυρίου σαρκώσεως ἢ τῆς θεολογίας ἀκρότης,
 ἐν ἑνὶ λόγῳ ἀμφοτέρων, τῷ Ἀντιρρητικῷ, περὶ τοῦ
 Πνεύματος λέγων τάδε διατρανοί· «Γεννάται Χρι-
 στός, προτρέχει. Βαπτίζεται, μαρτυρεῖ. Πειράζεται,
 ἀνάγει. Δυνάμεις ἐπιτελεῖ, συμπάρομαρτεῖ. Ἀνάγε-
 ται, διαδέχεται. Πρὸ δὲ τούτων φάσκει, καὶ τοῖς μν-
 θηταῖς κατὰ μέρος ἐπιδημεῖ, ἣ τῶν δεχόμενων δυ-
 νάμει παραμετρούμενον, ἐν ἀρχῇ τῆ τοῦ Εὐαγγε-
 λίου, μετὰ τὸ πάθος, μετὰ τὴν ἀνοδὸν τὰς δυνάμεις
 ἐπιτελοῦν, καὶ ἐμφυσώμενον, γλώσσαις πυρίναις
 φαινόμενον.» Ποῦ εἰσιν οἱ τὸ ἐμφυσηθὲν παρὰ τοῦ
 Δεσπότου τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἀνάστασιν Πνεῦ-
 μα ἅγιον χάρισμα νομοθετοῦντες πνευματικόν; τότε
 δὲ τὴν ἐπιδημίαν τούτου γενέσθαι, ἥνικα πυρίναις
 γλώσσαις ὑπῆρξε φαινόμενον; Ἀκουσάτωσαν τοῦ
 μεγαλοκήρυκος, μὴ ἄλλο μυσταγωγῶντος, ἀλλ'
 αὐτὸ τοῦτο εἶναι τὸ ἐμφυσώμενον. Εἰ δὲ γε πρὸς τὰς
 ἐπιδημίας τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς ἐπι γῆς ἀναστρο-
 φαῖς τοῦ θεανθρώπου Λόγου, πῶς αὐτὰ διάφοροι,
 ἀπορήσουσι, πρὸς τοῦδε καὶ τὸν μηδεμίαν εἰδὸτα
 εἶχα τῆς ἐν ὑπερέφῳ τοῦ Παρακλήτου καθολικῶς
 ἐπιφοίτησιν, ὁ μεγαλόφωνος οὗτος θεοβόρῃμων φθά-
 νει προδιαλῶν, καὶ καταστρέφων σφίσι τὰ τῆς ἀπο-
 ρίας, καὶ τὰ τῆς ἀντιπαρατάξεως οὕτω διασφῶν·

A ante promissionem in coenaculo factam illius de-
 scensus, quam Deus Verbum tempore salutaris
 passionis ex sua ipsius missione promisit. Qua
 ergo ratione quæ Scripturæ clamant, accipientur,
 quomodo et dignoscatur, nisi secundum som-
 niantem istum prolata sunt? Oratione in Pen-
 tecostem mens theologiæ evigilis de omnipo-
 tente Spiritu clamat ingenti voce: «Hic vim
 suam exercebat primum in angelicis et cœlestibus
 potestatibus.» Nec multo post: «Deinde in Pa-
 tribus et prophetis.» Et post pauca: «Postmodum
 in Christi discipulis.» Et Antirrhethico de Spiritu
 sancto palam aperteque deprædicat, «illum omni-
 potentem» nuncupans, «omnia lustrantem, per
 omnes Spiritus penetrantem intelligentes, puros,
 tenuissimos, hoc est, angelicas, ut opinor, virtu-
 tes, quemadmodum per apostolicis et propheticis
 similiter, et eodem ipso temporis momento non in
 iisdem, sed aliis atque aliis locis degentes, progred-
 dientem. Quod quidem perspicue ostendit, eum
 nullius loci circumscriptione coerceri.» Rursus-
 que oratione in Pentecostem: «Et descendit
 Spiritus Domini, et deduxit eos.» Item: «Hic
 Spiritus, utpote sapientissimus atque hominum
 amantissimus, si pastorem nactus fuerit, cantorem
 efficit, pravos spiritus incantantem, atque Israhelis
 regem designat, si moros carpentem caprarium,
 prophetam reddit. In mentem revoca Davidem et
 Amos. Si adolescentem industrium acceperit, sen-
 iorum iudicem constituit, idque supra quam
 ætatis ratio ferre videtur: testis est Daniel, qui
 leones in lacu superavit.» Ex quibus Ecclesia
 sonora voce in quibusdam suis quotidianis canti-
 cis concinit, honorans, qui per prophetas, uti per
 instrumenta certis statisque temporibus locisque
 loquitur, Spiritum sanctum. Quare quid in his in-
 culcatur ipseque demonstrat, ante ipsum non ad-
 venisse? quin imo qui hic fuerit quod contrarium
 non astruet? Sed et de ipsa Domini incarnati ter-
 ribili apparitione in una ex duabus orationibus,
 Antirrhethica nempe de Spiritu sancto, hæc asse-
 rens theologiæ apex manifestat: «Christus nasci-
 tur, præcurrit Spiritus. Baptizatur ille, hic testi-
 monium perhibet. Tentatur illo, hic deducit, Mira
 efficit ille, hic comitatur. Ascendit ille, hic dedu-
 cit.» Et ante hæc ait: «Et ad discipulos sigilla-
 tum se confert, accipientium facultati commensu-
 ratus, nimirum in Evangelii principio, post passio-
 nem, post ascensum mira patris, et insufflatus,
 et linguis igneis apparens.» Ubinam sunt, qui in-
 statam a Domino apostolis post resurrectionem
 Spiritum sanctum, donum spiritale fuisse decer-
 nunt, tum illius adventum fuisse, cum linguis igneis
 apparuit? Discant a magno hoc præcone non allud-
 astruente, sed hunc ipsum fuisse, qui insufflatur.
 Quodsi nonnulli de Spiritu adventus, cum Ver-
 bum Deus et homo in terra versabatur, quomodo
 illi odeovarii fuerunt, adlabitabant, horum, necnon
 illius qui nullum alium quam Paracleti in coenaculo

ad universos adventum recognoscit divinus hic magnaque voce præditus sermonem præcipiens dissolvit, refellitque dubia, et oppositionis momenta manifestat : « Supererant quædam Salvatori quæ a discipulis, licet aliqui multiplici doctrina implerentur, tunc tamen portari posse negabat, ob eas quas insinuavi causas, atque id certe ea ipsis occultabat, rursusque dicebat fore, ut ab adveniente Spiritu omnia edocerentur, » Sed et Salvator in fine sæculorum carne advenisse dicitur, et ut homo in terra consuevisse : uti vero Deus perpetuo adveniebat, non tantum quod omnibus locis adesset, sed quod etiam locis ac personis certis, uti ista capere poterant, appareret; cum et Trinitatem in tabernaculo Abrahamus verus illius servus hospitio excipiat, et incircumscriptum Dei Verbum una simul cum pueris astat, fornacem rore aspergens, quem tyrannus intuitus obstupebat et Dei Filium esse fatebatur, et Ecclesia frequenter hunc in modum concinit. Et de his, cum multa supersint dicenda, hæc satis dicta snt, et potissimum de missione Spiritus, quam male et quam perniciose ea ab adversario accipitur, et quot et qualia de ea a Deo promoti Patres theologorum more tradentes instruunt, abunde dictum ac dijudicatum est.

12. Nunc vero eos qui a Christo vocati sunt, quod sæderi aures dederunt, et pacem exosculati sunt, adversarius criminans infra scribit : « Manifestare, inquit, effundere, et procedere facere, idem est. Cum itaque Dominus Jesus dicit se manifestaturum discipulis, et illi addubitant, quare se illis manifestaturus esset, et non mundo? Si manifestare idem fuerit, et procedere facere necessario ipsis asserentibus, semetipsum procedere facere in illos promittit, quod vel mente agitare absurdum est atque inopium. Et cum Deus manifestare semetipsum Moysi secundum eodem, seipsum procedere facere Deus dicit : si necessario effundere et procedere facere idem sunt, si igitur Spiritus diceret effundere, haberet hoc causam verisimilem, licet non veram, nunc vero « ex Spiritu meo » dicit. Quod si idem est mittere et procedere facere, Spiritus sanctus apud Isaiam Filium mittens, procedere facit ipsum. » *Manifestare* nullus ex divinis Patribus, dum ex Patre et Filio, sive per Filium Spiritum tradunt, usurpasse invenitur, neque ex nobis non paucis numero, sed nec illi ad quos ipse colloquium dirigit, sed interpretis, ut putat, error factum est, ut *φανερῶν*, quod *manifestare* est, sed raro usurpatur, cum non esset qui recte interpretaretur, intruderetur. Et verbi *mitti* significatum satis supra sententiam adversarii redarguentes examinavimus. Nihilominus ex iis absurdis, quæ a verbo *manifestare* ipse videtur colligere, ostendit semetipsum universas dictiones a Patribus in dictis ex Patre et Filio, sive per Filium enuntiatas, non alio significato in Deo, et alio rursus aliis in locis, sed eodem et uno in omnibus accipere, quod magis ipsum in alia atque alia

A « Ἦν τινα τῷ Σωτῆρι, καὶ εἰ πολλῶν ἐνεπιπλανη-
μαθημάτων, ἃ μὴ δύνασθαι βρασταθῆναι τότε τοῖς
μαθηταῖς, δι' ἃς εἶπον ἰσως αἰτίας, καὶ διὰ τοῦτο παρε-
καλύπτετο, καὶ πάλιν πάντα διδαχθῆσεσθαι ὕμιν
ὅπῃ τοῦ Πνεύματος ἐνδημήσαντος. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Σω-
τὴρ εἰς τὰ τέλη τῶν αἰῶνων ἐνδημήσει σαρκὶ λέγε-
ται, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἀναστραφῆναι τῇ γῆ. Καθ' ἃς
θεὸς ἐνδημῶν ἦν αἰεὶ, οὐ κατὰ τὸ πανταχοῦ παρῆναι
μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τόποις καὶ προσώποις ὠρισμένοις
ἦν καθόσον χωρητὸν ὀπτανόμενος. Ἐπεὶ καὶ ἡ Τρίτις
ἐν σκηνῇ ζενίζεται τῇ τοῦ Ἀβραάμ, παρ' αὐτοῦ τοῦ
γενιστοῦ ταύτης θεράποντος, καὶ ὁ ἀπερίγραπτος λό-
γος τοῦ Θεοῦ κατιῶν τοῖς παισὶ συμπαρίσταται, ὁμο-
σίζων αὐτοῖς τὴν κάμινον. Ὅν καὶ ὁ τύραννος θεω-
ρῶν ἐξεπλήττετο, καὶ Θεοῦ Υἱὸν εἶναι ἀνωμόλογεῖ,
καὶ ἡ Ἐκκλησία συχνῶς οὕτω ψάλλουσα μελωδεῖ.
Καὶ περὶ μὲν τούτων πλείστον εἰς τὸ λέγειν ἐξῆς
ὄντων ἄλλο ἐνθάδε ἡ μᾶλλον περὶ ἀποστολῆς τῆς
τοῦ Πνεύματος, ὅπως αὕτη τῷ ἀντιδιατιθεμένῳ λίαν
ἐπισφαλῶς εἰληπται, καὶ ὅσα καὶ ὅσα περὶ αὐτῆς
Πατέρες οἱ θεοπρόβλητοι θεολογικῶς παραδιόντες
διδάσκουσι, καὶ ἱκανῶς εἰρηται τε καὶ διηυκρίνη-
ται.

ιβ'. Nūn δὲ τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένους τὸ πρὸς
εἰρηναίως καταλλαγὰς ἀπίσειν αἰτιώμενος καθεξῆς ὁ
ἀντίθετος φάσκει : « Τὸ ἐμφανίζειν, φασί, τὸ ἐκ-
χεῖν, καὶ τὸ ἐκπορεύειν ταυτὸν. Ὅταν οὖν ὁ ἀποστό-
C τῆς Ἰησοῦς ἐμφανίζειν ἑαυτὸν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ
δὲ ἀποροῦσι, διατί αὐτοῖς μέλλει ἐκ τούτων ἐμφανίζειν,
καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ ; εἰ τὸ ἐμφανίζειν ταυτὸν τῷ ἐκ-
πορεύειν, ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοὺς ἑαυτὸν ἐκπορεύειν
αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, ὃ δὲ ἐννοῶσι ἀποπὸν εἶναι καὶ
ἀσεβῆς. Καὶ ὅτε ὁ Θεὸς ἐμφανίζειν ἑαυτὸν φησι τῷ
Μωϋσῆϊ κατ' αὐτοῦς, ἑαυτὸν ἐκπορεύειν ὁ Θεὸς ἰδέ-
γει. « Καὶ ὅτε ἐκχεῶ, » φησὶν, « ἀπὸ τοῦ Πνεύμα-
τός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » ταυτὸν τῷ ἐκπορεύειν
πάντως λέγει, εἰ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐκχεῖν καὶ τὸ ἐκπο-
ρεύειν ταυτὸν. Εἰ μὲν οὖν τὸ Πνεῦμα ἔλεγεν ἐκχεῖν,
εἶχεν ἂν τινα εὐπρόσωπον λόγον τοῦτο, εἰ καὶ μὴ
ἀληθῆ· νῦν δὲ « ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, » φησὶν.
Εἰ δὲ καὶ τὸ ἀποστέλλειν ταυτὸν τῷ ἐκπορεύειν τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τῷ Ἰσοῦ τὸν Υἱὸν ἀποστέλ-
λων, ἐκπορεύει δηλονότι αὐτὸν. » Τὸ ἐμφανίζειν
οὔτε τις τῶν θεηγόρων, ἐν οἷς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,
ἢ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογοῦσι, λαμβάνων ὁρᾶται,
οὔτε τις τῶν τοῦ πολλοστοῦ μέρους ἡμῶν, ἀλλὰ κά-
κεινων πρὸς οὐς οὗτος ἔθετο τὰ τῆς διαλέξεως ἐκ
τοῦ διερμηνεύς οἶμαι τοῦτο δόξαι, φανεροῦν ἰσως
φαμένων, σπανίως εὐρισκομένου ταῦτα διερμηνεύειν
εἰδότες εἰλικρινῶς. Καὶ περὶ τοῦ ἀποστέλλειν ἄρ-
κούοντας τὰ πρὸς ἐλεγχον διηυκρίνηται. Ὅμως ἐξ ὧν
ἀποσημάτων ἐκ τοῦ ἐμφανίζειν φαίνεται συνάγων,
παρίστησιν ἑαυτὸν ῥηματικῶς ἀπάσαις φωνῶν, ὅσαι
τοῖς Πατέρεσιν ἐν ταῖς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἢ δι'
Υἱοῦ θεολογίαις τρανοῦντας, μὴ καθ' ἑτέραν σημα-
σίαν ἐπὶ Θεοῦ, καθ' ἑτέραν δ' αὐθις λαμβάνειν ἐτέ-
ρωσε, ἀλλὰ κατὰ μιαν καὶ τὴν αὐτὴν· καὶ τοῦτο

μᾶλλον αὐτὸν εἰς ἀτοπίας ἐκφέρει, καὶ πλανᾶσθαι ἄποισι, οὐχὶ τὸ ἐμφανίζειν, ἤτοι τὸ φανεροῦν, ἄλλως καὶ ἄλλως νοούμενον. Εἰ γὰρ ὡς αὐτὸς ἡγείται καὶ δείκνυσιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος αἱ ῥηθεῖσαι φωναὶ ληφθήσονται, αὐτὸ τὸ ἐκπορεύεται σχεδὸν ἐν ἀπάσῃ Γραφῇ μυρίων δεκτικῶν ὑπάρχον διανοιών, εἰς ποῖον εἶδος τοῦτον οὐ συνελάσει βλασφημιῶν; εἰς οἷον τό· « Ὅσπερ ἔκτρωμα ἐκπορεύομενον ἐκ μήτρας μητρὸς, » τὸ ἐν Ἰὼβ εἰρημένον; εἰ τὸ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύεται, ὡς τοῦτο λήψεται, καθὰ φησιν ἐπὶ τῇ τοῦ ἐμφανίζειν. Καὶ αὖθις τὸ περὶ τοῦ ἀντικειμένου· « Ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύονται λαμπάδες καιόμεναι, ἐκ μυκτῆρων αὐτοῦ ἐκπορεύεται καπνὸς καμίνου καιομένου πυρὶ ἀνθρώπων. Φλόξ δὲ ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται. » Καὶ τὸ ἐν Εὐαγγελίοις· « Ἔσωθεν ἐκ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται. » Καὶ πάλιν· « Οὐδὲν ἐστὶν ἐξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπορεύομενον, ὃ δύναται κοινῶσαι αὐτὸν, ἀλλὰ τὰ ἐκπορεύομενα ἀπ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά εἰσι τὰ κοινούντα τὸν ἄνθρωπον. » Καὶ εἰς ἀπειρον ἀτεχνῶς ἡ τοῦ ἐκπορεύεται λήψις παρὰ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ κατὰ διάφορα σημαίνόμενα, καὶ τούτων οὐδὲν ἐστὶν ὄλω, τῇ τοῦ Πνεύματος ἔχον ἐκπορεύσει τὸ ταυτοδύναμον, μὴ καὶ μόνῃ ψιλλῇ ἐπινοίᾳ οὐκ ἔστιν τοῦ τῶν Χριστιανῶν τοῦτο ληφθεῖη συστήματος· καὶ ἐπὶ Χριστοῦ τὸ ἐμφανίζειν ἑαυτὸν φαίη λελέχθαι. Ἄλλ' ἐξω τοῦτο τῆς θεϊκῆς ἐκπορεύσεως τῆς τοῦ Πνεύματος· ἐπεὶ καὶ τὸ, « Ἐκπορευομένου ἀπὸ Ἱεριχῶ » περὶ τοῦ Σωτῆρός ἐστι λεγόμενον ἐν Εὐαγγελίοις. Καὶ πάλιν, « Ἐκπορευομένη αὐτῷ ἀπὸ Ἱεριχῶ ἠκολούθησεν ὄχλος πολὺς. » Ἄλλὰ πῶς ταῦτα τῆς δηλοῦσης τὴν ἀτίον καὶ διάφορον ὑπαρξίν τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Ὅθεν ὁ τὰς νοουμένας φωνὰς ἄλλω ἐπὶ τῆς θεϊκῆς προόδου θεοπροπῶς τε καὶ καταλλήλως, καὶ ἄλλως ἐπὶ τῶν ἐκτὸς μὴ οὕτω λαμβάνων, ἀλλὰ συνδρόμως, αὐτὸς καὶ τοῦ κακῶς λαμβάνειν καὶ τοῦ κακῶς συμπεραίνειν αἴτιος ἑαυτῷ. Ἡ μέντοι φανέρωσις ἐπὶ Θεοῦ λαμβανομένη εἰς ἀριθμὸν θεωρεῖται κατελεγεμένη τῶν μὴ καθ' αὐτὰς κεκτημένων τῇ ἐκπορεύσει τὸ ταυτοσημαντον, ἀλλὰ γε δὴ τὸ ἐπόμενον, δόσεως, φημι, χορηγίας, καὶ πέμψεως, περὶ ὧν ὅσα σου σαφῶς διηγόρευται. Οὐκοῦν εἰς τὸ ταυτὸν ἐναπολέλειπται τὸ ἐκπεῖν.

Ἰγ. Ἡμεῖς δὲ πλείστας παραθήσομεν λέξεις ἐπὶ Θεοῦ διαφανῶς εἰς αὐτὸ τοῦτο συνεργομένας, ὡς ἂν εἴη μᾶλλον γνωσθεῖη, ὡς καὶ τὸ ἐμφανίζειν, εἰ οὕτως εἶχεν ἐκφωνήσεως ὡς ἐτέθη, καὶ μὴ οὕτω πως, ὡς δὲ δὴλῶται, καὶ τοῦτο παραθεῖναι οὐκ ἂν παρελιπομένη. Ἔστι μὲν οὖν τῶν τὸ ταυτοδύναμον τρανοῦμένων τῶν ἐκπορεύεται τὸ πηγάζειν, τὸ προχεῖσθαι, τὸ πρόσεισι, τὸ πεφηνέναι, τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » καὶ λοιπά. Καὶ ταῦτα τῆς ἐπὶ Θεοῦ μὲν λήψεως ἐξωθεν τῶν ὁμωνύμων δεχομένων διανοίας ὑπάρχουσι, μᾶς δὲ καὶ ἀπλῆς τῆς ἐπὶ Θεοῦ σημασίας ἐμφαντικῆς, καθὰ περ ἄρα τὸ ἐκπορεύεται. Καὶ τὸ μὲν πηγάζειν, ὅτι ταυτὸν φωνῇ τῇ τῆς ἐκπορεύ-

absurda deducit, et longe lateque aberrare facit, non manifestare, aut patefacere alio atque alio significato intellectum. Nam si, ut ipse existimat, ostenditque, de Spiritu sancto voces allatae sumantur, ipsum procedit fere in universa Scriptura innumeras prope sententias atque intellectus admittens, in quasnam blasphemias non compellet? E: primum illud quod apud Jobum legitur: « uti abortus e vulva matris procedens ¹⁹, » si procedit de Spiritu prolatum in similem sensum assumitur, uti de voce apparere asseverat. Et rursus quod de pessimo dæmone dicitur: « Ex ore illius procedunt lampades accensæ, ex naribus ejus procedit fumus fornacis, igne carbonum succensæ. Flamma vero ex ore illius procedit ²⁰. » Et illud in Evangeliiis: « Intus ex corde hominum cogitationes pravæ procedunt ²¹; » itemque: « Nihil deforis intus in hominem procedit, quod potest ipsum polluere, sed quæ procedunt ex ipso, ipsa sunt quæ pollunt hominem ²². » Et innumera plane sunt, ad quæ denotanda diverso significato apud divinam Scripturam verbi hujusce procedit usus assumitur: ex quibus nullum prorsus fuerit, quod cum processione Spiritus pares vires possideat, nec sola nuda cogitatione quispiam ex Christianorum cœtu unquam accipiet, etsi manifestare se ipsum de Christo dictum esse asserat. Sed longe extraque hoc est a divina processione Spiritus, cum et illud de Salvatore in Evangeliiis dicatur, « procedente ab Jericho ²³. » Rursusque, « Procedentem ipsum ex Jericho secuta est multitudo magna ²⁴. » Sed quam longissime distant similia a processione notante sempiternam ac diversam Spiritus existentiam. Hinc qui dictas voces aliter de divino progressu, ut Deum addecer et congruenter, et aliter de externis pronuntiatas, non sic accipit, sed quasi unum significant, ipse sibi causa est, quod et male accipiat, et male concludat. Manifestatio siquidem de Deo accepta in eorum numero ponitur, quæ ex seipsis non possident eundem cum processione significatum, sed illius quod inde sequitur, dationis, inquam, suppeditationis, et missionis, de quibus supra plene sermonem habuimus. Nec alio modo de verbo effluere edisserendum est.

13. Nos porro quamplurimas dictiones apponemus de Deo clarissime in id idem concurrentes, ut magis ac magis innotescat, ideo nos hoc manifestare, quod non ita se haberet prolatio, uti posita est, et tali modo, ut expositum est, cum aliis non apposuisse. Dictiones itaque quæ eundem cum processione significatum important, sunt, emanare, effundi, progredi, et apparere, necnon, « De meo accipiet, » et alia. Et hæc quidem cum de iis quæ extra Deum sunt, usurpantur, ad ea quæ homonymos significatus accipiunt, efferuntur, cum de Deo unum ac simplicem expriment, sicuti etiam illud procedere, et emanare quidem non diversum quid a processione

¹⁹ Job xxxviii, 8.²⁰ Job xli, 10, 11.²¹ Marc. vii, 21.²² Ibid.²³ Marc. x, 46.²⁴ Matth. xz, 29

ipsa notare ambo ingentia lumina, immortalitatis cognominem, necnon et ex gratia nomen sibi vindicantem Chrysologum ingenti voce edicentes supra adduximus. De effundi et progredi, sexto ad Herimiam libro a Deo edoctus Cyrillus definit in hunc modum : « Num tibi apertum est allatum eloquium, et vidisti, Spiritum quidem veritatis nuncupasse Paracletum? dixit enim eum progredi ex Patre, propria sibi omnia quæ Patris sunt, ostendens. » Idem in eodem ad eundem : « Intelligis itaque quomodo uti proprium nobis mittere Spiritum promittit qui ex Patre est. Et Spiritum quidem veritatis vocat. Effundi vero ex ipso Patre decrevit. Necnon eum de ipso testimonium perhibiturum prænuñtiavit. » Qua ratione qui manifestare arripuit, hæc præterit? Vel quomodo præcepto Dominico de perscrutatione Scripturarum neglecto, quæ casu e lingua excidunt de propriis eloquitur? Qua ratione horum et similium in universali congressu duces in homonymas sententias adacti sunt, ubi Patrum vertex testatur Salvatorem in Evangeliiis palam enuntiasse profunditur, et egreditur, ubi ille procedit fassus est? Sed hoc cogitationis facinus, aptius stultitiæ dixero, ipse divino nutu quasi prævileis amolitur, et admodum perspicue, dum Cyprii et Muzalonis de Patre procedere et effundi idem indicare clamantibus, de Filio vero aliter, os obturans, illud e eadem qua et a Patre ratione contra opponit. Oratione siquidem ad Nestorium cujus principium : « Salvatore nostro palam dicente : Qui diligit patrem et matrem super me, non est me dignus »²⁶, non alia verba usurpat : « Licet sit Spiritus in propria hypostasi et secundum seipsum intelligatur, qua Spiritus est, et non Filius, nihilominus non est alienus ab eo; Spiritus enim veritatis dictus est, et est Christus veritas, et effunditur ab ipso eadem qua et a Patre ratione. » Sed et alibi locis in omnibus similes voces usurpans, « Quemadmodum, » ait, « de ipso Deo et Patre intelligitur. » Hinc disjiciuntur adversus veritatem novorum commentorum machinæ, et divina voce confirmatur, effusionem, et progressum, et processioneem unum idemque esse. Sic plane confidenter mens theologiæ evigilis, et ex ea sibi nomen assumens clamat : « Neque enim nos de nominibus contendemus, donec eandem sententiam syllabæ repræsentant. » Rursusque rerum invisibilium spectator magnus Dionysius : « A ratione alienum, maximeque absurdum, » asserens, « non vim ipsam instituti attendere, sed verba; neque hoc proprium est eorum qui res divinas intelligere cupiunt, sed sonos exiles auspicantur, eosdemque extrinsecus aure tenus admittunt, » tum demum subdit : « Quasi non liceat quatuor per bis duo significare, aut simplices lineas per lineas rectas, aut maternum solum per patriam, aut quodlibet, per id quod in pluribus

σεως, ἀμφω περὶ θακότες φωστῆρας παρτιγάγομεν τοὺς μεγάλους, τὸν φερώνυμον τῆς ἀθανασίας, καὶ τὸν χαριτώνυμον Χρυσολόγον μεγαληγρόως ἀνακηρύττοντας· περὶ δὲ τοῦ προχρῆσθαι, καὶ πρῶσι τῷ ἔκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν θεόσοφος Κύριλλος οὕτω θεολογεῖ· « Ἀρά σοι σαφές τὸ παροισθῆν ἔστι λόγιον, καὶ προσδόδορξας ὅτι Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον; » Ἐφη γε μὴν, ὡς πρῶσιον ἐκ Πατρὸς, ἴδια πάντα δεικνύς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς τὸν αὐτόν· « Συνίης ὅν ὅπως ὡς Ἰδ.ον καταπέμφειν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ· προχρῆσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ Πατρὸς. Καὶ μὴν ἔτι μαρτυρῆσαι περὶ αὐτοῦ προεμήνυσε. » Πῶς ὁ τὸ ἐμφανίζεν ἐλθόμενος ταῦτα παρέδραμεν; » Ἡ πῶς ὀλιγώρως ἔχων ἐρεύνης τῆς τῶν Γραφῶν, καὶ μᾶλλον ἐντεθεῖν τῆς Δεσποτικῆς ἐντολῆς, τὰ τοιαῦτα οὐκοθεν τῇ γλώττῃ προφερόμενα φέγγεται; Ἡὼς δὲ τοῦτου καὶ τῶν ὁμοίων οἱ προαγοὶ εἰς ὁμωνυμιῶν ἀπηνέχθησαν ἐπινοίας παγκοσμίου συνέλευσεως, ἐνθα Πατέρων ὁ κορυφαῖος ἐν Εὐαγγελίοις τὸν Σωτῆρα μαρτύρεται, προχρῆται φάναι διαρῆξῃ καὶ πρῶσιον, οἷς εἶρηκεν ἐκπορεύεται; Ἄλλὰ τότε τὸ λῆμμα τὸ τῆς ἐπινοίας, οἰκιοτέρως δ' εἰπεῖν τὸ τῆς ἀπονοίας, ὁ αὐτὸς θεοφόρος ὡσεὶ τις περιπρατῆς καταστρέφει, καὶ οὕτω περιφανῶς, οἷς Κυπρίῳ καὶ τῷ Μουζάλωνι, ἐπὶ μὲν τοῦ Πατρὸς τὸ ἐκπορεύεται, καὶ προχρῆται τὸ αὐτὸ εἶναι φωνοῦσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἄλλως κατὰ στόμα προσουπαντῶν, τὸ καθὼς ἀντιτίθην. Ἐν γὰρ τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ οὗ ἡ ἀρχὴ· « Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος ἰναργῶς, Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἀξίος, » κατ' ἔπος ταῦτα φησιν· « Εἰ καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα ἐν υποστάσει ἰδικῆ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται κατ' ἑαυτὸ, καθὼς Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ ὕδω, ἀλλ' ὅν ἐστιν οὐκ ἄλλότριον αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἐστι Χριστὸς ἢ ἀλήθεια, καὶ προχρῆται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς. » Ἄλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ πανταχόσε φωναῖς ἐν παραπλησίοις, « Καθάπερ ἀμέλει, » φάσκει, « καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Ὅθεν ἀπελαύνεται μὲν τῆς ἀληθείας τὸ τῶν ἐπινοημένων ἐφευρεμάτων μηχανήμα, βεβαιούται δὲ θεοσετῆμου φωτῆς ἢ ταυτότης εἶναι τῆς προχρῆσεως, καὶ προόδου, καὶ ἐκπορεύσεως, παρῆρησιάζεται δὲ καὶ τῆς θεολογίας ὁ γρηγόριος νοῦς καὶ φερώνυμος κεκραγῶς· « Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων συγομαχῆσομεν, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἔνοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν. » Αὐτῆς τε τῶν ἀθεάτων ὁ θεατῆς ὁ πολὺς Διονύσιος· « Ἄλογος καὶ σκαιὸν πάνυ ἀποκαλῶν τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσιν· καὶ τοῦτο μὲ τῶν τὰ θεῖα νοεῖν ἐθελόντων ἴδιον εἶναι, ἀλλὰ τῶν ἡχους ψιλοῦς ταῖς ἀκοαῖς εἰσδεχομένων, » ἐπίγει λέγων· « Ὅπερ οὐκ ἐξῆν τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν ἐκ τοῦ δις δύο σημαίνειν, ἢ τὰ εὐθύγραμμα διὰ τῶν ὀρθογράμμων, ἢ τὴν μητρίδα διὰ τῆς πατρίδος, ἢ ἕτερον τῶν πολλοῦς μέρεσι τοῦ λόγου ταυτὸ σημαί-

²⁶ Math. x, 37.

νότων. » Ἄπερ ὁ σύνεγγυς τούτου προτεθειμένος, Α καὶ πρὸς ἅπαν ὁμόφρων, ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ πρὸς τὸν ἐναντίον μεθοδεύων οὕτω φησὶν · « Εἰ δέ σου τὰ δις πέντε λέγοντος, ἢ τὸ δις ἑπτὰ τὰ δέκα συνήγον, ἢ τὰ τεσσαρεσκαίδεκα ἐκ τῶν λεγομένων, ἄρα ἂν σοι ληρῆν ἐνομίσθην; καὶ πῶς, τὰ σὰ λέγων; » Ἐτι τε Μάξιμος ὁ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὁμολογίαν ἀξιοθρύλλητος βοᾷ διατόρως · « Φωνᾶς μὲν πολλάκις τοὺς Πατέρας παραχωρεῖν, ἐννοίας δὲ οὐδαμοῦ, ὅτι μὴ ἐν ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν ἐννοίαις τῆς εὐσεβείας τὸ μέγα μυστήριον. » Οἱ γοῦν τὰ τῆς διαμάχης τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν προσχῆματι ζήλου μᾶλλον κρατούντες ὁσημέραι, ποῦ τὴν ἔδραν ἔχουσιν ἡδρασην, ὅτι μὴ καθαρῶς εἰς λαμπρὰν τῶν διειλημμένων βημάτων τε καὶ προσώπων ἀντιπαρατάξιν; Πλὴν θεωρητέον καὶ λοιπὰς τῶν λέξεων, αἱ τὸ ταυτὸν παριστώσι τῷ ἔκπορευεταί. Οὐδὲ γὰρ δέον ἄς ἀπειρημισάμεν ἐνθάδε παραδραμεῖν, εἰ καὶ ἐκ πολλῶν ὀλίγας ἡμῖν ἐστὶ τὸ παράγειν μαρτυριῶν καὶ λοιπῶν θέσεων. Οὐκοῦν περὶ τοῦ πεφηνῆναι τῶν κεφαλαίων ἐν ἐνὶ τῷ, ὅτι θεία φύσις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ μεγαλόνοος τάδε διαγορεύει Βασίλειος · « Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι Λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις καὶ θεία φύσις ἀρρήτος ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυία. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρμηνεύει τοῦ λβ' ψαλμοῦ · « Ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς Λόγος ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔκπορευεταί, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ὁ γοῦν ἐκεῖσε « θεία φύσις ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυία, » ἐνταῦθα τοῦτο τρανῶς ἐκ τοῦ στόματος ἔκπορευεταί. » Καὶ πῶς ὁ ὑψίνους ταῦτα, εἰ μὴ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ νοῦν οἶδεν ἄμφω τὸ πεφηνῆναι καὶ ἔκπορευεσθαι; Ὅτι δὲ πλείστοι τῶν θεοφορομένων στόμα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν δογματίζουσιν, ὃ ἐν ἁγίοις Ἀντιοχείων φωστῆρ Ἀναστάσιος μόνος παραληφθεὶς διευκρινήσειε καθαρῶς. Περὶ γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς ὁρῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων, βίβλων δὲ τινῶν ἢ ἐπιγραφή τὴν πολλὴν ἐν τοῖς θείοις δόγμασι Θεόδωρον τὸν τῆς Ῥαθού προσηύτερον ἔχει, θεολογῶν οὕτω φησὶ · « Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδιωμα λαθόντες, ὡς παράδειγμα τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων ὑποστάσεων παρεστήσαμεν, διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας· ταύτη γὰρ καὶ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἔκπορευόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ ἀπειρηγράφτου δευτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ · « Νοῦν δὲ φάμεν τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, νοῦν ἐν τῷ Λόγῳ, μεθ' οὗ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἅγιον Πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ χρηματίζον· στόμα γὰρ Πατρὸς ὁ Υἱός. » Ἔδ γε μὴν « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » καὶ τὸ « Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔκπορευεταί, » ἃ φησὶν ἐφ' ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Σωτῆρ ἀποδεικτικαίς πιστώσει καὶ κατασκευαίς τῆς αὐτῆς παρίστησι διανοίας ὃ τὰ θεία πολλῶς Ἐπιφάνιος, καθῶς ἄνω προδεικνύσαμεν.

ferre in rebus divinis maximus Epiphanius confirmat, ut antea ostendimus.

PATROL. GR. CXLI.

orationis partibus æquivaleret. » Hæc qui ante eum proxime appositus est, et in omnibus cum ipso concordans oratione de Spiritu, in adversarium dirigens huac in modum disponit : « Quod si, ubi dixeris bis quinque aut bis septem, ego decem, aut decem et quatuor colligerem ex pronuntiatibus, reputarerne tibi insule ineptique loqui? Et quomodo id fuerit, cum tua ipse recitem? Sic et Maximus zelo et confessione laudatissimus sonore clamat : « Voces sæpenumero deiloquos Patres concedere, sententias nullo modo, quod non in verbis, sed sententiis pietatis magnum mysterium existit. » Qui itaque Ecclesiarum dissidium simulato zelo magis ac magis singulis diebus constabiliunt, ubinam pedem firmum sistunt, seseque securos reddunt, nisi perspicue in aperta verborum supra positorum ac personarum oppugnatione? Nihilominus aliæ quoque voces considerandæ sunt, quæ non aliud quam ipsam processionem significant. Neque enim operæ pretium est alias enumeratas hic præterire, licet ex multis paucas huc afferre ad comprobanda statuendaque quæ dicimus animus sit. De apparere in uno ex capitibus, in quo agitur, divinæ naturæ esse Spiritum sanctum, magna mente præditus Basilius hæc scribit : « Spiritus enim una cum vivente Verbo collocatus, ad creandum vivens facultas et divina, natura ineffabilis ex ineffabili ore apparens. » Idem in expositione Psalmi trigesimi secundi : « Uti itaque creator Verbum cælum firmavit, sic et Spiritus Dei, qui a Patre procedit, ex ore nempe illius. » Quod igitur ibi est « divina natura ex ineffabili ore apparens, » hic illud perspicue « ex ore procedit. » Et quæ ratione similia excelsa mente præditus insinuaret, nisi eandem unamque sententiam illius apparere et illius procedere dignosceret? Plerosque autem ex divinis Patribus os Patris Filium esse definisse, sanctus Antiochenorum lumen Anastasius solus adductus dijudicabit. Palam enim de rebus secundum nos veritatis dogmatibus, licet nonnulla volumina in dogmatibus decernendis præclarissimum Theodorum Raythenum presbyterum titulo præscribant, theologorum more rem pertractans hæc scribit : « Corporis vero proprietatem in exemplum accipientes, mutuam divinarum hypostaseon coherentiam, per membrorum proportionem et assimilationem representavimus. Hinc et Spiritus oris illius, nempe Dei Spiritus sanctus dicitur, cui Unigenitus os est, et Spiritus rursus ex ipso procedens, et missus non solum a Patre, sed etiam a Filio. » Idem oratione secunda de in-circumscripito : « Mentem dicimus Patrem Verbi, mentem in qua Verbum, cum quo Spiritus sanctus, Spiritus oris Dei existens; os enim Patris Filius. » Illud porro, « De meo accipiet, » necnon et illud, « Ex Patre procedit, » quæ de seipso et Spiritu profert Salvator, rem probantibus demonstrationibus et argumentis eandem sententiam in-

14. Nunc itaque videamus, quæ ipse proponit ad redarguendum illud *effundere*, qui in votibus frequenti usu tritis paritatem sententiæ temerarie redarguit, nesciens de quibus decernat, ut Scripturæ verbis utar, sicque ex proxime appositis seipsum magis ac magis publice redarguendum dedat. Videamus ergo ut ille *effundere* redarguat : « *Cum effundam*, ait, *a Spiritu meo in omnem carnem* ²⁶, idem illi *procedere faciam*, prorsus dicit, si necessario effundere, et procedere facere idem est. » Si igitur Spiritum effundere assereret, non extra rationem quoquo modo loqui licet falsa videretur, nunc vero « a Spiritu meo » dicit. Quid quispiam diceret de tanta confidentia et libertate dicendi, cum scripta divinorum Patrum aperte destruantur, et eorum auctores ac divini magistri, quasi veritati non adhaereant, sed ab ea longe lateque aberrent, convitiis afficiantur? Quis enim non novit commune omnium placitum in Ecclesia esse, dictum propheticum : « Effundam de Spiritu meo, » significare a Domino effusum fuisse Spiritum sanctum, cum aliquando sonore clamat, « demisit illum, » aliquando, « effudit in sanctos discipulos et apostolos? » Et quomodo adversarius blaterat : « Si itaque dixisset, Spiritum effundere » quasi non admittat ipsum Paracletum effundi? Quid ille sibi ipsi animo proposuerit, ego equidem non capio. Ubinam ponet magnos præcones, ambos primarios, quorum alter Vas electionis, qui ad Titum scribens : « Salvavit nos Deus et Pater, » edicit, « per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, ex quo effudit in nos affluentem per Jesum Christum Salvatorem nostrum ²⁷, » alter est regni cælestis sacer claviger, qui postquam exposuisset laudati prophetæ verba, ut divinus Lucas in Actis narrat, apud præsentem tum conciocinans docet : « Dextera igitur Dei exaltatus, » Deus et homo Christus, « et promissione Spiritus sancti » ab Joële vidente prædicta, « accepta a Patre effudit hoc quod vos videtis et auditis ²⁸ » cum abundantia, hoc est suorum donorum et gratiarum effudit, quod vos Judæi sub specie ignearum linguarum videtis, et per violentum flatum auditis. Hinc divinissimus Cyrillus oratione Prosphonica ad piissimas imperatrices de recta fide, hunc in modum definit : « Egit itaque quæ erant Dei et Patris Filius, Spiritum dedens ipse. Humana igitur assumptio est, sed Deo conveniens, et super hominem, ex proprio complemento etiam in alios effundere dationem. Quod si non extra tempus est illum accipi per Dominum ab apostolis, et aliis signiferis hominibus, supra tamen tempus est illum ex essentia effundere sua, et perpetuo ipsum existere. Quapropter in ipsa interpretatione Joëlis propheta in illud : « Effundam ex Spiritu meo, » idem sacrorum sermonum concinator ita edisserit : « Etenim qua Deus est, et ex Deo secundum na-

ιδ'. Τοῦ λοιποῦ τοίνυν ὀφόμεθα, καὶ ὅπερ αὐτὸς τίθησιν εἰς ἔλεγχον τὸ ἔχειν ὁ ἐπὶ φωνῶν καθόλου θεολογίας ἐμπεριεχομένων τὸ ταυτὸν θρησυνόμενος διελέγχειν, μὴ εἰδὸς περὶ ὧν διαβεβαιούται, τὸ τῆς Γραφῆς, ὅπως ἐκ τῶν ἀγχοῦ παρατεθειμένων θριαμβεύει μᾶλλον ἑαυτὸν διελέγχεσθαι. Ἴδωμεν τοίνυν καὶ τὸν εἰς τὸ ἔχειν ἔλεγχον. « Ὅτε ἔκχεω, φησὶν, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ταυτὸν τῷ ἔκπερείσω πάντως, λέγει εἰ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἔχειν καὶ τὸ ἔκπερεῦν ταυτόν. » Εἰ μὲν οὖν τὸ Πνεῦμα ἔλεγεν ἔχειν, εἶχεν ἄν τινα εὐπερόσωπο λόγον τοῦτο, εἰ καὶ μὴ ἀληθῆ. Νῦν δὲ, « ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου, » φησί. Τί τις ἂν φαίη τῆ τοῦ καθ' ὧν λέγειν ἀδείξ γραφῆς τῶν θεοπνευστων προδήλως ἀναιρουμένης, καὶ τῶν τῆσδε θεοδραβεύτων διδασκάλων λοιδορουμένων, ὡς ἀληθείας μὴ ἔχομένων, ἀλλ' ἀποδισταμένων αὐτῆς; Τίς γὰρ οὐκ οἶδε κοινῆς θέσεως εἶναι τῆ Ἐκκλησίᾳ τὴν, « Ἐπχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου, ῥῆσιν προφητικῆν δηλοῦσαν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔκχει αὐτὸν τὸν Κύριον, ποτὲ μὲν βρώσῃ διαπυρσίως, « κατέπεψεν αὐτὸ, » ἐνίστε δὲ « ἐξέχεεν ἐπὶ τοὺς ἁγίους μαθητὰς καὶ ἀποστόλους; » Καὶ πῶς φησὶν ὁ ἀντίθετος, « Εἰ μὲν οὖν τὸ Πνεῦμα ἔλεγεν ἔχειν, ὡς μὴ αὐτὸν δεχόμενος ἔχειν τὸν Παράκλητον; οὐκ οἶδα ἢ ὃ τι νοῶν. Ποῦ δὲ θῆσει τοὺς μεγαλοκήρυκας ἄμφω κορυφαίους, ὧν ὁ μὲν τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς πρὸς Τίτον ἐπιστέλλων, « Ἐσωσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πάτερ, » ἀνακηρύττει, « διὰ λουτροῦ καλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινίσσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. » ὁ δὲ τῆς οὐρανῶν βασιλείας ὁ ἱερός κλειδοῦχος μετὰ τὸ διεμυγεῖσθαι τὰ τοῦ δηλωθέντος προφήτου ῥήματα, καθῶς ὁ θεηγόρος ἱστορεῖ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι, πρὸς τοὺς τότε παρεστῶτας διδάσκει δημηγορῶν. « Τῆ δεξιῆ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, » ὁ θεάνθρωπος Χριστὸς δὴλονότι, « τὴν ἐπαγγελίαν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » τὴν παρὰ τοῦ ὀρώντος; Ἰωὴλ προαγγελλεῖσθαι, « λαθὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξέχεεν τοῦτο, ὃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε, » μετὰ δαφίλειας, τούτεστι τῶν αὐτοῦ δωρημάτων καὶ χαρισμάτων ἐξέχεεν, ὅπερ ὑμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι διὰ μὲν τοῦ εἶδους τῶν πυρίνων γλωσσῶν βλέπετε, διὰ δὲ τῆς βιαίας πνοῆς ἀκούετε. Ὅθεν ὁ θεϊότατος Κύριλλος ἐν τῷ Προσφωνητικῷ λόγῳ ταῖς εὐσεβεστάταις βασιλίσσι περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως οὕτω θεολογεῖ. « Ἐνήργηκεν οὖν τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, τὸ Πνεῦμα διδούς αὐτόν. Ἀνθρωπίνῃ τοίνυν ἡ λῆψις, θεοπρεπὲς δὲ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὸ ἐξ ἰδίου πληρώματος καὶ εἰς ἑτέρους ἔχειν τὴν δόξαν. » Εἰ δὲ καὶ ἐν χρόνῳ τὸ λαμβάνειν αὐτὸ παρὰ Κυρίου τοὺς ἀποστόλους, καὶ λοιποὺς σημειωφόρους ἄνδρας, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον τὸ εἶδος αὐτοῦ ἔχειν, καὶ αἰδίως αὐτὸ ὑπάρχειν. Διὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἔρημνείᾳ τῆ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τῆ, « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου, » ὁ αὐτὸς ἱερολόγος διέξεισιν οὕτως. « Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Μα-

²⁶ Joel II, 28; Act. II, 17. ²⁷ Tit. III, 5, 6. ²⁸ Act. II, 33.

τρὸς, ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Οὐ μόνον ἐνταῦθα μαρτυρεῖται προφανῶς ὁ μέγας, τὸν Υἱὸν ὡς τὸν Πατέρα τὸ θεῖον ἔχειν Πνεῦμα, ἐκ τοῦ φάσκειν « ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, εἴπερ ἴδιον τοῦτο καὶ τοῦ Πατρὸς, » καὶ εἴπερ, ὡς ἐρήθη, τοῦ ἴδιου καθόλου σαφῆς ἀνάπτυξις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας δηλοῦν, ἔτι τε ἐκ τοῦ λέγειν, « ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, » ἀλλὰ καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ ἐπάγειν πλεονασμῶ διευκρινήσεως, « οἷον καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » Καίτοι τούτων ἕκαστον οὐχ ὅπως ὁμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀνὰ μέρος θεωρίᾳ τρέψινωσιν ἔχει τῆς σημασίας τοῦ ἐκπορευέσθαι. Καὶ τοῦ λοιποῦ σχεδόντων οἱ τῆς μοίρας τοῦ οὕτως ἐξηγουμένου, ὡς προεκτίθεται, τὸ, « Ἐρχεῖσθε ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, » πῆ φέρεται, καὶ κατὰ τίνων φουάττεται. Οὐκ ἄρα δὲ τὸ ἐκχεῖν, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἐκχυσις, καὶ πρόσχυσις, καὶ τὸ προχέμενον, ἀλλὰ γε δὴ καὶ χύσις, καὶ τὸ χέμενον, καὶ τὸ χέεσθαι τὴν οὐσιώδη δηλοῦσι καὶ ἴδιον ὑπαρξιν ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων λαμβανόμενά, καὶ τοῦτο μυσταγωγῶν ὁ τῆς θεολογίας γρήγορος μυστολέκτης ἐν τῷ εἰς τὰ Γενέθλια λόγῳ βοᾷ. « Θεοῦ δὲ δταν εἴπω, λέγω Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης. Ἰνα μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν, οὔτε ἐντὸς τούτων ὀριζομένης, Ἰνα μὴ πενίαν θεότητος κατακριθῶμεν. » Τὸ γὰρ « μὴ ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, » τὸ μὴ εἰς πλείονα τῶν ἀριθμηθέντων τριῶν προσώπων τὴν ὑπαρξιν ἐχοῦσης παρίστησιν. Οὐ γὰρ « ῥύσιν θεότητος; » ἐννοῆσαι τὴν ταύτης χύσιν τολμήσει τις, ἀλλὰ τὸν μόνιμον ἐντεῦθεν γινώσεται πηγάσμον, καὶ τὴν ἴδιον ὑπαρξιν τὴν ἐν τρισὶ προσώποις ὀριζομένην, τῷ γεννῶντι Πατρὶ, τῷ γεννωμένῳ Υἱῷ, καὶ τῷ ἐκπορευομένῳ Πνεύματι.

15. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο θεωρηθεῖ, συμβάλλον οὐχὶ μικρῶς καὶ πρὸς τὴν τῆς ταυτότητος τῶν φωνῶν, περὶ ἧς ὁ λόγος, φωταύγειαν, ὁ τὸ ἐκπορεύειν ἐνταῦθα συχνῶς προφέρων, εἰ περὶ πλείστου τοῖς ῥήτορσιν ἔσχαν εἰδέναι, ποῖαι τῶν λέξεων ταῖσδε τῶν ἐννοιῶν φέρουσι τὸ κατάλληλον, ποῖαι δὲ τὸ ἀπᾶθον, ὡς ἔχειν ταῖς μὲν ὅπου δεῖ χρῆσθαι, τῶν δὲ ἀφίστασθαι, πῶς οὐχὶ περὶ πλείονος ἔδει θέσθαι μᾶλλον, ὅπως ἐν ταῖς θεολογίαις καθορᾶται τοῦτο τοῖς θεορῆμοσιν; Ἰδοὺ γὰρ τὸ ἐκπορεύει, καὶ τὸ ἐκπορευθῶν τὰ κατ' ἐκφώνησιν ἐνεργητικᾷ ἤκιστα παρὰ τινι τῶν ἐν δόγματι διαλαμψάντων εὐρηται ὅπουδῆποτε, οὔτε μὴν τὸ ἐκπορευτής. Ὅθεν ὁ τὸν ζῆλον καὶ τὴν σοφίαν φερώνυμος Μάξιμος, Ἀνομοίου, ἤγουν Ἀρειανιστοῦ μετὰ ὀρθοδόξου διάλεξιν συγγραφόμενος, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἀνομοίου φησὶ κατ' ἐρώτησιν. « Οὐκ ἔστιν οὖν διαφορά Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος; » Ὡς ἀπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου. « Ἐν τῇ φύσει οὐ, ἐν τῷ θελήματι οὐ, ἐν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι. » Καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀνομοίου. « Τί ἐστι γεννᾶν ἢ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι; » Ἀπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου, « Ὅτι μὲν Πατὴρ γεννᾷ, τουτέστιν ἐγέννησεν, ὁ δὲ

turam Filius; generatus enim est ex Deo et Patre, proprius ipsius et in ipso et ex ipso Spiritus est, non alia ratione, sed qua intelligitur ille esse et Dei et Patris. » Non tantum hic astruit palam magnus hic vir, Filium æque ac Patrem divinum habere Spiritum, dum dicit: « Proprium Filii Spiritum, si proprius ille est Patris, » etsi, ut dictum est, proprii in universum plane interpretatio in Deo, illud ex essentia indicat; tum, quoque cum dicit: « Ex Filio Spiritus est, » sed et tandem cum inducat dijudicationem addens, « non alia ratione, sed qua intelligitur ille esse Dei et Patris. » Et nihilominus unumquodque ex his, non tantum simul conjuncta, singulari uniuscujusque consideratione processionem manifestant. Interim examinent, qui partes sequuntur similis expositionis, ut antea appositum est, in illud: « Effundam ex Spiritu meo, » quoniam is agatur, et adversus quos fremat. Non igitur effundere, et profundi, et effusio, et profusio, et profusum, et fusio, et fustum, et fundi, cum de divinitatis principibus hypostasibus prædicantur, essentialiam et sempiternam existentiam indicant. Et hoc instruens theologorum mysteriorum vigil collector, oratione in Natalem Domini clamat: « Dei vero cum dixerō, dico Patris et Filii et Spiritus sancti, cum ultra hæc Deitas non effundatur, ne multitudinem deorum introducāmus, neque inter hæc circumscribatur, ne Deitatis paupertatem astruere condemnemur. » Namque illud, « cum ultra hæc Deitas non effundatur, » non in alias ab enumeratis tribus personis existentiam extendi demonstrat. Neque enim « fluxum Deitatis » illius fluxum quisquam audebit concipere, sed firmum inde ac stabilem effluxum, et sempiternam existentiam cognoscat in tribus personis definitam, Patre generante, genito Filio, et procedente Spiritu.

15. Ut vero illud quoque speculemur, maxime conducens ad vocum, de quibus nunc verba facimus, elucidationem, qui ἐκπορεύειν hic frequenter circumfert, si attentius animum advertisset, ut addisceret quænam dictiones his sententiis assimilantur apud rhetores, et quæ diversum tinniant, ut posset his quidem, ubi opus est, uti, ab aliis abstinere, quomodo non majori attentione incumbendum illi erat, ut in rebus theologis illæ apud divinilocos Patres assumuntur? Namque illud ἐκπορεύει, et ἐκπορευθῶν, quæ secundum prolationem activa sunt, nusquam apud aliquem ullo in loco, dummodo ille in decernendis dogmatibus insignis habitus est, invenitur, et multo minus ἐκπορευτής. Unde qui ex zelo ac sapientia nomen sibi comparavit, Maximus, Anomœi, Arianistæ nempe cum orthodoxo colloquium componens, ex persona Anomœi, quasi ille interrogaret: « Non est igitur differentia Patris et Filii, et Spiritus sancti? Orthodoxus: « In natura non, in voluntate non, sed in generare, et generari, et emittere, et procedere. Tum Anomœus: « Quid est generare, sive generari, et emittere, et procedere? » Respondet Orthodoxus: « Quod Pater quidem

generat, hoc est generavit. Filius vero generatur, hoc est genitus est. Et quod ipse Pater emittit Spiritum, et Spiritus procedit, hoc est processit. » Utrumque magnus hic homologeta ostendit, nullo modo esse in usu ἐκπορεύειν, et nullo modo, si sententiam spectas, hoc ipso minus significare *emittere*. Cum enim non semel, sed bis et sæpius opus esset in brevi isto colloquio τὸ ἐκπορεύειν dicere, non ipsum, sed simile et quod non aliam sententiam inferret, pronuntiavit. Qui ita in a miris edendis nomen consecutus est Neocæsariensium præsul, Gregorius, hæc ipsa verba eundem significatum exprimere confirmat. Oratione siquidem cujus illud principium est : « Inimicissimi, et ab apostolica confessione alieni sunt, qui Filium ex iis quæ non sunt, » sic inquit : « Ingenitus cum sit Pater, genitus vero Filius ex Patre, Spiritus vero ex essentia Patris per Filium ab æterno emissus. » Quasi vero hoc in nulla re differret a *processit*, ut mentem suam exprimeret, pronuntiavit. Eiusdem nominis alter, Theologiæ vertex non tantum nominibus, sed verbis etiam id idem illustrabit. Is ad Hieronem Philosophum oratione scribit : « Patris proprium est ingenitura, Filii generatio, Spiritus emissio. » Et in secundo de pace : « Ita sentimus, ait, et ita tenemus, ut quomodo illa se habeant inter se relatione et ordine, soli ipsi Triadi concedamus cognitionem, et quibus ipsa Trias revelaverit expurgatis sive nunc sive postmodum. Ipsi vero unam et eandem Deitatis naturam, quæ absque principio, et generatione, et progressu cognoscimus. » Quod ibi est *ingenitura*, id hoc in loco est *absque principio*, quod personarum dualitas ex Patre est, dum secundum illud absque tempore tres simul absque principio sunt. Ibi vero et hic *generatio* eodem vocabulo expressa est. Et quod ibi *emissio*, hic est *progressus*. In aliis quoque sic ipse et alii Patres theologi aliis vocibus non aliud ab hisce significantibus plane rem eandem exprimunt, quas brevitalis causa præterimus, cum alii nostri sermones de his iisdem agant.

16. Deinceps post verba illius, cum quo colloquium concinnat, hæc apponit : « Quemadmodum si quis dicat, dextro pedi basim fieri, non addens et sinistro, imperfecte loquitur, et secundum sententiam solœcismum facit, non structura : pari ratione, » inquit, « et qui Spiritum sanctum dicit ex Patre procedere, non addens, etiam ex Filio, imperfecte pronuntiat et, secundum sententiam errat. Si itaque hoc est, ipse Dei Filius in Evangeliiis dicens : *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*, non addens, et ex me, imperfecte secundum ipsos loquitur, et vitiose secundum sententiam labitur. Sed longe sit a nobis similis blasphemia. Aut ostendite, inquit, in divinis Scripturis affirmari, Spiritum etiam ex Filio non procedere, vel admittite etiam coacti affirmationem, ex ipso nempe procedere. Sed hoc sophisma est. Neque enim quia non potest quis ex sacra Scriptura demonstrare Filium

Υἱὸς γεννᾶται, τούτῳσι γεγέννηται. Καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, τούτέστιν ἐκπεπόρευται. » Ἐκάτερον ὁ μέγας δεικνυσὶν ὁμολογητῆς, τὸ μήτε τοπαράπαν ἐν χρήσει τὸ ἐκπορεύειν εἶναι, καὶ τὸ μηδαμῶς αὐτοῦ τούτου κατὰ νοῦν τὸ ἐκπέμπειν ἀπολιμπάνεσθαι. Δεῖσαν καὶ γὰρ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρίς ἐν συντόμῳ διαλόγῳ τὸ ἐκπορεύειν εἶρην, οὐ τούτο, ἀλλὰ τὸ ταυτὸν, καὶ οὐκ ἄλλο κατὰ διάνοιαν ἐξεφώνησε. Καὶ τοῖς θαύμασιν ὁ φερώνυμος ποιμὴν τῶν Νεοκαίσαρέων Γρηγόριος τὸ ταυτίζεσθαι ταῦτα ῥήματα βεβαίωσι. Ἐν γὰρ τῷ λόγῳ, ὃς ἡ ἀρχὴ, « Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν Υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, » οὕτω φησὶν : « Ἀγενήτου μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἀδιδως ἐκπεμφθέντος. » Ὅς γοῦν μὴδὲν τόδε διαφέρον τοῦ ἐκπερευθέντος εἰς ἐνοίας δὴλωσιν εἶρηκε. Τούτου δὲ ὁ ὁμώνυμος, ἡ τῆς θεολογίας ἀκρότης, ὡς καὶ ἐν ὀνόμασιν, οὐχ ὅπως ἐν ῥήμασι τὸ ταυτὸν διαυγάσοι, ἐν μὲν τῷ πρὸς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον λόγῳ, « Πατὴρ μὲν, » φησὶν, « ἴδιον ἢ ἀγεννησία, Υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, Πνεύματος δὲ ἡ ἐκπεμψις, » ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν, « Οὕτω φρονούμεν, » φάσκει, « καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεως τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀνακαλύψῃ κεκαθαρμένοις ἡ νῦν, ἢ ὕστερος. Αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτῇ, εἰδέναι φησὶν θεότητος, ἀνάρχῳ, καὶ γενήσει, καὶ προδύω γωριζομένην. » Ὁ οὖν ἐκεῖ ἡ ἀγεννησία, τοῦτο ἐνταῦθα τὸ ἀναρχον, κατὰ τὸ ἐκ Πατρὸς εἶναι τὴν τῶν προσώπων διάδα· ἐπεὶ γὰρ κατὰ τὸ ἀχρονον τὰ τρία συνάραχα· Κάκεισέ δὲ καὶ ἐνθάδε ἡ γέννησις διὰ τῆς αὐτῆς δεδήλωται λέξεως. Καὶ ὅπερ ἡ ἐκπεμψις ἐκεῖ, ἐνταῦθα ἡ προσδος. Ἐν ἄλλοις δὲ ὁ αὐτὸς, καὶ λοιποὶ τῶν θεολόγων Πατέρων, διὰ φωνῶν ἐτέρων τὸ ταυτὸν ταῖσδε σαφῶς ἐκτίθενται, ἃς διὰ τὸ μῆκος ἐώμεν. Ἄλλοι δὲ τῶν ἡμετέρων λόγων περὶ τῶνδε διαλαμβάνουσιν.

17. Ἐφεξῆς τοῦ μεθ' οὗ πεποιήται τὴν διᾶξιν τίθησι ταῦτα· « Ὅσπερ εἴ τις λέγει τὴν βάσιν τῆς διᾶξιν π.δ. γίνεσθαι, μὴ προστιθεὶς καὶ τῷ εὐωνύμῳ, ἀτελῶς λέγει, καὶ σολοικίζει κατὰ τὸν νοῦν, οὐ κατὰ τὴν συνθήκην· οὕτω, » φασὶ, « καὶ ἐ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον, λέγων, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, μὴ προστιθεὶς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀτελῶς λέγει καὶ πταίει κατὰ τὸν νοῦν. Εἰ οὖν τοῦτο, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγων, *Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*, μὴ προστιθεὶς καὶ τὸ, *παρ' ἐμοῦ*, ἀτελῶς κατ' αὐτοὺς λέγει, καὶ κατὰ νοῦν πταίει. Ἄλλ' ἀπειλὴ ἡμῶν αὐτῇ ἡ βλασφημία. Ἡ δεῖξαιτε, φασὶν, ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ λεγόμενον, ὅτι οὐκ ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἢ καταδέξασθε καὶ ἀνοητες τὴν κατάφασιν, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. Τοῦτο δὲ ἐστὶ σόφισμα. Οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ μὴ ἔχει τι· ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καὶ τὸν Υἱὸν δεῖξαι, ὅτι οὐ γεννᾶ-

ται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ἥδη τὴν κατάφασιν ὁμολο-
γήσει, ὅτι γεννᾶται. Τὸ δ' αἴτιον ὅτι ἄλλο τὸ μὴ εἶ-
ναι, καὶ ἄλλο τὸ μὴ εἰρησθαι. Οὐ γὰρ ἐπεὶ μὴ εἰρη-
κέ τις σήμερον τῶν παρ' ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἀστράπτει,
ἀναγκασθῆσεται τις δοῦναι τὴν κατάφασιν, ὅτι
ἀστράπτει. Ἡμεῖς οὖν οἱ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῆς τοῦ
θεοῦ Ἐκκλησίας φθεγγόμενοι, ὡς οἶδεν ὁ ταῖς τῶν
ἀνθρώπων καρδίαις ἐμβατεύων θεός, πρὸς τοὺς τοῦ-
του λόγους, οὐχὶ πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ πρὸς ὃν αὐτῷ ἢ
ἀντιδικία, φαμέν, ὡς ἐξ ὧν ἀγχοῦ λέγων, δικαιῶν
ἑαυτὸν οἴεται, τῆσδε τῆς οἰήσεως ταῖς ἐγκατεστρω-
μέναις ὄνω βήσεσι θεολογικαῖς ἀπελαύνεται, καὶ μά-
ταιον τὸ τῆς ἐπιφορᾶς τῆς βλασφημίας ἐλέγχεσθαι
καὶ τὸ τῆς ὀγκώσεως τῆς ἐκ τοῦ ἀπεύχεσθαι. Κύριλλος
γὰρ ὁ θεός ἐν ταύταις διαπρυσίαις μαρτύρεται,
« Προχέεται καὶ πρόβεισιν ἐρεῖν τὸν θεάνθρωπον εἰ-
ρηκότα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πα-
τρὸς ἐκπορεύεται, » ταυτίσθαι πάντως, εἰδῶς τῶν-
δε τῶν φωνῶν τὴ τρίτην, καὶ ἥκιστα διαλλάττον κατὰ
διάνοιαν. Ὁ αὐτὸς δὲ κράζει μεγαλοφώνως. « Καὶ
ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχέεται παρ' αὐτοῦ,
καθάπερ ὁμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς. » Ἐτι τε ἡ ἀγ-
κυρα τῶν δογμάτων ἐν αὐταῖς Ἐπιφάνιος ὁ μέγας
τὸ αὐτὸ δηλοῦν παρίστησι φανοτάτως ἐξ ἀναγκαίων
κατασκευῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, « Ὁ παρὰ τοῦ
Πατρὸς ἐκπορεύεται, » οὕτως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ, « Ἐκ
τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » καθὰ προδιήγγελται, ἅπερ ἐν
τῷ αὐτῷ θεῷ Εὐαγγελίῳ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ περι-
κοπῇ, καὶ λίαν ἐγγύτατα. Καὶ ποῦ τὸ τοῦ ἀντιθέ-
του περὶ τοῦ Κυρίου, τὸ, « Μὴ προστιθεὶς καὶ τὸ,
παρ' ἐμοῦ; » Καὶ οὗτος ταῦτα, ἢ τὰ τῶν θεολόγων
ἐπιθέειν ὄλωσ μὴ ἀξιώσας, ὡς ἑαυτὸν ἀναφαίνει, ἢ
τῶνδε μᾶλλον τὰ τῆς κακίας προκρίνας τῆς ἐκ προ-
λήψεως. Αὐτοὶ δὲ τοῖς θεοσόφοις Ἐπιφάνιω τε καὶ
Κυρίλλω, οἷς περὶ τοῦ, « Ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » καὶ
« Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » παραδιδόντες θεοπίζουσι,
ἀκολουθεῖν ἐξ ἀνάγκης εἰλόμεθα, ἥπερ οἷς οἰκοθεν
ἐφάλλονται περὶ αὐτῶν διερμηνεύειν καὶ ἀποφαίνε-
σθαι, ὃ δὴ καὶ οἱ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον
ἐπόμειοι συνυβρίζουσι τὸς βηθεῖσιν αἰρούμεθα, οἷ
καὶ ἔλεω εἶεν, ὡς εἰδότες, οἷα θεῶν ζῶντες, ὄθεν τὰ
τῶν λοιδοριῶν. Καὶ προσέτι τῷ τῆς θεολογίας ἀκρέ-
μοι τρανῶς ἀποφαινομένῳ, « μὴ περὶ τῶν ὀνομά-
των ζυγομαχεῖν, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ
συλλαβαὶ φέρωσιν. »

ιζ'. Ἐπειτα τοῦ διαλεχθέντος ἀνατρέπων τὸ, « Ἐπεὶ
οὐκ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εὐρηται
οὐδαμῶς, » ἢ κατάφασιν; ἄρα ἔσται, ἀντεπάγει, σό-
φισμα τοῦτο καλῶν. Οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ μὴ ἔχει τις ἐν
τῇ θεῷ Γραφῇ δεῖξαι καὶ τὸν Υἱὸν ὅτι οὐ γεννᾶται
ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ἥδη τὴν κατάφασιν ὁμολογήσει,
ὅτι γεννᾶται. Ἡ ἐκ τῶν ὁμολῶν αὐτῆ κατασκευῆ
πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ ψεύδους οὕσα τὸν ἐκθέμενον
τῆσδε σόφισμα λέγοντα μᾶλλον, ἢ ἀναιροῦντα σόφι-
σμα δεικνύσι. Βούλεται γὰρ ἐξ αὐτῆς οὗτος συστή-
σαι, ὅτι ὡσπερ οὐ γεννᾶται ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πνεύμα-
τος ὁμολογούμενον ὃν, δεξιῶς οὐ δεῖται, καὶ διὰ
τοῦτο ἡ κατάφασιν ὅτι ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ψευδής·
οὕτω καὶ ὅτι οὐκ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ

non generari a Spiritu, jam affirmationem fatebitur,
eum generari. Causa est. Nam aliud est non esse
et aliud non dici. Neque enim quia nemo ullus ex
nostris dixit : Hodie non fulgurat, cogetur quis-
piam affirmationem concedere, fulgurare. » Nos
itaque, qui pro Ecclesiæ Dei pace verba interponi-
mus, ut bene novit in corda hominum penetrans
Deus, ad hujus sermones non ad vindicandum eum,
cui ipse litem movit, dicimus, ex proxime dictis,
quibus suam causam se tutari existimat, ab-hæc sua
opinionem testimoniis theologis supra digestis re-
pelli, frustra que blasphemiam objicere, et tumorem
ex deprecatione enascentem deprehendi. Divinus
enim Cyrillus in illis palam suo testimonio confir-
mat, « Deum et hominem asseruisse, effundi et pro-
gredi Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, »
eundem prorsus significatum habere sciens has tres
voces, et nullo modo secundum sententiam diver-
sum. Idem vero clamat alta voce : « Et est Christus
veritas, et ab ipso illa ipsa ratione qua a Patre pro-
funditur. » Tum præterea dogmatum fulcrum ma-
gnus Epiphanius, in iisdem eandem sententiam
clarissimis necessariisque concludentibus argu-
mentis confirmat, uti de Patre illud : « Qui a Patre
procedit, » ita de Filio alterum, « Et de meo acci-
piet, » sicuti declaratum est, quæ in eodem sancto
Evangelio, et in eadem et una pericope, et quam
proxime apponuntur. Et ubinam est adversarii illud
de Domino : « Non addens item illud ex me? » Et
hæc quidem ipse divinorum Patrum commentari
prorsus percurrere dedignatus, uti se percurrisse
commonstrat, vel illis potius improbitatem animo
antea concepiam præponens. Nos porro a Deo edoc-
tos Epiphanium ac Cyrillum in traditis ab ipsis
decretisque de illis : « Ex Patre procedit, et de meo
accipiet, » sequi potius constituimus, quam quæ ipsi
desilientes interpretantur atque desinunt, quod et
ejusdem cum eodem sententiæ viri vel potius assecle
facti, una simul cum dictis injuriarum pati eligimus,
qui propitii sint tanquam qui sciant, cum ipsi Deo
vivant, unde convitia exoriantur. Et præterea theolo-
giæ verticem decernentem, « de nominibus non esse
contendendum, dummodo in eandem sententiam
syllabæ referantur. »

D.

17. Postmodum secum colloquentis illa redar-
guens : « Quandoquidem, non procedit Spiritus ex
Filio, nusquam invenitur. » Affirmatio igitur fuerit,
contra opponit, sophisma illud appellans : « Neque
enim quod non habeat quispiam in divina Scriptura
ostendere etiam Filium non generari a Spiritu, jam
et affirmationem fatebitur generari. » Ista probatio
ad destruendum mendacium ex similibus assumpta,
illam exponentem sophisma potius dicere, non de-
struere sophisma, ostendit. Intendit siquidem ex
ipsa probare, quemadmodum non generatur Filius
a Spiritu, quod cum in confessis sit, demonstra-
tione non eget, propterea que affirmatio ex ipso
generari mendax est, parique modo Spiritus non

procedere ex Filio, cum indubitatum sit, demonstratione non indiget, proptereaque affirmatio una secum trahit quod verum non est. Videamus igitur posthac similitudinem. Illud, ex Patre Filium generari duas personas inducens, duas etiam necessario inculcat proprietates, alteram generare, et generandi facultatem solam unamque Patris generantis, alteram generari, et generatum qui generatur Filii. Inde ex Spiritu Filium non generari submoti omni dubitatione veritas tenet. Et hujusce demonstrandi nullam necessitatem esse, paterna proprietates, generare scilicet, confirmat. Si enim ipsi soli uti proprium reservatur, quomodo alteri adaptari ita poterit, ut Filium generet? Nequaquam. At ex Filio Spiritus non procedit, comparatio adhuc quænam fuerit? si *ἐκπορεύειν*, sive ut frequenter hic dogmatibus examinandis sedulus inquit, sive quod a Deo illuminati Patres proferunt, *emittere*, ut proxime expositum est, sive *productivum*, aut *producere* Patris proprium esse ipsi traderent, ut *generativum* ibi et *generare*, bene utique se haberet utriusque affirmationis similitudo. Cum vero nullus ex his ullo in loco *productivum* in proprietatem paternam assignare repertus sit, et *emittere* nonnulli ex ipsis uti de Deo Patre ita et de Filio palam usurpant, quid dissidentia nec prorsus inter se coherentia coalescere conatur ostendere, et simul non concurrentia concurrere? Deinceps per Filium ex Patre Spiritum sanctum procedere, decreto universalis synodi, quæ septima numero est, definitum, quomodo locum habere illud *ἐκπορεύειν*, *producere facere*, concedet? Concedamus siquidem, ut adversario placet, uti proprium Patri. Si quid enim Pater proprium habet, non habet id per Filium, non generandi facultatem, non ingentium, non aliud ullum. Propterea magnæ audaciæ fuerit, sive non ordinariæ ignorantix, ne quid his pejus dicam, negationem, « non procedit ex Filio Spiritus, » ex illa quasi similis sit, ostendere, « non generatur Filius ex Spiritu; » et uti hanc ita et illam veritatem in se continere, ex affirmatione illa, generari Filium ex Spiritu, et uti hanc ita et illam, Ex Filio procedit Spiritus affirmationem falsam esse, cum ex Deo illuminati mysteriorum interpretes de illis, « Ex Patre procedit, » et « De meo accipiet, » et de eodem et indifferente aliarum vocum decernant, quæ a nobis dicta sunt. Quemadmodum itaque quam optime ostendit ex impropriis similitudinibus, et in manifesta præcipitia ducentibus, « esse dicere, » et « non esse, » etiam ex Filio Spiritum non procedere, sic sui præclari facinoris et rationes assignat, suos quippe sermones continuans insert: « Et causa est: aliud enim non esse, » nempe negatio non procedit, « et aliud non esse dictum, » affirmatio, nempe procedere. Tum deinceps probatio: « Neque enim quoniam ex astantibus nemo dixit non fulgurasse, cogetur quisquam concedere affirmationem, nempe fulgurat. » Sophisma proxime rationem demonstratam nuncupans, et sophisticè multo magis

A Γιού τὸ ἀναμφίλεκτον ἔχον, οὐ τοῦ δευχθῆναι χρήζει, καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάφασις ἐπιφέρεται τὸ μὴ ἀληθές. Ἰδῶμεν οὖν τοῦ λοιποῦ τῶν ὁμοιωσίων τὸ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶσθαι δυνάμει προσώπων εἰσάγον διττὰ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκη φωτοβολεῖ καὶ τὰ ἴδια, τὸ μὲν γεννᾶν καὶ τὸ γεννητικὸν ἐν ὄν τοῦ γεννῶντος Πατρὸς, τὸ δὲ γεννᾶσθαι καὶ τὸ γεννητὸν ἕτερον τοῦ γεννωμένου Γιού. Ὅθεν τὴ μὴ ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν γεννᾶσθαι τῆς ἀληθείας τὸ ἀπαραιτήτων, καὶ τὸ μηδεμίαν ἀνάγκη τῆς τοῦτου δειξέως εἶναι ἢ τοῦ Πατρὸς ἰδιότης θεατοί, τὸ γεννᾶν. Εἰ γὰρ αὐτῷ μόνῳ καθ' ἴδιον ἀφιέρωται, πῶς ἕτερον τοπάραν ἐφαρμοσθῆναι δυνήσεται, ὥστε γεννᾶν τὸν Υἱόν; Ἥκιστα. Ἡ δὲ τοῦ, Ἐκ τοῦ Γιού τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐκπορεύεται, ὁμοιωσις πρὸς ταῦτα ποία, εἰ τὸ ἐκπορεύειν ἢ συχῶς οὕτως ὁ λίαν ἐξεταστικῶς τοῖς δόγμασι φάσκει, ἢ ὅπερ οἱ θεαυγεῖς Πατέρες προφέρουσι τὸ ἐκπέμπειν, ὡς ἐγγὺς προεκτέθειται, ἢ τὸ προβλητικὸν τε καὶ τὸ προβάλλεσθαι τοῦ Πατρὸς ἴδιον αὐτοὶ παρεδίδου, ὡς τὸ γεννητικὸν ἐκείσε καὶ τὸ γεννᾶν, καλῶς ἂν εἶχεν ἀποφάσεων ἐκπέμπων τὸ ἐμπερές. Ἐπεὶ δὲ τούτων οὐδεὶς ὅπουδὲποτε τὸ προβλητικὸν εἰς ἰδίωμα πατρικὸν ἀποτάτων ὤπται, καὶ τὸ ἐκπέμπειν σφῶν ἐνιοὶ ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς οὕτως ἐπὶ τοῦ Γιού διαρρήδην διεγορεύουσιν, ἵνα τί τὰ ἀσύμματα συμβαίνειν πεύραται φαίνεαι, καὶ συντρέχειν τὰ μὴ συντρέχοντα; Εἴτα τὸ δι' Γιού ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεσθαι ψηφίσματι παγκοσμίου συνόδου κεκυρωμένον, ἢ τὸν ἔδδομον ἔλαχεν ἀρεθμὸν, πῶς ἀποκλήρωθῆναι τὸ ἐκπορεύειν ἔλασε; Δοτέον καὶ γὰρ, ὡς τῶ φωνοῦντι δοκοῦν, εἰς ἰδίωμα τῷ Πατρί. Εἰ τι γὰρ ὡς ἴδιον ἢ Πατὴρ ἔχει, οὐκ ἔχει τοῦτο δι' Γιού, οὐ τὸ γεννητικὸν, οὐ τὸ ἀγέννητον, οὐκ ἄλλο οὐδέν. Διὰ τοῦτο τὸλμης μεγάλης ἢ ἀγνοίας οὐ τῆς τυχοῦσης, ἵνα μὴ λέγω τὸ μείζον, τὸ τὴν, « οὐκ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Γιού τὸ Πνεῦμα, » ἀπόφασιν ὡς ἐκ τῶν ὁμοίων δευχνῆναι, ἐκ τοῦ « μὴ γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος; » καὶ ὡς ταύτην κἀκείνην ἀληθεύειν ἐκ τῆς γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος καταφάσεως; καὶ ὡς ταύτην κἀκείνην τὴν, ἐκ τοῦ Γιού ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, καταφάσιν ψεύδεσθαι, τῶν θεολογικῶν μυστηρίων περὶ τοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » καὶ περὶ τοῦ ταυτοῦ καὶ ἀδιαφόρου τῶν ἑτέρων φωνῶν θεοπικζόντων ὁσαπερ εἰρηται. Ἐς γοῦν ἀριστα δεδειχῶς τὸ ἐξ ὁμοιωσεων ἀνοικεῖων, καὶ προδήλους εἰς κρημνοὺς ἀπαγόντων τὸ, « εἶναι φάναι, » ἀλλὰ « μὴ εἶναι, » καὶ ἐκ τοῦ Γιού τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐκπορεύεται, τῆς ἀριστίας καὶ λόγους δίδωαι. Συνημμένως γὰρ τοῖς εἰρημμένοις λόγους αὐτοῦ ἐπιφέρει. « Τὸ δ' αἴτιον ὅτι ἄλλο τὸ μὴ εἶναι, » ἢ γοῦν ἀπόφασιν τὸ οὐκ ἐκπορεύεται, « καὶ ἄλλο τὸ μὴ εἰρηθεῖαι, » ἢ κατάφασις ἦτοι τὸ ἐκπορεύεσθαι. Εἴτα ἢ κατασκευῆ. « Οὐ γὰρ ἐπεὶ μὴ εἰρηθεῖ τις σῆμερον τῶν παρ' ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἀστράπτει, ἀναγκασθῆσεται τις δοῦναι τὴν κατάφασιν, ὅτι ἀστράπτει. » Σόφισμα σύνεγγυς λόγον ἀποδειγμένον καλέσας, καὶ σοφιστικῶς τοῦτῳ μᾶλλον αὐτὸς συμπλακεῖς, ὡς διήλεγκται, σοφισζόμενος ἐνταῦθα

κατασκευάζει πάλιν, ἢν εἴρηκε μὴ εἰρησθαι κατάφα- A
 σιν, εἰ καὶ ἀπόφασις αὐτῆς οὐκ ἔστι, τουτέστιν οὐ
 συνίσταται, « ἐκ τοῦ μὴ ἀνάγκη εἶναι σήμερον, ὅτι
 τις οὐκ ἔφησεν, οὐκ ἀστράπτει, τὴν κατάφασιν ἡμο-
 λογήσασθαι τινα, ὅτι ἀστράπτει. » Τοῦτο δὲ ἀπεναντίας
 τῷ παραδεδομένῳ κανόνι τῆς ἀντιφάσεως, ὃς τήνδε
 πρὸς τὸ αὐτὸ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ, καὶ τοῦ αὐτοῦ λέ-
 γεσθαι διατάσσεται. Ὁ δὲ πολὺς οὗτος τὴν ἐπιστήμην
 ἐπὶ ἀορίστων τὴν τε ἀπόφασιν, τὴν τε κατάφασιν
 ἐποίησατο. Ὅπερ ἀξίωμα τὸ τῆς ἀντιφάσεως τὸ τὴν
 ἀλήθειαν διαιρεῖν καὶ τὸ ψεῦδος οὐδαμῶς οἶδε τηρεῖν.
 Ἐπεὶ τίς νοσεῖ, τίς οὐ νοσεῖ, τίς ὑγιαίνει, τίς οὐχ
 ὑγιαίνει, οὐχ ἔξουσι τὸ καλῶν καὶ ἄμφω συναλη-
 θεύειν, καὶ ἄμφω συμφεῦθεσθαι. Λαμβανομένων δὲ
 τῶνδε τοῦ κανόνος κατὰ τὴν διατάφην τὸ ἐν εἰς τὸ
 ὄν ἦξει, τὸ δὲ ἕτερον εἰς τὸ μὴ ὄν ἀπορραπισθήσ- B
 ται. Ὅθεν εἰ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐκ
 ἐκπορεύεται ὡς αὐτὸς ὁμολογῶν ὁράται, ληφθείσης
 τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὡς ἡ παράδοσις ὠρισμένης,
 ὅλον, οὐδαίς τῶν ἁγίων τήνδε φησὶν, ἡ αὐτῆς ἔξει κατ'
 αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τὸ εἶναι κατάφασιν, μὴ σοφιστι-
 κῶς, ἀλλ' ὡς παρεδόθη τὴν δεῖξιν λαμβάνοντα. Εἰ δὲ
 τοῦ μὴ τὴν λέξιν λέγεσθαι δράζεται, τὴν ἀλογίαν
 ἑαυτῷ συνάξει καὶ τὴν σκαιότητα τῶν θεηγύρων
 ταῦτα προσεπτόντων διαπρωσίως τοῖς μὴ τῇ δυνάμει
 προσέχριν ἡρημένους, μὴδὲ τῇ διανοίᾳ τῶν λεγομέ-
 νων, ἀλλὰ ταῖς λέξεσιν.

trum, qui ista perspicue attribuunt detrectantibus
 tantum dictionibus.

τη'. Ὅμως ἐχόμενα τῶν ἐληλεγμένων φησὶν. « Εἰ C
 δὲ τις λέγει, μὴ εἶναι τὸ οὐκ ἀστράπτειν, ἐξ ἀνάγκης
 δίδωσι τὴν κατάφασιν. » Δόκησιν δούς ἐρῶν εἰ περὶ
 τῆς καταφάσεως, ἐκ συναισθήσεως οἶον, ἢ ἄλλως
 πως, φαίνεται τὴν ἐκπορεύεται μᾶλλον ἀπόφασιν
 ἔτι συστῆσαι βουλόμενος. Ἐπάγει γάρ. « Εἰ δὲ καὶ
 τοῦτο ζητοῦσι δεῖχθειν παρὰ τῆς βίβλου Γραφῆς, τί ἕτε-
 ρον αὐτοῖς ὑπολείπεται; » καὶ παρευθὺς, « σκε-
 πτέον δὲ οὕτω. » Καὶ καθεξῆς τὰ πρὸς σύστασιν τοῦ
 σπουδασματος οὕτω συντίθησι. « Πατὴρ ὁ Πατὴρ μόν-
 ος, καὶ οὐτε Υἱὸς οὐτε Πνεῦμα. Υἱὸς ὁ Υἱὸς ὁμοίως,
 καὶ οὐτε Πατὴρ ὁ αὐτὸς, οὐτε Πνεῦμα. Πνεῦμα ἕγιον
 τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐτε Πατὴρ τὸ αὐτὸ, οὐτε Υἱός. Ὁ
 μὲν οὖν Πατὴρ καθὼς γενεῶν Υἱὸν, ὀνομάζεται Πατὴρ,
 καθὼς δὲ ἐκπορεύει Πνεῦμα, οὐκέτι Πατὴρ, ἀλλὰ προ-
 βολεύς ὀνομάζεται. Ἔστιν οὖν ὁ Πατὴρ καὶ Πατὴρ D
 καὶ προβολεύς. Ἐνὶ δὲ ὀνόματι συναπτικῶν τούτων
 ὀνομάζεται πηγὴ, εἰ γε πιστὸς ὁ μέγας Διονύσιος
 οὕτω λέγων. Ὅτι μὲν ἔστι πηγὴ θεότητος ὁ Πατὴρ,
 ὃ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς θεογονίου θεότητος, εἰ
 οὕτω χρῆ φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἶον ἀνθη καὶ
 ὑπερούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρελήφα-
 μεν. Καὶ ἐν ἄλλοις. Μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεό-
 τητος Πατὴρ, οὐκ ἕντος Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ τοῦ
 Υἱοῦ Πατρὸς. Εἰ οὖν πηγὴ τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ, ἡ
 θεότης δὲ τὰς ὑποστάσεις ἐνοὶ ἀσυγχύτως, ταυτὸν
 ἔστι πηγὴ θεότητος, ὡσπερ εἰ ἐλέγετο, πηγὴ Υἱοῦ
 καὶ Πνεύματος, καὶ ταυτὸν πάλιν τὸ, πηγὴ Υἱοῦ καὶ
 Πνεύματος, ὡσπερ εἰ τις λέγει, Πατὴρ Υἱοῦ καὶ
 προβολεύς Πνεύματος. Ἐρεῖ δὲ τις, Εἰ ἡ θεότης

A ipse implicitus, ut demonstratum est, cavillans hic
 rursus confirmat, quam asseruit non fuisse dictam
 affirmationem, licet ipsius negatio non adsit, hoc
 est non subsistat, « quod nullo modo necessarium
 sit hodie esse, quod quispiam non dixerit, non ful-
 gurat, affirmationem aliquem fateri, nempe fulgu-
 rat. » Hoc porro prorsus est contrarium regulæ
 contradictionis, quæ eam ad idem, et secundum
 idem et de eodem dici præcipit. At hic, qui in
 scientiis multus est, de indefinitis atque indetermi-
 natis tum affirmationem, tum negationem absolvit.
 Quod essatum contradictionis neque veritatem dis-
 tinguere, et mendaciam nullo modo servare novit,
 quandoquidem aliquis ægrotat, aliquis non ægrotat,
 aliquis bene valet, et aliquis non bene valet, nul-
 lum fuerit impedimentum quin ambo simul vera
 sint, et ambo falsa. Hæc si secundum regulæ ex-
 plicationem desumantur, unum comprobabit esse-
 ctus, aliud vero nullo modo eventu comprobabitur.
 Hinc si non est ex Filio Spiritus, non procedit, ut
 ipse non abnuat, si accipitur negatio ista, ut tra-
 ditio est, determinate, quasi diceret, Nullus ex sanc-
 tis hanc dicit, illius secundum adversarium nec-
 cessario affirmatio erit, non sophistarum captiun-
 culis, sed, ut traditum est, comprobata. Quodsi
 illud, dictionem hanc scilicet non dici, arripierit, stul-
 ticiam sibi colliget ac imperitiam divinorum Pa-
 mentem applicare vi et sententiæ dictorum, sed

18. Nihilominus subsequenter refutatis a nobis
 adnectit : « Quodsi quis dicit, non esse illud non
 fulgurare, necessario concedit affirmationem. » Cum
 videretur aliquid afferre de affirmatione, tanquam
 sibi conscius factus, vel alia ratione videtur potius
 illius procedit negationem adhuc constabile, sub-
 nectit siquidem : « Quodsi quod quæruni, osten-
 detur in divina Scriptura, quid ipsis reliquum fue-
 rit? » Statimque, « hoc modo vero consideretur. »
 Et postmodum conatus suos ad propositum stabi-
 liendum ita proponit : « Pater Pater solus, et non
 Filius neque Spiritus sanctus. Filius Filius simili-
 ter, et non Pater, neque Spiritus. Spiritus sanctus
 Spiritus, et non est Pater ipse, neque Filius. Pater
 igitur qua generat Filium Pater, qua vero Spiritum
 producere facit, non amplius Pater, sed productor
 appellatur. Est igitur Pater et Pater et productor,
 uno vero nomine, quod hæc duo colligat, fons, si
 fide dignus est magnus Dionysius ita pronuntians :
 Est quidem fons Divinitatis Pater, Filius vero et
 Spiritus deigenæ Deitatis, si ita eloquendum est,
 surculi a Deo plantati, et veluti flores, et superes-
 sentialia lumina a sacris eloquiis accepimus. Et
 alio quoque loco : Solus fons superessentialis Dei-
 tatis Pater, cum non sit Filius Pater, neque Pater
 Filius. Si ergo fons Deitatis Pater, Deitas vero hy-
 postases unit inconfuse, erit fons divinitatis, æque
 ac si dixeris, Fons Filii et Spiritus ; et rursus, Fons
 Filii et Spiritus, æque ac si dixeris, Pater Filii et
 productor Spiritus. Diceret quispiam Deitatem hy-

postases colligare, in hoc sermone Pater dicitur et suimetipsius fons, sed non est hoc. Sicut enim dicimus ex Deo Spiritum sanctum, et non intelligimus eum ex seipso esse, quod Deus est et ipse, pari modo etiam hic non intelligimus Patrem suimetipsius fontem esse. Indeque manifestior sermo fuerit : fons enim ideo fons dicitur, quia effundit, et fons prorsus effusi dicitur fons. Hoc si ita se habet, Pater dicitur fons Deitatis ex ipso effusæ, Filii nempe et Spiritus, et non sui ipsius. Ergo si fons Deitatis Pater, et solus fons, idque idem est ac si dixeris fons Deitatis, et Pater et productor Filii et Spiritus. Solus igitur Pater et productor Filii et Spiritus. Quodsi solus, non utique et Filius, neutrum ex his scilicet. Et en jam demonstratum est ex divina Scriptura, Spiritum sanctum non procedere etiam ex Filio. » Sapienter admodum quod sibi proposuerat conclusit, et nihil reliquum est, ut dixerat, ad quæstionis explicationem, si initio posita veritati inniterentur, ubi Pater qua generat Filium Pater appellatur, qua producit Spiritum non amplius Pater, sed productor, uni vero conjunctivo horum nomine nuncupatur fons, Pater nempe Filii, productor vero Spiritus, si fidem meretur magnus Dionysius, scribens: « Fontalis Deitas Pater est, Filius vero et Spiritus deigenæ Deitatis surculi a Deo plantati. » Sed quæ ipse reticuit, sive sponte, sive frequenter a nobis memoratæ, et præcepto divino demandatæ perscrutationis Scripturarum neglectu, addentur, quæ magnorum etiam pictatis defensorum calculo confirmationem consequentur, quorum unus fuerit theologiæ vertex, magnus Athanasius, oratione de incarnati Dei Verbi apparitione, cujus illud principium : « Qui malitiose divinas Scripturas volunt intelligere, » rem theologicæ tractans, hæc habet : « Scit enim apud Deum Patrem existentem Filium, Spiritus sancti fontem. » Ecclesiæ vero aurea voce prædita luscina oratione de mysterio baptismatis, cujus principium : « Iterum nobis spiritalis cithara beati Davidis, » sic eloquitur : « Propterea Salvator ostendit semetipsum fontem vitæ, et aquam viventem Spiritum sanctum. » Si ex his manifesto Spiritus sancti fons est Filius; admirabilis plane conclusio negatio, non procedit etiam ex Filio Spiritus sanctus, rejicitur, affirmatio vero a nobis per ejusdem significatus et sententiæ voces ostensa dissidium relegat, uti non hic solum sed in multis etiam aliis, divinis dogmatibus, verbis et operibus confirmant divina mente fulti; et ab hoc eodem qui ita conclusit, verbis ipsis assertum est, cum palam edixerit : « Fons Pater, nomen conjunctivum, genitorem indicans et productorem in Filio et Spiritu. »

19. Si itaque sic fateri coacti etiam inviti, qui hujus partes sequuntur, ad illud *solus* confugientes nova commentorum strue stipati id dictum asserant

τὰς ὑποστάσεις ἐνοί, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὁ Πατήρ λέγεται καὶ ἑαυτοῦ πηγῆ. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τούτο. Ὡς γὰρ λέγομεν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ νοοῦμεν, ὅτι καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἔστιν, ὅτι Θεὸς καὶ αὐτὸ, οὕτω κἀναῦθα οὐ νοοῦμεν τὸν Πατέρα, ὅτι καὶ ἑαυτοῦ ἔστι πηγῆ. Καὶ ἐνταῦθα πρόδηλος μᾶλλον ὁ λόγος· ἡ γὰρ πηγῆ, ὅτι πηγάζει τι, λέγεται πηγῆ, καὶ ἡ πηγῆ πάντως ἐκείνου λέγεται πηγῆ τοῦ πηγάζομένου. Εἰ δὲ τοῦτο πηγῆ λέγεται ὁ Πατήρ τῆς θεότητος τῆς πηγάζομένης ἐξ αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, οὐχὶ καὶ ἑαυτοῦ. Εἰ γοῦν πηγῆ θεότητος ὁ Πατήρ καὶ μόνη πηγῆ, ταυτὸν δὲ ἔστιν, εἴ τις ἀν εἴπῃ πηγῆ θεότητος, καὶ Πατήρ καὶ προβολεὺς Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ὁ μόνος ἀρα ὁ Πατήρ καὶ Πατήρ καὶ προβολεὺς Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Εἰ δὲ μόνος, οὐχὶ καὶ ὁ Υἱὸς, δηλονότι οὐδέτερον τούτων. Καὶ Ἰδοὺ δέδεικται παρὰ τῆς θεῆς Γραφῆς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. » Ὡς θαυμαστῶς συνεπέρανεν ὁ προέθετο. Καὶ οὐδὲν, ὡς εἰρήκει, πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου φανέρωσιν ὑπολείπεται, πλὴν τῶν ἀπ' ἀρχῆς ὡς θεοειμένων τῆς ἀληθείας ὄντων, ἐνθα ὁ Πατήρ καθὼ γεννᾷ Υἱὸν ἐνομάζεται Πατήρ, καθὼ δὲ προβάλλεται Πνεῦμα οὐκέτι Πατήρ, ἀλλὰ προβολεὺς, ἐνὶ δὲ συναπτικῶ τούτων ὀνόματι καλεῖται πηγῆ, Πατήρ μὲν Υἱοῦ δηλονότι, προβολεὺς δὲ Πνεύματος, εἴ γε πιστὸς ὁ μέγας Διονύσιος λέγων· « Ὅτι μὲν πηγὰ θεότης ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς θεογένου θεότητος βλαστὸ θεόφυτοι. » Εἰ τούτοις τὰ λειπόμενα εἰθ' ἐκουσίως, εἴτε κατὰ παρόρασιν τῆς πολλάκις μνημονευθείσης κατ' ἐντολὴν Δεσποτικῆν ἐξετάσεις γραφικῆς προστεθήσεται, ἃ καὶ αὐτὰ τὴν ἐκ μεγάλων προηγῶρων τῆς εὐσεβείας πίστῳσιν ἀπατραπτοῦσιν, ὧν ἡ μὲν τῆς ὁμολογίας ἀκρότης, ὁ ποιὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπιφανείας λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Οἱ κατοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, » θεολογῶν οὕτω φησὶν· « Οἶδε γὰρ παρὰ θεῶ Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱὸν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας χρυσόφωνος ἀηδὼν ἐν τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Πάλιν ἡμῖν ἡ πνευματικὴ κιθάρα τοῦ μακαρίου Δαυὶδ, » οὕτω διαγορεύει· « Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δαίκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Εἰ ἐκ τῶνδε πηγῆ καὶ ὁ Υἱὸς ἀριδίλως τοῦ Πνεύματος, συμπέρασμα μὲν τὸ θαυμαστὸν ἡ ἀπόφασις, οὐκ ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπελήλαται, κατάφασις δὲ ταύτης ἡ παρ' ἡμῶν δι' ὁμοσθενῶν, καὶ ταυτοδυνάμων φωνῶν δεικνυμένη τὰ τῆς διαμάχης ἐκπορεύεσθαι, καθὼς οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς ἐν ἄλλοις δόγμασι θεοῖς βήμασι τε καὶ πράγμασι παριστάνουσιν οἱ θεόφρονες, παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ οὕτω συμπεράσαντος αὐτολαξεὶ ὠμολογῆται, σαφῶς ἀνηγορευκός, « Πηγῆ Πατήρ, ὄνομα συναπτικόν, τὸ γεννήτωρ δηλοῦν καὶ τὸ προβολεὺς ἐπὶ Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος. »

10. Εἰ οὖν οὕτω συναλαυνόμενοι συνομολογῆται καὶ ἄκουτες οἱ τοῦδε τῆς μερίδος ἐχόμενοι εἰς τὸ μέγαν κατεφυγόντες, εὐρεσιλογῆται βουλήτονται, καὶ τοῦτο

διαναστήσονται φάναι λελέχθαι τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἀφαί-
 ρεσιν, ὡς ἡ ἐλεγχθεῖσα πολυτρόπως τομογραφία
 φάσκει, ἡ καὶ δυναστεία τῆ πρὸς τὴν ἀλήθειαν πε-
 ρισπομένη, τίνα ἑαυτῆς ὄλισθον οὐκ ἐπάξουσιν; Ὁ
 τῶν ἀρρήτων ὕψηγητῆς καὶ τῶν ἀθεάτων ἐπόπτῆς
 μόνῃ πηγῇ εἶρηκε τὸν Πατέρα· καὶ εἰ πρὸς τοιαύ-
 την, ἣν οὗτοι διςχυρίζονται, διάνοιαν ἐφησε, πῶς
 οἱ βῆθέντες τηλικούτοι φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας
 πηγῇ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος ἐδογματίσαν, τῷ
 τοσοῦτῳ διαβῆδῃ ἀπειναντίας, οὐ τοὺς ἱεροὺς λό-
 γους καὶ τὰ συγγράμματα τούτων ἐκ παραδόσεως,
 καὶ τῶν ὁμοίων Πατέρων ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία μετὰ
 τὰ ἀποστολικὰ θεῖα κηρύγματα καὶ διδάγματα κατέ-
 χει καὶ ἐνοεβίξεται· καὶ οὐ μόνον τοὺς τοιοῦτους
 πρὸς τὸν τοσοῦτον πολεμίους ἐμφαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ
 πρὸς ἑαυτοὺς ἐμφανῶς. Ἐν γὰρ δευτέρῳ τμήματι
 βίβλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ὁ Θεοδώρητος
 τὴν πρὸς τοὺς Ἄφρους τοῦ τῆς ἀθανασίας ἐπωνύμου
 περὶ τῆς ἐν Ἀριμῆνῳ συνόδου καταστρωμένης ἐπι-
 στολῆν, ἐν ἣ ταῦτα διαλαμβάνεται· « Τίς δὲ τούτοις
 συναλθεῖν ἐθέλησει ἀνθρώποις μηδὲ τὰ ἑαυτῶν ἀπο-
 δεχομένους; Οἱ γὰρ ἐν ταῖς ἑαυτῶν δέκα πού καὶ
 πλέον, καθὰ προείπομεν, συνόδοις ἄλλοτε ἄλλα γρά-
 φοντες, δῆλοί εἰσιν ἐκάστης αὐτοὶ κατήγοροι γενό-
 μενοι. Πάσχωσι δὲ τοῦτο ὅπερ καὶ οἱ τότε τῶν Ἰου-
 δαίων πεπόνθασιν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι καταλείψαντες
 τὴν μόνῃ πηγῇ τοῦ ζῶντος ὕδατος, Ὁρυξαν ἑαυ-
 τοῖς λάκκους, οἱ οὐ δυηθήσονται ὑδωρ συσχεῖν·
 γέγραπται δὲ παρὰ τῷ προφήτῃ Ἱερεμιά· οὕτως
 οὗτοι μαχόμενοι πρὸς τὴν οἰκουμένην σύνοδον, Ὁ-
 ρυξαν ἑαυτοῖς συνόδους πολλὰς. » Ἰδοὺ καὶ πρὸς
 ἑαυτὸν ὁ μέγας μαχητῆς ἀκατάλακτος, εἰ γε μόνῃ
 πηγῇ τοῦ ζῶντος ὕδατος τὸν Πατέρα καλέσας, καὶ
 οὐδεὶς ὁ ἀμφισβῆλων, μὴ τὸ ζῶν ὕδωρ εἶναι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐν οἷς προεθέμεθα, πηγῇ αὐτοῦ τὸν Υἱὸν
 προσάψασεν. Ἀλλὰ τούτοις οἱ ταῦτα παρειαγού-
 σιν, οἷς φθέγγονται, ζῆλον ἀληθινὸν ὁ ζῆλων, εἴσεται
 πολεμίους ἑαυτῶν καὶ τῶν θείων μυσταγωγῶν, οὐκ
 αὐτοὺς ἤκιστα τοὺς θεοφιλοτάτους καὶ ζηλωτάς ὁμο-
 πύτους τῆς πίστεως, οἱ τοῦ Εὐαγγελίου κήρυκες
 ὄντες καὶ μάθηται καὶ διδάσκαλοι, καθ' ὃν λόγον
 Ἰσαί βοῶντες αὐτοῦ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς
 τὸν Ἰδιον Πατέρα· « Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα
 γινώσκωσιν σε τὸν, μόνον ἀληθινὸν Θεόν, » τὸ μόνον
 οὐδαμῶς ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἀληθινὴν θεότητα τὸν Υἱόν,
 ἀλλὰ τὴν ἀρχικὴν καὶ πρώτην αἰτίαν, ἣν ὁ Πατὴρ
 ἰδίως ἐκλήρωσατο παριστάνειν, κατὰ τὸ αὐτὸν οἶδα-
 σιν ἀπὸ λόγον, καὶ τὸ μόνῃ πηγῇ τοῦ Πνεύματος
 τὸν Πατέρα θεολογεῖσθαι, οὐχὶ καὶ τὸν Υἱὸν τὸ πη-
 γῇ εἶναι τοῦ Πνεύματος ἀφαιρεῖσθαι. Ὅτι μηδὲ τὸ,
 « Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἣ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν,
 οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος, »
 ἄλλως ἢ οὕτως νοεῖσθαι μεμυσταγῶγηται. Ἡ οὐ μὴ
 τοῦτο, τίς εἰς τοσοῦτον ἐληλακέναι τόλμησεν φανήσε-
 ται, ἀγνοίαν διαγνώσκει τοῦ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ
 πάντα· εἰδότες; Ἐτι γε μὴν τῆς αὐτοσοφίας, Λόγου
 τοῦ ἐνυποστάτου στέρησιν λόγου, Θεοῦ τῆς οὐ-

A ad excludendum Filium; uti qui sæpius multisque
 modis refutatus est tomus, dominatu ac tyrannide
 suffultus insinuat, quem sibi lapsum non inferunt?
 Interpret rerum ineffabilium, et immortalium in-
 spector solum fontem Patrem nuncupavit, et si in
 quam ipsi contendunt sententiam dixit, quomodo
 jam allegata tantæ auctoritatis Ecclesiæ lumina
 fontem etiam Spiritus Filium decreverunt, a tanto
 viro palam discordes, cujus sacros sermones et
 Commentarios, ex eorumdem traditione, et Patrum
 similibus Dei Ecclesia, post apostolica divinaque
 effata, et prædicationem tenet, et colit, neque so-
 lum huic tam magno sese adversari demonstrant,
 sed et sibimetipsis perspicue? Namque in secundo
 tomo *Ecclesiasticæ Historiæ*, Theodoretus immor-
 talitatis cognominis ad Afros datam epistolam de
 Ariminensi synodo refert, in qua similia conti-
 nentur: « Quis porro eorum sententiæ velit acce-
 dere, qui ne sua quidem instituta ipsi approbant?
 Nam qui, uti supra diximus, amplius decem fidei
 formulas, alio namque tempore aliam ac novam
 semper componebant, in suis conciliis conscripse-
 runt, aperte demonstrant seipsos singula sua re-
 prebendere concilia: idemque istis quod olim
 Judæis proditoribus accidit. Ut enim illi solo fonte
 aquæ viventis relicto, uti scribit Jeremias pro-
 pheta, *Lacus sibi foderunt, qui non possunt aquam
 continere*»: ita isti pugna contra generale concilium
 suscepta sibi multa constituerunt concilia. »
 En et adversus seipsum magnus hic puginator irre-
 conciliabilis, si solum fontem aquæ vivæ Patrem
 nuncupans, et nemo plane hæsitat, aquam vivam
 esse Spiritum sanctum, in jam a nobis appositis,
 fontem illius Filium manifestavit. Sed hos qui si-
 milia verbis effusis insinuant, qui zelo vero con-
 citatur, sibimetipsis, et divinis mystagogis adver-
 sari, non vero a Deo illuminatos, et zelatores qui
 eadem in fide conspirant, cognoscet, si cum Evan-
 gelii præcones sint, et discipuli, et magistri, modo
 quo sciunt pronuntiantes ex persona Domini ad
 proprium Patrem: « Hæc est vita æterna ut cognos-
 cant te verum solum Deum »²⁰, illud *solum* nullo
 modo vera deitate Filium spoliare, sed primariam
 et primam causam, quam Pater proprie sortitus est,
 demonstrare, secundum eamdem rationem norunt,
 et cum solus fons Spiritus Pater enuntiat, non
 tolli quin et Filius fons Spiritus sit, quod neque
 illud: « De die illa et hora nemo novit, neque an-
 geli, qui in cælo sunt, nisi Pater solus »²¹, » alio
 modo quam isto intelligendum esse edocui sunt.
 Quod si id non fuerit, quis in tantum audaciæ pro-
 cesserit, ut notam ignorantie illi qui ante quam
 fierent, omnia novit, et præterea ipsi sapientie,
 Verboque per se subsistenti rationis privationem,
 facultati omnipotentis Dei imbecillitatem, et ipsi
 Vitæ vitæ indigentiam, quod similia de seipso Do-
 minus asserat motus, appingat, cum ille ita definiat:

²⁰ Jerem. II, 15. ²¹ Joan. XVII, 5. ²² Matth. XXVI, 36.

« Sermonem quem auditis non est meus, sed qui misit me Patris »; et : « Non possum facere ex me quidquam »; et : « Vivo propter Patrem »; non tamen hisce semetipsum privans, hæc effatur, si voces illius de seipso propius apposita : « Quæcumque operabitur Pater, hæc et Filius similiter operatur »; et, « Quemadmodum Pater exsuscitat mortuos et vivificat, ita et Filius quos vult vivificat »; et, « Qui verba mea audit, et credit illi qui misit me, habebit vitam æternam », et alio loco : « Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt », sed propter Patris gloriam qua eum glorificavit, et glorificat, et ad illum uti ad primam causam relationem. Ex illo enim quæcumque possidet naturaliter et essentialiter, uti fetus naturalis ex Patre naturali et ipsum esse, et ipsam, quæ cum eo est, coæternam et sempiternam coexistentiam. Quemadmodum enim hic *solus* et quæ sequuntur, non tollunt ullo modo, ut demonstratum est, Unigeniti hypostasim, sed uti in Patre, ut dictum est, ita et in Filio esse confirmant clarissime, similiter divinissimus Athanasius apertissimis verbis insinuat, uti Patrem ita fontem Filium Spiritus esse, cum dictio illa *solus* de divinis hypostasibus et apte et congruenter accipiatur, nullo vero modo auferat. Idem præterea incomparabilis homologeta adversus Arianos oratione prima veluti dogma tradit, « Salvatorem esse solum datorem Spiritus. » Et quisnam in tantum audaciæ ac temeritalis processerit, ut inde asserat Patrem excipi, contendantque ab eo Spiritum non dari? Imo, quis ex iis qui recte sentiunt, non inde certo cogoscet, hæc divinarum hypostasionum discretionem minime inducere? Hinc et sapiens hic sacrorum mysta in colloquiis cum Ario ostendit, dictionem *solum* divinarum personarum divisionem insinuare.

20. Quodsi quis addubitaverit, quomodo solus dator Filius, cum ipse prima causa non sit? hoc enim soli Patri proprium est, supersubstantialium personarum discretionem prorsus non inferre, licet hic secundum primariam causam non asseratur, ex supra appositis certum est. Nihilominus secundum alias atque alias rationes dici poterit. Sicut enim cum asseveratur, solum Patrem scire, rerum creaturarum quæcumque illa sit cognitio, labefactatur et ad nihilum redigitur; ita cum asseritur solus dator Filius, omnis alia rerum factarum datio cessat. Cum sanctissimi Spiritus datores essent, et qui conspexerant Dominum discipuli, uti eorumdem Actorum historia tradit, verum uti illius administri et servi, puraque conceptacula et habitacula. Ibi vero datio utriusque tum dantis, tum dati in eadem natura et essentia subsistentium est. Hinc intelligi potest, vocem *solus* etiam in rebus divinis

²¹ Joan. xiv, 24. ²² Joan. v, 30. ²³ Joan. vi, 58. xiv, 55.

νάμωσ τῆς παντοδυνάμου, ἀδυναμίαν, τῆς αὐτοζωῆς τε ζωῆς ἀπορίαν, ἐκ τοῦ λέγειν περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα τὸν Δεσπότην, κινούμενος οὕτω τρανοῦντα· « Ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς, » καὶ, « Οὐ δύναμαι ποιεῖν ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐδὲν, » καὶ, « Ζῶ διὰ τὸν Πατέρα· » ἀλλ' οὐκ ἀφαιρούμενος ἑαυτὸν ταῦτα, φάσκει, εἰγε τούτου φωναὶ περὶ ἑαυτοῦ συνέγγυς τῶν τοιούτων, « Ἄ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιήσῃ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, » καὶ, « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὗς θέλει ζωοποιεῖ, » καὶ, « Ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντι με ἔχει ζωὴν αἰώνιον· » καὶ ἀλλαγῶς, « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι, » διὰ δὲ γε τὴν τοῦ Πατρὸς δόξαν ἣν αὐτὸν ἐδόξασε καὶ δοξάζει, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ὡς εἰς πρώτην αἰτίαν ἀναφορὰν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ πάνθ' ὅσα περ ἔχει φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς, ὡς γέννημα φυσικὸν ἐκ φύσεως γεννητόρος καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ αὐτὴ ἡ μετ' αὐτοῦ συναϊδία καὶ αἰωνία συνύπαρξις. Ὡς οὖν ἐνταῦθα τὸ μόνος, καὶ τὰ ἐξῆς, οὐ δήπου καθὰ δέδεικται τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως κατ' ἀφαίρεσιν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἅπερ εἰρηται, οὕτω φωτοφανῶς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ· ὡσαύτως κατὰ τὸν θεϊκώτερον Ἀθανάσιον, ὡς ὁ Πατὴρ, οὕτω διαπρυσίως φωναίς πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, τοῦ μόνῃ ταις θεϊκαῖς ὑποστάσεσι καταλλήλως λαμβανομένου καὶ ἤκιστα κατ' ἀφαίρεσιν. Ὁ αὐτὸς ἔτι γε μὴν ἀκπράμιλλος ὁμολογητὴς ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, « τὸν Σωτῆρα μόνον εἶναι χορηγὸν τοῦ Πνεύματος, » δογματίζει. Καὶ τίς ἐς τόσον αὐθαδέιως καὶ ὀράσους ἀφίκοιτο, λέγειν ἐντεῦθεν διαστελλέσθαι τὸν Πατέρα, καὶ μὴ παρ' αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τὸν Παράκλητον διατείνεσθαι; Μᾶλλον δὲ τίς τῶν ὀρθῶς κρεσθευόντων οὐχὶ πάντεσθεν γνοίη τῶν θεϊκῶν ὑποστάσεων μὴ εἰσάγειν ταῦτα διάστολῃν; Ἐνθεν τοι καὶ ὁ σοφὸς δαίκνυσιν οὗτος ἱερομύστης ἐν ταῖς πρὸς Ἀρειον διαλέξεσι, καὶ τὸ μόνος διαίρεσιν ποιεῖσθαι προσώπων τῶν τῆς θεότητος·

κ'. Εἰ δὲ τίς ἐπαπορῆσαι βουλήσεται, πῶς μόνος χορηγὸς ὁ Υἱὸς, ἐπεὶ μὴ πρῶτον αὐτὸς ἔστιν αἰτίον; τοῦτο γὰρ ἰδίως ἀφιέρωται τῷ Πατρὶ; τὴ μὲν μὴ διαιρετικὴν ἔννοιαν τῶν ὑπερουσίων προσώπων ὅλας ἐμφαίνειν, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν ἐνταῦθα, βέβαιον ἐξ ὧν παρεθῆκαμεν, πλὴν καθ' ἑτέροους λόγους ἔξει τὸ λέγεσθαι. Ὡς γὰρ ὅπηνίκα τὸ μόνον εἰδέναι τὸν Πατέρα τρανοῖτο, τῶν κτιστῶν πᾶσά τις ἀμαυροῦται γνώσις καὶ ἀπρακτεῖ· οὕτω; ὅταν ὁ Υἱὸς μόνος καταγγέλλοιτο χορηγὸς, πᾶσά τις ἀργεῖ χορηγία τῶν γεννητῶν. Δοτήρες ἐπεὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑπῆρχον καὶ οἱ αὐτόπται τοῦ Κυρίου καὶ μαθηταί, καθὼς ἡ βίβλος τῶνδε τῶν Πράξεων ἱστορεῖ, ὡς ὑπῆρξαι μέντοι γε τούτου, καὶ ὡς θεράποντες, καὶ καθὰ δαχεῖα καὶ οἰκητήρια. Ἐκεῖ δὲ δόσι; ἐκατέρων τοῦ δίδοντος τε καὶ τοῦ διδομένου συνουσιωμένων καὶ συμφυῶν. Ἔστι μὲν οὖν συνιδεῖν ἐντεῦθεν, ὡς καὶ πρὸς διάστολῃν ἐπὶ θεολογίας

²⁴ Joan. v, 19. ²⁵ ibid. 21. ²⁶ ibid. 24. ²⁷ Matth.

ἡ *μόνος* θεωρεῖται φωνή, δηλονότι τῶν τῆς κτιστῆς οὐσίας τῶν προσεχῶς ἦτοι διελημμένων, καὶ τῶν ἐγγυτάτων τῶνδε σημειοφόρων ἐτέρων. Ἔτι τε πρὸς ἀφαίρεσιν καὶ ἀναίρεσιν τῶν τῆς ὑπερουσίου θεότητος ἀπωσμένων καὶ ἀπεσοιοιμένων παντάπασι, καθὰ πάριστησιν ἡ ἐπιστήθιος Εὐαγγελιστῆς. Εἰπὼν γὰρ ἐκ προσώπου τοῦ θεανθρώπου Λόγου πρὸς τὸν ἴδιον γεννήτορα ἐν οἰκείᾳ συγγραφῇ τῇ τοῦ Εὐαγγελίου· « Ἀυτὴ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσι σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, » ἐν τῷ τέλει τῆς καθολικῆς αὐτοῦ πρώτης Ἐπιστολῆς οὕτω διέξεισιν· « Ὀφθαμεν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος. » Ὡς οὖν ἐκεῖ συνάρθρως ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Πατὴρ μετὰ τοῦ *μόνος*, οὕτως ἐνταῦθα συνάρθρως ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ οὗτος κατ' ἐξοχὴν· ὡς ἐκεῖ δ' αὖθις ἡ αἰώνιος ζωὴ συνάρθρως, οὕτως ἐνταῦθα συνάρθρως αὕτη αὐτολεξεί. Ἐπειτα συνημμένως ἐπάγει· « Τεκνία, φυλάττετε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, » μόνουσι καὶ φάσκων καὶ διαμαρτυρούμενος. Φυλάττετε ἑαυτοὺς τοῦ λογισασθαι τι περὶ τούτων, ὧν οἱ τῆς πλάνης ψευδόμενοι φθέγγονται. Ὁ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Χριστός ἐστιν. Οὕτοι ψεύδη εἰσὶ, καὶ ψευδωνύμως θεοὶ ὀνομάζονται. Ἐκ τούτων τῶν ἐν Εὐαγγελίοις καὶ Ἐπιστολαῖς ἀποστολικῶν θεοπαράδοτων λόγων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ὑφηγητῶν, καὶ διδασκάλων τῆς εὐσεβείας δεικνύονται καθαρῶς, ὅπως ἡ *μόνος* φωνὴ λαμβανομένη καθέστηκε ἐπὶ τῶν μοναρχικῶν ὑποστάσεων, καὶ τινων κατὰ διαστολήν καὶ διαίρεσιν, καὶ ὅτι πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ, καὶ πηγὴ ταῖς αὐταῖς διαβρήδην φωναῖς τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός. Καὶ τὰ μὲν ἐκ τούτων τοιαύτα.

κα'. Τοῦ δὲ δε' ὃν οἱ λόγοι σαφεῖς ἀναγορεύσεις· « Ὁ Πατὴρ καθὼς γεννᾷ Υἱόν, ὀνομάζεται Πατὴρ, καθ' ὃ δὲ ἐκπορεύει Πνεῦμα, οὐκέτι Πατὴρ, ἀλλὰ προβολεὺς ὀνομάζεται. Ἔστιν οὖν ὁ Πατὴρ καὶ Πατήρ καὶ προβολεὺς. Ἐνὶ δὲ ὀνόματι συναστικῶν τούτων ὀνομάζεται πηγὴ. » Καὶ μετὰ τινὰ συστατικὰ τῶνδε· « Ταῦτον ἐστὶ πηγὴ θεότητος, ὥσπερ εἰ ἐλέγετο πηγὴ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Καὶ ταυτὸ πάλιν τὸ πηγὴ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ὥσπερ εἰ τις λέγει, Πατὴρ Υἱοῦ καὶ προβολεὺς Πνεύματος. » Ταῦτα καὶ λοιπὰ τοιαῦτα παραπλήσια τρανῶς ἀνωμολόγησε, καὶ τοῦ πηγῆν εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν μηδένα μηδαμῶς θέμενος λόγον, ἐκ τῆς τοιαύτης κατὰ διάνοιαν βεβαιώσεως τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ μόνως αὐτὴν τῷ Πατρὶ θεωρεῖσθαι, συμπεραίνει τὸ, Μόνως προβολεὺς ὁ Πατήρ, καὶ τὸ, Ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Τίς οὖν ἀλήθειαν εἰδὼς σέβειν, ἐξ ὧν οὗτος ἀνωμολογεῖ περὶ τῆς λήψεως τῆς πηγῆς ἀποδεδειγμένως, ἐξ ὧν τε ἡ θεία Γραφὴ ταύτην ὡς τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ προσεῖναι μεγζλοφώνως μαρτύρεται, οὐχὶ μέγα βοήσῃ κατὰ τὸ πάντη πρόδηλον, ἀ συνάγων φησὶ καταφατικῶς τοῦ Πατρὸς εἶναι, ταῦτα καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος κατ' ἀνάγκην ὑπάρχειν, τὸ βέβαιον ἔχειν καὶ

ad discernendum assumi, ea nempe quæ creata essentia constant, sunt nihilominus contigua, sive comprehensa, et alia signiferis hisce quam proxima, nec non ad prorsus tollendum submovendumque ea omnia quæ a superessentiali deitate quam distinctissima sunt, et plane dissita, ut qui in pectus Domini recubuit evangelista commonstrat. Namque cum recitasset ex persona Dei et hominis Verbi ad proprium genitorem, in sui Evangelii commentario : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, » in fine suæ primæ catholicæ Epistolæ sic scribit : « Scimus quod Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus Deum verum, et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus et vita æterna ». Uti igitur ibi cum articulo Deus verus, addito *solus*, Pater est, sic quoque hoc in loco cum articulo Deus verus Filius, cum additione *hic* propter excellentiam ; rursusque uti ibi cum articulo vita æterna, ita hic quoque cum articulo hæc eadem iisdem ipsissimis verbis ; tum conjunctim infert : « Filii, custodite vos a simulacris », tantum non dicens obtestansque, Custodite vos, et cavete, ne quid de illis concipiatis, de quibus erroris addicti, et mendacio fallentes loquuntur. Veri Dei Filius, verus Deus Christus est ; hi falsi sunt, falsoque sibi deorum nomen vindicant. Ex Evangeliiis igitur et Epistolis apostolicis comprehensis a Deo traditis eloquiis, et eorum expositoribus et pietatis magistris plane ostenditur, dictio *solus* uti debeat assumi de monarchicis hypostasibus, et ex iis quas discernat, ac separet ; et fontem Spiritus Patrem esse, et fontem iisdem ipsis dictionibus aperte Filium Spiritus insinuari. Et hæc quidem hisce colliguntur.

21. At hujus de quo nobis sermo est, pronuntiatia indubitata : « Pater qua generat Filium, Pater nuncupatur, qua vero Spiritum procedere facit, non amplius Pater, sed productor appellatur. Est igitur Pater et Pater et productor, uno vero nomine quod hæc duos colligat. appellatur fons. » Et post nonnullas horum probationes additas : « Erit fons divinitatis, æque ac si dixeris fons Filii et Spiritus, et rursus fons Filii et Spiritus, æque ac si dixeris Pater Filii et productor Spiritus. » Hæc aliaque his non absimilia clarissime fassus est, ille vero, Filium quoque fontem esse, cum prorsus non attendisset, ex hac fontis secundum sententiam confirmatione, et ex eo quod ille solummodo de Patre intelligatur, concludit solum productorem esse Patrem, et ex solo Patre procedere. Quis igitur, dummodo pietatem colat, ex quibus ipse fateatur de significato fontis jam demonstratis, et ex quibus divina Scriptura, quæ hunc uti Patri ita et Filio inesse ingenti voce testatur, non magnum clamabit clarissime quæ ipse colligit affirmatque Patris propria esse, eadem et Filio secundum eundem respectu Spiritus necessario inesse, adeo ut

²⁰ 1 Joan. v, 20 ²¹ ibid. 21.

hoc certum sit, ut nulli contradictioni subiaceat, et negationem repellat? et præ his ex dictis Numine afflati Cyrilli de fonte pauca recitanda sunt. Hic sexto ad Hermiam libro: « Effundi quidem veluti a fonte Patre Spiritum, » cum pertractasset, septimo de Filio decernit: « Proprio Spiritu sibi ad hærentem inungit, quem immittit ipse uti ex Deo Patre Verbum, et ex propria nobis natura uti ex fonte effundit. » Auctor conclusionum et confector, partim ut illi arrisit, partim ut illum dictorum necessitas compulit, dictionem *fontis* in suis scriptis multifariam traducens, ad probandum ex Patre esse Spiritum et non ex Filio, hæc quoque adnectit: « Si enim fons, quod aliquod fundit, fons dicitur, et fons prorsus illius est, qui funditur. » Attendendum est ergo, an non et exacta ista tractatione illud *ex Filio*, perspicue constabiat, si secundum a Deo edoctum Cyrillum « Ex propria natura uti ex fonte Filius fundit Spiritum; » et hic edicit, « fontem ita dici quod fundit, fusi que fons est. » Et ab immortalitate magnum sibi nomen vindicans in similibus, asseverat de Spiritu dicens activa prolatione « effluens uti e fonte, sive procedens, » ut supra adnotatum est. Ex proxima igitur argumentatione hæc varie nomen fontis involventis, indeque quod ipsi in animo non est, necessario affluenterque corroborantis, temereque, ut videtur, incumbentis solum Patrem productorem colligere, ex hac ipsius argumentorum methodo potius illius futilitas comparet propositionis: « Erit fons Filii et Spiritus Pater æque ac si dixeris Pater Filii et productor Spiritus, » et hoc sæpius, tanquam quod everti nullo modo possit, ostentantis, eundem ipsum ex iisdem concludere productorem etiam Filium, uti fontem Spiritus apertissime. Et illius quoque calculo res ita se habet. Sed enim cum jam vox *solus* de fonte examinatum, sicubi occurrerit, et, quomodo illa de divinitatis hypostasibus consideratur, ex divinitus inspiratæ Scripturæ eloquiis, declaratum sit, nihilominus nusquam est reperire: « Solus productor Spiritus Pater, » quod producere, aut producendi facultas, proprietas Patris non est, cum Damascenus divini loquus ex gratia nomen habens, tertio decimo theologico capite, de Patre ita aperte edisserat: « Ipse quidem est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, et per Verbum productor revelantis Spiritus. » Hinc plane nullo modo solus Pater productor Spiritus, cum hic per Filium sit. Quidquid enim proprie Patri vindicatur, ut antea diximus, consequenter, et per Filium, et quidquid per Filium, illud non proprie. Quare cum ambæ personæ, quæ ex Patre sunt, secundum diversum progressum, hæc quidem habeat proprio nomine generari, illa procedere, et ex qua sunt generare et producere secundum utramque proprietatis rationem, erga illas quæ ex eo sunt, alterum alteri congruenter, generandi facultatem, ut omnes divini loquorum Patrum voces insinuant, quispiam inveniet uti proprium Patri solique decretum, quæ

Α αναντίρρητον, και οὐδαμῶς τὴν ἀπόφασιν; πρὸς οἷς και ἐξ ὧν φησιν ὁ θεολόγος Κύριλλος περὶ τῆς πηγῆς ἀμυδρὰ λεκτέον. Οὗτος ἐν ἑκτῷ τῶν πρὸς Ἑρμεῖαν, « Προχέεται μὲν οὐδ' ἀπὸ πηγῆς τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, » θεολογήσας, ἐν ἐβδόμῃ περὶ τοῦ Υἱοῦ δογματίζει, « Τῷ ἰδίῳ Πνεύματι τὸν αὐτῷ προσκειμενον καταχρίει, ὅπερ ἐνήσιν μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, και ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἀναπηγάξει φύσεως. » Ὁ συντελεστὴς τῶν συμπερασμάτων, τοῦ μὲν ὡς ἠθούλετο, τοῦ δὲ ὡς ἡ ἐκ τῶν λεγομένων ἀνάγκη παρίστησι, τὸ πηγῇ τοῖς αὐτοῦ καταστρωθεῖσι πολυειδῶς μετεργόμενος εἰς κατασκευὴν τοῦ ἐκ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα και μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; και τάδε προσεπιπλέκει λέγων · « Εἰ γὰρ πηγῇ δεῖ πηγάζει τι λέγεται πηγῇ, και ἡ πηγῇ πάντως ἐκεῖνον λέγεται πηγῇ τοῦ πηγαζομένου. » Προσεκτέον οὐκοῦν, εἰ μὴ καὶ τῆδε τῆς ἐπεξεργασίας τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ περιφανῶς ἐδραιοῖ, εἰ γε κατὰ τὴν θεόσοφον Κύριλλον « Ἐξ ἰδίας ὁ Υἱὸς φύσεως ἀναπηγάξει τὸ Πνεῦμα. » Καὶ οὗτος ἀνακηρύττει « τὴν πηγὴν, δεῖ πηγάζει, καλεῖσθαι πηγῇ, και τοῦ πηγαζομένου πηγῇ λέγεσθαι. » Καὶ τῆς ἀθανάσιος ὁ μεγαλῶνυμος και ἐπώνυμος κἀν τοῖσδε πάλιν ἀναγορεύει περὶ τοῦ Πνεύματος φάσκων, πηγάζειν ἐνεργητικῶς, εἶπουν ἐκπορευόμενον, ὡς ἀνω που παρατίθεται. Ἐκ μέντοι τῆς προσηχοῦς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ πολυελλικῶς τὸ τῆς πηγῆς στρέφοντος, κἀντεῦθεν αὐτῷ τὸ ἀκούσιον ἀναγκαῖον πλεονάζοντως κρατύνοντος, μάτην κατεπειγεσθαι φαινομένου τὸ μόνον τὸν Πατέρα προβολέα συνάγειν, ἐξ ἐκείνης ἐπιχειρηματικῆς αὐτοῦ μάλλον μεθόδου, ἀναφαίνεται τὸ εἰκαῖον τῆς δεῖ « Ταυτόν ἐστι πηγῇ Υἱοῦ και Πνεύματος ὁ Πατήρ, ὡς περ εἰ ἐλέγεται Πατήρ Υἱοῦ, και προβολεὺς Πνεύματος, » και τοῦτο πολλάκις ὡς ἀπαραίτητον δεικνυμένου τοῦ συμπεραίνειν αὐτὸν ἐντεῦθεν προβολέα και τὸν Υἱὸν, οἷα πηγῇ τοῦ Πνεύματος ἐμφανέστατα. Καὶ κατ' αὐτὸν μὲν οὕτω. Τοῦ δὲ μόνος ἐπὶ τῆς πηγῆς δεῖ ἐξέτασιν εἰληθῆτος, ἐνθα περ εὔρηται, καλῶπως ἐνηθιρῆσαι ταῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεσιν, ἐκ τῶν τῆς θεογενέτου Γραφῆς ῥημάτων ἀποφανθέντος, οὐκ ἔστιν ὅπου λελαγμένον, « Μόνος προβολεὺς τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ, » δεῖ μὴ ἰδιότης τοῦ Πατρὸς, τὸ προβλητικὸν, ἐπεὶ περ ὁ Δαμασκίθεν χαρακτηριστικὸς θεηγόρος ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων περὶ τοῦ Πατρὸς οὕτω διαβρήδην θεολογεῖ · « Αὐτὸς μὲν ἐστι νοῦς, Λόγος αἰσθητός, Λόγος γεννητῶρ, και διὰ Λόγου προβολεὺς τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος. » Ὅθεν ἤκιστα μόνος προβολεὺς τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ, ἐπεὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ τι γὰρ ἰδίως ἐπικεκλήρωται τῷ Πατρὶ, πεφθικῶτως ὡς προειρήκαμεν, τοῦτο και διὰ τοῦ Υἱοῦ · και εἰ τι διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο οὐκ ἰδίως. Ἀμφοτέρων οὖν προσώπων τῶν ἐκ Πατρὸς κατὰ τὴν διάφορον αὐτῶν πρόσοον, τοῦ μὲν ἔχοντος ἰδίᾳ τὸ γεννητὴν, τοῦ δὲ τὸ ἐκπορευτὴν, και τοῦ ἐξ οὗ τὸ γεννητικὸν και προβλητικὸν κατ' ἰδιότητος λόγον ἐκάτερον πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ θατέρῳ θάτερον καταλλίλως τὸ μὲν γεννητικὸν κατὰ πάσας τὰς διατρανούσας τοῦτο φωνὰς τοῖς θεοῶσιν εὔρηται τὸν ἰδίῳ τῷ Πατρὶ και μόνῳ

θεολογούμενον, κατὰ τὰς εἰς αὐτὸ τοῦτο λαμβανόμε-
 νας σαφῶς· τὸ δὲ γε *προβλητικόν*, ἢ τὸ *προβο-*
λεύς, ἢ τὸ *προβάλλεσθαι*, ἢ τὸ τῶν ἐτέρω μετακλι-

σει τοῦτο δηλούντων οὐδαμῶς ὀπουδήσετε. Αὐτίκα
 τοῖνον ἢ τῶν θεολόγων ἀκρότης Γρηγόριος ἐν τῷ
 λόγῳ τῷ εἰς τὸν κατάπλον τῶν Αἰγυπτίων φησὶν·
 « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πλήν τῆς
 ἀγεννησίας. Πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος πλήν τῆς υἰότητος, καὶ τῶν ὅσα περὶ αὐτοῦ
 σωματικῶς λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν
 ἐμὴν σωτηρίαν. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς Ἡρώνα τὸν
 φιλόσοφον· « Ἴδιον δὲ Πατρὸς μὲν ἢ ἀγεννησία,
 Υἱοῦ δὲ ἢ γέννησις, Πνεύματος δὲ ἢ ἔκπεμψις. » Ὁ
 αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν ταῖς διαλέξεσιν εὐταξίας·
 « Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον, παραχωροῦν
 Πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, Υἱῷ δὲ γεννήσεως· τὰ δ'
 ἄλλα καὶ συμφυῆς καὶ σύνθρονον, καὶ ὁμόδοξον. »
 Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ· « Τί γὰρ
 οὐ δύναται τῶν μεγάλων; Τί δὲ οὐ προσαγορεύεται
 ὢν Θεός, πλήν ἀγεννησίας καὶ γεννήσεως; Ἐδει γὰρ
 τὰς ἰδιότητας μεῖναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἵνα μὴ ἢ σύγ-
 χουςις παρὰ θεότητι. Ὁ χαριτώνυμος καὶ πλήρης χα-
 ριτῶν ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ἐγδόῳ τῶν θεολογικῶν κε-
 φαλαίων περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος φησὶν· « Υἱὸς δὲ
 καὶ χαρακτήρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διὰ τὸ τέ-
 λειον, καὶ ἐνυπόστατον, καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ
 Πατρὶ εἶναι πλήν τῆς ἀγεννησίας. » Καὶ πάλιν ἐν
 τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· « Διὰ τὴν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς
 καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τουτέστι δ.α. τὸ τὸν
 Πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλήν τῆς ἀγεννησίας, τῆς γεν-
 νήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. Ἐν ταύταις γὰρ μό-
 ναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλή-
 λωναι ἅγιοι τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ οὐσίαι, τῷ δὲ χαρα-
 κτηριστικῷ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαι-
 ρούμεναι. » Ὁ θεσπέσιος Κύριλλος ἐν τινι τῶν κε-
 φαλαίων τῶν Θεσαυρῶν· « Ἄσπερ δίδωσι τὸ φυτὸν
 τῷ ἐξ αὐτοῦ προελθόντι καρπῷ τὴν αὐτῷ κατὰ φύσιν
 προσοῦσαν ποιότητα φορεῖν, οὕτως ὁ Υἱὸς εἰληφέναι
 παρὰ Πατρὸς τὰ αὐτῷ προσόντα νοεῖται, πάντα ὢν
 ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι Πατὴρ. » Ὁ
 αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμιάν· « Συνα-
 διον πιστεύομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ καὶ πᾶν ὁτιοῦν
 ἰσόμετρον ἔχοντα, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν. Προτῆχει
 γὰρ ἂν τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » Καὶ πάλιν
 ἐν τῷ περὶ Τριάδος λόγῳ· « Ἐν Υἱῷ μονογενεῖ
 κατὰ πάντα ἴσῳ τῷ Πατρὶ καὶ ὁμοίῳ χωρὶς τῆς πα-
 τρότητος. » Καὶ αὐτὸ ἐν ἄλλοις· « Μενεῖ δὲ ὁ Υἱὸς μηδε-
 νὸς ἀποστερούμενος τῶν ἐνόντων τῷ Πατρὶ, κἄν μὴ
 νοεῖται Πατὴρ. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις· « Πάν-
 των τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς κοινωνός
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἕνεο τοῦ Πατὴρ εἶναι. » Καὶ ἀλλαχοῦ
 πάλιν· « Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, οὐκ εἰς
 ὄνειαρον τινὰ καὶ ἐκφυλον ἐκπεφυκότα φύσιν, ἀλλ'
 ὄντα τοῦτο οὐσιωδῶς, ὅπερ ἂν εἶναι νοεῖτο καὶ ὁ
 Πατὴρ δίχα μόνου τοῦ εἶναι Πατὴρ. » Χρήσεων μὲν
 ὢν τῶν θεολογικῶν διασαφουμένων οὕτω τὰς ἰδιότη-
 τας τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς θεότητος, καὶ ἅπερ
 ἔνεστιν ἰδίᾳ τῷ Πατρὶ διαφορῶν τῶν μόνῳ, καὶ δίχα,
 καὶ πλῆρῃ, καὶ λοιπῶν διευκρινουμένων εἰληκρι-

A ad hoc ipsum assumuntur perspicue. Verumtamen
 producendi facultatem, sive productur, sive produ-
 cere, sive quidquid aliud sit, quod alia flexione in-
 dicatur, nullo prorsus modo. Ante alios ergo theo-
 logorum vertex Gregorius, oratione in adventum
 Ægyptiorum, ait : « Quæcunque Pater habet, Filii
 sunt, unam si excipias ingenturam. Quæcunque Fili
 sunt, illa radem et Spiritus, unam si excipias filia-
 tionem, et quæcunque alia de eo propter meum
 hominem, et meam salutem asseruntur. » Idem, ora-
 tione in Heronem Philosophum : « Proprium porro
 Patris est ingentum, Filii vero generatio, Spiritus
 emissio. » Idem, oratione de moderatione in
 disputationibus servanda : « Spiritus ex Deo exsi-
 stentiam habens, concedens Patri ingenturam, Filio
 generationem, rebus vero in aliis et ejusdem nat-
 uræ et ejusdem sessionis, et ejusdem honoris. » Hic
 in se, oratione de Spiritu : « Quid enim ex rebus
 ingentibus non potest? Quodnam vero nomen Dei
 sibi non vindicat, unam si excipias ingenturam et
 generationem? Relinquendæ siquidem erant Patri et
 Filio proprietates, ne confusio nasceretur in Dei-
 tate. » Gratosus nomine gratiarumque refertus
 Damascenus, octavo theologico capite, de sancta
 Triade inquit : « Filius vero et character paternæ
 hypostasis propter perfectum subsistensque in se,
 et quod in omnibus similis Patri est una excepta
 ingentura. » Rursusque eodem capite : « Per Pa-
 trem habet Filius et Spiritus quæcunque habet,
 hoc est, quod Pater illa habet, præter ingenturam,
 et generationem, et processionem ; in his enim solis
 hypostaticis proprietatibus inter se sanctæ tres
 hypostasis differunt, non essentia, sed propriæ
 hypostasis nota indivise divisæ. » Sanctus Cyrillus,
 in uno Thesaurorum capite : « Quemadmodum
 planta fructui ex se provenienti sibi innatam natura
 qualitatem deferendam exhibet, ita Filius intelli-
 gitur, quæ sibi in hærent, accepisse, cum omnia
 sit, quæcunque Pater, absque eo solo quod Pater
 non est. » Idem, secundo ad Hermiam : « Cœter-
 num credimus filium Patri, omniaque æquali men-
 sura possidere, absque eo solo quod non generat.
 Id siquidem soli Deo et Patri proprium est. » Nur-
 susque, oratione de Triade : « In Filio unigenito
 in omnibus æquali et simili una excepta paterni-
 tate. » Et in aliis : « Manebit vero Filius ex illis quæ
 Patri insunt, nullo spoliatus, etsi non intelligatur
 Pater. » Et rursus in aliis : « Omnium naturalium
 honorum Patris particeps est Filius. Illud solum si
 demas, Patrem esse. » Et alibi item : « Deum verum
 de Deo vero, non in spuriam aliquam et externam
 naturam productum, sed existentem id idem es-
 sentialiter, quod intelligitur esse et Pater, absque
 eo solo quod Pater non est. » Cum itaque hæc
 theologica testimonia hac ratione trium Deitatis hy-
 postaseon proprietates declarent, et quæ peculiariter
 Patri insunt, differentias, illis soli, præter, exceptio,
 et aliis apertissime definiant, minime fieri poterat,
 non indicari in aliquibus saltem a divinis hisce

mystagogis, si proprietas Patris, etiam illud *producere* uti et *generare* agnoscebatur.

22. Quare cum undique quæ ipse diviniloquis Patribus adversantia loquitur, refutata sint, ab eodem subsequenter digesta, uti declarari debeant, et ex tradita a Deo Scriptura manifestantur pro more nostro volentes perfecte, præter eorumdem examen illa eadem quasjam apposita sint, cum prioribus committere, nec quidpiam ultra addere quam quæ in frequentibus colloquiis dicta disputataque sunt, præterire statuimus, eo plane minime neglecto quod ille in exemplum assumit, *solus* in Patre productore comprobans, et hæc manifesto, quibus colligit, productorem esse Patrem, concludens, etsi inconsiderate, necessario prorsus, id ipsum quoque Filium esse. Nihilominus demonstrans redarguensque non assentientem, similem illis comminiscitur existere: « Quemadmodum si quis affirmans, Deum esse naturæ humanæ conditorem, postmodum cum Deo angelos etiam hominis esse creatores astruens, existimaret sibi metipsum non contradicere. » Et plane exempla ubicunque usurpantur, et præcipue in divinitatis negotio, non in omnibus ad quod conferuntur, sed ad aliquid, et secundum partem assimilari, verum est et omnibus notum, nihilominus rei quam ipsa effigiant aptissime congruunt, et nullo modo improprie. Hic porro quænam convenientia est similitudinibus cum iis qui productorem esse Patrem asseverant, et *solum* non accipiunt, quod aemo ex Patribus pronuntiavit? Qua enim ratione, si productor est per Filium, contendit similia enuntiare, si quis fateretur Deum conditorem esse naturæ humanæ, postmodum cum Deo etiam angelos creatores hominum affirmaret? Quænam est inter hæc congruens similitudo? sive, ut verius dixerō, quis ex sanctis a Deo gloriam consecutus pro nihilo non haberetur? quis non conviciis lacesseretur? Et ante alios qui magna voce edicit: « Productor Pater per Verbum revelantis Spiritus? » Postmodum in dogmatibus asserendis conspicuus Epiphanius, « ex eadem essentia Patris et Filii Spiritum » docens, et in hujusce probationem voces utrasque evangelicas asserens: « Qui a Patre procedit? » et: « Ex meo accipiet, » in eandem nec differentem sententiam, et reliquos diviniloquorum cœtus, qui una cum eo divinarum Scripturarum auctoritate, « ex essentia illum Patris et Filii, » effusis sermonibus deprædicant, et quotquot « effunditur, » et « progreditur ex Patre et Filio » enuntiant, si modo cum divinissimo Cyrillo conveniunt, nec illi adversantur, clamant, in evangelii Servatorem de Spiritu dixisse, « effunditur, » et « progreditur, » eo in loco ubi « procedit, » pronuntiavit, cum harum trium vocum unum eundemque significatum, et nullo modo diversum, optime calleret. Et præterea qui clarissime statuit, « Neque enim alicui de nominibus litem movēbimus donec syllabæ eandem sententiam expriment; »

Α νως, οὐκ ἦν ὁπωσδήποτε, μὴ ἐνοσημανθῆναι πού τὰς δε τοὺς θεοὺς μυσταγωγῶς, εἰ τί περ ἰδιότης Πατρὶ, καὶ τὸ προβλητικὸν ὡς τὸ γεννητικὸν ἐγινώσκατο.

κβ'. Οὐκοῦν τῶν τοῦ ἀπειναντίας τοὺς θεόφροσι φεγγομένου πανταχόθεν ἐληλεγμένων, τὰ ἐξῆς τοῦτου τῶν καταστρωθέντων, καὶ φανέρωσιν ὅπως ἔχοντα καθορᾶται πρὸς τὰ τῆς θεοσδοτοῦ Γραφῆς εἰληφότων, κατὰ τὸ εἰωθὸς θέλοντες ἀνελλιπῶς πρὸς τὸ ἐξετάσαι τοὺς προτέροις ἐπισυνάψαι τὰ αὐτὰ ὡς ὄντα, καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἡ πολλὰχῆ συχναὶ διαλαλαῖς ἐβρέθη, καὶ διελέχθη, διέγνωμεν παρελθεῖν, τοῦτο μὴ παριδόντες ὅ φησι, Παραδειγματικῶς, τὸ μόνος κατασκευάζων ἐπὶ τοῦ προβολεύς ὁ Πατὴρ, καὶ ταῦτα προδήλως, ἀφ' ὧν συνῆξεν ὅτι προβολεύς ὁ Πατὴρ συμπεράνας, εἰ καὶ μὴ ἐν συναισθήσει κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην εἶναι τοῦτο καὶ τὸν Υἱόν. Ὅμως κατασκευάζων καὶ διελέγχων τοὺς μὴ δεχομένους, ὁμοιον αὐτοὺς συντιθησὶν ὑπάρχειν· « Ὅσπερ ἂν εἰ τις ὁμολογῶν μὲν τὸν θεὸν εἶναι κτίστην τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, εἶτα μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀποφαινόμενος τοῦδε ποιητῆς τοῦ ἀνθρώπου, οἴοιτο μηδὲν ἐναντίον ἑαυτῷ λέγειν. » Ὅτι μὲν λόγοι παραδειγμάτων ἀπανταχοῦ καὶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς θεότητος οὐκ εἰσάπαν πρὸς ὃ παρατίθενται, πρὸς τι δὲ καὶ κατὰ τι δεικνύναι φαίνονται τὸ συμφέρεσθαι, ἀληθές ἐστι καὶ γνωστὸν πλὴν καταλλῆλως ἐφ' παραδειγματιζομένῳ καὶ προσφυῶς, καὶ ἀνοικειῶς οὐδ' ὁπωσού. Ἐνταῦθα δὲ ποῖον τὸ προσφυές τῆς ἐξομοιώσεως τοὺς προβολεύς ἀναγορεύοντας ὁ Πατὴρ, καὶ μὴ προσιμένους τὸ μόνος, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἰρήκει; Πῶς γὰρ εἴ γε δι' Υἱοῦ προβολεύς δισχυρίζεσθαι παρόμοια φάσκειν, εἰ τις ὁμολογῆι κτίστην τὸν θεὸν εἶναι τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, εἶτα μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἀγγέλους ποιητῆς αὐτῶν ἀποφαινεται, ποῖα τις ἢ πρὸς ταῦτα κατάλληλος εἰκασία; ἢ τάληθές μᾶλλον εἰπεῖν, ποῖος ἐντευθεν τῶν θεοδοξάστων οὐκ ἐξουθενούται Πατέρων; ποῖος οὐ λειδορεῖται; Πρῶτον μὲν καὶ αὐτὸς ὁ μεγαλοφώνως θεολογῶν· « Προβολεύς ὁ Πατὴρ διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος. » Εἶτα τοὺς δόγμασιν ὁ πολὺς Ἐπιφάνιος, ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα διδάσκων, καὶ κατασκευῆν τοῦτου φωνὰς εὐαγγελικὰς ἐκατέρας τιθεῖς· « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » καὶ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, » εἰς ἀδιάφορον διανοίας ταυτότητα, καὶ λοιπὸς ὁμιλος θεηγόρων, ὅσοι μετ' αὐτοῦ Γραφῆς ἐνθέοις « ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ « πεπλοτυσμένως ἀνακηρύττουσι, καὶ ὅσοι « προχέεται, » καὶ « πρόεισιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ » δογματίζουσιν, εἴγε σύμφωνοι τῷ θειοσάτῳ Κυρίλλῳ καὶ μὴ ἀντιδοξοῖ, ἐν Εὐαγγελίοις εἶρεν περὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα βοῶντι, « προχέεται » καὶ « πρόεισιν, » ὅπου περ ἐφησεν « ἐκπορεύεται, » τῶν τριῶν ὅσα τῶνδε φωνῶν τὸ ταυτὸν εἰδῶτι καὶ μὴ διάφορον. Σὺν τούτοις καὶ τρανώ; ὁ ἀποφαινόμενος, « Ὅτῃς γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων συζομαχῆσομεν, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἐνοικαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν. » Ὁσαύτως ὁ φάσκων διαπρωσίως· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσπερ φύσει

καὶ κατ' οὐσίαν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστίν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως· ἐκπορευόμενον. » Καὶ σὺν αὐτῷ πάλιν τὸ λοιπὸν σύστημα τῶν θεοφορήτων, ὅσοι μὴδὲν διαφέρειν τὸ ἐξ Υἱοῦ ἢ τῷ « δι' Υἱοῦ » ἢ διαβρήδην θεολογοῦσι, καὶ τὸ ταυτοδύναμον τῆς ἐκ καὶ διὰ διηκυρινημένως παραδιδάσκει. Καὶ Κύριλλος αὖθις ὁ θεῖος οὕτω διασαφῶν ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον· « Τρεπτὸν οὐ τοῖ που τὸ Πνεῦμά ἐστίν, ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῦθος τὴν οὐσίαν ἀναδραμεῖται φύσιν. Εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιώδες ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχοεόμενον Πνεῦμα. » Ὁ γοῦν ταῦτα στέργων, κἀνευθεν τοῖς λέγουσι μετὰ Θεοῦ ποιητὰς τῶν ἀνθρώπων εἶναι τοὺς ἀγγέλους ἐξημοιούμενος, πῶς οὐχ αἰρήσεται συνυβρίζεσθαι τοῖς καθαρὰ δοχεῖα τοῦ Πνεύματος· εἶναι θεόθεν ἀποφανθεῖσαι, καὶ τοῦτο σύνοικον, καὶ δι' αὐτῶν φθεγγόμενον ἔχουσιν; Ἄλλ' εὐμενεῖς εἰεν οἱ θεομίμητοι· οὐ γὰρ ἀφ' ἡμῶν.

perpetui? Sed propitii nobis sint Dei imitatores;

κγ'. Πλὴν ὁ τὰς ὁμοιώσεις οὕτω καλλιγραφῆσας, καὶ τὰ τῆς κτίσεως οὕτω παραθεῖς μετ' αὐτῆς « ἐπερ ἄγγελοι τε καὶ ἄνθρωποι, » καὶ μόνῳ τῷ Πατρὶ προβλητικὸν ἀφορίσας οἰκοθεν εἰς ἰδίωμα, τί περὶ τῆς κτίσεως ἐρεῖ πρὸς ἃ φησιν ὁ μεγαλόδουλος Βασίλειος ἐν τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω διεξιῶν· « Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικάς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελεῖ φάσκειν τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ Υἱοῦ ἐνεργουσα, καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι· » καὶ πάλιν ἐν τῷ ὑπαγορευθέντι ὑπ' αὐτοῦ ἀντιγράφῳ τῆς πίστωσης· « Ἐνα γὰρ οἰδμεν ἀγέννητον καὶ μίαν τὸν ὄντων ἀρχὴν τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἀθετήσῃ δι' Υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἐξ αὐτοῦ « δι' Υἱοῦ τὰ πάντα γενέσθαι » κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν βροντόφωνον ἀνακήρυξιν; ἐπειδὴ μὴ τρεῖς ἀρχικάς ὑποστάσεις εἶναι διδάσκει, ἀλλὰ τὸν Πατέρα μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν· ἢ τοῖς ἑκάτερα φρονοῦσιν, ὡς εἴρηται τῷ μεγάλῳ, ποιητικὰς προσάψει παρομοιώσεις λέγειν ἀγγελικάς. Ἄλλ' οὗτος, ἢ φερώνυμος ὄντως τῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, βάσις τὴν κακόνοιαν τῶν τοιαῦτα προσεπιτρέθειν ἐνευθεν προαιρουμένων ἀπορρηκτῶν, καὶ τὸν καθ' ὃν ἑκάτερα λόγον παραδιδούς, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ διεξιῶσιν οὕτως, « Τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὥστε κἀν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρήχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου πιστεύομεν, ἀλλὰ τῶν πάντων τὸν Θεὸν αἴτιον εἶναι τῶν ὄντων οὐκ ἀφαιρούμεθα. » Καίτοι καὶ τὸ μόνος εἰ λελεγμένον ἐπὶ τοῦ προβολεὺς ἀπῆρχεν, εἶδει τὰ τῶν Πατέρων ἐξετάσαι, καὶ ἀνιχνύσαι, καὶ ὡς ἐβρέθη σκοπεῖσαι καὶ συνιδεῖν ἐξ αὐτῶν, καὶ μὴ παρατιθέμενον τὸν διειλημμένον λόγον τοῦ οὐρανόφρονος, πολεμίου πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἑαυτοὺς δεικνύοναι τοὺς θεηγόρους ὡς τὰ σφῶν θεολογικὰ γνήσια ἔπη διὰ τῶν σφετέρων ἐκ τοῦ μὴ συνορᾶν ἀνατρέπειν, καὶ περὶ τῆς ἐκπορευσεως τοῦ Πνεύματος τὴν μὲν ἀπόφασιν αὐτῆς ἐπὶ

A nec alio modo, qui palam aperteque tradit, « Spiritus sanctus uti natura secundum essentiam est Dei et Patris, ita et Filii secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre per Filium genium ineffabiliter procedit. » Rursusque cum hoc eodem reliquos divinorum Patrum cœtus, quotquot nihil inter se differre illi « ex Filio, » et « per Filium » docent, et præpositivum ex et per æquales vires satis distincte tradunt. Necnon divinus rursus Cyrillus, qui in scriptis ad Palladium rem ita explanat: « Mutabilis nullo modo Spiritus est; quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsam divinam naturam vituperatio recurret. Si est Dei et Patris et præterea Filii, essentialis ex utroque ex Patre nempe per Filium effusus Spiritus. » Qui itaque hæc amplectitur indeque asserentibus cum Deo creatores hominum angelos esse comparat, qua ratione non eliget simul una cum iis qui pura Spiritus receptacula a Deo declarati sunt, et illum sibi cohabitantem, et per seipsos illum denuntiantem possident, injuriam neque enim a nobis similia proferuntur.

23 Nihilominus qui similitudines concinne scripto tradit, et res creationis ita exponit, « Si angeli quoque et homines, » et soli Patri facultatem productivam in proprietatem ex propriis astruit, quid de creatione dicet, ad ea quæ recte magnus magna-que mente præditus Basilius ad Amphiloichium ita enarrans scribit? « Et nemo opinetur me tres asserere principales hypostases, vel imperfectam affirmare Filii operationem: principium enim rerum unum est, per Filium operans, et perficiens in Spiritu. » Rursusque in Antigrapho fidei ab se dictato, « Unum enim novimus ingenitum, et unum rerum principium Patrem Domini nostri Jesu Christi, » reprobat per Filium Patrem condere, et ex ipso « per Filium universa facta fuisse, » secundum evangelicam instar tonitru prædicationem? quod tres principales hypostases non esse doceat, sed Patrem unum rerum omnium principium, illisne qui utrisque assensum præbent, ut a magno enuntiantur, similitudines creatrices angelicas appinget effari? Verumtamen hic nomine suo vere dogmatum veritatis basim exprimens, improbitatem eorum qui similia inde in alios conjiciunt, refutans, et rationem, qua utraque intelligenda sunt, tradens in fine secundi adversus Eunomium libri hunc in modum edisserit: « Quod a Filio factum esse asseritur, ad primam causam habet relationem, adeo ut licet universa producta esse per Deum Verbum credamus, sed omnium Deum universorum causam esse non inficiamur. » Et licet de productore illud solus affirmaretur, erant Patrum dicta examinanda atque investiganda, et, ut dictum est, considerandum et ex illis percipiendum, et non pro nihilohabito adducto cœlesti mente præditi viri sermone mutuo inter sese sibi adversari divini loquos ostendendos, et eorum theologica ac genuina dicta, aliis suis dictis, quod rem non perciperet, refellenda: sic item de processione Spiritus non æquum facit, cum il-

lius negationem de Filio, quam nullus ex ipsis A prorsus reperitur affirmasse, confirmare conatur, affirmationem, quam ipsi verbis æquipollentibus, idemque significantibus palam confirmant, criminatur, et adversus eos qui eam asseverant, incomptas similitudines confingit, et infausta obloquitur, quæ aperte, ut ostensum est, ad diviniloquos diriguntur.

24. Attendendum ab illis porro est, qui post Deum Servatorum dicta non admodum æstimant, proxime appositum dictum magni nominis Patris, quomodo præter id quod decreverat, « a Filio factum ad primam causam Patrem relationem habere. » in quo ubicunque *solus* de ipso, et *unum*, uti hic et reliquis aliis suis dictis confirmat, ambarum præpositionum indifferentes vires significasse. Cum enim dixisset de Filio, « per Deum Verbum, » orationem resumens subjunxit, locis in omnibus præpositionum *ex* et *per* easdem vires de Filio commonstrans, tum in creaturis condendis, tum in sempiterno Spiritus progressu. De quarum præpositionum simili significato, nec disparibus viribus in scriptis ad Amphiloichium tradit, rem exemplis variis confirmans, et in aliis suis commentariis duas hasce præpositiones sic usurpans, in rebus theologis, ut ibi loquitur, nunc *ex* Filio, nunc *per* Filium Spiritum declarat. Hinc tertio adversus Eunomium Antirrhético scribit: « Quæ enim necessitas est, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium illum esse et natura? Namque dignitate secundum esse a Filio, tanquam qui ab eo, quod sit habet, et ab eo accipit, et nobis annuntiat, et prorsus illi causæ adhæret, pietatis sermo tradit: natura vero tertia uti, neque a divinis Scripturis edocti sumus, neque ex jam dictis consequenter colligi potest. Quemadmodum enim Filius ordine quidem secundus a Patre est, quoniam ab illo est, et dignitate, quoniam origo atque causa, quod ille sit, Pater est, et quod per ipsum accessus et adductio ad Deum Patrem: natura vero nullo modo secundus, quod in utroque una deitas est: ita videlicet et Spiritus sanctus, et si dignitate et ordine secundus a Filio est, non tamen verisimiliter alienæ esse naturæ inde consequi dixerimus. » Necnon in illis: « Quare non et Spiritus Filius Filii, » tradit: « Non quod non sit ex Deo per Filium; sed ne Trinitas reputaretur multitudo innumera, uti in hominibus fit. » Et paucis annexis: « Propterea ex Deo esse Spiritum palam enuntiavit Apostolus dicens: *Spiritum, qui ex Deo est, accepimus* ⁴¹, per Filium apparere manifestavit, cum illum Filii Spiritum, ut et Dei appellavit, et mentem Christi, sicuti et Dei Spiritum uti hominis. » Dicta hæc ab dissidii multiplici malitia multum divexata sunt, tertio tamen due priora, et secundo immanius primum, membrorum integrorum ademptione imminutum, necnon additionibus, et adjectionibus

του Υιου, ην ουδεις αυτων ευρηται φανα που το παραπαν ασυστατως συνιστην καταπειγεσθαι. την δε καταφασιν, ην αυτοι δι' ομοσθενων και ταυτοσημαντων βημάτων εμφανως συνιστωσι, διαβαλλειν, και κατα των λεγοντων ανοικειους παρομοιωσεις πλαττειν, και αποφημα φασκειν, η προδηλως, ως δεδεικται, προς τους θεορρημονας αποτεινεται.

κδ'. Προσεσχηκέναι δε χρη τους παρὰ φαυλον ουτω ποιουμένους τὰ των μετὰ Θεόν σωτήρων τη προσεχως θεβειση βήζει του μεγαλωνουμου Πατρὸς, πως βρα προς τὸ θεολογήσαι τὸ « παρὰ του Υιου γεγεννησθαι την αναφοραν ἔχειν προς την πρώτην αιτίαν τὸν Πατέρα, » καθ' ην οπουδῆποτε τὸ *μόνος* ἐπ' αυτοῦ, και τὸ *μία*, καθὼς ἐναυθα και λοιπαις ἐν ἐτέραις αὐτου παρίστωσι βήσεσι, και τὸ των ἐκατέρων προθέσεων ἐδῆλωσεν ἀδιαφορον. Εἰπὼν γάρ περὶ του Υιου, « διὰ του Θεου Λόγου, » ἐπαναλαμβάνων ἐπηγαγεν, ἀπανταχοῦ τὸ τῆς ἐκ και διὰ ἰσοδυναμον ἐπὶ του Υιου ἀναφαίνων, ἐπὶ τε τῆ εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆ των κτισμάτων, ἐπὶ τε τῆ ἀιδίῳ προδῶ του Πνεύματος. Καὶ ποιῆται μὲν τῆσδε τῆς ἰσοδυναμίας παράδοσιν ἐν τοῖς προς Ἀμφιλόχιον παραδείγμασι διαφοροῖς πιστούμενος· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις των συγγραμμάτων αὐτου τὸ διτιτὸν τῶνδε των προθέσεων ουτω λαμβάνων, ὅτε μὲν ἐπὶ τῆς θεολογίας, ως ἐκεῖ φησιν, ἐξ Υιου τὸ Πνεῦμα διαγορεύει, ὅτε δὲ δι' Υιου. Ὅθεν ἐν τῷ τρίτῳ των προς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν φάσκει: « Τίς γὰρ ἀνάγκη τῷ ἀξιώματι και τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ και τῇ φύσει; Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύει του Υιου παρ' αὐτου τὸ εἶναι ἔχον, και παρ' αὐτου λαμβάνον και ἀναγγέλλον ἡμῖν, και ὡς ἐκεῖνης τῆς αιτίας ἐξημμένον, παραδιδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι ουτε παρὰ των ἁγίων Γραφῶν δεδιδάγμεθα, ουτε ἐκ των εἰρημένων κατά τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος του Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, και ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ και αιτία του εἶναι Πατέρα αὐτου, και ὅτι δι' αὐτου ἡ πρόσδος και προσαγωγῆ προς τὸν Θεὸν και Πατέρα· φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἐκατέρῳ μία· ουτω δηλονότι και τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ και ὑποβέθηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει και τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ως ἄλλοτριᾶς ὑπάρχον φύσεως. » Καὶ πάλιν ἐν οἷς, « Διατί μὴ και τὸ Πνεῦμα Υἱὸς του Υιου; » φησὶν· « Ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεου δι' Υιου, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριὰς μὴ νομισθῆ πληθος ἀπειρον, ως και ἐν ἀνθρώποις ὑποπτευθεῖσα. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Διὰ τουτο τὸ μὲν ἐκ Θεου εἶναι τὸ Πνεῦμα τρανῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπίστολος λέγων, *Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ Θεου ἐλάδομεν*, και τὸ δι' Υιου πεφηνέναι σαφὲς πεποίηκεν, Υιὸς Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, και νοῦν Χριστου προσειπὼν, καθάπερ και Θεοῦ Πνεῦμα ὡς του ἀνθρώπου. » Τῶν πειραθεισῶν τῆς ἀπὸ τῆς διαστάσεως πολυσχιδοῦς κακίας βήσεις αὐται, πλην τῆς τριττῆς αἰ διτται, και τῆς ἐτέρας μάλλον ἢ

⁴¹ 1 Cor. II, 12.

πρώτη, κώλων ὄλων ἀφαιρέσεις ὑποστᾶσα, προσθή-
 κας τε καὶ ἐπεμβολάς. Ἄλλ' ἔτι καὶ ἔτι βίβλοι πε-
 φυλαγμέναι καὶ θεαθεῖσθαι ἡμῖν, ἄπερ ἀντικρυς τέ-
 ρας ἄμφω, τὸ τηρηθῆναι τε καὶ ἡμῖν ὀφθῆναι, τῇ
 τῆς βίβλου κατασκευῆς παλαιώσαι, καὶ τῇ τῶν
 ἀρχαϊκῶν στοιχείων γραφῇ. τὴν τῶν ἀλλοιωθεισῶν
 ἐκ μανίας ἄκρας ἀλλοίωσιν στηλιτεύουσι· τὰς βήσεις
 ὡς ἔσχον ἐξ ὧν προήχθησαν προτεθαίκαμεν. Ἐἰ δὲ
 καὶ ταῖσδε βίβλοις, ταῖς οὕτως αὐτὰς δεικνύσαις
 ἐπιτεθῆναι τὸ πολυσπερῆς τοῦ κρατύνεσθαι τὸ
 σχῆμα δυνήσεται, καὶ ἀφανισμὸν οἶον δὴ τινα θεῖνα·
 ὡς ἐν ὁλότῃ τῇ τῆς ὑποθέσεως, κἀν τῷ μέρῃ τούτῳ
 τὸ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἡμῖν ἀψευδὲς ἐξ ὧν ἐωράκα-
 μεν οὐ περιτρέψαι δυνήσεται. Περὶ μέντοι τῶνδε
 παραφθορῶν, καὶ τῶν ἐν ἑτέροις θεοφθόγγων βήμασι
 παρικοίς οὐκ ὀλίγοις, καὶ τῶν ἄλλως πεπλασμένων
 ἐπιτεχνήσεων ὁ αἰρούμενος τῶν ἡμετέρων ἐν ἄλ-
 λοις λόγων ἀγγελλόντων πλατύτερον γινώσεται. Νῦν
 δὲ τῶν καινῶν συμπερασμάτων ὁ εὐρετής, καὶ πρὸς
 τὰ τοῦ μεγαλοκλήρυκος οὕτως ἔχοντα Βασιλείου,
 ὁποῖος ὀπτάνεται; Ἐἰ τρῶπος ὑπάρξεως τῆς ἐκπο-
 ρείσεως, ἡ ἀνάπτυξις, καὶ ταύτην ὁ μέγα, τὴν αὐ-
 τῆς φημι διασάφην ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καθαρωτάτως
 ἀνακρύπτει, καὶ καταφάσκει, « τὸ Πνεῦμα, λέγων,
 παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμ-
 βάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν. » Οὗτος δὲ ταύτην εἰς
 ἀναπλάσματα καὶ διανοίας ἀτόπου ἀπάγει, καὶ τὴν
 ἀπορίας αὐτῆς θέσεων ἐξ ἀνοπιστάτων τῶν ἐκ
 φωνῆς τῆς *μόνος* κατασκευάζει. Ποῦ τῶν τοῦδε
 συμφωνία πρὸς τὰ τοῦ μάκαρος; ὅτι μὴ ἀσύμβα-
 τοῦ μᾶλλον ἀντιπαράταξις, καὶ πόλεμος ἀκατά-
 λακτος. Ἔτι γε μὴν ὁ θεὸς τῶν Νυσσαίων ποιμὴν,
 τὰ αὐτὰ τῷ αὐθομαίμῳ φεγγόμενος, « ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, » τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν εἰς τὸ εἶναι
 πρόδοον δογματίζει, καὶ ματαιολόγον ἀπελέγχει τὸν
 ἐκ τῆς τοιαύτης θεολογίας δημιουργήσεων κτιστῶς
 ἐν κτιστοῖς ἀπεικονίσεις εἰσφέροντα. Κάντεῦθεν ἐκ
 τῶν καθ' ὧν ἡ ὁρμὴ πρὸς τοὺς εἰς ἄνω οὐρανούς,
 ἀντιφερόμενον. Ὅθεν ὁ αὐτὸς οὗτος ἰερομύστης ἐν
 τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρόητικῶν τάδε
 φησὶ· « Τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον
 συναπτόμενον πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατρὶ εἶναι
 ὡς ἔκεινος διαχωρίζεται. Τῆς δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ
 τὸ ἄκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς
 ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄντων ἔχειν, ἀφίσταται
 πάλιν τῷ ἰδιάζοντι ἐν τῷ *μὴ* μονογενῶ; ἐκ τοῦ
 Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ
 πεφηνέναι· πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Υἱοῦ
 ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην
 ἔχειν νομισθῆ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφ-
 νέναι ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ διακρίνεται τὸ
 Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. » Ὡς ὁ συναιμος παρὰ
 Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ ἰδίᾳ, οὕτως ἀλλαχοῦ μὲν καὶ οὗτος;
 ἰδίᾳ· ἐνταῦθα δὲ χρήσεως ἐν μιᾷ συνθέσει τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ τὴν κτίσιν δι-
 δάσκει· ἐν ὑστέροις δὲ καὶ τὴν διαφορὰν δεικνύει.
 Πλὴν οἱ διὰ κενῆς εὐρεσιολογούντες, φανερώσεως τῆ
 πεφηνέναι δηλωτικῶν φάσκοντες, οὐχ ὑπάρξωσι,
 ἀποπέμποντα· προφανῶς ἀφ' ὧν ἄνω κρηθῆναι

PATROL. GR. CXLII.

vitiatum. Sed ad hæc usque tempora volumina
 conservantur, conspectaque sunt a nobis, quæ ambo
 monstrum fuerit, et quod conservata sint, et a
 nobis conspecta, quæ et ipsius structure integræ
 vetustate, et antiquarum litterarum scriptione de-
 pravatarum ex ingenti vesania adulterationem
 palam edicunt. Dicta, uti se habent, ex iisdem
 produximus. Quod si voluminibus similibus hoc
 modo dicta referentibus ad stabiliendum dissidium
 aliquid apponere voluerint, sive ea de medio tol-
 lere accuraverint, quod multis in locis dispersa sint,
 quantum ad integritatem argumenti, attamen hac
 in parte sincerum purumque nostræ conscientiæ,
 cum illa viderimus, evertere nullo modo poterunt.
 De his corruptelis, aliis quoque divini loquorum
 Patrum dictis non paucis, aliisque fraudibus, et
 alio atque alio modo commentitiis artibus, qui vo-
 let, ex aliis nostris commentariis, quæ similia
 fusius pertractant, addiscet. Nunc vero novarum
 conclusionum auctor, et erga magni præconis Ba-
 sillii verba ita se habentia qualis esse conspicitur?
 Si modus existentie processionis exponi potest,
 illam magnus hic, illius, inquam, declaraticnem,
 de Filio manifestissime edicit, affirmatque, « Spi-
 ritus, inquam, a Filio quod sit habet, et annun-
 tiat nobis. » Hic vero illam ad commenta et ab-
 surdas sententias deducit, et negationem proposi-
 tionibus non subsistentibus ex voce *solus* positis
 comprobat. Quænam est hic cum beati dictis con-
 cordia? quin imo potius est ex adverso hostilis
 instructio, et bellum irreconciliabile. Præterea
 divinus Nyssenorum pastor, non diversa a germano
 fratre eloquens, « ex Filio, et per Filium, » secun-
 dum ad esse progressum decernit, et stulte oblo-
 qui, qui ex simili theologia rerum conditarum, et
 rebus creatis similitudines introducit, commonstrat,
 indeque ex iis adversus quos sua studia confert,
 illos qui plane celestes sunt, oppugnare. Hiuc hic
 idem mysta primo adversus Eunomium Antirrhetic-
 o scribit: « Spiritus Patri, qua increatus est
 conjungitur, rursus ab eodem, qua Pater non est
 uti illo disjungitur. A conjunctione vero cum Fi-
 lio, qua increatus est, et causam existentie ex
 Deo omnium possidet, rursus sejungitur proprie-
 tate, quod non tanquam unigenitus ex Patre sub-
 stitit, et quod per ipsum Filium apparuit: rursus-
 que a creatura, quæ per Filium substitit, ne com-
 munionem aliquam cum ea habere Spiritus repu-
 taretur, quod per Filium apparuit, immutabilitate
 et firmitate secernitur Spiritus a creatura. » Ubi
 frater germanus separatim ex Filio et per Filium,
 pari modo hic quoque separatim, hic vero in
 unius dicti constructione Spiritum ex Patre per
 Filium, necnon etiam creaturam docet, et in po-
 stemis quoque discrimen assignat. Nihilominus
 qui temere alia atque alia de novo comminiscuntur,
 illud *apparere* manifestacionem indicare asserentes,
 non existentiam, manifeste redarguantur supra a
 Patribus petitis digestisque de vocibus quæ inter eas

43

et processionem nullum esse discrimen confirmant, A μεν ῥήσεων πατρικῶν, περι φωνῶν αὐτῶν ἀδιάφορον καὶ τοῦ ἐκπορεύεται παριστάνουσι, αἷς καὶ τὴν πέφηνε συνηριθμηταί. Ἐπι δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ταῖς θεολογικαῖς διδασκαλίαις ἐνεσπαρμένων, ὑπαρξίν τὸ πεφηνέναι τρανουσῶν ἔχειν, οὐχὶ φανέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς συμφράσεως τῆς περι τῆς ὁ λόγος χρήσεως πατρικῆς. Ποῖον γὰρ φέρει τὸ εὐλογοφανὲς τὸ ἀναφορικὸν τοῦτο, ἢ πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, ἢ μὴ τὸ παράπαν ἐνταῦθα περὶ ὑπάρξεως λέγεσθαι; πῶς δ' ἂν ἐνομισθῆ κοινότητά τινα πρὸς τὴν κτίσιν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴπερ αὕτη διὰ τοῦ Υἱοῦ μὲν ἔσχε τὸ ὑφεστάναι, τοῦτο δὲ ταύτη διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφανέρωται, εἴγε μὴ πρὸς τὴν Τριάδα, πρὸς τὴν κτίσιν δὲ ἢ φανέρωσιν; Πῶς δὲ καὶ ἐν οἷς ἡ διαφορὰ καὶ τὸ διακρίνεσθαι οὐκ ἐντεῦθεν ἐγγένοι, μᾶλλον ἐκ τοῦ προχείρου, ἀπὸ τοῦ τὴν μὲν διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἔχειν τὴν ὑπαρξίν, τοῦτο δὲ οὐ; Ἔπειτα κάκειθεν ὄθεν ἄρα καὶ παραδέδοται, ἀλλ' ἀναμφλεκτον, ὡς, ἐπεὶ μὴ ἦν, μὴ τὸ εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἔχειν, ἀπῆν ἄρα καὶ τὰ τῆς δηλωθείσης διαφορᾶς, καὶ οὐ λέλεκται. Ἡ γὰρ ἂν, εἰ ἦν ἐκεῖνο, εἴχεν ἂν ἀνάγκη ἀκολουθῆσαι καὶ ταῦτα λεχθῆναι τε. Ὅτι δὲ παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ εἶναι τῷ Πνεύματι φυσικῶς ἄμα καὶ αἰδίως, τῇ δὲ κτίσει δημιουργικῶς καὶ ἐγγρόνως καταλλήλως ἐβρέθη καὶ τὸ διακρινόμενον. Ἡ μὲν γὰρ τρεπτή, ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τραπέισα καὶ ποτὲ μὲν οὖσα, εἴτα χρονικῶς οὖσα, καὶ τὸ τρεπτὸν ἔχουσα καὶ ἀλλοιωτὸν ἐν ταῖς εἰς τὸ κρεῖττον καὶ χεῖρον μεταβολαῖς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μὴ τραπέν, ἀτρέπτως γὰρ καὶ ἀναλωτικῶς ἦν καὶ ἐστὶ καὶ ἔσται, οὐσιωδῶς καὶ ἀχρόνως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐστὶν ἐκπεμπόμενον, ἀεὶ ἀγαθὸν ἐς αὐτάγαθον, καὶ πηγὴ ἀγαθότητος, φύσει Θεὸς ὡς ἐξ οὐ καὶ δι' οὐ. Ἐν γοῦν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλωτικῷ διαίρεται ἀπὸ τῆς κτίσεως, καὶ οὐ δῆπου ἐν τῷ δι' Υἱοῦ ταύτην ὑποστῆναι, κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτὴν ἔχειν νομίζεται. Καὶ γὰρ ὁ θεοφανέρωτος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ οὕτω φησὶ· Ἐ τοῖνον Πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἦν ἀεὶ παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Τὰ δὲ μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πάντα ποιητὰ, καὶ κτιστὰ, καὶ μὴ ὄντα ποτὲ γέγονε παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τίς οὐκ ἐρεῖ κἀνταῦθα καθολικῶς τὸν λόγον εἶναι περὶ ὑπάρξεως, καὶ τὸ μὲν θεῖον Πνεῦμα θεολογεῖσθαι τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ φυσικὴν εἰς τὸ εἶναι πρόοδον, τὴν δὲ κτίσιν λέγεσθαι γεγενῆναι παρὰ τῶν τριῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων, καὶ τὰ διαστελλόμενα ὁμοίως, ὡς ἐκεῖ παρατίθεσθαι. Ὅθεν εὐκρινεῖς παραδόσεως κατὰ τὸν τῆς ὑπάρξεως λόγον παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ παναίκα; Πνεῦμα δογματίζεσθαι καὶ τὴν κτίσιν, καὶ ταύτην πάλιν παρὰ Πατρὸς ἐν Πνεύματι δι' Υἱοῦ καὶ ἀθις παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γεννήτωρ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς κτίσεως ποιητῆς, ὡς ἐκ Πατρὸς ἄμφω τρανωθῆναι, καὶ τὸ διακρινόμενον πάντως οὐκ ἀπὸ τούτων, ἢ ὅτι ταδὶ, μὴ καθ' ὑπαρξίν. Καὶ τῆς ὁμολογίας ἡ κοινῶς Ἀθανάσιος ἐν τῇ ἐκτίθειτα διελέξει Ὅρθο-

δόξου καὶ Ἀνομοίου, « Αἰτία, » φησὶν, « ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς κτίσεως ἀπάσης. » Ἀλλὰ τὸν τὰ θεῖα σαφῶς Νύσσης ἐπὶ τοῦ μέσου παραγαγόντες δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογοῦντα κατὰ τὴν εἰς τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ πρόβον, ὡς ὁ αὐθόμαιμος τούτου δέδεικται, κατὰ τὸν αὐτὸν νοῦν ἐκάτερα δογματίζων « ἐξ Υἱοῦ τε καὶ δι' Υἱοῦ, » καὶ τὴν μόνος φωνὴν παριστάνων ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λαμβανομένην, μηδὲν ἐμποδῶν οὖσαν πρὸς τὸ καὶ ἄμφω κηρύττεσθαι καταλλήλοις ἐννοίαις ἐπὶ τε τῆς θεολογίας, ἐπὶ τε τῆς κτίσεως, τὸν αὐτὸν Νύσσης γρεῶν κατὰ τὸ ἀκλόουθον νῦν προθεῖναι, « καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ » μεταληγῆτως φθεγγόμενον. Ἐπὶ μέντοι τῆς δημιουργίας ἐκ τῶν προσεχῶς ὠμολόγηται, ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ καὶ ὑπεραγάθου Πνεύματος ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁμιλίᾳ διαβρότην οὕτω θεολογεῖ. « Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος Ἰσθησιν αὐτῷ τὸ ἴδιωμα, τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. *Et γάρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει; φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.* »

κα'. Ἄνω τὰ τῆσδε ῥήσεως ἐξεταστικῶς τεθεωρηκότες, νῦν ἐτέρως αὐτὰ κατοπτρεύομεν, ἐπὶ διαφόροις ἐν ζητήμασι τὰ θεῖα τῶν Θεηγόρων ἐπιδιαφόρως τὰ τῆς ἀληθείας αὐγάζουσιν. Ὅτι μὲν οὖν κἀναυθὰ καθαρῶς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα μυσταγωγεῖται, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ διατόφως τρανοῦται, ὅπερ ὁ ἀντίθετος τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ φάσκει, « Τίς ἡ ἀνάγκη λέγεσθαι; » καὶ οὐκ ἐπιστρέφεται τῶν ἐν θεολογίᾳ πατρικῶν διδασκαλιῶν, φανεροῦται. Καὶ οἱ τοῦ εἶναι εἰς τὸ παραστῆσαι τὶδε ἐκ τοῦδε εἰς ὑπάρξεως λόγον οὐδὲν ἀρχειοιδέστερον ἢ ἐμφανέστερον δῆλον. Τοῦτο δὲ σκεπτέον, τί τὸ, « Μέχρι τούτου ὁ λόγος Ἰσθησιν αὐτῷ τὸ ἴδιωμα, » μετὰ τὸ ῥηθῆναι « τὸν Υἱὸν » ἐκ τοῦ Πατρὸς ὀνομάζεσθαι. Πάντως τὸ μέχρι τοῦ ἐκ Πατρὸς εἶναι καὶ μὴ ἐξ ἐτέρου ὄλω. Καὶ οὐχὶ τοῦ Μονογενοῦς τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐτέρου δὲ προσώπου μὴ εἶναι. Τοῦτο γὰρ ἀπὸ τῆς θέσεως ἀποπειμπτέον, καὶ τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως ἄρνησις. Ἀλλὰ τὸδε ἐστὶ τὸ ἴδιωμα τὸ τὸν Υἱὸν μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ οὐ δήπου καὶ ἐξ ἐτέρου, ἢ δι' ἐτέρου, καὶ φανερόν ἐκ τῆς λαγούσης ἐπαγωγῆς. « Τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. » Ὅσῃν δὲ καὶ οἶαν τὴν αἰσχύνην ἐκφαίνει τοῖς λέγουσιν, ὅποιοι ἄρα εἰσὶν, ὡς καθ' ὑπαρξιν μὲν ἢ « ἐκ τοῦ Πατρὸς » ἐνθάδε « τὸν Υἱὸν ὀνομάζεσθαι; » φωνοῦσα θεολογία, ἢ τε καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν δὲ ἢ καὶ « ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι » τοῦτο « προσμαρτυρεῖται, » ἀλλὰ κατὰ λόγον δόσεως ἢ φανερώσεως τὸ τε παραδ.θὲν ἴδιωμα προσώπου τοῦ « ἐξ ἐνός » πρὸς τὸ « ἐξ ἁμφοῖν, » καὶ τούτου πρὸς ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ ἀνομοίου διςχυριζομένοις οὐκ ἐκ τοῦ ὁμοίου ὑπάρχειν, ἐκ τοῦ καθ' ὑπαρξιν καὶ τοῦ

Et confessionis hujusce coronis Athanasius in eolloquio, quod ipse inter Anomœum et Orthodoxum concinnavit, « Causa, inquit, est Dei natura et Filii et Spiritus sancti, et universæ creaturæ. » Sed in rebus divinis egregetum Nyssenum cum in medium adduxerimus, per Filium Spiritum decernentem in progressu per ipsum ad existentiam, uti jam decrevisse fratrem illius gerimannm demonstravimus, utraque secundum eandem sententiam definientem, « ex Filio et per Filium » et *solus* vocem commonstrantem, cum de Patre accipitur, nullo esse impedimento, quin convenientibus sententiis, dum res theologicæ pertractantur, et de creatura sermo est, utraque prædicentur, rei ordine servato, idem nunc referendus ingenti voce pronuntians, « etiam ex Filio. » Et de eorum creatione ex proxime jam adductis indubiatum est, de divino vero et supra bonitatem omnium Spiritu in oratione Dominica manifesto hunc in modum edisserit: « Unigenitus enim Filius ex Patre a divina Scriptura nuncupatur, nec ultra hoc proprietatem illius extendit, Spiritus autem sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur. *Si quis enim Spiritum Christi non habet, inquit, hic non est ejus*. »

25. Licet supra dictum simile meditate examinavimus, nunc denuo illud alio quoque modo discutiamus, cum in diversis quæstionibus divina divini loquorum eloquia diverso quoque modo veritatem illustrent. Hic itaque aperte ex Filio Spiritum astrui, et ex Patre et Filio sonora voce declarari, quod adversarius, « Quæ est necessitas dici? » reboans, nec theologicæ Patrum instructiones revereri, manifesto deprehenditur. Et verbo *esse* ad commonstrandum hoc ex hoc, et existentiam connotandam nullum aliud esse antiquius aut perspicacius nulli dubium est. Hoc vero considerandum est, quidnam illud sonet, « Nec ultra hoc oratio proprietatem illius extendit, » postquam dictum fuit « Filium » ex Patre nuncupari. Omnino « nec ultra illud. » ex Patre nempe esse, et non ex alio, sive prorsus per aliud. Et non est Unigeniti ita ex Patre esse, ut altera persona ex eo non sit. Hoc siquidem a positione rejiciendum est, cum fundamenti fidei abnegatio sit. Verumtamen hæc est proprietates Filium solum ex solo Patre esse, et non ex alio prorsus, neque per aliud, et ex iis quæ subsequuntur clarum remanet, « Spiritus vero et ex Patre esse dicitur, et ex Filio astruitur. » Quam porro infamiam conciliat dicentibus, quicumque illi sint, secundum existentiam hic « ex Patre Filium dici, » clamare theologiam, sive etiam eam quæ ex Patre Spiritum asserit, non autem illam quæ tradit, « et ex Filio esse astruitur, » sed ratione dationis, sive manifestationis traditam personæ proprietatem illius « ex uno » respectu illius qui « ex utroque est, » et hujus respectu illius, ex dissimili contententibus, non ex simili existere, ex illo qui secun-

²⁵ Rom. viii, 9.

dum existentiam est, et altero qui secundum existentiam non est, licet hujusce modus ambarum hypostaseon dissimilis sit. Solum vero Filium ex solo Patre non tantum ex dicto proxime digesto, sed et alio quoque, numine afflatus Nyssenus demonstrat, seu potius ambo cognominis, tum hic, tum qui ex miris edendis cognomen sibi vindicat, Neocæsariensis divinus hierarcha, perspicue declarant. Hic enim cum divinum visum præcessisset insinuante Joanne Theologo, qui in pectus Domini recubuit, veram fidem, Dei Matre interveniente, edocetur: ille propria oratione vitam hujus et res gestas laudibus prosequens, inter alia revelationis modum enarrat, et in ea fidem dictatam exponit, quæ in uno ex nostris tractatibus integra digesta est. In ea postquam de Patre dictum esset, « Unus Deus, Pater Verbi viventis, sapientiæ per se subsistentis et potestatis, » quæ sequuntur, de Filio tradit: « Unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo, character et imago divinitatis, Verbum absque principio, » et reliqua. Cum vero qui omnibus contradicunt, verba funditare, novaque comminisci nullum sinem faciunt, licet quæ afferuntur indubitata et omni contradictione majora sint, tantum ut videantur aliquid dicere, et aliud præterea nihil; nam in præsentia silentio prætereo, majorem eorum commentorum partem in præcipitia asserentes compellere, fortasse ex iis quispiam dixerit: « Filius solus ex solo Patre; » Spiritus enim Filius non est. Quod si de Filio sermonem habens, ita locutus fuisset, « Unus Filius, » postmodum subjunxisset « solus ex solo, » ne hac quidem ratione dictum simile certitudinem habuisset; nihilominus videretur aliquid dicere. Verumtamen dum dicit, « unus Dominus » et quam illico « solus ex solo » addidit, « Deus ex Deo, » et multis interjectis, « Filius verus veri Patris, » ubinam commentitia ista locum habebunt? Postmodum animo attendendum est, eundem esse divinitoquum qui visionem et colloquium, in quo a Deo exceptæ preces sunt, tradit enarratque, et quomodo sibimetipsi contraria scribere, et non sibi potius concordia referre veritatis tantus ac vehemens præco proposuisset? Quare quod ibi, « nec ultra proprietas illius extenditur, » ultra nempe ex Patre esse, neque ex alio, neque per aliud. Et hoc et illud magis ac magis manifestat inductio: « Spiritus vero et ex Patre dicitur, et ex Filio esse astruitur, » utriusque concordiam invariabilem ostendens et suimetipsius. « At asserere, solus Filius ex solo Patre: Spiritus enim Filius non est, » ad destruendam differentiam traditam a divino præcone, hoc quidem non ex utroque esse Spiritum, illud vero ex uno solum ex solo Patre Filium, quæ est proprietas illius ex utroque, præterquam quod divino præconi contradictionem appingit, rationis penuriam indicat, si hæc theologia proprietatem, et ex utroque tradens aperte, Spiritum non esse Filium edocet, et per Filium enuntians, cum ambæ præpo-

A μή καθ' ὑπαρξιν, εἰ καὶ ταύτης ὁ τρόπος ἐκατέρων ὑποστάσεων κέχρηται τὸ ἀνόμοιον. Ὅτι δὲ μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὐχ ὅπως ἐκ ῥήσεως προσεχῶς τῆς παραληφθείσης, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέρας, ὁ θεολόγος Νύσσης ἐκφαίνεται, ἢ μᾶλλον ἢ ἀμφοτέρων ὁμῶνυμος διὰ: οὗτός τε καὶ τοῖς θαύμασιν ὁ φερωνυμῶν Νεοκαισαρείας ἐνθεὸς ἱεράρχης δεικνύουσιν ἐναργῶς. Ὁ μὲν γὰρ θεὸς ὀπτασίας ἡγησαμένης παρὰ Ἰωάννου τοῦ ἐπιστηθίου καὶ Θεολόγου τὴν ἀληθινὴν πίστιν μιεῖται μασιτευούσης τῆς Θεομήτορος· ὁ δὲ οἰκίῳ λόγῳ τὸν τούτου βίον ἐγκωμιάζων τὰ τε ἄλλα καὶ τὰ τῆς Ἀποκαλύψεως διηγείται, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς θεολογηθεῖσαν πίστιν ἐκτιθεῖται, ἢ καὶ τινι τῶν ἡμετέρων λόγων ἐντελῶς ἐγκατέστρωται. Ἐν ἧ περι τοῦ Πατρὸς μετὰ τὸ λεχθῆναι, « Εἷς Θεὸς, Πατὴρ Λόγου ᾧ ζωτός, σφίλας ὑφ' ἐστῶτος; καὶ δυνάμεως, » καὶ τὰ ἐξῆς, περι τοῦ Υἱοῦ τὰς διαλαμβάνεται, « Εἷς Κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, χαρακτήρ καὶ εἰκὼν τῆς θεότητος, Λόγος ἀναρχος, » καὶ τὰ λοιπά. Πλὴν ἐπεὶ τοῖς ἀντιδιατεθειμένοις πρὸς πάντα τὸ εὐρεσιλογεῖν, καὶ εἰ τῶν ἀναντιρρότων, καὶ εἰ τῶν ἀναμφιλέκτων, καὶ τὸ δοκεῖν τι λέγειν καὶ πλέον οὐδὲν· ἐῷ γὰρ ἀρτίως εἰπεῖν, ὡς καὶ τὰ πλείω τῶν σφίσι λεγομένων εἰς κρημνοὺς συνωθοῦσι τοὺς λέγοντας· ἐρεῖ τις ἴσως, « Υἱὸς μόνος ἐκ μόνου Πατρὸς » τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐχ Υἱός. Εἰ μέντοι περι τοῦ Υἱοῦ τὸν λόγον ποιούμενος οὕτως εἴρηκεν, « εἷς Υἱός, » εἴτα ἐπήγαγε, « μόνος ἐκ μόνου, » οὐδ' οὕτως εἶχεν ἂν ὁ λόγος ὅδε τὸ εἰς βεβαίωσιν· ὅμως τινὰ δόκησιν εἶχε τοῦ λέγειν τι. Ἐπεὶ δὲ « εἷς Κύριος » εἴρησε, καὶ παρ' αὐτοῦ « μόνος ἐκ μόνου » ἐπήγαγε, « Θεὸς ἐκ Θεοῦ, » καὶ μετὰ τινὰ οὐκ ὀλίγα, « Υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ Πατρὸς, » τοῦ χώραν τὰ τῆς εὐρεσιλογίας ἐν τούτοις ἔξουσιν; ἔπειτα προσεσηχέναι χρεῖων, ὡς ὁ αὐτός ἐστι θεηγόρος ὁ τὰ τῆς ὀπτασίας καὶ τὰ τῆς ὀμιλίας τῆς εἰς τὴν θεοπαράδοτον εὐχὴν παραδεδούτος καὶ φεγγόμενος. Καὶ πῶς ἂν ἐναντιοφωνεῖν εἴλετο ποτε αὐτῷ, ὅτι μὴ συμφωνεῖν μᾶλλον τῆς ἀληθείας ὁ τοσοῦτος κήρυξ ὁ διαπύσιος; Ὅθεν ὅπερ ἐκέλευε, « Μέχρι τούτου ἴσταται τὸ ἰδίωμα τῷ Υἱῷ, » μέχρι τοῦ ἐκ Πατρὸς εἶναι, καὶ μὴ παραιτέρω ἐξ ἄλλου ἢ δι' ἄλλου, τοῦτο ἐνταῦθα μόνος ἐκ μόνου, τουτέστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἐξ ἐτέρου, ἢ δι' ἐτέρου καὶ τῆς ἐπὶ πλέον σαφηνείας τούτου τε κάκεινου παράστασις ἢ ἐπαγωγή, « Τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, » τὸ τῆς συμφωνίας ἀμετάθετον ἐκατέρων δεικνύσα καὶ αὐτῆς. « Τὸ δὲ φάναι μόνος Υἱὸς ἐκ μόνου Πατρὸς· τὸ Πνεῦμα γὰρ οὐχ Υἱός, » εἰς ἀντίρρῃσιν τῆς παραδοθείσης διαφορᾶς τῷ ἱεροφάντορι· τοῦτο μὲν ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα, τὸ δὲ ἐξ ἐνὸς μόνου ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ὅπερ ἰδίωμα πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν, πρὸς τῷ ἐναντιοφωνίαν προσεπιτρέθειν τῷ θεοκλήρικῳ, καὶ τὸ ἀλόγιστον ἐπιφέρεται, εἴπερ αὕτη σαφῶς ἡ θεολογία τὸ ἰδίωμα, καὶ τὸ ἐκ δυοῖν ἢ παραδιδούσα, τὸ μὴ Υἱὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα διδάσκει, ἢ τε τὸ δι' Υἱοῦ καταγγέλλουσα, ὡς τὸ ἰσθύνανον ἀμφοτέρων προθέσεων κεκτημένων

κατα τὰς πατρικὰς προδειγμένας μυσταγωγίας. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ θεόσοφος ἐνθάδε Νύσσης, μόνον ἐκ μόνου τὸν Υἱὸν δογματίσας, τὸ μονογενὲς αὐτοῦ διετράνωσε, καὶ πῶς τὸ λοιπὸν υἰότης τῷ Πνεύματι, ἐν δὲ τοῖς πρὸς Ἀβλάβιον, ἐν οἷς φησί· « Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, » τὸν Υἱὸν λέγων ἐκ τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ἀμέσως, ὡς εἰ ἔλεγε. « μόνος ἐκ μόνου » εἶτα, « Τὸ διὰ τοῦ προσεχοῦς ἐκ τοῦ πρώτου. » τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ καθαρῶς αὐτὸ τὸ μονογενὲς διηυκρίνησεν· ἔτι τε κατ' ἔπος διηρθρωκῶς, ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τεῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἐαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλακτούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως, μὴ ἀπειργούσης. » Ὁ δὲ γε διορατικώτατος· Ἐπιφάνιος συνῶδὰ τούτοις θεολογῶν, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα διατόρως ἀνακηρύττων, ἐντεῦθεν ἀπορραπίζει τὸν τὸ Πνεῦμα Υἱὸν καὶ λοιπῶν ἀτοκίαν συνάγοντα. Φάσκει γὰρ ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ, « Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησιν ὁ Χριστὸς, Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ Οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ Ἀΐψεται. Εἶτα, ἀλλ' ἔρεῖ τις ἰσως, Οὐκοῦν φαμεν δύο εἶναι Υἱούς, καὶ πῶς μονογενῆς; Μενοῦν γε σὺ τις εἰ ὁ ἀντιλογιζόμενος; τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων, ἂ μόνον πίστει νοούμενα ὑπὸ τῶν ἁγίων, φωτεινὰ, φωτόδοτα, φωτεινὴν τὴν ἐνέργειαν ἔχει. » Τῶν οὖν μετὰ Θεοῦ σωτήρων οὕτω θεολογούντων, οὕτω διατρανούστων, εἰ μόνος κατ' αὐτοῦς ὁ Υἱὸς ἐκ μόνου Πατρὸς, εἰ σφίσι αὐτῷ τούτο ἰδίωμα, εἰ πρὸς αὐτὸ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα θεολογεῖται, πῶς ἐκ μόνου Πατρὸς; ὡς παραδράμω τὰς εἰς σύστασιν τοῦδε πλαστογραφίας, καὶ τὸν ἐξ ὁμολογίας τῶν πλαστογράφων τοσοῦτον θρῆναιον.

κς'. Αἰθίς δὲ πρὸς ὃν οἱ λόγοι. Εἰ πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ, εἰ πηγὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, εἰ πᾶν' ὅσα τῶν αὐτῆς διευλυτώσεων ἀνομολογῶν εἰς παράτασιν οὗτος προφέρει σαφῆ τε καὶ μὴ ἀμφίβολα, ὅσα τε παρ' ἡμῶν μέχρι τοῦ μόνης διεληπται· πῶς μόνος προβολεὺς τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ κατ' αὐτόν; πῶς ἴδιον αὐτῷ τὸ προβλητικόν; πῶς τῆς ἐκπορεύσεως ἢ κατάφρασις ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἀσύστατον ἐξ ὧν φησιν ἔχει, τὸ συνίσταται δ' ἢ ἀπόφρασις; εἰ συνέρχεται πρὸς τοὺς θεοφορήτους ταῦτα, εἰ πρὸς ἐαυτὸν τὸ παράδοξον, σχεψάσθω τοῖς ἐγκάτοις, ᾧ Θεοῦ δέος ἐστὶν ἐναποκείμενον. Μετὰ τοίνυν τὰ ἐπισκεφθέντα, καὶ οὕτως ἔχοντα, ὡς διήλεκται, καὶ τινα παροραθέντα βραχεία τῆς αὐτῆς εἰς κατὰ πάντα διανοίας καὶ οὐχ ἑτέρας ἔχόμενα, τάδε τελευταία κατὰ ῥῆμα συντίθησιν· « Ἐπεὶ καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐπὶ τὸν Πατέρα πάντα ἀναφέρων, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' αὐτὸν ἀναφέρει, καὶ ἀποσιωπᾷ ἐαυτὸν, διατὶ καὶ οἱ τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον ἐκθέμενοι ἅγιοι Πατέρες τῆς ἐκτορεύσεως μνησθέντες, αὐτὴν ἀπεσιώπησαν,

sitiones, ut jam demonstratis antea Patrum doctrinis instruiamur, æquales vires possideant; ipse namque a Deo edoctus Nyssenus, solum ex solo Filium decernens, unigenitum illius declaravit: et undenam filiatio Spiritui accedet? in iis vero quæ ad Ablabium scripsit, dum ait: « Hoc enim continue est ex primo, » Filium asserens ex Patre, id est, immediate, quasi diceret, « solus ex solo. » Deinde, « Hoc vero per illum quod continue est ex primo, » Spiritum per Filium aperte ipsum unigenitum manifestavit; tum præterea verbis non aliis exprimens: « Ita ut et unigenitum indubitatum in Filio maneat, et ex Patre Spiritum esse in dubio non sit, mediatione Filii et sibi ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a naturali erga Patrem habitudine non arcente. » Et perspicacissimus Epiphanius non dissimilia decernens, et ex utroque Spiritum esse clare admodum deprædicans, refellit eum, qui Spiritum Filium esse reliquasque absurditates colligit; namque inquit in Ancyroto: « Utraque inhabitant in homine justo, Christus et Spiritus illius. Quod si Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ex utroque, ut inquit Christus: Qui a Patre procedit, et, Hic de meo accipiet. Sed quispiam dixerit fortasse: Itaque dicimus duos esse filios, et quomodo unigenitus? Tu quis es, qui contra ratiocinans cum Deo? Si enim Filium vocat, qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum qui ex utroque, quæ solum fide comprehensa a sanctis luminosa, lumen exhibentia, luminatam actionem habent. » Qui itaque post Deum servatores sunt, hanc in modum desinentibus ac declavantibus, si solus secundum ipsos Filius ex solo Patre, si illi hæc proprietas est, si ex utroque Spiritus asseritur, quomodo ex solo Patre? ut præteream quæ ad hoc confirmandum commentitia scripta afferuntur, tantumque ex confessione falsariorum triumphum.

26. Rursusque cum quo mihi sermo est, orationem converto. Si Spiritus Pater fons est, si quæcunque solutionibus conferunt concedens, uti clara atque indubitata adducit, et quæcunque a nobis præter unum solum comprehensa sunt, quomodo solus secundum ipsum productor Spiritus Pater fuerit? quomodo processionis affirmatio de Filio, ex his quæ ipse dicit minime subsistit, negatio vero subsistit? si hæc divinis Patribus conveniunt, si illi ipsi, quod mirum est, consideret attente cui timor Dei in præcordiis est. His igitur jam discussis, et ita se habentibus, ut disseruimus, nonnullis sed paucis ejusdem per omnia, nec alterius sententiæ neglectis, hunc in modum orationem componit: « Cum vero hoc quoque dicant, Filium Dei ad Patrem omnia referentem, ideo et Spiritus processionem ad eundem referre, et sic semetipsum silentio præterire, quam ob causam, qui Symbolum fidei ediderunt, sancti Patres processionis mentione inducta, illam silentio involverunt, et dogmā

declaratum non tradiderunt, si necessario, ita asserentibus Italis, etiam ex ipso Filio Spiritus procedit? Id ita se habere plane illi non existimabant, nec tantum ut isti audebant. Namque si de hoc Patres rationem habuissent, vel si non essent Spiritus sancti participes, et scientiæ, vel si non uti canones statuunt congregati fuissent, aut si sigillatim hi nunc Verbi et Spiritus sermonem moverent, et uti canones præcipiunt et non privatim congregarentur, haberet equidem dictum eorumdem robur. At nunc apud illos quidem in confesso sunt Spiritus communicatio et alia, et primi perscrutaverunt, et cum omni securitate adinventæ ordinarunt. Illi vero homines cum sint post eos inquirunt, quos abjicere modis omnibus necesse est, illis vero eorumque eloquiis adhærere, nec ultra curiose perquirere, donec remissionis Spiritus ac sapientiæ participes sumus. » His dictis admodum clare qui similia effudit, videtur decernere, divinos interpretes Evangelio non uti suorum dictorum fundamento usos, neque in illo firmiter fundatos, quam plurima dogmata, vocibus ipsis in eo non comprehensa, explicationis gratia et fusioris declarationis, quod et in reliqua quoque sacra Scriptura consideratur tradidisse; quin omnem in eo contineri explicationem, et dubiorum solutionem, et quæ conticentur sacro hoc fidei Symbolo declaranda enuntiandaque, et quæ non ita se habent rejicienda. Et similia uti legem ferens, non tantum illis qui proxime et contigue rejiciunt hæc, adhærescere adhortatur, et rationes suas, et pleraque ex theologica doctrina irrita facit, nec ea recipienda esse judicat, verum et dictionum de Deo ab Ecclesia usurpatarum potiore partem non subsistere decernit, « si processionis, » ut ipse inquit, « in sacro Symbolo mentione facta, Filii nomen taciti præterire. » At in rebus divinis maximus Tarasius perspicue illius meminit, cum de processione sermonem habet, et tomum a se scriptum in medium profert, dicens, « Et in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, et Deus esse agnoscitur, » et universalî consensu, qui numero septimus est, divinorum Patrum confirmat. Et si nullo modo in sancto Symbolo hæc voces. *effunditur, et progreditur, et emittitur, et elucet, et effluit, et apparet,* et alia non dissimilia permulta reperiuntur, sed illas a Deo promoti mystagogi, cum ex Patre et Filio, et per Filium Spiritum sanctum decernunt, sonore intonant, et horum significatum non alium esse quam illius *procedit*, aperte perdocent, necnon Cyrillus numine afflatus, in evangelico ac reverendo dicto, « Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, » clamat, ac si diceret, *progreditur*. Sic *characteres, et hypostases, et personas*, neque in salutaribus Evangeliiis, neque in sacro Symbolo comprehensa, sed ab Ecclesiæ universali consensu recepta indeque firmitatem habentia, et Trinitatem in una divinitatis essentia demonstrantia ubique in divinis causticis, et suis sermonibus concinuntur et prædi-

καὶ οὐκ ἐξέδωκαν διατετρανωμένον τὸ δόγμα, εἰ γὰρ ἀνάγκη ἔχει κατὰ τοὺς Ἱταλοὺς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι; Πάντως οὐκ ἐνόμιζον τοῦτο οὕτως ἔχειν, οὐδ' ἦσαν τολμηταὶ ὧς οὗτοι. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἔποιούντο περὶ τούτου λόγον οἱ Πατέρες, ἢ εἰ μὴ ἦσαν Πνεύματος ἁγίου μέτοχοι καὶ σοφίας, ἢ εἰ μὴ κανονικῶς ἠθροίζοντο, ἢ εἰ μερικῶς οὗτοι δὴ νῦν ἐκίνουν τὸν λόγον δυνάμει Λόγου καὶ Πνεύματος, καὶ κανονικῶς ἠθροισμένοι καὶ οὐ μερικῶς, εἶχεν ἂν κράτος ὁ λόγος αὐτῶν· νῦν δὲ ἐκείνοι; μὲν ὡμολογηταὶ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος μετουσία καὶ τέλλα, καὶ ἐζήτησαν πρότεροι, καὶ ἔταξαν τὰ εὐρεθέντα μετὰ πάσης ἀσφαλείας. Οὗτοι δὲ ἄλλως ἀνθρώποι-δντες, καὶ μετ' ἐκείνου ζητοῦσιν, οὓς δεῖ ἀποπέμπειν πάντως, ἐκείνων δὲ ἐξέχεσθαι, καὶ τῶν αὐτῶν λόγων, καὶ μὴ περαιτέρω περιεργάζεσθαι, ἕως ἂν ἦμεν ἤττονος Πνεύματος καὶ σοφίας μετεσχηκότες. »
 Ἐκ τῶνδε τῶν εἰρημένων λίαν ἐκφαντορικῶς ὁ φησας ὁράται λέγειν, μὴ θεμελίω τοῖς τῶν θεῶν ἐκφαντορσιν ὄντος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τούτων ἐψηδρσμένοις, πλείστα τῶν δογμάτων παραδεδέσθαι μὴ κατὰ λέξιν ἐν αὐτῷ περιελημμένων, διατρανώσεως λόγοις, καὶ πεπλατυσμένη; διασαφήσεως, ὃ καὶ ἐπὶ τῆς λοιπῆς θεωρεῖται θείας Γραφῆς, ἀλλὰ πᾶσαν ἀνάπτωσιν ἐν αὐτῷ εἶναι καὶ διευλύτωσιν, καὶ ἔσιωπάται τούτῳ τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως· διατρανοῦσθαι καὶ διαγγέλλεσθαι, ἐπ' ᾧ καὶ τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα ἀποπέμπεσθαι. Καὶ ταῦτα θεσμοθετῶν, οὐ μόνον ἐκείνων, ὧν ἀγχοῦ τε καὶ συνημμένως τῶνδε τῶν ἀποπεμπόντων ἔχεσθαι προτρέπει, καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων, καὶ τὰ πλείω τῶν θεολογικῶν ἀκυροῖ διδαγμάτων, καὶ μὴ δοχῆς ἄξια κρίνει, ἀλλὰ καὶ φωνῶν ἐπὶ θεοῦ τῶν καιμένων τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὸ πλείστον μέρος τὸ ἀσύστατον ἔχειν νομοθετεῖ, « Εἰ γὰρ τῆς ἐκπορεύσεως, » ὧς αὐτὸς φησιν, « οἱ Πατέρες ἐν τῷ θεῷ Συμβόλῳ μνησθέντες, τὸ τοῦ Υἱοῦ παρσαῶπησαν ὄνομα. » Ὁ δὲ πολὺς τὰ θεῖα Ταράσιος μνηνηται τούτου διαβῆρησιν ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως, καὶ προτεῖθῃσιν ἐπὶ τοῦ μέσου τομογραφίαν, φάσκειν· « Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἕγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύμενον, καὶ αὐτὸ θεὸν εἶναι γνωριζόμενον, » καὶ διὰ παγκοσμίου συνεδρίου, τοῦ τὸν ἔδομον ἀριθμὸν πληροῦντος θεσπεσίω Πατέρων, ἐπικυροῖ. Καὶ εἰ γὰρ μηδαμῶς ἐν τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ αὐταὶ φωνὰ, *προχέεται, καὶ πρόεισι, καὶ ἐκπέμπεται, καὶ ἐκλάμπει, καὶ πηγάζει, καὶ πέφηνε, καὶ λοιπὰ παρόμοια* οὐκ ὀλίγα, μυσταγωγοῖ; δὲ ταῦτα; οἱ θεοπρόβληται, ἐν οἷς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα θεολογεῖν αὐτοῖς πρόκειται, φωνοῦσι διαπρωσίως, καὶ τῆς διανοίας τούτων τε καὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ ταυτὸν σαφῶς ἐκδιδάσκουσι; καὶ Κύριλλος ὁ θεόληπτος ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ σεπτῇ βῆσει, « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς πρόεισι, » κρᾶζει, ὧς εἰ ἔλεγεν, *ἐκπορεύεται*. Καὶ *χαρακτήρες, καὶ ἄποστάσεις, καὶ πρόσωπα* ἦκιστα τοῖς σωτηριώδεσιν Εὐαγγελίοις, ἢ τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ ἐγκείμενα, τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ τῆς κοινῆς ἐνοίας ὧς ὄντα, κάκεισε τὴν ἔδραν ἔχοντα, καὶ τὸ τῆς θεότητος ἐν οὐσίᾳ μὴ δεικνύντα τριαδικῶν ἐνο-

μολογούνται τῶν θείων ὕμνων καὶ λόγων ἀπανταχοῦ Α καὶ κηρύσσονται. Καὶ τίς ἂν ἀπαριθμοῖ τὰ τοιοῦτοτρόπως τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις ἐνοπτριζόμενα; ὡς οὐκ μύριοι τῶν οὕτως ἐχόντων ἐν θεολογίᾳ πατρικῶν ἀποστάς βημάτων περὶ τῶν ἄπαι δῆλων, ἀμυδρῶς φαῖν· διατὶ τὴν Θεοτόκον φωνὴν οἱ πρῶτως ἐκθέμενοι τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον θειότατοι Πατέρες ἀπεσιώπησαν, εἴ γε τοῦτο πᾶσα ἀνάγκη καταγγέλλεσθαι καὶ ἀναγορεύεσθαι; Οὐ γὰρ ἦσαν μὴ μνησθέντες τῆς Θεομήτορος. Διατὶ οἱ κατ' αὐτοῦ αὐτὸ δεῦτεροι μετὰ προσθέσεως ἀπαρίσαντες ὁμοίως ἀπεσιώπησαν; Εἶτα δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ θεανθρώπου Λόγου οὐ δῆπου τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ ἐμπεριέχονται, οὐ δύο ἐνέργειαι, ἀ συνέλευσις οἰκουμένηκῃ θεηγόρων διδασκάλων ἐκράτυεν· οὐ δύο πάλιν ἐπ' αὐτοῦ θελήματα ἐν αὐτῷ, ἀ συνάθορισις ἑτέρα παγκόσμιος θεοσόφων μυστηκόλων ἐθέσπισεν. Καὶ πῶθεν ἔσχε τὸ προβληματίζεσθαι σύστασιν, « Διατὶ μὴ εἰρήκεισαν οἱ Πατέρες ἐν τῷ Συμβόλῳ, ἀλλὰ παρεσιώπησαν, κἀντεῦθεν ἀθεταῖν ἄπερ αὐτοὶ διαβρήθησαν ἐθεολόγησαν; » Εἰ δέ τις ἐρεῖ τοῦτ' αὐτὸ τὸ συνοδικῶς δόγματα τὰ διελημμένα κραταιωθῆναι, βεβαίως σφίσι τὸ ἀναντιβῆτον, τὸ ἐξ Υἱοῦ δέ, ἢ δι' Υἱοῦ συνοδικῶς οὐδαμῶς, πρῶτον μὲν ὁ τοιοῦτος μεγαλήγορος ἔσται κήρυξ τῆς ματαιολογίας τοῦ διὰ τοῦ Συμβόλου κατασκευασθέντος ἀκαταγωνίστου προβλήματος· ἔπειτα καὶ τούτου τὸ μάταιον ἡ Θεοτόκος ἐλέγχει φωνή, ἡ πρὸς ἀναγορεύειν ἀναμφίλεκτος· ἐπεὶ μὴ συνοδικῶς παρὰ τῶν πρῶτως μνησθέντων τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεογεννητρίας ἁγίων ὡς ἐκ τοῦ Συμβόλου παρίσταται. C

κζ'. Ἴν' οὖν κεφαλαιωδῶς ὡς ἀληθείας ἔχουσι ταῦτα φαίμεν· ἐκάστη σύνοδος σπουδῆν ποιουμένη τὴν παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων παραδεδομένην πίστιν τηρεῖν, καὶ κρατύνειν περὶ τῶν προκειμένων εἰς ἐξέτασιν μόνων εἶχε τὴν ζήτησιν, καὶ ἀπετρέπετο μὲν ἐκεῖνα, ὧν ἦν ἡ ἀποτροπή, ἔσπεργε δὲ ταῦτα καὶ ὠκοιοῦτο, ὧν ἡ σποργὴ γνησία καὶ ἡ οἰκειωσις, ἐκατέρων κατὰ τὰς ἀποστολικὰς παραδόσεις ἐπικυροῦσα καὶ ἐξασφαλιζομένη τῶν μὲν τὴν ἀποτροπὴν, τῶν δὲ τὴν συντήρησιν, καὶ τὸ σεπτὸν καὶ ἅγιον Σύμβολον τῆς πρῶτης καὶ δευτέρας ἐκθεσις ὅν συνοδῶν, τῶν ἐν αὐταῖς ἀνοκυσάντων ζητημάτων ἔχει D τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν διευλύτωσιν, καὶ φανέρωσιν, καὶ ἔστι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας σαφῆς καὶ σύντομος ἀνακῆρυξις. Ἐκαστος δὲ καὶ τῶν θεοβραβεύτων διδασκάλων τῆς εὐσεβείας ταῖς κοιναῖς σφῶν ἀκολούθως διδασκαλαῖς ἰδίας συγγραφῆς συγγραψάμενοι, καὶ τὰ κοινῶς ἰδίᾳ καὶ πεπλατυσμένως περὶ τῆς ὁρθῆς καὶ ἀμωμῆτου θεολογίας διασαφῆσαντες, εἰς κοινήν ὠφέλειαν τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένοις ἐξέθεντο. Στέργουσα τοῖσιν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ συνοδικῶς οἱ θεῖοι Πατέρες παρέδοσαν, ἐνστερνίζεσθαι καὶ ἀ καθ' ἑαυτὸν θεολογῶν ἕκαστος διηκρίνησε. Καὶ οὐ τὰ μὲν οἰκοιοῦται, τὰ δὲ ἀποπέμπεται, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐπιπνοίας τοῦ θείου Πνεύματος προηγημένα, καὶ ταῦτα κίκεῖνα γεραίρει καὶ κατασπάξεται καὶ ὅσα ἐν συγ-

cantur. Et quisnam unquam simili ratione in tractatibus de Deo conspecta enumeraverit? Cum vero plane innumera sint, quæ in rebus theologiac non alio modo se habent, a Patrum dictis discedens, de iis qui nemini nota non sunt, tenuiter dicam. Quam ob causam *Deiparæ* vocem, qui prius sanctissimi Patres fidei Symbolum ediderunt, tacuerunt, si prorsus illa necessario publice enuntianda edicendaque est? neque enim Matris Dei oblivio illos ceperat. Quam ob causam post eosdem alii, qui id idem cum additione in meliorem prospectum dederunt, æqua ratione silentio præterierunt? Præterea duæ naturæ in Deo et homine Verbo in sancto Symbolo nusquam leguntur, non duæ operationes, quæ universalis divinitoquorum Patrum congressus constabilivit: non duæ rursus de ipso voluntates, quas alla universalis divinitoquorum mystarum congregatio definivit. Et undenam problema tuum illud subsistit: « Quia non dixerunt Patres in Symbolo, sed reticuerunt, propterea improbanda sunt, quæ illi palam edocuerunt? » Quod si quis dixerit, hoc ipsum quod supra jam apposita dogmata synodali decreto corroborata sunt, conciliat his iisdem firmitatem, cui nullus contradixerit, ex Filio vero sive per Filium nullo modo a synodo definitum: primum quidem hic ingenti voce problematis expugnatum difficilis, cujus probatio e Symbolo petita est, stultiloquentiam deprædicabit, tum illius quoque vanitatem *Deipara* vox redarguet, quæ citra ullam hæsitacionem edicenda est: cum non synodali decreto a primam jam commemoratis gloriosissimæ Dominæ nostræ Dei Genitricis sanctis uti ex Symbolo repræsentatur.

27. Sed compendio, uti ista vere se habeant explicemus. Quælibet synodus, cum sedulo incumberet traditam nobis a sanctis apostolis fidem conservare, atque firmare, de illis tantummodo, quæ in examen vocabantur, quæstionem exercebat, respiciens quidem respicienda, excipienda vero amplectendaque excipiens, et utraque, horum nempe reprobationem, illorum conservationem, traditionum apostolicarum vestigiis insistens, definiens et stabiliens admittebat, et venerandum sanctumque primæ et secundæ synodi Symbolum cum sit expositio quæstionum quæ in illis exorta sunt, veram certamque solutionem et declarationem continet, estque doctrinæ apostolicæ et confessionis plena et compendiosa denuntiatio. Singuli quoque a Deo constituti pietatis magistri, non extra communes earum consequenter doctrinas propria commentaria conscribentes, et communia privatim et fusiori sermone veræ atque inculpatae theologiæ mysteria declarantes, publicæ eorum commoditati, qui a Christo nomen habent, ediderunt. Ecclesia itaque exosculans a divinis Patribus synodali consulto tradita, non minus apertis ulnis amplectitur et quæ singuli privatis pertractationibus explicarunt, et sic ea sibi benevole accommodat, illa ab se relegat longeque amandat, et æque ac si afflatu Spiritus

sancui annuntiata essent, tum ista, tum illa veneratur et excipit, et quæ in synodis, et quæ in Symbolo, et quæ etiam in illis nullo modo pronuntiata aut descripta sunt. Attentis ergo mentis oculis consideret, qui veritatem investigat, neutram in partem declinante conscientia rerum æstimatrice ac arbitra, hoc enim nos omnibus votis concupiscimus, hunc, ob quem nos verba fundimus, nihil ab ipso primo principio ad finem usque orationis ex sacris Scripturis delectum in medium attulisse, quod non hisce divina mente præditis, et verbis et sententiis non adversetur. Et hæc quo scopo, aut cujus gratia? Ut schisma in Ecclesia Dei ex gentibus collecta corroboretur, pro qua Christus proprium effudit sanguinem, ut nusquam fiat deditio, sed continuetur dissidium, cujus disjunctio atque elongatio innumera bona Christianis conciliabat, et præcipue nostri generis dominio in amplitudinem, in augmentum, in omnium bonorum accretionem, et cujus accessio infinitorum prope excidiorum, nostræ potissimum nationi causa fuit, et in contrariam vicissitudinem anteactam felicitatem tantum immutavit, ut iis qui sensibus integris non destituuntur, lacrymis potius quam narratione digna repueretur. Quemadmodum ergo nostra volumina quæ de Deo tractant, ac nostrorum theologorum, et post Deum servatorum et magistrorum elenchus præsentem hunc et reliquos omnes improbitatem et dissidium promoventes aperte regardunt, et concordiam secundum Deum et unionem commonstrant, et ad eam manifestissime conducunt, ita nostra volumina, et in illis contentos ex nostris certis temporibus annisque in nostro orbe gesta enarrantes invenerit, ex quibus colliget, si considerate animum adverterit, non uti nos paulo ante adumbravimus, tum quæ tempus nobis unionis subministravit, tum quæ divisionis tempus vicissim nobis induxit. Ex his jam, sive potius ante hæc omnia, et in omnibus, exceptis iis quæ de dogmatibus considerantur, de quibus jam dictum est abunde satis pro viribus, sermonem de Ecclesia repetentes dicimus, hanc, inquam, quæ ex gentibus est, et quam Dei Verbum proprio sanguine redemit, et illius salutaris sanguinis effusio unam constituit, nec non quam Verbi oculati spectatores, et administri, et præcones, et apostoli, venerandis prædicationibus, necnon proprii sanguinis evacuatione, uti Dominus, late diffusam, unam reliquerunt, et cujus multiplices martyrum conatus atque certamina unitatem quam maxime adauctam confirmarunt, et septem sanctarum universalium synodorum unus consensus atque concordia firmitatem communit, et cujus unitatis vinculum certis temporibus hæreseon zizania de novo exorta recidit, et penitus abolevit, et ad nunc divisam confugio horum universalium sessionum summates, pastores, ducesque, indeque auxiliis oblati zizaniis prorsus excisis, fidei normam stabiliverunt et hanc eandem colligari, unamque esse confirma-

ύδοις, καὶ τῷ ἁγίῳ Συμβόλιῳ, καὶ ὅσα μὴ ἐν αὐτοῖς τούτων ἐξεφωνήθησαν καὶ ἐγράφησαν. Σκεψάσθω γοῦν προσεκτικοῖς νοῦς ὀφθαλμοῖς ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀνιχνεύων συναϊδῶς ἀρρέπει κριτηρίῳ. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν τὸ εὐκταῖον, ὅπως οὗτος δι' ὃν οἱ λόγοι, οὐδέεν ἔστιν ὧν εἶρηκεν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους, ὁ μὴ ἀριδύλων ἐναντίον τοῖς οὐρανόφροσι, κατ' ἔπος ὁμοῦ καὶ διάνοιαν. Καὶ ταῦτα τίνος ἕνεκα καὶ ὅτου χάριν; Ἴνα κραταωθῇ τὸ σχίσμα τῆς ἐξ ἔθνῶν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ὑπὲρ ἧς ὁ Χριστὸς τὸ οἶκτερον αἷμα ἐξέχευεν, ἵνα ἀσύμβατον μείνη, οὗ ἡ ἀποχή καὶ ὁ μακροσμός μυρίων ἀγαθῶν πᾶσι τοῖς Χριστιανύμοις καθίστατο πρόξενος, καὶ μάλιστα τῇ ἡμετέρῃ φυλῇ ἐπικρατείας εἰς πλατυσμόν, εἰς αὐξήν, εἰς καλῶν ἀπάντων ἐπίδοτιν, καὶ οὗ ἡ ἐπέλευσις ἀναριθμῆτων σχεδὸν δόλεων ἐγεγονέι παραίτιος, τῷ ἡμετέρῳ κατ' ἐξαιρέτων ἔθνει, καὶ εἰς τὴν ἐναντίαν περιτροπήν τῶν πρώτων εὐκληρίαν ἀπαξικλῶς περιέστησαν εἰς τοσοῦτον, ὡς τοῖς εὐαισθητοῖς θρήνων μᾶλλον ἀξίαν, ἢ διηγῆσεως κρίνεσθαι. Ὡς οὖν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις ἡμετέροι βιβλοῖ, καὶ τῶν ἡμετέρων κατάλογο; θεολόγων, καὶ μετὰ Θεὸν σωτήρων καὶ διδασκάλων τῶν ἐνταῦθα καὶ λοιποῦς ὄσοι τῶν κατ' αὐτὸν τὰ τῆς κακίας καὶ τῆς διαστάσεως συνιστῶντας ἀπελέγχουσιν ἐμφανῶς, καὶ τὰ τῆς κατὰ Θεὸν ὁμοιοῦ καὶ συναφείας ἐκφραίνουσι καὶ μυσταγωγοῦσι τρανόστα, οὕτως ἡμετέρας βιβλοῦς, καὶ τοῦς ἐν αὐταῖς ἡμετέρους ὁ εἰρημένος εὐρήσει τὰ κατὰ καιροῦ καὶ χρόνου τῇ καθ' ἡμᾶ; οἰκουμένην γεγονότα διηγούμενου; Ἐξ ὧν ἀναλέγεται τελεωτέρον, εἰ προσεσχῆκεναι θελήσει, οὐχ ὡς ἡμεῖς προσεχῶς ἐσκιαγραφήσαμεν, ἀ καιρὸς ἡμῖν ὁ τῆς ἐνώσεως ἐπρυτάνευε, καὶ ἀ καιρὸς ὁ τῆς διαίρέσεως ἀνεπηγάγεν. Ἐκ δὴ τούτων, ἢ μᾶλλον πρὸ τούτων ἀπάντων καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκτὸς τῶν ἐν δόγμασι θεωρουμένων, περὶ τούτων γὰρ εἶρηται, ἱκανῶς ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν τὸν περὶ τῆς Ἐκκλησίας λόγον ἀναλαβόντες λέγομεν, ὡς τὴν ἐξ ἔθνῶν δὴ φημι ταύτην, ἣν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τῷ ἰδίῳ ἐξηγοράσατο αἵματι, καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτῆς τούτου σωτήριος χάρις μίαν εἰργάσατο, καὶ ἦν οἱ τοῦ Λόγου αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ καὶ κήρυκες καὶ ἀπόστολοι διὰ τῶν σεπτῶν κηρυγμάτων, καὶ τῆς κενώσεως τῶν ἰδίων αἱμάτων ὡς ὁ Δεσπότης εὐρύναντες, μίαν καταλειπίσασιν, καὶ τὰ πολυειδῆ τῶν μαρτύρων ἄθλα καὶ τὰ παλαίσματα τὸ ἐνιαῖον αὐτῆς εἰς ἐπίδοτιν ἑστερέωσε, καὶ τῶν ἁγίων οἰκουμένων συνόδων ὁ ἐπταδικὸς ἀριθμὸς τὸ εἰς ἐν τῆς συμποικίης τῆσδε στερέμνιον ὠχυρώσατο, καὶ ἧς ὁ σύνδεσμος τῆς ὁμοιοῦς τὰ κατὰ καιροῦ ἀναφύεστα ζιζάνια τῶν αἱρέσεων ἐξέκοψε καὶ ἠφάνισε, καὶ τῇ πρὸς τὴν νῦν διατριμμένην καταφυγῇ τῶν τοιοῦτων παγχοσμίων συνδριῶν οἱ ἔξοχοι θείοι ποιμένες, καὶ προαγοῖ, καὶ τῇ ἐκείθεν συνάρσει τὰ τῶν ζιζανίων τέλειον ἀπωσάμενοι τὸν τῆς πίστεως λόγον ἐκράτουναν, καὶ τὸ συνδεῖσθαι τῆνδε καὶ μίαν εἶναι κατησφαλίσαντο. Ταύτην Φώτιος ἴσχυσε μερίσασθαι καὶ κατατεμῖν· καὶ ὅτι οὐ κατὰ ζῆλον θεῖον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποπέμπεσθαι παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς καθέδρας τὸ πρωτεῖον ἐχοῦσης, καὶ τὸν ὃν ἀφελίετο τὸν πατριαχικὸν θρόνον

δικαιούσθαι θεῶν Ἰγνάτιον, ὃν ἐν ἁγίοις ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ τιμᾶν καὶ δοξάζειν καὶ ἀριθμείσθαι παρέλαβεν, αὐτὰ βοᾷ τὰ πράγματα, καὶ τῶν ἡμετέρων μαρτυρίαι καὶ συγγραφαί. Ὅτι δὲ καὶ προφάσεις δεῖ ἐσχεδιάσεν οἰκοθεν τὰς ἐν δόγμασι τῆς ἡσάλω φιλαρχίας ἀποτυγχάνων, καθὼς οἱ τοῦτου πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐπιστολιματοὶ περιστώσι λόγοι, ἀπειλητικῶς ὑπεμφαίνοντες, ἢ μὴν δεχθῆναι, ἢ πρὸς σχίσμα χωρῆσαι, φθάσας ὁ τὴν ὁμολογίαν φερώνυμος Μάξιμος ἀπελέγγει, δῆλον ἐκ τῆς αὐτοῦ πρὸς πρεσβύτερον Κύπρου Μαρίνον ἐπιστολῆς γράφοντος ἐν αὐτῇ κατὰ ῥῆμα πρὸς τοὺς ἐνταῦθα· « Ἐν τοῖς αὐτοῦ τὸν πάππαν φάσκειν συνοδικῶς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ δεχομένου καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦτου ποιούμενον ἀπόλογον. » Καὶ ὅτι πρὸς τοῖς ἐλέγχοις τῶν δογματικῶν Φωτίου προφάσεων συνελέγχονται πρὸς τοῦ μεγάλου τοῦδε τὸν θεῖον ζῆλον καὶ οἱ μεγαλοῤῥημονοῦντες τὰ οἰκεία τὸν Ῥώμης ἐν ἀπάσαις ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἔχειν προνόμια, διὰ τὸ μὴ τνηκαῦτα, μετὰ δὲ τὴν αὐτῶν παραδρομὴν τὸ τοιοῦτον δόγμα κηρύττειν, οὐκ ἄδηλον οὐδ' ἀπόκρυφον, εἶπε Μάξιμος· ὁ θεσπίσιος ἀκμάζων ἦν πρὸ τῆς ἔκτης συνόδου, καὶ μετὰ τὴν πρὸς Κύριον ἐκείνου μετástασιν αὐτῆ συνεκροτήθη, ὑπὲρ οὗ δόγματος ἐκείνος γενναίως ἠνδρίσατο, καὶ μετ' αὐτὴν τὸ τελευταῖον ἔβδομον οἰκουμενικὸν γέγονεν ἄθρησμα. Καὶ τοῦ λοιποῦ, ὡς εἰκεν, αἰρετώτερα τὰ Φωτίου, καὶ δέχα τοῦ προδῆναι ὡς προδεδήκασιν τῶν μεγάλων ἀμφοτέρων τοῦτο συνόδων στερεῶς τὰ τοῦ πάππα λογιζομένων, καὶ μὴ ζῆλον ἐνδεικνυμένων ἐπὶ τοῖς τοῦτου καταπεμπομένοις οὕτω συνοδικῶς ἐν αὐταῖς κροτουμέναις καὶ πρὸ αὐτῶν, καὶ διατρανοῦσιν, ὡς εἴρηται, κατὰ τὸ κρατήσαν ἀρχῆθεν ἔθος πέμπειν ἀπανταχοῦ, ἐν οἷς αὐτῶν ἢ κατὰ διαδοχὰς ἀναγόρευσις, καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰς τοὺς οἰκείους καὶ ὑπ' αὐτόν. Ἄλλ' ἡ τῆς ἀληθείας μᾶλλον ἐκ τούτων ἀναφανομένη διάγνωσις παρίστησιν ἐναργῶς, ὡς μετὰ τὴν κοσμοσωτήριον φρικτὴν οἰκονομίαν, καὶ τὰ ἀποστολικὰ κηρύγματα καὶ σπουδάματα ἐξ ὧν ἡ Ἐκκλησία μία συνέστη, καὶ οὕτω τεθεμελιώτο, ταύτην διαδεξάμενοι οἱ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου διάδοχοι ποιμένες καὶ μυσταγωγοὶ θεοπρόδητοι, οἱ διὰ τῶν καθολικῶν ἄδομένων ἐπταδικῶν συνελεύσεων αὐτὴν οὕτω κρατῦντες, καὶ πᾶσαν αἴρεσιν ἀπωσάμενοι, καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας ἐν αὐτῇ λόγον ἐδράσαντες, ἕως οὔτοι παρήσαν, οἱ τῆνδε θεαρέστοις ἔργοις καὶ λόγοις ἰθύνοντες, οὐδαμῶς ἴσχυσαν ὁ τῆς κακίας ἐφευρετῆς τὸ συνημμένον παρασαλεῦσαι, καὶ τὸ ἐν αὐτῆς ὄλως λυμῆσθαι, καὶ ταῦτα διὰ τινων πειραθείς, οὐ λέγω περὶ ὧν ἡ ῥηθείσα ἐπιστολὴ τοῦ μεγαλοκήρυκος ὁμολογητοῦ διαλαμβάνει, ἐτέρων δὲ πρὸς τοῖσδε, ἀλλ' ἐκκρουσθεῖς ταχέως, καθὼς ἂν ἔχη γῶναι ὁ ἐξεταστικός· ἐπειδήπερ ἦσαν οἱ τῆς κακίας ριζοτόμοι, καὶ τῆς τατὰ Θεὸν εἰρήνης φύλακες καὶ θεμέλιοι. Ἄφ' οὗ δ' οἱ τοιοῦτοι μετέστησαν εἰς ἀγαθὰ τὰ αἰώνια, τότε καὶ Φώτιος καὶ λοιποὶ καθεξῆς τὸν σύνδεσμον διαβρῆξαι κατέσχυσαν, καὶ διελέσθαι καὶ κατατεμεῖν ὑπερσχυσαν. Ἐπὶ ποῖα ὠφέλει, ἢ ποῖα λύμη; ἴσασιν οἱ εἰδότες, εἰ καὶ τῶν

runt. Hanc Photium dividere potuisse, et in partes incidere, at non zelo divino, sed quod a Romana cathedra, quæ primas partes obtinet, amandaretur, et occupatus ab illo thronus patriarchicus æquo jure divino restitueretur Ignatio, quem inter sanctos nostra Ecclesia collocare et venerari et glorificare a majoribus suis accepit, res ipsæ clamant, et nostrorum commentaria et scripta: prætextus etiam inconsiderate effutiisse ex propriis circa dogmata dominatus libidine ductum, cujus compos fieri non poterat, uti ejusdem ad Romanam Ecclesiam epistolæ astruunt, non absque minis demonstrantes, si non exciperetur, ad schisma processurum, ante ipsam confessione sua cognominis Maximus redarguit, et manifestum est ex ejusdem ad Marinum Cypri presbyterum epistola, hæc ipsissima verba continente: « At in suis papam synodis asserere, etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere, et recipere, et de hoc etiam responsionem addere. » Et præterquam quod dogmatica Photii asserta refelluntur, una simul refelluntur ab hoc eodem zelo pietatis quam maximo, qui ingenti voce elamitat, propria Romanum in omnibus universalibus synodis privilegia habere, quod non tum, sed post eorum transcursum simile dogma prædicat, non incertum, neque occultum; si divinus Maximus ante sextam synodum florebat, et post illius ad Dominum transitum illa celebrata est, pro quo dogmate ille generose decertavit, et post illam postrema universalis congregatio coacta est, ideoque, ut videtur, magis amplectenda sunt Photii, et absque eo quod successerint modo quo successerint res magnarum harum synodorum exoscullanda ab iis qui res papæ examinant, nec zelum ostendunt, pro illius sic missis synodis, cum illæ cogentur, et ante earum celebrationem, et plane indicant, ut dictum est, uti ab initio mos obtinuerat, quaquaversum illum mittere, dum nova continuaret eorundem secundum successionem creatio, et ad hæc usque tempora ad sibi subiectos, sed veritatis magis ex his irradians dignotio plane comprobatur, post salutarem orbi universo horrendamque œconomiam, et prædicationes apostolicas, et conatus, quibus una Ecclesia substitit, et ita fundata fuit, discipulorum Domini successores, qui subsecuti sunt pastores, et a Deo promoti mystagogi, qui per universales septem sic dictos congressus eam hunc in modum constabiliverunt, et omnem hæresim relegarunt, et pietatis in eadem causam firmarunt, donec hi præsentis erant, qui eam Deo complacitis operibus et sermonibus dirigebant, nullo modo potuit improbitatis auctor conjunctionem dimovere, et unitatem illius prorsus lædere, licet nonnullis id pertentasset, non dico illis, quæ dicta maximi præconis homologueta epistola comprehendit, sed præ his aliis etiam, verumtamen expulsus quam subito, uti rerum examinatio cognoscit; cum essent qui improbitatis radices exciderent, ei pacis secundum Deum cu-

stodes et fundamenta : cum vero hi ad sempiterna bona transmigrarunt, tum Photius, et alii qui eum subsecuti sunt, vinculum dissolvere potuerunt, et discindere, et in partes comminuere, quia utilitate aut noxa? bene callent qui noverunt, licet pauci isti, non multi sunt. Nos porro ea quoque quæ in iudicio fassi sunt nostrorum adversariorum duces circa defensionem, cujus mentionem fecimus, indicati divini Patris more proprio suo res novas comminiscentes, quid enim manifestius apparuerit, dum sanctus hoc, quod illi criminabantur, appositum ipsis verbis palam defendit? in nonnullis nostris sermonibus, et in ea responsiones ex ipsis defensionis verbis, et aliis Patrum dictis contra posuimus. De ea vero epistola, et necessaria rerum scie, quam innuimus, cum fuisse alio in loco tractaverimus, adhuc latius perfectiusque ea, cui id collibitum fuerit, et in libris nostris, et eorum qui cum nobis una sentiunt, reperiet. Verumtamen cum in colloquium venire nobis non concedatur, aut libere et publice, et in imperatorum audientia, aut cum aliquibus privatim, et in secessu, sed sors nobis illa contigit, ut perpetuis carceribus mancipemur, et ab omnibus injuriis afficiamur illisque qui nos supereminet, satisfactum esse reputetur, propter eam quæ in omnibus inspersa est, et potissimum in populari turba præoccupationem, aliquando nobis inopinato, si aliquos alloqui contigerit, ut in magna curia semel forte fortuna accidit, aut scripta in manibus ab aliquibus contra hoc argumentum dictata in occulto accipere, dictiones ex Deo ductis Patribus proponentes, ostendentesque eos illis contraria reboare, et alloqui, et in quod sese præcipitium agant, de his considerata examinataque rerum serie, veritatem irradiantem sive fuisse sive breviter, et in compendio edicimus. Attamen hi maximo dominatu constipati, sive qui vitam cum morte commutarunt, qui maximopere in nos commoti fuere, sive qui inter vivos adhuc degunt tanquam qui deprehendantur, voces novas blasphemias refertas introducere, in tomo contra nos nostrosque asseclas scripto publicatoque, tandemque et calamo et atramento composita cum semel recognoverint, quibus intelligunt colloquiis illis apud iudices in audientiam universi populi habitis, et præterea per nos scripto traditis responsionibus reutatos esse, renuntiantes apologiis, sive quæ in dialogis præsentibus colloquentibus disputantur, sive in scriptis eorum qui gloria et magnificentia non admodum illustres neque conspicui, sed sermonibus scribendis laudem consecuti sunt, continentur, hujusce de quo nunc loquimur, et aliter et omnibus disciplinis logicis et instructonibus magis illustris, quorum commentaria inopinato ad manus nostras pervenire, ex ventre erutis dictionibus corroborantia Ecclesiæ dissidium : quin et dissertationes a nobis in magna curia habitas scripto pro viribus tradidimus zelo veritatis acti, quo et ad reliqua similia, si quæ appa-

Α ὀλίγων οὗτοι καὶ οὐ πολλῶν. Ἡμεῖς δὲ κατ' ἄπερ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἐφθασαν ἐξεῖπειν οἱ τῶν ἀντικειμένων ἡμῖν προαγοί, ἐφ' ἧπερ ἐμνήσθημεν ὑπερηγορίᾳ τοῦ δηλωθέντος θεοῦ Πατρὸς εὐρεσιλογῶντες κατὰ τὸν συνήθη τρόπον αὐτοῖς· τί γὰρ ἂν φανεῖν που προηλότερον τοῦ τὸν ἄγιον αὐτὸ τὸ αἰτιώμενον θέμενον κατὰ ῥήμα τούτου φανερώς ὑπερηγορήσαι; ὁμως ἐν τισὶ παραθέτες τῶν ἡμετέρων λόγων καὶ τοὺς σφῶν ἐλέγχους ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς ὑπερηγορίας ῥημάτων καὶ λοιπῶν πετρικῶν ἀντιπαρεθῆκαμεν. Περὶ δὲ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῆς ἧς ἐφημεν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναγκαίαις ἀκολουθίας, ὀλλοχού πλατότερον διαλαβόντων ἡμῶν, ἐτι διεξοδικώτερον εὐρήσει ταῦτα καὶ τελεώτερον ὁ βουλόμενος ἐν βιβλίοις ἀπερ ἡμέτεραι καὶ τῶν ἡμετέρων εἰσι. Πλὴν ἐπει τοπαράπαν εἰς λόγους ἐλθεῖν οὐ παραχωρούμεθα, ἢ παρβήσις, καὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐνώπιον, ἢ μετ' ἐνίων ἰδιαζόντως, καὶ ἀνὰ μέρος, ἀλλὰ κληρὸς ἡμῖν τὸ διόλου ἐγκλεισμένου; εἶναι καὶ παρὰ πάντων ὕβρεσι πλύνεσθαι, καὶ τούτοις τοὺς καθ' ἡμῶν ὑπερέχοντας ἰκανοῦσθαι, καὶ τῇ ἀφ' ἧς ταῦτα πᾶσιν ἀτεχνῶς ἐνσκεδασθεῖσι προλήψει, καὶ μάλιστα τοῖς τοῦ λαώδους συστήματος, ἠνίκα ποθὲν ἡμῖν ἀπροσδοκῆτως, ἢ μετὰ τινων διαλεχθῆναι συμβαίη, ὡς ἐν τοῖς μεγάλοις ἀρχαίοις ἀπαξ γέγονε κατὰ συγκυρίαν, ἢ γραφᾶς εἰς χεῖρας λαβεῖν παρ' ἐνίων κατὰ τῆς ὑποθέσεως γραφείσας ἐν παραδύσει, τὰς δ' ἀντιβήσεις ἐκτῶν θεοφορητῶν προφέροντες, καὶ δεικνύντες ὅπως οὗτοι σφίσι ἀπεναντίας καὶ φωνοῦσι καὶ φθέγγονται, καὶ εἰς οἷον ἐντεύθεν ἔλισθον ὀλισθαίνουσι, καὶ περὶ τῶνδε τῶν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν πραγμάτων θεωρουμένων, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀπαστραπτομένην ἀλήθειαν, κατὰ τι ἐκτάδην, καὶ κατὰ βραχὺ καὶ ἐστνωμένως ἀνακηρύττομεν. Ἄλλ' οἱ μὲν μεγάλην περιζωσάμενοι δυναστείαι, οἱ τε τὸν βίον μετηλαχότες τῶν καθ' ἡμῶν ὑπερβαλόντως κεννημένων, οἱ τε τοὺς ζῶσι συνεξαταζόμενοι, ὡς ἐαλωκότες καινοφωνίας καὶ βλασφημίας ἐφ' ἣ τομογραφία ἐχρήσαντο καθ' ἡμῶν, καὶ πρὸς τῶν οικειῶν, καὶ τῆς σφετέρας μοίρας, καὶ τῶν συνθεμένων καλὰ μὴ καὶ μέλανι εἰς συναίσθησιν μόλις ἐλθόντων, ἐξ ὧν φθάνουσιν ἀπηκοῆναι τὰς πανδήμοις ἐκείναις δικαστικαῖς διαλέξεσιν, ἐτι τε παρ' ἡμῶν καὶ ἐγγράφοις ἀπαντήσεσιν ἐλεγχθέντες, ἀπέπικαντες πρὸς ἀπολογίας χωρῆσαι, ἢ τὰς ἐν διαλόγοις αὐτοπροσώποις, ἢ τὰς διὰ γραφῶν τῶν ἄλλως μὲν μὴ περιόπτων τῇ φαινομένη δόξει τε καὶ μεγαλειότητι, λόγῳ δὲ γε περικλεῶν, τοῦ τε περὶ οὗ νῦν οἱ λόγοι, καὶ ἐτέρου περιφανεστέρου παντοίοις λογικοῖς μαθήμασι καὶ παιδεύμασιν, ἅτινα συγγράμματα παρ' ἐπιπέδας ἀνὰ χεῖρας λαβεῖν ἠδυνήθημεν, ῥήμασι τοῖς ἀπὸ κοιλίας τὴν τῆς Ἐκκλησίας κραταιοῦντα διάστασιν]· ἀλλὰ καὶ ἡς διαλέξεις ἐν τοῖς καλουμένοις μεγάλοις βασιλεῖσι μετὰ τοιοῦτων ἐτέρων ἐποιησάμεθα, γραφαῖς παρεδώκαμεν ὡς ἐξῆν, ζήλω τῷ ὑπὲρ ἀληθείας φερόμενοι, ὑφ' οὗ καὶ πρὸς λοιπὰ παραπλήσια εἰ που φανεῖν παρεσκευάσμεθα, δυνάμει θεοαβρόχότες τοῦ τὰ παρειμένα καὶ ἀσθενῆ ἐνισχύοντος. Τῶν παρειμένων γὰρ ἡμεῖς ἀληθῶς ἡδὴ τῆλικῆ συνεχόμενοι τῇ ἀμβλωπίᾳ, ὡς ἐν εἰς

ἡμῖν τὸ γράφειν, κακουμένων σφόδρα τῶν ὀμμάτων ἀπίστασθαι τοῦ ἔργου καὶ μύειν αὐτὰ, καὶ οὕτω τὸ πλεον τῆς ἡμέρας ἀνύειν, μὴ σφῶν τοπαράπαν ἀνευγμένων, ἔπειτα κεχύφαμεν πάντῃ μὴ τῇ ἐπιτάσει τοῦ τῶν νεφρῶν ἄλλους ἀναχύψαι δυνάμενοι, καὶ ὀπραξίῃ τῇ τῶν ποδῶν συνεσχέθημεν. Καὶ οὐ φημι τὴν κατὰ τὰ ἐκτὸς ἀκινήσιαν τὴν ἐκ τοῦ ἔγκλεισμοῦ, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὰ ἐντὸς, καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως. Καὶ ταῦτα ἡμῖν ἐκ τε τοῦ γήρωτος, καὶ τῶν ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτεσιν ἀλλήλοδιαδόχων καθείρξεων, καὶ ταλαιπωριῶν, καὶ στερήσεων, οἷς ἐν νεότητι χρῆσθαι εἰώθειμεν τῶν ἐξ ἰατρείας θεραπευμάτων, καὶ λοιπῶν τῶν πρὸς ἐπιμέλειαν, ὧν τὸ δύστηνον δεῖται σῶμα, καὶ μάλιστα τὸ ἐπιβρεπὲς εἰς νοσήματα. Οἶδαμεν δὲ καὶ ὡς ζῆλον ἀκηκότες οἱ ἐπὶ ζῆλῳ μεγαλοῤῥημονοῦντες, μᾶλλον ἡμῖν ταῖς λοιδορίαις ἐπιτεθήσονται, ἢ εἰθισμένοι στέργειν, στέρξομεν οὐχ ἤττον, καὶ αὐθις τὰ ἡμῶν συνορώντες ὑπὲρ τῶν ὀμοφύλων ἐν τε προσβείαις ταῖς ἐν νεότητι, καὶ τῇ νῦν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ὄντων διαθέσει τε καὶ προθέσει.

A ruerint, parati sumus, virtute delassata atque infirma corroborantis confisi. Sumus enim gravi atque infirma valetudine, vere confecti, et oculorum acies adeo retusa est, ut dum scribimus, oculos imbecillitate admodum perturbatos nos ab opere cessantes claudamus, sicque continuo illis obseratis maximam diei partem agamus, postmodum resupini inclinati ex renum gravitate doloreque corpus erigere non valemus, pedum quoque imbecillitate tenemur, cum sint illi ad sese dinovendos ineptissimi, nec sermo est de membrorum externorum motu difficili, quem ex carceribus contraximus, sed de internorum, et quam natura ipsa parit ægritudinem. Et hæc nobis obvenere ex senio ipso, et nunquam cessantibus vinculis et ærumnis, nec non medicamentorum et remediorum, et reliquorum quæ ad curam conferebant, erantque in usu cum juventam integram ageremus, privatione, quibus miserum corpus, et præcipue si in morbos declive sit, indiget. Nec nos fugit, qui zelum audiunt, de zelo sese gloriosius jactantes nos sædioribus convitiis proscissuros, quibus cum jam assuevinus acquiescere, non minus acquiescemus: sic etiam nostra quæ pro nostra natione pertulimus considerantes, et in legationibus obeundis, cum ætate floremus, et nostra hæc, in quibus nunc versamur, dispositionis et propositi studia.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΤΟΧΙΤΟΥ

ΕΚ ΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΛΟΓΟΥ Δ'.

GEORGII METOCHITÆ (1)

EX LIBRO IV DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

(Combes. Auctar. nov. tom. II, p. 1017.)

Καὶ παραφθορᾷ μὲν ῥηθείῃ τεθαμβηκότας, καὶ ἅπεντεῦθεν δελεάζματι τῶν ἀκροιωμένων, καὶ ταύ-

A Præfata vero depravatione freti, ac quibus inde auditores capiunt illecebris, hanc quoque reliquits

(1) Fuit hic Metochita unus ex illis, per quos facta est unio Græcorum cum Latinis, sub Gregorio X serioque consensus in Latinorum dogma de processione Spiritus sancti ex Filio, quod perinde sit atque per Filium, ut inde sibi conflata gentilium suorum invidia, carceres ab illis perpessus sit ac pœnas alias: in quibus scripsit libros quinque qui exstant eo argumento, plane eruditos, ut nihil hactenus existimem: prodiisse in eo genere illis æquale. Urget præcipue traditionem, et ut olim Romana Ecclesia eam profitens fidem, nullam a Græcis ejus gnaris sit passa calumniam ante Photium, subindeque Michaelem Cerularium: quietis utriusque Ecclesiæ rebus, quod ad eum articulum spectat. Gravissime item Græcorum schismaticorum solutionem confutat, qua se Patruo loca eludere existimant, ut dicatur Spiritus sanctus esse a Filio vel per Filium, ratione tantum effectus temporalis, sive donationis

et manifestationis; non item ratione substantiæ ac existentiæ: τῆς ὑπάρξεως λόγῳ· quibus confectis, res plane confecta sit. Locus quem depravatum indicat, ac multis vexat in iis. quæ præcedunt istud excerptum nostrum, Gregorii Theologi est orat. 24, ubi habetur, Omnia, quæ sunt Patris, etiam esse Filii, πλὴν τῆς αἰτίας, excepta ratione causæ: quomodo etiamnum edita habent. Contendit ille probatos codices habere, πλὴν τῆς ἀγεννησίας· quam lectionem ex aliis confirmat, quibus ille ubique τὴν ἀγεννησίαν excipit; nunquam τὴν αἰτίαν. Sed ex editis habetur, Anglicanum unum codicem ac quosdam Vaticanos habere ἀγεννησίαν. Valde placet quam solutionem ex propriis adhibet, cum silentii plurium Patrum, tum diversi modi loquendi in Patre et Filio, in subjecta materia processione Spiritus sancti: ut nimirum peculiare aliquid Patri voluerint indicare, ac quale ab ipso Domino intel-

adlegerunt, eam tantum partem ex toto illius, vere pro nominis ratione Maximi gloria confessionis, testimonio arripientes qua is, epistola ad Marinum Cypri presbyterum de Romanis ait : *Ex quibus haud se Filium Spiritus causam facere ostenderunt. Unam quippe Filii ac Spiritus, Patrem causam noverunt.* Cæterum intelligentes, in quibus se his particularibus jactant, quantum opis ex integro hoc loco accessurum esset ad Ecclesiarum Dei depellendum dissidium, haud quidem tomo ac libello inserere voluerunt, temere vero proferentes, in iis gloriantur. Sane, tametsi aliis nostris libris integrum hoc testimonium insertum edidimus, haud abs re tamen videatur hic quoque exarare, ita habens ad verbum.

Sanctissimi papæ, qui nunc est, synodatum, non tot capita, quot vos scripsistis, regiæ urbis incolæ notarunt; sed duo tantum: quorum alterum ad divina spectat; quod, inquit, dixerit, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere: alterum vero ad Incarnationem; quod scripserit, Dominum ut hominem esse absque peccato originali. Ac in primo quidem consonans Patrum Latinorum protulerunt sententias: nec non Cyrilli Alexandrini ex sacris ejus Commentaris in sanctum evangelistam Joannem: per quas, haud se ii, Filium causam Spiritus asserere monstrarant. Unum enim Filii ac Spiritus, Patrem causam noverunt; illius quidem, secundum generationem; hujus autem, secundum processionem: sed significare, quod per illum prodeat: eaque ratione ostendere ejusdem essentiæ nulla cum varietate communionem. Quod autem spectat ad secundum, nullam prorsus necessariam habent defensionem. Quæ enim hac parte dubitatio, tametsi arbitrentur pro sua morositate qui occasiones quaerunt, nihilominus tamen sinistram omnem amoliti sunt suspicionem, dicentes, nec in animo habere peccatum, quo primum Adam videtur laborasse, nec quæ ex illo per corpus procedit, vitiosam actionem ac operationem. Hæc qui sem ipsi, pro quibus nihil e ratione fuerant in crimen vocati. Illi autem, pro quibus jure admodum, nullam hactenus defensionem protulerunt: uti neque ab ipsis perperam inducta, eliminarent. Obsecravit autem Romanos juxta vestram admonitionem, ut ad adversariorum cavendas surreptiones, sua ipsi inter-

lexissent indicatum, cum et ipse se ipsum silens, unum Patrem nominat, a quo Spiritus procedat, παρά τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον: nempe fontalem ipsam rationem ac primam, atque ut ipse auctor diceretur ac causa absolute; sive ut Latinæ lubentius aures audiunt, principium, a quo Filius, id ipsum accepisset, ac cum quo illud haberet commune, ob summam naturæ conjunctionem in utroque. Ut eo genio eaque theologia, quos modernos symmistas theologastros Maximi scholarum in Dionysium interpretes, opusculo anno superiori edito, perstrinxī, Maximi phrasim ac modum loquendi attendissent, haud sibi ac catholicæ Ecclesiæ, a silentio illo ita sanctis consueto, strenuum adeo pugilem a lversarium ac hostem objecissent, nec adversa iorum ac

την δὴ ταῖς λοιπαῖς συγκατέλεξαν· ἐκείνοι δὲ δρατόμενοι μέρους ῥήσεως ὅλης, τοῦ τὴν ὁμολογίαν φερώνυμω μεγίστου Μαξίμου, φάσκοντος ἐν ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Μαρίνον πρεσβύτερον Κύπρου περὶ τῶν Ῥωμαίων· Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίας τὸν Υἱὸν ποιοῦντα τοῦ Πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν. Μίαν γὰρ Ἰσασιρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, τὸν Πατέρα, αἰτίας. Καὶ συνορῶντες ἐν οἷς τοιαῦτα μερικῶς μεγαλοῤῥημονοῦσιν, ὅσοι ἐξ ἀπάσης ταύτης περικοπῆς ἑσυνασπισμὸς, πρὸς ἀποθράψιν τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ διαστάσεως· ἐνθελίμαι μέντοι τῷ τόμῳ τοῦτον οὐκ ἡδουλήθησαν. Ἄλλως δὲ προβαλλόμενοι κομπάζουσιν ἐπ' αὐτοῖς. Ἐτέροις μὲν οὖν τῶν ἡμετέρων λόγων τὴν ῥῆσιν τῆδε πᾶσαν ἐγκαταστρώσαντας, οὐκ ἀπεικὸς ἐγχαράξαι κἀναυθα, οὕτως ἔχουσιν κατὰ λέξεως.

Τῶν τοῦ νῦν ἀγιωτάτου πάπα συνοδικῶν οὐκ ἐν τοσοῦτοις ὅσοις ὑμεῖς γερράφατε κεφαλαίοις, οἱ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἐπελάδοντο· δυσὶ δὲ λόγοις, ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας· ὅτι τε, φασί, εἶπεν ἐκπορευέσθαι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δὲ ἄλλο περὶ τῆς θείας σαρκώσεως· ὅτι περ γέγραφε, διχα τὸν Κύριον εἶναι τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας ὡς ἀνθρώπων. Καὶ τῷ μὲν πρώτῳ συμφώνους παρήγαγον χρήσεις τῶν Ῥωμαίων Πατέρων· εἰ γε μὴ καὶ Κύριλλον Ἀλεξανδρείας, ἐκ τῆς ποθηθείσης αὐτῷ εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν τὸν ἅγιον Ἰωάννην ἱερᾶς πραγματείας· ἐξ ὧν οὐκ αἰτίας τὸν Υἱὸν ποιοῦντα τοῦ Πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν. Μίαν γὰρ Ἰσασιρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, τὸν Πατέρα, αἰτίας· τοῦ μὲν, κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ, κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν· ἄλλ' ἴνα τὸ δι' αὐτοῦ προτέρως δηλώσωσι· καὶ ταύτη τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας καὶ ἀπυράλλакτον παραστήσωσι. Τῷ δὲ δευτέρῳ μηδεμιᾶς γρη῏ουσι τὸ παράπαν ἀπολογία. Ποία γὰρ ἐν τοῦτῳ διμυρισθήησις, εἰ καὶ τοῖς προφασισομένοις νομίζεται διὰ τὸ δύστροπον, "Ὅμως δ' οὖν ἐξεδυσώπησαν εἰσόντες, μήτε τὴν κατὰ νοῦν ἔχειν ἁμαρτίαν, καθ' ἣν πρωτοπαθήσεως φαίνεται πως ὁ Ἀδάμ, μήτε τὴν ἐκ ταύτης προϊοῦσαν διὰ σώματος πρᾶξιν τοῦ κακοῦ καὶ ἐτέργειαν. Οὗτοι μὲν οὖν ταῦτα περὶ ὧν οὐκ εὐλόγως ἀνεκλήθησαν· ἐκείνοι δὲ, περὶ ὧν καὶ μάλα δικαίως, οὐδεμίαν μέχρι καὶ νῦν κεπολιῃται τὴν ἀπολογίαν· ὅτι μηδὲ τῶν παρισ-

schismaticorum castra tanto duce auxissent, cum quo, ac occasione eadem omni se fete sanctorum praesidio nudandos scirent, qui et ipsi eodem modo loquantur. Sane Romana ipsa Ecclesia, sanctum illibatamque per multa saecula voluit, ea simplicitate acceptum ab apostolis, ac postmodum Nicæna synodo, Symbolum, donec tandem probabili ratione mota, et ut praecipue morem gereret Galis nostris ac Occidis, qui ita olim explicatam fidei confessionem ab ea accepissent, in illud velut additamentum consensit, Christophoro papa, ac Carolo Gallorum rege, ut Graeci prodant, quorum verba refert Baronius, exstantque Graeca in regis Christianissimi bibliotheca.

αχθέντων ὑπ' αὐτῶν ἐκβολήν. Μεθερμηγεύειν A pretarentur. Verum cum ea scribendi consuetudo δὲ τὰ οικεῖα, τοῦ τὰς ὑποκλοπὰς χάριν διαφυγεῖν τῶν ὑποπιπτόντων, κατὰ τὴν ἑμετέραν κέλευσιν παρεκάλεσα τοὺς Ῥωμαίους· πλὴν ἔθους κερρατηκότος οὕτω ποιεῖν καὶ τελλέειν, οὐκ οἶδα τυχόν εἰ πεισθεῖεν. Ἄλλως τε καὶ τοῦ μὴ οὕτως δύνασθαι διακριθεῖν ἐν ἄλλῃ λέξει τε καὶ φωνῇ τὸν ἑαυτῶν νοῦν, ὡσπερ ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ θραψαμένη· καθάπερ οὖν καὶ ἡμῶς ἐν τῇ καθ' ἡμῶς τὸν ἡμέτερον. Γενήσεται δὲ πάντως αὐτοῖς, πείρειν τὴν ἐπήρσιαν μαθοῦσι, καὶ ἡ περὶ τούτων φρονεῖς.

Ἐξὸν τοίνυν ἐντεῦθεν τοὺς διειλημμένους τὰ τῆς σφῶν καθ' ὧν ἡ κίνησις πραγματείας ὅπως ἔχει κατανοῆσαι, περὶ τῆς ἐξ Υἱοῦ, δι' Υἱοῦ τε θεολογίας· περὶ τῆς αἰτίας, περὶ τοῦ μόνου, ὃ ταυτὸν τῇ μίᾳ, περὶ τοῦ ὅπως καὶ τῶνδε τοῖς θεοφάντορσιν ἡ σύμφωνος ἀπαστράπτει καὶ μὴ ἐναντιωμένη διάνοια. Οἱ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς ἄλλα τῶν ἀντικειμένων δεικνύουσι, καὶ τὰ δευτέρᾳ τῶν προτέρων ἀναιρετικᾷ σφοδρωτάτῳ παραδιδόσασιν. Καὶ πρῶτα μὲν ὡς καθόλου φαίμεν, τίς ἡ ἐκ τῶν προτεθέντων ἐνταῦθα πρὸς τοῦ μάκαρος σύστασις; Τίς ἡ δικαιοσύνη τῶν πρώτως ἐργασαμένων τὸ σχίσμα, καὶ τῶν νῦν αὐξήσαντων, καὶ καθεκάστην αὐξανόντων, ἐς τοσοῦτον, ὡς μὴ τὸ ἀπ' ἐκεινῶν λογίζεσθαι σχίσμα σχεδόν, ἀλλ' ἡ λογομαχίαν μετὰ τινῶν ὕδρων, ὅποια καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ αἵματος ὁμογυνοῖς εἴθε γίνεσθαι· κοινωνίας δὲ στοιχεῖν ταῖς ἐξ ἐργῶν εἰς ἅπαν, καὶ μέχρις αὐτῶν ἱερατικῶν, ὃ δῆλον εἰ μετ' ἀληθοῦς ἐξετάσεως κατιδεῖν βουληθεῖτε τις. Ποῖα τις ἡ εὐλογοφανῆς αἰτία ἐξ ὧν παρεθῆκαμεν; Μετὰ τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνας, καὶ τὰ παλαίματα, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν Μαξίμου τοῦ οὐρανόφρονος, χρόνος παρεβρύη τριακοστὸς, καὶ ἡ ἐν συνόδοις οἰκουμενικαῖς ἕκτη συνεκροτήθη τὸν ἀριθμὸν, ὑπὲρ οὗ δόγματος οὗτος ἠνδρίσατο· μεθ' ἧν ἡ ἐβδόμη καὶ τελευταία, καὶ χρόνων παρωχηκότων ἐξ ἡμερῶν τοῦ φερωνύμου μεγίστου· τοῦτου Πατρὸς, διπλῆς ἑκατοντάδος ἐπὶ πολὺ τῇ ποσότητι προηκόντων, Εἰρήνης ἐπικρατούσης, διὰ μέσων τῶν δηλωθειῶν ἀμφοτέρων συνόδων· τῶν τε κατὰ διαδοχὰς τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας προεδρευσάντων ἐν ταῖς σφῶν ἀναρρήσεσι κατὰ τὸ κρατήσαν ἕως καὶ νῦν ἔθος ἐπιστελλόντων ὡς ἀπανταχοῦ, κἀν τοῖς ὡδε τηλικαῦτα, καὶ διατρανούντων ὡς ἐξετέθη τὰ περὶ πίστεως, καὶ τῆς ἰδίας ἀναγορεύσεως οὐδεμία τις ἀντιλογία τῇ ἀπαρτίᾳ ἐπιπέταται· οὐ κίνησις οἰαθησοῦν ἐπὶ δόγματι τοσοῦτου δεικνυμένου τοῦ καιρικοῦ διαστήματος, μέχρι πατρ: αρχιεῖας τῆς τοῦ Φωτίου· καὶ τούτου τὰ τῆς διαμάχης κατὰ τὸ πάντῃ πρόδηλον, ὡς οὐ κατὰ ζῆλον θεῖον, ἀλλὰ κατ' ἐφῆσειν φιλαρχίας, μεγάλης ἀδικίας· ἀποτελεστικῆν, ἡ συνθεσά μοι βίβλος, ὡς καὶ τὰ λοιπά, τοῦδε τοῦ μέρους παρίστησι. Καὶ πόθεν ὁ ἐδρασμός; Πόθεν τὸ ἀσφαλὲς τῆς ἐπιχειρήσεως τῶν στερεζάντων κατὰ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν διαστάσεως, καὶ διχα τοῦ τοιῶσδε δραματούργησαι ταῦτα ἐν Φωτίῳ, τῶν ἐγκλημάτων ἃ προεβλήθησαν οὗτος, καὶ πρὸ τῶν τηλικῶν ἑκατέρων συνόδων, καὶ σφῶν διὰ μέσου, καὶ μετ' αὐτοῦ, Ῥωμαίοις κηρυττομένων τρανότερα; Καὶ ταῦτα μὲν

Hinc itaque motæ quæstionis momenta discernentibus intelligere liceat de illis in theologia locutionibus, ex Filio, perque Filium; de causa: de solo, quod idem est ac sola causa; utque ex his quoque concors ac nihil adversans divinatorum interpretum sententia clareat. Illi vero, cum hæc invicem contraria ostendunt, tam postremis destrui priora acerrime contendunt. Ac primum quidem ut universim dicamus, quænam hic a beato viro productorum ratio? Quænam eorum justificatio: qui primi conflarunt schisma, quique nunc auxerunt, sicque augent quotidie, ut ne vel schisma fere videatur quod induxerunt, sed magis verborum pugna quibusdam admista atrocibus injuriis, qualis etiam inter cognatos ac fratres solet contingere, operumque omnino consortia, ad usque etiam sacerdotalia sequitur: ac liquet, ut quis vera inquisitione velit perspicere. Quænam vel specie tenus congrua ratio ex jam propositis? Post tot pietatis ergo certamina luctasque, ac migrationem ad Deum Maximi illius divino sensu viri, pereffluxerat annus tricesimus, cum oecumenica sexta synodus ejus stabilis dogmatis causa conflata est, quod ille strenue defenderat: postque eam, septima ac postrema, idque cum ab illius pro nominis ratione vere maximi Patris diebus, annorum centena duo pene decursa essent, imperatrice Irene; inter nimirum duas illas præfatas synodos: cumque Ecclesiæ Romanæ continua serie ac successione pontifices, pro more hactenus hodieque apud eos obtinente, in iis quas ederent professionibus, perinde Constantinopoli agentibus, atque ubique gentium scriberent, ac sicut expositum est, fidem suam ac professionem declararent, nullam prorsus contradictionem apparet exstitisse: nullam, quod ad dogma ac fidei doctrinam spectat, motam quæstionem, longo adeo intercurrente temporis spatio, ad usque Photium patriarcham. Ut autem ejus contentio, quod plane ipsum liquet, non ex sacro zelo, sed ex dominandi appetitu magnæ illo parente injuriæ, oriretur, tum ostendit, quem composui, liber; tum que hujusce partis sunt reliqua. Undenam vero firma ratio? Quidnam eorum aggressionem tutum, qui Ecclesiarum fovent dissidium, excepto etiam ut ne sic quidem Photii illa fabula habeat; cum quæ ille crimini objicit, ante ambas tantas illas pariter synodos, intermedioque tempore, ac post eas clarissime Romani prædicarent ac profiterentur? Et hæc quidem universim ac compendio ad eos, qui divini inter-

pretis Maximi sententiam proferunt tanquam nobis adversantem.

Quod vero ad illud spectat, ut non causam, ac unam dicat causam, obijciuntque ut ineluctabile, peculiariter respondemus, quod ipsi gratissimum, habeant; nimirum, neque ex Filio significare esse Spiritum sanctum, neque per Filium, quod ad existendi rationem attinet: sed quod ad rationem, eorum sententia, illius perempricem; nempe sub-
 ministrationis, dationis ac manifestationis. Quamobrem etiam illud, solus causa, traditum asserunt ad excludendum, ut productor causam diversam significare intelligatur, qua per Verbum divina productio fieri explicatur: illudque, solum fontem, ad illud confutandum, ut procedere, diversum modum existendi Spiritus denotet, qua per Filium perhibetur, quemadmodum palam codicis ratio comprehendit. Simili vero hic ratione, sus deque omnia sunt, ut unum alterum evertat; ac secundis priora destruantur: nimirum, per unam causam, quod est ex Filio; quod divinus hic doctor, qua ratione Romani illud prostantur ac efferunt, nihil ab eo nit. Quæ ergo in illis confutatio, in istis quoque

Quamobrem etiam iterum dicimus, ea ratione quæ proprie Patri definita est, nec ullo modo inest Filio; non qua in amobus intelligitur hoc, quod est declarari, ac annuntiari; non dici Filium absolute causam; Patremque unam ac solam causam dici, ex Patrum nobis affulgere theologia. Quia ergo universa quæ insunt Filio, ac quæcunque a Filio, ac per Filium discimus esse; quin et ipse quem proprium de ipso et per ipsum, Spiritum docent, ex Patre sunt, tanquam ex radice, ac prima causa, minimeque per eum modum sunt ex Filio; quod is non sit radix nec causa omnino prima, sed illa proprie ac seorsim existat Pater, in quo etiam inest radicis ratio, id totum complectens quod est rationis causæ, quod spectat ad primalitatem; ut et Filius, qui suam inde inesse processionem gloriatur, quidquid est, eo referat: juxta hæc utique, apte congrueque mystes ille maximus juxta nominis notionem, Filium docuit non dici causam; ac reliqui divini doctores crebro in Patrem causam referunt: non eo, ut ex Filio ac per Filium Spiritus sancti divinam processionem tollant: perspicue enim hoc loco, veræ sapientiæ plenus hic ex utroque illum prædicat, ac dilucide Romanis patrocinatur, juxta quod eorum mentem exponit. Palam quoque, nihil ea differre, ex Filio, et per Filium; uti nec procedere, ac prodire, ostendit: siquidem ejus ea verba sunt: *Dicere per Filium, quibus dixit ex Filio; ac prodire, quibus dixit procedere: Sed, inquit, ut per eum prodire significent.* Alio quoque loco dicit: *Spiritus sanctus qui ex Patre per Filium, qui genitus est, ineffabili ratione procedit.* Quocirca propria ratio est juxta quam Filius non est causa: rursumque propria, juxta quam Spiritus sanctus est ex utroque, hoc est, ex Patre per Filium: longaque abest a recto sensu, ut alterum al-

καθόλου, και κατ' επιτομήν πρὸς τοὺς τὰ τοῦ θεοφάντορος Μαξίμου προτεινομένους ὡς καθ' ἡμῶν.

Πρὸς δὲ τὸ, οὐκ αἰτίαν, και μίαν αἰτίαν τὴν προκαλλόμενον ὡς ἀκαταγώνιστον, ἴδία φαμέν σφίσι τὸ περισπούδαστον· τὸ, μήτ' ἐξ Υἱοῦ, μήτε δεικνύναι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ λόγον ὑπάρξεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτῆς ἀναιρετικὴν κατ' αὐτοὺς χρηργίαν, δόξιν τε και φανέρωσιν. Ὅθεν και τὸ μόνος αἴτιος πρὸς ἀποσάθῃσιν ἀποφαίνονται παραδεδοῦσθαι τοῦ τὸ διάφορον αἴτιον σημαίνειν τὴ προβολεύς, ἐν οἷς διὰ Λόγου τεθεολόγηται· και τὸ μόντην πηγὴν, πρὸς ἀνασκυθὴν τοῦ τὸ ἐκπορευῆσθαι τὸν διάφορον τρόπον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως παριστάνειν, ἐν οἷς δι' Υἱοῦ καταγγέλλεται καθὼς ἡ θεσμοθεσία διαρρήθῃν διαλαμβάνει τοῦ κώδικος. Κάνταῦθα παραλληλῶς ἡ αὐτὴ περισπέρχεια, δι' ἐνὸς ἀναστρέψαι τὸ ἕτερον· διὰ τῶν δευτέρων τὰ πρότερα· διὰ τοῦ μίαν αἰτίαν, τὸ ἐξ Υἱοῦ, ὅπερ ὁ θεὸς ὄδε μυσταγωγὸς, καθὰ Ῥωμαίοις ἐστὶν ἐκφωνοῦμενον, μὴδὲν διαφέρειν τοῦ δι' Υἱοῦ τίθῃσιν εἰς ἀπόλογον. Ὅ γοῦν ἐν ἐκείνοις; ἔλεγχος; και τούτοις ἀρμοδιώτατος

differre, quod est per Filium, defensionis loco quam maxime congruit.

Διὸ και πάλιν λέγομεν ὡς κατ' ἐκεῖνον ἄρα τὸν λόγον, ὃς ἰδίως ἀφώριστα τῷ Πατρὶ, και τῷ Υἱῷ πρόσεστιν οὐδαμῶς, και οὐ δήπου καθ' ὃν ἀμφοῖν ἐνθεωρεῖται τὸ τρανοῦσθαι και διαγγέλλεσθαι, καθαρῶς οὐκ αἰτίαν λέγεσθαι τὸν Υἱὸν· και τὸν Πατέρα μίαν αἰτίαν ἐκ τῆς τῶν Πατέρων θεολογικῆς διδασκαλίας ἐναπαστρέπεται. Τοιγαρὸν ἐπεὶ πάντα τῷ Υἱῷ προσόντα, και πάνθ' ὅσα παρὰ Υἱοῦ και δι' Υἱοῦ μυσταγωγεῖται· και αὐτὸ τὸ παρ' αὐτοῦ και δι' αὐτοῦ δογματιζόμενον ἔστιν Πνεῦμα, ὡς ἀπὸ βίξεως, ὡς ἀπὸ πρώτης αἰτίας εἰσι τοῦ Πατρὸς, και ἥμιστοιουτοτρόπως ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ὅτι μὴ βίξας, μηδὲ ἀρχικὸν αἴτιον· ἀλλ' ἴδία και ἀποκεκληρωμένους ταῦθ' ὁ Πατήρ, ἐφ' ᾧ και τῆς βίξεως τὸ πᾶν τῆς αἰτίας ἐχούσης κατὰ ἀρχικόν, ὡς και τοῦ Υἱοῦ τὴν οἰκίαν εἰς τὸ εἶναι προδοδὸν ἐκεῖθεν αὐγούντος, πᾶν ἐκεῖτε τὸ κατ' αὐτὸν ἀνάγεσθαι· κατὰ ταῦτα προσφυνῶς ἄρα και ἀρμοζόντως ὁ καθὰ φερωνυμίαν μέγιστος μυστικὸς μὴ λέγεσθαι τὸν Υἱὸν αἰτίαν ἰδίως· και οἱ λοιποὶ θεηγῶροι ταύτην εἰς τὸν Πατέρα συγνῶς ἀναφέρουσιν· οὐκ εἰς ἀφίρεισιν ἢ ἀλλοίωσιν τοῦ ἐξ Υἱοῦ και δι' Υἱοῦ θεολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐξ ἀμφοῖν γὰρ αὐτῷ διαφανῶς ἐνθάδε τῆς ἔντως σοφίας πεπληρωμένος οὗτος Πατήρ κηρύττει· και διαρρήθῃν ὑπερηγῶν Ῥωμαίοις, καθὼς σφίσι τρανοῦμενον ἐγκαταστρωνύει και τὸ ἀδιάφορον τοῦ ἐξ Υἱοῦ πρὸς τὸ δι' Υἱοῦ, τοῦ τ' ἐκπορευῆσθαι πρὸς τὸ προῖναι δεικνύσιν ἐναργῶς· εἶπερ αὐτοῦ, τὸ φάσκειν δι' Υἱοῦ οἷς εἰρηκεν ἐξ Υἱοῦ· και προῖναι οἷς εἰρηκεν ἐκπορευέται, λέγων· Ἀλλ' ἴνα τὸ δι' αὐτοῦ προῖναι δηλώσωσι. Και πάλιν ἐν ἄλλοις· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον. Ὅθεν ἴδιος ὁ λόγος καθ' ὃν ὁ Υἱὸς οὐκ αἰτία· και ἴδιος καθ' ὃν ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα· ἦγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ· και πῆρὸς τῆς ὁρθῆς διανοίας ἰ-

ἐτέρου τὸ ἕτερον ἀνατρέπειν · καὶ τοὺς θεόφρονας A *tero destruas, divinoque sensu Patres, invicem*
 εἰσάγειν ἐναντιόφρονας · καὶ τὸ μείζον, πρὸς ἑαυ- *contraria sentientes inducas, quodque majus sit,*
 τοὺς. *sibi ipsis adversos.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΚ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΛΟΓΟΥ Ε'.

EJUSDEM

EX LIBRO V DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

Quod neque propter sententiam, neque propter additionem natum sit Ecclesiarum dissociatum.

(Apud Allatium De purgatorio, p. 668.)

Πρὸς ταῦτα μὲν οὖν ἀντιπαρθήσουσιν οἱ τὰ τῆς A
 ἐπιστολῆς πεφθακότες, εἰδέναι, ἢ καὶ διελθεῖν οἱ
 σπουδὴν ποιησάμενοι, τὸ τὴν ἐκθέμενον ἐν αὐτοῖς τὴν
 προσθήκην καθορᾶσθαι κακίζοντα. Γνοίη δ' ἂν ὁ μὴ
 παροδικῶς, ἀλλ' ἐπισκευμένως καὶ τὸ σύμπαν ἀπρο-
 παθῶς διελθὼν τὰ τοιαῦτα, καθὼς προσθήκην ἐν τῷ
 Συμβόλιῳ, οὐχ ὡς τὸ τῆς εὐσεβείας λυμαινομένην
 καθαρὸν ἀπαθούμενον. Καίτοι ταῦτα πρὸς τὰ πρα-
 χθέντα μοι προσεχῶς, ἢ καὶ πρὸς ἕλκρον γραφῆς μοι
 τὸ σκοπιμώτατον· εἴπερ ὁ εἰρημένος ἐν αὐτῇ τῇ
 ἐπιστολῇ φάσκει διαπορούμενος, ὅπως, καὶ δι' ἣν τὴν
 αἰτίαν ἢ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος ἐξεκόπη τοῦ πάππα,
 καὶ ἀγνοεῖν διατίθεται. Εἰ γὰρ ὡς ἡ Κυπρίου τομο-
 γραφία, τάληθες· δ' εἰπεῖν ἀνομογραφία, περὶ τῆς προσ-
 θήκης φησὶ, πέρα ταύτην ἀσεβείας ἀποκαλοῦσα, καὶ ὡς
 οἱ λοιποὶ νῦν τούτου σύμφρονες ἀποφαίνονται, χἀκείνους B
 ἐφρόνει, πῶς ἂν διηπορεῖτο, καὶ μὴ ἔχειν γνῶναι
 τὴν αἰτίαν ἔλεγε τῆς ἐκκοπῆς τοῦ ῥηθέντος ὀνόματος ;
 Πῶς δ' ἂν πάλιν καὶ μᾶλλον οὕτω κατ' ἔπος διήγγελ-
 λεν, Ἄγαπῆτόν εἰ παρ' αὐτοῖς τὸ θεῖον ὀρθοτομεῖται,
 δηλονότι· Ῥωμαίους, καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λό-
 γον ὁμοφρόνως ἡμῖν ὁμολογεῖται καὶ δοξάζεται ;
 Καὶ αὖθις· Καλὸν γὰρ πρὸς τὸ καλοθελές ὀρῶντας
 ἡμᾶς, ἐνθα μὴ θεός, ἢ πίστις τὸ κινδυνεύμενον,
 νεύειν ἀεὶ πρὸς τὸ εἰρηνικόν τε καὶ φιλάδελφον. Ὅτι
 δέ τινες καὶ αὐτῶν τῶν τὸ σχίσμα πρὸ ἡμῶν κρα-
 τυνάντων ἐν μόνῳ τῷ Συμβόλιῳ κατηγοροῦντες τὴν
 προσθήκην ὀπτανόμηνται, μέρεσι δ' ἐν ἑτέροις οὐδοπω-
 μοῦν, ζητησάτωσαν οἱ τούτοις ἐπεσθαι θρασυνομένο',
 καὶ τὸν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς προεδρεύσαντα Βουλγαρίας,
 καὶ λόγοις περιεκλεθῆ, τὴν κλησίαν τε Θεοφύλακτον, εὐρή-
 σουσιν ἐνθα καὶ λέλεκται μόνον, τὴν ἐκφώνησιν ταύ-
 τῆς ἀπαναινομένην, ἀλλαχοῦ δὲ γραφαῖς ἐν ἀπάσαις,
 ἐν ὁμιλίαις, ἐν διαλέξεσι, ἐκφωνεῖσθαι διδόντα, καὶ
 παρῆρσις κηρύττεσθαι. Καὶ δὴ ὡς οὐκ ἂν ὁ τοιοῦ-
 τος οὕτως ἐμφανῶς ἐγνωμάτευεν, εἰ τὸ τῆς θεολογίας
 εἰλικρινές ἐντεῦθεν ἦδει παραβλαπτόμενον. Ὁ μὲν-
 τοι τῆς Ἀντιόχου τὴν τῆς προσθήκης ἀναγόμεναι,

A ! hæc quidem contra opponent, qui epistolam
 callent, aut integre percurrere, et qui studium po-
 suere suum ad probandum, illius auctorem videri,
 additionem similem accusare. Sed plane intelliget,
 qui non aliud intendens, sed meditare rem conside-
 rans, et quod caput rerum fuerit, nullo animi affe-
 ctu implicitus, epistolæ verba legerit, eundem addi-
 tionem uti in Symbolo factam, et non uti puritatem
 pietatis inquinantem reprobasse. Et hæc, quæ conti-
 nuate executus sum, ad descriptionis meæ potissim-
 um scopum faciant : si jam dictus in laudata epi-
 stola hæsitans asserit, quomodo, et quam ob causam
 commemoratio nominis papæ cessaverit; contendit-
 que se id nescire. Etenim si, ut tomus, sive verius
 dixeris, ventus a Cyprio scriptus, de additione verba
 B facit, omnis impietatis complementum eam vocans,
 et uti reliqui nunc illi addictissimi contendunt, in
 hanc ille sententiam propendisset, qua ratione du-
 bitasset, asseruissetque, se nondum capere posse
 nominis abscissionis causam? quomodo item, et
 maximopere adhortabatur his ipsis verbis, Sufficit
 si apud eos, Romanos nempe, res divina recte per-
 tractatur, et ut veritas postulat, eodem sensu, quo
 et apud nos id peragitur, laudatur et glorificatur?
 Et rursus, Bonum enim est, nos ad æquitatem in-
 clinatos, ubi vel Dens ipse, vel fides in periculo
 non vertitur, semper et ad pacem, et ad fratrum
 amorem voluntatis inclinatione propendere. Cum
 vero nonnulli ex iis qui ante nos dissidium constabi-
 liverunt, in solo Symbolo additionem improbasse
 C visi sunt, rebus vero in aliis nequaquam, perqui-
 rant, qui similia sequi audacter præsumunt, eum,
 qui archiepiscopatum Bulgaricæ præfuit, virum disertum
 ac eloquentem, illi nomen Theophylacto fuit,
 næ eum invenient tantummodo, in quo dictum est,
 illius enuntiationem improbasse : in aliis vero scri-
 ptionibus scilicet omnibus, colloquiis, dissertationibus
 pronuntiarī, et palam et libere coram omnibus

prædicari concedere. Et manifestum est, eum non adeo clare decreturum fuisse, si theologiæ sincerum ac integrum lædi cognovisset. Verumtamen Antiochenus, licet additionis enuntiationem in Symbolo reprehendere videatur, et Romanos ob eandem criminari, et a recta sententia fertur lapsum ipsis appingere, et his similia internectere, attamen neque Deum, neque fidem in periculo verti apprime callens, ut ipse affirmat, cum dicit, licet hunc in modum additio enuntietur, eos, qui cum eo erant, ad pacem et ad fratrum amorem inclinari monet, et verbis supplicibus, et eximiiis adhortationibus Constantinopolitanum, ad concordiaæ bonum deducere summa ope nititur. Hinc et in exemplum adducit, quod in sanctissimo Studii monasterio tum temporis agebatur, ab Ecclesiæ traditione alienum, diaconus scilicet cingulo sese astringere, et ad ea usque tempora licet multi ad illud corrigendum, labore studiumque contulerint, frustra navasse operam. Hoc, inquam, exemplo ille contendit, fieri minime posse, ut Romani a sua inveterata consuetudine, additionem scilicet scribendi et publice enuntiandi, abducantur; quasi diceret. Si eorum, qui nobis obnoxii sunt, mores corrigere nequimus, quomodo eos a propriis consuetudinibus convertere poterimus? Præterea graviter de Constantinopolitano charophylace queritur, quod ille ih proprii patriarchæ ad se datis litteris scripserit, ab antiquo, et a sancta sexta œcumenica synodo papæ nominis commemorationem abrasam fuisse, illique improperans, quod gentilium sapientiæ addictus, res ecclesiasticas oscitanter negligeret, uti firmum tradit, semetipsum testem sine ulla exceptione exhibens, in regina urbium ante annos quinque et quadraginta, Romanum pontificem in sacris diptychis una cum aliis patriarchis censitum. Qui igitur res magni Maximi tenet, easque animo volvit (revocat namque nos rursus ad illius memoriam dictorum necessitas), et jam laudati Antiocheni dicta melitate examinat, in Maximo quidam dogmatis defensionem aperte deprehendet, et causas, ob quas temere, ut tradit, eo tempore criminari studebant, Petri vero sermones in epistola ad eos qui scissuram effecerant, additionem in Symbolo reprehendentes, et alia quibus imponeretur Romanis, et barbaries illis objicitur, et mentis defectus, dictatos esse ad medicinam absque dubio ferendam iis, quibus similia mittebantur, tanquam qui accusatoribus enuntiant, neque Deum, neque fidem per additionem in periculo verti, ea vero, quæ concordiaæ sunt, amplecti suaderent, neque eos, qui pacem ac quietem eximiam introducere conantur, abjicere. Interea ex eo ad hoc tempus interval'um animo agitabit, et vanam ac nugacem loquacitatem nullo firmo niti fundamento intelliget, tum eorum qui a sancta sexta Synodo dissidium introductum fatentur, tum eorum qui hoc ipsum negant, et Photio similem innovationem appingunt, et illius eversione eandem quoque destructam consistentur, et additionem in Symbolo Roma-

A εὶ καὶ κακίζων ἐν τῷ θείῳ Συμβόλῳ φαίνεται, καὶ Ῥωμαίων καθαπτόμενος ἐπ' αὐτῆ, καὶ τὴν τοῦ εὐκρίτους ἔκπτωσιν αὐτοῖς ἐπιφέρων, καὶ τοιαῦτα παρόμοια παρενείρων, ἀλλ' ὅν μὴ Θεὸν ἢ πίστιν ἐνεθεῖν εἶναι τὸ κινδυνεύομενον εὐ εἰδῶς, ὡς αὐτὸς διαβεθιοῦται φβεγγόμενος, καὶ ταύτης οὕτω κηρυττομένης, νεύειν τοὺς ἐνταῦθα πρὸς τὸ εἰρηνικὸν καὶ φιλάδελφον εἰσηγεῖται. Καὶ λόγοις ἱκετικῶς, καὶ παρακλήσεσιν ὑπερβαλλούσαις τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐπέγεται μεταθεῖναι πρὸς τὸ τῆς ὁμοιοῦς καλόν. Ὅθεν καὶ παρατίθωσιν εἰς παράδειγμα τὸ ἐν τῇ εὐαγεστάτῃ μονῇ τοῦ Στουδίου τηλικαῦτα τελούμενον ἀνακόλουθον τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει· τὸ τοὺς διακόνους ζῶνυσθαι, καὶ μὴ δυνηθέν ἐκκοπῆναι τοὺς πολλὰ κοπιάσει καὶ μοχθήσει τοῦ μὴ δυνατὸν ἀποστῆσαι Ῥωμαίους τοῦ κερρατηκότος ἔθους. οὕτω γράφειν τε καὶ κηρύττειν, λέγων, Εἰ περιγενέσθαι τῶν τελοῦντων ὄφ' ἡμᾶς οὐ δυνατόν· εἶ, πῶς ἐκεῖνους τῶν ἰδίων ἐθίμων ἐκστῆσαι δυνησόμεθα; Ἐτι γε μὴν ἐπιμέμφεται πρὸς τῶνδε πλείστα τοῦ τοιοῦτου Κωνσταντινουπόλεως χαρτοφύλακος, ὡς ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν τοῦ ἰδίου πατριάρχου γράμμασι γεγραφότι πάλαι τοῦ πάππα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἔκτης συνόδου γενέσθαι τὴν ἐκκοπὴν. Καὶ τοῦτον ὀνειδίζας, ὡς τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας ἐπιμελούμενον, ἀμελῶς περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ διακείσθαι, πιστοῦται μάρτυρα διδοῦς· εἰ αὐτὸν ἀπαράγραπτον ἐν τῇ βασιλείῃ τῶν πόλεων πρὸ χρόνων πέντε καὶ τεσσαράκοντα τὸν Ῥώμης ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις μετὰ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ἀναφέρεσθαι. Ὁ τοῦν εἰδῶς τὰ τοῦ μεγάλου Μαξίμου καὶ τῷ νοῖ περιφέρων, ἐνάγει γὰρ καὶ πάλιν ἡμᾶς εἰς τὴν τοῦτου μνήμην ἢ τῶν λεγομένων ἀνάγκη, καὶ τὰ τοῦ δηλωθένος Ἀντιοχείας ἐπελθῶν ἐσκεμμένως, ἐκεῖνον μὲν τὴν εἰς τὸ δόγμα καθαρῶς ὑπερηγορίαν ἀναλογῆσται, καὶ τὰς αἰτίας ἐξ ὧν φησὶν ἐκεῖνος τῶν διακενῆς τότε ζητούντων ἐπιλαβέσθαι, τοῦτου δὲ λόγους τοὺς ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς εἰργασμένους τὸ ῥήγμα, τὴν προσθήκην μὲν ἐν τῷ Συμβόλῳ κακίζοντας, καὶ τινὰ καθαπτόμενα Ῥωμαίους πρὸς βαρβαρότητα δῆθεν, καὶ γνώσεως ὑστερήσιν, ἐπὶ θεραπειᾷ προδῆλω τῶν πρὸς οὓς τὰ τοιαῦτα συνείροντας· ὡς δὲ μὴ Θεὸν, μὴ πίστιν εἶναι τὸ κινδυνεύομενον δι' αὐτὴν διεγγελλομένην τοῖς διαγγέλλουσι, τὰ τῆς ὁμοιοῦς στέρχειν, καὶ μὴ ἀπωθεῖσθαι τὸ δυσωπητικὸν εἰσάγοντας ἀνυπερβλητον. Εἶτα καὶ τὸ ἐκείθεν μέχρι τῶνδε τοσοῦτον διάστημα χρονικὸν ἀναπολήσει κατὰ διάνοιαν, καὶ τὸ τῶν εὐρεσιλογιῶν ἀνυπόστατον, τῶν μὲν, ἀπὸ τῆς ἀγίας ἔκτης συνόδου τὰ τῆς διαστάσεως ἐπισφραγῆσαι φασκόντων, τῇ δ' ἀνατροπῇ συνανατραπῆναι, καὶ τῶν δὲ νῦν οὐχ οὕτως, ἀλλὰ Φωτίῳ κινουρηγηθῆναι καθολογούντων, καὶ πάλιν ἀνατραπῆναι, καὶ τὴν προσθήκην Ῥωμαίους ἐν τῷ Συμβόλῳ πρῶσιθεμῆναι, καὶ σφίσις αὐθὺς ὡς ἀνανεωθείσης συνανεωθῆναι, καὶ κατὰ τοῦ ἐπικρατήσαντος σχίσματος, ἄπερ ἀνεμύλια δείκνυσιν, οἷς φησὶν ἐπιστέλλων ὁ τῆς Ἀντιόχου σοφὸς ἀρχιεπίμην ἐκ τῶν χρόνων ὧν διαλαμβάνει, ἐκ τε τοῦ καλεῖν ἐθίμου Ῥωμαίους

οὕτω γράφειν τε καὶ κηρύττειν, καὶ τοῦ μὴ δυνατὸν ἄλλω; ἐκ τῶν εἰς τοῦτο παραδειγμάτων, ὥστε μὴ χῶραν τὸ παλιμβολον εἶναι ἐκεῖνοις, ἀλλὰ καὶ τοῦ-
 τὴν ἐμολογίαν ὑπερφεροῦς Μαξίμου, ἔθους αὐτοῖς
 κεκρατηκότος οὕτω ποιεῖν καὶ γράφειν διαγορεύον-
 τος. Ὁ γοῦν εἰδὼς ταῦτα καθὼς ἔχουσιν ἀληθείας
 ἀναλογίαιτο, πῶς ποτ' ἂν φήσειεν ὀρθοποδεῖν τὸ
 σχίσμα κατ' αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων τῆς ἀλη-
 θείας συντήρησιν· πῶς ἂν ἔλως, ἐνθα τοιαύτη τις ἢ
 ἐκ μαρτυριῶν ἀξιόπιστος, ἐνθα τῆς τῶν ἀγίων δι-
 τῶν οἰκουμενικῶν ἔκτης τε καὶ ἑβδόμης ἔγεγοναι
 συνελύσεως ἢ συγκρότησις, διὰ μέσων ἐνιαυτῶν
 τοῦ τὴν προσθήκην καὶ γράφεσθαι πανταχοῦ καὶ
 κηρύττεσθαι κατὰ τὰς τῶν εἰρημένων περιωνύμων
 πιστώσεις, τοῦ μὲν ἐπὶ ὁμολογίᾳ καὶ λοιπῇ ἀγιότητι,
 τοῦ δὲ ἐπὶ πατριαρχικῇ καὶ φιλοθέῳ μεγαλειότητι·
 καὶ καθὼς ἐντελέστερον κατὰ τε τὴν ἀπαριθμησιν
 τῶν ἐσῶν, καὶ λοιπῇ ἔκθεσιν, οἱ τῆς ἡμετέρας βί-
 βλου λόγοι παρατιθέασιν. Ἐξ ὧν ἄρα καὶ χωρὶς τῶν
 διελημμένων ἀκραιφνῆ σχολῇ ἂν ὁ βεβουλημένος
 φανέρωσιν, ὡς οὐ διὰ λόγον ἔδγματος, ἢ προσθήκης,
 ἢ τῆς διαστάσεως παρεπιφθάρη σκαίωτης, ἀλλ' ἐκ
 σωματικῶν τὸ σύμπαν αἰτιῶν καὶ συμπτώσεων, τῆς
 μὲν προτέρας ἐκ τῆς τοῦ Φωτίου φιλαρχίας καὶ τῶν
 ἐντεῦθεν παρηκολουθηκότων, τῆς δὲ δευτέρας καὶ
 ἐπικρατησάσης ἐκ τε τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν ἐπισυμ-
 βαθηκότων τῷ στρατηγῷ Μανιάκῃ διεγερτικῶν εἰς
 ἀποστασίαν, ἐκ τε τῶν, ὧν ἐξ ἑτέρου μέρους ὁ Ἰτα-
 λὸς Ἀργυρὸς δολῶς καὶ περιέργως ἰδραματούργησιν.
 τῶν ἱς, quæ in insula Sicilia contigere, ductore
 ἱς, quæ ex alia parte Argyrus Italus fraudulentè
 est!

nis objectant, et cum ea jam reditiva dissidii, quod
 Ecclesias occupavit, negotium jam renovatum fuisse.
 Quæ omnia temere ac inaniter dicta Antiocheni
 doctissimi præsulis scripta in epistola probant, tum
 aunis, quos ille computat, tum ex Romanorum
 continuata consuetudine, ea ratione scribendi præ-
 dicandique, tum etiam, quod fieri nequeat, ut et
 adductis exemplis constabit, eorumdem sententia
 immutetur; sed et assertionem celebris Maximi,
 eos pro suo more inveterato ita facere scribereque
 tradentis. Qui ergo ista similem firmitudinem nacta
 considerat, quamquam nunquam ratione asseverabit
 dissidium recte incedere, si ad res, uti gestæ sunt,
 conferatur? Quo item molo, ubi talis ac tanta tes-
 tium incorrupta fides intercedit, ut est sanctarum
 duarum œcumenicarum synodorum una congrega-
 tarum conspiratio, quarum annis interjacentibus
 addito et scribebatur locis in omnibus et prædica-
 batur, sicuti jam laudatorum testimonia probant,
 illius quidem et confessione et reliqua sanctitate
 præclarissimi, hujus patriarchica dignitate et reli-
 giosa magnitudine illustrissimi: et annis recensitis,
 et aliis expositis nostri commentarii dicta absolu-
 tibus digerant, præter jam dicta, aperte cuiusque,
 si liberit, non patebit, non ratione dogmatis, aut ad-
 ditionis, separationis fatuitatem introductam fuisse,
 sed ex sæcularibus prope causis et eventibus, prio-
 ris quidem ex ambitione Photii, et iis quæ inde
 subsequuta sunt; secundæ, et quæ jam vim obtinet,
 exercituum Maniace, in rebellionem incitantia, tum
 admodum atque ambitiosæ ex ingenio commea-

FRAGMENTUM ALTERUM

EX EODEM LIBRO.

(Apud Allatium *Contra Nottingerum*, p. 311.)

Τὸν αὐτὸν τρόπον κἀναυθα ἐνθα τὸ πραγματι-
 κῶς ἀποφαίνειν αὐτοῖς τὸ τῆς διαστάσεως κραταῖον
 ἀντιβῆρητικὴ τὸ σύμπαν θραυστομῖα πρὸς τοὺς θεο-
 φάντορας ἀποτείνεται, εἴ γε τριούτος ὁ τὰ θεῖα πολὺς
 Μάξιμος καὶ φερωνύμως τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἐμολο-
 γίαν ὁ μέγιστος, ὃς συνόδου τῆς ἔκτης πρὸ χρόνων
 ἱκανῶν ἀκμάσας καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθλητικῶς
 διαύλου διανύσας, ὃ φασιν οὗτοι, μετὰ παρέλευσιν
 ἀπασῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τοὺς τῆς Ἰωάννου
 κηρύττειν παρῆσιν ἐναργῶς ἐν συνοδικοῖς γράμ-
 μασι τοῖς τοῦ πάππα τῆνικαυτα κατὰ λέξιν ἀναγο-
 ρεῖν ὡς ἔστιν αὐτοῖς σήμερον κηρυττόμενον, καὶ
 τὰ τῆς ὑπερηγορίας ἐπιπλέκει τρανῶς, οὐ καὶ μετὰ
 τὴν μαρτυρικὴν ἀποβίωσιν, ὑπὲρ οὗ γενναίως οὕτως
 ἠγωνίατο ἔδγματος καὶ τὸ βῆθην παχόσομιον ἔκτον
 συνεκροτήθη συνέδριον, καὶ προσέτι τὸ ἑβδόμον

Hoc eodem quoque modo cum illis considerate
 dissidii firmitatem demonstrare nitimur, temeraria
 loquacitate sese opposcentes divinis nostris Patribus
 insolent. Quandoquidem rebus divinis pertra-
 ctandis præcelebris Maximus suo nomine dignus
 tanquam qui et zelo catholicæ fidei et confessione
 maximus existit, is ante sextam synodum multos
 annos ætate acta et pietatis studio athleticæ emenso,
 quod ipsi aiunt, post omnes œcumenicas synodos
 peractas Romanos prædicare palam demonstrat in
 synodicis litteris papæ qui tum præerat verbo tenus
 enuntiari ut hodie quoque prædicatur eorumque
 plane defensionem adnectit post cuius exactam mar-
 tyrio vitam, pro quo ipse dogmate decertavit jam
 dicta universalis synodus celebrata est tum deinceps
 septima pro venerandarum imaginum restitio-

tioue et tempus quo divinissimus Maximus in vivis erat ad irreconciliabile hoc schisma usque decurrens tantum non quadragintorum spatium explet vel nihil ab eo imminuitur.

Ἐπειδὴ ὑπὲρ τῆς τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀναστηλώσεως καὶ χρόνος ὁ ἐκείθεν ἐν ᾧ περιτὴν τῷ βίῳ Μαξιμὸς ὁ θεϊότατος, ἕως τοῦ ἀδιαιτάτως ἐπιστροφῆσαντος σχίσματος εἰς τετρακοσίω ἐτῶν περίωδον ἐπ' ὀλίγον ἐλλείπουσαν, ἢ οὐδὲν περιστάται.

GEORGII METOCHITÆ

DE UNIONE ECCLESiarUM FRAGMENTUM.

(Apud Allatum Contra Hottinger, p. 420.)

Et Photius cum obtinere admodum licenter non permitteretur ea quæ ambiebat pro libito, indigne fert, et effervescent iracundia: nihilominus iracundiam moderat, alia via suis providere rebus exco-gitans, et meliori spe sublatus, aut Nicolaum præse-lem Romanum ad id quod optabat assensum præbere flectatione sermonum inducere, aut si id non obti-nerit, secundum intentare, apertam scilicet ambu-ram nationum separationem. Quæ cum mente ob-volvisset, ad primum summo nisu cogebatur, licet id facile in exitum deluci non videretur. Sic ille datus litteris valde ad persuadendum appositis variisque modis ad movendum animum atque impel-legendum instructis; partim structura ac methodo multiformium argumentorum, partim missis, quæ inde exoriebantur susceptis et dissidium militanti-bus, quibus si non persuasisset, saltem apos-tolicæ sedis præsidem sibi conelliare, et ad proposita tra-here conabatur. At ille leonis instar adversus justi-iam frendens, nullo sibi eum modo tolerandum æjudicabat; quinimo et gravioribus illum vinculis astringendum esse decernebat. Et non hic hoc modo; Adrianus vero, illius successor, Photii res gestas approbabat vel mitior factus aut placatior intentatis a Photio assensum quodammodo præbe-
bat. Sed magis ac magis ac vehementius exasperatus ardentibus vinculis eum colligat, quibus Photius ex iis quæ sibi fortunatiore primo consilio speraverat, decidens, iracundia iraque exardescens ad secundum animum prorsus applicat, totus ad con-tentionem convertitur, et bellum irreconciliabile excitat; et circularis ab eodem epistola concinna-tur, et sagitta omni velocius emissa aut volantibus avibus ocior avolans, terrarum orbem universum, et universalem martem accendit, nationes poten-tissimas adversum sese committens. Causa vero et criminationes non aliæ quam quas prius Photius in illis agnoverat et ipse sciens amplec-tebatur et concordiam indivisibilem posebat. Objiciuntur et dictorum vera sinceraque tuba et plane sonora alia ipsius epistola quam ipse scripsit ad Nicolaum adhuc spe approbationis lactatus, ex qua planissime addiscitur a quocumque consuetudi-

Καὶ ὁ Φώτιος ἐπιπέτερ ἀπολαύειν οὐ συνεχωρεῖτο τῶν ὧν ἤρα κατὰ πολλὴν ἄδειαν, ὡς ἐβούλετο, δυσ-ανασχέτῃ πρὸς ταῦτα, καὶ χαλεπαίνει σφοδρῶς· πλὴν ἐτι τὸν θυμὸν ἐκπλήσσει κατέχει εὖ θέσθαι τὰ κατ' αὐτὸν ἐτέρως διανοούμενος· καὶ ταῖς κρείττοσι τῶν ἐλπιδῶν πεπερούμενος, ἢ μὴν Νικόλαον πείσειν τὸν Ῥώμης ἀρχιερίᾳ συνθέσθαι οἱ πρὸς τὸ ποθοῦμενον· εἰ δὲ μὴ τοῦτου ὀφθελίᾳ ἐπιτυχῆς, τό γε δεύτερον εἰς λαμπρὰν ἐκατέρων ἔθνων χωρῆσαι διάψευξιν. Ὡς οὖν ταῦτα θέμενος κατὰ νοῦν πρὸς τὸ προ-τὸν ὀλοσχερῶς κατηπαίετο, μικροῦ καὶ ἀδυνάτου· ἔδοκει ἐπιχειρεῖν. Ὁ μὲν γὰρ βήματιν ἐπιστολιμαίαις πολὺ τὴ ἐπαγωγὸν αὐχοῦσι, πολυτρόπως ἔχουσι· τὸ πει-θῆνιον, τὸ μὲν κατασκευῆ καὶ μεθόδῳ πολυτέλει ἐπιχειρημάτων, τὸ δὲ καὶ ἀπειλαῖς ἐντεῦθεν ὑφορω-μέναις καὶ τὴν διάστασιν ὑποτανωμέναις ὡς εἰ μὴ πείσαιεν ὑποποιήσασθαι τὸν ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας πρὸς τὸ ζητούμενον ἔσπευδεν. Ὁ δὲ λέον-τειον ἐώρα κατὰ τῆς ἀδικίας, καὶ οὐδ' ἂν ἀναγέ-σθαι ταύτης ὀπωσθήποτε κατεφαίνετο· ἐτι γὰρ μὴ καὶ βαρυτέρας ἀρχεῖν τοῦτον κανονικαῖς πέδαις προήρητο. Καὶ οὐκ αὐτὸς μὲν οὕτως, Ἀδριανὸς δὲ ὁ τοῦτου διάδοχος ἐπευδοκῶν ἐδείκνυτο πρὸς τὸν Φώτιον ἢ ἀνείμενος ἔχων ἢ ὀπωσοῦν μαλθακώτερον διακείμενος· πολλῶ γὰρ καὶ μάλλον σφοδρότερον δι-εγείρεται, καὶ δεσμοῖς σθεναρωτεροῖς ἐμπεδῶσαι τοῦ-τον διερεθίζεται, οἷς Φώτιος τῶν πρώτων καὶ κρείτ-τόνων ἐλπίδων σφαλεῖ; καὶ τῷ θυμῷ ὑπερξείσας, ἐπειδὴ τὸ δεύτερον κατελείπετο, ὅπως γίνεται τοῦ-του καὶ πρὸς διαμάχην χωρεῖ, καὶ πρὸς πῆλεμον ἐκτήρυκτον διανίσταται, καὶ ἡ ἐγκύκλιος δὲ πρ' αὐ-τοῦ λογογραφεῖται ἐπιστολὴ καὶ θάπτον ὀιστοῦ παν-τὸς ἀφαιεῖσα ἢ καὶ ταχυπέτρων ὀρνίθων ὠκύτερον διαπτᾶτα κατατρέχει τὴν οἰκουμένην σχεδὸν, καὶ οἰ-κουμένην ἀρην ἰστέ τῶν τῆς οἰκουμένης ἄτε γε-νῶν τὰ κράτιστα κατ' ἀλλήλων ἐπλήσασα. Καὶ ἡ αἰτία καὶ τὰ ἐγκλήματα οὐχ ἕτερα πάντων Ῥωμαίῳ ἀλλ' ἢ ἅπερ καὶ πρώην αὐτὸς Φώτιος ἐνόητα τοῦτοις ἦδει, καὶ ἕστερα, καὶ τὸ τῆς συμπνοίας ἐπρίσθαι ἀδιάρρηκτον. Κεῖ τῶν λεγομένων κήρυξ ἀληθῆς αὐ-τόχρομα καὶ διάτορος αὐτῆ ἢ ἐτέρα τοῦτου ἐπι-στολῆ, ἣν φθάσας ἔγχαράττει πρὸς τὸν Νικόλαον ἐτι τῶν ἐλπίδων, ὡς προέφη, ἀπαμωρούμενος· ἔξεστι

γάρ ἐκ ταύτης ἀρδῆλως καταμαθεῖν τῷ βουλομένῳ πάντῃ ὡς ἐπιμα πάντα Ῥωμαίους ἐπιστολῇ τῇ ἐγκυκλίῳ διαβαλλόμενος γνωστά καθιεστήκει Φωτίῳ καὶ ἀδιάβλητα τῷ τῆς εἰρήνης καιρῷ, καὶ ὡς αἰεὶ τὸ στέργον ἂν εἶχε καὶ τὸ ἀνέγκλητον, εἶχε μὴ τῶν ὧν ἐφιέμενος ἐτύχχανεν ἀμειρῶν.

A nes omnes Romanas, quas ipse in encyclica criminatur plane Photio innotuisse et pacis tempore nullis calumniis obnoxais fuisse et ipse eas uti crimine omni superiores acceptasset admisissetque et quæ ambiebat obtinuisset.

GEORGII METOCHITÆ

DE DISSIDIO ECCLESiarUM FRAGMENTA DUO HISTORICA.

(Apud Allatium ibid. p. 433 et 462.)

Καὶ δὴ στέλλει πρὸς τὸν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερέα τὸ δρᾶμα πᾶν ἀπαγγέλλων, τὴν ἀδικίαν ἐπεγκαλῶν τοῦ τυραννήσαντος, τὸ οἰκεῖον καταδύμενος, καὶ παρ' αὐτοῦ ἵσκει τρόπον τὴν ἐκδίκησιν ἐκκαλούμενος ἅτε καὶ ἐκ γειτόνων ὄντος; τῷ ἀδικούντι, τοῦτ' ἐπὶ τὴν φυλὴν Ἰταλῶν καὶ παρὰ τοῦτ' ἐπὶ τὴν πρὸς ἅπαν ὑπακοὴν αὐτῷ πλέον τῶν ἄλλων ὀφείλοντι. Ταῦτα τῶν Ἀυσόνων ὁ τὰ σκήπτρα κρατῶν. Ὁ δὲ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τότε τὴν προστασίαν λαχὼν περὶ τὴν αἰτησιν νωθρότερος γεγονώς καὶ ἀναβολαῖς οὐκ οἶδ' ὅπως χρησάμενος, πέπεισμαι δὲ ὡς διὰ τινὰς προηγησαμένας αἰτίας, ὅποια φιλεῖ συμβαίνειν μέσον ἱεραρχῶν καὶ ἀνάκτων τοιούτων, καὶ μάλιστα τὴν ἐκατέρους ἀνήκουσαν ἰσχὺν περιόπτων καὶ πολλοῖς διεργομένων ἔθεσι καὶ τοπικοῖ; διαστήμασι, τὸν τοῦ βασιλέως ὑπανάπτει θυμὸν τὸ σφέτερον συμβαλλομένου καὶ μηδὲ πρὸς ὀλίγον τῆς ἀνευδοκίᾶς αὐτῷ προσδοκωμένης ἐπιτυγχάνοντος ἀντιλήψεως. Τοιγαροῦν μελετῶνται καὶ πάλιν κατατομαὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἐνιαίου σώματος τοῦ Χριστοῦ συσχευάζονται, καὶ αὐ χωρισμοὶ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένων ἀμφοτέρων ἰθῶν. Συνεφάπτεται τοῦ ἔργου διαφερόντως ὁ τηλικαῦτα τὸν πατριαρχικὸν θρόνον κἀτέχων Μιχαὴλ τοῦ πικλήν ὁ Κηρουλάριος πάλαι μὲν ὠδίνων τὸ ἀπὸ τοῦ πάππα διαβραγῆναι, ὡς τὸ πρωτεῖον ἰδιαζόντως κληρώσασαι, μὴ παραχωρούμενος τούτου καθόσον ἐφίετο συνελεύσει καὶ ἐνώσει τῇ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ ὅπως αὐτῶν ἀνακρίνεσθαι ἐν δεινῷ τιθέμενος καὶ οὐ φορητῷ· ἐπεὶ λόγος καὶ λόγοις ματαίοις ἐν φαντασίᾳ γενέσθαι τοῦ κατ' ἐκεῖνον ἐλλαμπρυνθῆναι τοῖς ἐρυθροβαφείοις ἀπὶ τῆς. Τότε δὲ τὴν ὠδὴν λύσας καὶ κνοφρήσας τὸ συλληφθῆναι τοῦ καιροῦ μονουχί ἐπιστάντος; τῆς εἰς φῶς τοῦ ὠδινωμένου παρεισφορήσεως, ἤνικα καὶ ἡ κατὰ τοῦ πάππα βασιλείος ἀγανάκτησις ἐνθεν κνοφρορηθεῖσα καταφέρεται βύμῃ πολλῇ τῆς ἐνωτικῆς ἀλληλουχίας ἐκατέρων Ἐκκλησιῶν, καὶ τινων συμπτωμάτων κοσμικωτέρων τὰς ἀρχὰς λαβούσα τῶν αἰτιῶν, τὰ ἐκκλησιαστικὰ τέλειον διστᾶ καὶ εἰ; παντελῇ συνελαύνει διάλυσιν, καὶ ἅ σύνοδος, ὡς ἐλέγη, τοσούτων ἀρχιερέων ὀμηγύρει συγκροτηθεῖσα Φωτίου τὰ πρῶτα φέροντος οὐκ ἐπεβύωσεν ἐποκδομησμένη καὶ θεακίωσασα καὶ πᾶν τοῦ μέ-

Neque moratus est; ad senioris Romæ pontificem mittit, facinus denuntians, injustitiam accusans, qui sua tyrannorum more usurpaverat clamoribus deferens, et ab eo quoque modo vindictam exproscens, tanquam qui et proximus illi esset qui injuriam fecerat genere Italo, et a quo ad omnia obedientiam sibi debitam exigere posset. Et hæc quidem Ausonii imperii moderator. Qui vero eo tempore Romanæ Ecclesiæ præerat cum circa postulata quam par erat senior dilationibus uteretur, et, ut mihi suadeo, ob quasdam quæ præcesserant causas, uti inter præsules et imperatores evenire solet et inter eos potissimum quibus alterius dominatus in suspitione est, et plurimis interdistinguntur consuetudinibus, et quos locorum intervalla discriminant, furorem imperatoris succendit qui rebus suis auxilia poscebat et ope quam nihil hæsitans exspectabat, prorsus frustrabatur. Quare rursus unius Christi corporis Ecclesiæ sectiones agitantur, et populorum qui a Christo nomen sibi vindicant separatio denuo constituitur, et præ aliis qui tum patriarchale solium tenebat, Michael, cognomento Cerularius, operi manus dat qui et multum ante tempus a papa sese abscondere meditabatur, ut ipse sibi soli primatum usurparet, qui uti optabat non concedebatur dum una cum illo congressus unioque procederet et quoquo modo ab alio judicari ægro ferens, ac intolerabile ducens. Circumfertur etiam sermo, eum stultis imaginationibus fretum, in facinus adductum cum vellet æque atque ille rutilis indumentis uti. Tum vero quod animo conceperat parturiens vix oblata sibi occasione ut in lucem sætum ederet cum et imperatoris adversum per eam indignatio inde exorta tumens multo impetu ferebatur in unione utriusque Ecclesiæ dissolvenda, cum ex nonnullis accidentibus mere sæcularibus causas divisionis et earum principia habuisset, res ecclesiasticas prorsus disjungit et ad absolutam dissolutionem compellit, et quæ synodus, ut dictum est, tot præsulum congressu celebrata dum primum locum obtineret, Photius non firmavit astruens et corroborans et omne eratum inter eos scandalum dirimens canonicis editis decretis, ea commemora-

tus Cœcularius instar patriarchæ præsidens et occasione arripiens innovavit et confudit, non examine, non tribunalibus, non sermonibus, non congregationibus usus, sed solo scripto mandato principis, cum reliquis, qui sub eo erant præsulibus, numero equidem pusillo restrictis papæ nomen ipso facto erasit, inde dissensionem molitus.

Non minus quod Ecclesiis contigerat inter potiora sua studia ponit. Huic mentem applicans et modis omnibus non bene propagatum fuisse reputans, sermones ea de re movet, pro suggestu verba facit, iudicium sistit, præsulum cœtum cogit, partis adversæ momenta proponit. Indolet ad hæc, exclamat; non recta esse ea neque utilia neque proficua nuntiat, et nominis papæ abrasionem contra canones prorsus factam esse contendit, et ut omnia compendio exprimam, in promptu est ab ipso confecta adnotatio singula sigillatim enarrans, quam ipse voluminibus insertam legi, ex qua et propositum et sermones habiti, si libuerit, omnibus palam patebunt.

Α σου σκάνδαλον ἀποβρίθασα κανονικῶν ἐκθέσεων ἀποφάσισι, ταῦτα Κηρουλάριος ὁ διαληφθεὶς πατριάρχικῶ; προϊστάμενος καὶ τὴν καιρὸν ἀρκάσας ἀπαξ-ἀπλῶς ἐκαινοτόμησε, καὶ συνέχεεν, οὐκ ἐξετάσεως δεηθεὶς, οὐ δικαστηρίων, οὐ λόγων, οὐ συναλεύσεων, ἀλλὰ μόνης τυχὸν ἐπιταγῆς ἐγγράφου βασιλικῆς, καὶ μετ' αὐτῆς σύναμα καὶ λοιποὶ ὑπ' αὐτὸν τ' λοῦσιν ἀρχιερεῦσιν ἐ; βραχὺ τι πᾶν στενοῦμοις τοῦ ἀριθμοῦ τὴν ἐκκοπὴν ὀνόματος τοῦ πάππα- παραυτῆ ποιησάμενος καὶ τὸ πᾶν ἀπεινεῦθεν δραματουργήσας τοῦ σχίσματος.

Ὁχι ἥμισυ δὲ καὶ τὸ φθάσαν σύμβαμα τῶν Ἐκκλησιῶν πλείοσι μερίμνη ἐγκρίνεται. Ὅθεν καὶ συνουσία; εἰς τοῦτο βαλλόμενος καὶ πανταχόθεν μὴ καλῶς προβῆναι διανοούμενος λόγους περὶ τούτου κινεῖ, βῆμα καθίζει, δικαστήριον συνιστᾷ, ἀρχιερέων συναθροίζει κατάλογον, τοῦ μέσου προτείνει τὰ τῆς ἐχθροποιῦ μοίρας. Σχετλιάζει πρὸς ταῦτα, ἐπιβοᾷται, ὡς οὐ καλὰ διαγγέλλει, τὸ ἐκ τούτων ἀσυτελεῆς καὶ ἀσύμφορον καὶ τὴν ἐκκοπὴν τοῦ πάππα ὀνόματος τὸ ἀκανόνιστον ἔχειν ὀλοσχερῶς διατείνεται, καὶ ἵνα συντεμῶν εἶπω, τὸ πᾶν ἔστιν ἡ ταῦτα λεπτομερῶς διηγουμένη παρασημείωσις, ἣν ἐγὼ βίβλοις ἐγκειμένην ἐώρακα, καὶ ὁ σκοπὸς καὶ οἱ λόγοι τούτων ἐξ αὐτῆς τῷ βουλομένῳ φανήσονται τηλαυγεί.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

JOANNES VECCUS CP. PATRIARCHA.

<i>Notitia ex Fabric. Hartl.</i>	9
De unione Ecclesiarum.	15
De processione Spiritus sancti.	157
Epistola ad Agallianum.	275
Sententia synodalis.	284
Ad Theodorum Sugdem episcopum libri tres.	289
Ad Constantinum libri quatuor.	337
In Camateri animadversiones.	395
Epigraphæ sive Præscriptiones in sententiis SS. Patrum.	615
Refutatio Photiani libri de processione Spiritus sancti, ex codice Florentino.	725
Refutatio libri Georgii Cyprii.	865
De pace ecclesiastica fragmentum.	925
Epistola ad Joannem papam cum professione fidei et recognitione primatus.	945
De depositione sua oratio I.	949
— Oratio II.	969

Apologia.	1009
De libris suis.	1019
Testamentum.	1027

CONSTANTINUS MELITENIOTA MAGNÆ ECCLESIAE CHARTOPHYLAX.

De ecclesiastica unione Latinorum et Græcorum et de processione Spiritus sancti per Filium oratio I.	1051
— Oratio II.	1139

GEORGIUS METOCHITA, MAGNÆ ECCLESIAE DIACONUS.

<i>Notitia.</i>	1275
Contra Maximum Planudem.	1275
Contra Manuelem (retensem).	1507
Fragmentum ex libro IV de processione Spiritus sancti.	1405
— Ex libro V.	1415
— Ex eodem libro.	1417
De unione Ecclesiarum.	1419
De dissidio Ecclesiarum fragmenta duo historica.	1421

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI PRIMI.

Parisiiis. — Ex Typis J.-P. MIGNÉ.

3 2044 019 208 313

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>